

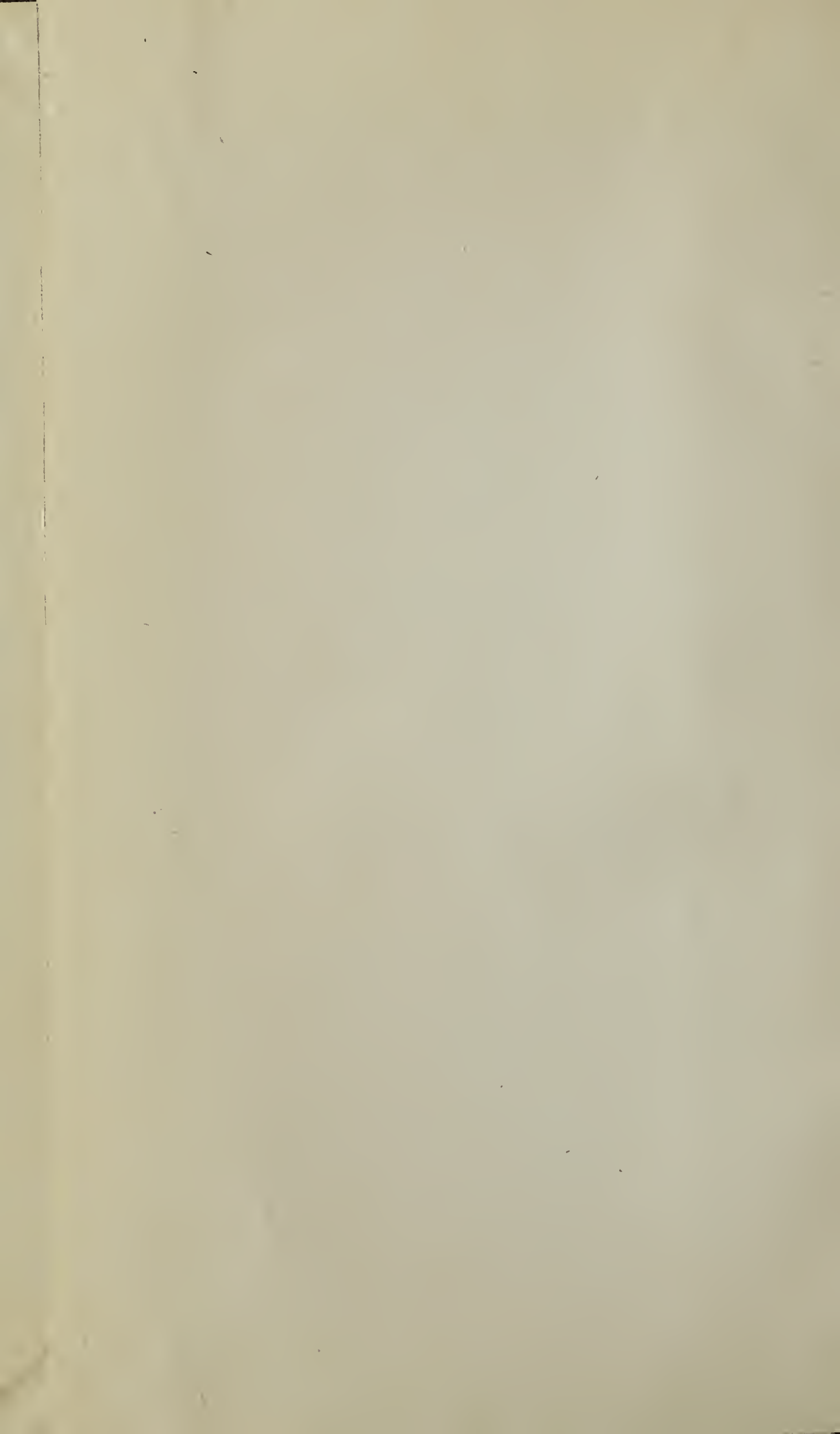
Library of The Theological Seminary

PRINCETON · NEW JERSEY

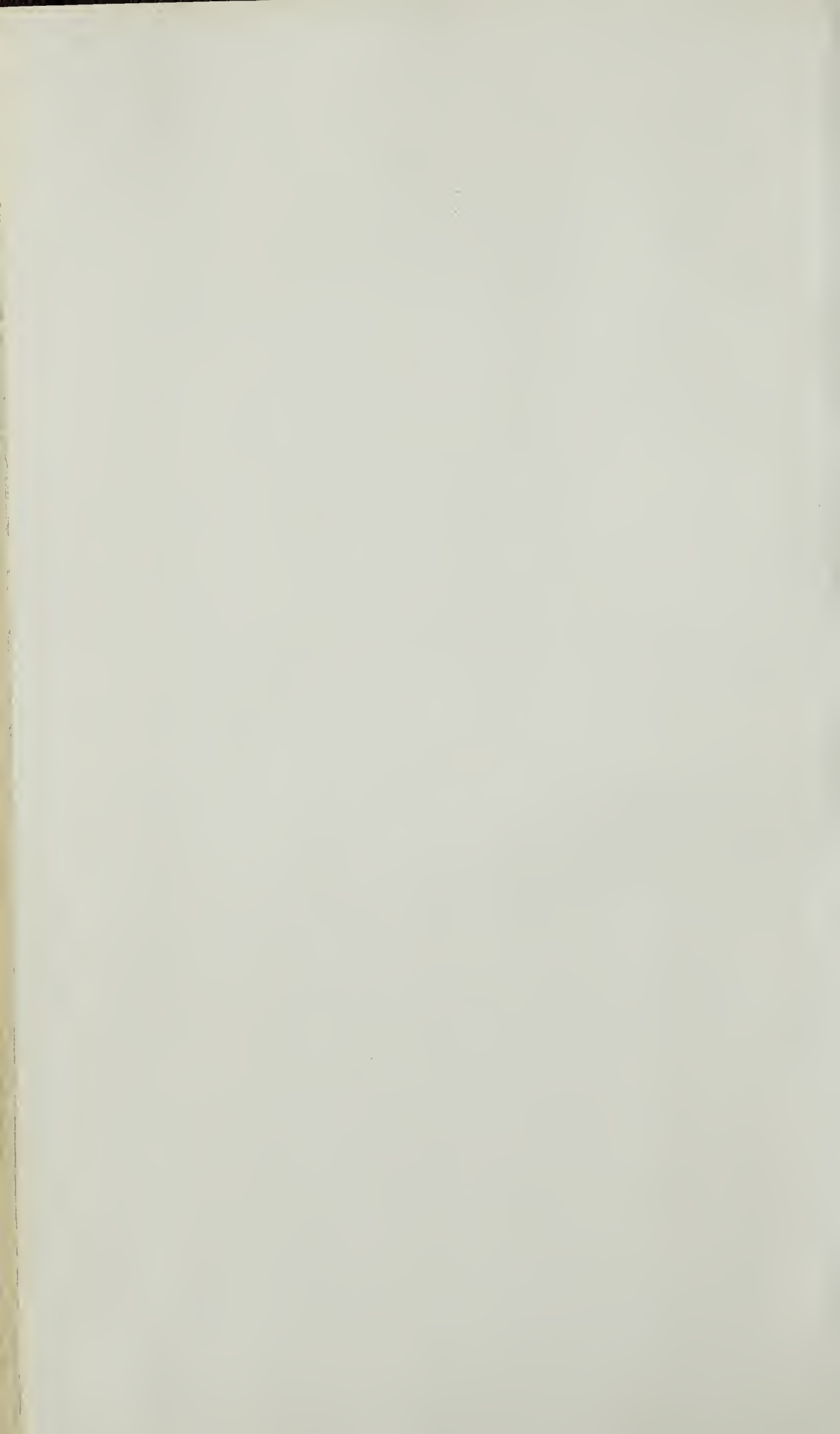
FROM THE LIBRARY OF THE
REVEREND WILLIAM PARK ARMSTRONG, D.D.

BR 65 .T3 1853̄ v.2 c.2
Tertullian, ca. 160-ca. 230.
Quae supersunt omnia

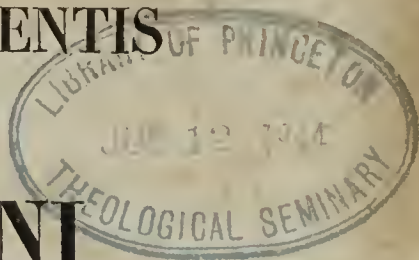
Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Princeton Theological Seminary Library

W. P. Cunningham

QUINTI SEPTIMI FLORENTIS

✓
TERTULLIANI

QUAE SUPERSUNT OMNIA.

EDIDIT

FRANCISCUS OEHLER.

Tomus II.

CONTINENS LIBROS POLEMICOS ET DOGMATICOS.

LIPSIAE

T. O. WEIGEL.

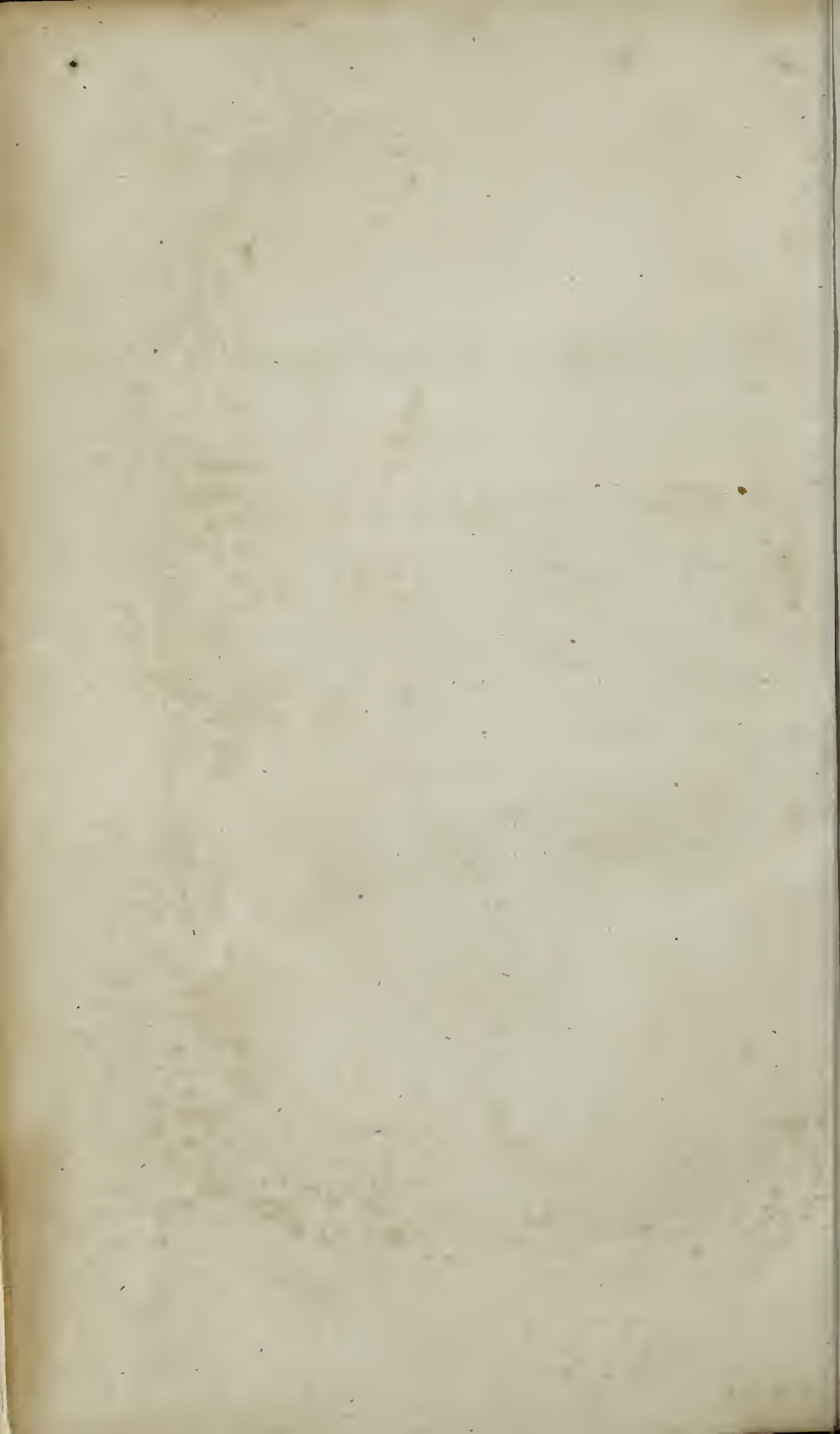
MDCCLIV.

Handwritten text at the top of the page, possibly a signature or title, written in cursive.

INDEX LIBRORUM QUI HOC TOMO CONTINENTUR.

	pag.
1. De Praescriptione Haereticorum	1
2. Adversus Marcionem Libri V	45
3. Adversus Hermogenem	337
4. Adversus Valentinianos	381
5. De Carne Christi	423
6. De Resurrectione Carnis	465
7. De Anima	553
8. Adversus Praxean	651
9. Adversus Iudaeos	699

Fragmenta	742
Libri Suppositicii	748
Indices.	

DE
PRAESCRIPTIONE
HAERETICORUM.

In scripturae discrepantia verbis Tertulliani subiecta

- A* significat librum Agobardinum (*Aβ* ex collatione Steph. Baluzii, *Aφ* ex collatione Hildebrandi).
- B* - - Leidensem.
- C* - editionem principem Beati Rhenani, quae prodiit Basileae a. MDXXI. Signum *mg.* additum denotat scripturam ex margine libri prolatam.
- a* - - Io. Gangneii, quae prodiit Parisiis a. MDXLV. Signum *mg.* additum notat scripturam ex margine libri prolatam.
- b* - - Sigism. Gelenii, quae prodiit Basileae a. MDL. Gelenius huic libro adhibuit codicem scriptum Masburensem.
- c* - - Iacobi Pamelii, quae prodiit Antverpiae a. MDLXXIX. Pamelius usus est, praeter unum Vaticanum, codice scripto Io. Clementis.
- d* - - Nicol. Rigaltii, quae prodiit Parisiis a. MDCXXXIV.
-

PRAESCRPTIONE HAERETICORUM*.

¹Conditio praesentium temporum ²etiam hanc ³admonitionem Cap. I.
provocat nostram, non oportere nos mirari super ⁴haereses istas,
sive quia sunt, futurae enim praenuntiabantur, sive quia fidem quo- Matth.
VII. 15 sqq.
XXIV, 4.
11. 24.
1 Cor. XI, 19.
rundam subvertunt, ad hoc enim sunt, ut fides habendo ⁵tempta-
tionem ⁶haberet etiam probationem. Vane ergo et ⁷inconsiderato
plerique hoc ipso scandalizantur, quod tantum haereses valeant.

** DE PRAESCRPTIONE HAERETICORUM *codex Paterniacensis, hodie Seletsta-
diensis bibl. B. Rhenani, et liber Agobardi, in quo legitur INCIPIT DE PRAESCRPTIONE
HAERETICORUM. LEGE FELICITER. DE PRAESCRPTIONIBVS habet codex
n. 527. bibl. Magliabechianae. DE PRAESCRPTIONIBVS HAERETICORVM BC.,
codex n. 13. bibl. Laurentianae (cf. Bandini Catal. tom. I. p. 764.) et cod. 55. eius-
dem bibliothecae (cf. Bandini Catal. tom. III. p. 318.), codex bibl. Magliabechianae
n. 528., et codex bibl. Corbeiensis, teste vet. catalogo in Maii Spicil. Rom. V, p. 203.
Io. Trithemius citat DE PROSCRIPTIONIBVS HAERETICORVM. Editi libri, praeter
Cd., habent DE PRAESCRPTIONIBVS ADVERSUS HAERETICOS.*

Cap. I. 1. condicio Aβ. 2. fratres etiam ab Fr. Junius cit. cap. 29. 3. am-
monitionem BCab. 4. heresis A. 5. temptationem A. ubique. 6. haberet
ABCabd. habeat c., ex libro Clementis. 7. inconsiderato Aβ.rato Aq. incon-
siderate reliqui.

* DE PRAESCRPTIONE HAERETI-
CORUM.] Talis est in vetustissimo exem-
plari huiusce libri titulus, quem et ab
auctore inditum fuisse arbitramur. Prae-
scriptionem haereticorum dicit, quia
praescribimus haereticis hoc ipso quod
sunt haeretici, quibus hanc unam exce-
ptionem opponimus, quod adversus reg-
ulam dogmata proferant; itaque ut
minime audiendos ab omni disputatione
submovemus. Non agitur hic de alia
praescriptione. Ipse Tertullianus primo
adv. Marcionem libro [cap. 1] „Alius,
inquit, libellus hunc gradum sustinebit
adversus haereticos etiam sine tractatu
doctrinarum revincendos, quod hoc sint
de praescriptione novitatis.“ Ergo prae-
scriptio haereticorum est praescriptio
novitatis, et minus recte hactenus edi-

tum fuit DE PRAESCRPTIONE ADVER-
SUS HAERETICOS. Ea loquendi forma
dixit *praescriptionem haereticorum*, qua
Iuris Auctores *praescriptionem idoli, praes-
scriptionem fori, praescriptionem temporis,
praescriptionem rei indicatae.* (Rigalt.)
„Praescriptionem haereticorum“ dixisse
Tertullianum puto „praescriptionem ad-
versus haereticos,“ ut alibi dicit „ex-
hortatio castitatis“ pro „exhortatio ad
castitatem“, et similia; cf. adnot. ad
inser. libri De Exhort. Cast. Ipse Ter-
tull. De Carne Chr. cap. 2 „Sed plenius
eiusmodi praescriptionibus adversus om-
nes haereses alibi jam usi sumus.“ In
reliquis recte Rigaltius. De vocabulis
praescriptio et *praescribere* cf. adnot. ad
Apolog. cap. 7.

⁸Quantum, si non fuissent^a? Cum quid sortitum⁹ est ut omnimodo¹⁰ sit, causam accipit ob quam sit. ¹¹Haec vim ¹²consequitur per quam sit, ¹³ne esse non possit.

Cap. II. Febrem denique^a inter ¹ceteros mortiferos et ²cruciariorum exitus ³erogando homini deputatam neque quia est miramur, est enim, neque quia ⁴erogat^b hominem, ad hoc enim est. Proinde haereses ad languorem et interitum fidei productas si expavescimus ⁵hoc posse, prius est ut ⁶expavescamus hoc eas esse, quae dum sunt, habent posse, et dum possunt, habent esse. Sed enim febrem ut malum et de causa et de potentia sua, ut notum est, abominamur potius quam miramur et, quantum in nobis est, praecavemus, non habentes abolitionem eius in nostra potestate. ⁷Haereses vero mortem aeternam et maioris ignis ardorem inferentes malunt quidam mirari quod hoc possint ⁸quam devitare ne possint, cum habeant devitandi potestatem. Ceterum nihil ⁹valebunt, si illas tantum valere non mirentur. ¹⁰Aut enim dum mirantur, in scandalum subministrantur^c, aut quia scandalizantur, ideo mirantur ¹¹quasi quod tantum valeant ¹²ex aliqua veniat veritate. Mirum scilicet, ut malum vires suas habeat; nisi quod haereses apud eos multum ¹³valebant qui in fide ¹⁴non valent. In pugna pugilum et gladiatorum plerumque non quia fortis est vincit ¹⁵quis, aut quia non potest vinci, sed quoniam ille qui victus est nullis viribus fuit: adeo idem ille victor, bene valenti postea ¹⁶comparatus,

8. Quantum si non fuissent? Cum quid (quod edit. Rhenano a. 1539.) Ad., edit. Rhenani a. 1539. „consentientibus vetustis exemplaribus.“, et liber Divionensis teste Rigaltio. quantum si non fuissent quod B., et Vaticanus. quantum non valerent, si non fuissent: cum quod ab. quantum sint: cum quod (quid c.) Cc. non quantum sint: cum quod Latinius. quantum sint, fuissent Cmg. quantum si non essent: cum quod Fulv. Ursinus. 9. est ut omni Aad. est omni reliqui. 10. sit sicut causam BCabc. 11. Haec vim Ad. hic vim B. sic vim reliqui. 12. consequatur Fulv. Ursinus. 13. nec esse non BCa. ne esse non bc. necesse ut Fulv. Ursinus.

Cap. II. 1. ceteros om. Aq. 2. cruciarios liber Io. Clementis. 3. aegrotando hominem A. 4. aegrotat A. 5. hoc eas posse reliqui. 6. expavescantur liber Clementis. 7. Haeresis A. 8. quam devitare ne possint om. A. 9. valebit A. 10. Etenim c. 11. quasi quod d. quod quasi A. quod quam sed B. quod reliqui. 12. ex aliqua veniat veritate Ad. ex aliqua veniant veritate B. quasi ex aliqua veritate veniant reliqui. 13. valeant Ad. valent reliqui. 14. parum valent liber Clementis. 15. quis aut quia non potest vinci om. A. 16. comperatus B., pro more.

Cap. I. a. Quantum si non fuissent?] Si mirantur, inquit, quod tantum haereses valeant, quantum mirarentur, si omnino haereses non fuissent? Quod sane maiore multo admiratione dignum foret, cum Spiritus Sanctus futuras praedixerit, nec falli potuerit. (Rigalt.) Dato semel quod haeresis sit nemo prudens mirabitur quod multorum fidem subver-

terit; haec enim haeresis operatio, haec vires, ut fidei adversetur et eam subvertat. (Ludov. de la Cerda).

Cap. II. a. denique] Id est adeo. Cf. adnott. ad Apolog. cap. 42.

b. erogat] Cf. adnott. ad Scorp. cap. 6. c. in scandalum subministrantur] In scandalum prolabantur.

etiam superatus recedit. Non aliter ¹⁷haereses de quorundam infirmitatibus habent quod valent, nihil valentes, si in bene valentem fidem incurrant.

Solent quidem isti ¹infirmiores^a etiam de quibusdam personis Cap. III.
²ab haeresi captis aedificari in ruinam. Quare illa vel ille fidelissimi ³et prudentissimi et ⁴usitatissimi in ecclesia in illam partem transierunt? Quis hoc dicens non ipse sibi ⁵respondet neque prudentes neque fideles neque usitatos aestimandos quos haereses poterint demutare? Et hoc mirum, opinor, ut probatus ^{5b}aliqui retro postea excidat? Saul, bonus prae ceteris, ⁶livore postea evertitur. David, vir bonus secundum cor domini, postea caedis et stupri reus est. ⁷Solomon, omni gratia et sapientia donatus a domino, ad ⁸idololatriam a mulieribus inducitur. Soli enim dei filio servabatur sine delicto permanere. Quid ergo, si episcopus, si diaconus, si vidua, si virgo, si doctor, si etiam martyr lapsus ⁹a regula fuerit, ideo haereses veritatem videbuntur obtinere? Ex personis probamus fidem, an ex fide personas? Nemo ¹⁰est sapiens, ¹¹nemo fidelis, nemo maior^b, ¹²nisi Christianus. Nemo autem Christianus, Matth. X, 22.
nisi qui ad finem usque perseveraverit. Tu, ut homo, extrinsecus unumquemque nosti. Putas quod vides. ¹³Vides autem, quousque IV Esdrae VIII, 20.
oculos habes. Sed oculi, inquit, domini alti. Homo in faciem, ISam. XVI, 7.
deus in praecordia contemplatur. Et ideo ¹⁴contemplatur et ideo II Tim. II, 19.
cognoscit dominus qui sunt ¹⁵eius, et plantam, quam non plantavit, Matth. XV, 13.
¹⁶eradicat, et de primis novissimos ostendit: ¹⁷et ventilabrum in Matth. III, 12.
manu portat ad purgandam aream suam. Avolent quantum ¹⁸volunt Luc. III, 17.
paleae levis fidei quocunque ¹⁹adflatu temptationum, eo purior massa frumenti in horrea domini reponetur. Nonne ab ipso domino ²⁰quidam discentium^c scandalizati ²¹deverterunt? Nec tamen propterea

17. haeresis B.

Cap. III. 1. infirmiores Aβd. infr..... Aq. Sic legerat etiam Rigaltius. miriones reliqui, et liber Divionensis. 2. ad heresis A. adhaeresi B. 3. et om. abcd. 4. usitatissimi Cmgabcd. vetustissimi ABC. liber Vaticanus. versatissimi Latinius. verendissimi alii. 5. respondit Ca. 5b. aliqui ABd. aliquis reliqui. 6. libore A. 7. Solomon Ad. Salomon reliqui. 8. idolatriam AβB. 9. e regula Aq. 10. est sapiens A. sapiens est reliqui. 11. nemo ABC. nisi reliqui. 12. nisi ABCd. Vaticanus, et liber Clementis. nemo ab. 13. Vides autem om. A. 14. contemplatur et ideo cognoscit A. cognoscit reliqui. 15. su Aq. Hildebrandus reponit sui. 16. pater eradicat bcd. 17. et ventilabrum ABCad. Vaticanus. et palam amgbc. 18. volunt ABCa. volent reliqui. 19. adflatu temptationum Aβ. 20. quidem a. 21. diverterunt B. Vaticanus.

Cap. III. a. infirmiores] Ait Tertulianus haereses de quorundam infirmitatibus habere quod valent. Istas autem infirmitates, hoc est infirmiores istos Christianos, aedificari solere in ruinam,

nempe in haeresin, ab iis quos iam haeresis decepit. (Rigalt.)

b. nemo maior] Nemo in dignitate aliqua aut honore.

c. discentium] Discipulorum. Cf. adnot. ad De Patient. cap. 2.

ceteri quoque discedendum a vestigiis eius putaverunt, sed qui²² scierunt illum vitae esse verbum et a deo venisse, perseveraverunt in comitatu eius usque ad finem, cum²³ illis, si vellent et²⁴ ipsi discedere, placide obtulisset. Minus est, ²⁵ si et apostolum eius aliqui ²⁶ Phygelus et ²⁷ Hermogenes et Philetus et Hymenaeus reliquerunt: ipse traditor Christi de apostolis fuit. Miramur de ecclesiis eius, si a quibusdam deseruntur, cum ea nos ²⁸ ostendunt Christianos quae patimur ad exemplum ipsius Christi. Ex nobis, inquit, prodierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum.

Cap. IV. Quin potius memores simus tam dominicarum ¹ pronuntiationum quam apostolicarum litterarum, quae nobis et futuras haereses ² praenuntiaverunt et fugiendas praefinierunt, ³ et sicut esse illas non expavescimus, ita ⁴ et posse id, propter quod ⁵ effugiendae sunt, non miremur. Instruit dominus ^a multos esse venturos sub ⁶ pellibus ovium rapaces lupos. Quaenam istae ⁷ sunt pelles ovium, nisi nominis Christiani extrinsecus ^{7b} superficies? Qui lupi rapaces, nisi sensus et spiritus subdoli, ad ⁸ infestandum gregem Christi intrinsecus delitescunt? Qui pseudoprophetae sunt, nisi falsi praedicatores? Qui pseudoapostoli, nisi adulteri evangelizatores? Qui antichristi interim et semper, nisi Christi rebelles? ⁹ Hoc erunt haereses ¹⁰ non minus doctrinarum perversitate ecclesiam ¹¹ lacescentes quam tunc antichristus persecutionem atrocitate persequetur; nisi quod persecutio et ¹² martyras facit, ¹³ haeresis apostatas tantum. Et ideo haereses quoque oportebat esse, ut probabiles quique manifestarentur, tam qui in persecutionibus steterint quam qui ad ¹⁴ haereses non exorbitaverint. Neque ¹⁵ enim eos ¹⁶ probabiles intellegi ¹⁷ iuvat qui in ¹⁸ haeresin fidem ¹⁹ demutant;

22. sciverunt B. 23. illis ABCmgabcd. illi C. ille Cmg. 24. ipsis BCab. 25. et si apostolum Aβ. 26. Phygellus cd. phylus B. Philetus liber Gorziensis. 27. hermoginis B. 28. ostendant d.

Cap. IV. 1. praenunciationum d. 2. pronuntiarunt Aβ. pronuntiaverunt Aq. 3. et Ad. ut reliqui. 4. et om. d. 5. effugiendae A. fugiendae reliqui. 6. pelle A. 7. sunt om. Aβ. 7b. superficies — — intrinsecus om. B. 8. infestandum Aq. 9. Hoc erunt ABCabc. Hae sint amg. Nunc sunt d. 10. n.... num Aβ. no.... tum Aq. Hildebrandus vult non tantum. Malim suarum. Ellipsis enim comparativi magis usitatissima est Tertulliano. In B. extat nihilominus. 11. lacescentes A. 12. martyras Acd. liber Clementis. martyres reliqui. 13. haeresis ABCd. Valicanus. haereses reliqui. 14. heresis Aq. 15. enim om. A. 16. probabiles Acd. probatos reliqui. 17. iuvat Cmgc. iunet C. 18. haeresin A. haeresim reliqui. 19. demutantes Aq. demutatur B.

Cap. IV. a. Instruit dominus] Ad verbum fere hunc locum imitatur B. Cyprianus lib. ad Novatianum haeticum [p. 779. ed. Baluz.]: „Praedixerat quidem, inquit, dominus multos esse ven-

turos sub pellibus ovium rapaces lupos. Qui sunt isti rapaces lupi, nisi sensu subdolo conspirantes ad infestandum gregem Christi?“ (Pamel.)

sicut ex diverso sibi ²⁰interpretantur, quia ²¹dixerit alibi, Omnia ^{I Thess. V, 21.} examine, quod bonum est tenete. Quasi non liceat omnibus male examinatis ²²in electionem alicuius mali impingere per errorem.

Porro ¹si dissensiones et ²schismata increpat, quae sine dubio ^{Cap. V.} mala sunt, et in continenti haereses subiungit. Quod malis ³adiungat, malum utique profitetur, et quidem maius, cum ⁴ideo credidisse se dicat de ⁵schismatibus et dissensionibus, quia ⁶sciret ^{I Cor. XI, 18sq.} etiam haereses oportere esse. Ostendit enim gravioris mali ⁷conspicuum de levioribus se facile credidisse, certe non ut ideo ⁸de malis crediderit quia haereses bonae essent, sed uti de peioris quoque notae ⁹temptationibus praemoneret non esse mirandum ¹⁰quas diceret ¹¹tendere ad probabiles ¹²quosque manifestandos, scilicet quos non potuerint depravare. Denique si totum capitulum ad ¹³unitatem continendam et separationes ¹⁴coercendas ^{14b}sapit, ¹⁵haereses vero non minus ab unitate divellunt quam schismata et dissensiones, sine dubio et ¹⁶haereses in ea ¹⁷condicione reprehensionis constituit in qua ¹⁸et schismata et dissensiones: ¹⁹ac per hoc non eos probabiles facit qui in ²⁰haereses diverterint, cum maxime diverti ²¹ab eiusmodi ²²obiurget, ²³edocens unum omnes loqui et ^{I Cor. I, 10.} ²⁴id ipsum sapere, quod etiam haereses non sinunt.

Nec diutius de isto, si idem ¹est Paulus qui et alibi ²haereses ^{Cap. VI.} inter carnalia crimina ³numerat scribens ad Galatas, et qui ^{Tit. Gal. V, 20. Tit. III, 10sq.} Tit. suggerit hominem haereticum post primam correptionem recusandum, quod perversus sit eiusmodi et delinquat, ut a semetipso damnatus. Sed ⁴et in omni paene ⁵epistula de adulterinis doctrinis fugiendis inculcans ⁶haereses taxat. Quarum ⁷opera sunt adulterae doctrinae, haereses dictae Graeca voce, ex interpretatione electio-

20. interpretantur *Aβ*, pro more. 21. dixerit *A*. dixit reliqui. 22. in electionem (*Aβ*)*bcd*. in electione *amg*., *Fulv. Ursinus*. iniectione *BCa*. iniectionē *Aq*. in lectionem vult *Hildebrandus*.

Cap. V. 1. si *om. A*. 2. scismatas *Aq*. 3. adiungat *ABCabd*. adiungit *c*., ex libro *Clementis*. adiugat *Fr. Iunius*. 4. idem *BC*. 5. scismatibus *A*., et sic ubicunque nihil annotavero. 6. etiam sciret *Aq*. 7. conspectu *A*. despectu *BCa*. prospectu *amg**bcd*. 8. de *om. Aq*. 9. temptationibus *A*., ubique. 10. quas ediceret *a*. quasi diceret *C*. 11. tendere *ABCa*. impendere *amgbc*. 12. quoque *Aq*. 13. veritatem *A*. 14. cohercendas *AβC*., pro more. 14b. sapit *Aabcd*. liber *Gorziensis*. aptes *BC*. 15. heresis *A*. 16. heresis *A*. 17. condicione *Aβ*. condicione reliqui. 18. et *om. d*. 19. et *A*. 20. heresis *A*. 21. ab eiusmodi *ABCamg**cd*. ad eiusmodi *ab*. 22. obiurgans *BCabc*. 23. et docens *BCabc*. 24. id ipsum *bcd*. ipsum *ABCa*.

Cap. VI. 1. est Paulus *Abcd*. et Paulus *BC*. est et Paulus *a*. 2. heresis *A*. 3. enumerat *BCabc*. 4. et in *om. Aq*. 5. epistula *Aq*. epistola reliqui. 6. heresis *Aq*. 7. opere *A*.

Cap. V. a. ab eiusmodi] Cf. adnott. ad De Bapt. cap. 12.

Cap. VI. a. haereses dictae Graeca

voce] Exscripsit haec *Isidorus Origg.* VIII, 3 „Haeresis Graece ab electione vocatur, quod scilicet unusquisque sibi

nis qua ^{7b}quis sive ad instituendas sive ad suscipiendas eas utitur. Ideo et sibi damnatum dixit ⁸haereticum, quia et in quo damnatur sibi elegit. Nobis vero nihil ex nostro arbitrio ⁹indulgere licet, sed nec eligere quod aliquis de arbitrio suo induxerit. Apostolos domini habemus auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio quod inducerent elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fide-
Gal. I, 8. liter nationibus ¹⁰assignaverunt. Itaque etiam si angelus de caelis ¹¹aliter ¹²evangelizaret, anathema ¹³diceretur a nobis^b. Providerat iam tunc spiritus sanctus futurum in virgine quadam ¹⁴Philumene angelum seductionis, transfigurantem se in angelum lucis, cuius signis et praestigiis Apelles inductus novam haeresin induxit.

Cap. VII.
II Tim. IV, 3.

ICor. III, 18.
1, 27

Hae sunt doctrinae hominum et daemoniorum, prurientibus auribus natae de ingenio sapientiae ¹saecularis, quam dominus stultitiam vocans stulta mundi ²in confusionem etiam ³philosophiae ipsius elegit. Ea est enim materia sapientiae ⁴saecularis, temeraria interpretres divinae naturae ⁵et dispositionis. Ipsae denique haereses a philosophia subornantur. Inde ⁶aones, et formae^a nescio quae ⁷infinite, et trinitas hominis^b apud Valentinum; Platonius ⁸fuerat^c:

7b. quis sive ad instituendas *Cabcd.* quis sive instituendas *B.* quis maxime ad instituendas *Aφ.* quis maxim.....tuendas *Aβ.* 8. adhaereticum *A.* 9. inducere *cd.,* cum *Isidoro Origg. VIII, 3, 2.* et *Hrabano Mauro de Instit. Cleric. II, 58.* 10. assignaverunt *Aβ.* 11. aliter *om. Aφ.* 12. evangelizaverit *liber Clementis.* 13. dicetur *liber Clementis.* didiceretur *B.* 14. *Filumene Aβ.*

Cap. VII. 1. seculi *c.,* ex libro *Clementis.* 2. in confusionem *Abcd.* confusione *reliqui.* 3. philosophiam elegit *A.* 4. saecularis *Aβ.,* pro more. 5. et *om. BCa.* 6. aones *A.* 7. infinite nis aput *Aβ.* infinite hominis apud *Aφ.* Sic legit etiam *Rigaltius.* aeternitas hominis apud *B.* et trinitas hominis apud *reliqui.* 8. fuit *B.* furor *liber aliquis ms.,* sponsore *Theod. Cantero* apud *Fr. Junium.*

eligat quod melius illi esse videtur, ut philosophi Peripatetici, Academici et Epicurei et Stoici, vel sicut alii, qui perversum dogma cogitantes arbitrio suo de ecclesia recesserunt. Inde ergo haeresis dicta Graeca voce ex interpretatione electio, qua quis arbitrio suo ad instituenda sive suscipienda quaelibet ipse sibi eligit. Nobis vero nihil ex arbitrio nostro inducere licet, nec eligere quod aliqui arbitrio suo induxerunt.“ Et ex *Isidoro* transtulit *Hrabanus* De *Instit. Cler.* II, 58.

b. anathema diceretur a nobis.] Hieron. in cap. 2. Epist. ad Galatas „Eleganter, inquit, in hoc loco vir doctissimus Tertullianus adversus Apellem et eius virginem Philumenen, quam angelus quidam diabolici spiritus et perversus impleverat, hunc esse scribit angelum cui multo antequam Apelles nasceretur Spiritus Sancti vaticinio sit anathema

per apostolum prophetatum.“ *Isidor.* l. l. „Apostolos dei habemus auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio quod inducerent elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus assignaverunt. Itaque etiam si angelus de caelis aliter evangelizaverit, anathema vocabitur.“ De *Philumene* cf. infra cap. 30. *Euseb. H. E. V, 13.* *Augustin. de Haeres. cap. 42.* *Hieronym. Epist. adv. Ctesiph. p. 477. tom. IV. ed. Bened.*

Cap. VII. a. formae] *Ideae.*

b. trinitas hominis] Cf. *Adv. Valentin. cap. 26.* De *Anima* cap. 21.

c. Platonius fuerat] Teste *Fr. Junio Theod. Cantero* in codice quodam deprehenderat furor pro fuerat. Videtur fuisse codex non Tertulliani, sed *Isidori*, qui haec transcripsit *Origg. VIII, 6, 22;* „Hi philosophorum errores etiam apud *Ecclesiam* induxerunt haereses. Inde *αἰῶνες* et formae nescio quae, inde

inde Marcionis deus^d melior de tranquillitate; a Stoicis venerat: et ⁹ut anima interire dicatur, ¹⁰ab Epicureis observatur^e: et ut carnis restitutio negetur, de una omnium philosophorum schola sumitur^f: et ubi materia cum deo aequatur, Zenonis disciplina est^g: et ubi aliquid de igneo deo ¹¹allegatur, ¹²Heracletus intervenit^h. ¹³Eadem materia apud haereticos et philosophos ¹⁴voluntatur, ¹⁵idem retractatus implicantur: unde malum, et quare? et unde homo, et quomodo? et, quod proxime ¹⁶Valentinus proposuit, unde deus? scilicet ¹⁷de ^{17^b}enthymesi et ¹⁸ectromateⁱ. ¹⁹Miserum ²⁰Aristotelem! qui illis dialecticam instituit, artificem struendi et destruendi, versipellem in sentiis, coactam in coniecturis, duram in argumentis, operariam ²¹contentionum, molestam etiam sibi ²²ipsi, omnia ²³retractantem, ne ²⁴quid omnino tractaverit. Hinc illae fabulae et genealogiae ²⁵interminabiles^k, et quaestiones infructuosae, et sermones serpentes velut cancer, a quibus nos apostolus refrenans nominatim philosophiam ²⁶contestatur caveri oportere, scribens ad ²⁷Colossenses, Videte, ne ²⁸qui ²⁹sit circumveniens vos ^{Coloss. II, 8.} per philosophiam et inanem seductionem, secundum traditionem hominum, praeter providentiam spiritus sancti. Fuerat Athenis, et istam sapientiam ³⁰humanam, affectatricem et interpolatricem veritatis, de congressibus noverat, ipsam quoque ³¹in suas haereses

I Tim. I, 4.
Tit. III, 9.
II Tim. II,
17. 23.

9. uti *BCabc*. 10. Epicurns observatur *c*. 11. alligatur *BC*. 12. Heracletus *A*. Heraclitus *reliqui*. 13. Eadem matcriae *BCabc*. 14. voluntantur, *BCabc*. 15. idem *Aβd*. iidem *reliqui*. 16. Valentinianus *A*. 17. et de *BCa*. 17^b. enthymesi *A*. 18. tectromate *BC*. tectomarte *A*. 19. Misernm *Abd*. inserunt *Bac. Vaticanus*. sequitur *C*. 20. aristotelen *A*. 21. contentione molestam *BCa*. 22. ipsam *Aβ*. ipsum *B*. 23. tractantem *BC*. 24. quid omnino tractaverint *Aβ*. quid non tractaverint *Aφ*. 25. indeterminabiles *BCabc*. 26. contestatur *Ad*. testatur *bc*. et inanem seductionem contestatur *reliqui*. 27. colonsenses *Aφ*. colenses *B*. 28. qui *Aβ*. 29. sit circumveniens vos *ABCab*. vos circumveniat *cd*. liber *Clementis*. 30. humani *B*. 31. in hacresis multipartitas *A*. in suas haereses multipartitas *BC*.

apud Arium trinitas nominis, et apud Valentinum *Platonicus furor*“, quae verba ex Tertulliano erunt emendanda. Cf. etiam De Carne Chr. cap. 20.

d. Inde Marcionis deus] Cf. Adv. Marc. I, 2 sqq. Isidorus l. l. „Inde Marcionis deus melior de tranquillitate; ab Stoicis enim venerat; et ut anima interire dicatur, Epicurus observatur; et ut carnis restitutio negetur, de vana omnium philosophorum schola sumitur, et ubi materia cum deo aequatur, Zenonis disciplina est, et ubi quid de igneo deo legitur, Eraclitus intervenit. Eadem materiae apud haereticos et apud philosophos voluntantur, iidem retractatus implicantur.“

e. ab Epicureis observatur] Cf. Apol. cap. 4 et 47. De Resurr. Carnis cap. 1.

f. de una omnium philosophorum schola sumitur] Cf. Augustin. De Civ. Dei XXII, 20. Tertull. De Resurr. Carnis cap. 1.

g. Zenonis disciplina est] Cf. Adv. Hermog. cap. 4.

h. Heracletus intervenit.] Cf. Apolog. cap. 47.

i. de enthymesi et ectromate.] Cf. Adv. Valentin. cap. 10 sqq. Hieron. Comment. in Amos prophetam cap. 3. lib. I. p. 1392. tom. III. ed. Bened. dicit Valentinum extremum Christum vocare *ἔκτρομα*, id est abortivum.

k. interminabiles] Cap. 33. et Adv.

multipartitam ³² varietate sectarum invicem repugnantium. Quid ergo Athenis et Hierosolymis? quid academiae et ecclesiae? quid haereticis et Christianis? Nostra institutio de porticu ³³ Solomonis¹ est, qui et ipse tradiderat dominum in simplicitate cordis esse quaerendum. Viderint qui Stoicum ³⁴ et Platicum et dialecticum ³⁵ Christianismum protulerunt. Nobis curiositate opus non est post Christum Iesum, nec inquisitione post evangelium. Cum credimus, nihil desideramus ultra credere. Hoc enim prius ³⁶ credimus, non esse quod ultra credere ³⁷ debeamus.

Cap. VIII. Venio itaque ad illum articulum quem et nostri praetendunt ad ineundam curiositatem ¹ et haeretici inculcant ad importandam Math. VII, 7. ² scrupulositatem. Scriptum est, inquit, Quaerite, et invenietis. Quando hanc vocem dominus emisit, recordemur. Puto in primitiis ipsis doctrinae suae, cum adhuc dubitaretur apud omnes, an Christus esset, ³ et cum adhuc nec Petrus illum dei filium pronuntiasset, cum etiam ⁴ Ioannes de illo certus esse desisset. ⁵ Merito ergo tunc dictum est, Quaerite et invenietis, quando quaerendus adhuc erat ⁶ qui adhuc agnitus non erat. Et hoc quantum ad Iudaeos. Ad illos enim pertinet totus sermo suggillationis istius, qui Luc. XVI, 29. habebant ubi quaerent Christum. Habent, inquit, ⁷ Moysen et Heliam, id est legem et prophetas Christum praedicantes, secundum quod alibi aperte: Scrutamini ⁸ scripturas, in quibus salutem speratis; illae enim de me ⁹ loquuntur. ¹⁰ Hoc erit, Quaerite et invenietis. Nam et sequentia in Iudaeos competere manifestum est, Math. VII, 7. Pulsate et aperietur vobis. Iudaei retro penes deum fuerant, dehinc eiecti ob delicta extra deum esse coeperunt. Nationes vero Ies. XL, 15. ¹¹ nunquam penes deum, nisi stillicidium de situla et pulvis ex area et foris semper. ¹² Ita qui foris semper, quomodo pulsabit eo ubi nunquam fuit? quam ianuam novit, in ¹³ qua nec receptus nec eiectus aliquando? an qui scit se intus fuisse et ¹⁴ foras actum, is

32. varietatis C. varietates B. 33. Solomonis A. Salomonis reliqui. 34. et Platicum et dialecticum om. A. 35. Christianismum protulerunt Abcd. Vaticanus. Christianismo protulerunt BC. Christianis praetulerunt a., ex Gorziensi. 36. quaereremus amg. 37. debeamus Abcd. debemus reliqui.

Cap. VIII. 1. et haeretici — — scrupulositatem om. B. 2. scrupulositatem Ad. curiositatem reliqui. 3. et om. Aβ. 4. Iohannes A. 5. Merito ergo tunc dictum est om. BC. 6. qui adhuc agnitus non erat om. BC. 7. moysen et eliam A. 8. inquit scripturas abcd. 9. locuntur Aβ. 10. Hic BC. 11. nunquam Aβ. 12. Ita qui ego. I. qui Aγ. Itaque BC. Itaque qui reliqui. 13. qua (Aγ)BCabc. quam (Aβ)d. 14. foris c. Vaticanus.

Valentin. cap. 3. appellat genealogias indeterminatas.

1. de porticu Solomonis] Etenim apostoli docuerunt in porticu templi Salo-

monis. Act. Apost. cap. 3 et 5. (Ludov. de la Cerda.)

Cap. VIII. a. certus esse desisset.] Hoc est etiam post excessum Ioannis. (Rigalt.)

potius ¹⁵pulsavit, ¹⁶et ostium novit? Etiam, Petite et accipietis, ei competit qui ¹⁷sciebat ¹⁸a quo esset petendum, a quo ¹⁹et erat aliquid ²⁰repromissum, a deo scilicet Abraham, Isaac et Iacob, quem nationes ²¹non magis noverant quam ullam repromissionem eius. Et ²²ideo ad ²³Israël loquebatur: Non sum, inquit, missus, nisi ad ^{Math. XV, 24.} oves perditas domus ²⁴Israël. Nondum canibus ²⁵iactarat panem ^{X, 5.} filiorum, nondum in ²⁶viam ²⁷nationum ²⁸ire mandabat. Siquidem ^{XXVIII, 19.} in ²⁹sine ³⁰praecipit, vaderent ad docendas et ³¹tinguendas nationes, consecuturi mox spiritum sanctum ³²paraclitum, qui illos deductus ^{Ioan. XVI, 13.} esset in omnem veritatem. Et hoc ³³ergo illo facit. Quodsi nationibus destinati doctores apostoli, ipsi quoque doctorem consecuturi erant ³⁴paraclitum, multo magis vacabat erga nos, Quae-rite et invenietis, quibus ultro erat obventura doctrina per apostolos et ipsis apostolis per spiritum sanctum. Omnia quidem ³⁵domini dicta omnibus posita sunt; ³⁶per aures Iudaeorum ad nos transierunt. Sed pleraque in ³⁷personas directab non proprietatem admonitionis nobis constituerunt, sed exemplum.

¹Cedo nunc sponte de gradu isto. Omnibus dictum sit, Quae-rite et invenietis; tamen et hic ²expetit sensus certare cum interpretationis gubernaculo^a. Nulla vox divina ita dissoluta est et diffusa, ut verba tantum defendantur, et ratio verborum non constituitur. Sed in primis hoc propono, unum ³itaque et certum aliquid institutum esse a Christo quod credere omni modo debeant nationes, et idcirco quaerere, ut possint, cum invenerint, credere. Unius porro^c et certi instituti infinita inquisitio ^{3b}non potest esse.

Cap. IX.

15. pulsavit *Ad.* pulsabit *reliqui.* 16. qui ostium *Latinius.* 17. sciebat *Aq.*, *Hildebrandus.* 18. a quo sē et petendum *Aq.* *Haec verba non habent BC.* 19. et erat *(Aβ)abcd.* erat *AqBC.* 20. repromissum *Ad.* promissum *reliqui.* 21. magis non *Aq.* 22. adeo *A.* 23. israhel *A.* 24. isrl (*h.e. israhel*) *A.* Israel *d.* Israelis *reliqui.* 25. iactarat *A.* iactabat *reliqui.* 26. via *A.* viam *reliqui.* 27. nationum *ABcd.* *Vaticanus et liber Clementis.* gentium vel nationum *Cab.* 28. remandabat *A.* 29. finem *BCa.* 30. praecipit vaderent *A.* praecepit ut vaderent *reliqui.* 31. tinguendas *AB.* 32. paraclitum *A., pro more.* 33. ergo illo *ABd.* ergo illos *C.* erga illos *reliqui, ex emendatione Rhenani.* 34. paraclitum *A.* 35. domini dicta *A.* dicta domini *reliqui.* 36. quae per *abc.* 37. persona *A.* *Probat Hildebrandus.*

Cap. IX. 1. Credo *Aβ.* 2. expetit (*expedit a.*) sensus certare cum interpretationis gubernaculo *ABCa.* *expedit sensu certare cum interpretationis gubernaculo d., Fulv. Ursinus.* expetit sensus certae interpretationis gubernaculum *amgbc.* 3. itaque *ABCa.* utique *bcd.* 3b. esse non potest *Aβ.*

b. in personas directab] Iudaeorum.

Cap. IX. a. Cedo nunc sponte de gradu isto] Cf. adnot. ad Scorpiac. cap. 8.

b. cum interpretationis gubernaculo.] Id est cum ratione, cum disciplina rationis, quae sane omnem interpretatio-

nem gubernare debet et in ea semper regnare. Hunc locum eodem sensu tractaverat Irenaeus lib. II. cap. 46. (Rigalt.)

c. porro] De huius particulae usu apud Tertullianum cf. quae adnotavi ad De Corona cap. 7.

Quaerendum est, donec invenias, et credendum, ubi inveneris, et nihil amplius, nisi custodiendum quod credidisti, ⁴dum hoc insuper ⁵credas, ⁶aliud non esse credendum, ideoque nec requirendum, cum ⁷id inveneris et credideris quod ab eo institutum est qui non aliud tibi mandat inquirendum quam quod instituit. De hoc quidem si ⁸qui dubitat, constabit ⁹penes nos esse id quod ¹⁰a Christo institutum est. Interim ex fiducia probationis ¹¹praevenio, admonens quosdam nihil esse quaerendum ultra ¹²quae crediderunt id esse quod quaerere debuerunt, ¹³ne, Quaerite et invenietis, sine disciplina rationis interpretentur.

Cap. X. Ratio autem dicti huius in tribus articulis constitit, in re, in tempore, ¹in modo. ²In re, ut quid sit quaerendum consideres, in tempore, ut quando, in modo, ut quousque. Igitur quaerendum est quod Christus instituit, ³utique quamdiu non invenis, utique donec invenias. Invenisti autem cum credidisti. Nam non credidisses, si non invenisses, sicut nec quaesisses, nisi ut invenires. Ad hoc ergo ⁴quaerens, ut invenias, et ad hoc ⁵inveniens, ut credas. Omnem prolationem quaerendi et ^{5b}inveniendi credendo fixisti. Hunc tibi modum statuit ⁶fructus ipse quaerendi. Hanc tibi ⁷fossam determinavit ipse qui te non vult aliud credere quam quod instituit, ideoque nec quaerere. Ceterum si ⁸quia et alia tanta ab aliis sunt instituta, propterea in tantum quaerere debemus in quantum possumus invenire, semper ⁹quaerimus et nunquam omnino ¹⁰credimus. Ubi enim erit finis quaerendi? ubi statio credendi? ubi expunctio inveniendi? Apud Marcionem? Sed et Valentinus proponit, Quaerite et invenietis. Apud Valentinum? Sed et ¹¹Appelles hac me pronuntiatione ^{11b}pulsabit, et Hebion et Simon et omnes ¹²ex ordine non habent aliud quo se ¹³mihi insinuantes me ¹⁴sibi ¹⁵addicant. ¹⁶Ero itaque nusquam^a, dum ubique ¹⁷convenio, Quae-

4. dum hoc insuper *Aabcd.* dum insuper *BC.* 5. credas *Ad.* credis *reliqui.* 6. alium *C.* 7. id *om. A.* 8. qui *Ad.* quis *reliqui.* 9. penes nos esse *om. A.* 10. a Christianis institutis est *A.* 11. praevonio *Aacd.* praevonio *BCb.* praevorto *Latinius.* 12. quae *Ad.* quod *reliqui.* 13. ne *om. BCa.*

Cap. X. 1. et in modo *B.* 2. In re — — in modo *om. B.* 3. utique quamdiu (quando *d.*) non invenis (invenis et *abc.*) *Aabcd.* Non extant haec verba in *BC.* 4. quaerens *A.* quaeris *reliqui.* 5. inveniens *A.* invenies *BC.* invenis *reliqui.* 5b. inveniendi credendo fixisti. Hunc tibi modum statuit (statue *amg.*) *amgbcd.* inveniendi statuit *ABCa.* 6. fructus quaerendo fossam *amg.* fructus ipse credendi. Hanc tibi fossam *Fulv. Ursinus.* 7. forsitan *A.* Probat *Hildebrandus.* 8. quae talia tanta *BCa.* 9. quaerimus *ego.* cre..... *Aβ.* cre...mus *Aq.* quaeremus *reliqui.* 10. credimus *A.* credemus *reliqui.* 11. Appelles *Aβ.* 11b. pulsabit *(Aβ)bcd.* pulsavit *(Aq)BCa.* 12. ex *om. Ad.* 13. mi *A.* 14. si *Aq.* 15. adducant *Cabc.* abducant *B.* 16. Ero itaque *bcd.* Et ero itaque *a.* Et erit itaque *BC.* eritque *A.* 17. convenio *ABCad.* convenior *bc.*

Cap. X. a. Ero itaque nusquam] Hoc est nullius ero, nulli me addicam, dum

rite et inuenietis, ¹⁸ et velut si nusquam; quasi qui nunquam apprehenderim illud quod Christus instituit, ¹⁹ quod quaeri oportet, quod credi necesse est^b.

Impune erratur, nisi delinquatur; quamvis ¹ et errare delin- Cap. XI.
quere est. Impune, inquam, vagatur qui nihil deserit. At enim,

² si quod debui credere credidi, et aliud denuo puto requirendum,

spero utique ³ aliud esse inueniendum, nullo modo speraturus istud, nisi quia aut non credideram, qui videbar credidisse, aut desii credidisse. Ita fidem meam deserens negator inuenior. Semel

dixerim: Nemo quaerit, nisi qui aut non habuit aut perdidit. Per- Luc. XV, 8.
XI, 5.
XVIII, 2sq.
diderat unam ex decem ⁴ drachmis anus illa, et ideo quaerebat:

ubi tamen inuenit, quaerere desiit. Panem vicinus non habebat, et ideo pulsabat: ubi tamen apertum est ei, ⁵ et accepit, pulsare

cessavit. Vidua a iudice petebat audiri, quia non admittebatur: sed ubi audita est, hactenus^a institit. Adeo finis est et quaerendi et

pulsandi et petendi. Petenti enim dabitur, inquit, et pulsanti ape- Luc. XI, 9.
rietur, et quaerenti inuenietur. Viderit qui quaerit semper, quia

non inuenit. Illic ⁶ enim quaerit ubi non ⁷ inuenietur. Viderit qui semper pulsat, quia nunquam aperietur. ⁸ Illuc enim pulsat ubi

nemo est. Viderit qui semper petit, quia nunquam ⁹ audietur. Ab eo enim petit qui non audit.

Nobis ¹ etsi quaerendum est adhuc et semper, ubi tamen quaeri Cap. XII.
oportet? ² Apud haereticos, ubi omnia extranea et adversaria no-

18. et velut si nusquam *ego*. et velut si nusquam et *d*. et velim si nunquam *A*. et velint sic nusquam *Ca*. et velim sic nusquam *Bb*. et velint sic esse nusquam *c*. 19. quod quaeri oportet, quod credi necesse est *ABcd*. quod credi necesse est, quod quaeri oportet *Ca*. quod quaeri necesse est, quod credi oportet *b*. *Fulv. Ursinus hunc locum sic rescripsit*: addicant. Quaerite et inuenietis: velut si nusquam et quasi qui nunquam apprehenderim illud, quod Christus instituit, quod credi oportet, quod quaeri necesse est.

Cap. XI. 1. et errare *A*. errare *reliqui*. 2. quod si *C*. 3. et aliud *bcd*. 4. drachmis *Ad*., *Latinius*. dragonis *B*. didragmis *reliqui*. 5. et ut accepit *Bc*. *Vaticanus*. 6. enim *om*. *Aφ*. 7. inuenitur *b*. 8. illic *bcd*. 9. audietur *Abcd*. auditur *reliqui*.

Cap. XII. 1. etsi quaerendum est (esset *c*.) *Abcd*. et quaerendum est *BCa*. 2. Non apud *b*.

ubique convenio illud Quaerite, illud scilicet de quo dictum est, Quaerite et inuenietis. (Rigalt.) Haec mihi fiducia est ut contendam antiquam lectionem Rhenani restituendam esse: *Et erit itaque nusquam, dum ubique conveniet, Quaerite et inuenietis, et velint sic nusquam, quasi qui nusquam apprehenderint illud quod Christus instituit*, sensumque hunc esse: Dum tot ac tantis assentior quaerendum esse, quaerendi finem non faciam, quod

maxime optant haeretici, uti quaeram semper cum eis, quasi nondum repererim quod Christus instituit, quod quaeri, quod credere necesse est. (Albaspin.)

b. necesse est.] Instituit Christus quaeri quidem oportere, sed credi necesse esse.

Cap. XI. a. hactenus] Hoc est non amplius. Vid. adnot. ad De Exhort. Cast. cap. 1.

Cap. XI. a. hactenus] Hoc est non amplius. Vid. adnot. ad De Exhort. Cast. cap. 1.

Cap. XI. a. hactenus] Hoc est non amplius. Vid. adnot. ad De Exhort. Cast. cap. 1.

Cap. XI. a. hactenus] Hoc est non amplius. Vid. adnot. ad De Exhort. Cast. cap. 1.

strae ³veritati, ad quos vetamur accedere? ⁴Quis servus cibaria ab extraneo, ne dicam ab inimico domini sui, sperat? Quis miles ab infoederatis, ne dicam ab hostibus regibus, donativum et stipendium captat, nisi plane desertor et transfuga et rebellis? Etiam anus illa intra tectum suum ⁵drachmam requirebat, etiam pulsator ille vicini ianuam tundebat, etiam vidua illa non inimicum, licet durum, iudicem interpellabat. Nemo ⁶inde instrui potest unde destruitur; nemo ab eo inluminatur a quo contenebratur. Quaeramus ergo in nostro et a nostris et de nostro, ⁷idque dumtaxat quod salva regula fidei potest in quaestionem devenire.

Cap. XIII.

Regula est autem fidei^a, ut iam hinc quid ¹defendamus profiteamur, ²illa scilicet qua creditur unum omnino deum esse nec alium praeter mundi ³conditorem, qui universa de nihilo produxerit per verbum suum primo omnium ⁴demissum; id verbum ⁵filium eius appellatum, ⁶in nomine dei varie visum⁷ a patriarchis, in prophetis semper auditum, postremo delatum ex spiritu ⁸patris dei et virtute in virginem Mariam, carnem factum ⁹in utero eius et ex eanatum ¹⁰exisse^b Iesum Christum, exinde praedicasse novam legem et novam promissionem regni caelorum, virtutes ¹¹fecisse, ¹²crucifixum tertia die resurrexisse, in caelos ereptum ¹³sedisse ad dexteram patris, misisse vicariam vim spiritus sancti, qui credentes agat, venturum cum claritate ad sumendos sanctos in vitae aeternae et promissorum caelestium fructum et ad profanos ¹⁴iudicandos

3. veritatis A. 4. Qui A. quia B. 5. dragmam ABCabc. 6. inde instrui Ad. liber Clementis. vi destrui B. inde strui reliqui. 7. idque cd., ex emendatione Rhenani et Latini. id quo Ap. in quo? AβBCab.

Cap. XIII. 1. defendamus Aamgbd. credamus BCac. 2. illac Aβ. 3. conditorem ABCmgamgbd. creatorem Ca. 4. demissum Ad. emissum reliqui. 5. filium ABcd. liber Clementis. filius reliqui. 6. eius in nomine b. cum in nomine Latinius. 7. a patriarchis Ad. patriarchis reliqui. 8. patris dei ABCad. dei patris c. dei b. 9. et in utero A. 10. exisse Fulv. Ursinus. egisse ABCad. hominem et esse amgbc. 11. fecisse, sedisse ad dexteram patris BC. Rhenanus haec verba exemisse se dicit codicum fidem secutum. 12. cruci fixum A. fixum cruci reliqui. 13. sedisse ad Abd. sedere ad BCac. 14. iudicandos ABCabc. adiudicandos d., ex coniectura Fulv. Ursini.

Cap. XIII. a. Regula est autem fidei] Fides, regula veritatis, *κανὼν τῆς ἀληθείας*, corpusculum veritatis, *σωμάτιον τῆς ἀληθείας* Irenaeo. Quia scilicet in symbolum digesti sunt velut in unum corpus articuli ex quibus constat Christianismus. Illic autem scquitur regula in qua notandum mentionem non fieri sepulturae neque descensus ad inferos, uti nec in ea quam edidit initio libri De Velandis Virginibus, neque item apud Irenaeum. Quasi mentio crucis, hoc est mortis, et sepulturam et descensum

ad inferos includat. Caeterum libro Adv. Praxeam cap. 2. inter eiusdem regulae articulos legitur „hunc passum, hunc mortuum et sepultum.“ Augustinus lib. imperf. de Gensii ad litt. cap. 1 „crucifigi, sepeliri et resurgere.“ (Rigalt.)

b. exisse] Ita reposui ex emendatione Fulvii Ursini. Libri veteres habent *egisse*, quod Rigaltius interpretatur: Hoc est cam hominis personam induisse omniaque egisse quae de Iesu Christo fuerant praedicta.

igni perpetuo, facta utriusque partis^e resuscitatione cum carnis¹⁵ restitutione. Haec regula a Christo, ut probabitur, instituta nullas habet apud nos quaestiones, nisi quas¹⁶ haereses inferunt et quae haereticos faciunt.

Ceterum manente forma eius in suo ordine quantumlibet Cap. XIV. quaeras et tractes et omnem libidinem curiositatis effundas, si quid tibi videtur¹ vel ambiguitate² pendere vel obscuritate obumbrari. Est utique frater³ aliqui doctor gratia scientiae⁴ donatus, est aliqui inter exercitatos, conversatus⁵ aliqui tecum⁶ curiosus, tecum tamen quaerens⁷ novissime^a ignorare te melius sciet, ne quod non debeas noris,⁸ quia quod debeas nosti. Fides, inquit, tua te saluum fecit, I. uc. XVIII, 42. non⁹ exercitatio scripturarum. Fides in regula posita est; ¹⁰ habet legem et salutem de observatione legis: exercitatio autem in curiositate consistit, habens gloriam solam de peritiae studio. Cedat curiositas fidei, cedat gloria saluti. Certe aut non obstrepant, aut quiescant. Adversus regulam¹¹ nihil scire omnia scire est. Ut non inimici essent veritatis haeretici, ut de refugiendis eis non praemoneremur, quale est conferre cum hominibus qui et ipsi adhuc se quaerere¹² profiteantur? Si enim¹³ adhuc vere quaerunt, nihil adhuc¹⁴ certi¹⁵ reppererunt, et ideo,¹⁶ quaecunque videntur interim tenere, dubitationem suam ostendunt, quamdiu quaerunt. Itaque Math. XV, 14. tu, qui¹⁷ perinde quaeris, ¹⁸ spectans ¹⁹ ad eos qui et ipsi quaerunt, dubius²⁰ ad dubios, ²¹ incertus ad incertos, caecus²² a caecis in foveam deducaris necesse est. Sed cum decipiendi gratia²³ praetendant se^{23b} adhuc quaerere, ut nobis per sollicitudinis iniectio- nem tractatus suos²⁴ insinuent, denique ubi²⁵ adierunt ad nos, ²⁶ statim quae dicebant quaerenda esse²⁷ defendant, iam illos sic

15. resurrectione c. 16. haeresis B.

Cap. XIV. 1. vel om. B. 2. pendere vel obscuritate om. A. 3. aliqui Ad. aliquis reliqui. 4. donatus, est aliqui d. donatus, est aliquis BCabc. donatus quid Aβ. donatus, est aliqui aliquid Aγ. 5. aliqui Ad. aliquis Bbc. aliquid Ca. 6. curiosius tamen quaerens BCa. 7. novissime ignorare te melius sciet ego. novissime ignorare melius est reliqui. novistine, ignorare melius est Leopoldus. 8. quia quod debeas nosti om. BC. 9. in exercitatio Aγ. 10. habes bcd. 11. nihil ultra scire c. 12. profiteantur Ad. profitentur liber Clementis. confitentur reliqui. 13. adhuc vere Ad. vere adhuc reliqui. 14. certe A. 15. reppererunt Ad. deprehenderunt abc. reprehenderunt BC. 16. quaecunque Ad. quodcunque reliqui. 17. perinde Ad. proinde reliqui. 18. spectas Ca. 19. ab eis amg. 20. a dubiis amgbd. 21. certus ad incertos c. incertus ab incertis amgbd. 22. ad caecos ut in foveam B. ad caecos in foveam c., ex Vaticano. 23. praetendunt cd. Vaticano. 23b. ad hoc ab. 24. insinuent — — ad nos om. B. 25. audierint A. adierint d. 26. statimque dicebant ABC. 27. defendant ego. defen ... Aγ. defendunt reliqui.

c. utriusque partis] Piorum et impiorum.

Sic infra cap. 30 „novissime in perpetuum dissidium relegati.“

Cap. XIV. a. novissime] Postremo.

debemus ²⁸refutare, ut sciant nos non Christo, sed sibi negatores esse. Cum enim quaerunt adhuc, nondum tenent; cum autem ²⁹non tenent, nondum crediderunt; ³⁰cum autem nondum crediderunt, non sunt Christiani. At cum tenent quidem et credunt, quaerendum tamen dicunt, ut defendant. Antequam defendant, negant ³¹quod confitentur se nondum credidisse, dum quaerunt. Qui ergo nec sibi sunt Christiani, quanto magis nobis? Qui per fallaciam veniunt, qualem fidem disputant? Cui veritati patrocinantur qui eam a mendacio ³²inducunt? ³³Sed ipsi de scripturis agunt, et de scripturis suadent! ³⁴Aliunde scilicet loqui possent de rebus fidei, nisi ex litteris fidei?

Cap. XV. Venimus ¹igitur ad propositum. ²Hoc enim ³dirigebamus ⁴et hoc praestruerebamus ⁵allocutionis ⁶praefatione, ut iam hinc de eo congregiamur de quo adversarii provocant. Scripturas obtendunt, et hac sua audacia statim quosdam movent. In ipso vero congressu firmos quidem fatigant, infirmos capiunt, medios cum scrupulo dimittunt. Hunc igitur potissimum gradum obstruimus^a non ⁷admittendi eos ad ⁸ullam de scripturis disputationem. ⁹Si hae sunt illae vires eorum, ¹⁰uti eas habere possint, dispici debet, ¹¹cui competat possessio scripturarum, ne is admittatur ad ¹²eas^b cui nullo modo competit.

Cap. XVI. Hoc de consilio diffidentiae aut de studio aliter ineundae constitutionis induxerim^a, nisi ratio constiterit inprimis illa quod fides nostra obsequium apostolo debeat, prohibenti quaestiones ¹inire, novis vocibus ²āures accommodare, haereticum post unam

¹Tim. VI, 3.
^{Tit. III, 10.}

28. reputare *Ad.* 29. non non tenent *Aφ.* nondum tenent *Hildebrandus.* tenent *BC.* 30. eum autem nondum crediderunt *om. ABC.* 31. quod confitentur *Ad.* quod credunt confitentes *reliqui.* 32. indicunt *Semlerus et Leopoldus, nescio unde.* 33. ipsi et de *c.* et ipsi de *b.* Sed de ipsis *B.* 34. Aliunde (*Unde amg.*) scilicet loqui possent — — fidei? *Aamgd.* Aliunde scilicet suadere non possent — — fidei. *reliqui praeter B., qui habet* Aliunde sed possent de rebus fidei.

Cap. XV. 1. ergo *B.* 2. Huc *abc.* 3. dirigebam *BCa.* 4. et hoc praestruerebamus (praestruerebatur *A.*) *Aamgbed.* et praestamus *BCa.* 5. ad locutionis *bc.* 6. praefationem *BCabc.* 7. admittendi eos *AφBCab.* admittendos eos (*Aβcd.*) 8. ullam (*Aβbcd.*) illam (*AφBCa.*) 9. si hae sunt vires eorum *c.* sintne illae iuris eorum *Latinius.* 10. uti eas *ABd.* uti ne eas *Ca.* anne *bc.* 11. cum nullo modo competit possessio scripturarum. De admit.....d *A.* 12. eas *Abc.* eam *d., Fulv. Ursinus.* eandem *Ca.* eadem *B.*

Cap. XV. a. gradum obstruimus] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 27.

b. ad eas] Illud *ad eas* interpretatur paraphrastizōs Macereus de disputatione ex iisdem scripturis. (Pamel.) Recte.

Cap. XVI. a. induxerim] Possim videri subterfugere de scripturis congres-

sum cum haeretico, quasi diffidam de victoria, aut disputationem cum illo vitandam statuissse hic propter studium aliter ineundi certaminis ad haereses evertendas. Cf. infra cap. 37. Quae hic *constitutio*, alias *status* dicitur. V. interpr. ad Cic. De Invent. I, 8, 10. Auct. ad Herenn. I, 11. Quinctil. III, 6, 2.

correptionem ¹convenire, non post disputationem. ²Adeo interdixit ³disputationem, correptionem designans ⁴causam haeretici conveniendi, et hoc unam scilicet, quia non est Christianus, ne more Christiani semel et iterum et sub duobus ⁵aut tribus testibus castigandus videretur, cum ob hoc sit castigandus propter quod non sit cum illo disputandum, ⁶dehinc ⁷quoniam nihil proficiat congressio scripturarum, nisi plane ⁸ut stomachi qua ineat ⁹eversio-nem aut ¹⁰cerebri^b.

Matth.
XVIII, 15. 6.

Ista haeresis non recipit quasdam scripturas, et si quas recipit, ¹et adiectionibus et detractationibus ad dispositionem instituti sui intervertit, et si recipit, non recipit ²integras, et si ³aliquatenus integras praestat, nihilominus diversas expositiones commentata convertit. Tantum veritati obstreperit adulter sensus quantum et ⁴corruptor stilus. ⁵Vanae praesumptiones necessario ⁶nolunt agnoscere ea per quae revincuntur. His nituntur quae ex falso composuerunt et quae ⁷de ambiguitate ceperunt^a. Quid promovebis^b, exercitatissime scripturarum, cum si quid defenderis, negetur ex diverso, si quid negaveris, defendatur? Et tu quidem nihil perdes nisi vocem in ⁸contentione, nihil consequeris nisi ⁹bilem de blasphematione.

Cap. XVII.

Ille vero, si quis est cuius causa ¹in congressum descendis scripturarum, ut eum dubitantem confirmes, ad veritatem, an magis ad haereses devertet? Hoc ipso ²motus, quod te videat nihil promovisse, aequo gradu negandi et defendendi ³adversa parte, ⁴statu certe pari, altercatione incertior discedet, nesciens quam ⁵haeresin iudicet. Haec utique et ipsi habent in nos retorquere.

Cap. XVIII.

Cap. XVI. 1. non convenire a. 2. Ideo *amg*. 3. disputatione *Fulv. Ursinus*. 4. *causam Abcd. causa reliqui*. 5. et tribus *Aβ*. 6. dehinc A. deinde *reliqui*. 7. quomodo proficiat B. 8. ut stomachi (*sthomaci A.*) qua ineat *Ad*. ut aut stomachi quis ineat *BCabc*. ut stomachi quis ineat *liber Divionensis*. 9. versionem *BCa. liber Divionensis*. 10. crebri A. celebri B.

Cap. XVII. 1. et adiectionibus A. adiectionibus *reliqui*. non recipit integras: adiectionibus d. 2. integras *om. A. Verba* et si recipit, non recipit integras *in d. leguntur ante* et adiectionibus. 3. aliquatenus *AB*. 4. corrector *amg*. 5. Vanae *Fr Iunius, Desid. Heraldus Digress. p. 261. Variae libri omnes*. 6. volunt *AC. liber Divionensis*. 7. de ea ambiguitate A. 8. contentione *Abcd. contentionem Ca. concione amg. contemptionem B.* 9. bilem de blasphematione (*blasfematione A.*) *Abcd. vilem de blasphematione laudem Ca. vilem blasphemiam B.*

Cap. XVIII. 1. in congressu dissides scripturarum A. in congressu distendi.. scripturarum B. 2. motu *Aβ*. 3. adversa *Ad. diversa reliqui*. 4. statu certe pari *Ad. statutum certe et pari BCa. statum certe de pari amgbc*. 5. haeresin *ACcd. Vaticanus et liber Clementis. haeresim Bab.*

b. aut cerebri.] Explicant verba cap. 17 „Et tu quidem nihil perdes nisi vocem in contentione, nihil consequeris nisi bilem de blasphematione.“

praesumptionibus nituntur quae illi ex falso composuerunt et quae propter sensus ambignitatem delegerunt.

b. promovebis] Id est evinces.

Cap. XVII. a. ceperunt.] His, inquit,

TERTULLIANI OPP. ED. OEHLER. Tom. II.

Necesse est enim ⁶et illos ⁷dicere a nobis potius adulteria scripturarum^a et expositionum ⁸mendacia inferri, qui ⁹proinde sibi defendant veritatem.

Cap. XIX. Ergo non ad scripturas ¹provocandum est, nec in his constituendum certamen ²in quibus aut nulla aut incerta victoria est aut ³parum certa. Nam etsi non ita evaderet conlatio scripturarum, ⁴ut utramque partem parem sisteret, ordo rerum desiderabat illud prius proponi, quod nunc solum disputandum est: quibus competat fides ipsa, cuius ⁵sint scripturae, a quo, et per quos, et quando, et quibus sit tradita disciplina qua fiunt Christiani. Ubi enim apparuerit esse veritatem ⁶disciplinae et fidei Christianae, illic erit veritas ⁷scripturarum et expositionum et omnium traditionum ⁸Christianarum.

Cap. XX. Christus Iesus, dominus noster, ¹permittat dicere interim, quisquis ²est, cuiuscunque dei filius, cuiuscunque materiae homo et deus, cuiuscunque fidei praeceptor, cuiuscunque mercedis ³repro-missor, quid esset, quid fuisset, quam patris voluntatem administraret, quid homini agendum determinaret, ⁴quamdiu in terris agebat, ipse pronuntiabat ⁵sive populo palam sive discentibus seorsum, ex quibus duodecim praecipuos lateri suo allegerat, destinatos nationibus magistros. Itaque uno eorum decusso reliquos undecim ⁶digrediens ad patrem post resurrectionem iussit ire et docere nationes ⁷tinguendas in patrem ⁸et in filium et ⁹in spiritum sanctum. Statim igitur apostoli, quos haec appellatio missos interpretatur, assumpto per sortem duodecimo ¹⁰Matthia in locum Iudae ex auctoritate ¹¹prophetiae, quae ^{11b}est in psalmo David, ¹²consecuti promissam vim spiritus sancti ad virtutes et eloquium, primo per Iudaeam ¹³contestata fide in Iesum Christum ¹⁴et ecclesiis institutis,

Math.
XXVIII, 19.

Ps. CIX, 8.
Act. Apost.
I, 15 sqq.

6. ut C. 7. discere nobis B. dicere nobis C. 8. eorum (earum B.) mendacia BCa. 9. perinde Aq.

Cap. XIX. 1. provocatum B. 2. in om. BCa. 3. parum certa Cab. parum incerta AB. par incertae d. 4. utramque partem parem sistere B. 5. sunt AB. 6. et disciplinae d. 7. et scripturarum Aq. 8. Christianarum Acd. Christianorum reliqui.

Cap. XX. 1. permittat Fulv. Ursinus. 2. est Christus cuiuscunque c. 3. promissor (B)Cab. 4. et quamdiu AB. 5. sive om. Aq. 6. digrediens Ad. regrediens reliqui. 7. tinguendas AqB. intinguendas (Aβ)d. tinguendas reliqui. 8. et filium Aβ. 9. in spiritum (Aq)BCmgcd. Vaticanus et liber Clementis. spiritum AβCab. 10. Matthia Aa. 11. prophetiae Aβ. 11b. in psalmo est B. 12. consecutio promissa BC. consecuta promissa a. 13. contestatam fidem Iesu Christi amg. 14. et om. Semlerus et Leopoldus praeter omnem librorum auctoritatem.

Cap. XVIII. a. adulteria scripturarum] Sic „adulterium colorum inistorum“ De Cultu Fem. I, 8. De Praescr. Haer. cap. 31 „avenarum sterilis foeni

adulterium.“ Est enim Tertulliano adulterium „omne quod fingitur“ De Spectac. cap. 23. Apolog. cap. 47 „adulteri salutaris disciplinae.“

dehinc in orbem profecti eandem doctrinam eiusdem fidei nationibus promulgaverunt. Et ¹⁵perinde ecclesias ¹⁶apud unamquamque civitatem condiderunt, ¹⁷a quibus traducem^a fidei et semina doctrinae ceterae exinde ¹⁸ecclesiae mutuatae sunt et ¹⁹cottidie mutantur, ut ecclesiae fiant. ²⁰Ac per hoc et ipsae apostolicae ²¹deputabuntur ut ²²suboles apostolicarum ecclesiarum. Omne genus ad originem suam censeatur necesse est. ²³Itaque tot ac tantae ecclesiae ²⁴una est illa ab apostolis ²⁵prima, ex qua omnes. Sic omnes ²⁶primae et omnes apostolicae, dum ²⁷una omnes probant unitate communicatio pacis et appellatio fraternitatis et ²⁸contesseratio hospitalitatis, quae iura non alia ratio regit quam eiusdem sacramenti una traditio^b.

Hinc igitur dirigimus praescriptionem, ¹si dominus Christus Cap. XXI.
 Iesus apostolos misit ad praedicandum, alios non esse recipiendos
 praedicatores quam ²Christus instituit, quia nec alius patrem no- Math. XI, 27.
 vit nisi filius et cui filius revelavit, ³nec aliis videtur revelasse
 filius quam apostolis quos misit ad praedicandum, utique quod illis
 revelavit. Quid autem praedicaverint, id est ⁴quid illis Christus
 revelaverit, et hic praescribam non aliter probari debere, nisi per
 easdem ecclesias quas ipsi apostoli condiderunt, ipsi eis praedi-
 cando tam viva, quod aiunt, voce quam per ⁵epistulas postea. Si
 haec ita sunt, constat ⁶perinde omnem doctrinam quae cum illis
 ecclesiis apostolicis matricibus^a et originalibus fidei ⁷conspiret ve-
 ritati ⁸deputandam, ⁹id sine dubio ¹⁰tenentem quod ecclesiae ab
 apostolis, apostoli a Christo, Christus a deo ¹¹accepit: ¹²omnem

15. perinde A. proinde reliqui. 16. apud Aβ. 17. a om. C. 18. doctrinae (hoc vocab. non erat in libro Hirsaugiensi nec est in B.) ecclesiae multae sunt BC. 19. cottidie Aβ. quotidie reliqui. 20. Ac fiant. Ac per hoc C. 21. deputabuntur ABC. Vaticanus. deputantur reliqui. 22. suboles A. soboles reliqui. 23. Ita quae a. 24. unam esse illam Ca. Fulv. Ursinus voluit censeatur. Necesse est itaque tot ac tantas ecclesias unam esse illam ab apostolis primam. 25. primam Ca. 26. prima et apostolicae Ad. 27. una omnes probant unitate communicatio ego. una (unam BCabc.) omnes probant unitatem. Communicatio (Aq) BCabc. una omnes probant unitatem, dum est illis communicatio (Aβ)d., Fulv. Ursinus. 28. contestatio C.

Cap. XXI. 1. si dominus Christus Iesus ego. si deus Christus Iesus AB. liber Divionensis. si deus Iesus Christus C. si dominus Iesus Christus reliqui. si deus Iesum Christum, Christus Petrus Pithocus. 2. quos Christus BCabc. 3. et nec Ca. 4. quod A. 5. epistulas A., pro more. 6. perinde A. proinde reliqui. 7. conspirent A. 8. disputandam B. 9. id Aamgbc. et BCa. Non habet d. 10. tenentes ABC. 11. accepit Ad. liber Clementis. suscepit BCabc. 12. omnem vero Ad. reliquam vero omnem reliqui.

Cap. XX. a. traducem] Cf. adnott. ad Apolog. cap. 7.

b. eiusdem sacramenti una traditio.] Hoc est eiusdem symboli, seu regulae, eiusdem fidei. (Rigalt.)

Cap. XXI. a. matricibus] Cf. adnott. ad De Patient. cap. 5. Barth. Advers. XVIII, 7. p. 904.

vero doctrinam de mendacio praeiudicandam quae sapiat contra veritatem ecclesiarum et apostolorum ¹³Christi et dei. Superest ergo, ut demonstramus, ¹⁴an haec nostra doctrina, cuius regulam supra edidimus, de apostolorum traditione censeatur^b, et ex hoc ipso, ¹⁵an ceterae de mendacio veniant. Communicamus cum ecclesiis apostolicis, quod ¹⁶nulla doctrina diversa. Hoc est testimonium veritatis.

Cap. XXII. Sed quoniam ¹tam expedita probatio est, ut, si statim proferatur, nihil iam sit retractandum, ac si prolata non sit a nobis, locum interim demus diversae parti, si quid putant ad ²infirmendam hanc ³praescriptionem movere se posse, solent dicere non omnia apostolos scisse, eadem agitati dementia qua ⁴susum rursus convertunt^a omnia quidem apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse, in utroque Christum reprehensioni ⁵inicientes, ⁶qui aut minus instructos aut parum simplices apostolos miserit. Quis ⁷igitur ⁸integrae mentis credere potest aliquid eos ignorasse quos magistros dominus dedit, individuos ⁹habens in comitatu, in ¹⁰discipulatu, in convictu, quibus obscura quaeque ¹¹seorsum disserebat, illis dicens datum esse cognoscere arcana, quae populo intellegere non liceret? Latuit aliquid Petrum ¹²aedificandae ecclesiae petram dictum, ^{12b}claves regni caelorum consecutum et solvendi et alligandi in caelis et in terris potestatem? Latuit et ¹³Ioannem aliquid, dilectissimum domino, pectori eius incubantem, cui soli dominus Iudam traditorem ¹⁴praemonstravit, quem loco suo filium Mariae demandavit? Quid eos ignorasse voluit quibus etiam gloriam suam exhibuit et Moysen et ¹⁵Helian et insuper de caelo patris ¹⁶vocem? non quasi ceteros reprobans, sed ^{16b}quoniam in tribus

Matth.
XVI, 18sq.

13. Christi Aβ. et Christi reliqui. 14. an haec nostra Aabcd. an nostra BC. 15. an om. A. 16. nulli d., Io. a Wouwer.

Cap. XXII. 1. tum BCa. 2. infirmandum B. Vaticanus. 3. etiam praescriptionem Aφ. 4. susum rursus A, et Divionensis teste Rigaltio. sursum rursus B. susum iusum Rigaltius. rursus reliqui. 5. inicientes ABC. subiicientes reliqui. 6. quia ut C. Vaticanus. qui ut B. 7. igitur Ad. enim reliqui. 8. inter amentes B. 9. habens Ad. habitus B. habitus reliqui. 10. disciplinatu B. 11. seorsum ABCa. seorsim bcd. 12. aedificandi ecclesiam B. 12b. clavis Aβ. 13. Iohannem A., pro more. 14. praemonstravit Aamgbed. demonstravit BCa. Vaticanus. 15. Helian Ad. Heliam reliqui. 16. vocem ceteros B. 16b. quomodo B.

b. censeatur] Originem habeat. Cf. adnott. ad De Corona cap. 13.

Cap. XXII. a. qua susum rursus convertunt] In exemplari Agobardi legitur *qua susum rursus*, et confirmatur cod. Divionensi. Augustinus in Epist. Iohann. Tract. 8 „Quod susum, facias iusum, quod deorsum, facias sursum. Iusum vis facere deum, et te susum? Praecipitaris, non

elevaris. Ille enim semper sursum est.“ Et Tract. 10 „Susum me honoras, iusum calcas.“ Itaque hic legendum *qua susum iusum convertunt*. (Rigalt.) Reposui codicum scripturam. *Susum rursus convertere* est pro rursus convertere susum quod erat deorsum. Cf. Du Cāngii Gloss. Med. et Inf. Latin. s. v. tom. VI. p. 463. ed. Hensch.

testibus stabit omne verbum. Ignoraverunt itaque et illi quibus post resurrectionem quoque ¹⁷in itinere omnes scripturas ¹⁸edisserere dignatus est. Dixerat plane aliquando, Multa habeo adhuc ^{Ioan. XVI, 13.} ¹⁹loqui vobis, sed non potestis modo ea sustinere, tamen adiciens, Cum venerit ille spiritus veritatis, ipse vos ²⁰deducet ²¹in omnem veritatem. Ostendit illos nihil ignorasse quos omnem veritatem consecuturos per spiritum veritatis ²²promiserat. Et utique implevit repromissum, probantibus Actis Apostolorum descensum spiritus ²³sancti. Quam scripturam qui non recipiunt, nec spiritus sancti esse possunt, qui ^b necdum spiritum ²⁴sanctum ²⁵possunt agnoscere discentibus missum, sed nec ecclesiam ²⁶se dicant defendere, qui quando ²⁷et quibus incunabulis institutum est hoc corpus probare non habent. Tanti ²⁸est enim illis non habere probationes eorum quae defendunt, ne pariter admittantur traductiones eorum quae mentiuntur ^c.

Proponunt ergo ad suggillandam ignorantiam aliquam apostolorum quod Petrus et qui ¹cum eo reprehensi ²sunt a Paulo. Adeo, inquit, aliquid eis defuit; ut ex hoc etiam illud struant, potuisse postea plenioram scientiam supervenire, qualis obvenerit Paulo reprehendenti antecessores. ³Possunt et hic Acta Apostolorum repudiantibus dicere: Prius est ⁴ut ostendatis quis iste Paulus, et quid ante apostolum, et quomodo apostolus, ⁵quatenus et alias ad quaestiones plurimum eo utuntur. Neque enim ⁶si ipse se apostolum de persecutore profitetur, sufficit unicuique examine credenti, quando nec ⁷dominus ipse ⁸de se testimonium dixerit. Sed ⁹credant sine scripturis ^a, ut credant adversus scripturas, tamen doceant

17. in om. Aq. 18. disserere A. 19. loqui vobis A. vobis loqui *reliqui*. 20. deducet *Aabcd.* ducet C. docet B. 21. in omni A. in omni veritate BC. 22. promiserat A. repromissa erat B. repromiserat *reliqui*. 23. sancti. Quam scripturam qui non recipiunt, nec spiritus sancti esse possunt, qui necdum (necdum a.) *ad., Fulv. Ursinus.* sancti. Quam scripturam qui non recipiunt, nec (nec bc.) *Abc.* sancti. Nedum C. sancti. ne B. 24. sanctum om. d. 25. possunt *Abc.* possint *reliqui, et Fulv. Ursinus.* 26. se dicant defendere *Cabc.* se defendere AB. defendere d. 27. in quibus Aβ. 28. est enim ABd. enim est *reliqui*.

Cap. XXIII. 1. cum eo *Ad.* cum eo erant *reliqui*. 2. sunt AB. sint *reliqui*. 3. Possum A. Possunt B. Possumus *reliqui*. 4. ut A. uti *reliqui*. 5. quatinus A., *pro more.* 6. si ipse (ipsi *amg.*) se apostolum *Aamgbc.* sub se apostolum sed B. pseudoapostolum se *Ca.* 7. deus *Ca.* 8. de eo testimonium *amg.* 9. credunt sane *Fulv. Ursinus.* credant sane a. credent sine BC.

b. qui] Malim *ut qui.*

c. ne pariter admittantur traductiones eorum quae mentiuntur.] Ne pariter admittere cogantur quod mendacia sua traducat in vulgus. (Rigalt.) *Traducere* enim Tertulliano vulgo est patefacere,

convincere, revincere, confutare. Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 2. Cf. Glossar. Irenaei in ed. Grabii s. v.

Cap. XXIII. a. Sed credant sine scripturis] Qui non recipiunt Acta Apostolorum, credunt tamen Paulum de per-

ex eo, quod allegant Petrum a Paulo reprehensum, ¹⁰ aliam evangelii formam a Paulo ¹¹ superductam^b citra eam quae praemiserat Petrus et ceteri. ¹² Atquin demutatus in praedicatorem de persecutore deducitur ad fratres a fratribus, ut unus ex fratribus, ¹³ et ad illos ab illis qui ab apostolis fidem induerant. ¹⁴ Dehinc, ¹⁵ sicut ipse enarrat, ¹⁶ ascendit in Hierosolyma, cognoscendi Petri causa, ex officio et iure scilicet eiusdem fidei et praedicationis. Nam et illi non essent ¹⁷ mirati de persecutore factum praedicatorem, si aliquid contrarium praedicaret, nec dominum praeterea magnificassent, quia adversarius eius Paulus obvenerat. Itaque et ¹⁸ dexteram ei dederunt, signum concordiae et convenientiae, et inter se distributionem officii ordinaverunt, non separationem evangelii, nec ut aliud alter, sed ut ¹⁹ aliis alter praedicarent, Petrus in circumcissionem, Paulus in nationes. Ceterum si reprehensus est Petrus, quod ²⁰ cum convixisset ethnicis, postea se a convictu eorum separabat personarum respectu, utique conversationis fuit vitium, non praedicationis. Non enim ex hoc alius deus quam creator, et alius Christus quam ex Maria, et alia spes quam resurrectio annuntiabatur.

Cap. XXIV.

Non mihi tam bene est, immo non mihi tam male est, ut apostolos committam. Sed ¹ quoniam perversissimi isti illam reprehensionem ad hoc obtendunt, ut suspectam faciant doctrinam superiorem^a, respondebo quasi pro Petro, ipsum Paulum dixisse factum se ² esse omnibus ³ omnia, Iudaeis Iudaeum, non Iudaeis non Iudaeum, ut omnes ⁴ lucrificaret. Adeo pro temporibus et personis et causis quaedam reprehendebant, in quae et ipsi aequae pro temporibus et personis et causis ⁵ committebant, quemadmodum si et

¹ Cor. IX, 20 sqq.

10. alius C. 11. superinductam bc. 12. Atquin c. liber Clementis et Vaticanus. Quin (Aβ)d. qui Aq. Atqui reliqui. 13. et ad illos ab illis bcd. ab illo et ab illis Ca. ab illis et ab illis B. ad illos et ab illis A. 14. Dehinc om. A. 15. sicuti C. 16. ascendit in Hierosolyma d. ascendi in Hierosolyma Aβ. Hildebrandus arbitratur in A. post voc. enarrat aliquid (sex aut septem litterarum) intercidisse. ascendit (ascendi B.) Hierosolymam BCabc. 17. ammirati BCabc. 18. dextram Aq. 19. alii ab. 20. cum om. ABC.

Cap. XXIV. 1. quomodo C. 2. esse omnibus Ad. omnibus esse Cabc. esse pro B. 3. omnibus Iudaeis B. 4. lucrificaret Abcd. lucrificeret BCa. 5. pro-mittebant A.

secutore factum apostolum, quod Actis repudiatis nulla iam scriptura contestatum habent. Nam si fidem habere se dicant Paulo ita scribenti, non erit Paulus ipse sibi testis, quando nec dominus ipse de se testimonium dixerit. Sed fidei sint adeo perversae, ut quaedam sine scripturis credant, et alia credant adversus scripturas, tamen doceant, ex eo quod allegant Petrum a Paulo reprehen-

sum, aliam evangelii formam a Paulo superductam cett. (Rigalt.)

b. superductam] Insuper additam. Cf. adnott. ad De Pudic. cap. 20. et Ad Nat. I, 11.

c. utique conversationis fuit vitium, non praedicationis.] Cf. Adv. Marcion. IV, 3.

Cap. XXIV. a. doctrinam superiorem] Quam Petrus praedicaverat.

Petrus reprehenderet Paulum, quod prohibens circumcisionem⁶ circumcideret ipse Timotheum. Viderint qui de apostolis iudicant. Bene, quod Petrus Paulo et in martyrio adaequatur. Sed⁷ etsi in tertium usque caelum ereptus Paulus⁸ et in paradysum⁹ delatus¹⁰ audiit quaedam illic, ^{II Cor. XII, 2sqq.} ¹¹ non possunt videri ¹² fuisse quae illum in aliam doctrinam instructiorem praestarent, cum ¹³ ita fuerit condicio eorum, ut nulli hominum proderentur. Quodsi ad alicuius conscientiam ¹⁴ manavit nescio quid illud, et hoc se aliqua haeresis sequi affirmat, aut Paulus secreti proditi reus est, aut et alius postea in paradysum ereptus debet ostendi, cui permissum sit eloqui quae Paulo mutire non licuit.

Sed, ut diximus^a, eadem dementia est, cum confitentur qui- ^{Cap. XXV.} dem nihil apostolos ignorasse, nec diversa inter se praedicasse, ¹ non tamen omnia volunt illos omnibus revelasse, ² quaedam enim palam et universis, quaedam secreto et paucis demandasse, quia et hoc verbo usus est Paulus ad Timotheum, O Timothee, depositum custodi, et ³ rursus, Bonum depositum ⁴ serva. Quod hoc ^{I Tim. VI, 20.} depositum est, ⁵ tam tacitum, ut ⁶ alterius doctrinae deputetur? An illius denuntiationis de ⁷ qua ait, Hanc denuntiationem commendo ^{I Tim. I, 18.} apud te, ⁸ filiole Timothee? item illius praecepti de quo ait, ⁹ De- ^{I Tim. VI, 13 sq.} nuntio tibi ante deum, qui vivificat omnia, et Iesum Christum, qui ¹⁰ testatus est sub Pontio Pilato ^{10 b} bonam confessionem, ¹¹ custodias praeceptum? Quod autem praeceptum ¹² et quae denuntiatio? ¹³ Ex supra et infra scriptis ¹⁴ intellegetur non nescio quid subostendi hoc dicto ¹⁵ de remotiore doctrina, sed potius ¹⁶ inculcari de non admit- tenda alia praeter eam quam audierat ab ipso, et puto ¹⁷ palam, Coram multis, inquit, testibus. Quos multos testes si nolunt eccle- ^{II Tim. II, 2.} siam intellegi, nihil interest, ¹⁸ quando nihil tacitum fuerit quod sub multis testibus ¹⁹ proferebatur. Sed nec quia ²⁰ voluit illum haec ^{II Tim. II, 2.}

6. circumeideret A. circumeiderit reliqui. 7. et in BCa. 8. est in Ca. in B. 9. dilatus C. 10. audit B. 11. quae non BCa. 12. ea fuisse c., ex libro Clementis. 13. ista fuerit Aφ. ita fuit B. 14. emanavit Aφ.

Cap. XXV. 1. non tamen Ad. sed non reliqui. 2. quaedam enim palam ABcd. Vaticanus. quaedam palam reliqui. 3. rursus B. 4. serva Abd. custodi reliqui. 5. tam tacitum bc. tacitum Ad. tam id acrum B. tam idoneum Ca. 6. alteri d. 7. quo BCa. 8. filiole (Aφ)Cabc. filioli B. filii (Aβ)d. 9. denuntio tibi Aφ. 10. testatus Ad. testificatus reliqui. 10 b. ut bonam B. 11. ut custodias Cabc. custodias et B. 12. et om. bc. 13. Supra et infra ex BC. 14. intellegetur (Aβ)bcd. intelligere erat Rhenanus. intellegerat Ca. intellexerunt B. intelleg... Aφ. 15. de remotiore doctrina abcd. remotiore doctrina ABC. remotioris doctrinae Rhenanus. 16. inc. care A. 17. palam coram (Aβ)d. coram (Aφ)BCabc. 18. quando d. quoniam Hildebrandus. quomodo ABCabc. 19. proferebatur B. 20. voluit (Aβ)d. volunt amgb. monet (Aφ)BCac. Vaticanus.

Cap. XXV. a. ut diximus] Supra cap. 22.

fidelibus hominibus demandare, qui idonei sint et alios docere, id quoque ²¹argumentum occulti alicuius evangelii ²²interpretandum est. Nam ²³cum dicit Haec, de eis dicit de quibus in praesenti scribebat. De occultis autem, ²⁴ut de absentibus, apud conscientiam non Haec, sed Illa dixisset.

Cap. XXVI. Porro ^a consequens erat, ut cui demandabat evangelii administrationem non passim nec inconsiderate ¹administrandam, ²adiceret
 Matth. VII, 6. secundum dominicam vocem, ne margaritam porcis et sanctum canibus iactaret. Dominus palam edixit, sine ulla significatione
 Matth. X, 27. alicuius ³tecti sacramenti. Ipse praeceperat, si quid in tenebris ⁴et in abscondito audissent, in ⁵luce et in tectis praedicarent. Ipse
 Luc. XIX, 20. per similitudinem praefiguraverat, ne unam mnam, id est unum
 Matth. V, 15. verbum eius, sine fructu in abdito reservarent. Ipse docebat lucernam non sub ⁶modium ⁷abstrudi solere, sed in candelabrum constitui, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Haec apostoli aut neglexerunt ⁸aut minime ⁹intellegerunt, si non adimpleverunt, abscondentes aliquid de lumine, id est ¹⁰de dei verbo et Christi sacramento. Neminem, quod scio, verebantur, non Iudaeorum ¹¹vim, non ethnicorum; quo magis utique in ¹²ecclesia libere praedicabant qui in synagogis et in locis publicis non tacebant. Immo neque Iudaeos convertere neque ethnicos inducere potuissent, nisi quod credi ab eis volebant ¹³ordine exponerent. Multo magis iam credentibus ecclesiis nihil subtraxissent quod aliis paucis seorsum demandarent. Quamquam, etsi quaedam inter domesticos, ut ita dixerim, disserebant, non tamen ea fuisse credendum est quae aliam regulam fidei superducerent, diversam et contrariam illi quam ¹⁴catholice in medium proferebant, ut alium ¹⁵deum in ecclesia dicerent, alium in hospitio, ¹⁶aliam Christi substantiam designarent in aperto, ¹⁷aliam in secreto, ¹⁸aliam spem resurrectionis apud omnes annuntiarent, aliam apud paucos, cum ipsi ¹⁹obsecrarent in ²⁰epistulis suis, ut id ipsum et unum loquerentur omnes, et non essent ²¹schismata et dissensiones in ecclesia, ²²quia sive Paulus

21. ad argumentum (Aβ)d. argumentum (Aγ)BCabc. 22. interpretandam Aβ, pro more. 23. cum (Aβ)d. et cum (Aγ)BCabc. 24. et B.

Cap. XXVI. 1. administrandum AB. 2. adiceret et bc. adiecerat et C. 3. tecti Ad. taciti reliqui. 4. et om. A. 5. lucem BCa. 6. modio BCabc. 7. abstrudi ACmgbd. abscondi B. obstrui C. abstrui ac. 8. aut minime intellexerunt om. C. 9. intellexerunt om. B. 10. de dei verbo et Christi (Aβ)bcd. dei verbo et Christi (Aγ). verbo Christi B. dei verbo, Christi Ca. 11. vim om. A. 12. ecclesiam B. 13. ordine Aamgbd. ordinarie a. ordinari BC. 14. catholicae Ad. 15. dominum BCab. 16. et aliam Cabc. in aliam B. 17. aliam in secreto om. A. 18. et aliam Cabc. 19. obsecrarent (Aβ)amgbd. observarent (Aγ)BCa. 20. epistulis A, ubique. 21. scismata AB. 22. sive quia C.

Cap. XXVI. a. Porro] At enim, atqui. Cf. adnott. ad De Corona cap. 7.

sive alii eadem praedicarent. Alioquin meminerant, Sit sermo Matth. V, 37. vester: est, est, non, non, ²³nam quod amplius, hoc a malo est, ²⁴ne evangelium in diversitate tractarent.

Si ergo incredibile est vel ignorasse apostolos plenitudinem Cap. XXVII. praedicationis vel non omnem ordinem regulae omnibus edidisse, videamus, ¹ne forte apostoli quidem simpliciter et plene, ecclesiae autem suo vitio aliter acceperint quam apostoli ²proferebant. Omnia ista scrupulositatis incitamenta invenias praetendi ab haereticis. Tenent correptas ab apostolo ecclesias, O insensati ³Galatae, quis Gal. III, 1. vos fascinavit? ⁴et, Tam bene currebatis, quis vos impediit? Gal. V, 7. ⁵ipsumque principium, Miror, quod sic tam cito transferimini ab Gal. I, 6. eo, qui ⁶suos vocavit in gratia, ad aliud evangelium. Item ad Co- ¹rinthios scriptum, quod essent adhuc carnales, qui lacte educaren- I Cor. III, 1sq. VI, 2. XVI, 19. tur, nondum idonei ad pabulum; qui putarent, se scire aliquid, quando nondum scirent quemadmodum ⁷scire oporteret. Cum correptas ecclesias opponunt, credant ⁸emendatas. Sed et illas recognoscant, de quarum fide et scientia et conversatione apostolus Rom. I, 8. gaudet et deo gratias agit, ⁹quae tamen hodie cum illis correptis unius institutionis iura ¹⁰miscent.-

Age nunc omnes erraverint; deceptus sit et apostolus de testi- Cap. XXVIII. monio ¹reddendo; nullam respexerit spiritus sanctus, uti eam in ²veritatem deduceret, ad hoc missus a Christo, ad hoc postulatus Ioan. XIV, 26. de patre, ut esset doctor veritatis; ³neglexerit officium dei ⁴vilicus, Ioan. XV, 26. ⁵Christi vicarius, sinens ecclesias aliter ⁶interim intellegere, aliter credere ⁷quod ipse per apostolos praedicabat: ecquid verisimile est, ut tot ac tantae in unam fidem erraverint? Nullus inter multos ⁸eventus unus est^a. Exitus variasse debuerat ⁹error doctrinae ecclesiarum. Ceterum quod apud multos unum invenitur, non est

23. nam quod A. quod reliqui. 24. ne AqCab. Pamelii codices. nec B. ne scilicet (Aβ)cd.

Cap. XXVII. 1. ne forte Acd. liber Clementis. ne reliqui. 2. praeferebant BCa. 3. galathae A. 4. item bene Fr. Iunius. 5. ipsumque BCabcd. ipsum A. et ipsum Hildebrandus. 6. suos Ad. vos reliqui. 7. scire Ad. sciri reliqui. 8. ecce mandatas B. et emendatas Cmg. 9. qui tamen Ca. quantum B. 10. commiscent bc.

Cap. XXVIII. 1. reddendo quibusdam; nullam respexerit Cabc. reddendo quibusdam; in illa respexit B. 2. veritate BCa. Ios. Scaliger rescribendum putabat nullum respexerit sp. s., uti eum cett. 3. neglexerit abcd., ex emendatione Rhennani. neglexerit ait C. neclexitait A. -neglexit B. 4. vilicus A. villicus reliqui. 5. Christus C. 6. interim om. A. 7. quod ABCd. quam bc. quam quod a. 9. eventus unus est. Exitus variasse d. eventus est, unus est. Exitus variasse a. eventus est unus exitus: variasse bc. eventus unus exitus variasse (variasset B.) BC. eventus variasse A. 9. error Aamgbcd. ordo B. ordinem Ca.

Cap. XXVIII. a. eventus unus est.] demque modo ab omnibus excipitur. Casus in multos dispersus non uno eo- (Rigalt.)

erratum, ¹⁰sed traditum. Audeat ergo aliquis dicere illos errasse qui tradiderunt?

Cap. XXIX. ¹Quoquo modo sit erratum, tam diu utique ²regnavit error quam diu haereses non erant. Aliquos Marcionitas et ³Valentinianos liberanda veritas expectabat. Interea perperam ⁴evangelizabatur, perperam credebatur; tot milia milium perperam tincta, tot opera fidei perperam ⁵administrata, tot virtutes^a, tot charismata perperam operata, tot sacerdotia, tot ⁶ministeria perperam ⁷functa, tot denique martyria perperam ⁸coronata. Aut si non perperam nec in vacuum quale est, ut^b ante res dei ⁹currerent quam cuius dei notum esset? ante Christiani quam Christus inventus? ante ¹⁰haereses quam vera doctrina? Sed enim in omnibus veritas imaginem antecedit, ¹¹post vero similitudo succedit. Ceterum satis ineptum, ut ¹²pro priori doctrina haeresis habeatur, vel ¹³quoniam ipsa est quae futuras haereses ¹⁴cavendas ¹⁵praenuntiabat. Ad eius doctrinae ¹⁶ecclesiam scriptum est, immo ipsa doctrina ad ¹⁷ecclesiam scribit, Et si angelus de caelo aliter evangelizaverit, citra quam nos, anathema sit^c.

Cap. XXX. Ubi tunc Marcion, Ponticus nauclerus^a, Stoicae studiosus? Ubi ¹tunc Valentinus, Platonicae sectator^b? Nam constat illos neque adeo olim fuisse, Antonini fere principatu, et in ²catholicae^c primo doctrinam credidisse apud ecclesiam Romanensem ³sub epi-

10. sed traditum *om. BC.*

Cap. XXIX. 1. quomodo *Aß.* 2. erravit *BCa.* 3. Valentinus *A.* 4. evangelizabatur, perperam credebatur *abcd.* evangelizabatur *ABC.* 5. administrata (*Aq*)*bcd.* ministrata *AßBCa.* 6. mysteria *A.* 7. functa, tot denique martyria perperam *om. BC.* 8. coronata. Aut si non (si nec [*Aq*] *bc.* sint *amg.*) perperam, nec in vacuum *Aamgbed.* perperam nec (et *Ca.*) in vacuum *BCa.* 9. currerent *ABabcd. Gorziensis.* curret *C.* 10. haeresis *Aq.* 11. post vero *ego.* post rem *d.* post rem vero *Hildebrandus.* postremo *ABCabc.* 12. pro priori doctrina *ego.* prior in doctrina *A., quod probat Hildebrandus.* prior in doctrina *reliqui.* prior doctrina *Fulv. Ursinus.* 13. quomodo *B.* 14. cavendas *Ad.* et cavendas *reliqui.* 15. praenuntiavit *bc.* 16. ecclesiae *A.* 17. ecclesiam *Ad.* ecclesiam suam *reliqui.*

Cap. XXX. 1. tunc *om. d.* 2. catholicae primo (*Aß*)*d.* catholicae pri. *Aq.* catholicam primo *bc.* catholicam pene *BCa.* 3. donec sub *c.*

Cap. XXIX. a. virtutes] Significat potestatem edendi miracula et spiritus sancti dona.

b. quale est, ut] Cf. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 5.

c. anathema sit] Cf. supra cap. 6. Vincent. Lerinens. Commonit. cap. 12.

Cap. XXX. a. Ponticus nauclerus] Cf. Adv. Marc. 1, 1 sq. Auct. libelli Adv. Haeres., qui vulgo Tertulliano tribuitur, cap. 7.

b. Valentinus, Platonicae sectator?] Cf. Auctor lib. Adv. Haeres. cap. 7. De Va-

lentini et Marcionis aetate v. Irenaeum III, 4. et Euseb. Hist. Eccl. IV, 10. Cf. Pearsonii Vind. Ignat. Part. II. cap. 7.

c. catholicae] Doctrinam catholicam, nempe ecclesiae, doctrinam toto orbe Christiano, id est universa ecclesia Christiana receptam, catholicae nomine ab haeticorum doctrina distinctam. Et enim apud Christianos haeresis vocatur quod est alieni libitum credere adversus conscientiam fidemque publicam seu communem gentium Christianarum sententiam. (Rigalt.)

scopatu ⁴Eleutheri^d benedicti^e, ^{4b}donec ob inquietam ⁵semper curiositatem, ⁶qua fratres quoque vitiabant^f, semel et iterum eiectione, Marcion quidem cum ducentis ⁷sestertiis quae ecclesiae intulerat, novissime in perpetuum ⁸discidium ⁹relegati venena doctrinarum suarum ¹⁰disseminaverunt. Postmodum ^{10b}Marcion paenitentiam confessus cum ¹¹condicioni datae sibi occurrit^h, ita pacem recepturus, si ceteros ¹²quos perditioni erudissetⁱ ecclesiae restitueret, ¹³morte praeventus est. Oportebat enim haereses esse. Nec tamen ideo ¹⁴haereses quia esse eas oportebat. Quasi non et malum oportuerit esse. Nam ¹⁵et dominum tradi oportebat, ^{15b}sed vae ^{Marc. XIV, 21.} traditori, ¹⁶ne quis etiam hinc haereses defendat. ¹⁷Si et Apellis stemma^k retractandum est, tam non vetus et ipse quam Marcion ¹⁸institor et praeformator eius, sed lapsus in ¹⁹feminam^l desertor continentiae Marcionensis^m ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam secessit. Inde ²⁰post annos regressus non melior, nisi tantum qua iam non Marcionites, in alteram feminam impegit, illam

4. eleuteri A. 4b. donec *om. c.* 5. semper *Ab.* eorum semper *Ca.* semper eorum *cd.* 6. qua fratres quoque vitiabant *BCabc.* quam fratres quoque vitabant *Ad.* 7. sestertiis *Ad.* sexternis *B.* S—H *Ca.* S—H suis *bc.* 8. discidium *ABCabcd.* *Pamelii codices.* dissidium *Io. a Wouwer.* 9. relegatus *BCa.* 10. disseminavit *BCa.* 10b. idem Marcion *d.* 11. conditione data *Vaticanus.* conditione. datae *BC.* 2. quos *Ad.* quoque quos *reliqui.* 13. et traditori *A.* 16. mortem morte *A.* 14. haereses *Aabcd.* haeresis *BC.* 15. et *om. A.* 15b. idua ne quis etiam hinc haereses (heresis *A.*) *Ad.* ne quis etiam hinc haeresim *amgbc.* ne quid etiam hinc haeresis *BCa.* 17. Si et Apellis stemma *bcd.* Sed et Apellis stemma *Ca.* Sed et Apellicea *B.* Si (Sed *Aq.*) et Appelles stigma . Sed et Apellae stigma *Hildebrandus.* 18. institor *B.* 19. feminam *Aabcd.* femina *BC.* 20. post aliquot annos *Io. a Wouwer.*

d. apud ecclesiam Romanensem sub episcopatu Eleutheri] Sic habet vetus exemplar, et veterum auctorum, atque in primis istius, scripta etiam cum hallucinationibus suis repraesentari interest. Neque solet Septimius exactissime reddere quae ab auctoribus sumit. (Rigalt.) De adiectivo *Romanensis* cf. Casaubon. ad Scriptores Hist. Ang. p. 2. ed. Paris. MDCXX.

e. benedicti] Etiam dum viverent, benedicti vocabantur. De Pudic. [cap. 13]: „Benedictus Papa concionaris.“ (Albasp.)

f. qua fratres quoque vitiabant] In codice Agobardi est *quam fratres quoque vitabant*, ut sit sensus, eorum curiositatem etiam plebi Christianae odiosam fuisse, ut iam communi fratrum voto pellerentur, cum ab episcopo sunt eiectione. In recentioribus libris legitur *qua fratres quoque vitiabant*. Quod non sine ratione praetulerim. (Rigalt.)

g. semel et iterum eiectione] Qui scilicet accepta paenitentia perfide et incon-

stanter nterentur. Cuiusmodi aliquid significare videtur etiam Irenaeus, ubi de Cerdone haeretico [lib. III, cap. 4.]. (Rigalt.)

h. cum condicioni datae sibi occurrit] Cum in eo esset ut datae sibi condicioni satisfaceret, cum aggreditur satisfacere condicioni. (Rigalt.)

i. si ceteros quos perditioni erudisset] Facilius in ecclesiam haeretici quam peccatores revocabantur, verum haeresiarchae non aliter pace donabantur quam si ceteros quos corruperant ecclesiae reddere nterentur. Cypr. Epist. ad Ant. de Troph., Euseb. Hist. Eccles. VI, 35. (Albasp.)

k. et Apellis stemma] Liber Agobardi habet *stigma*, quod esset proprie infamiae nota.

l. lapsus in feminam] Cf. Auct. libelli Adv. Omnes Haereses cap. 7. Cf. Tertull. supra cap. 6.

m. continentiae Marcionensis] Interdicebat enim nuptias Marcion.

virginem Philumenen, quam supra edidimusⁿ, postea vero immane²¹ prostibulum²² et ipsam, cuius energemate circumventus²³ quae ab ea didicit²⁴ Phaneroseis scripsit°. Adhuc in saeculo supersunt qui²⁵ meminerint eorum, etiam proprii discentes^p et successores ipsorum, ne²⁶ posteriores negare possint. Quamquam et de operibus suis, ut dixit dominus, revincuntur. Si enim Marcion novum testamentum a vetere separavit, ²⁷posterior est eo quod separavit, quia²⁸ separare non posset nisi quod²⁹ unitum fuit. Unitum ergo antequam separaretur postea³⁰ factum separatum posteriorem ostendit separatorem. Item Valentinus aliter exponens et sine dubio emendans hoc³¹ nomine quicquid emendat, ut mendosum retro, ³²alterius fuisse³³ demonstrat. ³⁴Hos ut insigniores et frequentiores adulteros veritatis nominamus. Ceterum et Nigidius nescio³⁵ qui, et Hermogenes, et multi alii³⁶ adhuc ambulant pervertentes vias³⁷ domini. Ostendant mihi ex qua auctoritate³⁸ prodierint? Si alium deum praedicant, quomodo eius dei rebus et litteris³⁹ et nominibus utuntur adversus quem praedicant? si⁴⁰ eundem, quomodo aliter? Prohent se novos apostolos esse^q, dicant Christum iterum⁴¹ descendisse, iterum ipsum docuisse, iterum crucifixum, ⁴²iterum mortuum, iterum resuscitatum. Sic enim⁴³ apostolus descripsit, sic enim apostolos solet facere, ⁴⁴dare praeterea illis virtutem eadem signa

Matth.
VII, 16.

21. prostribulum A. postribulum B. 22. et ipsam cuius energemate bcd. et ipsa mergimate B. et ipsam in Ergemate C. et ipsam Energemate a. et ipsis cuiusque inergemata A. 23. quae ABCabc. quas d., Io. a Wouwer. 24. phanerosus AB. facinorosus C. 25. meminerunt B. 26. se posteriores d., Io. a Wouwer. 27. posterior est eo quod separavit om. BC. 28. separari amgb. 29. unicum BC. 30. factum om. d. 31. omnino d., Fulv. Ursinus. 32. anterius d., Fulv. Ursinus. Quid A. habuerit hodie nescitur. 33. demonstrat ABcd. Vaticanus. demonstrat Cab. 34. Hos (hoc Aβ) ut insigniores Aβbcd. Hos insigniores Aq. Hos utique insigniores (segniores B.) BCa. 35. qui ABC. Vaticanus. quis Cabd. 36. qui adhuc d., Fulv. Ursinus. 37. domini. Ostendant A. dei, ostendant d. dei. cupio ut ostendant B. dei. Cupio ostendant reliqui. 38. prodierint A. prodierunt reliqui. 39. et om. Aβ. 40. eundem Aamgbcd. eiusdem BCa. 41. ascendisse A. 42. iterum mortuum, iterum resuscitatum abc. iterum resuscitatum reliqui. 43. apostolus descripsit, sic enim apostolos solet facere ego. apostolus descripsit solet facere A. apostolus descripsit Nic. Rigaltius. apostolos solet facere BCabcd. 44. dare praeterea illis A. dare illis praeterea reliqui.

n. quam supra edidimus] Supra cap. 6.
o. cuius energemate circumventus quae ab ea didicit Phaneroseis scripsit.] Cf. Auctor libelli Adv. Omnes Haereses cap. 7. *Energema* est vis et efficacia daemonum, quibus agebatur Philumene. *Phaneroseis* sunt revelationes.

p. discentes] Discipuli.

q. Prohent se novos apostolos esse] Optatus lib. III: „At nunquid est alter redemptor? Qui prophetae nuntiaverunt

alterum esse venturum? Quis Gabriel iterum ad alteram Mariam locutus est? Quae virgo iterum peperit? Quis virtutes novas aut alteras fecit?“ (Rigalt.) Similiter confutat Tertullianus Marcionem De Carne Chr. cap. 2 „Ex qua, oro te, auctoritate? Si propheta es, praenuntia aliquid: si apostolus, praedica publice: si apostolicus, cum apostolis senti: si tantum Christianus es, crede quod traditum est.“ cett.

edendi ⁴⁵ quae et ipse. Volo igitur ⁴⁶ et virtutes^r eorum ⁴⁷ proferri; nisi quod agnosco maximam virtutem eorum qua apostolos in per-
versum aemulantur. Illi enim de mortuis ⁴⁸ vivos faciebant, isti de
viviis ⁴⁹ mortuos faciunt^s.

Sed ab excessu revertar ad principalitatem ¹ veritatis^a et poste-
ritatem ² mendacitatis ³ disputandam ex illius quoque parabola patro-
cinio quae bonum semen frumenti ^{3b} a domino seminatum ⁴ in pri-
more constituit, avenarum autem sterilis ⁵ foeni adulterium ab ini-
mico diabolo postea superducit. ⁶ Proprie enim doctrinarum distin-
ctionem figurat, quia et alibi verbum dei seminis similitudo est.
Ita ex ipso ordine manifestatur id esse dominicum et verum quod
sit prius traditum, id autem extraneum et falsum quod sit posterius
⁷ inmissum. Ea sententia manebit adversus posteriores quasque ⁸ hae-
reses, quibus nulla constantia ⁹ de conscientia ¹⁰ competit ¹¹ ad de-
fendendam sibi veritatem.

Ceterum si quae audent interserere se aetati apostolicae, ut
ideo ¹ videantur ab apostolis traditae quia sub apostolis fuerunt,
possumus dicere: Edant ergo origines ecclesiarum ² suarum, evol-
vant ordinem episcoporum suorum, ita per ³ successionem^a ab initio
⁴ decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis vel
apostolicis viris, qui tamen cum apostolis ⁵ perseveravit, habuerit
auctorem et antecessorem. Hoc enim modo ecclesiae apostolicae
census suos deferunt^b, sicut ⁶ Smyrnaeorum ecclesia ^{6b} Polycarpum^c

45. quae (qua A.) et ipse *Aamgbed.* quae et ipsi *BCa.* 46. et *om. BCa.* 47. pro-
ferri *d.* proferre *reliqui.* Verba proferri; nisi quod agnosco maximam virtutem
eorum *om. Ap.* 48. vivos faciebant *Abcd.* suscitabant *BCa. Vaticanus.* 49.
mortuis *Aq.*

Cap. XXXI. 1. veritati *cd. Vaticanus.* 2. mendacitati *BCac. Vaticanus.* 3.
disputandam *Ad.* deputandam *reliqui.* 3b. et a domino *A.* 4. in primore con-
stituit *Ad. liber Clementis et Vaticanus.* in primo reconstituit *BC.* primo consti-
tuit *abc.* 5. faeni *Aβ.* 6. Proprie *Aamgbed.* pro parte *BCa.* 7. inmissum *Aβ.*
8. heresis *A.* 9. de *Abcd.* et *BCa.* 10. competit *Aamgbed.* concedit *BCa.*
concepit *Cmg.* 11. ad *om. A.*

Cap. XXXII. 1. videant *A.* 2. suarum *om. A.* 3. successionem *A.* 4. de-
currente *BC.* 5. perseveraverit *ACabd.* perseveraverint *c. Vaticanus.* persevera-
verunt *B.* 6. Smyrnaeorum *A.* smirriorum *B.* 6b. habens Polycarpum *abc.*

r. virtutes] Id est *δυνάμεις.* Ut supra
cap. 29., et saepissime in hoc aliisque
ecclesiae scriptoribus. Cf. Hildebr. ad
Arnob. Adv. Nat. I, 20. p. 30.

s. de viviis mortuos faciunt.] De Carne
Chr. cap. 5. Marcionis deum dicit „nec
mortuorum suscitatore, sed vivorum
avocatore.“

Cap. XXXI. -a. ad principalitatem ve-
ritatis] Principalitatem dicit quod statim
a primordio fuit, posteritatem quod po-
stea subrepsit. (Rigalt.)

Cap. XXXII. a. per successionem] Cf.
Irenaeus IV, 42.

b. census suos deferunt] Census
suos, hoc est origines suas. Sic lib. I.
Adv. Marc. [cap. 21] „apostolici cen-
sus ecclesiam“ dixit, et lib. De Mono-
gam. [cap. 5] „census noster transfertur
in Christum.“ (Rigalt.) Cf. quae anno-
tavi ad Apolog. cap. 2. et ad De Corona
cap. 13.

c. sicut Smyrnaeorum ecclesia Poly-
carpum] Cf. Irenaeus III, 3.

Cap. XXXI.
Matth.
XIII, 37 sqq.

ab ⁷Ioanne ⁸collocatum refert, sicut Romanorum Clementem^d a Petro ordinatum^e ⁹itidem. ¹⁰Perinde utique et ceterae exhibent quos ^{10b}ab apostolis in episcopatum constitutos apostolici seminis traduces ^{10c}habeant. Confringant tale aliquid haeretici. Quid enim ¹¹illis post blasphemiam illicitum est? Sed etsi confixerint, nihil promovebunt. Ipsa enim doctrina eorum cum apostolica comparata ex diversitate et contrarietate sua pronuntiabit neque ¹²apostoli alicuius auctoris esse neque apostolici, quia sicut apostoli non diversa inter se docuissent, ita et ¹³apostolici non contraria apostolis edidissent. Nisi illi qui ab apostolis ¹⁴didicerunt aliter praedicaverunt. Ad hanc itaque formam^f ¹⁵probabuntur ab illis ecclesiis, quae licet ¹⁶nullum ex apostolis vel apostolicis auctorem suum ¹⁷proferant, ut multo posteriores, quae denique^g ¹⁸cottidie instituuntur, tamen in eadem fide conspirantes non minus apostolicae deputantur pro consanguinitate doctrinae^h. Ita omnes haereses ad utramque formamⁱ ¹⁹a nostris ecclesiis provocatae probent se ²⁰quaqua putant apostolicas. Sed adeo ²¹nec sunt nec ²²probare possunt quod non sunt,

7. Iohanne A., fere ubique. 8. collocatum A. 9. itidem Ad. id et Ca. edit bc. idem B. 10. Perinde Ad. proinde reliqui. 10b. ab apostolis Aabcd. apostoli BC. 10c. habent Latinius, et Pearson. Vindic. Ignat. II, 2. 11. illis om. Aq. 12. apostoli — quia sicut om. A. 13. apostolica Aq. 14. didicerunt aliter Ad. discesserunt liber Clementis. desciverunt et aliter reliqui. 15. probabuntur Ad. provocabuntur reliqui. 16. nullam BC. 17. proferebant A. 18. cottidie Aβ. 19. a nostris Abcd. nostris reliqui. 20. quamquam B. 21. nec sunt om. Aq. 22. probare possunt Ad. possunt probare reliqui.

d. sicut Romanorum Clementem] Hieronymus Catal. Scriptt. Eccl. cap. 15 „Clemens — quartus post Petrum Romanus episcopus, siquidem secundus Linus fuit, tertius Anacletus, tametsi plerique Latinorum secundum post Petrum apostolum putent fuisse Clementem.“ Irenaeus sic tradiderat, beatos apostolos Lino episcopatum administrandae ecclesiae commendasse, successisse autem Lino Anacletum, post eum tertio loco ab apostolis episcopatum Clementi delatum. (Rig.) V. Irenaeum III, 3 cum interpr., Pamel. ad Tertull. h. l., Coteler. ad Clem. Recognitt. VII, 45. Adde Carm. Adv. Marcion. lib. III, sub finem.

e. a Petro ordinatum] Quasi etiam vivente Petro episcopatum Romae gessisset Clemens et apostolis apostolatu suo fungentibus viri apostolici passim in varios episcopatus fuerint tributi. Et tamen post passionem domini statim Iacobum apostolum fratrem domini ab ipsis apostolis Hierosolymorum episcopum fuisse constitutum legimus, Petro iam apostolatum principaliter exercente.

Hoc vero sic evenisse ait Chrysostomus, propterea quod Petrum Christus ordinasset *διάσκαλον τῆς οἰκουμένης*, Homil. in Ioann. cap. 21. Hic Tertulliani locus aperte indicat non esse Tertulliani versus, unde nonnulli successiones episcoporum Romanorum constitui certo posse arbitrantur. (Rigalt.)

f. formam] Id est modum, legem, condicionem. Cf. adnot. ad De Idolol. cap. 18.

g. denique] Adeo. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 42.

h. consanguinitate doctrinae.] Consanguineae sunt doctrinae quae ab uno eodemque auctore sunt traditae, quasi ab uno parente. Sic ipse lib. I. De Cultu Femin. [cap. 5] „consanguineas materias“ dixit. Sic Chalcidius „domesticas et consanguineas rationes.“ (Rigalt.) Similiter Apolog. cap. 12 dicuntur „materiae sorores.“

i. utramque formam] Unam successionis episcoporum, alteram successionis in consanguinitate doctrinae. (Fr. Junius.)

nec recipiuntur in pacem ²³ et communicationem ab ecclesiis quoquo modo apostolicis, scilicet ob diversitatem sacramenti nullo modo apostolicae.

Adhibeo super haec ipsarum doctrinarum recognitionem quae ^{Cap. XXXIII.} tunc sub apostolis fuerunt ab ²isdem apostolis et demonstratae et deieratae. Nam et sic facilius traducentur^a, dum aut iam tunc fuisse ³deprehenduntur, aut ex illis quae iam tunc fuerunt ⁴seminia sumpsisse. Paulus in prima ⁵ad Corinthios notat negatores et ^{ICor. XV, 12.} dubitatores resurrectionis. Haec opinio ⁶propria Sadducaeorum^b. Partem eius usurpat Marcion et Apelles et Valentinus, et si qui alii resurrectionem ⁷carnis infringunt. ⁸Et ad Galatas scribens in- ^{Gal. V, 2.} velitur in ⁹observatores et defensores circumcisionis et legis. Hebionis ¹⁰haeresis sic est^c. Timotheum instruens nuptiarum quoque ^{ITim. IV, 3.} interdictores suggillat. Ita ¹¹instituunt Marcion et Apelles, eius secutor. Aequae tangit eos qui dicerent factam iam resurrectionem^d. ^{II Tim. II, 3.} ¹²Id de se Valentiniani asseverant. Sed et cum genealogias inde- ^{ITim. I, 4.} terminatas^e nominat, Valentinus agnoscitur, apud quem ¹³Aeon ille nescio qui novi et non unius nominis^f generat ¹⁴ex sua ¹⁵Charite Sensum et Veritatem, et hi aequae procreant ¹⁶ex se Sermonem et Vitam, dehinc et isti generant Hominem et Ecclesiam, ¹⁷de qua prima ogdoade^g Aeonum exinde decem alii, ¹⁸et duodecim reliqui Aeonum miris nominibus oriuntur in ¹⁹meram fabulam triginta Aeonum. Idem apostolus, cum improbat elementis servientes, ²⁰aliquid Hermogenis ostendit, qui materiam non natam introducens deo non ²¹nato eam comparat, et ita matrem elementorum deam faciens

23. et Ad. et in *reliqui*.

Cap. XXXIII. 1. tunc *om. BC.* 2. isdem *AC.* eisdem *B.* iisdem *reliqui*. 3. deprehenduntur *B.* deprehenduntur *d.* 4. seminia assumptis.... *Aq.* seminias sump.... *Aβ.* semina sumpsisse *reliqui*. 5. ad Corinthios epistola notat *c.*, ex *Vaticano.* epistola *B.* 6. propria *Aamgbd.* prima *BCac.* 7. carnis *om. BC.* 8. Et ad Galatas *Ad.* Ad Galatas *reliqui*. 9. observationes *A.* 10. haeresis sic est *ABCa.* 11. instituit *Aβ.* 12. sic se *BC.* 13. adeo *A.* cum *B.* 14. ex sua *A.* e sua *abcd.* et sua *BC.* 15. charitate *BC.* 16. ex se *A.* duo *reliqui*. 17. de qua prima ogdoade (ogdoada *Aβ.*) aeonum *Aamgbc.* de qua ogdoadae aeonum *Aq.* estque haec prima ogdoadae aeonum *d.*, *Fulv. Ursinus.* de qua prima haec ideo decas aeonum (de causa eorum *B.*) *BCa.* 18. et *om. A.* 19. miranda fabula *A.* 20. aliquid Hermogenis *Ad.* aliquid Hermogenem *B.* aliquem Hermogenem *reliqui*. 21. notam comparat *A.*

Cap. XXXIII. a. traducentur] Cf. supra ad cap. 22.

b. Sadducaeorum.] Cf. Epiphan. I, 14. Auctor lib. Adv. Omnes Haeres. cap. 1. Tertull. De Resurr. Carnis cap. 36.

c. Hebionis haeresis sic est.] Epiphan. I, 30. Cf. Auct. lib. Adv. Omnes Haer. cap. 3.

d. factam iam resurrectionem.] Ire-

naeus II, 31. Cf. Auct. lib. Adv. Omnes Haer. cap. 4.

e. genealogias indeterminatas] Cf. supra cap. 7.

f. novi et non unius nominis] Cf. Adv. Valentin. cap. 7.

g. ogdoade] Liber Agobardi habet ogdoada; sic hebdomada pro hebdomas.

Apoc. II, 14. potest ei servire quam deo comparat. Ioannes vero ²²in Apocalypsi idolothyta-edentes et stupra committentes ²³iubetur castigare. Sunt et nunc alii Nicolaitae. ²⁴Gaiana haeresis dicitur. At in ²⁵epistula eos maxime antichristos vocat qui Christum negarent in ²⁶carnem venisse, et qui non putarent Iesum esse filium dei. Illud Marcion, hoc ²⁷Hebion vindicavit^h. Simonianae autem magiae disciplina angelis serviensⁱ utique et ipsa inter ²⁸idololatrias deputabatur et a Petro apostolo in ipso Simone damnabatur.

Cap. XXXIV. Haec sunt, ut arbitror, genera doctrinarum adulterinarum, quae sub apostolis fuisse ab ipsis apostolis discimus. Et tamen nullam invenimus institutionem ¹inter tot diversitates perversitatum quae de deo creatore universorum controversiam ^{1b}moverit. Nemo alterum deum ausus est suspicari. Facilius de filio quam de patre haesitabatur, donec Marcion praeter creatorem alium deum solius bonitatis induceret, ²Apelles creatorem ³angelum nescio quem gloriosum superioris dei faceret deum legis et ⁴Israëlis, illum igneum affirmans^a, Valentinus Aeonas suos spargeret et unius Aeonis vitium in originem deduceret dei creatoris. His solis et his primis revelata ⁵est veritas divinitatis, maiorem scilicet ⁶dignationem et plenior gratiam a diabolo consecutus, ⁷qui deum sic quoque ⁸voluerit aemulari, ⁹ut de doctrinis venenorum, quod ¹⁰dominus negavit, ipse faceret discipulos super magistrum. Eligant igitur sibi tempora universae ¹¹haereses quae quando ¹²fuerint, ¹³dum non intersit quae quando, ¹⁴dum de veritate non sint, ¹⁵et utique quae sub apostolis non fuerunt, fuisse non possint^b. Si ¹⁶autem fuissent, nominarentur et

22. in om. a. 23. iubetur (Aβ)bcd. iubet (Aγ)BCa. 24. Gaiana ABC. Caiana bed. Cainana a. Eiana amg. 25. epistula A. 26. carnem A. carne reliqui. 27. haebion A. Hebeion C. abeon B. 28. idolatrias Aβ. idolatria B.

Cap. XXXIV. 1. ut diversitates BC. 1b. moverint C. 2. appelle Aβ. 3. angelorum (Aβ)d. Quid olim extiterit in A. hodie posse dinosci Hildebrandus negat. 4. israhelis A. 5. et veritas a. est veritatis A. 6. dignitatem A. 7. quod eum Aβ. 8. volnerint A. 9. et de BC. 10. deum B. dominum C. 11. haeresis B. 12. fuerit A. 13. dum modo intersit (Aβ)d. tum non intersit Fr. Junius. cum non intersit M. I. Routh. 14. dum om. BC. 15. et (et om. BCabc.) utique quae (quae om. A.) sub apostolis non fuerunt, fuisse (eas dicere fuisse c.) non possint (possunt BCabc.) ABCabc. utique quae ab apostolis nominatae non fuerunt, sub apostolis fuisse non possunt d., Fulv. Ursinus. 16. autem A. enim reliqui.

h. Hebion vindicavit.] Epiphan. I, 30.

i. Simonianae autem magiae disciplina angelis serviens] Cf. Petav. ad Epiphan. p. 40. Iren. I, 20. Auct. lib. Adv. Omnes Haeres. cap. 2. Philastr. cap. 29.

Cap. XXXIV. a. igneum affirmans] Exscripsit Tertullianum Isidorus Orig. VIII, 5 „Apellitae, quorum Apelles princeps fuit, qui creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris dei faciens

deum Israëlis illum igneum affirmans dixit Christum non deum in veritate, sed hominem in phantasia apparuisse.“

b. fuisse non possint.] Nihil refert cuius sit aetatis aliqua haeresis, cum semel constet omnes veritatis esse expertes. Quae sub apostolis non fuerunt, nec sane fuisse sub illis possunt dici. Sed omnes posteriores sunt praedamatae in prioribus quae sub apostolis fuerunt.

ipsae, ut et ipsae coërcendae ¹⁷essent. Quae vero sub apostolis fuerunt, in sua nominatione ¹⁸damnantur. Sive ergo ¹⁹eadem nunc sunt aliquanto expolitiores quae sub apostolis rudes, habent suam exinde damnationem: sive aliae quidem ²⁰fuerunt, aliae autem postea ²¹obortae ²²quasdam ex illis opiniones usurpaverunt, habendo cum eis consortium praedicationis ²³habeant necesse est etiam consortium damnationis, praecedente illo fine supradicto posteritatis, ²⁴quod etsi nihil de damnaticis ²⁵participarent, de aetate sola praeiudicarentur, tanto magis adulterae quanto nec ²⁶ab apostolis nominatae. Unde firmiter constat has esse quae adhuc tunc nuntiabantur futurae.

His definitionibus provocatae a nobis et revictae haereses omnes, Cap. XXXV. sive ¹quae posterae, sive ²quae coactanae apostolorum, dummodo diversae, sive generaliter, sive specialiter notatae ab eis, dummodo praedamnatae, audeant respondere et ipsae aliquas eiusmodi praescriptiones adversus nostram disciplinam. Si enim negant veritatem eius, debent probare illam quoque ³haeresin esse ⁴eadem forma revictam qua ipsae revincuntur, et ostendere simul ubinam quaerenda sit veritas quam apud illas non esse iam constat. ⁵Posterior nostra res ^{5b}non est, immo omnibus prior est, ⁶et hoc erit testimonium veritatis ⁷ubique occupantis principatum: apostolis ⁸ubique non damnatur, immo defenditur, hoc erit indicium proprietatis. ⁹Quam enim non damnant qui ¹⁰extraneam quamque ¹¹damnarunt, suam ostendunt, ideoque et defendunt.

Age iam, qui voles curiositatem melius exercere in negotio Cap. XXXVI. salutis tuae, percurrere ecclesias apostolicas, apud quas ipsae adhuc cathedrae apostolorum suis locis ¹praesident, apud quas ²ipsae authenticae litterae eorum recitantur, sonantes vocem ^{2b}et ³repraesentant.

17. essent om. BCabcd. Pro coërcendae A. habet coercedendae, ut solet. 18. dignantur C. 19. eadem AβB. 20. illae fuerunt BCabc. 21. obortae ACd. abortae B: obortae sunt et abc. 22. quasdam ex illis opiniones BCabc. quiddam ex illis opiniones A. quiddam ex illis d. quiddam ex illis opinionis Hildebrandus. 23. habent BC. 24. quod Aβ. quo (Aq)BCabcd. 25. participarent ABbcd. participarentur reliqui. 26. ab om. ab.

Cap. XXXV. 1. quae (Aβ)abcd. qua (Aq)BC. 2. quae Aabcd. qua BC. 3. haeresin esse abcd. haeresin C. haeresis B. hereses inesse Aq. heresinesse Aβ. 4. eandem formam B. 5. Superior nostra res non est A. 5b. nomen imo C. 6. et hoc A. Hoc BCabcd. 7. ubi occupantis Aβ. 8. apostolis ubique non A. Apostolis utique non d. Ab apostolis non BC. Quod ab apostolis abc. 9. Quam enim non damnant qui Ad., Rhenanus. Quam enim damnant qui BC. Quam enim damnant quasi abc. Gorziensis. 10. extranea b. 11. damnarunt A. non damnaverunt reliqui. Io. a Wouwer vult reponi Quam enim non damnant quasi extraneam, quamque non damnaverunt cell.

Cap. XXXVI. 1. praesidentur Cabc. 2. ipsae om. B. Sed C. in margine habet. 2b. et om. BC. 3. praesentantes A.

sentantes faciem ⁴ uniuscuiusque^a. ⁵ Proxima est tibi ⁶ Achaia, habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippos, ⁷ habes Thessalonicenses. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiae ⁸ adiaces, habes ⁹ Romam, unde nobis ¹⁰ quoque^b auctoritas praesto ¹¹ est. Ista quam felix ecclesia cui totam doctrinam^c apostoli cum sanguine suo profuderunt, ubi Petrus passioni dominicae adaequatur, ubi Paulus ¹² Ioannis exitu^d coronatur, ubi apostolus ¹³ Ioannes, posteaquam in oleum igneum demersus nihil passus est, in insulam relegatur. Videamus quid ¹⁴ didicerit, quid docuerit, ¹⁵ cum Africanis quoque ecclesiis ¹⁶ contesserarit^e. Unum deum ¹⁷ dominum novit, creatorem ¹⁸ universitatis, et Christum Iesum ex virgine Maria filium dei ¹⁹ creatoris, et carnis resurrectionem; legem et prophetas cum evangelicis et apostolicis litteris ²⁰ miscet; inde ²¹ potat fidem; ²² eam aqua signat, sancto spiritu vestit^f, eucharistia pascit, ²²^b martyrium ²³ exhortatur^g, et ita adversus hanc institutionem neminem recipit. Haec est institutio, non dico iam, quae futuras ²⁴ haereses praenuntiabat, sed de qua haereses prodierunt. Sed non ²⁵ sunt ex illa ex quo factae sunt adversus illam. Etiam de olivae nucleo mitis et opimae ²⁶ et necessariae asper oleaster

4. uniuscuiusque *om. BC.* 5. Proxime *BC. Vaticanus.* 6. acaia *Aq.* 7. habes Thessalonicenses *om. ABC.* 8. adiaceris *C.* adicies *B.* 9. Romanam *BCa. Vaticanus.* 10. auctoritas quoque *A.* 11. est. Ista quam felix *Ad.* est statuta. Felix *BC.* est. Statu felix *Bc. Vaticanus.* est. Felix *b.* 12. Iohannis *A.* 13. Iohannes *A., ubique nihil annotavero.* 14. dixerit *BCc. Vaticanus.* 15. quid cum *c.* 16. contestatur *Ca.* contestare *B.* contesseratur *P. Pithoeus, Rigallius.* 17. dominum *om. BCabcd.* 18. in universitatem *A.* 19. creatorem et carnis resurrectionem *A.* 20. miscet (miscit *A.*) inde *ABC.* miscet et inde *reliqui.* 21. portat *Ca.* importat *Fulv. Ursinus.* 22. eam *om. BC.* 22b. martyrium *ABCad. Vaticanus.* martyrio *bc.* ad martyrium *Fulv. Ursinus.* 23. exortatur *Aβ.* 24. haeresis praenuntiabat *Aβ.* 25. sunt *AqB.* fuerunt *(Aβ)bcd.* omnes *Ca.* 26. et necessariae asper oleaster oritur, etiam de papavere ficus gratissimae *om. BC.*

Cap. XXXVI. a. repraesentantes faciem uniuscuiusque.] Quantum scilicet imaginari fas est cogitantibus. (Rigalt.)

b. nobis quoque] Adv. Marcion. IV, 5 „Videamus quod lac a Paulo Corinthii hauserint, ad quam regulam Galatae sint recorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesii, quid etiam Romani de proximo sonent.“

c. totam doctrinam] Totam doctrinam dicit summam totius doctrinae Christianae, quam in martyrio pro Christi nomine fortiter obeundo consistere toties praedicat; ut videlicet animam illi iam bene merenti nostram reponamus, qui suam pro nobis, non immerentibus tantum, verum et male meritis, posuit ac prodegit. (Rigalt.)

d. exitu] Id est morte. Cf. adnott. ad Scorpiac. cap. 9.

e. contesserarit.] Id est communicaverit. Supra cap. 20 habuimus „contestationem hospitalitatis.“

f. sancto spiritu vestit] De Monog. cap. 7 „Nos autem Iesus summus sacerdos et magnus patris de suo vestiens sacerdotes deo patri suo fecit.“ De Bapt. cap. 13 „Obsignatio baptismi, vestimentum fidei.“ (Rig.)

g. martyrium exhortatur] Exhortatur ut intrepide vellent martyrium subire. Non tamen nego quin malim cum aliis libris rescribere *martyrio.* Et praecesserunt ablativi *aqua signat, sancto spiritu vestit, eucharistia pascit.*“

²⁷ oritur, etiam de papavere ²⁸ ficus^h gratissimae et suavissimae ventosa et vana ²⁹ caprificus exurgit. Ita et ³⁰ haereses de nostro ³¹ frutice, non nostro genere, veritatisⁱ grano, ³² sed mendacio silvestres.

Si haec ita se habent, ut veritas nobis adiudicetur, quicumque in ea regula incedimus, ¹ quam ² ecclesia ab apostolis, apostoli a Christo, Christus a deo tradidit, constat ratio propositi nostri^a, definentis non esse admittendos haereticos ³ ad ineundam de scripturis provocationem, quos sine scripturis probamus ad scripturas non pertinere. Si enim haeretici sunt, ⁴ Christiani esse non possunt, non a Christo habendo quod de sua electione sectati haereticorum ⁵ nomina admittunt. Ita non ⁶ Christiani^b nullum ius capiunt Christianarum litterarum, ad quos merito dicendum est: Qui estis? quando, et unde venistis? quid in meo agitis, non mei? quo denique, Marcion, iure silvam meam caedis? qua licentia, Valentine, fontes meos transvertis? qua potestate, Apelles, limites meos commoves? ⁷ Mea est possessio. Quid hic, ceteri, ad voluntatem ⁸ vestram seminatis et pascitis? Mea est possessio, olim possideo, ⁹ prior possideo, habeo origines firmas ab ipsis auctoribus quorum fuit res. Ego sum haeres apostolorum. Sicut caverunt testamento suo, sicut fidei commiserunt, sicut adiuraverunt, ita teneo. Vos certe exhaeredaverunt semper et abdicaverunt ut extraneos, ut inimicos. Unde autem ¹⁰ extranei et inimici apostolis haeretici, nisi ex diversitate doctrinae, quam unusquisque de suo arbitrio adversus apostolos aut protulit aut recepit?

Illic igitur et scripturarum et expositionum adulteratio depu- Cap. XXXVII.

27. oritur *Ad.* exoritur *abc.* 28. ficus *Ad.* fici *abc.* 29. caprificus *A.* 30. haeresis *B.* 31. frutice, non nostro genere veritatis *Ad.* fructificaverunt, non nostrae: degeneres veritatis (varietatis *C.*) reliqui, et Gorziensis. 32. et *BCabc.*

Cap. XXXVII. 1. quem *A.* 2. ecclesiae *AqB.* 3. ad ineundam *Acd. liber Clementis.* ad eundem *B.* ad eandem *ab.* ad eundem *C.* 4. Christiani non possunt esse *B.* 5. nomina admittunt *Ad.* nomen adepti sunt *Desid. Heraldus Digress. II, 5. p. 286.* nomine admittunt *BCabc.* 6. Christiani nullum ius habent *om. A.* 7. Mea est possessio. Quid hic *Aabcd.* Quid hic *BC.* 8. vestram *om. A.* 9. prior possideo *om. BC.* 10. ut extranei *Aß.*

h. de papavere ficus] Ficus pomum dicere etiam in senatu Cato non dubitavit. Postea tamen inter Auctores Iuris haesitatum fuit, an pomorum appellatione venirent ficus. Grossos dici, et litteris quidem sacris, minime ignoravit Septimius, sed Plinianae descriptionis historia nonnihil a fructu differentes. Itaque maluit usurpare nomen *papaveris*, cui sane et forma et colore seminalibus

gravis et lacte persimilis est nondum matura ficus. (Rigalt.) Ego cum aliis *papaver ficus* interpretor de seminalibus ficus, non de ipso fructu.

i. veritatis] Malim *de veritatis grano.*

Cap. XXXVII. a. constat ratio propositi nostri] Cf. supra cap. 16.

b. non Christiani] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 2.

tanda est, ¹ubi doctrinae diversitas invenitur. Quibus fuit propositum aliter docendi, ²eos necessitas coëgit aliter disponendi instrumenta doctrinae. Alias enim non potuissent aliter docere, nisi aliter haberent per quae ³docerent. Sicut illis non potuisset succedere corruptela doctrinae ⁴sine corruptela instrumentorum eius, ita ⁵et nobis integritas doctrinae non competisset sine integritate eorum per quae doctrina tractatur. Etenim quid ⁶contrarium nobis in nostris? quid de proprio intulimus, ut aliquid contrarium ei ⁷et in scripturis deprehensum detractatione vel adiectione vel transmutatione remediaremus? Quod sumus, hoc sunt ⁸scripturae ab initio suo^a. Ex illis sumus, ⁹antequam aliter fuit, antequam a vobis interpolarentur. Cum autem omnis interpolatio posterior credenda sit, veniens ¹⁰utique ex causa aemulationis, ¹¹quae neque prior neque ¹²domestica unquam est eius quod aemulatur, tam incredibile est sapienti cuique, ut ¹³nos adulterum stilum intulisse videamur scripturis, qui ¹⁴sumus ¹⁵a principio et primi, quam illos non intulisse, qui sunt et posterum et adversi. Alius ¹⁶manu scripturas, alius ¹⁷sensus expositione intervertit. Neque enim si Valentinus integro ¹⁸instrumento ¹⁹uti videtur, non callidior ingenio quam Marcion ²⁰manus intulit veritati. Marcion enim exerte et palam machaera, non stilo usus est, quoniam ad materiam suam caedem scripturarum confecit: Valentinus autem pepercit, quoniam non ad materiam scripturas, sed materiam ad scripturas excogitavit, et tamen plus abstulit et plus adiecit, auferens proprietates singulorum quoque verborum ²¹et adiciens dispositiones non comparantium rerum.

Cap. XXXIX. ¹Erant ingenia de ²spiritibus nequitiarum^a, cum quibus luctatio

Cap. XXXVIII. 1. ubi doctrinae diversitas invenitur A. ubi diversitas invenitur doctrinae *reliqui*. 2. eos necessitas coëgit *Abcd.* eos necessitas institit *a.* necessitas (necessarias B.) instituit *BC.* 3. docerent haeresin. Sicut *abc.* 4. sine corruptela instrumentorum *om. BC.* 5. et nobis et a nobis *Ad.* 6. contrarium nobis in nostris? quid de proprio intulimus, ut aliquid contrarium ei *om. A.* 7. quod esset in *d., Fulv. Ursinus.* 8. scripturae ab initio suo *Abcd.* Inde (in B.) scripturae ab initio suo *BCa.* scripturae iam inde ab initio suo *Fulv. Ursinus.* 9. antequam aliter fuit, antequam a vobis *Ad.* antequam nihil aliter fuit, quam sumus. Quid denique fuit antequam nobis (a nobis *bc.*) *BCabc.* 10. utique *ABCmgbcd.* itaque *C.* 11. qua *BCa.* 12. domestica unquam est eius *d.* domestica est eius unquam *bc.* domesticarum est eius quam *Ca.* domestica unquam est ceteris A. dominicarum est eius B. 13. non *BC.* 14. simus *Aφ.* 15. a principio et primi *Aamgbc.* et primi et ex ipsis *BCa.* 16. manus A. 17. sensus expositione (*Aβd., Fulv. Ursinus.* sensus expositio. *Aφ.* sensu (sensus B.) expositiones *BCabc.* 18. strumento A. 19. uti *ACmgabcd.* et B. et ut C. 20. manus intulit veritati *om. BC.* 21. et *om. A.*

Cap. XXXIX. 1. Erant *Ad.* Haec sunt *reliqui.* 2. spiritibus *amg.*

Cap. XXXVIII. a. Quod sumus, hoc rationem et vivendi modum. (Ludov. de sunt scripturae ab initio suo.) Unam la Cerda.)
 profitentur scripturae nobiscum fidem, Cap. XXXIX. a. Erant ingenia de

est nobis, fratres, merito ³contemplanda, fidei necessaria, ut electi manifestentur, ⁴ut reprobis detegantur. Et ideo habent vim et ⁵in ⁶excogitandis instruendisque erroribus ⁷facilitatem, non adeo mirandam quasi difficilem et inexplicabilem, cum de saecularibus quoque scripturis exemplum praesto sit eiusmodi facilitatis. ⁸Vides hodie ex ⁹Vergilio fabulam in totum ^b aliam componi, ^{9b} materia secundum versus ¹⁰ et versibus secundum ¹¹ materiam concinnatis. Denique ¹² Hosidius ¹³ Geta ^d ¹⁴ Medeam tragoediam ex ¹⁵ Vergilio plenissime ¹⁶ exsuxit. Meus ¹⁷ quidam propinquus ex eodem poeta inter cetera stili sui otia Pinacem ¹⁸ Cebetis explicuit. ¹⁹ Homero-centones ^f ²⁰ etiam ²¹ vocari solent qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unum sarciunt corpus. Et utique fecundior divina litteratura ad facultatem ²² cuiusque materiae. Nec periclitor dicere ipsas quoque scripturas sic esse ex dei voluntate dispositas ut haereticis materias subministrarent, cum legam oportere haereses esse, quae sine scripturis esse non ²³ possunt.

3. contemplanda Ad. contemplandae reliqui. 4. ut reprobis detegantur om. Aq. 5. in om. BCabc. 6. excogitandam instruedam B. 7. facilitatem ABCa. felicitatem amgbcd. 8. Vides Ad. Vis bc. quovis a. quo ius BC. Qua vides Io. a Wouwer. 9. Vergilio Cabc. Virgilio (AB)d. 9b. materiam BC. 10. et versibus Aß. versibus reliqui. 11. materiam Ad. materias reliqui. 12. Hosidius d. Vosidius A. Osidius ab. Ovidius BCc. Ofidius Vaticanus. 13. citra BC. 14. mediam AB. 15. Vergilius Cabc. Virgilius (AB)d. 16. exsuxit Ad. expressit reliqui. 17. quidem Ad. 18. caebytis A. 19. Homero-centones Ad. Homeri centonas Ca. Homero-centone B. Homero-centonas bc. 20. sententiam BC. 21. vocari ABd. vocare reliqui. 22. cuiuscunque BCabc. 23. possunt Ad. possent reliqui.

spiritalibus nequitiae] *Ingenia* sunt machinae, artificia. Cf. adnot. ad De Corona cap. 8.

b. in totum] Cf. adnot. ad De Corona cap. 11. De re interpres adest Isidorus, qui excrispsit Septimum, Origg. 1, 38 „Centones apud Grammaticos vocari solent qui de carminibus Homeri vel Virgili ad propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unum faciunt corpus ad facultatem cuiusque materiae.“

c. Denique] Id est adeo, quo significato usitatissima haec est Tertulliano particula.

d. Hosidius Geta] Fertur senatusconsultum sub Claudio Caes. factum Cn. Hosidio Geta, L. Vagellio Coss., erutum Neapoli a Christi MDCIII., adversus eos qui negotiandi causa emissent quod aedificium, ut diruendo plus acquirerent quam quanti emissent, et cruentissimo genere negotiationis inimicissimam pa-

triae faciem inducerent ruinis domuum villarumque. (Rigalt.) V. Reines. Inscriptt. Synt. p. 475. Hosidium aliquem Getam commemorat Dio Cass. XLVII, 1. et Appian. B. C. IV, 41. Illum, ad quem pertinet Senatusconsultum ab Rigaltio laudatum, commemorat idem scriptor lib. IX, cap. 9 et 20.

e. Medeam tragoediam ex Vergilio plenissime exsuxit.] Ea tragoedia extat penes Cl. Salmasium, unde aliquot versus a P. Scriverio in Collectaneis Vett. Tragicorum. (Rigalt.) Habes hanc Medeam in Anthologia Burmanni I. p. 178., ap. Meyerum Ep. 235., ap. Bothium Poët. Latt. Scen. p. 289 sqq.

f. Homero-centones] Huiusce artis centonariae vetus exemplum extat apud Irenaeum lib. I, adv. Haeres. [cap. 20.]. (Rigalt.) Cf. Hieronym. Epist. 103. ad Pauliu. Fabric. Bibl. Gr. I, p. 551 sqq. ed. Harl.

Cap. XL.

¹Sequetur a quo intellectus ²interpretetur^a eorum quae ad haereses faciant? A diabolo scilicet, cuius ³sunt ⁴partes intervertendi veritatem, qui ipsas quoque res sacramentorum divinarum ⁵idolorum mysteriis aemulatur. Tingit et ipse quosdam^b, utique credentes et fideles suos; ⁶expositionem delictorum^c de lavacro reprobmittit: et si adhuc ⁷memini, Mithra signat illic^d in frontibus milites suos; celebrat et ⁸panis oblationem, ⁹et imaginem resurrectionis inducit, et sub gladio redimit coronam^e. Quid, quod et summum pontificem ¹⁰in unius nuptiis statuit^f? habet et virgines, habet et continentes. Ceterum si Numae ¹¹Pompilii superstitiones revolvamur, ¹²si ¹³sacerdotalia officia ¹⁴et insignia et privilegia, si ¹⁵sacrificialia ministeria et instrumenta et vasa ipsorum sacrificiorum ac piaculorum et votorum curiositates consideremus, nonne manifeste diabolus morositatem^g illam ¹⁶Iudaicae legis imitatus est? Qui ergo ipsas res, de quibus sacramenta Christi administrantur, tam aemulanter adfectavit exprimere in negotiis idololatriae, utique et idem et eodem ingenio ¹⁷gestiit et potuit instrumenta quoque divinarum rerum et sanctorum Christianorum^h; sensum de sensibus, verba de verbis, parabolas de parabolis, ¹⁸profanae et aemulae fidei ¹⁹attemperare. Et ideo neque a diabolo immissa esse spiritalia nequitiae, ex quibus etiam haereses veniunt, dubitare quis ²⁰debet, neque ab idololatria distare haereses, cum et auctoris et operis eiusdem sint

Cap. XL. 1. Sequetur *Ad*. Sed quaeritur *reliqui*. 2. intervertatur *Latinius*. 3. sunt *om. Ap.* 4. pares *BC*. 5. in idolorum *BCabc*. 6. expositionem *Ad*. expiationem *reliqui*. 7. memini, Mithra *Ad*. meminuit Mithrae *BC*. initiat Mithrae *abc*. 8. panes et oblationem *A*. 9. et imaginem *om. A*. 10. in (*in om. Ad*) unius nuptiis *ABabcd. Hirsaugiensis liber. nuptiis C. Paterniacensis liber. unis nuptiis Hildebrandus*. 11. popilii *Ap.* 12. si *om. A*. 13. sacerdotia *A*. 14. et *om. BCabcd*. 15. sacrificialia *bcd. sacrificantia BCa. sac..... A. sacrificantium Fulv. Ursinus ap. Rigaltium, qui probat. Post vocabulum ministeria quae sequuntur usque ad verba Sed nunc quidem generaliter cap. 45. in A. omissa, sunt*. 16. Iudaicae legis *amgbcd. Iudaeae BCa*. 17. gestiit *d*. 18. profanae et aemulae *BCamgbcd. prophane et aemule a*. 19. attemperare *amgbcd. attentare BCa*. 20. debet *bcd. debeat (B)Ca*.

Cap. XL. a. interpretetur] Id est aperietur, passive, ut De Bapt. cap. 19 „Nec incongruenter ad figuram interpretabitur.“ Ad Nat. I, 3 „Christianum vero nomen, quantum significatio est, de unctione interpretatur.“

b. Tingit et ipse quosdam] Cf. adnot. ad De Bapt. cap. 5. De Corona cap. ult.

c. expositionem delictorum] Id est depositionem delictorum. V. quae adnotavi ad De Orat. cap. 15.

d. illic] Illic, in castris tenebrarum scilicet, seu Satanae. (Rigalt.)

e. et sub gladio redimit coronam.]

Martyrii mimo. (Rigalt.) Cf. De Corona cap. ult.

f. summum pontificem in unius nuptiis statuit?] V. Ad Uxor. I, 7., et quae ibi adnotavi.

g. morositatem] Cf. adnot. ad De Virg. Veland. cap. 12. Morositatem dicit morum et rituum Iudaicorum scrupulositatem.

h. sanctorum Christianorum] Horum sensus ex iis quae in cap. 44. sequuntur hauriendus est. Apostolorum autem Acta et Epistolas vocat instrumenta sanctorum Christianorum. (Albasp.)

cuius et idololatria. Deum aut fingunt alium adversus creatorem, aut si unicum creatorem confitentur, aliter eum disserunt quam in vero est. ²¹Itaque omne mendacium ²²quod de deo dicunt ²³quodammodo ²⁴genus est ²⁵idololatriae.

Non omittam ipsius etiam conversationis haereticæ descriptionem, quam futilis, quam terrena, quam humana sit, sine gravitate, sine auctoritate, sine disciplina, ¹ut fidei suae congruens. Inprimis quis catechumenus, quis fidelis, incertum est; pariter adeunt, pariter audiunt, pariter orant, etiam ethnici, si supervenerint; sanctum canibus^a et porcis margaritas, licet non veras, iactabunt. Simplicitatem volunt esse ²prostrationem disciplinae, cuius penes nos curam lenocinium vocant. Pacem quoque passim cum omnibus miscent. Nihil enim ³interest illis, licet diversa tractantibus, dum ad unius veritatis expugnationem conspirent. Omnes ⁴tument, omnes scientiam pollicentur. Ante sunt perfecti catechumeni quam ⁵edocti. Ipsae mulieres haereticæ, quam procaces! quae audeant docere, contendere^b, exorcismos agere, curationes repromittere, ⁶forsitan et tingere^c. Ordinationes eorum temerariae, leves, inconstantes^d. ⁷Nunc neophytos conlocant, nunc ⁸saeculo obstrictos^e, nunc apostatas nostros, ut gloria eos obligent, quia veritate non possunt. Nusquam facilius proficitur quam in castris rebellium, ubi ipsum esse illic promereri est. Itaque alius ⁹hodie episcopus, cras alius; hodie diaconus qui cras lector, hodie presbyter qui cras laicus. Nam et ¹⁰laicis sacerdotalia munera iniungunt.

21. Itaque *amgbcd*. Ita *BCa*. 22. quod de deo (eo *amgb*.) dicunt *amgbcd*. *Pamelii libri*. de deo vel natio *BC*. de deo variatio *a*. 23. quodammodo *om*. *amgb*. 24. genus *amgbcd*. sexus *BCa*. 25. idolatriae *B*., *pro more*.

Cap. XLI. 1. aut *BC*. 2. post rationem *BCa*. 3. interest *abcd*. verum est *B*. verum inest *Cmg*. in verum est *C*. 4. tument, omnes *om*. *BC*. 5. edocti *BCad*. *Vaticanus*. educati *amgbc*. 6. forsitan *abcd*. fortasse an *BC*. 7. Nunc *BCmgabcd*. Tunc *C*. 8. saeculo *amg*. 9. hodie presbyter qui cras laicus, episcopus cras, alius hodie diaconus qui cras lector, hodie presbyter qui cras laicus *B*. 10. laicis *abcd*. laici *BC*.

Cap. XLI. a. sanctum canibus] Nec ista quidem a nobis negligenter transibuntur, quibus eucharistiam existimamus intelligi, de qua libro De Spectac. cap. 25 loquitur „ex ore quo Amen in sanctum protuleris.“ (Rigalt.)

b. contendere] Id est disputare.

c. et tingere.] Cf. De Bapt. cap. 1. De Veland. Virg. cap. 9.

d. inconstantes.] Omnes ecclesiastici, cuiuscunque tandem essent ordinis, certis locis erant addicti, neque fiebant episcopi aut sacerdotes honoris aut vi-

vendi gratia, sed pro loci aut populi necessitate et usu ordinabantur; quibus nti non licebat alio convolare et sedes mutare, ita neque ab officio ex eo loco ubi ordinati et addicti erant, sine causa amoveri poterant; sed apud haereticos pro arbitrio sedes mutabantur, et, ut dicit, „alius hodie episcopus, cras alius.“ (Rigalt.)

e. saeculo obstrictos] Eos intelligit qui praefectura aliqua inter gentiles fungebantur. Plerique enim Christianorum dignitatem aliquam aut militiae gradum

Cap. XLII.

De verbi autem administratione^a ¹quid dicam, cum hoc sit negotium illis, non ²ethnicos convertendi, sed nostros evertendi? Hanc magis gloriam captant, si stantibus ruinam, non si iacentibus elevationem operentur. Quoniam et ipsum opus eorum non de suo proprio aedificio venit, sed de veritatis destructione, nostra suffodiunt, ut sua aedificent. Adime illis ³legem Moysi^b et prophetas et creatorem deum, accusationem ⁴eloqui non habent^c. Ita fit, ut ruinas facilius operentur stantium aedificiorum quam ⁵exstructiones iacentium ruinarum. Ad haec solummodo opera humiles et blandi et summissi agunt. Ceterum nec suis praesidibus reverentiam noverunt. Et hoc est, quod schismata apud haereticos fere non sunt, quia cum sint, non parent^d. ⁶Schisma est enim unitas ⁷ipsa^e. Mentior, si non etiam a regulis suis variant inter se, dum unusquisque proinde suo arbitrio modulatur ⁸quae accepit, quemadmodum de ⁹suo arbitrio ¹⁰ea composuit ille qui tradidit. Agnoscit naturam suam et originis suae ¹¹morem profectus ¹²rei. Idem licuit Valentinianis quod Valentino, idem Marcionitis quod Marcioni, de arbitrio ¹³suo fidem innovare. Denique penitus inspectae haereses omnes in multis cum auctoribus suis dissentientes deprehenduntur.

Cap. XLII. 1. quid tam C. quidam B. 2. ethnicis convertendis, sed nostris evertendis *liber Clementis*. 3. in lege b. 4. et loqui BCa. 3. extructionis bc. 6. Schisma est enim b. Schisma est d., *Fulv. Ursinus*. schismata. Est enim BCac. 7. ipsis d., *Fulv. Ursinus*. 8. quem B. quod *libri Pamelii*. 9. suo om. BC. 10. ea om. B. 11. more C. in ore B. 12. re ang. 13. suo om. B.

adepti eorum honorum munia nihilominus obibant, quos ecclesiae honoribus ordinare aequum non videbatur. (Rigalt.)

Cap. XLII. a. De verbi autem administratione] De ea quae in ecclesiis fiebat non existimarim eum loqui, cum ab ea gentiles arcerentur, verum de ea quae domi aut alibi familiariter habebatur. Nihil enim Christianis maiori erat curae quam gentibus Christi praecepta sensim obrudere, ut eos ad fidem traducerent. (Rigalt.)

b. Moysi] De hac genitivi forma cf. Eckstein. ad Vossii Aristarch. tom. II, p. 597.

c. accusationem eloqui non habent.] Notat Cerdonem et Marcionem et Apellem ausos etiam ista Christianae religionis fundamenta convellere. Nam in Catalogo Haereticorum, ubi de Cerdone „Hic prophetias, inquit, et Legem repudiat, deo creatori renuntiat.“ Cerdo-

nis autem discipulus fuit Marcio, Marcionis Apelles. Ait igitur haereticorum ingenia sic instituta esse, ut diruant, non ut aedificent. Adime illis legem Mosis et prophetas et creatorem deum, nullo iure causam tibi propterea dicent, non erit quod possint conqueri. Etenim iam pridem haec ad se minime pertinere testati sunt. (Rigalt.) De structura verbi *habere* cum infinito cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 12.

d. non parent.] Non quod vere non sint dissensiones, sed quia, dum omnes pro libidine faciunt quod cuique placitum, non apparent, et ideo unitas videtur ipsa quae est multiplicitas sententiarum.

e. ipsa.] Rigaltius ex coniectura Fulvii Ursini reposuit *ipsis*, ut dicat scriptor „Sunt quidem apud haereticos schismata, sed ea minus advertimus ob communem et concordissimam ipsis nobiscum discordiam.“

Plerique nec ecclesias habent; sine matre, sine ¹⁴ sede, ¹⁵ orbi fide, ¹⁶ extorres, ¹⁷ sua in vilitate^f vagantur.

Notata sunt etiam commercia haereticorum cum magis quam Cap. XLIII. pluribus, cum circulatoribus, cum astrologis, cum philosophis, curiositati scilicet deditis. Quaerite et inuenietis, ¹ ubique meminerunt. Adeo et de genere conversationis qualitas fidei aestimari potest. ² Doctrinae index disciplina est. Negant deum timendum. Itaque libera sunt illis omnia et soluta. Ubi autem deus non timeatur, nisi ubi non est? Ubi deus non est, nec veritas ulla est. ³ Ubi veritas nulla est, merito et talis disciplina est. At ubi deus, ibi metus in deum, qui est initium sapientiae. Ubi metus in deum, ibi gravitas, ⁴ honesta et diligentia adtonita^a et cura sollicita et ⁵ adlectio explorata^b et communicatio deliberata^c et ⁶ promotio emerita^d et subiectio religiosa^e et ⁷ apparitio devota^f et ⁸ processio ⁹ modesta^g et ecclesia unita et dei omnia.

14. sede *amgbed.* deo *BCa.* 15. orbi *d.*, *Fulv. Ursinus.* orba *BCabc.* 16. exteriores *BC.* 17. sua in vilitate vagantur *ego.* quasi sibilat evagatur *B.* quasi sibilatae vagantur *Ca.* sibi late vagantur *b.* quasi sibi late vagantur *c. Vaticanus.* sine lare vagantur *d.*, *Fulv. Ursinus, Theod. Canterus.* quasi abii *Ios. Scaliger.*

Cap. XLIII. 1. ut ubique *malim ego.* 2. doctrinae index disciplina est *cd. Vaticanus.* doctrina index disciplinae est *ab.* doctrinae inde disciplina est *BC.* 3. Ubi veritas nulla est *om. BC.* 4. honestas *BC.* 5. adlectio *BC.* 6. promotio (*B)amgbed.* promissio *Ca.* 7. apparitio *amg.* 8. processio *amgbed.* pressio *BCa.* 9. moderata *b.*

f. sua in vilitate] Ita emendavi verba corrupta.

Cap. XLIII. a. adtonita] De significatione huius vocabuli dictum est ad De Idololatria cap. 24. Rigaltius recte explicat diligentiam adtonitam, quae semper est in metu ne quid peccet.

b. adlectio explorata] Adlegendorum scilicet in ordinem ecclesiasticum. Hos enim ante ordinationem praedicari mos erat. Praedicatio autem fiebat nominibus eorum propositis, admonito populo, ut si quis adversus eos quid haberet criminis, probaret manifestis rebus. Quod ut fieret in provinciarum rectoribus ordinandis exemplo Christianorum suasisse narrat Alexandrum Severum Lampridius [p. 130. B. ed. Salm.]. Talis igitur apud ecclesiam fuit adlectio explorata, ut contrario apud haereticos ordinationes temerariae notantur supra. (Rigalt.)

c. communicatio deliberata] Communicationem intelligit quam ipse in Apologetico cap. 39. describit; nempe orationis et conventus et omnis sancti commercii. Ad eam vero non admittebantur

nisi deliberatione prius habita probatissimi. (Rigalt.)

d. promotio emerita] Ipse sui interpres eodem Apologetico cap. 39 „Praesident probati quique seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti.“ (Rigalt.)

e. subiectio religiosa] Propter ecclesiae honorem, inquit libro De Baptismo cap. 17., quo salvo salva pax est. Subiectus dicitur qui morem alteri gerit, ut filius patri. Sic in Apolog. cap. 2 „filium iam subiectum pater retro patiens abdicavit.“ (Rigalt.)

f. apparitio devota] Apparent episcopis, presbyteris diaconi, apparent magistratibus scribae, praecones, accensi. Glossae Philoxeni: „Apparitores, *Ἐκβιβασταί. Εἰσὶν δὲ ἠπηρεταὶ τοῖς ἀρχουσι προσιδρεύοντες.*“ „Apparitio, *Ἐκβιβασμός.*“ Eo sensu dixit Septimius noster libro De Spectaculis cap. 17. aures et oculos apparere spiritu. (Rigalt.)

g. processio modesta] Procedebant in publicum Christiani modesto habitu vultuque. Sic lib. De Cultu Fem. cap. 11 „Vobis autem nulla *procedendi* causa non tetrica.“ (Rigalt.)

Cap. XLIV.

Proinde haec ¹pressioris^a apud nos testimonia disciplinae ad probationem veritatis accedunt, a qua ²divertere nemini expedit qui meminerit futuri iudicii, quo omnes nos necesse est apud Christi tribunal adstare, reddentes rationem inprimis ipsius fidei. Quid ergo dicent qui illam stupraverint adulterio haeretico, virginem traditam a Christo? ³Credo, allegabunt nihil unquam sibi ab illo vel ab apostolis eius de ⁴scaevis^b et perversis doctrinis futuris pronuntiatum et de cavendis ⁵abominandisque praeceptum. ⁶Agnoscent suam potius culpam ⁷et suorum, qui ⁸nos non ante praestruxerunt^c. Adicient praeterea multa de auctoritate cuiusque ⁹doctoris haeretici; illos ¹⁰maxime doctrinae suae ¹¹fidem confirmasse, mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse, uti merito apostoli crederentur. ¹²Quasi nec hoc scriptum sit, venturos multos qui etiam virtutes^d maximas ¹³ederent ad fallaciam muniendam corruptae praedicationis. Itaque veniam ¹⁴merebuntur. ¹⁵Si vero memores dominicarum et apostolicarum ¹⁶scripturarum et denuntiationum in fide ^{16b}integra steterint, credo, de venia periclitabuntur, respondente ¹⁷domino: Praenuntiaveram plane futuros fallaciae magistros in meo nomine et prophetarum et apostolorum etiam, et discentibus meis eadem ad vos praedicare mandaveram; ¹⁸scilicet^e cum vos non crederetis. Semel evangelium et eiusdem regulae doctrinam apostolis meis delegaveram; libuit mihi postea aliqua inde mutare.

Cap. XLIV. 1. pressioris *d.*, *Fulv. Ursinus.* pressiora *Ca.* praessio *B.* Omitunt *bc.* 2. devertere *Bc.* 3. Credo allegabunt *BCmgabcd.* Allegabunt *C.* 4. scaevis *Fr. Iunius.* saevis *BCabc.* seris *d.*, *Fulv. Ursinus.* 5. abominandisque *bcd.* et de abominandis quid *Ca.* et de abominandis quod *B.* 6. Agnoscent *BCa. Vaticanus.* 7. et suorum *Bb.* quam suorum *Cac.* quam illorum *d.*, *Fulv. Ursinus.* 8. nos non ante *abc.* nos ante *BC.* nos tanto ante *d.*, *Fulv. Ursinus.* 9. de doctoribus hereticis ignis illos *B.* 10. maxima *Ca.* 11. fidem *om. BCa.* 12. quia si nec *C.* 13. ediderunt *BC.* 14. merebunt *B.* 15. Qui *d.*, *Fulv. Ursinus.* 16. scripturarum et *om. BCd.*, *Fulv. Ursinus.* 16b. integri *d.*, *Fulv. Ursinus.* 17. domino *cd. liber Clementis.* deo *BCab.* 18. scilicet cum vos non crederetis. Semel *ego.* sed cum (*cum om. B.*) vos non crederetis. Semel *BCab.*, *Fr. Iunius.* semel *cd.*

Cap. XLIV. a. pressioris] Hoc est quod in Apologetico dixit „disciplinam praeceptorum inculcationibus densamus,“ cap. 39. Hinc etiam illa quae saepe occurrunt „disciplina timenda,“ „disciplina custodita,“ „disciplinae terror,“ „disciplinae tenor.“ Sic contra „disciplina mollissima, laxissima.“ (Rigalt.)

b. scaevis] Haec in proximo erat emendatio. Rigaltius edidit *seris* ex coniectura Fulvii Ursini, sic interpretatus: Seras doctrinas dicit Antichristi, cuius tempora excipiet consummatio saeculi. Tria tempora in Tertulliani scriptis enntas hominum aetates dividunt, naturae,

legis et evangelii. Itaque ultimum est evangelii tempus subrepente Antichristo et saeculi fine.

c. praestruxerunt.] Agnoscent culpam suam Christus et apostoli, quod non praemonuerint ecclesiam de futuris haeresibus. (Ludov. de la Cerda.)

d. virtutes] Cf. supra ad cap. 30.

e. scilicet] Ita correxi pro *sed*, et reposui legitimum verborum ordinem a Pamelio et Rigaltio violatum. Saepissime enim illae particulae in vetustis libris confusae reperiuntur. Cf. quae adnotavi ad De Corona cap. 6.

Resurrectionem promiseram, etiam carnis; sed recogitavi, ne implere non possem. Natum me ostenderam ex virgine, sed postea turpe mihi visum est. Patrem dixeram qui solem et pluvias facit; sed alius me pater¹⁹ melior adoptavit. Prohibueram vos aurem accommodare haereticis; sed erravi. ²⁰Talia capit opinari^f eos qui exorbitant^g et fidei veritatis periculum non cavent. ²¹Sed nunc quidem generaliter actum est^h ²²nobis adversus haereses omnes certis et ²³iustis et necessariis praescriptionibusⁱ repellendas a conlatione scripturarum. De reliquo, si dei gratia adruerit, etiam specialiter quibusdam ²⁴respondebimus^k. Haec in fide veritatis ²⁵cum otio perlegendibus pax et gratia dei nostri Iesu Christi ²⁶in aeternum.

19. melior *bcd.* melius *BCa.* 20. Talia *amgbc.* Alia *BCa.* 21. Sed nunc *cett.* *Inde ab his verbis pergit liber Agobardi, qui cap. 40. desierat in vocabulo ministeria.* 22. nobis *ABCab.* a nobis *cd. Vaticanus.* 23. iniustis *A.* 24. Hoc vocabulo finiunt *BC.* *Codex Leidensis subscriptum habet Quinti Septimi Florentis Tertulliani DE PRAESCRIPTIONE HERETICORVM liber finit. Eiusdem ADVERSUS HERMOGENEM liber incipit. Editio princeps subscriptum habet: QVINTI SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE PRAESCRIPTIONIBVS ADVERSVS HAERESSES OMNEIS FINIS. In abc. liber spurius qui vulgo inscribitur ADVERSVS HAERESSES vel HAERETICOS OMNES ita adiunctus est ut statim continuetur: Quorum haereticorum cett. Quem librum relegavi ad calcem meae editionis.* 25. cum otio perlegendibus *ego.* cum *ocy....* legendibus *Aq.* *ci.....* legendibus *Aβd.* 26. in aeternum. *CONTRA HERETICOS EXPLICIT. INCIPIT SCORPIACE. LEGE FELICITER. subscriptio est in A.*

f. capit opinari] Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 1. et ad Apolog. cap. 17.

g. exorbitant] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 20.

h. generaliter actum est] Ipse libro De Carne Christi cap. 3 „Sed plenius huiusmodi praescriptionibus adversus omnes haereses alibi iam usi sumus.“ (Rigalt.)

i. necessariis praescriptionibus] Ne-

cessarias praescriptiones dicit, quia secundum eas necesse est iudici quoscunque agere volentes repellere. (Rigalt.)

k. etiam specialiter quibusdam respondebimus] Hoc vero praestitit libris Adversus Marcionem, Adversus Valentinianos, Adversus Praxeam *cett.* Minime autem eo opusculo quod vulgo hic sequitur. Nam eo tantum indicantur haereses, non confutantur. (Rigalt.)

ADVERSUS MARCIONEM

LIBRI QVINQUE.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

- A* significat codicem scriptum Vindobonensem. Is cum continet tres tantum priores operis libros, siglum *A* ultra non comparebit.
- B* - - scriptum Leidensem.
- C* - editionem principem, Beati Rhenani, quae prodit Basileae a. MDXXI.
- a* - - Io. Gangneii, quae prodit Parisiis a. MDXLV.
- b* - - Sigism. Gelenii, quae prodit Basileae a. MDL.
- c* - - Iac. Pamellii, quae prodit Antwerp. a. MDLXXIX.
- d* - - Nicol. Rigaltii, quae prodit Parisiis a. MDCXXXIV.
-

ADVERSUS MARCIONEM

LIBER PRIMUS.

Si quid retro gestum est nobis adversus Marcionem^a, iam Cap. I. hinc viderit. Novam rem aggredimur ex vetere. Primum opusculum quasi properatum^b ¹pleniore postea compositione rescideram. Hanc quoque nondum exemplariis suffectam^c fraude tunc fratris, dehinc apostatae, amisi, qui forte descripserat quaedam mendosissime et exhibuit frequentiae. Emendationis necessitas facta est. ²Innovationis eius occasio aliquid adicere persuasit. Ita stilus iste nunc de secundo tertius et de tertio iam hinc primus hunc opusculi sui exitum necessario praefatur, ne ³quem varietas eius in disperso reperta confundat. Pontus, ⁴qui dicitur Euxinus^d, ⁵natura negatur, nomine illuditur. Ceterum hospitem Pontum ⁶nec de situ aesti-

Cap. I. 1. plenior B. 2. innovatio AB. 3. quem ABd. Vaticani duo apud Pamelium. quemquam Cabc. 4. qui dicitur d. qui igitur ABC. igitur qui abc. qui a Graccis Pithoeus. 5. natura negatur abcd. liber Gorziensis. negatur ABC. Vaticani. 6. ne Ios. Scaliger.

Cap. I. a. adversus Marcionem] Dissertissime abdicat quicquid adversus Marcionem ante hosce libros composuerat. Id vero fuisse versuum aliquid minime esse putandum ostendimus praefatione ad poemata quae vulgo Tertulliani nomine adversus Marcionem inscripta pro Septimianis obtrudi solent. (Rigalt.)

b. properatum] Praeproperare editum. (Fr. Junius.)

c. suffectam] Sufficienter exscriptam. (Fr. Junius.) Rigaltius citat Hieronymi verba ex praefat. Comment. in Abdiam p. 1455. tom. III. Op. ed. Bened.: „Dicit et Tullius tuus adolescentulo sibi inchoata quaedam et rudia excidisse. Sic hoc ille tam de libris ad Herennium quam de Rhetoricis, quos ego vel per-

fectissimos puto, ad comparisonem senilis peritiae dicere potuit, quanto magis ego libere profiteor et illud fuisse puerilis ingenii et hoc maturae senectutis? In libris quoque contra Marcionem Scriptimius Tertullianus hoc idem passus est, et Origenes in Cantico Canticorum“ cett.

d. Pontus qui dicitur Euxinus] Cf. interpr. ad Ovid. Trist. IV, 4, 55. et III, 13, 27. Ios. Scaliger Tertulliani verba sic putabat emendanda et distinguenda „Pontum igitur, qui natura negatur, nomine illuditur (ceterum hospitem Pontum ne de situ aestimes, ita ab humanioribus fretis nostris quasi quodam b. s. pudore secessit) gentes ferocissimae inhabitant“ cett.

mes; ita ab humanioribus fretis nostris quasi quodam barbariae suae pudore secessit. Gentes ferocissimae inhabitant; si tamen habitatur in plaustro. Sedes incerta, vita ⁷cruda, libido promiscua et plurimum nuda, etiam cum abscondunt^e, suspensis de iugo pharetris ⁸indicibus, ⁹ne temere qui intercedat^f. Ita nec armis suis erubescunt^g. Parentum cadavera cum pecudibus caesa convivio conyorant. Qui non ita decesserint, ut ¹⁰escatiles fuerint, maledicta mors est. Nec feminae^h sexu mitigantur secundum pudorem; ubera excludunt, pensum securibus faciunt^h, malunt militare quam nubere. Durtia de caelo quoque. Dies nunquam patens, sol nunquam ¹¹libensⁱ, ¹²unus aer nebula, totus annus hibernum, omne quod flaverit aquilo est. Liquores ignibus redeunt^k, amnes glacie negantur, montes pruina exaggerantur. Omnia torpent, omnia rigent; nihil illic nisi feritas calet, illa scilicet quae fabulas scenis dedit de sacrificiis Taurorum et amoribus Colchorum et crucibus Caucasorum. Sed nihil tam barbarum ac triste apud Pontum quam quod illic Marcion natus est, Scythia tetrrior, Hamaxobio instabilior, ¹³Massageta inhumanior, ¹⁴Amazona^l audacior, nubilo obscurior, hieme frigidior, gelu fragilior, ¹⁵Istro fallacior, Caucaso abruptior. Quidni? penes quem verus Prometheus deus omnipotens blasphemis ¹⁶lancinatur^m. Iam et bestiis illius ¹⁷barbariae importunior Marcion. Quis enim tam castrator carnis castorⁿ quam qui nuptias abstulit? Quis

7. crudelitas promiscua AB. 8. ut indicibus ABC. 9. ne temere qui (quis ab.) intercedat abcd. notentur ne qui (quis C.) intercedat ABC. 10. extatiles AB. 11. libens ABCab. codex Pithoei. liber c., Latinius. liquens Io. a Wouwer lucens Leopoldus. 12. una est aer nebula Meursius Auct. Philol. cap. 26., p. 750. tom. V. Opp. 13. maxageta AB. 14. Amazona liber Pithoei. Probavit Rigaltius. Amazonia Cab. Amazone d. amazonior AB. 15. Histro Cab. hystro AB. 16. laciniatur ABC. 17. barbarici C. barbarici AB.

e. abscondunt] Libidinem.

f. intercedat.] Importunus appropinquet et interpellat.

g. Ita nec armis suis erubescunt.] Haec enim turpis et propatulae Veneris suae signa prostituunt. (Rigalt.) De matrimoniorum communione apud Massagetas deque more eorum senum cadavera devorandi cf. Strabo lib. XI, p. 513.

h. pensum securibus faciunt] Id est caedes colunt pro lana et colo. (Fr. Iunius.)

i. sol nunquam libens] Sic habet vetus exemplar. Dicitur hanc regionem a sole haud libenter aspici, tam male illic lucet. (Rigalt.)

k. Liquores ignibus redeunt] In Pontica illa feritate, inquit, omne quod flaverit aquilo est. Itaque liquores omnes

gelu concresecunt, nec nisi suppositis ignibus redeunt, hoc est resolvuntur in liquores. (Rigalt.)

l. Amazona] Hygin. c. 241. p. 350. Stav. „Antiopam Amazonam.“ Pariter in Apologetico Tertulliani cap. 7. pars librorum scriptorum et editorum tuetur formam Sirenarum pro Sirenum. Et Glossae Antiquae editae ab Ang. Maio in Auctt. Class. tom. VII, p. 579: „Sirena, umbra in mari, hoc est lamia.“ „Sirenae, bestiae electissimae maris.“ „Sirenarum cantus, hoc iuxta physicos, qui dicunt Sirenas esse mortiferas in mari clamitantes“ ectt.

m. lancinatur.] Cf. adnot. ad Ad Nat. II, 7.

n. castrator carnis castor] Plin. Hist. Nat. VIII, 30. XXXII, 3.

tam comesor mus Ponticus ° quam qui evangelia corrosit? ¹⁸ Nae tu, Euxine, probabiliorem feram philosophis edidisti quam Christianis. Nam ¹⁹ ille canicula Diogenes hominem invenire cupiebat lucernam meridie circumferens, Marcion ²⁰ deum quem invenerat extincto lumine fidei suae amisit. Non negabunt discipuli eius primam ²¹ illius fidem nobiscum fuisse, ipsius litteris testibus, ut hinc iam destinari possit haereticus qui deserto quod prius fuerat id postea sibi elegerit quod retro non erat. In tantum enim haeresis deputabitur quod postea inducitur, in quantum veritas habebitur quod retro et a primordio traditum est. Sed alius libellus^p hunc gradum sustinebit^q adversus haereticos, etiam sine retractatu doctrinarum revincendos, quod hoc sint de praescriptione novitatis. Nunc quatenus admittenda ²² congressio est, interdum ne compendium praescriptionis ubique advocatum diffidentiae deputetur, regulam ²³ adversarii prius praetexam, ne cui lateat in qua principalis quaestio dimicatura est.

Duos ¹ Ponticos deos affert, tanquam duas Symplegadas naufragii Cap. II. sui, quem negare non potuit, ² id est creatorem nostrum, et quem probare non poterit, id est suum; passus infelix huius praesumptionis ³ instinctum^a de simplici capitulo dominicae ⁴ pronuntiationis in homines non in deos disponentis exempla illa bonae et malae arboris, quod neque bona malos neque mala bonos proferat fructus, Luc. VI, 43 sq. id est neque mens vel fides bona malas edat operas neque mala bonas. Languens enim (quod et nunc multi, et maxime haeretici), circa mali quaestionem, unde malum, et ⁵ obtusis sensibus ipsa enormitate curiositatis inveniens creatorem ⁶ pronuntiantem, Ego Ies. XLV, 7. sum qui ⁷ condo mala, quanto^b ipsum praesumpserat mali auctorem et ex aliis argumentis, quae ita persuadent perverso cuique, tanto

18. Ne C. 19. illa d., Fulv. Ursinus. 20. domini quem AB. 21. illius d., Fulv. Ursinus. illi c., Rhenanus. illis reliqui. 22. est congressio est AB. 23. prius adversarii praetextam AB.

Cap. II. 1. Ponticos C. 2. id est creatorem nostrum AB. creatorem id est nostrum Latinius. id est creatorem id est nostrum reliqui. 3. instructum ac (sic A.) de AB. 4. praenuntiationis B. Vaticanus uterque. 5. obtusis ABCabc. Vaticanorum unus. obtusis d. Vaticanorum alter. 6. praenuntiantem Cab. 7. creo Vaticanus uterque. credo AB.

o. comesor mus Ponticus] Plin. Hist. Nat. VIII, 37. X, 73.

p. alius libellus] Liber De Praescriptione Haereticorum.

q. gradum sustinebit] Cf. adnott. ad Scorpiac. cap. 4. 8.

Cap. II. a. passus infelix huius praesumptionis instinctum] Sic De Virg. Veland. cap. 1 „Proprium iam negotium

passus meae opinionis.“ et cap. 14 „passitur aliquid quod virginis non sit, studium placendi.“ Alia exempla protuli ad Apolog. cap. 21. Adde Irenaeum Adv. Haeres. II, 21 „Sicut passus est Basilides,“ i. e. Sicut accidit Basilidi.

b. quanto] Usitatissima Tertulliano ellipsis comparativi magis. Cf. quae adnotavi ad De Testim. An. cap. 2. De Virg. Vel. cap. 17.

in creatorem interpretatus malam arborem malos fructus ⁸condentem, scilicet mala, alium deum praesumpsit esse debere in ⁹partem bonae arboris bonos fructus^c. Et ita in Christo quasi aliam inveniens dispositionem ¹⁰solius et purae benignitatis, ut diversae a creatore, facile novam et hospitam^d argumentatus est divinitatem in Christo suo revelatam, modicoque exinde fermento totam fidei massam haeretico ¹¹acore ¹²desipuit^e. Habuit et Cerdonem^f quendam, ¹³informatorem scandali huius, quo facilius duos deos caeci perspexisse se existimaverunt. Unum enim non integre viderant. Lippientibus etiam singularis lucerna numerosa est. Alterum igitur deum, quem confiteri cogebatur, de malo infamando destruxit, alterum, quem commentari ¹⁴connitebatur, de bono ¹⁵praestruendo construxit^g. Has naturas quibus disposuerit articulis per ipsas responsiones nostras ostendimus.

Cap. III. Principalis itaque, ¹et exinde tota congressio de numero, an duos deos liceat induci, si ²forte^a, poëtica et pictoria licentia, et tertia iam, haeretica. Sed veritas Christiana ³destricte pronuntiavit, Deus si non unus est, non est, quia dignius credimus ⁴non esse quodcumque ⁵non ita fuerit ut esse debeat. Deum autem ut scias unum esse debere, quaere quid sit deus, et non aliter invenes. Quantum humana conditio de deo definire potest, id definitio quod et omnium conscientia agnoscet, deum summum esse magnum, in aeternitate constitutum, innatum, infectum, sine initio, sine fine. Hunc enim statum aeternitati censendum, quae summum magnum deum efficiat, dum hoc est in deo ipsa, atque ita et cetera, ut sit deus summum magnum et forma et ratione et vi et potestate. Cum de isto ⁶conveniat apud omnes (nemo enim negabit deum summum magnum quid esse, ⁷nisi qui poterit deum ⁸imum modicum quid e contrario pronuntiare, ut deum neget auferendo quod dei est), quae erit iam condicio ipsius summi magni? Nempe ut nihil illi adae-

8. credentem B. credentes A. 9. patrem AB. 10. Solus C. 11. acrore C. actore AB. 12. desipuit *Ios. Scaliger. deceptit libri omnes.* 13. in forma scandali AB. 14. conitebatur A. 15. praestruendo ABC. *Vaticanus uterque. praefereudo abcd.*

Cap. III. 1. est et *Fr. Junius.* 2. sorte bcd. 3. stricte AB. 4. non om. AB. 5. ita non B. 6. convenit AB. 7. nisi om. AB. 8. unum AB.

c. bonos fructus.] Scil. condentem. Durior ellipsis.

d. hospitam] Peregrinam, advenam, extraneam.

e. desipuit.] Rigaltius retinuit *deceptit*, quod proprie dictum putabat, cum sit perfidia quaedam in aceti nequitia.

f. Cerdonem] Irenaeus Adv. Haeres. I, 29. Auct. libelli Adv. Omnes Haeres.

cap. 6. Philaster cap. 44. Euseb. Hist. Eccl. IV, 10.

g. praestruendo construxit.] Verum deum, inquit, cum mali deum esse sterneret, infamando destruxit, praeque eo, nec nisi de ipso constructum, alterum induxit.

Cap. III. a. si forte] Cf. quae adnotavi ad De Corona cap. 5.

quetur, id est ut non sit aliud summum magnum, quia, si fuerit, adaequabitur, et si adaequabitur, non erit iam summum magnum, eversa condicione et, ut ita dixerim, lege quae summo magno nihil sinit adaequari. Ergo unicum sit necesse est quod fuerit summum magnum, par non habendo, ne non sit summum magnum. Ergo non aliter erit quam per quod habet esse, ⁹id est unicum omnino. Proinde deus cum summum magnum sit, recte veritas nostra pronuntiavit: Deus si non unus est, non est. Non quasi dubitemus esse deum, dicendo, Si non unus, ¹⁰non est, sed quia quem confidimus esse, ¹¹id eum definiamus esse quod si non est, deus non est, ¹²summum scilicet magnum. Porro^b summum magnum unicum sit necesse est. Ergo et deus unicus erit, non aliter deus, nisi summum magnum; nec aliter summum magnum, nisi parem non habens, nec ¹³aliter parem non habens, nisi unicus fuerit. Certe ¹⁴quemcunque alium deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri deum, quam ut et illi proprium divinitatis adscripseris, sicut aeternum, ita et summum magnum. Duo ergo summa magna quomodo consistent, cum hoc sit summum magnum, par non habere, par autem ¹⁵non habere uni competat *et* in duobus esse nullo modo possit?

Sed argumentabitur quilibet posse et duo summa magna con- Cap. IV.
sistere, distincta atque disiuncta in suis finibus, et utique advocabit exemplum regna terrarum tanta numero et tamen summa magna in suis quibusque regionibus, et putabit ¹ubique humana divinis conferenda. Iam ergo si huic argumentationi locus dabitur, quid prohibet, non dico et tertium et quartum deum inducere, verum tot iam numero quot et gentium reges? De deo agitur, cuius hoc principaliter proprium est nullius exempli capere comparisonem. Hoc natura ipsa, si non aliquis Esaias, vel ipse per Esaiam deus, contionabitur, Cui me similitudo? Divinis forsitan comparabuntur Ies. XI.,
18. 25.
humana, deo ²non ita. Aliud enim deus, aliud quae dei. Denique qui exemplo uteris regis quasi summi magni, vide ne iam non possis ³uti. Rex enim etsi summum magnum est in suo solio usque ad deum, tamen infra deum, comparatus autem ad deum

9. id et unicum *bcd*. 10. non est deus, sed *c.*, *ex duobus Vaticanis*. 11. id eum *d.* idem *Ac. Vaticanus uterque.* iidem *reliqui*. 12. summum *d.* et summum *reliqui*. 13. autem parem *AB*. 14. quodcunque *AB*. 15. non habere uni competat *et* in duobus *ego.* non habere cum uni competat, in duobus *d.* cum non habere uni competat, in duobus *Fulv. Ursinus.* non habere uni competat, in duobus *ABCabc*.

Cap. IV. 1. utique *d.*, *Fulv. Ursinus*. 2. non ita *d.*, *Io. a Wouwer.* nostro *B.* nostra *reliqui*. 3. uti *AB.* eo uti *reliqui*.

b. Porro] Cf. adnot. ad De Corona cap. 7.

excidet iam de summo magno, ^{3b} translato in deum. Hoc si ita, quomodo uteris eius rei exemplo ad dei comparationem quae, dum ad comparationem accedit, amittitur? Quid nunc, si nec inter reges plurifarum videri potest summum magnum, sed unicum et singulare, apud eum scilicet qui rex regum ob summitatem magnitudinis et subiectionem ceterorum graduum quasi culmen dominationis excipitur? Sed etiam alterius formae reges, qui singulares in unione imperii praesunt, ⁴ si minutalibus, ut ita dixerim, ⁵ regnis undique conferantur in examinationem, qua constet quis eorum praecellat in substantiis et viribus regni, in unum necesse est ⁶ summitas magnitudinis eliquetur^a, omnibus gradatim per comparationis exitum de magnitudinis summa expressis et exclusis. Adeo etsi in disperso multifarium videtur summum magnum, suis viribus et sua natura et suo statu unicum est. Proinde cum duo dii conferuntur, ut duo reges ⁷ et duo summa magna, in alterum concedat necesse est unio summi magni ex sententia comparationis, ⁸ quia summum ⁹ ex victoria sua constat, superato aemulo alio magno, non tamen summo, atque ex defectione aemuli solitudinem quandam de singularitate praestantiae suae possidens unicum est. Ineluctabilis iste complexus in hoc sententiam constringit, aut negandum deum esse summum magnum, quod nemo patietur sapiens, aut nulli alii communicandum.

Cap. V. Aut quae ratio duo summa magna composuit? Primo enim exigam, cur non plura, si duo, quando locupletiores oporteret credi substantiam divinitatis, si competeret ei numerus. Honestior et liberalior Valentinus, qui simul ausus est duos concipere, ¹ Bython et ² Sigen, cum usque ad xxx Aeonum fetus^a, tanquam ³ Aeneiae scrofae^b, examen divinitatis effudit. Quaecunque ratio plura summa magna non patitur admitti, eadem nec duo, ut ipsa plura post unum. ⁴ Post unum enim numerus. Quae potuit duo admittere, eadem potuit et ⁵ plura. Post duo enim multitudo, unione iam excessa. Denique apud nos vis rationis istius ipso termino plures deos credi non sinit, ⁶ quod nec duos illa regula unum deum sistens,

^{3b} translato ego. translatio libri omnes. 4. si Babcd. Gorziensis liber. si in C. sed in A. 5. regni Meursius. 6. summitates AB. 7. ut duo B. 8. qua d. 9. ex om. d.

Cap. V. 1. Bythum ABabc. Bythium C. 2. Sygeneum (Sigeneum C.) usque ABC. Sigen, tum Latinius. 3. aeoniae abc. Aeoniae ABC. liber Pithoei. 4. Post enim unum B. 5. plura. Post duo d., Fr. Iunius. plura post; duo abc., ex libro Gorziensi. plura potest. Duo ABC. 6. quo Ios. Scaliger.

Cap. IV. a. eliquetur] Cf. adnot. ad b. Aeneiae scrofae] Vergil. Aen. VIII, De Pallio cap. 3. 43 sqq.

Cap. V. a. Aeonum fetus] Adv. Valentin. cap. 7 et 8.

qua deum id esse oporteat cui nihil adaequetur, ut summo magno, unicum autem sit cui nihil adaequetur. Iam nunc duo summa magna, duo paria, cui operae pretio, cui emolumento deputarentur? Quid interfuit numeri, cum duo paria non differant uno? Una enim res est quae eadem in duobus est. Etiam si plura essent paria, tantundem omnia unum fuissent, nullo ⁷inter se differendo, qua paria. Porro si neutrum ex duobus altero distat, iam ⁸ut ambo summa magna, ⁹qua dei ambo, neutrum plus altero praestat, nullam rationem numeri sui ostendunt, praestantiam non habentes. Numerus autem divinitatis summa ratione constare deberet, vel quoniam et cultura eius in anceps deduceretur. Ecce enim duos intuens deos tam pares quam duo summa magna quid facerem, si ambos colerem? Vererer ne abundantia officii superstitio potius quam religio existimaretur, quia duos tam pares et in altero ambos possem in uno demereri, hoc ipsum testimonio praestans parilitati et unitati eorum, dum alterum in altero venerarer, dum in uno mihi duo sunt. Si alterum colerem, aequè recogitarem ne suffundere^c viderer numeri vanitatem sine differentia supervacui, hoc est ut tutius censerem neutrum colendum quam alterum cum scrupulo colendum aut ambos vane.

Sic adhuc videmur disputare quasi Marcion duos pares con- Cap. VI.
stituat. Nam dum defendimus deum summum magnum unicum credi oportere, excludentes ab eo parilitatem, tanquam de duobus paribus de his ¹retractavimus, nihilominus tamen docendo pares esse non posse secundum summi magni formam satis confirmavimus duos esse non posse, ²alioquin certi Marcionem dispares deos constituere, alterum iudicem, ferum, bellipotentem, alterum mitem, placidum et tantummodo bonum atque optimum. Dispiciamus aequè et hanc partem, an diversitas saltim duos capiat, si parilitas capere non potuit. Porro et hic eadem regula summi magni patrociniabitur nobis, utpote quae totum statum vindicet divinitatis. Conveniens^a enim ³et quodammodo iniecta manu detinens adversarii sensum non negantis creatorem deum, iustissime praescribo^b illi diversitati locum non esse inter eos qui ex aequo deos confessus non potest facere diversos, non quia non ⁴et homines licet sub eadem appellatione

7. inter se ABCcd. Vaticanus uterque. ante se a. a se b. S. et AB. 9. qua abcd. Gorziensis liber. quae reliqui.

Cap. VI. 1. tractavimus AB. 2. alioqui BCabc. 3. et om. AB. 4. et om. AB.

c. suffundere] Pudefacere, ignominia afflicere. Cf. quae sunt adnot. ad Scorp. cap. 10.

Cap. VI. a. Conveniens] Cf. de hoc

verbo quae adnotata sunt ad Apolog. cap. 10.

b. praescribo] Cf. adnot. ad inscr. libri De Praescript. Haeticorum.

diversissimos esse, sed quia ⁵deus non erit ⁶dicendus, quia nec credendus nisi summum magnum. ⁷Cum ergo summum magnum cogatur agnoscere quem deum non negat, non potest admitti, ut summo magno aliquam adscribat deminutionem, qua subiciatur alii summo magno. Desinit enim, si subiciatur. Non est autem dei desinere de statu suo, id est de summo magno. Nam et in ⁸illo deo potiore periclitari poterit summum magnum, si depretiari capit^c in creatore. Ita cum duo dii pronuntiantur duo summa magna, necesse est neutrum altero aut maius sit aut minus, ⁹neutrū altero ¹⁰aut sublimius aut deiecius. Nega deum quem dicis deteriorē; nega summum magnum quem credis minorem. Deum vero confessus utrumque duo summa magna confessus ¹¹es. Nihil alteri adimes aut alteri adscribes. Agnoscens divinitatem negasti diversitatem.

Cap. VII. ¹Temptabis ad haec de nomine dei ¹concutere retractatum ut passim, sivo ^a ²et in alios quoque permissio, quia scriptum sit, Deus deorum stetit in ecclesia deorum, in medio autem deos ³diudicabit, et, Ego dixi, vos dii estis. Nec tamen idcirco eis competat possessio summi magni quia dei cognominentur; ita nec creatori. Respondebo et stulto, qui nec hoc recogitaverit, ne^b tantundem et in deum Marcionis possit retorqueri, ut et illum deum dictum, nec ideo tamen summum magnum probatum, sicut nec angeli aut homines creatoris. ⁴Si communicatio nominum condicionibus praedecidat, quanti^c nequam servi regum nominibus insultant, Alexandri et Darii et ⁵Olofernis? Nec tamen ideo regibus id quod sunt detrahetur. Nam et ipsa idola gentium dei vulgo, sed deus ⁶nemo ea re qua deus dicitur. Ita ego non nomini dei nec sono nec ⁷notae^d nominis huius summum magnum in creatore defendo, sed ipsi substantiae cui nomen hoc ⁸contigit, hanc inveniētiā solam innatam, infectam, solam aeternam et universitatis conditricem, non nomini, sed statui, nec appellationi, sed conditioni eius summum magnum et adscribo et vindico. Et ideo, quia deus iam vocari obtinuit sub-

5. ita deus ABC. Vaticanus uterque. 6. dicendo AB. 7. Cur a. 8. illo magno deo potiore c., ex Vaticano utroque. 9. neutro AB. 10. autem B. 11. est ABC.

Cap. VII. 1. convertere ABC. Vaticanus uterque. 2. et malo quoque permissum AB. 3. diudicabit d., Latinius. diudicavit ABCabc. 4. Sic ABC. 5. Holofernis d. Olofernae codex Pithoei. 6. ea re qua nemo deus c., ex Vaticanis. 7. voce vel notae C., in margine. 8. contingit Vaticani.

c. capit] V. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 1. et Apolog. cap. 17. et de verbo depretiare adnot. ad Apolog. cap. 45.

Cap. VII. a. passivo] Vox Tertulliana. Cf. adnot. ad De Corona cap. 8.

b. recogitaverit, ne] De hoc ne cf. adnot. ad Apolog. cap. 2.

c. quanti] Quot. Ex usu stili Tertulliani. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 1.

d. notae] Id est scripturae.

stantia cui adscribo, nomini me adscribere putas, quia necesse est per nomen ostendam cui adscribam substantiae, scilicet qua constat qui deus dicitur, et summum magnum ex substantia, non ex nomine, deputatur. Denique ⁹ hoc et Marcion suo deo vindicans, secundum statum, non secundum vocabulum vindicat. Id ergo summum magnum, quod deo adscribimus ex substantiae lege, non ex nominis sorte, contendimus ex pari esse debere in duobus qui ea substantia constant ¹⁰ qua deus dicitur, ¹¹ quia in quantum dii vocantur, id est summa magna, substantiae scilicet merito innatae et aeternae ac per hoc magnae ¹² et summae, in tantum non possit summum magnum minus et deterius alio summo magno haberi. Si summi magni felicitas et sublimitas et integritas stabit in deo Marcionis, stabit aequae et in nostro, si non et in nostro, aequae nec in Marcionis. Ergo nec paria erunt duo summa magna, quia prohibet disposita iam regula summi magni comparisonem non sustinentis, nec disparia, quia et alia summi magni regula occurrit, diminutionem non admittens. ¹³ Haesisti, Marcion, in medio Ponti tui ¹⁴ aestu. Utrinque te fluctus involvunt veritatis. Nec pares nec dispares deos sistere potes. Duo enim non sunt; quod pertineat proprie ad numeri retractatum. ¹⁵ Quamquam tota materia de duobus deis dimicetur, his interim lineis eam ¹⁶ clausimus, intra quas de singularibus iam proprietatibus congrediemur*.

Primo, supercilio stuporem suum aedificant^a Marcionitae, quod Cap. VIII. novum deum ¹ proferant, quasi nos veteris dei pudeat. Infantur et pueri novis calceis, sed a vetere paedagogo calceati mox vanam gloriam vapulabunt^b. Novum igitur audiens deum in vetere mundo et in vetere aevo et sub vetere deo ignotum, inauditum, quem tantis retro saeculis neminem, et ² ipsa ³ ignorantia antiquum, quidam ⁴ Iesus Christus, et ille in veteribus nominibus novus, revelaverit, nec alius antehac, gratias ago huic gloriae eorum, ⁵ maximo adiutorio eius hinc iam haeresim probaturus, novae scilicet divinitatis professionem. ⁶ Haec erit novitas quae etiam ethnicis deos peperit

9. et hoc c., ex Vaticanis. 10. quia AB. 11. quia qui in quantum ABC. 12. et om. abc. 13. nescisti AB. 14. estui AB. 15. Quicumque AB. 16. clausimus d. Cap. VIII. 1. proferant cd. Vaticani. praefert reliqui. 2. ipsum ABC. 3. ignorantiam et quidam AB. 4. Iesum Christum BC. 5. maxime c., ex Vaticanis. 6. hoc AB.

e. lineis — — intra quas — congrediemur] Cf. quae adnotavi ad Scorpiae. cap. 4. Adde Salmas. in Solin. p. 647.

Cap. VIII. a. stuporem suum aedificant] Cf. Rigalt. adnot. ad De Cultu Femin. I, 6.

b. calceati mox vanam gloriam vapulabunt.] Subauditur secundum. Figura Graeca. (Rhenan.) Dicuntur pueri „calceati vanam gloriam“ figura Graeca pro eo quod est novis calceis instructi, de quibus gloriantur vane. (Fr. Iunius.)

novo semper ac novo titulo^c consecrationis cuiusque. Quis deus novus, nisi falsus? Ne Saturnum quidem tanta hodie antiquitas deum probabit, quia et illum novitas aliquando produxerit, cum primum consecravit. At enim viva et germana divinitas nec de novitate nec de vetustate, sed de sua veritate censetur^d. Non⁷ habet tempus aeternitas. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit, pati non potest. Caret aetate quod non licet nasci. Deus si est vetus, non erit, si est novus, non fuit. Novitas initium testificatur, vetustas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab initio et fine est quam a tempore, arbitro et metatore^e initii et finis.

Cap. IX. Scio quidem quo sensu novum deum iactitent, agnitione utique. Sed et ipsam novitatis cognitionem percutientem rudes animas ipsamque naturalem novitatis gratiositatem volui repercutere^a, et hinc iam de ignoto deo provocare. Utique enim quem agnitione novum opponunt, ignotum ante agnitionem demonstrant. Age igitur, ad lineas rursus et in gradum^b. Persuade deum ignotum esse potuisse. Invenio plane ignotis deis^c aras prostitutas, sed Attica idololatria est. Item incertis diis^d, sed superstitio Romana est. Porro incerti dei minus noti, ut minus certi, et proinde ignoti, qua minus certi. Quem titulum incidemus^e ex duobus deo Marcionis? Utrumque, opinor, et nunc incerto et retro ignoto. Sicut enim ignotum eum fecit deus notus creator, ita et incertum deus certus. Sed non evagabor, uti dicam, Deus¹ si ignotus fuit latuitque, illum regio latebrarum obumbravit, nova utique et ipsa² et ignota, et similiter nunc quoque incerta, certe immensa aliqua et maior³ indubitate eo quem abscondit; sed breviter proponam et plenissime exsequar, praescribens deum ignorari⁴ nec potuisse nomine magnitudinis nec debuisse nomine benignitatis, praesertim in utroque praelatiorem nostro creatore. Sed quoniam animadverto in quibusdam ad formam creatoris provocari oportere omnis dei novi

7. hoc tempus AB.

Cap. IX. 1. si om. bc. 2. et om. bc. 3. indubitate d. indubitato reliqui.
4. non AB.

c. novo semper ac novo titulo] Sic Apolog. cap. 35 „novi ac novi Caesaris scenam congiario dividendo praesidentis.“

d. censetur.] Cf. adnott. ad De Corona cap. 13.

e. arbitro et metatore] Cf. adnott. ad De Pallio cap. 1., et Lips. De Milit. Rom. V, 12. p. 332.

Cap. IX. a. repercutere] Cf. adnott. ad De Pudic. cap. 7.

b. ad lineas rursus et in gradum.] Cf. supra ad cap. 8.

c. ignotis deis] Inscriptionem arae ita conceptam fuisse notavit Hieronymus in cap. 2. Epist. ad Titum: DIIS ASIAE ET EUROPAE ET AFRICAE DIIS IGNOTIS ET PEREGRINIS. (Rigalt.)

d. incertis diis] Gell. N. A. II, 28. Tertull. Ad Nat. II, 9.

e. titulum incidemus] Apolog. cap. 50 „imagines inscribitis et titulos inciditis in aeternitatem.“

et retro ignoti probationem, hoc ipsum ratione fieri a nobis prius commendare debebo, quo constantius^f utar rationis editae patrocinio. [Ante omnia quidem quale est ut qui deum⁵ agnoscis creatorem et priorem de notitia confiteris, non eisdem modis et alium scias tibi examinandum quibus iam in alio⁶ didicisti deum nosse? Omnis res anterior posteriori normam praeministravit. Duo nunc dei proponuntur, ignotus et notus. De noto vacat⁷ quaestio. Esse eum constat, quia notus non fuisset, nisi esset. De ignoto instat altercatio. Potest enim et non esse, quia si esset, notus fuisset. Quod ergo quaeritur quamdiu ignoratur, ⁸incertum est quamdiu quaeritur, et potest non esse quamdiu ⁹in incerto est. Habes deum certum, qua notum, et incertum, qua ignotum. Si ita est, ¹⁰ecquid tibi videtur iusta ratione defendi, ut ad normam et formam et regulam certorum probentur incerta? Ceterum si ad hanc causam et ipsam adhuc incertam etiam argumenta de incertis adhibeantur, series implicabitur quaestionum ex ipsorum quoque argumentorum aequae incertorum retractatu periclitantium de fide per incertum, et ibitur in illas iam indeterminabiles quaestiones, quas apostolus non amat. ¹¹Sin de certis et indubitatis et absolutis regulae partibus incertis et dubiis et inexpeditis praeiudicabunt plane in quibus diversitas status invenitur, fortassean non provocentur ad formam ¹²certorum, ut liberata a reliqua comparationis provocatione per diversitatem status principalis. Cum ¹³vero duo dei proponuntur, communis est illis status principalis. ¹⁴Quod enim deus est, ambo sunt innati, infecti, aeterni. Hic erit status principalis. Cetera viderit Marcion si in diversitate disposuit. Posteriora enim sunt in retractatu, immo nec admittentur, si de principali statu constet. Porro^g constat, quia dei ambo: et ita de quorum statu constat communem esse, cum sub eo ad probationem devocantur, si incerta sunt, ad eorum certorum formam provocanda erunt cum quibus de communione status principalis censentur^h, ut proinde et de probatione communicent. Hinc itaque constantissime ¹⁵dirigamⁱ deum non esse qui sit hodie incertus, quia retro ignotus, quando quem

5. agnoscunt AB. 6. didicistis C. 7. quae scio esse cum constat AB. 8. incertum ABcd. Vaticani. in incerto reliqui. 9. incertum est d. 10. hoc quid AB. 11. Si non ABC. 12. ceterorum AB. 13. vere C. 14. Quid enim deus est? Ambo ABCabc. 15. dirigatur AB.

f. constantius] Cf. adnot. ad De Baptismo cap. 17. Sic et infra „constantissime dirigam.“

g. Porro] Atenim, atquin. Cf. adnot. ad De Corona cap. 7.

h. censetur] Cf. quae adnotata sunt supra ad cap. 8.

i. dirigam] De hoc verbo cf. Salmas. in Scriptt. Hist. Aug. p. 437. et interpretes ad Apul. Metam. II, 17.

constat esse, ex hoc ipso constat quod nunquam fuerit ignotus, ideo nec incertus.

Cap. X. Siquidem a primordio rerum conditor earum cum ipsis pariter compertus est, ipsis ad hoc prolatis ut deus cognosceretur. Nec enim si aliquanto posterior Moyses primus videtur in templo litterarum suarum deum mundi dedicasse^a, idcirco a Pentateucho natales agnitionis supputabuntur, cum totus ¹Moysi stilus notitiam creatoris non instituat, sed a primordio enarret a paradiso et Adam, non ab Aegypto et Moyse recensendam. Denique^b maior popularitas generis humani^c, ne nominis quidem ²Moysi compotes, nedum instrumenti, deum ³Moysi tamen norunt; etiam ⁴tantam idololatria dominationem obumbrante seorsum tamen illum quasi proprio nomine deum perhibent et deum deorum, et, Si deus dederit, et, Quod deo placet, et, Deo commendo. Vide an noverint ⁵quem ⁶omnia posse testantur. Nec hoc ullis ⁷Moysi libris debent. Ante anima quam prophetia. Animae enim a primordio conscientia dei dos est; eadem nec alia et in Aegyptiis et in Syris et in Ponticis. ⁸Iudaeorum enim deum dicunt, animae deum^d. Noli, ⁹barbare haeretice, priorem Abraham constituere quam mundum. Etsi unius familiae deus fuisset creator, tamen posterior tuo non erat, etiam Ponticis ante eum notus. Accipe ¹⁰igitur ab antecessore formam, a certo ¹¹incertus, a cognito incognitus. Nunquam deus latebit, nunquam deus deerit. Semper ¹²intellegitur, semper audietur, etiam videbitur, quomodo volet. Habet deus testimonia, totum hoc quod sumus et in quo sumus. Sic probatur et deus et unus, dum non ignoratur, alio adhuc probari laborante.

Cap. XI. Et merito, inquirunt. Quis enim non tam suis notus est quam extraneis? Nemo. Teneo et hanc vocem. Quale est enim ut aliquid extraneum deo sit, cui nihil extraneum esset, si quis esset? quia dei hoc est, omnia illius esse et omnia ad illum pertinere,

Cap. X. 1. Mosis *d.* 2. Mosis *d.* 3. Mosis *d.* 4. tantam idololatria (idololatriae *C.*) dominationem *Cd.* tanta idololatriae (idololatria *abc.*) dominationem *ABabc.* 5. quae *A.* 6. comoda *B.* omida *A.* 7. Mosis *d.*, *ubicunque nihil annotavero.* 8. Iudaeorum enim deum dicunt animae deum *om. ABC.* *Dedit ista Beatus Rhenanus primum ex Gorziensi.* 9. barbarare *AB.* 10. ergo *AB.* 11. certus *BC.* 12. intelligitur *ABC.*

Cap. X. a. dedicasse] De hoc verbo cf. adnott. ad Scorpiacen cap. 1.

b. Denique] Adeo, proinde, igitur. Cf. quae adnott. ad De Pudic. cap. 13. Apolog. cap. 42.

c. maior popularitas generis humani] Hoc est gentium consensus; conscientia

publica. (Rigalt.) Eodem argumento utitur Tertullianus De Anima cap. 41. et De Test. Animae libro.

d. animae deum.] Cave ne quid inepti reponas. Horum omnium, inquit, populorum anima eadem est, et deus eorum Iudaeorum est deus ipse ille quem anima testatur.

vel ne statim audiret a nobis, Quid ergo illi cum extraneis? Quod plenius suo loco audiet. At nunc satis est nullum probari cuius nihil probatur. Sicut enim creator ex hoc^a et deus, et indubitatus deus, quia omnia ipsius et nihil extraneum illi, ita et alius idcirco non deus quia omnia non eius ideoque ¹et extranea. Denique si universitas creatoris est, iam nec locum video dei alterius. Plena et occupata sunt omnia suo auctore. Si vacat aliquid spatii alicuius divinitati in creaturis, plane ²falsae vacabit. Patet mendacio veritas. Tanta vis idolorum cur non recipiat alicubi deum Marcionis? Igitur ³et hoc ex forma creatoris expostulo, deum ex operibus cognosci debuisse alicuius proprii sui mundi et hominis et saeculi, quando etiam error orbis propterea deos praesumpserit quos homines interdum confitetur, quoniam ⁴aliquid ab unoquoque prospectum videtur utilitatibus et commodis vitae. Ita et hoc ex forma dei creditum est divinum esse, instituere vel demonstrare quid aptum et necessarium sit rebus humanis. Adeo inde auctoritas accommodata ⁵falsae divinitati unde praecesserat verae. Unam saltem cicerculam deus Marcionis propriam protulisse debuerat, ut novus ⁶aliqui Triptolemus praedicaretur. Aut exhibe rationem deo dignam, cur nihil condiderit, si est; quia condidisset, si fuisset, illo scilicet praeiudicio quo et nostrum deum non alias manifestum est esse quam quia totum condidit hoc. Semel enim praescriptio stabit^b non posse illos et deum confiteri creatorem et eum quem volunt aequae deum credi non ad eius formam probare quem et ipsi et omnes deum, ut, quando hoc ipso nemo creatorem deum dubitet quia totum hoc condidit, hoc ipso nemo debeat credere deum et illum qui nihil condidit, nisi ratio forte proferatur. Duplex ista videatur necesse est, ut aut noluerit condere quid aut non potuerit. Tertium cessat. Sed non potuisse indignum deo est. Noluisse an dignum, volo inquirere. Dic mihi, Marcion, voluit deus tuus cognosci se quocumque in tempore, ⁷an non? alio proposito et descendit et praedicavit et passus resurrexit quam uti cognosceretur? Et sine dubio, si cognitus est, voluit. ⁸Nihil enim circa eum fieret, nisi voluisset. Quid ergo tantopere notitiam sui procuravit, ut in dedecore carnis exhiberetur, et quidem maiore, si ⁹falsae. Nam hoc turpius, si et

Cap. XI. 1. et om. AB. 2. false C. 3. ex forma hoc et ABCa. ex forma et hoc bc. 4. aliquid om. ABC. 5. si falsae ABC. 6. aliqui AB. aliquis reliqui. 7. an alio d., Latinius. an alio c. 8. enim ut nihil circa AB. 9. false C. Probat Fr. Iunius.

Cap. XI. a. ex hoc] Quod est creator.

b. Semel enim praescriptio stabit]

De voce *semel* cf. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 2., de voce *praescriptio* adnott. ad Apolog. cap. 7.

mentitus est substantiam corporis, qui et maledictum in se creatoris admisit ligno suspensus. Quanto honestius ¹⁰per aliqua propriae molitionis^c indicia cognitionem sui praestruxisset, maxime adversus eum cognosci habens apud quem ex operibus ab initio cognitus non erat. Nam et quale est ut creator quidem ignorans esse alium super se deum, ut volunt Marcionitae, qui solum se etiam iurans asseverabat, tantis operibus notitiam sui armaverit, quam potuerat non ita curasse, secundum singularitatis suae praesumptionem: ille autem sublimior sciens inferiorem deum tam instructum ¹¹nullam sibi prospexerit agnoscendo paraturam^d? quando etiam insigniora et ¹²superbiora opera debuisset condidisse, ut et deus ex operibus cognosceretur secundum creatorem, ¹³et ex honestioribus potior et generosior creatore.

Cap. XII. Ceterum etsi esse eum possemus confiteri, sine causa ¹esse eum deberemus argumentari. Sine causa enim esset qui rem non haberet, quia res ²omnis causa est, ut sit aliquis cuius res sit. Porro in quantum nihil oportet esse sine causa, id est sine re, quia si sine causa sit, ³perinde est atque si non sit, non habens rei causam ⁴rem ipsam, in tantum deum dignius credam non esse quam esse sine causa. Sine causa est enim qui rem non habendo non habet causam. Deus autem sine causa, id est sine re, esse non debet. Ita ⁵quotiens ostendo eum sine causa esse, tanquam sit, hoc constituo, non esse illum, quia si fuisset, omnino sine causa non fuisset. Sic et ipsam fidem dico illum sine causa ab homine captare, aliter solito deum credere ex operum auctoritate formatum, quia nihil tale prospexit per quod homo deum didicit. Nam etsi credunt plerique in illum, non statim ratione credunt, non habentes dei pignus, opera eius deo digna. Itaque hoc nomine cessationis et defectionis operum et ⁶impudentiae et malignitatis affinis est: impudentiae, qua fidem non debitam sibi captat, cui praestruendae nihil prospexit, malignitatis, qua plures incredulitatis reos fecit nihil fidei procurando.

Cap. XIII. Cum deum hoc gradu expellimus, cui nulla conditio tam propria et deo digna quam creatoris testimonium praesignaverit^a, na-

10. super AB. 11. nulla ABC. 12. superiora P. Ciacconius. 13. ut ABC.

Cap. XII. 1. esse om. AB. 2. omnes AB. 3. proinde AB. 4. res ipsa ABC. 5. quoties Cabcd. 6. impudenti et malignitati AB.

c. molitionis] Id est creationis. Sic Adv. Hermog. cap. 44 „neque adpropinquaret ante mundi molitionem.“

d. paraturam?] Apolog. cap. 22 „Habent (daemones) de incolatu aëris et de vicinia siderum et de commercio nubium

caelestes sapere paraturas“ cett. Adv. Valent. cap. 26 „paratura mundi.“ Cf. adnott. ad De Spectac. cap. 4.

Cap. XIII. a. praesignaverit] Id est signum praetulerit unde cognoscatur. (Fr. Iunius.)

rem^b contrahentes impudentissimi Marcionitae convertuntur ad destructionem operum creatoris. Nimirum, inquit, grande opus et dignum deo mundus. Numquid ergo creator minime deus? Plane deus. Ergo nec mundus deo indignus; nihil etenim deus indignum se fecit, etsi mundum homini, non sibi fecit, etsi omne opus inferius est suo artifice. Et tamen, si quale quid^c fecisse indignum est deo, quanto indignius deo est nihil eum omnino fecisse vel indignum, quo posset etiam digniorum auctor sperari? Ut ergo aliquid et de isto huius mundi indigno loquar, cui et apud Graecos ornamentum et cultus^d, non sordium nomen est, indignas videlicet substantias ipsi illi sapientiae professores^e, de quorum ingeniis omnis haeresis animatur, deos pronuntiaverunt, ut Thales aquam^f, ut Heraclitus ignem, ut Anaximenes aërem, ut Anaximander universa caelestia, ut Strato caelum et terram, ut Zeno aërem et aetherem^g, ut Plato sidera, quod genus deorum igneum appellat, cum de mundo, considerando scilicet et magnitudinem et vim et potestatem et honorem et decorem, opem, fidem, legem singulorum elementorum, quae omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendisque conspirant, ¹ut plerique physicorum ²formidaverint^h ³initium ac finem mundo constare, ne substantiae eius, tantae scilicet, minus dei haberentur, ⁴quas colunt et Persarum magi et Aegyptiorum hierophantae et Indorum gymnosophistae. Ipsa quoque vulgaris superstitione communis ⁵idolatriae, cum in simulacris de nominibus et fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, et dedecus suum ingenio obumbrat, figurans Iovem in substantiam fervidam et Iunonem eius in aëreamⁱ, secundum sonum

Cap. XIII. 1. et Fulv. Ursinus. 2. formidaverunt AB. 3. initium ac finem mundo dare d. initio ac fine mundo stare AB. 4. quos C. 5. idolatriae AB., pro more.

b. narem] De Corona cap. 5 „Tam contra naturam est florem capite sectari quam cibum aëre, quam sonum nare.“

c. quale quid] Cic. Acad. I, 7 „Materiam ipsam penitus commutari putant, et ita effici quae appellant qualia.“ Seneca Epist. 117. med. „Prius aliquid esse debet, deinde quale esse.“

d. ornamentum et cultus] Κόσμου.

e. sapientiae professores] Philosophos dicit, ut exponit lib. De Praescript. Haeret. cap. 7. Nam haeticorum patriarchae philosophi lib. Adv. Hermog. cap. 8.

f. Thales aquam] Cf. Apolog. cap. 46.

g. Zeno aërem et aetherem] -Cf. Lipsius Physiol. Stoic. III, 8. p. 850. Opp. ed. Vesal.

h. formidaverint] Hoc est dubitaverint.

Ita non opus est cum Rigaltio rescribere dare pro constare. Recte Fr. Iunius interpretatur: „Illi, inquit, ista dixerunt deos, cumque animadverterent istas elementorum et rerum naturalium laudes, formidaverunt ortum et interitum eis tribuere, ne forte accideret, ut propterea tantae substantiae pro diis minus haberentur, praesertim cum apud alias gentes, a quibus hausta philosophia, in opinione divinitatis essent.“

i. et Iunonem eius in substantiam aëream] Ζέω Graecis est serveo, unde Ζεὺς Iuppiter. Ἥρα Iuno Iovis et soror et coniux, παρὰ τὸ ἀήρ καὶ ἐπέθεσιν Ἥρα. Haec duo gentilium deorum vocabula nobis ignem et aërem declarant. (Fr. Iunius.)

Graecorum vocabulorum, item Vestam in ignem, et Camenas in ⁶aquas^k, et Magnam Matrem in terram seminalia demessam, lacertis aratam, lavacris rigatam^l. Sic et ⁷Osiris^m quod semper sepelitur et in ⁸vivido quaeritur et cum gaudio invenitur, reciprocarum frugum et vividorum elementorum et recidivi anni fidem argumentantur, sicut aridae et ardentis ⁹naturae sacramenta leones ¹⁰Mithrae philosophanturⁿ. Et superiores quidem situ aut statu substantias sufficit facilius deos habitas quam deo indignas. Ad humilia deficiam. Unus, opinor, de sepibus flosculus, non dico de pratis, una cuiuslibet maris conchula, non dico de rubro, una ¹¹tetraonis pennula, taceo de ¹²pavo, sordidum artificem pronuntiabit tibi creatorem?

Cap. XIV. At cum et animalia irrides minutiora quae maximus artifex de industria ingeniis aut viribus ampliavit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens quemadmodum virtutem in infirmitate
 III^{Cor.}XII,5. secundum apostolum, imitare, si potes, apis aedificia, formicae stabula, araneae retia, bombycis stamina, sustine, si potes, illas ipsas lectuli et tegetis tuae bestias, cantharidis venena, muscae spicula, culicis et tubam et lanceam. Qualia erunt maiora, cum tam modicis aut iuvaris aut laederis, ut nec in modicis despicias creatorem? Postremo te tibi circumfer, intus ac foris considera hominem: placebit tibi vel hoc opus dei nostri, quod tuus dominus, ille deus melior, adamavit, propter quem in haec paupertina^a elementa de tertio caelo descendere laboravit, cuius causa in hac cellula ¹creatoris etiam crucifixus est. Sed ille quidem usque nunc nec aquam reprobavit creatoris qua suos abluit, nec oleum quo suos unguat, nec mellis et lactis societatem qua suos infantat^b, nec panem quo ipsum corpus suum repraesentat, etiam in sacramentis

6. aquam d. 7. Osirin abc. 8. mundo AB. 9. naturae om. AB. 10. mire ABC. 11. tetra pavonis pennula ABC. Hirsaugiensis liber. 12. pavone AB.

Cap. XIV. 1. creator A.

k. Camenas in aquas] Cf. Plut. Numa cap. 13. Iuven. Sat. III, 12. Liv. I, 21. August. Civ. Dei VII, 32. III, 9. Ovid. Fast. III, 263 sqq.

l. lavacris rigatam.] *Seminalia demessam* et *lacertis aratam* dicit cruentum significans deae Phrygiae cultum, *lavacris rigatam* eo quod Almone lavabatur Deum Mater solempni die, ut recte explicavit Desid. Heraldus ad Arnob. Adv. Natt. lib. V Animadv. p. 208.

m. Sic et Osiris] V. Firm. Matern. De Errore Prof. Relig. cap. 2., et quae ibi annotavi.

n. leones Mithrae philosophantur.] In

sacris Mithrae sive Solis adhibebantur leonum simulacra. Erant autem sacramenta, hoc est signa seu mysteria solaris naturae, aridae et ardentis. Tunc enim aestus intenditur, fontes et fluvii siccantur cum ingredi Leonem sol dicitur. (Rigalt.) Cf. quae adnotarunt interpr. ad Arnob. Adv. Natt. VI, 10. Adde Salmas. in Scriptt. Hist. Aug. p. 349., et Desid. Herald. Digress. I, 15. p. 222.

Cap. XIV. a. paupertina] De hoc vocabulo cf. Hildebr. ad Apul. Metam. III, 13. p. 172.

b. infantat] Id est cibo pascit infantili. (Fr. Iunius.)

propriis egens mendicitatibus creatoris. At tu super magistrum discipulus, et servus super dominum, sublimius illo sapis, ²destructis quae ille desiderat. Volo inspicere si ex fide saltim, ut non et ipse quae destruis appetas. Adversaris caelo, et libertatem caeli in habitationibus captas. Despicias terram ³plane ⁴inimice iam tuae carnis matricem, et omnes medullas eius victui extorques. Reprobas et mare, sed usque ad copias eius, quas sanctiorem cibum deputas. Rosam tibi si obtulero, non fastidies creatorem. ⁵Hypocrita, ut apocarteresi probes te ⁶Marcionitam^c, id est repudiatorem creatoris (nam haec apud vos pro martyrio affectari debuisset, si vobis mundus displiceret), in quamcunque materiam resolveris, substantia creatoris uteris. Quanta obstinatio duritiae tuae! Depretias in quibus et vivis et moreris.

Post haec, vel ante haec, cum dixeris esse et illi conditionem^a Cap. XV. suam et suum mundum et suum caelum, de caelo quidem illo tertio videbimus^b, si et ad apostolum vestrum discutiendum pervenerimus, interim, quaecunque substantia est, cum suo utique deo apparuisse debuerat. At nunc quale est ut dominus ¹a XII Tiberii Caesaris^c revelatus sit, substantia vero ²ad XV iam Severi imperatoris nulla omnino comperta sit quae frivolis creatoris praecellens utique latere desisset, non latente iam domino suo et auctore? Et ideo si ipsa non potuit manifestari in hoc mundo, quomodo dominus paruit eius in hoc mundo? Si dominum ³cepit hic mundus, cur substantiam capere non potuit, nisi domino fortasse maiorem? Iam nunc de loco quaestio est, pertinens et ad mundum illum superiorem et ad ipsum deum eius. Ecce enim si et ille habet mundum suum infra se, super creatorem, in loco utique fecit eum cuius spatium vacabat inter pedes suos et caput creatoris. Ergo et deus ipse in loco erat, et mundum in loco faciebat, et erit iam

2. destrues BC. 3. plane om. AB. 4. inimice iam tuae A., Nic. Rigaltius. inimicae iam tuae B., liber Pithoei. inimica iam tuae C. inimice tuae abc. 5. Hypocrita, ul apocarteresi abcd., ex Gorziensi. Hypocrita muta porcartere si ABC. 6. Marcionitam id est repudiatorem creatoris abcd., ex Gorziensi. id est repudiatorem Marcionitam creatoris ABC.

Cap. XV. 1. a XII. libri omnes. a XV. Meursius l. l. 2. a XV. ABCab. Vaticanani. 3. cepit nec dominum fortasse AB., reliquis omissis.

c. Hypocrita, ut apocarteresi probes te Marcionitam] Etsi odio creatoris omnibus creatis abstineas, et abdicatis omnibus vitae subsidiis intabeseas, tamen in quamcunque materiam membra tua dissolvantur, in aliquam ex substantiis a deo creatore conditis resolventur. (Rigalt.) Cf. quae narrat de Marcionita quodam sene nonagenario Theodoret.

Haeret. Fab. I, 24. De apocarteresi cf. ad Apolog. cap. 46.

Cap. XV. a. conditionem] Id est creationem, mundum. Cf. quae adnotavi ad De Corona cap. 6. Sic infra cap. 16 iterum „conditionis universitas.“

b. videbimus] Adv. Marcion. V, 12.

c. a XII Tiberii Caesaris] Cf. Contra Iud. cap. 8.

locus ille maior et deo et mundo. Nihil enim non maius est id quod capit eo quod capitur. Et videndum ne qua adhuc illic vacent ⁴subsiciva^d, in quibus et tertius ⁵aliqui stipare deus se cum mundo suo possit. Ergo iam incipe deos computare. Erit enim et locus deus, non tantum qua deo maior, sed et qua innatus et infectus ac per hoc aeternus et deo par, in quo semper deus fuerit. Dehinc si et ille mundum ex aliqua materia subiacente molitus est innata et infecta et contemporali deo, quemadmodum ⁶de creatore Marcion sentit, redigis et hoc ad maiestatem loci, qui et deum et materiam, duos deos, clusit. ⁷Et materia enim deus, secundum formam divinitatis innata scilicet et infecta et aeterna. Aut si de nihilo molitus est mundum, hoc et de creatore sentire cogetur, cui materiam subicit in substantia mundi. Sed ex materia et ille fecisse debet, eadem ratione occurrente illi quoque deo quae opponeretur creatori, ut aequae deo. Atque ita tres interim mihi deos numerata Marcionis, factorem et locum et materiam. Proinde et creatorem in loco facit utique eadem condicione censendo, et materiam ei subicit utique innatam et infectam et hoc nomine aeternam, ut domino. Amplius et malum materiae deputans, innatum innatae, infectum infectae et aeternum aeternae, quartum iam ⁸hic deum fecit. Habes igitur in superioribus tres substantias divinitatis, in inferioribus quatuor. His cum accedunt et sui Christi, alter qui apparuit sub Tiberio, alter qui a creatore promittitur, manifestam iam fraudem Marcion patitur ab eis qui duos illum deos inferre praesumunt, cum novem assignet, licet nesciens.

Cap. XVI. Non comparente igitur mundo alio, sicut nec deo eius, consequens est ut duas species rerum, visibilia et invisibilia, duobus auctoribus deis dividant, et ita suo deo invisibilia defendant^a. Quis autem poterit inducere in animum, nisi spiritus haereticus, eius esse invisibilia qui nihil visibile praemiserit, quam eius^b qui visibilia operatus invisibilium quoque fidem fecerit, cum iustius multo

4. subsiciva d., Latinius. subcisiva bc. subscidiva AB., et C. in marg. subsciva Ca. subscisiva a., in marg. 5. aliqui ABCcd. aliquis ab. 6. et de d. 7. Est A. 8. hinc d., Io. a Wouwer.

d. subsiciva] *Subsiciva* vel *subseciva* saepe occurrunt apud auctores finium regundorum. Aggenus Urbicus „Cum autem adsignatio in agro adsignato fieret, non potuit omnis modus intra quatuor limites veteranis adsignari, in ea remansit aliquid, quod a subsecante linea nomen accepit subsecivum.“ (Rigalt.) Cf. interpr. ad Cic. Or. Phil. II, 8., et Ar-

nob. Adv. Natt. V, 30., et Apul. Metam. III, 8.

Cap. XVI. a. defendant] Asserant. Cf. quae adnotavi ad De Virg. Veland. cap. 6.

b. quam eius] Ellipsis comparativi *magis*, illa Tertulliani usitatissima. Cf. adnott. ad De Virg. Veland. cap. 17., De Test. Animae cap. 2.

sit aliquibus exemplariis^e adnuere quam nullis? Videbimus^d et apostolus cui auctori invisibilia deputet, cum et illum exploraverimus. Coloss. I, 16. Nunc enim communibus plurimum sensibus et argumentationibus iustis secuturae scripturarum quoque advocati^e fidem sternimus, confirmantes diversitatem hanc visibilium et invisibilium¹ adeo creatori deputandam, sicuti tota operatio eius ex diversitatibus constat, ex corporalibus et incorporalibus, ex animalibus et inanimalibus, ex vocalibus et mutis, ex mobilibus et stativis, ex genitalibus et sterilibus, ex aridis et² succidis, ex calidis et frigidis. Sic et hominem ipsum diversitas temperavit, tam in corpore quam in sensu. Alia membra fortia; alia infirma, alia honesta, alia inhonesta, alia gemina, alia unica, alia comparia, alia disparia. Proinde et in sensu nunc laetitia, nunc anxietas, nunc amor, nunc odium, nunc ira, nunc lenitas. Quod si ita est, ut aemula^f inter se conditionis universitas ista modulata sit, iam igitur et visibilibus invisibilia debentur, non alteri auctori deputanda quam cui et aemula eorum, ipsum creatorem³ diversum⁴ notantia, iubentem quae prohibuit et prohibentem quae iussit, percutientem et sanantem. Cur in hac sola specie uniformem eum capiunt, visibilium solummodo conditorem, quem proinde credendum sit et visibilia et invisibilia condidisse, quemadmodum et vitam et mortem, et mala et pacem? Et utique, si illa invisibilia maiora sunt visibilibus creaturis suo loco magnis, sic quoque congruit eius esse maiora cuius et magna, quia nec magna, nedum maiora, ei competant cuius nec modica comparent.

His compressi erumpunt dicere: Sufficit unicum opus deo nostro, quod hominem liberavit summa et praecipua bonitate sua, et omnibus¹ locustis anteponenda^a. O deum maiorem, cuius tam Cap. XVII.

Cap. XVI. 1. adeo creatori *Ad.* adeo creatore *B.* a deo creatore *Cabc.* deo creatori *C.*, in marg. *Probarunt Io. a Wouwer et Leopoldus.* 2. succidis *d.*, *Petr. Ciacconius.* siccis *ABCabc.* 3. diversum *Cabcd.* deum suum *B.* dominum suum *A.* 4. notantia *d.*, *Fulv. Ursinus.* notant *ABCabc.*

Cap. XVII. 1. locustis *Meursius Auct. Philol. cap. 15. p. 742. Opp. tom. V. Locutiis Fr. Iunii.*

c. exemplariis] Cf. adnot. ad Adv. Hermog. cap. 38.

d. Videbimus] Infra libri V. cap. 19.

e. advocati] Id est patrocinio, vel defensione. Vocabulum forense, inter alia Septimio usitatum. Cf. adnot. ad De Patient. cap. 11. et De Pudic. cap. 17.

f. aemula] Cf. de hoc vocabulo quae adnotavi ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

Cap. XVII. a. et omnibus locustis anteponenda.] Haec Marcionitae, qui deum

creatorem suggillabant, ut vermium, locustarum, cimicum cett. creatorem. Quid igitur in mente erat eruditissimo homini, cum locum istum emendare vellet? Haec autem fuit et Valentini opinio, et ceterorum omnium qui creationem a summo deo remove voluerunt. B. Hieronymus Prooemio in Epist. ad Philem. „Quod si non putant eorum esse parva quorum et magna sunt, alterum mihi conditorem iuxta Valentinum,

magnum opus non potuit inveniri quam in homine dei minoris! Enimvero prius est ut probes eum esse per quae deum probari oportet, per opera, tunc deinde per beneficia. Primo enim quaeritur, an sit, et ita, qualis sit. Alterum de operibus, alterum de beneficiis ²dinoscetur. Ceterum non quia liberasse dicitur hominem, ideo esse eum constat, sed si esse constiterit, tunc et liberasse dicitur, ut et an liberaverit constet, quia potuerit et esse et non liberasse. Quomodo ergo ³quia liberasse dicitur, etiam esse creditur, cum potuerit et esse et non liberasse? Nunc in isto articulo ab ignoti dei quaestione ⁴deducto satis constitit tam nihil illum condidisse quam debuisse condidisse, uti cognosceretur ex operibus, quia si fuisset, cognosci debuisset, et utique a primordio rerum; deum enim non decuisse latuisse. Regrediar necesse est ad originem quaestionis dei ignoti, ut ceteros quoque ramulos eius excutiam. Primo enim quaeri oportebit, qui postea se protulerit in notitiam, cur postea, et non a primordio rerum; quibus utique necessarius, qua deus, et quidem melior ⁵quo necessarius^b, latere non debuit. Non enim potest dici non fuisse aut materiam aut causam cognoscendi deum, cum et homo a primordio esset in saeculo, cui nunc subvenit, et malitia creatoris, adversus quam ⁶ut bonus subvenit. Igitur aut ignoravit et causam et materiam suae revelationis necessariae, aut dubitavit, aut non potuit, aut noluit. Omnia haec deo indigna, maxime optimo. Sed et hunc locum alibi implebimus ⁷exprobratione serae revelationis, sicut nunc sola demonstratione.

Cap. XVIII.

Processerit, age, iam in notitiam quando voluit, quando potuit, quando hora fatalis advenit. Fortasse enim ¹anabibazon ei obstabat^a,

2. dinoscetur d. dei dinoscetur AB. dei dignoscitur (vel dinoscitur) reliqui. 3. qui AB. 4. deducto bc. deducta ABCa. deductis d. deductus Gorziensis liber. 5. qua Fr. Junius. 6. et bc. 7. exprobratione AB.

Cap. XVIII. 1. anabibalone iob stabat AB.

Marcionem et Apellem, formicae, vermium, culicum, locustarum, alterum caeli, terrae, maris et angelorum debent introducere.“ (Desid. Herald. Animadv. ad Arnob. lib. II, cap. 47. p. 106 sq.)

b. necessarius] Cf. adnott. ad De Patient. cap. 11.

c. alibi implebimus] Infra cap. 22.

Cap. XVIII. a. anabibazon ei obstabat] Mordet obiter et stringit sarcasmo sane salsissimum Marcionitas, qui cum deum creatorem reproberent, de stellis tamen ab eo creatis vivere non erubescerent, quippe cum eorum plerique mathematici essent, coniectores et arioli.

(Desid. Herald. Digress. I, 29. p. 257.) Duo sunt loca vel puncta eclipctica, per quorum alterum luna versus septentrionem ἀναβιβάζεται, per alterum versus austrum καταβιβάζεται. Ἀναβιβάζων est elevans, non ascendens, καταβιβάζων devehens, id est deorsum vehens, non descendens. Magnae uterque in genesibus auctoritatis et potestatis, et qui cum cura investigabatur, et praecipue ὁ ἀναβιβάζων. Nam si stellae in eo beneficae reperirentur, genesis etiam mediocris et abiecta splendidior et erecta evadebat: Graeci „Σκοπεῖν δεήσει, εἰ ἐν τούτῳ οἱ ἀγαθοποιοὶ εἰσὶ καὶ μά-

aut aliquae maleficae^b, aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus^c. Nam et mathematici plurimum Marcionitae, nec hoc erubescerent, de ipsis etiam stellis vivere ²creatoris. Tractandum et hic de revelationis qualitate, an digne cognitus sit, ut constet, an vere, et ita credatur esse quem digne constiterit revelatum. Digna enim deo probabunt deum. Nos definimus deum primo natura cognoscendum, ³deinde doctrina recognoscendum, natura ex operibus, doctrina ex praedicationibus. Sed cui nulla natura est, naturalia instrumenta non suppetunt. Ergo vel praedicationibus revelationem sui debuerat operari, maxime adversus eum revelandus qui et conditionis et praedicationis operibus tot ac tantis vix tamen ⁴hominum fidem impleverat. Quomodo itaque revelatus est? Si per humanam coniecturam, ⁵nega deum alias cognosci posse quam per semetipsum, nec tantum ad formam provocans creatoris, verum et ad condicionem tam divinae magnitudinis quam humanae mediocritatis; nè maior deo ⁶homo videri possit, qui ⁷eum non ultro volentem cognosci suis viribus quodammodo in publicum agnitionis extraxerit, cum humana mediocritas facilius deos fingere sibi norit secundum totius aevi experimenta quam verum sectari quem natura iam intellegunt. Alioquin, si ⁸sic homo deum commentabitur quomodo Romulus Consum et Tatus Cloacinam et Hostilius Pavorem et Metellus Alburnum^d et quidam ante hoc tempus Antinoum^e, hoc aliis licebit: nos Marcionem nauclerum novimus, non regem nec imperatorem.

Immo, inquit Marcionitae, deus noster, etsi non ab initio, Cap. XIX. etsi non per conditionem, sed per semetipsum revelatus est in Christo Iesu. Dabitur et in Christum liber de omni statu eius^a. Distingui enim materias oportet, quo plenius et ordinatius retra-

2. creatorem AB. 3. dehinc *Vaticanus uterque*. 4. hominum fidem *d.*, *Fulv. Ursinus*. hominem fidem AB. hominem fide *reliqui*, et liber *Pithoei*. 5. nega *d.* negas *reliqui*. 6. et homo AB. 7. non eum non ultro *abc.* modo eum non ultro *Latinus*. 8. hic (B.) *Semleri editio*.

λιστα οἱ ἐν τῷ ἀναβιβάζοντι. ἔσται γὰρ ἡ γένησις εὐπορος καὶ πρακτικὴ, καὶ μετρία εὐρεθῆ, ἢ ἐν καθαιρέσει γενομένη, ἀναβιβασθήσεται.^c id est in altum tollatur. Ad ἀναβιβάζοντος etymum alludit, quod deiectas geneses in altum erigat. (Salmas. De Annis Climacter. p. 185 sq.) Cf. etiam De Anima cap. 25.

b. maleficae] Cf. De Idolol. cap. 9.

c. Saturnus quadratus, aut Mars trigonus.] De signis quadratis et trigonis, si placet, adeas Salmas. l. l. p. 146 sq.

d. Metellus Alburnum] In adnot. ad

Apolog. cap. 5 [cf. Ad Natt. I, 10.] censi hic legendum *M. Aemilius pro Metellus*. Verum quum animadverti simul fuisse consules a. U. DCXXXVIII. *M. Aemilium M. F. N.* et *M. Caecilium Q. F. Q. N. Metellum*, putavi retinendum, eo quod illis consulibus videatur primum consecratus deus Alburnus. (Pamel.)

e. et quidam ante hoc tempus Antinoum] Hadrianus imperator. Cf. Apolog. cap. 13.

Cap. XIX. a. de omni statu eius.] Horum Adv. Marcion. librorum tertius.

ctentur. Interim satis erit ad praesentem gradum ita occurrere, ut ostendam Christum Iesum non alterius dei circumlatorem quam creatoris, et quidem paucis. Anno xv Tiberii^b Christus Iesus de caelo manare dignatus est, spiritus salutaris. Marcionis¹ salutem, ²qui ita voluit^c, quoto quidem anno Antonini maioris de Ponto suo exhalaverit ³aura canicularis^d non curavi investigare. De quo tamen constat, ⁴Antoninianus haereticus est^e, sub Pio impius. A Tiberio autem usque ad Antoninum anni fere ⁵cxv et dimidium anni cum dimidio mensis. Tantundem temporis ponunt inter Christum et Marcionem. Cum igitur sub Antonino primus Marcion hunc deum induxerit, sicut probavimus, statim, qui sapis, plana res est. Praejudicant tempora quod sub Antonino ⁶primum processit sub Tiberio non processisse, id est deum ⁷Antoniniani imperii Tiberiani non fuisse, atque ita non a Christo revelatum quem constat a Marcione ⁸primum praedicatum. Hoc nunc ut probem constare, quod superest, ab ipsis adversariis sumam. Separatio legis et evangelii proprium et principale opus est Marcionis, nec poterunt negare discipuli eius quod in ⁹summo instrumento habent, quo denique ¹⁰initiantur et ¹¹indurantur in ¹²hanc haeresim. Nam hae sunt ¹³Antitheses Marcionis, id est contrariae ¹⁴oppositiones, quae conantur discordiam ¹⁵evangelii cum lege committere, ut ex diversitate sententiarum utriusque instrumenti^f diversitatem quoque argumententur deorum. Igitur cum ea separatio legis et evangelii ipsa sit quae alium deum evangelii insinuaverit adversus deum legis, apparet ante eam separationem deum in notitia non fuisse qui ab argumento separationis innotuit, atque ita non a Christo revelatum, qui fuit ante separationem, sed a Marcione commentatum, qui instituit separationem adversus evangelii legisque pacem, quam retro illaesam et inconcussam ab apparentia Christi usque ad audaciam Marcionis illa utique ratio servavit quae non alium ¹⁶deum et legis et evangelii

Cap. XIX. 1. salutem d., *Fulv. Ursinus. salutis reliqui.* 2. qui ita voluit delendum iudicavit *Ios. Scaliger.* 3. aula AC. *Vaticani.* 4. Antoninus ABCa. 5. eentum viginti quinque B. 6. statim primum cessit A. primum eessit B. 7. Antoniniani d. Antonini reliqui. 8. primum abcd. primo ABC. *Vaticani.* 9. suo *Ios. Scaliger. Nec improbo.* 10. nunciantur AB. 11. indurantur abcd. induantur AB. indicantur C. 12. hanc haeresim ACabc. hanc haeresin d. hac haeresi *Vaticani.* 13. antithesis BC. 14. dispositiones A. m. pr. 15. evangelii cum abcd. *Gorziensis liber. eum reliqui.* 16. et deum legis et ab.

b. Anno XV Tiberii] Istud non ex sua, sed ex Marcionis sententia dieit auctor, sicut patet ex ipsius verbis libri IV. Adv. Marcion. cap. 7. (Pamel.)

e. qui ita voluit] Nempe salutis spiritus haberi. (Fr. Junius.) Immo de caelo manare.

d. de Ponto suo exhalaverit aura canicularis] Tanquam pestilentialem morbum.

e. Antoninianus haereticus est] Marcion. Cf. Adv. Marc. IV, 4. V, 19.

f. utriusque instrumenti] Cf. adnott. ad Apolog. cap. 18.

tuebatur praeter creatorem, adversus quem tanto post tempore separatio a Pontico immissa est.

Huic expeditissimae probationi defensio quoque a nobis neces- Cap. XX.
saria est adversus obstreperitacula diversae partis. Aiunt enim Mar-
cionem non tam innovasse regulam separatione legis et evangelii
quam retro adulteratam recurasse. O Christe, patientissimé domine,
qui tot annis interversionem praedicationis tui sustinuisti, donec
¹scilicet tibi Marcion subveniret! Nam et ipsum Petrum ceterosque,
columnas apostolatus, a Paulo reprehensos opponunt quod non Gal. II, 9.
recto pede incederent ad evangelii veritatem, ab illo certe Paulo
qui adhuc in gratia rudis, trepidans denique ne in vacuum cucur-
risset aut curreret, tunc primum cum antecessoribus apostolis con-
ferebat. Igitur si ferventer ²adhuc, ut neophytus, adversus Iudais-
mum aliquid in conversatione reprehendendum existimavit, passivum^a
scilicet convictum, postmodum et ipse usu omnibus omnia futurus, I Cor. IX, 22.
ut omnes lucraretur, Iudaeis quasi Iudaeus, et eis qui sub lege
tanquam in lege, tu illam solius conversationis, placiturae postea
accusatori suo, reprehensionem ³suspectam vis haberi etiam de praed-
icationis erga deum praevericatione. Atquin de praedicationis uni-
tate, quod supra legimus, dextras iunxerant, et ipsa officii distri-
butione de evangelii societate condixerant, sicut et alibi. Sive ego, I Cor. XV, 11.
inquit, sive illi, sic praedicamus. Sed et si quosdam falsos fratres Gal. I, 7. II, 4.
⁴irrepsisse descripsit, qui vellent Galatas ad aliud evangelium trans-
ferre, ipse demonstrat adulterium^b illud evangelii non ad alterius
dei et Christi fidem transferendam, sed ad disciplinam legis ⁵con-
servandam habuisse intensionem, ⁶deprehendens scilicet illos cir-
cumcisionem vindicantes et observantes tempora et dies et menses
et annos Iudaicarum caeremoniarum, quas iam exclusas agnovisse
debuerant, secundum innovatam dispositionem creatoris olim de
hoc ⁷ipso praedicantis per prophetas suos. Ut per Esaiam, Vetera Ies. XLIII, 19.
transierunt, inquit, ⁸ecce nova, quae ego nunc facio; et alibi, Et Ier. XXXI, 32.
disponam testamentum, non quale disposui ad patres vestros, cum
illos eduxissem de terra ⁹Aegypti. Sic et per Hieremiam, Reno- Ier. IV, 4.
vate vobis novamen novum, et circumcidimini deo vestro, et cir-

Cap. XX. 1. scilicet tibi *abc. Gorziensis liber.* tibi scilicet *d.* tibi *ABC.* 2. ut adhuc neophytus *d.* 3. susceptam *C.* 4. recessisse *B.* recepisse *A.* 5. observandam *Vaticanus unus.* 6. reprehendens *d., Fulv. Ursinus.* 7. ipso *om. ABC.* 8. recenovaque *A.* recenova quae *B.* recentioraque *Hildebrandus.* 9. aegyptia *AB.*

Cap. XX. a. passivum] De hoc vocabulo dixi ad De Corona cap. 8.

b. adulterium] Apolog. cap. 46 „adulteria huius salutaris disciplinae.“ De

Praescriptt. Haeret. cap. 17 „adulteria scripturarum.“ Ibid. cap. 38 „adulteratio scripturarum.“ Cf. adnot. ad Ad Nat. I, 16.

cumcidimini praepudia cordis vestri. Hanc ergo circumcisionem iam sistens apostolus et hoc novamen illas quoque vetustates caeremoniarum dissuadebat, de quibus idem conditor earum quandoque ces-
 Hos. II, 11. saturis profitebatur, per Osee, Et avertam omnes iocunditates eius et dies festos eius et neomenias et sabbata et omnes caeremonias
 Ies. I, 14. eius. Sic enim per Esaiam, Neomenias vestras et sabbata et diem magnum non sustineo, ferias et ieiunium et dies festos vestros odit anima mea. Quod ¹⁰si et creator omnia haec iam pridem recusaverat, et apostolus ea iam recusanda pronuntiabat, ipsa apostoli sententia consentanea decretis creatoris probat non alium deum ab apostolo praedicatum quam cuius decreta cupiebat iam agnosci, falsos et apostolos et fratres notans in hac causa, qui evangelium Christi creatoris transferrent a novitate praenuntiata a creatore ad vetustatem recusatam a creatore.

Cap. XXI. Ceterum ¹si qua novum deum praedicans veteris dei legem cupiebat excludere, quare de deo quidem novo nihil praescribit, sed de vetere lege solummodo, nisi quoniam fide manente in creatorem sola lex eius concessare^a debebat? Ut et psalmus ille ²praep-
 Ps. II, 3. 1. 2. cinuerat: Disrumpamus vincula a nobis eorum et abiciamus eorum iugum a nobis; ex quo scilicet tumultuatae sunt gentes et populi meditati sunt inania; astiterunt reges terrae et magistratus ³con-
 venerunt in unum adversus dominum et adversus Christum eius. Et utique, si alius deus praedicaretur a Paulo, nulla disceptatio esset servandae legis necne, non ⁴pertinentis scilicet ad dominum novum et aemulum legis. Ipsa enim dei novitas atque diversitas abstulisset non modo quaestionem veteris et alienae legis, verum omnem eius mentionem. Sed hic erat totus status quaestionis, quod, cum idem deus legis in Christo praedicaretur, ⁵legi eius derogaretur. Stabat igitur fides semper in creatore et Christo eius, sed conversatio et disciplina nutabat. Nam et alii de idolothyto edendo, alii de ⁶mulierum velamento, alii de nuptiis vel repudiis, nonnulli et de spe resurrectionis disceptabant, de deo nemo. Nam ⁷si fuisset haec quoque quaestio disceptata, et ipsa apud apostolum inveniretur, vel quanto principalis^b. Quodsi post apostolorum tempora adulterium veritas passa est circa dei regulam, ergo iam

10. si et *Acđ. Vaticanus uterque.* et si *reliqui.*

Cap. XXI. 1. si quasi *d.* quasi *Fulv. Ursinus.* 2. praecedinerat *d.* 3. convenerunt *ed. Vaticanus uterque.* circumvenerunt *reliqui.* 4. pertinentes *bc.* 5. lege *ab.* 6. mulieris *AB.* 7. si *om. ABC.*

Cap. XXI. a. concessare] Cf. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 6.

b. vel quanto principalis.] Vel quanto

magis est principalis. De hac ellipsi v. quae adnotavi ad De Virg. Veland. cap. 17.

apostolica traditio nihil passa est in tempore suo circa dei regulam, et non alia agnoscenda erit traditio apostolorum quam quae hodie apud ipsorum ecclesias editur. Nullam autem apostolici census^c ecclesiam invenias quae non in creatore⁸ christianizet. Aut si hae erunt a primordio corruptae, quae erunt integrae? nimirum adversariae creatoris? Exlibe ergo aliquam ex tuis apostolici census, et obduxeris^d. Igitur cum omnibus modis constet alium deum in regula sacramenti istius non fuisse a Christo usque ad Marcionem quam creatorem, satis iam et probatio nostra munita est, qua ostendimus notitiam dei⁹ haeretici ex evangelii et legis separatione¹⁰ coepisse, et definitio superior instructa est, non esse credendum deum quem homo de suis sensibus composuerit, nisi plane prophetae, id est non de suis sensibus. Quod si Marcion poterit dici, debet etiam probari. Nihil retractare oportebat. Hoc enim cuneo veritatis omnis extruditur haeresis, cum Christus non alterius dei quam creatoris circumlator^e ostenditur.

Sed quomodo funditus evertetur antichristus, nisi ceteris quo- Cap. XXII.
que iniectionibus eius elidendis^a locus detur, relaxata praescriptionum defensione^b? Accedamus igitur iam hinc ad ipsam dei personam, vel potius umbram et phantasma^c, secundum Christum ipsius, per idque examinetur per quod creatori praefertur. Et utique erunt regulae certae ad¹ examinandam dei bonitatem. Sed prius est ut inveniam illam et apprehendam, et ita ad regulas perducam^d. Cum enim circumspicio tempora, nusquam est a primordio materialium

8. christianum. et aut si hae A. christianum et aut sit haec B. 9. haeretice ABC.

10. coepisse ego. cepisse libri omnes.

Cap. XXII. 1. examinandum AB.

c. census] Originis. Cf. adnott. ad De Corona cap. 13.

d. et obduxeris.] Hoc est eviceris. Sic hoc verbo utitur De Resurr. Carnis cap. 2. De Carne Chr. cap. 19. De Ieiun. cap. 11. De Pudic. cap. 7., alibi. V. adnott. ad Apolog. cap. 46.

e. circumlator] Supra cap. 19 „ut ostendam Christum Iesum non alterius dei *circumlatorem* quam creatoris.“

Cap. XXII. a. iniectionibus eius elidendis] *Εἰσβολαῖς*, ut obiectionibus *προβολαῖς*. (Fr. Iunius.) Adv. Hermog. cap. 10 „Audiatur igitur et Hermogenes, dum alibi de mali ratione distinguimus, interim se quoque nihil egisse hac sua *iniectione*.“ Adv. Marc. III, 20 „Sic nec illam *iniectionem* tuam potes sistere ad differentiam duorum Christorum.“ De Pudic. cap. 13 „ne fraudemur a Satana, quo-

niam ignoramus *iniectiones* eius.“ Adv. Marc. IV, 1 „Sed et istas proprio congressu cominus, id est per singulas *iniectiones* Pontici, caecidisset“ celt. Apolog. cap. 23 „Quid autem *inici* potest adversus id quod ostenditur nuda sinceritate?“ De verbo *elidere* cf. adnott. ad Apolog. cap. 23.

b. relaxata praescriptionum defensione?] Praescripserat libro De Praeser. Haeticorum non disputandum, sed praescriptione esse utendum adversus haeticos.

c. vel potius umbram et phantasma] De hoc Marcionis errore v. De Carne Christi cap. 5.

d. ad regulas perducam.] Id est constringam ordine et loco quae ad declarandam quaestionem hanc pertinent. (Fr. Iunius.)

et ²in introitu causarum, cum quibus debuerat inveniri, exinde agens ³quod agi habuit. Erat enim iam ⁴mors, et aculeus mortis delictum, et ipsa malitia creatoris, adversus quam subvenire deberet alterius dei bonitas, primae huic regulae divinae bonitatis occurrens, si se naturalem probaret, statim succurrens ut causa ⁵coepit. Omnia enim in deo naturalia et ingenita esse debent, ut sint aeterna, secundum statum ipsius, ne obvenientia et extranea reputentur, ac per hoc temporalia et aeternitatis aliena. Ita et bonitas perennis ⁶et iugis exigitur in deo, quae in thesauris naturalium proprietatum reposita et parata antecederet causas et materias suas, et primam quamque susciperet, non despiceret et destitueret, si antecederet. Denique ⁷et hic non minus quaeram, cur non a primordio operata sit bonitas eius, quam de ipso quaesivimus, cur non a primordio sit revelatus? Quidni? qui ⁸per bonitatem revelari haberet^e, si qui fuisset. Non posse ⁹quid deo non licet, nedum naturalibus suis fungi; quae si continentur quo minus currant, naturalia non erunt. Et otium enim sui natura non novit. Hinc censetur^f, si ¹⁰agat; ¹¹sic nec noluisse videbitur exercere bonitatem interim naturae nomine. Natura enim ¹²se non potest nolle quae ¹³se ita dirigit ut si cessaverit non sit. Sed cessavit aliquando in deo Marcionis de opere ¹⁴bonitas. Ergo non fuit naturalis bonitas quae potuit aliquando cessasse, quod naturalibus non licet. Et si non erit naturalis, iam nec aeterna credenda nec deo par, quia non aeterna, dum non naturalis quae denique nullam sui perpetuitatem aut de praeterito constituat aut de futuro repromittat. Nam et a primordio non fuit et in finem sine dubio non erit. Potest enim et non esse quandoque, sicut non fuit aliquando. Igitur cum constet in primordio cessasse bonitatem dei illius (¹⁵non enim a primordio liberavit hominem), et voluntate potius eam quam infirmitate cessasse, iam voluntas suppressae bonitatis finis invenietur malignitatis. Quid enim tam malignum quam nolle prodesse cum possis, quam ¹⁶utilitatem cruciare^g, quam iniuriam sinere? Totum

2. in om. Bbcd. 3. quod d., Fulv. Ursinus. quo ABCabc. qui Fr. Iunius. 4. et mors et ed. 5. cepit d. 6. et iugis om. b. 7. non minus et hic d. 8. per om. AB. 9. quidvis Latinius. 10. agat d., P. Ciacconius. agatur reliqui. 11. et sic Fr. Iunius. si d. 12. si BC. 13. de delet Ios. Scaliger. 14. bonitas Acd. bonitatis reliqui, Fr. Iunius. 15. non om. ABC. 16. utilitatem cruciare Abd. utilitate cruciari reliqui.

e. revelari haberet] Usitatissima haec in Septimii scriptis verbi *habere* cum infinitivo structura. Sic modo supra „exinde agens quod *agi habuit*.“ Cf. quae adn. ad De Fuga in Persec. cap. 12.

f. censetur] Cf. adnott. ad De Corona cap. 13.

g. quam utilitatem cruciare] Utilitas cruciatur, dum excluditur et abrogatur, dum eam defungi sese non sino.

denique creatoris elogium in illum rescribetur^h qui saevitias eius bonitatis suae mora iuivit. Nam in cuius manu est quid ne fiat, eius iam deputatur¹⁷ cum fit. Homo damnatur in mortem ob unius arbusculae delibationem, et exinde¹⁸ proficiunt delicta cum poenis, et pereunt iam omnes qui paradisi nullum cespitem norunt. Et hoc melior aliqui deus aut nescit aut sustinet? ¹⁹Si ut ex hoc melior inveniretur, quanto creator deterior haberetur? satis et in isto consilio malitiosus, qui et illum voluit²⁰ oneratum, operationibus eius²¹ admissisⁱ, et saeculum in vexatione detinuit. Quid de tali medico iudicabis qui nutriat morbum mora praesidii et periculum extendat dilatione remedii, quo pretiosius aut famosius curet? Talis et in deum Marcionis dicenda sententia est, mali permissorem, iniuriae fautorem, gratiae lenocinatorem, benignitatis praevaricatorem,²² quam non statim causae suae exhibuit; plane, si natura bonus, exhibiturus, et non accessione, si ingenio optimus, et non disciplina, si ab aevo deus, et non a Tiberio, immo, quod verius, a Cerdone et Marcione. Tiberio nunc deus ille praestiterit ut imperio eius divina bonitas in terris dedicaretur^k.

Aliam illi regulam praetendo, sicut naturalia, ita rationalia Cap. XXIII.
esse debere in deo omnia. Exigo rationem bonitatis, quia nec aliud quid bonum haberi liceat quod non rationaliter bonum sit, nedum ut ipsa bonitas irrationalis deprehendatur. Facilius malum cui rationis aliquid affuerit pro bono habebitur quam ut bonum ratione desertum non pro malo iudicetur. Nego rationalem bonitatem dei Marcionis iam hoc primo quod in salutem processerit hominis alieni. Scio dicturos atquin hanc esse principalem et perfectam bonitatem, cum sine ullo debito familiaritatis in extraneos voluntaria et libera effunditur, secundum quam inimicos quoque nostros et hoc nomine iam extraneos diligere iubeamur. Cum ergo non a primordio hominem respexit, a primordio extraneum, cessando praecidit cum extraneo nihil sibi esse. Ceterum disciplinam diligendi extraneum vel inimicum antecessit praecceptum diligendi

17. cum iam fit *Cabc.* 18. proficiunt *ABd. Vaticanus uterque. prosiliunt reliqui.*
19. Sicut *ABC.* 20. honeratum *B.* 21. admisisset secundum *AB.* admisisset seculum *C.* 22. quoniam *AB., pro more.*

Cap. XXIII. 1. esse debere *cd. Vaticanus uterque. esse reliqui.*

h. Totum denique creatoris elogium in illum rescribetur] Elogium est titulus. V. quae adnotavi ad De Corona cap. 5. *Rescribere* dixit pro *transcribere*, quo utitur Adv. Marc. II, 10 in loco pari „Sed si ab homine in diabolum *transcripseris mali elogium.*“

i. oneratum operationibus eius admissis] De verbo *onerare* dixi ad De Spectac. cap. 26.

k. dedicaretur.] Id est initiaretur. Cf. adnot. ad Scorpiacen cap. 1.

proximum tanquam teipsum, quod etsi ex lege creatoris, et tu quoque illud excipere debebis, ut a Christo non destructum, sed potius exstructum. Nam quo magis proximum diligas, diligere iuberis inimicum et extraneum. Exaggeratio est debitae bonitatis exactio indebitae. Antecedit autem debita indebitam, ut principalis, ut dignior ministra et comite sua, id est indebita. Prior^a igitur cum prima bonitatis ratio sit in rem suam exhiberi ex iustitia, secunda autem in alienam ex redundantia iustitiae super Scribarum et Pharisaeorum, quale est secundam ei rationem referri ²cui deficit prima, non ³habenti proprium hominem, ac per hoc quoque exiguae? Porro exigua, quae suum non habuit, quomodo in alienum redundavit? ⁴Exhibe principalem rationem, et tunc vindica sequentem. Nulla res sine ordine ⁵rationalis potest vindicari, tanto abest ut^b ratio ipsa in aliquo ordinem amittat. Sit nunc et a secundo gradu incipiens ratio bonitatis, in extraneum scilicet, nec secundus illi gradus ratione constabit alio modo destructus. Tunc enim rationalis habebitur vel secunda in extraneum bonitas, si sine iniuria eius operetur cuius est res. Quaecumque bonitatem iustitia prima efficit rationalem. Sic et in principali gradu rationalis erit, cum in rem suam exhibetur, si iusta sit. Sic et in extraneum rationalis videri poterit, si non sit iniusta. Ceterum^c qualis bonitas quae per iniuriam constat, et quidem pro extraneo? Fortasse enim pro domestico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniuriosa. Pro extraneo vero, cui nec proba legitime deberetur, qua ratione tam iniusta rationalis defendetur? Quid enim iniustius, quid iniquius et improbius quam ita alieno benefacere servo, ut domino eripiatur, ut alii vindicetur, ut adversus caput domini subornetur, et quidem, ⁶quo indignius, in ipsa adhuc domo domini, de ipsius adhuc horreis vivens, sub ipsius adhuc plagis tremens? Talis assertor etiam damnaretur in saeculo, nedum plagiator. Non aliter deus Marcionis irrumpens in alienum mundum, eripiens deo hominem, patri filium, educatori alumnum, domino famulum, ut eum efficiat deo impium, patri irreligiosum, educatori ingratum, domino nequam. Oro te, si rationalis bonitas talem facit qualem faceret irrationalis? ⁷Nou

2. Ante cui c. habet insertum scilicet iuvando alium, ex Vaticano uno. Ios. Scaliger, Fr. Iunius, Nic. Rigaltius hoc recte pro spurio iudicarunt. 3. habenti d., Latinius. habente A. habentis reliqui. 4. Exhibe d. Exhibe rei Beat. Rhenanus et Fr. Iunius. Exhibe ei Latinius. Exhibere AC. Exhibe re abc. 5. rationis d. in Erratis. 6. quo ACd. quod (B)abc. 7. An (in adnott. Rhenani legitur At pro An) putem ab.

Cap. XXIII. a. Prior] Fr. Iunius volebat distingui indebita prior. Igitur cum cett.

b. tanto abest ut] Cf. adnott. ad De Test. Animae cap. 2.

c. Ceterum] Alioquin. Cf. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 11.

putem impudentiorem quam qui in aliena aqua alii deo tingitur, ad alienum caelum alii deo expanditur^d, in aliena terra alii deo sternitur, super alienum panem^e alii deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bonis ob alium deum nomine eleemosynae et dilectionis operatur^f. Quis iste deus tam bonus ut homo ab illo malus fiat, tam propitius ut alium illi deum, et dominum quidem^g ipsius, faciat iratum?

Sed deus sicut aeternus et rationalis, ita opinor et perfectus Cap. XXIV. in omnibus. Eritis enim perfecti, quemadmodum pater vester, qui Math. V, 48. in caelis est. Exhibe perfectam quoque bonitatem eius. Etsi de imperfecta satis constat, quae neque naturalis invenitur neque rationalis, nunc et alio ordine traducetur^a; nec iam imperfecta, immo et defecta^b, exigua et exhausta, minor numero materialium suarum, quae non in omnibus exhibetur. Non enim omnes salvi fiunt, sed pauciores omnibus et Iudaeis et Christianis creatoris. Pluribus vero pereuntibus quomodo perfecta defenditur bonitas ex maiore parte cessatrix, paucis aliqua, pluribus nulla, cedens perditioni, partiaria exitii? Quodsi plures salvi non erunt, erit iam non bonitas, sed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio est, quae facit salvos, ita malignitatis, quae non facit salvos. Magis autem non faciens salvos dum paucos facit, perfectior erit in non iuvando quam iuvando. Non poteris et in creatorem referre bonitatem, in omnes defectionem. Quem enim iudicem tenes, dispensatorem, si forte^c, bonitatis ostendis intellegendum, non profusorem, ¹quod deo tuo vindicas. Usque adeo hac sola eum praefers bonitate creatori quam si solam profitetur et totam, nulli deesse debuerat. Sed nolo iam de parte maiore pereuntium ^{1b}imperfectum bonitatis arguere deum Marcionis. Sufficit ipsos quos salvos facit imperfectae salutis inventos imperfectam bonitatem eius ostendere, scilicet anima tenus^d salvos, carne deperditos, quae apud illum non

8. ipsius *om. Cab.*

Cap. XXIV. 1. quod deo tuo *cd. Vaticanus uterque.* quod tuo *reliqui.* 1b. *Fortassean* imperfectae.

d. expanditur] Ergo precantes Christiani ad caelum brachia extendebant. (Rhen.) Cf. Apolog. c. 30. De Orat. c. 13.

e. super alienum panem] In eundem sensum dixerat Irenaeus „Quomodo autem constabit eis eum panem in quo gratiae actae sunt corpus esse domini sui, et calicem sanguinis eius, si non ipsum fabricatoris mundi filium dicant, id est verbum dei?“ (Rigalt.)

f. operatur.] De hoc usu verbi *operari* adnotatum est ad De Idolol. cap. 23.

Cap. XXIV. a. traducetur] Evincetur, manifestabitur. Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

b. defecta] Ad Nat. II, 9 „filia patris in carcere fame *defecti*.“ Apolog. cap. 21 „Manet integra et *indefecta* materiae matrix.“ De Anima cap. 28 „*defectae* iam traditionis.“ De Pallio cap. 3 „ieiunus scilicet semper et *indefectus*.“

c. si forte] Cf. adn. ad De Corona c. 5.

d. anima tenus] Cf. Apolog. cap. 40 „et si qua illic arborum poma, conan-

resurgit. Unde haec dimidiatio salutis, nisi ex defectione bonitatis? Quid ²erat perfectae ³bonitatis quam^e totum hominem redigere in salutem, totum damnatum a creatore, totum a deo optimo allectum? ⁴Quod sciam, et caro tinguitur apud illum, et caro de nuptiis tollitur, et caro in confessione nominis desaevitur^f. Sed etsi carni delicta reputantur, praecedit animae reatus, et culpae principatus animae potius adscribendus, cui caro ministri nomine occurrit. Carens denique^g anima caro hactenus^h peccat. Ita et in hoc iniusta bonitas et sic quoque imperfecta, innocentio rem substantiam relinquens in exitium, obsequio, non arbitrio, delinquentem; cuius Christus etsi non induit veritatem, ut tuae haeresi visum est, imaginem tamen eius subire dignatus est. ⁵Ipsosⁱ, quod mentitus est illam, aliquid ei ⁶debuisset debuisse. Quid est autem homo aliud quam caro, siquidem nomen hominis materia corporalis, non animalis, ab auctore sortita est? Et fecit hominem deus, inquit, limum de terra, non animam; anima enim de afflatu: et factus est homo in animam vivam; ⁷quid? utique qui de limo: et posuit deus hominem in paradiso; quod finxit, non quod flavit; qui caro nunc, non qui anima. Itaque si ita est, quo ore contendes perfectum ⁸bonitatis titulum, quae non iam a partitione speciali hominis liberandi defecit, sed a proprietate generali? Si plena est gratia et solida misericordia quae soli animae salutaris est, plus praestat haec vita, qua toti et integri fruimur. Ceterum ex parte resurgere multari erit, non liberari. Erat et illud perfectae bonitatis, ut homo liberatus in fidem dei optimi statim eximeretur de domicilio atque dominatu dei ⁹saevi. At nunc et ¹⁰febricitas^k, o Marcionita, et ceteros tribulos et spinas dolor carnis tuae tibi edit, nec fulminibus tantum aut bellis et pestibus aliisque plagis creatoris, sed et

2. erat ABCabc. enim tam d., Latinius. 3. caritatis Latinius. 4. quod sciam d. Quod si iam reliqui. 5. Ipso ego. Ipsum libri omnes. 6. debuit (debui C.) debuisse Cabcd. debuisse AB. habuit debuisse Fr. Iunius. 7. quis abc. 8. bonitate ABC. 9. sui AB. 10. febricitates Latinius.

tur oculis tenuis.“ De Virg. Vel. cap. 17 „cerebro tenuis.“ De Paenit. cap. 1 „natura tenuis.“ Ad Scapul. cap. 4 „gladio tenuis.“

e. Quid erat perfectae bonitatis quam] Usitatissima ellipsis comparativi magis, cuius exemplum modo supra cap. 23. habuimus.

f. desaevitur.] Adv. Marc. III, 18 „et suffigendo nervos eius clavis desaevierunt.“ Cf. Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. p. 96.

g. denique] Id est adeo. Cf. adn. ad

Apolog. cap. 42. Sic etiam infra „Denique volens et concupiscens et curaus“ celt.

h. hactenus] Id est non amplius. Cf. quae adnotavi ad De Exhortat. Castit. cap. 1.

i. Ipso] Ita rescripsi pro Ipsum, quod interpretationem admittit nullam.

k. febricitas] Latinius febricitates. Quae coniectura eius esse videtur qui febricitas vocem non pro verbo, sed pro substantivo habuerit. Utitur Septimius etiam alibi hoc verbo, ut De Fuga in Persecut. cap. 13 „non dico vinum febricitanti.“

scorpiis eius obiectus. In quo te putas liberatum de regno eius, cuius te muscae adhuc calcant? Si de futuro ¹¹erutus es, cur non et de praesenti, ut ¹²perfecte? Alia est nostra condicio apud auctorem, apud iudicem, apud offensum principem generis. Tu tantummodo bonum ¹³deum praefers. Non potes autem perfecte ¹⁴bonum ostendere a quo non perfecte liberaris.

Quod attinet ad bonitatis quaestionem, his lineis deduximus Cap. XXV. eam minime deo adaequari, ut neque ingenitam neque rationalem neque perfectam, sed et improbam et iniustam et ipso iam bonitatis nomine indignam, quod scilicet in quantum deo congruat, in tantum deum non esse conveniat qui de tali bonitate etiam praefertur, nec de tali modo, verum et sola. Iam enim et hoc discuti par est, an deus de sola bonitate censendus sit, negatis ceteris appendicibus, sensibus et affectibus, quos Marcionitae quidem a deo suo abigunt in creatorem, nos vero et agnoscimus in creatore ut deo dignos. Et ex hoc quoque negabimus deum in quo non omnia quae deo digna sint constant. Si aliquem de Epicuri schola deum^a affectavit Christi nomine titolare, ut quod beatum et incorruptibile sit neque sibi neque alii molestias praestet (hanc enim sententiam ruminans Marcion removet ab illo severitates et iudiciarias vires), aut in totum immobilem et stupentem deum concepisse debuerat (et quid illi cum Christo, molesto et Iudaeis per doctrinam et sibi per ¹sensum?), aut et de ceteris motibus eum ²agnovisse (et quid illi cum Epicuro, nec sibi nec Christianis necessario?). Ecce enim hoc ipso quod retro^b quietus qui nec notitiam sui aliquo interim opere curaverit, post tantum aevi senserit in hominis salutem, utique per voluntatem, nonne concussibilis tunc fuit novae voluntati, ut et ceteris motibus videatur obnoxius? Quae autem voluntas sine concupiscentiae stimulo est? ³Quis volet quod non concupiscet? Sed et cura accedet voluntati. ⁴Quis enim volet ⁵quid et concupiscet, et non ⁶curabit? Igitur cum et voluit et ⁷concupiit in hominis salutem, iam et sibi et aliis negotium fecit, Epicuro nolente, consiliario ⁸Marcione. Nam et adversarium sibi constituit

11. exutus AB. 12. perfecte? Alia d. perfecta est. alia ABC. perfecte sis: alia reliqui. 13. deum om. bc. 14. bonum (B)abcd. Gorziensis liber. deum reliqui.

Cap. XXV. 1. sensum d., Fulv. Ursinus. yhum A. ihesum B. Iesum reliqui. 2. agnovisset Fulv. Ursinus. 3. Quis volet quod non concupiscet? om. abcd. et Gorziensis. 4. Quis volet quod non concupiscet? Quis enim volet quid et concupiscet ed. 5. quod BC. 6. curavit ABC. 7. concupivit Vaticani. 8. Marcione Ad., Fulv. Ursinus. Marcionis Bab.

Cap. XXV. a. aliquem de Epicuri schola deum] Inertem, qui nihil curet, nec sua nec aliena. (Fr. Iunius.)

b. retro] Id est antea, ex usu Tertulliano. Exempla addere piget. Dedi aliquot ad De Spectac. cap. 9.

ipsum illud adversus quod et voluit et concupiit et curavit, sive delictum sive mortem, inprimis ⁹ipsum arbitrum eorum et dominum, ¹⁰hominis creatorem. Porro nihil sine aemulatione^o decurret quod sine adversario non erit. Denique volens et concupiscens et curans hominem liberare hoc ipso iam aemulatur ¹¹et eum a quo liberat, adversus eum scilicet sibi liberaturus, ¹²et ea de quibus liberat, in alia liberaturus. Proinde ¹³enim aemulationi ¹⁴occurrant^d necesse est officiales suae in ea quae aemulatur, ira, discordia, odium, dedignatio, ¹⁵indignatio, bilis, nolentia, offensa. Haec omnia si aemulationi^o adsistent, aemulatio autem liberando homini procurat, liberatio autem hominis operatio bonitatis est, non poterit^e ea bonitas sine suis dotibus, id est sine sensibus et affectibus, per ¹⁶quos administratur adversus creatorem, ne^f sic quoque irrationalis praescribatur^f, si careat et sensibus et affectibus debitis. ¹⁷Haec multo plenius defendemus in causa creatoris, in qua et exprobrantur.

Cap. XXVI.

At hic sufficit perversissimum deum ostendi in ipso praeconio solitariae bonitatis, qua nolunt ei adscribere eiusmodi motus animi quos in creatore reprehendunt. Si enim neque aemulatur neque irascitur neque damnat neque vexat, utpote qui nec iudicem praestat, non invenio quomodo illi disciplinarum ratio consistat, et quidem plenior. Quale est enim ut praecepta constituat non executurus, ut delicta prohibeat non vindicaturus, quia non iudicaturus, extraneus scilicet ab omnibus sensibus severitatis et animadversio- nis? Cur enim prohibet admitti quod non defendit^a admissum, cum multo rectius non prohibuisset quod defensurus non esset quam ut non defenderet quod prohibuisset? Immo et permisisse directo debuit, sine causa prohibiturus, ¹ut non defensurus. Nam et nunc tacite permissum est quod sine ultione prohibetur. Et utique non aliud prohibet admitti quam quod non amat fieri. Stupidissimus

9. ipsum *om. AB.* 10. hominis creatorem — — — et curans *om. AB.* 11. et *delet Ios. Scaliger.* 12. et ea *d., Fulv. Ursinus et Fr. Iunius.* cum *C.* eum *reliqui.* 13. enim *om. AB.* 14. concurrant *d.* 15. indignatio, bilis *Aabcd.* indigna bilis *C.* indignabilis *B.* 16. quod *ABC.* 17. hoc *AB.*

Cap. XXVI. 1. ut non *d.* non ut *reliqui.* non et *Fr. Iunius.*

c. aemulatione] De hoc vocabulo v. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

d. aemulationi occurrant] Hoc est aemulationi praesto sint, appareant, adsistant.

e. non poterit] Nihil poterit, nihil efficiet, non valebit.

f. praescribatur] De hoc verbo cf. adnott. ad Apolog. cap. 7.

Cap. XXVI. a. defendit] Id est vindicat. Sic Apolog. cap. 4 „cur de solo nomine puniunt facta, quae in aliis de admissio, non de nomine probata *defendant.*“ De Monog. cap. 4 „Aliae iniquitates diluvium provocaverunt, semel *defensae*, qualescunque fuerunt.“ De Pudic. cap. 5 „quot rivalitates *defendam.*“ Cf. Dirksen Manuale p. 255. s. v.

ergo qui non offenditur facto quod non amat fieri, quando offensa comes sit frustratae voluntatis. Aut si offenditur, debet irasci; si irascitur, debet ulcisci. Nam et ultio fructus est irae, et ira debitum offensae, et offensa, ut dixi, comes frustratae voluntatis. Sed non ulciscitur; ergo nec offenditur. Sed non offenditur, ergo nec laeditur voluntas eius, cum fit quod fieri noluit, et fit iam delictum secundum voluntatem eius, quia non fit adversus voluntatem quod non laedit voluntatem. Aut si hoc erit divinae virtutis sive bonitatis, nolle quidem fieri et prohibere fieri, non moveri tamen, si fiat, dicimus iam motum esse illum qui noluit, et vane non moveri ad factum qui motus sit ad non faciendum, quando noluit fieri. Nolendo enim prohibuit. Non enim et iudicavit nolendo fieri et idcirco prohibendo? Non faciendum enim iudicavit et prohibendum pronuntiavit. Ergo et ille iam iudicat. Si indignum est deum iudicare, aut si eatenus dignum est deum iudicare qua tantummodo nolit et prohibeat, non ²etiam defendat admissum. Atquin nihil deo tam indignum quam non exequi quod noluit et prohibuit admitti: primo, quod qualicunque sententiae suae et legi debeat vindictam in auctoritatem et obsequii necessitatem, secundo, quia aemulum sit necesse est quod noluit admitti et nolendo prohibuit. Malo autem parcere deum indignius sit quam animadvertere, et quidem deo optimo, qui non alias plene bonus sit, nisi mali aemulus, uti boni amorem odio mali exercent ³et boni tutelam expugnatione mali impleat.

Sed iudicat plane malum nolendo et damnat prohibendo, dimit- Cap. XXVII.
tit autem non vindicando et absolvit non puniendo. O deum veritatis praevaricatorem! sententiae suae circumsriptorem! Timet damnare quod damnat, timet odisse quod non amat, factum sinit quod fieri non sinit, mavult ostendere quid nolit quam probare. Hoc erit bonitas imaginaria, disciplina phantasma, et ipsa transfunctoria^a praecepta secunda delicta. Audite, peccatores, quique nondum hoc estis, ut esse possitis! deus melior inventus est, qui nec offenditur nec irascitur nec ulciscitur, cui nullus ignis coquitur in gehenna, cui nullus dentium frendor horret in exterioribus tenebris: bonus tantum est. Denique prohibet delinquere, sed litteris solis. In vobis est, si velitis illi obsequium subsignare^b; ut hono-

2. enim *bc.* 3. et *abcd.* ut *ABC.*

Cap. XXVII. a. transfunctoria] *Transfunctoria* vocat *perfunctoria*. Est autem *ICTis* *perfunctorium* quod levi cura fit et aliud agendo, dum videlicet non curamus ut aliquid bene fiat, sed tantum ut fiat.

Inde *perfunctorie* adverbium in crebro usu apud illos. (Rhen.) Adv. Valentin. cap. 6 „non erit delibatione *transfunctoria* expugnatio.“

b. obsequium subsignare] *Subsignare*

rem deo habuisse videamini; timorem enim non vult. Atque adeo ¹prae se ferunt Marcionitae quod deum suum omnino non timeant. Malus autem, inquiunt, timebitur, bonus autem ²diligetur. Stulte, quem ³dominum appellas, negas timendum, cum hoc nomen potestatis sit etiam timendae? At quomodo diliges, nisi timeas non diligere? Plane nec pater tuus est, in quem competat et amor propter pietatem et timor propter potestatem, nec legitimus dominus, ut diligas propter humanitatem et timeas propter disciplinam. Sic denique plagiarii^c diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur nisi iusta et ordinaria dominatio, diligere autem potest etiam adultera; sollicitatione enim constat, non auctoritate, et adulatione, non potestate. Quid denique adulantius quam delicta non exequi? Age itaque, qui deum non times quasi bonum, quid non in omnem libidinem ebullis, summum, quod sciam, fructum vitae^d omnibus qui deum non timent? Quid non frequentas tam sollemnes voluptates ⁴circi furentis et caveae saevientis et scenae lascivientis^e? Quid non et in persecutionibus statim oblata acerra^f animam negatione lucraris? Absit, inquis, absit. Ergo iam times delictum, et timendo probasti illum timeri qui prohibet delictum. Aliud est, si eadem dei tui perversitate quem non times observas, qua et ille quod non vindicat prohibet. Multo adhuc vanius, cum interrogati, Quid fiet peccatori cuique ⁵die illo? ⁶respondent abici illum quasi ab oculis. Nonne et hoc iudicio agitur? Iudicatur enim abiciendus, et utique iudicio damnationis; ⁷nisi si in salutem ⁸abiciatur peccator, ut et hoc deo optimo competat. Et quid erit abigi, nisi amittere id quod erat consecuturus ⁹si non abiceretur, id est salutem? Ergo salutis in detrimentum abicietur, et hoc discerni non poterit nisi ab irato et offenso et execute delicti, id est iudice.

Cap. XXVIII. Exitus autem illi abiecto quis? Ab igne, inquiunt, creatoris

Cap. XXVII. 1. se praeferunt (A)BC. 2. diligitur *cd. Vaticanus unus. diligitur reliqui.* 3. deum AB. 4. circumfurentis C. circumferentis AB. 5. die illo d., *Latinius.* dei illorum *Cabc.* die illorum B. deus illorum A. 6. respondebunt *Latinius.* 7. nisi si *ABcd. Vaticanus uterque.* nisi *Cab.* 8. abicietur AB. 9. nisi abiceretur A.

Tertulliano hic illic est concedere, tribuere, adstipulari. De Patient. cap. 1 „Philosophi — — tantum illi *subsignant*, ut cum inter sese variis sectarum libidinibus et sententiarum aemulationibus discordent.“ Cf. quae adnotavi de significato verbi *subscribere* ad De Idolol. cap. 23.

c. plagiarii] Cf. Desid. Herald. ad Arnob. p. 103.

d. fructum vitae] Cf. Desid. Herald. ad Apolog. cap. 6. p. 52 *Ebullire* autem est pro *fervere*.

e. circi furentis et caveae saevientis et scenae lascivientis?] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 38.

f. oblata acerra] Cf. Desid. Herald. ad Apolog. cap. 9. p. 63.

deprehendetur. Adeone nullum habet elementum vel in hanc causam provisum, quo peccatores suos vel sine saevitia releget, ne illos dedat creatori? Quid tunc creator? Credo, ¹sulphurationem eis gehennam ²praeparabit, ut blasphemis suis scilicet; nisi quod deus zelotes fortassean desertoribus adversarii ³sui parcat. O deum usquequaque perversum, ubique irrationalem, in omnibus vanum, atque ita neminem! cuius non statum, non condicionem, non naturam, non ullum ordinem video consistere, iam nec ipsum fidei eius sacramentum. Cui enim rei baptisma quoque apud eum exigitur? Si remissio delictorum est, quomodo videbitur delicta dimittere qui non videbitur retinere? Quia retineret, si iudicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolveret a morte qui non devinxit ad mortem? Devinxisset enim, si a primordio damnasset. Si regeneratio est hominis, quomodo regenerat qui non generavit? Iteratio enim non competit ei a quo quid nec semel factum est. Si consecutio est spiritus sancti, quomodo spiritum attribuet qui animam non prius contulit? Quia suffectura est quodammodo spiritus anima^a. Signat igitur hominem, nunquam apud se resignatum^b, lavat hominem, nunquam apud se coinquinatum, et in hoc totum salutis sacramentum carnem mergit^c exsortem salutis? Nec rusticus terram rigabit fructum non relaturam, nisi tam vanus ⁴quam deus Marcionis. Proinde ⁵cur tantam sive sarcinam sive gloriam ⁶infirmisimae aut indignisimae carni imponit sanctitatem? Quid dicam autem de disciplinae vanitate, qua sanctificat substantiam sanctam? Quid ⁷aut onerat infirmam aut exornat indignam? Quid non salute remunerat quam onerat vel exornat? Quid fraudat mercedem operis non ⁸rependens carni salutem? Quid et honorem sanctitatis in illa mori patitur?

Non tingitur apud illum caro, nisi virgo, nisi vidua, nisi Cap. XXIX. caelebs, nisi divortio^a baptisma mercata, quasi non etiam spadoni-

Cap. XXVIII. 1. sulphurationem *A(B)C*. 2. praeparavit *ABC*. 3. sui parcat *BCd*. sui pareat *A*. parcat *abc*. 4. ut deus *ABC*. 5. cur *d*, *Lalinius*. cum reliqui. 6. infirmissime aut indignissime imponit *AB*. 7. aut *d*, *Fulv. Ursinus*. autem reliqui. 8. rependens *abcd*. *Valicanus uterque*. reprehendens *ABC*.

Cap. XXVIII. a. suffectura est quodammodo spiritus anima.] Tanquam supposita spiritui sustinendo. Suffecturam dicit, quemadmodum contrario significato dicimus *praefecturam*. Itaque suffecturam tribuit animae, et intelligamus datam spiritui *praefecturam*. Sic libro de Anima [cap. 12.] animum dixit suggestum esse animae. (Rigalt.)

b. resignatum] Cf. adnott. ad De Virg. Veland. cap. 11.

c. totum salutis sacramentum carnem mergit] Augustinus libro I. de peccatorum meritis contra Pelagianos cap. 24 „Optime, inquit, Punici Christiani baptismum ipsum nihil aliud quam salutem vocant.“ (Rigalt.)

Cap. XXIX. a. nisi divortio] De hoc Marcionis errore agitur lib. De Praeser. cap. 33., et infra lib. IV. cap. 11 et 34., et alibi. (Fr. Iunius.)

bus ex nuptiis nata. Sine dubio ex damnatione coniugii institutio ista constabit. Videamus, an iusta, non quasi destructuri felicitatem sanctitatis, ut aliqui Nicolaitae^b assertores libidinis atque luxuriae, sed qui sanctitatem sine nuptiarum damnatione noverimus et sectemur et praeferamus, non ut malo bonum, sed ut bono melius. Non enim proicimus, sed deponimus nuptias, nec praescribimus, sed suademus sanctitatem, servantes et bonum et melius pro viribus cuiusque sectando, tunc denique coniugium exserte defendentes, cum inimice accusatur spurcitiae nomine in destructionem creatoris, qui proinde coniugium pro rei honestate benedixit ¹in crementum generis humani, quemadmodum et universum conditionis in integros et bonos usus. Non ideo autem et cibi damnabuntur quia operosius exquisiti in gulam committunt, ²ut nec vestitus ideo accusabuntur quia pretiosius comparati in ambitionem tumescunt. Sic nec matrimonii res ideo despiciuntur quia intemperantius diffusae in luxuriam inardescunt. Multum differt inter causam et culpam, inter statum et excessum. Ita huiusmodi non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, secundum censuram institutoris ipsius, cuius est tam, *Crescite et multiplicamini*, quam et, *Non adulterabis et uxorem proximi tui non concupisces, morte punientis et incestam, sacrilegam atque monstruosam in masculos et in pecudes libidinum insaniam*. Sed et si nubendi iam modus ³ponitur, quem quidem apud nos spiritalis ratio paraclito auctore defendit unum in fide matrimonium praescribens, eiusdem erit modum figere qui modum aliquando diffuderat, is colliget qui sparsit, is caedet silvam qui *I Cor. VII, 29.* plantavit, is metet segetem qui seminavit, is dicet, *Superest ut et qui uxores habent sic sint quasi non habeant, cuius et retro fuit Crescite et multiplicamini, eiusdem finis cuius et initium*. Non tamen ⁴ut accusanda caeditur silva, nec ut damnanda secatur seges, sed ut tempori suo parens. Sic et connubii res non ut mala securem et falcem admittit sanctitatis, sed ut matura defungi, ut ipsi sanctitati reservata, cui caedendo ⁵praestaret messem^c. Unde iam dicam deum Marcionis, cum matrimonium ut malum et impudicitiae negotium reprobat, adversus ipsam facere sanctitatem, cui videtur

Gen. I, 28.
Exod. XX, 14.

Lev. XX,
10. 13.

Cap. XXIX. 1. incrementum A. 2. tunc nec ABC. 3. imponitur *Vaticanus unus*. 4. ut accusanda *cd. Vaticanus unus*. accusanda *reliqui*. 5. praestaret messem *ego*. praestaret esse *ABCd*. praestat et esse *abc*.

b. aliqui Nicolaitae] Exempla pronominis *aliquis* sic additi nominibus propriis dedi ad Apolog. cap. 16.

c. cui caedendo praestaret messem.] Cui connubii rei caedendo sanctitas prae-

staret messem. Ita omnia sunt aperta. Male enim antea pro *messem* habebatur *esse*, ita ut verborum horum intellectus esset nullus.

studere. Materiam enim eius eradit, quia si nuptiae non erunt, sanctitas nulla est. Vacat enim abstinentiae testimonium, cum licentia eripitur, quoniam ita quaedam in diversis probantur. Sicut II Cor. XII, 9. et virtus in infirmitate perficitur, sic et abstinentia nubendi in facultate dinoscitur. Quis denique abstinens dicetur sublato eo a quo abstinendum est? Quae temperantia gulae in fame? Quae ambitionis repudiatio in egestate? Quae libidinis infrenatio in castratione? Iam vero sementem generis humani compescere ⁶totum^d nescio an hoc quoque optimo deo congruat. Quomodo enim salvum hominem volet quem vetat nasci, de quo nascitur auferendo? Quomodo habebit in quo bonitatem suam signet, quem esse non patitur? Quomodo diligit cuius originem non amat? Timet ⁷forsitan redundantiam subolis, ne laboret plures liberando, ne multos faciat haereticos, ne generosiores habeat Marcionitas ex Marcionitis. Non erit ⁸immanior duritia Pharaonis nascentium enecatrix. Nam ille animas adimit, hic non dat; ille aufert de vita, hic non admittit in vitam. Nihil apud ambos ⁹a homicidio differt, sub utroque homo interficitur, sub altero iam editus, sub altero edendus. Gratus esses, o dee^e haeretice, si isses in dispositionem creatoris^f, quod marem et feminam miscuit; utique enim et Marcion tuus ex nuptiis natus est. Satis haec de deo Marcionis, quem et definitiones^g unicae divinitatis et condiciones ¹⁰statuum eius omnino non esse ¹¹confirmant. Sed et totius opusculi series in hoc utique succedit. Proinde si cui minus quid videmur egisse, speret reservatum suo tempore, sicut et ipsarum scripturarum ¹²examinationem quibus Marcion ¹³utitur.

6. in totum d., Latinius, Fulv. Ursinus. 7. forsitan B. 8. humanior ABC. 9. a vita ABCabc. de vita d. 10. statum AC. statim B. 11. confirmantes, sed ABC. 12. examinatione C. examinatum AB. 13. utitur om. AB.

d. totum] Reposui librorum veterum scripturam. Nam totum pro in totum posuit etiam Ad Natt. I, 18. et De Oral. cap. 22. Et in Apolog. cap. 21., ubi scripsi „ut deo. Dudum Iudaeis“ celt. nunc vero malim scripsisse „ut deo dicam. Iudaeis“ celt., vel potius „ut deo: Tum Iudaeis“ celt. qui retinent totum interpretari solent in totum. Cf. Buenem. ad Lactant. Epit. cap. 61. p. 1317.

e. o dee] Vocativo dee abusus est

praeter Tertullianum h. l. etiam Prudent. Hamartig. v. 931.

f. si isses in dispositionem creatoris] Id est si obstitisses. Non enim Marcion fuisset natus. (Fr. Iunius)

g. quem et definitiones] Nam de his definitionibus tractatum fuit supra cap. 2. 3. 4. 5. 6 et 7., de condicionibus vero statuum eius inde a cap. 8. Scripturarum examinatio continetur lib. IV et V. (Fr. Iunius.)

ADVERSUS MARCIONEM

LIBER SECUNDUS.

Cap. I. **O**ccasio reformandi opusculi huius, cui quid acciderit primo¹ libellulo^a praefati sumus, hoc quoque contulit nobis, uti duobus deis adversus Marcionem retractandis suum cuique titulum et volumen distingueremus pro materiae divisione, alterum deum definientes omnino non esse, alterum defendentes digne deum esse, quatenus ita Pontico placuit alterum inducere, alterum excludere. Non enim poterat aedificare mendacium sine demolitione veritatis. Aliud subruere necesse habuit, ut quod vellet extrueret. Sic aedificat qui propria paratura caret^b. Oportuerat autem in hoc solum disceptasse, quod nemo sit deus ille qui creatori superducitur, ut falso deo depulso regulis certis et unicam et perfectam praescribentibus divinitatem nihil iam quaeretur in deum verum, quem quanto constaret esse sic quoque dum alium esse non constat, tanto^c qualemcunque sine controversia haberi deceret, adorandum² potius quam iudicandum, et demerendum magis quam retractandum, vel quam timendum ob severitatem. Quid enim amplius homini necessarium quam cura in deum verum, in quem, ut ita dixerim, inciderat, quia alius deus non erat?

Cap. II. **A**t nunc negotium patitur^a deus omnipotens, dominus et conditor universitatis. Ideo tantum opinor, quia a primordio¹ notus

Cap. I. 1. libellulo *d.*, *Vaticanus unus.* libello *reliqui.* 2. magis *AB.*

Cap. II. 1. natus *A(B).*

• Cap. I. a. libellulo] Ad Natt. I, 20 „quantum aperire potuerimus e pauculis istis *libellulis.*“

b. qui propria paratura caret.] Id est materiacione ad aedificandum comparata. (Fr. Iunius.)

c. quem quanto — — tanto] Notissima comparativi *magis* ellipsis. Cf. adnott. ad De Test. Animae cap. 2.

Cap. II. a. negotium patitur] Sic De Virg. Veland. cap. 1 „Proprium iam *negotium passus* meae opinionis“ cett. Item

est, quia nunquam latuit, quia semper illuxit, etiam ante Romulum ipsum, nedum ante Tiberium; nisi quod solis haereticis cognitus non est, qui ei negotium faciunt, propterea alium deum existimantes praesumendum, quia quem constat esse ²reprehendere magis possunt quam negare, de arbitrio sensus sui ³pensitantes deum, aliqui^b proinde ⁴atque si ⁵caecus^c vel ⁶fluitantibus oculis ideo alium solem praesumere velit mitiorem et salubriorem quia quem videat non videt. Unicus sol est, o homo, qui mundum hunc temperat, et quando non putas, optimus et utilis, et cum tibi acrior et infestior vel etiam sordidior atque corruptior, rationi tamen suae par est. Eam tu ⁷si perspicere non vales, iam nec ⁸ullius alterius solis, si qui fuisset, radios sustinere potuisses, utique ⁹maioris. Nam qui ¹⁰in inferiorem deum caecutis, quid in sublimiorem? Quin potius infirmitati tuae ¹¹parcis, nec in periculum extenderis, habens deum certum et indubitatum et hoc ipso satis visum, cum id primum conspexeris eum esse quem non scias nisi ex parte qua voluit ipse. Sed deum quidem ut sciens non negas, ut nesciens retractas, immo et accusas quasi sciens, quem si scires, non accusares, immo nec retractares. Reddens nomen illi negas substantiam nominis, id est ¹²magnitudinis quae deus dicitur, non tantam eam ¹³agnoscens, quantam si homo ¹⁴omnifariam nosse potuisset, magnitudo non esset. ¹⁵Esaias iam tum apostolus prospiciens haeretica corda, Quis, inquit, cognovit sensum domini, aut quis ¹⁶consiliarius^{les.XL,13 sq. Rom. XI, 34.} eius fuit? aut ad quem consultavit, aut viam intellectus et scientiae quis demonstravit ei? Cui et apostolus ¹⁷condicet^d, O profundum^{Rom. XI, 33.} divitiarum et sophiae dei, ut ininvestigabilia iudicia eius, utique dei iudicis, et ininvestigabiles viae eius, utique intellectus et scientiae, quas ei nemo monstravit, nisi forte isti censores divinitatis, dicentes, Sic non debuit deus, et, Sic magis debuit, quasi cogno-

2. reprehendendum ABC. 3. pensitant *Latinius*. 4. ac AB. 5. caecis *Salmasius*. 6. fluctuantibus AB. 7. si perspicere non valeas *Vaticanus unus*. perspicere non valens AB. 8. illius ABC. 9. maiores *Vaticanus unus*. 10. in om. ABd. 11. parcens A. 12. magnitudinis quae ABCabcd. magnitudinem qua *Latinius*. Probat hoc etiam *Fr. Iunius*. 13. cognoscens A(B). 14. omnifaria AB. 15. Esaias iam tum d., cum *Latinio* ex codice aliquo *Vaticano*. ipse enim AB. Ipse iam Cab. Ipse iam tunc c., ex *Vaticano uno*. 16. consiliarius eius ABCabc. illi consiliarius d. 17. condicet ABcd. *Vaticanus uterque*. contradicet Cab.

Ad Scapul. cap. 4 „Quod aliud negotium patitur Christianus nisi suae sectae?“ De verbo *patis* cf. adnot. ad Apolog. cap. 21.

b. aliqui] Vulgata distinctio est „pensitantes deum aliqui: proinde atque“ cett.

c. caecus] *Claud. Salmasius* in *Tertull.*

libr. De Pallio p. 134 sq. correxit „si caecis vel fluitantibus oculis“ cett. Non opus erat. Rigaltius ex libri I Adv. Marc. cap. 2 adfert locum gemellum „Lippien- tibus etiam singularis lucerna numerosa est.“

d. condicet] *Consentiet*. Cf. quae adnotavi ad *Scorpiac. cap. 14.*

I Cor. II, 11. sciat aliquis quae sint in deo nisi spiritus dei. Mundi autem ha-
 I Cor. I, 21. bentes spiritum, non agnoscentes ¹⁸ in sapientia dei per sapientiam
 deum, ¹⁹ consultiores sibimet videntur deo, quoniam sicut sapientia
 I Cor. I, 25. mundi stultitia est penes deum, ita et sapientia dei stultitia est
 et invalidum dei validius hominibus. Et ita deus tunc maxime
 magnus, cum homini pusillus, et tunc maxime optimus, cum ho-
 mini non bonus, et tunc maxime unus, cum homini duo aut plures.
 I Cor. II, 14. Quodsi a primordio homo animalis^e non recipiens quae sunt spi-
 ritus stultitiam existimavit dei legem, ut quam observare neglexit,
 Matth. XIII, 12. ideoque non habendo fidem etiam quod videbatur habere ademptum
 Luc. VIII, 18. est illi, paradisi gratia et familiaritas dei per quam omnia dei
 cognovisset si obedisset, quid mirum, si redhibitus materiae suae
 et in ergastulum terrae laborandae relegatus^f in ipso opere prono
 et devexo ad terram^g usurpatum ex illa spiritum mundi universo
 generi suo tradidit, duntaxat animali et haeretico^h, non recipienti
 quae sunt dei? Aut quis dubitabit ipsum illud Adae delictum ²⁰ hae-
 resim pronuntiare quod per ²¹ electionemⁱ suae potius quam divinae
 sententiae admisit? Nisi quod Adam nunquam figulo suo dixit,
 Non prudenter definxisti me. Confessus est seductionem. Non
 occultavit seductricem. Rudis ²² admodum haereticus fuit. Non
²³ obaudiit, non tamen blasphemavit creatorem, nec reprehendit
 auctorem, quem a primordio sui ²⁴ bonum et optimum invenerat,
 et ipse, si forte^k, iudicem ²⁵ fecerat a primordio.

Cap. III. Igitur oportebit ineuntes examinationem in deum notum, si
 quaeritur in qua condicione sit notus, ab operibus eius incipere,
 quae priora sunt homine, ut statim cum ipso comperta bonitas eius
 et exinde constituta atque praescripta aliquem sensum suggerat no-

18. in sapientia *cd.* in sapientiam *A.* insipientiam *Cab.* In *B.* verba Mundi autem
 — — in sapientia dei *sunt omissa.* 19. consultores *AB.* 20. haeresim
A(B)Cab. haeresin *cd.* 21. lectionem *AC.* 22. admodum *ABabcd.* *Gorziensis liber*
et Vaticanus uterque. adhuc *C.* 23. obaudiit *Vaticanorum unus.* 24. bonum
ABcd. *Vaticanus uterque.* et bonum *Cab.* 25. fecerat. A primordio igitur oportebit *cell.* *distinguit Fr. Iunius.*

e. homo animalis] *Ψυχικός.* Et statim explicat „non recipiens quae sunt spiritus.“ (Rigalt.)

f. in ergastulum terrae laborandae relegatus] De Pallio cap. 3 „pellitus orbi ut metallo datur.“, ad quae verba cf. quae adnotavi. Cf. etiam Lips. *Elect.* II, 15. p. 798. *Opp. ed. Vesal.*

g. prono et devexo ad terram] Dixerat Persius [Sat. II, 61.] „O curvae in terras animae et caelestium inanes!“ (Rigalt.)

h. duntaxat animali et haeretico] Itaque alios psychicos facit, alios haeticos, ut et in principio libri De Monogamia. Et tamen Adamum ipsum, quem psychicum vocat, mox appellabit haeticum. (Rigalt.)

i. per electionem] Cf. De Praescript. Haeret. cap. 6. Adde, si placet, *Desid. Herald. Digress.* II, 5. p. 286.

k. si forte] De hac locutione, proprie Tertullianea, adnotatum est ad De Corona cap. 5.

bis intellegendi qualiter sequens rerum ordinatio evaserit. Possunt autem discipuli Marcionis recognoscentes bonitatem dei nostri dignam quoque deo agnoscere per eosdem titulos per quos indignam ostendimus in deo illorum. Iam hoc ¹ipsum, quod materia est agnitionis suae, non apud alium invenit, sed de suo sibi fecit. Prima denique bonitas creatoris, qua se deus noluit in aeternum latere, id est, non esse aliquid cui deus cognosceretur. Quid enim tam bonum quam notitia et fructus dei? Nam etsi nondum apparerebat hoc bonum esse, quia nondum erat quicquam cui appareret, sed deus praesciebat quid boni appariturum esset, et ideo in suam summam commisit bonitatem^a, apparituri boni negotiatricem, non utique repentinam nec obventiciae bonitatis nec provocaticiae animationis, quasi exinde censendam quo coepit operari. Si enim ²ipsa constituit initium exinde quo coepit operari, non habuit initium ipsa cum fecit. Initio autem facto ab ea etiam ratio temporum nata est, utpote quibus distinguendis et notandis sidera et luminaria caelestia disposita sunt. Erunt enim, inquit, in tempora et menses et annos. Ergo nec tempus habuit ante tempus ³quae fecit tempus, sicut nec initium ante initium ⁴quae constituit initium. Atque ita carens et ordine initii et modo temporis de immensa et interminabili aetate censebitur, nec poterit repentina vel obventicia et provocaticia reputari, non habens unde reputetur, id est aliquam temporis speciem, sed ⁵et aeterna et deo ingenita et perpetua praesumenda ac per hoc deo digna, suffundens^b iam hinc bonitatem dei Marcionis, non dico initiis et temporibus, sed ipsa malitia creatoris posteriorem, si tamen malitia potuit a bonitate ⁶committi.

Igitur cum cognoscendo deo hominem prospexisset bonitas dei ipsius, etiam hoc praeconio suo addidit, quod prius domicilium homini commentata est, aliquam postmodum molem maximam, postmodum et maiorem, ut in magna tanquam in minore proluderet atque proficeret, et ita de bono dei, id est de magno, ad optimum quoque eius, id est ad maius habitaculum promoveretur. Adhibet operi bono optimum etiam ministrum, sermonem suum. ¹Eructavit, inquit, ²cor meum sermonem optimum. Agnoscat hinc primum

Cap. III. 1. ipso ABC. 2. ipsa ABCd. Vaticanus unus. ipse Cab. 3. qui AB. 4. qui AB. 5. et om. ABC. 6. committere ABC.

Cap. IV. 1. eructavit A. 2. cor meum verbum sermonem ABC.

Cap. III. a. commisit bonitatem] Commisit, hoc est reposuit, tempore suo scilicet promendum. (Rigalt.)

b. suffundens] Id est pudore confun-

dens. Saepissime verbum *suffundere* hac significatione occurrit in libris Tertulliani. Cf. quae adscripsi exempla ad Scorpiac. cap. 10.

fructum optimum utique optimae arboris Marcion. Imperitissimus rusticus quidem in malam bonam inseruit. Sed non valebit blasphemiae surculus; arescet cum suo artifice, et ita se bonae arboris natura testabitur. Aspice ad summam, qualia sermo ³fructificaverit.

Gen. I. Et dixit deus, Fiat, et factum est, et vidit deus, quia bonum, non quasi nesciens bonum, nisi videret, sed quia bonum, ideo videns, honorans et consignans et dispungens ^a bonitatem operum dignatione conspectus. Sic et benedicebat ⁴ quae benefaciebat, ut tibi totus deus commendaretur, bonus et dicere et facere. Maledicere adhuc sermo non norat, quia nec malefacere. Videbimus causas quae hoc quoque a deo exegerunt. Interim mundus ex bonis omnibus constitit, satis praemonstrans quantum boni pararetur illi cui prae- parabatur hoc totum. Quis denique dignus incolere dei opera quam ipsius imago et similitudo? Eam quoque bonitas et quidem operan- tior operata est, non imperiali verbo, sed familiari manu, etiam

Gen. I, 26 verbo blandiente praemisso, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Bonitas dixit, bonitas finxit ⁵ hominem de limo in tantam substantiam carnis ex una materia tot qualitatibus exstructam. Bonitas inflavit ⁶ animam, non mortuam, sed vivam. Bonitas praefecit universis fruendis atque regnandis, etiam cogno- minandis. Bonitas amplius delicias adiecit homini, ut, quam- quam totius orbis possidens, in amoenioribus moraretur trans- latus in paradysum ^b, iam tunc de mundo in ecclesiam. Eadem bo-
Gen. II, 18. nitas et adiutorium prospexit, ne quid non boni. Non est enim, inquit, bonum, solum esse hominem. Sciebat illi sexum Mariae ^c et deinceps ecclesiae profuturum. Sed et quam arguis legem, quam in controversias torques, bonitas erogavit ^d, consulens homini, quo deo adhaereret, ne non tam liber quam abiectus videretur, aequan- dus famulis suis, ceteris animalibus, solutis a deo et ex ⁷ fastidio

3. fructificavit *Vaticanus unus*. 4. qui *A*. 5. hominem *om. ABC*. 6. in animam *ABCab*. in eum animam *Fr. Iunius, ex lib. De Resurr. Carn. capp. 5 et 6*. 7. fastigio *bc*.

Cap. IV. a. dispungens] Id est exami- nans et probans, et ita quasi con- summans. De Monog. cap. 8 „Et Chri- stum quidem virgo enixa est, semel nuptura post partum, ut uterque titulus sanctitatis in Christi censu *dispungeretur*.“ Cf. etiam quae adscripti exempla ad Apolog. cap. 37.

b. translatus in paradysum] Libro de Paenitentia [cap 10] dixit ecclesiam esse in uno et altero. Illic igitur Adamum et Evam translatos fuisse ait in paradysum, de mundo in ecclesiam, addictum

a deo paradysum ecclesiae significans, ecclesiam vero iam tunc fuisse in uno et altero. (Rigalt.)

c. sexum Mariae] Etenim Maria virgo peperit Christum, hominum salutem. Unde et ecclesia virgo, sponsa Christi, parit Christianos. (Rigalt.)

d. erogavit] Id est largita est. Sed cum apud Tertullianum *erogare* ubique significet consumere, impendere, per- dere (cf. quae adnotata sunt ad Scorpiac. cap. 6.), rectius mihi h. l. *rogavit* corri- gendum esse videtur.

liberis^e, sed ut solus homo gloriaretur, quod solus dignus fuisset qui legem a deo sumeret, ⁸utque animal rationale intellectus et scientiae capax ipsa quoque libertate rationali contineretur, ei subiectus qui subiecerat illi omnia. Cuius legis observandae consilium bonitas pariter adscripsit: Qua die autem ederitis, morte mori- Gen. II, 17.
riemini. Benignissime enim demonstravit exitum transgressionis, ne ignorantia periculi negligentiam iuvaret obsequii. Porro^f si legis imponendae ratio praecessit, sequebatur etiam observandae, ut poena transgressionis adscriberetur, quam tamen evenire noluit qui ante praedixit. Agnosce igitur bonitatem dei nostri interim vel hucusque ex operibus bonis, ex benedictionibus bonis, ex indulgentiis, ex providentiis, ex legibus et ⁹praemonitionibus bonis et benignis.

Iam hinc ad quaestiones ¹omnes, o canes, quos foras apostolus expellit, ²latrantes in deum veritatis. Haec sunt argumentationum ossa, quae obroditis. Si deus bonus et praescius futuri et avertendi mali potens, cur hominem, et quidem imaginem et similitudinem suam, immo et substantiam suam, per animae scilicet censum^a, passus est labi de obsequio legis in mortem circumventum a diabolo? Si ³enim et bonus, qui evenire tale quid nollet, et praescius, qui eventurum non ignoraret, et potens, qui depellere valeret, nullo modo evenisset quod sub his tribus "condicionibus divinae maiestatis evenire non posset. Quod si evenit, absolutum est e contrario deum neque bonum credendum neque praescium neque potentem; siquidem in quantum nihil tale evenisset, si talis deus, id est bonus et praescius et potens, in tantum ideo ⁴evenit quia non talis deus. Ad haec prius est istas species in creatore defendere quae in dubium vocantur, bonitatem dico et praescientiam et potentiam. Nec immorabor huic articulo, praeeunte Io. X, 25.
definitione etiam ipsius Christi. Ex operibus ineundae ⁵probationes. Opera creatoris utrumque testantur, et bonitatem eius, qua bona, sicut ostendimus, et potentiam, qua tanta, et quidem ex nihilo. Nam et si ex aliqua materia, ut quidam volunt^b, hoc ipso tamen ex

8. ut aequae animal intellectus rationale et scientiae AB. 9. praemonitionibus ABCa.

Cap. V. 1. omnes, o canes abcd. omnes, canes ABC. 2. latrantes deum Casp. Barthius ad Statin Theb. I, 551. p. 188. 3. enim om. AB. 4. venit AC. 5. probationis ABC.

e. ex fastidio liberis] Id est quae animalia libera sunt et soluta lege, quia non aequae amavit, sed abiicit et fastidivit deus; quemadmodum ante dixit „ne non tam liber quam abiectus videretur.“ (Fr. Iunius.) Praeclara cogitatio, hominem ad deum pertinere, quatenus

mandatis a deo legibus adhaeret religionis observantia cultuque. (Rigalt.)

f. Porro] Atque, atenim, ex usu Tertulliani sermonis.

Cap. V. a. censum] Id est originem.

b. ut quidam volunt] Hermogenem respicit. Cf. lib. Adv. Hermog. cap. 32.

Cap. V.
Apo. XXII, 15.

nihilò, dum non id fuerunt quod sunt. Postremo vel sic magna, dum bona, vel sic deus potens, dum omnia ipsius, unde et omnipotens. De praescientia vero quid dicam, quae tantos habet testes quantos^c fecit prophetas? Quamquam quis praescientiae titulus in omnium auctore, qua universa utique disponendo praesciit et praesciendo disposuit? certe ipsam transgressionem, quam nisi⁶ praescisset, nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Igitur⁷ si et fuerunt in deo istae facultates prae quibus nihil mali evenire homini aut potuisset aut debuisset, et nihilominus evenit, videamus et hominis condicionem, ne per illam potius evenerit quod per deum evenire non potuit. Liberum et sui arbitrii et suae potestatis invenio hominem a deo institutum, nullam magis imaginem et similitudinem dei in illo animadvertens quam eiusmodi status formam. Neque enim facie et corporalibus lineis tam variis in genere humano ad uniformem deum expressus est, sed in ea substantia quam ab ipso deo traxit, id est⁸ animae ad formam dei⁹ respondentis, et arbitrii sui libertate et potestate signatus¹⁰ est. Hunc statum eius confirmavit etiam ipsa lex tunc a deo posita. Non enim poneretur¹¹ lex ei qui non haberet obsequium debitum legi in sua potestate, nec rursus comminatio mortis transgressioni adscriberetur, si non et contemptus legis in arbitrii libertatem homini deputaretur. Sic et in posteris legibus creatoris invenias, proponentis ante hominem bonum et malum, vitam et mortem, sed nec alias totum ordinem disciplinae per praecepta dispositum, avocante deo, et minante,¹² et exhortante, nisi et ad obsequium et ad contemptum libero et voluntario¹³ homine.

Cap. VI. Sed quoniam ex hoc iam¹ intellegimur eo struentes liberam hominis potestatem arbitrii sui ut quod ei² evenit non deo, sed ipsi debeat³ exprobrari, ne et tu hinc iam opponas non ita illum institui debuisse, si libertas et potestas arbitrii exitiosa futura esset, hoc quoque prius defendam ita institui debuisse, quo fortius commendem et ita institutum et digne deo institutum, potiore ostensa ea causa quae ita fecit institui. Bonitas dei⁴ et ratio eius huic quoque instituto patrocinaabuntur, in omnibus conspirantes apud deum nostrum. Nec ratio enim sine bonitate ratio est, nec

6. praestitisset AB. 7. et si B. 8. animae abcd. animam reliqui. 9. respondentis d., Latinius. spondentis ABCabc. 10. est om. AB. 11. ei lex AB. 12. et exhortante d. et hortante Fr. Iunius. exhortante ABCa. exhortanteve bc. 13. homine abcd. homini ABC.

Cap. VI. 1. intelligimur eo struentes d. intelligimus eos struentes reliqui. 2. evenit ABCcd. Vaticani duo. venit ab. 3. exprobrari A. 4. initio eius hic quoque AB.

c. tantos — quantos] Id est tot — quot, ex usu stili Tertulliani.

bonitas sine ratione bonitas, nisi forte penes deum Marcionis irrationaliter bonum, sicut ostendimus^a. Oportebat deum cognosci; bonum hoc utique et rationale. Oportebat dignum aliquid esse quod deum cognosceret: quid tam dignum prospici posset quam imago dei et similitudo? Et hoc bonum sine dubio et rationale. Oportebat igitur imaginem et similitudinem dei liberi arbitrii et suae potestatis institui in qua hoc ipsum imago et similitudo dei deputaretur, arbitrii scilicet libertas et potestas, in quam rem ea substantia homini accommodata est quae huius status esset, afflatus dei utique liberi⁵ et suae potestatis. Sed et alias quale erat ut totius mundi possidens homo non in primis animi sui possessione regnaret, aliorum dominus, sui famulus? Habes igitur et bonitatem dei agnoscere ex dignatione,⁶ et rationem ex dispositione. Sola nunc bonitas deputetur quae tantum homini largita sit, id est arbitrii libertatem. Aliud sibi ratio defendat in eiusmodi institutionem. Nam bonus natura deus solus. Qui enim quod est sine initio habet, non institutione⁷ habet illud, sed natura. Homo autem, qui totus ex institutione est, habens initium cum initio sortitus est formam qua esset, atque ita non natura in bonum dispositus est, sed institutione, non suum habens bonus esse, quia non natura in bonum dispositus est, sed institutione, secundum institutorem bonum, scilicet bonorum conditorem. Ut ergo bonum iam suum haberet homo, emancipatum sibi a deo, et fieret proprietas iam boni in homine et quodammodo natura, de institutione adscripta est illi quasi⁸ libripens emancipati a deo boni^b libertas et potestas arbitrii, quae efficeret bonum, ut proprium, iam sponte praestari ab homine, quoniam et hoc ratio bonitatis exigeret voluntarie exercendae, ex libertate scilicet arbitrii,⁹ non favente institutioni, non serviente, ut ita demum bonus consisteret homo, si secundum institutionem quidem, sed¹⁰ ex voluntate, iam bonus inveniretur, quasi de proprietate naturae, proinde¹¹ ut et contra malum (nam et illud utique deus providebat)¹² fortior homo praetenderet^c, liber scilicet et suae potestatis, quia si¹³ careret hoc iure, ut bonum quoque non voluntate¹⁴ obiret, sed neces-

5. et suae — — quale erat *om. AB.* 6. et *om. AB.* 7. habet illud *abcd.* habet id *AB.* est, habet illud *C.* 8. libri petisse mancipati *AB.* libripense mancipati *C.* 9. non favente institutioni *d., Latinus.* non favente institutionis *ABCabc.* favente institutioni *Fulv. Ursinus.* 10. et *AB.* 11. ut *om. AB.* 12. ut fortior *ABC.* 13. careret *d.* caperet *ABCabc.* 14. abiret *ABC.*

Cap. VI. a. sicut ostendimus.] Supra lib. I. cap. 23.

b. quasi libripens emancipati a deo boni] Abalienatio rerum mancipi, quae scilicet iure optimo haberi ac possideri poterant, fiebat per aes et libram. Ita-

que adhibebatur libripens quasi arbiter mancipationis. (Rigalt.) Cf. Rein s. v. *Mancipatio* in Pauly Encyclop. tom. IV. p. 1469 sqq.

c. praetenderet] V. adnott. ad De Pudic. cap. 17.

sitate, usurpabilis etiam malo futurus esset ex infirmitate servitii, proinde et malo sicut bono famulus. Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem concessa est illi, ut sui dominus constanter occurreret et bono sponte servando et malo sponte vitando, quoniam et alias positum hominem sub iudicio dei oportebat iustum illud efficere de arbitrii sui meritis, liberi scilicet. Ceterum nec boni nec mali merces iure pensaretur ei qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inventus, non voluntate. In hoc et lex constituta est, non excludens, sed probans libertatem de obsequio sponte praestando vel transgressione sponte committenda; ita in utrumque exitum libertas patuit arbitrii. Igitur si et bonitas et ratio dei invenitur circa libertatem arbitrii concessam homini, non oportet omissa prima definitione bonitatis atque rationis, quae ante omnem tractatum constituenda est, post factis praeiudicare non ita deum instituisse debuisse, ¹⁵ quia aliter quam ¹⁶ deum deceret evasit, sed dispecto, quia ita debuerit instituisse, salvo eo quod dispectum est cetera explorare. Ceterum^d facile est offendentes statim in hominis ruinam, antequam conditionem eius inspexerint, in auctorem referre quod accidit, quia nec auctoris examinata sit ratio. Denique et bonitas dei a primordio operum perspecta persuadebit nihil a deo mali evenire potuisse, et libertas hominis recogitata se potius ream ¹⁷ ostendet quod ipsa commisit^e.

Cap. VII.

Hac definitione omnia deo salva sunt, et natura bonitatis et ratio dispositionis et praescientiae et potentiae copia. Exigere tamen a deo debes et gravitatem summam et fidem praecipuam in omni institutione eius, ¹ ut desinas quaerere an deo nolente potuerit quid evenire. Tenens enim gravitatem et fidem dei boni, sed rationalibus institutionibus eius vindicandas, nec illud miraberis, quod deus non intercesserit adversus ea quae noluit evenire ut conservaret ea quae voluit. Si enim semel homini permiserat arbitrii libertatem et potestatem, et digne permiserat, sicut ostendimus, utique fruendas eas ex ipsa institutionis auctoritate permiserat, fruendas autem, quantum in ipso, secundum ipsum, id est secundum deum, id est in bonum (quis enim adversus se permittet aliquid?), quantum vero in homine, secundum motus libertatis ipsius (quis enim non hoc praestat ei cui quid semel frui prae-

15. quia d., *Latinius*. qui *ABCabc*. 16. deo *ABC*. 17. ostendet d., *Latinius*, *Fr. Iunius*. ostendit *ABCabc*.

Cap. VII. 1. ut (A)d., *Latinius*. et *BCabc*.

d. Ceterum] Alioquin. Cf. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 11.

e. quod ipsa commisit.] Eius quod ipsa commisit.

stat ut pro animo et arbitrio suo fruatur?). Igitur consequens erat uti deus secederet a libertate, semel concessa homini, id est contineret in ²ipso et praescientiam et praepotentiam suam, per quas intercessisse potuisset, quominus homo male libertate sua frui aggressus in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrii libertatem, quam ratione et bonitate permiserat. Denique puta intercessisse, puta rescidisse illum arbitrii libertatem, dum revocat ab arbore, dum ipsum circumscriptorem colubrum a congressu feminae arcet, nonne exclamaret Marcion, O dominum futilem, instabilem, infidelem, rescindentem quae instituit? Cur permiserat liberum arbitrium, si intercedit? Cur intercedit, si permisit? Eligat ubi semetipsum erroris notet, ³in institutione, an in rescissione. Nonne tunc magis deceptus ex impraescientia futuri videretur, cum obstitisset? et quod quasi ignorans quomodo evasurum esset indulserat, quis non diceret? Sed etsi praescierat male hominem institutione sua usurum, quid tam dignum deo quam gravitas, quam fides institutionum qualiumcunque? Vidisset homo, si non bene ⁴dispunxisset^a quod bene acceperat, ⁵ut ipse legi reus fuisset cui obsequi noluisset, non ut legislator ipse fraudem legi suae faceret, non sinendo praescriptum eius impleri. Haec dignissime peroraturus^b in creatorem, si libero arbitrio hominis ex providentia et potentia, quas exigit, obstitisset, nunc tibi insusurra pro creatore et gravitatem et patientiam et fidem, institutionibus suis functo ut et rationalibus et bonis.

Neque enim ad vivendum solummodo produxerat hominem, ut Cap. VIII. non ad recte vivendum, in respectu scilicet dei legisque ¹eius. Igitur vivere quidem ²illi ipse praestiterat ³facto in animam vivam, recte vero vivere demandarat admonito in legis obsequium. Ita non in mortem institutum hominem probat qui nunc cupit in vitam Ezech. XVIII, 23. restitutum, malens peccatoris paenitentiam quam mortem. Igitur sicut deus homini vitae statum induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit, et hoc non per infirmitatem, sicuti nec per ignorantiam, ne quid auctori imputaretur. Nam etsi angelus qui seduxit, sed liber et suae potestatis qui seductus est, sed imago et simili-

2. semetipso *cd. Vaticanus uterque apud Pamelium, Rhenanus. ipso ABCab.* 3. in *om. ABC.* 4. *dispunxisset d. depunxisset abc. depinxisset ABC. libri scripti Rhenani atque Pamelii.* 5. *ut ipse d., Latinius. ipse ABCabc.*

Cap. VIII. 1. *eius om. AB.* 2. *ille praestiterat AB.* 3. *factum A. factu B.*

Cap. VII. a. *dispunxisset]* Id est consummasset, absolvisset. Cf. supra Adv. Marc. II, 4 „*dispungens* bonitatem ope-

rum dignatione conspectus.“, ubi alios locos indicavi.

b. *peroraturus]* Cf. adnot. ad De Idol. cap. 7.

tudo dei fortior angelo, sed afflatus dei generosior spiritu materiali Ps. CIV, 4. quo angeli constiterunt. Qui facit, inquit, spiritus angelos et apparitores flammam ignis. Quia nec universitatem homini subiecisset infirmo dominandi et non potiori angelis, quibus nihil tale subiecit, sic nec legis pondus imposuisset, si gravis lex invalido sustinendi, nec quem excusabilem sciret nomine imbellicitatis, ⁴ eum definitione mortis convenisset^a; postremo non libertate nec potestate arbitrii fecisset infirmum, sed potius defectione earum. Atque adeo eundem hominem, eandem substantiam animae, eundem Adae statum eadem arbitrii libertas et potestas victorem efficit hodie de eodem diabolo, cum secundum obsequium legum eius administratur.

Quoquo tamen, inquis, ¹ modo substantia creatoris delicti capax invenitur, cum afflatus dei, id est anima, in homine deliquit, nec potest non ad ² originalem summam referri corruptio portionis. Ad hoc interpretanda erit qualitas animae. Inprimis tenendum quod Graeca scriptura signavit, afflatum^a nominans, non spiritum. Quidam enim de Graeco interpretantes non recogitata differentia nec curata proprietate verborum pro afflatu spiritum ponunt, et dant haereticis occasionem spiritum dei delicto infuscandi^b, id est ipsum deum. Et usurpata iam quaestio est. Intellege itaque afflatum minorem ³ spiritu esse^c, etsi de spiritu accidit, ut aurulam eius, non tamen spiritum. Nam et aura vento rarior, et si de vento aura, non tamen ventus aura. Capit^d etiam imaginem spiritus dicere flatum. Nam et ideo homo imago dei, id est spiritus; deus enim spiritus. Imago ergo spiritus ⁴ afflatus. Porro imago veritati non usquequaque adaequabitur. Aliud est enim secundum veritatem esse, aliud ipsam veritatem esse. Sic et afflatus cum imago sit spiritus, non potest ita imaginem dei ⁵ comparare, ut, quia veritas, id est

4. cum d. cum reliqui.

Cap. IX. 1. malo B. 2. originem d. 3. spiritum ABCab. 4. flatus d. 5. compariare Petr. Ciacconius. comparere A.

Cap. VIII. a. convenisset] Petiisset, aggressus esset. Ex usu Ictorum. Cf. adnott. ad Apolog. cap. 10.

Cap. IX. a. afflatum] Πνοήν, non πνεῦμα; et Latine interpretis vertit spiraculum, non spiritum, Genes. cap. 2.

b. infuscandi] Id est vitiandi labe atque corrumpendi. Utitur frequenter hoc vocabulo Septimius. De Anima cap. 3 „et purum aërem veritatis infuscant.“ Adv. Marc. IV, 27 „Sed haec omnia ad infuscandum creatorem ingerebat saevum“ cett. Eodem libro cap. 28 „si per haec severitatem eius infuscat.“ Adv. Marc. II, 22 „quantitas et qualitas muneris in-

fuscabit divitem et regem, an delectabit titulus officii?“ De Resurr. Carnis cap. 9 „Tene scripturas quibus caro infuscatur, tene etiam quibus inlustratur.“ Ibid. cap. 6 „ad infuscandam originem carnis.“ Adv. Marc. II, 20 „quae relucen-tem bonitatem creatoris infuscent.“ Cf. Barth Adverss. p. 1138.

c. Intellege itaque afflatum minorem spiritu esse] Hunc locum pertractat Lipsius Physiol. Stoic. III, 9. p. 985. Opp. ed. Vesal.

d. Capit] Ἐνδέχεται. Cf. adnott. ad Apolog. cap. 17. De Fuga in Persecut. cap. 1.

spiritus, id est deus, sine delicto est, ideo et afflatus, id est imago, non debuerit admisisse delictum. In hoc erit imago minor veritate et afflatus spiritu inferior, habens illas utique lineas dei, qua immortalis anima, qua libera et sui arbitrii, qua praescia plerumque, qua rationalis, capax intellectus et scientiae, tamen et in his imago, et non usque ad ipsam vim divinitatis, sic nec usque ad integritatem a delicto, quia hoc soli deo cedit, id est veritati, et hoc solum imagini non licet. Sicut enim imago, cum omnes lineas exprimat veritatis, ⁶vi tamen ipsa caret, non habens motum, ita et anima, imago spiritus, solam vim eius exprimere non valuit, id est non delinquendi ⁷felicitem^e. Ceterum non esset anima, sed spiritus, nec homo, qui animam sortitus est, sed deus. Et alias autem non omne quod dei erit deus habebitur, ut exostules deum et afflatum, id est vacuum a delicto, quia dei sit afflatus. Nec tu enim si in tibiam flaveris, hominem tibiam feceris, quamquam de anima tua flaveris, sicut et deus de spiritu suo. Denique cum manifeste scriptura dicat flasse deum in faciem hominis, et factum Gen. II, 7. hominem in animam vivam, non in spiritum vivificantem, separavit eam a conditione factoris. Opus enim aliud sit necesse est ab artifice, id est inferius artifice. Nec urceus enim factus a figulo ipse erit figulus, ita nec afflatus factus a spiritu ideo erit spiritus. Ipsum quod anima vocitatus est flatus. Vide etiam ne de afflatus condicione transierit in aliquam deminutiorem qualitatem. Ergo, inquis, dedisti animae infirmitatem supra negatam. Plane cum illam exigis deo parem, id est delicti immunem, dico infirmam. Cum vero ad angelum provocatur, fortiolem defendam necesse est domi- Hebr. I, 14. num universitatis, cui iam angeli administrant, qui etiam angelos I Cor. VI, 3. iudicaturus est, si in dei lege constiterit, quod in primordio noluit. Hoc ipsum ergo potuit afflatus dei admittere; potuit, sed non debuit. Potuisse enim habuit^f ⁸per substantiae exilitatem, qua afflatus, non spiritus, non debuisse autem per arbitrii potestatem, qua liber, non servus, adsistente amplius demonstratione non delinquendi, sub comminatione moriendi, qua substrueretur substantiae exilitas et regeretur sententiae libertas. Itaque non per illud

6. vita tamen *Semlerus*. 7. felicitatem *Cabed. Vaticanus uterque*. facilitatem *AB*. facultatem *Iac. Pamelius*. 8. si per *AB*.

e. non delinquendi felicitatem.] Fallitur Pamelius, qui suspicatus est legendum *non delinquendi facultatem*. Nam vim spiritus auctor definit facultatem seu vim spiritus hoc modo, quod felicitas sit non delinquendi, id est quae nunquam delinquat nec possit delinquere.

Quanto frigidius esset, obsecro, si facultatem non delinquendi Tertullianus diceret? (Fr. Iunius.)

f. Potuisse enim habuit] De hac structura cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 12.

iam videri potest anima deliquisse quod illi cum deo affine est, id est per afflatum, sed per illud quod substantiae accessit, id est per liberum arbitrium, a deo quidem rationaliter attributum, ab homine vero qua voluit agitatum. Quodsi ita se ⁹habent, omnis iam dei dispositio de mali ¹⁰exprobatione purgatur. Libertas enim arbitrii non ei culpam suam respuet a quo data est, sed a quo non ut debuit administrata est. Quod denique malum describes creatori? Si delictum hominis, non erit dei quod est hominis, nec idem habendus est delicti auctor qui invenitur interdictor, immo et condemnator. Si mors malum, nec mors comminatori suo, sed contemptori faciet invidiam^s, ut auctori. Contemnendo enim eam fecit, non utique futuram si non contempsisset.

Cap. X. Sed ¹et si ab homine in diabolum transcripseris mali elogium^a, ²ut in instinctorem delicti, uti sic quoque in creatorem dirigas culpam ut in auctorem diaboli, qui ³facit angelos ⁴spiritus, ergo quod factus a deo est, id est angelus, id erit eius qui fecit, quod autem factus a deo non est, id est diabolus, id est delator, superest ut ipse sese fecerit, deferendo de deo^b, et quidem falsum, primo, quod deus illos ex omni ligno edere vetuisset, dehinc, quasi morituri non essent, si edissent, tertio, quasi deus illis invidisset divinitatem. Unde igitur ⁵malitia mendacii et fallaciae in homines et infamiae in deum? A deo utique non, qui et angelum ex forma operum bonorum instituit bonum. Denique sapientissimus omnium editur, antequam diabolus; nisi malum est sapientia. Et si evolvas Ezechielis prophetiam, facile animadvertes tam institutione bonum angelum illum quam sponte corruptum. In ⁶persona enim principis Sor ad diabolum pronuntiatur, Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis, sume plañctum super principem Sor, ⁷et dices, Haec dicit dominus: Tu es resignaculum^c similitudinis, qui scilicet integritatem imaginis et similitudinis ⁸resignaveris, corona decoris (hoc ut eminentissimo angelorum, ut archangelo, ut sapientissimo omnium) in deliciis paradisi dei tui natus es; illic enim,

Ezech.
XXVIII,
11—16.

9. habent *ABCabcd.* habet *Leopoldus.* 10. exprobatione *A.*, pro more.

Cap. X. 1. etsi non ab homine *ABC.* etsi nunc ab homine *Fr. Iunius.* 2. ut in instinctorem *d.* ut instinctorem *Cabc.* ut institutorem *AB.* 3. facit *ABCd. Vaticani duo.* fecit *Cab.* 4. sp̄ *AB.* 5. malitiae et fallaciae *AB.* 6. persona *cd. Vaticani duo.* personam *reliqui.* 7. et dices ei, Haec dicit dominus, Tu resignaculum *Latinius.* 8. resignaveris, plenus sapientia, corona decoris *cd.*

g. faciet invidiam] Cf. adnott. ad De Orat. cap. 5. et ad Apolog. cap. 40.

Cap. X. a. transcripseris mali elogium] Cf. supra lib. I. cap. 22 „totum denique creatoris elogium in illum rescribetur.“

b. deferendo de deo] Adfertur ratio cur *διάβολος* delator appelletur et sequentibus confirmatur. (Fr. Iunius.)

c. resignaculum] De hac scriptura deque eius interpretatione cf. Hieronymum ad haec verba Ezechielis.

ubi deus in secunda animalium figurae formatione angelos fecerat. Lapidem optimum indutus ⁹es, sardium, ¹⁰topazium, smaragdum, carbunculum, sapphirum, iaspin, ¹¹lyncurium, achaten, amethystum, chrysolithum, beryllum, ¹²onychinum, et auro replesti horrea tua et thesauros tuos. Ex qua die conditus es, cum ¹³Cherub imposui^d te in monte sancto dei, fuisti in medio lapidum igneorum, fuisti invituperabilis in diebus tuis, ex qua die conditus es, donec inventae sunt laesurae tuae; de multitudine negotiationis tuae promas tuas replesti, et deliquisti, et cetera, quae ad suggillationem angeli, non ad illius principis, proprie pertinere manifestum est, eo quod nemo hominum in paradiso dei natus sit, ne ipse quidem Adam, translatus potius illuc, nec cum ¹⁴Cherub impositus in monte sancto dei, id est in sublimitate caelesti, de qua ¹⁵satanam dominus quoque decidisse testatur, nec inter lapides igneos demoratus, inter gemmantes siderum ardentium radios, unde etiam quasi fulgur Luc. X, 18. deiectus est satanas. Sed ipse auctor delicti in persona peccatoris viri denotabatur, retro quidem invituperabilis a die conditionis suae, a deo in bonum conditus, ut a bono conditore invituperabilium conditionum, et excultus omni gloria angelica, et apud deum constitutus, qua bonus apud bonum, postea vero a semetipso translatus in malum. Ex quo enim, inquit, apparuerunt laesurae tuae^e, illi eas reputans, quibus scilicet laesit hominem ¹⁶eiectum a dei obsequio, et ex illo deliquit ex quo delictum seminavit, atque ita exinde negotiationis, id est malitiae, suae multitudinem exercuit, delictorum ¹⁷scilicet censum^f, non minus et ipse liberi arbitrii institutus, ut spiritus. Nilil enim deus ¹⁸proximum sibi non libertate eiusmodi ordinasset. Quem tamen ¹⁹et praedammando ²⁰testatus est ab institutionis forma libidine propria conceptae ultro malitiae

9. est *ABCab*. 10. topalium *AB*. 11. lyneurium *d*. Lyncurrium *Fuly. Ursius*. ligurium *ABCabc*. 12. onychinum *ABCad. Vaticani duo*. onyehium *bc*. 13. Cherub imposui *ego*. eherubin posui *ABCa*. eherubim posui *b*. cherub posui *cd*. 14. Cherub impositus *ego*. eherubin positus *ABCa*. eherubim positus *b*. eherub positus *cd*. 15. satanam *Aabcd*. satanan *C*. 16. eieetum a dei obsequio *d*, *Petr. Ciacconius*. electum a dei obsequio *Cabc*. electum a deo obsequio *AB*. electum ad dei obsequium *Latinius*. 17. seilicet censum *ego*. scilicet et censuum *reliqui*. 18. proprium proximum *B*. 19. non *B*. 20. testas est *AB*.

d. imposui] Ita correxi vulgatam *cum Cherubin posui*. Et *cum Cherubim imposui* legitur etiam apud Tichon. reg. 7. p. 66. g., teste Sabaterio.

e. laesurae tuae] *Ἀδικήματα ἔν σοι*. Hieronymus habet „iniquitates in te.“

f. delictorum scilicet censum] Ita corrigendum erat. Si enim *censuum* retineretur, non aliter explicari posset quam

criminum vel *reatus*; sed hac significatione id quidem vocabulum quin apud ullum vel sequioris aevi scriptorem reperiatur vehementer dubito. Scripsi igitur *censum* et delevi voculam *et*, ut quam accrevisse apparet a praegresso vocabulo *scilicet*. Quod in Priorii editione extat *sensuum*, error est typographi.

exorbitasse, et commeatum^s 21 operationibus eius admetiendo rationem bonitatis suae egit, eodem consilio differens extinctionem diaboli quo hominis restitutionem. Certamini enim dedit spatium, ut et homo eadem arbitrii libertate elideret inimicum qua 22 succiderat illi, probans suam, non dei culpam, et ita salutem digne per victoriam recuperaret, et diabolus amarius puniretur ab eo quem eliserat ante devictus, et deus tanto magis bonus inveniretur, sustinens hominem gloriosorem in paradisum ad licentiam decerpendae arboris vitae iam de vita regressurum.

Cap. XI. Igitur usque ad delictum hominis deus a primordio tantum bonus, exinde iudex et severus et, quod Marcionitae volunt, saevus.

Gen. III, 16. Statim mulier in doloribus parere et viro servire damnatur, sed quae ante sine ulla contristatione per benedictionem incrementum generis audierat, Crescite, tantum^a, et multiplicamini, sed quae in adiutorium masculo, non in servitium fuerat destinata. Statim et

Gen. III, 18. terra maledicatur, sed ante benedicta. Statim tribuli et spinae, sed ante foenum et herbae et arborum fructuosa. Statim sudor et labor panis, sed ante ex omni ligno victus immunis et alimenta secura. Exinde homo ad terram, sed ante de terra; exinde ad mortem, sed ante ad vitam; exinde in scortis vestibus, sed ante sine scrupulo nudus. Ita prior bonitas dei secundum naturam, 1 severitas posterior secundum causam. Illa ingenita, haec accidens; illa propria, haec accommodata; illa edita, haec adhibita. Nec natura enim inoperatam debuit continuisse bonitatem, nec causa dissimulatam evasisse severitatem. Alteram sibi, alteram rei deus praestitit. Incipe nunc etiam iudicis statum ut affinem mali arguere, qui idcirco alium deum somniasti, solummodo bonum, quia non potes iudicem; quamquam et illum ut iudicem ostendimus. Aut si non iudicem, certe perversum ac vanum disciplinae non vindicandae, id est non iudicandae, constitutorem. Non reprobas autem deum iudicem, qui non iudicem deum probas. Ipsam sine dubio iustitiam accusare debebis, quae iudicem praestat, aut 2 et eam in species malitiae deputare, id est iniustitiam in titulos bonitatis adscribere. Nunc enim iustitia malum, si iniustitia bonum. Porro cum cogaris iniustitiam de pessimis pronuntiare, eodem iugo urgeris iustitiam

21. ex operationibus AB. 22. succiderat *abcd. Vaticani duo.* succederat AB. succederet C.

Cap. XI. 1. severior posteritas ABC. 2. det eam ABC. eam liber Gorziensis.

g. commeatum] Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 9.

Cap. XI. a. tantum] Hoc tantum trahe

ad audierat. Nam excludit illud quod postea dicitur, deum legem dolorum indixisse.

de optimis censere. Nihil enim aemulum^b mali non bonum, sicut et boni aemulum nihil non malum. ³Igitur quanto malum iniustitia, tanto^c bonum iustitia. Nec species solummodo, sed tutela reputanda bonitatis, quia bonitas, nisi iustitia regatur ut iusta sit, non erit bonitas, si iniusta sit. Nihil enim bonum quod iniustum, bonum autem omne quod iustum.

Ita si societas et conspiratio bonitatis atque iustitiae, ¹separationem earum non potes cavere^a. Quo ore constitues diversitatem duorum deorum, in separatione seorsum deputans deum bonum et seorsum deum iustum? Illic consistit bonum ubi et iustum. A primordio denique creator tam bonus quam et iustus. Pariter utrumque processit. Bonitas eius operata est mundum, iustitia ²modulata est, quae etiam tum mundum iudicavit ex bonis faciendum quia cum bonitatis consilio iudicavit. Iustitiae opus est, quod inter lucem et tenebras separatio pronuntiata est, inter diem et noctem, inter caelum et terram, inter aquam superiorem et inferiorem, inter maris ³coetum et aridae molem, inter luminaria maiora et minora, diurna atque nocturna, inter marem et feminam, ⁴inter arborem agnitionis mortis et vitae, inter orbem et paradisum, inter aquigena et terrigena animalia. Omnia ut bonitas concepit, ita iustitia distinxit. Totum hoc iudicato dispositum et ordinatum est. Omnis situs, habitus elementorum, effectus, motus, status, ortus, occasus singulorum iudicia sunt creatoris. Ne putes eum exinde iudicem definiendum quo malum coepit, atque ita iustitiam de causa mali offusces^b. His enim modis ostendimus eam cum autrice omnium bonitate prodisse, ut et ipsam ingenitam deo et naturalem nec obventiciam deputandam quae in domino inventa sit arbitratrix operum eius.

3. Igitur — — iustitia. Nec om. AB.

Cap. XII. 1. separationem earum non potes cavere ego. separationem earum non potest capere d., *Latinus*. separationem earum non potes carere *ABCabc*. separationem eorum non potest carere *liber Pithoei*. separationem earum non potest currere *Fulv. Ursinus*. 2. moderata est *A. m. sec.* 3. cetum *Cab.* tetum *AB.* 4. et inter *Ca.*

b. aemulum] Id est inimicum, ex usu Septimii. Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

c. quanto — tanto] Ellipsis comparativi *magis*, cuius infinitus in Septimii libris exemplorum numerus. Interim cf. quae adscripsi ad De Testim. Animae cap. 2., et ad De Virg. Veland. cap. 17.

Cap. XII. a. separationem earum non potes cavere.] Ita correxi haec verba. Cavere est statuere. Latini emendationi,

quam recepit Rigaltius, nonnihil patrocinatur scriptura librorum veterum supra cap. 6., ubi habent *caperet pro careret*.

b. offusces.] Id est ignominia afficias. Ad Nat. 1, 10 „potiore habita religione per Caesarem deierandi, quod et ipsum pertinet ad *offuscationem* deorum vestrorum.“ De Resurr. Carnis cap. 43 „manifestum hoc quoque est non pertinere ad *offuscationem* carnis.“ De Spectac. cap. 22 „Quale iudicium est, ut ob ea quis *offuscetur* per quae promeretur?“

Cap. XIII. At enim ut malum postea erupit atque inde iam coepit bonitas dei cum adversario agere, ¹aliud quoque negotium eadem illa iustitia dei nacta est iam secundum ²aversionem dirigendae bonitatis^a, ut seposita libertate eius^b, qua et ultro deus bonus, pro meritis cuiusque pensetur, dignis offeratur, indignis denegetur, ingratis auferatur, proinde omnibus aemulis vindicetur. Ita omne hoc iustitiae opus procuratio bonitatis est; quod iudicando damnat, quod damnando punit, quod, ut ³dicitis, saevit, utique bono, non malo proficit. Denique timor iudicii ad bonum, non ad malum confert. Non enim sufficebat bonum per semetipsum commendari, iam sub adversario laborans. Nam et si commendabile per semetipsum, non tamen et conservabile, quia expugnabile iam per adversarium, nisi vis aliqua praeesset timendi, quae bonum etiam nolentes appetere et custodire compelleret. Ceterum tot illecebris mali expugnantibus bonum quis illud appeteret quod impune contemneret? ⁴Quis custodiret quod sine periculo amitteret? Legis mali viam latam et multo frequentiore: nonne omnes ⁵illa laberentur, si nihil in illa timeretur? Horremus terribiles minas creatoris, et vix a malo avellimur. Quid, si nihil minaretur? Hanc iustitiam malum ⁶dices, quae malo non favet? Hanc bonum negabis, quae bono ⁷prospicit? ⁸Qualem oportet deum velles? qualem malle expediret, sub quo delicta gauderent, cui diabolus illuderet. Illum bonum iudicares deum qui hominem posset magis malum facere securitate delicti? Quis boni auctor, nisi qui ⁹et exactor? Proinde quis mali extraneus, nisi qui et inimicus? Quis inimicus, nisi qui ¹⁰et expugnator? ¹¹Quis expugnator, nisi qui et punitor? Sic totus deus bonus est, dum pro bono omnia est. Sic denique omnipotens, quia et iuvandi et laedendi potens. Minus est tantummodo prodesse, quia non aliud quid possit ¹²quam prodesse. De eiusmodi^c qua fiducia

Math. VII, 13.

Cap. XIII. 1. id *A(m. sec.)B.* ad *A. m. pr.* 2. aversionem *Ios. Scaliger.* 3. dicitur *AB.* 4. Quis — — amitteret *om. AB.* 5. illa laberentur *d.* illaberentur *reliqui.* 6. dicas *A.* 7. non prospicit *BC.* 8. Qualem oportet deum velles? qualem malle expediret *ego.* Qualem oportet deum velles? qualem malles? Expediret *ABCabc.* Non qualem oportet deum velles; qualem malles expediret? *d.* Qualem oportet deum velles? quales malles expediret? *liber Pithoei, apud Rigaltium.* Qualem oportet deum, vel qualem malles expediret? *Latinius. Probavit Fr. Iunius, et Semlerus recepit.* 9. et *om. AB.* 10. et *om. AB.* 11. Quis expugnator *om. AB.* 12. eum *A.* cum *C.*

Cap. XIII. a. dirigendae bonitatis] Hoc est dirigendae bonitatis prout mentem quisque suam ad dei bonitatem advertit. (Rigalt.)

b. ut seposita libertate eius] Sic habent exemplaria, nec inconcinne explicabitur in hunc sensum: ut seposita

divinae bonitatis liberalitate, qua et ultro deus bonus est, iam divina illa bonitas pro meritis cuiusque pensetur. (Rigalt.)

c. De eiusmodi] Genitivus *eiusmodi* et *huiusmodi* Septimius utitur substantive. V. adnot. ad De Baptismo cap. 12.

bonum sperem, si hoc solum potest? quomodo innocentiae mercedem secter, si non et nocentiae ¹³spectem? Diffidam necesse est, ne nec alteram partem ¹⁴remuneretur qui utramque non valuit. Usque adeo iustitia etiam plenitudo est divinitatis ipsius, exhibens deum perfectum et patrem et dominum, patrem clementia, dominum disciplina, patrem potestate blanda, dominum severa, patrem diligendum pie, dominum timendum necessarie, diligendum, quia malit misericordiam quam sacrificium, et timendum, quia nolit peccatum, diligendum, quia malit paenitentiam peccatoris quam mortem, et timendum, quia nolit peccatores sui iam non paenitentes. Ideo lex utrumque definit: Diliges deum, et, Timebis deum. Aliud obsecutori proposuit, aliud exorbitatori.

Hos. VI, 6.

Ezech. XXXIII, 11.

Matth. XXII, 37 sqq.

Ad omnia tibi occurrit deus, idem percutiens, sed et sanans, mortificans, sed et vivificans, humilians, sed et sublimans, condens mala, sed et pacem faciens, ut etiam et ¹hinc respondeam haereticis. Ecce ²enim, inquit, ipse se conditorem profitetur malorum, dicens, Ego sum qui condo mala. Amplexi enim vocabuli communionem duas malorum species in ambiguitate turbantem, quia mala dicuntur et delicta et supplicia, passim volunt eum conditorem intellegi malorum, ³ut malitiae auctor renuntietur. Nos autem adhibita distinctione utriusque formae, separatis malis ⁴delicti et malis supplicii, malis culpae et malis poenae, suum cuique parti ⁵definimus auctorem, malorum quidem peccati et culpae diabolum, malorum vero supplicii et poenae deum creatorum, ut illa pars malitiae deputetur, ista iustitiae mala ⁶condentis iudicia adversus mala ⁷delicti. De his ergo creator profitetur malis quae congruunt iudici. Quae quidem illis mala sunt quibus rependuntur, ceterum suo nomine bona, qua iusta, et bonorum defensoria et delictorum inimica, atque in hoc ordine deo digna. Aut proba ea iniusta, ut probes malitiae deputanda, id est iniustitiae mala, quia si iustitiae erunt, iam mala non erunt, sed bona, malis tantummodo mala, quibus etiam directo bona pro malis damnantur. Constitue igitur iniuste hominem divinae legis voluntarium contemptorem id retulisse quo ⁸voluit caruisse, iniuste malitiam aevi illius imbribus, dehinc et ignibus caesam, iniuste Aegyptum foedissimam, superstitiosam, amplius hospitis populi conflictatricem, decemplici castigatione per-

Cap. XIV.

Ies. XLV, 7.

13. spectem bcd., ex emendatione Beati Rhenani. speciem ABCa. Gorziensis liber et Hirsauensis. 14. remuneret Vaticanus unus.

Cap. XIV. 1. hinc d. hic reliqui. 2. enim om. AB. 3. ut et malitiae iniuste auctor c., ex uno Vaticano. 4. delictis et malis suppliciis ABC. 5. defendimus Vaticanus unus. 6. condentis ABCcd. Vaticani duo. condenti ab. 7. delicti ABCcd. Vaticani duo. delicta ab. 8. noluit C.

Num.
XI. XXI.

cussam. Indurat cor Pharaonis: ⁹sed meruerat in ¹⁰exitium subministrari^a qui iam negaverat deum, qui iam legatos eius ¹¹totiens superbus excusserat, qui iam populo laborem operis adiecerat, postremo qua Aegyptius, olim deo reus fuerat gentilis idololatriae, ibin et crocodilum citius colens quam deum vivum. ¹²Impendit^b

II Reg.
II, 23 sqq.

et ipsum populum, sed ingratum. Immisit et pueris ursos, sed irreverentibus in prophetam.

Cap. XV.

Iustitiam ergo primo iudicis ¹dispice^a, cuius si ratio constiterit, tunc et severitas, et per quae severitas decurrit, rationi et iustitiae reputabuntur^b. Ac ne pluribus immoremur, ²asserite causas ceteras quoque, ut sententias condemnetis, excusate delicta, ut iudicia reprobetis. Nolite reprehendere iudicem, sed revincite malum iudicem. Nam ³et si patrum delicta ⁴de filiis exigebat, duritia populi talia remedia compulerat^c, ut vel posteritatibus suis prospicientes legi divinae obedirent. Quis enim non magis filiorum salutem quam suam curet? Sed et si benedictio patrum semini quoque eorum destinabatur, sine ullo adhuc merito eius, cur non et reatus patrum in filios quoque redundaret? Sicut gratia, ita et offensa; ut per totum genus et gratia decurreret et offensa, salvo eo quod

Ier. XXXI, 29.

postea decerni habebat^d, non dicturos acidam uvam patres manducasse et filiorum dentes obstupuisse, id est non sumpturum patrem delictum filii, nec filium delictum patris, sed unumquemque delicti sui reum futurum, ut post duritiam populi duritia legis edomita iustitia iam non genus, sed personas iudicaret. Quamquam si evangelium veritatis accipias, ad quos pertineat sententia reddentis in filios patrum delicta cognosces, ad illos scilicet qui hanc ultro sibi sententiam fuerant irrogaturi, Sanguis illius super capita nostra et filiorum nostrorum. ⁵Hoc itaque omnis providentia dei censuit quod iam audierat.

Matth.
XXVII, 25.

9. sed *abcd.* et *ABC.* 10. exitum *Vaticanus unus.* 11. totiens *AB.* toties *reliqui.* 12. Impendit *d.*, *Desid. Heraldus in Tertull. Apolog. p. 189.* Impedit *reliqui.*

Cap. XV. 1. *dispice A(B)C.* 2. *asseritas causas — — condemnet excusatis — — reprobet AB.* 3. *ctsi cd. et ABCab.* 4. *ex bcd.* 5. *Hac ABC. Probat Fr. Iunius.*

Cap. XIV. a. in exitium subministrari] Cf. Apolog. cap. 2 „Suspecta sit vobis ista perversitas, ne qua vis lateat in occulto, quae vos adversus formam, adversus naturam indicandi, contra ipsas quoque leges ministret.“

b. Impendit] Cf. adn. ad Apolog. cap. 44.

Cap. XV. a. dispice] De hoc verbo adnotavi ad De Corona cap. 7.

b. reputabuntur] Verbo *reputare* Tertullianus non semel utitur quemadmodum *deputare*, id est pro *tribuere*. Cf. quae dedi exempla ad De Orat. cap. 7.

c. compulerat] Id est necessaria fecerat. Nisi malueris *compellere remedia* hic accipere pro *compellere ad remedia*, quemadmodum Rhenanus indicavit. Rectius tamen, ni fallor, rescripseris *in talia remedia compulerat*, praepositione *in* repetita ex latebris suis ultimae syllabae vocabuli *populi*.

d. decerni habebat] Structurae verbi *habere* cum infinito, usitatissimae in scriptis Tertulliani, exempla adscripsi ad De Fuga in Persecut. cap. 12.

Bona igitur et severitas quia iusta, si bonus iudex, id est Cap. XVI.
iustus. Item cetera bona per quae opus bonum currit bonae severitatis, sive ira sive aemulatio sive saevitia. Debita enim omnia haec sunt ¹severitati^a, sicut severitas debitum est iustitiae. Vindicanda ²erat procacitas aetatis verecundiam debentis. Atque ita non ³poterunt iudici ⁴exprobrari quae iudici ⁵accedunt, carentia et ipsa culpa, sicut ⁶et iudex. Quid enim, si medicum quidem dicas esse debere, ferramenta vero eius accuses quod secent ⁷et inurant et amputent et constrictent, quando sine instrumento artis medicus esse non possit? Sed accusa male secantem, importune amputantem, temere inurentem, atque ita ferramenta quoque eius ut mala ministeria reprehende. Proinde est enim cum deum quidem iudicem admittis, eos vero motus et sensus per quos iudicat destruis. Deum nos a prophetis et a Christo, non a philosophis nec ab Epicuro crudimur. Qui credimus deum etiam in terris egisse et humani habitus humilitatem suscepisse ex causa humanae salutis, longe sumus a sententia eorum qui nolunt deum curare quicquam. Inde venit ad haereticos quoque definitio eiusmodi, si deus irascitur et aemulatur et extollitur et exacerbat, ergo et corrumpetur, ergo et morietur. Bene autem quod Christianorum est etiam mortuum deum credere et tamen viventem in aevo aevorum. ⁸Stultissimi, qui de humanis divina ⁹praeiudicant, ut, ¹⁰quoniam in homine corruptoriae conditionis habentur huiusmodi passiones, idcirco et in deo eiusdem status existimentur. Discerne substantias, et suos eis distribue sensus tam diversos quam substantiae exigunt, licet vocabulis communicare videantur. Nam et dexteram et oculos et pedes dei legimus, nec ideo tamen humanis comparabuntur quia de appellatione sociantur. Quanta erit diversitas divini corporis et humani sub eisdem nominibus membrorum, tanta erit et animi ¹¹divini et humani differentia sub eisdem licet vocabulis sensuum, quos tam corruptorios efficit in homine corruptibilitas substantiae humanae quam incorruptorios in deo efficit incorruptibilitas substantiae divinae. Certe deum confiteris creatorem? Certe, inquis. - Quomodo ergo in deo humanum aliquid existimas, et non divinum omne?

Cap. XVI. 1. severitatis *Fr. Iunius*. 2. erat *ABCa. Vaticanus unus. erit bcd.*
3. potuerunt *A. Vaticanus unus.* 4. exprobari *A(B)C.* 5. accidunt *c., ex Vaticano uno.*
6. et iudex *ABcd. Vaticanus unus. iudex reliqui.* 7. tessuram *AB.*
tonsuram *C.* 8. Stultissimum *AB.* 9. praedicant *bc.* 10. quomodo *BC.* 11. divinitas et *ABC.*

Cap. XVI. a. severitati] Lego *severitatis. Nam haec debet severitas, ut illa antecedentia respicit. (Fr. Iunius.)*
erit, ex edit. princ. et mss. Nam ad illa antecedentia respicit. (Fr. Iunius.)
Post lego *erat, pro*

Quem deum non negas, confiteris ¹²non humanum, siquidem deum confitendo praeiudicasti utique illum ab omni humanarum conditionum qualitate diversum. Porro cum pariter agnoscas hominem a deo inflatum in animam vivam, non deum ab homine, satis perversum est ut in deo potius humana constituas quam in homine divina, et hominis ¹³imagine deum ¹⁴induas potius quam dei hominem. Et haec ergo imago censenda est dei in homine, quod eosdem motus et sensus habeat humanus animus quos et deus, licet non tales quales deus; pro substantia enim et status eorum et exitus distant. Denique contrarios eorum sensus, lenitatem dico, patientiam, misericordiam, ipsamque matricem earum, bonitatem, cur divina praesumitis? Nec tamen perfecte ea obtinemus, quia solus deus perfectus. Ita et illas species, ¹⁵irae dico et ¹⁶exasperationis, non tam feliciter patimur, quia solus deus de incorruptibilitatis proprietate felix. Irascetur enim, sed non exacerbabitur, sed non periclitabitur; movebitur, sed non evertetur. Omnia necesse est adhibeat propter omnia; tot sensus quot et causas; et iram propter scelestos, ¹⁷et bilem propter ingratos, et aemulationem propter superbos, et quicquid non expedit malis. Sic et ¹⁸misericordiam propter errantes, et patientiam propter non ¹⁹resipiscentes, et praestantiam propter merentes^b, et quicquid bonis opus est. Quae omnia patitur suo more, quo eum pati condecet, propter quem homo eadem patitur aequo suo more.

Cap. XVII.

Haec ¹ita dispecta totum ordinem dei iudicis operarium et, ut dignius dixerim, protectorem catholicae^a et summae illius bonitatis ostendunt quam semotam a iudiciariis sensibus et in suo statu puram nolunt Marcionitae in eodem deo agnoscere, plurentem super bonos et malos et solem suum oriri facientem super iustos et iniustos, quod alius deus omnino non praestat. Nam etsi hoc quoque testimonium Christi in creatorem Marcion de evangelio eradere ausus est, sed ipse mundus inscriptus est^b et omni a conscientia

Matth. V, 45.

12. et humanum AB. 13. imaginem A. 14. induas AB. imbuas reliqui. 15. irae dico abcd. praedico ABC. 16. exasperatione is C. exasperationes (B). 17. exacerbabilem propter liber Gorziensis. Et ita voluit edi Beatus Rhenanus. et mobilem AB. 18. omnia B. omnia A. 19. respicientes ABCab.

Cap. XVII. 1. itaque cd. Vaticanus unus.

b. praestantiam propter merentes] Qua scilicet praestat praemia vel supplicia. (Rigalt.) Pari significato praestantiam posuit De Ieiun. Adv. Psych. cap. 7 „circa somnium regis Babylonis omnes turbantur sophistae, negant ultro de praestantia humana posse cognosci.“

Cap. XVII. a. catholicae] Catholicam

bonitatem proprie accipit pro ea quae per totum orbem terrarum diffusa est. (Pamelius.)

b. sed ipse mundus inscriptus est] Catholica illa et summa dei bonitas inscripta est in mundi tabulis. (Rigalt.) Testimonio illo inscriptus est mundus.

legitur. Et erit haec ipsa patientia creatoris in iudicium Marcionis, ²illa patientia quae expectat poenitentiam potius peccatoris quam mortem, et mavult misericordiam quam sacrificium, avertens iam Hos. VI, 6. destinatum exitium Ninivitis, et largiens spatium vitae Ezechieae Ion. III, 10. lacrimis, et restituens statum regni Babylonis tyranno ³poenitentia II Reg. XX, 1 sqq. functo: illam dico misericordiam quae et ⁴filium Saulis moriturum Dan. IV, 33. ex devotione ⁵populo concessit, et David delicta in domum Uriae I Sam. XIV, 45. confessum venia liberavit, et ipsum Israël totiens restituit quotiens II Sam. XII, 13. iudicavit, totiens refovit quotiens et increpuit. Non solum igitur iudicem aspiciens convertere et ad optimi exempla. ⁶Notans cum ulciscitur considera cum indulget. Repende austeritati lenitatem. Cum utrumque conveneris ⁷in creatore, invenies in eo et illud propter ⁷quod alterum deum credis. Veni denique ad inspectionem doctrinarum, disciplinarum, praeceptorum consiliorumque eius. Dices forsitan haec ⁸etiam humanis legibus determinari. Sed ante Lycurgos et Solonas omnes Moyses et Deus. Nulla posteritas non a primordiis accipit. Tamen non a tuo deo didicit creator meus ⁹praescribere, Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, alienum non concupisces, honora patrem et matrem, et diliges proximum tuum ut te ipsum. Ad haec innocentiae, pudicitiae et iustitiae et pietatis principalia consulta accedunt etiam humanitatis praescripta, cum septimo quoque anno servitia libertate Lev. XXV, 4 sqq. solvuntur, cum eodem tempore agro ¹⁰parcitur, egenis ¹¹cedendo locum, bovi etiam terenti vincula oris remittuntur ad fructum praesentis laboris, quo facilius in pecudibus praemeditata humanitas in hominum refrigeria erudiretur^d.

Sed quae potius legis bona defendam quam quae haeresis concupiit? ut talionis definitionem, oculum pro oculo, dentem pro dente, ¹et livorem pro livore repetentis. Non enim iniuriae mutuo exercendae licentiam sapit, sed in totum colibendae violentiae pro-

2. in patientia AB. 3. poenitentiam cd. *Vaticanus unus.* 4. filiam Saul B. 5. populi ABC. 6. Nota bc. 7. quod Ad., *Fulv. Ursinus.* quem BCabc. 8. et AB. 9. proscribere d. 10. patitur AB. 11. tendendo AB.
Cap. XVIII. 1. et om. AB.

c. conveneris] Id est deprehenderis. Ad Nat. I, 12 „quantoque genus censetur origine, tanto origo *convenitur* in genere.“ De Ieiun. Adv. Psych. cap. 13 „Ecce enim *convenio* vos et praeter pascha ieiunantes.“ De Corona cap. 10 „Usque adhuc proprietatem istius habitus et ex originis censu et ex superstitionis usu idolis vindicamus, ex eo praeterea quod dum in rebus dei non

refertur, magis magisque imago illorum deplatur in quorum et antiquitatibus et solennitatibus et officiis *convenitur.*“ Cf. Dirksen Manuale s. v.

d. in hominum refrigeria erudiretur.] Similiter De Carne Chr. cap. 21 „et ex flore omnis fructus *eruditur in fructum.*“ De Virg. Veland. cap. 1 „(fructus) paulalim aetatem suam dirigens *eruditur in mansuetudinem saporis.*“

Cap. XVIII.
Exod.
XXI, 24.

spicit, ut quia durissimo et infideli in deum populo longum vel etiam incredibile videretur a deo expectare defensam, edicendam postea per prophetam, Mihi defensam, et ego defendam, dicit dominus, interim commissio iniuriæ metu vicis, statim occurruræ repastinaretur^a, et licentia retributionis prohibitio esset provocatio- nis, ut sic improbitas² aestuata cessaret, dum secunda permissa prima terretur, et prima deterrita nec secunda committitur, qua et alias facilior timor talionis per eundem saporem passionis. Nihil amarius quam id ipsum pati quod feceris aliis. Et si lex aliquid tibi detrahit et immunda pronuntiat animalia quae aliquando benedicta sunt, consilium exercendae continentiae intellege, et frenos impositos illi gulae agnosce quae cum panem ederet angelorum, cucumeres et pepones Aegyptiorum desiderabat. Agnosce simul et comitibus gulae, libidini scilicet atque luxuriae^b, prospectum, quae fere ventris castigatione frigescunt. Manducaverat enim populus et biberat et surrexerat ludere. Proinde ut³ et pecuniae ardor⁴ restringeretur ex parte, qua de victus necessitate⁵ causatur, pretiosorum ciborum ambitio detracta est. Postremo, ut facilius homo ad ieiunandum deo formaretur, paucis et non gloriosis escis assuefactus, et nihil de lautioribus esurituris. Reprehendendus sane creator quod cibos potius populo suo abstulit quam ingratoribus Marcionitis. Sacrificiorum quoque onera et operationum et oblationum negotiosas scrupulositates^c nemo reprehendat, quasi deus talia sibi proprie desideraverit, qui tam manifeste exclamat, Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? et, Quis exquisivit ista de manibus vestris? sed illam dei industriam sentiat qua populum primum in idololatriam et transgressionem eiusmodi officiis religioni suae voluit adstringere quibus superstitione saeculi agebatur, ut ab ea avocaret⁶ illos, sibi iubens fieri, quasi desideranti ne simulacris faciendis delinqueret.

Cap. XIX. Sed et in ipsis commerciis vitae et conversationis humanae domi ac foris adusque curam vasculorum omnifariam distinxit, ut

2. aestuata ABCc. Vaticanus unus. astuta abd. liber Gorziensis. 3. et om. AB. 4. restringeretur cd., Ioh. Harrisius. 5. causata Fulv. Ursinus. 6. illum — — delinqueret aut illos — — delinquerent Leopoldus. Non opus est.

Cap. XVIII. a. repastinaretur] Cf. adnot. ad De Cultu Fem. II, 9. De Paenit. cap. 11.

b. comitibus gulae, libidini scilicet atque luxuriae] Eiusdem sensus est inter praecepta Dionysii Catonis „Indulgere gulae noli, quae penis amica est.“ (Ri-

galt.) Cf. De Spectac. cap. 2. et De Ieiun. Adv. Psych. cap. 17.

c. sacrificiorum quoque onera et operationum et oblationum negotiosas scrupulositates] Has De Praescript. Haeret. cap. 40 „morositatem Iudaicae legis“ appellat.

istis legalibus disciplinis occurrentibus ubique, ne ¹ullo momento vacarent a dei respectu. ²Quid enim faceret beatum hominem ³quam in lege domini voluntas eius? et in lege domini meditabitur die ac nocte. Quam legem non duritia promulgavit auctoris, sed ratio summae benignitatis, populi potius duritiam edomantis et rudem obsequio fidem operosis officiis dedolantis, ut nihil de arcanis ^a attingam ⁴significantiis legis, spiritualis scilicet et propheticae, et in omnibus paene argumentis figuratae. Sufficit enim in praesenti si simpliciter hominem deo obligabat, ut nemo eam reprobare debeat, nisi cui non ⁵placet deo deservire. Ad hoc beneficium, non onus legis, adiuvandum, ⁶etiam prophetas eadem bonitas dei ordinavit, docentes deo digna, auferre nequitas de anima, discere benefacere, ^{Ies. I, 17.} exquirere iudicium ^b, iudicare ⁷pupillo et iustificare viduam, ⁸diligere quaestiones ^c, fugere improborum ⁹contactum ^d, dimittere conflictam ¹⁰integram ^e, dissipare scripturam iniustam, infringere panem esu- ^{Ies. I, VIII, 7.} rienti et tectum non habentem inducere in domum tuam, nudum si videris, contegere, et domesticos seminis tui non despiciere, compescere linguam a malo, et labia, ne loquantur dolum, decli- ^{Ps. XXXIV, 13 sq.} nare a malo, et facere bonum, quaerere pacem et sectari eam, irasci et non delinquere, id est in ira non perseverare sive saevire, ^{Ps. IV, 5.} non abire in concilium impiorum, nec stare in via peccatorum, nec ^{Ps. I, 1.} in cathedra ¹¹pestilentium sedere. Sed ubi? Vide quam bonum ^{Ps. CXXXIII, 1.} ¹²et quam iocundum habitare fratres in unum, meditantes die ac

Cap. XIX. 1. ullo momento *d.*, *Latinus*. illi momento *c.*, *ex uno Vaticano*. ulli momento *Bab.* ulli momenta *AC*. 2. quod *AB*. 3. quamquam *AB*. 4. significantis *ABCd*. 5. placeat *B*. 6. sed etiam *ABC*. 7. pupillos *A*. 8. dirigere *c.*, *ex coniectura Ioh. Harrisii*. 9. contractum *c.* contactum *reliqui et Pithocanus codex*. 10. in integram *d.* „*Sic habent exemplaria vetera.*“ (*Rigalt.*) 11. pestilentiae sedere vide *AB*. 12. et quam iocundum *cd. Vaticanus unus.* et iocundum *reliqui*.

Cap. XIX. a. de arcanis] Arcana legis significantis [ita enim, non significantiis habet Rigaltius], hoc est mysteria legis figuratae. Ipse mox explicat, „spiritualis scilicet et propheticae.“ (*Rigalt.*)

b. exquirere iudicium] Exquisito ac perspecto utriusque partis iure. (*Rigalt.*)

c. diligere quaestiones] Habendas cum deo, inquirente ac disceptante super observatione mandatorum. Sic libuit Septimio interpretari quod Esaias dixit cap. 1 „*θεῦτε καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει κύριος.*“ Apertiora sunt haec sub finem lib. I. Ad Uxor. [cap. 8] „Vide quam ex aequo habetur qui viduae benefecerit: quanti est vidua ipsa, cuius adseritor cum domino disputabit!“ Has cum do-

mino disputationes seu quaestiones diligendas ait Septimius. (*Rigalt.*)

d. contactum] In Pithocano codice et Rhenani editionibus legitur *contactum*, quod sane fugiendi verbo magis convenit. Pamelius mutavit *contractum*, sic ratus aptasse Graecis quae apud Esaiam leguntur cap. 58 „*σύνδεσμον ἀδικίας.*“ Sed illic habetur „*λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας.*“ Itaque aliud sibi voluit Septimius. (*Rigalt.*)

e. integram] Exemplaria vetera habent *dimittere conflictam in integram*. Apud Esaiam post ea verba „Vidnam iustifica, pupillo iudica“ statim sequitur „contractum et debilem cura.“ At Esaias dixit „*ἀπόστειλε τεθραυμένους ἐν ἀφέσει.*“ Et haec omnia a Septimio sunt satis negligenter citata. (*Rigalt.*)

Ps. CXVIII, nocte in lege domini, quia bonum scilicet fidere in ¹³ dominum quam
 8. 9. fidere in hominem, et sperare in ¹⁴ dominum quam sperare ¹⁵ in
 Ps. I, 3. hominem. Qualis enim apud deum merces homini? Et erit tan-
 quam lignum quod plantatum est iuxta exitus aquarum, quod fru-
 ctum suum dabit in tempore suo, et folium eius non decidet, et
 Ps. XXIV, omnia quaecunque faciet prosperabuntur illi. Innocens autem et
 4sq. purus corde, qui non ¹⁶ accepit in vanum nomen dei ¹⁷ et non iuravit
 ad proximum suum in dolo, iste accipiet benedictionem a domino,
 Ps. XXXIII, et misericordiam a deo ¹⁸ saluficatore suo. Oculi enim domini
 18sq. super timentes eum, sperantes in misericordiam ipsius, ad ¹⁹ delibe-
 randas animas eorum de morte, utique aeterna, et nutricandos eos
 Ps. in fame, utique vitae aeternae. Multae enim pressurae iustorum,
 XXXIV, 20. et-ex omnibus ²⁰ liberabit eos dominus. Honorabilis mors in con-
 spectu domini sanctorum eius. Dominus ²¹ custodit omnia ossa
 eorum: ²² unum ex ipsis non comminuetur. ²³ Redimet dominus
 animas servorum suorum. Pauca ista de tantis scripturis creatoris
 intulimus, et nihil puto iam ad testimonium dei optimi ²⁴ deesse,
 quod satis et praecepta bonitatis et praemissa consignant.

Cap. XX. Sed enim ^asepiae isti, quorum figura illud quoque pisculen-
 Deut. tum de cibus lex recusavit, ut traductionem^b sui sentiunt, tenebras
 XIV, 14. hinc blasphemiae intervomunt, atque ita intentionem uniuscuiusque
 iam proximam dispargunt, ²iactitando et asseverando ea quae relu-
 centem bonitatem creatoris infuscent. Sed et per istas caligines
 sequemur nequitiam, et in lucem extrahemus ingenia^c tenebrarum,
 obicientia creatori vel maxime fraudem illam et rapinam auri et
 Exod. XI, 2. argenti, ³mandatam ab illo Hebraeis in Aegyptios. Age, infelicis-
 XII, 35sq. sime haeretice, te ipsum expostulo arbitrum, cognosce in utramque

13. dominum *cd. Vaticani duo. deum reliqui.* 14. dominum *cd. Vaticani duo. deum reliqui.* 15. in principes *cd. Sic infra lib. IV. cap. 15. extat.* 16. accipiet *ABC. Vaticani duo.* 17. et intravit *AB.* 18. saluficatore *Cabcd. salutari AB. Vaticanus unus.* 19. deliberandas *Cabc. eliberandas d., ex codice Pithecano. delibandas AB. liberandas Latinus.* 20. liberabit *abcd. liberavit ABC. Vaticanus unus.* 21. custodivit *ABC. Vaticanus uterque.* 22. unum ex ipsis non comminuetur *abcd. et non comminuentur (comminuetur C.) ABC.* 23. Redimet *cd. Redemit reliqui.* 24. deest *d.*

Cap. XX. 1. sepiae *abcd. Gorziensis, et Vaticanus unus. saepe BC. sepe A.* 2. iactitando *ABcd. Vaticani duo. iactando reliqui.* 3. mandatam *d. mandata reliqui.*

Cap. XX. a. sepiae isti] Plin. Hist. Nat. IX, 29 „Sepiarum generis mares varii et nigriores constantiaque maioris. Percussae tridente feminae auxiliantur, at femina icto mare fugit. Ambo autem, ubi sensere se adprehendi, effuso atramento, quod pro sanguine his est, infuscata aqua absconduntur.“

-b. traductionem] Id est refutationem. Sic De Praescr. Haeret. cap. 22. Cf. quae sunt adnotata ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

c. ingenia] Technas, fraudes. Cf. adnot. ad De Corona cap. 8.

gentem prius, et ita de auctore praecepti iudicabis. Reposcut Aegyptii de Hebraeis vasa aurea et argentea. Contra Hebraei mutuas petitiones instituunt, allegantes sibi quoque eorundem patrum nomine, ex eodem scripturae instrumento, mercedes restitui oportere illius operariae servitutis pro laterinis deductis, pro civitatibus et villis aedificatis. Quid iudicabis, optimi dei elector. Hebraeos fraudem agnoscere debere, an Aegyptios compensationem? Nam et aiunt ita actum per legatos utrinque^d, Aegyptiorum quidem repetentium vasa, Iudaeorum vero reposcentium operas suas. ⁴Et tamen vasis iustitia renuntiaverunt ibi Aegyptii^e. Hodie adversus Marcionitas amplius allegant Hebraei, negantes ⁵compensationi satis esse, quantumvis illud auri et argenti, ⁶si sexcentorum milium operae per tot annos vel singulis nummis diurnis aestimentur. Quae autem pars maior, repetentium vasa an incolentium villas et urbes? Querela ergo maior Aegyptiorum, an gratia^f Hebraeorum? Ut solo iniuriarum iudicio Hebraei Aegyptios repercuterent^g, liberi homines in ergastulum subacti? ut solas scapulas suas scribae eorum apud subsellia sua ostenderent flagellorum contumeliosa atrocitate laceratas? Non paucis lancibus et scyphis, pauciorum utique divitum ubique, sed totis et ipsorum facultatibus et popularium omnium collationibus satisfaciendum ⁷Hebraeis pronuntiasset^h. Igitur si bona Hebraeorum causa, bona iam et causa, id est mandatum, creatoris, qui et Aegyptios gratos fecit nescientes, et suum populum in tempore expeditionis angusto aliquo solatio tacitae compensationis

4. Et tamen vasis iustitia renuntiaverunt ibi ego. et tandem vasis istis renuntiaverunt sibi d., ex coniect. Latinii. et tamen has iustitia renuntiaverunt sibi reliqui.
5. eompetens aetioni satis AB. 6. si om. ABC. 7. Hebraeis pronuntiasset ABCc. Vaticanani duo. Hebraeus pronuntiasset ab. Hebraeis pronuntiasset d. Hebraeos (sic) pronuntiasset Fulv. Ursinus.

d. Nam et aiunt ita actum per legatos utrinque] V. Calmet ad Exod. III, 22., et imprimis Selden De Iure Nat. et Gent. VII, 8. Ceterum de hae causa Hebraeorum et Aegyptiorum cf. etiam infra lib. IV, cap. 24.

e. vasis iustitia renuntiaverunt ibi Aegyptii] Ita correxi haec verba. Ibi est pro in ea re, vel in ea causa; iustitia vero dixit pro reete, merito, quemadmodum iniustitia pro immerito Adv. Hermog. cap. 11 „immo et iudicium frustra constituit deus, iniustitia utique puni-turus.“ Cf. de aliis eiusmodi ablativis adverbiorum loco positus adnot. ad Ad Nat. I, 4.

f. gratia] Qua deus dignatus est Hebraeos in circumveniendis Aegyptiis. Exod. III, 21 et 22. et XII, 36.

g. repercuterent] Haec verba male distincta ante legebantur. Verte sic: Waren darum freie menschen zur sclavenarbeit unteriocht, damit die Hebraer etwa in einem blossen iniurienproeesse die Aegyptier zurueckweisen sollten? damit ihre amtleute (Exod. V, 14.) etwa bloss ihre von der-schmach und grausamkeit der geisseln zerfleischten schultern bei ihren sehranken zeigen sollten? De verbo repercutere, quod Tertulliano solenne est, cf. adnot. ad De Pudic. cap. 7. De scribis istis Hebraeorum cf. etiam Barthii Adverss. L, 1. p. 2330 sq. qui ipsum ibi hunc Tertulliani locum citat.

h. pronuntiasset.] Ellipsis pronominis aliquis, enins alia exempla adnotata a me reperies ad Ad Nat. I, 16.

expunxitⁱ. Plane minus exigi iussit. Hebraeis⁸ etiam filios Aegyptii restituere debuerant.

Cap. XXI.

Sic et in ceteris contrarietates praeceptorum ei exprobras ut mobili et instabili, ¹prohibentis sabbatis operari et ²iubentis^a arcam circumferri per dies octo, id est etiam sabbato, in expugnatione civitatis ³Hiericho. Nec sabbati enim inspicias legem, opera humana, non divina, prohibentem. Siquidem, Sex, inquit, diebus operare, et facies omnia opera tua, septima autem die ⁴sabbata domino deo tuo; non facies in ea omne opus. Quod? utique tuum^b. Consequens enim est ut ea opera sabbato auferret quae sex diebus supra indixerat, tua scilicet, id est humana et cotidiana. Arcam vero circumferre neque cotidianum opus videri potest neque humanum, sed et rarum et sacrosanctum et ex ipso tunc dei praecepto utique divinum. Quod et ipse quid significaret edissererem, ⁵nisi longum esset figuras argumentorum omnium creatoris expandere, quas forsitan nec admittis. Sed plus est si de absolutis revincamini, simplicitate veritatis, non curiositate. Sicut et nunc certa distinctio est sabbati, humana, non divina, opera prohibentis. Ideoque qui sabbatis lignatum ierat, morti datus est. Suum enim opus fecerat, lege interdictum. Qui vero arcam sabbatis circumtuleraunt, impune gesserunt. Non suum enim ⁶opus, sed dei, ex praecepto scilicet ipsius, administraverant.

Exod.
XX, 9sq.

Cap. XXII.

Proinde et similitudinem vetans fieri omnium quae in caelo et in terra et in aquis ostendit et causas, idololatriae scilicet ¹caecae substantiam cohibentes^a. Subicit enim; Non adorabitis ea neque servietis illis. Serpentis autem aenei effigies postea praecepta ²Moysi a domino non ad idololatriae titulum pertinebat, sed ad remediandos eos qui a serpentibus infestabantur. Et taceo de figura

8. etiam C. et AB. enim etiam reliqui.

Cap. XXI. 1. prohibenti Leopoldus. 2. iubenti Leopoldus. 3. ierico AB. 4. sabbata ABCcd. sabbatiza ab. 5. nisi cd. Vaticani duo. nimis ABCa. ni nimis b. 6. sed dei opus, ex praecepto d.

Cap. XXII. 1. caecae substantiam ego. quae substantiam ABCa. substantiam reliqui. Pro cohibentes Fulv. Ursinus rescripsit cohibens, teste Rigaltio. Rhenanus voluit cohibent. 2. Mosi d.

i. expunxit] Sic Apolog. cap. 2 dixit „debito poenae nocens expungendus est, non eximendus.“ Cf. adnot. ad Apolog. cap. 35. et ad Scorpiac. cap. 17.

Cap. XXI. a. prohibentis — iubentis] Non opus erat Leopoldi correctione prohibenti — iubenti. Trahendi sunt enim hi genitivi ad praegressum praeceptorum.

b. Quod? utique tuum.] Alii distinxerunt „omne opus, quod utique tuum.“

Cap. XXII. a. cohibentes] In libro

Ursini legitur cohibens, ut referatur ad vetans. (Rigalt.) Inter Ursinianas a Io. a Wouwer quidem editas haec emendatio non occurrit. Equidem rescripsi „idololatriae scilicet caecae substantiam cohibentes,“ veterum librorum illud quae, quod inde a Gelenio omnes editores deleverunt, in caecae mutando. Prior videlicet syllaba eius vocabuli latebat in ultima vocabuli scilicet. Caeca autem idololatria est tecta atque furtiva.

remedii. Sic et ³Cherubim et Seraphim aurea in arcae figuratum exemplum^b certe simplex ornamentum; accommodata suggestui^c, longe diversas habendo causas ab idololatriae condicione, ob quam similitudo prohibetur, non videntur similitudinum prohibitarum legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa ob ⁴quæ similitudo prohibetur. Diximus^d de sacrificiorum rationali institutione, ⁵avocanti scilicet ab idolis ad deum officia ea quæ si rursus eiecerat dicens, Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? ^{ies. I, 11.} hoc ipsum voluit intellegi quod non sibi ea proprie exegisset. Non enim bibam, inquit, sanguinem taurorum, quia et alibi ait, Deus ^{ies. XL, 28.} ^{Ps. L, 13.} aeternus non esuriet nec sitiet. Nam etsi ad oblationes Abel ⁶advertit, et holocausta Noë odoratus est libenter, quæ iocunditas sive viscerum vervecinorum sive nidoris ardentium victimarum? ⁷Sed animus simplex et deum metuens offerentium ea quæ a deo habebant, et pabuli et suavis olentiae, ⁸gratiæ apud deum ⁹deputabatur, non quæ fiebant exigentis, sed illud propter quod fiebant, ob honorem scilicet dei. ¹⁰Si cliens diviti aut regi nihil desideranti tamen aliquid vilissimi munusculi ¹¹obtulerit, quantitas et qualitas muneris ¹²infuscabit divitem et regem, an ¹³delectabit titulus officii? At si cliens ei munera ultro, vel ¹⁴etiam edicta, ordine suo offerat, ¹⁵et sollempnia regis observet, non ex fide tamen, nec corde puro, nec ¹⁶pleno circa cetera quoque obsequia, nonne consequens ut rex ille vel dives exclamet, Quo mihi multitudinem munerum tuorum? Plenus sum et Sollemnitates et dies festos et vestra ¹⁷sabbata^f; ^{ies. I, 11.} vestra dicendo quæ secundum libidinem suam, non secundum

3. Cherubin et Seraphin *ABCab*. 4. quom *A*. quam *B*. 5. avocantis *ABd*. avocante *c*. 6. advertis *C*. avertis *B*. 7. si animus *AB*. 8. gratia *bcd*. 9. deputabantur *AB*. 10. Sic *Leopoldus*, *praeter consilium*. 11. obtulit *AB*. 12. infuscavit *AB*. 13. delectavit titulos *AB*. 14. etiam edicta *d*. ex edicto *Latinus*. etiam dicto *reliqui*. 15. ut *B*. 16. pleno *ABCabcd*. plena *edd. Semlerus et Leopoldus, mendose*. 17. odit anima mea; vestra *cd*.

b. in arcae figuratum exemplum] Id est in arcae figurato exemplo. Construit enim praepositionem *in* passim cum accusativo pro ablativo. Cf. quæ adnotavi ad De Fuga in Persecut. cap. 7. Adde De Orat. cap. 1 „ut dei omnipotentis et conspectum et auditum sub tectis et *in abditum* etiam adesse consideret.“ Cur dicat arcae *figuratum* exemplum, docent nos ipsius verba De Corona cap. 9 „Quis denique patriarches, quis prophetae, quis levites aut sacerdos aut archon, quis vel postea apostolus aut evangelizator aut episcopus invenitur coronatus? Puto nec ipsum dei templum nec arca testamenti nec taberna-

culum martyrii nec altare nec candelabrum; quibus utique et in prima dedicationis sollemnitate et in secunda restitutionis gratulatione competisset coronari, si dignum deo esset. Atquin si figuræ nostræ fuerunt (nos enim sumus et templa dei et altaria et luminaria et vasa) hoc quoque figurate portendebant, homines dei coronari non oportere.“ Nisi forte malueris *figuratum* exemplum simpliciter interpretari figuris ornatum.

c. suggestui] Ornamento. V. adnot. ad De Corona cap. 13.

d. Diximus] Supra cap. 18.

f. plenus sum — — vestra sabbata]

religionem dei ¹⁸celebrando sua iam, non dei ¹⁹fecerant, condicionalem idcirco et rationalem demonstravit recusationem eorum quae administranda praescripserat.

Cap. XXIII. Si vero ¹etiam circa personas ²levem vultis ³intellegi, cum reprobatur aliquando probatos, aut improvidum, cum probatur quandoque reprobandos, quasi iudicia sua aut damnet praeterita aut ignoret futura, atquin nihil tam bono et iudici convenit quam pro praesentibus meritis et reicere et ⁴adlegere. Adlegitur Saul, sed ^{1Sam. IX. XIII.} nondum despector ⁵prophetæ Samuelis. Reicitur Salomon, sed iam a mulieribus alienis possessus et idolis Moabitarum et ⁶Sidoniorum mancipatus. Quid faceret creator, ne a Marcionitis reprehenderetur? Bene adhuc agentes praedamnet iam propter futura delicta? Sed dei boni non erat nondum merentes praedamnet. Proinde peccantes nunc non recusaret propter pristina benefacta? Sed iusti iudicis non erat rescissis iam bonis pristinis scelera donare. Aut quis hominum sine delicto, ut eum deus semper ⁷adlegeret quem nunquam posset recusare? Vel quis item sine aliquo bono opere, ut eum deus semper recusaret quem nunquam posset ⁸adlegere? Exhibe bonum semper, et non recusabitur; exhibe malum semper, et nunquam ⁹adlegetur. Ceterum si idem homo, ut in utroque pro temporibus, in utroque dispungetur^a a deo et bono et iudice, qui non levitate aut improvidentia sententias vertit, sed censura gravissima et providentissima merita temporis ctiusque dispensat.

Cap. XXIV. Sic et paenitentiam ¹apud illum prave interpretaris, quasi proinde mobilitate vel improvidentia, immo iam ex delicti recordatione ^{1Sam. XV. 11.}paeniteat, quoniam quidem ²dixerit, Paenituit quod regem ³fecerim

18. celebrabant deo, sua ABC. 19. fecerat AB.

Cap. XXIII. 1. et AB. 2. legem ABC. 3. intellegere AB. 4. adligere. Eligitur Cab. adeligere. eligitur AB. adlegere. Adlegitur cd. Vaticanus unus. 5. prophetiae B. 6. sodomorum AB. 7. adlegeret cd. Vaticanus unus. eligeret reliqui. 8. adlegere cd. Vaticanus unus. eligere reliqui. 9. adlegetur cd. Vaticanus unus. eligetur reliqui.

Cap. XXIV. 1. apud illum prave abcd. Vaticanus alter. apud prave ABC. apud deum prave Semler. 2. dixit A. 3. fecerit ABC.

Non video cur supplemento Pameliano sit opus praeter omnium mss. fidem. Nam satis fuit auctori principium loci illius destringere, velut decantatissimi atque in vulgo etiam notissimi. (Fr. Iunius.) Recte. Accusativi sunt ex Graecae linguae usu adstructi ad praegressum Plenus sum. Sic Plut. Alex. cap. 13 „μεστὸς ὢν ἤδη τὸν θυμὸν.“

Cap. XXIII. a. ut in utroque pro

temporibus, in utroque dispungetur] iam vero si idem homo fuerit, ut in utroque, videlicet bono et malo, deprehendatur a domino, ita pro temporibus, id est prout erunt tempora, in utroque, bono inquam et malo, dispungetur a deo, id est viarum rationumque suarum fructum reportabit. (Fr. Iunius.) De verbo *dispungere* cf. quae adnot. sunt ad Apolog. cap. 37.

Sául, praescribens scilicet paenitentiam confessionem sapere mali operis alicuius vel erroris. Porro^a non semper. Evenit enim in bonis factis paenitentiae confessio ad invidiam et ⁴exprobrationem eius qui beneficii ingratus^b extiterit, sicut et tunc circa personam Saulis honorandam annuntiatur a creatore, qui non deliquerat cum Saulem assumit in regnum et sancto spiritu auget; optimum enim adhuc, qualis, inquit, non erat in filiis Israëlis, dignissime ⁵adlegerat. Sed ⁶nec ignoraverat ita ⁷eventurum. Nemo enim te sustinebit improvidentiam adscribentem deo ei quem deum non negans confiteris et providum. Haec enim illi propria divinitas constat. Sed malum factum Saulis, ut dixi, onerabat paenitentiae suae professione, quam vacante delicto circa Saulis adlectionem consequens est invidiosam potius intellegi, non criminosa. Ecce, inquis, ⁸criminosam eam animadverto circa Ninivitas, dicente scriptura Ionae, Et Ion. III, 10. paenituit dominum de malitia quam dixerat facturum se illis, nec fecit. Sicut et ipse Ionas ad ⁹dominum, Propterea praeveni pro- Ion. IV, 2. fugere in Tarsos, quia cognoveram te ¹⁰esse misericordem et miserescentem, patientem et ¹¹plurimum misericordiae, paenitentem malitiarum. Bene igitur quod praemisit optimi dei titulum, patientissimi scilicet super malos et ¹²abundantissimi misericordiae et miserationis super agnoscentes et deplangentes delicta sua, quales tunc Ninivitae. Si enim optimus qui talis, de isto prius cessisse debebis, non competere in talem, id est in optimum, ¹³etiam malitiae concursus. Et quia ¹⁴et Marcion defendit arborem bonam malos quoque fructus non licere producere, sed malitiam tamen nominavit, quod optimus non capit, numquid aliqua interpretatio subest ¹⁵etiam earum malitiarum intellegendarum quae possint et in optimum decucurrisse? Subest autem. Dicimus denique malitiam nunc significari non quae ad naturam redigatur creatoris, quasi mali, sed quae ad potestatem, quasi iudicis; secundum quam enuntiarit, Ego sum qui condo mala, et, Ecce ego emitto in vos mala, Ies. XLV, 7. Ier. XVIII, 11. non peccatoria, sed ultoria, quorum satis diluimus^c infamiam ut congruentium iudici. Sicut autem, licet mala dicantur, non reprehenduntur in iudice, nec hoc nomine suo malum iudicem ostendunt, ita et malitia haec erit intellegenda nunc quae ex illis malis iudi-

4. exprobrationem A. 5. eligerat A. 6. ne AB. 7. venturum A. 8. criminosa om. AB. 9. dominum *cd. Vaticanus unus.* deum reliqui. 10. tunc B. 11. plurimae *Latinius.* 12. abundantissimae *Vaticanus unus.* 13. et AB. 14. et om. *cd. Vaticanus unus.* 15. etiam earum *cd. Vaticanus unus.* earum reliqui.

Cap. XXIV. a. Porro] At, atenim. Cf. quae adnot. ad De Corona cap. 7.

b. beneficii ingratus] Graeca structura. Apolog. cap. 40 „Illius est rea cuius et

ingrata.“ Adv. Marcion. III, 24 „ob utriusque promissionis ingratos.“ Vergil. Aen. X, 666 „*ingratus salutis.*“

c. satis diluimus] Supra cap. 14.

ciariis deputata cum ipsis competat iudici. Nam et apud Graecos interdum malitiae^d pro vexationibus et laesuris, non pro malignitatibus¹⁶ ponuntur, sicut et in isto articulo. Atque adeo si eius malitiae paenituit creatorem, quasi creaturae reprobandae scilicet, et¹⁷ *de* delicto vindicandae, atqui nec¹⁸ hic ullum admissum criminum reputabitur^e creatori, qui iniquissimam civitatem digne meritoque decreverat abolendam. Ita quod iuste destinaverat non male destinans, ex iustitia, non ex malitia destinarat; sed poenam ipsam malitiam nominavit ex malo et merito¹⁹ passionis ipsius. Ergo, dices, si malitiam iustitiae nomine excusas, quia iuste exitium destinarat in Ninivitas, sic quoque culpandus est, qui iustitiae utique non paenitendae paenitentiam gessit. Immo nec iustitiae, inquam, paenitebit deum, et superest iam agnoscere quid sit paenitentia dei. Non enim, si hominem ex recordatione plurimum delicti, interdum et ex alicuius boni operis ingratiat^f paenitet, ideo et deum proinde. In quantum enim deus nec malum admittit nec bonum damnat, in tantum nec paenitentiae boni aut mali apud eum locus est. Nam et hoc tibi eadem scriptura determinat, dicente Samuele Sauli, ^{I Sam. XV, 28 sq.} Discidit dominus regnum Israëlis de manu tua hodie et dabit illud proximo tuo, optimo super te, et scindetur Israël in duas partes, et non convertetur neque paenitentiam aget, quia non sicut homo est ad paenitendum.²⁰ Haec itaque definitio in omnibus aliam formam divinae paenitentiae statuit, quae neque ex improvidentia neque ex levitate neque ex ulla boni aut mali operis damnatione reputetur, sicut humana. Quis ergo erit mos paenitentiae divinae? Iam relucet, si non ad humanas condiciones eam referas. Nihil enim aliud intellegetur quam simplex conversio sententiae prioris^g, quae²¹ etiam sine reprehensione eius possit admitti,²² etiam in homine, nedum in deo, cuius omnis sententia caret culpa. Nam et in Graeco sono paenitentiae nomen^h non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione²³ compositum est, quam apud deum pro rerum variantium sese²⁴ occursum regi ostendimus.

16. ponuntur *abcd.* ponunt *C.* pomosus *AB.* 17. de delicto *ego.* delictum *ABCd.* delicti *abc.* 18. hic *om. bcd.* 19. et passionis *ABC.* 20. Nec haec *AB.* 21. et *AB.* 22. et *AB.* 23. comparatum est *Vaticanus unus.* 24. occursum regi *d.* occursum rei *ABCab.* *Hirsaugiensis, Gorziensis, Pithoeanus, Vaticani.* occursum *c.* occursum fieri *Fulv. Ursinus et Petr. Ciacconius.*

d. malitiae] Sic Hieronymo Matth. VI, 34 *κακία* est pro *κακώσσει.*

e. reputabitur] Id est adtribuetur, ut supra capp. 14 et 15.

f. ex alicuius boni operis ingratiat] Cf. De Paenit. cap. 1.

g. simplex conversio sententiae prioris] De Paenit. cap. 1 „Paenitentiam — passionem norunt animi quandam esse quae veniat *de offensa sententiae peioris,*“ ubi Rhenanus alique pro *peioris,* quod codd. retinent, rescripserunt *prioris.*

h. paenitentiae nomen] *Μετάνοια.*

Iam nunc, ut omnia eiusmodi expediam, ad ceteras ¹pusillitates et infirmitates et incongruentias, ut putatis, interpretandas purgandasque pertendam. Inclamat deus, Adam, ubi es? scilicet ignorans ubi esset, et causato nuditatis pudore an de arbore gustasset interrogat, scilicet incertus. Immo nec ²incertus admissi nec ignorans loci. Enimvero oportebat conscientia peccati delitescentem evocatum ³prodere in conspectum domini, non sola nominis inclamatione, sed cum aliqua iam tunc admissi suggillatione. Nec enim simplici modo ^a, id est interrogatorio sono legendum est, ⁴Ubi es, Adam? sed impresso ^b et incusso et imputativo, Adam, ubi es? id est in perditione es, id est iam hic non es, ut et increpandi et dolendi exitus vox sit. Ceterum qui totum orbem comprehendit manu velut nidum, cuius caelum thronus et terra scabellum, nimirum huius oculos aliqua paradisi portio evaserat, quominus illi ubicunque Adam ante evocationem viseretur tam latens quam de interdicta fruge sumens? Speculatorem vineae vel horti tui lupus aut furunculus non latet. Deum puto de sublimioribus oculatiorem aliquid subiecti praeterire non posse. Stulte, qui tantum argumentum divinae maiestatis et humanae instructionis naso agis. ⁵Interrogabat deus quasi incertus, ⁶ut et ⁷hic liberi arbitrii ⁸probans hominem in causa aut negationis ⁹aut confessionis daret ei locum sponte confitendi delictum et hoc nomine relevandi. Sicut de Cain sciscitatur ubinam frater eius; quasi non iam vociferatum a terra sanguinem Abelis audisset: sed ut et ille haberet potestatem ex eadem arbitrii potestate sponte negandi delicti et hoc nomine gravandi, atque ita nobis conderentur exempla confitentorum potius delictorum quam negandorum; ut iam tunc ¹⁰initiaretur evangelica doctrina, Ex ore tuo ¹¹iustificaberis et ex ore tuo damnaberis^c. Nam etsi Adam propter statum legis deditus morti est, sed spes ei salva est, dicente domino, Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis, de futura scilicet adlectione hominis in divinitatem. Denique quid sequitur? Et nunc, ne quando extendat manum etumat de ligno vitae et vivat in aevum. Interponens enim, Et nunc, praesentis temporis verbum, temporalem et ad praesens dilationem vitae fecisse

Cap. XXV.
Gen.
III, 9. 11.

Math.
XII, 37.

Gen. III, 22.

Cap. XXV. 1. pusillanimitates AB. 2. victus AB. 3. prodere ABd. prodire reliqui. 4. Adam, ubi es? d. 5. Interrogat ABCab. 6. ut om. c. 7. hinc abc. 8. improbens ABC. 9. aut confessionis daret d. aut confessionis ut daret abc. aut ut confessionis daret ABC. 10. nunciaretur B. 11. conustificaberis C.

Cap. XXV. a. Nec enim simplici modo] c. damnaberis.] Hunc ita locum interpretatur etiam De Resurrect. Carn. Cf. Adv. Marc. IV, 20. b. impresso] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 5. cap. 63.

se ostendit. Ideoque nec maledixit ipsum Adam et Evam, ut ¹²restitutionis candidatos, ut confessione relevatos. Cain vero ¹³et maledixit et cupidum morte luere delictum mori interim vetuit, ut praeter admissum ¹⁴etiam negationis ¹⁵eius oneratum. Haec erit ignorantia dei nostri, quae ideo simulabatur ne delinquens homo quid sibi agendum sit ignoret. Sed ad Sodomam et Gomorram descendens, Videbo, ait, si secundum clamorem pervenientem ad me ¹⁶consummantur, si vero non, ut agnoscam. Et hic videlicet ex ignorantia incertus et scire cupidus? An hic sonus pronuntiationis necessarius, non dubitativum, sed comminativum exprimens sensum, sub sciscitationis obtentu? Quodsi descensum quoque dei irrides, quasi aliter non potuerit perficere iudicium nisi descendisset, vide ne tuum aequae deum pulses. Nam et ille descendit ut quod vellet efficeret.

Gen.
XVIII, 21.

Cap. XXVI.
Ies. XLV, 23.

Sed et iurat deus. Numquid forte per deum Marcionis? Immo, inquit, ¹multo vanius, quod per semetipsum. ²Quid vellet facere, si alius deus non erat in conscientia eius, hoc cum maxime ^a ³iurantis alium absque se omnino non esse? Igitur peierantem deprehendis, ⁴an vane deierantem? Sed non potest videri peierasse qui alium esse non scivit, ut dicitis. Quod enim scit, hoc deierans ⁵vere non peieravit. Sed non vane deierat alium deum non esse. Tunc enim vane deieraret, si non fuissent qui alios deos crederent, tunc quidem simulacrorum cultores, nunc vero et haeretici. Iurat ⁶igitur per semetipsum, ut vel iuranti deo credas alium deum omnino non esse. Hoc ut deus faceret, tu quoque Marcion coëgisti. Iam tunc enim providebaris. Proinde si et in promissionibus aut comminationibus iurat, fidem in primordiis arduam extorquens, nihil deo indignum est quod efficit deo credere. Satis et tunc pusillus deus in ipsa etiam ferocia sua, cum ob vituli consecrationem efferatus in populum de famulo suo postulat Moyse, Sine me, ⁷et indignatus ira disperdam illos, et faciam te in nationem magnam. Unde meliorem soletis affirmare Moysen deo suo, deprecatorem, immo et prohibitoem irae. Non facies ⁸enim, inquit, istud, aut

Exod.
XXXII, 10.

12. restitutionis *abcd.* restitutioni *ABC.* *Vaticanus uterque.* 13. et *om. d.* 14. et *AB.* 15. eius *ABCabd.* exemplo *c., ex Vaticano uno.* 16. consumantur *ABCab.* consumment *cd.*

Cap. XXVI. 1. multo vanius quod per *ABCabc.* quod multo vanius per *d., ex coniect. Fulv. Ursini.* 2. Quid vellet facere, si *abc.* quid vellet faceret. Si *ABC.* Quid velles facere *d., Fulv. Ursinus.* 3. iurans *Fulv. Ursinus.* 4. ad vane peierantem *ABC.* 5. vero *cd. Semler.* 6. ergo *AB.* 7. et in ira disperdam *d.* 8. enim inquit istud *cd. Vaticanus unus.* enim istud *reliqui.*

Cap. XXVI. a. cum maxime] Id est adnotavi ad De Ieiun. Advers. Psych. maxime, vel quam maxime. Cf. quae cap. 4.

et me una cum eis impende^b. ⁹Miserandi vos quoque cum populo, qui Christum non agnoscitis, in persona Moysi figuratum, patris deprecatores et oblatores animae suae pro populi salute. Sed sufficit si et Moysi proprie donatus est populus ad praesens. Quod ut famulus postulare posset a domino, id dominus a se postulavit. Ad hoc enim famulo dixit, Sine me, ¹⁰et disperdam illos, ut ille postulando et semetipsum offerendo non sineret, atque ita disceres quantum liceat fideli et prophetae apud deum.

Iam nunc, ut et cetera compendio absolvam, quaecumque ad-^{Cap. XXVII.} huc ut ¹pusilla et infirma et indigna ²colligitis ad destructionem creatoris, simplici et certa ratione proponam: deum non potuisse humanos congressus inire, nisi humanos et sensus et affectus suscepisset, per quos vim maiestatis suae, intolerabilem utique humanae mediocritati, humilitate temperaret, sibi quidem indigna, homini autem necessaria, et ita iam deo digna, quia nihil tam dignum deo quam salus hominis. De isto pluribus retractarem, si cum ethnicis agerem; quamquam ³et cum haereticis ⁴non multo diversa stet congressio. ⁵Quatenus et ipsi deum in figura et in reliquo ordine humanae conditionis^a ⁶diversatum iam credidistis, non exigitis utique diutius persuaderi deum conformasse semetipsum humanitati, sed de vestra fide revincimini. Si enim deus, et quidem sublimior, tanta humilitate fastigium maiestatis suae stravit, ut etiam morti ⁷subiceret, et morti crucis, ⁸cur non putetis nostro quoque deo aliquas pusillitates congruisse, tolerabiliores tamen Iudaicis contumeliis et patibulis et sepulcris? An hae sunt pusillitates, quae iam ⁹hinc praeiudicare debebunt Christum humanis passionibus obiectum eius dei esse ¹⁰cui humanitates ¹¹exprobrantur a vobis? Nam et profiteamur Christum semper egisse in dei patris nomine, ipsum ab initio conversatum, ipsum congressum cum patriarchis et prophetis, filium creatoris, sermonem eius, quem ex semetipso proferendo filium fecit, ¹²et exinde omni dispositioni suae voluntatique praefecit, diminuens illum modico citra angelos,^{Ps. VIII, 6.} sicut apud ¹³David scriptum est; qua diminutione in ¹⁴haec quoque

9. Miserando ABC. Miserandos Fr. Iunius. 10. ut AB.

Cap. XXVII. 1. pusilla om. AB. 2. collegitis B. 3. nec d., ex emendat. Fulvii Ursini. 4. non multo diversa cd. Vaticanus unus. nec multo diversa Fulv. Ursinus. non multo ABCab. 5. quatenus A. 6. deversatum ABCc. Vaticanus unus. 7. subiceretur Vaticanus unus. 8. cur etiam non AB. 9. hinc om. bcd. 10. cui Abd. cuius reliqui. 11. exprobrantur AB., pro more. 12. et d., Latinius. ut ABCabc. 13. David d., Latinius. eum ABCabc. 14. hac ABC.

b. impende.] Perde. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 44.

Cap. XXVII. a. conditionis] Cf. adnot. ad De Corona cap. 6.

dispositus est a patre quae ut humana reprehenditis, ediscens iam inde a primordio, iam inde hominem, quod erat futurus in fine. Ille est qui descendit, ille qui interrogat, ille qui postulat, ille qui iurat. Ceterum ¹⁵patrem nemini visum etiam commune testabitur Math. XI, 27. evangelium dicente Christo, Nemo cognovit patrem nisi filius. Ipse enim et veteri testamento pronuntiarat, Deum nemo videbit et vivet, patrem invisibilem determinans, in cuius auctoritate et nomine ipse erat deus, qui videbatur dei filius. Sed et penes nos Christus in persona Christi accipitur^b, quia ¹⁶et hoc modo noster est. Igitur ¹⁷quaecumque exigitis deo digna, habebuntur in patre invisibili ¹⁸incongressibilique et placido et, ut ita dixerim, philosophorum deo. Quaecumque autem ut indigna reprehenditis, deputabuntur in filio et viso et audito et congresso, arbitro patris et ministro, miscente in semetipso hominem et deum, in virtutibus deum, in pusillitatibus hominem, ut tantum homini conferat quantum deo detrahit. Totum denique dei mei penes vos dedecus sacramentum est humanae salutis. ¹⁹Conversabatur deus, ut homo divina agere doceretur. Ex aequo ²⁰agebat deus cum homine, ut homo ex aequo agere cum deo posset. Deus pusillus inventus est, ut homo maximus fieret. Qui talem deum dedignaris, nescio an ex fide credas deum crucifixum. Quanta itaque perversitas vestra erga utrumque ordinem creatoris? Iudicem eum designatis, et severitatem ²¹iudicis secundum merita causarum congruentem pro saevitia exprobratis. Deum optimum exigitis, et lenitatem eius benignitati congruentem pro captu mediocritatis humanae deiectius conversatam ut pusillitatem depretiatis. Nec magnus vobis placet, nec modicus, nec iudex, nec amicus. Quid si ²²nunc eadem et in vestro deprehendantur? Iudicem quidem et illum esse iam ostendimus in libello suo^c, et de iudice necessarie severum, et de severo ²³sic et saevum, si tamen saevum.

Cap. XXVIII. Nunc et de pusillitatibus et malignitatibus ceterisque notis et

15. quia patrem *ABCab*. 16. in hoc *AB*. 17. quicumque exigit *AB*. 18. inconscoscibilique *Vaticanus unus*. 19. Conservabatur *ABC*. 20. agebat *a.*, *viliose*. 21. iudici *Fulv. Ursinus*. 22. nunc *d.*, *ex emendat. Fulvii Ursini et Fr. Junii*. non *ABCabc*. enim *Latinius*. 23. sic et *ego*. sicut *ABCabcd*. scilicet *Latinius*.

b. Sed et penes nos Christus in persona Christi accipitur] Sic habent exemplaria. Ait autem Septimius: Nemo homo deum vidit vivens, in persona patris scilicet, at viderunt homines patrem in filio, quia semper egit filius in dei patris nomine. Pater autem et filius unum sunt, sive unus deus. Sic filius

ipse erat deus, quem homines viderunt. Sic Christum nos Christiani, non Marcionitae, accipimus sive intelligimus deum in persona Christi, quia et hoc modo noster est deus; nam et homo Christus. (Rigalt.)

c. in libello suo] Adv. Marcion. I, 25 sqq.

¹ipse adversus Marcionem ²Antitheses aemulas faciam. Si ignoravit deus meus esse alium super se, etiam tuus omnino non scivit esse alium infra se. Quod enim ait Heraclitus ille tenebrosus, eadem via sursum et deorsum^a. Denique si non ignorasset, et ab initio ei occurrisset. Delictum et mortem et ipsum auctorem delicti diabolum et ³omne malum quod deus meus passus est esse, hoc et tuus, qui illum pati passus est. Mutavit sententias suas deus noster, proinde ⁴qua et vester. Qui enim genus humanum tam sero respexit, eam sententiam mutavit ⁵qua tanto aevo non respexit. Paenituit ⁶mali in aliquo deum nostrum, sed et vestrum. Eo enim, quod tandem animadvertit ad hominis salutem, paenitentiam dissimulationis ⁷pristinæ fecit debitam ⁸malo facto. Porro malum factum deputabitur negligentia salutis humanæ, non nisi per paenitentiam emendata apud deum vestrum. Mandavit fraudem deus noster, sed auri et argenti. Quanto autem homo pretiosior auro et argento, tanto fraudulentior deus vester, qui hominem domino et factori suo eripit. Oculum pro oculo reposcit deus noster, sed et vester vicem prohibens iterabilem magis iniuriam facit. Quis enim non rursus percutiet non reperiens? ⁹Nescit deus noster quales ¹⁰adlegeret. Ergo nec vester. Iudam traditorem ¹¹non ¹²adlegisset, si praescisset. Si et mentitum alicubi dicis creatorem, longe maius mendacium est in tuo Christo, cuius corpus non fuit verum. Multos saevitia dei mei absumpsit. Tuus quoque deus quos salvos non facit utique in exitium disponit. Deus meus aliquem iussit occidi. Tuus semetipsum voluit interfici, non minus homicida in semetipsum quam ¹³in eum a quo vellet occidi. Multos autem occidisse deum eius probabo Marcioni. Nam fecit homicidam, utique periturum, nisi si populus nihil deliquit in Christum. Sed expedita virtus veritatis paucis amat. Multa ¹⁴mendacio erunt necessaria.

Cap. XXVIII. 1. ipsum A(B)C. 2. antithesis BC. antitheseis abcd. 3. omne malum quod d., Fulv. Ursinus. omnem malum quem AB. omne malum quem Cab. omne malum quae c. 4. quomodo et AB. 5. quam AB. 6. mali in aliquo abcd. Gorziensis liber. mali quo reliqui. 7. pristinae d. pristinam reliqui. 8. male facto AB. 9. Nescit d., Fulv. Ursinus. 10. eligeret AB. 11. non om. d. 12. elegisset AB. 13. in eo ABC. 14. mendacia C.

Cap. XXVIII. a. eadem via sursum et deorsum.] Diog. Laert. IX, 8 in placitis Heracliti: „καὶ τὴν μεταβολὴν ὁδὸν ἄνω κάτω τὸν τε κόσμον γίνεσθαι κατὰ ταύτην. πικνούμενον γὰρ τὸ πῦρ ἐξυγραίνεσθαι συνιστάμενόν τε γίνεσθαι ὕδωρ, πηγνύμενον δὲ τὸ ὕδωρ εἰς γῆν τρέπεσθαι· καὶ ταύτην

ὁδὸν ἐπὶ τὸ κάτω εἶναι. πάλιν τε αὐτὴν τὴν γῆν χεῖσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίνεσθαι, ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπὰ, σχεδὸν πάντα ἐπὶ τὴν ἀναθυμίασιν ἀνάγων τὴν ἀπὸ τῆς θαλάττης· αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἐπὶ τὸ ἄνω ὁδός.“

Cap. XXIX.

Ceterum ipsas quoque Antitheses Marcionis cominus cecidissim, si operosiore destructione earum egeret defensio creatoris tam boni quam et iudicis, secundum utriusque partis exempla congruentia deo, ut ostendimus. Quodsi utraque pars bonitatis atque iustitiae dignam plenitudinem divinitatis efficiunt omnia potentis, compendio interim possum ¹Antitheses retudisse, gestientes ex qualitatibus ingeniorum sive legum sive virtutum discernere, atque ita alienare Christum a creatore, ut optimum a iudice, et mitem a fero, et salutarem ab exitioso. Magis enim eos coniungunt quos in eis diversitatibus ponunt quae deo congruunt. Aufer titulum^a Marcionis et intentionem atque propositum operis ipsius, et nihil aliud ²praestaret quam demonstrationem eiusdem dei optimi et iudicis, quia haec duo in solum deum competunt. Nam et ipsum studium ³in eis exemplis opponendi Christum creatori ad unitatem magis spectat. Adeo enim ipsa et una erat substantia divinitatibus, bona et severa, et eisdem exemplis et in similibus argumentis, ut bonitatem suam voluerit ostendere in quibus praemiserat severitatem; quia nec mirum erat diversitas temporalis, si postea deus mitior pro rebus edomitis, qui retro^b austerior pro indomitis. Ita per Antitheses facilius ostendi potest ordo creatoris a Christo reformatus ⁴quam repercussus^c, et redditus potius quam exclusus^d, ⁵praesertim cum deum tuum ab omni motu amariore secernas, utique et ab aemulatione creatoris scilicet. Nam si ita est, ⁶quomodo eum Antitheses singulas species creatoris aemulatum demonstrant? Agnoscam igitur et in hoc per illas deum meum zeloten, qui res suas ⁷arbustiores^e in primordiis ⁸bona, ⁹ut rationali^f, aemu-

Cap. XXIX. 1. antithesis AB. antitheseis Cabcd. Sic etiam supra et infra. 2. praestaret ego. praestat abcd. praestare reliqui. 3. meis ABC. libri Rhenani. 4. quam Leopoldus. quo ABCabc. et d., ex coniect. Latini. 5. praesertim cum denm Leopoldus. cum praesertim denm d., ex coniect. Latini. praesertim denm ABCabc. 6. quoniam Cabc. 7. ambustiores AB. austeriores Rhenanus, Latinius. 8. bonis AB. 9. ut ABCab. et cd.

Cap. XXIX. a. titulum] Titulum Antitheseon operis a Marcione conscripti.

b. retro] Id est antea, ex usu Tertulliani. Cf. adnot. ad De Spectac. cap. 9.

c. quam repercussus] Id est refutatus; cf. supra cap. 20. cum adnot. Pro vulgata quo cum Leopoldo reposui quam. De ellipsi comparativi magis iam saepius est adnotatum.

d. exclusus] Id est abrogatus. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 4.

e. res suas arbustiores] Qui res suas arbustiores praecuraverit, hoc est robustiores. Qui scilicet non surculos depanxerit, sed iam arbusta, eaque arbustiora, hoc est iam grandia, quae fructum proferunt maturius, sive celerius multo quam surculi. (Rigalt.) Quas hic *arbustiores*, paulo supra dixit *indomitas*.

f. bona ut rationali] Cf. supra cap. 6. „Aemulationem maturitatis“ dicit quae ad maturitatem perducat. Sed rectius malit fortasse aliquis *maturitati* pro *maturitatis*, ut struatur cum *praecuraverit*.

latione maturitatis ¹⁰praecuraverit suo iure, cuius Antitheses etiam ipse mundus eius agnoscat ex contrarietatibus elementorum, summa tamen ratione modulatus. Quam ob rem, inconsiderantissime Marcion, alium deum lucis ostendisse debueras, alium vero tenebrarum, quo facilius alium bonitatis, alium severitatis persuasisses. Ceterum^s eius erit Antithesis cuius est et in mundo.

10. praecuravit AB.

g. Ceterum] Alioquin. Cf. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 11. Adde De Paenit. cap. 6. De Patient. cap. 12. Scor-

piac. cap. 1. De Monog. cap. 10. De Virgin. Veland. cap. 2. Adv.; Marcion. I, 23.

ADVERSUS MARCIONEM

LIBER TERTIUS.

Cap. I. Secundum vestigia pristini operis, quod amissum reformare perseveramus, iam hinc ordo de Christo, licet ex abundanti post decursam defensionem unice divinitatis. Satis etenim praeiudicatum est Christum non alterius dei intellegendum quam creatoris, cum determinatum est alium deum non credendum praeter creatorem, quem adeo Christus praedicaverit, et deinceps apostoli non alterius Christum adnuntiaverint quam eius dei quem Christus praedicavit, id est creatoris, ut nulla mentio alterius dei atque ita nec alterius Christi agitata sit ante scandalum Marcionis. Facillime hoc probatur apostolicarum et haereticarum ecclesiarum recensu, illic scilicet pronuntiandam regulae interversionem ubi posteritas ¹invenitur^a. Quod etiam primo libello ^b ²intexui. Sed et nunc congressio ista ³seorsum in Christum examinatura eo utique proficiet, ut dum Christum probamus ⁴creatoris, sic quoque deus excludatur Marcionis. Decet veritatem totis viribus uti suis, ⁵non ut laborantem^c. Ceterum in praescriptionum compendiis vincit^d. Sed decretum est ut gestientem ubique adversario occurrere, in tantum furenti ut facilius praesumpserit eum venisse Christum qui nunquam sit adnuntiatus quam eum qui semper sit praedicatus.

Cap. I. 1. evenitur. Quod et primo *AB*. 2. intexuisset et nunc *ABC*. 3. seorsus Christum *d*. seorsum Christum *Fr. Iunius*. 4. creatorem *AB*. 5. non ut laborantem, sed vi gestientem. Ceterum in praescriptionum compendiis vincit. Decretum est ubique *Fr. Iunius*.

Cap. I. a. ubi posteritas invenitur.] Hoc tractavit Septimius De Praescript. Haeret. cap. 20 sqq.

b. primo libello] Lib. I, cap. 1.

c. non ut laborantem.] Scilicet viribus suis uti. Qui enim laborant, non

totis, sed dimidiatis et fractis suis utuntur viribus. *Πανστρατιζ, πανσούδη*, adnotavit Rigaltius.

d. Ceterum in praescriptionum compendiis vincit] Ad haec verba explicanda faciet comparatio verborum Septimii De Praescript. Haeret. cap. 15.

Hinc denique gradum ¹consero^a, an debuerit tam subito ve-
 nisse. Primo quia et ipse dei sui filius. Hoc enim ordinis ²fuera^t,
 ut ante pater filium profiteretur quam patrem filius, et ante pater
 de filio testaretur quam filius de patre. Dehinc et ³quia missus
 praeter filii nomen. Proinde enim praecessisse debuerat mittentis
 patrocinium in testimonium missi, quia nemo veniens ex alterius
 auctoritate ipse eam sibi ex sua affirmatione defendit^b, sed ab ipsa
⁴defensionem potius expectat, praeeunte suggestu^c eius qui aucto-
 ritatem praestat. Ceterum nec filius agnosceretur quem nunquam
 pater nuncupavit, nec missus credetur quem nunquam mandator
 designavit, nuncupaturus pater et designaturus mandator, si fuisset.
 Suspectum habebitur omne quod ⁵exorbitavit a regula, rerumque
 principalis gradus non sinit posterius agnosci patrem post filium et
 mandatorem post mandatum et ⁶deum post Christum. Nihil origine
 sua prius est in agnitione, ⁷qua nec in dispositione. Subito filius
 et subito missus et subito Christus. ⁸Atquin nihil putem a deo
 subitum, quia nihil a deo non dispositum. ⁹Si autem dispositum,
 cur et non praedicatum, ut probari posset et dispositum ex prae-
 dicatione et divinum ex dispositione? Et utique tantum opus, quod
 scilicet humanae saluti parabatur, vel eatenus subitum non fuisset
 qua per fidem profuturum. In quantum enim credi habebat^d, ut
 prodesset, in tantum paraturam desiderabat, ut credi posset, sub-
 structam fundamentis dispositionis et praedicationis, quo ordine
 fides informata merito et homini ¹⁰indiceretur a deo et deo exhibe-
 retur ab homine, ¹¹ex agnitione debens credere quia posset, quae
 scilicet credere didicisset ex praedicatione.

Non fuit, inquis, ordo eiusmodi necessarius, quia statim se
 et filium et missum et dei Christum rebus ipsis esset probaturus
 per documenta virtutum. At ego negabo solam hanc illi speciem
 ad testimonium competisse, quam et ipse postmodum exauctoravit^a,

Cap. II. 1. consero *ABCd. Vaticanus unus. confero abc.* 2. fuerat *ABCd. Vaticani duo. fuerit Cab.* 3. qua *ABCabc.* 4. defensione *AB. defendi se d.* 5. exorbitaria regula *ABC.* 6. Christum post deum *ABC.* 7. qua *ego. quia libri omnes.* 8. Atqui *ABCab.* 9. Si autem — — dispositum *om. AB.* 10. indicaretur *ABC.* 11. et ex agnitione debes *B. ex agnitione des A. ex agnitione debes C.*

Cap. II. a. gradum consero] Cf. adnott. ad Scorpiac. cap. 4.

b. defendit] Id est asserit. Cf. adnott. ad De Virg. Veland. cap. 10. Adv. Marcion. I, 26.

c. suggestu] Id est ornatu, dignitate. Vox Tertulliana. Cf. quae adnotavi ad De Corona cap. 13.

d. credi habebat] Amat Tertullianus

hanc verbi *habere* cum infinitivo structuram. Exempla adscripsi ad De Fuga in Persecut. cap. 12.

Cap. III. a. exauctoravit] Auctoritate destituit, infirmavit, ut interpretatur Beatus Rhenanus. Sic De Corona cap. 2. nove dixit „observationem *auctoratam* consensus patrocinio,“ i. e. auctoritate firmatam; item De Pudic. cap. 20 „a deo satis *auctorati* viri.“

Matth.
XXV, 24.

siquidem edicens multos venturos et signa facturos et virtutes magnas edituros, aversionem etiam electorum, nec ideo tamen ¹admittendos, temerariam signorum et virtutum fidem ostendit, ut etiam apud pseudochristos ²facillimarum^b. Aut quale est si inde se voluit probari et intellegi et recipi, ex virtutibus dico, unde ³ceteros noluit aequae et ipsos tam subito venturos quam a nullo auctore praedicatos? ⁴Si quia prior eis venit et prior virtutum documenta signavit, idcirco, quasi locum in balneis, ita fidem occupavit, posteris quibusque praeripuit, vide ne et ipse in conditione posteriorum deprehendatur, posterior inventus creatore ante iam cognito, et proinde virtutes ante operato, et ⁵non aliter praefato non esse aliis credendum, post eum scilicet. Igitur ⁶si priorem venisse et priorem de posteris pronuntiasse hoc fidem ⁷cludet^c, ⁸praedamnatus erit et ipse iam ab eo ⁹quod posterior est agnitus, et solius erit auctoritas creatoris hoc in ¹⁰posteris constituendi, qui nullo posterior esse potuit. Iam nunc, cum probaturus sim creatorem easdem virtutes, quas solas ad fidem Christo tuo ¹¹vindicas, interdum per famulos suos retro edidisse, interdum per Christum suum edendas destinasse, possum et ex hoc merito praescribere tanto magis Christum non ex solis virtutibus credendum fuisse quanto illum non alterius quam creatoris interpretari potuissent, ut ¹²respondentes virtutibus creatoris, et editis per famulos suos et in Christum suum repromissis. Quamquam, et si alia documenta invenirentur in tuo Christo, nova scilicet, facilius crederemus etiam nova eiusdem esse cuius et vetera, quam cuius tantummodo nova, egentia experimentis fidei victricis vetustatis^d, ut sic quoque praedicatus venire debuerit tam praedicationibus propriis exstruentibus ei fidem quam et virtutibus, praesertim adversus Christum ¹³creatoris venturum et signis et ¹⁴prophetis propriis munitum, ut aemulus Christi per omnes diversitatum species reluceret.

Cap. III. 1. adimendos A. ad dimittendos B. 2. facillimam c. 3. caeteris C. 4. Si d. Sed reliqui. 5. nominatim praefato Latinius. nominaliter Fr. Iunius. 6. sic ABC. 7. cludet AB. Vaticanus unus. eliciet Latinius. 8. praedamnato AB. 9. quo ABCa. 10. posteros abcd. Gorziensis liber. posteris ABC. 11. vindicas ABCabc., pro more. 12. respondentes ACd. respondentem abc. In B. verba interpretari — — virtutibus desiderantur. 13. creatorem A. 14. prophety A.

b. apud pseudochristos facillimarum.] Cf. De Praescript. Haeret. cap. 44. Adde Irenaeum Adv. Haeres. I, 8 et II, 37.

c. fidem cludet] Hoc est quasi terminos, claustra atque repagula constituet fidei, extra quae nihil credi ab homine oporteat. (Fr. Iunius.)

d. victricis vetustatis] Egentia, ait, experimentis fidei quorum ope non destituta vetustas victrix evadit suis probandis. Fr. Iunius sibi explicat experimenta fidei victricis vetustatis „quae fides vincit et praestat vetustati.“

Sed quomodo a deo nunquam praedicato Christus eius praedicaretur? Hoc est ergo quod exigit, nec deum nec Christum tuum credi, quia et deus ignotus esse non debuit et Christus agnosci per deum debuit.

Dedignatus, opinor, est imitari ordinem dei nostri, ut displi- Cap. IV
centis, ¹ut cum maxime revincendi. Novus nove venire voluit, filius ante patris professionem et missus ante mandatoris auctoritatem, ut et ²ipse fidem monstruosissimam induceret, qua ante crederetur Christum venisse quam sciretur fuisse. Competit ³mihī etiam illud retractare, ⁴cur non post Christum venerit. Nam cum intueor ⁵dominum eius tanto aevo patientissimum acerbissimi creatoris annuntiantis interea in homines Christum suum, quacunque id ratione ⁶fecit tam revelationem quam intercessionem suam differens, eadem ratione dico illum patientiam debuisse creatori in Christo quoque suo dispositiones suas exsecuturo, ut perfecta et expleta omni operatione aemuli dei et aemuli Christi tunc et ipse proprias dispositiones superduceret^a. Ceterum paenitentia tantae patientiae fecit, quod non in finem rerum creatoris perseveraverit. Vane sustinuit praedicari Christum eius quem non sustinuit exhiberi. Aut sine causa intercidit temporis alieni decursum, aut sine causa tam diu non intercidit. Quid illum detinuit, quidve turbavit? Atquin in utrumque commisit, post creatorem quidem tam tarde revelatus, ante Christum vero eius tam propere. Alterum vero iam dudum debuerat traduxisse^b, alterum nondum. Ne illum quidem tam diu saevientem sustinuisse, istum vero adhuc quiescentem inquietasse! circa ambos excidens ab optimi dei titulo, certe varius et ipse et incertus, tepidus scilicet in creatorem et calidus in Christum, et vanus ⁷utrobique. Non magis enim compescebat creatorem quam obstitit Christo. Manet et creator, qualis omnino est; veniet et Christus, qualis et scribitur. Quid venit post creatorem, quem emendare non valuit? Quid ante Christum eius revelatus est, quem revocare non potuerit? Aut si emendavit creatorem, post illum revelatus est, ut emendanda praecederent: ergo et Christum eius aequē emendaturus expectasse debuerat, proinde et illius posterior emendator futurus, sicut creatoris. Aliud est si et ipse post illum rursus adveniet, ut primo quidem adventu processerit adversus crea-

Cap. IV. 1. et *Latinius*. 2. ipsam *d.* 3. inde etiam *B.* 4. cur et Christus agnosci per deum debuit non post Christum venerit *AB.* 5. dominum deum eius *AB.* 6. facit *AB.* 7. in utroque *Valicanus unus.*

Cap. IV. a. superduceret.] Cf. ad *Ad Nat.* I, 11. De *Pudic.* cap. 20.

b. traduxisse] *Confutasse.* Cf. adnot. ad *De Fuga in Persecut.* cap. 2.

torem, legem et prophetas destruens eius, secundo vero procedat adversus Christum, regnum redarguens eius. Tunc ergo conclusurus ordinem suum, tunc, si forte, credendus est, aut si iam hinc perfecta res est eius, vane ergo venturus est, nihil scilicet peracturus.

Cap. V. His ¹proluserim quasi de gradu primo adhuc et quasi de longinquo. Sed et hinc iam ad certum et cominus dimicaturus^a video aliquas etiam nunc lineas ²praeducendas, ad quas erit dimicandum, ad scripturas scilicet creatoris. Secundum eas enim probaturus Christum ³creatoris fuisse, ut postea Christo suo adimpletas, necesse habeo ipsarum quoque scripturarum formam et, ut ita dixerim, naturam demandare^b, ne tunc ⁴in controversiam deductae, cum adhibentur ad causas, et sua et causarum defensione commixtae obtundant lectoris intentionem. Duas itaque causas prophetici eloquii adlego agnoscendas abhinc adversariis nostris. Unam, qua futura interdum pro iam transactis enuntiantur. Nam et divinitati competit quaecunque decreverit ut perfecta reputare, quia non sit apud illam differentia temporis apud quam uniformem statum ⁵temporum dirigit aeternitas ipsa. Et divinationi propheticæ magis familiare est id quod prospiciat, dum prospicit, iam visum atque ⁶ita iam expunctum, id est omni modo futurum, demonstrare, sicut

Ies. L, 6. per Esaiam, Dorsum meum posui in flagella, maxillas autem meas in palmas, faciem meam ⁷vero non averti a sputaminibus. Sive enim Christus iam tunc in semetipsum secundum nos sive prophetes de semetipso secundum Iudaeos pronuntiabat, nondum tamen factum pro iam transacto sonabat. Alia species erit qua pleraque figurate portenduntur per aenigmata et allegorias et parabolas, aliter intellegenda quam scripta sunt. Nam et montes legimus ⁸destillaturos dulcorem, non tamen ut ⁹sapam de petris aut ¹⁰defrutum de rupibus speres^c, et terram ¹¹audimus lacte et melle manantem, non

Ioël. III, 23.
Exod. III, 8. 17.
Deut. XXVI, 9. 15.

Cap. V. 1. proluserim *Bd. Vaticanus uterque.* praeluserim *reliqui.* 2. pro-
dueendas *A.* 3. creatorem *AB.* 4. in controversiam — — et sua *om. AB.* 5.
temporum *cd. Vaticanus unus.* temporis *reliqui.* 6. ut iam *Fr. Iunius.* 7. vero
om. AB. 8. distillaturos *Vaticanus unus.* 9. sapam *A.* sapientiam *B.* 10. fru-
ctum *B.* 11. audivimus *AB.*

Cap. V. a. ad certum et cominus dimicaturus] V. de his et sequentibus verbis Salmas. in Solin. p. 647. et in Tertull. De Pallio p. 428. ed. LB., Lips. Saturn. Serm. II, 19. p. 970. Opp. ed. Vesal., in universum etiam quae adnotata sunt a me ad Scorpiacen cap. 4.

b. demandare] Id est proponere, adserere. Cf. infra eap. 8.

e. sapam de petris aut defrutum de rupibus speres] De sapa et defruto Nonnius p. 551. Merc. „Sapa, quod nunc mellacium dicimus, mustum ad mediam partem decoctum.“ Varro de Vita P. R. lib. I. „sapam appellabant quod de musto ad mediam partem decoxerant: defrutum, si ex duabus partibus ad tertiam redegerant defervefaciendo.“

tamen ut de glebis credas te unquam placentas et ¹²Samias^d ¹³coacturum; quia nec statim aquilicem^e et agricolam se deus repromisit, dicens, Ponam flumina in regione sitiendi et in solitudine ¹⁴buxum Ies. XLI, 19. et cedrum. Sicut et praedicans de ¹⁵nationum conversione, Bene-Ies. XLIII, 20. dicent me bestiae agri, sirenes et filiae passerum, non utique ab hirundinum pullis et vulpeculis et illis ¹⁶monstruosis fabulosisque cantribus fausta omnia relaturus est. Et quid ego de isto genere amplius? cum etiam ¹⁷haeticorum apostolus^f ipsam legem indulgentem ¹⁸bubus terentibus os liberum non de ¹⁹bubus, sed de nobis I Cor. IX, 9 sq. interpretetur, et petram potui subministrando comitem Christum I Cor. X, 4. adleget fuisse^g, docens proinde ²⁰et Galatas duo argumenta filiorum Galat. VI, 22 sqq. Abrahae allegorice cucurrisse, et suggerens Ephesiis quod in pri-Eph. V, 31 sq. mordio de homine praedicatum est relicturo patrem et matrem et futuris duobus in unam carnem, id se in Christum et ecclesiam agnoscere.

Si satis constat de istis interim duabus proprietatibus Iudaicae Cap. VI. litteraturae, memento, lector, constitisse, ut, cum tale quid adhibuerimus, non retractetur de forma scripturae, sed de statu causae. Cum igitur haeretica dementia eum Christum venisse praesumeret qui nunquam fuerat annuntiatus, sequebatur ut eum Christum nondum venisse contenderet qui semper fuerat praedicatus; atque ¹ita coacta est cum Iudaico errore sociari et ab eo argumentationem sibi struere, quasi Iudaei certi et ipsi alium fuisse qui venit non modo respuerint eum ut extraneum, verum et interfecerint eum ut adversarium, agniture sine dubio et omni officio religionis persecuturi, si ipsorum fuisset. Scilicet nauclero illi non quidem Rhodia lex^a, sed Pontica ²caverat errare Iudaeos in Christum suum non

12. psomias *Latinus*. 13. coacturum *ABCabcd*. cocturum *Leopoldus*. 14. buxum et cedrum *ABCab*. cedrum et buxum *cd*. 15. nationis *AB*. 16. monstruosisque cantribus *AB*. 17. ethnicorum *Latinus*. 18. bobus *Vaticanus unus*. 19. bobus *Vaticanus unus*. 20. et *(A)Bcd*. ad reliqui.

Cap. VI. 1. inde *Vaticanus unus*. 2. caverit *AB*. *Vaticanus unus*.

d. placentas et Samias] Samiae placentae in fama erant. V. Athen. Deipnos. XIV, 19. Cf. Salmas. in Scriptt. Hist. Aug. p. 354.

e. aquilicem] De his vide Otr. Müller Etrusk. IV, 3, 2. tom. II. p. 340. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 40.

f. haeticorum apostolus] *Latinus* „cum etiam *ethnicorum* apostolus.“ Mutatione opus esse non arbitror. Nam emphaticum est quod se auctor pugnare dicit ab auctoritate eius apostoli quem ipsi quoque haeretici Marcionitae agnoscerent. (Fr. Junius.)

g. et petram potui subministrando

comitem Christum adleget fuisse] Cf. infra lib. V. cap. 7.

Cap. VI. a. Rhodia lex] Barbariem Ponticam exprobrat Marcioni, quasi nihil edocto praeter scita quaedam nautica eaque Pontica, hoc est mere barbara, non autem Rhodia. Nam Rhodii quidem ob legum civilium curam iustitiamque admirationi fuere cunctis, sed rerum quoque nauticarum peritissimi fuisse videntur, ac de omnibus ad navigationem pertinentibus aequissima iura condidisse. Propterea vero maris impetum obtinuisse atque in Romanorum amicitia floruisse Strabo commemorat. Ex eorum iure

licere, quando, et si nihil tale praedicatum in illos inveniretur, vel sola utique humana conditio deceptui obnoxia persuasisset Iudaeos errare potuisse, qua homines, nec statim praeiudicium sumendum de sententia eorum quos credibile³ fuerat errasse. Porro^b cum et praedicatum sit non agnituros eos Christum ideoque etiam perempturos, iam ergo ipse erit et ignoratus et interemptus ab illis, in quem ita admissuri praenotabantur. Hoc si probari exigis, non eas scripturas evolvam quae interemptibilem Christum edicentes utique⁴ et ignorabilem affirmant (nisi enim ignoratus nihil scilicet pati posset), sed reservatis eis ad causam passionum eas praedicationes in praesenti⁵ sufficet adhibere quae interim ignorabilem probent Christum, et hoc breviter, dum ostendunt omnem vim intellectus ademptam populo a creatore. Auferam, inquit, sapientiam sapientium illorum, et prudentiam prudentium eorum abscondam, et, Aure audietis, et non audietis, et oculis videbitis, et non videbitis: incrassatum est enim cor populi huius, et auribus graviter audierunt et oculos concluserunt, ne quando auribus audiant et oculis videant et corde coniciant et convertantur, et sanem illos. Hanc enim⁶ obtusionem salutarium sensuum meruerant, labiis diligentes deum, corde autem longe absistentes ab eo. Igitur si Christus quidem annuntiabatur a creatore solidante tonitruum, et⁷ concludente spiritum, et annuntiante in homines Christum suum secundum⁸ Ioëlem prophetam, si omnis spes Iudaeorum, ne dicam etiam gentium, in Christi revelationem¹⁰ destinabatur, sine dubio id demonstrabantur non agnitori et non intellecturi,¹¹ ablati agni-

^{Hes.}
XXIX, 14.
Ies. VI, 9 sq.

Amos. IV, 13.

Ioël. III, 1.

3. fuerit *AB. Vaticanus unus.* 4. et ignorabilem *ABcd. Vaticani duo.* ignorabilem *reliqui.* 5. sufficit *Vaticanus unus.* 6. obtusionem *ABCa.* obtusionem *reliqui.* 7. condente *Latinus.* 8. Iohelem prophetam *ABCab.* Amos prophetam *cd.* 9. ne dicam *Ad., Fulv. Ursinus.* nedum (et nedum *B.*) dicam *reliqui.* 10. redestinabatur *Vaticanus unus.* 11. ablati agnitionis et intelligentiae viribus, sapientia atque prudentia *abcd. Gorziensis liber.* ablati et intelligentiae viribus sapientia atque prudentia *C.* oblatione agnitione et intellegentiam viribus sapientiam atque prudentiam *A.* oblationem et intellegentiam viribus sapientiam atque prudentiam *B.*

nautico non pauca de iactu, et forteau de exercitoria quoque actione, in Pandectas relata. (Rigalt.) Non proprie agit de hac re, sed ioci tantum gratia Marcioni, qui naviculariam olim fortassis exereuerat, in barbara Ponti regione natus, non Rhodiam legem (quae nautica quidem est, sed tamen Romana, ac a prudentissimis hominibus lata), verum Ponticam ac barbaram aliquam legem cavisse scribit errare Iudaeos in Christum suum non licere. (Iac. Pamel.)

b. Porro] At, atenim. Cf. adnot. ad De Corona cap. 7.

c. Ioëlem prophetam] Latinus et condente spiritum. Recte; nam Amos cap. 4. est *ὁ κριζων πνεῦμα.* Post idem legendum putat simpliciter secundum prophetam. Sed et Latinus fallitur nomen prophetae expungens et mutans Pamelius. Mutandae solum distinctiones, et locus curatus est. Sic ergo legendum ex mss. omnibus, iudicio meo: *annunciantem in homines Christum suum secundum Ioëlem prophetam, si omnis spes celt.* Nam sequentia sunt ex Ioëlis cap. 2., prout ab apostolis Act. cap. 2. et alibi adducuntur. (Fr. Iunius.)

tionis et intelligentiae viribus, sapientia atque prudentia, quod annuntiabatur, id est Christus, erraturis in eum principalibus sapientibus eorum, id est scribis et ¹²prudentibus eorum, id est pharisaeis, pariter et populo auribus audituro, et non audituro, utique Christum docentem, et oculis visuro, et non visuro, utique Christum signa facientem, secundum quod et alibi, Et quis caecus, nisi ^{Ies. XLII, 19 sq.} pueri mei? et quis surdus, nisi qui dominatur eorum? Sed et cum exprobrat per eundem Esaiam, Filios generavi et exaltavi, at illi ^{Ies. I, 3.} me reiecerunt: agnovit bos possessorem suum et asinus praesepe domini sui, Israël autem me non cognovit et populus me non intellexit. Nos quidem certi Christum semper in prophetis locutum, spiritum scilicet creatoris, sicut propheta testatur, ^{Thren. IV, 3.} ¹³Persona spiritus nostri, Christus dominus, ¹⁴qui ab initio vicarius patris in dei nomine et auditus sit et visus, scimus ¹⁵ipsius voces eiusmodi fuisse iam tunc Israël ¹⁶exprobrantis, quae in illum commissuri praedicabantur, ¹⁷Dereliquistis dominum et in iram provocastis sanctum Israël. ^{Ies. I, 4.} ¹⁸Si vero non in Christum, sed in ipsum potius deum volueris referre omnem Iudaicae ignorantiae de pristino reputationem, nolens etiam retro sermonem et spiritum, id est Christum creatoris, despectum ab eis et non agnitum, sic quoque revinceris. Non negans enim filium et spiritum et substantiam creatoris esse Christum eius, concedas necesse est eos qui patrem non ¹⁹agnoverint nec filium agnoscere potuisse per eiusdem substantiae conditionem, cuius si plenitudo intellecta non est, multo magis portio, ²⁰certe qua plenitudinis consors. His ita dispectis iam apparet quomodo et respuerint Iudaei Christum et interemerint, non ut extraneum Christum intellegentes, sed ut suum non agnoscentes. ²¹Qui enim extraneum intellegere potuissent de quo nihil unquam fuerat annuntiatum, ²²cum intellegere non potuissent de quo semper fuerat praedicatum? Id enim intellegi vel non intellegi capit^d quod habendo substantiam praedicationis habebit et materiam vel agnitionis vel erroris. Quod vero materia caret, non admittit sapientiae eventum. Et adeo non qua alterius dei Christum ²³aversati persecutique sunt, sed qua solummodo hominem, quem planum in

12. prudentibus eorum, id est *cd. Vaticanus unus.* prudentibus id est *reliqui.* 13. persona spiritus nostri, Christus dominus *ab.* persona spiritus nostri Christum dominum *ABC.* spiritus personae eius Christus dominus *cd.* personam spiritus nostri, Christum dominum *Fr. Iunius.* 14. quia *C., Fr. Iunius.* 15. et ipsius *c.* 16. exprobranti *ABC.* 17. Dereliquisti — provocasti *ABC.* 18. vero si non *ABC.* 19. agnoverunt *Vaticanus unus.* 20. certae *a.* 21. quia nec *BC.* 22. non intellegere potuissent *ABC.* 23. adversati *Vaticanus unus.*

d. intellegi capit] *Capit, ἐνδέχεται,* ad De Fuga in Persecut. cap. 1. Apolog. usu Tertulliano. V. quae adnotavi log. cap. 17.

signis^e et aemulum in doctrinis existimabant, ut et ipsum hominem qua suum, id est Iudaeum, sed Iudaismi exorbitatorem et destructorem, deduxerint in iudicium et suo iure punierint, alienum scilicet non iudicaturi. Tanto abest ut alienum Christum intellexisse videantur qui nec hominem eius^f ut alienum iudicaverunt.

Cap. VII. ¹Discat nunc haereticus ex abundantia cum ipso licebit Iudaeo rationem quoque errorum eius, a quo ducatum mutuatus in hac argumentatione caecus a caeco in eandem ²decidit foveam. Duos dicimus Christi habitus a prophetis demonstratos totidem adventus eius praenotasse: unum in humilitate, utique primum, cum tanquam ovis ad victimam deduci habebat, et tanquam agnus ante tondentem sine voce, ita non aperiens ³os suum, ⁴ne aspectu quidem honestus^a. Annuntiavimus enim, inquit, de illo: sicut puerulus, sicut radix in terra sitiens, et non est species eius neque gloria, et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga, et sciens ferre infirmitatem, ut positus a patre in lapidem offensionis et petram scandali, minoratus ab eo modicum citra angelos, vermem se pronuntians, et non hominem, ignominiam hominis et nullificamen populi. Quae ignobilitatis argumenta primo adventui competunt, sicut sublimitatis secundo, cum fiet iam non lapis offensionis nec petra scandali, sed lapis summus angularis post reprobationem adsumptus et sublimatus in consummationem templi, ecclesiae scilicet, et petra sane illa apud Danielelem, de monte praecisa, quae imaginem saecularium regnorum comminuet et conteret.

⁵De quo adventu idem propheta, Et ecce cum nubibus caeli, tanquam filius hominis veniens, venit usque ad veterem dierum, ⁶aderat in conspectu eius, et qui adsistebant, adduxerunt illum, et data est ei potestas regia, et omnes nationes terrae secundum genera, et omnis gloria famulabunda, et potestas eius usque in aevum, quae non auferetur, et regnum eius, quod non vitiabitur, tunc scilicet habiturus et speciem honorabilem et decorem indeficientem super filios hominum. Tempestivus enim, inquit, decore citra filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te

Cap. VII. 1. Dicat *ABC*. 2. decidit *ABCd*. deductus *abc*. 3. os suum *cd*. Pamelii codices. os reliqui. 4. nec *Acd*. 5. De quo secundo adventu *cd*. 6. et aderat *cd*.

e. planum in signis] Apolog. cap. 21 „uli magum aestimarent de potestate.“

f. hominem eius] Id est humanam eius naturam.

Cap. VII. a. ne aspectu quidem ho-

nestus] Id est pulcher. Sic accipiendum quod infra sequitur „omni inhonestate prostratus,“ id est deformitate. *Nullificamen, ἐξουθένημα.* (Fr. Junius.)

deus ⁷in aevum. Accingere ensem super femur tuum, potens tem-
 pestivitate tua et pulchritudine tua; cum et pater, posteaquam di-
 minuit eum modicum quid citra angelos, gloria et honore coronabit
 illum et subiciet omnia ⁸pedibus eius. Tunc et cognoscent eum
 qui compugerunt, et caedent pectora sua tribus ad tribum, utique
 quod retro non agnoverunt eum in humilitate condicionis ⁹humanae.
 Et homo est, inquit Hieremias, et quis cognoscet illum? Quia et,
 Nativitatem eius ¹⁰Esaias, quis, inquit, enarrabit? Sic et apud
 Zachariam in persona Iesu, immo et in ¹¹ipso nominis sacramento,
 verus summus sacerdos patris, Christus Iesus, duplici habitu in
 duos adventus ¹²delineatur, primo sordidis indutus, id est carnis
 passibilis et mortalis indignitate, cum et diabolus adversabatur ei,
 auctor scilicet Iudae traditoris, ne dicam etiam post baptisma tem-
 ptator, dehinc despoliatus pristinas sordes, et exornatus podere et
 mitra et cidari munda, id est secundi adventus gloria et honore.
 Si enim et duorum hircorum qui ieiunio offerebantur faciam inter-
 pretationem, nonne et illi utrumque ordinem Christi figurant? Pares
 quidem atque consimiles propter eundem ¹³dominum conspectum,
 quia non in alia venturus est forma, ut qui agnosci habeat, a qui-
 bus ¹⁴laesus est. Alter autem eorum circumdatus coccino, male-
 dictus et ¹⁵consputus et convulsus et compunctus, a populo extra
 civitatem adiciebatur in perditionem, manifestis notatus insignibus
 dominicae passionis. Alter vero pro delictis oblatus et sacerdotibus
 templi in pabulum datus secundae repraesentationis argumenta signa-
 bat, qua delictis omnibus expiatis sacerdotes templi spiritualis, id
 est ecclesiae, dominicae gratiae quasi visceratione quadam fruere-
 tur, ieiunantibus ceteris a salute^b. Igitur quoniam primus adven-
 tus et plurimum figuris obscuratus et omni inhonestate prostratus
¹⁶cavebatur, secundus vero et manifestus et deo condignus, idcirco
 quem facile et intellegere et credere potuerunt, eum solum intuen-
 tes, id est ¹⁷secundum, non inmerito decepti sunt circa obscurio-
 rem, certe indigniorẽm, id est primum. Atque ita in hodiernum
 negant venisse Christum suum, quia non in sublimitate venerit,
 dum ignorant etiam in humilitate fuisse venturum.

Lev. XVI,
5 sqq.

Desinat nunc haereticus a Iudaeo, aspis, quod aiunt, a vipera, Cap. VIII.

7. in aeternum B. Vaticani duo. 8. sub pedibus eius cd. 9. humanae consti-
 tutum. Et cd. 10. inquit Esaias quis enarrabit cd. 11. ipsius cd. 12. deli-
 niatur ABCabcd. 13. domini Latinius. 14. et laesus est. Unus quidem eorum c.
 et laesus est. Alter autem eorum d. 15. consputatus cd. 16. cavebatur AB.
 17. secundum, qui est in honore et gloria cd., ex lib. Contra Iud. cap. ult.

b. ieiunantibus ceteris a salute.] Cf. adnot. ad De Pudic. cap. 1.

¹mutuari venenum^a, evomat iam hinc proprii ingenii virus, phantasma vindicans Christum. Nisi quod et ista sententia alios habebit auctores, ²praecoquos et ³abortivos quodammodo Marcionitas, quos ¹Ioh. II, 18. ^{22.} IV, 4. apostolus Ioannes antichristos pronuntiavit, negantes Christum in carne venisse, et tamen non ut alterius dei ius constituerent, quia et de isto notati fuissent^b, sed quoniam incredibile praesumpserant deum carnem. Quo magis antichristus Marcioni sibi eam rapuit praesumptionem, ⁴aptior scilicet ad renuendam corporalem substantiam Christi, qui ipsum deum eius nec auctorem carnis induxerat nec resuscitorem, optimum videlicet et in isto^c, et diversissimum a mendaciis et fallaciis creatoris: Et ideo Christus eius, ne mentiretur, ne falleret, et hoc modo creatoris forsitan deputaretur, non erat quod videbatur, et quod erat mentiebatur, caro nec caro, homo nec homo, proinde deus Christus, nec deus. Cur enim non etiam dei phantasma portaverit? An credam ei de interiore substantia qui sit de exteriori frustratus? Quomodo verax habebitur in occulto tam fallax repertus in aperto? Quomodo autem in semetipso veritatem spiritus fallacia carnis confundens negatam ab apostolo, ^{II}Cor. VI, 14. lucis, id est veritatis, et fallaciae, id est tenebrarum, commisit ⁵communicationem? Iam nunc cum mendacium deprehenditur ⁶Christus caro, sequitur ut et omnia quae per carnem Christi gesta sunt mendacio gesta sint, congressus, contactus, convictus, ipsae quoque virtutes. Si enim tangendo aliquem liberavit a vitio, vel tactus ab aliquo, quod corporaliter actum est non potest vere actum credi sine corporis ipsius veritate. Nihil solidum ab inani, nihil plenum a vacuo perfici licuit. Putativus habitus, putativus actus: imaginarius operator, imaginariae operae. Sic nec passiones Christi eius fidem merebuntur. Nihil enim passus est qui non vere est passus; vere autem pati phantasma non potuit. Eversum est igitur totum dei opus. Totum Christiani nominis et pondus et fructus, mors Christi negatur, quam tam impressa apostolus mandat^d, utique veram, summum eam fundamentum evangelii constituens et salutis nostrae et praedicationis suae. Tradidi enim, inquit, vobis inpri-

Cap. VIII. 1. mutuare *Vaticanus unus.* mutare *AB.* 2. praecocos *A.* 3. aborsivos *Vaticanus unus.* 4. aperitior *AB.* 5. communicatis *AB.* 6. Christi *d., ex correctione Fulvii Ursini.*

Cap. VIII. a. aspis, quod aiunt, a vipera mutuari venenum] Epiphan. Adv. Haeres. lib: I. haer. 23, 7 „Μετέχουσι γὰρ τοῦτοι, ὡς ἀπ’ ἀλλήλων τὸν ἴον δανεισάμενοι, κατὰ τὴν ἐναογῆ παρομιάν ὡς ἀσπίς παρ’ ἐχίδνης ἴον δανειζαμένη.“ Ὁμοῦ γὰρ εἰσι τῆς σχολῆς καὶ συνεδρίου“ κτλ.

b. notati fuissent] Ab apostolo.

c. optimum videlicet et in isto] In isto quod nos nunquam resuscitabit.

d. mandat] Cf. supra ad cap. 5. De vocabulo *impressa* cf. adnot. ad Apolog. cap. 5.

mis, quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris, et quod sepultus sit, et quod ⁷resurrexerit tertia die. Porro si caro eius negatur, quomodo mors eius asseveratur, quae propria carnis est passio, per mortem ⁸devertentis in terram, de qua est sumpta, secundum legem sui auctoris? Negata vero morte, dum caro negatur, nec de resurrectione constabit. Eadem enim ratione non resurrexit qua mortuus non est, non habendo substantiam scilicet carnis, cuius sicut et mors, ita et resurrectio est. Proinde resurrectione Christi infirmata etiam nostra subversa ⁹est. Nec ea enim valebit, propter quam Christus venit, si ¹⁰Christi non valebit. Nam sicut illi, qui dicebant resurrectionem mortuorum non esse, revincuntur ab apostolo ex resurrectione Christi, ita resurrectione Christi non consistente aufertur et mortuorum resurrectio. Atque ita inanis est ¹¹et fides nostra, inanis ¹²est praedicatio apostolorum. Inveniuntur autem etiam falsi testes dei, quod testimonium dixerint, quasi resuscitaverit Christum, quem non resuscitavit. Et sumus adhuc in delictis. Et qui in Christo dormierunt, perierunt; sane resurrecturi, sed phantasmate forsitan, sicut et Christus.

I Cor.
XV, 13 sqq.

In ista quaestione qui putaveris opponendos esse nobis angelos Cap. IX. creatoris, quasi et illi in phantasmate, putativae utique carnis, egerint apud Abraham et Loth, et tamen vere sint et congressi et pasti et operati quod mandatum eis fuerat, primo non admitteris ad eius dei exempla quem destruis. Nam et quanto meliorem et perfectiorem deum inducis, tanto non competunt illi eius exempla quo nisi diversus in totum non erit omnino melior atque perfectior. Dehinc scito nec illud concedi tibi, ut putativa fuerit in angelis caro, sed verae et solidae substantiae humanae. Si enim difficile non fuit illi putativae carnis veros et sensus et actus exhibere, multo facilius habuit veris et sensibus et actibus veram dedisse substantiam carnis, vel qua proprius auctor et artifex eius. ¹Tuus autem deus, eo quod carnem nullam omnino produxerit, merito fortasse phantasma eius intulerit cuius non valuerat ²veritatem. Meus autem deus, qui illam de limo sumptam in hac reformavit qualitate, nondum ex semine coniugali et tamen carnem, aequè potuit ex quacunque materia angelis quoque adstruxisse carnem, qui etiam mundum ex nihilo in tot ³ac talia corpora, et qui

7. resurrexerit *cd. Vaticani duo. resurrexit reliqui.* 8. revertentis *Latinius.* 9. est *om. AB.* 10. Christi non valebit *ego. Christus non valebit Cab. Christus non resurrexit cd., ex emendat. Latinii. In AB. desiderantur verba propter quam Christus venit si Christus non resurrexit.* 11. et *om. cd. cum Vaticano uno.* 12. est et praedicatio *c., ex Vaticano uno. et praedicatio Fr. Iunius.*

Cap. IX. 1. Tuus ab eo *AB.* 2. virtutem *AB.* 3. ac *ABcd. Vaticanus uterque. et reliqui.*

dem verbo aedificavit. Et utique, si deus tuus veram quandoque
 Luc. XX, 36. substantiam angelorum hominibus pollicetur, Erunt enim, inquit,
 sicut angeli, cur non ⁴et deus meus veram substantiam hominum
 angelis accommodarit ⁵undeunde sumptam? Quia nec tu mihi re-
 spondebis unde illa apud te angelica sumatur, sufficit ⁶mihî hoc
 definire quod deo congruit, veritatem scilicet eius rei quam tribus
 testibus sensibus ⁷obiecit, visui, tactui, auditui. Difficilius deo men-
 tiri quam carnis veritatem ⁷undeunde producere, licet non natae.
 Ceterum et aliis haereticis, definientibus carnem illam in angelis
 ex carne nasci debuissê si vere fuisset humana, certa ratione re-
 spondemus, ⁷^bqua et humana vere fuerit et innata: humana vere
 propter dei veritatem a mendacio et fallacia extranei, et quia non
 possent humanitus tractari ab hominibus nisi in substantia humana;
 innata autem, quia solus Christus in carnem ex carne nasci habe-
 bat, ut nativitatem nostram nativitate ⁸sua reformaret, atque ita
⁹etiam mortem nostram morte sua dissolveret resurgendo in carne,
 in qua natus est, ut et mori posset. Ideoque et ipse cum angelis
 tunc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, sed nondum
 natae, quia nondum moriturae, sed ¹⁰et discentis iam inter homines
 conversari. Quo magis angeli, neque ad moriendum pro nobis
 dispositi, brevem carnis comineatum^a non debuerunt nascendo sum-
 psisse, quia nec moriendo deposituri eam fuerant, sed ¹¹undeunde
 sumptam et quoquo modo ¹²omnino dimissam, mentiti eam tamen
 Ps. CIV, 4. non sunt. Si creator facit angelos spiritus et apparitores suos
¹³ignem flagrantem, tam vere spiritus quam et ignem, idem illos
 vere fecit et carnem, ut nunc recordemur et haereticis renuntiemus
 eius esse promissum homines in angelos reformandi quandoque
 qui angelos in homines formarit aliquando.

Cap. X. Igitur non ¹admissus ad consortium exemplorum creatoris, ²ut
 alienorum, et suas habentium causas, velim edas et ipse consilium
 dei tui, quo Christum suum non in veritate carnis exhibuit. Si
 aspernatus est illam ut terrenam et, ut dicitis, stercoribus infer-
 sam, cur non et simulacrum eius proinde despexit? Nullius enim
 dedignandae rei imago dignanda est. Sequitur statum similitudo.
 Sed quomodo inter homines conversaretur, nisi per imaginem sub-

4. et om. AB. 5. undeunde *d*, ex emendatione Fulvii Ursini. Unde reliqui libri. 6. in hoc A. 7. undeunde *cd.*, Latinius. unde BCab. nude A. 7^b. Malim quia. 8. sua om. B. 9. et mortem AB. 10. et discentis (discent A.) ABCcd. Vaticanus uterque. discentis ab. 11. undeunde *cd.* unde reliqui. 12. mentiti (mentit^a A. mentitis B.) omnino dimissam. mentiti (mentita AB.) eam tamen non sunt ABC. 13. igne flagrante AB.

Cap. X. 1. admissum ABC. 2. ut (ut om. B.) et alienorum et habentium AB.

Cap. IX. a. comineatum] Hoc est carne. (Fr. Iunius.) Cf. adnot. ad De facultatem brevis temporis agendi in Fuga in Persecut. cap. 9.

stantiæ³ humanae? Cur ergo non potius per veritatem, ut vere conversaretur, si necesse habebat conversari? Quanto dignius necessitas fidem quam⁴ stropham^a administrasset? Satis miserum deum instituis, hoc ipso, quod Christum suum non potuit exhibere nisi in indignae rei effigie, et quidem alienae. Aliquantis enim indignis conveniet⁵ uti, si nostris^b, sicut alienis non congruet uti, licet dignis. Cur enim non in aliqua alia digniore substantia venit, et in primis sua, ne et indigna et aliena videretur eguisse? Si creator meus per rubrum quoque et ignem, idem postea per nubem et globum cum homine congressus est, et elementorum corporibus in repraesentationibus sui usus est, satis haec exempla divinae potestatis ostendunt deum non eguisse aut falsae aut⁶ etiam verae carnis paratura^c. Ceterum si ad certum spectamus, nulla substantia digna est quam deus induat. Quodcunque induerit, ipse dignum facit, absque mendacio tamen. Et ideo quale est ut dedecus existimarit veritatem potius quam mendacium carnis? Atquin honoravit illam fingendo. Quanta iam caro est cuius phantasma necessarium^d fuit deo superiori?

Totas istas praestigias putativae in Christo corpulentiae^a Marcion illa intentione suscepit, ne ex testimonio substantiae humanae nativitas quoque eius defenderetur, atque ita Christus creatoris vindicaretur, ut qui nascibilis ac per hoc carneus annuntiaretur. Stultissime et hic Ponticus; quasi non facilius crederetur caro in deo non nata quam falsa, praestruentibus vel maxime fidem istam angelis creatoris in carne vera conversatis, nec tamen nata. Nam et¹ Philumene illa^b magis persuasit² Apelli ceterisque desertoribus Marcionis, ex fide^c quidem Christum circumtulisse carnem, nullius

Cap. XI.

3. humanae om. AB. 4. scopham A. scofam B. stofam C. 5. uti, si nostris (B)d. liber Pithoei. ut si nostris AC. uti nostris reliqui. 6. et AB.

Cap. XI. 1. philomene AB. 2. appelli A.

Cap. X. a. stropham] Cf. adnott. ad De Spectac. cap. 29.

b. uti, si nostris] Si nostris, inquit, membris deus utitur, ut nobiscum possit conversari, multa sunt in corpore nostro indigna deo, quibus tamen deum conveniet uti, si nostris uti velit. Sed etsi digna deo essent nostra, deum tamen non decet uti alienis. (Rigalt.) Statuens Marcion humanam carnem Christo indignam statuerat illum in phantasmate carnis humanae venisse. At, inquit Tertullianus, si caro humana Christo indigna, multo erat indignius ut eius effigie, hoc est phantasmate, uteretur, eoque magis, cum esset aliena, videlicet creatoris. Volenti-

bus enim rebus aliquibus indignis uti conveniet si nostrae fuerint, nunquam si alienae, quantumvis dignae, maxime deo.

c. paratura.] Id est materia. Vocabulum Septimiano stilo usitatissimum. Cf. adnott. ad De Spectac. cap. 4.

Cap. XI. a. corpulentiae] Baeticus lib. de Fide „Hodieque non desunt qui negent eum nostram gestasse *corpulentiam*.“ (Rigalt.)

b. Philumene illa] Cf. De Praescript. Haeret. cap. 6 et 30. Adde De Carne Chr. cap. 6., ubi eadem materia pertractatur.

c. ex fide] Cf. adn. ad Apolog. cap. 2.

tamen nativitatis, utpote de elementis eam ³mutuatam. Quodsi vereretur Marcion ne fides carnis nativitatis quoque fidem induceret, sine dubio qui homo videbatur, natus utique credebatur. Nam et Luc. XI, 27. mulier quaedam exclamaverat, Beatus venter, qui te portavit, et ubera, quae ⁴hausisti. Et quomodo mater et fratres eius dicti sunt foris stare? Et videbimus de his capitulis ⁵suo tempore^d. Certe cum et ipse se filium hominis praedicaret, natum scilicet profitebatur. Nunc ut haec omnia ad evangelii distulerim examinationem, tamen, quod supra statui, si omni modo natus credi habebat qui homo videbatur, ⁶vane nativitatis fidem consilio imaginariae carnis ⁷expungendam^e putavit. Quid enim profuit non vere fuisse quod pro vero haberetur, tam carnem quam nativitatem? Aut si dixeris, viderit opinio humana: iam deum tuum honoras fallaciae titulo, si aliud se sciebat esse quam quod homines fecerat opinari. Iam tunc potuisti ⁸etiam nativitatem putativam illi accommodasse, ne in hanc quoque impегisses quaestionem. Nam et mulierculae nonnunquam praegnantēs sibi videntur aut sanguinis tributo^f aut aliqua valetudine inflatae. Et utique debuerat phantasmatīs scenam decurrisse, ne originem ⁹carnis non ¹⁰desaltasset, qui ¹¹personam substantiae ipsius egisset^g. Plane nativitatis mendacium recusasti: ipsam enim carnem veram edidisti. Turpissimum scilicet dei etiam vera nativitas. Age iam, perora in illa sanctissima et reverenda opera naturae, invehere in totum quod ¹²es: carnis atque ¹³animae originem destrue; cloacam ¹⁴voca uterum tantī animalis, id est hominis producendi officinam; perseguere et partus immunda et pudenda tormenta, et ipsius exinde puerperii spurcos, anxios, ludicros exitus^h. Tamen cum omnia ista destruxeris, ut deo ¹⁵indigna confirmes, non erit indignior morte nativitas et cruce infantia et natura poena et carne damnatio. Si vere ista passus est Christus, minus ¹⁶fuit nasci. Si mendacioⁱ passus ¹⁷est, ut phantasma, potuit

3. mutuatam A. 4. sumpsisti *Vaticanus alter, sub quo Pamelius latere putat* suxisti. 5. in suo *Vaticani duo*. 6. vanae B. 7. expugnandam AC. 8. et A. 9. carnem ABC. carneam *Fr. Iunius*. 10. dealtasset ABC. 11. persona A. 12. est A. 13. animae om. AB. 14. voca om. AB. 15. indigna *cd. Vaticanorum alter. digna reliqui*. 16. fuit ABd. fuisset reliqui. 17. fuit *Vaticani duo*.

d. suo tempore.] V. De Carne Chr. cap. 7. Adv. Marcion. IV, 26.

e. expungendam] Id est implendam, consummandam. Adnotatum est de eo verbo ad Apolog. cap. 35.

f. sanguinis tributo] Sic lib. de Veiland. Virg. [cap. 11] „Et pudor ubique vestitur, et menses tributa dependunt.“ (Rigalt.) Cf. adnot. ad De Orat. cap. 22.

g. qui personam substantiae ipsius egisset.] Debuerat ex toto servire scenae et susceptam fabulam peragere Christus Marcionis. Qui si putativam gessit carnem, debebat etiam putativam habere nativitatem. Sic enim phantasmatīs scenam decurrisset. (Rhenanus.)

h. ludicros exitus.] Similiter loquitur De Carne Chr. cap. 5.

et mendacio nasci. Summa ista Marcionis argumenta, per quae alium efficit Christum, satis opinor ostendimus non consistere omnino, dum docemus magis utique competere deo veritatem quam mendacium eius habitus in quo Christum suum exhibuit. Si veritas fuit, caro fuit, si caro fuit, natus est. Ea enim, quae expugnat haec haëresis, confirmantur, cum ea, per quae expugnat, destruuntur. Itaque, si carneus habebitur, quia natus, et natus, quia carneus, quia phantasma non fuerit, ipse erit agnoscendus, qui in carne et ex nativitate venturus annuntiabatur a creatoris prophetis, utpote Christus creatoris.

Provoca nunc^a, ut soles, ad hanc Esaiæ comparisonem Christi, Cap. XII. contendens illam in nullo convenire. Primo enim, inquis, Christus Esaiæ Emmanuel vocari habebit, dehinc virtutem sumere Damasci Ies. VII, 14.
VIII, 4. et spolia Samariae ¹adversum regem Assyriorum. Porro^b iste, qui venit, neque sub eiusmodi nomine est editus neque ulla re bellica functus est. At ego te admonebo, uti cohaerentia quoque utriusque capituli recognoscas. Subiuncta ²est enim et interpretatio Emmanuelis, Nobiscum deus; uti non solum sonum nominis spectes, Math. I, 23. sed et sensum. Sonus enim Hebraicus, quod est Emmanuel, suae gentis est, sensus autem eius quod est Deus nobiscum, ex interpretatione communis est. Quaere ergo an ista vox, Nobiscum deus, quod est Emmanuel, exinde quod Christus illuxit, agitetur in Christo. Et puto, non negabis, utpote qui et ipse dicas, Deus nobiscum dicitur, id est Emmanuel. ³Aut si tam vanus es, ut, quia penes te Nobiscum ⁴deus dicitur, non Emmanuel, idcirco nolis venisse illum cuius proprium sit vocari Emmanuel, quasi non hoc sit ⁵et Deus nobiscum, ⁶invenies apud Hebraeos Christianos, immo et Marcionitas, Emmanuelem nominare, cum volunt dicere ⁷Nobiscum deus; sicut et omnis gens, quoquo sono dixerit Nobiscum deus, Emmanuelem pronuntiavit in sensu sonum expungens. Quodsi Emmanuel Nobiscum deus est, deus autem nobiscum Christus est, qui etiam in nobis est (quotquot enim in ⁸Christum tincti Gal. III, 27. estis, Christum induistis), tam proprius est Christus in significatione nominis, quod est Nobiscum deus, quam in sono nominis, quod est Emmanuel. Atque ita constat venisse iam illum qui praedicabatur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel venit, id est Nobiscum deus.

Cap. XII. 1. adversus A. 2. enim est bc. 3. Aut si — — Emmanuel om. AB. 4. deus om. ABCab. 5. ut AB. 6. aut si tam vanus es ut quia penes te nobiscum invenies AB. 7. deus nobiscum deus Cab. 8. Christo bc.

Cap. XII. a. Provoca nunc] Cum toto hoc capite cf. Contra Iud. cap. 9. b. Porro] Id est atenim. Cf. quae adnotavi ad De Corona cap. 7.

Cap. XIII.

Aeque ¹et sono nominum duceri^a, cum virtutem Damasci et spolia Samariae et regem Assyriorum sic accipis quasi bellatorem portendant Christum creatoris, non animadvertens quid scriptura Ies. VIII, 4. ²promittat. Quoniam priusquam ³cognoscat vocare patrem et matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariae adversus regem Assyriorum. Ante est enim ⁴inspicias aetatis demonstrationem, an hominem iam Christum exhibere possit, nedum imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset convocaturus infans, et signa belli non tuba, sed crepitacillo daturus, nec ex equo vel de curru vel de muro, sed de nutricis aut gerulae suae collo sive dorso hostem destinaturus^b, atque ⁵ita Damascum et Samariam pro mammillis subacturus? Aliud est si penes Ponticos ⁶barbariae gentis infantes in proclium erumpunt, credo ad solem uncti prius^c, dehinc pannis armati et butyro stipendiati, qui ante ^{6b}norint lanceare quam lancinare^d. Enimvero si nusquam hoc natura concedit, ante militare quam vivere, ante virtutem Damasci sumere quam patris et matris vocabulum nosse, sequitur ut figurata pronuntiatio videatur^e. Sed et virginem, inquit, parere natura non patitur, et tamen creditur ⁷prophetae. Et merito. Praestruxit enim fidem incredibili rei, ra-

Cap. XIII. 1. et om. ABCab. 2. praemittat *cd. Vaticanorum uterque*. promittat *reliqui*. 3. cognoscat puer vocare *cd.* 4. inspiciat *ABC.* 5. ut *AB.* 6. barbariae *Ac. Vaticani duo.* barbaricae *reliqui.* 6b. norunt *AB.* 7. prophetiae *c., ex altero Vaticano.*

Cap. XIII. a. Aeque et sono nominum duceri] Cf. cum toto hoc capite Contra Iudaeos cap. 9.

b. destinaturus] Id est petiturus. Adv. Valent. cap. 1 „Quos nunc *destinamus* haereticos.“ Cf. Contra Iudaeos cap. 9. Liv. XXXVIII, 29 „Non capita solum hostium vulnerabant, sed quem locum *destinassent* oris.“ Anrel. Victor. Caes. cap. 42. Apud Tertullianum *destinare* alias saepius est denotare, ut De Pallio cap. 4. (ubi cf. adnot. Salmasii) Apolog. cap. 6 „in quo principaliter reos transgressionis Christianos *destinastis*.“ Cf. etiam Barth. ad Statium tom. III. p. 888.

c. ad solem uncti prius] Alludit ad *ἡλιώσω* sive insolationem, qua scilicet uncti calefiebant membris siccandis confirmandisque. Persius Sat. IV [v. 33] „Aut si unctus cesses, et figas in cute solem.“ (Rigalt.)

d. lanceare quam lancinare] Lipsius Poliorcet. IV, 4. p. 607. Opp. ed. Vesal. haec verba ita interpretatus est „Pulchre ludit, et Mirum, inquit, ni vestri pueri a nativitate robusti et militares, qui possint prius lanceam iacere quam mam-

mam trahere.“ Mirifica sane interpretatio verbi *lancinare* per „mamam trahere,“ quae exemplis firmari adhuc expectat. Tamen in eam inclinat etiam Rigaltius in adnotatione ad gemellum locum Contra Iudaeos cap. 9. *Lancinare* hic accipiendum esse pro „lancibus manus admovere“ olim indicavit Pamelius. Nos verteremus „schüsseln“, ad analogiam verbi „löffeln“. Sed rectius fortasse aliquis, certe simplicius, statuerit *lancinare* hic esse dentibus uti, comminuere dentibus et lacerare. Interpretamenti instar esse quae sequuntur „ante militare quam vivere,“ nemo est qui non videat.

e. sequitur ut figurata pronuntiatio videatur.] Hoc ipsum verbis iisdem monuit libro adversus Iudaeos cap. 9. Neque aliter Augustinus lib. XI. de Genesi ad lit. „Si in verbis dei vel cuiusquam personae in officium propheticum assumptae dicatur aliquid quod ad litteram nisi absurde non possit intelligi, procul dubio figurate dictum ob aliquam significationem accipi debet.“ Et consimilia lib. III. de Doctrina Christ. cap. 15. (Rigalt.)

tionem edendo, quod in signo esset futura. Propterea, inquit, dabit Ies. VII, 14. vobis dominus signum: Ecce virgo concipiet in utero et pariet filium. Signum autem a deo, nisi novitas aliqua monstruosa, ⁸ tam dignum non fuisset^f. Denique et Iudaei, si quando ad nos deieciendos mentiri audent, quasi non virginem, sed iuvenulam^g concepturam et parituram ⁹ scriptura contineat, hinc revincuntur, quod nihil signi videri possit res cotidiana, iuvenulae scilicet praegnatus et partus. In signum ergo disposita virgo et mater merito ¹⁰ creditur, infans vero bellator non aequae. Non enim et hic signi ratio versatur. Sed signo nativitatis novae adscripto exinde post signum alius ordo iam infantis edicitur, mel et butyrum manducaturi. Nec hoc utique in signum est malitiae non assentaturi, et hoc enim ¹¹ infantia est, sed accepturi virtutem Damasci et spolia Samariae adversus regem Assyriorum. Serva modum aetatis et quaere sensum praedicationis, immo redde evangelio veritatis, quae posterior detraxisti, et tam intellegitur prophetia ¹² quam renuntiatur expuncta. Maneant ¹³ autem orientales illi Magi in infantia Christum recentem auro et ture munerantes, et ¹⁴ acceperit infans virtutem Damasci sine proelio et armis. Nam praeter quod omnibus notum est, orientis virtutem, id est vim et vires, auro et odoribus pollere solitam, certe est ¹⁵ creatori virtutem ceterarum quoque gentium aurum constituere, sicut ¹⁶ per Zachariam, Et Iudas ¹⁷ praetendet^h apud Hierusalem et Zach. XIV, 14. ¹⁸ congregabit omnem valentiam populorum per circuitum, aurum et argentum. De illo autem tunc auri munere etiam David, Et dabitur^{vs. LXXII, 10.} illi ex auro Arabiae, et rursus, Reges Arabum et Saba munera ¹⁹ offerent illi. Nam et Magos ²⁰ reges habuit fere Oriens, et Damascus Arabiae retro deputabatur, antequam transcripta ²¹ esset in Syrophoenicen ex distinctione Syriarumⁱ, cuius tunc virtutem Chri-

8. tam dignum fuisset AB. iam signum non fuisset *Latinius, ex lib. Contra Iud. cap. 9. Probarunt Iunius et Rigaltius.* 9. scriptura om. ACab. 10. crederetur ACab. 11. infantiae Io. a Wouwer. 12. quam renuntiatur expuncta om. AB. 13. enim Acd. Vaticanum duo. autem reliqui. 14. acceperit cd. Vaticanum duo. accepit reliqui. 15. creatoris c., ex altero Vaticano. 16. per Zachariam dicit, Et c. 17. praetendit ABC. pertendit reliqui. 18. congregavit BC. 19. offerent cd. 20. reges om. b. 21. esset ABcd. erat reliqui.

f. tam dignum non fuisset.] Forte verius „iam signum non fuisset.“ Sic libro adversus Iudaeos cap. 9 „Signum autem a deo nisi novitas aliqua monstruosa fuisset, signum non videretur.“ Procopius in Esaiam: „τὸ γὰρ σημεῖον τερατίου τινὸς καὶ παρηλλαγμένον τῆς τῶν ἀνθρώπων συνθηκῆς ἐστὶν ἐπίδειξις.“ (Rigalt.)

g. sed iuvenulam] Cf. interpr. ad

Irenaeum Adv. Haeres. III, 24. Euseb. H. E. V, 8. Hieronym. Advers. Helvidium p. 132. Opp. ed. Bened.

h. praetendit] V. quae adnotavi ad De Pudic. cap. 17. Cf. supra lib. II. cap. 6.

i. ex distinctione Syriarum] De Damasco in Syrophoenicen transcripta Iustinus Martyr adversus Tryphonem luculentissime. (Fr. Iunius.)

- stus accepit, accipiendo insignia eius, aurum scilicet et odores; spolia autem Samariae ipsos Magos, qui cum illum cognovissent et muneribus honorassent et genu posito adorassent quasi deum et regem sub testimonio indicis et ducis stellae, spolia sunt facti Samariae, id est idololatriae, credentes videlicet in Christum. Idololatriam enim Samariae nomine notavit, ut ignominiosae ob idololatriam, qua desciverat tunc a deo sub rege Hieroboam. Nec hoc enim novum est creatori, figurate uti translatione nominum ex
- Ies. I, 10. comparatione criminum. Nam et archontas Sodomorum appellat archontas Iudaeorum et populum ipsum populum Gomorrae vocat.
- Ezech. XVI, 3. Et idem alibi, Pater, inquit, tuus Amorraeus et mater tua ²²Cethea, ob consimilem impietatem; quos aliquando etiam suos filios dixerat,
- Ies. I, 2. Filios generavi et exaltavi. Sic et Aegyptus nonnunquam totus orbis ²³intellegitur apud illum superstitionis et maledictionis elogio^k. Sic et Babylon etiam apud Ioannem nostrum Romanae urbis figura est, proinde magnae et regno superbae et sanctorum dei debellatricis. Hoc itaque usu Magos quoque Samaritarum appellatione titulavit despoliatos, quod habuerant cum Samaritis, ut diximus, idololatriam. Adversus regem autem Assyriorum adversus Herodem intellege, cui utique adversati sunt Magi tunc non renuntiando de Christo, quem intercipere quaerebat.
- Cap. XIV. Adiuvabitur haec nostra interpretatio^a, dum et alibi bellatorem existimans Christum, ob armorum quorundam vocabula et eiusmodi verba, ex reliquorum quoque sensuum comparatione convinceris.
- Ps. XLV, 4. Accingere, inquit David, ¹ense super femur. Sed quid supra legis
- Ibid. v. 3. de Christo? Tempestivus decore praeter filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis. Rideo, si, quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestivitate decoris et labiorum gratia blandiebatur. Sic item
- Ibid. v. 5. subiungens, Et extende et prosperare et regna, adiecit propter veritatem et lenitatem et iustitiam. Quis enim ²haec ense operabitur, et non contraria ³potius, dolum et asperitatem et iniustitiam, propria scilicet negotia proeliorum? Videamus ergo an alius sit ensis ille, cuius alius est actus. Nam et apostolus Ioannes in Apocalypsi enseni describit ex ore dei prodeuntem bis acutum, praecutum, quem intellegi oportet sermonem divinum, bis acutum, duobus testamentis legis et evangelii, acutum sapientia, infestum

22. Chetaea c. 23. intellegeretur AB.

Cap. XIV. 1. enseni b. 2. haec ense d., Fulv. Ursinus. ea ense Latinius. 3. potius lenitati et iustitiae, dolum cd.

k. elogio] De hoc vocabulo adnotatum est ad De Corona cap. 5.

interpretatio] Cf. cum toto hoc capite cap. 9. libri Contra Iudaeos.

Cap. XIV. a. Adiuvabitur haec nostra

diabolo, armantem nos adversus hostes spiritales nequitiæ et concupiscentiæ omnis, amputantem etiam a carissimis ob dei nomen. Quodsi Ioannem agnitum non vis, habes communem magistrum Paulum, præcingentem lumbos nostros veritate et lorica iustitiæ, et calciantem nos ⁴præparationem evangelii pacis, non belli, adsumere iubentem scutum fidei, in quo ⁵possimus omnia diaboli ignita tela extinguere, et galeam salutaris, et gladium spiritus, quod est, inquit, dei sermo. Hanc et dominus ipse machaeram venit ^{Eph. VI, 14 sqq.} Math. X, 34. mittere in terram, non pacem. Si tuus Christus est, ergo et ipse bellator est. Si bellator non est, machaeram intentans allegoricam, licuit ergo et Christo creatoris in psalmo sine bellicis rebus ⁶ense sermonis præcingi figurato, cui supradicta tempestivitas congruat et gratia labiorum, quem tunc iam cingebatur super femur apud David, quandoque missurus in terram. Hoc est enim, quod ait, Et extende et prosperare et regna. Extendens sermonem in omnem terram ad universarum gentium vocationem, prosperaturus successu fidei, qua est receptus, et regnans exinde, qua mortem resurrectione devicit. Et ⁷deducet te, inquit, mirifice dextera tua, virtus: scilicet gratiæ spiritualis, qua Christi agnitio deducitur. Sagittæ tuæ acutæ, pervolantia ⁸ubique præcepta, ⁹et minæ et traductiones cordis, compungentes et ¹⁰transfigentes conscientiam quamque. Populi sub te concident, utique adorantes. Sic bellipotens et armiger Christus creatoris, sic et nunc accipiens spolia, non solius Samariæ, verum et omnium gentium. Agnosce et spolia ¹¹figurata, cuius et arma ¹²allegorica didicisti. Figurata itaque et domino eiusmodi loquente et apostolo scribente non temere interpretationibus eius utimur, quarum exempla ¹³etiam adversarii admittunt, atque ita in tantum Esaiæ erit Christus qui venit, in quantum non fuit bellator, quia non talis ab Esaiâ prædicatur.

De quaestione carnis et per eam nativitatibus et unius interim ^{Cap. XV.} ¹nominis Emmanuelis hucusque. De ceteris vero nominibus et imprimis Christi quid pars diversa respondebit? Si proinde commune est apud vos Christi nomen quemadmodum et dei, ut sicut utriusque dei filium Christum competat dici, sic utrumque patrem dominum, ²certe ratio huic argumentationi refragabitur. Dei enim nomen

4. præparationem *Acd. Vaticanorum uterque. præparatione reliqui.* 5. possumus *Abc.* 6. ensem sermonis dei præcingi *cd., ex cap. 9. lib. Contra Iudæos.* 7. deducet *ABcd. Vaticani duo. deducit reliqui.* 8. utique *Latinius.* 9. minantes traductionem *c.* 10. transfigentes *Bcd. Vaticanus uterque.* transigentes *A.* transfigurantes *reliqui.* 11. figura ita *AB.* 12. allegorice *C.* allegoriæ *B.* allegorie *A.* 13. et *AB.*

Cap. XV. 1. numinis *a.* 2. certa *B.*

quasi naturale divinitatis potest in omnes ³communicari quibus
 1Cor. VIII, 5. divinitas vindicatur, sicut et idolis, dicente apostolo, Nam et sunt
 qui dicuntur dii sive in caelo sive in terris. Christi vero nomen
 non ex natura veniens, sed ex dispositione, proprium eius efficitur
 a quo dispositum invenitur. Nec in ⁴communicationem alii deo
 subiacet, maxime aemulo et habenti suam dispositionem, cui et
 nomina privata debet. Quale est enim quod diversas dispositiones
 duorum commentati deorum societatem nominum admittunt in dis-
 cordiam dispositionum, quando nulla magis probatio assisteret duo-
 rum et aemulorum deorum quam si in ⁵dispositione eorum etiam
 diversitas nominum inveniretur? Nullus enim status differentiarum
 non nisi proprietatibus appellationum consignatur. Quibus deficien-
 tibus si quando ^a, ⁶nunc Graeca ⁷katachresis de alieno abutendo suc-
 currit. Apud deum autem deficere, puto, nihil debet, nec de alieno
 instrui dispositiones eius ^b. Quis hic deus est, qui filio quoque suo
 nomina a creatore vindicat? non dico aliena, sed vetera et vulgata
 quae vel sic non competere deo novo et incognito. Quomodo
 Math. IX, 16 sq. denique docet novam plagulam non adsui veteri vestimento, nec
 vinum novum veteribus utribus credi, adsutus ipse et indutus no-
 minum senio? Quomodo abscidit evangelium a lege, tota lege
 vestitus? in nomine scilicet Christi. Quis illum prohibuit aliud
 vocari, aliud praedicantem, aliunde venientem, cum propterea nec
 corporis susceperit veritatem, ne Christus creatoris crederetur?
 Vane autem noluit eum se videri quem voluit vocari, quando etsi
 vere corporeus fuisset, magis Christus creatoris non videretur, si
 non vocaretur. At nunc substantiam respuit, cuius nomen ⁸accepit,
⁹etiam substantiam probaturus ex nomine. Si enim Christus unctus
 est, ungui ¹⁰utique corporis passio est. Qui corpus non habuit,
 ungui omnino non potuit; qui ungui omnino non potuit, Christus
 vocari nullo modo potuit. Aliud est si et nominis phantasma
 affectavit. Sed quomodo, inquit, irreperet in Iudaeorum fidem, nisi
 per sollemne apud eos et familiare nomen? Inconstantem aut sub-
 dolum deum narras; aut diffidentiae aut malitiositatis consilium est
 fallendo quid promovere. Multo liberius atque simplicius egerunt
 pseudoprophetae adversus creatorem in sui dei nomine venientes.
 Sed nec effectum consilii huius invenio, cum facilius aut suum cre-

3. comutari A. commutari B. 4. commutationem AB. 5. dispositionem ABC.
 6. tunc d., ex emendat. Petr. Ciacconii. 7. gratata chersis AB. 8. etiam accepit,
 etiam bc. 9. et AB. 10. itaque A.

Cap. XV. a. si quando] De hac for-
 mula elliptica cf. quae dixi ad De Pudic.
 cap. 1.

b. instrui dispositiones eius.] Sic De
 Ieiun. Adv. Psych. cap. 7 „et significatio-
 nem somnii per omnia instruitur.“

diderint Christum, aut planum potius aliquem, quam alterius dei Christum, sicut evangelium probabit.

Nunc si nomen Christi, ut sportulam furunculus^a, captavit, cur Cap. XVI.
¹etiam Iesus voluit appellari, non tam expectabili apud Iudaeos nomine? Nec enim, si nos per dei gratiam intellectum consecuti sacramentorum eius hoc quoque nomen agnoscimus Christo destinatum, ideo et Iudaeis, quibus adempta est sapientia, nota erit res. Denique ad hodiernum Christum sperant, non Iesum, et Heliam potius interpretantur Christum quam Iesum. Qui ergo et in eo nomine venit in quo Christus ²non praesumebatur, potuit in eo solo nomine venisse quod solum praesumebatur. Ceterum cum deo miscuit, speratum et insperatum, expugnatur utrumque consilium eius. Sive enim ideo Christus, ut interim quasi creatoris irreperet, ³obrepit Iesus, quia non sperabatur Iesus in Christo creatoris: ⁴sive ideo Iesus, ut alterius haberetur, non sinit Christus, quia ⁵non alterius sperabatur Christus quam creatoris. Quid horum constare possit ignoro. Constabit autem utrumque in Christo creatoris, in quo invenitur etiam Iesus. Quomodo, inquis? Disce et hic cum partiariis erroris tui Iudaeis. Cum successor Moysi destinaretur Auses filius Nave, transfertur certe de pristino nomine et incipit vocari Iesus? Certe, inquis. Hanc prius dicimus figuram futuri fuisse. Nam quia Iesus Christus secundum populum^b, quod sumus nos nati in saeculi desertis, introducturus erat in terram promissionis melle et lacte manantem, id est vitae aeternae possessionem, qua nihil dulcius, idque non per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed per Iesum, ⁶per evangelii gratiam, provenire habebat, circumcisis nobis petrina acie, id est ⁷Christi, petra enim Christus, — ideo is vir, qui in huius sacramenti ⁸imagines parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, Iesus cognominatus. Hoc nomen ipse Christus suum iam tunc esse testatus est cum ad Moysen loquebatur. Quis enim loquebatur, nisi spiritus creatoris, qui est Christus? Cum ergo mandato diceret populo, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui te custodiat Exod. XXIII, 9. 17. in via et introducat in terram, quam paravi tibi, ⁹intende illi et

Cap. XVI. 1. et AB. 2. non om. ABC. Quod probat Fr. Iunius. 3. obstreperit d., ex emendat. Fulvii Ursini. 4. sive ideo Iesus, ut d., ex emendat. Fulvii Ursini. sive ut reliqui. 5. non om. A. 6. id est per cd., ex cap. 9. lib. Contra Iudaeos. 7. Christi praeceptis, petra cd. 8. imagine c. Vaticanus unus. 9. intendite ABCab.

Cap. XVI. a. ut sportulam furunculus] Fr. Iunius citat Iuvenal. Sat. 1, 95 sq. Ceterum cum toto hoc capite conferendum erit cap. 9. libri Contra Iudaeos.

b. Nam quia Iesus Christus secundum populum] Cf. Iustinus Mart. Adv. Tryphonem, Augustinus Contra Faustum lib. XVI, 18 sqq.

¹⁰exaudi eum, ne ¹¹inobaudieris eum: non enim ¹²celavit te, quoniam nomen meum super illum est. Angelum quidem ¹³eum dixit ob magnitudinem virtutum, quas erat editurus, et ob officium prophetae, nuntiantis scilicet divinam voluntatem; Iesum autem ob nominis sui futuri sacramentum. Identidem nomen suum confirmavit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum nec Ausen. sed Iesum eum iusserat exinde vocitari. Ergo si utrumque nomen competit in Christum creatoris, tanto^c utrumque non competit in Christum non creatoris, sicut ¹⁴nec reliquus ordo. Facienda est denique iam hinc inter nos certa ista et iusta praescriptio et utrique parti necessaria, qua determinatum sit nihil omnino commune esse debere alterius dei ¹⁵Christo cum Christo creatoris. Nam et a vobis proinde diversitas defendenda est, sicut a nobis repugnanda est, quia nec vos probare poteritis alterius dei venisse Christum, nisi eum longe alium demonstraveritis a Christo creatoris, nec nos eum creatoris vindicare, nisi talem eum ostenderimus qualis constituitur a creatore. De nominibus iam obduximus^d. Mihi vindico Christum, mihi defendo Iesum.

Cap. XVII. Reliquum ordinem^a eius cum scripturis conferamus. Quodcumque illud corpusculum sit, quoniam habitum et quoniam conspectum fuit, si inglorius, si ignobilis, si inhonorabilis^b, meus erit Christus, talis enim habitu et aspectu annuntiabatur. Adest rursus Esaias:

Ies. LIII, 2sq. Annuntiavimus, inquit, coram ipso: velut puerulus, velut radix in terra sitiens, et non est species eius neque gloria, et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhonorata, deficiens citra omnes homines. Sicut et supra patris

Ies. LII, 14. ad filium vox, Quemadmodum expavescent multi super te, sic sine

Ps. XLV, 3sq. gloria erit ab hominibus forma tua. Nam etsi ¹tempestivus decore apud David ²supra filios hominum, sed in allegorico illo statu gra-

10. exaudite ABCab. 11. inobaudieritis ABCa. inobedieritis b. 12. caelavi Cab. celavi AB. 13. meum BCab. 14. nec cd. Vaticanus unus. vero B. non reliqui. 15. Christum BCa.

Cap. XVII. 1. In voce tempestivus desinit codex A., in quo cum reliqua huius libri parte etiam integri libri IV et V omnino desiderantur. Codex B. desinit in voce decore, unde incipit in eo lacuna octo foliorum, quae sunt vacua relicta ab librario. Codex scriptus Florentinus, bibliothecae Laurentianae, unius familiae cum Vindobonensi et Leidensi, continuatur; cuius inde scripturas ad finem usque huius libri annotabo. 2. supra cd. citra reliqui et Laurentianus.

c. tanto] Ellipsis usitatissima. Cf. adnott. ad De Virg. Veland. cap. 17.

d. obduximus.] Id est evicimus. V. adnott. ad Apolog. cap. 46.

Cap. XVII. a. Reliquum ordinem] Cum hoc capite cf. Contra Iudaeos cap. 9.

b. si inglorius, si ignobilis, si inhonorabilis] Bona piaque mente sacravit formulam qua Cypris Cupidinem suam vestigat: „Εἴ τις ἐνὶ τριόδοισι πλανώμενον εἶδεν Ἐρώτα, Δραπειδᾶς ἐμᾶς ἔστιν.“ (Rigalt.) V. quae adnotata sunt ad De Patient. cap. 9.

tiae spiritualis, cum accingitur ³ense sermonis, qui vere species et decor et gloria ipsius est. Ceterum habitu incorporabili⁴ apud eun-^{Ps. XXII, 7.} dem prophetam vermis etiam et non homo, ignominia ⁴hominis et nullificamen populi. Neque interiorem qualitatem eius ⁵eiusmodi ⁶annuntiat. Si enim plenitudo in illo spiritus constitit, agnosco virgam de radice Iesse. Flos eius meus erit Christus, in quo re-^{Ies. XI, 1 sq.} quievit secundum Esaiaem spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et vigoris, spiritus agnitionis et pietatis, spiritus timoris dei. Neque enim ulli hominum diversitas spiritualium documentorum competebat nisi in Christum, flori quidem ob gratiam spiritus adaequatum, ex stirpe autem Iesse deputatum, per Mariam inde ⁷cen-^{Ies. LIII, 2 sq.} sendum. Expostulo autem de proposito, si das ei omnis humili-^{Ies. XLII, 2 sq.} tatis et patientiae et tranquillitatis intentionem, et ex his Esaiae erit Christus? Homo in plaga et sciens ferre imbecillitatem, qui tan-^{Ies. LIII, 2sq.} quam ovis ad victimam adductus est, et tanquam agnus ante ton-^{Ies. LIII, 2sq.} dentem non aperuit os, qui neque contendit neque clamavit, nec audita est foris vox eius, qui arundinem contusam, id est quassam Iudaeorum fidem, non comminuit, qui linum ardens, id est mo-^{Ies. XLII, 2 sq.} mentaneum ardorem gentium, non ⁸extiuxit. Non potest alius esse quam qui praedicebatur. Oportet actum eius ad scripturarum regulam recognosci, duplici, nisi fallor, operatione distinctum, praedicationis et virtutis. Sed de utroque titulo sic disponam, ut, quoniam ipsum quoque Marcionis evangelium ⁹discuti placuit, de speciebus doctrinarum et signorum ¹⁰illuc differamus, quasi in rem praesentem. Hic autem generaliter expungamus ordinem coeptum, docentes praedicatorem interim annuntiarum Christum per Esaiaem: Quis enim, inquit, in vobis, qui ¹¹deum ¹²metuit et exaudiet vocem ^{Ies. L, 10.} filii eius? Item medicatorem. Ipse enim, inquit, imbecillitates ^{Ies. LIII, 4.} nostras abstulit, et ¹³languores portavit.

De exitu plane^a, puto, diversitatem temptatis inducere, negan-^{Cap. XVIII.} tes passionem crucis in Christum creatoris praedicatam, et argu-^{Cap. XVIII.} mentantes insuper non esse credendum, ut in id genus mortis ex-^{Cap. XVIII.} posuerit creator filium suum quod ipse maledixerat. Maledictus,

3. ensem *cd.* 4. hominis *om. ab.* 5. eiusmodi *ab. Laurentianus.* eiusmodi *C. eiusmodi cd.* 6. annuntiat *d., ex emend. Fulvii Ursini.* annuntias *reliqui et Laurentianus.* 7. censendam *Cap. Laurent.* 8. extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui. Non potest *cd.* 9. exenti *Vaticani duo, et Laurentianus.* 10. illud *C. Laurent.* 11. dominum *Vaticanus alter.* 12. metuit et exaudiat *d. Laurent.* metuit? exaudiat *c. Cf. Adv. Marc. IV, 22.* metuit et exaudiet *reliqui.* 13. languores *Laurent.*

c. habitu incorporabili] Forma qua incorporari sive incarnari habebat Christus. (Rigalt.)

Cap. XVIII. a. De exitu plane] Cf.

Contra Iudaeos cap. 10. Vocabulum *exitus* significat mortem, uti frequenter apud hunc scriptorem. Cf. adnot. ad Scorpiac. cap. 9.

inquit, omnis qui pependerit in ligno. Sed huius maledictionis sensum differo, dignae sola praedicatione crucis, de qua ¹nunc maxime quaeritur, quia et alias antecedit rerum probatio rationem. De figuris prius edocebo. Et utique vel maxime sacramentum istud figurari in praedicatione oportebat, quāto incredibile, tanto magis scandalo futurum, si nude praedicaretur, quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, ut difficultas intellectus gratiam dei quaereret. Itaque inprimis Isaac, cum a patre in hostiam deditus lignum sibi ²ipse portaret, Christi exitum iam tunc denotabat, in victimam concessi a patre et lignum passionis suae baiulantis. Iosephi et ipse ³Christum figuratus^b, nec hoc solo, ne demorer cursum, quod persecutionem a fratribus passus ⁴est ob dei gratiam, sicut et Christus a Iudaeis, carnaliter ⁵fratribus, cum benedicatur ⁶a patre, etiam in haec verba, Tauri decor eius, cornua unicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum usque terrae. Non utique rhinoceros destinabatur unicornis nec minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob utramque dispositionem, aliis ferus ut iudex, aliis mansuetus ut salvator, cuius cornua essent crucis ⁷extima. Nam et in ⁸antenna, quae crucis pars est, extremitates cornua vocantur; unicornis autem ⁹medius stipitis palus^c. Hac denique virtute crucis et hoc more cornutus universas gentes et nunc ventilat per fidem, auferens a terra in caelum, et tunc per iudicium ventilabit, deiciens de caelo in terram. Idem erit et alibi taurus apud eandem scripturam, cum Iacob in Simeonem ¹⁰et Levi, id est in scribas et pharisaeos (ex illis enim deducitur census^d istorum) spiritualiter interpretatur. Simeon et Levi perfecerunt iniquitatem ex sua haeresi, qua scilicet Christum sunt persecuti. In concilium eorum ne venerit anima mea, et in stationem eorum ne incubuerint iecora mea, quia in indignatione sua interfecerunt homines, id est prophetas, et in concupiscentia sua ceciderunt nervos tauro, id est Christo, quem post necem prophetarum ¹¹suffigendo ¹²nervos ¹³utique eius clavis de-

Deut.
XXXIII, 17.

Gen.
LIX, 5sq.

Cap. XVIII. 1. cum maxime *Latinius*. 2. portaret, ipse Christi *Laurent*. 3. in Christum *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 4. est et venundatus in Aegyptum, ob dei gratiam *cd.*, ex *cap. 10. lib. Contra Iudaeos*. 5. fratribus venundatus, a Iuda cum traditur. Nam et cum benedicatur *cd.*, ex *cap. 10. lib. Contra Iudaeos*. 6. a patre, etiam *om. cd.* 7. extima *cd. Laurent.*, et alter *Vaticanus*. extrema *reliqui*. 8. antenna navis quae *cd.* 9. medius *Fulv. Ursinus*. medio *Fr. Iunius*. media *reliqui*. 10. et Levi exporrigens benedictionem id est *cd.* 11. interfecerunt et suffigendo *cd.* 12. in nervos *Io. a Wouwer*. 13. utique *om. cd.*

b. Christum figuratus] Id est factus figura Christi. Hellenismus. (Fr. Iunius.)

lus.] Sic emendavit Fulv. Ursinus, rescribendo *medius*, pro vulgata *media*.

d. census] Id est origo, ex usu Tertulliano. V. adn. ad De Corona cap. 13.

c. unicornis autem medius stipitis pa-

saevierunt^e. Ceterum vanum, si post homicidia alicuius bovis illis exprobrat carnificinam. Iam vero Moyses, quid utique tunc tantum, cum Iesus adversus Amalech proeliabatur, expansis manibus ¹⁴orabat residens, quando in rebus tam attonitis magis utique genibus ¹⁵depositis et manibus caedentibus pectus et facie humi volutante orationem commendare debuisset, nisi quia illic, ubi nomen ¹⁶domini dimicabat, dimicaturi quandoque adversus diabolum, crucis quoque erat habitus necessarius, per quam Iesus victoriam esset relaturus? Idem rursus Moyses post interdictam omnis rei similitudinem cur aereum serpentem ligno impositum pendentis habitu in spectaculum ¹⁷salutare ¹⁸proposuit? An et hic dominicae crucis vim intentabat, qua serpens diabolum publicabatur, et laeso cuique a spiritalibus colubris, intuenti tamen et credenti in eam, sanitas morsuum peccatorum ¹⁹et salus exinde praedicabatur?

Age nunc^a, si legisti penes David, Dominus regnavit a ligno, ^{Cap. XIX. Ps. XCVI, 10.} expecto quid intellegas. Nisi forte lignarium aliquem regem significari Iudaeorum, et non Christum, qui exinde a passione ligni superata morte regnavit. Etsi enim mors ab Adam regnavit usque ad Christum, cur Christus non regnasse dicatur a ligno, ex quo crucis ligno mortuus regnum mortis exclusit? Proinde et Esaias, Quoniam, inquit, puer est natus ¹nobis. Quid novi, si non de ^{Ies. IX, 6.} filio dei dicit? ²Et datus est nobis cuius imperium factum est super humerum ipsius. Quis omnino regum insigne potestatis suae humero praefert, et non aut capite diadema aut manu sceptrum aut aliquam propriae vestis notam? Sed solus novus rex ³novorum aevorum Christus Iesus novae gloriae et potestatem et sublimitatem suam humero extulit, crucem scilicet, ut secundum superiorem prophetiam exinde dominus regnaret a ligno. Hoc lignum et Hieremias tibi insinuat, dicturis praedicans Iudaeis, Venite, ⁴mittamus ^{Ier. XI, 19.} lignum in panem eius, utique in corpus. Sic enim deus in evangelio quoque vestro revelavit, panem corpus suum appellans, ut et hinc iam eum intellegas ⁵corpori sui figuram panis dedisse cuius

14. orabat *cd. Laurent., et Vaticanus alter.* orat *Cab.* 15. positus *c.* dispositis *Vaticanus alter.* 16. domini Iesu dimicabat *cd.* 17. Israeli salutare *cd.* 18. proposuit eo tempore quo a serpentibus exterminati sunt, nisi quod et hic dominicae *cd., ex cap. 10. lib. Contra Iudaeos.* 19. et salus *abcd. Laurent., et Gorziensis.* et sanitas *C.*

Cap. XIX. 1. nobis, et datus est nobis filius. Quid novi *cd.* 2. Et datus est nobis *om. cd.* 3. aevorum novorum *Laurent.* 4. mittamus *abcd. Laurent., et Gorziensis.* iniiciamus *C.* coniciamus *Vaticani duo.* 5. corpori sui figuram panis ego. corporis sui figuram panis *cd. Laurent., et Vaticanus uterque.* corporis sui figuram panis *Cab.* corpori suo figuram pane *Latinius apud Pamelium.*

e. quem — desaevierunt.] Cf. quae adnotavi ad lib. I. cap. 24.

Cap. XIX. a. Age nunc] Cf. cum hoc capite *Contra Iudaeos cap. 10. De verbis*

retro corpus in panem prophetes figuravit, ipso domino hoc sacramentum postea interpretaturo. Si adhuc quaeris dominicae crucis praedicationem, satis iam tibi potest facere vigesimus primus psalmus, totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam: Foderunt, inquit, manus meas et pedes, quae ⁶propria atrocitas crucis. Et rursus, cum auxilium patris implorat, Salvum, inquit, fac me ex ore leonis, utique mortis, et de cornibus ⁷unicornis humilitatem, de apicibus scilicet crucis ^b, ut supra ostendimus. Quam crucem nec ipse David passus est, nec ullus rex Iudaeorum, ne putes alterius alicuius ⁸prophetari passionem quam eius qui solus a populo tam insigniter crucifixus est. Nunc et si omnes istas interpretationes respuerit et irriserit haeretica duritia, concedam illi nullam Christi crucem ⁹significatam a creatore, quia nec ex hoc probabit alium esse qui crucifixus est. Nisi forte ostenderit hunc exitum eius a suo deo praedicatum, ¹⁰ut diversitas passionum ac per hoc etiam personarum ex diversitate praedicationum vindicetur. Ceterum nec ipso Christo eius praedicato, nedum cruce ipsius, sufficit in meum Christum solius mortis prophetia. Ex hoc enim quod non est edita qualitas mortis potuit et per ¹¹crucem evenisse, tunc alii deputanda, si in alium fuisset praedicatum. Nisi si nec mortem volet Christi mei prophetatam, quo magis erubescat, si suum quidem Christum mortuum annuntiat, quem negat natum, meum vero mortalem negat, quem nascibilem confitetur. Et mortem autem et sepulturam et resurrectionem Christi mei una voce

Ies. LVII, 2. Esariae volo ostendere dicentis, Sepultura eius sublata de medio est. Nec sepultus enim esset nisi mortuus, nec sepultura eius sublata

Ies. LIII, 12. de medio nisi per resurrectionem. Denique subiecit, Propterea ipse multos haereditati habebit et multorum dividet ¹²spolia, pro eo quod tradita est anima eius in mortem. Ostensa est enim causa gratiae huius pro iniuria scilicet mortis repensandae. Pariter ostensum est ¹³haec illum propter mortem consecuturum, post mortem utique per resurrectionem ¹⁴consecuturum.

6. propria atrocitas *Laurent.* proprie atrocitas *cd.* propria atrocitas *Ca.* proprie atrocitas *b.* 7. unicorniorum *c.* 8. prophetari passionem quam eius *om. Cab. Laurent.* 9. significare me a creatore *C. Laurent.* 10. ut si diversitas *Laurent.* 11. crucem *Cacd. Laurent., et Vaticani duo.* Christum *b.* 12. spolia. Quis enim alius, nisi qui natus est, ut supra ostendimus? Pro eo *cd., ex cap. 10. lib. Contra Iudaeos.* 13. haec illum post mortem utique per resurrectionem consecuturum *Fr. Iunius.* 14. consecuturum *Cab. Laurent.*

dominus regnavit a ligno cf. Sabaterium, et Münster Prim. Eecl. Chr. Afr. p. 81. Leguntur quidem illa verba *a ligno* in vetustissimo codice Graeco-Latino Psalm.,

saec. IV aut V, qui reperitur inter cimelia bibliothecae Capital. apud Veronenses. *b. de apicibus scilicet crucis*] Cf. Lips. De Cruce lib. II. c. 10. p. 1186. Opp, ed. Vesal.

Sufficit hucusque^a de his interim ordinem Christi decucurrisse, Cap. XX.
 quo talis probatus qualiter annuntiabatur non alius haberi debeat
 quam qui talis annuntiabatur, ut iam ex ista consonantia rerum
 eius et scripturarum creatoris illis etiam restituenda sit fides ex
 praeiudicio maioris partis quae ad diversas sententias vel in dubium
 deducuntur vel negantur. Amplius nunc superstruimus ea quoque
 paria ex scripturis creatoris ¹ quaequae post Christum futura prae-
 ciebantur. Nec enim dispositio expuncta inveniretur, si non ille
 venisset post quem habebat evenire. Aspice universas nationes de
 voragine erroris humani exinde emergentes ad deum creatorem,
² ad ³ deum Christum, et, si audes, nega prophetatum. Sed statim
 tibi in psalmis promissio patris ⁴ occurret. Filius meus es tu, ego Ps. II, 7.
 hodie generavi te. Postula ⁵ a me, et dabo tibi gentes haereditatem
 tuam et possessionem tuam terminos terrae. Nec poteris magis
 David filium ⁶ eum vindicare quam Christum, aut terminos terrae
 David potius promissos, qui intra unicum Iudaeorum gentem ⁷ regnavit,
 quam Christo, qui totum iam orbem evangelii sui fide cepit.
 Sic et per Esaiam: Ecce dedi te in dispositionem ⁸ generis, in lucem Ies. XLII, 6 sq.
 nationum, aperire oculos caecorum, utique errantium, exsolvere
 de vinculis viuctos, id est de delictis liberare, et de cella carceris,
 id est mortis, sedentes in tenebris, ignorantiae scilicet. Quae si
 per Christum eveniunt, non in alium erunt prophetata quam per
 quem eveniunt. Item alibi: Ecce testimonium eum nationibus posui, Ies. I, V, 3 sqq.
 principem et imperantem nationibus; nationes, quae te non sciunt,
 invocabunt te, et populi confugient ad te. Nec enim haec in David
 interpretaberis, quia praemisit, Et disponam vobis dispositionem Ps. CXXXII, 11.
 aeternam, religiosa et fidelia David. Atquin hinc magis Christum
 intellegere debebis ex David deputatum carnali genere ob Mariae
 virginis censum. De hoc enim promisso iuratur in psalmo ad Da-
 vid, Ex fructu ventris tui collocabo super thronum tuum. Quis iste
 venter est? Ipsius David? Utique non. Neque enim pariturus esset
 David. Sed nec uxoris eius. Non enim dixisset, Ex fructu ventris
 tui, sed potius, Ex fructu ventris uxoris tuae. Ipsius ⁹ autem di-
 cendo ventrem superest ut aliquem de genere eius ostenderit cuius
 ventris futurus esset fructus caro Christi, quae ex utero Mariae
 floruit. Ideoque et fructum ventris tantum nominavit, ut proprie

.Cap. XX. 1. quaequae ego. quaeque reliqui libri. 2. et ad cd. Vaticanus unus. ad reliqui, et Laurent. 3. dominum Laurent. 4. occurret cd. Laurent., et Vaticanus unus. occurrit reliqui. 5. a me c. Laurent, et Vaticanus unus. de me reliqui. 6. eum cd. Vaticanus unus. eius reliqui, et Laurent. 7. regnavit cd. Vaticanus unus. regnarit reliqui, et Laurent. 8. generis mei, in lucem cd. 9. ergo cd.

Cap. XX. a. Sufficit hucusque] Cf. cum hoc capite Contra Iudaeos cap. 11 et 12.

ventris, quasi solius ventris, non etiam viri, et ipsum ventrem ad David redegit, ad principem generis et familiae ¹⁰patrem. Nam quia viro deputare non poterat virginis, eum ventrem patri deputavit. ¹¹Ita quae in Christo nova dispositio invenitur hodie, haec erit quam tunc creator pollicebatur, religiosa et fidelia David appellans, ¹²quae erant Christi, quia Christus ex David, immo ipsa erit caro eius religiosa et fidelia David, ¹³iam sancta religione et fidelis ex resurrectione. Nam et Nathan propheta in ¹⁴prima ¹⁵Basilianum^b professionem ad David facit ¹⁶semini eius. Quod erit, inquit, ex ventre ¹⁷ipsius. Hoc si in Salomonem simpliciter edisceres, risum mihi incuties. Videbitur enim David peperisse Salomonem. An et hic Christus significatur ex eo ventre semen David qui esset ex David, id est Mariae? ¹⁸Quia et aedem dei magis Christus aedificaturus esset, hominem scilicet sanctum, in quo potiore templo ¹⁹inhabitaret dei spiritus, ²⁰in dei filium magis Christus habendus esset quam Salomon filius David. Denique et thronus in aevum et regnum in aevum magis Christo competit quam Salomoni, temporali scilicet regi. ²¹Sed et a Christo misericordia dei non abscessit, Salomoni vero etiam ira dei accessit post luxuriam et idololatriam. Suscitavit enim illi Satan ²²hostem Idumaeum. Cum ergo nihil horum competat in Salomonem, sed in Christum, certa erit ratio interpretationum nostrarum, ipso etiam exitu rerum probante quas in Christum apparet praedicatas. Et ita in hoc erunt sancta et fidelia David. Hunc deus testimonium nationibus posuit, non David; principem et imperantem nationibus, non David, qui soli Israëli imperavit. Christum hodie invocant nationes, quae eum ²³non sciebant, et populi ad ²⁴Christum hodie confugiunt, quem retro ignorabant. Non potest futurum ²⁵dici quod vides fieri.

Cap. XXI.

Sic nec illam iniectionem tuam potes sistere ad differentiam

10. patrem. Nam quia viro deputare non poterat virginis, eum ventrem patri deputavit *abcd. Gorziensis liber.* patrem: quia viro deputare non poterat virginis ventrem *C.* In *Laurent.* est redegit principem generis patrem et familiae quia viro deputare non poterat virginis ventrem. Itaque *cell.* 11. Ita quae in Christo — — haec erit *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* Itaque in Christo — — hodie. Haec erit *reliqui.* 12. quae erat quia christus ex david *Laurent.* 13. iam *d.* tam *reliqui, et Laurent.* 14. prima *Ca. Laurent.* primo *b.* secundo *cd.* 15. basilicarum *Laurent.* 16. semen tuum quod *c.* 17. tuo *c.* 18. Quin et *d., cum Fulvio Ursino.* 19. habitaret *Laurent.* 20. et in dei *d.* 21. Sed et *d.* Et *Laurent.* Sed *reliqui.* 22. id est hostem *c.* 23. nesciebant *Laurent.* 24. deum hodie *Laurent.* 25. dici *om. Laurent.*

b. in prima Basilianum] Et hic Pamelius pro auctoritate mutat. Repono ex prima editione et libris veteribus in prima Basilianum. Nam Basiliis, regna, id est regnorum libros in duas partes dividebant, quarum prima duos capiebat

libros, qui Samuelis inscribuntur, secunda duos Regum. Errant qui in prima Basilianum legunt; nam locus est in prima Basilianum libro secundo eorum qui Samueli inscribuntur cap. 7. (Fr. Junius.)

duorum Christorum, quasi Iudaicus quidem Christus populo soli ex dispersione redigendo destinetur a creatore, vester vero omni humano generi liberando collatus sit a deo optimo, cum postremo priores inveniantur Christiani creatoris quam Marcionis, exinde vocatis omnibus populis in regno eius ex quo deus regnavit a ligno, nullo adhuc Cerdone, nedum Marcione. Sed et revictus de nationum vocatione convertere iam in proselytos. ¹Quaeris qui de nationibus ²transeant ad creatorem, quando ³ et proselyti diversae et propriae condicionis seorsum a propheta nominentur? Ecce, inquit ^{Ies. XVI, 4.} Esaias, proselyti per me accedent ad te, ostendens ipsos quoque proselytos per Christum accessuros ad deum. ³Et nationes, quod ^{Ies. XLII, 4.} sumus nos, proinde suam ⁴habebant nominationem sperantes in Christum. Et in nomine, inquit, eius nationes sperabunt. Prose- ^{Ies. II, 2 sqq.} lyti autem, quos in nationum praedicatione substituis, non in Christi nomine sperare solent, sed in Moysi ordine, a quo institutio illorum est. Ceterum allectio nationum a novissimis diebus exorta est. ⁵Iisdem verbis Esaias, Et erit, inquit, in novissimis diebus manifestus mons domini, utique sublimitas dei, ⁶et aedes dei super summos montes, utique Christus, catholicum dei templum, in quo deus colitur, constitutum super ⁷omnes eminentias virtutum et potestatum: et venient ad eum universae nationes, et ibunt multi, et dicent, Venite, ascendamus in montem domini, et in aedem dei Iacob, et annuntiabit nobis viam suam, et incedemus in ea: ex Sion enim exhibit lex, et sermo domini ex Hierusalem. Haec erit ⁸via novae legis evangelium, et novi sermonis in Christo, iam non in Moyse. Et iudicabit inter nationes, de errore scilicet earum. Et revincent populum amplum, ipsorum inprimis Iudaeorum et proselytorum. Et concident machaeras suas in aratra et ⁹sibynas^b in falces, id est animorum nocentium et linguarum infestarum et omnis malitiae atque blasphemiae ingenia convertent in studia modestiae

Cap. XXI. 1. Quaeritis *Laurent.* 2. transeunt *Laurent.* 3. ut *Fulv. Ursinus.* 4. habebant *cd. Laurent., et Vaticanus unus.* habeant *Cab., Fulv. Ursinus.* 5. Isdem *Laurent.* 6. et *om. Cab. Laurent.* 7. omnes enim eminentias *Ca. Laurent.* 8. via sua novae *cd.* 9. libinas *C.* zibinas *Laurent.*

Cap. XXI. a. qui de nationibus transeant ad creatorem, quando] Negabat Marcion prophetatum esse quod nationes ad deum creatorem transiturae essent: quaerebat qui transituri? De proselytis agnoscebat, de nationibus minime. (Fr. Iunius.)

b. sibynas] Venabulorum genus exponit auctor lib. IV. cap. 1. Hesychius: „*Σιβύνη · ὄπλον δόρατι παραπλή-*

σιον.“ Et alibi: „*Ζηβύνη · ὀλοσίδηρος ἀκοντίς.*“ Et paulo post: „*Ζιβύνη · ὀλοσίδηρον ἀκόντιον, ἢ λόγχη, ἢ σπάθη, ἢ μάχαιρα.*“ Et: „*Ζιβύνια · λογγίδια μικρά.*“ Omnia Hebraea et Syra origine, utcumque scripseris. (Fr. Iunius.) Cf. Suidas s. v. Paulus ex Festo p. 336. Müll. „*Sybinam* appellant Illyrii telum venabuli simile. Ennius „*Illyrii restant licis sybinisque fodentes.*“

et pacis. Et non accipiet gens super gentem machaeram, utique discordiae. Et non discent amplius bellare, id est inimicitias perficere, ut et hic discas Christum non bellipotentem, sed paciferum repromissum. Haec ¹⁰aut prophetata nega, cum coram videntur, aut adimpleta, cum leguntur, aut si non negas utrumque, in eo erunt adimpleta in quem sunt prophetata. Inspice enim adhuc etiam ipsum introgressum atque decursum vocationis in nationes a novissimis diebus adeuntes ad ¹¹deum creatorem, non in proselytos, ¹²quorum a primis magis diebus ¹³allectio est. Etenim fidem istam apostoli induxerunt².

Cap. XXII. Habes et apostolorum opus ¹praedicatum. Quam tempestivi
 Ies. LII, 7.
 Rom. X, 15. pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona, non bellum
 Ps. XIX, 5. nec ²mala. Respondit et psalmus, In omnem terram exivit sonus

eorum et ³in terminos terrae voces eorum, circumferentium scilicet legem ex Sion profectam et sermonem domini ex Hierusalem, ut fieret
 Ies.
 XLVI, 12 sq. quod scriptum est, Longe quique^a a iustitia mea appropinquaverunt iustitiae meae et veritati. Cum huic negotio accingerentur apostoli, renuntiaverunt presbyteris et ⁴archontibus et sacerdotibus Iudaeorum. An non vel maxime, inquit, ut alterius dei praedicatores? Atquin ipsius eiusdem cuius scripturam cum maxime implebant.

Ies. LII, 11. Divertite, divertite, inclamat Esaias, excedite illinc, et immundum ne attigeritis, blasphemiam scilicet in Christum. Excedite de medio eius, utique synagogae; separamini, qui ⁵dominica vasa portatis. Iam enim secundum supra scripta revelaverat dominus brachio suo sanctum, id est virtute sua Christum coram nationibus, ut viderint universae nationes et summa terrae salutem, quae erat a deo. Sic et ab ipso Iudaismo divertentes, cum legis obligamenta et onera
 Ps. II, 2 sqq. evangelica iam libertate mutarent, psalmum exsequebantur: ^{5b}Dirumpamus vincula eorum et abiciamus a nobis iugum eorum: postea ⁶certe quam tumultuatae sunt gentes et populi meditati sunt inania: astiterunt reges terrae, et principes congregati sunt in unum adversus dominum et adversus Christum eius. ⁷Quae dehinc passi

10. aut d. Laurent. autem reliqui. 11. dominum Laurent. 12. quoque a primis magis Laurent. 13. est allectio d.

Cap. XXII. 1. praedicantium Laurent. 2. mala d. Laurent. malum reliqui. 3. in fines terrae Laurent. 4. archontis Laurent. 5. dominica vasa d., ex emendat. Latini. domini causam reliqui, Laurent. et Vaticanorum uterque. 5b. dirumpimus Laurent. 6. certae a. 7. quod Laurent.

c. fidem istam apostoli induxerunt.] Nempe de proselytis solum adlegendis; induxerunt, id est deleverunt, evangelii promulgatione. (Fr. Iunius.)

Cap. XXII. a. Longe quique] Recte Pamelius hic locum adferri indicat ex

Esai. cap. 46., sed vide breviter et artem auctoris, qui ut prophetiae illi complementum ostenderet respondere, commutavit orationis modum, et ex prophetia narrationem fecit. (Fr. Iunius.)

sunt apostoli? Omnem, inquis, iniquitatem persecutionum, ab hominibus scilicet creatoris, ut adversarii eius quem ⁸praedicabant. ⁹Et quare creator, si adversarius erat Christi, non modo praedicat hoc passuros apostolos eius, verum et exprobrat? Nam neque praedicaret alterius dei ordinem, quem ignorabat, ut vultis, neque ¹⁰exprobrasset quod ipse curasset. Videte quomodo perit iustus, Ies. LVII, 4. ¹¹nec quisquam excipit corde, et viri iusti ¹²auferuntur, nec quisquam animadvertit. A persona enim ¹³iniustitiae sublatus est iustus. Quis, nisi Christus? Venite, ¹⁴inquit, auferamus iustum, quia Sap. Sal. II, 12. inutilis est nobis. Praemittens itaque, et subiungens proinde passum etiam Christum, aequè iustos eius eadem passuros tam apostolos quam et deinceps omnes fidelès prophetavit signatos, illa nota scilicet de qua Ezechiel: Dicit dominus ad me, Pertransi ¹⁵in Ezech. IX, 4. ¹⁶medio portae in media Hierusalem, et ¹⁷da signum Tau^b in frontibus virorum. Ipsa ¹⁸est enim littera Graecorum Tau^c, nostra ¹⁹autem T, species crucis, quam portendebat futuram in frontibus nostris apud veram et catholicam Hierusalem, in qua fratres Christi, filios scilicet dei, gloriam patri deo relaturos psalmus vigesimus primus canit ex persona ipsius Christi ad patrem: Enarrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiae hymnum tibi dicam. Quod enim in nomine et spiritu ipsius hodie fieri habebat^d, merito a se futurum praedicabat. Et paulo infra: A te laus mihi in ecclesia magna. ²⁰Et in sexagesimo septimo: In ecclesiis benedicite dominum deum; ut pariter concurreret et ²¹Malachiae propheta: Non Malach. I, 10sq. est voluntas mea, dicit dominus, et sacrificia vestra non accipiam; quoniam ab ortu solis usque in occasum nomen meum ²²glorificatum est in nationibus, et in omni loco sacrificium nomini meo ²³offeretur, et sacrificium mundum, gloriae scilicet relatio et bene-

8. praedicabant *bcd.* praedicabas *C. Laurent.* 9. Et quare ego. Et qui *abc.* Ecquid *d. Latinius.* et quae *C. Laurent.* 10. exprobrasset *Laurent.* 11. neque *bcd.* 12. auferentur *Cab. Laurent.* 13. iniustitiae *cd. Laurent.* iustitiae *reliqui.* 14. inquit *Laurent.* 15. in *om. d. Laurent.* 16. medio portae, in medio Hierusalem *Cabd.* medio portae mediam Hierusalem *c.* media porta ierusalem *Laurent.* 17. da signum *cd. Laurent.* da signa *Cab.* signa *alii.* 18. est *om. Laurent.* 19. autem species *Laurent.* 20. Et in sexagesimo septimo *cd.* Et in quinquagesimo septimo *Cab.* Et in LVII. *Laurent.* 21. Malachiae *cd.* Micheae *reliqui et Laurent.* 22. gloriatum *Cab. Laurent.* Sed *cf. Adv. Marc. IV, 1. et Contra Iudacos cap. 5.* 23. offeretur *Laurent.*

b da signum Tau] Illud vero Tau (Tav litteram) omnes Latini scriptores, qui hunc Ezechielis locum excitant, omitunt. Codex, quo usus est Septimius noster, secutus videtur Theodotionem et alteram Aquilae versionem, quam Origenes laudat. (Münter Primord. Eccl. Afr. p. 86.)

c. Ipsa est enim littera Graecorum Tau] Cf. Ios. Scaliger ad Chron. Enseb. p. 117. Adde Barthii Adverss. XXIX, 15. p. 1384. Lipsius De Cruce I, 8. p. 1163. Opp. ed. Vesal.

d. fieri habebat] Cf. adnott. ad De Fuga in Persec. cap. 12.

dictio et laus et hymni. Quae omnia cum in te quoque deprehendantur, et signaculum frontium et ecclesiarum sacramenta et munditiae sacrificiorum, debes iam erumpere, uti dicas spiritum creatoris tuo Christo prophetasse.

- Cap. XXIII. Nunc, quia cum Iudaeis negas venisse Christum eorum, recognosce et exitum ipsorum, quem post Christum relaturi praedicabantur ob impietatem, qua eum ¹et despexerunt et interemerunt.
- Ies. II, 20. Primum enim ex die, qua secundum Esaiam proiecit homo aspernamenta sua aurea et argentea, quae fecerunt adorandis vanis et ²nocivis, id est ex quo genus hominum dilucidata per Christum veritate idola proiecit. Vide an quod sequitur expunctum sit: Abstulit enim dominus ³sabaoth a Iudaea et ab Hierusalem inter cetera et prophetam et sapientem architectum, spiritum scilicet sanctum, qui aedificat ecclesiam, templum scilicet et domum et civitatem dei.
- Ies. V, 6. Nam exinde apud illos destitit dei gratia, et mandatum est nubibus, ne pluerent imbrem super vineam ⁴Sorech, id est caelestibus beneficiis, ne provenirent domui Israëlis. Fecerat enim spinas, ex quibus dominum coronaverat, et non iustitiam, sed clamorem, quo in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charismatum ⁵roribus lex et prophetae usque ad Ioannem. Dehinc cum ⁶ea perseverantia furoris et nomen domini per ipsos blasphemaretur, sicut scriptum
- Ies. LII, 5. est: Propter vos ⁷blasphematur nomen meum in nationibus (ab illis enim coepit infamia), et tempus medium a Tiberio usque ad Vespasianum non ⁸paenitentiam intellexissent^a, facta est terra eorum deserta, civitates eorum ⁹exustae, regionem eorum sub ipsorum conspectu extranei devorant; derelicta ¹⁰filia Sion, et tanquam specula in vinea vel in cucumerario casula, ex quo scilicet Israël dominum non cognovit, et populus eum non intellexit, sed dereliquit, et in indignationem provocavit sanctum ¹¹Israëlis. Sic et machaerae condicionalis comminatio, Si volueritis nec audieritis me, machaera vos comedet, probavit Christum fuisse, quem non audiendo perierunt. Qui et in psalmo ¹²quingentesimo octavo dispersionem eis postulat a patre: ¹³Disperge eos in virtute tua. Qui et rursus per Esaiam

Cap. XXIII. 1. et despexerunt *cd. Laurent. despexerunt reliqui.* 2. nocivis *Cab. nocuis Laurent. noctnis cd.* 3. sabaoth *d.* 4. Soreth *Cab.* 5. rationibus *Vaticanus unus.* 6. ea *Cab. Laurent. ex cd.* 7. nomen meum blasphematur *Laurent.* 8. poenitentiae *Latinius.* 9. exustae igni, regionem *cd.* 10. est filia Sion tanquam *cd.* 11. israel *Laurent.* 12. quingentesimo octavo *cd.* quingentesimo septimo *reliqui.* LVII *Laurent.* 13. Disperge *cd.* Disperde *Cab. Laurent.*

Cap. XXIII. a. non paenitentiam intellexissent] Id est paenitentiam inire nescissent. Aliter Contra Iudaeos cap. 13 „Quae cum ita commisissent, nec intel-

lexissent Christum in tempore suae visitationis inveniendum, facta est terra eorum deserta“ *cell.*

in exustionem eorum ¹⁴perorans, Propter me haec, inquit, facta Ies. L, 11. sunt vobis, in anxietate dormietis. Satis vane, si haec non propter eum passi sunt qui propter se passuros pronuntiarat, sed propter Christum dei alterius. Atquin Christum, inquam, alterius dei dicitis, a creatoris virtutibus et potestatibus, ut ¹⁵ab aemulis, in crucem actum. Sed ecce defensus ostenditur a creatore, et dati sunt pessimi pro sepultura eius, qui scilicet ¹⁶subreptam eam asse- Ies. LIII, 9. veraverant, et locupletes pro morte eius, qui scilicet et a Iuda traditionem redemerant, et a militibus falsum testimonium cadaveris subrepti. Igitur ¹⁷aut non propter illum acciderunt ista Iudaeis, sed revinceris conspirante ¹⁸et sensu scripturarum cum exitu rerum et ordine temporum, — aut si propter illum acciderunt, non potuit creator ulcisci nisi suum Christum, remuneraturus potius Iudam, si adversarium domini sui ¹⁹peremissent. Certe si nondum venit Christus creatoris, propter quem haec passuri praedicantur, cum venerit ergo, patientur. Et ubi tunc filia Sion derelinquenda, quae nulla hodie est? Ubi civitates exurendae, quae iam in tumultis ^b? Ubi dispersio gentis, quae iam extorris? Redde statum Iudaeae, quem Christus creatoris inveniat, et alium contende venisse. Iam vero quale est ut per caelum suum admiserit quem in terra sua esset interempturus, honestiore et gloriosiore regni sui regione violata, ipse aula sua et arce calcata? An hoc magis affectavit? Plane ²⁰deus zelotes, tamen vicit. Erubescere, qui victo deo credis. Quid sperabis ab eo qui se protegere non valuit? Aut enim per infirmitatem oppressus est a virtutibus et hominibus creatoris, aut per malitiositatem, ut tantum illis sceleris patientia infingeret.

Immo, inquis, spero ab illo, quod et ipsum faciat ad testimonium Cap. XXIV. diversitatis, regnum dei aeternae et caelestis possessionis. Ceterum vester Christus pristinum statum Iudaeis pollicetur ex restitutione terrae, et post decursum vitae apud inferos in sinu Abrahae refrigerium. Deum optimum, si reddit placatus quod et abstulerat iratus! O deum tuum, qui et caedit et sanat, condit mala et facit pacem! O deum etiam ad inferos usque misericordem! Sed de sinu Abrahae suo tempore ^a. De restitutione vero Iudaeae, quam et ipsi

14. exorant *Laurent.* 15. ab *om. Laurent.* 16. subreptam eam *Cap. Laurent.* subreptum eum *cd.* 17. aut *om. Laurent.* 18. et *om. cd.* 19. peremisset *Laurent.* 20. deus *om. C.* *Primum reperitur in a., ex auctoritate libri Gorziensis.*

b. quae iam in tumultis?] Cf. Apolog. cap. 21 „Dispersi, palabundi, et soli et caeli sui extorres vagantur per orbem, sine homine, sine deo rege, quibus nec

advenarum iure terram patriam saltim vestigio salutare conceditur.“

Cap. XXIV. a. de sinu Abrahae suo tempore.] Infra lib. IV. cap. 4.

Iudaei ita ut describitur ¹sperant locorum et regionum nominibus inducti, quomodo allegorica interpretatio in Christum et in ecclesiam et habitum et fructum eius spiritualiter competat et longum est ^{1b}persequi et in alio opere digestum, quod inscribimus DE SPE FIDELIUM^b, et in praesenti vel eo otiosum, quia non de terrena, sed de caelesti promissione sit quaestio. Nam et confitemur in terra nobis regnum repromissum, sed ante caelum, sed alio statu, utpote post resurrectionem in mille annos in civitate divini operis Hierusalem caelo delata^c, quam et apostolus matrem nostram sursum designat, et ²politeuma nostrum^d, id est municipatum, in caelis esse pronuntians alicui utique caelesti civitati eum deputat. Haec et Ezechiel novit, et apostolus Ioannes vidit. Et qui apud fidem nostram est novae prophetiae sermo testatur, ut etiam effigiem civitatis ante repraesentationem eius conspectui futuram in signum praedicarit. Denique ³proxime expunctum est orientali expeditione^e. Constat enim ethnicis quoque testibus in Iudaea per dies quadraginta matutinis momentis civitatem de caelo pependisse, omni moeniorum habitu evanescente de profectu diei, et alias de proximo nullam. Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis et refovendis omnium bonorum utique spiritualium copia in compensationem eorum quae in saeculo vel despeximus vel amisimus a deo prospectam. Siquidem et iustum et deo dignum illic quoque exultare famulos eius ubi sunt et afflicti in nomine ipsius. Haec ratio regni caelestis, post cuius mille annos, intra quam aetatem concluditur sanctorum

Philipp.
III, 20.

Ezech.
XLVIII,
30 sqq.
Apoc.
XXI, 2 sqq.

Cap. XXIV. 1. separant C. 1b. prosequi *Laurent.* 2. *πολίτευμα Cabc.* 3. Denique proxime expunctum *abcd. Laurent., Gorziensis.* Denique expunctum C.

b. DE SPE FIDELIUM] Hoc Tertulliani opus Agobardino codice continebatur, aut eo certe exemplari unde suum describi curavit Agobardus. Nam et hodie comparet titulus inter libros viginti quatuor Indice comprehensos. Istius autem operis meminit Hieronymus in Papii Hieropolitano, et cap. 36 Commentariorum in Ezechielem, atque etiam in Praefatione cap. 18. in Esaiam. (Rigalt.)

c. in civitate divini operis Hierusalem caelo delata] Auream atque gemmatam in terris Hierusalem sperabant nimis creduli Iudaeis fabulis, quas illi *θεωτερώσεις* appellabant, decepti verbis quibusdam et Ezechielis et Esaiiae perperam intellectis. Inde Papias primum, mox et Iustinus, qui viros ea spe gaudentes *ὀρθογνώμονας κατὰ πάντα Χριστιανούς* vocat, tum et Irenaeus et Septimius noster et Victorinus Pictaviensis et

Lactantius et alii. Hieronymus in illa ad Esaiam praefatione compositum fuisse ait ab Dionysio Alexandrino librum adversus Irenaeum eoque libro fabulam eleganter derisam. Augustinus lib. XX. de Civitate Dei opinionem fuisse sit utcumque tolerabilem, si aliquae deliciae spirituales in illo sabbato, hoc est septimo millenario annorum, adfuturae sanctis per domini praesentiam crederentur. Quinetiam huiusce opinionis seipsum aliquando fuisse fatetur. (Rigalt.) Cf. etiam quae habet Munter Prim. Eccl. Afr. p. 141.

d. politeuma nostrum] Cf. Ad Martyr. cap. 3.

e. Denique proxime expunctum est orientali expeditione.] Severi scilicet adversus Parthos. (Rigalt.) Prodigii huius hodie solus Tertullianus meminit. Cf. Munter Prim. Eccl. Afr. p. 141 sq.

resurrectio pro meritis maturius vel tardius resurgentium, tunc et mundi destructione et iudicii conflagratione commissa^f demutati in atomo^g in angelicam substantiam, scilicet per illud incorruptelae superindumentum, transferemur in caeleste regnum, de quo nunc sic ideo retractatur, quasi non praedicato apud creatorem, ac per hoc alterius dei Christum probante, a quo primo et solo sit revelatum. Disce iam hinc illud et praedicatum a creatore et sine praedicatione credendum apud creatorem. Quid tibi videtur, cum Abrahae semen post primam promissionem, ⁴qua in multitudinem arenae repromittitur, ad instar quoque stellarum destinatur, nonne et terrenae et caelestis dispositionis auspicia sunt? Cum Isaac benedicens Iacob filium suum, Det, ait, tibi deus de rore caeli et de opimitate terrae, nonne utriusque indulgentiae exempla sunt? Denique ⁵animadvertenda est hic etiam structura benedictionis ipsius. Nam circa Iacob, qui quidem ^{5b}posterioris et praelatoris populi figura est, id est nostri, prima promissio caelestis est roris, secunda terrenae opimitatis. Nos enim primo ad caelestia invitamur, cum a saeculo avellimur, et ita postea invenimur etiam terrena consecuturi. Et evangelium ⁶vestrum quoque habet, Quaerite primum regnum dei, et haec adicientur vobis. Ceterum ad Esau promittit benedictionem terrenam, et subicit caelestem de opimitate terrae, dicens, Erit inhabitatio tua et a rore caeli. Iudaeorum enim dispositio in Esau, priorum natu et posteriorum affectu filiorum, a terrenis bonis imbuta per legem postea ad caelestia per evangelium credendo deducitur. Cum vero Iacob somniat scalas obfirmatas in terra ad caelum et angelos alios ascendentes et alios descendentes, innixum desuper dominum, temere, si forte^h, interpretabimur scalis his iter ad caelum demonstrari, quo alii perveniant, unde alii decidant, domini constitutum esse ⁷iudicio. Cur autem, ut evigilavit et primum loci horrere concussus est, convertitur ad interpretationem ⁸somnii? Cum enim dixisset, Quam terribilis est locus iste! Non est, inquit, aliud, sed aedes dei, et haec porta caeli. Christum dominum enim viderat, templum dei et portam, eundem, per quem

Gen.
XXVII, 28.

Luc. XII, 31.

Gen.
XXVII, 39.Gen.
XXVIII, 17.

4. qua d. quam reliqui, Laurent., Vaticani. 5. advertenda Laurent. 5b. praelatoris et posterioris Laurent. 6. quoque vestrum Ca. (Laurent.) 7. iudicio d., ex emend. Fulvii Ursini. iudicium reliqui. 8. somnii qd. Laurent. somni reliqui.

f. et iudicii conflagratione commissa] Igne dato. Nimirum suprema illa ἐκ-
πυρώσει. (Rigalt.)

g. in atomo] De Resurr. Carnis cap. 51
„Cum in atomo, in momentaneo oculi

motu, in novissima tuba et mortui resurgent incorrupti.“

h. si forte] V. adnot. ad De Corona cap. 5. Sic et paulo infra „qui hoc in-
auditi, si forte, regni praeconium soli Christo reservaverat.“

aditur caelum. Et utique portam caeli non nominasset, si caelum non aditur apud creatorem. Sed est et porta, quae recipit et quae perducit, strata ⁹iam a Christo. De quo Amos: Qui aedificat in caelum ascensum suum, utique non sibi soli, sed et suis, qui cum illo erunt. Et circumdabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentum sponsae. Ita per illum ascensum ad caelestia regna tendentes miratur spiritus dicens, Volant velut qui sunt milvi, ut nubes volant, et velut pulli columbarum, ad me, scilicet simpliciter ut columbae. ¹⁰Auferemur enim in nubes obviam domino, secundum apostolum (illo scilicet filio hominis veniente in ¹¹nubibus, secundum ¹Thess. IV, 17. Dan. VII, 13. Danielem), et ita semper cum domino erimus, eatenus dum et in terra et in caelo, qui ob utriusque promissionis ingratos ipsa etiam elementa testatur: Audi caelum et in ¹²aures percipe terra. Et ego quidem, etiam si nullam spei caelestis manum mihi totiens scriptura porrigente satis haberem huius quoque promissionis praeiudicium, quod iam terrenam gratiam teneam, expectarem aliquid et de caelo, a deo caeli sicut et terrae; ita crederem Christum sublimiora pollicentem eius esse qui et humiliora promiserat, qui ¹³et experimenta maiorum de parvulis fecerat, qui hoc inauditi, si forte, regni praeconium soli Christo reservaverat, ut per famulos quidem terrena gloria, caelestis vero per ipsum deum annuntiaretur. At tu hinc quoque alium argumentaris Christum quod regnum novum annuntiet. Prius est aliquod exemplum indulgentiae proferas, ne merito dubitem de fide tantae promissionis, quam sperandam dicis; immo ante omnia est ut, quem caelestia praedicas repromittere, aliquod caelum probes eius. At nunc vocas ad coenam, nec domum ostendis; allegas regnum, nec regiam monstras. An quia Christus tuusⁱ caeleste regnum repromittit, non habens caelum, quomodo et hominem praestitit non habens carnem? O phantasma ¹⁴omne! O praestigia magnae etiam promissionis!

9. via, a Christo *Latinus. Probat Fr. Iunius.* 10. Auferamur *Laurent.* 11. nubibus *cd.* 12. auribus, recipe *Laurent.* 13. et experimenta *cd. Vaticanus unus, et Laurent. experimenta reliqui.* 14. inane *d., cum Fulvio Ursino, ad verba lib. IV, 18.*

i. An quia Christus tuus] An hoc regnum repromittit, non habens caeleste regnum? *cd.*

ADVERSUS MARCIONEM

LIBER QUARTUS.

Omni^a sententiam et omnem paraturam^a impii atque sacrilegi^a Cap. I.
Marcionis ad ipsum iam evangelium eius provocamus, quod interpolando suum fecit. Et ut fidem instrueret, dotem quandam commentatus est illi, opus ex contrarietatum oppositionibus ¹Antitheses cognominatum et ad separationem legis et evangelii coactum, qua duos deos dividens, proinde diversos, alterum alterius instrumenti, vel, quod magis ²usui est dicere, testamenti, ut exinde evangelio quoque secundum ³Antitheses credendo patrocinaretur. Sed et istas proprio congressu cominus, id est per singulas iniectioes Pontici, cecidissent, si non multo opportunius in ipso et cum ipso evangelio, cui procurant, retunderentur; quamquam tam facile est praescriptive occurrere^b, ⁴et quidem ut accepto eas faciam, ut rato habeam, ut nobiscum facere dicam, quo magis de caecitate auctoris sui erubescant, nostrae^c iam Antitheses adversus Marcionem. Atque adeo confiteor alium ordinem decucurrisse in veteri dispositione apud creatorem, alium in nova apud Christum. ^{4b}Non nego distare documenta eloquii, praecepta virtutis, legis disciplinas, dum ⁵tamen tota diversitas in unum et eundem deum competat, illum scilicet

Cap. I. 1. antithesis *Cabc. codex Florent., bibl. Laurentianae, et duo Vaticani.*
2. est visui dicere *Laurent.* est in usu dicere *Vaticanus alter, testibus Latinio et Pamelio.* 3. antithesis *Laurent.* antitheseis *reliqui, pro more.* 4. et quidem *d. Laurent., et Vaticanus unus codex, teste Latinio.* Equidem *reliqui.* 4b. Non nego *abcd. Laurent., Gorziensis liber.* Nonne ergo *C.* 5. tantum *Laurent.*

Cap. I. a. paraturam] Id est omnem materiam, omnem argumentorum apparatus. (Rhenan.) Cf. adnot. ad De Spectac. cap. 4.

b. praescriptive occurrere] Id est obducta praescriptione, qua excludam ac

perimam totam actionem illius: id est enim in iure *παραγραφή*, exceptionem peremptoriam vocant. (Fr. Iunius.) Cf. adnot. ad Apolog. cap. 7.

c. nostrae] Nostrae iam factae.

a quo constat ⁶eam dispositam sicut et praedicatam. Olim contio-
 natur Esaias prodituram ex Sion legem et sermonem domini ex
 Hierusalem, aliam utique legem aliumque sermonem. Denique iudi-
 Ies. II, 3sq. cabit, inquit, inter nationes, et traducet populum plurimum, scili-
 cet non unius gentis Indaeorum, sed nationum, quae per novam
 legem evangelii et novum sermonem apostolorum iudicantur et tra-
 ducuntur apud semetipsas de pristino errore, simul crediderunt,
 atque exinde concidunt machaeras suas in aratra, et ⁷sibynas ^d, quod
 genus venabulorum est, in falces, id est feros et saevos quondam
 animos convertunt in sensus probos et bonae frugis operarios. Et
 Ies. LI, 4. rursus: Audite me, ⁸audite me, et populus meus et reges, auribus
 intendite in me, quoniam lex prodibit a me et iudicium meum in
 lucem nationum, quo iudicaverat atque decreverat nationes quoque
 illuminandas per evangelii legem atque sermonem. Haec erit lex
 Ps. XIX, 8. ⁹et apud David, iuvituperabilis, qua perfecta, convertens ¹⁰animam,
 utique ab idolis ad deum. Hic erit et sermo, de quo idem Esaias,
 Ies. X, 23. Quoniam, inquit, ¹¹decisum sermonem faciet—dominus in terra.
 Compendiatum est enim novum testamentum ^{11b} et a legis ¹²laciniosis
 oneribus ^e expeditum. Sed quid pluribus, cum manifestius et luce
 ipsa clarius novatio ¹³praedicetur a creatore per eundem? Ne re-
 meminere ^{13b}priorum, et antiqua ne ¹⁴recogitaveritis: Vetera
 Ies. XLIII, 18sq. transierunt, nova oriuntur: Ecce facio nova, quae nunc orientur.
 Ier. IV, 3sq. Item per Hieremiam: Novate vobis novamen novum, et ne severitis
 in spinas, et circumcidimini ¹⁵praeputio cordis vestri. Et alibi:
 Ier. XXXI, 31sq. Ecce ¹⁶venient dies, dicit dominus, et perficiam domui Iacob et
 domui ¹⁷Iudae testamentum novum, non secundum testamentum,
 quod disposui patribus eorum in die qua arripui dispositionem
 eorum ad educendos eos de terra Aegypti. Adeo pristinum ¹⁸testa-
 mentum temporale significat, dum mutabile ostendit, etiam dum
 Ies. LV, 3. aeternum de postero pollicetur. Nam per Esaiam, Audite me et
 vivetis, et disponam vobis testamentum aeternum, adiciens sancta
 et fidelia David, ut id testamentum in Christo decursurum ¹⁹de-

6. eam dispositam *Ca. Laurent.* dispositam *bcd.* 7. sibynas *C.* zibynas *Laurent.*
 8. audite me et populus *Ca.* audite et populus *Laurent.* audite me populus *cd.*
 9. et apud *Cab. Laurent.* apud *cd.* 10. animam *Cab. Laurent.* animas *cd.* 11.
 sermonem decisum *Laurent.* 11b. et legis *d.* 12. laciniosis *a.* laciniose *Laurent.*
 13. praedicatur *b.* 13b. priorum *abcd. Laurent., Gorziensis liber.* prop-
 prium *C.* 14. cogitaveritis *d.* 15. praeputio *Cab. Laurent.* praepucia *cd.* 16.
 venient *Cab. Laurent.* veniunt *cd. Vaticani.* 17. Iuda *cd.* 18. testimonium *Laurent.*
 19. demonstraret *Cd. Laurent.* demonstraretur *reliqui.*

d. sibynas] Cf. adnot. ad lib. III.
 ap. 21.

e. laciniosis oneribus] Multiplicibus,

et quae homines occupationibus distine-
 bant, sicut impedit gressum vestis laci-
 niosa. (Rhenan.)

monstraret. Eundem ex genere David, secundum Mariae censum^f, Ies. XI, 1 sq. etiam in virga ex radice Iesse processura figurate praedicabat. Igitur si alias leges aliosque sermones et novas testamentorum dispositiones a creatore dixit futuras, ut etiam ipsorum sacrificiorum alia officia potiora et quidem apud nationes destituerit, dicente²⁰ Malachia, Non est voluntas mea in vobis, inquit dominus, et sacrificia vestra non excipiam de manibus vestris, quoniam a solis ortu usque ad occasum glorificatum est in nationibus nomen meum, et in omni loco sacrificium²¹ nomini meo offertur, et sacrificium mundum, scilicet simplex oratio de conscientia pura, necesse est omnis demutatio veniens ex innovatione diversitatem ineat cum his quorum²² sit, et contrarietatem ex diversitate. Sicut enim nihil demutatam quod non diversum, ita nihil diversum quod non contrarium. Eiusdem ergo deputabitur etiam contrarietas ex diversitate cuius fuerit demutatio ex innovatione. Qui disposuit demutationem, iste instituit et diversitatem; qui praedicavit innovationem, iste²³ praenuntiavit et contrarietatem. Quid differentiam rerum ad distantiam interpretaris potestatum? quid Antitheses exemplorum distorques adversus creatorem, quas in ipsis quoque sensibus et affectionibus eius potes recognoscere? Ego, inquit, percutiam, et ego sanabo: ²⁴Ego, inquit, occidam, et ²⁵ego vivificabo, condens²⁶ scilicet mala et faciens pacem; qua etiam soles illum mobilitatis quoque et inconstantiae nomine reprehendere, prohibentem quae²⁷ iubet et iubentem quae²⁸ prohibet. Cur ergo non et ²⁹Antitheses ad naturalia reputasti contrarii sibi semper creatoris? Nec mundum³⁰ saltem recogitare potuisti, nisi fallor, etiam apud Ponticos ex diversitatibus³¹ structum aemularum^g invicem substantiarum. Prius itaque debueras alium denum luminis, alium tenebrarum determinasse, ut ita posses alium legis, alium evangelii asseverasse. Ceterum praedudicatum est ex manifestis, cuius opera et ingenia^h per Antitheses constant, eadem forma constare etiam sacramenta.

Malach.
I, 10 sq.

Deut.
XXXII, 39
Ies. XLV, 7.

20. Malachin C. Malachim Vaticani duo. 21. nomini meo offertur *cd* Laurent. nomine meo offertur *reliqui*. 22. sit *cd*. Vaticani duo, et Laurent. sit *reliqui*, et *Fr. Iunius*. 23. praenuntiavit *cd*. Vaticanus *uterque*, et Laurent. pronuntiavit *reliqui*. Probavit *Fr. Iunius*. 24. ego inquit *om. Laurent*. 25. ego *om. Laurent*. 26. scilicet *om. Laurent*. 27. iubeat *d., Fulv. Ursinus*. 28. prohibeat *d., Fulv. Ursinus*. 29. antitheseis *abcd.* antithesis *Laurent*. *Librorum veterum et editionum scriptura in hoc ita vocabulo variat per totum opus. Quam ob causam in sequentibus neglecta omni variante scriptura constanter scribam, quomodo supra, Antitheses*. 30. saltem (*Laurent.*) 31. structum *cd. Vaticanus unus, et Laurent.* constructum *reliqui, et Fr. Iunius*.

f. secundum Mariae censum] Cf. Contra Iud. cap. 9.

g. aemularum] Id est adversariarum, contrariarum.

h. ingenia] Cf. quae adnotavi ad De Corona cap. 8.

Cap. II.

Habes nunc ¹ad Antitheses expeditam a nobis responsionem. Transeo nunc ad evangelii, sane non Iudaici, sed Pontici, interim adulterati demonstrationem, praestructuram ordinem quem aggredimur. Constituimus in primis evangelicum instrumentum apostolos auctores habere, quibus hoc munus evangelii promulgandi ab ipso domino sit impositum. Si et apostolicos, non tamen solos, sed cum apostolis et post ²apostolos, quoniam praedicatio discipulorum suspecta fieri posset de gloriae studio, si non adsistat illi auctoritas magistrorum, immo Christi, ³quae magistros apostolos fecit. Denique nobis fidem ex apostolis Ioannes et Matthaeus insinuant, ex apostolicis Lucas et Marcus instaurant, ⁴isdem regulis exorsi, quantum ad unicum deum attinet creatorem et Christum eius, natum ex virgine, supplementum legis et prophetarum. Viderit enim si narrationum dispositio variavit, dummodo de capite fidei conveniat, de quo cum Marcione non convenit. Contra Marcion evangelio scilicet suo nullum adscribit auctorem, quasi non licuerit illi titulum quoque affingere cui nefas non fuit ipsum corpus evertere. Et possem hic iam gradum figere, non agnoscendum contendens opus quod non erigat frontem, quod nullam constantiam praeferat, nullam fidem repromittat de plenitudine tituli et professione debita auctoris. Sed per omnia congregari ⁵malumus, nec dissimulamus quod ex nostro intellegi potest. Nam ex ⁶iis commentatoribus quos habemus Lucam videtur Marcion elegisse quem caederet^a. Porro Lucas non apostolus, sed apostolicus, non magister, sed discipulus, utique magistro minor, certe tanto posterior quanto posterioris apostoli sectator, Pauli sine dubio^b, ut et si sub ipsius Pauli nomine evangelium Marcion intulisset, non sufficeret ad fidem singularitas instrumenti destituta patrocino antecessorum. Exigeretur enim id quoque evangelium quod Paulus invenit, cui fidem dedit, cui mox suum congruere gestiit, siquidem propterea Hierosolimam

Gal. II, 2. ascendit ad cognoscendos apostolos et consultandos, ne forte in vacuum cucurrisset, id est ne non secundum illos credidisset et non secundum illos evangelizaret. Denique ut cum auctoribus contulit et convenit de regula fidei, ⁷dexteris miscuere, et exinde officia

Cap. II. 1. ad antitheses *d.*, *ex emendat. Fulvii Ursini.* antithesis (vel antitheseis aut antitheses) reliqui. 2. apostolicos *C. Laurent.* Probat *Fr. Iunius.* 3. quae *Cab. Laurent.* qui *cd. Vaticanus unus.* 4. isdem *Laurent.* iisdem reliqui. 5. malumus *d.* maluimus reliqui, et *Laurent.* 6. his *Cab. Laurent., Fr. Iunius.* 7. dexteris miscuerunt *Laurent.*

Cap. II. a. Lucam videtur Marcion elegisse quem caederet.] V. Irenaeum Adv. Omnes Haeres. I, 9. Epiphan. Haer. 42.

b. sectator, Pauli sine dubio] Cf. Hieron. Catal. Scriptt. Eccles. cap. 7. et ibi Fabricii adnot.

praedicandi distinxerunt, ut illi in Iudaeos, Paulus in Iudaeos et in nationes. Igitur si ipse illuminator Lucae auctoritatem ⁸antecessorum et fidei et praedicationi suae optavit, quanto magis eam evangelio Lucae expostulem, quae evangelio magistri eius fuit necessaria?

Aliud est si ^a penes Marcionem a discipulatu Lucae coepit religionis Christianae sacramentum. Ceterum si et retro decucurrit, habuit utique ¹authenticam paraturam, per quam ad Lucam usque pervenit, cuius testimonio adsistente Lucas quoque possit admitti. Sed enim Marcion nactus epistolam Pauli ad Galatas, etiam ipsos ^{Gal. II, 11 sqq. 4 sq.} apostolos suggillantib^b ut non recto pede incedentes ad veritatem evangelii, simul et accusantis pseudapostolos quosdam pervertentes evangelium Christi, connititur ad destruendum statum eorum evangeliorum quae propria et sub apostolorum nomine eduntur, vel etiam apostolicorum, ut scilicet fidem, quam illis adimit, suo conferat. Porro etsi reprehensus est Petrus et Ioannes et Iacobus, qui existimabantur columnae, manifesta causa est. Personarum ^{Gal. II, 9.} enim respectu videbantur variare convictum. Et tamen cum ipse Paulus omnibus omnia fieret, ut omnes lucraretur, potuit et Petro hoc ^{1 Cor. IX, 19.} in consilio fuisse aliquid aliter agendi quam docebat. Proinde si et pseudapostoli irrepserant, horum quoque qualitas edita est, circumcisionem vindicantium et Iudaicos ²fastos. Adeo non de praedicatione, sed de conversatione a Paulo denotabantur, aequae denotaturo, si quid de deo creatore aut Christo eius errassent. Igitur distinguenda erunt singula. Si apostolos praevericationis et simulationis suspectos Marcion haberi queritur usque ad evangelii depravationem, Christum iam accusat, accusando quos Christus elegit. Si vero apostoli quidem integrum evangelium contulerunt, de sola convictus inaequalitate reprehensi, pseudapostoli autem veritatem eorum interpolaverunt, et inde sunt nostra digesta, quod erit germanum illud apostolorum instrumentum, quod adulteros passum est? quod Paulum illuminavit, et ab eo Lucam? Aut si tam funditus deletum est, ut cataclysmo quodam, ita inundatione falsariorum oblitteratum, iam ergo nec Marcion habet verum. Aut si ipsum erit verum, id est apostolorum, quod Marcion habet solus? et quomodo nostro

8. antecessorum *cd. Laurent., et Vaticanus unus.*

Cap. III. 1. authenticam *C.* aut haeticam *Laurent.* 2. fastos *abcd.* fastus *C. codex Pithoei.* factus *Laurent.*

Cap. III. a. Aliud est si] In prioribus editionibus caput tertium incipit post verba „Lucas quoque possit admitti.“, sententia interrupta.

b. etiam ipsos apostolos suggillantib[]]
Cf. supra lib. I. cap. 20. et lib. V. cap. 3.
De Praescript. Haeret. cap. 23.

consonat quod non apostolorum, ³sed Lucae refertur? Aut si non statim Lucae deputandum est quo Marcion utitur, quia nostro consonat, scilicet adulterato etiam circa titulum, ⁴ceterum apostolorum est. Iam ergo et nostrum, quod illi consonat, aequè apostolorum est, sed adulteratum de titulo quoque.

Cap. IV.

Funis ¹ergo ducendus est^a contentionis, pari hinc inde nisu fluctuante. Ego meum dico verum, Marcion suum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion meum. Quis inter nos determinabit, nisi temporis ratio, ei praescribens auctoritatem quod antiquius reperietur^b, et ei praeiudicans vitiationem quod posterius ²revincetur? In quantum enim falsum corruptio est veri, in tantum praecedat necesse est veritas falsum. Prior erit res passione, et materia aemulatione. Alioquin quam absurdum, ut, si nostrum antiquius probaverimus, Marcionis vero posterius, et nostrum ante videatur falsum quam habuerit de veritate materiam, et Marcionis ante credatur aemulationem a nostro expertum quam et editum, et postremo id verius existimetur quod est serius, post tot ac tanta iam opera atque documenta Christianae religionis saeculo edita, quae edi utique non potuissent sine evangelii veritate, id est ante evangelii veritatem. Quod ergo pertinet ad evangelium interim Lucae, quatenus communio eius inter nos et Marcionem de veritate disceptat, adeo antiquius Marcione est quod est secundum nos, ut et ipse illi Marcion aliquando crediderit^c, cum et pecuniam in primo calore fidei catholicae ecclesiae contulit, proiectam mox cum ipso, posteaquam in haeresim suam a nostra veritate ³descivit. Quid nunc, si negaverint Marcionitae primam apud nos fidem eius adversus epistolam quoque ipsius? Quid, si nec epistolam agnoverint? Certe Antitheses non modo fatentur Marcionis, sed et ⁴praeferunt. Ex his mihi probatio sufficit. Si enim id evangelium quod Lucae refertur penes nos (viderimus an et penes Marcionem), ipsum est quod Marcion per Antitheses suas arguit ut interpolatum a protectoribus Iudaismi ad concorporationem legis et prophetarum, quae etiam Christum inde confingerent, utique non potuisset arguere nisi

3. si *Laurent.* 4. ceterum *d.*, ex emendat. *Petri Ciacconii.* ceterorum reliqui, et *Laurent.*

Cap. IV. 1. ergo *om. c.* est ergo ducendus *Laurent.* 2. revincetur invenietur. In quantum *C. Laurent.* 3. descivit *abc.* desiit *Laurent.* 4. proferunt *Latinius.* Probat *Fr. Junius.*

Cap. IV. a. Funis ergo ducendus est] De hac locutione cf. adnot. ad De Pudic. cap. 2. scriptione Haereticorum capp. 29 et 30 et 31.

b. ei praescribens auctoritatem quod antiquius reperietur.] Cf. De Prae- c. ut et ipse illi Marcion aliquando crediderit] Cf. De Praescript. Haeret. cap. 3. Adv. Marcion. lib. I. cap. 1.

quod invenerat. Nemo post futura reprehendit quae ignorat futura. Emendatio culpam non antecedit. Emendator sane evangelii a Tiberianis usque ad ⁵Antoniniana tempora eversi Marcion solus et primus obvenit, expectatus tamdiu a Christo, paenitente iam quod apostolos praemisisset properasset sine praesidio Marcionis. Nisi quod humanae temeritatis, non divinae auctoritatis, negotium est haeresis, quae sic semper emendat evangelia, dum vitiat; cum ⁶et si discipulus Marcion, non tamen super magistrum, et si apostolus ^{Matth. X, 24.} Marcion, Sive ego, inquit Paulus, sive illi, sic praedicamus, et si ^{I Cor. XV, 11.} prophetae Marcion, et spiritus ⁷prophetarum prophetis erunt subditi: non ⁸enim eversionis sunt, sed pacis, etiam si angelus ^{Mar-} ^{I Cor. XIV, 32.} Marcion, citius anathema dicendus quam evangelizator, quia aliter evan- ^{Gal. I, 8.} gelizavit. Itaque dum emendat, utrumque confirmat, et nostrum ⁹anterius, id emendans quod invenit, et id posterius quod de nostri emendatione constituens suum et novum fecit.

In summa, si constat id verius quod prius, id prius quod et ^{Cap. V.} ab initio, ¹id ab initio quod ab apostolis, pariter utique constabit id esse ab apostolis traditum quod apud ecclesias apostolorum fuerit ^{1 b}sacrosanctum^a. Videamus ²quod lac a Paulo Corinthii hauserint, ad quam regulam Galatae sint ³recorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesii, quid etiam Romani de proximo sonent, quibus evangelium et Petrus et Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. Habemus et Ioannis alumnas ecclesias^b. Nam etsi Apocalypsin eius Marcion respuit, ordo tamen episcoporum ad originem recens in Ioannem stabit auctorem. Sic et ceterarum generositas^c recognoscitur. Dico itaque apud illas, nec solas iam apostolicas, sed apud universas quae illis de societate sacramenti ⁴confoederantur, id evangelium Lucae ab initio editionis suae stare quod cum maxime tuemur, Marcionis vero ⁵plerisque

5. Antoniana C. Laurent. 6. et discipulus Laurent. 7. procellarum Laurent. 8. enim om. Laurent. 9. anterius d., ex emendat. Latini. alterius Cab. Laurent.

Cap. V. 1. id ab d., ex emendat. Latini. ab Cab. 1 b. sacramentum Laurent. 2. Post vocabulum quod desinit lacuna codicis Leidensis, cuius iam hinc in scriptura adnotanda continuabitur. 3. recorrecti BCabcd. correcti Vaticanus unus. correpti Laurent. 4. conferantur B. Laurent. 5. plerisque nec tum motum B.

Cap. V. a. quod apud ecclesias apostolorum fuerit sacrosanctum.] Cf. De Praescript. Haeret. cap. 36.

b. Habemus et Ioannis alumnas ecclesias.] Ex eo quod sequitur „Nam etsi Apocalypsin eius“ cett. patet alludere Auctorem ad septem ecclesias quarum

alloquitur Ioannes angelos sive episcopos Apocal. cap. 2. et cap. 3., nempe Ephesiam, Smyrnaeam, Pergamenam, Thyatirensis, Sardensem, Philadelpheisem et Laodiceam. (Pamel.)

c. generositas] Hoc est genus, origo, nobilitas. (Rigalt.)

nec notum, ⁶ nullis autem notum ⁷ ut non eadem damnatum^d. Habet plane et illud ecclesias, sed suas, tam posteras quam adulteras, quarum si censum^e requiras, facilius apostaticum invenias quam apostolicum, Marcione scilicet conditore, vel aliquo de Marcionis examine. Faciant favos et vespae^f, faciunt ecclesias et Marcionitae. Eadem auctoritas ecclesiarum apostolicarum ceteris quoque patrocina-
 ✓ bitor evangelii, quae proinde per illas et secundum illas habemus, Ioannis dico et Matthaei, licet et Marcus quod edidit Petri affirmetur^g, cuius interpres Marcus. Nam et Lucae digestum^h Paulo adscribere solent. ⁸ Capit magistrorum videri quae discipuli promulgarint. Itaque et de his Marcion flagitandus, ⁹ quod omissis eis Lucae potius institerit, quasi non et haec apud ecclesias a primordio fuerint, quemadmodum et Lucae. Atquin haec magis a primordio fuisse credibile est, ut priora, qua apostolica, ut cum ipsis ecclesiis dedicataⁱ. Ceterum quale est, si nihil apostoli ediderunt, ut discipuli potius ediderint, qui nec discipuli existere potuissent sine ulla doctrina magistrorum? Igitur dum constet haec quoque apud ecclesias fuisse, cur non haec quoque Marcion attigit aut emendanda, si adulterata, aut agnoscenda, si integra? Nam et competit ut, si qui evangelium pervertebant, eorum magis curarent perversionem quorum sciebant auctoritatem receptiorem. Ideo et pseudapostoli, quod per falsum apostolos imitarentur. In quantum ergo emendasset quae fuissent emendanda, si fuissent corrupta, in tantum confirmavit non fuisse corrupta quae non putavit emendanda. Denique^k emendavit quod corruptum existimavit. Sed nec hoc merito, quia non fuit corruptum. Si enim apostolica ¹⁰ integre ¹¹ de-

6. nullis autem notum *abcd.* (Laurent.) nullis notum *BC. Vaticani duo.* 7. ut non eadem damnatum *ego.* ut non eadem notum *B.* ut non eodem natum *C.* ut non eo damnatum *abcd. Gorziensis (Laurent.)* ut cum eo damnatum *Pamelius.* ut non etiam damnatum *Latinius, qui simul illam Pamelii emendationem proposuit.* 8. capita *C. Laurent.* Capit autem *Fr. Iunius.* 9. quid *d., cum Fulvio Ursino.* 10. integre *BCabc. Laurent.* integra *d., Latinius.* 11. decurrerunt *Cac. Laurent.* decurrerunt *Bbd.*

d. ut non eadem damnatum.] Ita emendandum videbatur. Dicit evangelium Marcionis apud neminem notum esse nisi una et damnatum. Eadem sic saepius positum est apud Septimium. Cf. quae adnotavi ad Apolog. cap. 21.

e. censum] Id est originem. Cf. adnott. ad De Corona cap. 13.

f. Faciunt favos et vespae] Vespas in sublimi e luto nidos facere, et in iis ceras, tradit Plinius [Hist. Nat. XI, 21.]. (Rigalt.) Cf. Mänter Primord. Eccl. Afr. p. 119.

g. Petri affirmetur] Cf. Hieronym. Catal. Scriptt. Eceles. cap. 8.

h. Lucae digestum] Sic supra cap. 3 „et inde sunt nostra digesta.“ Cf. Salmas. ad Tertull. De Pallio cap. 3. pag. 203 sq. et quae adnotavi ad lib. II. Ad Nat. cap. 1. De Lucae evangelio Paulo adscribi solito cf. supra cap. 2.

i. dedicata.] De huius verbi usu adnotatum est ad Scorpiac. cap. 1.

k. Denique] Adeo. Sic paulo infra etiam „Denique ubi manus illi Marcion intulit“ cett. Cf. adnott. ad De Pudic. cap. 13. et ad Apolog. cap. 42.

cucurrerunt, Lucae autem, quod est secundum nos, adeo congruit regulae eorum ut cum illis apud ¹²ecclesias maneat, iam et Lucae constat integrum ¹³decucurrisse usque ad sacrilegium Marcionis. Denique ubi manus illi Marcion intulit, tunc diversum et aemulum factum est ¹⁴apostolicis. Igitur dabo consilium discipulis eius, ut aut illa convertant, licet sero, ad formam sui, quo cum apostolicis convenire videantur (nam et cotidie reformant illud, prout a nobis cotidie revincuntur), aut ¹⁵erubescant de magistro utrobique traducto, cum evangelii veritatem nunc ex conscientia tramittit, nunc ex impudentia evertit. His fere compendiis utimur, cum de ¹⁶evangelii fide adversus haereticos expeditur, defendentibus et temporum ordinem posteritati falsariorum praescribentem¹, et auctoritatem ecclesiarum traditioni apostolorum patrocinantem, quia veritas falsum praecedat necesse est, ¹⁷et ab eis procedat a quibus tradita est.

Sed alium iam hinc inimus gradum^a, ipsum, ut professi sumus, Cap. VI. evangelium Marcionis provocantes, sic quoque probaturi adulteratum. Certe enim totum quod ¹elaboravit etiam Antitheses praestruendo in hoc cogit, ut veteris et novi testamenti diversitatem constituat, proinde Christum suum a creatore ²separatum, ut dei alterius, ut alienum legis et prophetarum^b. Certe propterea contraria ³quaeque sententiae suae erasit, conspirantia cum creatore, quasi ab assertoribus eius intexta: competentia autem sententiae suae reservavit. Haec conveniemus^c, haec amplectemur, si nobiscum magis fuerint, si Marcionis praesumptionem percusserint. Tunc et illa constabit eodem ⁴vicio haereticae caecitatis erasa quo et haec reservata. Sic habebit intentio et forma opusculi nostri, sub illa utique condicione quae ex utraque parte ⁵condicta sit. Constituit Marcion alium esse Christum qui Tiberianis temporibus a deo quondam ignoto revelatus sit in salutem omnium gentium, alium qui a deo creatore in restitutionem Iudaici status sit destinatus quandoque venturus. ⁶Inter

12. ecclesiam B. 13. decurrisse B. 14. ab apostolicis bc. 15. erubescant Bcd. Laurent. Valicanorum uterque. erubescunt reliqui. 16. evangelii fide abcd. (Laurent.) evangelii BC. 17. aut ab eis praecedat B. et ab eis praecedat C., Fr. Iunius.

Cap. VI. 1. elaboravit abcd. Laurent. elorabit C. elaborabit B. 2. separatum, ut dei d. separaturus, ut dei abc. separatum ut deum a., in margine (ex Gorziensi, uti colligitur ex adnot. Rhenani), et Laurent. separaturum ut deum BC. separaturam, ut dei Fr. Iunius. 3. quaecumque Laurent. 4. iudicio B. 5. condita B. 6. Intra C.

1. praescribentem] Cf. supra ad cap. 4.

Cap. VI. a. inimus gradum.] Cf. quae adnotata sunt ad Scorpiac. cap. 4.

b. alienum legis et prophetarum] Sic De Resurr. Carnis cap. 44 „in re aliena

salutis.“ Item cap. 16 „in alienam culpae.“

c. Haec conveniemus] Id est de his experiemur. (Fr. Iunius.) Cf. adnott. ad Apolog. cap. 10.

hos magnam et omnem differentiam scindit^d, quantam inter iustum et bonum^e, quantam inter legem et evangelium, quantam inter Iudaismum et Christianismum. Hinc erit et nostra praescriptio, qua defigimus^f nihil^g Christo dei alterius commune esse debere cum creatore, ceterum creatoris pronuntiandum, si administraverit dispositiones eius, si impleverit prophetias eius, si adiuverit leges eius, si repraesentaverit promissiones eius, si restauraverit virtutes eius, si sententias reformaverit, si mores, si proprietates expresserit. Huius pacti et huius praescripti, quaeso te, lector, memineris ubique, et incipe recognoscere aut Marcionis Christum aut creatoris.

Cap. VII.
Luc. III, 1.
IV, 31.

Anno quintodecimo principatus^h Tiberianiⁱ proponit^j eum descendisse in civitatem Galilaeae Capharnaum, utique de caelo creatoris, in quod de suo ante descenderat. ^kEcquid ergo ordinis fuerat, ut prius de suo caelo in creatoris descendens describeretur? Cur enim non et ista reprehendam quae non implent fidem ordinariae narrationis, deficientis in mendacio semper? Plane semel dicta sint per quae iam alibi retractavimus^l an descendens per creatorem, et quidem adversus ipsum, potuerit ab eo admitti et inde ^mtransmitti in terram aequae ipsius. Nunc autem et reliquum ordinem descensionis exoptulo, tenens descendisse illum. Viderit enim sicubi apparuisse positum est. Apparere ⁿsubitum ex inopinato sapit conspectum, qui semel impegerit oculos in id quod sine mora apparuit. Descendisse autem dum ^ofit, videtur et ^psubit 'oculos^q. De facto etiam ordinem facit, atque ita cogit exigere, quali habitu, quali suggestu^d, ^rquonam impetu vel temperamento, etiam quo in tempore diei noctisque descenderit. Praeterea quis viderit descendentem, quis retulerit, quis asseveraverit rem utique nec asseveranti facile credendam. Indignum denique ut Romulus quidem

7. Christo *primum extat in a., ex Gorziensi. Habent etiam B. et Laurent.*

Cap. VII. 1. tiberii *Laurent.* 2. deum *bc.* 3. Ecquid *d. (Laurent.), Latinius.* Et quid *reliqui.* 4. transmitti *Bb.* 5. subito *c. Vaticanus unus.* 6. fit *BCd. Laurent. it reliqui.* 7. subicit *BC. Laurent.* 8. quoniam *b.*

d. differentiam scindit] Id est quasi discindens aperit atque patefacit. (Fr. Iunius.)

e. inter iustum et bonum] Hoc est inter severum et mitem, inter iudicantem et misericordem, inter punientem et parcentem, inter creatorem et redemptorem. (Rigalt.)

f. defigimus] Id est fixum ponimus, statuimus et determinamus. (Fr. Iunius.)

Cap. VII. a. Anno quintodecimò principatus Tiberiani] Cf. supra lib. I. cap. 15. et cap. 19.

b. iam alibi retractavimus] Supra lib. I. cap. 23.

c. quod sine mora apparuit. Descendisse autem dum fit, videtur et subit oculos] Verte „Erscheinen deutet auf einen plötzlichen, unerwarteten anblick, welcher auf einmal die augen auf dasjenige hingebannt hat was ohne zögern und rasch zur erscheinung kömmt. Indem aber das herabgestiegenesein geschieht, wird es gesehen und tritt vor die augen.“

d. suggestu] Id est ornatu. Cf. adnott. ad De Corona cap. 13.

ascensus sui in caelum habuerit Proculum affirmatorem, Christus vero ⁹dei descensus de caelo ¹⁰sui non ¹¹invenerit annuntiatorem, quasi non sic et ille ¹²ascenderit ¹³iisdem mendacii scalis, sicut et iste descendit. Quid autem illi cum Galilaea, si non erat creatoris, cui ista regio destinabatur ingressuro praedicationem? dicente Esaia, ¹⁴Hoc primum bibito, cito facito^e, regio Zabulon et terra ¹⁵Nephtalim, ¹⁶et ceteri qui maritimam ¹⁷et Iordanis, Galilaea nationum, populus, qui sedetis in tenebris, videte lumen magnum: qui ¹⁸habitatis terram, sedentes in umbra mortis, lumen ortum ¹⁸^b est super vos. Bene autem quod et deus Marcionis illuminator vindicatur nationum, quo magis debuerit vel de caelo descendere, ¹⁹et, si utique^f, in Pontum potius descendere quam in Galilaeam. Ceterum ²⁰et loco et illuminationis opere secundum praedicationem occurrentibus Christo iam eum prophetatum incipimus agnoscere, ostendentem in primo ingressu venisse se, non ut legem et pro-^{Math. V, 17.}phetas dissolveret, sed ut potius adimpleret. Hoc enim Marcion ut additum erasit. Sed frustra ²¹negabit Christum dixisse quod statim fecit ex parte. Prophetiam enim interim de loco adimplevit. De caelo statim ad synagogam. Ut dici solet, ad ²²quod venimus, hoc age, Marcion^g, aufer ²³etiam illud de evangelio, Non sum mis-^{Math. XV, 24. 26.}sus, nisi ad oves perditas domus Israëlis, et, ²³^bNon est auferre panem filiis et dare eum canibus, ne scilicet Christus ²³^cIsraëlis videretur. ²⁴Sufficiunt mihi facta pro dictis. Detrahe ²⁵voces Christi ²⁶mei, res loquentur. Ecce venit in synagogam; certe ad oves perditas domus Israëlis. Ecce doctrinae suae panem prioribus offert ²⁷Israëlitis; certe ut filios praefert. Ecce aliis eum nondum ²⁸im-

9. dei om. c., cum Vaticano uno. 10. suo Laurent. 11. invenitur B. 12. ascendit B. 13. hisdem Laurent. 14. hic primum ibito Laurent. hoc primum ibite B. hoc primum obito ab. Gorziensis liber. 15. neptalin B. Neptalim Cab. Laurent. 16. et om. Laurent. 17. et Iordanis BCab. Laurent. Probat Fr. Iunius. ad Iordanem cd. 18. habitatis terram abcd. (Laurent.) Gorziensis. habitatis BC. 18b. est vobis Laurent. 19. et, si utique ego, cum Fr. Iunio. etsi utique reliqui. 20. et in loco BC. Laurent. 21. negavit BC. Laurent. 22. hoc B. 23. et B. 23 b. Non est bonum auferre Latinius. 23 c. israel B. 24. Sufficiunt Bcd. Vaticanorum uterque, et Laurent. Sufficiant Cab. 25. voces cd. Vaticani, et Laurent. vocem BCab. 26. mores loquentur Laurent. 27. israelis B. Laurent. 28. impartit Laurent.

e. Hoc primum bibito, cito facito] Veram esse arbitror praestantissimi Hng. Grotii super hac verborum Esaiæ interpretatione coniecturam, annotationibus in Evang. Matth. cap. 4. v. 14. (Rigalt.)

f. si utique] Cf. adnot. ad De Cultu Femin. I, 9.

g. hoc age, Marcion] Latinius: „hoc age Marcion. Aufer etiam“ cett. Nempe duplex est huius loci interpretatio. Prior

est ut proverbium accipiatur de Christo, qui de caelo statim ad synagogam venerit nec rem ullam antiquiorem habuerit quam ut faceret ea ad quae vocatus erat, Iohann. cap. 4., ut dici solet, ad quod venimus, hoc age. Posterior est, ut de Marcione intelligatur, quod Latinius facit. Ego a Latino hic plane dissentio, nec muto quicquam. (Fr. Iunius.)

pertit; certe ut canes praeterit. Quibus autem magis impertisset quam extraneis creatoris, ²⁸^b si ipse inprimis non fuisset creatoris? Et tamen quomodo in synagogam potuit admitti tam repentinus, tam ignotus, cuius nemo adhuc certus de tribu, de populo, de domo, de censu denique Augusti, quem testem fidelissimum dominicae nativitatis Romana archiva custodiunt? Meminerant certe, nisi circumcisum scirent, non admittendum in sancta sanctorum. Sed etsi passim synagoga adiretur, non tamen ad docendum nisi ab optime cognito et explorato et probato, iam pridem in hoc ipsum vel aliunde commendato cum hoc munere. Stupebant autem omnes

Luc. IV, 32. ad doctrinam eius. Plane. Quoniam, inquit, in potestate erat sermo eius, non quoniam adversus legem et prophetas docebat. Utique enim eloquium divinum et vim et gratiam praestabat, magis exstruens quam destruens substantiam legis et prophetarum. Alioquin non stuperent, sed horrerent. Nec mirarentur, sed statim ²⁹aversarentur destructorem legis et prophetarum, et utique inprimis alterius dei praedicatorem, quia nec potuisset adversus legem et prophetas docere et hoc nomine adversus creatorem, non praemissa ³⁰diversae atque aemulae divinitatis professione. Cum ergo nihil tale scriptura significet, nisi solam vim et potestatem sermonis admirationi fuisse, facilius ostendit secundum creatorem docuisse illum, quia non negavit, quam adversus creatorem, quia non significavit. Atque ita aut eius erit agnoscendus secundum quem docuit, aut praevaricator iudicandus, si secundum eum adversus quem venerat docuit. Ex-

Luc. IV, 33 sq. clamat ibidem spiritus daemonis, Quid nobis et tibi est Iesu? Venisti perdere nos. Scio qui sis, sanctus dei. Hic ego non retractabo an et hoc cognomentum competierit ei quem ³¹nec Christum vocari oporteret, si non creatoris. Alibi iam de nominibus expostulatum est^b. At nunc discepto quomodo ³²hoc eum vocari cognoverit daemon, nulla unquam retro emissa praedicatione in illum a deo ignoto et in id temporis muto, cuius nec sanctum eum contestari potuit, ³³ut ignoti etiam ipsi suo creatori. Quid autem iam tale ediderit novae divinitatis per quod ³⁴posset alterius dei sanctus intellegi? Tantum quod synagogam introgressus, et nec sermone

28 b. Verba si ipse inprimis non fuisset creatoris? prave sunt omissa in ed. Leopoldi. 29. adversarentur B. Vaticanorum alter. 30. diversa atque aemula Ios. Scaliger. 31. ne B. Laurent., et Vaticani duo. 32. hoc eum Babcd. Laurent. eum C. 33. ut ignoti etiam ipsi d., ex emendat. Fulvii Ursini. ut ignoto iam (etiam B?) ipsi BCabc. Laurent. 34. posset cd. Vaticanus unus. possit reliqui.

h. Alibi iam de nominibus expostulatum est.] Nempe supra hb. III. cap. 12. de nomine Emmanuel, cap. 15. de Christi

nomine, et cap. 16. de nomine Iesu, atque adeo et de Iesu nomine dei in filio Nave. (Pamel.)

operatus aliquid adversus creatorem? Sicut ergo quem ignorabat nullo modo poterat Iesum et sanctum dei agnoscere, ita quem nōrat agnovit. Nam et prophetam meminerat sanctum dei praedicasse, et Iesum nomen dei esse in filio Nave. Haec et ab angelo exceperat secundum nostrum evangelium. Propterea quod in te nascetur vocabitur sanctum, filius dei, et vocabis nomen eius Iesum. Sed et habebat utique sensum aliquem dominicae dispositionis (licet daemon tamen), magis quam alienae et nondum satis cognitae. Nam et praemisit, ³⁵ Quid nobis et tibi? non quasi in extraneum Iesuⁱ, ad quem pertinent spiritus creatoris. Nec enim dixit, Quid tibi et nobis? sed, Quid nobis et tibi? ³⁶ se deplorans et sorti suae exprobrans; quam iam videns adicit, Venisti perdere nos. Adeo ³⁷ iudicis et ultoris et, ut ita dixerim, saevi dei filium agnoverat Iesum, non optimi illius, et perdere et punire nescientis. Quorsum hunc locum praemisimus? ³⁸ Ut Iesum et a daemone non alium doceamus agnitum et a semetipso non alium confirmatum quam creatoris. Atquin, inquis, increpuit illum Iesus. Plane, ³⁹ ut invidiosum, et in ipsa confessione petulantem ⁴⁰ et male adulantem; quasi haec esset summa gloria Christi, si ad perditionem daemonum venisset et non potius ad hominum salutem, qui nec discipulos de subactione spirituum, sed de candida salutis^k gloriari volebat. Aut cur ^{Luc. X, 20.} eum increpuit? Si quasi mentitum in totum, ergo non fuit Iesus, nec dei sanctus omnino: si quasi ex parte mentitum, ⁴¹ quod eum Iesum quidem et sanctum dei, sed creatoris, existimasset, iniustissime increpuit hoc sentientem quod sciebat sentiendum, et hoc non ⁴² existimantem quod ignorabat ⁴³ existimandum, alium Iesum et alterius dei sanctum. Quodsi verisimiliorem statum non habet increpatio nisi quem nos interpretamur, iam ergo et daemon nihil mentitus est, non ob mendacium increpuit; ipse enim erat Iesus, praeter quem alium daemon agnovisse non poterat, et Iesus eum confirmavit quem agnoverat daemon, dum non ob mendacium increpat daemonem.

35. Quid nobis et tibi, Iesu? non quasi in extraneum, sed ad quem pertinent *Fr. Iunius*. 36. Sed deplorans *BC*. sed et plorans *Laurent*. 37. et iudicis *B*. 38. ut et Iesum *c.*, ex duobus *Vaticanis*. 39. et *B*. 40. et *cd.* (*Laurent*.) *Vaticanus unus*. ut *BCab*. 41. quod in eum *Laurent*. 42. existimantem *cd.* *Laurent.*, *Vaticani*. extimantem *B*. aestimantem *Cab*. 43. existimandum *cd.*, *Laurent.*, *Vaticani*. extimandum *B*. aestimandum *Cab*.

i. extraneum Iesu] Id est alienum. Amat sic uti vocabulo *extraneus*. Cf. adnott. ad Apolog. cap. 9.

k. de candida salutis] Hoc est de gloria salutis, interpret. Rigaltio ad lib. I, Ad Uxor. cap. 7., ubi „ecclesiae candi-

dam“ explicat ecclesiae dignitatem. Quo in loco cum eodem Rigaltio nunc reposuerim *conscribitur* ex libro Agobardi, pro *describitur*. De candida cf. etiam adnott. ad De Corona cap. 1.

Cap. VIII. Nazaraeus vocari habebat secundum prophetiam Christus creatoris. Unde et ipso nomine nos Iudaei ¹Nazaraeos appellant per Thren. IV, 7. eum. Nam et sumus de quibus scriptum est: Nazaraei exalbatu sunt super nivem, qui scilicet retro luridati delinquentiae maculis et nigrati ignorantiae tenebris. Christo autem appellatio Nazaraei competitura erat ²ex infantiae latebris, ³ad quas apud Nazareth descendit, vitando Archelaum, filium Herodis. Hoc propterea non omisi, quia Christum Marcionis oportuerat omne commercium eierasse ⁴etiam locorum familiarium Christi creatoris, habentem tanta Iudaeae oppida, non ita Christo creatoris per prophetas ⁵emancipata. Ceterum prophetarum erit Christus ubicunque secundum prophetas invenitur. Et tamen apud Nazareth quoque nihil novi notatur praedicasse, dum alio, merito unius proverbii, eiectus refertur. Hic primum manus ei iniectas animadvertens necesse habeo iam de substantia eius corporali praefinire, quod non possit phantasma credi qui contactum et quidem violentia plenum detentus et captus et ad praecipitium usque protractus admiserit. Nam etsi per medios evasit, sed ante iam vim expertus, et postea dimissus; scilicet soluto, uti assolet, tumultu, vel etiam irrupto, non tamen per caliginem ⁶eluso, quae nulli omnino tactui succidisset, si fuisset.

Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res ^a, Luc. IV, 40. etiam saecularis sapientia digna sententia est. Ad summam, et ipse mox tetigit alios, quibus manus imponens, utique sentiendas, beneficia medicinarum conferebat, tam vera, tam non imaginaria, quam erant per quas conferebat. Ipse igitur est Christus Esaias, remediator valetudinum. Hic, inquit, imbecillitates nostras aufert et ⁷languores portat. Portare autem Graeci etiam pro eo solent ponere quod est tollere. Sufficit interim mihi generalis ⁸repromissio. Quodcunque curaverit Iesus, meus est. Veniemus ⁹tamen et ad species curationum. Ceterum et a daemoniis liberare curatio est valetudinis. Itaque spiritus nequam quasi ex forma ^b iam prioris exempli cum Luc. IV, 41. testimonio excedebant vociferantes, Tu es filius dei. Cuius dei, vel ¹⁰hic pareat ^c. Sed proinde increpabantur et iubebantur tacere.

Cap. VIII. 1. Nazaraeos *cd. Vaticanus alter. Nazarenos reliqui.* 2. *ex om. B.* 3. *ad om. BCa.* 4. *et B.* 5. *mancipata Fr. Iunius.* 6. *eius o quae C. eius eque B.* 7. *langores B., pro more.* 8. *promissio B.* 9. *autem ad B.* 10. *hic om. BC.*

Cap. VIII. a. nulla potest res] Est Lucretii De Rerum Nat. I, 305. Citatur idem versus iterum De Anima cap. 5.

b. ex forma] Cf. adnoit. ad De Idolol. cap. 18.

c. pareat.] Hoc est appareat. Adv.

Marc. I, 15 „cur substantiam capere non paruit, nisi domino fortasse maiorem?“ De Cultu Femin. II, 5 „Ille indubitate huiusmodi ingenia concinnavit ut in vobis pareat manus vos quodammodo deo inferre.“

Proinde enim Christus ab hominibus, non a spiritibus immundis, volebat se filium dei agnosci, ille Christus duntaxat cui hoc congruebat quia praemiserat per quos posset agnosci, et utique digniores praedicatores. Illius erat praeconium immundi spiritus respuere cui sancti abundabant. Porro qui nunquam fuerat annuntiatus (si tamen volebat agnosci, frustra autem venerat, si nolebat), non ¹¹esset aspernatus testimonium alienae et cuiuscunque substantiae, qui propriae non habebat, qui in aliena descenderat. Iam nunc et qua destructor creatoris, nihil magis gestisset quam a ¹²spiritibus ipsius agnosci et divulgari prae timore; nisi quod Marcion deum suum timeri negat^d, defendens bonum non timeri, sed iudicem, apud quem sint materiae timoris, ira, saevitia, iudicia, vindicta, damnatio. Sed et daemonia timore utique cedebant. Ergo timendi dei filium confitebantur, occasionem habitura non cedendi, si non timendi. Et ille iussu et increpitu ea expellens, non suasu, qua bonus, timendum se exhibebat. Aut nunquid ideo increpabat quia timebatur, nolens timeri? Et quomodo ea volebat excedere, quod nisi timore non facerent? Cecidit ergo in necessitatem, qua disparerem se naturae suae ageret, cum posset ut bonus semel eis parere. Cecidit et in aliam praevaricationis notam, cum se a daemoniis quasi filium creatoris sustineret timeri, ut iam non propria potestate expelleret daemonia, sed per creatoris auctoritatem. In solitudine ¹³procedit. Solemnis et huiusmodi regio creatoris. Oportebat sermonem illic quoque videri in corpore ubi egerat aliquando et in nube. Competebat ¹⁴et evangelio habitus loci qui placuerat et legi. Capiat itaque ¹⁵iocunditatem solitudo, hoc Esaias promiserat. Detentus a turbis, oportet me, inquit, et aliis civitatibus ^{Luc. IV, 42.} annuntiare regnum dei. ^{Ies. XXXV, 1.} ^{Luc. IV, 42 sq.} ^{Cap. IX.} ^{Luc. V, 1-11.} ¹⁶Ostenderat iam alicubi deum suum? Non puto adhuc usque. Sed de ¹⁷his loquebatur qui alium quoque deum noverant? Nec hoc credo. Ergo si nec ille alium deum ediderat nec illi noverant praeter creatorem, eiusdem dei regnum portendebat quem solum sciebat notum eis qui audiebant.

De tot generibus operum quid utique ad piscaturam respexit, ut ab illa in apostolos sumeret Simonem et filios Zebedaei (non enim simplex factum videri potest de quo argumentum processurum erat), dicens Petro trepidanti de copiosa indagine piscium, Ne time, abhinc enim homines eris capiens? Hoc enim dicto intellectum

11. esse et BC. 12. spiritalibus B. 13. procedi B. procedii C. 14. et in evangelio B. 15. iucunditatem d. 16. Offenderat C. 17. his BC. eis reliqui.

d. Marcion deum suum timeri negat] Cf. supra lib. I, cap. 7., 26 et 27.

illis suggerebat adimpletae prophetiae, se ¹eum esse qui per Hiere-
 1er. XVI, 16. miam pronuntiarat, Ecce ego mittam piscatores multos, et pesca-
 buntur illos, homines scilicet. Denique relictis naviculis secuti sunt
 eum, ipsum intellegentes qui coeperat facere quod edixerat. Aliud
 est si affectavit de naviculariorum collegio adlegere, habiturus apo-
 stolum quandoque nauclerum Marcionem. Praestruximus quidem
 adversus Antitheses nihil proficere proposito Marcionis quam putat
 diversitatem legis et evangelii, ut et hanc a creatore dispositam,
 denique praedicatam in ²repromissione novae legis et novi sermonis
 et novi testamenti. Sed quoniam attentius argumentatur apud illum
 suum nescio quem ³συνταλαίπωρον, ⁴id est commiseronem, et
 Luc. V, 12-14. ⁵συμμισοῦμενον, ⁶id est coodibilem^a, in leprosi purgationem, non
 pigebit ei occurrere et inprimis figuratae legis vim ostendere, quae
 in exemplo leprosi non contingendi, immo ab omni commercio
 submovendi, communicationem prohibebat hominis delictis commu-
 1Cor. V, 11. culati, cum qualibus et apostolus cibum quoque vetat sumere; par-
 ticipari enim stigmata delictorum, quasi ex contagione, si ⁷qui se
 cum peccatore ⁸miscuerit. Itaque dominus volens altius intellegi
 legem per carnalia spiritalia significantem, et hoc nomine non de-
 struens, sed magis exstruens quam pertinentius volebat agnosci,
 tetigit leprosum, a quo ⁹etsi homo inquinari potuisset, deus utique
 non inquinaretur, incontaminabilis scilicet. Ita non ¹⁰praescribetur
 illi quod debuerit legem observare et non contingere immundum,
 quem contactus immundi non erat inquinaturus. Hoc magis meo
 Christo competere sic doceo, dum tuo non competere demonstro.
 Si enim ut aemulus legis tetigit leprosum, nihili faciens praeceptum
 legis per contemptum inquinamenti, quomodo posset inquinari, qui
 corpus non habebat quod inquinaretur? ¹¹Phantasma enim inqui-
 nari non posset. Qui ergo inquinari non poterat ut phantasma,
 iam non virtute divina incontaminabilis erit, sed phantasmatis ina-
 nitate; nec contempsisse videri potest inquinamentum, cuius mate-
 riam non habebat; ita nec legem destruxisse, qui inquinamentum
 ex occasione phantasmatis, non ex ostentatione virtutis, evaserat.
 Si autem Helisaeus prophetae creatoris unicum leprosum Naaman
 Syrum ex tot leprosis Israëlitis emundavit, nec hoc ad diversitatem
 facit Christi, quasi hoc modo ¹²melioris, dum Israëlitem leprosum

H Reg.
 V, 10 sqq.

Cap. IX. 1. enim esse C. 2. promissione B. 3. τινταν νόπουμ B. 4. id est om. B. 5. cinmei coymenoym B. 6. id est om. B. 7. qui B. quis reliqui. 8. misuerint B. 9. si et B. 10. praescriberetur B. 11. Phantasma enim inquinari non posset om. B. 12. melioris abc. meliori se BC., et a. in marg.

Cap. IX. a. coodibilem] Cf. infra cap. 36 „omnesque iam commiserones et coodibiles eius haeretici.“

¹³ emundat extraneus, quem suus dominus emundare non valuerat, Syro facilius emundato ¹⁴ significato per nationes ^b ¹⁵ emundationis in Christo lumine earum quae septem maculis capitalium delictorum ^c inhorrent, ¹⁶ idololatria, blasphemia, homicidio, adulterio, stupro, falso testimonio, fraude. Quapropter septies, quasi per singulos titulos, in Iordane lavit, simul et ut ¹⁷ totius hebdomadis ¹⁸ caneret expiationem, ¹⁹ et quia unius lavacri vis et plenitudo Christo soli dicabatur, facturo in terris, sicut sermonem compendiatum, ita et lavacrum. Nam et hoc opponit Marcion, ²⁰ Helisaeum quidem materia eguisse, aquam adhibuisse, et eam septies, Christum vero verbo solo, et hoc semel, ²¹ functum curationem statim repraesentasse. Quasi non audeam et verbum ipsum in substantiam creatoris vindicare. Nullius rei non ille potior auctor qui prior. Incredibile plane ut potestas creatoris verbo remedium vitii unius operata sit, quae verbo tantam mundi molem semel protulit. Unde magis dinoscitur Christus creatoris quam ex verbi potestate? Sed ideo alius Christus, quia aliter quam Helisaeus, quia potentior dominus famulo suo. Quid constituis, Marcion, proinde res agi a servis quemadmodum ab ipsis dominis? Non times, ne in dedecus tibi vertat, si ideo Christum negas creatoris quia potentior fuerit famulo creatoris, qui ad Helisaei pusillitatem maior agnoscitur, si tamen maior? Par enim curatio, licet distet operatio. Quid amplius praestitit tuus Christus quam meus Helisaeus? Immo quid magnum praestitit tui Christi verbum, cum id praestiterit quod fluvius creatoris? Secundum haec cetera quoque occurrunt. Quantum enim ad gloriae humanae aversionem pertinebat, vetuit eum divulgare, quantum autem ad tutelam legis, iussit ordinem impleri. Vade, ²² ostende te sacerdoti, et offer munus quod praecepit Moyses. *Luc. V, 14.*

13. emundavit *cd. Vaticanorum uterque.* emundat *BCab.* 14. significato *abcd.* significat *BC. Leopoldus.* 15. emundationem *Leopoldus.* 16. idololatria *B., pro more.* 17. toties *d.* 18. caperet *Fr. Iunius.* 19. et quia *BCab.* quia *cd.* 20. et helisaeum *B.* 21. functum *d., ex emendat. Latinii.* functo *reliqui.* 22. et ostende *B.*

b. significato per nationes] Locus obscurus, quia scribit auctor ex Marcionitarum hypothèsi. Marcion prophetas, ut Helisaeum, dei creatoris esse statuebat, Christum dei boni; itaque beneficium Christi eo amplificabat quod Christus extraneus a rebus creatoris tamen eis benefacere dignatus esset. Hanc inanem cogitationem confutat auctor ex ipsius hypotheseos Marcionitarum modo. Deus creator, inquietabant illi, Israëlitam hunc mundare non potuerat, Syrum facilius

emundaverat, Christus ergo melior, qui illum emundaverit. Utrumque Tertullianus negat. Illorum verborum autem „significato per nationes“ cett. haec sententia est, hoc pacto per nationes, id est apud nationes, lumen emundationis in Christo fuisse significatum, et significationem luminis praebitam nationibus iis „quae septem maculis“ cett. (*Fr. Iunius.*)

c. septem maculis capitalium delictorum] Cf. Münter *Primord. Eccl. Afr.* p. 114 sqq.

Argumenta enim figurata ²³utpote ²⁴prophetatae legis adhuc in suis imaginibus tuebatur, quae significabant hominem quondam peccatorem verbo mox dei emaculatum offerre debere munus deo apud templum, orationem scilicet et actionem gratiarum apud ecclesiam per Christum Iesum, catholicum patris sacerdotem. Itaque adiecit, Ut sit vobis in testimonium, sine dubio quo testabatur se legem non dissolvere, sed ²⁵adimplere, quo testabatur se ipsum esse qui morbos et valetudines eorum suscepturus annuntiabatur. Hanc ²⁶tam congruentem et debitam interpretationem testimonii adulator Christi sui Marcion sub obtentu mansuetudinis et lenitatis quaerit excludere. Nam et bonus, inquit, praeterea sciens omnem qui lepra esset liberatus solemnia legis executurum, ²⁷ideo ita praecepit. Quid tum? Perseveravitne in bonitate, id est permissione legis, ²⁸an non? Si enim bonus perseveravit, ²⁹nunquam destructor erit legis, nec dei alterius habebitur, cessante legis destructione per quam alterius dei ³⁰vindicatur. Si non perseveravit bonus, destruendo postea legem, falsum ergo testimonium postea collocavit apud illos in curatione leprosi; deseruit enim bonitatem, dum destruit legem. Malus iam, quando legis eversor, ³¹si bonus, cum legis indultor. Sed et eo, quod indulsit legi obsequium, bonam legem confirmavit. Nemo enim ³²malo obsequi patitur. Ergo et sic malus, si obsequium malae legi indulsit, et sic deterior, si bonae legis destructor advenit. Proinde si ut sciens omnem qui lepra liberatus esset ita facturum ideo praecepit munus offerre, potuit et non praecepisse quod sciebat ultro futurum. In vanum ergo descendit, quasi legem destructurus, cum cedit obsecutoribus legis. ³³Atquin quasi sciens formam^d eorum magis ab ea avertendos praevenire debuerat, si in hoc venerat. Cur ³⁴ergo non tacuit, ut homo solo suo arbitrio legi obediret? tunc enim aliquatenus posset videri patientiae suae ³⁵perstitisse^e. Sed adiecit etiam auctoritatem suam exaggeratam testimonii pondere. Cuius iam testimonii, nisi legis assertae? Certe nihil interest quomodo firmaverit legem, sive qua bonus, sive qua supervacuis, sive qua patiens, sive qua

23. utpote *d.* utputa *BCabc.* 24. prophetatae *cd. Vaticani duo.* propheta *Bb.* prophetae *Ca.* 25. implere *ab.* 26. totam *b.* 27. adeo *B.* 28. an *cd.* aut reliqui. 29. nunquam *cd.* nusquam *reliqui.* 30. iudicator *B.* 31. sed *B.* 32. obsequio *C.* 33. atqui *b.* 34. ergo *cd.* enim *reliqui.* 35. perstitisse *ego.* praestitisse *libri omnes.*

d. formam] Hoc est legem, conditionem, naturam; ut supra cap. 7.

e. patientiae suae perstitisse.] Sic emendandum erat necessario, quia vulgata praestitisse non habet unde expli-

celur. Firmant emendationem quae sequuntur „sive qua patiens, sive qua inconstans.“ „Perstare patientiae“ dixit quod alii „perstare in patientia.“

inconstans, dum te, Marcion, de gradu pellam. Ecce praecepit legem impleri. Quocunque modo ³⁶praecepit, eodem potuit etiam illam praemisisse sententiam, Non veni legem dissolvere, sed ad-Math. V, 17. implere. Quid ergo tibi fuit de evangelio erasisse quod salvum est? Confessus es enim prae bonitate fecisse illum quod negas dixisse. Constat ergo dixisse illum, quia et fecit, et te potius vocem domini de evangelio ³⁷erasisse quam ³⁸nostros iniecisse.

Curatur et paralyticus, et quidem in coetu, spectante populo. Cap. X. Luc. V, 15—26. Ies. XXXV, 2 sq. Videbit enim, inquit Esaias, populus sublimitatem domini et gloriam dei. Quam sublimitatem, et quam gloriam? Convalescite manus dimissae et genua dissoluta; hoc erit paralysis. Convalescite, nec timete. Non otiose iterans, Convalescite, nec vane subiungens, Nec timete, quoniam cum redintegratione membrorum virium quoque repraesentationem pollicebatur: Exsurge, et tolle grabatum tuum, simul et animi vigorem, ad non timendos qui dicturi erant, Quis ¹dimittet peccata nisi solus deus? Habes itaque iam et specialis medicinae dispunctam prophetiam, et eorum quae medicinam sunt secuta. Pariter et dimissorem delictorum Christum recognosce apud eundem prophetam. ²Quoniam, inquit, ³in plurimis dimittet de-Ies. LIII, 12. licta eorum, et delicta nostra ipse aufert. ⁴Nam et in priore ex ipsius ⁵domini persona, Etsi fuerint delicta vestra tanquam roseum, Ies. I, 18. velut nivem ⁶exalbabo, etsi tanquam ⁷coccinum, velut lanam exalbabo; in roseo sanguinem ostendens prophetarum, in coccino domini, ut clariorem. ⁸Etiam Micheas de venia delictorum, Quis Micha VII, 18. deus, quomodo tu? eximens iniquitates et praeteriens iniustitias ⁹residuis haereditatis tuae; ¹⁰et non tenuit in testimonium iram suam, quia ¹¹voluit esse misericordem; avertet, et miserebitur nostri; ¹²demerget delicta nostra, et ¹³demerget in ¹⁴profundo maris peccata nostra. Sed et si nihil tale in Christum fuisset praedicatum, haberem huius benignitatis exempla in creatore, promittentia mihi et in filio patris affectus. Video Ninivitas scelerum veniam Ion. III, 9. consecutos a creatore, ne dixerim tunc quoque a Christo, quia a

36. praecepit *cd. Vaticanus alter.* praecipit *reliqui.* 37. erasisse *cd. Vaticanus alter.* eradicasse *reliqui.* 38. nostras *Ca.*

Cap. X. 1. dimittet *cd. Vaticani duo.* dimittit *reliqui.* 2. Quoniam *cd. Vaticanus unus.* Quomodo *reliqui.* 3. in primis *B.* 4. Nam et in primore *Vaticanus alter.* Nam in priorem *B.* 5. dei *B.* 6. dealbabo *B.* 7. coccineum *B.* 8. Et *B.* 9. residuis *BCacd. Vaticani duo.* residuas *b.* 10. et *om. cd.* 11. voluit esse misericordem; avertet *ego.* voluit misericordiam; advertet *Leopoldus.* voluit misericordiam. Avertet *cd.* et misericordem avertet *Cab.* voluit et misericordiae avertet *a., in marg.* voluit et ni sede avertet *B.* 12. demerget *cd. Vaticani duo.* dimerget *Cab.* demergat *B.* 13. demergat *cd. Vaticani duo.* dimerget *Cab.* demergat *B.* 14. profunda *cd.*

primordio egit in patris nomine. Lego et Nathan prophetam agnoscanti David delictum suum in Uriam dixisse, Et dominus circumduxit delictum tuum et non morieris; proinde et Achab regem, maritum Iezabel, reum ¹⁵idololatriae et sanguinis Nabuthae, veniam meruisse paenitentiae nomine; Ionathan, filium Saulis, resignati ieiunii^a culpam deprecatione delesse. Quid de ipso populo retexam totiens delictorum indulgentia restituto? ab eo scilicet deo qui mavult misericordiam quam sacrificium, et ¹⁶peccatoris paenitentiam quam mortem. Prius est igitur neges creatorem indulsisse aliquando delicta, consequens ¹⁷est ut ostendas nec in Christum suum tale quid eum praedicasse; et ita probabis novam istam Christi novi scilicet benignitatem, si probaveris nec parem creatori nec praedicatam a creatore. Sed et peccata dimittere an eius possit esse qui negetur tenere, et an eius sit absolvere cuius non sit etiam damnare, et an congruat eum ignoscere in quem nihil sit admissum, alibi iam congressi ¹⁸maluimus admonere quam retractare^b. De filio hominis duplex est nostra praescriptio, neque mentiri posse Christum, ut se filium hominis pronuntiaret, si non vere erat, neque filium hominis constitui, qui non sit natus ex homine, vel patre vel matre, atque ita discutiendum cuius hominis filius accipi debeat, patris an matris. Si ex deo patre est, utique non ¹⁹est ex homine; si non ²⁰et ex homine, superest ut ex homine sit matre; si ex homine, iam apparet quia ex virgine. Cui ²¹enim homo pater non datur, nec vir matri eius deputabitur: porro, cui vir non deputabitur, virgo est. Ceterum duo iam patres habebuntur, deus et homo, si non virgo sit mater. Habebit enim virum, ut virgo non sit, et habendo virum duos patres faciet, deum et hominem, ei qui et dei et hominis esset filius. Talem, si forte^c, Castori aut Herculi nativitatem tradunt fabulae. Si haec ita distinguuntur, id est si ex matre filius est hominis quia ex patre non est, ex matre autem virgine quia non ex patre homine, hic erit Christus Esaiae quem concepturam virginem praedicat. Qua igitur ratione admittas filium hominis, Marcion, circumspicere non possum. Si patris hominis, negas dei filium; si et dei, Herculem de fabula facis Chri-

15. idololatriae B., pro more. 16. peccatorum B. 17. est om. d. 18. maluimus C. 19. est om. d. 20. et om. B. 21. enim homo pater Babcd. enim pater C.

Cap. X. a. resignati ieiunii] Id est violati. Cf. adn. ad De Virg. Veland. cap. 11.

b. alibi iam congressi maluimus admonere quam retractare.] Supra lib. I, cap. 26 sqq.

c. si forte] Cf. adnott. ad De Corona cap. 5. Sic paulo infra iterum „Nominum communio simplex, si forte, videri potest“ sqq.

stum; si matris tantum hominis, meum concedis; si neque ²² patris hominis, ergo nullius hominis est filius, et necesse est mendacium admiserit, qui se quod non erat dixit. Unum potest angustiis tuis subvenire, si audeas aut deum tuum patrem Christi hominem quoque cognominare, quod de ²³ Aeone fecit Valentinus^d, aut virginem hominem negare, quod ²⁴ nec Valentinus quidem fecit. Quid nunc, si ipso titulo filii hominis censetur Christus apud Daniele^m? Nonne ²⁵ sufficit ad probationem prophetici Christi? Cum enim id se appellat quod in Christum praedicabatur creatoris, sine dubio ipsum se praestat intellegi in quem praedicabatur. Nominum communio ²⁶ simplex, si forte, videri potest, et tamen nec Christum nec Iesum vocari debuisse defendimus^e diversitatis condicionem tenentes. Appellatio autem, quod est filius hominis, in quantum ²⁷ ex accidenti obvenit, in tantum difficile est ut et ipsa concurrat super nominis communionem. Ex ²⁸ accidenti enim proprio est, maxime cum causa non convenit eadem per quam deveniat in communionem. Atque adeo si et Christus Marciōnis natus ex homine diceretur, tunc et ipse caperet appellationis communionem, et essent duo filii hominis, sicut ²⁹ et duo Christi et duo Iesus. Ergo cum appellatio propria est eius in quo habet causam, si ³⁰ et alii ³¹ vindicetur in quo est communio nominis, non etiam appellationis, suspecta iam fit communio nominis quoque in eo cui vindicatur sine causa communio appellationis, et sequitur ut unus idemque credatur qui et nominis et appellationis capaciō invenitur, dum alter excluditur, qui non habet appellationis communionem, carens causa. Nec ³² alius erit capaciō utriusque quam qui prior, et nomen sortitus est Christi et appellationem filii hominis, Iesus scilicet creatoris. ³³ Hic erat visus Babylonio regi in fornace cum martyribus suis quartus, tan- ³⁴ quam filius hominis. Idem ³⁴ ipsi Danieli revelatus directo filius ³⁵ hominis veniens cum caeli nubibus iudex, sicut et scriptura demonstrat. Hoc dixi sufficere potuisse ³⁵ de nominatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi scriptura confert, ipsius scilicet domini interpretatione. Nam cum Iudaei solummodo hominem eius intuentes, necdum et deum certi, qua dei quoque filium, merito

22. matris *Fr. Iunius*. 23. eo nec fecit *BC*. 24. nec *BCabc*. ne *d.*, ex emendat. *Latini*. 25. sufficet *cd*. 26. duplex *Fr. Iunius*. 27. ex accidenti obvenit *abcd. Gorziensis*. ex accidentia invenit *BC*. 28. accidentia *B*. 29. et *om. B*. 30. et *om. d.* 31. vindicetur *cd. Vaticani, ubique*. vindicetur *BCab.*, pro more. 32. aliqua *B*. 33. Haec erit *B*. 34. ipsi Danieli *abcd*. ipse Daniel *BC*. 35. demonstratione prophetica *B*.

d. quod de Aeone fecit Valentinus] vocari debuisse defendimus] Supra lib. III, cap. 15 et 16.

e. et tamen nec Christum nec Iesum

retractarent non posse hominem delicta dimittere, sed deum solum, cur non secundum intentionem eorum de homine eis ³⁶respondit habere eum potestatem dimittendi delicta, quando et filium hominis nominans hominem nominaret? nisi quia ideo ipsa voluit eos appellatione filii hominis ex instrumento Danielis repercutere, ut ostenderet ³⁷deum et hominem qui delicta dimitteret; illum scilicet solum filium hominis apud Danielis prophetiam, consecutum iudicandi potestatem, ac per eam utique et dimittendi delicta (qui enim iudicat, et absolvit), ut scandalo isto discusso per scripturae recordationem facilius eum agnoscerent ipsum esse filium hominis ex ipsa peccatorum remissione. Denique nusquam adhuc professus est se filium hominis quam in isto loco primum in quo primum peccata dimisit, id est in quo primum iudicavit, dum absolvit. Ad ³⁸haec quodcunque diversa pars fuerit argumentata quale sit ³⁹dispice. Nam in illam necesse est amentiam tendat, ut et filium hominis defendat, ne mendacem eum faciat, et ex homine neget natum, ne filium virginis concedat. Quodsi et auctoritas divina et rerum natura et communis sapientia non admittunt ⁴⁰insaniam haeticam, occasio est et hic interpellandi quam brevissime de substantia corporis adversus phantasmata Marcionis. Si natus ex homine est, ut filius hominis, corpus ex corpore est. Plane facilius invenias hominem natum cor non habere vel cerebrum, sicut ipsum Marcionem, quam corpus, ut Christum Marcionis. Atque adeo inspice cor Pontici aut cerebrum.

Cap. XI. Publicanum adlectum a domino in argumentum deducit, quasi
 Luc. V. ab adversario legis adlectum, extraneum legis et Iudaismi profanum.
 27—39.
 Math. Excidit ei vel de Petro^a, legis homine, et tamen non tantum ad-
 XVI, 17. lecto, sed etiam testimonium consecuto agnitionis praestitae a patre. Nusquam legerat lumen et spem et ¹expectationem nationum praedicari Christum. ²Atquin probavit potius Iudaeos, dicendo medicum sanis non esse necessarium, sed male habentibus. Si enim male valentes voluit intellegi ethnicos et publicanos, quos adlegebat, sanos Iudaeos confirmabat, quibus medicum necessarium negabat. Hoc si ita est, male descendit ad legem destruendam, quasi ad malam valetudinem remediandam, in qua qui agebant, bene vale-

Luc. V, 31.

36. respondebit d. 37. deum et hominem d., ex emendat. Fulvii Ursini. eum et hominem abc. Gorziensis. et hominem C. esse hominem B. 38. hoc B. 39. dispice d. inspice reliqui. 40. insaniam d., ex emendat. Latini. in insaniam reliqui.

Cap. XI. 1. spectationem BCa. 2. at quando B.

Cap. XI. a. Excidit ei vel de Petro] Oblitus est vel Petri exempli.

bant, quibus medicus necessarius non erat. Quale est autem ut similitudinem medici proposuerit, nec impleverit? Nam sicut sanis medicum nemo adhibet, ita nec in tantum extraneis, ^{2b} quantum est homo a deo Marcionis, suum habens et auctorem et protectorem, et ab illo potius medicum Christum. ³ Hoc similitudo praeiudicat, ab eo magis praestari medicum ad quem pertinent qui languent. Unde autem et Ioannes venit in medium? Subito Christus^b, subito et Ioannes. Sic sunt omnia apud Marcionem, quae suum et ple- Luc. V, 33. num habent ordinem apud creatorem. Sed de Ioanne cetera alibi^c. Ad praesentes ⁴ enim ⁵ quosque articulos respondendum est. Nunc illud tuebor, ut demonstrem et Ioannem Christo et Christum Ioanni convenire, utique prophetae creatoris, qua Christum creatoris, atque ita erubescat haereticus, Ioannis ordinem frustra frustratus. Si enim nihil omnino administrasset Ioannes, secundum Esaïam vociferator in ⁶ solitudinem et praeparator viarum dominicarum per ⁷ de- Ios. XL, 3. nuntiationem et laudationem paenitentiae, si non etiam ipsum inter ceteros tinxisset, nemo discipulos Christi manducantes et bibentes ad formam discipulorum Ioannis assidue ieiunantium et orantium provocasset, quia, si qua diversitas staret inter Christum et Ioan- Luc. V, 33. nem et gregem utriusque, nulla esset comparationis exactio, vacaret provocationis intentio. Nemo enim miraretur et nemo torqueretur, si diversae divinitatis aemulae ⁸ praedicationes ⁹ de disciplinis quoque inter se non convenirent, non convenientes prius de auctoritatibus disciplinarum. Adeo Ioannis erat Christus et Ioannes Christi, ambo creatoris et ambo de lege et prophetis, praedicatores et magistri. Sed et Christus ¹⁰ reieciisset Ioannis disciplinam, ut dei alterius, et discipulos defendisset, ut merito aliter ¹¹ incedentes, aliam scilicet et contrariam initiatos divinitatem. At nunc humiliter reddens rationem quod non possent ieiunare filii sponsi quamdiu cum eis esset sponsus, postea vero ieiunaturos promittens cum ablatu- Luc. V, 34 sq. ab eis sponsus esset, nec discipulos defendit, sed potius excusavit, quasi non sine ratione ¹² reprehensos, nec Ioannis reiecit disciplinam, sed magis concessit, tempori Ioannis eam praestans, ¹³ ut

2b. in quantum *Fr. Iunius*. 3. hoc *BCed. Vaticani duo*. haec reliqui. 4. enim *om. cd.*, cum duobus *Vaticanis*. 5. quoque quosque *B*. 6. solitudine *Fr. Iunius*. 7. enunciationem *B*. 8. praedicationis *BC*. 9. de *om. B*. 10. inieciisset *B*. 11. intercedentes *BC*. 12. reprehendendos *B*. 13. ut tempori suo *d.*, *Latinius*, ex *codice Vaticano*. et tempori suo *Fr. Iunius*. ut temporis, ut tempori (tempore *BC*) suo *BCabc*.

b. Subito Christus] Repetit quod supra cap. 7. ex sententia Marcionis adduxit et late confutavit lib. III, cap. 2. (Pamel.)

c. Sed de Ioanne cetera alibi.] Infra cap. 18.

tempori suo eam destinans^d, ¹⁴reiecturus alioquin eam et defensusurus aemulos eius, si non ipsius fuisset ¹⁵iam quae erat. Teneo Ps. XIX,6 sq. meum Christum etiam in nomine sponsi, de quo psalmus, Ipse tanquam sponsus egrediens de thalamo suo: a summo caeli ¹⁶profectio eius et deversio eius ad summum usque eius. Qui ¹⁷etiam Ies. LXI, 10. per Esaiam gaudens ad patrem, Exultet, inquit, anima mea in domino, induit enim me indumentum salutaris, et tunicam iocunditatis velut sponso, circumposuit mihi mitram ¹⁸velut sponsae. In Ies. XLIX, 18. se ¹⁹enim et ecclesiam deputat, de qua idem spiritus ad ipsum, Et ²⁰circumpones tibi omnes eos, velut ornamentum ²¹sponsae. Hanc sponsam Christus sibi ²²etiam per Salomonem ex vocatione gentium Sal. Cant. IV, 8. arcessit. ²³Siquidem legisti, Veni sponsa de Libano, eleganter Libani utique montis mentione iniecta, qui ²⁴turis vocabulo est penes Graecos; de ²⁵idololatria enim sibi sponsabat ecclesiam. Nega te nunc dementissimum, Marcion. Ecce legem tui quoque dei impugnas. Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit, neminem ²⁶tingit nisi caelibem aut spadonem, ²⁷morti aut repudio-baptisma servat^e. Quid itaque Christum eius sponsum facis? Illius hoc nomen est qui masculum et feminam coniunxit, non qui separavit. Errasti in illa etiam domini pronuntiatione qua videtur nova et vetera discernere. Inflatus es utribus veteribus et ²⁸excerebratus es novo vino, atque ita veteri, id est priori evangelio, pannum haereticae novitatis assuisti. In quo alter creator, velim discere, cum Ier. IV, 4. per Hieremiam praecepit, Novate vobis novamen novum, nonne a Ies. XLIII, 19. veteribus avertit? cum per Esaiam edicit, Vetera transierunt, ²⁹et ecce nova quae ego facio, nonne ad nova convertit? Olim^f hanc statuimus destinationem pristinorum^g a creatore potius repromissam

14. reiecturus alioquin eam et defensusurus *abcd.* reiecturos alioquin eam et defensusuros *BC.* *Delet haec verba Latinius, nescio an ex auctoritate sui codicis Vaticani.*
 15. iam quae erat. Teneo *d.*, *Latinius ex Vaticano.* Iam quae rat, teneo *BC.* 16. prospectio eius et diversio *B.* 17. et *B.* 18. et velut sponsam ornavit me ornatu. In *se c.* 19. enim et *Bcd. Vaticani duo.* et *reliqui.*
 20. circumponens *ab.* 21. sponsa *c.*, *ex altero Vaticano.* 22. etiam *om. BC.*
 23. Si quid est *B.* Siquid est *C.* 24. turis (turris *BC.*) *BC. Vaticani duo.* Ihuris *reliqui.* 25. idolatria *B.*, *pro more.* 26. iungit *cd.* 27. mortis autem *BC.* 28. exacerbatur *B.* 29. et *om. d.*

d. ut tempori suo eam destinans] Tempori suo destinabat Ioannis disciplinam dum tempori Ioannis eam praestabat.
 e. morti aut repudio baptismum servat.] Id est baptismum differt quam potest maxime, donec certissima documenta sint atque argumenta quibus confirmetur eos ad feminam minime venturos. V. lib. I, cap. 29. (Fr. Iunius.)

f. Olim] Vulgo. Sic Apolog. cap. 14 „Plane *olim*, id est semper, veritas odio est.“ De Cultu Fem. I, 6 „*Olim* (sic liber Agobardi) hunc mulierum stuporem aedificare noverunt“ cett.

g. hanc statuimus destinationem pristinorum] Destinatio pristinorum erat ut iam transacta censerentur, ut novis censure.

a Christo exhiberi, sub unius ³⁰et eiusdem dei auctoritate, cuius sint et vetera et nova. Nam et vinum novum ³¹is non committit in veteres utres qui et veteres utres ³²non habuerit, et novum additamentum nemo inicit veteri vestimento nisi cui non defuerit et vetus vestimentum. Ille non facit ³³quid, si faciendum non est, qui habeat unde faciat, si faciendum esset. Itaque si in hoc dirigebat similitudinem, ut ostenderet se evangelii novitatem separare a legis vetustate, suam demonstrabat et illam a qua separabat alienorum ³⁴separatione non fuisse ³⁵notandam, quia nemo alienis sua adiungit, ut ab alienis separare possit. Separatio per coniunctionem capit^h, de qua fit. ³⁶Ita quae separabat, et in uno ostendebat fuisse, sicut et fuissent, si non separaret. Et tamen ³⁷sic concedimus separationem istam per reformationem, per amplitudinemⁱ, per profectum, sicut fructus separatur a semine, cum sit fructus ex semine: sic ³⁸et evangelium separatur a lege, dum provehitur ex lege, aliud ab illa, sed non alienum, diversum, sed non contrarium. Nec forma sermonis in Christo nova. Cum similitudines obicit, cum quaestiones refutat, de septuagesimo ³⁹septimo venit psalmo: Aperiam, inquit, in parabolam os meum, id est similitudinem; eloquar problemata, id est edisseram quaestiones. Si hominem alterius gentis probare voluisses, utique de proprietate loquelae probares.

Ps.
LXXVII, 2.

De sabbato quoque illud praemitto, ¹nec hanc quaestionem consistere ²potuisse, si non ³dominum sabbati circumferret Christus. Nec enim disceptaretur cur destrueret sabbatum, si destruere deberet. Porro destruere deberet, si alterius dei esset, nec quisquam miraretur facientem quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia non congruebat illi deum creatorem circumferre et sabbatum eius impugnare. Et ut prima quaeque decidamus, ne eadem ubique novemus ad omnem argumentationem adversarii ex aliqua nova Christi institutione nitentem, haec iam definitio stabit, ideo de novitate institutionis cuiusque disceptatum, quia de ⁴novitate divinitatis nihil erat usque adhuc editum, sicuti nec disceptatum, nec posse retorqueri ex ipsa novitate institutionis cuiusque satis aliam a Christo demonstratam divinitatem, quando et ipsam novitatem

Cap. XII.
Luc. VI,
1—11.

30. et *cd. Vaticanus alter. dei et reliqui.* 31. id *BC.* 32. non *om. BCa.* 33. quod *B.* 34. separatione *d.* separationem *reliqui.* 35. notanda *B.* 36. Ita quae separabat *d., Fulv. Ursinus.* itaque separabit *B.* Itaque separabat (*separabat C.) Cabc.* 37. si *BCabc.* 38. et *om. B.* 39. septimo *om. Cab.*

Cap. XII. 1. ne *Bd.* 2. potuisses *BCa.* 3. dominum *cd. Vaticanorum alter. deum reliqui.* 4. nativitate *B.*

h. capit] Fieri potest, ἐνδέχεται. V. i. amplitudinem] Hoc est amplificatio-
adnot. ad Apolog. cap. 17. nem.

pronuntiatam a creatore constiterit in Christo non esse mirandam. Et oportuerit utique prius alium deum exponi, postea disciplinam eius induci, quia deus auctoritatem praestet disciplinae, non deo disciplina; nisi si et Marcion plane tam perversas non per magistrum litteras didicit, sed per litteras magistrum. Cetera de sabbato ita dirigo. Si sabbatum Christus intervertit, secundum exemplum fecit creatoris; siquidem in obsidione civitatis ⁵Hierichontis circumlata per muros arca testamenti ⁶octo diebus, etiam sabbato, ex praecepto creatoris sabbatum operatione destruxit, ut putant qui hoc et de Christo existimant, ignorantes neque Christum sabbatum destruxisse neque creatorem, ut mox docebimus. Et tamen per Iesum tunc quoque concussum est sabbatum, ut et hoc in Christum renuntiaretur; etiam si odio insecutus est sollemnissimum Iudaeorum diem, ut Christus non Iudaeorum, de odio quoque sabbati professus creatorem^a, ut Christus ipsius, sequebatur exclamantem ore Esaiae, Neomenias et sabbata vestra odit anima mea.

Ies. I, 14.

Sed et haec ⁷quoquo modo dicta sint, scimus adhibendam tamen in hac specie etiam abruptam defensionem adversus abruptam provocationem. Nunc et ⁸ad ipsam materiam disceptabo, in qua visa est destruere sabbatum Christi disciplina. Esurierant discipuli; ea die spicas decerptas manibus ⁹efflixerant^b, cibum operati ferias ruperant. Excusat illos Christus et reus est sabbati laesi; accusant pharisaei, Marcion captat status controversiae (¹⁰ut aliquid ¹¹ludam cum mei domini veritate^c), ¹²scripti et voluntatis^d. De scriptura enim ¹³sumitur creatoris et de Christi voluntate color^e, ¹⁴quasi de

Luc. VI, 1—4.
I Sam.
XXI, 2 sq.

5. Hierichontis *Cab.* iericontis *B.* 6. septem *cd.* 7. quoque *B.* 8. ad *prave omisum in edd. Semleri et Leopoldi.* 9. efflixerant *c.* 10. quasi ut *Cab., et alter Vaticanus. Probavit Fr. Iunius.* 11. ludam ego. cludam *cd. Vaticanus alter. eludam reliqui.* 12. scripti voluntate *B.* 13. sumantur *B.* 14. quia si *BC.*

Cap. XII. a. professus creatorem] Rescribi facile posset „professum creatorem.“ Sed non opus erat. Sed etiam de distinctione laborant haec verba, vel apud Rigaltium, qui distinxit „docebimus. Et tamen — — renuntiaretur, etiam si — — non Iudaeorum. De odio quoque“ cett.

b. manibus efflixerant] Nihili est *effligerant*, quod Pamelius ex sua coniectura posuit. Vet. Gloss. Erfurt., a me editum, p. 328: „*Effligit*, allidit.“ Allidendo autem et fricando solvuntur grana.

c. ut aliquid ludam cum domini mei veritate] Reposui *ludam* pro *cludam* vel *eludam*; quarum scripturarum altera quidem *cludam* quid sibi hic vellet apud tutores eius, Pamelium et Rigaltium, ne coniectando quidem assequi potui.

Fr. Iunius *cludam* tuetur recte ita interpretatus: Quia ad res scholasticas regreditur quasi pueriliter, utitur *θεραπειάζ*, dicens „ut aliquid eludam,“ id est liceat mihi in hunc modum ludificari technas Pontici, et suffragante dei veritate. Sic postea *colorem* vocat *ἑπτοχρωῶς*.

d. Marcion captat status controversiae, scripti et voluntatis.] *Γραμμῶτων καὶ διαβολίας.* (Rigalt.) Cavillatorem agit, ut forensis rabula. *Status* rhetoribus est quaestio quae ex prima causarum conflictione nascitur. V. Cic. Top. cap. 25. Part. cap. 29. Quintil. Institut. Rhetor. III, 6. Dicitur etiam *constitutio*, apud ipsum Tertullianum De Praescript. Haeretic. cap. 16., ubi cf. adnot.

e. color] *Color* quid sit h. l. docent

exemplo David introgressi sabbatis templum et operati cibum audenter fractis panibus propositionis. Meminerat enim et ille hoc privilegium donatum sabbato a primordio quo dies ipse compertus est, veniam ieiunii dico. Cum enim prohibuisset creator in biduum legi manna, solummodo permisit in parasceue, ut sabbati sequentis ferias pridiana pabuli paratura ieiunio liberaret. Bene igitur quod et causam eandem secutus est dominus in sabbati, si ita volunt¹⁵ dici, destructione; bene quod et affectum creatoris expressit in¹⁶ sabbato non ieiunandi honore. Denique tunc demum sabbatum destruxisset, etiam ipsum creatorem, si discipulos sabbato ieiunare mandasset adversus statum scripti et voluntatis creatoris. Sed quoniam discipulos non constanter tuebatur^f, sed excusat, quoniam humanam opponit necessitatem quasi deprecatricem, quoniam potio-rem honorem sabbati servat non contristandi quam¹⁷ vacandi, quoniam David comitesque eius cum discipulis suis aequat in culpa et in venia, quoniam placet illi quia creator indulset, quoniam de exemplo eius¹⁸ et ipse tam bonus est, ideo alienus est a creatore? Exinde observant pharisaei si medicinas sabbatis ageret, ut accusarent eum, certe qua sabbati destructorem, non qua novi dei professorem; fortasse enim hunc solum articulum¹⁹ ubique ingeram, alium Christum nusquam praedicatum. In totum autem errabant pharisaei circa sabbati legem, non animadvertentes condicionaliter eam indicentem ferias operum, sub certa specie eorum. Nam cum de die sabbati dicit, Omne opus tuum non facies in ea, dicendo^{Exod. XX, 10.} Tuum de humano opere definiit, quod quisque ex artificio vel negotio suo exequitur, non de divino. Opus autem²⁰ salutis et incolumitatis non est hominis, sed dei proprium. Sicut et rursus in lege, Non facies, inquit, omne opus in ea, ^{Exod. XII, 16.} nisi quod fiet omni animae, id est in causa animae liberandae: quia opus dei²² etiam per hominem fieri potest in²³ salutem animae, a deo tamen, quod facturus fuerat et Christus homo, quia et deus. In hunc ergo sensum legis inducere volens illos per manus arefactae restitutionem interrogat, Licetne sabbatis benefacere, an non? animam liberare, ^{Luc. VI, 9.}

15. diei *Cabc.* 16. sabbato *d.* sabbati *reliqui.* 17. vocandi *BC.* 18. et *om. d.*
 19. utique *BC.* 20. sabbati *B.* 21. non quod *B.* 22. et *B., pro more.* 23.
 salute *bc.*

rhetorici. Est enim, ut Forcellinii ver-
 bis utar, pars controversiae seu potius
 controversiarum quoddam genus, in quo
 tota ratio accusationis aut defensionis
 in eo sita est, ut factum minus proba-
 bile exquisitis coniecturis, suspicionibus
 et causis subtiliter inventis tegatur et

coloretur. V. Fabri annot. ad Senecae
 Controv. I, 1.

f. constanter tuebatur] Malim *tutatur*,
 quo enallagen hic duriores tollam. *Con-*
stanter ex usu Tertulliano positum signi-
 ficat aperte, directo, fortiter atque in-
 trepide. Cf. adnot. ad De Bapt. cap. 17.

an perdere? ut id operis ²⁴permittens quod pro anima facturus esset admoneret eos quae ²⁵opera sabbati lex prohiberet, humana scilicet, et quae praeciperet, divina scilicet, quae fierent animae ²⁶omni. Dominus sabbati dictus, quia sabbatum ut rem suam tuebatur. Quod etiam si destruxisset, merito, quia dominus magis ille qui instituit. Sed non omnino destruxit quia dominus, ut hinc iam apparere possit ne tum quidem in arcae circumlacione apud ²⁷Hierichuntem sabbatum a creatore destructum. Nam et illud opus dei erat quod ipse praeeperat, et quod propter animas disposuerat hominum suorum in discrimine belli constitutas. Sed etsi odium alicubi sabbatorum professus est, Vestra sabbata dicendo, hominum ea deputans, non sua, quae sine dei timore celebrat populus plenus delictis, labiis deum diligens, non corde, suis sabbatis, id est quaecunque disciplina eius agerentur, alium statum fecit, quae ^hper eundem postea ²⁸propheten ²⁹vera et delicata et non profananda pronuntiat. Ita nec Christus omnino sabbatum rescindit, cuius legem tenuit et supra in causa discipulorum pro anima operatus (esurientibus enim solatium cibi indulsit), et nunc manum aridam curans, factis ubique ingerens, Non veni dissolvere legem, sed adimplere, ³⁰si Marcion hac voce os ei obstruxit ^g. Adimplevit enim et hic legem, dum condicionem interpretatur eius, operum differentiam illuminat, dum facit quae lex de sabbati feriis excipit, dum ipsum sabbati diem benedictione patris a primordio sanctum benefactione sua efficit sanctiorem, in quo scilicet divina praesidia ministrabat, quod adversarius aliis diebus praestitisset, ne sabbatum creatoris ornaret, ne opera debita sabbato redderet. In quo die si ^{II Reg. IV, 23.} et Helisaeus ³¹prophetes ³²Sunamitidis filium mortuum restituit in vitam, vides pharisaeae, tuque Marcion, olim creatoris esse sabbatis benefacere, animam liberare, non perdere, nihil Christum novi intulisse quod non sit ex forma, ex lenitate, ex misericordia, ex ^{Ies. XXXV, 3.} praedicatione quoque creatoris. Nam et hic specialis medicinae prophetiam repraesentat. Invalescunt manus dissolutae, sicut et genua dissoluta in paralytico.

24. permittens *B.*, *Fulv. Ursinus.* promittens *reliqui.* 25. in opera *B.* 26. omni *d.*, *Latinius.* omnia *BCabc.* 27. Hierichontem *Cab.* ierichonthem *B.* 28. prophetem *BC.* 29. vera et delicata *cd.* vera et dilecta *ab.* rennerat delicata *B.* tenerat delicta *C.* 30. si *BCabc.* nec *d.*, *ex conii. Fulvii Ursini.* 31. prophetiae *C.* 32. sunamitis *B.*

g. si Marcion hac voce os ei obstruxit.] Hoc est si Marcion ei hac voce os obstruxisse sese putavit. Correxerant Fulv. Ursinus et Nic. Rigaltius „nec Marcion“ cett., verborum sententiam parum assecuti.

h. statum fecit quae] Durior ellipsis pronominis demonstrativi, nec tamen inusitata in his scriptis. V. adnot. infra ad cap. 39.

Certe evangelizat Sion et Hierusalem pacem et bona omnia, Cap. XIII.
certe ascendit in montem et illic pernoctat in oratione et utique Luc. VI, 12.
auditur a patre. Evolve igitur prophetas, et ordinem totum reco-
gnosce. In montem ¹excelsum, inquit Esaias, ascende, qui evan- Ies. XL, 9.
gelizas Sion, extolle cum vigore vocem tuam, qui evangelizas Hie-
rusalem. Adhuc in vigore ²obstupescabant in doctrina eius; erat
enim docens tanquam virtutem habens. Et rursus: Propterea co- Ies. LII, 6.
gnoscet populus nomen meum in illa die. Quod nomen, nisi Christi?
Quod ego sum ipse qui ³loquor. Tunc enim ipse erat qui in pro-
phetis loquebatur, sermo, filius creatoris. Adsum, dum ⁴hora est, Ies. LII, 7.
in montibus, ut evangelizans auditionem pacis, ⁵ut evangelizans
bona. Item Naum ex duodecim, ⁶Quoniam ecce veloces pedes in Nahum II, 1.
monte evangelizantis pacem. De voce autem nocturnae orationis
ad patrem manifeste psalmus: Deus meus, clamabo per diem, et Ps. XXII, 3.
exaudies, et nocte, et non in vanitatem mihi. Et alibi de loco et
voce eadem psalmus: Voce mea ad dominum exclamavi, et exaudivit Ps. III, 5.
me de monte sancto suo. Habes nominis repraesentationem, habes
⁷actum evangelizantis, habes locum montis, et tempus noctis, et
sonum vocis, et auditum ⁸patris, habes Christum prophetarum. Cur Luc. VI, 13-19.
autem duodecim apostolos elegit, et non alium quemlibet numerum?
Nae et ex hoc meum Christum interpretari possem, non tantum
vocibus prophetarum, sed et argumentis rerum praedicatum. Huius
enim numeri figuras apud creatorem deprehendo duodecim fontes Num. XXXIII, 9.
Elim, et duodecim gemmas in tunica sacerdotali ⁹Aaronis, et duo- Exod. XXVIII, 9sqqq.
decim lapides ab Iesu de Iordane electos et in arcam testamenti Ios. IV, 5sqqq.
conditos. Totidem enim apostoli portendebantur, proinde ut fontes
et amnes rigaturi aridum retro et desertum a notitia orbem natio-
num (sicut et per Esaiam: Ponam ^{9b}in terra inaquosa flumina), Ies. XLIII, 20.
proinde ut gemmae ¹⁰illuminaturi sacram ecclesiae vestem, quam
induit Christus pontifex patris, proinde ut et lapides solidi fide,
quos de lavacro Iordanis Iesus verus elegit et in sacrarium testa-
menti sui recepit. Quid tale de numeri defensione competit Christo
Marcionis? Non potest simpliciter factum ab illo quid videri quod
potest videri non simpliciter factum a meo. Eius erit res apud Luc. VI, 14.
quem invenitur rei praeparatura. Mutat et Petro nomen de Simone,
quia et creator Abrahae et Sarae et Auseae nomina reformavit, hunc
vocando Iesum, illis syllabas adiciendo. Sed et cur Petrum? Si

Cap. XIII. 1. inquit excelsum BCa. 2. obstupebant B. 3. loquebar cd.
4. mora B. 5. ut om. cd. 6. quam B. 7. actum d., Latinius. factum Petr.
Ciacconius, et probat Fr. Iunius. sanctum Cabc. Omittit vocem B. 8. patris BCabc.
pacis d., Latinius. 9. Aaraonis Bcd. Vaticani. Aaraon reliqui. 9b. intra ina-
quosa BC. 10. illuminaturae BC.

ob vigorem fidei, multae materiae solidaeque nomen de suo accom-
 modarent. An quia et petra et lapis Christus? Siquidem et legi-
 I Petr. II, 8.
 Rom. IX, 33.
 Ies. VIII, 14.
 mus positum eum in lapidem offendiculi et in petram scandali.
 Omitto cetera. Itaque affectavit carissimo discipulorum de figuris
 suis peculiariter nomen communicare, puto ¹¹propius quam de non
 Luc. VI, 17.
 Ps.
 LXXXVII, 4.
 transmarina. ¹²Hoc spectabat psalmus: Et ecce allophyli et Tyrus
 et populus Aethiopum, isti fuerunt illic. Mater Sion dicet homo, et
 homo factus est in illa (quoniam deus homo natus est), et ¹³aedificavit
 eam voluntate patris, ut scias ad eum tunc gentiles convenisse,
 quia deus homo natus erat ¹⁴aedificaturus ecclesiam ex voluntate
 Ies. XLIX,
 12. 18. 21.
 patris, ¹⁵ex allophylis quoque. Sic et Esaias: Ecce isti ¹⁶veniunt
 de longinquo, isti autem ¹⁷veniunt ab aquilone et mari, alii autem
 de terra Persarum. De quibus et rursus: Attolle per circuitum
 oculos tuos, et vide, omnes congregati sunt. De quibus et infra:
¹⁸Vides ignotos et extraneos, et dices cordi tuo, Quis istos genuit
 mihi? porro^a hos quis mihi educavit? at hi mihi ubi fuerunt? Hic
 erit Christus non prophetarum? et quis erit Christus Marcionitarum?
 Si perversitas placet, qui non fuerit prophetarum.

Cap. XIV. Venio nunc ad ordinarias sententias eius, per quas proprieta-
 tem doctrinae suae inducit ad edictum^a, ut ita dixerim, Christi,
 Luc. VI, 20.
 Ps. XLV, 2.
 Beati mendici (sic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Graeco
 est), quoniam illorum est regnum ¹dei. Iam hoc ipsum, quod a be-
 nedictionibus coepit, creatoris est, qui universa, prout edidit, nulla
 alia voce quam ²benedictionis dedicavit. ³Eruclavit ⁴enim, inquit,
 cor meum sermonem optimum. Hic erit sermo optimus, bene-
 dictionis scilicet, qui et novi quoque testamenti initiator agnoscitur
 de ⁵veteri exemplo. Quid ergo ⁶mirum est, si et ab affectibus
 creatoris ingressus est, per huiusmodi dictionem semper mendicos
 et pauperes et humiles ac viduas et pupillos usque diligentis, con-
 solantis, asserentis, vindicantis? ut hanc Christi quasi privatam
 benignitatem rivulum credas de fontibus salvatoris. Revera quo

11. proprius c., ex altero Vaticano, Fr. Iunius. 12. Hos Petr. Ciacconius. 13. aedificavit Bcd. Vaticanus uterque. aedificabit reliqui. 14. et aedificaturus B. 15. et ex B. 16. venient c. 17. venient c. 18. videns Latinius.

Cap. XIV. 1. dei BCab. coelorum cd. 2. benedictionibus d. bene dignis BC. 3. eruptavit B. 4. enim inquit cd., ex altero Vaticano. inquit reliqui. 5. veteris Fr. Iunius. 6. mirum est cd. Vaticanus alter. mirum reliqui.

Cap. XIII. a. porro] Id est at, atenim. V. adnott. ad De Corona cap. 7.

Cap. XIV. a. inducit ad edictum] Ordinarias sententias dicit proprias, ab ore eius audiri solitas, et ex instituto ipsius profectas quibus doctrinam strue-

ret et tanquam in edicti sui nominis formam redigeret, qualia magistratus proponere solebant. V. in universum Zimmermann Geschichte des Röm. Rechts tom. I. p. 118 sqq.

dirigam nescio in tanta frequentia eiusmodi vocum, tanquam in silva vel in prato vel in nemore pomorum. Passim prout incidit res petenda est. Inclamat psalmus: Iudicate pupillo et mendico, et ^{Ps. LXXXU, 3.} humilem et pauperem iuste tractate, liberate pauperem, et mendicum de manu ⁷peccatoris eruite. Item psalmus septuagesimus primus: Iustitia iudicabit mendicos populi et faciet salvos filios pauperum. ^{Ps. LXXII, 4. 17. 12 sqq.} Et in sequentibus de Christo: Omnes nationes servient ei. David autem uni genti Iudaicae praefuit, ne ⁸qui in David putet dictum, quia et ille susceperat humiles et necessitatibus laborantes. Quod ⁹liberaverit, inquit, a dynasta mendicum, parcat mendico ¹⁰et ^{Ps. IX, 18 sqq.} pauperi, et animas pauperum salvas faciet, ex usura et iniustitia redimet eorum animas, et honoratum nomen eorum ¹¹in conspectu ipsius. Item: Avertantur peccatores in inferos, omnes nationes, ^{Ps. CXIII, 5 sqq.} quae dei obliviscuntur, quoniam non in finem oblivioni habebitur mendicus, tolerantia pauperum non peribit in finem. Item: Quis sicut deus noster, qui habitat in excelsis, et humilia prospectat in caelo et in terra, qui suscitatur mendicum de terra, et de stercore exaltat pauperem, uti sedere eum faciat cum principibus populi, utique in regno suo. Sic et retro in Basiliis Anna, mater ^{11b}Samuelis, spiritu gloriam deo reddens, Qui, inquit, excitat pauperem ^{I Sam. II, 18.} de terra et mendicum, uti sedere eum faciat cum dynastis ¹²populi, utique in regno suo, et in thronis gloriae, utique ¹³regalibus. Per Esaiam vero quomodo invehitur in vexatores egenorum: Vos autem, ^{Ies. III, 13.} ad quid incenditis vineam meam, et ¹⁴rapina mendici in domibus vestris? Cur vos laeditis populum meum, et faciem mendicorum confunditis? Et rursus: Vae qui scribunt nequitiam, scribentes ^{Ies. X, 1.} enim scribunt nequam, vitantes iudicia mendicorum et diripientes iudicata pauperum populi mei. Quae iudicia pupillis quoque et viduis exigit, ut et ipsis egenis ¹⁵solatii. Iudicate pupillo, et iuste ^{Ies. I, 17.} tractate viduam, et venite, conciliemur, dicit dominus. Cui tantus affectus in omnem condicionem humilitatis creatoris est, eius erit et regnum quod a Christo repromittitur, ad cuius affectum iam dudum pertinent ¹⁶ii quibus repromittitur. Nam et si putas creatoris quidem terrenas promissiones fuisse, Christi vero caelestes, bene quod caelum nullius alterius usque adhuc dei apparet nisi cuius et terra, bene quod creator vel minora promisit, ut facilius illi et de maioribus credam quam qui nunquam de minoribus prius fidem

7. peccatorum B. 8. qui BC. quis reliqui. 9. liberaverat B. liberavit c., ex uno Vaticano. 10. et om. B. 11. in conspectu (conspectum B.) ipsius BCabd. coram ipso c. 11b. Samuelis C. 12. populi, utique in regno suo, et cd., ex Vaticanorum altero. populi et BCab. 13. regalibus benedictionibus. Per B. 14. rapinam BC. 15. solatia Petr. Ciacconius. Probat Fr. Junius. 16. hii Ca.

- Luc. VI, 21. liberalitatis suae struxit. Beati esurientes, ¹⁷ quoniam ipsi saturabuntur. Possem hunc titulum in superiorem transmisisse^b, quod non alii ¹⁸ sunt esurientes quam pauperes et mendici, si non et hanc promissionem creator specialiter in evangelii scilicet sui praerstructionem destinasset; siquidem per Esaiam de eis quos vocaturus
- Ies. V, 26. esset a summo terrae, ¹⁹ utique nationes, Ecce, inquit, velociter, ²⁰ leviter advenient, velociter, ²¹ qua properantes sub finibus temporum, leviter, ²² quia sine oneribus pristinae legis. Non esurient, neque sitient. Ergo saturabuntur, quod utique nisi esurientibus et
- Ies. LXV, 13. sitientibus non promittitur. Et rursus, Ecce, inquit, qui serviunt mihi, saturabuntur, vos autem esurietis: ecce, qui serviunt mihi, bibent, vos autem sitietis. Videbimus et contraria ista, an Christo praeministrentur. Interim quod esurientibus saturitatem repromittit,
- Luc. VI, 21. ²³ dei creatoris est. Beati plorantes, quia ridebunt. Decurre sententiam Esaias: Ecce, qui serviunt mihi, ²⁴ exultabunt in iocunditate, vos autem confundemini: ecce qui serviunt mihi, ²⁵ oblectabuntur, vos autem clamabitis prae dolore cordis. Et haec contraria apud Christum recognosce. Certe oblectatio et exultatio in iocunditate illis promittitur qui in diversa condicione sunt, maestis et tristibus et anxiis. Scilicet etiam psalmus ²⁶ cxxv., Qui seminant, inquit, in lacrimis, ²⁷ in exultatione metent. Porro tam exultantibus et iocunditatem capientibus risus accedit quam maerentibus et dolentibus

Ies.
LXV, 13 sq.

Ps.
cXXVI, 5.

17. quoniam ipsi saturabuntur *cd.*, *ex uno Vaticano.* quoniam (qui *B.*) Saturabuntur *reliqui.* 18. sint *B.* 19. utique nationes *abcd.* *Gorziensis.* nationes *reliqui.* 20. et leviter *cd.* 21. qua *cd.*, *ex altero Vaticano.* quia *reliqui.* 22. qua *cd.*, *ex altero Vaticano.* quia *reliqui.* 23. dei *om. B.* 24. exultabunt in iocunditate *bcd.* *Vaticanorum uterque.* oblectabuntur *BCa.* 25. oblectabuntur *cd.* *Vaticanorum uterque.* exultabunt in iocunditate *Cab.* oblectabuntur exultabunt in iocunditatem *B.* 26. *XXV. cd.* *XXVII. Cab.* centesimus vicesimus septimus *B.* 27. in gaudio *Vaticanus unus.*

b. Possem — transmisisse] Tertulliani stili est praeteriti infinitivum ponere pro praesentis, cuius usus iam aliquot exempla indicavi ad *Scorp.* cap. 6., quibus adde *De Spectac.* cap. 10 „Immo, quod ad artes pertinet, alius praescripsisse debemus daemones ab initio“ cett. *Adv. Marc.* II, 29 „compendio interim possum antitheses *retudisse.*“ *Ibidem* III, 4 „Alterum vero iamdudum debuerat *traduxisse.*“ *Ibid.* cap. 9 „aeque potuit ex quacunque materia angelis quoque *adstruxisse* carnem.“, et paulo post „brevem carnis commeatum non debuerunt nascendo *sumpsisse.*“ *Ibid.* cap. 2 „Proinde enim *praecessisse* debuerat“ cett. *Ibid.* IV, 1 „Prior itaque debueras alium deum luminis, alium tenebrarum *determinasse,* ut ita posses alium legis,

alium evangelii *adseverasse.*“ *Ibid.* cap. 4 „quod apostolos *praemisisse* properasset.“ *Ibid.* cap. 9 „potuit et non *praecipisse* quod sciebat ultro futurum.“ et paulo post „potuit etiam illam *praemisisse* sententiam.“, et deinde „Quid ergo tibi fuit de evangelio *erasisse* quod salvum est?“ cap. 14 „non potuisset nominis odium — personam nominis *anteccessisse.*“ *Ibid.* cap. 16 „quam et lex per talionem voluerat *impedisse.*“, et paulo post „quam mihi *permisisse* debuerat.“ *Ibid.* cap. 18 „quem et praedicatis operationibus *ignovisse* debuerant.“ *Ibid.* cap. 20 „propter quam *irupisse* non debuit.“ *Ibid.* cap. 24 „noster hoc debuit *pronuntiasse.*“ *Ibid.* cap. 23 „Hoc et ille noluerat *fecisse.*“ cett. Haec interim sufficiant.

fletus. Ita creator materias risus et fletus praedicans risuros plorantes prior dixit. Igitur ²⁸ qui a consolatione pauperum et humilium et esurientium et flentium exorsus est, statim se illum repraesentare gestivit quem demonstraverat per Esaiam: Spiritus domini ^{Ies. LXI, 1. 3.} super me, propter quod ²⁹ unxit me ad evangelizandum pauperibus. ^{Luc. VI, 20. 21.} Beati mendici, quoniam illorum est regnum caelorum; misit me curare obritos corde: Beati, qui esuriunt, quoniam ³⁰ saturabuntur; advocare ^c languentes: Beati, qui plorant, quoniam ridebunt; dare lugentibus Sionis gloriam ³¹ et pro cinere unguenti iocunditatem et gloriae habitum pro spiritu taedii. Haec si statim admissus Christus administravit, aut ipse est qui se ad haec venturum praedicavit, aut si nondum venit qui praedicavit, ridicule, sed necessarie dixerim fortasse, mandaverit Christo Marcionis, Beati eritis, cum ^{Luc. VI, 22.} vos odio habebunt homines et exprobrabunt, et eicient nomen vestrum, velut ³² malum propter filium hominis. Hac pronuntiatione sine dubio ad tolerantiam exhortatur. Quid minus creator per Esaiam? Ne metueritis ignominiam ab hominibus, et nullificatione ^{Ies. LI, 7.} eorum ne minuamini. Quae ignominia, quae nullificatio? Quae futura erat propter filium hominis. Quem istum? Qui est secundum creatorem. Unde probabimus? Excidio in ipsum quoque praedicato; sicut per Esaiam ad auctores ³³ odii Iudaeos: Propter vos blasphematur nomen meum in nationibus; et alibi: ^{Ies. LII, 5. Rom. II, 24.} ³⁴ Sancite eum qui circumscribit animam suam, qui aspernamento habetur a nationibus, famulis et magistratibus. Si enim odium in illum filium hominis praedicabatur qui secundum creatorem est, evangelium autem nomen Christianorum, utique a Christo deductum, odio futurum contestatur propter filium hominis, quod est Christus, eum filium hominis in causa odii constituit ³⁵ qui erat secundum creatorem, in quem odium praedicabatur. Et utique si nondum venisset, non potuisset nominis odium, quod agitur hodie, personam nominis antecessisse. Nam et ³⁶ sancitur penes nos, et animam suam circumscribit, propter nos eam ponens, et aspernamento habetur a nationibus. Et qui natus est, ipse erit filius hominis, propter quem et nomen nostrum recusatur.

28. qui (in adnot. a. quia) a consolatione *abcd.*, ex *Gorziensi*. qua consolatione *C.* qui consolatione *B.* 29. misit *B.* 30. ipsi saturabuntur *B.* 31. et *om. c.* 32. nequam *d. Vaticanus alter.* 33. odii Iudaeos *cd.*, ex *altero Vaticano.* Iudaeos *reliqui.* 34. sanctificate *codex Vaticanus apud Pamelium et Latinium.* sanctite *B.* 35. quaerat secundum *a.*, in *marginē.* 36. sanctificatur *codex Vaticanus apud Pamelium et Latinium.* sanctitur *B.*

c. advocare] Hoc est consolari. Sic *calorem.* Cf. adnot. ad De Patient. infra cap. 15 dicit „mendicorum *advoca-* cap. 11. et ad De Pudic. cap. 17.

Cap. XV.
Luc. VI, 23.

Secundum haec, inquit, faciebant prophetis patres eorum. O Christum versipellem, nunc destructorem, nunc assertorem prophetarum! destruebat ut aemulus, convertens discipulos eorum, sibi asserebat ut amicus, suggillans insectatores eorum. Porro, in quantum ¹non congruisset Christo Marcionis assertio prophetarum, ad quorum venerat destructionem, in tantum congruit Christo creatoris suggillatio in insectatores prophetarum, quos in omnibus adimplebat, vel quia magis creatoris est delicta patrum filiis ²exprobrare quam eius dei qui nec propria cuiusque castigat. Sed non statim, inquis, prophetas tuebatur, si iniquitatem Iudaeorum affirmatam volebat, quod nec cum prophetis suis pie egissent. Atquin nulla hic iniquitas exprobranda erat Iudaeis, laudandis potius et probandis, si eos ^{2b}suggillaverunt^a ad quorum destructionem post tantum aevi deus optimus motus est. Sed, puto, iam et non optimus, iam aliquid et cum creatore moratus^b, nec in totum Epicuri deus^c. Ecce enim demutat in ³maledictionem^d, et ostendit eum se esse qui novit offendi et irasci. Vae enim dicit. Sed ⁴fit nobis quaestio de verbi istius qualitate, quasi non tam maledictionis sit quam admonitionis. Et quid causae interest, quando et admonitio non ⁵fit sine aculeo comminationis, maxime per Vae amarior facta? Et admonitio autem et comminatio eius erunt qui norit irasci. Nemo enim admonebit et nemo comminabitur, ne quid faciat, nisi qui factum vindicabit. Nemo vindicabit, nisi qui norit irasci. Alii agnoscunt quidem verbum maledictionis, sed volunt Christum sic Vae pronuntiasse, non quasi ex sententia sua proprie, sed quod Vae a creatore sit, et voluerit illis asperitatem creatoris opponere, quo suam supra in benedictionibus sufferentiam^e commendaret. Quasi non creatori competat, qua utrumque praestanti, et bonum deum et iudicem, ut, quia ⁶praemiserat in benedictionibus benignitatem, subiceret etiam in maledictionibus severitatem, amplitudinem disciplinae utriusque instruendae, tam ad benedictionem sectandam quam

Luc. VI, 24.

Cap. XV. 1. non om. BC. 2. et probare B. 2b. suggillaverunt ego. figuraverunt libri omnes. 3. maledictionem cd., ex altero Vaticano. maledictione BCab. 4. sit C. 5. fit Bd. sit reliqui. 6. praemiserat C.

Cap. XV. a. suggillaverunt] Ita rescribendum erat. Ineptum enim quod in veteris editionibus legitur figuraverunt.

b. aliquid et cum creatore moratus] Aliquid moratum dicit moribus quibusdam praeditum qualibus creator, nempe odio, benevolentia, ira, misericordia, iustitia, clementia. (Rigalt.)

c. Epicuri deus.] Stupens, iners, ἀλειτούργητος. (Rigalt.)

d. demutat in maledictionem] Demutat, hoc est devertit. Pro maledictionem prope erat ut rescriberem maledictionem.

e. sufferentiam] Hoc est patientiam. Sic De Oratione cap. 29 „et dolentes sufferentia instruit.“ Ibid. cap. 4 „Iam hoc dicto ad sufferentiam nosmetipsos praemonemus.“

ad maledictionem praecavendam. Nam et ita praemiserat: Ecce ^{Deut. XXX, 19} posui ante vos benedictionem et maledictionem. Quod ⁷etiam in hanc evangelii dispositionem portendebat. Alioquin qualis est ille qui, ut suam insinuaret bonitatem, creatoris opposuit asperitatem? ⁸Infirma commendatio est ⁹quae de alterius destructione fulcitur. ¹⁰Atquin opponens asperitatem creatoris timendum eum confirmavit. Si timendum, magis utique obaudiendum quam neglegendum, et incipit iam Christus Marcionis creatori docere. Tunc, si Vae creatoris est ¹¹quod in divites spectat, ergo Christus non est divitibus offensus, sed creator, et ratas habet Christus divitum causas, superbiam dico et gloriam et saeculi studia et dei incuriam, per quae Vae ¹²merentur a creatore. Sed quomodo non eiusdem sit divites reprobare qui supra mendicos probarit? Nemo non contrarium eius quod probaverit reprobat. Itaque si creatori deputabitur maledictio in divites, eiusdem defendetur benedictio in mendicos, et totum iam opus Christo creatoris est. Si deo Marcionis adscribetur benedictio in mendicos, eiusdem imponetur et maledictio in divites, et erit par iam ¹³creatoris^f, tam bonus quam et iudex, nec erit iam discrimini locus quo duo dei fiunt, sublatoque discrimine supererit unum deum renuntiari creatorem. Igitur Vae si et vox maledictionis est vel alicuius austerioris inclamationis, et a Christo dirigitur in divites, debeo creatorem divitum quoque aspernatorem probare, sicut probavi mendicorum advocatorem, ut Christum in hac quoque sententia creatoris ostendam, locupletantis ¹⁴Salomonem. Sed ¹⁵quia ^{I Reg. III, 5 sqq.} permessa sibi optione maluit ea postulare quae sciebat deo grata, sapientiam, et meruerat etiam divitias consequi, quas non magis voluit. Quamquam et divitias praestare non incongruens deo sit, per quas et ¹⁶divites solatio iuvantur et multa ¹⁷inde opera iustitiae et dilectionis administrantur. Sed accidentia vitia divitiis illa in evangelio quoque Vae divitibus adscribunt, Quoniam, inquit, ^{Luc. VI, 24.} advocacionem vestram, utique ex divitiis de gloria earum et saecularibus fructibus. ¹⁸Itaque in Deuteronomio Moyses, Ne, inquit, ^{Deut. VIII, 12.} cum manducaveris, et repletus fueris, et ¹⁹domus magnas aedificaveris, pecoribus et bubus tuis ²⁰multiplicatis et pecunia et auro exal-

7. et B., pro more. 8. Infirma abcd. Gorziensis. dei (de B.) alterius infirma BC. 9. quae de alterius destructione abcd. Gorziensis. quae destructione BC. 10. atqui d. 11. quod induit et expectat BC. 12. merentibus Ba. moerentibus C. 13. creator. Is tam B. 14. quidem Salomonem d. 15. qui Fr. Iunius. 16. divitiae BC. 17. in deo BC. 18. itaque abcd. Gorziensis. utique BC. 19. domus BCa. domos bcd. *20. multiplicatis d.

f. par iam creatoris] De Patient. cap. „examen tam mortale quam seminis sui par.“ Apolog. cap. 10

tetur cor tuum, et obliviscaris domini dei tui. Quemadmodum et Ezechiam, regem thesauris inflatum et de eis potius quam de deo gloriatum, apud illos qui ex Perside advenerant insilit per Esaiam: ^{Ies. XXXIX, 6.} Ecce dies veniunt, et auferentur omnia quae in domo tua sunt, ²¹ et quae patres tui congegesserunt in Babylonem ²² transferentur. Sic ^{Ier. IX, 23 sq.} et per Hieremiam quoque ²³ edidit, Ne gloriatur dives in divitiis suis, et qui gloriatur, scilicet in deo gloriatur. Sic et in filias ^{Ies. III, 16 sqq.} Sionis invehitur per Esaiam, cultu et divitiarum abundantia inflatas, ^{Ies. V, 14.} comminabundus et alibi nobilibus et superbis: ²⁴ Dilatavit orcus animam suam et aperuit os suum, et descendent inclyti et magni et divites (hoc erit Christi Vae super divites), et humiliabitur homo, utique exaltatus divitiis, et ²⁵ inhonorabitur vir, utique ob substantiam honorabilis. De quibus et rursus: Ecce dominus virtutum conturbabit gloriosos cum valentia, et elati comminentur, et ruent gladio sublimes. Qui magis quam divites? quia ²⁶ receperunt scilicet advocationem suam, gloriam et honorem, sublimitatem ²⁷ ex divitiis. ^{Ps. XLIX, 17 sq.} A quibus avertens nos et in psalmo XLVIII., Ne timueris, inquit, cum dives factus fuerit homo, et cum abundabit gloria eius, quoniam cum morietur, non tollet omnia, ^{27b} nec descendet cum illo ^{Ps. LXII, 11.} gloria sua. Item in ²⁸ LXI., Ne ²⁹ desideraveritis divitias, et si reluctent, ne ³⁰ adieceritis cor. Id ipsum postremo verbum Vae olim ^{Amos VI, 1. 4 sqq.} per Amos in divites affluentes ³¹ delitiis destinatur. Vae ³² enim, inquit, qui dormiunt in lectis ³³ eburneis ³⁴ et delitiis fluunt in toris ³⁵ suis, qui edunt hoedos de gregibus caprarum et vitulos de gregibus boum lactantes, complaudentes ad sonum organorum: tanquam perseverantia deputaverunt, et non tanquam fugientia, qui bibunt vinum liquatum, et unguentis primariis unguuntur. Igitur etsi tantummodo dehortantem a divitiis ostenderem creatorem, non etiam praedamnantem divites, etiam verbo ipso quo et Christus, nemo dubitaret ab eodem adiectam in divites comminationem per Vae Christi a quo ipsarum materiarum, id est divitiarum, dehortatio ³⁶ praecurrisset. Comminatio enim dehortationis accessio est. ^{Luc. VI, 25.} ³⁷ Ingerit Vae etiam saturatis, quia esurient, ³⁸ etiam ridentibus nunc, quia lugebunt. ³⁹ His respondebunt illa quae supra benedictionibus

21. et om. B. 22. transferentur *abcd. Gorziensis.* transferuntur *BC.* 23. edicit *cd Vaticanorum alter.* edidit *reliqui.* 24. dilatabit *C.* 25. honorabitur *Ca.* 26. receperunt *d.* receperint *reliqui.* 27. ex divitiis *abcd. Gorziensis.* et divitiis *B.* et divitias *C.* 27b. sed *C.* 28. sexagesimo primo *B.* 29. desideraveritis *cd. Vaticanorum uterque.* adieceris *BCab.* 30. adieceritis *cd. Vaticanorum uterque.* delitiis *Babcd. Gorziensis.* divitiis *C.* 32. enim *om. cd., cum Vaticanorum altero.* 33. eburneis *abcd. Gorziensis.* eburnaciis *BC.* 34. et in delitiis *B.* 35. suis *om. BC.* 36. praecurrisset *B.* 37. Ingerit *B.* 38. et *B.* 39. Ille *B.*

opposita sunt apud creatorem: Ecce, ⁴⁰qui mihi serviunt, saturantur, vos autem esuriatis, utique quia saturati estis: et ecce, qui mihi serviunt, oblectabuntur, vos autem confundemini, utique ploraturi, qui nunc ridetis. Sicut enim in psalmo: Qui seminant in lacrimis, in laetitia metent, ita in evangelio: Qui in risu seminant, scilicet ⁴¹ex laetitia, in lacrimis metent. Haec olim creator simul posuit, Christus solummodo distinguendo, non mutando, renovavit. Vae, cum vobis benedixerint homines. Secundum haec faciebant et pseudoprophetae patres illorum. Aequae creatorum benedictionis et laudis humanae sectatores incusant per Esaïam: Populus meus, qui vos beatos dicunt, seducunt vos et vias pedum vestrorum disturbant. Prohibet et alias fidere omnino in hominem, sic et in laudem hominis, ut per Hieremiam: Maledictus homo qui spem habet in homine. Nam et in psalmo ⁴²cxvii: Bonum est ⁴³confidere in domino quam ⁴⁴confidere in homine, et bonum est sperare in ⁴⁵domino quam sperare in ⁴⁶principibus. Ita totum quod ab homine captatur, abdixit creator, nedum benedictionem. Pseudoprophetae autem laudatos sive benedictos a patribus eorum tam eius est exprobrare ⁴⁷quam prophetas vexatos et recusatos: sicut iniuriae prophetarum non pertinuissent ad deum ipsorum, ita nec gratiae pseudoprophetarum displicuissent nisi deo prophetarum.

Sed vobis dico, inquit, qui auditis (ostendens hoc olim mandatum a creatore, Loquere in aures audientium), diligite inimicos vestros, et ¹benedicite eos qui vos oderunt, et orate pro eis qui vos calumniantur. Haec creator una pronuntiatione clusit per Esaïam: Dicite, fratres nostri estis, eis qui vos oderunt. Si enim qui inimici sunt et oderunt et ²maledicunt et calumniantur fratres appellandi sunt, utique et benedicti odientes et orari pro ³calumniatoribus iussit, qui eos fratres deputari praecepit. Novam plane patientiam docet Christus, ⁴etiam vicem iniuriae cohibens permissam a creatore, oculum exigente pro oculo et dentem pro dente, contra ipse alteram amplius maxillam offerri iubens, et super tunica pallio quoque cedi. Plane haec Christus adiecerit ut supplementa consentanea disciplinae creatoris. Atque adeo hoc statim

40. qui esuriunt B. 41. ex laetitia d. et laetitia BCa. laetitia reliqui. 42. centesimo decimo nono B. CXVIII. Cab. 43. confidere in domino B. Vaticani duo. fidere in dominum c. fidere in deum reliqui. 44. confidere in homine B. Vaticani duo. fidere in hominem reliqui. 45. domino Vaticani duo. dominum c. deum reliqui. 46. principibus B. Vaticani duo. principes reliqui. 47. tam BC.

Cap. XVI. 1. benefacite eis Vaticanorum alter. 2. maledicent BC. 3. calumniantibus B. 4. et B.

g. abdixit] Abdicavit, abiecit.. Ovid. Metam. I, 617 „— crudele suos abdicere mores.“

renuntiandum est, an disciplina patientiae ⁵praedicatur penes creatorem? ^{5b} Si per Zachariam praecepit, ne unusquisque malitiae fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nam et rursus, Malitiam, inquit, proximi sui ⁶unusquisque ne recogitet. Multo magis patientiam indixit iniuriae qui indixit oblivionem. Sed et cum dicit, ^{Dent. XXXII, 35.} Mili vindictam, et ego vindicabo, proinde patientiam docet vindictae ⁷expectatricem. In quantum ergo ⁸fidem non capit ut idem videatur et dentem pro dente, oculum pro oculo in vicem ⁹iniuriae exigere qui non modo vicem, sed ¹⁰etiam ultionem, etiam recordationem et recogitationem iniuriae prohibet, in tantum aperitur nobis quomodo oculum pro oculo et dentem pro dente censuerit, non ad secundam iniuriam talionis permittendam, quam prohibuerat interdicta ultione, sed ad primam coërcendam, quam prohibuerat ¹¹talione, opposito ^a, ut unusquisque respiciens licentiam secundae iniuriae a prima semetipsum contineret. Facilius enim vim comprimi scit repraesentatione talionis quam repromissione ultionis. Utrumque ¹²autem constituendum fuit pro natura et fide hominum, ut qui deo crederet, ultionem a deo expectaret, qui minus ¹³fideret, ¹⁴leges talionis timeret. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem dominus et sabbati et legis et omnium paternarum dispositionum Christus et revelavit et compotem fecit ^b, mandans ¹⁵alterius quoque maxillae oblationem, ut tanto magis vicem iniuriae extingueret quam et lex per talionem voluerat impedisse, certe quam prophetia manifeste coërcuerat, et memoriam iniuriae prohibens et ultionem ad deum redigens. Ita si quid Christus intulit, non adversario, sed adiutore praecepto, non destruxit disciplinas creatoris. Denique si in ipsam rationem patientiae praecipiendae, et quidem tam plenae atque perfectae, ¹⁶considerem, non consistet, si non est creatoris, qui vindictam repromittit, qui iudicem praestat. Alioquin si tantum patientiae pondus non modo non reperiendi, sed et aliam maxillam praebendi, et non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi, et non modo non retinendi tunicam, sed ¹⁷et amplius et pallium concedendi, is mihi imponit qui non sit me

5. praedicatur *C* (in marg.) *abcd*. praedicat *BC*. Probat *Fr. Iunius*. 5b. Si *d*. Sic reliquæ. 6. unusquisque *cd*. *Vaticanus alter*. quisque reliqui. 7. et peccatricem *B*. 8. fidem *om. cd.*, cum altero *Vaticano*. 9. iniuriae *a* (in marg.) *bcd*. iniuriam *BCa*. 10. et ultionem et *B*. 11. opposito talione *d*. talione opposita *alii*. 12. autem *om. B*. 13. consideret *Vaticanus alter*. 14. legis *BC*. 15. et alterius *B*. 16. consideremus *d.*, ex altero *Vaticano*. 17. et *om. bcd*.

Cap. XVI. a. talione, opposito] Fuerunt qui mallent talione opposita, ut alii opposita talione praetulerunt. Sed vera

est veterum librorum scriptura, siquidem opposito κατ' ἐπεξήγησιν additum est. b. compotem fecit] Intellectus sui.

defensurus, in vacuum patientiam praecepit, non exhibens mihi mercedem praecepti, patientiae dico fructum, quod est ultio, quam mihi permisisse debuerat, si ipse non praestat, aut si mihi non permittebat, ipse ¹⁸praestare; quoniam et disciplinae interest iniuriam vindicari. Metu enim ultionis omnis iniquitas refrenatur. Ceterum passim emissa libertate dominabitur, utrumque oculum effosura et omnem dentem ¹⁹excitatura prae impunitatis securitate. Sed hoc est dei optimi et tantum boni, patientiae iniuriam facere, violentiae ianuam pandere, probos non defendere, improbos non coercere. Omni petenti te dato, utique indigenti, vel tanto magis Luc. VI, 30. indigenti, si etiam et abundanti. Né quis ergo indigeat, ²⁰datori imperatam habes in Deuteronomio formam creatoris. Non erit, in- Deut. XV, 4. quit, in te indigens, uti benedicens benedicat te dominus deus tuus, datorem scilicet, qui fecerit non esse indigentem. Et plus hic. Non enim petenti iubet dari. Sed non sit, inquit, indigens in te, id est cura ²¹ultro ne sit; quo magis petenti praeiudicat dandum, etiam in sequentibus. Si autem fuerit indigens e fratribus tuis, non avertes cor tuum, nec constringes manum tuam a fratre ²²indigente. Aperiens aperies illi manum, fenus fenerabis illi, quantum ²³desiderarit. Fenus enim nisi petenti dari non solet. Sed ²⁴de fenore postmodum. Nunc si qui voluerit argumentari creatorem quidem fratribus dari iussisse, Christum vero omnibus petentibus, ut hoc sit novum atque diversum, immo unum erit ²⁵ex his per quae lex creatoris erit in Christo. Non enim aliud Christus in omnes ²⁶praecepit quam quod creator in fratres. Nam etsi maior est bonitas quae operatur in extraneos, sed non prior ea quae ante ²⁷deberet in proximos. ²⁸Quis enim poterit diligere extraneos? Quodsi ²⁹secundus gradus bonitatis est in extraneos qui in proximos primus est, eiusdem erit secundus gradus cuius et primus, facilius quam ut eius sit secundus cuius non ³⁰extitit primus. Ita creator et secundum naturae ordinem ³¹primum in proximos docuit benignitatem, emissurus eam ³²postea in extraneos, et secundum rationem dispositionis suae ³³primo in Iudaeos, postea et in omne

18. praestare d., *Latinius*. praestaret reliqui. 19. excussura *Latinius*. 20. datori imperatam habes d., *Latinius*. in datorem paratam habes c. datori paratam habes ab. datorem imparatam habens BC. 21. ultra *Latinius*. 22. tuo indigente cd. 23. desiderarit cd., ex altero Vaticano. desiderat reliqui. 24. de abcd. dato BCa (in marg.). 25. et his BC. 26. praecipit c., ex altero Vaticano. 27. deberet BC. debetur reliqui. 28. Quis enim non diligens proximos poterit d., ex coniectura Fulvii Ursini. 29. secundum gradum B. 30. extitit Bd. existit reliqui. 31. primum om. b. 32. postea et in d. 33. proximo B.

c. Sed de fenore postmodum.] Capite sequenti.

hominum genus. Ideoque quamdiu intra Israëlem erat sacramen-
 Ps. II, 8. tum, merito in solos fratres misericordiam mandabat, at ubi Christo
 Hos. I, 6. 9. dedit gentes ³⁴haereditatem et possessionem terminos terrae, et
 coepit expungi quod dictum est per Osee: Non populus meus, po-
 pulus meus, et non misericordiam consecuta, misericordiam con-
 secuta, natio scilicet, exinde Christus in omnes legem paternae
 benignitatis extendit, neminem excipiens in miseratione, sicut in
 Luc. VI, 31. vocatione. ³⁵Ita et si quid amplius docuit, hoc quoque in haeredi-
 tatem gentium accepit. Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita
 et vos ³⁶facite illis. In isto praecepto utique alia pars eius sub-
 auditur. Et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita et vos
 ne faciatis illis. Hoc si novus deus et ignotus retro et nondum
 plane editus praecepit, qui me nulla ante hac institutione formave-
 rit, qua prius scirem quid deberem mihi velle vel nolle atque ita
 et aliis facere ³⁷quae et mihi vellem, non facere ³⁸quae et mihi
 nollem, passivatem sententiae meae permisit^d, nec adstrinxit me
 ad convenientiam voluntatis et facti, ut id aliis faciam quod mihi
 velim et id nec aliis faciam quod mihi nolim. Non enim definiit
 quid mihi atque aliis debeam velle vel nolle, ut ad legem ³⁹volun-
 tatis parem factum^e ⁴⁰et possim ⁴¹alii non praestare quod ab alio
 mihi velim praestitum, amorem, obsequium, solatium, praesidium
 et eiusmodi bona, proinde ⁴²et alii facere^f, quod ab alio mihi fieri
 nolim, vim, iniuriam, contumeliam, fraudem et eiusmodi mala.
 Denique hac inconvenientia voluntatis et facti agunt ethnici nondum
⁴³a deo instructi. Nam etsi natura bonum et malum notum est,
 non tamen dei disciplina, ⁴⁴qua cognita tunc demum convenientia
 voluntatis et facti ex fide^g, ut sub metu dei, agitur. Itaque deus
 Marcionis ⁴⁵cum maxime revelatus sit, tamen revelatus non potuit
 huius praecepti, de quo agitur, tam strictum et obscurum et cae-
 cum adhuc et facilius pro meo potius arbitrio interpretandum com-

34. haereditatem *BCcd. Vaticanus uterque.* in haereditatem *ab.* 35. Ita si quid *B.*
 36. faciatis *B.* 37. quae et mihi *BCabc.* quae mihi *d.* 38. et quae mihi *C.*
 39. voluntati sperem *BC.* 40. ut *Fr. Iunius.* 41. aliis *B.* 42. et *BCabc.* nec
d., Latinius. 43. ab eo *BC.* 44. qua *d., Latinius.* a qua *reliqui.* 45. etsi
 cum maxime *Latinius.*

d. passivatem sententiae meae per-
 misit] Id est rationem communem atque
 promiscuam, ad quasvis opiniones am-
 plectendas liberam. Sic *Adv. Hermog.*
 cap. 42. et *Adv. Valentin.* cap. 30. (*Fr.*
Iunius.) Cf. *adnot.* ad *De Corona*
 cap. 8.

e. ut ad legem voluntatis parem fa-
 ctum] Id est tamquam si penes me es-

set facere quicquid mihi in voluntate
 fuerit animoque. (*Fr. Iunius.*)

f. et alii facere] *Latinius nec alii.* Sed
 nec auctoris mentem assequi videtur,
 nec oppositionem praecedentis membri
 animadvertisse. (*Fr. Iunius.*) Recte.

g. ex fide] Cf. *adnot.* ad *Apolog.*
 cap. 2.

pendium emittere, ⁴⁶ cuius nullam praestruxerat distinctionem. At enim creator meus ⁴⁷ et olim et ubique praecepit indigentes, pauperes et pupillos et viduas protegi, iuari, refrigerari; sicut et per Esaiam: ⁴⁸ Infringito panem tuum ⁴⁹ mendicis, et qui sine tecto sunt, Ies. LVIII, 7. in domum tuam inducito, et nudum si videris, tegito. Item per Ezechielem de viro iusto: Panem suum dabit esurienti, et nudum Ezech. XVIII, 7. ⁵⁰ conteget. Satis ergo iam ⁵¹ tunc me docuit ea facere aliis quae mihi velim fieri. Proinde denuntians, Non occides, Non adulterabis, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, docuit ne faciam aliis quae fieri mihi nolim; et ideo ipsius erit praeceptum in evangelio qui illud retro et praestruxit et distinxit et ad arbitrium disciplinae suae disposuit et merito iam compendio substrinxit, Ies. X, 23. quoniam et alias recisum sermonem facturus in terris dominus, id est Christus, praedicabatur.

Hic nunc de fenore cum interponit, Et si feneraveritis a quibus speratis vos recepturos, quae gratia est vobis? percurrere sequentia Ezechielis de eodem viro iusto: Pecuniam, inquit, suam Ezech. XVIII, 8. ¹ fenori non dedit, et quod abundaverit, non sumet, fenoris scilicet redundantiam, quod est usura. Prius igitur fuit ut fructum fenoris eradicaret, quo facilius adsuefaceret hominem ipsi quoque fenori, ² si forte, perdendo, cuius fructum didicisset amittere. Hanc etenim dicimus operam legis fuisse procurantis evangelio. Quorundam ^a tunc fidem paulatim ad perfectum disciplinae Christianae nitorem primis quibusque praeceptis balbutientis adhuc benignitatis informabat. Nam et supra, Et pignus, inquit, ³ reddes dati; utique si non sit ⁴ solvendo, quia ⁵ solutori utique pignus restituendum esse ⁶ utcunque non scriberet ^b. Multo manifestius in Deuteronomio: Non dormies super pignus eius, redditione reddes illi pallium circa solis occasum, et dormiet in pallio suo. Adhuc clarius supra: Dimittes Deut. XXIV, 12. Deut. XV, 2. omne debitum quod tibi proximus debet, et fratrem tuum non resposces, quoniam remissio domini dei tui invocata est. Porro cum debitum dimitti iubet, utique non ^{6b} exsoluturo (plus ⁷ enim est, etsi

46. cuius nullam praestrinxerat C. cuius per nullam strinxerat B. 47. et olim cd., ex altero Vaticano. olim reliqui. 48. infringito esurienti panem cd. 49. et mendicos qui cd. 50. contegit B. 51. nunc b.

Cap. XVII. 1. foenore Cab. 2. sic C. 3. reddes dati, utique ego. reddes beati utique BC. reddes utique ab. reddet utique cd. 4. solvendo abcd. solvendum BC. 5. soluturo d., ex emendatione Petri Ciacconii. 6. utcunque non scriberet ego. utrum homo scriberet? BCabcd. 6b. exsolvituro Vaticanus alter. 7. etiam Fulv. Ursinus.

Cap. XVII. a. evangelio. Quorundam] Rescripserim evangelio, quod quorundam. Sed non multum refert.

b. reddes dati; utique si non sit sol-

vendo, quia solutori utique pignus restituendum esse utcunque non scriberet.] Ita haec verba, corrupta olim et plane obscura, emendasse mihi sum visus.

^{7b}exsoluturo, cum reposci vetat)^c, quid aliud docet quam non ⁸exsoluturo feneremus, qui ⁹tantum detrimentum fenori indixit? Et eritis filii dei. Nihil impudentius, si ille nos sibi filios faciet qui nobis filios facere non permisit auferendo connubium^d. Quomodo in id nomen allecturus est suos quod iam erasit? Filius spadonis esse non possum, maxime ¹⁰cum patrem habeam eundem quem et omnia. Nam tam pater omnium qui conditor universitatis quam spado qui nullius substantiae conditor. Et si marem ac feminam non miscuisset creator, et si non universis quoque animalibus filios concessisset, hoc eram eius ante paradysum, ante delictum, ante exilium, ante duos, unum^e. Denuo factus filius fui, statim cum me manibus enixus est, cum de suo halitu movit. Ille me nunc rursus filium nuncupat, iam non in animam, sed in spiritum patriens. Quia ipse, inquit, suavis est adversus ingratos et malos. Euge, Marcion, satis ingeniose detraxisti illi pluvias et soles, ne creator videretur. Sed quis iste suavis, qui ne cognitus quidem usque adhuc? Quomodo suavis, a quo nulla beneficia ¹¹praecesserant hoc genus suavitatis qua soles et imbres qui feneraverat? non ¹²recepturus ab humano genere, ut creator, qui pro tanta elementorum liberalitate facilius idolis quam sibi debitum gratiae referentes homines usque adhuc sustinet. Vere suavis etiam spiritibus commodis. Eloquia enim domini dulciora super mel et favos. Ille igitur et ingratos suggillavit qui gratos experiri merebatur, cuius ¹³solem et imbres tu quoque Marcion ¹⁴ingratus habuisti. Ceterum tuus non poterat iam queri ingratos, qui non paraverat gratos. Misericordiam quoque praeciens, Estote, inquit, misericordes, sicut pater ¹⁵vester misertus est vestri. Hoc erit, Panem infringito esurienti, ¹⁶et si sine tecto, in domum tuam inducito, et nudam si videris, tegito, et, Iudicate pupillo, et iustificate viduam. Agnosco doctrinam eius veterem qui mavult misericordiam quam sacrificium. Aut si ¹⁷alius nunc misericordiam praecepit, quia et ipse

7 b. exsolvituro *Vaticanus alter*. 8. exoluturos *BCabc*. exsolvituros *Vaticanus alter*. 9. tantum *Priorius*. iam *Fr. Iunius*. tam *BCabcd*. 10. qui *Vaticanus unus*. 11. praecesserunt *d*, *Latinius*. 12. recepturus est ab *Fr. Iunius*. 13. soles *d*. sol *B*. 14. ingratos *Bbc*. 15. pater vester *cd*, ex duobus *Vaticanis*. pater reliqui. 16. et si sine *ego*. et qui sine *Leopoldus*. et sine *BCab*. et mendicos sine tecto *cd*. 17. aliud *BC*.

c. plus enim est etsi exsoluturo, cum reposci vetat] Haec verba parenthesi omnino cludenda erant, ne totam sententiam perturbarent.

d. auferendo connubium] Quod faciebat scilicet Marcionis deus. Sic enim supra [cap. 11] „Ecce enim legem tui

quoque dei impugnans nuptias non coniungit, coniunctas non admittit.“ (Rigalt.)

e. ante duos, unum.] Antequam dixeret deus, Et erunt duo in una carne. (Rigalt.) Fui creatus ut Adam, non generatione propagatus. (Fr. Iunius.)

misericors sit, cur tanto aevo misericors mihi non fuit? Nolite ^{Luc. VI, 37. 38.} iudicare, ne iudicemini. Nolite condemnare, ne condemnemini. Dimittite, et dimitemini. Date, et dabitur vobis, mensuram bonam, pressam ac fluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem, qua mensi eritis mensura, remetietur vobis. Ut opinor, haec retributionem ¹⁸ pro meritis provocatam ¹⁹ sonant. A quo ²⁰ ergo retributio? Si ab hominibus tantum, ergo humanam docet disciplinam et mercedem, et in totum hominibus obediemus: si a creatore, ut a iudice et dispunctore meritorum, ergo illi nostrum impellit obsequium, apud quem constituit retributionem captandam vel timendam, prout quisque iudicaverit aut condemnaverit aut dimiserit aut mensus fuerit: si ab ipso, ergo et ille iam iudicat, quod Marcion negat. Eligant itaque Marcionitae ne tanti sit de magistri regula excidere ²¹ quanti Christum aut hominibus aut creatori docentem habere. Sed caecus caecum ducit in foveam^{f.} Credunt aliqui ²² Marcioni. Sed non est discipulus super magistrum. ²³ Hoc meminisse debuerat ^{Luc. VI, 39.} Apelles, Marcionis de discipulo emendator. Eximat et de oculo suo ^{Luc. VI, 40.} trabem haereticus, tunc in oculo Christiani si quam putat stipulam revincat. Proinde et arbor bona non proferat malum fructum, quia nec veritas haeresim, nec mala bonum, quia nec haeresis veritatem. Sic nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit, ^{Luc. VI, 41-43.} nec Apelles de Marcionis. Multo enim haec congruentius in ipsos interpretabimur quae Christus in homines allegorizavit, non in duos deos^g secundum scandalum Marcionis. Puto me non ²⁴ temere hucusque adhuc lineae insistere^h, qua definitio nusquam omnino alium deum a Christo revelatum. In hoc solo ²⁵ adulterium Marcionis manus stupuisseⁱ miror. Nisi quod etiam latrones timent. Nullum maleficium sine formidine est, quia nec sine conscientia sui. Tam diu ergo et Iudaei non alium deum norant quam praeter quem neminem adhuc norant nec alium deum appellabant quam quem solum norant. Si ita est, quis videbitur dixisse, Quid ²⁶ vocas, domine, domine? ^{Luc. VI, 46} Utrumne qui nunquam hoc fuerat vocatus, ut nusquam adhuc editus, an ille qui semper dominus habebatur, ut a primordio cognitus, deus scilicet Iudaeorum? Quis item adiecisse

18. promeritis *ab.* 19. sonat *BC.* 20. ergo *om. B.* 21. quanti *d., Latinius.* quam *BCabc.* 22. Marcionem *B.* 23. Hoc et meminisse *cd.* 24. temere *Babcd. Gorziensis.* timere *C.* 25. adulterio *Fr. Iunius.* 26. vocatis *cd.*

f. Sed caecus caecum ducit in foveam.] Cf. lib. III, cap. 7.

g. non in duos deos] De hoc quomodo ex arbore bono et mala duos deos commentus fuerit Marcion cf. supra lib. I, cap. 2 (Pamel.)

h. adhuc lineae insistere] Cf. adnott. ad Scorpiac. cap. 4.

i. adulterium Marcionis manus stupuisse] *Adulterium* dicit adulterationem et corruptionem scripturarum. Cf. adnott. ad lib. Adv. Marc. I, cap. 20. *Stupuisse,*

potuisset, Et non ²⁷facitis quae dico? Utrumne qui cum maxime edocere temptabat, an qui a primordio ad illos et legis et prophetarum eloquia mandaverat? Qui et ²⁸inobaudientiam illis exprobrare posset, etiam si nunquam alias exprobrasset? Porro qui ante Christum, Populus iste me labiis diligit, cor autem eorum longe absistit a me, contionatus est, veterem utique illis contumaciam imputabat. Alioquin quam absurdum, ut novus deus, novus Christus, novae tantaeque religionis illuminator, contumaces et inobsequentes pronuntiaret quos non potuisset experiri?

Ies.
XXIX, 13.

Cap. XVIII.
Luc. VII,
1—10.

Proinde extollenda fide centurionis incredibile si is professus est talem se fidem nec in Israële invenisse ad quem non pertinebat fides ¹Israëlis^a. Sed nec exinde^b pertinere poterat adhuc cruda ut probaretur vel compararetur, ne dixerim adhuc nulla. Sed cur non licuerit illi alienae fidei exemplo uti? Quoniam si ita esset, ²dixisset talem fidem nec in Israële unquam fuisse, ceterum^c dicens talem fidem ³debuisset se invenire in Israële, ⁴qui quidem ad hoc venisset^d ut eam inveniret, deus scilicet et Christus Israëlis, quam non suggillasset nisi exactor et sectator eius. Aemulus vero etiam maluisset eam talem inventam, ad quam infirmamdam et destruendam magis venerat, non ad comprobendam. Resuscitavit et mortuum filium viduae. Non novum documentum. Hoc et prophetae creatoris ediderant, quanto magis filius? Adeo autem in illud usque momenti nullum alium dominus Christus intulerat, ut omnes illic creatori gloriam retulerint dicentes, Magnus prophetae prodiit in nobis, et respexit deus populum suum. Quis deus? Utique cuius populus, et a quo prophetae. Quodsi illi quidem creatorem glorificabant, Christus ⁵vero et audiens et sciens non corrigebat, et quidem in tanto documento mortui resuscitati creatorem adhuc orantes, sine dubio aut non alium circumferebat deum quam quem in suis beneficiis atque virtutibus honorari sustinebat, aut quale est

Luc. VII,
11—17.

Luc. VII, 16.

27. facis Fr. Iunius. In B. verba Quis item — — quae dico? desiderantur. 28. inobedientiam d.

Cap. XVIII. 1. Israelis *cd.* Israel *reliqui*. 2. dixisset *om. BC*. 3. debuisset *se invenire ego. debuisset invenire BC. debuisset inveniri abcd.* 4. qui quidem *ego. quique libri omnes.* 5. vero *om. B.*

inquit Iunius, velut obstupefactus caruisse sensu.

Cap. XVIII. a. ad quem non pertinebat fides Israëlis.] Epiaphan. Haeres. XLII. Refut. 7 „Εἰ οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοιαύτην πίστιν εἶδεν, ὡς ἐν τῷ ἀπὸ ἔθνῶν ἐλθόντι ἑκατοντάρχῃ, ἅρα οὐ ψέγει τὴν τοῦ Ἰσραὴλ πίστιν. εἰ γὰρ ἀλλότριον θεοῦ ἐπῆρχε, καὶ οὐκ αὐ-

τοῦ καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, οὐκ ἂν ταύτης ἐποιεῖτο τὸν ἔπαινον.“

b. nec exinde] Dixerat talem se fidem non invenisse in Israële.

c. ceterum] Id est alioquin, ut saepe. Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 11.

d. qui quidem ad hoc venisset] Vulgata scriptura „quique ad hoc venisset“

ut illos tam diu errantes sustineret, ad hoc veniens ut errori eorum mederetur? Sed scandalizatur Ioannes^e auditis virtutibus Christi, ut alterius. ⁶At ego rationem scandali prius expediam, quo facilius haeretici scandalum explodam. Ipso iam domino virtutum sermone et spiritu patris operante in terris et praedicante necesse erat portionem spiritus sancti, ⁷ quae ex forma prophetici moduli in Ioanne egerat praeparaturam viarum dominicarum, abscedere iam ab Ioanne, redactam scilicet in ⁸ dominum, ut in massalem suam summam. Itaque Ioannes communis iam homo, et ⁹ unus iam de turba, scandalizabatur quidem qua homo, sed non qua alium Christum sperans vel intellegens, qui neque ¹⁰ eundem speraret, ut nihil novi docentem vel operantem. Nemo haesitabit de aliquo quem dum scit non esse nec sperat nec intellegit; Ioannes autem certus erat neminem deum praeter creatorem, vel qua Iudaeus, etiam prophetes. Plane^f facilius quasi haesitavit de eo quem cum sciat esse an ipse sit nesciat. Hoc igitur metu et Ioannes, Tu es, inquit, ^{Luc. VII, 20.} qui venis, an alium ¹¹ expectamus? simpliciter inquirens an ipse venisset quem expectabat. Tu es, qui venis, ¹² id est qui venturus ¹³ es, an alium expectamus? id est an alius est quem expectamus, si non tu es quem venturum expectamus? Sperabat enim, sicut ¹⁴ omnes opinabantur, ex similitudine documentorum potuisse et prophetam interim missum esse, a quo alius esset, id est maior, ipse scilicet dominus, qui venturus expectabatur. Atque adeo hoc erat Ioannis scandalum quod dubitabat ipsum venisse quem expectabant, quem et praedicatis operationibus agnovisse debuerant, ut ^{Luc. VII, 21. 22.} dominus per easdem operationes agnoscendum se nuntiaverit Ioanni. Quae cum ¹⁵ constant praedicata in Christum creatoris, sicut ad singula ostendimus, satis perversum, ut Christum non creatoris per ea renuntiarit intellegendum per quae magis Christum creatoris agnosci compellebat. Multo perversius, si et testimonium ¹⁶ Ioanni perhibet non Ioannis Christus^g, propheten eum confirmans, immo

6. Ad decorationem BC. 7. quae ex forma abcd. Gorziensis. quae et B. qui et C. 8. domino BC. 9. unus iam de turba Bcd. Vaticanus uterque. unus de turba Cab. 10. eundem (B)d., Latinius. unde reliqui. 11. expectamus cd., ex utroque Vaticano. speramus reliqui. 12. id est cd. idem B. vel reliqui. 13. es cd. est reliqui. 14. omne somniabantur BC. 15. constant BC. Vaticanus uterque. constet reliqui. 16. Ioannis C. Ioannes B.

corruptela laborabat, qua nunc sublata sententiam salvam puto.

e. Sed scandalizatur Ioannes] Cf. Epiphani. Haer. XLII. schol. 8. cum Refut., Tertull. De Praescript. Haeret. cap. 8. et De Bapt. cap. 10.

f. Iudaeus, etiam prophetes. Plane]

Sic recte distinxit haec verba Fr. Iunius. Perperam Rigaltius „Iudaeus, etiam prophetes plane facilius“ cett.

g. non Ioannis Christus] Id est non Christus creatoris, cuius Ioannes propheta erat, proinde alius Christus ab eo quem Ioannes praedicabat. Sic loquitur

- Luc. VII, et supra ut angelum, ingerens etiam scriptum super illo: Ecce ¹⁷ ego
 26. 27. mitto angelum meum ante faciem tuam, qui ¹⁸praeparabit viam tuam;
 Malach. III, 1 sqq. eleganter ad superiorem sensum scandalizati Ioannis commemorans
 prophetiam, ut confirmans praecursorem Ioannem iam advenisse
 extingueret scrupulum interrogationis illius: Tu es, qui venis; an
 alium expectamus? Praecursore enim iam functo officium, praepa-
 rata via domini, ipse erat intellegendus cui praecursor ministrave-
 rat, ¹⁹maior quidem omnibus natis mulierum, sed non ideo ²⁰sub-
 iecto ^h ei qui minor fuerit in regno dei; quasi alterius sit dei regnum
 Luc. VII, 28. in quo modicus quis maior erit Ioanne, alterius Ioannes qui omni-
 bus natis mulierum maior sit. Sive enim de quocunque dicit mo-
 dico per humilitatem, sive de semetipso, quia minor Ioanne habe-
 batur, omnibus scilicet in solitudinem concurrentibus ad Ioannem
 Luc. VII, 25. potius quam ad Christum (Quid existis videre in solitudinem?),
 tantundem et creatori competit et Ioannem ipsius esse maiorem
 natis mulierum, et Christum vel quemque modicum, qui maior
 Ioanne futurus sit in regno aequae creatoris, et qui sit maior tanto
 propheta, ²¹qui non fuerit scandalizatus in Christum, quod tunc
 Ioannem minuit: Diximus de ²²remissa peccatorum ^k. Illius autem
 Luc. VII, ²³peccatricis feminae argumentum eo pertinebit, ut cum pedes do-
 36—50. mini osculis figeret, lacrimis ²⁴inundaret, crinibus detergeret, un-

17. ego *om. B., et Vaticanus alter.* 18. praeparabit *cd. Vaticanus alter. praeparet reliqui.* 19. maior *BCab. maiori d. maiore c.* 20. subiectus *Leopoldus.* 21. quia *Fr. Iunius.* 22 remissa *abcd. Gorziensis, et Vaticanus alter. remissione BC.* 23. peccantis *B.* 24. mundaret *B.*

auctor ex Marcionitarum hypothese. (Fr. Iunius.)

h. sed non ideo subiecto] Subiecto est ablativus qui dicitur absolutus. Maior quidem, inquit, Ioannes praecursor domini erat omnibus natis mulierum, sed non ita ut ideo ei subiectus esset qui minor fuerit in regno dei, id est Christus. Invat etiam Epiphanius de hoc loco verba adscribere quibus Marcionem confutat: „Κάντε πρὸς Ἰωάννην ἔχει, κάντε πρὸς αὐτὸν τὸν σωτήρα, μακαρίζει τοὺς μὴ σκανδαλιζομένους, ἧτοι ἐν αὐτῷ, ἧτοι ἐν Ἰωάννῃ, ἵνα μὴ ἂ μὴ ἀκούωσι παρ’ αὐτοῦ ἑαυτοῖς πλάσσωται. ἔχει δὲ μείζονα θεωρίαν, δι’ ἣν φησιν εἶρηκεν ὁ σωτήρ· ἵνα μή τις τὸν μείζονα ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὅπ’ αὐτοῦ ταχθέντα Ἰωάννην καὶ αὐτοῦ τοῦ σωτήρος μείζονα νομίση, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν ἐκ γυναικὸς γεγενῆσθαι, ἀσφαλίζεται καὶ λέγει τὸ, Καὶ μακάριος ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί. ὅθεν λέγει,

Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ μείζων αὐτοῦ ἐστίν. ἦν γὰρ ὁ σωτήρ τῷ χρόνῳ κατὰ τὴν ἀπὸ σαρκὸς γεννησὼν μικρότερος αὐτοῦ ἑξαμηνιαῖῳ χρόνῳ, μείζων δὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ, δῆλον ὡς θεὸς αὐτοῦ. οὐδὲν γὰρ ἤλθεν ὁ μονογενὴς ἐν κρυφῇ λαλήσαι ἢ καταψεύσασθαι τι τοῦ ἰδίου κηρύγματος. Φάσκει γὰρ, ὅτι ἐν κρυφῇ λελάληκα οὐδὲν, ἀλλὰ μετὰ παρόρησίας“ *ceit.*

i. qui] Fr. Iunius vult *quia.* Non opus est.

k. de remissa peccatorum.] Hoc est remissione. Cyprian. Epist. 59 „cum postea crediderint, remissa peccatorum datur.“ Idem Epist. 70 „Quomodo baptizans dare alteri remissam peccatorum potest.“ Idem Epist. 73. quater, et De Opere et Eleemos. p. 561., et De Bono Patient. p. 582., et Ad Fortunat. p. 609. ed. Baluz. Utitur hoc vocabulo etiam Augustin. De Baptismo IV, 18.

guento perduceret, solidi corporis veritatem, non phantasma inane, tractaverit¹, et ut peccatricis paenitentia secundum creatorem meruerit veniam, praeponere solitum sacrificio. Sed et si paenitentiae stimulus ex fide acciderat, per paenitentiam ex fide iustificatam ab eo audiit, Fides tua te salvam fecit, qui per Abacuc pronuntiabat, Abac. II, 4. Iustus ex fide sua ²⁵ vivet.

Quod divites Christo mulieres adhaerebant, quae et de facultatibus suis ministrabant ei, inter quas et uxor regis procuratoris, de prophetia est. Has enim vocabat per Esaiam mulieres divites: Exsurgite et audite vocem meam, ut discipulas primo, dehinc ut operarias et ministras ostenderet: Filiae in spe audite sermones ¹meos: die anni^a mementote cum labore in spe; cum labore enim, ²quo sequebantur, et ob spem ministrabant. Aequae de parabolis semel sufficiat probatum hoc genus eloquii a creatore ³promissum. At nunc illa quoque pronuntiatio eius ad populum, Aure audietis et non audietis, dedit Christo frequenter inculcare, Qui habet aures, audiat. Non quasi ex diversitate auditum permitteret Christus quem ademisset creator, sed quia comminationem exhortatio sequebatur. Primo, aure audietis et non audietis; dehinc, qui habet aures, audiat. Non enim audiebant ultro qui aures habebant, sed ostendebat aures cordis necessarias, quibus illos audituros negarat creator. Et ideo per Christum adicit: Videte quomodo audiat et non audiat, non corde scilicet audientes, sed aure. Si dignum sensum pronuntiationi accommodes pro sensu eius qui auditui suscitabat, etiam dicendo, Videte quomodo audiat, non auditoris minabatur. ⁴Sane minatur mitissimus deus, quia nec iudicat nec irascitur. Hoc probat etiam subiacens sensus. Ei qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet etiam quod habere se putat auferetur ei. Quid dabitur? Adiectio fidei vel intellectus vel salus ipsa. Quid auferetur? Utique quod dabitur. A quo dabitur et auferetur? Si a creatore auferetur, ab eo ⁵et dabitur. Si a deo Marcionis dabitur, ab eo et auferetur. Quoquo tamen nomine comminatur ablationem, non erit eius dei qui nescit comminari, quia non novit irasci. Miror autem cum lucernam negat abscondi solere, qui se tanto saeculo absconderat maius et necessarius lumen, cum omnia de occulto in

25. vivet *Bcd. Vaticani duo. vivit reliqui.*

Cap. XIX. 1. meos, dies anni *cd.* dei, anni *BCab.* 2. prosequerentur *Fr. Iunius.* 3. permissum *B.* 4. Sane minatur *ego.* sane nominatur *libri omnes.* 5. et *om. b.*

1. non phantasma inane tractaverit] Eadem interpretatio est Epiphanii Haeres. XLII. Refut. 10 et 11.

anni] Ita correxi. Magister qui scripturam invenerat *dei pro die,* delevit vocem *meos.*

Cap. XIX. a. sermones meos: die

Cap. XIX.
Luc. VIII,
1-3.

Ies.
XXXII, 9 sq.

Ies. VI, 10.

Luc. VIII, 8.

Luc. VIII, 18.

Luc. VIII, 18.

Luc. VIII, 16.

apertum repromittit, qui deum suum usque adhuc ⁶obumbrat, expectans, opinor, nasci Marcionem. ⁷Venimus ad constantissimum argumentum omnium qui domini nativitatem in controversiam ⁸deferunt. Ipse, inquit, contestatur se non esse natum dicendo, ^{Math. XII, 48.} Quae mihi mater, et qui mihi fratres? Ita semper haeretici aut nudas et simplices voces ⁹coniecturis quo volunt rapiunt, aut rursus condicionales et rationales^b simplicitatis condicione dissolvunt, ut ^{Luc. VIII, 20.} hoc in loco. Nos contrario dicimus primo non potuisse illi annuntiarum quod mater et fratres eius foris starent quaerentes videre eum, si nulla illi mater et fratres nulli fuissent, quos utique norat qui annuntiarat vel retro notos vel tunc ibidem compertos, dum eum videre desiderant, vel dum ipsi nuntium mandant. Ad hanc primam propositionem nostram solet ex diverso responderi: Quid enim, si temptandi gratia nuntiatum est ei? Sed hoc scriptura non ^{Luc. X, 25.} dicit, quae quanto significare solet ex temptatione quid factum (Ecce legis doctor adsurrexit temptans eum, et de tributi consultatione, ^{Luc. XX, 20.} Et accesserunt ad eum pharisaei temptantes eum), tanto, ubi non facit temptationis mentionem, non admittit temptationis interpretationem. Et tamen ex abundanti causas temptationis expostulo, cui rei temptaverint illum per nominationem matris et fratrum. Si ut scirent natusne esset, an non: quando de hoc fuit quaestio quam ex ista temptatione discuterent? Quis autem dubitaret natum quem videret hominem? quem audisset filium se hominis professum? quem de conspectu omnis humanae qualitatis dubitaret deum aut filium dei credere? ¹⁰propheten facilius existimantes licet magnum aliquem^c, utique tamen natum? Etiam si in exploratione nativitatis temptandus fuisset, quodcunque aliud argumentum temptationi competisset quam^d per earum personarum mentionem quas potuit etiam natus non habere. Dic mihi, omnibus natis mater advivit^e? omnibus natis adgenerantur et fratres? non licet patres magis et sorores ^{Luc. II.} habere, vel et neminem? Sed et census constat actos sub Augusto ¹¹nunc in ¹²Iudaea per Sentium Saturninum^f, apud quos genus eius

6. demittat B. 7. Venimus enim ad B. 8. defuerunt C. 9. coniecturi quod volunt B. 10. prophetem B. prophetam Vaticanus unus. 11. nunc BCabcd. Codex P. Pithoei apud Rigaltium. tunc Fr. Junius, et Is. Casaubonus Exercitt. Eccl. p. 131. 12. Iudaea d., Latinius. Iudaeam BCabc. Codex P. Pithoei ap. Rigaltium.

b. rationales] Rationales dicit voces quae non simpliciter sed adhibita ratione sunt interpretandae.

c. licet magnum aliquem] Significat verba Lucae VII, 16., paulo ante tractata, cap. 18.

d. quam] Ellipsis comparativi, Tertulliano stilo illa solennis. Sic modo

supra „quae quanto — — tanto non admittit temptationis interpretationem.“ Plura exempla desideranti protuli ad De Virg. Veland. cap. 17.

e. advivit.] Cf. adnot. ad De Corona cap. 7.

f. census constat actos sub Augusto nunc in Iudaea per Sentium Saturninum]

inquirere potuissent. Adeo nullo modo constitit ratio temptationis istius, ¹³ et vere mater et fratres eius foris stabant. ¹⁴ Superest et inspicere sensum non simpliciter pronuntiantis, Quae mihi mater aut fratres, quasi ad generis et nativitatis negationem, sed et ex causae necessitate et condicione rationali. Tam proximas enim personas foris stare extraneis intus defixis ad sermones eius, amplius et avocare eum a sollemni opere quaerentes merito indignatus est. Non tam ¹⁵ abnegavit quam abdicavit^s. Atque adeo cum praemisisset, ¹⁶ Quae mihi mater et qui mihi fratres? subiungens, Nisi qui Luc. VIII, 21. audiunt verba mea et faciunt ea, transtulit sanguinis nomina in alios^h, quos magis proximos pro fide iudicaret. Nemo autem transfert quid nisi ab eo qui habet id quod transfert. Si ergo matrem Math. X, 37. et fratres eos fecit qui non erant, quomodo negavit eos qui erant? ¹⁷ meritorum scilicet condicione, non ¹⁸ ex proximorum negatione, ¹⁹ in semetipso docens qui patrem aut matrem aut fratres praeponeret verbo dei non esse dignum discipulum. Ceterum ex hoc magis matrem et fratres confitebatur quod illos nolebat agnoscere. Quod alios adoptabat, confirmabat ²⁰ quos ²¹ ex offensa negavit, quibus non ut veriores substituit, sed ut digniores. Denique nihil magnum, si fidem sanguini praeposuit, ²² quam non habebatⁱ.

Quis autem iste est qui 'et ventis et mari imperat? nimirum Cap. XX. Luc. VIII, 25. novus dominator atque possessor elementorum subacti iam et exclusi creatoris? Non ita est. Sed agnorant substantiae auctorem suum, quae famulis quoque eius obaudire consueverant. Inspice

13. at d., *Fulv. Ursinus.* 14. Superest et *cd. Vaticanus uterque.* Superest b. Et superest *BCa.* 15. abnegavit *cd., ex altero Vaticano.* negavit *reliqui, et codex P. Pithoei.* 16. quae *cd. Vaticani duo.* quis *reliqui.* 17. ex meritorum *Fulv. Ursinus.* 18. et *Fr. Iunius.* 19. *Verba in semetipso et quae inde sequuntur usque ad verba in testationem redigi iubet cap. XXI. desiderantur in B.* 20. quod *edd. Semleri et Leopoldi vitiose.* 21. et *C.* 22. quam *Fr. Iunius.* quem *Cabcd.*

Cap. XX. 1. et *om. C., et codex Montispeulanus, olim P. Pithoei.*

Fecit censum illum in toto imperio Augusti C. Sentius Saturninus, vir consularis, tanquam princeps in magistrorum auguralium numero; nam religionis alicuius nomen Augustus praetexti statuit illi instituto suo. Fecit autem in Iudaea censum praeside Cyrenio. *Luc. cap. 2. (Fr. Iunius.) Censu isti memorantur et infra cap. 36., ut et supra cap. 7. De Sentio Saturnino cf. adnot. ad De Pallio cap. 1. Pro nunc, quae librorum veterum scriptura est, quidam rescripserunt tunc. Non opus erat. V. Oudend. ad Caes. De Bello Gall. VI, 40. Burm. ad Valer. Flacc. IV, 606. Et Petrus Pithoeus in margine sui libri, qui ad ma-*

nus Nic. Rigaltio erat, annotaverat „Nunc, hoc est cum illa Christus diceret nuntiantibus adesse matrem et fratres.“

g. quam abdicavit.] Quis ita loquentem hodie ferat? Nam et moriens Christus adstantem Mariam nihilominus consolatur, et post mulieris appellationem statim honorificentissima filii relatione matrem proficitur et Ioanni delegat. (Rig.)

h. transtulit sanguinis nomina in alios] Hoc est metaphorice vocavit fratres et matrem eos qui verba sua audirent et facerent. (Rigalt.)

i. quam non habebat.] Sanguis scilicet. Verissima Fr. Iunii emendatio qua substituit *quam* pro vulgata *quem*.

Exodum, Marcion, aspice mari rubro, vastiori super omnia stagna Iudaeae, virgam Moysi imperantem, ut funditus proscissum et pari² utrinque stupore discriminis fixum sicco populum pede intestino itinere transmitteret, ³rursusque sub eiusdem virgae nutu redeunte natura Aegyptium exercitum undarum concordia obrueret, in quod opus et austri servierunt. Lege ⁴extorri familiae dirimendae ⁵in transitu eius ⁶Iordanis machaeram fuisse^a, cuius impetum atque
 Ios. V, 4. decursum plane et Iesus docuerat prophetis transmeantibus stare. Quid ad haec? Si tuus Christus est, non erit potentior famulis creatoris. Sed his solis exemplis usus essem, si non etiam praedicatio marinae istius expeditionis Christum antecessisset. Nam cum
 Ps. XXIX, 3. transfretat, psalmus expungitur. Dominus, inquit, super aquas
 Hab. III, 9. multas. Cum undas freti ⁷discutit, Abacuc ⁸adimpletur. ⁹Dispar-
 gens, inquit, aquas itinere. Cum ad-
 minas eius ¹⁰eliditur mare, Naum quoque absolvitur. Comminans, inquit, mari et arefaciens illud, utique cum ventis, quibus ¹⁰inquietabatur. Unde vis meum vindicem Christum? de exemplis, an de prophetis creatoris? Age nunc, qui militem et armatum bellatorem praedicari putas^b, non figurate nec allegorice, qui bellum spiritale adversus spiritales hostes spiritali militia et spiritalibus armis spiritaliter debellaturus
 Luc. VIII, 30. esset, cum invenis in uno homine multitudinem daemonum, legionem se professam, utique spiritalem, disce et Christum expugna-

2. utrumque *Montispeessulanus*. 3. rursusque *Montispeessul*. 4. extorri familiae dirimendae *ego*. ex sorte familiae dirimendae *abc*. et, sorte familiae dirimendae *d*. *Vaticanus unus*. et sortes familiae dirimendae *Montispeessul*. et fortem familiae dirimendo *Fr. Iunius*. 5. in transitu *Cabc*. *Fr. Iunius*. in transitum *d*. *Montispeessul*. 6. Iordani *Fr. Iunius*. 7. discutet *Montispeessul*. 8. adimpletus *Montispeessul*. 9. dispersgens *d*. *Montispeessul*. dispersgens *Cab*. dispersges *c*. 10. inquietabatur *Montispeessulanus*.

Cap. XX. a. Lege extorri familiae dirimendae in transitu eius Iordanis machaeram fuisse] *Lege et sortes familiae dirimendae* habet exemplar [P. Pithoei]. Quod explicari potest: Lege, inquit, historiam Iordanis, scies eius machaeram fuisse in transitum familiae dirimendae, obtulisse transitui filiorum Israël, tanquam aciem ingentis gladii, obtulisse transenti familiae sorte dirimendae, et tamen eius impetum atque decursum prophetis transmeantibus stetisse, prophetas aream foederis ferentes eum iisque filios Israël sicco pede transmeasse. Nimirum verbum illud *Lege* respondet praecedenti *Inspice*. Itaque ut supra dixit *Inspice Exodum*, ita hic etiam dixisse videtur *Lege et sortes familiae dirimendae* quarum scilicet historia ha-

betur Iosue cap. 3 et 4. (Rigalt) Omnino rescribendum erat *extorri familiae pro „ex sorte familiae“* sive „et sorte familiae“ vel „et sortes familiae“, quod libri tenent. Lege, inquit, Iordanis machaeram fuisse extorri familiae (h. e. filiorum Israël) dirimendae (h. e. separandae et prohibendae) in transitu eius, scilicet in terram Canaan. Ita omnia plana sunt. Quod Iordanis hoc loco *machaera* fluvius vocatur, apte Rigaltius: „Sic Tiberis arcano sacerorum vocabulo dicebatur *serra*, auctore Servio ad illa Virgilii [Aen. VIII, 63 sq.] „ego sum pleno quem flumine cernis Strigentem ripas et pingua culta secantem, Caeruleus Tiberis“ eest.

b. Age nunc, qui militem et armatum bellatorem praedicari putas] Cf. supra lib. III, cap. 13.

torē spirituum hostium spiritualiter armatum et spiritualiter bellicosum intellegendum, atque ita ipsum esse qui cum legione quoque daemonum erat dimicaturus; ut et de hoc bello psalmus possit videri pronuntiasse, Dominus validus, dominus potens in ¹¹ bello. Ps. XXVI, 8. Nam cum ultimo hoste morte ¹² proeliatus, per ¹³ tropaeum crucis triumphavit. Cuius autem dei filium Iesum legio ¹⁴ testata est? Sine ^{Luc. VIII, 28.} dubio cuius tormenta et abyssum noverant et timebant. Nec enim ¹⁵ videntur posse ignorasse adhuc quod novi et ignoti dei virtus operaretur in terris, quia verisimile non est creatorem ignorasse. Si enim alium ¹⁶ supra se deum ignoraverat aliquando, tamen iam infra caelum suum agentem utique compererat. Quod autem dominus comperisset, iam et universae familiae ¹⁷ innotuisset in eodem mundo et intra eundem ambitum caeli quo peregrina divinitas conversaretur. In quantum ergo et creator scisset eam, et substantiae eius, si fuisset, in tantum, quia nulla fuit, non alium daemones sciebant quam dei sui Christum. Non enim ¹⁸ deperunt ab alio quod meminissent petendum sibi a creatore, veniam scilicet abyssi creatoris. Denique impetraverunt. Quo merito? Quia mentiti erant, quia saevi dei filium eum fecerant? Et qualis erit qui mentitos iuvabat, qui infamantes sustinebat? Sed enim quia mentiti non erant, quia deum abyssi et suum ¹⁹ cognoverant, ita eum se et ipse confirmavit quem ²⁰ cognoverunt daemones, Iesum iudicem et ultoris dei filium. Ecce aliquid et de illis pusillitatibus et infirmitatibus creatoris in Christo. Ignorantiam enim et ego adscribere ei volo. Permittite mihi adversus haereticum. Tangitur a femina quae sanguine fluitabat^d, et nescivit a qua. Quis me, inquit, tetigit? Etiam excusantibus discipulis perseverat ²¹ in ignorantiae voce. Tetigit me aliquis, idque de argumento affirmat. Sensi enim virtutem ex me profectam. Quid dicit haereticus? Sciebatne per-

Luc. VIII,
43-46.

11. proelio *Vaticanus unus*. 12. praeliatus *Montispezzul.* 13. trophaeum *Cabc. tropaeum Montispezzul.* 14. testatus est *C. Montispezzul.* 15. videbant *C. Montispezzul.* 16. superesse deum *C. Montispezzul.* 17. innotuisse *Montispezzul.* 18. peterent *Fulv. Ursinus.* 19. cognoverunt *C.* 20. cognoverunt *Cabc. agnoverunt Hildebrandus ad Apul. Metam. VII, 4. p. 528.* 21. *ad cognoverunt d., ex Montispezzulano.*

c. cognoverunt] Codex P. Pithoei *ad cognoverunt*, quod recepit Rigaltius. Sed recte Hildebrandus ad Apul. Metam. VII, 4. p. 527 sq. statuit *ad cognoscere* verbum sicubi reperitur conflatum esse ex confusione duarum scripturarum. Pari modo cum apud Apuleium l. l. scriptum esset *oppetisse*, librarii, cum discrepantem reperissent scripturam *adpetisse*, tanquam ne non utriusque satisfacerent, monstrum effecerunt *adoppetisse*. Cuiusmodi fig-

mentorum exempla multa possent proferri, praesertim ex antiquis glossariis. Verbum *ad cognoscere* vero reperitur apud Tertull. etiam Ad Uxor. II, 6. in quibusdam libris, et tertio infra hoc ipso Adv. Marcionem libro cap. 21.

d. quae sanguine fluitabat] Sic Hieronymus Epist. 131. ad Rufinum dixit „mulierem fluentem sanguine,“ et Epist. 128. ad Fabiolam „Si quis e sacerdotibus semine fluxerit.“ (Rigalt.)

sonam? Et cur quasi ignorans loquebatur? Ut confessionem certe provocaret, ut timorem probaret. Sic et Adam aliquando quaesierat, quasi ignorans, Adam ubi es^e? Habes et creatorem cum Christo excusatum et Christum creatori adaequatum. Sed et hoc ²²qui adversarius legis^f, ut, quia lex a contactu ²³feminae sanguinantis^g summovet, idcirco gestierit non tantum contactum eius admittere, sed etiam sanitatem donare. O deum non natura beneficum, sed aemulatione! At enim, si fidem mulieris invenimus ita meruisse, ^{Luc VIII, 48.} cum dicit, Fides tua te salvam fecit, quis es, ut aemulationem legis interpreteris in isto facto, quod ipse dominus ex fidei remuneratione editum ostendit? Sed hanc vis mulieris fidem constituere qua contempserat legem. Et cui credibile ut mulier nullius adhuc dei conscia, ²⁴nullius adhuc novae legis initiata, legem inrumperet eam cui adhuc tenebatur? Qua denique fide inrupit? in quem deum credens? quem spernens? Creatorem? Certe enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris, quae alium deum ignorabat, ²⁵ecquomodo legem eius inrupit? Tam enim inrupit, si inrupit, quam ex fide creatoris. Quomodo enim utrumque conveniet, ut et inruperit et ex fide eam inruperit, propter quam inrupisse non debuit? Dicam. Fides haec fuit primo, qua deum suum confidebat misericordiam malle quam ipsum sacrificium, qua eum deum ²⁶certa erat operari in Christo, ²⁷qua sic eum tetigit, non ut hominem sanctum, nec ut prophetam, quem contaminabilem pro humana substantia sciret, sed ut ipsum deum, quem nulla spurcitia pollui posse praesumpserat. Itaque non temere interpretata est sibi legem, ea contaminari significantem quae essent contaminabilia, non deum, quem in Christo confidebat. Sed et illud recogitavit, ordinarium et ²⁸sollemnem menstrui vel partualis sanguinis fluxum in lege taxari qui veniat ex officio naturae, non ex vitio valetudinis. Illa autem ex vitio valetudinis redundabat, cui non modum temporis, sed divinae misericordiae auxilium necessarium sciebat. Atque ita potest ²⁹videri legem non inrupisse, sed distinxisse. Haec erit fides, quae contulerat etiam intellectum. Nisi credideritis, inquit, non ³⁰intellegetis. Hanc fidem probans Christus eius feminae, quae solum cre-

22. qua *Fr. Junius*. quia *Leopoldus*. 23. sanguinantis feminae *Montispeessul*. 24. nulli adhuc novae legi *Fulv. Ursinus*. 25. ecquomodo *ego*. et quomodo *libri omnes*. 26. certe *Montispeessul*. 27. quasi eum *Montispeessul*. 28. sollempne *Montispeessul*. 29. videri *om. C*. 30. intelligitis *Montispeessul*.

e. Adam ubi es?] De hac domini voce cf. supra lib. II, cap. 25.

f. Sed et hoc qui adversarius legis] Sed et hoc fecit ut qui adversarius legis.

g. sanguinantis] *Αἰμοῦ ῥοοῦσης*. Cf. de hoc verbo *Barth. Advv. XLIV, 25. p. 2039 sq.* *Burm.* ad *Quinctil. Declam. X, 8.*, interpr. ad *Apul. Metam. V, 17.*

debat creatorem, eius fidei se deum respondit quam probavit. Nec illud ³¹omittam, quod, dum tangitur vestimentum eius, utique corpori, non phantasmati inditum, corpus quoque demonstrabatur^h; non quasi iam de hoc retractemus, sed quia ad praesentem conspirat quaestionem. Si enim non erat veritas corporis, phantasma utique contaminari, qua res vacua, non posset. Qui ergo non potest contaminari prae inanitate substantiae, quomodo voluisset? Ut aemulus legis mentiebatur, qui non verè polluebatur.

Dimittit discipulos ad praedicandum dei regnum. Numquid vel hic edidit cuius? Prohibet eos victui aut vestitui quid in viam ferre. Quis hoc mandasset, nisi qui et corvos ¹alit, et flores agri vestit, qui bovi quoque terenti libertatem oris ad veniam pabuli ex opere ²summovendi ante praecepit, quia dignus operarius mercede sua? Haec Marcion deleat, dum sensui salva sint. At cum iubet pulverem excutere de pedibus in eos a quibus excepti non fuissent, et hoc in testimonium mandat fieri. Nemo testatur quod non iudicio destinatur; inhumanitatem qui ³in testationem redigi iubet, iudicem comminatur. Nullum deum novum a Christo probatum illa etiam opinio omnium declaravit, quia Christum Iesum alii Ioannem, alii Heliam, alii unum aliquem ex veteribus prophetis Herodi adseverabant. Ex quibus quicumque fuisset, non utique ⁴ob hoc est suscitatus ut alium deum post resurrectionem praedicaret. Pascit populum in solitudine, de pristino scilicet more^a. Aut si non eadem et maiestas^b, ergo iam minor est creatore, qui non uno die, sed annis quadraginta, nec de inferioribus materiis panis et piscis, sed de manna caelesti, nec quinque circiter, sed sexcenta milia hominum protelavit^c. Adeo autem ea fuit maiestas, ut et pabuli exiguitatem non tantum sufficere, verum etiam exuberare de pristino voluerit exemplo. Sic enim et in tempore famis sub Helia viduae Sareptensi modica et suprema alimenta ex prophetae benedictione per totum famis tempus redundaverant. ⁴b Habes ⁵tertiam ⁵b Basi-

Cap. XXI.
Luc. IX,
1-6.

Luc. IX, 7.8.

Luc. IX,
10-17.

I Reg. XVII,
7-16.

31. omittat *Montispezzul*.

Cap. XXI. 1. pavit C. 2 sumendi *Fulv. Ursinus*. 3. *Verbis* in testationem pergit B. 4. ob om. B. *Montispezzul*. 4b. habes B. 5. tertium c. 5b. basilicarum *Montispezzul*.

h. corpus quoque demonstrabatur] Hoc habet etiam Epiphanius Haeres. XLII. Refut. 14.

Cap. XXI. a. de pristino scilicet more.] Nimirum veteris instrumenti seu testamenti. Sic libro De Baptismo [cap. 7]: „perungimur benedicta unctione de pristina disciplina,“ hoc est Iudaica. (Rig.) Pariter paulo infra „de pristino exemplo.“

b. et maiestas] Pro et Fr. Iunius maluit ei. Commodum quidem, sed non necessarium.

c. protelavit.] Hoc est sexcentis hominum milibus vitae et virium tenorem continuavit, produxit, protraxit. (Rigalt.) De verbo *protelare* cf. adnot. ad De Paenit. cap. 4.

liarum. Si et ⁶quartam ⁷resolvas, invenies totum huuc ordinem
^{II Reg. IV, 42 sqq.} ⁸Christi circa illum dei hominem qui oblatos sibi ⁹decem^d hordea-
ceos panes cum populo ¹⁰distribui iussisset, et minister eius proinde
comparata multitudine et pabuli mediocritate respondisset, Quid
¹¹ego hoc ¹²dem ¹³in conspectu ¹⁴centum hominum^e? Da, inquit,
et manducabunt, quoniam ¹⁵haec dicit dominus, ¹⁶Manducabunt et
relinquent reliquias secundum dictum domini. O Christum et in
novis veterem! Haec itaque ¹⁷qui viderat Petrus et cum pristinis
compararat, et non tantum retro facta, sed et in futurum iam tunc
^{Luc. IX, 20.} prophetantia recognoverat, interroganti domino quisnam illis vide-
retur, cum pro omnibus responderet, Tu es Christus, non potest
¹⁸non eum sensisse Christum, nisi quem noverat in scripturis,
quem iam recensebat in factis. Hoc et ipse confirmat usque adhuc
patiens, immo et silentium indicens. Si enim Petrus quidem non
^{Luc. IX, 20. 21.} poterat alium eum confiteri quam creatoris, ille autem praecepit ne
cui ¹⁹hoc dicerent, utique id noluit ²⁰provulgari quod Petrus senser-
erat. Immo, inquis, quia non recte senserat, noluit mendacium
^{Luc. IX, 22.} disseminari. Sed aliam silentii causam edixit, quia oporteret filium
hominis multa pati, et reprobari a presbyteris et scribis et sacer-
dotibus, et interfici, et post tertium diem resurgere. Quae cum
praedicata sint et ipsa in Christum creatoris, sicut suis locis im-
plebimus^f, sic quoque ipsum se ostendit esse in quem praedica-
bantur. Certe et si non essent praedicata, eam causam indicti
silentii protulit quae non Petri errorem demonstraret, ²¹obeundarum
^{Luc. XI, 24.} passionum necessitatem. Qui voluerit, inquit, animam suam salvam
facere, perdet illam, et qui perdiderit eam propter me, salvam
faciet eam. Certe filius hominis^g hanc sententiam emisit. Perspice

6. quartum c. 7. revolvat *Fulv. Ursinus*. 8. Christum *BC. Montispessul.* 9. de-
cem hordeaceos *BC.* X ordiarios *Montispessul.* viginti hordeaceos reliqui. 10.
distribuisse et minister *B.* 11. ergo *BCd. Montispessul.* 12. idem *BC. (Montis-
pessul.)* 13. inspectum *BCab.* in conspectum c. in spectu *Montispessul.* 14.
centum milibus hominum *BCab. Montispessul., Vaticanorum uterque.* 15. haec *Bcd.
Montispessul., Vaticani.* hoc *Cab.* 16. manducabunt (manducabimur *B.*) et relin-
quent *BCab. Montispessul.* Et manducaverunt et reliquerunt *cd.* manducabunt et
relinquent: et manducaverunt et reliquerunt *Fr. Iunius.* 17. qui *abc.* quae *BC.
Montispessul.* 18. novum sensisse Christum, nisi quem, aut non eum sensisse
Christum quem *Latinius.* 19. hoc diceret *d. (Montispessul.)* dicerent *BC.* 20.
provulgari *BCabcd. Montispessul.* promulgari *Vaticanus alter.* 21. sed obeunda-
rum *abc.*

d. decem] *Decem* putem ab auctore
scriptum. Nam et Graeca exemplaria
quaedam legerunt *δέξα*, et Ambrosius
lib. VI. *Hexaëmeri cap. 2.* (Fr. Iunius.)

e. centum hominum?] Libri veteres
habent „centum milibus hominum.“
Cuius corruptelae origo quaerenda vide-

tur in littera *κ* finali numeri centum,
ut quae pro siglo numeri mille sume-
batur.

f. sicut suis locis implebimus] *Infra*
cap. 40 et sqq.

g. Certe filius hominis] *Cf. supra*
cap. 10.

igitur et tu cum rege Babylonio fornacem eius ardentem, et invenies illic tanquam filium hominis (nondum enim vere erat, nondum scilicet natus ex homine) iam tunc istos exitus constituentem. Salvas facit animas trium fratrum, qui eas pro deo perdere conspiraverant, Chaldaeorum vero perdidit, quas illi per ²²idololatriam salvas facere maluerant. Quae est ista nova doctrina cuius vetera documenta sunt? Quamquam et praedicationes martyriorum tam futurorum quam a deo mercedem relaturorum decucurrerunt. Vide, inquit Esaias, quomodo perit iustus, et nemo excipit corde, et viri iusti ^{Ies. LVII, 1.} auferuntur, et nemo considerat. Quando magis hoc fit quam in persecutione sanctorum eius? Utique non simplex, nec de naturae lege communis ^h, ²³sed illa insignis et pro fide militaris, in qua qui animam suam propter deum perdit, servat illam, ²⁴ut et hic tamen iudicem ²⁵cognoscas, qui malum animae lucrum perditione eius et bonum animae detrimentum salute eius ²⁶remuneratur. Sed et zeloten deum ²⁷mihī exhibet, malum malo reddentem. Qui confusus, ^{Luc. IX, 26.} inquit, ²⁸mei fuerit, et ego confundar ²⁹eius. Quando nec confusionis materia conveniat nisi meo Christo, cuius ordo magis pudendusⁱ, ut etiam haereticorum conviciis pateat, omnem nativitatis et educationis foeditatem et ³⁰ipsius etiam carnis indignitatem^k quanta amaritudine possunt perorantibus. Ceterum quomodo ille erit obnoxius confusionis qui eam non capit? non vulva licet virginis, tamen feminae, ³¹coagulatus, et si non semine, tamen ex lege substantiae corporalis, ³²ex feminae humore^l, non caro habitus ante formam, non pecus dictus post figuram^m, non ³³decem men-

22. idolatriam B. Montispessul., pro more. 23. et B. Montispessul. 24. et ut B. 25. ad cognoscas d. Montispessul. 26. remuneratur abc. remuneraturus Bcd. remuneratus (Montispessul.) 27. mihī om. ab. 28. mei d. (Montispessul.) Fulv. Ursinus. me reliqui. 29. eius BCabd. Montispessul. eum c., ex Vaticanis. 30. ipsis Fulv. Ursinus. 31. coagulatum BC. Montispessul. 32. ex femine et humore Montispessul. ex semine et humore BC. 33. novem c.

h. Utique non simplex, nec de naturae lege communis] Haec non alio referri possunt quam ad ea „Quae est ista nova doctrina quae“ cett. (Rigalt.)

i. cuius ordo magis pudendus] Ordinem dicit nativitatis et educationis. (Rigalt.) De vocabuli *ordo* apud Tertullianum usu dixi ad de Pudic. cap. 9. Cf. supra cap. 11 „Ioannis *ordo*.“ cap. 7 „ordinem descensionis.“ lib. III, cap. 22 „alterius dei *ordinem*.“

k. ipsius etiam carnis indignitatem] Carnis videlicet passibilis et mortalis, quae sane indigna deo videbatur. Sic Adv. Iudaeos [cap. 14] „Primo sordidis indutus est, id est carnis passibilis et

mortalis indignitate.“ Vel indignitatem intellige *εἶδος οὐκ ἄξιον τυραννίδος*. Ut observavimus ad lib. de Patientia cap. 3. (Rigalt.)

l. ex feminae humore.] De Carne Chr. [cap. 4] dixit „humoris et sanguinis foeda coagula.“ (Rigalt.)

m. non pecus dictus post figuram] Id est corpus animatum sentiens primum et figura sua instructum recens. Sic accipitur lib. De Anima cap. 25., ex principiis philosophiae. (Fr. Iunius.) Eodem vocabulo utitur Iulius Firmicus lib. VII, cap. 1 „Pecus intra viscera matris artuatim concisum a medicis profertur.“ (Rigalt.) De brachylogiis *ante for-*

sium cruciatu ³⁴deliberatusⁿ, non subita dolorum concussione cum tanti temporis coeno per corporis cloacam effusus ad terram, nec statim lucem lacrimis auspicatus et primo retinaculi sui vulnere^o, nec multum ablutus, nec sale ³⁵ac melle medicatus^p, nec pannis iam sepulturae ³⁶involucrum initiatus^q, nec exinde per immunditias inter sinus volutatus, molestus uberibus, diu infans, vix puer, ³⁷tarde homo, sed de caelo expositus, semel grandis, semel totus, statim Christus, spiritus et virtus et deus tantum. Ceterum ³⁸ut non verus, qui non videbatur, ita nec de crucis maledicto erubescendus, cuius carebat veritate, carens corpore. Non poterat itaque dixisse, Qui ^{Ps. VIII, 6.} ³⁹mei confusus fuerit. Noster hoc debuit pronuntiasse, minoratus ^{Ps. XXII, 7.} a patre, modico citra angelos, vermis et non homo, ignominia ho- ^{Ies. LIII, 5.} minis et nullificamen populi, ⁴⁰quatenus ita voluit, ut ⁴¹livore eius sanaremur, ut dedecore eius salus nostra constaret. Et merito se pro suo homine deposuit, pro imagine et similitudine sua, non ⁴²aliena, ut, quoniam homo ⁴³non erubuerat lapidem et lignum adorans, eadem constantia non confusus de Christo pro impudentia ⁴⁴idololatriae satis deo faceret per impudentiam fidei^r. Quid horum

34. delibratus *Latinius. Probat Fr. Iunius.* 35. ac *B. Montispessul. et reliqui.* 36. involucro *Fulv. Ursinus.* 37. tarde *abcd. Montispessul. tardus BC. tardius Rhenanus. Receptit Leopoldus.* 38. ut *om. BC. Montispessul.* 39. me *c.* 40. quatinus *C., Fr. Iunius, pro more.* 41. liquore *Montispessul.* 42. aliena tunc ut *BC. Montispessul.* 43. non *om. BC. Montispessul.* 44. idololatriae *B. Montispessul., pro more.*

mam et post figuram cf. adnot. ad Scorp. cap. 11.

n. non decem mensium cruciatu deliberatus] Sic habent exemplaria. Quae si nobis integram auctoris scripturam servavere, dixerit Septimius „partum deliberari“ quamdiu fetus in utero perficitur, ordine nativitatis humanae, decem mensium spatio currente, quemadmodum in Apologetico [cap. 9., ubi tamen v. quae adnotavi] dixit conceptum deliberari „dum adhuc sanguis in hominem deliberatur.“ Alias minime spernenda videretur Latini coniectura „decem mensium cruciatu delibratus.“ Nam eiusmodi est infantis in utero situs, ut cruciari videatur, incurvus totus ac contractus. (Rigalt.) Latinius legit *delibratus*, id est quasi in uteri trutina suspensus, et probo. Haec autem conferenda sunt cum lib. De Carne Christi cap. 4. (Fr. Iunius.) *Deliberatus*, hoc est liberatus. Ita Adv. Marc. II, 19 „ad *deliberandas* animas eorum de morte.“ Occurrit hoc verbum, quod lexica nondum agnoscunt, etiam in Actis Sanctorum passim. Cf. etiam Du Cangijs s. v. De confusione

verborum *deliberare, delibrare, delibare* v. adnot. ad Apolog. cap. 9. Adde De Patient. cap. 8.

o. retinaculi sui vulnere] Propter nervum umbilicarem, qui resecari solet ab obstetrice.

p. sale ac melle medicatus] De salis ac mellis in recenti partu medicamine ignoramus; videtur plane ad cutem pertinere. Certe Plinius Hist. Nat. XXII, 25. hordei cinerem sale ac melle conspersum suavitatem oris facere dicit, et XXXI, 7. simile quid tradit de quodam genere salis quod a Cappadocia in laterculis afferatur.

q. sepulturae involucrum initiatus] Fulvius Ursinus rescribit *involucro*. Sed solet Tertullianus *initiari* struere et cum accusativo. Apolog. cap. 8 „*Talia initiatus* et consignatus vivis in aevum.“ Adv. Marc. IV, 11 „*aliam* scilicet et *contrariam initiatos divinitatem*.“

r. per impudentiam fidei.] Idololatriae impudentia fuit cum non puduit adorare lapides et ligna, impudentia fidei cum minime pudet deum credere natum et crucifixum. (Rigalt.)

Christo tuo competit, Marcion, ad meritum confusionis? Plane pudere te debet quod illum ipse finxisti.

Nam et hoc vel maxime erubescere debuisti, quod illum cum Moyse et Helia in secessu montis conspici pateris, quorum destructor advenerat. Hoc scilicet intellegi voluit vox illa de caelo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite, id est non Moysen iam et Heliam. Ergo sufficiebat vox sola sine ostentatione Moysi et Heliae. Definiendo enim quem audirent quoscumque alios vetuisset audiri. Aut numquid Esaiam et Hieremiam ceterosque quos non ostendit permisit audiri, si vetuit quos ostendit? Nunc et si praesentia illorum fuit necessaria, non utique in colloquio ostenderentur, quod familiaritatis indicium est, nec in consortio claritatis, quod dignationis et gratiae exemplum est, ¹sed in sordibus aliquibus, quod destructionis argumentum est, immo in tenebris creatoris, quibus discutiendis erat missus, longe etiam discreti a claritate Christi, qui voces et litteras ipsas eorum ab evangelio suo erat separaturus. ²Sic in alienos demonstrat illos, dum secum habet. Sic relinquendos docet quos sibi iungit. Sic destruit quos de radiis suis extruit. Quid faceret Christus ipsorum? Credo, secundum perversitatem tales eos revelasset quales Christus Marcionis debuisset, aut quoscumque alios secum quam prophetas suos^a. Sed quid tam Christus creatoris quam secum ostendere praedicatores suos? cum illis videri quibus in revelationibus erat visus? cum illis loqui qui eum fuerant locuti? cum eis gloriam suam communicare a quibus dominus gloriae nuncupabatur? cum ³principalibus suis, quorum alter populi informator aliquando, alter reformator quandoque, alter initiator veteris testamenti, alter consummator novi^b. Igitur et Petrus ⁴merito contubernium Christi sui agnoscens individuitate eius suggerit consilium: Bonum est nos hic esse (bonum plane ubi Moyses scilicet et Helias), et, Faciamus hic tria tabernacula, unum tibi, et Moysi unum, et Heliae unum; sed nesciens quid diceret. Quomodo nesciens? Utrumne simplici errore, an ratione ⁵qua defendimus in causa novae prophetiae^a gratiae ⁶ecstasin, id est amentiam, con-

Cap. XXII. 1. sed et in *Cabc.* 2. Sic enim alienos *Latinius. Probat Fr. Iunius.* 3. principibus *B. Vaticanus unus.* 4. meritum *BCab. Probat Fr. Iunius.* 5. qua *Fr. Iunius. quam libri omnes.* 6. ecstasim *B.*

Cap. XXII. a. quam prophetas suos.] Hoc est potius quam prophetas suos. Solennis haec est Tertulliano ellipsis.

b. alter consummator novi.] Elias, quem cum Enoco reversurum putaverunt. Cf. De Anima cap. 35 et 50. Irenaeus Adv. Haeres. V, 5. cum interpr.

c. qua defendimus in causa novae

prophetiae] Hoc videtur fecisse libris De Ecstasi, quorum meminit Hieronymus. (Rigalt.) V. Hieronym. Catal. Scriptt. Eccl. in Tertulliano, et Nicephor. Hist. Eccl. IV, 22. 34. *Defendimus*, h. e. asseruimus. Cf. adnott. ad lib. I. Adv. Marc. cap. 26.

Cap. XXII.
Luc. IX,
28-36.

Luc. IX, 35.

Luc. IX, 33.

venire^d? In ⁷spiritu enim homo constitutus, praesertim cum gloriam dei conspicit, vel cum per ipsum deus loquitur, necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet virtute divina, de quo inter nos et ⁸psychicos quaestio est^e. Interim facile est amentiam Petri probare. Quomodo enim Moysen et Heliam cognovisset, nisi in spiritu? (nec enim imagines eorum vel statuas populus habuisset et similitudines, lege prohibente^f) nisi quia in spiritu viderat? Et ita quod dixisset in spiritu, non in sensu, constitutus, scire non poterat. Ceterum si sic nescit quasi errans, eo quod putaret illorum esse Christum, ergo iam constat et supra Petrum interrogatum a Christo, quem se existimarent, ut de creatoris dixisse, Tu es Christus; quia, si tunc alterius dei illum cognovisset, hic quoque non errasset. Quodsi ideo et hic erravit quia et supra, ergo certus es in illum diem quoque nullam novam divinitatem a Christo revelatam, et usque adhuc non errasse Petrum, Christo usque adhuc nihil eiusmodi revelante, et tandiu non alterius deputandum Christum quam creatoris, cuius omnem et hic ordinem expressit. Tres de discentibus arbitros futurae visionis et vocis assumit. Et hoc creatoris est. In tribus, inquit, testibus stabit omne verbum. In montem secedit. Agnosco formam loci. Nam et pristinum populum^g apud montem et visione et voce sua creator initiarat. Oportebat in eo suggestu consignari novum testamentum in quo conscriptum vetus fuerat, sub eodem etiam ambitu nubis, quam nemo ^{8b}dubitabit de aëre creatoris conglobatam. Nisi et nubes suas illo deduxerat, quia et ipse

Luc. IX, 28.
Deut.
XIX, 15.

7. spiritum *cd. Latinius.* spiritum *BCab.*
ego. dubitavit libri omnes.

8. phisicos *B., pro more.* 8b. dubitabit

d. convenire.] Hoc est adire, accedere, accidere. De ecstasi cf. De Anima cap. 21 et cap. 45.

e. de quo inter nos et psychicos quaestio est.] Psychicos appellat eos qui ecstases et revelationes singulares affirmabant iam eo tempore in ecclesia destitisse, prout hic circumscribuntur disertis verbis. Nam Tertullianus et alii nulli in ecclesia dei multum singularibus revelationibus tribuebant earumque auctoritatem plus satis extollebant, et urgebant usum pertinacius, prout multis locis ab ipso adducuntur, alii falsas contendebant plurimum, et periculosum earum usum. Atque hinc factum ut cum eos qui illas improbabant, tum etiam orthodoxos haeretici per ludibrium psychicos appellaverint, abutentes voce apostoli I Corinth. cap. 2. (Fr. Junius.) De hac ecstasi suos et psychicos, h. e. ca-

tholicos, dissentire ait Tertullianus. Catholici enim contra Montanistas monebant veros prophetas, qui spiritu dei repleti essent, quieto et tranquillo animo futura praedicere, pseudoprophetas vero, qualis fuerit Montanus, cum furore et insania loqui. Auctor. anon. contra Cathaphrygas ap. Euseb. H. E. V, 17. Cf. The Eccles. History of the Second and Third Centuries illustr. from the writings of Tertullian by John, Bishop of Lincoln (Cambridge 1826.) p. 6. n. 4. Epiphani. Haeres. 48. eandem ecstasin improbantem; et Routh Rel. Sacr. I, p. 100. (Fr. Münter Primord. Eccles. Afric. p. 138.)

f. lege prohibente] Cf. supra lib. II. cap. 22.

g. pristinum populum] Iudaeos. Cf. supra ad cap. 21.

per caelum creatoris viam ruperat^h; aut proinde et nubilo creatoris precario usus estⁱ. Itaque nec nunc muta nubes fuit, sed vox solita de caelo, et patris novum testimonium super filio, ⁸ut qui in ⁹primo psalmo: Filius meus es tu, ego hodie genui te. De quo et per Ps. II, 7. Esaiam: Quis deum metuens audiat vocem filii eius? Itaque iam Ies. L, 10. repraesentans eum, Hic est filius meus, utique subauditur, Quem ¹⁰repromisi. Si enim repromisit aliquando, et postea dicit, Hic est, eius est exhibentis voce uti in demonstratione ¹¹promissi qui aliquando promisit, non eius cui possit responderi, Ipse enim tu quis es qui dicas, Hic est filius ¹²meus, de quo non magis praemisisti^k quam te ipsum quod prius ¹³eras revelasti? Hunc igitur audite quem ab initio edixerat audiendum in nomine prophetae, ¹⁴quoniam et propheta existimari habebat a populo. Prophetam, ^{Deut. XVIII, 15.} inquit Moyses, suscitabit vobis deus ex filiis vestris, secundum carnalem scilicet ¹⁵censum^l, tanquam me ¹⁶audietis illum. Omnis autem qui illum non audierit, exterminabitur anima eius de populo suo. Sic et Esaias: Quis in vobis metuens exaudiat vocem filii Ies. L, 10. eius. Quam et ipse pater commendaturus erat. Sistens ¹⁷enim, ^{Ies. XLIV, 26.} inquit^m, verba filii sui, dicendo scilicet, Hic est filius meus dilectus, hunc ¹⁸audite. Itaque et si facta translatio sit auditionis a Moyse et Helia in ¹⁹Christo, sed non ut ab alio deo, nec ad alium Christum, sed a creatore in Christum eius, secundum decessionem veteris et successionem novi testamenti. Non legatus, inquit Esaias, ^{Ies. LXIII, 9.} nec nuntius, sed ipse ²⁰deus salvos eos ²¹faciet, ipse iam praedicans et implens legem et prophetas. Tradidit igitur pater filio disci-

8c. ut qui ego. atque BCabcd. aequae Fr. Iunius. 9. secundo cd. 10. repromisit BC. 11. promisit C. 12. meus dilectus de quo B. 13. eras d., ex emendat. Fulvii Ursini. erat BCabc. 14. quomodo propheta extimare B. 15. sensum Bbc. 16. audieritis d. 17. enim d., cum Fulvio Ursino. 18. audite inquit. Itaque d., cum Fulvio Ursino. 19. Christum Fulv. Ursinus et Fr. Iunius. 20. dominus cd. 21. fecit cd.

h. illo deduxerat, quia et ipse per caelum creatoris viam ruperat] Significatur dens Marcionis. Cf. lib. I. cap. 15., et supra huius libri cap. 7.

i. nubilo creatoris precario usus est.] Sic lib. V. cap. 12 „Hic illud, inquit, mirabor, si proprium potuit habere paradysum deus nullius terrenae dispositionis; nisi si etiam paradiso creatoris precario usus est, sicut et mundo.“

k. praemisisti] Ni fallor, rescribendum promissisti. Quamquam illud retineri potest.

l. censum] Hoc est originem, ex usu stili Tertullianaei, de quo iam saepe ad-

notatum est. Sed quod alii libri praebent *sensum*, hic etiam ferri possit.

m. Sistens enim, inquit] Haec non sunt loci nullius verba, sed priorum interpretamenta. Commendavisse patrem dixit: probat eo quod sistens filium suum mundo ad opus redemptionis nostrae dixit ei verba filii, id est quae filius ipse nobis enarravit ex decreto patris, ut evidentissime dicitur Psal. 1. Nam pater prius dixit, postmodum filius retulit verba patris, quae eadem sunt verba filii. Haec certa loci huius interpretatio ex Psalms 2. cum verbis apostoli Hebr. 1. comparatione. (Fr. Iunius.) Cf. Adv. Prax. cap. 19., ubi eadem verba leguntur.

pulos novos, ostensis prius cum illo Moysse et Helia in claritatis praerogativa, atque ita dimissis, quasi iam et officio et honore dispunctisⁿ, ut hoc ipsum confirmaretur propter Marcionem, societatem esse etiam claritatis Christi cum Moysse et Helia. Totum autem habitum visionis istius habemus etiam apud Abacuc, ubi

Habac. III, 2. spiritus ex persona interdum apostolorum: Domine, audivi auditum tuum, et extimui. ²¹^b Quem magis quam vocis caelestis illius: Hic est filius meus dilectus, hunc audite? Consideravi ²² opera tua, ²³ et excidi mente. ²⁴ Quando magis quam cum visa claritate eius nesciit quid diceret Petrus? In medio duorum animalium cognosceris, Moysi et Heliae^o. De quibus et Zacharias vidit in figura duarum olearum et duorum ramulorum oleae. Nam hi sunt de quibus dictum est illi, Duo filii opimitatis adsistunt domino universae terrae. Et rursus idem Abacuc: Operuit caelos virtus, utique nubilo illo, et splendor eius ut lux erit, utique qua etiam vestitus eius refulsit. Et si commemoremur^p promissionis Moysi, hic invenietur expuncta. Cum enim desiderasset conspectum domini Moyses dicens, Si ²⁵ ergo inveni gratiam coram te, manifesta te mihi, ut cognoscenter^q videam te, eum conspectum desiderans in quo hominem esset acturus, quod propheta sciebat. Ceterum ²⁶ de dei facie iam audierat, Nemo homo videbit ²⁷ me et vivet. Et hunc, inquit, sermonem quem dixisti, faciam tibi. Et rursus Moyses: Ostende mihi gloriam tuam. Et dominus similiter de futuro: Ego

Zach. IV,
3. 14.

Habac.
III, 3 sq.

Exod.
XXXIII,
12 sqq.

21 b. quam C. 22. opera tua *Vaticani duo.* operam tuam *BCab.* 23. et excidi *d.* excidi *reliqui.* 24. quando *BCd.* quanto *ab.* quo *c., ex coniect. Latini.* 25. ergo inveni *abcd.* inveni ergo *B.* inveni *C.* 26. de dei facie *ego.* dei faciem *libri omnes.* 27. me *om. d.*

n. dispunctis] Hoc est perfunctis atque absolutis. Cf. adnott. ad lib. II. cap. 7.

o. Moysi et Heliae.] De Moysse et Helia haec verba interpretatus est etiam Augustinus De Civ. Dei II, 32. et Tractat. contra Iud., Pag. et Arr. cap. 17.

p. si commemoremur] Hoc est mentionem faciamus. V. adnott. ad De Idolol. cap. 20., Ad Scap. cap. 3., De Fuga in Persecut. cap. 9. Adde aliquot exempla ex Irenaeo. Adv. Haer. I, 1, 19 „oblitus, deinde commemoratus.“, in Graeco est ἀναμνησθεῖς. Ibid. I, 1, 20 „nihil enim prohibet exempli gratia commemorari et horum“; in Graeco est ἐπιμνησθῆναι καὶ τούτων. Ibid. I, 15, 1 „Postquam decadis commemorantem lumen dicere“; in Graeco est τῆς δεκάδος μνημονεύοντα φῶς λέγειν. Ibid. I, 24 „quod anima eius firma et munda cum

esset, commemorata fuerit.“ Ibid. II, 58 „Si enim id quod in brevissimo tempore visum est, vel in phantasmate conceptum est, et ab ea sola per somnium, postquam commixta sit corpori, et universum membrum dispersa, commemoratur.“ Ibid. III, 23 et V, 31 in verbis Iesaiæ „Et commemoratus est dominus sanctus Israel mortuorum suorum qui dormierant in terra sepultionis.“ Ibid. III, 27 „Circumscripsit igitur genitalia viri in promissione scriptura, immo veronec commemoratur.“ Sic etiam memorari utitur eadem significatione Idem ibid. I, 1, 19 „in novissimo primae memoratus fuisset quaternationis“, ubi in Graeco est πρώτης ἐμémνητο τετραδος, et rememorari ibid. I, 34. III, 25. IV, 66., et recommemorari ibid. IV, 39. IV, 56. V, 15.

q. cognoscenter] Γνωστῶς.

praecedam in gloria mea, et reliqua. Et in novissimo: Et tunc videbis posteriora mea. Non lumbos, nec suras, sed quam desideraverat gloriam in posterioribus temporibus revelandam. In qua facie ad faciem visibilem se ei ²⁸repromiserat, etiam ad Aaronem dicens, ²⁹Et si fuerit propheta in vobis, in visione cognoscat illi, ³⁰et in visione loquar ad eum, non quomodo ad Moysen: Os ad os loquar ³¹ad eum in ³²specie (³³utique hominis, quam erat gestaturus), non in aenigmate. Nam et si Marcion noluit eum colloquentem domino ostensum, sed stantem, ³⁴tamen et stans os ad os stabat et faciem ad faciem cum illo, inquit, non extra illum, in gloriam ipsius, nedum in ³⁵conspectu. De qua gloria non aliter illustratus discessit a Christo quam solebat a creatore, proinde tunc oculos ³⁶percutere filiorum Israëlis quemadmodum et nunc excaecati Marcionis, qui hoc quoque argumentum adversus se facere non vidit.

Suscipio in me personam Israëlis. Stet Christus Marcionis et Cap. XXIII. exclamet: O genitura^a incredula, quousque ero ¹apud vos? Quo- Luc. IX, 41. usque sustinebo vos? Statim a me audire debet: Quisquis es, *ἐπερχόμενε*^b, prius ede quis sis, et a quo venias, et quod in nobis tibi ius? Usque adhuc creatoris est totum ²apud te. Plane si ab illo venis, et illi agis^c, admittimus increpationem. Si vero ab alio, dicas velim, quid nobis unquam de tuo commisisti, quod credere debuissemus, ut exprobres incredulitatem, qui nec te ipsum aliquando nobis revelasti? Quam olim^d apud nos agere coepisti, ut tempus queraris? In quibus nos sustinuisti, ut patientiam imputes? Asinus de Aesopi puteo modo venis^e, et iam exclamas. Suscipio adhuc et personam discipulorum, in quos insiliit^f. O natio

28. repromittit *cd.* 29. et si *BCab.* si *cd.* 30. visionem *BC.* 31. ad eum *om. BC.* 32. speciem *Ba.* 33. itaque *BC.* 34. et tamen *d.* 35. conspectum *cd., ex uno Vaticano.* 36. percutiens *d., Fulv. Ursinus.*

Cap. XXIII. 1. apud vos? Quousque sustinebo vos? *abcd. Gorziensis.* apud vos? *BC.* 2. apud te *abcd. Gorziensis.* apud *BC.*

r. proinde tunc oculos percutere] Infinitivus Graeco more positus, struendus cum *discessit*, quod praecesserat. Cf. quae adnotavi ad De Pudic. cap. 13. et ad Apolog. cap. 39.

Cap. XXIII. a. genitura] Cf. adnot. ad De Patient. cap. 2. Verbis „Suscipio in me personam Israëlis,“ quae vulgo ad finem capituli praecedentis trahebantur, caput novum incipiendum fuisse recte vidit Fr. Iunius.

b. *ἐπερχόμενε*] Hoc est superventivae; nam Christus *ὁ ἐρχόμενος*. (Fr. Iunius.) Cf. et infra cap. 25.

c. illi agis] Auctorem procuratoremque eius agis. (Rhenan.) Sic etiam paulo infra „si vero *alii agis*.“ Hinc actor infra cap. 29., ubi cf. adnot.

d. Quam olim] Ex quo remotissimo tempore.

e. Asinus de Aesopi puteo modo venis] Ineptus ex improvise superveniens et importuno ruditu complens omnia. (Fr. Iunius.) Hic apologus Aesopi hodie non extat.

f. Suscipio adhuc et personam discipulorum, in quos insiliit.] Haec et sequentia importune redundare putavit Pa-

incredula, quamdiu ero vobiscum, quamdiu vos sustinebo? Hanc eruptionem eius utique hoc modo ³iustissime repercuterem: Quisquis es, ⁴ἐπερχόμενε, prius ede qui sis, a quo venias, quod tibi ius sit in nobis? Usque adhuc, puto, creatoris es, et ideo ⁵secuti sumus recognoscentes omnia illius in te. Quodsi ab illo venis, admittimus increpationem. Si vero alii agis, oro te, dicas, quid nobis aliquando ⁶commisisti duntaxat de tuo, quod iam credidisse debuissimus, ut exprobres incredulitatem, qui nec ⁷auctorem tuum usque adhuc edis? Quam olim autem apud nos agere coepisti, ut tempus quoque opponas? In quibus autem nos sustinuisti, ut et patientiam iactes? Asinus de Aesopi puteo modo ⁸huc apparuit, et iam exclamat. Quis ⁹non ita iniustitiam increpationis retudisset, si eius eum credidisset qui nondum queri debuisset? Nisi quod nec ille eos insilisset, si non olim apud illos in lege, ¹⁰in prophetis, in virtutibus et beneficiis deversatus incredulos semper fuisset expertus. Sed ecce Christus diligit parvulos, tales esse docens debere qui semper maiores velint esse. Creator autem ursos pueris immisit, ulciscens ¹¹Helisaeum propheten convicia ab eis passum. Satis impudens Antithesis, cum tam diversa committit, parvulos et pueros, innocentem adhuc aetatem et iudicii iam capace[m], quae conviciari poterat, ne dicam ¹²blasphemare. ^{12b}Qua ergo iustus deus, nec pueris impiis pepercit, exigens maiori aetati honorem, et utique magis a minore; qua vero bonus, adeo diligit parvulos, ut apud Aegyptum benefecerit obstetricibus, protegentibus partus Hebraeos periclitantes edicto Pharaonis. Ita et haec affectio Christi cum ¹³creatore est. Iam nunc deus Marcionis, qui connubium ¹⁴aversatur, quomodo videri potest parvulorum dilector, quorum tota causa connubium est? Qui semen odit, fructum quoque exsecretur necesse est. ¹⁵Nae ille saevior habendus Aegyptio rege. Nam Pharaon educari non sinebat infantes, iste nec nasci, auferens vitam illis etiam decem mensium in utero. At enim quanto credibilius ut eius deputetur affectio in parvulos qui benedicendo connubium in propagationem generis humani ipsum quoque fructum connubii benedicendo promisit, qui de infantia primus est? Repraesentat crea-

Luc. IX,
46—48.
II Reg.
II, 23 sq.

3. iustitiae BC. 4. perchomene B. 5. securi B. 6. commisisti om. BCa. 7. auditorem BC. 8. huic B. 9. novit iniustitiam BC. 10. in om. BC. 11. Helisenum BCa. 12. blasphemari BC. 12b. Quia abc. 13. creator BC. 14. aversatur Bd. Vaticanus unus. aversatur reliqui. 15. Nec C.

melius. Nam prius in persona Israëlitis agit, iam in persona discipulorum Christi. (Fr. Iunius.)

g. Nae ille saevior habendus Aegyptio rege] His verbis utitur in eadem causa etiam lib. I. cap. 29.

tor ignium plagam Helia postulante in illo pseudopropheta. Agnosco ^{II Reg. I, 9sqq.} iudicis severitatem. E contrario ¹⁶Christi in eandem animadversionem ¹⁷destinantes ¹⁸discipulos^h super illum viculum Samaritarum. ^{Luc. IX, 51—56.} Agnoscat et haereticus ab eodem severissimo iudice promitti hanc Christi lenitatem. Non contendet, inquit, nec vox eius in platea ^{Ies. XLII, 2.} audietur: harundinem quassatam non comminuet, et linum fumigans non extinguet. Talis utique multo magis homines non erat crematurus. Nam et tunc ad Heliamⁱ, Non in igni, inquit dominus, sed in spiritu ¹⁹miti. At enim humanissimus deus cur recusat eum qui se tam individuum illi comitem offert? Si quia superbe vel ex hypocrisi dixerat, Sequar te quocunque ieris, ergo aut superbiam aut ²⁰hypocrisin recusandam iudicando iudicem gessit. Et utique damnavit quem recusavit, non ²¹secuturum scilicet salutem^k. Nam sicut ad salutem vocat quem non recusat, vel etiam quem ultro vocat, ita in perditionem damnat quem recusat. Illi autem causato patris sepulturam cum respondet, Sine mortui sepeliant ^{Luc. IX, 59. 60.} mortuos suos, tu autem vade et annuntia regnum dei, utramque legem creatoris manifeste confirmavit, et de sacerdotio in Levitico prohibentem sacerdotes supremis etiam parentum interesse (Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non introibit, et super ²²patrem suum non contaminabitur), et de devotione in Arithmis; nam et illic qui se deo voverit inter cetera ^{Num. VI, 6sq.} iubet ne super ullam animam introeat defunctam, ne super patris quidem aut matris aut fratris. Puto autem et devotioni et sacerdotio destinabat quem praedicando regno dei imbuerat. Aut si non ita est, satis impius pronuntiandus qui nulla ratione legis intercedente sepulturas parentum despici a filiis imperabat. Cum vero et ^{Luc. IX, 61. 62.} tertium illum prius suis valedicere parantem prohibet retro respe-

16. Christi in eandem ego. Christi eandem BCab. Christi lenitatem, increpantis eandem cd. 17. destinantes cd. destinantis Bab. destinatis B. destinantibus Fr. Iunius. detestantis Latinius. 18. discipulis Latinius et Fr. Iunius. 19. mitti ab. 20. hypocrisim B. 21. consecuturum cd. Vaticanus alter. 22. parentem d.

h. Agnosco iudicis severitatem. E contrario Christi in eandem animadversionem destinantes discipulos] Sana iam repraesento haec verba, quae interpolaverant Pamelius et Rigaltius, praeter omnium librorum auctoritatem interiectis verbis *lenitatem increpantis*. Praepositio in ante *eandem* latebat in finali littera vocis *Christi*. Agnosco, inquit, e contrario Christi severitatem in discipulos, cum eandem animadversionem destina-

rent et postularent super illum viculum Samaritanum.

i. Nam et tunc ad Heliam] Cf. De Patientia cap. 15. cum adnot.

k. non secuturum scilicet salutem.] Pamelius rescripsit *consecuturum*. Repono ut antea *secuturum*; nec puto auctorem de salute consequenda, sed tantum de sequendo per illud tempus Christo agere, qui est salus nostra. Illud praeter argumentum est. (Fr. Iunius.)

ctare, sectam¹ creatoris exequitur. Hoc et ille noluerat fecisse quos ex Sodomis liberarat.

Cap. XXIV. Adlegit et alios septuaginta apostolos super duodecim. Quo
 Luc. X, 1 sqq. enim duodecim secundum totidem fontes in Elim, si non et septua-
 Exod. XV, 27. ginta secundum totidem arbusta palmarum? ¹Antitheses plurimum
 Num. XXXIII, 9. causarum diversitas fecit, non potestatum. Sed qui diversitatem
 causarum non respexit, facile eam potestatum existimavit. Pro-
 fectionem filiorum Israël creator etiam illis spoliis aureorum et
 argenteorum vasculorum et vestitum praeter oneribus consparsio-
 num offarcinatam^a ²educit ex Aegypto, Christus autem nec ³virgam
 Luc. X, 4. discipulis in viam ferre praescipit. Illi enim in solitudinem pro-
 Matth. X, 10. movebantur, hi autem in civitates mittebantur. Considera causa-
 rum offerentiam^b, et intelleges unam et eandem potestatem quae
 secundum penuriam et copiam expeditionem suorum disposuit, pro-
 inde per civitates abundaturam ⁴circumcidens sicut et egituram per
 solitudinem ⁵struxerat. Etiam calciamenta portare vetuit illos. Ipse
 enim erat sub quo nec in solitudine per tot annos populus calcia-
 menta detriverat. Neminem, ⁶inquit, ⁷per viam salutaveritis. O
 Christum destructorem prophetarum, a quibus hoc quoque accepit!
 Helisaeus, cum ⁸Giezin puerum suum mitteret in viam ad filium
 II Reg. IV, 29. Sunamitidis resuscitandum de morte, puto sic ei praecepit: Accinge
 lumbos tuos et sume bacillum meum in ⁹manum et vade: quem-
 cunque conveneris in via, ne benedixeris eum, id est ne saluta-
 veris, et qui te benedixerit, ne responderis ei, id est ne resalu-
 taveris. Quae est enim inter vias benedictio nisi ex occurso mutua
 Luc. X, 5. salutatio? Sic et ¹⁰dominus, In quam introissent domum, pacem
 ei dicere. Exemplo eodem est. Mandavit enim et hoc Helisaeus,
 II Reg. IV, 26. cum introisset ad ¹¹Sunamitin, diceret ei, Pax viro tuo, pax ¹²filio

Cap. XXIV. 1. antithesis B. antitheseis Cabc. 2. educit ex BCa. eduxit de d. eduxit ex bc. 3. peram c. 4. circumcidens d., Latinius. circumens BCabc. 5. strinxerat C. in marg. 6. inquit om. B. 7. per viam cd, ex altero Vaticano. in via reliqui. 8. Gezin BC. 9. manu B. 10. dominus in quam cd. Vaticanus uterque. dominus ut in quam reliqui. 11. Sunamiten C. Sunamitem B. 12. filio tuo ed. Vaticanus uterque. filio reliqui.

1. sectam] Hoc est institutum, morem. Cf. adnot. ad De Pudic. cap. 14.

Cap. XXIV. a. praeter oneribus consparsionum offarcinatam] Sic legitur in exemplari. Itaque hic praeter adverbiascit et significat praeterea. Onera autem consparsionum dicit farinae massam aquae conspargine coactam. Exod. cap. 12 [34] „Ανέλαβε δὲ ὁ λαὸς τὸ σταῖς αὐτῶν.“ Hesychius: „Σταῖς, φύραμα ἀλεύρου πυροῦ.“ Glossarium Vetus: „Σταῖς, adeps.“ Item: „Φύραμα, massa, con-

spersio.“ Sic Adv. Valentin. [cap. 31] „in conspersionis alvearia absconderit, donec totum confermentetur.“ Versio vulgata Epistol. Pauli ad Corinth. I, 5, 7 „ut sitiis nova conspersio, sicut estis azymi.“ Offarcinatam, Exod. I. I. „τὰ φυράματα αὐτῶν ἐνδεδεμένα ἐν τοῖς ἱματίοις αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὤμων.“ (Rigalt.)

b. causarum offerentiam] Prout se diversae offerunt. Nove dictum, ut ante sufferentia. (Fr. Iunius.)

tuo. Haec erunt potius nostrae ¹³Antitheses, quae comparant, non quae separant Christum. ¹⁴Dignus est autem operarius mercede sua, Luc. X, 7. quis magis pronuntiavit quam deus iudex? quia et hoc ipsum iudicare est, dignum facere mercede operarium. Nulla retributio non ex ¹⁵iudicatione constitit. Iam nunc et hic lex consignatur creatoris, etiam boves operantes dignos operarios mercede iudicantis. Bovi, Deut. XXV, 4. inquit, terenti os non colligabis. Quis tam praestans^c in homines nisi qui et in pecudes? Quodsi et Christus dignos pronuntiat mercede operarios, excusavit praeceptum illud creatoris de vasis aureis et argenteis Aegyptiorum auferendis^d. Qui enim villas et urbes operati ¹⁶ fuerant Aegyptiis, digni utique operarii mercede, non ad fraudem sunt ¹⁷ instructi, sed ad mercedis compensationem, quam alias a dominatoribus exigere non poterant. Regnum dei neque novum neque inauditum sic quoque confirmavit, dum ¹⁸ illud iubet annuntiari appropinquasse. Quod enim longe fuerat aliquando, id Luc. X, 9. potest dici appropinquasse. Si autem nunquam retro fuisset antequam appropinquasset, nec dici potuisset appropinquasse quod nunquam longe fuisset. Omne quod novum et incognitum est, subitum est. Omne quod subitum est cum annuntiatur, tunc primum ¹⁹ speciem inducens tunc primum ²⁰ accipit tempus. Ceterum nec retro tardasse poterit, quamdiu non annuntiabatur, nec ex quo annuntiari coeperit, appropinquasse. Etiam ²¹ adicit, ut eis qui illos non recepissent dicerent, Scitote tamen appropinquasse regnum dei. Luc. X, 11. Si hoc non et comminationis gratia mandat, vanissime mandat. Quid enim ad illos si appropinquaret regnum, nisi quia cum iudicio appropinquat? in salutem scilicet eorum qui annuntiationem eius recepissent. Quomodo, si ²² comminatio potest sine executione, habes deum executorem in comminatore et iudicem in utroque? Sic et pulverem iubet excuti in illos, in testificationem, ²³ et haerentia terrae eorum^e,

13. antithesis BC. antitheseis ed. Vaticani. 14. Dignus est ed. Vaticanus uterque. dignus reliqui. 15. vindicatione B. 16. fuerant d. fuerint reliqui. 17. instructi Bd., Fulv. Ursinus. instructi reliqui. 18. id B. 19. speciem ed., ex altero Vaticano. spem reliqui. 20. accepit BCabc. 21. edicit Vaticanorum unus. dicit Vaticanorum alter. 22. comminatio potest ego. comminatio non potest reliqui. 23. et haerentia ego. et haeret etiam BC. ei. haeret etiam liber P. Pithoei. et adhaerentiam ab. et ad horrentiam c., ex coniect. Rhenani. et horrentiam Fr. Iunius.

c. praestans] Hoc est liberalis. Cf. supra lib. II, cap. 16. Et hoc ipso infra cap. 29 „Ceterum nihil tam abruptum quam ut alius praestet, alius de praestantia eius secure agere mandat.“

d. de vasis aureis et argenteis Aegyptiorum auferendis.] De hoc argumento disputatum erat supra lib. II, cap. 20.

e. haerentia terrae eorum] Ita correxi. Haerentia dicit haerentes particulas. Rigaltius adnotavit haec: „In exemplari scribitur Sic et pulverem iubet excuti in illos in testificationem ei. haeret etiam terrae cett. Haerentiam terrae dixisse videtur ut explicaret quod pulveris nomine Lucas intelligi voluerit.“ Si quid liceret

nedum communicationis^f reliquae. Si enim inhumanitas et inhospitalitas nullam ab eo relaturae sunt ultionem, cui rei praemitlit testificationem, minas utique portendentem? Porro cum etiam creator in Deuteronomio Ammonitas et Moabitas prohibeat recipi in ecclesiam^g, quod populum Aegypto profectum inhumane et inhospitaliter copiis defraudassent, ergo in Christum inde manasse constabit communicationis interdictum, ubi habet formam, Qui vos²⁴ spernit, me spernit. Hoc et Moysi creator: Non te²⁵ contempserunt, sed me. Tam enim apostolus Moyses quam²⁶ et apostoli prophetae. Aequanda erit auctoritas utriusque officii, ab uno eodemque domino apostolorum et prophetarum. Quis nunc dabit²⁷ potestatem calcandi super colubros et scorpiones? Utrumne omnium animalium dominus, an nec²⁸ unius lacertae deus? Sed bene quod creator hanc potestatem etiam²⁹ parvulis pueris per Esaiam reproles. XI, 8. misit, conicere manum in cavernam aspidum et in cubile natorum aspidum, nec omnino laedi. Et utique scimus (salva simplicitate scripturae, nam nec et ipsae bestiae nocere potuerunt ubi fides fuerit) figurate scorpiones et colubros portendi spiritalia malitiae, quorum ipse quoque princeps in serpentis et draconis et³⁰ eminentissimae cuiusque bestiae nomine deputetur penes creatorem, largitum hanc potestatem priori Christo suo, sicut nonagesimus psalmus ad Ps. XCI, 13. eum: Super aspidem et basiliscum incedes, et conculcabis leonem Ies. XXVII, 1. et draconem. Sicut etiam Esaias: Illa die superducat dominus deus machaeram sanctam, magnam et fortem, Christum scilicet suum, in draconem illum, colubrum magnum et tortuosum, et interficiet eum illa die. Sed cum idem, Via munda et via sancta vocabitur, et non transibit illic immundum, nec erit illic via immunda, qui autem dispersi erunt, vadent in ea, et non errabunt, et non erit iam illic leo, nec ex bestiis pessimis quicquam ascendet in eam, nec invenietur illic, cum³¹ via fidem demonstrat, per quam ad deum pervenimus, iam tunc eidem viae, id est fidei, hanc³¹ evacuationem^h et subiunctionem bestiarum pollicetur. Denique et tempora

24. sprevit, me sprevit B. 25. contempserint B. 26. et om. B. 27. unius lacertae deus *abcd. Gorziensis.* unius (unus B.) deus BC. 28. parvulis pueris *cd. Vaticanus uterque.* puerulis B. parvulis puerulis *reliqui.* 29. immanissimae *d., ex coniect. P. Ciacconi.* 30. via fidem *Bd.* viam fides *reliqui.* viam fidei *Fr. Iunius.* 31. evacuationem *BCac. Vaticanus uterque.* evocationem *b.* erogationem *d., cum Latino.*

ex librorum scriptorum et usus auctoritate, rescriberem *exhorrentiae vel horrentiae.*

f. communicationis] Hoc est communionis, consortii, usus. Ita paulo infra iterum. Cf. De Monog. cap. 15 „sed illam quidem a *communicatione* depellunt.“

g recipi in ecclesiam] Ecclesiae vocabulum Septimius accommodat Iudaicis temporibus. (Rigalt.)

h. evacuationem] Hoc est infirmationem, *κατάργησιν.* Cf. adnot. ad De Patient. cap. 12.

promissionis congruere invenias, si quae antecedunt legas: Inva-^{Ies. XXXV,}
lescite manus dimissae et genua resoluta: tunc patfient oculi cae-^{3. 5 sq.}
corum, et aures exaudient surdorum: tunc saliet claudus ut cervus,
et clara erit lingua mutorum. Igitur ubi medicinarum edidit bene-
ficia, tunc et scorprios et serpentes sanctis suis subdidit, ille scilicet
qui hanc potestatem, ut ³²et aliis praestaret, prior acceperat a patre
et secundum ordinem praedicationis exhibuit.

Quis dominus caeli invocabitur qui non prius factor ostendi-^{Cap. XXV.}
tur? Gratias enim, inquit, ago, et confiteor, domine caeli, quod ^{Luc. X, 21.}
ea quae erant abscondita sapientibus et prudentibus, revelaveris
parvulis. Quae ista? et cuius? et a quo abscondita? et a quo
revelata? ¹Si a deo Marcionis abscondita et revelata, qui omnino
nihil praemiserat in quo aliquid absconditum esse potuisset, non
prophetias, non parabolas, non visiones, non ulla rerum aut ver-
borum aut nominum argumenta per allegorias et figuras vel aenigma-
tum nebulas obumbrata, sed ipsam magnitudinem sui absconderat,
quam cum maxime per Christum revelabat, satis inique. Quid enim
deliquerant sapientes et prudentes, ut absconderetur illis deus, ad
quem cognoscendum non ²suffecerat sapientia atque prudentia illo-
rum? Nulla via data ab ipso per aliquam operum praedicationem,
vel vestigia, per quae sapientes atque prudentes deducerentur.
Quamquam et si in aliquo deliquissent erga deum ignotum, pone
³nunc notum, non tamen zeloten eum experiri debuissent, qui dis-
similis creatoris inducitur. Igitur si nec materias praemiserat, in
quibus aliquid occultasset, nec reos habuerat, a quibus occultasset,
nec debuerat occultasse, etiam si habuisset, iam nec revelator ipse
erit, qui absconditor non fuit, ita neq̄ dominus caeli nec pater
Christi, sed ille in quem competunt omnia. Nam et abscondit prae-
misso obscuritatis propheticae instrumento, cuius intellectum fides
mereretur (Nisi ^{3b}enim credideritis, non intellegetis) et reos habuit ^{Ies. VII, 9.}
sapientes atque prudentes ex ipsis operibus tot ac tantis intellegi-
bilem deum non requirentes vel perperam in illum philosophantes ^{Rom.}
et ingenia^a haereticis subministrantes, et novissime zelotes est. ^{I, 20 sqq.}
Denique^b olim hoc per Esaiam contionabatur quod Christus gratula-
tur: Perdam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium ⁴ce-^{Ies.}
^{XXIX, 14.}

32. et om. B.

Cap. XXV. 1. Si a deo Marcionis abscondita et a quo revelata? Si a deo
Marcionis abscondita et revelata Ca. 2. sufficerat B. 3. tunc d. 3 b. enim
om. BC. 4. zelabo Cab. celebs B. eorum celabo c. Vaticanus alter.

Cap. XXV. a. ingenia] Artificia, frau-
des, technas. Saepissime ita hoc voca-
bulo ulitur. Exempla dedi ad De Co-
rona cap. 8.

b. Denique] Adeo. Ex usu Tertulliani.
V. adnott. ad Apolog. cap. 42. et ad De
Pudic. cap. 13.

labo. Sicut et alibi tam abscondisse quam revelaturum esse signi-
 Ies. XLV, 3. ficat: Et dabo illis thesauros absconditos, invisibiles aperiam illis.
 Ies. XLIV, 25. Et rursus: Quis alius ⁵desiciet signa ventriloquorum et divinationes
 ex corde, avertens in posteriora sapientes et cogitationes eorum
 infatuans? Si autem et Christum suum illuminatorem nationum
 Ies. XLII, 6. XLIX, 6. designavit: Posui te in lucem nationum, ⁶quas interpretamur in
 nomine parvulorum, sensu scilicet retro parvas et imprudentia in-
 fantes, iam vero et humilitate fidei pusillas, facilius utique crede-
 mus eundem etiam parvulis revelasse per Christum qui et retro
 absconderit et per Christum revelationem repromiserit. Aut si deus
 Marcionis ea quae a creatore abscondita retro fuerant ⁷patefecit,
 ergo iam creatori negotium gessit, res eius edisserens. Sed in de-
 structionem, inquis, uti traduceret^c eas. Ergo illis traduxisse de-
 buerat quibus creator ⁸abscondidit, sapientibus et prudentibus. Si
 enim benignitate faciebat, illis erat agnitio praestanda quibus fuerat
 negata, non parvulis, quibus nihil creator inviderat. Et tamen
 usque adhuc, puto, probamus extructionem potius legis et pro-
 phetarum inveniri in Christo quam destructionem. Omnia sibi tra-
 dita dicit a patre. Credas, si creatoris est Christus, cuius omnia,
⁹quia non ¹⁰minori se tradidit omnia filio creator, quae per eum
 condidit, per sermonem suum scilicet. Ceterum si ¹¹ἐπερχόμενος
 ille^d, quae sunt omnia quae illi a patre sunt tradita? Quae sunt
 creatoris? Ergo bona sunt quae pater filio tradidit, et bonus iam
 creator, cuius omnia bona sunt, et ille iam non bonus, qui in aliena
 bona invasit, ut filio traderet, docens alieno abstinere. Certe men-
 dicissimus qui nec filium unde ditaret habuit nisi de alieno. Aut
 si nihil de creatoris traditum est ei a patre, ¹²ecquomodo hominem
 creatoris sibi vindicat? Aut si solus homo ei traditus est, omnia
 homo non est. Scriptura autem omnium edicit traditionem filio
 factam. Sed et si Omnia ad hominum genera, id est ad omnes na-
 Ps. II, 8. tiones, interpretaberis, et has filio tradidisse creatoris est: Dabo
 tibi gentes haereditatem tuam et possessionem tuam terminos ter-
 rae. Aut si habet et ipse aliqua sua, quae omnia filio traderet,
 pariter cum homine creatoris, ostende unum ¹³aliquod ex omnibus
 in fidem, in exemplum, ne tam merito non credam eius esse omnia
 cuius nihil video quam merito credam etiam quae non video eius

5. difficiet B. 6. quas om. b. 7. patefacit B. 8. abscondit c. 9. et quia BCa.
 10. minorum si BC. 11. eperchomenus BC. eperchomenos d. 12. ecquomodo ego.
 et quomodo BCabcd. 13. aliquod d., ex emendatione P. Ciacconii. aliquem BCabc.

c. traduceret] Hoc est convinceret,
 confutaret, infamaret. Frequentissime
 hoc verbum usurpatur apud Tertullianum

cum hoc significatu. Exempla alibi sunt
 collecta.

d. ἐπερχόμενος ille] Cf. supra cap. 23.

esse cuius sunt universa quae video. Sed, Nemo scit qui sit pater, Luc. X, 22. nisi filius, et qui sit filius, ¹⁴nisi pater, et cuicumque filius revelaverit°. Atque ita Christus ignotum deum praedicavit. Hinc enim et alii haeretici fulciuntur, opposcentes creatorem omnibus notum, et Israëli secundum familiaritatem ¹⁵et nationibus secundum ¹⁶naturam^f. Et quomodo ipse testatur nec Israëli cognitum se? Israëel autem Ies. I, 3. me non cognovit, et populus me non intellexit; ¹⁷nec nationibus: Ecce enim nec de nationibus, inquit, nemo. Propter quod et illas Ies. LXV, 5. XL, 15. I, 8. stillicidium situlae deputavit, et Sionem tanquam speculam in vinea dereliquit. Vide ergo an confirmatio sit propheticæ ¹⁸vocis exprobrantis ignorantiam in deum humanam, quae fuerit ad filium usque. Nam et ideo subtexit ab eo cognosci patrem cui filius revelaverit, quoniam ipse erat qui positus a patre illuminatio nationum annuntiabatur, utique de deo illuminandarum, etiam Israëlis, utique per agnitionem dei plenior. Ita non ¹⁹proficient argumenta in fidem dei alterius quae creatori competere possunt, quia quae non competunt creatori, haec poterunt in fidem proficere dei alterius. Si et sequentia inspicias, Beati oculi, qui vident quae videtis: dico enim Luc. X, 23. 24 vobis, quia prophetae non viderunt quae vos videtis, de superiori sensu descendunt, adeo neminem, ut decuit, deum cognovisse, quando nec prophetae vidissent quae sub Christo videbantur. Nam si non meus esset Christus, nec prophetarum hoc in loco mentionem collocasset. Quid enim mirum si non viderant res dei ignoti, et tanto post aevo revelati? Quae autem fuisset felicitas eorum, qui tunc videbant quae alii merito vidisse non poterant si non erant consecuti repraesentationem eorum quae nunquam praedicarant, nisi ²⁰quoniam qui poterant vidisse aequae dei sui res, quas etiam praedicaverant, non tamen viderant? Haec autem felicitas erit aliorum qui videbant ²¹quae alii tantum praedicaverant. Denique ostendemus,

14. nisi pater et cuicumque *cd.*, *Fr. Iunius.* nisi pater. nemo enim scit patrem nisi filius et filium nisi pater et cuicumque *BCab.* 15. et omnibus nationibus *B.* 16. naturalem *BCa.* 17. nec (haec *B.*) nationibus *Babcd.* nec nationes *C.* 18. vocis *d.* vocis et *Cabc.* vatis ex *B.* 19. perficient *B.* 20. quoniam qui poterant vidisse aequae dei sui res quas *ego.* quoniam (quomodo *B.*) qui poterant vidisse qui dei sui res quas *BCabc.* quoniam poterant vidisse qui dei sui res quas *d.*, *Fulv. Ursinus.* quoniam qui poterant vidisse, hi dei sui res quas *Fr. Iunius.* 21. quae *d.*, *ex emendat. Fulvii Ursini.* quam *BCabc.*

e. et cuicumque filius revelaverit.] In veteribus libris post verba „nisi pater“ additum legitur „nemo enim scit patrem nisi filius, et filium nisi pater,“ quae verba cum Pamelio atque Rigaltio deleri; nec posse ea hic ullo modo retineri ratio loci satis evincit. Videntur autem a magistro aliquo nescio qua de

causa olim in margine adnotata inde postea in ipsa Septimii verba transiisse aut incuria librarii, aut pravo iudicio eius, censentis videlicet verbis Matthaei XI, 27. iuxta Lucae ab ipso Tertulliano locum ita datum fuisse. Cf. etiam Irenaeus Adv. Haeres. IV, 14. cum interpr. f. secundum naturam.] Cum vetusti

et iam ostendimus, ea visa in Christo quae fuerant praedicata, abscondita tamen et ab ipsis prophetis, ut absconderentur et a sapientibus et a prudentibus saeculi. In evangelio veritatis legis doctor
 Luc. X, 25. dominum aggressus, Quid faciens, inquit, vitam aeternam consequar? In haeretico^e vita solummodo posita est, sine aeternae mentione, ut doctor de²² ea vita videatur consuluisse quae in lege pro-
 Exod. XX, 12. mittitur a creatore²³ longaeva, et dominus²⁴ ideo illi secundum
 Deut. VI, 2. legem responsum²⁵ dedisse, Diliges dominum deum tuum ex toto
 Luc. X, 27. corde tuo et ex tota anima tua et totis viribus tuis, quoniam de lege²⁶ vitae sciscitabatur. Sed sciebat utique legis doctor quo pacto vitam legalem^h consequi posset, ut non de ea interrogasset cuius regulas etiam docebat. Sed quia et mortui iam suscitabantur a Christo, ²⁷exsuscitatus ad spem aeternae vitae per exempla recidivaeⁱ, ne plus aliquid observationis exigeret sublimior²⁸ spe^k, idcirco consuluit de aeternae vitae consecutione. Itaque dominus, ut nec ipse alius, nec aliud novum inferens praeceptum quam quod principaliter ad omnem salutem et utramque vitam facit, ipsum caput ei legis opponit, omnifariam diligendi dominum²⁹ deum suum. Denique si de vita longaeva et ille consuluit et Christus respondit, quae³⁰ sit penes creatorem, non de aeterna, quae sit penes Marcionis deum, quomodo consequitur aeternam? Non utique eodem modo quo et longaevam. Pro differentia enim mercedum operarum quoque credenda distantia est. Ergo non ex dilectione dei tui consequetur vitam aeternam Marcionites, sicut longaevam dilector creatoris. Sed quale est ut non magis diligendus sit qui aeternam pollicetur, si diligendus est qui longaevam repromittit? Ergo eiusdem erit utraque vita, cum eadem est utrique vitae captanda disciplina. Quod creator docet, ³¹id et Christo opus est

22. ea om. B. 23. longaeva aeterna. Et dominus BC. 24. ideo om. B. 25. dedisse abcd. dedit BC. 26. vitae om. B. 27. et suscitatus B. 28. spe ego. spei BCabc. spes d., Latinius, Fr. Iunius. 29. deum om. B. 30. sunt B. si a. 31. idem Christo B.

libri praeberent „secundum naturalem,“ facile erat reponere „secundum naturae legem“ vel „secundum naturalem legem.“ Interim retinui vulgatam scripturam.

g. In haeretico] In evangelio Marcionis.

h. vitam legalem] Id est, quantum mihi quidem videtur, a lege promissam, longaevam utique. (Pamel.)

i. recidivae] Hoc est redivivae, instauratae. Sic Adv. Marc. I, 13 „reciprocarum frugum et vividorum elementorum et recidivi anni fidem argumentantur.“ De Anima cap. 24 „quia et ipsa post oblivionem recordatio memoria recidiva

est.“ De Carne Chr. cap. 12 „universa conditio recidiva est.“ De Pudic. cap. 16 „ne quicquam de recidivo fruticare permittat.“ Arnob. Adv. Nat. III, 9 „quicquid prior aetas abstulisset, recidiva substitutio subrogaret.“ Cf. Serv. ad Vergil. Aen. IV, 337. X, 54.

k. ne plus aliquid observationis exigeret sublimior spe] Ut summum semel quod exigi poterat spe de observatione Christi mortuos suscitantis nata elatior exigeret. Alius certe qui sensus his verbis inesse possit non video. Pro spei facillima mutatione rescripsi spe; littera enim i ex sequenti vocabulo accrevit.

³²diligi ut praestet¹, interveniente et hic illa ³³praescriptione qua facilius apud eum debeant credi maiora apud quem minora praecedunt quam apud eum cui nullam de maioribus fidem aliqua minora praeparaverunt. Viderit nunc si aeternam nostri addiderunt. ³⁴Hoc mihi satis est, quod Christus ille aeternae, ³⁵non longae, vitae invitator de longaeva consultus, quam destruebat, non ³⁶ad aeternam potius exhortatus est hominem, quam inferebat. ³⁷Quid, oro te, fecisset Christus creatoris, si qui creatori diligendo aedificaverat hominem, non erat creatoris? Credo, negasset diligendum creatorem.

Cum in quodam loco orasset ad patrem illum superiorem, satis impudentibus et temerariis oculis suspiciens ad caelum creatoris, a quo tam aspero et saevo et grandine et fulmine potuisset elidi, sicut et Hierusalem ¹suffigi^a ab eo potuit, aggressus eum ex discipulis quidam, Domine, inquit, doce nos orare, sicut ²et Ioannes Cap. XXVI.
Luc. XI, 1. discipulos suos docuit; scilicet quia alium deum aliter existimaret orandum. Hoc qui ³praesumpserat, prius est probet alium deum editum a Christo. Nemo enim ante voluisset orare nosse quam didicisset quem oraret. Igitur si didicerat, proba. Si nusquam usque adhuc probas, scito illum in creatorem formam orationis postulasse, in quem etiam discipuli Ioannis orabant. Sed quia et Ioannes novum aliquem ordinem orationis induxerat, ideo hoc et a Christo discipulus eius ⁴expostulandum non immerito praesumpserat, ut et illi de proprio magistri sui instituto non ⁵alium, sed aliter, deum orarent. Proinde nec Christus ante orationis uotitiam discipulo contulisset quam dei ipsius. Ita et ipse in eum docuit orationem quem discipulus usque adhuc noverat. Denique sensus orationis quem deum sapiant recognosce. Cui dicam, Pater? ei qui me omnino non fecit, a quo originem non Luc. XI, 1. trahio, an ei qui me faciundo et instruendo generavit? A quo spiritum sanctum postulem^b? a quo nec mundialis spiritus praestatur, Luc. XI, 2.

32. diligendi dei praeceptum ut praestet *Fulv. Ursinus.* 33. praescriptione *B.*

34. Haec *C.* 35. non *om. BC.* 36. ad *om. BC.* 37. Quod *b.*

Cap. XXVI. 1. suffigi *ab., Fr. Iunius.* suffigi *BCcd. Vaticanus uterque.* 2. et *om. ab.* 3. praesumpserit *Fulv. Ursinus.* 4. postulandum *Vaticanorum alter.* 5. aliam *c.*

1. id et Christo opus est diligi ut praestet] Opus est, ait, uti creator quod ipse diligendum docet, hoc idem etiam suo Christo praestet, perque disciplinam eius diligendum praecipiat.

Cap. XXVI. a. suffigi] Id est, quemadmodum sequente post tempore cruci cum curavit affigi in urbe Hierusalem. (*Fr. Iunius.*)

b. A quo spiritum sanctum postulem?] Sic circumscipit quod habent Lucas et

Matthaeus „Sanctificetur nomen tuum!“ Nam, uti inquit *B. Cyprianus De Oratione Dominica*, sanctificamur non modo (iuxta *Apost. I Corinth. 6.*) in nomine domini Iesu Christi, sed et in spiritu dei nostri. Haec sanctificatio itaque, dum ut in nobis permaneat oramus, quodammodo spiritum sanctum postulamus. Unde *B. Augustinus Enchir. cap. 115* „Nomen, inquit, dei sanctificetur in spiritu.“ (*Pamel.*)

an a quo fiunt etiam angeli spiritus, cuius et in primordio spiritus super aquas ferebatur? Eius regnum optabo venire quem nunquam regem gloriae audivi, an in cuius manu etiam corda sunt regum?

Luc. XI, 3. Quis dabit mihi panem cotidianum? qui nec milium mihi condit, an qui etiam de caelo panem angelorum cotidianum populo suo praestitit? Quis mihi delicta dimittet? qui ea non iudicando non retinet, an qui, si non dimiserit, retinebit, ut iudicet? Quis non sinet nos deduci in temptationem? quem poterit temptator non timere, an qui a primordio temptatorem angelum praedamnavit? Hoc ordine qui alii deo supplicat et non creatori, non orat illum,

Luc. XI, 9. sed infamat. Proinde a quo petam, ut accipiam? apud quem quaeram, ut inveniam? ad quem pulsabo, ut aperiatur mihi? quis habet petenti dare, nisi cuius omnia, cuius sum etiam ipse qui peto? Quid autem perdidit apud deum illum, ut apud eum quaeram et inveniam? Si sapientiam atque prudentiam, has creator abscondit. Apud eum ergo quaeram? Si salutem et vitam, et has apud creatorem? Nihil alibi quaeretur ut inveniatur quam ubi latuit ut appareat. Sic nec aliorum pulsabo quam unde sum ⁶functus^c. Denique si accipere et invenire et admitti laboris et instantiae fructus est illi qui ⁷petiit et quaesivit et pulsavit, intellege haec a creatore mandari et repromitti. Ille enim deus optimus ultro veniens ad praestandum non ⁸suo homini nullum illi laborem nec instantiam ⁹indixisset. Iam enim non optimus, si non ultro daret ¹⁰non petenti, et invenire praestaret non quaerenti, et aperiret non pulsanti. Creator autem potuit indicare ista per Christum, ut, quia delinquendo homo offenderat deum suum, laboraret, et instantia petendi

Luc. XI, 5-8. acciperet, et quaerendi inveniret, et pulsandi introiret. Sic et praemissa similitudo nocturnum panis petitorum ¹¹amicum facit non alienum, et ad amicum pulsantem, non ad ignotum. Amicus autem, etiam si offendit, magis creatoris est homo quam dei Marcionis. Itaque ad eum pulsat ad quem ius illi erat, cuius ianuam norat, quem habere panes sciebat, cubantem iam cum infantibus, quos nasci voluerat. Etiam quod sero pulsatur, creatoris est tempus. Illius et serum cuius saeculum et saeculi occasus. Ad deum autem

6. functus *BCed. Vaticanorum alter.* fugatus *ab.* 7. petit *BC.* 8. sui *BC.* 9. induxisset *C.* 10. non *om. BC.* 11. amici *BC.*

c. quam unde sum functus] Id est, ubi et apud quem pulsem, nisi apud eum ipsum qui me vocat et hac functione sui vocandi instruit? Metalepsis obscurior. (Fr. lunius.) Quam unde sum functus, hoc est unde impetravi, vel ut Pa-

melius interpretatur „ubi aliquando munere meo sum functus, ex quo audacia pulsandi orta est; hoc est enim quod subdit paulo post auctor „ad eum pulsatur ad quem illi ius erat“ et „cuius ianuam norat.“

novum nemo sero pulsasset, tantum quod ¹²luculentem. Creator est qui et ianuam olim nationibus ¹³clausit, quae olim pulsabatur ¹⁴Iudaeis; is et exurgit et dat, et si iam non quasi amico, non tamen quasi extraneo homini, sed quasi molesto, inquit. Molestum autem tam cito deus recens neminem pati ¹⁵potuit. Agnosce igitur et patrem quem etiam appellas creatorem. Ipse est qui scit quid filii postulent. Nam et panem petentibus de caelo dedit manna, et carnem desiderantibus emisit ortygometram; non serpentem pro pisce, nec scorpionem pro ovo. Illius autem erit non dare malum pro bono cuius utrumque sit. Ceterum deus Marcionis non habens scorpionem non poterat id se dicere non daturum quod non habebat, sed ille qui habens et scorpionem non dat. ¹⁶Itaque et spiritum sanctum is dabit apud quem est et non sanctus. Cum surdum daemonium expulisset (ut et in ista specie curationis Esariae occurrisset), in ¹⁷Beelzebub dictus eicere daemonia, Si ego, inquit, in Beelzebub eicio daemonia, filii vestri in quo eiciunt? hac voce quid magis portendit quam in eo eicere se in quo et filii eorum? In virtute scilicet creatoris. Nam si putas sic accipiendum: ¹⁸Si ego ¹⁹in Beelzebub, filii vestri in ²⁰quo? quasi illos suggillaret in Beelzebub eicientes, resistet tibi prior sensus, non posse ²¹satanam dividi adversus semetipsum. Adeo nec illi in Beelzebub eiciebant, sed, ut diximus, in virtute creatoris, quam ut intellegi faceret, subiungit: Quodsi ego in digito dei expello daemonia, ergone ²²ap- Luc. XI, 20.propinquavit in vos regnum dei? Apud Pharaonem enim venefici illi adhibiti adversus Moysen virtutem creatoris digitum dei appellarunt. Digitus dei est hoc ²³quod significaret etiam modicum, validissimum tamen. Hoc et Christus ostendens, commemorator, non obliterator, vetustatum scilicet suarum, virtutem dei digitum dei dixit non alterius ²⁴intellegendum quam eius apud quem hoc erat appellata. Ergo et regnum ipsius appropinquaverat cuius et virtus digitus vocabatur. Merito igitur applicuit ad parabolam fortis illius armati, quem validior alius oppressit, principem daemoniorum, quem Beelzebub et satanam supra dixerat, significans digito dei oppressum, non creatorem ab alio deo subactum. Ceterum quomodo adhuc staret regnum eius in suis terminis et legibus et officii quem, licet integro mundo, vel sic potuisset videri superasse Luc. XI, 21 sq.

12. luculentem BC. 13. clausit BCabc. cluserit d. 14. o deus iste exurgit BC. 15. patiat B. 16. Ita B. 17. Beelzebub Vaticanus uterque. Belzebub B. Beelzebule cd. Belzebule Cab. Ita etiam in sequentibus. 18. sic c. 19. in Beelzebule eicio daemonia, filii vestri cd. Vaticani. 20. quo eicere quasi B. 21. satan B. 22. appropinquavit Babcd. appropinquabit C. Vaticanus uterque. Probavit Fr. Iunius. 23. quod significaret BCd. quod significarent abc. quo significarent Latinius, Fr. Iunius. 24. intelligendam Ca., Fr. Iunius.

validior ille deus Marcionis, si non secundum legem eius etiam Marcionitae morerentur, in terram defluendo^d, saepe et a scorpio^e docti non esse superatum creatorem? ²⁵Exclamat mulier de turba, ^{Luc. XI, 27. 28.} Beatum uterum, qui illum portasset, et ubera, quae illum educassent. Et dominus, Immo beati, qui sermonem dei audiunt et faciunt. Quia et retro sic reiecerat matrem aut fratres, dum auditores et obsecutores dei praefert. Nam ²⁶nec hic mater assistebat ²⁷illi. Adeo nec retro negaverat ²⁸natum^f. Cum id rursus ²⁹audit, rursus proinde felicitatem ab utero et uberibus matris suae transtulit in discipulos, a qua non transtulisset si eam non haberet.

Cap. XXVII. Alibi malo purgare^a quae reprehendunt Marcionitae in creatore. Hic enim sufficit si ¹ea in Christo reperiuntur. Ecce inaequalis et ipse, inconstans, levis, aliud docens aliud faciens, iubet omni peccanti dare, et ipse signum petentibus non dat. Tanto aevo lucem ^{Luc. XI, 29.} suam ab hominibus abscondit, et negat lucernam abstruendam, sed confirmat super candelabrum proponendam, ut omnibus luceat. ^{Luc. XI, 33.} Veritat^g remaledicere, multo magis utique maledicere, et ^{Luc. VI, 28. Luc. XI, 37 sqq.} Vae ingerit pharisaeis et doctoribus legis. Quis est tam similis dei mei Christus nisi ipsius? Saepe iam ²fiximus^b nullo modo potuisse illum destructorem legis denotari si alium deum ³promulgasset. Ideo et ⁴tunc pharisaeus, qui illum ⁵vocaret ad prandium, retractabat penes secur non prius tinctus esset quam recubisset, secundum legem, qui deum legis circumferret. Iesus autem ⁶etiam interpretatus est ei legem, dicens illos calicis et catini exteriora emundare, interiora autem ipsorum plena esse rapina et iniquitate, ut significaret vasculorum munditias hominum esse intellegendas apud deum; quia et pharisaeus de homine, non de calice illoto, apud se tractaverat. Ideo exteriora, inquit, calicis lavatis, id est carnem, interiora au-

25. Exclamabat d. 26. ne B. 27. illi om. B. 28. natum BC. ut ne tum abcd. ut nec tum Fr. Iunius. 29. audit rursus abcd. habiturus BC.

Cap. XXVII. 1. ea om. B. 2. fiximus d., ex emendat. Latini. finximus BCabc. 3. provulgasset C. 4. tunc BCacd. Vaticanus duo. nunc b. 5. vocaret Bbcd. Vaticanus uterque. vocarat C. 6. etiam om. B.

d. in terram defluendo] Redeunt in terram, utique creatoris, primitivam corporum suorum substantiam.

e. scorpio] Vilissimarum bestiolarum videlicet una, ut quarum auctorem Marcionitae creatorem suggillabant. Cf. lib. I, cap. 17.

f. Adeo nec retro negaverat natum.] Ita ex veteribus libris reponendum duxi. „Negare natum,“ id est filium, dicit ut „manifestare adversarium“ infra cap. 41., ut „mentiri prophetam“ De Ieiun. cap.

16., ut „perseverare puellam“ De Pallio cap. 4. Alios locos indicavi ad De Virg. Veland. cap. 15. Quod ad reiectionem matris aut fratrum cf. supra cap. 19.

Cap. XXVII. a. purgare] Id est re-fellere atque amovere. (Fr. Iunius.) Ita Apolog. cap. 2 „Sed Christianis solis nihil permittitur loqui quod causam purget, quod veritatem defendat“ cett.

b. fiximus] Pro fixo statuimus. Verissima Latini emendatio. z

tem vestra non ⁷emundatis, id est animam; adiciens, Nonne qui exteriora fecit, id est carnem, et interiora fecit, id est animam? ^{7b}quo ⁸dicto aperte demonstravit ad eundem deum pertinere munditias hominis exterioris et interioris cuius uterque sit, praeponentis misericordiam non modo lavacro hominis, sed etiam sacrificio. Subiungit enim, Date quae habetis eleemosynam, et omnia munda erunt vobis. Quodsi et alius potest deus misericordiam mandasse, non tamen ante quam cognitus. Porro et hic apparet illos non de deo increpitos, sed de eius disciplina a quo illis et figurate vasculorum munditiae et manifeste misericordiarum opera imperabantur. Sic et holuscula decimantes, vocationem^c autem et dilectionem dei Luc. XI, 42. praetereuntes, obiurgat. Cuius dei vocationem et dilectionem, nisi cuius et rutam et mentam ex forma legis ⁹de decimis offerebant? Totum enim exprobrationis hoc erat quod modica curabant, ei utique cui maiora non exhibebant, dicenti, Diliges dominum deum Deut. VI, 5. tuum, ex toto ¹⁰corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis, qui te vocavit ex Aegypto. Ceterum nec tempus admisset, ut Christus tam praecoquam, immo tam acerbam adhuc dilectionem expostularet ¹¹novo et recenti deo, ne dixerim nondum palam facto. Primatum quoque captantes locorum et honorem salutationum cum incusat, sectam creatoris administrat, eiusmodi principes Sodomorum archontas ¹²appellantis, prohibentis etiam con- Ies. I, 10. fidere in praepositos, immo et in totum miserrimum hominem Ps. CXVIII, 8 sq. pronuntiantis qui spem habet in homine. Quodsi propterea quis affectat principatum, ut de officiis aliorum gloriatur, ¹³quia officia vetuit eiusmodi sperandi et confidendi in hominem, idem ¹⁴et affectatores principatum increpuit. Invehitur et in doctores ipsos legis, quod onerarent alios importabilibus oneribus, quae ipsi ne Luc. XI, 46. digito quidem aggredi auderent, non legis onera suggillans quasi detestator eius. Quomodo enim detestator, qui cum maxime potiora legis praetereuntes incusabat, eleemosynam et vocationem et dilectionem dei, ne haec quidem gravia, nedum decimas rutarum ¹⁵et munditias catinorum? Ceterum excusandos potius censuisset si importabilia portare non possent. Sed quae onera taxat? quae ipsi de suo exaggerabant, docentes praecepta, doctrinas hominum, com-

7. emundastis B. 7b. quod C. 8. dicto *abcd.* digito *BCa* (in marg.). 9. de *abcd.* et *BC.* 10. corde tuo *Bcd.* *Vaticanorum alter.* corde *reliqui.* 11. novam *BC.* 12. appellantis, prohibentis *abcd.* *Gorziensis.* appellantes, prohibentes *B.* appellans, prohibens *C.* 13. qui *BCa.* 14. et *om. b.* 15. et *om. ab.*

c. vocationem] *Κλησιω*, ut habet evangelium Marcionis. Cf. Epiphan. Haer. XLII. schol. 26.

Ies. V, 8, 23. modorum suorum causa, iungentes domum ad domum, ut quae
 X, 2. proximi sunt auferrent, clamantes populum, amantes munera, se-
 ctantes retributionem, diripientes iudicata pauperum, uti esset illis
 Ies. XXVIII, 14. Vae qui valent in ¹⁶Hierusalem; et rursus: Qui vos postulant, ¹⁷do-
 III, 4. minantur vestri. Qui magis quam legis doctores? Hi si et Christo
 Luc. XI, 47. displicebant, ut sui displicebant. Alienae enim legis doctores non
 omnino pulsasset. Cur autem Vae audiunt etiam quod aedificarent
 prophetis monimenta interemptis a patribus eorum, laude potius
 digni, qui ex isto opere pietatis testabantur se non consentire factis
 patrum, si non erat zelotes, qualem arguunt Marcionitae, delicta
 patrum de filiis exigentem usque in quartam nativitatem? Quam
 Luc. XI, 52. vero clavem habebant legis doctores nisi interpretationem legis? ad
 cuius intellectum neque ipsi adibant, non credentes scilicet (Nisi
 enim credideritis, non intellegitis), neque alios admittebant, utique
¹⁸docentes praecepta potius et doctrinas hominum. Qui ergo nec
 ipsos introeuntes nec aliis aditum praestantes increpabat, obtrecta-
 tor habendus est legis an fautor? Si obtrectator, placere debebant
 et praecusores legis, si fautor, iam non et aemulus ¹⁹legis. Sed
 haec omnia ad infuscandum creatorem ingerebat, ut saevum, erga
 quem delinquentes Vae habituri essent. Et quis saevum non po-
 tius timeret provocare ²⁰deficiendo ab eo? Tanto magis ergo de-
 merendum docebat quem timendum ingerebat. Sic oportebat Chri-
 stum creatoris.

Cap. XXVIII. Merito itaque non placebat illi hypocrisis pharisaeorum, labiis
 Luc. XII, 1. scilicet amantium deum, non corde. Cavete, inquit discipulis, a
 fermento pharisaeorum, quod est hypocrisis, non praedicatio crea-
 toris. Odit contumaces patris filius, non vult suos tales existere
 in illum, non in alium, in quem hypocrisis fuisset admissa, cuius
 exemplum a discipulis caveretur. Ita pharisaeorum ¹prohibet exem-
 plum. In eum prohibebat illud admitti in quem admittebant pha-
 risaei. Igitur quoniam hypocrisim eorum taxarat, utique celantem
 occulta cordis et incredulitatis secreta ²superficialibus officiis obum-
 brantem, quae clavem agnitionis habens nec ³ipsa introiret nec
 Luc. XII, 2. alios sineret, ideo adicit, Nihil autem opertum, quod non ⁴patefiet,
 et nihil absconditum, quod non ⁵dinoscetur; ne quis existimet illum

16. Hierusalem *ed. Valicanorum unus*. Israelem *B.* Israhele *C.* Israele *a.* Israel *b.*
 17. dominantur *b.* 18. docentes *abcd.* docebant *BC.* 19. legis *om. B.* 20.
 despiciendo *BC.*

Cap. XXVIII. 1. prohibet *Bcd. Vaticanus uterque.* perhibet *reliqui.* 2. super-
 ficialibus *abcd., Rhenanus in marg. ed. princ.* superficiii talibus *C. Fr. Iunius.* su-
 perfii talibus *B.* 3. ipsa *d., Fr. Iunius.* in ipsa *BCabc.* 4. patefiat *B.* 5. de-
 monstratur *B.*

dei ignoti retro et occulti revelationem et ⁶adagnitionem^a intentare, cum subiciat etiam quae inter se ⁷mussitarent vel tractarent, scilicet super ipso dicentes, Hic non expellit daemonia nisi Luc. XII, 3. in ⁸Beelzebub, in apertum processura, et in ore hominum futura, ⁹ex evangelii promulgatione. Dehinc conversus ad discipulos, Dico Luc. XII, 4. autem, inquit, vobis, ¹⁰amicis, nolite terri ab eis qui vos solummodo occidere ¹¹possunt, nec post hoc ullam in vobis habent potestatem. Sed ¹²iis erit Esaias praedicens: Vide quomodo iustus Ies. LVII, 1. aufertur, et nemo advertit. Demonstrabo autem vobis quem timeatis: Timeate enim qui postquam occiderit, potestatem ¹³habet mittendi in gehennam; creatorem ¹⁴utique significans: Itaque dico vobis, hunc timeate. Et hoc in loco sufficeret mihi si quem timeri iubet offendi vetat, et quem offendi vetat demereri iubet, et qui haec mandat ipsius est cui timendo et non offendendo et demerendo procurat. Sed habeo et de sequentibus sumere. Dico enim vobis, Luc. XII, 8. omnis qui confitebitur ¹⁵in me coram hominibus, confitebor in illo coram deo. Qui confitebuntur autem in Christo, occidi habebunt coram hominibus, nihil utique amplius passuri post occisionem ab illis. ¹⁶Hi ergo erunt quos supra praemonet ne timeant tantummodo occidi; ideo praemittens non timendam occisionem, ut subiungeret ¹⁷sustinendam confessionem: Et omnis qui negaverit me Luc. XII, 9. coram hominibus, denegabitur coram deo, ab eo utique qui illum confitentem confessurus fuisset. Si enim confessorem confitebitur, ipse est qui et negatorem negabit. Porro si confessor est cui nihil timendum est post occisionem, negator erit cui timendum est etiam post mortem. Itaque cum creatoris sit quod timendum est post mortem, gehennae scilicet poena, et negator ergo creatoris est. Si autem ¹⁸negator, et confessor, qui post occisionem nihil ab homine passurus est, a deo plane passurus si negaret. Atque ita Christus creatoris est, qui ostendit negatores suos creatoris gehennam timere debere. Post deterritam itaque negationem sequitur et blasphemiae formidandae admonitio: Qui Luc. XII, 10. dixerit in filium hominis, ¹⁹remittetur illi, qui autem dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ²⁰ei. Quodsi iam et remissio et

6. agnitionem B. 7. mussitarant vel tractarant c. 8. Beelzebule cd. Belzebule ab. Belzebul C. Belzebub B. 9. ex abcd. Gorziensis. et BC. 10. amicis meis cd. 11. possint b. 12. hiis Ca. 13. habet Bcd. Vaticanus uterque. habeat reliqui. 14. utique significans; itaque abcd. Gorziensis liber. utique; itaque BC. 15. in om. BC. 16. Hic d. 17. sustinendam BCab., Fr. Iunius. substruendam cd. Vaticanorum alter. 18. et negator cd. 19. remittetur illi, qui autem d. remittetur, illi autem qui BCabc. 20. ei remissio. Quodsi iam et retentio BC.

Cap. XXVIII. a. adagnitionem] Si pretaberis qua deus ignotus ille agnoscitur ad, i. e. praeter, notum et verum.

retentio delicti iudicem deum sapiunt, ²¹huius erit spiritus sanctus non blasphemandus, non remissuri scilicet blasphemiam, sicut et supra non negandus, occisuri scilicet etiam in gehennam. Quod si et blasphemiam Christus a creatore avertit, quomodo adversarius ei venerit non scio. Aut si et per haec severitatem eius infuscat, non remissuri blasphemiam et occisuri etiam in gehennam, superest ut et illius diversi dei impune et spiritus blasphemetur, et Christus negetur, et nihil intersit de cultu eius deve contemptu, et sicut de contemptu nulla poena, ita et de cultu nulla speranda sit merces.

²²Perductos ad potestates prohibet ad interrogationem cogitare de responsione. Sanctus enim, inquit, spiritus docebit vos ipsa hora

Luc. XII,
11. 12.

²³quid eloqui debeatis. Si eiusmodi documentum creatoris est, eius erit et praeceptum cuius praecessit exemplum. Balaam propheta

Num.
XXII—XXIV.

in Arithmis accessus a rege Balach ad maledicendum Israëlem cum quo proelium inibat, simul spiritu implebatur; non ad quam venerat maledictionem, sed quam illi ipsa hora spiritus suggerebat benedictionem pronuntiabat, ante professus apud nuntios ²⁴regis, mox etiam apud ipsum, id se pronuntiaturum quod deus ori eius ²⁵indidisset. Hae sunt novae doctrinae novi Christi, quas olim famuli creatoris initiaverunt. Ecce plane diversum exemplum Moysi et Christi. Moyses rixantibus fratribus ultro intercedit ²⁶et iniuriosum increpat: Quid proximum tuum percutis? Et reicitur ab illo: Quis te

Exod.
II, 13 sq.

²⁷constituit magistrum aut iudicem super nos? Christus vero postulatus a quodam ut inter illum et fratrem ipsius ²⁸de dividenda haereditate componeret, operam suam, et quidem tam probae causae, denegavit. Iam ergo melior Moyses meus Christo tuo, fratrum paci studens, iniuriae occurrens. Sed enim optimi et non iudicis

Luc. XII,
13. 14.

dei Christus, ²⁹Quis me, inquit, iudicem constituit super vos? Aliam vocem excusationis invenire non potuit ne ea uteretur qua improbus vir et impius frater assertorem probitatis atque pietatis excusserat^b. Denique probavit malam vocem, utendo ea, et malum factum, pacis inter fratres componendae ³⁰declinatione. Aut numquid indigne tulerit hoc dicto fugatum Moysen, ideoque in causa pari disceptantium fratrum voluit illos commemoratione eiusdem dicti confundisse? Plane ita. ³¹Ipse enim tunc fuerat in Moyse, qui talia audierat, spiritus scilicet creatoris. Puto iam alibi^c satis com-

21. cuius BC. 22. productos *Vaticanorum alter*. 23. quid eloqui debeatis *Cabcd*. quid eloquimini debeatis B. quid loquamini *Vaticanorum alter*. 24. regios *bcd*. 25. indixisset. Haec B. 26. et *om. d*. 27. magistrum constituit B. 28. de dividenda c., *ex altero Vaticano*. dividenda *reliqui*. 29. Qui b. 30. declinationem BC. 31. si ipse BC.

b. excusserat.] Temptaverat.

c. iam alibi] Supra cap. 15.

mendasse nos divitiarum gloriam damnari a deo nostro, ipsos dynastas detrahente de solio, et pauperes allevante de sterquilinio. Ab eo ergo erit et parabola divitis blandientis sibi de proventu agrorum suorum, cui deus dicit, Stulte, hac nocte animam tuam reposituram; quae autem parasti, ³²cuius erunt? Sic denique rex de gazis et apothecis deliciarum suarum apud Persas gloriatus per Esaiam male audivit.

Luc. I, 52.
Ps. CXIII, 7.

Luc. XII,
16—20.
Ies. XXXIX.

Quis nollet curam nos agere animae de victu et corpori de vestitu nisi qui ista homini ante prospexit et exinde praestans merito curam eorum tanquam aemulam liberalitatis suae prohibet? qui et substantiam ipsius animae accommodavit potiore escam, et materiam ipsius corporis figuravit potiore tunica, cuius et corvi non serunt nec metunt nec in apothecas condunt, et tamen aluntur ab ipso, cuius et lilia et foenum non texunt nec nent, et tamen vestiuntur ab ipso, cuius et Salomon gloriosissimus, nec ullo tamen flosculo cultior. Ceterum nihil tam abruptum quam ut alius praestet, alius de praestantia eius ¹secure agere mandet, et quidem derogator ipsius. Denique si quasi derogator creatoris non vult de eiusmodi frivolis cogitari de quibus nec corvi nec lilia laborent, ultro scilicet pro sua vilitate subiectis, paulo post parebit. Interim cur illos modicae fidei incusat, id est cuius fidei? Eiusne quam nondum poterant perfectam exhibere deo, tantum quod ²revelato^b cum maxime discentes eum, an quam hoc ipso titulo debebant creatori, uti crederent haec illum ultro generi humano subministrare, nec de eis cogitarent? Nam et cum subicit, Haec enim nationes mundi quaerunt, non credendo scilicet in deum conditorem omnium et ³praebitorem, quos pares gentium nolebat, in eundem deum modicos fidei increpabat in quem gentes ⁴incredulas notabat. Porro cum et adicit, Scit autem pater opus esse haec vobis, prius quae-ram quem patrem intellegi velit Christus? Si ipsorum creatorem

Cap. XXIX.
Luc. XII,
22—28.

Luc. XII, 30.

32. cui *Latinus*.

Cap. XXIX. 1. securos *BC*. 2. revelato *ego*. velato *BCabcd*. revelata *Latinus*. 3. praebitorem *a* (in marg.) *bcd*. probatorem *BCa*. 4. incredulos *BC*.

Cap. XXIX. a. praestantia] Id est praestatio, praebitio, exhibitio. (Fr. Iunius.) Cf. supra Adv. Marc. II, 16., et De Ieiun. adv. Psych. cap. 17.

b. tantum quod revelato] Ita rescribere non dubitavi, pro vulgata *velato*, quae quid sibi vellet adhuc non potui assequi. *Latinii* autem emendationem *revelata* non magis intellego. Quomodo, ait, perfectam exhibere fidem poterant deo qui vixdum eis se revelaverat, quem ipsi nondum edocti erant, immo cum

maxime discabant. Quod ad ellipticum illud *tantum quod*, hoc usurpat Tertullianus alibi quoque. Supra cap. 26 „Ad deum autem novum nemo sero pulsasset, *tantum quod* *luculentum*.“ Infra cap. 31 „non qui neminem miserit ad monendum, nec qui nihil prius egerit ad vocandum, sed ipse descenderit subito, *tantum quod* *innotescens*, iam invitans, *tantum quod* *invitans*, iam in convivium *cogens*.“

demonstrat, et bonum confirmat, qui ⁵scit quid filiis opus sit, sin illum alium deum, quomodo scit necessarium esse homini victum atque vestitum, quorum nihil praestitit? Si enim scisset, praestitisset. Ceterum si scit quae sunt homini necessaria, nec tamen praestitit, aut malignitate aut infirmitate non praestitit. Professus autem necessaria haec homini, utique bona confirmavit. Nihil enim mali necessarium. Et non erit iam depretiator operum et indulgentiarum creatoris, ut quod supra distuli expunxerim. Porro si quae necessaria scit homini alius et prospexit et ⁶praestat, quomodo haec ipse ⁷promittit? An de alieno bonus est? Quaerite enim, inquit, regnum dei, et haec vobis adicientur. Utique ab ipso. Quodsi ab ipso, qualis est qui aliena praestabit? Si a creatore, cuius et sunt, quis est qui aliena promittat? Ea si regno ⁸accedunt, secundo gradu restituenda, eius est secundus gradus cuius et primus, eius victus atque vestitus cuius et regnum. Ita tota promissio creatoris est parabolarum status, similitudinum peraequatio, si nec ⁹in alium spectant quam cui per omnia ¹⁰pariaverint^c. ¹¹Sumus servi, dominum enim habemus deum. Succingere debemus lumbos, id est expediti esse ab impedimentis lacinosae vitae et implicitae^d. Item lucernas ardentes habere, id est mentes a fide accensas et operibus veritatis relucentes, atque ita expectare dominum, id est Christum. Unde redeuntem? si a nuptiis, creatoris est, cuius nuptiae; si non creatoris, nec ipse Marcion invitatus ad nuptias isset, deum suum ¹²intuens detestatorem nuptiarum. Defecit itaque parabola in persona domini, si non esset cui nuptiae competunt. In sequenti quoque parabola satis errat qui furem illum, cuius horam si ¹³pater familiae sciret, non sineret ¹⁴suffodi domum suam, in personam disponit creatoris. Fur enim creator quomodo videri potest, dominus totius hominis? Nemo sua furatur aut suffodit, sed ille potius qui in aliena descendit, et hominem a domino

5. sciat *Fulv. Ursinus*. 6. praescit *B*. 7. repromittit *d*. 8. accedent *cd. Vaticanus unus*. 9. in *om. d*. 10. pariaverint *abcd. Ex emendatione Rhenani. paria venerint BC. Pithoei liber. Probat Nic. Rigaltius*. 11. id sumus *BC. Pithoei liber. Probat Nic. Rigaltius*. 12. metuens *Lotinius. Quod verum puto cum Fr. lunis*. 13. paterfamilias *d*. 14. suffodi *BCcd. Vaticanus uterque. effodi ab*.

c. quam cui per omnia pariaverint.] Sic De Resurr. Carnis cap. 6. et Adv. Marc. V, 20 „non rapinam existimavit paritari deo.“ De Anima cap. 30 „quia nec pariasset commeatus hic vitae miliario tempori, longe scilicet brevior, et idcirco facilius ante extingui quam redaccendi.“ Ibid. cap. 32 „Mollitia lanae, mollitia plumae, pariant naturalia earum, substantiva non pariant.“ De

Resurr. Carnis cap. 53 „Aequa enim substantia inter se pariant Christus et Adam.“ Apud Ictos enim pariare est exaequare accepta et data. Fr. 4. §. 5. De Manum. 40, 1. Hinc pariator et pariatio, de quibus vocabulis cf. etiam Ducangium s. v.

d. lacinosae vitae et implicitae.] Ita supra cap. 1 „et legis lacinosis oneribus expeditum.“ Cf. De Virg. Vel. cap. 4.

eius alienat. Porro cum furem nobis diabolum ¹⁵demonstret, cuius horam etiam in primordio si homo scisset, nunquam ab eo suffossus esset, propterea iubet ut parati simus, quia qua non putamus hora filius hominis adveniet, non quasi ipse sit fur, sed iudex scilicet eorum qui se non ¹⁶paraverint, nec caverint furem. Ergo si ipse est filius hominis, iudicem teneo, et in iudice creatorem defendo; si vero Christum creatoris in nomine filii hominis hoc loco ostendit, ut eum furem portendat, qui quando venturus sit ignoremus, habes ¹⁷supra praescriptum^e neminem rei suae furem esse, salvo et illo, quod in quantum timendum creatorem ingerit, in tantum illi negotium agens^l creatoris est. Itaque interroganti Petro in illos an ¹⁸et in omnes parabolam ¹⁹dixisset, ad ipsos et ad universos qui ecclesiis praefuturi essent ²⁰proponit actorum^f similitudinem, quorum qui bene tractaverit conservos absentia domini reverso eo omnibus bonis praeponetur, qui vero secus egerit, reverso domino qua die non putaverit, hora qua non scierit, illo scilicet filio hominis, Christo creatoris, non fure, sed iudice, segregabitur et pars eius cum infidelibus ponetur. Proinde igitur aut et hic iudicem dominum opponit et ²¹illi catechizat, aut si deum optimum, iam et illum iudicem affirmat, licet nolit haereticus. Temperare enim temptant hunc sensum, cum deo eius vindicatur. Quasi tranquillitatis sit et mansuetudinis segregare solummodo et partem eius cum infidelibus ponere, ac si non sit vocatus^g, ²²ut statui suo redditus. Quasi non et hoc ipsum iudicato fiat. Stultitia! Quis erit exitus segregatorum? Nonne amissio salutis? siquidem ab eis segregabuntur qui salutem consequentur. ²³Quis igitur infidelium status? Nonne damnatio? Aut si nihil patientur segregati et infideles, aequae ex diverso nihil consequentur retenti et fideles. Si vero consequentur salutem retenti et fideles, hanc amittant necesse est ex diverso segregati et infideles. Hoc erit iudicium, quod qui

Luc. XII,
41—46.

15. demonstravit *Vaticanorum alter*. 16. paraverunt nec caverunt *B*. 17. supra praescriptum *ego*. supra scriptum *libri omnes*. 18. et *om. ab*. 19. dixit et ad ipsos *BC*. 20. proponi actorum (tractorum *B*.) *BC*. 21. illic *a*. 22. et *Fr. Iunius*. 23. Quis *Bd*. Quid reliqui.

e. habes supra praescriptum] Latebat praepositio *prae* in voce *praescriptum* in antecedente vocabulo, quam revocavi. Quid vero significant apud Tertullianum verba *praescribere*, *praescriptum*, *praescriptio*, nemo nescit qui vel unum eius opusculum perlegerit. A me saepius de illis est adnotatum. V. adnot. ad *Apol. c. 7*.

f. actorum] Hoc est administratorum. Vocabulum forense. V. Dirksen *Manuale*

s. v. p. 15. Barth. *Adverss.* p. 1031. Cf. quae adnotavi ad *De Fuga in Persecul.* cap. 11.

g. ac si non sit vocatus] Velut si non sit vocatus, ante dominum videlicet iudicem. Sic infra cap. 34 „Sed quatenus ex his revincendus es quae recepisti, sic tibi occurram *ac si* meus Christus.“ Item cap. 35 „qui tetigerit vos *ac si* pupillam oculi mei tangat.“

intendit creatoris est. Quem alium intellegam caedentem servos paucis aut multis plagis, et prout commisit illis, ita et exigentem ab eis, quam retributorem deum? Cui me ²⁴decet obsequi nisi remuneratori? Proclamat Christus tuus: Ignem veni mittere in terram. Ille optimus, nullius gehennae dominus, qui paulo ante discipulos ne ignem postularent inhumanissimo viculo coërcuerat, quando iste Sodomam et Gomorram nimbo ²⁵igneo exussit, quando Ps. XCVII, 3. cantatum est: Ignis ante ipsum procedet et cremabit inimicos eius, Hos. VIII, 14. quando ²⁶et per Osee comminatus est: Ignem emittam in civitates Ier. XV, 14. ²⁷Iudaeae, vel per ²⁸Esaiam: Ignis exarsit ex indignatione mea. Ies. XXX, 27. Non mentiatur. Si non est ille qui de rubo quoque ardenti vocem suam emisit, ^{28b}viderit quem ignem intellegendum contendas. Etiam si figura est, hoc ipso quod de meo elemento argumenta sensui suo sumit meus est qui de meis utitur. Illius erit similitudo ignis cuius et veritas. Ipse melius interpretabitur ignis istius qualitatem, Luc. XII, 51. adiciens, Putatis venisse me pacem mittere in terram? non, dico Matth. X, 31. vobis, sed separationem. Machaeram quidem scriptum est^b. Sed Marcion ²⁹emendatⁱ; quasi non et ³⁰separatio opus sit machaerae^k. Igitur et ignem eversionis intendit qui pacem negavit. Quale proelium, tale et incendium. Qualis machaera, talis et flamma, neutra Luc. XII, 52. congruens ³¹domino. Denique, Dividetur, inquit, pater in filium et filius in patrem, et mater in filiam et filia in matrem, et nurus in Mich. VII, 6. socrum et socrus in nurum. Hoc proelium inter parentes si in ipsis verbis tuba cecinit prophetae, vereor ne ³²Michaeas Christo Luc. XII, 56. Marcionis ³³praedicarit. Et ideo hypocritas pronuntiabat, caeli quidem et terrae faciem probantes, tempus vero illud non dinoscentes, quo scilicet adimplens omnia quae super ipsos ³⁴fuerunt praedicata nec aliter docens debuerat agnosci. Ceterum quis posset eius tem-

24. docet B. 25. igneormm ussit B. 26. et om. BC. 27. Iudae cd. Vaticanus uterque. index B. 28. Hieremiam Fr. Junius. 28b. videris — — contendat Fr. Junius. viderit — — contendat d. 29. emendans B. 30. seperatio B., uti assolet. 31. denm B. 32. Michaeas cd. Micheas reliqui. 33. praedicaret BCabc. 34. fuerant Ca.

b. scriptum est] Mirum est quod addit auctor „Machaeram quidem scriptum est, sed Marcion emendat,“ cum tamen codices omnes tam Graeci quam Syriaci et Latini hic *separationem* legant, at *machaeram* apud Matthaenam, cuius integrum evangelium rejecit Marcion; fortassis ad hoc adludit auctor. Certe Epiphanius nihil tale habet, et quod Graece ad marginem adnotatum est „*οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν*“ ex Matthaео desumptum est. (Pamel.) In evangelio scilicet Marcionis, hoc est Lucae

a Marcione adulterato. Cuiusmodi evangelium provocare se dicit Tertullianus initio huius libri, ut ex eo ipso Marcionem convincat insaniae. (Rigalt.)

i. Sed Marcion emendat] Etenim Lucas dixit *διαμερισμόν*. (Rigalt.) Rescribendum censeo „*Sic* Marcion emendat. Quasi non“ cett.

k. opus sit machaerae.] Eoque sensu dixerat Matthaеus *μάχαιραν* quo Lucas *διαμερισμόν*, ut iam vana sit Marcionis in Lucam emendatio. Huiusce autem non meminit Epiphanius. (Rigalt.)

pora nosse cuius per quae probaret non habebat. Merito ³⁵ exprobrat etiam quod iustum non a semetipsis iudicarent. Olim hoc mandat per ³⁶ Zachariam¹: Iustum iudicium et pacatorium iudicate; per Hieremiam: Facite iudicium et iustitiam; per Esaiam: Iudicate pupillo et iustificate viduam, imputans etiam vineae ³⁷ Sorech quod non iudicium fecisset sed clamorem. Qui ergo docuerat ut facerent ex praecepto, is exigebat ut facerent et ex arbitrio. Qui ³⁸ seminaverat praeceptum, ille et redundantiam eius urgebat. Iam vero quam absurdum ut ille mandaret iuste iudicare qui deum iudicem iustum destruebat? Nam et iudicem, qui mittit in carcerem nec ducit inde nisi soluto etiam novissimo quadrante, in persona creatoris obtrectationis nomine disserunt. Ad quod necesse habeo eodem gradu occurrere. Quotiescunque enim severitas creatoris opponitur, totiens illius est Christus cui per timorem cogit obsequium.

Quaestionem rursus de curatione sabbato facta quomodo discussit? Unusquisque vestrum sabbatis non solvit asinum aut bovem suum a praesepe et ducit ad potum? Ergo secundum conditionem legis operatus legem confirmavit, non dissolvit, iubentem nullum opus fieri nisi quod fieret omni animae, quanto potius humanae? - Parabolarum congruentiam ubique ¹ recognoscor exigere. Simile est regnum dei, inquit, grano sinapis, quod accepit homo et seminavit in horto suo. Quis in persona hominis intellegendus? Utique Christus, quia, licet Marcionis, filius hominis est dictus, qui accepit a patre semen regni, sermonem scilicet evangelii, et seminavit in horto suo, utique in mundo, puta nunc in homine. Sed cum in suo horto dixerit, nec mundus autem nec homo illius sit, sed creatoris, ergo qui in suum ² seminarit ³ creator ostenditur. Aut si, ut hunc laqueum evadant, converterint ⁴ hominis personam a Christo in hominem accipientem semen regni et seminantem in horto cordis sui, nec ipsa materia alii conveniet quam creatori. Quale est enim ⁵ ut sit lenissimi dei regnum quod etiam ⁶ iudicii fervor lacrimosa austeritate subsequitur? De sequenti plane simili-

Luc. XII, 57.

Zach. VIII, 16.
Ier. XXXII, 3.
Is. I, 17.
V, 16.

Luc XII, 58. 59.

Cap. XXX.
Luc. XIII, 10-17.
Exod. XII, 16.

Luc. XIII, 18. 19.

Luc. XII, 20. 21.

35. et probat BC. 36. Ezechielem BCab. 37. Soreth BCab. 38. seminaverit BC.

Cap. XXX. 1. recognosco te exigere *Latinius*. Probat etiam *Fr. Iunius*. 2. seminavit B. 3. nec creator d. 4. homines in personam Christi C. homines personam in personam Christi (B.) 5. ut sit lenissimi dei regnum quod ego. ut lenissimi dei regnum quod BCabc. ut lenissimi dei regnum significet semen quod d. 6. iudicium fervoris lachrymosae austeritates subsequuntur *Fulv. Ursinus*.

1. per Zachariam] Vetusiores libri habent per *Ezechielem*, quod primum correxit *Pamelius*. Ita supra quoque, ad verba „Ignis exarsit in indignatione mea“

Fr. Iunius nomen *Hieremiae* pro *Esaias* reponendum censuit, et infra cap. 34. revocatus est *Amos* pro *Osee*.

tudine vereor ne forte alterius dei regno portendat. Fermento enim comparavit illud, non azymis, quae familiariora sunt creatori. Congruit et haec coniectura mendicantibus argumenta. Itaque et ego vanitatem vanitate depellam, fermentationem quoque congruere dicens regno creatoris, quia post illam clibanus vel furnus gehennae sequatur. Quotiens adhuc se iudicem ostendit et in iudice creatorem? Quotiens utique eiecit et damnat reiciendo? Sicut hic quoque, Cum surrexerit, inquit, ⁷pater familiae; quo nisi quo dixit Esaias, Cum ⁸surrexerit comminuere terram? et ⁹cluserit ostium; utique excludendis iniquis. Quibus pulsantibus respondebit, Nescio unde sitis, et rursus enumerantibus quod coram illo ederint et biberint ¹⁰et in plateis eorum docuerit, adiciet, Recedite a me omnes operarii iniquitatis: illic erit fletus et frendor dentium. Ubi? foris scilicet, ubi erunt exclusi, ostio cluso ab eo. Ergo erit poena a quo fit exclusio in poenam, cum videbunt iustos introeuntes in regnum dei, se vero detineri foris. A quo? Si a creatore, quis ¹¹erit ergo intus recipiens iustos in regnum? Deus bonus. Quid ergo ¹²illuc creatori, ut foris detineat in poenam quos adversarius eius exclusit, suscipiendos a se, ¹³si utique^a, magis in adversarii bitem? Sed et ille exclusurus iniquos sciat utique creatorem illos detenturum in poenam ¹⁴aut non sciat oportet. Ergo aut nolente eo detinebuntur, et minor est illo qui detinet, cedens ei nolens, aut si vult ita fieri, ipse ita faciendum iudicavit, et non erit melior creatore ipse auctor infamiae creatoris. Haec si nulla ratione consistunt, ut alius punire, alius liberare credatur, unius erit tam iudicium quam et regnum, et dum unius est utrumque, qui et iudicat creatoris est.

Ad prandium vel ad coenam quales vocari iubet? Quales ostenderit per Esaiam: Confringe panem tuum esurienti, et mendicos, ¹et qui sine tecto sunt, induc in domum tuam, qui scilicet ²humanitatis istius vicem retribuere non possint. Hanc si Christus captari vetat, in resurrectione eam repromittens, creatoris est forma^a, cui non placent amantes munera, sectantes retributionem. Etiam invitatoris parabola cui magis parti occurrat ³expende. Homo

7. paterfamilias d. 8. surrexit B. 9. cluserit B. *Vaticanorum unus.* 10. Rescripserim et quod in plateis. 11. ergo erit B. 12. illic *Fr. Iunius.* 13. si utique BC. utique *reliqui.* 14. an BC.

Cap. XXXI. 1. etiam B. 2. et humanitatis BC. 3. expende d. expendo *reliqui.*

Cap. XXX. a. si utique] De hac elipsi cf. adnot. ad De Corona cap. 5. Cf. supra cap. 7 „quo magis debuerit vel de caelo descendere et, si utique,

in Pontum potius descendere quam in Galilaeam.“

Cap. XXXI. a. forma.] Hoc est lex. Cf. adnot. ad De Idolol. cap. 18.

quidam fecit coenam et vocavit multos. Utique coenae paratura vitae aeternae saturitatem figurat. Dico primo extraneos et nullius iuris affines invitari ad coenam non solere, certe facilius solere domesticos et familiares. Ergo creatoris est invitasse, ad quem pertinebant qui invitabantur, et per Adam, qua homines, et ⁴per patres, qua Iudaici, non eius ad quem neque natura pertinebant neque praerogativa. ⁵Dehinc si is mittit ad convivas qui coenam paravit, sic quoque creatoris est coena, qui misit ad convivas admonendos, ante iam vocatos per patres, admonendos autem per prophetas, non qui neminem miserit ad monendum, nec qui nihil prius egerit ad vocandum, sed ipse descenderit subito, tantum quod innotescens, iam invitans, tantum quod invitans, ⁶iam in convivium cogens, eandem faciens horam coenandi et ad coenam invitandi. Excusant se invitati. Si ab alio deo, merito, quia subito invitati, si non merito, ergo nec subito. Si autem non subito invitati, ergo a creatore, a quo olim, cuius denique declinaverant vocationem, tunc primo dicentes ad Aaronem, Fac nobis deos, qui praeceant nobis; atque exinde aure audientes et non audientes, vocationem scilicet dei, qui pertinentissime ad hanc parabolam per Hieremiam, Audite, inquit, vocem meam, et ero vobis in dominum et vos mihi in populum, et ibitis in omnibus viis meis, quascunque mandavero vobis. Ecce invitatio dei. Et non audierunt, inquit, et non adverterunt aurem suam. Ecce recusatio populi. Sed abierunt in ⁷iis quae ⁸concupiverunt corde suo malo. Agrum emi, et boves mercatus sum, et uxorem duxi. Et adhuc ingerit: Et emisi ⁹ad vos omnes famulos meos prophetas. Hic erit spiritus sanctus, admonitor convivarum, die et ante lucem. Et non audiit populus meus, et non intendit auribus suis, et obduravit collum suum. Hoc ut ¹⁰patrifamiliae renuntiatum est, motus tunc (bene quod et motus, negat enim Marcion moveri deum suum, ita et ¹¹hoc meus est) mandat de plateis et vicis civitatis facere sublectionem. Videamus an eo sensu quo rursus per ¹²Hieremiam: Numquid solitudo factus sum domui Israël? ¹³aut terra in incultum derelicta? id est, Numquid non habeo quos allegam aut unde allegam? quoniam dixit populus meus, Non venimus ad te. Itaque misit ad alios vocandos ex eadem adhuc civitate. ¹⁴Dehinc loco abundante praecepit etiam de viis et sepibus colligi, id est nos iam de extraneis gentibus; illa scilicet aemulatione qua in Deuteronomio: Avertam faciem meam ab eis, et monstrabo quid illis

Luc. XIV,
16 sqq.Luc. XIV,
18—20.Exod.
XXXII, 1.

Ies. VI, 10.

Ier. VII, 23sq.
XI, 7 sq.Luc. XIV,
18—20.

Ier. VII, 25.

Luc. XIV, 21.

Ier. II, 31.

Luc. XIV, 23.

Deut.
XXXII, 20 sq.

4. per om. BCa. 5. Deinde B. 6. in convivium iam B. 7. eis e. hiis Ca. bis B. 8. concupiverunt Ca. concupiverunt B. concupierunt bcd. 9. omneis ad vos Cab. 10. patrifamilias d. 11. hic B. 12. ieremiam B., uti assolet. 13. terra inculta B. 14. et dehinc B.

in novissimis, id est alios possessuros locum eorum quoniam genitura perversa est, filii in quibus fides non est. Illi obaemulati sunt me in non deo, et provocaverunt me in iram in idolis suis, et ego obaemulabor eos in non natione, ¹⁵in natione insipienti provocabo eos in iram, in ¹⁶nobis scilicet, quorum ¹⁷spem Iudaei Luc. XIV, 24. gerunt^b, de qua illos gustaturos negat dominus, derelicta Sione, Ies. I, 8. tanquam specula in vinea et in cucumerario casula, posteaquam et novissimam in ¹⁸Christum invitationem ¹⁹recusavit. Quid ex hoc ordine secundum ²⁰dispositionem et praedicationes creatoris recensendo competere potest illi, cuius^c nec ordinem habet nec dispositionem ad parabolae conpirationem qui totum opus semel fecit? Aut quae erit prima vocatio eius, et quae secundo actu admonitio? Ante debent alii excusare, postea alii convenisse. Nunc autem pariter utramque partem invitare venit, de civitate, de sepibus, adversus speculum parabolae. Nec potest iam fastidiosos iudicare quos nunquam retro invitavit, quos cum maxime aggreditur. Aut si de futuro eos iudicat contempturos vocationem, ergo et sublectionem loco eorum ex gentibus de futuro portendit. Plane ad hoc^d secundo venturus est ut gentibus praedicet. Et si venturus est autem, puto, non quasi vocaturus adhuc convivas, sed iam collocaturus. Interea qui coenae istius vocationem ²¹in caeleste convivium interpretaris spiritalis saturitatis et iocunditatis, memento et terrenas promissiones vini et olei et frumenti et ipsius civitatis aequae in spiritalia figurari a creatore.

Cap. XXXII.
Luc. XV,
4 sqq. 8 sqq.

Ovem et ¹drachmam perditam quis requirit? nonne qui perdidit? Quis autem perdidit? nonne qui habuit? ²Quis vero habuit? nonne cuius fuit? Si igitur homo non alterius est res quam creatoris, is eum habuit cuius fuit, is perdidit qui habuit, is requisivit qui perdidit, is invenit qui quaesivit, is exultavit qui invenit. Ita utriusque parabolae argumentum vacat circa eum cuius non est ovis neque dragma, id est homo. Non enim perdidit, quia non habuit, nec requisivit, quia non perdidit, nec invenit, quia nec requisivit, nec exultavit, quia non invenit. Atque adeo exultare illius est de paenitentia peccatoris, id est ³de perditum recuperatione, qui se professus est olim malle ⁴peccatoris paenitentiam quam mortem.

15. in natione om. C. 16. novis BC. 17. speciem gerunt Latinius. spiritus gerunt B. spem gemunt Semler. 18. Christo BC. 19. recusat B. 20. dispositiones d. 21. in delet Petr. Ciacconius.

Cap. XXXII. 1. drachmam d. Ita etiam infra. 2. Qui BCa. 3. de om. B. 4. peccatorum B.

b. quorum spem Iudaei gerunt] Spes salutis, quae rata in nobis, iam vana in Iudaeis.

c. cuius] Creatoris.
d. Plane ad hoc] Haec ex Marcionis sententia sunt dicta.

Quibus duobus dominis neget posse serviri, quia alterum of-
fendi sit necesse, alterum defendi, ipse declarat, deum proponens ^{Cap. XXXIII.}
et mammonam. Deinde mammonam^a quem intellegi velit, si inter- ^{Luc. XVI, 13.}
pretem non habes, ab ipso potes discere. Admonens enim nos de
saecularibus suffragia nobis prospicere amicitiarum, secundum servi
illius exemplum qui ab actu^b summotus dominicos debitores¹ demi-
nutis cautionibus relevat in subsidium sibi, Et ego, inquit, dico ^{Luc. XVI,}
vobis, facite vobis amicos de mammona iniustitiae, de nummo sci- ^{1-9.}
licet, de quo et servus ille. Iniustitiae enim auctorem et domina-
torem totius saeculi nummum scimus omnes. Cui famulatam videns
pharisaeorum cupiditatem² anmentavit hanc sententiam^c: Non po-
testis deo servire et mammonae. Irridebant denique pharisaei pe-
cuniae cupidi, quod intellexissent scilicet mammonam de nummo ^{Luc. XVI, 14.}
dictum. Ne quis existimet in mammona creatorem intellegendum
et Christum a creatoris illos servitute revocasse. ³Quid? nunc po-
tius ex hoc disce unum a Christo deum ostensum. Duos enim
⁴dominos nominavit, deum et mammonam, creatorem et nummum.
Denique non potestis deo servire, utique ei cui servire videbantur,
et mammonae, cui magis destinabantur^d. Quodsi ipse alium se
ageret, non duos dominos, sed tres demonstrasset. Et creator
enim dominus, quia deus, et utique magis dominus quam mammo-
nas, magisque⁵ observandus, qua magis dominus. Quale est enim
ut qui mammonam dominum dixerat, et cum deo iunxerat, vere
ipsorum dominum taceret, id est creatorem? Aut numquid tacendo

Cap. XXXIII. 1. deminutis *d.*, ex emendatione Latinii. diminnit *BCabc*. 2.
amentavit *d.* amentavit et liberavit ab amento dictum est libro brasi amento
talis vel magis vibravit augmentavit hanc sententiam *B*. Cui simile glossema etiam
in altero Vaticanorum suorum reperiri ad marginem adscriptum notavit Pamelius:
„Nam et alteri codici *ms. Vatic.* adiuncta erat haec ad marginem expositio: amenta-
vit, id est ab amento libravit seu vibravit.“ 3. Quid *BCacd. Vaticanus uterque*.
Quin *b*. 4. dominus *BC*. 5. non observandus *BCa*.

Cap. XXXIII. a. mammonam] Quod
Punici dicunt *mammon*, Latine *lucrum*
vocatur. Augustin. Serm. XXXV. de Verbo
Domini. (Rigalt.) Addo Hieron. in cap. 6
Matthaei „Mammona in sermone Syriaco
divitiae nuncupantur.“ Augustin. lib. II
de Serm. Domini in Monte „Mammona
apud Hebraeos divitiae appellari dicun-
tur. Convenit et Punicum nomen; nam
lucrum Punice *mammon* dicitur.“ Cf. Idem
in Psalm. CLIII.

b. ab actu] Hoc est ab administratione.
V. quae adnotavi supra ad cap. 29.

c. anmentavit hanc sententiam] Id
est iaculatus est, emisit. Ab *amento*,

quod eorum significat, deductum verbum
amentare. (Rheuan.) Ut iaculum intorsit.
Varie scribitur in mss. *amentum*, *admen-
tum* et *ammentum*. Graecum est *ἀμμω*.
(Rigalt.) Ad Nat. I, 10 „quo machaeris
vestris et *admentationibus* cadatis.“, ad
quae verba v. quae adnotata sunt. Adde
Lipsium Poliore. IV, 5. p. 615. Opp. ed.
Vesal. Similiter infra cap. 34 Tertul-
lianus dixit „illicitorum matrimoniorum
et adulterii figura *iaculatus est* in Hero-
dem.“ Item De Pndic. cap. 17 „omnes
in luxuriae et lasciviae et libidinis ne-
gotia *iaculantur*.“

d. cui magis destinabantur.] Cui magis
sese devovebant, vel addicebant.

eo concessit serviendum ei esse, si solummodo sibi et mammonae negavit posse serviri? Ita cum unum deum ponit, nominaturus et creatorem, si alius esset ipse, creatorem nominavit, quem dominum sine alio deo non posuit. Et illud itaque relucebit, quomodo ⁶dictum, Si in mammona iniusto fideles non extitistis, quod verum ^{Luc. XVI, 11.}est quis vobis credet? in nummo scilicet iniusto, non in creatore, ^{Luc. XVI, 12.}quem et Marcion iustum facit. Et si in alieno fideles inventi non estis, ⁷meum quis dabit vobis? alienum enim debet esse a servis dei quod iniustum est. Creator ⁸autem quomodo alienus erat pharisaeis, proprius deus Iudaicae gentis? Si ergo haec non cadunt in creatorem, sed in mammonam, Quis vobis credet quod verius est? et, Quis vobis dabit quod meum est? non potest quasi alius dixisse de alterius dei gratia. Tunc enim videretur ita dixisse, si eos in creatorem, non in mammonam, infideles notando per creatoris mentionem distinctiones fecisset dei alterius, non commissuri suam veritatem infidelibus creatoris. ⁹Quomodo tunc alterius videri potest, si non ad hoc proponatur ut a re de qua agitur separetur? Si autem et iustificantes se coram hominibus pharisaei spem mercedis in homine ponebant, illo eos sensu increpabat quo et pro-
^{Ier. XVII, 5.}pheta Hieremias: Miser homo, qui spem habet in homine. ¹⁰Si et ^{Ier. XVII, 10.}adicit, Scit autem deus corda vestra, illius dei vim commemorabat ^{XX, 12.}
¹¹qui lucernam se ¹²pronuntiabat, scrutantem renes et corda. Si ^{Luc. XVI, 15.}superbiam tangit, Quod elatum est apud homines, perosum est deo, ^{Ies. II, 12.}Esaiam ponit ante oculos: Dies enim domini sabaoth, in omnem contumeliosum et superbum, in omnem sublimem et elatum, et humiliabuntur. Possum iam colligere cur tanto aevo deus Marcionis ^{Luc. XVI, 16.} fuerit in occulto. Expectabat, opinor, donec haec omnia disceret a creatore. Didicit ergo usque ad Ioannis tempora, atque ita exinde processit annuntiare regnum dei, dicens, Lex et prophetae usque ad Ioannem, ex quo regnum dei annuntiatur. Quasi ¹³non et nos limitem quendam agnoscamus Ioannem constitutum inter vetera et nova, ad quem desineret Iudaismus et a quo inciperet Christianismus, non tamen ut ab alia virtute facta sit sedatio^o legis et prophetarum et initiatio evangelii, in quo est dei regnum, Christus ipse. Nam etsi probavimus et vetera transitura et nova successiva praedicari a creatore, si et Ioannes antecursor et praepparator osten-

6. dictum, Si in *cd.* dictum sit in *reliqui.* 7. quod meum est quis *cd.* 8. autem quomodo *abcd.* alio modo *BC.* 9. Quoniam *(B)C.* 10. Si *Cacd. Vaticano-rum alter.* Sic *Bb.* 11. qui *om. Cab.* 12. pronuntians ac scrutantem *B.* 13. vero et *B.*

e. sedatio] *Ἡρέμης*, q. d. in sede quietis atque in otio collocatio. (Fr. Iunius.)

ditur viarum domini evangelium superducturi et regnum dei promulgaturi, et ex hoc iam quod Ioannes venit ipse erit Christus qui Ioannem erat subsecuturus ut antecursorem, et si desierunt vetera et coeperunt nova interstite Ioanne, non erit mirum quod ex dispositione est creatoris, ¹⁴ut undeunde magis probetur quam ex legis et prophetarum in Ioannem occasu et exinde ortu regnum dei. Transeat igitur caelum et terra citius, sicut et lex et prophetae, quam unus apex verborum domini. Verbum enim, inquit Esaias, dei nostri manet in aevum. Nam quoniam in Esaia iam tunc Christus, sermo scilicet et spiritus creatoris, Ioannem ¹⁵praedicarat, vocem ¹⁶clamantis in deserto parare viam domini, in hoc venturum ut legis et prophetarum ordo exinde cessaret, per adimplentionem, non per destructionem, et regnum dei a Christo annuntiaretur, ideo subtexit facilius elementa transitura quam verba sua, confirmans hoc quoque quod de Ioanne dixerat non praeterisse.

Sed Christus divortium prohibet dicens, Qui dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, adulterium ¹committit; qui dimissam a viro duxerit, aequae adulter est. Ut sic quoque prohibeat divortium, illicitum facit repudiatam matrimonium. Moyses vero permittit repudium in Deuteronomio: Si sumserit quis uxorem, et habitaverit cum ea, et evenerit non invenire eam apud eum gratiam, eo quod inventum sit in illa impudicum negotium, scribet libellum repudii et dabit in ²manu eius, et dimittet illam de domo sua. Vides diversitatem legis et evangelii, Moysi et Christi? Plane. Non enim recepisti illud quoque evangelium eiusdem veritatis et eiusdem Christi, in quo prohibens divortium propriam quaestionem eius absolvit: Moyses propter duritiam cordis vestri praecepit libellum repudii dare; a primordio autem non fuit sic; quia scilicet qui marem et feminam fecerat, Erunt duo, dixerat, in ³carne una: quod deus itaque iunxit, homo ⁴disiunxerit? Hoc enim responso et Moysi constitutionem protexit, ut sui, et creatoris institutionem direxit, ut Christus ipsius. Sed quatenus ex his revincendus es ⁵quae recepisti, sic tibi occurram ac si meus Christus. Nonne et ipse prohibens divortium et patrem tamen ⁶gestans eum qui marem et

14. ut undeunde *Latinius*. ut aliunde *d.*, *Fulv. Ursinus*. ut unde *BCabc*. 15. praedicaret *B*. 16. clamantem *B*.

Cap. XXXIV. 1. committet *C*. commisit *c*. 2. manu *Bcd. Vaticanus uterque. manum reliqui*. 3. carnem unam *c*. 4. disiunget *c. Vaticanus alter*. 5. quaerere coepisti *C*. 6. testans *Latinius*.

Cap. XXXIV. a. gestans] *Latinius* passim auctor sic loquitur et patrem testans. Nihil mutandum censeo: Nam circumferri ac gestari a Christo dicit,

Luc. XVI, 17.
XXI, 33.
Ies.
XL, 3 sqq.

Cap. XXXIV.
Luc. XVI, 18.

Deut.
XXIV, 1 sqq.

Math. XIX,
8 sqq. 4 sqq.

feminam iunxit excusaverit potius quam destruxerit Moysi constitutionem? Sed ecce sic tuus sit iste Christus contrarium docens Moysi et creatori, ut, si non contrarium ostendero, meus sit. Dico enim illum conditionaliter nunc fecisse divortii prohibitionem, si ideo quis dimittat uxorem ⁷ut aliam ducat. Qui dimiserit, inquit, uxorem, et aliam duxerit, adulterium commisit, et qui a marito dimissam duxerit, aequè adulter est, ex eadem utique causa ⁸dimissam qua non licet dimitti, ut alia ducatur; illicite enim dimissam pro indimissa ducens adulter est. Manet enim matrimonium quod non rite diremptum est; manente matrimonio nubere adulterium est. Ita si conditionaliter prohibuit dimittere uxorem, non in totum prohibuit, et quod non prohibuit in totum, ⁹permisit alias, ubi causa cessat ob quam prohibuit. Etiam non contrarium Moysi docet, cuius praeceptum alicubi conservat, nondum dico confirmat. Aut si omnino negas permitti divortium a Christo, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniungens marem et feminam, nec alibi coniunctos ad sacramentum baptismatis et eucharistiae admittens nisi inter se coniuraverint adversus fructum nuptiarum, ^{9b}ut adversus ipsum creatorem? Certe quid ¹⁰facit apud te maritus si uxor eius commiserit adulterium? Habebitne illam? ¹¹Scilicet nec tuum apostolum sinere coniungi prostitutæ membra Christi^b. Habet itaque et Christum assertorem iustitia divortii. Iam hinc confirmatur ab illo Moyses, ex eodem titulo prohibens repudium quo et Christus, si inventum fuerit in muliere negotium impudicum. Nam et in evangelio Matthæi, Qui dimiserit, inquit, uxorem suam præter causam adulterii, facit eam adulterari. ¹²Aequè adulter censetur et ille qui dimissam a viro duxerit. Ceterum præter^c ex causa adul-

¹Cor.
VI, 15 sq.

Math. V, 32.

7. et BC. 8. dimissam *om. cd.*, cum Sixto Senensi *Bibl. Sanct. lib. VI. cap. 81.*
9. permisit alias, ubi causa cessat *d.* permisit. Aliud est ubi causa cessat *abc.* permisit. Alia subici causa cessat *C.* permisit alia subiri causa cessat *B.* permisit. Aliud subici causa cessat *liber Pithoei.* 9b. et *B.* 10. faciet *d.*, *Fulv. Ursinus.* 11. Scilicet nec tuum apostolum sinere *ego.* Sed nec tuum apostolum sinere *scis d.*, *Fulv. Ursinus.* *Scis nec tuum apostolum sinere Fr. Iunius.* Sed nec tuum apostolum sinere *BCabc.* 12. Aequè adulter censetur *abc.* atque ita adulter censetur *d.* atque adulter censetur *C.* atque adulter *B.*

quod Graeci *ἐμπεριφωρεῖσθαι.* Exempla habes supra cap. 12 et cap. 18. (Fr. Iunius.)

b. Scilicet nec tuum apostolum sinere coniungi prostitutæ membra Christi.] Ita corrigenda erant haec verba, ut pro *Sed* rescriberetur *Scilicet.* V. quæ de confusione harum particularum adnotavi ad De Corona cap. 6. Cf. De Praeser. Haeret. cap. 44. V. Hildebr. ad Apul.

De Magia cap. 53. p. 554. Infinitivus pendet a *scilicet*; de qua structura cf. Ruddimanni *Inst. Gramm. II, p. 321. ed. Stallb.*

c. præter] *Praeter* pro *praeterquam* positum non semel occurrit in scriptis Tertulliani. Sic supra cap. 24 „*praeter* oneribus consparsionum.“ De Virg. Veland. cap. 2 „*praeter* quod a deo, non ab hominibus gloria captanda est.“ Apo-

terii nec creator disiungit, quod ipse scilicet coniunxit, eodem alibi Moysē constitūte eum qui ex compressione matrimonium fecerat non posse dimittere uxorem in omne tempus. Quodsi ex violentia coactum matrimonium stabit, quanto magis ¹³ ex convenientia voluntarium? sicut et ¹⁴ prophetiae auctoritate, Uxorem iuventutis tuae non dimittes. Habes itaque Christum ultro vestigia ubique creatoris incuntem tam in permittendo repudio quam in prohibendo. Habes etiam nuptiarum, ¹⁵ quoquo velis latere, prospectorem, quas nec separari vult prohibendo repudium, nec cum macula haberi tunc permittendo divortium. Erubescē non coniungens quos tuus quoque Christus coniunxit. Erubescē etiam disiungens sine eo merito quo disiungi voluit et tuus Christus. Debeo nunc et illud ostendere unde hanc sententiam deduxerit dominus, quove direxerit. Ita enim plenius constabit eum non ad Moysen destruendum spectasse per repudii propositionem subito interpositam, quia nec subito interposita est, habens radicem ex eadem Ioannis mentione. Ioannes enim retundens Herodem quod adversus legem uxorem fratris sui defuncti duxisset, habentis filiam ex illa (non alias hoc permittente, immo et praecipiente lege, quam si frater ¹⁶ illiberis^d decesserit, ut a fratre ipsius et ex costa ipsius ¹⁷ supparetur semen illi), coniectus in carcerem fuerat, ab eodem ¹⁸ Herode^e postmodum et occisus. Facta igitur mentione Ioannis dominus, et utique successus exitus eius, illicitorum matrimoniorum et ¹⁹ adulterii ²⁰ figura iaculatus est^f in Herodem, adulterum pronuntians etiam qui dimissam a viro duxerit, quo magis impietatem Herodis oneraret, qui non minus morte quam repudio dimissam a viro duxerat, et hoc fratre habente ex illa filiam, et vel eo nomine ²¹ illicite, ex libidinis, non ex legis instinctu, ac propterea propheten quoque assertorem legis occiderat. Hoc mihi disseruisse proficiet etiam ²² ad subsequens argumentum divitis apud inferos dolentis et pauperis in sinu Abrahae requie-

Deut.
XXII, 28 sq.Malach.
II, 15.Luc. XVI,
19-31.

13. et C. est B. 14. prophetae Latinius. 15. quoque BC. 16. illecebris BC. 17. supparetur d. suppararetur reliqui. 18. Herode om. BC. 19. adulterii cd. Vaticanus alter. adulteri reliqui. 20. figuras d. fulgura Petr. Ciacconius. 21. illicita BC. 22. ad om. BC.

log. cap. 6 „cum aurum nulla norat praeter unico digito quem sponsus oppignorasset pronubo anulo.“

d. illiberis] Hoc est ἄτεχνος. Vox novata, ne in reconditoribus quidem glossariis obvia. Nisi quod eodem iure quo Rhenano ex illecebris licuit reficere illiberis, possis reficere sine liberis.

e. Herode] Haec vox non legitur in

vetustioribus meis libris. Est fortasse glossema, aut certe repetitum ex voce praegresso eodem. Nam etiam paulo infra in verbis „Herodis male meritati“ liber Leidensis habet „hoc eodem male meritati.“

f. iaculatus est] Cf. quae adnotavi supra ad cap. 33 ad verba „ammentavit hanc sententiam.“

scientis. Nam et illud, quantum ad scripturae superficiem, subito propositum est, quantum ad intentionem sensus, et ipsum cohaeret mentioni Ioannis male tractati et ²³suggillati ²⁴Herodis male ²⁵maritati^g, utriusque exitum deformans, Herodis tormenta et Ioannis refrigeria, ut iam audiret Herodes, Habent illic Moysen et prophetas, illos audiant. Sed Marcion aliorum cogit, scilicet ut ²⁶utramque mercedem creatoris sive tormenti sive refrigerii apud inferos ²⁷determinet eis positam qui legi et prophetis ²⁸obedierint, Christi vero et dei sui caelestem ²⁹definiat sinum et portum. Respondebimus ³⁰ad haec, ipsa scriptura revincente oculos eius, quae ³¹ab inferis discernit Abrahae sinum pauperi. Aliud enim inferi, ut puto, aliud quoque Abrahae sinus. Nam et magnum ait ³²intercedere regiones istas profundum^h et transitum ³³utrinque prohibere. Sed nec allevasset dives oculos, et quidem de longinquo, nisi in superiora, et de altitudinis longinquo per immensam illam distantiam sublimitatis et profunditatis. Unde apparet sapienti cuique, qui aliquando Elysios audierit, esse aliquam localem determinationem quae sinus dicta sit Abrahae ad recipiendas animas filiorum eius, etiam ex nationibus, patris scilicet multarum nationum in Abrahae censum deputandarum, et ex eadem fide qua et Abraham deo credidit, nullo sub iugo legis nec in signo circumcisionis. Eam itaque regionem sinum dico Abrahae, ³⁴etsi non caelestem, sublimiorem tamen inferis, interim refrigerium praebituram animabus iustorum, donec consummatio rerum resurrectionem omnium plenitudine mercedis expungat, tunc apparitura caelesti promissione, quam Marcion ^{34b}suo ³⁵vindicat, quasi non a creatore promulgatam. Ad quam ascensum suum

Amos IX, 6. Christus aedificat in caelum, secundum ³⁶Amos, utique suis, ubi ^{les.} XXXIII, 14. est et locus aeternus, de quo Esaias: Quis annuntiabit vobis locum aeternum, nisi scilicet Christus incedens in iustitia, loquens viam rectam, odio habens iniustitiam et iniquitatem? Quodsi aeternus

23. suggillatini d. 24. hoc eodem B. 25. maritali a. in marg., ex coniectura Rhenani. maritali BCabcd. invitati Fr. Iunius. 26. ut utramque Cab. et utramque B. utramque cd. 27. determinat Bd. 28. obedierunt B. 29. definit d. 30. ad haec ego. et haec BC. et hac abcd. 31. ab inferis cd. ad inferos reliqui. 32. intercidere C. Probat Fr. Iunius. intendere B. 33. utrumque BC. 34. et non BC. 34b. suo Christo vindicat Petr. Ciacconius. 35. vindicat BCab. Et ita ubique. 36. Osee BCab.

g. male maritali] Ita cum Rhenano corrigere quam vulgatae „male maritali“ acquiescere malui. Nusquam reperitur deponens aliquod *meritari*, contra *maritalis* saepius reperire est in scriptis Tertulliani. V. adnot. ad De Virg. Veiland. cap. 6.

h. profundum] *Χάσμα*, quod alii dixerunt chaos. (Rigalt.) Infra cap. 35 „praecipitatus esset in *profundum*.“ De Idolol. cap. 24 „inenatabile excussis *profundum* est.“ Ex Iuvenco exempla suppeditat doctus Spicilegii Solesmensis editor p. 243. n. 3.

locus repromittitur et ascensus in caelum aedificatur a creatore, promittente etiam semen Abrahae velut stellas caeli futurum, utique ob caelestem promissionem, salva ea promissione cur non capiat sinum Abrahae dici temporale aliquod animarum fidelium receptaculum in quo iam deliniatur futuri imago ³⁷ac candida ³⁸quaedam utriusque iudiciiⁱ prospiciatur? admonens quoque vos haereticos, dum in vita estis, Moysen et prophetas unum deum praedicantes creatorem, et unum Christum praedicantes eius, et utrumque iudicium poenae et salutis aeternae apud unicum deum positum, qui occidat et vivificet. Immo, inquit, nostri dei ³⁹monela de caelo non Moysen et prophetas iussit audiri, sed Christum: hunc audite. Merito. Tunc enim apostoli satis iam audierant Moysen et prophetas, qui secuti erant Christum, credendo Moysi et prophetis. Nec enim ⁴⁰accepisset Petrus dicere^k, Tu es Christus, antequam audisset et credidisset Moysi et prophetis, a quibus solis adhuc Christus annuntiabatur. Haec igitur fides eorum meruerat ut etiam voce caelesti confirmaretur, iubente illum audiri quem agnoverant evangelizantem pacem, evangelizantem bona, annuntiantem locum aeternum, aedificantem illis ascensum suum in caelum. Apud inferos autem de eis dictum est: Habent illic Moysen et prophetas, audiant illos, qui non credebant, vel qui nec omnino ⁴¹sic credebant, esse post mortem superbiae divitiarum et gloriae delictiarum supplicia annuntiata a Moyse et prophetis, decreta autem ab eo deo qui de throni deponit dynastas, et de ⁴²sterquilinis elevat inopes. Ita cum

Ies. LII, 7.
XXXIII, 14.
Amos IX, 6.

Ps. CXIII, 6

utrinque pronuntiationis diversitas competat creatori, non erit divinitatum statuenda distantia, sed ipsarum materiarum.

Conversus ibidem ad discipulos Vae dicit auctori scandalorum, ¹expedisse ei, si natus non fuisset, aut si molino saxo ad collum

Cap. XXXV.
Luc. XVII,
1. 2.

37. et *Latinius.* ad B. 38. quadam B. 39. monella *Vaticanus* uterque. 40. cepisset Petrum *Petr. Ciacconius.* 41. si BC. 42. sterquilinis B. sterculinis d. sterquiliniis *reliqui.*

Cap. XXXV. 1. expedisset b.

i. candida quaedam utriusque iudicii] *Candida* pro spe et expectatione. Vestis erat petitorum. (Rhenan.) „Candidam salutis“ dixerat supra cap. 7. Adde adnot. ad De Corona cap. 1. et Ad Uxor. I, 7.

k. accepisset Petrus dicere] P. Ciacconius „Nec enim cepisset Petrum dicere,“ id est contigisset, *δέξαιτο ἄν.* Sed iusta esse videtur etiam sine mutatione sententia: „οὐ παρελήφει ὁ Πέτρος λέγειν,“ pro eo quod est, non fuisset Petrus id donum habiturus, unde confessionem illam de Christo ederet.

(Fr. Iunius.) *Accipere* posuit pro suscipere, et insolentius struxit cum infinito. Erat cum scribere mallet „accessisset Petrus dicere,“ id est ad dicendum accessisset, cum meminisset apud Tertullianum haud raro adstrui verbis praesertim movendi eiusmodi infinitivos (cf. Adv. Marc. I, 17 „erumpunt dicere.“ Ibid. IV, 22 „discessit percutere.“ Ibid. IV, 31 „invitare venit.“ Ibid. IV, 33 „processit annuntiare.“) et quod etiam alibi passim ab librariis confusa esse verba *accedere* et *accipere* certissime constat. Cf. Drakenb. ad Liv. XXV, 32, 3.

deligato praecipitatus esset in profundum, quam unum ex illis modicis utique discipulis eius scandalizasset. ²Aestima quale supplicium comminetur ³illi. Nec enim alius ulciscetur scandalum discipulorum eius. Agnosce igitur et iudicem et illo affectu pronuntiantem de cura suorum quo et creator retro: Qui tetigerit vos, Zach. II, 8. ac si pupillam oculi mei tangat. Idem sensus eiusdem est. Luc. XVII, 3. ⁴cantem fratrem iubet corripere; quod qui non fecerit, utique deliquit, aut ex odio volens fratrem in delicto perseverare, aut ex Lev. XIX, 17. ⁴acceptatione personae^a parcens ei, habens Leviticum: Non odies fratrem tuum in animo tuo, traductione ⁵traduces proximum tuum, utique et fratrem, et non sumes propter illum delictum. Nec mirum si ita docet qui pecora quoque fratris tui, si errantia in via invenieris, prohibet despicias quominus ea reducas ⁶fratri, nedum ipsum sibi. Sed et veniam ^{6b}des fratri in te delinquenti iubet, etiam septies. Parum plane. Plus est enim apud creatorem, qui Lev. XIX, 18. nec modum statuit, in infinitum pronuntians, Fratris malitiae memor⁷ ne sis, nec petenti eam ⁷praestes mandat; sed et non petenti. Lev. XIII, XIV. Non enim dones offensam vult, sed obliviscaris. Lex leprosum quantae sit interpretationis erga^b species ipsius vitii et inspectionis summi sacerdotis nostrum erit scire, Marcionis, morositatem^c legis opponere, ut et hic Christum aemulum eius affirmet, praevenientem sollemnia legis etiam in curatione decem leprosum, quos tantummodo ire iussos, ut se ostenderent sacerdotibus, in itinere purgavit, sine tactu iam et sine verbo, tacita potestate et sola voluntate; quasi necesse sit semel remediatores languorum et vitiorum annuntiato Christo et de effectibus probato de qualitatibus curationum retractari, aut creatorem in Christo ad legem provocari; si quid aliter quam lege distinxit, ipse perfecit, cum aliter ⁸utique

2. Existima *Vaticanorum alter*. 3. ille *Latinus*. 4. acceptatione *B*. 5. traduces *c. Vaticanorum alter*. traducens *d*. non traduces *BCab*. 6. fratri tuo, nedum *bcd*. 6b. dei *C*. 7. praestans *b*. 8. uti dominus sive per *Latinus*.

Cap. XXXV. a. acceptatione personae] Rescribendum erat fortasse „acceptatione personae,“ cum libro Leidensi. Nam *acceptatio*, non *acceptio*, reperitur etiam De Pudic. cap. 5 „Idololatram quidem et homicidam semel damnas, moechum vero de medio excipis? idololatrae successorem, homicidae antecessorem, utriusque collegam? Personae *acceptatio* est, miserabiliores paenitentias reliquisti.“ Paralip. II, 19, 7 tam Versio Antiqua quam Nova praebent „personarum *acceptio*,“ contra Act. Apost. X, 34 Versio Antiqua habet „quoniam non est personarum *acceptator* deus.“ Addere iuvat

etiam duos locos Luciferi Calaritani ex libro I. pro S. Athanasio: „Haec cum scripta memineris, existimas *acceptatores personae* nos tuae futuros.“ et infra: „Et vis, Constanti, quia sis in sublimitate degens regali, *accipi tuam personam*.“ quos citat Du Cangius. *Personarum acceptio* sive *acceptatio* est *προσωποληψία* in Graeco.

b. erga] V. quae de hac praepositione dixi ad De Pudic. cap. 20.

c. morositatem] V. quae adnotata sunt ad De Virg. Veland. cap. 12. De Praescript. Haeret. cap. 40.

dominus per semetipsum operetur sive per filium, aliter per prophetas famulos suos, ⁹maxime documenta virtutis et potestatis, quae ut clariora et validiora, qua propria, distare a vicariis fas est. Sed eiusmodi et alibi iam dicta sunt^d in documento superiore. Nunc etsi praefatus est multos tunc fuisse leprosos ¹⁰apud ¹¹Israëlem in diebus Helisaëi prophetae et neminem eorum purgatum nisi ¹²Naaman Syrum, non utique ¹³et numerus faciet ad differentiam deorum in destructionem creatoris unum remediantis et praelationem eius qui decem emundarit. Quis enim dubitabit plures potuisse curari ab eo qui unum curasset quam ab illo decem qui nunquam retro unum? Sed hac cum maxime pronuntiatione diffidentiam Israëlis vel superbiam pulsat, quod cum multi essent illic leprosi et prophetae non deesset, etiam edito documento nemo ¹⁴decurrisset ad deum operantem in ¹⁵prophetis. Igitur quoniam ipse erat authenticus pontifex dei ¹⁶patris, inspexit illos secundum legis arcum, significantis Christum esse verum disceptatorem et elimatorem humanarum macularum. Sed et quod in manifesto fuit legis, praecepit, *Ite, ostendite vos sacerdotibus. Cur, si illos ante erat emundaturus? An quasi legis illusor, ut in itinere curatis ostenderet nihil esse legem cum ipsis sacerdotibus? Et utique viderit, si cui tam opiniosus videbitur Christus. Immo digniora sunt interpretanda et fidei iustiora. Ideo illos remediatis, ^{16b}qua secundum legem iussi abire ad sacerdotes obaudierant; neque enim credibile est emeruisse medicinam a destructore legis ¹⁷observatores legis. Sed cur pristino leproso nihil tale praecepit? Quia nec Helisaëus Syro ¹⁸Naaman; et tamen non idcirco non erat creatoris. Satis respondi; sed qui credit, intellegit etiam altius aliquid. Disce igitur et causas. In Samariae regionibus res agebatur, unde erat et unus interim ex leprosis. Samaria autem desciverat ab Israële, ^{I Reg. XI, 29^{sq}} habens schisma illud ex ¹⁹novem tribubus^e, quas avulsas per Achiam prophetam collocaverat apud Samariam ²⁰Hieroboam. Sed et alias semper sibi placentes erant Samaritani de montibus et puteis patrum, sicut in evangelio Ioannis Samaritana illa in colloquio domini*

9. maxime *d.* maximae reliqui. 10. a populo *B.* 11. Israhel *C.* *Uti assolet.*
 12. Neeman *C.* Neemam *B.* 13. et *om. d.* 14. decurrasset *B.* 15. prophetae *B.* 16. patris *om. B.* 16b. *Malim* quia. 17. obsecratores *C.* 18. Neman *BC.*
 19. decem *cd.* 20. Veroboam *B.*

d. eiusmodi alibi iam dicta sunt] *Su-*
 pra cap. 9. De illo *eiusmodi* cf. adnot.
 ad De Bapt. cap. 12.

e. ex novem tribubus] *Alii ex decem*
 tribubus. Nihil refert; nam utrumvis
 verum est rotundato numero. Nam si

decem numerantur, intelliguntur decem
 dimidia minus, si novem, intelliguntur
 novem cum dimidia. Tribus enim Si-
 meonis cum tribu Iudae accensebatur,
 dimidia vero Beniaminis tribus in fide
 permanserat. (Fr. Junius.)

10. IV, 12. 20. apud puteum: ²¹Nae tu maior sis, et cetera; et rursus: Patres nostri in isto monte adoraverunt, et vos dicitis, quia Hierosolymis Amos VI, 1. oportet adorare. Itaque qui et per ²²Amos Vae dixerit eis qui ²³confident in monte Samariae, iam et ipsam restituere dignatus de industria ²⁴iubet ostendere se sacerdotibus, utique qui non erant nisi ubi et templum, subiciens Samaritam Iudaeo, quoniam ex Iudaeis salus, licet Israëlitae et ²⁵Samaritae. Tota enim promissio tribui Iudae Christus fuit; ut scirent Hierosolymis esse et sacerdotes et templum et matricem^f religionis et fontem, non puteum salutis. Et ideo, ut vidit agnovisse ²⁶legem illos Hierosolymis expungendam, ex fide iam iustificandos sine legis ordine remediavit. Unde et unum illum solutum ex decem memorem divinae gratiae Samariten miratus non mandat offerre munus ex lege, quia satis iam obtulerat ²⁷gloriam deo reddens, hoc et domino volente interpretari legem. Et tamen cui deo gratiam reddidit Samarites, quando nec Israëlites alium deum usque adhuc didicisset? Cui alii quam cui omnes remediati retro a Christo? ²⁸Et ideo, Fides tua te salvum fecit, audiit, ²⁹quia intellexerat veram se deo omnipotenti oblationem, gratiarum scilicet actionem, apud verum templum et verum pontificem eius Christum facere debere. Sed nec pharisaei possunt videri de alterius dei regno consuluisse dominum quando venturum sit quamdiu alius a Christo editus deus non erat, nec ille de alterius regno respondisse quam de cuius ³⁰consulebatur. Non venit, Luc. XVII, inquit, regnum dei cum observatione, nec dicunt, Ecce hic, ecce 20. 21. illic: ecce enim regnum dei intra vos est. Quis non ita interpretabitur: Intra vos est, id est in manu; in potestate vestra, si audiatis, si faciatis dei praeceptum? Quodsi in praecepto est dei regnum, propone igitur contra, secundum nostras ³¹antitheses, Deut. Moysen, et una sententia est. Praeceptum, inquit, excelsum non XXX, 11 sqq. est, nec longe a te. ³²Non est in caelo, ut dicas, Quis ³³ascendet in caelum et deponet nobis illud, et auditum illud faciemus? nec ultra mare est, ut dicas, Quis transfretabit et sumet illud nobis, et auditum illud faciemus? Prope te est verbum, in ore tuo, et in corde tuo, et in manibus tuis facere illud. Hoc erit, Non hic,

21. Ne BCab. 22. Esaiam BCab. 23. confiderent *Latinius*. 24. prohibet B. 25. Samaritanae d. 26. illos legem d. 27. gratiam B. 28. Et om. bcd. 29. qui B. 30. consulabatur B. 31. antithesis B. 32. non in caelo B. non in coelo est C. 33. ascendet in caelum et deponet cd. *Vaticanorum alter*. ascendit in caelum et deponit *reliqui*.

f. matricem] Similiter appellaverat De Praescr. Haeret. cap. 21. ecclesias apostolicas „matrices fidei.“ Ceterum de *matrice* hoc vocabulo cf. adnot. ad De Virg. Veland. cap. 6.

nec illic; ecce enim intra vos est regnum dei. Et ne argumentetur audacia haeretica de regno creatoris, de quo consulebatur, non de suo respondisse eis dominum, sequentia obsistunt. Dicens enim filium hominis ante multa pati et reprobari oportere, ante adventum suum, in quo et regnum substantialiter revelabitur, suum ostendit et regnum de quo responderat, quod passiones et reprobationes ipsius expectabat. Reprobari autem habens, et postea agnosci et assumi et extolli, etiam ipsum verbum reprobari inde ³⁴decerpsit ubi in lapidis aenigmate utraque revelatio eius apud David canebatur, prima recusabilis, secunda honorabilis. Lapis, inquit, quem reprobaverunt aedificantes, iste factus est in caput anguli. A domino factum est hoc. Vanum enim, si credidimus deum de contumelia aut gloria scilicet alicuius praedicasse, ³⁵ut non eum portenderet quem et in lapidis et in petrae et in montis figura ³⁶portenderat. Sed si de suo loquitur adventu, cur eum diebus Noë et Loth comparat tetrus et atrocibus, dens et lenis et mitis? Cur admonet meminisse uxoris Loth, quae praeceptum creatoris non impune contempsit, si non cum iudicio venit vindicandorum praeceptorum suorum? Etiam si vindicat ut ille, si iudicat me, non debuit per eius documenta formare quem destruit, ne ille me formare videatur. Si vero et hic non de suo loquitur adventu, sed de Iudaei Christi, expectemus etiam nunc ne quid de suo praedicet, illum interim esse credentes quem omni loco praedicat.

Nam et orandi perseverantiam et instantiam mandans parabolam iudicis ponit coacti audire viduam instantia et perseverantia interpellationum eius. Ergo iudicem deum ostendit orandum, non se, si non ipse est iudex. Sed subiunxit facturum deum vindictam electorum suorum. Si ergo ipse erit iudex qui et vindex, ¹creatorem ergo meliorem deum probavit, quem electorum suorum clamantium ad eum die ²et nocte vindicem ostendit. Et tamen cum templum creatoris inducit, et duos adorantes diversa mente describit, pharisaeum in superbia, publicanum in humilitate, ideoque alterum reprobatum, alterum iustificatum descendisse, utique docendo qua disciplina sit orandum eum et hic orandum constituit a quo relaturi essent eam orandi disciplinam, sive reprobatricem superbiae sive ³iustificatricem ⁴humilitatis. Alterius dei nec templum nec oratores nec iudicium invenio penes Christum, nisi creatoris. Illum iubet adorare in humilitate, ut allevatorem humilium, non in

34. excerpit *Valicanorum alter*. 35. non ut *BCa*. 36. portenderet *bcd*.

Cap. XXXVI. 1. si creatorem *BC*. 2. ac *bcd*. 3. iustificationem *BC*. 4. humiliatis *a*.

Luc. XVII, 25.

Ps. CXVIII, 21.

Ies. VIII, 14.
1 Cor. X, 4.

Luc. XVII, 26—32.

Cap. XXXVI.
Luc. XVIII, 1—18.

Luc. XVIII, 9—14.

superbia, ut destructorem superborum. Quem alium adorandum mihi ostendit? qua disciplina? qua spe? Neminem, opinor. Nam et quam docuit orationem, creatori probavimus convenire^a. Aliud est si etiam adorari, ⁵qua deus optimus et ultro bonus, non vult. Sed quis optimus, nisi unus, inquit, deus? Non quasi ex duobus diis unum optimum ostenderit, sed unum esse optimum deum solum, qui sic unus sit optimus, ⁶quā solus deus. Et utique optimus, qui pluit super iustos et iniustos, et solem suum oriri facit super bonos et malos, sustinens et alens et iuvans etiam Marcionitas. Denique interrogatus ab illo quodam, Praeceptor optime, quid faciens vitam aeternam possidebo? de praeceptis creatoris an ea sciret, id est faceret, exostulavit, ad contestandum ⁷praeceptis creatoris vitam acquiri sempiternam: ⁸cumque ille principaliora quaeque affirmasset observasse se ab adulescentia, Unum, inquit, tibi deest: Omnia, quaecunque habes, vende et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo, et veni, sequere me. Age, Marcion, omnesque iam commiserones et coodibiles^b eius haeretici, quid audebitis dicere? ⁹Resciditne Christus priora praecepta, non occidendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligendi patrem et matrem? ¹⁰an et illa servavit, et quod deerat adiecit? Quamquam et hoc praeceptum largitionis in egenos ubique diffusum sit in lege et prophetis, uti gloriosissimus ille observator praeceptorum pecuniam ¹¹multo cariorem habiturus traduceretur^c.

Matth. V, 17. Salvum est igitur et hoc in evangelio: Non veni dissolvere legem et prophetas, sed potius adimplere. Simul et cetera dubitatione liberavit, manifestando unius esse et dei nomen et optimi, et vitam aeternam et thesaurum in caelo, et semetipsum, cuius praecepta supplendo et conservavit et auxit, secundum Michaeam quoque hoc loco recognoscendus, dicentem, Si annuntiavit tibi, homo, quid bonum, aut quid a te dominus exquirat quam facere iudicium, diligere misericordiam, et paratum esse sequi dominum deum tuum? Et homo enim Christus annuntians quid sit bonum, scientiam legis, Praecepta, inquit, scis. Facere iudicium: Vende, inquit, quae habes; ¹²diligere misericordiam: Et da, inquit, egenis; paratum ¹³esse

5. quam C. quem B. 6. quam C. 7. praeceptoris vitam B. praeceptoris creatoris C. 8. quique illum C. 9. recidit ne BC. 10. ante et BC. ante et Rhe-nanus. Quod probat Fr. Iunius. 11. multam BC. 12. dilige BCab. 13. se inquit ire BC.

Cap. XXXVI. a. probavimus convenire.] Supra cap. 26.

b. commiserones et coodibiles] V. supra cap. 9.

c. traduceretur.] Convinceretur, confutaretur, suffunderetur, de quo huius usitatissimi apud Tertullianum verbi usu saepe iam expositum est.

ire cum ¹⁴domino: Et veni, inquit, sequere me. Tam distincta fuit a primordio Iudaea gens per tribus et populos et familias et domos, ut nemo facile ignorari de genere ¹⁵potuisset, vel de recentibus Augustianis censibus, adhuc tunc fortasse pendentibus^d. Iesus autem Marcionis (et natus non dubitaretur qui homo videbatur) utique^e, qua non natus, nullam potuerat generis sui in publico habuisse notitiam, sed erat unus ¹⁶aliqui deputandus ex iis qui ¹⁷quoquo modo ignoti habebantur. Cum igitur praetereuntem illum caecus audisset, cur exclamavit, Iesu, fili David, miserere mei! ^{Luc. XVIII, 38. 39.} nisi quia filius David, id est ex familia David, non temere deputabatur per matrem et fratres, qui aliquando ex notitia utique annuntiati ei fuerant? Sed antecedentes increpabant caecum, uti taceret. Merito, quoniam quidem vociferabatur, non quia de David filio mentiebatur. Aut doce increpantes illos scisse quod Iesus non esset filius David, ut idcirco silentium caeco indixisse credantur. Sed et si doceres, facilius illos ignorasse ¹⁸praesumeret^f quam dominum falsam in se praedicationem sustinere potuisse. Sed patiens dominus. Non tamen confirmator erroris, immo etiam detector creatoris, ut non prius hanc caecitatem hominis illius enubilasset, ne ultra Iesum filium David existimaret. Atquin ne patientiam eius infamaretis, ¹⁹nec ullam rationem dissimulationis illi ²⁰affigeretis, nec filium David negaretis, manifestissime confirmavit caeci praedicationem et ipsa remuneratione medicinae et testimonio fidei. Fides, ^{Luc. XVIII, 42.} inquit, tua te salvum fecit. Quid vis caecum credidisse? Ab ²¹illo deo descendisse Iesum ad ²²deiectionem creatoris, ad destructionem legis et prophetarum? non illum esse qui ex radicē Iesse et ex fructu lumborum David destinabatur, caecorum quoque ²³remunerator? Sed nondum, puto, eiusmodi tunc caeci erant qualis Marcion, ut haec fuerit caeci illius fides qua crediderit in voce Iesu, fili

14. deo *cd.* 15. potuit. Sed vel *BC.* 16. aliqui *BCacd. Vaticanus uterque.* aliquis *b.* 17. quoquo modo (*Bd.*), *Latinius et Fulv. Ursinus.* quo modo *reliqui.* 18. praesumeretur *BC. Vaticanus uterque.* praesumeretur *reliqui.* 19. ne *Petr. Ciaccionius. Probat Fr. Iunius.* 20. affigeretis *BC. Vaticanus uterque.* affingeretis *reliqui.* 21. alio *d.*, *Fulv. Ursinus.* 22. deiectionem *d.*, *Fulv. Ursinus.* deiectionem *BCabc.* 23. remuneratorem *Fr. Iunius.*

d. vel de recentibus Augustianis censibus, adhuc tunc fortasse pendentibus.] *Tunc*, id est cum diceret caecus, Iesu, fili David! *Pendentibus*, scilicet tabulis census. Nimirum sicut supra ad cap. 19. notavimus, haud semel acti census fuisse videntur sub Augusto. Et Septimius ipse libro *Adv. Iudaeos* cap. 9. addubitare videtur an Christus adscriptus fuerit censui statim ut natus est. (Rigalt.)

e. utique] *Vulgata* horum verborum interpunctio erat „pendentibus. Iesus autem Marcionis et natus non dubitaretur, qui homo videbatur, utique quae celt.

f. praesumeret] *Libri scripti* constanter *praesumeret*, quod verum videtur, si quidem subiectum est *caecus*, ex superioribus repetendum. Imperfectum vero posuit ubi nos plusquamperfecto uteremur.

David^ε. Qui hoc se et cognovit et ²⁴cognosci ab omnibus voluit, fidem hominis etsi melius oculatam, etsi veri luminis compotem, exteriore quoque visione donavit, ut et nos regulam simulque mercedem fidei disceremus. Qui vult videre Iesum David filium, credat per virginis censum^h. Qui non ita credet, non audiet ab illo, Fides tua te salvum fecit, atque ita caecus remanebit, ruens in antithesim, ruentem et ipsam antithesim. Sic enim caecus caecum deducere soletⁱ. Nam si aliquando Davidem^k in recuperatione Sionis offenderant caeci resistentes quominus admitteretur (in figuram populi proinde caeci, non admissuri quandoque Christum filium David), ideo Christus ex diverso caeco subvenit, ut hinc se ostenderet non esse filium David, ²⁵ut ex animi diversitate bonus caecis, quos ille iusserat caedi. Et cur fidei ²⁶equidem pravae praestitisse se dixit^l? Atquin et hoc filius David^m, ²⁷antithesim de suo retundendam. Nam ²⁸et qui David offenderant, caeci; nunc vero ²⁹eiusdem carnis homoⁿ supplicem se obtulerat filio David. Idcirco ei satisfaciendi quodammodo placatus filius David restituit lumina, cum testimonio fidei, qua hoc ipsum crediderat, exorandum sibi esse filium David. Et tamen David audacia hominum, puto, offenderit, non valetudo.

II Sam.
V, 6 sqq.

Cap.
XXXVII.
Luc. XIX,
1-10.
Luc. XVIII,
37. 43.

Consequitur et Zachaei domus salutem. Quo merito? Numquid vel ille crediderat Christum a Marcione venisse? Atquin adhuc in auribus erat omnium vox illa caeci, Miserere mei, Iesu, fili David, et, Omnis populus laudes ¹referebat deo, non Marcionis, sed David. Enimvero Zachaeus etsi allophylus, fortasse^a tamen aliqua notitia scripturarum ex commercio Iudaico afflatus, plus est autem et

24. cognosci ab omnibus (hominibus *Vaticanus alter*) *BCa. Vaticanus uterque.* ab omnibus cognosci *cd.* cognosci *b.* 25. ut *ego.* et *libri omnes.* 26. equidem *ego.* et *quidem libri omnes.* 27. antithesim *B.* 28. et *om. BCa.* 29. eiusdem carnis *Ba (in marg.) d.* eiusdem indecoris *abc., Fr. Iunius.* eius deinde carnis *C.*

Cap. XXXVII. 1. referebat (*B*)*cd.* referebant *Cab.* resonabat *Vaticanus unus.*

g. qua crediderit in voce Iesu, filii David.] Id est in vocali phantasmate, quod erat commentus Marcion. (Fr. Iunius.)

h. censum.] Hoc est originem, ex usu Tertulliani, de quo iam saepe adnotatum est.

i. caecus caecum deducere solet] Cf. supra lib. III, cap. 7 „caecus a caeco in eandem decidit foveam.“

k. Nam si aliquando Davidem] Verba sunt ineptae Antitheseos Marcionis, quam auctor deinde confutat dicens „Atquin et hoc filius David“ cett. (Fr. Iunius.)

l. Et cur fidei equidem pravae praestitisse se dixit?] Itaque, inquit, cur

fidei equidem pravae, ut quae in eum crederet a quo caecitatis medelam expectari non debebat, praestitisse se, hoc est sanitatem restituisset, dicere potuit? Quod antea reperiebatur *et quidem*, id omnem sententiam perturbabat.

m. Atquin et hoc filius David] Intellege praestitit.

n. eiusdem carnis homo] Carnis infirmae. Qui item caecus erat.

Cap. XXXVII. a. etsi allophylus, fortasse] In parte editorum distinctum reperitur „etsi allophylus fortasse, tamen“ cett. Cf. etiam Salmas. De Fen. Trapez. p. 386.

ignorans Esaiam praecepta eius impleverat. Confringito, inquit, Ies. LVIII, 7. panem tuum esurienti, et non habentes tectum in domum tuam ²inducito. Hoc cum maxime agebat, exceptum domo sua pascens dominum. Et nudum si videris, ³contegito. Hoc cum maxime promittebat, in omnia ⁴misericordiae opera dimidium substantiae offerens, dissolvens violentiorum ⁵contractuum obnexus et dimittens conflictatos in laxamentum, et omnem conscriptionem iniquam dissipans, dicendo, Et si cui quid per calumniam eripui, quadruplum reddo. Itaque dominus, Hodie, inquit, salus huic domui. Luc. XIX, 9. 10. Testimonium dixit salutaria esse quae praeceperat prophetae creatoris. Cum vero dicit, Venit enim filius hominis salvum facere quod periit, iam non contendit eum venisse ut salvum faceret quod perierat, cuius fuerat et cui perierat quod salvum venerat facere, sed in alterius quaestionis gradum dirigo. De homine agi nulla dubitatio est. Hic cum ex duabus substantiis constet, ex corpore et anima, quaerendum est ex qua substantiae specie periisse videatur. Si ex corpore, ergo corpus perierat, anima non. Quod perierat, salvum facit filius hominis: habet igitur et caro salutem. ⁶Si ex anima perierat, animae perditio saluti destinatur: caro, quae non periit, salva est. Si totus homo perierat ex utraque substantia, totus homo salvus fiat necesse est, et elisa est sententia haereticorum negantium carnis salutem. Iam et Christus creatoris confirmatur, qui secundum creatorem totius hominis ⁷salutem pollicebatur. Luc. XIX, 11-27. Servorum quoque parabola, qui secundum rationem feneratae pecuniae dominicae diiudicantur, iudicem ostendit deum, etiam ex parte severitatis non tantum honorantem, verum et auferentem quod quis videatur habuisse. Aut si et hic creatorem finxerit austerum, tolerantem quod non posuerit et metentem quod non severit, hic quoque me ille instruit cuius pecuniam ut fenerem edocet.

Sciebat Christus baptisma Ioannis unde esset. Et cur quasi Cap. XXXVIII. Luc. XX, 1-8. nesciens interrogabat? Sciebat non responsuros sibi pharisaeos. Et cur frustra interrogabat? An ut ex ore ipsorum iudicaret illos, vel ex corde? Refer ergo et haec ad excusationem creatoris et ad comparationem Christi, et considera iam quid secuturum esset, si quid pharisaei ad interrogationem renuntiassent. Puta illos renuntiassent humanum Ioannis baptisma, statim lapidibus elisi fuissent. Existeret ¹aliqui Marcion adversus Marcionem, qui diceret, O deum

2. ducito B. 3. contegito *cd. Vaticanorum unus.* tegito *BCab.* 4. opera misericordiae B. 5. contractuum obnexus *cd. Vaticanus alter.* contractuum (*contractum C.*) obnoxiiis *BC.* contractuum obnoxios *ab.* 6. Si ex B. Si et *reliqui.* et si *Fr. Iunius.* 7. salutem *om. d.*

Cap. XXXVIII. 1. aliqui *d.* aliquis *reliqui libri.*

optimum, o deum diversum a creatoris exemplis! Sciens praeceptum ituros homines ipse illos in ²praerupium^a imposuit. Sic enim et de creatore in arboris lege tractatur. Sed de ³caelis fuit baptisma Ioannis. Et quare, inquit Christus, non credidistis ei? Ergo qui credi voluerat Ioanni, increpaturus quod non credidissent, eius erat cuius sacramentum Ioannes administrabat. Certe nolentibus renuntiare quid saperent cum et ipse vicem opponit, Et ego non dico vobis in qua virtute haec facio, ⁴malum malo reddidit. Reddite

Luc. XX, 25. quae Caesaris Caesari, et quae sunt dei deo. Quae erunt dei? Quae similia ⁵sunt denario Caesaris; imago scilicet et similitudo eius. Hominem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine et similitudine et nomine et materia expressus est. Quaerat sibi monetam deus Marcionis, Christus denarium hominis suo Caesari iubet reddi, non alieno; nisi quod necesse est, qui suum denarium non habet^b. Iusta et digna praescriptio est in omni quaestione ad propositum interrogationis pertinere debere sensum responsionis. Ceterum aliud consulenti aliud respondere dementis est. Quo magis absit a Christo quod ne homini quidem convenit. Sadducaei, resurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem proposuerant domino ex lege materiam mulieris quae septem fratribus ex ordine defunctis secundum praeceptum legale nupsisset, cuius viri deputanda esset in resurrectione. Haec fuit materia quaestionis, haec substantia consultationis. Ad hoc respondisse Christum necesse est. Neminem timuit, ut quaestiones aut declinasse videatur, aut per occasionem earum quod alias palam non docebat substendisse.

Ibid. v. 34. Respondit igitur huius quidem aevi filios nubere^c. Vides quam pertinenter ad causam. Quia de aevo venturo quaerebatur, in quo neminem nubere definiturus praestruxit hic quidem nubi ubi sit et

Luc. XX,
27—33.

2. praerupium BC. Vaticanus uterque et Gorziensis. praeruptum reliqui, ex coniect. Rhenani. 3. caelo B. 4. malum pro malo reddit d. 5. sint Ca.

Cap. XXXVIII. a. in praerupium] Haec est librorum veterum scriptura, quam templare non sum ausus, licet aliunde quidem de hoc vocabulo non satis constet. Nam Apul. De Magia cap. 8 scripti habent *praeripia*, neque aliter apud Serv. in Aen. VI, 704., teste certe I. F. Gronovio Observatt. I, 20. p. 122. (p. 84. ed. Fr.). Cf. etiam Heins. ad Ovid. Met. XI, 138. et Oudend. ad Apul. Metam. VI, p. 402., quos laudat Hildebr. ad Apul. De Magia l. I. Ceterum si *praeripia* vulgo interpretantur de locis fluvio proximis, aut de locis inter fluvium ipsum et ripae marginem mediis,

quae fluviali aqua modo perluuntur, modo sicca relinquuntur, certe verba P. Damiani Epist. IV, 5 „per tot nivallium Alpium nivosa *praeripia*“ docent *praeripia* etiam *praerupia*, h. e. praerupta, significasse.

b. nisi quod necesse est, qui suum denarium non habet.] Necesse est, inquit Septimius, quaerat sibi monetam deus Marcionis, qui suum denarium non habet, quaerat sibi hominem alienum qui nullum habet suum, qui nullum scilicet creavit. (Rigalt.)

c. nubere.] Cf. adnot. ad lib. I. Ad Uxor. cap. 7.

mori. Quos vero dignatus sit deus illius aevi possessione et resurrectione a mortuis, neque nubere neque nubere, quia nec morituri iam sint, cum similes angelorum ⁶ fiant, dei ⁷ et resurrectionis filii facti. Cum igitur ⁸ sensus responsionis non ad aliud sit dirigendus quam ad propositum interrogationis, si hoc ⁹ sensu responsio propositum absolvitur interrogationis, non ¹⁰ aliud responsio domini sapit quam quo quaestio absolvitur. Habes et tempora permissarum et negatarum nuptiarum, non ex sua propria, sed ex resurrectionis quaestione. Habes et ipsius resurrectionis confirmationem, et totum quod Sadducaei sciscitabantur, non de alio deo interrogantes, nec de proprio nuptiarum iure quaerentes. Quod si ad ea facis respondere Christum de quibus non est consultus, negas eum de quibus interrogatus est respondere potuisse, Sadducaeorum scilicet sapientia captum. Ex abundanti nunc et post praescriptionem retractabo adversus argumentationes cohaerentes. Nacti enim scripturae textum ita in legendo decucurrerunt: "Quos autem dignatus est deus illius aevi. ¹¹ Illius aevi ¹² deo ¹³ adiungunt quo alium deum ^{13b} faciant illius aevi; cum sic legi ¹⁴ oporteat: ¹⁵ Quos autem dignatus est deus, ut facta hic distinctione post deum ad sequentia pertineat ¹⁶ illius aevi, id est quos dignatus sit deus illius aevi possessione et resurrectione. Non enim de deo, sed de statu illius aevi consulebatur, cuius uxor futura esset post resurrectionem in illo aevo. Sic et de ipsis nuptiis responsum subvertunt, ut, Filii huius aevi nubunt et nubuntur, de hominibus dictum sit creatoris nuptias permittentis, se autem, quos deus illius aevi, alter scilicet, dignatus sit resurrectione, iam et hic non nubere, quia non sint filii huius aevi; quando de nuptiis illius aevi consultus non de huius eas negaverat de quibus consulebatur. Itaque qui ipsam vim et vocis et pronuntiationis et distinctionis exceperant, nihil aliud senserunt quam quod ad materiam consultationis pertinebat. Atque adeo scribae, Magister, inquit, bene dixisti. Confirmaverat enim ¹⁷ resurrectionem, formam eius edendo adversus Sadducaeorum opinionem. Denique testimonium eorum qui ita eum respondisse praesumpserant non recusavit. Si autem scribae Christum filium David existimabant, ipse autem David dominum eum appellat, quid hoc ad Christum? Non David errorem scribarum obtundebat, sed ho-

Luc. XX, 35. 36.

Luc. XX, 39.

Ib. v. 41-44.

6. sint d. fuit B. 7. et om. BCa. 8. census C. 9. censu C. 10. ad aliud BC. 11. illius aevi om. BC. 12. ideo Semler et Leopold. Nescio unde. 13. adiungat BC. 13b. faciunt C. 14. oportet BC. 15. Quod a. 16. illius aevi om. B. 17. per resurrectionem BC.

d. Illius aevi] Hoc est verba „illius aevi.“

Luc
XVIII, 38 sq.

norem Christo David procurabat, quem ¹⁸ dominum Christum magis quam filium David confirmabat, quod non congrueret destructori creatoris. At ex nostra parte ¹⁹ quam conveniens interpretatio! Nam qui olim a caeco illo filius David fuerat invocatus, quod tunc reticuit, non habens in praesentia scribas, nunc ultro coram eis de industria protulit, ut se, quem caecus secundum scribarum doctrinam filium tantum David praedicarat, dominum quoque eius ostenderet, remunerata quidem fide caeci, qua filium David crediderat ²⁰ illum, pulsata vero ²¹ traditione scribarum, qua non et dominum eum norant. Quodcunque ad gloriam spectaret ²² Christi creatoris, sic non alius tueretur quam Christus creatoris.

Cap. XXXIX.

Olim constitit de nominum ¹ proprietate deberi illam^a qui prior et Christum suum in homines annuntiaret et Iesum transnominaret. Constat itaque et de impudentia eius qui multos dicat venturos in nomine ipsius, quod non sit ipsius, si non Christus et Iesus creatoris est, ad quem proprietates nominum pertinet, amplius et prohibeat eos recipi quorum et ipse par sit, ² ut qui proinde in nomine venit alieno, si non ipsius erat a mendacio nominis praevenire discipulos, qui per proprietatem nominis possidebat veritatem eius.

Luc. XXI, 8.

Venient denique illi dicentes, Ego sum Christus. Recipies eos, qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quid nunc, quod et ipse venit nominum dominus ³ Christus et Iesus creatoris? Recipies illum? Et quam iniquum, quam iniustum et optimo deo indignum, ut non recipias eum in ⁴ nomine suo venientem, qui ⁵ alium in nomine eius recepisti! Videamus et quae signa temporibus imponat. Bella, opinor, et regnum super regnum, et gentem super gentem, et pestem, et fames terraeque motus, et formidines, et prodigia de caelo, quae omnia severo et atroci deo congruunt. Haec cum ⁶ adicit etiam oportere fieri, quem se praestat? destructorem an probatorem creatoris? Cuius dispo-

Luc. XXI,
9-11.

18. dominum *om. abc.* 19. quamquam *BC.* 20. in illum *BC.* 21. traductione *Vaticanus unus.* 22. Christi *delet Fr. Iunius.*

Cap. XXXIX. 1. proprietate deberi illam qui *ego.* proprietate, ei illam competere qui *d., ex coniect. Fulvii Ursini.* proprietate ei illam qui *BCabc. Vaticanus uterque.* 2. ut qui *abcd. Gorziensis.* utique et *BC.* 3. Christus et Iesus *cd. Vaticanorum alter.* Iesus *reliqui.* 4. suo nomine *BC.* 5. alium *BCacd. Vaticanus uterque.* alienum *b.* 6. dicit *Vaticanus unus.*

Cap. XXXIX. a. deberi illam] Ita correxi haec verba. Verbum *deberi* latebat in terminatione *te* praegressi vocabuli et dativo *ei*, qui ante *illam* vulgo legebatur. Hunc autem demonstrativi pronominis dativum nemo desiderabit qui hoc cum maxime genus ellipsoe non infrequens Tertulliano esse memi-

nerit. Cf. supra lib. II, cap. 6 fin. „Denique et bonitas dei a primordio operum perspecta persuadebit nihil a deo mali evenire potuisse, et libertas hominis recogitata se potius *ream ostendet quod ipsa commisit.*“ Lib. IV, cap. 38 „nisi quod necesse est qui suum denarium non habet.“

sitiones confirmat impleri oportere, quas ut optimus tam tristes
⁷quam atroces abstulisset potius quam constituisset, si non ipsius
 fuissent. Ante haec autem persecutiones eis praedicat et passiones Luc. XXI, 12.
 venturas, in martyrium utique et in salutem. Accipe praedicatum
 in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotens proteget eos, et consu- Zach. IX, 15 sq.
 ment illos et lapidabunt lapidibus fundae et ⁸bibent sanguinem illo-
 rum velut vinum et replebunt ⁹pateras quasi altaris, et salvos eos
 faciet dominus illo die velut oves, populum suum, ¹⁰quia lapides
 sancti ¹¹volutant. Et ne putes haec in passiones praedicari, quae
 illos tot bellorum nomine ab allophylis manebant, respice ad species.
 Nemo in praedicatione bellorum legitimis armis debellandorum lapi-
 dationem enumerat popularibus coetibus magis et inermi tumultui
 familiarem. Nemo tanta in bello sanguinis flumina paterarum capa-
 citate metitur, aut unius altaris ¹²cruentationi adaequat. Nemo oves
 appellat eos qui in bello armati et ipsi ex eadem feritate certantes
 cadunt, sed qui in sua proprietate atque patientia dedentes potius
 semetipsos quam vindicantes trucidantur. Denique, ¹³Quia lapides,
 inquit, sancti ¹⁴volutant, non ^{14b}quia milites pugnant. Lapidem
 enim sunt et fundamenta, super quae nos aedificamur, extracti, Eph. II, 20.
 secundum Paulum, super fundamentum apostolorum, qui lapides
 sancti oppositi omnium offensui ¹⁵volutabant. Et hic igitur ipse Luc. XXI, 14.
 vetat cogitari quid responderi oporteat apud tribunalia, qui et
¹⁶Balaam quod non cogitaverat, immo contra quam cogitaverat, sug- Num. XXXII-XXXIV.
 gessit, et Moysi causato linguae tarditatem os repromisit. Et sa- Exod. IV, 12.
 pientiam ipsam, cui nemo ¹⁷resisteret, per Esaiam demonstravit: Luc. XXI, 15.
 Hic ¹⁸dicet, Ego dei sum, et clamabit in nomine Iacob, et alius Ies. XLIV, 5.
¹⁹inscribetur in nomine Israëlis. Quid enim sapientius et ²⁰incon-
 tradicibilius confessione simplici et ²¹exserta in martyris nomine
 cum deo invalescentis, quod est interpretatio Israëlis? Nec mirum
 si is ²²cohibuit ²³praecogitationem qui et ipse a patre ²⁴excepit
 pronuntiandi tempestive subministrationem: Dominus mihi dat lin- Ies. L, 4.
 guam disciplinae, quando debeam proferre sermonem; nisi Marcion
 Christum non subiectum patri infert. A proximis quoque persecu- Luc. XXI, 16 17.
 tiones et nominis ex odio utique blasphemiam praedicatam non
 debeo ²⁵rursus ostendere. Sed per tolerantiam, inquit, salvos Ibid. v. 19.
 facietis vosmetipsos, de qua scilicet psalmus, ²⁶Tolerantia, inquit, Ps. IX, 19.

7. tam *Fr. Iunius*. 8. bibunt *BC*. 9. quasi pateras altare *c.* 10. quia *cd.* qui reliqui. 11. volitant *B*. 12. cruentationi *d.*, *Fulv. Ursinus*. 13. cruentatione *BCabc*. 13. quia *cd.* qui reliqui. 14. volitant *B*. 14b. qui *abc*. 15. volitabant *B*. 16. Balaam *Bcd. Vaticanorum alter. Balae Cab.* 17. resistet *B*. 18. dicent *BC*. 19. scribetur *B*. 20. ni contra confessione *B*. 21. exertra *a*. 22. prohibuit *B. Vaticanorum alter.* 23. praecogitationem *B*. 24. cepit *B*. 25. usus *BC*. 26. inquit *om. B*.

Ps. CXVI, 15. iustorum non ²⁷periet in finem. Quia et alibi: Honorabilis mors
 Zach. VI, 14. iustorum; ex tolerantia sine dubio, quia et Zacharias: Corona au-
 tem erit eis qui toleraverint. Sed ne audeas argumentari apostolos
 ut alterius dei praecones a Iudaeis vexatos, memento prophetas
 quoque eadem a Iudaeis passos tamen non alterius dei apostolos
 fuisse quam creatoris. Sed monstrato dehinc tempore ^{27^b}excidii,
 cum coepisset vallari exercitibus Hierusalem, signa iam ultimi finis
 enarrat, solis et lunae siderumque prodigia, et ²⁸in terra angustias
 nationum obstupescentium velut a sonitu maris fluctuantis ²⁹pro
 expectatione imminentium orbi malorum. Quod et ipsae vires cae-
 lorum concuti habeant, accipe ³⁰Ioëlem: Et dabo prodigia in caelo,
 et in terra sanguinem et ignem et fumi vaporem: sol convertetur
 in tenebras et in sanguinem luna, priusquam ³¹adveniat dies magnus
 et illustris domini. Habes et ³²Abacuc: Fluminibus disrumpetur
 terra, videbunt te, et parturient populi: ³³disperges aquas gressu;
 dedit abyssus sonum suum, sublimitas timoris eius elata est: sol
 et luna constitit in suo ordine, in lucem ³⁴coruscationes tuae ibunt^b,
 in ³⁵fulgorem ³⁶fulgur scutum tuum: in comminatione tua diminues
 terram, et in indignatione tua depones nationes. Conveniunt, opi-
 nor, et domini pronuntiationes et prophetarum de concussionibus
 mundi et orbis elementorum et nationum. Post haec quid dominus?
 Et tunc videbunt filium hominis venientem de caelis cum plurima
 virtute. Cum autem haec fient, erigetis vos, et ³⁷levabitis capita,
 quoniam ³⁸appropinquavit redemptio vestra, in tempore scilicet
 regni, de quo ³⁹subiecta erit ipsa parabola. Si et vos cum vide-
 ritis omnia haec fieri, scitote appropinquasse regnum dei. ⁴⁰Hic
 erit dies magnus domini et illustris venientis de caelis filii hominis,
 secundum Danielelem: Ecce cum caeli nubibus tanquam filius hominis
 adveniens et cetera. Et data est illi regia potestas, quam in para-
 bola postulaturus exierat, relicta pecunia servis, qua ⁴¹feneraretur,
 et universae nationes, quas promiserat ei in psalmo pater: Postula
 de me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam: Et gloria omnis

Luc. XXI,
20 sqq. 25 sq.
Ioël III, 3 sq.

Habac.
III, 8 sqq.

Luc. XXI,
27. 28.

Ibid., v. 29. 30.

Ibid., v. 31.

Dan. VII, 13.

Luc. XIX,
11 sqq.

Ps. II, 8.

27. peribit *d.* 27^b. excidium coepisset *BC*. 28. inter angustias *BCa*. 29. pro expectatione *Cabcd.* per expectationem *B.* prae expectatione *Semler et Leopold.* Nescio unde. 30. Iohelem *BCabc.* 31. adveniet *d.* 32. Abacuc *abcd.* abacuch *B.* Abacū *C.* 33. dispergent *ab.* dispergens *BC.* 34. coruscationes *c.* coruscationis *BCabd.* circumstantiones *Vaticanus unus.* 35. fulgurem *B.* 36. fulgur *BCcd.* *Vaticanus uterque.* fulgor *ab.* fulguris *Leopoldus.* 37. elevabitur *B.* 38. appropinquavit *cd.* appropinquabit *reliqui.* 39. subiectarit ipsa parabola, Sic *d.* 40. Haec *BC.* 41. fenerarentur *Latinius.*

b. in lucem coruscationes tuae ibunt] Ita haec verba distinguenda putavi, secundum Graeca „εις φως βολίδες σου πορεύονται, εις φέγγος αστραπής

ὄπλων σου.“ Videlicet in suo exemplari Tertullianus habuisse videtur aut legisse „εις φέγγος αστραπή ὄπλων σου.“

serviens illi, et potestas eius aeterna, quae non auferetur, et regnum eius, quod non corrumpetur, quia nec morientur in illo, nec nubent, sed erunt sicut angeli. De eodem adventu filii hominis et ⁴²fructu eius apud ⁴³Abacuc: Existi in ⁴⁴salutem populi tui ad salvos faciendos Christos tuos; ⁴⁵erecturos scilicet ⁴⁶se et capita ⁴⁷levaturos in tempore regni ⁴⁸redemptos. Igitur cum et haec quae sunt promissionum proinde convenient sicut et illa quae sunt concussionum, ex consonantia prophetarum et dominicarum pronuntiationum, nullam ⁴⁹hic poteris interstruere distinctionem, ut concussiones quidem referas ad creatorem, saevitiae scilicet deum, quas nec sinere, ⁵⁰nedum expectare deberet deus optimus, promissiones vero deo optimo deputes, quas creator ignorans illum non prophetasset. Aut si suas prophetavit, non distantes a promissionibus Christi, par erit in libertate optimo deo, nec plus videbitur a Christo tuo repromitti quam a meo filio hominis. Ipsum decursum scripturae evangelicae ab interrogatione discipulorum usque ad parabolam fici ita invenies contextu sensus filio hominis hinc atque illinc adhaerere ut in illum compingat et tristia et laeta et concussiones et promissiones, nec possis separare ab illo alteram partem. Unius enim filii hominis adventu constituto inter duos exitus concussionum et promissionum necesse est ad unum pertineant filium hominis et incommoda nationum et vota sanctorum, ⁵¹qui ita positus est in medio ut communis exitibus ambobus, alterum conclusurus adventu suo, id est incommoda nationum, alterum incipiens, id est vota sanctorum, ut, sive mei Christi concesseris adventum filii hominis, quo mala imminetia ei ⁵²deputes quae adventum eius antecedunt, cogaris etiam bona ei adscribere quae ab adventu eius oriuntur, ⁵³sive tui malueris, quo bona ei adscribas quae ab adventu eius oriuntur, cogaris mala quoque ei deputare quae adventum eius antecedunt. Tam enim mala cohaerent adventui filii hominis antecedendo quam et bona subsequendo. Quaere igitur quem ex duobus Christis constituas in persona unius filii hominis in ⁵⁴quam utraque dispositio referatur. Aut et creatorem optimum aut ⁵⁵et deum tuum asperum dedisti natura. In summa ipsius parabolae considera

Luc. XX,
35sq.Habac.
III, 13.

42. fructus *bcd*. 43. Abacum *C*. ambitum *B*. 44. salute *C*. 45. erecturus *C*. erepturus *B*. 46. et se et *B*. 47. elevaturus *B*. levaturus *C*. 48. redemptus *BC*. 49. huius poteris inconstruere *B*. 50. nedum *BCab*. 51. quia *d*. 52. reputes *BC*. 53. sive tui malueris, quo bona ei adscribas quae ab adventu eius oriuntur *om. BC*. 54. quem *d*, cum Fulvio Ursino. 55. et *om. d*.

c. deputes] Leidensis liber et Rhenani prima editio praebent *reputes*. Ac sane *reputare* Tertullianus non semel posuit

quemadmodum *deputare*. V. quae exempla adscripsi ad De Orat. cap. 7.

Luc. XXI, 29-31. exemplum. Aspice ficum et arbores omnes, cum fructum protulerint, ⁵⁶intellegunt homines aestatem appropinquasse, sic et vos cum videritis haec fieri, scitote in proximo esse regnum dei. Si enim fructificationes arbuscularum signum aestivo tempori praestant, antecedendo illud, proinde ⁵⁷conflictationes ⁵⁸orbis signum praenotant regni, praecedendo illud. Omne autem signum eius ⁵⁹est cuius est res cuius est signum, et omni rei ab eo imponitur signum cuius est res. Ita si conflictationes signa sunt regni, sicut fructificationes aestatis, ergo et regnum creatoris est, ⁶⁰cuius conflictationes deputantur quae signa sunt regni. ⁶¹Praemiserat oportere haec fieri tam atrocia, tam dira, deus optimus, certe a prophetis et a lege praedicata; adeo legem et prophetas non destruebat, cum quae praedicaverant confirmat perfici oportere. Adhuc ingerit non transitorium caelum ⁶²ac terram, nisi omnia peragantur. Quenam ista? Si quae a creatore ⁶³sunt, merito sustinebunt elementa domini sui ordinem expungi, si quae a deo optimo, nescio an sustineat caelum et terra perfici quae aemulus statuit. Hoc si patietur creator, zelotes deus non est. Transeat age nunc terra et caelum. Sic enim dominus eorum destinavit, dum verbum eius maneat in aevum.

Ies. XI, 8. Sic enim et Esaias ⁶⁴praenuntiavit. Admoneantur et discipuli, ne quando graventur corda eorum crapula et ebrietate et saecularibus curis, et insistat eis repentinus dies ille velut laqueus, utique oblitis deum ⁶⁵ex plenitudine et cogitatione mundi. ⁶⁶Moysi erit admonitio. Adeo is ⁶⁷liberabit a laqueo diei illius qui hanc admonitionem retro intulit. Erant et loca alia apud ⁶⁸Hierusalem ad docendum, Luc. XXI, 37. erant et extra Hierusalem ad secedendum. Sed enim per diem in Hos. XII, 4. templo docebat, ut qui per Osee praedixerat: In templo meo^d me Luc. XXI, 37. invenerunt, et illic disputatum est ad eos. Ad noctem vero in Zach. XIV, 4. elaeonem secedebat. Sic enim Zacharias demonstrarat: Et stabunt Luc. XXI, 38. pedes eius in monte elaeone. Erant horae quoque auditorio competentes. Diluculo conveniendum erat, qui per Esaiam cum dixisset, Dominus dat mihi linguam disciplinae, adiecit, Apposuit mihi mane aurem ad audiendum. Si hoc est prophetias dissolvere, quid erit adimplere?

56. intellegunt Bcd. Vaticanus uterque. intelligent reliqui. 57. et conflictationes d. 58. arboris B. 59. est cuius est (et Fulv. Ursinus) res d., ex emendatione Fulvii Ursini. est res BCabc. 60. cui Latinius. 61. Promiserat B. 62. et B. 63. sunt Bcd. Vaticanus uterque. fiunt reliqui. 64. pronuntiavit BC. 65. ex Bcd. Vaticanorum alter. et reliqui. 66. Moysei B., et uterque Vaticanus. 67. liberavit BC. 68. israhelem B.

d. In templo meo] Videntur exemplaria quaedam habuisse „ἐν τῷ οἴκῳ μου εὐρεσάν με“ pro eo quod nunc legitur „οἴκῳ Ων.“ (Fr. Iunius.)

Proinde scit et quando pati oporteret eum cuius passionem Cap. XL.
 lex figurat. Nam et tot festis Iudaeorum paschae diem ¹elegit. In Luc. XXII,
 hoc enim sacramentum pronuntiavit Moyses, Pascha est domini. 1 sqq.
 Ideo et affectum suum ostendit: Concupiscentia concupivi pascha Lev. XXIII, 5.
 edere vobiscum, antequam patiar. O legis destructorem, qui concu- Luc.
 puerat etiam pascha servare! Nimirum vervecina illum Iudaica XXII, 15.
 delectaret? An ipse erat qui tanquam ovis ad victimam adduci Ies. LIII, 7.
 habens, et tanquam ovis coram tondente, sic os non ²aperturus,
 figuram sanguinis sui salutaris implere concupiscebatur? Poterat et
 ab extraneo quolibet tradi. ³Ne dicerem et in hoc psalmum ex-
 punctum: Qui mecum panem edit, ⁴levabit in me plantam. Poterat Ps. XL, 10
 et sine praemio tradi. Quanta enim opera traditoris circa eum qui
 populum coram offendens nec tradi magis potuisset quam invadi?
 Sed hoc alii competisset Christo, non qui prophetias adimplebat.
 Scriptum est enim: Pro eo quod ⁵venumdedere iustum. Nam et Amos II, 6.
 quantitatem et exitum pretii postea Iuda paenitente revocati^a et in
 emptionem dati agri figuli, sicut in evangelio Matthaei continetur, Matth.
 Hieremias ⁶praecavit: Et acceperunt triginta ⁷argenteos, pretium XXVII, 3 sqq.
 appretii ⁸vel honorati, et dederunt ⁹eos in agrum figuli. Profes- Ier. XXXII,
 sus itaque se concupiscentia concupisse edere pascha ut suum (in- 7 sqq. 25.
 dignum enim ut quid alienum concupisceret deus), acceptum panem Zach.
 et distributum discipulis corpus ¹⁰suum illum fecit^b, hoc est corpus XI, 12 sq.
 meum dicendo, id est figura corporis mei. Figura autem non fuis- Luc.
 set nisi veritatis esset corpus. Ceterum vacua res, quod est phan- XXII, 19.
 tasma, figuram capere non posset. Aut si propterea panem corpus
 sibi finxit quia corporis carebat veritate, ergo panem debuit tra-
 dere pro nobis. Faciebat ad vanitatem Marcionis, ut panis cruci-
 fieretur. Cur autem panem corpus suum appellat, et non magis
 peponem^c, quem Marcion cordis loco habuit? Non intellegens, ve-

Cap. XL. 1. egit BC. 2. aperiturus B. In eodem libro verba quae sequuntur sanguinis sui — — in me plantam ommissa sunt. 3. ne dicerent non et in hoc Fulv. Ursinus. ni dicerem et in hoc Fr. Iunius. 4. levavit Latinius. 5. vendiderunt Vaticanus uterque. 6. praedicavit B. 7. argentea d. 8. vel honorati pro glossemate delent Latinius et Fr. Iunius. 9. ea BCd. 10. illum suum d.

Cap. XL. a. quantitatem et exitum pretii postea Iuda paenitente revocati] *Revocati*, quippe post recusationem Iudae in alium usum destinati. Erat cum pro *revocati* reponendum censerem *recusati*. Sed non opus est, si illam sequimur interpretationem. *Exitum pretii* dicit pretii ultimam fortunam, vel finem.

b. corpus suum illum fecit] Lib. adv. Iudaeos cap. 10 „Utique in corpus eius lignum missum est. Sic enim Christus revelavit, panem corpus suum appellans,

cuius retro corpus in panem prophetae figuravit.“ Lib. I adv. Marcionem cap. 14 „Pane corpus suum repraesentat.“, et lib. III, cap. 19 „Venite, mittamus lignum in panem eius, utique in corpus. Sic enim deus in evangelio quoque vestro revelavit, panem corpus suum appellans, ut et hinc iam eum intelligas corporis sui figuram pani dedisse.“ (Rigalt.)

c. peponem] De Anima cap. 32 „cur non magis et pepo, tam insulsus?“

terem fuisse istam figuram corporis Christi, dicentis per Hieremiam, Ier. XI, 19. Adversus me cogitaverunt cogitatum, dicentes, Venite ¹¹coniciamus lignum in panem eius, scilicet crucem in corpus eius. Itaque illuminator antiquitatum quid tunc voluerit significasse panem satis declaravit corpus suum vocans panem. Sic et in calicis mentione testamentum constituens sanguine suo obsignatum substantiam corporis confirmavit. Nullius enim corporis sanguis potest esse nisi carnis. Nam et si qua corporis qualitas non carnea opponetur nobis, certe sanguinem nisi carnea non habebit. Ita ¹²consistet probatio corporis de testimonio carnis, probatio carnis de testimonio sanguinis. Ut autem et sanguinis veterem figuram in vino recognoscas, aderit Esaias: Quis, inquit, qui advenit ex Edom? rubor vestimentorum eius ex ¹³Bosor? ¹⁴Sic decorus in stola violenta cum fortitudine? Quare rubra vestimenta tua, et indumenta sicut de foro torcularis pleno conculcato? Spiritus enim propheticus velut iam contemplabundus dominum ad passionem venientem, carne scilicet vestitum, ut in ea passum, cruentum habitum carnis in vestimentorum rubore ¹⁵designat, conculcatae et expressae vi passionis tanquam ¹⁶in foro torcularis^d, quia exinde quasi cruentati homines de vini rubore descendant. Multo manifestius Genesis in benedictione Iudae, ex cuius tribu carnis census Christi processurus iam tunc Christum in Iuda ¹⁷delineabat, Lavabit, inquit, in vino stolam suam et in sanguine uvae amictum suum, stolam et amictum carnem demonstrans et vinum sanguinem. Ita et nunc sanguinem suum in vino consecravit, qui tunc vinum in sanguine figuravit.

Cap. XLI. Vae, ait, per quem traditur filius hominis. Ergo iam Vae
Luc. XXII, 22. constat imprecationis et comminationis inclamationem intellegendam et irato et offenso deputandam; nisi si Iudas impune erat tantum sceleris relaturus. Aut si impune, vacat Vae: si non impune, utique ab eo puniendus in quem scelus traditionis admisit. Porro si sciens passus est hominem quem ipse comitatu suo asciverat in tantum scelus ruere, noli iam de creatore circa Adam retractare^a quae in tuum quoque deum retorquentur, aut ignorasse illum, qui

11. coiciamus BC. 12. consistet B. Vaticanus uterque. consistit Cabcd. 13. Busor BC. 14. Sic BCcd. Vaticanus uterque. Sed ab. 15. designatum BC. 16. de cd. 17. delineabat (aut deliniabat) abcd. declinabat BC.

d. in foro torcularis] Forum est in torculari locus quo defertur olea vel uva ut prematur, interprete iam Adr. Turnebo Adverss. XXVII, 17. p. 1018. ubi et haec Tertulliani verba citantur. Cf. Cato De

Re Rust. cap. 18. Varro De Re Rust. I, 54.

Cap. XLI. a. de creatore circa Adam retractare] De hoc argumento v. supra lib. II, cap. 5 sqq.

non ex providentia obstitit peccaturo, aut obsistere non potuisse, si ignorabat, aut noluisse, si et sciebat et poterat, atque ita malitiosum iudicandum, qui passus sit hominem suum ex delicto perire. Suadeo igitur agnoscas potius et in isto creatorem quam parem illi deum optimum adversus sententiam tuam facias. Nam et Petrum Luc. XXII, 34. 54—62. praesumptorie aliquid elocutum negationi potius destinando zeloten Ibid. v. 47 sq. deum tibi ostendit^b. Debut etiam osculo tradi propheticus scilicet Ies. XXIX, 13. Christus, ut eius scilicet filius qui labiis a populo diligebatur. Luc. XXII, 66. 67. ¹Perductus in consessum an ipse esset Christus interrogatur. De quo Christo Iudaei quaesisset nisi de suo? Cur ergo non vel tunc alium eis prodidit? Ut pati posset, inquis. Id est ut ille optimus ignorantes adhuc in scelus mergeret. Atquin et si dixisset, passurus esset. Si dixero enim, inquit, vobis non ²creditur. Porro Ibid. non credituri perseverassent in ³necem eius. Et cur non magis passurus esset, si alterius dei, ac per hoc adversarium creatoris ⁴manifestasset? Ergo non ut pateretur alium se tunc quoque supersedit ostendere, sed ⁵quoniam ex ore eius confessionem extorquere cupiebant, nec confesso tamen credituri, qui eum ex operibus scripturas adimplentibus agnovisse debuerant, ita eius fuit occultasse se cui ultro debebatur agnitio. Et tamen adhuc eis manum porrigens, Abhinc, inquit, erit filius hominis sedens ad dexteram Ibid. v. 69. virtutis dei. Suggerebat enim se ⁶ex Danielis prophetia filium Dan. VII, 13. hominis, ⁷et e psalmo David sedentem ad dexteram dei. Itaque Ps. CX, 1. ⁸ex isto dicto et scripturae comparatione illuminati quem se vellet intellegi, Ergo, inquit, tu dei filius es? Cuius dei, nisi quem Luc. XXII, 70. solum noverant? Cuius dei, nisi quem in psalmo meminerant dixisse filio suo, Sede ad dexteram meam? Sed respondit, Vos dicitis, ⁹quasi non ego. Atquin confirmavit id se esse quod illi dixerant, dum rursus interrogant. Unde autem probabis ¹⁰interrogative et non ipsos ¹¹confirmative pronuntiasse, Ergo tu filius dei es? Ut, quia oblique ostenderat se per scripturas filium dei intellegendum, sic ¹²senserunt, Ergo tu dei es filius? quod te non vis aperte dicere, ¹³aeque ita et ille, Vos dicitis, confirmative respondit, et adeo sic fuit pronuntiatio eius, ut ¹⁴perseveraverint in eo quod pronuntiatio sapiebat.

Cap. XLI. 1. Productus *Fr. Iunius*. 2. credetis *cd.* 3. nece *B.* 4. se manifestasset *Fr. Iunius*. 5. quomodo *BC. Fr. Iunius*. 6. esse Danielis *BC.* 7. et de psalmo *BC.* 8. et isto *BC.* 9. quasi non ego *BCab.* quia ego sum *cd.* 10. interrogativo *B.* 11. confirmativo *B.* 12. senserunt *d., ex emendatione Fulvii Ursini.* senserint *reliqui.* 13. aeque *d., ex emendatione Fulvii Ursini.* atque *reliqui.* 14. perseveraverit *BC.*

b. zeloten deum tibi ostendit.] Puta tentationis tradiderit, ut sibi soli rediret gloria. (Fr. Iunius.)

Cap. XLII. Perductum enim illum ad Pilatum onerare coeperunt quod se
 Luc. XXIII, regem diceret Christum, sine dubio dei filium, sessurum ad dei
 1, 2. dexteram. Ceterum alio eum titulo gravassent, incerti an filium
 dei se dixisset, ¹nisi Vos dicitis sic pronuntiasset, hoc se esse
 Ibid. v. 3. quod dicerent. Pilato quoque interroganti, Tu es Christus? pro-
 inde, Tu dicis, ne metu potestatis videretur amplius respondisse.
 Constitutus est igitur dominus in iudicio. Et statuit in iudicio po-
 pulum suum. Ipse dominus in iudicium ²venit cum presbyteris et
 Ies. III, 13 sq. archontibus populi, secundum Esaiam. Atque exinde omne scriptum
 Ps. II, 1 sq. passionis suae implevit. Tumultuatae sunt ibidem nationes, et po-
 puli meditati sunt inania. Astiterunt reges terrae, et archontes
 congregati sunt in unum adversus dominum et adversus Christum
 eius. Nationes, Romani qui cum Pilato fuerant, populi, tribus
 Israëlitis, reges, in Herode, ³archontes, in summis sacerdotibus.
 Luc. XXXIII, 11. Nam et Herodi velut munus a Pilato missus ⁴Osee vocibus fidem
 Hos. X, 6. reddidit. De Christo enim prophetaverat: Et vinctum eum ducent
 Luc. XXIII, ⁵xenium regi. Delectatus est denique Herodes viso Iesu, nec vo-
 8, 9. cem ullam ab eo audivit. Tanquam agnus enim coram tondente,
 Ies. LIII, 7. sic non aperuit os suum, quia dominus dederat illi linguam disci-
 L, 4. plinae, ut sciret quomodo eum oporteret proferre sermonem, illam
 Ps. XII, 16. scilicet linguam quam in psalmo adglutinatam gutturi suo tunc pro-
 babat non loquendo. Et Barrabas quidem nocentissimus vita ut
 bonus donatur, Christus vero iustissimus ut homicida morti expo-
 stulatur. Sed et duo scelesti circumfiguntur illi, ut inter iniquos
 Luc. XXIII, scilicet deputaretur. Vestitum plane ⁶eius a militibus ⁷divisum,
 18 sqq. 32, 34. partim sorte concessum, Marcion abstulit, respiciens psalmi pro-
 phetiam: Dispertiti sibi sunt vestimenta mea, et in vestitum meum
 Ps. XXII, 19. sortem miserunt. Aufer igitur et ⁷b crucem ipsam. Idem ⁸tamen
 Ps. XXII, psalmus de eo non tacet: Foderunt manus meas et ⁹pedes meos.
 8 sq. 17 sq. Totus in illo exitus legitur. Circumdederunt me canes, synagoga
 maleficorum circumvallavit me: omnes qui spectabant me, naso
 irridebant me: locuti sunt labiis, et capita moverunt: speravit in
 Luc. XXIII, deum, liberet eum. Quo iam testimonium ¹⁰vestimentorum? Habe
 44—46. falsi tui praedam; totus psalmus vestimenta sunt Christi^a. Ecce

Cap. XLII. 1. nisi *abcd.* si *BC.* 2. veniet *c.* 3. archontae *B.* 4. Osce *B.*, quemadmodum solet. 5. xenio *B. m. pr.* 6. eius militibus *d.* 7. divisum partim, partim sorte concessum *Latinius. Probat Fr. Junius.* 7 b. tamen ipsam *BC.* 8. tamen *Bcd. Vaticanus uterque.* enim reliqui. 9. pedes meos *cd. Vaticanorum alter. pedes reliqui.* 10. vestimentorum habes *Latinius.*

Cap. XLII. a. totus psalmus vestimenta sunt Christi] Quo iam, inquit, inter tot ac tanta alia de Christo testi- monia, hoc solo de vestimentis eius levari te voluisti, Marcion, evangelii verbis super ea erasis? Haec sane fraus

autem et elementa concutiuntur. Dominus enim patiebatur ipsorum. Ceterum adversario laeso caelum luminibus florisset^b, magis sol radiis insultasset, magis dies stetisset, libenter spectans pendentem in patibulo Christum Marcionis. Haec ¹¹argumenta quoque mihi competissent, et si non fuissent praedicata. Caelum, inquit Esaias, Ies. L, 3. vestiam tenebris. Hic erit dies de quo et Amos: Et erit illa die, Amos VIII, 9. dicit dominus, occidet sol meridie (habes et horae sextae significationem), et ¹²contenebrabit super terram. Scissum est et templi Luc. XXXIII, 45. velum, angeli eruptione, dereliquentis filiam Sionis, tanquam in Ezech. XI, 23. vinea speculam, et in cucumerario casulam. O quantum perseveravit etiam ¹³tricesimo psalmo Christum ipsum reddere! Vociferatur ad patrem, ut et moriens ultima voce ¹⁴prophetas adimpleret. Hoc dicto expiravit. Quis? spiritus semetipsum, an caro spiritum? Luc. XXIII, 46. Sed spiritus semetipsum expirare non potuit. Alius est qui expirat, alius qui expiratur. Si spiritus expiratur, ab alio expiretur necesse est. Quodsi solus spiritus fuisset, discessisse potius diceretur quam expirasse. Quis igitur expirat spiritum nisi caro, ¹⁵quae et spirat quando illum habet, et ita eum cum amittit expirat? Denique si caro non ¹⁶fuit, sed phantasma carnis, phantasma autem spiritus fuit, spiritus autem semetipsum expiravit et expirando discessit, sine dubio phantasma discessit cum spiritus, qui erat phantasma, discessit, et nusquam comparuit phantasma cum spiritu. Nihil ergo remansit in ligno, nihil pependit etiam post expirationem, nihil de Pilato postulatum, nihil de patibulo detractum, nihil ¹⁷sindone involutum, nihil sepulcro novo conditum. Atquin non nihil. Quid igitur illud fuit? Si phantasma, adhuc ergo inerat et Christus. Si discesserat Christus, ergo abstulerat phantasma. Superest impudentiae haereticæ dicere phantasma illic phantasmatis remansisse. Sed si et Ioseph corpus fuisse noverat^c, quod tota pietate tractavit? ille Ioseph qui non consenserat in scelere Iudaeis?

11. argumentata B. 12. contenebravit BCab. 13. tricesimo B. trigesimo d. XXX reliqui. 14. prophetias B. 15. quae et spirat abcd. Gorziensis liber et Vaticanus uterque. quae spirat B. quae expirat C. 16. fuit, sed d., ex emendat. Fulvii Ursini. fuisset BCabc. 17. in sindone BC.

nihil tibi profectura erat. Habe falsi tui hanc praedam. Nam cetera de Christo vaticinia per totum psalmum diffusa unius utique de vestimentis Christi iacturam plane compensant.

b. luminibus florisset] Fr. Iunius hic distinguendum censuit „florisset magis, sol radiis insultasset magis, dies stetisset libenter, spectans“ cett. De verbo

florere cf. quae adnotata sunt ad De Idolol. cap. 18.

c. Sed si et Ioseph corpus fuisse noverat] Hoc ipso argumento ad comprobendam veritatem corporis Christi utitur etiam Epiphanius. Haer. XL. Confut. 74., pariter atque illo de mulieribus a sepultura Christi redeuntibus, Confut. 75., quod sequenti capitulo Tertullianus proponit.

Ps. 1, 1. Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra ¹⁸pestilentiae non sedit.

Cap. XLIII.

Luc. XXIV,
1 sqq.

Oportuerat etiam sepulchrum domini prophetari ac iam tunc merito benedici, ¹si nec mulierum illarum officium praeterit prophetia quae ante lucem convenerunt ad sepulchrum cum odorum paratura. De hoc enim per Osee, Ut quaerant, inquit, faciem meam, ante lucem vigilabunt ad me dicentes, Eamus et convertamur ad dominum, quia ipse ²eripuit et curabit nos, percussit et miserebitur nostri, sanabit nos post biduum, in die tertia resurgemus. Quis enim haec non credat in recogitatu mulierum illarum volutata inter dolorem praesentis destitutionis, qua percussae sibi videbantur a domino, et spem resurrectionis ipsius, qua restitui rite arbitrantur? Corpore autem non invento sublata erat sepultura

Ies. LVII, 2.

eius de medio, secundum Esaiam. Sed et duo ibidem angeli apparuerunt. Tot fere laterensibus^a uti solebat in duobus testibus consistens dei sermo. Revertentes quoque a sepulchro mulieres, et

Ies. XXVII, 11.

ab illa angelorum visione, prospiciebat Esaias: Mulieres, inquit, ³venientes a visione, venite, ad renuntiandam scilicet domini resurrectionem. Bene autem quod incredulitas discipulorum perseve-

Luc. XXIV,
11 sq.

rabat, ut in finem usque defensio nostra consisteret Christum Iesum non alium se discipulis edidisse quam prophetarum. Nam cum duo ex illis iter agerent et dominus eis adhaesisset, non comparens quod ipse esset, etiam dissimulans de conscientia rei gestae, Nos

Luc. XXIV,
13 sqq.

autem putabamus, inquiunt, ipsum esse redemptorem Israelis, utique suum Christum, id est creatoris. Adeo nec alium se ediderat illis. Ceterum non existimarent eum creatoris, et cum creatoris existimaretur, non sustinisset hanc de se existimationem, si non is esset qui ⁴existimatur. Aut ipse erit auctor erroris et praevaricator veritatis adversus dei optimi titulum. Sed nec post resurrectionem alium se eis ostendit quam ⁵quem existimatum sibi dixerant. Plane invecus est in illos: O insensati et tardi corde in non

Luc. XXIV, 25.

credendo omnibus quae locutus est ad vos. ⁶Quae locutus non alterius se dei esse probat, ⁷sed eiusdem dei. ⁸Nam eadem et

Luc. XXIV,
6. 7.

angeli ad mulieres: Rememoramini quae locutus sit vobis in Gali-

18. pestilentiae B. Vaticanus alter. pestium Cabcd.

Cap. XLIII. 1. si delet Fr. Iunius, tanquam accrevisset ex fine antecedentis verbi benedici. 2. eripuit dixit et curabit nos BCab. 3. venite venientes a visione venite BCab. 4. existimabatur Latinius. Probat Fr. Iunius. 5. quae bc. 6. Quae-nam locutus? Alterius BC. 7. sed eiusdem dei abcd. et manus de deo BC. et minus de deo Semler. 8. An eadem BC.

Cap. XLIII. a. laterensibus] Id est causa prosequentibus, qui item „a late-re“ in civili iure appellantur. (Fr. Iunius.)

laea dicens, quod ⁹oportet tradi filium hominis et ¹⁰crucifigi et tertia die resurgere. Et quare oportebat, nisi quia ita a deo creatore scriptum? Igitur ¹¹inrepavit illos ut de sola passione scandalizatos, et ut dubios de fide resurrectionis annuntiatae sibi a feminis, per quae non crediderant ipsum fuisse quem existimarent. Itaque quod existimaverant, id volens ¹²credi se eum se confirmabat quem existimaverant, creatoris scilicet Christum, redemptorem Israël. De corporis autem veritate quid potest clarius? cum haesitantibus eis ne phantasma esset, immo phantasma credentibus, Quid turbati ^{Luc. XXIV, 37-39.} estis? ¹³inquit, et quid cogitationes subeunt in corda vestra? Videte manus meas et pedes, quia ego ipse sum, quoniam spiritus ossa non habet, sicut ¹⁴me videtis habere. Et Marcion quaedam contraria sibi illa, credo industria, eradere de evangelio suo noluit, ut ex his quae eradere potuit nec erasit illa quae erasit ¹⁵aut negetur erasisse aut merito erasisse dicatur. Nec parcit nisi eis quae non minus aliter interpretando quam delendo subvertit. Vult itaque sic dictum quasi, Spiritus ossa non habet, sicut me videtis habentem, ad spiritum referatur, sicut me videtis habentem, ¹⁶id est non habentem ossa, sicut et spiritus. Et quae ratio tortuositatis ¹⁷istius? cum simpliciter pronuntiare potuisset, Quia spiritus ossa non habet, ¹⁸sicut me videtis non habentem. Cur autem inspectui eorum manus et pedes suos offert, quae membra ¹⁹ex ossibus constant, si ossa non habebat? Cur adicit, Et scitote, quia ego sum, quem scilicet corporeum retro noverant? Aut si phantasma erat usquequaque, cur illos phantasma credentes increpabat? Atquin adhuc eis non credentibus propterea cibum desideravit, ut se ostenderet etiam dentes habere. Implevimus, ut opinor, sponsionem. Exhibuimus Iesum Christum prophetarum doctrinis, sententiis, affectibus, sensibus, virtutibus, passionibus, etiam resurrectione, non alium quam creatoris, siquidem et apostolos mittens ad praedicandum universis nationibus in omnem terram exire sonum eorum ^{Luc. XXIV, 41.} et in terminos terrae voces eorum psalmum adimplendo praecipit. ^{Math. XXVIII, 19.} ^{Luc. XXIV, 47.} ^{Ps. XIX, 5.} Misereor tui, Marcion, frustra laborasti. Christus enim Iesus in evangelio tuo meus est.

9. oporteret *Fulv. Ursinus.* 10. crucifigi *abcd.* transfigi *B.* tamen figi *C.* 11. increpuit *Vaticanorum unus.* 12. credidisse eum *BC.* 13. inquit, et quid *cd.* et quid *reliqui.* 14. me habentem videtis *d.* 15. aut *abcd.* *Gorziensis liber.* nec *BC.* 16. id est *abcd.* *Gorziensis liber.* vel *C.* *In-B. legitur turbato ordine* sicut me videtis habentem id est non habentem ossa ad spiritum referatis sicut me videtis habentem spiritus. Et quae *cell.* 17. illius *B.* 18. sic me *C.* 19. et *BC.* *Fr. Iunius.*

ADVERSUS MARCIONEM

LIBER QUINTUS.

Cap. I. Nihil sine origine nisi deus solus. Quae quantum praecedit in statu omnium rerum, tantum praecedat necesse est etiam in retractatu earum, ut constare de statu possit, quia nec habeas dispicere quid quale sit, nisi certus an sit, ¹cum cognoveris unde sit. Et ideo ex opusculi ordine ad hanc materiam devolutus apostoli ²quoque originem a Marcione desidero, novus aliqui discipulus nec ullius alterius auditor, qui nihil interim credam nisi nihil temere credendum, temere porro credi quodcunque sine originis agnitione creditur, quique dignissime ad sollicitudinem redigam istam inquisitionem, cum is mihi affirmatur apostolus quem in albo apostolorum apud evangelium non deprehendo. Denique audiens postea eum a domino allectum, iam in caelis ³quiescente, quasi improvidentiam existimo si non ante ⁴scivit illum sibi necessarium Christum, sed iam ordinato officio apostolatus et in sua opera dimisso ex incursum^a, non ex prospectu, adiciendum existimavit, necessitate, ut ita dixerim, non voluntate. Quamobrem, Pontice nauclere, si nunquam furtivas merces vel ⁵illicitas in acatos tuas recepisti, si nullum omnino onus avertisti vel adulterasti, cautior utique et fidelior in dei rebus, edas velim nobis, quo symbolo susceperis apostolum Paulum, quis illum tituli caractere ⁶percusserit, quis transmiserit tibi, quis imposuerit, ut possis eum constanter exponere^b, ne illius

Cap. I. 1. cum delet Fr. Iunius. 2. quoque originem BC. Vaticanus uterque. quoque Pauli originem reliqui, ex correctura Rhenani. 3. quiescentem BC. 4. scit BC. 5. illicitos mercatores tuos B. 6. percussit BC.

Cap. I. a. ex incursum] Voce enim illa „Saul, Saul, quid me persequeris?“ a domino erat veluti incursatus Paulus.
b. quo symbolo susceperis — — con-

stanter exponere] Haec omnia ad rei naviculariae usum pertinent, videlicet symbolo suscipere aliquam mercem, tituli caractere percussam ante a trans-

probetur qui omnia apostolatus eius instrumenta protulerit. Ipse se, inquit, apostolum est professus, et quidem non ab hominibus Gal. I, 1. nec per hominem, sed per Iesum Christum. Plane profiteri potest semetipsum quis, verum professio eius alterius auctoritate conficitur. Alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius actis refert. Nemo sibi et professor et testis est. Praeter haec utique legisti multos venturos qui dicant, Ego sum Christus. Si est qui se Luc. XXI, 8. Christum mentiatur, quanto magis qui se apostolum praedicet Christi? Adhuc ego in persona discipuli et inquisitoris conversor, ut iam hinc et fidem tuam obtundam^d, qui unde eam probes non habes, et impudentiam suffundam^e, qui vindicas, et unde possis vindicare non recipis. ⁸Sit Christus, sit apostolus, ut alterius, dum non ⁹probantur nisi de instrumento creatoris. ¹⁰Nam mihi ¹¹Paulum etiam Genesis olim repromisit. Inter illas enim figuras et propheticas super filios suos benedictiones Iacob cum ad Benjamin ¹²dixisset, Benjamin, inquit, lupus rapax ad matutinum comedet adhuc, et ad vesperam dabit escam. Gen. XLIX, 27. Ex tribu enim Benjamin oriturum Paulum providebat, lupum rapacem ad matutinum comedentem, id est prima aetate vastaturum pecora domini ut persecutorem ecclesiarum, dehinc ad vesperam escam daturum, id est devergente iam aetate oves Christi educaturum ut doctorem nationum. Nam et Saulis primo asperitas insectationis erga David, dehinc paenitentia et satisfactio, bona pro malis recipientis, non aliud portendebat ISam. XVIII sqq. quam Paulum in Saule secundum tribus et Iesum in David secundum virginis censum. Haec figurarum sacramenta si tibi displicent, certe Acta Apostolorum ¹³hunc mihi ordinem Pauli tradiderunt, a te Act. Apost. IX. quoque non negandum. Inde apostolum ostendo persecutorem, non

7. quis *BC. Vaticanus uterque. quisvis reliqui.* 8. Sit Christus, sit apostolus *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* Sic (Si B.) Christus, sic apostolus *reliqui.* 9. probatur *B.* 10. Nam *abcd. Gorziensis liber. Non reliqui.* 11. polus *B.* 12. dixisset *BC.* 13. hinc *BC.* hunc *reliqui et Gorziensis.*

missore, et exponere eam; *constanter* autem Tertulliano vulgo est intrepide, libere, sine dissimulatione, ut lib. IV, cap. 12 „discipulos non *constanter* tuebatur, sed excusat.“ Sic etiam *constans* apud eum, et *constantia.* Cf. ad De Bapt. cap. 17.

c. profiteri] Loquitur de professione quae fit apud acta. Nam profiteamur dum publice et apud acta ultro aliquid denuntiamus, veluti cum profiteamur merces, ne in vectigali pendendo reipublicae fraus fiat; unde „merces improffessas“ Marcianus in Pandectis vocat, quarum nomine nullum vectigal solutum est.

Item profitebantur filios natos sibi apud acta veteres, quae res tum certam, tum facilem aetatis faciebat probationem, si quando huiusmodi dubium incidisset. In hunc sensum eleganter dixit Seneca „proffiteri aes alienum,“ id quod candidati facere cogebantur et rei, De Benef. lib. VI [cap. 20.], Livius „proffiteri frumentum“ lib. IV [cap. 12], ubi in per-vulgatis exemplaribus mendose legitur „confiteri cogendo frumentum.“ (Rhenan.)

d. obtundam] Refellam, evincam, ut lib. IV, cap. 38. (Fr. Iunius.)

e. suffundam] Cf. adnot. ad Scorp. cap. 10.

Gal. I, 1. ab hominibus neque per hominem; inde et ipsi credere inducor; inde te a defensione eius expello, nec timeo dicentem, Tu ergo negas apostolum Paulum? Non blasphemo quem tueor. Nego, ut te probare compellam. Nego, ut meum esse convincam. Aut si ad nostram fidem spectas, recipe quae eam ¹⁴faciunt. Si ad tuam provocas, ede quae eam praestruunt. Aut proba esse quae credis; aut si non probas, quomodo credis? Aut qualis es adversus eum credens a quo solo probatur esse quod credis? Habe nunc ¹⁵et apostolum de meo sicut et Christum, ¹⁶tam meum apostolum quam et Christum^f. Iisdem et hic dimicabimus lineis, in ipso gradu provocabimus praescriptionis, oportere scilicet et apostolum qui creatoris negetur, immo et adversus creatorem proferatur, nihil docere, nihil sapere, nihil velle secundum creatorem, et inprimis tanta constantia alium deum edicere quanta a lege creatoris abruptit^g. Neque enim verisimile est ut avertens a Iudaismo non pariter ostenderet in cuius dei fidem averteret, quia nemo transire posset ¹⁷a creatore nesciens ad quem transeundum sibi esset. Sive enim Christus iam alium deum revelaverat, sequebatur etiam apostoli testatio, vel ne non eius dei apostolus haberetur quem Christus revelaverat, et quia non licebat abscondi ab apostolo qui iam revelatus fuisset a Christo: sive nihil tale de deo Christus revelaverat, ¹⁸tanto magis ab apostolo debuerat revelari, qui iam non posset ab alio, non credendus sine dubio si nec ab apostolo revelatus. Quod idcirco praestruximus, ut iam hinc profiteamur nos proinde probaturos nullum alium deum ab apostolo circumlatum, sicut probavimus nec a Christo, ¹⁹ex ipsis utique epistulis Pauli, quas proinde mutilatas etiam de numero forma iam haeretici evangelii praeiudicasse debet.

Cap. II. ¹DE EPISTULA AD GALATAS. Principalem adversus Iudais-

14. faciant. Stativam BC. 15. et apostolum cd. Vaticanus uterque. apostolum BC. 16. quam meum BC. 17. ad creatorem BC. 18. at tanto BC., Fr. Iunius. 19. exemplis Pauli B.

Cap. II. 1. DE om. B. Totam inscriptionem om. d.

f. tam meum apostolum quam et Christum.] Liber scriptus Leidensis et editio princeps habent „quam meum apostolum quam et Christum.“ Et sane quam — quam pro tam — quam ponere Tertulliano stilo non plane alienum persuaserit nobis unius certe, Agobardini illius, venerandae aetatis auctoritas. V. quae adnotavi ad De Idolol. cap. 4. Hoc vero loco quominus ad rarioris usus, nec indubitatae fidei, scripturam a vulgata recederem prohibuit ratio eorum librorum quibus illa debetur, qui tanto mendorum corruptelarumque numero

sunt coinquinati, ut, nisi alia accedat, ipsorum fere nulla habenda sit auctoritas.

g. quanta a lege creatoris abruptit.] Ita Adv. Valent. cap. 4 „de ecclesiae authenticae regula abruptit.“ Apolog. cap. 37 „Si enim tanta vis hominum in aliquem orbis remoti sinum abruptissemus a vobis, suffudisset utique“ cett. De Pudic. cap. 7 „ob tale quid extra gregem datus est, vel et ipse forte ira, timore, aemulatione, quod denique saepe fit, indignatione castigationis abruptit.“

num epistolam nos quoque confitemur quae Galatas docet. ²Am-
 plectimur etenim omnem illam legis veteris abolitionem, ut et ipsam
 de creatoris venientem dispositione, sicut saepe iam in isto ordine
 tractavimus^a de praedicata novatione a prophetis dei nostri. Quodsi
 creator quidem vetera cessura promisit, novis scilicet orituris, Chri-
 stus vero tempus distinctionis istius (Lex et prophetae usque ad Luc. XVI, 16.
 Ioannem) terminum in Ioanne statuens inter utrumque ordinem de-
 sinentium exinde veterum et incipientium novorum, necessarie et
 apostolus in Christo post Ioannem revelato vetera infirmat, nova
 vero confirmat, atque ita non alterius dei fidem curat quam crea-
 toris, apud quem et vetera decessura praedicabantur. Igitur et
 legis destructio et evangelii aedificatio pro me faciunt in ista quo-
 que epistula ad eam Galatarum praesumptionem pertinentes qua
 praesumebant Christum, ut puta creatoris, salva creatoris lege cre-
 dendum, quod adhuc incredibile videretur legem a suo auctore de-
 poni. Porro si omnino alium deum ab apostolo audissent, ultro
 utique scissent abscedendum sibi esse a lege eius dei quem reli-
 quissent alium secuti. Quis enim expectaret diutius discere, quod
 novam deberet sectari disciplinam, qui novum deum recepisset?
 Immo quia eadem quidem divinitas praedicabatur in evangelio quae
 semper nota fuerat in lege, disciplina vero non eadem, hic erat
 totus quaestionis status, an lex creatoris ab evangelio deberet ex-
 cludi in Christo creatoris. Denique aufer hunc statum, et vacat
 quaestio. Vacante autem quaestione ultro omnibus agnoscentibus
 discedendum sibi esse ab ordine creatoris per fidem dei alterius
 nulla apostolo materia competisset id tam presse docendi quod
 ultro fides ipsa dictasset. Igitur tota intentio epistolae istius nihil
 aliud docet quam legis ³discessionem venientem de creatoris dispo-
 sitione, ut adhuc suggeremus. Si item nullius novi dei exserit
 mentionem, quod nusquam magis fecisset quam in ista materia, ut
 rationem scilicet ⁴ablegandae legis unica hac et sufficientissima de-
 finitione proponeret novae divinitatis, apparet quomodo scribat,
 Miror vos tam cito transferri ab eo qui vos vocavit in gratiam ad Gal. I, 6. 7.
 aliud evangelium, ⁵ex conversatione aliud, non ex religione, ex
 disciplina, non ex divinitate: quoniam quidem evangelium Christi
 a lege evocare deberet ad gratiam, non a creatore ad alium deum.

2. et amplectimur *BC*. 3. discessionem *bcd*. decessionem *reliqui*. 4. ablegen-
 dae *C*. obsequendae *B*. 5. et conversione *B*.

Cap. II. a. saepe iam in isto ordine
 tractavimus] „Istum ordinem“ vocat libros
 Adv. Marcionem, in quibus saepe tracta-
 tum est de praedicata novatione a pro-

phetis, maxime vero lib. I, cap. 20. et
 lib. IV, cap. 1., ubi easdem scripturas
 citavit auctor. (Pamel.)

Nemo enim illos moverat a creatore, ut viderentur sic ad aliud evangelium transferri, quasi dum ad creatorem transferuntur. Nam et adiciens, quod aliud evangelium omnino non esset, creatoris confirmat id quod esse defendit. ⁶Sed enim et creator evangelium
 Ies. XL, 9. repromittit, dicens per Esaïam, Ascende in montem excelsum, qui evangelizas Sioni, extolle vocem in valentia tua, qui evangelizas
 Ies. LII, 7. Hierusalem; item ad apostolorum personam, Quam tempestivi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona, utique et nationibus
 Ies. XLII, 4. 6. evangelizantium, quoniam et, In nomine eius, inquit, nationes sperabunt, ⁷Christi scilicet, cui ait, Posui te in lumen nationum. Est autem evangelium etiam dei novi, quod vis tunc ab apostolo
 Gal. I, 7. defensum. Iam ergo duo sunt evangelia apud duos deos, et mentitus erit apostolus dicens ⁸quod aliud omnino non est, cum sit et aliud, cum sic suum evangelium defendere potuisset, ut potius demonstraret, non ut unum determinaret. Sed fortasse, ut fugias
 Gal. I, 8. ⁹hinc, et ideo, dices, subtexit, Licet angelus de caelo aliter evangelizaverit, anathema sit, quia et creatorem sciebat evangelizaturum. Rursus ergo te implicas. Hoc est enim quod adstringeris. Duo enim evangelia confirmare non est eius qui aliud iam negarit. Tamen lucet sensus eius qui suam praemisit personam: Sed et si nos aut angelus de caelo aliter evangelizaverit. Verbi enim gratia dictum est. Ceterum si nec ipse aliter evangelizaturus, utique nec angelus. Ita angelum ad hoc nominavit, quo multo magis hominibus non esset credendum, quando nec angelo, ¹⁰nec apostolo, non angelum ad evangelium referret creatoris. Exinde decurrens ordinem conversionis suae de persecutore in apostolum scripturam ¹¹Apostolicorum confirmat^b, apud quam ipsa etiam epistulae istius materia recognoscitur, intercessisse quosdam qui dicerent circumcidi oportere et observandam esse Moysi legem, tunc apostolos de ista quaestione consultos ex auctoritate spiritus renuntiasse non esse imponenda onera hominibus quae patres ipsi non potuissent sustinere. Quodsi et ex hoc congruunt Paulo Apostolorum Acta, cur ea ¹²respuatis iam apparet, ut deum scilicet non alium praedicantia quam creatorem, nec Christum alterius quam creatoris, quando nec promissio spiritus sancti aliunde probetur exhibita quam de instrumento Actorum. Quae utique verisimile non est ex parte quidem apostolo convenire, cum ordinem eius secundum ipsius testimo-

Gal.
I, 11—24.
Act. Apost.
XV, 5 sqq.

6. Sed ego. Sic Leopoldus. Si libri omnes. 7. Christus BC. 8. quod non aliud omnino non est d. 9. hinc, video, dices Latinius. 10. et nec Ca. 11. Actorum Apostolicorum cd. 12. respuant B.

b. scripturam Apostolicorum confirmat] Marcion enim respuebat Acta Apostolorum. Cf. etiam De Praescript. Haeret. cap. 23.

nium ostendunt, ex parte vero dissidere, cum divinitatem in Christo creatoris annuntiant, ut praedicationem quidem apostolorum ¹³ non sit secutus Paulus, qui formam ab eis dedocendae legis accepit.

Denique ad patrocinium Petri ceterorumque apostolorum ascen-
disse Hierosolymam post annos ¹ quatuordecim scribit, ut conferret Cap. III.
Gal. II, 1. 2.
cum illis de evangelii sui regula, ne in vacuum tot annis cucur-
risset aut curreret, si ² quid scilicet citra formam illorum evangeli-
zaret. Adeo ab illis probari et constabili ³ desiderarat, ⁴ quos, si
quando, ^{4b} vultis ^a Iudaismi magis adfines ⁵ subintelligi. ⁶ Cum vero Gal. II, 3.
nec Titum dicit circumcisum, iam incipit ostendere solam circum-
cisionis quaestionem ⁷ ex defensione adhuc legis concussam ab eis
quos propterea falsos et ⁸ superinductivos fratres appellat, non
aliud statuere pergentes quam perseverantiam legis, ex fide sine
dubio integra creatoris, atque ita pervertentes evangelium, non
interpolatione scripturae, qua Christum creatoris effingerent, sed
retentione veteris disciplinae, ne legem creatoris excluderent. Ergo
propter ⁹ falsos, inquit, superinductivos fratres, qui subintraverant Gal. II, 4. 5.
ad speculandam libertatem nostram, quam habemus in Christo, ut
nos subigerent servituti, nec ad horam cessimus subiectioni. In-
tendamus enim et sensui ipsi et causae eius, et apparebit vitiatio
scripturae. Cum praemittit, Sed nec Titus, qui mecum erat, cum
esset Graecus, coactus est circumcidi, dehinc subiungit, Propter
superinductivos falsos fratres, et reliqua, contrarii utique facti in-
cipit reddere rationem, ostendens propter quid fecerit quod nec
fecisset nec ostendisset, si illud propter quod fecit non accidisset.
Denique dicas velim, si non subintroissent falsi illi fratres ad spe-
culandam libertatem eorum, ^{9b} cessissent subiectioni? Non opinor.
Ergo cesserunt, quia fuerunt propter quos crederetur. Hoc enim
rudi fidei et adhuc de legis observatione suspensae compete-
bat, ipso quoque apostolo ne ¹⁰ in vacuum cucurrisset aut curreret su-

13. omnino d., cum Fulvio Ursino.

Cap. III. 1. quatuordecim *Bd.* XIII reliqui libri. 2. quid *abcd.* Gorziensis. qua *BC.* 3. desideraret *B.* desiderabat *Latinius.* 4. quos *Latinius.* Quod libri omnes. 4b. vult is *Fr. Iunius.* 5. intelligi *Latinius.* 6. cum nec Titum (*particula vero deleta*) *cd.* 7. ex defensione *abcd.* Gorziensis. et defensionem reliqui. 8. superductivos *BC.* 9. superinductivos, inquit, falsos *cd.* falsos, inquit, superinductivos (*superductivos BC.*) reliqui. 9b. cessissentne subiectioni? Opinor. Ergo cesserant, quia fuerant *Fulv. Ursinus.* 10. in *om. BC.*

Cap. III. a. quos, si quando, vultis] Ita rescripsi haec verba. Rigaltius contra licentius edidit „desiderarat. Quod si quando vultis Iudaismi magis affines subintelligi, quum nec Titum dicit“ cett. Si quando Tertulliano fere est pro quandoque. Adv. Marc. III, 15 „quibus de-

ficientibus si quando, tunc Graeca katachresis de alieno abutendo succurrit.“ Ibid. lib. V, cap. 7 „Praetereo si quando paria eorum quae retractata sunt, quaedam et breviter expungo.“ Cf. adnot. ad De Pudic. cap. 1.

Gal. II, 9. 10. specto^b. Itaque frustrandi erant falsi fratres, speculantes libertatem Christianam, ne ante eam in servitatem abducerent Iudaismi quam Paulus sciret se non in vacuum cucurrisse, quam dexteras ei darent antecessores, quam ex censu eorum in nationes praedicandi munus¹¹ subiret. ¹²Necessario igitur cessit ad tempus, et sic ei ratio constat Timotheum circumcidendi et rasos introducendi in templum, quae in Actis¹³ edicuntur, adeo vera, ut apostolo consonent profitenti factum se Iudaeis Iudaeum, ut Iudaeos lucrifaceret, et sub lege agentem propter eos qui sub lege agerent, sic et propter¹⁴ superinductos illos, et omnibus novissime omnia factum, ut omnes lucraretur. Si haec quoque intellegi ex hoc postulant, id quoque nemo¹⁵ dubitabit, eius dei et Christi praedicatorem Paulum cuius legem quamvis excludens interim, tamen pro temporibus admiserat, statim amoliendam si novum deum protulisset. Bene igitur quod et dexteras Paulo dederunt Petrus et Iacobus et Ioannes, et de officii distributione pepigerunt, ut Paulus in nationes, Gal. II, 9. 10. illi in circumcisionem, tantum ut meminissent egenorum, et hoc secundum legem creatoris, pauperes et egenos fovendis, sicut in evangelii vestri retractatu probatum est^c. Adeo constat de lege sola fuisse quaestionem, dum ostenditur quid ex lege custodiri convenit. Sed reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad evangelii veritatem. Plane reprehendit, non ob aliud tamen quam ob inconstantiam victus, quem pro personarum qualitate variabat, timens eos qui erant ex circumcisione, non ob aliquam divinitatis perversitatem, de qua et aliis in faciem restitisset, qui de minore causa conversationis ambiguae Petro ipsi non pepercit. ¹⁶Sed quomodo Marcionitae volunt credi^d? De cetero pergat apostolus, negans ex operibus legis iustificari hominem, sed ex fide. Eiusdem tamen dei cuius et lex. Nec enim laborasset fidem a lege discernere, quam diversitas ipsius divinitatis ultro discrevisset, si fuisset. Merito non reaedificabat quae destruxit. Destruui autem lex habuit ex quo vox Ioannis clamavit in eremo: Parate vias domini, ut fierent rivi et colles et montes repleti et humiliati, et tortuosa et aspera

Act. Apost.
XVI, 3.
XXI, 24 sqq.
I Cor. IX, 20.

Gal.
II, 11-21.

Luc.
III, 4 sqq.

11. obiret *Latinius*. 12. Necessarium igitur cessit ad tempus *BC*. 13. educuntur *C*. 14. superinductitios *cd*. 15. dubitavit *d*. 16. si quomodo *C*.

b. suspecto.] Hoc est suspicanti, timentis. Apolog. cap. 21. De Cultu Fem. II, 4. Ad Uxor. I. 1.

c. sicut in evangelii vestri retractatu probatum est.] Supra lib. IV, cap. 14.

d. Sed quomodo Marcionitae volunt credi?] Lego „Sed quo modo Marcioni-

tae volunt credi, de cetero pergat“ cett., id est quoquo modo vel quocunque modo, ut supra lib. IV, cap. 36. (Fr. Iunius.) Verba „Sed quomodo Marcionitae volunt credi?“ referenda esse ad praecedentia recte iudicavit iam Pamelius. *Quomodo* autem pro *quocunque modo* Tertullianum uspiam dixisse negari debet.

in rectitudinem et in campos, id est legis difficultates in evangelii facilitates. Meminerat iam et psalmi esse tempus: Disrumpamus a Ps. II, 1 sqq. nobis vincula eorum, et abiciamus a nobis iugum ipsorum, ex quo tumultuatae sunt gentes et populi meditati sunt inania; astiterunt reges terrae et magistratus congregati sunt in unum adversus dominum et adversus Christum ipsius; ut iam ex fidei libertate iustificetur homo, non ex legis servitute, quia iustus ex fide ¹⁷ vivit. Gal. II, 16. Quodsi prophetae ¹⁸ Abacuc ¹⁹ praenuntiavit, habes et apostolum ²⁰ prophetas confirmantem, sicut et Christus. Eius ergo dei erit fides, in qua ^{20b} vivet iustus, cuius et lex, in qua non iustificatur operarius. Proinde si in lege maledictio est, in fide vero benedictio, utrumque habes propositum apud creatorem: Ecce posui, Deut. XI, 26 inquit, ante te maledictionem et benedictionem. Non potes distantiam vindicare, quae etsi rerum est, non ideo auctorum, quae ab uno auctore proponitur. Cur autem Christus factus sit pro nobis Gal. III, 13. maledictio, ipso apostolo edocente manifestum est quam nobiscum faciat, id est secundum fidem creatoris. Neque enim quia creator pronuntiavit, Maledictus omnis in ligno suspensus, ideo videbitur alterius dei esse Christus et idcirco a creatore iam tunc in lege maledictus. ^{20c} Et quomodo praemaledixisset eum creator quem ignorat? Cur autem non magis competat creatori filium suum dedisse maledictioni suae quam illi deo tuo subdidisse maledictioni, et quidem pro homine alieno? Denique si atrox videtur hoc in creatore circa filium, proinde tuo in deo; si vero ²¹ rationale et in tuo, proinde et in meo, et magis in meo. Facilius enim crederetur eius esse per maledictionem Christi benedictionem prospexisse homini qui et maledictionem aliquando et benedictionem proposuerit ante hominem, quam qui neutrum unquam sit apud te professus. ²² Accipimus igitur benedictionem spiritalem per fidem, Gal. III, 14. inquit, ex qua scilicet ²³ vivit iustus, secundum creatorem. Hoc est ergo, quod dico eius dei fidem esse cuius est forma gratiae fidei. Sed et cum adicit: Omnes enim filii estis fidei, ostenditur Gal. III, 26. quid supra haeretica industria eraserit, mentionem scilicet Abrahae, Gal. III, 15 sqq. qua nos apostolus filios Abrahae per fidem affirmat, secundum quam mentionem hic quoque filios fidei notavit. Ceterum quomodo filii fidei? et cuius fidei, si non Abrahae? Si ²⁴ enim Abraham deo credidit, et ²⁵ deputatum est iustitiae, atque exinde pater multarum

17. vivet c. 18. Abacuc d. *Vaticanus unus.* ambacum B. Abacum reliqui. 19. pronuntiavit *Vaticanus unus.* 20. prophetias *Vaticanus unus.* 20 b. vivit *Fr. Iunius.* 20 c. *Malim* Equomodo. 21. rationale in tuo *abcd. Gorziensis.* ratio nec lex in tuo C. ration lex in tuo B. 22. accipimus B. *Vaticanorum alter.* 23. vivit *BCab.* vivet *cd.* 24. enim *om. B.* 25. deputatus *Latinius.*

nationum meruit nuncupari, nos autem credendo deo magis proinde iustificamur, sicut Abraham, et vitam proinde consequimur, sicut iustus ex fide vivit: sic fit ut et supra filios nos Abrahae pronuntiarit, qua patris fidei, et hic filios fidei, per quam Abraham pater nationum fuerat repromissus. Ipsum quod fidem a circumcisione revocabat, nonne Abrahae filios constituere quaerebat, qui in carnis integritate crediderat? Denique alterius dei fides ad formam dei alterius non potest admitti, ut credentes iustitiae deputet, ut iustos vivere faciat, ut nationes filios fidei dicat. Totum hoc ²⁶eius est apud quem ante iam notum est sub eadem Abrahae mentione, dum ipso sensu revincatur.

Cap. IV.
Gal. III, 15.
IV, 3.

Adhuc, inquit, secundum hominem dico^a: Dum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus positi, ad deservendum eis. Atquin non est hoc humanitus dictum. Non enim exemplum est, sed veritas. Quis enim parvulus, utique sensu, quod sunt nationes, non elementis subiectus est mundi, quae pro deo ¹suspicit? Illud autem ²fuit^b, quod cum, -Secundum hominem, dixisset, tamen testamentum hominis nemo spernit aut ³superordinat. Exemplo enim humani testamenti permanentis divinum tuebatur. Abrahae dictae sunt promissiones et semini eius. Non dixit seminibus, quasi pluribus, sed semini, tanquam uni, quod Christus est. Erubescat spongia Marcionis^c! Nisi quod ex abundanti retracto quae abstulit, cum validius sit illum ex his revinci quae servavit. Cum autem Gal. IV, 4. evenit impleri tempus, misit deus filium suum, utique is qui etiam ipsorum temporum deus est quibus saeculum constat, qui signa quoque temporum ordinavit, soles et lunas et sidera et stellas, qui filii denique sui revelationem in extremitatem temporum et disposuit Ies. II, 2. et praedicavit. In novissimis diebus erit manifestus mons domini,

Gal.
III, 15. 16.

26. eius om. b.

Cap. IV. 1. suspicitur B. suscipit Vaticanus uterque. 2. fuit Vaticanus uterque. facit BCabcd. Fr. Iunius. 3. superordinat, exemplo etiam humani Fr. Iunius.

Cap. IV. a. Adhuc, inquit, secundum hominem dico] Textus est Marcioniticus, ex confusione cap. 3 et 4 Epistolae ad Galatas consarcinatus. (Fr. Iunius.)

b. Illud autem fuit] Sensus est, in lectione illa Marcionis duo membra sunt. De hoc, id est posteriore, membro (est autem posterius membrum „dum essemus parvuli“ cett.) iam dixi, negans esse dictum humanitus. De illo, id est priore, „secundum hominem dico“ videamus. Illud ergo non fuit in eam sententiam dictum quam adfert Marcion. Inde abest longissime; plurima interlevit spongia quae dixerat apostolus.

Sed illud quum diceret, exemplo humani testamenti constantiam divini voluit ostendere. Haec manifesta loci sententia. (Fr. Iunius.) Vulgata facit pro fuit, quod recepi ex Vaticanis, omnino videtur reicienda. Subintellegendum exemplum, quod modo praecessit. Quoad sententiam, idem est.

c. Erubescat spongia Marcionis!] Erant enim deletitiae spongiae, quae in proverbialia multa abierunt. (Fr. Iunius.) Hinc Varro in satura Modio „Si displicebit tam tibi latum mare, Parabis quantam spongiam deletilem!“ Cf. adnot. ad lib. I Ad Nat. cap. 19.

et in novissimis diebus effundam de spiritu meo in omnem car- Ioël. III, 1.
nem, secundum Ioëlem. Ipsius erat sustinuisse tempus impleri
cuius erat etiam finis temporis, sicut initium. Ceterum deus ille
otiosus nec operationis nec praedicationis ullius, atque ita nec tem-
poris alicuius, quid omnino egit quod efficeret tempus impleri ⁴et
iam implendum sustineri? Si nihil, satis vanum est ut creatoris
tempora sustinuerit serviens creatori. Cui autem rei misit filium
suum? Ut eos qui sub lege erant redimeret, hoc est ut efficeret Gal. IV, 5.
tortuosa in viam rectam et aspera in vias ⁵lenes, secundum Esaiam, Ies. XL, 4.
ut vetera transirent et nova orirentur, lex nova ex Sion et sermo Ies. II, 3.
domini ex Hierusalem, et ut adoptionem filiorum acciperemus, uti- Gal. IV, 5.
que nationes, quae filii non eramus. Et ipse enim lux erit natio- Ies. XLII, 4. 6.
num, et in nomine eius nationes sperabunt. Itaque ut certum
⁶esset nos filios dei esse, misit spiritum suum in corda nostra,
clamantem: Abba, pater. In novissimis enim, inquit, diebus effun- Gal. IV, 6.
dam de meo spiritu in omnem carnem. Cuius gratia, nisi cuius et Ioël. III, 1.
promissio gratiae? Quis pater, nisi qui et factor? Post has itaque Gal. IV, 9.
divitias non erat revertendum ad infirma et mendica elementa. Ele-
menta autem apud Romanos quoque etiam primae litterae solent
dici. Non ergo per mundialium elementorum derogationem a deo
eorum avertere cupiebat, etsi dicendo supra, Si ergo his, qui ⁷non Gal. IV, 8.
natura sunt dei, servitis, physicae, id est naturalis, superstitionis
elementa pro deo habentis ⁸suggillabat errorem, nec sic tamen ele-
mentorum deum taxans. Sed quae velit intellegi elementa, primas
scilicet litteras legis, ipse declarat. Dies observatis et menses et Gal. IV, 9.
tempora et annos et sabbata, ut opinor, et coenas puras ^d et ieiunia
et dies magnos ^e. Cessare enim ab his quoque, sicut et circum-
cisione, oportebat ex decretis creatoris, qui et per Esaiam, Neo- Ies. I, 14
menias vestras et sabbata et diem magnum non sustinebo, ieiunium
et ferias et ⁹cerimonias ^f vestras odit anima mea; et per Amos,

4. aut iam *Latinius*. *Probat Fr. Iunius*. 5. laeves *Fr. Iunius*. 6. est et nos *BC*.
7. non *cd. Vaticani*. in *BCab*. 8. suggillabat *cd. Vaticani*. suggillat *reliqui*. 9.
cerimonias vestras *cd. Vaticanorum alter*. ceremonia vestra *reliqui*.

d. coenas puras] *Προσάββατα*, ut in
Glossario recte exponitur, quae sine ullo
apparatu et accuratione fiebant cibo te-
nuissimo et simplicissimo. (Fr. Iunius.)
Parasceus. *Ἐν τῇ ἑκτῇ τῶν ἡμερῶν*.
Sic interpretatur Irenaeus lib. I, cap. 10.
Glossae „Coena pura, *προσάββατον*.“
(Rigalt.) Cf. Casaub. in Baronii Annal.
p. 587.

e. dies magnos.] Qui primi fere et
postremi erant in statis feriis legis, ut
appellantur Ioh. 19. (Fr. Iunius.)

f. cerimonias] Pars veterum librorum
hic et iterum paulo infra item in verbis
scripturae pro *cerimonias* praebet *ceri-*
monia. Valde autem de huius formae
veritate ambigo. Neque in remotissimis
glossariorum latebris alterum eius mihi
contigit adhuc indagare exemplum. Sola,
at satis infirma, eius auctoritas Inscript.
apud Fabrett. p. 342. n. 524. (Murat.
164, 1.): „Flaviae Ammiae Sacerdoti Ce-
reris Ob Honorem *Caerimoniorum* Ho-
nestissime *Praebitorum* Decreto Ordinis.“

Amos V, 21. ¹⁰ Odi, reieci cerimonias vestras, et non ¹¹ odorabor in frequentiis
 Hos. II, 11. vestris; item per Osee, Avertam universas iocunditates eius et
¹² cerimonias eius et sabbata et neomenias eius et omnes frequentias
 eius. Quae ipse constituerat, inquis, erasit? Magis quam alius;
¹³ aut si alius, ergo ille adiuvit sententiam creatoris, auferens quae
 et ille damnauerat. Sed non huius loci quaestio cur leges suas
 creator infraxerit. Sufficit quod infracturum probavimus, ut con-
 firmetur nihil apostolum adversus creatorem determinasse, cum et
 ipsa ¹⁴ amolitio legis a creatore sit. Sed ¹⁵ ut furibus solet aliquid
 excidere de praeda in indicium, ita credo et Marcionem novissimam
 Abrahæ mentionem dereliquisse, nullam magis auferendam, etsi ex
 Gal. IV, 21—26. 31. parte ¹⁶ convertit^s. Si enim Abraham duos liberos habuit, unum
 ex ancilla, et ¹⁶^b alium ex libera, sed qui ex ancilla, carnaliter na-
 tus est, qui vero ex libera, per repromissionem (quae sunt alle-
 gorica, id est aliud portendentia: haec sunt enim duo testamenta,
 sive duae ostensiones, sicut invenimus interpretatum, unum a montē
¹⁷ Sina in synagogam Iudaeorum secundum legem generans in ser-
 vitudinem, ¹⁸ aliud super omnem principatum generans, vim, domina-
 tionem, et omne nomen quod nominatur, non tantum in hoc aevo,
 sed et in futuro, quae est mater nostra, in ¹⁹ quam repromisimus
 sanctam ecclesiam; ideoque adicit, Propter quod, fratres, non su-
 mus ancillae filii, sed liberae), utique manifestavit et Christianismi
 generositatem in filio Abrahæ ex libera nato allegoriae habere sa-
 cramentum, sicut et Iudaismi servitudinem legalem in filio ancillae,
 atque ita eius dei esse utramque dispositionem apud quem inveni-
 Gal. V, 1. mus utriusque dispositionis ²⁰ delineationem. Ipsum quod ait, Qua
 libertate Christus ²¹ nos manumisit, nonne eum constituit manumis-
 sorem qui fuit dominus? Alienos enim servos ²² nec Galba manu-
 misit^h, facilius liberos soluturus. Ab eo igitur praestabitur libertas

10. Odi et reici B. 11. odorabor cd. adorabor reliqui. 12. cerimonias cd. Vaticanorum alter. cerimonia reliqui. 13. aut BCd. at abc. 14. abolitio Vaticanorum alter. 15. ut BCcd. Vaticanus uterque. et ab. 16. convertit Latinius. 16b. unum Vaticanus alter. 17. Sina d. Syna Cab. Synai B. 18. aliud d. alium BCabc. Vaticani. alterum Latinius. 19. quam d., Fulv. Ursinus, Fr. Junius. quem BCabc. 20. declinationem BC. 21. vos Cab. 22. nec Galba manumisit Fr. Junius. ne Galba manumisit BCabc. ne Galba quidem manumisit d., Fulv. Ursinus.

g. convertit.] Hoc est mutavit.

h. Alienos enim servos nec Galba manumisit] Originem huius sermonis (si bene memini) vix quisquam tradit evidentius Zonara Annalium tomo II. in Galba, quum inquit „καὶ οἱ δοῦλοι οἱ [ἐπὶ Νέρωνος] κατὰ τῶν δεσποτῶν πράξαντες τι ἢ εἰπόντες αὐτοῖς ἐκέ-

νοῖς παρεδόθησαν.“ Nempe agnovit publice Galba non esse penes se potestatem invadendi in ius alienum et liberos facilius soluturus fuit, qui maleficiorum criminumve suorum poenas daturi fuerant. Scivit Galba, inquit, se de suo iure posse remittere, in alienum involare non posse, et hoc nescivisset Chri-

apud quem fuit servitus legis. Et merito. Non ²³ decebat manu-
missos rursus iugo servitutis, ^{23 b} id est legis, ²⁴ adstringi, iam
psalmo adimpleto: Disrumpamus vincula eorum et abiciamus a nobis Ps. II, 1 sqq.
iugum ipsorum, postquam ²⁵ archontes congregati sunt in unum ad-
versus dominum et adversus Christum ipsius. De servitute igitur
exemptos ipsam servitutis notam eradere perseverabat, circumcisio-
nem, ex praedicationis scilicet propheticæ auctoritate, memor
dictum per Hieremiam, Et circumcidimini præputia cordis vestri; Ier. IV, 4.
quia et Moyses, Circumcidetis duricordiam vestram, id est non car- Deut. X, 16.
nem. Denique si circumcisionem ab alio deo veniens excludebat, Gal. V, 6.
cur etiam præputiationem negat quicquam valere in Christo, sicut
²⁶ et circumcisionem? præferre enim debebat æmulam eius quam
expugnabat, si ab æmulo circumcisionis deo esset. Porro quia et
circumcisio et præputiatio uni deo deputabantur, ideo utraque in
Christo vacabat propter fidei praelationem, illius fidei de qua erat
scriptum: Et in nomine eius nationes credent, illius fidei quam Ies. XLII, 4.

23. debebat B. 23 b. id est *Babcd. Gorziensis.* vel C. 24. abstringi B. astringi C.
25. ἀρχοντες abc. 26. et circumcisionem *abcd. Gorziensis.* ex circumcisione BC.

stus? (Fr. Iunius.) „Alienos enim servos ne Galba quidem manumisit.“ Sic omnino legunt exemplaria [nempe liber Fulvii Ursini], neque mutandum quicquam. In ea fuit hæresi Marcion, ut diceret Christum non esse filium creatoris, aliumque esse deum veteris testamenti, sive legis, alium novi, sive evangelii: deum legis esse creatorem, trucem et sævum, evangelii vero deum nihil creasse, tantummodo esse bonum et indulgentissimum, qui nos per Christum suum truculenti illius ac tyrannici dei iugo liberavit. Hanc sententiam Tertullianus multis argumentis refellit, atque hoc inter cetera, quod Christum Paulus Epistola ad Galatas manumissorem nostrum esse dicat. Quam epistolam nec Marcion quidem reiecit. Inde autem necessario sequi nos aliquando fuisse in servitute apud illum deum creatorem, Christumque esse dei illius creatoris filium, cum nec dici nec esse possit manumissor nisi qui fuit dominus, nec libertus nisi qui iustam servitatem servivit apud manumissorem. Nos igitur, quod eadem Epistola docet, servos aliquamdiu fuisse sub lege veteris testamenti, postea vero Christi beneficio liberatos ex servitute legis, nec iam sub lege esse, verum sub evangelio. Itaque sic colligit Tertullianus, si manumissorem agnoscimus Christum, necessario agnoscere debemus eundem esse Christum creatoris illius

eius fuit ea lex qua soluti sumus adæpta libertate. Etenim nisi Christus esset creatoris, non iure nos ea servitute liberasset quam serviebamus apud creatorem sub illius legis duritia. Serviebamus apud creatorem: oportuit ergo manumissorem a creatore venisse. Alienos enim servos qui manumittit, nihil agit. Hic vero more suo Tertullianus aliquid salis adspexit. „Alienos enim servos, inquit, ne Galba quidem manumisit, facilius liberos soluturus.“ Legerat apud Suetonium Tranquillum, auctorem sibi familiarem nec semel abs se citatum, caedem Neronis tantum gaudium publice præbuisse, ut plebs pileata tota urbe discurreret, quasi liberata tristi servitutis iugo, Galbam vero Neronis successorem hæc sui principatus auspicia sumpsisse, cum quasi manumissioni vocaturus tribunal conscendisset ac propositis ante se damnatorum occisorumque a Nerone quamplurimis imaginibus temporum statum deplorare coepisset, in eoque habitu sive actu ab circumstantibus consalutatum fuisse imperatorem. Ait igitur Tertullianus ne Galbam quidem, ea rerum facie, servos alienos manumisisset. Addit „facilius liberos soluturus“ reddita videlicet libertate civibus Romanis, qui foedam sub Nerone servitatem serviebant. (Rigalt.)

Gal. V, 6. dicendo per dilectionem perfici, sic quoque creatoris ostendit. Sive
 Deut. VI, 5. enim dilectionem dicit quae in deum, et hoc creatoris est, Diliges
 deum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis viribus
 Lev. XIX, 18. tuis, sive quae in proximum, Et proximum tuum tanquam te, crea-
 Gal. V, 10. toris est. Qui autem turbat vos, iudicium feret. A quo deo? Ab
 optimo? Sed ille non iudicat. A creatore? Sed nec ille damna-
 bit assertorem circumcisionis. Quodsi non erit alius qui iudi-
 cet nisi creator, iam ergo non ²⁷damnabit legis defensores nisi
 qui ipse eam cessare constituit. Quid nunc, si et confirmat illam
 Gal. V, 14. ex parte ²⁸qua debet? Tota enim, inquit, lex in vobis adimpleta
 est: Diliges proximum tuum tanquam te. Aut si sic vult intellegi,
 Adimpleta est, quasi iam non adimplenda, ergo non vult ut dili-
 gam proximum tanquam me, ut et hoc cum lege cessaverit. Sed
 perseverandum erit semper in isto praecepto. Ergo lex creatoris
 etiam ab adversario probata est, nec dispendium, sed compendium
 ab eo consecuta est, redacta summa in unum iam praeceptum. Sed
 nec hoc alii magis competit quam auctori. Atque adeo cum dicit,
 Gal. VI, 2. Onera vestra invicem sustinete, et sic adimplebitis legem Christi,
 si hoc non potest fieri nisi quis diligit proximum ²⁹sibi tanquam
 se, apparet, Diliges proximum ³⁰tibi tanquam te, per quod auditur,
 Invicem onera vestra portate, Christi esse legem, quae sit creato-
 ris, atque ita Christum creatoris esse, dum Christi est lex crea-
 Gal. VI, 7. toris. Erratis, deus non deridetur. Atquin derideri potest deus
 Gal. VI, 7. Marcionis, qui nec irasci novit ³¹nec ulcisci. Quod enim ³²severit
 homo, hoc et metet. Ergo retributionis et iudicii deus ³³intentat.
 Gal. VI, 9. 10. Bonum autem facientes non fatigemur, et dum habemus tempus,
 operemur bonum. Nega creatorem bonum facere praecepisse, et
 diversa doctrina sit diversae divinitatis. Porro si retributionem prae-
 Gal. VI, 9. 10. dicat, ab eodem erit et corruptionis messis et vitae. Tempore
 Eccles. III, 17. autem suo metemus, quia et ³⁴Ecclesiasticus, Tempus, inquit, erit
 Gal. VI, 14. omni rei. Sed et mihi, famulo creatoris, mundus crucifixus est,
 non tamen deus ³⁵mundi, et ego mundo, non tamen deo mundi.
 Mundum enim, quantum ad conversationem eius, posuit, cui re-
 nuntiando mutuo transfigimur et invicem morimur. Persecutores
 Gal. VI, 17. vocat Christi. Cum vero adicit stigmata Christi in corpore suo
 gestare se (utique corporalia competunt), iam non putativam, sed
 veram et solidam carnem professus est Christi, cuius stigmata cor-
 poralia ostendit.

27. damnavit B. 28. quia BC. 29. sibi Cab. suum cd. Vaticanus unus. suum
 sibi B. 30. tibi BCab. tuam cd. Vaticanus unus. 31. neque B. 32. semina-
 verit cd. In B. vocabulum severit vel seminaverit omissum est. 33. intentatur B.
 34. Ecclesiastes cd. 35. mundo BC.

¹DE EPISTULA AD CORINTHIOS PRIMA. Praestructio su- Cap. V.
 perioris epistolae ita duxit^a, ut de titulo eius non retractaverim,
 certus et alibi retractari eum posse, communem scilicet et eundem
 in epistulis omnibus, quod non utique salutem praescribit eis qui-
 bus scribit, sed gratiam et pacem. Non dico quid illi cum Iudaico I Cor. I, 3.
 adhuc more, destructori Iudaismi? Nam et hodie Iudaei in pacis
 nomine appellant, et retro in scripturis sic salutabant. Sed intel-
 lego illum defendisse officio suo praedicationem creatoris: Quam Ies. LII, 7.
 maturi pedes evangelizantium bona, evangelizantium pacem. Evan-
 gelizator enim honorum, id est gratiae dei, ²pacem quam praefe-
 rendam sciebat. Haec cum a deo patre nostro et domino Iesu I Cor. I, 3.
 annuntians communibus nominibus utatur, competentibus nostro
 quoque sacramento, non puto dispici posse ³quis deus pater et
 dominus Iesus praedicetur, nisi ex ⁴accidentibus cui magis com-
 petant. Primo quidem patrem dominum praescribo non alium agno-
 scendum quam et hominis et universitatis creatorem et instituto-
 rem: porro patri etiam domini nomen ⁵accedere ob potestatem,
 quod et filius per patrem capiat: dehinc gratiam et pacem non
 solum eius esse a quo praedicabantur, sed eius qui fuerit offensus.
 Nec gratia enim fit nisi offensae, nec pax nisi belli. Et populus
 autem per disciplinae transgressionem et omne hominum genus per
 naturae dissimulationem^b et deliquerat et ⁶rebellaverat adversus
 creatorem. Deus autem Marcionis, et ⁷quia ignotus, non potuit
 offendi, et ⁸quia nescit irasci. Quae ergo gratia a non offenso?
 quae pax a non rebellato? ⁹Ait crucem Christi stultitiam esse peri-
 turis, virtutem autem et sapientiam dei salutem consecuturis, et
 ut ostenderet unde hoc eveniret, ¹⁰adicit: Scriptum est enim, Per-
 dam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium irritam faciam. I Cor.
1, 18, 19.
 Si haec creatoris sunt ¹¹et quae ad causam crucis pertinent stultitiae Ies.
XXIX, 14.
¹²deputat, ergo et crux et per crucem Christus ad creatorem per-
 tinebit, a quo praedicatum est quod ad crucem pertinet. Aut si
 creator, qua aemulus, idcirco sapientiam abstulit, ut crux Christi

Cap. V. 1. *Titulum om. d.* 2. *pacem quam BC. paci eam reliqui.* 3. *cur c.*
 4. *accidentibus d. Vaticanus uterque.* 5. *accederet B.* 6. *debellaverat BC.* 7.
qua Latinius. 8. *qua Latinius.* 9. *Aut BC.* 10. *aliquid BC.* 11. *et quae ad*
cd. Vaticanus uterque. et ad reliqui. 12. *deputat BCcd. Vaticanus uterque. de-*
putatae reliqui, et Fulv. Ursinus.

Cap. V. a. ita duxit] Facillima mu-
 tatione reposnerim *id adduxit.*

b. per naturae dissimulationem] *Τὴν*
φύσεως ἀφοσίωσιν, peccati originalis,
 ut vocant, sive originarii labem; nam
 dissimulari, *ἀφοσιόσθαι*, ut est in
 Glossario vetere. (Fr. Junius.) Mira nimia

sunt quae in hunc locum observavit vir
 eruditissimus. „Naturae dissimulatio-
 nem“ appellat Tertullianus naturae quasi
 cessationem, qua homines cognitionem
 naturae sibi insitam in iustitia detinent.
 (Desid. Heraldus p. 106. Animadv. in
 Arnob. lib. II. p. 74.)

scilicet adversarii stultitia deputetur, ¹³ecquomodo potest aliquid ad crucem Christi non sui creator pronuntiasse, quem ignorabat cum praedicabat? Sed et cur apud dominum optimum ¹⁴et profusae misericordiae alii salutem referunt, credentes crucem virtutem et sapientiam dei esse, alii perditionem, quibus Christi crux stultitia reputatur, si non creatoris est aliquam et ^{14b}populi et humani generis offensam detrimento sapientiae atque prudentiae multasse? Hoc sequentia confirmabunt, cum dicit, Nonne ¹⁵infatuavit deus sapientiam mundi? cumque et hic adicit quare: Quoniam in dei sapientia non intellexit mundus per sapientiam ¹⁶dominum, boni duxit^c deus per stultitiam praedicationis salvos facere credentes. Sed prius de mundo disceptabo, ¹⁷quatenus subtilissimi haeretici hic vel maxime mundum per dominum mundi interpretantur, nos autem hominem qui sit in mundo intellegimus, ex forma simplici loquelae humanae, qua plerumque id quod continet ponimus pro eo quod continetur. Circus clamavit, et forum locutum est, et basilica fremuit, id est qui in his locis rem egerunt. Igitur quia homo, non deus, mundi in sapientia non cognovit deum, quem cognoscere debuerat, et Iudaeus in sapientia scripturarum et omnis gens in sapientia operum, ideo deus idem qui ^{17b}in sapientia sua non erat ¹⁸agnitus statuit sapientiam hominum stultitia repercutere, salvos faciendo credentes quosque ¹⁹in ²⁰stultitia crucis praedicationem. Quoniam Iudaei signa desiderant, qui iam de deo certi esse debuerant, et Graeci sapientiam quaerunt, qui suam scilicet, non dei, sapientiam sistunt. Ceterum si novus deus praedicaretur, quid deliquerant Iudaei signa desiderantes quibus crederent, aut Graeci sapientiam sectantes cui magis crederent? Ita et remuneratio ipsa in Iudaeos et Graecos et zeloten deum confirmat et iudicem, qui ex ²¹retributione aemula et iudice infatuaverit sapientiam mundi. Quodsi eius sunt et causae cuius adhibentur scripturae, ergo ^{21b}de creatore tractans apostolus non intellecto ²²creatorem utique docet ²³intellegendum. Etiam quod scandalum Iudaeis praedicat Christum, prophetiam super illo consignat creatoris, dicentis per Esaiam, Ecce posui in Sion lapidem offensionis et petram scandali; petra autem fuit Christus. Etiam

13. ecquomodo ego. et quomodo libri omnes. 14. ex professo trahere habet salutem B. 14b. populi Babcd. Gorziensis. populo C. 15. infatuabit B. 16. domini B. deum cd. 17. quatinus C. quantis B. 17b. in sapientia Babcd. Gorziensis. sapientia C. 18. adagnitus Vaticanus unus. 19. per Fr. Iunius. 20. stultitia crucis B. 21. retributione abcd. Gorziensis. tributione BC. 21b. de deo tractans d., Fulv. Ursinus. 22. creatorem ego. de creatore d. creatore reliqui. 23. intellegendo B.

c. boni duxit] *Εὐδόκησεν*, ut capp. 12 et 19. (Fr. Iunius.)

Marcion servat^d. Quid est autem stultum dei sapientius hominibus, nisi crux et mors Christi? Quid infirmum dei fortius homine, nisi I Cor. I, 25. nativitas et caro dei? Ceterum si nec natus ex virgine Christus nec carne constructus ac per hoc neque crucem neque mortem vere perpessus est, nihil in illo ²⁴fuit stultum et infirmum; nec iam stulta mundi elegit deus, ut confundat ²⁵sapientiam, nec infirma I Cor. I, 27, 28. mundi elegit deus, ut confundat fortia, nec inhonesta et minima et contemptibilia, quae non sunt, id est quae non vere sunt, ut confundat quae sunt, id est quae vere sunt. Nihil enim a deo dispositum ²⁶est vere modicum et ignobile et contemptibile, sed quod ab homine. Apud creatorem autem etiam ²⁷vetera^e stultitiae et infirmitati et inhonestati et ²⁸pusillitati et contemptui deputari possunt. Quid stultius, quid infirmius, quam sacrificiorum cruentorum et ²⁹holocaustomatium ³⁰nidorosorum a deo exactio? Quid infirmius quam ³¹vasculorum et ³²grabatorum purgatio? Quid inhonestius quam carnis iam erubescens alia dedecoratio? Quid tam humile quam talionis indictio? Quid tam contemptibile quam ciborum exceptio? Totum, quod sciam, vetus testamentum omnis haereticus irridet. Stulta enim mundi elegit deus, ut confundat ³³sapientiam. Marcionis deus nihil tale, quia nec aemulatur contraria ³⁴contrariis redarguere, ne gloriatur omnis caro, ut, quemadmodum scriptum I Cor. I, 29-31. est, Qui gloriatur, in ³⁵domino gloriatur. In quo? utique in eo qui hoc praecepit. Nisi creator praecepit ut in ³⁶deo Marcionis gloriatur.

Igitur per haec omnia ostendit cuius dei sapientiam ¹loquatur Cap. VI. I Cor. II, 6. inter perfectos, eius scilicet qui sapientiam ²sapientium abstulerit et prudentiam prudentium irritam fecerit, qui infatuaverit sapientiam mundi, stulta eligens eius et disponens in salutem. Hanc dicit sapientiam in occulto fuisse quae fuerit in stultis et in pusillis et inhonestis, quae latuerit etiam sub figuris, ³allegoriis et aenigmatibus, revelanda postmodum in Christo, posito in lumen nationum Ies. XLII, 6.

24. sit d. 25. sapientiam BCcd. Vaticanus alter. sapientia ab. 26. est om. BC. 27. vera Latinius. Probat Fr. Junius. 28. pusillitati Vaticanorum unus. 29. holocaustomata BC. 30. idolorum BC. 31. saeculorum vasculorum B. 32. gabatarum Petr. Ciacconius. 33. sapientia ab. 34. a contrariis BC. 35. domino Bcd. Vaticanus uterque. deo reliqui. 36. deum BC.

Cap. VI. 1. loquitur B. 2. sapientum Cab. 3. allegoricis BCab.

d. Etiam Marcion servat.] Vox etiam est hyperbati finis. Coepit enim sententiam illis verbis „Etiam quod scandalum Iudaeis“ cett. Hoc igitur etiam Marcion servat. (Fr. Junius.)

e. etiam vetera] Hoc est veteris testa-

menti institutiones. Nam creatori, cuius illud est, soli competant vetera, ergo etiam deputari ea stultitiae cett., non deo Marcionis, qui subito apparuit, quique nec aemulatur contraria contrariis redarguere, quemadmodum infra ipse dicit.

Ies. XLV, 3. a creatore promittente per Esaiæ vocem patefacturum se thesauros invisibiles et occultos. Nam ut absconderit aliquid is deus qui nihil egit omnino in quod aliquid abscondisse ^{3b} existimaretur, satis incredibile. Ipse si esset, latere non posset, nedum aliqua eius sacramenta. Creator autem tam ipse notus quam et sacramenta eius, palam scilicet decurrentia apud Israël, sed de significantiis obumbrata, in quibus sapientia dei delitescbat, inter perfectos narranda

I Cor. II, 7. suo in tempore, proposita vero ⁴ in proposito dei ante saecula. Cuius et saecula, nisi creatoris? Si enim et saecula temporibus structa sunt, tempora autem diebus et mensibus et annis compinguntur, dies porro et menses et anni solibus et lunis et sideribus

Gen. I, 14. creatoris signantur in hoc ab eo positus (Et erunt enim, inquit, in signa mensium et annorum), apparet et saecula creatoris esse, et omne quod ante saecula propositum dicatur non alterius esse quam cuius et saecula. Aut probet dei sui saecula Marcion; ostendat et mundum ipsum in quo saecula deputentur, vas quodammodo temporum, et signa aliqua vel ⁵ ordinem eorum^a. Si nihil demonstrat, revertor ut et illud dicam, Cur autem ante saecula creatoris proposuit gloriam nostram? Posset videri eam ante saecula ⁶ proposuisse quam introductione saeculi revelasset. At cum id facit paene iam totis saeculis creatoris ⁷ productis^b, vane ante saecula proposuit, et non magis intra saecula, quod revelaturus erat paene post saecula. Non enim eius est festinasse in proponendo cuius et retardasse in revelando. Creatori autem competit utrumque et ante saecula proposuisse et in fine saeculorum revelasse, quia et quod proposuit et revelavit, medio spatio saeculorum in figuris et aenigmatibus et allegoriis praeministravit. Sed quia subicit de gloria nostra, quod eam nemo ex principibus huius aevi scierit,

I Cor. II, 8. ceterum si scissent, nunquam dominum gloriae crucifixissent, argumentatur haereticus quod principes huius aevi dominum, alterius scilicet dei Christum, cruci ⁸ confixerint, ut ⁹ et hoc in ipsum ¹⁰ recidat creatorem. Porro cui supra ¹¹ ostendimus quibus modis gloria nostra a creatore sit deputanda, praediudicatum esse debet eam quae in occulto fuerit apud creatorem merito ignotam etiam

3b. aestimaretur *Vaticanus alter*. 4. inproposita *BC*. 5. ordinem eorum *ego. ortaneorum BCab. ortum eorum reliqui, ex coniectura Rhenani. notas eorum Fulv. Ursinus*. 6. profuisse *C*. 7. productis *Vaticanus uterque*. 8. eum fixerint *C. cum fixerint B*. 9. hoc et *BC*. 10. recidat *abcd. redigat BC., Fr. Iunius*. 11. ostendimus *cd. Vaticanorum alter. ostenderimus reliqui*.

Cap. VI. a. ordinem eorum.] Ita emendavi corruptam veterum librorum scripturam *ortaneorum*. Nec Fulvii Ursini

dispicet emendatio *notas eorum*.

b. productis.] Cf. adnot. ad Apolog. cap. 18.

ab ¹² omnibus virtutibus et potestatibus creatoris, quia nec famulis liceat consilia nosse dominorum, nedum illis apostatis angelis ipsique principi transgressionis, diabolo, quos magis extraneos fuisse contenderim ob culpam ab omni conscientia dispositionum creatoris. Sed iam nec mihi competit principes huius aevi virtutes et potestates interpretari creatoris, quia ignorantiam illis adscribit apostolus, Iesum autem et secundum nostrum evangelium diabolus quoque in temptatione cognovit, et secundum commune instrumentum^c spiritus nequam sciebat eum sanctum dei esse et Iesum vocari et in perditionem eorum venisse. Etiam parabola fortis illius armati, quem alius validior ¹³ oppressit et vasa eius occupavit, si in ¹⁴ creatoris accipitur^d apud Marcionem, iam nec ignorasse ultra potuit creator deum gloriae, dum ab eo opprimitur, nec in cruce eum figere adversus quem valere non potuit, et superest ut secundum me quidem credibile sit scientes virtutes et potestates creatoris deum gloriae Christum suum ¹⁵ crucifixisse, qua desperatione et malitiae redundantia servi quoque scelestissimi dominos suos interficere non dubitant. Scriptum est enim apud me satanam in Iudam introisse. Secundum autem Marcionem nec apostolus hoc loco patitur ignorantiam adscribi virtutibus creatoris in gloriae dominum, quia scilicet non illas vult intellegi principes huius aevi. Quod si non videtur de spiritalibus dixisse principibus, ergo de saecularibus dixit, de populo principali, utique non inter nationes, de ipsis archontibus eius, de rege Herode, etiam de Pilato, et quo maior principatus huius aevi Romana dignitas praesidebat. Ita et cum destruuntur ¹⁶ argumentationes diversae partis, nostrae expositiones aedificantur. Sed vis adhuc gloriam nostram dei tui esse et apud eum in occulto fuisse. Et quare adhuc ¹⁷ eodem et deus instrumento et apostolus ¹⁸ nititur? Quid illi cum sententiis prophetarum ubique? Quis enim cognovit sensum domini, et quis illi consiliarius fuit? Esaias est. Quid illi etiam cum exemplis dei nostri? Nam quod architectum se prudentem affirmat, hoc invenimus significari depalatorem^e disciplinae divinae a creatore per Esaiam. Au-

Math.
IV, 1 sqq.

Luc. IV, 34.

Luc.
XI, 21 sq.

Luc. XXII, 3.

Ies. XI, 13.

I Cor. III, 10.

Ies. III, 3.

12. hominibus *d.* 13. obrepsit *BC. Vaticanus uterque.* 14. creatoris *Cabc.* creatore *B.* creatorem *d., ex coniect. Fulvii Ursini.* 15. crucifixerint *C.* crucifixerunt *C.* 16. argumentatione *B^{ca}.* 17. edom *BC.* 18. nititur *Latinius. Probat Fr. Iunius.*

c. secundum commune instrumentum] Id est secundum eam partem evangelii Lucae quam et Marcionitae communiter accipiunt nobiscum. (Fr. Iunius.)

d. si in creatoris accipitur] In creatoris videlicet parabolam. Parabola enim

tam eius potest dici qui simulatur quam eius cui simulatur. Non opus igitur erat cum Fulvio Ursino rescribere in *creatorem.*

e. depalatorem] Qui palos statuerit divinae disciplinae. (Fr. Iunius.) Cf. adnot. ad Apolog. cap. 10.

feram ¹⁹enim, inquit, a Iudaea inter cetera et sapientem architectum. Et ²⁰numquid ipse tunc Paulus destinabatur, de Iudaea, id est de Iudaismo, auferri habens in aedificationem Christianismi, I Cor. III, 11. positurus unicum fundamentum, quod est Christus? quia et de hoc Ies. XXVIII, 16. per eundem prophetam creator, Ecce ego, inquit, inicio in fundamenta Sionis lapidem pretiosum, honorabilem, et qui in eum crediderit, non confundetur. Nisi ²¹si constructorem se terreni operis deus profitebatur, ut non de Christo suo significaret, qui futurus esset fundamentum credentium in eum, super quod prout quisque superstruxerit, dignam scilicet vel indignam doctrinam, si opus eius per ignem probabitur, si merces illi per ignem rependetur, creatoris est, quia per ignem ²²iudicatur vestra superaedificatio, Ibid. v. 16. utique ²³sui fundamenti, id est sui Christi. Nescitis quod templum dei sitis, et in vobis inhabitet spiritus dei? Si homo et res et opus et imago et similitudo et caro per terram et anima per afflatum creatoris est, ²⁴totus ergo in alieno habitat deus ²⁵Marcionis, si ²⁶non creatoris sumus templum. Quod si templum dei quis vitaverit, vitabitur, utique a deo templi. Ultorem intentans creatorem I Cor. III, 17-19. ²⁷intentabis. Stulti estote, ut sitis sapientes. Quare? Sapientia enim huius mundi stultitia est penes deum. Penes quem deum? Si nihil nobis et ²⁸ad hunc sensum pristina praeiudicaverunt, bene I Cor. III, 19, 20. quod et hic adstruit: Scriptum est enim, ²⁹Deprehendens sapientes Iob. V, 13. in nequitia illorum; et rursus, Dominus scit cogitationes sapientium, quod sint supervacuae. In totum enim praescriptum a nobis erit nulla illum sententia uti potuisse eius dei quem destruere deberet, si non illi doceret. Ergo, inquit, nemo gloriatur in homine. Ier. XVII, 5. Et hoc secundum creatoris disciplinam: Miserum hominem, qui Ps. CXVIII, 8. spem habet in hominem! et, Bonum est fidere in deo, ³⁰quam fidere in ³¹hominibus; ita et gloriari.

Et occulta tenebrarum ipse illuminabit, utique per Christum, qui ¹Christum illuminationem repromisit, se quoque lucernam pronuntiavit, scrutantem corda et renes. Ab illo erit et laus unicuique a quo et contrarium laudis, ut a iudice. Certe, inquis, vel hic I Cor. IV, 9. mundum deum mundi interpretatur, dicendo, Spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus. ²Quia si mundum homines

19. enim Bcd. Vaticanus uterque. etiam Cab. 20. non ipse Vaticanorum unus. 21. si om. ab. 22. indicatur abc. 23. sui fundamenti abcd. Gorziensis. sui super fundamenti BC. 24. totus (B)d. tutus C. tuus reliqui, ex coniect. Rhenani. 25. Marcion si abc. 26. nos ed. Semleri, vitiose. 27. intentabis BC. 28. ad hunc sensum bc. adhuc sensum a. adhuc sensuum BCd. 29. deprehendens BCd. Vaticanorum alter. deprehendes reliqui. 30. quam confidere B. 31. homine cd. Vaticanorum alter.

Cap. VII. 1. Christi Fulv. Ursinus. 2. Quia d., Fulv. Ursinus. Qui BCabc

mundi significasset, non etiam homines postmodum nominasset. Immo ne ita argumentareris, providentia spiritus sancti demonstravit ³quomodo dixisset, Spectaculum facti sumus mundo, dum ^{I Cor. IV, 14. 15.} angelis, qui mundo ministrant, et hominibus, quibus ministrant. Verebatur nimirum tantae constantiae vir, ne dicam spiritus sanctus, praesertim ad filios scribens, quos in evangelio generaverat, libere deum mundi nominare, adversus ⁴quem nisi exserte non posset videri praedicare. Non defendo secundum legem creatoris ^{Lev. XVIII, 8.} displicuisse illum qui mulierem patris sui habuit. Communis et ^{I Cor. V, 1.} publicae religionis secutus sit disciplinam. Sed cum eum damnat dedendum satanae, damnatoris dei praeco est. Viderit et quomodo ^{I Cor. V, 5. 13.} dixerit, In interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die domini, dum et de carnis interitu et de salute spiritus iudicarit, et auferri iubens malum de medio creatoris frequentissimam sententiam commemoraverit. Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, ^{I Cor. V, 7.} sicut estis azymi. Ergo azymi figurae erant nostrae apud creatorem. Sic et pascha nostrum immolatus est Christus. Quare pascha ^{Exod. XII.} ⁵Christus, si non pascha figura Christi per similitudinem sanguinis salutaris et pecoris Christi? Quid nobis et Christo imagines ⁶induit sollemnium creatoris, si non erant nostrae? Avertens autem nos a fornicatione manifestat carnis resurrectionem. Corpus, inquit, ^{I Cor. VI, 13.} non fornicationi, sed domino, et dominus corpori, ut templum deo, et deus templo. Templum ergo deo peribit, et deus templo. Atquin vides, ⁷Qui dominum suscitavit, et nos suscitabit; in corpore quoque suscitabit, quia corpus domino, et dominus corpori. Et bene quod aggerat, Nescitis corpora vestra membra esse Christi? ^{Ibid. v. 14.} Quid dicet haereticus? Membra Christi non resurgent, quae nostra iam non sunt? Empti enim ⁸sumus pretio magno. Plane ⁹nullo, ^{Ibid. v. 20.} si phantasma fuit Christus, nec habuit ullam substantiam corporis quam pro nostris corporibus ^{9b}deperderet. Ergo ¹⁰et Christus habuit quo nos redimeret, et si aliquo magno redemit haec corpora, in quae eadem ¹¹committenda fornicatio non erit, ut in membra iam Christi, non nostra, utique ¹²sibi salva praestabit quae magno comparavit. Iam nunc quomodo honorabimus, quomodo tollemus deum ^{Ibid.} in corpore perituro? Sequitur de nuptiis congredi, quas Marcion constantior apostolo prohibet. Etenim apostolus, etsi bonum con- ^{I Cor. VII, 7 sq. 26 sq.}

3. quomodo BC., Fr. Iunius. quidnam abcd. 4. quem om. BC. 5. Christi BC. 6. induit d., ex emendat. Fulvii Ursini. imbuit BCabc. 7. qui dominum cd. quem dominus reliqui. 8. sumus pretio magno Babcd. (Gorziensis.) sumus magno C. Vaticanus alter. 9. nullo, si abcd.; ex emendatione Rhenani. nullus in BC. 9b. deperderit C. 10. et om. d. 11. mittenda BCab. admittenda Petr. Ciacconius. Probat Fr. Iunius. 12. sibi om. B.

tinentiae praefert, tamen coniugium et contrahi permittit ¹³et usui esse, et magis retineri quam disiungi suadet. Plane Christus vetat divortium, Moyses vero permittit. Marcion totum concubitum auferens fidelibus (viderint enim catechumeni eius), repudium ante ¹⁴nuptias iubens, cuius sententiam sequitur, Moysi an Christi? ^{I Cor. VII, 10. 11.} Atquin et ¹⁵Christus^a cum praecipit, mulierem a viro non discedere, aut si discesserit, manere inuuptam aut reconciliari viro, et repudium permisit, quod non in totum prohibuit, et matrimonium confirmavit, quod primo vetuit disiungi, et, si forte disiunctum, voluit reformari. Sed et continentiae quas ait causas? Quia tempus in collecto est. Putaveram, quia deus alius in Christo; et tamen a quo est collectio temporis, ab eo erit et quod collectioni temporis congruit. Nemo alieno tempori consulit. Pusillum deum affirmas tuum, Marcion, quem in aliquo coangustat tempus creatoris. Certe ^{Ibid. v. 29.} praescribens tantum in domino esse nubendum, ne ^{Ibid. v. 39.} ¹⁶qui fidelis ethnicum matrimonium contrahat, legem tuetur creatoris, allophylo- ^{I Cor. VIII, 5.}rum nuptias ubique prohibentis. Sed, Et si sunt qui dicuntur dei, sive in caelis sive in terris, apparet quomodo dixerit; non ¹⁷quasi vere ¹⁸sint, ¹⁹sed quia sint qui dicantur, quando non sint. De idolis ^{Ibid. v. 4.} enim coepit de idolothytis disputaturus: Scimus quod idolum nihil sit. Creatorem autem et Marcion deum non negat; ergo non potest videri apostolus creatorem quoque inter eos posuisse qui dei dicantur et tamen non sint, quando, et si fuissent, nobis tamen ^{Ibid. v. 6.} unus esset deus ²⁰pater. Ex quo omnia nobis, nisi cuius omnia? ^{I Cor. III, 21 sq.} Quanam ista? Habes in praeteritis, Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive praesentia, sive futura. Adeo omnium deum creatorem facit, a quo et mundus et vita et mors, quae alterius dei esse non possunt. ^{I Cor. IX, 13.} Ab eo igitur inter omnia et Christus. Ex labore suo unum- ^{Ibid. v. 7.} quemque docens vivere oportere satis exempla praemiseraat militum, pastorum, rusticorum; sed divina ²¹illi auctoritas deerat. Legem igitur opponit creatoris ²²ingratis^b, quam destruebat; sui enim dei

13. et om. BCab. 14. nuptae abcd. 15. Christus BCab. Christi apostolus cd. 16. qui abcd. quid BC. 17. quasi abcd. quia si C. quia B. Vaticanorum alter. 18. sunt Vaticanorum alter. 19. sed quia sint om. d. 20. pater, ex quo omnia. Ex quo omnia nobis, nisi cuius omnia? Latinus. Et probo hoc cum Fr. Iunio. 21. illi Bcd. illa reliqui. 22. ingratus (h. e. ingratiis) B.

Cap. VII. a. Christus] Pamelius cor-
 rexit „Christi apostolus,“ quem secutus
 est Rigaltius, sed genuina est vetus scri-
 ptura. Nam, ut inquit Fr. Iunius, ad
 proxime institutam oppositionem respicit
 „Moysi an Christi?“ Hoc autem prae-

cepit Christus per apostolum.

b. ingratis] Hoc est frustra, nequic-
 quam. Scorp. cap. 10 „Erit certe etiam
 carcer in caelo, carens sole, aut *ingratis*
luminosus, et vincula fortasse de zonis“
 cett.

nullam talem habebat. Bovi, inquit, terenti os non obligabis, et ib. v. 9. 10. Deut. XXV, 4. adicit, Numquid de ²³bubus pertinet ad dominum? etiam ²⁴de bubus propter homines benignum? Propter nos enim scriptum est, inquit. I Cor. IX, 13 sq. Deut. XVII, 1 sq. Ergo et legem allegoricam secundum nos probavit, et de evangelio viventibus patrocinantem, ac propter hoc non alterius esse evangelizatores quam cuius lex quae prospexit illis, cum dicit, Propter nos enim scriptum est. Sed noluit uti legis potestate, quia maluit gratis laborare. Hoc ad gloriam suam retulit, quam negavit quemquam evacuaturum, non ad legis destructionem, qua alium probavit usurum. I Cor. IX, 15 sqq. Ecce enim et in petram offendit caecus Marcion de qua bibebant in solitudine patres nostri. Si enim petra illa Christus I Cor. X, 4. fuit, utique creatoris, cuius et populus. Cui rei figuram extranei sacramenti^c interpretatur? An ut hoc ipsum doceret figurata fuisse vetera in Christum ex illis recensendum? Nam et reliquum exitum populi decursurus praemittit, Haec autem exempla nobis sunt facta. I Cor. X, 6. Dic mihi, a creatore alterius quidem ignoti dei hominibus exempla sunt facta, an alius deus ab alio mutuatur exempla, ²⁵et quidem aemulo? De illo me terret sibi a quo fidem meam transfert. Meliorem me illi adversarius faciet? Iam si deliquero eadem quae et populus, eademne passurus sum, an non? Atquin si non eadem, I Cor. X, 7 sqq. vane mihi timenda proponit quae non sum passurus. Passurus autem a quo ero? Si a creatore, qualia infligere ipsius est? et quale erit ut peccatorem aemuli sui puniat magis quam e contrario foveat deus zelotes? Si ab illo deo? Atquin punire non novit. Ita tota ista propositio apostoli nulla ratione consistit, si non ad disciplinam creatoris est. Denique et in clausula praefationi respondet. Haec autem quemadmodum evenerunt illis, scripta sunt ad nos com- I Cor. X, 11. monendos, in quos fines aevorum decucurrerunt. O creatorem et praescium iam et admonitorem alienorum Christianorum! ²⁶Praetereo si quando ^d paria eorum quae retractata sunt, quaedam et breviter ²⁷expungo. Magnum argumentum dei alterius permissio omnium obsoniorum adversus legem. Quasi non et ipsi confiteamur legis onera dimissa, sed ab eo qui imposuit, qui novationem repromisit. Ita et cibos qui abstulit, reddidit, quod et a primordio praestitit. Ceterum si quis alius deus fuisset destructor dei nostri, nihil magis suos prohibuisset quam de copiis adversarii vivere.

23. bobus B. 24. de bubus (bobus B.) BCabc. et bubus d. bubus Fulv. Ursinus, aut Io. a Wouwer. 25. et quidem abcd. Gorziensis liber. equidem BC. 26. Praeter eos quando BC. 27. expungo C.

c. extranei sacramenti] Id est signi sacri a deo extraneo dati. (Fr. Iunius.)

d. si quando] Cf. quae adnotavi supra ad cap. 3.

Cap. VIII. Caput viri Christus est. Quis Christus, qui non est viri auctor?
 I Cor. XI, 3. Caput enim ¹ad auctoritatem posuit, auctoritas autem non alterius
 erit quam auctoris. Cuius denique viri caput est? Certe de quo
 I Cor. XI, 7. subicit, Vir enim non debet caput velare, cum sit dei imago. Igi-
 tur si creatoris est imago (ille enim Christum sermonem suum in-
 tuens hominem futurum, Faciamus, inquit, hominem ad imaginem
 et similitudinem nostram), quomodo possum alterum habere caput,
 non eum cuius imago sum? Cum enim imago sim creatoris, non
 est in me locus capitis alterius. Sed ²et quare mulier potestatem
 I Cor. XI, 9, 10. super caput habere debet? Si quia ex viro, et propter virum
 facta est secundum institutionem creatoris, sic quoque eius disci-
 plinam apostolus curavit de cuius institutione causas disciplinae
 Ibid. interpretatur. Adicit etiam, Propter angelos. Quos? id est cuius?
 Gen. VI, 1 sqq. Si creatoris apostatas^a, merito, ut illa facies, quae eos scandali-
 zavit, notam quandam referat de habitu humilitatis et obscuracione
 decoris: si vero propter angelos dei ^{2b}alterius, quid veretur, si nec
 I Cor. XI, 18, 19. ipsi Marcionitae feminas appetunt^b? Saepe iam ostendimus haere-
 ses apud apostolum inter mala ut malum poni, et eos probabiles
 intellegendos qui haereses ut malum fugiant. Proinde panis et
 Luc. XXII, 15 sqq. calicis ³sacramento iam in evangelio probavimus^c corporis et san-
 I Cor. XI, 29. guinis dominici veritatem adversus phantasma Marcionis. Sed et
 omnem iudicii mentionem creatori competere, ut deo iudici, toto
 I Cor. XII, 1. paene opere tractatum est. Nunc de spiritalibus dico, haec quoque
 in Christum a creatore promissa, sub illa ⁴praescriptione iustissima,
 opinor, qua non alterius credenda sit exhibitio quam cuius probata
 Ies. XI, 1 sq. fuerit repromissio. Pronuntiavit Esaias, ⁵Prohibet virga de radice
 Iesse, et flos de radice ⁶ascendet, et requiescet super eum spiritus
 domini. Dehinc species eius enumerat: Spiritus sapientiae et in-
 tellegentiae, spiritus consilii et valentiae, ⁷et spiritus agnitionis et
 religionis, spiritus eum ⁸replebit timoris dei. Christum enim in floris
 figura ostendit oriturum ⁹ex virga profecta de radice Iesse, id est
¹⁰virgine generis David, filii Iesse, in quo Christo consistere ha-
 beret tota substantia spiritus, non quasi postea obventura illi qui
 semper spiritus dei fuerit, ante carnem quoque, ne ex hoc argu-

Cap. VIII. 1. ad om. B. 2. et om. B. 2b. alteros Fr. Iunius. 3. sacra-
 mentum BC. 4. proscriptio BC. 5. prodivit BC. Vaticanus uterque. 6. ascendet
 et d. Cf. Contra Iud. cap. 9. ascendet de virga et reliqui. 7. et om. B. 8. re-
 plebit cd. Vaticanorum alter. replevit BCab. 9. et C. ex B. 10. ex virgine B.

Cap. VIII. a. Si creatoris apostatas]
 De his angelis apostatis cf. et infra
 cap. 18. extr., et quae adnotavi ad De
 Idolol. cap. 9.

b. si nec ipsi Marcionitae feminas ap-
 petunt?] Nedum angeli dei eorum.
 c. iam in evangelio probavimus] Cf.
 supra lib. IV, cap. 40.

menteris prophetiam ad eum Christum pertinere qui ut homo tantum ex solo censu David postea consecutus sit ¹¹ dei sui spiritum, sed quoniam exinde quo florisset in carne, sumpta ex stirpe David, requiescere in illo omnis haberet operatio gratiae spiritalis, et concessare et finem facere, quantum ad Iudaeos; sicut et res ipsa testatur, nihil exinde ¹² spirante penes illos spiritu creatoris, ablato a Iudaea sapiente et prudente architecto et consiliario et propheta, ^{Ies. III, 3.} ut ¹³ hoc sit, Lex et ¹⁴ prophetae usque ad Ioannem. Accipe nunc, ^{Luc. XVI, 16.} quomodo et a Christo in caelum recepto charismata obventura ¹⁵ pronuntiarit. Ascendit in sublimitatem, id est in caelum: captivam ^{I Cor. XII, 4 sqq.} duxit captivitatem, id est mortem vel humanam servitutem: ^{Ephes. IV, 8.} ^{Ps.} ^{LXVIII, 19.} ¹⁶ dedit data filiis hominum, id est donativa, quae charismata dicimus. Eleganter filiis hominum ait, non passim hominibus, nos ostendens filios hominum, id est vere hominum, apostolorum. In evangelio ^{I Cor. IV, 15.} enim, inquit, ego vos generavi, et, Filii mei, quos parturio rursus. ^{Gal. IV, 19.} Iam nunc ¹⁷ et illa promissio spiritus absolute facta per ¹⁸ Ioëlem: In novissimis ¹⁹ diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem, ^{Ioël. III, 1.} et prophetabunt filii filiaeque eorum, et super servos et ancillas meas de meo spiritu effundam. Et utique si in novissimos dies gratiam spiritus creator repromisit, Christus autem spiritalium dispensator in novissimis diebus apparuit, dicente apostolo, At ubi ^{Gal. IV, 4.} tempus expletum est, misit deus filium suum, et rursus, Quia ^{I Cor. VII, 29.} tempus iam in collecto est, apparet et de temporum ultimorum praedicatione hanc gratiam spiritus ad Christum praedicatoris pertinere. Compara denique species apostoli et Esariae. Alii, ^{I Cor. XII, 8-11.} inquit, datur per spiritum sermo sapientiae: statim et Esaias spiritum sapientiae posuit. Alii sermo scientiae: hic erit sermo intelligentiae et consilii. Alii fides in eodem spiritu: hic erit spiritus religionis et timoris dei. Alii donum curationum, alii virtutum: hic erit valentiae spiritus. Alii prophetia, alii distinctio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio linguarum: hic erit agnitionis spiritus. Vide apostolum et in distributione facienda unius spiritus et in ²⁰ specialitate interpretanda prophetae conspirantem. Possum dicere ^d ipsum, qui corporis nostri per multa et diversa ^{I Cor. XII, 12 sqq.}

11. dei tantum sui B. 12. sperante C. 13. hoc *cd. Vaticanus uterque. haec reliqui.* 14. prophetae *cd. Vaticanus uterque. propheta reliqui.* 15. pronuntiat B. 16. data dedit d. 17. ex illa BC. 18. Iohelē BC., uti solent. 19. diebus *cd. Vaticanorum alter. temporibus reliqui.* 20. spiritalitate *Vaticanorum unus.*

d. Possum dicere] Amat ita loqui hic scriptor. De Fuga in Persec. cap. 2 „Possum dicere porcorum quoque setas tunc numeratas apud deum fuisse“ cett. Scorp. cap. 7 „Possum dicere cum so-

phia dei: Christus est qui se tradidit“ cett. Ad Uxor. I, 3 „Possum dicere, quod permittitur non est bonum.“ Scorp. cap. 10 „Et possimus dicere: Viderint, dum hic ordo“ cett. De Exhort. Cast.

membra unitatem charismatum variorum compagini adaequavit, eundem et corporis humani et spiritus sancti dominum ostendit, qui ²¹meritum charismatum noluerit esse in corpore spiritus, quae nec in corpore humano collocavit, qui de dilectione quoque omnibus ¹Cor. XII, 31. ^{XIII, 1 sqq.} charismatibus praeponenda ²²apostolum instruxerit principali praecepto, quod probavit et Christus, Diliges dominum de totis praecordiis et totis viribus et tota anima tua, et proximum ²³tuum ¹Cor. XIV, 21. ^{Ies. XXVIII, 11.} tanquam ²⁴te ipsum. Quod, ²⁵etsi in lege scriptum esset, commemorat in aliis linguis et in aliis labiis locuturum creatorem, cum hac commemoratione charisma linguarum confirmat, nec hic potest videri alienum charisma creatoris ²⁶praedicatione confirmasse. Aequae ¹Cor. XIV, 34. 35. praescribens silentium mulieribus in ecclesia, ne quid ²⁷discendunt duntaxat gratia loquantur (ceterum prophetandi ius et illas habere, ¹Cor. XI, 5. 6. iam ostendit, cum mulieri etiam ²⁸prophetanti velamen imponit), ¹Cor. XIV, 34. ^{Gen. III, 6.} ex lege accipit subiciendae feminae auctoritatem, quam, ut semel dixerim, nosse non debuit nisi in destructionem. Sed ut iam a spiritalibus recedamus, res ipsae probare debebunt quis nostrum temere deo suo vindicet, et ²⁹an nostrae parti possit opponi haec, et si creator repromisit in suum Christum nondum revelatum, ut Iudaeis tantum destinatum, suas habitura in suo tempore, in suo Christo, et in suo populo operationes. Exhibeat itaque Marcion dei sui dona, aliquos prophetas, qui tamen non de humano sensu, sed de dei spiritu ³⁰sint locuti, qui et futura ³¹praenuntiarint et cordis occulta traduxerint; edat aliquem psalmum; aliquam visionem, aliquam orationem, duntaxat spiritalem^e, in ³²ecstasi, id est ³³amentia, si qua linguae interpretatio accessit; probet ³⁴etiam mihi mulierem apud se prophetasse ex illis suis sanctioribus feminis

21. meritum charismatum *abcd. Gorziensis.* merita charismatum *Rhenanus in marg. ed. princ.* meritis charismatum (charisma *B.*) *BC.* 22. apostolorum *BC.* 23. tuum *Bcd. Vaticanorum alter. tibi reliqui.* 24. te ipsum *ed. Vaticanorum alter. te reliqui.* 25. ac si *Fr. Junius.* 26. praedicationes *BC.* 27. discendi duntaxat gratia *abcd. Gorziensis.* distandi duntaxat gratia *B.* discendi duntaxat gloria *C.* docendi duntaxat gloria *Rhenanus in marg. ed. princ.* 28. prophetanti *abcd. Gorziensis.* prophetandi *C.* prophetando *B.* 29. an nostrae parti *d.* a nostrae partis *C.* aurem partis *B.* quia nostrae parti *abc.* 30. sunt *B.* 31. pronuntiarint *BC.* 32. extasi *C.* 33. in amentia *B.* 34. mihi etiam *d.*

cap. 7 „Possum dicere etiam illud plus esse quod semel non est.“ Adv. Marc. V. 15 „Possum dicere: Quid ad apostolum, et quidem dei alterius“ cett. Cf. Adv. Marc. V. 13 „Possum et hic de substantia Christi praestruere“ cett. De Monog. cap. 3 „Et possum contendere non mere bonum esse quod permittitur.“ Ad Scap. cap. 3 „Possumus aequae et exitus quorundam praesidium tibi proponere.“

e. duntaxat spiritalem] Modo sit spiritalis ille psalmus, illa visio, illa oratio, quam edat in ecstasi, si qua nempe, inquit, his linguae interpretatio accessit, secundum verba apostoli, ut edi videlicet possint. Verbis „duntaxat spiritalem“ respondent superiora „qui tamen non de humano sensu, sed de dei spiritu sint locuti.“

³⁵magnidicam^f: si haec omnia facilius a me proferuntur, et utique conspirantia regulis et dispositionibus et disciplinis creatoris, sine dubio dei mei erit et Christus et spiritus et apostolus. Habet professionem meam qui voluerit eam exigere.

Interim Marcionites ¹nihil huiusmodi^a exhibebit, qui ²timet Cap. IX. iam ³pronuntiare ⁴cuius magis Christus nondum sit revelatus. Sicut meus expectandus est, qui a primordio praedicatus est, illius idcirco non est, quia non a primordio sit. Melius nos credimus in ⁵Christum futurum quam haereticus in nullum. Mortuorum resurrectionem 1 Cor. XV, 12. quomodo quidam tunc negarint prius dispiciendum est. Utique eodem modo quo et nunc; siquidem semper resurrectio carnis negatur. Ceterum animam et sapientium plures divinam vindicantes salvam repromittunt, et vulgus ipsum ea praesumptione defunctos colit^b qua animas eorum manere confidit: ⁶ceterum corpora aut ignibus statim aut ⁶b^bferis aut etiam diligentissime condita temporibus tamen aboleri manifestum est. Si ergo carnis resurrectionem negantes apostolus retundit, utique adversus illos tuetur quod illi negabant, carnis scilicet resurrectionem. Habes compendio responsum. Cetera iam ex abundantia. Nam et ipsum, quod mortuorum resurrectio dicitur, exigit defendi proprietates ⁷vocabulorum^c. Ita vocabulum mortuum non est nisi quod^d amisit animam, de cuius facultate vivebat. Corpus est quod amittit animam et amittendo fit mortuum; ita mortui vocabulum corpori competit. Porro si resurrectio mortui est, mortuum autem non aliud est quam corpus, corporis erit resurrectio. Sic et resurrectionis vocabulum non aliam rem vindicat quam quae cecidit. Surgere enim potest dici et quod omnino non cecidit, quod semper retro iacuit. Resurgere autem non est nisi eius quod cecidit; iterum enim surgendo, quia cecidit,

35. magni ducam d. magnis. Dicam BC.

Cap. IX. 1. nihil ex huiusmodi C. nihil eiusmodi d. 2. tum etiam BC. 3. praenuntiare ab. 4. cuiusnam Christus *Latinius*. 5. Christo BC. 6. Verum Fr. *Iunius*. 6 b. ferris BC. 7. vocabulorum. Ita vocabulum mortuum non est B. vocabulorum. Mortuum non est d., *Fulv. Ursinus*. vocabulorum mortuorum. Ita mortuum vocabulum non est C. vocabulorum. Mortuorum ita vocabulo non est abc., ex emendat. *Rheuan.* Nam etiam in *Gorziensi codice* erant depravata haec verba.

f. magnidicam] Cave ne cum Rigaltio nutes *magni ducam*, quod mirum in modum friget. Suggillantur ambiguo vocis „magnidicus“ sensu Marcionis illae pseudoprophetissae.

Cap. IX. a. huiusmodi] Editio princeps „ex huiusmodi,“ quae sane scriptura vindicari possit ex usu Tertulliani. Cf. adnot. ad De Baptismo cap. 12.

b. defunctos colit] Cf. De Resurr. Carnis cap. 1.

c. defendi proprietates vocabulorum.] Defendi, id est asseri. V. adnot. ad lib. I Adv. Marc. cap. 26.

d. Ita vocabulum mortuum non est nisi quod] Impeditior genitivi demonstrativi *eius* ante relativum ellipsis. Cf. adnot. ad lib. IV Adv. Marc. cap. 39.

resurgere dicitur. RE enim syllaba iterationi semper adhibetur. Cadere ergo dicimus corpus in terram per mortem, sicut et res
 Gen. III, 19. ipsa testatur, ex dei lege. Corpori enim dictum est, Terra es et
 in terram ibis. Ita quod de terra est ibit in terram. Hoc ⁸ cadit
 I Cor. XV, 21. quod in terram abit, hoc resurgit quod cadit. Quia per hominem
 mors, et per hominem resurrectio. Hic mihi et Christi corpus
 ostenditur in nomine hominis, qui constat ex corpore, ut saepe
 I Cor. XV, 22. iam docuimus. Quodsi sic in Christo vivificamur omnes sicut mor-
 tificamur in Adam, ⁹ quando in Adam corpore mortificamur, sic ne-
 cesse est in ¹⁰ Christo corpore vivificemur. Ceterum similitudo non
 constat si non in eadem substantia mortificationis in Adam vivifi-
 catio concurrat in Christo. Sed interposuit adhuc aliquid de Chri-
 sto, et propter praesentem disceptationem non omittendum. Tanto
 magis enim probabitur carnis resurrectio, quanto Christum eius
 dei ostendero apud quem creditur carnis resurrectio. Cum dicit,
 I Cor. XV, 25. 27. Oportet enim regnare eum, donec ¹¹ ponat inimicos eius sub pedes
 eius, iam quidem et ex hoc ¹² ultorem deum edicit, atque exinde
 Ps. CX, 1 sq. VIII, 7. ipsum qui hoc Christo repromiserit: Sede ad dexteram meam, do-
 nec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: virgam virtutis
 tuae emittet dominus ex Sion, et ¹³ dominabitur in medio inimico-
 rum ¹⁴ tuorum tecum. Sed necesse est ad meam sententiam per-
 tinere defendam eas scripturas quas et Iudaei nobis avocare conan-
 II Reg. XIX, 14 sqq. tur. Dicunt denique hunc psalmum in Ezechiam cecinisse, ¹⁵ quia
 Ies. XXXVII, 14 sqq. is sederit ad dexteram templi, et hostes eius averterit deus et ab-
 Ps. CX, 4. sumpserit; propterea igitur et cetera, Ante luciferum ex utero ge-
 neravi te, in Ezechiam convenire ¹⁶ et in Ezechiae nativitatem. Nos
 edimus evangelia (de quorum fide aliquid utique iam in tanto opere
 istos confirmasse debemus), nocturna nativitate declarantia domi-
 num, ut hoc sit ante luciferum, et ex stella magis intellecta, et
 ex testimonio angeli, qui nocte pastoribus annuntiavit natum esse
 cum maxime Christum, et ex loco partus, in diversorium enim ad
 noctem convenitur. Fortassean et mystice factum sit ut nocte Chri-
 stus nasceretur, lux veritatis futurus ignorantiae tenebris. Sed nec,
 Generavi te, ¹⁷ edixisset deus, nisi ¹⁸ filio vero. Nam etsi de toto

8. cadit quod in terram abit *Petr. Ciacconius, Fr. Iunius.* abit quod in terram ibit
libri omnes. 9. quomodo *Latinius. Probat Fr. Iunius.* 10. Christi *BC.* 11. po-
 nam *BC.* 12. cultorem *BC.* 13. dominaberis *c.* 14. tuorum, Tecum. Sed *ab.*
 tuorum. Tecum etc. Sed *c.* tuorum. Tecum, et cetera. Sed *d.* 15. quia is
 sederit *abd.* quia is, aiunt, sedit *c.* qui, aiunt, sedit *Fr. Iunius.* qui ait sedit
BC. Hirsaugiensis, Gorziensis. 16. et ante Ezechiae *BC. Pithoei liber.* 17. edixis-
 set *BC. Vaticanorum alter. dixisset reliqui.* 18. filio vero *Petr. Ciacconius. Pro-*
bavit etiam Fr. Iunius. filio puero libri omnes.

e. istos] Nimirum Iudaeos. (Rigalt.)

populo ait, Filios generavi, sed non adiecit Ex utero. Cur autem Ies. I, 2. adiecit Ex utero tam vane, quasi ¹⁸b aliqui^f hominum ex utero natus dubitaretur, nisi quia curiosius voluit intellegi in Christum: Ex utero generavi te, id est ex solo utero, sine viri semine, carni deputans ex utero spiritus^g. Quod et ¹⁹in ipso^h hic accedit: Tu Ps. CX, 4. es sacerdos in aevum. Nec sacerdos autem Ezechias, nec in aevum, etsi fuisset. Secundum ordinem, inquit, ²⁰Melchisedec. Quid Ezechias ad Melchisedec altissimi sacerdotem, et quidem non circumcisum, qui Abraham circumcisum iam accepta decimarum oblatione benedixit? At in Christum conveniet ordo Melchisedec, quoniam quidem Christus proprius et legitimus dei antistes, praeputiati sacerdotii pontifex, ²¹tum in nationibus constitutus, a quibus magis suscipi habebatⁱ, cognituram se quandoque circumcisionem et Abrahamae gentem, cum ultimo venerit, acceptatione et benedictione dignabitur. Est et alius psalmus ita incipiens: Deus, iudicium tuum Ps. LXXII, 1. regi da, id est Christo regnatura, et iustitiam tuam filio regis, id est populo Christi. Filii enim eius sunt qui in ipso renascuntur. ²²Sed et hic psalmus Salomoni canere dicetur. Quae tamen soli^{Ps. LXXII, 6. 8. 11. 17-19.} competunt Christo docere non poterunt ²³etiam cetera non ad Salomonem, sed ad Christum pertinere? Descendit, inquit, tanquam imber super vellus, et velut stillae destillantes in terram; placidum descensum eius et insensibilem describens de caelo in carnem. Salomon autem etsi descendit alicunde, non tamen sicut imber, quia non de caelo. Sed simpliciora quaeque proponam. Dominabitur, inquit, a mari ad mare, et a flumine usque ad terminos terrae. Hoc soli datum est Christo; ceterum Salomon uni et modicae Iudaeae imperavit. Adorabunt illum omnes reges. Quem omnes, nisi Christum? Et servient ei omnes nationes. Cui omnes, nisi Christo? Sit nomen eius in aevum. Cuius nomen ²⁴in aeternum, nisi Chri-

18 b. aliqui BC. aliquis reliqui. 19. in ipso hic accedit Bcd. Vaticanorum alter. ipso hic accedit Cab. in psalmo hic accedit Leopoldus. ex ipso? Huc accedit Latinius. Probavit Fr. Iunius, recepit Semler. 20. Melchisedech B. Sic etiam infra. 21. cum B. 22. Sed si et hic Latinius. 23. et B. 24. in aeternum cd. Vaticanorum alter. aeternum reliqui.

f. aliqui] Ita reposui ex veteribus libris pro vulgata *aliquis*. Illa enim pronominis forma uti Tertulliano sollemne est. Apolog. cap. 23 „Edatur hic *aliqui* ibidem sub tribunalibus vestris“ cett. Ibid. cap. 9 „aut mores suos *aliqui* deus mutat.“ De Monog. cap. 12 „An ordo *aliqui* scorsum debet institui“ cett. De Praescript. Haeret. cap. 3 „*aliqui* Phygelus.“ Ibid. capp. 9. 12. 14. Adv.

Marc. I, 1 et 22. IV, 14 et 36. Cf. adnott. ad Apolog. cap. 23.

g. carni deputans ex utero spiritus.] Spiritus sanctus in eo psalmo verba haec „Ex utero“ carni significandae deputavit. (Rigalt.)

h. in ipso] In Christo.

i. suscipi habebat] Frequentissima haec verbi *habere* cum infinito ad Graeci sermonis usum structura in scriptis Ter-

sti? Ante solem manebit nomen eius. Ante solem enim sermo dei, id est Christus. Et benedicentur in illo universae gentes. In Salomone nulla natio benedicitur, in Christo vero omnis. Quid nunc, si et deum ²⁵ eum iste psalmus demonstrat? Et beatum eum dicent: quoniam benedictus dominus deus Israëlis, qui facit mirabilia solus: benedictum nomen gloriae eius, et replebitur universa terra gloria eius. Contra ²⁶ Salomon, audeo dicere, etiam quam habuit in deo gloriam amisit per mulierem in idololatriam usque ²⁷ pertractus. Ps. LXXII, 9. ²⁸ Itaque cum in medio psalmo illud quoque positum sit: Inimici eius pulverem ²⁹ lingent, subiecti utique pedibus ipsius, ad illud pertinebit propter quod hunc psalmum ³⁰ et intuli et ad meam sententiam defendi, ut confirmaverim et regni gloriam et inimicorum subiectionem secundum dispositionem creatoris, ³¹ consecuturus non alium credendum quam creatoris.

Cap. X. Revertamur nunc ad resurrectionem, cui et alias quidem proprio volumine satisfacimus omnibus haereticis resistentes; sed nec ¹Cor. XV, 29. hic desumus, propter eos qui illud opusculum ignorant. Quid, ait, facient qui pro mortuis baptizantur^a, si mortui non resurgunt? Viderit institutio ¹ ista. Kalendae, si forte, Februariarum respondebunt illi pro mortuis ² petere^b. Noli ergo apostolum novum statim aucto-

25. cum B. menm *Rhenanus in marg. ed. princ.* 26. Salomonem C. 27. protractus B. 28. Atque B. 29. lingunt BC. 30. et adintuli B. 31. consecuturus d. consecutorum reliqui.

Cap. X. 1. iste C. 2. petere BCabc. *Divionensis codex scriptus penes Rigaltium. peterent d., Fulv. Ursinus.*

tulliani. Aliquot exempla indicavi ad De Fuga in Persecut. cap. 12.

Cap. X. a. qui pro mortuis baptizantur.] De his apostoli verba diximus lib. De Resurr. Carnis cap. 48. (Rigalt.)

b. Kalendae, si forte, Februariarum respondebunt illi pro mortuis petere] Scriptura exemplaris Ursini est „Viderit institutio ista. Calendae si forte Februariarum respondebunt illi, pro mortuis peterent.“ Nunc vero talem Tertulliani fuisse non existimo. Nam interroganti apostolo „Quid facient qui pro mortuis baptizantur, si mortui non resurgunt?“ absurde responsum fuisset „Kalendae Februariarum pro mortuis peterent.“ Etenim nihil propterea in varetur institutio ista, quam aevo apostolorum fuisse apud quosdam Septimius credidit, baptizari pro mortuis. Nempe hoc interrogatione apostoli ponitur, mortuos non resurgere. Itaque dicenti mortuos non resurgere quis adeo stolidè respondisset Kalendas Februariarum pro mortuis petituras? Pro

mortuis videlicet non resurgentibus tam absurda et inutilia fuissent Februa quam baptismus. Videamus ergo quatenam fuerit mens Septimii. Profert apostoli verba „Quid facient qui pro mortuis baptizantur, si mortui non resurgunt?“ Quibus verbis significari putat fuisse tunc a quibusdam institutum ut pro mortuis baptizarentur. Deinde ait, Viderit institutio ista, an ratione aliqua nitatur, et statim comparat illi morem ethnicum: Calendae, inquit, Februariarum respondent et comparari possunt illi, Pro mortuis petere, τῶ εἰχέσθαι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, illi scilicet ritui sive institutioni, nempe baptizari seu petere pro mortuis. Nam et Februa celebrabantur pro caris cognatorum mortuis, atque hinc nomen inditum mense Februario et Calendis Februariis. Ovidius: „Vota deo Diti Februa mensis habet.“ Item: „Post superum cultus vicino Februa mense Dat Numa cognatis Manibus inferias.“ Hancce autem scripturam „respondebunt illi pro

rem aut confirmatorem ³eius denotare, ut tanto magis sisteret carnis resurrectionem, quanto illi, qui vane pro mortuis baptizarentur, fide resurrectionis hoc facerent. Habemus illum alicubi unius baptismi definitorem. Igitur et pro mortuis ⁴tingui pro corporibus est tingui; mortuum enim corpus ostendimus. Quid facient qui pro corporibus baptizantur, si corpora non resurgunt? Atque adeo recte hunc gradum figimus, ut et apostolus secundam ⁵disceptationem^c aequae de corpore induxerit. Sed dicent quidam, Quomodo ⁶mortui resurgent? quo autem corpore venient? Defensa etenim resurrectione, quae negabatur, consequens erat de qualitate corporis retractare, quae non videbatur. Sed de ista cum aliis congruenter convenit. Marcion enim in totum carnis resurrectionem non admittens et soli animae salutem repromittens non qualitatis, sed substantiae facit quaestionem. Porro et ex his manifestissime obducitur quae apostolus ad qualitatem corporis tractat propter illos qui dicunt, Quomodo resurgent mortui? quo autem corpore venient? Iam enim praedicavit resurrecturum esse corpus, ⁶si de corporis qualitate ⁷tractavit^d. Denique si proponit exempla grani tritici, vel alicuius eiusmodi, vel quibus det corpus deus prout volet, si unicuique seminum proprium ait esse corpus, ⁸ut aliam quidem carnem hominum, aliam vero pecudum et volucrum, et corpora caelestia atque terrena, et aliam gloriam solis, et lunae aliam, et stellarum aliam, — ⁹nonne carnalem et corporalem por-

Eph. IV, 5.

Cor. XV, 35.

Ib. v. 37—41.

3. eius d., ex emendat. Fulvii Ursini. enim reliqui. 4. tingi BCabc. Ita etiam paulo post. 5. disceptationem d., ex emendat. Rhenani et Fulv. Ursini. discrepationem reliqui, et Vaticanus uterque. 6. si de ego. id de BCabc. de d. ideo de Petr. Ciacconius. Probat Fr. Junius. 7. tractari d., verbis iam enim — — corpus parenthesi inclusis. 8. et cd. 9. non BC.

mortuis petere^c servavit codex Divionensis, servavere et codices quibus usus est Rhenanus. (Rigalt.) Pro mortuis baptizari id est pro mortuis petere, resurrectionem videlicet corporis; corpus enim est quod moritur. Ita cum Calendarum Februariarum mentione interiecta huic pro mortuis baptizandi mori ethnicorum lustrationes et lavationes sacras pro mortuis illo die institui solitas respondere dicit, hoc quidem evincere studeat, quod verbis apostoli non illa pro mortuis baptizandi praesumptio, sed unice carnis resurrectio confirmetur. Ceterum cf. omnino quae de eadem materia disputat Tertullianus De Resurr. Carnis cap. 48. De Februis v. Ovid. Fast. II, 19 sqq., Macrob. Saturn. I, 13., Cic. De Legg. II, 21., cum interpretibus, Plutarch. Numa p. 132. De illo „Viderit“,

qua formula Tertullianus fere uti solet cum quid refellit aut neglegit, cf. adnot. ad De Corona cap. 13., et de usitatissimo illo „si forte“, quod apud Tertullianum est paene affirmantis, v. quae adnotavi ad De Corona cap. 5.

c. secundam disceptationem] De corporis videlicet quo resurgemus qualitate.

d. Iam enim praedicavit resurrecturum esse corpus si de corporis qualitate tractavit.] Ita emendandum videbatur. Et sequentia utique comprobant. Rigaltius scripsit atque distinxit „Porro et ex his manifestissime obducitur, quae apostolus — — qui dicunt, Quomodo — — venient? (iam enim praedicavit resurrecturum esse corpus,) de corporis qualitate tractari.“ Sed vereor ut haec sobria aliquis mente scribere potuerit; nedum Tertullianus.

tendit resurrectionem, quam per carnalia et corporalia exempla commendat? nonne etiam ab eo deo eam spondet a quo sunt et exempla? Sic et resurrectio, inquit. Quomodo? Sicut et granum corpus seritur, corpus resurgit. Seminationem denique vocavit dissolutionem corporis in terram, quia seritur in corruptela, ¹⁰ in honestatem, in virtutem. Cuius ille ordo in dissolutione, eius et hic in resurrectione corporis, scilicet sicut et granum. Ceterum si auferas corpus resurrectioni quod dedisti dissolutioni, ubi consistet

¹Cor. XV, 42. 43. ^{1b. v. 44.} diversitas exitus? Proinde et si seritur ¹¹ animale, resurgit spiritale. Et si ¹² habet aliquod proprium corpus anima vel spiritus, ut possit videri corpus animale animam significare et corpus spiritale spiritum, non ideo animam dicit in resurrectione spiritum ¹³ futuram, sed corpus, quod cum anima nascendo et per animam vivendo animale dici capit, futurum spiritale, dum per spiritum surgit in aeternitatem. Denique si non anima, sed caro seminatur in corruptela, dum dissolvitur in terram, iam non anima erit corpus animale, sed caro, quae fuit corpus animale, siquidem de animali

^{1b. v. 46.} efficitur spiritale, sicut et infra dicit, Non primum quod spiritale.

^{1b. v. 45.} Ad hoc enim et de ipso Christo praestruit: Factus primus homo Adam in animam vivam, novissimus Adam in spiritum vivificantem; licet stultissimus haereticus noluerit ita esse, dominum enim posuit novissimum pro novissimo Adam, veritus scilicet ¹⁴ ne, si et dominum novissimum haberet Adam, et eiusdem Christum defenderemus in Adam novissimo cuius et primum. Sed falsum relucet. Cur enim primus Adam, nisi quia et novissimus Adam? Non habent ordinem inter se nisi paria quaeque et eiusdem vel nominis vel substantiae vel auctoris. Nam etsi potest in diversis quoque esse aliud primum, aliud novissimum, sed unius auctoris. Ceterum si et auctor alius, et ipse quidem potest novissimus dici. Quod tamen intulerit, primum est, novissimum autem, si primo par sit. Par autem primo non est, quia non eiusdem auctoris est. Eodem

^{1b. v. 47.} modo et in nomine hominis revincetur. Primus, inquit, homo de humo terrenus, secundus dominus de caelo. Quare secundus, si non homo, quod et primus? Aut numquid et primus dominus, si et secundus? Sed sufficit si in evangelio filium hominis adhibet Christum et hominem, et in homine Adam eum negare non poterit. Sequentia quoque eum comprimunt*. Cum enim dicit apostolus,

10. in honestatem, in virtutem *Cab.* in honestate in virtute *B.* resurgit in honestatem et virtutem *cd.* 11. animale *bcd.* anima *BCa.* 12. habes *BCa.* 13. futurum *d.* 14. nisi et *BC.*

e. comprimunt.] In angustias compellunt, confutant.

Qualis qui de terra, homo scilicet, tales et terreni, homines uti- Ib. v. 48.
 que, ergo et qualis qui de caelo homo, tales et qui de caelo ho-
 mines. Non enim poterat hominibus terrenis non homines caelestes
 opposuisse, ut statum ac spein studiosius distingueret in appella-
 tionis societate. Statu enim ac spe dicit terrenos atque caelestes
 homines, tamen ex pari, qui secundum exitum aut in Adam aut in
 Christo deputantur. Et ideo iam ad exhortationem spei caelestis,
 Sicut portavimus, inquit, imaginem terreni, portemus et imaginem Ib. v. 49.
 caelestis, non ad substantiam ullam referens resurrectionis, sed ad
 praesentis temporis disciplinam. Portemus enim, inquit, non por-
 tabimus, praeceptive, non promissive, volens ¹⁵ nos sicut ipse in-
 cessit ita incedere et a terreni, id est veteris, hominis imagine
 abscedere, quae est carnalis operatio. Denique quid subiungit?
 Hoc enim dico, fratres, quia caro et sanguis regnum dei non pos- Ib. v. 50.
 sidebunt, opera scilicet carnis et sanguinis, quibus et ad Galatas Gal. V,
19-21.
 scribens abstulit dei regnum, solitus et alias substantiam pro ope-
 ribus substantiae ponere, ut cum dicit eos qui in carne sunt deo Rom. VIII, 8.
 placere non posse. ¹⁶ Quando enim placere ¹⁷ poterimus deo, nisi
 dum in carne haec sumus? Aliud tempus operationis nullum opinor
 est. Sed si in ¹⁸ carne quamquam constituti carnis opera fugiamus,
¹⁹ tum non erimus in carne, dum non in substantia carnis non su-
 mus, sed in culpa. Quod si in nomine carnis opera, non substan-
 tiam, carnis iubemur exponere^f, operibus ergo carnis, non substan-
 tiae carnis, in nomine ²⁰ carnis denegatur dei regnum. Non
 enim id damnatur in quo male fit, sed id quod fit. Venenum dare
 scelus est, calix tamen in quo datur reus non est. Ita et corpus
 carnalium operum vas est, anima est autem quae in illo venenum
 alicuius mali facti temperat. Quale ²¹ est autem ut, si anima auctrix
 operum carnis merebitur dei regnum per expiationem eorum quae
 in corpore admisit, corpus ministrum solummodo in damnatione
 permaneat? Venefico absoluto calix erit puniendus? Et tamen non
 utique carni defendimus dei regnum, sed resurrectionem substantiae
 suae, quasi ianuam regni, per quam aditur. Ceterum aliud resur-
 rectio, aliud regnum. Primum enim resurrectio, dehinc regnum.
 Resurgere itaque dicimus carnem, sed mutatam consequi regnum.
 Resurgent enim mortui incorrupti, illi scilicet qui fuerant corrupti
 dilapsis corporibus in interitum. Et nos mutabimur, in atomo, in

15. non *cd.* 16. Quomodo *B.* 17. poterimus deo *BCa.* deo poterimus *reliqui.*
 18. carnem *B.* 19. cum *B.* 20. carnis *om. BC.* Primum ex *Gorziensi* addidit
Rhenanus. 21. est *om. d.*

f. exponere] Hoc est deponere. V. adnot. ad De Orat. cap. 15.

I Cor. XV, 51—53. oculi momentaneo motu. Oportet enim corruptivum hoc, tenens utique carnem suam dicebat apostolus, induere incorruptelam, et mortale hoc immortalitatem, ut scilicet habilis substantia efficiatur regno dei. Erimus enim sicut angeli. Haec erit demutatio carnis, sed resuscitatae. Aut si nulla erit, quomodo induet incorruptelam et immortalitatem? Aliud igitur facta per demutationem tunc consequetur dei regnum, iam non caro nec sanguis, sed quod I Cor. XV, 50. illi corpus ²²deus dederit. Et ideo recte apostolus: Caro et sanguis regnum dei non ²³consequentur, demutationi illud adscribens, quae accedit resurrectioni. Si autem tunc fiet verbum, quod scriptum I Cor. XV, 55. est apud creatorem, Ubi est, mors, ²⁴victoria tua vel contentio tua? Ubi est, mors, aculeus tuus? (verbum autem hoc creatoris est per prophetam), eius erit et res, id est regnum, cuius et verbum fiet in regno. Nec alii deo gratias dicit, quod nobis victoriam utique de morte referre praestiterit, quam illi a quo verbum insultatorium de morte et triumphatorium accepit.

Cap. XI. ¹DE EPISTULA SECUNDA AD CORINTHIOS. Si deus com-
I Cor. XV, 57. mune vocabulum factum est vitio erroris humani, ²quatenus plures dei dicuntur atque creduntur in saeculo, benedictus tamen deus domini ³nostri Iesu ⁴Christi non alius quam creator intelletur, Gen. I, 22. qui et universa benedixit, habes Genesim, et ab universis benedi- Dan. III. citur, habes Danielelem. Proinde si pater potest dici sterilis dei II Cor. I, 3. nullius magis nomine quam creatoris, misericordiarum tamen pater idem erit qui misericors et miserator et misericordiae plurimus est Ion. III, 10. dictus. Habes apud Ionam cum ipso misericordiae exemplo, quam II Reg. XX, 1 sqq. Ninivitis exorantibus praestitit, ⁵facilis et Ezechiae fletibus flecti, et Achab, marito ^{5b}Iezabelis, deprecanti sanguinem ignoscere Nabuthae, et David agnoscenti delictum statim indulgere, malens scilicet paenitentiam peccatoris quam mortem, utique ⁶ex misericordiae ⁷affectu. Si quid tale Marcionis deus edidit vel edixit, agnoscam patrem misericordiarum. Si vero ex eo tempore hunc titulum ei adscribit quo revelatus, quasi exinde sit pater misericordiarum quo liberare instituit genus humanum, atquin et nos ex eo tempore negamus illum ex quo dicitur revelatus. Non potest igitur aliquid ei adscribere quem tunc ostendit cum ⁸aliquid ei adscribit. Si enim prius constaret eum esse, tunc et adscribi ei potest. Accidens

22. dei BC. 23. consequentur Bcd. Vaticanorum alter. consequentur reliqui. 24. victoria tua vel contentio tua cd. Vaticanorum unus. victoria vel contentio (contemptio B.) tua BC. victoria? Ubi contentio tua a., ex Gorziensi.

Cap. XI. 1. Titulum capitis non habet d. 2. quatinus C. 3. nostri Babcd. Gorziensis. mei C. 4. Christi pater non alius d., Fulv. Ursinus. 5. facilius BC. 5b. Iezabelis cd. Vaticanorum alter. Iezabel reliqui. 6. et BC. 7. affectum C. 8. aliud d.

enim est quod adscribitur, accidentia autem antecedit ipsius rei ostensio cui accidunt, maxime cum iam alterius est quod adscribitur ei qui prius non sit ostensus. Tanto magis negabitur esse, quanto per quod affirmatur esse eius est qui iam ostensus est. Sic et testamentum novum non alterius erit quam qui illud reprömisit; et si non littera, ⁹at eius spiritus; hoc erit novitas. Denique qui litteram tabulis lapideis inciderat, idem et de spiritu edixerat, Effundam de meo spiritu in omnem carnem. Et si littera occidit, spiritus vero vivificat, eius utrumque est qui ait, Ego occidam et ego vivificabo, percutiam et sanabo. Olim duplicem vim creatoris ¹⁰vindicavimus^a, et iudicis et boni, littera occidentis per legem^b et spiritu vivificantis per evangelium. Non possunt duos deos facere ¹¹quae, etsi diversa, apud unum recenseri praevenierunt^c. Commemorat et de velamine ¹²Moysi, quo faciem tegebat incontemplabilem filiis Israël. Si ideo ut claritatem maiorem defenderet novi testamenti, quod manet in gloria, ¹³quam veteris, quod evacuari habebat, hoc et meae convenit fidei praeponenti evangelium legi, et vide ne magis meae. Illic enim erit superponi quid ubi fuerit et illud cui superponitur. At cum dicit, Sed ¹⁴obtunsi^d sunt sensus mundi, non utique creatoris, sed populi, qui in mundo est. De ¹⁵Israële enim dicit, Ad hodiernum usque velamen id ipsum in corde eorum. ¹⁶Figuram ostendit fuisse velamen faciei in Moyse velaminis cordis in populo, quia nec nunc apud illos perspiciatur Moyses corde, sicut nec facie tunc. Quid est ergo adhuc velatum in Moyse quod pertineat ad Paulum, si Christus creatoris a Moyse praedicatus

II Cor. III, 2. 3.

Ioël III, 1.

II Cor. III, 6.
Deut. XXXII, 39.

II Cor. III, 7. 13.

Exod. XXXIV, 29 sqq.

II Cor. III, 14.

Ib. v. 15.

9. et BC. 10. vindicavimus *cd. Vaticanorum unius. vindicamus reliqui.* 11. quae d. qui reliqui. 12. Moysi c., cum utroque Vaticano. 13. quod BC. 14. obtunsi BCa. obtunsi reliqui. 15. Israele *cd. Vaticanus uterque. Israel reliqui.* 16. Figuram d., Fr. Iunius. figuratum BCabc.

Cap. XI. a. Olim duplicem vim creatoris vindicavimus] Secundo huius adversus Marcionem operis libro.

b. littera occidentis per legem] Pauli verba sunt ad Corinth. II, 3 „Littera occidit, spiritus vivificat.“ Litteram vocat leges Mosaicas, spiritum evangelium. Lex Mosaica per evangelium abrogata iam nihil est quam littera; corporeum aliquid quod oculis nostris legendum exhibetur, et quamdiu stetit, corporeum aliquid praestabat. Etenim violata mortem inferebat, observata praemium felicitatis alicuius corporeae sive terrenae. Verba autem Christi evangelio comprehensa spiritus sunt et vita. Etenim poenitentibus reis offerunt misericordiam et gratiam delictorum et vitam aeternam, quae caelestia sunt, non terrena. —

Menander: „*Νόμος φυλάττεις οὐδέν ἐστιν ἢ νόμος. Ο μὴ φυλάττεις, καὶ νόμος καὶ δῆμιος.* De littera Mosis Chrysostomus: „*ὁ νόμος ἐὰν λάβῃ φρονεῖα, ἀναίρει· καὶ τί λέγω φρονεῖα; ξύλα ἔλαβεν ἐν σαββάτῳ συλλέξαντα ὁ νόμος, καὶ ἐλίθασε.*“ (Rigalt.)

c. apud unum recenseri praevenierunt.] Quae olim apud unum deum concordare sunt visa, iam fit ut, etsi diversa, tamen non duos deos efficere possint.

d. obtunsi] Restitui genuinam vocabuli formam, ex libris veteribus, quae Afris potissimum scriptoribus familiaris est. Sic codex vetustus Arnobii Disputationum adv. Nationes, qui Parisiis asservatur, excepto uno loco lib. III, cap. 19. ubique exhibet *obtunsius*.

nondum venit? quomodo iam ¹⁷operta et velata adhuc denotantur corda Iudaeorum, nondum exhibitis praedicationibus ¹⁸Moysi, id est de Christo, in quo eum intellegere deberent? Quid ad apostolum Christi alterius, si dei sui sacramenta Iudaei non intellebant, nisi quia velamen cordis illorum ad caecitatem, qua non perspexerant Christum ¹⁹Moysi, pertinebat? Denique ²⁰quod sequitur, Cum vero converterit ad deum, auferetur velamen, hoc Iudaeo proprie dicit, ²¹apud quem et est velamen ²²Moysi, qui ²³cum transierit in fidem Christi, intellegit Moysen de Christo praedicasse. Ceterum quomodo auferetur velamentum creatoris in Christo dei alterius, cuius sacramenta velasse non potuit creator, ignoti videlicet ignota?

^{II Cor. III, 16.} Dicit ergo nos iam aperta facie, utique cordis, quod velatum est in Iudaeis, contemplantes Christum eadem imagine transfigurari a gloria, qua scilicet et Moyses transfigurabatur a gloria domini, in gloriam. Ita corporalem ²⁴Moysi illuminationem de congressu domini et corporale velamen de infirmitate populi proponens, et spiritalem revelationem et spiritalem claritatem in Christo superducens,

^{Ibid.} tanquam a domino, inquit, spirituum, totum ordinem ²⁵Moysi figuram ignorati apud Iudaeos, agniti vero apud nos Christi fuisse testatur. Scimus quosdam sensus ambiguitatem pati posse de sono pronuntiationis aut de modo distinctionis, cum duplicitas ²⁶earum intercedit. Hanc Marcion captavit sic legendo: In quibus deus aevi huius, ut creatorem ostendens deum huius aevi alium suggerat

^{II Cor. IV, 4,} deum alterius aevi. Nos contra sic distinguendum dicimus: In quibus deus, dehinc: aevi huius excaecavit mentes infidelium; In quibus, Iudaeis infidelibus, in quibus opertum est aliquibus evangelium adhuc sub velamine ²⁷Moysi. Illis enim deus, labiis diligentibus eum, corde autem longe absistentibus ab eo, minatus fuerat: Aure audietis et non audietis, oculis videbitis et non videbitis, et: Nisi credideritis nec intellegitis, et: Auferam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium irritam faciam. Haec autem non utique de evangelio dei ignoti abscondendo minabatur. Ita ²⁸etsi huius aevi deus, sed infidelium huius aevi excaecat cor, quod Christum eius non ultro recognoverint de scripturis intellegendum. Et positum in ambiguitate distinctionis hactenus tractasse, ne adversario prodesset, contentus ²⁹victoriae ³⁰nae ultro possum et in totum conten-

17. operta et *abcd*. *Gorziensis*. optatus et *BC*. 18. Moysei *c*., *ex Vaticano utroque*. 19. Moysei *c*., *ex utroque Vaticano*. 20. quid sequitur? *BC*. 21. ad quem *BC*. 22. Moysei *Vaticanus uterque*. 23. tunc *B*. 24. Moysei *Bc. Vaticanus uterque*. 25. Moysei *Bc. Vaticanus uterque*. 26. eorum *Fr. Iunius*. 27. Moysei *Bc. Vaticanus uterque*. 28. non huius *c*. 29. victor sane ultro *Fr. Iunius*. 30. nec ultra. Possum *Latinius*.

tionem hanc praeterisse*. Simpliciori responso prae manu ³¹erit esse huius aevi dominum diabolum interpretari, qui dixerit, propheta referente, Ero similis altissimi, ponam in nubibus thronum Ies. XIV, 14. meum; sicut et tota huius aevi superstitio illi mancipata est qui excaecet infidelium corda et inprimis apostatae Marcionis. Denique non vidit occurrentem sibi clausulam sensus: Quoniam deus, qui II Cor. IV, 6. dixit ex tenebris lucem lucescere, reluxit in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis suae in persona Christi. ³²Quis dixit, Fiat Ies. XLIX, 6. Act. XIII, 47. lux? Et ³³de illuminatione mundi quis Christo ait, Posui te in Ies. IX, 2. Matth. IV, 16. lumen nationum, sedentium scilicet in tenebris et in umbra mortis? Cui respondet spiritus in psalmo ex providentia futuri. Significatum est, inquit, super nos lumen personae tuae, domine. Ps. IV, 7. Persona autem dei Christus dominus. Unde et apostolus supra, Qui II Cor. IV, 1. est imago, inquit, dei. Igitur si Christus persona creatoris dicitis, Fiat lux, et Christus et apostoli et evangelium et velamen et Moyses et tota series secundum testimonium clausulae creatoris est dei huius aevi, certe non eius qui nunquam dixit, Fiat lux. ³⁴Praetereo hic et de alia epistula, quam nos ad Ephesios praescriptam habemus, ³⁵haeretici vero ad Laodiceos. Ait enim meminisse nationes Eph. II, 12. quod illo in tempore cum essent sine Christo, alieni ab Israële, sine conversatione et ³⁶testamenti et spe promissionis, etiam sine ³⁷deo essent, in mundo utique, etsi de creatore. Ergo si nationes sine deo dixit esse, deus autem illis diabolus est, non creator, apparet dominum aevi huius eum intellegendum quem nationes pro deo receperunt, non creatorem, quem ignorant. Quale est autem ut non eiusdem habeatur thesaurus in fictilibus vasis II Cor. IV, 7. nostris cuius et vasa sunt? Nam si gloria dei est in fictilibus vasis tantum thesauri haberi, vasa autem fictilia creatoris sunt, ergo et gloria creatoris est, cuius vasa eminentiam virtutis dei sapiunt, et virtus ipsa; quia propterea in vasa fictilia commissa sunt, ut eminentia eius probaretur. Ceterum iam non erit alterius dei gloria ideoque nec virtus, sed magis dedecus et infirmitas, cuius eminen-

31. erit esse huius *Cab. Vaticanus uterque. Probat Fr. Iunius.* erit huius (B) *cd.* erit, scilicet huius *Latinius.* 32. Quis sic dicit? *edd. Semleri et Leopoldi, mendose.* 33. de *om. BCab.* 34. Praeterea *BC.* 35. haeretice *BC.* 36. testamento *B.* 37. deo *cd.* domino *reliqui.*

e. hactenus tractasse — — possum — praeterisse] De hoc usu praeteritorum Tertulliano admodum familiari cf. adnot. ad lib. IV, cap. 14. *Hactenus* posuit pro non amplius. V. adnot. ad De Exhort. Castit. cap. 1. De adiectivo *con-tentus* cum genitivo structo v. quos ex-

citat Eckstein ad Vossii Arist. tom. III, p. 1068. Adversario autem prodesset amplior loci illius in ambiguitate distinctionis positi tractatio, quia veluti per penuriam certorum ad incerta refugere voluisse auctor videri possit.

corpore, et ⁸quidem integro, ut ex hoc sint incorrupti, et hi propter temporis ultimum iam momentum et propter merita vexationum antichristi compendium mortis, ⁹sed mutati, ¹⁰consequentur ¹¹superinduti magis quod de caelo est quam ¹²exuti corpus. Ita si hi super corpus induent caeleste illud, utique et mortui recipient corpus, super quod et ipsi induant incorruptelam de caelo; quia et de illis ait, Necessè est corruptivum istud induere incorruptelam ¹Cor. XV, 53. et mortale istud immortalitatem. Illi induunt, cum receperint corpus, isti superinduunt, quia non amiserint corpus, et ideo ¹³non temere dixit nolentes exui corpore, sed superindui, id est nolentes ^{II}Cor. V, 4. mortem experiri, sed vita praeveniri, uti devoretur mortale hoc a vita, dum eripitur morti per superindumentum demutationis. ¹⁴Ideo quia ostendit hoc melius esse, ne contristemur mortis, si forte, praevenitu, et arrabonem nos spiritus dicit a deo habere, quasi ¹⁵pignoratos in eandem spem superindumenti, et abesse a domino, quamdiu in carne sumus, ¹⁶ac propterea debere boni ducere abesse potius a corpore et esse cum domino, ut et mortem ¹⁷libenter excipiamus. Atque adeo omnes ait nos oportere manifestari ante tribunal ^{III}b. v. 5—10. Christi, ut recipiat unusquisque quae per corpus admisit sive bonum sive malum. Si enim tunc retributio meritorum, quomodo iam aliqui cum deo poterunt deputari? Et tribunal autem nominando et disjunctionem boni ac mali operis utriusque sententiae iudicem ostendit, et ¹⁸corporum omnium repraesentationem confirmavit. Non enim poterit quod corpore admissum est non corpore ¹⁹iudicari. Iniquus enim deus, si non per id punitur quis aut iuatur per quod operatus est. Si qua ergo conditio nova in Christo, ^{Ib. v. 17.} vetera transierunt, ecce nova facta sunt omnia, impleta est ^{Ies.} ^{XLIII, 19.} Esaiae prophetia. Si etiam iubet ut mundemus nos ab inquinamento carnis et sanguinis, non substantiam capere regnum dei, si et virginem sanctam destinat ecclesiam adsignare Christo, utique ut sponsam sponso, non potest imago coniungi inimico veritatis rei ipsius. Si et pseudapostolos dicit operarios dolosos transfiguratores sui, ^{II}Cor. XI, 13. per hypocrisin scilicet, conversationis, non praedicationis adulteratae reos taxat. Adeo de disciplina, non de divinitate dissidebatur. Si transfiguratur satanas in angelum lucis, non potest hoc dirigi in ^{Ib. v. 14.}

8. quidem *abcd.* qui de *BC.* 9. et mutati *BC.* demutati *Latinius.* 10. consequantur *Latinius.* 11. superindui *C.* 12. exui *BC.* 13. non *om. BC.* 14. Ideoque ostendit *Petr. Ciacconius.* 15. pignoratos *B.* 16. et *B.* 17. libenter *om. C.* 18. temporalium omnium *BC.* 19. vindicari *Latinius.* Probat *Fr. Iunius.*

commutata reperiuntur *reprehendere* et *deprehendere.* Cf. *adn. crit. ad Apolog.* capp. 12 et 19. *Ad Natt. II, 4. Apul.*

De Magia cap. 44. p. 555. ed. Hild.
e. uti devoretur mortale hoc a vita }
De hoc cf. infra De Resurr. Carnis cap. 42.

creatorem. Deus enim, non angelus creator; in deum lucis, non in angelum transfigurare se dictus esset, si ²⁰ non eum satanam significaret quem et nos et Marcion angelum novimus. De paradiso suus stilus est^f ad omnem quam patitur^g quaestionem. Hic illud forte mirabor, si proprium potuit habere paradysum deus nullius terrenae dispositionis, nisi si etiam paradiso creatoris precario^h usus est, sicut et mundo. Et tamen hominem tollere ad caelum creatoris exemplum est in Helia. Magis vero mirabor dominum optimum, percutiendi et saeviendi alienum, nec proprium saltem, sed creatoris angelum satanae colaphizando apostolo suo applicuisse, et ter ab eo obsecratum non concessisse. Emendat igitur et deus Marcionis secundum creatorem elatos aemulantem, ut deponentem scilicet de solio dynastas. Aut numquid ipse est qui et in corpus Iob dedit satanae potestatem, ut virtus in infirmitate comprobaretur? Quid et formam legis adhuc tenet Galatarum castigator, in tribus testibus praefiniens statutum omne verbum? Quid et non parsurum se peccatoribus comminatur, lenissimi dei praedicator? Immo et ipsam durius agendi in praesentia potestatem a domino datam sibi affirmat. Nega nunc, haeretice, timeri deum tuum, cuius apostolus timebatur!

II Reg. II, 11.

II Cor. XII, 7. 8.

I Sam. II, 7 sq.

Ps. CXLVII, 6. Luc. I, 52.

Iob. I, 12. II Cor. XII, 9.

Gal. I, 6 sqq.

II Cor. XIII, 1.

Ib. v. 2.

Ib. v. 10.

Cap. XIII.

¹DE EPISTULA AD ROMANOS. ²Quando opusculum profligatur^a, breviter iam retractanda sunt quae rursus occurrunt, quaedam vero ³tramittenda, quae saepius occurrerunt. Piget de lege adhuc congregari, ⁴qui totiens probaverim concessionem^b eius nullum argumentum praestare diversi dei in Christo praedicatam scilicet et repromissam in Christum apud creatorem, ^{4b}quatenus et ⁵ipsa epistula legem plurimum videtur excludere. Sed et iudicem deum ab apostolo circumferri^c saepe iam ostendimus et in iudice ultorem

20. eum non satanam B.

Cap. XIII. 1. DE om. B. EX EP. AD ROM. legitur in marg. d. 2. Quanto BC. 3. exterminanda B. extra mittenda C. 4. qui toties probaverim concessionem d. qui toties probaverim cessionem c. quoties probaveram concessionem ab. quotiens probat vera cessione B. quoties probat vera concessionem C. 4b. quatinus C. quantus B., uti solet. quamvis Latinus. 5. ipse apostolus cd.

f. De paradiso suus stilus est] De paradiso peculiaris liber est scriptus. Hunc suum librum De Paradiso, qui hodie in deperditis est, Tertullianus commemorat De Anima cap. 55. extr.

g. patitur] Hoc est capit. incurrit. V. adnot. ad Apolog. cap. 21.

h. paradiso creatoris precario] Sic supra lib. IV, cap. 22 „aut proinde et nubilo creatoris precario usus est.“

Cap. XIII. a. Quando opusculum profligatur] Princeps editio „Quando opuscu-

lum profligatur,“ id est quo magis propè est ut hic liber absolvatur atque ad finem perducatur. (Fr. Junius.) Quando sensu causali sollemne est ponere huic auctori. Exempla desideranti fere quaeque pagina suppeditabit.

b. concessionem] Hoc est exclusionem. Lex enim concessit evangelio.

c. deum — circumferri] Sic supra lib. IV, cap. 12 „si non dominum sabbati circumferret Christus.“ Ibid. cap. 18 „sine dubio aut non alium deum cir-

et creatorem in ultore. Itaque et hic, cum dicit, Non enim me pudet evangelii, virtus enim dei est in salutem omni credenti, Iudaeo et Graeco, quia iustitia dei in eo revelatur ex fide in fidem, sine dubio et evangelium et salutem iusto deo deputat, non bono, ut ita dixerim secundum haeretici distinctionem, transferenti ex fide legis in fidem evangelii, suae utique legis et sui evangelii.

⁶Quoniam et iram ⁷dicit revelari de caelo super impietatem ⁸et Rom. I, 18. iniustitiam hominum, qui veritatem ⁹in iniustitia ¹⁰detineant. Cuius dei ira? Utique creatoris. Ergo et veritas eius erit cuius et ira, quae revelari habet in ultionem veritatis. Etiam adiciens, Scimus Rom. II, 2. autem iudicium dei secundum veritatem esse, et ¹¹iram ipsam probavit, ex qua venit iudicium pro veritate, et veritatem rursus eiusdem dei confirmavit cuius iram probavit probando iudicium. Aliud est si veritatem dei alterius in iniustitia detentam creator iratus ulciscitur. Quantas autem foveas in ista vel maxime epistula Marcion ¹²fecerit, ¹³auferendo quae voluit, de nostri instrumenti integritate parebit. Mihi sufficit, quae proinde eradenda non vidit, quasi negligentias et caecitates eius accipere. Si enim ¹⁴iudicabit deus occulta hominum, tam eorum qui in lege deliquerunt, quam eorum qui sine lege, quia et hi legem ¹⁵ignorant et natura faciunt quae sunt legis, utique is deus iudicabit cuius sunt et lex et ipsa natura, quae legis est instar ignorantibus legem. Iudicabit autem quomodo? Rom. II, 12-16. Secundum evangelium, inquit, per Christum. Ergo et evangelium Rom. II, 2. et Christus illius sunt cuius et lex et natura, quae per evangelium et Christum ^{15b}vindicabuntur, adeo illo iudicio dei quod et supra, secundum veritatem. Ergo qua defendenda ¹⁶reveletur de caelo ira, Rom. I, 18. non nisi a deo irae, ita et hic sensus pristino cohaerens, in quo iudicium creatoris edicitur, non potest in alium deum referri, qui nec iudicat nec irascitur, sed in illum cuius ¹⁷dum haec sunt, iudicium dico et ¹⁸iram, etiam illa ipsius sint necesse est per ¹⁹quem haec habent transigi, evangelium et Christus. Et ideo vehitur in Rom. II, 21. transgressores legis, docentes non furari et furantes, ut homo dei legis, non ut creatorem ipsum his modis tangens, qui et furari Exod. XII, 34 sq.

6. quomodo et B. 7. dei dicit c. 8. loci iniustitiam BC. 9. in iustitia BC. 10. detinent cd. 11. iram ipsam cd. Vaticanorum alter. iram ipsa Cab. ira ipsa B. 12. fecit B. 13. aut auferendo B. aut referendo C. 14. iudicavit Vaticanus uterque. 15. ignorantes natura Petr. Ciacconius. Probat Fr. Iunius. 15b. vindicabuntur a deo Latinus. Probat Fr. Iunius. 16. reveletur bc. 17. dum om. b. 18. iram ed. Vaticani. ira reliqui. 19. quae edd. Semleri et Leopoldi, ex coniectura Latini.

cumferbat“ cett., et lib. V, cap. 1 „nulum alium deum ab apostolo circumlatum.“, et cap. 16 „dominum et hic re-

tributorem utriusque meriti dicimus circumferri ab apostolo.“

- vetans fraudem mandaverit in Aegyptios auri et argenti^d, quemadmodum et cetera in illum retorquent. Scilicet apostolus verebatur convicium deo palam facere, a quo non verebatur ²⁰divertisse? Adeo autem Iudaeos ²¹ingesserat, ut ingesserit propheticam incrementationem: Propter vos nomen dei blasphematur. Quam ergo perversum, ut ipse blasphemaret eum cuius blasphemandi causa malos
- Rom. II, 24. Ies. LII, 5. exprobrat! Praefert et ²²circumcisionem cordis praeputationi; apud Rom. II, 29. ²³deum legis est facta circumcisio cordis, non carnis, spiritu, non Ier. IV, 4. littera. Quodsi haec est circumcisio Hieremiae: Et circumcidemini Deut. X, 16. praeputia cordis, sicut et Moyses: Circumcidemini duricordiam vestram, eius erit spiritus circumcidens cor cuius et littera metens carnem eius, et Iudaeus qui in occulto cuius et Iudaeus in aperto, quia nec Iudaeum nominare vellet apostolus non Iudaeorum dei servum. Tunc lex, nunc iustitia dei per fidem Christi. Quae est ista distinctio? Servivit ²⁴deus tuus dispositioni creatoris, dans ei tempus et legi eius: an eius tunc cuius et nunc? Eius lex cuius et fides Christi; distinctio ²⁵dispositionum est, non deorum. Monet Rom. V, 1. iustificatos ex fide Christi, non ex lege, pacem ad deum habere. Ad quem? Cuius nusquam fuimus hostes, an cuius legi et naturae rebellavimus? Nam si in eum competit pax cum quo fuit bellum, ei et iustificabimur, et eius erit Christus, ex cuius fide iustificabimur, Rom. V, 20. ad cuius pacem competit redigi hostes eius aliquando. Lex autem, inquit, subintroivit, ut abundaret delictum. Quare? ut superabundaret, inquit, gratia. Cuius dei gratia, si non cuius et lex? Nisi si creator ideo ²⁶legem intercalavit, ut negotium procuraret gratiae dei alterius et quidem aemuli, ne dixerim ignoti, ut, quemadmodum Rom. V, 21. apud ipsum regnaverat peccatum in mortem, ita et gratia regnaret in iustitia in vitam per Iesum Christum, adversarium ipsius. Propter hoc omnia concluderat lex creatoris sub delictum, et totum mundum deduxerat in reatum, et omne os obstruxerat, ne ²⁷qui gloriaretur per illam, ut gratia servaretur in gloriam Christi, non creatoris, sed Marcionis. Possum et hic de substantia Christi praestruere ex prospectu quaestionis subsecuturæ. Mortuos enim nos, Rom. VI, 2. inquit, legi. Ergo corpus Christi et potest corpus contendi, non Rom. VI, 4. statim caro. Sed et quaecunque substantia sit, cum eius nominat corpus quem subicit ex mortuis resurrexisse, non potest aliud cor-

20. divertisse c. 21. ingesserat BC. Vaticanus uterque. 22. circumcisioni cordis praeputationem c. 23. deum enim legis c. 24. deus tuus abcd. Gorziensis. deus BC. 25. dispositio nunc est BCab. 26. legem om. BC. Probat Fr. Iunius. 27. qui BCcd. Vaticanus uterque. quis ab.

d. fraudem mandaverit in Aegyptios auri et argenti] Cf. supra lib. IV, cap. 24.

pus intellegi quam carnis, in quam lex mortis est dicta. Ecce autem et testimonium perhibet legi, et causa delicti eam excusat. Quid ergo dicemus? Quia lex peccatum? Absit. Erubescere, Marcion. Rom. VII, 7. Absit. ²⁸Abominatur apostolus criminationem legis. Sed ego de- ibid. delictum non scio nisi per legem. O summum ex hoc praeconium legis, per quam ²⁹liquit delictum ³⁰latere! Non ergo lex seduxit, sed peccatum per praecepti occasionem. Quid deo imputas legis Ib. v. 10. 11. quod legi eius apostolus imputare non audet? Atquin et accumulatur: Lex sancta, et praeceptum eius iustum et bonum. Si taliter vene- Ib. v. 12. ratur legem creatoris, quomodo ipsum destruat nescio. Quis discernit duos deos, iustum alium, bonum alium, cum is utrumque debeat credi cuius praeceptum et bonum et iustum est? Si autem et spiritalem confirmat legem, utique et ³¹propheticam, utique et Ib. v. 14. figuratam. Debeo enim et hinc constituere Christum in lege figurate praedicatum, quo nec a Iudaeis omnibus potuerit agnosci.

Hunc si pater misit in similitudinem carnis peccati, non ideo Cap. XIV. Rom. VIII, 3. Rom. VII, 23. phantasma dicetur caro quae in illo videbatur. Peccatum enim carni supra adscripsit, et illam fecit legem peccati habitantem in membris suis, et adversantem legi sensus. Ob hoc igitur missum filium in similitudinem carnis peccati, ut peccati carnem simili substantia redimeret, id est ¹carnea, quae peccatrici carni similis esset, cum peccatrix ipsa non esset. Nam et haec erit dei virtus in substantia pari perficere salutem. Non enim magnum, si spiritus dei carnem remediaret, sed si caro consimilis peccatrici, dum caro est, sed non peccati. Ita similitudo ad titulum peccati pertinebit, non ad substantiae mendacium. Nam nec addidisset Peccati, si substantiae similitudinem vellet intellegi, ut negaret veritatem; tantum enim Carnis posuisset, non et Peccati. Cum vero ²tunc sic struxit, Carnis peccati, et substantiam confirmavit, id est carnem, et similitudinem ad vitium substantiae retulit, id est ad peccatum. Puta nunc similitudinem substantiae dictam, non ideo negabitur substantiae veritas. Cur ergo similis vera? Quia vera quidem, ³sed non ex semine de statu ⁴simili, sed vera de censu non ⁵vero dissimili.

28. abhominati postulo criminationem B. abominari. postulo criminationem C. 29. licuit BCa. 30. latens Petr. Ciacconijs. 31. prophetiam B.

Cap. XIV. 1. carnea cd. Vaticanus uterque. carni BC. carne ab. 2. utrumque substruxerit Latinius. utrumque sic Fr. Iunius. 3. sed om. B. 4. similis, et vera Latinius. Probat Fr. Iunius. 5. vero dissimili ego. vera de simili Latinius, et Fr. Iunius. vero dissimilis BCabcd.

Cap. XIV. a. dissimili.] Recte Latinius ad quaestionem cur caro Christi vera sit et similis nostrae, responsionem hoc modo reformavit „quia vera quidem, sed

non ex semine de statu similis, et vera de censu, non vera de simili.“ Sensus est carnem Christi veram quidem esse identitate (ut vocant) substantiae, non

Ceterum similitudo in contrariis nulla est. Spiritus non diceretur carnis similitudo, quia nec caro similitudinem spiritus caperet; sed phantasma diceretur, si id quod non erat videbatur. Similitudo autem dicitur, cum est quod videtur. Est enim, dum alterius par est. Phantasma autem, ⁶qua hoc tantum est, non ⁷est similitudo.

Rom. VIII, 9. Et hic autem ipse edisserens quomodo nolit esse nos in carne, cum simus in carne, ut scilicet non simus ⁸in operibus carnis,

I Cor. XV, 50. ostendit hac ratione ⁹scripsisse, Caro et sanguis regnum dei consequi non possunt, non substantiam damnans, sed opera eius; ¹⁰quae quia possunt non admitti a nobis in carne adhuc positae non ad reatum substantiae, sed ad conversationis pertinebunt. Item si

Rom. VIII, 10. corpus quidem mortuum propter delictum, adeo non animae, ¹¹sed corporis mors est, spiritus autem vita propter ¹²iustitiam cui mors obvenit^b propter delictum, id est corpori. Non enim alicui ¹³restituitur^c nisi qui illud amisit, et ita erit resurrectio mortuorum, dum

Ib. v. 11. est corporum. ¹⁴Nam subiungit: Qui suscitavit Christum a mortuis, ¹⁵vivificabit et mortalia corpora vestra. Adeo et carnis resurrectionem confirmavit, absque qua nec corpus aliud dici capit^d nec mortale aliud intellegi, et Christi substantiam corporalem probavit; siquidem proinde vivificabuntur et mortalia corpora nostra, quemadmodum et ille resuscitatus est, non alias proinde, nisi ¹⁶quia in corpore. Salvo et hic amplissimum abruptum intercisae scripturae, sed apprehendo testimonium perhibentem apostolum Israëli, quod

Rom. X, 2-4. zelum dei habeant, sui utique, non tamen per scientiam. Deum enim, inquit, ignorantes, et suam iustitiam sistere quaerentes, non subiecerunt se iustitiae dei; finis ¹⁷etenim legis Christus in ¹⁸iustitia omni credenti. Hic erit argumentatio haeretici, quasi deum superiorem ignoraverint Iudaei, qui adversus eum iustitiam suam, id est

6. qua hoc tantum est *Bcd. Vaticanus uterque.* quia hoc tantum est *Cab.* quia ostentum est *Latinus.* 7. similitudo est *B.* 8. in *Bcd. Vaticanus uterque.* ex *Cab.* 9. se scripsisse *ed. Leopoldi.* 10. quae quia *abcd.* quia (*B?*) *edd. Semleri et Leopoldi.* quae *C.* 11. et *BC.* 12. iustitiam, ei utique obveniet vita propter iustitiam cui *d., Fulv. Ursinus.* 13. restituitur quid nisi *d., Fulv. Ursinus.* 14. Nam et subiungit *d.* 15. vivificavit *BC. Vaticanus uterque.* 16. qua *Fr. Iunius.* 17. etenim *BC. Vaticanus uterque.* enim *reliqui.* 18. iustitiam *cd.*

autem ortus et qualitatatum ipsius: ortus, quia non ex semine peraeque ut nos, qualitatatum, quia non est similis earum conditio in ipso ac nobis. (*Fr. Iunius.*) Refinxi *dissimili* de *dissimilis*, ut respondeat alteri ablativo *simili*, qui in priori membro praecessit. Sententia est aperta.

b. cui mors obvenit] Ei obvenit cui mors obvenit cett. Rigaltius recepta Fulvii Ursini suppletionem distinxit „pro-

pter delictum (adeo non animae, sed corporis mors est), spiritus autem vita propter iustitiam, ei utique obveniet vita propter iustitiam, cui^d cett.

c. restituitur] Intellege corpus. Non opus igitur erat cum Fulvio Ursino cumque Rigaltio rescribere „restituitur quid, nisi qui.“

d. dici capit] Cf. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 1. et ad Apol. cap. 17.

legis suae, constituerint, non recipientes Christum, finem legis. Cur ergo ¹⁹zelo eorum erga deum proprium testimonium perhibet, si non et ²⁰inscitiam erga eundem deum eis ²¹exprobrat? quod zelo quidem dei agerentur, sed non per scientiam, ignorantes scilicet eum, dum dispositiones eius in Christo ignorant consummationem legi ²²staturo, atque ita suam iustitiam tuentur adversus illum. Atque adeo ipse creator et ignorantiam erga se eorum contestatur: Israël me non agnovit et populus ²³meus me non intellexit; et Ies. I, 3. quod iustitiam suam magis sisterent, docentes doctrinas praecepta Ies. XXIX, 13. hominum, nec non et congregati essent adversus dominum et ad- Ps. II, 2. versus Christum ipsius, ex ²⁴inscitia scilicet. Nihil igitur potest in alium deum exponi quod competit in creatorem, quia et alias im- merito apostolus Iudaeos de ignorantia suggillasset erga deum igno- tum. Quid enim deliquerant, si iustitiam dei sui adversus eum sistebant quem ignorabant? Atquin exclamat: O profundum divitiarum et sapientiae dei, et ²⁵investigabiles viae eius! Unde ²⁶illa eruptio? Ex recordatione scilicet scripturarum, quas retro revol- verat, ex contemplatione sacramentorum, quae supra disseruerat in fidem Christi ex lege venientem. Haec si Marcion de industria ²⁷erasit, quid apostolus eius exclamat, nullas intuens divitias dei, tam pauperis et egeni quam qui nihil condidit, nihil praedicavit, nihil denique habuit, ut qui in aliena descendit? Sed enim et ²⁸opes et divitiae creatoris olim absconditae, nunc reseratae. Sic enim re- promiserat: Et dabo illis thesauròs occultos, invisibiles aperiam eis. Ies. XLV, 3. Inde ergo exclamatum est: O profundum divitiarum et sapientiae dei! cuius iam thesauri patebant. ²⁹Id Esaiæ, et sequentia de eiusdem prophetae instrumento: Quis enim cognovit sensum domini, Ies. XI, 13 sq. aut quis consiliarius ³⁰eius fuit? quis porrexit ei, et retribuetur Rom. XI, 34. 35. illi? Qui tanta de scripturis ademisti, quid ista servasti, quasi non et haec creatoris? Plane novi dei praecepta videamus. Odio, inquit, Rom. XII, 9. habentes malum, et bono adhaerentes. Aliud est enim apud crea- torem, Auferte malum de vobis, et declina a malo et fac bonum? Ps. XXXIV, 15. Amore fraternitatis invicem affectuosi; non enim id ipsum est, Dili- Rom. XII, 10. ges proximum tanquam te. Spe gaudentes, utique dei. Bonum est Lev. XIX, 18. enim sperare in ³¹dominum, quam sperare in magistratus. Pres- Rom. XII, 12. suram sustinentes. Exaudiet enim te dominus in die pressurae. Ps. CXVIII, 9. Rom. XII, 12. Ps. XX, 2.

19. et zelo bcd. 20. inscitiam C. Vaticanus uterque. iustitiam B. inscientiam abcd., ex Gorziensi. 21. exprobras b. 22. staturo d. scauro B. statuturo reliqui. 23. meus om. BCa. 24. inscitia cd. 25. ininvestigabiles cd. 26. illa d. ista Fr. Iunius. enim Latinius. irae BCabc. 27. non erasit d., Fulv. Ursinus. 28. opes abcd. apostolus BC. 29. de Esaiæ, ut sequentia Latinius et Fr. Iunius. 30. eius om. BC. 31. domino BC.

Rom. XII, 14. Habes ³² psalmum. Benedicite, et nolite maledicere. Quis hoc do-
 Rom. XII, 16. cebit quam qui omnia benedictionibus condidit? Non altum sapien-
 - Ies. V, 21. tes, sed humilibus ³³ assentantes, ne sitis apud vos sapientes. Vae
 Rom. XII, 17. enim audiunt per Esaiam. Malum pro malo nemini retribuieritis.
 Lev. XIX, 18. Et malitiae fratris ³⁴ tui ne memineris. Nec vosmet ipsos ulciscen-
 Rom. XII, 19. tes. Mihi enim vindictam et ego vindicabo, dicit dominus. Pacem
 Deul. XXXII, 35.
 Rom. XII, 18. cum ³⁵ omnibus hominibus habetote. Ergo et legalis talio non re-
 tributionem ³⁶ iniuriae permittebat, sed inceptionem metu retribu-
 tionis comprimebat. Merito itaque totam creatoris disciplinam prin-
 Rom. XIII, 9. cipali praecepto eius conclusit, Diliges proximum tanquam te. Hoc
 legis supplementum si ex ipsa lege est, quis sit deus legis iam
 ignoro. Metuo ne deus Marcionis. Si vero evangelium Christi hoc
 praecepto adimpletur, Christi autem non ³⁷ est creatoris, quo^o iam
 Math. V, 17. contendimus dixerit Christus ³⁸ an non, Ego ³⁹ non veni legem dis-
 solve, sed ⁴⁰ implere? Frustra de ⁴¹ ista sententia neganda ⁴² Pon-
 tus^f laboravit. Si evangelium legem non adimplevit, ecce lex evan-
 gelium adimplevit. Bene autem quod et in ⁴³ clausula tribunal Christi
 Rom. XIV, 10. comminatur, utique iudicis et ultoris, utique creatoris, illum certe
 constituens promerendum quem intentat timendum, etiamsi alium
 praedicaret.

Cap. XV. ¹ DE EPISTULA AD THESSALONICENSES PRIMA. Breviori-
 bus quoque epistulis non ² pigebit intendere. Est sapor et in paucis.
 I Thess. II, 15. Occiderant Iudaei prophetas suos. Possum dicere, Quid ad apo-
 stolum dei alterius, et quidem optimi, qui nec suorum delicta
 damnare dicatur, quique et ipse prophetas eosdem destruendo quo-
 dammodo perimat? ³ Quid enim mali admisit apud illum Israël, si
 occidit quos et ille reprobavit, si prior inimicam in eos sententiam
 statuit? Deliquit autem apud deum ipsorum. Is ⁴ exprobravit ini-
 quitatem ad ⁵ quem pertinet laesus; certe quivis alius quam adver-
 sarius ⁶ laesi. Sed nec onerasset illos imputando etiam domini
 I Thess. II, 15. necem, qui et dominum interfecerunt, dicendo, et prophetas suos,

32. psalmo B. 33. adsectantes d. 34. tui ne memineris B. tui ne memineri-
 tis Cabc. vestri ne memineritis d. 35. omnibus hominibus cd. Vaticanus uterque.
 omnibus B. hominibus reliqui. 36. iniuriae permittebat, sed abcd., ex Gorziensi.
 iniuriae, sed BC. Latinius et Fr. Iunius. 37. et Latinius. 38. ant C. 39. non
 om. BCa. 40. adimplere B. 41. illa B. 42. Ponticus cd., ex coniect. Rhedani.
 43. clausulam B.

Cap. XV. 1. EX EP. AD THESS. I. d., in marg. 2. pigebat B. 3. Quid enim
 mali cd. Vaticanorum alter. Quid mali reliqui. 4. exprobrabit Fr. Iunius. et pro-
 bavit BC. 5. quam C. 6. laesissent: nec BC.

e. quo] Quo, id est quorsum, in quem
 finem, ut lib. De Resurr. Carnis cap. 60.,
 et passim. (Fr. Iunius.)

f. Pontus] Lego ex princ. editione et

MSS. Pontus, ἐμφοτικώτερον, pro eo
 quod est Marcion Ponticus et omnes
 etiam Pontici cum eo. (Fr. Iunius.)

licet Suos adiectio sit haeretici. Quid enim tam acerbum, si alterius dei praedicatorem Christum interemerunt, qui sui dei prophetas contrucidaverunt? Status autem exaggerationis, quod et dominum et famulos eius peremissent. Denique si alterius dei Christum, alterius prophetas peremerunt, aequavit impietates, non exaggeravit. Aequanda autem non fuit; ergo exaggerari non potuit, nisi in eundem dominum commissa ex utroque titulo. Ergo ⁷eiusdem dei Christus et prophetae. Quam autem sanctitatem nostram voluntatem dei dicat, ex contrariis quae prohibet agnosceres. Abstinerere ⁸enim, ^{IThess. IV, 3. 4.} inquit, a stupro, non a matrimonio: scire unumquemque suum vas in honore tractare. Quomodo? dum non in libidine, qua gentes. Libido autem nec apud gentes matrimonio adscribitur, sed extraordinariis et non naturalibus et ⁹portentuosis. ¹⁰*Lex naturae* luxuriae est, turpitudini quoque et immunditiae contraria^a, quae non matrimonium excludat, sed libidinem, quae vas nostrum in honore matrimonii tractet. Hunc autem locum salva alterius, id est plenioris, sanctitatis praelatione tractaverim, continentiam et virginitatem nuptiis anteponens, sed non prohibitis. destructores enim dei nuptiarum, non sectatores castitatis retundo. Ait eos qui remaneant in ¹¹adventum Christi cum eis qui mortui in Christo primi resurgent quod in nubibus auferentur in ¹²aërem obviam domino. Agnosco his iam tunc prospectis mirari substantias caelestes ipsam ^{Gal. IV, 26.} Hierusalem, quae sursum est, et per Esaiam pronuntiare, Quinam ^{Ies. LX, 8.} huc velut nubes volant, tanquam columbae cum pullis ad me? Hunc ascensum si Christus nobis praeparavit, ille erit Christus de quo ¹³Amos^b: Qui ascensum suum aedificat in caelos, utique sibi et suis. ^{Amos IX, 6.} Exinde a quo sperabo nunc, nisi a quo haec audivi? Quem spiritum prohibet extinguere, et quas prophetias vetat ¹⁴nihil haberi? ^{IThess. V, 19. 20.} utique non creatoris spiritum, nec creatoris prophetias secundum Marcionem. Quae enim ¹⁵destruit, ipse iam extinxit et ¹⁶nihil fecit,

7. eius dominus dei BC. 8. enim om. bcd. 9. portentuosus BCabc. portentosis d. 10. Lex naturae luxuriae est, turpitudini quoque et immunditiae contraria ego. Sanctitas luxuriae est, turpitudini quoque et immunditiae contraria d., Fulv. Ursinus. Lex uxoria est turpitudini quoque et immunditiae contraria Latinus. Probat Fr. Iunius. Luxuria est turpitudini quoque et immunditiae non contraria BC. Vaticanorum unus. Luxuria est turpitudini quoque et immunditiae contraria reliqui, et Gorziensis. 11. adventum cd. Vaticanorum unus. adventu reliqui. 12. aërem cd. Vaticanorum unus. aëre reliqui. 13. Amos Fr. Iunius. Cf. Adv. Marc. III, 24. Osee libri omnes. 14. nihili d., Latinus, et Fulv. Ursinus. 15. destruit BCa. destruxit bcd. 16. nihili fecit (B)d., Latinus. et Fulv. Ursinus.

Cap. XV. a. Lex naturae luxuriae est, turpitudini quoque et immunditiae contraria] Haec mea est horum verborum

emendatio. Verba *lex naturae* latebant videlicet in vocabulo *luxuriae*.

b. Amos] Haec reponendum erat pro Osee. Cf. supra lib. III, cap. ult.

nec potest prohibere quae ¹⁷nihil fecit^e. Ergo incumbit Marcioni exhibere hodie apud ecclesiam suam exinde spiritum dei sui qui non sit extinguendus, et prophetias quae non sint nihil habendae. Et si exhibuit quod putat, sciat nos quodcumque illud ad formam spiritalis et propheticae gratiae atque virtutis ¹⁸provocatu-
¹⁹ros, ut et futura praenuntiet et occulta cordis revelet et sacramenta edisserat. Cum nihil tale protulerit ac probarit, nos proferemus et spiritum et prophetias creatoris secundum ipsum praedicantes. Atque ita constabit ¹⁹apostolus de quibus dixerit, de eis scilicet quae futura erant in ecclesia eius dei qui dum est, spiritus quoque ²⁰eius operatur, et promissio celebratur. Age nunc, qui salutem carnis abnuitis, et si quando corpus in huiusmodi praenominatur^d, aliud nescio quid interpretamini illud quam substantiam carnis, quomodo ²¹apostolus omnes in novis substantiis certis nominibus distinxit ²²et omnes in uno voto constituit salutis, optans ut spiritus noster et corpus et anima sine querela in adventu domini et ²³salutificatoris nostri Christi conserventur^e? Nam et animam posuit et corpus, tam duas res quam diversas. Licet enim et ²⁴animae corpus sit aliquod suae qualitatis^f, sicut et spiritus, cum tamen et corpus et anima distincte nominantur, habet anima suum vocabulum proprium, non egens communi vocabulo corporis; id relinquitur carni, quae non nominata proprio, communi utatur necesse est. Etenim aliam substantiam in homine non video post spiritum et animam cui vocabulum corporis accommodetur praeter carnem, hanc totiens in corporis nomine intellegens quotiens non nominatur; multo magis ²⁵hic, cum quae dicitur corpus suo nomine appellatur.

I Thess.
V, 23.

Cap. XVI.

II Thess.
I, 6-8.

¹DE EPISTULA AD THESSALONICENSES SECUNDA. Cogimur quaedam identidem iterare, ut ²cohaerentia eis confirmemus. Dominum et hic retributorem utriusque meriti dicimus circumferri

17. nihili fecit *d.*, *Latinius*, et *Fulv. Ursinus*. 18. provoluturos *BC*. 19. apostolus *Fr. Junius*. apostolum *BCabcd*. 20. eis *c.*, *viliose*. 21. Christus omnes *B*. 22. ut *B*. 23. salutificaris *BC*. 24. animae *abcd.*, *ex emendat. Rhenani*. anima et *BC*. 25. hic. cumque *C*. huiuscumque *B*.

Cap. XVI. 1. EX EP. II. AD THESS. *legitur in marg. d.* 2. cohaerente eis *BC*.

c. nihil haberi? utique — nihil fecit — nihil fecit.] Transit ad cap. 5. Epist. I ad Thessal., ubi v. 20. proprie transtulit *nihil haberi*, quod in Graeco est „*μη̄ ἔξουθενεῖτε*.“ (Pamel.)

d. in huiusmodi praenominatur] De illo *huiusmodi* substantivi adinstar positi adeoque cum praepositione structo cf. adnot. ad De Bapt. cap. 12. *Praenominare* vero auctori h. l. esse puto pro eo

quod infra dicit „distincte nominare.“ Praenominibus enim utimur cum res vel personas distinctius denotare volumus.

e. domini et salutificatoris nostri Christi conserventur?] De hoc loco cf. etiam De Resurr. Carnis cap. 47.

f. Licet enim et animae corpus sit aliquod suae qualitatis] De hoc Tertulliani paradoxo, animas esse corporeas, cf. imprimis De Anima cap. 5 sqq.

ab apostolo^a, aut creatorem aut, quod nolit Marcion, parem creatoris, apud quem iustum sit afflictatoribus nostris rependi³ afflictationem, et nobis, ⁴qui afflictemur, requietem, in ⁵revelatione domini Iesu venientis a caelo cum angelis virtutis suae et in flamma ignis. Sed flammam et ignem delendo haereticus extinxit, ne scilicet nostratem deum faceret. Lucet tamen vanitas liturae. Cum enim ad ultionem venturum scribat apostolus dominum ⁶exigendam Ibid. v. 8. 9. de eis qui deum ignorent et qui non obaudiant evangelio, ⁷quos ait poenam luituros exitialem, aeternam, a facie domini et a gloria valentiae eius, sequitur ut flammam ignis inducat, scilicet veniens ad puniendum. Ita et in hoc, nolente Marcione, crematoris dei ⁸Christus, et in illo creatoris est, quod etiam de ignorantibus dominum ulciscitur, id est de ethnicis. Seorsum enim posuit, Evangelio non obaudientes, sive Christianos peccatores, sive Iudaeos. Porro de ethnicis exigere poenas, qui evangelium forte non norint, non est dei eius qui naturaliter sit ignotus, nec usquam nisi in evangelio sit revelatus, non omnibus scibilis. Creatori autem ⁹etiam naturalis agnitio debetur, ex operibus intellegendo et exinde in plenioram notitiam requirendo. Illius est ergo ¹⁰etiam ignorantes deum plectere, quem non liceat ¹¹ignorare. Ipsum quod ait, A facie domini et a gloria valentiae eius, verbis ¹²usus Esariae, ex ipsa Ies. II, 19. causa eundem sapit dominum consurgentem ut comminuat terram. Quis est autem homo delicti, filius perditionis, quem revelari prius II Thess. II, 3. 4. oportet ante domini adventum, extollens se super omne quod deus dicitur et omnem religionem, ¹³consessurus^b in templo dei et deum se iactaturus? Secundum nos quidem antichristus, ut docent veteres ¹⁴ac novae prophetiae, ut Ioannes apostolus, qui iam antichristos dicit processisse in mundum praecursores antichristi spiritus, II Io. IV, 1sq negantes Christum in carne venisse, et solventes Iesum, scilicet in deo creatore: secundum vero Marcionem nescio ¹⁵ne sit^c Christus creatoris. Nondum ¹⁶venit apud illum. ¹⁷Quisquis est autem ex duobus, quaero cur veniat in omni virtute et signis et ostentis mendacii? Propterea, inquit, quod dilectionem veritatis non susce-

II Thess. II, 10—12.

3. afflictionem B. 4. quia B. 5. revelationem B. *Vaticanus uterque*. 6. ad exigendam *bc.*, *mendose*. 7. poenam quos ait *Latinius*. 8. Christus est, et *d.* 9. et B. 10. et B. 11. ignorari *d.* 12. usus est Esariae B. 13. consecuturus *Cab. Probat Fr. Iunius*. consecuturos B. 14. ac *BCa.* et *reliqui*. 15. nisi Christus sit *Fulv. Ursinus*. 16. enim venit *d.*, *Fulv. Ursinus*. 17. Quisquis est autem ex *d.*, *Latinius et Fulv. Ursinus*. cuius quis est (est *om. c. cum Vatic. altero*) autem *reliqui*.

Cap. XVI. a. circumferri ab apostolo] Cf. supra ad cap. 13.

b. consessurus] Princeps editio „et omnem religionem *consecuturus*“; quam

lectionem Marcionis puto esse, ideoque mutari nolim.“ (Fr. Iunius.)

c. nescio ne sit] De hoc *ne* dubitativo v. quae adnotata sunt ad Apolog. cap. 2.

perint, ut salvi essent, et propter hoc ¹⁸erit eis ¹⁹instinctum^d fallaciae, ut iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Igitur si antichristus, ²⁰et secundum creatorem, deus erit creator, qui eum mittit ad impingendos eos in errorem qui non crediderunt veritati ut salvi fierent; eiusdem erit veritas et salus qui ²¹eas summissu erroris ulciscitur^e, id est creatoris, cui et competit zelus ²²ipse errore decipere quos veritate non cepit. Si vero non est antichristus, secundum nos, ergo Christus est creatoris secundum Marcionem. Et quale erit ut ad ulciscendam veritatem suam Christum ²³creatoris summittat? ²⁴At si et^f de antichristo consentit, proinde dixerim, Quale est ²⁵ut ²⁶illi satanas, angelus creatoris, sit necessarius, ²⁷et occidatur ab eo, habens fallaciae operatione fungi ²⁸creatori? In summa, si indubitatum est eius esse et angelum et veritatem et salutem cuius et ira et aemulatio et fallaciae immissio adversus contemptores et desultores, etiam adversus ignorantes (ut iam et Marcion de gradu cedat, deum quoque ²⁹suum zeloten concedens), quis dignius irascetur? Puto, qui a primordio rerum ³⁰naturam ³¹operibus, beneficiis, plagis, ³²praedicationibus, testibus ad agnitionem sui praestruxit, nec tamen agnitus est: ³³an qui semel ³⁴unico evangelii instrumento, et ipso incerto, ³⁵nae palam alium deum praedicante, productus est? Ita cui competit vindicta, ei ³⁶competet materia vindictae, evangelium dico, et veritas et salus. Iubere autem operari eum qui velit manducare eius disciplina est qui bovi trituranti os liberum iussit.

II Thess.
III, 10.
Deut.
XXV, 4.

Cap. XVII.

¹DE EPISTULA AD LAODICENOS. ²Ecclesiae quidem veritate

18. dabit eis *Latinius*. 19. in structum *Rhenanus*. 20. et secundum creatorem, deus *BCabc.* est secundum nos et deus, dens *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 21. eas summissu *ego.* ex summissu *cd.* ea summissu *Cab.* sine missu *B.* 22. ipsos *B.* 23. creatoris *d.*, *Petr. Ciacconius et Fulv. Ursinus.* creatori *BCabc.* 24. At si et de *ego.* Sed et de *BCabc.* Sed etsi de *d.*, *Fulv. Ursinus.* 25. ut *om. bc.* 26. illis *BC.* *Probat Fr. Iunius.* 27. ut *B.* 28. creatoris *B.* 29. suum *bcd.*, ex emendat. *Rhenani.* summum *BCa.* 30. naturae *Fulv. Ursinus.* 31. operibus *Bbcd.* opibus *C.*, et *a. in marg.* 32. praedicationibus, testibus *a (in marg.) d.* praedicationum est testibus *B.* praedicationum testibus *reliqui.* 33. nec qui *Fulv. Ursinus.* 34. unico *Cabd.*, *Fr. Iunius.* unito *b. Vaticanus uterque, Fulv. Ursinus.* iuncto *B.* 35. nae *C.* ne *Ba.* nec *reliqui.* 36. competit *cd. Vaticanus uterque.* competit *reliqui.*

Cap. XVII. 1. EX EP. AD LAOD. SEV EPHES. legitur in marg. d. 2. Ecce quidem *B.*

d. instinctum] Cf., si tanti est, de hoc vocabulo Barth. ad Statii Theb. I, 83. tom. II, p. 28.

e. qui eas summissu erroris ulciscitur] Haec mea est emendatio horum verborum, quae firmatur etiam ex iis quae iultra leguntur „ut ad ulciscendam

veritatem suam Christum creatoris summittat.“

f. At si et] Particula *at* revocavi ex terminatione praegressi vocabuli, et scripturam *sed* commutavi in *si*; saepissime enim has inter se esse ab librariis confusas neminem fugit qui antiquas membranas manibus versaverit.

epistulam istam ad Ephesios habemus emissam, non ad Laodiceños; sed Marcion ei titulum aliquando interpolare gestiit, quasi et in isto diligentissimus explorator. Nihil autem de titulis interest, cum ad omnes apostolus scripserit dum ad quosdam, certe tamen eum deum praedicans in Christo cui competunt quae praedicantur. Cui ergo competent secundum boni existimationem^a, quam proposuerit ^{Eph. I, 9. 10.} in sacramento voluntatis suae, in dispensationem adimpletionis temporum (³ut ita dixerim, sicut verbum illud in Graeco ⁴sonat) recapitulare (id est ad initium redigere ⁵vel ab initio recensere) omnia in Christum quae in caelis et quae in terris, nisi cuius omnia erunt ab initio, etiam ipsum initium, a quo ^{5b}et tempora et temporum ⁶adimpletionis ⁷dispensatio, ob quam omnia ad initium recensentur in Christo? Alterius autem dei quod initium, id est unde, cuius opus nullum? quae tempora sine initio? quae adimpletio sine temporibus? quae dispensatio sine adimpletione? Denique quid in terris egit iam olim, ut longa aliqua temporum adimpletorum dispensatio reputetur, ad recensenda omnia in Christo, etiam quae in caelis? Nec in caelis autem res ab altero actas existimabimus, quaecumque sunt, quam ab eo a quo et in terris ⁸actas omnibus constat. Quodsi non capit alterius omnia ista deputari ab initio quam creatoris, quis credet ab alio ea recenseri in Christum alium, et non a suo auctore et in suum Christum? Si creatoris sunt, diversa sint necesse est a diverso deo; si diversa, utique contraria. Quomodo ergo contraria recenseantur in eum a quo denique destruuntur? Nam et sequentia quem renuntiant Christum, cum dicit, Ut simus in laudem gloriae nos, qui praespera- ^{Eph. I, 12.} vimus in Christum? Qui enim praesperasse poterunt, id est ante sperasse in deum, quam venisset, nisi Iudaei, quibus Christus praenuntiabatur ab initio? Qui ergo praenuntiabatur, ille ⁹et praesperabatur. Atque adeo hoc ad se, id est ad Iudaeos, refert, ut distinctionem faciat, conversus ad nationes: In quo et vos, cum audissetis ^{Ib. v. 13.} sermonem veritatis, evangelium, in quo credidistis et signati estis spiritu promissionis eius sancto. Cuius promissionis? factae per Ioëlem: In novissimis diebus effundam de meo spiritu in omnem ^{Ioël III, 1.} carnem, id est et in nationes. Ita ^{9b}et spiritus et evangelium in eo erit Christo qui praesperabatur, dum praedicabatur. Sed et pater ^{Eph. I, 17.}

3. uti pax dixerim BC. 4. sonare BC. 5. vel om. B. 5 b. et om. b. 6. adimpletionis ego. adimpletiones Cabcd. impletiones B. 7. et dispensatio Fr. Iunius. 8. actas Fr. Iunius. acta libri omnes. 9. et om. BC. 9 b. et om. BC.

Cap. XVII. a. boni existimationem] *Εὐδοξίαν*, ut ante „boni ducere“ *εὐδοξίαν*. (Fr. Iunius.)

gloriae ille est cuius Christus rex gloriae canitur in psalmo ascen-
 Ps. XXIV, 10. dens: Quis est iste rex gloriae? dominus virtutum ipse est rex
 Eph. I, 17. gloriae. Ab illo spiritus sapientiae optatur apud quem haec quoque
 Ies. XI, 2. spiritualium species enumeratur inter septem spiritus per Esaiam.
 Eph. I, 18. Ille dabit illuminatos cordis oculos qui etiam exteriores oculos luce
 ditavit, cui displicet caecitas populi. Et quis caecus nisi pueri
 Ies. XLII, 19. mei? et excaecati sunt famuli dei. Apud illum sunt et divitiae hae-
 Eph. I, 18. reditatis in sanctis qui eam haereditatem ex vocatione nationum
 Ps. II, 8. repromisit. Postula de me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam.
 Eph. I, 19—22. Ille inoperatus est in Christum valentiam suam, suscitando eum a
 mortuis, et collocando eum ad dexteram suam, et subiciendo omnia,
 Ps. CX, 1. qui et dixit, Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos
 scabellum pedum tuorum; quia et alibi spiritus ad patrem de filio,
 Ps. VIII, 7. Omnia subiecisti sub pedibus eius. Si ex his alius deus et alius
 Christus infertur quae recognoscuntur in creatore, quaeramus iam
 Eph. II, 1. 2. creatorem. Plane, puto, invenimus, cum dicit illos delictis mor-
 tuos ¹⁰in quibus ingressi erant, secundum aevum mundi huius, se-
 cundum principem potestatis ¹¹aëris, qui operatur in filiis incredu-
 litatis. Sed mundum non potest et hic pro deo mundi Marcion
 interpretari. Non enim simile est creatum creatori, factum factori,
 mundus deo. Sed nec princeps potestatis aëris dicetur qui est
 princeps potestatis saeculorum. Nunquam enim praeses superiorum
 de inferioribus notatur, licet et inferiora ipsi deputentur. Sed nec
 incredulitatis operator videri potest, quam ipse potius ¹²et a Iudaeis
 et a nationibus patitur. Sufficit igitur si haec non cadunt in crea-
 torem. Si autem et est in quem magis ¹³competant, utique magis
 hoc apostolus ^{13b}sciit. Quis iste? Sine dubio ille qui ipsi creatori
 filios incredulitatis obstruit, aëre isto ¹⁴potitus, sicut dicere eum
 Ies. XIV, 14. ¹⁵propheta refert: Ponam in nubibus thronum meum: ero similis
 altissimo. Hic erit diabolus, quem et alibi (si tamen ita et aposto-
 lum legi volunt) deum aevi huius^b agnoscemus. Ita enim totum
 saeculum mendacio divinitatis implevit. Qui plane si non fuisset,
 tunc haec in creatorem spectasse potuissent. Sed et in Iudaismo
 Eph. II, 3. conversatus ¹⁶fuerat apostolus. Non quia interposuit de delictis, in
 quibus et nos omnes conversati sumus, ideo delictorum dominum
 et principem aëris huius creatorem praestat intellegi, sed quia in

10. non in quibus BC. 11. aeris huius qui cd. 12. et om. (B)b. 13. compe-
 tant d., ex emendat. Fulvii Ursini. competat BCabc. 13b. scivit Latinius. 14.
 potius Ca. 15. propheta refert Fr. Iunius. profert et refert Cabcd. profert et
 ...erit B. 16. fuerat om. cd. Reposuerunt Latinius et Fr. Iunius.

b. deum aevi huius] Cf. supra cap. 11.

Iudaismo unus fuerat de filiis incredulitatis, diabolum ¹⁷ habens operatorem, cum persequeretur ecclesiam et Christum creatoris, propter quod ^{17b} et, Iracundiae filii ¹⁸ fuimus, inquit, sed natura. Ne, ^{Eph. II, 3.} quia filios appellavit Iudaeos creator, argumentetur hoc haereticus dominum irae creatorem. Cum enim dicit, Fuimus natura filii iracundiae, creatoris autem non natura sunt filii Iudaei, sed allectione patrum, irae filios ad naturam retulit, non ad creatorem, ad summam subiungens, Sicut et ceteri, qui utique filii dei non ^{Ibid.} sunt. Apparet communi naturae omnium hominum et delicta et concupiscentias carnis et incredulitatem et iracundiam ¹⁹ reputari, diabolo tamen captante naturam, quam et ²⁰ ipse iam infecit delicti semine illato. Ipsius, inquit, sumus factura, conditi in Christo. ^{Ib. v. 10.} Aliud ²¹ est facere, aliud condere. Sed utrumque uni dedit. Homo autem factura creatoris est. Idem ergo condidit in Christo qui et fecit. Quantum enim ad substantiam, fecit, quantum ad gratiam, condidit. Inspice et cohaerentia. Memores, vos aliquando nationes ^{Ib. v. 11. 12.} ²² in carne, qui ²³ appellabimini praeputium ab ea quae dicitur circumcisio in carne manu facta, quod essetis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israëlis et peregrini testamentorum et promissionis eorum, spem non habentes, et sine deo in mundo. Sine quo autem deo fuerunt nationes, et sine quo Christo? Utique eo cuius erat conversatio Israëlis et testamenta et promissio. At ^{Ibid. 13.} nunc, inquit, in Christo vos, qui eratis longe, facti estis prope in sanguine eius. A quibus erant retro longe? A quibus supra dicit, a Christo creatoris, a conversatione Israëlis, a testamentis, a spe promissionis, a deo ipso. Si haec ita sunt, ergo his prope fiunt nunc nationes in Christo a quibus tunc longe fuerant. Si autem conversationi Israëlis, quae est in religione dei creatoris, et testamentis et promissioni et ipsi deo eorum proximi sumus facti in Christo, ridiculum satis, si ²⁴ nos alterius dei Christus de longinquo admovit creatori. Meminerat apostolus ita praedicatum de nationum vocatione ex longinquo vocandarum. Qui longe erant a me, ^{Ies. XLVI, 12 sq.} appropinquaverunt iustitiae meae. Tam enim iustitia quam et pax creatoris in Christo annuntiabatur, ut saepe iam ostendimus. Itaque ipse est, inquit, pax nostra, qui fecit duo unum, Iudaicum scilicet ^{Eph. II, 14. 15.} populum et gentilem. Quod prope et quod longe, soluto medio

17. habentis C. 17b. et nos iracundiae Gorziensis, teste Rhenano, qui in sua editione ita edi voluit. et nō iracundiae C. 18. sumus B., et Gorziensis, teste Rhenano. 19. reputare d., cum Fulvio Ursino. 20. ipse iam infecit d. ipse infecit Fulv. Ursinus. ipse iam fecit BCab. ipse suam fecit c., ex emendat. Rhenani. 21. est enim facere cd. 22. in carne fuisse qui cd. 23. appellamini C. 24. non BC.

- pariete inimicitiae, in carne sua. Sed Marcion abstulit Sua, ut inimicitiae daret carnem, quasi carnali vitio, non Christo aemulae.
- ²⁵ Sic, uti alibi ²⁶ dixi, et hic, non ²⁷ Marrucine^c, sed Pontice, cuius supra sanguinem confessus es, hic negas carnem. Si legem praeceptorum sententiis vacuam fecit, adimplendo certe legem (vacat enim iam, Non adulterabis, cum dicitur, Nec videbis ad concupiscendum, vacat, Non occides, cum dicitur, Nec maledices) adversarium legis de adiutore non ²⁸ potest facere. Ut duos conderet in semetipso, qui fecerat idem condens (secundum quod et supra:
- Eph. II, 10. Ipsius enim factura sumus conditi in Christo), in unum novum hominem, faciens pacem (si ²⁹ vere novum, vere et hominem, non phantasma, novum autem et nove natum ex virgine dei spiritu), ut reconciliet ambos deo, et deo quem utrumque genus offenderat, et
- Ib. v. 15. 16. Iudaicum et gentilem pōpulum in uno corpore, inquit, ³⁰ cum interfecisset inimicitiam in eo per crucem. Ita et hic caro corpus in Christo, quod crucem pati potuit. Hoc itaque ³¹ annuntiante pacem eis qui prope, et eis qui longe, accessum consecuti simul ad patrem, iam non sumus peregrini nec advenae, sed concives sanctorum,
- Ib. v. 17—20. sed domestici dei (utique eius a quo supra ostendimus alienos fuisse nos, et longe constitutos), supraedificati super fundamentum apostolorum. Abstulit haereticus, Et prophetarum, oblitus dominum posuisse in ecclesia, sicut apostolos, ita et prophetas. Timuit ³² scilicet ne et super veterum prophetarum fundamenta aedificatio
- Ib. v. 21. nostra constaret in Christo, cum ipse apostolus ubique nos de prophetis exstruere non cesset. Unde enim accepit summum lapidem
- Ib. v. 20. angularem dicere Christum, nisi de psalmi significatione: Lapis, quem reprobaverunt aedificantes, iste factus est in summo anguli?
- Ps. CVIII, 22. Cap. XVIII. ¹ De manibus haeretici ² praecedentis non miror si syllabas subtrahit, cum paginas totas plerumque ³ subducit^a. Datam, inquit,
- Cap. XVIII. ²⁵ Sic, uti Fr. Iunius. Sicuti c. Sicubi reliqui. ²⁶ dixit BC. ²⁷ Marrucine B. ²⁸ potest BCab., Fr. Iunius. potes cd. ²⁹ vero B. ³⁰ cum (tum C.) interfecit. Sed inimicitiam BC. ³¹ annunciare BC. ³² si nonne et super BC. „Forte timuit Sinon ne et cett. ut alludat ad Sinonem Virgilianum.“, Rhenani adnotatum est in marg. ed. principis. Hanc coniecturam, quamvis ab ipso Rhenano postea reiectam, comprobavit Fr. Iunius.
- Cap. XVIII. 1. In vulgatis editionibus verba De manibus — — subducit sunt ad praegressum caput retracta. 2. praecedentis non miror si syllabas subtrahit cd. praecedentis? Non miror si syllabas subtrahit C. praecedendus non miror si syllabas subtrahit B., Rhenanus in marg. ed. princ. praecedentis non miror si syllabas subtrahit ab. praecedentis non miror syllabas subtrahi Latinus. praecedentes? Non miror si syllabas subtrahit Fr. Iunius. 3. subducit d., Latinus.
- c. Sic, uti alibi dixi, et hic, non Marrucine] Lego „Sic, uti alibi dixi“ cett., nimirum dico. Dixit autem lib. IV, cap. 40. et aliis locis quam plurimis. Marruccini autem furtivis dolis et artibus fuerunt celebres, ut ex Catulli Epigr. 12 notat Latinus, Pontici vero stupore mentis. De Marruccinis videndus Strabo lib. V [4, 241.]. (Fr. Iunius.)
- Cap. XVIII. a. subducit.] Latinus re-

sibi apostolus gratiam novissimo omnium, illuminandi omnes, quae dispensatio sacramenti occulti ab aevis in deo, qui omnia condidit. Rapuit haereticus In praepositionem, et ita legi facit: Occulti ab ^{3b} aevis deo, qui omnia condidit. Sed emicat falsum. Infert enim apostolus, Ut nota fiat principatibus et potestatibus ⁴ in supercaelestibus per ecclesiam ^{4b} multifaria sapientia dei. Cuius dicit principatibus et potestatibus? Si creatoris, quale est ut principatibus et potestatibus eius ostendi voluerit deus ille sapientiam suam, ipsi autem non, quando nec potestates sine suo principe potuissent quid cognoscere? Aut si ideo deum non nominavit hic, quasi in illis et princeps ipse reputetur, ergo et occultatum sacramentum principatibus et potestatibus eius qui omnia ⁵ condidit pronuntiasset, proinde in illis deputans ipsum. Quod si illis dicit occultatum, ⁶ illi debebat dixisse manifestum. Ergo non deo erat occultatum, sed in deo omnium conditore, occultum autem principatibus ^{6b} et potestatibus eius. Quis enim cognovit sensum domini, aut quis consiliarius ei fuit? Hic captus haereticus fortasse ^{6c} mutavit ⁷ ut dicat deum suum suis ⁸ potestatibus et principatibus notam facere voluisse dispensationem sui sacramenti, quam ignorasset deus conditor omnium. Et quo competebat praetendere ignorantiam creatoris extranei et longa separatione discreti, cum domestici quoque superioris dei nescissent? Tamen et creatori notum erat futurum. An non utique notum quod sub caelo ⁹ et in terra eius habebat revelari? Ergo ex hoc confirmatur quod supra struximus. Si enim creator cogniturus erat quandoque occultum illud dei superioris sacramentum, et ita scriptura habebat: Occulti deo, qui omnia condidit, sic inferre debuerat, Ut nota fiat illi multifaria sapientia dei, tunc et potestatibus et principatibus cuiuscunque dei, cum quibus sciturus esset creator. Adeo subtractum constat quod et sic veritati suae salvum est. Volo nunc et ego tibi de allegoriis apostoli controversiam nectere. Quas ¹⁰ novus^b in prophetis habuisset formas? Captivam, inquit, duxit captivitatem. Quibus armis? quibus proeliis? de cuius gentis vastatione? de cuius civitatis eversione? quas

Eph. III, 10.

Ies. XL, 13.

Eph. IV, 8.
Ps.
LXVIII, 19.

3 b. aevi BC. 4. insuper coelestibus Ca. 4b. multivaria Vaticanus alter. 5. condidit d., ex emendat. Latinii, et Fulvii Ursini. condit BCabc. 6. illi d., Fr. Iunius. ille BC. illis reliqui. 6b. et potestatibus om. B. 6c. mutabit Fr. Iunius. 7. ut Bd. uti reliqui. 8. principatibus et potestatibus B. 9. et om. bcd. 10. novus in prophetis habuisset Babcd. novus in prophetis habuisset C. Probat Fr. Iunius. novimus in prophetis habuisse Vaticanorum alter.

scripsit „subducat.“ Non opus est. Huius enim aevi, et potissimum Aerae nationis scriptores, cum causale struere cum indicativo modo hodie vel in vulgus

constat. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 1. b. Quas novus] Novus, scilicet deus Marcionis.

feminas, quos pueros quosve regulos catenis victor inseruit? Nam
 Ps. XLV, 4. et cum apud David Christus canitur succinctus gladio super femur,
 Ies. VIII, 4. aut apud Esaiam spolia accipiens Samariae et virtutem Damasci,
 vere ¹¹ eum et visibilem ¹² extundis^c proeliatorem. Agnosce igitur
 iam et armaturam et militiam eius spiritalem, si iam ¹³ didicisti esse
 captivitatem spiritalem, ut et hanc illius agnoscas, vel quia ¹⁴ et
 captivitatis huius mentionem de prophetis apostolus sumpsit, a qui-
 bus et mandata. Deponentes mendacium loquimini veritatem ¹⁵ ad
 Ps. IV, 5. proximum quisque, et, Irascimini et nolite delinquere (ipsis verbis
 Eph. IV, ^{Eph. IV, 25, 26.} quibus psalmus exponeret sensus eius), sol ¹⁶ ut non ¹⁷ occidat su-
 Eph. V, 11. per iracundiam vestram. Nolite communicare operibus tenebrarum:
 Ps. XVIII, 26. Cum iusto enim iustus eris, et ¹⁷^b cum perverso perverteris, et,
 I Cor. V, 13. Auferte malum de medio vestrum, et, Exite de medio eorum, et,
 Deut. XXI, 21. Immundum ne ¹⁸ attigeritis; separamini, qui fertis vasa domini. Sic
 Ies. LII, 11. Eph. V, 18. et, ¹⁹ Inebriari vino dedecori, inde est ubi sanctorum inebriatores
 Amos II, 12. increpantur: Et potum ²⁰ dabatis sanctis meis vinum; quod prohibi-
 Lev. X, 9. tus erat potare et Aaron sacerdos et filii eius, cum adirent ad
 Eph. V, 19. sancta. Et psalmis et hymnis deo ²¹ canere docere illius est qui
 Ies. V, 11 sq. cum tympanis potius et psalteriis vinum bibentes incusari a deo
 norat. Ita cuius invenio praecepta et semina praeceptorum vel
²² augmenta, eius apostolum agnosco. Ceterum mulieres viris sub-
 Eph. V, ^{Eph. V, 22, 23.} iectas esse debere unde confirmat? Quia vir, inquit, caput est
 mulieris. Dic mihi, Marcion, de ²³ opere creatoris deus tuus legi
 suae astruit auctoritatem? Hoc iam plane minus est, cum et ipsi
 ibid. Christo suo et ecclesiae eius inde ²³^b statum sumit, sicut et Chri-
 Ib. v. 25. 28. stus caput est ecclesiae? Similiter et cum dicit, Carnem suam
 diligit qui uxorem ²⁴ suam diligit, sicut et Christus ecclesiam. Vides
 comparari operi creatoris Christum tuum et ecclesiam tuam. Quan-
 Ib. v. 29. tum honoris carni ²⁵ datur in ecclesiae nomine! Nemo, inquit, car-
 nem suam odio habet (nisi plane Marcion solus), sed et nutrit et
 fovet eam, sicut ²⁵^b et Christus ecclesiam. At tu solus eam odisti,

11. cum BC., Fulv. Ursinus. 12. extundis ego. excondis libri omnes. 13. didi-
 eistis B. 14. et om. B. 15. ad proximum suum quisque cd. 16. ut om. cd.
 Vaticanorum alter. 17. excidat C. 17b. cum om. C. 18. attigeris B. 19. in-
 ebriati vino dedecore B. inebriari vino dedecor d. 20. dabit BCab. 21. canen-
 rent C. canent B. 22. argumenta B. 23. corpore B. 23b. satum C. 24.
 suam diligit cd., ex utroque Vaticano. diligit reliqui. 25. detur B. 25b. et
 om. Cab. Supplevit Pamelius ex utroque Vaticano.

c. extundis] Videtur *excondis*, si non
 est mendosa dictio, dictum pro *educis*,
 ut *excondo* oppositum sit ei quod est
recondo. (Rhenan.) *Excondis*, i. e. condis
 et fingis eum ex illis prophetarum locis.
 (Fr. Iunius.) Monstrum scripturae in

vulgatis hucusque exemplaribus legitur
excondis, quod refixi in *extundis*, quod
 unice verum et genuinum puto. Extun-
 dere autem est efficere. De re v. Adv.
 Marc. III, 13 et 14.

auferens illi resurrectionem. Odisse debetis et ecclesiam, quia
 proinde diligitur a Christo. At enim Christus amavit et carnem
 sicut ecclesiam. Nemo non diligit imaginem quoque sponsae, immo
 et servabit illam et honorabit et coronabit. Habet similitudo cum
²⁵ veritate honoris consortium. Laborabo ego nunc eundem deum
 probare ²⁶ masculi et Christi, mulieris ²⁷ et ecclesiae, carnis et spi-
 ritus, ipso apostolo sententiam creatoris adhibente, immo et ²⁸ dis-
 serente: Propter ²⁹ hanc relinquet homo patrem et matrem, et erunt
 duo in ³⁰ carne una. Sacramentum hoc magnum ³¹ est. Sufficit inter
 ista si creatoris magna sunt apud apostolum sacramenta, minima
 apud haereticos. Sed ego autem dico, inquit, in Christum et eccle- ^{Ibid.}
 siam. ³² Habet interpretationem, non separationem sacramenti.
³³ Ostendit figuram sacramenti ab eo praeministratam cuius erat
 utique sacramentum. Quid videtur Marcioni? Creator quidem ignoto
 deo figuras praeministrare non potuit, etiam quia adversario, si
 noto. Deus superior ab inferiore et ad destruendum potius mutuari
 nihil debuit. ³⁴ Obaudiant et parentibus filii. Nam etsi Marcion ^{Eph. VI, 1.}
 abstulit, Hoc est enim primum in promissione praeceptum, lex ^{Ibid. v. 2.}
 loquitur, Honora patrem et matrem, et, Parentes, enutrite filios in ^{Exod.}
 disciplina et correptione domini. Audisti enim et veteribus dictum, ^{XX, 12.}
 Narrabitis haec in auribus filiorum vestrorum, et filii vestri aequae ^{Eph. VI, 4.}
 in ³⁵ auribus filiorum suorum. Quo iam mihi duos deos, si una
 est disciplina? Et si duo sunt, illum sequar qui prior docuit. Sed
 adversus munditeneas luctatio si nobis, o quanti iam ³⁶ dii crea- ^{Eph. VI, 12.}
 tores! Cur enim non et hoc vindicem, unum munditeneam nomi-
 nari debuisse, si creatorem significabat cuius essent quas praemisit
 potestates? Porro cum supra quidem induere nos iubeat armatu- ^{Ib. v. 11.}
 ram in qua stemus ad machinationes diaboli, iam ostendit diaboli
 esse quae diabolo subiungit, potestates et munditeneas tenebra-
 rum istarum, quae et nos diabolo deputamus. Aut si diabolus
 creator est, quis erit diabolus apud creatorem? An ³⁷ sicut duo
³⁸ dii, ita et duo diaboli, et pluraliter potestates et munditeneas?
 Sed quomodo creator et diabolus et deus idem, cum diabolus non
 idem et deus et diabolus? Aut enim ambo et dei, si ³⁹ ambo iam
 diaboli, aut qui deus hic ⁴⁰ et non diabolus, sicut nec diabolus

25 c. veritate honoris d., Fulv. Ursinus. virtutis honore B. veritatis honore reliqui.
 26. masculi (masculis B.) et Christum BC. 27. et om. BC. 28. diferente BC.
 deferente a., in marg. 29. hoc cd. 30. in carnem unam cd. 31. est om. B.
 32. Habet Rhenanus in marg. ed. princ. 33. Audisti Rhenanus in marg. ed. princ.
 34. Oblādiant B. 35. auribus Bd. aures reliqui. 36. dei c. 37. sicut abcd.
 Gorziensis. si BC. 38. dei cd. 39. ambo iam abcd. Gorziensis. iam BC. 40.
 et om. B.

deus. Ipsum vocabulum diaboli quaero ex qua delatura competat creatori. Fortasse detulit aliquam dei superioris intentionem, quod ipse ab archangelo passus est, et quidem mentito. Non ideo enim interdixerat illius arbusculae gustum ne dei fierent, sed ne de transgressione morerentur. Nec spiritalia autem nequitiae ideo creatorem ⁴¹significabant quia adiecit, In caelis. Sciebat enim et apostolus in caelis operata esse spiritalia nequitiae, angelorum scandalizatorum in filias hominum^d. Et quale ⁴²erat ⁴³ut ambiguitatibus et per aenigmata nescio quae creatorem taxaret, qui in catenis iam constitutus ⁴⁴ob libertatem praedicationis constantiam manifestandi sacramenti in ⁴⁵apertione oris, quam ibi expostulare a deo mandabat, ecclesiae utique praestabat?

Cap. XIX.

¹DE EPISTULA AD COLOSSENSIS. Soleo in praescriptione adversus haereses omnes de testimonio temporum compendium figere, priorem vindicans regulam nostram omni haeretica posteritate. Hoc nunc probabit et apostolus, dicens, De spe reposita in caelis, quam audistis in sermone veritatis evangelii, quod pervenit ad vos, sicut et in totum mundum. Nam si ²iam tum traditio evangelica ubique manaverat, quanto magis nunc? Porro si nostra est quae ubique manavit, magis quam omnis haeretica, nedum Antoniniani Marcionis^a, nostra erit apostolica. Marcionis autem cum totum impleverit mundum, ne tunc quidem se defendere poterit de apostolica. Eam enim et sic constabit esse quae prior mundum replevit, illius scilicet dei ^{2b}evangelio qui et haec cecinit de praedicationibus eius: In omnem terram ^{2c}exiit sonus eorum, et in terminos orbis verba eorum. Invisibilis dei imaginem ait Christum. Sed nos enim invisibilem dicimus patrem Christi, scientes filium semper retro visum, si quibus visus ³est in dei nomine, ut imaginem ipsius; ne quam et hinc differentiam scindat dei visibilis et invisibilis, cum olim dei nostri sit definitio: ⁴Dominum nemo videbit et vivet. Si non est Christus primogenitus conditionis^b, ut sermo creatoris per quem omnia facta sunt et sine quo nihil factum

Ps. XIX, 5.

Col. I, 15.

Exod. XXXIII, 20.

Io. I, 3.

41. significabant *cd. Vaticanus alter.* significabunt *BCab., Fr. Iunius.* 42. erit *cd., ex Vaticanorum altero.* 43. in *B.* 44. quo ob *BC.* 45. apparitione *B.*

Cap. XIX. 1. EX EPIST. AD COLOSS. *legitur ad marg. d.* 2. iam tum *abcd. Gorziensis.* iam *BC.* 2b. evangelium *Fr. Iunius.* 2c. exivit *Latinius.* 3. est *om. BC.* 4. deum *cd.*

d. angelorum scandalizatorum in filias hominum.] Cf. adnott. ad De Idolol. cap. 9.

Cap. XIX. a. Antoniniani Marcionis] Id est qui emersit Antonini Pii primum temporibus. V. lib. I, cap. 19.

b. primogenitus conditionis] Hoc est primogenitus omnium a deo conditorum et creatorum. (Rigalt.) V. adnott. ad De Corona cap. 6.

est, si non in illo condita sunt universa in caelis et in terris, visibilia et invisibilia, sive throni sive dominationes ⁵sive principatus sive potestates, si non cuncta per illum et in illo sunt condita (haec enim Marcioni displicere oportebat), non utique tam nude Col. I, 15-17. posuisset apostolus, Et ipse est ante omnes. Quomodo enim ante omnes, si non ante omnia? Quomodo ⁶ante omnia, si non primogenitus conditionis, si non sermo creatoris? Unde ante omnes probabitur fuisse qui post omnia apparuit? Quis scit priorem fuisse quem esse ^{6b}nesciit? Quomodo ⁷item boni duxit omnem lb. v. 19. plenitudinem in semetipso habitare? Primo enim, quae est ista plenitudo, nisi ex illis quae Marcion detraxit, conditis in Christo, in caelis et in terris, angelis et hominibus, nisi ex illis invisibilibus et visibilibus, nisi ex thronis et dominationibus et principatibus et potestatibus? Aut si haec ^{7b}pseudopostoli nostri et Iudaici evangelizatores de suo intulerint, et ad plenitudinem dei sui Marcion, qui nihil condidit, ceterum ^cquale est ut plenitudinem creatoris aemulus et destructor eius in suo Christo habitare voluerit? Cui denique reconciliat omnia in semetipsum, pacem faciens per crucis Col. I, 20. suae sanguinem, nisi quem offenderant ⁸una ipsa, adversus quem rebellaverant per transgressionem; cuius ⁹novissime fuerant? Conciliari enim extraneo possent, reconciliari vero non alii quam suo. Ita et nos quondam alienatos et inimicos sensu in malis operibus Col. I, 21. creatori redigit in gratiam, cuius ¹⁰admiseramus offensam, colentes conditionem adversus creatorem. Sicubi autem et ecclesiam corpus Col. I, 24. Christi dicit esse, ut hic ait adimplere se reliqua pressurarum Christi in carne pro corpore eius, quod est ecclesia, non propterea et in totum mentionem corporis transferes a substantia carnis. Nam et Col. I, 22. supra reconciliari nos ait in corpore ¹¹eius per mortem; utique in eo corpore, in quo mori potuit per carnem, mortuus est, non per ecclesiam, plane propter ecclesiam, corpus commutando pro corpore, carnale pro spiritali. At cum monet cavendum a ¹²sub- Col. II, 8. tililoquentia et philosophia, ¹³ut inani seductione, quae ¹⁴sit secundum elementa mundi, non secundum caelum aut terram dicens,

5. sive principatus *om. B.* 6. ante omnia *om. B.* 6b. nescivit *Latinius.* 7. item *cd. Vaticanus uterque.* autem reliqui. 7b. pseudoapostoli *C.* 8. uni ipsa *B.* universa *Rhenanus, Latinius.* 9. novisse *BC.* 10. administramus *B.* 11. eius morte, quod est ecclesia, sed non prospere et in totum mentionem corporis transferes a substantia carnis. Nam et supra reconciliari nos ait in corpore eius per mortem *C.* 12. subtili eloquentia *Vaticanorum unus.* 13. et *d., Petr. Ciacconius.* 14. fit *b.*

c. ceterum] Hoc est alioquin. Exem- bes frequentissima. Cf. adnott. ad De
pla eius usus in Tertulliani scriptis ha- Fuga in Persecut. cap. 11.

sed secundum litteras saeculares et secundum traditionem, ¹⁵ scilicet hominum subtililoquorum et philosophorum, longum est quidem et alterius operis ostendere ¹⁶ hac sententia omnes haereses damnari, quod omnes ex ¹⁷ subtililoquentiae viribus et philosophiae regulis constant. Sed Marcion principalem suae fidei terminum de Epicuri schola agnoscat, ¹⁸ dominum inferens ¹⁹ hebetem, ²⁰ ne timeri dicat eum, collocans et cum deo creatore materiam de porticu Stoicorum, negans carnis resurrectionem, de qua proinde nulla philosophia consentit^d. Cuius ingeniis^e tam longe abest veritas nostra, ut et iram dei excitare formidet, et omnia illum ex nihilo protulisse confidat, et carnem eandem restitutum repromittat, et Christum ex vulva virginis natum non erubescat, ridentibus philosophis et haereticis et ethnicis ipsis. Stulta enim mundi elegit deus, ut confundat sapientes, ille sine dubio, qui ex respectu huius suae dispositionis perditurum se sapientiam sapientium praeminabatur. Hac simplicitate veritatis contraria ²¹ subtililoquentiae et philosophiae nihil perversi possumus sapere. Denique si nos deus cum Christo vivificat, donans delicta nobis, non possumus credere ab eo delicta donari in quem admissa non ²² fuerint, ut retro ignotum. Age iam, cum dicit, Nemo vos iudicet in cibo et potu et in parte diei festi et neomeniae et sabbati, quae est umbra futurorum, corpus autem Christi, quid tibi videtur, Marcion? De lege iam non retractamus, nisi quod et hic quemadmodum exclusa sit edocet, dum scilicet de umbra transfertur in corpus, id est de figuris ad veritatem, quod est Christus. Ergo et umbra eius cuius et corpus, id est et ²³ lex eius et Christus. Segrega alii deo legem, et alii deo Christum, si potes aliquam umbram ab eo corpore cuius umbra est separare. Manifeste legis est Christus, si corpus est umbrae. Si autem et aliquos taxat qui ex visionibus angelicis dicebant cibis abstinendum, ne attingeris, ne gustaveris, volentes in humilitate sensus incedere, non tenentes caput, non ideo legem et Moysen pulsat quasi de angelica superstitione constituerit interdictionem quorundam edulium. Moysen enim a deo accepisse legem constat. Denique hanc disciplinam, Secundum praecepta, inquit, et doctri-

¹ Cor.
I, 19 sqq.

Col. II, 13.

Ib. v. 16. 17.

Col. II,
18. 19. 22.

Ib. v. 22.

15. homini scilicet B. 16. ac bc. 17. subtilis (subtili B.) eloquentiae B. et Vaticanorum unus. 18. deum inserens B. 19. nec hebetem C. 20. nec BC. 21. subtili eloquentiae B. Vaticanorum unus. 22. fuerunt B. 23. lex d., ex emendatione Fulvii Ursini. lux BCabc.

d. de qua proinde nulla philosophia consentit.] De carnis resurrectione nullam philosophiam consensisse affirmat auctor communiter; nam singulare fuit

Democriti dogma, de quo Plinius lib. VII, Natur. Hist. cap. 55. (Fr. Iunius.)

e. ingeniis] Artificiis. V. adnot. ad De Corona cap. 8.

nam hominum deputavit in eos qui caput non tenerent, id est ²⁴ipsum in quo omnia recensentur, in Christum ad initium revocata etiam indifferentia escarum. Cetera praeceptorum, ut eadem^f satis Col. III. IV. sit iam alibi docuisse quam a creatore manarint, qui cum vetera Ies. LXIII, 19. II Cor. V, 17. praedicaret transitura, nova facturus universa, mandans etiam, Novate vobis novamen novum, iam tum docebat ²⁵deponere⁶ veterem Ier. IV, 3. hominem et novum induere.

¹DE EPISTULA AD PHILIPPENSES. Cum praedicationis Cap. XX. ²enumerat varietatem, quod alii ex fiducia vinculorum eius ³audentius sermonem enuntiant, alii per invidiam et contentionem, quidam vero et per ⁴sermonis existimationem^a, plerique ex dilectione, nonnulli ex aemulatione, iam aliqui et ex ⁵simultate Christum praedicarent, erat utique vel hic locus taxandae ipsius praedicationis de diversitate sententiae, quae tantam efficeret etiam animorum varietatem. Sed causas solas animorum, non regulas sacramentorum, in diversitate proponens unum tamen Christum et unum eius deum quocumque consilio praedicatum confirmat, et ideo, Nihil mea, in- Phil. I, 18. quit, sive causatione sive veritate Christus ⁶annuntietur, quia unus annuntiabatur sive ⁷ex causatione sive ex veritate fidei. Ad fidem enim praedicationis retulit mentionem veritatis, non ad regulae ipsius, quia una quidem erat regula, sed fides praedicatorum quorundam vera, id est simplex, quorundam ⁸nimis docta. Quod cum ita sit, apparet eum Christum praedicatum qui semper annuntiabatur. Nam si alius longe ab apostolo induceretur, fecisset diversitatem ⁹novitas rei. Nec enim defuissent qui praedicationem evangelicam nihilominus in Christum creatoris interpretarentur, cum et hodie maior pars sit omnibus in locis sententiae nostrae quam haereticae. ¹⁰Quo nec hic apostolus de diversitatis denotatione et

24. ipsum d., Fr. Iunius. in ipsum BCabc. 25. exponere C. In B. verba iam tum — — et novum librarii incuria exciderunt.

Cap. XX. 1. EX EP. AD PHILIPP. legitur in marg. d. In B. capitis inscriptio desideratur. 2. eminerat veritatem B. 3. audientius B. 4. boni aestimationem Latinius. boni existimationem Fr. Iunius. 5. simulate C. 6. annuntiaretur B. 7. excusatione BC. 8. animis docta BC. nimis suspecta Rhenanus ad marg. ed. princ. 9. non ita spei BC. 10. Quo ne cd. Quin nec Latinius.

f. ut eadem] Quandoquidem eadem sint praecepta cap. 3 et 4. huius Epistolae cum iis quae habentur Ephes. cap. 5 et 6., tacite remittit lectorem ad praecedens huius libri caput. (Pamel.)

g. depōnerè] Editio princeps habet exponere. Nec semel Tertullianus exponere posuit pro deponere, ex communi

Afrorum usu. Cf. supra ad huius libri cap. 10.

Cap. XX. a. per sermonis existimationem] Latinius „per boni aestimationem.“ Malim „per boni existimationem.“ Sic enim εὐδοξία exponit auctor supra cap. 17. (Fr. Iunius.)

inreparatione tacuisset. Ita cum diversitas ne taxatur quidem, novitas non probatur. Plane de substantia Christi putant et hic Marcionitae suffragari apostolum sibi, quod phantasma carnis fuerit in Phil. II, 6.7 Christo, cum dicit, quod in effigie dei constitutus non rapinam existimavit ¹¹pariari deo^b, sed ¹²exhausit semetipsum accepta effigie servi, non veritate, et in similitudine hominis, non in homine, et figura inventus homo, non substantia, id est non carne, quasi non et figura et similitudo et effigies substantiae quoque accedant. Bene Col. I, 15. autem quod et alibi ¹³Christum imaginem dei invisibilis appellat. Numquid ergo et hic, qua in effigie eum dei collocat, aequae non erit ¹⁴deus Christus ¹⁵vere, si nec homo vere fuit in effigie hominis constitutus? Utrobique^c enim veritas necesse habebit excludi, si effigies et similitudo et figura phantasmati vindicabitur. Quodsi in effigie et in imagine, ¹⁶qua filius ¹⁷patris, vere ¹⁸deus, praeiudicatum est etiam in effigie et imagine hominis, qua filius hominis, vere hominem inventum. Nam et inventum ratione posuit, id est certissime hominem. Quod enim invenitur, constat esse. Sic et deus inventus est per virtutem, sicut homo per carnem, quia nec morti subditum pronuntiasset non in substantia mortali constitutum. Plus est autem quod ¹⁹adiiecit, Et mortem crucis. Non enim ²⁰exaggeraret atrocitatem extollendo virtutem ²¹subiectionis, quam imaginariam phantasmate scisset, frustrato potius eam quam ex Phil. III, 5sq. perto, nec virtute functo in passione, sed lusu. Quae autem retro lucri duxerat^d, quae et supra numerat, gloriam carnis, notam circumcisionis, generis Hebraei ex Hebraeo censum, titulum tribus Ib. v. 7. Benjamin, pharisaeae candidae^e dignitatem, haec ²²modo detrimento Ib. v. 8. 9. sibi deputat, non deum, sed stuporem, Iudaeorum. Haec ²³ac si stercorea existimat prae comparatione agnitionis Christi, non prae

11. parari B. 12. et hoc sit B. et haec sit C. 13. Christi BC. 14. deus Bcd. dei reliqui. 15. vero BC. 16. qua filius — — et imagine om. B. 17. in patris C. 18. deus, praeiudicatum est etiam in effigie ego. dei praeiudicatus est: et iam ne effigie C. dei praeiudicatus est: etiam in effigie a. dei praedicatus est, etiam in effigie reliqui. 19. adiecit (adiiecit B.) mortem crucem BC. 20. exaggeraret Latinus. exaggerat libri omnes. 21. collectionis BC., et a. in margine. 22. non BC. nunc Fr. Iunius. 23. existere cor existimat C. existereto existimat B.

b. non rapinam existimavit pariari deo] Cf. De Resurr. Carnis cap. 6., et de verbo *pariare* supra ad lib. IV, cap. 29.

c. Utrobique] In distinguendis his verbis secutus sum Fr. Iunium. Vulgata distinctio, quam tuetur etiam Rigaltius, erat „Numquid et hic qua in effigie eum dei collocat? Aequae non erit deus —

— constitutus. Utrobique^c cett.

d. lucri duxerat] Sic *boni ducere* supra cap. 19., et *lucri habitam* De Corona cap. 11. (Fr. Iunius.)

e. pharisaeae candidae] Id est honorum pharisaicorum, *συνεξδοχισμός*. (Fr. Iunius.) Pharisaeorum fastigium explicat Rhenanus.

reiectione dei creatoris, habens iustitiam non suam iam quae ex lege, sed quae per ipsum, scilicet Christum, ex deo. Ergo, inquis, hac distinctione lex non ex deo erat Christi. Subtiliter satis. Accipe itaque subtilius. Cum enim dicit, Non quae ex lege, sed quae per ipsum, non dixisset Per ipsum de alio quam cuius fuit lex. Noster, inquit, municipatus in caelis. Agnosco veterem ad Phil. III, 20. Abraham promissionem creatoris: Et faciam semen tuum tanquam Gen. XXII, 17. stellas in caelo. ²⁴Ideo et stella a stella differt in gloria. Quodsi I Cor. XV, 41. Christus adveniens de caelis ²⁵transfiguravit corpus humilitatis nostrae conformale corpori gloriae suae, resurget ergo corpus hoc nostrum, quod humiliatur in passionibus, et ²⁶in ipsa lege mortis ^f in terram deiectum. Quomodo enim ²⁷transfigurabitur, si nullum erit? Aut si de eis dictum qui in adventu dei deprehensi in carne I Cor. XV, 51 sq. ²⁸deputari habebunt ^g, quid facient qui primi resurgent? Non habebunt de quo transfigurentur. Atquin, Cum illis, dicit, simul rapiemur in nubibus obviam domino. Si cum illis sublatis, utique cum illis et transfigurati.

¹DE EPISTULA AD PHILEMONEM. Soli huic epistulae brevitatis sua profuit ut falsarias manus Marcionis evaderet. Cap. XXI. Miror tamen, cum ad unum hominem litteras factas receperit, quod ad Timotheum duas et unam ad Titum de ecclesiastico statu compositas recusaverit. Affectavit, opinor, etiam numerum epistularum interpolare. Memento, inspector, quod ²ea quae ³praetractata sunt retro de apostolo quoque probaverimus, et si qua in hoc opus dilata erant expunxerimus ^a, ne aut hic supervacuum existimes iterationem, ⁴qua confirmavimus spem pristinam, aut illic suspectam habeas dila-

24. Ideo et stella *cd. Vaticanorum unus. Idem stella B. Ideo stella reliqui.* 25. transfiguravit *BC. Vaticanus uterque. transfigurabit reliqui.* 26. in *delent Petr. Ciacconius et Fr. Iunius.* 27. transfiguraverit *d. transfigurabit ed. Semleri.* 28. demutari *Latinius. Probarunt Fr. Iunius et Nic. Rigaltius.*

Cap. XXI. 1. EX EP. AD PHILEM. *habet d. in marg.* 2. ea quae *abcd. aequae BC.* 3. praetractata sunt *BCab. Fr. Iunius.* pertractata sunt *reliqui.* 4. quam *BC.*

f. in ipsa lege mortis] Petrus Ciacconius et Fr. Iunius deleverunt praepositionem *in*. Sed iure suo stat, siquidem instrumentalem sensum hic habet. Sic De Idolol. cap. 7. „Quae magis amputandae (sc. manus) quam *in* quibus domini corpus scandalizatur.“ Arnob. Adv. Nat. IV, 4 „quod partis unius *in* pulsione formatum est.“ Id. V, 1 „dulcedine *in* potionis captos.“ et VII, 21 „quid facinoris *in* hoc erit, quid malorum scelerisque contractum?“ Cf. III-

debr. ad Apul. Metam. I, 4. et XI, 2., Handii Tursell. tom. III, p. 324 et p. 327.

g. deputari habebunt] Immo *demutari*, quod mox dicit „transfigurari.“ (Rigalt.) Recte Latinius „*in* carne *demutari* habebunt,“ graeca phrasi, ex auctoris ipsius verbis supra cap. 10 et cap. 11. (Fr. Iunius.)

Cap. XXI. a. expunxerimus] Hoc est ex debito absolverimus, praestiterimus. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 35.

tionem, qua eruimus ⁵ipsa ista^b. Si totum opusculum inspexeris, nec hic redundantiam nec illic diffidentiam iudicabis.

5. ipsa ista *B.* tempora (tpa *C.*) ista *reliqui.* tempore ista *Fr. Iunius.*

b. ipsa ista.] Volebant „tempore ista“ Rhenanus et Fr. Iunius. Ille annotavit „Leg. tempore ista, i. e. commoditate temporis prolixioris,“ hic interpretatus est „eruius tempore ista, i. e. tempestive depromimus, non intempestivis repetitionibus, ut imperiti faciunt, obruimus.

Hoc enim se facturum certo consilio ante pronuntiaverat sub finem cap. 7.“ Veram scripturam servavit codex Leidensis. Corruptelae fontem quaerendum esse in vocalae *ipsa* cum vocis *tempora* nota similitudine nemo est qui non videat.

ADVERSUS HERMOGENEM.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

A significat librum Leidensem manu exaratum.

<i>B</i>	-	editionem principem, Beati Rhenani, quae prodit Basileae a. MDXXL
<i>a</i>	-	- Io. Gangneii, quae prodit Parisiis a. MDXLV.
<i>b</i>	-	- Sigism. Gelenii, quae prodit Basileae a. MDL.
<i>c</i>	-	- Iac. Pamellii, quae prodit Antverp. a. MDLXXIX.
<i>d</i>	-	- Nicol. Rigaltii, quae prodit Parisiis a. MDCXXXIV.
-

ADVERSUS HERMOGENEM.

Solemus haereticis compendii gratia de posteritate praescribere. Cap. I.
In quantum enim veritatis regula prior, quae etiam ¹futuras haereses ²praenuntiavit, in tantum posteriores quaeque doctrinae ³haereses praecidantur, quia sunt quae futurae veritatis antiquiore regula praenuntiabantur. Hermogenis autem doctrina tam novella ⁴est^a. Denique^b ad hodiernum homo in saeculo, et natura quoque haereticus, etiam turbulentus, qui loquacitatem facundiam existimet, et impudentiam constantiam deputet^c, et maledicere singulis officium bonae ⁵conscientiae iudicet. Praeterea pingit ⁶illicite^d, nubit assidue^e, legem dei in ⁷libidinem defendit^f, in artem contemnit^g, bis falsarius, et cauterio et stilo^h, totus adulter, et praedicationis et

Cap. I. 1. haereses futuras A. 2. renunciavit B. 3. haeresis A. 4. est om. B. 5. constantiae AB., et a. in marg. 6. illicite d., ex emendat. Fulvii Ursini. licite BCabc. Om. A. 7. libidine A.

Cap. I. a. tam novella est.] Nempē quam aliae illae haereses quibus de posteritate solemus praescribere. (Fr. Iunius.) Tam esse novellam dicit Hermogenis doctrinam ut haeresis sit praecidatā.

b. Denique] Ut breviter dicam, ut paucis comprehendam.

c. et impudentiam constantiam deputet] V. de hoc loco Desid. Heraldus Animadv. ad Arnob. Adv. Nat. p. 80.

d. pingit illicite] Hermogenes erat pictor. Pingebat autem illicite, quia post susceptum Christiani nomen nihilominus pingebat simulacra deorum, utique falsorum. (Rigalt.) Vetus vitiosa erat scriptura licite pro illicite, quod mirifice interpretabantur per licentiose, licenter.

e. nubit assidue] Id est polygamiam probat quacunque specie et nuptias imperat sine ullo discrimine, ut idem obiicit

lib. De Monog. cap. 16. Sic legem dei in libidinem defendit quum iubet omnes coniugatos esse, ne quisquam libidinari possit. (Fr. Iunius.)

f. legem dei in libidinem defendit] Libidini suae praetendit legem dei, „Crescite et multiplicamini.“ (Rigalt.)

g. in artem contemnit] Eandem scilicet legem arte sua contemnit, pingens simulacra, quod lex vetabat, „Non facies idolum.“ (Rigalt.)

h. bis falsarius, et cauterio et stilo] Falsarius cauterio suo pictorio discolores ceras inurens exprimendis falsorum numinum simulacris, falsarius etiam scripturis stilo haeretico depravatis. Cauterio, quia ceris pingebat et picturam inurebat cauterio. Quod genus picturae encaustica sive encaustum dicebatur. Plin. II. N. XXXV, 11. Vitruvius VII, 9. Marcianus l. 17. De Instr. et Instrum. leg. (Rigalt.)

carnis, siquidem et nubentium contagio foetet nec ipse apostolicus
 II Tim. I, 15. Hermogenesⁱ in regula perseveravit. Sed viderit persona, cum
 doctrina mihi quaestio est. Christum⁸ dominum non alium videtur
⁹aliter¹⁰ agnoscere^k, alium tamen facit quem aliter¹¹ agnoscit, immo
 totum quod est deus aufert, nolens illum ex nihilo universa fecisse.
 A Christianis enim¹² conversus ad philosophos, de ecclesia in aca-
 demiam et porticum, inde sumpsit a Stoicis materiam cum domino
 ponere¹, quae et ipsa semper fuerit, neque nata, neque facta, nec
 initium habens omnino nec finem, ex qua dominus omnia postea
 fecerit.

Cap. II. Hanc primam umbram plane sine lumine pessimus pictor illis
 argumentationibus coloravit, ¹praestruens aut dominum de semet-
 ipso fecisse cuncta aut de nihilo aut de aliquo, ut, cum ostenderit
 neque ex semetipso fecisse potuisse neque ex nihilo, quod superest
 exinde confirmet, ex aliquo eum fecisse, atque ita aliquid illud
 materiam fuisse. Negat illum ex semetipso facere potuisse, quia
 partes ipsius fuissent quaecunque ex semetipso fecisset dominus,
 porro in partes non devenire, ut indivisibilem et indemutabilem et
 eundem semper, qua dominus. Ceterum si de semetipso fecisset
 aliquid, ipsius fuisset aliquid. Omne autem, et quod fieret et quod
 faceret, imperfectum habendum, quia ex parte fieret et ex parte
 faceret. Aut si totus totum fecisset, oportuisset illum simul et
 totum esse et non totum, quia oporteret et totum esse, ut faceret
 semetipsum, et totum non esse, ut fieret de semetipso. ²Porro
 difficillimum. Si enim esset, non fieret, esset enim; si vero non
 esset, non faceret, quia nihil esset. Eum autem, qui semper sit,
 non fieri, sed esse illum in aevum aevorum. Igitur non de semet-

8. dominum om. A. 9. aliter om. Vaticanus codex ap. Pamelium. sed aliter La-
 tinius. 10. agnoscere A. Vaticanus. cognoscere reliqui. 11. agnoscit A. cogno-
 scit reliqui. 12. ad philosophos conversus A.

Cap. II. 1. Praestruens ait Fr. Iunius. praestruens autem A. 2. Id porro
 difficillimum Fr. Iunius. Malim Porro id difficillimum.

i. nec ipse apostolicus Hermogenes]
 Id est quem notavit apostolus II Timothi.
 [1, 15]. Nam etsi hunc non denotavit
 apostolus animo, tamen notavit commu-
 nicatione nominis, quo respexit auctor.
 (Fr. Iunius.) Fuit e comitibus Pauli Her-
 mogenes Septimiano cognominis, postea
 desertor Pauli atque inde Christi. Ideo-
 que Septimius Hermogeni haeretico apo-
 stolici Hermogenis nomen incutit, ut apo-
 statam significet, quia nec ipse in regula
 fidei perseveravit, sicut nec ille Paulinus
 in fide. (Rigalt.)

k. non alium videtur aliter agnoscere]

Videtur sibi Hermogenes adhuc Christia-
 nus esse et non alium dominum quam
 Christum cognoscere, licet aliter cogno-
 scat atque credat atque nos credimus.
 (Fr. Iunius.)

1. inde sumpsit a Stoicis materiam
 cum domino ponere] Stoicos duo prin-
 cipia statuere, deum et materiam, do-
 cet Theodoretus *Ἐλλην. Παιδεία*. Serm. 4.
 (Fr. Iunius.) Cf. Diog. Laert. Zenoue
 cap. 76. p. 150. cum interpr., Lipsius
 Physiol. Stoic. II, 2. p. 897 sqq. tom. IV.
 Opp. ed. Vesal.

ipso fecisse illum qui non eius ³ fieret condicionis ut de semetipso facere potuisset. Proinde ex nihilo non potuisse eum facere sic contendit, bonum et optimum definiens dominum, qui bona atque optima tam velit facere quam sit; immo nihil non bonum atque optimum et velle eum et facere. Igitur omnia ab eo bona et optima oportuisse fieri secundum condicionem ipsius. Inveniri autem et mala ab eo facta, utique non ex arbitrio nec ex voluntate; quia si ex arbitrio et voluntate, nihil incongruens et indignum sibi faceret. Quod ergo non arbitrio suo fecerit, intellegi oportere ex vitio alicuius rei factum, ex materia esse sine dubio.

Adicit et aliud: deum semper deum ¹ etiam dominum fuisse Cap. III. nunquam non deum. Nullo porro ^a modo potuisse illum semper dominum haberi, sicut et semper deum, si non fuisset aliquid retro ^b semper cuius semper dominus haberetur. Fuisse itaque materiam semper deo domino. Hanc coniecturam eius ² iam hinc destruere properabo, quam hactenus propter non intellegentes adiecisse duxi ^c, ut ³ sciant cetera quoque argumenta tam intellegi quam revinci. Dei nomen dicimus semper fuisse apud semetipsum et in semetipso, dominum vero non semper. ⁴ Diversa enim utriusque condicio. ⁵ Deus ⁶ substantiae ipsius ⁷ nomen, id est divinitatis, ⁸ dominus vero non substantiae, sed potestatis. Substantiam semper fuisse cum suo nomine, quod est deus; postea ⁹ dominus, accedentis scilicet rei ¹⁰ mentio ^d. Nam ex quo esse coeperunt in quae potestas domini ageret, ex illo per accessionem potestatis et factus et dictus est dominus, ^{10b} quia et pater deus est et iudex deus est, non tamen ideo pater et iudex semper, quia deus semper. Nam nec pater ¹¹ potuit esse ante filium, nec iudex ante delictum. Fuit autem tempus cum ¹² ei delictum et filius non fuit quod iudicem et qui patrem ¹³ dominum faceret. Sic et dominus non ¹⁴ ante ea quorum dominus existeret, sed dominus tantum futurus quandoque, sicut pater per

3. fuerit *ed.*, *ex coniect. Latini.*

Cap. III. 1. etiam semper dominum *Fr. Iunius.* 2. tam *malim ego.* 3. sciat *AB.* 4. Diversa — — deus *om. A.* 5. sed deus *B.* 6. substantia *A.* 7. num id divinitatis *A.* nomen, illud divinitatis *B.* 8. deum vero non substantia et potestati substantia *A.* 9. dominus *om. A.* 10. mentione *Fr. Iunius.* merito *Latinius.* 10b. *Malim* qua. 11. debuit *A.* 12. et *bcd.* 13. deum *Latinius.* 14. antea quorum *AB.*

Cap. III. a. porro] Id est at, atenim, atquin, de quo vocabuli apud Septimum usu iam saepe adnotavi. Cf. adnott. ad De Corona cap. 7. Sic modo supra, cap. 2., habuimus „Negat illum ex semetipso facere potuisse, quia partes ipsius fuissent quaecunque ex semetipso fecisset dominus. Porro in partes non

devenire, ut indivisibilem et indemutabilem“ cett., et iterum paulo post.

b. retro] Hoc est antea, ex usu Tertulliani. V. adnott. ad De Spectac. cap. 9.

c. duxi] Volui, constitui.

d. accedentis scilicet rei mentio.] Nomini deus postea accessit nomen dominus, tamquam rei scilicet accedentis mentio.

filium, sicut iudex per delictum, ita et dominus per ea quae sibi servitura fecisset. ¹⁵Argumentari tibi videor, Hermogenes? Naviter scriptura nobis patrocinator, quae utrumque nomen ei distinxit, et suo tempore ostendit. Nam ¹⁶deus quidem, ¹⁷quod erat semper, ^{Gen. I, 1.} statim nominat^f: In principio fecit deus caelum et terram; ac deinceps quamdiu faciebat quorum dominus futurus erat, deus solummodo ponit. Et dixit deus, et fecit deus, et vidit deus, ¹⁸et nusquam adhuc dominus. At ubi universa perfecit, ipsumque vel maxime hominem, qui proprie ¹⁹dominum intellecturus erat, dominus etiam ²⁰cognominatur. Tunc etiam dominus nomen adiunxit: ^{Gen. I, 3 sqq.} Et accepit deus dominus hominem, quem finxit; Et praecepit dominus deus ²¹Adae. Exinde dominus qui retro deus tantum, ex quo habuit cuius esset. Nam deus sibi erat, rebus autem tunc deus cum et dominus. Igitur in quantum putabit ideo materiam semper fuisse quia dominus semper esset, in tantum constabit nihil fuisse, ²²quia constat dominum non semper fuisse. Adiciam et ego propter non intelligentes, quorum Hermogenes extrema linea est^e, et quidem ²³experimenta^h illius retorquebo adversus illum. Cum enim

15. argutari Fr. Iunius. 16. dominus AB. 17. qui A. 18. et om. A. 19. dominum abcd. dominus et AB. 20. cognominatur abcd. cognominaturus AB. 21. Adae. Exinde A., et B. in marg. Ac exinde reliqui. 22. qua d. 23. experimenta ego. ex paenitentia ABab. ex penu etiam c., ex coniectura Latinii. exorbitantia Rhenanus in marg. B. epinoemata d., cum Fulvio Ursino.

e. Argumentari] Fr. Iunius rescribendum censuit *argutari*. Non opus est. Etenim alibi quoque Tertullianus *argumentari* dicit pro *argutari*. Ut De Spectac. cap. 4 „Ne quis *argumentari* nos putet, ad principalem convertere auctoritatem ipsius signaculi nostri.“

f. Nam deus quidem, quod erat semper, statim nominat] Sacra, intellege, scriptura. Rigaltius distinxit „Nam deus quidem quod erat semper, statim nominat“ cett.

g. quorum Hermogenes extrema linea est] In spatiis olim, in quibus cursus publice fiebat, initium et finis lineis notabantur. Hinc quicquid extremum est, extrema linea proverbialiter dici coepit. Ergo cum Tertullianus Hermogenem hic vocat „non intelligentium extremam lineam,“ imperitissimum accipe. Horatius Epistolam ad Quintium sic claudit „—mors ultima linea rerum est.“ Simul tacite alludit ad artem Hermogenis penicillo lineas ducere soliti; nam pictor erat. Sic infra [cap. 38] de materia loquens „Si in loco, inquit, ergo intra locum; si intra locum, ergo determina-

tur a loco intra quem est; si determinatur, habet lineam extremam, quam, quantum proprie pictor, agnoscit finem esse omni rei, cuius linea extrema est.“ In lib. Adv. Praxeam vocat deum „extremam lineam universitatis.“ (Rhenanus.)

h. experimenta] Partim ex castigatione Latinii, partim ex Vaticano codice edidi „et quidem *ex penu etiam* illius“ pro „*ex poenitentia* illius,“ quod corruptissime antea lectum etiam Rhenanus adnotavit, qui proinde coniiciebat legendum *exorbitantia* aut *repetentia* sive *reciprocantia*, aut denique *evenientia* seu *eventitia*. Verum illud rectius Latinii. Est autem, quantum apparet, adhuc corruptum „non habuit rem quod erat, nemini serviens.“ Neque enim aliter habet Vaticanus codex, nisi quod legit „ideoque nemini serviens.“ Etiam sequentia obscura sunt, quibus mederi ex ms. codice non licuit, quod in itinere Romano perierit integer huius libri ternio.“ (Pamelius.) Castigavi *experimenta*, facillima utique mutatione. Experimenta autem dicit argumenta, probationes, quibus doctrinam suam sistere temptet.

neget materiam natam aut factam, sic quoque invenio ²⁴domini nomen deo non competisse in materiam, quia libera fuerit necesse est quae originem non habendo non habuit ²⁵auctorem; quod erat ²⁶nemini debet, ideoque nemini serviensⁱ. Itaque ex quo deus potestatem suam exercuit in eam, faciendo ex materia, ex illo materia dominum deum passa demonstrat hoc illum tamdiu non fuisse quamdiu ²⁷fuit hoc utique^k.

Hinc denique incipiam de materia retractare, quod eam deus sibi comparet proinde non natam, proinde non factam, proinde ¹aeternam, sine initio, sine fine propositam. Quis enim alius dei census quam aeternitas? Quis alius aeternitatis status quam semper fuisse et futurum esse ex praerogativa nullius initii et nullius finis? Hoc si dei est proprium, ²solius dei erit, cuius est proprium, ³scilicet quia^a ⁴si et alii adscribatur, iam non erit dei proprium, sed commune cum eo cui et adscribitur. Nam etsi sunt qui dicuntur ¹Cor. VIII, 5. dii sive in caelo sive in terra nomine, ceterum^b unus deus pater, ex quo omnia; ⁵quo magis apud nos solius dei esse debeat quod dei proprium est, ⁶et, ut dixi, iam non proprium esset, ⁷quia alterius esset. Quod si ⁸deus est, unicum sit necesse est, ut unius ⁹sit. Aut quid erit unicum et singulare, nisi cui nihil adaequabitur? quid principale, nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, et ex quo omnia? Haec deus solus habendo ¹⁰est, et solus

24. dominum A. 25. auctorem d., ex emend. Fulvii Ursini. hanc rem A. rem Babc. 26. nemini debet, ideoque nemini serviens A. ideoque nemini serviens (?) Vaticanus apud Pamelium. nemini serviens reliqui. 27. fuit hoc utique A. fuit hoc Babc. fuit d. fuit haec Fr. Iunius.

Cap. IV. 1. aeternam, sine fine, sine initio propositam cd. aeternam. Sine initio, sine fine proposita reliqui. 2. solius dei est cuius et proprium. Nam A. 3. scilicet quia ego. sed quia AB. quia reliqui. 4. si et Fulv. Ursinus. et si libri omnes. 5. qui eo magis AB. 6. Etenim, ut dixi, non proprium esset, quia alterius esset quod (si deus unus est) unicum sit Fr. Iunius. 7. qui edit. Leopoldi, vitiose. 8. dei, unicum Fulv. Ursinus. 9. sit desideratur in A. 10. est, et solus habendo om. B.

i. quod erat nemini debet, ideoque nemini serviens.] Ita haec verba supplere et Tertullianum sibi restituere licuit ex auctoritate libri Leidensis.

k. quamdiu fuit hoc utique.] Secundum Hermogenis videlicet opinionem. Nihil est Fr. Iunii mutatio haec pro hoc, quae scriptoris sententiam plane interficit. Statuit Hermogenes materiam semper fuisse et dominum semper fuisse. Si autem materia aeternum quid est, hoc certe, quod est, nemini debet, ergo nec dominum sui habet aut efficit deum. Fit ita ut Hermogenis materia contra

ipsum Hermogenem neget tamdiu dominum fuisse quamdiu fuisse hoc deum ille statuit. Semper fuisse autem una et non semper fuisse dominum plane absurdum est.

Cap. IV. a. scilicet quia] Pro illo sed, quod in vetustis libris comparet ante quia, quod deleverunt recentiores, reposui scilicet. Haud raro a librariis esse eas particulas confusas nemo est quin nesciat. Cf. adnot. ad De Corona cap. 6. Adde supra Adv. Marc. IV, 34.

b. ceterum] Hoc est sed, at, tamen. V. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

habendo unus est. Si et alius habuerit, tot iam erunt dii ¹¹ quot habuerint quae dei sunt. Ita Hermogenes duos deos ¹² infert. Materiam parem deo infert. Deum autem unum esse oportet, quia quod summum sit deus est; summum autem non erit nisi quod unicum fuerit; unicum autem esse non poterit cui aliquid adaequabitur; adaequabitur autem deo materia cum ¹³ aeterna censetur.

Cap. V. Sed deus deus est, et materia materia est. Quasi diversitas nominum ¹ comparationi resistat, si status idem vindicetur. Sit et natura diversa, sit et forma non eadem, ² dummodo ipsius status una sit ratio. Innatus deus; an non et innata ³ materia? Semper deus; an non semper et materia? Ambo sine initio, ambo sine fine, ambo etiam auctores universitatis, tam qui fecit quam de qua fecit. Neque enim potest non et materia auctrix omnium deputari, de qua universitas consistit. Quomodo respondebit? Non statim materiam comparari deo si quid dei habeat, quia non totum habendo non concurrat in plenitudinem comparationis? Quid deo reliquit amplius, ut non totum dei ⁴ materiae dedisse videatur? Vel qua, inquit, et sic habente materia, salva sit deo et ⁵ auctoritas et substantia, qua solus et primus auctor est, et dominus omnium ⁶ censeatur. Veritas autem ⁷ sic unum deum exigit, ⁸ defendendo ut solius sit quicquid ipsius est. Ita enim ipsius erit, si fuerit solius, et ex hoc alius deus non possit admitti, dum nemini licet habere de deo aliquid. Ergo, inquis, nec nos habemus dei aliquid. Immo habemus et habebimus, sed ab ipso, non a nobis. Nam et dei erimus, si meruerimus illi esse de quibus praedicavit, Ego dixi, ^{Ps.} ^{LXXXII, 6.} ^{ibid. v. 1.} vos dii estis, et, Stetit deus in ecclesia deorum; sed ex gratia ipsius, non ex nostra proprietate, quia ipse est solus qui ⁹ deos faciat. ¹⁰ Materiae autem proprium facit quod cum deo habet: aut si a deo accepit quod est dei, ordinem dico aeternitatis, potest et credi et habere illam cum deo aliquid et deum illam non esse. Quale est autem cum confitetur ille aliquid cum deo habere, et vult solius dei esse quod materiam non negat habere?

Cap. VI. Dicit salvum deo esse, ut et solus sit et primus et omnium auctor et omnium dominus et nemini comparandus, ¹ quae mox

11. quod habuerunt A. 12. infert, dum materiam *Fr. Iunius*. 13. materia censetur A. aeterna censebitur *Fr. Iunius*.

Cap. V. 1. comparatione A. 2. dummodo *abcd.* dum nomini *B.*, et *a.* in *marg.* dum nomina A. 3. et materia A. 4. materia A. 5. auctoritatis (auctoritati A.) et substantiae AB. 6. censetur „alii“ apud *Fr. Iunium*. 7. sit A. 8. defendo A. 9. deo facit A. 10. Materiae *d.*, *ex emendat. Fulvii Ursini*. Materia *ABabc.*

Cap. VI. 1. per quae nec est. Materiae quoque *AB.* per quae nec est materia, ei quoque *Leopoldus*.

materiae quoque adscribit. ²Ille quidem deus. Contestabitur deus; et iuravit nonnunquam per semetipsum quod alius non sit qualis ^{Ies. XLV, 23.} ipse. Sed mendacem eum faciet Hermogenes. Erit enim et materia qualis deus, infecta, innata, initium non habens nec finem. Dicet deus, Ego primus. Et quomodo primus, cui materia coae- ^{Ies. XLI, 4} ^{XLIV, 6.} ^{XVIII, 12.} tanea est? Inter coaetaneos autem et contemporales ordo non est. Aut et materia prima est? Extendi, inquit, caelum solus. Atqui ^{Ies. XLIV, 24.} non solus, cum ea ^{2b} etiam extendit de qua et extendit. Cum proponit salvo dei statu fuisse materiam, vide ne ³irrideatur a nobis ^a proinde salvo statu materiae fuisse ⁴deum, ⁵communi tamen statu amborum. Salvum ergo erit et materiae ut et ipsa fuerit, sed cum deo, quia et deus solus, sed cum illa. Et ipsa prima cum deo, quia et deus primus cum illa, sed et ⁶illa incomparabilis cum deo, quia et deus incomparabilis cum illa, et auctrix cum deo et domina cum deo. Sic aliquid et non totum materiae habere. Ita illi nihil reliquit Hermogenes ⁷quod non et materiae contulisset, ⁸ut non materia deo, sed deus potius materiae comparetur. Atque adeo cum ea ⁹quae propria dei vindicamus, semper fuisse, sine initio, sine fine, et primum fuisse, et solum, et omnium auctorem, materiae quoque ¹⁰competant, quaero quid diversum et alienum a deo ac per hoc ¹¹privatum materia possederit per quod deo non comparetetur? In qua omnia dei propria recensentur, satis praeinducant de reliqua comparatione.

Si minorem et inferiorem materiam deo, et idcirco ¹diversam ^{Cap. VII.} ab eo, et idcirco incomparabilem illi contendit, ut maiori, ut superiori, praescribo non capere ullam diminutionem et humiliationem quod ²sit aeternum et innatum, quia hoc et deum faciat tantum quantus est, nullo minorem neque subiectiorem, inimo omnibus maiorem et sublimiorem. Sicut enim cetera quae nascuntur aut finiunt et idcirco aeterna non sunt, semel opposita fini, ³qua et initio, admittunt ea quae deus non capit, diminutionem dico ⁴interim et subiectionem, quia nata et facta sunt, ita et deus ideo ea non capit quia nec natus omnino nec factus est. ⁵Et materiae

2. Ille *ABab.*, *Latinius*, *Fr. Iunius*. Ego *cd.* 2b. etiam *ego.* enim *libri omnes.*
 3. irrideatur *Babc.* rudeat et *A.* ei reddatur *d.*, cum *Fulvio Ursino.* 4. deum *d.*, *Fr. Iunius*, *Fulv. Ursinus.* 5. communem tamen statum *A.* 6. ipsa *A.* 7. qui non materiae *A.* 8. et — — comparatur *A.* 9. quae *om. AB.* 10. competat *AB.* 11. privatim *d.*

Cap. VII. 1. diversum a deo *A.* 2. si *A.* 3. qua et initio, admittunt *ego.* quia et initio, admittunt *Fr. Iunius.* quae et initio admittunt *ABabcd.* 4. interitum *Fr. Iunius.* 5. Et materiae *Babc.* ex materiae *A.* Materiae *d.*

Cap. VI. a. vide ne irrideatur a nobis] *Irrideatur*, id est irridendo regeratur; *metaleptice.* (*Fr. Iunius.*)

autem status talis est. Igitur ⁶ex duobus aeternis, ut innatis, ut infectis, deo atque ⁷materia, ob eandem rationem communis status, ex aequo habentibus id quod neque ⁸diminui nec subici admittit, id est ⁹aeternitatem, neutrum dicimus altero esse minorem sive maiorem, neutrum altero humiliorem sive superiorem, sed stare ambo ex pari magna, ex pari sublimia, ex pari solidae et perfectae felicitatis, quae censetur aeternitas. Neque enim proximi erimus opinionibus nationum, quae si quando coguntur deum confiteri, tamen et alios infra illum volunt. Divinitas autem gradum non habet, utpote unica, quae si et in materia erit, ut proinde innata et infecta ¹⁰et aeterna, aderit utrobique, quia minor se nusquam poterit esse. Quomodo ergo discernere audebit Hermogenes, atque ita subicere deo materiam, aeternam aeterno, innatam innato, ¹¹auctricem auctori? dicere ¹²audentem, Et ego prima, et ¹³ego ante omnia, et ¹⁴ego a qua omnia; pares fuimus, simul fuimus, ambo sine initio, ¹⁵sine fine, ambo sine auctore, sine deo. Quis me ¹⁶deus subicit contemporali, coetaneo? Si quia deus dicitur, habeo et ego meum nomen. Aut ego sum deus ¹⁷aut ille materia, quia ambo sumus quod alter est nostrum. Putas itaque materiam deo non comparasse, quam scilicet subiciat illi?

Cap. VIII.

Atquin etiam praeponit illam deo et deum potius subicit materiae, cum vult eum de materia cuncta fecisse. Si enim ex illa usus est ad opera mundi, iam et materia superior invenitur, quae illi copiam operandi subministravit, et deus subiectus materiae videtur, cuius substantiae eguit. Nemo enim non eget eo de cuius utitur; nemo non subicitur ¹ei cuius eget ut possit uti: sic et nemo de alieno utendo non minor est eo de cuius utitur, et nemo, qui praestat de suo uti, non in hoc ²superior est eo cui praestat uti. Itaque materia ipsa quidem deo non eguit, sed ³egenti se deo praestitit, ⁴divitem et locupletem et liberalem, ⁵minori, opinor, et invalido ⁶et minus idoneo de nihilo facere quae velit. Grande revera beneficium deo contulit, ut haberet hodie per quem deus cognosceretur et omnipotens vocaretur, nisi quod iam non omnipotens, si non et hoc potens, ex nihilo omnia proferre. Sane et

6. ex A. et reliqui. 7. materia A., Fr. Iunius. materiae reliqui. 8. diminni nec om. A. 9. aeternitatis A. 10. et aeternae aderint A. Paterniacensis codex. 11. auctricem auctori AB. 12. habentem et ergo A. 13. ergo A. 14. ergo A. 15. ambo sine A. 16. deo volebat Fr. Iunius. Non opus est. 17. et Fr. Iunius. Non opus est.

Cap. VIII. 1. et de cuius ut lege A. 2. non superior B. Negationem primum erasit Rhenanus ex auctoritate codicis Gorziensis. 3. egenti se deo d., Fr. Iunius, Fulv. Ursinus. eguisse se deo Latinius. eguisse deo ABabc. 4. divitem et locupletem et liberalem (liberare A.) Ad., Fulv. Ursinus. divite et locuplete et liberali Babc. 5. unica A. 6. et minus om. A.

sibi praestitit aliquid materia, ut et ipsa cum deo possit agnosci, coequalis deo, immo et adiutrix; nisi quod solus eam Hermogenes cognovit, et haereticorum patriarchae philosophi^a. ⁷Prophetis enim et apostolis usque adhuc latuit, puto et ⁸Christo.

Non potest dicere deum ¹ut dominum materia usum ad opera Cap. IX. mundi, ²dominus enim non potuit esse substantiae coequalis. Sed precario ³forsitan usus est, et ideo precario, non dominio, ut, cum ea mala ⁴esset, de mala tamen sustinuerit uti, scilicet ex necessitate mediocritatis suae, qua non valebat ex nihilo uti, non ex potestate, quam ⁵si habuisset omnino, ut deus, in materiam, quam malam norat, ante eam in ⁶bonum convertisset, ut dominus et bonus, ut ita de bono, non de malo uteretur. Sed quia bonus ⁷quidem, dominus autem non, ideo qualem habuit ⁸tali usus necessitatem suam ostendit cedentem condicioni materiae, quam, si dominus fuisset, emendasset. Sic enim Hermogeni respondendum est, cum ex dominio defendit deum materia usum, et de re non sua, scilicet non facta ab ipso. Iam ergo malum ab ipso, qui est mali, si non auctor, quia non effector, certe permissor, quia dominator. Si vero materia non et ipsius, ⁹qua malum, dei non erit, de alieno ergo usus aut precario usus est, qua egens eius, aut et iniuria, qua praevalens eius. His enim tribus modis aliena sumuntur, iure, beneficio, impetu, id est dominio, precario, vi. Dominio non suppetente eligat Hermogenes quid deo congruat, precario an vi de materia cuncta ¹⁰fecisse. Non ergo melius censuisset deus nihil omnino faciendum quam precario aut vi faciendum, et quidem de malo?

Nonne etiam si materia optima fuisset, ¹aeque indecorum ²sibi Cap. X. existimasset de alieno, licet ³bono? Fatue satis itaque gloriae suae causa molitus est mundum, ut debitorem se alienae substantiae ostenderet, et quidem non bonae. Ergo, inquit, ex nihilo faceret, ut mala quoque arbitrio eius imputarentur? Magna, bona fide^a, caecitas haereticorum pro huiusmodi argumentatione, cum ideo aut

7. Prophetas — apostolos — Christum *Fr. Iunius*. 8. et a Christo *A.* et Christum *B.*, qui *continuat verba capitis IX.*

Cap. IX. 1. et *A.* 2. deus *AB.* 3. forsitan *A.* 4. non esset *B.* 5. sibi *AB.* 6. bono *AB.* 7. quid enim (quidem *B.*) deum autem *AB.* 8. talia *A.* alia *B.* 9. qua malum dei non est, de alieno *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 10. fecisset *c.*

Cap. X. 1. quae *B.* 2. si sibi *A.* 3. bono? Fatue satis itaque *Fr. Iunius*. bono? Fatue satis ita *ab.*, ex emendatione *Rhenani*. bono factae satis. Itaque *B.* bona factis satis itaque *A.* bono? Fatue satis, si ita *cd.*

Cap. VIII. a. haereticorum patriarchae philosophi.] Cf. De Praeser. Haeret. cap. 7.

simpliciterque dicam, affirmantis formula, ut Adv. Valent. cap. 1. (*Fr. Iunius*). Cf. adnot. ad Scap. cap. 5.

Cap. X. a. bona fide] Id est, ut serio

alium deum bonum et optimum volunt credi quia mali auctorem existiment creatorem, ⁴ aut materiam cum creatore proponunt ut ⁵ malum a materia, non a creatore deducant, quando nullus omnino deus liberetur ista quaestione, ut non auctor mali videri proinde possit quisquis ille est qui malum etsi non ipse fecit, tamen a quocunque ⁶ et undeunde passus est fieri. Audiatur igitur et Hermogenes, dum alibi de mali ratione distinguimus, interim se quoque nihil egisse hac sua iniectio**n**e^b. Ecce enim, etsi non auctor, sed ⁷ assentator mali^c invenitur deus, qui malum materiae tanto sustinuit de bono^d ante mundi constitutionem, quam ut bonus et mali aemulus emendasse debuerat. Aut enim potuit emendare, sed noluit, aut voluit quidem, verum non potuit infirmus deus. Si potuit et noluit, malus et ipse, quia malo favit, et sic iam ⁸ habetur reus^e, quod licet non ⁹ instituerit, ¹⁰ quia tamen, si noluisset ¹¹ illud esse, non esset, ipse iam fecit esse quod noluit non esse. Quo ¹² quid est turpius? Si id voluit esse quod ipse noluit fecisse, ¹³ adversum semetipsum egit, cum et voluit esse quod noluit fecisse, et noluit fecisse quod voluit esse. Quasi bonum voluit esse, et quasi malum noluit fecisse. Quod non ¹⁴ faciendo malum iudicavit, id sustinendo bonum ¹⁵ praenuntiavit. Malum pro bono sustinendo, et non potius eradicando, assertor eius inventus est, male, si per voluntatem, turpiter, si per necessitatem. Aut famulus erit mali deus aut amicus, cum materiae malo conversatus, nedum etiam de malo eius operatus.

Cap. XI. Et tamen ¹ unde nobis persuadet Hermogenes malam esse materiam? Non enim poterit non malum dicere cui malum adscribit. Nam definimus diminutionem et subiunctionem capere non posse ² quod sit aeternum, ut alii ³ coaeterno inferius deputetur. Ita et

4. et AB. 5. alium AB. 6. et unde passus A. 7. adsectator placuit Fr. Iunio. 8. habetur reus ego. habetur eius ABabc. habetur auctor eius d., cum Fulvio Ursino. 9. statuerit A. 10. qui AB. 11. id A. 12. quidem turpius A. 13. adversus A. 14. faciendum A. 15. praenuntiavit AB. pronuntiavit reliqui.

Cap. XI. 1. non de AB. 2. quod sit aeternum abcd., ex emendat. Rhenani. Quod si ita erit aeternum AB. Ad quae veterum librorum vestigia proprius accederet si mutaremus quod sibi fuerit aeternum. 3. coetaneo A.

b. iniectio**n**e.] Hoc est εἰςβολή. (Fr. Iunius.) Sic Adv. Marc. IV, 1 „Sed et istas proprio congressu cominus, id est per singulas iniectio**n**es Pontici cecidissim, si non multo opportunius in ipso et cum ipso evangelio, cui procurant, retunderentur.“

c. assentator mali] Qui assentiatur ut fiat malum. Sic accipitur assentandi verbum. Sed quid si adsectator? qui

vel materiae naturam debuerit συνακολουθεῖν atque sustinere. (Fr. Iunius.)

d. tanto sustinuit de bono] Qui per tantam suam tamque singularem bonitatem malum materiae sustinuerit.

e. et sic iam habetur reus] Certissima coniectura ita haec verba mihi videor emendasse. Pro reus enim in libris veteribus reperitur eius, quod Fulvium Ursinum movit ut vocabulum auctor ad hunc genitivum suppleret.

nunc nec malum dicimus competere illi, quia nec ⁴subici ex hoc
 possit, quod nullo modo potest subici, quia aeternum est. ⁵Sed
 cum alias summum bonum constet esse quod sit aeternum ut deus,
 per quod solus est deus, dum aeternus est, et ita bonus, dum
 deus, quomodo materiae inerit malum, quam ut aeternam summum
 bonum credi necesse est? Aut si quod aeternum est poterit et
 mali capax esse, poterit hoc et in deum credi, et sine causa gesti-
 vit malum a deo transferre, si competit et aeterno, competendo
 materiae. Iam vero si quod aeternum est malum potest credi, in-
 vincibile et insuperabile erit malum ut aeternum, et ⁶tum nos fru-
 stra laboramus de auferendo malo ex nobis ipsis, ⁷tum et deus I Cor. V, 13.
⁸hoc frustra mandat et praecipit, immo et iudicium frustra consti-
 tuit deus, ⁹iniustitia utique puniturus. ¹⁰Quodsi contra erit mali
 finis cum praeses eius diabolus abierit in ignem quem praeparavit Math.
 illi deus et angelis eius, prius in puteum abyssi ¹¹relegatus, cum XXV, 41.
 revelatio filiorum dei redemerit conditionem a malo^a, utique ¹²vani-
 tati subiectam^b, cum restituta innocentia et integritate conditionis
 pecora ¹³condixerint bestiis^c, ¹⁴et parvuli de serpentibus luserint, Ies. XI, 6sq.
 cum pater filio posuerit inimicos sub pedes, utique operarios mali, Ps. CX, 1.
 — ¹⁵itaque si finis malo competit, necesse est competierit initium,
¹⁶et erit materia habens initium, habendo et finem mali. Quae enim
 malo deputantur, secundum mali statum ¹⁷competunt^d.

Age nunc malam ac pessimam credamus esse materiam, utique Cap. XII.
 natura, sicut deum bonum et optimum credimus, proinde natura.

4. ex hoc subici A. 5. Sed om. A. 6. tum nos *Fulv. Ursinus*. ita nos d. tamen
 nos *ABabc*. tantum non *Fr. Iunius*. 7. tum d., cum *Fulvio Ursino*. quin et *La-*
tinus et Fr. Iunius. quoniam eis A. cum et *Babc*. 8. frustra hoc A. 9. in iusti-
 tia *ABabc*. 10. Quodsi contra ego. Quodsi tunc d., cum *Fulvio Ursino*. quibus
 contra *ABabc*. 11. religatus *AB*. 12. vanitatis abiectam (obiectam B.) *AB*. 13.
 convixerint *Latinus*. 14. nec *AB*. 15. itaque *ABabc*. utique d., cum *Fulvio*
Ursino. 16. et erit ego. eritque d., cum *Latinio*. erit *ABabc*. 17. competunt
 ego. computantur *Babcd*. deputatur A.

Cap. XI. a. conditionem a malo] *Conditionem* dicit condita et creata quae-
 que. Paulus Epist. ad Rom. VIII, 9. *Conditionem* dicit Tertullianus creaturam,
 hominem creatum; Paulus *κτίσις*. Primasius Uticensis: „In ipsa carne vicit
 Christus peccatum, ut naturam quae fuerat bona per *conditionem*, et per trans-
 gressionem est vitata, per suam gratiam reformaret.“ (Rigalt.) Cf. adnot.
 ad De Corona cap. 6. et Grabii Glossar. ad calcem operum Irenaei a Grabio ed.
 s. v. *Conditio*.

b. utique vanitati subiectam] *Ματαιότητι*. Praeclare hunc Pauli, adeoque

Tertulliani locum explicavit Grotius annotationibus ad Epist. Pauli. (Rigalt.)

c. pecora condixerint bestiis] Ut communis umbra seu commune tectum claudat oves et lupos, ut eodem quasi ad conductum amice convenient. (Rigalt.) *Condicere*, id est consentire, cedere in sententiam alicuius, pacisci. Cf. adnot. ad Scorp. cap. 14.

d. competunt.] Ita emendavi. Nam quid *computantur* hoc loco significari debeat aut possit non assequor. Rescribendum *competunt*, aut *imputantur*. Quae malo ipsi deputentur aut secundum mali statum etiam materiae competere, quandoquidem mala esse dicatur.

Porro^a naturam certam et fixam haberi oportet, tam in malo perseverantem apud materiam quam et in bono apud deum inconvertibilem et indemutabilem. Scilicet¹ quia, si demutabitur natura in materia de malo in bonum, demutari poterit et in deo de bono² in malum. Hoc loco³ dicit aliquis: Ergo de lapidibus filii Abrahae non suscitabuntur, et genimina viperarum non facient paenitentiae fructum, et filii irae non fient filii pacis, si natura mutabilis non erit? Temere ad ista exempla respicies, o homo. Non enim competunt ad causam materiae, quae innata est, ⁴ ea quae nata sunt, lapides et viperæ et homines; horum enim natura habendo institutionem habere poterit et cessationem. Materiam vero tene semel aeternam determinatam, ut infectam, ut innatam, et ideo indemutabilis et incorruptibilis naturae credendam, ex ipsius etiam sententia Hermogenis, quam⁵ opponit, cum deum negat ex semetipso facere potuisse, quia non demutetur quod sit aeternum, amissurum scilicet quod fuerat, dum fit ex demutatione quod non erat, si non esset aeternum; dominum vero aeternum aliud esse non posse quam quod est semper. Hac et ego definitione merito illum repercutiam. Materiam aequè reprehendo, cum ex illa mala, pessima etiam, bona atque optima⁶ a deo fiunt^b: Et vidit deus quia bona, et benedixit ea deus, utique⁷ quia optima, non certe⁸ quasi mala ac pessima. Demutationem igitur admisit materia, et si ita est, statum aeternitatis amisit; mortua est denique⁹ sua forma^c. Sed aeternitas amitti non potest, quia nisi amitti non possit, aeternitas non est. Ergo nec demutationem potuit admisisse, quia si aeternitas est, demutari nullo modo potest.

Cap. XIII.

Math.
VII, 18.

Et¹ quaeretur quomodo ex ea bona facta sint, quae ex demutatione nullo modo facta sunt? Unde in mala ac pessima boni atque optimi semen? Certe nec bona arbor fructus malos edit, quia nec deus nisi bonus, nec mala arbor bonos, quia nec materia est² nisi pessima. Aut si dabimus illi aliquid etiam boni germinis, iam non erit uniformis naturae, id est malae in totum, sed³ iam tum duplex, id est bonae et malae naturae, et quaeretur iterum an

Cap. XII. 1. quia d. qui AB. qua reliqui. 2. non in malum AB. 3. dicit A. 4. ea om. A. 5. apponit Fr. Junius. 6. a deo fiunt abcd. ab eo fiunt A. fiunt B. 7. quia A. qua cd. quasi Bab. 8. qua cd. 9. sine sua forma d., cum Fulvio Ursino.

Cap. XIII. 1. quaeritur A. 2. nisi om. AB. 3. iam tum abcd. et tantum AB.

Cap. XII. a. Porro] Hoc est at, at enim, atquin, ex usu Tertulliani. V. adnot. ad De Corona cap. 7.

b. a deo fiunt] Scribendum, ni fallor, „bona, atque optima adeo, fiunt“, ut

verba „atque optima adeo“ respondeant praegresso membro „pessima etiam“.

c. sua forma] Hoc est sua lege. Quid Rigaltinum moverit cur sine sua forma reponeret cum Fulvio Ursino plane nescio.

⁴in bono et malo ⁵potuerit convenire luci et tenebris, dulci et amaro. Aut si potuit utriusque diversitas boni et mali concurrisset, et duplex natura fuisse materiae, amborum ferax fructuum, iam nec bona ipsa deo deputabuntur, ut nec mala illi imputentur, sed utraque species de materiae proprietate sumpta ad materiam pertinebit. Quo pacto neque gratiam honorum deo ⁶debeamus, nec invidiam malorum, quia nihil de suo operatus ingenio. Per quod probabitur manifeste materiae deservisse.

Nam et si dicatur licet ex occasione materiae, suo tamen arbitrio bona protulisse, quasi nactus bonum materiae, quamquam et hoc turpe sit, certe cum ex eadem etiam mala profert, vel haec utique non de suo arbitrio proferendo servit materiae, aliud non habens facere quam ex malo proferre, invitus utique, qua bonus, ex necessitate, ut invitus, et ex servitute, ut ex necessitate. Quid ergo dignius, ex necessitate eum condidisse mala, an ex voluntate? Siquidem ex necessitate condidit, si ex materia, ex voluntate, si ex nihilo. Iam enim sine causa laboras, ne malorum auctor constituatur ¹deus, quia et si de materia fecit, ipsi deputabuntur qui fecit, proinde quatenus fecit. Plane sic interest unde fecerit ac si de nihilo fecisset, nec interest unde fecerit, ut inde fecerit unde eum magis decuit. Magis autem ²eum decuit ex voluntate fecisse quam ex necessitate, id est ex nihilo potius quam ex materia. Dignius est ³deum etiam malorum auctorem liberum credere quam servum. Quaecumque potestas ei quam pusillitas competit^a. ⁴Si et sic concedimus materiam quidem nihil boni habuisse, dominum vero, si quid boni edidit, sua virtute edidisse, aliae aequae oborientur quaestiones. Primo, si bonum in materia ⁵omnino non fuit, non ex materia bonum factum, quod materia scilicet non habuit. Dehinc, si non ex materia, iam ergo ex deo factum. Si nec ex deo, iam ergo ex nihilo factum. Hoc enim superest secundum Hermogenis ⁶dispositionem.

¹Porro si bonum neque ex materia ²factum est, quia non erat in illa, ut in mala, neque ex deo, quia nihil potuit ex deo fieri, sicut definit Hermogenes, invenitur bonum iam ex nihilo

4. in ea bono *Fr. Iunius.* 5. poterit *d.* 6. dividimus *A.*

Cap. XIV. 1. illis *A.* 2. eum *om. A.* 3. dominus *A.* 4. Sic et sic concedimus *A.* 5. omnino — — quod materia *omissa sunt in ed. Semleri.* 6. disputationem *A.*

Cap. XV. 1. Porro *om. A.* 2. factum est — — ut neque ex materia *bis leguntur in A.*

Cap. XIV. a. quam pusillitas competit.] Id est potius vel magis quam pusillitas; ellipsis Graeca persequens. (*Fr. Iunius.*) Cf. adnot. ad *De Testim. An. cap. 2.*, et ad *De Virg. Veland. cap. 17.*

factum, ut ex nullo factum, ut neque ex materia neque ex deo. Et si bonum ex nihilo, cur non et malum? immo cur non omnia ex nihilo, si aliquid ex nihilo? Nisi si insufficiens fuit divina virtus omnibus producendis, quae aliquid protulerit ex nihilo. Aut si ex materia mala bonum processit, quia neque ex nihilo neque ex deo, ³sequetur ut ex conversione processerit materiae contra ⁴denegatam aeterni conversionem. Ita ^{4b}unde bonum constitit, iam negabit Hermogenes ⁵illud constare potuisse. Necesse est autem ex aliquo eorum processerit ex quibus negavit procedere potuisse. Ceterum si ideo malum non ex nihilo, ne dei fiat, de cuius arbitrio videbitur factum, sed ex materia, ut ipsius sit de cuius substantia erit factum, et hic, ut dixi, auctor mali habebitur deus, qui cum eadem virtute et voluntate debuisset ⁶omnia bona ex materia protulisse; aut tantum bona, non omnia tamen bona ⁷protulit, sed etiam mala^a, utique aut volens esse mala, si poterat efficere ⁸ne essent, aut non ⁹valens efficere omnia bona, si voluit et non fecit, dum nihil intersit per infirmitatem dominus auctor mali extiterit an per voluntatem. Aut quae fuit ratio ut cum bona fecisset ¹⁰quasi bonus, etiam mala protulisset ¹¹quasi non bonus, cum non congruentia sibi solummodo edidit? Quid necesse erat suo opere prolato etiam materiae negotium curare proinde et malum proferendo, solus ut cognosceretur bonus de ¹²bono, materia autem ¹³ne cognosceretur mala de malo? Plus bonum floruisset sine mali afflatu. Nam et Hermogenes expugnat quorundam argumentationes, dicentium mala necessaria fuisse ad inlumptionem bonorum ex contrariis intelligendorum. Ergo ¹⁴aut nec propterea locus mali proferendi fuit, aut si qua alia ratio exegit ¹⁵illud induci, cur non ¹⁶et ex nihilo potuerit induci, ipsa ratione excusatura ¹⁷dominum, ne mali auctor existimaretur, quae nunc, ¹⁸cum de materia operatur, mala excusat? Si excusat, adeo ubique et undique illuc compellitur quaestio quo nolunt, qui ipsam mali rationem non examinando, nec dinoscendo quomodo ¹⁹illud aut deo adtribuant aut a deo separent, pluribus et indignioribus destructionibus ²⁰deum obiciunt.

3. sequitur A. 4. denegant iam aeterni AB. 4b. Malim undennde. 5. id A. 6. omnia bona ex Ad., Fulv. Ursinus. 7. protulit, sed ego. protulisset, sed Leopoldus. protulisset ABabcd. protulisset, aut Fr. Junius. 8. necesse est autem A. necesse esset: aut B. 9. volens edd. Semleri et Leopoldi. 10. qua Latinus. 11. qua Latinus. 12. bona A. 13. nec eo A. ut Fr. Junius. 14. autem A. 15. id A. 16. et om. A. 17. deum A. 18. cum om. AB. 19. id aut deo tribuant A. 20. deum obiciunt abcd. deo obiciunt B. deo dicunt A.

Cap. XV. a. non omnia tamen bona protulit, sed etiam mala] Ita emendandum esse videbatur. Rigaltius scripsit atque distinxit „non omnia tamen bona, pro-

tulisset etiam mala; utique“ cett., Fr. Junius „(non omnia tamen bona) protulisset, aut etiam mala; utique“ cett.

Igitur in ¹praestruccione huius articuli, et alibi forsitan retra- Cap. XVI.
ctandi, ²equidem definitio aut deo adscribendum et bonum et ma-
lum, quae ex materia fecit, aut materiae ipsi, ex qua fecit, aut
utrumque utrique, quia ambo sibi obligantur; qui fecit et de qua
fecit, aut alterum alteri; tertius enim praeter materiam et ³deum
non est. Porro si ⁴dei erit utrumque, videbitur deus etiam mali
auctor; deus autem, ut bonus, auctor mali non erit: si ⁵materiae
utrumque, videbitur materia etiam boni matrix; mala autem in to-
tum materia boni non erit matrix: si ⁶utriusque erit utrumque, in
hoc quoque comparabitur deo materia, et pares erunt ambo, ex
aequo mali ac boni adfines; aequari autem deo materia non debet,
ne duos deos efficiat: si alterum alterius, utique ⁷dei bonum et
materiae malum, neque malum deo neque materiae bonum ⁸adscri-
betur; et bona autem et mala deus de materia faciendo cum ea
facit. Haec si ita sunt, nescio qua possit evadere sententia ⁹Her-
mogenes^a, qui ¹⁰deum, quoquo modo de materia malum condidit,
sive voluntate, sive necessitate, sive ratione, non putet mali aucto-
rem. Porro si mali auctor est ipse qui fecit, plane ¹¹socia materia
per substantiae suggestum, ¹²excusas^b iam causam materiae intro-
ducendae. Nihilominus enim et per materiam deus auctor mali
ostenditur, si ideo materia praesumpta est ne deus mali auctor
videretur. Exclusa itaque materia, dum excluditur causa eius, su-
perest uti ¹³deum omnia ex nihilo fecisse constet. Videbimus an et
mala, cum apparuerit quae mala, et an mala interim ¹⁴ea quae
putas. Dignius enim de suo arbitrio produxit haec quoque produ-
cendo de nihilo, quam de praeiudicio alieno, si de materia produ-

Cap. XVI. 1. praescriptione A. 2. quidem B. quid A. 3. deus AB. 4. dei erit d., cum Fulvio Ursino. dei fuerit Fr. Iunius. dens erit ABabc. 5. mate-
riae Ad., Fulv. Ursinus, Fr. Iunius. materia reliqui. 6. erit utriusque. 7. dei bonum d., cum Fulvio Ursino. deo unum A. deo bonum reliqui. 8. adscribitur d. 9. Hermogenis d. 10. dens AB. 11. soli materia per substantiam suggestum A. 12. excusas AB. excussas Fr. Iunius. excludis abcd. excludas Rhenanus ad marg. ed. princ. 13. deus omnia B. deus per omnia A. 14. et quae AB.

Cap. XVI. a. nescio qua possit evadere sententia Hermogenes] Sententia, id est iudicio, suffragio. Nec tamen nego quin cum Rigaltio malim rescribere Hermogenis pro Hermogenes.

b. excusas] Ita reposui ex libris veteribus. Non semel enim Tertullianus excusare usurpat pro recusare, devitare, declinare, liberare, uti significavit iam Salmasius ad Scriptt. Hist. Aug. p. 136. ad verba Spartiani in Severo „recusavit et Parthicum nomen“, ubi codex Palatinus habet „excusavit et Parthicum no-

men“. De Pudic. cap. 12 „Cur ergo cervicem nostram a tanto iugo excusant, nisi ut illi compendia ista disciplinae semper imponant.“ De Resurr. Carnis cap. 61 „os cibo excusamus.“ Adv. Valentin. cap. 1 „et convicium falsi simulacris excusat.“ Pontius Vita Cypriani cap 5 „Magis enim dignus efficitur qui quod meretur excusat.“ Glossarium Cyrilli: „Παραποδομαι, Excuso, Recuso, Evito.“ Cf. Dirksen Mannale et Du Cange Gloss. Med. et Inf. Latin. s. v. Excusare et Excusatio.

xisset. Libertas, non necessitas, deo competit. Malo voluerit mala a semetipso condidisse ¹⁵quam non potuerit non condidisse.

Cap. XVII.

Unici dei status hanc regulam ¹vindicat, non aliter unici, nisi quia solius, non aliter solius, nisi quia nihil cum illo. Sic et primus erit, quia omnia post illum: sic omnia post illum, quia omnia ab illo: sic ab illo, quia ex nihilo, ut illi quoque scripturae ratio constet. Quis cognovit sensum domini? aut quis illi consiliarius fuit? aut quem ²consultatus est^a? aut viam intellegentiae et scientiae quis ³demonstravit illi? quis tradidit et retribuetur ei? Nemo utique; ⁴quia nulla vis, nulla materia, nulla natura substantiae alterius aderat illi. Porro si de ⁵aliquo^b operatus est, necesse est ⁶ab ea ipsa acceperit et consilium et tractatum dispositionis, ⁷ut viam intellegentiae et scientiae. Pro qualitate enim rei operari habuit, et secundum ingenium ⁸materiae, non secundum suum arbitrium, adeo ut et mala pro natura non sua, sed substantiae fecerit.

Rom.
XI, 34sq.

Cap. XVIII.

Si necessaria est deo materia ad opera mundi, ut Hermogenes existimavit, habuit deus materiam longe digniorem et ¹idoniorem^a, non apud philosophos ²aestimandam, sed apud prophetas intellegendam, sophiam suam scilicet; haec denique sola cognovit sensum domini. ³Quis enim scit quae sunt dei, et quae in ipso, nisi spiritus, ⁴qui in ipso? Sophia autem spiritus; haec ⁵illi consiliarius fuit, via intellegentiae et scientiae ipsa est; ex hac fecit, faciendo per illam, et faciendo cum illa. Cum pararet caelum, inquit, aedram illi, et cum fortia faciebat super ventos quae sursum ⁶nubila, et cum firmos ponebat ⁷fontes^b eius quae sub caelo est, ego eram compingens cum ipso. Ego eram, ad quem gaudebat; ⁸cottidie autem oblectabar in persona eius, quando oblectabatur, cum perfecisset orbem, et inoblectabatur in filiis hominum. Quis non hanc

I Cor. II, 11.

Ies. XL, 14.

Prov.
VIII, 27sq.

15. quam quia non *Latinius. Comprobat Fr. Iunius.*

Cap. XVII. 1. vindicat A., ubique. 2. consultatus est A. 3. demonstrabit A. 4. qua A. 5. aliqua *Fr. Iunius.* 6. ut ab ea A. 7. et *Fr. Iunius.* 8. naturae A.

Cap. XVIII. 1. idoneiorem *ABab. idoneiorem reliqui.* 2. estimanda si apud prophetas intellegenda A. 3. Qui A. 4. Quod A. 5. illic *bc.* 6. nubilet quomodo firmos A. 7. fontes *acd. montes ABa (in marg.) b., Fr. Iunius.* 8. quotidie *cd.*

Cap. XVII. a. consultatus est?] Id est consultum rogavit, deponente forma. (*Fr. Iunius.*)

b. de aliquo] De aliquo genere vel parte materiae.

Cap. XVIII. a. idoneiorem] Cf. quae adnotavi ad De Pallio cap. 3.

b. ponebat fontes] Probo *montes.* Contrahit enim Tertullianus, nec singula ap-

ponit Salomonis verba. Hoc autem respondet illis postremis Sapientiae verbis „quum stateret fundamenta terrae: Ego eram“ cett. (*Fr. Iunius.*) Retinuit Iunius scripturam *montes* pro *fontes*, quam etiam Lactant. Instit. Div. IV, 6. servat. Sed infra cap 32. huius ipsius adversus Hermogenum libri praeter ullam librorum discrepantiam in eodem Sophiae loco reperitur *fontes.*

potius omnium fontem et ⁹originem ¹⁰commendet^c? materiam, ¹¹vero ^dmateriarum, non ¹²fini subditam^e, non statu diversam, non motu inquietam, non habitu informem, sed insitam et propriam et compositam et decoram, quali ¹³deus potuit eguisse, sui magis quam ¹⁴alieni egens. Denique ut necessariam sensit ad opera mundi, statim eam condit et generat in semetipso. Dominus, inquit, condidit me ¹⁵initium viarum suarum in opera sua: ante saecula fundavit me, priusquam faceret terram, priusquam montes collocarentur; ante omnes autem colles generavit me, prior ¹⁶autem abysso genita ¹⁷sum. Agnoscat ergo Hermogenes idcirco etiam sophiam dei natam et conditam praedicari, ne quid innatum et inconditum praeter solum deum crederemus. Si enim intra dominum quod ex ipso et in ipso fuit sine initio non fuit, sophia scilicet ipsius exinde nata et condita ex quo in sensu dei ad opera mundi disponenda coepit agitari, multo magis non capit^f sine initio quicquam fuisse quod extra dominum fuerit. Si vero sophia eadem dei sermo est, ¹⁸sensu sophiae, et sine quo factum est nihil, sicut et dispositum sine sophia, quale est ut filio dei, sermone unigenito et primogenito, aliquid fuerit praeter patrem antiquius, et hoc modo utique generosius, nedum quod ¹⁹innatum nato fortius, et quod infectum ²⁰facto validius? quia quod ut esset nullius eguit auctoris multo sublimius erit eo quod ut esset aliquem habuit auctorem. Proinde si malum quidem innatum est, ²¹natus autem sermo dei (²²Eructavit enim, Ps. XLV, 2. inquit, sermonem optimum), non scio an a bono malum possit ²³adduci, validius ab infirmo, ut innatum a nato. Ita et hoc nomine materiam deo praeponit Hermogenes, praeponendo eam filio. Filius enim sermo, et deus sermo, et, Ego et pater unum sumus. Io. I, 1.
Io. X, 30. Nisi quod sustinebit aequo animo filius eam praeponi sibi quae patri adaequatur.

9. originem materiarum commendet? materiam vero non *codex Pitthoei*. 10. commendetur A. 11. vere *Fr. Iunius*. 12. fini ego. sibi *Babcd.* sic B., in marg. sit A. 13. deo AB. 14. alieni B (*ex codice Paterniacensi*) *abcd.* alienigenis A., et *codex Hirsaugiensis*. Unde *Rhenanus* rescribendum censuit suis magis quam alienigenis. 15. initio viarum in A. 16. item *Fr. Iunius*. 17. Cum agnoscat AB. 18. sensus et sophia et sine *codex Pitthoei*. sensus sophiae, sine *Fr. Iunius*. 19. innatum nato *bcd.* innatum innato a. innatum AB. 20. factum AB. 21. natus autem *abcd.* id est AB. 22. eructavit A. 23. adduci A.

c. commendet?] Id est probet. V. adnot. ad De Pallio cap. 4. tom. I. p. 943 sq.

d. vero] Id est vere.

e. non fini subditam] *Rhenanus* coniectavit *insubditam* pro eo quod veteres libri praebent *sibi subditam* vel

sic subditam. Praetuli *fini subditam*, ad quam emendationem confirmandam et huius ipsius loci ratio facit, et ea quae legimus supra cap. 7 et cap. 11.

f. non capit] V. quae adnotavi de hoc impersonali ad De Fuga in Persecut. cap. 1.

Cap. XIX.

Sed et ad originale instrumentum ¹Moysi provocabo, unde et diversa pars ^asuspiciones suas ingratis ^bfulcire conatur, ne scilicet non inde instrui videretur unde oportet. Itaque occasiones sibi sumpsit quorundam verborum, ut haereticis fere mos est simplicia quaeque torquere. Nam et ipsum principium, in quo deus fecit et caelum et terram, aliquid volunt ²fuisse quasi substantivum et corpulentum, quod ³in materiam interpretari possit. Nos autem unicuique vocabulo proprietatem ⁴suam vindicamus, principium initium esse, et competisse ita poni rebus incipientibus fieri. Nihil enim quod fieri habet sine initio esse, quin initium sit illi ipsum dum incipit fieri; ita principium sive initium inceptionis esse verbum, non alicuius substantiae nomen. Iam nunc si principalia ⁵dei opera caelum et terra sunt, quae ante omnia deus fecit ⁶suorum esse proprie principium, ⁷quae priora sunt facta, ⁸merito sic praefatur

Gen. I, 1. scriptura, In principio fecit deus caelum et terram, quemadmodum dixisset, In finem deus fecit caelum et terram, si ⁹post universa fecisset. Aut si principium aliqua substantia est, erit et finis aliqua materia. Plane licebit etiam substantivum aliquid principium esse alii rei, quae ex ipso sit futura, ut argilla principium testae, ut semen principium herbae. ¹⁰Sed cum ita utimur vocabulo principii, quasi originis, non quasi ordinis nomine, adicimus et mentionem ipsius rei specialiter quam volumus principium alterius rei. De cetero si sic ponamus, verbi gratia, In principio fecit figulus ¹¹pelvim vel urnam, iam non materiam ¹²significabit principium, non enim argillam nominavi principium, sed ordinem operis, quia figulus ante cetera primum pelvim et urnam fecit, exinde facturus et cetera; ad ordinationem operum principii vocabulum pertinebit, non ad originem substantiarum. ¹³Possunt ^cet aliter principium interpretari, non ¹⁴ab re tamen; nam et in Graeco principii vocabulum, quod est ¹⁵ΑΡΧΗ, non tantum ordinativum, sed et potestativum capit

Cap. XIX. 1. mons ei (*i. e. moysi*) A. 2. fecisse A. 3. in *om.* A. 4. suam *abcd.* cum AB. 5. deo ABab. 6. universorum *Latinius.* 7. qua priora sunt facta *Fr. Iunius.* 8. merito sic praefatur scriptura *abcd.* meritoque sic perfectam scripturam AB. meritoque sic praefatam scripturam *Fr. Iunius.* 9. prius A. 10. Sed ubi utimur A. 11. pelvem A. 12. significavit AB. 13. Possunt *d., Fr. Iunius.* Possunt *Babc.* Possint A. 14. ab eo A. abs re *Priorius.* 15. arche B. archiae A. ἀρχῆ reliqui.

Cap. XIX. a. diversa pars] Sic loquuntur Auctores Iuris. (Rigalt.) Tertull. infra cap. 21 „ne diversa pars ideo contendat“ cett. Item Adv. Marc. III, 15. et IV, 10. Sic apud eundem frequentissime reperitur *ex diverso*, ut Adv. Marc. IV, 19. 29. 36. Adv. Hermog. cap. 32. Cf. Dirksen Manuale s. v. *Diversus*, et

interpr. ad Sallust. Catil. cap. 5. et Drakenb. ad Sil. Ital. I, 264.

b. ingratis] Cf. quae adnotavi ad lib. V Adv. Marc. cap. 7.

c. Possunt] Ita reposui cum Fr. Iunio atque Rigaltio, sententia paene postulante. V. etiam adnot. ad lib. V Adv. Marc. cap. 8.

principatum, unde et ¹⁶Archontes dicunt principes et magistratus. Ergo secundum hanc quoque significationem principium ¹⁷pro principatu et potestate sumetur. In principatu enim et in potestate deus fecit caelum et terram.

Sed ut nihil aliud significet ¹Graeca vox quam principium, et Cap. XX. principium nihil aliud capiat quam initium, habemus etiam illam initium agnoscere quae dicit, Dominus condidit me ²in opera sua. Prov. VIII, 22. Si ³enim per sophiam dei omnia facta sunt, et caelum ⁴ergo et terram deus faciens in principio, id est initio, in sophia ⁵sua fecit. Denique si principium materiam significaret, non ita scriptura instruxisset: In principio deus fecit, sed Ex principio; non enim in materia, sed ex materia fecisset. De sophia autem potuit dici In principio. In sophia enim primo fecit, in qua cogitando et disponendo iam fecerat, quoniam et si ex materia facturus fuisset, ante in sophia cogitando et disponendo iam ⁶fecerat, quoniam erat ^ainitium viarum, quia cogitatio et dispositio prima sophiae fit operatio, de cogitatu viam operibus instituens. Hanc et inde auctoritatem scripturae mihi vindico, quod et deus qui fecit et ea quae fecit ostendens unde fecerit non proinde testatur. Nam cum in omni operatione tria sint principalia, qui facit, et quod fit, et ex quo fit, tria nomina sunt edenda in legitima operis enarratione, persona factoris, species facti, forma materiae. Si materia non edetur, ubi et opera et operae operator eduntur, apparet ex nihilo eum operatum. Proinde enim ederetur ex quo, si ex aliquo fuisset operatus. Denique evangelium ut supplementum instrumenti veteris ⁷adhibebo, in quo vel eo magis debuerat ostendi deus ex aliqua materia universa fecisse, quo illic etiam per quem omnia fecerit revelatur. In principio erat sermo; in quo principio scilicet Io. I, 1. 3. deus fecit caelum et terram. Et sermo erat apud deum, et deus erat sermo. Omnia per illum facta sunt, et sine illo factum est nihil. Cum igitur et hic manifestetur et factor, id est deus, et facta, id est omnia, et per quem, id est sermo, nonne et unde omnia facta essent a deo per sermonem exegisset ordo profiteri,

16. archontes AB. ἄρχοντες abc. ΑΡΧΟΝΤΑΣ d. 17. et pro A.

Cap. XX. 1. Graeca om. A. 2. initium viarum suarum in opera sua cd. 3. enim sophia A. 4. ergo om. A. 5. materiam suam fecit A. 6. fecerat, quoniam erat initium viarum, quia cogitatio — — — instituens. Hanc ego. fecerat, et sic erat initium viarum, quia cogitatio — — — instituens. Hanc Fr. Junius. fecerat, quomodo etsi erat initium viarum cogitatio — — — instituens hanc A. fecerat. Quoniam et si erat initium viarum, quia cogitatio — — — instituens, hanc reliqui. 7. adhibeo A.

Cap. XX. a. quoniam erat] Delevi etsi post quoniam, quod ex superioribus irrepsisse pro certo affirmari potest.

si ex aliquo facta essent? Ita quod non fuit, non potuit scriptura profiteri, et non profitendo satis ⁸probavit non fuisse, quia profiteretur, si fuisset.

Cap. XXI. Ergo, inquis, si tu ideo praeiudicas ex nihilo facta omnia quia non sit manifeste relatum de materia praecedenti factum quid, vide ne diversa pars ideo contendat ex materia omnia facta, quia proinde non aperte significatum sit ex nihilo quid factum. Plane retorqueri quaedam facile possunt, non statim et ex aequo admitti, ubi diversitas causae est. Dico enim, etsi non aperte scriptura pronuntiavit ex nihilo facta omnia, sicut nec ex materia, non tantam fuisse necessitatem aperte significandi de nihilo facta omnia, quanta esset, si ex materia facta fuissent, quoniam, quod fit ex nihilo, eo ipso, dum non ostenditur ex aliquo factum, ¹manifestatur ex nihilo factum, et non periclitatur ne ex aliquo factum existimetur, quando non demonstratur ex quo sit factum. Quod autem ex aliquo fit, nisi hoc ipsum ^a aperte declaratur, ex aliquo factum, ²illud, dum ex quo factum sit ³ostenditur ^b, periclitabitur primo videri ex nihilo ⁴factum, ⁵quia non editur ex quo sit factum, dehinc, etsi ea sit condicione ⁶ut omnino possit videri ex aliquo ^c, proinde periclitabitur ex alio longe factum videri quam ex quo factum est, dum non proponitur unde sit factum. Ita ⁷si ex nihilo deus cuncta fecisse ⁸non potuit, ⁹scriptura non adiecisset ¹⁰illum ex nihilo fecisse. Ex materia eum fecisse omni modo debuit edixisse, ¹¹si et ex materia fecisset; quia ¹²illud ¹³in totum habebat intellegi, et si non significaretur, at istud in dubio, nisi significaretur.

Cap. XXII. Atque adeo spiritus sanctus hanc scripturae suae rationem constituit, ut, cum quid ex ¹aliquo fit, et quod fit et unde fit referat. ²Fructificet, inquit, terra herbam foeni, seminantem semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Et factum est sic. Et produxit terra herbam foeni seminantem semen secun-

Gen.
I, 11 sqq.

S. pronuntiabit A.

Cap. XXI. 1. manifestum est ex nihilo A. 2. id dum A. dum illud d. 3. non ostenditur d. 4. factum om. A. 5. qua A. 6. ut omnino possit videri ex aliquo ego. ut non possit videri non ex aliquo d. ut non possit videri ex aliquo Babc. ut nunc possit videri ex aliquo Fr. Iunius. In A. verba ex aliquo — — factum videri ommissa sunt, sollemni incuria librarii. 7. si om. A. 8. non om. A. 9. etsi scriptura — — fecisse, ex materia d. 10. illic A. 11. si et ex d., ex emendat. Fulvii Ursini. licet ex ABabc. 12. id A. 13. in totum d., ex emendat. Fulvii Ursini. in toto ABabc.

Cap. XXII. 1. alio quo A. 2. Fruticet ed., ex coniectura Latinii.

Cap. XXI. a. hoc ipsum] Videlicet ex aliquo factum esse.

b. dum ex quo factum sit ostenditur] Id est donec ostendatur; ambigua phra-

sis. (Rigalt.)

c. ut omnino possit videri ex aliquo] Ita emendavi vocula non mutata in omnino.

dum genus, et lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso ³in similitudinem. Et rursus: Et dixit deus, Producant aquae repentia animarum vivarum, et volatilia volantia super terram per firmamentum caeli. Et factum est sic. Et fecit deos cetos magnos, et omnem animam animalium repentium, quae prodixerunt aquae secundum genus ipsorum. Item post haec: Et dixit deus, Producat terra animam viventem secundum genus, quadrupedia et repentia et bestias terrae secundum genus ipsorum. Si ergo ex iam factis rebus alias res deus proferens ostendit per prophetam et dicit quid unde protulerit (quamquam possimus ⁴undeunde illas prolatas ⁵existimare, dumne ex nihilo; iam enim facta erant quaedam ex quibus prolatae videri possent), si tantam curam instructionis nostrae insumpsit spiritus sanctus, ut sciremus quid unde processerit, nonne proinde nos et de caelo et de terra compotes reddidisset significando unde ea esset operatus, si de aliqua materia origo constaret illorum, ⁶ut tanto magis ex nihilo ea videretur operatus quanto nihil adhuc erat factum ex quo operatus videretur? Itaque sicut ea quae de aliquo prolata sunt ostendit unde prolata sint, ita quae non ostendit unde prolata sint ex nihilo prolata confirmat. Igitur in principio deus fecit caelum et terram. Adoro scripturae Gen. 1, 1. plenitudinem, qua mihi et factorem manifestat et facta. In evangelio vero amplius et ministrum atque arbitrum ⁷factoris invenio Io. 1, 3. sermonem. An autem de aliqua subiacenti materia facta sint omnia nusquam adhuc legi. Scriptum ⁸esse doceat Hermogenis officina. Si non est scriptum, timeat Vae ⁹illud adicientibus aut detrahentibus destinatum. Apoc. XXII, 18sq.

Sed ex sequentibus argumentatur, quia scriptum sit, Terra Cap. XXIII. Gen. 1, 2. autem erat invisibilis et incomposita. Nam et terrae nomen ¹redigit ²in materiam, quia terra sit quae facta est ex illa. Et Erat in hoc dirigit, quasi quae semper retro fuerit innata et infecta. Invisibilis autem et rudis, quia informem et confusam et inconditam vult fuisse materiam. Has quidem opiniones eius ³singillatim revincam; sed interim volo sic ei respondere. Putamus his articulis materiam demonstrari. Numquid tamen, quia erat ante omnia, et ⁴tale ali-

3. in similitudinem. Et rursus *d.* secundum genus. Et rursus (*A.*) in similitudinem. Factum est sic. Et produxit terra herbam foeni seminantem semen secundum genus, et lignum fructuosum faciens fructum cuius semen in ipso secundum genus. Et rursus *Babc.* 4. undeunde *d.*, *Latinus*, *Fulv. Ursinus.* unde *ABabc.* 5. existimare *A. Divionensis codex apud Rigaltium.* estimare *B.* aestimare *reliqui.* 6. ne *A.* 7. factoris *codex Divionensis, Nicol. Rigaltius.* rectoris *ABabcd.* 8. est *AB.* 9. id *A.*

Cap. XXIII. 1. redegit *A.* 2. in *om. AB.* 3. sigillatim *Aabc.* 4. talis id se ex ea factum aliquid *A.*

quid esse ex ea factum scriptura significat? Atquin nihil tale significat. Fuerit licet materia, quantum sibi licet^a, vel potius Hermogeni: potuit et fuisse, et tamen nihil deus ex illa fecisse, vel quia non decebat deum alicuius eguisse, certe quia nec ostenditur quicquam ex materia fecisse. Sine causa ergo esset, inquis. Non plane adeo sine causa. Nam etsi mundus non est factus ex illa, sed haeresis facta est, ⁵et quidem hoc impudentior, quod non ex materia facta est haeresis, sed materiam ipsam potius haeresis fecit.

Cap. XXIV. Revertor nunc ad singulos articulos, per quos putavit significatam esse materiam, et primo de nominibus ¹expostulabo. Horum enim alterum legimus, quod est terrae, alterum non invenimus, quod est ²materiae. Quaero ergo, cum materiae nominatio non ³extet in scriptura, quomodo ei etiam ⁴terrae appellatio accommodetur in alio iam genere substantiae nota. Quo magis materiae quoque nominatio extitisse debuerat, consecuta etiam terrae appellationem, ut scirem terram commune cum materia esse nomen, ne ⁵illud ei soli substantiae ⁶vindicarem cuius et proprium, in qua magis ⁷notum est, vel ne illud in quaecumque aliam speciem, nec utique omni materiae, ⁸communicare possem, si vellem. Cum enim non extat proprium vocabulum eius rei cui commune vocabulum adscribitur, ⁹quanto non comparet^a cui adscribatur, cuicumque alii poterit adscribi. Ita Hermogenes, etsi materiam ¹⁰ostenderet nominatam, deberet eandem probare terram quoque cognominatam, ut ita utrumque illi vocabulum vindicaret.

Cap. XXV. ¹Vult igitur duas proponi terras in ista scriptura, unam, quam in principio deus fecit, aliam, materiam ex qua fecit, de qua dictum Gen. I, 2. sit: Terra autem erat invisibilis et rudis. Utique si quaeram ex duabus ²quae cui^a nomen terrae accommodare debeat, dicetur, hanc, quae facta sit, ex illa, ex qua facta est, vocabulum derivasse,

⁵. equidem A.

Cap. XXIV. 1. expostulando A. 2. materia A. 3. extet scripturae A. 4. terrena A. 5. id A. 6. vindicarem A. *Et ita scriptum est ubique.* 7. natum AB. 8. commulare A. 9. quando *Fr. Iunius.* 10. ostenderit A.

Cap. XXV. 1. Vide A. 2. quae cui nomen terrae accommodare debeat, dicetur *abcd. Gorziensis codex.* quae cui nomen terrae accommodare (adcommodari B.) id dicetur AB. cui nomen terrae accommodari debeat id dicetur *Leopoldus.* quae, cui nomen terrae adcommodari debeat *Fr. Iunius.*

Cap. XXIII. a. quantum sibi licet] Similiter De Idolol. cap. 16 „Sim vocatus nec adsacriticium sit titulus mei officii, et operae meae expunctio *quantum sibi libet.*“

Cap. XXIV. a. quanto non comparet] Id est „quanto magis non comparet,“ *ἐλλειπτικῶς*; etsi suspicor legendum

quando. (Fr. Iunius.) De illa 'ellipsi comparativi *magis* apud Tertullianum frequentissima cf. supra adnot. ad cap. 14.

Cap. XXV. a. quae cui] Interrogativa duo in uno membro coniuncta, uti supra cap. 22 „ut sciremus unde quid processerit.“ Alia exempla indicavi ad De Fuga in Persecut. cap. 8.

quia veri similis sit ab origine sobolem potius quam originem a sobole vocitari. Hoc si ita est, alia nobis ³obvolvitur quaestio, an competat terram hanc quam deus fecit ex illa ex qua fecit cognomentum derivasse. Audio enim apud Hermogenem ceterosque materiarios haereticos terram quidem illam informem et invisibilem et rudem fuisse, hanc vero ⁴nostram proinde et formam et conspectum et cultum a deo consecutam, aliud ergo factam quam erat ea ex qua facta est. Porro aliud facta non potuit cum ea de ⁵nomine sociari a cuius condicione ⁶desciverat. Si nomen proprium materiae illius fuit terra, haec, quae non est materia, aliud scilicet facta, terrae quoque non capit nomen alienum et ⁷statu suo extraneum. Sed materia facta, id est ⁸terra, habuit cum sua origine consortium nominis, sicut et generis. Non ⁹adeo. Nam et testam, licet ex argilla confectam, iam non argillam vocabo, sed testam, et electrum, licet ex auro et argento foederatum, nec argentum tamen nec aurum appellabo, sed electrum. A cuius habitu ¹⁰quid divertit ^b, pariter et a vocatu eius recedit, appellationis sicut et condicionis proprietate. Quam autem transierit de statu terrae illius, id est materiae, ista terra vel eo palam est quod haec apud Genesin testimonium boni accepit: Et vidit deus quia bonum: illa autem apud Gen. I, 31 Hermogenem in originem et causam malorum deputatur. Postremo si ideo haec terra quia et illa, cur non et materia haec quoque quia ¹¹et illa? Immo iam et caelum et omnia, si ex materia constant, et terrae et materiae vocari debuerunt. Satis ista de terrae nomine, ¹²in quo materiam intellegi voluit, quod nomen unius elementi omnes sciunt, natura primum, ¹³dehinc scriptura docente; ¹⁴nisi si et Sileno illi apud Midam regem adseveranti de alio orbe credendum est, auctore Theopompo ^c. Sed et deos multos idem refert.

Nobis autem unus deus et una est terra, quam in principio Cap. XXVI deus fecit. Cuius ordinem incipiens scriptura decurrere primo factam eam edicit, dehinc qualitatem ipsius edisserit. Sicut et cae-

3. obruitur A. 4. nostram video formam A. 5. nominatione d. 6. destinaverat A. 7. status sui *Latinius*. 8. ex terra AB. 9. adeo Ad. a deo B. audio *reliqui*. 10. quid *Aabcd*. quod B. qui *Fr. Iunius*. 11. et *om. d*. 12. in quo materia intellegi voluit d. in quod materiae intellegi volunt A. 13. dehinc *ABa*. deinde *reliqui*. 14. nisi si et B., *Fr. Iunius*. ni si et a. nisi et *bcd*. non si et A.

b. A cuius habitu quid divertit] *Quid pro aliquid*. Verte: Von wessen beschaffenheit etwas abweicht, von dessen benennung entfremdet es sich gleichfalls, ob der besonderheit der bezeichnung wie des wesens.

c. nisi si et Sileno illi apud Midam regem adseveranti de alio orbe credendum est, auctore Theopompo.] V. adnot. ad De Pallio cap. 2.

Gen. I, 1. lum primo factum professa, In principio deus fecit caelum, dehinc
Gen. I, 7 sq. dispositionem eius ¹superinducit^a, et ²separavit inter aquam, quae
erat infra firmamentum, et quae ³erat super firmamentum, et vo-
cavit deus firmamentum caelum, ipsum quod in primordio fecerat.

Gen. I, 27. Proinde et de homine, Et fecit deus hominem, ad imaginem dei

Gen. II, 7. fecit illum. Dehinc qualiter ⁴fecerit reddit: Et finxit deus hominem
de limo terrae, et adflavit in faciem eius flatum vitae, et factus
est homo in animam vivam. Et utique sic decet narrationem inire,
primo praefari, postea prosequi; nominare, deinde describere. Alio-
quin vanum si eius rei cuius nullam praemiserat mentionem, id
est materiae, ne ipsum quidem nomen, subito formam et habitum
promulgavit, ante enarrat qualis esset quam ⁵an esset, ostendit
figuram ⁶deformati, nomen abscondit^b. At quanto credibilius se-
cundum nos eius rei dispositionem scriptura subiunxit cuius insti-
tutionem simulque nominationem praemisit? Quam denique integer

Gen. I, 1. sensus est: In principio deus fecit caelum et terram, terra autem
erat invisibilis et rudis; quam deus scilicet fecit, de qua scriptura
cum maxime ⁷edixerat? Nam et Autem ipsum velut fibula con-
iunctivae particulae ad connexum ⁸narrationi ⁹adpositum est: Terra
autem. Hoc enim verbo revertitur ad eam de qua supra dixerat,
et alligat sensum. Adeo aufer hinc Autem, et soluta compago
est, ut tunc possit de alia terra dictum videri: Terra erat invi-
bilis et rudis.

Cap. XXVII. ¹Sed tu supercilia capitis, nutu digiti accommodato, altius tol-
lens et quasi retro iactans, Erat, ²inquis, quasi semper ³fuerit,
scilicet innata et infecta, et idcirco materia credenda. At ego sine
ullo lenocinio pronuntiationis simpliciter respondebo de omni re
posse dici Erat, etiam de ea quae facta, quae nata sit, quae ali-
quando non fuerit, et quae materia non sit. Omne enim quod
habet esse, ⁴undeunde habet, sive per initium ⁵sive sine initio,

Cap. XXVI. 1. superducit AB. 2. separat A. 3. erat om. bcd. 4. fecit A.
5. an om. A. 6. deformat Fr. Iunius. 7. ediderat d. In A. omissa sunt verba
maxime — — ipsum. 8. narrationis A. 9. oppositum d.

Cap. XXVII. 1. Sed tu supercilia capitis, nutu digiti accommodato d. Sed
tu supercilio capitis et nutu digiti adaccommodato Bab. Divionensis codex. et super-
cilio et capitis nudu et digiti. Sed tu accommodato A. Sed tu supercilio, et
capitis nutu digitis accommodato Fr. Iunius. Mihi olim placuit Sed tu supercilio
capitis et nutu digiti accommodato te altius tollens, vel accommodato altius te
tollens cett. 2. inquit A., Fr. Iunius. 3. fuerat A. 4. undeunde habet (ha-
beat d.) d., ex emendat. Latini et Fulvii Ursini. unde habet ABab. unde habeat c.
5. sive sine initio Aabcd. Gorziensis liber. sive initio B.

Cap. XXVI. a. superinducit] Veteres
libri superducit, quod utique habet unde
defendatur. Cf. adnot. ad De Pudic.
cap. 20.

b. nomen abscondit.] Lego „habitum
promulgavit ante, enarrat qualis esset
antequam an esset ostendit: figuram de-
format, nomen abscondit.“ (Fr. Iunius.)

hoc ipso quod est etiam Erat dicitur. Cui competit prima verbi positio in definitionem, eiusdem etiam declinatio verbi ⁶decurret in relationem. Est definitionis caput, Erat ⁷relationis facit. ⁸Hae sunt argutiae et subtilitates haereticorum, simplicitatem communium verborum torquentes ⁹in quaestionem. Magna scilicet quaestio est, si erat terra, quae facta est. Sane discutiendum an ei competat invisibilem et rudem fuisse quae facta est, an ei ex qua facta est, ut eiusdem sit Erat cuius et quod erat.

Atquin non tantum probabimus istum habitum huic terrae com-^{Cap. XXVIII.}petisse, sed et illi alii non competisse. Nam si ¹nuda sic materia deo subiacebat, nullo scilicet elemento obstruente, siquidem nondum quicquam erat praeter ipsam et deum, utique invisibilis esse non poterat, quia etsi tenebras volet in substantia fuisse materiae, cui articulo respondere debemus suo ordine^a, etiam homini tenebrae visibiles sunt (hoc enim ipsum, quod sunt tenebrae, ²videtur), nedum deo. Et utique si invisibilis esset, nullo modo cognosceretur qualitas eius. Unde ergo compertus est^b Hermogenes ³informem et confusam et ⁴inquietam illam fuisse, quae ut invisibilis latebat? Aut si hoc a deo revelatum est, probare debet. Sic et an rudis dici potuerit expostulo. Certe enim ⁵rude illud est quod imperfectum est. Certe imperfectum non potest esse nisi quod factum est; quod enim ⁶minus factum est, imperfectum ⁷est. Certe, inquis. Ergo materia, quae facta non erat in totum, imperfecta esse non potuit; quae imperfecta non fuit, etiam rudis non fuit. Initium non habens, quia facta non fuit, caruit et rudimento. Initii enim accidens ⁸est rudimentum. Terra vero, quae facta est, meruit et rudis dici. Statim enim ut facta est, habuit imperfectae locum, ante perfectionem.

Siquidem omnia opera sua deus ordine consummavit, incultis ^{Cap. XXIX.}primo elementis depalans^a quodammodo mundum, dehinc exornatis velut dedicans^b. Nam et ¹lumen non statim splendore solis implevit, et tenebras non statim solatio lunae temperavit, et caelum

6. decurrit A. 7. relationis A., *Fr. Iunius.* relationi *reliqui*. 8. Haec A. 9. in quaestionem magnam. Scilicet AB.

Cap. XXVIII. 1. nuda sic materia *Fr. Iunius.* nuda sit materia AB. nuda materia *reliqui*. 2. videntur AB. 3. informem A. 4. inquietam ABab. inconditam *cd.* incultam *Fr. Iunius.* 5. id A. 6. initias factum A. 7. est *om.* A. 8. est *om.* A.

Cap. XXIX. 1. lumine A.

Cap. XXVIII. a. suo ordine] *Infra cap. 30.*

b. compertus est] De hae deponentiali verbi *comperio* forma v. quos excitat Eckstein. ad Vossii Aristarch. tom. II, p. 687.

Cap. XXIX. a. depalans] Cf. adnott. ad Apolog. cap. 11.

b. dedicans.] Cf. adnott. ad Scorp. cap. 1.

non statim sideribus stellisque signavit, et ²maria non statim ³beluis frequentavit, et ipsam terram non statim varia fecunditate dotavit; sed primo esse ei contulit, dehinc non ⁴in vacuum esse ^{Ies. XLV, 18.}supplevit. Sic enim et Esaias, Non in vacuum, ait, fecit illam, sed inhabitari. Postea ergo quam facta est, futura etiam ⁵perfecta, interim erat invisibilis et rudis, rudis quidem hoc quoque ipso quod invisibilis, ⁶ut nec ⁷visui perfecta simul et ut de reliquo nondum instructa, invisibilis vero, ut adhuc aquis tanquam ⁸munimento genitalis humoris obducta, qua forma etiam adfinis eius caro nostra ^{Ps. XXIV, 1sq.}producitur. Nam et David ita canit: Domini est terra et plenitudo eius, orbis terrae, et omnes qui habitant in illa; ipse super maria fundavit eam, et super flumina praeparavit eam. Segregatis enim aquis in ⁹cavationem sinuum emicantior facta est arida, quae antehac aquis tegebatur. Exinde itaque et visibilis efficitur, dicente ^{Gen. I, 9.}¹⁰deo: Congregetur aqua in ¹¹congregatione una, et videatur arida. Videatur, inquit, non Fiat. Iam enim facta erat, sed invisibilis usque tunc videri sustinebat^c. Arida autem, quod erat futura ex ^{Ib. v. 10.}¹²divortio humoris, tamen terra. Et vocavit deus aridam terram, non materiam. Sic et perfectionem postea consecuta desinit rudis ^{Ib. v. 11.}haberi, cum pronuntiat deus: ¹³Fructificet terra herbam foeni seminantem semen secundum genus, et secundum similitudinem, et lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. ^{Ib. v. 24.}Item: Producat terra animam vivam secundum genus, et quadrupedia et repentia et bestias terrae secundum genus. Implevit igitur ordinem suum scriptura divina. Quam enim praedixerat invisibilem et rudem, ei et visionem reddidit et perfectionem. Non alia autem materia erat invisibilis et rudis. ¹⁴Ergo materia ¹⁵erit postea visibilis et perfecta. Volo itaque videre materiam; visibilis enim facta est. Volo et perfectam eam recognoscere, ut ex illa etiam foeni herbam et ex ¹⁶illa decerpam lignum ¹⁷fructuosum, et ex illa animalia usui meo ¹⁸famulentur. Sed materia quidem nusquam, terra vero haec, id est coram. Hanc video, hac perfruor, ex quo invisibilis et rudis esse desiit. De qua manifestissime ^{Ies. XLV, 18.}Esaias: Haec dicit dominus, qui fecit caelum, iste deus, qui demonstravit terram et ¹⁹fecit illam. Certe eandem demonstravit

2. materia A. materiam B. 3. uel uis A. 4. invacuum Babc. 5. perfectum A. 6. et A. 7. vi sui B. 8. monumento B. momento A. 9. cavationem sinuum d. cavatiorem sinum reliqui. 10. domino A. 11. congregationem unam cd. 12. devortio Fr. Iunius. 13. Fructificet Aab. Gorziensis liber. Fruticet Bcd. 14. Ergo nec materia Fulv. Ursinus. 15. erat A. 16. illa om. A. 17. fructum AB. 18. famulem A. 19. facit ABab.

c. sustinebat.] Id est expectabât. Cf. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 11.

quam et fecit. Quomodo demonstravit? utique dicendo, Videatur Gen. I, 9. arida. Quare videri iubet, nisi quia retro non videbatur? ut sic quoque eam non in vacuum fecisset faciendo visibilem, et Ies. XLV, 18. ita ²⁰habilem. Et sic per omnia probatur nobis hanc, quam incolimus, eandem et factam esse a deo et ostensam, nec aliam fuisse rudem et invisibilem quam quae et facta et ostensa est. Atque ita, Terra autem erat invisibilis et rudis, ad eam pertinet quam Gen. I, 2. deus cum caelo separavit.

Sic et sequentia coniecturam Hermogenis instruere videbuntur: Cap. XXX. Et tenebrae super abyssum, et spiritus dei super aquas ferebatur; Gen. I, 2. quasi et hae confusae substantiae massalis illius molis argumenta portendant. Atquin ¹sigillatim ²definiens tenebras, abyssum, ³spiritum dei, aquas, nihil confusum nec in confusione incertum ⁴aestimare facit tam ⁵diversa relatio certorum et distinctorum elementorum. Hoc quidem amplius, cum situs proprios eis adscribit, tenebras super abyssum, ⁶spiritum super aquas, negavit confusionem substantiarum, quarum demonstrando dispositionem demonstravit etiam distinctionem. ⁷Vanissimum denique ut materia, quae informis inducitur, de tot formarum vocabulis informis adseveretur, non edito quid sit ⁸illud corpus confusionis, quod unicum utique credendum est, si informe est. Uniforme etenim, quod informe est, informe autem, quod ex varietate confusum est, unam habeat necesse est speciem, quod non ⁹habet speciem, dum ex multis unam ¹⁰habet speciem. Ceterum ¹¹aut habebat in se species istas materia, de quarum vocabulis ¹²intellegenda esset, tenebras dico et abyssum et spiritum et aquas, aut non habebat. Si ¹³enim habebat, quomodo ¹⁴inducitur non habens ¹⁵formas? si ¹⁶non habebat, agnoscitur^a?

Sed et ¹illud utique captabitur, de caelo solo et de terra ista Cap. XXXI. ²scripturam significasse, ³quod eam in principio deus fecerit, de speciebus autem supra dictis nihil tale, et ideo eas quae factae

20. habitabilem *Latinius*.

Cap. XXX. 1. sigillatim *A*. 2. definiens *A*, *ubique*. 3. spiritus *ABab*. 4. aestimare (extimare *A*.) facit *A*, et *Vaticanus* apud *Pamelium*. aestimari facit *reliqui*. 5. diversa *A*. *Vaticanus codex*. *Fr. Iunius*. divisa *Babcd*. 6. spiritum *cd*. spiritus *ABab*. 7. Vanissimum *abcd*. Vanitimum *AB*. *Vaticanus codex*. *Probat Fr. Iunius*. 8. id *A*. 9. habeat *Fr. Iunius*. 10. habeat *A*. 11. autem *A*. 12. intellegenda esset *d*, *Fulv. Ursinus*. intellegendas esse *Babc*. intelligae se *A*. 13. autem *Fr. Iunius*. 14. ducitur habens *A*. 15. formam *A*. *Vaticanus*. 16. nunc *A*. 17. agnoscitur? *ABabc*. quomodo agnoscitur? *d*, cum *Fulvio Ursino*.

Cap. XXXI. 1. id *A*. 2. scriptura *A*. 3. quo te a principio deus fecit *A*.

Cap. XXX. a. agnoscitur?] Non opus erat cum *Fulvio Ursino* et *Rigaltio* respondere „quomodo agnoscitur.“ Nam illud quomodo facile repetitur ex praecedentibus.

non significantur ad infectam materiam pertinere. Respondebimus huic quoque scrupulo. Scriptura divina satis ⁴dissereret, si summas ipsas rerum a deo factas commendasset caelum et terram, habentes utique suggestus^a suos proprios, qui in ipsis summis intellegi possent. Suggestus autem caeli et terrae primo tunc fuerint tenebrae et abyssus et spiritus et aquae. Nam terrae quidem ⁵suberat abyssus et tenebrae. Si enim abyssus infra terram, tenebrae autem ⁶super abyssum, sine dubio et tenebrae et abyssus infra terram. Caelo vero spiritus et aquae subiacebant. Nam si aquae super terram, ⁷quae eam texerant, spiritus autem super aquas, pariter et spiritus et aquae super terram. Quae vero super terram, ea utique infra caelum. Et sicut terra abysso et tenebris, ita et caelum ⁸spiritui et aquis incubabat et ⁹complectebatur. Et ita novum non est ut id solum quod continet nominetur, qua summale, in isto autem intellegatur et quod continetur, qua portionale. Ecce, si dicam, civitas extruxit theatrum et circum, scena autem erat talis et talis, et statuae super euripum, et obeliscus super omnia ferebatur^b, quia non et has species edixerim factas a civitate, non ¹⁰erunt ab ea cum circo et theatro? an ideo non adieci factas has quoque species ¹¹quia inerant eis quae facta praedixeram, et ¹²inesse quibus inerant intellegi poterant? Sed vacet hoc exemplum, ut humanum; aliud de auctoritate scripturae ipsius arripiam. Fecit, inquit, deus hominem de terra, et adflavit in faciem eius flatum vitae, et factus est homo in animam vivam. Faciem quidem eius hic nominat, sed nec ipsam factam a deo dixit, ¹³cutem^c vero et ossa et carnem et oculos et sudorem et sanguinem postea loquitur, quae nec tunc facta a deo ¹⁴significavit. Quid respondebit Hermogenes? Numquid et membra hominis ad materiam pertinebunt, quia non nominatim facta referuntur? An et haec in hominis factitatione censentur? Proinde membra ¹⁵erant caeli et terrae abyssus et tenebrae, spiritus ¹⁶et aquae. In corporibus enim membra sunt

Gen. II, 7.

Gen.
II, 21. 23.
III, 5. 19.
IV, 10.

4. dissereret si summas *abcd.* dissereret summas *B.* dissensi summas *A.* 5. superat *A.* 6. super *om. A.* 7. quale eam *B.* 8. spiritus *AB.* 9. complectebatur *ego.* complectebantur *ABabcd.* contemplabantur *Vaticanus.* 10. erant *A.* 11. quia *d., cum Latinio et Fulvio Ursino.* qua *ABabc.* 12. inesse *abcd.* inest se *AB.* 13. entem *ab., ex codice Gorziensi, uti videtur.* cui tam *AB. Vaticanus.* costam *cd.* 14. significat *A.* 15. erunt *d.* 16. ea quae *AB.*

Cap. XXXI. a. suggestus] Hoc est apparatus, ornatus. V. adnot. ad De Corona cap. 13.

b. et statuae super euripum et obeliscus super omnia ferebatur] V. quae de hic adnotata sunt ad De Spectac. cap. 8. p. 32.

c. cutem] Ita reposui ex altera Rhemani et ex Geleniana pro *costam*, quod invexerunt Pamelius et Rigaltius, non videntes *costae* prae *cute* iuxta ossa hic locum esse non posse.

facta, in corporibus et membra sunt nominata. Nullum elementum non membrum est eius elementi quo continetur. Omnia autem elementa caelo aut terra continentur.

Haec responderim pro scriptura praesenti, ¹ quatenus hic so-
 lorum corporum factitationem ² commendare^a videtur caeli et terrae. Cap. XXXII.
³ Sciat esse qui ultro in corporibus et membra cognoscerent, et
 ideo compendio usa est. Providit tamen et hebetes et insidiosos,
 qui dissimulato tacito intellectu ipsis quoque membris verbum facti-
 tationis ⁴ significatorium exigent. Itaque et propter istos singulas
 species factas docet aliis in locis. Habes Sophiam, Prior autem Prov.
VIII, 24.
 abyssu genita sum, dicentem, ut credas abyssum quoque genitam,
 id est factam, quia et filios facimus, licet generemus. Nihil interest
 facta an nata sit abyssus, dum initium ⁵ detur illi, quod non dare-
 tur si materiae ⁶ subiecta esset. De tenebris vero ipse ⁷ dominus
 per Esaiam: Ego, qui struxi lucem et feci tenebras. De spiritu Ies. XLV, 7.
 aequae Amos: Qui solidat tonitruum et condit spiritum, et adnun-
 tiat in homines Christum suum; eum spiritum conditum ostendens Amos IV, 13.
 qui in terras conditas deputabatur, qui super aquas ferebatur, libra-
 tor et adflator et animator universitatis, non, ut quidam putant,
⁸ ipsum deum ⁹ significans spiritum, quia deus spiritus; neque enim
 aquae dominum sustinere sufficerent^b: ¹⁰ sed eum spiritum dicit de

Cap. XXXII. 1. quatinus B., Fr. Iunius, quemadmodum solet. q̄ts A. 2. com-
 mendari AB. commentari Rhenanus ad marg. ed. princ. 3. Scit AB. Vaticanus.
 Scitit abc. Scivit d., cum Latino. 4. significatorum AB. 5. dedit A. 6. sub-
 iecta esset abcd. subiiciatur esset AB. 7. ad minus AB. 8. in spiritu domini A.
 9. significans ego. significari libri omnes. 10. sed cum eum A.

Cap. XXXII. a. commendare] V. quae
 adnotavi supra ad cap. 18.

b. neque enim aquae dominum susti-
 nere sufficerent] Non probat h. l. sen-
 tentiam existimantium dei spiritu ipsum
 dominum significari. Quasi vero, inquit,
 dei spiritum super aquas ferri conven-
 rit, ob fluxam et instabilem aquarum
 naturam, nec potuerit deus aquas ipsas
 figere, ut starent, quod praestitit Israēli
 transducendo, aut solidare, ut calcaren-
 tur, quod fidei discipulorum erudiendae
 confecit. Et tamen vulgatae illi senten-
 tiae favet impensius lib. De Baptismo
 cap. 3 „Solus liquor, semper materia
 perfecta, lacta, simplex, de suo pura,
 dignum vectaculum deo subiiciebat.“ Sic
 autem solet Septimius. Accipit omnem
 scripturam aedificationi habilem, tanquam
 divinitus inspiratam. Adeoque hunc co-
 lorem dicit lib. I. De Cultu Fem. cap. 3.,
 ubi excusat citatum a se librum Enoch.
 Et lib. De Spectac. cap. 2 late semper

scripturam divinam dividi ait, ubicunque
 secundum rei praesentis sensum etiam
 disciplina munitur. Ceterum verissima
 omnium interpretatio videatur, his ver-
 bis „Spiritus dei ferebatur super aquas“
 significari aquis tam primum creatis
 adfuisse vim quandam vitalem. Non
 fuisse simpliciter aquam, sed aquam
 vivam quae non torpesceret iners stupore
 pigro, sed quae perenni spiritu vegetata
 semper trepidaret, ne quando quiescere
 diceretur. Hoc certe innuit Noster ca-
 pite lib. De Baptismo supra citato. Chry-
 sostomus autem apertissime Homil. III.
 in Genesim: „Τί βούλεται τοῦτο τὸ
 εἰρημένον: πνεῦμά φησι θεοῦ ἐπεφέ-
 ρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Ἐμοὶ δοκεῖ
 τοῦτο σημαίνειν ὅτι ἐνεργεῖα τις ζω-
 τική προσῆν τοῖς ὕδασι, καὶ οὐκ ἦν
 ἀπλῶς ὕδωρ ἐστὼς καὶ ἀκίνητον, ἀλλὰ
 κινούμενον καὶ ζωτικὴν τινα δύναμιν
 ἔχον.“ (Rigalt.)

Ies. LVII, 16. quo etiam venti constiterunt, ut ait per Esaiam: Quia spiritus a me exivit, et flatum omnem ego feci. Item de aquis eadem Sophia: Et ¹¹cum firmos ponebat fontes ¹²quae sub caelo, ego eram modulans cum ipso. Cum ergo et eas species probamus a deo factas, etsi in Genesi tantummodo nominantur sine factitationis mentione, respondebitur fortasse ex diverso plane factas eas, sed Gen. I, 2. ex materia, ut stilus quidem ¹³Moysi, Et tenebrae super abyssum, et spiritus dei super aquas ferebatur, materiam sonet, ceterae vero scripturae quae ex materia factae ¹⁴sunt species in disperso demonstrant. Ergo sicut terra de terra, ita et abyssus ex abyso, et tenebrae ex tenebris, et spiritus et aquae ex spiritu ¹⁵et aquis constiterunt. Et sicut supra diximus, non potuit informis fuisse materia, ¹⁶si species habebat, ut et aliae ex ea sint confectae; nisi quod non aliae, sed ipsae ex semetipsis. Siquidem non capit diversas fuisse quae ¹⁷iisdem nominibus eduntur, quod iam ¹⁸operatio divina otiosa videri possit, si ¹⁹quae erant fecit, ²⁰cum generatio sola esset quae non erant facta si fierent. Igitur ²¹ut concludam, Gen. I, 2. aut materiam tunc significavit Moyses, ²²scribens, Et tenebrae super abyssum, et spiritus dei super aquas ferebatur, ²³aut cum ²⁴hae species alibi postea demonstrantur factae a deo, debuerunt aequae demonstrari ex materia quam Moyses ²⁵praemiserat factae, aut si species istas, et non materiam, significavit Moyses, ubi materia demonstrata sit quaero.

Cap. XXXIII. Sed dum ¹illam Hermogenes inter colores suos invenit (inter scripturas enim dei invenire non ²potuerit), satis est quod omnia et facta a deo constat, et ex materia facta non constat, quae etiam si fuisset, ipsam quoque a deo factam credidissemus, quia nihil innatum praeter deum praescribentes ³obtineremus. In hunc usque articulum locus est ⁴retractatui, donec ad scripturas provocata de-

11. quom B. quomodo A. 12. qui sub caelo Ab. quae sub caelo est cd. 13. mons ei (h. e. moysei) A. 14. sint cd. 15. ex AB. 16. si om. AB. 17. hisdem c., ex Vaticano. his de A. 18. et operatio A. 19. quae erant abcd. quae fuerant Leopoldus. qua ferant AB. 20. cum generatio sola esset quae non erant facta si fierent ego. cum generosiora esset (essent abc.) quae non erant facta quam (qua A.) si fierent Ababc. cum generosior esset, quae non erant facta si fierent d. cum generosiora essent, quae non erant facta, si fierent Leopoldus. 21. cum A. 22. scribens A. scribit B. cum scribit reliqui. 23. at B. 24. has A. 25. promiserat AB.

Cap. XXXIII. 1. illa A. 2. potuerit ABc. Vaticanus. potuit d. potnerat ab. 3. optineremus B. 4. retractatui B.

c. cum generatio sola esset quae non erant facta si fierent.] Ita emendari haec verba aperte efflagitabant. Particula quam, quae in libris reperitur ante

si fierent, aut ex terminatione praegressi vocabuli accrevit, aut a magistro superaddita est, ad comparativum generosiora videlicet respiciente.

ficiat exhibitio materiae. Expedita summa est: ⁵Nihil invenio factum nisi ex nihilo^a, quia quod factum invenio, non fuisse cognosco. Etiamsi quid ex aliquo factum est, ex facto habet censum^b, ut ex terra herba et fructus et pecudes et figuratio hominis ipsius, ut ex aquis natatiles et volatiles animae. Huiusmodi origines rerum ex his prolatarum potero materias appellare, ⁶sed factas a deo et ipsas.

Ceterum omne ex nihilo constituisse illa postremo ¹divina dispo-^{Cap. XXXIV.}
sitione suadebit quae omnia ²in nihilum redactura est. Siquidem et ^{les.}
caelum ³convolvetur ut liber, immo nusquam fiet cum ipsa terra, ^{XXXIV, 4.}
cum qua primordio factum est. Caelum et terra praeteribunt, in-^{Math.}
quit, caelum primum et terra prima abierunt, et locus non est ^{XXIV, 21.}
inventus illis, quia scilicet quod ⁴et finit locum amittit. Sic et ^{Ib. v. 35.}
David: Opera manuum ⁵tuarum caeli et ipsi peribunt. Nam et ⁶si ^{Ps.}
mutabit illos velut oportorium, et mutabuntur, ^{CII, 26 sq} ⁷sed mutari perire
est pristino statui, ⁸quem, dum mutantur, amittunt. Et stellae ^{Apoc. VI, 13.}
quidem de caelo ruent, sicut fici arbor cum valido commota vento
⁹acerba sua^a amittit, montes vero tanquam cera liquescent a con-^{Ps. XCVII, 5.}
spectu domini, cum surrexerit scilicet confringere terram. Sed et ^{Ies. II, 19.}
paludes, inquit, arefaciam, et quaerent aquam, nec invenient; ^{Ies. XLI, 17.}
¹⁰etiam mare ¹¹hactenus^b. Quae omnia et si ¹²alter putaverit ¹³spi-^{Ies. XLII, 15.}
ritaliter interpretanda, non tamen poterit auferre veritatem ita futu-
rorum quomodo scripta sunt. Si quae enim figurae sunt, ex rebus
consistentibus fiant necesse est, non ex vacantibus, quia nihil po-
test ¹⁴ad similitudinem de suo praestare nisi sit ipsum quod tali
similitudine praestet^c. Revertor igitur ad causam, definientem omnia

5. nihil invenio factum nisi ex nihilo *ego*. nihil invenio factum, nihil ex nihilo
ABabcd. nihil invenio non factum, nihil ex nihilo *Fr. Iunius*. nihil invenio factum
nihil non ex nihilo *Leopoldus*. 6. si *A*.

Cap. XXXIV. 1. divina *om. d.* 2. in nihilum *abcd*. *Malim* et in nihilum.
ex nihilo *AB*. in nihilo *Rhenanus ad marg. ed. princ.* 3. volvetur *A*. 4. finit
et locum amittit *malim ego*. et finitio cum amittit *AB*. 5. suarum *AB*. 6. si
mutavit *AB*. sic mutabit *Fr. Iunius*. 7. sed mutari *Acd. Vaticanus*. sed et mutari
reliqui. 8. quae *AB*. 9. acerva *AB*. 10. et *A*. 11. hactenus *ABd. Vaticanus*.
Oceanus reliqui. 12. alter *cd.*, *ex emendat. Latini*. aliter *ABab*. 13. spiritua-
liter *A*. 14. ad similitudinem *ABbc.*, *Fr. Iunius*. ad similitudinem *a*. alii similitu-
dinem *d.*, *Latinius*.

* Cap. XXXIII. a. nisi ex nihilo] Nihili erat scriptura „nihil ex nihilo“, quam *Fr. Iunius* sanalam putavit si ante *factum*, quod praecedit, adderet negationem.

b. ex facto habet censum] *Census* Tertulliano fere est pro origine, ut saepe iam adnotatum est. V. quae exposui ad *De Corona* cap. 13.

Cap. XXXIV. a. acerba sua] *Grossos* suos. (*Rigalt*.)

b. etiam mare hactenus.] Hoc est non erit amplius. Sic supra de caelo „nusquam fiet.“ Sic libro *De Pallio* [cap 2] „hactenus *Sodoma*.“ (*Rigalt*.) V. adnott. ad verba citata libri *De Pallio*.

c. quod tali similitudine praestet.] Quia nulla res, ait, alteri potest aliquid de suo praestare ad similitudinem, nisi haec ipsa sit res quam tali similitudine praestet.

ex nihilo edita in ¹⁵ nihilum perventura. Ex aeterno enim, id est ex materia, nihil deus interibile fecisset, nec ex maioribus minora condidisset, cui magis congruat ex minoribus maiora producere, id est ex interibili aeternum. Quod et carni nostrae pollicetur, cuius ¹⁶ virtutis et potestatis suae hunc iam ¹⁷ arrabonem voluit in nobis collocasse, ut credamus etiam illum universitatem ex nihilo velut emortuam, quae scilicet non ¹⁸ erat, in hoc, ut esset, suscitasse.

Cap. XXXV. De cetero vero statu materiae, etsi non est retractandum (prius enim erat ut eam esse constaret), tamen ac si constiterit, persequendus est ordo, quo magis eam non esse ¹ constet cuius nec ² reliquus status consistat, simul ut contrarietates suas agnoscat Hermogenes. Prima, inquit, facie videtur nobis incorporalis esse materia; exquisita autem ratione recta invenitur neque corporalis neque incorporalis. Quae est ista ratio recta, quae nihil recti renuntiat, id est nihil certi? Nisi fallor enim, omnis res aut corporalis ³ aut incorporalis sit necesse est (ut concedam interim esse aliquid incorporale de substantiis duntaxat, cum ipsa substantia corpus sit rei cuiusque); certe post corporale et incorporale nihil tertium. Age nunc sit et tertium, quod illa recta ratio Hermogeniana compererit, ⁴ quae neque corporalem neque incorporalem materiam facit, ubi est? quale est? quid vocatur? quid describitur? quid intellegitur? ⁵ Tantum hoc ratio renuntiavit, nec corporalem materiam nec incorporalem.

Cap. XXXVI. Sed ecce contrarium ¹ subicit, aut alia fortasse ratio ei occurrit, ex parte corporalem renuntians materiam et ex parte incorporalem. Iam ergo ² ne neutrum sit, utrumque materia censenda est? Erit enim corporalis et incorporalis adversus renuntiationem ³ reciproca- tionis illius ^a, plane rationem non ⁴ reddentis sententiae suae,

15. nihilo AB. 16. virtutis et potestatis suae d., ex emendat. Fulvii Ursini. virtute et potestate sua Fr. Iunius. virtutes et potestates suas ABabc. 17. arrabonem AB. 18. erit AB.

Cap. XXXV. 1. constat A. 2. reliquos (reliquo B.) statu AB. 3. aut incorporalis om. AB. 4. quod AB. 5. tamen Latinius, apud Pamelium.

Cap. XXXVI. 1. subiicitur A. 2. ne neutrum sit (sit om b.), utrumque abcd. ne utrum sit utrumque A. nonne utrum sit utrumque B. Vaticanus, Fr. Iunius. nonne utrumque Latinius. 3. reciproca- tionis B (in marg., ni fallor ex codice Hirsingensi). Vaticanus. Probat Fr. Iunius. reciproca- tionis A. reparationis B. rectae rationis abcd. 4. reddentes AB.

Cap. XXXVI. a. reciproca- tionis illius] Restitui veterem huius loci scripturam, et interpretor *reciproca- tionem* sententiae illius, materiam esse corporalem et incorporealem, conversionem negativam, materiam videlicet esse neque corporalem neque incorporalem, de qua capite praegresso exposuerat. Sed si illam,

quae inde ab altera Rhenani editione obtinuit, scripturam „rectae rationis“ de Gorziensii codicis auctoritate, non de ingenio Rhenani, profectam constaret in hanc me potius inclinaturum libere profiteor. Geni Tertulliano enim ad- commodata esset irrisio appositi mem- bri „plane *rationem* non *reddentis* sen-

sicut ⁵nec alia reddit. ⁶Corporale enim materiae vult esse de quo corpora edantur, incorporale vero inconditum motum eius. Si enim, ait, corpus tantummodo esset, nihil ei incorporale appareret, id est motus: si vero in totum ⁷incorporalis fuisset, nullum corpus ex ea fieret. Quanto haec rectior ⁸ratio! Nisi quod, si tam rectas lineas ⁹ducis, Hermogenes, quam ¹⁰ratiocinaris, pictor te bardior non est. Quis enim tibi concedit motum in secundam partem substantiae ¹¹deputare, cum substantiva res non sit, quia nec corporalis, sed accidens, si forte, substantiae et corpori, ut actus et pulsus, ut lapsus, ¹²ut casus, ita et motus. Nam ¹³si vel a semetipso ¹⁴quid movetur, actus eius est motus, certe pars substantiae non est, sicut tu motum substantiam facis materiae incorporalem. Omnia denique moventur ¹⁵aut a semetipsis, ut animalia, aut ab aliis, ut ¹⁶inanimalia, tamen nec hominem nec lapidem et corporalem et incorporalem dicemus, quia et corpus habeat et motum, sed unam omnibus formam solius corporalitatis, quae substantiae res est; si qua ¹⁷incorporalia eis ¹⁸adsunt, aut actus, aut passiones, aut officia, aut libidines, eorum non portiones deputamus. Quo ergo ¹⁹facit portionem materiae in motum disponere, qui non ad substantiam pertinet, sed ad substantiae habitum? Quid enim, si immobilem placuisset tibi inducere materiam, numquid immobilitas secunda pars formae videretur? Sic itaque nec motus. Sed de motu et alibi licebit^b.

Nunc enim video te ad ¹illam rursus rationem reverti quae tibi nihil ²certi renuntiare consuevit. Nam ³sicut nec corporalem nec incorporalem ⁴infers materiam, ita nec bonam nec malam ⁵adlegas, et proinde ⁶superargumentans, Si enim, inquis, esset bona, quae semper hoc fuerat, non desideraret compositionem dei: si esset natura mala, non accepisset translationem in melius, nec

Cap.
XXXVII.

5. haec AB., Fr. Iunius. 6. Corporalem enim materiam sed vultis sed equo corpore dantur A. 7. incorporale A. 8. rationis si quod fit (sit B.) rectas AB. 9. duci AB. 10. ratiocinaris Fr. Iunius. rationi satis AB. ratio ista abcd. 11. deputaret AB. 12. et A. 13. si vel ego, cum Leopoldo. sive ABabcd. 14. quod A. 15. aut ut a semetipsis A. 16. inanimalia Babd. animalia e., per errorem, ni fallor, operarum. inanimata Vaticanus. animalia inanimata A. 17. incorporata B. in corpore A. 18. assistunt A. 19. portionem facit A.

Cap. XXXVII. 1. aliam d. 2. certa A. 3. sit ut bc. 4. infers d. infert reliqui. 5. adlegas, et d., ex emendat. Fulvii Ursini. 6. superargumentans, Si enim d., ex emendat. Fulvii Ursini. superargumentasset. Si enim Babc. super argumenta sed si enim A. super argumentas, Sed enim si Rhenanus in marg. ed. princ.

tentiae suae“ illudens utique illam quam modo memoraverat Hermogenianam „rectam rationem; nec minus apte responderet in eis quae sequuntur pronomem

„alia“ (i. e. altera sc. ratio), quae quo referretur in propiore haberet.

b. Sed de motu et alibi licebit.] De motu retractaturus est infra cap. 41.

quicquam compositionis suae adplicuisset illi deus tali natura; ⁷ in vacuum enim laborasset. Verba haec tua sunt, quorum te et alibi meminisse oportuerat, ne quid his contrarium ⁸ inferres. Sed ⁹ quoniam de mali et boni ambiguitate super materiam in praeteritis aliquid ¹⁰ retractavimus, nunc ad praesentem et solam propositionem et argumentationem tuam respondebo. Nec dicam et hic te certum aliquid debuisse pronuntiasse, aut ¹¹ bonam aut malam aut tertium aliquid, sed ¹² nec hic quod tibi libuit pronuntiasse custodisse. ¹³ Rescindis enim quod pronuntiasti, nec bonam nec malam, quia, cum ¹⁴ dicis, Si esset bona, non desideraret componi ¹⁵ a deo, malam ¹⁶ portendis, et cum ¹⁷ adponis, Si esset mala natura, non admitteret in melius translationem, bonam ¹⁸ subostendis. Atque ita et boni et mali adfinem constituisti, ¹⁹ quam nec bonam nec malam pronuntiasti. ²⁰ Ut autem argumentationem, qua putasti te propositionem tuam confirmaturum, retundam, ²¹ oppono etiam illud: Si bona fuisset materia semper, quare non desiderasset in melius reformari? Quod bonum non desiderat, aut non optat, aut non ²² capit profectum, ut fiat de bono melius? Aequae si mala natura fuisset, quare non potuerit a deo converti, ut a potentiore, ut ab eo qui lapidum quoque naturam convertere valeat in filios Abrahae? Nempe ergo non tantum comparas ²³ dominum materiae, sed et subicis, a quo ²⁴ natura materiae devinci et edomari ²⁵ in melius non potuisset. Sed et quam hic non vis ²⁶ natura malam alibi te confessum ²⁷ negabis.

Matth. III, 9.

Cap.
XXXVIII.

De situ materiae id tracto quod et de ¹ modo^a, ut perversitatem tuam traducat. Subiacentem ² facis deo materiam, et utique

7. in vacuum *Babc* (nam quod *c.* habet, in vacuum, typographorum est error). 8. infert *AB.* inferret *Pamelius* et *Fr. Iunius.* 9. quomodo *A.* 10. tractavimus *d.* 11. bonam aut malam *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* bona aut mala *ABabc.* 12. ne *d.* 13. rescindens *A.* Rescindes *B.* 14. discessisset bona *A.* 15. habeo malam (mala *A.*) *AB.* 16. portentis *B.* 17. adponere si essent *A.* adpones si esset *B.* 18. subostendes *B.* subostendens *A.* 19. ei quam *AB.* 20. Si autem *AB.* 21. illud: Oppono etiam illud si *B.* id opinionis id si *A.* 22. capit profectum *A.* cupit profectum *Fulv. Ursinus.* 23. deum *d., Latinius.* 24. naturam materiae (materiam *B.*) *AB.* 25. in melius non potuisset *abcd.* melius potuisset *AB.* 26. naturam *AB.* 27. negavit *AB.*

Cap. XXXVIII. 1. motu *cd.* 2. facit *AB.*

Cap. XXXVIII. a. quod et de modo] Omnino hic lego *de motu*, et similiter paulo post „quasi infinitam aevo, non motu corporis,“ pro eo quod utrobique legebatur *modo*, quia etsi verum est quod adnotavit ad marginem *Rhenanus*, *modum* etiam molem seu potius magnitudinem nonnunquam significare, tamen nulla aut antea aut postea molis materiae mentio. Sed de motu habes cap. 36.

supra et mox cap. 41., ubi etiam nominatim de motu corporis fit mentio. (*Pamel.*) Lego ex MSS. „quod et de modo.“ Id enim sibi vult auctor, eandem situs et modi rationem ac proinde idem iudicium esse. Est enim modus quantitas seu moles rei uniuscuiusque; prout autem rei modus est, ita et situs, natura teste. Confirmant sequentia. (*Fr. Iunius*)

locum illi, qui sit ³infra deum. In loco ergo materia. Si in loco, ergo intra locum: si intra locum, ergo determinatur a loco intra quem est: si determinatur, habet lineam extremam, quam, quantum proprie pictor, ⁴agnoscis finem esse omni rei cuius linea extrema est. Non ergo erit infinita materia, quae, dum in loco ⁵est, a loco determinatur, et dum determinatur ab illo, extrema eum linea patitur. At tu infinitam facis, dicens, Infinita est autem eo quod semper est. Et si qui discipulorum tuorum voluerit argumentari, quasi ⁶infinitam aevo, non ⁷modo ⁴corporis intellegi velis, atquin corporaliter infinitam, ⁹ut corporaliter immensam et incircumscripam, sequentia ostendunt. Unde, inquis, nec tota fabricatur, sed partes eius. Adeo corpore infinita, non tempore est. Et obduceris ^b ¹⁰corpore eam infinitam ¹¹faciens, ¹²cum locum ¹³ei adscribens intra locum et ¹⁴extremam loci lineam ¹⁵includis. Sed tamen cur non totam eam formaverit deus non scio, nisi qua ¹⁶aut invalidus aut invidus. Itaque ¹⁷dimidium eius quae non tota formata sit quaero, ¹⁸ut qualis tota fuerit agnoscam. Debuerat enim deus ut exemplarium antiquitatis ^c ad gloriam operis palam fecisse.

¹Sit nunc definitiva, sicut rectius tibi videtur, per demutatio-Cap. XXXIX. nes suas et translationes, ²sit et ³comprehensibilis, ut quae fabricatur, inquis, a deo, quia et convertibilis et demutabilis et dispartibilis. Demutationes enim eius, inquis, dispartibilem eam ostendunt. Et hic a lineis tuis excidisti, quibus circa personam dei usus es, praescribens deum ⁴illam non ex semetipso fecisse, quia in partes venire non posset ⁵qui sit aeternus et manens in aevum ac per hoc immutabilis et indivisibilis. Si et materia eadem aeternitate censetur, neque initium habens neque finem, eadem ratione non poterit pati ⁶dispertitionem et demutationem, qua nec deus. In aeternitatis consortio posita participet ⁷cum illo necesse est et vires et leges et condiciones aeternitatis. ⁸Aeque cum dicis, Partes

3. intra AB. 4. agnoscit AB. 5. quo est, a loco AB. est a loco in quo est Fr. Iunius. 6. infinitatem d. infinite A. 7. motu c. meo A. 8. corpore A. 9. ut om. abcd. 10. corpore eam abcd. corpoream AB. 11. facies B. 12. eum AB. 13. et-AB. 14. extremum ABa. 15. includes AB. 16. aut om. A. 17. ut dimidium AB. 18. ut om. AB.

Cap. XXXIX. 1. Sic A. 2. sic A. 3. comprehensibiles B. 4. illum AB. 5. quis ita aeternus AB. 6. dispersionem A. Vaticanus. 7. eum illic A. eum illi B. 8. Aeque d. Atque reliqui.

b. obduceris] V. de hoc verbo quae sunt adnotata ad Apolog. cap. 46.

c. ut exemplarium antiquitatis] Intelligit exemplar. Sic paulo post [cap. 40] „et vis meliora deteriorum exemplarium ferre.“ Non aliter Adv. Valentinianos [cap. 12] usurpat sigilla-

rium pro sigillari (Rigalt.) Adv. Marc. I, 16 „cum iustius multo sit aliquibus *exemplariis* adnuere quam nullis.“ De Idolol. cap. 5 „non ad derogationem legis suae, sed ad *exemplarium* causae suae.“ Cf. Dirksen Manuale p. 342. s. v. *Exemplarium*.

autem eius omnia simul ex omnibus habent, ut ex partibus totum dinoscatur, utique eas partes intellegi vis quae ex illa prolatae sunt, quae hodie videntur a nobis. Quomodo ergo omnia ex omnibus habent, utique ex pristinis, quando quae hodie videntur aliter habeant quam pristina fuerunt?

Cap. XL. Dicis in melius reformatam materiam, utique ¹de deterioribus, et vis meliora deteriorum exemplarium^a ferre? Confusa res erat, nunc vero composita est, et vis ex compositis incomposita praebere? Nulla res speculum ²est rei alterius, id est non coaequalis. Nemo se apud tonsorem pro homine mulum inspexit; nisi si qui putat in hac extructione mundi ³dispositae iam et comptae^b informem et incultam materiam respondere. Quid hodie informe in mundo, quid ⁴retro speciatum^c in materia, ⁵ut speculum sit mundus materiae? Cum ornamentum nomine sit penes Graecos mundus, quomodo ⁶inornatae materiae imaginem ⁷praefert, ut dicas totum eius ex ⁸partibus cognosci? Certe ex illo ⁹toto erit etiam hoc, quod non venit in deformationem. Et supra edidisti non totam eam ¹⁰fabricatam. Igitur vel hoc rude et ¹¹confusum et incompositum non potest in expolitis et distinctis et compositis recognosci, quae nec partes materiae appellari convenit, cum à forma eius ex mutatione divisa recesserunt.

Cap. XLI. Revertor ad motum, ut ubique te lubricum ostendam. Inconditus et inconfusus et turbulentus fuit materiae motus. Sic enim et ollae undique ebullientis similitudinem ¹opponis. Et quomodo alibi alius a te adfirmatur? Cum enim vis materiam nec bonam nec malam inducere, Igitur, inquis, subiacens materia, aequalis momenti habens motum neque ad bonum neque ad malum pluri-

Cap. XL. 1. de deterioribus *cd.*, *Rhenanus*, *Latinus*. deterioribus *ABab.*, *Fr. Iunius*. 2. est rei alterius *A*. alterius rei *cd.*, *ex Vaticano*. est alterius *Bab*. 3. dispositae iam et comptae *cd.*, *Latinus*. disposita iam et compta *ab.*, *Fr. Iunius*. disposita iam et contempta *AB*. 4. retro *abcd.* tetrum *AB*. 5. aut *AB*. 6. inornata *AB*. 7. praefert *AB. Vaticanus*. refert *reliqui*. 8. passibus *AB*. 9. totum *AB*. 10. fabricatam *ABac. Vaticanus*. fabricatum *bd.* 11. confusum et incompositum non potest *abcd. Gorziensis. Emendaverat ita iam antea Rhenanus*. confugiet non incompositum non impotestis *A*. confugi et mihi computum non in potest *B*.

Cap. XLI. 1. oppones *AB*. apponis *d*.

Cap. XL. a. exemplarium] Cf. supra ad cap. 38.

b. dispositae iam et comptae] MSS. sequor et edit. princ. legens „in hac extructione mundi *disposita* iam et *compta*.“ *Latinium* et *Pamelium* in errorem abduxit, quod proprietatem verbi respondeo non animadverterint. Nam in speculo respondere imago dicitur aut res, pro eo quod est praebere, repraesentari, referri, vel potius spectandam sese ex-

hibere ex adverso; quo sensu, atque adeo longius petito eleganter *Virgilius* *Aen. lib. VI [v. 23]* „Contra elata mari respondet *Gnosia* tellus.“ Negat igitur materiam respondere in hoc ornato mundo, id est sui responsum imaginemque exhibere. Qua re quid verius? et exponunt perspicue sequentia. (*Fr. Iunius*)

e. speciatum] *Εἰδοποιεῖν*, in species suas informatum, cui contrarium *inspeciatum*, *Adv. Valent. c. 10.* (*Fr. Iunius*)

mum ²vergit. Si aequalis momenti, iam non turbulentus, nec ³cacabacius^a, sed compositus et ⁴temperatus, scilicet qui inter bonum et malum suo arbitrio agitatus, ⁵in neutram tamen partem pronus et praeceps, ⁶mediae, quod aiunt, aginae aequilibrato impetu^b ferebatur. Haec inquires non est, haec ⁷turbulentia et passivitas^c non est, ⁸sed moderatio et modestia et iustitia^d ⁹motationis ¹⁰neutram in partem inclinantis. Plane si huc et illuc ¹¹aut in ¹²alterum magis ¹³proclinaret, ¹⁴tunc inconcinnitatis et inaequalitatis et turbulentiae denotari mereretur. Porro si neque ad bonum neque ad malum pronior erat motus, utique inter bonum et malum agebatur: ¹⁵ut ex hoc quoque materiam determinabilem ¹⁶appareat, cuius motus nec malo nec bono pronus, eo quod in neutrum ¹⁷vergebat^e, intra utrumque ab utroque ¹⁸pendebat, et hoc nomine ab utroque determinabatur. Sed et bonum et malum in loco facis, cum dicis motum materiae in neutrum eorum fuisse propensum. Materia enim, quae in loco erat, neque huc neque illuc devergens in loca non devertebat in quibus erat bonum et malum. Dans autem locum bono et malo corporalia ea ¹⁹facis, faciendo localia, quia quae locum habent prius est ut corporalia sint. Denique incorporalia proprium locum non haberent nisi in corpore, cum corpori ²⁰accedunt. ²¹Ad bonum autem et malum non ²²devergens materia ²³utut corporalia aut localia non devertebat. Bonum ergo et malum ²⁴erras si substantias esse vis. Substantias enim ²⁵facis quibus loca adsignas; Loca autem adsignas cum materiae motum ab utraque regione suspendis.

2. vertit AB. 3. cacabacius A. cacabatius ab. cacabaceus c., Latinius. 4. temporatus Vaticanus liber. 5. in neutro tamen parte A. 6. mediae, quod aiunt, aginae aequilibrato abcd., ex emendat. Rhenani. medias quod aiunt ginaten (gnaten A.) ex ni (in A.) librato AB. 7. turbulenta AB. Codices Rhenani, id est Paterniacensis, Hirsaugiensis, Gorziensis. 8. scilicet A. 9. motationis abcd. mutationis AB. nutationis Fr. Iunius. 10. neutram partem iudicantis AB. 11. aut om. A. 12. telerum A. tale rerum B. 13. procliarūt B. proclibarunt A. 14. tunc om. A. 15. ut (A)abcd. El B., Fr. Iunius. 16. apparet AB., Fr. Iunius. 17. vertebat AB. 18. censebat AB. 19. facit A. 20. accidunt d. 21. Ad om. AB., Fr. Iunius. 22. devergens ego. devergent AB. devergente reliqui. 23. utut ego. ut Fr. Iunius. ut aut libri omnes. 24. erras si substantias abcd. Gorziensis. errasse substantias AB. 25. facit AB.

Cap. XLI. a. cacabacius] De hoc vocabulo v. Ballerin. ad Zenon. Veron. II, 44. p. 250. et Casaub. ad Scriptt. Hist. Aug. p. 150. ed. Paris. 1620. f.

b. mediae, quod aiunt, aginae aequilibrato impetu] Palmaria Rhenani emendatio. Paulus ex Festo p. 10 ed. Müll. „Agina est quo inseritur scapus trutiniae, id est in quo foramine trutina se vertit, unde aginatores dicuntur qui parvo lucro moventur.“ Placidus Gloss. p. 434. Mai. „Aginam, scapum trutiniae, quod eo

mensura ponderis agatur.“ Cf. Tertull. De Pudic. cap. 9.

c. passivitas] Cf. adnot. ad De Corona cap. 8.

d. iustitia] Sic initio libri De Pallio „iustitiam pallii“ dixit. (Rigalt.)

e. vergebat] Libri veteres vertebat, uti paulo supra „ad malum plurimum vertit“ pro vergit, quemadmodum editum est. Possit defendi vertere intransitive positum, ex usu Tertulliani. V. quae adnotavi ad De Pallio cap. 2.

Cap. XLII. Dispersisti omnia, ne de proximo quam contraria sibi sint relucere. At ego colligam singula et conferam. Inconditum ad-severas motum materiae eamque adicis sectari informitatem; dehinc alibi, desiderare componi a deo. Desiderat formationem quae sectatur informitatem? Aut sectatur informitatem quae desiderat formationem? Non vis videri deum aequari materiae, et subicis habere ¹illam cum deo ²communem. Impossibile enim, inquis, non habentem illam ³commune aliquid cum deo ornari eam ab ipso. Atquin si commune aliquid habebat cum deo, non desiderabat ex-ornari ab ipso, pars scilicet dei per communionem. Aut et deus poterat ornari a materia, habendo cum ⁴illa aliquid et ipse commune, ⁵et iam in hoc necessitati ⁶subicis deum, si fuit aliquid in materia propter quod ⁷eam formaret. Commune autem inter illos facis, quod a semetipsis ⁸moventur, et semper ⁹moventur. ¹⁰Quid minus materiae quam deo adscribis? Totum ¹¹consortium divinitatis hoc erit, libertas et aeternitas motus. Sed deus ¹²composite, materia incondite moventur. Tamen divinum proinde, motu proinde libero et aeterno. Atquin plus materiae das, cui licuit ¹³sic moveri quomodo deo non licuit.

Cap. XLIII. De motu et illud notaverim. Nam secundum ollae similitudinem sic ¹erat, inquis^a, materiae motus antequam disponderetur, concretus, inquietus, inadprehensibilis prae nimietate certaminis. Dehinc subicis, Stetit autem in dei compositionem, et ²inadprehensibilem habuit ³inconditum motum, prae tarditate inconditi motus. Supra certamen ⁴motui ⁵adscribis, hic tarditatem. Nam de natura materiae ⁶quotiens cadas ⁷accipe. Supra dicis^b, Si autem esset materia natura mala, non accepisset translationem in melius, nec ⁸deus aliquid compositionis accommodasset illi; ⁹in vacuum enim ¹⁰laborasset. Finisti igitur duas sententias, nec materiam natura malam, nec naturam eius a deo potuisse converti, horum immemor postea ¹¹inferens, At ubi accepit compositionem a deo et ornata est, cessavit a natura. Si in bonum reformata est, ¹²utique de malo reformata est, et si per compositionem dei cessavit a natura

Cap. XLII. 1. illa AB. 2. commune AB. 3. communionem aliquid AB. 4. ipsa aliquem ipse A. 5. etiam in B. et in A. 6. subici AB. 7. eam formare B. ferre A. 8. moventur om. d. 9. moveantur AB. 10. quod A. 11. consortium om. A. 12. composita ex materiae inconditae A. 13. sicut moveri quo deo A.

Cap. XLIII. 1. erit AB. 2. inadprehensibilis A. 3. conditum d. 4. motus AB. 5. adscribi (adscribis B.) sic AB. 6. quotiens A. quoties reliqui. 7. accipe. Supra dicis abcd. accipis supra indices AB. 8. dei aliquid (aliquam A.) AB. 9. Invacuum Bab. 10. laboras, non iusti igitur B. 11. infers abcd. 12. utique om. A.

Cap. XLIII. a. sic erat, inquis] Cf. b. Supra dicis] Supra cap. 37. supra cap. 41.

mali, natura cessavit ergo, et mala fuit natura ante compositionem, et desinere ¹³potuit a natura post reformationem.

Sed et qualiter operatum facias deum sequitur ut ostendam. Cap. XLIV.
Plane a philosophis ¹recedis; sed tamen et a prophetis. Stoici enim volunt deum sic per materiam ²decucurrisse quomodo mel per favos^a. At tu non, inquis, pertransiens illam facit mundum, sed solummodo apparens et adpropinquans ei, sicut facit ³quid decor^b solummodo apparens, et magnes lapis solummodo adpropinquans. Quid simile deus fabricans mundum et decor vulnerans animum, aut magnes attrahens ferrum? Nam et si apparuit deus materiae, sed non vulneravit illam, quod decor animum; et si adpropinquavit, sed non cohaesit illi, quod magnes ferro. Puta nunc exempla ⁴tua competere. Certe si apparendo et adpropinquando materiae fecit ex illa deus mundum, utique ex quo apparuit fecit, et ex quo adpropinquavit. Ergo quando non fecerat retro, nec apparuerat illi nec adpropinquaverat. Et cui credibile est deum non apparuisse materiae, vel qua consubstantiali suae per aeternitatem? ab ea longe fuisse quem credimus ⁵ubique esse et ubique apparere, cui etiam inanimalia et incorporalia laudes canunt apud Daniele^m? Dan. III, 21.
Quantus hic locus in quo deus a materia tantum distabat ut neque appareret neque adpropinquaret ante mundi molitionem? Credo, peregrinatus est ad illam de longinquo, cum primum ei voluit apparere et adpropinquare.

At enim prophetae et apostoli non ita tradunt mundum a deo Cap. XLV.
factum, apparente solummodo et adpropinquante materiae, quia nec materiam ullam nominaverunt, sed primo sophiam conditam, ¹initia Prov. VIII, 22.
viarum in opera ipsius, dehinc et sermonem prolatum, per quem Io. I, 3.
omnia facta sunt et sine quo factum est nihil. Denique sermone Ps. XXXIII, 6.
eius caeli confirmati sunt et spiritu ipsius universae virtutes eorum. Hic est ²dei dextera ³et manus ambae, per quas operatus est ⁴at- Ies. XLVIII, 13.
que molitus est. Opera enim manuum tuarum, inquit, caeli, per Ps. CII, 26.
quas et mensus est ⁵caelum et palmo terram. ⁶Noli ita deo adulari, Ies. XL, 12.
XLVIII, 13.

13. potuit natura post reformationem utique de malo reformatur. Sed et qualiter A.

Cap. XLIV. 1. recessisse tamen AB. 2. decurrisse A. 3. quid B., Fr. Iunius. qui abcd. In A. omissa sunt verba et adpropinquans ei — — apparens. 4. tua abcd. ut AB. 5. ubique esse et ubique apparere ABabcd. Vaticanus. ubique et ubique apparere b. ubique et undique apparere? Latinius.

Cap. XLV. 1. initia Bab. initium cd., ex coniectura Pamelii. initiarum A. 2. deus dextera (dextra B.) AB. • 3. dei et c. 4. ea quae d., cum Latinio. 5. terram et palmo coelum cd., ex coniectura Pamelii. 6. Non ita AB.

Cap. XLIV. a. Stoici enim volunt deum sic per materiam decucurrisse quomodo mel per favos.] Cf. Diog. Laert. VII, 147. et ibi Menag., Lipsius Physiol.

Stoic. II, 8. p. 916. tom. IV. Opp. ed. Vesal. b. sicut facit quid decor] Decor solummodo apparens facit aliquid, hoc est vulnerat animum, ut ipse mox dicet. (Rig.)

ut velis illum solo visu et solo accessu tot ac tantas substantias protulisse, et non propriis viribus instituisse. Sic enim et Hieremias commendat^a: Deus faciens terram in valentia sua, parans orbem in intelligentia sua, et suo sensu extendit⁷ caelos. ⁸Haec sunt vires eius quibus enixus totum hoc condidit. Maior est gloria eius si laboravit. Denique septima die requievit ab operibus. Utrumque suo more. Aut si⁹ apparens solummodo et adpropinquans fecit hunc mundum, numquid, cum facere desiit, rursus apparere et adpropinquare cessavit? Atquin magis apparere coepit et ubique conveniri^b deus ex quo factus est mundus. Vides ergo quemadmodum operatione¹⁰ dei universa consistunt, valentia facientis terram, intelligentia parantis orbem, et sensu extendentis caelum, non apparentis solummodo, nec adpropinquantis, sed adhibentis tantos animi sui nisus, sophiam, valentiam, sensum, sermonem, spiritum, virtutem. Quae illi non¹¹ erant necessaria¹² ut apparendo tantummodo et adpropinquando¹³ perfectus fuisset. Haec autem sunt invisibilia eius, quae¹⁴ secundum apostolum ab institutione mundi¹⁵ de factis eius¹⁶ conspiciuntur, non materiae nescio quae, sed sensualia ipsius. Quis enim¹⁷ cognovit sensum domini; de quo exclamat, Profundum divitiarum et sophiae, ut¹⁸ inventibilia iudicia eius et¹⁹ investigabiles viae eius. ²⁰Quid haec magis sapiunt quam ut ex nihilo omnia facta²¹ sint? quae nec inveniri nec investigari²² nisi soli deo possent, ²³alioquin investigabilia, si ex materia sunt investigata²⁴ et inventa. Igitur²⁵ in quantum²⁶ constitit materiam nullam fuisse, ex hoc etiam quod nec talem competat fuisse qualis²⁷ inducitur, in tantum²⁸ probatur omnia a deo ex nihilo facta. Nisi quod Hermogenes²⁹ eundem statum describendo materiae³⁰ quo est ipse, inconditum, confusum, turbulentum, ancipitis et praecipitis et fervidi motus, ³¹documentum artis³² suae dum ostendit, ipse se pinxit.

7. coelum *d.*, cum *Latinio*. 8. Haec *AB*. 9. appraehenso dummodo quia *A*. adpresso dummodo et *B*. 10. dei universa consistunt *d.*, ex emendat. *Latinii*. deus universa constituit *ABabc*. 11. erunt *AB*. 12. si *d.*, cum *Latinio*. 13. perfectus *Latinus*. profectus *ABabcd*. 14. secundum apostolum *abcd*. secundum ea coelum *B*. sec ea secundum *A*. 15. de factis *d.*, *Latinus*, *Fr. Iunius*. factis *Babc*. facta *A*. 16. conspiciuntur, non *abcd*. conspici unum ne *AB*. 17. constituit *AB*. 18. inventibilia *ABab.*, *codices Rhenani*. 19. investigabiles *cd*. investigabiles *reliqui*. 20. Quod *A*. 21. sunt *bc*. 22. nisi soli deo *A*. nisi solo deo *abc*. nisi a solo deo *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 23. aliae quid *A*. 24. et non inventa *AB*. 25. et *A*. 26. constituit *AB*. 27. dicitur *AB*. 28. probaretur *AB*. 29. eodem statu (statum *B*.) describendi *AB*. 30. quod *AB*. 31. documentum *abcd*. documentis *B*. In *A*. hoc vocabulum desideratur. 32. suae de ostendit ipse pinxit *AB*.

Cap. XLV. a. commendat] Cf. adnott. ad cap. 19.

b. conveniri] Cf. adnott. ad lib. II Adv. Marc. cap. 17.

ADVERSUS VALENTINIANOS.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

- A* significat librum Vindobonensem, manu exaratum.
B - - Leidensem, manu exaratum.
C - editionem principem, Beati Rhenani, quae prodit Basileae a. MDXXI.
a - - Io. Gangneii, quae prodit Parisiis a. MDXLV.
b - - Sigism. Gelenii, quae prodit Basileae a. MDL.
c - - Iac. Pamelii, quae prodit Antverpiae a. MDLXXIX.
d - - Nicol. Rigaltii, quae prodit Parisiis a. MDCXXXIV.
-

ADVERSUS VALENTINIANOS.

¹Valentiniani, frequentissimum plane collegium inter haereticos, Cap. I. quia plurimum ex apostatis veritatis et ad fabulas facile est et disciplina non terretur^a, nihil magis curant quam occultare quod praedicant; si tamen praedicant qui occultant. Custodiae officium conscientiae ²officium est. Confusio praedicatur, dum religio ³ad-severatur. Nam et illa ⁴Eleusinia, haeresis et ipsa ⁵Atticae superstitionis, quod tacent pudor est. Idcirco et ⁶aditum prius cruciant^b, diutius initiant ⁷antequam consignant^c, ⁸cum epoptas quinquennium

Cap. I. 1. Valentini Io. Crocius Specim. Coniecturarum et Observat. in quaedam loca Origenis, Irenaei, Tertulliani et Epiphani, ad calcem Irenaei Opp. edit: Io. Grabe, p. 15. 2. officium Ios. Scaliger. 3. adservatur Fr. Iunius. 4. eleusina B., et codex scriptus Bibl. Laurentianae XII. plut. XXVI. 5. actice AB. 6. aditu Cl. Salmasius in Solin. p. 7. aditurum Fr. Iunius. 7. antequam ego. linguam d. quem Fr. Iunius. quam ABCabc. Laurentianus. cum os signant rescripsit Cl. Salmasius l. l. 8. cum epoptas quinquennium ego. cum epoptas ante quinquennio Ios. Scaliger. cum epoptas ante quinquennium d., Salmasius. cum et portas quinquennium AB. Laurentianus. cum et portas ante quinquennium Cabc.

Cap. I. a. et disciplina non terretur] Quominus fabulis fidem habeant, aut iam inventis credendo, aut comminiscendo novas, ut recte explicat Rhenanus. Nam, ut paulo post dicet, „si aliquid novi adstruxerint, revelationem statim appellant praesumptionem.“

b. aditum prius cruciant] Id est infinitas difficultates obiciunt, quibus sacrarii aditus retardatur, atque ita homines longo desiderio cruciant. Sic „amplexus cruciare“ dicit Apuleius Miles. IX [cap. 16] „De isto quidem, mi herilis, tecum ipsa videris, quem sine meo consilio pigrum et formidolosum familiarem istum sortita es, qui iusuavis et odiosi mariti tui caperatum supercilium ignaviter perhorrescit, ac per hoc amoris languidi desidia tuos volentes am-

plexus discruciat.“ (Desid. Heraldus. Animagadv. ad Arnob. lib. III. p. 130.) Aditum cruciant *σκληραγωγία*, victu tristiore, silentio, humicubatione, castimonia aliisque huiusmodi rigidioribus disciplinae institutis. (Rigalt.)

c. diutius initiant antequam consignant] Ita correxi, illud *ante* repetendo ex praegresso *initiant*. *Signari* et *consignari* dicuntur ii qui post sumpta initia plenae iam consecrationi admittuntur. Apolog. cap. 8 „Talia *initiat* et *consignatus* vivis in aevum.“ Ibid. cap. 9 „Hodie istis Bellonae sacratus sanguis de femore praescisso in palmulam exceptus et esui datus *signat*.“ Cf. Adv. Marc. I, 28 „*signat* igitur hominem, nunquam apud se resignatum.“ Contra Iudaeos cap. 8 „*signante* visionem et prophetias omnes,

instituunt^d, ut opinionem suspendio cognitionis aedificent^e, atque ita tantam maiestatem exhibere⁹ videantur quantam¹⁰ praestruxerunt cupiditatem. Sequitur iam silentii officium. Attente custoditur quod tarde invenitur. Ceterum tota in¹¹ adytis divinitas, ¹²tota ¹³suspiria epoptarum^f, totum signaculum linguae^g, simulacrum membri virilis revelatur^h. Sed naturae venerandum nomen allegorica dispositio praetendens patrocinio coactae figuraeⁱ sacrilegium ¹⁴obscurat, et convicium ¹⁵falsi simulacris excusat^k. Proinde quos nunc destinamus^l haereticos, ¹⁶sanctis nominibus et titulis et argumentis verae religionis vanissima atque turpissima figmenta configurantes facili

9. videntur *Ios. Scaliger.* 10. praestruxerint *A.* 11. additis *B.* 12. tota *ABd. Laurentianus.* tot reliqui. 13. suspiria epoptarum *d., Ios. Scaliger.* suspiria portarum *ABC. Laurent.* siparia portarum *abc.* *Fr. Iunius et Cl. Salmasius (in Ael. Spartianum p. 33. et in Solin. l. l.) rescripserunt post tot suspiria epoptarum.* 14. observat *AB. Laurent.* 15. falsis *ABCabc. Laurent.* 16. sumptis *Laurent.*

quas adventu suo implevit. Unde firmissime dicit adventum eius *signare visum et prophetiam.* De Corona cap. 11 „suscepta fide atque *signata.*“ Sic etiam Irenaeus C. Haer. IV, 14. Inprimis v. de hoc verbo *consignare* quae disserit Des. Heraldus l. 1. *Consignare* pro confirmare posuit Tertullianus Adv. Marc. V, 5 „prophetiam super illo *consignat* creatoris“ cett. Sic infra „*signaculum* linguae.“

d. epoptas quinquennium instituunt] Suidas s. v. *Ἐπόπται* „οἱ τὰ μυστήρια παραλαμβάνοντες λέγονται ἐν ἀρχῇ μὲν μύσται, μετὰ ἐνιαυτὸν δὲ ἐπόπται καὶ ἔφοροι.“ Harpocration s. v. *Ἐπωπτευκότων* „οἱ μνησθέντες ἐν Ἐλευσίῃ ἐν τῇ δευτέρῃ μνήσει ἐποπτεύειν λέγονται.“ Inprimis v. Lobeck Aglaoph. p. 54. et p. 123 sqq., et Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. p. 33 sq., ubi haec ipsa verba Tertulliani plenius pertractantur atque illustrantur.

e. aedificent] Cf. adnott. ad lib. Ad Mart. cap. 3.

f. tota suspiria epoptarum] Totum illud quod tamdiu desideravcrant. (Rigalt.)

g. signaculum linguae] Quo imperabatur religiosum silentium. (Fr. Iunius.) *Σφράγισμα γλώττης*, quod supra dixit „silentii officium.“ Cf. Salmas. l. l., et in Solin. p. 7. B., Heraldus l. l. Apolog. cap. 21 „*signaculum* corporis“ dicitur circumcisio praeputii apud Iudaeos. Adv. Marc. III, 22 lin. habes „*signaculum* frontium.“ De Spectac. cap. 4 „ad prin-

cipalem convertas auctoritatem ipsius *signaculi* nostri,“ h. e. baptismatis. Ibid. cap. 24 „rescindimus *signaculum.*“ Contra Iud. cap. 8 „quoniam ipse (Christus) est *signaculum* omnium prophetarum, adimplens omnia“ cett.

h. simulacrum membri virilis revelatur] Huius membri virilis in sacris Eleusiniis culti penes solum Tertullianum stat auctoritas. Confudit, ni fallor, Cereris sacra cum Isidis, a quibus phalli cultum haud abfuisse notum est. V. Diod. Sic. I, 22. Schmidt De Sacerdot. et Sacrif. p. 215. Aliter haec verba Tertulliani, etsi minus probabiliter, expedire temptavit Nic. Calliachus in diss. De Sacris Elens. in Poleni Suppl. Thes. Antiqu. tom. IV. p. 324.

i. coactae figurae] Allegoriae scilicet obscei illius, rerum naturam significantis. (Rigalt.) Cf. quae adnotavi ad De Pudic. cap. 9.

k. et convicium falsi simulacris excusat.] Eleusiniorum antistites ad illud membri virilis simulacrum, velut ad divinitatem, adorantium habitu accedunt. Itaque falsi crimine tenentur qui aliud oculis colunt, aliud mente. Etenim aiunt coli abs se non simulacrum, sed rerum naturam eo simulacro expressam, quod est accusationem falsi simulacris excusare, mendacium mendacio diluere, falsum falso: quid enim aliud est simulacrum, nisi falsum? (Rigalt.) De verbo *excusare* v. quae adnotavi ad lib. Adv. Hermog. cap. 16.

l. destinamus] Cf. de hoc verbo adnott. ad lib. III Adv. Marc. cap. 13.

¹⁷ caritati^m ex divinae copiae occasioneⁿ, quia de multis multa succedere est^o, ¹⁸ Eleusinia ¹⁹ Valentiniani fecerunt ²⁰ lenocinia, sancta silentio magno, sola taciturnitate caelestia. Si bona fide quaeras, concreto vultu^p, suspenso supercilio, Altum est, aiunt. Si subtiliter temptes, per ²¹ ambiguitates bilingues communem fidem adfirmant^r. Si scire te subostendas, negant quicquid agnoscunt^r. Si cominus ²² certas, tuam simplicitatem sua caede dispergunt^s. Ne discipulis quidem propriis ²³ ante committunt quam suos ²⁴ fecerint. Habent artificium quo prius persuadeant quam edoceant. Veritas autem docendo persuadet, non suadendo docet.

Ideoque simplices notamur apud illos, ut hoc tantum, non etiam sapientes; quasi statim ¹ deficere cogatur a simplicitate sapientia, domino utramque iungente: Estote prudentes ut serpentes, Cap. II. et simplices ut columbae. Aut si nos propterea insipientes quia simplices, num ergo et illi propterea non simplices quia sapientes? Nocentissimi autem qui non simplices, sicut stultissimi qui non

17. caritati d., ex emendat. Latinii. claritati ABCabc. Laurent. credulitati Croi. l. l. p. 13. 18. Eleusinia d. Laurent., Fr. Iunius. Eleusiniiana ABabc. Eleusiniiana arcana Croi. l. l. 19. Valentiniani d. Laurent. Valentiniana reliqui. 20. lenocinia sancta, silentio magna, sola d., in Erratis. 21. ambiguitatis B. Laurent. 22. certas tuam abc. certas, fatuam d. certe statuam ABC. Laurent. 23. animam committunt Laurent. 24. fecerunt Laurent.

Cap. II. 1. defigere cogitur ABC. Laurent.

m. facili caritati] Recte Latinus „facili caritati,“ id est speciem caritatis affectantes, quae ipsa facilis est, I Corinth. 13. ut circumveniant facilem. (Fr. Iunius.) Fratrum scilicet, sive fidelium; vel potius caritas facilis, quae omnia suffert, omnia credit. I Corinth. 13. (Rigalt.)

n. ex divinae copiae occasione] Sacrarum scripturarum copiam significat, sive ut ipse loqui amat, latitudines. Quo sensu lib. De Spectat. [cap. 3] „Late tamen semper scriptura divina dividitur, ubicunque secundum praesentis rei sensum etiam disciplina munitur.“ Et lib. De Praescr. Haeret. [cap. 39] „Et utique fecundior divina litteratura ad facultatem cuiusque materiae.“ (Rigalt.)

o. quia de multis multa succedere est] Prae copia facile est factu, ut alia aliis succedant, et per vices substituantur plurima. (Fr. Iunius.) An succidere, aut succedere? in alios scilicet usus. (Rigalt.) Malim succidere.

p. concreto vultu] Id est, uti mihi videtur, vultu contracto atque severo.

q. communem fidem adfirmant.] Irenaeus [Contra Haer. Praef.] „similia

quidem nobis loquentes, dissimilia vero sentientes.“ (Rigalt.)

r. negant quicquid agnoscunt.] Quicquid scilicet agnoscunt scire se de ipsorum mysteriis. (Rigalt.)

s. Si cominus certas, tuam simplicitatem sua caede dispergunt] Si cominus decertando rationis et argumentorum simplicitate adversus eos aliquid proficere te putas, hanc tuam simplicitatem irritam faciunt, dum omne disputationis periculum declinant, se tibi impares fore fatendo, et quasi caesos iam ante pugnam. *Dispergere* pro irritum facere aequae posuit Apol. cap. 5 „sic ut non palam ab eiusmodi hominibus poenam dimovit, ita alio modo palam *dispersit*, adiecta etiam accusatoribus damnatione, et quidem tetiore.“ Sic apud Ictos „*dispergere* matrimonium,“ i. e. dissolvere. Rigaltius figmentum suum „*fatuam simplicitatem sua caede dispergunt*“ his verbis est interpretatus: Si cominus certas, caedentur quidem, sed operam dabunt ut ex sua caede nihil aliud colligat nisi quod sint fatuae simplices. Summa illis erit cura, ut fatuae simplices cadant potius quam mali.

sapientes. Et tamen ²malim eam partem meliori ³sumi vitio. Si forte praestat^a minus sapere quam peius, errare quam fallere. Sap. Sal. I, 1. Porro facies dei ⁴expectatur in simplicitate ⁵quaerendi, ut docet ipsa ⁶Sophia, non quidem Valentini, sed Salomonis. Deinde infantes testimonium Christi sanguine litaverunt^b. Pueros vocem qui crucem clamant^c? Nec pueri erant nec infantes, id est simplices non erant. ⁷Repuerascere nos et apostolus iubet secundum deum, ut malitia infantes per simplicitatem, ita demum sapientes sensibus; simul dedi in ⁸sapientiae ordinem de simplicitate ⁹manantis. In summa Christum columba demonstrare solita est, serpens vero temptare. Illa et a primordio divinae pacis praeco; ille a primordio divinae imaginis praedo. Ita facilius simplicitas sola deum et agnoscere poterit et ostendere, prudentia sola concutere potius et prodere.

Cap. III. ¹Abscondat itaque se serpens quantum potest, totamque prudentiam in latebrarum ambagibus torqueat; alte habitet, in caeca ²detrudatur, per anfractus seriem suam evolvat, tortuose procedat, nec semel totus, lucifuga bestia. Nostrae columbae ³etiam domus simplex, in editis semper et apertis et ad lucem. Amat ⁴figura spiritus sancti orientem, Christi figuram^a. Nihil veritas erubescit nisi solummodo abscondi; quia nec pudebit ullum aures ei dedere, eum deum recognoscere, quem iam illi natura commisit, quem quotidie in operibus omnibus sentit, hoc solo minus notum, ⁵quod

2. malim eam ego. malim in eam libri omnes. 3. suum initio AB. summi vitio Laurent. 4. expectatur ego. expectat ABCabc. Laurent. spectat d., Latinus, Fr. Iunius. 5. quaerentes cd. 6. sapientia duo Vaticanis, apud Pamelium, et Laurentianus. 7. repuerascere AB. Laurent. 8. sapientia AB. Laurent. 9. manantis d. manandi ABC. Laurent., et codex Pithoei apud Rigaltium. amando abc.

Cap. III. 1. Abscondit AB. Laurent. 2. detrudat AB. Laurent. 3. etiam domus simplex ABD. Laurent. domus simplex, etiam Cab. 4. figura d. figuram reliqui et Laurent. 5. quam quod AB. Laurent.

Cap. II. a. Et tamen malim eam partem meliori sumi vitio. Si forte praestat] Delevi in voculam ante eam, quae accreverat ex praegresso malim. Nemo adhuc dixit aut dicet „sumere aliquem vitio,“ sed dicendum est „sumere aliquid vitio.“ „Eam partem,“ intellege stultissimum esse. De illo „si forte“ v. adnot. ad De Corona cap. 5. Fr. Iunius distinguere maluit „sumi vitio, si forte. Praestat“ cell.

b. infantes testimonium Christi sanguine litaverunt.] Eodem omnino sensu dixit Augustinus lib. X De Genesi ad litt. cap. 23 „Habet et illa parva aetas magnum testimonii pondus, quae prima

pro Christo meruit sanguinem fundere.“ (Rigalt.)

c. Pueros vocem qui crucem clamant?] Infantes erant qui testimonium Christi sanguine litaverunt, non infantes erant qui Crucifigite conclamaverunt.

Cap. III. a. orientem, Christi figuram.] Orientis enim vocabulo Christus saepe intelligitur in sacris litteris, ut apud Zachariam: „Ecce ego adducam servum meum Orientem.“ Et paulo post apud eundem: „Ecce vir, Oriens nomen eius.“ Oriens autem appellatur quia in diebus eius orta est iustitia. Et hinc habes Christianos veteres ad Orientem versus precari solitos, quod etiamnum observamus. (Rhenan.)

unicum non putavit, quod ⁶in numero nominavit, quod in aliis adoravit. Alioquin a turba eorum et aliam frequentiam suadere, a domestico principatu ad incognitum transmovere, a manifesto ad occultum retorquere, de limine ⁷fidem offendere est. Iam si et in totam fabulam initietur, ⁸nonne tale aliquid dabitur te in infantia inter somni difficultates a nutricula audisse, Lamiae turres et pectines Solis^b? Sed qui ex alia conscientia venerit fidei, si statim inveniat tot nomina Aeonum, tot coniugia, tot ⁹genimina, tot exitus, tot eventus, ¹⁰felicitates, infelicitates dispersae atque concisae divinitatis, dubitabitne ibidem pronuntiare has esse fabulas et genealogias indeterminatas^c, quas apostoli spiritus ¹¹his iam tunc pululantibus seminibus haereticis damnare praevenit? Merito itaque non simplices, merito tantummodo prudentes, qui talia ¹²nec facile produciunt neque exerte defendunt, sed nec omnes quos edocent perdocent; utique astute, ut pudenda, ceterum inhumane, si honesta. Et tamen simplices nos ¹³omnia scimus. Denique hunc primum cuneum congressionis armavimus, detectorem et designatorem totius conscientiae^d illorum, primamque hanc victoriam auspicamur, quia quod tanto impendio absconditur, etiam solummodo demonstrare destruere est.

I Tim. I, 4.

Novimus, inquam, optime originem quoque ipsorum, et scimus ^{Cap. IV.} cur Valentinianos appellemus, licet non esse videantur. Abscesserunt enim a conditore, sed minime origo deletur, et si forte mutatur, testatio est ipsa mutatio. ¹Speraverat episcopatum Valentinus, quia et ingenio poterat et eloquio. Sed alium ex martyrii praerogativa loci potitum indignatus de ecclesia authenticae regulae abruptit^a. Ut solent animi pro prioratu exciti praesumptione ultionis accendi, ad expugnandam conversus veritatem et cuiusdam veteris

6. innumeros *Fr. Iunius*. 7. fidem offendere est *C(in marg.)cd. Vaticani tres*. fidem ostendere est *AB.* offendere est *ab., los. Scaliger.* 8. nonne tale aliquid *Cabcd.* nonne ficti aliquid *Laurent.* nomen gloriae aliquid *AB.* 9. genimina *abcd. Gorziensis.* gemina *reliqui.* 10. felicitatis *ABC. Laurent.* 11. hiis *AB.* 12. nec *AB. Laurent.* neque *reliqui.* 13. omnia scimus *C(in marg.)abcd. Laurent. Gorziensis.* omnia sumus *AB.* omnes sumus *C.*

Cap. IV. 1. separaverat *AB. Laurent.*

b. Lamiae turres et pectines Solis?] Fabellae pueriles apud Carthaginem tempore Tertulliani. (Rhenan.)

c. genealogias indeterminatas] Irenaeus principio libri Adv. Valentinianos [Prael.] „Quatenus veritatem refutantes quidam inducunt verba falsa et genealogias infinitas“ cett. Graeca apud Epiphani. „γενεαλογίας ματαίας.“ Apo-

stolus dixerat „γενεαλογίας ἀπεράντους.“ (Rigalt.)

d. designatorem totius conscientiae] Designatorem Rhenanus recte interpretatur manifestatorem vel resignatorem.

Cap. IV. a. abruptit] Cf. adnott. ad De Pudic. cap. 7.

opinionis^b ²semitam nactus *astu* colubroso viam delineavit^c. Eam postmodum ³Ptolemaeus^d ⁴intravit, nominibus et numeris Aeonum distinctis in ⁵personales substantias, sed extra deum determinatas^e, quas Valentinus in ipsa summa divinitatis ⁶ut sensus et affectus ⁷motus incluserat. Deduxit et Heracleon^f inde tramites quosdam et Secundus et magus ⁸Marcus^g. Multum circa imagines legis Theotimus operatus est. Ita nusquam iam Valentinus, et tamen Valentiniani, qui per Valentinum. Solus ad hodiernum Antiochiae ⁹Axionicus^h memoriam Valentini ¹⁰integra custodia ¹¹regularum ¹²eius consolaturⁱ. Alioquin tantum se huic haeresi suadere permissum

2. semitam nactus astu colubroso viam declinavit *ego*. semini nactus colubroso viam delinavit (deliniavit C.) ABC. Laurent. semini actu colubroso viam deliniavit *abc*. semen nactus Colarbaso viam deliniavit *d*, cum *Latinio*. seminia nactus Colarbaso viam delineavit *Fr. Iunius*. 3. Ptolemaeus *cd*. ptolemius Laurent. 4. instravit *d*, cum *Latinio*. Probavit etiam *Fr. Iunius*. 5. personali (personale C.) substantia ABC. Laurent. 6. et AB. Laurent. 7. et motus *d*. 8. et marcus AB. 9. Axionicus *Cabcd*. Arionicus AB. et tres *Vaticani*. 10. integram AB. 11. regular C. regulare AB., et C. in marg. 12. vis A. ius B.

b. cuiusdam veteris opinionis] Cf. Irenaeus C. Haer. I, 5, II, 19.

c. veteris opinionis semitam nactus astu colubroso viam delineavit.] Ita haec verba emendanda esse videbantur. Vox *astu* latebat in vocabulo praegresso. *Posterat etiam* „semitam nactus colubrorum.“ Semitam et viam similiter coniungit Phaedrus prol. III, 38 „Ego porro illius semita feci viam.“ Et Martial. Epigr. VII, 61 „Iussisti tenues, Germanice, crescere vicos, Et modo quae fuerat semita, facta via est.“ Ipse Tertullianus paulo infra, ubi de Heracleone „deduxit inde *tramites* quosdam“ cett. De emendatione Latinii „veteris opinionis semen nactus Colarbaso viam delineavit“ audiamus Rigaltium, qui eam receperat: De veteri lectione „veteris opinionis semini actu colubroso viam deliniavit“ abdicanda, inquit, quo magis addubitem facit veterum exemplarium auctoritas, faciunt etiam quae de serpente supra Septimius dixit „Alte habitat, in caeca detrudatur, per anfractus seriem suam evolvat, tortuose procedat“ cett. Iis enim apte respondet actus ille colubrosus. Denique Irenaeus et Epiphanius, immo ipse auctor Catalogi Haereticorum, Colarbasum Ptolemaeo atque Secundo posteriorem censuere.

d. Ptolemaeus] Cf. de hoc lib. Contra Omnes Haeres., quod infra ad calcem huius tomi exhibebo, cap. 4., Philaster De Haeres. cap. 39. cum adnot. Fabricii, Pseudo-Origenes Philosophumenis VI, 35. 38., et inprimis Iren. C. Haer. lib. I.

praef., et cap. 5 sq., et alibi, Epiphanius Haer. 33.

e. sed extra deum determinatas] Verissime. Nam propterea dicit Irenaeus I, 6. cetera fuisse „*προβολὰς, εἰκόνας, τύπους τῶν δύο διαθέσεων, ἐννοίας καὶ θελήσεως κινήσεις*.“ (Fr. Iunius.)

f. Heracleon] Apud Epiphanium Haeres. 36 Colarbasus Marco, Heracleon Colarbaso, apud Pseudo-Originem Philosophumenis VI, 4. 5 Secundo Ptolemaeus, Ptolemaeo Heracleon, Heracleoni Marcus, Marco Colarbaso, sed cap. 29 et 35 Ptolemaeus Heracleoni, et apud Philastr. cap. 41 Heracleon Secundo postponitur, ubi cf. Fabric.

g. Secundus et magus Marcus.] V. de Secundo et eius haeresi Epiphanius et Damasc. haer. 32. Theodoret. Haeret. Fab. I, 8. Iren. I, 5. Philaster cap. 40. cum adn. Fabric. Tertull. infra h. l. cap. 38., et Pseudo-Origenes Philosophumenis VI, 29. 35. 38. et de Marco Epiph. haer. 34. Iren. I, 8., Philaster cap. 42., cum interpr., et Pseudo-Origenes Philosophumenis VI, 39. 42 sqq.

h. Axionicus] Huius Axionici mentionem facit Pseudo-Origenes Philosophumenis VI, 36. p. 195. De Theotimo non constat.

i. consolatur.] Sic hoc verbo saepius est usus Tertullianus. De Pallio cap. 4 „monilibus cervicem *consolatur*.“ De Anima cap. 1 „Quid autem aliud saperet vir quilibet iniuria damnatus, praeter *iniuriae solamen*? nedum philosophus,

est^k quantum lupae feminae formam ¹³quotidie ¹⁴supparare sollemne est. ¹⁵Quidni? cum spiritale illud semen suum sic in unoquoque ¹⁶recenseant? Si aliquid novi adstruxerint, revelationem statim appellant praesumptionem, et charisma ingenium¹, nec unitatem, sed diversitatem. Ideoque prospicimus seposita illa sollemni dissimulatione sua plerosque ¹⁷dividi, de quibusdam articulis etiam bona fide dicturos, Hoc ita non est, et, Hoc aliter accipio, et, Hoc non agnosco. Varietate ¹⁸enim innovatur regularum facies. Habet etiam colores ¹⁹ignorantiarum.

Mihi autem cum archetypis erit limes principalium magistrorum^a, non cum adfectatis ducibus passivorum discipulorum^b. Nec undique dicemur ipsi nobis finxisse materias, quas tot iam viri sanctitate et praestantia insignes, nec solum nostri antecessores, sed ipsorum haeresiarcharum contemporales, instructissimis voluminibus et prodiderunt et ¹retuderunt, ut Iustinus, philosophus et martyr^c, ut Miltiades, ecclesiarum sophista^d, ut Irenaeus, omnium doctrinarum curiosissimus explorator, ut Proculus ²noster^e, virginis senectae et Christianae eloquentiae dignitas, quos in omni

13. cottidie AB. 14. superare ABC. 15. Quid iniquum ABC. 16. recenseat AB. 17. dividi, de quibusdam ego. dividi quibusdam libri omnes. 18. cum Fr. Iunius. 19. ignorantia earum Ios. Scaliger, et Fr. Iunius.

Cap. V. 1. retulerunt AB. 2. noster d., Ios. Scaliger. noster et Rhenanus. nostrae ABCabc., Fr. Iunius.

gloriae animal, cui nec consolanda iniuria, sed potius insultanda.“ Ibid. cap. 44 „Cives Clazomenii Hermotimum templo consolantur.“ De Spectac. cap. 12 „Ita mortem homicidiis consolabantur.“

k. Alioquin tantum se huic haeresi suadere permissum est] Ceterum, inquit, tantum sese huic haeresi sectatorem simulare permissum est, quantum cett. Similiter supra cap. 3 dixerat „Alioquin a turba eorum et aliam frequentiam suadere,“ i. e. fingere, simulare, simulatamque aliis persuadere.

l. ingenium] Cf. adnott. ad De Corona cap. 8.

Cap. V. a. Mihi autem cum archetypis erit limes principalium magistrorum] Ait se stringere stilum adversus origines ipsas et authentica ipsa principalium magistrorum, atque hos sibi limites proponere, quos ultra nolit congregari. Archetypi magistri sunt principes magistri, vetustiores. Atilius Fortunatianus in Arte [P. II. praef.] „veteres lege [immo legemus, ut habet cod. Vatic.], id est, ut ait Lucilius, archetypa unde haec sunt omnia nata.“ „Archetypos

amicos“ dicit Martialis [lib. XII. epigr. 70.]. (Rigalt.) Adde Fortunatian. II, 27 „partim in archetypis auctorum libris (recognosces), unde haec nos excerpimus.“ Plures locos dabit Forcellin. s. v.

b. passivorum discipulorum.] Id est gregariorum, et promiscue occurrentium. (Fr. Iunius.) Cf. adnott. ad De Corona cap. 8.

c. ut Iustinus, philosophus et martyr] Qui se adversus haereses scripsisse testatur Apolog. II., et laudat Irenaeus Adv. Haer. IV, 4., „τὸ πρὸς τὸν Μαξιανὰ σύνταγμα,“ et Hieronymus in Catal., et Euseb. H. E. IV, 11 et 18. (Fr. Iunius.)

d. ut Miltiades, ecclesiarum sophista] Cf. Euseb. H. E. V, 17. et Hieronymus in Catalogo. Dicitur autem ecclesiarum sophista, quia stilo elegantiore scripsit, qui sophistarum stilus olim habebatur. (Fr. Iunius.)

e. ut Proculus noster] Pacianus ad Sympronianum de Cathol. Nom. „Ipsi illi Phryges nobiliores qui se animatos mentiuntur a Lencio, institutos a Proculo gloriantur.“ (Rigalt.)

1 Cor. XI, 19. opere fidei, quemadmodum in isto, optaverim assequi. Aut si in³ totum haereses non sunt, ut qui eas pellunt finxisse credantur, ⁴mentietur apostolus praedicator illarum. Porro si sunt, non aliae erunt quam quae retractantur. Nemo tam otiosus fertur stilo ut materias habens fingat.

Cap. VI. Igitur hoc libello, quo demonstrationem solum ¹promittimus illius arcani, ne quem ex nominibus tam peregrinis et coactis et compactis et ambiguis caligo suffundat, quomodo eis usuri simus prius demandabo. Quorundam enim de Graeco interpretatio non occurrit ad expeditam proinde nominis formam, quorundam nec de sexu genera conveniunt, quorundam usitatio in Graeco notitia est. Itaque plurimum ²Graeca ponemus; significantiae per paginarum limites aderunt, nec Latinis quidem deerunt Graeca, sed in lineis desuper notabuntur, ut signum hoc sit personalium nominum propter ³ambiguitates ⁴eorum quae cum alia significatione communicant. Quamquam autem distulerim ⁵congressionem, solam interim professus narrationem, sicubi ⁶tamen indignitas meruerit suggillari, ⁷omnino erit delibatione transfuntoria ⁸expugnatio^a. ⁹Congressionis lusionem deputa, lector, ¹⁰ante pugnam^b. Ostendam, sed non ¹¹imprimam vulnera. Si et ridebitur alicubi, materiis ¹²ipsis satisfiet^c. Multa ¹³sunt sic digna revinci, ne gravitate ¹⁴adorentur^d. Vanitati proprie festivitas cedit. Congruit et veritati ridere, quia laetans, de aemulis suis ludere, quia segura est. Curandum plane ne risus eius rideatur si fuerit indignus; ceterum ubicunque dignus risus, officium est. Denique ¹⁵hoc modo incipiam.

3. tota haeresi AB. 4. mercetur AB.

Cap. VI. 1. praemittentes solius ABC. 2. Graeca d. Graeco reliqui, et tres Vaticani. 3. ambiguitatem Vaticanorum unus. 4. eorum qui C. quae AB. 5. congestionem ABC. 6. tamen om. AB. 7. omnino erit delibatione transfuntoria ego. non erit delibatione transfuntoria abd. non erit delibatione transfuntoria ABC. codex Pithoei. non erit delibatione transfuntoria c., partim cum Vaticanis. non erit de libatione transfuntoria Rhenanus. Quod nec Pamelius improbat. non erit deliberatio nec transfuntoria Ios. Scaliger. non erit delibatione transfuntoria Fr. Iunius. 8. depugnatio Ios. Scaliger. 9. Congressioni Rigaltius. 10. haud ab. an Vaticanorum unus. 11. in prima AB. 12. ipsis om. B. 13. sic digna sunt AB. 14. adornentur Fr. Iunius. 15. hic AB.

Cap. VI. a. omnino erit delibatione transfuntoria expugnatio.] „Transfuntoria praecepta“ dixerat supra Adv. Marc. I, 27. Scriptura pristina „delib. transfuntoria expugnatio“ vitiosa est, quam frustra tuetur Rigaltius his verbis „Hoc est suggillabimus quidem et libabimus, sed non transpungemus. Suggillatio pungit, expugnatio transpungit. Hic igitur non erit de suggillatione aut libatione transfuntoria expugnatio. Sic legitur in antiquis exem-

plaribus, et verissimam esse lectionem declarant quae sequuntur „Ostendam, sed non imprimam vulnera,“ quasi diceret, „Pungam, non perfodiam.“

b. ante pugnam.] Alludit ad praelusiones gladiatorum, quae fiebant rudibus. Etenim lusio ante pugnam et praelusio. (Rigalt.)

c. materiis ipsis satisfiet.] Nam sunt ridiculae et risu dignae. (Rigalt.)

d. adorentur.] Hoc est honorentur, vel magni aestimari videantur.

Primus omnium Ennius, poeta Romanus, Coenacula maxima Cap. VII. caeli, simpliciter pronuntiavit, ¹elati situs nomine^a, vel quia Iovem illic epulantem legerat apud Homerum^b. Sed haeretici quantas supernitates supernitatum, et quantas sublimitates sublimitatum in habitaculum dei sui cuiusque suspenderint, extulerint, expanderint, mirum est. Etiam creatori nostro ²Enniana coenacula in aedicularum disposita sunt forma, aliis atque aliis pergulis superstructis et unicuique deo per totidem scalas distributis quot ³haereses fuerint. Meritorium^c factus est mundus. Insulam ⁴Feliculam credas tanta tabulata caelorum^d, ⁵nescio ubi. Illic ^{5b}etiam Valentinianorum deus ad summas tegulas habitat. Hunc substantialiter quidem ⁶*Αἰῶνα Τέλειον* appellant, personaliter ⁷vero *Προαρχὴν* et *Τὴν Ἀρχὴν*, etiam Bythion^e, quod in sublimibus habitanti minime congruebat. Imatum, immensum, infinitum, invisibilem aeternumque definiunt, quasi statim probent esse, si talem definiant qualem scimus esse debere, ⁸ut sic et ante omnia fuisse dicatur. Sed ut sit expostulo^f, nec aliud magis in huiusmodi^g ⁹denoto quam quod post omnia in-

Cap. VII. 1. de lati d., cum Latinio. 2. et humana AB. 3. haeresis B. 4. Feliculam om. C., sed habet in marg. 5. nescio ubi uncinis inclusa sunt in d. Rigaltius ea spuria esse iudicavit, nescio cur. Adscripsit „Haec reperuntur in codicibus antiquis, sed nihilo magis probanda.“ 5b. enim Ad. 6. aeona teleion A. Omittit haec verba B. 7. vero *προαρχο* enpappophneti *δ*bythion A. Om. haec verba B. Pro Bythion, quae emendatio est Pamelii, hic et in seqq. ubique scriptum est Bythion in ABCab. 8. ut sic abcd. sic ABC. 9. devoto AB.

Cap. VII. a. elati situs nomine] Paulus ex Festo p. 54. M. „Coenacula dicuntur ad quae scalis ascenditur.“ Gloss. Labbei: „Coenaculum, ὑπερωδον.“ Varro De L. L. V, 162 „Posteaquam in superiore parte coenitare coeperunt, superioris domus universa coenacula dicta.“ Cf. interpr. ad Horat. Ep. I, 1, 91. et Sueton. Aug. cap. 45. Liv. XXXIX, 14. Plaut. Amphitr. III, 1, 3. Vitruv. II, 8. Ceterum Ennii illud citat etiam Virgilii interpres antiquus a Maio ed. p. 63. Cf. Ennii Frr. ed. Spangenberg p. 34.

b. apud Homerum.] Hom. II. I, 533 sqq.

c. Meritorium] Id est domus coenaculis referta meritoriis (ut Suetonius vocat Vitell. cap. 7.), quae locantur quae-stus gratia; quae eadem dicuntur *meritoria*. Iuven. Sat. III, 234. (Fr. Iunius.) Cf. Dirksen Mannale s. v. *Meritorium*.

d. Insulam Feliculam credas tanta tabulata caelorum] Insulae nomine appellantur aedes quae non iunguntur parietibus cum vicinis. Haec igitur fuit insigne aliquod meritorium, in quo tabulata quam plurima. Nomen domino fortean

inditum Felici. Is vero Feliculae suae tabulatum supremum habitabat. Est in Arriani Epicteticis servi nomen. (Rigalt.)

e. etiam Bythion] Irenaei Interpres I, 1 „— perfectum Aeonem, qui ante fuit. Hunc autem et Proarchen et Propatora et Bythion vocant.“ Libri veteriores in hoc Adversus Valentinianos libello ubique praebent *Bythion*, pro quo ego cum Pamelio et Rigaltio non dubitavi repone-re *Bythion*, ex Irenaeo, quem excrispisse et pressius sequi se ubique ipse Tertullianus contestatur, eoque potiore id iure facere posse mihi sum visus, cum eosdem libros Adversus Marcionem I, 5. et spurium libellum Adv. Omnes Haeres. cap. 4. genuinam vocabuli formam tueri viderem.

f. Sed ut sit expostulo] Id est, hoc etiam adversus eos contendo, deum ante omnia fuisse, quod tamen ipsi negant, qui coaetaneam deo comitem tribunt, Ennoian sive Sigen. (Rigalt.)

g. in huiusmodi] In huiusmodi Aeonum fabula. (Rigalt.) Cf. adnot. ad De Bapt. cap. 12.

veniuntur ¹⁰ qui ¹¹ ante omnia fuisse dicuntur, et quidem non ¹² sua. Sit itaque ¹³ Bythos ¹⁴ iste infinitis retro aevis in maxima et altissima quiete, in otio plurimo placidae et, ut ita dixerim, ¹⁵ stupentis divinitatis, qualem iussit Epicurus. Et tamen quem solum volunt, dant ei secundam in ipso et cum ipso personam, ¹⁶ Ennoean, quam et ¹⁷ Charin et Sigen insuper nominant. Et forte accedunt in illa commendatissima quiete ¹⁸ monere eum de proferendo tandem initio rerum a semetipso. ¹⁹ Hoc vice seminis in ²⁰ Sigae suae ²¹ veluti genitalibus vulvae locis collocat. Suscipit illa statim et praegnans efficitur et parit, utique silentio, Sige, et quem parit, ²² Nus est, simillimum patri et parem per omnia. Denique ²³ solus hic capere sufficit immensam illam et incomprehensibilem magnitudinem patris. ²⁴ Ita et ipse pater dicitur et initium omnium et proprie Monogenes. Atquin ²⁵ non proprie, siquidem non solus ²⁶ agnascitur. Nam cum illo processit et femina, ²⁷ cui Veritas nomen. Monogenes^h, quia prior genitus, quanto congruentius Protogenes vocaretur? Ergo ²⁸ Bythos et Sige, Nus et Veritas prima quadrigaⁱ defenditur Valentinianae factionis, matrix et origo cunctorum. Namque ibidem Nus ²⁹ simul accepit^k prolotionis suae officium emittit et ipse ³⁰ ex semetipso Sermonem et Vitam, quae si retro non erat, utique nec in ³¹ Bytho. Et quale est ut ³² in deo vita non fuerit? Sed et haec soboles ad initium universitatis et ³³ formationem Pleromatis^l totius emissa facit fructum, Hominem et Ecclesiam procreat. Habes Ogdo-

10. quae AB. 11. ante om. AB. 12. sua. Sit abcd. suase ABC. 13. bittios AB. Bythios Cab. 14. istos AB. 15. stupentibus AB. 16. Ennoean cd. et notam reliqui. 17. carni et sigenui supernominant AB. 18. monere d., ex emendat. Latinii. Probavit etiam Fr. Iunius. movere ABCabc. 19. hac AB. 20. Sigae suae Cabcd. signe sue AB. Sigae suae alii. 21. veluti d. velut in reliqui. 22. avis est AB. 23. sulus AB. 24. Ita om. AB. 25. non om. AB. 26. agnascitur cd., ex emendat. Latinii. agnoscitur ABCab. 27. cui Veritas nomen. Monogenes Fr. Iunius. cui veritas Monogenes ABCabc. Veritas nomen. Monogenes d. 28. Bythios ABCab., ubicunque. 29. simul ac cepit a., Fr. Iunius. 30. a semet ipso AB. 31. bythion AB. 32. inde obita non ABC. 33. formationem Grabe ad Irenaeum p. 8. formaci AB. formati abcd. formam Fr. Iunius, et Croi. p. 19.

h. cui Veritas nomen. Monogenes] Recte ita Fr. Iunius. Vocabulum nomen videlicet latebat in priore particula vocis Monogenes.

i. prima quadriga] Alludit ad quatuor factiones agitatorum. (Rigalt.) Cf. Casaub. in Scriptt. Hist. Ang. p. 246. (ed. Paris. 1620.) Irenaeus: „καὶ εἶναι ταύτην πρῶτον καὶ ἀρχέγονον Πυθαγορικὴν Τετρακτὴν, ἣν καὶ ῥίζαν τῶν πάντων καλοῦσιν.“

k. simul accepit] Rescripserunt quidam „simul ac cepit,“ non bene me-

mores Tertullianum saepe posuisse simul pro simul ac. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 1. Irenaeus: „αἰσθόμενόν τε τὸν Μονογενῆ τοῦτον ἐφ' οἷς προεβλήθη, προβαλεῖν καὶ αὐτὸν Λόγον καὶ Ζωὴν.“ Interpres: „Sentientem autem Unigenitum hunc in quae prolatus est, emisisse et ipsum Logon et Zoën.“

l. et formationem Pleromatis] Irenaeus: „καὶ ἀρχὴν καὶ μόρφωσιν παντὸς τοῦ Πληρώματος.“ Interpres: „et initium et formationem universi Pleromatis.“

adem, Tetradem duplicem, ex ³⁴coniugationibus masculorum et feminarum^m, cellas, ut ita dixerim, primordialium Aeonum, fraterna connubia Valentianorum deorum, census omnes sanctitatis et maiestatis haereticae, nescio criminum an numinum turbam, certe fontem reliquae fecunditatis.

Ecce enim secunda Tetras, Sermo et Vita, Homo et Ecclesia, Cap. VIII. quod in patris gloriam ¹fructificasset, ²huic numero gestientes et ipsi tale quid patri de suo offerre^a, alios ebullunt fetus, proinde ³conjugales, per copulam utriusque naturae. Hac Sermo et Vita decuriam Aeonum simul fundunt, illac Homo et Ecclesia, duos amplius, ⁴aequiparando parentibus, quia et ipsi duo cum illis decem tot efficiunt quot ipsi procreaverunt. Reddo nunc nomina, quos decuriam dixi: ⁵Bythios^b et ⁶Mixis, *Ageratos et Henosis, Autophyes* et Hedone, Acinetos et ⁷Syncrasis, Monogenes et Macaria. Contra duodenarius numerus hi erunt: Paraletus et Pistis, Patricos et Elpis, Metricos et Agape, ⁸Ainus et Synesis, Ecclesiasticus et Macariotes, ⁹Theletus et Sophia. Cogor hic quid ista nomina desiderent proferre de pari exemplo. ¹⁰In scholis Karthaginiensibus fuit quidam ¹¹frigidissimus rhetor Latinus, ¹²Phosphorus nomine. Cum virum fortem peroraret, Venio, inquit, ad vos, optimi cives, de proelio cum victoria mea, cum felicitate vestra, ampliatus, gloriosus, fortunatus, maximus, triumphalis. Et scholastici statim familiae ¹³Phosphori *Φεῦ* acclamant^c. ¹⁴Audisti ¹⁵Fortunatam et Hedonen et Acinetum ¹⁶et Theletum? ¹⁷Acclama familiae ¹⁸Ptolemaei

34. coniugationibus *ABabcd. Gorziensis liber.* coniunctionibus *C.*

Cap. VIII. 1. fructificasset *AB.* 2. huic *ABC., Fr. Iunius.* hinc reliqui. 3. conjugalis *ABC.* conjugaleis reliqui. 4. aequiparando *A.* 5. Bythios *ABCabc. Vaticanorum duo.* Bythos *d.* 6. Mixis, Ageratos et Henosis, Autophyes et Hedone, Acinetos *cd., ex Irenaeo.* Mixis et Hedone, Acinetos *Cab.* mavis ethedonea cinctos *AB.* 7. sinerasis *AB.* 8. Ainus *cd.* Aenos reliqui. 9. et Eletus *C.* et electus *AB.* Teletus *abc. Vaticani tres.* 10. In scholis *cd., ex emendat. Rhenani.* In isclis *Cab.* mis olis *A.* nus olis *B.* In solis tres *Vaticani.* 11. frigidissimus *d., Fr. Iunius.* rigidissimus reliqui. 12. Phosphorus *C.* phophorus *A.* phophortis *B.* 13. Phosphorifae acclamant *C.* perphorifae *B.* phophorifae acclamant *A.* 14. Audis tu *Latinius.* 15. Fortunatum (*AB.*) *edd. Semleri et Leopoldi.* 16. et haletum *ABC.* et Teletum *ab.* 17. at elavia *AB.* 18. tholomeifae hoc *A.* Ptolemaefae. Hoc (*B*)*C.*

m. masculorum et feminarum] Irenaeus: „εἶναι γὰρ αὐτῶν ἕκαστον ἀρρενωπὸν ἄνθρωπον.“

Cap. VIII. a. de suo offerre] Irenaeus: „βουληθέντας καὶ αὐτοὺς διὰ τοῦ ἰδίου δοξάσαι τὸν πατέρα.“ Interpretes: „volentes et ipsos de suo clarificare Patrem.“

b. Bythios] Vitiose Rigaltius hic *Bythos.*

c. familiae Phosphori *Φεῦ* acclamant.] *Φεῦ* priore loco *θαυμαστικῶς* oportet accipi, posteriore *σχειλιαστικῶς*. Nam Tertullianus illud ita aequivocatione, sequitur Irenaeum lib. I. cap. 5 [Cf. etiam Iren. I, 12, 4.] dicentem: „*Ἰοῦ Ἰοῦ καὶ φεῦ φεῦ· τὸ τραγικὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐπειπεῖν ἐστὶν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ συμφορᾷ, τῶν τὰ γελοιώδη ταῦτα γεγραφότων.*“ (Fr. Iunius.)

Φεῦ. Hoc erit Pleroma illud arcanum, divinitatis tricenariae plenitudo. Videamus quae sint istorum privilegia numerorum, quaternarii et octonarii ¹⁹ et duodenarii. Interim in tricenario fecunditas tota deficit; castrata est vis et potestas et libido genitalis Aeonum. Quasi non et numerorum tanta adhuc coagula superessent, et ²⁰ nulla alia de paedagogio^d nomina. Quare enim non et quinquaginta et centum^e procreantur? quare non et ²¹hetaeri^f et syntrophii nominantur?

Cap. IX. Sed et ¹hoc exceptio^a personarum est, quod solus ille Nus ex omnibus immensi patris fruitur ²notione, gaudens et exultans, illis utique ³maerentibus. Plane Nus, ⁴quantum in ipso fuit, et voluerat et temptaverat ceteris quoque communicare quae norat, quantus et quam incomprehensibilis pater; sed intercessit mater Sige, illa scilicet quae et ipsis haereticis suis^b tacere praescribit; etsi de patris

19. et denarii et duodenarii *Fr. Iunius*. 20. mille alia *Fr. Iunius*. 21. hetari *ego. sterceiae Cabc. hercitae d. stercere A. In B. verba quare — — nominantur desiderantur. stercoiae Vaticanorum duo. sterceae Vaticanorum tertius. synerceiae (et syntrophae) Salmasius in Notis ad Consecr. Temp. in Ag. Herodis in Nor. Suppl. Poleni ad Thes. Antiqu. Rom. et Gr. tom. II. p. 625.*

Cap. IX. 1. haec AB. 2. ratione AB. 3. merentibus C. 4. et quantum ABC.

d. de paedagogio] Cf. adnott. ad Apolog. cap. 13., et Gather. De Officiis Dom. Aug. III, 29. in Sallengre Nov. Thes. Antiqu. Rom. tom. III, p. 598.

e. et centum] Id est aut centum. Sic Apol. cap. 40 pars librorum habet „maiores Asiae et Africae terram,“ reliqui „m. Asiae vel Africae terram.“

f. et hetari] Quae praecessere satis indicant accipienda haec esse de paedagogio, hoc est de cunarum curatoribus et alumnorum contactaneis et conlutoribus. Cogitaveram de custodibus septi domestici, quos Gracci dicunt ἐξήτασας, ut Hercium Iovem et Hercios Lares. Nec displicebat quod vir doctissimus [Salmasius Observatt. ad Ius Att. cett. p. 15., et alibi] proposuit *συνερχείους*. Verum haec omnia longius abeunt ab veteris scripturae vestigiis, quae tamen quantum fieri potest premenda sunt, etiam cum inquinamenti periculo. Sic igitur habent libri veteres: *Sterceiae et Syntrophii*. Alii *Sterceae*: duo Vaticani *Stercoiae*. Quod postremum quam proxime ad veritatem accedit. Manus antiquiorum saepenumero sic peccant ut scribant *i pro l, Stercoiae pro Stercolae*. Nempe iocatur Septimius et quacrit ab auctoribus Aconum, qui varias cellas in multiplicibus illis tabulatis et sexuum coniugia comminiscabantur, unde fit ut

tota fecunditas tricenario comprehendatur, quasi non supersint alia quamplurima de paedagogio nomina. Quare, inquit, non et Stercolae et Syntrophii nominantur? Stercolas dicit nutrices quae cunas purgant aut motant, eadem forma qua Stercolum, qui stercorandis agris praesit. Apol. cap. 25. Ad Nat. I, 9. 17. (Rigalt.) Satis artificiosa haec Rigaltii est horum verborum emendatio atque interpretatio, et stercolarum, quas fingit, hic commemoratio admodum friget. Nec Salmasii possunt placere coactae illae *συνερχείαι* et *σύντροφαί*. Mihi quidem scripturae corruptelam intentius et iteratis curis examinanti non dubium iam est quin scriptum fuerit *hetari*, vel Graece *ἑταῖροι*. Terminatio in *ae* vel *e* accrevit e vocula *et*, quae in proximo est. Scripturae facilitati sententia quoque accommodata est.

Cap. IX. a. exceptio] Id est privilegium. Sic Arnob. Adv. Nat. VII, 12 „si modo dii veri sunt, atque in nominis huius *exceptione* ponendi.“ quae verba recte cepit Heraldus. Hildebrandus ea se non magis intellegere fatetur quam interpretamentum Heraldii. Cf. Dirksen Manuale s. v. p. 338. Fr. Iunius interpretatur acceptionem. V. adn. ad lib. IV Adv. Marc. cap. 35.

b. haereticis suis] Valentinianis scilicet

nutu aiunt factum, volentis omnes in desiderium⁵ sui accendi. Itaque dum macerantur intra semetipsos, dum tacita cupidine cognoscendi patrem uruntur, paene scelus factum est. Namque ex illis duodecim Aeonibus, quos Homo et Ecclesia⁶ ediderant, novissima natu Aeon (viderit soloecismus, Sophia enim nomen est) incontinentia⁷ sui sine coniugis⁸ Theleti^c ⁹societate prorumpit in patrem inquirere, et genus contrahit vitii quod exorsum quidem fuerat in illis aliis qui circa Nun, in hunc autem, ¹⁰id est in Sophiam, ^{10b}derivarat^d, ut solent vitia in corpore alibi ¹¹innata^e in aliud membrum perniciem suam efflare. Sed enim sub ¹²praetextu dilectionis in patrem aemulatio superabat in Nun, solum de patre gaudentem. Ut vero impossibilia contendens Sophia ¹³frustrata erat, et vincitur difficultate et extenditur affectione, modico abfuit prae vi dulcedinis et laboris devorari et in reliquam substantiam dissolvi^f; nec alias quam pereundo cessasset, nisi bono fato in Horon ¹⁴incursasset. Quaedam et huic vis. Est fundamentum universitatis illius et ex-

5. suis AB. 6. ediderant ABCd. tres Vaticani. ediderunt reliqui. 7. sui sine cd., ex tribus Vaticanis. suisne ABC. suive ab., cum libro Gorziensi sui sive Latinius. 8. Theleti Croi l. l. p. 27. filetis B. Phileti reliqui. 9. societate ABCd. tres Vaticani. societate ab. Gorziensis, Latinius. 10. id est Aabcd. idem B. vel C. 10 b. derivarat AB. 11. innata ego. connata Cabcd. conata A(B). tres Vaticani, Fr. Iunius. 12. praetexto Cacd. tres Vaticani. praetextu Abb. 13. frustrata erat ego. frustra erat Fr. Iunius. frustrarat ABCabcd. 14. incurssasset. Quaedam et huic vis. Est fundamentum universitatis illius et extrinsecus custos, quem et ego. incurssasset, (quaedam et huic vis est, fundamentum, universitatis illius extrinsecus custos) quem et abcd. incurssasset. Quaedam et huic vis est fundamentum, universitatis illius extrinsecus custos, et quem ABC. incurssasset quemdam (et hic vis est, fundamentum universitatis, illius extrinsecus custos) quem et Fr. Iunius.

cet, quorum lenocinia sunt sancta silentio magno, sola taciturnitate caelestia, ut dixit supra. (Rigalt.)

c. Theleti] Ita rescripsi cum Croio hic et infra ubicunque Phileti nomen pro Theleti occurrit, Irenaei auctoritate motus et quod supra cap. 8 bis ita iam appellatus erat. Cf. etiam Scorp. cap. 10. Erroris fons vestigandus in litterarum Θ et Φ atque η et ι permutatione. Ceterum de significatione vocabulorum non multum differt sive Philetum dicis sive Theletum. Philetus enim est amabilis vel amatus, Theletus qui voluntate est expetitus et exoptatus. Irenaeus: „καὶ ἐπαθε πάθος ἀνευ τῆς ἐπιπλοχῆς τοῦ ζυγοῦ τοῦ Θελήτου.“

d. in hunc autem, id est in Sophiam, derivarat] Irenaei interpretes I, 1, 2 „quae (sc. passio) exorta quidem fuerat in iis quae sunt erga Nun et Alethiam, derivavit autem in hunc Aeonem, id est Sophiam.“ Verbi derivare intransitive positi praeter

haec duo Irenaei atque Tertulliani alia mihi non innotuerunt exempla.

e. innata] Ita emendavi pro *connata*, vel quod Fr. Iunius maluit ex auctoritate Vaticanorum Pamelii, *conata*, comparatis locis Apol. cap. 40. et cap. 47., et De Anima cap. 19., quae tamen aliena sunt.

f. in reliquam substantiam dissolvi] Ita ut quicquid substantiae sibi reliquum erat dissolveretur. (Rigalt.) Irenaei interpretis: „Dehinc cum non posset, quoniam impossibilem rem aggredere, in magna agonia constitutum propter magnitudinem altitudinis et propter quod investigabile Patris est, et propter eam quae erat erga cum dilectionem, quum extenderetur semper in priora, a dulcedine eius novissime forte absumptum fuisse et resolutum in universam substantiam, nisi“ cett. De verbo *extendere* cf. Apolog. cap. 8 „praeterea candelabra et canes aliqui et offulae, quae illos ad *conversionem luminum extendant*.“ Ad Uxor.

trinsecus custos^g, quem et Crucem appellant et Lytrotē et Carpi-
sten. Ita Sophia periculo exempta et tarde persuasa, ¹⁵declinata
investigatione patris, conquievit, et totam ¹⁶animationem, Enthymesi-
sin, cum passione, quae insuper acciderat, exposuit^h.

Cap. X. Sed quidam exitum Sophiae et restitutionem ¹aliter somniave-
runt. Post irritos conatus et spei deiectionem deformatam eam
pallore, credo, et macie et incuria ²formae, uti quae patrem non
minus denegatum dolebat quam amissum. Dehinc in illo maerore
ex semetipsa sola, nulla opera coniugii, concepit et procreat femi-
nam. Miraris ³haec? Et gallina sortita est de suo parere^a; sed et
vultures feminas tantum ⁴parere aiunt^b. Et tamen sine masculino
⁵mater, et metuere postremo, ne finis quoque ⁶insisteret, et hae-
rere de ratione casus, curare de occultatione. Remedia nusquam.
Ubi enim iam tragoediae et comoediae^c, a quibus forma mutuaretur^d
exponendi quod ⁷citra pudorem erat natum? Dum in malis res
est, suspicit, convertit ad patrem. Sed incassum ⁸enisa, ⁹ut vires
deserebant, in preces ¹⁰succidit. Tota etiam propinquitas pro ea
supplicat, vel maxime Nus. ¹¹Quidni? Causa mali tanti? Nullus
tamen Sophiae exitus vacuit. Omnes aerumnae eius operantur.
Siquidem et illa tunc conflictatio in Materiae originem pervenit.

15. declinata *ABcd. et tres Vaticani.* de inclinata *Cab., Fr. Iunius.* 16. animatio-
nem, Enthymesin, cum *ego.* animationem Enthymesi cum *C.* animationem Syn-
themesi cum *AB.* Enthymesin id est animationem cum *reliqui, ex emendat. Rhenani.*

Cap. X. 1. dicit. Somniaverunt post irritos *AB.* 2. proprie utique *AB.*
Pro uti ab. habent ut. 3. hoc *B.* 4. parere non habent *Bd. codex Pithoei.* 5.
matres. Metuere *Fr. Iunius.* mater. Primo quidem contristari propter inconsum-
mationem generationis, metuere *cd., ex Irenaeo.* 6. insisteret, et haerere *ego.*
insisteret, haerere *libri omnes.* 7. citra *cd., ex uno Vaticano.* circa *reliqui.*
8. enissa *A.* 9. ut *Fr. Iunius.* et *libri omnes.* 10. succidit *ABC.* 11. quid
in *ABC.*

I, 3 „Quod si apostolo auscultamus,
obliti posteriorum *extendamur in priora,*
et meliorum donativorum sectatores si-
mus.“

g. universitatis illius et extrinsecus
custos] Ita emendavi hunc locum. Ire-
naeus: „*εἰ μὴ τῇ στηριζούσῃ καὶ ἐκ-
τὸς τοῦ ἀρρήτου μεγέθους φύλασ-
σοῦσῃ τὰ ὅλα συνέτυχε δυνάμει.*“
Interpres: „nisi ei, quae confirmat et
extra inenarrabilem magnitudinem custo-
dit omnia, occurrisset virtuti.“

h. exposuit.] Irenaei interpres: „de-
posuisse pristinam intentionem cum ea
quae acciderat passione ex illa stuporis
admiratione.“ De verbo *exponere* pro
deponere usurpato cf. adnot. ad *De Orat.*
cap. 15.

Cap. X. a. Et gallina sortita est de
suo parere] Cf. Aristol. *Hist. An.* VI, 2,
Plin. *H. N.* lib. X. cap. 58 et 60.

b. Sed et vultures feminas tantum pa-
rere aiunt.] Vetus exemplar non habet
parere. Qui *parere* inserunt, Tertullia-
nicae dictionis acumen non capiunt. (Ri-
galt.) In vulturum genere mas non
nascitur, sed feminae omnes. Austrum
ventum aut Eurum ore hiante excipiunt,
et sic vento vice seminis implentur.
Auctor Aelianus. (Rhenanus.)

c. tragoediae et comoediae] Etenim illic
narrantur expositi infantes de pudendis
et furtivis amplexibus nati. Haec vero
ἄζυγος de suo pepererat. (Rigalt.)

d. forma mutuaretur] Forma, id est
modus. Ceterum facillime reposuerim
„formam mutuaretur.“

Ignorantia, ¹²pavor, maeror substantiae fiunt. ¹³Ibi demum pater aliquando motus quem supra diximus Horon per ¹⁴Monogenem Nun in haec ¹⁵promit^e in imagine sua, ¹⁶feminam marem, ¹⁷quia de patris sexu ita variant. Adiciunt autem ¹⁸Horon etiam ¹⁹Metagoea, id est circumductorem, vocari et ²⁰Horotheten. Huius praedicant opera et repressam ab illicitis et purgatam a malis et deinceps confirmatam Sophiam et coniugio restitutam; et ipsam quidem in Pleromatis ²¹censu remansisse, Enthymesin vero eius et illam ²²appendicem Passionem ²³ab Horo relegatam et crucifixam et ²⁴extra eum factam^f (Malum, quod aiunt, foras!), spiritalem tamen substantiam illam, ut naturalem quendam impetum Aeonis, sed informem et ²⁵inspiciatam^g, quatenus nihil adprehendisset, ideoque fructum infirmum et feminam pronuntiatam.

Igitur post ¹Enthymesin extorrem et matrem eius Sophiam Cap. XI. coniugi reducem ille iterum Monogenes, ille ²Nus, otiosus ³plane de patris cura atque prospectu, solidandis rebus et Pleromati muniendo iamque figendo^a, ne qua ⁴eiusmodi rursus concussio ⁵incurteret^b, novam excludit^c copulationem, Christum et Spiritum San-

12. pavorem ABC. pavor et Fr. Iunius. 13. Ibidem pater ABC. 14. per Monogenem Nun, quem supra diximus Horon, in haec *cd.*, *ex correct. Pamelii.* monogenem in AB. 15. promit ABC*cd.* *Vaticanorum duo.* praemittit *ab.*, *ex Irenaeo.* 16. feminam marem *ego.* femina marem ABC. foeminamare *abcd.* feminamarem *Grabe ad Iren. p. 12.* 17. qui de hac patris ex uita AB. qui aede patris ex uita C. 18. Horo ABC. 19. Metagogia circumductorem ABC. Metagoea id est circumductorem *reliqui.* 20. Horoten ABC. 21. censura mansisse *Ca.* censu mansisse AB. 22. adpendicem passione ABC. 23. abhorrere ligatam et ABC. 24. extra eum factam *d.*, *ex Irenaeo.* extra aevum facta AB. extra aevum factam *Cabc.* *codex Pithoei.* 25. inspiciatam *bed.*, *Fr. Iunius ad lib. Adv. Hermog. cap. 40.* inspiciatam *reliqui.*

Cap. XI. 1. enthymesim A. 2. Nous C. 3. illa ne de AB. 4. huiusmodi AB. 5. incurteret ABC*ad. Vaticani.* incurreret *bc.*, *ex emendat. Rhenani.*

e. in haec promit] Irenaeus: „ὁ δὲ Πατήρ τὸν προειρημένον Ὅρον ἐπὶ τοῦτοις διὰ τοῦ Μονογενοῦς προβάλεται ἐν εἰκόνι ἰδίᾳ, ἀσύζυγον, ἀθήλυτον· τὸν γὰρ Πατέρα ποτὲ μὲν μετὰ συζυγίας τῆς Σιγῆς, ποτὲ δὲ καὶ ὑπὲρ ἁρῶν καὶ ὑπὲρ θῆλυ εἶναι θέλουσι.“ Interpres: „Pater autem praedictum Horon super haec per Monogenem praemittit in imagine sua, sine coniuge masculino-femina. Patrem enim aliquando quidem eum coniuge Sige, modo vero pro masculino et pro femina esse volunt.“

f. extra eum factam] Extra censum Pleromatis.

g. inspiciatam] Id est ἀνείδεον. Sic *speciatum* dixit Adv. Hermog. cap. 40. Irenaeus: „καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ γενομένην εἶναι μὲν πνευματικὴν οὐσίαν, φυσικὴν τινα Αἰῶνος ὁρμὴν τυγχά-

νοσαν, ἀμορφον δὲ καὶ ἀνείδεον διὰ τὸ μηδὲν καταλαβεῖν· καὶ διὰ τοῦτο καρπὸν ἀσθενῆ καὶ θῆλυν αὐτὸν λέγουσι.“ Interpres: „et extra eum factam esse quidem spiritalem substantiam, ut naturalem quendam Aeonis impetum, informem vero et sine specie, quoniam nihil apprehendisset. Et propter hoc fructum eius invalidum et femineum dicunt.“

Cap. XI. a. Pleromati muniendo iamque figendo] Hic expressa sunt Graeca Irenaei: „εἰς πῆξιν καὶ στηριγμὸν τοῦ Πληρώματος,“ quae non apparent in Latinis. (Rigalt.)

b. conensus incurteret] Nimirum Pleroma, ut ante Sophiae culpa factum. Irenaeus: „ἵνα μὴ ὁμοίως τῷ αὐτῆ πάθῃ τῶν Αἰῶνων. (Fr. Iunius.)

c. excludit] Προέβαλε. Excludunt

etum. ⁶Turpissimum putem duorum masculorum^d. Aut femina erit Spiritus Sanctus, et vulneratur a femina masculus^e. ⁷Numen in his datur unum, ⁸procurare concinnationem^f Aeonum. ⁹Et ab eius officii societate duae scholae protinus, duae cathedrae, inauguratio quaedam dividendae doctrinae Valentini. Christi erat ¹⁰inducere^g Aeonas naturam coniugiorum (vides quam rem ¹¹plane) et innati coniectationem, et idoneos efficere generandi in se agnitionem patris, quod capere eum non sit neque comprehendere, non visu denique, non auditu compotiri eius, nisi per ¹²Monogenem. Et tamen tolerabo quod ita ¹³disserunt patrem nosse, ¹⁴ne nos et illud. Magis denotabo^h doctrinae perversitatem, quod docebantur ¹⁵incomprehensibile quidem patris causam esse perpetuitatis ipsorum, ¹⁶comprehensibile vero eius generationis illorum et formationis esse rationem. Hac enim dispositione illud, opinor, insinuatur, ¹⁷expedire deum non adprehendi, siquidem inadprehensibile eius perpetuitatis est causa, adprehensibile autem non perpetuitatis, sed

6. turpissimum putem *ABCabc*. turpissimum par *d*., ex emendat. *Latinii et Ios. Scalligeri*. 7. nomen in his *ABC*. Numen his *reliqui*. 8. procreare *A*. 9. et dabis officii societatem *ABC*. 10. enim docere *Fr. Iunius*. 11. plane *ABCd*. *piam reliqui*. 12. Monogenem *ACabcd*. monogen *B*. 13. disserunt *ego*. discedunt *ABC*. discunt *abcd*. discebant *Rigaltius*. 14. ne nos et illud. Magis denotabo doctrinae *distinxi ego, librorum AB. et trium Valicanorum vestigia seculus*. ne nos et illud magis. Denotabo doctrinae *Rigaltius*. ne nos et illud magis. Doctrinae denotabo *C*. ne nossent. Illam magis denotabo *abcd*., ex emendat. *Rhenani*. 15. incomprehensibilem *ABC*. 16. comprehensibilem *ABC*. 17. experiri *ABC*.

aves dum incubando pullum emittunt. *Plin. H. N. X, 53* „Quaedam gallinae omnia gemina ova pariunt, et geminos interdum *excludunt*“ cett. *Ibid. cap. 54* „Celerius *excluduntur* calidis diebus.“ *Cic. N. D. II, 52*. Tertullianus infra cap. 36 huius libri „istam ex Patre et Ennoia eius *exclusam*.“

d. Turpissimum putem duorum masculorum] Rem putem turpissimam illam duorum masculorum copulationem.

e. vulneratur a femina masculus.] Offenditur masculus femina sua, pari secum potestate officioque praedita. Hoc sequentia suggerunt. (*Rigalt.*)

f. concinnationem] Irenaeus: „ἐφ’ ᾧν καταρτισθῆναι τοῦς Αἰῶνας.“

g. inducere] Irenaeus: „τὸν μὲν γὰρ Χριστὸν διδάξαι αὐτοὺς συζυγίας φύσιν, ἀγεννήτου κατάληψιν γνώσοντας, ἰκανοὺς εἶναι, ἀναγορεῦσαι τε ἐν αὐτοῖς τὴν τοῦ πατρὸς ἐπίγνωσιν“ cett. *Interpres*: „Christum enim docuisse eos coniugationis naturam, innati comprehensionem cognoscentes sufficientes sive idoneos esse, de-

clarasse quoque in eis Patris agnitionem“ cett.

h. ita disserunt patrem nosse, ne nos et illud. Magis denotabo] Ne nos et illud, sc. reos esse dicant. Ita correxi atque distinxi. Sententia est aperta. *Rigaltius* veterem principis editionis scripturam amplexus (tantum quod *discunt* mutavit in *discebant*) in hunc modum interpretari conatus est: „De Dei Patris agnitione sic tradebant *Valentiniani*: Quod capere eum non sit neque comprehendere, non visu denique non auditu compotiri eius, nisi per *Monogenem*. Quae doctrina consentanea iam tum erat catholicae et authenticae regulae. Itaque ait *Tertullianus* hoc se libenter tolerare, quod ita discebant *Patrem* nosse, ne nos et illud magis. Hoc est ne nos catholici melius istud discamus, scilicet *Patrem* nosse, qui nimirum hodie de deo scire potissimum debeamus, humanis ingeniis minime comprehendi posse. Deinde sequitur „Denotabo doctrinae perversitatem, quod docebantur“ cett. Iam enim sanam doctrinam perfida consequentia depravabant.“

nativitatis et formationis, egentium perpetuitatis. Filium autem constituunt adprehensibilem patris. ¹⁸ Quomodo tamen adprehendatur tum prolatus Christus edocuit. Spiritus vero Sancti propria, ¹⁹ ut de doctrinae studio omnes peraequati gratiarum actionem prosequi nosset, et veram inducerentur quietemⁱ.

Itaque omnes forma et ¹scientia^a peraequantur, facti omnes Cap. XII. quod unusquisque; nemo aliud, quia ²alteri omnes^b. Refunduntur in Nus omnes, in Homines, in Theletos, ³aeque feminae, ⁴in Sigas, in Zoas, in Ecclesias, ⁵in Fortunatas, ut Ovidius ⁶Metamorphosēs suas delevisset, si hodie maiorem cognovisset. Exinde refecti sunt, et constabiliti sunt, et in requiem ex veritate compositi magno cum gaudii fructu^c hymnis patrem concinunt. Diffundebatur et ipse laetitia, ⁷utique bene cantantibus filiis et nepotibus. Quidni diffunderetur omni iocunditate, Pleromate liberato^d? Quis nauclerus non etiam cum dedecore laetatur? Videmus quotidie nauticorum lascivias gaudiorum^e. Itaque ut nautae ad symbolam semper exultant, tale aliquid et Aeones, unum iam omnes etiam forma, nedum sententia; convenientibus ipsis ⁸quoque novis fratribus et magistris Christo et

18. et quo quomodo ABC. 19. unde doctrinae ABC.

Cap. XII. 1. sententia c. sapientia d. 2. alteri omnes. Refunduntur in Nus omnes, in Homines, in Theletos ego. alteri omnes. Refunduntur in Nus, in Sermones, in Homines, in Philetos d. alter. Omnes refunduntur in Nus, in Sermones, omnes in Homines, in Christos c. alter. Omnes refunduntur in Nun, omnes in Homines, in Philetos (a. in marg. habet Teletos) ab. alteri omnes refunduntur in Nun, omnes in Homines, in Philetos ABC. 3. aequae ABd. et quae reliqui. 4. in Sigas abd. in Sicas C. inscias AB. in Alethias c., ex Irenaeo. 5. in Spiritus c., ex Irenaeo. 6. metamorphoseis Cabcd. metamorphosis AB. 7. et utique ABC. Probat Fr. Iunius. 8. quoque novis (nobis AB.) fratribus ABabcd. Gorziensis. quoque fratribus C.

i. et veram inducerentur quietem.] Irenaeus: „τὸ δὲ ἐν πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξισωθέντας αὐτοὺς πάντας εὐχαριστεῖν ἐδίδαξε, καὶ τὴν ἀληθινὴν ἀνάπαισιν ἠγγήσατο.“ Interpres: „Spiritus vero Sanctus adaequatos eos omnes gratias agere docuit, et veram requiem induxit.“

Cap. XII. a. scientia] Irenaeus: „οὕτως τε μορφή καὶ γνώμη ἴσους.“ Interpres: „Et sic forma et sententia similes“ cett.

b. nemo aliud, quia alteri omnes.] Omnes sunt alteri, non aliud. Hoc est omnes sunt Sermones, omnes sunt Homines, omnes Phileti, omnes Sigae, omnes Zoae. Itaque primus est Philetus, secundus alter Philetus, tertius alter Philetus, et sic de ceteris. Sic enim omnes alteri, ideoque non aliud. (Rigalt.)

c. cum gaudii fructu] Illustrant se-

quentia; „Diffundebatur et ipse laetitia.“

d. Pleromate liberato?] Nam Aeones Pleroma concusserant, Bytho negotium facessituri. Nam vero ordinatis et compositis ac per Christum et Spiritum Sanctum constitutis Aeonibus nullum amplius periculum erat Pleromati. (Rhenan.) Vide ne rectius sit scribendum atque distinguendum „Quidni diffunderetur? Omni iniocunditate liberato pleromate quis nauclerus non etiam cum dedecore laetatur?“ Ludit enim vocabulo πλήρωμα, unde naucleri mentio. „Cum dedecore autem laetari“ quid significare vellet dixerat supra, diffundi videlicet laetitia, et significat infra per „lascivias gaudiorum.“

e. Videmus quotidie nauticorum lascivias gaudiorum.] Ex hoc loco vides Tertullianum maris fuisse accolam, ut in Carthaginensi agro versantem. (Rhenan.)

⁹Spiritu Sancto ¹⁰quod optimum atque pulcherrimum unusquisque florebat^f conferunt in medium. Vane, opinor. Si enim unum erant omnes, ex supra dicta peraequatione vacabat symbolae ratio, quae ferme ex varietatis gratia constat. Unum omnes bonum conferebant, quod omnes erant. De modo forsitan fuerit ratio, aut de forma ipsius iam peraequationis. Igitur ex aere ¹¹collatio, quod aiunt, in honorem et gloriam patris pulcherrimum Pleromatis sidus fructumque perfectum compingunt, ¹²Iesum^g. Eum cognominant Soterem et Christum et Sermonem de ¹³patritis^h, et Omnia iam, ut ex omnium deflorationeⁱ constructum, Graculum Aesopi, Pandoram Hesiodi, Acci Patinam^k, Nestoris Cocetum^l, Miscellaneam ¹⁴Ptolemaei^m. ¹⁵Quam propius fuit de ¹⁶aliquibus Atticis curis ¹⁷Pancar-

9. Spiritu Sancto *ABcd. tres Vaticani. Spiritu reliqui.* 10. quod optimum atque pulcherrimum unusquisque (unicuique *praestare visum est Fr. Junio*) florebat *Latinus. quod optimum atque pulcherrimum florebat, unusquisque Fr. Junius. quo optimo atque pulcherrimo unusquisque florebat Ios. Scaliger.* 11. collatio *a (in marg.)bcd. collocatio Ca. collatio AB.* 12. Iesum *abcd. Ieinnium C. utiunium AB.* 13. patritis *Ios. Scaliger. patruitis libri omnes.* 14. Ptolemaei *(B)Cabcd. Ptolemaei Philonici. Ios. Scaliger. Ptolemai phlonici tres Vaticani. pholomei phlomei A.* 15. Quam *Cabcd. Quin ABC (in marg.).* 16. aliquibus Atticis curis *d. Atticis historiis abc. aliquibus hostias curis ABC. aliquibus hostia scurris codex Pithoei, apud Rigaltium. aliquibus historiis (?) tres Vaticani, apud Pamelium.* 17. Pancarpium *abc. Pancarpon d. ΠΑΡΚΑΡΙΟΝ Η ΤΟ ΗΑΝ Rigaltius (cf. Gell. N. A. XX, 11.). pancarpian inrapian AB. pancarpian nirapiā C. pancarpi panoirapiam tres Vaticani, apud Pamelium. pancarpianirapiam codex Pithoei, apud Rigaltium. pancarpineum myraphium Leop. Krahnner in Diar. Antiqu. 1853. fasc. V. p. 395 sq.*

f. quod optimum atque pulcherrimum unusquisque florebat] Irenaeus: „ὅπερ εἶχεν ἐν ἑαυτῷ κάλλιστον καὶ ἀνδρῶτάτατον συννεγκαμένους καὶ ἐρανεσαμένους“ cell.

g. Iesum.] Irenaei interpres: „unumquemque Aeonum quod habebat in se optimum et florentissimum conferentes collationem fecisse, et haec apte compingentes et diligenter in unum adaptantes emisisse problema et honorem et gloriam Bythi perfectissimum decorem quendam, et sidus Pleromatis, perfectum fructum Iesum, quem et Salvatorem vocari“ eett.

h. de patritis] Irenaeus: „πατρωνυμικῶς,“ item interpres: „patronymice.“ Secutus sum Ios. Scaligerum scribendo *patritis* pro *patruitis* quod vulgo habetur. De *patritis*, intellege nominibus, quod cogitatione addis ex verbo *cognominant*. Corruptelae originem puto, quod, cum librarius aut magister aliquis vocabulo, suspecto nempe, quippe inusitatiori, superscripsisset *ii*, quo videlicet significaret *patriis* esse pro *patritis* reponendum, aliorum deinceps sive igno-

rantia sive incuria factum sit, ut *ii* haberetur pro *u* et in ipsum vocabulum praeter rationem inculcato eo iam coalesceret monstrum *patruitis*.

i. defloratione] De hoc vocabulo cf. Barth Adverss. p. 953. Adde Glossar. Latin. in Auctorr. Class. ab Ang. Maio ed. tom. VIII, p. 227: „*defloro*, as i. e. excerpere, et inde *defloratus* et *defloratio*.“

k. Acci Patinam] De hoc Aeicio deque Patina eius v. omnino Leop. Krahnner, elegantissimum antiquitatis scrutatorem, disserentem in Diar. Antiqu. a. 1852. Fasc. V. p. 396 sq.

l. Nestoris Cocetum] Hom. II. XI, 624. Paulus ex Festo p. 39 „*Cocetum*, genus edulii ex melle et papavere factum.“ Placidus p. 448. Mai: „*Cocetum*, a Graeco *κνκεῶνι*“ (ita enim corrigendum cum Muellero pro „*κακίονα* eoeina“).

m. Miscellaneam Ptolemaei.] Intellegendus, ni fallor, Ptolemaeus Hephaestionis sive Chennus, cuius *Κοινήν Ἱστορίαν* excerpit Photius Cod. CXC. Cf. Suidas. Quod statuit etiam Krahnner l. l.

pianⁿ vocari a tam otiosis auctoribus nominum. Ut autem tantum sigillarium^o extrinsecus quoque ¹⁸inornassent, satellites ei angelos proferunt, par genus; si inter se, potest fieri, si vero Soteri ¹⁹consubstantivos (ambigue enim positum inveni^p), quae erit eminentia eius inter satellites coaequales?

Continet hic ¹igitur ordo primam ²processionem pariter et Cap. XIII. nascentium et nubentium et generantium Aeonum: Sophiae ex desiderio patris periculosissimum casum, ³Hori oportunissimum auxilium, Enthymeseos et coniunctae Passionis expiatum, ⁴Christi et Spiritus Sancti paedagogatum, Aeonum tutelarem reformatum, Soteris pavoninum ornatum^a, Angelorum comparaticium antistatum^b. Quod superest, inquis, Vos valetate et plaudite! Immo quod superest, inquam, vos audite et ⁵proficite^c. Ceterum haec intra coetum Pleromatis decucurrisse ⁶dicuntur, prima tragoediae scena. Alia autem trans siparium cothurnatio est, extra Pleroma dico. Et tamen ⁷si talis sub sinu patris intra ambitum Hori ⁸custodis, ⁹qualis extra iam in libero, ubi deus non erat?

18. inornarent d. 19. constantivos ABC.

Cap. XIII. 1. igitur om. AB. 2. professionem ABC. 3. mori C. morti AB. 4. Christo ABC. 5. proficite ego. proicite ABCabcd. prob dicite Ios. Scaliger. 6. dicantur AB. 7. si talis abcd. exitus AB. 8. custodes ABC. 9. quales AB.

n. Pancarpian] Kralner l. l. reponit „pancarpineum myrapium“, artificiosius puto quam verius. Nam codicum scriptorum illud „pancaripian nirapian“, et similia, non duo includit vocabula, sed unum tantum. Corruptelae videlicet *pancaripian* superscriptum erat in archetypo aliquo emendatio *carpian* (pancaripian), unde litteris aliquot mutatis vel transpositis deinceps effectum est quod hodie in illis reperitur. Nec alia corruptelae causa quaerenda erat antea in nomine Ptolemaei. Nam quod illic additum legitur *phlomei* vel *phlonici*, hoc nihil aliud est quam emendatio nominis praegressi, quae superaddita iam ipsa in vitium abiit. Quod ad Pancarpian titulum cf. Gellius N. A. XX, 11. Plin. Hist. Nat. Praef., cum interpr.

o. sigillarium] Ursurpat *sigillarium* pro sigillari, ut *exemplarium* pro exemplari Adv. Hermog. [cap. 38 et cap. 40.] (Rhe- nan.) Sigillarium est *νευρόσπαστον*. Infra cap. 18 dicit „sigillarium ductum“, et De Anima cap. 6 „sigillarium motum.“ Gloss. Philox., Sigillari, *νευρόσπαστοι*.“ M. Antoninus lib. VII. cap. 3 „συγίλλα- ρια νευροσπαστούμενα.“

p. ambigue enim positum inveni] Ire-

naeus: „δορυφόρους τε αὐτῶν εἰς τιμὴν τὴν αὐτῶν ὁμογενεῖς Ἀγγέλους συμπροβεβλήσθαι.“ Interpres: „Satellites quoque ei in honorem ipsorum eiusdem generis Angelos cum eo prolatos.“ Ad quae verba Grabe citavit Athanasium Orat. II. contra Arianos (tom. I. p. 363) qui rem determinat, dicens de Valentino: „ὁ μὲν τοὺς ἄγγέλους ὁμογενεῖς εἶρηκε τῷ Χριστῷ.“, item in Epist. ad Serapionem (tom. I. p. 185): „Ἐκεῖνος γὰρ φησι ὅτι πεμφθέντος τοῦ Παρακλήτου συναπεστάλησαν αὐτῷ οἱ ἡλικιωτάτοι αὐτοῦ Ἄγγελοι.“

Cap. XIII. a. pavoninum ornatum] Ex omnium defloratione constructum et variegatum. (Fr. Iunius.)

b. comparaticium antistatum.] Antistatum Angelorum dicit Angelos apparitores Soteris ante ipsum stantes sive apparentes ei ad obeunda ministeria. Comparaticium vero, quia genus eorum comparari poterat substantiae Soteris. (Rigalt.)

c. Vos audite et proficite.] Ita emendandum erat. Vulgata *proicite* quid sani significare possit nescio, et Ios. Scaligeri *Proh dicite* friget.

Cap. XIV.

Namque Enthymesis, sive iam Achamoth, ¹quod abhinc ²scriptum hoc solo ininterpretabili nomine, ut cum vitio individuae Passionis explosa est in loca luminis aliena^a, quod Pleromatis res est, in vacuum atque inane illud Epicuri, miserabilis etiam de loco ³est. Certe nec forma nec facies ulla, ⁴intempestiva^b scilicet et abortiva genitura. Dum ita rerum habet^c, flectitur a superioribus Christus, deducitur per Horon, aborsum ut illud ⁵informet de suis viribus, solius substantiae, non etiam scientiae, forma^d. Et tamen cum ⁵^baliquo peculio relinquitur. ⁶Iteratur odor incorruptibilitatis^e, quo compos ⁷casus sui potiorum desiderio ⁸superaretur^f. Hac misericordia functus, non sine Spiritus Sancti societate, recurrit Christus in Pleroma. Usus est rerum ex ⁹liberalitatibus quoque nomina accedere^g. Enthymesis de actu fuit, Achamoth unde ¹⁰adhuc quaeritur, Sophia de ¹¹patre manat, Spiritus Sanctus ¹²ex angelo. Accipit Christi, a quo derelictam se statim senserat, desiderium^h. Itaque prosiluit et ipsa lumen eius inquirere quem si omnino non

Cap. XIV. 1. quod libri omnes. *Reposuerim* quomodo vel ut. 2. scriptam ABC. 3. est certe, nec forma nec facie ulla *Fr. Iunius*. 4. intempestiva *ego*. *devesciva* AB. *devestiva* C., et tres *Vaticani*. *defectiva* abcd., *ex emendat. Rhenani*. 5. informat ABC. 5b. alio B. 6. interim ordor d., *ex emendat. Latinii*. iterato, odore *Fr. Iunius*. 7. se casus ABC. 8. superaretur *ego*. superatur AB. *suppararetur Cabcd.* 9. libertatibus *Vaticanorum unus*. 10. quaeritur adhuc AB. 11. patre d. matre reliqui. 12. ex angelo. Accipit Christi, a quo derelictam se statim *ego*. ex angelo accipit Christum a quo derelicta se (se *om. tres Vaticani, teste Pamelio*) statim *ABCab. tres Vaticani*. ex angelo accipit Christi, a quo derelicta statim c. ex angelo apud Christum, a quo derelicta statim d.

Cap. XIV. a. in loca luminis aliena] Irenaeus: „ἀφορισθεῖσαν τοῦ Πληρώματος σὺν τῷ Πάθει λέγουσιν ἐν σκιάς καὶ κηνώματος τόποις ἐκβεβρόσθαι κατὰ ἀνάγκην.“ Interpres: „separatam a superiore Pleromate cum Passione dicunt, in umbrae et vanitatis locis deservisse per necessitatem.“ „Pleromatis rem“ Tertullianus dicit lumen.

b. intempestiva] Ita emendavi de vulgata *defectiva*. Corruptela nata est de siglo praepositionis *in* cum littera *t* conflato in *d*, unde factum *devestiva* sive *devesciva*, quod in libris veteribus reperitur, unde Rhenanus figuravit *defectiva*.

c. dum ita rerum habet] Οὕτω τῶν πραγμάτων ἔχουσα. (*Fr. Iunius*.)

d. solius substantiae, non etiam scientiae, forma.] Irenaeus: „τῇ ἰδίᾳ δυνάμει μορφῶσαι μόρφωσιν τὴν κατ' οὐσίαν μόνον, ἀλλ' οὐ τὴν κατὰ γνῶσιν.“ Interpres: „sua virgute formasse formam, quae esset secundum substantiam tantum, sed non secundum agnitionem.“

e. Iteratur odor incorruptibilitatis] Nam hanc amiserat, cum a Sophia exueretur.

f. superaretur.] Irenaeus: „ὄρεχθῆ τῶν διαφερόντων.“ Interpres: „concupiscat eorum quae meliora essent.“

g. Usus est rerum ex liberalitatibus quoque nomina accedere.] Sensus est, Usu venit ut rebus nomina tribuantur oppido quam liberaliter. Hic venit mihi in mentem proverbii illius veteris: Expedi habere multa cognomina. (*Rhenan.*)

h. ex angelo. Accipit Christi, a quo derelictam se statim senserat, desiderium.] Ita emendavi atque distinxi. Irenaeus: „μορφωθεῖσαν δὲ αὐτὴν καὶ ἔμφρονα γενηθεῖσαν, παραπίνα δὲ κενωθεῖσαν ἄοράτου αὐτῇ συνόντος λόγου, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ, ἐπιζητήσιν δομηθεῖσαι τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτός“ *cett.* Interpres: „formatam autem eam et sensatam factam, statim autem evacuatam ab eo qui invisibiliter cum ea erat Verbo, hoc est Christo, in exquisitionem egressam eius luminis quod se dereliquisset“ *cett.*

noverat, ut invisibiliter operatum, quomodo lumen eius ignotum cum ipso requirebat? ¹³Et tamen temptavit, et fortasse adprehendisset, si non idem Horos, qui matri eius tam prospere venerat, nunc tam importune filiae occurrisset ut etiam ¹⁴inclamaverit in eam, Iao! quasi, Porro Quirites^k! aut, Fidem Caesaris^l! Inde invenitur Iao in scripturis^m. Ita depulsa quominus pergeret, nec habens supervolare crucem, id est Horon, quia nullum ¹⁵Catulli Laureolumⁿ fuerit ¹⁶exercitata, ut destituta ¹⁷Passioni illi suae in ¹⁸trica multiplici atque perplexa^o, omni genere eius coepit affligi, maerore, quod non perpetrasset inceptum, metu, ne ¹⁹sicut luce, ita et vita orbaretur, consternatione, ²⁰tum ignorantia. Nec ut mater eius. Illa ²¹enim Aeon. At haec pro condicione deterius, insurgente adhuc et alio fluctu, ²²conversionis scilicet in Christum, a quo ²³vivificata fuerat, et in hanc ipsam conversionem temperata^p.

13. Et tamen ego. ē amen A. est amē B. Tamen reliqui. 14. inclaravit d. 15. catuli ABC. 16. exercita AB. 17. ut passioni ABC. 18. tricha multiplici perplexa c. trichea multiplicia atque perplexa ABC. 19. si ut ABC. 20. cum AB. 21. enim scilicet Aeon c., ex Vaticanis tribus (?). 22. conversionis scilicet in Abd. conversionis in reliqui. 23. vivente vivificata A.

i. Iao!] Ἰαὼ σωτηρίαν et Ἰησοῦν interpretatur Eusebius in fine libri IV Evang. Demonstr. [cap. 9.] Chrysostomus in Matth. cap. 1: „Τὸ Ἰησοῦς ὄνομα τῆ τῶν Ἑβραίων γωνῆ σωτῆρ λέγεται.“ Cyrillus: „Ἰαὼ τὴν σωτηρίαν Ἑβραῖοι ἔλεγον.“ Et fuisse notum etiam profanis nomen indicat Apollinis Clarii versus: „Φράξο τὸν πάντων ὑπατον θεὸν ἔμμεν Ἰαῶ.“ (Rigalt.) Cf. interpr. ad Iren. I, 1, 7. et ad Macrobian. Saturn. I, 18.

k. Porro Quirites!] Sic baiuli inclamabant populum, ut quisque sibi caveret, ne cui imprudens sarcinam impingerent. (Rhenan.) Cf. Turnebi Adverss. p. 444. Brisson. De Formulis VIII, 21.

l. Fidem Caesaris.] Fortassis, inquit Tertullianus, hoc sibi vult incognitum illud vocabulum, quasi Horos ille custos Pleromatis videns Enthymesin tanta temeritate irruere, dum lumen illud amissum exquirat, cum in summo periculo non superesset aliud remedium, inclamaverit fidem Caesaris, quae non solet implorari nisi in atroci casu. (Rigalt.)

m. in scripturis.] An sacris? Non satis memini quibus, nisi depravatum hoc fuerit de nomine Iova aut Iehova. Certe sanctissimum aliquod nomen intelligi debere videtur, cuius maiestas Achamoth vehementius erumpentem coërcuerit. (Rigalt.) Irenaeus: „καλύοντα

αὐτὴν τῆς εἰς τοῦ μπροσθεν ὁρμῆς εἰπεῖν Ἰαῶ. ὅθεν τὸ Ἰαῶ ὄνομα γεγενῆσθαι φάσκειν.“ Interpres: „coercentem eam, ne antierius irrueret dixisse Iao, unde et Iao nomen factum dicunt.“

n. Catulli Laureolum] Λαυρέολον ἀσκηθεῖσα; Hellenismus. Laureolus fabula fuit mimica de nomine iudicis qui in crucem agebatur. Naevius poeta Laureolum fabulam et Leontem in carcere scripsisse fertur, post eum Catullus mimographus, ad quem auctor respicit. Meminerunt Iuvenalis Sat. VIII, [187.], Martialis Amphith. Epigr. 7., Sueton. Calig. cap. 57. (Fr. Iunius.)

o. in trica multiplici atque perplexa] Perplexa ac multipliciter intricata. (Rigalt.) Irenaeus: „μὴ δυναθεῖσαν δὲ διοδεῦσαι τὸν Ὄρον, διὰ τὸ συμπλέχθαι τῷ πάθει, καὶ μόνην ἀπολειφθεῖσαν ἔξω παντὶ μέρει τοῦ πάθους ὑποπεσεῖν πολυμεροῦς καὶ ποικίλου ὑπάρχοντος, καὶ παθεῖν“ cett.

p. temperata.] Irenaeus: „Καὶ οὐ καθάπερ ἡ μητὴρ αὐτῆς ἡ πρώτη Σοφία καὶ Αἰὼν, ἐτεροίωσιν ἐν τοῖς πάθεισιν εἶχεν, ἀλλὰ ἐναντιότητα. ἐπισυμβεβηχέναι δ' αὐτῇ καὶ ἐτέραν διάθεσιν τὴν τῆς ἐπιστροφῆς ἐπὶ τὸν ζωοποιήσαντα.“ Interpres: „Et non quemadmodum mater eius prima Sophia Aeon demutationem in passionibus ha-

Cap. XV.

Age nunc, discant Pythagorici, agnoscant Stoici, Plato ipse, unde ¹materia, quam innatam volunt, et originem et substantiam traxerit in omnem hanc struem mundi; quod nec Mercurius ille Trismegistus, magister omnium physicorum recogitavit. Audisti conversionem, genus aliud passionis. Ex hac omnis anima ²huius mundi dicitur constitisse, etiam ipsius Demiurgi, id est dei nostri. Audisti maerorem et timorem. Ex his initiata sunt cetera. Nam ex lacrimis eius universa aquarum natura manavit. ³Hinc aestimandum quem exitum duxerit, quantis lacrimarum generibus inundaverit. Habuit et salsas, habuit et amaras et dulces et calidas et frigidas guttas et bituminosas et ferruginantes et sulphurantes utique et venenatas, ut et Nonacris inde sudaverit, quae Alexandrum occidit^a, et ⁴Lyncestarum inde defluerit, quae ebrios efficit^b, et Salmacis inde se solverit, quae masculos ⁵molles^c. Caelestes imbres ⁶pipiavit^d ⁷Achamoth, et nos in cisternis etiam alienos^e luctus et lacrimas servare curamus. Proinde ex consternatione et pavore ⁸corporalia elementa ducta sunt^f. Et tamen in tanta circumstantia solitudinis^g, in tanto ⁹circumspectu destitutionis^h ridebat interdum,

Cap. XV. 1. materiam ABC. 2. huius mundi bcd. huiusmodi ABCa. 3. Hinc AB. 4. licesarium=C. licesarium AB. 5. molles ABd. codex Pithoei. molles facit c., Vaticanus tres (?), apud Pamelium. mollescit C. mollefacit ab. 6. punpiavit A. pimpiavit B. 7. Achamothe. Nos Cab. codex Paterniacensis. achamoch enos AB. 8. corporali ABC. 9. circumspectu Cab., Ios. Scaliger. circumspecto ABC. tres Vaticanus. circumsepto d.

buit, sed contrarietatem. Super haec autem evenisse ei et alteram adfectionem conversionis ad eum qui vivificavit.“

Cap. XV. a. Nonacris, quae Alexandrum occidit] V. Vitruv. VIII, 3. Cf. Seneca Quaestt. Nat. III, 20. Plin. H. N. II, 103. XXXI, 2.

b. Lyncestarum inde defluerit, quae ebrios efficit] V. Theopomp. ap. Athen. II, p. 43. Ovid. Metam. XV, 329. Plin. H. N. II, 103. Seneca Quaestt. Nat. III, 20.

c. Salmacis inde se solverit, quae masculos molles.] V. Vitruv. II, 8. Ovid. Metam. IV, 385. cum interpr., Festus s. v. p. 329. M., Vibius Sequ. De Font. p. 106. Hess., Strabo XIV. p. 656.

d. pipiavit] Id est pipians effudit, ploravit. „Infantes pipiantes“ (sive *pipantes*, ut pars librorum habet) dixit De Monogam. cap. 16. Paulus ex Festo p. 212: „Pipatio clamor plorantis, lingua Oscurum.“ Gloss. ap. Vulcan. p. 111: „Pipare, πιπιζεν.“ Item paulo post: „Pipio, πιπιζων“ et: „Pipiones, πιπ-

πιζοντες.“ Gloss. ed. ab Ang. Maio Auct. Class. tom. VIII, p. 472: „Piptuncula, accipitur (scr. Pipiuncula, accipiter) a pipiando.“ Gloss. Vet. ap. Maium Auct. Class. tom. VI, p. 539: „Pipado, clamor potantum,“ quod emendo „Pipatio, clamor plorantium“ vel infantum. Gloss. Amplon. a me editum p. 362 „Pipant, resonant.“

e. alienos] Achamoth videlicet.

f. ducta sunt.] Irenaeus: „— εἰληφεν, ἐκ δὲ τοῦ γέλωτος αὐτῆς τὸ φῶς, καὶ ἐκ τῆς ἐκπλήξεως καὶ τῆς ἀμεχανίας τὰ σωματικὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα.“

g. circumstantia solitudinis] Circumstantiam hic accipio pro vexatione, ut De Ieiunio Adv. Psych. cap. 9. De Orat. cap. 10.

h. circumspectu destitutionis] Similiter De Ieiunio cap. 5. de Iudaeis: „statim autem solitudinis incopiosae circumspectu scandalizatus, saturitatis Aegyptiae detrimenta suspirans, in Moysen et Aaron mussitavit.“

qua conspecti Christi recordans; ¹⁰eo de gaudii risu lumen effulsit. Cuius hoc providentiae beneficium, ¹¹quale illam ridere ¹²cogebat, idcirco ne semper nos in tenebris ¹³moraremur! Nec obstupescas ¹⁴qui laetitia eius tam splendidum elementum ¹⁵radiaverit mundo, cum maestitia quoque eius tam necessarium instrumentum ¹⁶defluerit saeculo. O risum illuminatorem! o fletum rigatorem! Et tamen poterat remedioⁱ iam agere cum illius loci horrore — omnem enim ¹⁷obscuritatem eius ¹⁸discussisset quotiens ridere voluisset, — vel ne cogeretur desertores suos^k supplicare.

Convertitur enim ad preces et ipsa more materno. Sed Christi^{Cap. XVI.} quem iam pigebat ¹extra Pleroma proficisci, vicarium ²praeficit ³Paracletum. Soterem (hic erit Iesus, largito ei patre ⁴universorum Aeonum summam potestatem, subiciendis eis omnibus, uti ^{Col. I, 16.} in ipso secundum apostolum omnia ⁵conderentur) ad eam emittit cum officio atque comitatu coetaneorum Angelorum, credas et cum duodecim ⁶fascibus. Ibi demum adventu pompatico eius concussa Achamoth protinus ⁷velamentum sibi obduxit ex officio primo venerationis et verecundiae; dehinc contemplatur eum fructiferumque suggestum^a. Quibus inde conceperat viribus^b occurrit illi, ⁸Κύριε Χαῖρε. Hic, opinor, susceptam ille confirmat atque ⁹conformat^c agnitione ¹⁰iam et ab omnibus iniuriis passionis ¹¹expumicat, non

10. eo de gaudii risu *Fr. Iunius.* eodem gaudii risus *Ios. Scaliger.* eo de gaudii risu *d., ex emendat. Latinii.* eodem gaudii risu *ABCabc.* 11. quale (qualem *B.*) *ABcd. Vaticani.* quae *Cab.* qua *Fr. Iunius.* 12. cogebatur *AB.* 13. moremur *AB.* 14. quis *AC.* quin *Ios. Scaliger.* 15. radiavit *AB.* 16. defluerit *abcd., ex Gorziensi libro.* defuerit *ABC. codex Pithoei.* defuderit *Rigaltius.* 17. obstructionem *AB.* 18. discussisset *d.* discussit sed *ABCabc.*

Cap. XVI. 1. rursus extra *cd., ex Irenaeo.* 2. praefecit *cd. tres Vaticani.* 3. paraclito *A.* 4. universo *ABC.* 5. conderentur *cd. tres Vaticani.* confoederentur *reliqui.* 6. fascibus *A(B)C.* 7. sibi velamentum *AB.* 8. quirie (quiri *A.*) chaere *ABCab.* 9. conformat *d., ex emendat. Latinii.* confirmat *ABCabc.* 10. eam *Fr. Iunius.* 11. expugnat *AB.*

i. remedio] Scribendum ni fallor „remedio eo.“

k. desertores suos] Christum videlicet spiritum sanctum.“

Cap. XVI. a. fructiferumque suggestum.] Irenaeus: „μετέπειτα δὲ ἰδοῦσαν αὐτὸν σὺν ὅλῃ τῇ καρποφορίᾳ αὐτοῦ προσδραμεῖν αὐτῷ, δύνανται λαβοῦσαν ἐκ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ.“ Interpres: „Deinde autem cum vidisset eum cum universa fructificatione sua, accurrisse ei, virtute accepta de visu eius.“ Tertulliani verbis, inquit Rigaltius, nequitiae probro conspargitur Achamoth. Suggestus Tertulliano est ornatus. Cf. adnot. ad De Corona cap. 13.

b. quibus inde conceperat viribus] Hoc est viribus quas inde, id est ex visu contemplationeque eius conceperat. (Rhenan.) Attractionis, quam dicunt, genus innsitatus apud Latinos. Liv. I, 29 „Raptim quibus quisque poterat elatis exhibant.“ Auct. ad Herennium I, 7 „Ut statim apertis rationibus, quibus praescriptissimus, benevolum faciamus audito-rem.“

c. conformat] Irenaeus: „ἀρχαῖνον μορφῶσαι αὐτὴν μόρφωσιν τὴν κατὰ γνώσιν, καὶ ἴασιν τῶν παθῶν ποιήσασθαι αὐτῆς.“ Interpres: „Et illum formasse eam formationem quae est secundum agnitionem, et curationem passionum fecisse eius.“

eadem neglegentia in ¹²exterminium discretis^d quae acciderat in casibus matris. Sed enim exercitata vitia et ¹³usu viriosa^e confudit; atque ita massaliter solidata ¹⁴defixit seorsum in materiae corporalem paraturam, commutans ex incorporali passione indita ¹⁵habilitatem atque naturam, qua pervenire mox posset in aemulas ¹⁶aequiparantias corpulentiarum, ut duplex substantiarum condicio ordinaretur, de vitiis pessima, de conversione passionalis^f. Haec erit materia, quae nos commisit cum Hermogene ceterisque qui deum ex materia, non ex nihilo, operatum cuncta praesumunt.

Cap. XVII.

Abhinc ¹Achamoth expedita tandem de malis omnibus ecce iam proficit et in opera maiora frugescit. Prae gaudio enim tanti ²ex infelicitate successus concaefacta simulque contemplatione ³ipsa angelicorum luminum, ut ita dixerim, subfermentata (pudet, sed aliter exprimere non est) quodammodo ⁴subavit ⁵interea et ipsa in illos, et conceptu statim intumuit ⁶spirituali, ad imaginem ipsam quam vis laetantis ⁷et laetitia prurientis intentionis imbiberat et sibi intimarat. Peperit denique, et facta ⁸est exinde trinitas ⁹generum ex trinitate causarum, unum materiale, quod ex passione, aliud animale, quod ex conversione, tertium spiritale, quod ex imaginatione.

12. extremum discretionis (discreptionis B.) quae (quam A.) AB. 13. visu ossa viri confundit AB. 14. definxit *Latinus*. 15. habitabilitatem A. *Vaticani tres*. 16. aequiparantias AB.

Cap. XVII. 1. Achamotha ABCab. 2. exin felicitate ab. 3. ipsa om. AB. 4. subavit abcd. substruit ABC. *Pithocanus codex*. 5. interea et ipsa ego. intra et ipsa ABCabc. intra se ipsa d., cum *Latinio*. 6. spirituali (B)Cab. 7. ex ABC. 8. exinde trinitas generum est cd. 9. generis tres *Vaticani*. *Probat Fr. Junius*.

d. in exterminium discretis] Irenaeus: „χωρίσαντα δ' αὐτὰ αὐτῆς, μὴ ἀμελήσαντα δὲ αὐτῶν· οὐ γὰρ ἦν δυνατὰ ἀφανισθῆναι“ cett. Interpres: „separantem eas ab ea et non eas neglexisse. Nec enim erat possibile eas exterminari“ cett.

e. exercitata vitia et usu viriosa] Irenaeus: „ἐκτικὰ ἤδη καὶ δυνατὰ.“ Interpres: „habilia et possibilia.“ Cf. De Anima cap. 19 de vite: „ultro ambibit, et quidem *viriosius* de suo ingenio.“ Gloss. Isidori: „*Viriosus*, austerus.“ Gloss. Cyrilli: „*Ἀνδρείος*, fortis, virilis, *viriosus*.“, quae vox postrema deest in ed. Vulcanii. Gloss. Vet. ap. Maium in Auctt. Class. tom. VII. p. 586: „*Viriosi*, viribus subnixi.“, et paulo post: „*Virosus* (scribe *Viriosus*), fortis.“ Gloss. Vet. ap. eundem ibidem tom. VI: „*Viriosi*, viribus subnixi, austeri.“ Cf. interpr. ad Apul. Metam. VII, 18.

f. de conversione passionalis.] Irenaeus: „ἀλλ' ἀποκρίναντα χωρὶς εἶτα (vulgo χωρήσει τοῦ) συγγέαι καὶ πῆξαι, καὶ ἐξ ἀσωμάτου πάθους εἰς ἀσώματον τὴν ὕλην μεταβαλεῖν αὐτά· εἶθ' οὕτως ἐπιτηδεϊότητα καὶ φύσιν ἐμπεποιημένα αὐτοῖς, ὥστε εἰς συγγρίματα καὶ σώματα ἔλθεῖν, πρὸς τὸ γενέσθαι δύο οὐσίας, τὴν φαύλην τῶν παθῶν, τὴν τε τῆς ἐπιστροφῆς ἐμπαθῆ“ cett. Interpres: „sed segregantem separatim commiscuisse et coagulasse, et de corporali passione in incorporalem materiam transtulisse eas, et sic aptabilitatem et naturam fecisse in eis, ut in congregationes et corpora venirent, uti fierent duae substantiae, una quidem mala ex passionibus, altera autem conversionis passibilis“ cett., ad quae Irenaei verba v. quae congesserunt interpretes.

Hac auctoritate trium scilicet liberorum agendis rebus ¹exercitior facta formare singula genera constituit. Sed spiritale quidem non ita potuit ²attingere, ut et ipsa spiritalis. Fere enim paria et consubstantivā in alterutrum valere societas naturae negavit. Eo animo ³se unum ad animale convertit, prolatis Soteris disciplinis. Et primum, quod cum magno horrore blasphemiae et pronuntian-
dum et legendum est et audiendum, deum ⁴fingit hunc nostrum et omnium, praeter haereticorum, patrem ⁵et Demiurgum et regem universorum, quae ⁶post illum. Ab illo ⁷enim; si tamen ab illo, et non ⁸ab ipsa potius Achamoth, a ⁹qua occulto, nihil sentiens eius^a, et velut ¹⁰sigillario extrinsecus ductu^b in omnem operationem movebatur. Denique ex hac personarum in operibus ambiguitate nomen illi Metropatoris miscuerunt, distinctis appellationibus ceteris secundum status et situs operum, ut animalium quidem substantiarum, quas ad ¹¹dexteram commendant^c, Patrem nuncupent, ¹²materiarum vero, quas ad laevam delegant, Demiurgum nominent, Regem autem communiter in universitatem^d.

Cap. XVIII.

Sed nec nominum proprietas competit proprietati operum, de quibus nomina ¹omnia, cum deberet illa haec omnia vocitari, a qua res agebantur, nisi quod iam nec ab illa. Cum enim dicant Achamoth in honorem Aeonum imāgines commentatam, rursus hoc in Soterem auctorem detorquent, qui per illam sit operatus, ut ipsam quidem imaginem Patris invisibilis et incogniti ²daret, incognitam scilicet et invisibilem Demiurgo, eundem autem Demiurgum ³Nun filium effingeret^b, Archangeli vero, Demiurgi opus, reliquos Aeonas exprimerent. Cum imagines audio tantas trium, quaero;

Cap. XIX.

Cap. XVIII. 1. exercitior AB., Fr. Iunius. 2. effingere Latinius. Probat Fr. Iunius. 3. se unum a. si unum ABC. unum reliqui. 4. fingit hunc abcd. fingi adhuc reliqui. 5. et Demiurgum et (et om. b.) regem abcd. et deum Demiurgum et regem C. et deum regum et regem AB. 6. postea illum ABC. 7. enim omnia, si tamen cd. 8. ab ipsa Acd. tres Vaticani, teste Pamelio. ab ipso BC. in ipso a. in ipsa b. 9. quo ABC. 10. singillario ABC. Vaticanorum unus, codex Pithoei. singulario duo Vaticani. 11. dexteram A(B)d. dextram reliqui. 12. materiarum Fr. Iunius. Cf. infra cap. 20. materialium cd., ex Irenaeo. materiarum ABCab.

Cap. XIX. 1. omnia om. AB. 2. darent incognitam scilicet (Licet C.) ABC. 3. nēn Cabc. vivi AB.

Cap. XVIII. a. nihil sentiens eius] Irenaeus: „λεληθότως κινούμενον ὑπὸ τῆς μητρὸς.“ Interpres: „latenter motum a matre sua.“

b. velut sigillario extrinsecus ductu] Cf. supra adnot. ad cap. 12.

c. commendant] Cf. de hoc verbo adnot. ad De Pallio cap. 4.

d. in universitatem] Irenaeus „συνπάντων δὲ βασιλέα.“

Cap. XIX. a. commentatam] H. e. commentam, ut De Pallio cap. 1. Adv. Marc. I, 18. et alibi. Irenaeus: „πεποιηθέναι.“

b. Nun filium effingeret] Id est Nun eum qui dicitur Monogenes et filius Propatoris, cap. 7. Haec autem omnia de Sotere dicuntur. (Fr. Iunius.)

non vis nunc ut imagines rideam perversissimi pictoris illorum?
⁴feminam Achamoth, imaginem patris? et ignarum matris Demiur-
 gum, multo magis patris? imaginem ⁵Nu ignorantis patrem et An-
 gelos famulos, simulacra dominorum? Hoc est mulum de asino
 pingere, et Ptolemaeum describere de Valentino.

Cap. XX.

Igitur Demiurgus extra Pleromatis limites constitutus in igno-
 miniosa aeterni exsili vastitate novam provinciam condidit, hunc
 mundum, repurgata confusione et distincta diversitate duplicis sub-
 stantiae illius ¹disclusae^a, animalium et materiarum. Ex incorpora-
 libus corpora aedificat, gravia, levia, sublimantia atque vergentia,
 caelestia atque terrena. ²Tum ipsam caelorum septemPLICEM scenam
 solio desuper suo finit. Unde et Sabbatum ³dictus^b ab hebdomade
 sedis suae, et ⁴Ogdoada^c mater ⁵Achamoth ab argumento Ogdoadis
⁶primogenitalis. Caelos autem ⁷noëros^d deputant, et interdum an-
 gelos eos faciunt, sicut et ipsum Demiurgum, sicut et Paradisum
 Archangelum quartum, ⁸quoniam et hunc supra caelum tertium
 pangunt, ex cuius virtute sumpserit Adam^e, ⁹deversatus illic inter
¹⁰nubeculas et ¹¹arbusculas. Satis ¹²meminerat Ptolemaeus pueri-
 lium dicibulorum^f, in mari poma nasci et in arbore pisces; sic et
 in caelestibus nuceta praesumpsit. Operatur Demiurgus ignorans,
 et ideo fortasse non scit arbores in sola terra institui oportere.
 Plane mater sciebat. Quidni suggerebat, quae et effectum suum
 ministrabat? Sed tantum fastigium filio exstruens per ea opera,
 quae illum et patrem et deum et regem ante Valentinianorum in-

4. Foemina Chamoth ABC. 5. Nus d. non AB. Nē reliqui.

Cap. XX. 1. disclusae ego. destrusae ABCabc. duo Vaticani. distrusae Fr.
 Iunius. de strue d. 2. cum ABCc. tres Vaticani. 3. dictus Fr. Iunius. dictum
 est ABC. dictum reliqui. 4. Ogdoada Cab., Fr. Iunius. ordo ada AB. Ogdoas cd.
 5. Chamoth ABC. 6. primogenitalis cd. Vaticani tres. primi genitalis ABC. pri-
 migenitalis ab. 7. noëtos vel νοητούς alii ex Irenaeo. 8. quomodo C. quam AB.
 9. diversatus d. 10. nuculas Fr. Iunius. 11. arbustulam A. arbustula B. 12.
 meminerit B.

Cap. XX. a. disclusae] Ita emendan-
 dum erat. Cf. supra cap. 18. ad fin.

b. dictus] Irenaeus: „Καὶ διὰ τοῦτο
 ἑβδομάδα καλοῦσιν αὐτὸν.“ Inter-
 pres: „Et propter hoc Hebdomadam
 vocant eum.“

c. Ogdoada] Sic alibi dixit *Hebdo-
 mada*. Apud alios reperitur *lampada*,
cassida.

d. noëros] Irenaeus: „τοὺς δὲ ἑπτὰ
 οὐρανούς οὗς εἶναι (vulgo οὐκ εἶναι)
 νοητούς.“ Interpres: „septem autem
 caelos, quos intellectuales esse dicunt.“,
 ad quae verba v. interpretes.

e. sumpserit Adam] Irenaeus: „καὶ
 ἀπὸ τοῦτου τι εἰληφέναι τὸν Ἀδάμ
 διατειροφάτα ἐν αὐτῷ.“ Interpres:
 „et ab hoc aliquid accepisse Adam con-
 versatum in eo.“

f. puerilium dicibulorum] Hoc est fa-
 bularum puerilium, nugamentorum. Ci-
 tant ex Martiano Capella lib. VIII, p. 273:
 „Inter vatium tumores *dicabulis* cavillan-
 tibus saleque contenta Satira.“ Addo
 Gloss. Philoxeni p. 72. Vulc. „*Dicibile*,
λεχτὸν, ῥητὸν, λόγος, κληῖρος.“, ubi
 pro *κληῖρος* indubitanter repono *λεῖ-
 ρος*.

genia testantur, cur sibi quoque ista noluit esse nota, postea quaeram.

Interim tenendum Sophiam cognominari et Terram et Matrem, Cap. XXI. quasi Matrem Terram, et quod magis rideas, etiam Spiritum Sanctum. Ita omnem illi honorem contulerunt feminae, puto et barbam, ne dixerim cetera. Alioquin Demiurgus adeo rerum non erat compos, ¹de animalibus scilicet censu invaliditudinis spiritalia accedere^a, ut se solum ratus contionaretur, Ego deus, et absque me Ies. XLV, 5. non est. Certe tamen non fuisse se retro sciebat. Ergo et factum intellegebat et ²factitorem facti esse quemcunque. Quomodo ergo solus sibi videbatur, etsi non certus, ³saltem suspectus^b de aliquo ⁴factitatore?

Tolerabilior infamia est apud illos in diabolum, vel quia origo Cap. XXII. sordidior capit^a. Ex nequitia enim maeroris illius^b deputatur, ex qua angelorum et daemonum et omnium spiritalium ¹malitiarum genituras notant. Et tamen diabolum quoque opus Demiurgi affirmant, et Munditenentem^c appellant et superiorum magis ²gnarum Eph. VI, 12. defendunt, ut spiritalem natura, quam Demiurgum, ut animale. Meretur ab illis praelationem cui omnes haereses ³procurantur.

Singularium autem potestatum arces his finibus collocant. In Cap. XXIII. summis summitatibus ¹praesidet tricenarius Pleroma, Horo signante lineam extremam. Inferius illum metatur^a medietatem Achamoth, filium calcans. Subest enim Demiurgus in Hebdomade sua, magis diabolus, in isto nobiscum ²communi mundo, coëlementato et incorporificato, ut supra ³editum est, ex Sophiae utilissimis casibus,

Cap. XXI. 1. de animali scilicet censu invalidus *Fronto Ducaeus ad Iren. I, 1, 10.* 2. factitorem *A(B).* 3. saltem *cd.* 4. factitore *AB.*

Cap. XXII. 1. malitiae *c.* militarium *C.* 2. generarum *B.* genararum *A.* gnarurem *Hildebrandus.* 3. procurant *Ios. Scaliger.*

Cap. XXIII. 1. praesident *(A)BC.* 2. convenit *ABC.* 3. dictum *AB.*

Cap. XXI. a. spiritalia accedere] Supra notavit horrendam Valentinianorum blasphemiam, quod Demiurgum dicerent animalis esse substantiae. Nunc igitur fatuas sententias illorum ridens ait Demiurgum ab ea substantia animali, censu invaletudinis traxisse aliquid invalidi; fuisse autem invaletudinem accedere spiritalia, hoc est esse propterea invalidum accedere spiritalia, ad spiritalia accedere non valere, non posse. Irenaeus Graece dixit: „διὰ τοῦτο ἀτονώτερον αὐτὸν ὑπάρχοντα πρὸς τὸ γινώσκειν τίνα πνευματικά.“ Ex quibus Latino-Barbara sic legenda videantur: „Et propter hoc subteriore (libri habent superiore)

eum existentem perscire quae sunt spiritalia.“ (Rigalt.)

b. suspectus] Id est in suspitione agens seu versans, activa significatione, ut Apolog. cap. 21. (Fr. Iunius.)

Cap. XXII. a. capit.] *Δέχεται*, capax est, nimirum infamiae. (Fr. Iunius.) De impersonali *capit* cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 1., Apolog. cap. 17.

b. illius] Achamoth.

c. Munditenentem] Irenaeus: „Κοσμοκράτορα.“

Cap. XXIII. a. metatur] Hoc est tenet, habitat. Nam *metatio* est domicilium, interdum diversorium, hospitium, de quo annotatum est ad De Pallio cap. 2. p. 920.

qua nec aërem ⁴haberet reciprocandi spiritus spatium, teneram omnium corporum vestem, colorum omnium ⁵indicem, organum temporum, si non et istum Sophiae maestitia colasset, sicut animalia metus, sicut conversio eius ipsum Demiurgum. His omnibus elementis atque corporibus ignis inflabellatus est. Cuius originalem Sophiae passionem quia nondum ediderunt, ego interim argumentabor motiunculis eius^b excussum. Credas enim illam in tantis vexationibus etiam febricitasse.

Cap. XXIV.

Cum talia de deo vel de diis, qualia de homine figmenta? Molitus ¹enim mundum Demiurgus ad hominem manus confert, et substantiam ei capit non ex ista, inquit, arida, quam ²nos unicam ³novimus, terra (quasi non, etsi arida postmodum, adhuc ⁴tamen tunc aquis ante ⁵segregatis superstitute limo siccaverit^a), sed ex invisibili corpore materiae illius scilicet philosophicae, de fluxili et fusili eius, quod unde fuerit haud queo aestimare, quia nusquam est. Si enim fusile et fluxile liquoris est qualitas, liquor autem omnis de Sophiae fletibus fluxit, sequitur ut limum ex pituitis et gramis^b Sophiae ⁶constituisse credamus, quae lacrimarum proinde sunt faeces, sicut aquarum quod desidet limus est. Figulat ita hominem Demiurgus et de afflatu suo ⁷animat. Sic erit et choicus et animalis, ad imaginem et similitudinem factus; quadruplex ⁸res; ut imago quidem choicus deputetur, ⁹materialis scilicet, etsi non ex materia Demiurgus, similitudo autem animalis, hoc enim et Demiurgus. Habes duos. Interim carnalem superficiem postea aiunt choico supertextam, et hanc esse pelliceam tunicam^c obnoxiam sensui.

Cap. XXV.

Inerat autem in Achamoth ex substantia Sophiae matris pecu-

4. habere ABC. 5. iudicem ABC.

Cap. XXIV. 1. ergo b. 2. nos om. AB. 3. novimus terra ego. novimus terram libri omnes. 4. tantum quod aquis Latinius. 5. segregatum superstiti AB. 6. constituisse ABC., Fr. Iunius. 7. sic animat A. 8. res est B. 9. materiali ABC.

b. motiunculis eius] Id est febriculis, ut exponunt sequentia. (Fr. Iunius.)

Cap. XXIV. a. siccaverit] Id est siccata fuerit. Cato De Re Rust. 112 „Uvas relinquo in vinea, et ubi pluerit, et siccaverit, tum deligito.“ Apic. III, 18 „— infundis in aceto, cum siccaverit, postea melle omnia comprehendis.“ Cf. Idem IV, 2. IX, 1. Lactant. Inst. Div. VII, 3 „quoties — flumina et stagna siccaverint.“ Acta Sanctor. tom. III. Mart. p. 462 „et in ipso meatu exitus sui illico lacrimae siccaverunt.“ De re cf. De Baptismo cap. 3.

b. ex pituitis et gramis] De gramiis v. Plin. H. N. XXV, 13. Paulus ex Festo p. 96. M.: „Gramiae oculorum sunt vitia, quos alii glamas vocant.“ Placidus p. 467 „Gramis, gremis, quae sunt pituitae oculorum.“ Gloss. Labbei et Gloss. Philox. p. 103: „Grama, λήμη.“ Nonius p. 119: „Gramiae, pituitae oculorum.“ Caecilius: „gramiosis oculis ipsa, atratis dentibus.“ Gloss. Cyrilli p. 52S. Vulc.: „λήμη, glama.“

c. pelliceam tunicam] Irenaeus: „δερομάτινον χιτώνα.“ Interpres: „dermatinam tunicam.“ Cf. interpr. ad Iren. I, 1, 10.

lium quoddam^a seminis spiritalis, sicut et ipsa ¹Achamoth in filio Demiurgo sequestraverat, ne hoc ²quidem gnaro. Accipe industriam clandestinae providentiae huius. Ad hoc enim et deposuerat et occultaverat, ut, cum Demiurgus animam mox de suo afflatu in Adam communicaret, pariter et semen illud spiritale, quasi per ³canalem, anima derivaret in choicum, atque ita feturatum in corpore materiali, velut in utero^b, et adultum illic, idoneum inveniretur suscipiendo quandoque ⁴sermoni perfecto. Itaque cum Demiurgus traducem animae suae ⁵committit in Adam, latuit homo spiritalis ⁶flatu ipsius insertus, et pariter corpori inductus, quia non magis semen noverat matris Demiurgus quam ipsam. Hoc semen Ecclesiam dicunt, Ecclesiae supernae speculum^c et hominis ⁷censum, proinde eum ab Achamoth deputantes quemadmodum animale a Demiurgo, choicum substantia ⁸ἀρχῆς, ⁹carnem materia^d. Habes novum, id est quadruplum, Geryonem.

Sic et exitum singulis dividunt. Materiali quidem, id est carnali, quem et sinistrum vocant, indubitatum interitum^a; animali vero, quem et dextrum appellant, dubitatum eventum^b, utpote inter materiale spiritalisque ¹nutanti et illac debito ²qua plurimum adnuerit. Ceterum spiritalis emitti in animalis comparisonem, ut erudiri^c cum eo et exerceri in conversationibus ³possit. Indiguise

Cap. XXV. 1. Achamotha ABC. 2. quidem om. AB. 3. canalem anima derivaret ego. canalem, animam derivaretur Fr. Iunius. canalem animam derivaretur abc. carnalem animam derivaret (derivaretur C.) ABC. 4. sermone ABC. 5. commisit Fr. Iunius. 6. flatu ipsius insertus Fr. Iunius. flatu Iesus insertus ABC. flatu insertus reliqui. 7. incensum A(B)C. 8. arches C. archas AB. 9. carnem (carne A.) materias AB. carne materia C.

Cap. XXVI. 1. nuncianti (A)BC. 2. quam ABC. 3. possit cd. potuit ABCab.

Cap. XXV. a. peculium quoddam] De quo supra cap. 14. *Sequestraverat*, secus positum asservaverat. (Fr. Iunius.) De verbo *sequestrare* quo utitur Septimius saepius, ut De Resurr. Carnis cap. 27. et cap. 38., cf. Dirksen Manuale s. v., Barth. ad Stat. tom. II, p. 501. Orell. ad Arnob. Adv. Nat. V, 19.

b. feturatum in corpore materiali, velut in utero] Irenaeus: „*χοφορηθέν ἐν τούτοις καὶ ἀξήθην ἔτοιμον γένηται εἰς ὑποδοχὴν τοῦ τελείου.*“ Interpres plenius: „gestatum quoque velut in utero in iis et amplificatum paratum fiat ad susceptionem perfectae rationis.“

c. speculum] Irenaeus: „*ἀντίτυπον τῆς ἄνω Ἐκκλησίας.*“ Interpres: „exemplum superioris Ecclesiae.“

d. carnem materia.] Irenaei interpres: „et hunc esse in semetipsis hominem

volunt, uti habeant^a animam quidem a Demiurgo, corpus autem a limo, et carnum a materia, spiritalem vero hominem a matre Achamoth.“

Cap. XXVI. a. indubitatum interitum] Irenaeus: „*κατὰ ἀνάγκην ἀπόλλυσθαι λέγουσιν.*“

b. dubitatum eventum] Irenaeus: „*τὸ δὲ ψυχικὸν, ὃ καὶ θεϊκὸν προσαγορεύουσιν, ἄτε μέσον ὄν τοῦ τε πνευματικοῦ καὶ ὑλικοῦ, ἐκείσε χωρεῖν, ὅπου ἂν καὶ τὴν πρόσκλησιν ποιήσῃται.*“

c. ut erudiri] Irenaei interpres: „ut formetur coeruditum ei in conversatione.“ [„*συμπαυδενθὲν αὐτῷ ἐν τῇ ἀναστροφῇ.*“] Qui locus apertissime declarat Irenaei Latina quae nunc habemus in manibus ipsissima esse quae vidit Septimius. (Rigalt.)

enim animalem etiam sensibilibus disciplinarum; in hoc et paraturam mundi prospectam, in hoc et ⁴Soterem^d in mundo ⁵repraesentatum, in ⁶salutem scilicet animalis. ⁷Alia adhuc compositione ⁸monstruosum volunt illum ⁹proscicias^e earum substantiarum ¹⁰induisse quarum summam ¹¹saluti esset redacturus, ut spiritalem quidem ¹²susceperit ab Achamoth, animalem vero, ¹³quem mox a Demiurgo induit, Christum^f, ceterum corporalem ex animali ¹⁴substantiam, sed miro et inenarrabili rationis ingenio ¹⁵constructam, administrationis ¹⁶causa ideo tulisse quo^g congressui et conspectui et contactui et defunctui ingratis^h ¹⁷subiaceret. Materiale autem nihil in illo fuisse, utpote salutis alienum. Quasi ¹⁸aliis fuerit necessariusⁱ quam egentibus salute. Et totum hoc, ut carnis nostrae habitum alienando a Christo a spe etiam salutis ¹⁹expellant^k.

4. Soterem animalem in mundo *cd.*, ex Irenaeo male intellecto. 5. praesentatum *AB*. 6. salutarem *AB*. 7. Alia *om. AB*. 8. monstruosum *ABd*. monstruosum reliqui. 9. proscicias *d.*, ex emendat. Petri Ciacconii. prospicias *ABC*. liber Pithoei. prospicientias reliqui, et liber Gorziensis. primitias Pamelius, ex Irenaei interprete Latino. 10. invidisse *ABC*. 11. saluti *abcd*. Gorziensis. salutis reliqui. 12. susceperis *A(B)C*. 13. quam mox a Demiurgo induerit *Fr. Iunius*. 14. substantiam *ego*. substantia libri omnes. 15. constructum *edit. Semleri, nescio unde*. 16. causa ideo tulisse *ego*. causa incontulisse *AB*. liber Pithoei. causam vi contulisse *Ca*. vi contulisse *bc*. causam contulisse *d*. causam circumtulisse *Rigallius*. via contulisse *Fr. Iunius*. 17. subiaceret *ABC*. 18. alii *AB*. 19. expellant *abcd*. Gorziensis liber. excipiant *C*. In *AB*. desiderantur haec ultima verba a spe etiam salutis expellant.

d. Soterem] Addiderunt Pamelius et Rigallius animalem ex Irenaeo, cuius verba parum intellexerunt. V. Grabe ad Iren. I, 1, 11. p. 29.

e. proscicias] Irenaeus: „τὰς ἀπαρχὰς.“ Interpres: „primitias.“ Gloss. Philoxeni p. 174: „Prosciciae, [ἀπροδίτιας,] αἱ τῶν θυμάτων ἀπαρχαί.“ Solin. cap. 5 „cum proscicias intulerint.“ ubi v. Salmas. p. 90., Arnob. Adv. Nat. VII, 25 „omnes has partes quas praescicias dicimus.“ Tertiam vocabuli formam proscicies tuentur Varro et Lucilius ap. Nonium p. 220., quartam proscicium, quam usquam legi negat Vossius in Etymologico praeter Paulum (p. 225. M. „Proscicium, quod prosecatum proicitur.“), firmiter Io. Iannensis „Proscicium, superfluum quod abscinditur.“ (ita certe legitur in MS. Geubacensi), item Gloss. ab Ang. Maio edit. in Auctt. Class. tom. VIII, p. 530: „Proscicium, i. e. prima pars extorum;“ unde Marcianus: „physiculatis extorum prosciciis viscera loquebantur.“ Cf. Kopp ad Mart. Capell. I. §. 9. p. 36.

f. Christum] Animalem vero substantiam acceperit Christum quem mox a Demiurgo induit.

g. ex animali substantiam — — administrationis causa ideo tulisse quo] Ita emendavi haec verba. Adscribo Irenaei verba: „— εἰληφέναι φάσκουσιν, ἀπὸ μὲν τῆς Ἀχαμῶθ τὸ πνευματικόν, ἀπὸ δὲ τοῦ Δημιουργοῦ ἐνδεύσθαι τὸν ψυχικὸν Χριστὸν, ἀπὸ δὲ τῆς οἰκονομίας περικεθεῖσθαι σώμα ψυχικὴν ἔχον οὐσίαν, κατεσκευασμένον δὲ ἀρρήτῳ τέχνῃ, πρὸς τὸ καὶ ὄρατον καὶ ψηλάφητον (vulgo ἀόρατον καὶ ἀψηλάφητον) καὶ παθητὸν γεγενῆσθαι.“ Interpres: „— suscepisse dicunt, ab Achamoth quidem spiritale, a Demiurgo autem indutum psychicum, id est animalem, Christum, a dispositione autem circumdatum corpus, animalem habens substantiam, paratum vero inenarrabili arte, ut et visibile et palpabile et passibile fieret.“

h. ingratis] De hoc vocabulo cf. adnott. ad Apolog. cap. 4.

i. necessarius] Quasi aliis Soter fuerit magis quam egentibus salute. Usitatissima comparativi magis ellipsis. Cf. adnott. ad De Test. An. cap. 2.

k. expellant.] Pars librorum excipiant, sensu non multum diverso. Excipere enim est eximere, vel excludere.

¹Nunc reddo de Christo, in quem ²tanta licentia ³Iesum inse-
runt quidam, ⁴quanta spiritale semen animali cum inflatu infulciunt,
fartilia nescio quae commenti et hominum et deorum suorum. Esse
⁵etiam Demiurgo suum Christum, filium naturalem. Denique ani-
malem prolatum ab ipso, promulgatum ⁶prophetis, in praepositio-
num quaestionibus positum^a, id est per virginem, non ex virgine
editum, quia delatus in virginem transmeatorio potius^b quam gene-
ratorio more processerit per ipsam, non ex ipsa, non matrem
eam, sed viam passus^c. Super hunc itaque Christum devolasse
⁷tunc in baptismatis sacramento ⁸Iesum per effigiem columbae.
Fuisse autem et in Christo etiam ex Achamoth spiritualis seminis
condimentum, ne marcesceret scilicet reliqua farsura. Nam in figu-
ram principalis Tetradis^d quatuor eum substantiis stipant, spiritali
Achamothiana, animali Demiurgina, ⁹corporali inenarrativa, et illa
¹⁰Soteriana, id est columbina. Et Soter quidem permansit in
Christo, impassibilis, ¹¹inlaesibilis, inadprehensibilis. Denique cum
ad adprehensiones ¹²venitur, discessit ab illo in cognitione Pilati.
Proinde nec matris semen admisit iniurias, aequae insubditivum^e,
et ne ipsi quidem Demiurgo compertum. Patitur vero animalis et
carneus Christus in ¹³delineationem superioris Christi, ¹⁴qui ad
Achamoth formandam ¹⁵substantiali, non agnitionali, forma cruci,

Cap. XXVII. 1. Nunc reddo de Christo *om. AB.* 2. tanti licentiam *ABC.*
3. Ien C. iens A. 4. quantum *AB.* 5. enim *cd.* 6. proferlis *ABC.* 7. Iunc
Iesum in baptismatis sacramento. Soterem per *Fr. Iunius.* 8. Iesum *Cab. Rigaltius.*
Soterem *cd., ex Irenaeo I, 1, 13. Iēm A. iūm B. Iem codex Pithoei, penes Rigal-*
tium. 9. corporali inenarrativa *d. corporalis sine enarrativa B. corporalis f'n*
enarrativa A. corporalis Ine enarrativa C. corporali Iesuaciana abc. 10. sorti-
ciana *A.* 11. invisibilis *Fr. Iunius.* 12. veniretur *Fr. Iunius.* 13. declinatio-
nem *AB.* 14. qui ad Achamoth formandam *abcd.* qui Achamoth formandum *C.*
qui Achamoth formam dum *AB.* 15. substantiali *A. substantionali B.*

Cap. XXVII. a. praepositionum qua-
estionibus positum] Id est in exagitatione
subtili praepositionum *in et de, per et*
ex, simillium. (Fr. Iunius.) Cf. Adv. Om-
nes Haeres. cap. 4.

b. transmeatorio potius] Irenaeus:
„καθάπερ ὕδωρ διὰ σολῆνος ὀδεύει.“
Interpres: „quemadmodum aqua per
tubum transit.“ Tertull. De Resurr. Car-
nis cap. 2. De Carne Chr. cap. 1. Cf.
Adv. Omnes Haer. cap. 4. Theodoret.
lib. V. Haeret. Fab. cap. 11. et Epist. ad
Monach. Constantinop. 146. Opp. tom.
III. p. 1023.

c. non matrem eam, sed viam pas-
sus.] De hoc usu verbi *patis* apud Ter-
tullianum cf. adnott. ad Apolog. cap. 21.

d. in figuram principalis Tetradis]

Irenaeus: „ἀποσώζοντα τὸν τύπον
τῆς ἀρχηγόνου καὶ πρώτης τετρακτι-
ός.“ Interpres: „servantem typum pri-
mogenitae et primae quaternionis.“

e. insubditivum] Irenaei interpres:
„Sed ne id quidem quod a matre erat
semen passum esse dicunt. Impassibile
enim illud, quippe spiritale, et invisibile
etiam ipsi Demiurgo. Passus est autem
secundum hos animalis Christus, et ille
qui ex dispositione fabricatus in myste-
rio, ut ostendat per eum mater typum
superioris Christi, illius qui extensus est
Cruci, et formavit Achamoth formatio-
nem secundum substantiam (*καὶ μορ-*
φώσαντος, inquit ipse Irenaeus, τὴν
Ἀχάμωθ μόρφωσιν τὴν κατ' οὐσίαν):
omnia enim haec exempla illorum esse
dicunt.“

id est Horo, fuerat innixus. Ita omnia ¹⁶in imagines urgent, plane et ipsi imaginarii Christiani.

Cap. XXVIII. Interea Demiurgus omnium adhuc nescius, ¹etsi aliquid et ipse per prophetas contionabitur, ne huius quidem operis sui intellegens (dividunt enim et ²prophetiale ³patrocinium in Achamoth, ⁴in semen, ⁵in Demiurgum^a), ubi adventum Soteris accepit, propere et ⁶ovanter ⁷accurrit^b cum omnibus viribus ⁷suis, centurio de evangelio. Et de omnibus inluminatus ab illo etiam spem suam discit, quod successurus ⁸sit in locum matris. Ita exinde securus dispensationem mundi huius, vel maxime ecclesiae protegendae nomine, quanto ⁹tempore oportuerit, insequitur^c.

Math.
VIII, 5 sq.

Cap. XXIX. Colligam nunc ex disperso ad concludendum, quae de totius generis humani dispositione ¹disserant. Triformem naturam primordio ²professi, et tamen ³inunitam in Adam, inde ⁴iam dividunt per singulares generum proprietates, nacti occasionem distinctionis huiusmodi ex posteritate ipsius Adae, ⁵moralibus quoque differentiis tripartitae. Cain et Abel ⁶et Seth, fontes quodammodo generis humani, in totidem derivant argumenta naturae atque ⁷essentiae. Choicum saluti degeneratum^a ad Cain redigunt, animale mediae spei ⁸deliberatum^b ad Abel componunt, spiritale certae saluti praeiudi-

16. in imagine surgent ABC.

Cap. XXVIII. 1. etsi (A)bcd. ut si BCa. 2. prophetiare ABC. 3. praeconium Fr. Iunius. 4. in om. ABC. 5. et in (A.) edd. Semleri et Leopoldi. 6. occurrit Vaticanorum unus. 7. fuis om. AB. 8. est B. 9. te oportuerit C.

Cap. XXIX. 1. disserant abcd., ex emendat. Rhenani. iusserat ABC. Paterniacensis, Hirsauigiensis, Gorziensis. 2. profecti C. proferti AB. 3. unitatem AB., et C. in marg. unitatam Hildebrandus. unitam Pamelius. 4. eam Fr. Iunius. 5. moratilibus AB. 6. Sed ABC. 7. sententiae BC. sm̄e A. 8. delibratum Fr. Iunius.

Cap. XXVIII. a. dividunt enim et prophetiale patrocinium in Achamoth, in semen, in Demiurgum] V. Iren. I, 1, 13. p. 33 sq. ed. Grabe.

b. et ovanter accurrit] Irenaeus: „καὶ ἄσμενον αὐτῷ προσχωρήσαντα μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐκατόνταρχόν. λέγοντα τῷ Σωτῆρι· καὶ γὰρ ἐγὼ ὑπὸ τὴν ἔμμαντοῦ ἕξουσίαν ἔχω στρατιώτας“ cett. Interpres: „et in gaudium ei cessisse cum omni virtute sua, et eum esse illum in Evangelio centurionem dicentem Salvatori“ cett.

c. insequitur.] Irenaeus: „τελέσειν δὲ αὐτὸν τὴν κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομίαν μέχρι τοῦ θέντος καιροῦ, μάλιστα δὲ διὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἐτοιμασθέντος αὐτῷ ἐπάθλου, ὅτι εἰς τὸν τῆς Μητρὸς τόπον

χωρήσει.“ Interpres: „Perfecturum autem eum eam quae secundum ipsum est mundi creationem, usque ad id tempus quod oportet, maxime autem propter Ecclesiae diligentiam atque curam, et propter agnitionem praeparati praemii, quoniam in locum matris transibit.“

Cap. XXIX. a. saluti degeneratum] Irenaei interpres: „Et choicum quidem in corruptelam abire.“

b. mediae spei deliberatum] Hoc est libertati arbitrioque suo traditum. Mediae spem dicit quod supra „dubitatum eventum.“ Interea tamen alludit ad regionem medietatis, ubi Valentiniani iustorum animas refrigerari dicebant. (Rig.) De verbo *deliberare* cf. adnot. ad lib. IV Adv. Marc. cap. 21. Ceterum Irenaeus: „Animalem vero, inquit, si meliora elegerit, in loco medietatis refrigeraturum.“

catum in Seth recondunt. Sic et animas ipsas duplici proprietate discernunt, bonas et malas, secundum choicum statum ex Cain et animalem ex Abel. ⁹Spiritalem ex Seth de obvenientia superducunt, iam non naturam, sed indulgentiam, ut ¹⁰quos^c Achamoth ¹¹in superioribus in animas bonas depluat, id est animali censui inscriptas. Choicum enim genus, id est ¹²malas animas, nunquam capere salutaria. Inmutabilem enim et inreformabilem ¹³naturae naturam pronuntiaverunt. Id ergo granum seminis spiritualis modicum et parvulum iactu, sed ¹⁴eruditum^d huius fides augetur atque provehitur, ¹⁵ut supra diximus^e, animaeque hoc ipso ita ceteris ¹⁶praevertunt, ut Demiurgus tunc ignorans magni eas fecerit. Ex ¹⁷earum ergo laterculo^f et in reges et in sacerdotes ¹⁸allegare consueverat, quae nunc quoque^g, si plenam atque perfectam notitiam apprehenderint istarum ¹⁹naeniarum^h, ²⁰naturificatae iam spiritualis conditionis ²¹germanitate certam obtinebunt salutem, immo omnimodo debitamⁱ.

Ideoque nec operationes necessarias sibi existimant, nec ulla Cap. XXX. disciplinae ¹munia observant, martyrii quoque eludentes necessita-

9. et spiritalem Fr. Iunius. 10. qua Fr. Iunius. quos libri omnes. 11. de Fr. Iunius. 12. animas malas AB. 13. naturae naturam ABab. Gorziensis liber. naturam Ccd. 14. eruditus ABC. 15. ut supra diximus ego. supra diximus ABC. ceu praediximus abd., ex emendat. Rhenani. ceu supra diximus c., ex tribus Vaticanis(?). 16. praevertant ABC. 17. earum ergo (B)abcd. eorum ergo C. earum enim C. in marg. earum A. 18. allegare AC. allegere (B)abcd. 19. veniarum AB. 20. maturificatae Fr. Iunius. 21. germanitate (germanitatem AB.) ABCabd. Latinius. germinatae c. germinatu Ios. Scaliger.

Cap. XXX. 1. munera A.

c. ex Abel. Spiritalem ex Seth de — ut quos] Ita omnino haec verba erant distinguenda. Vulgo: „ex Abel, spiritalem ex Seth. De obvenientia“ cett. Illud quos autem cave ne mutes. Est quidem referendum ad praegressum singularem „spiritalem statum,“ sed plurali scriptor maluit uti propter sequentem pluralem „in animas bonas.“ Ceterum quod hic Tertullianus per „de obvenientia superducere“ et „depluere“ significat, hoc Irenaeus per κατασπείρειν expressit. Mox vero et ipse in hanc imaginem transit, huius vestigia pressius sequendo.

d. eruditum] Irenaeus: „τὰ δὲ πνευματικά, ἃ ἂν κατασπείρῃ ἡ Ἀχαμῶθ ἕκτοτε ἕως τοῦ νῦν δικαίως ψυχαῖς, παιδευθέντα ἐνθάδε καὶ ἐκτραφέντα, διὰ τὸ νήπια ἐκπεπέμφθαι, ὑστερον τελειότητος ἀξιοθέντα“ cett.

e. ut supra diximus] Supra cap. 25.

f. laterculo] Id est catalogo, vel albo.

Utitur hoc vocabulo etiam Ad Natt. I, 13 „qui etiam in laterculum septem dierum solem recepistis.“

g. nunc quoque] Dum in saeculo sunt.

h. naeniarum] Gloss. Placidi: „Nenias, deleramenta, sed proprie carmen sinebre.“ Gloss. ap. Ang. Maium Auctt. Class. tom. IV. p. 335: „Neniae, deleramenta proprie.“ quae glossa ex Placido erit relucenda. Gloss. ap. Ang. Maium Auctt. Class. tom. VIII. p. 385: „Naeniae, vanitates vel mendacia, vel cantilenae vel carmina miseriae“ cett. Gloss. Provinc. Lat. in Cod. Regio 7657 ap. Du Cangium s. v. Nenum, tom. IV. p. 619. ed. Hensch.: „Mensongua, mendacium, nenum, nuga, gerra.“

i. immo omnino debitam.] Irenaei interpretes I, 1, 11: „Semetipsos autem non per operationem, sed eo quod sint naturaliter spiritales, omnino salvari dicunt.“

tem qua volunt interpretatione. Hanc enim regulam animali semini praestitutam, ut salutem, quam non de privilegio status possidemus, de suffragio actus elaboremus^a. Nobis enim² in scriptura huius seminis^b,³ qui imperfectae essentiae sumus, ⁴ quia amoribus⁵ Theleti^c, et utique abortui⁶ deputamur, quod mater illorum. Sed nobis quidem⁷ Vae, si excesserimus in⁸ aliquo disciplinae iugum, si⁹ obtortuerimus in operibus sanctitatis atque iustitiae, si confitendum alibi, nescio ubi^d, et non sub potestatibus istius saeculi apud tribunalia praesidum optaverimus. ¹⁰ Illi vero ¹¹ de passivitate vitae^e et diligentia delictorum^f generositatem suam vindicent, ¹² blandiente suis Achamoth, ¹³ quoniam et ipsa ¹⁴ delinquendo profecit. Nam et honorandorum coniugiorum supernorum^g ¹⁵ gratia edicitur^h apud illos meditandum atque celebrandum semper sacramentum¹⁶ comiti, id est ¹⁷ feminae, adhaerendo; alioquin degenerem, nec legitimum veritatis,

2. in scriptura ABC. 3. quae AB. 4. quia novus AB. quia novimus C. qui amoribus ab. 5. Philetum ABC. 6. deputatur ABC. 7. vae si abcd. quasi AC. Non habet B. 8. aliquod ABC. 9. obtortuerimus ABC. 10. Alii AB. 11. de AB. et de reliqui. 12. blandiantur ABC. 13. quomodo AB. 14. blandiendo b. 15. gratia edicitur ego. gratiae dicitur ABCab. gratia dicitur cd. 16. committi ABC. 17. semini adhaerendum ABC.

Cap. XXX. a. de suffragio actus elaboremus.] Iren. I, 1, 11 „διὸ καὶ ἡμῖν μὲν ἀναγκαῖον εἶναι τὴν ἀγαθὴν πράξιν ἀποφαίνονται· ἄλλως γὰρ ἀδύνατον σωθῆναι.“, et I, 1, 12: „διὰ τοῦτο οὖν ἡμᾶς ἄλλους (ita enim emendo vulgatam καλοῦς) ψυχικοὺς ὀνομάζουσι, καὶ ἐκ κόσμου εἶναι λέγουσι, καὶ ἀναγκαῖαν ἡμῖν τὴν ἐγκράτειαν καὶ ἀγαθὴν πράξιν, ἵνα δι' αὐτῆς ἔλθωμεν εἰς τὸν τῆς μεσότητος τόπον.“

b. in scriptura huius seminis] Quia scilicet, ut supra cap. 29. dixit, in scriptura sumus animali censui. Itaque „in scriptura huius seminis“ est „regula animali semini praestituta.“

c. amoribus Theleti] Cui Sophia coniux restituta per Horon (cap. 10.), et abortus propter illam est curae, de quo cap. 17. (Fr. Innins.)

d. si confitendum alibi, nescio ubi] De hac quaestione latius disserit in Scorpiace cap. 10. (Rigalt.)

e. in passivitate vitae] Irenaeus I, 1, 11: „οὕτω δὲ καὶ αὐτοὺς λέγουσι, καὶ ἐν ποίαις ὕλικαῖς πράξεσι καταγένωνται, μηδὲν αὐτοὺς παραβλάπτεισθαι, μηδὲ ἀποβάλλειν τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν.“ Interpres: „sic et semetipsos dicunt, licet in quibuscunque materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neque amittere spiritalem sub-

stantiam.“ Passivitate vitae, inquit Rigaltius, dicit vitam incustodite ac pro libidine transactam. Cf. adnot. ad De Corona cap. 8.

f. diligentia delictorum] Prona ad delinquendum libidine. Diligentiam hic usurpat eo sensu quo proxime supra notavimus usurpatam ab Irenaeo. (Rig.) Diligentia h. e. est quasi cura, ut Irenaeo Latino I, 1, 13 „propter Ecclesiae diligentiam atque curam.“, et IV, 47 „diligentia conversationis.“

g. coniugiorum supernorum] Irenaeus I, 1, 12: „αὐτοὺς δὲ (sc. λέγουσιν) ἰδιόκτητον ἄνωθεν ἀπὸ τῆς ἀρρήτου καὶ ἀνονομάστου συζυγίας συγκατεληλυθυῖαν ἔχειν τὴν χάριν, καὶ διὰ τοῦτο προστεθήσεσθαι αὐτοῖς· διὸ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου δεῖν αὐτοὺς αἰεὶ τὸ τῆς συζυγίας μελετᾶν μυστήριον· καὶ τοῦτο πείθουσι τοὺς ἀνοήτους, αὐταῖς λέξεσι λέγοντες οὕτως· ὅς ἂν ἐν κόσμῳ γενόμενος γυναικα οὐκ ἐφίλησεν, ὥστε αὐτὴν κρατηθῆναι, οὐκ ἔστιν ἐξ ἀληθείας καὶ οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν“ cell.

h. gratia edicitur] Cum libros veteres tenere viderem gratiae, scripsi edicitur pro vulgata dicitur. Amat hoc vocabulo uti Septimius. V. Adv. Hermog. cap. 26. et cap. 31. Adv. Marc. V, 9. 11. 13.

qui deversatus in mundo non amaverit feminam nec se ei iunxerit. Et quid facient spadones quos videmus apud illos?

Superest de consummatione^a et dispensatione mercedis. ¹Ubi Cap. XXXI. Achamoth totam messem seminis sui ²perfecerit^b, dein colligere in horreum ³coeperit, vel cum ad molas delatum et defarinatum in ⁴consparisionis ⁵alvearia^c absconderit, donec totum ⁶confermentetur, tunc consummatio ⁷urgebit. Igitur inprimis ipsa Achamoth, de regione medietatis^d, de tabulato secundo in summum ⁸transfertur restituta ⁹Pleromati, et statim excipit ¹⁰compacticius^e ille Soter, sponsus ¹¹scilicet, et ambo ¹²coniugium novum ¹³fient; hic erit in scripturis sponsus, ¹⁴et sponsalis Pleroma^f (credas enim, ubi de loco in locum transmigratur, leges quoque Iulias intervenire^g): ¹⁵sicut et scenam et Demiurgus^h tunc de Hebdomade ¹⁶caelesti in

Cap. XXXI. 1. Ubi totam messem Achamoth *abcd*. Subito Achamoth totam massam *ABC*. *Rescribendum puto* Ubi ergo Achamoth totam messem. 2. perfecit *ego*. presserit *libri omnes*. 3. coepit *AB*. 4. consparisionem *ABCa*. consparisionis *bcd*. 5. salutaria *C*. salutas *AB*. salutar *C*. *in marg.* 6. confrequenter *ABC*. 7. vigebit *AB*. 8. transferetur *C*. transferretur *AB*. 9. Pleromati et *abcd*. Pleromatiae *AC*. pleromati *B*. 10. compacticius *abcd*, *ex emendat. Rhenani*. compartivus *AB*. comparcinus *C*. *libri Rhenani*. comparcivus *Fr. Iunius*. comparaticius *Ios. Scaliger*. confarcivus *Leop. Krahnner l. l. p. 395*. 11. scilicet, et *ego*. scilicet *libri omnes*. 12. novum coniugium *AB*. 13. fient, hic erit *Fr. Iunius*. fiet. Hic erit *ABCabc*. Et hic erit *d*. 14. et sponsalis Pleroma *ABCabc*. et sponsa, et sponsale, Pleroma *d*. 15. sicut et scenam et Demiurgus *ego*. sicut et Cainam (camam *A*. caniam *tres Vaticani*) et Demiurgus *ABCabcd*. sicut et Canuleiam. Et Demiurgus *Fr. Iunius*. sicut et Caianam. Et Demiurgus *Ios. Scaliger*. 16. subcaelesti *cd*, *ex conl. Pameli*.

Cap. XXXI. a. consummatione] Mundi. b. messem seminis sui perfecit] Ita scribendum erat, vel etiam *peregerit* aut *messuerit*, pro inepto *presserit*, quod intellegi nedum explicari nequit. *Fr. Iunius* interpretatus est „triturerit.“ Sed triturandi non est locus ante messis in horreum collectionem.

c. in consparisionis alvearia] De consparisione cf. I Ep. ad Corinth. V, 7. Adv. Marc. IV, 24. V, 7. *Iren.* V, 14 „operatus fuisset fieri *consparisionem*.“ Idem I, 1, 16: „*consparisionem* autem nos“ cett. *Gloss.* ap. Du Cangium s. v. tom. II. p. 555. edit. *Hensch.*: „*Ψύραμα*, massa, conspario (alias conspario).“ *Catholicon*: „*Conspario*, farina per aquam conglutinata, sine fermento.“ *Alvearia* dicit alveos, qua significatione hoc vocabulum apud alios scriptores non reperitur.

d. de regione medietatis] Cf. supra cap. 23.

e. compacticius] Cum aliis reposui ita de librorum corruptela *comparcinus* vel *compartivus*, cum et supra cap. 12. verbo *compingere* de Sotere sit usus.

Alioquin praeplaceret *Krahnneri confarcivus*.

f. hic erit in scripturis sponsus, et sponsalis Pleroma] Quotiens in scripturis [Sacris, an Valentiniolorum?] fit mentio sponsi, hic Soter intellegendus est, quotiens vero sponsalis thalamus, id de Pleromate oportet accipi. (*Fr. Iunius*.) Quem hic *sponsalem*, infra cap. 32. Graeco vocabulo cum *Irenaei* interprete dicit *nymphonem*. De re *Rigaltius* citat *Iren.* I, 18, 2: „Quidam enim ex ipsis sponsale cubiculum quoddam adaptant, et quasi mysticum efficiunt cum quibusdam profanis dictionibus“ cett. Adde I, 1, 12: „*Nymphonem* vero universum Pleroma.“

g. leges quoque Iulias intervenire] *Credas enim*, inquit, ubi de loco in locum transmigratur, leges quoque Iulias intervenire, quae caelibem esse quemquam non patientur. (*Rigalt.*) Iuris trium liberorum iam supra mentionem fecerat cap. 18.

h. sicut et scenam et Demiurgus] Haec verba in vetustis libris corrupta, insuper

superiora mutabit, in vacuum iam coenaculumⁱ matris, ¹⁷sciens iam, nec videns illam^k. ¹⁸Nam si ita erat, semper ignorare maluisset.

Cap. XXXII. Humana vero gens in ¹hoc exitus^a ibit: Choicae et materialis Ies. XL, 6. notae ²totum *interit* interitum^b, quia omnis caro foenum; et anima mortalis apud illos, nisi quae salutem fide invenerit. Iustorum animae, id est nostrae, ad Demiurgum in medietatis receptacula transmittentur. Agimus gratias, contenti erimus cum deo nostro deputari, ³in quo census^c. Nihil animale in Pleromatis palatium admittitur nisi spiritale examen Valentini. Illic itaque primo ⁴despoliantur homines ipsi, id est interiores. Despoliari ⁵autem est deponere animas quibus induti videbantur; easque Demiurgo suo reddent, quas ab eo ⁶averterant. Ipsi autem spiritus in totum fient intellectuales, neque ⁷detentui neque conspectui obnoxii, atque ita invisibiliter in Pleroma ⁸recipientur. Furtim, si ita est. Quid ⁹deinde? Angelis distribuentur, satellitibus Soteris. In ¹⁰filios putas? ¹¹Non. Sed in ¹²adparitores? Ne istud quidem. Sed in ¹³imagines? Utinam vel ¹⁴hoc^d. In quid ergo, si non pudet dicere?

17. scientiam ABC. 18. quam Fr. Iunius.

Cap. XXXII. 1. hoc ad. codex Pithoei. 2. totum interit interitum ego. totum interitum ABCab. in totum interitum cd., ex con. Pamelii. totum interiturum Fr. Iunius. 3. in quo census ego. quo ascensus d. qua census reliqui. 4. despoliantur ACab. 5. est autem B. 6. avertant c. Typographi error videtur. 7. detentui abcd. detentui reliqui. 8. recipiuntur ABC. 9. deinde (denique A.) de angelis AB. 10. filio ABC. 11. non unius sed AB. 12. adparitoris AC. apparitoris B. 13. imaginis ABC. 14. hoc, inquit. Erro, si non putet dicere in sponsa est. tunc ABC.

et prave distincta vulgo, ita reponere conatus sum. Cum scena iam supra, nec semel, comparaverat mysteria theologiae Valentinianae. Sic cap. 20. de ipso Demiurgo: „Tum ipsam caelorum septemplex scenam solio desuper suo finit.“, qui locus emendationem meam mirifice firmat. Adde cap. 3., cap. 10., cap. 13., cap. 32., cap. 33. Quod ad illa duo *et*, ne alterutrum tibi delendum videatur, memineris apud Tertullianum saepissime abundare hanc copulam. Adv. Marc. II, 12: „tam bonus quam *et* iustus.“ Ibid. IV, 13: „tam bonus quam *et* iudex.“ Ibid. II, 14: „ut etiam *et* hinc haereticis respondeas.“ Cf. De Idolol. cap. 20: „meminisse debemus etiam in verbis quoque idololatriae incursum praecavendum.“

i. coenaculum] Cf. adnott. ad cap. 7.

k. sciens iam, nec videns illam.] Dixit supra Demiurgum a matre Achamoth in omnem operationem ductum atque per motum fuisse tanquam *νευρόσπαστον* et nervis alienis mobile lignum. Quia

videlicet nihil eius sentiebat, hoc est: Ignorabat se a matre moveri atque abs se ipso fieri omnia putabat. Iam vero postquam fuit in matris coenaculum translatus, scire se quicquid fecerat a matre sua per ipsum facta. Septimius igitur fatuam Valentinianorum sententiam ridens, „Nam si ita erat, inquit, semper ignorare maluisset.“ (Rigalt.) Cf. supra cap. 28: „Et de omnibus inluminatus ab illo (sc. Sotere) etiam spem suam discit, quod successurus sit in locum matris.

Cap. XXXII. a. in hoc exitus] Sic habet vetus exemplar. In hoc exitus, hoc est in hunc exitum. (Rigalt.)

b. totum interit interitum] Ita haec verba sanasse mihi video. Verbum *interit* delituit in proximo vocabulo.

c. in quo census.] Id est origo. Cf. supra cap. 24 „Figulat ita hominem Demiurgus et de afflatu suo animat.“ Et tam ipse Demiurgus est animalis quam nos, quos „mediae spei deliberatos“ dixerat cap. 29.

d. Utinam vel hoc.] Ut iis scilicet ima-

In sponsas^e. Tunc illi Sabinas raptas¹⁵ iure matrimonii claudent^f. Haec erit spiritalium merces, hoc praemium credendi. Fabulae tales utiles^g, ut Marcus¹⁶ aut Gaius¹⁷ in hanc carnem barbatus et¹⁸ haec omnia, severus maritus, pater, avus, proavus, certe quod sufficit masculus, in¹⁹ nymphone Pleromatis ab angelo, tacendo iam dixi, et forsitan parias aliquem²⁰ Onesimum Aeonem^h. His nuptiis recte deducendis pro face et flammeo tunc, credo, ille ignis arcanus erumpetⁱ, et universam substantiam depopulatus ipse quoque decineratis omnibus in nihilum finietur, et nulla iam fabula^k. Sed²¹ nae ego temerarius, qui tantum sacramentum etiam inludendo prodiderim. Verendum mihi est ne Achamoth, quae se nec filio agnitam voluit, insaniat, ne Theletus irascatur, ne²² Fortuna^l acer-

15. iure matrimonii claudent *ego*. iure matrimonii plaudent *abcd*. inter se de matrimoniis laudent *ABC*. 16. et *AB*. 17. in hac carne *Fr. Iunius*. 18. haec omnia *abcd*, *ex emendat. Rhenani*. haec anima *ABC*. hac anima *Fr. Iunius*. 19. symphone *ABCab*. 20. novissimum *Rhenanus*. 21. ne *C*. 22. Fortunata *Pameli*us.

gines tantum essent nequitiae, non nequitia ipsa. (Rigalt.) Immo, non nequitiae, puto, imagines, sed ipsorum angelorum.

e. In sponsas.] Irenaeus I, 1, 12.

f. Tunc illi Sabinas raptas iure matrimonii claudent.] Ita emendavi haec verba. Nam quid *plaudent* vel *laudent* significare hic possit nemo facile divinaverit.

g. Fabulae tales utiles.] Fabulae tales utiles sunt, ut tu qui Marcus vocaris, aut tu qui Gaius vocaris, hoc imminere tibi post fata scias, ut quamquam fueris in vita barbatus, quod viri non mulieris indicium est, et quamquam extiteris severus maritus, osor videlicet libidinis et castitatem tuam uxorisque servans, licet etiam fueris severus pater, severus avus, severus et gravis proavus, ad virtutem, inquam, institutis liberis atque nepotibus, licet praeterea sit masculus, cuius concubitum omnium gentium leges prohibent, quod unum ad excludendam istam contumeliam sufficere debebat, licet, inquam, haec omnia quae modo retulimus, fueris in vita, nihilominus futurum scias, ut intra Nymphonem [Symphonen *scripsit Rhenanus*] Pleromatis non obstante loci reverentia ab angelo complectare, et forsitan ex eo complexu uterum screns parias aliquem novellum aeonem, qui tibi usui esse possit et famuli obsequium praestare. (Rhenan.)

h. aliquem Onesimum Aeonem.] Alludit ad Onesimum Philemonis, quem Paulus in vinculis genuit, ut ipse ad Philemonem scribit, ceu partu plane cae-

lesti, factum scilicet de gentili Christianum, de fugitivo probum. Expectamus, inquit ridendo Septimius, ut tu, qui Marcus es aut Gaius, certe quod sufficit masculus, in istis infandis angelorum Valentinianorum vinculis sive amplexibus parias: sed quid parias? aliquem scilicet Onesimum Paulinum? immo prodigiosum aliquem Satanae mastigiam. Hoc enim vult intelligi. (Rigalt.) Argutula haec est Rigaltii interpretatio et quae parum mihi probetur. Nec Onesimi Paulini qui locus esse hic possit bene capio. Vocabuli corruptelae debetur. Laet aliud nomen, aut numerus (id quod etiam Semlerum coniectasse video), fortasse *uneltricesimum*, aut *millesimum* vel *sexcentessimum*.

i. ille ignis arcanus erumpet] Irenaeus I, 1, 13: „Τούτων δὲ γενομένων οὕτως τὸ ἐμφωλεῖον τῷ κόσμῳ πῦρ ἐκλάμψαν καὶ ἔξαφθὲν καὶ κατεργασάμενον πᾶσαν ἕλην συναλωθῆσθαι αὐτῇ καὶ εἰς τὸ μηκεῖ εἶναι χωρήσειν διδάσκουσι.“

k. et nulla iam fabula.] Suprema haec, inquit, omnia fient ad verum. Non erit fabula. (Rigalt.) Scripsit fortasse „Haec nulla iam fabula.“ Nisi forte hoc voluerit Septimius: Tunc ignis ille arcanus ipse quoque decineratis omnibus in nihilum finietur, et hoc ultimo rerum actu, iam fabula Valentinianorum absoluta et ad finem perducta est. Cf. quae adnotavi ad cap. 31. ad verba „sicut et scenam et Demiurgus.“

l. Fortuna] *Μαχαρίότης*. Cf. supra cap. 8.

betur. Et tamen homo sum Demiurgi, illuc habeo devertere ubi post excessum omnino non ²³nubitur^m, ubi superindui ²⁴potius quam despoliari, ubi etsi despolior sexui meo, deputor angelis, non angelus, non angelaⁿ. Nemo ²⁵mihiquicquam faciet^o, quem ²⁶nec tunc masculum invenient^p.

Cap. XXXIII. Producam denique ¹velut epicitharisma post fabulam tantam etiam illa quae, ne ordini obstreperent, et lectoris ²intentionem interiectione dispargerent, hunc malui in locum distulisse aliter atque aliter commendataⁿ ab emendatoribus Ptolemaei^b. Extiterunt enim de schola ³ipsius discipuli super magistrum, qui duplex coniugium^c ⁴Bytho suo adfingerent, Cogitationem et Voluntatem. Una enim satis non erat Cogitatio, qua nihil producere potuisset, ex duabus ⁵facillimo prolato. Primum coniugium⁶ Monogenem et Veritatem, ad ⁷imaginem quidem Cogitationis feminam Veritatem, ad imaginem voluntatis ⁸marem Monogenem. Voluntatis enim ⁹vis, ut quae effectum praestat Cogitationi, ¹⁰maris obtinet censum.

23. obnubitur d., tres Vaticani, teste Pamelio. obumbitur AB. Ex his scriptorum vestigiis divino concumbitur. 24. potuit ABC. 25. mihi om. AB. In d. verba Nemo mihi — — invenient uncinis sunt notata. 26. nec ego. et libri omnes.

Cap. XXXIII. 1. veluti c. 2. intuitionem AB. 3. illius AB. 4. Bytho cd. Bythio ABCab. 5. facillime prolato ABC. 6. Monogenem et abcd. Monogenes ABC. 7. imagines ABC. 8. marem Monogenem. Voluntas om. AB. 9. vis, uti quae abcd. visa utique reliqui. 10. veritatis ABC.

m. obnubitur] Hanc scripturam tueri conatur Rigaltius. „Unico verbo, inquit, utrumque expressit „οὔτε γαμοῦσιν, οἱ γαμίσονται.“ Marci cap. 12. et Lucae cap. 20.“ Dubito. Scribendum aut nubitur aut concumbitur. De verbo nubere pro nuptias facere et de viris et de feminis in commune usurpari solito v. adnot. ad lib. I Ad Uxor. cap. 7 Exemplis quae illic protuli adde De Exhort. Cast. cap. 6. De Monog. cap. 7. De Ieiun. cap. 1. De Pallio cap. 4. Adv. Marc. IV, 38. Adv. Hermog. cap. 1.

n. non angelus, non angela.] Hoc est similis fio angelis, neque iam censeor masculus nec femina. Resurgent mortui cum sexu quisque suo, sed erunt officia sexuum nulla, quia nec amplius erit nasci nec mori. Augustinus in Psalm. XXVII. ad illud Eccles. Sustine Dominum, viriliter age: „Ergo qui perdidit sustentiam, effeminatus est, perdidit vigorem. Hoc viri, hoc feminae audiant, quia in uno viro vir et femina. Talis in Christo nec vir nec femina est.“ (Rigalt.)

o. Nemo mihi quicquam faciet] Sic Ad Scapulam [cap. ult.]: „Magistrum neminem habemus nisi deum solum. Ille

ante te est, nec abscondi potest, sed cui nihil facere possis.“ Psalm. LV: „Non timebo quid faciat mihi homo. Non timebo quid faciat mihi caro.“ (Rigalt.)

p. quem nec tunc masculum invenient.] Ita emendandus omnino erat hic locus, in sensum nunc quidem luculentissimum.

Cap. XXXIII. a. commendata] Dixi de hoc verbo supra cap. 18.

b. ab emendatoribus Ptolemaei.] Hinc patet verum esse quod supra diximus (ad cap. 4.), omnia quaecunque hoc libro hactenus conformiter Irenaeo adducta sunt, fuisse ex sententia non tam Valentini quam Ptolemaei, atque adeo puto potius inscriptum hunc librum Adversus Valentinianos quam Adversus Valentinum. Nam hic qui aliter sentiunt „emendatores Ptolemaei“ vocat „discipulos super magistrum,“ ubi alludit ad illud Christi: Non est discipulus super magistrum. (Pamel.)

c. duplex coniugium] Iren. I, 6: „Hi vero qui sunt circa Ptolemaeum scientiores, duas coniuges habere eum Bython dicunt, quas et dispositiones vocant, Enocean et Thelesin“ cett.

¹Pudiciores alii honorem divinitatis recordati, ut etiam unius Cap. XXXIV.
²coniugii dedecus ab eo avellerent, maluerunt nullum ³Bytho sexum
deputare, ⁴et fortasse, Hoc deum, ⁵non, Hic deus, neutro genere
⁶pronuntiant. Alii contra magis et masculum et feminam dicunt^a,
ne apud solos Lunenses Hermaphroditum existimet annalium com-
mentator Fenestella.

¹Sunt qui nec principatum ²Bytho defendant, sed postumatum, Cap. XXXV.
³Ogdoadem ante omnia praemittentes^a, ex Tetrade quidem et ipsam,
sed ⁴et aliis nominibus derivatam. Primo enim constituunt Proar-
chen, secundo Anennoëton, tertio ⁵Arrheton, quarto Aoraton. ⁶Ex
Proarche itaque processisse primo et quinto loco ⁷Archen, ex Anen-
noëto secundo et sexto loco Acatalepton, ex ⁸Arrheto tertio et
septimo loco Anonomaston, ex Invisibili quarto et octavo loco
⁹Agenneton. Hoc quae ratio disponat, ut singula binis locis et qui-
dem tam intercisis nascantur, malo ignorare quam discere. Quid
enim recti habent quae tam perverse proferuntur?

Quanto meliores qui totum hoc taedium de medio amoliti nul- Cap. XXXVI.
lum Aeonem voluerunt alium ex alio per gradus revera ¹Gemonios
structum, sed mappa, quod aiunt, missa^a semel octoiugem istam
ex ²Patre et Ennoea eius ³exclusam^b. Ex ipso denique eius ⁴motu
nomina gerunt. Cum, inquiunt, cogitavit proferre, hoc Pater dictus
est. Cum protulit, quia ⁵vera protulit, hic Veritas appellata est.
Cum semetipsum voluit probari, hoc Homo pronuntiatus est. Quos
autem praecogitavit cum protulit, tunc Ecclesia nuncupata est.
Sonuit Homo Sermonem, et hic est primogenitus filius, et Sermoni
accessit Vita, et Ogdoad prima conclusa est. Sed hoc ⁶taedium
omnino pusillum^c.

Cap. XXXIV. 1. Pudiciores A(B). tres Vaticani. 2. coniugii (B)cd. tres Va-
ticani. coniugis ACab. 3. Bythio ABCab. 4. ut alii apud Fr. Iunium. 5. nec A.
6. pronuncient C.

Cap. XXXV. 1. Sunt, inquit, qui ABC. 2. Bythio ABCab. 3. Ogdoadem d.
4. et om. abc. 5. archeton ABC. 6. Et A. 7. Archen, ex Anenoëto secundo
et sexto om. AB. 8. arceto ABC. 9. Ageneton C.

Cap. XXXVI. 1. Gemonio C. gemonie AB. 2. parte ABC. 3. exclusam
abcd. ex causam AB. ex causa C. 4. motu nomina gerunt abcd. Gorziensis.
motum ominare gerunt ABC. 5. vero ABC. 6. taedium omnino pusillum ego.
taedium non pusillum ABCd. tres Vaticani. taedium pusillum reliqui.

Cap. XXXIV. a. et masculum et fe-
minam dicunt] Iren. I, 5, 3: „Quidam
enim sine coniugatione dicunt eum, ne-
que masculum neque feminam neque
omnino aliquid esse. Alii autem et
masculum et feminam eum dicunt esse,
hermaphroditi genesim ei donant.“

Cap. XXXV. a. Ogdoadem ante omnia
praemittentes] Cf. Iren. I, 5, 3.

Cap. XXXVI. a. sed mappa, quod

aiunt, missa] Cf. De Spectac. cap. 16.
et quae ibi sunt adnotata.

b. semel octoiugem istam ex Patre et
Ennoea eius exclusam.] Cf. Iren. I, 6, 2.
De verbo *excludere* dixi ad cap. 11.

c. Sed hoc taedium omnino pusillum.]
Sanavi haec verba reponendo *omnino*
pro eo quod irrepererat *non*. Has vocu-
las vidimus confusas etiam Adv. Hermog.
cap. 21., et saepius.

Cap.
XXXVII.

Accipe alia ingenia ¹circulatoria^a insignioris apud eos magistri^b,
qui ²et pontificali sua auctoritate in hunc modum censuit: Est,

Cap. XXXVII. 1. circulatoria ego. circumiamana AB. Circurianiana Cab. Cicuria Enniana c., ex emendat. Io. Harrisii. Probat Fr. Iunius. Currucae Enniani Rigaltius. cercuriana d., Latinius. Lyncuriana Rhenanus. 2. ex abc.

Cap. XXXVII. a. Accipe iam alia ingenia circulatoria] Rigaltius scripturam suam *Currucae Enniani* ita commendat: „Curruca stupidi cuiusdam mimologi nomen fuit, ut discimus ex veteri Iuvenalis interprete ad hunc versum ex Satira VI [276]: „Tu tibi nunc Curruca places fletumque labellis Exsorbes,“ quo certe fatuus aliquis describitur. Huiusce autem Currucae aptam ridiculis personam primus, ut videtur, Ennius introduxit. Unde Tertullianus hoc loco aliquem e proceribus Valentinianis deliramenta sua tamquam effata pontificalia verbis ad factum compositis pronuntiantem Currucae Enniam nuncupavit. Tertullianum vero imitatus Hieronymus libro II. adversus Rufinum [tom. IV. p. 402. ed. Bened.] dixit: „Didymi interpretaris scholion, in quo ille casso labore conatur alienum errorem defendere, quod Origenes quidem bene dixerit, sed nos simplices homines et Currucae Enniana, nec illius sapientiam nec tuam, qui interpretatus es, intelligere possumus.“ Etenim sic etiam emendandum quod illic depravate legitur „Cicures Enniani.“ Ceterum eo conjectura nostra firmari etiam videatur, quod Irenaeus in Valentinianum istum quem Septimius Currucae vocat, sub vocabulis *peponis* et *cucurbitae* et *cucumeris* lusit.“ Ex scholiasta Iuvenalis quod ad Tertulliani verba vel emendanda vel illustranda faceret plane nihil peti poterat. Vituperanda contra duplex temeritas, et Currucae illam nescio quam Ennio vindicandi, et Hieronymi verba, quae ex emendationibus libris sunt edita, ad mendosissima haec Tertulliani verba rescribere conandi. Multo enim rectius ex Hieronymo emendaretur Tertullianus quam hic ex illo. Sed etiam ipsi illi „cicures Enniani“ (codex Collegii Navarr. Paris. a Benedictinis consultus habet *cincturae Senniani*) vereor ut ad illum Valentinianum adhiberi queant. *Cicuria* enim *ingenia* etiamsi explicari possint sapientia vel prudentia (Paulus ex Festo s. v. *In-cicorem* p. 108. Muell. „Interdum *cicur* pro sapiente ponitur, ut idem Pacuvius: „*Concilium cicur.*“ Ioann. Iannensis: „*Cicurius*, prudens, gratus, cautus, astu-

tus, vafer, placidus, mansuetus.“), sed cur Enniana cognominentur baud facile intellegitur. Scribendum erat *circulatoria*. Dixerat Tertullianus sine capitis praegressi, sed hoc esse taedium omnino pusillum, Octoadis primae octoiugem semel ex Patre et Ennoea exclusisse, se multo iam maiores ineptias insignioris alicuius Valentiniani magistri narraturum, qui circulatoria plane arte atque ingenio ex Solitatis et Unitatis, ex Singularitatis et Unionis copulationibus ceteras prolationes Aeonum propagaverit, id est ex uno usque multiplicaverit plures unos, utique diversos, qua plures. Haec sane sunt ingenia circulatoria.“ Ceterum quemadmodum hic „circulatoria ingenia“ Tertullianus dixit „circulatorias praestigias“ Apolog. cap. 23.

b. insignioris apud eos magistri] Epiphanius, ut constat ex Theodoro. Irenaeus 1, 5, 2: „Ἄλλος [δέ τις ὁ καὶ Ἐπιφανῆς διδασκαλὸς αὐτῶν] εἰς ὑψηλότερον καὶ γνωστικώτερον ἐπεκτεινόμενος τὴν πρώτην Τετραδα οὕτως ἔστι τις πρὸ πάντων προαρχῆ, προαινεύουτος, ἀρρήτος τε καὶ ἀνονόμαστος, ἢ ἐγὼ μονότητι ἀριθμῶ· ταύτῃ τῇ μονότητι συνπάσχει δύναμις, ἢ καὶ αὐτὴν ὀνομάζω ἐνότητι. αὐτὴ ἢ ἐνότης ἢ τε μονότης τὸ ἐν οὐσαὶ προήκοντο, μὴ προέμεναι, ἀρχὴν πάντων (vulg. ἀρχὴν ἐπὶ πάντων) νοητὴν, ἀγέννητον τε καὶ ἀόρατον, ἢ ἀρχὴν ὁ λόγος μονάδα καλεῖ. ταύτῃ τῇ μονάδι συνπάσχει δύναμις ὁμοούσιος αὐτῇ, ἢ καὶ αὐτὴν ὀνομάζω τὸ ἐν· αὐταὶ αἱ δυνάμεις, ἢ τε μονότης καὶ ἐνότης, μονάς τε καὶ τὸ ἐν, προήκοντο τὰς λοιπὰς προβολὰς τῶν Αἰώνων.“ Interpres: „Alius vero quidam, qui et clarus est magister ipsorum, in maius sublime et quasi in maiorem agnitionem extensus, primam quaternationem dixit sic: Est quidem ante omnes Proarebe, Proaennoëtos, et Inenarrabilis, et Innominabilis, quam ego Monotetem voco. Cum hac Monotete est virtus, quam et ipsam voco Henotetem. Henotes et Monotes cum sint unum, emiserunt, cum nihil emiserint, principium omnium noëton, et agenetton, et aoratum, quam Archen sermo-

inquit, ante omnia Proarche, inexcogitabile et inenarrabile ³et in-nominabile, quod ego nomino Monoteta. Cum hac erat alia virtus, quam et ipsam appello ⁴Henoteta. ⁵*Monotes et Henotes*, id est ⁶Solitas et Unitas, cum unum essent, protulerunt non ⁷proferentes initium omnium intellectuale, innascibile, ⁸invisibile, quod sermo ⁹Monada vocavit. Huic adest ¹⁰consubstantiva virtus, quam appellat Unio. ¹¹Hae igitur virtutes, Solitas, ¹²*Singularitas*, Unitas, Unio, ceteras prolationes ¹³Aeonum propagarunt. ¹⁴O differentia! Mutetur Unio et Unitas, ¹⁵Singularitas ¹⁶est summa et ¹⁷Solitas ^c. ¹⁸Quamquam ^ddesignaveris, unum est.

Humanior iam Secundus, ¹ut brevior, ²Ogdoadem in duas Tetradas dividens, in ³dexteram et sinistram, in lumen et tenebras; tantum quod desultricem et defectricem illam virtutem ^a non ⁴vult ab aliquo ⁵deducere ⁶Aeonum, sed a fructibus de substantia ⁷venientibus.

De ipso iam ¹domino ²Iesu quanta diversitas scinditur! Hi ex ^{Cap. XXXIX.} omnium Aeonum flosculis ^a eum construunt: illi ex solis decem ^b constitisse contendunt, quos Sermo et Vita protulerunt; inde et in ipsum Sermonis et Vitae concurrerunt ³tituli ^c: isti ex ⁴duodecim

3. et innominabile *abcd.*, ex Irenaeo. Inenarrabile *ABC*. 4. Ennoteta *ABC*. 5. Monotes et Henotes desideratur in *ABC*. Addidit primum ex Irenaeo Rhenanus. 6. solita sed unitas *ABC*. 7. praeferentes *C*. proferentes (*B*.) 8. invisibile *om. AB*. 9. Monada desideratur in *ABC*. Addidit Rhenanus ex Irenaeo. 10. cum substantia *ABC*. 11. Haec *ABC*. 12. Singularitas desideratur in *ABC*. Addidit primum Rhenanus. 13. Aeonum *abcd. Gorziensis.* eorum *ABC*. 14. ad differentiam *AB*. 15. et singularitas *AB*. 16. est summa et *ego.* et suum et *ABC.* et suum *reliqui.* 17. Solitas *abcd. Gorziensis.* solita *reliqui.* 18. quamque *abc.*

Cap. XXXVIII. 1. et *B*. 2. Ogdoaden (*B*)*C*. 3. dextram *d*. 4. viverit *AB*. 5. deducere *B*. 6. triginta Aeonum *cd.*, ex Irenaeo. 7. venientibus *ab.* eorum venientibus *cd.*, ex Irenaeo. veniant *reliqui.*

Cap. XXXIX. 1. domino *ACabcd.* dicto *C. in marg.* dicant *B*. 2. Ien *ABC*. 3. tituli *ego.* oculi *ABCd.* flosculi *abc.* 4. duodecim *abcd.* Christo *ABC.* Exemplaria scripta Rhenani.

Monada vocat. Cum hac Monade est virtus eiusdem substantiae ei, quam et eam voco Hen. Hae autem virtutes, id est Monotes et Henotes et Monas et Hen, emiserunt reliquas emissiones Aeonum.

c. Singularitas est summa et Solitas.] Ita emendavi. Nam illud „et suum Solitas“ quid sibi vellet nemo adhuc percipere aut interpretari potuit.

d. Quamquam] Id est quamlibet ex iis, sive Unionem, sive Unitatem, sive Singularitatem, sive Solitatem, nihil aliud quam Unum dicis. (Rigalt.)

Cap. XXXVIII. a. desultricem et defectricem illam virtutem] Irenaeus I, 5, 2:

„ἀποσιᾶσάν τε καὶ ἐστειρήσασαν δύναμιν.“

Cap. XXXIX. a. Hi ex omnium Aeonum flosculis] Cf. supra cap. 12. Irenaeus I, 7.

b. ex solis decem] Cf. supra cap. 7.

c. inde et in ipsum Sermonis et Vitae concurrerunt tituli] Ita correxi ex Irenaei verbis: „τὰ προγονικά ὀνόματα διασώζοντα.“ Nisi forte quis conieciverit Tertullianum in suo Irenaei exemplari legisse ὄμματα pro ὀνόματα. Sed interpretatio eius sententiae Valentinianae multo maiores difficultates haberet.

Cap.
XXXVIII.

Cap. XXXIX.

potius^d, ex Hominis et Ecclesiae fetu, ideoque Filium Hominis⁵ aiunt pronuntiatum: ⁶alii a Christo et Spiritu Sancto constabiliendae ⁷universitati provisus^e confictum et ⁸iure paternae appellationis haeredem. Sunt qui Filium Hominis aliunde conceperint dicendum, ⁹quoniam ipsum Patrem^f pro magno nominis sacramento Hominem appellasse praesumpserint, ut quid amplius speres de eius dei fide cui nunc adaequaris. Talia ingenia ¹⁰superfruticant apud illos ex materni seminis^g redundantia. Atque ita ¹¹inollescentes doctrinae ¹²Valentinianorum in silvas iam ¹³exoleverunt Gnosticorum.

5. aiunt *d.* avite reliqui. 6. alia Christo *ABC.* 7. conversitati *ABC.* 8. iure *abcd.* in se *ABC.* esse *Fr. Iunius.* 9. quoniam *Fr. Iunius.* quamquam *libri omnes.* 10. superfruticant *Cabcd.* superfructificant *AB., et C. in marg.* 11. inollescentes *d., ex emendat. Latinii.* Probavit etiam *Fr. Iunius.* insollescentes reliqui. 12. Valentinianorum *AB.* 13. exoleverint quaestitorum *AB.*

d. ex duodecim potius] Cf. supra cap. 8.

e. constabiliendae universitati provisus] Cf. supra cap. 14.

f. quoniam ipsum Patrem] Veram scripturam h. l. debemus *Fr. Iunio* ad Irenaeum: „καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ μέγα καὶ ἀπόκρυφον μυστήριον, ὅτι ἡ ὑπὲρ τὰ ὅλα δύναμις καὶ ἐμπεριεκτικὴ

τῶν πάντων ἀνθρώπος καλεῖται· καὶ διὰ τοῦτο υἱὸν ἀνθρώπου ἐναντὶν λέγειν τὸν σωτήρα.“ Interpres: „et hoc esse magnum et absconditum mysterium, quoniam quae est super omnia virtus, et continet omnia, Anthropos vocatur: et ideo hoc Filium Hominis se dicere Salvatorem.“

g. materni seminis] Achamoth.

DE
C A R N E C H R I S T I.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

<i>A</i>	significat	codicem manu exaratum Parisiensem, Agobardiinum (<i>Aβ</i> ex collatione Steph. Baluzii, <i>Aφ</i> ex Hildebrandi).
<i>B</i>	-	Vindobonensem n. CCLXXXII.
<i>C</i>	-	Leidensem.
<i>D</i>	-	editionem principem Beati Rhenani, quae prodit Basileae a. MDXXI.
<i>a</i>	-	Io. Gangneii, quae prodit Parisiis a. MDXLV. (siglum <i>mg.</i> additum notat scripturam ex margine eius libri prolatam).
<i>b</i>	-	Sigism. Gelenii, quae prodit Basileae MDL.
<i>c</i>	-	Iac. Pamellii, quae prodit Antverpiae a. MDLXXIX.
<i>d</i>	-	Nic. Rigaltii, quae prodit Parisiis a. MDCXXXIV.

* D E

C A R N E C H R I S T I .

Qui fidem resurrectionis ante istos ¹Sadducaeorum propinquos ^a Cap. I. sine controversia ²moratam ^b ita student inquietare, ut eam ³spem negent etiam ad carnem pertinere, merito ⁴Christi quoque carnem quaestionibus ⁵distrahunt ^c, tamquam aut nullam omnino aut quoquo modo aliam praeter humanam, ne, si humanam constiterit fuisse, praeiudicatum sit adversus illos eam resurgere omni modo, quae in ⁶Christo resurrexerit. Igitur unde illi destruunt carnis vota ^d, inde ⁷nobis erunt praestruenda. Examinemus corporalem substantiam domini; de spiritali enim certum est. ⁸Caro quaeritur. Veritas et qualitas eius ⁹retractatur: an fuerit, ¹⁰et unde ^e, et cuiusmodi fuerit. Renuntiatio ^f eius dabit legem nostrae resurrectioni. Marcion, ut carnem Christi negaret, negavit etiam nativitatem, aut ut nativitatem negaret, negavit et carnem, scilicet ne invicem sibi testimonium

* DE CARNE CHRISTI ADVERSUS QVATVOR HAERESSES *inscripsit Iac. Pamelius ex cap. 2 libri De Resurrectione Carnis.*

Cap. I. 1. saduceorum *B.*, et codex scriptus *Bibl. Laurentianae n. XII. plut. XXVI.* 2. moratam ita student *d.* morata ista student *A.* orta student *amg.* moratam student *BCDabc. Laurent., et codex Montispessulanus, olim P. Pithoei.* 3. semper *amg.* 4. Christi quoque carnem *Ad.* quoque carnem Christi reliqui. *Laurent. et Montisp.* 5. destruunt *A.* destruunt *los. Mercerus.* 6. Christo *ACd. Laurent., Fulv. Ursinus. Christum BDabc. Montispessul., et Vindobonensis codex scriptus n. 283.* 7. erunt nobis *C.* erunt *d.* 8. Carnis quaeritur veritas *abc.* 9. retractatur *Aabcd.* retractantur *BCD. Laurent. Montisp. Vindob. 283.* 10. et unde et cuiusmodi fuerit *om. A.*

Cap. I. a. Sadducaeorum propinquos] Haereticos negantes resurrectionem, ut ante Sadducaeum fecerant Matth. cap. 22. Cf. De Praescript. Haeret. cap. 33. (Fr. Junius.)

b. sine controversia moratam] Moratam vocat fidem stabilem ac firmam atque inconcussam. (Rhenan.)

c. quaestionibus distrahunt] De his cf. De Resurr. Carnis cap. 2.

d. carnis vota] Resurrectionem. Simi-

liter De Resurr. Carnis cap. 4 „haec erunt vota carnis recuperandae.“

e. et unde] An ex origine, vel caelo. Moratur in hoc totidem capitulis 6. 7. 8. 9. contra Apellem. (La Cerda.)

f. Renuntiatio] Id est demonstratio, declaratio, pronuntiatio. Ad Nat. II, 4 „quod est testimonii ad diversitatem occulti et manifesti *renuntiatio.*“ Sic *renuntiare* De Resurr. Carnis cap. 18 „ut exinde a cadendo cadaver *renuntietur.*“ Et alibi.

¹¹responderent^s nativitas et caro, quia nec nativitas sine carne nec caro sine nativitate; quasi non eadem licentia haeretica et ipse potuisset aut admissa carne nativitatem negare, ut ¹²Apelles discipulus et postea desertor ¹³ipsius, aut ¹⁴et carnem et nativitatem confessus aliter ¹⁵illas interpretari, ut condiscipulus et condesertor eius Valentinus^h. Sed et qui carnem Christi putativam introduxit, aequè potuit ¹⁶nativitatem ¹⁷quoque ¹⁸phantasma confingere, ut et ¹⁹conceptus et praegnatus et partus virginis et ipsius exinde infantis ²⁰ordo τῷ δοκεῖν ²¹haberenturⁱ. Eisdem oculos eisdemque sensus fefellissent quos carnis opinio ²²eludit.

Cap. II. Plane nativitas a Gabriele adnuntiatur. Quid illi cum angelo
 Luc. creatoris^a? ¹Et in virginis uterum conceptus inducitur. Quid illi
 I, 26 sqq. cum ²Esaiā ³propheta creatoris? Odit moras, qui subito Christum
 Ies. VII, 14. ⁴de caelo deferebat^b. ⁵Aufer hinc, ⁶inquit, molestos semper Caesaris census et diversoria angusta et sordidos ⁷pannos et dura

11. responderent A. redderent responderent Dab. Montisp. Vindob. 283. Vaticanorum unus. redderent et responderent BCcd. Laurent., et duo Vaticani apud Pamelium. redderent Fulv. Ursinus. 12. appelles B. Vindob. 283. 13. eius B. 14. et om. Ad. 15. illas Aamgbed. illis BCda. Montisp. Laurent. Vindob. 283. 16. nativitatem Ad. nativitatis reliqui. Montisp. Laurent. Vindob. 283. 17. quoque om. B. 18. phantasma Ad. phantasmata reliqui. Montisp. Laurent. Vindob. 283. 19. conceptus praegnantis B. Vindob. 283. 20. ordo τῷ δοκεῖν Fr. Iunius, et ita extat in edit. Rhenani a. 1528. ordo τὸ δοκεῖν abcd. ordo το docin A. orthodoxie BC. Laurent. Vindob. 283. ordo tocoxin D. Montisp. 21. haberentur Ad. Laurent. haberetur reliqui. Montisp. Vindob. 283. 22. clusit (Aβ)d. clusit Aq. inlusit reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283.

Cap. II. 1. et virginis utero? abc. et virginis uterum C. 2. Esaiā (Eyseia B.) BCDd. Laurent. Montisp. Vindob. 283. esset a A. essentia abc. 3. propheta om. BCDabc. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 4. de caelo referebat A. Hildebrandus. de caelis referebat reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 5. aufers Laurent. Montisp. Vindob. 283. auferas D. in marg. 6. inquit Aβ. 7. panos Aq.

g. testimonium responderent] Est prima haeresis Marcionis quae cap. 2. 3. 4. et 5. confutatur, ut lib. De Praescript. Haeret. cap. 51. [i. e. Adv. Omnes Haeres. cap. 6.], secunda Apellis, quae confutatur cap. 6. 7. 8. et 9., tertia Valentini, et quarta Saturnini, quae ab auctore sparsim refelluntur. (Fr. Iunius.) Auctoritate codicis Agobardini delevi glossam redderent. Cf. De Test. An. cap. 3. Apolog. cap. 9. et cap. 24.

h. ut Apelles — ut — Valentinus.] Cf. De Praescript. Haeret. cap. 30.

i. τῷ δοκεῖν haberentur.] Id est dicebantur tantum apparuisse, non esse, ut interpretatur La Cerda. Rigaltius citat Hieron. lib. II. Adv. Pelag. [p. 520. tom. IV. ed. Bened.]: „Carnis infirmitas deo habitatore gaudebat, et tamen mensuram fragilitatis suae excedere non potuit, ut

non τῷ δοκεῖν [Rig. habet τὸ δοκεῖν], iuxta veteres haeticos, sed vere dei filius hominis filius crederetur.“ Adde Hieronym. Ad Pammach. adv. Errores Ioh. Hierosolym. tom. IV. ed. Bened. p. 320: „Haeticos vtro, in quorum parte sunt Marcion, Apelles, Valentinus, Manes, nomen insaniae, penitus et carnis et corporis resurrectionem negare, et salutem tantum tribuere animae, frustra que nos dicere ad exemplum domini resurrecturos, cum ipse quoque dominus in phantasmate resurrexerit, et non solum resurrectio eius, sed et ipsa nativitas τῷ δοκεῖν, id est putative, visa magis sit quam fuerit.“

Cap. II. a. cum angelo creatoris?] Quem scilicet malum statuit Marcion.

b. de caelo deferebat.] Cf. Adv. Marc. IV, 7.

praesepia. Viderit^c angelica multitudo dominum suum⁸ noctibus honorans. Servent potius pecora pastores; et⁹ magi ne fatigentur de loginquo; dono illis aurum suum. Melior sit et Herodes, ne¹⁰ Hieremias gloriatur. Sed nec circumcidatur infans, ne doleat,¹¹ nec ad templum deferatur, ¹²ne parentes suos ¹³oneret sumptu¹⁴ oblationis^d, nec in manus tradatur ¹⁵Simeoni, ¹⁶ne ¹⁷senex moriturus exinde contristetur. Taceat et anus illa, ¹⁸ne fascinet^e puerum. His, opinor, consiliis tot originalia instrumenta^f Christi delere, Marcion, ausus ¹⁹es, ne caro eius probaretur. ²⁰Ex quo, oro te? Exhibe auctoritatem. Si ²¹propheta es, praenuntia aliquid: si apostolus, praedica publice: si apostolicus, cum ²²apostolis senti: si ²³tantum Christianus es, crede quod traditum est: si nihil istorum es, merito dixerim, morere. Nam ²⁴et mortuus es, qui ²⁵non ²⁶es Christianus, non ²⁷credendo quod ²⁸creditum Christianos facit, et eo magis mortuus es ²⁹quo magis non es Christianus, ³⁰qui cum fuisses, excidisti, rescindendo quod retro credidisti^g, ³¹sicut et ipse confiteris in quadam ³²epistula et tui non negant et nostri probant. Igitur rescindens quod credidisti ³³iam non credens rescidisti, non

Luc.
II, 9 sqq.
Matth.
II, 1 sqq.
Matth. II, 17.
Ier.

XXXI, 15.
Luc.
II, 24 sqq.

Luc.
II, 36 sqq.

S. „al. deest noctibus“ legitur in marg. libri a. 9. magi efatigentur BC. Laurent. Montisp. Vindob. 283. magis ne fatigentur A. 10. ieremias A. 11. ne Montisp. 12. nec AßB. 13. honeret Montisp. honoret BC. Laurent. Vindob. 283. 14. oblationis abcd. obligationis ABCD. (et edd. Rhenani a. 1528. et a. 1539. ita habent) Laurent. Montisp. Vindob. 283. 15. Simeoni ADd. Montisp. Simeonis^g reliqui. Laurent. Vindob. 283. 16. nec Montisp. 17. senex moriturus exinde contristetur Ad. senem moriturum exinde contristet (constet D.) reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 18. nec fascinet nec (vel Vindob. 283.) faticinet BC. Vindob. 283. nec fascinet (in marg. eadem manu nec faticinet) Laurent. 19. es Ad. c̄ Montisp. est reliqui. Laurent. Omittit voculam Vindob. 283. 20. Ex quo oro te exhibe auctoritatem Aq. Ex qua oro te exhibe auctoritatem Aß. Et ita legit in A. etiam Rigaltius. Ex qua, oro te exhibe, auctoritate? Rigaltius. Ex qua, oro te, auctoritate? BCDabcd. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 21. profetes es A. 22. apostolicis BC. 23. tantummodo BC. Vindob. 283., et tres Vaticani ap. Pamelium. 24. et om. B. 25. non om. BC. Laurent. Vindob. 283. 26. est A. 27. credendum A. 28. creditum BCamgbed. Laurent. Vindob. 283. traditum ADA. Montisp. 29. quo magis non es Christianus Aamgbed. qui non es Christianus Da. qui non Christianus es BC. Laurent. Vindob. 283. Quid extet in Montisp. non audeo affirmare; in schedis mihi commissis scriptum est „quo magis non] qui“. 30. quod Fulv. Ursinus. 31. sicuti c. 32. epistula A., ubicunque. 33. iam credens amg.

c. Viderit] Cf. de hac locutione adnot. ad De Corona cap. 13.

d. oneret sumptu oblationis] Debemus hanc scripturam Io. Gangneio, optimis ad hoc De Carne Christi opusculum libris uso, quorum scripturae haud semel concinunt cum nostro Agobardiuo. Is vero ipse hoc loco habet obligationis. Quod si retinueris, interpretaberis obligationem vel legem hostiam offerendi de infante ad templum delato.

e. fascinet] De Virg. Veland. cap. 15

„Fascinum vocant infeliciorum laudis et gloriae enormioris eventum.“

f. originalia instrumenta] Cf. adnot. ad Apol. cap. 18. Similiter Adv. Marc. IV, 3 dixit „authenticam paraturam.“, et De Praeser. Haeret. cap. 36 „authenticas litteras apostolorum.“

g. rescindendo quod retro credidisti] Cf. Adv. Marc. I, 1. IV, 4. et De Praeser. Haeret. cap. 30. De verbo rescindere cf. adnot. ad De Pudic. cap. 14., et de retro illo plane Tertulliano ad De Spectac. cap. 9.

tamen quia credere ³⁴desisti, recte ³⁵rescidisti, ³⁶atquin rescindendo quod credidisti ³⁷probas ante quam rescinderes aliter fuisse. Quod ³⁸credidisti aliter, illud ³⁹ita erat traditum^h. Porroⁱ quod traditum erat, id erat verum, ut ab eis traditum quorum fuit tradere. Ergo quod erat traditum rescindens quod erat verum rescidisti. Nullo iure fecisti. Sed plenius eiusmodi praescriptionibus adversus omnes haereses alibi iam usi sumus. Post quas nunc ex abundantia ⁴⁰retractamus, desiderantes rationem qua non putaveris natum esse Christum.

Cap. III.

Necesse est, quatenus hoc putas arbitrio tuo licuisse, ut aut impossibilem aut inconvenientem deo existimaveris nativatem. Sed deo nihil impossibile nisi quod non vult. An ergo ¹voluerit nasci (quia si voluit, ²et potuit et natus est) consideremus. Ad compendium decurro. Si enim nasci se deus noluisset, quacunque de causa, nec hominem se videri praestitisset. Nam quis hominem videns eum negaret natum? ³Ita quod noluisset esse, nec videri ⁴omnino voluisset. Omnis rei displicentis etiam opinio reprobatur, quia nihil interest utrum ⁵sit quid ⁶an non sit, si cum non sit ⁷esse praesumitur. Plane interest ⁸ut falsum non ⁹patiatur quod ¹⁰vere non estⁿ. Sed satis erat illi, inquis, conscientia sua. ¹¹Viderint homines si natum putabant, quia hominem videbant. Quanto ergo dignius ¹²quantoque constantius humanam sustinuisset existimationem ¹³vere natus, eandem existimationem etiam non natus subiturus cum iniuria conscientiae suae ¹⁴quam tu ^{14b}ad fiduciam ¹⁵reputas^b, ut non natus adversus conscientiam suam natum ¹⁶se

34. desisti ABCDa. Montisp. (Vindob. 283.) desiisti bcd. (Laurent.) 35. credidisti amg. 36. Atquin Bc. Laurent. Vaticani tres. Adquin Montisp. Atqui Dab. Atque in Ad. Hildebrandus. an q^m C. 37. probas ante quam rescinderes aliter fuisse quod credidisti om. A. 38. rescidisti amg. 39. iterat traditum A. 40. retractemus A. retractamus reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283.

Cap. III. 1. nolnerit d., Laurent. Vindob. 283., Fulv. Ursinus. 2. et potuit et natus est Ad. potuit et natus est abc. et natus est BCD. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 3. Ita quod Ad. Itaque quod reliqui, et Laurent. Montisp. Vindob. 283. 4. homini A. Hildebrandus. 5. quid sit B. sit quod C. 6. aut A. 7. praesumitur esse BC. Laurent. Vindob. 283. 8. ut falsum A. illud ut falsum BCDabc. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 9. putetur Laurent. (at in marg. corr. eadem manu patiatur), et Vaticanorum unus. Probat Fr. Junius. 10. verum B. Laurent. 11. Viderunt ab., typographorum, ni fallor, errore. 12. quo constantius A. 13. vere natus eandem existimationem om. A. 14. quantum ad A. 14b. adfiduciam d. 15. reputans (reputas Aβ.) non tantum adversus A. 16. esse A.

h. Quod credidisti aliter, illud ita erat traditum.] Ita distinguenda erant haec verba. Ita erat traditum, ait, quomodo credidisti. Rigaltius distinxit „aliter fuisse quod credidisti. Aliter illud, ita erat traditum.“ Ceteri „aliter fuisse quod credidisti aliter. Illud ita erat traditum.“

i. Porro] De huius particulae apud Tertullianum usu dixi ad De Corona cap. 7.

Cap. III. a. quod vere non est.] Christus igitur non debebat pati falsum, id est carnem, quod vere non erat, esse videri.

b. quam tu ad fiduciam reputas] Dixe-

existimari sustineret? Quid tanti fuit ¹⁷ edoce, quod sciens Christus quid esset ¹⁸ id se quod non erat exhiberet? ¹⁹ Non potes dicere, ²⁰ Ne si natus fuisset et hominem vere induisset, deus esse desisset, amittens quod erat, ²¹ dum fit quod non erat. Periculum enim status sui deo nullum est. Sed ideo, inquis, nego deum in hominem vere conversum, ita ut ²² et nasceretur et carne ²³ corporaretur, ²⁴ quia qui sine fine est etiam inconvertibilis sit necesse est. ²⁵ Converti enim in aliud finis est pristini. Non competit ergo conversio ²⁶ cui non competit finis. Plane natura convertibilium ea lege est, ne permaneant in eo quod convertitur in eis, et ita non permanendo pereant, dum ²⁷ perdunt convertendo quod fuerunt. Sed nihil deo par est; natura eius ab omnium rerum condicione distat. Si ergo ²⁸ quae a deo distant, ²⁹ a quibus deus distat, cum convertuntur amittunt quod fuerunt, ubi erit diversitas divinitatis a ceteris rebus, nisi ut contrarium ³⁰ obtineat, id est ut deus et ³¹ in omnia converti possit et ³² qualis est perseverare? Alioquin par erit eorum quae conversa amittunt quod fuerunt, quorum utique ³³ in omnibus ³⁴ par non est, ³⁵ sic nec in exitu conversionis. Angelos creatoris conversos in effigiem humanam aliquando legisti, et credidisti, et tantam corporis ³⁶ gestasse veritatem, ut ³⁶ b et pedes eis laverit Abraham, et manibus ipsorum ereptus sit Sodomitis ³⁷ Loth, conluctatus quoque homini angelus toto ³⁷ b corporis pondere dimitti

Gen. 18.
Ibid. v. 19.
Ibid. v. 32.

17. edoce quod sciens A. edoce ut consciens *cd.*, ex emendat. Rhenani. edoce cum sciens BCab. Laurent. Montisp. Vindob. 283., et Gorziensis et Hirsauigiensis apud Rhenanum. edocnit cum sciens D. Paterniacensis. 18. id se Ad. is se BC. Laurent. Vindob. 283. esse se Dabc. Montisp. 19. et non A. 20. ne si Ad. nisi BC. Laurent. Montisp. Vindob. si Dabc. 21. dum fit Ad. dum assumit CDabc. Laurent. Montisp. Vindob. 283. assumens B. 22. et om. Aq. 23. corporatur A. operaretur d. 24. quia sine fine BC. Laurent. Vindob. 283. 25. In margine libri a. ad haec verba Converti enim — — competit finis adnotatum legitur „Haec desunt in aliis.“ Pro Converti enim BC. Laurent. Vindob. 283. habent enim converti. 26. eius cui Ad. 27. perent A. perdent BC. Vindob. 283. prodent Laurent. 28. quae a deo Aabcd. a deo reliqui, et Laurent. Montisp. Vindob. 283. 29. aut a quibus Fulv. Ursinus. 30. contineat bc. 31. in om. Vindob. 283. 32. quale B. Vindob. 283. 33. in A. deus in reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 34. impar d., cum Fulvio Ursino. 35. sic nec AqBCD (in marg.). Laurent. Montisp. Vindob. 283. si nec Dabcd. 36. veritatem gestasse Aq. 36 b. et om. B. 37. lot A. 37 b. pondere corporis B. Laurent. Vindob. 283. pondere C.

rat: „Sed satis erat illi, inquis, conscientia sua.“ Marcionis enim excusatio erat nihil interesse deum videri hominem, dummodo vere non esset, quia salva conscientia sua fidenter et constanter ferre posset existimationem qua iudicabatur homo, licet inconveniens et indignum deo videretur. Ita asserebat Marcion, et addebat hanc opinionem falsam reputari a deo ad fiduciam, id est

indicabat deus satis esse, ut cum fortitudine et fiducia falsam et indignam famam sustineret. (La Cerda.) Reputare apud Tertullianum haud raro usurpatum est ut deputare, cum dativo, aut cum praepositione ad. Cf. Adv. Marc. I, 22. II, 24. V, 18. Ad Scap. cap. ult. De Monogam. cap. 14. De Ieiun. cap. 6. De Testim. Animae cap. 6. De Orat. cap. 7.

³⁸ desideraverit, ³⁹ adeo detinebatur. Quod ⁴⁰ enim angelis ⁴¹ inferioribus dei ⁴² licuit^c conversis in corpulentiam humanam, ⁴³ ut angeli nihilominus permanerent, hoc ⁴⁴ tu potentiori deo ⁴⁵ auferes, quasi non valuerit ⁴⁶ Christus vere hominem indutus deus perseverare? Aut numquid et angeli illi ⁴⁷ phantasmata carnis apparuerunt? Sed non audebis hoc dicere. Nam si sic apud te angeli creatoris sicut et Christus, ⁴⁸ eius dei erit Christus cuius ⁴⁹ angeli tales qualis et Christus. Si scripturas opinioni tuae resistentes non de industria alias reiecisses, alias corrupisses, confudisset te ⁵⁰ in hac specie ⁵¹ evangelium Ioannis, praedicans spiritum columbae corpore ⁵² lapsum ⁵³ desedissee super dominum. Qui spiritus cum ⁵⁴ hoc esset, tam vere erat et columba quam et spiritus, nec interfecerat ⁵⁵ substantiam propriam assumpta substantia ⁵⁶ extranea. Sed quaeris corpus columbae ubi sit resumpto spiritu in caelum, aequae ⁵⁷ et angelorum. Eadem ratione interceptum est qua et editum fuerat. Si vidisses cum de nihilo proferebatur, scisses ⁵⁸ et cum in nihilum subducebatur. Si non fuit initium visibile, nec finis. Tamen corporis soliditas erat, ⁵⁹ quoquo momento corpus videbatur. Non potest non fuisse quod scriptum est.

Cap. IV. Igitur si neque ¹ ut impossibilem neque ut periculosam deo repudias corporationem, superest ut quasi indignam reicias et accuses. Ab ipsa quidem exorsus ² nativitate, perora, age, iam spurcitas genitalium in utero elementorum, ³ humoris et sanguinis foeda

38. desideraverit ABCDd. Laurent. Montisp. Vindob. 283. desideravit abc. 39. ab eo a quo detinebatur abc. 40. enim A. ergo reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 41. inferioribus dei Aβ. inferioris dei Aφ. inferioribus deo (dum C. Vindob. 283.) reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 42. licuit conversis ego. licuit uti conversis A. licuit uti conversi reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 43. ut angeli A. angeli reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 44. ut A. 45. auferes Ad. aufers reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 46. Christus eius Ad. In reliquis et in Laurent. Montisp. Vindob. 283. extat Christus. 47. phantasmata d. phantasma reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 48. eius dei erit Ad. eius dei substantiae amg. eiusdem substantiae reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 49. angeli, angeli tales BCDabc. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 49b. corrupisses A. 50. in hac specie Aamgd. hinc reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 51. euuangelium Iohannis A. 52. delapsum Ad. lapsum reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 53. desedissee ADabd. Montisp. descendisse BCc. Vaticani tres, Laurent. et Vindob. 283. 54. In marg. libri a. legitur „ol. deest hoc“. 55. propriam substantiam BC. Laurent. Vindob. 283. 56. contraria b. 57. et angelorum Ad. et angelorum et abc. angelorum et DC. Montisp. angelorum. At B. Laurent. Vindob. 283. 58. et cum A. cum reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. 59. quoquo Ad. quo reliqui. Laurent. Montisp. Vindob. 283. — Hic desino annotare scripturam discrepantem codicum Laurentiani et Vindobonensis 283.

Cap. IV. 1. ut om. A. 2. odio habita nativitate abc. 3. umoris Aβ.

c. Quod enim angelis inferioribus dei licuit] Reposui dei pro vulgata deo, ex auctoritate libri Agobardini. Sic Apolog. cap. 40 „Memorat et Plato maiorem Asiae

vel Africae terram Atlantico mari ereptam.“, ad quae verba v. quos citavi. De angelis creatoris cf. infra cap. 6., et Adv. Marc. III, 9.

coagula^a, carnis ex eodem⁴ coeno alendae per novem menses. Describe uterum⁵ de die insolescentem^b, gravem, anxium, ⁶nec somno tutum, incertum libidinibus⁷ fastidii et gulae. Invehere iam⁸ et in ipsum mulieris enitentis pudorem, ⁹vel pro periculo honorandum, vel pro uatura religiosum. Horres utique et infantem cum suis impedimentis¹⁰ profusum^c, utique et ¹¹ablutum^d dedignaris, ¹²quod pannis¹² dirigitur, quod ¹⁴unctionibus formatur^e, quod blanditiis deridetur^f. Hanc ¹⁵venerationem naturae^g, Marcion, despis, et quomodo natus es? odisti nascentem hominem, et quomodo diligis aliquem? Te quidem plane non amasti, cum ab ecclesia et fide Christi recessisti. Sed videris, si tibi ¹⁶displices, aut si aliter¹⁷ es natus. Certe Christus dilexit hominem illum ¹⁸in immunditiis in utero coagulatum, ¹⁹illum per pudenda prolatum, illum per ludibria nutritum^h. ²⁰Propter eum descendit, propter eum praedicavit, propter eum omni se humilitate deiecit usque ad mortem, et mortem Phil. II, 8. crucis; amavit utique quem ²¹magno redemit. Si Christus ²²crea-

4. caeno A. ceno C. 5. de die (diae A.) insolescentem ABCD. Montisp. de die inolescentem d. de die in diem insolescentem abc. 6. nec somno tutum d. nec sono totum A. nexum, totum (totam B.) BCDabc. Montisp. nixum, totum Fulv. Ursinus. 7. fatidii A. 8. et om. B. 9. vel pro periculo honorandum non comparent in edd. Semleri et Leopoldi. 10. perfusum C. 11. ablutum dedignaris A. oblitum. Dedignaberis reliqui, et Montisp. 12. quoque pannis quod dirigitur B. 13. ducitur A., Rigaltius. 14. vinctionibus c. 15. venerationem naturae Marcion Ad. venerationem (venationem D), o Marcion, naturae reliqui, codices Rhenani et Montisp. 16. displicet A. 17. es natus. Certe Ad. natus est. Et certe a. natus es. Certe bc. natus. Et certe BCD. Montisp. 18. immunditiis BC. in immunditiis bc. 19. per pudenda prolatum om. A. 20. Propter eum descendit om. A. 21. magno ADabd. Montisp. magno pretio BCc. Vaticani tres. 22. creatoris Ad. creator eius reliqui. Montisp.

Cap. IV. a. humoris et sanguinis foeda coagula] Cf. Adv. Marc. IV, 21. ad tinem, et ibid. III, 11.

b. de die insolescentem] De die, h. e. in dies. Sic Apol. cap. 6: „Laudatis semper antiquitatem, et nove de die visitis.“ Ad Nat. I, 7: „de die redundamus.“ Ibid. I, 10: „quod eas noris de die consultis constitutisque obruistis.“ De verbo insolescere cf. quae adnotavi ad lib. II Ad Nat. cap. 12.

c. cum suis impedimentis profusum] Involucra illa fetus significat. (Rhenan.) Adv. Marc. IV, 21 „cum tanti temporis coeno per cloacam corporis effusus.“

d. ablutum] Ita edidi ex codice Agobardino. Adv. Marc. I. I. „nec statim lucem lacrimis auspicatus, et primo retinaculi sui vulnere, nec multum ablutus, nec sale et melle medicatus, nec pannis iam sepulturae involucri initiatus“ cett.

e. quod pannis dirigitur, quod unctionibus formatur] Pannis involvuntur, quo

membra dirigantur. Ludov. de la Cerda citat Basil. Seleuc. Orat. II „μετὰ τόχον τοῖς σπαργάνων πάλιν δικτύοις τυπούμενον.“ Quod ad unctionem (Adv. Marcion. I. I. dixit infantes sale et melle medicatos) et ad formationem idem affert ex Galeni libro De Sanitate tuenda cap. 10 (Graecum exemplar nunc non est prae manibus): „Corpus autem infantis confricari oportet oleo dulci, sicuti id ipsum recte peragunt nutrices pleraeque, statim ipsas corporis partes modulantes atque fingentes.“

f. quod blanditiis deridetur.] Quasi nutricis risus et blanditiae plorantis infantis lacrimas ludibrio habeant.

g. venerationem naturae] Adv. Marc. III, 11 „in illa sanctissima et reverenda opera naturae.“ Propter quae sani reverentur naturam et suspiciunt, propter ea haeretici despiciunt, eiusque sanctissima opera contumelias eius esse dicunt.

h. per ludibria nutritum.] Hinc inter-

toris est, suum merito amavit; si ab alio ²³deus est, magis adama-
vit, ²⁴quando alienum redemit. Amavit ergo cum homine etiam nati-
vitatē, etiam carnem eius. Nihil amari ²⁵potest sine eo per quod
est ²⁶id quod est. ²⁷Aut aufer nativitatē, et exhibe hominem,
²⁸aut adime carnem, et praesta quem deus redemit, ²⁹si haec sunt
³⁰homo, quem deus redemit. Tu haec erubescenda illi facis, ³¹quem
redemit, et indigna, quae nisi dilexisset non redemisset? ³²Nativi-
tatem reformat a morte regeneratione caelesti, carnem ab omni vexa-
tione restituit, leprosam emaculat, caecam ³³reluminatⁱ, ³⁴paralyti-
cam redintegrat, ³⁵daemoniacam ³⁶expiat, mortuam resuscitat, ³⁷et
nos illam erubescemus? Si revera de lupa aut sue aut vacca pro-
dire voluisset et ferae aut pecoris corpore indutus regnum caelo-
rum praedicaret, tua, ³⁸opinor, illi censura ³⁹praescriberet, Turpe
hoc deo, et indignum hoc dei filio, et stultum. Propterea ⁴⁰quia
ita credat; ⁴¹si plane stultum^k ⁴²si de nostro sensu iudicemus

I Cor. I, 27. deum. Sed circumspecte, Marcion, si tamen non delesti: Stulta
⁴³mundi elegit deus, ut confundat ⁴⁴sapientia. Quenam haec stulta
sunt? Conversio ⁴⁵hominum ad culturam^l veri dei, reiectio erroris,
⁴⁶disciplina iustitiae, pudicitiae, ⁴⁷miseri cordiae, patientiae, innocentiae
⁴⁸omnis? Haec quidem stulta non sunt. Quare ergo de quibus dixit;
et si ⁴⁹praesumpseris invenisse, ⁵⁰num erit tam stultum quam cre-
dere in deum natum, et quidem ex virgine, et quidem carneum, qui
per illas naturae contumelias volutatus ⁵¹sit? Dicat ⁵²haec aliquis

23. deus *Aq.* d̄s *Aβ.* 24. quam deo *Aq.* quam d̄o *Aβ.* 25. poterat *C.* 26.
et *Aq.* 27. Aut aufer *ACDabc.* aut auferes *B.* aut aufers *Montisp.* Aufer *d.*
28. aut adime *ego.* aut adhibe *A.* adime *reliqui.* *Montisp.* 29. si haec sunt
homo quem deus redemit *om. BC.* 30. homini *amg.* 31. quem *B.* quae *reliqui.*
Montisp. 32. Nativitatem reformat a morte (mortali *d. in Erratis*) regeneratione *Ad.*
Nativitate reformata regeneratione *reliqui.* *Montisp.* 33. reluminat *A.* perluminat
reliqui. *Montisp.* 34. paralyticam *Aβ.* 35. daemonicam *BC. Montisp.* 36. captat *A.*
37. et nos illam erubescemus *A.* et nasci in illam erubescit? *Dabcd. Montisp.*
et nasci in illam non erubescit *BC. Vindob. 283.* 38. oppinor *Aβ.* 39. proscri-
beret *A.* 40. quia *Ad.* qui *reliqui.* *Montisp.* 41. si plane *A.* Sit plane *reliqui.*
Montisp. 42. si *om. d.* 43. multi *Aq.* 44. sapientia *Ad.* sapientiam *c.* sa-
pientes *reliqui.* *Montisp., Fulv. Ursinus.* 45. hominum ad culturam *A.* hominis
ad cultum *reliqui.* *Montisp.* 46. disciplinae *amg.* 47. misericordiae, patientiae *A.*
patientiae, misericordiae *reliqui.* *Montisp.* 48. omnis? Haec *A.* Omnia haec *reli-*
quii. *Montisp.* 49. praesumpseris *A.* te praesumpseris *reliqui.* *Montisp.* 50. num
(non *Ad.*) erit tam stultum quam credere *Aamgd.* non erit iam (tam *B.*) stultum
credere *BCDabc. Montisp.* 51. est *B.* 52. ergo *BC. Vindob. 283.*

pretare cum Rhenano verba Adv. Marc.
IV, 21 „et ipsius puerperii spurcos, an-
xios, ludicros exitus.“

i. caecam reluminat] Apolog. cap. 21
„cum ille verbo daemonia de hominibus
excuteret, caecos reluminaret, leprosos
purgaret, paralyticos restringeret, mor-
tuos denique verbo redderet vitae“ cett.

k. si plane stultum] Rigaltius distinxit

et scripsit „dei filio, et stultum. Pro-
pterea quia ita credat. Sit plane stul-
tum. De nostro sensu iudicemus deum.
Sed“ cett. Propterea, quia ita credat,
sc. censura tua.

l. culturam] Sic reposui ex codice
Agobardino. Apolog. cap. 16 „quia nec
verebatur extraneos arbitros, quamquam
vana cultura.“

stulta non esse, et ⁵³ alia sint quae deus ⁵⁴ in aemulationem elegerit sapientiae saecularis. Et tamen apud illam facilius creditur ⁵⁵ Iuppiter taurus factus aut ⁵⁶ cygnus quam vere ⁵⁷ homo Christus penes Marcionem.

Sunt plane et alia tam stulta^a, quae pertinent ad contumelias Cap. V.
¹ et passiones dei. ^{1b} Aut prudentiam ² dicant deum crucifixum.
³ Aufer ⁴ hoc quoque, Marcion, immo hoc potius. Quid enim ⁵ indignius deo, quid magis erubescendum, nasci ⁶ an mori? carnem gestare an crucem? circumcidi an suffigi? educari an sepeliri? in praesepe deponi an in ⁷ monumento recondi? Sapientior eris si nec ista credideris. Sed non ^{7b} eris sapiens, nisi stultus ⁸ in saeculo fueris, dei stulta credendo. An ideo passiones a Christo non ⁹ recidisti, quia ut phantasma vacabat ¹⁰ a sensu earum? Diximus retro aeque illum et nativitatis et infantiae ¹¹ imaginariae vacua ludibria subire potuisse. Sed iam ¹² hic ^{12b} responde, interfector veritatis, nonne vere crucifixus est deus? nonne vere mortuus ¹³ est, ut vere crucifixus? nonne vere ¹⁴ resuscitatus, ut vere scilicet mortuus?
¹⁵ Falso se statuit inter nos scire Paulus ¹⁶ tantum^b Iesum crucifixum, falso sepultum ingessit, ¹⁷ falso resuscitatum inculcavit. Falsa est igitur et fides nostra, et phantasma ¹⁸ erit totum quod speramus a Christo. Scelestissime ¹⁹ hominum, qui interemptores excusas dei. Nihil enim ab eis passus est Christus, si nihil vere est passus. Parce unice spei totius orbis, ²⁰ qui destruis necessarium ²¹ dedecus fidei^c. Quodcunque deo ²² indignum est, mihi expedit. Salvus

53. alia sunt quae deus B. alias inique deus A. 54. elegerit in accumulacionem scientiae secularisne sapientiae B. 55. Iuppiter A. 56. cygnus AqC. 57. homo adversus marcionem B.

Cap. V. 1. et om. Aβ. 1b. apud amg.. 2. dicant Aamgbc. dicam reliqui, et Montisp. 3. Aufers BCDA. 4. haec bc. 5. indignus A. 6. an om. A. 7. monumento A. monumento d. monumentum reliqui, et Montisp. 7b. erit c., errore, ni fallor, typographi. 8. in saeculo Ad. saeculo reliqui, et Montisp. 9. recidisti (recedisti C.) ABC. Vindob. 283. rescidisti reliqui, et Montisp. 10. a sensu Aamgbc. assensum β. ad sensum CDA. Montisp. 11. imaginariae Aamgd., tres Vaticani. imaginaria et abc. imaginarium imaginarie (et imaginarie B.) reliqui, et Montisp. 12. hinc d. 12b. respondebo BC. Vindob. 283. 13. est ut A. ut Ccd., tres Vaticani. et reliqui, et Montisp. 14. suscitatus Aq. 15. Falso se ego. Falsum se A. Falso ergo cd., ex tribus Vaticanis. Falso enim C., Hildebrandus. Falso reliqui, et Montisp. 16. tantum ihm A. tantum reliqui, et Montisp. 17. et falso suscitatum C. 18. erit Ad. est reliqui, et Montisp. 19. hominem qui interemptores A. 20. quid Ad. 21. dedecus Ad. (et Montisp.) decus reliqui. 22. indignus B.

Cap. V. a. tam stulta] Nimirum quam est nativitas Christi. Aut, id est si haec tam stulta esse negant, ergo prudentiam vel sapientiam dicant deum crucifixum. (Fr. Iunius.)

b. Paulus tantum] Paulus Marcionis apostolus.

c. qui destruis necessarium dedecus fidei.] Hoc dici potest etiam iis qui adversus Tertulliani et omnium veterum scriptorum traditionem Christum statura vultuque formosissimum sibi imaginantur. Sic enim omnino legendum est, non ut vulgo, decus. Nam hoc adversus

Math.
X, 32 sqq.
Marc.
VIII, 38.
Luc. IX, 26.

²² b sum, si non confundar de domino meo. ²³ Qui mei, inquit, confusus fuerit, confundar et ego ²⁴ eius. Alias non invenio materias confusionis quae me per contemptum ruboris ²⁵ probent bene ²⁶ impudentem et feliciter stultum. ²⁷ Crucifixus est ²⁸ dei filius; non pudet, quia pudendum est. Et mortuus est dei filius; ²⁹ prorsus credibile est, quia ineptum est. Et sepultus resurrexit; certum est, quia impossibile ³⁰ est. Nam quomodo vera in illo erunt, si ipse non fuit verus, si non vere habuit in se quod figeretur, quod ³¹ moreretur, quod sepeliretur et resuscitaretur? carnem scilicet ³² hanc sanguine suffusam, ossibus ³³ structam, nervis intextam, venis implexam, quae nasci et mori novit, ³⁴ humanam sine dubio, ut natam de homine. ³⁵ Ideoque mortalis haec ³⁶ erit in Christo, ³⁷ quia Christus homo et filius hominis. Aut cur homo Christus ³⁸ et hominis filius, si nihil hominis et nihil ex homine? ³⁹ nisi si aut ⁴⁰ aliud est homo quam caro, aut aliunde caro hominis quam ex homine, aut aliud ⁴⁰ b est Maria quam homo, ⁴¹ aut homo deus Marcionis^d. Aliter non diceretur homo Christus sine carne, nec hominis filius sine aliquo parente homine, ⁴² sicut nec deus sine spiritu dei, nec dei filius sine deo patre. Ita utriusque substantiae census hominem et deum exhibuit, hinc natum, inde non natum, hinc ⁴³ carneum, inde spiritalem, hinc infirmum, inde praefortem, hinc morientem, inde viventem. Quae proprietates conditionum, divinae

22b. sim A. 23. Qui mei inquit (Aq)d. Montisp., Fulv. Ursinus. Qui me inquit (inquit Aβ.) AβBCDabc. 24. eum c., ex uno Vaticano. 25. probant B. 26. imprudentem B. 27. Crucifixus Aamgd. Natus reliqui. Datus Montisp. 28. filius dei BC. Vindob. 283. 29. prorsus om. A. 30. est. Nam quomodo vera in illo A. est (om. BCD.). Sed haec quomodo in illo vera reliqui, et Montisp. 31. moreretur Montisp. 32. hanc om. Ad. 33. structam Ad. substructam reliqui, et Montisp. 34. Humana sine dubio, ut nata Ad. 35. Ideoque Abcd. Ideo quia reliqui, et Montisp. 36. erit Ad. est reliqui, et Montisp. 37. quia Christus om. ABCD. Montisp. 38. et hominis filius A. et filius hominis reliqui, et Montisp. 39. nisi si (Aq)BCDabc. Montisp. nisi (Aβ)d. 40. alius A. 40b. cst om. BCD. 41. aut homo deus Marcionis. Aliter Ad. Deus Marcionis aut aliter BCD. Montisp. Deus Marcionis haud aliter ab. Deus Marcion haud aliter c. Denique, Marcio, haud aliter Fulv. Ursinus. 42. sic nec BC. Vindob. 283. 43. carnem B.

Marcionem probare instituit, omnia ista, deum nasci, deum crucifigi, deum mori, deum sepeliri, quae secundum sensum humanum pudenda, stulta, fatua iudicantur, quaeque Marcion destruebat tanquam indigna deo, haec omnia, inquam, a deo electa fuisse, ut sapientia saecularis confunderetur. At igitur Septimius haec dedecora, quae putamus, non esse apud deum dedecora, immo necessaria esse fidei Christianae. Quid destruis, inquit, dedecus necessarium fidei? Gregorius Baeticus lib. de Fide: „Vides quam pulchrum quamve decorum nostrae salutis

sacramentum. In eo quod filius est, minoratus ostenditur. Quomodo ergo ad offuscandam divinitatem eius improperas quod exsequitur ad decorem?“ (Rigalt.)

d. aut homo deus Marcionis.] Homo scilicet imaginatus et falsus. Sic enim mox ipse declarabit: „ut carnem gestaret sine ossibus duram, sine musculis solidam, sine sanguine cruentam, sine tunica vestitam, sine fame esurientem, sine lingua eloquentem, ut phantasma fuerit sermo eius per imaginem vocis.“ (Rigalt.)

et humanae, ⁴⁴aequa utique naturae cuiusque veritate dispuncta est°, eadem ⁴⁵fide ⁴⁶et spiritus et ⁴⁷carnis. Virtutes ⁴⁸spiritus dei deum, passiones carnem hominis probaverunt. Si virtutes non sine spiritu, ⁴⁹perinde et passiones non sine ⁴⁰b carne. Si caro cum passionibus ficta, et spiritus ergo cum virtutibus falsus. Quid dimidias mendacisio Christum? Totus veritas fuit. Maluit, ⁵⁰crede, nasci quam ⁵¹ex aliqua parte mentiri, et quidem in semetipsum, ut carnem ⁵²gestaret sine ossibus duram, sine musculis solidam, sine sanguine cruentam, sine tunica vestitam^f, sine fame esurientem, sine dentibus edentem, sine lingua loquentem, ut phantasma ⁵³auribus fuerit sermo eius per imaginem vocis. Fuit itaque phantasma etiam post resurrectionem, cum manus et pedes suos discipulis inspiciendos ⁵⁴offert, Aspiciate, ⁵⁵dicens, quod ego ⁵⁶sum, quia spi-
ritus ossa non habet, sicut me habentem videtis; sine dubio manus et pedes et ossa, quae spiritus non habet, sed caro. Quomodo hanc vocem interpretaris, Marcion, ⁵⁷qui a deo optimo et simplici et bono tantum ⁵⁸infers Iesum? ⁵⁹Ecce fallit et decipit et circumvenit omnium oculos, omnium sensus, omnium accessus et contactus. Ergo iam Christum ⁶⁰non de caelo deferre debueras, sed de aliquo circulatorio cœtu, nec deum praeter hominem, sed ⁶¹magum hominem, nec salutis pontificem, sed spectacula artificem, nec mortuorum ⁶²resuscitorem, sed vivorum avocorem^g. Nisi quod et si magus fuit natus est.

Luc.
XXIV, 39.

Sed ¹quidam discentes ²Pontici illius, supra magistrum sapere Cap. VI.

44. aequa utique natura cuiusque veritate A. aequa utique naturae veritate cuiusque abc. aequa utique naturae utriusque veritate d. aequa utique naturae veritate BCD. *Montisp.* aequa utique utriusque veritate *Fulv. Ursinus.* 45. vice *amg.* 46. et spiritus *Ad.* spiritus *reliqui. Montisp., et Divionensis apud Rigaltium.* 47. carnis *Aamgbed.* caro *reliqui. Montisp., et Divionensis apud Rigaltium.* 48. spiritus dei deum (dm̄) A. spiritum dei domini *Hildebrandus.* spiritum dei *reliqui libri, et Montisp.* 49. perinde *ACd.* proinde *reliqui, et Montisp.* 49 b. carne *om. Aß.* 50. credi et nasci *amg.* credi nasci *C.* 51. ex aliqua parte *ADd.* ex aliqua se parte *abc.* ex aliqua parte se *BC.* 52. gestare *BC.* 53. fuerit auribus *B.* 54. offert *ABCD. Montisp.* offerret *abcd.* 55. inquit dicens A. inquit *d.* 56. sim spiritus A. 57. quia deo *D.* 58. inter ih̄m̄ A. *In marg. libri a. adnotatum legitur „Al. deest Iesum.“* 59. Caecae *D., at in marg. habet „Alias Ecce.“* 60. de caelo non deferre *B.* 61. magnum *AßBC.* 62. resuscitorem A. suscitorem *reliqui, et Montisp.*

Cap. VI. 1. quidam *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* quid iam *ABCDabc. Montisp.* 2. pontificis *BC.*

e. aequa utique naturae cuiusque veritate dispuncta est] *Cuiusque* reposui, pro quo alii *utriusque.* Pariter De Virg. Veland. cap. 2 usurpat *quae pro utra.* „Adhibenda fuit, inquit, examinatio, quae magis ex duabus tam diversis consuetudinibus disciplinae dei conveniret.“ De verbo *dispungere,* quo Tertullianus fere

utitur pro expungere, absolvere, consummare, saepius annotatum est.

f. sine tunica vestitam] Pellicea tunica quam dixit Adv. Valent. cap. 25. f.

g. sed vivorum avocorem] Qui vivos avocat a vita ad mortem, a recta fide ad haeresin, a deo ad satanan. (*Rigalt.*)

compulsi, concedunt Christo carnis veritatem, sine praeiudicio tamen ³renuendae nativitatis. Habuerit, inquit, ⁴carnem ⁵dum omnino non natam. ^{5b}Pervenimus igitur de calcaria, quod dici solet, in ⁶carbonariam^a, a Marcione ad ⁷Apellen, qui, posteaquam a disciplina Marcionis ⁸in mulierem carne lapsus^b, ⁹dehinc ¹⁰in virginem Philumenem spiritu eversus est, solidum Christi corpus, ¹¹sed sine nativitate ¹²suscepit ab eo praedicare. ¹³Et angelo quidem illi Philumenes eadem voce apostolus respondebit ¹⁴qua ipsum Gal. I, 8. illum iam tunc praecinebat, dicens, Etiamsi angelus de ^{14b}caelis aliter evangelizaverit vobis quam nos ¹⁵evangelizavimus, anathema sit. His vero, ¹⁶quae insuper ¹⁷argumentantur, nos ¹⁸resistemus. ¹⁹Confitentur vere corpus habuisse Christum. Unde materia, si non ^{19b}ex ea qualitate in qua videbatur? Unde corpus, si ²⁰non caro corpus? Unde caro, si non nata? Quia nasci ²¹haberet ea futura quae nascitur, De sideribus, inquit, et de substantiis ²²superioris mundi mutuatus est carnem. Et utique proponunt non esse mirandum corpus sine nativitate, cum et apud nos angelis licuerit nulla uteri opera in ²³carnem processisse. Agnoscimus quidem ita relatam, sed tamen quale est ut alterius regulae fides ab ea ²⁴fide

3. renuendae *Montisp.* 4. carne *Aβ.* 5. dominus (dñs *Aβ.*) non natam *A. Rigaltius.* 5 b. Pervenimus igitur *abcd.* parvumus. Igitur *BCD. Montisp.* Parvumus igitur *A.* 6. carbonaria *ABC. Montisp.* 7. Apellen *ABDab.* Appellen *C.* Apellem *cd.* (*Montisp.*) 8. in mulierem carne lapsus (lapsus est *abc.*) *ABCabcd., et D. in marg.* in muliere carne lapsus *Montisp.* in muliere lapsus *D.* 9. dehinc *d.* deinc *Aβ.* dein *Aφ.* et dehinc *reliqui., et Montisp.* 10. in virginem Philumenem (*Philumenem amgd.*) spiritu eversus est (eversus est *om. Aφ.* spiritum versum *amg.*) *Aamgd.* in (*in om. ab.*) virgine Philumene (*Philomene BC.*) spiritu eversus est (*est om. C.*) *BCDabc. Vaticani tres, et Montisp.* in virgine Philumene spiritu emersus est *Ios. Scaliger.* 11. sed *Ad., Fulv. Ursinus.* et *BCDa (etiam amg.) bc. Montisp.* 12. susceptum ab eo praedicare *Aφ.* suscepit ab ea praedicare (*Aβ*)*d.* suscipere ab ea carnem *amg.* suscepit ab ea, praedicans *BCDabc. Montisp.* susceptum ab eo praedicat *Fulv. Ursinus.* 13. Et angelo quidem illi Philumenes eadem voce apostolus respondebit *Ad.* Angelo quidem Philumenensi respondebit eadem voce *amg.* ut (*et BC.*) angelus quidem illi (*illius c.*) Philumenes (*Philomenes BC.*). Eadem voce apostolus respondebit *reliqui., et Montisp.* ut angelus quidem Philumenes. Illi eadem voce apostolus respondebit *Fulv. Ursinus.* 14. quia *BCD. Montisp.* 14 b. coelo *Cc. tres Vaticani.* 15. euangelizaveris *A.* 16. quae *Ad.* qui *reliqui., et Montisp.* 17. argumentatur *A.* 18. resistemus *ACabcd. Montisp.* (*in quo a. m. pr. erat resistamus.*) resistimus *reliqui.* 19. Confitentur *ABCDD. Montisp.* Confidentes *reliqui.* 19 b. et ex qualitate *B.* 20. non *om. Aβ.* 21. habere *Aφ.* 22. superioribus *Aφ. Hildebrandus.* 23. carne *Ad.* 24. fide *om. B.*

Cap. VI. a. Pervenimus igitur de calcaria, quod dici solet, in carbonariam] Reposuit *Pervenimus*, quod de emendatissimis Gangneii codicibus profectum videtur. Certe Rhenani editio a. 1539. habet „*parvumus*. Igitur, quod“ cett. Nec tamen refragabor, si malis cum Rigaltio ex fide Agobardini ceterorumque librorum rescribere „Habuerit, inquit,

carnem dominus non natam, parvumus. Igitur de calcaria, quod dici solet, in carbonariam.“

b. a disciplina Marcionis in mulierem carne lapsus] Cf. De Praescr. Haeret. cap. 30. Adde Adv. Omnes Haer. cap. 6. Ceterum advertite quae sibi respondent „carne labi“ et „spiritu everti.“

quam impugnat ²⁵ instrumentum ²⁶ argumentationibus suis mutuetur? Quid illi cum ²⁷ Moysi qui deum Moysi ²⁸ reiecit? Si alius deus est, aliter sint res eius. ²⁹ Sed utantur haeretici omnes scripturis eius cuius utuntur etiam mundo. Erit ^{29^b} illis ³⁰ hoc quoque ³¹ testimonium iudicii, quod de exemplis ipsius blasphemias suas instruunt. ³² Facile est ³³ veritati etiam nihil tale adversus eos praescribenti obtinere. Igitur qui carnem Christi ad exemplum proponunt angelorum, non natam dicentes, ³⁴ licet carnem, comparent velim et causas tam Christi ³⁵ quam et angelorum ob quas in ³⁶ carnem ³⁷ processerint. Nullus unquam angelus ideo descendit, ³⁸ ut crucifigetur, ut mortem experiretur, ut a morte ³⁹ resuscitaretur. Si nunquam eiusmodi fuit causa angelorum corporandorum, habes causam cur non nascendo ⁴⁰ acceperint carnem. Non venerant mori, ideo nec nasci. ⁴¹ At vero Christus ⁴² mori missus nasci quoque necessario habuit, ut ⁴³ mori posset; non enim mori solet nisi quod nascitur. Mutuum debitum ⁴⁴ est nativitati cum mortalitate. Forma moriendi causa nascendi ⁴⁵ est. Si propter id quod moritur mortuus ⁴⁶ est Christus, id autem moritur quod et nascitur, ⁴⁷ consequens ⁴⁸ erat, immo praecedens, ut aequae nasceretur propter id quod nascitur, quia propter id ipsum mori habebat quod, ⁴⁹ quia nascitur, moritur. Non competebat non nasci pro quo mori competebat. ⁵⁰ Atquin tunc quoque inter ⁵¹ angelos illos ipse dominus apparuit Abrahae sine nativitate, cum carne scilicet, pro eadem causae diversitate. Sed vos hoc non recipitis, non ⁵² eum Christum recipientes ⁵³ qui iam tunc et adloqui et liberare et iudicare humanum genus ⁵⁴ ediscebat in carnis habitu non natae adhuc, quia nondum moriturae, nisi prius et nativitas eius et mortalitas ⁵⁵ annuntiarentur. Igitur probent angelos illos

25. instruendum *D* (in marg. legitur „Alias instrumentum.“). *Montisp. m. pr.* instrumentum *C. Montisp. m. sec.* 26. argumentorum mutuetur *A.* 27. Moysi *D. Montisp.* 28. reiecit *ABC. tres Vaticani. reiecit reliqui, et Montisp.* 29. Et *BCD. Montisp.* 29 b. illius *A.* 30. quoque hoc *B.* 31. testimonium *A.* in testimonium *reliqui, et Montisp.* 32. et facile *B.* a facile *C.* 33. veritatem *A.* 34. licet carnem *Ad.* scilicet carneam *reliqui. Montisp.* 35. quam et (*Aq*) *CDabc. Montisp.* quam (*Aβ*) *Bd.* 36. carne *Ad.* 37. processerint *Ad.* processerunt *BCDa.* venerunt *D* (in marg.) *amgbc.* 38. ut *om. A.* 39. suscitaretur *Ad.* 40. acceperunt *BC.* 41. *Ad Aβ. Ac C.* 42. mori *om. A.* 43. posset mori *BC.* 44. est nativitati *A.* est inter se nativitati *reliqui, et Montisp.* 45. et si propter *A.* 46. Christus est *BC.* 47. et *om. A.* 48. erat *A.* item erat *abcd.* autem erat *BCD. Montisp.* 49. quia nascitur *Ad.* quia id quod nascitur *reliqui, et Montisp.* 50. Atquin (*Adquin A.*) *ABCbcd. tres Vaticani, Montisp.* Atqui *Da.* 51. angelos illos *ACd. Montisp.* illos angelos *reliqui.* 52. enim *A.* 53. quia *CD. Montisp.* 54. sediscebat *A.* 55. annuntiaretur (*adnuntiaretur Aq.*) *AB.* adnunciarentur *reliqui, et Montisp.*

c. in carnis habitu non natae adhuc] Adv. Marc. III, 9 „Ideoque et ipse cum angelis tunc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, sed nondum

natae, quia nondum moriturae, sed et discentis iam inter homines conversari.“, ubi corrigendum erat *ediscentis* pro *et discentis*.

⁵⁶ carnem de sideribus concepisse. Si non probant, quia nec scriptum est, nec Christi caro inde erit, cui angelorum accommodant exemplum. Constat angelos carnem non propriam ⁵⁷ portasse, ⁵⁸ utpote ⁵⁹ naturâ substantiæ ⁶⁰ spiritalis, etsi ⁶¹ corporis alicuius, sui tamen generis, in carnem autem humanam transfigurabiles ad tempus ⁶² videri et ⁶³ congregari cum hominibus posse. Igitur cum relatum non sit unde ⁶⁴ sumpserint carnem, relinquitur intellectui nostro non dubitare hoc esse proprium angelicæ potestatis, ex nulla materia corpus sibi sumere. Quanto magis, inquis, ex ⁶⁵ aliqua? Certum est. Sed nihil de ⁶⁶ hoc constat, quia scriptura non exhibet. Ceterum ⁶⁷ qui valent facere semetipsos quod natura non sunt, cur non valeant ⁶⁸ ex ⁶⁹ nulla substantia facere? Si fiunt quod non sunt, cur non ⁷⁰ ex eo ⁷¹ fiant quod non est? Quod ⁷² autem non est cum fit, ex nihilo est. Propterea nec ⁷³ requiritur nec ostenditur quid ⁷⁴ postea factum sit corporibus illorum. Quod de nihilo fuit, nihil factum est. Possunt nihil ipsum convertere in carnem qui semetipsos potuerunt convertere in carnem. Plus est ⁷⁵ naturam demutare quam facere materiam. ⁷⁶ Sed et si de materia necesse ⁷⁷ fuit angelos sumpsisse carnem, credibilis utique est de terrena materia quam de ullo genere caelestium substantiarum, cum adeo terrenæ qualitatis ⁷⁸ extiterit ut terrenis pabulis pasta sit. ⁷⁹ Fuerit, sit nunc quoque siderea ⁸⁰ eodem modo terrenis pabulis pasta quando terrena non esset, ⁸¹ quo terrena caelestibus pasta est quando caelestis non esset (legimus enim manna esui populo fuisse: Panem, ⁸² inquit, angelorum edit homo), non tamen infringitur semel ⁸³ separata conditio dominicæ carnis ex causa alterius dispositionis. Homo vere futurus usque ad mortem eam carnem oportebat ⁸⁴ indueret cuius ⁸⁵ est mors. Eam porro carnem, cuius ⁸⁶ est mors, nativitas antecedit.

Ps.
LXXVIII, 24.

Cap. VII. Sed quotiens de nativitate contenditur, omnes, qui respuunt

56. carnem de sideribus concepisse *Ad.* de sideribus accepisse substantiam carnis *reliqui, et Montisp.* 57. portasse *A.* gestasse *reliqui, et Montisp.* 58. utpote *Ad.* utpute *Montisp.* utputa *reliqui.* 59. natura *A* (*Rigaltius in A. legit a natura*) *B* *D* *a.* *Montisp.* naturæ *bc.* naturas *d.* naturam *C.* 60. spiritalis *C., ubique fere.* 61. corporalis *A.* corpus *B.* 62. videri *Ad.* ut videri *reliqui, et Montisp.* 63. congregari cum (*concreditum A.*) hominibus posse *A.* 64. sumpserit *A.* 65. aliquo *B.* 66. hoc *A.* eo *reliqui, et Montisp.* 67. quia *D.* 68. ex *ABC.* etiam ex *cd.* tres *Vaticani.* et ex *Dab. Montisp.* 69. substantiam *BD. Montisp.* 70. et ex *C. Montisp.* 71. fiat *A.* fiunt *B.* 72. aut *Aq.* 73. relinquitur *amg.* 74. postea *om. A.* 75. naturam ipsam demutare *B.* 76. Sed et si *Ad.* Sed si *reliqui, et Montisp.* 77. fuit *Ad.* fuisset *reliqui, et Montisp.* 78. existerit *A.* 79. Fuerit, sit nunc *A.* Fuerit nunc *abcd.* Nunc sic *BCD. Montisp.* 80. eodem *D.* 81. cum *amg.* 82. inquit *Aß., ut solet.* 83. seperata *C., pro more.* 84. ut indueret *abcd.* 85. et *Aß.* 86. et *Aß.* — *Codicis Montisp. scripturas annotare hic desino.*

eam ut praeiudicantem de carnis in Christo veritate, ipsum deum volunt ¹negare esse natum, ²quia dixerit: Quae mihi mater, et qui mihi fratres? Audiatur igitur et ³Apelles quid iam responsum sit a nobis Marcioni eo libello^a ⁴quo evangelium ipsius provocavimus, considerandam scilicet materiam ^{4b}pronuntiationis istius. Primo quidem nunquam quisquam ⁵annuntiasset illi matrem et fratres eius foris ⁶stantes qui non certus esset ⁷et habere illum matrem et fratres ⁸et ipsos esse quos tunc nuntiabat, vel retro cognitos vel tunc ibidem ⁹compertos; ¹⁰licet propterea abstulerint haereses ¹¹ista de evangelio, ¹²quod et creditum patrem eius ¹³Ioseph fabrum et matrem Mariam et fratres et sorores eius ¹⁴optime notos sibi esse dicebant qui mirabantur doctrinam eius. Sed ¹⁵temptandi gratia nuntiaverant ei matrem et fratres, quos non habebat. ¹⁶Hoc quidem scriptura non dicit, alias non tacens cum quid ¹⁷temptationis gratia factum est ¹⁸erga eum. Ecce, ^{18b}inquit, surrexit legis doctor temptans eum. Et alibi, Et accesserunt ad eum pharisaei ¹⁹temptantes eum. Quod nemo prohibebat hic quoque ²⁰significari temptandi gratia factum. Non recipio quod extra scripturam de tuo ²¹infernus. Dehinc materia temptationis debet subesse. Quid ²²temptandum ²³putaverint in illo? utique natusne esset an non? Si enim ²⁴hoc negavit responsio eius, hoc captavit nuntiatio ²⁵temptatoris. Sed nulla ²⁶temptatio, tendens ad agnitionem eius de quo dubitando temptat, ita subito ²⁷procedit, ut non ante praecedat quaestio quae dubitationem inferens cogat temptationem. Porro si nusquam de nativitate Christi volutatum est, quid tu argumentaris voluisse illos per temptationem sciscitari quod nunquam produxerunt in quaestionem? Eo ²⁸adicimus etiam, si temptandus esset de nativitate, non utique hoc modo temptaretur, earum personarum ²⁹annuntiatione quae poterant etiam nato Christo non fuisse. Omnes nascimur, et tamen non omnes aut fratres ³⁰habemus aut matrem.

Matth.
XII, 48.
Luc.
VIII, 20 sq.

Matth.
XXII, 35.
Matth.
XIX, 3.

Cap. VII. 1. negasse natum A. 2. quia A. quod *reliqui*. 3. Appelles C, *ut solet*. 4. quo ad evangelium (Euuangelium Aβ.) Ad. 4b. annuntiationis BC. 5. annuntiasset illi Aβ. adnuntias sed illi Aφ. 6. stantes A. stare *reliqui*. 7. et om. BCDabc. 8. et in ipsos A. 9. repertos BC., et D. in marg. 10. licet A. 11. istas de euuangelium (euangalium Aφ.) A. istae de evangelio BCD. 12. quod creditum A. quod et creditum est a. quodam et creditum B. 13. Ioseph Aβ. 14. obtime Aβ. 15. temptandi AB., *ubicunque*. 16. et hoc C., *pro more*. 17. temptationis Aβ., *ubique*. 18. erga A. circa *reliqui*. 18b. inquit Aβ. 19. temptantes eum A. tentantes *reliqui*. 20. significarit A. 21. inferis A. 22. temptantum Aβ. 23. putaverint A. putaverunt *reliqui*. 24. hoc om. B. 25. tentaris D., *sed tentatoris est in marg.* temptationis C. 26. est tentatio ab. 27. praecedit C. 28. adiecimus bc. 29. annuntiationem A. 30. habent A.

Cap. VII. a. eo libello] Adv. Marc. IV, 19.

Adhuc potest ³¹ et patrem magis habere quam matrem, et avunculos magis quam fratres. Adeo non competit temptatio nativitatē, quam licebat et sine matris et sine fratrum nominatione constare. Facilius plane est ut ³² certi illum et matrem et fratres habere divinitatem potius temptaverint eius quam nativitatē; an intus agens sciret quid foris esset, mendacio ³³ petitus ³⁴ praesentiae annuntiatā eorum, qui in ³⁵ praesentia non erant. Nisi quod ³⁶ sic ³⁷ vacuisset temptationis ³⁸ ingenium. Poterat enim evenire, ut quos illi nuntiabant foris ³⁸^b stare, ille eos sciret absentes esse, vel ³⁹ valetudinis vel negotii vel peregrinationis ⁴⁰ notae iam necessitate. Nemo temptat eo modo quo ⁴¹ sciat posse se ruborem temptationis referre. Nulla igitur materia temptationis competente ⁴² liberatur simplicitas ⁴³ nuntiationis^b, quod vere mater et fratres eius super venissent. Sed quae ratio responsi matrem et fratres ad praesens negantis discat

10. VII, 5. etiam ⁴⁴ Apelles. Fratres domini non ⁴⁵ crediderant in illum, ⁴⁶ sicut evangelio ante Marcionem edito continetur. Mater aequae non demonstratur ⁴⁷ adhaesisse illi^c, cum ⁴⁸ Marthae et Mariae aliae in commercio eius frequententur. Hoc denique in loco apparet incredulitas ⁴⁹ eorum: cum ⁵⁰ Iesus doceret viam vitae, cum dei regnum praedicaret, cum languoribus et vitiis ⁵¹ medendis operaretur, extraneis defixis in illum ⁵² tam proximi aberant. Denique superveniunt et foris subsistunt, nec introeunt, non computantes scilicet quid intus ageretur, nec ⁵³ sustinent ⁵⁴ saltem, quasi necessarius^d aliquid afferrent eo quod ille ⁵⁵ cum maxime agebat, sed amplius ⁵⁶ interpellant et a tanto opere ⁵⁷ revocatum volunt. Oro te, ⁵⁸ Apelle, vel

31. et om. A. 32. certe illum non et matrem et fratres habere, sed divinitatem amg. 33. petitus Aamgbc. potius reliqui. 34. praesentiae annuntiatā eorum Aad. praesentiae eorum reliqui. 35. praesentia Ad. praesenti reliqui. 36. sic A. si B. etsi reliqui. 37. vacuisset ABDacd. Rhenani exemplaria, et tres Vaticani: valnisset amgb. vetuisset C. vacavisset D. in marg. 38b. ingenium. Poterat enim evenire A. ingenium, poterat evenire reliqui. 38. stare om. A. 39. valetudine Ad. 40. notae Ad. nota reliqui. 41. sciat posse se A. se sciat posse B. posse se sciat reliqui. 42. liberatur A. Hildebrandus. 43. nuntiationis d. enuntiationis A. Hildebrandus. nuntiatoris reliqui. 44. Apelles C. pelles A. 45. crediderunt Cab. 46. sicut evangelio (euangeliō A.) Ad. sicut et in evangelio reliqui. 47. adhaesisse Aβ. 48. Martha et Maria alia abc. 49. illorum B. 50. Iesus A. is reliqui. 51. medens B. 52. tum Fr. Iunius. 53. sustinenter Aq. sustinentur Aβ. sustinentes Hildebrandus. 54. salutem Aq. saltim B. 55. cum maxime C. quo maxime A. tum maxime reliqui. 56. interpellent A. 57. vocatum A. Hildebrandus. 58. Apelle A. Apelles reliqui.

b. liberatur simplicitas nuntiationis] Adseritur, ut explicat Rigaltius. *Liberare* dixit ex usu forensi. V. Dirksen Manuale s. v. p. 539. Significat proprie absolvere, dimittere debitorem, redimere rem obligatam.

c. adhaesisse illi] Infra dicit „absistet,“ et „matrem abiunctam,“ et lib. IV

Adv. Marc. cap. 19 „nam nec hic mater adsistebat illi.“ Chrysost. ad cap. 12. evang. Matthaei num. 46. Videantur etiam Catenae a Corderio et Possino editae. (Rigalt.)

d. necessarius] Alia huius comparativi exempla habes ad De Patient. cap. 11.

tu, Marción, si forte tabula ludens vel de histrionibus aut aurigis contendens^e tali nuntio avocareris, nonne dixisses: Quae mihi mater, aut qui fratres? Deum praedicans et probans Christus, legem et prophetas adimplens, tanti retro aevi caliginem⁵⁹ dispargens, indigne usus⁶⁰ est hoc dicto ad percutiendam incredulitatem foris stantium vel ad excutiendam importunitatem ab opere revocantium? Ceterum ad negandam nativitatem⁶¹ alius⁶² fuisset⁶³ ei locus^f et tempus et ordo sermonis, non eius qui⁶⁴ posset⁶⁵ pronuntiari etiam ab eo cui et mater esset et fratres. Cum⁶⁶ indignatio parentes negat, non negat, sed⁶⁷ obiurgat. Denique potiores fecit alios, et meritum praelationis ostendens; audientiam^g scilicet verbi, demonstrat qua condicione negaverit matrem et fratres. Qua enim alios sibi adoptavit qui ei adhaerebant, ea abnegavit illos qui ab eo assistebant. Solet etiam⁶⁸ adimplere Christus quod alios docet. Quale ergo erat si docens non tanti⁶⁹ facere matrem⁷⁰ aut patrem aut fratres quanti dei verbum⁷¹ ipse dei verbum⁷² annuntiata matre et fraternitate desereret? Negavit itaque parentes quomodo docuit negandos pro dei⁷³ opere^h.⁷⁴ Sed et alias figura est synagogae in matre⁷⁵ abiuncta et Iudaeorum in fratribus incredulis. Foris⁷⁶ erat in illis Israël, discipuli autem novi intus audientes et credentes⁷⁷ cohaerentes Christo ecclesiam deliniabant, quam potiozem matrem et digniorem fraternitatem recusato carnali genere⁷⁸ nuncupavit. Eodem sensu denique et illi exclamationi respondit, non matris uterum et ubera negans, sed feliciores designans qui verbum dei audiuntⁱ.

59. dispargens B. 60. et A. 61. alius fuisset Ad. alius necessarius fuisset reliqui. alius necessarius fuisset Fulv. Ursinus. 62. ei fuisset B. 63. et A., Hildebrandus. 64. posset Ad., Fulv. Ursinus. possit reliqui. 65. enuntiari B. 66. indignatio parentes negat, non negat Ad. indignatione parentes negant, non negant amg. indignatio parentes non neget Dabc. indignatio non negat BC. 67. obiurget Dabc. 68. implere A. 69. faceret A. 70. aut patrem aut Ap. aut (Aß)BCDabcd. 71. ipse dei verbum om. A. 72. annuntiata A. nuntiata reliqui. 73. opera BC. 74. Sed et A. Sed reliqui. 75. adiunctae amg. 76. erat om. BC. 77. cohaerentes A. et cohaerentes reliqui. 78. nuncupat abc. nuncupant BCD. At D. in marg. habet „Alias nuncupavit.“

e. de histrionibus aut aurigis contendens] Videlicet sponsionibus. Cf. De Spectac. cap. 16.

f. alius fuisset ei locus] Ita haec emendata reddo ex fide libri Agobardini. Pronomen *alius* est genitivus; quem non odoratus magistellus aliqui adscripsit *necessarius*, quod deinde inter ipsa scriptoris verba inrepsit.

g. audientiam] Hoc vocabulo non semel ita usus est Arnobius Afer. Cf. adnot. Hildebrandi ad cap. 29. lib. V. Adv. Nat., p. 468.

h. negandos pro dei opere.] Augustin. De Fide c. Manich. cap. 25 „Exemplo suo iam docebat negandos esse parentes propter deum. Opera enim divina facienti terreni affectus obstrepere non debebant.“ Cf. Ambros. hb. VI. in Lucam cap. 8. Citavit Ludovicus de la Cerda.

i. qui verbum dei audiunt] Adv. Marc. IV, 26 „Felicitem ab utero et uberibus matris transtulit in discipulos, a qua non transtulisset, si eam non haberet.“

Cap. VIII.

Solis istis capitulis, quibus maxime instructi ¹sibi videntur ²Marcion et Apelles, secundum veritatem integri et incorrupti ³evangelii interpretatis satis esse debuerat ad probationem carnis humanae in Christo per defensionem nativitatis. Sed quoniam et isti ⁴Apelleiaci carnis ignominiam praetendunt maxime, quam volunt ab igneo ⁵illo ⁶praeside mali^a sollicitatis ⁷animabus ⁸adstructam et idcirco ⁹indignam Christo, et idcirco de sideribus illi substantiam competisse, debeo ¹⁰eos de sua paratura repercutere. Angelum ¹¹quendam inclitum nominant qui mundum hunc instituerit et instituto eo paenitentiam ¹²admiserit^b. Et hoc suo loco ^{12^b}tractavimus^c. Nam est ¹³nobis et ad illos libellus, an qui spiritum et voluntatem et virtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid paenitentia ¹⁴fecerit, ¹⁵cum angelum etiam de figura erratae ¹⁶ovis ¹⁷interpretantur. Teste igitur paenitentia institutoris sui ¹⁸peccatum erit mundus, siquidem omnis paenitentia confessio ¹⁹est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. Si mundus delictum est, ²⁰qua corpus et membra delictum erit ²¹perinde et caelum et ²²caelestia et quicquid inde conceptum prolatumque est. ²³Et mala arbor malos ²⁴fructus edat necesse est. Caro igitur Christi de caelestibus structa de ²⁵peccati ²⁶constat elementis, peccatrix de peccatorio ²⁷censu, et ²⁸pars iam erit eius ²⁹substantiae, id est nostrae, quam ut peccatricem ³⁰Christo dedignantur inducere. ³¹Ita si nihil de ignominia interest, aut ³²aliquam purioris notae ²³materiam excogitent Christo

Matth.
VII, 17.

Cap. VIII. 1. sibi videntur *Ad.* videntur sibi *reliqui*. 2. marcione apelles *A.* 3. euuangelii interpretaetatis *Aß.* 4. Apelleiaci *Ad.* Apelliaci *D. in marg. (ex Hirsaugiensi, ni fallor.)* Ita praebent libri iterum infra cap. 24. Apellaciani *Dab.* Apelleciani *c.* appellatieni *B.* appellatione *C.* Appelliciani *edit. Rhenani a. 1528. in marg.* Apelliaciani *codex Pithoei.* Apellationi *codex Divionensis, apud Rigaltium.* 5. isto *B.* 6. praeside esse alii sollicitatis animalibus *amg.* 7. anibus *B.* avibus *C.* 8. adstructam *Aabcd.* abstractam *BCDamg.* 9. indignam Christo et idcirco *om. A.* 10. eos *A.* illos *BDabcd. Om. C.* 11. inclitum quendam *B.* 12. admiscuerit *Latinius.* 12^b. tractamus *B.* 13. nobis et ad illos *Aq.* nobis adversus illos *(Aß)BCDabcd.* 14. fecerit *om. A.* 15. eum *A.* 16. omnis *A.* 17. interpretantur *Ad.* interpretentur *reliqui.* 18. peccatum *A.* delictum *reliqui.* 19. et *A.* 20. qua *ego.* quam *Add.* quia *reliqui.* 21. perinde *ACd.* proinde *reliqui.* 22. caelestia et quicquid *Ad.* caelestia cum caelo. Si caelestia, et quicquid *reliqui.* 23. Et mala *Ad.* Mala *reliqui.* 24. fructos *Aß.* 25. peccati *ABCcd., D. in marg., et tres Vaticani.* peccatis *reliqui.* 26. constat *Ad.* constitit *reliqui.* 27. sensu *B.* censu *Aß.* 28. pars iam erit *Ad.* pars erit *B.* pars erit *reliqui.* 29. substantia id est nostra *amg.* substantia vel nostra *C.* substantiae vel nostrae *B.* 30. Christo dedignantur inducere *Ad.* Christus dedignatur induere *reliqui.* 31. Iestas nihil *A.* 32. aliquam *A.* aliam *reliqui.* 33. materiae *A.*

Cap. VIII. a. quam volunt ab igneo illo praeside mali] Cf. De Anima cap. 23., De Resurr. Carnis cap. 5., et Adv. Omnes Haeres. cap. 6.

b. paenitentiam admiserit.] Latinius rescripsit admiscuerit, secundum De Prae-

script. Haeret. cap. 21.

c. Et hoc suo loco tractavimus.] Fortasse rectius distinguendum erit ita: „Et hoc suo loco tractavimus (nam est nobis et ad illos libellus), an qui spiritum“ cett.

quibus displicet nostra, aut ³⁴eandem agnoscant ³⁵qua etiam ³⁶caelestis melior esse non potuit. Legimus plane, Primus homo de I Cor. XV, 47. terrae limo, secundus homo de caelo. Non tamen ad materiae differentiam spectat, sed tantum terrenae retro substantiae carnis primi hominis, ³⁷id est Adae, caelestem de spiritu substantiam opponit secundi hominis, id est Christi. Et ³⁸adeo ad spiritum, non ³⁹ad carnem caelestem hominem refert, ut ⁴⁰quos ei comparat constet in hac ⁴¹carne terrena caelestes fieri, spiritu scilicet. Quodsi secundum carnem quoque caelestis Christus, non ⁴²compararentur illi non secundum carnem caelestes. Si ⁴³ergo qui fiunt caelestes, qualis ⁴⁴et Christus, terrenam carnis substantiam gestant, ⁴⁵hinc quoque confirmatur ipsum etiam Christum in carne terrena fuisse caelestem, sicut ⁴⁶ii sunt qui ei adaequantur.

Praetendimus adhuc nihil quod ex alio acceptum sit, ut ¹aliud Cap. IX. sit quam id de quo sit acceptum, ita ²aliud esse ut non suggerat unde sit acceptum. Omnis materia sine testimonio originis suae non est, etsi demutetur in novam proprietatem. Ipsum certe corpus ³nostrum hoc, quod de limo ⁴figulatum etiam ad fabulas nationum veritas transmisit, ⁵utriusque originem elementi confitetur, ⁶carne terram, ⁷sanguine aquam. Nam licet ⁸alia sit species qualitatis, hoc est quod ex alio aliud fit, ceterum quid est sanguis quam rubens humor? quid caro quam terra ⁹in figura sua? Considera singulas qualitates, musculos ut ¹⁰glebas, ossa ut saxa, etiam circum papillas calculos quosdam^b. Aspice nervorum tenaces

34. eandem agnoscant Ad. omnia cognoscant B. eam cognoscant reliqui. 35. quae A. 36. caelestis ABD (in marg.) abcd. caelesti CD. 37. id est Adae om. A. 38. ab eo amg. 39. ad om. A. 40. quos ei (Aβ)d. quos Aq. quos sic reliqui. 41. materia C. 42. compararentur (Aβ)BDabcd. comparantur Aq. compararent C. 43. ergo qui fiunt (Aβ)abcd. ergo unt Aq. ergo fiunt reliqui. 44. et Ad. est reliqui. 45. hinc Aamgbcd. hic BDa. et hic C. 46. ii (hii A.) sunt Ad. sunt reliqui.

Cap. IX. 1. aliud — — acceptum ita om. A. 2. aliud esse ut non suggerat Ad. in totum aliud est cui non suggerat CDabc. ita in totum aliud esse cui suggerat B. ita in totum aliud est quin suggerat Fr. Iunius. 3. nostrum hoc A. nostrum d. hoc nostrum reliqui. 4. figulatum etiam ABCcd. tres Vaticani. figulatum est etiam reliqui. figulatum est, et iam Latinius, Fr. Iunius. figulatum esse etiam Fulv. Ursinus. 5. utriusque originem elementi Ad. utrumque originis elementum BCDabc. 6. carne terram Ad. carne terrenam BDabc. carnem terra amg. carne terrenum Fulv. Ursinus. 7. sanguine aquam. Nam Ad. sanguine aquanam (a qua non C.) BCDabc. sanguinem aqua. Nam hic amg. sanguine aequum Fulv. Ursinus. 8. alia sit species (Aβ)d. alia species Aq. alia facies sit BC. alia sit facies reliqui. 9. in figura sua A. conversa in figuras suas reliqui. 10. clebas A.

Cap. IX. a. quam terra in figura sua?] Quam de limo scilicet formavit deus. (Rigalt.) Terram cum corpore conferunt etiam Vitruv. VIII, 4. Seneca Quaestt. Nat. III, 15.

b. calculos quosdam.] Attractata papilla Septimius granulibus glandularum duriusculis impleri sibi manum senserat. Sic lib. Adv. Nat. II [cap. 12] dixit „ubera lapilliscere.“ (Rigalt.) Locus ex

¹¹conexus ut traduces radicum, et venarum ramosos discursus ut ambages rivorum, et lanugines ut muscos, et comam ut cespitem, et ipsos medullarum in abdito thesauros ut metalla carnis. Haec omnia terrenae originis signa et in Christo fuerunt ¹²et sunt quae illum dei filium ¹³celaverunt, non alias tantummodo hominem existimatum ¹⁴quam extantem humana substantia corporis^c. Aut edite aliquid in illo caeleste de Septentrionibus et ¹⁵Virgiliis et ¹⁶Suculis emendicatum. Nam quae enumeravimus, adeo terrenae testimonia carnis sunt ut et nostrae. Sed nihil novum, ¹⁷nihilque peregrinum deprehendo. Denique verbis ¹⁸et factis tantum, doctrina et virtute sola, ¹⁹Christum hominem obstupescebant. Notaretur ²⁰autem etiam carnis in illo novitas miraculo habita^d. Sed carnis terrenae non mira condicio ipsa erat quae cetera eius miranda faciebat, cum dicerent, Unde huic ²¹doctrina et signa ista? Etiam despicientium formam ²²eius haec erat vox. ²³Adeo nec humanae honestatis corpus fuit^e, nedum caelestis claritatis. Tacentibus ²⁴apud nos quoque prophetis de ignobili aspectu eius, ipsae passiones ipsaeque contumeliae ²⁵loquuntur. Passiones ²⁶quidem humanam carnem, contumeliae ²⁷vero inhonestam ²⁸probavere. An ausus esset ²⁹aliqui ungue summo ³⁰perstringere corpus novum^f, ³¹sputaminibus conta-

Math.
XIII, 54.

11. conexus Aβ. conuexus (AqBC)Dabcd. 12. et sunt Ad. haec sunt reliqui. 13. celaverunt ABC. celavere reliqui. 14. quam extantem humana substantia Ad. quam ex humani substantia Dabc. quam ex humana substantia BC. 15. Virgiliis Ad. Vergiliis reliqui. 16. suculis semendicatum A. Suculis emendicatum B. Siculis (Siculus C.) emendatum CD. 17. nihilque A. et nihil reliqui. 18. et factis tantum A. tantummodo et factis reliqui. 19. Christum hominem Ad. Christi homines reliqui. 20. autem etiam Ad. etiam reliqui. 21. doctrinam A. 22. eius haec erat om. Aq. 23. Adeo om. B. 24. apud nos quoque (Aβ)Cabed. apud vos quoque AqD. quoque apud vos B. 25. locuntur Aβ. 26. quidam Aq. 27. vere BC. 28. probaverunt C. probaverant B. Omitt. Ad. 29. aliqui Aq. aliquis (Aβ)BCDabcd. 30. pertinguere Aβ. perstringere Aq. 31. sputaminibus Ad. ullam sputaminibus Dabc. illam sputaminibus D. in marg. nullam sputaminibus BC.

libro altero Adv. Nationes ab Rigaltio citatus alienus est. Nam lapilliscere dicuntur ibi ubera pubescentium quae intumescunt et in modum lapillorum indurescunt.

c. humana substantia corporis.] Hoc est humano extantem corpore. Humanam substantiam dixit, quo magis humani corporis veritatem in Christo adsereret. (Rigalt.)

d. Notaretur autem etiam carnis in illo novitas miraculo habita.] Si eam de sideribus concepisset.

e. Adeo nec humanae honestatis corpus fuit] Sic lib. Adv. Iud. [cap. 14]: „ne aspectu quidem honestus.“ Quae verba confirmant quod supra notavimus

numisma, visum Romae penes Laelium Pasqualinum, dein penes Cardinalem Altempsium, ad lib. De Patientia cap. 3. Gregorius Baeticus, sive quis alius auctor lib. De Fide, Esaiiae verba sic reddit: „Non est species ei, neque honor formae: et vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem, sed species eius sine honore.“ (Rigalt.) Cf. Adv. Marc. III, 17.

f. perstringere corpus novum] Corpus inusitatae alicuius pulchritudinis, aut caelestis claritatis. Augustin. in Psalm. 127: „Et nisi foedum putarent, non insillirent, non flagellis caederent, non spinis coronarent, non sputis inhonestarent. Mirabilis forma exarmasset tor-

minare faciem, ³²nisi merentem? Quid dicis caelestem carnem quam unde caelestem intellegas non habes? Quid terrenam negas quam unde ³³terrenam agnoscas habes? Esuriit sub diabolo, sitiit sub Samaritide, ³⁴lacrimatus est super Lazarum, ³⁵trepidat ad mortem (Caro enim, inquit, infirma), sanguinem ³⁶fundit postremo. Haec sunt, opinor, signa caelestia. Sed quomodo, ³⁷inquam, contemni et pati ³⁸posset, sicut et ³⁹dixi, si quid in illa carne ⁴⁰de caelesti generositate radiasset? Ex hoc ergo convincimus ⁴¹nihil in illa de caelis fuisse, propterea ut contemni et pati posset.

Math.
XXVI, 41.

Convertor ad ¹alios^a aequae sibi prudentes, qui carnem Christi Cap. X. animalem affirmant, quod anima caro sit facta, ergo et caro anima, et sicut caro animalis, ita et anima carnalis. Et hic itaque causas requiro. Si, ut animam salvam faceret, in semetipso suscepit animam Christus, quia salva non esset nisi per ipsum, dum in ipso, non video cur eam carnem fecerit animalem induendo carnem, quasi aliter animam salvam facere non posset, nisi ²carnem factam. Cum enim nostras animas non tantum non carneas, sed etiam ³a carne disiunctas salvas praestet, quanto magis illam, quam ipse suscepit, etiam non carneam redigere potuit in salutem? Item cum ⁴praesumant non carnis, ⁵sed animae nostrae solius liberandae causa processisse Christum, primo quam absurdum est ut animam solam liberaturus id ⁶genus corporis eam fecerit quod non erat liberaturus? Deinde si animas nostras per illam, quam gestavit, liberare suscepit, illam quoque, quam gestavit, nostram gestasse debuerat, id est nostrae formae, cuiuscunque ⁷formae est in occulto anima nostra, non tamen ⁸carneae. Ceterum non nostram animam liberavit, si carneam habuit; nostra enim carnea non est. Porro si

32. nisi om. B. 33. terrenam om. A. 34. lacrimatus est Ad. lacrimatur reliqui. 35. trepidat ABCDabc. trepidavit d. 36. postremo fundit Aq. et Aβ. postremo fudit A. teste Rigaltio. fundit (ita pro fudit tres quoque Vaticani) postremo BC. fudit postremo reliqui. 37. inquitis A. inquit is amg. 38. possit B. 39. dixit A. 40. de om. BCD. 41. nihil illi de caelesti abfuisse amg.

Cap. X. 1. alios Aβabcd. illos BCD., et A. teste Rigaltio. illos alios Aq. 2. carnem AC. carneam reliqui. 3. a carne Aabcd. in carne reliqui. 4. praesumat BD. 5. His verbis sed animae nostrae desinit codex Agobardi. Siglum A. igitur non ultra comparebit. 6. gestu amg. 7. formae est om. BC. 8. carneae Babcd. carne D. carnea C.

tores, atque etiam sine voce remissionem impetrasset." Notum illud Stesichori de iis qui lapides ad obruendam Helenam attulerant: „ἀμα τῷ τὴν ὄψιν ἰδεῖν ἀφεῖναι τοὺς λίθους ἐπὶ τὴν γῆν." Notum etiam illud: „πρὸς τὸν ἐράσμιον θεῖον καὶ ἀπρόσφιλος ὀφθαλμὸς ἡμεροῦται." (Rigalt.)

Sed sidereum aliquid eius vultui tribuit Hieronymus Epist. 140. ad Principiam: „Nisi enim habuisset, inquit, et in vultu quiddam oculisque sidereum, nunquam eum statim secuti fuissent apostoli, nec qui ad comprehendendum eum venerant, corruiissent."

Cap. X. a. Convertor ad alios] Ad Valentinianos.

g. de caelesti generositate radiasset?]

non nostram liberavit, ⁹quia carneam liberavit, nihil ad nos, quia non nostram liberavit. Sed nec liberanda erat, quae non erat nostra, ut scilicet carnea. Non enim periclitabatur, si non erat nostra, ¹⁰id est non carnea. Sed liberatam constat illam. Ergo non fuit carnea, et fuit nostra, ¹¹si ea fuit quae liberaretur, ¹²quoniam periclitabatur. Iam ergo si anima non fuit carnalis in Christo, nec caro ¹³potest animalis fuisse.

Cap. XI.

Sed aliam ¹argumentationem eorum convenimus^a, exigentes cur animalei carnem ²subeundo Christus animam carnalem videatur habuisse. Deus enim, ³inquiunt, gestivit animam visibilem hominibus exhibere, faciendo eam corpus, quae retro invisibilis extiterit, natura nihil, nec semetipsam, videns prae impedimento carnis huius, ut etiam disceptaretur ⁴nata anima an non. Itaque animam corpus effectam in Christo, ut eam et nascentem et morientem, et quod sit amplius, resurgentem videremus. ⁵Et hoc autem quale ⁶erat ut per carnem demonstraretur anima sibi ⁷aut nobis, quae per carnem non poterat agnosci, ut sic ostenderetur, dum id fit cui ⁸latebat, id est caro? Tenebras videlicet accepit ut lucere ⁹posset. Denique ¹⁰ad hoc ¹¹prius retractemus an isto modo ostendenda fuerit anima, ¹²dehinc an in totum invisibilem eam retro ¹³allegent, utrum quasi incorporalem, an etiam habentem aliquod genus corporis proprii. Et tamen cum invisibilem dicant, corporalem ¹⁴eam constituunt, habentem quod invisibile sit. Nihil enim habens invisibile quomodo ¹⁵potest invisibilis dici? Sed ¹⁶ne esse quidem potest ¹⁷nisi habens per quod sit. Cum autem sit, habeat necesse est aliquid per quod est. ¹⁸Si habet aliquid per quod est, hoc erit corpus eius. Omne quod est, corpus est sui generis. Nihil est incorporale ¹⁹niſi quod non est. Habente igitur anima invisibile corpus, qui visibilem eam facere suscepit utique dignius id eius visibile ²⁰fecisset quod in-

9. quia carnem (carneam *cd.*, *ex emendat. Latini*) liberavit, nihil ad nos *abcd.* nihil ad nos, quia carnea non est *CD. Vaticanorum unus.* si carneam habuit, nihil ad nos, quia carnea non est *C.* 10. vel non carnea *C.* et non carnea *B.* 11. si ea non fuit *BC.*, et *D. in marg.* 12. quomodo *BC.*, et *D. in marg.* 13. potuit *B.*

Cap. XI. 1. eorum argumentationem *B.* 2. Christus subeundo *B.* 3. inquit gestavit *BCD.* 4. nata anima an non, mortalitatisne sit an non *abcd.*, *ex Gangneii codicibus.* nata est anima an non *BCD. Vaticani tres.* 5. Et hoc (*BC*)*d.*, *Fulv. Ursinus.* Ex hoc reliqui. 6. erat *d.*, *Fulv. Ursinus.* erit *BCDabc.* 7. aut a nobis *B.* autem a nobis *C.* 8. licebat *BC.* 9. posset *BCd.* possit reliqui. 10. ad hoc *BCDa.* adhuc *amgbed.* 11. prius *om. BC.* 12. dehinc an in totum *a.*, *ex libris Gangneii.* dehinc in totum *bc.* an in totum *BCDd.* 13. adlegant *BC.* 14. eam *om. BC.* 15. invisibilis potest *BC.* 16. nec *BC. tres Vaticani.* 17. nihil *BC.*, et *D. in marg.* 18. Si habet aliquid *abcd.*, *ex codd. Gangneii.* Si aliquid *D.* hoc aliquid *C.* hoc liquido *B.* 19. nihil *BCD.* 20. fecisse *BCD.*

Cap. XI. a. convenimus] Id est quasi in ius vocamus. (Fr. Iunius.) Cf. quae adnotavi ad Apolog. cap. 10.

visibile habebatur, quia nec hic mendacium aut infirmitas deo competit; mendacium, si aliud animam quam quod erat demonstravit, infirmitas, si id quod erat demonstrare non valuit. Nemo ostendere ²¹volens hominem ²²cassidem aut personam ei inducit. Hoc autem factum est ²³animae, si in carne ²⁴conversa alienam induit superficiem. Sed et si incorporalis anima deputetur, ut aliqua vi rationis occulta sit quidem anima, corpus tamen non sit, quicquid est anima, ²⁵proinde impossibile deo non erat, et proposito eius congruentius competeat, nova aliqua corporis specie ²⁶eam demonstrare quam ista communi omnium, alterius iam notitiae, ne sine causa visibilem ²⁷ex invisibili facere gestisset animam, istis scilicet quaestionibus opportunam, per carnis ²⁸in illam humanae defensionem^b. Sed non poterat Christus inter homines nisi homo videri. Redde igitur Christo fidem suam, ut qui homo voluerit incedere, animam quoque humanae condicionis ²⁹ostenderit, non faciens eam carneam, sed induens eam carne.

Ostensa sit nunc anima per carnem, si constiterit illam ostenden- Cap. XII.
dam ¹quoquo modo fuisse, ²id est incognitam sibi et nobis. Quamquam in hoc vana distinctio est, quasi nos seorsum ab anima simus, cum totum quod sumus anima sit. Denique sine anima nihil sumus, ne hominis quidem, sed cadaveris nomen. Si ergo ignoramus animam, ipsa se ignorat. ³Ita superest hoc solummodo inspicere, an se anima ⁴hic ignorarit, ut nota ⁵quoquo modo fieret. Opinor, sensualis ⁶est animae natura. Adeo nihil animale sine sensu, nihil sensuale sine anima. Et ut ⁷impressius dixerim, animae anima sensus est. Igitur cum omnibus anima sentire praestet, et ipsa sentiat omnium etiam sensus, nedum qualitates, ⁸cui verisimile est ut ipsa sensum sui ab initio sortita non sit? Unde illi scire ⁹quod interdum sibi sit necessarium, ex ¹⁰naturalium necessitate, si non scit suam qualitatem, cui quid necessarium est? Hoc quidem in omni anima recognoscere est, notitiam sui dico, sine qua notitia sui nulla ¹¹anima se ministrare^a potuisset.

21. volens *om. B.* 22. cassidam *B.* 23. animale *BCD.* 24. in carne conversa *d., ex emendat. Rhenani et Fulvii Ursini.* in carne conversum *B.* in carne conversam *reliqui.* conversans *los. Scaliger.* in carnem conversam *Latinius.* 25. proinde *C.* 26. eam demonstrare *om. B.* 27. et invisibilem *C.* 28. in illam humanae defensionem *abcd., ex codd. Gangneii.* humanae defensionem *reliqui, et codex Pithoei.* 29. ostenderet *B.*

Cap. XII. 1. quo modo fuisse *BCD., Fr. Iunius.* 2. et incognitam *B.* vel incognitam *C.* 3. Itaque *cd., ex uno Vaticanorum.* 4. hic ignorarit *abcd., ex libris Gangneii.* 5. quo modo *BCD., Fr. Iunius.* 6. est *om. B.* 7. pressius *D.* 8. qui *D.* 9. quid *BC.* 10. naturalium *BCDad. codex Pithoei.* naturali *amgbc.* 11. anima a se *abc., ex libris Gangneii.*

b. in illam humanae defensionem.]
Defensionem dicit adsertionem. Nam
defendere Septimio fere est pro adserere,

vindicare. Cf. Adv. Marc. IV, 22. V, 9. 10.
Cap. XII. a. se ministrare] Id est se
ipsam per se praebere cum ratione ad-

Puto autem magis hominem, animal solum rationale, ¹²competere et animam esse sortitum^b quae illum ¹³faciat animal rationale, ipsa in primis rationalis. ¹⁴Porro quomodo rationalis quae efficit ¹⁵hominem rationale animal, si ipsa rationem suam nescit, ignorans semetipsam? Sed adeo non ignorat, ut auctorem et arbitrum et statum suum norit. Nihil adhuc de deo discens deum nominat. Nihil adhuc de iudicio eius admittens deo commendare se ¹⁶dicit. Nihil magis audiens quam spem nullam esse post mortem et bene et male ¹⁷defuncto cuique imprecatur^c. Plenius haec prosequitur libellus quem scripsimus DE TESTIMONIO ANIMAE. Alioquin si ¹⁸anima semetipsam ignorans erat ab initio, nihil a Christo cognovisse debuerat nisi qualis esset. Nunc autem non effigiem suam didicit a Christo, sed salutem. Propterea ¹⁹filius dei descendit et animam subiit, non ut ipsa se anima cognosceret in Christo, sed ut Christum in semetipsa. Non

Io. I, 4. enim se ignorando de salute periclitatur, sed dei verbum. Vita, Luc. IX, 56. inquit, manifestata est, non anima. Et veni, inquit, animam salvam facere, non dixit ostendere. Ignorabamus nimirum animam, licet invisibilem, nasci ²⁰et mori, nisi corporaliter exhiberetur. Ignoravimus plane resurrectionem cum carne. Hoc erit quod Christus manifestavit. Sed et hoc non aliter in se quam in ²¹Lazaro aliquo, cuius caro non erat animalis, ita nec anima carnalis. Quid ergo amplius innotuit nobis de animae ²²ignoratae retro dispositione? Quid invisibile ²³eius fuit quod ²⁴visibilitatem per carnem desideraret?

Cap. XIII. Caro facta est anima ut anima ostenderetur. Numquid ergo et caro anima facta est, ut caro manifestaretur? Si caro anima est, iam non ¹anima est, sed caro. Si anima caro est, iam non caro est, sed anima. Ubi ergo caro, et ubi anima est, alterutrum facta est. Immo si neutrum sunt, dum alterutrum alterum fiunt, certe perversissimum ut carnem nominantes animam intellegamus, et

12. competere et ego. computes et BCD. compotem et abcd. 13. facit abcd. 14. Porro quomodo rationalis quae abcd., ex codd. Gangneii. quae reliqui. 15. rationale hominem B. 16. didicit D. 17. cuique defuncto BC. 18. anima om. BC. 19. dei filius BC. 20. et non mori incorporaliter ut nobis nascens et moriens corporaliter exhiberetur amg. 21. lazaro B., uti solet. 22. ignoratae BCamgbed., et D. in marg. ignorantiae Da. 23. eius quid BC. 24. invisibilitatem edd. Semleri et Leopoldi, nescio unde.

Cap. XIII. 1. est caro, sed anima B.

ministram. (Fr. Iunius.) Ministrare est pro administrare. Neque aliter explicandum est hoc verbum Apolog. cap. 2 „Suspecta sit vobis ista perversitas, ne qua vis lateat in occulto, quae vos adversus formam, adversus naturam iudicandi, contra ipsas quoque leges ministret.“

b. competere et animam esse sorti-

tum] Ita emendavi haec verba. Parvitiū sustuli Adv. Hermog. cap. 11 „Quae enim malo deputantur, secundum mali statum *competunt*.“, ubi pro *competunt* vulgo extat *computantur*.

c. defuncto cuique imprecatur.] De omnibus his argumentis v. De Testim. Animae cap. 4.

animam significantes carnem interpretemur. Omnia periclitabuntur aliter accipi quam sunt, et amittere quod sunt, dum aliter accipiuntur, si aliter quam sunt cognominantur. Fides nominum salus est proprietatum. Etiam cum demutantur qualitates, accipiunt vocabulorum possessiones. Verbi gratia argilla excocta testae vocabulum suscipit. Nec communicat² cum vocabulo pristini generis, quia nec cum ipso genere. ³Proinde et anima Christi caro facta non potest non id esse quod facta est, et id non esse quod fuerit, aliud scilicet facta. Et ⁴quoniam proximum adhibuimus exemplum, plenius eo utemur. Certe enim testa ex argilla unum est corpus unumque vocabulum unius scilicet corporis. Nec ⁵potest testa dici et argilla; quia quod fuit, ⁶non est, quod autem non est, et non adhaeret^a. Et anima non adhaeret. Ergo et anima caro facta uniformis ⁷soliditas ⁸et singularitas ⁹tota est et ¹⁰indiscreta substantia. In Christo vero invenimus animam et carnem simplicibus et nudis vocabulis editas, id est animam animam et carnem carnem, nusquam animam carnem aut carnem animam, quando ita nominari debuissent, si ita fuissent, sed etiam sibi quamque substantiam divise ¹¹pronuntiatas ab ipso, ¹²utique pro duarum qualitatum ¹³distinctione, seorsum animam et seorsum carnem. ¹⁴Quid anxia est, inquit, anima mea usque ad mortem? et, Panis, quem ego dederam pro salute mundi, caro mea est. Porro si anima caro fuisset, unum ¹⁵esset in Christo carnea anima aut caro animalis. At cum dividit species, carnem et animam, duo ostendit. Si duo, iam non unum; si non unum, iam nec anima carnalis nec caro animalis. Unum ¹⁶enim est anima caro, aut caro anima. Nisi et seorsum aliam gestabat animam praeter eam quae caro erat, et aliam circumferebat carnem praeter illam quae anima erat. Quodsi una caro et una anima, illa tristis usque ad mortem et illa panis pro mundi salute, salvus est numerus duarum substantiarum in suo genere distantium, excludens carnea animae unicum speciem.

2. cum vocabulo BCD. *codex Pithoei.* vocabulo reliqui. 3. perinde anima C. 4. quomodo C. 5. potest testa dici et BC. *codex Pithoci.* potest dici testa et c., *ex tribus Vaticanis.* potest dici et Dabd. 6. non est, quod autem non est, et non adhaeret, et anima non adhaeret. Ergo abc., *ex libris Gangneii.* non est, quod autem non est, omnino non adhaeret. Ergo d., *ex emendat. Fulvii Ursini.* non est, non adhaeret. Ergo reliqui, et *codex Pithoei.* 7. soliditas amg. solidata BCDabcd. 8. et ego. sed BCDabc. scilicet d., cum Fulvio Ursino. 9. tota amgd., *Latinius et Fulv. Ursinus.* tota BCDabc. 10. indiscrepata amg. 11. pronuntiatas ab ipso d., *Fulv. Ursinus.* pronuntiatas ab ipso amg. pronuntiatas sub ipsa C., *Hildebrandus.* pronuntiatas sub ipso reliqui. 12. ubique Io. a Wouwer. 13. discreptione C. 14. Et anxia *Latinius.* 15. est B. 16. est enim B.

Cap. XIII. a. non adhaeret] Ludovicus de la Cerda volebat „Quod autem non est, et non adhaeret, ut anima. Non

adhaeret ergo et anima caro facta, uniformis, solidata; sed singulariter“ cett.

Cap. XIV.

¹Sed angelum, aiunt, gestavit Christus. Qua ratione? Qua et hominem. Eadem ergo est et causa ut hominem gestaret Christus. Salus hominis fuit causa, scilicet ad restituendum quod perierat. Homo perierat, hominem restitui oportuerat. Ut angelum gestaret Christus, nihil tale de causa est. Nam et si angelis perditio reputatur in ignem praeparatum diabolo et angelis eius, nunquam tamen illis restitutio repromissa est. Nullum mandatum de salute angelorum suscepit Christus a patre. Quod pater neque repromisit neque mandavit, Christus administrare non potuit. Cui igitur rei angelum quoque gestavit, nisi ut satellitem fortem, cum quo salutem hominis operaretur? ²Idoneus enim non erat dei filius qui solus hominem liberaret, a solo et singulari serpente deiectum. Ergo iam non unus deus, nec unus saluficator, si duo salutis artifices, et utique alter altero indigens. An vero ut per angelum liberaret hominem? Cur ergo descendit ad id quod per angelum erat expediturus? Si per angelum, quid et ipse? si per se, quid et angelus? Dictus est quidem magni consilii angelus, ³id est nuntius, officii, non naturae vocabulo. Magnum enim cogitatum patris, super hominis scilicet restitutione, adnuntiaturus saeculo erat. Non ideo tamen sic angelus intellegendus ⁴ut aliqui Gabriel aut Michaël. Nam et filius a domino vineae mittitur ad cultores, sicut et famuli, de fructibus petitem. Sed non propterea unus ⁵ex famulis deputabitur filius quia famulorum successit officio. Facilius ergo dicam, si forte^a, ipsum filium angelum, id est nuntium patris, quam angelum in filio. Sed cum de ⁶filio ipso sit pronuntiatum? Minuisti eum ⁷modicum quid ⁸citra angelos, quomodo videbitur angelum induisse, sic infra angelos deminutus, dum homo ⁹fit, qua caro et

Ps. VIII, 6. anima et filius hominis? ¹⁰qua autem spiritus dei et virtus altissimi, ¹¹num potest infra angelos haberi, deus scilicet et dei filius? Quanto ergo, dum hominem gestat, minor angelis factus est, ¹²tanto non, dum angelum gestat. ¹³Poterit haec opinio ¹⁴Hebioni convenire, qui nudum hominem et tantum ex semine ¹⁵David, id est non et dei filium, constituit Iesum; plane prophetis aliquo glorio-

Cap. XIV. 1. Sed et angelum BC., Hildebrandus. 2. Idoneus enim abcd. Ideo reus enim (ei B.) BCD. 3. vel nuntius BC. 4. ut aliqui Gabriel BCed. tres Vaticani. ut Gabriel reliqui. 5. de B. 6. filio om. C. 7. modicum BCed., D. in marg., tres Vaticani. modico Dab. 8. circa BC. 9. sit d. 10. Qua abcd. Quia BCD. 11. num ego. non libri omnes. 12. tanto non, dum d. tanto nondum abc. quanto nondum BCD. 13. Poterat B. 14. Hebioni Bbcd. Ebioni Da. ebuoni C. 15. David natum, non item et Bc., ex duobus Vaticanis. david vel non et C. David non idem et D.

Cap. XIV. a. si forte] De hac locutione v. adnott. ad De Corona cap. 5.

siorem, ut ita ¹⁶in illo angelum fuisse edicat quemadmodum in Zacharia. Nisi quod ¹⁷a Christo nunquam est dictum: Et ait mihi Zach. I, 14. angelus, qui in me loquebatur. Sed nec quotidianum illud omnium prophetarum: Haec dicit dominus. Ipse enim erat dominus coram ¹⁸ex sua auctoritate pronuntians: Ego autem dico vobis. Quid ultra ¹⁹ad haec? Esaiam exclamantem audi: Non angelus neque ^{Ies. LXIII, 9.} legatus, sed ipse dominus salvos eos fecit.

Licuit et Valentino ex privilegio haeretico carnem Christi ¹spi- ^{Cap. XV.} ritalem comminisci. Quidvis eam fingere potuit quisquis humanam credere ²noluit, quando, quod ad omnes dictum ³est, si humana non fuit nec ex homine, non video ex qua substantia ⁴ipse se Christus hominem et filium hominis ⁵pronuntiarit: Nunc autem vul- ^{Io. VIII, 40.} tis occidere hominem, veritatem ad vos locutum, et: Dominus est ^{Math. XII, 8.} sabbati filius hominis. De ipso enim Esaias: Homo in plaga, et ^{Ies. LIII, 3.} sciens ferre imbecillitatem. Et ⁶Hieremias: Et homo est, et quis ^{Ier. XVII, 9.} ⁷cognovit illum? Et Daniel: Et super nubes tanquam filius homi- ^{Dan. VII, 13.} nis. ⁸Etiam Paulus apostolus: Mediator dei et hominum homo Chri- ^{I Tim. II, 5.} stus Iesus. Item Petrus in Actis Apostolorum: Iesum Nazarenum ^{Act. I, 22.} virum vobis a deo destinatum, utique hominem. Haec sola sufficere vice praescriptionis debuerunt ad testimonium carnis humanae et ex homine sumptae et non spiritalis, sicut nec animalis nec siderea nec imaginariae, si sine studio et artificio contentionis haereses esse potuissent. Nam ut penes quendam ex Valentini ⁹factiuncula ^a legi, primo non putant ¹⁰terrenam et humanam Christo substantiam informatam, ne deterior angelis dominus deprehendatur, qui non terrena carnis ¹¹extiterunt, dehinc quod oporteret similem nostri carnem similiter nasci, non de spiritu, nec de deo, sed ex viri voluntate. Et cur non de corruptela, sed de incorruptela? Et quare non, sicut ¹²et illa resurrexit et in caelo resumpta est, ita et nostra par eius statim adsumitur? Aut cur illa par nostrae non aequae in terram dissoluta est? Talia ¹³et ethnici

16. in illo angelum fuisse edicat *BCD. codex Pithoei.* in nonnullis angelum (angelus *d.*, ex emendat. *Latini*) fuisse dicatur *abcd.* 17. a Christo *abcd.* Christo reliqui. 18. et *BCc. tres Vaticani.* 19. adhuc *d.*, ex emendat. *Fulvii Ursini.*

Cap. XV. 1. spiritualem *C.*, ubique. 2. voluit *BC.* 3. sit *Fulv. Ursinus.* 4. ipse se *d.*, cum *Fulv. Ursino.* 5. pronuntiavit *BC.* 6. ieremias *BC.* 7. cognosceret *cd.*, ex cap. 14. libri *Contra Iudaeos.* Mallem cognorit vel cognoverit. 8. Et *BC.* 9. factiuncula *ego.* factiuncula *amg.* ratione *BCDa. codex Pithoei.* factiuncione *bc.* natione *d.*, *Fr. Iunius.* 10. terrenam et humanam *abcd.*, ex libris *Gangneii.* terrenam reliqui. 11. extiterit *BCD.* 12. et *om. B.* 13. et ethnici *BCcd. duo Vaticani.* ethnici reliqui.

Cap. XV. a. factiuncula] Ita emendavi secundum scripturam marginalem edit. *Gangneii.* Possis etiam *ratiunculam.*

¹⁴volutabant^b. Ergo dei filius in tantum humilitatis exhaustus? et, Si resurrexit in exemplum spei nostrae, cur nihil tale de nobis probatum est? Merito ethnici talia; sed merito et haeretici. Numquid enim inter illos distat, nisi quod ethnici non credendo credunt, at haeretici credendo non credunt? Legunt ¹⁵denique: Minorasti eum modico citra angelos, et negant inferiorem substantiam Christi, nec hominem se, sed vermem pronuntiantis, qui nec formam habuit nec speciem; sed forma eius ignobilis, ¹⁶despecta^c citra omnes homines, homo in plaga, et sciens ferre imbecillitatem. Agnoscunt hominem deo mixtum, et negant hominem. Mortuum credunt, et quod est mortuum ex incorruptela natum esse contendunt, quasi corruptela aliud sit a morte. Sed et nostra caro statim resurgere debebat. Exspecta. Nondum inimicos suos Christus oppressit, ut cum amicis de inimicis triumphet.

Cap. XVI. Insuper argumentandi libidine ex forma ingenii haeretici locum sibi fecit Alexander ille^a, quasi nos affirmemus ¹idcirco Christum terreni census induisse carnem, ut evacuaret ²in semetipso carnem peccati. Quod etsi diceremus, quacunque ratione muniremus sententiam nostram, dum ne tanta amentia, qua putavit tanquam ipsam carnem Christi opinemur ut peccatricem evacuatam in ipso, cum illam et ad ³dexteram patris in caelis praesidere meminimus, et venturam inde suggestu paternae claritatis praedicemus, adeo ut evacuata non ⁴possumus dicere, ita nec peccatricem nec evacuatam in qua dolus non fuit. Defendimus autem non carnem peccati evacuata esse in Christo, sed peccatum carnis, non materiam, sed naturam, nec substantiam, sed culpam, secundum apostoli auctoritatem, dicentis, Evacuavit peccatum in carne. Nam et alibi, Rom. VIII, 3. In ⁵similitudine, inquit, carnis peccati fuisse Christum, non quod similitudinem carnis acceperit, quasi imaginem^b corporis et non ⁶veritatem, sed similitudinem peccatricis carnis vult intellegi; quod ipsa non peccatrix caro Christi ⁷eius fuit par cuius erat peccatum, genere, non vitio Adae: quando hinc etiam confirmamus eam fuisse carnem in Christo cuius natura est in homine peccatrix, et sic in

14. volutabant *d.*, *Fulv. Ursinus*. 15. enim *B*. 16. despecta *Dabd.* defecta *BCc. duo Vaticani.* delecta *Hildebrandus*.

Cap. XVI. 1. idcirco Christum *abcd.*, *ex codd. Gangneii.* Christum reliqui. 2. in se ipso *BC*. 3. dextram *C*. 4. possumus *Fr. Iunius*. 5. similitudinem *Cc. duo Vaticani*. 6. veritatis *CD*. 7. par eius cuius *BC*.

b. Talia et ethnici volutabant.] Argumenta aliqua ethnicorum contra incarnationem complexus est Lactantius IV, 22. (La Cerda.)

c. despecta] *Deficientem* vertit Adv.

Iud. cap. 14. Adv. Marc. III, 17. (Fr. Iunius.)

Cap. XVI. a. Alexander ille] Non constat de eo.

b. quasi imaginem] Cf. Adv. Marc. V, 14.

illa peccatum evacuatum, ⁸quod in Christo sine peccato ⁹habeatur quae in homine sine ¹⁰peccato non habebatur. Nam neque ad propositum Christi faceret, evacuantis peccatum carnis, non in ea carne evacuare illud in qua erat natura peccati, neque ad gloriam. Quid enim magnum, si in carne meliore et alterius, id est non peccatricis ¹¹naturae, ¹²naevum peccati redemit? Ergo, ¹³inquis, si nostram induit, peccatrix fuit caro Christi. Noli constringere explicabilem sensum. Nostram ¹⁴enim induens suam fecit; ¹⁵suam faciens non peccatricem eam fecit. Ceterum quod ad omnes dictum sit qui ideo non putant carnem nostram in Christo fuisse quia non fuit ex viri semine, recordentur Adam ipsum in hanc carnem non ex semine viri factum. Sicut terra conversa est in hanc carnem sine viri semine, ita et dei verbum ¹⁶potuit sine coagulo in eiusdem carnis ¹⁷transire materiam.

Sed remisso Alexandro cum suis syllogismis, quos in argu- Cap. XVII.
mentationibus torquet, etiam cum psalmis Valentini, quos magna impudentia quasi idonei alicuius auctoris interserit, ad unam ¹iam lineam congressionem dirigamus, an carnem Christus ex virgine acceperit, ut hoc praecipue ²modo humanam eam constet, si ex humana matrice substantiam traxit. Quamquam ³liquit iam et de nomine hominis ⁴et de statu qualitatis et de sensu tractationis et de exitu passionis humanam constituisse. Ante omnia autem commendanda erit ratio quae praefuit ut dei filius ⁵de virgine nasceretur. ⁶Nove nasci debebat ⁷novae nativitatis dedicator, de qua signum daturus dominus ab Esaia praedicabatur. ⁸Quod est istud signum? Ecce virgo concipiet in utero, et pariet filium. Concepit Ies. VII, 14.
igitur virgo et peperit ⁹Emmanuellem, nobiscum deum. Haec est nativitas nova, dum homo nascitur in deo. In quo homine deus natus est carne antiqui seminis suscepta sine semine antiquo, ut illam novo semine, ¹⁰id est spiritualiter, reformaret exclusis antiquitatis sordibus expiatam. Sed tota novitas ista, sicut et in omnibus, de ¹¹veteri figurata est^a, rationali per virginem dispositione ¹²homine

8. quae C., Hildebrandus. 9. habetur BC. 10. peccato habebatur nequicquam. Nam B. peccato non habetur. Nam C. 11. natura CD. 12. nexum Fr. Iunius. 13. inquit B. 14. enim om. BC. 15. suam faciens non peccatricem eam fecit om. BCD. Addidit haec verba primum ex Gorziensi Rhenanus. 16. potuit om. B. 17. materiam transire potuit B.

Cap. XVII. 1. iam om. BC. 2. eam humanam modo B. 3. liquit a. liquit bcd. licit reliqui. 4. et om. BCda. 5. de virgine om. B. 6. Nonne BC. 7. ratione C. 8. Quid BC. 9. hemanuelem B. Emanuelem CD. 10. vel spiritualiter (spiritualiter C.) BC. 11. utero B. 12. homine domino abc., ex codd. Gangneii. domino. Dd. domini BC.

Cap. XVII. a. de veteri figurata est] Non displiceret „de veteri figura est.“

domino nascente. Virgo erat ¹³adhuc terra^b, nondum opere compressa, nondum sementi subacta; ex ea hominem factum ¹⁴accipimus a deo in animam vivam. Igitur si primus Adam ¹⁵ita traditur, merito sequens, vel novissimus Adam, ut apostolus dixit, ¹⁶proinde de terra, id est carne ¹⁷nondum generationi resignata, in spiritum ¹⁸vivificantem a deo ¹⁹est prolatus. Et tamen ²⁰ne mihi vacet incursus ²¹nominis Adae^c, unde Christus Adam ab apostolo dictus est, si terreni non fuit census ²²homo eius? Sed et hic ratio defendit, quod ²³deus imaginem et similitudinem suam a diabolo captam aemula operatione recuperavit. In virginem enim adhuc Evam irrepererat verbum aedificatorium mortis. In virginem aequae introducendum erat dei verbum exstructorium vitae, ut quod per eiusmodi sexum abierat in perditionem, per eundem sexum redigeretur in salutem. Crediderat Eva serpenti: credidit Maria Gabrieli. Quod illa credendo deliquit, haec credendo delevit. ²⁴Sed Eva nihil tunc concepit in utero ex diaboli verbo. Immo concepit. Nam exinde ut abiecta pareret et in doloribus pareret verbum diaboli semen illi fuit. Enixa est denique diabolium fratricidam. Contra Maria eum edidit qui carnalem fratrem ²⁵Israël interemptorem suum salvum quandoque praestaret. In vulvam ergo deus verbum suum detulit, bonum fratrem, ut memoriam mali fratris ²⁶eraderet. Inde prodeundum fuit Christo ad salutem hominis quo homo iam damnatus intraverat.

Cap. XVIII.

Matth.
XII, 41. 42.

Nunc ut simplicius respondeamus, non competebat ex semine humano dei filium nasci, ¹ne, si totus esset filius hominis, non esset et dei filius, nihilque haberet amplius ²Salomone, et amplius Iona; ³ut de ⁴Hebionis opinione credendus erat. Ergo iam dei

13. adhuc *om. BC.* 14. accepimus *Cd.* 15. ita *BCab. Gorziensis.* de terra *cd.* terra *D.* 16. perinde *C.* 17. nondum *amgbcd.* non reliqui. 18. revivificantem *C.* 19. prolatus est *BC.* 20. nae *abc.* 21. nominis Adae, unde Christus Adam *d.* incursus Adae, unde Christus Adam *ab.* in Christam, Adam *c.* nominis ad eundem Christum *BCD.* 22. eius homo *BC.* 23. deus *amgbcd.* dei *BCDa.* 24. Sed et Eva *BCD.* 25. suum interemptorem Israel *BC.* 26. eraderet *d., ex emendat. Rhenani.* evaderet *amgbc.* redderet *BCDa.*

Cap. XVIII. 1. nisi totus *BCDa.* 2. Solomone *C.* 3. ut ego. et libri omnes. 4. Ebionis *CDa.*

b. Virgo erat adhuc terra] Firm. Marten. De errore Prof. Relig. cap. 26 „De virginis terrae limo homo factus est. Nondum enim, ait scriptura, super terram pluerat“ cett., et infra paulo: „ex virginis terrae limo factus Adam praevaricatione propria promissam perdidit vitam, per virginem Mariam ac spiritum sanctum Christus natus et immor-

talitatem accepit et regnum.“ Irenaeus III, 31 „Quemadmodum protoplastus ille Adam de rudi terra et de adhuc virgine, nondum enim pluerat deus“ cett.

c. ne mihi vacet incursus nominis Adae] Hoc est, ne elabi sinam occasionem argumentandi ex nomine Adam. *Incursum* dicit argumentationis impetum. (Rigalt.)

filius ⁵ex patris dei semine, id est spiritu, ut esset ⁶et hominis filius, ⁷caro ei sola competebat^a ex hominis carne sumenda sine viri semine. Vacabat enim ⁸semen viri apud habentem ⁹dei semen. Itaque sicut nondum natus ex virgine patrem deum habere potuit sine ¹⁰homine matre, aequè cum de virgine nasceretur, potuit matrem ¹¹habere hominem sine homine patre. Sic denique homo cum deo, dum caro hominis cum spiritu dei; caro sine semine ex homine, spiritus cum semine ex deo. Igitur si fuit dispositio rationis super filium dei ex virgine proferendum, cur non ex virgine acceperit corpus, quod de virgine protulit? Quia aliud est quod a deo sumpsit, ¹²quoniam, inquit, verbum caro ¹³factum est. ¹⁴Vox ista Io. I, 14. quid caro factum sit contestatur, nec tamen periclitatur quasi statim aliud sit factum caro, et non verbum. Si ex carne factum est verbum caro, aut si ex ¹⁵semine ipso factum est, ¹⁶scriptura dicat. Cum scriptura non ¹⁷dicat nisi quod sit factum, non et unde sit factum, ergo ex alio, non ¹⁸ex semetipso suggerit factum. Si non ¹⁹ex semetipso, sed ex alio, iam hinc ²⁰tracta ex quo magis credere congruat carnem factum verbum, nisi ex carne, in qua et factum est, vel quia ipse dominus sententialiter et definitive pronuntiavit, Quod in carne natum est, caro est, quia ex carne na- Io. III, 6. tum est. Sed si de homine tantummodo dixit, non et de semetipso, plane ²¹nega hominem Christum, et ita defende non et in ipsum competisse. ²²Atquin subicit: Et quod de spiritu natum est, Io. III, 6. spiritus est, quia deus spiritus est, et de deo natus est. Hoc utique vel eo magis in ipsum tendit, si et in credentes eius. Si ergo et hoc ad ipsum, cur non et illud supra? Neque enim dividere ²³potes hoc ad ipsum, illud supra ad ceteros homines, qui utramque substantiam Christi et carnis et spiritus non ²⁴negas. Ceterum ²⁵si tam carnem habuit quam spiritum, ²⁶cum de duarum substantiarum conditione pronuntiat quas et ipse gestat, non potest videri de spiritu quidem suo, de carne vero non sua determinasse.

5. ex patris om. C. 6. et hominis d., ex emendat. Fulvii Ursini. hominis BCDabc. 7. caro ei sola competebat ego. caro ea sola quae erat Da. caro ea sola quae BC. caro ei sola erat bcd. 8. viri semen bcd. 9. semen dei BC. 10. homine matre abcd., ex codd. Gangneii. homine reliqui. 11. habere hominem abcd., ex codd. Gangneii. habere reliqui. 12. quomodo B. quomodo ergo C. 13. factum est BCamgbcd. facta est Da. 14. Vox itaque ista B. 15. semine ipso Dcd. tres Vaticani. semine eius B. semine C. semetipso ab. 16. dicit scriptura B. 17. dicit BC. 18. ex semetipso abcd. ex semine ipso reliqui. 19. ex semetipso abcd. ex semine ipso reliqui. 20. tracta om. BC. 21. nec de homine Christo amg. 22. Atquin Babcd. Adquin D. an qui C. Atqui D. in marg. 23. potest CD. 24. negant amg. 25. si om. BCD. 26. cum om. BCD.

Cap. XVIII. a. competebat] Ita emendanda videbantur haec verba. Possis et congruebat pro eo quod rescripsi competebat.

Ita cum ipse sit de spiritu dei et spiritus deus est, ²⁷ ex deo natus ipse est et ex carne hominis, homo in carne generatus.

Cap. XIX.
Io. I, 13.

Quid est ergo, Non ex sanguine nec ex voluntate carnis nec ex voluntate viri, sed ex deo ¹natus est? Hoc quidem capitulo ego potius utar cum adulteratores eius obduxero^a. Sic enim scriptum esse contendunt: Non ex sanguine nec ex carnis voluntate nec ex viri, sed ex deo ²nati sunt^b, quasi supra dictos credentes in nomine eius designet, ut ostendat ³esse semen ⁴illud arcanum electorum et ⁵spiritualium^c, quod sibi imbuunt. Quomodo autem ita ⁶erit, cum omnes, qui credunt in nomine domini, ⁷pro communi lege generis humani ex sanguine et ex ⁸carnis et ex viri voluntate nascantur, etiam Valentinus ipse? Adeo singulariter, ut de domino, scriptum est: Et ex deo natus est. Merito, quia verbum dei, et cum verbo dei spiritus, et in spiritu dei virtus, et quicquid dei est Christus. Qua caro autem, non ex sanguine nec ex carnis et viri voluntate, ⁹quia ex dei voluntate verbum caro factum est. Ad carnem enim, non ad verbum, pertinet negatio formalis nostrae nativitatis^d, quia caro sic habebat nasci, non verbum. Negans autem ex carnis quoque voluntate natum cur non negavit etiam ex substantia carnis? Neque enim quia ex sanguine negavit, substantiam carnis renuit, sed materiam seminis, quam constat sanguinis esse calorem, ut despumatione mutatum in coagulum ¹⁰sanguinis feminae. Nam ex coagulo in caseo ¹¹vis est substantiae quam medicando constringit, id est lactis. Intellegimus ergo ex concubitu nativitatem domini negatam, quod sapit voluntas viri et carnis, non ex vulvae participatione. Et quid utique tam exaggeranter inculcavit non ex sanguine nec ex carnis voluntate aut viri natum, nisi quia ¹²ea erat caro quam ex concubitu natam nemo dubitaret? Ne-

27. et deus ex deo d., cum Fulvio Ursino.

Cap. XIX. 1. nati sunt d. Inepte. 2. nati sunt amg., Fulv. Ursinus et Sabaterius. natus est CDabcd. In B. librarii incuria exciderunt plane verba Hoc quidem capitulo — — sed ex deo nati sunt. 3. semen esse BC. 4. illud amgbcd. illius BCD. 5. spiritualium Cabc. 6. erat B. 7. pro communi a., ex codd. Gangneii. communi reliqui. 8. carne B. 9. qua B. 10. sanguinis feminae. Nam ex coagulo om. BCD. Addidit ea verba de suis codd. primum Gangneius. 11. eius est BCD. 12. erat ea BC.

Cap. XIX. a. obduxero.] Consultavero. V. quae adnotavi ad Apolog. cap. 46.

b. sed ex deo nati sunt] De fide librorum Gangneii proque sententiae integritate hanc vindicavi scripturam cum Sabaterio, quem v. omnino quae disputat ad Evang. Ioh. I, 13.

c. semen illud arcanum electorum et spiritualium] Perstringit Valentinianorum omnium de semine animali et spirituali,

quae a Demiurgo et Achamoth electis induuntur, ut exponitur Adv. Valentin. cap. 25 sqq. Quamobrem legi malim „quod sibi induunt,“ ut ibidem legitur aliquoties induendi verbum. (Fr. Iunius.)

d. formalis nostrae nativitatis] Formalem dicit nativitatem quae ex forma et lege naturae nobis hominibus est constituta. Multum enim a vero aberrarunt qui formalis retulerunt ad negationem.

gans porro ex concubitu non ¹³negavit ex carne, immo ¹⁴confirma-
vit ex carne, quia non ¹⁵proinde negavit ex carne sicut ex con-
cubitu negavit. Oro vos, si dei ¹⁶spiritus non de vulva carnem
participaturus descendit in vulvam, cur descendit in vulvam? Po-
tuit enim extra eam fieri caro spiritalis; simplicius multo quam
intra vulvam fieret ¹⁷extra vulvam. Sine causa ¹⁸eo se intulit unde
nihil extulit. Sed non sine causa descendit in vulvam. Ergo ex
illa accepit, quia si non ex illa accepit, sine causa in illam descen-
dit, maxime eius qualitatis caro futurus quae non erat vulvae, id
est spiritalis.

Qualis est autem tortuositas vestra, ut ipsam ex syllabam Cap. XX.
¹praepositionis officio adscriptam auferre quaeratis, et alia magis
²uti, quae in hac specie non invenitur penes scripturas sanctas?
Per virginem dicitis natum, non ex virgine^a, et in vulva, non ex
vulva, quia et angelus in ³somnis ad Ioseph: Nam quod in ea Matth. I, 20.
natum est, inquit, de spiritu sancto est, non dixit ex ea. Nempe
tamen, etsi ex ea dixisset, in ea dixerat; in ea enim erat ⁴quod
ex ea erat. Tantundem ergo et cum dicit in ea et ex ea consonat,
quia ex ea erat quod in ea erat. Sed bene quod idem dicit ⁵Mat-
thaeus, originem domini decurrens ab Abraham usque ad Mariam,
Iacob, inquit, generavit Ioseph, virum Mariae, ex qua nascitur Matth. I, 16.
Christus. Sed et Paulus grammaticis istis ⁶silentium imponit. Misit, Gal. IV, 4.
inquit, deus filium suum factum ex muliere. Numquid per mulie-
rem, aut in ⁷muliere? Hoc quidem impressius, quod factum ⁸po-
tius dicit quam natum; simplicius ⁹enim enuntiasset natum. Factum
autem dicendo et, Verbum caro factum est, consignavit, et carnis Io. I, 14.
¹⁰veritatem ex virgine factae adseveravit. Nobis quoque ad hanc
speciem psalmi patrocina-buntur, non quidem apostatae et haeretici
et Platonici Valentini^b, sed sanctissimi et receptissimi prophetae

13. denegavit C. 14. confirmat B. 15. perinde C. 16. spiritus BCDD. tres
Vaticani. filius reliqui, ex coniectura, ni fallor, Rhenani. 17. extra vulvam om. c.
18. ei se B.

Cap. XX. 1. propositionis CD. 2. utique in D. 3. somnis C. 4. quod
ex ea erat om. BCD. Addidit haec primum de suis libris Gangneius. 5. matheus C.
matheus B. 6. imponit silentium BC. 7. muliere d., ex emendat. Fulvii Ursini.
mulierem BCDabc. 8. potius dicit abcd., de codd. Gangneii. dicit reliqui. 9.
enim om. B. 10. veritatem ex virgine factae codex Pithoei, Rigaltius. veritati ex
virgine factae BCD. veritatem ex virgine factam abcd.

Cap. XX. a. Per virginem dicitis na-
tum, non ex virgine] Cf. Adv. Valent.
cap. 27., Adv. Omnes Haeres. cap. 4., Iren.
Adv. Haer. I, 1. III, 18. 31. 32., Ambros.
De Incarnat. Domini cap. 6 et 9., Vigil.
Contra Eutych. lib. III, p. 53 sqq.

b. Valentini] Psalmos Valentini com-
memoravit iam supra cap. 17. Plato-
nis sectatorem inculcat Valentinum et
alibi. Cf. De Praeser. Haeret. cap. 23. 30.
Adv. Valentin. cap. 7.

Ps.
XXII, 10 sq.

David. ¹¹Ille apud nos canit Christum, per quem se cecinit ipse Christus. ¹²Accipe Christum et audi dominum patri deo colloquentem: Quia tu es qui avulsisti me ex utero matris meae. ¹³Ecce unum. Et spes mea ab uberibus matris meae, super te sum projectus ex vulva. Ecce aliud. Et ab utero matris meae deus meus es tu. Ecce ¹⁴aliud. Nunc ad sensus ipsos decertemus. ¹⁵Avulsisti, inquit, ex-utero. Quid avellitur, nisi quod inhaeret, quod infixum, innexum est ei a quo ut auferatur avellitur? Si non adhaesit utero, quomodo avulsus est? ¹⁶si adhaesit qui avulsus est, quomodo adhaesisset, nisi dum ex utero est per illum nervum umbilicarem, quasi folliculi^c sui traducem, ¹⁷adnexus origini vulvae? Etiam cum quid extraneum extraneo adglutinatur, ita concarnatur et convisceratur cum eo cui adglutinatur ut, cum avellitur, rapiat secum ex corpore aliquid a quo avellitur, ¹⁸quasi sequelam quandam abruptae unitatis et ¹⁹traducis mutui coitus. Ceterum ²⁰quae ubera matris suae nominat? sine dubio quae hausit. Respondeant obstetrices, medici et physici de ²¹uberum natura, an aliter manare soleant, sine vulvae genitali passione, ²²pendentibus exinde ²³venis sentinam illam inferni sanguinis in mamillam^d ²⁴et ipsa translatione deco-

11. Ille qui apud C. 12. Accipe Christum et audi dominum patri deo colloquentem *amgbed*. Accipe et David domino patri deo eloquentem *Bda*. *Omittit C*. 13. Ecce unum — — uberibus matris meae *om. C*. 14. aliud *Bcd. duo Vatican.* aliter *reliqui*. 15. Avulsisti me, inquit *d.*, *ex coniect. Petri Ciacconii*. 16. si adhaesit qui avulsus est *om. BC*. 17. *adnexus amgbed. adnexus BC. adnexam D*. 18. quasi *om. BC*. 19. traducis *amgbc. producis BCd. codex Pithoei. producem D*. 20. et ubera *BC*. 21. liberum *C. liberorum D*. 22. pendentibus *Dabc. suspendentibus BCd. codex Pithoei. pendentibus Latinus*. 23. venis sentinam illam inferni (*interni amgbc.*) sanguinis in mamillam *amgbc.* venis sentinam illam inferni sanguinis *d. Pithoei liber.* venis inferni sanguinis in mamillam *D*. venissent in mamillam inferni sanguinis *BC*. venis sentinam illam inferni sanguine in mamillam *Fulv. Ursinus*. 24. ex ipsa *B*.

c. folliculi] Folliculum vocat quem Hippocrates sive Polybius „ἐμένα τὸν περιέχοντα τὴν γονήν.“ His autem verbis *χορίον* describi ait Galenus, involucrum fetus, Hesychio „κάλυμμα τὸ συγγενόμενον ἐκ τῆς κοιλίας.“ Latini dixerunt *secundas*. In iis autem sunt venae, quibus tanquam radicibus traducitur sanguis ad fetum umbilicium, ideoque Septimius nervum, quem appellat umbilicarem, folliculi traducem esse ait. Folliculum dici-vulvam notat Servius in lib. III. Georg. [136]: „Genitali arvo, inquit, pro muliebri folliculo, quem scilicet vulvam vocant, ut etiam Plinius docet. Nam folliculus ante dicebatur.“ (Rigalt.)

d. in mamillam] Emendavimus ex Pithoeano, cuius haec scriptura fuit: „su-

spondentibus exinde venis sentinam illam inferni sanguinis, et ipsa translatione decoquentibus.“ Aliquis imperitus erasit partem illam vocabuli *sent*, quod minime oportuit. Nam ex vestigiis quae supersunt apparet scriptum fuisse *sentinam millam* pro *sentinam illam*. Inde autem illud quod in vulgatis editionibus perperam adiicitur *mamillam*. (Rigalt.) De re cf. Aristot. De Generat. Anim. IV, 2 et 8. Clemens Alex. Paedagog. I, 6 et 7. *Pendentibus* (i. e. persolventibus et redendentibus ex naturae debito) rescripsi pro *suspendentibus*. Sic „sanguinis tributum“ dixit Adv. Marcion. III, 11. Cf. adnot. ad De Orat. cap. 22. Sentinam inferni sanguinis dicit sanguinem inferiorum partium unde alebatur fetus, nondum natus.

quentibus in materiam lactis ²⁵laetiozem. Inde adeo fit ut uberum tempore menses sanguinum vacent. Quodsi verbum caro ex se factum est, non ex vulvae communicatione, nihil operata vulva, ²⁶nihil functa, nihil passa, quomodo fontem suum ²⁷transfudit in ubera, quae nisi habendo non mutat? Habere autem sanguinem non potuit lacti subministrando, si non haberet causas sanguinis ipsius, avulsionem scilicet suae carnis. Quid fuerit novitatis in Christo ex virgine nascendi palam est, ²⁸scilicet solummodo hoc, quod ex virgine, secundum rationem quam ²⁹edidimus, ³⁰eo uti virgo esset regeneratio nostra spiritualiter ab omnibus inquinamentis sanctificata per Christum, virginem et ipsum, etiam carnaliter, ut ex virginis carne.

Si ergo contendunt hoc competisse novitati, ut quemadmodum Cap. XXI. non ex viri semine, ita nec ex virginis carne caro fieret dei verbum, quare non hoc sit tota novitas, ut caro non ¹ex semine ²nata carne processerit? ^{2b}Accedam adhuc cominius ad congressum. Ecce, Matth. I, 23.
Ies. VII, 14. inquit, virgo concipiet in utero. Quidnam? utique dei verbum, non viri ³semen, certe ut pareret filium. Nam et pariet, Ibid. inquit, filium. Ergo ⁴ut ipsius fuit ⁵concepisse, ita ipsius est quod peperit, licet non ipsius fuerit quod concepit. Contra si verbum ex se caro factum est, iam ipsum se concepit et peperit, et vacat prophetia. Non enim virgo concepit neque peperit, ⁶si non quicquid peperit ex ⁷verbo concepto caro ipsius est. Sola ⁸haec ^aautem prophetae vox evacuabitur? an et angeli conceptum et partum virginis ⁹annuntiantis? ¹⁰an et omnis iam scriptura, quaecunque matrem pronuntiat Christi? Quomodo enim mater, nisi quia in utero eius fuit? Sed nihil ex utero eius accepit quod matrem eam faceret in cuius utero fuit. Hoc nomen non debet caro ¹¹extranea. Matris uterum non appellat nisi filia uteri caro. Filia uteri porro non est si sibi nata est. ¹²Tacebit igitur et ¹³Elisabeth

25. lactiozem B. latiozem D. 26. nihil functa *amgbed.* nihil iuncta BC. nihilo iuncta D. 27. in ubera transfudit (transfundit C.) BC. 28. scilicet hoc solum scilicet quod B. scilicet quod C. 29. edimus C. 30. eo uti ego. et uti libri omnes.

Cap. XXI. 1. ex *om. d.* 2. nata *delet Latinius.* 2b. Accedam adhuc cominius *d., ex emendat. Rhenani.* Accedant adhuc comminius *Cabc.* Accedant adhuc communius *BD.* 3. semen *amgbed.* semine *reliqui.* 4. ut *om. BC.* 5. conceptio B. 6. sed (sed *codex Pithoei*) non quod peperit *BC. codex Pithoei.* 7. verbi *BC.* 8. autem haec *BC.* 9. annuntiantis *ego.* annuntiantes *libri omnes.* 10. an omnis scriptura *BC.* 11. extraneae *Latinius.* 12. Tacebat *BD.* 13. he-lysa-
beth C. elisabet B.

Cap. XXI. a. Sola haec] Ante Latini- que fere est infirmare, abolere, ut saepius dictum est. Cf. adnot. ad De Patient. cap. 12., et supra cap. 16.

„ipsius est sola. Haec autem“ cell. Evacuare Septimio, Irenaei Interpreti aliis-

¹⁴ prophetam portans iam domini sui conscium infantem, et insuper
 Luc. I, 43. spiritu sancto adimpleta. Sine causa enim dicit, Et unde mihi ut
¹⁵ mater domini mei ad me veniat? Si Maria non filium, sed ho-
 Luc. I, 42. spitem in utero gestabat Iesum, quomodo dicit, ¹⁶ Benedictus fructus
¹⁷ uteri tui? Quis hic fructus uteri, qui non ex utero germinavit,
 Ies. XI, 1. et qui utique fructus uteri, Christus? An quia ipse est flos de
 virga ¹⁸ profecta ex radice Iesse, radix autem Iesse genus David,
 virga ex radice Maria ex David, flos ex virga filius Mariae, qui
 dicitur Iesus Christus, ipse erit et fructus? Flos enim fructus, quia
 per florem et ex flore omnis fructus ¹⁹ eruditur in fructum^b. Quid
 ergo? Negant et fructui suum florem et flori suam virgam et virgae
 suam radicem, quominus ²⁰ suam radicem ²¹ sibi vindicet per virgam
 proprietatem eius quod ex virga est, floris et fructus; siquidem
 omnis gradus generis ab ultimo ad principalem recensetur, ut iam
 nunc carnem Christi, non tantum Mariae, sed et David per Mariam
²² et Iesse per David sciant adhaerere. ²³ Ideo hunc fructum ex lum-
 bis David, id est ex posteritate carnis eius, iurat illi deus ²⁴ con-
 Ps. CXXXII, 11. sessurum in throno ipsius. Si ex lumbis David, quanto magis ex
 Act. II, 30. lumbis Mariae, ob quam in lumbis David?

Cap. XXII. Deleant igitur et testimonia daemonum filium David procla-
 mantia ¹ Iesum, sed testimonia apostolorum delere non ² poterunt,
 si daemonum indigna sunt. Ipse in primis Matthaeus, fidelissimus
 evangelii commentator, ut comes domini, non aliam ob causam
 quam ut nos originis Christi carnalis compotes faceret ita exorsus
 Math. I, 1. est: Liber geniturae Iesu Christi, filii David, filii Abraham. His
 originis fontibus genere manante cum gradatim ordo deducitur ³ ad
 Christi nativitatem, quid aliud quam caro ipsa Abrahae et David
 per singulos traducem sui faciens in virginem usque describitur
 inferens Christum, inmo ipse Christus ⁴ producitur de virgine? Sed

14. propheta portans *amg.* prophetam praedicans *Da.* prophetam praecans *C.*
 15. mater domini mei ad me veniat *abcd.*, de *codd. Gangneii.* veniat mater domini
 mei ad me *B.* mater domini mei ad me *CD.* 16. Benedictus *Bcd.*, duo *Vaticani.*
 Beatus *reliqui.* 17. ventris *BC.* 18. profecta *c.* profecta *reliqui.* 19. eruditur
Dabcd. eruditur *BC.*, *D. in marg.*, tres *Vaticani.* 20. suam radicem *abcd.*, de *codd.*
Gangneii. radicem *reliqui.* 21. vindicet (*sic libri omnes*) sibi *B.* 22. et Iesse per
 David sciant *abcd.*, de *codd. Gangneii.* per David sciant *BC.* sciant *D.* 23. Ideo
 hunc *cd.* deo. Hunc *BCDab.* Probat *Fr. Junius.* 24. concessurum *d.* consensurum *C.*

Cap. XXII. 1. Iesum *BCcd.* tres *Vaticani.* ad Iesum *reliqui.* 2. poterunt
Babcd., et *D. in marg.* potuerunt *CD.* 3. ad (an *C.*) Christi nativitatem *Camgbcd.*
 a Christi nativitate *Bda.* 4. producitur *amgbc.* proditur *BCDad.* *codex Pithoei.*

b. eruditur in fructum.] Eruditur, id est informatur. Cf. De Veland. Virg. cap. 1 „fructus. — eruditur in mansuetudinem saporis.“, Adv. Marc. II, 17. ad

fin. „quo facilius in pecudibus praemeditata humanitas in hominum refrigeria erudiretur.“

et Paulus, utpote eiusdem evangelii et discipulus et magister et testis, ⁵qua eiusdem ⁶ipsius Christi apostolus, confirmat Christum ex semine David secundum carnem, utique ipsius. Ergo ex semine David caro Christi. ⁷Si secundum Mariae carnem ex semine David, ergo ex Mariae carne est, dum ex semine est David. Quocunque detorseris ⁸dictum, aut ex carne est Mariae quod ex semine est David, aut ex David semine est quod ex carne est Mariae. Totam hanc controversiam dirimit idem apostolus, ipsum definiens esse ⁹Abraham semen. Cum Abraham, utique multo magis David, quasi recentioris. Retexens enim ¹⁰promissionem benedictionis nationum in ¹¹nomine Abraham, Et in semine tuo benedicentur omnes nationes, Non, inquit, dixit seminibus, tanquam de pluribus, ¹²sed ex semine, de uno, quod est Christus. Qui haec legimus et credimus; quam debemus et possumus agnoscere in Christo carnis qualitatem? utique non aliam quam ¹³Abraham, siquidem semen Abraham Christus; nec aliam quam Iesse, siquidem ex radice Iesse flos Christus; nec aliam, quam David, siquidem fructus ex lumbis David Christus; nec aliam quam ex Maria, siquidem ex Mariae utero Christus; et adhuc superius nec aliam quam Adam, siquidem secundus Adam Christus. Consequens ergo est ut ¹⁴aut illos spiritalem carnem habuisse contendat, quo eadem ¹⁵conditio substantiae deducatur in Christo, aut concedat carnem Christi spiritalem non fuisse, ¹⁶quae non de spiritali stirpe censetur.

Sed agnoscimus adimpleri prophetica vocem Simeonis super adhuc recentem infantem dominum ¹pronuntiatam: Ecce hic positus est in ruinam et suscitationem multorum in Israël, et in signum, ²quod ³contradicetur. Signum enim nativitatis Christi secundum Esaiam: Propterea dabit ⁴vobis dominus ipse signum: Ecce virgo concipiet in utero, et pariet filium. Agnoscimus ergo signum contradicibile, conceptum et partum virginis Mariae, de quo Academici ⁵isti: Peperit ⁶et non peperit, virgo ⁷et non virgo; quasi non, etsi ita dicendum esset, a nobis ⁸magis dici conveniret. Peperit enim, quae ex sua carne, et non peperit, quae non ex ⁹viri semine, et virgo, quantum a viro, non virgo, quantum a partu: non

5. quia *D. in marg.* 6. ipsius Christi *abcd.* Christi *BCD.* At iam in edit. *Rhenani a. 1528.* additum legitur ipsius. 7. Si ego. Sed libri omnes. 8. fructum *amg.* 9. abraham *BC.* 10. benedictionis promissionem *B.* 11. semine *amg.* 12. sed semine (semini *c.*), lamquam de uno *cd.* 13. abraham *C.* 14. aut et illos *B.* 15. conditio *B.* 16. qua edit. *Semleri.* Nescio unde.

Cap. XXIII. 1. pronunciantem *C.* 2. cui *Bc. Vaticanorum unus.* 3. contradicetur *BCD (in marg.)abcd.* 4. nobis *B.* 5. isti *amgbcd.* uli *CDA.* nostri *B.* 6. et *om. amg.* 7. et *om. amg.* 8. dici magis *BC.* 9. viri *BCD (in marg.)abcd.* virili *D.*

tamen ¹⁰ ut ideo non peperit^a, et ideo virgo quae non virgo, quia non de visceribus suis mater. Sed apud nos nihil dubium, nec retortum in ancipitem defensionem. Lux lux, et Tenebrae tenebrae, Math. V, 37. et Est est, et Non non^b; quod ¹¹ amplius, hoc a malo ¹² est. Peperit quae peperit; et si virgo concepit, in partu suo ¹³ nupsit. Nam nupsit ipsa patefacti corporis lege, in quo nihil ^{13^b} interfuit de vi masculi admissi, an emissi; ¹⁴ idem illud sexus ¹⁵ resignavit^c. Haec Exod. XIII, 2. denique vulva est propter quam et de aliis scriptum est: Omne masculinum adaperiens vulvam sanctum vocabitur domino. Quis ¹⁶ vere sanctus quam ¹⁷ dei filius? Quis proprie vulvam adaperuit quam qui ¹⁸ clausam patefecit? Ceterum omnibus nuptiae patefaciunt. Itaque magis patefacta est, quia magis erat clausa. Utique magis non virgo dicenda est ¹⁹ quam virgo, ²⁰ saltu quodam mater ante quam nupta. Et quid ultra de hoc retractandum est? Cum hac ratione apostolus non ex virgine, sed ex muliere editum filium dei pronuntiavit, ²¹ agnovit adapertae vulvae ²² nuptialem passionem. Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa quae peperit ²³ et non peperit^d. Sed videte ne ²⁴ vos ²⁵ iam ²⁶ nunc^e providens spiritus sanctus notarit hac voce, disceptaturos super uterum Mariae. Ce-

10. ut ideo non pepererit *D. in marg., ex Hirsaugiensi, ni fallor.* ut ideo, Peperit et non peperit *d.* et ideo non peperit *Fr. Iunius.* 11. amplius, hoc *BCcd. tres Vaticani.* amplius hoc, hoc *Dab.* 12. est *om. BCD.* 13. nupsit. Nam nupsit ipsa *ego.* nupsit, non nupsit ipsa *ab., de codd. Gangneii.* nupsit, ipsa *reliqui.* 13 b. fuit *B.* 14. idem *BCd., Fulv. Ursinus.* id est *reliqui.* 15. resignaverit *d.* 16. vero *B.* 17. sancti ~~clius~~ *BCD (in marg.), tres Vaticani.* 18. clusam *C. tres Vaticani.* inclausam *B.* 19. quae *C.* 20. salvi quodam (quondam *B.*) *BC.* 21. adagnovit *B.* 22. passionem nuptialem *B.* 23. et *om. b.* 24. vos *BCd.* nos *reliqui.* 25. tam *C.* 26. tunc *cd. tres Vaticani.*

Cap. XXIII. a. ideo peperit] Verissimum puto quod monuit Pithoeus legendum hic esse: „Non tamen et ideo non peperit, quia non ex carne sua peperit, et ideo virgo quae non virgo, quia non de visceribus suis mater.“ Hoc de aliqua scriptura apocrypha citari innunt ista Clementis Alexandrini Strom. VII: „καὶ γὰρ μετὰ τὸ τελεῖν αὐτὴν μαιωθεῖσάν φασὶ τινες παρθέρον εὐρεθῆναι.“ Deinde citat scripturam: „τέτοκεν καὶ οὐ τέτοκεν, φησὶν ἡ γραφή.“ (Rigalt.) Reposui vulgatam scripturam quam veram esse aio. Non tamen, inquit, quemadmodum ideo non peperisse dicitur, quia scilicet non ex viri semine peperit, et ideo virgo dicenda est, quae quidem revera non virgo est, quia non de visceribus suis, id est de sui corporis semine, mater facta est.

b. Est est, et Non non] De his scripturae verbis copiosius disputat Rigaltius ad De Praesc. Haer. cap. 26.

c. idem illud sexus resignavit.] Idem sexus, id est masculinus, illud corpus et illam vulvam reclusit.

d. Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa quae peperit et non peperit.] Ex apocrypho Ezechielis hoc idem citat Epiphanius Haer. XXX, cap. 30: „Τέξεται ἡ δάμαλις, καὶ ἐροῦσιν, οὐ τέτοκεν.“ Cf. Clemens Alex. Stromat. VII, p. 756., et Fabricii Codex Pseud-epigr. Vet. Test. p. 1118 sq.

e. iam nunc] Retinui nunc pro tunc, quae Rigaltii scriptura est. Haud enim semel apud Septimum nunc de tempore praeterito usurpatum legimus. Cf. Adv. Marc. III, 15. IV, 19, 22.

terum^f non contra illam suam simplicitatem pronuntiasset dubitative, Esaia dicente, Concipiet et pariet.

Ies. VII, 14.

Quod enim Esaia iaculatur in suggillatione haereticorum ipso-
rum, et inprimis, Vae qui faciunt dulce amarum et tenebras lucem, istos scilicet notat qui nec vocabula ista in luce proprietatum suarum conservant, ut anima non alia sit quam quae vocatur, et caro non ¹ alia quam quae videtur, et deus non alius quam qui praedicatur. Ideo etiam Marcionem prospiciens, Ego sum, inquit, deus, et alius absque me non est. Et cum ² alias id ipsum eodem modo dicit, Ante me deus non fuit, nescio quas illas Valentinianorum Aeonum genealogias pulsat. Et, Non ex sanguine neque ex carnis et viri voluntate, sed ex deo natus est, Hebioni respondit. Aequae, Etiam si angelus de ³ caelis aliter evangelizaverit vobis quam nos, anathema sit, ad ⁴ emergema ⁵ Apelleiacae virginis ⁶ Philumenes ⁷ filium dirigit. Certe qui negat Christum in carne venisse, hic antichristus est. ⁸ Nudam et absolutam et simplici nomine naturae suae pronuntians carnem omnes disceptatores eius ferit. Sicut et definiens ipsum quoque Christum unum multiformis Christi argumentatores ^a quatit, qui alium faciunt Christum, alium Iesum, alium elapsum de mediis ⁹ turbis, alium detentum, alium in secessu montis in ambitu nubis sub tribus ¹⁰ arbitris clarum, alium ceteris passivum^b, ignobilem, alium magnanimum, alium vero trepidantem, novissime alium passum, alium resuscitatum, per quod suam quoque in alia carne resurrectionem adseverant. Sed bene quod idem veniet de caelis qui est passus, idem omnibus apparebit qui est resuscitatus. Et videbunt et agnoscent qui eum confixerunt, utique ipsam carnem in quam saevierunt, sine qua nec ipse esse poterit nec agnosci: ut et illi erubescant^c qui adfirmant carnem in caelis vacuum sensu ut

Cap. XXIV.

Ies. V, 20.

Ies. XLV, 5.

Ies. XLVI, 9.

Io. I, 13.

Gal. I, 8.

IIo. IV, 3.

Act. I, 11.

Io. XIX, 37.

Cap. XXIV. 1. alia sit quam quae videtur B. alia sit quam videtur c., ex tribus Vaticanis. 2. alias c., ex tribus Vaticanis. alius B. alio CDab. in alio d., cum Fulvio Ursino. 3. coelo cd., cum tribus Vaticanis. 4. emergemam B. vergemam C. 5. Apelleiacae BCDabc. 6. philomonem BC. 7. filium en^oon (enen C.) dirigit BC. 8. Rudem C. 9. turbis om. B. 10. testibus B. Vaticani tres.

f. Ceterum] Id est alioquin. Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 11.

Cap. XXIV. a. multiformis Christi argumentatores] Valentinianos. Cf. Adv. Valentin. cap. 25 sqq.

b. alium ceteris passivum] Vulgarem, communem, passim et promiscue cum omnibus communicantem. (Fr. Iunius.) Cf. quae annotavi ad De Corona cap. 8.

c. ut et illi erubescant] Minutalia haereticorum notat obscure latentium et sese in Ecclesiam dei clam insinuantium.

Nam de carne Christi tres omnino poterant esse sententiae. Prima, non resurgere carnem Christi eoque in caelis non esse, quod Valentinianorum est. Secunda, carnem Christi resurgere et cum Christo esse, id est cum deitate in unitate personae permanere, quod veritas docet religionis nostrae. Tertia, carnem Christi resurrexisse „exempto Christo,“ id est extra unionem cum λόγῳ et divina natura sua. Huius vero sententiae tres rami quodammodo ab au-

vaginam exempto Christo sedere, aut qui carnem et animam tantundem, aut tantummodo animam, carnem vero non iam.

Cap. XXV. Sed hactenus de materia praesenti. Satis iam^a enim arbitror instructam esse carnis in Christo et ex virgine natae et humanae probationem. Quod et solum discussum sufficere potuisset, ¹citra singularum ex ²diverso opinionum congressionem quam et argumentationibus earum et scripturis, quibus utuntur, ³provocavimus ex abundanti, uti eo quod probavimus quid et unde fuerit ⁴Christi caro ⁵quid non fuerit adversus omnes ⁶praeiudicaverimus. Ut autem ⁷clausulam de praefatione communi^b faciat ⁸resurrectio ⁹nostrae carnis alio libello defendenda, hic habebit praestructionem, manifesto^c iam quale fuerit quod in Christo ¹⁰resurrexit.

Cap. XXV. 1. citra *amgbc*. sed citra *CD*. *codd. Rhenani omnes*. sed circa *B*. 2. adverso *C*. 3. provocamus *B*. pronuntiamus *C*. 4. caro Christi *BC*. 5. quid et non *B*. 6. praeiudicaverimus (*BC*)*c*. praecaverimus *d*., *ex emendat. Fulvii Ursini*. praedicaverimus *reliqui*. 7. clausulam *Bcd. Vaticanorum unus*. clausula *reliqui*. 8. resurrectionem *C*. 9. carnis nostrae *cd*. 10. resurrexit *BCD* (*in marg.*)*abcd*. resurrexerit *D*.

ctore funduntur: nam alii carnem solam in caelo extra unionem personalem sedere somniant, alii carnem et animam simul, alii denique solam animam ipsius. (Fr. Iunius.)

Cap. XXV. a. Satis iam] Vulgata distinctio erat: „Sed hactenus de materia praesenti satis. iam“ cett. Possis etiam: „Sed hactenus. De materia praesenti satis. iam“ cett.

b. de praefatione communi] Significat illa quae initio huius opusculi leguntur:

„Qui fidem resurrectionis — student inquietare, — merito Christi quoque carnem quaestionibus distrahunt“ sqq. Ita liber De Carne Christi est praestructio eius qui iam sequitur et clausulam facit de illa praefatione communi, libri De Resurrectione Carnis.

c. manifesto] *Δήλον ὄντως*. Supra cap. 1 dixerat „Veritas et qualitas eius (sc. carnis) tractatur, an fuerit, et unde fuerit, et cuiusmodi fuerit. Renuntiatio eius dabit legem nostrae resurrectioni.“ Cf. etiam De Resurr. Carnis cap. 2.

DE
RESURRECTIONE CARNIS.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

- A** significat codicem scriptum Vindobonensem n. 282., a quo non discrepat Vindobon. n. 283., teste Hildebrando.
- B** - - - - - Leidensem.
- C** - - - - - editionem principem, Beati Rhenani, quae prodiiit Basileae a. MDXXI. Siglum *mg* additum denotat scripturam ex margine libri prolatam.
- a** - - - - - Io. Gangneii, quae prodiiit Parisiis a. MDXLV. Siglum *mg* additum denotat scripturam ex margine prolatam.
- b** - - - - - Sigism. Gelenii, quae prodiiit Basileae a. MDL. Sig. Gelenius usus est ad hunc librum codice scripto Io. Lelandi, ex Masburensi coenobio advecto.
- c** - - - - - Iac. Pameli, quae prodiiit Antverpiae a. MDLXXIX. Iac. Pamelius usus est ad hunc librum codice scripto Io. Clementis, et tribus codicibus Vaticanis.
- d** - - - - - Nicol. Rigaltii, quae prodiiit Parisiis a. MDCXXXIV.
-

DE

RESURRECTIONE CARNIS.

Fiducia Christianorum resurrectio mortuorum. ¹ Illa credentes Cap. I.
sumus. Hoc credere^a veritas cogit, veritatem deus aperit, sed
vulgus inridet, existimans nihil superesse post mortem. Et tamen
defunctis parentant^b, et quidem impensissimo officio pro moribus
eorum, pro temporibus ²esculentorum, ut quos ³negant sentire
quicquam, etiam desiderare ^{3b}praesumant. At ego magis ⁴ridebo
vulgus, tunc quoque, cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos
postmodum gulosissime nutrit, ⁵isdem ignibus et promerens et of-
fendens. O pietatem de crudelitate ludentem! Sacrificat ⁶an insultat,
cum ⁷crematis cremat^c? Plane cum vulgo interdum et sapientes
sententiam ⁸suam iungunt. Nihil esse post mortem Epicuri
schola est. ⁹Ait et Seneca omnia post mortem finiri, etiam ipsam^d.

Cap. I. 1. illa *Cd.* illam *reliqui.* 2. esculentorum (*obsculentorum B.*) *ABCacd.*
tres Vaticani. sepultorum *amgb., Gasp. Scioppius.* 3. negat *ABC.* *Laurentianus co-*
dex n. 12. plut. 26. Probat Fr. Junius. 3b. praesumat *ABC.* *Laurentianus. Probat*
Fr. Junius. 4. rideo *unus de Vaticanis.* 5. isdem *C.* *hisdem A.* *iisdem reliqui.*
6. *an BCabcd.* cui *A. Laurent., et tres Vaticani.* 7. crematos *Comg.* 8. suam
iungunt *abcd., de codd. Gangneii.* iungunt *reliqui, et Laurent.* 9. Dicit *B.*

Cap. I. a. Hoc credere] Hoc est credere mortuos esse resurrecturos. Ad rem cf. Cyrillus Hieros. Catech. 18.

b. defunctis parentant] Hoc quidem ethnici. Sed et Christianos Augustini aevo quibusdam in locis talia factitasse arguit octavus sanctissimi viri liber De Civitate Dei cap. 27. Epulas suas ad martyrum memorias deferebant, orabant et offerebant ut vescerentur, vel ex eis etiam indigentibus largiebantur. „Quod quidem, inquit, a Christianis melioribus non fit, et in plerisque terrarum nulla talis est consuetudo.“ (Rigalt.) Cf. Adv. Marc. V, 9. De Testim. Animae cap. 4. Adde Augustin. De Moribus Eccl. cap. 34 „Nolite consecrari turbas imperitorum,

qui in ipsa vera religione superstitiosi sunt. Novi multos esse sepulchrorum et picturarum adoratores, novi multos qui quam luxuriosissime super mortuos bibunt et epulas cadaveribus exhibentes super sepultos se ipsos sepeliunt.“ Idem Serm. 43 „Tu demis et subtrahis gutturi tuo, ille forte, cum mortuus fueris, calicem super te non ponet, aut si forte ponet calicem, ipse inebriatur, ad te nulla stilla descendet.“ Cf. Desid. Herald. Animadv. ad Arnobii lib. VII. 242., p. 278.

c. cum crematis cremat?] Hoc est quum mortuis sacrificat. Utitur verbis quae morem ostendunt magis ridiculum. (Rig.)
d. etiam ipsam.] Seneca tragicus Troade

Satis est autem si non ¹⁰minor philosophia Pythagorae et ¹¹Empedoclis et Platonici^e immortalem animam e contrario reclamant, immo adhuc proxime^f etiam in corpora remeabilem affirmant, etsi non in eadem^g, ¹²etsi non in humana tantummodo, ut ¹³Euphorbus in Pythagoram^h, Homerus in pavum recenseanturⁱ. Certe recidivatum animae corporalem pronuntiaverunt, tolerabilius ¹⁴mutata quam negata qualitate, pulsata ¹⁵saltem^k, licet non ¹⁶adita veritate. Ita saeculum resurrectionem mortuorum nec cum errat ignorat.

Cap. II. Si vero et apud deum^a aliqua secta est Epicureis magis adfinis quam prophetis, sciemus quid audiant a Christo Sadducaei. Christo enim servabatur omnia retro occulta nudare, dubitata dirigere, praelibata supplere^g; praedicata repraesentare, mortuorum ¹certe resurrectionem, non modo per semetipsum, verum etiam in semetipso probare. Nunc autem ad alios Sadducaeos praeparatur, partiariorum sententiae illorum. Ita dimidiam agnoscunt resurrectionem, solius scilicet animae, aspernati carnem, sicut et ipsum dominum carnis. Nulli denique alii salutem ²corporali substantiae invident quam alterius^b divinitatis haeretici. Ideoque ³et Christum

10. minus A. 11. Empedoclis et ego. Empedocli. Sed et d., Fulv. Ursinus. Empedocli. Sed reliqui. 12. et non AB. 13. euphorbins in pithagoram AB. 14. immutata A. duo Vaticani, et Laurent. 15. saltem amgd., Latinius. salute reliqui, et Laurent. Probavit secundis curis Nicol. Rigaltius. 16. abdita A. Laurent. addita C., codd. Rhenani.

Cap. II. 1. certe om. A. 2. corporalis B. 3. et om. A.

v. 395. Hoc dictum iterum citatur a Tertulliano De Anima cap. 42.

e. Empedoclis et Platonici] Ita emendandum erat, quod vulgo scriptum reperitur „et Empedocli. Sed Platonici“ cett. Nam circa immortalitatem quidem animae hi tres conspirabant. De Pythagorae et Empedoclis opinione disputat iterum De Anima capp. 28. 32. 33. Cf. De Testim. Animae cap. 4. Apolog. cap. 48.

f. adhuc proxime] Christianae scilicet doctrinae, secundum quam etiam carnem resurrecturam hoc ipso libello iam scriptor demonstraturus est.

g. etsi non in eadem] V. Plato Phaedone cap. 31. Timaeo sub fin., De Republ. sub fin. lib. X., cum interpret. Adde Enseb Praepar. Evang. II, 18. Augustin. De Civ. Dei X, 30. XII, 20. XXII, 27 sqq.

h. Euphorbus in Pythagoram] Cf. Ovid. Metam. XV, 160 sqq. Horat. Od. I, 28, 10. cum interpr., Diog. Laert. VIII, 4. Iamblich. Vit. Pythag. cap. 14., Gell. N. A.

IV, 11. Lactant. Inst. Div. III, 18. Tertull. De Anima cap. 28 et 33.

i. Homerus in pavum recenseantur.] Cf. interpr. ad Persii Sat. VI, 10. et Acron ad Horat. l. I., Tertull. De Anima l. I.

k. pulsata saltem] Recte ita Latinius. Rigaltius probat vulgatam sic interpretatus: „Pulsavere salutis iannam Platonici, vindices immortalitatis animarum, sed qualitatem et modum immortalitatis ignoravere, non adita veritate.“

Cap. II. a. apud deum] Hoc est apud Iudaeos vel Christianos. In sacris videlicet scripturis. Sic De Test. An. cap. 3 „Et licet soli illum noverint Christiani, vel quaecunque apud dominum secta.“ (Rigalt.) De Sadducaeis resurrectionis negatoribus cf. De Carne Chr. cap. 1: Adv. Omnes Haeres. cap. 1.

b. alterius] Id est alius, diversae. Sic alter pro alius iterum infra et, saepius apud Tertullianum reperitur. Cf. De Carne Chr. cap. 11 et cap. 16. Quod ad rem cf. De Carne Chr. cap. 1.

aliter disponere coacti, ne ⁴ creatoris ⁵ habeatur, in ipsa prius carne eius erraverunt, aut nullius veritatis contententes eam secundum Marcionem et ⁶ Basiliden, aut propriae qualitatis secundum haereses ⁷ Valentini et ⁸ Appellen. Atque ita sequitur ut salutem eius substantiae excludant cuius Christum ⁹ consortem negant, certi illam summo praepudicio resurrectionis instructam, si iam in Christo ¹⁰ resurrexit caro. Propterea et nos volumen praemisimus DE CARNE CHRISTI, quo eam et solidam probamus ¹¹ adversum phantasmatis ¹² vanitatem, et humanam vindicamus adversus qualitatis proprietatem, cuius ¹³ conditio Christum et hominem et filium hominis inscripserit. Carneum enim atque corporeum probantes eum proinde et obducimus praescribendo^c nullum alium credendum deum praeter creatorem, dum talem ostendimus Christum, in quo ¹⁴ dinoscitur deus, qualis promittitur a creatore. Obducti dehinc de deo carnis auctore et de Christo carnis redemptore iam et de resurrectione carnis revincuntur. Congruenter ¹⁵ scilicet. Et hoc^d ferme ¹⁶ modo dicimus ineundam cum haereticis disceptationem. Nam et ordo semper a principalibus deduci exposcit, ut de ipso prius constet a quo dicitur dispositum esse quod quaeritur. Atque adeo et haeretici ex conscientia infirmitatis nunquam ordinarie tractant. Certi enim quam ¹⁷ laborent in alterius divinitatis insinuatione adversus deum mundi omnibus naturaliter notum de testimoniis operum, certe et in sacramentis priorem et ¹⁸ in praedicationibus manifestiorem, sub obtentu quasi urgentioris causae, ¹⁹ id est ipsius humanae salutis ante omnia ²⁰ requirendae, a quaestionibus resurrectionis incipiunt, quia durius creditur resurrectio carnis quam una divinitas; atque ita tractatum viribus ordinis sui destitutum et scrupulis potius oneratum, ²¹ depretiantibus carnem, paulatim ²² ad alterius divinitatis temperant sensum ex ipsa spei concussione et demutatione. Deiectus

4. creatoris *amgd.*, *Fulv. Ursinus. Probat curis secundis Nicol. Rigaltius.* creator carnis reliqui, *codex Pithoei et Laurent.* 5. haberetur *Io. a Wouwer.* 6. Basilidem *A.* 7. de Valentini *AB.* 8. Appellem *A.* Appellen *B.* 9. consortem negant *abcd.*, de libris *Gangneii.* negant reliqui, et *Laurent.* 10. resurrexit *ABbcd.* *Laurent.* resurrexerit *Ca.* 11. adversus *AB.* 12. vanitatem *Cabd.*, *Casp. Scioppius et Fulv. Ursinus.* nativitatem *AB.* tres *Vaticani,* et *Laurent.* 13. est editio *B.* editio tres *Vaticani.* addictio *Laurent.* 14. dinoscitur *d.* 15. scilicet. Et hoc *d.* scilicet hoc *Fr. Iunius.* scilicet et de deo auctore carnis et de Christo carnis redemptore. Hoc *ABCabc. Laurent.* 16. dicimus ineundam modo *A.* dicimus in eundem *a.* dicimus in eandem *B.* 17. laborant *AB. Laurent.* 18. in *om. Laurent.* 19. vel ipsius *AB.* 20. requirenda ea quaestionibus *amg.* 21. depretiantibus carnem *abcd.* depretiantibus carnis *ABC. Laurent.* 22. ad alterius *abc.* alterius reliqui. *Laurent.*

c. obducimus praescribendo] De verbo *obducere* cf. adnot. ad Apolog. cap. 46. et de praescribere adn. ad Apolog. cap. 7.

d. scilicet. Et hoc] *Fr. Iunius* distinguit et scribit „Congruenter scilicet hoc ferme modo sqq.

enim ²³ unusquisque vel motus de gradu eius spei quam susceperat apud creatorem facile iam declinatur ad alterius spei auctorem etiam ²⁴ ultro suspicandum. Per diversitatem enim promissionum diversitas insinuat deorum. Sic multos ²⁵ inretitos videmus, dum ante de resurrectione carnis ²⁶ eliduntur quam de unione divinitatis ²⁷ elidunt. Igitur quantum ad haereticos, demonstravimus quo cuneo ²⁸ occurrendum sit a nobis. Et occursum est ²⁹ iam suo quoque titulo, de deo quidem unico et Christo eius^f adversus Marcionem, de carne vero domini etiam adversus quatuor haereses^g, ad hanc maxime quaestionem praestruendam; uti nunc de sola carnis resurrectione ita ³⁰ digerendum sit, tanquam penes nos quoque incerta, id est penes creatorem. Nam et multi rudes, et plerique sua fide dubii, et simplices plures, quos instrui, dirigi, muniri oportebit, quia et hoc latere unio divinitatis ³¹ defendetur. ³² Sicut enim negata carnis resurrectione concutitur, ita vindicata ³³ constabillitur. Animae autem salutem credo retractatu carere. Omnes enim fere haeretici eam ³⁴ quoquo modo ³⁵ volunt, tamen non negant. Viderit unus ³⁶ aliqui Lucanus^h, nec huic quidem substantiae parcens, quam secundum Aristotelem dissolvensⁱ aliud ³⁷ quid pro ea subicit, ³⁸ tertium quiddam resurrecturus, neque anima neque caro, id est non homo, sed ursus forsitan, ³⁹ qua Lucanus^k. Habet et iste a nobis

23. unusquisquis A. 24. ultro *Cabd. Laurent., Fulv. Ursinus.* ultra *ABc. tres Vaticani.* 25. hereticos B. 26. elidunt B. 27. elidunt A. se elidunt *Ludov. de la Cerda.* 28. occurrendum *bcd.* decurrendum *reliqui, et Laurent.* 29. iam *amgbc.* etiam *ABCa. Laurent.* 30. digerendum sit, tanquam penes nos quoque incerta (incertum *AB.*) id est (vel est B. ne est A. *Laurent.*) penes creatorem *ABabc. Laurent.* Haec scriptura primum emanavit de *codd. Gangneii.* digeram tanquam penes nos incertum, dum sit quoque certum penes creatorem *Cd. Probat Fr. Junius.* 31. defenditur *tres Vaticani.* 32. Sicuti *bcd.* 33. stabillitur A. 34. quomodo C. (*At in marg. est quoquo modo.*) *Probat Fr. Junius.* 35. velint d., *Latinius.* 36. aliqui (alicui A.) *ABCbcd.* aliquis a. 37. quid *om. AB.* 38. tertium quiddam resurrecturus *bc.* tertium quiddam resurrecturum a., de *codd. Gangneii.* quiddam resurrecturum *ABC. Laurent.* quasi sit tertium quiddam resurrecturum d., *ex emendat. Fulv. Ursini.* 39. qua *bcd.* tanquam *reliqui, et Laurent.*

e. quam de unione divinitatis elidunt.] Quam in ipsa haeticorum castra aperte discedunt, de unione divinitatis, id est duplicem divinitatem suadendo, iam verae et genuinae regulae sectatores elisuri.

f. de deo quidem unico et Christo eius] Libris II et III adv. Marcionem.

g. de carne vero domini etiam adversus quatuor haereses] Libro De Carne Christi, quo unam confutat haeresin Marcionis, alteram Apellis, et duas Valentinianorum.

h. Lucanus] De hoc. cf. Adv. Omnes Haeres. cap. 6.

i. secundum Aristotelem dissolvens]

Pseudo-Orig. Philosophum. pag. 25. ed. Miller: „Ὁ μὲν γὰρ Πλάτων ἀθάνατον, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐπιδιαμένειν καὶ μετὰ ταῦτα καὶ ταύτην ἐναφανίσσεται τῷ πεμψῶ σώματι, ὃ ὑποτίθεται εἶναι μετὰ τῶν ἄλλων τεισάρων, τοῦ τε πρὸς καὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος λεπτότερον, ὅσον πνεῦμα.“ Cf. Menz. ad Diog. Laert. VII, 157.

k. qua Lucanus.] Cf. Varro De Lingua Lat. V, 100 „Ursi Lucana origo, vel unde illi, nostri, ab ipsius voce.“ Id. VII, 40 „Atque ursi potius Lucani quam Luci.“

plenissimum de omni statu animae stilum¹, quam imprimis immortalem tuentes solius carnis⁴⁰ et defectionem^m agnoscimus et refectionem cum maxime adserimus, redactis in ordinarium materiae corpus, si qua et alibi pro causarum incursione⁴¹ praestricta distulimus. Nam⁴² ut quaedam praelibari sollemne est, ita et differri necesse est, dummodo et praelibata suppleantur suo corpore et dilata redantur suo nomine.

¹Est quidem et ²de communibus sensibus sapere^a in dei rebus, Cap. III. sed in testimonium veri, non in adiutorium falsi, quod sit secundum divinam, non contra divinam dispositionem. Quaedam enim et natura nota sunt, ³ut immortalitas animae penes plures, ⁴ut deus noster penes omnes. Utar ergo et sententia Platonis alicuius pronuntiantis, Omnis anima immortalis^b; utar et conscientia populi contestantis deum deorum. Utar et reliquis communibus sensibus, qui deum iudicem praedicant: Deus videt, et, Deo commendo^c. At cum aiunt, Mortuum⁵ quod mortuum, et, ⁶Vive dum vivis, et, Post^{I Cor. XV, 32.}
Ies. XXII, 13. mortem omnia finiuntur, etiam ipsa^d, tunc meminero et cor vulgites. XLIV, 20. cinerem a deo ⁷deputatum et ipsam sapientiam saeculi stultitiam I Cor. I, 20.
III, 19. pronuntiatam. Tunc si ⁸et haereticus ad vulgi vitia vel saeculi ingenia confugerit, Discede, dicam, ⁹ab ethnico, haeretice; etsi unum estis omnes qui deum ¹⁰fingitis, dum hoc tamen in Christi nomine facis, dum Christianus tibi videris, alius ab ethnico ¹¹es; redde illi suos sensus, quia nec ille de tuis instruitur. Quid caeco duci inniteris, si ¹²vides? Quid vestiris a nudo, si Christum induisti? Quid alieno uteris clypeo, si ab apostolo armatus es? Ille potius a te discat carnis resurrectionem confiteri quam tu ab illo diffiteri; quia si ¹³et a Christianis negari ¹⁴eam oporteret, sufficeret illis de sua scientia, non de vulgi ignorantia instrui. Adeo non erit Chri-

40.-et defectionem agnoscimus et refectionem cum maxime *abcd.* et defectionem (defectione *AB. Laurent.*) cum maxime *reliqui, et Laurent.* 41. perstricta *c., ex tribus Vaticanis.* praestructa *Laurent.* 42. et *AB. Laurent.*

Cap. III. 1. Equidem *A.* 2. de *om. BC (sed C. in marg. habet).* 3. et *A.* 4. et *A.* 5. quidem *A.* 6. *Vive dum (B)bcd. vividum ang. Vivum dum a. Vivendum AC. codex Pithoei.* 7. reputatum *A.* 8. et *om. ABCa.* 9. ab ethnico *om. A.* 10. fugitis *A. duo Vaticani.* 11. es *om. ABC.* 12. videris *BC.* 13. et *om. Bbc.* 14. illam *B.*

I. de omni statu animae stilum] *Librum De Anima.*

m. defectionem] *Defectionem dicit mortem, sicuti refectionem resurrectionem.*

Cap. III. a. de communibus sensibus sapere] *Sic cap. 5: „Rudes quique de communibus adhuc sensibus sapiunt.“, et hoc ipso capite deinde: „Utar et reliquis communibus sensibus.“, et infra:*

„Communes enim sensus simplicitas ipsa commendat.“

b. Omnis anima immortalis] *Cf. Platon. Phaedr. cap. 24. p. 245.*

c. Deus videt, et, Deo commendo.] *Cf. De Testim. Animae cap. 2. De Anima cap. 42.*

d. Post mortem omnia finiuntur, etiam ipsa] *Cf. supra cap. 1.*

stianus qui eam negabit quam confitentur Christiani, et his argumentis negabit quibus ¹⁵ utitur non Christianus. ¹⁶ Aufer denique haeticis ¹⁷ quae cum ethnicis sapiunt, ut de scripturis solis quaestiones suas ¹⁸ sistant, et stare non poterunt. Communes enim sensus simplicitas ipsa commendat et compassio sententiarum et familiaritas opinionum, eoque ¹⁹ fideliores existimantur, quia nuda et aperta et omnibus nota definiunt. Ratio autem divina in medulla ²⁰ est, non in superficie, et plerumque aemula manifestis.

Cap. IV. Itaque haetici inde statim incipiunt, et inde praestruunt, dehinc ¹ interstruunt, unde sciunt facile capi mentes, de communione favorabili sensuum. An aliud prius vel magis audias ² ab haetico quam ab ethnico? et ³ non protinus et non ubique convicium carnis, in originem, in materiam, in casum, in omnem exitum eius, immundae à primordio ex faecibus terrae, immundioris deinceps ex seminis sui limo, frivolae, infirmae, crimosae, ⁴ onerosae, molestae, et post totum ignobilitatis elogium^a caducae in originem terram et cadaveris nomen, et de isto quoque nomine periturae in nullum inde iam nomen, in omnis ⁵ iam vocabuli mortem^b? Hancne ergo ⁶ vir sapiens et visui et contactui et recordatui tuo ereptam ⁷ persuadere vis, quod se receptura quandoque sit in integrum de corrupto, in solidum de casso, in plenum de inanito, in aliquid omnino de nihilo^c, et utique ⁸ redhibentibus ⁹ eam ignibus et undis et ¹⁰ alvis ferarum et ¹¹ rumis alitum et lactibus piscium^d et ipsorum ¹² temporum propria gula? Adeone autem eadem sperabitur^e.

15. utuntur non Christiani *cod. Io. Clementis.* 16. Anfer *ACmgabcd.* Aufers *BC.* 17. quae cum ethnicis *bcd.* quaecumque ethnici *ABC. tres Vaticani.* 18. instruant *Latinus.* 19. fideliores *Cmg.* 20. est *om. A.*

Cap. IV. 1. instrunt *A.* inconstruunt *B.* 2. tam ab haetico *d., cum Fulvio Ursino.* 3. non protinus *om. b. Habent reliqui, et tres Vaticani.* 4. onerosae *om. B.* 5. vocabuli iam *A.* 6. vir *ABCabc.* vis *d.* 7. persuadere vis quod *a., de libris Gangneii.* persuadere, quod *reliqui.* 8. rebibentibus *B.* retibentibus *A.* rehibentibus *C.* 9. ea imaginibus *ABC.* 10. alius *ABC.* 11. ruinis *ABC.* 12. temporum *om. ABC.* *Addidit primum de suis codd. Gangneius.*

Cap. IV. a. ignobilitatis elogium] Cf. adnot. ad De Corona cap. 5.

b. in omnis iam vocabuli mortem?] Etenim mortui desinunt esse quicquid dum viverent vocabantur et iam sunt nulli. Plin. H. N. II [cap. 63.], ubi de natura terrae. (Rigalt.)

c. in aliquid omnino de nihilo] Cf. Gregor. Nyss. De Opif. Hom. capp. 27. 28.

d. lactibus piscium] Plin. H. N. XI, 37 „Ab hoc ventriculo lactes in homine et ove, per quas labitur cibis, in ceteris hillae; a quibus capaciora intestina ad alvum“ cett. Priscian. VI, 686. Plaut.

Curcul. II, 3, 40: „Ita cibi vacivitate venio laxis lactibus.“ Gloss. Philoxeni pag. 129. Vulc.: „Lactes, λοβοὶ τῶν σπλάγγων, λεπτὰ ἔντερα τῶν ἐρίφων.“ Gloss. Cyrilli p. 529. Vulc.: „Λοβοὶ τῶν ἐντέρων, haec lactes. Singulare non habet.“ Onomast. Graeco-Lat. ed. Vulc. p. 79: „Lactes, μεσεντέριον.“ Glossar. Lat. ab Angelo Maio edit. in Auctt. Class. tom. VIII, p. 327: „Lactes, pars intestinorum, unde hoc coagulatur.“

e. eadem sperabitur] Cf. infra cap. 5. et cap. 5S.

quae intercidit, ¹³ut claudus et luscus ¹⁴et caccus et leprosus et paralyticus ¹⁵revertantur, ut redisse non libeat ad pristinum? an integri, ut iterum talia pati timeant? Quid tum de consequentiis carnis^f? Rursusne omnia necessaria illi, et inprimis pabula atque potacula, et pulmonibus natandum^g, et intestinis aestuandum, et pudendis non pudendum, et omnibus membris laborandum? Rursus ulcera et vulnera et febris ¹⁶et podagra et mors ¹⁷reoptanda? Nimirum haec erunt vota carnis recuperandae, iterum cupere de ea evadere. Et nos quidem haec aliquanto honestius pro stili pudore. Ceterum quantum etiam ¹⁸spurciloquio liceat illorum in congressibus ¹⁹experire, tam ethnicorum quam haeticorum.

Igitur quoniam et rudes quique de communibus adhuc sensi- Cap. V.
bus sapiunt, et dubii et simplices per eosdem sensus ¹denuo inquietantur, et ubique ²primus iste in nos aries ³temperatur quo carnis condicio ⁴quassatur, necessario et a nobis carnis primum condicio muniatur, vituperatione laudatione depulsa. Ita nos rhetoricari quoque provocant haetici, sicut ⁵etiam philosophari. Futile et frivolum istud corpusculum, quod malum denique appellare non horrent, etsi angelorum fuisset operatio, ut Menandro et ⁶Marco^a placet, etsi ignei alicuius exstructio aequae angeli, ut Apelles docet^b, sufficeret ad auctoritatem carnis ⁷secundae^c divinitatis patrocinium. Angelos post deum novimus. Iam nunc ⁸quisquis ille summus deus haetici cuiusque est, non immerito ab ipso quoque deducere carnis dignitatem, a quo voluntas producendae ei adfuisset. Utique enim prohibuisset fieri quam fieri scisset, si fieri nolisset. Ita et secundum illos aequae caro dei res. ⁹Nihil operis non eius est qui

13. et (A)BC. 14. et om. ABCa. 15. revertentur A. 16. et podagra om. ABC. Addidit primum de suis libris Gangneius. 17. reoptanda B. tres Vaticani. re-
ptanda A. redoptanda reliqui. 18. spurciloquio liceat BCc. tres Vaticani. spurci-
loquium liceat a. spurciloquii liceat Ab. spurciloquii licet d., cum Fulvio Ursino
et Gasp. Scioppio. 19. experire ego. experiri libri omnes.

Cap. V. 1. inquietantur denuo A. 2. primus Abcd. in primis reliqui. 3.
comperatur qui A. 4. quassetur A. 5. vituperatione laudatione depulsa ABCa.
tres Vaticani. vituperationem laudatione depellas bcd. 5. etiam om. B. 6. mar-
cio B. Marcioni duo Vaticani. 7. sedem B. secundum AC. 8. quisque ille et
summus A. 9. nihil non est, eius est A. Nihil operis non est, eius est C. nihil
operis non est B. Nihil operis non est eius a.

f. de consequentiis carnis] Cf. infra cap. 60. et cap. 61.

g. pulmonibus natandum] Metaphora de branchiis, quemadmodum Ludov. de la Cerda censet, vel de brachiis, id est pinnis, piscium desumpta, quorum similis est motus reciprocatus pulmonum.

Cap. V. a. ut Menandro et Marco placet] Marco solus tradit hoc placitum

Tertullianus. Menander illud habuit a Simone, cuius discipulus fuit. Cf. Adv. Omnes Haer. cap. 1.

b. ut Apelles docet] Cf. De Carne Chr. cap. 8. De Anima cap. 23. De Praeser. Haeret. cap. 34.

c. secundae] Id est secundariae, angelorum.

passus est esse. Bene autem quod ¹⁰et plures et duriores ¹¹quaeque doctrinae totam hominis figurationem deo nostro cedunt. Quantus hic sit satis nosti, qui unicum credidisti. Incipiat iam tibi caro placere, cuius artifex tantus est. Sed et mundus, inquis, dei opus ¹²est, et tamen praeterit habitus huius mundi, apostolo quoque auctore; nec idcirco restitutio mundi ¹³praeiudicabitur quia dei opus est. Et utique si universitas inreformabilis post decessum, quid portio? Plane, si portio universitati adaequatur. Ad distantiam ¹⁴enim provocamus. Primo quidem, ¹⁵quod omnia sermone dei facta sunt, et sine illo nihil. Caro autem ¹⁶et sermone dei ¹⁷constitit ¹⁸propter formam, ne quid sine sermone^d. Faciamus enim hominem, ante praemisit, et amplius, manu, propter praelationem, ne universitati ¹⁹compararetur. Et finxit, ²⁰inquit, deus hominem. Magnae sine dubio differentiae ratio, pro condicione scilicet rerum. Minora enim quae fiebant eo cui fiebant, siquidem homini fiebant, cui mox a deo addicta sunt. Merito igitur ut famula iussu et imperio et sola vocali potestate universa processerant. Contra homo, ut dominus eorum, in hoc ab ipso deo exstructus est, ut dominus esse ²¹posset, dum fit a domino. Hominem autem memento carnem ²²proprie dici, quae prior vocabulum hominis occupavit: Et finxit deus hominem, limum de terra. Iam homo, qui adhuc limus. Et insufficienti ²³flavit in faciem eius flatum vitae, et factus est homo, id est limus, in animam vivam, et posuit deus hominem, quem finxit, in paradiso. Adeo homo figmentum primo, dehinc totus. Hoc eo commendarim, uti quicquid omnino homini a deo prospectum atque ²⁴promissum est, non ²⁵soli animae, verum et carni scias debitum, ²⁶ut si non ex consortio generis, certe vel ex privilegio nominis.

Cap. VI. Persequar itaque propositum, si tamen tantum possim carni ¹vindicare quantum contulit ille qui eam fecit, iam tunc gloriantem, quod illa pusillitas, ²limus, in manus dei quaecumque sunt pervenit, satis beatus etsi solummodo contactus. Quid enim, si nullo amplius opere statim figmentum de contactu dei constitisset? Adeo ³magna res agebatur, qua ista materia extruebatur. Itaque totiens

10. et om. bcd. 11. quoque ACa. 12. praeiudicatur Ca. 13. omnia quod AB. 14. ex B. 15. constetit codex Io. Clementis. 16. comparetur AB. tres Vaticani. 17. deus hominem inquit ABCa. 18. possit ABCa. tres Vaticani. 19. permisum B. 20. solum B. 21. et si B.

Cap. VI. 1. vindicari A. 2. huius immani B. homo in manu A. 3. res magna A.

d. propter formam, ne quid sine sermone.] Id est propter formam, i. e. legem, quam modo laudaverat, ne quicquam videlicet fietet sine dei sermone. Quod iam comprobaturus est. De voc. forma

hoc sensu usurpata cf. adnot. ad De Idolol. cap. 18. Ceterum ne taedeat cum his Tertulliani verbis comparasse verba Gregorii Nyss. De Opif. Hom. cap. 3.

honoratur quotiens manus dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur, dum effingitur. Recogita totum illi deum occupatum ac ⁴deditum, manu, sensu, opere, consilio, sapientia, providentia, et ipsa inprimis adfectione, quae ⁵liniamenta ⁶dictabat. Quodcunque enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus, quod ⁷et limus ⁸et caro sermo ^a, quod et terra tunc. ⁹Sic enim praefatio patris ad filium: ¹⁰Faciamus hominem ad imaginem Gen. I, 26. et similitudinem nostram. Et ¹¹fecit hominem deus, id utique quod finxit, ad imaginem dei fecit illum, scilicet ¹²Christi. Et sermo enim deus, qui in effigie dei constitutus non rapinam existimavit Phil. II, 6. ¹³parem esse deo. Ita limus ille iam tunc imaginem induens Christi futuri in carne non tantum dei opus erat, sed et pignus. Quo nunc facit ad ¹⁴infuscandam originem carnis ¹⁵nomen terrae ventilare, ut sordentis, ut iacentis elementi? cum, et si alia materia ¹⁶excudendo ^b homini competisset, artificis fastigium recogitari oporteret, qui illam et ¹⁷eligendo dignam iudicasset et tractando fecisset. Phidiae manus Iovem Olympium ex ebore ¹⁸molitur, et adoratur, nec iam bestiae et quidem insulsissimae ^c deus est, ¹⁹sed summum saeculi numen, ²⁰non quia elephante, sed quia Phidias tantus: deus vivus, ²¹deus verus quamcunque materiae vilitatem non de sua operatione purgasset et ab omni infirmitate sanasset? An hoc supererit, ut honestius homo deum quam hominem deus finxerit? Nunc etsi scandalum limus, alia iam res est. Carnem ²²iam teneo, non terram; licet ²³et caro audiat: Terra es, et in Gen. III, 19. terram ibis. Origo recensetur, non substantia revocatur ^d. Datum

4. dedicatum *Ca.* 5. lineamenta *c.* 6. dictabat *amgb.* ductabat *c. tres Vaticani, Io. Harrisius.* ducebat (*A*)*d.*, *Fulv. Ursinus.* decebat *BCa.* 7. et *om. AB.* 8. et sermo caro *bc.* 9. Si enim *A.* Sicut enim *B.* 10. et faciamus *B.* 11. hominem deus fecit *A.* 12. Christum *amg.* 13. parem esse *cmg.* par *AB.* par in *C.* pariari reliqui, *ex emendat. Rhenani.* 14. infuscandum *AB. tres Vaticani.* 15. non *AB.* 16. excludendo *edit. Priorii.* 17. eligendo *cod. Io. Clementis.* 18. molitur, et adoratur *ABCac. tres Vaticani.* molitae adorantur *bd.* 19. sed *bcd.* et reliqui. 20. non quia elephante, sed quia Phidias tantus *abcd.* elephantis, non (sed *B.*) quia phidias tantus *AB.* elephante, sed quia Phidias tantus *C.* 21. et deus *cd., ex cod. Io. Clementis.* 22. iam *om. AB.* 23. et *om. b.*

Cap. VI. a. sermo] Fr. Iunius distinguit „quod et limus, et caro sermo, quod et terra tunc.“, et interpretatur: „Christus cogitabatur homo futurus, quod et futurus limus, et sermo cogitabatur futurus caro, quod et terra tunc futura.“ Nicol. Rigaltius vult distingui, ut est in cod. Pitheoano: „caro, sermo quod et terra tunc.“

b. excudendo] V. adnot. ad lib. Adv. Valent. cap. 11.

c. et quidem insulsissimae] Insulsis-

simam bestiam appellat respectu exterioris, quae visui insulsa videtur et torpens, speciei et molis elephanti ad politissimum illud Phidiaci ingenii artificium. Cf. Gisb. Cuperus De Elephantis II, 7. in Sallengre Nov. Thes. Antiqu. Rom. tom. III, p. 178.

d. non substantia revocatur.] Scilicet non revocavit deus opificium suum convertendo hominem in terra cum dixit, Terra es. (Ludov. de la Cerda.)

est esse aliquid ²⁴origine ²⁵generosius et demutatione felicius. Nam et aurum terra, quia de terra; hactenus^e tamen terra, ex quo aurum, longe alia materia, splendidior atque nobilior de ²⁶obsoletiore matrice. Ita et deo licuit carnis aurum de limi, quibus putas, sordibus ²⁷excusato censu^f eliquasse.

Cap. VII.

¹Sed dilutior videatur auctoritas carnis, quia non et ipsam proprie manus divina tractavit, sicuti limum. ²Quando in hoc ³tractavit limum, ut postmodum caro fieret ex limo, ⁴carnis utique negotium gessit. Sed adhuc velim discas ⁵quando et quomodo caro ⁶floruerit ex limo. Neque enim, ut quidam volunt, illae ^{6b}pelliceae tunicae^a, quas Adam et Eva paradysum exuti induerunt, ⁷ipsae erunt carnis ex limo reformatio, cum aliquanto prius et Adam sub-

Gen. II, 23.

stantiae suae traducem in ⁸femina iam carnem recognoverit (Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea), et ipsa delibatio masculi in feminam carne suppleta sit, limo, opinor, supplenda, si Adam adhuc limus. ⁹Obliteratus igitur ¹⁰et devoratus est limus in carnem. Quando? cum factus est homo in animam vivam de dei flatu, ¹¹vapore scilicet idoneo torrere quodammodo limum in aliam qualitatem, quasi in testam, ita in carnem. ¹²Sic et figulo licet argillam temperato ignis adflatu in materiam robustiorem ¹³recorporare ^{13b}et aliam ex alia ¹⁴stringere speciem, aptiorem pristina

Rom. IX, 20.

et sui iam generis ac nominis. Nam etsi scriptum est, Numquid argilla ¹⁵dicet figulo? id est homo deo, etsi apostolus, In testaceis, ait, vasculis, tamen et argilla homo, quia limus ante; et testa caro, quia ex limo per adflatu ¹⁶divini vaporem, quam postea ¹⁷pelliceae tunicae, ¹⁸id est cutes superductae^b, vestierunt. Usque adeo, si detraxeris cutem, nudaveris carnem. Ita quod hodie spoliū effi-

24. in origine *liber Pithoei*. originis A. 25. ingenerosius *Gasp. Scioppius*. 26. obsoletiore *ABCa. tres Vaticani*. 27. excansato *AB. tres Vaticani*.

Cap. VII. 1. Sed ne dilutior *ab*. 2. quid A. 3. tractaverit *AB*. 4. carni *ABC*. 5. quomodo et quando *Ca*. 6. fluxerit *A. tres Vaticani*. 6b. pelliciae *BC*. 7. ipsi *B*. 8. femina iam carnem *c.*, de *cod. Io. Clementis*. femina iam carne *bd*. feminae iam carne *reliqui*. 9. Obliteratur *b*. 10. devoratusque *A*. 11. vaporeo scilicet et idoneo *ABCa. cod. Pithoei*. 12. si et *A*. 13. incorporare *B*. 13b. et in aliam *Gasp. Scioppius*. 14. stringere *ABCa. tres Vaticani*. stringere *bcd*. 15. dicit *A. duo Vaticani*. 16. domini *B*. 17. pelliciae *B*. pellice *A*. 18. vel cutes *AB*.

e. hactenus] Hoc est non amplius, non ultra. Cf. quae adnotavi ad De Exhort. Castit. cap. 1.

f. de limi — sordibus excusato censu] Id est purgato, liberato. V. quae adnotavi de verbi *excusare* hoc usu ad lib. Adv. Hermog. cap. 16. *Censum* limi dicit, originem de limo, i. e. originalem limi materiam. Cf. ad De Corona. cap. 13.

De verbo *eliquare*, si est tanti, cf. interpr. ad Apul. Metam. X, 30.

Cap. VII. a. pelliceae tunicae] Cf. Adv. Valentin. cap. 1. Carpit enim his Valentinianos.

b. cutes superductae] Itaque Septimius pelliceas tunicas cutes fuisse censet, non, ut Valentiniani, carnem ipsam. (Rigalt.)

citur, si ¹⁹ detrahatur, hoc fuit indumentum, cum superstruebatur. Hinc et apostolus circumcisionem despoliationem carnis appellans Col. II, 11. tunicam ²⁰ cutem ^{20^b} adfirmavit. Haec ²¹ cum ita sint, habes et limum de manu ²² dei gloriosum et carnem de adflatu dei gloriosiore, quo pariter caro et limi rudimenta deposuit et animae ornamenta suscepit. Non es diligentior deo, uti tu quidem Scythicas et Indicas gemmas et Rubentis Maris grana candentia^e non plumbo, non aere, non ferro, ne argento quoque ²³ oblaquees, sed electissimo et insuper operosissimo ²⁴ describes auro^d, ²⁵ vinis item et unguentis pretiosissimis quibusque vasculorum prius congruentiam cures, ²⁶ proinde ²⁷ perfectae ²⁸ ferruginis gladiis^e vaginalium adaeques dignitatem, — deus vero animae suae umbram, spiritus sui auram, oris sui operam vilissimo alicui commiserit capulo, et indigne collocando utique damnaverit. Collōcavit autem, an potius inseruit et immiscuit carni? tanta quidem concretione, ut incertum haberi possit utrumne caro animam, an carnem anima circumferat, utrumne animae caro, an anima ²⁹ appareat carni. Sed ³⁰ et magis animam invelli atque dominari credendum est, ut magis deo proximam. Hoc quoque ad gloriam carnis exuberat, quod proximam deo et continet et ipsius dominationis compotem praestat. Quem enim naturae usum, quem mundi fructum, quem elementorum saporem non per carnem anima depascitur? quidni? per quam omni instrumento sensuum ³¹ fulciatur, visu, auditu, gustu, odoratu, contactu? per quam divina potestate respersa est, nihil non sermone perficiens, vel tacite praemisso? Et sermo enim de organo carnis est. Artes per carnem, studia, ingenia per carnem, opera, negotia, officia per carnem, atque adeo totum vivere animae carnis est, ut non vivere animae ³² nil

19. detrahatur AB. 20. cutim B. 20 h. adfirmavit ABCa. tres Vaticani. confirmavit bcd. 21. cuncta sint A. 22. domini A. 23. oblaqueasset, sed BC. oblaqueasses sed A. 24. describes A. 25. vinis item om. ABCa. 26. perinde B. 27. perfectae d., codex Pithoei. perfecte Ca. perspectae amgbc., et B. m. pr. prospectae AB. 28. ferruginis amgbd. ferroginis c., ex cod. Io. Clementis. ferrugineis. reliqui. 29. appareat bcd. pareat reliqui, et tres Vaticani. 30. etsi bc. 31. fulciatur ABCa. tres Vaticani. fulta est bcd. 32. nil (nihil d.) aliud Cmgabcd. aliud reliqui.

c. Rubentis Maris grana candentia] Margaritas Maris Erythraei sive Rubri, ut appellat Adv. Marc. I, 13. f., quem locum cf. ad haec verba. Eius maris margaritarum etiam Hieronymus Epist. ad^o Demetriadem meminit (tom. IV. Opp. ed. Bened.) p. 689: „Ut taceam de inaurium pretiis, candore margaritarum, Rubri Maris profunda testantium, smaragdorum virore, ceranniorum flammis, hyacinthorum pelago, ad quae ardent et insaniunt studia matronarum.“ Cf. Martial. Epigr. X, 16. V, 38. Stat. Silv. IV,

6, 18. Casaub. ad Scriptt. Hist. Aug. p. 152.

d. operosissimo describes auro] Describere est tanquam in scrobe inserere. Operosissimum dicit aurum artificii vel artis operosissimae. Cf. adnot. ad Ad Natt. I, 4.

e. perfectae ferruginis gladiis] Perfectam ferruginem dicit perfectae bonitatis ferrum, cuius est acies mera, nec solum ingenio praestans, sed et factura, sed et aquae nobilitate, cui subinde candens immergitur. (Rigalt.)

aliud sit quam a carne ³³divertere. Sic etiam ipsum mori carnis est, cuius et vivere. Porro si universa per carnem ³⁴subiacent animae, carni quoque ³⁵subiacent. Per quod utaris, ³⁶cum eo utaris necesse est. Ita caro, dum ministra et famula animae deputatur, consors et cohaeres invenitur. Si temporalium, cur non et aeternorum?

Cap. VIII.

Et haec quidem velut de publica forma humanae conditionis ¹suffragia carni procuraverim. Videamus nunc de propria ²etiam Christiani nominis forma quanta huic substantiae frivolae ac ³sordidae apud deum praerogativa sit: etsi sufficeret illi quod nulla omnino anima salutem possit adipisci nisi dum ⁴est in carne crediderit; adeo ⁵caro salutis est cardo. ⁶De qua cum anima deo ⁷allegitur, ipsa est quae efficit ut anima ⁸allegi possit. ⁹Scilicet caro abluitur^b, ut anima emaculetur; caro ungitur, ut anima consecretur; caro signatur, ut et anima muniatur; caro manus ¹⁰impositione adumbratur, ut et anima spiritu illuminetur; caro corpore et ¹¹sanguine Christi vescitur, ut et anima de deo sagineur. Non possunt ergo separari in mercede, quas opera coniungit. Nam et sacrificia deo grata, conflictationes dico animae, ieiunia et seras et aridas escas^c et adpendices huius officii sordes^d caro de proprio suo incommodo ¹²instaurat. Virginitas quoque et viduitas et ¹³modesta in occulto matrimonii dissimulatio et una notitia eius^e de bonis carnis deo ¹⁴adolentur. Age iam, quid de ea sentis, cum pro no-

33. devertere *cd*. 34. subiaciant *A*. 35. subiacent *Abcd*. subiaceant *reliqui*. 36. cum eo utaris *om. ABC. codex Pilhoei. Addidit primum de suis codd. Gangneius.*

Cap. VIII. 1. in suffragium *bcd*. 2. et *A*. 3. solide *A*. 4. est *om. b*. 5. caro *om. A*. 6. Denique cum *d*, cum *Fulvio Ursino*. 7. alligitur *Cab*. alligatur *B. tres Vaticani*. allegatur *A*. 8. alligi *Cab*. alligari *AB*. 9. Scilicet caro *d*, cum *Fulvio Ursino*. Sed et caro *reliqui libri*. 10. impressione *B*. 11. vescitur Christi *A*. 12. instauratur *BCa*. 13. modesta *Cmgabcd*. modestia *ABC*. 14. adolantur *C*. adulantur *BCmg*. adulentur *amg*.

Cap. VIII. a. De qua] Intellege salute.

b. Scilicet caro abluitur cell.] Nimirum baptismo Christi, cui olim adiuncta sunt unctio et signaculum et manus impositio, ut lib. De Baptismo capp. 6. 7. et 8. exponit auctor. (Fr. Iunius.) Strictim h. l. recensuit, sed appositissime declaravit, baptismum, unctionem, signaculum crucis, manuum impositionem, eucharistiam. (Rigalt.)

c. seras et aridas escas] *Νηστείας καὶ ξηροφαγίας*, ut auctor distinguit libro De Ieiuniis cap. 1. (Fr. Iunius.)

d. adpendices huius officii sordes] Alibi dixit „horrorem cineris et asperitudinem sacci.“ Quibus etiam addebant haec Lucilliana, illuviem, imbalnitium,

imperfunditium, incuriam. (Rigalt.) Cf. De Paenitent. cap. 9.

e. et una notitia eius] Hoc est monogamia. Quod ad modestam in occulto matrimonii dissimulationem Rigaltio putat per eam significari „ipsius matrimonii secreta, quae libro Ad Uxor. II, 3 penes sanctos esse ait officia sexus, ac debere cum honore ipsius necessitatis tanquam sub ipsis oculis dei modeste ac moderate transigi.“ Sed rem mihi rectius Ludov. de la Cerda explicasse videtur ex verbis Ad Uxor. I, 6: „Quot item qui consensu pari inter se matrimonii debitum tollunt, salvo matrimonio?“ item De Veland. Virg. cap. 10: „Sive qui ex consensu contumeliam communem iam recusaverunt.“

minis fide in medium extracta et odio publico exposita decertat, cum in carceribus maceratur teterrimo lucis exilio, penuria mundi, squalore, paedore, contumelia victus, ne somno quidem libera, quippe ipsis etiam cubilibus vineta ipsisque stramentis lancinata, cum iam et in luce omni tormentorum machinatione laniatur, cum denique suppliciiis erogatur^f, enisa reddere Christo vicem moriendo pro ipso, et quidem per eandem crucem saepe, nedum per atrociora quoque ingenia poenarum. Nae illa beatissima et gloriosissima quae potest apud Christum dominum ¹⁵parere^g debito tanto, ut hoc solum debeat ei quod ei debere desierit, hoc magis vineta ¹⁶quod absoluta.

Igitur ut retexam^a, quam deus manibus suis ad imaginem dei Cap. IX. struxit, quam de suo adffatu ad similitudinem suae vivacitatis animavit, quam incolatui, fructui, ¹dominatui totius suae operationis praeposuit, quam ²de sacramentis suis disciplinisque vestivit, cuius munditias amat, cuius castigationes probat, cuius passiones sibi adpretiat, haecine non resurget, totiens dei? ³Absit, absit ut deus manuum suarum operam, ingenii sui curam, adflatus sui vaginam, molitionis suae reginam^b, liberalitatis suae haeredem, religionis suae sacerdotem, testimonii sui militem, Christi sui sororem, in aeternum destituat interitum. Bonum deum novimus: solum, Luc. XVIII, 19. optimum ⁴a Christo eius addiscimus; qui dilectionem mandans post Matth. XXII, 37 sqq. suam in proximum ⁵faciet et ipse quod praecepit. Diliget carnem tot modis sibi proximam, etsi infirmam, sed Virtus in infirmitate II Cor. XII, 9. perficitur, etsi imbecillam, sed Medicum non desiderant nisi male Luc. V, 31. habentes, etsi inhonestam, sed Inhonestioribus maiorem circumda- I Cor. XII, 23. mus honorem^c, etsi perditam, sed Ego, inquit, veni, ut quod Luc. XIX, 10. ⁶periiit salvum faciam, etsi peccatricem, sed Malo ⁷mihī, inquit, Ez. XVIII, 23. salutem peccatoris quam mortem, etsi damnatam, sed Ego, inquit, Deut. XXXII, 39. percutiam et sanabo. Quid ea exprobras carni quae deum expe-

15. pariare Petr. Ciacconius. par esse Latinius. 16. quo amgc. tres Vaticani. quam B.

Cap. IX. 1. dominatui om. AB. 2. de sacramentis ABC. tres Vaticani. sacramentis reliqui. 3. Absit, absit Acd. tres Vaticani. Absit reliqui. 4. a Christo eius ABCmgabcd. a Christo C. 5. facit amg. 6. perierat B. 7. mihī om. A.

f. erogatur] Cf. de hoc verbo adnot. ad Scorp. cap. 6. — De carceris quas descripsit modo miseris cf. Ad Martyr. cap. 2. Adde De Patient. cap. 13.

g. parere] Appellanti creditori paret debitor cum satisfacit. Iubet qui exigit, paret qui praestat quod promisit. (Rigalt.) Cf. Dirksen Manuale Latinitatis Font. Iur. Civ. Rom. p. 679. s. v. Parere.

Cap. IX. a. retexam] Nimirum sum-

malim contrahens ea quae inde a cap. 6 praecesserunt. (Fr. Iunius.)

b. molitionis suae reginam] Molitionem dicit creationem. Creavit autem deus hominem tanquam regem omnium quae in terra, quae in mari. (Rigalt.)

c. sed inhonestioribus maiorem circumdamus honorem] Quae cum nominari necesse est, honorem praefari solemus. (Rigalt.)

clant, quae in deum sperant, ⁸ quae honorantur ab illo, quibus subvenit? Ausim dicere, si haec carni non accidissent, benignitas, gratia, misericordia, omnis vis dei benefica ⁹ vacuisset.

Cap. X. Tenes scripturas quibus caro infuscatur, tene etiam quibus inlustratur. Legis ¹ cum quando ^a deprimitur, adige oculos et ² tum
 Ies. XL, 7. quando ³ revelatur. Omnis caro foenum. Non ⁴ hoc solum pronun-
 Ies. XL, 5. tiavit Esaias, sed et, Omnis caro videbit salutare dei. Notatur in
 Gen. VI, 3. Genesi dicens ⁵ deus, Non manebit spiritus meus in hominibus istis,
 Ioël III, 1. quia caro sunt. Sed et auditur per Ioëlem: Effundam de spiritu
 meo in omnem carnem. Apostolum quoque ne de uno stilo noris,
 Rom. VII, 18. quo carnem plerumque compungit. Nam ⁶ etsi negat habitare boni
 Rom. VIII, 8. quicquam in carne sua, etsi adfirmat eos qui in carne sint deo
 Gal. V, 17. placere non posse, quia concupiscat adversus spiritum, et si qua
 alia ita ponit ut carnis non tamen substantia, sed actus inhonoretur,
 dicemus quidem alibi ^b nihil proprie carni exprobrari oportere
 nisi in animae suggillationem, quae carnem ministerio sibi ⁷ subigit.
 Gal. VI, 7. Verum interim ⁸ et in illis litteris Paulus est ^c, cum stigmata Christi
 in corpore suo portat, cum ⁹ corpus nostrum ut dei templum vitari
 I Cor. III, 16 sq. vetat, cum corpora nostra membra Christi facit, cum monet tol-
 I Cor. VI, 15. lere et magnificare deum in corpore nostro. Itaque si ignominiae
 Ibid. v. 20. carnis resurrectionem eius expellunt, cur non dignitates potius inducent?
¹⁰ Quoniam deo magis congruit in salutem redigere quod reprobarit interdum,
 quam in perditionem ¹¹ dedere quod etiam ¹² aliquando probavit.

Cap. XI. Hucusque de praeconio carnis adversus inimicos et nihilominus amicissimos eius. Nemo enim tam carnaliter vivit quam qui negant carnis resurrectionem. Negantes ¹ enim poenam despiciunt et disciplinam. De quibus luculenter et ² Paracletus per prophetidem Priscam: Carnes sunt, et carnem oderunt. Quam si tanta auctoritas munit quanta illi ad meritum salutis patrocinari possit, numquid etiam dei ipsius potentiam et potestatem et licentiam recensere
 8. quae honorantur *bcd.* et honorantur *B.* honorantur *reliqui.* 9. vacuisset *Cabcd.* vacavisset *ABCmg.*

Cap. X. 1. cum caro deprimitur *d.*, cum Fulvio Ursino. 2. tum (cum *BCab.*) quando *ABCabc.* tres *Vaticani.* cum caro *d.*, cum Fulvio Ursino. 3. revelatur *tres Vaticani.* 4. hoc *om. bc.* 5. deus *om. ab.* 6. si *B.* 7. subicit *A. Vaticani.* subiit *B.* 8. et *om. ab.* 9. corpus *om. cd.* 10. quomodo *AB.* 11. debere *edit. Semleri vitiose.* 12. aliquando probavit *cd.*, ex uno *Vaticanorum.* aliam quando probavit *A.* probavit *reliqui.*

Cap. XI. 1. eius *A.* enim eius *cd.* duo *Vaticani,* teste *Pamelio.* 2. paracletus *AB.*

Cap. X. a. Legis cum quando] Legis cum aliquando caro deprimitur. Non opus erat correctione.

b. alibi] Infra cap. 16.

c. et in illis litteris Paulus est] Hoc est, et in illis scripturae testimoniis Pauli vox auditur. (Rigalt.)

debemus, an tantus sit qui valeat dilapsum et devoratum et quibuscunque modis ³ereptum tabernaculum carnis reaedificare atque restituere? An et aliqua nobis exempla huius sui iuris in publico naturae ⁴promulgarit, ⁵ne qui forte adhuc ⁶sitiant deum nosse, qui non alia lege credendus est quam ut ⁷omnia posse credatur? Plane apud philosophos habes qui mundum hunc innatum infectumque defendant, sed multo melius quod omnes fere haereses natum et factum mundum annuentes conditionem^a deo nostro adscribunt. Igitur confide illum totum hoc ex nihilo protulisse, et deum nosti fidendo quod tantum deus valeat. Nam et quidam infirmiores hoc ⁸prius credere de materia. *De materia* ⁹potius^b subiacenti volunt ab illo universitatem dedicatam^c secundum philosophos. Porro ¹⁰et si ita in vero haberetur, cum ¹¹tamen longe alias substantias longeque alias species ex reformatione materiae diceretur protulisse quam fuisset ipsa materia, non minus defenderem ex nihilo eum protulisse, si ea protulerat quae omnino non fuerant. Quo enim interest ex nihilo quid proferri, an ex aliquo, dum quod non fuit fiat, quando etiam non fuisse nihil sit fuisse? Sic et fuisse e contrario nonnihil est fuisse. Nunc etsi interest, tamen utrumque ¹²mihi adplaudit. Sive enim ex nihilo deus molitus est cuncta, poterit et carnem ¹³in nihilum ¹⁴productam^d exprimere de nihilo: sive de materia ¹⁵modulatus^e est ¹⁶alia, poterit et carnem quocunque dehaustam evocare de alio. Et utique idoneus est reficere qui fecit, quanto plus est fecisse quam refecisse, initium dedisse quam reddidisse. Ita restitutionem carnis faciliorem credas institutione.

Aspice nunc^a ad ipsa quoque exempla divinae potestatis. Dies Cap. XII. moritur in noctem et tenebris usquequaque sepelitur. Funestatur

3. exemplum *AB. tres Vaticani.* 4. promulgavit (*A*)*d.*, *Fulv. Ursinus.* promulgaret *BC. Paterniacensis codex.* promulget *Cmg.* 5. et qui *AB.* 6. sitiant *AC. codex Pithoei.* *Nec improbat Rigaltius.* sciant *Babe. Gorziensis codex.* nesciant *d.*, cum *Fulvio Ursino.* 7. posse omnia *A.* 8. prius credere de materia. *De materia ego.* prius credere, de materia *Cabcd.* prius de materia *AB. tres Vaticani.* 9. totius *Fulv. Ursinus.* 10. si ita *A.* 11. tamen (*AB*)*ed.* tam *reliqui.* 12. nihil *AB.* 13. in nihilo *B.* ex nihilo *A.* 14. productam *ego.* productam *ABCabc.* perductam *d.*, *Fulv. Ursinus.* 15. modulatus *ABCmgamgbed.* moderatus *Ca.* 16. aliam *amg.*

Cap. XI. a. conditionem] Hoc est creationem. Cf. adnott. ad De Corona cap. 6.

b. credere de materia. *De materia potius]* Ita mihi haec verba restituisse videor. Nec opus est pro *credere* respondere *credidere*, id quod Fr. Iunium video censuisse.

c. dedicatam] Cf. adnott. ad Scorp. cap. 1.

d. in nihilum productam] Ita emendandum erat. Cf. Apolog. cap. 48 „quae-
cunque te materia — in nihilum prodegerit“ cett. Adde adnott. ad Apolog. cap. 18.

e. modulatus] Ita reposui cum plurima librorum parte. Amat enim hoc verbo uti Septimius. Cf. Adv. Marcion. II, 29. Ad Nat. I, 3. et II, 4.

Cap. XII. a. Aspice nunc] His etiam

mundi honor, omnis substantia denigratur. Sordent, silent, stupent cuncta, ubique iustitium est, ¹quies rerum. Ita lux amissa lugetur. Et tamen rursus cum suo cultu, cum dote, cum sole, eadem et integra et tota universo orbi reviviscit, interficiens mortem suam, ²noctem, rescindens sepulturam suam, tenebras, haeres sibimet existens^b, donec et nox reviviscat cum suo et ³illa suggestu. ⁴Reaccenduntur enim et stellarum radii, quos matutina ⁵succensio extinxerat; reducuntur et siderum absentiae, quas temporalis distinctio exemerat; ⁶reornantur et specula lunae^c, quae menstruus numerus adtriverat. Revolvuntur ⁷hiemes et aestates, ⁸verna et autumnna cum suis viribus, ⁹moribus, fructibus. Quippe etiam terrae de caelo disciplina est arbores vestire post spolia, flores denuo colorare, herbas rursus imponere, exhibere eadem quae absumpta sint semina, nec prius exhibere quam absumpta. Mira ratio: de fraudatrice servatrix; ut reddat, intercipit; ut custodiat, perdit; ut integret, vitiat; ut etiam ampliet, prius decoquit. Siquidem uberiora et cultiora restituit quam ¹⁰exterminavit; revera fenore interitu, et iniuria usura, et lucro damno. Semel dixerim, universa conditio recidiva est. Quodcumque ¹¹conveneris, fuit; quodcumque amiseris, nihil non iterum est. Omnia in statum redeunt cum abscesserint; ¹²omnia incipiunt cum desierint; ideo finiuntur, ut fiant. Nihil deperit nisi in salutem. Totus igitur hic ordo revolubilis rerum testatio est resurrectionis mortuorum. Operibus ¹³eam praescripsit deus ante quam litteris, viribus praedicavit ¹⁴ante quam vocibus. Praemisit tibi naturam magistram, summissurus et prophetiam, quo facilius credas prophetiae discipulus naturae, quo statim admittas, cum audieris quod ubique iam videris, ¹⁵nec dubi-

Cap. XII. 1. quies rerum *om. d. Habent reliqui, et Pithoei codex.* 2. mortem *AB.* 3. illorum *AB.* 4. Reaccenduntur *AB. tres Vaticani.* Redaccenduntur *reliqui.* 5. succensio *amgbcd.* suggestio (*suggesto B.) ABCa. cod. Pithoei.* 6. reornantur *AB. tres Vaticani.* redornantur *abcd.* redonantur *C.* 7. et hiemes *A.* 8. verna *Ad. et verna Cabc. et vernae B.* 9. fructibus et moribus *A.* 10. exinaniverit *A.* 11. cognoveris *amg.* 12. omnia incipiunt cum desierint *om. ABC.* *Addidit primum Gangneius de suis libris.* 13. antea *A.* 14. antea *A.* 15. ne *AB.*

argumentis resurrectionem adseverat Clemens prima ad Corinthios epistola. „*Ἰδωμεν, ἀγαπητοὶ, ἰνὸν κατὰ καιρὸν γινομένην ἀνάστασιν· ἡμέρα καὶ νύξ ἀνάστασιν ἡμῶν δηλοῦσιν. Κοιμᾶται ἡ νύξ, ἀνίσταται ἡμέρα· ἡ ἡμέρα ἀπεισῶν, νύξ ἐπέρχεται.*“ Haec autem naturae dormientis ac resurgentis exempla Septimiani stili elegantia ingeniose admodum auxit et illustravit. (Rigalt.) Compara cum his Tertulliani quae de hac ipsa materia cumque

his ipsis argumentis egregie disputat Minuc. Felix Octav. cap. 34. Adde Zenonem Veron. De Resurr. cap. 8. p. 128 sq. ed. Ballerin.

b. haeres sibimet existens] Sic Zeno Veron. Serm. II. De Pascha p. 257. ed. Ballerin. „— dies salutaris advenit. Idem *sui successor*, idemque decessor“ cett.

c. specula lunae] De hoc loco cf. De Pallio cap. 2.

tes deum carnis etiam ¹⁶resuscitorem, quem omnium noris restitutorem. Et utique si omnia homini resurgunt, cui procurata sunt, porro non homini, nisi et carni, quale est ut ipsa depereat in totum, propter quam et cui nihil deperit?

Si parum universitas resurrectionem figurat, si nihil tale conditio signat, quia ¹singula eius non tam mori quam desinere dicantur, nec ²redanimari, sed reformari ³existimentur, accipe ⁴plenisimum atque firmissimum huius spei specimen^a, siquidem animalis est res et vitae obnoxia et morti. Illum dico alitem orientis peculiarem^b, de singularitate famosum^c, de posteritate monstruosum, qui semetipsum ⁵libenter funerans renovat^d natali sine decedens atque succedens, iterum phoenix ubi ⁶iam nemo, iterum ipse qui non iam, alius idem. Quid expressius atque signatius in hanc causam, aut cui alii rei tale documentum? Deus etiam scripturis suis, ⁷Et ^{Ps. XCII, 13.} florebit enim, inquit, velut phoenix^e, id est de morte, de funere, uti credas de ignibus quoque substantiam corporis exigi posse. Multis passeribus ⁸antestare nos dominus pronuntiavit; ⁹si non et ^{Math. X, 33.} phoenicibus, nihil magnum. ¹⁰Sed homines semel interibunt, avibus Arabiae de resurrectione securis?

Talia interim divinarum virium liniamenta non minus parabolis ^{Cap. XIV.} ¹operato deo quam locuto veniamus et ad ipsa edicta atque decreta

16. suscitorem A.

Cap. XIII. 1. signacula *amg.* 2. redivinari B. 3. existimantur A. 4. plenissimum *duo Vaticani.* 5. libenter *cd.* 6. nemo iam AB. 7. Et florebit *cd., ex uno Vaticano.* Et florebit *reliqui.* 8. antistare *cd. tres Vaticani.* 9. similes et phoenicibus *amg.* 10. Scilicet *Fr. Iunius.*

Cap. XIV. 1. operatio deo quam locutio AB.

Cap. XIII. a. plenissimum atque firmissimum huius spei specimen] Clemens ad Corinth.: „*Ιδωμεν τὸ παράδοξον σημεῖον.*“ Et in Constitut. Apostolicis, quas ab eodem Clemente conscriptas fuisse nonnulli putant, „*πλουσίαν τῆς ἀναστάσεως παρέχον τὴν ἀπόδειξιν.*“ (Rigalt.)

b. alitem orientis peculiarem] Clemens: „*ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς τόποις, τουτέστιν τοῖς περὶ τὴν Ἀραβίαν.*“ Etsi autem eiusdem Phoenicis historiae exemplum reperiat etiam in Constitutionibus supra citatis, tamen ex earum cum epistola Clementis comparatione hoc videmur assequi, vix esse ut eiusdem auctoris utrumque opus censi debeat. (Rigalt.) Cf. Cyrill. Catech. 18. Zeno Veron. De Resurr. cap. 9. p. 129. ed. Ballerin.

c. de singularitate famosum] Clemens: „*Τοῦτο μονογενὲς ὑπάρχον.*“ Consti-

tutiones: „*Φασὶ γὰρ ὀρνέον τι ὑπάρχειν.*“ Ibidem hoc genus avis dicitur „*ἄζυγον ὑπάρχειν ἐν τῇ δημιουργίᾳ.*“ (Rigalt.)

d. funerans renovat] „— Hanc nobis a deo resurrectionis imaginem dari, *μεγαλεῖον τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ.*“ Ceterum de narrationis fide Clemens non addubitat. Quod tamen facere videtur Constitutionum Apostolicarum scriptor qui rem etiam aliter tradidit, et phoenicem „*τῷ ἡλίῳ προσεδάμενον αὐτομάτως φλεχθῆναι καὶ γενέσθαι ζώνιν, ἐκ δὲ τῆς σποδιάς σκώληκα.*“ (Rigalt.)

e. velut phoenix] Sic solet Septimius scripturam ad propositum suum latissime interpretari. Itaque hic phoenicis vocabulum inter alitem et arborem ambiguum pro phoenice alite positum, voluit, et verbum „florebit“ ad resurrectionem accomodavit. (Rigalt.)

eius, quo cum maxime divisionem istam materiae ordinamus. ²Ex-
 orsi enim sumus ab auctoritate carnis, an ea sit cui dilapsae salus
 competat, dehinc prosecuti de potentia dei, an tanta sit quae sa-
 lutem conferre dilapsae rei soleat. Nunc si probavimus utrumque,
 velim etiam de causa requiras, an sit aliqua tam digna quae re-
 surrectionem carnis necessariam et rationi certe omni modo de-
 bitam ³vindicet, quia subest dicere, etsi caro capax restitui, etsi
 divinitas idonea restituendi, ⁴sed causa restitutionis praeesse debe-
 bit. Accipe igitur et causam, ⁵qui apud deum ⁶discis tam optimum
 quam et iustum, de suo optimum, de nostro iustum. Nisi enim
 homo deliquisset, optimum solummodo deum nosset ex naturae
 proprietate. At nunc etiam iustum ⁷eum patitur ex ⁸causae neces-
 sitate, tamen et hoc ipso optimum, ⁹dum et iustum. Et bono
 enim iuvando et malo puniendo iustitiam exhibens utramque sen-
 tentiam bono praestat, hinc vindicans ¹⁰istud, inde remunerans
 illud. Sed cum Marcione plenius disces^a an hoc sit ¹¹dei totum.
 Interim talis est ^{11b}noster, merito iudex, quia dominus, merito
 dominus, quia auctor, ¹²merito auctor, quia deus. Hinc et ille
 nescio quis haereticorum merito non iudex, non enim ¹³dominus,
 merito non ¹⁴dominus, non enim auctor, nescio iam si deus, qui
 nec ¹⁵auctor, quod deus, nec dominus, ¹⁶quod auctor. Igitur ¹⁷si
 deo et domino ¹⁸et auctori congruentissimum est iudicium in ¹⁹ho-
 minem destinare de hoc ipso, an dominum et auctorem suum
 agnoscere et observare ²⁰curarit an non, ²¹id quoque iudicium re-
 surrectio expunget. Haec erit tota causa, immo necessitas resur-
 rectionis, congruentissima scilicet ²²deo ²³destinatio iudicii; de
 cuius dispositione ²⁴dispicias an utrique substantiae humanae diu-
 dicandae censura divina ²⁵praesideat, tam animae quam et carni.
 Quod enim congruet iudicari, hoc competet etiam resuscitari. Dici-
 mus plenum primo perfectumque credendum iudicium dei, ut ulti-
 mum iam atque exinde perpetuum, ut sic quoque iustum, ²⁶dum

2. eorsi A. 3. vindicet B. 4. sed bcd. etsi ABC. et sic a. et *Rhenanus in marg. ed. princ.* 5. quia, puto, deum dicis *Fr. Iunius.* 6. discit A. 7. cum AB. 8. causae suae bc. causa B. causae reliqui. 9. deum ABCa. 10. istud om. b. 11. „deus. alias dei votum“ amg. 11b. merito noster ABCa. 12. merito auctor om. A. 13. dominus *Fulv. Ursinus.* deus ABCabcd. 14. deus AB. 15. nec auctor nec dominius. Igitur *Fulv. Ursinus.* 16. quod auctor (B)bcd. auctor reliqui. 17. si de deo *Fulv. Ursinus.* in deo A. 18. et non auctori ABC. 19. homine B. 20. curarit bcd. curaret reliqui. 21. id quoque bc. utique d., *ex emendat. Fulvi Ursini.* itaque ABCa. 22. et deo ABC. 23. destinatio iudicii abcd. destinatio: Dicis C. destinata dicis AB. 24. despicias AB. 25. praesidet A. 26. domi- num non AB.

Cap. XIV. a. Sed cum Marcione ple-
 nius disces] Remittit lectorem ad libros

[lib. I. et lib. II.] quos adversus Mar-
 cionem scripsit. (Rigalt.)

non in aliquo minus, ut sic quoque ²⁷ deo dignum, dum pro tanta eius patientia plenum atque perfectum; itaque ²⁸ plenitudinem perfectionemque iudicii non nisi de totius hominis repraesentatione constare, totum porro hominem ex utriusque substantiae ²⁹ concretionem ³⁰ parere, idcircoque in utraque exhibendum quem totum oporteat iudicari, qui nisi totus utique non vixerit: qualis ergo vixerit, talem iudicari, quia de eo quod vixerit habeat iudicari. Vita est enim causa iudicii, per tot substantias dispungenda per ³¹ quot et ³² functa est.

Age iam scindant adversarii nostri carnis animaeque contextum Cap. XV. prius in vitae administratione, ut ita audeant scindere illud etiam in vitae remuneratione. Negent ¹ operarum societatem, ut merito possint etiam mercedem negare. Non sit particeps in sententia caro, si non fuerit et in causa. Sola anima revocetur, si sola decedit. At enim non magis sola decedit quam sola ² decurrit illud unde decedit, vitam hanc dico. Adeo autem non ³ sola anima transigit vitam, ut nec cogitatus, ⁴ licet solos, licet non ad ⁵ effectum per carnem deductos, auferamus a ⁶ collegio carnis, siquidem in carne et cum carne et per carnem agitur ab anima quod agitur in corde. Hanc denique carnis speciem, ⁷ arcem animae, etiam dominus in ⁸ suggillationem cogitatum taxat: Quid cogitatis in cordibus Math. IX, 4. vestris nequam? et: Qui ⁹ conspexerit mulierem ad concupiscendum, Math. V, 28. iam ¹⁰ adulteravit in corde. Adeo et sine opere et sine effectu cogitatus carnis est actus. Sed etsi in cerebro, vel in medio superciliorum discrimine, vel ¹¹ ubi ubi philosophis placet, principalitas sensuum consecrata est, quod ¹² HEEMONIKON appellatur, caro erit omne animae cogitatorium^a. Nunquam anima sine carne est, ¹³ quamdiu in carne est. Nihil non cum illa agit, sine qua non est. Quaere adhuc an cogitatus quoque per carnem ¹⁴ administrantur, qui per

27. dignum deo AB. 28. plenitudinem Cabd. perfectam (perfectum B.) plenitudinem reliqui, et tres Vaticanani. 29. concretionem amgbcd. congregatione ABCa. 30. parari Latinius. 31. quod BCa. 32. defuncta A.

Cap. XV. 1. operum codex Io. Clementis. 2. decurrit ABCabcd. tres Vaticanani. decurrit codex Io. Clementis. 3. sola ABbcd. solum reliqui. 4. licet solos solos licet B. licet solos solos licet A. 5. effectum (AB)bcd. adfectum reliqui. 6. collegio A. 7. artem AB. 8. suggillatione bc. 9. conspexerit mulierem ad concupiscendum cd., de codice Io. Clementis. ad concupiscendum conspexerit A. conspexerit ad concupiscendum reliqui. 10. adulterat A. adulterium B. 11. ubi ubi bcd. ubi reliqui. 12. HEEMONIKON A. agenonicon B. egemonicon Ca. hegemonicon bcd. 13. quamdiu in carne est om. ABC. 14. administrantur BCa. administratur A.

Cap. XV. a. cogitatorium.] Cogitatorium a Tertulliano dicitur locus in corpore sive pars corporis ubi anima cogitat. (Rigalt.) Φροντιστήριον. Ceterum

de hegemonico cf. De Anima cap. 15. Adde Cic. De Nat. Deor. II, 11. cum interpr. Adde Chalcid. in Plat. Timaeum p. 9. Plut. De Plac. Philos. IV, 5.

carnem dinoscuntur extrinsecus. Volutet aliquid anima, vultus operatur indicium, facies intentionum omnium speculum est. Negent factorum societatem cui negare non possunt cogitatorum. Et illi quidem delinquentias carnis enumerant: ergo peccatrix tenebitur supplicio. Nos vero etiam virtutes carnis opponimus: ergo et bene operata tenebitur praemio. Et si ¹⁵anima est quae agit et impellit in omnia, carnis obsequium est. Deum non licet aut iniustum iudicem credi aut inertem; iniustum, si sociam bonorum operum a praemiis arceat, inertem, si sociam malorum a suppliciis secernat, cum humana censura eo perfectior habeatur ¹⁶quo etiam ministros facti cuiusque deposcit, nec ¹⁷parcens nec invidens illis, quominus cum auctoribus aut poenae aut ¹⁸gratiae communicent ¹⁹fructum.

Cap. XVI.

Sed cum imperium animae, obsequium carni^a distribuimus, prospiciendum est ne ¹et hoc alia argumentatione subvertant, ut velint carnem sic in officio animae collocare, non quasi ministram, ne ²ex hoc sociam cogantur agnoscere. Dicent enim ministros et socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi et potestatem suae voluntatis in utrumque, homines scilicet et ipsos; idcirco cum auctoribus ³merita communicare, quibus operam sponte ⁴accommodant: carnem autem nihil sapientem, nihil sentientem per semetipsam, non velle, non nolle de suo habentem ⁵vice potius vasculi apparere animae, ut instrumentum, non ut ministerium. Itaque animae^b solius iudicium praesidere, qualiter usa sit vasculo carnis, vasculum vero ipsum non esse sententiae obnoxium, quia nec calicem ⁶damnari, si quis eum veneno ⁷temperarit, nec gladium ad bestias ⁸pronuntiari, si quis eo latrocinium fuerit operatus. Iam ergo innocens caro ex ⁹ea parte qua non reputabuntur illi operae malae, et nihil prohibet innocentiae nomine salvam eam fieri. Licet enim nec ¹⁰bona opera ¹¹reputentur illi, ¹²sicut nec ¹³mala, ¹⁴divinae tamen benignitati magis competit innocentes liberare. ¹⁵Beneficus

15. est anima AB. 16. quod b. 17. parens B. 18. gratis B. 19. fructus A.

Cap. XVI. 1. ne et hoc *cd. tres Vaticani.* ne ex hoc B. ne et ex hoc *reliqui.* 2. ex hoc *cd., ex codice Io. Clementis.* et *reliqui.* 3. merito AB. 4. accommodarint ABCa. 5. iure B. 6. damnari ABC*acd. tres Vaticani.* damnaris b. 7. temperaverit A. 8. pronuntiari ABC*acd. tres Vaticani.* pronuntiaris b. 9. ea om. bc. 10. bonae operae *cd.* 11. imputentur B. 12. sic nec A. 13. malae *cd.* 14. divina tamen benignitate B. 15. Beneficus (Beneficos AB.) enim debet; optimi (optumi B.) est autem ABA. beneficis enim debet. Optimi est autem bcd. beneficus est atque optimus. Debet autem etiam C. *Probant Fr. Iunius et Ios. Scaliger.*

Cap. XVI. a. imperium animae, obsequium carni] Cf. Augustin. Contra Iulian. IV, 12. Cf. etiam De Anima cap. 40.

b. animae] Animae iudicandae in die novissima.

enim debet^c; optimi est autem etiam quod non ¹⁶debetur offerre. Et tamen calicem, non dico venenarium, in quem mors aliqua ¹⁷ructarit^d, sed ¹⁸fritricis^e vel ¹⁹archigalli vel gladiatoris aut carnificis ²⁰spiritu infectum, quaero an minus damnes quam oscula ipsorum? nostris quoque sordibus nubilum, vel non pro animo temperatum, elidere solemus, quo magis puero irascamur. Gladium ²¹vero latrociniis ebrium quis non a domo tota, nedum a cubiculo, nedum a capitis sui officio ^f ²²relegabit, praesumens scilicet nihil aliud se quam ²³inludia animarum somniaturum, ²⁴urguentium et inquietantium sanguinis sui concubinum^g? At enim et calix bene sibi conscius, et de diligentia ²⁵ministerii commendatus, ²⁶de coronis quoque potatoris sui ²⁷inornabitur aut aspergine florum honorabitur. Et gladius bene de bello cruentus et melior homicida^h laudem suam consecratione pensabit. ²⁸Est ergo et in vascula et in instrumenta sententiam figereⁱ, ut dominorum et auctorum meritis et ipsa communicent; ut huic quoque argumentationi satisfecerim, licet ab exemplo vacet diversitas rerum. Omne enim vas vel instrumentum aliunde in usus venit, extranea omnino materia a substantia hominis. Caro autem ab exordio uteri ²⁹consata, ³⁰conformata, congenita animae etiam in omni operatione miscetur illi. Nam etsi vas ³¹vocatur apud apostolum, quam iubet in honore ³²tractari, eadem tamen ab eodem homo ³³exterior appellatur; ille scilicet limus qui

I^{Thess.}
IV, 4.

16. debetur *ABcd.* deberetur *reliqui, Fr. Iunius.* 17. ructarit *bcd.* ructaret *ACa.* reputaret *B.* 18. fritricis *bc.* fictricis *ABCad.* tres *Vaticani* et liber *Pithoei.* fascinatricis *Fulv. Ursinus.* Thracis *Petr. Ciacconius.* architrecis *G. Canterus Nov. Lectt. IV, 12.* 19. Galli *Petr. Ciacconius.* 20. in spiritu *B.* 21. vel *ABC.* 22. relegabit *ABCa.* tres *Vaticani.* relegarit *bcd.* 23. inludia *abcd.* invidia *AC.* *codex Pithoei.* invidiam *B., Nicol. Rigaltius.* 24. urguentium *c.* tres *Vaticani* et *codex Io. Clementis.* urgentium *reliqui.* 25. ministri *amg.* 26. de *om. ABC.* 27. inornabitur *ab.* inornabitur *C. et cod. Pithoei.* morbitur *B.* mo^bbitur *A.* inornabitur *cd.* tres *Vaticani.* 28. Est *Ac.* tres *Vaticani.* Estne *reliqui.* 29. consata *Abcd.* consita *reliqui.* 30. confirmata *AB.* 31. vocat apostolus *A.* tres *Vaticani.* vocatur apostolum *B.* 32. tractare *Ca.* 33. appellatur exterior *ABCa.*

c. beneficis enim debet] Debet enim qui beneficis est innocentes liberare, qui vero optimus — et quid magis optimum quam divinitas? — etiam quod non debetur offerre. Caro igitur licet solummodo innocens sit, non etiam bene merita, tamen salutem a deo impetrabit.
d. in quem mors aliqua ructarit] In quem aliquis celeritate veneni correptam animam inter sorbendum cum ructu efflaverit. (Rigalt.)

e. fritricis] Cf. adnot. ad De Pallio cap. 4. Rigaltius cum Pithocano libro ceterisque scripsit *fictricis*, interpretatus „*φαρμακίδος*, sagae, simulacra cerca liugentis.“

f. a capitis sui officio] A cervicali. (Rigalt.)

g. sanguinis sui concubinum?] Quasi caesorum sanguini incubet qui gladium caesorum sanguine tinctum cervicali suo supposuit. (Rigalt.)

h. melior homicida] Gladium de bello cruentum homicidam vocat, sed meliorem, ut cogitare liceat priorem esse homicidam gladium de latrocinio cruentum. Ait igitur illum esse meliorem, sed tamen homicidam. Etenim bella gerere nolebat Christianos. (Rigalt.)

i. sententiam figere] Hoc est intrepide et constanter adserere. (Rigalt.)

prior titulo hominis incisus est, non calicis aut gladii aut vasculi ullius. Vas enim capacitatis nomine dicta est, qua animam capit et continet, homo vero de communione naturae, quae eam non instrumentum in operationibus ³⁴praestat, sed ministerium. Ita et ministerium tenebitur iudicio, ³⁵et si de suo nihil sapiat, quia portio est eius quae sapit, non ³⁶supellex. Hoc et apostolus sciens nihil carnem agere per semetipsam quod non animae deputetur nihilominus peccatricem iudicat carnem, ne eo quod ³⁷ab anima ³⁸videatur impelli iudicio liberata credatur. Sic et cum aliquas laudis operas carni indicit, Glorificate, ³⁹inquit, et tollite deum in corpore vestro, certus et hos ⁴⁰conatus ab anima agi, idcirco tamen et carni eos mandat, quia et illi fructum ⁴¹repromittit. Alioquin nec ⁴²exprobratio competisset in alienam ⁴³culpa nec adhortatio in extraneam ⁴⁴gloriae; et exprobratio enim et exhortatio vacarent erga carnem, si vacaret et merces quae in resurrectione captatur.

I Cor. VI, 20.

Cap. XVII. Simplicior quisque fautor sententiae nostrae putabit carnem etiam idcirco repraesentandam esse iudicio, quia aliter anima non capiat passionem tormenti seu refrigerii, utpote incorporalis; hoc enim vulgus existimat. Nos ¹autem animam corporalem et hic profitemur et in suo volumine probamus, habentem proprium genus ²substantiae soliditatis, per quam quid et sentire et pati possit. Nam et nunc animas torqueri foverique penes inferos, ³licet nudas, licet adhuc exules carnis, ⁴probabit Lazari exemplum. ⁵Dedi igitur adversario dicere: Ergo quae habet corpulentiam propriam, de suo ⁶sufficiet ad facultatem passionis et sensus, ut non egeat repraesentatione carnis. Immo eatenus egebit, non ⁷qua sentire quid sine carne non possit, sed ⁸qua necesse est illam etiam cum carne sentire. Quantum enim ad agendum de suo sufficit, tantum ⁹et ad patiendum. Ad agendum autem minus de suo sufficit. Habet enim de suo solummodo cogitare, velle, cupere, disponere. Ad perficiendum autem operam carnis expectat. Sic itaque et ad patiendum societatem carnis expostulat, ut tam plene per eam pati possit quam sine ea plene agere non potuit. Et ideo in quae de suo sufficit, eorum interim sententiam pendit, concupiscentiae et cogi-

34. habet *b*. 35. etsi *bcd*. ut *reliqui*. 36. supplex *amg*. 37. ab *om. A*. 38. videtur *AB. tres Vaticani*. 39. inquit, et tollite *Ac. tres Vaticani*. tollite *reliqui*. 40. conatus *ABCmgabcd*. coronatus *C*. 41. repromittit *Aabcd*. repromittunt *reliqui*. 42. exprobratio *B.*, uti solet. 43. culpam *amg*. 44. gloriam *amg*.

Cap. XVII. 1. autem *om. AB*. 2. substantivae *Cmg*. 3. licet *om. A*. 4. probavit Lazari *bcd*. probabit Lazari *BCa*. Lasari probabit *A*. 5. Dedim *c*. 6. sufficiat *AB*. 7. qua *Cmqcd. tres Vaticani*. quia *ABCab*. 8. qua *Cmqcd. tres Vaticani*. quia *ABCab*. 9. etiam *codex Io. Clementis*.

tatus et voluntatis. Porro si haec satis essent ad plenitudinem meritorum, ¹⁰ut non requirerentur et facta, sufficeret in totum anima ad perfectionem iudicii de his iudicanda in quae agenda sola suffecerat. Cum vero etiam ¹¹facta devincta sint meritis, facta autem per carnem administrentur, iam non sufficit animam sine carne foveri sive cruciari pro operibus etiam carnis, etsi habet corpus, ¹²etsi habet membra, quae ¹³proinde illi non sufficiunt, ad sentendum ¹⁴plene, quemadmodum nec ad agendum perfecte. Idcirco pro ¹⁵quoquo modo egit, pro eo et patitur apud inferos, prior degustans iudicium, sicut prior induxit admissum; expectans tamen et carnem, ut per illam etiam facta compenset cui cogitata mandavit. Denique haec erit ratio in ultimum finem destinati iudicii, ut exhibitione carnis omnis divina censura perfici possit. Alioquin non ¹⁶sustineretur in finem quod et nunc animae ¹⁷decerpunt^a apud inferos, si solis animabus destinaretur.

Hucusque praestructionibus egerim ad muniendos sensus omnium scripturarum, quae carnis ¹recidivatum pollicentur. Cui cum ²tot auctoritates iustorum patrociniorem procurent, honores^a dico substantiae ipsius, ³tum vires dei, ⁴tum exempla earum, ⁵tum rationes iudicii et necessitates ipsius^b, utique secundum praeiudicia tot auctoritatum scripturas intellegi oportebit, non secundum ingenia haereticorum, de sola incredulitate venientia, quia incredibile habeatur restitui substantiam interitu subductam, non quia ⁶aut substantiae ipsi ⁷inemeribile^c sit, aut deo ⁸impossibile, aut iudicio ⁹inhabile. Plane incredibile, si nec ¹⁰praedicatum divinitus fuerit; nisi quod etsi praedicatum id a deo non fuisset, ultro praesumi debuisset, ut propterea non praedicatum, quia tot auctoritatibus praeiudicatum. At cum divinis quoque vocibus ¹¹personat, tanto abest ut aliter intellegatur quam desiderant illa a quibus etiam sine

Cap. XVIII.

10. et A. 11. facta om. A. 12. et habet a. 13. perinde B. 14. plene, quemadmodum om. ABCa. 15. quoquo ABcd. tres Vaticani. quo reliqui. 16. sustinuerunt AB. 17. decerpunt bcd. decerpuntur reliqui.

Cap. XVIII. 1. recidiva cum pollicentur AB. 2. tota auctoritate si iustorum ABC. 3. cum AB. 4. cum AB. 5. cum AB. 6. aut bcd. et reliqui. 7. memorabile B. inremeabile coni. Rhenanus, uti legitur in marg. ed. princ. 8. impassibile B. 9. inhabitabile ABC. 10. praeiudicatum Ca. 11. personet d.

Cap. XVII. a. decerpunt] Id est delibant, degustant, ut supra dixit.

Cap. XVIII. a. honores] Epilogo brevi omnia argumenta pro resurrectione carnis hactenus dicta claudit. De honore carnis egit capp. 5—9. De potentia dei ad suscitandam carnem egit cap. 11., et de exemplis in rebus naturalibus quibus

resurrectio nostra fulcitur capp. 12 et 13. (Ludov. de la Cerda.)

b. ratione iudicii et necessitates ipsius] De hoc capp. 14—17.

c. inemeribile] Fr. Innius interpretatur „consequibile; quod caro non possit attingere aut consequi.“ Ludov. de la Cerda contra „non potens mereri, et indignum.“

divinis vocibus ¹²persuadetur. Videamus igitur hoc primum, quoniam ¹³titulo spes ista ¹⁴proscripta sit. Unum, opinor, apud omnes ¹⁵edictum dei pendet^d, Resurrectio mortuorum. Duo verba expedita, decisa, detersa. Ipsa conveniam, ipsa discutiam, cui se substantiae addicant. Cum audio resurrectionem homini imminere, quaeram necesse est quid eius cadere sortitum ¹⁶sit; siquidem nihil resurgere expectabit nisi quod ante succiderit. Qui ignorat carnem cadere per mortem, potest eam nec stantem nosse per vitam. Sententiam dei natura pronuntiat: Terra es, et in terram ibis. Et qui non ¹⁷audivit, videt. Nulla mors non ruina membrorum ¹⁸est. Hanc corporis sortem dominus quoque expressit, ¹⁹cum ipsa substantia indutus, Diruite, inquit, templum istud, et ego illud triduo resuscitabo. Ostendit enim cuius sit dirui, cuius elidi, cuius iacere, ²⁰cuius et relevari et resuscitari; quamquam et animam ²¹circumferret trepidantem usque ad mortem, sed non cadentem per mortem; quia et scriptura, De corpore, inquit, suo dixerat. Atque adeo caro est quae morte subruitur, ut exinde a cadendo cadaver ²²renuntietur. Anima porro nec vocabulo cadit, quia nec habitu ruit. ²³Atquin ipsa est quae ruinam corpori infert cum efflata est, sicut ipsa est quae illud de terra ²⁴suscitabit ingressa. Non potest cadere quae ²⁵suscitabit ingressa; non potest ruere quae ²⁶elidit egressa. Artius dicam, ne in somnum quidem cadit anima cum corpore, ne tum quidem steruitur cum carne. ²⁷Etenim agitur in somnis et iactitatur; quiesceret autem, si iaceret, ²⁸et iaceret, si caderet. Ita nec in ²⁹veritatem mortis cadit quae nec in ³⁰imaginem eius ruit. Sequens nunc vocabulum, Mortuorum, aequè dispice cui substantiae ³¹insidat; quamquam in hac materia admittamus interdum mortalitatem animae assignari ab haereticis, ut, si anima mortalis resurrectionem consecutura est, praeiudicium sit et carni non minus mortali resurrectionem communicaturae. Sed nunc

12. persuadeatur BCa. 13. titulo ABCmgabcd. stilo C. 14. prescripta sit AB. perscripta c. tres Vaticani. 15. pendet edictum dei A. 16. sit om. AB. 17. audivit cd., ex codice Io. Clementis. audit reliqui. 18. est om. ABC. Addidit primum Gangneius de suis codd. 19. cum om. b. 20. eius c., ex tribus Vaticanis. 21. circumferret cd. tres Vaticani. circumferet B. et circumferet A. circumferat reliqui. 22. enuncietur b. 23. Atque a. Atqui C. 24. suscitavit ab. 25. suscitavit Cab. In B. desiderantur verba Non potest cadere quae suscitabit ingressa. 26. elegit ABC. 27. Etenim cd., ex cod. Io. Clementis. Sed enim reliqui. 28. et iaceret, si caderet om. ABC. Addidit haec primum de suis codd. Gangneius. 29. veritate ABCa. 30. imagine ABCa. 31. insideat B. insidiat A.

d. edictum dei pendet] Quasi appensa tabula, unde de plano recte legi possit. Sic Ausonius Panegy. „Has ego litteras tuas si in omnibus pilis atque porticibus, unde de plano legi possint, instar

edicti pendere mandavero“ cett. (Rigalt.) Sic Adv. Marc. IV, 36: „vel de recentibus Augustinianis censibus, adhuc tunc fortasse pendentibus.“, ubi v. adnot.

proprietas vocabuli vindicanda est suae sorti. Iam quidem eo ipso quod resurrectio caducae rei est, ³²id est carnis, eadem erit et in nomine mortui, quia caducae rei est resurrectio, quae dicitur mortuorum. Sic et per Abraham, patrem fidei, divinae familiaritatis virum discimus. Postulans enim Sarae humandae locum de filiis ³³Chet, Date ergo, inquit, mihi possessionem sepulchri vobiscum, ^{Gen. XXIII, 4.} et inhumabo ³⁴mortuum meum, carnem scilicet. Neque enim animae humandae spatium desiderasset, et si anima mortalis crederetur, et si Mortuus dici mereretur. Quodsi ³⁵Mortuus corpus est, corporum erit resurrectio, cum dicitur mortuorum.

Et haec itaque dispectio tituli et praeconii ipsius, fidem utique ^{Cap. XIX.} defendens vocabulorum^a, illuc proficere debebit, ut, si ¹quid ²pars diversa turbat obtentu figurarum et aenigmatum, manifestiora quaeque praevaleant, et de incertis certiora ³praescribant. Nacti enim quidam sollemnissimam eloquii prophetici formam, allegorici et figurati plerumque, non tamen semper, resurrectionem quoque mortuorum manifeste annuntiatam in imaginariam significationem distorquent, asseverantes ipsam etiam mortem spiritaliter intellegendam. Non enim hanc esse in vero quae sit in medio, ⁴discidium carnis atque animae, sed ignorantiam dei, per quam homo mortuus deo non minus in errore iacuerit quam in sepulchro. Itaque et resurrectionem eam vindicandam qua quis ⁵adita veritate redanimatus et revivificatus deo ignorantiae morte discussa velut de sepulchro veteris hominis eruperit, quia et dominus scribas et pharisaeos sepulchris dealbatis ⁶adaequaverit. Exinde ergo resurrectionem ⁷fide ^{Math. XXIII, 27.} consecutos cum domino esse ⁸cum eum in baptisate induerint. Hoc denique ingenio etiam in colloquiis saepe nostros decipere ⁹consueverunt, quasi et ipsi resurrectionem carnis admittant. Vae, inquit, qui non in hac carne surrexerit; ne statim illos percutiant, si resurrectionem statim abnuerint. Tacite autem secundum conscientiam suam hoc sentiunt: Vae, qui non, dum in hac carne est, cognoverit arcana haeretica; hoc est enim apud illos resurrectio. Sed et plerique ab ¹⁰excessu animae resurrectionem vindicantes de sepulchro exire de saeculo evadere interpretantur,

32. istud est AB. 33. Chet bcd. Heth Ca. eth AB. 34. mortuum meum bd. mortuam meam ABCac. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. 35. mortuum a.

Cap. XIX. 1. qua C. 2. diversa pars AB. 3. praescribantur A. praescribatnr B. 4. dissidium Ca. 5. addita ABC. 6. aequaverit A. 7. fidei b. 8. cum baptisma induerint ABC. 9. consueverunt ABC. tres Vaticani. consueverunt reliqui. 10. excussu A.

Cap. XIX. a. fidem utique defendens „Fides nominum salus est proprietatum.“ Cf. De Carne Chr. cap. 13:

quia et saeculum mortuorum sit habitaculum, id est ignorantium deum, ¹¹vel etiam de ipso corpore, quia et corpus vice sepulchri conclusam animam in saecularis vitae morte ¹²detineat.

Cap. XX. Ob huiusmodi igitur coniecturas primam praestructionem eorum depellam, qua volunt omnia prophetas per imagines contionatos; quando, si ita esset, ne ipsae quidem imagines distingui potuissent, si non et veritates praedicatae fuissent, ex quibus imagines ¹deliniarentur. Atque adeo si omnia figurae, quid erit illud cuius figurae? Quomodo speculum ²obtendes, si nusquam est facies? Adeo autem non omnia imagines, sed et veritates, nec omnia umbrae, sed et corpora, ut in ipsum quoque dominum insigniora quaeque luce clarius praedicarentur. Nam et virgo con-

Ies. VII, 14. cepit in utero non figurate, et peperit ³Emmanuel, nobiscum
 Ies. VIII, 4. ⁴deum Iesum, non oblique; et si oblique, Accepturum virtutem
 Ies. III, 13. Damasci et spolia Samariae, sed manifeste, Venturum in iudicium cum presbyteris et ⁵principibus populi. Nam et tumultuatae sunt gentes in persona Pilati, et populi meditati sunt inania in persona
 Ps. II, 1sq. Israëlis. Astiterunt reges terrae, Herodes, et archontes congregati sunt in unum, Annas et Caiphias, adversus dominum et adversus
 Ies. LIII, 7. Christum eius. Qui et tanquam ovis ad ⁶iugulationem adductus est, et tanquam agnus ⁷ante tondentem, scilicet Herodem, sine voce;
 Ies. L, 6. sic non aperuit os ⁸suum; dorsum suum ponens ad flagella, et maxillas ⁹ad palmas, et faciem non avertens a ¹⁰sputaminum iaculis; deputatus etiam inter iniquos, perfossus manus et pedes, sortem passus in vestimento, et potus amarus, et capitum irradientium
 Ps. XXII, 8, 17, 19. nutus, triginta argenteis appretiatu a proditore. Quae hic figurae
 LXIX, 22. Zaeb. apud ¹¹Esaiam, quae imagines apud David, quae aenigmata apud
 XI, 12sq. Hieremiam, ne virtutes quidem eius per parabolas ¹²prafatos? Aut
 Ier. XXXII, 9sq. numquid nec oculi patefacti sunt caecorum, nec inclaruit lingua
 Matth. XI, 5. mutorum, nec manus aridae et genua dissoluta revaluerunt, ¹³nec
 Ies. XXXV, 5sq. ¹⁴claudi salierunt ut cervus? Quae ¹⁵etsi spiritualiter quoque interpretari solemus secundum ¹⁶comparationem animalium vitiorum a domino ¹⁷remediatorum, cum tamen et carnaliter adimpleta sunt, ostendunt prophetas in utramque speciem praedicasse, salvo eo

11. vel *om. AB.* 12. detinebat *b.*

Cap. XX. 1. declinarentur *B.* 2. obtendas *A.* obtendens *B.* 3. Emanuel *(AB)C.* 4. deum *Bcd.* hemman *A.* dominum *reliqui.* 5. principibus *ABCa. tres Vaticani.* archontibus *bcd.* 6. iugulationem *ABCad. tres Vaticani.* victimam *bc.* 7. ante se tondentem *b.* ante tondentem *reliqui, et tres Vaticani.* 8. suum *om. AB.* 9. in *AB. tres Vaticani.* Cf. *Adv. Marcion. III, 5.* 10. sputaminum iaculis *ABCad. tres Vaticani, et cod. Pithoei.* foeditate sputorum *b.* foeditate sputaminum *c.* 11. ysaiam *A.* isayam *B.* 12. prafatos *cod. Io. Clementis.* prafatas *A.* 13. nec *om. A.* 14. clodi *bc.* 15. etsi *BCab.* etsi ipsi *cd., de cod. Io. Clementis.* et *B.* 16. corporationem *B.* 17. mediatorum *A.*

¹⁸quod plures voces eorum nude et simplices et ab omni allegoria nubilo pure defendi ¹⁹possunt: ut cum exitus gentium et urbium resonant, Tyri et Aegypti et Babylonis ²⁰et Idumaeae et ²¹Carthaginensium navium, ut cum ipsius Israëlis plagas aut venias, captivitates, restitutiones, ultimaeque dispersionis exitum perorant. Quis haec ²²interpretabitur magis quam recognoscet? Res in literis tenentur ²³ut litterae in rebus ²⁴leguntur. Ita non semper nec in omnibus allegorica forma est prophetici eloquii, sed interdum et in quibusdam.

Si ergo interdum et in quibusdam, inquis, cur non et in edicto resurrectionis ^a ¹spiritualiter intellegendae? ²Quoniam quidem plurima ratio intercedit. Primo enim quid facient ³tot ac talia instrumenta divina^b, ita aperte corporalem contestantia resurrectionem, ut nullam admittant figuratae significantiae suspicionem? Et utique aequum ⁴sit^c, quod et supra^d demandavimus, incerta de certis et obscura de manifestis praeiudicari, vel ne inter discordiam certorum et incertorum, manifestorum et obscurorum fides dissipetur, veritas periclitetur, ipsa divinitas ut inconstans denotetur. ⁵Tum quod verisimile non est^e ut ea ⁶species sacramenti in quam fides tota committitur, in quam disciplina tota connititur, ambigue ⁷annuntiata et obscure ⁸proposita videatur, quando spes resurrectionis, nisi manifesta de periculo et praemio, neminem ad eiusmodi praesertim religionem, publico odio et hostili elogio obnoxiam, persuaderet. Nullum opus certum est mercedis incertae. Nullus timor iustus est periculi dubii. Et merces autem et periculum in resurrectionis pendet eventu. ⁹Sed et si temporalia et localia et personalia dei decreta atque iudicia in urbes et gentes et reges tam ¹⁰aperta^f prophetia iaculata est, quale est ut aeternae dispositiones

18. quo d. 19. possint bcd. possent B. m. pr. 20. et om. Ca. 21. Carthaginensium cd., de cod. Io. Clementis. Carthaginensium reliqui. 22. interpretatur B. 23. ut om. A. 24. legantur bcd.

Cap. XXI. 1. spiritualiter B., ubique. 2. quoniam om. A. 3. tot ac talia bcd. tot alia reliqui. 4. est sic et A. 5. tunc BC. 6. spes coni. Ludov. de la Cerda. 7. annuata BC. 8. pronuntiata atque proposita A. 9. Sed et si abcd. Etsi ABC. 10. aperte d., Lalinus.

Cap. XXI. a. edicto resurrectionis] Cap. 18 dixerat: „Unum, opinor, apud omnes edictum dei pendet resurrectio mortuorum.“

b. instrumenta divina] Scripturae divinae. Cf. supra cap. 18. Sic De Carne Chr. cap. 2 dixerat „tot originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est.“ V. quae exempla adscripti ad Apolog. cap. 18.

c. Et utique aequum sit] Sed, inquit,

ut sint quaedam eorum obscuriora, nonne aequum fuerit cett.

d. supra] Cap. 19.

e. Tum quod verisimile non est] Tum, inquit, et ideo non erit admittenda spiritualis interpretatio divini de resurrectione eloquii, quod cett.

f. tam aperta] Struenda sunt haec cum eis quae praecedebant „decreta atque iudicia.“

eius et universales in omne ¹¹hominum genus lucem sui fugerint? ¹²quae quanto maiora, tanto clariora esse deberent, ut maiora crederentur. Et puto deo nec livorem nec dolum nec inconstantiam nec lenocinium adscribi posse, per quae fere promulgatio maiorum cavillatur⁵.

Cap. XXII. Post haec ad illas ¹etiam scripturas respiciendum est quae non sinunt resurrectionem secundum animales istos, ne dixerim spiritales^a, aut hic iam in veritatis agnitione praesumi aut ab excessu statim vitae vindicari. Cum enim et tempora totius spei fixa sint sacrosancto stilo, nec liceat eam ante constitui ²quam in ³adventum, opinor, Christi, vota nostra suspirant ⁴in saeculi huius occasum^b, ^{4b}in transitum mundi quoque ad diem domini magnum, diem irae ⁵et retributionis, diem ultimum et occultum, nec ulli ⁶praeter patri notum, et tamen signis atque portentis et concus-

11. humanum B. tres Vaticani. 12. quae om. d.

Cap. XXII. 1. quoque A. 2. quam in bcd: aequè in cod. Io. Clementis. in reliqui. 3. adventum Bcd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. adventu Aab. 4. in om. ABCa. 4b. est A. 5. et om. A. 6. praeter patri ABd. cod. Pithoei. praeterquam patri reliqui.

g. per quae fere promulgatio maiorum cavillatur.] Rigaltius *maiorum* interpretatur „potentiorum, magistratum, potestatum.“ Quam interpretationem, sententiae commodam, lubenter et indubitanter amplecterer, nisi in proximo quae dixit *maiora* vetare viderentur. Neque enim alio bene significatu Septimius hoc vocabulo uti poterat quo paulo ante alio iam usus erat, ne qua ambigua foret oratio. Nihilominus promulgatio maiorum non alia erit quam promulgatio magistratum vel potestatum qui maiora promittunt atque promulgant. *Cavillari* autem dicit eam promulgationem qua qui promulgant dolose promulgant atque promittunt. Cf. infra cap. 36: „Sed quoniam et hic de interpretatione corporis *quaestio cavillatur*“ cett. Itaque non opus est cum Fr. Iunio, Ludov. de la Cerda aliisque *cavillari* passivo hic sensu usurpatum accipere (qui quidem interpretantur „cavillationibus infestum esse,“ quod debuissent rectius „callide, ambigue et petulanter explicari;“ cf. Dirksen Manuale s. v. *Cavillari*, p. 123.), etsi activam verbi formam revera passim testentur Glossaria. Gloss. Latin. in Ang. Maii Auctt. Class. tom. VIII, p. 121: „et inde *cavillo*, as. i. contendere, unde cavillator“ cett. et iterum ibid. p. 145: „*Cavillare*, contendere, disputare, litigare, iurgare.“ Cf. Gloss. Isidori ap. Du Cangium s. v. *Cavillare*.

Onomasticon Graeco-Latin. ed. Vulcan. p. 22: „*Cavillo*, σοφίζουμαι.“

Cap. XXII. a. ne dixerim spiritales] Recusat haereticos nominare spiritales, cum tamen posset, quia scripturae loca de resurrectione interpretabantur spiritaliter, ut in cap. antecedente obiciebant. Vocat tamen animales quia ad animarum resurrectionem, ut dictum est cap. 18., scripturas referebant. Atque haec vox sit contemptus et pudoris. Praecipue respexit ad haereticos Valentinianos, qui carnem Christi animale vel spiritalem nugabantur, ut constat de cap. 10. lib. De Carne Christi, ubi de animali carne, et cap. 15., ubi de spiritali. Ipsumque hominem in mundi exordio peculiari suo delirio animale et spiritalem effectum dicebant, de quo cap. 14 — 17 sqq. adv. Valentinianos. Ipsique se Valentiniani spiritales praesumebant, et praedicabant, ut constat ex Irenaeo lib. I, cap. 1. (Ludov. de la Cerda.)

b. vota nostra suspirant in saeculi huius occasum] Aliter igitur ad gentes, aliter ad Christianos. Nam ad gentes in Apolog. [cap. 39.]: „Oramus, inquit, pro mora finis.“ Finem vero saeculi intelligit. Et lib. De Oratione [cap. 5]: „Quomodo quidam protractum quendam saeculo postulant, cum regnum dei, quod ut adveniat oramus, ad consummationem saeculi tendat?“ (Rigalt.)

sionibus elementorum et conflictationibus nationum praenotatum. Evolverem prophetias, si dominus ipse tacuisset (nisi quod et prophetiae vox erant domini), ⁷ sed plus ⁸ est quod ⁹ illas suo ore con-
 signat. Interrogatus a discipulis quando eventura essent quae in-
 terim de templi exitu ¹⁰ eruperat, ordinem temporum primo Iudai-
 corum usque ad excidium Hierusalem, dehinc communium usque
 ad ¹¹ conclusionem saeculi ¹² digerit. Nam posteaquam edixit, Et Luc. XXI, 24.
 tunc erit Hierusalem conculcatui nationibus, donec adimpleantur
 tempora nationum, ¹³ allegandarum scilicet a deo et congregandarum
 cum ¹⁴ reliquiis Israël, inde iam in orbem et in saeculum praedi-
 cat, secundum Ioëlem et Danielelem et universum concilium prophe-
 tarum, futura signa in sole et ^{14b} in luna et in stellis, ¹⁵ conlisionem
Ioël
III, 3 sqq.
Dan.
VII, 13 sq.
¹⁶ nationum cum stupore sonitus maris, et motus ¹⁷ refrigescen-
 tium hominum prae metu et expectatione eorum quae immineant
 orbi terrae. Virtutes enim, inquit, caelorum commovebuntur, et
 tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus, cum plurimo
 potentatu et gloria. Ubi autem coeperint ista fieri, ¹⁸ emergetis, et
 elevabitis capita vestra, quod redemptio vestra ¹⁹ adpropinquaverit.
 Et tamen adpropinquare eam dixit, non adesse iam, et cum coe-
 perint ista fieri, non cum facta fuerint, quia cum facta fuerint,
 tunc aderit redemptio nostra, quae eo usque adpropinquare dicitur,
 erigens interim et ²⁰ excitans animos ad proximum iam ²¹ spei fru-
 ctum. Cuius etiam parabola subtexitur tenerescentium arborum in
 caulem floris ²² et *florem* dehinc frugis antecursorem. Ita et vos, Matth. XXIV,
32 sq. 42.
Luc. XXI,
29 sqq. 36.
 cum videritis ²³ omnia ista fieri, scitote in proximo esse regnum
 dei. Vigilate ergo omni ²⁴ tempore, ut ²⁵ digni habeamini effugere
 omnia ista, et stetis ante filium hominis, utique per resurrectio-
 nem omnibus ²⁶ ante transactis. Ita etsi in agnitione sacramenti
²⁷ fruticat, sed in domini repraesentatione florescit atque frugescit.
 Quis ergo dominum tam intempestive, tam acerbe excitavit, iam
 ad dexteram dei, ad confringendam terram secundum Esaiam, quae, Ies. II, 19.
 puto, adhuc integra est? Quis inimicos Christi iam subiecit pedi- Ps. CX, 1.
 bus eius secundum David, quasi velocior patre, ²⁸ omni adhuc po-

7. si B. 8. est om. AC. 9. illos A. 10. eruperat ABCa. tres Vaticani. erupe-
 rant reliqui. 11. consummationem A. tres Vaticani. 12. digerit b., Fulv. Ursinus.
 dirigit reliqui, et tres Vaticani. 13. allegandarum bc. allegandarum reliqui. 14.
 reliquo b. 14b. in luna ABcd. tres Vaticani. luna reliqui. 15. conlisionem
 Vaticanorum unus. conclusionem reliqui. 16. gentium-A. 17. perfrigescentium
 Vaticani apud Pamelium. 18. emergetis Fulv. Ursinus. 19. adpropinquarit bcd.
 20. exertans B. exortans A. 21. perfructum A. 22. et florem dehinc ego. et
 dehinc florem (AB?)cd. et dehinc Cab. 23. ista omnia A. 24. intempore AB.
 25. digni habeamini ABCacd. tres Vaticani. dignemini b. 26. transactis ante A.
 27. fruticat cd. fructificat Latinus. fructificasset ABCab. 28. omnium A.

pularium coetu ²⁹reclamante Christianos ad leonem^c? Quis caelo
 Act. Apost. 1, 11. descendentem Iesum talem conspexit qualem ascendentem ³⁰apostoli
 Zäch. XII, 10. viderant, secundum angelorum constitutum? Nulla ad hodiernum
 Io. XIX, 37. tribus ad tribuni pectora occiderunt, agnoscentes quem pupugerunt.
 Maleach. IV, 5. Nemo adhuc excepit Heliam, nemo adhuc fugit antichristum, nemo
 I Io. IV, 3. adhuc Babylonis exitum flevit. ³¹Et est iam qui ³²resurrexerit, nisi
 Apoc. XII, 6. haereticus? Exiit plane iam de corporis sepulchro, etiam nunc
 Apoc. XVIII, 2. febribus ³³et ³⁴hulceribus obnoxius, et conculcavit iam inimicos,
 etiam nunc luctari habens cum mundi potentibus. Et utique iam
 Math. XXII, 21. regnat, etiam nunc Caesari quae sunt Caesaris debens.

Cap. XXIII. Docet quidem apostolus, Colossensibus scribens, mortuos
 fuisse nos aliquando alienatos et inimicos sensus domini, cum in
 operibus pessimis agebamus, dehinc consepultos Christo in bap-
 tismate, et conresuscitados in eo per fidem efficaciae dei, qui illum
 Col. II, 12 sq. 20. ¹suscitarit a mortuis. Et vos, cum mortui essetis ²in delictis et
³praeputatione carnis vestrae, vivificavit cum eo, donatis vobis
 omnibus delictis. Et rursus: Si cum Christo mortui estis ab ele-
 mentis mundi, quomodo ⁴quasi quidam viventes in mundo senten-
 tiam fertis? Sed cum ita nos mortuos faciat spiritaliter ut tamen
 et corporaliter quandoque morituros agnoscat, utique et ⁵resuscitados
 Col. III, 1 sq. proinde spiritaliter deputans aequae non negat etiam corporaliter
 resurrecturos. Denique, Si ⁶resurrexistis, inquit, cum Christo, ea
 quae sursum sunt quaerite, ubi est Christus in dextera dei resi-
 dens, ea quae sursum sunt sapite, non quae deorsum. Ita animo
 ostendit resurgere, quo solo ⁷adhuc possumus caelestia attingere.
 Quae non quaeremus nec saperemus, si possideremus. Subicit
 Col. III, 3. etiam, Mortui enim estis, scilicet delictis, non ⁸vobis, ⁹et vita
 vestra abscondita est cum Christo in deo. Nondum ergo adpre-
 Ho. III, 2. hensa est, quae abscondita est. Sic et Ioannes, Et nondum, ait,
¹⁰manifestatum est quid futuri ¹¹simus. Scimus quia, si ¹²mani-
 festaverit, similes ¹³eius erimus. Tanto abest ut simus iam quod
 nescimus, utique scituri, si iam essemus. Adeo contemplatio est

29. clamante *bcd*. 30. apostoli viderunt *B*. viderant apostoli *A*. 31. Et est *bcd*.
 Est *reliqui*. 32. resurrexerit *ABCacd*. tres *Vaticani*. resurrexit *b*. 33. vel *A*.
 34. hulceribus *Cabc*. ulceribus *reliqui*.

Cap. XXIII. 1. suscitavit *A*. suscitavit „alii“, nescio qui, apud *Fr. Iunium*.
 2. in *om. ABCa*. tres *Vaticani*. 3. praeputio *b*. 4. quasi quidam *Ac*. tres *Vaticani*.
 quidam quasi *reliqui*. 5. resuscitatos *AB*. 6. resurrexisti *A*. 7. possumus
 adhuc *A*. 8. vobis *Ac*. *Vaticanorum duo*. nobis *reliqui*. 9. et *Ac*. *duo Vatica-*
norum, et cod. Io. Clementis. 10. manifestatum *Cmgabcd*. manifestum *ABC*. 11.
 sumus *ABCa*. 12. manifestatus fuerit *cod. Io. Clementis*. 13. eius *ABcd*. tres *Va-*
ticani, et cod. Io. Clementis. ei *reliqui*.

c. Christianos ad leonem] Cf. Apolog. cap. 40. De Spectac. cap. 27. De Exhort. Castit. cap. 12.

spei in hoc spatio per fidem, non ¹⁴repraesentatio, nec possessio, sed expectatio. De qua spe et expectatione Paulus ad Galatas: Nos enim spiritu ex fide spem iustitiae expectamus; non ait, tene-
 mus. Iustitiae autem dei dicit ex iudicio quo ¹⁵iudicabimur de Gal. v, 3.
 mercede. Ad quam pendens et ipse cum Philippensibus scribit, Si
¹⁶qua, inquit, concurram in ¹⁷resurrectionem, quae ¹⁸est a mor-
 tuis, non quia iam accepi aut ¹⁹consummatus sum. Et utique cre-
 diderat, et omnia sacramenta cognoverat, vas electionis, doctor
 nationum, et tamen ²⁰adicit: Persequor autem, si adprehendam, in Phil.
III, 11 sqq.
 quo sum adprehensus a Christo. Eo amplius: Ego me, fratres,
 non puto adprehendisse: unum plane, oblitus posteriorum in priora
 me extendens secundum scopum perseguor ad palmam incrimina-
 tionis, per quam concurrerem; utique in ²¹resuscitationem a mortuis,
 suo tamen tempore, sicut ad ²²Galatas: Bene autem facientes ne Gal. VI, 9.
 taedeat, tempore enim suo ²³metemus. Sicut et ad Timotheum de
²⁴Onesiphoro: Det illi ²⁵dominus invenire misericordiam in illo die. II Tim.
I, 18 sq.
 In quem diem ²⁶ac tempus et ipsi ²⁷praecipit ²⁸custodire mandatum
 immaculatum, inreprehensibile, in apparentiam domini Iesu Christi,
 quam suis temporibus ostendet beatus et solus ²⁹potentator et rex
 regnantium ³⁰et dominus dominantium, de deo dicens. De quibus
 temporibus et Petrus in Actis: ³¹Paeniteat itaque vos et ³²resipiscite Act. Apost.
III, 19 sqq.
 ad abolenda delicta vestra, ³³uti tempora vobis superveniant refrige-
 rii ex persona dei, et mittat praedesignatum ³⁴vobis Christum,
 quem oportet accipere caelos ³⁵ad usque tempora exhibitionis om-
 nium quae locutus est deus ore sanctorum prophetarum.

¹Quae haec tempora cum Thessalonicensibus disce. Legimus Cap. XXIV.
 enim: Qualiter conversi sitis ab idolis ad serviendum ²vivo et vero I Thess.
I, 9 sq.
 deo ³et ad expectandum ⁴e caelis filium eius, quem suscitavit ex

14. repraesentatio *cd.*, *de cod. Io. Clementis.* praesentatio *reliqui.* 15. iudicabi-
 tur *ABC.* 16. qua *BCabcd.* *cod. Io. Clementis, et unus de Vaticanis.* quo modo
 inquit *A. duo Vaticani.* 17. resurrectionem *Bbcd.* resuscitationem *reliqui.* 18.
 est *om. ABCab.* Addidit primum *Iac. Pamelius ex cod. Io. Clementis.* 19. consumma-
 tus *C.* 20. adicit *om. A.* adiecit *edd. Semleri et Leopoldi.* 21. resurrectionem *AB.*
 22. galathas *AB.*, *pro more.* 23. metemus *ABCa.*, *Fr. Iunius.* 24. onesiphoro *AB.*
 25. deus *A. duo Vaticani.* 26. et *A.* 27. praecipit *B.* 28. mandatum custo-
 diri *A.* 29. potens *ab.* potentator *reliqui, et tres Vaticani.* 30. et dominus do-
 minantium *om. ABCa.* 31. Paeniteat itaque vos *ABcd. tres Vaticani, et cod.*
Io. Clementis. Poeniteat vos *reliqui.* 32. resipiscite *cd.*, *de emendat. Erasmi.*
 respicite *reliqui.* 33. uti *AB.* ut *reliqui.* 34. vobis *bcd.* nobis *reliqui.* 35.
 usque ad *A.*

Cap. XXIV. 1. Quae haec *abcd.* Quae *C.* Haec *ABCmg.* 2. uno *B.* 3. et
 ad *ACab.* ad et *d.* et *Bc. tres Vaticani.* 4. e caelis *Acd. tres Vaticani.* a caelis
reliqui.

Cap. XXIII. a. ad palmam incrimi-
 nationis] Sic igitur apud apostolum legit
 Septimius „ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνεγ-

κλήσεως,“ non uti hodie legimus „τῆς
 ἀνω κλήσεως.“ (Rigalt.)

- ¹Thes. II, 19. mortuis, Iesum. Et rursus: Quae enim spes nostra vel gaudium vel exultationis corona, ⁵quam ut et vos coram domino ⁶deo nostro Iesu Christo in ⁷adventu ipsius? Item: Coram deo et patre nostro in ⁸adventu domini nostri Iesu Christi, cum universis sanctis eius. De quorum dormitione minus ⁹maerenda docens simul et tempora resurrectionis exponit, ¹⁰dicens, Si enim credimus quod Iesus mortuus sit et ¹¹resurrexerit, sic et deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum ipso. Hoc enim dicimus vobis in sermone ¹²domini, quod nos, qui vivimus, qui remanemus in ¹³adventum domini nostri, non praeveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse dominus in iussu et in voce archangeli et tuba dei descendet de caelo, et mortui in Christo primi resurgent, deinde nos, qui vivimus, ¹⁴qui simul cum illis tollemur in nubibus obviam ¹⁵Christo in aërem, et ita semper cum domino erimus. Quae vox archangeli, quae tuba dei audita iam, nisi forte in cubiculis haeticorum? Nam etsi tuba dei evangelicus sermo dici potest, ¹⁶qui illos iam ¹⁷vocaret, sed aut mortui erunt iam corporaliter, ut resurrexerint, et quomodo vivunt? aut in nubes erepti, et quomodo hic sunt?
- ¹Cor. XV, 19. Miserrimi revera, ut apostolus pronuntiavit, qui in ista tantum vita sperantes habebuntur, ¹⁸excludendi, dum praeripiunt quod post illam repromittitur, frustrati circa veritatē, non minus quam ¹⁹Phygellus et Hermogenes. Et ideo maiestas spiritus sancti perspicax eiusmodi sensuum et in ipsa ad Thessalonicenses epistula suggerit: De temporibus autem et temporum spatiis, fratres, non est necessitas scribendi vobis. Ipsi enim certissime scitis quod dies domini quasi fur nocte ita ²⁰adveniet. Cum dicent, Pax, et, Tuta sunt omnia, tunc illis repentinus insistet interitus. Et in secunda pleniore sollicitudine ad eosdem: Obsecro ²¹autem vos, fratres, per adventum domini nostri ²²Iesu Christi et congregationem nostram ad illum, ne cito commoveamini animo neque turbe-mini, neque per spiritum neque per sermonem, scilicet ²³pseudoprophetarum, neque per epistolam, scilicet ²⁴pseudopostolorum, ac si per nostram, quasi insistat dies domini. Ne quis vos seducat

¹Thess. V, 1 sqq.

5. quam ut et vos *Bab.* quam et vos *Acd.* quam ut et vos *C.* qua et vos *edit. Semleri.* 6. deo *om. ABcd. tres Vaticani.* 7. adventum *AB.* 8. adventu *ABcd. tres Vaticani.* adventum *reliqui.* 9. miseranda *b.* 10. dicens *om. AB.* 11. resurrexerit *BCcd. tres Vaticani.* resurrexit *Aab.* 12. domini *Acd. duo Vaticani.* dei *reliqui.* 13. adventu *A.* 14. qui *om. bc.* 15. domino *c., ex duobus Vaticanis.* 16. quis *AB.* 17. vocarit *c., ex tribus Vaticanis.* 18. excludendi *c., ex cod. Io. Clementis.* excludentes *B.* excludendo *reliqui.* 19. Phygellus *BCabc. phigellus A.* 20. veniet *A.* adveniet *B.* 21. autem vos *cd., de cod. Io. Clementis.* vos *reliqui.* 22. Iesu Christi *om. ABCab.* Addidit primum *Pamelius de cod. Io. Clementis.* 23. pseudoapostolorum *C.* 24. pseudoprophetarum *BC.*

ullo modo. ²⁵ Quoniam nisi veniat abscessio primo^a, huius utique regni, et reveletur delinquentiae homo, id est antichristus, filius perditionis, ²⁶ qui adversatur et superextollitur ²⁷ in omne quod ²⁸ deus dicitur vel religio, uti sedeat in ²⁹ templo dei, adfirmans deum se. Nonne meministis quod cum apud vos essem, haec dicebam vobis? Et nunc ³⁰ quid detineat scitis, ad revelandum eum in suo tempore. Iam enim arcanum iniquitatis agitur; tantum qui nunc tenet teneat, donec de medio fiat. Quis, nisi ³¹ Romanus status, cuius abscessio in decem reges dispersa ³² antichristum superducat? Et tunc revelabitur iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, et evacuabit apparentia adventus sui, cuius^b est adventus secundum operationem ³³ satanae in omni virtute et signis atque portentis mendacii et in omni seductione iniustitiae eis qui pereunt.

II Thess.
II, 1 sqq.

Etiam in Apocalypsi ¹ Ioannis ordo temporum sternitur, quem martyrum quoque animae sub altari ultionem et iudicium flagitantes sustinere didicerunt, ut prius et orbis de pateris angelorum plagas suas ebibat, et prostituta illa civitas a decem regibus dignos exitus referat, et bestia antichristus cum suo pseudopropheta^a certamen ecclesiae ² dei inferat, atque ita diabolo in ³ abyssum interim ⁴ relegato primae resurrectionis praerogativa de ⁵ solis ordinetur, dehinc et ⁶ igni dato universalis resurrectionis censura de libris^b iudicetur. Cum igitur et status temporum ultimorum scripturae notent, et totam Christianae spei frugem in ⁷ exodio saeculi^c collocent, apparet ⁸ aut tunc adimpleri totum quodcumque ⁹ nobis a deo repromittitur,

Cap. XXV.
Apoc. VI, 9.
Apoc. XV, 7.
XVI, 1.

Apoc.
XVII, 9 sqq.
Apoc.
XIX, 19 sq.

Apoc. XX,
3, 12 sqq.

25. quō C. quomodo B. 26. quia c., errore, puto, typographi. 27. in om. ABC. 28. dicitur deus AB. 29. dei templo AB. 30. qui teneat ABCa. 31. Rhomanus C. 32. antichristum Cmgabcd. antichristi ABC. 33. sathane AB.

Cap. XXV. 1. Ioannis om. ABCa. 2. dei om. ABCab. Addidit de cod. Io. Clementis primum Pamelius. 3. abisso AB. 4. religato ABCa. 5. solis Acd. codex Io. Clementis. solis reliqui. 6. igne ABCa. 7. exodio d., Fr. Iunius. exordio reliqui. 8. autem BC. 9. a nobis deo A.

Cap. XXIV. a. Quoniam nisi veniat abscessio primo] Pendet, nec sequitur quod fulciat. Itaque repetendum de praecedentibus quod suppleatur „Quoniam non instabit dies domini, nisi veniat abscessio“ cett. (Rigalt.) Multus ad h. l. est Rigaltius de his apostoli verbis deque varia eorum interpretatione.

b. cuius] Scilicet antichristi. (Rigalt.)

Cap. XXV. a. cum suo pseudopropheta] Satanam significari dicerem, nisi proxime sequeretur „atque ita diabolo in abyssum interim relegato.“ Superest

igitur ut dicamus significari praesidem antichristiani furoris agentem in saeculo, iniquum. (Rigalt.)

b. de libris] *Ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις.* (Rigalt.)

c. exodio saeculi] Hoc est in fine saeculi. Exodium, exitus, finis. Gloss. Vet.: „Ἐξόδιον, Exsequies.“ Inven. Sat. III, 174. cum interpr. vet. (Rigalt.) Adde Nonium p. 27. Merc., Paulum p. 80. ed. Muell.: „Exodium, exitum.“ Cf. Munk De Fabulis Atellanis p. 23. Du Cangii Glossar. s. v. *Exodium* p. 155. tom. III. ed. Hensch.

et vacat quod hic iam ab haereticis vindicatur, aut, si et agnitio sacramenti^d resurrectio¹⁰ est, salva utique illa creditur quae in ultimo praedicatur, et sequitur ut eo ipso, ¹¹quo haec spiritualis ¹²vindicatur, illa corporalis praeiudicetur; quia si nulla tunc annuntiaretur, merito sola haec et tantummodo spiritualis vindicaretur. Cum vero et in ultimum tempus ¹³edicitur, corporalis agnoscitur, quia non et tunc spiritualis ¹⁴annuntiatur. Cur enim iterum annuntiaretur resurrectio eiusdem conditionis, id est spiritualis, cum aut nunc eam deceret expungi sine ulla differentia temporum, aut tunc sub omni ¹⁵clausula temporum? Ita nobis magis competit etiam spiritalem defendere resurrectionem ab ingressu fidei, qui plenitudinem eius agnoscimus ¹⁶in exitu saeculi.

Cap. XXVI.

Unum adhuc respondebo ad propositionem priorem allegoricarum scripturarum, licere et nobis corporalem resurrectionem de patrocinio figurati ¹proinde eloquii prophetici vindicare. Ecce enim

Gen. III, 19.

divina ²in primordio sententia terram hominem pronuntiando, Terra es et in terram ibis, secundum substantiam scilicet carnis, quae de terra erat sumpta, et quae prior homo ³fuerat appellata, sicut ostendimus^a, dat mihi disciplinam in carnem quoque interpretandi, si quid irae vel gratiae in terram deus statuit, quia nec proprie terra iudicio eius obnoxia est, quae nihil boni seu mali admisit.

Gen. IV, 11.

Maledicta quidem ⁴quae hauserit sanguinem, sed et hoc ipsum in figuram carnis homicidae. Nam et si iuari seu laedi habet terra, ⁵id quoque ⁶propter hominem, ⁷ut ille ⁸iuetur sive laedatur per ⁹consistorii sui exitus^b; quo magis ipse pensabit quae propter illum etiam terra patietur. Itaque et cum comminatur terrae deus, carni potius comminari eum dicam, et cum quid terrae pollicetur, carni potius polliceri eum intellegam, ut apud David: Dominus regnavit, ¹⁰exultet terra, id est caro sanctorum, ad quam pertinet regni divini fructus. Dehinc subiungit: Vidit, et concussa est terra: ¹¹montes sicut cera liquefacti sunt a facie domini, caro scilicet profanorum:

Ps. XCVII,
1. 4 sq.

10. est om. ABC. 11. quo cd., de codice, ni fallor, Io. Clementis. quod reliqui. 12. vindicatur Acd. vindicetur reliqui. 13. educitur ABC. 14. annuntiaretur Ca. In AB. desiderantur verba annuntiatur. Cur enim iterum. 15. clausula temporum? Ita ABCacd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. clausura. Ita b. 16. in exitu codex Io. Clementis. exitu BCmgc. exitum ABCabd.

Cap. XXVI. 1. perinde B. 2. in om. ABCa. 3. fuerit A. 4. quae Acd. tres Vaticani. quod BCmgab. quo C. 5. id om. ABC. 6. per B. 7. uti ABCa. 8. iubetur C. 9. consistoris BC. 10. exultavit ABCa. tres Vaticani. 11. montes — — profanorum om. A.

d. agnitio sacramenti] Fidei Christianae, veritatis. (Rigalt.)

Cap. XXVI. a. sicut ostendimus] Supra cap. 5.

b. per consistorii sui exitus] Per exitus [i. e. sortem] ipsius terrae, quam vocat consistorium, ne refutaret vocem terrae. (La Cerda.) Cf. Ad Uxor. II, 6.

et, Videbunt ¹²enim eum qui confixerunt. Atque adeo ¹³si simpli- Zach. XII, 10.
 citer de ¹⁴terra elemento utrumque existimabitur pronuntiatum, quo- Io. XIX, 37.
 modo congruet et ¹⁵concuti et liquefieri eam a facie domini, quo
 supra reguante exultavit? Sic et apud Esaïam: Bona terrae edetis; Ies. I, 19.
 bona carnis intellegentur quae illam manent in regno dei reforma-
 tam et angelificatam et consecuturam, quae nec oculus vidit nec I Cor. II, 9.
 auris audivit nec in cor hominis ascenderunt. Alioquin satis vanum
 ut ad obsequium deus fructibus agri et cibariis vitae huius invitet,
 quae etiam inreligiosis et blasphemis semel homini addicta condi-
 tione communicat, pluens super bonos et malos, et solem suum Math. V, 45.
¹⁶emittens super iustos et iniustos. Felix nimirum fides, si ea con-
 secutura ¹⁷est quibus hostes dei et Christi non modo utuntur, ve-
 rum etiam abutuntur, ipsam conditionem^c colentes adversus con- Rom. I, 25.
 ditorem. Bulbos et tubera in ¹⁸terrae bonis deputabis, domino
 pronuntiante ne in pane quidem victurum hominem. Sic Iudaei Math. IV, 4.
 terrena solummodo sperando caelestia amittunt, ignorantes et pa-
 nem de caelesti repromissum et oleum divinae unctionis ¹⁹et vinum
 spiritus, aquam animae vigorantis ex vite Christi. Sicut et ipsam
 terram sanctam Iudaicum proprie solum reputant, carnem potius
 domini interpretandam, quae exinde et in omnibus Christum indutis
 sancta sit terra, vere sancta per incolatum spiritus sancti, vere
 lacte et melle manans per suavitatem spei ipsius, vere Iudaea
 per dei familiaritatem. Non enim qui in manifesto Iudaeus, sed Rom. II, 28. 29.
 qui in occulto. Ut et templum ²⁰dei ²¹eadem sit et Hierusalem,
 audiens ab Esaia, Exsurge, exsurge Hierusalem, ²²induere fortitu- Ies. LI, 9.
 dinem brachii tui: Exsurge, sicut in ²³primordio ²⁴diei, scilicet in
 illa integritate ²⁵quae fuerat ante delictum transgressionis. Quae
 enim in eam Hierusalem voces eiusmodi ²⁶competent exhortationis
 et advocationis, quae occidit prophetas et ²⁷lapidavit ²⁸ad se mis-
 sos, et ipsum postremo dominum suum ²⁹confixit? Sed nec ³⁰ulli
 omnino terrae salus repromittitur, quam ³¹oportet cum totius mundi
 habitu praeterire. Etiam si quis audebit terram sanctam paradysum

12. enim eum qui *bc.* enim in quem *Fulv. Ursinus.* enim enim in quem *reliqui,*
 et tres *Vaticani.* 13. si *om. AB.* 14. terrae *ABCa.* 15. concuti et *bcd.* con-
 cutiet *ABC.* conveniet *a.* 16. emittens *cd., de cod. Io. Clementis.* mittens *reliqui.*
 17. sunt *C.* 18. terra *ABC.* 19. et vinum spiritus aquam animae *ABCabd.*
codex Pithoei. et aquam spiritus et vinum animae *c., ex cod. Io. Clementis.* 20.
 dei *om. C.* 21. ad eadem *b.* 22. indue *ABC.* 23. primordii *BCmg. tres Vaticani.*
 24. diei *abcd.* die *ABCmg. tres Vaticani.* *Desideratur in C. Nam primum Gangneius*
addidit de suis codicibus. 25. quae *ABcd. tres Vaticani.* qua *reliqui.* 26. com-
 peterent *edit. Priorii, vitiose, et inde edd. Semleri et Leopoldi.* 27. lapidat *b.* 28.
 missos ad se *AB.* 29. confecit *AB. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis.* 30. illi *A.*
 31. oporteret (*A?*) *edd. Semleri et Leopoldi.*

c. conditionem] Id est creaturam, mundum. Cf. adnot. ad De Corona cap. 6.

potius argumentari, quam ³²et patrum dici capiat, Adae scilicet et Evae, proinde et in paradisum restitutio carni videbitur repromissa, quae eum ³³incolare et custodire sortita est, ut talis illuc homo revocetur qualis inde ³⁴pulsus est.

Cap. XXVII. Habemus etiam vestimentorum in scripturis mentionem ad
 Apoc. III, 4. XIV, 4. spem carnis ¹allegorizare, quia et Apocalypsis Ioannis, III sunt, ait, qui vestimenta sua non coinquinaverunt cum mulieribus; virgines
 Matth. XIX, 12. scilicet significans, et qui semetipsos castraverunt propter regna
 Apoc. III, 5. caelorum. Itaque in albis erunt vestibus, id est in claritate ²in-
 Matth. XXII, 11 sq. nubae carnis. Et in evangelio indumentum nuptiale sanctitas carnis
 Ies. LVIII, 8. agnoscitur. Itaque Esaias docens quale ieiunium elegerit dominus cum subicit de mercede bonitatis, Tunc, inquit, lumen tuum
 Ies. XXVI, 20. temporaneum erumpet et vestimenta tua citius orientur, non ³sub-
 sericam utique nec pallium, sed carnem volens accipi ortum carnis
 resurrectionis de mortis occasu praedicavit. Adeo nobis quoque
 suppetit ⁴allegorica defensio corporalis resurrectionis. Nam et cum
 legimus, Populus meus, introite ⁵in cellas promas quantum, donec
 ira mea praetereat, sepulchra erunt cellae promae, in quibus paulisper
 requiescere habebunt qui in finibus saeculi sub ultima ira
 per antichristi vim ⁶excesserint. Aut cur cellarum promarum potius
⁷vocabulo usus est, et non alicuius loci receptorii, nisi quia in
 cellis promis caro salita ⁸et usui reposita servatur^a, depromenda
 illinc suo tempore? Proinde enim et corpora medicata condimentis
 sepulturae mausoleis et monumentis ⁹sequestrantur, processura inde
 cum iusserit dominus. Quod cum ita intellegi congruat (¹⁰ecquae
 enim ab ira dei^b cellariorum nos refugia servabunt?), hoc ipso
¹¹quod ait, Donec ira praetereat, quae extinguet antichristum, post
 iram ostendit processuram carnem de ¹²sepulchro, in quo ante
 iram fuerit inlata. Nam et de cellariis non aliud effertur quam
 quod infertur, et post antichristi eradicationem agitabitur resur-
 rectio.

32. etiam AC. duo Vaticani. 33. incolere codex Io. Clementis. 34. depulsus est ABCmg.

Cap. XXVII. 1. allegorizare A., pro more suo s pro z ponendi. 2. innubae d. in nube reliqui. innube codex Pithoei. 3. subsericam bcd. subuculam a. subseribam reliqui, et cod. Pithoei. 4. allegorice ABCa. 5. in om. A. 6. excesserunt A. 7. usus vocabulo est AB. 8. et om. edd. Semleri et Leopoldi. 9. sequestrantur a. 10. ecquae ego. et quae libri omnes. 11. quo c., de cod. Io. Clementis. 12. sepulchris in quae bc.

Cap. XXVII. a. in cellis promis caro salita et usui reposita servatur] Cf. Laurent. Pignorius De Servis in Poleni Supplementum. Thes. Graev. tom. III, p. 1163.

b. ecquae enim ab ira dei] Clemens ad Corinth.: „τοῖος δὲ κόσμος δέξεται τινα τῶν αὐτομολοῦντων ἀπ' αὐτοῦ.“ (Rigalt.)

Scimus autem ¹sicut vocibus ita et rebus prophetatum. Tam ^{Cap. XXVIII.} dictis quam et factis praedicatur resurrectio, cum Moyses manum ^{Exod. IV, 6 sq.} in sinum condit et ²emortuam profert, et rursus insinuat et vividam explicat, nonne hoc de toto homine portendit, siquidem trina ^{Ibid. v. 2—9.} virtus dei per illa trina signa ³denotabatur, cum suo ordine primo diabolus serpentem quamquam formidabilem subactura ⁴homini, dehinc carnem de sinu mortis retractura, atque ita omnem sanguinem ⁵exsecutura iudicio. De quo apud eundem ⁶propheten, ⁷Quoniam et vestrum, inquit deus, sanguinem exquiram de omnibus bestiis, et de manu hominis et de manu fratris exquiram eum. Porro nihil exquiritur nisi quod repositur, nihil repositur nisi quod et reddetur, et utique reddetur, quod ultionis nomine repositur et exquiretur. Neque enim vindicari poterit quod omnino non fuerit. Erit autem dum restituitur ⁸uti ⁹vindicetur. In ¹⁰carne itaque dirigitur quicquid in sanguinem praedicatur, sine qua non erit sanguis. Caro suscitabitur ¹¹ut sanguis ¹²vindicetur. Sunt et quaedam ita pronuntiata ut ¹³allegoriae quidem nubilo careant, nihilominus tamen ipsius simplicitatis suae sitiunt interpretationem, quale est apud Esaïam: Ego occidam et vivificabo. Certe postea ^{Ies. XXXVIII, 16. I Sam. II, 6.} quam occiderit vivificabit. Ergo per mortem occidens per resurrectionem vivificabit. Caro est autem quae ¹⁴occiditur per mortem, caro itaque et vivificabitur per resurrectionem. Certe si occidere carni animam ¹⁵eripere est, vivificare, contrarium eius, carni animam ¹⁶referre est, caro resurgat necesse est, cui ¹⁷anima per occasionem erepta referenda est per vivificationem.

Igitur si et allegoricae scripturae ^a et argumenta rerum et simplices voces resurrectionem carnis, quamquam sine nominatione ipsius substantiae, ¹subradiant, quanto magis quae hanc spem in ipsas substantias corporales ²speciali mentione determinant non erunt deducendae in ³quaestionem? Accipe Ezechielem. Et facta ^{Ezech. XXXVII, 1—14.} est, inquit, super me manus domini, et extulit me ⁴in spiritu dominus et posuit me in medio campi, is erat ossibus refertus, et

Cap. XXVIII. 1. sicut et AB. 2. mortuam AB. 3. notabatur b. 4. hominum dehinc A. 5. iudicio executura AB. exquisitura iudicio Fr. Junius. 6. prophetam ABd. propheten reliqui. 7. quomodo AB. 8. ut bc. 9. vindicentur AB. 10. carne AB. 11. ut om. AB. 12. vindicabitur A. 13. allegorice A. 14. occiditur Aamgbed. occiderit BCa. 15. eripere est — — animam om. ABC. Addidit de suis codicibus primum Gangneius. 16. refert caro AB. referet, caro C. 17. animam per occasionem ereptam AB.

Cap. XXIX. 1. obradiant codex Io. Clementis. 2. spāli b. spiritale c. 3. quaestione AB. 4. in om. b.

Cap. XXIX. a. si et allegoricae scripturae] Resumit argumenta scripturae facta probantia resurrectionem primo ex allegorico sensu, de quo supra praecipue capp. 26 et 27. (La Cerda.)

circumduxit me super ea per circuitum, et ecce multa super faciem campi. Et ecce arida satis. Et ait ad me, Fili hominis, si vivent ossa ista? Et dixi, Adonai, domine, tu scis. Et ait ad me, Propheta in ossa haec et dices, Ossa arida, audite sermonem domini. ⁵Haec dicit dominus Adonai ossibus istis: Ecce, ego adfero in vos spiritum, et vivetis, et dabo in vos spiritum, et reducam ⁶in vos carnes: ⁷circumdabo ⁸vobis cutem, et dabo in ⁹vobis spiritum, et vivetis, et cognoscetis quod ego dominus. Et prophetavi secundum praeceptum, et ecce vox, dum propheto, et ecce motus, et accedebant ossa ad ossa. Et vidi, et ecce super ossa nervi et caro ascendit, et circumpositae sunt eis ¹⁰carnes, et spiritus in eis non erat. Et ait ad me, Propheta ad spiritum, fili hominis, propheta et dices ad spiritum, Haec dicit dominus Adonai: A quatuor ventis ¹¹veni, spiritus, et spira in istis interemptis, et vivant. Et prophetavi ad spiritum sicut praecepit mihi, et ¹²introivit in ea spiritus, et vixerunt et ¹³constiterunt super pedes suos valentia magna satis. Et ait ad me, Fili hominis, ossa ista omnis domus ¹⁴Israël est. Ipsi dicunt, Exaruerunt ossa nostra, et periit spes nostra, avulsi sumus in eis. ¹⁵Propterea propheta ad eos: Ecce ego patefacio sepulchra vestra, et eveham vos de sepulchris vestris, populus meus, et inducam vos in terram ¹⁶Israël, et cognoscetis quod ego dominus ¹⁷aperuerim sepulchra vestra et eduxerim vos de sepulchris vestris, populus meus, et dabo ¹⁸vobis spiritum, et vivetis et ¹⁹requiescetis in terra vestra, et cognoscetis quod ego dominus locutus ²⁰sim et fecerim, dicit dominus.

Cap. XXX.

Hanc quoque praedicationem scio qualiter concutiant in allegoriae argumentationem, Quia dicendo, Ossa ista omnis domus ¹Israël est, ²imaginem ea fecerit ³Israëlis^a et a propria condicione transtulerit: atque ita figuratam esse non veram resurrectionis prae-

5. et haec AB. 6. in vos ABC. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. vos in reliqui. 7. et circumdabo ABC. 8. in vobis ABCa. 9. vos c. 10. carnes ABCab. cod. Pithoei. cutes cd. 11. caeli codex Io. Clementis. 12. introit B. 13. constiterunt ABcd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. steterunt reliqui. 14. Israelis b. 15. propheta propterea A. 16. Israelis bc. 17. aperuerim cd., de cod. Io. Clementis. aperui reliqui. 18. in vos c. 19. requiescitis a. 20. sum AB.

Cap. XXX. 1. Israël (Israelis Bb.) est ABbcd. est Israel Ca. 2. in imaginem Cabc. 3. Israelis et b. Israeli, sed ABCa. cod. Pithoei. Israel et cd. Vaticani (?).

Cap. XXX. a. in imaginem ea fecerit Israelis] Haec expositio, quam refutat hic Tertullianus, est etiam interpretum recentium, nam antiqui patres, sicut Tertullianus, de resurrectione mortuorum hunc locum interpretantur. Clemens Rom. Constit. V, 8. Iustinus Quaest.

ad Orthod. 45. Irenaeus V, 15 et 34. Cyprian. Testim. III, 58. Cyrillus Hierosol. Catech. 18. Chrysostomus Homil. 2. in Symb. Basilius in Psalm. 33., in illud: „Custodit dominus omnia ossa eorum.“ (La Cerda.)

dicationem; statum enim Iudaeorum deformari quodammodo emortuum et exaridum et dispersum in campo orbis. ⁴Itaque et imaginem resurrectionis in illum ⁵allegorizari, quia recolligi habeat et recompactum os ad os, id est ⁶tribus ad tribum et populus ad populum, et recorporari ⁷carnibus facultatum et nervis regni, atque ita de sepulchris, id est de habitaculis captivitatis tristissimis atque ⁸teterrimis, educi et refrigerii nomine ⁹respirari^b et vivere exinde in terra sua Iudaea. Et quid post haec? Morientur sine dubio. Et quid post mortem? Nulla, opinor, ¹⁰resuscitatio, si non haec erit ipsa quae Ezechieli revelatur. ¹¹Sed enim et alias praedicatur resurrectio; ergo ¹²et haec erit, et temere in statum eam Iudaicarum rerum convertunt. Aut si alia est illa quam defendimus, nihil mea interest, dum sit et corporum resurrectio, sicut et rerum Iudaicarum. Denique hoc ipso, quod recidivatus Iudaici status de ¹³recorporatione ¹⁴et ¹⁵readmatione ¹⁶ossuum figuratur, id quoque eventurum ossibus probatur. Non enim ¹⁷posset de ossibus figura componi, si non id ipsum et ossibus eventurum esset. Nam etsi figmentum veritatis ¹⁸in imagine est, imago ipsa in veritate est sui. Necesse est esse prius sibi quo alii configuretur. De vacuo similitudo non competit, de nullo parabola non convenit. Ita oportebit ¹⁹ossuum quoque credi reviscerationem et respirationem, qualis dicitur, de qua possit exprimi Iudaicarum rerum reformatio, qualis ²⁰adfigitur. Sed magis religiosum est veritatem ²¹de suae ²²auctoritate ²³simplicitatis defendi, quam sensus divinae propositionis expostulat. Si enim ad res Iudaicas spectaret haec visio, statim revelato situ ²⁴ossuum subiecisset, Ossa ista omnis domus ²⁵Israëlis est, et cetera deinceps. At cum ostensis ossibus de propria spe eorum ²⁶quid obloquitur, nondum nominato Israële, ²⁷et fidem temptat prophetae, Fili hominis, si vivent ossa ²⁸haec? ut et ille responderet, Domine, tu scis. Non utique deus prophetae fidem de ea re temptasset quae futura non esset, quam nunquam Israël

4. Atque ita B. 5. adlegorizari A. 6. tribum AB. 7. carnibus facultatum (facultatem AB.) et nervis ABamgbc. carnis facultate (facultatem C.) nervis Ca. 8. deterrimis B. 9. respirare cd. 10. resurrectio B. 11. Si enim alias B. 12. aut Fr. Iunius. 13. corporatione a. 14. ac A. 15. readmatione c., ex cod. Io. Clementis. redamnatione B. redanimatione reliqui. 16. ossuum ABC. tres Vaticani. ossium reliqui. 17. possit A. 18. imaginis A. 19. ossuum ABC. tres Vaticani. ossium reliqui. 20. effingitur A. 21. suae de B. de sua ab. 22. veritate ABC. 23. et veritate ab. 24. ossuum Ac. tres Vaticani. ossium reliqui. 25. Israel c. 26. qui Ac. 27. et om. Ca. 28. haec om. ABC. Addidit de suis codd. primum Gangneius.

b. respirari] Haec erat vestustorum librorum scriptura quam immutare conatus est primum Pamelius. Recte au-

tem Fr. Iunius *respirari* interpretatur ἀναψυχοῦσθαι, de integro spiritu instrui ad vitam.

audisset, quam credi non oporteret. Sed ²⁹ quoniam praedicabatur quidem resurrectio mortuorum, Israël vero pro sua incredulitate diffidens ³⁰ scandalizabatur, et aspiciens habitum senescentis sepulturae^c desperabat ³¹ resurrectionem, vel non in eam potius ³² animum dirigebat, sed in circumstantias^d suas, idcirco deus et prophetam, ³³ qua et ipsum dubium, praestruxit ad constantiam praedicationis revelato ordine resurrectionis, et populo id credendum mandavit quod prophetae revelavit, ipsos dicens esse ossa quae erant resurrectura qui non credebant resurrectura. Denique in clausula, Et cognoscetis, inquit, quod ego dominus locutus sim et fecerim, id utique facturum quod fuerat locutus. Ceterum non id facturum quod locutus, si aliter facturum ³⁴ quam locutus.

Cap. XXXI.

Plane ¹ si et populus allegorice ² mussitaret ossa sua arefacta et spem suam perditam, dispersionis ³ exitu querulus, merito ⁴ videretur et deus figuratam desperationem figurata promissione consolatus. Sed cum dispersionis quidem iniuria nondum populo accidisset, resurrectionis vero spes apud illum saepissime ⁵ cecidisset, ⁶ et manifestus est de corporum interitu labefactans fiduciam resurrectionis, ita et deus eam ⁷ restruebat fidem, quam populus destruebat. Quamquam et si aliqua praesentium rerum tunc conflictatione ⁸ maerebat ⁹ Israël, non idcirco in parabola accipienda esset revelationis intentio, sed in testationem resurrectionis, ut in illam spem erigeret illos, aeternae scilicet salutis et ¹⁰ necessarios restitutionis, et averteret a respectu praesentium rerum. Ad hoc enim et ¹¹ alii prophetae: ¹² Exhibitis de sepulchris velut vituli de vinculis soluti, et ¹³ conculcabitis inimicos. Et ¹⁴ rursus: Gaudebit ¹⁵ cor vestrum, et ossa vestra ¹⁶ velut herba orientur, quia et herba de dissolutione et corruptela seminis reformatur. In summa, si proprie

Malach.
IV, 2sq.

Ies. LXVI, 14.

29. quem A. quomodo B. 30. scandalizabatur A., uti solet. 31. in resurrectionem A. 32. animam AB. 33. qua et ABd. quasi et reliqui. 34. quam locutus om. ABC. Addidit primum de suis libris Gangneius.

Cap. XXXI. 1. et si Bb. 2. vicissaret A. vicissitaret B. 3. exitum ABCa. 4. videtur bc. 5. cecidisset bcd. cecinisset reliqui, tres Vaticani. In marg. a. legitur „forte descivisset.“ 6. et om. ABabc. ut Latinius. 7. restruebat ABCbcd. tres Vaticani. restituerebat a., de cod. Gorziensi. 8. maerebat bcd. haerebat reliqui, et tres Vaticani. 9. Israeli non ABC. 10. necessarios A. 11. alii prophetae d. alii prophetae C. alibi prophetae A(m. pr.) BCmgabc. alibi prophetae A. m. sec. 12. exhibitis B. 13. conculcabit A. 14. rursus bcd. 15. os B. 16. velut herba Bamgbcd. velociter ACa. cod. Pithoei.

c. habitum senescentis sepulturae] Venuste dictum pro sera et diuturna mora sepulturae, sicut et qui diuturna et longaeva sunt vita senescunt. Sic cap. 32: „Quam capulum, quam sepulchrum, quam

senium requietae atque reconditae alius sepulturae.“ (La Cerda.)

d. circumstantias] Cf. adnot. ad lib. Adv. Valentin. cap. 15.

in Israëlis statum resurgentium ¹⁷ossuum imago contenditur, cur etiam non Israëli tantummodo, verum et omnibus gentibus eadem spes annuntiatur et recorporandarum et redanimandarum ¹⁸reliquiarum et de sepulchris ¹⁹exsuscitandorum mortuorum? De omnibus enim dictum est: Vivent mortui, ²⁰et exsurgent de sepulchris: *ros* *Ies.* XXVI, 19. enim, ²¹qui a te est, ²²medela est ossibus eorum. Item alibi: Veniet adorare omnis caro in conspectu ²³meo, dicit dominus. *Ies.* LXVI, 23. Quando? ²⁴cum praeterire coeperit habitus mundi huius. Supra enim: Quemadmodum caelum ²⁵novum et terra nova, quae ego *Ies.* LXVI, 22. facio, in conspectu meo, dicit dominus, ita stabit semen vestrum. Tunc ergo ²⁶et quod subicit implebitur: Et exhibunt, utique de se- *Ies.* LXVI, 24. pulchris, et videbunt artus ²⁷eorum qui impie egerunt, ²⁸quoniam vermis illorum non decidet et ²⁹ignis eorum non extinguetur, ³⁰et erunt conspectui omni carni, scilicet quae resuscitata et egressa de sepulchris dominum pro hac gratia adorabit.

Sed ne solummodo eorum corporum resurrectio videatur prae- *Cap.* XXXII. dicari quae sepulchris demandantur, habes scriptum: Et mandabo *Apoc.* XX, 13. piscibus maris et ¹eructabunt ossa quae sunt comesta, et ²faciam compaginem ad compaginem et os ad os. Ergo, inquis, et pisces resuscitabuntur et ceterae bestiae et alites carnivorae, ut ³revomant quos comederunt, quia et apud Moysen legis exquiri sanguinem de omnibus bestiis? Non utique. Sed idcirco nominantur bestiae et pisces in ⁴redhibitionem carnis et sanguinis, quo magis exprimatur resurrectio etiam devoratorum corporum, cum de ipsis devoratoribus exactio edicitur. Puto autem huius quoque divinae potestatis documentum idoneum Ionam, cum incorruptus ⁵utramque substantiam, carnem atque animam, de alvo piscis ⁶evolvitur. Et ⁷utique triduo concoquendae carni viscera ceti ⁸suffecissent ⁹quam^a capulum, quam sepulchrum, quam senium requietae atque ¹⁰reconditae alicuius sepulturae; salvo eo quod et bestias, ¹¹feros in Christianum

17. ossuum *Ac. Vaticani.* ossium *reliqui.* 18. reliquiarum *AB.* 19. excitandorum *ACa.* 20. et *om. AB.* 21. qui a te est *bed.* qui a te *reliqui.* 22. medela est *cd.* medulla est *b.* medela *reliqui.* 23. meo *bcd.* dñi, eo *C.* domini eo *Ba.* domini et *A.* 24. tum *A.* 25. novum *om. AB.* 26. et quod subicit *A.* et quod suum dicit *BCa.* quod subicit *reliqui.* 27. eorum *om. A.* 28. quomodo *AB.* 29. ignis illorum *A.* illorum ignis *B.* 30. et erit satis conspectui *ABCa.*

Cap. XXXII. 1. eructabunt *c., ex tribus Vaticanis.* eruptabunt *B.* 2. faciam *amgbed.* facient *ABCa.* 3. vomant *ABC.* 4. redhibitionem *AB.* redhibitione *bc.* 5. utramque substantiam, carnem atque animam *ABd.* utraque substantia, carne atque anima *reliqui.* 6. evomitur *Latinius.* 7. utrique triduum *AB.* 8. tam suffecissent *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* 9. qua *Cmg.* 10. conditae *ABCa.* 11. feras *BC.*

Cap. XXXII. a. suffecissent quam] Ellipsis usitatissima comparativi *magis,* quam cum *Fulv. Ursinus* non animad- verteret, ante *suffecissent* inculcavit *tam* particulam, quam et *Rigaltius* recepit. Cf. *adnot. ad De Virg. Veland. cap. 17.*

vel maxime nomen homines, vel ipsos etiam iniquitatis angelos figuravit, de quibus sanguis ¹²exigetur per ultionem pensandam. Quis ergo discendi magis adfinis quam praesumendi, et credendi diligentior quam contendendi, et divinae potius sapientiae religiosus quam suae libidinosus, audiens aliquid a deo destinatum in carnes et cutes et nervos et ossa aliud quid haec ¹³commentabitur, quasi non in ¹⁴hominem destinetur quod in istas substantias praedicatur? Aut enim nihil in ¹⁵hominem destinatur, non liberalitas regni, non severitas iudicii, non quodcumque est resurrectio, aut si in hominem destinatur, necesse est in eas substantias destinetur ex quibus homo structus est, in quem destinatur. Illud etiam de argutissimis istis ¹⁶demutatoribus ¹⁷ossuum et carniuum et nervorum et sepulchrorum requiro, cur, si quando in animam quid pronuntiatur, nihil aliud animam interpretantur, nec ¹⁸transfigunt ¹⁹eam in alterius rei argumentum, cum vero in aliquam speciem corporalem quid edicitur, omnia potius adseverant quam quod nominatur? Si corporalia parabolae, ergo et animalia; si non et animalia, ergo nec corporalia. Tam enim corpus homo quam et anima; ut non possit altera species admittere aenigmata, altera excludere.

Cap. XXXIII.

Satis haec de prophetico instrumento. Ad evangelia nunc provo-
voco; hic quoque occursurus prius eidem astutiae eorum qui pro-
inde et dominum omnia in parabolis pronuntiasse contendunt, quia
scriptum ¹est: Haec omnia locutus est Iesus in parabolis, et sine
parabola non loquebatur ad illos, scilicet ²Iudaeos. Nam et disci-
puli, Quare, aiunt, in parabolis loqueris? et dominus, Propterea
in parabolis loquor ad eos, ut videntes non videant, et audientes non
audiant, secundum Esaiam. Quodsi ad Iudaeos in parabolis, iam
non ad omnes; si ³non ad omnes in parabolis, iam non semper
nec omnia parabolae, sed quaedam, ⁴cum ad quosdam. Ad quos-
dam autem, dum ad Iudaeos; nonnunquam plane et ad discipulos.
Sed quomodo referat ⁵scriptura considera: Dicebat autem et ⁶para-
bolam ad eos. Ergo et non parabolam dicebat; quia non notaretur,
cum parabolam loquebatur, si ita semper loquebatur. Et tamen
nullam ⁷parabolam non aut ab ipso invenias ⁸edisseratam, ut de
seminatore in verbi ⁹administratione, aut a commentatore evangelii
praeluminatam, ut iudicis superbi et viduae instantis ad perseve-

Math.
XIII, 34.

Ibid. v. 10.
Ibid. v. 13.

Ies. VI, 9 sq.

Luc.
XVIII, 9.

12. exigatur A. 13. commendabitur AB. 14. homines Cmg. 15. homine A. 16. demutationibus AB. 17. ossuum Ac. Vatican. ossium reliqui. 18. transfigunt Ad. transfigunt BCa. transfigurant bc. 19. ea edit. Semleri, mendose.

Cap. XXXIII. 1. sit ABCmg. 2. ad Iudaeos Bd. 3. non om. ABC. 4. et bc. 5. scriptura om. AB. 6. parabola A. 7. parabolam om. b. 8. edisseratam ABCbc. tres Vatican, codd. Paterniacensis, Hirsaugiensis, Gorziensis. edissertatam ad. edissertam codex Io. Clementis. 9. administrationem AB.

rantiam orationis, aut ultro coniectandam, ut arboris fici dilatae in spem ad instar Iudaicae infructuositatis. Quodsi nec parabola¹⁰ obumbrant evangelii lucem, tanto abest ut sententiae et ¹¹definitiones, quarum aperta natura est, aliter quam sonant sapiant. Definitionibus autem et sententiis dominus edicit sive iudicium sive regnum dei sive resurrectionem. Tolerabilius ¹²erit, inquit, Tyro^{Math. XI,24.} et ¹³Sidoni in die iudicii; et, Dicite illis quod adproquinquaverit^{Math. X,7.} regnum dei; et, ¹⁴Retribuetur tibi in resurrectione iustorum. Si^{Luc. XIV,14.} nomina ¹⁵absoluta sunt rerum, id est iudicii et regni dei et resurrectionis, ut nihil eorum in parabolam comprimi possit, nec ea in parabolas compellantur quae ad ¹⁶dispositionem et transactionem et passionem regni, ¹⁷iudicii et resurrectionis^a praedicantur; atque ita corporalia ¹⁸defendantur ut corporalibus destinata, id est non spiritalia, quia non figurata. Nam et ideo ¹⁹praestruximus tam corpus animae quam et carnis obnoxium ²⁰esse mercedibus pro communi operatione pensandis, ne corporalitas animae occasionem subministrans figurarum corporalitatem carnis excludat, cum utramque participem et regni et iudicii et resurrectionis oporteat credi. Et nunc eo pergimus, uti corporalitatem carnalem proprie demonstramus a domino significari in omni resurrectionis mentione, salva animali, quam et ipsam pauci receperunt.

In primis cum ad hoc venisse se dicit, uti quod periit salvum^{Cap. XXXIV.} faciat, quid ¹dicis ²perisse? Hominem sine dubio. Totumne an ex^{Luc. XIX,10.} parte? Utique totum. Siquidem transgressio, quae perditionis humanae causa est, tam animae instinctu ex concupiscentia quam ³et carnis ⁴actu ex degustatione commissa totum hominem elogio transgressionis inscripsit, atque exinde merito perditionis implevit. Totus itaque salvus fiet qui ⁵periit totus ⁶delinquendo. Nisi si et ⁷ovis illa sine corpore amittitur et sine corpore revocatur. Nam si caro quoque eius cum anima, quod pecus totum est, humeris boni pastoris advehitur, ex utraque utique substantia restituendi hominis exemplum est. Aut quam indignum deo, dimidium hominem redi-

10. adumbrant *edd. Semleri et Leopoldi. Nescio unde.* 11. definitiones *AB. Vaticani. Ubique.* 12. erit *om. A.* 13. sydonii *B.* 14. retribuatur *A.* 15. absolute *C.* 16. dispositionem *ABCmgabcd.* dispensationem *C.* 17. et iudicii *puto scribendum.* 18. defendantur *d.* 19. praestrinximus *C.* 20. esses *AB.*

Cap. XXXIV. 1. dicas *ABcd. tres Vaticani.* 2. periisse *A.* 3. ex *B.* 4. actu *om. A.* 5. perit *ACad.* 6. delinquendo totus, nisi *bc.* 7. illa ovis *AB.*

Cap. XXXIII. a. et passionem regni, iudicii et resurrectionis] Ut libro De Virg. Veland. [cap. 11] „passionem nuptiarum,“ ita hic „passionem resur-

rectionis“ dicit, ut significet vim illam plane divinam inferendam corporibus animarum ad ipsa redituris. (Rigalt.)

gere in salutem? paene minus facere; cum etiam saecularium principum plena semper indulgentia vindicetur. Diabolus ⁸validior in hominis iniuriam intellegitur, totum eum elidens: deus infirmior renuntiabitur, non totum eum revelans? ⁹Atquin et apostolus suggerit, Ubi delictum ¹⁰abundaverit, illic gratiam ¹¹superabundasse. Quomodo denique salvus habebitur qui poterit et perditus ¹²dici? carne scilicet perditus, anima vero salvus. Nisi quod iam et anima in perditio constituitur necesse est, ut salva effici possit, id enim salvum effici oportebit quod perditum fuerit. Porro autem recipimus animae immortalitatem, ¹³ut perditio non in interitum credatur, sed in supplicium, ¹⁴id est in ¹⁵gehennam. Et si ita est, iam non animam spectabit salus, salvam scilicet sua natura per immortalitatem, sed carnem potius, quam interibilem constat apud omnes. Aut si et anima interibilis, id est non immortalis, quod et caro, iam et carni forma illa ex aequo ¹⁶proficere debet, ¹⁷proinde mortali et interibili, ¹⁸quia id quod perit salvum facturus est dominus. Nolo nunc contentioso fune deducere^a hac an ¹⁹illac hominem perditio depostulet, dum ²⁰utrimque eum salus ²¹destinet in ambas substantias peraequata. Ecce enim ex quacunque substantia hominem ²²perisse praesumpseris, ex altera non perit. Salvus ergo erit iam ex qua non ²³perit, et salvus nihilominus fiet ex qua perit. Habes totius hominis restitutionem, dum et quodcunque eius perit, salvum facturus est dominus, et quodcunque non perit, utique non erit perditurus. Quis ultra de utriusque substantiae securitate ²⁴dubitabit, cum ²⁵altera salutem consecutura sit, ²⁶altera amissura eam non sit? Et tamen adhuc sensum rei exprimit dominus, Ego, ^{Io. VI, 38 sq.} dicens, veni, non ut meam, sed ut patris, qui me misit, faciam voluntatem. Quam, oro te? Ut omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo quicquam, sed resuscitem ²⁷illud in novissima die. Quid a patre Christus acceperat, nisi quod et induerat? Hominem sine dubio, carnis animaeque texturam. Neutrum ergo eorum quae accepit perire patietur, immo nec quicquam utriusque, ²⁸immo nec modicum. Quodsi modicum caro, ergo nec carnem, quia nec mo-

8. valentior a. 9. Atquin *cd. tres Vatican.* aut quin AB. Atqui *reliqui*. 10. habundaverit A. 11. superhabundasse A. 12. dici *om. ABC. Addidit de suis libris primum Gangneius.* 13. non ut perditio B. 14. vel in AB., *ut solent.* 15. iehennam B. 16. perficere *edd. Leopoldi et Semleri, mendose.* 17. perinde B. 18. qua ABC. 19. illa AB. 20. utrimque *ACmgabcd.* utrumque BC. 21. destinet *Cmg.* destruet A. 22. periisse A. 23. periiit B. 24. dubitavit c. 25. alterutra C. 26. altera amissura eam non sit *om. ABC. Addidit haec verba de suis libris primum Gangneius.* 27. illud novissimo die AB. 28. nec immo nec A.

dicum, nec quicquam, ²⁹quia nec quicquam. ³⁰Atquin si non et carnem resuscitabit novissima die, iam non modicum patietur perire de homine, sed pro tanta dixerim parte prope totum. Ingerens amplius, ³¹Hoc est patris voluntas, ut omnis qui ³²aspicit filium et credit in eum habeat vitam aeternam, et suscitent illum ³³novissima die, plenitudinem exstruit resurrectionis. Distribuit enim ³⁴utrique substantiae per officia ³⁵propriam mercedem salutis, et carni, per quam ³⁶filius aspiciebatur, et ³⁷animae, per quam credebatur. Ergo, dices, illis erit promissa res a quibus Christus videbatur. Sit plane ita, ut ³⁸et ad nos eadem spes inde manaverit. Nam si videntibus, et idcirco credentibus, fructuosa tunc ³⁹fuere opera carnis atque animae, multo magis nobis. Feliciores enim, ⁴⁰inquit, qui non ⁴¹viderunt et ⁴²credunt, quando, et si illis negaretur carnis resurrectio, certe felicioribus competisset. Quomodo enim felices, si ex parte perituri?

Sed et ¹praecipit eum potius timendum qui ²corpus et animam occidat in gehennam, id est dominum solum, non qui corpus occidant, animae autem nihil nocere possint, id est humanas potestates. Adeo hic et anima immortalis natura ³recognoscitur, quae non possit occidi ab hominibus, et carnis esse mortalitatem, cuius sit occisio, atque ita resurrectionem quoque mortuorum carnis esse, quae in gehennam nisi resuscitata non poterit occidi. Sed ⁴quoniam et hic de interpretatione corporis quaestio cavillatur, ego corpus hominis non aliud intellegam quam omnem istam struem carnis, ⁵quoquo genere materiarum concinnatur atque variatur, quod videtur, quod tenetur, quod denique ab hominibus occiditur. Sic et parietis corpus non aliud admittam quam caementa, quam saxa, quam lateres. Si quis arcanum aliquod corpus inducit, ostendat, revelet, ⁶probet ipsum esse etiam quod occidatur ab homine, et de illo erit dictum. Item si animae corpus ⁷opponitur, vacabit astutia. Cum enim utrumque proponitur, corpus atque animam occidi in gehennam, distinguitur corpus ab anima, et relinquitur ⁸intellegi

29. quia nec quicquam om. ABCab. Addidit ea verba de cod. Io. Clementis primum Pamelius. 30. Atquin ABcd. tres Vaticani. Atqui reliqui. 31. Hoc ABCa. Haec reliqui. 32. aspicit ABCa. videt reliqui. 33. novissimo AB. 34. utique B. 35. priora b. 36. filius aspiciebatur ABCmgamgbc. filius hominis aspiciebatur Ca. 37. anima AB. 38. et om. A. 39. fuerint A. cod., Io. Clementis. 40. inquit om. ABCab. Addidit de cod. Io. Clementis primum Pamelius. 41. vident ABCa. 42. credent BCa.

Cap. XXXV. 1. praecepit B. 2. et corpus AB. 3. cognoscitur A. 4. quam AB. 5. quoquoquam A. 6. et probet AB. 7. opponit bc. 8. intellegi corpus bcd. corpus intellegi A. corpus. Intellige reliqui.

Cap. XXXV. a. animae corpus] Hoc est corpus quod anima habet, de paradoxo Septimii.

corpus id quod in promptu sit, caro scilicet, quae sicut occidetur in gehennam, si non magis a deo timuerit occidi, ita et vivificabitur in vitam aeternam, si maluerit ab hominibus potius interfici. Proinde si quis occisionem carnis atque animae in gehennam ad interitum et finem utriusque substantiae arripierit, non ad supplicium (quasi consumendarum, non quasi puniendarum), recordetur ignem gehennae aeternum praedicari in poenam aeternam, et inde aeternitatem occisionis agnoscat propterea humanae ut temporali praetimidam. Tunc et aeternas substantias credet quarum aeterna sit occisio in poenam. Certe cum post resurrectionem corpus cum anima occidi habeat ⁹a deo in gehennam, satis de utroque constabit, et de carnali resurrectione, et de aeterna occisione. Absurdissimum alioquin, si idcirco resuscitata caro ¹⁰occidatur in gehennam, uti finiatur, quod et non resuscitata pateretur. In hoc scilicet reficietur, ne sit cui non esse iam evenit. Eidem nos spei fulciens

Matth. X, 29. passerum quoque ¹¹subiungit exemplum, quod ex duobus non cadat ¹²alter in terram sine dei voluntate, ut et carnem quae ceciderit in terram ¹³proinde credas et resurgere posse per eiusdem dei voluntatem. Nam etsi passeribus hoc non licet, sed ¹⁴nos multis passeribus ¹⁵antestamus, eo quod cadentes resurgamus, quorum denique capillos capitis omnes numeratos ¹⁶adfirmans salvos utique repromittit. Perituros enim quae ratio in numerum redegisset?

Io. VI, 39. nisi quia hoc est, Ut omne, quod pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam, id est nec capillum, sicut nec oculum nec dentem. Ceterum unde erit fletus et ¹⁷dentium frendor, nisi ex oculis et ¹⁸ex dentibus? occiso scilicet etiam corpore in gehennam et detruso in tenebras exteriores, quae oculorum propria sunt tormenta, si quis in nuptiis minus dignis operibus fuerit indutus, constringendus statim manibus et pedibus, utpote qui cum corpore surrexerit. Sic ergo et recumbere ipsum in dei regno, et sedere in ¹⁹thronis Christi^b, et ²⁰adsistere ²¹tunc ad dexteram ²²vel sinistram, et edere de ligno vitae, corporalis dispositionis fidelissima ²³indicia sunt.

Cap. XXXVI. Videamus nunc an et ¹Sadducaeorum versutiam elidens nostram

9. a deo *om. ABCa.* 10. occidetur *A.* 11. subiunxit *d.* 12. unus *codex Io. Clementis.* 13. perinde *B.* 14. non *AB.* 15. antestamus *cd.* 16. adfirmat *d.* 17. frendor dentium *A.* 18. ex *om. bcd.* 19. thronis duodecim Christi *c., de cod. Io. Clementis.* 20. addiscere *A.* 21. ad dexteram tunc *d.* 22. vel ad sinistram *AB.* 23. iudicia *A.* vitia *B.*

Cap. XXXVI. 1. Saducaeorum *AB.* Ubique fere.

b. in thronis Christi] Pamelius e codice Io. Clementis edidit „in thronis duodecim Christi.“ Equidem numerum

puto hic natum de siglo quo in vetustis libris vulgo scriptum est nomen Christi.

magis sententiam ²erexerit. Causa, opinor, quaestionis fuit destructio resurrectionis, siquidem Sadducaei^a neque animae neque carnis admittunt salutem, et ideo ex ³qua vel maxime ⁴specie resurrectionis fides labefactatur, ex ⁵ea argumentum problemati suo accommodaverunt; ⁶de carnis scilicet obtentu nupturae necne post resurrectionem, sub eius mulieris persona quae septem fratribus nupta in dubio haberetur cui eorum restitueretur. Porro serventur sensus tam quaestionis quam responsionis, et controversiae occursum est. Si enim Sadducaei quidem respuebant resurrectionem, dominus autem eam ⁷confirmabat, et scripturarum ignaros increpans, earum scilicet quae resurrectionem praedicassent, et virtutis dei incredulos, idoneae utique mortuis resuscitandis, postremo subiciens, ⁸Quoniam autem mortui resurgant, sine dubio et confirmando esse quod negabatur, id est resurrectionem mortuorum apud ⁹deum vivorum, talem quoque eam confirmabat esse qualis negabatur, utriusque scilicet substantiae humanae. Neque enim, si nupturos tunc ¹⁰negavit, ideo nec resurrecturos ¹¹demonstravit. ¹²Atquin filios resurrectionis ¹³appellavit, per eam quodammodo nasci habentes; ¹⁴postquam non nubent, sed resuscitati Similes enim erunt angelis, qua non nupturi, quia nec morituri, ¹⁵sed qua transituri in statum angelicum per indumentum illud incorruptibilitatis, per substantiae resuscitatae tamen demutationem. Ceterum ¹⁶nec quaereretur nupturi sive morituri necne rursus essemus, si non eius ¹⁷vel maxime substantiae restitutio ¹⁸in dubium vocaretur quae proprie et morte et nuptiis fungitur, id est carnis. ¹⁹Habes igitur dominum confirmantem adversus haereticos Iudaeorum, quod et nunc negatur apud Sadducaeos Christianorum, solidam resurrectionem.

Matth.
XXII, 23 sqq.
Marc.
XI, 18 sqq.
Luc.
XX, 27 sqq.

Luc. XX, 37.

Matth.
XXII, 30.
Luc. XX, 34.
Marc. XII, 25.

¹Sic et si carnem ait nihil prodesse, ex materia dicti dirigendus est sensus. Nam ²quia durum^a et intolerabilem existimaverunt

Cap.
XXXVII.
Io. VI, 63.
Io. VI, 53 sqq.

2. erexit A. erepsit B. 3. quo b. 4. spes resurrectionis labefactatur b. 5. eo b. 6. sed A. 7. confirmabat cd. cod. Io. Clementis. confirmat reliqui. 8. quam ABC. 9. denm cd. codex Io. Clementis. dominum reliqui. 10. negabit ABC. 11. demonstrabit ABC. 12. Atquin Acd. cod. Io. Clementis. At quoniam B. Atqui reliqui. 13. appellavit cd., de cod. Io. Clementis. appellat, ut reliqui. 14. postquam edd. Semleri et Leopoldi, mendose. 15. sed et qua Fr. Junius. 16. ne b., et edit. Semleri, mendose. 17. vobis maxime A. 18. in deum ABC. 19. Habeo B.

Cap. XXXVII. 1. Licet si ABCa. 2. qui B.

Cap. XXXVI. a. Sadducaei] Cf. De Praescript. Haeret. cap. 33.

Cap. XXXVII. a. Nam quia durum] Praeclare omnem huiusce dicti duritiem emollit Theodorus Heracleota: „Σκλη-

ρος ἦν ἀληθῶς ὁ λόγος ὁ νομιζόμενος σαρκοφάγους τινὰς καὶ αἰμοβόρους τοὺς ἀκούοντας ἀποτελεῖν· τοῖς δὲ πνευματικῶς τὰ πνευματικὰ ἐλαμβάνουσαν οὐδὲν ἐφαίνετο σκληρόν,

- sermonem eius, quasi vere carnem suam illis edendam determinas-
- Io. VI, 63. set, ut in ³spiritum disponeret statum salutis, praemisit, Spiritus est qui vivificat, atque ita subiunxit, Caro nihil prodest, ⁴ad vivificandum scilicet. Exsequitur etiam quid velit intellegi spiritum:
- Ibid. Verba, quae locutus sum vobis, spiritus sunt, vita sunt. Sicut et
- Io. V, 24. supra: Qui audit sermones meos, et credit in eum qui me misit, habet vitam aeternam, et in iudicium non ⁵veniet, sed ⁶transiet
- Io. I, 14. de morte ⁷ad vitam. Itaque sermonem constituens vivificatorem, quia spiritus et vita sermo, eundem etiam carnem suam dixit, quia et sermo caro erat factus, proinde in causam vitae adpetendus et devorandus auditu et ruminandus intellectu et fide ⁸digerendus.
- Io. VI, 51. Nam et paulo ante carnem suam panem quoque caelestem ⁹pronuntiarat, ¹⁰urguens usquequaque per allegoriam necessariorum pa-
- Io. VI, 31 sqq. bulorum memoriam patrum, qui panes et carnes Aegyptiorum prae-
verterant divinae vocationi. Igitur conversus ad recogitatus illorum
- Io. VI, 63. quia senserat ¹¹dispergendos, Caro, ait, nihil prodest. Quid hoc ad destruendam carnis resurrectionem, quasi non liceat esse aliquid ¹²quod etsi nihil prosit, aliud tamen ei prodesse possit? Spiritus prodest; vivificat enim. Caro nihil prodest; mortificatur enim. Itaque secundum nos magis ¹³collocavit utriusque propositionem. Ostendens enim quid prosit, et quid non prosit, pariter inluminavit quid cui prosit, spiritum scilicet carni mortificatae vivificatorem.
- Io. V, 25. Veniet enim hora, inquit, cum mortui audient ¹⁴vocem filii dei, et qui audierint, vivent. Quid mortuum, nisi caro? et quid vox dei, nisi sermo? et quid sermo, nisi spiritus, merito carnem resuscitaturus, quod ¹⁵factus est ipse, ¹⁶et ex morte, quam passus ¹⁷est ipse, et ex sepulchro, quo illatus est ipse? Denique cum dicit,
- Io. V, 28 sq. Ne miremini, quod veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt audient ¹⁸vocem filii dei, et procedent, qui bona fecerunt, in vitae resurrectionem, qui mala, in resurrectionem iudicii, — nemo iam poterit aliud mortuos interpretari qui ¹⁹sint in monumentis, nisi corpora et carnem, quia nec ipsa monumenta aliud quam cadaverum stabula, siquidem et ipsi homines veteres, id est pecca-

3. spiritu *bc*. 4. sed ad *Ca*. sed *A*. In *B*. non leguntur verba Caro nihil — — Exsequitur etiam. Rescribi poterat Caro nihil prodest, scilicet ad vivificandum. Sed exsequitur *cett*. 5. venit *B*. invenit *A*. 6. transiet *ABCad*. tres *Vaticani*. transibit *b*. transit *c*. 7. in *c*., de *cod. Io. Clementis*. 8. dirigendus *C*. 9. pronuntiavit *B*. 10. urguens *c*., de *cod. Io. Clementis*. urgens *reliqui*. 11. dispergendos *C*. 12. quod si *AB*. 13. collucavit *Latinius, Fr. Iunius*. 14. filium dei *A*. 15. factus *ABCmgbcd*. factum *Ca*. 16. et *om. AB*. 17. est *om. AB*. 18. filii dei vocem *AB*. 19. sunt *B*.

ἀλλὰ ῥήματα εἰσεβείας ὑπάρχοντα, ζῶν. V. Augustin. lib. IV. De Doctr. Christ. cap. 15. (Rigalt.)

tores, id est mortui per ignorantiam dei, quos monumenta intellegendos argumentantur haeretici^b, de monumentis processuri in iudicium aperte praedicantur. Ceterum quomodo de monumentis monumenta procedent?

Post dicta domini facta¹ etiam eius quid sapere credamus, de capulis, de sepulchris mortuos² resuscitantis? Cui rei istud? Si ad simplicem ostentationem potestatis, aut ad praesentem gratiam redanimationis, non adeo magnum illi denuo morituros³ suscitare. Enimvero si ad fidem potius sequestrandam futurae resurrectionis, ergo et illa corporalis praescribitur de documenti sui forma. Nec sustinebo dicentes idcirco tunc resurrectionem animae soli destinata in carnem quoque⁴ praecucurrisse, quia non potuisset aliter ostendi resurrectio animae invisibilis nisi per visibilis substantiae⁵ resuscitationem. Male deum norunt qui non⁶ putant illum posse quod non putant; et tamen sciunt potuisse, si instrumentum Ioannis norunt. Qui enim animas adhuc solas martyrum sub altari quiescentes conspectui subdidit, posset utique et resurgentes oculis exhibere sine carne. At ego deum malo decipere non posse, de fallacia solummodo infirmum, ne aliter documenta praemisisse quam rem disposuisse videatur, immo ne, si exemplum resurrectionis sine carne non valuit inducere, multo magis plenitudinem exempli in eadem substantia exhibere non possit. Nullum vero exemplum maius est eo cuius exemplum est. Maius⁷ est autem si animae cum corpore⁸ resuscitabuntur in documentum sine corpore resurgendi, ut tota hominis salus dimidiae patrocineretur, quando exemplorum condicio illud potius⁹ expeteret quod minus haberetur, animae dico solius resurrectionem, velut gustum carnis etiam resurrecturae suo in tempore. Atque adeo secundum nostram¹⁰ veri aestimationem exempla illa mortuorum a domino suscitatorum commendabant^a ¹¹quidem et carnis et animae resurrectionem ne cui substantiae negaretur hoc donum, ¹²qua tamen exempla, eo minus aliquid edebant (non enim in gloriam nec ¹³in incorruptibilitatem, sed in mortem aliam ¹⁴suscitabantur) quam ¹⁵ediderit Christus^b.

Cap. XXXVIII. 1. eius etiam AB. 2. resuscitatos AB. 3. suscitare ABcd. tres Valicani. suscitari reliqui. 4. praecurrisse B. 5. resurrectionem B. 6. peccant A. 7. esset Fulv. Ursinus. 8. resuscitarentur Fulv. Ursinus. 9. expectaret B. exparet A. 10. veri aestimationem edit. Leopoldi. vero aestimationem ABCad. cod. Pithoei. veri existimationem c., cum tribus Vaticanis. veritatem amgb. 11. et carnis quidem B. 12. qua ego. quae libri omnes. 13. in om. ABabc. 14. suscitabantur AB. 15. Christus ediderit AB.

b. argumentantur haeretici] Cf. supra cap. 19. Ceterum *argumentari* hic est pro arguari, quomodo haud semel eo verbo usum esse Tertullianum alibi docuimus.

Cap. XXXVIII. a. commendabant] Hoc est probabant. Ita usurpatum *commendare* habuimus supra cap. 7. ad fin.

b. quam ediderit Christus.] Exempla

Cap. XXXIX.

Resurrectionem apostolica quoque instrumenta testantur. Nam et apostolis nullum aliud negotium fuit, duntaxat apud Israëlem, quam veteris testamenti resignandi et novi consignandi^a, et potius iam dei in Christo contionandi. Ita et de resurrectione nihil novi¹ intulerunt, nisi quod et ipsam in gloriam Christi annuntiabant, de cetero simplici et nota iam fide receptam sine ulla qualitatis quaestione, solis refragantibus Sadduceis. Adeo facilius fuit negari in totum mortuorum resurrectionem quam aliter intellegi. Habes Paulum apud summos sacerdotes sub² tribuno^b inter Sadduceos et

Act. Apost. XXIII, 6. Pharisaeos fidei suae professorem. Viri, inquit, fratres, ego Pharisaeus sum, filius Pharisaeorum, de spe nunc et de resurrectione iudicor apud vos, utique communi, ne, quia iam transgressor legis videbatur, de praecipuo fidei totius articulo, id est de resurrectione, ad Sadduceos sapere existimaretur. Ita quam nolebat videri rescindere fidem resurrectionis utique confirmabat secundum Pharisaeos, respuens negatores eius Sadduceos. Proinde et apud Agrippam nihil se ait proferre citra quam prophetae annuntiassent. Ergo servabat resurrectionem quoque qualem prophetae annuntiarant.

Act. Apost. XXVI, 22. Nam et de resurrectione mortuorum apud Moysen scriptum commemorans corporalem eam norat, in qua scilicet sanguis hominis exquiri habebit. Itaque talem praedicabat qualem et Pharisaei susceperant et dominus ipse defenderat, et Sadducei, ne talem quoque crederent, in totum esse noluerant. Sed nec Athenienses aliam intellexerant a Paulo portendi. Denique irriserant, non irrisuri omnino, si animae solius restitutionem ab eo audissent; suscepissent enim vernaculae suae philosophiae frequentiore praesumptionem^c. At ubi⁴ nationes praeconium resurrectionis inauditae retro ipsa novitate concussit, et digna incredulitas rei tantae quaestioni-

Gen. IX, 5 sq.

Act. Apost. XVII, 32.

Cap. XXXIX. 1. intulerunt *cd.*, de *cod. Io. Clementis.* intulerant *reliqui.* 2. tribuno *ABCad. cod. Pithoei.* tribus *bc.* 3. utique communi, ne quia *bcd.* utique communi quae *amg.* utique commune quia *AB.* utique communi, quia *C.* utique ne quia *a.* 4. ubi iam nationes *AB.*

illorum a domino suscitatorum, inquit, probabant carnis cum anima salutem, sed qua tantum exempla erant, ideo non poterant non aliquid minus edere quam novissima die editurus est Christus. Nul- lum enim, supra dixerat, exemplum maius est eo cuius exemplum est. Illi quidem resuscitati sunt, sed tantum in aliam mortem, at Christus novissima die resuscitabit in gloriam et incorruptibilitatem.

Cap. XXXIX. a. quam veteris testa- menti resignandi et novi consignandi]

Optima metaphora notat apostolos explicuisse vetus testamentum, et novum confirmasse. Testamenti enim est aperiri resignatione, et consignatione stabiliri. Labor igitur praedicationis apostolicae fuit veteris explicatio et novi testamenti confirmatio. (La Cerda.)

b. sub tribuno] Omnino sic legendum, non sub tribus. Est enim tribunus Act. 23. „χιλίαρχος τῆς σπείρης.“ (Rigalt.)

c. praesumptionem] Πρόληψιν. (Fr. Iunius.)

bus fidem ⁵torquere coepit, tunc et apostolus per totum paene instrumentum fidem huius spei corroborare curavit, et esse eam ostendens et nondum transactam, et, de quo magis ⁶quaerebatur, corporalem et, quod insuper dubitabatur, non aliter corporalem.

Nihil autem mirum, ¹si et ex ipsius instrumento ²captentur Cap. XL.
1 Cor. XI, 19. argumenta, cum oporteat haereses esse; quae esse non possent, si non et perperam scripturae intellegi possent. ³Nactae denique haereses ^a duos homines ab apostolo editos, interiorem, ⁴id est animam, et exteriorem, id est carnem, salutem quidem animae, id est interiori homini, exitium vero carni, id est exteriori adiudicaverunt, quia scriptum sit Corinthiis: Nam etsi homo ⁵noster exterior II Cor. IV, 16. corrumpitur, sed interior renovatur ⁶de die et die. Porro nec anima per semetipsam homo, quae figmento iam ⁷homini appellato postea inserta est, nec caro sine anima homo, quae post exilium animae ^bcadaver inscribitur. Ita ⁸vocabulum homo consertarum substantiarum duarum quodammodo ⁹fibula est, sub quo vocabulo non possunt ¹⁰esse nisi cohaerentes. Porro apostolus ¹¹interiorem hominem non tam animam quam mentem atque animum intellegi mavult, id est non substantiam ipsam, sed substantiae saporem. Siquidem Ephesiis scribens in interiorem hominem habitare Christum sensibus utique ¹²intimandum dominum significavit. Denique adiunxit: Per fidem, et in cordibus vestris, et in dilectione; fidem Eph.
III, 16 sq. quidem et dilectionem non substantiva animae ponens, sed conceptiva; in cordibus autem dicens, quae substantiva sunt carnis, ¹³iam et ipsum interiorem hominem carni deputavit, ¹⁴quem in corde constituit. Inspice nunc quomodo exteriorem quidem hominem corrumpi ¹⁵allegarit, interiorem vero renovari ¹⁶die ac die. Nec illam corruptelam carnis ¹⁷affirmes quam ex die mortis in perpetuum defectura patiatur, sed quam in istius vitae spatio ante mortem et usque ad mortem vexationibus et pressuris, tormentis atque suppliciis, nominis causa ¹⁸experietur. Nam et homo interior hic utique renovari habebit per suggestum spiritus ^c, proficiens fide et disci-

5. torquere *ABbcd.* extorquere *Ca.* 6. querebatur *A.*

Cap. XL. 1. sed et ipsius *AB.* 2. captantur *AB.* 3. Nactae *ABC.* 4. vel *AB.* *Ubique.* 5. exterior noster *A.* 6. de die in die *AB.* die et die *d.* 7. homine *ABCa.* 8. vocabulum homo *ABCacd.* tres *Vaticani* et *cod. Io. Clementis.* vocabulum *b.* 9. fabula *ABC.* 10. esse nisi cohaerentes *ABCmgabcd.* esse cohaerentes *C.* 11. hominem interiorem *AB.* 12. intimandum *d.* 13. nam *AB.* 14. quam *edd.* *Semleri* et *Leopoldi,* *mendose.* 15. allegarit *Cmqbcd.* allegaret *ABCa.* 16. de die ac die *c.* 17. affirmans *A.* 18. experiretur *AB.*

Cap. XL. a. Nactae denique haereses] Cf. Desid. Heraldus *Animadv.* ad *Arnobii* lib. II, p. 52.

b. post exilium animae] Sic supra cap. 17. animas „exules carnis“ dixerat.
c. per suggestum spiritus] Id est quod

plina ¹⁹ die ac die, non illic, id est non post resurrectionem, ubi non utique ²⁰ die ac die renovari habemus, sed semel ad summam. De sequentibus disce: Quod enim ²¹ ad praesens est, inquit, temporale et leve pressurae nostrae ²² per supergressum in supergressum^d aeternum gloriae pondus ²³ perficiet nobis, non ²⁴ intuitibus quae videntur, id est passiones, sed quae non videntur, id est mercedes. Quae enim videntur, temporalia sunt, quae vero non videntur, aeterna ²⁵ sunt. Pressuras enim et laesuras, quibus corrumpitur homo exterior, ut leves et temporales, idcirco contemendas affirmat, praeferens mercedum aeternarum invisibilium et gloriae pondus in compensationem laborum, quos hic caro patiendae corrumpitur. Adeo non illa est corruptio quam in perpetuum carnis interitum ad resurrectionem expellendam exteriori homini adscribunt. Sic et alibi, Siquidem, ait, compatimur, uti et ²⁶ conglorificemur: reputo enim non dignas esse passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae in nos habet revelari. Et hic minora ostendit incommoda praemiis suis. Porro si per carnem compatimur, cuius est proprie passionibus corrumpi, eiusdem erit et quod pro compassione promittitur. Atque adeo carni ²⁷ adscripturus pressurarum proprietatem, ²⁸ ut et supra^e, dicit, Cum venissemus autem in Macedoniam, nullam remissionem habuit caro nostra, dehinc ut ²⁹ et animae ³⁰ daret compassionem, In omnibus, inquit, compressi: extrinsecus pugnae, debellantes scilicet carnem, intrinsecus timor, afflicti scilicet animam. Adeo etsi corrumpitur homo exterior, non ³¹ ut amittens resurrectionem, sed ut sustinens vexationem, corrumpi ³² intellegitur ³³ ex hoc non sine interiore. Ita amborum ³⁴ erit etiam conglorificari, sicut et compati. Secundum ³⁵ collegia laborum consortia ³⁶ etiam decurrant necesse est praemiorum.

II Cor.
IV, 17 sq.

Rom.
VIII, 17 sq.

II Cor. VII, 5.

19. de die ac die *c.* 20. de die ac die *c.* 21. et *AB.* 22. per supergressum in supergressum *ABd.* per supergressum *bc.* supergressum insupergressum *Ca.* 23. perfici a nobis *ABCa.* 24. intuitibus *ABCmgbcd.* ut luentibus *Ca.* 25. sunt *om. d.* 26. conglorificamur *A.* 27. adscripturus *ego.* adscribitur ut *ABC.* ascribit *reliqui, de emendat. Rhenani.* 28. ut et supra dicit *ego.* ut et supra dicat *abcd., de emendat. Rhenani.* mutet supra dicit *ABC.* 29. et *om. d.* 30. daret *om. AB.* 31. ut *om. Ca.* 32. intellegitur *cd. cod. Io. Clementis.* intelligeretur *ABC.* intelligitur *ab.* 33. ex hoc *ego.* et hoc *libri omnes.* 34. erit *om. AB.* 35. conlegia *A.* 36. etiam *bcd.* quoque *reliqui.*

spiritus suggerit, vel subministrat. Sic cap. 26 „ex aliorum sensuum *suggestu* procurantem.“ Cf. Apolog. cap. 18 „ex *suggestu* Demetri Phalerei.“

d. per supergressum in supergressum] Expressit Graeca Pauli: „καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν.“ Sic infra „super-

quam supra gravati sumus citra vires,“ quod Paulus dixerat „καθ' ὑπερβολὴν ὑπὲρ δυνάμιν.“ (Rigalt.)

e. ut et supra] In verbis apostoli supra citatis, vel in superiore epistolae ad Corinthios parte, videlicet II Corinth. cap. 4, 16.

Eandem ¹adhuc sententiam exsequitur remunerationes vexationibus praeferebat. Scimus enim, inquit, ²quoniam etsi ³terrena domus ⁴nostri huius tabernaculi dissolvatur, habemus domum non manu factam aeternam in caelis, id est ⁵per hoc quod dissolvetur caro nostra per passiones ⁶domicilium consecuturi sumus in caelis. Meminerat evangelicae ⁷definitionis: Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quia illorum est regnum caelorum. Non tamen carnis ⁸restitutionem negavit, si compensationem mercedis opposuit, cum ipsi compensatio debeat cui dissolutio ⁹reputatur, scilicet carni. Sed quia domum dixerat carnem, eleganter voluit et in mercedis comparatione vocabulo domus uti, ipsi domui quae dissolvetur per passionem meliorem domum repromittens per resurrectionem (nam et dominus multas mansiones quasi domus apud patrem repromittit; quamquam ¹⁰et de domicilio mundi potest intellegi, quo dissoluto aeterna sedes repromittatur in caelis, quia et quae sequuntur ad carnem manifeste pertinentia ¹¹ostendunt priora non ad carnem pertinere): divisionem enim facit apostolus cum subicit, Nam et ¹²in hoc ingemiscimus domicilium nostrum, quod de caelo est, superindui desiderantes, siquidem ¹³exuti non nudi ¹⁴inveniamur, id est ante volumus ¹⁵superinduere virtutem caelestem aeternitatis quam carne exuamur. Huius enim gratiae privilegium illos manet qui ab adventu domini deprehendentur in carne et propter duritias temporum antichristi merebuntur compendio mortis per demutationem expunctae^a concurrere cum resurgentibus, sicut Thessalonicensibus scribit: Hoc enim dicimus vobis in sermone domini, quod nos qui vivimus, qui remanemus in ¹⁶adventum domini, non ¹⁷praeveniemus eos qui dormierunt: Quoniam ipse dominus ¹⁸in iussu

Cap. XLI.
II Cor. V, 1.

Math. V, 10.

Io. XIV, 2.

II Cor.
V, 2 sq.

I Thess.
IV, 13 sqq.

Cap. XLI. 1. ad hoc *Ca.* 2. quomodo *AB.* 3. terram *A.* 4. nostri huius tabernaculi *cod. Io. Clementis.* nostra huius tabernaculi *cd.* nostrae tabernaculum *A.* nostri tabernaculi *reliqui.* 5. per (pro *b.*) hoc quod *bcd.* tres *Vaticani.* pro hoc quod *C.* pro hoc *a. Gorziensis codex.* quod per hoc *AB.* 6. quod domicilium *Ca.* 7. diffinitionis *ABCa.* 8. resurrectionem *B.* 9. deputatur *cd., de cod. Io. Clementis.* 10. et de *ABbc.* de *Ca.* nec de *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* 11. ostendunt priora non (vero *A.* nec *AB.*) ad carnem pertinere *ABbc. Hirsaugiensis codex.* ostendunt *C (ex Paterniacensi, nisi fallor, libro).* ostendunt priora omnino ad carnem pertinere *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* 12. in hoc ingemiscimus *cd., de cod. Io. Clementis.* hoc gemimus *reliqui.* 13. induti *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* 14. inveniemur *AB.* 15. superinducere *AB.* 16. adventum *ego.* Cf. supra cap. 24. adventu libri omnes. 17. praeveniamus *A.* 18. in iussu et om. *b.*

Cap. XLI. a. compendio mortis per demutationem expunctae] Id est mortis perfunctae per vicariam demutationem, scilicet substitutione huius demutationis pro morte; capite sequente magis ex-

plicuit: „lucrifacta morte per vicariam demutationem.“ (La Cerda.) Eandem materiam eademque apostoli verba pertractat Tertullianus Advers. Marcionem V, 12.

et ¹⁹in voce archangeli et in tuba dei descendet de caelo, et mortui in Christo resurgent primi: dehinc nos cum ipsis ²⁰simul rapiemur in nubibus obviam ²¹domino in aëra, et ita semper cum domino erimus.

Cap. XLII.

I Cor.
XV, 51 sq.

I Cor. XV, 53.

¹Horum demutationem ad Corinthios ²reddit, dicens, Omnes quidem resurgemus, ³non autem omnes demutabimur, in atomo, in momentaneo motu oculi, in novissima tuba; sed illi scilicet soli qui invenientur in carne. Et mortui, inquit, ⁴resurgent, nos demutabimur. Hac ergo prius ⁵dispositione ⁶prospecta reliqua ⁷revo-
cabis ad superiorem sensum. Nam cum ⁸adicit, Oportet ⁹enim ¹⁰corruptivum istud induere incorruptelam, et mortale istud induere immortalitatem, hoc erit illud domicilium de caelo quod gementes in hac carne ¹¹superindui desideramus, utique super carnem in qua deprehendemur, quia gravari nos ait, qui ¹²simus in tabernaculo, quod ¹³nolimus exui, sed potius superindui, uti devoretur mortale a vita, scilicet dum ¹⁴demutamur, superinduendo quod est de caelis. Quis enim non desiderabit, dum in carne est, superinduere immortalitatem et continuare vitam ¹⁵lucrifacta morte per vicariam demutationem, ne inferos ¹⁶experiat usque novissimum quadrantem ¹⁷exacturos? Ceterum demutationem etiam post resurrectionem consecutus est, inferos iam expertus. Abhinc enim definimus carnem ¹⁸quidem omni modo resurrecturam atque ¹⁹illa ex demutatione superventura habitum angelicum suscepturam. Aut si in his solis qui invenientur in carne demutari eam oportebit, ²⁰ut devoretur mortale a vita, id est caro ab illo superindumento caelesti ²¹et aeterno, ergo qui mortui deprehendentur, vitam non consequentur, privati iam materia et, ut ita dixerim, esca vitae, id est carne: aut necesse est recipiant eam et illi, ut et in ipsis mortale devorari possit a vita; si vitam sunt consecuturi. Sed in mortuis, inquis, iam devoratum erit mortale istud. Non utique in omnibus.

19. in (in *om. d.*) voce archangeli et in tuba *bcd.* in voce angeli et (et *om. a.*) tuba *Ca.* in voce tubae *AB.* 20. simul rapiemur *Cmgabcd.* rapiemur *ABC.* 21. domino in aera *cd., de cod. Io. Clementis.* Christo *reliqui.*

Cap. XLII. 1. et horum *A.* 2. dedit *c.* 3. sed non omnes *A.* 4. resurgent primi, et nos immutabimur (demutabimur *d.*) *bd.* resurgent et nos demutabimur *c.* 5. positione *ABCa.* 6. perspecta *B.* 7. vocabis *A.* 8. addicit *A.* 9. etenim *AB.* 10. corruptivum *Bcd. Vaticani.* corruptum *reliqui.* 11. superindui *c., de cod. Io. Clementis.* superinduere *reliqui.* 12. sumus *Acd. tres Vaticani.* 13. volumus *AB.* 14. demutamur *ABCmg. cod. Io. Clementis, tres Vaticani.* demutatur *Cabcd.* 15. lucrifacta *codex Io. Clementis.* lucrifactam *C., et inde edd. Semleri et Leopoldi, mendose.* 16. experitatur *A.* 17. exacturus *AB.* 18. omni modo quidem *ABCa.* 19. illam *c., ex cod. Io. Clementis.* 20. uti *cd.* 21. et aeterno *cd., de cod. Io. Clementis.* aeterno *reliqui.*

Cap. LXII. a. usque novissimum quid corpus eis debet. Cf. Matth. cap. quadrantem exacturos?] Hoc est quic- 5, 26. Cf. De Anima cap. 35.

Quantos enim licebit vel pridianos inveniri, tam recentia cadavera, ut nihil ²²in illis devoratum videri possit? Utique enim devoratum non aliud existimas quam interceptum, quam abolitum, quam omni sensu ereptum, quod comparere omni genere cessaverit. Nec Gigantum autem antiquissima cadavera^b devorata constabit, quorum ²³erates adhuc vivunt. Diximus iam de isto alibi^c. Sed et ²⁴proxime in ista civitate^d ²⁵cum odei fundamenta tot veterum sepulturarum sacrilega collocarentur, quingentorum fere annorum ossa adhuc succida et capillos olentes^e populus exhorruit. Constat non tantum ossa durare^f, verum et dentes incorruptos perennare, quae ut semina retinentur ²⁶fruticaturi corporis in resurrectionē. Postremo etsi tunc devoratum invenietur mortale in omnibus mortuis, certe a morte, certe ab aevo, certe per aetatem, numquid ²⁷a vita, numquid a superindumento, numquid ab immortalitatis ingestu? Porro ²⁸qui ab his ait ²⁹devoratum iri mortale, ab aliis negavit. Et utique hoc a divinis viribus, non a naturalibus legibus perfici praestarique conveniet. Ergo cum a vita habeat devorari quod mortale est, id exhiberi omnifariam necesse est, ut devoretur, et devorari, ut demutetur. Si ignem dicas accendi oportere, non potes id per quod accenditur alibi necessarium adfirmare, alibi non. Sic et cum infulcit: Siquidem exuti ³⁰non nudi inveniamur, de eis scilicet qui non in vita nec in carne deprehenduntur a die domini, non alias negavit nudos quos praedixit exutos, nisi quia ³¹et revestitos voluit intellegi eadem substantia qua fuerant spoliati. Ut nudi enim

22. in om. ABC. Addidit primum de suis libris Gangneius. 23. etates A. erates B. 24. proxime Cabd. proxime c., ex cod. Io. Clementis. proxima AB. 25. cum odei bcd. cum hodie ABC. cum eo die a. 26. fruticaturi Fr. Iunius. fructificaturi libri omnes. 27. e vita C. 28. quia his ait ABCa. 29. devorat non iri AB. 30. non nudi inveniamur c., ex cod. Io. Clementis. non inveniemur (invenientur B.) nudi ABCabd. 31. et revestitos c., ex cod. Io. Clementis. revestitos reliqui.

b. Gigantum antiquissima cadavera] De his cf. Augustin. De Civ. Dei XV, 9. Plin. H. N. VII, 16. Gellius N. A. III, 10. Solin. cap. 14. Praeterea Ludov. de la Cerda citat Galeotum Martium De Doctrina Promiscua cap. 36: „Nam Gigantes fuisse sacra narrat historia, et Romae tempore Henrici III. inventum est cadaver Pallantis, quem Turnus occidit, tantae magnitudinis, ut longitudine sua Romanos muros aequaret.“

c. Diximus iam de isto alibi.] De Anima cap. 51.

d. in ista civitate] Carthaginem significat, quamvis refragante Fr. Iunio, qui Romam putat, Pythicum Carthaginis agonem commemorat Scorp. 6.

e. capillos olentes] Hieron. Cardanus

scripto prodidit Variat. VIII, 4. Tulliolae Ciceronis corpus repertum Sixti IV. temporibus sine ulla sui iactura. Quinimmo in eo implexi videbantur capilli aureo reticulo, in quos, ut et in totum corpus, nihil potuerat annorum plus quam MD. spatium. (La Cerda.)

f. Constat non tantum ossa durare] Plat. Phaedone [p. 80]: „ένια δὲ μέρη τοῦ σώματος, καὶ ἐὰν σαπῆ, ὅστ' αὖτε καὶ νεῦρα, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, ὅμως, ὡς ἔπος εἰπείν, ἀθάνατά ἐστιν.“ (Rigalt.) De dentibus cf. Plin. H. N. VII, 16. Dio Chrysost. Orat. IV. de Regno: „καθάπερ, οἶμαι, τῶν κατακαιομένων νεκρῶν τοὺς ὀδόντας φασὶ διαμένειν τοῦ ἄλλου σώματος. δαπανηθέντος ὑπὸ τοῦ πυρός.“

invenientur carne deposita vel ex parte discissa sive detrita (et hoc enim nuditas potest dici); dehinc ³²recipient eam, ut redinduti ³³carnem fieri possint etiam superinduti immortalitatem; superindui enim nisi vestito iam convenire non ³⁴poterit.

Cap. XLIII. ^{II Cor. V, 6sq.} ¹Proinde cum dicit, Itaque confisi semper et scientes quod, cum ²immoramur in corpore, ³peregrinamur a domino, per fidem enim incedimus, non per speciem, manifestum est hoc quoque non pertinere ad offuscationem carnis quasi separantis nos a domino. ⁴Et hic enim exhortatio fastidiendae vitae huius obvertitur, siquidem peregrinamur a domino quamdiu vivimus, per fidem incedentes, non per speciem, id est spe, non re. Et ⁵ideo subiungit, ^{II Cor. V, 8.} ⁶Fidentes autem et bonum ⁷ducentes magis peregrinari a corpore et immorari ad dominum, scilicet ut per speciem magis incedamus quam per fidem, per rem potius quam per spem. Vides quam ⁸et hic corporum contemptum ad martyriorum praestantiam referat. Nemo enim peregrinatus a corpore statim immoratur penes dominum, nisi ex martyrii praerogativa^a, ⁹paradiso scilicet, non inferis, ¹⁰diversurus. Defecerant autem apostolo verba ad significandum de corpore excessum? An ratione etiam nove loquitur? Temporalem enim absentiam a corpore volens significare peregrinari ¹¹nos ab eo dixit, ¹²quoniam qui ¹³peregrinatur etiam revertetur in domicilium. ^{II Cor. V, 9sq.} Exinde etiam ad omnes, ¹⁴Et ideo gestimus, inquit, sive peregrinantes, sive immorantes placibiles deo esse: omnes enim manifestari nos oportet ¹⁵pro tribunali ¹⁶Christi Iesu. Si ¹⁷omnes, et totos: si ¹⁸totos, et interiores et exteriores, id est tam animas quam et corpora: Uti unusquisque, inquit, reportet ¹⁹quae per corpus, secundum quae gessit, bonum sive malum. ²⁰Hoc iam quomodo legas quaero. Quasi ²¹turbate enim per hyperbaton ²²struxit. Utrumne quae per corpus reportanda ²³erunt, an quae per corpus gesta sunt? Sed et si quae per corpus reportanda sunt, corporalis

32. et dehinc c., cum cod. Io. Clementis. 33. carne ABCa. 34. potest a.

Cap. XLIII. 1. Perinde B. 2. immoramur cd., de cod. Io. Clementis. immoremur reliqui. 3. peregrinamur Acd. cod. Io. Clementis. peregrinemur reliqui. 4. Et hic enim — — — peregrinamur a domino om. ABC. Addidit ea de suis libris primum Gangneius. 5. iam B. 6. Fidentes ABCacd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. Audentes b. 7. ducentes Cmgabcd. dicentes ABC. 8. hic et bc. 9. scilicet paradiso Ca. 10. diversurus ACmg. diversurus BCabcd. 11. nos ab eo ABCmgabcd. se deo C. 12. quomodo B. quo A. 13. peregrinabitur AB. 14. et ideo gestimus bcd. Gestimus reliqui. 15. placibiles illi esse c., ex cod. Io. Clementis. placere illi b. 15. ante tribunal c., ex Vaticanis. 16. Christi Iesu BCad. tres Vaticani. Christi bc. Iesu Christi A. 17. omnis et totus A. 18. omnes ABCa. 19. quae per corpus ABd. praeterita corporis sui codex Io. Clementis. per corpus reliqui. 20. et hoc AB. 21. perturbate A. 22. instruxit ABC. 23. sunt edd. Semleri et Leopoldi. Nescio unde.

Cap. XLIII. a. martyrii praerogativa] Cf. De Anima cap. 55.

indubitate resurrectio est, et si quae per corpus gesta sunt, per corpus utique pensanda sunt, per quod et gesta sunt. ²⁴Ita et totus hic a capite tractatus apostoli tali clausula detextus, qua carnis resurrectio ostenditur, secundum haec erit intellegendus quae cum clausula consonant.

Si enim adhuc ad superiora respectes, unde mentio hominis exterioris et interioris inducta est, nonne et dignitatem et spem carnis integram invenies? ¹Cum enim de lumine quod illuxerit deus in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis gloriae suae in persona Christi dicit habere nos thesaurum istum in testaceis ²vasis, scilicet ³in carne, utrumne quia testacea est secundum originem ⁴in limo destruetur, an quia divini thesauri conditorium est extolletur? ⁵Atquin si lumen ipsum ⁶dei illud verum, quod est in persona Christi, vitam in se continet, eaque vita cum lumine committitur in carnem, peritura est in quam vita committitur? Plane sic periturus et ipse thesaurus; perituris enim peritura creduntur, sicut veteribus utribus novum vinum. Cum item subicit, Semper mortificationem Christi Iesu circumferentes in corpore nostro, qualis ista res est quae post dei templum iam et sepulchrum Christi potest dici? Cur autem ⁷mortificationem domini circumferimus in corpore? ⁸Ut et ⁹vita, inquit, manifestetur. Ubi? in ¹⁰corpore. In quo? in mortali. Ergo in carne plane mortali secundum culpam, sed et vitali secundum gratiam; vide quantam, ut in illa vita Christi manifestetur. In re ¹¹ergo aliena ¹²salutis, in substantia perpetuae dissolutionis manifestabitur vita Christi aeterna, iugis, incorrupta, iam et dei vita? Aut cuius temporis vita domini manifestabitur in corpore nostro? Illa quidem, ¹³quam vixit usque in passionem, ¹⁴quae non modo ¹⁵apud Iudaeos in manifesto fuit, verum etiam omnibus nunc gentibus prodita ¹⁶est. Adeo eam significat quae portas adamantinas mortis et aeneas ¹⁷seras inferorum infregit, quae exinde iam nostra est. Denique manifestabitur in corpore. Quando? post mortem. Quomodo? dum resurgimus in corpore, sicut et Christus. Ne enim quis argumentetur nunc habere manifestari vitam Iesu in corpore nostro per disciplinam sanctitatis et patientiae et iustitiae et sapientiae, quibus domini vita

Cap. XLIV.

II Cor. IV, 6 sq.

II Cor. IV, 10.

Ibid. v. 11.

Ps. CVII, 16

24. Ita et *ABed. tres Vaticani. Ita reliqui.*

Cap. XLIV. 1. Dum *bed.* 2. vasis istis *A.* 3. et in *AB.* 4. scilicet ex limo *bc.* 5. Atqui *Cab.* 6. dei illud *abc. De codd. Gangneii. illud reliqui.* 7. et mortificationem *AB.* 8. Uti *cd.* 9. vita Iesu, inquit *c., de cod. Io. Clementis.* 10. corpore nostro *c., de cod. Io. Clementis.* 11. ergo *om. AB.* 12. salutis, in *ABd. salutis (saluti C.), sed in reliqui.* 13. quam *ABed. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. qua Cab.* 14. quae *om. b.* 15. in manifesto apud Iudaeos *AB.* 16. est *om. AB.* 17. fores *A.*

II Cor. floruerit, providentissima apostoli intentio jingerit: Si enim nos, qui
 IV, 11. vivimus, in mortem tradimur propter Iesum, ut vita eius man-
 festetur in corpore nostro mortali. ¹⁸Adeo defunctis nobis hoc ait
 futurum in corpore nostro. Quodsi tunc, quomodo nisi resusci-
 tato eo? Proinde et in clausula, Scientes, ait, quod, qui susci-
 tavit Iesum, et nos suscitabit cum ipso, quia iam ¹⁹resurrexit a
 mortuis. Nisi quia Cum ipso Sicut ipsum sapit; si vero Sicut
 ipsum, non utique sine carne.

Cap. XLV. Sed et rursus alia caecitate in duos homines impingunt, in
 veterem et in novum, mouente apostolo deponere nos veterem ho-
 minem, qui corrumpitur per concupiscentiam seductionis, renovari
 autem ¹spiritu sensus, et induere novum hominem, qui secundum
 deum conditus est, in iustitia et religione veritatis, ut et hic ad
 duas substantias distinguendo, vetustatem ad carnem, novitatem ad
 animam, corruptionem perpetuam veteri ²defendat, id est carni.
 Porro si secundum substantias, nec anima novus homo quia po-
 sterior, nec caro ideo vetus quia prior. Quantulum enim temporis
 inter manum dei et adflatum? Ausim dicere, Etiam si multo prior
 anima ³quam caro, eo ipso, quod anima impleri se expectavit,
 priorem eam fecit. Omnis enim consummatio atque perfectio, etsi
 ordine postumat, effectu ⁴tamen anticipat. ⁵Magis illud prius est
 sine quo priora non possunt. Si caro vetus homo, quando istud?
 A primordio? ⁶Atquin Adam novus totus, ⁷et ex novo vetus nemo.
 Nam et exinde a benedictione geniturae caro atque anima simul
 fiunt sine calculo temporis, ⁸ut quae simul in utero etiam ⁹semi-
 nantur, quod docuimus in commentario animae^a. Contemperant
 fetu, ¹⁰coetant natu. Duos istos^b homines sane ex substantia
 duplici, non tamen et aetate, sic unum edunt, dum prior ¹¹neuter.
 Rectius est totos nos aut veteres aut novos esse; qua enim alterum
¹²possimus esse nescimus. Sed apostolus veterem hominem mani-

18. Adeo *bc*. Ideo *reliqui*. 19. resurrexerit *Ca*.

Cap. XLV. 1. Spiritu sensus *ABCacd. Vaticanis tres.* sensu spiritus *amgb*.
 2. defendant *ab*. 3. quam *om. ABC.* Addidit de suis libris primum *Gangneius*.
 4. tamen *om. ABCab.* Addidit de *cod. Io. Clementis primum Pomelius*. 5. mavis *AB*.
 6. atqui *Cab.* et quoniam *B*. 7. et *om. A*. 8. et *d*. 9. figurantur *bc*. 10.
 coetaneant *bc.* cecant *A*. coeant *B*. 11. neuter. Rectius est totos *ego.* neutre
 (neutrae *B.* neuter *Umg.*) citius est. Totos *ABC.* neuter. Citius est totos *a.* neutra
 (neuter *c.*) est. Citius est totos *bc.* neuter est. Scitius est totos *d.* 12. possimus
 esse *amgbcd.* possidemus esse *ABC.* possidemus alterum esse *a.*

Cap. XLV. a. quod docuimus in com-
 mentario animae.] De Anima cap. 27.

b. Duos istos homines] Vocabulum
 homines nominativo accipe casu. Rigal-
 tius scripsit atque distinxit: „et quae

simul — — coetant natu duos istos
 homines; sane ex substantia duplici,
 non tamen et aetate. Sic unum edunt,
 dum prior neuter est.“

feste notat. ¹³Expone^c enim, inquit, secundum pristinam conversationem veterem hominem, non secundum alicuius substantiae senium. Neque enim carnem praecipit deponamus, sed quae et alibi carnalia ostendit, opera, non corpora accusans, de quibus et hic subicit, Deponentes mendacium loquimini veritatem unusquisque ad proximum suum, ¹⁴quoniam membra alterutrum sumus. Irascimini autem, et nolite delinquere. Sol non occidat super iracundiam vestram. ¹⁵Neque dederitis ¹⁶diabolo locum. Qui ¹⁷furabatur, iam non furetur, immo potius laboret operando manibus, uti habeat ¹⁸impartire indigenti. Omnis sermo turpis non procedat ¹⁹ex ore vestro, sed ²⁰qui sit optimus ad aedificationem fidei, ut gratiam audientibus praestet. Et nolite contristare spiritum dei sanctum, in quo signati estis in redemptionis die. Omnis amaritudo et ira et clamor et blasphemia ²¹et indignatio auferatur a vobis cum omni malitia. Estote autem in alterutrum benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et deus ²²vobis donavit in Christo. Igitur qui carnem veterem hominem existimant, cur non mortem sibi prope- rant, ut vetere homine deposito praeceptis apostoli occurrant? Nos enim, qui totam fidem in carne ²³administrandam credidimus, immo ²⁴et per carnem, cuius est et os ad proferendum optimum quem- que sermonem et lingua ad non blasphemandum et cor ad non indignandum et manus ad operandum et largiendum, tam vetustatem hominis quam novitatem ad moralem, non ad substantialem, differentiam pertinere defendimus. Atque ita pariter agnoscimus hominem qui secundum pristinam conversationem vetus fuerit eundem et corrumpi ita dictum secundum concupiscentiam seductionis, quem- admodum et veterem secundum pristinam conversationem, non secundum carnem, per interitum perpetuum. Ceterum carne tam salvum quam eundem, utpote vitiosam disciplinam, non corpulentiam, exutum.

Talem ubique apostolum recognoscas, ita carnis opera damnantem, ut carnem damnare videatur, sed ne ita quis existimet ex aliorum vel cohaerentium sensuum suggestu^a procurantem. Nam et dicens eos qui in carne ¹sunt deo placere non posse statim de

13. Exponens *b*. Exponentes *c*. 14. quomodo *AB*. 15. Ne dederitis *b*. 16. locum diabolo *bcd*. 17. furabatur *ABCmgabcd*. *Gorziensis*. furatur *C*. 18. impartire *A*. 19. de *B*. 20. qui sit *ad*. *Gorziensis*. quis *ABC*. qui *Cmg*. si quis *bc*. 21. et indignatio *om*. *ABCab*. Addidit de cod. *Io. Clementis primum Gangneius*. 22. vobis *om*. *A*. 23. administrandum *AB*. 24. et *om*. *A*.

Cap. XLVI. 1. sunt *Ac*. tres *Vaticani*. sint *reliqui*.

c. Expone] Hoc est depone, uti paulo post ipse interpretatur. Cf. adnot. ad lib. Adv. Valent. cap. 9. Adv. Marc. V, 10. Cap. XLVI. *a*. suggestu] Suggestione, ut cap. 40. dixit „per suggestum spiritus.“

Eph. IV, 22.

Gal. V, 19 sqq.

Eph. IV, 25-32.

Cap. XLVI.

Rom.
VIII, 8 sq.

pravo intellectu ad integrum revocat, adiciens, Vos autem non estis in carne, sed in spiritu. Eos enim quos in carne esse constabat negando in carne esse in operibus carnis non esse ² monstrabat; atque ³ ita illos demum deo placere non posse, non qui in carne essent, sed qui carnaliter viverent, placere autem ⁴ deo illos qui in

Rom.
VIII, 10.

carne positi secundum spiritum incederent. Et rursus corpus quidem ⁵ ait mortuum, sed propter delinquentiam, sicut spiritum vitam propter iustitiam. Vitam autem morti opponens in carne constitutae sine dubio illic et vitam repromisit ex iustitia ubi mortem ⁶ determinavit ex delinquentia. Ceterum frustra opposuit vitam morti, si non est illic ubi est et ipsa cui eam opposuit, excludendae utique de corpore. Porro si vita mortem de corpore excludit, non potest id perficere nisi ⁷ illuc penetret ubi est quod excludit. Et

Rom.
VIII, 11.

⁸ quid ego nodosius^b, cum apostolus absolutius? Si enim, inquit, spiritus eius qui suscitavit Iesum habitat in ⁹ vobis, qui suscitavit Iesum a mortuis ¹⁰ suscitabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis; ut et si animam quis corpus mortale praesumpserit, cum hoc et carnem negare non possit, carnis quoque ¹¹ resuscitationem cogatur agnoscere secundum eiusdem status communionem. Ex sequentibus adhuc discas opera carnis

Rom.
VIII, 12 sq.

damnari, non ipsam. Itaque fratres, ait, debitores sumus non ¹² carni ¹³ ad vivendum: ¹⁴ Si secundum carnem vixeritis, futurum est ut moriamini, si vero spiritu ¹⁵ carnis actus mortificaveritis, vivetis. Porro ut ad singula quaeque respondeam, si in carne constitutis, secundum spiritum tamen ¹⁶ degentibus, salus repromittitur, iam non caro adversatur saluti, sed operatio carnis. Operatione autem carnis exclusa, quae causa est mortis, salva iam caro ostenditur,

Rom.
VIII, 2.
VII, 17. 20. 23.

causa carens mortis. Lex enim, inquit, spiritus vitae in Christo Iesu manumisit ¹⁷ me a lege delinquentiae et mortis, certe quam praemisit habitare in membris ¹⁸ nostris. Ergo iam membra nostra lege mortis non tenebuntur, quia nec delinquentiae, a quibus manumissa sunt. Quod enim invalidum erat legis, in quo infirmabatur

Rom. VIII, 3.

per carnem, misso deus filio suo ¹⁹ in simulacro carnis delinquent-

2. monstrabit AB. 3. ita om. d. 4. illos deo bc. 5. inquit b. 6. declinaverit A. 7. illuc *Latinus*. illac *Fulv. Ursinus*. 8. quod AB. 9. nobis A. 10. vivificabit c., de cod. *Io. Clementis*. 11. resurrectionem B. 12. carne AB. 13. ad vivendum *ABCab*. ut secundum carnem vivamus *cd*. 14. si enim secundum *cd*. 15. carnis artus A. actus carnis *bc*. 16. id egentibus A. indigentibus B. 17. te *amg*. 18. vestris C. 19. in simulacro in similitudine carnis AB. in similitudine carnis *tres Vaticani*.

b. Et quid ego nodosius] Quid ego per gryphos et aenigmata et nodos? (La Cerda.)

tiae, et per ²⁰delinquentiam^c damnavit ²¹delinquentiam in carne, non carnem in delinquentia; neque enim domus cum habitatore damnabitur. Habitare enim peccatum dixit in corpore nostro. Dam- Rom. VII, 20.
 nata autem delinquentia caro absoluta est, sicut indemnata ²²ea lege mortis et delinquentiae obstricta est. Sic ²³et sensum carnis mor- Rom. VIII, 6 sq.
 tem appellavit, dehinc et inimicitiam ad deum, sed non carnem ipsam. Cui ergo, dices, reputabitur^c sensus carnis, si non substantiae ipsi? Plane, si probaveris aliquid carnem de suo sapere. Si vero sine anima nullius est sensus, ²⁴intellege sensum carnis ad animam esse referendum, carni interdum ²⁵deputatum, quia ²⁶propter carnem et per carnem administratur. Et ideo habitare ait delinquentiam in carne, quia et ²⁷anima, a qua delinquentia inducitur, inquilina est carnis, mortificatae quidem, sed non suo, verum delinquentiae nomine. Nam et alibi, Quomodo, inquit, etiam nunc Col. II, 20.
 velut viventes in mundo sententiam fertis? non ad mortuos scribens, sed ad eos qui desinere deberent mundialiter vivere.

¹Haec enim erit vita mundialis, ²quam veterem hominem dicit Cap. XLVII. Rom. VI, 6.
 confixum esse Christo, non corporalitatem, sed ³moralitatem. Ceterum si non ita ⁴accipimus, non est corporalitas nostra confixa, nec crucem Christi caro nostra perpessa est; ⁵sed quemadmodum adiecit, Uti evacuetur corpus delinquentiae per emendationem vitae, non per interitum substantiae, sicut ait, Uti hactenus delinquentiae Rom. VI, 2. 7. 11.
 serviamus. ⁶Et ut hac ratione commortui ⁷Christo credamus quod etiam ⁸convivemus illi. Sic enim, inquit, et vos reputate mortuos quidem vos. Cuinam? carni? Non, sed delinquentiae. Ergo salvi erunt carni, viventes autem deo ⁹in Christo Iesu, per carnem utique, cui mortui non erunt, delinquentiae ^{9b}scilicet mortui, non carni. Nam et adhuc ingerit: Ne ergo regnaverit in corpore vestro Rom. VI, 12 sq.
 mortali delinquentia ad ¹⁰obaudiendum illi et ad exhibendum membra vestra arma iniustitiae delinquentiae: sed exhibete vosmet ipsos deo velut ex mortuis vivos, non velut vivos, sed velut ex mortuis vivos, et membra vestra arma iustitiae. ¹¹Et rursus: Sicut exhibuistis Rom. VI, 19-23.

20. delinquentiam *ABcd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. carnem reliqui.* 21. delinquentem *A.* 22. a lege *A.* ea legi *B.* 23. et si sensum *ABCa.* 24. intelleges *B.* 25. deputatum *ABCmgabcd.* deputandum *C.* 26. propter carnem et *om. bcd.* 27. anima a qua *abcd. Gorziensis.* anima *AB.* animae *C.*

Cap. XLVII. 1. Et haec erit *A.* 2. qua *d.* 3. moralitatem *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* mortalitatem *reliqui.* 4. accepimus *AB.* 5. sed *om. ab. Habent reliqui libri, et tres Vaticani et cod. Io. Clementis.* 6. Et in hac parte commortui *A.* 7. in Christo *ABCab.* 8. convivemus *cd., de cod. Io. Clementis.* convivamus *reliqui.* 9. in *om. A.* 9b. scilicet *om. C.* 10. obediendum *B.* 11. Et rursus *om. B.*

c. per delinquentiam] Explicuit haec d. Cui ergo, dices, reputabitur] De De Carne Chr. cap. 16. hoc verbo adnot. De Carne Chr. cap. 3.

membra vestra famula immunditiae et ¹²iniquitatis ad iniquitatē, ita et nunc exhibete membra vestra ¹³famula iustitiae in ¹⁴sanctificium; cum enim servi essetis delinquentiae, liberi eratis iustitiae. Quem ergo fructum habebatis super his de quibus nunc ¹⁵confundimini? finis ¹⁶enim illorum mors. Nunc ¹⁷vero liberi facti a delinquentia, famulati autem deo, habetis fructum vestrum in ¹⁸sanctificium, finem autem vitam aeternam. Stipendia enim delinquentiae mors, donativum autem dei vita aeterna in Christo Iesu domino nostro. Ita per ¹⁹totam hanc sensuum ²⁰seriem ab iniustitia et delinquentia membra nostra divellens et iustitiae et sanctimoniae adiungens, et transferens eadem a stipendio mortis ad donativum vitae aeternae, carni utique compensationem salutis repromittit, cui nullam omnino competisset imperari propriam sanctimoniae et iustitiae disciplinam, si non ipsius esset et praemium disciplinae, sed nec ipsum baptisma committi, ²¹si per regenerationem ²²non etiam restitutioni inauguraretur, hoc quoque apostolo ingerente: An ignoratis quod quicumque in ²³Christum Iesum tincti sumus, ²⁴in mortem eius tincti sumus? consepulti ergo illi sumus per baptisma in mortem, uti, quemadmodum surrexit Christus a mortuis, ita et nos in novitate vitae incedamus. Ac ne de ista tantum vita putes dictum quae ex fide ²⁴^bper baptisma in novitate ²⁵incedenda est, providentissime ²⁶adstruit: Si enim ²⁷complantati fuerimus simulacro mortis Christi, ²⁸ita et resurrectionis erimus. Per simulacrum enim morimur in baptisinate^a, sed per veritatem ²⁹resurgimus in carne, sicut et Christus; Ut, sicut regnavit in morte delictum, ita et gratia regnet per iustitiam in vitam sempiternam per Iesum Christum dominum nostrum. Quomodo ³⁰ita, si non aequae in carne? Ubi enim mors, ibi et vita post mortem, quia et vita ibi ante ubi postea mors. Nam si regnum mortis nihil operatur quam carnis dissolutionem, ³¹proinde vitam contrariam morti contrarium oportet operari, id est carnis redintegrationem, uti, sicut devoraverat mors

Rom.
VI, 3 sq.

Rom. VI, 5.

Rom. V, 21.

12. iniquitati c., de cod. Io. Clementis. 13. famula om. edd. Semleri et Leopoldi, mendose. 14. sacrificium C. 15. confundemini AB. 16. enim cd., ex emend. Pamelii. ergo reliqui. 17. ergo AB. 18. sacrificium C. 19. portam ABC. 20. seriemque ABC. 21. si om. ABC. Addidit primum de suis libris Gangueius. 22. nisi etiam Cmg. 23. Christum Iesum cd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. Iesum Cab. Iesu AB. 24. in mortem eius tincti sumus om. AB. 24b. post c., de cod. Io. Clementis. 25. incedenda amgbcd. vivenda reliqui, et tres Vaticani. 26. assernit B. 27. complantati (contemplati B.) fuerimus ABCd. tres Vaticani. consati fuerimus a. consati sumus bc. 28. simul et bc. 29. resurgemus c., de cod. Io. Clementis. 30. ista ABC. 31. perinde B.

Cap. XLVII. a. Per simulacrum enim morimur in baptisinate] Baptizatur pro mortuis. Mergimur, quasi mortem sub-

eamus. Emergimus, quasi reviviscentes. (Rigalt.)

invalescendo, ita et mortali devorato ab immortalitate audire possit, Ubi est mors aculeus tuus? ubi est mors contentio tua? Sic enim ^{I Cor. XV, 55.} et gratia illic ³²superabundabit, ubi et iniquitas ³³abundavit. Sic et ^{Rom. V, 20.} virtus in infirmitate ³⁴perficietur, quod ³⁵perit salvum faciens, quod ^{II Cor. XII, 9.} mortuum est vivificans, quod percussum est sanans, quod languit medicans, quod ³⁶eruptum est redimens, quod famulatum est libe- ^{Ezech. XXXIV, 16.} rans, quod seductum est revocans, quod elisum est suscitans; et quidem de terra in caelum, ubi nostrum municipatum Philippenses ^{Phil. III, 20 sq.} quoque ab apostolo discunt, unde et ³⁷salutificatorem nostrum expectamus Iesum Christum, qui ³⁸transfigurabit corpus nostrae humilitatis ³⁹conformale corpori gloriae suae, sine dubio post resurrectionem, quia nec ipse Christus glorificatus est ante passionem. ⁴⁰Haec erunt corpora nostra quae Romanos obsecrat exhibere hostiam ^{Rom. XII, 1.} vivam, sanctam, ⁴¹placibilem deo. Quomodo vivam, si peritura sunt? quomodo sanctam, si profana sunt? quomodo ⁴²placibilem, si damnata sunt? Age iam, quod ad Thessalonicenses ⁴³ipsius solis radio putem scriptum, ita claret, qualiter accipient lucifugae isti scripturarum: Ipse autem deus pacis sanctificet vos totos? Non sufficit? ⁴⁴Sed sequitur: Et integrum corpus vestrum et anima et ^{I Thess. V, 23.} spiritus sine querela conserventur in praesentia domini. Habes omnem substantiam hominis saluti destinata, nec alio tempore quam in adventu domini, qui clavis est resurrectionis.

Sed caro, inquis, et sanguis regnum dei ¹haereditate possi- ^{Cap. XLVIII.} dere non possunt. Scimus hoc quoque scriptum, sed de industria ^{I Cor. XV, 50.} distulimus hucusque, ut quod adversarii in prima statim acie obstruunt, in ultima congressione prosterneremus, omnibus quaestionibus quasi auxiliis eius ante ²deiectis. Sed et nunc ³expectent praecedentia recognosci, ut et huic sensui sua origo praeiudicet. ⁴Opinor, apostolus disposita ad Corinthios omni ⁵distinctione ecclesiasticae disciplinae summam et sui evangelii et fidei illorum in dominicae mortis et resurrectionis demandatione concluderat, ut et nostrae spei regulam inde deduceret unde constaret. Itaque subicit, Si autem Christus praedicatur quod a mortuis ⁶resurrexit, quomodo ^{I Cor. XV, 12-18.}

32. superabundavit ABC. tres Vaticani. 33. abundabit bc. 34. perficeretur A. 35. periit cd., ex emendat. Pamelii. 36. arreptum A. eruptum B. 37. salvificatorem b. 38. transfiguravit ABCab. 39. conformatum b. 40. Nec AB. 41. placibilem ABC. 42. placibilem cd., de cod. Io. Clementis. placibilia Bab. placibilia reliqui. 43. ut ipsius bc. 44. sed ABCmgabcd. Hirsauigiensis codex. quod C., ex Paterniacensi, ni fallor, codice.

Cap. XLVIII. 1. haereditate Cabcd. tres Vaticani. haereditati AB. 2. deiectionis Cabcd. Vaticani, et cod. Io. Clementis. disiectionis ABCmg. 3. expectent cd. tres Vaticani. 4. Ut opinor ABCa. 5. disiunctione A. 6. resurrexit Acd. cod. Io. Clementis. resurrexerit reliqui.

quidam dicunt in vobis resurrectionem mortuorum non esse? quae si non est, nec Christus resurrexit. Si ⁷autem Christus non ⁸resurrexit, inanis est praedicatio nostra, ⁹vacua est et fides vestra. ¹⁰Inveniemur enim falsi testes dei, qui testimonium ¹¹dixerimus quod resuscitaverit Christum, quem non resuscitavit. Nam si mortui non resurgunt, nec Christus resurrexit. Si Christus non resurrexit, vana est fides vestra, quia adhuc in delictis vestris estis, et qui in Christo dormierunt, perierunt. Per ¹²haec cui nos rei credendae videtur exstruere? Resurrectioni, inquis, mortuorum, quae negabatur; certe suo exemplo dominicae resurrectionis volens eam credi. Certe, inquis. Exemplum porro ex diversitate an ex paritate componitur? Utique, inquis, ex paritate. Quomodo autem Christus resurrexit? in carne, an non? Sine dubio, si mortuum, si sepultum audis secundum scripturas, non alias quam in carne; aequè resuscitatum in carne ¹³concedis. Ipsum enim quod cecidit in ¹⁴morte, quod iacuit in sepultura, hoc ¹⁵et resurrexit; non tam Christus in carne quam caro in Christo. Igitur si ad exemplum Christi resurgemus, qui resurrexit in carne, iam non ad exemplum

I Cor. XV, 21. Christi resurgemus, si non in carne et ipsi resurgemus, Quia per hominem, inquit, mors, et per hominem resurrectio, ut ¹⁶separaret quidem auctores, mortis Adam, Christum resurrectionis, eiusdem autem constitueret substantiae resurrectionem ¹⁷cuius et mortem, per ipsorum auctorum in nomine hominis comparisonem. Si enim sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur, carne vivificabuntur in Christo, sicut in Adam carne moriuntur.

Ib. v. 22 sq. Unusquisque autem in suo ordine, scilicet quia et in suo corpore. Ordo enim ¹⁸meritorum dispositorum nomine disponetur. ¹⁹Merita autem cum corpori quoque adscribantur, ordo quoque corporum disponatur necesse est, ut possit esse meritorum. Si autem et baptizantur ²⁰quidam pro mortuis, videbimus an ²¹ratione. Certe illa praesumptione hoc eos instituisse ²²contendit ²³qua alii etiam carni ²⁴vicarium baptisma profuturum existimarent ad spem resur-

7. autem om. ABCab. Addidit de cod. Io. Clementis primum Pamelius. 8. resurrexit C. 9. vacua est et (et om. a.) fides vestra om. ABCd. Addidit ea de suis libris primum Gangneius. 10. Inveniemur autem c., de cod. Io. Clementis. 11. diximus d. diximus adversus deum c., de cod. Io. Clementis. 12. hoc AB. 13. concedit edit. Semleri, vitiose. 14. mortem c., ex tribus Vaticanis et cod. Io. Clementis. 15. et om. ab. 16. separet ACa. separent B. 17. cuius et mortem — — — comparisonem in edd. Semleri et Leopoldi prave omitta sunt. 18. meritorum dispositorum (dispositor B.) nomine disponetur ABCa. cod. Pithoei. meritorum dispositor horum nomine disponetur Rigaltius emendat. meritorum nomine disponetur b. non aliud quam meritorum dispositor cd., de codd. tribus (?) Vaticanis. 19. In veritate autem AB. 20. quidem BCa. 21. ratione. Certe bcd. ratione certa reliqui. 22. contendit bcd. portendit reliqui. 23. quia b. 24. ut vicarium ABCad.

rectionis, quae nisi corporalis, ²⁵ non alias sic baptisate corporali obligaretur. ²⁶ Quid et ipsos baptizari ait, ²⁷ si non quae baptizantur I Cor. XV, 29. corpora resurgunt? ²⁸ Anima enim non lavatione, sed ²⁹ responsione sancitur. Quid et nos, inquit, omni ³⁰ hora periclitamur? utique Ib. v. 30. per carnem. Quotidie morior; utique periculis carnis, per quam Ib. v. 31 sq. et depugnavit ad bestias Ephesi, illas scilicet bestias Asiaticae pressurae, de qua in secunda ad eosdem: Nolumus enim vos ignorare, II Cor. I, 8. fratres, de pressura nostra apud Asiam, quod ³¹ super quam supra gravati sumus citra vires, uti de vita haesitaremus. Omnia haec, nisi fallor, eo enumerat ut, nolens vanam credi carnis ³² conflictationem, indubitate velit credi carnis resurrectionem. Vana enim habenda est conflictatio eius cuius nulla erit resurrectio. Sed dicet quis: Quomodo resurgent mortui? quo autem corpore venient? Iam I Cor. XV, 35. hic de qualitatibus corporum disserit, an eadem ipsa an alia resurmantur. Sed cum eiusmodi ³³ quaestio posterior habeatur, ³⁴ sufficiet interim ex hoc quoque corporalem definiri resurrectionem, cum de qualitate corporum quaeritur.

Ventum est nunc ad carnem et sanguinem revera totius quae- Cap. XLIX. stionis; ¹ quas substantias quali conditione exhaeredaverit ² apostolus ³ a dei regno aeque de antecedentibus discere est. Primus, inquit, I Cor. XV, 47. homo de terra choicus, id est limaceus, id est Adam, secundus homo de caelo, id est sermo dei, id est Christus, non alias tamen homo, licet de caelo, nisi quia et ipse caro atque anima, quod homo, quod Adam. Nam ⁴ et supra novissimus Adam ⁵ dictus de consortio substantiae commercium nominis traxit, quia nec Adam ex semine caro, quod et Christus. Qualis ergo choicus, tales et Ib. v. 48. choici, qualis caelestis, tales et caelestes. Substantia tales? an primo disciplina, dehinc et dignitate, quam disciplina captavit? ⁶ Atquin substantia nullo modo separabuntur choici atque caelestes semel ab apostolo homines dicti. Si enim et Christus solus vere

25. non alias sic *bcd.* non nisi alias in *reliqui.* non alias in *Fulv. Ursinus.* non alias hic *Latinius.* 26. Qui et *ABCa.* 27. id est (vel *AB.*, pro *more*) si *ABCa.* 28. Animae *ACa.* Diem *B.* 29. purgatione *b.* 30. opera *A.* 31. super quam supra gravati *ABCad.* super quam gravati *c.*, de *codd. Vaticanis.* supergravati *b.* 32. conflictationem *B.* 33. quaestio materia posterior *A.* 34. sufficit *AE. tres Vaticanis.*

Cap. XLIX. 1. quasi *bc.* 2. apostolus *Cmgabcd.* apostoli *ABC.* 3. a dei regno *om. ABC.* Addidit ea verba de suis libris primum *Gangneius.* 4. et si supra *ABC.* 5. dicet *ABC.* 6. Atquin substantia *Acd. codex Io. Clementis.* At qui substantia *C.* Atqui substantia *reliqui.* Atqui a substantia *edd. Semleri et Leopoldi.* Nescio unde.

Cap. XLVIII. a. sed responsione sancitur.] Multis de hoc pro mortuis baptismate h. l. est Rigaltius, ad cuius editionem, si doceri cupis, te relego.

Interim cum hoc Tertulliani loco cf. Adv. Marcion. V, 10. Et de vocabulo *responsione*, si tanti est, adeas quae sunt adnotata ad De Corona cap. 11.

caelestis, immo et supercaelestis, homo tamen, ⁷qua caro atque anima, nihilo ex ista substantiarum condicione ⁸a choica qualitate discernitur, proinde et qui caelestes secundum illum non de substantia praesenti, sed de futura claritate caelestes praedicati intelleguntur; quia et retro unde distinctio ista manavit de dignitatis

I Cor. XV, 41. differentia ostensa est alia supercaelestium gloria, alia superterrenorum, et alia solis, ⁹alia lunae, alia stellarum, quia et stella a stella differt in gloria, non tamen in substantia. Denique praemissa differentia dignitatis in eadem substantia et nunc sectandae et ¹⁰tunc ¹¹capessendae subiungit etiam exhortationem, ut et hic habitum Christi sectemur ex disciplina, et illic fastigium consequamur ex

Ib. v. 49. gloria: Sicut portavimus imaginem choici, portemus etiam imaginem supercaelestis. Portavimus enim imaginem choici per collegium transgressionis, per consortium mortis, per exilium paradisi. Nam ¹²etsi in carne ¹³hic portatur imago Adae, sed non carnem monemur ¹⁴exponere^a: si non carnem, ergo conversationem, ut ¹⁵proinde et caelestis imaginem gestemus in nobis, non iam dei, nec iam in caelo constituti, sed secundum liniamenta Christi incedentes^b in sanctitate et iustitia et veritate. Atque adeo ad disciplinam ¹⁶totum hoc dirigit, ut hic dicat portandam imaginem Christi in ista carne et in isto tempore disciplinae. Portemus enim praecipivo modo dicens huic tempori ¹⁷loquitur, in quo homo nulla alia substantia est quam caro et anima; aut ¹⁸si quam aliam, id est caelestem, substantiam haec fides spectat, huic tamen re promissa sit cui ad illam ¹⁹elaborare mandatur. Cum igitur imaginem et choici et caelestis in conversatione constituat, illam ²⁰eierandam,

Ib. v. 50. hanc vero sectandam, dehinc ²¹adiungat, Hoc enim dico (id est propter ea ²²quae supra dixi, coniunctio ²³est enim sensus supplementum antecedentibus reddens), quod caro et sanguis regnum dei haereditate possidere non possunt, nihil aliud intellegi mandat carnem et sanguinem quam supra dictam imaginem choici; quae si in conversatione censetur vetustatis, conversatio autem vetustatis non ²⁴capit dei regnum, ²⁵proinde caro et sanguis non capiendi dei

7. quam AC. 8. a om. AB. 9. et alia A. 10. nunc edit. Semleri. Vitiose. 11. capessendae A. 12. si et Cab. 13. hic portatur d., ex emendat. Fulvii Ursini. sic putatur ABCab. 14. exponere ABCad. tres Vaticani. ponere reliqui. 15. perinde B. 16. hoc totum A. 17. sequitur A. 18. etsi Ca. 19. laborare AB. 20. eierandam amgbcd. gerendam ABCa. 21. adiungit ABCa. 22. Quae? quae (quaeque B.) supra dixi. Propterea coniunctio ABCa. 23. est. Est enim Aa. 24. capiat ABCa. 25. perinde B.

Cap. XLIX. a. exponere] De hoc verbo dixi supra ad cap. 45.

b. secundum liniamenta Christi incedentes]

Imitantes conversationem quam Christus gessit in carne. (Rigalt.)

regnum ad conversationem rediguntur ²⁶vetustatis. Plane si nunquam apostolus pro operibus substantiam posuit, nec hic ita utatur. Si vero in carne adhuc constitutos negavit esse in carne, in operibus carnis negans esse, formam eius subruere non debes, non substantiam, sed opera substantiae alienantis a dei regno. Quibus etiam ad Galatas ²⁷manifestatis praedicere se et praedixisse profite- Gal. V, 21. tur quod qui talia ²⁸agunt regnum dei non ²⁹sunt haereditate consecuturi, non portantes scilicet imaginem caelestis, sicut ³⁰portaverant choici, ideoque ex vetere conversatione nihil aliud ³¹deputandi quam caro et sanguis. Nam et si subito in hanc definitionem erupisset apostolus, eliminandam carnem et sanguinem a dei regno, sine ullius supra sensus praestruccione, nonne duas istas substantias ³²proinde hominem veterem ³³interpretaremur carni et sanguini deditum, id est esni et potui, cuius sit dicere adversus fidem resurrectionis, Manducemus et bibamus, cras enim moriemur? Et I Cor. XV, 32. hoc enim infulciens apostolus ³⁴carnem et sanguinem de fructibus ipsorum manducandi et bibendi suggillavit.

Sed et omissis huiusmodi interpretationibus, ¹carnis et san- Cap. L. guinis opera taxantibus, ipsas quoque substantias non aliter quam sunt intellectas licebit ²resurrectioni vindicare. Non enim resurrectio carni et sanguini directo ^{2b}denegatur, sed dei regnum, quod obvenit resurrectioni (est autem et in iudicium resurrectio), immo et confirmatur carnis resurrectio generalis, cum specialis excipitur. Dum enim in quem statum non resurgat edicitur, in quem resurgat subauditur. Atque ita dum pro meritis ³distinctionem resurrectionis opus substantiae, non genus, patitur, apparet hinc quoque carnem et sanguinem nomine culpa, non substantiae, arceri a dei regno, nomine tamen formae resurgere in iudicium, quia non resurgant in regnum. Adhuc dicam: Caro et sanguis regnum dei ⁴haereditate I Cor. XV, 50. possidere non possunt. Merito sola et per semetipsa, ut ostenderet adhuc spiritum illi necessarium. Spiritus enim est qui vivificat in regnum dei, caro nihil prodest. Prodesse tamen ⁵illi aliud potest, id est spiritus, et per spiritum opera quoque spiritus. Resurgunt itaque ⁶ex aequo omnis caro et sanguis in qualitate sua. Sed quorum ⁷est adire regnum dei, ⁸inducere oportebit vim incor-

26. vetustatis *abcd.* veritatis *ABC* *amg.* - 27. manifestatus *AB.* 28. agant *ABCa.* 29. sunt *bcd.* sunt in *A.* sint in *reliqui.* 30. portaverunt *AB.* 31. existimandi *codex Io. Clementis.* 32. perinde *B.* 33. interpretaremur *amgbc.* interpreta-
retur *ABCa.* 34. carnem et sanguinem *om. A.*

Cap. L. 1. sanguinis et carnis *A.* 2. resurrectione *AB.* 2b. denegatur *bc.* negatur *reliqui.* 3. distinctionem *A.* 4. haereditati *AB. Vaticani.* 5. illis *c.* 6. ex aequo *amgbc.* ex eo quo *ABCa.* 7. est *om. ABCa.* 8. inducere *AC.*

ruptibilitatis et immortalitatis, ⁹ sine qua regnum dei adire non possunt antequam consequi eam possint. Merito ergo caro et sanguis, I Cor. XV, 53. ut diximus, sola regnum dei capere deficiunt. Iam vero cum devorari habeat corruptivum istud ab incorruptibilitate, id est caro, et mortale istud ab immortalitate, id est sanguis, post resurrectionem ex demutatione, merito ¹⁰ demutata ¹¹ ac devorata caro et sanguis regnum dei ¹² haereditate possidere ¹³ possunt, non tamen ¹⁴ non resuscitata. Sunt qui carnem et sanguinem Iudaismum velint accipi propter circumcisionem, alienum et ipsum a dei regno, quia et ille ¹⁵ vetustati deputetur, et hoc titulo iam et alibi ab apostolo Gal. I, 16. ¹⁶ denotetur, qui post revelatum in se filium dei ad evangelizandum eum in nationibus statim non retulerit ad carnem et sanguinem, id est ad circumcisionem, id est ad Iudaismum, sicut ad Galatas scribit.

Cap. LI. Sed pro omnibus iam stabit quod ¹ in clausulam reservavimus, etiam pro apostolo ipso, revera maximae ² inconsiderantiae revincendo, si tam abrupte, ut quidam volunt, clausis, quod aiunt, oculis ^a, sine distinctione, ³ sine condicione, omnem passim carnem et sanguinem a regno dei ⁴ extrusit, utique ⁵ et ab ipsa regia caelorum, cum illic adhuc ⁶ sedeat Iesus ad dexteram patris, homo, Marc. XVI, 19. I Cor. XV, 45. ⁷ etsi deus, Adam novissimus, etsi sermo primarius, caro et sanguis, etsi nostris puriora, idem tamen et substantia et forma qua Act. I, 9 sqq. ascendit, talis etiam descensurus, ut angeli adfirmant, ⁸ agnoscendus Io. XIX, 37. scilicet eis qui illum convulneraverunt. Hic sequester dei atque I Tim. II, 5. hominum appellatus ex utriusque partis deposito commisso sibi carnis quoque depositum servat in semetipso, arrabonem summae II Cor. V, 5. totius. Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, ita ⁹ et a nobis arrabonem carnis accepit, et vexit in caelum pignus totius summae illuc quandoque redigendae. ¹⁰ Securae estote, caro et sanguis, usurpastis et caelum et regnum dei in Christo. Aut si negent vos in Christo, negent et in caelo Christum, qui ¹¹ vobis

9. sed qua AB. 10. non demutata d., cum Fulvio Ursino. 11. vel A. 12. haereditati libri mei omnes, et Vaticani codices. 13. possunt bc. non possunt ABCad., Fulv. Ursinus. 14. non om. d. 15. vetustate A. 16. denotatur B.

Cap. LI. 1. in om. ABCa. 2. inconsiderantia revincende AB. 3. sine condicione abcd. sine condicione amg. Haec verba quae desiderantur in ABC. primum de suis libris addidit Gangneius. 4. extruxit ABCa. 5. et om. A. 6. sedeat edit. Semleri, nescio unde. 7. si et A. 8. agnoscendis ABC. 9. et nobis edd. Semleri et Leopoldi, vitiose. 10. Securi C. 11. nobis A.

Cap. LI. a. clausis, quod aiunt, oculis] Hac proverbiali locutione non semel usus est. Cf. De Pallio cap. 2. et Apolog. cap. 3. Et Hieronym. Adv. Iovin. I, 36: „Melius est clausis, quod dicitur, oculis

andabatarum more pugnare quam directa spicula clypeo non repellere veritatis.“ Cf. quae dixi ad M. T. Varronis Saturarum Menippearum Reliquias p. 95.

caelum negaverunt. Ita nec corruptela, inquit, ¹²in corruptelam haereditati habebit. Non ut carnem et sanguinem existimes corruptelam, quando ipsa ¹³sint potius obnoxia corruptelae, per mortem scilicet; siquidem mors est, quae carnem et sanguinem non modo corrumpit, verum etiam consumit. Sed ¹⁴quoniam opera carnis et sanguinis non posse consequi regnum dei edixerat, quo magis hoc exaggeraret, ¹⁵ipsi quoque corruptelae, id est ¹⁶morti, cui carnis et sanguinis opera proficiunt, haereditatem incorruptelae ademit. Nam et paulo post ipsius mortis quodammodo mortem expressit, Devorata est mors, dicens, in ¹⁷contentionem. Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, ¹⁸potentia tua? Aculeus autem mortis delinquentia; haec erit corruptela. Virtus autem delinquentiae lex; illa alia sine dubio quam constituit in membris suis militantem adversus legem animi sui, ipsam scilicet vim delinquendi contra voluntatem. Nam ¹⁹et supra novissimum inimicum mortem evacuari ait. Hoc modo nec corruptela haereditatem incorruptelae ²⁰consequetur, id est nec mors ²¹perseverabit. Quando et quomodo defectura? Cum in atomo, in momentaneo oculi motu, in novissima tuba et mortui resurgent incorrupti. Qui hi, nisi qui ante corrupti, id est corpora, id est caro et sanguis? Et nos ²²demutatur. De qua habitudine, nisi in qua deprehendemur? Oportet enim corruptivum istud induere ²³incorruptionem, et mortale istud induere immortalitatem. Quid mortale, nisi caro? quid corruptivum, nisi sanguis? ²⁴Ac ne putes ²⁵aliud sentire apostolum providentem tibi, et ut de carne dictum intellegas laborantem, cum dicit istud corruptivum et istud mortale, cutem ipsam tenens dicit^b. Certe istud nisi de subiecto, nisi de comparenti, pronuntiasse non potuit. Demonstrationis corporalis est verbum. Aliud ²⁶autem corruptivum, aliud corruptela, et aliud mortale, et aliud mortalitas. Aliud enim quod patitur, aliud quod pati efficit. Ita quae patiuntur corruptelam et

12. in incorruptelam AC. 13. sunt A. 14. quomodo AB. 15. ipsi ABCamgbed. ipse a. 16. mortis AB. 17. contentione ABC. tres Vaticani. 18. contentio cd., de emendat. Pameliū. 19. et si supra ABCa. 20. consequetur cd., de cod. Io. Clementis. consequitur reliqui. 21. perseveravit ABC. 22. demutabimur cd., de conicet. Pameliū. 23. incorruptionem, et mortale istud om. ABCab. Addidit de cod. Io. Clementis primum Pameliū. 24. at A. 25. aliquid aliud c., de cod. Io. Clementis. 26. autem erit corruptivum ABC.

b. cutem ipsam tenens dicit] Numquid non corpus suum quodammodo contingentis et digito palpantis est vox? inquit Ruffinus in Exposit. Symboli. Notandumque obiter, quod ab eodem traditur, Ecclesiam Aquileiensem articulo symboli, quo resurrectionem carnis con-

firmemur, addidisse „Huius,“ ut pronuntiantes „Huius carnis resurrectionem“ certiores fierent etiam carnem ipsam, qua se ipsi portarent, resurrectionem. (Rigalt.) Cf. etiam Hieronym. Ad Pammachium adv. Ioann. Hierosolym. p. 323. tom. IV. Opp. ed. Benedict.

mortalitatem, caro scilicet et sanguis, ²⁷ea necesse est patiantur et incorruptelam et immortalitatem.

Cap. LII.

¹Videamus iam nunc quo corpore venturos mortuos disputet.

Et bene quod erupit statim ostendere, ²quasi quis eiusmodi quaerat.

I Cor. XV. 36.

Stulte, inquit, tu quod seminas ³non vivificatur nisi mortuum fuerit.

Hoc ergo iam de exemplo seminis constet, non aliam vivificari carnem quam ipsam quae erit mortua, et ita sequentia relucebunt.

Nihil enim adversus regulam exempli licebit intellegi; ⁴ne, quia

Ib. v. 37.

sequitur, Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, idcirco aliud resurrecturum corpus quam quod moriendo seminatur existimes. Ceterum excidisti ab exemplo. Nunquam enim frumento

seminato et in terra dissoluto ⁵hordeum erumpit, et non id ipsum genus grani eademque natura et ⁶qualitas et forma. Denique unde, si non id ipsum? et corruptela enim ipsum est, dum ipsius est.

Non enim et suggerit quomodo ⁷non quod futurum est corpus

Ib. v. 37. 38.

⁸seminetur? dicens, Sed nudum granum, si forte, frumenti, ⁹aut alicuius eiusmodi: deus autem ¹⁰dat illi corpus prout vult. Certe

ei grano quod nudum seminari ait. Certe, inquis. Ergo salvum est cui dare habet deus corpus. Quomodo autem salvum est, si

nusquam est, si non resurgit, ¹¹si non id ipsum resurgit? Si non

resurgit, salvum non est. Si non est et salvum, accipere ¹²corpus a deo non potest. Sed enim salvum ^{12b}omni modo constat. ¹³Ad

quid ergo dabit illi deus prout vult corpus, habenti utique proprium corpus illud nudum, nisi ut iam ¹⁴non nudum resurgat? Ergo

¹⁵additum erit quod corpori superstruitur, nec exterminatur illud cui superstruitur, sed augetur. Salvum est autem quod augetur.

Seritur enim solummodo granum sine folliculi veste, sine fundamento spicae, sine munimento aristae, sine superbia culmi. Ex-

surgit autem copia ¹⁶feneratum, compagine aedificatum, ordine structum, cultu munitum et usquequaque vestitum. Haec sunt ei

corpus a deo aliud, in quod non abolitione, sed ampliatione mu-

tatur. Et unicuique seminum suum corpus ¹⁷deputavit non suum, id est non pristinum; ut tunc et illud suum sit quod extrinsecus

a deo acquirit. Servi igitur exemplo, et conserva speculum eius

27. necesse est ea B.

Cap. LII. 1. Videmus ABCa. 2. est. quis A. 3. non — — fuerit. bcd. nonne — — fuerit? AC. nonne non — — fuerit? B. numne — — fuerit? a. num — — fuerit? Fulv. Ursinus. 4. ne om. C. 5. ordeum erupit AB. 6. qualitate c. 7. vero A. 8. seminatur cd. 9. aut bcd. vel reliqui. 10. dat om. A. 11. si non id ipsum resurgit? Si non resurgit om. AB. 12. a deo corpus A. 12b. omnino tres Vaticani. 13. At AB. 14. nudum Cmg. nondum ABC. 15. additiciam erit corpus quod corpori c., de cod. Io. Clementis. 16. feneratum A. 17. deputavit (A)cd. putavit b. putari reliqui.

carni, ¹⁸eandem credens fructificaturam quae sit seminata, ipsam, etsi ¹⁹plenior, non aliam, etsi aliter ²⁰reverentem. Accipiet enim et ipsa suggestum et ornatum qualem illi deus voluerit superducere secundum merita. Sine dubio ad hoc ²¹dirigit, Non omnis ICor. XV, 39. caro eadem caro; non ad denegandam substantiae communionem, sed praerogativae peraequationem, corpus honoris, non generis, in differentiam redigens. In hoc et figurata subicit exempla animalium et elementorum. Alia caro hominis, id est servi dei, qui vero homo est, alia iumentis, id est ethnici (de quo et propheta, Assi- Ps. XLIX, 21. milatus est, inquit, homo ²²inrationabilibus iumentis), alia caro ²³volatilium, id est martyrum, qui ad superiora conantur, ²⁴alia ICor. XV, 39. piscium, id est quibus aqua baptismatis sufficit. Sic et de supercaelestibus corporibus ²⁵argumenta committit. Alia solis ²⁶gloria, id est Christi, et alia lunae, id est ecclesiae, et alia stellarum, id est seminis Abrahae. Et stella enim a stella differt in gloria, et Ib. v. 41. corpora terrena et caelestia, ²⁷Iudaeus scilicet et Christianus. Ceterum si non figurate, satis vane mulorum et milvorum ²⁸carnes et corpora caelestium luminum ²⁹apposuit humanis, non pertinentia ad condicionis comparisonem, sicut nec ad resurrectionis consecutionem. Postremo cum per haec differentiam gloriae, non substantiae, conclusisset, Sic, inquit, et resurrectio mortuorum. ³⁰Quomodo? Ib. v. 42. Non de alio aliquo, sed de sola gloria differens. Rursus enim resurrectionem ad eandem substantiam revocans et ad granum denuo spectans, Seminatur, inquit, ³¹corruptela, resurgit incorruptela; ICor. XV, 42 sqq. seminatur in dedecoratione, resurgit in gloria; seminatur in infirmitate, resurgit in virtute; seminatur corpus animale, resurgit spiritale. Certe non aliud resurgit quam quod seminatur, nec aliud seminatur quam quod dissolvitur humi, nec aliud ³²dissolvitur humi quam caro. ³³Hanc enim ³⁴sententia dei elisit: Terra es, et in Gen. III, 19. terram ibis; quia et de terra erat sumpta. Hinc et apostolus concepit seminari eam dicere, cum ³⁵redhibetur in terram, quia et seminibus ³⁶sequestratorium terra est, ³⁷illic deponendis et inde repetendis. Ideoque et ³⁸reconsignat imprimens: Sic enim scriptum ICor. XV, 45.

18. eadem A. 19. plenior ABcd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. plenior est reliqui. 20. reverentem Bbc. Praeter sententiam. 21. Dirigit bcd. direxit Ca. dixerit AB. 22. inrationalibus A. 23. volucrum cd., de cod. Io. Clementis. 24. alia autem piscium cd., de cod. Io. Clementis. 25. argumentari convenit C. 26. gloria ABCacd. tres Vaticani. claritas b. 27. Iudaeus scilicet et Christianus Cmgabcd. Iudaeos scilicet et Christianos ABC. 28. carnis edit. Semleri, vitiose. 29. opposuit bc. 30. Quomodo ABamgbc. quoniam Ca. 31. in corruptela, resurgit in incorruptela bc. 32. humi dissolvitur AB. 33. et hanc A. 34. sententia dei amgbc. sententia deus a. sententiam deus reliqui. 35. rehibetur ACa. 36. sequestratorum AB. 37. illis A. 38. reconsignat bcd. consignat reliqui.

est; ne aliud existimes esse seminari quam In terram ibis, ex qua es sumptus, sic ³⁹ne alterius quam carnis; sic enim scriptum est.

Cap. LIII.

Sed corpus animale animam quidam argumentantur, ut ¹illum a carne avocent recidivatum^a. Porro cum constet fixumque sit illud resurrectorum corpus quod fuerit seminatam, ad ipsius rei ²exhibitionem provocabuntur. Aut ostendant animam seminatam post mortem, id est mortuam, id est humi elisam, disiectam, dissolutam, quod in illam ³a deo decretum non est, proponant corruptelam eius et dedecorationem, infirmitatem, ut ipsius sit etiam ⁴exsurgere ⁵in incorruptelam et in gloriam et in virtutem. Sed enim in ⁶Lazaro praecipuo resurrectionis exemplo^b caro iacuit in infirmitate, caro paene computruit in dedecorationem, caro interim ⁷putuit in corruptionem, et tamen Lazarus, caro resurrexit, cum anima ⁸quidem, sed incorrupta, quam nemo vinculis lineis strinxerat, nemo in sepulchro collocarat, nemo iam foetere senserat, nemo quadriduo viderat seminatam. Totum habitum, totum exitum Lazari omnium quoque caro hodie experitur, anima vero nullius. In qua ergo ⁹stilus apostoli comparet, de qua eum loqui constat, ea erit

1 Cor. XV, 44.

et corpus animale, cum seminatur, et ¹⁰spiritale, cum suscitatur. Nam ut ita ¹¹intellegas manum adhuc porrigit, aequae de eiusdem scripturae auctoritate factum retexens primum hominem Adam in animam ¹²vivam. Si Adam homo primus, caro autem homo ante animam^c, sine dubio caro erit facta in ¹³animam vivam. ¹⁴Porro in animam cum esset corpus, utique ¹⁵animale corpus est facta. Quid eam appellari ¹⁶velint quam quod per animam facta est, quam quod ante animam non fuit, quam quod post animam non erit, nisi cum resurgit? Recepta enim anima rursus animale corpus efficitur, ut fiat spiritale. Non enim resurgit nisi quod fuit. Ita unde carni competit corpus animale dici, inde animae nullo modo competit. Caro enim ante corpus quam animale corpus. Animata enim postea facta est corpus animale. Anima vero etsi corpus,

39. nec AB.

Cap. LIII. 1. illum a carne avocent recidivatum *cd.*, de *cod. Io. Clementis*. illam a carne avocent recidivatam *reliqui*. 2. exhibitionem *ABCamgbed.* exhortationem *a.* 3. decretum a deo non est *A.* decretum non est a deo *B.* 4. exsurgere *bcd.* consurgere *reliqui*. 5. in corruptelam *AB.* 6. Lazaro *A. Ubique.* 7. putuit *d.* putruit *reliqui*. 8. sed quidem incorrupta *A.* 9. salus *A.* 10. spirituale *B. Ubique.* 11. intelligat *c.* 12. vivam *ABC. tres Vaticani.* viventem *reliqui*. 13. animam vivam *ego.* animam *Ad.* animam viventem *reliqui*. 14. Facta porro in animam *d.* Porro inanimatum *edd. Semleri et Leopoldi, mendose.* 15. ad animale *BCa.* 16. vellent *b.*

Cap. LIII. a. carne avocent recidivatam.] Ut carnis resurrectionem vitarent.
b. Lazaro praecipuo resurrectionis

exemplo] Cf. supra cap. 38.

c. caro autem homo ante animam] Notaverat hoc item supra cap. 5.

tamen quia ¹⁷ ipsa est corpus non ¹⁸ animatum, sed ¹⁹ animans potius, animale corpus non potest dici, nec fieri quod ²⁰ facit. Alii ²¹ enim accidens facit illud ²² animale: non accidens autem alii quomodo se faciet ²³ animale? Sicut ergo ²⁴ ante animale corpus caro recipiens animam, ita et postea spiritale induens spiritum. Hunc ordinem apostolus disponens in Adam quoque et in Christo eum merito distinguit, ut in capitibus distinctionis ipsius. Et cum Christum ^{I Cor. XV, 45 sq.} novissimum Adam appellat, hinc ²⁵ eum ²⁶ recognosce ad carnis, non ad animae, resurrectionem omnibus doctrinae viribus operatum. Si enim et primus homo Adam caro, non anima, ²⁷ qui denique in animam vivam factus est, et novissimus Adam Christus ideo Adam quia homo, ideo homo quia caro, non quia anima; atque ita subiungit, Non primum quod spiritale, sed quod animale, postea quod ^{Ib. v. 46.} spiritale, secundum utrumque Adam. ²⁸ Ecquid ^d tibi videtur corpus animale et corpus spiritale in eadem carne distinguere, cuius distinctionem in utroque Adam, id est in utroque homine, ²⁹ praestruxit? ³⁰ Ex qua enim substantia pariant inter se Christus et Adam? Scilicet ³¹ ex carne; licet et ex anima^e. Sed carnis nomine homo uterque sunt; prior enim caro homo. Ex illa et ordinem admittere potuerunt, ut alter primus, alter novissimus homo, id est Adam, deputerentur. Ceterum diversa in ³² ordinem disponi non possunt, de substantia duntaxat. De loco enim aut tempore aut condicione forsitan possint. Hic autem de substantia carnis primus et novissimus dicti sunt, sicut et rursus primus homo de terra et secundus de caelo; quia etsi de caelo secundum spiritum, sed homo secundum carnem. Itaque cum carni conveniat ordo in utroque Adam, non animae, ut primus ³³ homo in animam vivam, novissimus in spiritum vivificantem distincti sint, aequae distinctio eorum carni distinctionem praediudicavit; ut de carne sit dictum, Non ³⁴ primum ^{Ibid.} quod spiritale, sed quod animale, postea quod spiritale, atque ita

17. ipsa om. A. 18. animatum (B)d., Pamelius. animata reliqui, et tres Vaticani. 19. animans bcd. anima reliqui. 20. facit ABcd. Pameli codices. fecit reliqui. 21. enim ABCmgabcd. aiunt C. 22. animale amgbcd. autem reliqui. 23. animale ABCa. 24. ante om. ABC. Addidit primum de suis libris Gangneius. 25. enim A. ergo B. 26. recognosce a. 27. quidni quae in animam facta est bc. 28. Et quid Ca. et quod AB. 29. praestrinxit A. 30. Ex qua ABCd. Aequa a., de coniect. Rhenani. Utraque bc. 31. et carne et anima. Sed bc. 32. ordine AB. 33. homo Adam in c., de uno Valicanorum. 34. in primum c.

d. Adam. Ecquid] Fr. Iunius distinguit: „Si enim et primus homo Adam caro — — non quia anima, atque ita subiungit, Non primum — — utrumque Adam: ecquid tibi videtur“ cett.

e. licet et ex anima.] Fr. Iunius scribit atque distinguit: „Christus et Adam, scilicet ex carne et ex anima (sed carnis nomine homo uterque sunt, prior enim caro homo), ex illa et ordinem“ cett.

I Cor.
XV, 41sq.

eadem sit et supra intellegenda: Et quae seminetur corpus animale, et quae resurgat corpus spiritale, quia non ³⁵primum quod spiritale, sed quod animale, quia primus Adam in animam, novissimus Adam in spiritum. Totum de homine, totum de carne, quando de homine. Quid ergo dicemus? Nonne et nunc ³⁶habet caro spiritum ex fide? ut quaerendum sit quomodo corpus animale dicatur seminari. Plane accepit et hic ³⁷spiritum caro, sed arrabonem, animae autem non arrabonem, sed plenitudinem. Itaque etiam propterea maioris substantiae nomine animale corpus nuncupata est, in qua seminatur, futura proinde ³⁸per plenitudinem spiritus insuper spiritale, in qua resuscitatur. Quid mirum, si magis inde vocitata est unde conferta est quam unde ³⁹respersa est?

Cap. LIV.

Ita de vocabulorum occasionibus plurimum quaestiones subornantur, sicut et de verborum communionibus. Nam quia et illud II Cor. V, 4. apud apostolum positum est: Uti devoretur mortale a vita, caro scilicet, devorationem quoque ad perditionem scilicet carnis arripiunt, quasi non bilem et dolorem dicamur devorare, id est abscondere ¹ac tegere et intra nosmetipsos continere. Denique cum I Cor. XV, 53. et illud scriptum sit: Oportet mortale ²hoc induere immortalitatem, ostenditur quomodo mortale devoretur a vita, dum indutum immortalitate absconditur et tegitur et intus continetur, non dum absumitur et amittitur. Ergo et mors, inquis, salva erit, cum fuerit devorata. Ideo discerne pro sensibus communionem verborum, et integre ³intellegis. Aliud enim mors et aliud mortale. ⁴Aliter itaque devorabitur mors et aliter mortale. Mors non capit immortalitatem, mortale autem capit. Denique et scriptum est quod necesse sit mortale hoc induere immortalitatem. Quomodo ergo capit, dum devoratur a vita? ⁵Quomodo devoratur a vita, dum recipitur et redigitur et includitur in ipsam? Ceterum mors merito Ib. v. 55. ⁶in interitum devoratur, quia et ipsa in hoc devorat. Devoravit, inquit, ⁷mors invalescendo, et ideo devorata est in contentionem. Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, contentio tua? Proinde et vita, mortis scilicet ⁸aemula, per contentionem devora-

35. prius *codex Io. Clementis*. 36. caro habet A. 37. spiritum ex fide, ut quaerendum sit quomodo corpus animale dicatur seminari. Plane accepit et hic spiritum caro, sed arrabonem *ACa*. 38. per *om. ABC*. *Addidit de suis libris primum Gangneius*. 39. respersa *bcd*. dispersa *reliqui*.

Cap. LIV. 1. ac tegere *Cmgabcd*. et tegere A. atlegere B. adtegere C. 2. hoc *om. B*. 3. intellegas A. intelliges *bc*. 4. Aliter itaque devorabitur mors et aliter mortale *om. ABC*. *Addidit primum de suis libris Gangneius*. 5. Quomodo devoratur a vita *om. ABC*. *Addidit haec de suis libris primum Gangneius*. 6. in interitum *bcd*. interitu *reliqui*. 7. mors *om. A*. 8. evulsa A.

bit in salutem quod per ⁹contentionem suam devoraverat mors in interitum.

Quamquam igitur resurrectionem carnem probantes hoc ipso Cap. LV. non aliam resurrectionem probemus quam de qua agitur, tamen singulae quaestiones et causae earum proprios ¹quoque flagitant congressus, licet aliunde iam caesaeⁿ. Interpretabimur itaque plenius et vim et rationem demutationis, quae ferme subministrat alterius carnis resurrectionis praesumptionem, quasi demutari desinere sit in totum et de pristino perire. Discernenda est autem demutatio ab omni argumento perditionis. Aliud enim demutatio, aliud perditio. Porro non aliud, si ita demutabitur caro ut pereat. Peribit autem demutata, si non ipsa permanserit in ²demutatione, quae exhibita fuerit in resurrectione. Quemadmodum enim perit, si non resurgit, ita et si resurgit quidem, verum in demutationem subducitur, aequae perit. Aequae enim non erit, ³ac si non ⁴resurrexerit. Et quam ineptum, si in hoc resurgit ut non sit, quae potuit non resurrexisse, ⁵nec esse, quia non esse iam coeperat. Non miscbuntur omnino diversa, mutatio atque perditio, operibus utique diversa. Perdit haec, illa mutat. Quomodo ergo quod perditum est mutatum non est, ita quod mutatum est perditum non est. Perisse enim est in totum non esse quod fuerit; mutatum esse aliter esse est. ⁶Porro dum aliter est, id ipsum potest esse; habet enim esse quod non perit. Mutationem enim passum est, non perditionem. Atque adeo potest et demutari ⁷quid ⁸et ipsum esse nihilominus, ut et totus homo in hoc aevo ⁹substantia quidem ipse sit, multifariam tamen demutetur, et habitu et ipsa corpulentia et valetudine et condicione et dignitate et aetate, studio, negotio, artificio, facultatibus, sedibus, legibus, moribus, nec quicquam tamen ¹⁰amittat hominis, nec ita ¹¹alius ¹²efficiatur ut cesset idem esse, immo nec ¹²^balius efficiatur, sed aliud. Hanc formam demutationis divina etiam documenta testantur. Mutatur ¹³Moysi manus, Exod. IV, 6sq. et quidem ad instar emortuae, exsanguis ¹⁴et ¹⁵exalbida, frigida, sed et recepto calore et refuso colore eadem caro et sanguis est.

9. contentionem suam devoraverat *Fr. Iunius*. contentionem tuam devoraverat *ABCa*, contentionem devoraverat *reliqui*.

Cap. LV. 1. quosque *cod. Io. Clementis*. 2. demutationem *ABC*. 3. ac si *cd.*, de *cod. Io. Clementis*. si *reliqui*. 4. resurrexit *B*. 5. necesse *ABC*. 6. Sed porro *ABCa*. 7. quod *B*. 8. et *om. AB*. 9. substantiae quidem ipsa *B*. 10. amittat hominis *bcd*. admittat homini *ABCa*. 11. aliud *c.*, de *duobus Vaticanis*. 12. efficiatur *cd.*, de *cod. Io. Clementis*. efficiatur *reliqui*. 12 b. aliud *A*. 13. moysi *AC*. moisi *B*. Mosi *d*. 14. et *delet Fr. Iunius*. 15. albida *bc*. ex albida *d*.

Cap. LV. a. licet aliunde iam caesae.] Id est profligatae. Cf. supra capp. 41 et 42.

Exod. XXXIV, 29. 35. Mutatur ¹⁶ postea et facies eiusdem in contemplabili claritate. Sed ¹⁷ Moyses erat ¹⁸ proinde qui non videbatur. Sic et Stephanus angelicum iam fastigium induerat, sed non alia genua ¹⁹ lapidationi succiderant. Dominus quoque in secessu montis etiam vestimenta luce mutaverat, sed liniamenta Petro agnoscibilia servaverat; ubi etiam ²⁰ Moyses et Helias, alter in imagine carnis nondum receptae, alter in veritate nondum defunctae, eandem tamen habitudinem corporis etiam in gloria perseverare docuerunt. De quo exemplo Phil. III, 21. instructus et Paulus, Qui ²¹ transfiguravit, inquit, corpus humilitatis nostrae, ²² conformale corpori gloriae suae. Quod ²³ si et transfigurationem et conversionem in ²⁴ transitum substantiae cuiusque defendis, ergo et Saul in alium virum conversus de corpore ²⁵ suo excessit, et ipse ²⁶ satanas cum in angelum lucis transfiguratur, qualitatem suam amittit. Non opinor. Ita et in resurrectionis ²⁷ eventum mutari, converti, reformari licebit cum salute substantiae.

Cap. LVI.

Etenim quam absurdum, quam vero ¹ et iniquum, utrumque autem quam deo indignum, aliam substantiam operari, aliam ² mercede dispungi, ut haec quidem caro per martyria lanietur, alia vero coronetur, item e contrario haec quidem caro in spurcitiis volutetur, alia vero damnetur. Nonne praestat omnem semel fidem a spe resurrectionis abducere^a quam de gravitate atque iustitia dei ludere^b? Marcionem pro Valentino resuscitari? quando neque mentem neque memoriam neque conscientiam hominis hodierni credibile sit aboleri per indumentum illud mutatorium immortalitatis et incorruptelae, ³ vacaturo scilicet emolumento et fructu resurrectionis et statu divini utrobique iudicii^c. Si non meminerim me esse qui merui, quomodo gloriam deo dicam? quomodo canam illi ⁴ novum canticum, nesciens me esse qui gratiam ⁵ debeam? Cur autem solius carnis demutatio excipitur, non et animae simul, quae in

16. et postea A. 17. moyses B. Moses bcd. 18. perinde B. 19. in lapidatione bc. 20. moyses B. Moses bcd. 21. transfigurabit c. 22. conforme fieri corpori claritatis suae bc. 23. si et bcd. etsi reliqui. 24. transitu AB. 25. sno om. d. 26. sathanas AB. Quemadmodum solent. 27. eventu Cmg.

Cap. LVI. 1. et iniquum cd., de cod. Io. Clementis. ethnicum reliqui. 2. mercede ACmgabcd. mercedem BC. 3. vacaturo om. A. 4. canticum novum AB. 5. deo debeam cd.

Cap. LVI. a. omnem semel fidem a spe resurrectionis abducere] Pungit Marcionem qui id fecerat, omnino negans resurrectionem, ut constat ex libro De Praescript. Haeret. cap. 51. [id est Adv. Omnes Haeres. cap. 6.], quamvis minus incuset eius haeresim quam Valentinianam, quam statim plus damnat. (La Cerda.)
b. quam de gravitate atque iustitia dei

Indere.] Hoc ludibrium fuit Valentini, qui resurrectionem huius carnis negabat, ut inquit auctor cap. 49 De Praescript. Haeret. [id est Adv. Omnes Haer. cap. 4.], et tantum carnis alterius resurrectionem concedebat. (La Cerda.)

c. divini utrobique iudicii.] Id est in corpus et animam, cuius rationem statim reddit satis subtilem. (La Cerda.)

omnibus praefuit carni? Quale est ⁶ut eadem anima quae in hac carne totum vitae ordinem decurrit, quae in hac carne deum didicit et Christum induit et spem salutis seminavit, in alia nescio qua metat fructum? Nae illa ⁷gratiosissima caro cui gratis vita constabit. Quodsi non et anima mutabitur, iam nec animae resurrectionis est; nec ipsa enim resurrexisset ⁸credetur, si non alia ⁹resurrexerit.

Hinc iam illa ¹vulgaris incredulitatis ²argutia est. Si, ³inquiunt, Cap. LVII. ipsa eademque substantia revocatur cum sua forma, linea, qualitate, ergo et cum insignibus suis reliquis. Itaque et caeci et ⁴claudi et paralytici, et ut quis insignis excesserit, ita et revertetur. Quid nunc, etsi ita dedignaris tantam gratiam qualiscunque a deo consequi? Non enim et nunc animae solius admittens salutem dimidiatis hominibus ⁵eandem adscribis? Quid est credere resurrectionem, nisi integram credere? Si enim caro de dissolutione reparabitur, multo magis de ⁶vexatione revocabitur. Minoribus maiora praescribunt. Cuiuscunque membri detruncatio vel obtusio nonne mors membri est? Si universalis mors resurrectione rescinditur, quid portionalis? Si demutamur in gloriam, quanto magis in incolumitatem? Vitiatio corporum accidens res est, integritas propria est. In hac nascimur. Etiam si in utero ⁷vexemur, iam hominis est passio. Prius est genus quam casus. Quomodo vita confertur a deo, ita et refertur. Quales eam accipimus, tales et recipimus. Naturae, non iniuriae reddimur; quod nascimur, non quod laedimur, reviviscimus. Si non integros deus suscitatur, non suscitatur mortuos. Quis enim mortuus integer, etsi integer moritur? Quis incolumis qui exanimis? Quod corpus illaesum, cum interemptum, cum frigidum, cum expallidum, cum edurum, cum cadaver? Quando magis homo debilis, nisi cum totus ^a? Quando magis paralyticus, nisi cum immobilis? ⁸Ita nihil aliud est mortuum resuscitari quam integrum fieri, ne ex ea parte mortuus adhuc sit ex qua non ⁹resurrexerit. Idoneus deus reficere quod fecit. Hanc suam et potestatem et liberalitatem satis ¹⁰iam in Christo spondit, immo et ostendit non tantum ¹¹resuscitatorem carnis, verum etiam redintegratorem. Atque adeo et apostolus, Et mortui, inquit, resurgent I Cor. XV, 52.

6. ut om. C. 7. generosissima B. 8. creditur AB. 9. resurrexit AB.

Cap. LVII. 1. vulgares incredulitatis argutiae *codex Io. Clementis*. 2. argutio AB. 3. ipsa inquiunt eadem substantia AB. 4. clodi *codex Io. Clementis*. 5. eandem *ed. tres Vaticani*. eam ab. eadem *reliqui*. 6. vitiatione *Fr. Iunius*. 7. vitiemur *c., de cod. Io. Clementis*. 8. item AB. 9. resurrexit AB. 10. iam om. A. 11. resurrectorem B.

Cap. LVII. a. nisi cum totus?] Hoc est cum totus est debilis. (Rigalt.)

incorrupti. Quomodo, nisi integri, qui retro corrupti tam vitio valetudinis quam et senio sepulturae? Nam et supra utrumque
 1 Cor. XV, 53. proponens, oportere et corruptivum istud induere incorruptelam, et mortale istud immortalitatem, non iteravit ¹²sententiam, sed differentiam demandavit. Immortalitatem enim ad ¹³rescisionem mortis, incorruptelam ad obliterationem corruptelae dividendo alteram ad resurrectionem, alteram ad redintegrationem temperavit.
 1 Thess. IV, 13 sqq. Puto autem et Thessalonicensibus omnis substantiaë integritatem repromisit. Itaque nec in posterum timebuntur corporum labes. Nihil poterit ¹⁴amittere integritas vel conservata vel restituta, ex quo illi etiam, si quid ¹⁵amiserat, redditur. Praescribens enim ¹⁶adhuc easdem passiones obituram carnem, si eadem resurrectura dicatur, naturam adversus dominum suum temere defendis, ¹⁷legem adversus gratiam impie asseris. Quasi ¹⁸domino deo non liceat et mutare naturam et sine lege servare. ¹⁹Quomodo ergo legimus, Quae impossibilia apud homines, possibile apud ²⁰deum sunt, et, Stulta mundi elegit deus, ut ²¹sapientiam mundi confundat? Oro te, si famulum tuum libertate mutaveris, quia eadem caro atque anima permanebunt, quae flagellis et compedibus et stigmatibus obnoxiae retro fuerant, idcircone ²²illa eadem pati oportebit? Non opinor. ²³Atquin et vestis albae nitore et ²⁴aurei anuli honore et patroni nomine ac tribu mensaque honoratur^b. Permite hanc et deo potestatem per vim ²⁵demutationis illius condicionem, non naturam, reformandi, dum et passiones auferuntur et munitiones conferuntur. Ita manebit quidem caro etiam post resurrectionem, ²⁶eatenus passibilis, qua ipsa, qua eadem, ²⁷ea tamen impassibilis, ²⁸qua in hoc ipsum manumissa a domino, ne ultra pati possit.

Cap. LVIII. ¹Iocunditas, inquit Esaias, aeterna super caput eorum. Nihil
 1es. XXXV, 10. aeternum nisi post resurrectionem. Aufugit, inquit, dolor et mae-
 1bid. ror et gemitus ab illis. Proinde et Ioanni angelus: Et delebit deus
 Apoc. VII, 17. omnem lacrimam ab oculis eorum; utique ex iisdem oculis qui retro fleverant, quique adhuc flere potuissent, si non omnem lacri-

12. sententiam — — enim ad *om. A.* 13. rescisionem *B.* 14. amittere *d.* admittere *reliqui.* 15. amiserit *B.* 16. ad hoc *ABC.* 17. legis *A.* 18. domino deo *cd., de cod. Io. Clementis.* domino *reliqui.* 19. Quomodo *abcd.* Quo *reliqui, Fr. Iunius.* 20. deum sunt *ABcd. tres Vaticani.* deum *reliqui.* 21. sapientiam *cd. tres Vaticani.* sapientia *reliqui.* 22. illas *AB. tres Vaticani.* 23. Atquin *Acd. tres Vaticani.* Atqui *reliqui.* 24. anuli aurei *B.* 25. illius demutationis *d.* 26. carnis *AB.* 27. et discrepantem scripturam apud Semlerum notatam invenio. Sed mei libri omnes habent ea. 28. quia *ABCa.*

Cap. LVIII. 1. Iocunditas *A.*

b. vestis albae nitore et aurei anuli honore et patroni nomine ac tribu mensaque honoratur.] Libertorum praeroga-

tivae. Cf. de hoc loco, si tanti est, Wilh. a Loon De Manum. Servor. cap. 3. in Poleni Suppl. Thesaur. Graev. tom. III, p. 413.

mae imbrem indulgentia divina siccaret. Et rursus: Deus enim Apoc. XXI, 4. delebit omnem lacrimam ab oculis eorum, et mors hactenus^a; ²igitur et corruptela hactenus, ³proinde per incorruptelam fugata quemadmodum ⁴mors per immortalitatem. Si dolor et maeror et gemitus ipsaque mors ex laesuris et animae et carnis obveniunt, quomodo auferentur, nisi cessaverint causae, ⁵scilicet laesurae carnis atque animae? Ubi casus adversi apud ⁶deum? aut ubi incursus infesti apud Christum? ubi ⁷daemonici impetus apud spiritum sanctum, iam et ipso diabolo cum angelis suis ignibus merso? ubi necessitas, aut quod dicitur fortuna vel fatum? quae resuscitatis plaga post veniam? quae reconciliatis ira post gratiam? quae infirmitas post virtutem? quae imbecillitas post salutem? Quod vestimenta et calciamenta filiorum Israël quadraginta illis annis indetrata, ⁸et inobsoleta manserunt, quod ⁹et ¹⁰in ipsis corporibus unguium et capillorum ¹¹facilia crementa habilitatis et dignitatis iustitia defixit^b, ¹²ne etiam enormitas ¹³corruptelae deputeretur, quod Babylonii ignes Dan. III, 27. trium fratrum nec tiaras nec ¹⁴sarabara^c, quamquam Iudaeis ¹⁵aliena, laeserunt, quod Ionas devoratus a belua maris, in cuius alvo nau- Ion. II, 1 sqq. fragia digerebantur, triduo post incolumis expuitur, quod hodie Enoch et Hēlias, nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte Gen. V, 24. II Reg. II, 11. functi, qua tamen de orbe translati et hoc ipso iam aeternitatis candidati, ab omni vitio et ab omni damno et ab omni iniuria et contumelia ¹⁶emunitatem carnis^d ediscunt: cuinam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet haec futurae integritatis ¹⁷esse documenta? Figurae enim nostrae fuerunt, apostolo auctore, quae Dent. XXI, 5. scripta sunt ut et dominum potentio-rem credamus omni corporum lege, et carnis magis utique ¹⁸conservatorem, cuius etiam vestimenta, etiam calciamenta protexit.

2. igitur et corruptela hactenus *om. A.* 3. perinde *B.* 4. mors *om. BC.* 5. laesurae animae scilicet et carnis *A.* 6. deum *cd., de cod. Io. Clementis.* dominum reliqui. 7. daemoniaci *d.* 8. et inobsoleta *cd.* et obsoleta *A.* inobsoleta reliqui. 9. et *om. B.* 10. in *om. A.* 11. et facilia *ABCa.* 12. nec *A.* 13. corruptela *ABCa.* 14. sarabas *Ca.* sarabaras *ABc.* sarabaeas *Cmg.* 15. alienas *ABCac.* 16. emunitatem *ABCd. codex Pithoei.* immunitatem reliqui. 17. documenta esse *B.* 18. et conservatorem *BCa.*

Cap. LVIII. a. et mors hactenus] Id est, non ultra, nunquam posthac. Cf. quae annotavi ad Exhortat. Castit. cap. 1.

b. habilitatis et dignitatis iustitia defixit] Id est repressit, impedivit. Quemadmodum autem hic „habilitatis et dignitatis iustitiam,“ ita Adv. Hermog. cap. 41 „motationis iustitiam“ et De Pallio cap. 4 „iustitiam pallii“ dixit.

c. sarabara] Cf. adnot. ad De Pallio cap. 4.

d. emunitatem carnis] Noluit Septimius dicere *immunitatem*, ne diversae cuiusdam substantiae conditionem Enocho et Eliae tribuere videretur, quasi ex naturae suae qualitate ab omni labe immunibus, sed eos iam emunitatem carnis discere ait, quasi iam excusatos et exoneratos sive exemptos de communi et pristina illa naturae humanae conditione. (Rigalt.)

Cap. LIX.

Sed futurum, inquis, aevum alterius est dispositionis et aeternae; igitur huius aevi substantiam non aeternam diversa possidere non posse. Plane, si homo propter dispositionem futuram, et non

I Cor. III, 22. dispositio propter hominem. Sed enim apostolus scribens, Sive mundus sive vita sive mors sive futura sive praesentia, omnia vestra sunt, eosdem constituit haeredes etiam futurorum. Nihil tibi

Ies. XL, 7.
Ib. v. 5.

largitur Esaias, dicens, Omnis caro foenum, et alibi, Et videbit omnis caro salutare ¹dei. Exitus, non substantias, distinxit. Quis enim iudicium ²dei non in sententia duplici statuit salutis et poenae? Omnis igitur caro foenum, quae igni destinatur, et omnis caro videbit salutare dei, quae saluti ordinatur. Ego me scio neque alia carne adulteria commisisse, neque nunc alia carne ad continentiam eniti. Si quis est bina pudenda circumferens, potest iam et demere foenum^a carnis immundae, et solam sibi reservare quae visura sit ³dei salutare. Sed cum idem propheta etiam nationes

Ib. v. 15, 17.
Ies. XLII, 4.

ostendat nunc deputatas velut pulverem et salivam, nunc speraturas et credituras in nomen et in brachium domini, numquid et ⁴de nationibus fallimur? et aliae quidem sunt crediturae, aliae in pulverem deputatae, ex diversitate substantiae? Sed et Christus intra oceanum^b, et de isto caelo quod nobis ⁵incubat, verum lumen nationibus ⁶offulsit. Et ipsi Valentiniani hic errare didicerunt^c; nec alia ⁷erit forma nationum credentium nisi quae et non credentium, de carne, de anima. Sicut ergo easdem nationes non genere, sed sorte distinxit, ita et carnes, quae in ipsis nationibus ⁸una substantia est, non materia, sed mercede ⁹disiunxit.

Cap. LX.

Ecce autem, ut adhuc controversiam ¹exaggerent ²carni, carni maxime ³eidem, de officiis quoque membrorum argumentantur, aut

Cap. LIX. 1. dei *ABcd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. domini Cab.* 2. dei *Acđ. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. domini reliqui.* 3. dei *cd. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. domini reliqui.* 4. nationes fallimur *A.* 5. incubat *ABC.* 6. effulsit *ABbc.* 7. forma erit *A.* 8. una substantia est, non materia *om. AB.* 9. distinxit *A.*

Cap. LX. 1. exaggerant *Ca.* exaggeraret *AB.* 2. carni, carni maxime *B.* carni maxime *reliqui.* 3. eidem *ABCđ. tres Vaticani, et cod. Io. Clementis. fidem ab.*

Cap. LIX. a. et demere foenum] Facite rescripseris „et demetere foenum.“

b. intra oceanum] Hoc etiam delirabant Valentiniani, quod extra hunc ambitum terrae alios homines esse dicerent, ac diversae substantiae, eosque veros, Theletos et Abascantos et Acinetos. Nostrates enim veros homines non esse, quos Demiurgus stillicidium situlae et pulverem areae et locustas deputavit. Qua de re Septimius noster apertius

disputabit lib. De Scorpiace [cap. 10.]. Ad haec vero deliramenta non pertinere arbitror quod legitur in prima Clementis ad Corinthios Epistola de mundis extra oceanum positis, quos ἀπεράντους esse ait. Nam hoc viro apostolico geographiae potius imperitia exciderit, quam ullius dogmatis adserendi studio.“ (Rig.)
c. hic errare didicerunt] V. Advers. Valentin. cap. 29.

et ipsa dicentes permanere debere in suis operibus et fructibus ut⁴ eidem corpulentiae adscripta, aut, quia constet discessura esse officia membrorum, corpulentiam quoque⁵ eradant, ⁶cuius scilicet perseverantia credenda non sit, ⁷ut quae sine membris, quia nec membra credenda sint sine officiis. Quo enim iam, inquit, spelunca haec oris et dentium statio et gulae lapsus et ⁸compitum stomachi et ⁹alvi gurges et intestinorum ¹⁰perplexa proceritas, cum esui et potui locus non erit? quo huiusmodi membra admittunt, subigunt, devolvunt, dividunt, digerunt, egerunt? quo manus ipsae et pedes et operarii quique artus, cum victus etiam cura cessabit? quo reues conscii seminum, et reliqua genitalium utriusque sexus, et ¹¹conceptuum stabula, et uberum fontes, ¹²discessuro concubitu et fetu et educatu? postremo quo totum corpus, totum scilicet vacaturum? ¹³Ad haec ergo praestruximus non oportere committi futurorum atque praesentium dispositiones, intercessura tunc demutatione, et nunc superstruimus officia ista membrorum necessitatibus vitae huius eo usque consistere, donec et ipsa vita transferatur a temporalitate in aeternitatem, sicut animale corpus in spiritale, dum mortale istud ¹⁴induit immortalitatem et corruptivum I Cor. XV, 53. istud incorruptelam; et ipsa autem liberata tunc vita ¹⁵a necessitatibus liberabuntur et membra ab officiis, nec ideo non erunt necessaria. Licet enim officiis liberentur, sed iudiciis retinentur, ut II Cor. V, 10. ¹⁶quisque referat per corpus prout gessit. Salvum enim hominem tribunal dei exigit; salvum vero sine membris ¹⁷non licet esse, ex quorum non officiis, sed substantiis constat. Nisi forte et navem sine carina, sine prora, sine puppi, sine compaginis totius incolumitate ¹⁸salvam adseverabis. Et tamen navem procella dissipatam^a ¹⁹vel carie dissolutam redactis et recuratis omnibus membris eandem saepe conspeximus etiam titulo restitutionis gloriantem. De dei

4. idem AB. 5. credant AB. 6. quibus A. 7. ut quae ego. utique libri omnes. 8. competum a. competum C. compum B. cōpletum amg. 9. alvei AC. 10. perlaxa A. perlexa B. 11. conceptu⁷ non stabula A. conceptu non stabula B. 12. discessuro ABCad. tres Vaticani. decessuro bc. 13. At ergo A. 14. induet cd. 15. a necessitatibus abcd. necessitatibus reliqui. 16. quisque ego. quis libri omnes. 17. non licet esse bc., Rhenanus in marg. edit. princ. non. Licet enim C. non licet enim AB. non liquet eum ad. non licet eum amg. 18. salvum AB. 19. et carinam dissolutam codex Io. Clementis.

Cap. LX. a. navem procella dissipatam] Alfeni quoque sententia fuit, navem, si adeo saepe refecta esset, ut nulla tabula eadem permaneret quae non nova fuisset, nihilominus eandem navem existimari. I. Proponebatur. De iud. Itaque Athenienses quo tempore Socrati

cicutas miscere, navem quotannis in Delon transmitti solitam eam ipsam esse dicebant qua maiores suos Theseus in Cretam vexerat. Τοῦτό ἐστι τὸ πλοῖον ὡς φασιν Ἀθηναῖοι cell., inquit Platonis Phaedon cap. 1. (Rigalt.)

artificio et arbitrio et iure torquemur? Porro si dives dominus et liberalis adfectui aut gloriae suae praestans solam navis restitutionem hactenus eam ²⁰ voluerit operari, idcirco ²¹ tu negabis necessariam illi compaginem pristinam, ut exinde iam vacaturam, cum soli saluti navis sine operatione conveniat? Igitur hoc tantummodo discere sufficit, an dominus hominem saluti destinando carnem destinavit, an eandem ²² velit denuo esse quam non debebis ²³ ex futura membrorum vacatione praescribere denuo esse non posse. Licet enim ²⁴ esse quid denuo et nihilominus vacare; nec potest autem dici vacare, si non sit. At enim si sit, poterit et non vacare; nihil enim apud deum vacabit.

Cap. LXI.

Sed accepisti, homo, os ad vorandum atque potandum: cur non potius ¹ ad eloquendum, ut a ceteris animalibus distes? cur non potius ad praedicandum deum, ut etiam hominibus ² antistes? Denique Adam ante nomina animalibus enuntiavit quam de arbore decerpit, ante etiam prophetavit quam ³ voravit. Sed accepisti dentes ⁴ ad macellum ⁵ corrodendum: cur non potius ad omnem hiatus et rictum ⁶ tuum ⁷ coronandum? cur non potius ad pulsus linguae ⁸ temperandos, ad vocis articulos offensione signandos? denique et ⁹ edentulos esse audi^a, et vide ut ¹⁰ honori oris et organum dentium quaeras. Forata sunt inferna in viro et in femina, nimirum qua libidines ¹¹ fluitent: cur non magis ¹² defluxura^b colentur? Est adhuc ¹³ feminis intus quo semina congerantur: an quo sanguinis onera ¹⁴ secedant, quem pigrior sexus discutere non sufficit? Dicenda enim et haec^c, quatenus quae volunt ¹⁵ et qualiter volunt et quorum volunt officia membrorum ludibriose de industria suffundendae^d re-

20. valuerit B. 21. tunc ABC. 22. denuo velit A. 23. et ABCa. 24. esses AB.

Cap. LXI. 1. ad eloquendum — — non potius om. A. 2. antistes ABCd. cod. Io. Clementis. antestes reliqui. 3. devoravit A. 4. demacellum AB. 5. coornandum c. Error, ni fallor, typographi. 6. tuum om. a. 7. coornandum codex Io. Clementis. 8. temporandos c., ex duobus Vaticanis. 9. edentulos esse audi ego. edentulos audi bcd. edentulus. Sed audi ABC. edentulus es? Sed audi a. edentulus audis? Fr. Junius. 10. honori bc. honorem reliqui. 11. fluitant A. 12. defluxura ABC. codex Pithoei, Fr. Junius et Nic. Rigaltius. de fluxura a. qua potuum defruta bcd. 13. in feminis c., ex cod. Io. Clementis. 14. succedant B. 15. et quorum volunt et qualiter volunt ABd.

Cap. LXI. a. denique et edentulos esse audi] Ita emendasse haec verba mihi videor. Adeo, inquit, et audi, si nescis, et edentulos posse edere homines, indeque discere non comminendis tantum cibis, immo honori potius oris dentium organum esse provisum.

b. defluxura] Defluxura recte interpretatur Rigaltius quae de potu excernuntur.

c. Dicenda enim et haec] Circa huiusmodi officia membrorum mira libertate lusit Hieronymus libro I Adv. Iovinianum. (Rigalt.) V. Hieron. Adv. Iovin. I. p. 177 sq. tom. IV. Opp. ed. Bened.

d. suffundendae] Id est quasi pudore conficiendae et refutandae. Cf. de verbo *suffundere*, quod Tertulliano usitatissimum est, cf. adnot. ad Scorp. cap. 10.

surrectionis oblatrant, non recogitantes ipsas prius causas necessitatis tunc vacaturas, cibi, famem, et potus, sitim, et concubitus, genituram, et operationis, victum. Sublata enim morte neque victus ¹⁶fulcimenta ad praesidia vitae neque generis ¹⁷supparatura gravis erit membris. Ceterum et hodie vacare intestinis et pudendis licebit. Quadraginta diebus ¹⁸Moyses et Helias ieiunio functi solo deo alebantur. Iam ¹⁹tunc enim dedicabatur, Non in ²⁰pane ²¹vivit homo, sed in dei verbo. Ecce virtutis futurae liniamenta. Nos quoque, ut possumus, ²²os cibo excusamus^e, etiam sexum a congressione subducimus. ²³Quot spadones voluntarii? ²⁴quot virgines ²⁵Christo maritatae? ²⁶quot steriles utriusque naturae infructuosis genitalibus structi? ²⁷Nam ²⁸si et hic iam vacare est et officia et emolumenta membrorum temporali vacatione, ut in temporali dispositione, nec homo tamen minus salvus est, proinde homine salvo, et quidem magis tunc, ut in aeterna dispositione, magis non desiderabimus quae iam hic non desiderare consuevimus.

Sed huic disceptationi finem dominica pronuntiatio imponit. Erunt, inquit, tanquam angeli. Si non nubendo, quia nec moriendo, utique nec ulli simili necessitati succidendo corporalis conditionis, quia et angeli aliquando tanquam homines fuerunt, edendo et bibendo et pedes lavacro porrigendo; humanam enim induerant superficiem salva intus substantia propria. Igitur si angeli facti tanquam homines in eadem substantia spiritus carnalem tractationem susceperunt, cur non et homines facti tanquam angeli in eadem substantia carnis spiritalem subeant dispositionem, non magis sollemnibus carnis obnoxii sub angelico indumento quam angeli tunc sollemnibus ¹spiritus sub humano? nec ideo non permansuri in carne, quia non et in sollemnibus carnis, cum nec angeli ideo non et ²in spiritu permauserint, quia non et in sollemnibus spiritus. Denique non dixit, Erunt angeli, ne homines negaret, sed, Tanquam angeli, ut homines conservaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem attribuit.

¹Resurget igitur caro, et quidem omnis, et quidem ipsa, et quidem integra. In deposito est ubicunque apud ²deum per fide-

16 fulcimenta A. 17. supparatura ACmgabcd. subparitura C. In B. desiderantur verba ad praesidia — — supparatura. 18. Moses bcd. 19. tunc om. A. 20. pane solo codex Io. Clementis. 21. vivet cd. 22. a cibo cd. 23. quod AB. 24. quod AB. 25. Christi ABCa. 26. quod AB. 27. Nam om. bc. 28. et si Ca.

Cap. LXII. 1. spiritibus c. Error typographi, ni fallor. 2. in om. ABC.

Cap. LXIII. 1. Resurget ABCd. tres Vaticani. Resurgit reliqui. 2. dominum AB.

e. os cibo excusamus] V. adnot. ad lib. Adv. Hermog. cap. 16.

Exod.
XXIV, 18.
I Reg. XIX, 8.
Mauth. IV, 4.

Cap. LXII.
Matth.
XXII, 30.
Luc. XX, 36.

Cap. LXIII.

lissimum sequestrem dei et hominum Iesum Christum, qui et homini deum et hominem deo reddet, carni spiritum et spiritui carnem. Utrumque iam in semetipso foederavit, sponsam sponso et sponsum sponsae ³comparavit. Nam et si animam ⁴quis contenderit sponsam, vel dotis nomine sequetur animam caro. Non erit anima prostituta, ut nuda suscipiatur a sponso. Habet instrumentum ^a, habet cultum, habet mancipium suum carnem; ut ⁵collectanea comitabitur. Sed caro ⁶est sponsa, quae et in Christo Iesu ⁷spiritum sponsum per sanguinem ⁸pacta est. Huius interitum quem putas, secessum scias esse. Non sola anima seponitur. Habet et caro ⁹secessus suos interim, in aquis, in ignibus, in alitibus, in bestiis; cum in haec dissolvi videtur, velut in vasa transfunditur. Si etiam ipsa vasa defecerint, cum de illis quoque effluerit in suam matricem terram, quasi per ambages resorbetur, ut rursus ex illa ¹⁰repraesentetur Adam auditurus a domino, Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, vere tunc compos mali, quod evasit, et boni, quod invasit. Quid, anima, invides carni? Nemo tam proximus tibi, quem post dominum diligas; nemo magis frater tuus, ¹¹quae tecum etiam in deo nascitur. Tu potius illi exorare debueras resurrectionem; per te, si forte, deliquit. Sed nihil mirum, si odisti, cuius auctorem quoque respuisti, quam et in Christo aut negare aut mutare ¹²consuesti, proinde et ipsum sermonem dei, qui caro factus est, vel stilo vel interpretatione corrumpens, arcana etiam ¹³apocryphorum superducens, blasphemiae fabulas. At enim deus omnipotens adversus haec incredulitatis et perversitatis ingenia providentissima gratia sua effundens in novissimis diebus de suo spiritu in omnem carnem, in servos suos et ancillas, et fidem laborantem resurrectionis carnalis animavit et pristina instrumenta ^b manifestis verborum et sensuum luminibus ab omni ambiguitatis ¹⁴obscuritate purgavit. Nam quia haereses esse oportuerat, ut probabiles quique ¹⁵manifestentur, hae autem sine aliquibus occasionibus scripturarum audere non poterant, idcirco pristina instrumenta

3. confoederavit *amg.* 4. qui *A.* quid *B.* 5. collectanea *ad.* collectaneam *bc.* collatanea *C. tres Vaticani.* collatane *A.* collato *ne B.* 6. et *A.* 7. spiritum *om. bc.* 8. pacta *bcd.* passa *reliqui.* 9. sinus suos *amg.* suos sinus *bc.* 10. repraesentetur *ABCmgbcd.* praesentetur *Ca.* 11. quam quae *abc., de libris Gangneii.* 12. consuevisti *A.* 13. manifestentur *ABCa. tres Vaticani.* manifesta-
rentur *bcd.*

Cap. LXIII. a. instrumentum] Instrumentum dicit apparatus et ornamentum, nos *ausstattung.* Cf. Dirksen Manuale s. v. p. 484.

b. pristina instrumenta] Mosis et

prophetarum libros in testamento vetere comprehensos. (Fr. Junius.) Alibi quidem „pristinum instrumentum“ a Tertulliano dici vetus testamentum verum est. Sed „pristina instrumenta“ hic dicit et vetus

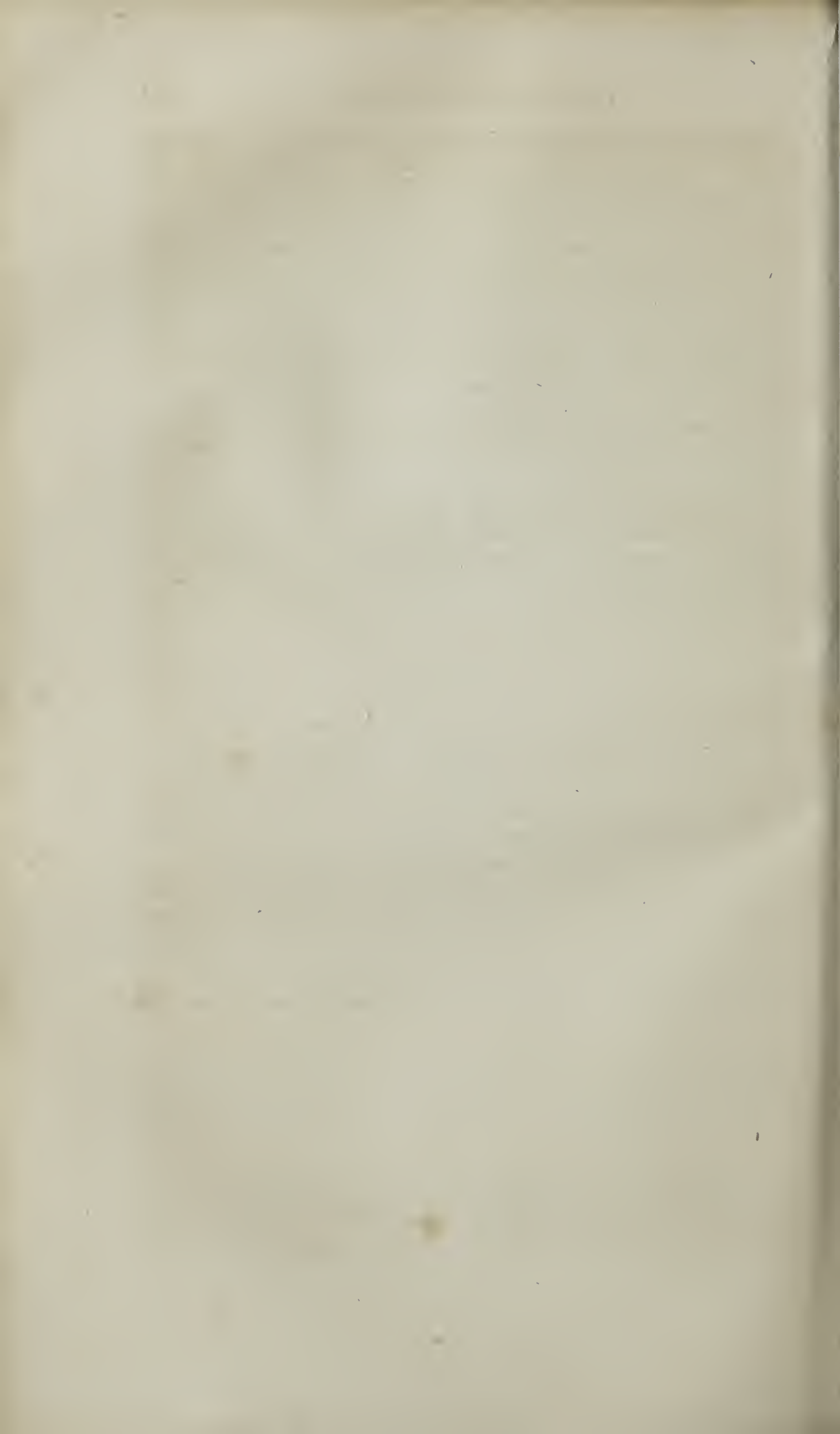
quasdam materias ¹⁴illis videntur subministrasse, et ipsas quidem ¹⁵iisdem litteris revincibiles. Sed ¹⁶quoniam ¹⁷nec dissimulare spiritum sanctum oportebat quominus et ¹⁸huiusmodi eloquiis superinundaret quae nullis haereticorum versutiis semina ¹⁹subspargerent, immo et veteres eorum cespites vellerent, idcirco iam omnes retro ambiguitates et quas volunt parabolas aperta atque perspicua totius sacramenti praedicatione discussit per novam prophetiam de ²⁰paracleto inundantem. Cuius si hauseris fontes, nullam poteris sitire doctrinam, nullus te ardor exuret quaestionum, resurrectionem quoque carnis usquequaque potando ²¹refrigerabis^c.

14. illis om. ABC. Addidit de suis libris primum Gangneius. 15. isdem B. eisdem A. 16. quomodo B. quem A. 17. necdum abc. 18. eiusmodi d. 19. subspergerent A. 20. paraclito B. 21. refrigeraberis edit. Leopoldi.

et novum testamentum. Pristina enim sunt, quia ante illam novissimam diem, qua omnes illorum caligines dominus discentiet. Nec quomodo veteri soli testamento possit ambiguitatum obscuritas tribui facile intellegitur.

c. refrigerabis] Non defuerunt qui

refrigeraberis corrigerent. At Septimius hoc verbo et intransitive utitur. Adv. Praxean cap. 16: „ille altissimus — — apud Abraham sub quercu *refrigeraverit*.“ De Ieiun. Adv. Psych. cap. 10: „Inde et irreligiosum est ante famulorum carnem *refrigerare* quam domini.“

DE
A N I M A .

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

- A* significat codicem scriptum Agobardinum, Parisiensem (*Aβ* ex collatione Steph. Baluzii, *Aφ* ex collatione Hildebrandi).
- B* - editionem principem, Io. Gangneii, quae prodiiit Parisiis a. MDXLV. Litterae *mg.* siglo *B* additae denotant scripturam de margine libri prolatam.
- C* - - Sigism. Gelenii, quae prodiiit Basileae a. MDL. Sigism. Gelenius in hoc libro usus est codice scripto Masburensi.
- a* - - Iac. Pamelii, quae prodiiit Antverpiae a. MDLXXIX.
- b* - - Nic. Rigaltii, quae prodiiit Parisiis a. MDCXXXIV.
-

* D E

A N I M A . **

¹De solo censu animae congressus Hermogeni^a, quatenus et Cap. I.
istum ex materiae potius suggestu quam ex dei flatu constitisse

* DE CENSU ANIMAE A. Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINENSIS (CARTHAGINENSIS *om. C.*) DE ANIMA LIBER. *BC.*

Cap. I. 1. DE IMMORTALITATE ANIMAE || Si substantia animae, et an corporalis, et an effigiata, unum esse animam et spiritum, non separari animam et animum, an sit, ubi sit quod dicitur hegemonicon, de quinque sensibus corporalibus, quod philosophi et haeretici distinguunt inter sensualia et intellectualia, Intellectum semper animae inesse, De caeteris naturalibus animae, Unde anima adversus haeticos qui eam de coelis deferunt: Adversus argumentum Platonis, quod discentias reminiscentias dicat: De contemptu animae adversus eos qui post partum corpori eam inducunt: Adversus Platonicum dogma, quod non ex mortuis fiant vivi: Ad Pythagorae et Empedoclis opiniones de metempsychosi et metensomatismo: Adversus Simonis opinionem et Carpocratis haeticorum: De sexu animae et carnis, quod simul in utero fermentur, in eum: De aetate carnis et animae: De cibis, quomodo ad animam pertinere videantur: Nullam pene animam sine daemone esse: Quomodo caro peccatrix dicatur: De bono et malo animae: De morte: De somno pertinente ad tractatum mortis: Et de anima Hermotimi: De Hermotimo: De somniis, quomodo ea patiatur anima, et unde eveniant: De vi mortis, et de Menandro haeretico: Nihil animae in corpore manere post mortem, ut videtur quibusdam: De animae excessu, De receptu, De inferis, et an illuc omnes animae compellantur: An commorentur hic animae post mortem, vel ab inferis commeent, An aliquid interim animae patiantur apud inferos, De solo censu animae *cell. B.* In *A.* quinque capita desiderantur cum sexti dimidia.

** DE ANIMA.] Hic liber in exemplari Agobardi passim inscribitur DE CENSU ANIMAE. Sed falso. Nam ut ex istius operis principio patet, is fuit titulus alterius libri quem adversus Hermogenem Septimius noster composuerat, ut ostenderet quid censi anima deberet; etenim constare ex dei flatu, non ut Hermogenes dicebat, ex materiae suggestu. Hoc tantum eo libello, qui hodie desideratur, adversus haeticum disputaverat. Nunc de animae statu ac de quaestionibus reliquis ad eam pertinentibus agit adversus philosophos. Itaque receptissimum iam vulgatis editionibus

titulum generalem DE ANIMA retinuimus. (Rigalt.)

Cap. I. a. De solo censu animae congressus Hermogeni] *Censu animae*, id est (ut idem auctor loquitur lib. De Resurr. Carnis cap. 2.) ortu ex quo censetur anima, ac veluti natalibus eius, quemadmodum exponitur infra cap. 4. Quod autem hinc adstruit Pamelius, ab auctore librum De Censu Animae fuisse scriptum, id meo iudicio verum est. Nam etsi ex communi ratione materiae idem videtur conficere, de qua in libro Adv. Hermogenem actum est, tamen (quod verba hoc loco indicant, itemque

praesumpsit, nunc ad reliquas conversus quaestiones plurimum videbor cum philosophis dimicaturus. Etiam in carcere ²Socratis de animae statu ³velitatum est. Nescio iam hoc primum, an opportuno in tempore ⁴magistri^b, etsi nihil de loco interest. Quid enim liquido saperet anima tunc Socratis, iam sacro navigio regresso, iam cicutis damnationis exhaustis^c, iam morte praesente utique consternata ad aliquem ⁵motum, secundum naturam, aut ⁶externata^d, si non secundum ⁷naturam? Quamvis enim placida atque tranquilla, quam nec coniugis fletus statim viduae nec liberorum conspectus exinde pupillorum lege pietatis inflexerat, vel in hoc tamen mota, ne moveretur, ipsa constantia concussa est adversus inconstantiae concussionem. Quid autem aliud saperet vir quilibet iniuria damnatus praeter iniuriae solamen? nedum philosophus, gloriae animal^e, cui nec consolanda est iniuria, sed potius iusultanda. Denique post sententiam obviae coniugi et muliebriter inclamanti, Iniuste damnatus ⁸es Socrates! iam et de gratulatione responderat, Volebas autem iuste^f? ⁹Quo nihil mirandum, si et in carcere ¹⁰inviscatas Anyti et Meliti palmas ¹¹gestiens infringere ipsa morte

2. Socrati *ios. Scaliger.* 3. vel ita velificatum est *B.* 4. magisterii *ios. Scaliger.* 5. motum *ab., cum Latino.* modum *BC.* 6. externata *b.* externum *reliqui.* 7. consternata *B.* 8. est *B.* 9. quo nihil *B.* Nihil *reliqui.* 10. inviscatas *C., Gasp. Scioppius.* in te inviscatas *B.* lemniscatas *reliqui, de coniect. Latinii.* 11. gestiens *BmgCab.* gestio *B.*

cap. 3. et praesertim cap. 11.) singulare aliquid amplius tractavisse palam est quam quod in eo libro legitur qui extat Adv. Hermogenem. (Fr. Iunius.)

b. magistri] Id est doctoris, Socratis. Rigaltius *magistri* accipit vocativo casu, tamquam philosophos alloquatur.

c. iam cicutis damnationis exhaustis] Non simpliciter cicutas dicit, quae non intritae Socrati nisi sub solis occasum fuere, sed cicutas damnationis, quas illi sub solis ortum nuntiaverant undecimviri. Admissis enim subinde amicis nobilis ille de anima sermo haberi coeperat. Iam cicutis damnationis exhaustis, hoc est iam audita damnationis suae sententia, quasi ab eo temporis momento mortem Socrates bibere coepisset, cum ab eo quoque iudices vitam custodiis ademisse censeantur ex quo mortis sententiam dixere. Atque eam adserendae inter Evangelistas super dominicae passionis hora concordiae rationem ab iis qui numerorum notas in exemplaribus Graecis aberratione transcribentium depravari potuisse non probant, adferri notat Theophylactus in Ioann. cap. 18: „ἐχτοτε σταυρωσαι και τιμωρησαι

οί δικασται λεγονται, ἀρ' οὐ τὴν ἀπόφασιν ἐξενέγκωσι, διὰ τὸ τὴν δύναμιν τῆς τιμωρίας και τοῦ θανάτου ἐν ταῖς γλώσσαις κεκτῆσθαι.“ Verum haec schemata declamationi fortitan convenient, minime autem evangelicae veritati. (Rigalt.)

d. externata] Gloss. Lat. ap. Maium Auctt. Class. tom. VIII, p. 201: „*Externare, alienare.*“ Gloss. Philoxeni: „*Externatus, ἐκτὸς φρονῶν.*“ Cf. interpr. ad Apul. Metam. III, 22.

e. philosophus, gloriae animal] Sic Hieronym. Epist. ad Iulianum p. 753. (tom. IV. Opp. ed. Bened.) et Epist. ad Pammachium p. 585. philosophum appellat „*gloriae animal* et popularis aerae atque rumorum venale mancipium.“ Ipse Tertull. Apol. cap. 47., et alibi, dicit „*homines gloriae,*“ et De Patient. cap. 1 „*Philosophi, inquit, qui alicuius sapientiae animalia deputantur.*“

f. Volebas autem iuste?] Cf. interpr. ad Xenoph. Apol. Socr. cap. 28., qui hanc rem non de Xanthippa, sed de Apollodoro narrat.

g. inviscatas — palmas] Reposui veterem scripturam. Nihil enim h. l.

coram ¹²immortalitatem vindicat animae necessaria praesumptione ad iniuriae frustrationem. Adeo omnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultae aequanimitatis, non de fiducia compertae veritatis. Cui enim veritas comperta sine deo? cui deus cognitus sine Christo? cui Christus exploratus sine spiritu sancto? cui spiritus sanctus accommodatus sine fidei sacramento? Sane Socrates facilius^h diverso spiritu agebatur. Siquidem aiunt daemionium illi a puero adhaesisseⁱ, pessimum revera paedagogum, etsi post deos et cum deis daemonia deputantur penes poëtas et philosophos. Nondum enim Christianae potestatis documenta processe- rant, quae vim istam perniciosissimam nec unquam bonam, ¹³atquin omnis erroris artificem^k, omnis veritatis avocatricem sola traducit^l. Quodsi ideo sapientissimus Socrates secundum Pythii quoque daemionis suffragium, scilicet negotium navantis socio suo, quanto dignior atque ¹⁴constantior Christianae sapientiae adsertio, cuius adflatui tota vis daemionum cedit? Haec sapientia de schola caeli deos quidem saeculi negare liberior, quae nullum Aesculapio ¹⁵gal- linaceum reddi iubens praevaricaretur^m, nec nova inferens daemonia, sed vetera depellens, nec adulescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans, ideoque non unius urbis, sed universi orbis iniquam sententiam sustinens pro nomine veritatis, tanto ¹⁶scilicet perosioris quanto plenioris, ut et mortem non de poculo per ha- bitum iocunditatis absorbeat, sed de patibulo et vivicomburio per omne ingenium crudelitatis exhauriat, interea in ¹⁷isto tenebrosiore

12. immortalitatem vindicat animae *ab.*, de emendat. *Latinii.* immortaltem vindicaus animam *B.* immortalitatem vindicans animae *C.* 13. atquin omnis erroris *ego.* atqui hominis erroris *BC.* antiqui erroris *ab.*, de coniect. *Latinii.* 14. constantior Christianae sapientiae *b.*, de emendat. *Fulvii Ursini.* constantiae Christianae atque sapientiae *reliqui.* 15. galliceum *B.* 16. scilicet et *B.* 17. istos tenebrosiores carceres *B.*

lemniscatae Latinii palmae. Quas *inviscatas* dicat Septimius discimus ex Glossario ed. ab Ang. Maio tom. VIII Class. Auctt. p. 619: „— Et componitur *invisco*, as, i. e. per viscum aliquid capere; inde *inviscatas*, *inviscatio*.“ Inviscatae igitur palmae erunt palmae technis et dolosis artificibus partae, ut visco utuntur in aucupio.

h. facilius] Recte verterunt *μᾶλλον*. Sic *facilius* habuimus supra Adv. Marc. IV, 7. et De Ieiun. cap. 10.

i. daemionium illi a puero adhaesisse] Cf. Apolog. cap. 22., et hoc ipso libro infra cap. 39.

k. atquin omnis erroris artificem] Ita

omnino haec verba emendanda erant. Cf. infra cap. 57 ubi spiritum nequitiæ item appellat „multiformem luem mentis humanae, totius erroris artificem, salutis pariter animaeque vastatorem.“ Particulam *atquin* Tertulliano fere esse pro *immo*, vel *at*, saepe iam inculcavimus. Cf. adnot. ad De Fuga cap. 6.

l. traducit.] Id est vincit, revincit, refutat. Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

m. praevaricaretur] Socrates deos qui vulgo colebantur non esse docuerat, et tamen moriens gallinaceum se debere Aesculapio dixit. Quare praevaricatum esse ait Septimius qui de doctrinae suae tenore excidit. (Rigalt.)

carcere saeculi inter suos Cebetas et suos Phaedonas, si quid de anima ¹⁸ examinandum est, ad dei regulas ¹⁹ diriget. Certe nullum alium potiozem animae ²⁰ *demonstras* demonstratorem ⁿ quam auctorem. A deo ²¹ discas quod a deo habeas, aut nec ab alio, si nec a deo. Quis enim revelabit quod deus textit? ²² Inde sciscitandum est unde et ignorare tutissimum est. Praestat per deum nescire, quia non revelaverit, quam per hominem scire, quia ipse praesumpserit.

Cap. II. Plane non negabimus aliquando philosophos iuxta nostra sensisse. Testimonium est veritatis ¹ eventus ipsius. Nonnunquam et in procella confusis vestigiis caeli et freti aliqui portus offenditur prospero errore, nonnunquam et in tenebris aditus quidam et exitus deprehenduntur caeca felicitate. Sed et natura pleraque suggeruntur quasi de publico sensu, quo animam deus dotare dignatus est. Hunc nacta philosophia ad gloriam propriae artis inflavit prae studio (non ² mirum si istud ita dixerim) eloquii quidvis struere atque destruere eruditi magisque dicendo persuadentis quam docendo. Formas rebus imponit, eas nunc peraequat, nunc privat^a, de certis incerta praeiudicat, provocat ad exempla, quasi comparanda ³ sint omnia, omnia praescribit^b, ⁴ proprietatibus etiam inter similia diversis, nihil divinae licentiae servat, ⁵ leges naturae opiniones suas ⁶ facit: ferrem, si naturalis ipsa, ut ⁷ compos naturae de conditionis consortio probaretur. Visa est quidem sibi et ex sacris, quas putant, litteris hausisse, quia plerosque auctores etiam deos existimavit antiquitas, nedum divos, ut Mercurium Aegyptium, cui praecipue Plato adsuevit^c, ut Silenum^d Phrygem, cui a pastoribus perducto

18. examine examinandum B. 19. diriget BC., Fr. Iunius. dirigat ab. 20. *demonstras*. demonstratorem quam auctorem. A deo ego. demonstratorem quam auctorem reperiet. A deo b., cum Fulvio Ursino. demonstratorem quam auctorem a deo BCa. 21. discas quod a deo habeas ego. discat quod a deo habeas BCa. discat quod a deo habeat b., cum Fulvio Ursino. 22. Inde sciscitandum est nude b. Unde sciscitandum est inde Ios. Scaliger. Unde sciscitandum est? Unde BCa.

Cap. II. 1. inventus a. 2. mirum * non istud B., inter voc. mirum et non spatio duorum vocabulorum, vel 11 litterarum, vacuo relicto. 3. sint omnia b., de emendat. Fulvii Ursini. sit, omnia B. omnia Ca. 4. proprietatibus b., de emendat. Latini. propria aetatibus BCa. 5. legis B. 6. fecit B. 7. cum post naturae B.

n. *demonstras* demonstratorem] Vindicavi verbum *demonstras* quod sequens vocabulum absorpserat.

Cap. II. a. nunc privat] Privas et proprias adsignat. (Rigalt.)

b. omnia praescribit] Praescriptis definitionibus omnia comprehendit. (Rig.)

c. Mercurius Aegyptium cui praecipue Plato adsuevit] De Mercurio cf. infra cap. 33. Adv. Valent. cap. 15. Plato eius meminit in Phaedro p. 274. cap. 59.

Adde Creuzer ad Cic. N. D. III, 22. De Platone Aegyptiacae doctrinae alumno cf. Lips. Manud. ad Stoic. Philos. I, 4. pag. 652. Opp. edit. Vesal., Enseb. Praep. Evang. IX, 3. Ambros. Serin. XVIII. in Psalm. CXVIII. Augustin. De Civ. Dei VIII, 11., et quos laudant interpr. ad Lactant. IV, 2.

d. Silenum] Cf. Adv. Hermog. cap. 25. De Pallio cap. 2. Plutarch. De Consolat. ad Apoll. p. 118. Aelian. V. II, III, 18.

⁸ingentes aures suas Midas tradidit^e, ut ⁹Hermotimum^f, cui Clazomenii mortuo templum contulerunt, ut Orpheum, ut Musaeum, ut Pherecydem Pythagorae magistrum. Quid autem, si philosophi etiam illa incursaverunt quae penes nos apocryphorum confessione damnantur, certos nihil recipiendum quod non conspiret germanae et ipso iam aevo pronatae propheticae paraturae, quando et pseudoprophetarum meminerimus et multo prius apostatarum spirituum^g, qui huiusmodi quoque ingeniorum calliditate omnem faciem saeculi instruxerint^h? Postremo si etiam ad ipsos prophetas adisse credibile est indagatorem quemque sapientiae ex negotio curiositatis, tamen plus diversitatis invenias inter philosophos quam societatis, cum et in ipsa societate diversitas eorum deprehendatur. Siquidem vera quaeque et consonantia prophetis aut aliunde commendant aut aliorum subornant, cum maxima iniuria veritatis, quam efficiunt aut adiuvari falsis aut patrocinari. Hoc itaque commiserit nos et philosophos in ista praesertim materia, quod interdum communes sententias propriis argumentationibus vestiant, contrariis alicubi regulae nostrae, interdum sententias proprias communibus argumentationibus muniant, consentaneis alicubi regulae illorum, ut prope exclusa sit veritas a philosophia per veneficia in illam sua, et ideo utroque titulo societatis adversario veritatis urgemur et communes sententias ab argumentationibus philosophorum liberare et communes argumentationes a sententiis eorum separare, revocando quaestiones ad dei litteras, exceptis plane quae sine laqueo alicuius praeiudicii ad simplex testimonium licebit adsumere, quia et ex aemulis nonnunquam testimonium necessarium, si non aemulis prosit. Nec ignoro quanta sit silva materiaeⁱ istius apud philosophos pro numero etiam ipsorum commentatorum, quot varietates sententiarum, quot palaestrae opinionum, quot propagines quaestionum^k, quot implicationes expeditionum. Sed et medicinam inspexi,

8. ingentem B. 9. Hermotimum ab., ex emendat. Pauli Leopardi Emendat. VIII, 3. Cf. infra cap. 44. Hermippum BC.

e. aures suas Midas tradidit] Cuius per aures mentem ceperat Silenus philosophus. Notum illud Zenonis ad Craterem: „Auribus teneri possum, non pallio: *Δαβὴ φιλοσόφων ἐπιδέξιος ἢ διὰ τῶν ὠτίων.*“ Aures tradidit eodem sensu dictum quo supra cap. 5. libri De Patientia „Adamum nondum aures debentem Evae.“ (Rigalt.)

f. Hermotimum] De hoc v. infra cap. 44. Cf. Plin. H. N. VII, 52.

g. apostatarum spirituum] Angelos inquit, qui de caelo ad filias hominum

ruerunt, ut ipse ait lib. II De Cultu Fem. [cap. 2]. Irenaeus I, 2 dixit spiritualia nequitiae et angelos transgressos atque apostatas factos. (Rigalt.) Cf. adnot. ad De Idol. cap. 9.

h. omnem faciem saeculi instruxerint?] Faciem dicit respectu formae filiarum hominum, quae angelos seduxerat.

i. silva materiae] Cf. adnot. ad De Corona cap. 10.

k. propagines quaestionum] Gregor. Nazianz. Orat. II dicit „*περιττὰς καὶ*

sororem, ut aiunt, philosophiae¹, sibi quoque hoc negotium vindicantem, ¹⁰ut ad quam magis animae ratio pertinere videatur per corporis curam. Unde et plurimum sorori refragatur, quod animam quasi coram in domicilio suo tractando magis norit. Sed viderit utriusque praestantiae ambitio. Habuit et philosophia libertatem ingenii et medicina necessitatem artificii ad extendendos de anima retractatus; late quaeruntur incerta, latius disputantur praesumpta. Quanta difficultas probandi, tanta operositas suadendi, ut merito Heraclitus ille tenebrosus vastiores caligines animadvertens apud examinatores animae taedio quaestionum pronuntiarit terminos animae nequaquam ¹¹invenisse^m omnem viam ¹²ingrediendo. Christiano autem paucis ad scientiam huius rei opus est. Nam et certa semper in paucis, et amplius illi quaerere non licet quam quod inveniri

I Tim. I, 4. licet; infinitas enim quaestiones apostolus prohibet. Porro non amplius inveniri licet quam quod a deo discitur; quod autem a deo discitur, totum est.

Cap. III.
I Cor. XI, 19.

Atque utinam nullas haereses oportuisset existere, ut probabiles quique emicarent. Nihil omnino cum philosophis super anima quoque experiremur, patriarchis, ut ita dixerim, haeticorum^a.

Col. II, 8.

Siquidem et ab apostolo iam tunc philosophia concussio veritatis providebatur; Athenis enim expertus linguatam civitatem^b cum omnes illic sapientiae atque facundiae caupones degustasset, inde concepit ¹praemonitorium illud edictum. Proinde enim et animae ratio per

Ies. I, 22.

philosophatas doctrinas hominum miscentes aquas vino. Alii immortalem negant animam, alii plusquam immortalem adfirmant, alii de substantia, alii de forma, alii de unaquaque dispositione disceptant, hi statum eius ²aliunde ducunt, hi exitum aliorum abducunt, prout aut Platonis honor^c aut Zenonis ³vigor^d aut Aristo-

10. quidem, ad B. 11. inveniens B. 12. ingrediens B.

Cap. III. 1. praemonitorium B. 2. alium deducunt B. 3. rigor Fr. Iunius.

ἀρχήστους παραφυσίας τῶν ζητημάτων.

l. sororem, ut aiunt, philosophiae] Isidor. Orig. IV, 13 „Medicina secunda philosophia dicitur. Utraque enim disciplina totum sibi hominem vindicat. Nam sicut per illam anima, ita per hanc corpus curatur.“

m. terminos animae nequaquam invenisse] Servavit hoc Heracliti dictum etiam Diog. Laert. IX, 6. tom. II, p. 330. ed. Lips.

Cap. III. a. patriarchis, ut ita dixerim, haeticorum.] Ita appellavit etiam Adv. Hermog. cap. 8. — Cf. etiam Lips.

Manud. ad Stoic. Philosoph. I, 3. p. 627.

b. linguatam civitatem] *Γλωσσώδη*. Prout usurpatur Psalm. 139. Sic autem habet vetus interpres duobus locis Ecclesiast. 8, 4 et 25, 27. (Fr. Iunius.) Cf. Senec. Epist. 94. Sidon. Epist. VI, 8. Pacian. ad Sympron. Epist. II: „Hesiodus istud in Helicone mentitus est, sed Atheniensium studio, quibus, ut apostolus ait, nihil vacabat nisi loqui.“

c. Platonis honor] Id est Plato philosophorum honoratissimus.

d. Zenonis vigor] Fr. Iunius corrigit *rigor*, *σκληρότης*. Vindicat scripturam Salmas. ad De Pallio p. 293. ed. LB.

telis tenor^e aut Epicuri stupor^f aut Heracliti maeror^g aut Empedoclis furor^h persuaserunt. Deliquit, opinor, divina doctrina ex Iudaea Ies. II, 3. potius quam ex Graecia oriens. Erravit et Christus piscatores citius Math. IV, 19. quam ⁴sophistam ad praeconium emittens. Si qua igitur in hunc modum de nidoribus philosophiae candidum et purum aërem veritatis infuscant, ea erunt Christianis enubilanda, et percutientibus argumentationes originalesⁱ, id est philosophicas, et opponentibus definitiones caelestes, id est dominicas, ut et illa, quibus ethnici a philosophia capiuntur, destruantur, et haec, quibus fideles ab haeresi concutiuntur, retundantur. Una iam congressione decisa adversus Hermogenem, ⁵ut praefati sumus, quia animam [ex dei flatu, non ex materia ⁶vindicamus, muniti et illic divinae determinationis inobscurabili regula, Et flavit, inquit, deus flatum vitae in Gen. II, 7. faciem hominis, et factus est homo in animam vivam, utique ex dei flatu, de isto nihil amplius revolvendum. Habet suum titulum et suum haereticum. Ceteris hinc exordium inducam.

¹Post definitionem census^a quaestionem status patitur. Con- Cap. IV. sequens enim est ut ex dei flatu animam professi initium ei ²deputemus. Hoc Plato excludit, innatam et infectam animam volens^b. Et natam autem docemus et factam ex initii constitutione. Nec statim erravimus utrumque dicentes, quia scilicet aliud sit natum, aliud factum, utpote illud animalibus competens. Differentiae autem sua habendo loca et tempora habent aliquando et passivatis commercia^c. Capit itaque et facturam ³provenisse poni^d, siquidem omne quod quoquo modo accipit esse generatur. Nam et factor ipse parens facti potest dici; sic et Plato utitur. Igitur quantum

4. sophistas *b.*, cum Fulvio Ursino. 5. En, ut *B.* 6. vindicavimus *Fr. Iunius.*

Cap. IV. 1. DE INNATA. Post *B.* DE SVBSTANTIA ANIMAE ET AN CORPORALIS. Post *C.* 2. deputemus *b.*, de emendat. *Fulvii Ursini.* deputarem *BCa.* 3. provenisse poni *ego.* pro inesse poni *BC.* pro nasci poni *a.* dici generari, pro in esse *b.*, de coniect. *Fulvii Ursini.*

e. Aristotelis tenor] Aequabilitatem perpetuam in scribendo, interpretatur *Fr. Iunius.*

f. Epicuri stupor] *Tò ἀνάληγτον*, interpretatur *Fr. Iunius.*

g. Heracliti maeror] V. quae narrat de eo *Diog. Laert. IX, 1. p. 326 sq. ed. Lips.*

h. Empedoclis furor] Cf. *Apolog. cap. 50.*

i. argumentationes originales] Quas ex naturae principiis et quasi fontibus hauserunt philosophi. (*Fr. Iunius.*)

Cap. IV. a. census] Cf. supra init. cap. I.

b. innatam et infectam animam volens.] *Plato. Phaedro cap. 24. p. 245. Cic. Tusc. I, 23. Somn. Scip. cap. 8 sq.*

c. passivatis commercia.] Ius passim commeandi et recipiendi, adeo ut alterum promiscue sumatur loco alterius. (*Fr. Iunius*)

d. Capit itaque et facturam provenisse poni] Ita emendavi haec verba, quae alii aliter temptarunt. *Capit*, id est *δέχεται*, ex usu *Tertulliani.* Cf. *adnot. ad Apolog. cap. 17.*

ad fidem nostram factae natae animae, depulsa est philosophi opinio auctoritate prophetiae quoque.

Cap. V. Accerserit Eubulum aliquem^a et Critolaum et Xenocratem, et isto in loco amicum Platonis Aristotelem. Fortassean exstruentur magis ad auferendam animae corpulentiam, si non alios e contrario inspexerint, et quidem plures, corpus animae vindicantes. Nec illos dico solos qui eam de manifestis corporalibus effingunt, ut Hipparchus^b et Heraclitus ex igni, ut Hippon^c et Thales ex aqua, ut Empedocles et Critias^d ex sanguine, ut Epicurus ex atomis, si et atomi corpulentias de coitu suo cogunt, ut Critolaus et Peripatetici eius ex quinta nescio qua substantia^e, si et illa corpus, quia corpora includit, — sed etiam Stoicos^f allego, qui spiritum praedicantes animam paene nobiscum, qua proxima inter se flatus et spiritus, tamen corpus animam facile persuadebunt. Denique Zeno^g consitum spiritum definiens animam hoc modo instruit. Quo, inquit, digresso animal emoritur, corpus est: consito autem spiritu¹ digresso animal emoritur, ergo² consitus spiritus corpus est; consitus autem spiritus anima est, ergo corpus est anima. Vult et³ Cleanthes^h non solum corporis lineamentis, sed et animae notis similitudinem parentibus in⁴ filios respondere, de speculo scilicet⁵ morum et ingeniorum et adfectuum, corporis autem similitudinem et dissimilitudinem capere et animam. Itaque corpus similitudini vel dissimilitudini obnoxium. Item corporalium et incorporalium passiones inter se non communicare. Porro et animam compati corpori, cui laeso ictibus, vulneribus, ulceribus condolescit, et corpus animae, cui adflictae cura, angore, amore⁶ cohaerescit per detrimentum⁷ socii vigoris, cuius pudorem et⁷ pavorem rubore atque pallore testetur. Igitur anima corpus ex corporalium passionum communione. Sed et Chrysippusⁱ manum ei porrigit, constituens corporalia ab incorporalibus derelinqui omnino non posse, quia nec

Cap. V. 1. digresso. *om. B.* 2. Consitus autem spiritus *B.* 3. Cleanthes *B.* 4. filii *Fr. Iunius.* 5. coaegrescit *Latinius.* 6. socii et vigoris *B.* scilicet vigoris *c., cum Fulvio Ursino.* 7. pavore *B.*

Cap. V. a. Eubulum aliquem] Cf. Diog. Laert. IX, 116.

b. Hipparchus] Macrob. in Somn. Scip. I, 14. Erant qui pro Hipparchus Hippasus rescribendum proponerent. Cf. Aristot. Metaph. I, 3. Theodoret. Παθημ. Έλλ. V, p. 545. tom. IV. Opp. ed. Paris.

c. Hippon] Cf. Aristot. l. l. et De Anima I, 3. ?

d. Empedocles et Critias] Cf. Aristot. De Anima I, 2. Macrob. in Somn. Scip. I, 14.

e. ex quinta nescio qua substantia] Cf. Cic. Tuscul. I, 10.

f. Stoicos] Cf. Nemesius De Nat. Hom. cap. 2. Theodoret. Έλλην. Παθημ. lib. V. p. 545. tom. IV. Opp. — Cf. etiam De Carne Chr. cap. 11.

g. Zeno] Diog. Laert. VII, 156. Theodoret. l. l. p. 547.

h. Cleanthes] Nemes. De Nat. Hom. p. 33. 76. Matth. Cf. infra cap. 25.

i. Chrysippus] Nemes. l. l. p. 34. 81.

contingantur ab eis (unde et Lucretius^k, Tangere enim et tangi nisi corpus nulla potest res), derelicto autem corpore ab anima affici morte. Igitur corpus anima, ⁸ quae nisi corporalis corpus non ⁹ derelinqueret.

¹ Haec Platonici subtilitate potius quam veritate conturbant. Cap. VI.
Omne, inquit, corpus aut animale sit necesse est aut inanimale. Et si quidem inanimale est, extrinsecus movebitur, si vero animale, intrinsecus. Anima autem nec extrinsecus movebitur, ut quae non sit inanimalis, nec intrinsecus, ut quae ipsa potius moveat corpus. Itaque non videri eam corpus, quae non corporalium forma^a ex aliqua regione moveatur. Ad hoc nos mirabimur incongruentiam primo definitionis provocantis ad ea quae in animam non conveniunt. Non enim potest anima animale corpus dici aut inanimale, cum ipsa sit quae aut faciat corpus animale, ² si adsit, aut inanimale, si absit ab illo. Itaque quod facit non potest esse ipsa, ut dicatur animale vel inanimale. Anima enim dicitur substantiae suae nomine. Quod si non capit^b animale corpus dici aut inanimale, quod est anima, quomodo provocabitur ad animalium et inanimalium corporum formam? Dehinc si corporis est moveri extrinsecus ab aliquo, ostendimus autem supra moveri animam et ab alio, cum vaticinatur, cum furit, utique extrinsecus, ³ cum ab alio, merito^c quod movebitur extrinsecus ab alio secundum exempli propositionem corpus ⁴ agnoscam. Enimvero si ab alio moveri corporis est, quanto magis movere aliud? Anima autem movet corpus, et conatus eius extrinsecus foris parent. Ab illa est enim impingi et pedes in incessum et manus in contactum et oculos in conspectum et linguam in effatum, velut ⁵ sigillario ⁶ motu^d superficiem intus ⁷ agitante. Unde haec ⁸ vis ⁹ incorporali animae? unde vacuae rei solida propellere? Sed quomodo divisi videntur in homine sensus corporales et intellectuales? Corporalium aiunt rerum qualitates, ut ¹⁰ terrae, ut ignis, corporalibus sensibus renuntiari^e, ut ¹¹ tactui,

8. quam si corporali B. 9. derelinquet BC.

Cap. VI. 1. Videntur haec Platonice B. 2. si adsit, aut inanimale om. B. 3. qui B. quis Fulv. Ursinus. Possis quia. Delet Fr. Junius. 4. adgnoscam B. 5. sigillario a. 6. motus B. 7. agitantem B. 8. vis b., de emendat. Lalini. visio BCa. 9. incorporalis B. 10. terra BC. 11. tactu, ut visu b., cum Fulv. Ursino.

k. Lucretius] Lucr. De Nat. Rer. I, 305.

Cap. VI. a. corporalium forma] Hoc est rerum corporalium lege, natura. (Riggalt.) Cf. adnott. ad De Idolol. cap. 18.

b. capit] Cf. supra adnott. ad cap. 4.

c. merito] Id est consequenter. Sic utitur De Carne Chr. cap. 4. Adv. Her-

mog. cap. 12. De Resurr. capp. 5. 14. 15. 25. 31. 37. 50. 54.

d. sigillario motu] V. quae annotavi ad Adv. Valentin. cap. 18. Cf. Aristot. De Mundo cap. 6.

e. renuntiari] Indicari, notari, definiri; cf. paulo infra „ne dicas idcirco ea per corporales renuntiari sensus.“, et deinde

ut visui, incorporalium vero intellectualibus conveniri^f, ut benignitatis, ut malignitatis. Itaque incorporalem esse animam constat, cuius qualitates non corporalibus, sed intellectualibus sensibus comprehendantur. Plane, si non huius definitionis gradum exclusero. Ecce enim incorporalia ostendo corporalibus sensibus subici, sonum auditui, colorem conspectui, odorem odoratui, quorum exemplo etiam anima corpori accedit, ne dicas idcirco ea per corporales renuntiari sensus quia corporalibus accedant. Igitur si constat incorporalia quoque a corporalibus comprehendi, cur non et anima, quae corporalis, ab incorporalibus renuntietur? Certe definitio exclusiva sit. De insignioribus argumentationibus erit etiam illa, quod omne corpus corporalibus¹² ali^g iudicant, animam vero ut incorporalem incorporalibus, sapientiae scilicet studiis. Sed nec hic gradus stabit, etiam Sorano methodicae medicinae instructissimo auctore respondente animam corporalibus quoque ali, denique¹³ deficientem eam cibo plerumque fulciri. Quidni? quo adempto in totum dilabitur ex corpore. Ita¹⁴ etiam ipse Soranus plenissime super anima commentatus quatuor voluminibus, et cum omnibus philosophorum sententiis expertus, corporalem animae substantiam vindicat, etsi illam immortalitate¹⁵ fraudavit. Non enim omnium est credere quod Christianorum est. Sicut ergo Soranus^h ipse rebus ostendit animam corporalibus ali, proinde et philosophus exhibeat illam¹⁶ incorporalibus pasci. Sed nemo unquam cunctanti de exitu animae¹⁷ mulsam aquam de eloquio Platonis infuditⁱ aut micas de¹⁸ minutiloquio¹⁹ Aristotelis^k ²⁰ infersit. Quid autem facient tot ac tantae animae

12. ali iudicant *Cab.* adiudicant *B.* 13. deficientem eam *b.*, de *emendat. Fulvii Ursini.* deficiente in ea *B.* deficiente a *Ca.* 14. et ne ipse *B.* 15. fraudabit *B.* 16. ita corporalibus *B.* 17. mulsam *B.* 18. multiloquio *Bmg. Verbis de minutiloquio incipit codex Agobardinus (sol. 118. b.).* 19. Aristotelis *Aβ.* 20. infersit *Aab. Latinius.* intersit *reliqui.*

„cur non et anima — ab incorporalibus renuntietur?“

f. conveniri] Id est peti, deprehendi; cf. adnott. ad Apolog. cap. 10. et ad De Idolol. cap. 20. Alioquin facile esset corrigere *convenire.*

g. corporalibus ali] Cf. Nemesius l. l.

h. Soranus] De hoc cf. Suidam cum interpr. Citat eum Tertullianus infra capp. 8. 14. 15. 25. 44., praeterea Augustin. Contra Julian. Pelag. cap. 9. Retract. II, 62. Cyprian. Epist. 76. ad Magnum.

i. mulsam aquam de eloquio Platonis infudit] Nemo recreavit et refrigeravit aut fulcivit eam quasi potu de flumine dulci Platonicae eloquentiae aut quasi

cibo cett. (Fr. Iunius.) Nemo Sorano dubitanti de exitu, id est sorte, animae argumentis ex Platone aut Aristotele sumptis persuadere illi atque firmare labantem conatus est.

k. de minutiloquio Aristotelis] Micas et minutiloquium dicit *λεπτολογία*, scribendi genus subtile, concisum, quod est Aristotelis. Irenaeus lib. II [cap. 19.], ubi adversus Valentinianos dixerat: „Et minutiloquium autem et subtilitatem circa quaestiones, cum sit Aristotelicum, inferre fidei conantur.“ Unde etiam Septimius noster De Praescr. Haeret. cap. 7 „Miserum Aristotelem, qui illis dialecticam instituit, artificem struendi ac destruendi, versipellem in sententiis“ cett..

rupicum et ²¹ barbarorum¹, quibus alimenta sapientiae desunt, ²² et tamen ²³ indocta prudentia pollent, et sine academiis et porticibus Atticis et ²⁴ carceribus Socratis denique ieiunantes ²⁵ a philosophia nihilominus vivunt? Non enim substantiae ipsi alimenta proficiunt studiorum, sed disciplinae, quia nec opimio rem animam efficiunt, sed ornatiorem. Bene autem quod et artes Stoici corporales affirmant. Adeo sic quoque anima corporalis, si et artibus ali creditur. Sed enormis intentio philosophiae solet plerumque nec prospicere pro pedibus. ²⁵^b Sic ²⁶ Thales in puteum^m. Solet ²⁷ et sententias suas non intellegendo valetudinis corruptelam suspicari. ²⁸ Sic Chrysippus ²⁹ ad elleborumⁿ. Tale aliquid opinor ei accidit, cum duo ³⁰ in unum corpora negavit, ³¹ alienato a prospectu et recogitatu ³² praegnantum, quae non singula ³³ quotidie corpora, sed ³⁴ et bina et ³⁵ terna in unius uteri ambitu perferunt. Invenitur etiam in iure civili^o Graeca quaedam quinionem ³⁶ enixa filiorum, semel omnium mater, unici ³⁷ fetus parens multiplex, unici uteri puerpera numerosa, quae tot stipata corporibus, paene dixerim populo, sextum ipsa corpus fuit. Universa conditio^p testabitur corpora de corporibus processura iam illic esse unde procedunt. ³⁸ Secundum sit necesse est quod ex alio ³⁹ est. Nihil porro ex alio est nisi dum gignitur; ⁴⁰ sed tunc duo sunt.

Quantum ad philosophos satis haec, quia quantum ad nostros, Cap. VII.
ex abundantia; quibus corporalitas animae in ipso evangelio reluce- Luc.
bit. Dolet apud inferos anima cuiusdam, et punitur in flamma, et XVI, 23 sqq.

21. barbarorum *ABCa.* baronum *b.*, de emendat. *P. Pithoci et Fulv. Ursini.* 22. et om. *BCa.* 23. indoctae *AB.* 24. caesaribus sacratis *A.* 25. a philosophia *BCa.* philosophia *Ab.* 25 b. Scit *Desid. Heraldus in Tertull. Apolog. p. 44.* 26. tales *A.* 27. et om. *A.* 28. Scit *Desid. Heraldus l. l.* 29. ad Delleborum *B.* ad elborum *ABmg.* 30. in unum (*Aq*) *BCa.* unum (*Aβ*) *b.* 31. alienato *Fr. Iunius.* alienata *ABCa.* alienatus *b.*, cum *Fulvio Ursino.* 32. praegnata umquam e non singulatim quotidie *A.* 33. cotidie *BC.* 34. labina et *A.* 35. terrena *AC.* 36. enixa, filiorum semel *distinguit Aq.* 37. festus *A.* 38. seorsum *Bmg.* 39. est *Ab.* sit *BCa.* 40. sed tunc om. *Ab.*

Glossae Vett. „*Ἀπτότης ἐπὶ πράγμα-
τος*, subtilitas.“ (Rigalt.) Cf. Lips. Man-
nud. ad Stoic. Philos. I, 4. p. 631. Opp.
ed. Vesal.

l. rupicum et barbarorum] Pithoeus volebat „rupicum et *baronum*,“ ad illud Lucilii quod affert Festus s. v. *Squarrosus*. Non opus est. Sic Apolog. cap. 21 coniungit „rupices et adhuc ferus homines.“, et De Pallio cap. 4 „rupicem et silvicolam.“

m. Thales in puteum] Cf. Ad Nat. II, 4.

n. Sic Chrysippus ad elleborum] Cf. Lucian. Ver. Hist. II, p. 675. et Vit. Auct. p. 384. Adde Epictet. Enchirid. cap. 64.

o. in iure civili] In Ictorum libris, quos ita citare solent etiam veteres Grammatici. Auctor Quaest. Vet. et Nov. Testam. Quaest. 115 „Legitur namque cautum in quodam iuris libello aliquando mulierem quinque peperisse.“ (Rigalt.) Paulus Ictus lib. 17 ad Plautium, ut habetur l. 3. ff. si pars haered.: „Alioquin tradidere non leves auctores quinques quaternos enixam Peloponnesi, multas Aegypti uno utero septenos.“ Plin. H. N. VII, 3. Gell. N. A. X, 2.

p. Universae conditio] Quicquid a deo conditum creatumque est. (Rigalt.) Cf. adnot. ad De Corona cap. 6.

cruciat in lingua, et de digito animae felicioris implorat solatium roris. Imaginem existimas exitum illum pauperis laetantis et divitis maerentis? et quid illic ¹Lazari nomen^a, si non in veritate res est? Sed etsi imago credenda est, testimonium erit veritatis. Si enim non haberet anima corpus, non caperet imago animae imaginem corporis, nec mentiretur de corporalibus membris scriptura, si non erant. Quid est autem illud quod ad inferna transfertur post divortium corporis, quod detinetur ²illic, quod in diem iudicii reservatur, ad quod et Christus moriendo descendit? Puto, ad animas patriarcharum. ³Sed quamobrem, si nihil anima ⁴sub terris? Nihil enim, si non corpus^b. Incorporalitas ⁵enim ab omni genere custodiae ⁶libera est, ⁷immunis et a poena et a ⁸fovella. Per quod enim punitur aut fovetur, hoc erit corpus. Reddam de isto plenius et ⁹opportunius. Igitur si quid tormenti sive ¹⁰solatii anima ¹¹praecipit ¹²in carcere seu diversorio inferum, in igni vel in sinu Abrahae, probata erit corporalitas animae. Incorporalitas enim nihil patitur, non habens per quod pati possit, aut si habet, hoc erit corpus. In quantum enim omne corporale passibile est, in tantum quod passibile est corporale est.

Cap. VIII.

Abruptum alioquin et absurdum idcirco quid de corporalium eximere censu quia ceteris corporalibus exemplis non adaequet. ¹Et ubi proprietatum privata discrimina, per quae magnificentia auctoris ex operum eorundem diversitate signatur, ut sint tam ²discreta quam paria, tam amica quam et aemula? Siquidem et ipsi philosophi ex contrariis universa constare condicunt^a secundum amicitiam et inimicitiam ³Empedoclis^b. Sic igitur etsi corporalia ⁴incorporalibus obiacent, ipsa quoque ita inter se differunt, ut dif-

Cap. VII. 1. eleazari A. 2. illic *om. Ab.* 3. Sed quamobrem *om. A.* 4. detinet sub *BCa.* 5. enim *om. A.* 6. enim liber est A. 7. immunis et (*Aβ*). et *Aφ.* immunis *BCab.* 8. fovella *AB.* fovela *reliqui.* 9. oportunius *b.* 10. solatii *Aβ.* 11. praecipit (*Aβ*)*b.* 12. in carcere *Cab.* carcere in corpore *B.* in corpore *A.*

Cap. VIII. 1. et ubi *AβB.* ubi *reliqui.* 2. discretam *A.* 3. Empedoclis *om. A.* 4. incorporalibus — — ut sint corporalia *om. A.*

Cap. VII. a. Lazari nomen] In cod. Agobardi legitur *Eleazari*. Ceterum eodem ex historia Lazari argumento Irenaeus circa corporeum quendam animae habitum eiusdem cum Septimio nostro sententiae esse videtur, lib. II, cap. 62 et 63. Et tamen solus vapulat Septimius. Credo quod eloquio disertiore notabilem se fecit. (*Rigalt.*) *Eleazarum* hunc Lazarum appellat etiam Paulinus Epist. 31.

b. Nihil enim, si non corpus.] Augu-

stinus lib. X de Genesi ad litt. sub fin. notat: „Denique Tertullianus corpus animam esse credidit, non ob aliud nisi quod eam incorpoream cogitare non potuit, et ideo timuit ne nihil esset, si non corpus esset“ cett. (*Rigalt.*)

Cap. VIII. a. condicunt] Consentiant. Cf. adnot. ad Scorp. cap. 14.

b. amicitiam et inimicitiam Empedoclis.] Cf. Diog. Laert. VIII, 77. Aristot. De Generat. et Corrupt. II, 6.

ferentia species eorum ampliet, non genus mutet, ut sint corporalia, sic multa in dei ⁵gloriam, dum varia, ⁶sic varia, dum diversa, sic diversa, dum his alii qualitatum sensus, alii illis, dum his alia alimenta, ⁷alia illis, dum haec invisibilia, illa visibilia, dum haec gravia, illa levia. Aiunt enim et idcirco animam incorporalem renuntiandam, quia digressa ea graviora efficiantur corpora defunctorum, cum leviora esse deberent, unius corporis pondere exempto, si anima corpus. Quid enim, inquit Soranus, si ⁸mare negent corpus, quia extra mare immobilis et gravis navis efficitur? Quanto ergo validius corpus ⁹animae, quod tanti postea ponderis corpus levissima mobilitate circumfert? Ceterum ¹⁰et si invisibilis anima, ¹¹est pro condicione corporis sui et ¹²pro proprietate substantiae et pro natura etiam eorum quibus invisibilis esse sortita est. Solem noctuae nesciunt ¹³oculis: aquilae^c ita sustinent ut natorum ¹⁴suorum generositatem de pupillarum audacia iudicent; ¹⁵alioquin non educabunt, ut degenerem, quem solis radius averterit. Est ¹⁶adeo ¹⁷alteri quid invisibile, ¹⁸alteri non, quod non ideo incorporale sit quia non ex aequo vis valet. Sol enim corpus, siquidem ignis; sed quod aquila confiteatur, neget noctua, non tamen praeiudicans aquilae. Tantundem et ¹⁹animae corpus invisibile carni, si forte, spiritui vero visibile ²⁰est. Sic Ioannes in spiritu dei factus animas Apoc. VI, 9. martyrum conspicit.

¹Cum animae corpus asserimus propriae qualitatis et ²sui generis, iam haec ³condicio proprietatis de ceteris accidentibus corpulentiae ⁴praeiudicabit ⁵et haec adesse *ei*, quam corpus ⁶ostendimus, sed et ipsa sui generis pro corporis proprietate, aut etsi non adsint, hoc esse proprietatis, non adesse corpori animae quae corporibus ⁷ceteris adsint. Et tamen non inconstanter profitebimur ⁸sollemniora quaeque et omnimodo debita corpulentiae adesse animae quoque, ut habitum, ut terminum, ut illud trifariam ⁹distan-

5. gloriam *b.*, de emendat. Fulvii Ursini. gloria ABCa. 6. sic varia om. A. 7. alii A. 8. mare om. A. 9. animae — — ponderis corpus om. A. 10. et si ABCa. est *b.*, cum Latinio. 11. est ego. et libri omnes. 12. pro om. AB. 13. oculis ABCa. oculi *b.*, cum Fulv. Ursino. 14. sorum Aβ. 15. alioquin A. alioqui reliqui. 16. ideo BCa. 17. alteri quid. invisibile om. A. 18. aliter Aq. 19. anima A. 20. est om. BCab.

Cap. IX. 1. DE EFFIGIE. Cum AB. DE EFFIGIE ANIMAE. Cum C. 2. sensui A. 3. condicio A. Ubique. conditio BC. Ubique. 4. praeiudicabit A. praeiudicavit reliqui. 5. aut haec adesse ei, quam *b.*, de emendat. Fulvii Ursini. haec adesse quam (qua a.) ABCa. 6. ostendamus Ca. 7. ceteris Ab., Fulv. Ursinus, Fr. Iunius. et ceteris BCa. 8. sollemniora Aβ. solenniora B. Ubique. 9. distantivum *b.*, Fulv. Ursinus, Latinus, Fr. Iunius, Ios. Scaliger. distantium ABCa.

c. aquilae] Cf. Plin. H. N. X, 3. Aelian. II, 26. Aristot. H. A. IX, 34. Ambros. in Psalm. 118.

tivum^a, longitudinem¹⁰ dico, et latitudinem, et sublimitatem, quibus metantur corpora¹¹ philosophi. Quid nunc quod et effigiem animae damus? Platone^b nolente, quasi periclitetur de animae immortalitate. Omne enim effigiatum compositum et structile affirmat: dissolubile autem omne compositicum et structile; sed animam immortalem, igitur indissolubilem, .¹²qua immortalem, et ineffigiatam, qua indissolubilem, ceterum compositicium et structilem, si effigiatam; tamquam alio eam modo effigians intellectualibus formis, pulchram iustitia et disciplinis philosophiae, deformem vero contrariis artibus.¹³Sed nos corporales quoque illi^c inscribimus lineas, non tantum ex fiducia corporalitatis per aestimationem, verum et ex constantia gratiae^e per revelationem. Nam quia spiritalia charismata agnoscimus^d, post¹⁴ Ioannem quoque prophetiam meruimus¹⁵ consequi. Est hodie soror apud nos revelationum charismata sortita, quas in ecclesia inter dominica sollemnia per¹⁶ ecstasin in spiritu patitur; conversatur cum angelis, aliquando etiam cum domino, et videt et audit sacramenta^e, et quorundam corda¹⁷ dinoscit, et medicinas desiderantibus¹⁸ submittit. Iam vero prout scripturae leguntur aut psalmi canuntur aut allocutiones^f proferuntur aut petitiones delegantur, ita inde materiae visionibus subministrantur. Forte nescio quid de anima disserueramus, cum ea soror in¹⁹ spiritu esset. Post transacta sollemnia dimissa plebe, quo usu solet nobis²⁰ renuntiare quae viderit (nam et diligentissime digeruntur, ut etiam probentur), Inter cetera, inquit, ostensa est mihi anima corporaliter, et spiritus videbatur, sed non inanis et vacuae qualitatis, immo quae etiam teneri repromitteret, tenera et lucida et²¹ aërii

10. dico et *om. A.* 11. philosophis *Aφ.* 12. qua *b.*, *Fulv. Ursinus et Jos. Scaliger.* quam *BCa.* In *A. desiderantur verba* qua immortalcm — indissolubilem. 13. Et *Aφ.* 14. Iohannem *Aφ.* 15. consequi *Ab.* et consequi *reliqui.* 16. ecstasin *ABC.* 17. dinoscit *b.* 18. submittit. Iam vero *ab.* sumit. Ita vero *A.* sumit. Iam *BC.* 19. spñ *Aφ.* 20. renuntiare gentissime *Aφ.* 21. aetherii *BmgC.*

Cap. IX. a. trifariam distantivum] *Τριχῶς διαστηματικόν.* (Fr. Iunius.)

b. Platone] Cf. Plato *Phaed.* p. 105 sq.

c. constantia gratiae] Constantiam gratiae dicit gratiam de qua certissime constat. (Rigalt.)

d. Nam quia spiritalia charismata agnoscimus] V. Iren. V, 8., quem citat Euseb. V, 7. Cf. ad hanc Tertulliani narratiunculam etiam Muenther *Primord. Eccl. Afr.* p. 139. 144.

e. sacramenta] Parabolas, aenigmata, figuras, mysteria, cuiusmodi sunt quae ostenduntur aut suggeruntur per somnia,

quibus dei voluntas significatur sive aperitur. Sic lib. De Ieiuniis [cap. 7.] „agnitionum sacramentorum“ dixit a deo tributam Danieli somniorum interpretandorum peritiam. Et lib. I. Adv. Marc. [cap. 13.] „Leones aridae et ardentis naturae sacramenta,“ h. e. signa, figuras. Mysteria audivit Paulus in illo suo rapto, *ἀρόγητα δήματα.* Irenaeus Latine dixit „sermones inenarrabiles“, lib. V, cap. 7. (Rigalt.)

f. allocutiones] Allocutiones appellat *δημιλίας*, sermones quibus populum in ecclesia alloquebantur. (Desid. Heraldus *Digr.* II, p. 278.)

coloris, et forma per omnia humana. ²²Hoc visio, et deus testis, et apostolus charismatum in ecclesia futurorum idoneus sponsor: ^{I Cor. XII, 1 sqq.}
²³tu nec si res ipsa de singulis persuaserit, ²⁴credas? Si enim corpus anima, sine dubio inter illa quae supra sumus professi. Proinde et coloris proprietates omni corpori ²⁵adhaeret. Quem igitur alium animae aestimabis colorem quam aërium ac lucidum? Non ²⁶ut aër sit ipsa substantia ²⁷eius, etsi hoc ²⁸Aenesidemo visum est et Anaximeni^g, puto secundum quosdam et Heraclito, nec ut lumen, etsi hoc placuit Pontico Heraclidi^h. Nam ²⁹et cerauniis gemmisⁱ non ideo substantia ignita est quod coruscant rutilato rubore, nec ³⁰beryllis^k ideo aquosa materia est quod ³¹fluctuant ³²colato nitore. Quanta enim et alia color sociat, natura dissociat? Sed quoniam omne tenue atque perlucidum aëris aemulum est, hoc erit anima, qua flatus ³³est et spiritus tradux, siquidem prae ipsa tenuitatis subtilitate de fide corporalitatis periclitatur. Sic et effigiem de sensu iam tuo concipe ³⁴non aliam animae humanae deputandam praeter humanam, ³⁵et quidem eius corporis quod unaquaeque circumtulit. Hoc ³⁶nos sapere interim primordii contemplatio inducat. ³⁷Recognita enim, cum deus flasset in faciem ³⁸hominis flatum vitae, et factus esset homo in animam vivam, ³⁹totum utique per faciem statim flatum illum in ⁴⁰interiora transmissum et per universa corporis spatia diffusum ⁴¹simulque divina aspiratione densatum omni intus linea expressum esse, ⁴²quam densatus impleverat, et velut in forma gelasse^l. Inde igitur et corpulentia animae ex densatione solidata est et effigies ⁴³expressione formata. Hic erit homo interior^m,

22. Hoc visio, et deus *Ab.* Haec visio est. Deus *reliqui.* 23. Tu nec si *b.* tunc et si *AB.* tu nisi *Ca.* 24. ne credas *Ca.* 25. aderit. Quae igitur *A.* 26. uter sit *Aq.* 27. ei *Aq.* 28. Aenesidemo *A.* Enesidemo *B.* 29. et *om. A.* 30. berullis *A.* 31. fluctuant *Aq.* 32. collato *B.* 33. est *om. A.* 34. non aliam *BCab.* alienam *ABmg.* 35. etsi quidem *AB.* 36. nobis *A.* 37. Recognitat *Aq.* 38. homini *A.* 39. totus itaque *Aq.* totustique *Aβ.* totus utique *B.* 40. interiora corporis *Aq.* 41. simulque aspiratione *Aq.* 42. quam densatus *b.* quem densatus *Aβ.* quem densatur *Aq.* quam densatum *reliqui.* 43. ex impressione *A.*

g. Anaximeni] Macrob. in Somn. Scip. I, 14.

h. Pontico Heraclidi.] Theodoret. hunc item enumerat cum ceteris, *Ἐλλην. Παιδαγωγ. V, p. 545.*

i. cerauniis gemmis] Cf. De Cultu Fem. I, 1.

k. beryllis] Cf. Plin. H. N. XXXVII, 5.

l. in forma gelasse] Cf. infra cap. 23. Vincentius Victor secutus Tertullianum fuit, de quo Augustinus De Orig. Animae IV, 20: „Animam dicis per cuncta membra diffusam gelando riguisse, et a

vertice usque ad ima vestigia, a medullis intimis usque ad superficiem cutis totam totius accepisse corporis formam.“ Et cap. 12: „Nondum extracta est velut de vagina sua gelata illa forma, sicut putas, animae.“ (La Cerda.)

m. Hic erit homo interior] V. ad haec verba Tertulliani Augustinum lib. X de Genesi ad litt. cap. 25., qui et illam de Pauli in paradysum raptu eius opinionem refellit. „Ecce, inquit, quibus auribus et quibus oculis debuit audire et videre deum Paulus quibus anima in

alius exterior, dupliciter unus; habens et ille oculos et aures suas, quibus ⁴⁴Paulus dominum audire et videre debuerat, habens et ceteros artus, per quos et in ⁴⁵cogitationibus ūtitur et in ⁴⁶somniis fungitur. Sic et diviti apud inferos lingua est, et pauperi digitus, et sinus Abrahae. Per has lineas et animae martyrum sub altari intelleguntur. A primordio enim in Adam concreta et configurata corpori anima, ut totius substantiae, ita et conditionis istius semen ⁴⁷effecit.

Cap. X. ¹Pertinet ad statum fidei simplicem animam determinare secundum Platonem^a, id est uniformem, ²duntaxat substantiae nomine. Viderint artes et disciplinae, viderint et ³effigies. Quidam enim volunt aliam illi substantiam naturalem inesse spiritum, ⁴quasi aliud sit vivere, quod venit ab anima, aliud spirare, quod fiat a spiritu^b. Nam et animalibus non omnibus utrumque adesse^c. Pleraque enim vivere solummodo, non etiam spirare, eo quod non habeant^d organa spiritus, pulmones et arterias. Quale est autem in ⁵examinatione humanae animae culicis atque formicae argumenta respicere, quando et vitalia pro cuiusque generis dispositione omnibus propria animalibus temperaverit artifex deus, ut nulla inde coniectura ⁶captanda sit? Nam ⁷neque homo, si pulmonibus et arteriis structus est, idcirco aliunde ⁸spirabit, aliunde vivet, neque formica, si membris huiusmodi caret, idcirco negabitur spirare, quasi solummodo vivens. Cui vero tantum patuit in dei opera, ut alicui ⁹haec deesse praesumpserit? Herophilus ille medicus^e aut Ianius, qui ¹⁰sexcentos exsecuit, ut naturam scrutaretur, qui hominem ¹⁰^bodit, ut nosset, nescio an omnia interna eius liquido explorarit, ipsa morte mutante

44. Paulus dominum *b.*, de emendat. Fulvii Ursini. populus dominum *BCa.* populus domino (dño A.) *ABmg.* 45. cogitationibus *Aφ.* 46. somnis *a.* 47. effecit *A.* efficit *reliqui.*

Cap. X. 1. DE SIMPLICITATE SVBSTANTIAE QVOD (Q̄D A.) ET SPIRITVS (S̄PS A.) IPSA SIT. Pertinet *AB.* VNVM ESSE ANIMAM ET SPIRITVM. Pertinet *C.* 2. duntaxat *Aβ.* duntaxat *BCab.* 3. haereses *b.* — cum Fulvio Ursino. 4. quasi aliud — — quod fiat a spiritu *om. A.* 5. animatione *ABmg.* 6. aptanda *A.* 7. neque homo — — vivet *om. A.* 8. spiravit *B.* 9. haec *om. A.* 10. sexcentos *ABmgCab.* septingentos *B.* 10 *b.* odit *Ab.* odiit *reliqui.*

somnis fungitur. Cum si ipsum Tertullianum quisquam videret in somnis, nunquam se diceret ab eo visum, et cum eo locutum, quem vicissim ipse non vidisset^c cett. Qui locus, notat Rigaltius, uti vulgo legitur, eodem laborat mendo quo Septimianus. Etenim bis illic legitur *populus* ubi legendum *Paulus*.

Cap. X. *a.* Platonem] Plato Phaedone p. 80. Timaeo §. 12. p. 35. (p. 264 sqq. Bekk. ed. Lond).

b. quod fiat a spiritu.] Cf. Lactant. De Opificio Dei cap. 17. Isidor. Orig. XI, 1.

c. non omnibus utrumque adesse.] Cf. Aristot. De Part. Anim. III, 6.

d. eo quod non habeant] Cf. Plin. H. N. XI, 3 et 37. Aristot. De Respiral. cap. 9.

e. Herophilus ille medicus] V. Plutarch. De Placitis Philos. IV, 22., et de Ianiena eius Celsum praefat.

quae vixerant, et morte non ¹¹simplici, sed ipsa inter artificia exsectionis ¹²errante. Philosophi pro certo renuntiaverunt culicibus et formicis et tinea deesse pulmones et arterias. Dic mihi, inspector curiosissime, oculos habent ad videndum? Atquin et pergunt quo volunt, et vitant et appetunt quae videndo sciunt; designa oculos, denota ¹³pupillas. Sed ¹⁴et exedunt tinae: demonstra ¹⁵mandibulas, deprome genuinos. Sed et personant culices, ne in tenebris quidem aurium caeci^f: tubam pariter et ¹⁶lanceam^g oris illius ostende. Quodvis animal unius licet puncti aliquo alatur necesse est: ¹⁷exhibe pabuli transmittendi, decoquendi defaecandique membra. Quid ergo dicemus? Si per haec vivitur, erunt haec in omnibus utique quae ¹⁸vivent, etsi non videntur, etsi non ¹⁹apprehenduntur pro mediocritate. Hoc magis credas, si deum recogites tantum artificem in modicis quantum et in maximis. Si vero non putas capere tam minuta corpuscula dei ingenium, sic quoque magnificentiam eius agnoscas, ²⁰quod modicis animalibus sine necessariis membris nihilominus vivere instruxerit, salvo etiam ²¹visu sine oculis, et esu sine denticulis, et digestu sine alveis, quemadmodum et incedunt quaedam sine pedibus manante impetu, quod angues, et insurgente conatu, quod vermes, et spumante reptatu, quod limaces. Ita et spirari cur non putes sine pulmonum follibus et sine fistulis arteriarum, ut pro magno amplectaris argumento idcirco animae humanae spiritum accedere, quia sint quae spiritu careant, et idcirco ea spiritu carere, quia ²²flaturalibus ²³artibus structa non sint? Vivere sine spiritu existimas aliquid, spirare sine pulmonibus non putas? Quid est, oro te, spirare? flatum, opinor, ²⁴ex semetipso agere. Quid est ²⁵non vivere? flatum, opinor, ex semetipso non agere. Hoc enim respondere debebo, si non idem est spirare quod vivere. Sed mortui erit non agere flatum: ergo ²⁶viventis est agere flatum. Sed et spirantis est agere flatum: ergo et spirare viventis est. Utrumque si sine anima decurrere potuisset, non fuisset animae spirare, sed solummodo vivere. At enim vivere spirare est, ²⁷et spirare vivere est. Ergo totum

11. simplicis A. 12. errante. Philosophi AB. errante philosopho C. errantes philosophi Ca. 13. pupulas Ab. pupillas BCa. 14. et om. A. 15. mandibula Fr. Iunius. 16. lanceam Ab. hiantiam reliqui. 17. exhibe Ab. exhibeas reliqui. 18. videntur Bmg. 19. adpraehendantur B. 20. quomodo dicis A. 21. usu B. 22. de flaturalibus Aβ. 23. artibus AB. artubus reliqui. 24. semet ipsum A. 25. non om. Aq. 26. viventis est — — ergo om. A. 27. et spirare vivere est. Ergo Ab. si et spirare vivere. Si (Sic a.) ergo BCa.

f. aurium caeci] Etiam in tenebris discernunt aures. Nam sunt praesertim auribus infesti, has potissimum appetunt

tubae truculentae spiculo. (Rigalt.)
g. et lanceam] Cf. Plin. Hist. Natur. XI, 2.

hoc et spirare et vivere eius est cuius et vivere, ²⁸id est animae. Denique si separas spiritum ²⁹et animam, separa et opera. Agant ³⁰in discreto aliquid ambo, seorsum anima, seorsum spiritus; anima sine spiritu vivat, spiritus sine anima spiret; alterum relinquat corpora, alterum remaneat, mors et vita convenient. Si enim duo sunt anima et spiritus, dividi possunt, ut divisione eorum alterius discedentis, alterius ³¹manentis, mortis et vitae concursus eveniat. Sed nullo modo eveniet: ergo duo non erunt, ³²quae dividi non possunt, quae dividi possent, si fuissent. Sed licet et duo esse concreta. Sed non erunt concreta, si aliud est vivere, aliud spirare. ³³Distinguunt substantias opera. Et quanto nunc firmitus est ut unum credas, cum distantiam non das ut ipsa sit anima spiritus, dum ipsius est spirare cuius et vivere? Quid enim, si diem aliud haberi velis, aliud lucem, quae ³⁴accidat diei, cum dies ipsa lux sit? Plane erunt et alia genera lucis, ³⁵ut ex ignium ministerio. Erunt enim et aliae spiritus species, ut ex deo, ut ex diabolo. Ita cum de anima et spiritu agitur, ipsa erit anima spiritus, sicut ipsa dies lux. Ipsum est enim quid per quod est quid.

Cap. XI. Sed ut animam spiritum dicam praesentis quaestionis ratio compellit, quia spirare alii substantiae adscribitur. Hoc dum animae vindicamus, quam uniformem et simplicem agnoscimus, spiritum necesse est certa condicione dicamus, non status nomine, sed actus, nec substantiae titulo, sed operae, quia spirat, non quia spiritus proprie est. Nam et flare spirare est. Ita et animam, quam flatum ex proprietate defendimus, spiritum nunc ex necessitate pronuntiamus. Ceterum adversus ¹Hermogenem, qui eam ex materia, non ex dei flatu contendit, flatum proprie tuemur. Ille enim adversus ²ipsius scripturae fidem flatum in spiritum vertit, ut, dum incredibile est spiritum dei in delictum et mox in iudicium devenire, ex materia potius anima credatur quam ex dei spiritu. Idcirco nos et illic flatum eam defendimus, non spiritum, secundum scripturam et secundum spiritus distinctionem, et hic spiritum ingrat^a pronuntiamus secundum spirandi et flandi ³communione. Illic de substantia quaestio est; spirare enim substantiae actus est.

28. id est om. A. 29. et animam b., de emendat. Fulvii Ursini. natura A. naturam reliqui. 30. in discreto Aβ. 31. inmanentis Aβ. 32. quae dividi non possent: et fuissent, sed licet duo esse concreta, sed non erunt concreta B., in quo verba quae dividi — — sed non erunt uncinis sunt inclusa. quae dividi non possunt concreta Ca. 33. distingunt Aβ. 34. accedat A. 35. aut A.

Cap. XI. 1. Hermogenem A. 2. ipsius om. Aφ. 3. communionem Ab. conditionem reliqui.

Cap. XI. a. ingrat^a] Id est inviti, Supra dixit „ex necessitate pronuntiamus.“
ἀνοσίως. Cf. adn: ad Apolog. cap. 4.

Nec diutius de isto, nisi propter haereticos, qui nescio quod spiritale semen^b infulciunt animae de Sophiae matris occulta liberalitate conlatum ignorante factore; cum scriptura factoris magis dei ⁴sui ⁵conscia nihil amplius promulgaverit quam deum flantem in faciem hominis flatum vitae, et hominem factum in animam vivam, per quam exinde ⁶et vivat et ⁷spiret, satis declarata differentia spiritus et animae^c in sequentibus instrumentis, ipso deo ⁸pronuntiante, Spiritus ex me prodivit, et flatum omnem ego feci. Et anima enim ^{Ies. LVII, 16.} flatus factus ex spiritu. Et rursus, Qui dedit flatum populo super ^{Ies. XLII, 5.} terram, et spiritum calcantibus eam. Primo enim anima, id est flatus, populo in terra incedenti, id est in carne carnaliter agenti, postea spiritus eis qui terram calcant, id est opera ⁹carnis subigunt, quia et apostolus non primum quod spiritale ¹⁰est, sed quod animale, postea spiritale. Nam etsi Adam statim prophetavit magnum illud sacramentum in Christum et ecclesiam: Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea; propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et ¹¹agglutinabit se ¹²uxori suae, et erunt duo in ¹³unam carnem, accidentiam spiritus passus est. Cecidit enim ¹⁴ecstasis super illum, sancti spiritus ¹⁵vis operatrix prophetiae. Nam et malus spiritus accidens res est. Denique Saulem tam dei spiritus postea vertit in alium virum, id est in propheten, cum dictum est, Quid hoc filio Cis? an et Saul in prophetis? quam et ^{I Sam. X, 12.} ¹⁶malus spiritus postea ¹⁷vertit in ¹⁸alium virum, in apostatam scilicet. Iudam quoque aliquamdiu cum electis deputatum usque ad loculorum officium, etsi iam fraudatorem, traditorem ¹⁹tamen nondum, ²⁰postea diabolus intravit. Igitur si neque dei neque diaboli spiritus ex nativitate conseritur animae, solam eam constat ante eventum spiritus utriusque; si solam, et simplicem et uniformem substantiae nomine, atque ita non aliunde spirantem quam ex substantiae suae sorte.

¹Proinde et animum, sive mens est, ΝΟΥΣ apud Graecos, ^{Cap. XII.} ²non aliud quid intellegimus quam suggestum animae ingenitum et insitum et ^{2b}nativus proprium, quo agit, quo sapit, quem secum

4. sui om. A. 5. conscientia A. consciam B. 6. et om. A. 7. spiret, satis declarata differentia ego. spiret, satis declarat ad differentia (differentias B.) AB. spiret: satis declarans differentias Cab. 8. pronuntiant A. 9. carne B. 10. est om. A. 11. agglutinabit Aβ. adglutinabit BCab. 12. mulieri A. 13. carnem unam b. 14. extasis ABCa. 15. vi Aβ. sui Aφ. 16. mali A. 17. vertit Ab. evertit reliqui. 18. malum Aφ. 19. tandem Ca. 20. sed postea B.

Cap. XII. 1. DE ANIMO. Proinde AB. NON SEPARARI ANIMAM ET ANIMAM. Proinde C. 2. quo non AB. 2b. nativus ABmgCab. nativum B.

b. spiritale semen] Cf. Adv. Valentin. si placet, cum his quae disputat Adv. cap. 25. Hermog. cap. 31 sq. Adde Irenaeum V,

c. differentia spiritus et animae] Cf., 12 et 17.

habens ex semetipsa ³se commoveat in semetipsa, atque ita moveri videatur ab illo tanquam substantia ⁴alia, ut volunt qui etiam universitatis ⁵motatorem^a animum decernunt, illum deum Socratis, illum Valentini^b ⁶Unigenitum ex patre ⁷BYΘΩ et matre ⁸ΣΙΓΗΙ. ⁹Quam Anaxagorae^c turbata sententia est! Initium ¹⁰enim omnium commentatus animum, ¹¹et universitatis oscillum de illius axe suspendens, purumque eum affirmans et simplicem et ¹²incommiscibilem, hoc vel maxime ¹³titulo segregat ab animae ¹⁴commixtione, et tamen eundem alibi ¹⁵animae addicit. Hoc etiam ¹⁶Aristoteles^d denotavit, nescio an sua paratior implere quam aliena ¹⁷inanire. Denique et ipse definitionem animi cum differret, interim alterum animi genus pronuntiavit, illum divinum, quem rursus et impassibilem subostendens abstulit et ipse eum a consortio animae. Cum enim animam passibilem constet eorum quae sortita est pati, ¹⁸aut per animum et cum animo ¹⁹patietur; si concreta est animo, non ²⁰potest animus impassibilis induci, aut si non per animum, nec cum animo ²¹patietur anima, non erit concreta illi, ²²cum quo nihil et qui nihil patitur. Porro si nihil per illum et cum illo anima patietur, iam nec sentiet nec sapiet nec movebitur per illum, ut volunt. Nam et sensus passiones facit ²³Aristoteles^e. Quidni? et sentire enim pati est, quia pati sentire est. Proinde et sapere sentire est, et moveri sentire est, ita totum pati est. Videmus autem nihil istorum animam experiri ut non et animo deputetur, quia per illum et cum illo ²⁴transigitur. Iam ergo et commiscibilis est animus adversus ²⁵Anaxagoran, et passibilis adversus ²⁶Aristotelem. ²⁷Ceterum si discretio admittitur, ut substantia duae res sint, animus atque anima, alterius erit et passio et sensus et sapor omnis et actus et motus, alterius autem otium et quies et stupor

3. se commoveat in semetipsa *om. A.* 4. alio *A.* 5. mutatorem *Bmg.* 6. unigenitum *A.* Monogenem *b.* Monogenem *BCa.* 7. BYΘΩ *A.* βύθω *BCa.* Bytho *b.* 8. Sige *b.* CEIΓHNE *A.* χειρήνη *B.* εἰρήνη *C.* ἐννοίε *a.* 9. Quam *Ab.* quamvis *reliqui.* 10. enim *om. Ab.* 11. et *Ab.* ut *reliqui.* 12. incommiscibilem *B.* 13. titulos *A.* 14. commixtione *A.* commistione *reliqui.* 15. animae addicit *b.* animae dicit *A.* animam (anima *B.*) edicit *BCa.* 16. Aristotiles *A.* 17. inanire *ABmgCab.* damnare *B.* 18. aut per *om. A.* 19. patietur *Aφ.* 20. poterit *A.* 21. patietur *A.* 22. cum quo nihil et qui *b., de emendat. Fulvii Ursini.* cum quo nihil et per quem *Fr. Iunius.* cum qua nihil et cui *BCa.* 23. Aristotiles *A. Ubique.* 24. transigitur *Ab.* 25. Anaxagoran *Aφ. Anaxagoram reliqui.* 26. Aristotilen *A.* 27. Caeterum *A. Ubique.*

Cap. XII. a. universitatis motatorem] Cf. Apolog. cap. 48. Adde Augustin. De Civ. Dei XIII, 17.

b. illum Valentini] Cf. Adv. Valentin. cap. 7.

c. Anaxagorae] Plutarch. De Placit. Philos. I, 3.

d. etiam Aristoteles] V. Aristot. De Anima I, 2 sqq.

e. Nam et sensus passiones facit Aristoteles.] Aristot. De Anima I, 5.

et nulla iam causa, et aut animus ²⁸ vacabit aut anima. Quodsi constat ambobus haec omnia reputari, ergo unum erunt utrumque, et Democritus^f obtinebit differentiam tollens, et quaeretur quomodo unum utrumque, ex duarum substantiarum confusione, an ex unius dispositione. Nos autem animum ita dicimus animae concretum, non ut substantia alium, sed ut substantiae officium.

Ad hoc ¹ dispicere superest principalitas ubi sit, id est ² quid Cap. XIII. cui praest, ut cuius principalitas apparuerit, illa sit ³ substantiae ⁴ massa, id autem, cui massa substantiae praerit, in officium naturale substantiae deputetur. Enimvero quis non animae dabit summam omnem cuius nomine totius hominis mentio titulata est? Quantas animas pasco, ait dives, ⁵ non animos, et animas salvas optat gubernator, non animos, et rusticus in opere, et in proelio miles animam se, non animum, ponere affirmat. Cuius nominatiora pericula aut vota sunt, animi an animae? Quid autem agere dicuntur ⁶ moribundi, animum an animam? Ipsi postremo philosophi ipsique medici, quamvis de animo quoque ⁷ disputaturi, faciem tamen operis frontemque materiae de anima unusquisque proscripsit. Ut autem et a deo discas, animam ⁸ semper deus alloquitur, animam ⁹ compellat atque advocat, ut animum sibi advertat. Illam salvam venit facere Christus, illam perdere in gehennam comminatur, illam pluris fieri vetat, illam et ipse bonus pastor pro pecudibus suis ponit. Habes animae principalitatem, habes in illa et substantiae unionem, cuius ¹⁰ intellegas instrumentum esse animum, non patrocinium.

Singularis alioquin et simplex et de suo tota est non magis Cap. XIV. instructilis aliunde quam divisibilis ex se, quia nec dissolubilis. Si enim structilis et dissolubilis, iam non immortalis. Itaque quia ¹ iam non mortalis, neque dissolubilis neque divisibilis. Nam et dividi dissolvi est, et dissolvi mori est. ² Dividitur autem in partes, nunc in duas a Platone^a, nunc in tres a Zenone^b, nunc ³ in quinque et in sex a Panaetio^c, ⁴ in septem a Sorano, ⁵ etiam in octo

28. vocabit *Aq.*

Cap. XIII. 1. despiciere *A.* 2. qui *BCa.* 3. substantia *Aq.* 4. massa — — praerit in *om. A.* 5. non ait animos *A.* 6. moribundum animum an anima *A.* 7. disputaturi *Ab.* disputarent *reliqui.* 8. semper deus *A.* deus semper *reliqui.* 9. compellatque advocat *A.* 10. intellegas *AB.* intelligam *reliqui.*

Cap. XIV. 1. iam *om. A.* 2. Dividitur *Ab.* 3. inquitque *Aq.* 4. et in *BCa.* 5. etiam VIII. penes *A.*

f. Democritus] V. Aristot. De Anima 1, 2.

Cap. XIV. a. in duas a Platone] Cf. Plutarch. De Placit. Philos. IV, 4. Adde Theodoret. *Ἐλλην. Παθημ.* V, p. 545 sq.

b. in tres a Zenone] Aliter Nemesius cap. 5., qui Zenonem octonarum partium animam censuisse narrat.

c. in quinque et sex a Panaetio] Cf. Plut. De Plac. Philos. IV, 4.

penes Chrysippum^d, etiam in novem penes ⁶Apollophanem, sed et in ⁷duodecim^e apud quosdam Stoicorum, et in duas amplius apud Posidonium, ⁸qui a duobus exorsus titulis, principali, quod aiunt ⁹ἡγεμονικόν, et a rationali, ¹⁰quod aiunt λογικόν, in decem et septem exinde prosecuit; ¹¹ita aliae ex aliis species dividunt animam. Huiusmodi autem non tam partes animae habebuntur quam vires et efficaciae et operae, sicut de quibusdam et Aristoteles iudicavit^f. Non enim membra sunt substantiae animalis, sed ingenia, ut motorium, ut actorium, ut cogitatorium, et si qua in hunc modum ¹²distinguunt, ut et ipsi illi ¹³quinque ¹⁴notissimi sensus, visus, auditus, gustus, tactus, odoratus. Quibus omnibus etsi certa singulis domicilia in corpore determinaverunt, non idcirco haec quoque distributio animae ad animae sectiones pertinebit, quando ne ipsum quidem corpus ita dividatur in membra ut isti volunt animam. Atquin ex multitudine membrorum unum corpus efficitur, ut concretio sit potius ipsa divisio. Specta portentosissimam Archimedis munificentiam, organum hydraulicum^g dico, tot membra, tot partes, tot compagine, tot itinera vocum, tot compendia sonorum, tot commercia modorum, tot acies tiliarum, et una moles erunt omnia. Sic et spiritus, qui illic de tormento aquae anhelat, non ideo separabitur in partes, quia per partes administratur, substantia quidem solidus, opera vero divisus. Non longe hoc exemplum ¹⁵est a Stratone et Aenesidemo et Heraclito; nam et ipsi unitatem animae tuentur, quae in totum corpus ¹⁶diffusa, et ubique ipsa, velut flatus in calamo per cavernas, ita per sensualia variis modis emicet, non tam concisa quam dispensata. Haec omnia quibus titulis nuncupentur, et quibus ex se divisionibus ¹⁷detineantur, et quibus in corpore metationibus sequestrentur, medici potius ¹⁸cum philosophis considerabunt, nobis pauca convenient.

6. Apolphanen A. 7. duodecim ABmg. decem BCab. 8. quia duobus B. 9. hegemonicon A. ἡγεμονικόν BCab. 10. quod aiunt decem septem Aβ. quod aiunt decem septem Aφ. quod aiunt ἡγεμονικόν in duodecim ab. 11. ita aliae Ab. ita in alias reliqui. 12. distinguunt Aβ. 13. in quinque C. 14. novissimi Aφ. 15. est om. A. 16. defusa Ab. 17. detineantur ABmg. deriventur reliqui. 18. tum philosophi Ca.

d. in octo penes Chrysippum] V. Diog. Laert. VII, 63, 110. (p. 59. ed. Lips.) cum not. Menagii. Adde Varro De Ling. Lat. IX, 30. Muell.

e. duodecim] Cum libri veteres in hoc numero discrepent, putaverim hic magis quam alibi quaerendam esse corruptelae horum verborum sedem. Si quid ario-

landum in re plane incerta, rescripserim hic *quindecim* pro *duodecim*, non, ut Pamelins et Rigaltius fecerunt, *duodecim* pro *decem septem* infra.

f. et Aristoteles iudicavit.] V. Aristot. De Anima I, 5. II, 2. 3. 4.

g. organum hydraulicum] Cf. de eo Vitruv. Archit. IX, 9.

¹In primis an sit ²aliqui summus in anima gradus vitalis et sapientialis, quod ³ἡγεμονικὸν appellant, id est principale^a, ⁴quia si negetur, totus animae status ⁵periclitatur. Denique qui negant principale, ipsam prius animam nihil censuerunt. Messenius ⁶aliqui Dicaearchus, ex medicis autem Andreas et Asclepiades, ita abstulerunt principale, dum in animo ipso volunt esse sensus, quorum vindicatur principale. Asclepiades etiam illa argumentatione vectatur, quod pleraque animalia adeptis eis partibus corporis, in quibus plurimum existimatur principale consistere, et insuper vivant ⁷aliquatenus et sapiant nihilominus, ut muscae et vespae et ⁸locustae, si capita decideris, ut caprae et testudines et anguillae, si corda detraxeris; itaque principale non esse, quod si fuisset, ⁹amissus cum suis sedibus vigor animae non perseveraret. Sed plures et philosophi adversus ¹⁰Dicaearchum, Plato, Strato, Epicurus, Democritus, Empedocles, Socrates, Aristoteles, et medici adversus ¹¹Andream et Asclepiaden, Herophilus, ¹²Erasistratus, Diocles, ¹³Hippocrates, et ipse Soranus, iamque omnibus plures Christiani, qui apud deum de utroque ¹⁴deducimur^b, et esse principale in anima et certo in corporis recessu consecratum. Si enim scrutatorem et ¹⁵despectorem cordis deum legimus, si etiam prophetae eius occulta cordis traducendo probatur, si ¹⁶deus ipse recogitatus cordis in populo praevenit, Quid cogitatis in cordibus vestris nequam? si et David, Cor mundum conde in me deus, et Paulus corde ait credi in iustitiam, et ¹⁷Ioannes corde ait suo unumquemque reprehendi, si postremo qui viderit feminam ad concupiscendum, iam adulterravit in corde, simul utrumque dilucet, et esse principale in anima, ¹⁸quod intentio divina conveniat, id est vim sapientialem atque vitalem (quod enim ¹⁹sapit, vividum est), et in eo ²⁰thesauro corporis haberi ²¹ad quem deus respicit, ut neque extrinsecus agitari putes principale istud secundum Heraclitum^c, ²²neque per totum corpus

Sap. Sal.
I, 6.Prov.
XXIV, 12.Ps.
CXXX X, 23.

Matth. IX, 4.

Ps. II, 12
Rom. X, 10.

I Io. III, 17.

Matth. V, 28.

Cap. XV. 1. DE HEGEMONICO. In primis *B* DE HEMOGENICON. In primis *A*. DE HEGEMONICO AN SIT ET UBI SIT. In primis *C*. 2. aliqui *Ab*. aliquis *reliqui*. 3. egemonicon *A*. 4. quia si *BCa*. Si *Ab*. 5. periclitetur *A*. 6. aliquis *BCa*. 7. aliquatenus *A*. 8. lucustae *A*. 9. amisso cum suis vigor *Ab*. 10. dicearcum *A*. 11. Andream et Asclepiaden *A*. Andream et Asclepiadem *reliqui*. 12. herasistratus *A*. 13. ipocrates *A*. 14. deducimur *BCa*. ducimur *Ab*. docemur *Ios. Mercerus*. 15. despectorem *A*. 16. dñs (*h. e. dominus*) *A*. 17. iohannes *A*. 18. quod intentio *BCa*. quo intentio (*intensio b.*) *Ab*. 19. rapit *Bmg*. 20. thesauro *A*. 21. atque deus *A*. 22. nec *Aq*.

Cap. XV. a. principale] Principatum vertit Cic. De Nat. Deor. II, 11. Cf. Plut. De Plac. Philos. IV, 5, 21.

b. deducimur] Παταγωγούμεθα, interpretatur Desid. Heraldus ad Apolog.

cap. 21. p. 96. Cf. adnot. ad De Fuga in Persecut. cap. 1.

c. Heraclitum] Cf. Plutarch. De Plac. Philos. IV, 3.

ventilari secundum ²³Moschionem^d, neque in capite concludi secundum Platonem^e, neque in vertice potius praesidere secundum ²⁴Xenocratem^f, neque in cerebro cubare secundum ²⁵Hippocraten^g, sed nec circa cerebri fundamentum, ut ²⁶Herophilus^h, nec in membranulis, ut Strato et Erasistratusⁱ, nec in superciliorum meditullio, ut Strato Physicus^k, nec in tota lorica pectoris, ut Epicurus^l, sed ²⁷quod et Aegyptii renuntiaverunt, ²⁸et qui divinarum^m ²⁹commentatores videbantur, ³⁰ut et ille versus Orphei vel Empedoclis: Namque ³¹homini sanguis circumcordialis est sensusⁿ. Etiam Protagoras^o, etiam ³²Apollo^p et Chrysippus^q ³³haec sapiunt, ut vel ab istis retusus Asclepiades capras suas quaerat sine corde balantes et muscas suas abigat sine capite volitantes, et omnes iam sciant se potius sine corde et cerebro vivere qui dispositionem animae ³⁴humanae de condicione bestiarum praeiudicarint.

Cap. XVI.

Est et illud ad fidem pertinens, quod Plato^a bifariam partitur animam, per ¹rationale et irrationale. Cui definitioni et nos quidem ²applaudimus, sed non ut naturae deputetur utrumque. Naturale

23. Moschionem *BmgCab.* Moscionem *B.* oschionem *A.* 24. Xenocraten *Aφ.*
25. hippocraten *Aφ.* 26. herophilo *A.* 27. et quod *a.* 28. ei qui *BCa.* 29. commentatores *BCa.* commemoratores *ABmgB.* 30. ut et *ABb.* et *reliqui.* 31. hominis *BCa.* 32. Apollo durus *A.* 33. hac *Aβ.* 34. humanae de *om. A.*

Cap. XVI. 1. rationalem et irrationalem *BCa.* 2. applaudimus *A.* adplaudimus *reliqui.*

d. Moschionem] Non philosophum illum, ut puto, de quo Suidas s. v., sed medicum celeberrimum, nobis et ex Galeno et Plinio (H. N. XIX, 5.) notum, cuius adhuc superest libellus *Περὶ τῶν γυναικείων παθῶν.* Cf. Fabric. Bibl. Gr. XII, p. 703.

e. Platonem] Cf. Plat. Tim. §. 44 sqq. (p. 331. Bekk.) De Republ. IV, p. 439. Diog. Laert. III, 40, 67. Apnl. De Dogm. Platon. I, 13. Cassiodor. De Anima cap. 15.

f. Xenocratem] Cf. Plut. De Plac. Philos. IV, 4. Theodoret. I. I.

g. Hippocraten] Theodoret. I. I. p. 546. Cf. Lactant. De Opif. Dei cap. 16.

h. ut Herophilus] Plutarch. I. I., Theodoret. I. I.

i. Erasistratus] Plutarch. I. I., Theodoret. I. I.

k. Strato] Theodoret. I. I.

l. Epicurus] Cf. Plut. I. I., Theodoret. I. I., Lactant. I. I.

m. divinarum] Divinarum rerum, vel potius scripturarum. Significat Aegyptiorum hierophantas. Pro *divinarum* non deerant qui *divinorum* rescribendum censerent.

n. circumcordialis est sensus] „*Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.*“ Stob. Ecl. I, p. 1026. Cf. Th. Canteri Var. Lectt. I, 6. Adde Aristot. De An. I, 2. Clem. Alex. Strom. V, 6. Cassiodor. De An. cap. 15.

o. Protagoras] *Praxagoras* corrigit Pamelius, intellegens medicum illum ab Athenaeo saepius, et a Plinio (H. N. XXVI, 2.), citatum.

p. Apollo^p] Dubitant hic utrum sit medicus, vel Citiens ille vel Tarentinus, quorum meminit Plinius H. N. XIV, 7. et XX, 4. cum aliis, an philosophus, vel Stoicus ille Ephillus, de quo Diog. Laertius VII, 1, 33. 37. 47. 51., vel Epicureus ille *χηποτύραννος*, cuius idem meminit X, 5, 7. et X, 2.

q. Chrysippus] Cur hunc potius medicum Tyanenm illum, a Plinio H. N. XX, 9. et passim ab Athenaeo memoratum, non Stoicum, cum Lipsio Physiol. III, 18., significari censeant Pamelius et Iunius non assequor.

Cap. XVI. a. Plato] Plato De Republ. IV, p. 436—441., IX, p. 580. Cf. supra cap. 14.

enim rationale credendum est quod animae a primordio sit ingenitum, a rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale quod deus iussu quoque ediderit, nedum id quod proprie afflatu suo emisserit? Irrationale autem posterius intellegendum est, ut quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud transgressionis admissum, atque exinde inoleverit ³et coadoleverit in anima ad instar iam naturalitatis, quia statim in naturae primordio accidit. Ceterum cum idem Plato solum rationale dicat, ut in anima dei ipsius, si nos etiam irrationale naturae adscripserimus, quam a deo anima nostra ⁴sortita est, aequae irrationale de deo erit, utpote naturale, ⁵quia naturae deus auctor est. Sed enim a diabolo immissio delicti, irrationale autem omne delictum, igitur a diabolo irrationale, a quo et delictum, extraneum a deo, a quo est irrationale alienum. ^{5b}Proinde ⁶diversitas horum ex distantia auctorum. Proinde cum Plato soli deo segregans rationale duo genera subdividit ex ⁷rationali, indignativum, quod appellant ⁸*θυμικόν*, et concupiscentivum, quod vocant ⁹*ἐπιθυμητικόν*, ut illud quidem commune sit nobis et leonibus, istud vero cum muscis, rationale porro cum deo, video et de hoc mihi esse retractandum propter ea quae in Christo deprehenduntur. Ecce enim tota haec trinitas et in domino, ¹⁰et rationale, quo docet, ¹¹quo disserit, quo salutis vias sternit, et indignativum, quo invehitur in scribas et pharisaeos, ¹²et concupiscentivum, quo pascha cum discipulis suis edere concupiscit. Igitur apud nos non semper ex irrationali censenda sunt indignativum et concupiscentivum, quae ¹³certi sumus in ¹⁴domino rationaliter decucurrisse. Indignabitur deus rationaliter, quibus scilicet debet, et concupiscet deus rationaliter, quae digna sunt ipso. Nam et malo indignabitur, et bono concupiscet salutem. Dat et apostolus nobis concupiscentiam. Si quis episcopatum concupiscit, bonum ¹Tim. III, 1. opus concupiscit. ¹⁵Sed bonum opus dicens rationalem concupiscentiam ostendit. Concedit ¹⁶et indignationem. Quidni, quam et ipse suscepit? Utinam et praecidantur, inquit, qui vos subvertunt. ²Gal. V, 12. Rationalis ¹⁷est indignatio quae ex affectu disciplinae est. At cum dicit, Fuimus aliquando natura filii irae, irrationale indignativum ³Eph. II, 3. ¹⁸suggillat, quod non sit ex ea natura quae a deo est, sed ex illa quam diabolus induxit, dominus et ipse dictus sui ordinis: Non ⁴Math. VI, 24. potestis duobus dominis servire, pater et ipse cognominatus: Vos ⁵Io. VIII, 44.

3. et coadoleverit *om. Aq.* 4. sortita st aequae *Ab.* 5. quia naturae *om. Aq.*
 5b. Proinde *delet Fr. Iunius.* 6. delicti diversitas *AB.* 7. rationali *Ab.* irra-
 tionali *reliqui.* 8. thymicon *A.* 9. *ΕΠΙΘΥΜΗΤΙΚΟΝ* *A.* 10. et *om. Ab.*
 11. quae *ABCa.* 12. et *om. b.* 13. certissimus *Aq.* 14. dominum *Ab.* 15.
 et *Ab.* 16. et *om. A.* 17. et *Ab.* 18. suggilat *A.*

ex diabolo patre estis. Ne timeas et illi proprietatem naturae alterius adscribere posterioris et adulterae, quem legis avenarum super seminatore et frumentariae segetis nocturnum interpolatorem.

Math.
XIII, 25.

Cap. XVII.

¹Contingit nos illorum etiam quinque sensuum quaestio, quos in primis litteris discimus, quoniam et hinc aliquid haereticis procuratur. Visus est et auditus et odoratus et gustus et tactus. Horum fidem Academici durius damnant, secundum quosdam et Heraclitus et Diocles et Empedocles; certe Plato in Timaeo^a, inrationalem² pronuntians sensualitatem et opinioni³ coimplicitam. Itaque mendacium visui obicitur, quod remos in aqua inflexos vel infractos adseverat adversus conscientiam integritatis, quod turrem quadrangulatam de longinquo rotundam persuadeat, quod aequalissimam porticum angustiore in ultimo infamet^b, quod caelum tanta sublimitate suspensum mari iungat. ⁴Perinde auditus ⁵fallaciae reus, ut cum caeleste murmur putamus, et plastrum est, vel tonitru meditante pro certo de plaistro credimus sonitum. Sic et odoratus et gustus arguuntur, siquidem eadem unguenta eademque vina posteriore quoque usu ⁶depretiantur. Sic et tactus reprehenditur, siquidem eadem pavimenta manibus asperiora, pedibus laeviora creduntur, et in lavacris idem ⁷calidae lacus ferventissimus primo, dehinc temperatissimus renuntiatur. Adeo, inquit, sic quoque fallimur sensibus, dum sententias vertimus. Moderantius Stoici^c non omnem sensum nec semper de mendacio onerant. Epicurei constantius parem omnibus atque perpetuam defendunt veritatem, sed alia via. Non enim sensum mentiri, sed opinionem. ⁸Sensum enim pati, non opinari; animam enim ⁹opinari. Absciderunt et opinionem ¹⁰a sensu et sensum ab anima. Et unde opinio, si non a sensu? Denique nisi visus rotundam senserit turrem, nulla opinio rotunditatis. Et unde sensus, si non ab anima? Denique carens anima corpus carebit et sensu. Ita et sensus ex anima est, et opinio ex sensu, et anima totum. Ceterum optime proponetur esse utique aliquid quod efficiat aliter quid a sensibus renuntiari quam sit in rebus. Porro si potest id renuntiari quod non sit in rebus, cur non perinde possit per id renuntiari quod non sit in sensibus,

Cap. XVII. 1. DE QVINQVE SENSIBVS. Contigit AB. Contigit Ca. 2. pronuntiat BCa. 3. complicitam BCa. 4. Proinde Bmq. 5. fallacia A. 6. depraetiantur A., *pro more*. 7. calidae Ab. calidus reliqui. 8. Sed sum Aq. 9. non opinari b. 10. a sensus et unde A.

Cap. XVII. a. Plato in Timaeo] Plato Tim. p. 27 sq.

b infamet] V. Herald. ad Apolog. cap. 23. p. 105. — De eadem materia disputantes adire potes etiam Augustin.

De Vera Relig. cap. 33. et Adv. Academ. III, 11. Senecam Nat. Quaest. I, 6. Nemes. De Nat. Hom. cap. 7.

c. Stoici] Cf. Plut. De Placit. Philos. IV, 9.

sed in ¹¹eis rationibus quae interveniant suo nomine? Atque adeo licebit eas recognosci. Nam ut in aqua remus inflexus vel infractus appareat, aqua in causa est; denique extra aquam integer visui remus. Teneritas autem substantiae illius, qua speculum ex lumine efficitur, prout icta seu mota est, ita et imaginem vibrans evertit lineam recti. Item ut turris habitus eludat, intervalli condicio compellit in aperto; aequalitas enim circumfusi aëris pari luce vestiens angulos obliterat lineas. Sic et uniformitas porticus acuitur in fine, dum acies in concluso stipata illic tenuatur quo et extenditur. Sic et caelum mari unitur, ubi visio absimitur, quae quamdiu viget, tamdiu dividit. Auditum vero ¹²quid aliud decipiet quam sonorum similitudo? Et si postea minus spirat unguentum, et minus sapit vinum, et minus lacus fervet, in omnibus ferme prima vis tota est. Ceterum de scabro ac laevi merito manus ac pedes tenera scilicet et callosa membra dissentiunt. Igitur hoc modo nulla sensuum frustratio causa carebit. Quodsi causae fallunt sensus et per sensus opiniones, iam nec in sensibus constituenda fallacia est, qui causas ¹³sequuntur, nec in opinionibus, quae a sensibus diriguntur sequentibus causas. Qui insaniunt, alios in aliis vident, ut Orestes matrem in sorore, et Ajax ¹⁴Ulixen in armento, ut Athamas et Agaue in filiis bestias. Oculisne hoc mendacium exprobrabis, an furiis? Qui redundantia fellis auruginant^d, ¹⁵amara sunt omnia. Num ergo gustui praevaricationem exprobrabis, an ¹⁶valetudinem? Omnes itaque sensus evertuntur vel circumveniuntur ad tempus, ut proprietate fallaciae careant. Immo iam ne ipsis quidem causis adscribendum est fallaciae elogium. Si enim ratione haec accidunt, ratio ¹⁷fallacia perhiberi non meretur. Quod sic fieri oportet, mendacium non est. Itaque si et ipsae causae infamia liberantur, quanto magis sensus, quibus iam et causae libere praeceunt, cum hinc potissimum et veritas et fides et integritas sensibus vindicanda sit, quod non aliter renuntient ¹⁸quam illa ratio mandavit quae efficiat aliter ¹⁹quid a sensibus renuntiari ²⁰quam sit in rebus. Quid agis, ²¹Academia procacissima? Totum vitae statum evertis, omnem na-

11. eis *Ab.* his *reliqui.* 12. quid aliud *A.* 13. secuntur *Aβ.* 14. Ulixen *A.* Ulysses *reliqui.* 15. amara *A. m. pr.* 16. valetudine *Aq. m. pr.* valetudini *Aq. m. sec., sed eadem.* 17. fallacia *ABmqCab.* fallaciae *B.* 18. quam *ego.* quam quod *libri omnes.* 19. quit *Aβ.* 20. quam *ACab.* quod *B.* 21. Academia procacissima *Ab.* Academice procacissime *reliqui.*

d. auruginant] ἰχτεριῶσι. Nam *aurugo* est morbus regius. Gloss. Lat. in *Ang. Maii Auctt. Class.* tom. VI, p. 510: „*Aurago*, morbus regius.“, et paulo postea: „*Auriginosus*, arcuatus.“ Alterum

Gloss. Lat. apud eundem *ibid.* tom. VIII, p. 47: „*Arugo*, morbus regius, vel pestis ex corruptione aeris.“ Glossaria Latino-Graeca: „*Aurugo*, ἰχτερίς.“, et „*Auruginosus*, ἰχτεριζός.“

turae ordinem turbas, ipsius dei providentiam excaecas, qui cunctis operibus suis intellegendis, incolendis, dispensandis fruendisque fallaces et mendaces dominos praefecerit sensus. An non istis universa conditio subministratur? -An non per istos secunda quoque mundo instructio accessit, tot artes, tot ingenia, tot studia, negotia, officia, commercia, remedia, consilia, ²² solatia, victus, cultus ornatusque? Omnia totum vitae saporem condierunt, dum per hos sensus solus omnium homo animal rationale ²³ dinoscitur intellegenditiae ²⁴ et scientiae capax, et ipsius Academiae. Sed enim Plato, ne quod testimonium sensibus signet, propterea et in Phaetro^e ex Socratis persona negat se cognoscere posse semetipsum, ut monet Delphica inscriptio, et in ²⁵ Theaeteto^f adimit sibi scire atque sentire, ²⁶ et in Phaetro^g post mortem differt sententiam, veritatis postumam scilicet, et tamen nondum ²⁷ mortuus philosophabatur. ²⁸ Non licet, non licet nobis in dubium sensus istos ²⁹ devocare, ne et in Christo de fide eorum deliberetur, ne forte dicatur quod falso

Luc. X, 18.
Matth. III, 17.

Matth.
VIII, 15.

Matth. XXVI,
7-12.

Luc.
XXII, 19 sq.

Matth. XXVI,
27 sq.

I Cor. XI, 25.

Matth.
XVII, 3 sqq.

Io. II, 1 sqq.

Io. XX, 27.

Ho. I, 1.

³⁰ satanam prospectavit de caelo praecipitatum, aut falso vocem patris audierit de ipso ³¹ testificatam, aut deceptus sit cum Petri socrum tetigit, aut alium postea unguenti senserit spiritum quod in sepulturam suam acceptavit, alium postea vini saporem quod in sanguinis sui memoriam consecravit. Sic enim et Marcion phantasma eum maluit credere, totius corporis in illo dedignatus veritatem. Atquin ne in apostolis quidem eius ludificata natura est. Fidelis fuit et visus et auditus in monte, fidelis et gustus vini illius, licet aquae ante, in nuptiis Galilaeae, fidelis et tactus exinde creduli Thomae. Recita ³² Ioannis testationem: Quod vidimus, inquit, quod audivimus, oculis nostris vidimus, et manus nostrae contrectaverunt, de sermone vitae. Falsa utique testatio, si oculorum et aurium et manuum sensus natura mentitur.

Cap. XVIII.

¹ Convertor ad intellectualium partem, quemadmodum illam Plato ² a corporalibus separatam haereticis commendaverit, agnitionem ante mortem consecutus. Ait enim in ³ Phaetone^a: Quid tum

22. solacia A., pro more. 23. dinoscitur ABCa. dignoscitur b. 24. et scientiae om. Ab. 25. teaeteto A. 26. et om. A. 27. mortuis Bmg. 28. Non licet, non licet Ab. Non licet reliqui. 29. devocare Ab. revocare reliqui. 30. satanan A. Sathanam B. Salanam Cab. 31. testificatum A. 32. Iohannis A.

Cap. XVIII. 1. DE INTELLECTUALIBVS. Convertor AB. QVOD PHILOSOPHI ET HAERETICI DISTINGVANT INTER SENSVALIA ET INTELLECTVALIA. Convertor C. 2. a in A. addidit n. sec. 3. Phaetone ab. Phaedo A. Phaetro reliqui.

e. in Phaetro] Phaedr. p. 229 sqq.
f. in Theaeteto] Theaet. p. 152 sqq.
g. in Phaetro] Phaetro p. 247 sqq.

Cap. XVIII. a. in Phaetone] Phaed. p. 65 sq.

erga ipsam prudentiae possessionem? Utrumne impedimentum erit corpus, an non, si quis illud socium assumpserit in quaestionem? Tale quid dico, habetne veritatem aliquam visio et auditio hominibus, an non? An ⁴non etiam poëtae haec nobis semper obmuscant, quod neque audiamus certum neque videamus? Meminerat scilicet et Epicharmi^b Comici: Animus cernit, animus audit, reliqua surda et caeca sunt. Itaque rursus illum ergo ait supersapere qui mente maxime sapiat, neque visionem proponens neque ⁵ullum eiusmodi ⁶sensum attrahens animo, sed ipsa mente sincera utens in ⁷recogitando ad capiendum sincerum quodque rerum, ⁸segressus potissimum ab oculis et auribus et, ⁹quod dicendum sit, a toto corpore, ut turbante et non permittente animae possidere veritatem atque prudentiam, quando communicat. Videmus igitur adversus sensus corporales aliam portendi paraturam, ¹⁰ut multo idoneiorem^c, vires scilicet animae, intellectum operantes eius veritatis cuius res non sint coram nec subiaceant corporalibus sensibus, sed absint longe a communi conscientia in arcano et in superioribus et apud ipsum deum. Vult enim Plato esse quasdam substantias invisibiles, ¹¹incorporales, supermundiales, divinas et aeternas, quas appellat ideas, id est ¹²formas, exempla et causas naturalium istorum manifestorum et subiacentium corporalibus sensibus, et illas quidem esse veritates, haec autem imagines earum. Relucentne iam haeretica semina Gnosticorum et Valentinianorum? Hinc enim arripiunt differentiam corporalium sensuum et intellectualium virium, quam etiam parabolae decem virginum attemperant, ut quinque stultae sensus corporales figuraverint, stultos videlicet quia deceptui faciles, sapientes autem intellectualium virium notam expresserint, sapientium scilicet quia contingentium veritatem illam arcanam et supernam et apud pleroma constitutam, haereticarum ¹³idearum sacramenta. Hoc enim sunt ¹⁴et Aeones et genealogiae illorum. Itaque et sensum dividunt, et intellectualibus quidem a spiritali suo semine, sensualibus vero ab animali, quia spiritalia nullo modo capiat et illius quidem esse invisibilia, huius vero visibilia et humilia et temporalia, quae sensu convenientur in imaginibus consti-

Math.
XXV, 1 sqq.

4. non om. Aq. 5. illum Bmg. 6. sensum attrahens animo Bmgab. attrahens animo C. attrahens animum AB. 7. cogitando A. 8. segressus b. si egressus ABCa. 9. quo a. 10. aut B. uti Aβ. 11. incorporales supermundiales om. A. 12. formas exemplares et BCa. 13. dearum A(m. pr.) Bmg. 14. et aeones Ab. et αἰῶνες reliqui.

b. Epicharmi] Dicitur Epicharmi hoc memorat praeter alios etiam Plut. De Fortuna p. 98. et De Alex. Viri. et Fort. p. 336: „Νοῦς ὁρῆ καὶ νοῦς ἀκούει,

τ' ἄλλα κωφὰ καὶ τυφλά.“ Plura vide ap. Wyttenb. ad Plat. Phaed. p. 151.

c. idoneiorem] Cf. adnot. ad De Pallio cap. 3.

tuta. Ob haec ergo praestruximus^d neque animum aliud quid esse quam animae suggestum et structum, neque spiritum extraneum quid quam quod et ipsa per flatum, ceterum accessioni deputandum quod aut deus postea aut diabolus¹⁵ adspirarit. Et nunc ad differentiam sensualium et intellectualium non aliud admittimus quam rerum diversitates, corporalium et spiritalium, visibilium et invisibilium, publicatarum et arcanarum, quod illae sensui, istae intellectui attribuantur,¹⁶ apud animam tamen et istis et illis¹⁷ obsequio deputatis, quae perinde per corpus corporalia sentiat, quemadmodum per animum incorporalia intellegat, salvo eo ut etiam sentiat dum intellegit. Non enim et sentire intellegere est, et intellegere sentire est? Aut quid erit sensus, nisi eius rei quae sentitur intellectus? Quid erit intellectus, nisi eius rei quae intellegitur sensus? Unde ista tormenta cruciandae simplicitatis et¹⁸ suspendendae veritatis? Quis mihi exhibebit sensum non intelligentem quod sentit, aut intellectum non sentientem quod intellegit, ut probet alterum¹⁹ sine altero posse? Si corporalia quidem sentiuntur, incorporalia vero intelleguntur, rerum genera diversa sunt, non domicilia sensus et intellectus, id est non anima et animus. Denique a quo sentiuntur corporalia? si ab²⁰ anima, ergo iam et sensualis est animus, non tantum²¹ intellectualis, nam dum intellegit, sentit,²² quia si non sentit, nec intellegit: si vero ab anima corporalia sentiuntur, iam ergo²³ et intellectualis est vis animae, non tantum sensualis, nam dum sentit, intellegit, quia si non intellegit, nec sentit. Proinde a quo intelleguntur incorporalia? si ab animo, ubi erit anima? si ab anima, ubi erit animus? Quae enim distant, abesse invicem debent, cum suis muneribus operantur. Putabis quidem abesse animum ab anima,²⁴ si quando. Nam ita effici ut nesciamus²⁵ nos vidisse quid vel²⁶ audisse, quia alibi fuerit²⁷ animus. Adeo contendam immo ipsam animam nec vidisse nec audisse, quia alibi fuerit cum sua vi, id est animo. Nam et cum dementit homo,²⁸ dementit anima, non peregrinante, sed com-

15. adspirarit *b. in Erratis.* adspiraret *ABCab.* adspirarat *edit. Priorius.* 16. apud *Aβ.* 17. obsequio *om. A.* 18. suspendae *A.* 19. sine altero *BmgCab.* ex altero *AB.* 20. animo *AβBb.* anima (*Aγ*) *Ca.* 21. intellectualis *A.* 22. quasi *B.* In *A.* desiderantur verba quia si non sentit, nec intellegit; *B.* habet uncinis inclusa, et in margine adnotatum ea aliis in libris deesse. 23. et intellectualis *B.* intellectualis *Ab.* intellectus *Ca.* 24. si quando. Nam ita effici ut ego. si quando. Nam ita efficiunt ut (ut *om. A.*) *ABCa.* Si quando animo ita afficimur ut *b., cum Fulv. Ursino.* 25. nos *om. A.* 26. audisse, quia *b., cum Fulv. Ursino.* audisse nec audisse quia *AB.* audisse nec non audisse quia *Ca.* 27. animus. Adeo contendam immo ipsam animam nec vidisse nec audisse quia alibi fuerit *om. A.* 28. anima dementit *Aβ.*

d. praestruximus] Supra cap. 12.

patiente tunc animo^e. Ceterum animae principaliter casus est. Hoc²⁹ unde firmatur? quod anima digressa nec animus in homine invenitur; ita illam ubique sequitur, a qua³⁰ nec in fine subremanet. Cum vero³¹ sequitur et addicitur, perinde intellectus animae³² addicitur quam sequitur animus, cui addicitur intellectus. Sit nunc et potior³³ sensu intellectus, et potior cognitor sacramentorum, dummodo et ipse propria vis animae, quod et sensus. Nihil³⁴ mea interest, nisi cum idcirco praefertur sensui intellectus, ut ex hoc quoque separatio habeatur quo³⁵ potior affirmatur. Tunc mihi post differentiam etiam³⁶ praelatio retundenda est, ³⁷perventuro quoque usque ad potioris dei persuasionem. Sed de deo suo quoque campo experiemur cum haereticis. Nunc de anima titulus et³⁸ de intellectu non insidiosae praefereudo locus. Nam etsi potiora sunt quae intellectu attinguntur ut spiritalia quam quae sensu ut corporalia, rerum erit praelatio, sublimiorum scilicet adversus humiliores, non intellectus adversus sensum. Quomodo enim praeferatur sensui intellectus, a quo informatur ad cognitionem veritatum? Si enim veritates per imagines apprehenduntur, id est invisibilia per visibilia noscuntur, quia et apostolus nobis scribit, Invisibilia enim^{Rom. I, 20.} eius a conditione mundi de factamentis intellecta visuntur, et Plato^f haereticis, Facies occulorum ea quae apparent, et necesse³⁹ est omnino hunc mundum imaginem quandam esse alterius alicuius, ⁴⁰equidem ibi videtur intellectus duce uti sensu et auctore et principali fundamento, nec sine illo veritates posse contingi. Quomodo ergo potior erit eo per quem est, quo eget, cui debet totum quod attingit? Ita utrumque concluditur, neque praefereudum sensui intellectum, per quem enim quid constat, inferius ipso est, neque separandum a sensu, per quod enim quid est, cum ipso est.

¹Sed ne illi quidem praetereundi qui vel modico temporis^{Cap. XIX.} viduant animam intellectu. Proinde enim viam sternunt postea inducendi eius, sicut ²et animi, a quo scilicet proveniat intellectus.

29. inde firmatur quod *b.*, cum *Fulv. Ursino*. 30. ne *Aβ*. neque *Aφ. m. pr.* 31. sequitur *om. A.* 32. adicitur *Aβ*. 33. sensui *AB*. 34. in ea *Bmg.* 35. potior *A.* 36. praelatiore tundenda *B.* 37. perventuro quoque usque *ego*. perventura quoque usque *BCa.* perventura usque *A.* perventuro usque *b.* 38. de *om. Cab.* 39. est *ABb.* esse *reliqui*. 40. equidem ibi videtur *ego*. et quid sibi videtur *B.* et quod sibi videtur *Ca.* videtur *Ab*.

Cap. XIX. 1. INTELLECTVM SEMPER (SEMPER *om. A.*) ANIMAE INESSE. Sed *AB*. Sed *reliqui*. 2. et animi a quo *b.* et animam a quo *Aφ.* et animi a quo *Aβ.* et anima a quo *B.* in animam *Ca.*

e. sed compatiente tunc animo.] Contrarium dicebant qui distinguebant animum ab anima, scilicet demente homine abire animum, manere animam. Lactant.

De Opif. cap. 18. et Inst. Div. VII, 12. (La Cerda).

f. Plato] Plat. Tim. p. 29 sq. p. 37 sq.

Volunt infantiam sola anima contineri, qua tantummodo vivat, non ut pariter sapiat, quia nec omnia sapiant quae vivant. Denique arbores vivere, nec tamen sapere, secundum ³Aristotelem^a, et si quis alius substantiam animale in universa communicat, quae apud nos in homine privata res est, non modo ut dei opus, quod et cetera, sed ut dei flatus, quod haec sola quam dicimus cum omni instructu suo^b nasci. Et si ad arbores provocamur, amplectemur exemplum, siquidem et illis necdum arbusculis, sed stipitibus adhuc et surculis etiamnunc, simul de scrobibus oriuntur, inest propria vis animae. Verum pro temporis ratione remoratur coalescens et coadulescens robori suo, donec aetas ^{3b}adimpleat habitum, quo natura fungatur. Aut unde mox illis et frutices inoculantur et folia formantur et germina inflantur et flosculi inornantur et ⁴suci con-diuntur, si non in ipsis omnis paratura generis quiescit, et parti-bus promota grandescit? Inde igitur et sapiunt unde vivunt, tam vivendi quam sapiendi proprietate, et quidem ab infantia et ipsae sua. Video enim et vitem adhuc teneram et inpuberem intellegen-tem tamen iam opera sua et volentem ⁵alicui adhaerere, ⁶cui ⁷innixa et innexa proficiat. Denique non expectata rustica disciplina, sine arundine, sine ⁸cervo^c, si quid attigerit, ultro ⁹amabit, et quidem viriosius^d ¹⁰amplexabitur de suo ingenio quam de tuo arbitrio. Pro-perat esse segura. Video et ^{10b}hederas quantum velis ¹¹primas statim ad superna conari et nullo praeunte suspendi, quod malint ¹²parietibus invehi textili silva quam humi teri voluntaria iniuria. Contra quibus de aedificio male est^e, ut crescendo recedunt, ut ¹³refugiunt? Sentias ramos aliorum ¹⁴destinatos, et animationem arboris de divortio parietis intellegas; ¹⁵contenta sua est parvitate, quam ex primordio providentissimi fruticis ¹⁶edidicit, ¹⁷timens etiam

3. Aristotelem A. 3b. impleat Ab. 4. suci A. succi reliqui. 5. alicubi Ca. 6. cum BCa. 7. innixa b., Latinius. 8. cervo ABmgCb. orno B. corno a. 9. ambibit b., cum Latinio. 10. amplexabitur om. Ab. 10b. ederas A. 11. pri-mas Ab. premas reliqui. 12. in parietibus Atq. m. pr. 13. refugiunt? Sentias b., de emendat. Fulvii Ursini. refugium sentias ABCa. 14. destinatum C. 15. contenta sua est parvitate ego. contentae sua parvitate Ca. contenta sunt pravi-tate B. continentia (continenta Aβ.) est parvitate ABmg. contenta est parvitate b. 16. Se didicit AB. 17. timentis a., cum Latinio.

Cap. XIX. a. Aristotelem] Aristot. De Anima II, 2. 3.

b. cum omni instructu suo] Quasi cum omni instructo et instrumento, cum omni censu, cum omnibus suis. Atque in hunc significatum locutiones istos apud Africanos praesertim fuisse indicat Augustin. lib. II Quaest. in Exod. Quaest. 47: „Graecus, inquit, ἀποσκευὴν habet, ubi substantiam Latinus interpretatus est,

quod aliquando censum interpretantur nostri, sicut nunc instructum dicere voluimus.“ Cf. Apolog. cap. 6. (Rigalt.)

c. cervo] Cervi sunt sustentacula, in-terprete Papia. Cf. Varro De L. L. V, 117. Serv. in Vergil. Ecl. II, 29.

d. viriosius] Cf. adnot. ad Adv. Va-lentin. cap. 16.

e. de aedificio male est] Sic lib. De Pallio cap. 1 „A caelo bene est.“ (Rig.)

ruinam. Has ego sapientias et scientias arborum cur non contendam? Vivant ut philosophi volunt, ¹⁸sapient ut philosophi nolunt, ¹⁹intellegat^f et infantia ligni, quo magis hominis? cuius anima velut surculus quidam ex matrice Adam in propaginem deducta et genitalibus feminae foveis commendata cum omni sua paratura ²⁰pullulavit tam intellectu quam et sensu? Mentior si non statim infans, ut vitam vagitu salutavit, hoc ipsum se testatur sensisse atque intellexisse quod natus est, omnes simul ibidem dedicans^g sensus, et luce visum et sono auditum et ²¹humore gustum ²²et aëre odoratum et terra tactum. Ita prima illa vox de primis sensuum ²³vocibus et de primis intellectuum pulsibus cogitur. Plus est quod de prospectu ²⁴lacrimabilis vitae quidam ²⁵augurem incommodorum vocem illam flebilem interpretantur, ²⁶quo etiam praesciens habenda sit ab ingressu nativitatis, nedum intellegens. ²⁷Exinde et matrem spiritu probat, et nutricem spiritu examinat, et gerulam spiritu agnoscit, fugiens extranea ubera, et recusans ignota cubilia, ²⁸neminem appetens nisi ex usu. Unde illi iudicium novitatis et moris, si non sapit? unde illi et offendi et demulceri, si non intellegit? Mirum satis ut infantia naturaliter animosa sit non habens ²⁹animum, et naturaliter affectiosa sit non habens intellectum. At enim Christus ex ore ³⁰lactantium et parvulorum ³¹experiendo laudem nec pueritiam nec infantiam ³¹hebetes pronuntiavit, quarum altera cum suffragio occurrens testimonium ei potuit offerre, altera pro ipso trucidata utique vim sensit.

¹Et hic itaque concludimus ²omnia naturalia animae ut sub-stantiva eius ipsi inesse et cum ipsa procedere atque proficere, ex quo ipsa censetur. Sicut et Seneca^a saepe noster: Insita sunt nobis omnium artium et aetatum semina, ³magisterque ex occulto deus producit ingenia, ex seminibus scilicet insitis et occultis per infantiam, quae sunt et intellectus. Ex his enim producuntur in-

18. sapient ut philosophi nolunt *om. Aq.* 19. intelligat et infantia *b., de emendat. Fulvii Ursini.* intellegant et infantiam *ABCa.* 20. pullulavit *ABmg., Fulv. Ursinus.* pullulabit *BCab.* 21. umore *Aβ.* 22. et odoratum aere *A.* 23. vocibus *om. Ab.* 24. lacrymabilis *BCa.* 25. augorem *Aβ.* augerem *Aq.* 26. quo *b.* quod reliqui. 27. Non enim exinde *Ba.* In *B.* verba Non enim *uncinis inclusa sunt cum nota in margine ea aliis libris deesse.* 28. et neminem *BCa.* 29. animum — — non habens *om. A.* 30. lactantium *A.* lactentium *reliqui.* 31. experiendo *ABmgb.* expediendo *reliqui.* 32. hebetes *Cab.* hetbentes *Aβ.* habentes *AqB.*

Cap. XX. 1. DE NATVRALIBVS. Et hic *AB.* DE CAETERIS NATVRALIBVS ANIMAE. Et hic *C.* 2. omnia *om. Aq.* 3. magister quae ex *A.*

f. intellegat] Id est intellectum habeat.

g. ibidem dedicans] Id est statim, exemplo. Sic Adv. Valent. cap. 3 et 7.

De Carne Chr. cap. 7. De verbo *dedicare* cf. adnot. ad Scorp. cap. 1.

Cap. XX. a. Seneca] Affert verba Senecae De Benef. IV, 6.

genia. Porro ⁴et frugum seminibus una generis cuiusque forma est, processus tamen varii, alia integro statu evadunt, alia etiam meliora respondent, alia degenerant pro condicione caeli et soli, pro ratione operis et curae, pro temporum eventu, pro licentia casuum: ita et animam licebit^b semine uniformem, fetu multifor- mem. Nam et hic etiam de locis interest. Thebis hebetes ⁵et brutos nasci relatum est, Athenis sapiendi dicendique acutissimos^c; ubi penes ⁶Colyttum^d pueri mense citius eloquuntur ⁷praecoca lingua. Siquidem et Plato in Timaeo^e Minervam affirmat, cum urbem illam moliretur, nihil aliud quam regionis naturam prospexisse, talia ingenia pollicitam, unde et ipse in Legibus Megillo et ⁸Cliniae praecipit condendae civitati ⁹locum procurare^f. Sed Empedocles causam argutae indolis et obtusae in sanguinis qualitate constituit; perfectum ac profectum de doctrina ¹⁰disciplinaque deducit. ¹¹Tamen vulgata iam res est gentilium proprietatum. Comici Phrygas timidos inludunt, Sallustius vanos Mauros^g et feroces Dalmatas pulsat, Tit. I, 12. mendaces Cretas etiam apostolus inurit. Fortassean et de corpore et ¹²de valetudine aliquid accedat. Opimitas sapientiam impedit, ¹³exilitas expedit, paralysis mentem prodigit, phthisis servat. Quanto magis de accidentibus habebuntur, quae ¹⁴citra corpulentiam ¹⁵et valentiam vel acunt vel ¹⁶obtundunt. Acunt doctrinae, disciplinae, artes ¹⁷et experientiae, negotia, studia, obtundunt incitiae, ¹⁸ignaviae, desidiae, libidines, inexperientiae, otia, vitia; super haec si et ¹⁹alia quae praesunt potestates. Enimvero praesunt; secundum nos quidem ²⁰deus dominus et diabolus aemulus, secundum communem autem opinionem ²¹et providentiae fatum et necessitas, et ²²fortunae arbitrii libertas. Nam haec et philosophi ²³distinguunt,

4. ut *ab.* 5. et brutos *om. A.* 6. colyttum *A.* Colyttum *reliqui:* 7. praecoca *Aq.* praecocae *Aβ.* praecoce *reliqui.* 8. incliniae *A.* 9. locum procurare *b.* loci vim procurare *A.* locum praepararent *BCa.* 10. disciplinaque *Cab.* disciplinamque *AβB.* disciplinam *Aq.* 11. Tam vulgata *Aq.* 12. de *om. Aβ.* 13. exilitas expedit *om. A.* 14. citra *Ab.* 15. et valentiam *om. A.* 16. obtundunt *Aβ.* 17. et experientiae *B.* experientiae *Aβ.* experientiae *Aq.* et experientia *Cab.* 18. ignaviae *Ab.* ignavia *reliqui.* 19. aliquae *los. Mercerus.* 20. deus dominus *Ab.* dominus deus *reliqui.* 21. et (et *om. Ab.*) providentiae fatum *ABb.* et providentia et fatum *reliqui.* 22. fortunae arbitrii *Ab.* fortunae et arbitrii *B.* fortuna et arbitrii *Ca.* 23. distinguunt *A.* Ubique *fere.*

b. licebit] Fr. Iunius interpretatur *liquebit.* Rationem non video.

e. Thebis hebetes — — Athenis sapiendi dicendique acutissimos] V. Cic. De Fato cap. 4.

d. Colyttum] Huius, opinor, potissimum Athenarum demi meminisse voluit

quia patria erat Platonis, teste Laertio III, 1, 3.

e. Timaeo] Plat. Tim. p. 24.

f. locum procurare] Plat. De Legg. lib. IV, init.

g. Sallustius vanos Mauros] V. Sallust. Opp. ed. Bipont. p. 289.

et nos secundum fidem disserenda suo iam ²⁴vovimus titulo^b. Apparet quanta sint quae unam animae naturam varie collocarint, ut vulgo naturae deputentur, quando non species sint, sed sortes naturae et substantiae unius, illius scilicet quam deus in Adam contulit et matricem omnium fecit; atque adeo sortes erunt, non species substantiae unius, ²⁵item varietas ista ²⁶moralis, ²⁷quae quanta nunc est, tanta non fuerit in ipso principe generis Adam. Debuerant enim fuisse haec omnia in illo, ut in fonte naturae, atque inde cum tota varietate ²⁸manasse, si varietas naturae fuisset.

Quodsi uniformis natura animae ab initio in Adam ante tot Cap. XXI. ingenia, ergo non multiformis ¹per tot ingenia, ²nec qua triformis^a, ut adhuc trinitas Valentiniana ³caedatur, quae nec ipsa in Adam recognoscitur. Quid enim spiritale in illo? Si quia prophetavit magnum illud sacramentum in Christum et ecclesiam: Hoc os ex Gen. II, 23 sq. ossibus meis, et caro ex carne mea, vocabitur mulier; propterea relinquet homo patrem et matrem, et agglutinabitur mulieri suae, et erunt duo in ⁴carnem ⁵unam; hoc postea obvenit, cum in illum deus amentiam immisit, spiritalem vim, qua constat ⁶prophetia. Si et malum in eo apparuit transgressionis admissum, nec hoc naturale deputandum est, quod instinctu serpentis operatus est, tam non naturale quam nec ⁷materiale, quia et materiae fidem iam exclusimus^b. Quodsi nec spiritale nec quod dicitur materiale proprium in illo fuit (⁸et si ex materia, fuisset mali semen), superest ut solum in illo et unicum fuerit naturale quod censetur animale, quod ⁹statu simplex et ¹⁰uniforme defendimus. De hoc plane relinquitur quaeri an demutabile debeat ¹¹credi, quod naturale dicatur. ¹²Idem enim convertibilem negant^c ¹³naturam, ut trinitatem suam in singulis proprietatibus figant; quia arbor bona malos non ferat fructus nec I. uc. VI, 43 sq. mala bonos, et nemo de spinis metat ficus et de tribulis uvas.

24. vovimus *ABmg*. novimus *BCa*. 25. item *ego*. id est *ABCa*. ut et *b*. 26. moralis *BmgCab*. mortalis *AB*. 27. quae quanta *ego*. quam quanta *Fulv. Ursinus*. quanta *libri omnes*. 28. manasse varietas *Aβ*. manasset varietas *Aγ*.

Cap. XXI. 1. per *Ab*. quia uniformis per *BCa*. 2. nec qua triformis *b*. nec quadriformis *A*. iam nec quadriformis *Bmg*. iam nec triformis *BCa*. 3. credatur *Bmg*. 4. carne *A*. 5. unam *om. A*. 6. profetia *Aβ*. 7. materiale, quia et *om. A*. 8. et si *ABCa*. nam si *b*, *ex emendat. Fulv. Ursini*. 9. status *AB*. 10. uniformem *AB*. 11. credi quod naturale *om. Aγ*. 12. Idem *AB*. lidem *reliqui*. 13. naturalem *Bmg*.

h. suo iam vovimus titulo.] Seripsit enim De Fato librum, qui desideratur. Adducit Fulgentius pag. 561. Merc. (Fr. Iunius.)

Cap. XXI. a. nec qua triformis] Ex opinione Valentinianorum homo erat carnalis una et animalis et spiritalis. Cf.

Adv. Valentin. cap. 25. *Caedatur*, id est profligetur. Cf. De Resurr. Carn. cap. 55.

b. materiae fidem iam exclusimus.] Cf. Adv. Hermog. cap. 13.

c. convertibilem negant] Cf. Adv. Valentin. cap. 29.

^{Matth.} Ergo si ita est, neque de lapidibus filios Abrahae suscitare poterit
^{III, 7 sqq.} deus, nec genimina viperarum facere paenitentiae fructus. Et erravit
^{Eph. V, 8.} apostolus scribens: Eratis et vos aliquando tenebrae, et fuimus
^{II, 3.} et nos aliquando natura filii irae, et in his vos quoque fuistis, sed
^{I Cor. VI, 11.} abluti estis. Sed ¹⁴ nunquam discordabunt sententiae sanctae. Non
 dabit enim arbor mala bonos fructus, si non inseratur, et bona
 malos dabit, si non colatur. Et lapides ¹⁵ filii Abrahae fient, si in
 fidem Abrahae ¹⁶ formentur. Et genimina viperarum fructum paeni-
 tentiae facient, si venena malignitatis exspuerint. Haec erit vis
 divinae gratiae, potentior utique natura, habens in nobis subiacen-
 tem sibi liberam ¹⁷ arbitrii potestatem, quod ¹⁸ ἀντεξούσιον dicitur;
¹⁹ quae cum sit et ipsa naturalis atque mutabilis, quoquo vertitur,
²⁰ natura convertitur. Inesse autem nobis ²¹ τὸ ἀντεξούσιον natura-
 liter iam et Marcioni ostendimus et Hermogeni⁴. Quid nunc, si
 naturae condicio sic erit definienda, ut duplex determinetur, nato-
 rum et innatorum, factorum et infectorum? atque ita quod natum
 factumque constiterit, eius natura capiet demutationem; et renasci
 enim poterit et refici. Innatum autem et infectum immobile stabit.
 Quod cum soli deo competat, ut soli innato et infecto et idcirco
 immortalis ²² et inconvertibili, absolutum est ceterorum omnium na-
 torum atque factorum convertibilem et demutabilem esse naturam,
 ut, et si trinitas animae adscribenda esset, ex mutatione accidentiae,
 non ex institutione naturae deputaretur.

Cap. XXII. Cetera animae naturalia iam a nobis audiit Hermogenes cum
 ipsorum defensione et probatione, per quae dei potius quam ma-
 teriae propinqua cognoscitur. Hic solummodo nominabuntur, ne
 praeterita videantur. Dedimus enim illi et libertatem arbitrii, ut
 supra scripsimus, et dominationem rerum et divinationem ¹ inter-
 dum, seposita quae per dei ² gratiam obvenit ex prophetia. Itaque
 iam ab isto dispositionis retractatu recedam, ut ordinem eius ex-
 pungam^a. Definimus animam dei flatu natam, immortalem, ³ cor-
 poralem, effigiatam, substantia simplicem, de suo ⁴ sapientem, varie
 procedentem, liberam arbitrii, ⁵ accidentiis obnoxiam, per ingenia

14. numquam Aβ. 15. filii Aβ. fil Aq. 16. fient formentur Aβ. 17. arbi-
 trarii A. 18. autexusion A. ἀντεξούσιον Aq. m. sec. in marg. 19. quaecum-
 que sit Aβ. 20. natura convertitur om. A. 21. ΤοαΥΤΕΖουCION Aq. 22. et
 inconvertibili om. A.

Cap. XXII. 1. interdum om. A. 2. gratia A. 3. corporalem om. A., et in
 marg. B., quo ipso in libro vox uncinis inclusa conspicitur, adnotatum est eam alibi
 deesse. 4. sapientem ABb. patientem BmgCa. 5. accidentiis b., de emendat.
 Fulvii Ursini. accidentis ABCa.

d. Marcioni ostendimus et Hermogeni.] Marcioni in lib. II Adv. Marc. cap. 5 sqq.
 Hermogeni quidem in libro De Censu Cap. XXII. a. expungam.] Id est ab-
 Anmae, quod in deperditis est hodie, solvam. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 35.

mutabilem, rationalem, dominatricem, divinatricem^b, ex una redundantem. Sequitur nunc ut quomodo ex una redundet consideremus, id est unde et quando et qua ratione sumatur.

¹Quidam de caelis devenisse se credunt, tanta persuasione Cap. XXIII. quanta ²et illuc indubitate regressuros repromittunt, ut ³Saturninus^a Menandri Simoniani discipulus induxit, hominem affirmans ab angelis factum primoque opus ⁴futile ⁵et invalidum et instabile in terra vermis instar palpitasse, quod consistendi vires deessent, dehinc ex misericordia summae potestatis, ad cuius effigiem nec tamen plene perspectam temere structus fuisset, ⁶scintillulam vitae consecutum, quae ⁷illud exsuscitarit et erexerit et constantius animarit et post decessum vitae ad matricem relatura sit. Sed et Carpocrates^b tantundem sibi de superioribus vindicat, ut discipuli eius^c animas suas iam et Christo, nedum apostolis, et peraequent et cum volunt praeferant, quas ⁸proinde de sublimi virtute conceperint, despectrice mundi potentium principatum. Apelles^d sollicitas refert animas terrenis escis de supercaelestibus sedibus ab igneo angelo, deo ⁹Israëlis et nostro, qui exinde illis peccatricem ¹⁰circumfixerit carnem. Examen Valentini^e semen Sophiae ¹¹insulcit animae, per quod historias atque ¹²Milesias Aeonum suorum ex imaginibus visibilium recognoscunt. Doleo bona fide Platonem omnium haeticorum condimentarium factum. Illius est enim et in ¹³Phaedone^f quod animae hinc euntes sint illuc, et inde huc. Item

Cap. XXIII. 1. VNDE ANIMA. Quidam AB. VNDE ANIMA, ADVERSVS HAETRICOS QVI EAM DE COELIS DEFERVNT. Quidam C. 2. et illuc Ab. illuc reliqui. 3. Saturninus ACa. Saturnus B. Saturnius b. 4. futile Aβ. 5. et invalidum om. A. 6. scintillulam B. 7. illud Ab. illum reliqui. 8. perinde sublimi A. 9. israhelis A. Israel b. 10. circumfixerit A. 11. insulcit edd. Semleri et Leopoldi. Nescio unde. 12. millesias A. 13. Phaedrone B.

b. divinatricem] Dei flatu natam probaverat cap. 4 et 11. Immortalem quoque facit cap. 2. 3. 4. 6. 9. 14., et infra saepissime, cap. 24. 38. 45. 51. 53. 54.; porro corporalem cap. 5. 6. 7. 8., effigiatam cap. 9., dein substantia simplicem cap. 10 et 11.; de suo sapientem cap. 12., varie procedentem cap. 13 et sqq.; denique rationalem, dominatricem, divinatricem lib. de Censu Animae probavit adversus Hermogenem, ut modo affirmavit, quamvis et superius cap. 16. de rationali anima egit. Et illud „dominatricem“ ad hegemonicum quodammodo referri possit cap. 14 et 15., sicut et „divinatricem“ ad cap. 19., ubi de voce flebili infantium angare incommodorum vitae; ex una redundantem partim etiam insinuavit supra, et deinceps

locupletius tractat per quinque capita succedentia. (La Cerda.)

Cap. XXIII. a. Saturninus] Cf. de eo Adv. Omnes Haeres. cap. 1. Caelestis autem originis animam fecerunt iam philosophi. Cf. Seneca De Vita Beata cap. 32., et Ad Helvid. cap. 6. Epictet. ap. Arrian. I, 14. Adde Herm. Trismeg. Poimandr. cap. 2 et cap. 12.

b. Carpocrates] Cf. Adv. Omnes Haeres. cap. 3. V. etiam infra huius ipsius libri cap. 48.

c. ut discipuli eius] V. Epiph. Haer. 27.

d. Apelles] Cf. De Carne Chr. cap. 6. et Adv. Omnes Haeres. cap. 6. Epiph. Haeres. 44.

e. Valentini] Cf. imprimis Adv. Valentin. cap. 25.

f. Phaedone] Plat. Phaed. p. 70.

in Timaeo^g, quod¹⁴ genimina dei delegata sibi mortalium genitura accepto initio animae immortalis mortale ei circumgelaverint corpus; tum quod mundus hic imago sit alterius alicuius. Quae omnia ut fidei commendat, et animam retro in superioribus cum deo egisse in commercio idearum, et inde¹⁵ huc transvenire, et hic quae retro norit de exemplaribus recensere, novum elaboravit argumentum, *μαθήσεις ἀναμνήσεις*^h, id est discentias reminiscentias esse. Venientes enim¹⁶ inde huc animas oblivisci eorum in quibus prius fuerint, dehinc ex his visibilibus edoctas¹⁷ recordari. Cum¹⁸ igitur huiusmodi argumento illa insinuentur a Platone quae haeretici mutuuntur, satis haeticos repercutiam, si argumentum Platonis elidam.

Cap. XXIV.

¹Primo quidem oblivionis capacem animam non cedam, quia tantam illi² concessit divinitatem, ut deo adaequetur. Inmatam eam facit, quod et solum armare potuissem ad testimonium plenae divinitatis; ³adicit immortalem, incorruptibilem, incorporalem, quia hoc et deum credidit, ⁴invisibilem, ineffigibilem, uniformem, principalem, rationalem, intellectualem. Quid amplius proscriberet animam, si ⁵eam deum nuncuparet? Nos autem, qui nihil deo ⁶adpendimus^a, hoc ipso animam longe infra deum expendimus quod natam eam agnoscimus, ac per hoc dilutioris divinitatis, ⁷et exilioris felicitatis, ut flatum, non ut spiritum, et si immortalem, ⁸ut hoc sit divinitatis, tamen passibilem, ut hoc sit nativitatis, ideoque et a primordio exorbitationis capacem, et inde etiam oblivionis affinem. Satis de isto cum ⁹Hermogene^b. Ceterum quae, ut haberi merito possit ex peraequatione omnium proprietatum deus, nulli passioni subiacebit, ita nec oblivioni, cum tanta sit ¹⁰iniuria oblivio quanta est gloria eius cuius iniuria est, memoria scilicet, quam et

14. genimina *Ab.* gemina *B.* germina *reliqui.* 15. hunc *A.* 16. inde huc *Abb.* huc inde *Ca.* 17. edoctas (et doctas *Aβ.*) recordari *Ab.* recordari edoctas *reliqui.* 18. igitur *om. A.*

Cap. XXIV. 1. ADVERSUS PLATONIS *μαθήσεις καὶ ἀναμνήσεις* (*in A. Graeca sunt m. sec. addita*). Primo *AB.* ADVERSUS PLATONIS ARGUMENTVM QVOD DISCENTIAS REMINISCENTIAS DICAT. Primo *C.* 2. congesit *Bmg.* 3. addicit *B.* 4. invisibilem *om. A.* 5. eum *Af. m. sec.* 6. adpendimus *Aβ.* adpendimus *BCab.* 7. et *om. BCa.* 8. ut hoc sit divinitatis *om. A.* *In B. totus hic locus ita habetur* immortalem, tamen passibilem, ut hoc sit divinitatis: Et cum immortalem, tamen passibilem, ut hoc sit nativitatis, *verbis* tamen passibilem *ante* ut hoc sit divinitatis *per uncinas inclusis quo significantur a Gangneio in aliis libris desiderari.* 9. cum hermogene. cum ermogene *Af.* 10. iniuriae *Bmg.*

g. Timaeo] Plat. Tim. pag. 43 sqq. pag. 29 sqq. Cf. etiam supra cap. 9.

h. *μαθήσεις ἀναμνήσεις*] Plat. Phaed. p. 73. Cf. Max. Tyrius Diss. XVI (vulgo XXVIII.). Arnob. Adv. Nat. II, 26 sqq. Cic. Tusc. Quaest. I, 24.

Cap. XXIV. a. adpendimus] Nam Plato animam divinam fecit, velut adpendicem dei. (La Cerda.)

b. cum Hermogene.] Libro de Censu Animae, qui desideratur. (Fr. Iunius.)

ipse Plato^c sensuum et intellectuum salutem, et Cicero^d thesaurum omnium studiorum praedicavit. ¹¹Nec hoc iam in dubium deducetur, an tam divina anima memoriam potuerit amittere, sed an quam ¹²amiserit recuperare denuo possit. Quae enim non debuit oblivisci, si oblita sit, nescio an valeat recordari. ¹³Ita utrumque meae animae, non Platonicae congruet. Secundo gradu opponam: Natura compotem animam facis idearum illarum, an non? Immo natura, inquis. Nemo ergo concedet naturalem scientiam naturalium excidere artium. Excidet studiorum, excidet doctrinarum, disciplinarum; ¹⁴excidet fortasse et ingeniorum et affectuum, quae naturae videntur, non tamen sunt, quia, ut praemisimus^e, et pro locis et pro institutionibus et pro corpulentis ac valetudinibus et pro potestatibus dominatricibus et pro libertatibus arbitrii ex accidentibus constant. Naturalium vero scientia ne in bestiis quidem deficit. Plane obliviscetur feritatis leo, mansuetudinis eruditione praeventus, et cum toto suggestu^f iubarum delictum fiet Berenices alicuius reginae^g, lingua genas eius emaculans. Mores bestiam relinquent, scientia naturalium permanebit. Non obliviscetur idem naturalium pabulorum, ¹⁵naturalium remediorum, naturalium terrorum; et si de piscibus, et si de placentis regina ei obtulerit, carnem desiderabit, et si languenti theriacam composuerit, simiam leo requiret^h, et si nullum illi venabulum ¹⁶offirmabitⁱ, gallum tamen formidabit^k. Perinde et homini omnium forsitan obliviosissimo inobliterata perseverabit sola scientia naturalium, ut sola scilicet naturalis, memor semper manducandi in esurie et bibendi in siti, et oculis videndum et auribus audiendum et naribus odorandum et ore gustandum et manu contrectandum. Hi sunt certe sensus, quos philosophia depretiat intellectualium praclatione. Igitur si naturalis scientia sensualium permanet, quomodo intellectualium, quae potior habetur, ¹⁷intercidit? Unde nunc ipsa vis oblivionis antecedentis recordationem? Ex multitudine, ait, temporis. Satis ¹⁸inprospecte. Quantitas enim temporis non pertinebit ad eam rem quae innata dicatur,

11. Nec ne hoc A. 12. amisit Ab. 13. Ita om. A. 14. excidet Ab. excident reliqui. 15. naturalium remediorum om. A. 16. offirmabit A. obfirmabit reliqui. 17. intercidet A. 18. in prospectis AB.

c. Plato] Plat. Phileb. p. 72 sq.
d. Cicero] Cic. De Orat. I, 5. Cf. Cassiodor. De Anima cap. 12. et Varr. V, Epist. 21.

e. praemisimus] Supra cap. 19.
f. suggestu] Ornatu. Cf. quae dedi ad De Corona cap. 13.

g. Berenices alicuius reginae] V. Aelian. H. A. V, 39.

TERTULLIANI OPP. ED. OEHLER. Tom. II.

h. simiam leo requiret] Aelian. l. l., Aristot. H. A. VIII, 5. Plin. H. N. VIII, 16. Ambros. Hexam. VI, 4.

i. offirmabit] Id est firmum faciet, defendet.

k. gallum tamen formidabit.] V. Plin. l. l. Item Ambros. l. l.

ac per hoc potissimum aeterna credatur. Quod enim aeternum est, eo quia ¹⁹et innatum est neque initium neque finem temporis admittendo nullum modum temporis patitur. Cui temporis modus nullus est, nec ulla demutatione ²⁰tempori subest, nec ²¹ea de multitudine temporis vis est. Si tempus in causa est oblivionis, cur ex quo anima corpori inducitur, memoria delabitur¹, quasi exinde tempus anima sustineat^m, quae sine dubio prior corpore non fuit utique sine tempore? Ingressa vero corpus statimne obliviscitur, an aliquanto post? Si statim, ²²ecquae erit temporis nondum ²³subputandi multitudo? infantia scilicet. Si ²⁴aliquando post, ergo illo in spatio ante tempora oblivionis memor adhuc aget anima? Et quale est ut postea obliviscatur, et rursus postea recordetur? Quoquo autem tempore illam oblivio inruerit, quantus hic etiam habebitur modus temporis? tota, opinor, vitae decursio satis non erit ad ²⁵evertendam memoriam tanti ante corpus aevi. Sed rursus Platoⁿ causam demutat in corpus, quasi et hoc fide dignum, ut nata substantia innatae vim extinguat. Magnae autem ²⁶ac multae differentiae corporum pro gentilitate, pro magnitudine, pro habitudine, pro aetate, pro valetudine. Num ergo et oblivionum differentiae aestimabuntur? Sed uniformis oblivio est; ergo non erit corporalitas multiformis ²⁷in causa exitus uniformis. Multa item documenta, teste ipso Platone^o, divinationem animae probaverunt, quae proposuimus iam Hermogeni. Sed nec quisquam hominum non et ipse aliquando praesagam animam suam sentit, aut ²⁸ominis aut periculi aut gaudii augurem. Si divinationi non obstrepit corpus, nec memoriae opinor officiet. In eodem certe corpore ²⁹et obliviscuntur animae et recordantur. Si qua corporis ratio incutit oblivionem, quomodo contrariam eius admittet recordationem? quia et ipsa post oblivionem recordatio memoria recidiva^p est. Quod primae memoriae adversatur, cur non et secundae ³⁰refragetur? Postremo, qui magis reminiscerentur quam pueruli, ³¹ut recentiores animae, ut nondum immersae domesticis ac publicis curis, ut ipsis

19. et om. Aβ. 20. tempori Ab., *Latinius*. temporis *reliqui*. 21. ea de b. eadem BCa. eadem in *Latinius*. In A. desiderantur haec verba nec ea de multitudine temporis vis est. 22. ecquae erit ego. et quaerit A. et quae erit *reliqui*. 23. subputandi AB. supputandi *reliqui*. 24. aliquando A. aliquanto *reliqui*. 25. evertendam b., de emendat. *Latinii*. vertendam ABCa. 26. ac AB. et *reliqui*. 27. in causa exitus uniformis om. A. 28. ominis BmgCab. hominis AB. 29. et om. A. 30. refragatur Ab. 31. ut recentiores ABCab. virentiores Bmg.

l. delabitur] Scilicet de anima. Verius fortasse dilabitur.

m. sustineat] Patiatur, afficiatur ab eo.

n. Plato] Phaedone p. 65 sq.

o. Platone] Plat. Phaedro pag. 242. cap. 20. Adde Tim. p. 71 sq. §. 47.

p. recidiva] Cf. de hoc vocabulo adnot. ad Adv. Marc. IV, 25.

solis ³² deditae studiis, quorum discentiae ³³ reminiscentiae fiunt? Immo cur non ex aequo omnes recordamur, cum ex aequo omnes obliviscamur? Sed tantummodo philosophi. ³⁴ Ne hi quidem omnes. Plato scilicet solus in tanta gentium silva, in tanto sapientium prato, idearum et oblitus ³⁵ et reordatus est. Igitur ³⁶ si nullo modo consistit argumentatio ista praecipua, totum illud pariter eversum est eui aecommodata est, ut animae et innatae et in caelestibus conversatae et consciae divinorum illie et inde delatae et hic recordatae crederentur, ad ³⁷ occasiones plane haereticis subministrandas.

¹ Iam nunc ² regrediar ad causam huius excessus, ³ uti reddam Cap. XXV. quomodo animae ex una redundant, quando et ubi ⁴ et qua ratione sumantur. De qua ⁵ specie nihil refert, a philosopho, an ab haeretico, an a vulgo quaestio occurrat. Nulla interest professoribus veritatis de adversariis eius, maxime tam audaeibus quam sunt primo isti, qui praesumunt, non in utero concipi animam, nec cum carnis figuratione compingi atque produci, ⁶ sed effuso iam partu nondum vivo infanti extrinseus inprimi. Ceterum semen ex concubitu muliebribus locis sequestratum motuque naturali vegetatum ⁷ compingescere^a in ⁸ solam substantiam carnis; eam editam, et de uteri fornace fumantem et calore solutam, ut ferrum ignitum et ibidem ⁹ frigidae immersum, ita aëris rigore percussam et vim animalem rapere et vocalem sonum reddere. Hoc Stoici cum Aenesidemo^b, et ipse interdum Plato^c, cum dicit ¹⁰ perinde animam extraneam alias et extorem uteri prima ¹¹ adspiratione nascentis infantis adduci, sicut ¹² expiratione ¹³ novissima educi. Videbimus an ¹⁴ sententiam ¹⁵ finxerit^d. Ne ex medicis quidem defuit ¹⁶ Hicesius, et

32. debita A. debite B. 33. reminiscentiae om. A. 34. nec ii quidem *Latinius*.
35. et om. A. 36. et si A. 37. occasiones A.

Cap. XXV. 1. ANIMAM ET CARNEM SIMVL CONCIPI. Iam AB. DE CONCEPTV ANIMAE ADVERSVS EOS QVI POST PARTVM CORPORI EAM INDVCVNT. Iam C. 2. egredias Ag. 3. uti ABC. ut ab. 4. et qua Ab. et ex qua reliqui. 5. speciea nihil A. 6. sed effuso b., *Latinius*. sed et effuso ABCa. 7. compingescere A. 8. solidam *Pricaeus ad Apul. Metam. p. 447*. 9. frigide AβB. 10. perinde ABmgCab. proinde B. 11. adspirationē A. 12. aspiratione Bmg. 13. novissima educi b., *de emendat. Fulvii Ursini*. novissime educi A. novissime duci reliqui. 14. ex sententias A. ex sententia *Rigallius*. 15. fixerit A. m. pr., *prob. Rigalt*. 16. Hicesius Cab. hicesius A. hic Esius B.

Cap. XXV. a. compingescere] Id est compingi, coagmentari, condensari. (Fr. Iunius.)

b. Hoc Stoici cum Aenesidemo] Cf. Plutarch. De Placit. Philos. V, 15. Adde supra cap. 9.

c. ipse interdum Plato] Cf. Plato Phaedone p. 76 sqq.

d. finxerit.] Mibi ex Agobardi exemplari legendum videtur „an ex sententia *fixerit*,“ h. e. an hoc ex animi sui sententia fixum ratumque esse volnerit, an dicis tantum causa vel occasione dialogi quasi sub alterius persona protulerit. (Rigalt.)

naturae et artis suae praevaricator^e. Puduit, opinor, illos ¹⁷ hoc statuere quod feminae agnoscerent. ¹⁸ At quanto ¹⁹ ruborator exitus^f, a feminis revinci quam probari? In ista namque specie nemo tam idoneus magister, arbiter, testis, quam sexus ²⁰ ipsius^g. Respondete, matres, vosque praegnantēs, vosque puerperae, steriles et inasculi taceant, vestrae naturae veritas quaeritur, vestrae passionis fides convenitur, an aliquam in fetu sentiatis vivacitatem alienam de vestro de quo palpitent ilia, micent latera, tota ventris ambitio^h pulsetur, ubique ponderis regio mutetur, an hi motus gaudia vestra sint et certa securitas, quod ita infantem et vivere confidatis et ludere, an si desierit ²¹ iniquitas eius, illi prius pertimescatis, an et audiat iam ²² in vobis, cum ad novum sonum excutitur, an et ciborum vanitatesⁱ illi desideretis, illi etiam fastidiatis, an et valetudinibus invicem communicetis, ille quidem ²³ usque ex contusionibus vestris, quibus et ipse intus per eadem membra signatur, rapiens sibi iniurias matris. Si ²⁴ livor ac rubor sanguinis passio est, sine anima non erit ²⁵ sanguis: si valetudo ²⁶ animae accessio est, sine anima non erit valetudo: si alimonia, inedia, crementa, decrementa, pavor, motus, tractatio est animae, ²⁶ his qui fungitur vivet. Denique ²⁷ desinit vivere qui desinit fungi. Denique et mortui eduntur, quomodo, ²⁷ nisi et vivi? qui autem et mortui, nisi qui prius vivi? Atquin et ²⁸ in ipso adhuc utero infans trucidatur necessaria crudelitate, cum ²⁹ in exitu ³⁰ obliquatus denegat partum; matricida, ³¹ ni moriturus. Itaque ³² et inter arma medicorum et ³³ organon est quo prius patescere secreta coguntur tortili temperamento, cum ³⁴ anulocultro, quo intus membra caeduntur anxio arbitrio, cum

17. id A. 18. Et ABmg. 19. ruborator b., de emendat. Latinii. roborator reliqui. 20. ipsus Ios. Scaliger. 21. iniquitas ei; Aβ. 22. et in C. 23. usque ex ego. usque et AB. usque eo, de b., cum Fulvio Ursino. usque de Latinii. usque Ca. 24. livorum ac A. 25. sanguis — — non erit om. A. 26. animae b., de emendat. Fulvii Ursini. omnis BCa. 26b. is B. iis Fulv. Ursinus. 27. desinit A. 27b. si et A. 28. in om. A. 29. inexit A. 30. obliquatus (Aγ)BCab. obligatus AβBmg. 31. ni Cab. qui AB. In B. hoc vocabulum uncinis inclusum est. 32. est A. 33. organon est quo b., ex emendat. Fulvii Ursini. organa ex quo BCa. cum organia ex quo A. 34. anulocultro (anulo cultro AB.) ABB. anulo cultrato reliqui.

e. Hicesius, et naturae et artis suae praevaricator.] Hicesius negabat in utero concipi animam dicebatque effuso iam partu, nondum vivo infanti extrinsecus inprimi, prima scilicet aspiratione. Hunc naturae et artis suae praevaricatorem esse ait Septimius. Naturae, quia fetum in utero vivere iam animatum praegnantēs affirmant et signa certissima demonstrant, artis, quia medici ipsi, quoties necesse est, conceptum utero infantem

extrahere violento puerperio non prius detruere membra solent quam iugulaverint viventem iam utique et animatum. (Rigalt.)

f. ruborator exitus] Ex quo plus ruboris atque pudoris incutatur. (Rigalt.)

g. sexus ipsius.] Id est proprius.

h. ambitio] Cf. ad De Idolol. cap. 1.

i. ciborum vanitates] Vanitates ciborum dicit cibos ineptos, qui cibi non

hebetes unco, quo totum ³⁵facinus ³⁶extrahitur^k violento puerperio. Est etiam aeneum spiculum, quo iugulatio ipsa dirigitur caeco latrocinio: ³⁷ἐμβροσοφάκτην^l appellant de infanticidii officio, utique viventis infantis peremptorium. Hoc et Hippocrates habuit et Asclepiades et Erasistratus et maiorum quoque prosector Herophilus et mitior ipse Soranus, certi animal esse conceptum, atque ita ³⁸miseri ³⁹infelicissimae huiusmodi infantiae, ut prius occidatur, ne ⁴⁰viva lanietur. De qua sceleris necessitate nec dubitabat, credo, ⁴¹Hicesius, iam natis animam superducens ex aëris frigidi pulsu, quia ⁴²et ipsum vocabulum animae ⁴³penes Graecos de refrigeratione ⁴⁴respondens^m. Num ergo barbarae Romanaeque gentes aliter animantur, ⁴⁵quia animam aliud ⁴⁶quid quam ψυχὴν cognominaverunt? Quantae vero nationes sub ferventissimo axe censentur, colorem quoque excoctae? Unde illis ⁴⁷anima, quibus aëris rigor nullus? Taceo cubiculares aestus et omnem illic caloris paraturam enitentibus necessariam, ⁴⁸quas afflari vel maxime periculum est. In ipsis paene balneis fetus elabitur, et statim vagitus auditur. Ceterum si aëris rigor thesaurus est animae, extra Germanias et ⁴⁹Scythias et Alpes et ⁵⁰Argaeos nemo debuit nasci. Atquin et populi frequentiores apud orientalem et meridiam temperaturam et ingenia expeditiora, omnibus ⁵¹Sarmatis etiam mente torpentibus. Et animi enim de rigoribus scitiores provenirent, si animae de frigusculis evenirent; cum substantia enim et vis. His ita praestructis possumus illos quoque recogitare qui exsecto matris utero vivi aërem hauserunt, Liberi aliqui et Scipionesⁿ. Quodsi qui, ut Plato^o, perinde non putat duas animas in unum convenire, sicut nec corpora,

35. facinus *ABb.* pecus *Ca.* 36. extrahitur *Ab.* attrahitur *reliqui.* 37. ἐμβροσοφάκτην *b., ex emendat. Fulvii Ursini.* ἐμβροσοπάκτην *B.* ΕΜΒΡΥΟΡΣΕΚΤΗΝ (ἐμβροσορσέκτην *Bmg.*) *ABmg.* Rigaltius in *A.* legi dicit ΕΜΒΡΥΟΣΕΚΤΗΝ. Refragatur utraque mea eius libri collatio. ἐμβροσορσέκτην *Ca.* ἐμβρονονέκτην *Latinius.* ἐμβροσορρήκτην *alii.* 38. miserti *Ab.* miserati *BCa.* 39. infelicissime *B.* 40. viva lanietur. De qua *BCab.* vivat. De qua *A.* 41. hic *Esins B.* 42. ut *B.* 43. paenes *A.* 44. respondens *ABCa.* respondeat *b., partim ex coniect. Fulvii Ursini, qui reponit atque distinguit refrigeratione.* Respondeat *num celt.* 45. qui *A.* 46. quicquam ψυχὴν *A.* 47. animam *A.* 48. quae *edd. Semleri et Leopoldi.* Vitiose. 49. Scythias *b.* cythias *Aβ.* cythas *Aγ.* Scythas *reliqui.* 50. algeos *Aβ.* 51. armatis *AB.*

sunt. (Rigalt.) Ineptierunt Fr. Iunius et Ludov. de la Cerda *varietates pro vanitates* reponentes.

k. quo totum facinus extrahitur] Eleganter „totum facinus“ dicit totum infanticidium, totum illud caecum latrocinium. (Rigalt.) De voc. *pecus*, quod Gelenius h. l. reponere conatus est, cf. adnot. ad Adv. Marc. IV, 21.

l. ἐμβροσοφάκτην] De usu huius instrumenti cf. Celsus VII, 2. Paul. Aegin. VI, 72.

m. et ipsum vocabulum animae penes Graecos de refrigeratione respondens.] Cf. Plat. Cratylō p. 399. cap. 17.

n. Scipiones.] Plin. II. N. VII, 9. Solin. cap. 4.

o. ut Plato] Cf. supra cap. 10.

ego illi non modo duas animas in unum congestas ostendissem, sicut et corpora, in fetibus, verum et alia multa ⁵² cum anima consereta, daemonis scilicet, nec unius, ut in Socrate ipso, verum et Marc. XVI, 9. septenarii spiritus, ut in Magdalena, et legionarii numeri, ut in Marc. V, 1 sqq. Geraseno, quo facilius anima cum anima ⁵³ conseretur ex societate substantiae quam spiritus nequam ex diversitate naturae. At idem in sexto Legum^p monens cavere ne vitatio seminis ex aliqua vilitate^q concubitus labem corpori et animae supparet, nescio de ⁵⁴ pristina magis, an de ista sententia sibi exciderit. Ostendit enim animam de semine induci, quod curari monet, non de prima aspiratione nascentis. Unde, oro ⁵⁵ te, similitudine animae quoque parentibus de ingeniis respondemus secundum ⁵⁶ Cleanthis testimonium^r, si non ⁵⁷ et ex animae semine educimur? Cur autem et veteres astrologi genituram hominis ab initio conceptus ⁵⁸ digerebant, si non exinde ⁵⁹ et anima est? Ad quam aequae pertinet, ⁶⁰ si quid est, flatus^s.

Cap. XXVI. Sed omnis inaequalitas sententiae humanae usque ad dei terminos. In nostras iam lineas gradum colligam^a, ut quod philosophis medicisque respondi, Christiano probem. De tuo, frater, fundamento fidem ¹ aedifica. Aspice viventes uteros sanctissimarum feminarum, nec modo spirantes iam illic infantes, verum etiam prophetantes. Ecce viscera Rebeccae inquietantur, et longe adhuc² partus, et aëris nullus impulsus. Ecce duplex fetus in locis matris ² tumultuatur, et nusquam adhuc populi duo. Portentosa forsitan petulantia infantiae ante certantis quam viventis, ante ³ animosae quam animatae, si tantummodo matrem ⁴ subsultando turbasset. At cum partus aperitur et numerus inspicitur et auguratus recognoscitur, puto, iam non animae solummodo probantur ⁵ infantum, sed

Gen. XXV, 22 sq.

52. ut cum AB. 53. conseretur (Aq)b., de emendat. Fulvii Ursini. conferetur AβBCa. 54. pristinis Ab. 55. te om. A. 56. Cleanthis B. 57. et om. Ab. 58. digerebant BmgCab. dirigebant AB. 59. et om. A. 60. quidquid est flatus Bmg. si quid est status b., cum Fulvio Ursino.

Cap. XXVI. 1. aedificem Bmga. 2. tumultuantur edd. Semleri et Leopoldi. Nescio qua auctoritate. 3. animos aequa (aeque B.) animate AqB. 4. sussultando Aβ. 5. infantum A. infantium reliqui.

p. idem in sexto Legum] Plato De Legg. VI, §. 18. p. 775 sq. Pro monens cavere facili mutatione reposuerim monens nos cavere.

q. ex aliqua vilitate] Vilitatem dicit φαυλότητα. (Rigalt.)

r. Cleanthis testimonium] Cf. supra cap. 5.

s. si quid est, flatus] Rigaltius cum Fulvio Ursino rescripsit „si quid est status,“ quod interpretatur „Hoc est,

si quis est status unde conici futura queant.“ Perperam. Reduxi genuinam scripturam „flatus.“ Quod si, inquit, conceptus pertinet ad genituram, pertinet ad eam etiam flatus. Ex afflatu videlicet animas nascentibus corporibus concipi modo didicimus philosophorum fuisse opinionem.

Cap. XXVI. a. In nostras iam lineas gradum colligam] Cf. quae annotavi ad De Scorpiace cap. 4.

et pugnae. Detinebatur qui praevenerat nasci a praevento necdum plenius edito, tantum manu nato. Et si ipse animam de prima ⁶aspiratione ⁷potabat Platonico more, aut de aëris rigore carpebat Stoica forma, quid ille qui expectabatur, qui adhuc intus detinebatur et foris iam detinebat? Nondum, ⁸opinor, spirans plantam fratris invaserat, etiamnunc calens matre se priorem prodisse cupiebat. O infantem et aemulum et validum et olim contentiosum, credo, quia vivum. Aspice etiam singulares conceptus, et quidem monstrosiores, sterilis et virginis, quae vel hoc ipso imperfectos edere potuissent pro eversione naturae, ut altera ⁹semini stupida, altera intacta. Decebat, si forte^b, sine anima nasci, qui fuerant non rite concepti, sed et illi vivunt in suo quisque utero. Exultat Elizabeth, Ioannes intus impulerat; glorificat dominum Maria, Christus intus instinxerat. Agnoscunt matres suos invicem fetus, agnitae mutuo ab ipsis utique viventibus, qui non tantum animae erant, verum et spiritus. Sic et ad Hieremiam legis dei vocem: Prius-
Luc.
I, 36. 46.
Ier. I, 5.
Gen. I, 27.
III, 7.
Ier. I, 5.
Matth.
XXII, 30.
 quam te in utero fingerem, novi te. Si fingit deus in utero, et afflat ex primordii forma: Et finxit deus hominem, et flavit in eum flatum vitae. Nec nosset autem hominem deus in utero nisi totum: Et priusquam exires de vulva, sanctificavi te. Et mortuum adhuc corpus? Utique nequaquam. Deus enim vivorum, non mortuorum.

Quomodo igitur animal conceptum? simulne conflata ¹utriusque substantia corporis animaeque, an altera earum praecedente? Immo simul ambas et concipi et confici ²et perfici dicimus, sicut et promi, nec ullum intervenire momentum in conceptu^a quo locus ordinetur. Recogita enim de novissimis prima. Si mors non aliud determinatur quam disiunctio corporis animaeque^b, contrarium morti vita non aliud definietur ³quam coniunctio corporis animaeque. Si disiunctio simul utrique substantiae accidit per mortem, hoc debet coniunctionis forma^c mandasse pariter obvenientis per vitam utrique substantiae. Porro vitam a conceptu agnoscimus, quia animam a conceptu vindicamus; exinde enim vita, quo anima. Pariter ergo in vitam ⁴compinguntur quae pariter in mortem separantur. ⁵Tunc

6. aspiratione *Ab.* spiratione *reliqui.* 7. potabat *ABmgCab.* portabat *B.* 8. *Post voc.* opinor *in A.* exciderunt duo integra folia. Sequens folium incipit sub *med. cap. XXVIII.* verbis qui molliora mentitus est. 9. semini *b.* seminis *BCa.*

Cap. XXVII. 1. utriusque *Bmg.* 2. et *om. B.* 3. iam *B.* 4. compinguntur *BmgCab.* confinguntur *B.* 5. Tunc si *Bab.* Si *C.*

b. si forte] *V.* quae annotavi ad *De Corona* cap. 5.

Cap. XXVII. *a.* nec ullum intervenire momentum in conceptu] *Cf. De Resurr. Carnis* cap. 45.

b. corporis animaeque] *Cf. Plato Phaedone* p. 64.

c. forma] *Id est lex, regula.* *Cf. quae annotavi ad De Idolol.* cap. 18.

si alteri primatum damus, alteri secundatum, seminis quoque discernenda sunt tempora pro statu ordinis. Et quando collocabitur corporis semen, quando animae? Immo si tempora seminum dividuntur, et materiae diversae habebuntur, ex distantia temporum. Nam etsi duas species confitebimur seminis, corporalem et animalem, indiscretas tamen vindicamus, et hoc modo contemporales ⁶eiusdemque momenti. Ne itaque pudeat necessariae interpretationis. Natura veneranda est, non erubescenda. Concubitum libido, non condicio foedavit^d. Excessus, non status est impudicus, siquidem Gen. I, 27. benedictus status apud deum: Crescite et in multitudinem proficite. Excessus vero maledictus, adulteria et stupra et lupanaria. In hoc itaque sollemni sexuini officio quod marem ac feminam miscet, in concubitu dico communi, scimus et animam et carnem simul fungi, animam concupiscentia, carnem opera, animam instinctu, carnem actu. Unico igitur impetu utriusque toto homine concusso ⁷despumatur semen totius hominis, habens ex corporali substantia humorem, ex animali calorem. Et si frigidum nomen est anima Graecorum^e, ⁸quare corpus exempta ea friget? Denique, ut adhuc verecundia magis ⁹periclitetur quam probatione, in illo ipso voluptatis ¹⁰ultimae aestu^f, quo genitale virus expellitur, nonne aliquid de anima quoque sentimus exire? atque adeo marcescimus et ¹¹devirescimus cum lucis detrimento? Hoc erit semen animale protinus ex animae destillatione, sicut et virus illud corporale semen ex carnis defaecatione. Fidelissima primordii exempla. De limo caro in Adam. Quid aliud limus quam liquor opimus? inde erit genitale virus. Ex afflatu dei anima. Quid aliud afflatus dei quam vapor spiritus? inde erit quod per virus illud efflamus. Cum igitur in primordio duo diversa atque divisa, limus et flatus, unum hominem coëgissent, confusae substantiae ambae iam in uno semina quoque sua miscuerunt, atque exinde generi propagando formam

6. eius denique *B.* 7. despumatur *b.*, de emendat. Fulvii Ursini. despumat in *BCa.*
8. quale et corpus et *B.* 9. periclitetur *Bmg.* 10. ultimo *b.*, de emendat. Fulvii Ursini. 11. devirescimus *Bmg.*

d. Concubitum libido, non condicio foedavit] Non semper incumbit Septimius isti sententiae, quamquam verissimae. Itaque odio nuptiarum interdum praevaricari videtur. Theano, uxor Pythagorae, mulierem dicebat operatam viro, si quidem proprio, puram statim esse, et si alieno, nunquam fore. (Rigalt.) Cf. De Carne Chr. cap. 4. Cassiodor. De Anima cap. 16.

e. anima Graecorum] De hoc cf. supra cap. 25.

f. in illo ipso voluptatis ultimae aestu] Augustin. De Civ. Dei XIV, 16: „Momento ipso temporis, quo ad eius pervenitur extremum, paene omnis acies et quasi vigilia cogitationis obruitur.“ (Rigalt.) Et Leucippus et Zenon Stoici dixerant semen *ψυχῆς ἀπόσπασμα*, teste Plut. De Plac. Philos. V, 4. Quam opinionem impugnat Lactant. De Opif. Dei cap. 19.

tradiderunt, ut et nunc duo, licet diversa, etiam unita pariter effluent, pariterque insinuat sulco et arvo suo pariter hominem ex utraque substantia effructent, in quo rursus semen suum insit secundum genus, sicut omni conditioni genitali praestitutum est. Igitur ex uno homine tota haec animarum ¹²redundantia^ε, observante scilicet natura dei edictum: Crescite et in multitudinem pro- Gen. I, 27. ficite. Nam et in ipsa praefatione operis unius, Faciamus hominem, Gen. I, 26. universa posteritas pluraliter praedicata est: Et praesint piscibus maris. Nihil mirum; repromissio segetis in semine.

¹Quis ille nunc vetus sermo apud memoriam Platonis^a de ani- Cap. XXVIII. marum reciproco discursu, quod hinc abeuntes ²eant illuc, et rursus huc veniant et ³vivant, et dehinc ⁴e vita abeant, rursus ex mortuis effici vivos? Pythagoricus, ut volunt ⁵quidam; divinum Albinus^b existimat, ⁶Mercurii forsitan Aegyptii. Sed nullus sermo divinus nisi dei unius, quo prophetae, quo apostoli, quo ipse Christus intonuit. Multo antiquior Moyses etiam Saturno^c nongentis circiter annis, nedum pronepotibus eius, certe divinius multo, qui decursus generis humani ab exordio mundi quoque per singulas natiuitates nominatim temporatimque digessit, satis ⁷probans divinitatem operis ex divinatione vocis. Si vero Samius sophista Platoni auctor est ⁸de animarum recidivatu revolubili semper ex alterna mortuorum atque viventium suffectione, certe ille Pythagoras, etsi bonus cetera, tamen ut hanc sententiam exstrueret, non turpi modo, verum etiam temerario mendacio incubuit. Cognosce, qui nescis, et crede nobiscum. Mortem simulat, subterraneo latitat^d, ⁹septennio illic patientiam damnat, interea quae de posteris defunctis ad fidem rerum esset relaturus ab unica conscia et ministra matre cognoscit; ut

12. redundancia, observante C. redundancia observante agitur B. redundancia agitur, observante ab.

Cap. XXVIII. 1. ADVERSUS PLATONEM, NON EX MORTUIS FIERI VIVOS. Quis ille BC. 2. sint B. 3. fiant B. 4. ita habeant B. 5. quidam; divinum Albinus existimat ego. quidam divinus. Albinus (Malbinus Bmg.) existimat B. quidam divinus, Albinus, ut existimo, aut Ca. quin et divinus, ut Albinus existimat, aut b., cum Fulvio Ursino. 6. Mercurii B. 7. probatus B. 8. de animarum B. animarum de Cab. 9. septennio illic patientiam B. septenni se illic patientia reliqui.

g. redundancia] Editio princeps habet „redundancia observante agitur scilicet.“ Sed hoc agitur puto simium illius igitur quod paulo supra praeceperat, perque librarii errorem huc descendisse. Quare extirpatione quam transpositione huic loco consulendum censuimus.

Cap. XXVIII. a. ille nunc vetus sermo apud memoriam Platonis] V. Plat. Phaedone p. 70 sqq.

b. Albinus] Albinus Platonicus libellus

isagogicus in Platonis dialogos extat in bibliotheca Regia [nunc editus]. Et Casiodorus senator Albini de Musica librum se in bibliotheca Romae ante gentilem incursionem habuisse commemorat. (Rigalt.)

c. antiquior Moyses etiam Saturno] Cf. de aetate Moysi Apolog. cap. 19.

d. subterraneo latitat cett.] Cf. Diog. Laert. VIII, 21, 41.

satis sibi visus est corpulentiam interpolasse ad omnem mortui veteris horrorem, de adytis fallaciae emergit, ut ab inferis redditus. Quis non crederet revixisse quem crediderat obisse, audiens praesertim ab eo quae de posteris mortuis nisi apud inferos non videretur cognoscere potuisse? Sic ex mortuis vivos effici senior sermo est. Quid enim, si et iunior? Neque veritas desiderat vetustatem, neque mendacium devitat novellitatem. Teneo plane falsum, antiquitate generosum; quidni falsum, cuius testimonium quoque ex falso est? Quomodo credam non mentiri Pythagoram, qui mentitur ut credam? quomodo mihi persuadebit ¹⁰Aethalidem et Euphorbum et Pyrrhum piscatorem et ¹¹Hermotimum^e se retro ante Pythagoram fuisse, ut persuadeat vivos ex mortuis effici, qui iterum se Pythagoram peieravit? Quanto enim credibilius ipse ex semetipso ¹²semel redisset in vitam quam totiens alius atque alius, tanto et in durioribus fefellit, ¹³qui molliora mentitus est. Sed clypeum Euphorbi olim Delphis consecratum recognovit, et suum dixit, et de signis vulgo ignotis probavit. Respice ad ¹⁴hypogeum eius, et si capit, crede. Nam qui talem commentus est stropham^f, cum iniuria bonae valetudinis, cum fraude vitae septennio excruciatæ infra terram inedia, ignavia, umbra, cui tanti fuit fastidium caeli, quam non accesserit temeritatem, quam non ¹⁵temptaverit curiositatem, ut ad notam ¹⁶clypei illius perveniret? Quid autem, si in historiis aliquibus occultioribus ¹⁷repperit? Quid si defectæ^g iam traditionis superstites aliquas famae aurulas hausit? Quid si ab ¹⁸aedituo redempta clam inspectione cognovit? Scimus etiam ¹⁹magiae licere explorandis occultis ²⁰per catabolicos et ²¹paredros et pythonicos spiritus^h. Non enim et ²²Pherecydes, Pythagoræ magister, his

10. Ephalidem B. 11. Hermotimum ab. Hermippum BC., Fulv. Ursinus. 12. semel b., de emendat. Fulv. Ursini. semet B. Omitt. reliqui. 13. His verbis qui molliora pergit A. 14. hypogium A. 15. temptaverit A. Ubique. tentavit reliqui. 16. clipei A. Ubique. 17. repperit AB. reperit reliqui. 18. aedituo AB. 19. magiae licere Ab. magiae elicere B. magos elicere reliqui. 20. procatabolicos C. 21. parhedros A. 22. Pyrecides A.

e. Aethalidem et Euphorbum et Pyrrhum piscatorem et Hermotimum] Cf. Diog. Laert. VIII, 4, 4. cum interpr. Adde Tertull. De Resurr. Carnis cap. 1. Ovid. Metam. XV, 160 sq. Horat. Od. I, 28, 10. Gell. N. A. IV, 11. Lactant. Inst. Div. III, 18.

f. stropham] Cf. de hac voce adnot. ad De Spectac. cap. 29.

g. defectæ] Cf. quae adnotavi ad Adv. Marc. I, 24.

h. etiam magiae licere — — et pythonicos spiritus.] Hoc est scimus etiam

magiae per catabolicos apparere paredros et pythonicos daemones ad exploranda occulta. Catabolicos interpretor arrepticios homines et energumenos, quos videlicet daemones humi adfigere atque prosternere solent, a *καταβάλλειν* dictos. Aliter placuisse video Salmasio in Scriptt. Hist. Aug. p. 40. qui catabolicos ipsos esse daemones persuadere conatus rescribendum censuit „magiam elicere explorandis occultis catabolicos“ cett., parum sibi constans in Plin. Exercitt. in Solin. p. 768., ubi scripturam

²³forsitan artibusⁱ divinabat, ne dicam somniabat? Quid si idem daemon in illo fuit qui et in Euphorbo res sanguinis ²⁴gessit? Denique qui se ²⁵Euphorbum ex argumento ²⁶clypei probarat, cur neminem Troianorum commilitonum aequè recognovit? Nam et illi iam revixissent, si vivi ex mortuis fierent.

Mortuos quidem ex vivis effici constat, non ideo tamen et ex mortuis vivos. Ab initio enim vivi priores, unde ab initio aequè mortui posteriores. Non aliunde quam ex vivis. Illi ¹habuerunt unde ²potius orirentur, dum ne ex mortuis. Isti non ³habuerunt unde magis deducerentur, ⁴nisi ex vivis. Igitur si ab initio vivi non ex mortuis, cur postea ex mortuis? Defecerat ille, quicumque est, ⁵originis fons? An formae pœnituit? et quomodo in mortuis salva est? Non quia ab initio mortui ex vivis, idcirco semper ex vivis? Aut enim in utraque parte forma initii perseverasset, aut in utraque mutasset, ⁶ut si vivos ex mortuis postea fieri oportuerat, perinde oporteret etiam non ex vivis effici mortuos. Si non peraequare deberet fides institutionis, non usquequaque contraria ex contrariis reformari alternant. Et nos enim opponemus contrarietates nati et innati, visualitatis et caecitatis, iuventae et senectae, sapientiae et insipientiae; nec tamen ⁷ideo innatum de nato pro-

23. forsitan A. forsitan reliqui. 24. gessit Cab. cessit AB. 25. in Euphorbum A. 26. clipei A.

Cap. XXIX. 1. habuerunt Ab. habuerant reliqui. 2. potius orirentur (orirentur Aq. errentur B.) Abb. proficiscerentur Ca. 3. habuerunt Ab. habuerint reliqui. 4. nisi ex vivis om. Ca. 5. origini Ab. 6. ut si BCa. Si Ab. 7. idoneo Aq.

codicis Agobardi comprobatur. Similiter explicavit Adr. Turnebus Adverss. XXVI, 21. et Bulengerus adv. Magos II, 12., quem citat Ludov. de la Cerda. Catabolicos, fatidicos, pythnicos iungit Potamius Tract. de Martyrio Esaiæ prophetæ p. 301. in Zenonis Opp. ed. Ballerin.: „Sed Belial, filius Ezechiae, vir cruentus et prodigus genealogiae, mathematicus, *catabolicorum*, *fatidicorum* (*phisidicorum* cod. Remens., *phiridicorum* alii libri) et *pythnicorum* antistes“ cett., Fulgentius De Contin. Vergil. p. 742. ed. Stav. „nec illa, quae Dardanus in dynameris, aut Battiades in paredris, aut Campester in *catabolicis* infernalibusque cecinerunt.“ Spiritus paredri sunt quos etiam spiritus familiares, quales habuerunt Plotinus (Porphyr. Vit. Plotini c. 10.) et Apollonius (Eus. c. Hierocl. cap. 39.). Pythonici vero spiritus (cf. infra cap. 57.) sunt ventriloquorum; nam Pythones appellabant *ἔγγαστρίμυθος*. Suidas: „Ἐγγαστρίμυθος ἔγγαστρίμαντις“

ὄν νῦν τινας Πύθωνα“ cett. Cf. Orig. *Περὶ Ἀρχῶν* III, 3. Ita Denteron. XVIII, 11. Vulgata Nova habet „nec qui *pythones* consulat.“, IV Reg. XXI, 6: „et fecit *pythones* et divinos multos.“ Contra I Reg. XXVIII, 7: „Quaerite mihi mulierem habentem *pythonem*.“, *python* ipse dicitur spiritus, quemadmodum etiam Act. XVI, 16 Versio Vulgata habet „puellam quandam habentem spiritum *pythonem*“, cum in Antiqua extat „quandam habentem spiritum *phytonis*“, eadem et Graeci instrumenti scripturae inconstantia. Verbum *pythonizare* significat pythnico spiritu agi. V. B. Columbae Reatinae tom. V Maii p. 358: „vel usu rationis privata *pythonizaret* quasi energumena.“ *Pythonissa* explicatur in Gloss. Lat. in Maii Auct. Class. tom. VIII, p. 483: „*Pythonissa*, spiritus inferni, vel divinatric.“

i. his forsitan artibus] Cf. quae narrat de Pherecyde Diog. Laert. I, 11, 116 sqq.

venire, quia contrarium ex contrario fiat, nec ⁸visualitatem iterum ex caecitate, ⁹quia de visualitate caecitas accidat, nec iuventam rursus de senecta ¹⁰revivescere, quia ex iuventa senecta marcescat, nec insipientiam ¹¹ex sapientia denuo ¹²obtundi, quia ¹³de insipientia sapientia acuatur. Haec et Albinus^a Platoni suo veritus subtiliter quaerit contrarietatum genera distinguere. Quasi non et haec tam absolute in contrarietatibus posita sint quam et illa quae ¹⁴ad sententiam magistri sui ¹⁵interpretantur, vitam dico et mortem. Nec tamen ex morte vita reddatur quia ex vita mors deferatur.

Cap. XXX.

Quid autem ad cetera respondebimus? Primo enim si ex mortuis vivi, sicut mortui ex vivis, unus omnino et idem numerus semper haesisset omnium ¹hominum, ille scilicet numerus qui primus vitam introisset. Priores enim ²mortuis vivi, dehinc mortui ex vivis, ³et rursus ex mortuis vivi. Et dum hoc semper ex ⁴isdem, ita totidem semper, qui ex ⁵isdem. ⁶Nam neque plures aut pauciores exissent quam ⁷redissent. Invenimus ⁸autem apud Commentarios etiam Humanarum Antiquitatum^a paulatim humanum genus exuberasse, dum ⁹Aborigines vel vagi vel extorres vel gloriosi quique occupant terras, ut Scythae ¹⁰Parthicas, ¹¹ut Temenidae Peloponnesum^b, ut Athenienses Asiam, ut ¹²Phryges Italiam ¹³et Phoenices Africam, dum sollemnes etiam ^{13b}migrations, quas ¹⁴ἀποικίας ¹⁵appellant, consilio exonerandae popularitatis, in alios fines examina gentis eructant. Nam et ¹⁶Aborigines^c nunc in suis sedibus permanent, et alibi amplius gentilitatem feneraverunt. Certe quidem ipse orbis in promptu est, cultior de die^d et instructor pristino. Omnia iam pervia, omnia nota, omnia negotiosa, solitudines

8. cuiusualitatem A. 9. quia de visualitate om. A. 10. revivescere A. reviviscere reliqui. 11. in sapientiam A. 12. obtendi Ca. 13. de AB. ex Cab. 14. ad sententiam BmgCab. absentiam AB.

Cap. XXX. 1. hominum om. Ab. 2. ex mortuis BCa. 3. et rursus ex mortuis vivi om. A. 4. hisdem A. iisdem reliqui. 5. isdem A. iisdem reliqui. 6. Nam om. Ab. 7. redissent A. Rigaltius. redirent BCab. 8. etiam AB. 9. ab origine ABmg. 10. Particas AB. Parthicam Fulv. Ursinus. 11. ut Temenidae Peloponnesum Ios. Scaliger. ut Menidae Peloponnesum BCa. ut Amyclae Peloponnesum b., cum Fulvio Ursino. In A. haec verba desiderantur. 12. Phryges B. 13. et AB. ut reliqui. 13b. emigrations in A. legit Rigaltius. 14. ἀποικίας ABmg. μέτοικίας BCa. 15. vocant A. 16. Aborigines b., de emendat. Fulvii Ursini. origines ABCa.

Cap. XXIX. a. Albinus] V. Alcinoi Isagog. cap. 25.

Cap. XXX. a. apud Commentarios etiam Humanarum Antiquitatum] Varro nis librorum Antiquitatum Rerum Humanarum reliquiis hoc fragmentum insere.

b. ut Scythae Parthicas cett.] Cf. De Pallio cap. 2. cum annot.

c. Aborigines] In Agobardi libro legitur „Nam et *origines*.“ Origines autem populorum et urbium etiam ipsos Aborigines recte dici nemo iure negaverit. (Rigalt.)

d. cultior de die] Cum his verbis cf. quae leguntur sub fin. cap. 2. libri De Pallio. De die Septimio esse quod vulgo in dies dixi ad De Paenit. cap. 12.

famosas retro fundi amoenissimi obliteraverunt, silvas arva domuerunt, feras pecora fugaverunt, ¹⁷harenae seruntur, saxa panguntur, paludes eliquantur, tantae ¹⁸urbes quantae^e non casae quondam. Iam nec insulae horrent, nec ¹⁹scopuli terrent; ubique domus, ubique populus, ubique respublica, ubique vita. Summum testimonium frequentiae humanae. Onerosi sumus mundo, vix nobis elementa sufficiunt, et necessitates ²⁰artiores, et ²¹querellae apud omnes, dum iam nos natura non ²²sustinet. Revera lues et fames et bella et voragine civitatum pro remedio deputanda, ²³tamquam tonsura ²⁴insolescentis generis humani; et tamen, cum eiusmodi secures^f maximam mortalium vim semel caedant, ²⁵nunquam restitutionem eius vivos ex mortuis reducentem post mille annos^g semel orbis expavit. Et hoc enim sensibile fecisset aequa vis amissionis et restitutionis, si vivi ex mortuis fierent. Cur autem mille annis post, ²⁶et non statim ex mortuis vivi, cum, si non statim supparetur quod ²⁷erogatum^h, in totum absumi periclitetur praeveniens restitutionem defectione, quia nec ²⁸pariasset commeatusⁱ hic vitae miliario tempore longe scilicet brevior et idcirco facilior ante extingui quam redaccendi? Igitur quae hoc modo intercidisset, si vivi ex mortuis fierent, quando non intercidit, non erit credendum vivos ex mortuis fieri.

Iam vero si ex mortuis vivi, utique singuli ex singulis. Singulorum ergo corporum ¹animas ut singulas in singula corpora reverti oportuerat. Porro^a si et binae et trinae et quinae usque uno utero resumuntur, non erunt ex mortuis vivi, quia non singuli ex singulis. Et hoc autem modo primordii forma ²signatur^b, cum et

Cap. XXXI.

17. harenae *ABCa.* arenae *b.* 18. urbes iam quantae *b.* iam urbes quantae *Fulv. Ursinus.* 19. scopoli *A.* 20. artiores *ABb.* arctiores *reliqui.* 21. querellae *A.* querellae *reliqui.* 22. sustineret *Aq.* 23. tamquam *Aβ.* Ubique *ferē.* 24. inolescentis *b.* 25. numquam *Aβ.* Ubique *ferē.* 26. et non *om. A.* 27. erogatur *b., cum Fulvio Ursino.* 28. parias, sed *B.*

Cap. XXXI. 1. anima *edd. Semleri et Leopoldi. Vitiose.* 2. signatur *BmgCa.* singulatur *ABb.*

e. tantae — quantae] Id est tot — quot ex usu Tertulliani et scriptorum eius aevi. Exempla dedi ad Apolog. cap. 1.

f. secures] Similiter Apolog. cap. 4 „illam veterem et squalentem silvam legum novis principalium rescriptorum et edictorum *securibus* truncatis et caeditis?“

g. post mille annos] Cf. Plato Phaedr. p. 248 sqq. De Republ. X, p. 614.

h. quod erogatum] De hoc verbo dixi ad Scorpiac. cap. 6.

i. pariasset commeatus] De verbo

pariare cf. annot. ad Adv. Marc. IV, 29., et de voce *commeatus* adnot. De Fuga in Persecut. cap. 9.

Cap. XXXI. a. Porro] Id est at, at enim. V. adnot. ad De Corona cap. 7.

b. signatur] Rigaltius edidit *singulatur* ex libro Agobardi, et ita interpretatus est: Immo, inquit, vera humani primordii forma *singulatur*, cum et nunc ex uno et singulari homine plures generantur. Hoc modo singularitas humani primordii servatur, cum et nunc plures animae de una proferuntur.

nunc plures animae de una proferuntur. Item cum varia aetate³ discedant animae, cur una revertuntur? Omnes enim ab infantia⁴ imbuuntur^c.⁵ Quale est autem ut senex defunctus infans revertatur? si decrescit foris anima⁶ retrograda aetate, quanto magis erat ut progressior reverteretur mille post annis? Certe vel coetanea suae mortis, ut aevum quod reliquisset iterum recepisset. Sed et si⁷ eadem semper revolverentur, licet non corporum quoque formas^{7b} easdem, tamen vel ingeniorum et studiorum et^{7c} affectionum pristinas proprietates secum referre deberent, quoniam temere⁸ eadem haberentur carentes⁹ his per quae¹⁰ eadem probarentur. Unde scias, inquis, an ita quidem fiat occulte, sed conditio miliarii aevi interimat facultatem recensendi,¹¹ quia ignotae tibi revertuntur? Atquin scio non ita fieri, cum¹² Pythagoran Euphorbum mihi opponis.¹³ Ecce enim¹⁴ Euphorbum, militarem et bellicam animam satis constat vel de ipsa gloria clypeorum^{14b} consecratorum,¹⁵ Pythagoran vero tam residem et imbellem, ut proelia tunc Graeciae vitans¹⁶ Italiae maluerit¹⁷ quietem^d geometriae et astrologiae et musicae devotus, alienus studio et affectu Euphorbi. Sed et Pyrrhus ille fallendis piscibus agebat, Pythagoras contra¹⁸ nec edendis, ut animalibus abstinens^e.¹⁹ Aethalides autem et²⁰ Hermotimus fabam quoque in pabulis communibus irruerat, Pythagoras vero ne per fabalia quidem transeundum discipulis suis tradidit^f. Quomodo ergo²¹ eadem animae recuperantur, quae nec ingeniis nec institutis iam nec victibus eadem probabuntur? Iam nunc de tanto²² Graeciae censu²³ quatuor solae animae recensentur. Sed et quid utique de solo Graeciae censu,²⁴ ut non ex omni gente,²⁵ et ex omni aetate

3. discedant AB. decedant *reliqui*. 4. imbuuntur. Quale AB. imbuuntur, qua infans revertatur (revertitur *Fr. Iunius*). Quale BCa. 5. quid Aq. 6. retrograda A. 7. aedem A. eadem Bmg. 7b. easdem, licet non flatorum: tamen quoque fortes casam vel ingeniorum BCa. 7c. adiectionum BCa. 8. aedem A. 9. iis b. 10. aedem A. 11. quia ignotae tibi (Aβ)b. quia (qua a.) ignorata et ibi BCa. qua ignota et ibi Aq. quia ignota et sibi *Ios. Mercerus*. 12. Pythagoram, Euphorbum BCab. pythagoran euporbum A. 13. Ecce enim Euphorbum mihi opponis, ecce BCa. 14. Euphorbum om. A. 14b. consecrator A. 15. Pythagoram BCab. 16. in Italiae A. 17. quiete A. 18. recedentis A. 19. Aephalides AB. Ephalides C. 20. Hermotimus ab., de emendat. Pauli Leopardi. Hermippus BC. Ermippus A. 21. aedem A. 22. Graegie Aβ. gregie Aq. 23. quatuor — — Graeciae censu om. A. 24. ut delet *Fulv. Ursinus*. 25. et ex A. ex *reliqui*.

c. imbuuntur.] Verba „qua infans revertatur,“ quae vulgo reperiuntur post „imbuuntur,“ cum Rigaltio ex auctoritate libri Agobardi eieci. Videntur ex sequenti linea huc aberrasse.

d. Italiae maluerit quietem] Quietem quam Italia ei offerebat, qua cum Italia

invitabat. Sed Iamblichus cap. 5 et 6. alias de Vita Pythagorae alias eius peregrinationis causas prodit.

e. ut animalibus abstinens.] Cf. Iambl. l. l. capp. 21. 25. 30.

f. transeundum discipulis suis tradidit.] Iambl. l. l. cap. 31.

ac dignitate, ex omni denique sexu, et ²⁶μετεμψυχώσεις et μετενσωματώσεις ²⁷quotidie existant, cur solus Pythagoras alium atque alium se recognoscat, non et ego? aut si privilegium philosophorum est, et utique Graecorum, quasi non et Scythae et Indi philosophentur, cur neminem ²⁸se retro meminit Epicurus, ueminem Chrysippus, neminem Zeno, ne ipse quidem Plato, quem forsitan Nestorem credidissemus ob mella facundiae?

¹Sed enim Empedocles, qui se deum delirarat, idcirco, opinor, ^{Cap. XXXII.} dedignatus aliquem se heroum recordari, ²Thamnus et piscis fui, inquit^a. Cur non magis et pepo, tam insulsus^b, et chamaeleon, tam inflatus^c? Plane ut piscis, ne aliqua ³sepultura conditiore putesceret, assum se maluit in ⁴Aetnam praecipitando. Atque exinde in illo finita sit metensomatosis, ut aestiva coena post assum. ⁵Perinde igitur et hic ⁶dimicemus necesse est adversus ⁷portentiosorem praesumptionem, bestias ex hominibus et homines ex bestiis revolventem. Viderint thamni. Licebit et ⁸raptim^d; ne plus ridere quam docere cogamur. Dicimus animam humanam nullo modo in bestias posse transferri, etiamsi secundum philosophos ex ⁹elementiciis substantiis ¹⁰censeretur. Sive enim ignis anima, sive aqua, sive sanguis, sive spiritus, sive aër, sive lumen, recogitare debemus contraria quaeque singulis speciebus animalia: igni ¹¹quidem ea quae rigent, colubros, stelliones, salamandras, etiam quaecunque de aemulo producentur elemento, de aqua scilicet: Perinde contraria

26. μετεμψυχώσεις et μετενσωματώσεις b. μετεμψύχωσης et μετενσωματώσεις BCa. metempsychosis et metensomatosis A. 27. cotidie BC. 28. se Ab. et reliqui.

Cap. XXXII. 1. ANIMAE METEMΨΥΧΩΣΙΣ ET METENSΩΜΑΤΩΣΙΣ. Sed enim B. AD METEMPSYCHOSIS ET METENSOMATOSIS. Sed enim A. ADVERSUS PYTHAGORAE ET EMPEDOCLIS OPINIONES DE METEMPSYCHOSI ET METENSOMATOSI. Sed enim C. 2. thamnus Aφ. 3. sepultura conditiore putesceret b., de emendat. Fulv. Ursini. sepultura conditio reputesceret AB. sepulturae conditio reputesceret Ca. sepulturae condicione putesceret Ios. Mercurus. 4. Aethnam AB. 5. Perinde ABmgCub. Proinde B. 6. dimicemus A. 7. portentiosorem Aφ. 8. raptim b. lapti ABC. lapathi a., cum Latinio, qui et alteram ipse proposuit emendationem licet bis elati. Fulv. Ursinus volebat licebit et lupati. 9. elementiciis substantiis Aβ. 10. censetur Aφ. 11. quidem om. A.

Cap. XXXII. a. Thamnus et piscis fui, inquit.] Ipse apud Athenaeum lib. VIII [p. 365.] et apud Laertium [VIII, 2, 77.] ait: „Ἦδη γάρ ποτ' ἐγὼ γενόμεν ἰχθύος τε κόρη τε Θάλαμος τ' οἰωνός τε καὶ ἐξ ἄλλος ἔλλοπος ἰχθύς.“ Chalcidii versionem, hactenus foede corruptam, restitui debere arbitramur in hunc modum: „Namque ego iamdudum vixi puer et solida arbor Aloë, et ex undis animal, tum lactea virgo.“ In posteriore autem versu Cyrillus lib.

VIII adv. Iulianum legisse videtur „καὶ εἰν ἀλλὶ φαίδιμος ἰχθύς.“ (Rigalt.)

b. pepo tam insulsus] Cf. Adv. Marc. IV, 40. f.

c. chamaeleon tam inflatus?] Empedoclis arrogantiam ad τραχιζὸν τύπον plerique veterum notavere. (Rigalt.) De chamaeleonte cf. De Pallio cap. 3.

d. Licebit et raptim] Hoc est, sufficet et obiter perstrinxisse. Etenim tam ridicula sunt, ut vel in transcurso tantum indicata satis refellantur. (Rigalt.)

¹² aquae illa quae arida et ¹³ exsucida; denique siccitatibus gaudent ¹⁴ locustae, papiliunculi, chamaeleontes: item contraria sanguini quae carent purpura eius, ¹⁵ cochleas, vermiculos et maiorem piscium censum: spiritui vero contraria quae spirare non videntur, carentia pulmonibus et arteriis, culices, formicas, tineas^e et hoc genus minutalia: item aëri contraria, quae semper subterraneum et subaquaneum viventia carent haustu eius (res magis quam nomina ¹⁶ noveris): item contraria lumini quae caeca in totum, vel solis tenebris habent oculos, talpas, vesperugines, noctuas. Haec ut ex apparentibus et manifestis ¹⁷ substantiis doceam. Ceterum si et atomos Epicuri tenerem, et numeros Pythagorae viderem, et ideas Platonis offenderem, et entelechias ¹⁸ Aristotelis occuparem, invenirem fors^f his quoque speciebus animalia quae nomine contrarietatis opponerem. Contendo enim ex quacunque substantia supra dicta constitisset humana anima, non potuisse ¹⁹ eam in tam contraria unicuique substantiae animalia reformari et censum eis de sua translatione conferre, a quibus excludi ac respui magis haberet quam admitti et capi nomine huius primae contrarietatis, quae substantivi status diversitatem committit, tunc et reliquae per consequentem ordinem cuiusque naturae. Nam et sedes alias humana anima sortita est et victus et instructus et sensus et affectus et concubitus et fetus; item ingenia, tum opera, gaudia, taedia, vitia, cupidines, voluptates, valetudines, medicinas, suos postremo et vitae modos et exitus mortis. Quomodo igitur illa anima quae terris inhaerebat, nullius sublimitatis, nullius profunditatis intrepida, ascensu etiam ²⁰ scalarum fatigabilis, submersu etiam piscinarum strangulabilis, aëri postea insultabit in aquila aut mari postea desultabit in anguilla? Quomodo item pabulis liberalibus et delicatis atque curatis^g educata, non dico paleas, sed spinas et agrestes amaritudines frondium et bestias ²⁰^b sterquilinorum, vermium etiam ²¹ venena ruminabit, si in capram transierit, vel in coturnicem^g, immo ²² et cadaverinam, immo et humanam, sui utique memor in urso et leone? ²³ Sic et cetera ad incongruentiam ²⁴ rediges, ne singulis perorandis immeremur. ²⁵ Ipsius animae humanae quisquis modus, quaecunque men-

12. aquae *Fr. Iunius.* utique *b.*, de emendat. *Fulvii Ursini.* atque *ABCa.* 13. exucida *BC.* exsucina *A.* exuccida *a.* exsuccida *b.* 14. locustae *A.* 15. cochleas *Aβ.* 16. noveris *ABab.* noverim *BmgC.* 17. substantiis *Aβ.*, pro more. 18. Aristotilis *A.*, pro more. 19. iam *ABmg.* 20. scalarum fatigabilis, submersu etiam *om. A.* 20^b. sterquilinorum *Aq. m. sec.* 21. venenarum inabit *B.* 22. et *om. A.* 23. Si caetera *A.* 24. rediges *Ab.* redige *reliqui.* 25. Ipse *A.*

e. formicas, tineas] De his supra dixit cap. 10.

f. fors] Cf. adnott. ad *Ad Nat.* I, 8. g. coturnicem] *Plin. H. N.* X, 23.

sura, quid faciet in amplioribus longe vel minutoribus animalibus? Necessesse est enim ²⁶ et corpus omne anima compleri, et animam omnem ²⁷ corpore obduci. Quomodo ergo anima hominis complebit elephantum? quomodo item ²⁸ obducetur in culice? si tantum ²⁹ extendetur aut ³⁰ contrahetur, profecto periclitabitur. Et ideo adicio, ³¹ si nulla ratione capax est huiusmodi translationis in animalia nec modulis corporum nec ceteris naturae suae legibus ³² adaequantia, nunquid ergo demutabitur secundum qualitates generum et vitam eorum ³³ contrariam humanae vitae, facta et ipsa contraria humanae per demutationem? ³⁴ Enimvero si demutationem capit amittens quod fuit, ^{34b} non erit quae fuit, et si quae fuit non erit, soluta est ³⁵ metensomatosis, non adscribenda scilicet ei animae quae si demutabitur non erit. Illius enim ³⁶ metensomatosis dicetur quaecunque eam in suo statu permanendo pateretur. Igitur si nec mutari potest, ne non sit ipsa, nec permanere in statu, quia contraria non capit, quaero adhuc causam aliquam fide dignam huiusmodi translationis. Nam etsi quidam homines bestiis adaequantur pro qualitatibus morum et ingeniorum et affectuum, quia et deus, ³⁷ Assimilatus est, inquit, homo ³⁸ irrationalibus iumentis, non ideo milvi ex rapacibus fient, et canes ex spurcis, et pantherae ex acerbis, ³⁹ aut oves ex probis, et hirundines ex ⁴⁰ garrulis, et columbae ex pudicis, quasi eadem substantia animae ubique naturam suam in animalium proprietatibus repetat. Aliud est autem substantia, aliud natura substantiae; siquidem substantia propria est rei cuiusque, natura vero potest esse communis. Suspice exemplum. Substantia est lapis, ferrum: duritia lapidis et ferri natura substantiae est. Duritia communicat, substantia discordat. Mollitia lanae, mollitia plumae, pariant naturalia earum, substantiva non pariant^h. Sic et si saeva bestia ⁴¹ vel proba vocetur homo, sed non eadem anima. Nam et tunc naturae similitudo notatur cum substantiae dissimilitudo conspicitur. ⁴² Ipsum enim quod hominem similem bestiae iudicas, confiteris animam non ⁴³ eandem, similem dicendo, non ipsam. Sic et divina pronuntiatio sapit, pecudibus ⁴⁴ adaequans ho-

Ps.
XLIX, 21.

26. et om. A. 27. corpori ABmg. 28. obducetur b., de emendat. Fulvii Ursini. obduceretur reliqui. 29. extendetur AB., Fulv. Ursinus. extenderetur reliqui. 30. contrahetur b., de emendat. Fulvii Ursini. contraheretur ABCa. 31. si ABb. quod reliqui. 32. anaequantia A. 33. Contrarium Aq. 34. Enimvero si demutationem om. A. 34b. non erit quae fuit om. A. 35. μετενσωμάτωσις BCa. 36. μετενσωμάτωσις BCa. 37. Adsimilatus C. 38. irrationalibus Aβ. in rationalibus B. irrationalibus C. irrationabilibus (Aq)ab. 39. aut oves ex probis om. A. 40. garullis A. 41. vel proba om. A. 42. Ipsud Aβ. 43. eandem similem Ab., Latinius. eandem similem, similem BCa. 44. adhaequans A.

h. pariant] Cf. adnott. ad cap. 30.

minem natura, non substantia. ⁴⁵Ceterum nec deus hominem hoc modo notasset, ⁴⁶si pecudem de substantia ⁴⁷nosset.

Cap. XXXIII. Etiam cum iudicii nomine vindicatur hoc dogma, quod animae humanae pro vita et meritis genera animalium sortiantur, iugulandae quaeque in occisoriis, et subigendae quaeque in famulatoriis, et fatigandae in operariis, et foedandae in immundis, proinde honorandae ¹et diligendae et curandae et appetendae in speciosissimis et probissimis et utilissimis et ²delicatissimis, et hic dicam, si demutantur, ³non ipsae dispungentur quae merebuntur^a, ⁴et evacuabitur^b ratio iudicii, ^{4b}si ⁵meritorum ⁶deerit sensus. Deerit autem sensus meritorum, si status verterit animarum; vertit autem status animarum, si non ⁷eaedem perseveraverint. Aequae ⁸si perseveraverint in iudicium, quod et Mercurius Aegyptius novit^c, dicens animam digressam a corpore non refundi ⁹in animam universi, sed manere determinatam, Uti rationem, inquit, patri reddat eorum quae in corpore gesserit, — volo iudicii utique divini iustitiam, gravitatem, maiestatem, dignitatem recensere, si non sublimiore fastigio praesidet^d humana censura, ¹⁰plenior utriusque sententiae honore ¹¹poenarum et gratiarum, ¹²severior in ulciscendo et liberalior in largiendo. Quid putas futuram animam homicidae? aliquod, credo, pecus lanienae et macello destinatum, ut perinde ¹³iuguletur, quia et ipsa iugulaverit, perinde decorietur, quia et ipsa despoliaverit, perinde in pabulum proponatur, quia et ipsa bestiis ¹⁴obiecerit^e ^{14b}eos quos in silvis et ¹⁵aviis trucidaverit. Si ita iudicabitur, nonne illa anima plus solatii ¹⁶quam supplicii relatura est quod funus inter ¹⁷cocos pretiosissimos invenit, quod condimentis Apicianis et ¹⁸Lurconianis^f humatur, quod mensis Ciceronianis infertur, ¹⁹quod lan-

45. caeterum *Ab. Ubique.* 46. et ipsi *A.* 47. nosse *A.*

Cap. XXXIII. 1. et diligendae *om. A.* 2. delicatissimis *ABmgCab.* delectatissimis *B.* 3. non ipsae dispungentur *om. A.* 4. et *om. Ab.* 4b. si *om. B.* 5. meritum *A.* 6. deerit sensus. Deerit autem sensus meritorum *om. A.* 7. aedem perseveraverint *A.* 8. si non perseveraverint *Fulv. Ursinus.* 9. in animam universi *om. A.* 10. pleno *Bmg.* 11. poenarum et sententiarum et gratiarum *B.* 12. si verior *Aq.* 13. iuguletur, quia et ipsa iugulaverit perinde *om. A.* 14. fecerit *AB.* 14b. os quas *Ca.* 15. aviis (*Aβ*)*b.* auis *Aq.* arvis *reliqui.* 16. quam supplicii *om. A.* 17. coccos *BCa.* 18. lurconianis *A.* 19. quod — — effertur *om. A.*

Cap. XXXIII. a. dispungentur quae merebuntur] Cf. quae de verbo *dispungere* dixi ad Apolog. cap. 37.

b. evacuabitur] Cf. annot. ad De Patient. cap. 12.

c. quod et Mercurius Aegyptius novit] Poemandro dial. X. Apul. Asclep. cap. 28.

d. si non sublimiore fastigio praesidet] Id est an non sublimiore fastigio

praesideat. *Fastigium* pro maiestate posuit etiam De Resurr. Carnis cap. 55.

e. obiecerit] Libri veteres *fecerit*, quod Rigaltius sic interpretatur: Perinde, inquit, in pabulum proponatur, quia et ipsa bestiis fecerit pabulum eos quos in silvis trucidaverit.

f. Apicianis et Lurconianis] De his omnibus cf. De Pallio cap. 5.

cibus splendidissimis Syllanis effertur, quod exsequias convivium patitur^g, quod a coequalibus devoratur potius quam a milvis et lupis, ut in hominis corpore tumulata et in suum genus regressa resurrexisse videatur, exsultans adversus humana iudicia, si ea²⁰ experta est? Namque illa sicarium variis et exquisitis et iam praeter naturam eruditis feris dissipant, et quidem viventem, immo²¹ nec facile^h morientem, curata mora finis ad plenitudinem poenae. Sed et si anima praefugeritⁱ ultimo gladio, ne corpus quoque evaserit ferrum; nihilominus iugulo²² ventreque confossis costisque transfixis compensatio proprii facinoris exigitur. Inde in ignem datur, ut et sepultura puniatur. Aliter denique non licet. Nec tamen tanta est rogi cura, ut reliquias aliae bestiae inveniant; certe nec ossibus²³ parcitur, nec cineribus indulgetur nuditate plectendis^k. Tanta est apud homines homicidii vindicta quanta ipsa quae vindicatur natura. Quis non praeferat saeculi iustitiam, quam et apostolus non frustra gladio armatam contestatur, quae pro homine Rom. XIII,4. saeviendo religiosa est? Si ceterorum quoque scelerum mercedem cogitemus, patibula²⁴ et vivicomburia²⁵ et culleos^l et uncas et scopulos^m, cui non expediat apud²⁶ Pythagoran et Empedoclem sententiam pati? Nam et qui laboribus atque servitiis puniendi in asinos utique et mulos recorporabuntur, quantum sibi de pistrinis et aquilegis rotis gratulabuntur, si metallorum et ergastulorum et operum²⁷ publicorum ipsorumque carcerum, licet otiosorum, recorderentur! ²⁸Perinde qui integre morati commendaverint iudici vitam,

20. expartast A. 21. facile nec A. 22. ventreque confossis b., cum Latinio. utroque confossis ABCa. utroque confosso Fulv. Ursinus. 23. pascitur Aq. 24. et om. a. 25. et om. a. 26. Pythagoran et Empedoclem A. 27. publicorumque carcerum A. 28. Prinde A. proinde B.

g. quod exsequias convivium patitur] Quod convivio infertur, non sepulchro, quod coenae impenditur, non funeri. (Rigalt.) De verbi *pati* apud Tertullianum hoc usu dixi ad Apolog. cap. 21.

h. nec facile] Codex Agobardi „facile nec.“ Plerisque apud Septimum locis *facile* significat *saepe*. (Rigalt.)

i. Sed et si anima praefugerit] Hoc est si forte anima inter ferarum laniatus e corpore excesserit priusquam ultimo gladio pelleretur cett. Itaque haec sicarii poena fuit: Bestiis obiciebatur laniandus, sic tamen curata supplicii mora, ut lassatis longa laniena bestiis tandem confoderetur, gladio in gulam, in genitalia [in ventrem], atque etiam trans costas in praecordia adacto. Sed

et si bestiarum asperitate laniatum mori contingeret, nihilominus mortui gulam, inguina, costas gladio confodi mos erat, ut compensatione ac repraesentatione proprii facinoris noxium corpus etiam ferro percuteretur, quo cives percusserrat. (Rigalt.)

k. nuditate plectendis.] Haec quoque propria sicariorum fuit poena. Nam alias eorum etiam corpora qui exurendi damnabantur peti poterant, scilicet ut ossa et cineres collecta sepulturae tradi possent, inquit Ulpianus lib. I de Cadaveribus punitorum. (Rigalt.)

l. culleos] V. quae annotavi ad Ad Natt. II, 13.

m. scopulos] Praecipitia.

quaero praemia, sed potius invenio supplicia. Nimirum magna merces bonis in animalia quaecunque restitui. Pavum se meminit Homerus Ennio somniantemⁿ: sed poëtis nec vigilantibus credam. Etsi pulcherrimus pavus et quo velit colore cultissimus: sed tacent penna, sed displicet vox, ²⁸^b et poëtae nihil aliud quam cantare malunt. Damnatus est igitur Homerus in pavum, ²⁹ non honoratus. Plus de saeculi remuneratione gaudebit, pater habitus liberalium disciplinarum, ut malit famae suae ornamenta quam ³⁰ caudae. Age nunc, ut poëtae in pavos vel in cynos transeant, si vel cynis decora vox est, quod animal indues viro iusto ³¹ Aeaco^o? quam bestiam integrae feminae Didoni^r? quam volucrem patientia, quam pecudem sanctimonia, quem piscem innocentia sortientur? Omnia famula sunt hominis, omnia subiecta, omnia mancipata. Si quid horum futurus est, ³² deminoratur illic ille cui ob merita vitae imagines, statuae ³³ et tituli, honores publici, privilegia rependuntur, cui curia, cui populus suffragiis immolat. O iudicia divina post mortem humanis ³⁴ mendaciora^r, ³⁵ contemptibilia de poenis, fastidibilia de gratiis, quae nec pessimi metuant nec optimi cupiant, ³⁶ ad quae magis scelesti quam sancti quique properabunt, illi, ut iustitiam saeculi citius evadant, isti, ut tardius eam capiant. Bene philosophi docetis, utiliter suadetis, leviora post mortem supplicia vel praemia, cum, si quod iudicium animas manet, gravius ³⁷ debeat credi in dispunctione vitae quam in administratione, quia nihil plenius quam quod extremius^r, nihil autem plenius quam quod divinius. Deus itaque iudicabit plenius, quia extremius per sententiam aeternam tam supplicii quam refrigerii, nec in bestias, sed in sua corpora revertentibus animabus. Et hoc semel, ³⁸ et in eum diem quem solus pater novit, ut pendula expectatione sollicitudo fidei probetur, semper diem observans, dum semper ignorat, quotidie timens, quod quotidie sperat.

28 b. Verba et poëtae — — malunt uncinis inclusa sunt in b. 29. non honoratus Bmgab. honoratus AB. 30. caudae. Age b., de emendat. Latini, et Ios. Merceri. caudae. At age Ios. Scaliger. gaude. age Aq. gaudae. Age Aβ. gaudeat. Age reliqui. gauda Fulv. Ursinus. 31. Aeaco b., de emendat. Fulvii Ursini. Deiocae a., de emendat. Pauli Leopardi Emendat. VIII, 3. De loco C. de loco AB. Deioeci Latinius. 32. diminoratur ABCa. 33. et om. A. 34. mendiciora a. 35. contemptibilia Aβ. 36. ad quae b., cum Fulvio Ursino. at quae A. atque BCa. ad quem Ios. Mercerus. 37. debet A. 38. et om. A.

n. Ennio somniantem] Cf. interpr. ad Persii Sat. VI, 10 sq., Tertull. De Resurr. Carn. cap. 1.

o. viro iusto Aeaco] Qui voluerunt Deiocae citant Herod. I, 96 sq.

p. Didoni] Cf. Apolog. cap. 50.

q. mendaciora] Quae merita hominum iis quae repromissa sunt debitis non dispungunt.

r. extremius] Cf. quae dedi ad Apolog. cap. 19.

¹Nulla quidem ²ad hodiernum dementiae huiusmodi sententia^{Cap. XXXIV.} erupit ³sub nomine haeretico quae humanas animas ⁴refingat in bestias. Sed necessarie hanc quoque ⁵speciem intulimus et exclusimus ut superioribus cohaerentem, quo perinde in ⁶pavo retunderetur Homerus sicut in Pythagora Euphorbus, atque ita hac etiam ⁷metempsychosi sive metensomatosi repercussa illa rursus caederetur quae aliquid haeticis ^{7^b}sumministravit. Nam et [Simon Samarites in ⁸Actis Apostolorum redemptor spiritus sancti, postea-^{Act. App. VIII, 18 sqq.} quam damnatus ab ⁹ipso cum pecunia sua ^{9^b}interitum frustra flevit^a, conversus ad veritatis expugnationem quasi pro solatio ultionis, fultus etiam artis suae viribus, ad praestigias virtutis alicuius ¹⁰Helenen quandam Tyriam^b de ¹¹loco libidinis publicae eadem pecunia redemit, dignam sibi mercedem^c pro spiritu sancto. Et se quidem ¹²fingit summum patrem, illam vero iniiectionem^d suam primam, qua iniecerat angelos ¹³et archangelos condere: huius eam propositi compotem exsilisse de patre et in inferiora desultasse, atque illic praevento patris proposito angelicas potestates genuisse, ignaras patris artificis mundi huius; ab his ¹⁴compari inde animo retentam^e, ne digressa ¹⁵ea alterius genimina viderentur, et idcirco omni contumeliae addictam, ut ¹⁶nusquam discedere depretiatam liberet, humanae quoque formae ¹⁷succidisse velut vinculis carnis coercendam; ita multis aevis per alios atque alios habitus femininos voluta-

Cap. XXXIV. 1. ADVERSVS OPINIONEM SIMONIS HAERETICI. Nulla ABC. 2. in Ab. 3. suo A. 4. revincat Bmg. 5. spetiem Aβ. Ut solet. 6. pavo retunderetur Ab. pavone tunderetur reliqui. 7. sumministravit Aβ. subministravit reliqui. 8. haeticis Aβ. 9. Petro aut apostolo maluit Ios. Mercerus. 9b. interitum (Aγ)BCa. in interitum (Aβ)b. 10. Helenen A. Helenem B. Helenē C. Helenam ab. 11. locis A. 12. iinxit b., cum Latinio. 13. et archangelos om. A. 14. compari inde animo ego. vero per invidiam b., cum Latinio, ex Irenaeo I, 20. non (non om. a.) perinde animo (animum Aγ. m. pr.) ABCa. 15. ea alterius Cab. ea alter Bmg. ex alterius AB. 16. nunquam Bmg. 17. succidisse A.

Cap. XXXIV. a. frustra flevit] Septimius ait frustra cum flevisse. Quod etiam ita accipi potest, ut frustra flevisse dicatur, qui cum ad fidem Christianam accessit, testatus, ut verisimile est, se magicas artes eierare ac paenitere fraudum pristinorum, postea tamen ad easdem fallacias et imposturas perfide revertisset. (Rigalt.)

b. Helenen quandam Tyriam] V. Iren. Adv. Haeres. I, 20. cum interpr., Philaster De Haeres. cap. 29., et quos ibi Fabricius.

c. mercedem] Emendatius, ut opinor, scribetur *mercem*. Dignam, inquit, mercedem redemit sibi Simon Helenam illam eadem pecunia qua spiritum sanctum

redimere voluerat. (Rigalt.) Retineo vulgatam. Homini nequam digna merces fuit pro spiritu sancto redemisse meretricem.

d. iniiectionem] Irenaeus l. I. „mentis conceptionem.“ (Rigalt.)

e. compari inde animo retentam] Ita emendavi corruptissima haec verba. *Comparem* igitur animum dicit harum erga matrem filiarum potestatum illi animo quo ipsa a patre defecerat. Fingit scilicet Tertullianus Ennoiam patri aemulam et invidiosam. Apud Irenaeum est „detenta est ab ipsis propter invidiam, quoniam nollent progenies alterius cuiusdam putari esse.“

tam etiam illam Helenam fuisse exitiosissimam Priamo, et Stesichori postea oculis, quem ¹⁸et excaecasset ob convicium carminis, dehinc reluminasset^f ob satisfactionem laudis; proinde migrantem eam de corporibus in corpora postrema dedecoratione sub titulo prostitisse Helenam viliores. Hanc igitur esse ovem perditam, ad quam descenderit ¹⁹pater summus, Simon scilicet, et primum recuperata ea et revecta, nescio humeris an feminibus^g, exinde ad hominum respexerit salutem quasi per vindictam liberandorum ex illis angelicis potestatibus, quibus fallendis et ipse configuratus aequae, ²⁰et hominibus hominem ementitus, in Iudaea quidem filium, in Samaria vero patrem gesserit. O Helenam inter poëtas ²¹et haereticos laborantem, tunc adulterio, nunc stupro infamem! Nisi quod de Troia gloriosius eruitur quam de lupanari; ²²mille navibus de Troia, nec mille denariis forsitan de lupanari. Erubescere, Simon, tardior in requirendo, inconstantior in ²³retrahendo. At Menelaus ²⁴statim insequitur amissam, statim ²⁵repetit ereptam, decenni proelio extorquet, non latens, ²⁶non fallens, non ²⁷cavillabundus. Vereor ne ille magis pater^h fuerit qui circa Helenae recuperationem et vigilantius et ²⁸audentius et diutius laboraverit.

Cap. XXXV. ¹Sed non tibi soli metempsychosis hanc fabulam instruxit. Inde etiam Carpocrates utitur pariter magus, pariter fornicarius, etsi Helena minus^a. Quidni? cum propter omnimodam divinae et humanae disciplinae eversionem constituendam recorporari animas asseveraverit. Nulli enim vitam istam rato fieri^b nisi universis quae arguunt eam expunctis, quia non natura quid malum habeatur, sed

18. et om. A. 19. patrem A. 20. et hominibus *Abb.* hominibus et *Ca.* 21. sed *B.* 22. mille navibus — — lupanari *om. A.* 23. trahendo *A.* 24. statim insequitur amissam *om. A.* 25. repetit *A.* 26. non fallens *om. Aβ.* 27. cavillabundus *A.* 28. exaudentius *A.*

Cap. XXXV. 1. AD (ADVERSUS C.) CARPOCRATIS OPINIONEM. Sed *ABC.*

f. dehinc reluminasset] Cf. interpr. ad Horat. Epod. XVII, 44. Plat. Phaedr. p. 243. cap. 20., Irenaeus l. l.

g. an feminibus] Alludit Septimii stilus ad parabolam boni pastoris, ludens in Helena meretrice. (Rigalt.)

h. magis pater] Paterno magis animo atque officio. (Fr. Iunius.)

Cap. XXXV. a. etsi Helena minus.] Etsi Helenam non haberet. (Rigalt.) De Carpocrate mago et fornicario cf. Euseb. H. E. IV, 7. Epiphani. haer. 27., et imprimis Irenaeum Adv. Haer. I, 24.

b. Nulli enim vitam istam rato fieri] Iren. l. l. „In tantum insania effrenati sunt, uti et omnia, quaecunque sunt

irreligiosa et impia, potestatem habere operandi se dicant. Sola enim humana opinione negotia mala et bona dicunt. Et utique secundum transmigrations in corpora oportere in omni vita et in omni actu fieri animas“ cett. Apertius Theodoret. Haeret. Fab. I, 5: „λέγουσι γὰρ εἰς τὰ σώματα πέμπεσθαι τὰς ψυχὰς, ὥστε πᾶν εἶδος ἀσελγειῶν ἐπιτελεῖσαι· τὰς οὖν ἐν τῇ μὲν καθόδῳ πεπληρωκῆναι ἐτέρας μὴ χορῆζειν ἀπυστολῆς, τὰς δὲ ὀλίγα ἡμιαρτηκῆναι καὶ δις ἐκπέμπεσθαι καὶ τρίς καὶ πολλάκις, ἕως ἂν ἐκπληρωθῶσιν ἅπαντα τῆς κακίας τὰ εἶδη.“ Rato fieri, id est in rationes referri et ratum haberi; expunctis, id est consummatis, perfectis.

opinione. Itaque metempsychosin necessarie imminere, si non in primo quoque vitae huius comœatu^c omnibus illicitis satisfiat. Scilicet facinora tributa sunt vitae. Ceterum totiens animam revocari habere quotiens minus quid intulerit, reliquatricem^d delictorum, donec exsolvat novissimum quadrantem, detrusa identidem in carcerem corporis. Huc enim temperat totam illam² allegoriam domini certis interpretationibus relucens, et primo quidem simpliciter intellegendam. Nam³ et ethnicus homo adversarius noster est, ⁴incedens in eadem via vitae communis. Ceterum oportebat nos de mundo exire, si cum illis conversari non liceret. Huic ergo⁵ bonum animi praestes⁶ iubet. Diligite⁷ enim inimicos vestros, inquit, ⁸et orate pro maledicentibus vos, ne aliquo commercio negotiorum iniuria provocatus abstrahat te ad suum iudicem, et ⁹in custodiam delegatus ad exsolutionem totius debiti arteris. Tum si in diabolum transfertur adversarii mentio, ex observatione comitante^e cum illo quoque moneris eam inire concordiam quae deputetur ex fidei conventionione; pactus es enim¹⁰ renuntiare ipsi et pompae et angelis eius. Convenit inter vos de isto. Haec erit amicitia¹¹ observatione sponsionis, ne quid eius postea resumas ex his quae¹² eierasti, quae illi reddidisti, ne te ut fraudatorem, ut pacti transgressorem iudici deo obiciat, ¹³sicut eum legimus alibi sanctorum criminatorem et de ipso etiam¹⁴ nomine delatorem, et iudex te tradat angelo executionis, et ille te in carcerem mandet infernum, unde non dimittaris, nisi modico quoque delicto mora resurrectionis expenso. Quid his sensibus aptius? quid his interpretationibus verius? Ceterum¹⁵ apud Carpocratem si omnium facinorum debetrix anima est,

Matth. V, 26.

I Cor. V, 10.

Luc. VI, 45.

Luc. VI, 27.

XII, 58.

Matth. V, 25.

Apo. XII, 10.

Matth. V, 25.

2. allegoriam *Aq.* allegoriam (*Aβ*)*BCab.* 3. et *om. Aq.* 4. incaedens in eadem viam *A.* 5. boni *A.* 6. iubet *om. A.* 7. enim *om. Ab.* 8. et *om. Ca.* 9. ad *A.* 10. renuntiasset *Aq.* 11. observatione *ABCb.* observatio *Bmga.* 12. ei eierasti *BCa.* 13. sicuti *a.* 14. nomine diaboli delatorem *BCa.* 15. ad Carpocratem *A.*

c. comœatu] Dixi de hoc vocabulo ad De Fuga in Persecut. cap. 9.

d. reliquatricem] Id est ex rationibus debetrixem reliquationis. (Fr. Iunius.) Adde verba Irenaei interpretatoria: „Et id quod ait „Non exies inde quoadusque novissimum quadrantem reddas,“ interpretantur, quasi non exeat quis a potestate angelorum eorum qui mundum fabricaverunt, sed sit transcorporatum semper quoadusque in omni omnino operatione, quae in mundo est, fiat, et quum nihil defuerit ei, tam liberatam eius animam elevari ad illum deum qui est supra angelos mundi fabricatores. Sic quoque salvari et omnes animas, sive ipsae praecoccupantes in uno ad-

ventu in omnibus misceantur operationibus, sive de corpore in corpus transmigrantes, vel immissae in unaquaque specie vitae adimplentes, et reddentes debita liberari, uti iam non fiant in corpore.“

e. ex observatione comitante] Vulgata distinctio horum verborum est „mentio ex observatione comitante, cum illo“ cell., quae sanam sententiam admittit nullam. *Comitante* iungendum est cum *illo*, non cum *observatione*; exprimitur enim ea voce illud evangelii „dum est cum illo in via.“ *Observationem* autem dicit observationem vocis dominicae „Esto consentiens adversario tuo.“

- quis erit inimicus et adversarius eius intellegendus? credo, ¹⁶ mens melior, quae illam in aliquid innocentiae inpegerit adigendam rursus ac rursus in corpus, donec in nullo rea deprehendatur bonae vitae. Hoc est ex malis fructibus bonam arborem intellegi, id est ex pessimis praeceptis doctrinam veritatis agnosci. Spero huiusmodi haereticos Heliae quoque invadere exemplum, tanquam in ¹⁷ Ioanne ¹⁸ sic repraesentati, ut metempsychosi ¹⁹ patrocinetur pronuntiatio domini: Helias iam venit, et non cognoverunt eum, et ²⁰ alibi: Et si vultis audire, hic est Helias, qui venturus est. Numquid ergo et Iudaei ex opinione Pythagorica consulebant ²¹ Ioannem: Tu es Helias? et non ex praedicatione divina: Et ecce mittam vobis ²² Helian Thesbitem? Sed enim metempsychosis illorum revocatio est animae iam pridem morte functae et in aliud corpus iteratae.
- II Reg. II, 11. Helias autem non ex decessione vitae, sed ex translatione venturus est, nec corpori restituendus, de quo non est exemptus, sed mundo reddendus, de quo est translatus, non ex postliminio vitae, sed ex supplemento prophetiae, idem et ipse, et sui nominis et sui hominis. Sed quomodo Helias ²³ Ioannes? Habes angeli vocem: Et
- Luc. I, 17. ipse, inquit, praecedet coram populo in virtute et in spiritu Heliae, non in anima eius nec in carne. Hae enim substantiae sui cuiusque sunt hominis. Spiritus vero et virtus extrinsecus conferuntur ex dei gratia; ita et transferri in alterum possunt ex dei voluntate, ut factum est retro de ²⁴ Mosei spiritu.
- Cap. XXXVI. ¹ In has quaestiones inde, opinor, excessimus quo nunc reverendum est. Constitueramus animam in ipso et ex ipso seri homine, et unum esse a primordio semen, sicut et carnis in totum generis examen, propter aemulas scilicet opiniones philosophorum et haeticorum, et illum sermonem Platonis veternosum^a. . Nunc

Matth. XVII, 12.
Matth. XI, 14.

Io. I, 21.
Malach. IV, 5.

Num. XII, 2 sqq.

16. meus B. 17. Iohanne A. Ubique fere. 18. sic om. Ab. 19. patrocinentur praenuntio Ab. 20. Iohannem Aβ. Iohannem Aγ. 21. Helian A. Heliam reliqui. 22. Iohannes A. 23. Mosei ABCa. Mosis b.

Cap. XXXVI. 1. DE SEXV ANIMAE ET CARNIS (CARNIS ET ANIMAE A.) PARITER ORIENTE. In has AB. DE SEXV ANIMAE ET CARNIS QVOD SIMVL IN VTERO FORMENTVR. In has C.

f. patrocinetur pronuntiatio] Rigaltius ex libro Agobardi recepit „patrocinentur, praenuntio domini,“ ut *patrocinentur* struatur ad haereticos, *praenuntio* autem sit pro *praenuntiato*.

g. Mosei] Reposui h. l. scripturam veterum librorum. Hanc enim genitivi nominis istius formam iuxta alteram illam, et quidem usitatioem *Moysei* (nam sic fere scriptum inveni in libris Tertulliani, non *Mosi*, sicut *Mosei*, non *Moysei*), in usu fuisse non par-

vus locorum numerus testimonio adest. V. adnot. critt. ad De Anima cap. 37. et cap. 57. De Resurr. Carnis cap. 55. Adv. Marc. III, 21. et V, 11. Adv. Hermog. cap. 32., alibi. Et eam tuetur Pithoei liber in verbis Schol. ad Iuven. Sat. VI, 542. Graecus genitivus *Μωύσεως* reperitur apud Photium Bibl. VI, 27.

Cap. XXXVI. a. sermonem Platonis veternosum.] Hoc est veterem. Cf. supra cap. 28: „Quis est ille *vetus* sermo apud memoriam Platonis“ cett. Sidon. Apoll.

ordinem sequentium exinde tractatum teximus. Anima in utero seminata pariter cum carne pariter cum ipsa sortitur et sexum, ita pariter, ut in causa sexus neutra substantia teneatur. Si enim ²in seminibus utriusque substantiae ³aliquam ⁴intercapedinem eorum conceptus admitteret, ut aut caro ⁵aut anima prior seminaretur, esset etiam sexus proprietatem alteri substantiae adscribere per temporalem ⁶intercapedinem seminum, ut aut caro animae aut anima carni insculperet sexum, quoniam et Apelles^b, non pictor, sed haereticus, ante corpora constituens animas viriles ac ⁷muliebres, sicut ⁸ab Philumena didicit, utique carnem ut posteriorem ab anima facit accipere sexum. Et qui animam post partum ⁹carni superducunt, utique ante formatae marem aut feminam de carne sexum praedi- cant animae. Utriusque autem substantiae ¹⁰indiscreta semina et ¹¹unita suffusio eorum communem subeunt generis eventum, qua lineas duxerit quaecumque illa est ratio naturae. Certe et hic se primordiorum forma testatur, cum masculus ¹²temperius effingitur, prior enim Adam; femina aliquanto serius, posterior enim Eva. Ita diu caro informis est, qualis ex ¹³Adae latere decerpta est, animal tamen et ipsa iam, quia et illam tunc Adae portionem ¹⁴animam agnoscam. Ceterum et ipsam dei afflatus animasset, si non ut carnis, ita et animae ex Adam tradux fuisset in femina.

¹Omnem autem hominis in utero serendi, struendi, ²figendi paraturam aliqua utique potestas divinae voluntatis ministra modu- latur, quamcumque ³illam rationem agitare sortita. ⁴Haec aesti- mando etiam superstitio Romana deam finxit Alemonam alendi in utero fetus, et Nonam et Decimam^a a ⁵sollicitioribus mensibus, et Partulam, quae partum gubernet, et Lucinam^b, quae producat in lucem. Nos officia divina angelos credimus. Ex eo igitur fetus in

Cap.
XXXVII

2. in om. AB. 3. in aliquam AB. 4. intercapidinem Ag. 5. ut A. 6. inter-
capidinem Ag. 7. mulieres A. 8. ab Philumena b. ad Philumena A. a Phi-
lomena BCa. 9. carnis ducunt A. 10. indiscreta (Aβ) BmgCab. discreta Ag.B.
11. unitas effusio A. 12. temperius AB. temporius reliqui. 13. Adae om. A.
14. animatam b., cum Fulvio Ursino.

Cap. XXXVII. 1. DE AETATE ANIMAE. Omnem AB. DE AETATE CARNIS
ET ANIMAE. Omnem C. 2. figendi A. 3. illa b., cum Fulvio Ursino. 4. Hoc A.
5. sollitioribus A.

Epist. I, 1 „*veternosus* dicendi genus.“, ad quae verba v. Savaronis adnot. Adde Barth. ad Statii Theb. VI, 94. p. 350., qui citat Victorem ab Utica Pass. Mart. Rustici celt. ad fin. lib. III. „et ecce antiquus hostis *veternosus* utique anguis linguae trisulcae venena vibrat.“ Sic etiam Arnobius Adv. Nat. I, 39 „Venerabar — *veternosis* in arboribus taenias.“ Gloss. Lat. ab Ang. Maio editum in Auct.

Class. tom. VIII, p. 602: „— et *vetero-
sus* (sic), a, nm i. e. vetustate plenus.“, et paulo post: „— *veternosus*, illa infirmitate plenus.“ Item p. 623: „*Veter-
nosus*, senex, vel infirmus.“

b. Apelles] De quo supra cap. 23.

Cap. XXXVII. a. Nonam et Decimam] Cf. Gell. N. A. III, 16.

b. Lucinam] August. De Civ. Dei IV, 11 et 34. Cf. Ad Nat. II, 11.

Exod.
XXI, 22.

Matth.
XXII, 30.

utero homo a quo forma completa est. Nam et ⁶Mosei^c lex tunc aborsus reum talionibus ⁷iudicat, cum iam ⁸hominis est causa, cum iam illi vitae et mortis status deputatur, cum ⁹et fato iam inscribitur, etsi adhuc in matre vivendo cum matre plurimum communicat sortem. Dicam aliquid et de temporibus animae nascentis, ¹⁰ut ordinem decurram. Legitima nativitas ferme decimi mensis ingressus est. Qui numeros ratiocinantur, et decuriam numerum ut exinde reliquorum ¹¹parentem colunt^d, denique perfectorem nativitatis humanae. Ego ad deum potius argumentabor hunc modum temporis, ut decem menses decalogo^e magis inaugurent hominem, ut tanto temporis numero nascamur quanto disciplinae numero ¹²renascimur. Sed et cum septimo mense nativitas plena est, facilius quam octavo, honorem sabbati agnoscam, ut ¹³quo die dedicata ¹⁴est dei conditio, ¹⁵eo mense interdum producat^r dei imago. Concessum est properare nativitati, et ¹⁶tamen ¹⁷idonee occurrere in ¹⁸hebdomadem, in auspicia resurrectionis et requietis et regni. Ideo ogdoas nos non creat; tunc enim nuptiae non erunt. ¹⁹Societatem carnis atque animae iamdudum commendavimus^f a ²⁰concretione seminum ipsorum usque ad figmenti perfectionem. ²¹Perinde nunc ²²et a nativitate defendimus, imprimis quod simul crescunt, sed ²³diversa ratione pro generum condicione, caro modulo, anima ingenio, caro habitu, anima sensu. Ceterum animam substantia crescere negandum est, ne etiam ²⁴decrecere substantia dicatur, ²⁵atque ita et defectura credatur; sed vis eius, in ²⁶qua naturalia peculia consita ²⁷retinentur, salvo substantiae modulo, quo a primordio inflata est, paulatim cum carne producit^r. Constitue certum pondus auri vel argenti, rudem adhuc massam: collectus habitus est illi, et futuro interim minor, tamen continens intra lineam moduli

6. Mosei A., Ios. Scaliger. Moysis b. Moysi BCa. 7. indicit(?) Aq. 8. hominis est causa cum iam illi om. A. 9. et om. A. 10. Ordine decurram A. 11. parentum Ca. 12. nascimur A. 13. quoto Ca. 14. est om. BCa. 15. eo Ab. toto BCa. 16. tam b. 17. idonee Cab. ideo ne AqB. idoneo ne Aβ. 18. ebdomadem Aβ. 19. societate Aβ. 20. congregatione ABmg. 21. Perinde Ab. Pröinde reliqui. 22. et nativitatem A. 23. divisa Ab. 24. adcrecere Aβ. crescere Aq. 25. adque Aβ. 26. quantunaturalia A. 27. retinetur A.

c. Mosei] De hac genitivi forma dixi supra ad cap. 35.

d. et decuriam numerum ut exinde reliquorum parentem colunt] Cf. Plut. De Plac. Philos. I, 2. Adde Censorin. De Die Nat. cap. 11. Vitruv. III, 1.

e. decalogo] Mysterium simile veneratur Cassiodorus in hominum formatione lib. De Anima cap. 16. ex numero denario: „ut cursus vitae nostrae atque operatio sacramenta caelestis decalogi

contineret.“ Alia sacramenta humanae compositionis ibidem expendit. (La Cerda.)

f. commendavimus] Id est probavimus, demonstravimus. Cf. quae annotavi ad De Pallio cap. 4.

g. paulatim cum carne producit^r.] Apud Augustinum [lib. X de Genesi cap. ult.]: „Paulatim cum carne producit^r in membris.“ (Rigalt.) Cf. Augustinus l. 1., qui Tertulliani opinionem refutat.

totum quod natura est auri vel argenti. Dehinc cum in laminam massa laxatur, maior efficitur initio suo per ²⁸dilatationem ponderis ²⁹certi, non per adiectionem, dum extenditur, non dum augetur. Etsi sic quoque augetur, dum extenditur; licet enim habitu augeri, cum statu non licet. Tunc ³⁰et splendor ipse provehitur auri vel argenti, qui fuerat quidem et in massa, sed obscurior, non tamen ³¹nullus. Tunc ³²et alii atque alii habitus accedunt pro facilitate materiae, qua duxerit eam qui ³³aget, nihil conferens modulo nisi effigiem. Ita et animae crementa reputanda, non substantiva, sed ³⁴provocativa^h.

¹Quamquam autem et retro^a praestruxerimus, omnia naturalia^b animae ipsi substantiae inesse pertinentia ad sensum et intellectum, et ²ex ingenito animae censu^c, sed paulatim per aetatis spatia procedere et varie per accidentia evadere pro artibus, pro institutis, pro locis, pro dominatricibus potestatibus^d, quod tamen faciat ad carnis animaeque propositam nunc societatem, pubertatem quoque animalem cum carnali dicimus convenire, pariterque et illam suggestu sensuum, et istam processu membrorum exurgere a quarto decimo fere anno, non quia Asclepiades inde sapientiam supputat, nec quia iura civilia abhinc^e agendis rebus attemperant, sed ³quod et haec ⁴de primordio ratio est. Si enim Adam et Eva ex agnitione boni et mali pudenda tegere senserunt, ⁵ex quo id ipsum sentimus, agnitionem boni et mali profitemur. Ab his autem annis et suffusior et vestitior^f sexus est, et concupiscentia oculis arbitris utitur et communicat placitum^g, et intellegit quae sint^h, et fines suos ad instar ficulneae contagionis ⁶prurigineⁱ accingit, et homi-

Cap.
XXXVIII.

28. dilationem B. 29. certe non ad periectionem A. 30. explendor A. *Probavit Nic. Rigaltius.* 31. nullius Bmg. 32. et om. A. 33. agit ab. 34. proectiva Fr. Iunius.

Cap. XXXVIII. 1. DE CIBIS QVOMODO AD ANIMAM PERTINEANT (PERTINERE VIDEANTVR BC.). Quamquam ABC. 2. ex om. A. 3. quā Aφ. 4. a primordio Aβ. 5. et quoad ipsum A. 6. prurigine BmgCab. purigine AB.

h. provocativa.] Quae provocantur.

Cap. XXXVIII. a. retro] Id est antea, ex usu Tertulliani. V. quae annotavi ad De Spectac. cap. 9. Praestruxit autem supra cap. 20.

b. naturalia] Pecunia scilicet. (Rigalt.)

c. animae censu] Id est ex natura et substantia animae.

d. dominatricibus potestatibus] Horum mentionem fecit iam supra cap. 24.

e. iura civilia abhinc] Cf. De Virg. Veland. cap. 11.

f. suffusior et vestitior] Suffunditur pudore et vestitur pube. Cf. De Virg.

Veland. cap. 11 et 8., et quae adnotavi ad De Oratione cap. 22.

g. communicat placitum] Iam communi complexus et commisionis libidine. (Rigalt.)

h. intellegit quae sint] Iam uterque sexus intelligit quae illa sint agere et pati nata. Desunt utriusque sexus vocabula. Et consimili aposiopesi turpe verbum involvit libri Adv. Valentin. cap. 32. (Rigalt.)

i. ad instar ficulneae contagionis prurigine] Significat pubem et cetera in corpore humano spatia contacta vela-

nem de paradiso integritatis educit, exinde scabida etiam in ceteras culpas, ⁷et ⁸delinquendi non naturales^k, cum iam non ex instituto naturae, sed ex vitio. Ceterum proprie naturalis concupiscentia unica est alimentorum solummodo, quam deus et in primordio contulit: Ex omni ligno, inquit, edetis, et secundae post diluivium Gen. II, 16. geniturae supermensus est: Ecce dedi vobis omnia in escam tanquam ⁹olera ¹⁰foeni, ¹¹prospectans non tam animae quam carni, etsi propter animam. Auferenda est enim argumentatoris occasio, qui quod anima desiderare videatur alimenta, hinc quoque mortalem eam intellegi cupit, quae cibis sustineatur, denique derogatis eis evigescat, postremo subtractis intercitat. Porro non solum proponendum est quisnam ea desideret, sed et cui; et si propter se, sed et cur, et quando, et quonam usque; tum quod aliud ¹²natura desideret, aliud necessitate, aliud secundum proprietatem, aliud in causam. Desiderabit igitur cibos anima, ¹³sibi quidem ex causa necessitatis, carni vero ex natura proprietatis. Certe enim domus animae caro est, et inquilinus carnis anima. ¹⁴Desiderabit itaque inquilinus ex causa et necessitate huius nominis profutura domui toto ¹⁵inquilinatus sui tempore, non ut ipse substruendus, nec ut ipse ¹⁶loricandus, nec ut ipse tibiciandus^l, sed tantummodo continendus, quia non aliter contineri possit quam domo fulta. Alioquin licebit animae dilapsa domo ex destitutione ¹⁷propriorum subsidiorum incolumi abire, habenti sua firmamenta et propriae condicionis alimenta, immortalitatem, rationalitatem, sensualitatem, intellectualitatem, arbitrii libertatem.

Cap. XXXIX. Quae omnia nativitas animae collata idem, qui in primordio invidit, nunc quoque obumbrat atque depravat, quominus aut ultro prospiciantur aut qua oportet administrentur. ¹Cui enim hominum non adhaerebit spiritus nequam, ab ipsa etiam ianua nativitatis ani-

7. et delinquendi non naturales *om. b.* 8. delinquenti *Fr. Iunius.* 9. holera *BCa.* 10. feni *A.* 11. prospectans *b., cum Fulvio Ursino.* prospectam *AB.* prospectum *Ca.* 12. est natura desiderare *Bmga.* 13. si (*sed sibi in marg. ab ead. manu*) quidem *Aq.* quidem *Aβ.* 14. Derabit *Aq.* 15. inquilinatus *A.* 16. loricandus *b., de emendat. Latinii.* gloriandus *ABCa.* 17. priorum *AβBmg.*

Cap. XXXIX. 1. NVLLAM FERRE (PENE C.) ANIMAM SINE DAEMONIO ESSE. Cui enim *ABC.*

mine ficulneorum *περιζωμάτων.* Quasi primi parentes, Adamus et Eva, ungues usque ad extremos perpruriscerent cum ex ficu folia carpere, atque inde totam arborem virus infecerit, succi videlicet sive humoris illius exalbidi, quem de fracta ficu stillare cernimus. Sic lib. De Pudic. [cap. 6]: „Facile quid speciosum viderat concupiscens et ad inferiora respiciens et de ficulneis foliis

pruriginem retinens.“ (Rigalt.)

k. delinquendi non naturales] Scabida fit exinde concupiscentia et prona in ceteras culpas, et in his in culpam delinquendi quoque culpas non naturales, cum iam non ex instituto naturae concupiscit, sed ex vitio naturae.

l. loricandus — tibiciandus] Carne vestiendus, tanquam lorica, ossibus substruendus, tanquam tibicinibus.

mas aucupabundus, vel qua invitatus tota illa puerperii superstitione? Ita omnes idololatria obstetrice nascuntur, dum ²ipsi adhuc uteri infulis apud idola confectis redimiti genimina sua daemoniorum candidata profitentur, dum in partu Lucinae et Dianae ³eiulatur, dum per totam ⁴hebdomadam Iunoni mensa^a proponitur, dum ultima die Fata ⁵Scribunda^b advocantur, dum prima etiam constitutio infantis super terram ⁶Statinae^c deae sacrum est. Quis non exinde aut totum ⁷fili caput ⁸reatui^d vovet, aut ⁹aliquem excipit crinem, aut tota novacula prosecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obsignat, pro gentica, pro avita, pro publica aut privata devotione. Sic igitur et ¹⁰Socraten puerum adhuc spiritus daemonicus invenit. Sic et omnibus genii deputantur, quod daemonum nomen est. Adeo nulla ferme nativitas munda est, utique ethnicorum. Hinc enim et apostolus ex sanctificato alterutro sexu sanctos procreari ait, tam ex seminis ¹¹praerogativa quam ex institutionis disciplina. Ceterum, inquit, immundi nascerentur, quasi designatos^e tamen ¹²sanctitatis ac per hoc etiam salutis intellegi volens fidelium filios, ut huius spei ¹³pignore matrimoniis, quae retinenda censuerat, ¹⁴patrocinaretur. Alioquin meminerat dominicae definitionis: Nisi quis ¹⁵nascetur ex aqua et spiritu, non ¹⁶introibit in regnum dei, id est non erit sanctus.

¹Ita omnis anima eo usque in Adam censetur, donec in Christo recenseatur, tamdiu immunda, quamdiu recenseatur; peccatrix autem, quia immunda, ²respuens ignominiam suam et in carnem ex societate^a. Nam etsi caro peccatrix, secundum quam incedere prohibemur, cuius opera damnantur concupiscentis adversus spiri-

Cap. XL.
Rom. V,
14. 21.

2. ipsa *AqB*. 3. heinlatur *A*. eiulantur *Bmg*. 4. hebdomadem *A*. 5. scribundo *Fr. Iunius*. 6. statim Aedae *B*. Statimaedae *Aq*. Statimae deae *Aβ*. 7. feli *AqB*. 8. ea tui *ABmg*. 9. aliquid excipit crimen *A*. 10. Socratem *ab*. 11. procreativa *ABmg*. 12. sanctitatis ac (hac *A*) per hoc etiam salutis *ABCa*. sanctitati ac per hoc etiam saluti *b*. 13. pignore *Ab*. pignora *reliqui*. 14. patrocinaretur (*Aβ*)*Bb*. patrocinarentur (*Aq*)*Ca*. 15. nascatur *BCa*. 16. ibit (*Aβ*)*b*. inibit *Aq*.

Cap. XL. 1. QVOMODO CARO PECCATRIX DICATVR. Ita *ABC*. 2. respuens ignominiam suam et in carnem ex societate *ego*. respuens ignominiam suam et in carnem et societatem *Bmg*. recipiens ignominiam ex carnis societate *BCab*. recipiens ignominiam ex carnis exsocietate *A*.

Cap. XXXIX. a. Iunoni mensa] Cf. Macrobius Saturn. III, 11.

b. Fata Scribunda] Cf. Hartung Relig. d. Römer tom. II, p. 232.

c. Statinae] Cf. Adv. Nat. II, 11.

d. reatui] Idololatriae. De toto hoc loco cf. Hartung l. l. p. 239.

e. designatos] Istinc snmpsisse videtur Hieronymus quod ex libris De Monogamia citavit Epist. [153.] ad Pauli-

num; ubi tamen pro *designatis* dicit *condidatos* fidei, et nullis idololatriae sordibus pollutos. (Rigalt.) V. Hieron. Opp. ed. Bened. tom. IV, p. 576.

Cap. XL. a. respuens ignominiam suam et in carnem ex societate.] Tandem hunc locum snae sic sententiae reddere licuit ope edit. principis et cod. Agobardi. Respuens est tamquam refundens, redundans.

tum, ob quam carnales ³notantur, non tamen suo nomine caro infamis. Neque enim de proprio sapit quid aut sentit ad suadendam vel imperandam peccatellam. Quidni? quae ministerium est, et ministerium non quale servus vel minor amicus^b, ⁴animati et homines, sed quale calix, vel quid aliud eiusmodi, corpus, non anima. Nam et calix ministerium sitientis ⁵est; nisi ⁶tamen qui sitit calicem sibi accommodarit, nihil calix ministrabit. Adeo nulla proprietatis hominis in ⁷choico^c, nec ita caro homo tanquam alia vis animae et alia persona, sed res est ⁸alterius plane substantiae et alterius condicionis, addicta tamen animae ut suppellex, ut instrumentum in officia vitae. Caro igitur increpatur in scripturis, quia nihil anima sine carne in operatione libidinis, gulae, ⁹vinolentiae, saevitiae, ¹⁰idololatriae ceterisque carnalibus non sensibus, sed effectibus. Denique sensus delictorum etiam sine effectibus Matth. V, 28. imputari solent animae. Qui ¹¹viderit ad concupiscentiam, iam adulteravit in corde. Ceterum quid caro sine anima perinde in operatione probitatis, iustitiae, tolerantiae, pudicitiae? Porro quale est ut cui nec bona documenta propria subscribas, ei crimina ¹²adpingas? Sed ea per quam delinquitur convenitur ut illa a qua delinquitur oneretur, etiam ¹³in ministerii accusationem. Gravior invidia est in praesidem cum officia pulsantur^d. Plus caeditur qui iubet quando nec qui obsequitur excusatur.

Cap. XLI. ¹Malum igitur animae, praeter quod ex obventu spiritus nequam superstruitur, ex originis vitio antecedit, naturale quodammodo. Nam, ut diximus, naturae corruptio alia natura est, habens suum deum et patrem, ipsum scilicet corruptionis auctorem, ut tamen insit et bonum animae illud principale, illud divinum atque germanum, et proprie naturale. Quod enim a deo est, non tam

3. notantur *Ab.* notantur infamia *reliqui.* In *B.* vox infamia uncinis est inclusa.
 4. animati et homines *ego.* animalia nomine (*Aq*)*B.* animalia nomina (*Aβ*)*b.* animalis nomine *reliqui.* 5. est *om. A.* 6. tamen *om. Aβ.* 7. choicho *A.* 8. alterius conditionis. Plane substantiae *B.* alterius condicionis *intermissis reliquis A.*
 9. vinolentiae *A.* 10. idololatriae *Aβ.* 11. viderit *ABC.* viderit mulierem *ab.* 12. apugnans *A.* 13. in *om. A.*

Cap. XLI. 1. DE MALO ET BONO ANIMAE. Malum *ABC.*

b. vel minor amicus] Minorem amicum dicit qui longe potentior amicum demisse colit et observat. *Amiculum* dicit Horatius Epist. ad Scaevam [Hor. Ep. I, 17, 3.]. Et *maiores* ibidem pro potentioribus amicis. „Id est amicis, inquit Porphyrian, sed in consuetudine maiores dicimus.“ (Rigalt.) In verbis sequentibus grave mendum latebat quod ego sustulisse videor reponendo *animati et homines.*

c. choico] Id est de terra facto, limaceo, ut ipse interpretatur Septimius Adv. Valentin. cap. 29. Cf. Adv. Valentin. cap. 24. De Resurr. Carnis cap. 49.

d. cum officia pulsantur.] Id est officiales. Augustin. in Psalm. 21: „Quis hic alter episcopus est de parte Donati? Respondit officium: Nos non novimus nisi Aurelinum catholicum.“ (Rigalt.) Cf. Adv. Valentin. cap. 16. De Resurr. Carnis cap. 16.

extinguitur quam obumbratur. Potest enim obumbrari, quia ²non est deus, extingui non potest, quia a deo est. Itaque sicut lumen ³aliquo obstaculo impeditum manet, sed non comparet, si tanta densitas obstaculi ⁴fuert, ita et bonum in anima a malo oppres- sum pro qualitate eius aut in totum vacat ⁵occultata luce, aut qua datur radiat inventa libertate. Sic pessimi et optimi quidam, et nihilominus unum omnes animae genus. Sic et in pessimis aliquid boni, et in optimis nonnihil pessimi. Solus enim deus sine peccato, et solus homo sine peccato Christus, quia et deus Christus. Sic et divinitas animae in praesagia erumpit ex bono ⁶priore, et conscientia dei in testimonium prodit, Deus bonus, ⁷et, Deus videt, et, Deo commendo^a. Propterea nulla anima sine crimine, quia nulla sine boni semine. Proinde cum ad fidem pervenit reformata per secundam nativitatem ex aqua et superna virtute, detracto corruptionis pristinae aulaeo totam lucem suam conspicit. Excipitur ⁸etiam a spiritu sancto, sicut in pristina nativitate a spiritu profano. Sequitur animam nubentem spiritui caro^b, ut dotale mancipium, ⁹et iam non animae famula, sed spiritus. O beatum ¹⁰conubium, si non admiserit adulterium!

¹De morte iam superest; ut illic ^{1b}materiam ponat ubi ipsa Cap. XLII. anima consummat^a. Quamquam Epicurus^b vulgari satis opinione negarit mortem ad nos pertinere. Quod enim dissolvitur, inquit, sensu caret, ²et quod sensu caret, nihil ad nos. Dissolvitur autem et caret sensu non ipsa mors, sed homo qui eam patitur. At ille ei dedit passionem cuius est actio. ³Quodsi hominis est pati mortem dissolutricem ⁴corporis et peremptricem sensus, quam ineptum ut tanta vis ad hominem non pertinere dicatur. Multo coactius Seneca^c, Post mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipsa. Hoc si ita

2. non est deus *om. A.* 3. aliquod *Aq.* 4. fuerit uia: ita *AB.* 5. occultata luce *b.* occulta salute *ABCa.* 6. proprio *Bmg.* 7. et *A.* est *reliqui.* 8. etiam a spiritu *BCab.* etiam spiritu *A.* 9. et iam non *om. A.* 10. conubium *Aβ.* conubium *reliqui.*

Cap. XLII. 1. DE MORTE. De *ABC.* 1b. materiam *ego.* materia libri omnes. 2. et *om. Ab.* 3. quid si *A.* 4. corporis et peremptricem *bis extant in Ab.*

Cap. XLI. a. Deus bono — — Deo commendo.] Cf. De Testim. Animae cap. 2.

b. Sequitur animam nubentem spiritui caro] Cf. De Resurr. Carnis cap. ult.

Cap. XLII. a. ut illic materiam ponat ubi ipsa anima consummat.] Ita corrigendum fuisse pro certo est. Libri tam scripti quam editi habent *materia.* Sententiae satisfacisse sibi visi sunt Fr. Iunius et Nic. Rigaltius *ponere* praeter legitimum et communem verbi usum in-

terpretando *deponere, desinere, et consummare* esse pro *computare* et *summam colligere.* Immo haec dicit Septimius: De morte iam superest disputare; adeo ut mors illic materiam disputandi supeditet ubi ipsa anima eam consummat, id est prodigit et conficit.

b. Epicurus] Diog. Laert. X, 124 sqq. Gell. N. A. II, 8. Cf. Lactant. D. I. III, 17.

c. Seneca] Cf. adnot. ad De Resurr. Carnis cap. 1.

est, iam et mors ad semētipsam pertinebit, ⁵si et ipsa finitur; eo magis ad hominem, in quo inter ^{5b}omnia finiendo et ipsa finitur. Mors nihil ad nos, ergo et vita nihil ad nos. Si enim ⁶quo dissolvimur praeter nos, etiam ⁷quo compingimur extra nos. Si ademptio sensus nihil ad nos, nec adeptio sensus quicquam ad nos. Sed mortem quoque interimat ⁸qui et animam. ⁹A nobis ut ¹⁰de postuma vita^d et de alia provincia animae, ¹¹ita de morte tractabitur, ad quam vel ipsi pertinemus, si ad nos illa ¹²non pertinet. ¹³Denique^e nec speculum eius somnus aliena materia est.

Cap. XLIII.

¹De somno prius ²disputemus, post, mortem qualiter anima decurrat. Non utique extranaturale est sompnus, ut quibusdam philosophis^a placet, cum ex his cum deputant causis quae praeter naturam haberi videntur. Stoici^b somnum resolutionem sensualis vigoris affirmant, Epicurei^c deminutionem spiritus animalis, Anaxagoras cum Xenophane^d defetiscentiam, Empedocles et Parmenides^e refrigerationem, ³Strato segregationem consati spiritus, Democritus ⁴indigentiam spiritus, Aristoteles^f marcorem circumcordialis caloris. Ego me nunquam ita dormisse praesumo ut ex his aliquid agnoscam. Neque enim credendum est defetiscentiam esse somnum, contrarium potius defetiscentiae, quam scilicet tollit, ⁵siquidem homo somno magis reficitur quam fatigatur. Porro nec semper ex fatigatione concipitur somnus, et tamen cum ex illa est, illa iam non est. Sed nec ^{5b}refrigerationem admittam aut marcorem aliquem caloris, cum adeo corpora somno concalescant, ⁶ut dispensatio ciborum per somnum non facile procederet calore properabili ⁷et rigore tardabili, si somno refrigeraremur. Plus est ⁸quod etiam

5. sic A. 5 b. omnibus Aq. 6. quod AB. 7. quod Aq. 8. qui Ab. quia reliqui. 9. A nobis Abb. in nobis reliqui. 10. de postuma vita et b. depositum a vita et AB. depositum habitat, et ut Ca. 11. ista Vir Doctus ad oram exemplaris mei. 12. non pertinet om. Ab. 13. Denique nec om. A.

Cap. XLIII. 1. DE SOMNO. Prius AB. DE SOMNO PERTINENTE AD TRACTATVM MORTIS. De somno prius C. 2. disputem A. 3. Strato segregationem om. A. 4. indigentiam spiritus om. A. 5. si quid A. 5 b. refrigerationem Aβ. 6. et Ca. 7. et rigore tardabili om. A. 8. quod om. Ab.

d. de postuma vita] A nobis Christianis, inquit, ita de morte tractatur, tanquam de postuma vita. Etenim scimus aeternam manere. Ad eam vero a morte transiri; itaque esse postumam morti. (Rigalt.)

e. Denique] Id est adeo, proinde, igitur. Cf. quae exempla collegi ad Apolog. cap. 42. Nova fere quaeque pagina in his scriptis suppeditabil.

Cap. XLIII. a. ut quibusdam philo-

sophis] Cf. Plut. De Plac. Philos. V, 23 sqq.

b. Stoici] Plut. l. l. cap. 24. Diog. Laert. VII, 158.

c. Epicurei] Plut. l. l. cap. 25.

d. Anaxagoras cum Xenophane] Plut. l. l. cap. 25.

e. Empedocles et Parmenides] Plut. l. l. cap. 25.

f. Aristoteles] Cf. Plut. l. l. Videndus libellus Aristotelis de Somno et Vigilia. (Fr. Iunius.)

sudor digestionis aestuantis est index. Denique ⁹concoquere dicimur, quod caloris, non frigoris operatio est. ¹⁰Perinde deminutionem animalis spiritus aut indigentiam spiritus aut segregationem consati spiritus ¹¹immortalitas animae non sinit credi. Perit anima si minoratur. ¹²Superest, si forte^g, cum Stoicis resolutionem sensualis vigoris somnum determinemus, quia corporis solius quietem procuret, non et animae. Animam enim ut semper mobilem et semper exercitam numquam ¹³succidere quieti, alienae scilicet a statu immortalitatis; nihil enim immortale finem operis sui admittit, somnus autem finis est operis. Denique corpori cui mortalitas competit, ei soli quies finem operis ¹⁴adulatur^h. Qui ergo de somni naturalitate dubitabit, habet quidem dialecticos in dubium deducentes totam naturalium ¹⁵et extranaturalium discretionem, ut ¹⁶et quae putaverit citra naturam esse naturae vindicari sciat posse, a qua ita esse sortita ¹⁷sunt, ut citra eam haberi videantur, et utique aut natura omnia aut nulla natura. Apud nos autem id poterit audiri quod dei contemplatio suggerit, auctoris omnium de quibus quaeritur. Credimus enim, si quid est natura, rationale aliquod opus dei esse. Porro somnum ratio praeit, tam aptum, tam utilem, tam necessarium, ut absque illo nulla anima sufficiat recreatorem corporum, redintegratorem virium, probatorem valetudinumⁱ, pacatorem operum, medicum laborum, cui legitime fruendo dies cedit, nox legem facit, auferens rerum etiam colorem. Quodsi vitale, salutare, auxiliare somnus, nihil eiusmodi non rationale, ¹⁸nihil non naturale. Sic et medici omne contrarium vitali, salutari, auxiliari extra ¹⁹naturales cardines relegant. Nam et aemulas somno valetudines, phreneticam ²⁰atque cardiacam, praeter naturam iudicando naturalem somnum praeiudicaverunt; etiam in lethargo non naturalem notantes testimonio naturali respondent, cum in suo temperamento est. Omnis enim natura aut defraudatione aut enormitate^k rescinditur, proprietate mensurae conservatur. Ita naturale

9. conquoque recedimur A. 10. Perinde A. Proinde reliqui. 11. immortalis anima BCa. 12. Superest est si forte Aq. 13. succidere b., de emendat. Latini. succedere ABCa. 14. adlatur A. adlatura Ios. Mercerus. 15. et extranaturalium om. A. 16. et om. Ab. 17. est AB. 18. nihil non naturale ab. nihil non naturale rationale quod rationale B., quo in libro haec verba uncinis inclusa extant, cum nota in marg.: „al. desunt.“ In C. plane nihil horum comparet. 19. naturales AB. naturae BmgCab. 20. atque cardiacam om. A.

g. si forte] Id est nempe, vel utique, ex usu Tertulliani. V. quae de hac locutione dixi ad De Corona cap. 5.

h. adulatur.] Adulans tribuit. (Fr. Iunius.)

i. probatorem valetudinum] Latinius

prolatorem, vel prorogatorem. Nihil muto. Nam adversa valetudo somnum fere et quietem adimit; somnus valetudinem testatam facit. (Fr. Iunius.)

k. defraudatione aut enormitate] Defectu aut excessu.

erit statu, quod non naturale effici potest decessu vel excessu. Quid, si ²¹et esum et potum de naturae sortibus eximas? nam et in his plurima somni ²²praeparatura est. Certe his a primordio
 Gen II, 21. naturae suae homo inbutus est. Si apud deum discas, ille fons generis, Adam, ante ebibit soporem quam sitiit quietem, ante dormiit quam laboravit, immo quam et edit, immo quam et profatus est, ut videant naturalem indicem somnum omnibus naturalibus principaliorem. Inde deducimur etiam imaginem mortis iam tunc eum recensere¹. Si enim Adam de Christo ²³figuram dabat, somnus Adae mors erat Christi dormituri in mortem, ut de iniuria perinde
 Io. XIX, 34. lateris eius vera mater viventium figuraretur ecclesia. Ideo et somnus tam salutaris, tam rationalis, etiam in publicae et communis iam mortis effingitur exemplar. Voluit enim deus, et alias nihil sine exemplaribus in sua dispositione molitus, paradigmate Platonico^m plenius humani vel maxime initii ac finis lineas ²⁴quotidie agere nobiscum, manum porrigens fidei facilius adiuvandae per imagines et parabolas, sicut sermonum, ita et rerum. Proponit igitur tibi corpus amica vi soporis elisum, blanda quietis necessitate prostratum, immobile situ, quale ante vitam iacuit, et quale post vitam iacebit, ut testationem plasticaeⁿ et sepulturae, ²⁵expectans animam quasi nondum conlatam et quasi iam ²⁶ereptam. Sed et illa sic patitur, ut alibi agere videatur, dissimulatione praesentiae futuram ²⁷absentiam ²⁸ediscens: de Hermotimo sciemus. Et tamen interim ²⁹somniat: unde tunc somnia? Nec quiescit nec ignavescit omnino, nec naturam immortalitatis ³⁰feriis soporis addicit^o. Probat se mobilem semper; terra, mari peregrinatur, ³¹negotiatur, agitatur, laborat, ludit, dolet, gaudet, licita atque illicita persequitur, ostendit quod sine corpore etiam plurimum possit, quod et suis instructa sit membris, sed nihilominus necessitatem habeat rursus corporis agitandi. Ita cum evigilaverit corpus, redditum officiis

21. et esum (Aβ)Bb. esum (Aφ)Ca. 22. paratura a. 23. figuram dabat ABb. figurabat BmgCa. 24. cotidie BC. 25. spectans A. 26. ereptam ABmgCab. erectam B. 27. absentiae A. 28. ediscens (Edisce A.) de Hermotimo sciemus, et tamen AB. ediscens, et tamen *reliqui*. 29. somniat, unde tunc (sunt B.) somnia, nec AB. somniat, nec *reliqui*. 30. feriis soporis *ego*. serii (seru Aφ. seruii Aβ.) soporis AB. servam soporis Ca. servam sopori b., cum Fulv. Ursino, Fr. Iunio, Ios. Scaligero. 31. negotiatur, agitatur om. A.

1. Inde deducimur — recensere] Inde deducimur eo ut recenseamus cett. Cf. Desid. Heraldus ad Apolog. Tertulliani p. 96.

m. paradigmate Platonico] Hoc iterum ex Phaedone Platonis, apud quem Socrates per exempla contrariorum sibi invicem succedentium vitam morti suc-

cessuram probat. (Rigalt.) V. Plat. Phaedone cap. 51. p. 103 sqq.

n. plasticae] Plasticae, qua ante vitam iacens formatus est, *sepulturae*, qua post vitam iacens futurum est. (Fr. Iunius.)

o. feriis soporis addicit.] Ita tandem haec verba restituisse mihi visus sum.

eius resurrectionem mortuorum tibi affirmat. ³²Haec erit somni et ratio naturalis et natura rationalis. Etiam per imaginem mortis fidem initiaris, spem meditaris, discis mori et vivere, discis vigilare, dum dormis.

¹Ceterum de Hermotimo, anima, ut aiunt^a, in somno carebat, Cap. XLIV. quasi per occasionem ²vacaturi ³hominis proficiscente de corpore. Uxor hoc prodidit. Inimici dormientem nacti pro defuncto crema-verunt. Regressa anima tardius, credo, homicidium sibi imputavit. Cives ⁴Clazomenii ⁵Hermotimum templo consolantur. Mulier non adit ob notam uxoris. Quorsum istud? ⁶Ut ne, quia facile est vulgo existimare secessionem animae esse ⁷somnum, hoc quoque Hermotimi argumento credulitas subornetur. Genus fuerat gravioris aliquanto soporis, ut de incubone praesumptio est, ⁸vel de ea valetudinis labe quam Soranus opponit excludens incubonem^b, aut tale quid vitii quod etiam ⁹Epimeniden^c in fabulam impegit, quinquaginta paene annos somniculosum. Sed et Neronem Suetonius^d, et ¹⁰Thrasymedem^e Theopompus negant unquam somniasse, nisi vix Neronem in ultimo exitu post pavores suos. Quid, si et Hermotimus ita fuit, ut otium ¹¹animae nihil operantis in somnis divortium ¹²crederetur? Omnia magis coniectes quam istam licentiam animae sine morte fugitivae, et quidem ex forma ¹³continuae. Si enim tale quid semel accidere dicatur, ut deliquium solis aut lunae, ita et animae, sane ¹⁴persuaderer divinitus factum; congruere enim hominem seu moneri seu terreri ¹⁵a deo, velut fulgure rapido, momentanae mortis ictu: si non magis in proximo esset somnium credi quod vigilanti potius accidere deberet ¹⁶si non somnium magis credi oporteret^f.

32. At haec A.

Cap. XLIV. 1. DE HERMOTIMO. Caeterum AB. DE HERMOTIMI ANIMA. Caeterum C. 2. vacaturi ABb. vagaturi Ca. 3. hominis b. nominis AB. Iuminis Ca. 4. Clazomeni A. 5. Hermotimum BmgCab. Hermippum AB. 6. ut ne quia facile B. ne quia facile Ab. ut quia non facile reliqui. 7. somnum a. somnium reliqui. 8. vel de ea valetudinis labe BCa. vel valetudinis Ab. 9. Epimeniden A. Epimenidem reliqui. 10. Thasimedem B. Tharimedem A. Thrasimedem reliqui. 11. animae nihil operantis in somnis divortium om. A. 12. crederet, ut Latinius. 13. continuae Latinius. 14. persuadere A. 15. Adeo vult ut fulgure A. 16. si non somnium magis credi oporteret om. b.

Cap. XLIV. a. ut aiunt] Plin. II. N. VII, 52. Simile quid narrant de Aristeae Proconnesii anima. V. Maxim. Tyrius Diss. XXXVIII.

b. quam Soranus opponit excludens incubonem] V. Cael. Aurelian. Chron. I, 3.

c. Epimeniden] Plin. II. N. VII, 52.

Max. Tyr. Diss. XVI. Diog. Laert. I, 10. 2 et 7.

d. Suetonius] Sueton. Ner. cap. 46.

e. Thrasymedem] Heraeensem dicit hunc Thrasymedem Plut. in libello de Defectu Oraculorum.

f. si non somnium magis credi oporteret.] Male haec verba expunxit Rigal-

Cap. XLV.

¹Tenemur hic de somniis quoque Christianam sententiam expromere, ut de accidentibus ²somni, sed non modicis iactationibus animae, quam ediximus negotiosam et exercitam semper ³ex perpetuitate motationis, quod divinitatis et immortalitatis est ratio. Igitur cum quies corporibus evenit, quorum solatium ⁴proprium est, vacans illa a solatio alieno non quiescit, et si caret opera membrorum corporalium, suis utitur. Concipe gladiatorem sine armis, vel aurigam sine curriculis, gesticulantes omnem habitum ⁵artis suae atque conatum: pugnatur, certatur, sed vacua ⁶iactatio est. Nihilominus tamen fieri videntur quae fieri tamen non videntur; actu enim fiunt, effectu vero non fiunt. Hanc vim ⁷ecstasin dicimus, excessum sensus et amentiae instar. Sic et in primordio

Gen. II, 21.

somnus cum ecstasi dedicatus^a: Et misit deus ecstasin in Adam, et ⁸obdormivit. Somnus enim corpori provenit in quietem, ecstasis animae accessit adversus quietem, et inde iam forma somnū ecstasi miscens et natura de forma. Denique et oblectamur et contristamur et conterremur in somniis quam affecte et anxie ⁹et passibiliter, cum in nullo permoveremur, a vacuis scilicet imaginibus, si compotes somniaremus. Denique ¹⁰et bona facta gratuita sunt in somnis et delicta segura; non magis enim ¹¹ob stupri visionem damnabimur quam ob martyrii coronabimur. Et quomodo, inquis, memor est somniorum anima, scilicet quam compotem esse non licet? Hoc erit proprietates amentiae huius, quia non fit ex corruptela bonae valetudinis, sed ex ratione naturae; nec enim exterminat, sed avocat mentem. Aliud est concutere, aliud movere, aliud evertere, aliud agitare. Igitur quod memoria suppetit, sanitas mentis est, quod sanitas mentis salva memoria stupet, amentiae genus est. ¹²Ideo non dicimur furere, sed somniare; ideo et prudentes, si quando sumus. Sapere enim nostrum licet obumbretur; non tamen extinguitur^b; nisi quod et ipsum potest videri vacare tunc, ecstasin autem hoc quoque operari de suo proprio, ut sic nobis sapientiae imagines inferat, quemadmodum et erroris.

Cap. XLV. I. DE SOMNIIS. Tenemur AB. DE SOMNIIS QVOMODO EA PATIATVR ANIMA ET VNDE EVENIANT. Tenemur C. 2. somnii et non AB. somnii sed non Bmg. 3. et B. 4. proprium om. A. 5. artis suae atque conatum om. A. 6. iactio A. 7. extasin ABC. Ita ubicunque nihil annotavero. 8. obdormiit Aβ. dormiit Aφ. 9. et om. A. 10. ei B. 11. obtupri A. 12. Ideoque Aφ.

tius. Negatio non arte iungenda est cum voce *somnium*. Sic alibi dixit, et saepius, non - *Christianus*, ut De Resurr. Carnis cap. 3. Cf. quae adnotavi ad Apolog cap. 2.

Cap. XLV. a. dedicatus] De hoc verbo v. adnott. ad Scorp. cap. 1.

b. non tamen extinguitur] Sic cap. 41. „non tam extinguitur quam obumbratur.“

Ecce rursus urgemur ¹etiam de ipsorum somniorum retractatu Cap. XLVI. quibus anima iactatur exprimere^a. Et quando perveniemus ad mortem? Et hic dixerim, Cum deus dederit, nullae longae morae eius quod eveniet. Vana in totum somnia Epicurus^b iudicavit, liberans a negotiis divinitatem et dissolvens ordinem rerum et in passivitate omnia spargens, ²ut eventui exposita et fortuita. Porro si ita est, ergo erit aliquis et veritatis eventus, quia non capit^c solam eam eventui omnibus debito eximi. Homerus^d duas portas divisit somniis, corneam veritatis, fallaciae ³eburneam. Respicere est enim, in-quiunt, per cornu, ebur ⁴autem caecum est. ⁵Aristoteles^e ^{5b}maiori ⁶sententiam mendacio ⁷recitans agnoscit et ⁸verum. Telmessenses^f nulla somnia evacuant^g, imbecillitatem coniectationis incusant. Quis autem tam extraneus humanitatis ut non aliquam aliquando visionem fidelem senserit? Pauca de insignioribus perstringens Epicuro pudorem imperabo. Astyages Medorum regnator quod filiae Mandanae adhuc virginis vesicam in diluvionem Asiae fluxisse somnio viderit Herodotus^h refert; item anno post nuptias eius ex ⁹isdem locis vitem exortam toti Asiae incubasse. Hoc etiam Charon Lampsacenus Herodoto prior tradit. Qui filium eius ¹⁰tanto operi interpretati sunt, non fefellerunt; siquidem Asiam Cyrus et mersit et pressit. Philippus Macedoⁱ nondum pater Olympiadis uxoris naturam obsignasse ¹¹viderat anulo, leo erat signum. Crediderat praeclusam genituram (opinor, quia leo semel pater est)^k, Aristodemus vel Aristophon^l, coniectans immo nihil vacuum obsignari, filium et quidem maximi impetus portendi. Alexandrum qui sciunt, leonem anuli recognoscunt. Ephorus scribit. Sed et ¹²Dionysii ¹³Siciliae

Cap. XLVI. 1. et iam B. 2. et Aq. 3. eburnam Aq. 4. autem om. A. 5. aristotiles A. Ut solet. 5b. maiori ego. maiore libri omnes. 6. sententiam om. A. 7. ei recitans B. 8. veram b. 9. isdem A. hisdem BCa. iisdem b. eiusdem Ios. Scaliger. 10. tanti operis Bmg. 11. visus erat Ios. Scaliger. 12. dionisius A. 13. siliciele Aq. m. pr.

Cap. XLVI. a. exprimere.] An forte exprimere? ut dixit initio cap. praegressi.

b. Epicurus] Plut. De Plac. Philos. V, 1. Petron. Satyr. cap. 104.

c. capit] Δέχεται. V. quae annotavi ad De Fuga in Persec. cap. 1.

d. Homerus] Hom. Odys. XIX, 562 sqq.

e. Aristoteles] Aristot. lib. de Divinat. per somnium. Sequentia interpretare: Aristoteles somnio hoc ferens suffragium, quod maiorem partem mendacium sit, tamen et veri aliquid ei inesse agnoscit.

f. Telmessenses] Herodot. I, 78. Cic. De Divin. I, 62. Artemidor. Oneirocr. I, 32. Tatian. Or. ad Graecos cap. 1.

g. evacuant] Id est vacua esse et inania praedicant. (Fr. Iunius.) Cf. adnott. ad De Patient. cap. 12.

h. Herodotus] Herod. I, 107 sqq.

i. Philippus Macedo] Plutarch. Vit. Alexandri cap. 2.

k. quia leo semel pater est] Cf. Plin. H. N. VIII, 16.

l. Aristodemus vel Aristophon] Immo neuter, si credimus Plutarcho, sed Aristander vates et somniorum interpret aetate Alexandri celeberrimus, cuius et volumen de Ostentis a Plinio citatur. (Rigalt.) Cf. Plut. Vit. Alex. cap. 25.

tyrannidem ¹⁴Himeraea quaedam somniavit^m. Heraclides prodidit. Et ¹⁵Seleuco regnum Asiae Laodice mater nondum eum ¹⁶enixa praeviditⁿ. Euphorion ¹⁷provulgavit. ¹⁸Mithridaten ¹⁹quoque ex somnio Ponti potitum a Strabone cognosco^o, et ²⁰Baralirem^p ²¹Illyricum a Molossis usque Macedoniam ex somnio dominatum de ²²Callisthene disco. Noverunt et Romani veritatis huiusmodi somnia. Reformatorem imperii, puerulum adhuc et privatum loci, ²³et Iulium Octavium tantum, et sibi ignotum Marcus Tullius^r iam et Augustum et civilium turbinum sepulchrum de somnio ²⁴norat. In ²⁵Vitellii commentariis^r conditum est. Nec haec sola species erit summarum praedicatrix potestatum, sed et periculorum et exitiorum: ut cum Caesar in ²⁵^bproelio perduellium Bruti et ²⁶Cassi ²⁷Philippis aeger ²⁸alias, maius tamen ratus discrimen ab hostibus relaturum se^s, Artori visione destituto tabernaculo evadit: ut cum Polycrati Samio filia crucem prospicit de solis ²⁹anguine et lavacro Iovis^t. Revelantur et honores et ingenia per quietem, praestantur et medellae,

14. hemerea AB. 15. Seleucho B. 16. praenixa A. 17. promulgavit Aφ. 18. mitridaten A. Mithridatem *reliqui*. 19. quoquo A. 20. Baralirem Ab. Baralidem BCa. 21. Illyricum mallosis A. 22. gallis tenendis cognoverunt A. 23. et om. A. 24. norant Ca. 25. vitelliis ABCa. 25 b. praelium ABCa. 26. Cassi A. Cassii *reliqui*. 27. Philippus AB. 28. alias maius tamen ratus discrimen ab hostibus relaturum se, Artori *ego*. alias mains tamen alias crimen ab hostibus relaturum se artori AB. alias maiestatem, alias crimen (discrimen a.) ab hostibus relaturus, Artorii Ca. maius tamen alias discrimen Artorii b., *reliquis deletis*. 29. anguine Aβ.

m. Himeraea quaedam somniavit.] V. Valer. Maxim. I, 7.

n. nondum eum enixa praevidit.] Narrat. Instinus lib. XXV Histor. Transcripsit eadem Fulgosi lib. I, cap. 16. De Seleuco Mentore Appianus Alexandrinus in Syro, et ex eo Leonicus lib. II. Var. Hist. lib. 20. paulo aliter et locupletius eam historiam narrat. (La Cerda.)

o. a Strabone cognosco] Strabo VII, p. 309.

p. Baralirem] Haec omnino est scriptura codicis Agobardini, lapsu in proclive volubili scribentium *Bardiem* primo aut *Bardirem*, mox *Baradirem* et *Baralirem*. Frontini Strategematum exemplaria quinque constanter exhibent „ab Ardie Illyrio,“ quod est a *Bardie*, et proxime ad verum *Bardile*. Rectam huiusce vocabuli editionem servasse videntur Graeci, *Bardylin*, unde est apud Ciceronem *Bargulus* pro *Bardylis*, certissima coniectura viri eximie probi doctique Henrici Valesii. *Bardylis* Illyrius, ex latrone dux sive princeps Illyriorum et Molossorum,

cum et Macedonas attentaret, a Philippo repressus est, atque intra fines Illyriorum coercitus. Auctor Diodorus a Valesio nostro citatus. (Rigalt.) Cf. Cic. De Offic. II, 11. Diodor. Sic. XVI, 4. Adde Hellad. ap. Phot. p. 530. Sed in loco Tertulliani fortasse reponendum *Bardylin regem* pro *Baralirem*.

q. Marcus Tullius] V. Dio Cass. XLV, 2., ubi cf. Reimari adn. De verbis „privatum loci,“ si tanti est, cf. etiam Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. p. 338.

r. In Vitellii commentariis] Citantur a Suetonio [Vit. Vitellii cap. 1.] nonnulla de gente Vitellia ex libello Q. Eulogii ad Q. Vitellium Augusti censorem. (Rigalt.)

s. alias maius tamen ratus discrimen ab hostibus relaturum se] Ita haec verba emendasse mihi sum visus. Rem narrat Dio Cass. XLVII, 41. Plut. Anton. cap. 22. Sueton. Octav. cap. 91. Flor. IV, 6. Lactant. D. I. II, 8.

t. et de lavacro Iovis.] Narrat Herodotus III, 124.

produntur et furta, conferuntur et thesauri. Ciceronis denique^u dignitatem, parvuli etiam nunc, gerula iam³⁰ sua inspexerat. Cynus de sinu Socratis demulcens homines discipulus Plato est^v.³¹ Leonymus^w pycetes ab Achille curatur in somniis. Coronam auream cum ex arce Athenae³² perdidissent, Sophocles³³ tragicus somniando redinvenit^x. Neoptolemus tragoedus^y apud³⁴ Rhoiteum Troiae sepulchrum Aiacis monitus in somniis³⁵ ab ipso ruina liberat, et cum lapidum senia deponit, dives inde auro redit. Quanti autem commentatores³⁶ et affirmatores in hanc rem? ³⁷Artemon, Antiphon, Strato, Philochorus, Epicharmus, Serapion, Cratippus³⁸ et Dionysius Rhodius, Hermippus, tota saeculi litteratura. Solum, si forte^z, ridebo qui se existimavit persuasurum quod prior omnibus Saturnus somniarit; nisi si et prior omnibus vixit³⁹ Aristoteles, ignosce ridenti^a. Ceterum Epicharmus etiam summum apicem inter divinationes somniis extulit^b cum Philochoro Atheniensi. Nam et oraculis hoc genus stipatus est orbis, ut Amphiarai⁴⁰ apud Oropum, Amphilochoi apud Mallum, Sarpedonis in Troade, ⁴¹Trophonii in ⁴²Boeotia, Mopsi in ⁴³Cilicia, ⁴⁴Hermionae in Macedonia, ⁴⁵Pasiphae in Laconica^c. Cetera cum suis et originibus et ritibus et ⁴⁶relatoribus, cum omni deinceps historia somniorum Hermippus ⁴⁷Bery-

30. suam C. 31. Leonymus AB. Cleonymus reliqui. 32. prodidissent B. 33. tragicus Aβ. 34. Rhoiteum ab. ritreum A. Erithreum BC. 35. ab ipso ruina liberat Ab. ab ipsa ruina liberatur reliqui. 36. et affirmatores om. A. 37. archemon Aφ. 38. et om. A. 39. aristoteles A. Pro more. 40. apud Oropum Amphilochoi A. apud Horopum Amphilochoi BC. 41. Trophoni Aφ. 42. boetia Aβ. 43. Calicia A. 44. Hermoniae edd. Priorii, Semleri, Leopoldi. Mendose. 45. pasiphe A. Pasiphae BC. 46. relationibus edd. Semleri et Leopoldi. Mendose. 47. Berytensis Ab. Berithensis B. Beritensis Ca. Beriensis Fulv. Ursinus.

u. denique] Id est adeo, proinde, itaque. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 42. De re narrata v. Plut. Cicer. cap. 2.

v. Plato est.] Diog. Laert. III, 1.

w. Leonymus] Reposui verissimam veterum librorum scripturam. V. Pausan. III, 19, 11.

x. Sophocles tragicus somniando redinvenit.] Cic. De Divinat. II, 29.

y. Neoptolemus tragoedus] Cuius meminit Diodor. Sic. XVI, 92. „Lapidum senia“ dicit vetustos lapides, qui in sepulchro Aiacis ruerant. Similiter „semmum sepulturae“ De Resurr. Carnis cap. 32.

z. si forte] Cf. quae adnotavi supra ad cap. 8.

a. ignosce ridenti.] Videtur Aristotelem perstringere, qui illud scripserit. Saturnum viderit oportet, inquit, qui tam adfirmate de eo testatur, et alios omnes

tempore praecesserit. Post ad lectorem oratione versa: „Ignosce ridenti.“ Bona venia et pace tua, inquit, mihi Aristotelem ridere liceat. (Fr. Iunius.)

b. etiam summum apicem inter divinationes somniis extulit] Id est nulli divinationis generi tantum tribuit, nullum tanto honori habuit, quam *ὄνειροχρισίαν*.

c. in Laconica] De Amphiarai, de Trophonii et Mopsi oraculis. Cf. adnot. ad Ad Natt. II, 7. et ad Apolog. cap. 21., de Amphilochoi Pausan. I, 34. Strabo XIV, 4. Sarpedonii Apollinis templum cum oraculo Seleucia, Ciliciae oppido, memorat Zosimus I, 57., et Artemidis Sarpedoniae item in Cilicia templum cum oraculo Strabo XIV, p. 676. De Hermoniae oraculo aliunde, quod sciam, non constat. De Pasiphae cf. Cic. De Divinat. I, 43. cum interpr.

tensis quinione voluminum satiatissime exhibebit. Sed et Stoici^d deum malunt providentissimum humanae institutioni inter cetera praesidia divinatricum artium et disciplinarum ⁴⁸somnia quoque ⁴⁹nobis indidisse, peculiare solatium naturalis oraculi. Haec quantum ad fidem somniorum a nobis quoque consignandam, et ⁵⁰aliter ⁵¹interpretandam. Nam de oraculis etiam ceteris, apud quae nemo dormitat, quid aliud pronuntiabimus quam ⁵²daemonicam esse rationem eorum spirituum qui iam tunc in ipsis hominibus habitaverint, ⁵³vel memorias eorum^e affectaverint ad omnem malitiae suae scenam, in ista aequae specie divinitatem mentientes, eademque industria etiam per beneficia fallentes medicinarum et ⁵⁴admonitionum et praenuntiationum, ⁵⁵quo magis laedant iuvando, dum per ea quae iuvant ab inquisitione verae divinitatis abducunt ex ⁵⁶insinuatione falsae? Et utique non clausa vis est, nec sacrariorum circumscribitur terminis; vaga et pervolatrica et interim libera est. Quo nemo dubitaverit domus quoque daemoniis patere, nec tantum in adytis, sed in cubiculis homines imaginibus circumvenire.

Cap. XLVII. Definimus enim a daemoniis plurimum incuti somnia^a, etsi interdum vera et gratiosa, ¹sed, de qua industria diximus, affectantia atque captantia, quanto magis vana et frustratoria et turbida ^{1b}et ludibriosa et immunda. Nec mirum si eorum sunt imagines quorum et res. A deo autem, pollicito scilicet et gratiam spiritus sancti in omnem carnem, et sicut prophetaturos, ita et somniaturos servos suos et ancillas suas, ea deputabuntur quae ipsi gratiae comparabuntur, si qua honesta, sancta, prophetica, revelatoria, aedificatoria, ²vocatoria, quorum liberalitas soleat et in profanos destillare, imbres etiam et soles suos peraequante deo iustis et in iustis, siquidem et Nabuchodonosor divinitus somniat, et maior paene vis hominum ex visionibus deum discunt. Sicut ergo dignatio dei ³et in ethnicos, ita et temptatio mali ⁴in sanctos, a quibus nec interdum absistit, ut vel dormientibus obrepat qua potest, si vigilantibus non potest. Tertia species erunt somnia quae sibimet ipsa anima videtur inducere ex intentione circumstantiarum. Porro

Matth. V, 45.

Dan.
II, 1 sqq.

48. omnia edit. Leopoldi, vitiose. 49. magis Bmg. magis pro nobis (sic) Aφ. 50. taliter b. 51. interpretandum AB. 52. daemonicam b. 53. vel ad memorias BC. 54. admonitionum praenuntiationem Aβ. admonitionum praenuntiatione Aφ. 55. quo AB. quae reliqui. 56. insinuationem Aβ.

Cap. XLVII. 1. sed qua Fr. Iunius. 1b. et om. b. 2. vocatoria om. A. 3. et in om. A. 4. et in Ab.

d. et Stoici] Cf. Plut. De Plac. Philos. V, I. Cic. De Nat. Deor. III, 39. cum interpret.

e. vel memorias eorum] Defunctorum. Cap. XLVII. a. a daemoniis plurimum incuti somnia] Cf. Apolog. cap. 25.

⁵quoniam non est ex arbitrio somniare (nam ⁶et Epicharmus ita sentit), quomodo ipsa erit sibi causa alicuius visionis? Num ergo haec species naturali ⁷formae relinquenda est, servans animae etiam in ⁸ecstasi res suas perpeti? Ea autem, quae neque a deo neque a dæmonio neque ab anima videbuntur accidere, et praeter opinionem et praeter interpretationem et praeter ⁹enarrationem facultatis, ipsi proprie ecstasi et rationi eius separabuntur.

Certiora et ¹colatiora^a somniari affirmant sub extimis noctibus, Cap. XLVIII. quasi iam emergente animarum vigore ²producto sopore. Ex temporibus ³autem anni verno magis quieta, quod ⁴aestas dissolvat animas et ⁵hiems quodammodo obduret, et autumnus, temptator alias valetudinum, ⁶sucis pomorum vinosissimis diluat. Item ex ipsius quietis situ, si neque resupina neque dextero latere decumbat, neque conresupinatis internis, quasi ⁷refusis ⁸loculis, statio sensuum^b ⁹fluitet, aut ¹⁰compressa^c iecoris ¹¹angina sit mentis. Sed haec ingeniose aestimari potius quam constanter probari putem (etsi Plato est qui ea aestimavit)^d; et fortassean casu procedant. Alioquin ex arbitrio erunt somnia, si dirigi poterunt. Nam quod et de cibis distinguendis vel ¹²derogandis^e nunc praesumptio nunc superstitione disciplinam somniis praescribit, examinandum est. Superstitio, ut cum apud oracula incubaturis ieiunium indicitur, ¹³ut castimoniam ¹⁴inducat, praesumptio, ut cum Pythagorici ob hanc quoque speciem fabam respuunt onerosum et ¹⁵inflatui pabulum^f. Atquin trina illa cum Daniele fraternitas legumine solo contenti, ne regis fer-

Dan.
II, 16 sqq.

5. quoniam *b.*, de emendat. Latinii. qua *Fulv. Ursinus.* quam *ABCa.* 6. et picharmus *Aβ.* 7. forma *Aβ.* 8. extasi *ABC.* *Ubique.* 9. narrationem *A.*

Cap. XLVIII. 1. collatiora *B.* 2. producto *edd. Semleri et Leopoldi. Mendose.* 3. autem *om. A.* 4. aestas *om. A.* 5. hiemps *A.* hyems *B.* 6. sucus *A.* succus *B.* 7. repulsis *ABmg.* 8. localis *AB.* 9. fluit et aut *AB.* 10. compressu *Ca.* 11. sagina *ABmg.* 12. decorandis *A.* decurandis *b.* 13. ut castimoniam inducat *om. A.* 14. inducit *B.* 15. inflatui *ABb.* inflatum *reliqui.* 16. imperandorum *A.*

Cap. XLVIII. a. colatiora] Sic Ad Nat. I, 5 dixit „colatam serenitatem.“ Cf. Gronovii Observatt. II, 7.

b. statio sensuum] Intelligit praecordia, *περιζάρδιον*, sanguinem circumcordialem, de quo supra cap. 15. (Rigalt.)

c. compressa] Sic legitur in exemplari Agobardi. *Compressam* dicit pro compressione, ut pro remissione *remissam.* (Rigalt.) Immo *compressa* est par-

ticipium quod referatur ad praegressum „statio sensuum.“

d. etsi Plato est qui ea aestimavit] Respicit, ni fallor, illa quae de iecinore disputat Plato Timaeo cap. 32. p. 71.

e. derogandis] Rigaltius plane inepte scripsit *decurandis*, quod explicat „minime curandis, omittendis.“

f. inflatui pabulum] Sic scripsi cum Rigaltio ex auctoritate cod. Agobardi. Sed mallet „onerosum *ex inflatu pabulum.*“

rum. ¹⁷Ieiuniis autem nescio an ego solus plurimum ita somniem ut me somniasse non sentiam. Nihil ergo sobrietas, inquis, ad hanc partem? Immo tanto magis ad hanc quantum et ad omnem; si et ad superstitionem, multo amplius ad religionem. Sic enim et daemonia expostulant eam a suis somniatoribus, ad lenocinium sci-

Dan. X, 1sq. licet divinitatis, quia familiarem dei norunt, quia et ¹⁸Daniel rursus trium hebdomadam statione ¹⁹aruit victu^s, sed ut deum inliceret humiliationis officiiis, non ut animae somniaturae sensum et sapientiam strueret, quasi non ²⁰in ecstasi acturae. Ita non ad ecstasin summovendam sobrietas proficiet, sed ad ipsam ecstasin commendandam, ut in deo fiat.

Cap. XLIX. Infantes qui non putant somniare, cum ¹omnia animae pro modo aetatis expungantur in vita, animadvertant succussus et nutus et reidentias eorum per quietem, ut ex re comprehendant motus animae somniantis facile per carnis teneritatem erumpere in superficiem. Sed et quod Libyca gens ²Atlantes^a ³caeco somno ⁴noctem transigere dicuntur, animae ⁵utique natura ⁶taxatur. Porro aut Herodoto fama mentita est, nonnunquam in barbaros calumniosa, aut magna vis eiusmodi daemonum in illo climate dominatur. Si enim ⁷et ⁸Aristoteles ⁹heroem quendam Sardiniae notat incubatores fani sui visionibus privantem, erit et hoc in daemonum libidinibus, tam ¹⁰auferre somnia quam inferre, ut Neronis quoque seri somniatoris et ¹¹Thrasymedis insigne^b inde processerit. Sed et a deo deducimus ¹²somnia. Quid ergo nec a deo ¹³Atlantes somniant, vel quia nulla iam gens dei extranea est, in omnem terram et in terminos orbis evangelio coruscante? Num ergo aut fama mentita est Aristoteli, aut daemonum adhuc ratio est, dum ne ¹⁴animae aliqua natura credatur immunis somniorum?

Cap. L. ¹Satis de speculo mortis, id est de somno, ²tum etiam de negotiis somni, id est de somniis. Nunc ad originem huius exces-

17. ieiunus *Aq.*, *Fr. Iunius*. 18. danihel *Aq.* 19. caruit *Ios. Mercerus*. 20. in *om. A.*

Cap. XLIX. 1. omni *A.* 2. atlantico *A.* Athlantico *B.* 3. caecos. *Aβ.* 4. noctem *Cab.* non *B.* *Omitt. A., et in Bmg. legitur „al. deest non.“* 5. itaque *Aβ.* 6. taxantur *AB.* 7. et *om. Aβ.* 8. Aristotiles *A.* 9. heroem *B.* 10. auferes omnia *Aβ.* 11. tharsimedis *A.* 12. somnia *BmgCab.* omnia *AB.* 13. Athlantes *B.* 14. animae *om. BCa.*

Cap. L. 1. DE MORTIS VI (VI *om. A.*) ET DE MENANDRO HAERETICO. Satis *ABC.* 2. tum *b., cum Fulv. Ursino.* cum *ABCa.*

g. aruit victu] Nihil muto. *Arere victu* est *ξηροφαγειν*. De stationibus v. adnott. ad *De Orat.* cap. 19.

Cap. XLIX. a. Atlantes] *Plin. H. N. V, 8. Herod. IV, 184.*

b. Neronis quoque seri somniatoris et Thrasymedis insigne] *Cf. supra cap. 44.*

sus, id est ad ³ ordinem mortis, quia nec ipsam sine quaestionibus, licet finem omnium quaestionum. Publica totius generis humani sententia mortem naturae debitum pronuntiamus. Hoc stipulata est Gen. II, 17. dei vox, hoc spondit omne quod nascitur; ut iam hinc non Epicuri stupor suffundatur^a, negantis debitum istud ad nos pertinere, sed haeretici ⁴ magis Menandri Samaritani furor^b conspuatur, dicentis mortem ad suos non modo non pertinere, verum nec pervenire. In hoc scilicet se a superna et arcana potestate legatum, ut immortales et incorruptibiles et statim resurrectionis compotes fiant qui baptismum eius induerint. Legimus quidem pleraque aquarum genera miranda, ⁵ scilicet^c ut ebriosos reddit Lyncestarum^d vena vinosa, ⁶ ut lymphaticos efficit Colophonis ⁷ scaturigo daemonica^e, ⁸ ut Alexandro accidit Nonacris^f Arcadiae venenata. Fuit et Iudaeae lacus medicus ⁸ ante Christum. Plane Stygias paludes poeta tradidit mortem diluentes. Sed et Thetis filium planxit. Quamquam si et Menander in ⁹ Stygem mergit, moriendum erit nihilominus, ut ad Stygem venias; apud inferos enim dicitur. Quenam et ubinam ista felicitas aquarum, quas nec ¹⁰ Ioannes baptizator praeministravit nec Christus ipse discipulis demonstravit? Quod hoc Menandri balneum? ¹¹ comicum credo^g. Sed ¹² cur tam infrequens, tam occultum, ¹³ quo paucissimi lavant? Suspectam enim faciam tantam raritatem securissimi atque tutissimi sacramenti, apud quod nec pro deo

3. ordinem *ABmgCab.* originem *B.* 4. magis *Ab., Fulv. Ursinus.* magi reliqui. 5. scilicet ut *ego.* Sed aut *libri omnes.* 6. ut *ego.* aut *libri omnes.* 7. scaturigo daemonica *A.* 8. ut *ego.* aut *libri omnes.* 8 b. ante Christi *Bmg.* 9. Stygem *B.* 10. Iohannes *A. Ubique.* 11. magicum *b., cum Fulv. Ursino.* 12. quur *B.* 13. quod paucis simulabant *Bmg.*

Cap. L. a. suffundatur] Cf. adnot. ad Scorp. cap. 10. De re v. supra cap. 42.

b. Menandri Samaritani furor] V. Irenaeum Adv. Haer. I, 21. cum interpr.

c. scilicet] Ita emendavi. De confusione particularum *sed et scilicet* cf. quae adnotavi De Corona cap. 6.

d. Lyncestarum] Cf. Adv. Valentin. cap. 15.

e. Colophonis scaturigo daemonica] Plin. H. N. II, 106. Euseb. Praepar. Evang. II, 5. Ludov. de la Cerda citat praeterea Iamblich. de Mysteriis.

f. Nonacris] Cf. Adv. Valentin. cap. 15. et quae ibi notavi. Testimoniis de fonte hoc Alexandri gravi addit Ludov. de la Cerda Porphyrium lib. de Styge.

g. comicum credo.] Retineo vulgatam scripturam. Minime quidem Menandrum comicum significat (nam fuerunt qui hoc crederent), — immo haeticum, sed

respicit balneum nescio quod magicum iuventutis et vitae procuratorium, in fabula quapiam certe suo tempore notissima decantatum. Probabilis saltem haec coniectura est, quominus abstinemus ab Ursiniana scriptura *magicum*. Aliter, sed elegantissime, ut solet, interpretatus est haec verba I. Fr. Gronovius Observatt. in Eccl. Scrippt. cap. 2. p. 21 sq. (p. 564. ed. Frotsch.). „Nullum est igitur, inquit, hoc Menandri balneum, nisi forte poeticum, Stygis germanum. Hic ioco utitur *παρὰ προσδοξίαν*, ut, cum expectares aliquid ad Menandrum haeticum pertinens, audias de Menandro poeta, quod tamen eundem explicat sensum per figuram, quem de Menandro haetico expressum simpliciter expectabas. Quod igitur? nisi forte comicum; quod nempe Menandrum decet, hominem nominis sui, poetam, fabulatorem.“

ipso mori lex est, cum contra omnes iam nationes ascendant in montem domini et in aedem dei Iacob, mortem per martirium quoque flagitantis, quam ¹⁴ de Christo etiam suo exegit? Nec magiae tantum dabit quisquam, ut eximat mortem, aut repastinet vitis modo vitam aetate renovata. Hoc enim ¹⁵ ne Medae quidem licuit ¹⁶ in hominem, etsi licuit in ¹⁷ vervecem. Translatus est Enoch et ¹⁸ Helias, nec mors eorum reperta est, dilata scilicet. Ceterum morituri reservantur, ut antichristum sanguine suo extinguant. Obiit et Ioannes, quem in adventum domini remansurum frustra fuerat spes. Fere enim haereses ad nostra exempla prosiliunt, inde sumentes praesidia quo pugnant. Postremo compendium est: Ubi sunt illi quos Menander ipse perfudit, quos in Stygem suam mersit? Apostoli perennes^h veniant, assistant. Videat illos meus Thomasⁱ, audiat, contrectet, et ¹⁸ credit.

Gen. V, 24.
Hebr. X, 5.
II Reg. II, 11.

Apoc. XI, 3.
Io. XXI, 23.

Cap. LI.

¹ Opus autem mortis in medio est, discretio corporis animaeque. Sed ² quidam ad immortalitatem animae, quam ³ quidem non a deo edocti infirme tuentur, ita argumentationes emendicant, ut velint credi etiam post mortem quasdam animas adhaerere corporibus. Ad hoc enim et Plato, etsi quas vult animas ad caelum statim expedit^a, in ⁴ Politia^b, tamen cuiusdam insepulti cadaver opponit longo tempore sine ulla labe prae animae scilicet individuitate servatum. Ad hoc et Democritus crementa unguium et comarum in sepulturis aliquanti temporis denotat. Porro et aëris qualitas corpori illi potuit tutela fuisse. Quid enim, si aridior aër et solum salsius? quid, si et ipsius corporis substantia ⁵ exsucior? quid, si et genus mortis ante iam ⁶ corruptrices materias ⁷ erogat^c? Ungues autem cum exordia nervorum sint, merito^d nervis resolutione porrectis proveciores ⁸ et quotidie deficiente carne expelli videntur.

14. dextro etiam A. 15. ne Medie A. Nemediae B. 16. in hominem, etsi licuit om. A. 17. verbecem AB. 18. credat a.

Cap. LI. 1. NIHIL ANIMAE IN CORPORE SVBREMNERE. Opus AB. NIHIL ANIMAE IN CORPORE SVBREMNERE POST MORTEM. Opus C. 2. quidem b., cum Fulv. Ursino. 3. quidem ego. quidam libri omnes. 4. Politiam A. 5. exsucior A. exsuccior reliqui. 6. corruptelae ABmg. 7. erogat ABmg. 8. sed cotidie B.

h. Apostoli perennes] Quos scilicet Menander baptizavit et Styge illa sua mersos reddidit immortales. (Rigalt.)

i. meus Thomas] Thomam hic suum vocat quemlibet vere Christianum, sed prudentem, non credulum impostori Menandro. Nam adversus haeretici istius et magi praestigias opus esse incredulitate Thomae apostoli. Amabo Christianum, inquit, et meus erit ille Thomas, qui Menandricae Stygis immortalitati non

credet, nisi prius et visu et auditu et tactu diligenter exploratae. (Rigalt.)

Cap. LI. a. etsi quas vult animas ad caelum statim expedit] Cf. supra cap. 54.

b. in Politia] Plat. Polit. X, p. 614 sqq. Cf. Valer. Max. I, 8. ext. 1. Macrobr. in Somn. Scip. I, 2.

c. erogat?] Dixi de hoc vocabulo ad Scorpi. cap. 6.

d. merito] Cf. adn. ad cap. 6. supra.

Comae quoque alimenta de cerebro, quod aliquamdiu durare praestat^e secreta munitio. Denique in viventibus etiam pro cerebri ubertate vel⁹ affluit capillago vel deserit. Habes medicos. Sed nec modicum quid animae subsidere in corpore est, decessurum quandoque et ipsum, cum totam corporis scenam tempus aboleverit. Et hoc enim in opinione quorundam est. Propterea nec ignibus funerandum^f aiunt, parcentes superfluo animae. Alia est autem ratio pietatis istius, non reliquiis animae adulatrix, sed crudelitatis etiam corporis nomine aversatrix, quod et ipsum homo non utique mereatur poenali exitu^g impendi. Ceterum anima¹⁰ indivisibilis, ut immortalis, etiam mortem¹¹ indivisibilem exigit credi, non quasi immortalis, sed quasi¹² indivisibili animae¹³ indivisibiliter accidentem. Dividetur autem¹⁴ et mors, si et anima, superfluo scilicet animae quandoque¹⁵ moriturae. Ita portio mortis cum animae portione remanebit. Nec ignoro aliquod esse vestigium opinionis istius. De meo didici^h. Scio feminam quandam vernaculam ecclesiaeⁱ, forma et aetate integra functam, post unicum et breve matrimonium cum in pace dormisset et morante adhuc sepultura interim oratione presbyteri componeretur, ad primum¹⁶ halitum orationis manus a lateribus dimotas in habitum supplicem^k conformasse rursumque condita pace^l situi suo reddidisse. Est et¹⁷ illa relatio apud nostros, in coemeterio corpus corpori iuxta collocando spatium¹⁸ recessu communicasse. Si et apud ethnicos¹⁹ tale quid traditur,

9. affluit *AB*. affluit *B*. 10. invisibilis *ABmg*. 11. invisibilem *ABmg*. 12. indivisibili *AB*. 13. indivisibiliter *BCab*. invisibiliter *AB*. 14. et *om. AB*. 15. morituro *b.*, cum *Fulv. Ursino*. 16. halitum *Ab*. habitum *BCa*. aditum *Fulv. Ursinus*. 17. illa *AB*. alia *reliqui*. 18. accessu *AB*. 19. tale aliquid tradit *A*.

e. durare praestat] Durare facit.

f. Propterea nec ignibus funerandum] Varro Cyeno, *Περὶ Τεφρῆς* (ap. Nonium p. 230.): „Quare Heraclides Ponticos plus sapit, qui praecepit ut comburerent, quam Democritus, qui ut in melle servarent. Quem si vulgus secutus esset, peream, si centum denariis calicem mulsi emere possimus.“

g. poenali exitu] Poenali exitio. Parricidae enim et alii fontes igni puniebantur.

h. De meo didici.] Non de peculio litterisve gentilium. (Fr. Iunius.)

i. vernaculam ecclesiae] Christianam, Christianis parentibus natam. Sic Plin. *H. N. XIV, 2* „ovas peculiares atque *vernaculas* Italiae.“ Sic etiam Septimius Apolog. cap. 35 „*vernaculam* septem collium plebem.“, et lib. I *De Cultu Fem.*

cap. 6 „aurum apud barbaros *vernaculum*.“ (Rigalt.)

k. in habitum supplicem] Hoc est dispansas in modulum crucis, quem fuisse orantis Christiani habitum saepe significat; hodieque non pauca eiusmodi reperiuntur in Romae subterraneis veterum Christianorum monumenta. (Rigalt.)

l. condita pace] Absolutis finitisque precibus quas sacerdos, ut mulieri mortuae pacem a deo impetraret, fuderat. (La Cerda.) Hoc est post osculum pacis, quod erat signaculum et conclusio orationis, ut ipse ait sub finem libri *De Oratione* [cap. 14.]. Conditam pacem dixit oscula mutuo data, nempe inter fratres seu fideles, qui mortui componendi officio interfuerant. Condere h. l. significat mutuo dare, ut condicere mutuo dicere. (Rigalt.)

²⁰ubique deus potestatis suae signa proponit, suis in solatium, extraneis in testimonium. Magis enim credam ²¹in testimonium ex deo factum quam ex ullis animae reliquiis, quae si inessent, alia quoque membra movissent, et si manus tantum, sed non in causam orationis. Corpus etiam illud non modo fratri cessisset, verum et alias mutatione situs sibimet ipsi refrigerasset^m. Certe ²²undeunde sunt ista, signis potius et ostentis deputanda, naturam facere non possunt. Mors, si non semel tota est, non est. Si quid animae remanserit, vita est. Non magis vitae miscebitur mors quam diei ²³nox.

Cap. LII. Hoc igitur opus mortis, ¹separationem carnis atque animae, seposita quaestione factorum et fortuitorum, bifariam distinxit humanus affectus, in ordinariam et extraordinariam formam, ordinariam quidem naturae deputans, placidae cuiusque mortis, extraordinariam vero praeter naturam iudicans, violenti cuiusque finis. Qui autem primordia hominis novimus, audenter determinamus mortem non ex natura secutam hominem, sed ex culpa, ne ipsa quidem naturali; facile autem usurpari naturae nomen in ea quae videntur a nativitate ex accidentia adhaesisse. Nam si homo in mortem directo institutus fuisset, tunc demum mors naturae adscriberetur. Porro non in mortem institutum eum probat ipsa lex, condicionali comminatione suspendens, et arbitrio hominis addicens mortis eventum. Denique^a si non deliquisset, nequaquam ²obisset. Ita non ³erit natura quod ex oblationis potestate accidit per voluntatem, non ex instituti auctoritate per necessitatem. Proinde etsi varii exitus mortis, ut est multimoda condicio causarum, nullum ita ⁴dicimus lenem ut non vi agatur. Ipsa illa ratio operatrix mortis, simplex licet, vis est. ⁵Quid enim? quae tantam animae et carnis societatem, tantam a conceptu concretionem sororum substantiarum divellit ac dirimit. Nam etsi prae gaudio quis spiritum exhalet, ut Chilon Spartanus^b, dum victorem Olympiae filium amplectitur, etsi prae gloria, ut ⁶Clidemus Atheniensis, dum ⁷ob histo-

20. *ubique Ab. utique reliqui.* 21. *in testimonium om. Ab.* 22. *undeunde b., cum Fulvio Ursino, Jos. Mercero et Jos. Scaligero.* unde *ABCa.* 23. *et nox A.*

Cap. LII. 1. *separatio AB.* 2. *obisset A. obiisset reliqui.* 3. *erit AB. erat reliqui.* 4. *diximus AB.* 5. *Quidni? quae Desid. Heraldus in Tertull. Apolog. pag. 180.* 6. *Clydemus AB.* 7. *ob historici stili praestantiam ego. ab historicis diu (dui Aφ.) praestantium AB. ab histrionibus ob praestantiam reliqui.*

m. *sibimet ipsi refrigerasset.] Sic Ad Scapul. cap. 4 „Indigentibus refrigeramus.“*

Cap. LII. a. *Denique] Proinde, adeo.*

Cf. *adnot. ad Apolog. cap. 42. et ad De Pudic. cap. 13.*

b. *ut Chilon Spartanus] Plin. H. N. VII, 32. Diog. Laert. I, 5, 72 sq.*

rici stili praestantiam auro coronatur^c, etsi per somnium, ut Plato^d, etsi per risum, ut P. Crassus, multo violentior mors quae per aliena grassatur, quae animam per commoda expellit, quae tunc mori affert cum iocundius⁸ vivere est in exultatione, in honore, in⁹ requie, in voluptate. Vis est illa¹⁰ navigiis, cum longe a¹¹ Caphareis saxis, nullis depugnata turbinibus, nullis quassata decumanis, adulate flatu, labente¹² cursu, laetante comitatu, intestino repente percussu cum tota securitate desidunt^e. Non secus¹³ naufragia sunt vitae, etiam tranquillae mortis eventus. Nihil refert integram abire corporis navem, an dissipatam, dum animae navigatio evertatur.

¹Sed ²quo deinde anima nuda et explosa ²devertet? Sine dubio Cap. LIII. prosequemur ex ordine. Prius tamen quod est loci huius explebimus, ne, quia varios exitus mortis ediximus, expectet quis a nobis rationes singulorum, medicis potius relinquendas, ³propriis ⁴arbitris omnium letalium rerum sive causarum et ipsarum corporalium condicionum. Plane ad immortalitatem animae hic quoque protegendam in ⁵mentionem mortis aliquid de ⁶eiuscemodi exitu interstruam, ⁷in quo paulatim ac minutatim anima dilabitur; habitum enim sustinens defectionis abducitur, dum absumi videtur, et coniecturam praestat interitus de excessu temperatura. Tota autem in corpore et ex corpore est ratio. Nam quisquis ille exitus mortis, sine dubio aut materiarum aut regionum aut viarum vitalium eversio est: materiarum, ut fellis, ut sanguinis; regionum, ut cordis, ut iecoris; viarum, ut venarum, ut arteriarum. Dum igitur haec ex propria quaque iniuriae causa vastantur in corpore, ad usque ultimam eversionem et ⁸recessionem vitalium, id est naturalium finium, situum, officiorum, necessario et anima, dilabentibus paulatim instrumentis

8. vere B. 9. requiete A. 10. navigii AB. 11. chaperis AqB. chaperi Aβ. 12. cursu, laetante Cab. cursulae tantae B., quae ea verba uncinis habet inclusa. Non habet A. 13. naufragia B.

Cap. LIII. 1. DE ANIMARVM EXCESSV. Sed quo deinde (verbis „Sed quo deinde“ in A. carie corrosis; in B. pro quo deinde legitur quod inde) ABC. 2. divertit Ab. 3. propriis Aβ. 4. arbitriis B. 5. mentionem B. 6. eiuscemodi Ab. eiusmodi reliqui. 7. in quoque protegendam animam dilabitur A. 8. recessionem Ca.

c. ut Clidemus Atheniensis, dum ob historici stili praestantiam auro coronatur] Ita emendavi. Nihil enim illa Gelenii correctio „ab histrionibus ob praestantiam“ faciens coronari Clidemum. Quid histriones? Quae praestantia? haec certe, si ea scriptura genuina esset, Tertulliano indicanda fuisset. Clidemus fuit rerum Atticarum scriptor celeberrimus. Stili eius fragmenta adhuc super-

sunt. Cf. Voss De Histor. Graec. p. 418. Westerm.

d. ut Plato] Pro somnium reponendum fortasse *somnum*. Diog. Laert. III, 3. et Suidas. Cf. etiam interpr. ad Cic. De Senect. cap. 5., qui eum scribentem narrat obiisse.

e. cum tota securitate desidunt.] Cf. Aristot. Probl. Sect. 23. quaest. 5.

et domiciliis et spatiis suis, paulatim et ipsa migrare compulsa deducitur in diminutionis effigiem^a, non alio modo quam quo et aurigam ipsum quoque defecisse praesumitur, cum vires equorum defatigatio denegavit, quantum de dispositione destituti hominis, non de passionis veritate. Perinde auriga corporis spiritus animalis, ⁹deficientis vectaculi nomine, non suo, deficit, opere decedens, non vigore, actu ¹⁰elanguens, non statu, constantiam, non substantiam decoquens, quia ¹¹comparere cessat, non quia esse. Sic et rapida quaeque mors, ut cervicum messis, semel ¹²ac tantam ianuam pandens, ^{12b}ut ¹³ruinae vis semel omnia ¹⁴vitalia elidens, ut apoplexis, interior ruina, nullam animae moram praestat nec discessum eius in momenta discruciat. At ubi longa mors, ¹⁵prout deseritur ¹⁶anima, ita et deserit; non tamen ¹⁷conciditur hac facie, sed extrahitur, et dum extrahitur, postremitatem suam partem videri facit. Non omnis autem pars statim et ¹⁸abscisa est, quia postera est, nec quia exigua est, statim et ¹⁹ipsa peritura est. Sequitur seriem suus finis, et mediocritas trahitur ²⁰ad summa, et reliquiae universitati cohaerentes expectantur ab illa, non ²¹derelinquuntur. Atque ita ausim dicere, totius ultimum totum est, quia, licet minus atque posterius sit, ipsius est. Hinc denique ²²evenit saepe animam in ipso divortio potentius agitari sollicitiore obtutu, extraordinaria loquacitate, dum ex maiore suggestu iam in libero constituta ²³per superfluum^b quod adhuc cunctatur in corpore enuntiat quae videt, quae audit, quae incipit nosse. Si enim corpus istud Platonica sententia carcer^c, ceterum apostolica dei templum, cum in Christo est, sed interim animam consepito suo obstruit et obscurat et concretione carnis infaecat, unde illi, velut ²⁴per corneum specular^d, obsoletior lux rerum est. Procul dubio cum vi mortis exprimitur de concretione carnis, et ipsa expressione colatur; certe de oppanso corporis erumpit in apertum ad meram et puram et suam lucem,

9. deficientis vectaculis *Aβ*. deficiens vectaculis *Aφ*. 10. elanguens *ABb*. languens *reliqui*. 11. comparere *ABmgCab*. comparare *B*. 12. ac *om. a*. 12b. aut *b*, cum *Fulvio Ursino*. 13. ruina *A*. 14. vitalia *om. C*. 15. prout *BmgCab*. prout *AB*. 16. mors ita *Bmg*. 17. conceditur hac facies *ABmg*. condicitur hac facie *B*. 18. abscisa *Aβ*. abscissa (*Aφ*)*BCab*. 19. ipsa *om. a*. 20. a summa *Aβ*. 21. relinquuntur *A*. 22. venit *A*. 23. per *om. Aβ*. 24. per *om. A*.

Cap. LIII. a. in diminutionis effigiem] Diminutionis habitum interpretatur La Cerda. Sed effigies h. l. idem est quod species.

b. per superfluum] Id est vim reliquam animae, adhuc haerentem in corpore, ut cap. 51. (Fr. Iunius.) „Maiorem suggestum“ dicit elatiorem locum, ex

quo anima tanquam ex arce vel specula liberius circumspiciendi et audiendi facultatem habet.

c. Platonica sententia carcer] Plat. Phaedone p. 62. cap. 6.

d. per corneum specular] Cf. Salmas. in Solin. p. 184.

statim semetipsam in expeditione substantiae recognoscit et in divinitatem ipsa libertate respiscit, ut de ²⁵somno emergens ab imaginibus ad veritates. Tunc et enuntiat ²⁶quae videt, tunc ²⁷exultat aut trepidat, prout paraturam ²⁸deversorii sui sentit, de ipsius statim angeli facie, ²⁹evocatoris animarum, Mercurii poetarum.

¹Quo igitur deducetur anima iam hinc reddimus. Omnes ²ferme Cap. LIV. philosophi, qui immortalitatem animae, ^{2b}qualiterqualiter volunt^a, ³tamen vindicant, ut ⁴Pythagoras, ut Empedocles, ut Plato^b, quique aliquod illi tempus indulgent ab excessu usque in conflagrationem universitatis, ⁵ut Stoici^c, suas solas, id est ⁶sapientum, animas in super-nis mansionibus collocant. Plato quidem non temere philosophorum animabus^d hoc praestat, sed eorum qui philosophiam scilicet exornaverint amore puerorum^e. Adeo etiam inter philosophos magnum habet privilegium impuritas. Itaque apud illum in aetherem sublimantur animae sapientes^f, apud Arium in ⁷aërem^g, apud Stoicos sub lunam^h. Quos quidem miror quod imprudentes animas circa terram prosternant, cum ⁸illas a sapientibus multo superioribus erudiri affirmant. Ubi erit ⁹scholae regio in tanta distantia ¹⁰diversiorum? qua ratione discipulae ad magistras ¹¹conventabunt, tanto discrimine invicem absentes? quis autem illis postumae eruditionis usus ac fructus, iamiam conflagratione perituris? Reliquas animas ad inferos deiciunt. Hos Plato velut gremium terrae describit in Phaedoneⁱ, quo omnes labe mundialium sordium confluendo et ibi desidendo exhalent, ¹²et quasi ¹³coeno immunditiarum ¹⁴suarum ¹⁵crassiorem haustum et privatum illic aërem stipent.

25. somnio *Aβ*. 26. et videt *AB*. 27. exultat *B*. 28. deversorii *AB*. diversorii *C*. deversorii *ab*. 29. vocatoris *Ab*.

Cap. LIV. 1. DE RECEPTY. Quo (Quod *Aβ*.) *ABC*. 2. fermae *A*. 2b. qualiterqualiter *ego*. qualiter *libri omnes*. 3. tamen *Ab*. tantum *reliqui*. 4. pythagoras *Aβ*. 5. et *A*. 6. sapientium *A*. 7. haerem *Aβ*. 8. illa *Aq*. 9. scholae *Aβ*. 10. diversiorum *BCab*. deversorium *A*. 11. conventabunt *BCab*. convertentur *ABmg*. 12. et *om. AB*. 13. caeno *Aβ*. 14. suarum *om. A*. 15. grossiorem *AβB*. gressiorem *Aq*.

Cap. LIV. a. qualiterqualiter volunt] Sic emendavi haec verba. V. Dirksen Manuale p. 798.

b. ut Plato] Cf. supra cap. 28.

c. ut Stoici] Diog. Laert. VII, 156.

d. philosophorum animabus] Cf. Plato Phaed. p. 69 sq.

e. exornaverint amore puerorum.] Ab-utitur in suggillationem quae Plato disputat Symposio cap. 22 sqq. p. 203 sqq., et Phaedro cap. 29 sqq. p. 248 sqq.

f. in aetherem sublimantur animae sapientes] Plat. Phaedro l. I.

g. apud Arium in aërem] Alexandrinum, opinor, philosophum celebrem, qui gratia et auctoritate apud Augustum Caesarem potuit plurimum. Testis Dio lib. LII. et Iulianus in Caesaribus. Meminit et cap. sequ. (Fr. Iunius.) Cf. Dio Cass. LI. cap. 16. cum adnot. Reimari p. 646.

h. apud Stoicos sub lunam.] Hanc Stoicorum opinionem secutus est Lucretius IX, 6 sqq. Cf. Macrobius in Somn. Scip. I, 11. Lactantius D. I. III, 23. cum interpr.

i. in Phaedone] Plat. Phaed. p. 112 sqq.

Cap. LV.

Nobis inferi non nuda cavositas nec subdivalis aliqua mundi sentina creduntur, sed in fossa terrae et in alto vastitas et in ipsis visceribus eius abstrusa profunditas, siquidem ¹Christo in corde ²terrae triduum mortis legimus expunctum, id est in recessu intimo et interno et ³in ipsa terra operto et intra ipsam ⁴clauso et inferioribus adhuc abyssis ⁵superstructo. Quodsi Christus deus, quia et homo mortuus secundum scripturas et sepultus ⁶secundum easdem, ⁷huic quoque legi satisfecit forma humanae mortis apud inferos functus, nec ante ascendit in sublimiora caelorum quam descendit in inferiora terrarum, ut illic patriarchas et prophetas compotes sui faceret, habes et ⁸regionem inferum subterraneam credere, et illos cubito pellere ⁹qui satis superbe non putent animas fidelium inferis dignas^a. Servi super ¹⁰dominum, et discipuli super magistrum, aspernati, si forte, in Abrahae sinu expectandae resurrectionis solatium ¹¹capere. Sed in hoc, inquit, Christus inferos adiit, ne nos adiremus. Ceterum quod discrimen ethnicorum et Christianorum, si carcer mortuis idem? ¹²Quomodo ergo ¹³anima exhalabit in caelum, Christo illic adhuc ¹⁴sedente ad dexteram patris, nondum dei iussu per tubam archangeli audito, nondum illis, quos domini adventus in saeculo invenerit, obviam ¹⁵ei ereptis in aërem, cum his qui mortui in Christo primi resurgent? Nulli patet caelum, terra adhuc salva, ne dixerim clausa. Cum transactione enim mundi reserabuntur regna caelorum. Sed in aethere dormitio nostra cum ¹⁶puerariis Platonis^b, aut in aëre cum Ario, aut circa lunam cum Endymionibus Stoicorum^c. Immo, inquis, in paradiso, quo iam tunc et patriarchae et prophetae appendices dominicae resurrectionis ab inferis migraverint. Et quomodo ¹⁷Ioanni in spiritu paradisi regio revelata, quae subicitur altari, nullas alias animas apud se praeter martyrum ostendit? Quomodo Perpetua fortissima martyr sub die passionis in revelatione paradisi solos illic ¹⁸com-

Apoc. VI, 9.

Cap. LV. 1. Christo *Ab.* Christum *reliqui.* 2. trita id est *A.* 3. ex *B.* 4. clauso *AB.* cavato *BmgCab.* 5. superstructo. DE INFERIS ET AN ILLVC OMNES ANIMAE COMPELLENTVR (COMPELLANTVR *C.*). Quodsi *AC.* DE INFERIS ET AN ILLVC OMNES. Quodsi ? 6. secus *Ab.* 7. huic *ABb.* hic *Ca.* 8. originem *C.* 9. quia *C.* 10. dñō *A.* 11. carpere *Ba.* 12. quo ergo *B.* 13. animam *AB.* 14. sedente ad dexteram patris *om. A.* 15. ei ereptis *ABb.* ei raptis *Ca.* 16. puerariis *Ab.* pueris *reliqui.* 17. Iohanni *A.* 18. commartyres *Cab.* contra martyres *B.* martyras *A.*

Cap. LV. a. qui satis superbe non putent animas fidelium inferis dignas.] Cf. Irenaeus Adv. Haer. V, cap. ult.

b. cum puerariis Platonis] Cf. cap. 54. Gloss. Philox.: „*Puerarius, παιδεραστής.*“ Gloss. Cyrilli: „*Παιδεραστής,* pullarius.“

c. cum Endymionibus Stoicorum.] Cf. cap. 54. Endymiones erat etiam saturae Varronianae inscriptio, quam saturam in derisionem eiusdem Stoicorum dogmatis compositam fuisse admodum probabile est.

martyres ¹⁹ suos vidit^d, nisi quia ²⁰ nullis romphaea paradisi ianitrix ²¹ cedit nisi qui in Christo decesserint, non in Adam? Nova mors pro deo et extraordinaria pro Christo alio et ²² privato excipitur hospitio. Agnosce itaque differentiam ethnici et fidelis in morte, si pro deo occumbas, ut ²³ paraclitus monet, non in mollibus febribus et in lectulis, sed in martyriis, si crucem tuam tollas et sequaris dominum, ut ipse praecepit. Tota ²⁴ paradisi clavis tuus sanguis est. ²⁵ Habes etiam de paradiso a nobis libellum^e, quo constituimus omnem animam apud inferos sequestrari in diem domini.

¹ Occurrit disceptatio, an hoc ab excessu statim fiat, an quas- Cap. LVI.
dam animas aliqua ratio detineat hic interim, an etiam receptas liceat postea ab inferis ex arbitrio vel ex imperio intervenire. Nec harum enim opinionum ² suasoriae desunt. Creditum est ³ insepultos non ⁴ ante ad inferos ⁵ redigi quam iusta perceperint, secundum Homericum Patroclum funus in ⁶ somnis de Achille flagitantem, quod non alias adire portas inferum posset, ⁷ argentibus eum longe animabus sepulorum^a. Novimus autem praeter ⁸ poëtica iura pietatis quoque Homericæ industriam^b. Tanto magis enim curam sepulturae collocavit, quanto etiam moram eius iniuriosam animabus incusavit, simul et ne quis defunctum domi detinens ipse amplius cum illo maceretur enormitate solatii dolore nutriti^c. Ita ⁹ querellas animae insepultae ad utrumque confinxit, ut instantia funeris et honor corporum servetur et ¹⁰ memoria affectuum temperetur. Ceterum quam vanum ut anima corporis iusta sustineat, quasi aliquid ex illis ad inferos avehat? Multo vanius si iniuria deputabitur animae cessatio sepulturae, quam pro gratia deberet amplecti. Utique

19. suos *om. A., uncinis inclusum habet B.* 20. romphea *Aß.* 21. caedit *BCa.*
22. privato ... pitur *Aq.* 23. paraclitus *A.* 24. paradysi *Aq.* 25. habet *A.*

Cap. LVI. 1. AN COMMORENTVR HIC ANIMAE POST MORTEM VEL AB INFERIS COMMEENT. Occurrit *C.* 2. suasoria *Ios. Scaliger.* 3. insepultas *B.*
4. ante *om. AB.* 5. redigi *Aq.* 6. somniis *AB.* 7. argentibus *A.* 8. poëtice *A.*
9. querellas *A.* querelas *reliqui.* 10. memoria *AEimgb.* moeror *BCa.*

d. solos illic commartyres suos vidit] Act. S. S. Perpetuae et Felicitatis: „Vidit Perpetua per visionem scalam auream usque ad caelum erectam, in dextera et laeva cultris et gladiis plenam, adeo angustam ut non nisi unus et parvus per eam inter gladios ascendere posset. Subtus ad pedes eius draco teterimus, quem omnes volentes ascendere formidabant. Viditque Satyrum unum ex sociis per eam sursum ascendentem ac socios invitantem, ut ascenderent nec draconem metuerent. Qua visione audita omnes laetati sunt.“

e. de paradiso a nobis libellum] Commemorat hunc etiam Adv. Marc. V, 12.

Cap. LVI. a. sepulorum.] Hom. II. XXIII, 72 sqq.

b. industriam.] Piam Homeri curam circa funera. (La Cerda.)

c. enormitate solatii dolore nutriti.] Lugemus ademptum, et tamen adempti reliquia servare, intueri, osculari iuvat. Sic dolorem nutrimus reliquiorum solatio. Sic nutrimus solatium dolore. Atrox et enorme solatium quod nisi dolore non constat. (Rigalt.)

enim tardius ad inferos abstrahi ¹¹ mallet, quae nec mori voluit. Amabit impium haeredem, per quem adhuc pascitur luce. Aut si qua pro certo iniuria est tardius sub terram detrudi, titulus autem iniuriae cessatio est sepulturae, perquam iniquum ¹² eam iniuria affici cui non ¹³ imputabitur cessatio sepulturae ad proximos scilicet pertinens. ¹⁴ Aiunt et inmatura morte praeventas ¹⁵ eo usque vagari ¹⁶ istic, donec ¹⁷ reliquatio compleatur ¹⁸ aetatum, ¹⁹ quantum pervixissent, si non intempestive ²⁰ obissent. Porro aut constituta sunt tempora unicuique, et constituta ²¹ praeripi posse ²² non credam, aut si constituta sunt quidem, dei tamen voluntate vel aliqua ²³ potestate mutilantur, frustra mutilantur, si iam impleri ²⁴ sustinentur. Aut si non sunt constituta, nulla erit reliquatio temporum non constitutorum. Adhuc addam. Ecce obiit verbi gratia infans sub uberum fontibus, puta nunc puer investis, puta vesticeps^d, qui tamen ²⁵ octoginta annos victurus fuisset, hos praereptos ut anima eius hic post mortem transigat quale est? Aetatem enim non potest capere sine corpore, quia per corpora operantur aetates. Nostri autem illud quoque recogitent, corpora eadem recepturas in ²⁶ resurrectione animas in quibus ²⁷ decesserunt^e. ²⁸ Idem ergo sperabuntur et corporum modi et ²⁹ eadem aetates, quae corporum ³⁰ modos faciunt. Quo ergo pacto potest infantis anima hic transigere praerepta tempora, ut octogenaria resurgat in corpore mensis unius? Aut si hic necesse erit ea tempora impleri quae fuerant destinata, num et ordinem vitae, quem sortita sunt tempora pariter cum illis hic destinatum, pariter hic anima decurret, ut et studeat ab infantia pueritiae delegata, et militet ab ³¹ adolescentia ³² iuventae excitata, et censeat a iuventa ³³ senectae ponderata^f, et fenus exprimat, et

11. mallet *ACa.* malet *Bb.* 12. ea iniuriam *B.* 13. imputatur *C.* 14. AN DEMORENTVR HIC ANIMAE POST MORTEM. Aiunt *AB.* 15. eosque vagari *Aβ.* 16. istic *Aβ.* isthic *BCab.* 17. relinquatio *A.* 18. aetatum (aestatum *A.*) *ABb.* aetatis *reliqui.* 19. quantum *ego.* qua cum *ABCa.* quas tum *b., cum Fulvio Ursino.* quacum *Latinus.* 20. obissent *A.* obiissent *reliqui.* 21. praecipi *C.* 22. ne credam *B.* 23. potestatum utilantur *Aφ.* potestatu mutilantur *Aβ.* potestatum mutilantur *Bmg.* 24. sustinent *Ca.* 25. LXXX annos *A.* 26. resurrectionem *A.* 27. decesserunt *A.* 28. Idem *AB.* Iidem *reliqui.* 29. aedem *A.* 30. modo *AB.* 31. adolescentia *A.* adolescentia *reliqui.* 32. iuventae *ego.* iuventa *ACab.* inventa *B.* 33. senecta *b., in Erratis.*

d. puer investis, puta vesticeps] Cf. De Virg. Veland. cap. 8.

e. decesserunt] Liber Agobardi habet *discesserunt.* Et sane non semel posuit Septimius *discedere* pro *decidere*, i. e. defungi, mori. Cf. supra cap. 31. De Ieiun. cap. 12. Adde De Resurr. Carnis cap. 60. adn. crit.

f. ut et studeat ab infantia pueritiae delegata — — senectae ponderata] Primae aetatis est studere, alterius militare, tertiae censere, i. e. censura et prudentia uti. *Excitatam* dicit animam videlicet ad actiones laboriosas et iuventute dignas, ut interpretatus est Fr. Iunius; *iuventa* nominativus, qui vulgo

agrum urgeat, naviget, litiget, nubat, labore, aegritudines obeat, et quaecumque illam cum temporibus manebant tristia ac laeta? Sed haec sine corpore quomodo transigentur? vita sine vita? Sed vacua erunt tempora solo decursu adimplenda. Quid ergo prohibet apud inferos ea impleri, ubi perinde nullus est usus illorum? Ita dicimus omnem animam, quae aetate decesserit, in ea stare ad eum diem usque quo perfectum illud repromittitur ad angelicae plenitudinis mensuram temperatum. Proinde ³⁴extorres inferum habebuntur quas vi ereptas arbitrantur, ³⁵praecipue per atrocitates suppliciorum, crucis dico et securis et gladii et feræ; nec isti porro ³⁶exitus violenti quos iustitia decernit, violentiae vindex. Et ideo, inquit, scelestae quaeque animae inferis ³⁷exulant. Alterum ergo constituas compello, ³⁸aut bonos inferos aut malos. Si malos placet, ³⁹et iam praecipitari illuc animae pessimae debent: si bonos, cur idem animas immaturas et innuptas et pro conditione aetatis puras et innocuas interim ⁴⁰indignas inferis iudicas?

Aut optimum est hic retineri secundum ¹aoros^a, aut pessimum secundum ²biaeothanatos, ut ipsis iam vocabulis utar quibus auctrix opinionum istarum ³magia sonat, ⁴Ostanes^b et Typhon et Dardanus Cap. LVII.

34. nec extorres b., cum Fulvio Ursino. 35. praecipua atrocitate ABmgb. 36. exultant Aφ. 37. aut bonos aut malos inferos (Aβ.) 38. etiam AβB. 39. indignas inferis iudicas b., Fr. Iunius, Fulv. Ursinus. dignas inferis iudicas ABC. dignas inferis non iudicas a.

Cap. LVII. 1. aoros BmgCab. achoros (h. e. ahoros) AB. 2. biaeothanato A. 3. magia Ab. magia BCa. 4. Ostanes C. ostentantes AB. Hostanes ab.

extat, cedere debebat dativo *iuventae*. „Senectae ponderata“ item Fr. Iunius recte interpretatur: „τῶ γήρῳ σταθμιζομένη“, ad senectae lancem apposita.“

g. porro] Id est atenim, at. V. quae annotavi ad De Corona cap. 7. Respondet eorum opinioni qui animas solum per supplicia ereptas per violentiam ereptas putant.

Cap. LVII. a. secundum aoros] Aut optimum est in mundo retineri cum aoris i. e. immature praereptis, aut pessimum cum biaeothanatis. De biaeothanatis, vel biothanatis (utraque enim forma in usu erat, ut monuit iam Casaub. ad Scriptt. H. A. p. 157. L3mpr. Elagab. cap. 33.) Servius in Vergil. IV, 386: „Dicunt physici *biothanatorum* animas non recipi in originem suam nisi vagantes legitimum tempus fati compleverint, quod poetae ad sepulturam transferunt.“ Isidor. Orig. X, 31: „*Biothanatus*, quod est vi mortuus.“ Aldhelm. De Virgin.

cap. 6: „Extraneus ab ecclesiae societate inter *biothanatos* reputatur.“ Commodian. Instr. I, 14, 8: „Secede ab istis, qui sunt *biothanati* facti.“, ad quae verba cf. quae annotavi. Act. Getulii et sociorum martyrum: „Altera autem die Adrianus praecipit corpora eorum in foveam altam proici, et pontifices templorum posuerunt nomen loci illius: Ad septem *biothanatos*.“ Cf. Du Cangii Gloss. Med. et Inf. Latin. tom. I, p. 685. s. v. et Stephan. Thes. Lat. Gr. s. v. *Βιαθοθανάτω*. Prae reliquis autem adeundus est Salmasius in Solin. pag. 787 sq., ubi erudite et copiose de biaeothanatis disputat.

b. Ostanes] De hoc v. Plin. H. N. XXX, 1. Meminit eius etiam Minuc. Fel. cap. 27. (ubi cod. Parisinus *sosthenes* exhibet), et Augustin. C. Donatist. lib. VI, cap. ult. Phavorinus: „Ὅσταναι, οὗτοι πρώην παρὰ τοῖς Πέρσαις μάγοι ἐκαλοῦντο.“ Adde Euseb. Praepar. Evang. IV, p. 119. et Apul. De Magia

et Damigeron^c et Nectabis et Berenice. Publica iam ⁵litteratura est quae animas etiam iusta aetate sopitas, etiam proba morte disiunctas, etiam prompta humatione dispunctas^d, evocaturam se ab inferum incolatu pollicetur. Quid ergo dicemus ⁶magian? quod omnes ⁷paene, fallaciam. Sed ratio fallaciae solos non fugit Christianos, qui spiritalia nequitiae, non quidem socia conscientia, sed inimica scientia novimus, nec invitatoria operatione, sed expugnatoria dominatione tractamus multiformem luem mentis humanae, totius erroris artificem, salutis pariter animaeque ⁸vastatorem^e. Sic etiam magiae, secundae ⁹scilicet idololatriae, in qua se daemones perinde mortuos fingunt quemadmodum in illa deos (quidni? cum et dii mortui), ¹⁰aeque invocantur quidem ¹¹aori et ¹²biaeothanati sub illo fidei argumento, quod credibile videatur eas potissimum animas ad vim et iniuriam facere quas per vim et iniuriam saevus ¹³et immaturus finis extorsit, ¹⁴quasi ad vicem offensae. ¹⁴^bSed daemones operantur sub ¹⁵obtentu earum, et hi vel maxime qui in ipsis tunc fuerunt cum adviverent^f, quique illas in huiusmodi ¹⁶impegerant exitus. Nam et suggestimus^g nullum paene hominem ¹⁶^bcarere daemonio, et pluribus notum est daemoniorum quoque opera et immaturas et atroces effici mortes, ¹⁷quas incursibus deputant. Hanc quoque fallaciam spiritus nequam ¹⁸sub personis defunctorum delitescens, nisi fallor, etiam rebus probamus, cum in exorcismis interdum aliquem se ex parentibus ¹⁹hominis sui^h affirmat, interdum gladiatorem vel bestiarium, sicut et alibi deum,

5. litteratura (Aq)BCa. littera (Aβ)Bmg. 6. magian Aq. magiam reliqui. 7. poenae B. 8. vastatorem. Sic etiam ABCa. vastatricem scientiam b, cum Fulvio Ursino. 9. scilicet et B. 10. aequo ego. Itaque libri omnes. 11. hacori A. achori B. 12. viotthanati b., in Erratis, quod quid sibi velit non assequor. 13. etiam maturus AB. 14. quasi ad invicem ABmg. 14b. Sed om. B. 15. ostentu A. 16. impegerunt b., cum Fulvio Ursino. 16b. capere Aβ. 17. quasi Aq. 18. supsonis A. 19. hominis sui Ios. Mercerus. — hominem suis b., cum Fulvio Ursino. — hominem sui ABCa. hominem fuisse Fr. Iunius.

cap. 27 et cap. 90. De Typhone non constat nisi ex hoc solo testimonio Tertulliani.

c. Dardanus et Damigeron] Hos iungit etiam Apul. De Magia l. l. et Arnob. Adv. Nat. I, 52. ubi v. interprr. Adde Sava-ronem ad Sidon. Apollin. V, 9. p. 342. Munck. ad Fulg. Cont. Virg. p. 741. Stav. De Nectabi et Berenice non constat.

d. humatione dispunctas] *Dispungere* verbo Tertullianus saepius utitur quemadmodum et *expungere*. „Debito poenae expungere“ dixit Apolog. cap. 2. Sic „dispungere mercede“ De Resurr. Car-

nis cap. 56. et „dispungere resurrectione“ ibid. cap. 58. Supra De Anima cap. 33: „si demutantur, non ipsae dispungentur quae merebuntur.“

e. vastatorem.] Sic restituenda erant haec verba ex auctoritate et fide veterum librorum. Luem multiformem mentis humanae, totius erroris artificem, appellat ipsum diabolus.

f. adviverent] De hoc verbo cf. quae adnotata sunt ad De Corona cap. 7.

g. suggestimus] Supra cap. 39.

h. hominis sui] Id est τοῦ ἐνεργουμένου. (Ios. Mercerus.)

nihil magis curans quam hoc ipsum excludere quod praedicamus, ne facile credamus animas universas ad inferos redigi, ut et iudicii et resurrectionis fidem ²⁰turbent. Et tamen ille daemon, postquam circumstantes circumvenire temptavit, instantia divinae gratiae victus id quod in vero est invitus confitetur. Sic et in illa alia specie magiae, quae iam quiescentes animas evellere ab inferis creditur et conspectui exhibere, non alia fallaciae vis est ^{20b}operantior. Plane, quia et phantasma praestatur, quia et corpus affingitur; nec ²¹magnum illi exteriores oculos circumscribere cui interiori mentis aciem excaecare perfacile est. Corpora denique videbantur Pharaoni et Aegyptiis magicarum virgarum dracones. Sed ²²Moseiⁱ Exod. VII, 12. veritas mendacium ²³devoravit. Multa utique et adversus apostolos Act. Apost. VIII, 9 sqq. XIII, 8 sqq. ²⁴Simon et Elymas magi; sed plaga caecitatis de praestigiis non fuit. Quid novi aemulatio veritatis a spiritu immundo? Ecce hodie eiusdem Simonis ²⁵haereticos tanta praesumptio ²⁶artis extollit, ut etiam prophetarum animas ab inferis movere se spondeant. Et credo quia^k mendacio possunt. Nec enim pythonico tunc spiritui^l minus licuit animam Samuelis effingere, post deum mortuos consulente Saule. Absit alioquin ut animam cuiuslibet sancti, nedum prophetarum, a daemonio credamus extractam, edocti quod ipse sathanas transfiguretur in angelum lucis, nedum in hominem lucis, etiam deum se adseveraturus ²⁷in fine, ²⁸signaque portentosiora editurus ad evertendos, si fieri possit, electos. Dubitavit, si forte^m, tunc prophetam se dei adseverare, et utique Sauli, in quo iam ipse morabatur. Ne putes alium fuisse qui ²⁹phantasma administrabat, alium qui commendabat, sed ³⁰eundem spiritum et in ³¹pseudoprophetae et in apostata facile mentiri quod fecerat credi, per quem ³²Saulis ³³thesaurus illic erat ubi et cor ipsius, ubi scilicet deus non erat. Et ideo per quem visurum se credidit, vidit, quia per quem vidit, et credidit. Si et de nocturnis imaginibus opponitur saepe non ³⁴frustra mortuos ³⁵visos (nam et ³⁶Nasamonasⁿ propria

I Sam. XXVIII, 6 sqq.

II Cor. XI, 14. II Thess. II, 4. Matth. XXIV, 24.

20. turbet *b.*, cum Fulvio Ursino. 20 *b.* operantior *ego.* operatior libri omnes. 21. imaginum *B.* 22. Mosei *ABCa.* Moysis *b.* 23. devorat *A.* 24. Simon et *Ab.* Simon dedit et *BCa.* Simon edidit et *Ios. Scaliger.* 25. haeretici *ABmg.* 26. artis extollit *BmgCab.* se artis extollit *A.* artifex tollit *B.* 27. in fine *Ab.* insigne *B.* Reliqui omittunt. 28. signa si fieri possit electos *A.* 29. fantasma *A.* 30. eodem spū *Bmg.* eodem spiritu *Aφ.* 31. pseudoprophetae *A.* 32. Sauli *A.* 33. thesaurus *Aφ.* 34. frustra *ABb.* frustrari reliqui. 35. uinos *Aβ.* 36. Nasamonas *Aβ.* Nasamas *Aφ.* Nasammonas reliqui.

i. Mosei] De hac forma genitivi dixi ad cap. 35.

k. credo quia] De quia pro quod, aut accusativo c. infin. posito cf. adnot. ad lib. Ad Mart. cap. 4.

l. pythonico tunc spiritui] Cf. supra ad cap. 28.

m. si forte] Cf. supra capp. 8 et 46.

n. Nasamonas] Herod. IV, 172. Cf. Salmas. in Solin. p. 293.

oracula apud parentum sepulchra mansitando captare, ut Heraclides scribit vel ³⁷Nymphodorus vel Herodotus, et Celtas apud virorum fortium busta eadem de causa abnoctare°, ut Nicander affirmat), non magis mortuos vere ³⁸patimur in somnis quam vivos, ³⁹sed eadem ratione mortuos qua et vivos ⁴⁰et omnia quae videntur. Non enim quia videntur vera sunt, sed quia adimplentur. Fides somniorum de effectu, non de conspectu renuntiatur. Nulli autem animae Luc. XVI, 26. omnino inferos patere satis dominus in argumento ⁴¹illo pauperis requiescentis et divitis ⁴²ingemiscentis ex persona Abrahae sanxit, non posse ⁴³inde relegari ⁴⁴renunsiatorem dispositionis infernae, quod vel tunc licere potuisset, ut Moysi et prophetis crederetur. Sed etsi quasdam revocavit in corpora dei virtus, in documenta iuris sui, non idcirco communicabitur fidei et audaciae magorum et fallaciae somniorum et licentiae poetarum. Atquin in resurrectionis exemplis, cum dei virtus sive per prophetas sive per Christum sive per apostolos in corpora animas repraesentat, solida et contrectabili et satiata veritate praeiudicatum est hanc esse formam veritatis, ut omnem mortuorum exhibitionem incorporalem praestigias iudices.

Cap. LVIII. ¹Omnes ergo ²animae penes inferos, ³inquis? Velis ac nolis, Luc. XVI, 19 sqq. et supplicia iam illic et refrigeria; habes pauperem et divitem. Et quia distuli nescio quid ad hanc partem, iam ⁴opportune in ⁵clausula reddam. Cur enim non putes animam et puniri et foveri in inferis interim sub expectatione utriusque iudicii in quadam usurpatione et candida eius^a? Quia salvum debet esse; inquis, ⁶in iudicio divino negotium suum sine ulla praelibatione sententiae; ⁷tum quia et carnis ⁸operienda est restitutio ut consortis operarum atque mercedum. Quid ergo fiet in tempore isto? dormiemus? At enim animae nec in viventibus dormiunt; corporum enim est somnus, quorum et ipsa mors cum speculo suo somno. Aut nihil vis agi illic, quo universa humanitas trahitur, quo spes omnis sequestra-

37. nymphidorus A. 38. patitur ABmg. 39. si eadem A. 40. et omnia quae videntur. Non enim quia videntur vera sunt, sed quia Ab. et omnia quae videntur vera sunt. Non enim quia videntur vera sunt, sed quia B. At somnia quae videntur vera sunt. Non enim quia videntur vera sunt reliqui. 41. illo om. Aq. 42. ingemiscentis Aq. 43. inde om. Ca. 44. renunsiatorem Aβ.

Cap. LVIII. 1. AN PVNIANTVR APVD INFEROS ANIMAE. Omnes (Omnis A.) AB. AN ALIQVID INTERIM PATIANTVR APVD INFEROS ANIMAE. Omnes C. 2. anima A. 3. inquit A. 4. oportune Aβ. 5. clausula Ab. clausulam BCa. 6. in delet Fulv. Ursinus. 7. tum Cab. et tunc B. Non habet A. 8. operienda Aβ.

o. abnoctare] Cf. Plin. H. N. V, 5. VII, 2. XXX, 5. XXXVII, 30.

Cap. LVIII. a. usurpatione et can-

dida eius] Usurpationem explico cum Fr. Iunio anticipationem vel praelibationem. De voce candida deque eius signi-

tur? Delibari putas iudicium, an incipi? praecipitari, an praemistrari? Iam vero quam iniquissimum ⁹etiam^b apud inferos, si et nocentibus adhuc illic bene est, et innocentibus nondum? Quid, ¹⁰amplius vis esse post mortem ¹¹confusam spem et incerta expectatione ludentem, an vitae recensum iam et ordinationem iudicii inhorrentem? Semper autem expectat anima corpus, ut doleat aut ¹²gaudeat? Nonne et de suo sufficit sibi ad utrumque titulum passionis? Quotiens ¹³inlaeso corpore anima sola torquetur bile, ira, taedio, plerumque nec sibi noto? Quotiens item corpore afflicto furtivum sibi anima gaudium exquirat, et a corporis ¹⁴importuna tunc societate secedit? Mentior si non de ipsis cruciatibus corporis et gloriari et gaudere sola consuevit. Respice ad Mutii animam, cum dexteram suam ignibus solvit; respice ¹⁵ad Zenonis^c, cum illam Dionysii tormenta praetereunt. Morsus ferarum ornamenta sunt iuventutis, ut in Cyro ursi cicatrices^d. Adeo novit et apud inferos anima et ¹⁶gaudere et dolere sine carne, quia et in carne ¹⁷et inlaesa si velit dolet, et laesa si velit gaudet. Hoc si ex arbitrio suo in vita, quanto magis ex iudicio dei post mortem? Sed nec omnia ¹⁸opera cum carnis ministerio anima ¹⁹partitur; nam et solos cogitatus et nudas voluntates censura divina persequitur. Qui viderit Math. V, 28. ad concupiscendum, iam adulteravit in corde. Ergo ²⁰vel propter ²¹hoc congruentissimum est animam, licet non expectata carne, ²²puniri quod non sociata carne commisit. Sic et ob cogitatus pius et benevolos, in quibus carne non eguit, sine carne recreabitur. Quid nunc, si et ²³in carnalibus prior est quae concipit, quae ²⁴disponit, quae mandat, quae impellit? Et si quando invita, prior tamen tractat quod per corpus actura est. Nunquam denique conscientia posterior erit facto. Ita huic quoque ordini competit ²⁵eam priorem pensare mercedes^e cui ²⁶priori ²⁷debeantur. In summa,

9. otium A. 10. amplius ABCa. ampliacionem b., cum Fulvio Ursino. 11. confusam spem ego. confusa spe libri omnes. 12. geat Aq. 13. inlaeso A. in laeso B. illaeso Cab. 14. tunc importuna societate A. 15. ad om. A. 16. gaudere et dolere (dolore Aq.) ABC. dolere et gaudere ab. 17. et inlaesa A. inlaesa reliqui. 18. opera optima cum AB. 19. partitur (Aq) BmgCab. patitur AβB. 20. vel om. ab. 21. haec AβB. 22. puniri quod non sociata carne om. A. 23. in om. A. 24. desponit A. 25. eam ABb. etiam Ca. 26. priori ABmgCab. priores B. 27. debeatur A.

ficatu cf. adnot. ad Adv. Marc. IV, 7 et 34.

b. iniquissimum etiam] Non spernenda est scriptura codicis Agobardi, qui habet otium pro etiam.

c. Respice ad Mutii animam — — ad Zenonis] Cf. Apolog. cap. ult.

d. ut in Cyro ursi cicatrices.] Narrat Xenophon de Institutione Cyri pag. 6. (Fr. Iunius.)

e. pensare mercedes] Hoc est pendere, luere, reportare. Cf. De Resur. Carnis cap. 16: „Et gladius bene de bello cruentus et melior homicida laudem suam consecratione pensabit.

Math.
V, 25 sqq.

cum carcerem^f illum, ²⁸quem evangelium demonstrat, inferos ²⁹intelligimus, et novissimum quadrantem modicum quoque delictum mora resurrectionis illic luendum ³⁰interpretamur, nemo dubitabit ³¹animam aliquid pensare penes inferos salva resurrectionis plenitudine per carnem quoque. Hoc etiam ³²paracletus frequentissime commendavit, si ³³qui sermones eius ex agnitione promissorum charismatum admiserit. Ad omnem, ut arbitror, humanam super anima opinionem ex doctrina fidei congressi iustae dumtaxat ac necessariae, ³⁴curiositati satisfacimus. Enormi autem et otiosae tantum deerit discere quantum libuerit ³⁵inquirere.

28. quem b., de emendat. Fulvii Ursini. quod ABCa. 29. intelligamus b., cum Fulvio Ursino. 30. interpretemur b., cum Fulvio Ursino. 31. ad animam Aβ. 32. paraclitus A. 33. qui A. quis reliqui. 34. curiositati satisfacimus b., cum Fulvio Ursino. Ita etiam Ios. Mercerus. curiositatis fecimus ABmg. curiositatis faciemus B. curiositatis satisfaciemus Ca. 35. inquirere. TERTVLLIANI DE CENSV ANIMAE EXPLICIT. Aβ. inquirere. Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI LIBRI DE ANIMA FINIS. B.

f. carcerem.] De hoc supra cap. 35.

ADVERSUS PRAXEAN.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

- A* significat codicem scriptum Vindobonensem.
B - editionem principem Beati Rhenani, quae prodit Basileae a. MDXXI.
a - - Io. Gangneii, quae prodit Parisiis a. MDXLV.
b - - Sigism. Gelenii, quae prodit Basileae a. MDL.
c - - Iac. Pamelii, quae prodit Antverpiae a. MDLXXIX.
d - - Nicol. Rigaltii, quae prodit Parisiis a. MDCXXXIV.
-

* A D V E R S U S P R A X E A N .

Varie diabolus aemulatus est veritatem. Adfectavit illam aliquando defendendo concutere. Unicum dominum vindicat, omnipotentem mundi conditorem, ut et de unico haeresim faciat. Ipsum dicit patrem descendisse in ¹ virginem, ipsum ex ea natum, ipsum passum, denique ipsum esse Iesum Christum. Excidit sibi coluber, quia Iesum Christum post baptismum Ioannis temptans ut filium dei adgressus est, certus filium ² deum habere vel ex ipsis scripturis de quibus tunc temptationem struebat. Si tu es filius dei, dic, ut lapides isti panes fiant. Item: Si tu es filius dei, deice te hinc; scriptum est enim, ³ quod mandavit angelis suis super te, utique pater, ut te manibus suis tollant, necubi ad lapidem pedem tuum offendas. ⁴ Aut numquid mendacium evangelii ⁵ exprobravit, dicens, ⁶ Viderit Matthaeus et Lucas; ceterum ego ad ipsum deum accessi, ipsum omnipotentem ⁷ cominus temptavi. Ideo et accessi, ideo et temptavi. Ceterum si filius dei esset, nunquam illum ⁸ fortasse dignarer. Sed enim ipse potius a primordio mendax est, et si quem hominem de suo ⁹ subornavit, ut ¹⁰ Praxean. Nam iste primus ex Asia hoc genus perversitatis intulit ¹¹ Romam, homo et alias inquietus, ¹² insuper de iactatione martyrii inflatus ob solum

Cap. I.

Math.
IV, 3. 6.
Ps. XCI, 11.

I Cor.
XIII, 19.

* ADVERSUS PRAXEAN *ABa* (in subscriptione) *bd. codex Leidensis.* ADVERSUS PRAXEAM *a* (in inscriptione), *codex Florentinus bibl. Laurent. c. XII. plut. XXVI.* ADVERSUS PRAXEAN LIBER. DE TRINITATE. *c.*

Cap. I. 1. virginem *Aabcd. Leidensis, Laurentianus.* virgine *B.* 2. dei *A. Leidens., et Laurent. m. sec.* 3. quod *om. Laurent.* 4. Atqui nunc *A.* 5. exprobravit *A. Leid.* exprobrabit *abc.* 6. videat *Laurent.* 7. cominus *Bab. tres Vaticani.* eo minus *A. Leid.* 8. tentasse dignarer *Fulv. Ursinus.* 9. subornavit *ABd. Leid. Laurent.* subornaverit *reliqui.* 10. Praxeam *Laurent.* 11. Romam, homo ego. Romae, homo *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* Romanae humo *Babc. romano humo A (m. pr.). Leid. Laurent.* In *A. manus sec. adscripsit* „romanas humo vel romanus homo vel romanis homo alias.“ 12. insuper intolerabili iactatione *Laurent.*

Cap. I. a. Romam] Intellegit provincias urbi Romanae viciniores. Alio- quin ipsa Asia partim Romanum agnoscebat imperium. (Rhenan.)

et simplex et breve carceris taedium, quando, et si corpus suum
 1 Cor. XIII,3. tradidisset exurendum, nihil ¹³perfecisset, dilectionem dei non habens, cuius charismata ¹⁴quoque expugnavit. Nam idem tunc ¹⁵episcopum Romanum^b, ¹⁶agnoscentem iam prophetias Montani, Priscæ, Maximillæ, et ex ea agnitione pacem ecclesiis Asiae et Phrygiae inferentem, falsa de ipsis prophetis et ecclesiis eorum ¹⁷adseverando et praecessorum eius auctoritates defendendo coëgit et litteras pacis revocare iam emissas et a proposito recipiendorum charismatum ¹⁸concessare. Ita duo negotia diaboli Praxeas Romae procuravit, prophetiam expulit et haeresim intulit, ¹⁹paracletum fugavit et patrem crucifixit. ²⁰Fruticaverant avenae Praxeanae hic quoque superseminatae, dormientibus ²¹multis in simplicitate doctrinae; traductae^c dehinc, per quem deus voluit, etiam evulsae videbantur. Denique caverat pristinum doctor^d de emendatione sua, et manet chirographum apud ²²psychicos, apud quos tunc gesta res est; exinde silentium. Et nos quidem postea agnitio paracliti atque defensio disiunxit a ²³psychicis. Avenae vero illae ²⁴ubique tunc ²⁵semen excusserant. Ita aliquamdiu per ²⁶hypocrisin subdola vivacitate latitavit, et nunc denuo erupit. Sed et denuo eradicabitur, si voluerit dominus, in isto commeatu^e; si quo minus, die suo colligentur omnes ²⁷adulterae fruges, et cum ceteris scandalis ²⁸igni inextinguibili cremabuntur.

Matth.
XIII, 26.

Matth.
XIII, 30.

Cap. II.

Itaque post tempus pater natus et pater passus, ipse deus, dominus omnipotens, Iesus Christus praedicatur. Nos vero et semper et nunc magis, ut ¹instructiores per ²paracletum, deductorem scilicet omnis veritatis^a, unicum quidem deum credimus, sub hac

13. perfecisset *Laurent.* 14. quaeque *Laurent.* 15. christum *Laurent.* xpm *A. Leid.* „Crispum vel Priscum“ *in A. adscripsit m. sec.* 16. ignoscentem *A. Leid. Laurent.* 17. adservando *A. Leid. Laurent.* asserendo *A. m. sec.* 18. cessare *A. Leid. Laurent.* 19. paraclitum *A. Ubique.* 20. fruticaverant *cd.* fructiferant *A. Leid. Laurent.* fructificaverant *reliqui.* 21. multum *Laurent.* 22. psychicos *cd. codex Paterniacensis.* psychicos *ABab. Leid. Laurent. Gorziensis.* 23. physicis *ABab. Leid. Laurent. Paterniac. Gorz.* 24. utique *d., cum Fulvio Ursino.* 25. sanctum *Laurent.* 26. hipocresin *Laurent.* hypocrisim *A. Leid.* 27. adultae *A. Leid. Laurent. Probat Petr. Ciacconius.* 28. igne tres *Vaticani et Laurent.*

Cap. II. 1. instruncans *A. Leid.* 2. paraclitum deductionem *Laur.*

b. episcopum Romanum] Victorem, quem indicare videtur etiam auctor libelli Adv. Omnes Haer. cap. 8.

c. traductae] Manifestatae confutataeque. (Fr. Iunius.) Cf. adn. ad De Fuga in Persecut. cap. 2.

d. caverat pristinum doctor] Praxeas mutata sententia pristinam doctrinam, h. e. veterem et veram, colebat, adeoque docebat, immo et per chirographum de

emendatione sua caverat, pristinum doctor, ut „cetera Graius.“ (Rigalt.) *Tò ἀρχαῖον ἠσφαλίζετο*, forensis locutio, pro eo quod est, confirmaverat se in priore doctrina permansurum et a novatione abstenturum. (Fr. Iunius.)

e. commeatu] Id est spatio. Cf. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 9.

Cap. II. a. deductorem scilicet omnis veritatis] Cf. adn. ad De Fuga in Per-

tamen dispensatione ³quam *οἰκονομίαν* dicimus, ut unicus dei sit et filius ⁴sermo ipsius, qui ex ipso processerit^b, per quem omnia facta Io. I, 3. sunt, et sine quo factum est nihil. ⁵Hunc missum a patre in virginem ⁶et ex ea natum, hominem et deum, filium hominis et filium dei, et cognominatum Iesum Christum; hunc passum, hunc mortuum et sepultum, secundum scripturas, et resuscitatum a patre, et in ⁷caelo resumptum sedere ad dexteram patris, venturum iudicare vivos et mortuos; qui exinde miserit, secundum promissionem suam, a patre spiritum sanctum ⁸paracletum, sanctificatorem fidei eorum qui credunt in patrem et filium et spiritum sanctum. Hanc regulam ab initio evangelii decucurrisse, etiam ante priores quosque haereticos, ⁹nedum ante ¹⁰Praxean ¹¹hesternum^c, probabit tam ipsa posteritas omnium haereticorum quam ipsa novellitas Praxee hesterni. Quo peraeque^d adversus universas haereses iam hinc praeiudicatum sit id esse verum quodcumque primum, id esse adulterum quodcumque posterius. Sed salva ista praescriptione^e ubique tamen propter instructionem et ¹²munionem quorundam dandus est etiam retractatibus locus, vel ne videatur unaquaeque perversitas non examinata, sed praeiudicata, ¹³damnari, maxime haec quae se existimat meram veritatem possidere, dum unicum deum non alias putat credendum quam si ipsum eundemque et patrem et filium et spiritum sanctum dicat; quasi non sic quoque unus sit omnia, dum ex uno omnia, per substantiae scilicet unitatem, et nihilominus custodiatur ¹⁵*οἰκονομίας* sacramentum, quae ¹⁶unitatem in ¹⁷trinitatem disponit, tres dirigens, patrem et filium et spiritum ¹⁸sanctum, tres autem non statu, sed gradu^f, nec substantia, sed forma, nec potestate, sed specie, unius autem substantiae et unius status et unius potestatis, quia unus deus, ex quo et gradus isti et formae et species in nomine patris et filii et spiritus sancti de-

3. quam oeconomiam dicimus *d.* quoniam oibonomiam ditius *A. Leid.* 4. semodo illius *Laur.* 5. nunc *A. Leid. Laur.* 6. et *om. A. Leid. Laur.* 7. coelo *ABab. Leid. Laur.* coelos *cd.* 8. paraclytum *Laur.* 9. etiam ante *Laur.* 10. Praxeam *d. Laur.* 11. externum *A. Leid.* 12. monitionem *A. Leid.* 13. dominari *A. Leid. Laur.* 14. omīda *L.* 15. oeconomiae *d.* oikonomie *A.* 16. unitatem *om. A. Leid. Laurent.* 17. trinitate *Laurent.* 18. sanctum *om. A. Leid. Laurent.*

secut. cap. 1. Sic infra cap. 31. iterum „et deductorem omnis veritatis.“ Cf. etiam quae adnotavi ad titulum libri De Exhort. Cast.

b. processerit] Procedendi verbum filio tribuit, quod ecclesia spiritui sancto proprium fecit. (Rigalt.)

c. Praxean hesternum] Sic Persius dixit „hesternos Quirites,“ id est novos,

nuperos. (Rigalt.) Ipse Tertull. Apolog. cap. 37 „Hesterni sumus, inquit, et vestra omnia implevimus“ celt.

d. Quo peraeque] Sic De Praescript. Haeret. cap. 29 sqq. (Fr. Iunius.)

e. Sed salva ista praescriptione] Sic De Praeser. Haeret. cap. 15. (Fr. Iunius.)

f. tres autem non statu, sed gradu] Apolog. cap. 21.

putantur. ¹⁹ Quomodo numerum sine divisione patiuntur procedentes ²⁰ tractatus demonstrabunt.

Cap. III. Simples enim quique, ne dixerim imprudentes et idiotae, quae maior semper credentium pars est, quoniam et ipsa regula fidei a pluribus diis saeculi ad unicum et verum deum transfert, non intellegentes unicum quidem, sed cum sua ¹ οἰκονομία esse credendum, expavescunt ad ² οἰκονομίαν. Numerum et dispositionem trinitatis divisionem praesumunt unitatis, quando unitas ex semetipsa derivans trinitatem non destruat ab illa, sed administretur. Itaque duos et tres iam iactitant a nobis praedicari, se vero unius dei cultores praesumunt, quasi non et unitas inrationally collecta haeresim faciat, et trinitas rationaliter expensa veritatem constituat. ³ Monarchiam^a, inquiunt, tenemus. Et ita ⁴ sonum ipsum vocaliter exprimunt etiam Latini, ⁵ et tam modifice^b, ut putes illos tam bene intellegere ⁶ monarchiam quam enuntiant. Sed ⁷ monarchiam sonare student Latini, ⁸ οἰκονομίαν intellegere nolunt etiam Graeci. At ⁹ ego, si quid utriusque linguae ¹⁰ praecerpsi, ¹¹ monarchiam nihil aliud significare scio quam singulare et unicum imperium; non tamen praescribere monarchiam ideo quia unius sit ¹² eum cuius sit aut filium non habere, aut ipsum se sibi filium fecisse, aut monarchiam suam non per quos velit administrare. Atquin nullam dico dominationem ita unius sui esse, ita singularem, ita monarchiam, ut non etiam per alias proximas personas administretur, quas ipsa prospexerit officiales sibi. Si vero et filius fuerit ei cuius monarchia sit, non statim ¹³ dividi eam et ¹⁴ monarchiam esse desinere, si particeps eius adsumatur et filius, sed proinde illius

19. Quomodo ABabc. Leid. Laur. Quomodo autem d., cum Fulvio Ursino. 20. tractatus ABab. Leid. Laur. retractatus cd., ex coniect. Pamellii. — Hic desino annotare scripturam cod. Laurent., quae tantum non in omnibus consonat cum scriptura codd. Vindobonensis et Leidensis.

Cap. III. 1. oeconomia d. oikonomoda A. 2. oeconomiam d. iconomiam A. 3. μοναρχίαν abc. 4. sonum abcd. solium A. Patern. Hirsaug. Gorz. Leid. 5. et tam modifice ego. etiam Opici abcd. et tam opifice AB. Leid. et tam opice A. m. sec. etiam opifices Rigaltius. 6. μοναρχίαν abc. 7. μοναρχίαν abc. 8. oeconomiam d. oikonomiam A. 9. vero A. Leid. 10. praeter si A. Leid. praeecepi A. m. sec. 11. μοναρχίαν abc. 12. eum d. eius reliqui. 13. dividit A. 14. monarchia esse desinit A. m. sec.

Cap. III. a. Monarchiam] Μοναρχίαν θεότητα, h. e. deum unicum asserimus. Iure id quidem. Nam alias incidimus εἰς τὴν ἄθεον πολυθεότητα. Hieron. lib. de Scriptt. Eccl. auctor est librum ab Irenaeo fuisse compositum hoc titulo „DE MONARCHIA, sive Quod deus non sit auctor malorum.“ Ipse Tertullianus monarchiae vocabulo deum

significavit lib. II De Cultu Fem. cap. 6: „Hanc incorruptibilitatem habemus induere ad novam domum, quam monarchia pollicetur.“ (Rigalt.)

b. et tam modifice] Id est ad modum et sonum Latini sermonis accommodate. Qui opici aut opifices ediderunt interpretantur rudes atque imperitos homines.

esse principaliter a quo communicatur in filium, et dum illius est, proinde monarchiam esse, quae a duobus tam unicis continetur. Igitur si et monarchia ¹⁵ divina per tot legiones et exercitus angelorum administratur, sicut scriptum est: Milies centies centena milia Dan. VII, 10. adsistebant ei, et milies centena milia ¹⁶ apparebant ei, nec ideo unius esse desiit, ut desinat monarchia esse, ¹⁷ quia per tanta milia virtutum procuratur: quale est ut deus divisionem et dispersionem pati videatur in filio et in spiritu sancto, secundum et tertium sortitis locum, tam consortibus substantiae patris, ¹⁸ quas non patitur in tot angelorum numero? ¹⁹ Ecquid nata a substantia patris membra^c et pignora et instrumenta et ipsam vim ac totum censum monarchiae eversionem deputas eius? Non recte. Malo te ad sensum rei quam ad sonum vocabuli exerceas. Eversio enim monarchiae illa est tibi intellegenda, cum alia dominatio suae condicionis et proprii status ac per hoc aemula superducitur, cum alius deus infertur adversus creatorem, ²⁰ cum Marcione^d, cum plures, secundum Valentinus et ²¹ Prodicos; tunc in monarchiae ²² eversionem, cum in creatoris destructionem.

Ceterum qui filium non aliunde deduco, sed de substantia Cap. IV. patris, nihil facientem sine patris voluntate, omnem a patre consecutum potestatem, quomodo possum de fide destruere monarchiam, quam a patre filio traditam in filio servo? Hoc mihi et in tertium gradum dictum sit, quia spiritum non aliunde puto quam a patre per filium. Vide ergo ne tu potius monarchiam destruas, qui dispositionem et dispensationem eius evertis in tot nominibus constitutam in quot deus voluit. Adeo autem ¹ manet in suo statu, licet trinitas inferatur, ut etiam restitui habeat patri a filio, siquidem apostolus scribit de ultimo fine: Cum tradiderit regnum deo I Cor. XV, 24. et patri. Oportet enim eum regnare usque dum ponat inimicos eius deus sub ² pedes ipsius, scilicet secundum psalmum: Sede ad Ps. CX, 1. dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuo-

15. domini *A. m. sec.* 16. approperabant *A. Leid.* 17. quia *om. A. Leid.* 18. quam *A.* quod *Latinus.* 19. Ecquid nata a substantia patris membra *ego.* Et quidem tam a substantia patris membra *Aa. Leid.* et quidem tam alienorum a substantia patris? membra *bc.* et quidem tam a substantia alienis? Membra *d., cum Fulvio Ursino.* 20. cum Marcione *ego.* Tunc male *libri omnes.* 21. Prodicos *A(m. sec.) a (in marg.) cd. Proclous ab. prodigos AB. Leid.* 22. eversio est cum creatoris destructio est *A. m. sec.*

Cap. IV. 1. in suo statu manet *A. Leid.* 2. pedibus *A. Leid.*

c. Ecquid nata a substantia patris membra] Ita haec verba restituere mihi visus sum. De voc. *pignora* cf. quae annotavi ad *De Idolol. cap. 12.*

d. cum Marcione] Ita rescribendum

videbatur. Nam quid sibi vellet pristina illa et vulgata scriptura „Tunc male“ nemo adhuc interpretari potuit. Prodicum item cum Valentino iungit *Scorp. cap. ult.*

I Cor. XV, 28. rum. Cum autem subiecta erunt illi omnia ³absque eo qui ei subiecit omnia, tunc et ipse ⁴subicietur illi qui ei subiecit omnia, ut sit deus omnia in omnibus. ⁵Videmus igitur non obesse monarchiae filium, etsi hodie apud filium est, quia et in suo statu est apud filium, et cum suo statu restituetur patri a filio. Ita eam nemo hoc nomine destruet, ⁶si filium admittat, cui et traditam eam a patre et a quo quandoque restituendam patri constat. Hoc uno capitulo epistulae apostolicae potuimus iam et patrem et filium ostendisse duos esse, praeterquam ex nominibus patris et filii; etiam ex eo, quod qui tradidit regnum et cui tradidit, item qui subiecit ⁷et cui subiecit, duo sint necesse est.

Cap. V. Sed quia duos unum ¹volunt esse, ut idem pater et filius habeatur, oportet et totum de filio examinari, an sit, et qui sit, et quomodo sit, et ita res ipsa formam suam scripturis et interpretationibus earum patrocinantibus vindicabit. Aiunt ²quidam et Genesim in Hebraico ita incipere: In principio deus fecit sibi filium^a. Hoc ut firmum non sit alia me argumenta deducunt ab ipsa dei dispositione, qua fuit ante mundi constitutionem ad usque filii generationem. Ante omnia enim deus erat solus, ipse sibi et mundus et locus et omnia. Solus autem, quia ³nihil aliud extrinsecus praeter illum. Ceterum ne tunc quidem solus; habebat enim secum quam habebat in semetipso rationem, suam scilicet. Rationalis enim deus, et ratio in ipso prius, et ita ab ipso omnia. Quae ratio sensus ipsius est. Hanc Graeci ⁴λόγον dicunt, quo vocabulo etiam sermonem appellamus. Ideoque iam in usu est nostrorum per simplicitatem interpretationis sermonem dicere in primordio apud deum fuisse, cum magis rationem competat antiquiorem haberi, quia non sermonalis a principio, sed rationalis, deus etiam ante principium, et quia ipse quoque sermo ratione consistens priorem eam ut substantiam suam ostendat. Tamen et sic nihil interest. Nam etsi deus nondum sermonem suum miserat, proinde eum cum ipsa et in ipsa ratione intra semetipsum habebat tacite cogitando et disponendo secum quae per sermonem mox erat ⁵dicturus. Cum ratione enim sua cogitans atque disponens sermonem

3. utique absque d., cum Fulv. Ursino. 4. subicitur A. Leid. 5. Videamus A. Leid. 6. si filium A (m. sec.) abcd. Emendavit ita primum Rhenanus. filium A (m. pr.) B. Leid. 7. et cui subiecit om. AB. Leid.

Cap. V. 1. esse volunt A. Leid. 2. quidam A. Leid. Vaticanorum duo. Petr. Ciacconius. quidem reliqui, et Vaticanorum tertius. 3. nihil aliud Acd. tres Vaticanis, Leid. 4. aceren A. m. pr. arceren Leid. 5. daturus A. Leid.

Cap. V. a. In principio deus fecit sibi filium] V. Hieron. Quaest. Hebr. in Genesim p. 507. tom. II. Opp. ed. Bened., qui et hunc Tertulliani locum citat. Adde Hilar. Tract. in Psalm. II. num. 2.

eam efficiebat quam sermone tractabat. Idque ⁶quo facilius intellegas, ex te ipso ⁷ante recognosce, ut ex imagine et similitudine Gen. I, 26. dei, ⁸quo^b habeas et tu in temetipso rationem, qui es animal rationale, a rationali scilicet artifice non tantum factus, sed etiam ex substantia ipsius animatus. Vide, cum tacitus tecum ipse congrederis ⁹ratione, hoc ipsum agi intra te, occurrente ea tibi cum sermone ad omnem cogitatus tui motum, ad omnem sensus tui pulsus. Quodcumque cogitaveris, sermo est; quodcumque senseris, ratio est. Loquaris illud in animo necesse est, et dum loqueris, conlocutorem pateris sermonem, in quo inest ¹⁰haec ipsa ratio quae cum eo cogitans loquaris per quem loquens cogitas. Ita secundus quodammodo in te est sermo, per quem loqueris cogitando, et per quem cogitas loquendo; ipse sermo alius est. ¹¹Quanto ergo plenius hoc agitur in deo, cuius tu quoque imago et similitudo censeris, quod habeat in se etiam tacendo rationem et in ratione sermonem? ¹²Possim itaque non temere ¹³praestruxisse et tunc deum ante universitatis constitutionem solum non fuisse, habentem in semetipso proinde rationem et in ratione sermonem, quem secundum a se faceret agitando intra se.

Haec vis et haec divini sensus dispositio apud scripturas etiam Cap. VI. in sophiae nomine ostenditur. Quid enim sapientius ratione dei sive sermone? Itaque sophiam quoque exaudi, ut secundam personam conditam. Primo dominus creavit me initium viarum in opera sua, priusquam terram faceret, priusquam montes collocarentur; ante omnes autem colles generavit me, in sensu suo scilicet Prov. VIII, 22 sq. condens et generans. Dehinc adistentem eam ipsa separatione cognosce. Cum pararet, inquit, caelum, aderam illi simul; et ¹cum Ib. v. 27 sqq. fortia faciebat super ventos, quae sursum nubila, et ²cum tutos ponebat fontes eius, quae sub caelo, ego eram cum illo compingens, ego eram, ad quam gaudebat; ³cottidie autem oblectabar in persona ipsius. Nam ut primum deus voluit ea quae cum sophiae ratione et sermone disposuerat intra se in substantias et species suas edere, ipsum primum protulit sermonem, habentem in se individuas suas ⁴rationem et sophiam, ut per ipsum fierent universa

6. quo *om. A. Leid.* 7. ante recognosce *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* a me recognosce *Babc.* a more cognosce *A. m. pr.* a me cognosce *A. m. sec., et Leid.* 8. quo *Babc.* quod *A. Leid.* quam *d., cum Fulvio Ursino.* 9. ratione *Aabcd. Gorziensis.* rationem *B.* 10. lex *A. Leid.* 11. Quando *AB. Leid.* 12. Possim *A. Leid.* 13. praesumpsisse *A. Leid.*

Cap. VI. 1. quom *Bab.* 2. quom *Bab.* 3. quotidie *cd.* 4. rationem et sophiam *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* rationes *sophiam reliqui, et Leid.*

b. quo] Id est quorsum, in quem usum.

per quem erant cogitata atque disposita, immo et facta iam, quantum in dei sensu. Hoc enim eis deerat, ut coram quoque in suis speciebus atque substantiis cognoscerentur et tenerentur.

Cap. VII. Tunc igitur etiam ipse sermo speciem et ornatum suum sumit, Gen. I, 3. sonum et vocem, cum dicit deus, Fiat lux. Haec est nativitas perfecta sermonis, dum ex deo procedit; conditus ab eo primum ad Prov. VIII, 22. cogitatum in nomine sophiae, Dominus condidit me initium viarum; Prov. VIII, 27. dehinc generatus ad effectum, Cum ¹pararet caelum, aderam ²illi; Col. I, 15 sqq. exinde eum parem sibi faciens de quo procedendo filius factus est primogenitus, ut ante omnia genitus, et unigenitus, ut solus ex deo genitus; proprie de vulva cordis ipsius, secundum quod ³et Ps. XLV, 1. pater ipse testatur: ⁴Eruclavit cor meum sermonem optimum. Ad Ps. II, 7. quem deinceps gaudens proinde ⁵gaudentem in persona illius: Filius meus es tu, ego hodie genui te, ⁶et ante luciferum genui te. Sic Prov. VIII, 22. et filius ex sua persona profitetur patrem in nomine sophiae: Dominus condidit me initium viarum in opera sua; ante omnes autem colles generavit me. Nam si hic quidem sophia videtur dicere conditam se a domino in opera et vias eius, alibi autem per sermonem ostenditur omnia facta esse et sine illo nihil factum, sicut et Io. I, 3. rursus: Sermone eius caeli confirmati sunt et spiritu eius omnes Ps. XXXIII, 6. vires eorum, utique eo spiritu qui sermoni inerat, apparet unam eandemque vim esse nunc in nomine sophiae, nunc in appellatione Prov. VIII, 22. sermonis, quae initium accepit viarum in dei opera, et quae caelum confirmavit, per ⁷quam omnia facta sunt, et sine ⁸qua nihil Ps. XXXIII, 6. factum est. Nec diutius de isto, quasi non ipse sit sermo et in Io. I, 3. sophiae et in rationis et in omnis divini animi et spiritus nomine, qui filius factus est dei, de quo prodeundo generatus est. Ergo, inquis, das aliquam substantiam esse sermonem, spiritu et sophiae traditione constructam? Plane. ⁹Non vis enim eum substantivum habere in re per substantiae proprietatem, ut res et persona quaedam videri possit, et ita capiat secundus a deo constitutus duos efficere, patrem et filium, deum et sermonem. Quid est enim, dices, sermo, nisi vox et sonus oris, et sicut grammatici tradunt, aër offensus, intellegibilis auditu, ceterum vacuum nescio quid et inane et incorporale? At ego nihil dico de deo inane et vacuum ¹⁰prodire potuisse, ut non de inani et vacuo prolatum, nec carere substantia quod de tanta substantia processit et tantas substantias

Cap. VII. 1. pareret A. Leid. 2. illi simul. Exinde cd. 3. et om. A. Leid. 4. eruptavit A. Leid. 5. gaudentem in cd. gaudenti in AB. Leid. gaudentem ab. 6. et ante luciferum genui te om. A. Leid. 7. quem Ac. Vaticanorum duo. 8. quo A(m. sec.). 9. Non vis ABabcd. Hirsaug. Gorz. Leid. Novimus Paterniac. 10. prodere A. Leid.

fecit; fecit enim et ipse quae facta sunt per illum. Quale est ut nihil sit ipse sine quo nihil factum est, ut inanis solida et vacuus plena et incorporalis corporalia sit operatus? Nam etsi potest aliquando quid fieri diversum eius per quod fit, nihil tamen potest fieri per id quod vacuum et inane est. Vacua et inanis res est sermo dei, qui filius dictus est, qui ipse deus cognominatus est? Et sermo erat apud deum, et deus erat sermo. Scriptum est: Non Io. I, 1. sumes nomen dei in vanum. Hic certe est qui in effigie dei constitutus non rapinam existimavit esse se aequalem deo. Exod. XX, 7. Phil. II, 6. In qua effigie dei? utique in alia, non tamen in nulla. Quis enim ¹¹negabit deum corpus esse, etsi deus spiritus est? Spiritus enim corpus sui generis in sua effigie. ¹²Sed et si invisibilia illa, quaecumque sunt, habent apud deum et suum corpus et suam formam, per quae soli deo visibilia sunt, quanto magis quod ex ipsius substantia emissum est sine substantia non erit? Quaecumque ¹³ergo substantia sermonis fuit, illam dico personam, et illi nomen filii vindico; et dum filium agnosco, secundum a patre defendo.

¹Hoc si ²qui putaverit ³me ⁴προβολήν aliquam introducere, Cap. VIII. id est prolationem rei alterius ex altera, quod facit Valentinus, alium atque alium Aeonem de Aeone producents, primo quidem dicam tibi, non ideo non ⁵utatur et veritas vocabulo isto et re ⁶ac censu eius quia et haeresis utitur; immo ⁷haeresis potius ex veritate accepit quod ad mendacium suum strueret. Prolatus est sermo dei an non? Hic mecum gradum fige. Si prolatus est, cognosce ⁸προβολήν veritatis, et viderit haeresis, si quid de veritate imitata est. Iam nunc quaeritur quis quomodo utatur aliqua re et vocabulo eius? Valentinus ⁹προβολὰς suas discernit et separat ab auctore, et ita longe ab eo ponit, ut Aeon patrem nesciat; denique desiderat nosse, nec potest, immo et paene devoratur et dissolvitur in reliquam substantiam^a. Apud nos autem solus filius patrem novit, Math. XI, 27 et sinum patris ipse exposuit, et omnia apud patrem audivit et Io. I, 18. vidit, et ¹⁰quae mandatus est a patre, ea et loquitur; nec suam, Io. VIII, 26. sed patris perfecit voluntatem, quam de proximo, immo de initio Io. VI, 38. noverat. Quis enim scit quae sint in deo nisi spiritus qui in ¹¹ipso I Cor. II, 11.

11. negavit B. Leid. 12. Sed et si invisibilia ABa. Leid. Sed et invisibilia reliqui. 13. etiam A.

Cap. VIII. 1. Hic Latinius. 2. qui om. A. Leid. 3. me om. A. Leid. 4. probolen B. probolem A. Leid. 5. utitur AB. Leid. utetur Latinius. 6. accessu eius AB. Leid. 7. haeresi A. Leid. 8. probolen B. probolem A. Leid. 9. probolas AB. Leid. 10. ad quae Latinius. 11. christo (xpo A.) A. Leid.

Cap. VIII. a. et paene devoratur et dissolvitur in reliquam substantiam.] Cf. Adv. Valentin. cap. 14 sq.

est? Sermo autem spiritu structus est, et ut ita dixerim, sermonis corpus est spiritus. Sermo ergo et in patre semper, sicut 10. XIV, 11. dicit, Ego in patre, et apud deum semper, sicut scriptum est: Et 10. I, 1. sermo erat apud deum, et nunquam separatus a patre, aut alius a 10. X, 30. patre, quia, Ego et pater unum sumus. Haec erit ¹²προβολή veritatis, custos unitatis, qua prolatum dicimus filium a patre, sed non ¹³separatum. Protulit enim deus sermonem, quemadmodum etiam paracletus docet, sicut radix fruticem et fons fluvium et sol radium. Nam et istae species προβολαὶ sunt earum substantiarum ex quibus prodeunt. Nec dubitaverim filium dicere et radicis fruticem, et fontis fluvium, et solis radium, quia omnis origo parens est, et omne quod ex origine profertur progenies est, multo magis sermo dei, qui etiam proprie nomen filii accepit; nec frutex tamen a radice, nec fluvius a fonte, nec radius a sole discernitur, sicut nec a deo sermo. Igitur secundum horum exemplorum formam profiteor me duos dicere, deum et sermonem eius, patrem et filium ipsius. Nam et radix et frutex duae res sunt, sed coniunctae; et fons et flumen duae species sunt, sed ¹⁴indivisae; et sol et radius duae formae sunt, sed cohaerentes. Omne quod prodit ex aliquo secundum sit eius necesse est de quo ¹⁵prodit, non ideo tamen est separatum. Secundus autem ubi est, duo sunt, et tertius ubi est, tres sunt. Tertius enim est spiritus a deo et filio, sicut tertius a radice fructus ex frutice, et tertius a fonte rivus ex flumine, et tertius a sole apex ex radio. Nihil tamen a matrice alienatur, a qua proprietates suas ducit. Ita trinitas per ¹⁶consertos et connexos gradus a patre decurrens et monarchiae nihil obstrepat et ¹⁷οἰκονομίας statum protegit.

Cap. IX. Hanc me regulam professum, qua inseparatos ab alterutro patrem et filium et spiritum testor, tene ubique, et ita quid quomodo dicatur agnoscas. Ecce enim dico alium esse patrem, et alium filium, et alium spiritum. Male accepit idiotae quisque aut perversus hoc dictum, quasi diversitatem sonet et ex diversitate separationem ¹protendat, patris et filii et spiritus. Necessitate autem hoc dico, cum eundem patrem et filium et spiritum contendunt, adversus ²οἰκονομίαν monarchiae adulantes, non tamen diversitate alium

12. probole AB. Leid. 13. separatum Aabcd. Gorz. separatim Leid. paratum B. 14. indivisae A. Leid. 15. procedit A. Leid. 16. consortes A. Leid. 17. oikonomie A. Leid. oeconomiae d.

Cap. IX. 1. portendat Fr. Iunius. pertendat A. m. sec. 2. oikonomia A. Leid. oeconomiam d.

Cap. IX. a. protendst] Fr. Iunius rescribendum censuit portendat. Ac sane Septimius saepissime hoc verbo utitur pro significare. Cf. infra cap. 28. Adv. Marc. IV, 29. 30. 35. V, 1: 4. 10. De Pudic. cap. 7.

filium a patre, sed distributione, nec divisione alium, sed distinctione, quia non sit idem pater et filius, vel modulo alius ab alio. Pater enim tota substantia est, filius vero derivatio totius et portio, sicut ipse profitetur: Quia pater maior me est. A quo et ³minoratus canitur in psalmo, ⁴modicum quid citra angelos. Sic et pater alius a filio, dum filio maior, dum alius qui generat, alius qui generatur, dum alius qui mittit, ⁵alius qui mittitur, dum alius qui facit, alius per quem fit. Bene quod et dominus usus hoc verbo in persona paracliti non divisionem significavit, sed dispositionem. Rogabo enim, inquit, patrem, et alium advocatum mittet vobis, ¹⁰XIV, 28. ^{Ps. VIII, 6.} spiritum veritatis. Sic alium a se paraclitum, quomodo et nos a patre alium filium, ut tertium gradum ostenderet in paraclito, sicut nos secundum in filio, propter ⁶οἰκονομίας observationem. Ipsum, quod pater et filius dicuntur, nonne aliud ab alio est? Utique enim omnia quod vocantur, hoc erunt, et quod erunt, hoc vocabuntur, et ⁷permiscere se diversitas vocabulorum non potest omnino, quia nec rerum quarum erunt vocabula. Est, est, non, non; nam ^{Math. V, 37.} quod amplius est, hoc a malo est.

Ita aut pater aut filius est, et neque^a dies eadem et nox, neque pater idem et filius, ut sint ambo unus et utrumque alter, quod vanissimi isti Monarchiani volunt. Ipse se, inquit, filium sibi fecit. ¹Atquin pater filium facit, et patrem filius. Et qui ex alterutro fiunt, a semetipsis sibi fieri nullo modo ²possunt, ut pater se sibi filium faciat, et filius se sibi patrem praestet. Quae instituit deus, etiam ipse custodit. Habeat necesse est pater filium, ut pater sit, et filius patrem, ut filius sit. Aliud est autem habere, aliud esse. Verbi gratia, ut maritus sim, habeam oportet uxorem, non ipse mihi ero uxor. Sic etiam, ut pater sim, filium habeo, non ipse mihi ero filius, et ut filius sim, patrem habeo, non ipse mihi ero pater. Quae enim me faciunt si habuero, ³tunc ero pater, si filium habeam, filius ero, si patrem. Porro si ipse ero quid eorum, iam non habeo quod ipse ero, nec patrem, quia ipse ero pater, nec filium, quia ipse ero filius. In quantum autem alterum ex his habere me oportet, alterum esse, in tantum, si utrumque fuero, alterum non ero, dum alterum non habeo. Si enim ipse ero filius, qui et pater, iam non habeo filium, sed ipse sum filius.

3. minoratus *abcd.* minor natu *AB. Leid.* 4. modico *B.* dico *A. Leid.* 5. alius qui mittitur *om. edit. Semleri.* 6. oeconomiae *d.* oikonomie *A. Leid.* 7. permisceri diversitas *A. Leid.*

Cap. X. 1. Et pater et filius et qui *A. Leid.* 2. possint *A. Leid.* 3. et mihi ero *A. Leid.*

Cap. X. a. et neque] Reponendum erat fortasse „ut neque dies eadem et nox.“

Non habendo autem filium, dum ipse sum filius, quomodo pater ero? Habere enim filium debeo, ut pater sim. Non sum ergo filius, quia patrem non habeo, qui facit filium. Aequè si ipse sum pater, qui et filius, iam non habeo patrem, sed ipse sum pater. Non habendo autem patrem, dum ipse sum pater, quomodo filius ero? Habere enim patrem debeo, ut filius sim. Non ergo ero pater, quia filium non habeo, qui facit patrem. Hoc erit totum ingenium diaboli, alterum ex altero excludere, dum utrumque in unum sub monarchiae favore concludens neutrum haberi facit, ut et pater non sit, qui scilicet filium non habet, et filius non sit, qui aequè patrem non habet; dum enim pater est, filius non erit. Sic monarchiam tenent qui nec patrem nec filium continent. Sed nihil deo difficile. Quis hoc nesciat? Et impossibilia apud saeculum possibilis apud deum quis ignoret? Et stulta mundi elegit deus, ut confundat sapientia. Legimus omnia. Ergo, inquit, difficile non fuit deo ipsum se et patrem et filium facere adversus traditam formam rebus humanis. Nam et sterilem parere contra naturam difficile deo non fuit, sicut nec virginem. Plane nihil deo difficile. Sed si tam abrupte in praesumptionibus nostris hac sententia utamur, quidvis de deo confingere poterimus, quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autem, quia omnia potest facere, ideo quoque credendum est illum fecisse etiam quod non fecerit. Sed an fecerit requirendum. Potuit, si voluisset, deus pennis hominem ad volandum instruxisse, quod et milvis praestitit; non tamen, quia potuit, statim et fecit. Potuit et Praxeum et omnes pariter haereticos statim extinxisse; non tamen, quia potuit, extinxit. Oportebat enim et milvos esse et haereticos, oportebat et patrem crucifigi. Hac ratione erit aliquid et difficile deo, id scilicet quodcunque non fecerit, non quia non potuerit, sed quia noluerit. Dei enim posse velle est, et non posse nolle, quod autem voluit, et potuit et ostendit. Ergo quia, si voluit semetipsum sibi filium facere, potuit, et quia, si potuit, fecit, tunc probabis illum et potuisse et voluisse, si probaveris illum fecisse.

Cap. XI.

Probare autem tam aperte debebis ex scripturis, quam nos probamus illum sibi filium fecisse sermonem suum. Si enim filium nominat, filius autem non alius erit quam qui ex ipso prodiit,

4. sapientiam *cd.* 5. omnimoda *A. Leid.* 6. difficile. Sed si *abcd.* difficile est. sed si *A. m. sec.* difficile sensi *AB. Leid.* 7. ideo quoque *ego.* ideo utique *d., cum Fulvio Ursino.* ideoque *ABabcd. Leid.* 8. si voluisset *A. Leid., et Hirsaug. a manu emendatrice.* ita salvus sim *Babd.* si voluisset, ita salvus sim *c., ex tribus suis Vaticanis (?)*. 9. Praxeum *d.* 10. probabitur *A. Leid.*

Cap. XI. 1. quoniam *A. Leid.* 2. quam ex *A.* quoniam ex *Leid.*

sermo autem prodiit ³ex ipso, hic erit filius, non ipse de quo prodiit. Non enim ipse prodiit ex semetipso. Porro qui eundem patrem dicis et filium, eundem et protulisse ex semetipso facis, et prodidisse quod deus est. Si potuit fecisse, ⁴non tamen fecit. Aut exhibe probationem quam exoptulo meae similem, id est sic scripturas eundem filium et patrem ostendere, quemadmodum apud nos distincte pater et filius demonstrantur; distincte, inquam, non divise; sicut ego profero dictum a deo, ⁵Eruclavit cor meum sermonem ⁶optimum, aequae tu contra opponas alicubi dixisse deum, Eruclavit ⁷me cor meum sermonem optimum, ut ipse sit qui et eruclavit et quod eruclavit, et ipse qui protulerit et qui prolatus sit, si ipse est ⁸et sermo et deus. Ecce ego propono patrem filio dixisse, Filius meus es tu, ego hodie ⁹generavi te. Si velis ut ^{Ps. XLV, 1.} credam ipsum esse patrem et filium, ostende sic pronuntiatum alibi: Dominus dixit ad se, filius meus sum ego, ego hodie generavi ^{Ps. CX, 3.} ^{Prov. VIII, 22.} ¹⁰me; proinde et, Ante luciferum generavi me; et, Dominus ¹¹condidit me initium viarum in opera mea, ante omnes autem colles generavi me, et si qua alia in hunc modum sunt. Quem autem verebatur deus dominus universitatis ita pronuntiare, si ita res erat? An verebatur ne non crederetur, si simpliciter se et patrem et filium pronuntiasset? Unum tamen veritus est, mentiri; veritus autem semetipsum et suam veritatem. Et ideo veracem deum credens scio illum non aliter quam disposuit pronuntiasse, nec aliter disposuisse quam pronuntiavit. Tu porro eum mendacem efficias, et fallacem et deceptorem fidei huius, si, cum ipse esset sibi filius, alii dabat filii personam, quando scripturae omnes et demonstrationem et distinctionem trinitatis ostendant, a quibus et praescriptio nostra ¹²deducitur, non posse unum atque eundem videri qui loquitur et de quo loquitur et ad quem loquitur, quia neque perversitas neque fallacia deo congruat, ut, cum ipse esset ad quem loquebatur, ad alium potius et non ad semetipsum ¹³loquatur. Accipe igitur et alias voces patris de filio per Esaiam. Ecce filius meus, quem ^{Ies. XLII, 1.} elegi, dilectus meus, in quem bene sensi; ponam spiritum meum super ipsum, et iudicium ¹⁴nationibus annuntiabit. Accipe et ad ipsum: Magnum tibi est, ut voceris filius meus ad statuendas tribus ^{Ies. XLIX, 6} Iacob et ad convertendam dispersionem Israëlis; posui te in

3. ex semet ipso *bc.* 4. non tamen *abcd.* quod tamen non *AB. Leid.* 5. eruclavit *A.* 6. optimum, aequae tu *ego.* optimum. Sic tu *d., cum Fulvio Ursino.* optimum. Haec tu *reliqui.* 7. me *om. bcd.* 8. et *om. bc.* 9. genui te *Leid., et tres Vaticani.* 10. te me *A. m. pr.* 11. condidit *Ac. Leid., et tres Vaticani.* 12. deducatur *A. Leid.* 13. loquatur *abcd.* loquebatur *AB. Leid.* loqueretur *Fr. Iunius.* 14. gentibus *A. Leid.*

lucem nationum, ut sis salus in extremum terrae. Accipe nunc et
 Ies. LXI, 1. filii voces de patre: Spiritus domini super me, quapropter unxit
 me ad evangelizandum hominibus. Item ¹⁵ in psalmo ad patrem de
 Ps. LXXI, 18. eodem: Ne ¹⁶ dereliqueris me, donec annuntiem brachium tuum na-
 Ps. III, 2. tivitati universae venturae. Item in alio: Domine, quid multiplicati
 sunt, qui ¹⁷ comprimunt me. Sed et omnes paene psalmi, ¹⁸ qui
 Christi personam sustinent^a, filium ad patrem, id est Christum ad
 deum, verba facientem repraesentant. Animadvertite etiam spiritum
 Ps. CX, 1. loquentem ex tertia persona de patre et filio: Dixit dominus domino
 meo, sede ad ¹⁹ dexteram meam, donec ponam inimicos tuos sca-
 Ies. XLV, 1. bellum pedum tuorum. Item per Esaïam: Haec dicit dominus do-
 Ies. LIII, 1 sq. mino meo Christo. Item per eundem ad patrem de filio: Domine,
 quis ²⁰ credidit auditui nostro, et brachium domini cui revelatum
 est? Annuntiavimus de illo, sicut puerulus, sicut radix in terra
 sitienti, et non erat forma eius, nec gloria. Haec pauca de multis.
 Nec enim affectamus universas scripturas evolvere, cum et in sin-
 gulis capitulis plenam maiestatem et auctoritatem contestantes ma-
 iorem congressum in retractatibus ²¹ habeamus. His itaque paucis
²² tamen manifeste distinctio trinitatis exponitur. Est enim ipse qui
 pronuntiat spiritus, et pater, ad quem pronuntiat, et filius, de quo
 pronuntiat. Sic et cetera, quae nunc ad patrem de filio vel ad filium,
 nunc ad filium de patre vel ad patrem, nunc ad spiritum pronun-
 tiantur, unamquamque personam in sua proprietate constituunt.

Cap. XII. Si te adhuc numerus scandalizat trinitatis quasi non connexae
 in unitate simplici, interrogo quomodo unicus et singularis plura-
 Gen. I, 26. liter loquitur, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem
 nostram, cum debuerit dixisse, Faciam hominem ad imaginem et
 similitudinem meam, ¹ utpote unicus et singularis? Sed et in se-
 Gen III, 22. quentibus: Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis. Fallit
 aut ludit, ut, cum unus et solus et singularis esset, numerose
 loqueretur. Aut numquid angelis loquebatur, ut Iudaei interpretan-
 tur, quia nec ipsi filium agnoscunt? An quia ipse erat pater, filius,
 spiritus, ideo pluralem se ² praestans pluraliter sibi loquebatur?
 Immo quia iam adhaerebat illi filius, secunda persona, sermo ipsius,
 et tertia, spiritus in sermone, ideo pluraliter pronuntiavit, Facia-

15. ad patrem in psalmo A. Leid. 16. derelinqueris AB. Leid. 17. conserviunt
 A. Leid. 18. qui Christi A. m. sec. Christi reliqui. 19. dextram B. 20. credit
 A. Leid. 21. habemus AB. Leid. 22. tamen Ad. Leid. tam reliqui.

Cap. XII. 1. utputo A. m. pr. ut puta A. m. sec. ut pute Leid. 2. prae-
 ferens Fulv. Ursinus.

Cap. XI. a. qui Christi personam phetant. Sustinere enim fere ponit pro
 sustinent] Qui de Christi persona pro- expectare, sperare.

mus, et, Nostram, et, Nobis. Cum quibus enim faciebat hominem, et quibus faciebat similem? ³Filio quidem, qui ⁴erat induturus hominem, spiritu vero, qui erat sanctificaturus hominem; quasi ⁵cum ministris et arbitris ex unitate trinitatis loquebatur. Denique sequens scriptura distinguit inter personas: ⁶Deus hominem ad imaginem dei fecit illum. Cur non suam, si unus ⁷qui faciebat, et non erat ad cuius faciebat? Erat autem ad cuius imaginem faciebat, ad filii scilicet, qui homo futurus certior et verior imaginem suam fecerat dici hominem, qui tunc de limo formari habebat, imago ⁸veri et similitudo. Sed et in antecedentibus operibus mundi quomodo scriptum est? ⁹Primum quidem, nondum filio apparente: Et dixit deus, Fiat lux, et facta est. Ipse statim sermo lux vera, quae illuminat hominem venientem in hunc mundum, et per illum mundialis quoque lux. Exinde autem in sermone, Christo assistente et amministrante, deus voluit fieri, et deus fecit. Et dixit deus, ¹⁰Fiat firmamentum, et fecit deus firmamentum; et dixit deus, Fiant luminaria, et fecit deus luminare maius et minus. Sed et cetera utique idem fecit qui et priora, id est sermo dei, per quem omnia facta sunt et sine quo factum est nihil. Qui si ipse deus est, secundum Ioannem, Deus ¹¹erat sermo, habes duos, alium dicentem, ut fiat, alium facientem. Alium autem quomodo accipere debeas iam professus sum, personae, non substantiae, nomine, ad distinctionem, non ad divisionem. ¹²Ceterum ubique teneam^a unam substantiam in tribus cohaerentibus, tamen alium dicam oportet ex necessitate sensus eum qui iubet, et eum qui facit. Nam nec iuberet, si ipse faceret, dum ¹³iuberet fieri per eum. Tamen iubebat, ¹⁴haud sibi iussurus, si unus esset, aut sine iussu facturum, quia non expectasset^b ut sibi iuberet.

Ergo, inquis, si deus dixit et deus fecit, ¹sic alius deus dixit et alius fecit; duo dii praedicantur. Si tam durus es, puta interim; ²et ut adhuc amplius hoc putes, accipe et in psalmo duos deos dictos: Thronus tuus deus in aevum, virga regni tui: Dilexisti

3. Cum filio *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 4. erat induturus *Babc.* induiturus erat *A. Leid.* 5. comministris *Fr. Iunius*. 6. Et fecit deus *cd.* Hominem deus *A.* 7. qui *om. A. Leid.* 8. veri *d.*, cum *Fulvio Ursino*. vero reliqui, et *Leid.* 9. primo *A. Leid.* 10. Fiat — — et dixit deus *om. A. Leid.* 11. erit *A.* 12. Ceterum ubique teneam *A. Leid.* Ceterum ubique teneo *Babc.* Ceterum etsi ubique teneo *d.* 13. iuberet enim, fieret per eum *Latinus*. 14. aut *A., Latinus*.

Cap. XIII. 1. sic ego. si libri omnes. 2. et ut tu *A.* ut et ut *Leid.*

Cap. XII. a. Ceterum ubique teneam] plici usus est coniunctivo suppressa concessiva.
 Coniunctivum reposui ex auctoritate librorum veterum, cumque iisdem delevi particulam *etsi*, quae Ursini debebatur ingenio. Nec semel *Septimius* ita sim-

b. expectasset] Id est sustinisset, moratus esset.

Gen. I, 27.

Gen. I, 3.

Gen. I, 6. 16.

Io. I, 3.

Io. I, 1.

Cap. XIII.

Ps. XLV,
7sq.

iustitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te deus, deus tuus. Si ad deum loquitur, et unctum deum ³a deo *affirmat*, affirmasset hic duos deos pro virgae regnatu^a. Inde et Esaias ad personam Ies. XLV, 14. Christi, et ⁴Seboin, inquit, viri elati ad te transibunt, et post te sequentur vincti manibus, ⁵et te adorabunt, quia in te deus est; tu enim es deus noster, et nesciebamus, deus Israëlis. Et hic enim dicendo, Deus in te, et, Tu deus, duos proponit, ⁶qui erant, ⁷in Christo et spiritum sanctum. Plus est quod in evangelio toli-
 Io. I, 1. dem invenies: In principio erat sermo, et sermo erat apud deum, et deus erat sermo. Unus qui erat, et alius penes quem erat. Sed
 Ps. CX, 1. et nomen domini in duobus lego. Dixit dominus domino meo,
 Ies. LIII, 1. Sede ad dexteram meam. Et Esaias haec dicit: Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium domini cui revelatum est? Brachium enim ⁸tuum omnino dixisset, si non dominum patrem, et dominum filium intellegi vellet. Etiam adhuc antiquior Genesis:
 Gen. XIX, 24. Et pluit dominus super Sodomam et Gomorram sulphur et ignem de caelo a domino. Haec aut nega scripta, aut quis es, ut non putes accipienda quemadmodum scripta sunt, maxime quae non in allegoriis et parabolis, sed in definitionibus ⁹certis et simplicibus habent sensum? Quodsi ex illis ¹⁰es qui tunc dominum non sustinebant dei se filium ostendentem, ¹¹ne eum dominum crederent,
 Ps. LXXXII, 6. recordare tu cum illis scriptum esse: Ego dixi, Vos dii estis, et filii altissimi; et, Stetit deus in ecclesia deorum, ut, si homines per fidem filios dei factos deos scriptura pronuntiare non timuit, scias illam multo magis vero et unico dei filio ¹²domini nomen iure contulisse. Ergo, ¹³inquis, provocabo te, ut hodie quoque ex auctoritate istarum scripturarum constanter duos deos et duos dominos praedices. Absit. Nos enim, qui et tempora et causas scriptu-

3. a deo *affirmat*, affirmasset hic duos deos pro virgae regnatu. Inde *ego*. a deo *affirmat*, sed hic duos deos pro virga regni tui. Inde (unde A.) *ABabc. Leid.* a deo *affirmat*, scilicet hic duos deos proponit. Inde *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 4. *Seboin Bab. Seboin A. Leid. Sabain cd.* 5. et ad te *A. Leid.* 6. qui erant *ABabc. Leid. Probat Latinus.* qui erat et in quo erat *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 7. in Christo et spiritum sanctum. Plus est *ego*. in Christum et spiritum sanctum. Plus est *Latinus*. in Christo et spiritu ipsum, plus est *A. Leid.* in Christum et spiritum. Ipsum plus est *Babc.* Christum et spiritum. Ipsum plus est *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 8. tuum omnino *ego*. tuum, non domini *d.*, cum *Fulvio Ursino*. suum non *ABabc. Leid.* 9. et certis *bcd.* 10. es *om. b.* 11. nec *Ad. Leid.* 12. dei *A(m. sec.)bcd.* domini *A(m. pr.)Ba.* deum *Leid.* 13. inquit *A. Leid.*

Cap. XIII. a. *affirmat*, affirmasset hic duos deos pro virgae regnatu.] Unctos esse videlicet. Ita enim haec verba olim mendosissima mihi iam emendasse videor. Quamquam Fr. Iunius paucioribus mutatis ita scribendum putabat

„deus deus tuus (si ad deum loquitur, et unctum deum a deo, *affirmat* et hic duos deos) pro virga regni tui.“ „Nam haec postrema, inquit, sunt illius *propterea* quod praecessit exegetica.“

rarum per dei gratiam inspicimus, maxime paracliti, non hominum, discipuli, duos quidem definimus, patrem et filium, et iam tres cum spiritu sancto, secundum rationem oeconomiae, quae facit numerum, ne, ut vestra perversitas infert, pater ipse credatur natus et passus, quod non licet credi, quoniam non ita traditum est. Duos tamen deos et duos dominos nunquam ex ore nostro proferimus; non quasi non et pater deus, et filius deus, et ¹⁴spiritus sanctus deus, et deus unusquisque, sed quoniam retro et duo dii et duo domini praedicabantur, ut, ubi venisset Christus, et deus agnosceretur et dominus vocaretur, quia filius dei et domini. Si enim una persona et dei et domini in scripturis inveniretur, merito Christus non esset admissus ad nomen dei ¹⁵et domini. Nemo enim alius praeter unus deus et unus dominus praedicabatur, et futurum erat ut ipse pater descendisse videretur, quia unus deus et unus dominus ¹⁶loquebatur, et tota oeconomia eius obumbraretur, quae in materiam fidei ¹⁷prospecta atque dispensata est. At ubi venit Christus et cognitus est a nobis quod ¹⁸ipse sit qui numerum retro^b fecerat, factus secundus a patre, et cum spiritu tertius, et iam pater per ipsum plenius manifestatus, redactum est iam nomen dei et domini in unionem; ¹⁹et, quia nationes a multitudine idolorum transirent ad unicum deum, ²⁰ut differentia constitueretur inter cultores unius et plurimae divinitatis. Nam et lucere in mundo Christianos oportebat, ut filios lucis, lumen mundi unum et deum et dominum colentes et nominantes. Ceterum si ex conscientia, qua scimus dei nomen et domini et patri et filio et spiritui convenire, deos et dominos nominarem, extinxissemus faces nostras etiam ad martyria timidiores, quibus evadendi ²¹quaque ²²pateret occasio, iurantibus statim per deos et dominos, ut quidam haeretici, quorum dei plures. Itaque deos omnino non dicam nec dominos, sed apostolum sequar, ut, si pariter nominandi fuerint pater et filius, deum patrem appellem et Iesum Christum dominum nominem. So-
Rom. I, 7.
 lum autem Christum potero deum dicere, sicut idem apostolus.
 Ex quibus Christus, qui est, inquit, deus super omnia benedictus
Rom. IX, 5.
 in aevum omne. Nam et radium solis seorsum solem vocabo; so-

14. spiritus sanctus deus *ABcd. tres Vaticani et Leid.* spiritus deus *reliqui.* 15. et domini *Acđ. Leid., tres Vaticani.* et ad domini *reliqui.* 16. loquebatur *A. Leid.* 17. profecta *A. Hirsaug.* 18. ipse sit *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* ipse *ABabc. Leid.* 19. ut *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* 20. et *d., cum Fulvio Ursino. Ita et Leidensis liber.* 21. quaquam *A(m. pr.).* quoque *A(m. sec.) d., Fulv. Ursinus.* 22. pateret *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* pater et *A. m. sec.* pater *A(m. pr.). Leid. patet reliqui.*

b. retro] Id est antea, ex usu Septimii. Cf. adnott. ad De Spect. cap. 9.

lem autem nominans, cuius est radius, non statim et radium solem appellabo. Nam etsi soles ²³duos *non* faciam, tamen et solem et radium eius tam duas res et duas species unius et indivisae substantiae numerabo, ²⁴quam deum et sermonem eius, quam patrem et filium.

Cap. XIV.

Exod.
XXXIII,
13. 18. 20.

Adhuc et illa nobis regula adsistit duos vindicantibus, patrem et filium, ¹quae invisibilem deum determinavit. Cum enim Moyses in Aegypto desiderasset domini conspectum, dicens, Si ergo inveni gratiam coram te, manifesta mihi te, ut cognoscenter videam te, Non potes videre, inquit, faciem meam; non enim videbit homo faciem meam et vivet, id est morietur qui viderit. Invenimus enim et a multis deum visum, et neminem tamen eorum qui eum viderant mortuum; visum quidem deum, secundum ²hominum capacitates, non secundum plenitudinem divinitatis. Nam patriarchae deum vidisse ³referuntur, ut Abraham et Iacob, et prophetae, ut Esaias, ut Ezechiel, et tamen mortui non sunt. Igitur aut mori debuerant, si eum viderant; deum enim nemo videbit et vivet: aut si deum viderunt, et mortui non sunt, scriptura mentitur deum dixisse, Faciem meam homo si viderit, non vivet: aut scriptura mentitur, ⁴cum invisum, aut cum visum deum profert. Iam ergo alius erit ⁵qui videbatur, quia non potest idem invisibilis definiri qui videbatur, et consequens erit ⁶ut invisibilem patrem intellegamus pro plenitudine maiestatis, visibilem vero filium agnoscamus pro modulo derivationis, sicut nec solem nobis contemplari licet, quantum ad ipsam substantiae summam, quae est in caelis, radium autem eius toleramus oculis pro temperatura portionis, quae in terram inde porrigitur. Hic ex diverso volet aliquis ⁷etiam filium invisibilem contendere, ut sermonem, ut spiritum, et dum ⁸unam condicionem patris et filii vindicat, unum potius atque eundem confirmare patrem et filium. Sed diximus scripturam differentiae patrocinari per visibilis et invisibilis distinctionem. Nam et illud ⁹adiciunt ad argumentationem, quod si filius tunc ad Moysen loquebatur, ipse faciem suam nemini visibilem pronuntiaret, quia scilicet ipse invisibilis pater fuerit in filii nomine. ¹⁰Ac per hoc sic eundem volunt

23. duos non faciam *d.*, *ex emendat. Fulvii Ursini.* duos faciam *ABabc. Leid.* 24. qua *B. Leid.*

Cap. XIV. 1. quem *AB. Leid.* 2. hominum capacitatem *A.* hominis capacitatem *Leid.* 3. se referunt *A. Leid.* 4. cum invisum aut cum visum deum profert *Babcd.* neque eum invisum neque visum eum deum praefert *A.*, in quo quae eum visum refert *m. sec. correxit.* neque eum invisum aut eum visum domini praefert *Leid.* Secundum quas scripturas commode reposueris quae eum invisum quaeque visum eundem praefert, vel refert aut profert. 5. quiqui *Leid.* 6. ut *om. b.* 7. et *A.* ut *Leid.* 8. unicam *bcd.* 9. adicient *A. Leid.* 10. atque *A.*

accipi ¹¹ et visibilem et invisibilem, quomodo eundem patrem et filium, quoniam et paulo supra, antequam faciem Moysi negasset, scriptum sit dominum ad Moysen locutum coram, velut si quis loquatur ad amicum suum, non minus quam et Iacob, Ego vidi, inquit, dominum facie ad faciem. Ergo visibilis ¹² et invisibilis idem. Et quia idem utrumque, ideo et ipse ¹³ pater invisibilis, qua et filius, visibilis. Quasi non expositio scripturae, quae fit a nobis, filio competat, patre seposito in sua ¹⁴ invisibilitate. Dicimus enim et filium suo nomine eatenus invisibilem, qua sermo et spiritus dei ex substantiae condicione iam nunc, ¹⁵ et ¹⁶ qua deus et sermo et spiritus ¹⁷ dei, visibilem autem fuisse ante carnem eo modo quo dicit ad Aaron et Mariam, Etsi fuerit propheta in vobis, in visione cognoscat illi, et in ^{17b} somnio loquar illi, non quomodo Moysi, os ad os loquar ¹⁸ illi in specie, id est in veritate, et non in aenigmate, id est non ¹⁹ in imagine; sicut et apostolus: Nunc videmus tanquam per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. Igitur cum Moysi servat conspectum suum et colloquium facie ad faciem in futurum (nam hoc postea adimpletum est in montis secessu, sicut legimus in evangelio visum cum illo Moysen colloquentem), apparet retro semper in speculo ²⁰ et aenigmate et visione et somnio eundem, id est filium dei, visum, tam prophetis et patriarchis quam et ipsi adhuc Moysi. Et ipse quidem dominus si forte coram ad faciem loquebatur, non tamen ut est homo faciem eius videret, ²¹ nisi forte in speculo ²² et in aenigmate. Denique si sic Moysi locutus est dominus, ut et Moyses faciem eius ²³ cominus sciret, quomodo statim atque ibidem desiderat faciem eius videre, ²⁴ quam quia viderat, non desideraret? Quomodo aequae et dominus negat videri faciem suam posse, quam ostenderat, ²⁵ si tamen ostenderat? Aut quae est facies dei, cuius conspectus negatur, si erat quae visa est? Vidi, inquit Iacob, deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea. Alia debet esse facies, quae, si videatur, occidit. Aut numquid filius quidem videbatur, ²⁶ etsi facies, ²⁷ sed ipsum hoc in visione et ²⁸ somnio et speculo et aenigmate, quia ²⁹ sermo et

Gen.
XXXII, 30.Num.
XII, 6 sqq.I Cor.
XIII, 12.Gen.
XXXII, 30.

11. et om. bcd. 12. et om. bc. 13. pater invisibilis, qua et filius, visibilis ego. qua pater invisibilis et qua filius d., ex emendat. Fulvii Ursini. pater invisibilis quia et filius ABabc. Leid. 14. invisibilitate cd., ex emendat. Harrisii. visibilitate reliqui. 15. et om. A. 16. qua d., ex emendat. Fulvii Ursini. quia ABabc. Leid. 17. dei om.? 17b. somnis A. Leid. 18. illis ABa. Leid. 19. in imagine d., ex emend. Fulvii Ursini. imagine reliqui. 20. et in aenigmate A. 21. ni forte B. 22. et om. A. Leid. 23. cominus Ba. 24. quam (quoniam A.) quia viderat Acd. Leid. et tres Vaticani. quam si videret reliqui. 25. si tamen ostenderat om. A. Leid. 26. et sic d., cum Fulvio Ursino. 27. et A. 28. somnio d., Fulv. Ursinus. somno ABabc. Leid. 29. sermo et spiritus Ad. Leid. Sic coniec. etiam Fulv. Ursinus. sermo spiritus reliqui.

spiritus nisi imaginaria forma videri non potest? Faciem autem suam dicit invisibilem patrem. Quis enim pater? ³⁰Non facies erit filii nomine auctoritatis, quam genitus a patre consequitur? Non enim et de aliqua maiore persona congruit dicere: Facies mea est ille homo, et faciem mihi praestat. Pater, inquit, maior me est. ^{Thren. IV, 20.} Ergo facies erit filii pater. Nam et scriptura quid dicit? Spiritus personae eius Christus dominus. Ergo si Christus personae paternae spiritus est, merito ^a ³¹spiritus, cuius personae erat, id est patris, eum faciem suam ex unitate scilicet pronuntiavit. ³²Mira res plane, an facies filii pater accipi possit, qui est caput ³³eius.

I Cor. XI, 3. Caput enim Christi deus.

Cap. XV. Si hunc articulum quaestionibus scripturae veteris non expediam, de novo testamento sumam confirmationem nostrae interpretationis, ne quodcumque in filium reputo ^a, in ¹patrem proinde defendas ^b. Ecce enim ²et in evangeliiis et in apostolis visibilem et invisibilem deum deprehendo sub manifesta et personali distinctione

Io. I, 18. condicionis utriusque. Exclamat quodammodo Ioannes: Deum nemo vidit unquam. Utique nec retro. Ademit enim temporis quaestionem dicendo ³deum nunquam visum. Confirmat et apostolus de

I Tim. VI, 16. deo: Quem nemo vidit hominum, sed nec ⁴videri potest, ⁵scilicet

I Io. I, 1. quia morietur qui ⁶videbit. ⁷Idem ipsi apostoli et vidisse se Christum et contrectasse testantur. Porro si ipse est Christus ⁸et pater et filius, quomodo ⁹et visus est et invisus? Ad hanc diversitatem visi et invisi in unum conferendam quis ex diverso non argumentabitur recte utrumque dictum, visibilem quidem in carne, invisibilem ¹⁰vero ante carnem, ut idem sit pater invisibilis ante carnem qui et filius visibilis in carne? Atquin si idem ante carnem invisibilis, quomodo visus etiam retro invenitur ante carnem? ¹¹Aeque si idem post carnem visibilis, quomodo et nunc invisibilis pronuntiatur ab apostolis, nisi quia alius, ¹²quem et retro visum

30. Non *d.*, *Fulv. Ursinus*. Num *ABabc. Leid.* 31. spiritus cuius personae erat *Fr. Iunius*. spiritus cuius persona erat *ABabc. Leid.* cuius spiritus persona erat *d.*, *Fulv. Ursinus*. 32. Mira res *Fulv. Ursinus*. Mirarer *ABabcd. Leid.* 33. eius Christi. caput *A. Leid.*

Cap. XV. 1. patre *A. Leid.* 2. et *om. A. Leid.* 3. dominum *ABab. Leid.* 4. videri *ABab. Leid.* videre *cd.* 5. quia scilicet *bc.* 6. viderit *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 7. Idem *B.* idest *A. Leid.* Idem *reliqui.* 8. et pater *Acd. Leid.* et tres *Vaticani.* pater *reliqui.* 9. et visus *A. Leid.* visus *Babcd.* 10. vero *om. bc.* 11. Sed quae *A. Leid.* 12. quem et retro visum *d.*, *ex emendat. Fulv. Ursini.* qui et retro visus *Aabc. Leid.*

Cap. XIV. a. merito] Id est consequenter. Cf. adnotat. ad De Anima cap. 6.

Cap. XV. a. reputo] Cf. quae adno-

tavi de hoc verbo ad de Carne Chr. cap. 3.

b. defendas.] Dixi de hoc verbo ad De Virg. Veland. cap. 10. et Adv. Marc. I, 26.

in aenigmate ¹³ plenius visibilem caro effecit, sermo scilicet, qui et caro factus est, alius, quem nunquam quisquam vidit, nisi pater, scilicet cuius est sermo? Denique inspiciamus quem apostoli viderint. Quod vidimus, inquit Ioannes, quod audivimus, oculis nostris vidimus, et manus nostrae contrectaverunt de sermone vitae. Sermo enim vitae caro factus, et auditus, et visus, et contrectatus, quia caro, qui ante carnem sermo tantum in primordio apud deum patrem, non pater apud sermonem. Nam etsi deus sermo, sed apud deum, quia ex deo deus, quia cum patre apud patrem. Et vidimus gloriam eius, tanquam unigeniti a patre, utique filii, scilicet visibilis, glorificati a patre invisibili. Et ideo, ¹⁴ quoniam sermonem dei deum dixerat, ^{14b} ne adiuveret adversariorum praesumptionem, quasi patrem ipsum vidisset, ¹⁵ ad distinguendum inter invisibilem patrem et filium visibilem superdicit ex abundantia, Deum nemo vidit unquam. Quem deum? Sermonem? Atquin, Vidimus et audivimus ¹⁶ et contrectavimus de sermone vitae, praedictum est. Sed quem deum? scilicet patrem, apud quem ¹⁷ deum erat sermo, unigenitus ¹⁸ filius, ¹⁹ qui esse in sinu patris ipse disseruit. Ipse et auditus et visus, et ne phantasma crederetur, etiam contrectatus. Hunc et Paulus ^{19b} conspexit, nec tamen patrem vidit. Nonne, inquit, vidi Iesum? Christum autem et ²⁰ ipse ²¹ deum cognominavit: Quorum patres et ex quibus Christus secundum carnem, ²² qui est super omnia deus benedictus in aevum. Ostendit ²³ et ipse visibilem ²⁴ dei filium, id est sermonem dei, ²⁵ quia qui caro factus est Christus dictus est. De patre autem ad Timotheum: Quem nemo vidit hominum, sed nec videre potest; exaggerans amplius: Qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem; de quo et supra dixerat: Regi autem saeculorum, immortalis, invisibilis, soli et supra dixerat: Regi autem saeculorum, immortalis, invisibilis, soli deo; ut et contraria ipsi filio adscriberemus, mortalitatem, accessibilitatem; quem mortuum contestatur secundum scripturas, ²⁶ et a se novissime visum, per accessibilem utique lucem, quamquam et illam ²⁷ neque ipse sine periculo luminis expertus est, neque

13. visibilem plenius caro efficit A. Leid. 14. quomodo AB. -quem Leid. 14b. ut AB. Leid. 15. ad om. b. 16. et contrectavimus om. A. Leid. 17. deum d., Fulv. Ursinus. deus ABabc. Leid. 18. scilicet filius d., cum Fulvio Ursino. 19. qui esse in sinu patris ipse disseruit ego. qui est in sinu patris ipse disseruit Babc. qui in sinum patris, ipse disseruit d. qui sinum (sumum Leid.) patris ipse deseruit A. Leid. 19b. conspexit A. 20. ipse d., Fulv. Ursinus. ipsum ABabc. Leid. 21. dominum ABA. Leid. 22. quae est persona omni A. Leid. 23. et ipse abcd. Leid. Gorziensis. et AB. 24. dei cd. Vaticanorum unus. domini reliqui. deum Leid., et duo Vaticani. 25. qui quia A. Leid. 26. et abcd. ut reliqui, et Leid. 27. neque et ipse AB. Leid.

Exod. XXXIII, 20.
 10. V, 19.
 10. I, 3.
 Petrus et Ioannes et Iacobus ²⁸sine rationis et amentia^c, qui si, non passuri filii gloriam, sed patrem vidissent, credo, morituri ibidem^d. Deum enim nemo videbit et vivet. Si haec ita sunt, constat eum semper visum ab initio qui visus fuerit in fine, et eum nec in fine visum qui nec ab initio fuit visus, et ita duos esse visum et invisum. Filius ergo visus ²⁹est semper, et filius conversatus est semper, et filius operatus est semper, ex auctoritate patris et voluntate, quia Filius nihil a semetipso potest facere, nisi viderit patrem facientem, in sensu scilicet ³⁰facientem. Pater enim sensu agit, filius vero ³¹qui in ³²patris sensu est videns perficit. Sic omnia per filium facta sunt, et sine illo factum ³³est nihil.

Cap. XVI.
 10. III, 35.
 10. I, 1.
 Math. XXVIII, 18.
 10. V, 22.
 Nec putes sola opera mundi per filium facta, sed et quae a deo exinde gesta sunt. Pater enim, qui diligit filium et omnia tradidit in ¹sinu eius^a, utique a primordio diligit et a primordio tradidit. Ex quo, A primordio sermo erat apud deum, et deus erat sermo, cui data est omnis potestas a patre in caelis et in terra, Non iudicat pater quemquam, sed omne iudicium tradidit filio, a primordio tamen. Omnem enim dicens potestatem, et omne iudicium, et omnia per eum facta, et omnia tradita in manu eius, nullam exceptionem temporis permittit, quia omnia non erunt si non omnis temporis fuerint. Filius itaque est ²qui ab initio iudicavit, turrem superbissimam elidens ³linguasque ⁴disperdens, orbem totum aquarum violentia puniens, pluens super Sodomam et Gommoram ignem et ⁵sulphurem, ⁶dominus a domino^b. Ipse enim et ad humana semper colloquia descendit, ab Adam usque ad patriar-

28. sine rationis et amentia *abd.* sine irratione et amentia *c.* sine ratione et amentia *AB. Leid., cod. Pithoci, et tres Vaticani.* sine rationis examentia *Fulv. Ursinus.* sine erratione et amentia *Rhenanus.* 29. fuit *A. Leid.* 30. facientem *Aabcd. Leid., et codd. scripti Rhenani.* sentientem *B.* 31. quod *Fulv. Ursinus.* 32. sensu patris *A. Leid.* 33. est *om. A. Leid.*

Cap. XVI. 1. sinu *ABab. Leid.* manu *cd., ex corr. Pamelii.* 2. qui ab *abcd. Leid.* qui et ab *AB.* 3. linguasque *Babcd.* linguas *A. Leid.* 4. dispertiens *d., Fulv. Ursinus.* 5. sulphur *Fr. Iunius.* 6. dominus a domino *cd.* deus a deo *reliqui, et Leid.*

c. sine rationis et amentia] Hoc est, neque sine periculo rationis neque sine amentia. „Periculum rationis“ dicit ut supra „periculum lucis,“ hoc est damnum: (Rigalt.)

d. qui si, non passuri filii gloriam, sed patrem vidissent, credo, morituri ibidem.] Breviloquentia et stribligo Septimiana. Morituri, inquit, ibidem et statim, si, non filii gloriam, quam vel

ipsam non passuri essent, sed ipsum patrem vidissent.

Cap. XVI. a. in sinu eius] Sic reposui ex auctoritate veterum librorum, quamquam hi vel ipsi alteram alibi (cf. infra cap. 21) scripturam tueantur. Cf. Sabaterii Antiqu. Bibl. Verss.

b. dominus a domino.] Sic correxit Pamelius, cum ita videret et supra cap. 13. extare. Ceterum cf. Sabaterii Ant. Bibl. Verss.

chas et prophetas, in visione, in ⁷somnio, in speculo, in aenigmate, ordinem suum praestruens ab initio semper ⁸quem erat persecuturus in finem. Ita semper ediscebat^c et deus in terris cum hominibus conversari, ⁹non alius quam sermo, qui caro erat futurus. Ediscebat autem, ut nobis fidem sterneret, ut facilius crederemus filium dei descendisse in saeculum, ¹⁰si et retro tale ¹¹quid gestum cognosceremus. Propter nos enim sicut scripta sunt, ita et gesta sunt, in quos aevorum fines ¹²decurrerunt. Sic etiam adfectus humanos sciebat iam tunc, suscepturus etiam ipsas substantias hominis, carnem et animam, interrogans Adam, quasi nesciens^d, Ubi Gen. III, 9. es, Adam? paenitens quod hominem fecisset, quasi non praesciens; Gen. VI, 6. temptans Abraham, quasi ignorans quid sit in homine, offensus, Io. II, 25 reconciliatus eisdem, et si qua haeretici adprehendunt quasi deo indigna ad destructionem creatoris, ignorantibus haec in filium competisse, qui etiam passiones humanas et sitim et esuriam et lacrimas et ipsam nativitatem ipsamque mortem erat subiturus, propter hoc minoratus a patre modicum ¹³citra angelos. Sed haeretici qui Ps. VIII, 6. dem nec filio dei deputabunt ¹⁴convenire quae tu ¹⁵ipsi patri inducis, quasi ipse se ¹⁶deminoraverit propter nos, cum scriptura alium dicat ab alio minoratum, non ipsum a semetipso. ¹⁷Quid si et alius, qui coronabatur ¹⁸gloriam et honorem, alius qui coronabat, utique filium pater? Ceterum quale est ut deus omnipotens ille invisibilis, quem nemo vidit hominum nec ¹⁹videre potest, ille qui ITim. VI, 16. inaccessible lucem habitat, ille qui non habitat in manu factis, Act. App. XVII, 24. a cuius conspectu terra ²⁰contremiscit, montes liquescunt ut cera, Joel II, 10. Ps. XCVII, 5. qui totum orbem manu adprehendit velut nidum, cui caelum thronus et terra scabellum, in quo omnis locus, non ipse in loco, qui universitatis extrema linea est, ille altissimus in paradiso ad vesperam ²¹deambulaverit, quaerens Adam, et arcam post introitum Noë clausurum, et apud Abraham sub quercu refrigeraverit^e, et Moy-

7. somnio d., *Fulv. Ursinus.* somno reliqui, et *Leid.* 8. quem erat persecuturus in finem. Ita d., ex emendat. *Fulvii Ursini.* quae (qui A. *Leid.*) erat persecuturus infinita *ABabc. Leid.* 9. non alius potuit quam sermo *cd.*, ex interpolatione *Pamelii.* 10. si et *abcd.* et *AB. Leid.* 11. quod A. *Leid.* 12. decurrerunt A. 13. quid citra d., cum *Fulvio Ursino.* 14. devenire edit. *Semleri mendose.* 15. ipse *AB. Leid.*, tres *Vaticani.* 16. deum minoraverit A. *Leid.* 17. Quod edit. *Semleri mendose.* 18. gloriam et honorem *AB. Leid.*, *Palerniac.*, tres *Vaticani.* gloria et honore *abcd. Gorz.* 19. videri A. *Leid.* 20. contremescit *AB.* 21. deambulavit *AB. Leid.*

c. ediscebat] *Ἐμελεῖτο.* Cf. De Carne Chr. cap. 6 „non eum Christum recipientes, qui iam tum et adloqui et liberare et indicare humanum genus ediscebat in carnis habitu“ celt.

d. interrogans Adam quasi nesciens] V. de hoc loco Adv. Mare. II, 25.

e. refrigeraverit] Cf. adnott. ad De Resurr. Carnis cap. 63.

sen de rubo ardenti vocarit, et in fornace Babylonii regis quartus²² apparuerit (quamquam filius hominis est dictus),²³ ni haec in imagine et speculo et aenigmate fuissent? Scilicet et haec nec de filio dei credenda²⁴ fuisse, si scripta non essent, fortasse non credenda de patre, licet scripta, quem isti in vulvam Mariae deducunt, et in Pilati tribunal imponunt, et in²⁵ monumento Ioseph²⁶ recludunt. Hinc igitur apparet error illorum. Ignorantes enim a primordio omnem ordinem divinae dispositionis per filium decucurrisse, ipsum credunt patrem et visum et congressum et operatum et sitim et esuriam passum (adversus prophetam dicentem, Deus aeternus non sitiet nec esuriet omnino: quanto magis nec morietur nec sepelietur?), et ita unum deum semper egisse, id est patrem, quae per filium gesta sunt.

Cap. XVII. Facilius existimaverunt patrem in filii nomine egisse quam
 Io. V, 43. filium in patris, dicente ipso domino, Ego veni in patris mei no-
 Io. XVII, 6. mine; item ad ipsum patrem, Nomen tuum manifestavi hominibus;
 Ps. CXVIII, 26. condicente^a etiam scriptura: Benedictus qui venit in nomine domini,
 utique filius in patris nomine. ¹Et nomen patris Deus omnipotens, Altissimus, Dominus virtutum, Rex Israël, Qui est. ²Quatenus ita scripturae docent, haec dicimus et in filium competisse, et in ³his filium venisse, et in ⁴his semper egisse, et sic ea in se
 Io. XVI, 15. hominibus manifestasse. Omnia, inquit, patris, mea sunt. Cur non et nomina? ⁵Cum ergo legis Deum omnipotentem, et Altissimum, et Deum virtutum, et Regem Israël, et Qui est, vide ne per haec filius etiam demonstretur suo iure Deus ⁶omnipotens, quae sermo Dei omnipotentis, quaque omnium accepit potestatem, Altissimus, quae dextera dei exaltatus, sicut Petrus in Actis contionatur,
 Act. App. II, 22. Dominus virtutum, quia omnia subiecta sunt illi a patre, Rex Israël, quia illi proprie ⁷excidit sors gentis istius, item Qui est, quoniam multi ⁸filii dicuntur, et non sunt. Si autem volunt et Christi nomen patris esse, ⁹audient suo loco. Interim hic mihi
 Apoc. I, 8. Ioannis proferunt: ¹²Ego dominus ¹³qui est, et qui fuit et venit,

22. apparuit A. Leid. 23. et in imagine et speculo et aenigmate. Scilicet AB. Leid. 24. fuissent Fulv. Ursinus. 25. monumento Acd. Leid. Vaticanorum unus. monumentis reliqui. 26. concludunt d., cum Fulv. Ursino.

Cap. XVII. 1. Sed et nomina d., Fulv. Ursinus. 2. quatinus A. 3. hiis A. 4. hiis A. 5. Cur bc. 6. omnipotens om. AB. Leid. 7. exivit Lalinus. accidit Fr. Iunius. 8. dii dicuntur Petr. Ciacconius et Fr. Iunius. 9. audiunt AB. Leid. 10. promptum ego. promotam libri omnes. 11. et om. A. Leid. 12. Ergo AB. Leid. 13. qui est et qui fuit et venit abcd. Gorz. qui est et qui venit A. Leid. qui est et qui erat et qui fuit et venit B.

Cap. XVII. a. condicente] Cf. adnott. ad Scorp. cap. 14.

omnipotens, et sicubi alibi dei omnipotentis appellationem non putant etiam filio convenire. Quasi qui venturus ¹⁴sit *non* omnipotens, cum et filius omnipotentis tam omnipotens ¹⁵sit quam deus dei filius.

Sed hanc societatem nominum paternorum in filio ne facile Cap. XVIII. perspiciant perturbat illos scriptura, si quando unicum deum statuit, quasi non eadem et deos et dominos duos proposuerit, ut supra ostendimus^a. Ergo quia duos et unum, inquit, invenimus, ideo ambo unus atque idem, et filius et pater. Porro non periclitatur scriptura, ut illi de tua argumentatione succurras, ne sibi contraria videatur. Habet rationem et cum unicum deum statuit et cum duos, patrem et filium, ostendit, et sufficit sibi. Filium nominari ab ea constat. Salvo enim filio recte unicum deum potest determinasse, cuius est filius. Non enim desinit esse ¹qui habet filium, ipse unicus, suo scilicet nomine, quotiens sine filio nominatur. Sine filio autem nominatur, cum principaliter determinatur ut prima persona, quae ante filii nomen erat proponenda, quia pater ante cognoscitur, et post patrem filius nominatur. Igitur unus deus pater, Ies. XLV, 5. et absque eo alius non est. Quod ipse ²inferens non filium negat, sed alium deum. Ceterum alius a patre filius non est. Denique inspicere sequentia huiusmodi pronuntiationum, et invenies fere ad idolorum factitatores atque cultores definitionem earum pertinere, ut multitudinem falsorum deorum unio divinitatis expellat, habens tamen filium, quanto individuum et inseparatum a patre, tanto in patre reputandum, etsi non nominatum. Atquin si nominasset illum, separasset, ita dicens: Alius praeter me non est, nisi filius meus. Alium enim etiam filium fecisset, quem de aliis excepisset. Puta solem dicere, Ego sol, et alius praeter me non est, nisi radius meus: nonne ³denotasses vanitatem, quasi non et radius in sole deputetur? Itaque ⁴praeter semetipsum non esse alium deum, hoc propter idololatriam tam nationum quam Israëlis; etiam propter haereticos, qui, sicut nationes manibus, ita et ipsi verbis idola fabricantur, id est alium deum et alium Christum. Igitur ⁵et cum se unum pronuntiabat, filio pater procurabat, ne ab alio deo Christus venisse credatur, sed ab illo qui praedixerat, Ego deus et alius Ies. XLV, 5. 18. XLIV, 6.

14. sit non omnipotens ego. non sit omnipotens d., cum Fulvio Ursino. sit omnipotens ABabc. tam omnipotens sit Leid. 15. sit quam deus dei filius d., ex emendat. Fulv. Ursini. sit dei filius quam deus dei filius ABabc. Leid.

Cap. XVIII. 1. quod A. Leid. 2. inserens AB. Leid. 3. denotasses d. denotasset ABabc. Leid. 4. per AB. Leid. 5. cum et A. Leid.

Ies. XLIV, 24. absque me non est, qui se unicum, sed cum filio, ostendit, cum quo caelum solus extendit.

Cap. XIX. Quin et hoc dictum eius in argumentum singularitatis arripient: Extendi, inquit, caelum solus. Quantum ad ceteras virtutes, solus, praestruens adversus coniecturas haereticorum, qui mundum ab angelis et potestatibus diversis volunt structum, qui et ipsum creatorem aut angelum faciunt, aut ad alia quae extrinsecus, ut opera mundi, ignorantem quoque subornatum. Aut si sic solus caelum extendit, quomodo isti praesumunt in perversum haeretici, quasi singularis non admittatur sophia illa dicens, Cum pararet ¹caelum, ^{Prov. VIII, 27.} ego aderam ²illi? Et si ³dixit *apostolus*, Quis cognovit sensum domini, et quis illi consilio fuit? utique praeter sophiam ⁴ait, quae ^{Prov. VIII, 30.} illi aderat. In ipso tamen et cum illo universa compingebat, non ignorante quid faceret. Praeter sophiam autem Praeter filium dicit, qui est Christus, sophia et virtus dei, secundum apostolum, solus ^{I Cor. II, 11.} sciens sensum patris. Quis enim scit quae sunt in deo, nisi spiritus, qui in ipso est? non qui extra ipsum. Erat ergo qui non solum deum faceret, nisi a ceteris solum. ⁵Sed et evangelium recusetur, quod dicat omnia per sermonem a deo facta esse, et sine ^{Io. I, 3.} eo nihil factum. Nisi enim fallor et alibi scriptum est: Sermone ^{Ps. XXXIII, 6.} eius caeli firmati sunt, et ⁷spiritu eius ⁸omnes virtutes eorum. Et sermo autem, virtus et sophia, ipse erit dei filius. Ita si per filium omnia, caelum quoque per filium extendens non solus extendit, nisi illa ratione ⁹qua a ceteris solus. Atque adeo statim de filio ^{Ies. XLIV, 25.} loquitur. Quis alius deiecit signa ventriloquorum et divinationes a corde, avertens sapientes retrorsum et consilium eorum infatuans? ^{Matth. III, 17.} sistens verba filii sui^a, dicendo scilicet, Hic est filius meus dilectus, hunc audite. Ita filium subiungens ipse interpretator est quomodo caelum solus extenderit, scilicet cum filio solus, sicut cum ^{Ies. XLIV, 24.} filio unum. Proinde et filii erit vox: Extendi caelum solus, quia ^{Ps. XXXIII, 6.} sermone caeli confirmati sunt. Quia sophia ¹⁰in sermone adsistente paratum est caelum, et omnia per sermonem sunt facta, competit et filium solum extendisse caelum, quia solus operationi patris ^{Ies. XLI, 4.} ministravit. Idem erit dicens: Ego primus, et ¹¹in superventura

Cap. XIX. 1. coelos *cd.* 2. illi simul. Et *cd.* 3. dixit apostolus, Quis *d.*, cum Fulvio Ursino. dixit, quis *ABabc. Leid.* 4. ait *d.*, ex emendat. Fulvii Ursini. non fuit *A.*, et Latinius ex codice aliquo Vaticano. fuit *Babc. Leid.* 5. Sed et *abcd.* Sed *AB. Leid.* 6. ipso *A. Leid.* 7. spiritu oris eius *d.*, cum Fulvio Ursino. 8. omnes virtutes *Acd. Leid.*, tres Vaticani. omnis virtus reliqui. 9. qua a ceteris *B(in marg., ex Hirsaugiensi, ni fallor) d.*, Fulv. Ursinus. qua de ceteris *A. Leid.* qua ceteris *Babc.* 10. id est sermone *d.*, cum Fulvio Ursino et Fr. Iunio. 11. insuper ventura *d.*

Cap. XIX. a. sistens verba filii sui] Cf. Adv. Marc. IV, 22.

ego sum. Primum scilicet omnium sermo. In principio erat sermo, ^{Io. I, 1.} in quo principio prolatus a patre est. Ceterum pater non habens initium, ut a nullo prolatus, ut innatus, non potest videri. Qui solus fuit semper, ordinem habere non potuit. Igitur si propterea eundem et patrem et filium credendum putaverunt, ut unum deum vindicent, ¹²salva est unio eius qui, cum sit unus, ¹³habet et filium, aequae et ipsum eisdem scripturis comprehensum. Si filium nolunt secundum a patre reputari, ne secundus duos faciat deos dici, ostendimus^b etiam duos deos in scriptura relatos et duos dominos; et tamen ne de isto ¹⁴scandalizentur, rationem reddimus qua dei non duo dicantur nec domini, sed qua pater et filius duo, et hoc non ex separatione substantiae, sed ex dispositione, cum individuum et inseparatum filium a patre pronuntiamus, nec statu, sed gradu alium, qui etsi deus dicatur, quando nominatur singularis, non ideo duos deos faciat, sed unum, hoc ipso, quod et deus ex unitate patris vocari habeat.

Sed argumentationibus ¹eorum adhuc ²retundendis opera praebenda est, si quid de scripturis ad sententiam suam excerpent, cetera nolentes intueri, quae et ³ipsa regulam servant, et quidem salva unione divinitatis et monarchiae ⁴sonitu. Nam sicut in veteribus nihil aliud tenent quam, Ego deus et alius praeter me non ^{Ies. XLV, 5.} est, ita in evangelio responsionem domini ad Philippum tuentur, Ego et pater unum sumus, et qui me viderit, ⁵videt et patrem, et ^{Io. XIV, 9 sq.} ego in patre et pater in me. ⁶His tribus capitulis totum instrumentum utriusque testamenti volunt ⁷cedere, cum oporteat secundum plura intellegi pauciora. Sed proprium ⁸hoc est omnium haereticorum. Nam quia pauca sunt quae in silva ⁹inveniri possunt, pauca adversus plura defendunt, et posteriora adversus priora suscipiunt. Regula autem omni ¹⁰rei semper ab initio ¹¹constituta in prioribus^a et in posteriora praescribit, utique et in pauciora.

Aspice itaque quanta^a praescribant tibi etiam in evangelio ante ^{Cap. XXI.} Philippi consultationem et ante omnem argumentationem tuam. Et

12. salvus AB. Leid. 13. habet d., ex emendat. Fulvii Ursini. habeat ABabc. Leid.
14. scandalizarentur A. Leid. et Vaticani.

Cap. XX. 1. eorum om. A. Leid. 2. retundendum A. Leid. 3. ipsam A. Leid. 4. sonatu A. Leid. 5. vidit AB. 6. Legis A. Legibus Leid. 7. credere AB. Leid. 8. est hoc Leid. 9. invenire Fr. Iunius. 10. rei (re A. Leid.) semper ab Acd. Leid. Vaticani. 11. constituta in prioribus et in posteriora praescribit, utique et in pauciora ego. constituta in prioribus et in posteriora praescribit, utique et in paucioribus ABabc. Leid. constituta ex prioribus et ex pluribus et in posteriora praescribit, utique et in pauciora d., cum Fulvio Ursino.

b. ostendimus] Supra cap. 13.

Cap. XXI. a. quanta] Id est quot

Cap. XX. a. in prioribus] Id est dum capitula. Cf. adnot. ad Apolog. cap. 3. in prioribus valet.

- in primis ipsa statim praefatio Ioannis evangelizatoris demonstrat
 Io. I, 1 sqq. quid retro fuerit qui caro fieri habebat. In principio erat sermo,
 et sermo erat apud deum, et deus erat sermo; hic erat in prin-
 cipio apud deum; omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum
 est nihil. Nam si haec non aliter accipi licet quam quomodo scri-
 pta sunt, indubitanter alius ostenditur qui fuerit a principio, alius
 apud quem fuit; alium sermonem ¹dei, alium deum (licet et deus
 sermo, sed qua dei filius, non qua pater), alium per quem omnia,
 alium a quo omnia. Alium autem quomodo dicamus saepe iam
 edidimus. Quo alium dicamus, necesse est ²non eundem^b; *non*
eundem autem, non quasi separatum; ³dispositione alium, non
 divisione. Hic ergo factus est caro, non ipse cuius erat sermo.
 Io. I, 14. Huius gloria visa est tanquam unicus a patre, non tanquam patris.
 Hic ⁴unius sinum patris disseruit, non sinum suum pater. Prae-
 cedit enim: Deum nemo vidit unquam. ⁵Inde et si agnus dei ⁶ab
 Io. I, 18 Ioanne designatur, non ipse cuius est dilectus^c. Certe filius dei
 Io. I, 29. semper, sed non ipse, cuius est filius. Hoc ⁷eum Nathanaël sta-
 Math. tim sensit, sicut et alibi Petrus: Tu es filius dei. Hoc et ipse
 XVI, 16. recte sensisse illos confirmat, ⁸Nathanaëli quidem respondens, Quia
 Io. I, 50. ⁹dixi, vidi te sub ficu, ideo credis; Petrum vero beatum adfirmans,
 Math. cui non caro neque sanguis revelasset, quod et patrem senserat,
 XVI, 17. sed pater qui in caelis est. Quo dicto utriusque personae consti-
 tuit distinctionem, et filii in terris, quem Petrus agnoverat dei
 Io. II, 16. agnoverat dei filium Christum. Cum in templum introiit, aedem
 patris appellat, ut filius. Cum ad Nicodemum dicit: Ita, ^{9b}inquit,
 dilexit deus mundum, ut filium suum unicum dederit, in quem
 omnis qui crediderit non pereat, sed habeat vitam sempiternam.
 Io. III, Et rursus: Non enim misit deus filium suum in mundum, ut iudi-
 16 sqq. cet mundum, sed ut salvus sit mundus per eum; qui crediderit in
 illum, non iudicatur; qui non crediderit in illum, iam iudicatus est,
 quia non credidit in nomine unicus filii dei. Ioannes autem cum
 Io. III, 35 sq. interrogaretur ¹⁰quid de Iesu contingeret^d, Pater, inquit, ¹¹dilexit

Cap. XXI. 1. dei, alium deum. *Fr. Iunius.* dei, alium dominum *ABabc. Leid.* esse, alium deum *d., Fulv. Ursinus.* 2. non eundem, non eundem autem *ego.* non eundem autem *ABabc. Leid.* non eundem; alium autem *d., cum Fulvio Ursino.* 3. sed dispositione *d., cum Fulvio Ursino.* 4. unus *cd.* 5. Idem et agnus *d., cum Fulvio Ursino.* 6. a Iohanne *A. Leid.* 7. eum *ABcd. Leid., et tres Vaticani.* enim *ab. Gorz.* 8. Nathanael *ABA. Leid.* 9. dixit *B.* 9b. inquit *om. cd.* 10. quid Iesu *Petr. Ciacconius, et Fr. Iunius.* 11. diligit *cd.*

b. necesse est non eundem] Scil. dicamus. Vulgata distinctio erat „quo alium dicamus necesse est, non eundem autem“ cett.

c. non ipse cuius est dilectus] Non ipse designatur cuius est dilectus.

d. cum interrogaretur quid de Iesu contingeret] Ita ex responso Ioannis

filium, et omnia tradidit in manu eius; qui ¹²credidit in filium, habet vitam aeternam; qui non ¹³credidit in filio dei, non videbit deum, sed ira dei manebit super eum. Quem ¹⁴vero Samaritidi ostendit? Si Messiam, qui dicitur Christus, filium utique ¹⁵se, non ^{Io. IV, 25 sq.} patrem, demonstravit, qui et alibi Christus, dei filius, non pater, dictus est. Exinde discipulis, Meum est, inquit, ut faciam volun- ^{Io. IV, 34.} tatem eius qui me misit, ut consummem opus eius. Et ad Iudaeos de paralytici sanitate: Pater meus usque modo operatur, et ego ^{Io. V, 17.} operor. Pater et ego, filius dicit. Denique propter hoc magis Iudaei illum interficere volebant, non ¹⁶tantum quod solveret sabbatum, sed quod patrem suum deum diceret, aequans se deo. Tunc ergo dicebat ad eos, Nihil filius facere potest a semetipso, ¹⁷nisi ^{Io. V, 19—27.} ¹⁸videat patrem facientem; quae enim ille facit, eadem et filius facit. Pater enim diligit filium, et omnia demonstravit illi, quae ille ¹⁹fecit, et maiora ²⁰istis opera demonstravit illi, ut vos miremini. Quomodo enim suscitatur mortuos et vivificat, ita et filius quos vult ²¹vivificat. Neque enim pater iudicat, sed omne iudicium dedit filio, uti omnes honorent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui filium misit. Amen, amen dico vobis, quod qui audit sermones ²²meos et credit ei qui me misit, habet vitam aeternam, et in iudicium non ²³veniet, sed transit ²⁴de morte in vitam. Amen dico vobis, ²⁵quod veniet hora qua mortui audient vocem filii dei, et ²⁶cum audierint, vivent. Sicut enim pater habet vitam aeternam a semetipso, ita et filio dedit vitam aeternam ²⁷habere in semetipso, et iudicium dedit illi facere in potestate, ²⁸quia filius hominis est, per carnem scilicet, sicut et filius dei, per spiritum eius. Adhuc adicit, Ego autem ^{Io. V, 36 sq.} habeo maius quam Ioannis testimonium; opera enim, quae pater mihi dedit consummare, illa ipsa de me testimonium perhibent, quod me pater miserit; et qui me misit pater, ipse testimonium dixit de me. Subiungens autem, Neque vocem eius audistis un- ^{Io. V, 37.} quam, neque formam eius vidistis, confirmat retro non patrem, sed filium fuisse, qui videbatur et audiebatur. Denique ²⁹dicit, Ego ^{Io. V, 43.}

12. credit *cd.* 13. credit *cd.* 14. vero *om. A. Leid.* 15. sed *A. Leid.* 16. tamen quod solveret *B.* tamen solveret *A. Leid.* 17. nihil nisi *A. Leid.* 18. viderit *cd.* 19. facit *A. Leid.* 20. istis *cd.* ista *ABab. Leid.* 21. vivificabit *A. Leid.* 22. meos *om. AB. Leid.* Pro sermones *A. habet sermonem.* 23. venit *d., cum Fulvio Ursino.* 24. de vita vel morte in vitam *A. Leid.* 25. quando *A. Leid.* 26. qui *Latinius.* 27. a semetipso *A. Leid.* 28. quia *ABa. Vaticani duo. quae reliqui, et Leid.* 29. dicebat *A. Leid.*

temperat ipsam interrogationem. Spondit enim Ioannes quod qui crediderit, ei a Iesu contingere vitam aeternam,

qui non crediderit, ei contingere non videre deum, sed iram dei super eum manere.

veni in patris mei nomine, et non me recepistis. Adeo semper filius erat in dei et regis et domini ³⁰ omnipotentis et altissimi nomine. Interrogantibus autem quid facere debeant respondit, Ut ^{Io. VI, 29.} credatis in eum quem deus misit. Panem quoque se adfirmat, quem pater praestaret de caelo; ergo omne, quod ei daret pater, ad se venire, nec reiecturum se, quia de caelo descendisset, non ut suam, sed ut patris faceret voluntatem; voluntatem autem patris esse uti qui viderit filium et crediderit in eum, vitam et resurrectionem consequatur; neminem porro ad se venire posse, nisi quem pater adducat; omnem, qui a patre audisset et didicisset, ^{Io. VI, 37sq. 44sq.} venire ad se, Non quasi patrem aliquis viderit, adiciens et licet, ut ostenderet patris esse sermonem, per quem docti fiant. At cum discedunt ab eo multi, et apostolis suis offert si velint discedere ^{Io. VI, 66sq.} et ipsi, ³¹ quid respondit Simon Petrus? Quo ³² discedimus? verba vitae habes, et nos credimus quod tu sis Christus. Patrem illum esse, an patris Christum^e?

Cap. XXII. Cuius autem doctrinam dicit, ad quam mirabantur? suam an patris? Aequè ambigentibus inter se, ne ipse esset Christus, utique ^{Io. VII, 28sq.} non pater, sed filius, ¹ Neque nescitis, inquit, unde sim, et non veni a ² me ipso, sed est verus qui me misit, quem vos non nostis; ego novi illum, ³ quia apud illum sum. Non dixit, Quia ipse sum, et, Ipse me misi, sed, Ille me misit. Item cum misissent ^{Io. VII, 33.} ad invadendum eum pharisaei, Modicum adhuc temporis, ait, vobiscum sum, et vado ad eum qui me misit. At ubi se ⁴ negat esse ^{Io. VIII, 16.} solum, Sed ego, inquit, et qui me misit pater: nonne duos demonstrat, tam duos quam inseparatos? Immo totum erat hoc quod docebat, inseparatos duos esse; siquidem et legem proponens, duorum ^{Io. VIII, 18.} hominum testimonium confirmantem, subiungit: Ego testimonium dico de me, et testimonium dicit de me, qui me misit, pater. Quodsi unus esset, dum idem est et filius et pater, non uteretur legis patrocinio fidem imponentis non unius testimonio, sed duorum. ^{Io. VIII, 19.} Item interrogatus, ubi esset pater, neque se neque patrem notum esse illis respondens, duos dixit ⁵ ignotos. Quodsi ipsum ^{Ibid.} nossent, patrem nossent, non quidem quasi ipse esset pater et filius, sed quia per individuitatem neque agnosci neque ignorari

30. et omnipotentis d., cum Fulvio Ursino. 31. et quid A. Leid. 32. discedemus c.

Cap. XXII. 1. Neque nescitis Leid. neque me scit A. Atque me scitis Fr. Junius. Neque me scitis Babed. 2. metipso A. Leid. 3. quia apud ipsum sum A. qui ab illo sum, et ille me misit cd. 4. negatur A. Rescripserim negans. 5. esse ignotos A.

e. an patris Christum?] Creduntne patrem illum esse, an patris Christum?

alter sine altero potest: Qui me, ait, misit, verax est, et ego quae Io. VIII, 26.
 ab eo audivi, ea ⁶ et loquor in mundum; interpretante extrinsecus Ibid. v. 27.
 scriptura non cognovisse illos quod de patre dixisset, cum scilicet
 cognoscere debuissent sermones patris in filio esse, legendo apud
 Hieremiam, Et dixit mihi dominus, Ecce dedi sermones meos in Ier. I, 9.
 os tuum; et apud Esaiam, Dominus ⁷ dat mihi linguam disciplinae Ies. L, 4.
 ad cognoscendum, quando oporteat dicere sermonem; sicut ipse
 rursus, Tunc, inquit, cognoscetis quod ego sim, et a ⁸ memetipso Io. VIII, 28 sqq.
 nihil loquar, sed sicut me docuit, ita et loquor, quia et qui me
 misit mecum est. Et hoc ad testimonium individuorum duorum.
 Item in altercatione Iudaeorum ⁹ exprobrans quod occidere cum vel-
 lent, Ego, inquit, quae vidi penes patrem meum, loquor, et vos, Io. VIII, 38. 40. 42. 49 sq. 54 sq.
 quod vidistis penes patrem vestrum, id facitis; et nunc vultis occi-
 dere hominem veritatem vobis locutum, quam audivit a deo; et,
 Si deus esset pater vester, dilexissetis me; ego enim ex deo exivi
 et veni (et tamen non ¹⁰ separantur, licet exisse dixerit, ut quidam
 arripiunt huius dicti occasionem; exivit autem a patre ut radius ex
 sole, ut rivus ex fonte, ut frutex ex semine); ego daemonium non
 habeo, sed ¹¹ honoro patrem meum; et, ¹² Si ego me ¹³ ipse glori-
 ficem, nihil est gloria mea; est qui me glorificet, pater, quem vos
 dicitis deum esse vestrum, nec nostis illum, at ego novi eum; et
 si dicam, non novi, ero similis vestri, mendax; sed novi illum, et
 sermonem eius servo. ¹⁴ At cum subiungit, Abraham diem meum Io. VIII, 56.
 vidit, et laetatus est, nempe demonstrat filium Abrabae retro visum,
 non patrem. ¹⁵ Item super caecum illum patris opera dicit se facere
 oportere, cui post restitutionem luminum, Tu, inquit, credis in Io. IX, 35.
 filium dei? et interroganti, quis esset iste, ipse se demonstrans Io. IX, 36 sq.
 utique filium demonstravit, quem credendum ¹⁶ esse dixerat. Dehinc
 cognosci se profitetur a patre, et patrem a se, et ideo se diligi a Io. X, 15. 17 sq.
 patre quod animam suam ponat, quia hoc praeceptum accepisset a
 patre. Et interrogatus a Iudaeis, si ipse esset Christus (utique
¹⁷ dei, nam usque in hodiernum Iudaei Christum dei, non ipsum
 patrem sperant, quia nunquam Christus pater scriptus est ventu-
 rus), Loquor, inquit, vobis, et non creditis; opera, quae ego facio Io. X, 24 sq.
 in nomine patris, ipsa de me testimonium dicunt. Quod testimo-
 nium? ipsum scilicet esse de quo interrogabant, id est Christum
 dei. De ovibus etiam suis, quod nemo illas de manu eius eriperet,

6. et om. A. Leid. 7. mihi dat A. Leid. 8. me ipso A. Leid. 9. exprobrans A.
 10. separans B. speravi A. Leid. 11. honorifico A. Leid. 12. ego si A. Leid.
 13. ipsum glorificer A(?). ipsum glorificor Leid. 14. Ac ed. 15. Ipse A. Leid.
 16. esse om. A. Leid. 17. deus B.

Io. X, 28 sqq. ¹⁸Pater, qui maior est omnibus, mihi dedit; et, Ego et pater unum sumus. Hic ergo iam gradum volunt figere stulti, immo caeci, qui non videant, primo, Ego et pater, duorum esse significationem; dehinc in novissimo, Sumus, non ex unius esse persona, quod pluraliter dictum est; tum, quod Unum sumus, non Unus sumus. Si enim dixisset, ¹⁹Unus sumus, potuisset adiuvere sententiam illorum. Unus enim singularis numeri significatio videtur; adhuc cum duo masculini generis. Unum dicit neutrali verbo, quod non pertinet ad singularitatem, sed ad unitatem, ad similitudinem, ad conjunctionem, ad dilectionem patris, qui filium diligit, et ad obsequium filii, qui voluntati patris obsequitur. Unum sumus, dicens, ego et pater, ostendit duos esse, quos aequat et iungit. Adeo addit

Io. X, 32. etiam multa se opera a patre ostendisse, quorum nihil lapidari

Io. X, 33. mereretur. Et ne putarent ideo se illum lapidare debere, quasi se deum ipsum, id est patrem, voluisset intellegi, quia dixerat, Ego et pater unum sumus, qua filium dei deum ostendens, non qua

Io. X, 34 sqq. ipsum deum, Si in lege, inquit, scriptum est, Ego dixi, vos dii estis, et non potest solvi scriptura, quem pater sanctificavit et misit in mundum, vos eum blasphemare dicitis, quia ²⁰dixerat, Filius dei sum? Si non facio opera patris mei, nolite credere; si vero facio et mihi credere non vultis, vel propter opera credite; et scitote, quod ego in patre sim, et pater in me. Per opera ergo ²¹erit pater in filio, et filius in patre; et ita per opera intellegimus unum esse ²²patrem. Adeo totum hoc perseverabat inducere, ut duo tamen crederentur in una virtute, quia aliter filius credi non posset nisi duo crederentur.

Cap. XXIII.

Io. XI, 27.
Matth.
XVI, 16

Post haec autem ¹Martha filium dei eum confessa non magis erravit quam Petrus et Nathanaël; quamquam et si errasset, statim didicisset. Ecce enim ad suscitandum fratrem eius a mortuis ad caelum et ad patrem dominus suspiciens, Pater, inquit, utique filius, gratias ago tibi, quod me semper exaudias: ²propter istas turbas circumstantes dixi, ut credant ³quod tu me miseris. Sed et

Io. XII, 27 sqq. in conturbatione animae: Et quid dicam? pater, salvum me fac de ista hora: atquin propter hoc veni in istam horam; verum, pater,

Io. V, 13. glorifica nomen tuum; in quo erat ⁴filius. Ego, inquit, veni in

18. Pater (Pater est A. Leid.), qui maior est omnibus, mihi dedit (dedit mihi *Vaticani*) A. Leid., et tres *Vaticani*. Pater enim quod mihi dedit, mains est omnibus *Babed*. 19. unus sumus d. quod unus sumus *ABabc. Leid.* 20. dixi *cd.*, de *coniect. Pamelii*. dixerit *Fr. Iunius*. 21. erat d., cum *Fulvio Ursino*. 22. patrem et filium d., cum *Fulvio Ursino*.

Cap. XXIII. 1. Martha *cd.* Maria *reliqui, et Leid.* 2. sed propter *Latinus*. 3. quia tu A. *Leid.* 4. et filius d.

patris mei nomine. Inde scilicet suffecerat^a filii ad patrem vox. Ecce⁵ ex abundantia respondet de caelo pater, filio⁶ contestaturus, Hic est filius meus dilectus, in quo bene sensi, audite illum. Ita^{Math. XVII, 5.}
⁷ et in isto, Glorificavi, et glorificabo rursus, quot personae tibi^{Io. XII, 28.} videntur, perversissime⁸ Praxea, nisi quot et voces? Habes filium in terris, habes patrem in caelis. Non est separatio ista, sed dispositio divina. Ceterum scimus deum etiam intra abyssos esse, et ubique consistere, sed vi et potestate. Filium quoque, ut individuum, cum ipso ubique. Tamen in ipsa⁹ οἰκονομία pater voluit filium in terris haberi, se vero in caelis. ¹⁰ Quo et ipse filius suspiciens et orabat et postulabat a patre, quo et nos erectos docebat orare: Pater noster, qui es in caelis; ¹¹ cum sit et ubique.^{Math. VI, 9.} Hanc sedem suam voluit¹² pater: minoravit filium modico citra angelos ad terram¹³ dimittendo, gloria tamen et honore coronaturus illum in caelos resumendo. Haec iam praestabat illi, dicens, Et glorificavi, et glorificabo. Postulat filius de terris, pater promittit a caelis. Quid mendacem facis et patrem et filium? Si¹⁴ aut pater de caelis loquebatur ad¹⁵ filium, cum ipse esset filius apud terras, aut filius ad patrem precabatur, cum ipse esset filius apud caelos: quale est ut filius item¹⁶ postularet a semetipso; postulando a patre, ¹⁷ si filius erat pater? aut iterum pater sibi ipse promitteret, promittendo filio, si pater erat? Ut sic duos divisos diceremus, quomodo iactitatis, tolerabilius¹⁸ erat duos divisos quam unum deum versipellem praedicare. Itaque ad istos¹⁹ nunc dominus pronuntiavit, Non propter me²⁰ ista vox venit, sed propter vos, ut credant et^{Io. XII, 30.} hi, et patrem et filium in suis quemque nominibus et personis et locis. Sed adhuc exclamat Iesus et dicit, Qui credit in me, non^{Io. XII, 44.} in me credit, sed in eum credit qui me misit, quia per filium in patrem creditur, et auctoritas credendi filio pater est. Et qui²¹ con-^{Io. XII, 45.} spicit me, conspicit eum qui me misit. Quomodo? quoniam scilicet a memetipso non sum locutus, sed, qui me misit pater, ipse^{Io. XII, 49.} mihi mandatum dedit, quid dicam, et quid loquar. Dominus enim dat mihi linguam disciplinae ad cognoscendum, quando oporteat^{Ies. L, 4.}

5. ex abundanti respondit *Latinius*. 6. contestaturus *ego*. contestatur *libri omnes*. 7. et in isto *cd.* et isto *reliqui, et Leid.* 8. Praxean *A. Leid.* 9. oeconomia *d. oikonomia A. Leid.* 10. Quod *AB. Leid.* 11. et cum *d.* 12. pater mihi turmis (*turinis A.*) minoravit *A. Leid.* 13. demittendo *d., Fulv. Ursinus.* 14. autem *AB. Leid.* 15. filium si autem pater cum ipse *A. Leid.* 16. postularet *d., cum Fulvio Ursino. postulet ABabc. Leid.* 17. si *om. AB. Leid.* 18. erit *A. Leid.* 19. tunc *d., cum Fulvio Ursino.* 20. vox ista *A. Leid.* 21. conspicit me *abod.* me conspicit *A. conspicit B. Leid.*

Cap. XXIII. a. suffecerat] Ex eo quod una vox illius satis fuerat patri ut acquiesceret. (Fr. Iunius.)

Io. XII, 50. dicere sermonem quem ego loquor. Sicut mihi pater dixit, ita et loquor. Haec quomodo dicta sint, evangelizator et utique tam carus discipulus Ioannes magis quam Praxeas ²² noverat, ideoque ipse de suo sensu, Ante autem sollemnitatem paschae, inquit, sciens Iesus omnia sibi tradita a patre esse, et se ex deo ²³ esse, ²⁴ et ad deum vadere. Sed Praxeas ipsum vult patrem de semetipso exisse, et ad semetipsum abisse, ut diabolus in cor Iudae non filii traditionem, sed patris ipsius inmiserit. Nec diabolo bene, nec haeretico, quia nec in filio bono suo diabolus operatus est traditionem. Filius enim traditus est dei, qui erat in filio hominis, sicut scriptura Io. XIII, 31. subiungit: Nunc glorificatus est filius hominis, ²⁵ et deus glorificatus est in illo. Quis deus? Uti que non pater, sed sermo patris, qui erat in filio hominis, id est in carne, in qua et glorificatus iam, virtute vero et sermone, et ante ²⁶ Iesus. ²⁷ Et deus, inquit, ²⁸ glorificabit illum in semetipso, id est pater filium, ²⁹ quem in semetipso habens, etsi porrectum ad terram, mox per resurrectionem ³⁰ morte devicta^b.

Cap. XXIV. ¹ Erant plane qui et tunc non intellexerent. ² Quoniam et Thomas aliquamdiu incredulus, ³ Domine, inquit^a, non scimus quo eas, Io. XIV, 5. et quomodo viam novimus? Et Iesus: Ego sum via, veritas et vita: nemo venit ad patrem nisi per me; si cognovissetis me, cognovissetis et patrem; ⁴ sed abhinc nostis illum, et vidistis illum. Et pervenimus iam ad Philippum, qui spe excitatus videndi patris, nec intellegens quomodo visum patrem audisset, Ostende, inquit, Io. XIV, 8 sq. nobis patrem, et sufficit nobis. Et dominus: Philippe, tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Quem dicit cognosci ab illis debuisse (hoc enim solum discuti oportet), quasi patrem, an quasi filium? Si quasi patrem, doceat Praxeas tanto tempore

22. nominat AB. Leid. 23. exisse d., cum Fulvio Ursino. 24. et om. bc. 25. et om. A. Leid. 26. Iesus. Et Fr. Iunius. Iesum, et libri omnes. 27. et om. A. Leid. 28. glorificabit ego. glorificavit libri omnes. 29. quem in AB. Leid. in reliqui. 30. glorificavit morte devicta d., cum Fulvio Ursino.

Cap. XXIV. 1. Erant tibi (h. e. ibi) plane quippe qui A. Leid. 2. quomodo A. Leid. 3. Domine, inquit ego. Domine enim, inquit cd. Domino enim inquit ABab. 4. sed et abhinc ABa. Leid.

b. glorificabit illum — — mox per resurrectionem morte devicta.] Ita haec verba distinxī atque emendavi. Nunc glorificatus est filius hominis, et deus glorificatus est in illo. Quis deus? Uti que non pater, inquit; sed sermo patris, qui erat in filio hominis, id est in carne, in qua et glorificatus iam ante erat Iesus, glorificatus vero virtute et sermone. Et deus, inquit, glorificabit illum in

semetipso, id est pater filium, quippe quem in semetipso habens, etsi porrectum ad terram et mortuum, mox tamen glorificabit per resurrectionem morte devicta.

Cap. XXIV. a. Domine, inquit] Delevi particulam enim, ut quae accreverat ex terminatione vocis praegressae et initio vocis insequentis.

Christum cum eis conversatum patrem aliquando non dico intellegi, verum vel aestimari potuisse. Nobis omnes scripturae, et veteres Christum dei, et novae filium dei; praefiniunt. Hoc et retro praedicabatur, hoc et ab ipso Christo pronuntiabatur, immo iam et ab ipso patre coram de caelis filium profitente et filium glorificante: Hic est filius meus; et, Glorificavi, et glorificabo. Hoc ⁵ et a discipulis credebatur, hoc et a Iudaeis non credebatur; hoc se volens credi ab illis omni hora patrem nominabat, et patrem praeferebat, et patrem honorabat. Si ita est, ergo non patrem tanto tempore secum conversatum ignoraverant, sed filium, et dominus, eum se ignorari exprobrans quem ignoraverant, eum utique agnosci volebat quem tanto ⁶ non agnosci tempore exprobraverat, id est filium. Et apparere iam potest quo modo dictum sit: Qui me videt, videt et patrem, scilicet quo et supra: Ego et pater unum sumus. Quare? quia, Ego ex deo exivi et veni; et, Ego sum via; Nemo ad patrem venit nisi per me; et, Nemo ad me venit nisi pater eum adduxerit; et, Omnia mihi pater tradidit; et, Sicut pater vivificat, ita et filius; et, Si me cognovistis, et patrem cognovistis. Secundum haec enim vicarium se patris ostenderat, per quem pater et videretur in ⁷ factis, et audiretur in verbis, et cognosceretur in filio, facta et verba patris administrante; quia invisibilis pater, quod et Philippus didicerat in lege, ⁸ et meminisse debuerat: Deum nemo videbit, et vivet. Et ideo suggillatur patrem videre desiderans, quasi visibilem, et instruitur visibilem eum in filio fieri ex virtutibus, non ex personae repraesentatione. Denique si patrem eundem filium vellet intellegi dicendo, Qui me videt, patrem videt, quomodo subicit, Non ⁹ credis quia ego in patre, et pater ¹⁰ in me? Debuerat enim subiunxisse, Non ¹¹ credis quia ego sum pater? Aut quo exaggeravit, si non illud manifestavit quod voluerat intellegi, se scilicet filium esse? Porro dicendo, Non ¹² credis quia ego in patre, et pater in me, propterea potius exaggeravit, ne, quia dixerat, ¹³ Qui me vidit, et patrem vidit, pater existimaretur, quod nunquam existimari se voluit, qui semper se filium et a patre venisse profitebatur. Igitur et manifestam fecit duarum personarum coniunctionem, ne pater seorsum quasi visibilis in conspectu desideraretur, et ¹⁴ ut filius repraesentator patris haberetur. Et nihilominus hoc quoque interpretatus est, quomodo pater esset in filio, et filius in patre. Verba, inquit, quae ego loquor vobis, non sunt mea, utique ¹⁵ quia patris;

Math.
XVII, 5.
Io. XII, 28.

Io. XIV, 9.

Io. X, 30.

Io. XVI,

27 sq.

Io. XIV, 6.

bid.

Io. VI, 44.

Math. XI, 27.

Io. V, 21.

Io. XIV, 7.

Exod.
XXXIII, 20.

Io. XIV, 10.

Io. XIV, 10.

5. et discipulis A. Leid. 6. tempore non agnosci exprobaverit A. 7. factis et audiretur in om. edd. Semleri et Leopoldi, vitiose. 8. et om. A. Leid. 9. creditis cd. 10. in me est cd. 11. creditis cd. 12. creditis cd. 13. se existimari A. Leid. 14. ut om. A. Leid. 15. quae a patre A. Leid.

pater autem manens in me facit opera. Per operâ ergo virtutum et verba doctrinae manens in filio pater per ea videtur per quae manet, et per eum in quo manet, ex hoc ipso apparente proprietate utriusque personae, dum dicit, Ego sum in patre, et pater in me. Atque adeo, Credite, ait... Quid? Me patrem esse? Non puto scriptum esse, sed, Quia ego in patre, et pater in me, si quominus, vel propter opera credite, ea utique opera per quae pater in filio, non visu, sed sensu videbatur.

Cap. XXV. Post Philippum et totam substantiam quaestionis istius quae in finem evangelii, ¹perseverant^a in eodem genere sermonis, quo pater et filius in sua proprietate ²distinguuntur. Paracletum quoque a patre se postulaturum, cum ascendisset ad patrem, et missurum repromittit, et quidem alium. Sed iam praemisimus quomodo alium^b.

Ceterum, De meo sumet, inquit, sicut ipse de patris. Ita connexus patris in filio et filii in paracleto tres efficit cohaerentes, alterum ex altero. Qui tres unum sunt, non unus, quomodo dictum est, Ego et pater unum sumus, ad substantiae unitatem, non ad numeri singularitatem. Percurre adhuc, et invenies quem patrem credis (vice patris dictum et patrem agricolam ³utique in terra tu putas fuisse), hunc rursus^c in caelis a filio agnosci, cum illuc respiciens discipulos suos patri ⁴tradidit. Sed et si in isto evangelio non ⁵est revelatum, Deus meus, ad quid me dereliquisti? et, Pater, in tuis manibus depono spiritum meum, tamen post resurrectionem et ⁶devictae gloriam mortis, exposita ⁷necessitate^d omnis humilitatis, cum iam patrem se posset ostendere tam fideli feminae, ex dilectione, non ex curiositate nec ex incredulitate Thomaë, tangere eum adgressaë, Ne, inquit, contigeris me, nondum ascendi ad patrem meum, vade autem ad fratres meos (⁸quin et in hoc filium ostendit^e, filios enim appellasset illos, si pater fuisset), et dices eis, Ascendo ad patrem meum et patrem vestrum, deum meum et deum vestrum. Pater ad patrem, et deus ad deum? an

Cap. XXV. 1. perseverat *Latinius*. 2. distinguuntur *d.*, cum *Fulvio Ursino*. distinguitur *ABabc. Leid.* 3. uti quem *edit. Leopoldi.* et quem *Fr. Junius.* 4. tradit *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 5. esset *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 6. devictae gloria *B.* devicta gloria *A. Leid.* 7. necessitatem *B.* 8. quin et in hoc se filium *d.*, cum *Fulvio Ursino*. quia et (et *om. A.*) in hoc filium *ABabc. Leid.*

Cap. XXV. a. perseverant] Ea quae inde sequuntur, usque in finem evangelii, perseverant in eodem genere sermonis.

b. Sed iam praemisimus quomodo alium.] Cf. supra cap. 13.

c. hunc rursus] Vulgata distinctio est „patrem credis, vice patris dictum. Et patrem — fuisse. Hunc rursus“ cett.

d. exposita necessitate] *Exposita*, id est deposita. Cf. *Adv. Valent.* cap. 9. *De Resurr. Carnis* cap. 45. et cap. 49.

e. in hoc filium ostendit] Delevi voculam *se*, Septimiano quidem stilo minime necessariam. Cf. quae adnotavi ad *De Virg. Veland.* cap. 15. et *Adv. Marc.* IV, 26.

lius ad patrem, et sermo ad deum? Ipsa quoque clausula evangelii propter quid consignat haec scripta, nisi, Ut credatis, inquit, ^{Io. XX, 31.} Iesum Christum filium dei? Igitur quaecunque ex his putaveris ad demonstrationem eiusdem patris et filii^f proficere tibi posse, adversus definitivam evangelii sententiam niteris. Non ideo enim scripta sunt, ut patrem credas ⁹Iesum Christum, sed ut filium.

Propter unum Philippi sermonem et domini responsonem ad ^{Cap. XXVI.} eum ¹videmur Ioannis evangelium ²decucurrisse, ne tot ³manifeste pronuntiata et ante et postea unus sermo subvertat, secundum omnia potius quam adversus omnia, etiam adversus suos sensus interpretandus. Ceterum ut alia evangelia non interponam, quae ⁴nativitate dominica ⁵fidem confirmant, sufficit ⁶eum qui nasci habebat ex virgine ab ipso annuntiari angelo filium dei determinatum. Spiritus dei superveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit te: ^{Luc. I, 35.} propterea quod nascetur ex te ⁷sanctum, vocabitur filius dei. Volent quidem et hic argumentari, sed veritas praevalebit. Nempe, inquit, filius dei deus est, et virtus altissimi altissimus est. Nec pudet illos inicere ⁸quod, si esset, scriptum fuisset. Quem enim verebatur, ut non aperte pronuntiaret, Deus superveniet, et altissimus obumbrabit te? Dicens autem, Spiritus dei, etsi ⁹spiritus dei, tamen non directo deum nominans portionem totius intellegi voluit, quae cessura erat in filii nomen. Hic spiritus dei idem erit sermo. ¹⁰Sicut enim Ioanne dicente, Sermo caro ¹¹factus est, ¹²spi- ^{Io. I, 14.}ritum quoque intellegimus in mentione sermonis, ita et hic sermonem quoque agnoscimus in nomine spiritus. Nam et spiritus substantia est sermonis, et sermo operatio spiritus, et duo unum sunt. Ceterum alium Ioannes profitebitur carnem factum, alium angelus carnem futurum, si non et spiritus sermo est, et sermo spiritus. Sicut ergo sermo dei non est ipse cuius est, ita nec spiritus, et si deus dictus est, non ¹³tamen ipse est cuius est dictus. Nulla res alicuius ipsa est cuius est. Plane cum quid ex ipso est, et sic eius est, dum ex ipso sit, potest tale quid esse quale et ipse ex quo est et cuius est. Et ideo spiritus ¹⁴deus, et sermo deus, quia ex deo, non tamen ipse ex quo est. ¹⁵Quod deus dei, tan-

9. in Iesum AB. Leid.

Cap. XXVI. 1. videmus cd. 2. decucurrisse A. Leid. 3. manifesto A. Leid. 4. de nativitate cd. 5. idem d., cum Fulvio Ursino. 6. enim AB. Leid. 7. vocabitur sanctus A. Leid. 8. quod — — verebatur om. A. Leid. 9. spiritum dei c. spiritus dei deus d., cum Fulvio Ursino. 10. Sicut cd. Leid., tres Vaticani. Sic reliqui. 11. factum A. Leid. 12. spiritus a. 13. enim A. Leid. 14. dei deus et sermo dei deus d., Fulv. Ursinus. 15. Quod si d., cum Fulvio Ursino.

f. demonstrationem eiusdem patris et filii] Hoc est quod pater et filius idem sint. Breviloquentia Septimiana.

quam ¹⁶substantiva res, non erit ¹⁷ipse deus, sed hactenus deus, ¹⁸qua ex ipsius dei substantia, ¹⁹qua et ²⁰substantiva res est, et ut portio aliqua totius. Multo magis virtus altissimi non erit ipse altissimus, ²¹quia nec substantiva res est, quod est spiritus, sicut nec sapientia, nec providentia; et haec enim substantiae non sunt, sed accidentia uniuscuiusque substantiae. Virtus spiritui accidit, nec ipsa erit spiritus. His itaque rebus, ²²quodcumque sunt, spiritu dei et sermone et virtute, conlatis in virginem, quod de ea nascitur, filius dei est. ²³Hoc se et in istis evangeliiis ipse testatur statim a puero. Non scitis, inquit, quod in patris mei me esse oportet? Hoc et satanas eum in temptationibus novit: Si filius dei es. Hoc ²⁴et exinde daemonia confitentur: Scimus qui sis, filius dei. Patrem et ipse adorat. Christum se dei a Petro ²⁵agnitum non negat. ²⁶Insultans in spiritu ad patrem, Confiteor, inquit, tibi pater, quod absconderis haec a sapientibus. Hic quoque patrem nemini notum nisi filio affirmat, et ²⁷patris filium ²⁸confessurum confessores et ²⁹negaturum negatores suos apud patrem, inducens parabolam filii, non patris, in vineam missi post aliquot servos, et occisi a malis rusticis, et a patre defensi, ignorans et ipse diem et horam ultimam soli patri notam, disponens regnum ³⁰discipulis, quomodo et sibi dispositum dicit a patre, habens potestatem legiones angelorum postulandi ad auxilium a patre si vellet, exclamans quod se deus reliquisset, in patris manibus spiritum ponens, et post resurrectionem spondens missurum se discipulis promissionem patris, et novissime mandans ut tingerent in patrem et filium et spiritum sanctum, non in unum. Nam nec semel, sed ter, ad singula nomina in personas singulas tinguimur.

Cap. XXVII. Et quid ego in tam ¹manifestis ²morabor, cum ea aggredi debeam de quibus manifesta obumbrare quaerunt? Undique enim obducti ³de distinctione^a patris et filii, quam manente coniunctione disponimus, ut solis et radii et fontis et fluvii, per individuum tamen numerum duorum et trium, aliter eam ad suam nihilominus

16. substantia A. Leid. 17. ipse ipse deus A. Leid. 18. qua Latinius. quia libri omnes. 19. qua et d., cum Fulvio Ursino. quae et ABabc. Leid. 20. substantia A. Leid. 21. quia Aabcd. qui B. Leid. 22. quocumque a. 23. si hoc se AB. Leid. 24. et om. A. Leid. 25. cognitum A. Leid. 26. exultans A. Leid., et Vaticanorum unus. 27. patri A. Leid. 28. confessurus Leid. 29. negaturus A. Leid. 30. discipulorum A. Leid.

Cap. XXVII. 1. manifestatis A. Leid. 2. morabor AB. Leid. moror reliqui. 3. de distinctione ego. distinctione Babcd. distinctionem A. Leid.

Cap. XXVII. a. obducti de distinctione] Ita emendavi vocula de repetita ex initiali insequentis vocabuli syllaba.

Verbi obducere apud Tertullianum fere pro convincere vel confutare usurpati exempla collegi ad De Ieiun. cap. 11.

sententiam interpretari conantur, ut aequè in una persona utrumque distinguant, patrem et filium, discentes filium carnem esse, id est hominem, id est Iesum, patrem autem spiritum, id est deum, id est Christum. Et qui unum eundemque contendunt patrem et filium, iam incipiunt dividere illos potius quam ⁴unare. Si enim alius est Iesus, alius Christus, alius erit filius, ⁵alius pater, quia filius Iesus, et pater Christus. Talem monarchiam apud Valentinum fortasse^b didicerunt, duos facere, Iesum et Christum. Sed et haec iniectio eorum ex ⁶praetractatis iam retusa est, quod sermo dei vel spiritus dei et virtus altissimi dictus sit, quem patrem faciunt. Non enim ipsae sunt cuius dicuntur, sed ex ipso et ipsius. Et aliter tamen in isto capitulo revincentur. Ecce, inquit, ab angelo praedicatum est: Propterea quod nascetur sanctum, vocabitur filius dei. Luc. I, 35. Caro itaque nata est, caro ⁷itaque erit filius dei. Immo de spiritu dei dictum est. Certe enim de spiritu sancto virgo concepit, et quod concepit, id peperit; id ergo nasci habebat quod erat conceptum et pariundum, id est spiritus, cuius et vocabitur nomen ⁸Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscum deus. Caro autem Math. I, 23. deus non est, ut de illa dictum sit, ^{8b}Vocabitur sanctum filius dei, sed ille qui in ea natus est deus, de quo et psalmus: Quoniam deus Ps. LXXXVII, 5 homo natus est in illa, et aedificavit eam voluntate patris. Quis deus in ea natus? sermo et spiritus, qui cum sermone de patris voluntate natus est. Igitur sermo in carne, ⁹dum et de hoc quaerendum, quomodo sermo caro sit factus, utrumne quasi transfiguratus in carne, an indutus carnem. Immo indutus. Ceterum deum immutabilem et informabilem credi necesse est, ¹⁰ut aeternum. Transfiguratio autem interemptio est pristini. Omne enim, quodcumque transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, et incipit esse quod non erat. Deus autem neque desinit esse neque aliud potest esse. Sermo autem deus et sermo domini manet in aevum, perseverando scilicet in sua forma. Quem si non capit ¹¹configurari, consequens est ut sic caro factus intellegatur, dum ¹²fit in carne, et manifestatur et videtur et contrectatur per carnem, quia et cetera sic accipi exigunt. Si enim sermo ex transfiguratione et demutatione substantiae caro factus est, una iam ¹³erit

4. unare *Babcd.* iunare *A. Leid.* unire tres *Vaticani*, teste *Pamelio*. 5. alius om. *AB. Leid.* 6. praetractatis *Ad. Leid.*, et *B. in marg.*, ex *Hirsaugiensi*, ni fallor, codice. retractatis *Babc.* 7. utique *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 8. emanuel *B.* 8b. quod nascetur sanctum, vocabitur filius dei *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 9. Denique et de hoc *Latinius*. 10. in aeternum *A. Leid.* 11. configurari *Babc.* transfigurari *d.*, cum *Fulvio Ursino*. consignari *A.* 12. fit *Bd. Leid.* sit *Aabc.* 13. erit *d.*, cum *Fulvio Ursino*. erat *ABabc. Leid.*

b. apud Valentinum fortasse] Cf. Adv. Valentin. cap. 16 et 27.

substantia Iesus ex duabus, ex carne et spiritu, ¹⁴mixtura quaedam, ut electrum ex auro et argento^c, et incipit nec aurum esse, id est spiritus, neque argentum, id est caro, dum alterum altero mutatur, et tertium quid efficitur. Neque ergo deus erit Iesus; sermo enim desiit esse, qui caro factus est: ¹⁵neque homo caro; caro enim non proprie est, ¹⁶quia sermo fuit. Ita ex utroque neutrum est; aliud longe tertium est quam utrumque. Sed enim invenimus illum directo et deum et hominem expositum, ipso hoc

^{Ps.}
^{LXXXVII, 5.} psalmo suggerente, Quoniam deus homo natus est in illa, ¹⁷aedificavit eam voluntate patris; certe usquequaque filium dei et filium hominis, cum deum et hominem, sine dubio secundum utramque substantiam in sua proprietate distantem, quia neque sermo aliud quam deus, neque caro aliud quam homo. Sic et apostolus de

^{Rom. I, 3.} utraque eius substantia docet. Qui factus est, inquit, ex semine

^{Ib. v. 4.} David. Hic erit homo et filius hominis, qui definitus est filius dei secundum spiritum. Hic erit deus et sermo, dei filius. Videmus duplicem statum, non confusum, sed coniunctum, in una persona, deum et hominem Iesum. ¹⁸De Christo autem ¹⁹differo^d. Et adeo salva est utriusque proprietate substantiae, ut et spiritus res suas egerit in illo, id est virtutes et opera et signa, et caro passiones suas functa sit, esuriens sub diabolo, sitiens sub Samaritide, flens Lazarum^e, anxia usque ad mortem, denique et mortua est. Quodsi tertium quid esset, ex utroque confusum, ut electrum, non tam distincta documenta parerent utriusque substantiae. Sed et spiritus carnalia et caro ²⁰spiritalia egisset ex translatione, ²¹aut neque carnalia neque spiritualia, sed tertiae alicuius formae ²²ex confusione; immo aut sermo mortuus esset aut caro mortua non esset, si sermo conversus esset in carnem; aut caro enim immortalis fuisset, aut sermo mortalis. Sed quia substantiae ambae in statu suo quaeque ²³distincte agebant, ideo illis et operae et exitus sui occurrerunt. Disce igitur cum Nicodemo: Quia quod ²⁴in carne natum est, caro est, et quod de spiritu, spiritus est. Neque caro spiritus fit, neque spiritus caro. In uno plane esse possunt. Ex his Iesus constitit, ex carne homo, ex spiritu deus, quem tunc angelus ex ea

^{Io. III, 6.}

^{Luc. I, 35.}

14. ex mixtura A. Leid. 15. neque caro, id est homo; caro enim d., cum Fulvio Ursino. 16. qui d., cum Fulvio Ursino. 17. et aedificavit AB. Leid. 18. de quo Christo A. Leid. 19. differo Acd. Leid., tres Vaticani. dissero Bab. 20. spiritualia A. Ubique. 21. aut d., cum Fulvio Ursino. ut ABabc. Leid. 22. ex om. abcd. 23. distinctae abc. 24. de Latinius.

c. ut electrum ex auro et argento]
Cf. Adv. Hermog. cap. 25.

d. De Christo autem differo.] De hoc enim cap. sequ.

e. esuriens sub diabolo, sitiens sub Samaritide, flens Lazarum] Eisdem fere verbis utitur De Carne Chr. cap. 9.

parte, qua spiritus erat, dei filium pronuntiavit, servans carni filium hominis dici. Sic et apostolus etiam dei et ²⁵ hominum appellans I Tim. II, 5. sequestrem^f utriusque substantiae confirmavit. Novissime qui filium dei eandem interpretaris, exhibe qui sit filius hominis. Aut nudi- quid spiritus erit? Sed spiritum patrem ipsum vis haberi, quia deus spiritus, quasi non et dei spiritus, sicut et sermo deus et dei sermo.

Itaque Christum facis patrem, stultissime, qui nec ipsam vim Cap. XXVIII. inspicias nominis huius, si tamen nomen ¹ est Christus, et non appellatio potius; unctus enim ² significatur. Unctus autem non magis nomen est quam vestitus, quam ³ calceatus, accidens nomini res. ⁴ An tu, si ex aliquo argumento vestitus quoque vocaretur Iesus, quomodo Christus ab unctionis sacramento, aequè Iesum filium dei diceres, vestitum vero patrem crederes? Nunc de Christo. Si pater Christus est, pater unctus est, et utique ab alio. Aut si a semetipso, proba. Sed non ita docent Acta Apostolorum in illa ⁵ exclamatione ecclesiae ad deum: Convenerunt enim universi in ista Act. App. IV, 27. civitate adversus sanctum filium ⁶ tuum, quem unxisti, Herodes et Pilatus cum nationibus. Ita et filium dei Iesum contestati sunt et filium a patre unctum. Ergo ⁷ Iesus idem erit Christus, qui a patre unctus est, non pater, qui filium unxit. Sic et Petrus: Firmissime Act. App. II, 36. itaque cognoscat omnis domus Israël, quod et dominum et Christi- stum, id est unctum, fecerit eum deus, hunc Iesum, quem vos crucifixistis. Ioannes autem etiam mendacem notat eum qui nega- I Io. II, 22. IV, 2 sq. V, 1. verit Iesum esse Christum, contra de deo natum omnem qui cre- diderit Iesum esse Christum. Propter quod et hortatur ut creda- I Io. I, 7. mus nomini filii eius Iesu Christi, ut scilicet communio sit nobis cum patre^e et filio eius Iesu Christo. Sic et Paulus ubique deum patrem ponit et dominum nostrum Iesum Christum. Cum ad Ro- manos scribit, gratias agit ⁸ deo per dominum nostrum Iesum Chri- Rom. I, 8. stum; cum ad Galatas, non ab hominibus se apostolum ⁹ praefert, Gal. I, 1. nec per hominem, sed per Iesum Christum et deum patrem. Et habes ¹⁰ tota instrumenta eius^a, quae in hunc modum pronuntiant, et duos proponunt, deum et patrem, et dominum nostrum Iesum

25. hominis A. Leid.

Cap. XXVIII. 1. est om. A. Leid. 2. significat A. Leid. 3. calciatus A. 4. An tu d., cum Fulvio Ursino. At tu ABabc. Leid. 5. exclamatione ecclesiae ad deum Acd. Leid., Vaticanorum unus, et B. in marg., ex cod. Hirsaugiensi puto. exclamatione ad deum Bab. 6. tuum Iesum quem cd. 7. Iesus Acd. Vaticani tres, et B. in marg., ex Hirsaugiensi, puto, codice. dominus Bab. (Leid.) 8. deo dicens per A. Leid. 9. profert A. Leid. 10. totum instrumentum AB. Leid.

f. sequestrem] Cf. adnoit. ad Adv. Cap. XXVIII. a. tota instrumenta eius] Totum scriptorum apostoli corpus, qui-

Christum, filium patris, et ¹¹Iesum ipsum esse Christum, in altero quoque nomine dei filium. Nam exinde eo iure quo utrumque nomen unius est, id est dei ¹²filii, etiam alterum sine altero eiusdem est. Et sive Iesus tantummodo positum est, intellegitur et Christus, quia ¹³Iesus unctus est, sive solummodo ¹⁴Christus, idem est et Iesus, quia unctus est Iesus. Quorum nominum alterum est proprium, quod ab angelo impositum est, alterum accidens, quod ab unctione convenit, dum tamen Christus filius sit, non pater. Postremo quam caecus est qui nec in Christi nomine intellegit alium deum portendi, si ¹⁵Christi nomen patri adscribat. Si enim Christus pater deus est, qui dicit, Ascendo ad patrem meum et patrem vestrum, ¹⁶et deum meum ¹⁷et deum vestrum, utique alium patrem super se ¹⁸et deum ostendit. Si item pater Christus est, alius est qui solidat tonitruum et condit spiritum, et adnuntiat in homines Christum suum. Et si adstiterunt reges terrae, et ¹⁹archontes congregati sunt in unum adversus Christum ipsius, alius erit dominus contra cuius Christum congregati sunt reges et ²⁰archontes. Et si: ¹Haec dicit dominus domino meo Christo, alius erit dominus qui loquitur ad patrem Christi. Et cum apostolus scribit: Ut deus domini nostri Iesu Christi det vobis spiritum sapientiae et agnitionis, alius erit deus Christi Iesu, charismatum spiritalium largitor. Certe, ne per omnia evagemur, ²¹qui suscitavit Christum, suscitaturus est et mortalia corpora ²²nostra, ²³iamque alius erit suscitator quam pater mortuus et pater suscitatus, si Christus, qui est mortuus, pater ²⁴est.

Obmutescat, obmutescat ista blasphemia. Sufficiat Christum filium dei mortuum dici, et hoc, quia ita scriptum est. Nam et apostolus non sine onere pronuntians Christum mortuum ¹adicit, Secundum scripturas, ut duritiam pronuntiationis scripturarum auctoritate molliret et scandalum auditori everteret. Quamquam cum duae substantiae censeantur in ²Christo Iesu, divina et humana, constet autem immortalem esse divinam, ³ut mortalem quae humana

11. Iesum om. A. Leid. 12. filii d., ex emendat. Fulvii Ursini. filius ABabc. Leid. 13. Iesus Christus unctus est AB. Leid. 14. deest et Iesus AB. Leid. 15. Christi nomen patri ABab. Leid. Christo nomen patri c. Christo nomen patris d., Fr. Iunius. 16. et ad deum A. 17. et ad deum A. Leid. 18. et deum om. A. Leid. 19. ἄρχοντες abc. 20. ἄρχοντες abc. 21. si qui Fulv. Ursinus. 22. vestra c. 23. iamque d. tamquam ABabc. Leid. utique Fulv. Ursinus. 24. est om. A. Leid.

Cap. XXIX. 1. adicit A. Leid., et tres Vaticani. adiecit Babcd. 2. Iesu Christo A. Leid. 3. ut ego. sicut d., Fulv. Ursinus. cum ABabc. Leid.

bus ecclesiam instruit. Nec multum referret cum parte librorum reposuisse

singularem „totum instrumentum.“ Cf. adnot. ad Apolog. cap. 18.

sit, apparet¹ quatenus cum mortuum dicat, id est qua carnem et hominem et filium hominis, non⁴ qua spiritum et sermonem et dei filium. ⁵Dicendo denique, Christus mortuus est, id est unctus, id quod unctum est mortuum ostendit, id est carnem. Ergo, inquis, et nos eadem ratione ⁶dicentes qua ⁷vos filium non blasphemamus in dominum deum; non enim ex divina, sed ex humana substantia mortuum ⁸dicimus. ⁹Atquin blasphematis, non tantum quia mortuum dicitis patrem, sed et quia crucifixum. ¹⁰Maledictione enim crucifixi, quae ex lege in filium competit (quia Christus pro nobis Gal. III, 13. maledictio factus est, non pater), Christum in patrem convertentes in patrem blasphematis. Nos autem dicentes Christum crucifixum Deut. XXI, 23. non maledicimus illum, sed maledictum legis referimus, quia nec apostolus hoc dicens blasphemavit. Sicut autem de quo quid capit dici sine blasphemia dicitur, ita quod non capit, blasphemia est, si dicatur. Ergo nec compassus est pater filio. ¹¹Scilicet directam blasphemiam in patrem veriti diminui eam hoc modo sperant, ¹²concedentes iam patrem et filium duos esse, si filius ¹³sic quidem patitur, pater vero compatitur. Stulti et in hoc. Quid est enim compati quam cum alio pati? Porro si impassibilis patèr, utique et impassibilis; aut si compassibilis, utique ¹⁴passibilis. Nihil ei ¹⁵vel hoc timore tuo praestas. Times dicere passibilem quem dicis compassibilem. Tam autem ¹⁶impassibilis pater est quam impassibilis etiam filius ex ea condicione qua deus est. Sed ¹⁷quomodo filius passus est, si non compassus est et pater? ¹⁸Separatur a filio, non a deo. Nam et fluvius, si aliqua turbulentia contaminatur, quamquam una substantia de fonte decurrat nec discernatur a fonte, tamen fluvii iniuria non pertinebit ad fontem; et licet aqua fontis ¹⁹sit quae patitur in fluvio, dum non in fonte patitur, sed in fluvio, non fons patitur, sed fluvius, qui ex fonte est. Ita ²⁰et spiritus dei quod pati ²¹possit in filio, ²²quia non ²³in

4. quasi A. Leid. 5. Denique dicendo A. Leid. 6. dicentes qua vos (nos AB. Leid.) ABab. Leid. dicentes patrem qua vos c. patrem mortuum dicentes d., cum Fulvio Ursino. 7. non filium Leid. non filii A. 8. dicimus om. A. Leid. 9. Atquin abcd. At cum AB. Leid. 10. Maledictio enim AB. Leid. 11. Scilicet ego. Sic enim d., cum Fulvio Ursino. Sicut ABabc. Leid. 12. contententes A. 13. sic quidem ego. quidem d., cum Fulvio Ursino. siquidem ABabc. Leid. 14. et passibilis A. Leid. 15. vel hoc timore tuo d., ex emendat. Fulvii Ursini. veluti mortuo ABab. veluti mortuus Leid. veluti (velut B. in marg.) morituro B (in marg., ex codice, puto, Hirsaugiensi)c., tres Vaticani. 16. compassibilis AB. Leid. 17. quando — — est et pater, separatur Fulv. Ursinus. 18. Separabatur d. 19. sit quae d. utique (vel aequae) Latinius. sitive ABabc. Leid. 20. et spiritus dei quod pati ego. etsi spiritus dei quid pati d. et spiritus dei qui pati Ac. Leid., et tres Vaticani. et spiritus dei pati B. et qui pati ab. Gorziensis. 21. possit ABabc. Leid. posset d., cum Fulv. Ursino. 22. quia tamen non d., cum Fulvio Ursino. 23. in patre est pateretur A. Leid.

patre pateretur, sed in filio, pater passus non videretur^a. Sed sufficit nihil spiritum dei passum suo nomine, quia, ²⁴si quid *passus*, passus est in filio. *Aliud* quidem erat ut pater cum filio pateretur in carne^b. ²⁵Aequè hoc ²⁶retractatum. Nec quisquam ²⁷negabit; quando ²⁸nec nos pati pro deo ²⁹possumus, nisi spiritus dei ³⁰sit in nobis, qui ³¹et loquitur de nobis quae sunt confessionis, non ipse tamen patiens, sed pati posse praestans.

Cap. XXX.

Alioquin si ultra ¹pergas, potero tibi durius respondere, et te cum ipsius domini pronuntiatione committere, uti dicam quid de isto quaeris? ²Habes ipsum exclamantem in passione, Deus meus, deus meus, ut quid^a me dereliquisti? Ergo aut filius patiebatur a patre derelictus, et pater passus non est, qui filium dereliquit; aut si pater erat qui patiebatur, ad quem deum exclamabat? Sed haec vox carnis et animae, id est hominis, non sermonis nec spiritus, id est non dei, propterea emissa est, ut impassibilem deum ostenderet, qui sic filium dereliquit, dum hominem eius tradidit in mortem. Hoc et apostolus sensit, scribens: Si pater filio non pepercit.

Matth.
XXVII, 46.

Rom.
VIII, 32.

Ies. LIII, 6.

Hoc et Esaias prior pronuntiavit: Et dominus eum tradidit pro delictis nostris. Sic reliquit, dum non ³parcit, sic reliquit, dum ⁴tradit. Ceterum non reliquit pater filium, in cuius manibus filius spiritum suum posuit. Denique posuit, et statim obiit; spiritu enim manente in carne caro omnino mori non potest. Ita relinqui

Luc.
XXIII, 46.

1 Cor. XV, 3.

a patre mori fuit filio. Filius igitur et moritur et resuscitatur a patre secundum scripturas. Filius ascendit in superiora caelorum, qui et descendit in ⁵interiora terrae. Hic sedet ad dexteram patris;

Eph. IV, 9.

Marc.
XVI, 19.

Act. App.
VII, 55.

non pater ad suam. Hunc videt Stephanus, cum ⁶lapidatur, adhuc stantem ad dexteram dei, ut exinde sessurum, donec ponat illi

Ps. CX, 1.

pater omnes inimicos sub pedibus suis. ⁷Hic et venturus est rur-

24. si quid passus, passus est in filio. Aliud quidem erat ut pater cum filio *ego*. si quid passus est, in filio quidem erat, ut pater cum filio *ABabc. Leid.* si quid passus est, in filio quidem passus est, in quo erat et pater cum filio *d., cum Fulvio Ursino.* 25. Aequè *ego.* quia *libri omnes.* 26. retractatum *abcd. Gorz.* retractatus *AB. Leid.* retractavimus *Rhenanus.* 27. negavit *AB. Leid.* 28. nec *A. Leid.* et *reliqui.* 29. possumus, nisi *A.* possumus, si *B.* non possumus, nisi *abcd.* In *Leid.* verba pati pro deo — — — patiens, sed *omissa sunt.* 30. in vobis sit *A.* 31. *Reposuerim* eloquitur.

Cap. XXX. 1. *pergens AB. Leid.* 2. *Habet AB. Leid.* 3. *parcet AB. Leid.* 4. *tradet AB. Leid.* 5. *inferiora A. Leid.* 6. *lapidatur d., Fulv. Ursinus.* lapidaretur *ABabc. Leid.* 7. et hic *A. Leid.*

Cap. XXIX. a. pater passus non videretur.] Illud videlicet quod spiritus dei in filio pati possit.

b. si quid passus, passus est — — pateretur in carne] Haec verba ante quidem corruptissima iam sic suo sen-

sui et supplere et emendare contigit. Ex *passus* repetivi alterum *passus*, ex *filio* vocem *Aliud*, quae illic absorpta delituerat. Sententia plana atque aperta est.

Cap. XXX. a. ut quid] *ἵνα τί.*

sus super nubes caeli talis qualis et ascendit. Hic interim acceptum a patre munus effudit, spiritum sanctum, tertium ⁸nomen divinitatis ⁹et tertium gradum maiestatis, unius praedicatorem monarchiae, sed et ¹⁰*οἰκονομία* interpretatorem, si quis sermones novae prophetiae eius admiserit, et ¹¹deductorem omnis veritatis^b, quae est in patre et filio et spiritu sancto secundum Christianum sacramentum.

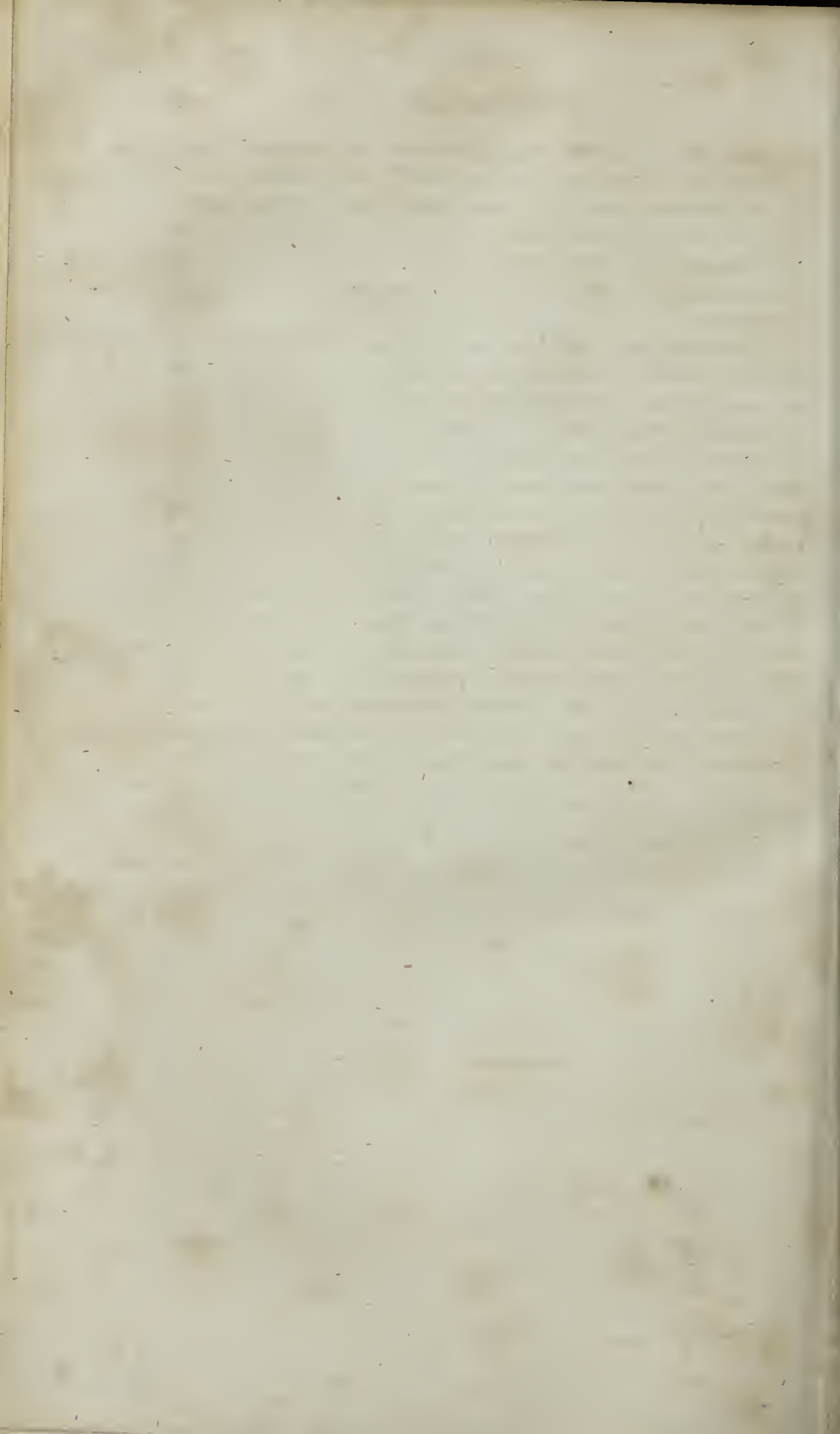
Act. App.
1, 11.
Luc.
XXI, 27.

Ceterum Iudaicae fidei ista res, sic unum deum credere, ¹ut Cap. XXXI.
filium adnumerare ei nolis, et post filium spiritum. Quid enim erit inter nos et illos nisi differentia ista? Quod opus evangelii, quae est substantia novi testamenti, statuens legem et prophetas usque ad Ioannem, si non exinde pater et filius et ²spiritus, tres crediti, unum deum sistunt? Sic deus voluit novare sacramentum, ut nove unus crederetur per filium et spiritum, ut coram iam deus in suis propriis nominibus et personis cognosceretur, qui et retro per filium et spiritum praedicatus non intellegebatur. Viderint igitur antichristi, qui negant patrem et filium. Negant enim patrem, dum eundem filium dicunt, et negant filium, dum eundem patrem credunt, dando ³illis quae non sunt, auferendo quae sunt. Qui vero I Io. IV, 15.
confessus fuerit Christum filium dei, non patrem, deus in illo manet, et ipse in deo. Non credimus ⁴testimonio dei, quo testatus est de filio suo. Qui filium non habet, nec vitam habet. Non habet I Io. V, 9, 12.
autem filium, qui eum alium quam filium credit.

8. numen *abc.* 9. et tertium gradum maiestatis *Ad. Leid.* et tertium nomen maiestatis *abc.* In *B.* haec non comparent. 10. *οικονομία* *A. Leid.* *οεconomiae abc.* 11. deductoris *ABa. Leid.*

Cap. XXXI. 1. et filium ei adnumerare *A.* 2. spiritus sanctus *A. Leid.* 3. illi *A. Leid.* 4. testimonio *Ad. Leid.* testimonium *reliqui.*

b. deductorem omnis veritatis] Cf. supra cap. 2.

ADVERSUS IUDAEOS.

In scripturae discrepantia Tertulliani verbis subiecta

<i>λ</i>	significat	codicem	Fuldensem, hodie deperditum, ex collatione Franc. Modii.
<i>A</i>	-	-	Leidensem.
<i>B</i>	-	editionem	principem Beati Rhenani, quae prodit Basileae a. MDXXI.
<i>a</i>	-	-	Io. Gangneii, quae prodit Parisiis a. MDXLV.
<i>b</i>	-	-	Sigism. Gelenii, quae prodit Basileae a. MDL.
<i>c</i>	-	-	Iac. Pamellii, quae prodit Antverpiae a. MDLXXIX.
<i>d</i>	-	-	Nic. Rigaltii, quae prodit Parisiis a. MDCXXXIV.

* A D V E R S U S I U D A E O S .

Proxime accidit, disputatio habita^a est Christiano et proselyto Cap. I.
 Iudaeo^b. Alternis vicibus contentioso fune^c uterque diem in vespe-
 ram traxerunt. Obstrepentibus etiam quibusdam² ex partibus sin-
 gulorum nubilo quodam veritas obumbrabatur. Placuit ergo, ³ quod
 per ⁴ contentum disputationis minus plene potuit dilucidari, ⁵ inspicere
 curiosius et ⁶ lectionibus stilo quaestiones ⁷ retractatas terminare.
 Nam occasio quidem ⁸ defendendi etiam gentibus ⁹ divinam^d gratiam
¹⁰ habuit hinc praerogativam, quod sibi ¹¹ vindicare dei legem insti-
 tuerit homo ex gentibus nec de prosapia Israëlitum Iudaeus. Hoc
 enim sat ¹² est, posse gentes admitti ad dei legem, ne Israëel adhuc
 superbiat quod gentes velut stillicidium situlae aut pulvis ex area Ies. XL, 15.
 deputentur. Quamquam habeamus ipsum deum idoneum pollicita- Gen.
XXII, 18.
 torem et fidelem sponsorem, qui Abrahae ¹³ promiserit quod in
 semine eius benedicerentur ¹⁴ omnes nationes terrae, et quod ex

* CONTRA IUDAEOS habet codex Bibl. Magliabechianae num. 527., et codex Fuld., teste Vet. Catalogo Bibl. Fuldensis a Kindlingero edito pag. 81. 16. ~

Cap. I. 1. est om. codex Laurent. num. 55. plut. 89. Cf. Bandini Catal. Lat. tom. III. pag. 318. 2. ex partibus *λd.* spectantibus *reliqui*, et Laurent. 3. ut A. Laurent. 4. contentum A. Laurent., *ios. Scaliger.* 5. curiosius inspicere A. Laurent. 6. lectionis *cd.* Vaticanus codex apud Pamelium. 7. retractabat terminare *λ.* retractas exterminare A. Laurent. 8. defendendae A. Laur. 9. divinam *Fr. Iunius.* sibi divinam *libri omnes.* 10. hinc habuit A. Laurent. 11. vindicare *cod. Vaticanus.* 12. esse *bcd.* 13. promiserit *λ.* promiserat *reliqui.* 14. omnes *om. ABabc. Laurent.*

Cap. I. a. Proxime accidit, disputatio habita est] Eadem structurae neglegentia usus est initio lib. De Corona: „Proxime factum est, liberalitas praestantissimorum imperatorum expungebatur in castris“ cett. Similiter Hieronym. initio lib. Adv. Lucifer.; quamquam illic variat scriptura.

b. proselyto Iudaeo.] Qui ex gentili-

bus ad Iudaismum transiverat. (Fr. Iunius.)

c. contentioso fune] Cf. adnott. ad De Pudic. cap. 2. Adv. Marc. IV, 4.

d. divinam] Ita scripsi cum Fr. Iunio. Illud sibi quod vulgo reperitur ante *divinam* apparet ex linea sequenti huc irrepsisse.

Gen.
XXV, 23.

utero Rebeccae duo populi et duae gentes essent processurae, utique Iudaeorum, id est ¹⁵Israëlis, et gentium, id est ¹⁶nostrae. Uterque ergo ¹⁷populus et gens est appellatus, ne de nominis appellatione privilegium gratiae sibi quis audeat defendere. Duos etenim populos et duas gentes processuras ex unius feminae utero deus destinavit, nec discrevit ¹⁸gratia in nominis appellatione, sed in partus editione, ut, ¹⁹qui prior esset de utero processurus, minori subiceretur, id est posteriori. Sic namque ad Rebecam deus locu-

Ibid.

tus ²⁰est: Duae gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ²¹ventre tuo dividuntur, et populus populum superabit, et maior serviet minori. Itaque cum populus seu gens Iudaeorum anterior sit tempore et maior per gratiam primae dignationis in lege, noster vero minor aetate temporum ²²intellegatur, utpote in ultimo saeculi spatio ^{22b}adeptus notitiam divinae miserationis, procul dubio ²³per ²⁴edictum divinae elocutionis ²⁵prior et maior populus, id est Iudaeus, serviat necesse est minori, et minor populus, id est Christianus, superet maiorem. Nam et secundum ²⁶divinarum scripturarum memorias populus Iudaeorum, ²⁷id est antiquior, derelicto deo idolis ²⁸deservivit et divinitate ²⁹abrelicta simulacris fuit deditus, dicente

Exod.
XXXII, 23.

populo ad Aaron, Fac nobis deos, qui nos antecedant. Quod cum ex monilibus feminarum et anulis virorum aurum fuisset igne conflatum et processisset eis bubulum caput, ³⁰huic figmento universus

Exod.
XXXII, 4. 8.I Reg.
XII, 28.I Reg.
XII, 28.

XVI, 31 sq.

Israël ³¹abrelicto deo honorem dederunt, dicentes, Hi sunt dei qui nos eiecerunt de terra Aegypti. Sic namque posterioribus temporibus, quibus reges eis imperabant, et cum Hieroboam vacas aureas et lucos colebant et Bahali se mancipabant. Unde ³²probatur eos semper idololatriae crimine reos designatos ex instrumento divinarum scripturarum. Noster vero populus minor, id est posterior, relictis idolis, quibus ante ³³deserviebat, ad eundem ³⁴deum conversus est a quo Israël, ut supra memoravimus, abscesserat. Sic namque populus minor, id est posterior, populum maiorem superavit, dum gratiam divinae dignationis consequitur, a qua Israël est repudiatus.

15. Israel *cd.*, ex uno Vaticano. 16. nostrae λ . noster *reliqui*, et Laur. 17. et populus AB. id est populus Laur. 18. gratia λ . Rigaltius. gratiam AB *abcd*. Laur. 19. qui *om. A. Laur.* 20. est dicens: Duae *cd.*, ex Vaticano. 21. utero λ . 22. intelligatur, utpote λd . de Rebecca, de duobus populis, intelligitur id posse *reliqui*, et Laur. 22b. adeptos B. 23. per λ . secundum *reliqui*, et Laur. 24. dictum B. At in marg. habet aedictum. 25. prior et maior *d.*, cum Fulv. Ursino. prior maior $\lambda Babc$. prior A. Laur. 26. divinarum scripturarum memorias λ . scripturarum divinarum memorias *d.* memorias *reliqui*, et Laur. 27. maior, id est *d.*, cum Fulv. Ursino. 28. deservivit λA . Laur., et Vaticanus. servivit *reliqui*. 29. relicta A. Laur. 30. huic *bcd.* cui *reliqui*, et Laur. 31. relicto *d.*, cum Fulvio Ursino. 32. putabatur *b.* 33. deserviebant A. Laur. 34. deum *om. ab.*

Igitur gradum conferamus^a, et summam ¹quaestionis ipsius Cap. II. certis lineis ²determinemus. Cur etenim deus, universitatis conditor, mundi totius gubernator, hominis plasmator, universarum gentium sator, legem per Moysen uni populo dedisse credatur, et non omnibus gentibus attribuisse dicatur? Nisi enim omnibus eam dedisset, nullo pacto ad eam etiam proselytos ex gentibus accessum habere permetteret. Sed ut congruit bonitati dei et aequitati ipsius, utpote plasmatoris ³generis humani, omnibus gentibus eandem legem dedit, quam certis ⁴et statutis temporibus observari praecepit, quando voluit, et per quos voluit, et sicut voluit. Namque in principio mundi ipsi Adae et Evae legem dedit, ne de fructu arboris Gen. II, 17. plantatae in medio paradisi ederent, quod si contra fecissent, morte morerentur. Quae lex eis sufficeret, si esset custodita. ⁵In hac enim lege Adae data omnia praecepta condita recognoscimus quae postea pullulaverunt data per Moysen, id est, Diliges dominum Deut. VI, 5. deum tuum de toto corde tuo et ex tota anima tua, et, Diliges Lev. XIX, 18. proximum ⁶tibi tanquam te, et, Non occides, Non moechaberis, Exod. XX, 12-16. Non ⁷furaberis, Falsum testimonium non dices, Honora patrem tuum et matrem, et, Alienum non concupisces. Primordialis ⁸enim lex est data Adae et Evae in paradiso, quasi matrix omnium praeceptorum dei. Denique si dominum deum suum dilexissent, contra praeceptum eius non fecissent; si proximum diligerent, id est semetipsos, persuasioni serpentis non credidissent, atque ita in semetipsos homicidium non commisissent, ⁹excidendo de immortalitate, faciendo contra dei praeceptum; a furto quoque abstinuis- sent, ¹⁰si de fructu arboris ¹¹clam non degustassent, nec a conspectu domini dei ¹²sui sub arbore delitescere gestissent, nec falsum asseveranti diabolo participes efficerentur, credendo ei quod similes ¹³dei essent futuri, atque ita nec deum offendissent, ut patrem, qui eos de limo terrae quasi ex utero matris figuraverat; si alienum non ¹⁴concupiscent, de fructu illicito non ¹⁵degustassent. Igitur ¹⁶in hac generali et primordiali dei lege, quam in arboris fructu observari deus sanxerat, omnia praecepta legis ¹⁷posterioris specialiter indita fuisse cognoscimus, quae suis temporibus edita

Cap. II. 1. quaestionem A. 2. terminemus A. *Vatic.* 3. humani generis A. 4. et om. λ. 5. In hanc enim legem Adae datam A. 6. tuum A. *Vatic.* 7. furaberis λd. fraudaveris *reliqui.* 8. enim lex est λ. lex est enim *reliqui.* 9. excidendo λAB(in marg.)abcd. excedendo B. 10. si λd. et *reliqui.* 11. non clam A. 12. sui λd. nostri *reliqui.* 13. dei λd. deo *reliqui.* 14. concupiscent λAcd. *Vatic.* concupiscerent *reliqui.* 15. degustassent λ. gustassent *reliqui.* 16. in hac λd. hac *reliqui.* 17. superioris A.

Cap. II. a. gradum conferamus] Cf. adnott. ad Scorp. cap. 4.

germinaverunt. Eiusdem est enim postea ¹⁸superducere legem^b qui ante praemiserat praeceptum, ¹⁹quoniam et ipsius est erudire postea qui ²⁰antea iustos formare instituerat. Quid enim mirum, si is auget disciplinam qui instituit, si is proficit qui coepit? Denique^c ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis legem fuisse contendo non scriptam, quae naturaliter intellegebatur et a patribus custodiebatur. Nam unde Noë iustus inventus, si non ²¹illi ²²naturalis legis iustitia ²³praecedebat? unde Abraham amicus dei deputatus, si ^{Iac. II, 23.} non de aequitate et iustitia legis naturalis? unde Melchisedech sacerdos dei summi nuncupatus, si non ante Leviticae legis sacerdotium Levitae fuerunt, qui sacrificia deo offerebant? Sic enim post supra scriptos patriarchas data lex est Moysi, eo tempore postea quam ab Aegypto excesserunt, post intervallum multorum temporum ²⁴et spatia. Denique ²⁵post quadringentos et triginta annos Abrahae data est lex. Unde intellegimus dei legem etiam ante Moysen, nec in ²⁶Choreb tantum aut in Sina et in eremo primum, sed antiquiorem, primum in paradiso, ²⁷deinde patriarchis, atque ita et Iudaeis certis temporibus reformatam, ut non iam ad Moysi legem ita attendamus, quasi ad principalem legem, sed ad subsequentem, quam certo tempore deus et gentibus exhibuit et repromissam per prophetas in melius reformavit, et praemonuit ²⁸futurum ut, sicuti certo tempore data est lex per Moysen, ita temporaliter observata et custodita credatur. Nec adimamus hanc dei potestatem pro temporum condicione legis praecepta reformantem ²⁹in hominis ³⁰salutem. Denique qui contendit et sabbatum adhuc observandum quasi salutis medelam et circumcisionem octavi diei propter mortis comminationem, doceat in praeteritum iustos sabbatizasse aut circumcidisse, et sic amicos dei effectos. Nam si circumcisio purgat hominem, deus Adam incircumcisum cum faceret, cur eum non circumcidit, vel postea quam deliquit, si purgat circumcisio? Certe in paradiso constituens eum incircumcisum colonum paradisi praefecit. Igitur cum neque circumcisum neque sabbatizantem deus Adam instituerit, consequenter quoque sobolem

18. superducere *ego.* subducere *λd.* docere *reliqui.* 19. quomodo *A.* 20. antea *λ.* ante *reliqui.* 21. illi *λA.* illum *reliqui.* 22. naturalis? Unde fides statim procedebat *λ.* 23. procedebat *praeter λ. habet etiam A.* 24. et *om. λ.* 25. post CCC et triginta *A.* 26. Choreb *c.* Chores *Vatic.* chorus *A.* Coreb *d.* Oreb *reliqui.* 27. deinde *λ.* post deinde *A.* post *reliqui.* 28. futuram *AB.* 29. in iohannis *A.* 30. salute *AB.*

b. superducere legem] Hanc veram esse emendationem evincitur eis quae insequuntur. *Superducere* pro addere, in-super addere, Tertulliano usitatissimum

est. Exempla dedi ad De Pudic. cap. 20. c. Denique] Id est adeo, proinde. Quo significatu hoc ipso capite particula haec saepius repetitur.

eius, Abel, offerentem sibi sacrificia, incircumcisum nec sabbatizantem laudavit, accepto ferens quae offerebat in simplicitate cordis, et reprobans sacrificium fratris ³¹eius Cain, qui quod offerebat non recte dividebat. Noë quoque incircumcisum deus, sed et non sabbatizantem, de diluvio liberavit. Nam et Enoch iustissimum, non circumcisum nec sabbatizantem, de hoc mundo transtulit, qui necdum mortem gustavit, ut aeternitatis candidatus iam nobis ostenderet nos quoque sinè legis onere Moysis deo posse placere. Melchisedech quoque, summi dei sacerdos, incircumcisus et non sabbatizans ad sacerdotium dei allectus est. ³²Probat et Loth, frater Abrahae, quod pro meritis iustitiae sine legis observatione de Sodomitarum incendio sit liberatus.

Sed Abraham, ¹inquit, circumcisus est. Sed ante deo placuit ^{Cap. III. Gen. XVII, 24.} quam circumcideretur, nec tamen sabbatizavit. Acceperat enim circumcisionem, sed quae esset in signum temporis illius, non in salutis praerogativam. Denique sequentes patriarchae incircumcisi fuerunt, ut Melchisedech, ²qui ³ipsi Abrahae iam circumciso, rever- ^{Gen. XIV, 18.} tenti de proelio, panem et vinum obtulit incircumcisus. Sed et filius, inquit, Moysi ^{3b}tum ab angelo praefocatus ^{3c}fuisse, si non ^{Exod. IV, 24 sq.} Seffora mater eius calculo praeputium infantis circumcidisset. ⁴Unde, inquit, maximum periculum est, si praeputium carnis quis non circumciderit. ⁵Atquin si salutem circumcisio omnimodo ⁶afferret, etiam ipse ⁷Moyses in filio suo non intermisisset quo minus octava die circumcideret eum, ⁸cum constet ⁹Sefforam coactam ab angelo id fecisse in itinere. Consideremus itaque quod non potuerit unius infantis coacta circumcisio omni populo praescribere et quasi legem huius praecepti ¹⁰condere. Nam providens deus quod hanc circumcisionem in signum, non in salutem, esset daturus populo Israël, idcirco filium Moysi, ducis futuri, instigat circumcidi, ut, cum coepisset per eum populo dare praeceptum circumcisionis, non aspernaretur populus, videns exemplum istud in ¹¹ducis filio iam celebratum. Dari enim habebat circumcisio, sed in signum, unde Israël in novissimo tempore dinosci haberet^a, quando secundum

31. eius Cain *ld.* Cain eius *c.*, *ex Vatic.* eius *A.* Cain *reliqui.* 32. Probat et *ld.* Et probatus *reliqui.*

Cap. III. 1. inquit *bcd.* 2. ut qui *bc.* 3. ipsi *om. b.* 3b. cum *AB.* 3c. fuisse *Sephora A.* 4. Unde, inquit — — — non circumciderit (*om. l.*). 5. Atquin *l.* Et ideo *reliqui.* 6. afferret *ld.* adfert *reliqui.* 7. Moses *l.* 8. cum *l.* quando *reliqui.* 9. Sepphorã *B.* 10. condere *ld.* condere in salutem *reliqui.* 11. ducis filio *ld.* ducis filium *B (in marg.) c.* iudicis filium *ABab.*

Cap. III. a. sed in signum, unde tione cf. Desid. Herald. Digress. II, 1. Israël in novissimo tempore dinosci haberet] De hac circumcisionis interpretatione cf. Desid. Herald. Digress. II, 1. p. 263 sq.

sua merita in sanctam civitatem ingredi prohiberetur, ¹² per verba
 Ies. I, 7 sq. prophetarum dicentium: Terra vestra deserta, civitates vestrae
¹³ igni exustae, regionem vestram in conspectu vestro ¹⁴ extranei
 comedent, et deserta et subversa a populis extraneis derelinquetur
 filia Sion, sicut casa in vinea, et sicut custodiarium^b in cucume-
 rario, et quasi civitas, quae expugnatur. ¹⁵ Cur ita? Quoniam sub-
 Ibid. v. 2. sequens sermo prophetae exprobrat eis ¹⁶ dicens: Filios ¹⁷ genui et
 Ibid. v. 15. exaltavi, ipsi autem ¹⁸ reprobaverunt me. Et iterum: Et si exten-
 deritis manus, avertam faciem meam a vobis; et si multiplicaveritis
 preces, non exaudiam vos; manus enim vestrae sanguine plenae
 Ibid. v. 4. sunt. Et iterum: Vae gens peccatrix, populus plenus peccatis, filii
¹⁹ scelesti, dereliquistis deum, et ²⁰ ad indignationem ²¹ provocastis
 sanctum Israël. Haec igitur dei providentia fuit, dandi circumcisio-
 nem Israël in signum unde dinosci ²² possent, cum adveniret tem-
 pus, ²³ quo meritis suis supradictis in Hierusalem admitti ²⁴ pro-
 hibereñtur; quod et quia futurum erat, nuntiabatur, et quia factum
 videmus, recognoscimus. ²⁵ Sicut ²⁶ enim circumcisio carnalis, quae
 temporalis erat, ²⁷ imbuta est in signum populo contumaci, ita spi-
 ritualis ²⁸ data est in salutem populo obaudienti, dicente propheta
 Ier. IV, 3 sq. Hieremia, ²⁹ Innovate vobis, et ³⁰ ne seminaveritis in spinis: circum-
 cidimini deo, et circumcidite praeputium cordis vestri. ³¹ Et alio
 Ier. XXXI, loco dicit, Ecce enim dies ³² venient, dicit dominus, et disponam
 31 sq. domui Iudae et domui Iacob testamentum novum, non tale quale
 iam dedi patribus eorum in die quo eos eduxi de terra Aegypti.
 Unde intellegimus et priorem circumcisionem tunc datam cessaturam,
 et novam legem non talem, qualem iam dederat patribus,
 processuram annuntiari, sicut Esaias praedicavit, dicens quod in
 novissimis diebus manifestus futurus esset mons domini et domus
 Ies. II, 2 sq. dei super ³³ vertices montium: et exaltabitur, inquit, super colles,
 et venient super illum omnes gentes, et ambulabunt multi et dicent:
 venite, ascendamus in montem domini et in domum dei Iacob, non
 in Esau prioris ³⁴ filii, sed in Iacob sequentis, id est populi nostri,
 cuius mons Christus est, sine manibus concidentium praecisus,

12. per *λd.* secundum *reliqui.* 13. exustae igni *A.* 14. extranei *λ* alieni *reliqui.* 15. Cur ita? Quoniam *λ.* Et ideo *reliqui.* 16. Esaias dicens *AB.* 17. genui *λ.* generavi *reliqui.* 18. reprobaverunt me *λ.* spreverunt me *reliqui.* 19. scelesti *λ.* *Vatic.* scelerati *reliqui.* 20. ad *λ.* in *reliqui.* 21. provocastis *λ.* misistis *reliqui.* 22. possent *λ.* posset *reliqui.* 23. quod *AB.* 24. prohiberetur *bcd.* 25. Sic *AB.* 26. enim *λ.* ergo *reliqui.* 27. tributa *d.*, ex *coni.* *Rhenani.* 28. data est *λd.* circumcisio est *reliqui.* 29. Innovate vobis *λd.* Innovate vobis (nobis *a.*) novitatem *reliqui.* 30. ne seminaveritis *λ.* nolite seminare *reliqui.* 31. Et alio loco dicit *om. b.* 32. venient *cd.* 33. verticem *A.* *Vatic.* 34. filii *λAB* (in *margin.*) *abcd.* *Gorziens.* populi *B.*

b. custodiarium] Usurpat hoc vocabulum etiam Ad Mart. cap. 2.

implens omnem terram, apud Daniele[m] ostensus. Denique ex hac Dan. II, 35. domo dei Iacob etiam legem novam processuram sequentibus verbis annuntiat Esaias, dicens, De ³⁵Sion enim exiet lex et verbum do- Ies. II, 3 sq. mini ex Hierusalem, et iudicabit inter gentes, id est inter ³⁶nos, qui ex gentibus sumus ³⁷vocati: et concident, inquit, gladios suos in aratra et lanceas suas in falces, et non accipiet gens super gentem gladium, et iam non ³⁸discent ³⁹pugnare. Qui igitur intelleguntur alii quam nos, qui nova lege edocti ista observamus, oblitterata veteri lege, cuius ³⁹^babolitionem futuram actus ipse demonstrat? Nam vetus lex ultione gladii se vindicabat, et oculum pro oculo eruebat, et vindictam iniuriae retribuebat; nova autem ⁴⁰lex clementiam designabat, et pristinam ferocitatem gladiatorum et lancearum ad tranquillitatem convertebat, ⁴¹et belli pristinam in aemulos legis et hostes executionem in ⁴²pacificos actus arandae et colendae terrae reformabat. Igitur, sicut supra ostendimus, quod vetus lex et circumcisio carnalis cessatura pronuntiata est, ita et novae legis et spiritalis circumcisionis observantia in pacis obsequia eluxit. Populus enim, inquit, quem non noveram, servivit mihi, Ps. XVIII, 44 sq. in ⁴³obauditu auris ⁴⁴obaudivit mihi. Prophetae annuntiaverunt. Quis autem populus qui deum ignorabat, nisi noster, qui retro deum nesciebamus? et quis in auditu auris ⁴⁵audiit ei, nisi nos, qui relictis idolis ad deum conversi sumus? Nam Israël, qui deo fuerat cognitus, quique ab eo in Aegypto exaltatus fuerat, et per Erythraeum pelagum transvectus est, quique in eremo manna cibus ⁴⁶XL annis ad instar aeternitatis redactus, nec humanis passionibus ⁴⁷contaminatus aut saeculi huius ⁴⁸cibus pastus, sed ange- Ps. LXXXVIII, 24. lorum panibus manna cibus etque beneficiis deo obligatus, domini et dei sui oblitus est, dicens ad Aaron, Fac nobis deos, Exod. XXXII, 1. qui nos ⁴⁹antecedant; Moyses enim ille, qui nos eiecit de terra Aegypti, ⁵⁰dereliquit nos, et quid ⁵¹illi acciderit, nescimus. Et ideo nos, qui non populus dei retro, facti sumus populus eius accipiendo novam legem, ⁵²supra dictam, et novam circumcisionem, ante praedictam^c.

35. Syon B. 36. eos bcd. 37. orti A. 38. dicentur B. 39. pugnare. Qui igitur λ. proeliari. Igitur reliqui. 39 b. abolitionem AB. 40. lex om. ABab. Habent reliqui et Vatic. 41. et belli pristinam in aemulos executionem Rigalt. belli et pristinam et aemulos et hostem executione λ. et belli pristina in aemulos legis (legis om. A. Divion.) et hostis (hostes A. Divion.) executionem ABabcd., codex Divionensis teste Rigaltio. 42. pacificis A. codex Divion. 43. obauditu λd. auditu reliqui. 44. obaudivit λd. obedivit reliqui. 45. audiit λd. obedivit reliqui. 46. quadraginta annis bcd. 47. condemnatus A. 48. cibos A. 49. antecedant λ. praecedant reliqui. 50. dereliquit nos om. λ. 51. acciderit illi A. 52. supra λbcd. et supra reliqui.

c. ante praedictam.] Per Moysen et prophetas scilicet. (Fr. Iunius.)

Cap. IV. Sequitur itaque ut, quatenus circumcisionis carnalis et legis veteris abolitio expuncta^a suis temporibus demonstratur, ¹ita sabbati quoque observatio ²temporaria fuisse demonstratur. Dicunt enim Iudaei quod a primordio sanctificaverit deus diem septimum, requiescendo in eo ab omnibus operibus suis quae fecit, et inde etiam Moysen dixisse ad populum, Mementote diem sabbatorum, ³sanctificare eum; omne opus servile non facietis in eo, praeterquam quod ad animam pertinet. Unde nos intellegimus ^{3b}magis sabbatizare nos ⁴ab omni opere servili semper ⁵debere, et non tantum septimo quoque die, sed per omne tempus. Ac per hoc quaerendum nobis quod sabbatum nos deus vellet custodire? Nam sabbatum aeternum et sabbatum temporale scripturae designant. Dicit enim Esaias propheta, Sabbata vestra odit anima mea; et alio loco dicit, Sabbata ⁶mea profanastis. Unde dinoscimus sabbatum temporale esse humanum, et sabbatum aeternum censi divinum, de quo per Esaiam praedicat: Et erit, inquit, mensis ex mense et dies de die et sabbatum de sabbato, et veniet omnis caro adorare in Hierusalem, dicit dominus. Quod intellegimus adimpletum temporibus Christi, quando omnis caro, id est omnis gens, adorare in Hierusalem venit, deum patrem, per Iesum Christum filium eius, sicut per prophetam ⁷praedictum est: Ecce proselyti per me ad te ibunt. Sic igitur ante hoc sabbatum temporale erat et sabbatum aeternum praeostensum et praedictum, quomodo et ante circumcisionem carnalem fuit et spiritalis circumcisio praeostensa. Denique doceant, sicuti iam praelocuti sumus, Adam sabbatizasse, aut Abel hostiam deo sanctam offerentem sabbati ⁸religione placuisse, aut Enoch translatum sabbati cultorem fuisse, aut Noë, arcae fabricatorem, propter diluvium immensum sabbatum observasse, aut Abraham in observatione sabbati Isaac filium suum obtulisse, aut Melchisedech in suo sacerdotio legem sabbati accepisse. Sed dicturi sunt Iudaei, ex quo hoc praeceptum datum est per Moysen, exinde observandum fuisse. Manifestum est itaque non aeternum ⁹nec spiritale, sed temporale fuisse praeceptum, quod quandoque cessaret. Denique adeo non in vacatione ¹⁰sabbati, -id est ¹¹diei septimi, haec sollemnitatis celebranda est, ut Iesus Nave, ¹²eo tempore quo Hiericho civitatem debellabat, praeceptum sibi a deo

Cap. IV. 1. itaque AB. 2. temporaria *λd.* temporalia A. temporalis reliqui. 3. sanctificate d. 3b. nos magis sabbatizare ab A. 4. ab om. ab. 5. debere om. A. 6. mea om. A. 7. praedictum *Acd. Vatic.* dictum b. 8. religione *λcd.* religionem reliqui. 9. nec spiritale om. λ. 10. sabbati id est om. λA. 11. septimi diei A. 12. suo bc.

Cap. IV. a. expuncta] Id est absoluta, consummata.

diceret uti populo mandaret ut sacerdotes arcam testamenti dei septem diebus circumferrent in circuitu civitatis, atque ita septimi diei circuitu peracto sponte ¹³ruerent muri civitatis. Quod ita factum est, ¹⁴et finito spatio diei septimi, sicut praedictum erat, ¹⁵ruerunt muri civitatis. Ex quo manifeste ostenditur in numero istorum dierum septem incurrisse diem sabbati. Septem enim dies, undecunque initium ¹⁶acceperint, sabbati diem secum concludant necesse est, quo die non tantum sacerdotes ¹⁷sint operati, sed et in ore gladii praeda facta sit ¹⁸civitas ab omni populo Israël. Nec dubium est opus servile eos operatos, cum praedas belli agerent ex dei praecepto. Nam et temporibus ¹⁹Maccabaeorum sabbatis pugnando fortiter fecerunt, et ²⁰hostes allophylos expugnaverunt, legemque paternam ad pristinum vitae statum pugnando sabbatis revocaverunt. Nec putem aliam legem eos defendisse nisi in qua de die sabbatorum meminerant esse praescriptum. Unde manifestum est ad tempus et praesentis causae necessitatem ²¹huiusmodi praecepta valuisse, et non ad perpetui temporis observationem ²²huiusmodi legem eis deum ante dedisse.

¹Macc.
II, 41 sqq.

Sic et sacrificia terrenarum oblationum et spiritalium sacrificio-
rum ¹praedicata ostendimus, et quidem a primordio maioris filii, id est Israël, terrena fuisse in Cain praeostensa sacrificia, et minoris filii Abel, id est populi nostri, sacrificia diversa demonstrata. Namque maior natu ²Cain de fructu terrae obtulit munera deo, minor vero filius Abel de fructu ovium suarum. Respexit deus in Abel et in munera eius, in Cain autem et in munera eius non respexit. ³Et dixit deus ad Cain, Quare concidit vultus tuus? ⁴nonne, si recte quidem offeras, non recte autem divides, peccasti; quiesce. Ad te enim conversio ⁵tua, et ipse tui dominabitur. Et tunc dixit Cain ad Abel fratrem suum, Eamus in campum, et abiit cum eo ⁶illic et interfecit eum. Et tunc dixit ⁷deus ad Cain, Ubi est

Cap. V.

Gen.
IV, 3 sqq.

13. ruerunt AB. 14. ut λ A. 15. ruerent λ . 16. acceperunt A. 17. operati sint A. 18. civitatis λ . 19. Maccabaeorum d. Macchabaeorum A. Machabaeorum reliqui. 20. hostes λ B (in marg.) abcd. hostiles AB. 21. huiusmodi praecepta valuisse et non λ d. convaluisse, ut (et A.) non ABabc. 22. huiusmodi legem eis deum ante dedisse d. huius legem eisdem ante dedissem λ . huiusmodi legem eis deus ante dedisset reliqui.

Cap. V. 1. praedicata λ d. praedicta reliqui. 2. Cayn A. Ubique. 3. Verba Et dixit deus — — — omnis qui me invenerit, occidet uncinis notata sunt in d. 4. nonne λ d. quo A. quoniam reliqui. 5. tua (tuas λ .), et ipse tui dominabitur λ d. eius, et tu dominaberis eius reliqui. 6. illic om. λ . 7. Iesus abc.

Cap. V. a. Et dixit deus ad Cain] Haec verba usque ad „et omnis qui te invenerit occidet“ inclusimus uncinis, quia hic supervacue citari videntur. Et sunt

indigentius transcripta, quod et alias apud hunc scriptorem observare est in iis quae ex Mose citantur. (Rigalt.)

⁸ Abel frater tuus? Et dixit, Nescio; numquid custos ⁹ fratris mei sum ego? ¹⁰ Cui deus dixit, Vox sanguinis fratris tui ¹¹ proclamat ad me de terra. Propter quod maledicta terra, quae aperuit os suum ad excipiendum sanguinem fratris tui. - Gemens et tremens eris super terram, ¹² et omnis qui te invenerit occidet ¹³ te. Ex hoc igitur ¹⁴ actu duplicia duorum populorum sacrificia praeostensa iam ¹⁵ tunc a primordio animadvertimus. Denique cum per Moysen in *Deut. XII, 1. 5 sq.* ^{15b} Levitico lex sacerdotalis ¹⁶ conscriberetur, invenimus praescriptum *Lev. XVII, 3 sqq.* populo Israëli ut sacrificia ¹⁷ nullo alio in loco offerrentur deo quam in terra ¹⁸ promissionis, quam dominus deus daturus esset populo Israëli et ¹⁹ fratribus eorum, ²⁰ ut introducto ²¹ Israële illic celebrarentur sacrificia et holocausta tam pro peccatis quam pro animabus, et nusquam alibi nisi ²² in terra sancta. Cur itaque postea per prophetas praedicat ²³ spiritus futurum ut ²⁴ in omni loco et in omni terra offerantur sacrificia deo, ²⁵ sicut per Malachiam angelum, unum *Mal. I, 10 sq.* ex duodecim prophetis, dicit: Non recipiam sacrificium de manibus vestris, quoniam ab oriente sole usque ad occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit dominus ²⁶ omnipotens; et in omni loco ²⁷ offerunt^b sacrificia munda nomini meo. Item in *Ps. XCVI, 7 sq.* psalmis David ²⁸ dicit: Adferte deo patriae gentium; indubitate quod ²⁹ in omnem terram exire habebat^c praedicatio apostolorum: adferte deo claritatem et honorem, adferte deo sacrificia nominis eius: Tollite hostias et introite in atria eius. Namque quod non terrenis sacrificiis, sed spiritalibus deo litandum sit^d, ita legimus, ut scri-

8. Abel habent *Acd. Vatic. Non habent reliqui.* 9. fratris mei sum ego *Acd. Vatic. sum ego fratris mei (λ) Bab.* 10. Cui deus dixit λ. Et dixit ei deus *reliqui.* 11. proclamat λ. clamat *reliqui.* 12. et dixit Cain ad dominum, Maius delictum meum quam ut remittatur mihi, et eiicies me hodie a facie terrae, et a facie tua abscondas, et ero gemens et tremens super terram, et omnis qui me invenerit *cd., de coniectura et suppletione Pamelii.* 13. occidet^a te λ. occidet *reliqui.* 14. actu duplicia ego. actu plicia λ. ac duplici ad A. duplicia *reliqui.* 15. tunc λd. nunc *reliqui.* 15b. in Levitico *delet Latinius et Fr. Junius.* 16. praescriberetur A. 17. nullo alio λ. nullo *reliqui.* 18. repromissionis *Acd. Vatic.* 19. patribus *ABabc.* 20. ut λd. et *reliqui.* 21. Israele λ. Israel *reliqui.* 22. in terra sancta λ*Acd. Vatic.* in terram sanctam *reliqui.* 23. spiritus om. λ. 24. in omni loco et in omni terra λ. in omni terra aut in omni loco *reliqui.* 25. sicuti (sicut d.) per λd. sicuti ipse per *reliqui.* 26. omnipotens om. λ. 27. offerunt ego. ferunt λ. offerentur ab. offeruntur *reliqui, et Vatic.* 28. dicit om. λ. 29. in omnem terram λd. in omni terra *reliqui.*

b. offerunt] Sic rescripsi pro *ferunt*, ut reperitur in collatione cod. Fnld. Nam ita extat iterum infra in fine capituli.

c. exire habebat] Cf. adnott. ad De Fuga in Persecut. cap. 12.

d. sed spiritalibus deo litandum sit] Hinc illa in Apologetico cap. 30: „Of-

fero opimam et maiorem hostiam, quam ipse mandavit, orationem de carne pudica, de anima innocenti, de spiritu sancto profectam“ cett. Et libello ad Scorp. cap. 2: „Sacrificamus quomodo praecepit deus, pura prece.“ Et lib. De Orat. cap. 14., ubi de orationibus sacrificiorum, in quibus accipitur corpus do-

ptum est: Cor contribulatum ³⁰ et humiliatum hostia deo est. Et Ps. LI, 19. alibi: Sacrifica deo sacrificium laudis, et redde altissimo vota tua. Ps. L, 14. Sic itaque sacrificia spiritalia laudis designantur, et cor contribulatum acceptabile sacrificium deo demonstratur. Itaque quomodo carnalia sacrificia reprobata intelleguntur, de quibus et Esaias loquitur dicens, Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? dicit dominus, ita sacrificia spiritalia accepta praedicantur, ut prophetae adnuntiant. Quoniam et si adtuleritis, inquit, mihi similam, vanum ³¹ supplicamentum, execrumentum mihi est. Et adhuc dicit, Holo- ³²caustomata et sacrificia vestra et adipem hircorum et sanguinem taurorum nolo, nec si veniatis ³³ videri mihi: quis enim exquisivit haec de manibus ³⁴ vestris? quoniam ab oriente sole usque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit dominus. De spiritalibus vero sacrificiis addit dicens, Et in omni ³⁵ loco sacrificia munda offerunt nomini meo, dicit dominus.

¹ Igitur cum manifestum sit et sabbatum temporale ostensum et sabbatum aeternum ^{1b} praedictum, circumcisionem ² quoque carnalem praedictam et circumcisionem spiritalem praeindicatam, legem quoque temporalem et legem aeternalem denuntiatam, sacrificia carnalia et sacrificia spiritalia praeostensa, sequitur ut praecedenti ³ tempore datis omnibus istis praeceptis carnaliter populo ⁴ Israelii superveniret tempus quo legis antiquae et caeremoniarum veterum praecepta cessarent, et novae legis promissio et spiritalium sacrificiorum agnitio et novi testamenti pollicitatio superveniret, ⁵ fulgente nobis lumine ex alto, qui sedebamus in tenebris et in umbra mor-

30. et humiliatum hostia deo est *λd.* hostia est dei *reliqui*. 31. supplicamentum, execrumentum mihi est. Et adhuc *λd.* est; incensum abominatio est mihi. Et alibi *reliqui*. 32. videre *λ*. 33. vestris? quoniam ab oriente sole usque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus dicit dominus. De spiritalibus *λ*. vestris? De spiritalibus *d.* vestris? Spiritalia vero sacrificia, de quibus praedictum est, et sicut supra dixit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit dominus. Sacrificia non accipiam de manibus vestris: quoniam ab oriente sole usque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit dominus. De spiritalibus *reliqui*. 34. offerunt *λ*. offerentur *reliqui*. 35. nomini meo *λB* (in marg.) *abcd.* mihi *AB*.

Cap. VI. 1. DE SABBATO ET CIRCUMCISIONE ET (ET *om. A.*) LEGIS ET (ET *om. Abc.*) VETERIS ET NOVAE OBSERVATIONE SIC DICIT (OBSERVATIONE SIC DICIT *om. A.* SIC DICIT *om. bc.*). Igitur cum (*λ*) *ABabc.* *Inscriptio non comparet in d.* 1b. praedictum *λd.* praedicatum *reliqui*. 2. quoque carnalem *λ*. carnalem *reliqui*. 3. temporis *c. Vatic.* 4. Israeli *λ.* Ita semper. Israel *reliqui*. 5. Forte effulgente *Gasp. Scioppius.*

mini. Et lib. De Ieiun. cap. 10: „Haec erit statio sera, quae ad vesperam ieiunans pinguiorem orationem deo immolat.“ Ceterum observare est haec Ter-

tulliani non per omnia convenire cum iis quae apud Irenaeum leguntur lib. IV, cap. 33 et 34. (Rigalt.)

tis ⁶ detinebamur. Itaque necessitas nobis incumbit ut, quoniam ⁷ praedicatam novam legem a prophetis praediximus, ⁸ et eam non talem qualis iam ⁹ data esset patribus eorum eo tempore quo eos de terra Aegypti produxit, ostendere et probare ¹⁰ debeamus tam legem illam veterem cessasse quam legem novam promissam nunc operari. Et quidem ¹¹ primum quaerendum, an expectetur novae legis lator, et novi testamenti haeres, et novorum sacrificiorum sacerdos, et novae circumcisionis purgator et aeterni sabbati cultor, qui legem veterem compescat, et ¹² novum testamentum statuatur, ¹³ et nova sacrificia offerat, et ceremonias antiquas reprimat, et circumcisionem veterem cum suo sibi sabbato compescat, et novum regnum, quod non corrumpatur, adnuntiet. ¹⁴ Hic, ¹⁵ inquam, novae legis lator, sabbati spiritalis cultor, sacrificiorum aeternorum antistes, regni aeterni aeternus dominator, quaerendum an iam venerit ¹⁶ nec ne, ¹⁷ ut, si iam venit, serviendum ¹⁸ sit illi, si necdum venit, sustinendus ¹⁹ sit, dummodo ²⁰ manifestum sit adventu eius comprimi legis veteris praecepta, et ²¹ oriri debere novae legis exordia. Et in primis definiendum est non potuisse cessare legem antiquam et prophetas nisi venisset is qui per eandem legem et per eosdem prophetas venturus adnuntiabatur.

Cap. VII. Igitur in isto gradum ¹ conseramus, an qui venturus ² adnuntiabatur Christus iam ³ venerit, an venturus adhuc speretur. Quod ipsum ut probari possit, ⁴ etiam tempora sunt nobis requirenda quando venturum Christum prophetae adnuntiaverunt, ut, si ⁵ intra ista tempora ⁶ recognoverimus venisse eum, sine dubio ipsum esse

6. detinebamur. *Acđ. Vatic.* detinebamur, oriretur lumen. *Bab.* detinebamur oriretur λ , in schedis a *Fr. Iunio vulgatis*. Sed secundum schedas ipsius *Gasp. Scioppii*, quae usque hodie asservantur in bibliotheca Seminarii Patavini (unde partis earum apographum transmissum ad me debeo eximiae humanitati eruditissimorum virorum *Iosephi Valentinelli et Dominici Barbaran*, *Bibl. Seminarii Patavini et Bibl. St. Marci apud Venetos Praefecti*.) in λ . desiderabatur utrumque vocabulum, et oriretur et lumen. 7. praedictam λ . Pro quando in *A.* extat quomodo. 8. et eam non talem λ , sec. sched. *Patav.* et non talem *bcd.* eam et non talis *ABa.* 9. esset data *A.* 10. debemus *A.* 11. primum λ . in primis reliqui. 12. novum $\lambda bcd.$ vetus *ABa.* 13. et om. (λ)*bcd.* 14. DE NATIVITATE CHRISTI. ADVENTVS PRIMVS. Hic (Hic nam *B.*) (λ)*Bab.* DE NATIVITATE CHRISTI ET ADVENTV EIVS PRIMO. Nam *A.* 15. etiam *ABcd.* 16. an nec ne (λ)*ABab.* 17. ut λ . Et reliqui. 18. sit λ . est reliqui. 19. sit λ . est reliqui. 20. manifestum sit adventu (ita habent schedae *Gasp. Scioppii Patav.*, at in *Iunianis* legitur adventum) eius comprimi $\lambda d.$ manifestum sit adventus eius comprimere (cum primae *B.* comprimae *A.*) *AB* (in marg.) *abc.* 21. oriri λ . operari reliqui.

Cap. VII. 1. conseramus λ . conferamus reliqui. Pro gradum in *AB.* est gradum. 2. adnuntiabat (sic) Christus λ . Christus adnuntiabatur *AB* (in marg., ex *Hirsaugiensi*, ut puto) *cd. Vatic.* est Christus *Bab.* 3. venit *A.* 4. et *A.* 5. intra λ . in reliqui. 6. recognovimus *A.*

Cap. VI. a. sustinendus sit] Id est expectandus.

Cap. VII. a. gradum conseramus] Ex auctoritate *Fuldensis* libri expressi con-

credamus quem venturum prophetae canebant, in quem nos, gentes scilicet, credituri adnuntiabamur, et cum constiterit venisse, indubitate etiam legem novam ab ipso datam esse credamus, et testamentum novum ⁷in ipso et per ipsum nobis ⁸dispositum non diffideamus. Venturum enim Christum ⁹et Iudaeos non refutare scimus, utpote qui in adventum eius spem suam porrigant. Nec de isto pluribus quaerendum, cum retro omnes prophetae de eo ¹⁰praedicaverunt, ut ¹¹Esaias: ¹²Sic dicit dominus deus Christo meo ¹³domino, cuius tenui dexteram, ut exaudiant illum gentes: fortitudines regum disrumpam, aperiam ante illum portas, et civitates non ¹⁴claudentur illi. Quod ipsum adimpletum videmus. Cui enim ¹⁵dexteram tenet pater deus, nisi Christo, filio suo? quem exaudierunt omnes gentes, id est cui omnes gentes crediderunt, cuius et praedicatores apostoli in psalmis Davidi ostenduntur: In ¹⁶universam, inquit, terram exiit sonus eorum, et usque ad terminos terrae verba eorum. In quem enim alium universae gentes crediderunt, nisi in ¹⁷Christum, qui iam venit? Cui enim ¹⁸gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitae, et qui ¹⁹habitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, et incolentes Pontum et Asiam ²⁰et Pamphyliam, immorantes Aegyptum, et regionem Africae quae est trans Cyrenen inhabitantes, ²¹Romani et incolae, tunc et in Hierusalem Iudaei, et ceterae gentes, ²²ut iam Getulorum varietates ^b, et Maurorum multi fines, ²³Hispaniarum omnes termini, et Galliarum diversae nationes, et Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita, et Sarmatarum, et Dacorum, et Germanorum, et Scytharum, et abditarum multarum gentium et provinciarum et insularum multarum nobis ²⁴ignotarum, et quae enu-

Ies. XLV, 1.

Ps. XIX, 5.

Act. App. II, 9 sqq.

7. in *λd.* ab *reliqui.* 8. expositum non diffideamur A. 9. et Iudaeos non *λ.* nec Iudaeos *reliqui.* 10. praedicaverunt *λ.* praedicaverint A. praecinuerint *Babd.* praecanuerint *c., ex Vatic.* 11. Isaias *Ba.* 12. Sic dicit *λ.* dicit: Sic dicit *reliqui.* 13. clauduntur A. 14. tenet dexteram A. 15. universam, inquit, terram *λ.* universa terra, inquit A. universa, inquit, terra *reliqui.* 16. Christo *AB.* 17. gentes *λ.* et aliae gentes *reliqui.* 18. habitant *λ.* inhabitant *reliqui.* 19. et om. *λABab.* 20. Romam *B.* 21. etiam *AB.* 22. Spaniarum A. 23. ignotarum A.

seramus pro eo quod vulgo legitur *conferamus.* Sic Adv. Marcion. II, 2 initio: „Hinc denique *gradum consero,* an^c cett.

b. Getulorum varietates] Id est variae Getulorum gentes. Aliter explicat Desid. Heraldus Digr. I, 34. p. 261 sq.: Primum hic lubens legerim „et iam G. v. et Manrorum inculti fines.“ Nisi quis vulgatam lectionem eo tueri velit quod proxime sequitur „Hispaniarum omnes termini.“ Eleganter autem „Getulorum varietates“ ob regionis varias quasi ma-

culas et varia interstitia. Tota enim Libya eiusque pars Getulia propter solitudines huc et illuc sparsas et dissipata mapalia pantherinae pelli ab antiquis geographis fuit assimilata, *Κατάστικτος γάρ ἐστι,* inquit, *ταῖς οἰκήσεσι περιεχομέναις ἐρήμῳ καὶ ἀνδρῶν γῆ.* Dionys. Perieg. „*Παρθαλέη δέ μιν ἀνδρες ἐπικλείουσιν ὁμοίην. Ἡ γὰρ διψηρὴ τε καὶ ἀρχμηέσσα τέτυκται, τῇ καὶ τῇ κτανῆσι κατάστικτος φολίδεσσιν.*

merare minus possumus? In quibus omnibus locis Christi nomen, Ies. XLV, qui iam venit, regnat, utpote ante quem omnium civitatum portae 1sq. sunt apertae, et cui nullae sunt clausae, ante quem serae ferreae sunt comminutae, et valvae aerae apertae. Quamquam et ista spiritaliter ²⁴sint intellegenda, ^{24b}quod praecordia singulorum variis modis a diabolo obsessa fide Christi sint reserata, attamen perspicue sunt adimpleta, utpote in quibus omnibus locis populus nominis Christi ²⁵inhabitet. Quis enim ²⁶omnibus gentibus regnare potuisset, nisi Christus, dei filius, qui omnibus in aeternum ²⁷regnaturus nuntiabatur? ²⁸Nam si Salomon regnavit, sed in finibus Iudae tantum; a Bersabeae usque Dan termini ^{28b}eius regni signantur. Si vero Babyloniis et Parthis regnavit Darius, ²⁹non habuit in omnibus gentibus potestatem; si Aegyptiis Pharaon, vel ^{29b}quisquis ei in ³⁰haereditario regno successit, illic tantum ³¹potitus est regni sui dominium; ³²si Nabuchodonosor cum suis regulis, ab India usque Aethiopiam habuit regni sui terminos; ³³si Alexander Macedo, ³⁴non amplius quam Asiam universam et ceteras ³⁵regiones, posteaquam devicerat, tenuit; ³⁶si Germani, adhuc usque limites ³⁷suos transgredi non sinuntur; ³⁸Britanni intra oceani ³⁹sui ambitum clausi sunt, Maurorum ⁴⁰gentes et Getulorum ⁴¹barbaries a Romanis obsidentur, ne ⁴²regionum suarum fines excedant. Quid ⁴³de ipsis Romanis dicam, qui de legionum suarum praesidiis imperium suum muniunt, nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt? Christi autem ⁴⁴nomen ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur aequaliter; non regis apud illum maior gratia, non ⁴⁵barbari alicuius ⁴⁶inferior laetitia^c, non ⁴⁷dignitatum aut natalium cuiusquam discreta merita; omnibus aequalis,

24. sunt A. 24 b. quod ego. quo libri omnes. 25. habitet (λ)ab. 26. omnibus (in omnibus A.) gentibus λAB. omnibus reliqui. 27. gentibus regnaturus cd., Vatic. teste Pamelio. 28. DE REGNO CHRISTI AETERNO. Nam (λ)ABabc. 28 b. regni eius AB. 29. non habuit λd. non habuit potestatem ulterius, ultra fines regni sui, non habuit reliqui. 29 b. quisquis Latinius. quisque libri omnes. 30. haereditario regno λ. haereditate regni reliqui. 31. potius a. 32. Sic d. 33. Sic d. 34. non amplius quam λ. nunquam reliqui. 35. nationes qua postea quam A. 36. Sic d. 37. suos transgredi λd. transgredi reliqui. 38. Britanni λd. Britanniae reliqui. 39. sui ambitum clausi λd. sui ambitu clausae A. ambitum conclusae reliqui. 40. gens bcd. 41. barbariae AB. 42. religionum AB. 43. de ipsis Romanis dicam λ. de Romanis dicam reliqui, praeter A., qui invertit dicam de Romanis. 44. nomen λ. regnum et nomen reliqui. 45. barbari λAB (in marg., ex Hirsaug., ni fallor)abcd. Gorz. barbara B. 46. inferior λd. imperiosi reliqui. 47. dignitatem λ., in schedis Iunianis.

c. inferior laetitia] Id est non minus gaudet barbarus quam alter de regno Christi. (Fr. Iunius.)

omnibus rex, omnibus iudex, omnibus deus et dominus est. Nec dubites credere quod ⁴⁸asseveramus, cum videas fieri.

Itaque requirenda tempora ¹praedictae et futurae nativitatis Cap. VIII.
Christi et passionis eius et exterminii civitatis Hierusalem, id est vastationis eius. ²Dicit enim Daniel et civitatem sanctam et sanctum Dan. IX, 26.
³exterminari cum duce venturo, et destrui pinnaculum usque ad interitum. Venturi itaque Christi ducis sunt tempora requirenda, quae ⁴investigabimus in Daniele, quibus computatis ⁵probabimus venisse eum etiam ex temporibus praescriptis et ex signis competentibus et ex ⁶operationibus eius. Quae ⁷probamus ⁸et ex consequentibus quae post adventum eius futura adnuntiabantur, ut ⁹tam adimpleta ¹⁰omnia quam prospecta credamus. Sic igitur de eo Daniel praedicavit, ut et quando et quo in tempore gentes esset liberaturus ostenderet, ¹¹et quoniam^a post passionem ¹²Christi ista civitas exterminari haberet. Dicit enim sic: In primo anno sub Dan. IX, 1 sq. 21—27.
Dario, filio Assueri, ex semine Medorum, qui regnavit super regnum Chaldaeorum, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Et adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem vidi in visione in principio, volans, et tetigit me, quasi hora sacrificii vespertini, et intellegere fecit me, et locutus est mecum, et dixit, Daniel, nunc exivi imbuere te intellegentia, in principio ¹³obsecrationis tuae exivit sermo. Et ego veni, ut adnuntiem tibi, quia vir desideriorum tu es, et cogita in verbo et intellege in visione. Lxx hebdomadae breviatae sunt super plebem tuam et super civitatem sanctam, quoad usque inveteretur delictum, et signentur peccata, et exorentur iustitiae, et ¹⁴inducatur iustitia aeterna, ¹⁵et ut signetur visio et prophetes, ¹⁶et ungatur sanctus sanctorum. Et scies et ¹⁷perspicias et intelleges a profecione sermonis ¹⁸integrando et reaedificando Hierusalem usque ad Christum

48. asseveramus, cum videas λ , in schedis Iunianis. asseveramus, cum videamus d., et schedae Gasp. Scioppii. asseveres (asseveras B.), cum videamus reliqui.

Cap. VIII. 1. praedictae et λd . praedictae A. praedicta et reliqui. 2. DE PASSIONE CHRISTI ET VASTATIONE IHERUSALEM. Dicit (λ)ABabc. 3. exterminari λd . terminari reliqui. 4. investigabimus λBd . investigamus A. investigavimus reliqui. 5. probavimus A. 6. operibus ab. 7. probabimus Gasp. Scioppii schedae. 8. et om. cd. 9. iam λA . 10. omnia quam prospecta d. omnia iam perfecta A. omnia quam perspectiva Babc. omnes praecepta λ . 11. ut quoniam A. et quod iam Barth. ad Stat. lom. III, pag. 410. 12. Christi om. λ . 13. obsecrationis cd. observationis reliqui. 14. conducatur λ . 15. ut et λ . 16. et λab . et ut reliqui, et Vatic. 17. percipies λ . 18. in integrando λ .

Cap. VIII. a. quoniam] Quoniam posuit pro quod, ut saepius hoc libro, ex usu aevi Christiani, Graecorum ὅτι pro-

miscue per quod et quoniam convertentis. Cf. etiam quae adnotavi ad lib. Ad Mart. cap. 4.

ducem ¹⁹ hebdomadas ²⁰ *septem et dimidiam* et ²¹ LXII et dimidiam; et convertet et aedificabitur in ²² altitudinem^b et ²²^b convallationem, et innovabuntur tempora; et post hebdomadas has ²²^c LXII, ²³ exterminabitur unctio, et non erit; et civitatem ²⁴ et sanctum exterminabit cum duce adveniente, et concidentur quomodo in cataclysmo usque ²⁵ in finem belli, quod concidetur usque ad interitum. Et confirmabit testamentum ²⁶ in multis. Hebdomada una et dimidia hebdomadis auferetur meum sacrificium et libatio, ²⁷ et in sancto execratio vastationis, ²⁸ et usque ad finem temporis consummatio dabitur super hac vastatione. Animadvertamus igitur terminum quomodo ²⁹ in vero praedicat LXX hebdomadas futuras, in quibus si receperint eum, aedificabitur in ³⁰ altitudinem et in longitudinem, et innovabuntur tempora. Providens autem deus quid esset futurum, ³¹ quoniam non tantum non recipient eum, verum et insequentur et tradent eum morti, et recapitulavit et dixit, in ³² LX et II et dimidia hebdomadis nasci illum et ungi ³³ sanctum sanctorum; ³⁴ hebdomadas autem VII et dimidia cum implerentur, pati ³⁴^b habere, et civitatem exterminari post unam et dimidiam hebdomadam, ³⁵ quo scilicet septem et dimidia hebdomadae completae sunt. Dicit enim sic: Et civitatem et sanctum exterminari cum duce venturo, et concidentur sicut in cataclysmo, et destruet pinnaculum usque ad interitum. Unde igitur ³⁵^b ostendimus^c ³⁶ quoniam venit Christus intra ³⁷ LXII et

Dan. IX, 26.

19. hebdomadas *Acd.* hebdomades *reliqui.* 20. septem et dimidiam et *desideratur in λABab.* *Adiecit primum Pamelius.* 21. sexaginta et duae et dimidia *λ.* 22. altitudinem *λ.* latitudinem *Fr. Iunius.* laetitiam *reliqui.* 22b. in convallationem A. 22c. LXXII d. 23. exterminabitur *λ.* et exterminabitur *reliqui.* 24. et sanctum *λcd.* sanctam *reliqui.* 25. ad *cd.* 26. in *om. c.* 27. in sanctum A. 28. et *om. λABab.* 29. in vero praedicat (praedixit d.) *λd.* in verbo dixit *reliqui.* 30. altitudinem *λ.* latitudinem *reliqui.* 31. quoniam *λ.* quomodo A. et quoniam *reliqui.* 32. LX et II (et duabus *habent schedae Palav. Gasp. Scioppii*) et dimidia hebdomadas (sic) *λ.* sexaginta duabus hebdomadibus *cd.* LXXII hebdomadibus *reliqui.* 33. sancta *λ.* 34. hebdomadas A. hebdomades *reliqui.* 34b. haberet *Ab.* 35. quo scilicet tempore septem d., cum *Fulv. Ursino.* 35b. ostendimus *Hieron. Comment. in Daniel. cap. 9. tom. III, pag. 1115. Opp. ed. Bened.* 36. quomodo A. quia *Hieron.* 37. LXXII et dimidia A. sexaginta duas *Hieron.*

b. in altitudinem] Sic codex Fuld. Cf. Sabater. ad Daniel. IX, 25. In Graeco est *εις την πλατειαν.* Nec displicet Iunii coniectura „latitudinem,“ quomodo extat paulo infra in omnibus libris, excepto uno Fuldensi, quem interim et hoc loco presse sequendum duxi.

c. Unde igitur ostendimus] Auctor Quaest. ex Vet. Testam. quae adiectae sunt tom. IV. Op. Augustini: „A tempore primi anni Darii regis Persarum usque ad nativitatem et passionem domini et excidium Hierusalem, quod factum est per Vespasianum, imperii Romani prin-

cipem, impletae sunt hebdomadae septuaginta, quae sunt anni CCCCXC., qui computus per regna et per successiones imperii manifestus est, quomodo a Tertulliano computatum invenitur in libro quem scripsit adversus Iudaeos; quod ne ad iniuriam eius proficeret quia bene computavit, praetermisimus. Et ne quis ambigat de hoc numero, cum trecenti circiter anni nunc super hunc numerum inveniantur.“ Ex quibus verbis colligitur aetas huius scriptoris aliquanto superior Augustino. (Rigalt.)

dimidiam hebdomadas? ³⁸Numerabimus ³⁹autem a primo anno Darii, ⁴⁰quomodo in ipso tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim: ⁴¹Et intellege et conice ⁴²ad perfectionem sermonis respondere me tibi haec. Unde a primo anno Darii debemus computare, quando hanc ⁴³visionem vidit Daniel. ⁴⁴Videamus igitur anni quomodo impleantur usque ad adventum Christi. Darius enim regnavit annis xviii. Artaxerxes regnavit annis ⁴⁵XL et i. Deinde rex Ochus, qui et Cyrus, regnavit annis xxiii. ⁴⁷Argus anno uno. Alius Darius, qui et Melas nominatus est, ⁴⁸annis xxi. Alexander Macedo ⁴⁹annis xii. Deinde post Alexandrum, qui et Medis et Persis regnavit, quos ⁵⁰revicerat et in ⁵¹Alexandria regnum suum firmaverat, ⁵²quando et nomine suo eam appellavit, ⁵³post eum regnavit illic in Alexandria Soter annis xxxv, cui ⁵⁴succedit Philadelphus ⁵⁵regnans ⁵⁶annis xxx et viii. ⁵⁷Huic succedit Euergetes, annis xxv. Deinde Philopator annis xvii. Post hunc Epiphanes, annis xxiiii. Item alius Euergetes, ⁵⁸annis xxviii. ⁵⁹Item alius Soter annis xxxviii. Ptolemaeus ⁶⁰annis xxxvii. Cleopatra ⁶¹annis xx, mensibus v. Item adhuc Cleopatra conregnavit ⁶²Augusto annis xiii. Post Cleopatram Augustus aliis ⁶³annis xliii imperavit; nam omnes anni imperii Augusti fuerunt anni lvi. ⁶⁴Videamus autem quoniam ⁶⁵quadragesimo et primo anno imperii Augusti, ⁶⁶quo post mortem Cleopatrae xx et viii annos imperavit, nascitur Christus. Et supervixit idem Augustus ex quo nascitur Christus annis xv, et erunt reliqua tempora annorum in diem nativitatis Christi ⁶⁷in annum xl primum,

38. numeravimus A. numeremus Hieron. 39. autem om. Hieron. 40. quoniam in ipso cod. Divion. ap. Rigalt. quoniam ipso Hieron. 41. ei, Intellige Hieron. 42. ad perfectionem $\lambda d.$ a profectioe Bab. a prophetatione AB (in marg.), Hieron., et cod. Divion. ap. Rigalt. 43. vidit visionem Hieron. 44. Videmus igitur anni quomodo implentur A. 45. XL et i. Deinde $\lambda.$ XL. reliqui, et Hieron. Verba Deinde rex non habet Hieron. 47. Achus Ios. Scaliger. 48. annis XXI. $\lambda AB.$, Hieron. annis XXII. reliqui. 49. annis XII. Ba (uterque in marg.) cd., Hieron. annis XI. $\lambda.$ annis X. ABab. 50. devicerat Hieron. 51. Alexandriam AB. 52. quando om. Hieron. 53. post eum regnavit $\lambda c.$ postea regnavit ABab. regnavit d., Hieron. 54. succedens cd. successit Hieron. 55. regnans $\lambda.$, Hieron. regnavit Ac. et regnavit Bab. 56. annis XXX et VIII. $\lambda.$ annis triginta et octo A. annis XXXVIII. Bab. triginta novem cd. 57. Post hunc Evergetes regnavit Hieron. 58. annis XXVIII. Ba (uterque in marg.) cd., Hieron. annis XX et VII. $\lambda.$ annis XXVII. ABab. 59. Item alius Soter annis XXX et VIII. $\lambda.$ Soter annis XXXVIII. Ac., Hieron. Soter annis XXXIII. Bab. 60. annis XXXVII. $\lambda ABab.$, Hieron. annis XXXVIII. Ba (uterque in marg.) cd. 61. annis XX, mensibus V. ABab., Hieron. annis XX, mensibus VI. cd. annis XX et II, mensibus V. $\lambda.$ 62. Augusto $\lambda d.$, Hieron. sub Augusto ABab. 63. annis XLIII imperavit ego. annis XXX et III., imo XLII imperavit $\lambda.$ annis XLIII. Ac., Hieron. 64. Videamus $\lambda ABab.$, Hieron. Videmus cd. 65. in quadragesimo Hieron. 66. quo post mortem Cleopatrae XX et VIII annos imperavit $\lambda.$ quo (qui Hieron.) post mortem Cleopatrae imperavit ABab. cd., Hieron. 67. annum XL primum qui post mortem Cleopatrae XX et VIII Augusto. $\lambda.$ in (et in c.) annum Augusti quadragesimum primum, post mortem Cleopatrae c., Hieron. anni XLI ABab.

qui post mortem Cleopatrae xx et viii Augusto^d:⁶⁸ efficiuntur⁶⁹ anni ccccxxx et vii,⁷⁰ menses v. Unde adimplentur lxxii hebdomadae et dimidia, quae efficiunt annos ccccxxxvii,⁷¹ menses vi in⁷² die natiuitatis Christi. Et⁷⁴ manifestata est iustitia aeterna, et unctus est sanctus sanctorum, id est Christus, et signata est visio et⁷⁵ prophetes, et dimissa sunt peccata, quae per fidem nominis Christi omnibus in eum credentibus⁷⁶ diluuntur^e. Quid est autem quod dicit signari visum et⁷⁷ prophetiam? Quoniam omnes prophetae nuntiabant de⁷⁸ illo quod esset venturus et pati haberet. Igitur quoniam⁷⁹ adimpleta est prophetia per adventum eius, propterea signari visionem et prophetiam dicebat, quoniam ipse⁸⁰ est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quae retro de eo⁸¹ nuntiauerant. ⁸²Post enim adventum Christi et passionem ipsius iam⁸³ non visio neque prophetes est qui Christum nuntiet venturum. Denique hoc si non ita est, exhibeant Iudaei prophetarum post Christum aliqua volumina, angelorum aliquorum visibilia miracula, quae retro patriarchae viderunt usque ad adventum⁸⁴ Christi, qui iam venit, ex quo signata est visio et prophetia, id est statuta.

Math. XI, 13. Et merito evangelista: Lex et prophetae usque ad Ioannem⁸⁵ baptistam. Baptizato enim Christo, id est sanctificante aquas in suo baptizate, omnis plenitudo spiritalium retro charismatum in Christo cesserunt, signante visionem et prophetias omnes, quas adventu suo adimplevit. Unde firmissime dicit adventum eius signare⁸⁶ visum et prophetiam. Itaque ostendentes et numerum annorum et tempus lx duarum et dimidiae hebdomadarum⁸⁷ adimpletarum, quibus completis venisse Christum, id est natum, videamus⁸⁸ quid^f aliae

68. efficiuntur λ. efficiuntur autem ABabd. Omitt. c, et Hieron. 69. anni CCCCXXX et VII λ. anni CCCCXXXVII reliqui. 70. menses V. λABab., Hieron. menses VI cd. 71. Unde adimplentur — — — menses V. om. λA. 71. menses VI Babcd., Hieron. 72. die λ. diem reliqui, et Hieron. 74. manifestata (λ)B (in marg.) cd., Hieron. manifesta ABab. 75. prophetia d., cum Hieron. 76. diluuntur ego. tribuuntur λABab., Hieron. remittuntur cd., ex Pomerio. 77. prophetiam λbcd., Hieron. prophetam reliqui. 78. ipsi cd., Hieron. 79. impleta Hieron. 80. est signaculum λABd., Hieron. signaculum reliqui. 81. nuntiauerant λA. prophetae nuntiabant Hieron. prophetae nuntiauerant Babcd. 82. Post enim adventum eius et passionem ipsius λ. Post adventum enim et passionem eius Hieron. 83. non est visio neque prophetia quae Hieron. 84. eius λ. 85. baptistam λ. baptizatorem reliqui. 86. visum et prophetiam λ., secundum schedas Iunianas. visum et prophetiam (λ., ex sched. Scioppianis) d. visum et prophetas reliqui. 87. adimpletarum, quibus completis λ. adimpletarum, tunc ABabc. adimpletum, tunc d. adimpleta et tunc Scioppii schedae Patavinae. 88. quid aliae λABab., Hieron. aliae cd.

d. XX et VIII Augusto] Id est vigesimus octavus imperii Augusti.

e. diluuntur.] Ita rescripsi. Nam tribuere dici potuisse pro condonare non-

dum mihi potui persuadere.

f. videamus quid] Id est videamus quid sibi velint, quid significant.

vii et ⁸⁹ dimidia hebdomades, quae sunt subdivisae in ⁹⁰ abscisione priorum hebdomadarum, in quo actu sint adimpletae. Post enim Augustum, qui supervixit post nativitatem Christi, anni xv efficiuntur. Cui.⁹¹ successit Tiberius Caesar, et imperium habuit ⁹² annis xx, mensibus vii, ⁹³ diebus xxviii. Huius quintodecimo anno imperii passus est Christus, annos habens ⁹⁴ quasi xxx, cum pateretur. Item Caius Caesar, qui et Caligula, annis iii, mensibus viii, diebus xiii. ⁹⁵ Nero Caesar ⁹⁶ annis xi, mensibus ix, diebus xiii. Galba mensibus vii, ⁹⁷ diebus vi. ⁹⁸ Otho iii diebus. Vitellius mensibus viii, ⁹⁹ diebus xx et vii. Vespasianus anno primo imperii sui ¹ debellat Iudaeos, et fiunt ² anni lii, ³ menses vi. Nam imperavit ⁴ annis xi. Atque ita ⁵ in die suae expugnationis Iudaei impleverunt hebdomadas lxx praedictas ⁶ in Daniele. Igitur expletis his quoque temporibus et debellatis Iudaeis postea cessaverunt illic libamina et sacrificia, quae exinde illic celebrari non potuerunt; nam et unctio illic exterminata est post passionem Christi. Erat enim praedictum exterminari illic unctioem, sicut est in psalmis prophetatum: Ex-Ps. XXII, 17. terminaverunt manus meas et pedes. Quae ⁷ passio huius exterminii intra tempora lxx hebdomadarum perfecta est sub Tiberio Caesare, ⁸ consulibus Rubellio ⁹ Gemino et ¹⁰ Fusio Gemino, mense Martio, temporibus paschae, die viii Calendarum Aprilium, die prima azymorum, quo agnum ¹¹ occiderunt ad vesperam, sicuti a Moyse fuerat praeceptum. Itaque omnis synagoga ¹² Israel eum in-

89. dimidia *cd.*, Hieron. dimidiae reliqui. 90. abscisione *λABab.* abscissione *cd.*, Hieron. 91. successit *cd.*, cum Hieronymo et Pomerio. 92. annis XX *λ.* annis XXII reliqui, et Hieron. 93. diebus XXVIII *λBa* (uterque in marg.), et Hieron. 94. quasi triginta tres Hieron. 95. Nero *λcd.*, Hieron. Tiberius Claudius annis XIII, mensibus VII, diebus XX. Nero *ABab.* 96. annis IX *cd.*, Hieron. 97. diebus XXVIII *Ba* (uterque in marg.), Hieron. 98. Otho III diebus *λ.* Otho mensibus III, diebus V reliqui, et Hieron. 99. diebus XX et VII *λ.* diebus XXVIII *Ba* (in marg.), et Hieron. diebus X reliqui. 1. debellat *λ.* debellavit reliqui, et Hieron. 2. anni LII *Ba* (uterque in marg.). anni numero quinquaginta duo *cd.*, ex Hieronymo. anni XLII *ABab.* anni XI. et duo *λ.* 3. menses VI, dies VII. Nam *λ.* 4. annis XI. *ABabc.*, Hieron. annis XII. *λ.* annis IX. *d.* 5. in die suae expugnationis *λ.* in diem expugnationis suae reliqui, et Hieron. 6. in Daniele *λABab.* a Daniele *cd.*, Hieron. 7. passio Christi huius *λ.* 8. consulibus A. Coss. reliqui. 9. Geminio A. 10. Fusio Gemino *Fr. Iunius.* Rufino Gemino *d.* Rufio Geminio A. Rufio Gemino reliqui. 11. occiderunt ad vesperam sicuti a Moyse *λ.* ut occiderent ad vesperam a Moyse reliqui. 12. Israel *λ.* filiorum Israel reliqui.

g. Rubellio Gemino et Fusio Gemino] varia in libris antiquis horum nominum scriptura. Fasti Siculi „Rufo et Rubellino“: Capitolini „Rubellio et Fusio,“ quomodo et Tacitus. Sulpitius Severus „Rebellio: alii „Rubellione.“ Sunt qui „Duobus Geminis.“ Fasti Siculi „Gemino et Gemino,“ mox subiunctim „Rufo et Rubellino.“ Unde natus error existi-

mantium Duobus Geminis suffectos Rufum et Rubellinum, cum hoc nihil sit aliud quam Duobus Geminis h. e. C. Rubellio Gemino et C. Fusio Gemino. Sic manifestissime apud Tacitum initio lib. V: „Rubellio, inquit, et Fusio Coss., quorum utrique Geminus cognomentum erat.“ (Rigalt.)

Matth. XXVII, 25. Ioh. XIX, 12. terfecit, dicentes ad Pilatum, cum vellēt eum dimittere, Sanguis huius super nos et super filios nostros, et, Si hunc dimiseris, non es amicus Caesaris, ut adimpleri possent omnia quae de eo fuerant scripta.

Cap. IX. ^{Ies. VII, 13 sqq. VIII, 4.} ¹Incipiamus igitur probare nativitatem Christi a prophetis esse nuntiata. ²Sicut Esaias praedicat: Audite domus David, non pusillum vobis certamen^a cum hominibus, quoniam deus praestat ³agonem, propter hoc ipse deus dabit vobis signum. Ecce virgo ^{3b}concipiet et pariet filium, et vocabitis nomen eius Emmanuel, quod interpretatur Nobiscum deus. Butyrum et mel manducabit, quoniam, priusquam cognoscat infans vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Samariae adversus regem Assyriorum. Itaque dicunt Iudaei: Provocemus istam praedicationem Esaias, et faciamus comparisonem, an Christo qui iam venit competat illi primo nomen quod Esaias praedicavit, ⁴et signa eius quae de eo nuntiavit. ⁵Equidem Esaias praedicat eum ⁶Emmanuel vocitari oportere, dehinc virtutem sumpturum Damasci et spolia Samariae adversus regem Assyriorum. Porro, inquiunt, iste, qui venit, neque sub eiusmodi nomine est dictus neque re bellica functus. At nos e contrario admonendos eos ⁷existimavimus, uti cohaerentia quoque huius capituli recognoscant. Subiuncta est enim et interpretatio Emmanuel, Nobiscum deus, uti non solum sonum nominis ⁸spectes, sed et sensum. Sonus enim Hebraicus, quod est Emmanuel, ⁹interpretationem habet, quod est Nobiscum deus.

Cap. IX. 1. ITEM PROBATIO NATIVITATIS CHRISTI. Incipiamus (λ) *Babc.* PROBATIO NATIVITATIS CHRISTI SALVATORIS NOSTRI. Incipiamus A. 2. Sicut Esaias praedicat λ. Sic Esaias dicit *reliqui*. 3. agonem λ. certamen *reliqui*. 3b. concipiet in utero et *cd.* 4. signa λ. insignia *reliqui*. 5. Et quidem *Scioppii schedae Patavinae*. 6. Emanuel vocitari λ. Emmanuelem vocari *reliqui*. 7. existimamus A., *Scioppii schedae Patav.* 8. spectes d., cum *Latino, ex lib. III Adv. Marc. cap. 12.* 9. interpretationem habet quod est, Nobiscum deus. Quaere λ. id est nobiscum deus, suae gentis est. Sensus autem eius quod est deus nobiscum, ex interpretatione communis est. Quaere *ab.* suae gentis est. Sensus autem eius, quod est, Deus nobiscum ex interpretatione communis est. Quaero *cd.* quod est Emanuel, id est nobiscum deus, suae gentis est. Quaere B., cuius in *marg. Rhenanus notavit verba* Sensus autem eius, quod est deus nobiscum ex interpretatione communis est. in *cod. Paterniacensi in marg. adscripta extare.* id est nobiscum deus. Quaere A.

Cap. IX. a. vobis certamen] Esaias locus est cap. 7. Verum ut haec interpretatio Latina conveniat Graecis, atque etiam vulgatae Latinae scripturae, legendum „Num pusillum vobis certamen cum hominibus?“ dein sequatur „Quoniam deus praestat certamen,“ h. e. quia etiam adversus deum certamen certatis, etiam deo molesti estis. Symmachus-

dixit „Non sufficit vobis molestiam exhibere hominibus, quoniam molesti estis etiam deo meo?“ Septuaginta „καὶ πῶς κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα;“ Auctor interpretationis quam seculi sunt Septimius et Cyprianus legisse videtur in Graecis „καὶ πῶς κύριος παρέχεται ἀγῶνα;“ (Rigalt.)

Quaere ergo an ista vox, Nobiscum deus, quod est Emmanuel, exinde quo Christus inluxit agitetur in Christo. Et puto, ¹⁰ non negabis. Nam qui ex Iudaismo credunt ¹¹ in Christum, ex quo in eum credunt, Emmanuel cum volent dicere, nobiscum deum esse significant, atque ita constat iam venisse illum qui praedicabatur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel venit, id est Nobiscum deus. ¹² Aequae sono nominis inducuntur, cum virtutem Damasci et spolia Samariae ¹³ et regnum Assyriorum sic accipiunt, quasi bellatorem portendant. Christum, non animadvertentes ¹⁴ quia scriptura praemittat, Quoniam prius quam cognoscat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariae adversus regem Assyriorum. Ante est enim inspicias aetatis demonstrationem, an virum iam Christum exhibere ista aetas possit, nedum imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset convocaturus infans, et signum belli non tuba, sed ¹⁵ crepitaculo daturus, nec ex equo vel de muro, sed de nutricis et gerulae suae dorso sive collo hostem designaturus, atque ita Damascum et Samariam pro mammis subacturus. Aliud est si penes vos infantes in ¹⁶ proelium erumpunt, credo ad solem uncti prius, dehinc pannis armati et butyro stipendiati, qui ante norint ¹⁷ lanceare quam lancinare^b. ¹⁸ Enimvero si nusquam hoc natura concedit, ante militare quam virum facere^c, ante virtutem Damasci sumere quam patrem nosse, sequitur ut figurate pronuntiatum videatur. Sed et virginem, inquit, parere natura non patitur, et tamen credendum est prophetae. Et merito. Praestruxit enim fidem ¹⁹ incredibili rei, dicendo quod signum esset futurum. Propterea, inquit, dabitur vobis signum. Ecce virgo concipiet in utero et pariet filium. Signum autem a deo, nisi novitas aliqua monstruosa fuisset, ²⁰ signum non videretur. Denique si, quando ad deiciendos aliquos ab hac divina praedicatione vel convertere ²¹ simplices quosque gestitis, mentiri audetis, quasi non virginem, sed iuenculam concepturam et parituram ²² scriptura contineat, hinc quoque revincimini, quod nihil signi videri possit res cotidiana, iuenculae scilicet praegnatus et partus. Et signum ergo nobis posita virgo mater merito creditur, infans vero bellator non

10. non λ . ex toto non *reliqui*. 11. in Christum λ . Christo *reliqui*. 12. Aequae et sono *cd. Vatic.* 13. adversus regem *cd.* 14. quia λ . quid *reliqui*. 15. crepitaculo λB . crepitacillo *abcd.* crepitucillo *A.* 16. proelio *AB.* 17. lanciare λ . 18. Etenim vero *AB.* 19. incredibilem λ . 20. signum *om. A.* 21. simplices λ , *Fulv. Ursinus.* singulos simplices *reliqui*. 22. scriptura *om. \lambda.*

b. quam lancinare.] Infantes dentitione exasperati mammis inter sugendum lancinant. (Rigalt.) Cf. quae dixi ad lib. III Adv. Marc. cap. 13.

c. quam virum facere] Ante pubertatem vix legitur miles. Et natura virum facit quum puberem demonstrat. (Rigalt.)

aeque. ²³Non enim^d et hic signi ratio ²⁴versaretur, sed signo nativitatis novae adscripto exinde post signum alius iam ordo infantis edicitur, mel et butyrum ²⁵manducaturi. Nec hoc utique in ²⁶signum. Est infantiae. Sed accepturum virtutem Damasci et spolia Samariae adversus regem Assyriorum, hoc est mirabile signum. ²⁷Servate modum aetatis, et ²⁸quaerite sensum praedicationis, immo reddite veritati quae credere non vultis, et ²⁹intellegitur prophetia ³⁰qua renuntiatur expuncta. ³¹Credantur orientales illi Magi infantiam Christi ³²ut regem auro ³³et ture munerantes, et ³⁴accepit infans virtutem Damasci sine proelio et armis. Nam praeter quod omnibus notum est Orientis virtutem, ³⁵id est enim vires, auro et odoribus pollere solitam, ³⁶certe est divinis scripturis virtutem quoque ^{36b}ceterarum gentium aurum constituere. Sicut per Zachariam dicit: Et Iudas ³⁷praetendit apud Hierusalem, et congregabit omnem valentiam populorum per circuitum, aurum et argentum. ³⁸Nam de hoc auri munere etiam David dixit: Et dabitur illi de auro Arabiae. Et iterum: Reges Arabum et Saba munera ³⁸adferent illi. Nam et Magos reges fere habuit Oriens, et Damascus Arabiae retro deputabatur, antequam transscripta esset in Syrophoenicen ex distinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia eius, aurum scilicet et odores, spolia autem Samariae, ipsos Magos, qui cum illum cognovissent et muneribus honorassent et genu posito adorassent, quasi ³⁹dominum et regem, sub testimonio ⁴⁰ducis et indicis stellae, spolia sunt facti Samariae, id est idololatriae, credentes videlicet in ⁴¹Christum. ⁴²Idololatriam enim

Zach.
XIV, 14.

Ps.
LXXII, 15.
Ps.
LXXII, 10.

23. Non enim et hic *cd.*, ex lib. III *Adv. Marc. cap. 13.* enim et hic λ . et hic enim *reliqui*. 24. *versaretur* λ . *versatur* *reliqui*. 25. *manducaturi*. Nec *Bcd.* *manducaturi* (*manducaturum A.*). Et *reliqui*. 26. *signum*. Est *infantiae*. Sed *ego*. *signum* est *infantiae*; sed (λ)*Aab.* *signum*, *infantia* est. sed *B.* *signum*; et hoc enim *infantiae* est. Sed *cd.* 27. *serva A.* 28. *quaere A.* 29. *intellegitur* λA . tam *intellegitur* *reliqui*, et *Vatic.* 30. *qua* (*quae A.*) *renuntiatur expuncta* λA . quam *renuntiatur expuncta* *cd.* *Vatic.* *renunciata* quam *creditur expuncta* *reliqui*. 31. *Credantur orientales* λ . *credatur*. *Accipit Christus infans virtutem Damasci et spolia Samariae.* *orientales A.* *Accipit Christus infans virtutem Damasci et spolia Samariae.* *Maneant enim orientales* *Babc.* *Maneant enim orientales* *d.* 32. *ut regem* *ABabc.* *regem* λ . *recentem* *d.* 33. *et ture munerantes* λd . *ture et myrrha remunerantes* *reliqui*. 34. *accepit* $\lambda ABabc$. *acceperit* *d.* 35. *id est enim* λ . *id est vires* *reliqui*. *Delet Fulv. Ursinus.* 36. *certe est divinis* λ . *certe est ex divinis* *A.* *certe est creatori* (*creatoris c.*) *et ex divinis* *Babc.* *certum est et ex divinis* *d.*, cum *Fulvio Ursino*. 36b. *certarum* *b.* 37. *praetendit apud Hierusalem* *ego*. *Cf. Adv. Marc. III, 13.* *praetendit apud Israē* λ . *praetendit Israel* *B.* *praetendit Hierusalem* *ab.* *pertendet Hierusalem* *cd.* 38. *offerent* *A.* 39. *dominum et regem* λd . *deum et regem* *c.* *dominum regem* *reliqui*. 40. *ducis et indicis* *ego*. *indicis et ducis* *abcd.* *indicis et indicis* λAB . *indicis et indicis* *schedae Scioppii Patav.* 41. *Christum* λd . *Christo* *reliqui*. 42. *Si idolatriam autem* *A.*

d. Non enim] Scriptura Fuldensis videtur sic corrigenda: „non aequae. Non aequae enim et hic signi ratio“ cett.

Samariae nomine notavit, ut ignominiosae ob idololatriam, ^{42b} quae desciverat tunc a deo sub rege Hieroboam. Nec hoc enim novum scripturis divinis, figurate uti translatione ⁴³ nominum ex comparatione criminum. Nam et ⁴⁴ archontas Sodomorum appellat ⁴⁵ archontas Ies. I, 10. vestros, et populum vestrum populum Gomorrae vocat, cum iam olim essent civitates istae extinctae. Et alibi per prophetam ad populum Israël, ⁴⁶ Pater, inquit, tuus Amorraeus et mater tua ⁴⁷ Cethaea, quorum ex genere procreati non sunt, sed ob consimilem impietatem, quos aliquando etiam filios suos dixerat ⁴⁸ per Esaiam prophetam: Filios generavi et exaltavi. Sic et Aegyptus Ies. I, 2. Ies. XIX, 1. nonnunquam totus orbis intellegitur apud illum, superstitionis et maledictionis elogio. Sic et Babylon apud Ioannem nostrum ⁴⁹ Romae urbis figura est, proinde et magnae et regno superbae et sanctorum debellatricis. Hoc itaque modo Magos quoque Samaritanorum appellatione titulavit, ⁵⁰ despoliatos, quod ⁵¹ habuerant cum Samaritis, ut diximus, ⁵² idololatriam ⁵³ adversus dominum. Adversus regem autem Assyriorum, adversus diabolum, qui ⁵⁴ ad hoc se regnare putat, si sanctos a religione dei deturbat. Adjuvabitur autem haec nostra interpretatio, dum et alibi bellatorem Christum scripturae designant ob ⁵⁵ armorum quorundam vocabula ⁵⁶ et eiusmodi verba. Sed ex reliquorum sensuum comparatione convincentur Iudaei. Accingere, inquit ⁵⁷ David, ⁵⁸ ense super femur. Sed Ps. XLV, 4. quid supra legis de Christo? ⁵⁹ Tempestivus decore super filios Ps. XLV, 3. hominum, ⁶⁰ effusa est gratia in labiis tuis. Valde autem absurdum est si, quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestivitate decoris et labiorum gratia blandiebatur, de quo subiungens dicebat, Extende et ⁶¹ prospera, procede et regna. Et adiecit: Propter lenitatem et iustitiam tuam. Quis ⁶² ense operabitur, et non contraria lenitati et iustitiae exercet, id est dolum et asperitatem et iniusti-

42b. qua *cd.* 43. nominum *λd.* hominum *reliqui.* 44. *ἄρχοντας abc.* 45. *ἄρχοντας abc.* 46. Pater, inquit *λd.* dicit: Pater, inquit *reliqui.* 47. Cethea *λ.* Cethea *reliqui.* 48. per Esaiam prophetam *om. λ.* 49. Romae (Romanae *d.*, et *schedae Scioppii Patav.*) urbis figura est *λd.* 50. dispoliatos *λ.* et dispoliatos *schedae Scioppii Patav.* despoliatos *Latinius.* et spoliatos *A.* et despoliatos *reliqui.* 51. aberant *λ.* 52. idololatria *λ.* Unde, *ni fallor, reponendum ex λ.* aberrarant cum Samaritis, ut diximus, idololatria. 53. adversus dominum *om. cd.* 54. adhuc *λ.* Probat *Fr. Iunius.* ob hoc *schedae Scioppii Patav.* 55. arborum *λ.* 56. et *om. λ.* 57. David *om. λ.* 58. ense super femur *λ.* ense femur *tunm A.* ense supra femur *reliqui.* 59. Tempestivus *λd.* oroseo balli tempestatibus *A.* *ὄρατος τῷ κάλλει,* Tempestivus *reliqui.* 60. effusa *λd.* diffusa *reliqui.* 61. prospera, procede et regna *λ.* prosperare et regna *c., ex libro Adv. Marc. III, cap. 14.* prospera et regna *reliqui.* 62. ense (ensem *A.*) operabitur *λA.* enim ense operabitur *d.* ense accingetur (accingitur *bc.*) *Babc.*

e. ad hoc] Si cui placet scriptura Fr. Iunio, quod sequitur si interpretabitur Fuldensis „adhuc“, quae placuit etiam *siquidem.*

tiam, ⁶³ propriam scilicet negotii proeliorum? Videamus ergo an alius sit ensis ille cuius est alius actus, id est dei sermo divinus, bis acutus ⁶⁴ duobus testamentis legis antiquae et legis novae, acutus sapientiae suae aequitate, reddens unicuique secundum actum suum. ⁶⁵ Licuit ergo et Christo dei in psalmis sine bellicis rebus ense sermonis dei praecingi figurato, cui praedicta tempestivitas congruat cum gratia labiorum, quem tunc cingebatur super femur apud David, quando venturus in terras ex dei patris decreto nuntiabatur. ⁶⁶ Deducet, ⁶⁷ inquit, te ⁶⁸ magnitudo dexteræ tuæ, ^{68^b} virtus scilicet gratiæ spiritalis, de qua Christi agnitio deducitur. Sagittæ tuæ, inquit, acutæ, pervolantia ⁶⁹ ubique dei præcepta, minantes traductionem uniuscuiusque cordis, et ⁷⁰ compungentes et transfigentes conscientiam ⁷¹ quamque. Populi sub te cadent, utique adorantes. Sic bellipotens et armiger Christus ⁷² est; sic accipiet spolia non solius Samariæ, verum et omnium gentium. Agnosce et spolia figurata, cuius et arma allegorica didicisti. Atque ita in tantum Christus, qui venit, non fuit bellator, quia non talis ab Esaia prædicabatur. Sed ⁷³ si Christus, inquiunt, qui venturus creditur, ⁷⁴ non Iesus dicitur, quare is qui venit ⁷⁵ Iesus Christus appellatur? Constat autem utrumque nomen in Christo dei, in quo invenitur etiam ⁷⁶ Iesus appellatus. Disce erroris tui morem. Dum Moysi successor destinaretur, Auses filius Nave transfertur certe de pristino nomine, ⁷⁷ et incipit vocari Iesus. Certe, inquis. Hanc prius dicimus figuram futuri fuisse. Nam quia Iesus Christus secundum populum, quod sumus nos nationes in ⁷⁸ saeculo desertæ commorantes antea, introducturus esset in terram repromissionis melle et lacte manantem, id est in vitæ æternæ ⁷⁹ possessionem, qua nihil dulcius, ⁸⁰ idque non per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed per Iesum, id est per novæ legis gratiam, provenire habebat, circumcisis nobis petrina acie, id est Christi præceptis (petra enim Christus multis modis et figuris ⁸¹ prædicatus est), ideo is vir, qui in huius sacramenti ⁸² imagines parabatur,

Ps. XLV, 6.

Ps. XLV, 5.

Ps. XLV, 5.

Num.
XIII, 17.

I Cor. X, 4.

63. propriam scilicet negotii λ . propria scilicet negotia reliqui. 64. ut duobus (λ) Aab. 65. Licet *edd. Semleri et Leopoldi*. 66. Deducet λ A. Et deducet *cd. Vatic.* Deducit reliqui. 67. te inquam A. 68. magnifice dextra tua λ . 68^b. virtutis B. *in marg., ex Hirsaug., puto, libro.* 69. utique d, cum *Latinio et Fulvio Ursino*. 70. compungentis et transfigentis AB. 71. quamque λ cd. Namque reliqui. 72. est; sic accipiet λ d. accipiet reliqui. 73. si *om.* λ . 74. non Iesus dicitur λ d. a Iudæis et dicitur, non est Iesus *Babc.* non est Iesus, a Iudæis dicitur A. 75. inquiunt, Iesus A. 76. Christus λ . 77. et incipit λ cd. *Vatic.* incipit reliqui. 78. saeculo desertæ λ . seculi deserto *cd.* seculo deserto reliqui. 79. repromissionem AB. 80. in quam AB. id quod non *Fulv. Ursinus*. 81. prædictus λ . 82. imagines parabatur (λ) ab, *Fr. Junius.* imaginem parabatur *Ad., Fulv. Ursinus.* imagine parabatur c. imagine sperabatur B.

etiam nominis dominici inauguratus est figura, ut Iesus nominaretur. Nam qui ad Moysen loquebatur, ipse erat dei filius, qui et semper videbatur. Deum enim patrem nemo vidit unquam, et vixit. ^{Exod. XXXIII, 20.} Et ideo constat ipsum dei filium Moysi esse locutum, et dixisse ad populum: Ecce, ⁸³ ego mitto angelum meum ante faciem tuam, id est populi, qui te custodiat in itinere, et introducat ⁸⁴ te in terram, quam ⁸⁵ praeparavi tibi; intende illi et audi eum, et ne ⁸⁶ inobaudiens fueris ei, non enim ^{86b} celavit te, quoniam nomen meum super illum est. Populum enim introducturus erat Iesus in terram repromissionis, non Moyses. Angelum quidem dixit eum ob magnitudinem virtutum, quas erat editurus (quas virtutes fecit Iesus Nave et ipsi legis), et ⁸⁷ ob officium prophetae, nuntiantis scilicet divinam voluntatem; sicuti et praecursorem Christi, Ioannem, futurum angelum appellat per prophetam spiritus dicens ex persona patris: Ecce, mitto angelum meum ante faciem tuam, id est Christi, qui ^{Mal. III, 1. Matth. XI, 10.} praeparabit viam tuam ante te. Nec novum est spiritui sancto angelos appellare eos quos ministros suae virtutis deus praefecit. Idem enim Ioannes non tantum angelus Christi vocatus est, sed et lucerna lucens ante Christum. Paravi ⁸⁸ enim lucernam Christo meo, David praedicat; ⁸⁹ quem ipse Christus, veniens adimplere prophetas, dicit ad Iudaeos. Ille fuit, inquit, lucerna ardens et lucens, ^{Io. V, 35.} utpote qui non tantum vias eius parabat in ⁹⁰ eremo, sed et agnum ^{Io. I, 29.} dei demonstrando illuminabat mentes hominum praeconio suo, ut eum esse intellegerent agnum quem Moyses passurum ⁹¹ nuntiabat. Sic et Iesus ob nominis sui futurum sacramentum; id enim nomen suum confirmavit quod ipse ei indiderat, quia non angelum nec ^{91b} Ausen, sed Iesum eum iusserat exinde vocari. Sic igitur utrumque nomen competit Christo dei, ut et Iesus appellaretur. Et quoniam ex semine David genus trahere deberet virgo ex qua nasci oportuit Christum, ut supra memoravimus, evidenter ⁹² propheta in sequentibus ⁹³ dicit: Et nascetur, inquit, virga de radice Iesse, ^{Ies. XI, 1 sq.} quod est Maria, et flos de radice eius ⁹⁴ ascendet, et requiescet ⁹⁵ super illum spiritus dei, ⁹⁶ spiritus sapientiae et intellectus, ⁹⁷ spiritus agnitionis et pietatis, spiritus consilii et ⁹⁸ veritatis, spiritus dei timoris implebit illum. Neque enim ulli hominum universitas

83. ego mitto *λ* *Acd. Vatic.* ego *reliqui.* 84. te in *λ.* in *reliqui.* 85. praeparavit *AB.* 86. inobaudiens *λ.* inobediens *reliqui.* 86b. celabit *d.* in *Addendis, Fr. Iunius.* 87. ob officium *λd.* officium *reliqui.* 88. enim *λd.* enim inquit *reliqui.* 89. Quare *cd. Vatic.* 90. aeterno *λ.* 91. nominabat *bc.* 91b. auxen *AB.* 92. propheta *λd.* Esaias propheta *reliqui.* 93. dicit *λd. Vatic.* dixit *reliqui.* 94. ascendet, et requiescet *λcd.* Ascendet *reliqui.* 95. in *λABab.* super *cd.* 96. spiritus *λd.* et spiritus *reliqui.* 97. spiritus consilii et virtutis, spiritus agnitionis et pietatis *cd.* 98. veritatis (*λ*) *ab.* virtutis *reliqui, et Vatic.*

spiritalium documentorum competebat ⁹⁹nisi in Christum, ¹flori quidem ²ob gloriam, ³ob gratiam adaequatum, ex stirpe autem Iesse deputatum, per Mariam scilicet inde censendum. Fuit enim de patria Bethlehem et de domo David, sicut apud Romanos in censu descripta est Maria, ex qua nascitur Christus. Expostulo etiam, ⁴ut qui a prophetis praedicabatur ex Iesse genere venturus et omnem humilitatem et patientiam et tranquillitatem esset exhibiturus, an venerit. ⁵Aeque ita is homo, qui talis ostenditur, ipse ^{Ies. LIII, 3. 7.}erit Christus, qui venit. De hoc enim propheta ⁶dicit: Homo in plaga positus, et sciens ferre imbecillitatem, qui tanquam ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus coram tondente se non aperuit ^{Ies. XLII, 2 sq. Matth. XII, 19 sq.}os suum. ⁷Si neque contendit, neque clamavit, neque audita est foris vox eius qui arundinem ⁸contusam, Israëlis fidem, non comminuit, qui linum ardens, id est momentaneum ardorem gentium, non extinxit, sed ⁹lucere magis fecit ortu luminis sui, non potest alius esse quam qui ¹⁰praedicabatur. Oportet itaque actum Christi eius, qui venit, ad scripturarum regulam recognosci. Duplici enim, nisi fallor, operatione distinctum eum legimus, ¹¹praedicationis et virtutis. Sed de utroque ¹²titulo ¹³sit dispositum. Itaque specialiter ¹⁴dispungamus ordinem coeptum, docentes praedicatorem ad ^{Ies. LVIII, 1 sq.}nuntiatum Christum, ut per ¹⁵Esaiam: Exclama, inquit, in vigore, et ne peperceris, exalta ut tuba vocem tuam, ¹⁶et adnuntia plebi meae facinora ipsorum, et domui Iacob delicta eorum: Me de die in diem quaerunt, et cognoscere vias meas cupiunt; quasi populus, qui iustitiam fecerit, et iudicium dei non dereliquerit, et reliqua. ^{Ies. XXXV, 4 sq.}Virtutes autem facturum a patre: ¹⁷Ecce deus noster iudicium ¹⁸retribuet, ipse veniet et salvos faciet nos; tunc infirmi curabuntur, et oculi caecorum videbunt, et aures surdorum audient, ¹⁹et mutorum linguae solventur, et claudus saliet, velut cervus, et cetera. ^{Io. V, 18.}Quae operatum Christum nec vos diffitemini, utpote qui dicebatis quod propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ista sabbatis faciebat.

99. nisi Christo λAB . 1. flori *cd.*, ex lib. *Adv. Marc. III, cap. 17.* floridum (λ)*ab.* florido *AB*. 2. ob gloriam *om. cd.* 3. ob gratiam *om. A.* 4. ut qui λ . et quia *reliqui.* 5. Aeque *ego.* atque *reliqui.* 6. dicit $\lambda d.$ Esaias dicit *reliqui.* 7. Si $\lambda d.$ Sic *reliqui.* 8. concussam *Vatic.* contusam, id est quassam *cd.*, ex lib. *Adv. Marc. III, cap. 17.* 9. lucere $\lambda d.$ lucernam *reliqui.* 10. praedicebatur *abc.* 11. praedicationem et Virtutem *A.* 12. titulo $\lambda cd.$ populo *reliqui.* 13. sit dispositum *ego.* sic dispositam (λ)*ABab.* sic disponam *cd.* Sed *cf. Adv. Marc. III, 17.* 14. dispungimus *A.* 15. Esaiam $\lambda d.$ Esaiam dixit *reliqui.* 16. et adnuntia $\lambda d.$ adnuntia *reliqui.* 17. Ecce $\lambda.$ Esaias dicit: Ecce *reliqui.* 18. retribuit *bcd.* 19. et mutorum (mutorum *b.*) linguae solventur, et claudus saliet velut cervus $\lambda ABab.$ et claudus saliet velut cervus, et mutorum (mutorum *c.*) linguae solventur *cd.*

¹De exitu plane passionis eius ambigitis, negantes passionem Cap. X. crucis ²in Christum praedicatam, ³et argumentantes insuper non esse credendum, ut ad id genus mortis exposuerit deus filium suum, quod ipse dixit: Maledictus ⁴omnis qui ⁵pependerit in ligno. Sed Deut. XXI, 23. huius maledictionis sensum antecedit rerum ⁶ratio. Dicit enim in Deuteronomio: Si autem fuerit in aliquo ⁷delicto ad iudicium mortis, et morietur, et suspendetis eum in ligno, ⁸non manebit corpus eius in ligno, sed sepultura sepelietis eum ⁹ipsa die, quoniam maledictus a deo est omnis qui suspensus fuerit in ligno, ¹⁰et non inquinabitis terram, quam dominus deus tuus dabit tibi in ¹¹sortem. Igitur non in hanc passionem Christum maledixit, sed distinctionem fecit, ut ¹²qui in aliquo delicto iudicium mortis habuisset et moreretur suspensus in ligno, hic maledictus a deo esset ¹³qui propter merita delictorum suorum suspenderetur in ligno. Alioquin Christus, qui dolum de ore suo locutus non est, quique omnem iustitiam et humilitatem exhibuit, ¹⁴et (ut supra de eo praedictum memoravimus) non pro meritis suis in id genus mortis expositus est, sed ut ea, quae praedicta sunt a prophetis, per vos ei obventura implerentur, sicut in psalmis ipse spiritus Christi iam canebat dicens: Retribuebant mihi mala pro bonis, et, Quae non Ps. XXXV, 12. rapueram, tunc exsolvebam, Exterminaverunt manus meas et ¹⁵pe- Ps. I. XIX, 5. des, et, Miserunt in potum meum fel, et in siti mea potaverunt Ps. LXXII, 17. me aceto, ¹⁶Super vestem meam miserunt sortem, sicuti cetera Ps. LXXII, 19. quae in illum commissuri essetis praedicta sunt. Quae quidem omnia Matth. XXVII, 35. ¹⁷ipsa perpressus, non pro actu suo aliquo malo passus est, sed ut scripturae implerentur de ore prophetarum. Et utique sacramentum I Cor. I, 23. passionis ipsius figurari in praedicationibus oportuerat, quantoque incredibile, tanto magis scandalum futurum, si nude ¹⁸praedicaretur, quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, ut difficultas intellectus gratiam dei quaereret. ¹⁹Itaque inprimis Isaac, cum a patre hostia duceretur, ²⁰lignumque ipse sibi portans, Christi exitum iam tunc denotabat, in ²¹victimam concessi a patre, lignum

Cap. X. 1. ITEM NEGANTES IVDAEI PASSIONEM CHRISTI IN CRUCE. De exitu (λ)Babc. QVOD IVDÆI NEGABANT PASSIONEM CHRISTI. De exitu A. 2. in Christum om. A. 3. et om. λ. 4. omnis qui λ. omnis homo qui reliqui. 5. pependerit λ. pependit reliqui. 6. ratio λ. probatio reliqui. 7. delicto ad iudicium mortis λ. delicto (delictum ABab.), ita ut iudicium mortis sit reliqui, Vatic. 8. Non manebit corpus eius in ligno, sed λ. sed et reliqui, omissis ceteris. 9. eum ipsa Acd. Vatic. ipsa reliqui. 10. et non inquinabitis — moreretur suspensus in ligno om. λ. 11. sorte Ac. Vatic. 12. qui om. edd. Semleri et Leopoldi. Vitiose. 13. quia cd. 14. et om. A. Induxit etiam Fr. Iunius. 15. pedes meos et A. 16. et, Super cd. 17. ipsa λd. ista reliqui. 18. praedicetur B. praecaretur A. 19. ITEM PATRIARCHAE OSTENDVNT FIGVRAM CRVCIS. Itaque (λ)Babc. QVOD PATRIARCHAE OSTENDANT FIGVRAM SANCTAE CRVCIS. Itaque A. 20. et lignum ipse sibi portaret cd. 21. victima B. vicenam A.

passionis suae baiulantis. Ioseph et ipse Christum ²²figuratus vel hoc solo, ne cursum demorer ipse, quod persecutionem a fratribus passus est et venumdatus est in Aegyptum ob dei gratiam, sicut et Christus ²³ab Israël carnaliter a fratribus venumdatus, a Iuda cum traditur. Nam et benedicitur ²⁴a patre in haec verba Ioseph: Tauri decor eius, cornua unicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum usque terrae. Non utique rhinoceros destinabatur unicornis ²⁵nec minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob utramque dispositionem, aliis ferus, ut iudex, aliis mansuetus, ut salvator, cuius cornua ²⁶essent crucis extima. Nam et in antenna navis^a, quae crucis pars est, ²⁷hoc extremitates huius vocantur, unicornis autem ²⁸medius stipitis palus^b. Hac denique virtute crucis et hoc more cornutus universas gentes et nunc ventilat per fidem, auferens a terra in caelum, et tunc ventilabit per iudicium, ²⁹deiciens de caelo in terram. Idem erit et alibi taurus apud eandem scripturam. Cum Iacob ³⁰in Simeonem et Levi ³¹porrexit benedictionem, de scribis et pharisaeis prophetat; ex illis enim deducitur census illorum. Interpretatur enim spiritualiter sic. Simeon et Levi perfecerunt iniquitatem ex sua secta, qua scilicet Gen. XLIX,6. Christum ³²sunt persecuti. In concilium ³³eorum ne veniat anima mea, et in stationem eorum ne incubuerint ³⁴viscera mea, quoniam in indignatione sua interfecerunt homines, id est prophetas, ³⁵et in concupiscentia sua subnervaverunt taurum, id est Christum, quem post necem prophetarum interfecerunt, et nervos eius suffigendo clavis desaevierunt. Ceterum vanum, si post ³⁶homicidium iam ab eis ³⁷commissum ³⁸aliis et non ipsis exprobrat carnificinam. Exod. XVII,11. Iam vero Moyses, quid utique ³⁹tantum tunc, cum Iesus adversus

22. figuratus λAc (sed in edit. Colon. 1617 extat figurans). Vatic. figuravit reliqui.
 23. ab Israel carnaliter a fratribus λ. ab Israel a fratribus ABab. a Iudaeis carnalibus fratribus cd., ex Vaticano. 24. a patre om. cd. 25. nec λ. vel reliqui.
 26. essent crucis extima cd. Cf. Adv. Marc. III, 18. essent crucis aestimata λ. essent aestimata (extimata A.) ABab. 27. cornua extremitates huius (huius om. d.) d., cum Fulvio Ursino. hoc extremitates huius cornua c. 28. media stipite (λ)ABab. Divionensis liber apud Rigaltium. medio stipite schedae Scioppii Patav. media stipitis palus cd. Cf. Adv. Marc. III, 18. 29. deiciens λcd. descendens reliqui. 30. in Simeonem λd. Simeon Babc. cum Simeone A. 31. porrexit λd. exporrigit reliqui. 32. persecuti sunt A. 33. eorum ne λABcd. Vatic. ne ab. 34. iecora cd. 35. et in λd. in reliqui. 36. homicidia λ. 37. commissæ λ. secund. sched. Scioppii Patav. 38. alicuius bovis ipsis cd., ex lib. III Adv. Marc. cap. 18. 39. tunc tantum cd.

Cap. X. a. Nam et in antenna navis] Quod apertissime indicat Persii versus [Immo Vergilii Aen. III, 549.]: „Cornua velatarum obvertimus antennarum.“ Serv. ad Aen. V [v. 831.]: „Cornua antennarum extremitates.“ (Rigalt.)

b. medius stipitis palus.] Rigaltius ex Fuldensi libro adfert scripturam „medio stipata palus.“ Sed de hac plane tacent tam Fr. Iunii schedae quam Gasp. Scioppii.

Amalech proeliabatur, ⁴⁰expansis manibus orabat residens, quando in rebus tam attonitis, magis utique genibus positus et manibus caedentibus pectus et ⁴¹facie humi volutata orationem commendare debuisset, nisi quia illic, ubi nomen ⁴²domini Iesu ⁴³dicebatur, dimicaturi quandoque adversus diabolum, crucis habitus quoque erat necessarius, per ⁴⁴quem Iesus victoriam esset relaturus? Idem rursus Moyses, post interdictam omnis rei similitudinem, cur aeneum ^{Num. XXI, 9.} serpentem ligno impositum pendentis habitu in spectaculum Israëli salutare proposuit eo tempore quo a serpentibus post idololatriam exterminabantur, nisi quod hic dominicam crucem intentabat, qua serpens diabolus ⁴⁵designabatur^c, et laeso cuique ab eiusmodi colubris, id est angelis eius, a delictorum peccantia ⁴⁶ad Christi crucis sacramenta ⁴⁷intento, salus efficiebatur? Nam qui in illam tunc respiciebat, a morsu serpentium liberabatur. Age nunc, si legisti penes prophetam in psalmis: ⁴⁸Deus regnavit a ligno, expecto quid ^{Ps. XCVI, 10.} intellegas, ne forte lignarium aliquem regem significari ^{48^b}putetis, et non Christum, qui exinde a ⁴⁹passionis ligni superata morte regnavit. Proinde et Esaias, Quoniam puer, inquit, natus est ^{Ies. IX, 6.} ⁵⁰nobis, et datus est ⁵¹nobis filius. Quid novum, si non de filio dei dicit? ⁵²et natus est ⁵³nobis, cuius ⁵⁴initium imperii factum est super humerum ipsius? Quis omnino regum insigne ⁵⁵potestatis suae humero praefert, et non aut capite diadema, aut ⁵⁶manu sceptrum, aut ⁵⁷aliquam propriae vestis notam? Sed solus novus rex ⁵⁸aevorum, Christus Iesus, ⁵⁹novam gloriam et potestatem et sublimitatem suam in humero extulit, crucem scilicet, ut secundum ⁶⁰superiorem prophetiam exinde dominus regnaret a ligno. De hoc enim ligno etiam deus insinuat per Hieremiam quod essetis dicturi, Venite, ⁶¹immittamus in panem eius lignum, et conteramus eum a ^{Ier. XI, 19.} terra vivorum, et nomen illius non memorabitur amplius. Utique in ⁶²corpus eius lignum missum est. Sic enim Christus revelavit,

40. expansis *λd.* extensis *reliqui.* 41. faciem humi volutantem *A.* 42. domini Iesu (*i*hesus *A.*) *λA.* nomen Iesu *reliqui.* 43. dicebat *A.* dimicabat *cd.* 44. quem *λ.* quam *reliqui.* 45. publicabatur *cd.* 46. ad crucis istius sacramenta *λ.* ad Christi crucem istius sacramenta *A., et B. in marg.* 47. intento salus *abcd.* intentus saluus *λAB.* 48. Deus *λd.* dominus *reliqui.* 48^b. putemus *A.* 49. passionis ligni *λ.* passione Christi *reliqui.* 50. vobis *λ.* 51. vobis *λ.* 52. Filius natus *d., cum Fulvio Ursino.* 53. vobis *λ.* 54. initium imperii *λ.* imperium initium *AB.* imperium *reliqui.* 55. potestati *cd.* Pro humero in *A. est* humerum, *item in marg. B.* 56. manu *λ., Fulv. Ursinus.* in manu *reliqui.* 57. aliqua proprietate usus nova (*2*)*ABab.* 58. aevorum *λ.* seculorum *reliqui.* 59. novae gloriae *cd.* 60. superiorem *λcd.* priorem *Bab. Omitt. A.* 61. immittamus *λ.* mittamus *reliqui.* 62. corpore *b.*

c. designabatur] Pamelius et Rigaltius ediderunt *publicabatur*, i. e. publice proponebatur et denotabatur, quemadmodum

interpretatus est Desid. Heraldus Animadv. ad Arnob. p. 173.

panem corpus suum appellans, cuius retro corpus in ⁶³pane prophetes ⁶⁴nuntiavit. Si adhuc quaeres dominicae crucis praedicationes, satis iam poterit tibi facere vigesimus primus psalmus, totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam. Foderunt, inquit, manus meas et pedes, quae propria est atrocitas crucis. Et rursus, cum auxilium patris ⁶⁵implorat, Salvum me fac, inquit, ex ore leonis, utique mortis, et de cornibus ⁶⁶unicorniorum humilitatem meam, de apicibus scilicet ⁶⁷crucis, ut supra ostendimus. Quam crucem nec ipse David passus est, nec ullus regum Iudaeorum, ne putetis ⁶⁸alterius alicuius prophetari passionem quam eius qui solus a populo tam insigniter crucifixus est. Nunc si omnes ⁶⁹interpretationes istas respuerit et inriserit duritia cordis vestri, ⁷⁰probabimus sufficere posse mortem Christi prophetatam, ut ex hoc, quod non esset ⁷¹edita ⁷²qualitas mortis, intellegatur per crucem evenisse, nec alii ^{72^b}deputandam fuisse passionem crucis quam cuius mors praedicabatur. Nam mortem eius et passionem ^{Ies. LIII, 9sq.} ⁷³et sepulturam una voce Esaiiae ⁷⁴volvo ostendere. A facinoribus, inquit, populi mei perductus est ad mortem, et dabo malos pro sepultura eius, et divites pro morte eius, quia scelus non fecit, nec dolus in ore eius inventus est, et deus voluit eximere a morte ^{Ies. LVII, 2.} animam eius, et cetera. Dicit etiam adhuc: Sepultura eius ^{74^b}ablata est e medio. ⁷⁵Nec sepultus enim est nisi mortuus, nec sepultura eius sublata est e medio nisi per resurrectionem eius. Denique ^{Ies. LIII, 12.} ⁷⁶subiungit: Propterea ipse multos in haereditatem habebit, et multorum dividet spolia. ⁷⁷Quis alius, nisi qui natus est, ut supra ostendimus, ^{77^b}pro eo ⁷⁸quod tradita est in ⁷⁹mortem anima eius? Ostensa enim causa gratiae eius, pro iniuria scilicet mortis repensandae, pariter ostensum est ⁸⁰haec illum propter mortem consequenturum, post mortem, ⁸¹utique post resurrectionem consequenturum. Nam quod in passione eius accidit, ut media dies tenebresceret, ^{Amos VIII, 9.} Amos propheta annuntiat, dicens: Et erit, inquit, in die illa, dicit

63. pane *λc.* panem *reliqui.* 64. signavit *cd.* 65. implorat *λ.* imploraret *reliqui.* 66. unicorniorum *λ.* unicornis *a. in marg.* unicornium *ab.* 67. Christi crucis *ABabc.* 68. alterius alicuius *λd.* alterius *reliqui.* 69. istas interpretationes *A.* 70. probabimus *λ.* probavimus *reliqui.* 71. edita *λ.* 72. qualis mors *AB.* 72^b. deputandum *AB.* 73. et *λd.* eius et *reliqui.* 74. Esaiiae volo (velo *schedae Iunianae*) ostendere *λ.* Esaias dicit *reliqui.* 74^b. sublata *A., et cod. Hirsaug.* 75. Nec sepultus est enim (enim est *cd.*) nisi mortuus, nec sepultura eius sublata est e medio nisi per resurrectionem eius (eius *om. cd. Hirsaug.*) *λcd. Hirsaugiensis codex.* Quomodo (Quomodo *om. A.*) nisi per resurrectionem *reliqui.* Quae etiam ipsa verba superaddita leguntur in *c.* 76. subiungit *λd.* subiungit idem Esaias *reliqui.* 77. Quis alius *λ.* Quis enim alius *reliqui.* 77^b. de eo *Scioppii schedae Patav.* 78. quo *B.* 79. morte *AB.* 80. hoc *A.* 81. utique resurrectionem *d., cum Fulvio Ursino.* utique per resurrectionem *Fr. Iunius. Cf. Adv. Marc. III, 19.*

dominus, occidet sol media die, ⁸²et tenebrescet super terram dies luminis, et convertam dies festos vestros in luctum, et omnia cantica vestra in lamentationem, et imponam super lumbos vestros saccum, et super omne caput calvitium, et ponam eum quasi luctum ⁸³dilecti, et eos qui cum illo quasi diem maeroris. Hoc enim et Moyses initio primi mensis novorum facturos vos prophetavit, cum omne vulgus filiorum Israël ad vesperam agnum esset immolaturum et hanc sollemnitatem diei huius, id est paschae azymorum, cum amaritudine manducatuos praecanebat, et adiecit pascha esse domini, id est passionem Christi. Quod ita quoque adimpletum est, ^{Matth. XXVI. 56.} ut prima die azymorum interficeretis Christum, ⁸⁴et ut prophetiae implerentur, ⁸⁵properavit dies vesperam facere, id est tenebras efficere, quae media die factae sunt, atque ita dies festos vestros convertit deus in luctum, et cantica vestra in lamentationem. Post ⁸⁶passionem enim Christi etiam captivitas vobis et dispersio obvenit, ⁸⁷praedicta ante per spiritum sanctum.

¹Nam et pro istis meritis vestris cladem vestram futuram Ezechiel nuntiat, et non solum in isto saeculo, quae iam evenit, sed in die ²retributionis, quae subsequetur. Qua clade nemo liberabitur, nisi qui ³passione Christi, ⁴quem respuitis, fuerit obsignatus. Sic enim scriptum est: Et dixit ⁵dominus ad me, ⁶fili hominis, ^{Ezech. VIII, 12—18. IX, 1—6.} vidisti quae seniores Israël faciunt: unusquisque eorum in tenebris, unusquisque in cubiculo absconso; quoniam dixerunt, non videt nos dominus, dereliquit dominus terram; et dixit ad me adhuc conversus videbis facinora maiora, quae isti faciunt; et introduxit me ad limina ianuae domus domini quae aspicit ad aquilonem, et ecce illic mulieres sedentes et ⁷plangentes Thammuz; et dixit dominus ad me: fili hominis, vidisti? numquid modica ⁸domus Iuda, ut faciant facinora quae fecerunt? et adhuc visurus es affectiones maiores eorum; et introduxit me in aedem domus domini interiorem, et ecce in liminibus ⁹domus domini inter medium elam et inter medium altaris, quasi ¹⁰viginti et quinque viri posteriora sua dederunt ad templum domini, et facies suas contra Orientem, hi adorabant solem; et dixit ad me:

82. et tenebrescet *λd.* tenebrescet *reliqui.* 83. dilecti *λd.* delicti *reliqui.* 84. et ut *AB* (in marg., ex *Hirsaug.*, ni fallor) *cd.* *Vatic.* ut et (*λ*) *Bab.* 85. Properavit *λAB* (in marg.) *abcd.* *Vatic.* Prophetavit *B.* 86. enim passionem *A.* 87. praedicta ante per *λ.* praedicta per *A.* praedicata per *reliqui.*

Cap. XI. 1. DE VASTATIONE ISRAEL (ISRAELIS *A.* HIERUSALEM *bc.*) POST PASSIONEM DOMINI (*haec tria vocabula desiderantur in A.*). Nam (*λ*) *ABabc.* 2. retributionis *λd.* tribulationis *reliqui.* 3. passionem *A.* 4. quam *ABabc.* 5. dominus ad me *om. λ.* 6. filius *λ.* 7. plangebant humum *λ.* 8. domus *λAc.* *Vatic.* domui *Babd.* 9. domus *λ.* templi *reliqui.* 10. viginti et quinque *λ.* viginti quinque *Ba* (*uterque in marg.*) *cd.* viginti *ABab.*

vides, fili hominis? numquid pusilla ¹¹ domui Iudae, ut faciant facinora quae fecerunt ¹² hi? quoniam impleverunt impietates suas, et ecce ipsi quasi subsannantes; ego faciam cum indignatione mea, non parces oculus meus, ¹³ neque miserebor; ¹⁴ exclamabunt ad aures meas ¹⁵ voce magna, et non exaudiam eos, sed neque miserebor, et ¹⁶ clamavit in aures meas voce magna dicens: adproximavit vindicta civitatis huius, et unusquisque habuit vasa exterminii in manu sua; et ecce sex viri veniebant ¹⁷ ad viam portae altae quae respiciebat ad aquilonem, et uniuscuiusque bipennis dispersionis erat in manu eius, et unus vir in medio eorum indutus ¹⁸ podere et zona saphiri ¹⁹ circa lumbos eius, et introierunt et steterunt ²⁰ proxime altaris aerei, et claritas dei Israël ascendit a Cherubin, quae ²¹ fuit super ^{21 b} eam in ²² subdivali^a domus, et vocavit hominem qui indutus erat ²³ podere, qui habuit super lumbos suos zonam, et dixit ad eum dominus: transi ²⁴ per mediam Hierusalem, et scribe signum ²⁵ Tau in frontibus virorum qui gemunt et dolent super omnia facinora quae fiunt in medio eorum; et in his dixit ad audientem: ite post eum ²⁶ in civitatem et concidite, et nolite parcere oculis vestris, et ne misereamini senioris aut iuvenis aut virginis, et parvulos et mulieres interficite omnes, ut perdeantur, ²⁷ omnes autem, super quos est Tau signum, ne accesseritis, et a sanctis meis incipite. Huius autem signi sacramentum variis modis praedicatum est, in quo vita hominibus praestruebatur, in quo Iudaei non essent credituri; sicut Moyses ante nuntiabat in Exodo, dicens, ²⁸ Eiciemini de terra in ²⁹ quam introibitis, et in nationibus illis non eritis in requiem, et ³⁰ erit instabilitas ³¹ vestigii pedis tui, et dabit ³² deus tibi cor taedians et tabescentem animam et oculos deficientes, ut non videant, et erit vita tua pendens in ligno ante oculos tuos, et non credes vitae tuae. Itaque quoniam impleta est prophetia per adventum eius, id est per nativitatem, quam supra memoravimus, et passionem, quam evidenter ediximus, propterea et Daniel signari visionem et propheten dicebat, quoniam Christus est signaculum

Deut.
XXVIII,
65 sq.

11. domus Iuda Ac. 12. hic *Ac. Vatic.* 13. sed neque A. 14. et exclamabunt *c. Vatic.* 15. voces magnas A. 16. exclamabit *AB.* 17. ad viam λ d. a via *reliqui.* 18. podere λ *Ac. Vatic.* poderem *reliqui.* 19. circa lumbos λ . in lumbis *reliqui.* 20. proxime λ . in proximis *reliqui.* 21. fuerunt *AB.* 21 b. ea *d., Fr. Iunius.* 22. subdival *cd.* 23. podere λ *Ac. Vatic.* poderem *reliqui.* 24. per *om. Ac.* 25. Tau *om. \lambda.* 26. in civitatem post eum A. 27. ad eos omnes autem A. 28. Eicimini A. 29. qua *AB.* quem a. 30. erit instabilitas λ . non (*non om. A.*) erit stabilitas *reliqui.* 31. vestigio *cd.* 32. deus tibi λ . tibi deus *reliqui.*

Cap. XI. a. subdivali] Glossae explicant *ἐπαίθριον*. V. Salmas. ad Tertull. De Pallio cap. 2. p. 137 sq.

omnium prophetarum, adimplens omnia quae retro erant de eo nuntiata; post enim adventum eius et passionem ipsius iam non visio neque prophetes. Unde firmissime dicit adventum eius signare visum et prophetiam. Itaque ostendentes et numerum annorum et tempus LXII et dimidiae hebdomadarum adimpletarum probavimus tunc venisse Christum, id est natum, et ³³septem et dimidiae hebdomadarum, quae sunt subdivisae in ³⁴abscisionem priorum hebdomadarum, intra quae tempora passum ostendimus Christum, atque ita LXX ³⁵hebdomadibus conclusis et civitate exterminata et sacrificium et unctionem exinde cessare. Sufficit hucusque de his interim ordinem Christi ³⁶decucurrisse, ³⁷quo talis probatur qualis adnuntiabatur, ³⁸etiam ex ista consonantia scripturarum, ³⁹qua ex praedicio maioris partis adversum Iudaeos elocuti sumus. Neque enim in dubium deducant vel negent quae scripta proferimus; ut ex hoc quoque paria esse scripturis divinis negare non possint, ut quae post Christum futura praecanebantur adimpleta cognoscantur. ⁴⁰Aut, nisi^b ille venisset post quem habebant expungi quae nuntiabantur, quae completa ⁴¹sunt etiam probarentur?

¹Aspice universas nationes de voragine erroris humani exinde Cap. XII. emergentes ad dominum deum creatorem et ²Christum eius, et si audes ³negare prophetatum, statim tibi promissio patris occurrit in psalmis, dicens: Filius meus es tu, ego hodie genui te; pete a me, Ps. II, 7sq. et dabo tibi gentes haereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae. Nec poteris eum ⁴David^a filium dicere quam Christum, aut terminos terrae David potius promissos, qui intra unicum Iudaeam regnavit, quam Christo, qui totum iam orbem evangelii sui fide cepit, sicut per Esaiam dicit: Ecce dedi te in dispositionem generis mei in lucem gentium, ⁵ut aperias oculos caecorum, utique errantium, exsolvere de vinculis vinctos, id est ⁶de delictis liberare, et de domo carceris, id est mortis, sedentes in tenebris, Ies. XXII, 6sq.

33. septem *λcd.* quatuor *reliqui.* 34. abscisione *Vatic.* 35. hebdomadis *A.* 36. decucurrisse (*λab.*) decurrisse *reliqui.* 37. quod *AB.* 38. non alius haberi debeat quam qui illic adnuntiabatur, etiam *c., ex lib. Adv. Marc. III, 20.* 39. quas *d., cum Fulvio Ursino.* 40. Aut nisi *ego.* nisi (*λABab.*) Neque enim dispositio expuncta inveniretur, nisi *cd., ex lib. Adv. Marc. III, 20.* 41. esse *cd.*

Cap. XII. 1. ITEM (ITEM *om. A.*) DE CLARITATE GENTIVM IN CHRISTO IESV. Aspice (*λABabc.*) Pro Aspice in (*λABab.*) extat Aspiciate. 2. ad deum Christum *cd.* 3. nega *cd.* 4. David *λAB.* magis David *reliqui.* 5. ut (et *A.*) aperias *λABab.* aperire *reliqui.* 6. de *om. B.*

b. Aut nisi] Ita emendasse haec verba mihi videor. Cf. infra cap. 14., ubi fere eadem repetuntur.

Cap. XII. a. David] Ex auctoritate

cod. Fuldensis delevi voculam *magis* ante *David.* Usitatissima est enim comparativi *magis* ellipsis in hoc scriptore. Cf. adnott. ad De Veland. Virgin. cap. 17.

ignorantiae scilicet. Quae si per Christum eveniunt, non in alium erunt prophetata quam per ⁷quem expuncta ⁸consideramus.

Cap. XIII.

Igitur quoniam filii Israël adfirmant nos errare recipiendo Christum, qui iam venit, praescribamus^a eis ex ipsis scripturis iam venisse Christum, qui praedicabatur. Quamvis ex temporibus Danielis praedicantis ¹probaverimus iam venisse Christum, qui nuntiabatur. Nasci enim eum oportuit in Bethlehem Iudae. Sic enim scriptum est in propheta: Et tu, Bethlehem, non minima es in ²ducibus ³Iudae; ex te enim exiet dux qui ⁴pascet populum meum Israël. Si autem adhuc natus non est, qui processurus dux de tribu Iuda ⁵ex Bethlehem nuntiabatur? Oportet enim eum de tribu Iuda et a Bethlehem procedere; animadvertimus autem ⁶nunc neminem de genere Israël in civitate Bethlehem remansisse, et exinde quod interdictum est ne in confinio ipsius regionis demoretur quisquam Iudaeorum^b, ut hoc quoque esset adimpletum ⁷per prophetam: Terra vestra deserta, civitates vestrae igni exustae, id est, quod belli tempore eis evenerit, regionem vestram in conspectu vestro ⁸exteri comedent, et deserta et subversa erit a populis alienis. Et alio loco ⁹sic per prophetam dicitur: Regem cum claritate videbitis, id est Christum, facientem virtutes in gloria dei patris, et oculi vestri videbunt terram de longinquo, quod ¹⁰vos pro meritis vestris post expugnationem Hierusalem ¹¹prohibiti ingredi in terram vestram de longinquo eam oculis tantum videre permissum est. Anima, inquit, vestra meditabitur timorem, scilicet quo tempore ¹²excidium sui passi sunt. Quomodo igitur nascetur dux de Iudaea, et quatenus ¹³procedet de Bethlehem, sicuti divina prophetarum volumina ¹⁴enuntiant, cum nullus omnino sit illic in hodiernum derelictus ex Israël, cuius ex stirpe possit nasci Christus? ¹⁵Si enim secundum Iudaeos adhuc non venit, cum venire coeperit, unde ungetur? Lex enim praecepit in captivitate non licere unctionem chrismatis regalis confici. Si autem iam nec unctio ¹⁵^best ¹⁶illic, ut Daniel propheta-
 Dan. IX, 26. tavit (dicit enim, Exterminabitur unctio), ergo iam non est ¹⁷illis unctio, quia nec templum, ubi erat cornu de quo reges ungeban-

7. aliquem AB. 8. consideremus A.

Cap. XIII. 1. probavimus A. 2. iudicibus A. 3. Iuda *cd.* 4. pascat *cd.* 5. et ex A. 6. nunc *ld.* tunc *reliqui.* 7. id est propheta *λ.* 8. externi A. *Valic.* 9. sic propheta dicit A. 10. vos AB. vobis *reliqui.* 11. prohibiti *λAB.* prohibitis *reliqui.* 12. excidii *λA.* 13. procederet AB. 14. enuntiant *λ.* nuntiant *reliqui.* 15. Si enim secundum *ld.* Secundum *reliqui.* 15 b. non est AB. 16. illic *λ.* illis *reliqui.* 17. illis *ego.* illic *libri omnes.*

Cap. XIII. a. praescribamus] Cf. de hoc verbo quae adnotata sunt ad Apolog. cap. 7.

b. ne in confinio ipsius regionis demoretur quisquam Iudaeorum] V. Apolog. cap. 21.

tur. Si ergo non est unctio, unde ungetur dux qui nascetur in Bethlehem? aut quomodo procedet de Bethlehem, cum de ¹⁸ semine Israëli nullus omnino sit in Bethlehem? Iterato denique ¹⁹ ostendamus et venisse iam Christum ²⁰ per prophetas, et passum, et in caelis iam receptum, et inde venturum secundum praedicationes prophetarum. Nam post adventum eius secundum Danielelem quod ipsa civitas exterminari haberet legimus, et ita factum recognoscimus. Dicit enim scriptura ²¹ sic: Civitatem et sanctum simul exterminari cum duce, indubitate qui de Bethlehem et de tribu Iuda esset processurus. Unde et manifestum est quod civitas simul eo tempore exterminari deberet cum ducator eius in ea pati haberet, ²² per scripturas prophetarum, dicentium: Expandi manus meas ^{Ies LXV, 2.} tota die ad populum contumacem ²³ et contradicentem mihi, qui ambulat ²⁴ in via non bona, sed post peccata sua. Et in psalmis dicit: Exterminaverunt manus meas et pedes, dinumeraverunt omnia ^{Ps. XXII, 17 sq., LXIX, 22.} ossa mea: Ipsi autem contemplati sunt et viderunt me, et in siti mea potaverunt me ²⁵ aceto. Haec David passus non est, ut de se merito dixisse videatur, sed Christus, qui crucifixus est. Manus autem et pedes non exterminantur, nisi eius ²⁶ qui in ligno suspenditur. Unde et ipse David regnaturum ^{26 b} ex ligno dominum dicebat; nam et alibi propheta ligni huius fructum praedicat dicens, Terra dedit ^{Ps. XCV, 4. Gen. II, 24.} benedictiones suas. Utique illa terra virgo, nondum pluviis ²⁷ irrigata, nec imbris fecundata, ex qua homo tunc primum plasmatus est, ex qua nunc Christus ²⁸ per carnem ex virgine natus est. Et ^{Ioël II, 22.} lignum, inquit, ²⁹ attulit fructum suum, non illud lignum in paradiso quod mortem dedit protoplastis, sed lignum passionis Christi, unde vita pendens a vobis ³⁰ credita non est. Hoc enim lignum tunc in sacramento erat quo Moyses aquam amaram indulcavit, unde populus, qui siti peribat in eremo, bibendo revixit; sicuti ³¹ nos, qui de saeculi calamitatibus extracti, in quo commorabamur siti pereuntes, id est ³² verbo divino privati, ³³ ligni passionis Christi ³⁴ aquam baptismatis potantes ³⁵ fide, quae est in ³⁶ eum, reviximus, ³⁷ a

18. semine λB (in marg., ex Hirsaug., puto). sc̄ie A. germine Babcd. 19. ostendamus λd . ostendimus reliqui. 20. per λ . secundum reliqui. 21. sic: Civitatem λ . sic et civitatem reliqui. sic: et civitatem distinguit Fr. Iunius. 22. per λ . secundum reliqui. 23. et om. bcd. 24. in via non bona λ . in viam non bonam A. viam non bonam reliqui. 25. acetum λ . 26. qui a ligno cd. Vatic. 26 b. dominum ex ligno A. 27. irrigata λ . rigata reliqui. 28. per λ . secundum reliqui. 29. obtulit A. 30. credi b. 31. vos edd. Semleri et Leopoldi. Mendose. 32. verbo divino privati Fr. Iunius. verbo divino probati λA . verbo divino propinati Babc. verbi divini potu privati d., cum Fulvio Ursino. 33. ligni A. ligno reliqui. 34. aquam (per aquam λ .) baptismatis $\lambda ABabc$. aquam edulcatam baptismatis d., cum Fulvio Ursino. 35. fidem λ . 36. eo A. 37. a qua ABabcd. qua λ .

Ier. II, 10 sq. qua fide Israël excidit, ³⁸ per Hieremiam dicentem: Mittite, et interrogate nimis, si facta sunt talia, si mutabunt gentes deos suos, et isti non sunt dii; populus autem meus mutavit gloriam suam, ex quo nihil proderit eis; expavit caelum super isto. ³⁹ Et

Amos VIII, 9. quando expavit? Indubitate quando passus est Christus. Et horruit, inquit, plurimum nimis, et sol media die ⁴⁰ tenebricavit. Et quando horruit nimis, nisi in passione Christi, cum terra quoque contremuit, et velum templi scissum est, et monumenta dirupta

Ier. II, 13. sunt? Quoniam duo haec mala fecit populus ⁴¹ meus: Me, inquit, dereliquerunt fontem aquae vitae, et foderunt sibi lacus contritos, qui non ⁴² poterunt aquam continere. Indubitate non recipiendo Christum, fontem aquae vitae, lacus ⁴³ contritos coeperunt habere, id est synagogas in dispersiones gentium, in quibus iam spiritus sanctus non immoratur, ut in praeteritum in templo commorabatur ante adventum Christi, qui est verum dei templum. Nam et istam sitim divini spiritus eos passuros dixerat propheta Esaias, dicens:

Ies.-LXV, 13 sqq. Ecce, qui serviunt mihi, manducabunt, vos autem esurietis: servientes mihi potabuntur, vos autem sitietis, et ⁴⁴ a contributione spiritus ululabitis; remittetis enim nomen vestrum in satietatem electis meis, vos autem interficiet dominus; eis autem, qui serviunt mihi, nomen nominabitur novum, quod benedicetur in terris.

II Reg. IV, 4 sqq. Adhuc ⁴⁵ huius ligni sacramentum ⁴⁶ etiam in Regnorum legimus celebratum. Nam cum filii prophetarum super flumen ⁴⁷ Iordanem lignum securibus caederent, exsiliit ferrum, et mersum est in flumine, atque ita Helisaeo propheta superveniente petunt ab eo filii prophetarum uti ferrum flumini quod mersum fuerat erueret. Atque ita ⁴⁸ Helisaeus accepto ligno et misso in eum locum ubi submersum fuerat ferrum, statim supernatavit, et lignum mersum est, quod receperunt filii prophetarum. Ex quo intellexerunt quod Heliae spiritus in eum sit repraesentatus. ⁴⁹ Quid manifestius huius ligni ⁵⁰ sacramento, quod duritia huius saeculi mersa in profundo erroris, et a ligno Christi, id est passionis eius, in baptismo liberatur, ut quod perierat olim per lignum in Adam, id restitueretur per lignum Christi? nobis ⁵¹ utique, qui successimus in loco prophetarum, ea sustinentibus hodie in saeculo quae semper passi sunt prophetae propter divinam religionem. Alios enim lapidaverunt, alios fugave-

38. per λ. secundum *reliqui*. 39. Et quando λ. Et quomodo et quando *reliqui*.
 40. tenebricavit λcd. tenebravit A. tenebrificavit *reliqui*. 41. mens om. ABabc.
 42. poterunt λd. poterant *reliqui*. 43. contritos λd., *Fulv. Ursinus*. contribulatos *reliqui*. 44. ad contributionem B. 45. huius om. A. 46. etiam om. bcd.
 47. Iordanem B. 48. Helisaeus om. *Scioppii schedae Patav.* 49. Quod λ. 50. sacramentum λ. 51. utique *Fulv. Ursinus*. igitur libri omnes.

runt, plures vero ad mortis necem tradiderunt, quod negare non possunt. Hoc lignum sibi et Isaac, filius Abrahae, ad sacrificium ipse portabat, cum sibi eum deus hostiam fieri praecepisset. Sed ⁵² quoniam haec fuerant sacramenta quae temporibus Christi perficienda servabantur, et Isaac cum ligno reservatus est, ⁵³ ariete oblato in vepre cornibus haerente, et Christus suis temporibus lignum humeris suis portavit, inhaerens cornibus crucis, corona spinea in capite eius circumdata. Hunc enim oportebat pro omnibus gentibus fieri sacrificium, qui tanquam ovis ad victimam ductus ^{Ies. LIII, 7sq.} est, et velut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. Hic enim Pilato interrogante nihil locutus est; in humilitate enim iudicium eius sublatum est. Nativitatem autem eius quis ⁵⁴ enarrabit? quia nullus omnino hominum nativitatis Christi fuit conscius in conceptu, cum virgo Maria ⁵⁵ a verbo dei praegnans inveniretur, et quia tolleretur a terra vita eius. ⁵⁶ Cur itaque post resurrectionem eius a mortuis, quae die tertia effecta est, caeli eum receperunt? Secundum prophetiam ⁵⁷ Osee emissam huiusmodi: Ante lucem surgent ad me dicentes, Eamus et revertamur ad do- ^{Hos. VI, 1.} minum ⁵⁸ deum nostrum, quoniam ipse eripiet et liberabit nos. Post biduum, ⁵⁹ in die tertia, quae est resurrectio eius gloriosa, de terra in caelos eum recepit, unde et venerat ipse spiritus ad virginem, cuius neque nativitatem neque passionem Iudaei agnoverunt. Igitur quoniam adhuc ⁶⁰ contendunt Iudaei necdum venisse ⁶¹ Christum, quem tot modis approbavimus venisse, recognoscant Iudaei exitum suum, quem post adventum Christi relaturi ⁶² praedicabantur ob impietatem qua eum et despexerunt et interfecerunt. Primo enim, ex qua die, secundum ⁶³ dictum Esaiiae, proiecit homo abomina- ^{Ies. II, 20.} menta sua aurea et argentea, quae fecerunt ⁶⁴ adorare vanis et ⁶⁵ nocivis, id est, ex quo gentes nos ⁶⁶ dilucidato pectore^c per Christi veritatem proiecimus idola (videant Iudaei), et quod sequitur expunctum est. ⁶⁷ Abstulit enim dominus sabaoth in Iudaeis et ab ^{Ies. III, 1sq.} Hierusalem inter cetera et sapientem architectum, qui aedificat

52. quomodo A. *Uti solet.* 53. et ariete B. 54. enarrabit λ *Acd.* enarravit *reliqui.* 55. a verbo λ . verbo *reliqui.* 56. Cur itaque λ *AB.* Cum utique *reliqui.* 57. Osee *cd.* Esaiiae *reliqui.* 58. deum nostrum λ . deum *reliqui.* 59. in die λ . die *reliqui.* 60. Iudaei contendunt A. 61. Christum eorum quem *cd., ex lib. Adv. Marc. III, 23.* 62. praedicabantur λ . praecinebantur *reliqui.* 63. illud dictum *bcd.* 64. adorandis *cd.* 65. noctuis *cd.* 66. dilucidato pectore per Christi veritatem *d., ex emendat. Fulvii Ursini.* dilucidata pectora per Christi veritatem λ *ABab. Divionensis codex penes Rigallium.* dilucidata per Christum veritate *c.* 67. Abstulit λ . Tulit *reliqui.*

c. dilucidato pectore] Ita scripsit Rigaltius ex verissima emendatione Fulvii Ursini, non vero, ut ait, ex auctoritate

Fuldensis. Erroris fons erat brevatura *Fulv.,* simillima alteri *Fuld.*

ecclesiam dei templum et civitatem sanctam et domum domini. Nam
 Ies. V, 6. exinde destitit apud illos dei gratia. Et mandatum est nubibus, ne
 pluerent imbrem super vineam ⁶⁸Sorech, id est caelestibus bene-
 ficiis, ne ⁶⁹provenirent domui ⁷⁰Israëlis. Fecerat enim spinas, ex
 quibus Christum coronaverat, et non iustitiam, sed clamorem, quo
 Luc. XVI, 16. in ⁷¹crucem eum extorserat. Et ita subtractis ⁷²charismatis priori-
 Math. XI, 13. bus lex et prophetae usque ad Ioannem fuerunt; et piscina Beth-
 saida usque ⁷³ad adventum Christi. ⁷⁴Valetudines ab Israële ⁷⁵curare
 desiit deinde, ⁷⁶cum ex perseverantia furoris sui nomen domini per
 Ies. LII, 5. ipsos blasphemaretur, sicut scriptum est: Propter vos nomen dei
 blasphematur in gentibus. Ab illis enim incepit infamia^d, et tempus
 medium a Tiberio usque ad Vespasianum. ⁷⁷Qui cum ista commi-
 sissent, nec intellexissent Christum in tempore suae visitationis
⁷⁸inveniendum, facta est terra eorum deserta, et civitates eorum
 igni exustae; ⁷⁹regionem ipsorum in conspectu eorum extranei de-
 vorantes, ⁸⁰derelicta est filia Sion tanquam specula in vinea ⁸¹vel
 Ies. I, 7 sq. ut in cucumerario casula, ex quo scilicet Israël dominum non cogno-
 Ibid. v. 3. vit, et populus eum non intellexit, sed dereliquit magis et ad in-
 dignationem provocavit sanctum Israël. ⁸²Sic et machaerae con-
 Ibid. v. 20. ditionalis comminatio: Si nolueritis nec obaudieritis, gladius vos
 comedet. ⁸³Ex quo probamus machaeram Christum fuisse, quem
 non audiendo perierunt, qui et in psalmo dispersionem eius postu-
 Ps. LIX, 12. lat a patre dicens, Disperge illos in virtute tua. Qui et ⁸⁴rursum
 Ies. L, 11. per Esaiam exustionem eorum orat: Propter me, inquit, haec facta
 sunt vobis, in anxietate dormietis. Haec igitur cum pati ⁸⁵praedi-
 carentur Iudaei propter Christum, et passos eos esse inveniamus,
 et in dispersionem demorari cernamus, manifestum est propter
 Christum Iudaeis ista accidisse, conspirante sensu scripturarum
 cum exitu rerum et ⁸⁶ordinis temporum. Aut si nondum venit Chri-
 stus, propter quem haec passuri praedicabantur, cum venerit, ergo

68. Sorech *Acđ.* Soreth *reliqui.* 69. proveniret domus *AB.* 70. Israelis *ABa.* Israëli *reliqui.* 71. cruce *AB.* 72. charismatis prioribus *Acđ. Vatic.* charisma-
 tum roribus *Bab.* charismatum prioribus *codex Divionensis penes Rigalt.* 73. ad
 om. *λ.* 74. valetudines ab Israele (Israel *A.*) *λA.* curando invaletudines (valetu-
 dines *B.*) ab Israel *reliqui.* 75. curare desiit deinde *λ.* desiit a beneficiis deinde
reliqui. 76. cum ex *Acđ. Vatic.* cum *reliqui.* 77. Qui cum ista *λ.* Qui cum
 ita *B. in marg., ex Hirsaug., ut puto.* Quae cum ita *reliqui.* 78. inveniendum,
 facta est terra — — comminuet et conteret (*cap. 14.*) om. *λ.* 79. regionem
Acđ. Vatic. regiones *reliqui.* 80. derelicta est *Acđ. Vatic.* derelicta *reliqui.* 81.
 velut *ABabc.* 82. Sicut (*A*)*Bab.* 83. probavit Christum fuisse *cd.* 84. rursus *A.*
 85. praedicarentur *Acđ.* praedicentur *reliqui.* 86. ordine *Fr. Iunius.*

d. Ab illis enim incepit infamia] Sic Iudaeis: „Quod enim aliud genus semi-
 lib. I Ad Nat. cap. 14., ubi etiam de narium est infamiae nostrae?“ (Rig.)

patientur. ⁸⁷Et ubi tunc filia Sion relinquenda, quae ⁸⁸nulla hodie est? ubi civitates exurendae, quae iam in tumulis exustae sunt? ubi dispersio gentis, quae iam extorris? Redde statum Iudaeae, quem Christus inveniat, et alium ⁸⁹contende venire.

Discite nunc ex ¹abundantia erroris vestri ducatum. Duos dici- Cap. XIV.
 mus Christi habitus a prophetis demonstratos totidem adventus eius
²praenotatos. Unum in humilitate, utique primum, cum tanquam
 ovis ad victimam duci habebat, et tanquam agnus ante tondentem
 sine voce, sic non aperuit ³os suum, ne aspectu quidem honestus.
 Annuntiavimus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix in Ies. LIII,
 2sq.
 terra sitiendi, et non erat ei species neque gloria. Et vidimus eum,
 et non habebat speciem neque decorem, sed species eius inhono-
 rata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga, et sciens ferre
 infirmitatem, scilicet ut positus a patre in lapidem offensionis, et Ies. VIII, 14.
 minoratus ab eo modicum citra angelos, vermem se pronuntiat, et Ps. VIII, 6.
 non hominem, ignominiam hominis et abiectionem populi. ⁴Quae Ps. XXII, 7.
 ignobilitatis argumenta primo adventui competunt, sicut sublimitatis
 secundo, cum fiet, iam non lapis offensionis, nec petra scandali,
 sed lapis summus angularis post reprobationem adsumptus et subli-
 matus in consummationem, et petra sane illa apud Daniele de Dan. II, 35.
 monte praecisa, quae imaginem saecularium regnorum comminuet
 et conteret. De quo secundo adventu ⁵eiusdem Daniel dixit: Et Dan. VII,
 13sq.
 ecce cum nubibus caeli tanquam filius hominis veniens venit usque
 ad veterem dierum, et aderat in conspectu eius, et qui adsistebant,
 adduxerunt illum, et data est ei potestas regia, et omnes nationes
 terrae secundum genus et omnis gloria ⁶servient illi, et potestas
 illius aeterna, quae non auferetur, et regnum eius, quod non cor-
 rumpetur. ⁷Tunc scilicet speciem honorabilem et decorem habiturus
 est indeficientem ⁷ultra filios hominum, tempestivus enim decore
 citra filios hominum. Effusa est gratia, inquit, in labiis tuis, pro- Ps. XLV,
 3sq.
 pterea benedixit te deus in ⁸aeternum. Accingere ensem tuum ⁹circa
 femur tuum, ¹⁰potentissime tempestivitate et pulchritudine tua; cum
 et pater postea, cum diminuit illum modicum ¹¹quid citra angelos,
 gloria et honore coronavit illum, et subiecit omnia sub pedibus
 eius. Et tunc cognoscent eum, quem pupugerunt, et caedent pe- Zach. XII, 10.
 ctora sua tribus ad tribum, utique quod retro non agnoverint eum

87. et om. ab. 88. nulla hodie est *abcd.* invia hodie est *Gorziens.* Cf. *Rhennan.*
ad lib. III Adv. Marc. cap. 23. invidia hodie est *reliqui.* 89. contendere venire A.

Cap. XIV. 1. abundanti *d.*, cum *Latinio.* 2. praenotasse *cd.* 3. os suum,
 nec (ne *d.*) *Acd. Vatic.* os ne *reliqui.* 4. ITEM DE SECUNDO ADVENTU CHRIS-
 TI. Quae *Bab.* DE SECUNDO ADVENTU. Quae A. 5. idem *Acd. Vatic.* 6.
 serviet A. 7. ultra *λ.* supra *reliqui.* 8. aeternum *λA.* saecula *reliqui.* 9. su-
 per A. 10. potentissime *λ.* potens *reliqui.* 11. quidem *λA.*

in humilitate condicionis humanae constitutum. Hieremias inquit: ^{Ier. XVII, 9.} ^{Ies. LIII, 8.} ^{Zach. III, 3. 5.} ¹²Homo est, et quis cognoscet illum? quia et ¹³nativitatem eius, inquit Esaias, quis ¹⁴enarrabit? Sic et apud Zachariam ¹⁵in persona ipsius, immo et in ipsius nominis sacramento, ¹⁶verissimus sacerdos patris Christus ¹⁷ipsius duplici habitu in duos adventus ¹⁸deliniatur. Primo ¹⁹sordibus indutus est, id est carnis passibilis et mortalis indignitate, cum et diabolus adversabatur ei, auctor scilicet Iudae traditoris, qui eum etiam post baptismum temptaverat. Dehinc spoliatus ²⁰pristina sorde, exornatus podere et mitra et ²¹cidari munda, id est secundi adventus; quoniam gloriam et honorem adeptus demonstratur. Nec poteritis eum ²²Iosedech filium dicere, qui nulla omnino veste sordida, sed semper sacerdotali fuit exornatus, nec unquam sacerdotali munere privatus. Sed Iesus ²³iste Christus, dei patris summi sacerdos, qui primo adventu suo humana forma et passibilis venit in humilitate usque ad passionem, ²⁴ipse etiam effectus hostia per omnia pro omnibus nobis, qui post resurrectionem suam indutus ²⁵poderem sacerdos in aeternum dei patris nuncupatus est. Sic enim et duorum hircorum, qui ieiunio ²⁶offerebantur, faciam interpretationem. Nonne et illi utrumque ordinem nominis Christi, qui iam venit, ostendunt? pares quidem atque consimiles propter eundem domini conspectum, ²⁷quia non in ²⁸alia venturus est forma, ut ²⁹qui agnosci habet a quibus et laesus est. Unus autem eorum circumdatus coccino, maledictus et consputatus et convulsus et compunctus, a populo extra civitatem abiciebatur in perditionem, manifestis ³⁰notatus insignibus Christi passionis, qui coccinea circumdatus veste et consputatus et omnibus contumeliis afflictus extra civitatem crucifixus est. Alter vero, pro delictis oblati ³¹et sacerdotibus tantum templi in pabulum datus, secundae repraesentationis argumenta signabat, ³²qua delictis omnibus ³³expiatis sacerdotes templi spiritalis, id est ecclesiae, dominicae gratiae quasi visceratione quadam ³⁴fruerentur, ieiunantibus ceteris a salute. Igitur quoniam primus adventus et plurimis figuris obscuratus et omni inhonestate prostratus canebatur, secundus vero et manifestus et deo condignus, idcirco quem facile et

Lev. XVI,
5 sqq.

12. Et homo *cd.* 13. enarravit (λ)*ABab.* 14. ait in *AB.* 15. verissimus (λ)*ABab.* verus summus *reliqui.* 16. ipsius (λ)*ABab.* Iesus *reliqui.* 17. delineatur *cd.* declinatur *A.* 18. sordidis *cd.* 19. pristina sorde $\lambda.$ pristinas sordes *reliqui.* 20. cidarim mundum *AB.* 21. Ioseph λ *AB.* 21 b. iste *om. A.* 22. ipse effectus est hostia *A.* 23. podere *Acd.* 24. qui $\lambda.$ 25. heliae *A.* 26. quia cognosci *AB.* 27. notatus λ *B(in marg.)cd.* notis (*A*)*Bab.* 28. est *A.* 29. qui λ *A.* 30. expiatis λ *A.* expiati *d.*

Cap. XIV. a. quasi visceratione quadam] Eucharistiam significat, datam ecclesiis, h. e. fidelibus, Christianis, quasi in viscerationem et pabulum. (Rigalt.)

intelligere et credere potuerunt, eum solum intuentes, id est ³¹secundum, qui est in honore et gloria, non immerito decepti sunt circa ³²obscuriorem, certe indigniorem, id est primum. Atque ita in hodiernum negant venisse ³³Christum suum, quia non in sublimitate venerit, dum ignorant in humilitate primo fuisse venturum. Sufficit hucusque^b de his ³⁴interim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatur qualis adnuntiabatur, ut iam ex ³⁵ista consonantia scripturarum divinarum intellegamus et quae post Christum futura praedicabantur ex dispositione divina credantur expuncta. Nisi enim ille venisset post quem habebant expungi, nullo modo ³⁶evenissent quae in adventum eius futura praedicabantur. Igitur si universas nationes de profundo erroris humani exinde emergentes ad deum creatorem et Christum eius cernitis (³⁷quod prophetatum non audetis negare, quia etsi negaretis, statim vobis in psalmis, sicuti iam praelocuti sumus, promissio patris occurreret, dicentis: Filius meus es tu, ego hodie genui te, pete a me et dabo Ps. II, 7 sq. tibi gentes haereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae), nec poteritis in istam praedicationem magis David filium Salomonem vindicare quam Christum dei ³⁸filium, nec terminos terrae David filio promissos, qui intra unicam Iudaeam regnavit, quam Christo filio dei, qui totum iam orbem evangelii sui radiis illuminavit. Denique et thronus in aevum magis Christo dei filio competit quam Salomoni, temporali scilicet regi, qui soli ³⁹Israëli regnavit. Christum enim hodie invocant nationes, quae eum non sciebant, et populi hodie ad Christum confugiunt, quem retro ignorabant. Non potes futurum contendere quod vides fieri. Haec aut prophetata nega, cum coram videntur, aut adimpleta, cum leguntur, aut si non negas utrumque, in eo erunt adimpleta in quem sunt prophetata.

31. per qui λ. 32. obscuriorem, certe indigniorem λA. indigniorem, certe obscuriorem reliqui. 33. Christum suum λAcđ. Vatic. Christum reliqui. 34. ordinem interim decucurrisse A. 35. inde A. 36. evenissent λcd. venissent reliqui. 37. quod om. cd. 38. filium, nec λ., Fr. Iunius. filium dicere, nec reliqui. 39. Israel cd.

b. Sufficit hucusque] His paene eisdem verbis usus est supra in fine cap. 11.

**De Tertulliani scriptis quae temporum iniuria
interierunt nostrae aetati horum certe notitia
remansit:**

LIBER DE AARON VESTIBVS.

Hieronymus Epist. 128. ad Fabiolam, tom. II. p. 586. Opp. ed. Bened.: „Fertur in indice Septimii Tertulliani liber *De Aaron Vestibus*, qui interim usque ad hunc diem a me non est repertus. Si a vobis propter celebritatem Urbis fuerit inventus, quaeso ne meam stillam illius flumini comparetis. Non enim magnorum virorum ingeniis, sed meis sum viribus aestimandus.“

LIBER DE SVPERSTITIONE SAECVLI.

Reperitur titulus in tabula libro Agobardino praefixa, qui id opusculum cum aliis nunc deperditis olim continuit.

LIBER DE ANIMAE SVMMISSIONE.

Titulus reperitur in tabula libro Agobardino praefixa.

LIBER DE PARADISO.

Titulus reperitur in tabula libro Agobardino praefixa, et ab ipso Tertulliano commemoratur De Anima cap. 55: „Habes etiam *De Paradiso* a nobis libellum, quo constituimus omnem animam apud inferos sequestrari in diem domini.“ Alii loci de paradiso, qualem

constituerit Tertullianus, sunt Apolog. cap. 47. Adv. Iud. cap. 2. De Patient. cap. 5. De Resurr. Carnis cap. 26. Adv. Marc. II, 2. 10. et imprimis De Anima cap. 55.

LIBER DE SPE FIDELIVM.

Titulus reperitur in tabula libro Agobardino praefixa. Et meminit ipse Tertullianus Adv. Marc. III, 24: „De restitutione vero Iudaeae, quam et ipsi Iudaei ita ut describitur sperant, locorum et regionum nominibus inducti, quomodo allegorica interpretatio in Christum et in ecclesiam et habitum et fructum eius spiritualiter competat et longum est persequi et in alio opere digestum, quod inscribimus DE SPE FIDELIVM, et in praesenti vel eo otiosum, quia non de terrena, sed de caelesti promissione sit quaestio. Nam et confitemur in terra nobis regnum repromissum, sed ante caelum, sed alio statu, utpote post resurrectionem in mille annos, in civitate divini operis Hierusalem caelo delata, quam et apostolus matrem sursum designat, et politeuma nostrum, id est municipatum, in caelis esse pronuntians alicui utique caelesti civitati eum deputat. Hanc et Ezechiel novit et apostolus Ioannes“ cett. Hieronymus in Ezech. cap. 36. p. 952. tom. III. Opp. ed. Bened.: „Neque enim iuxta Iudaicas fabulas, quas illi *δευτερώσεις* appellant, gemmatam et auream de caelo expectamus Hierusalem, nec rursus passuri circumcisionis iniuriam nec oblaturi taurorum et arietum victimas, nec sabbati otio dormiemus. Quod et multi nostrorum et *praecipue Tertulliani, liber* qui inscribitur *De Spe Fidelium*, et Lactantii institutionum volumen septimum pollicetur, et Victorini Petavionensis episcopi crebrae expositiones, et nuper Severus noster in dialogo cui Gallo nomen imposuit. Et ut Graecos nominem et primum extremumque coniungam, Irenaeus et Apollinarius.“ Adde Hieron. Praef. in lib. XVIII. in Esaiam p. 478. tom. III. Opp. ed. Bened., et Catal. Scriptt. Eccles. cap. 18. in Papia., et inde Gennad. De Ecclesiae Dogmatt. cap. 55.

LIBRI VII DE ECSTASI.

Hieronymus De Scriptt. Eccles. cap. 53: „— specialiter autem adversum ecclesiam texuit volumina De Pudicitia, De Persecutione, De Ieiuniis, De Monogamia, *De Ecstasi libros sex, et septimum,*

quem adversus Apollonium composuit.“ Idem ibid. cap. 24: „Huius (Melitonis, Sardensis episcopi) elegans et declamatorium ingenium laudans (MSS. Gemblac. et Sigeberg. pro laudans — dicit habent cavillatur) Tertullianus in septem libris quos scripsit adversus ecclesiam pro Montano dicit (cavillatur dicens habet MS. Guelpherb. byt.) eum a plerisque nostrorum prophetam putari.“ Idem ibid. cap. 40: „Tertullianus sex voluminibus adversus ecclesiam editis, quae scripsit περὶ Ἐκστάσεως, septimum proprie adversus Apollonium elaboravit, in quo omnia quae ille arguit conatur defendere.“ Ex his ut septimus proprie erat adversus Apollonium, ita priores sex recte collegisse videtur I. A. Fabricius fuisse scriptos adversus Soterem episcopum Romae, ex verbis Auct. Praedestinati Haer. 26: „Scripsit contra eos (Montanistas) librum sanctus Soter, Papa Urbis, et Apollonius, Ephesiorum antistes. Contra quos scripsit Tertullianus, presbyter Carthaginensis. Qui cum omnia bene et prime et incomparabiliter scripserit, in hoc solum se reprehensibilem fecit quod Montanum defendit, agens contra Soterem supradictum Urbis Papam.“ I. Pamelius hos libros Graeco sermone editos censuit. De ecstasi cf. Tertull. De An. cap. 45. cap. 11. cap. 21. cap. 9. Adv. Prax. cap. 15. Adv. Marc. V, 8.

LIBER ADVERSVS APELLEIACOS.

Tertullianus De Carne Chr. cap. 8: „Sed quoniam et isti Apelleiaci carnis ignominiam praetendunt maxime, quam volunt ab igneo illo praeside mali sollicitatis animabus adstructam, et idcirco indignam Christo, et idcirco de sideribus substantiam illi competisse, debeo illos de sua paratura repercutere. Angelum quendam inclytum nominant, qui mundum hunc instituerit et instituto eo paenitentiam admiscuerit. Et hoc suo loco tractavimus. Nam est nobis adversus illos libellus, an qui spiritum et voluntatem et virtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid paenitentia fecerit, cum angelum etiam de figura erratae ovis interpretentur“ cett. Cf. Vincent. Lirin. Commonitor. cap. 24. Adde Adv. Omn. Haer. cap. 6. Tertull. De Anima cap. 23. De Praescript. Haeret. cap. 34. De Resurr. Carnis cap. 5.

LIBER DE CENSU ANIMAE, ADVERSVS HERMOGENEM.

Tertullianus De Anima cap. 1: „*De solo censu animae congressus Hermogeni, quatenus et istam ex materiae potius suggestu quam ex dei flatu constituisse praesumpsit, nunc ad reliquas conversus quaestiones plurimum videbor cum philosophis dimicaturus.*“ Ad quae verba cf. adnot. Rigaltii. Ibid. cap. 3: „*Una iam congressione decisa adversus Hermogenem, ut praefati sumus, quia animam ex dei flatu, non ex materia vindicamus, muniti et illic divinae determinationis inobscurabili regula, Et flavit, inquit, deus flatum vitae in faciem hominis, et factus est homo in animam vivam, utique ex dei flatu, de isto nihil amplius revolvendum. Habet suum titulum, et suum haereticum.*“ Cf. ibid. cap. 11. Ibid. cap. 22: „*Cetera animae naturalia iam a nobis audiit Hermogenes, cum ipsorum defensione et probatione, per quae dei potius quam materiae propinqua cognoscitur.*“ Adde ibid. cap. 24: „*Nos autem qui nihil deo adpendimus, hoc ipso animam longe infra deum expendimus, quod natam eam agnoscimus, ac per hoc dilutioris divinitatis et exilioris felicitatis, ut flatum, non ut spiritum, et si immortalem, ut hoc sit divinitatis, tamen passibilem, ut hoc sit nativitatis, ideoque et a primordio capacem exorbitationis et inde etiam oblivionis adfinem. Satis de isto cum Hermogene.*“, et paulo infra: „*Multa item documenta, teste ipso Platone, divinationem animae probaverunt, quae proposuimus iam Hermogeni.*“

LIBER DE FATO.

Fulgentius Planc. p. 562. Merc.: „*Nam et Tertullianus in libro quem de Fato scripsit, ita ait: „Redde huic fratri primum problematis mancipatum.*“ Tertull. De Anima cap. 20: „*super haec si et alia quae praesunt potestates. Enimvero praesunt; secundum nos quidem deus dominus et diabolus aemulus, secundum communem autem opinionem providentiae fatum et necessitas, et fortunae arbitrii libertas. Nam haec et philosophi distinguunt, et nos secundum fidem disserenda suo iam vocimus titulo.*“ Hieronymus Catal. Scriptt. Eccles. cap. 58. tradit sub Minucii Felicis nomine librum de Fato, contra Mathematicos, extitisse, alioquin et ipsum hominis disertum, sed cum Minucii stilo non convenientem. Hunc Tertulliano forte potiori iure adscribendum censuit I. Pamelius.

LIBER DE CARNE ET ANIMA.

Titulus reperitur in tabula libro Agobardino praefixa.

LIBER DE TRINITATE.

Hieronymus Catal. Scriptt. Eccles. cap. 70: „Scripsit (Novatianus) — — et de Trinitate grande volumen, *quasi epitomen operis Tertulliani faciens*, quod plerique nescientes Cypriani existimant.“ Cf. Rufinus in Hieron. Opp. ed. Bened. tom. IV, p. 415. Novatiani librum de Trinitate sub Tertulliani nomine extitit in codd. mss. I. Gangneii, qui illum primus edidit, inque Masburensi, quo Sig. Gelenius usus est, et in aliis. Cf. Praefat. p. XVII.

LIBER AD AMICVM PHILOSOPHV M DE NVPTIARVM ANGVSTIIS.

Hieronymus Epist. ad Eustochium de Custodia Virgin. p. 37. tom. IV. Opp. ed. Bened.: „Et in principio libelli praefatus sum me de angustis nuptiarum aut nihil omnino aut pauca dicturum. Et nunc eadem admoneo, ut, si tibi placet scire quot molestiis virgo libera, quot uxor adstricta sit, *legas Tertullianum ad amicum philosophum*, et de virginitate alios libellos, et Beati Cypriani volumen“ cett. Idem Adv. Iovin. I. p. 157. tom. IV. Opp. ed. Bened.: „Non est huius loci nuptiarum angustias describere et quasi in communibus locis rhetorico exultare sermone. Plenius super hac re contra Helvidium, et in eo libro quem ad Eustochium scripsi, arbitror absolutum. Certe *et Tertullianus, cum esset adhuc adolescens, lusit in hac materia*. Et praeceptor meus Gregorius Nazianzenus“ cett. Quorum locorum ex priori qui alios et de Virginitate libros Tertulliano vindicandos censerent utique non defuerunt. Viderint quo iure, cum neque ipsa Hieronymi verba huiusmodi interpretationi satis respondeant, neque alia illorum usquam testimonia aut vestigia extent. Et recte interim statuisse nobis videtur I. Pamelius illis Hieronymi verbis significari libros Ad Uxorem, De Exhortatione Castitatis, De Virginibus Velandis, quorum de virginitate plurima materia est. Nec maiori iure Tertullianum et de Circumcisione, et de Mundis et Immundis Animalibus, et de eo Quod deus iudex sit, peculiare libellos edidisse quidam collegerunt. Quod enim Adv. II, 27 „Iudicem quidem, inquit, et illum esse iam ostendimus in libello suo,“ horum verborum verior

cum aliis interpretatio repetenda erat ex cap. 26 et 27. libri primi adversus Marcionem, per quem totum de deo optimo et tamen iusto disputaverat; certe de carmine pseudepigrapho illo De Resurrectione vel De Iudicio Domini quid conici, quod Allixius non sine probabilitate Verecundo episcopo, saeculi sexti scriptori, adiudicavit, et ratio et stilus eius carminis vetant. De libris de Circumcisione et de Animalibus Mundis et Inmundis coniectant ex verbis Hieronymi Epist. ad Damasum p. 563. tom. II. Opp. ed. Bened., ubi, quod ab eloquentissimis viris Tertulliano et Novatiano de circumcissione et de animalibus mundis et immundis iam plene disputatum sit, eisdem quaestionibus respondendo sese excusat. Atque Novatiano quidem ab Hieronymo in Catal. Scriptt. Eccles. aliquis peculiaris de Circumcisione libellus adscribitur, sed de Tertulliani his libris cum certiora testimonia inveniantur nulla, rectius utique statuamus Hieronymum respicere locos Adv. Marc. II, 18. et Adv. Iud. cap. 3 et 8.

LIBER DE SPECTACVLIS. Graece.

Tertull. De Corona cap. 6: „Sic itaque et circa voluptates spectaculorum infamata conditio est ab eis qui natura quidem omnia dei sentiunt ex quibus spectacula instruuntur, scientia autem deficiunt illud quoque intellegere, omnia esse a diabolo mutata. *Sed et huic materiae propter suaviludios nostros Graeco quoque stilo satisfacimus.*“

LIBER DE BAPTISMO. Graece.

Tertull. De Baptismo cap. 15: „Sed circa haereticos sane quae custodiendum sit digne quis retractet. Ad nos enim editum est. Haeretici autem nullum habent consortium nostrae disciplinae, quos extraneos utique testatur ipsa ademptio communicationis. Non debeo in illis cognoscere quod mihi est praeceptum, quia non idem deus est nobis et illis, nec unus Christus, id est idem, ideoque nec baptismus unus, quia non idem: quem cum rite non habeant, sine dubio non habent, nec capit numerari quod non habetur; ita nec possunt accipere quia non habent. *Sed de isto plenius iam nobis in Graeco digestum est.*“

LIBER DE VIRGINIBVS VELANDIS. Graece.

Tertull. De Virgin. Veland. cap. 1: „Proprium iam negotium passus meae opinionis Latine quoque ostendam virgines nostras velari oportere ex quo transitum aetatis suae fecerint“ cett.

I. Pamelium in Epistula dedicatoria ad Philippum II., Hispaniarum regi, Graeci cuiusdam Tertulliani exemplaris, quod esset in bibliotheca illius regis, mentionem fecisse iam in Praefatione tom. I. huius meae editionis commemoravi. Sed de hoc exemplari famam mendacem fuisse existimandum est, quandoquidem nihil postea de eo innotuit.

LIBRI SUPPOSITICII.

* ADVERSUS OMNES HAERESSES **.

In scripturae discrepantia scriptoris verbis subiecta

A significat codicem scriptum Leidensem.

B	-	editionem principem Beati Rhenani, quae prodijt Basileae a. MDXXI.
a	-	- Io. Gangneii, quae prodijt Parisiis a. MDXLV.
b	-	- Sigism. Gelenii, quae prodijt Basileae a. MDL.
c	-	- Iac. Pamelii, quae prodijt Antverpiae a. MDLXXIX.
d	-	- Nicol. Rigaltii, quae prodijt Parisiis a. MDCXXXIV.

¹ Quorum haereticorum, ut plura praeteream, pauca perstrin- Cap. I.

* ADVERSUS OMNES HAERESSES *inscriptio est in A., in Laurentianis duobus apud Bandinium, Catal. Bibl. Mediceo-Laurentianae tom. I, p. 764., et tom. III, p. 318., in Magliabechiano n. 528., in Vaticano apud Pamelium. In editione princ. legitur Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTULLIANI ADVERSUS OMNEIS HAERESSES, SEV POTIVS DE HAERESIBVS LIBER., quorum titulorum alter petitus videtur ex codice Hirsaugiensi, siquidem in codice Paterniacensi, hodie Seletstadiensi, hic libellus inscriptione caret, alter ab ipso Rhenano, illum quidem reprobante, insuper additus. Trithemius citat CONTRA OMNES HAERESSES., et in codice Laurentiano plut. 26. cod. 13. ap. Bandin. tom. I, p. 764., et in Magliabechiano n. 527. inscriptio est ADVERSUS OMNES HAERETICOS. In abc. hic libellus non est inscriptus, annexus libro Tertulliani DE PRAESCRPTIONE HAERETICORVM. Rigaltius denuo separavit, inscriptionem vero suppressit.*

Cap. I. 1. Duorum liber Paterniacensis seu Seletstadiensis. Nec aliter Io. Trithemius De Scriptt. Eccles. cap. 29., ubi prima huius libelli verba attulit.

** Hunc Adversus Omnes Haereses seu De Haeresibus, ut rectius inscripsit Beatus Rhenanus, libellum hodie neminem Tertulliano adiudicare amplius conaturum existimo. Vetat hoc stili genus a Tertulliano plane diversum, rude illud et inexercitatum, quod infeliciter brevitati studet nec quod vult ordinate eloqui potest. Graeci magis quam Latini sermonis gnarum auctorem inter alia indicat etiam usus pronominis *ipse* ad instar Graecorum *αὐτός* positi, qui usus certe a Tertulliani genere alienus est. Nec vetustiores quidem et integrae auctori-

tatis codices illud opusculum agnoscunt quotquot Tertulliani De Praescriptione Haereticorum librum servarunt, cum quo in peioris notae membranis semper ita coniunctum reperitur, ut aut antecedit illum aut sequatur. Non agnoscit venerandae vetustatis Agobardinus, non Corbeiensis ille qui recensetur in vetere catalogo bibl. Corbeiensis in Ang. Maii Spicilegio Rom. tom. V, p. 203., nec liber Ioh. Gangneii aut Masburensis Sig. Gelenii codex habuisse eum inde suspicari licet, quod scriptura multum quidem in libro De Praescriptione Haereticorum, cui De

gam. Taceo enim Iudaismi haereticos, Dositheum, inquam, Samaritanum, qui primus ausus est prophetas quasi non in spiritu

Haeresibus libellum adsuerunt, sed in ipso hoc fere nusquam a Rhenaniana discrepat. Nec Tertulliani ingenii atque fervoris est eiusmodi indiculum de haeresibus, ne dicam contra haereticos, compilare inertique et quasi balbutienti stilo gravissimarum adversus Marciones, Hermogenes, Valentinianos ceterosque haereticos disputationum vim et virtutem infringere. Et occurrunt quaedam in hoc libello quorum ubi tamen interesset nullam mentionem fecisse Tertullianum videmus, ut docuit iam Rigaltius adnot. ad cap. 6., quem consule. In Paterniacensi libro, hodie Seletstadiensi, libellus hic collocatus est post librum De Praescriptione Haereticorum et caret titulo, contra in Hirsangiensi, quo altero usus est Rhenanus, inque reliquis quos novi codicibus manu exaratis, id est in duobus Laurentianis, in duobus Magliabechianis, in Leidensi, ut in indiculo quoque Io. Trithemii, antecedit. Tertulliani De Praescriptione Haereticorum libro primum adsuit Rhenanus in editione Basil. MDXXXVIII., inque margine adnotavit: „Haec appendix male revulsa fuerat a reliquo corpore,“ quae verba leguntur etiam in margine editionis Ioh. Gangneii et editionis Sig. Gelenii, qui hunc ordinem retinuerunt. Seiunxerunt iterum demum Iac. Pamelius, atque Nic. Rigaltius, qui ad ultima verba libri De Praescriptione Haereticorum haec adnotavit: „In codice Agobardi non ultra pergit liber De Praescriptione Haereticorum, neque ulla sit mentio sequentis opusculi quod incipit, *Quorum haereticorum ut plura praeteream* cett. Et iacebit ἀκέφαλον, nisi dicimus sic a Tertulliano adnexum fuisse operi De Praescriptione Haereticorum, ut eo absoluto cum aliquis adscripsisset, *Explicit De Praescriptione Haereticorum*, idem, quisquis ille fuerit eius aevi scriptor, pro titulo sequentis opusculi subiecerit, *Quorum haereticorum*, daturus scilicet catalogum eorum quos generali praescriptione submovendos censeret, ac deinde incipiat opusculum, *Taceo enim Iudaismi haereticos*, quod idcirco portio ac sequela praecedentis habeatur, proptereaque nullibi citatum ab auctore separatim reperiatur. Stylus certe non absimilis videtur Septimiano. In quibusdam vero exemplaribus praecedit librum De Praescriptione Haereticorum.“ De hoc dissentio ab Rigaltio. Cum enim in omni-

bus quot novi codicibus, excepto quidem uno Paterniacensi, non sequatur liber Tertulliani De Praescriptione Haereticorum, sed praecedat, verba *Quorum haereticorum* alio referenda esse videntur quam quo Rigaltius retulit. Pertinent potius ad inscriptionem, non ad subscriptionem. Arbitror autem hunc librum sive libri ἀποσπασμέτιον ab aliquo magistro additum fuisse ut indiculum veterum eorum exhiberet haereticorum quibus praescriptum a Tertulliano esse videretur, postea vero accidisse ut is alieni auctoris indiculus in ipsius Tertulliani nomen transiret. Scimus et Novatiani libros inter Tertullianeos per aliquot saecula circumlatos, et Tertulliani libellum De Trinitate ab haereticis olim fuisse corpori epistularum Cypriani insertum tradit Rufinus De Adulatione Librorum Origenis pag. 253. tom. V. Opp. ed. Bened. Sed de auctore quoque huius indiculi quid suspicer dicam. Invenio apud Hieronymum De Scriptt. Eccles. cap. 74. Victorinum Petavionensem scripsisse libellum „Adversum Omnes Haereses“; quem ipsum libellum significavit, ni fallor, etiam Optatus Milevit. lib. I., ubi „Marcion, inquit, Praxeas, Sabellius, Valentinus et ceteri temporibus suis a Victorino Petavione, a Zephyrino Urbico et Tertulliano Carthaginiensi usque ad Cataphrygas et ab aliis assertoribus ecclesiae catholicae superati sunt.“ Victorini libellum, certe particulam eius, hunc indicem esse non sine aliqua probabilitate tibi persuaseris. Si adposuerat, coniecto, magister veri auctoris nomen ad titulum „Adversum Omnes Haereses“ (duo Florentini codices pro *Haereses* habent *Haereticos*, quod correctricis manus esse puto quae videlicet quo verba „Quorum haereticorum“ referrentur dare voluerit), id prae clariore Tertulliani facile postea intercideret potuit. Et oscitanti librorum sollertia ipse forsitan Tertullianus videbatur se libellum „Adversum Omnes Haereses“ scripsisse significare sub finem libri De Praescriptione Haereticorum verbis „Sed nunc quidem generaliter actum est a nobis *adversus haereses omnes*“ cett., et De Carne Christi cap. 2 „Sed plenius eiusmodi praescriptionibus *adversus omnes haereses* alibi iam usi sumus.“ Et stili genus in hoc spurio fetu meae coniecturae non nihil favet. Hieronymus l. l. „Victorinus, in-

sancto locutos repudiare, taceo Sadducaeos, qui ex huius erroris radice surgentes ausi sunt ad hanc haeresim etiam resurrectionem carnis negare, praetermitto Phariseos, qui ²additamenta quaedam ³legis ⁴adstruendo a Iudaeis divisi sunt, unde etiam hoc accipere ipsum quod habent nomen^b digni fuerunt, cum his etiam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt: ad eos me converto qui ex evangelio haeretici esse voluerunt. Ex quibus est primus omnium Simon Magus, qui in Actis Apostolorum condignam meruit ab apostolo Petro iustamque sententiam. Hic ausus est summam se dicere virtutem, id est summum deum, mundum autem ab angelis suis institutum, ⁵ad daemonem se errantem^c, qui esset ⁶sa-

2. adimendo A. 3. legi *cd*. 4. adstruenda A. 5. ad daemonem se errantem, qui esset *ego*. a daemone se errante qui esset (etiam A.) A. *Hirsaugiensis liber*. a (ac B.) daemone se oberrante qui esset *Babcd*. ad oves aberrantes se qui esset *Nic. Rigaltius*. ad daemone secum errantem qui esset *Fr. Iunius*. ad Ennoiam se ovem errantem, quae esset *Desid. Heraldus ad Arnob. Adv. Nat. p. 90*. ad Ennoeam se aberrantem, quae esset *Semler*. 6. sapientiam descendisse quaerendam A.

quit, Petavionensis episcopus, *non aequè Latine ut Graecè noverat*, unde opera eius grandia sensibus *viltora videntur compositione verborum*. Idem Prolog. in Expositione Esaiæ p. 3. tom. III. Opp. ed. Bened.: „Praeter sanctae memoriae martyrem Victorinum, qui cum apostolo dicere poterat, *Etsi imperitus sermone, non tamen scientia*“ cett. Idem Epist. ad Paulin. pag. 567. tom. IV. Opp. ed. Bened.: „Inelyto Victorinus martyrio coronatus quod intellegit eloqui non potest.“ Quae utique iudicia etiam de huius indiculi auctore valent. Hieronymum autem Victorini scripta multum pertractavisse inde colligitur quod satis frequentem eius suis ipsius operibus mentionem interiecit (v. praeter eos quos supra adtuli locos Prolog. in Comment. super Matth. p. 3. tom. IV., Epist. ad Riparium p. 276. tom. IV., Epist. ad Pam-machium et Oceanum p. 346. tom. IV., Adv. Rufinum Apol. I, p. 351. tom. IV., Epist. ad Magnum Orat. p. 656. tom. IV. Opp. ed. Bened.): et ex hoc qui Tertulliano vulgo ab editoribus adscribebatur de haeresibus libello non pauca excerpta deprehendis in Hieronymi libro Adversus Luciferianos, et in Indiculo De Haeresibus, a Claudio Menardo Parisiis anno MDCXVII. edito.

Cap. I. a. Taceo] Hieronymus Adv. Luciferianos p. 304. tom. IV. Opp. ed. Bened. „Taceo de Iudaismi haeticis, qui ante adventum Christi legem traditam dissiparunt, quod Dositheus Sama-

ritanorum princeps propheta repudiavit, quod Sadducaei ex illo radice nascentes etiam resurrectionem carnis negaverunt, quod Pharisei a Iudaeis divisi propter quasdam observationes superfluas nomen quoque a dissidio susceperunt, quod Herodiani Herodem regem suscepere pro Christo: ad eos venio haeticos qui evangelia laniaverunt.“

b. quod habent nomen] Cf. Barth. ad Statii Theb. VIII, 320. tom. III, p. 862.

c. ad daemone se errantem] Ita correxì atque distinxi hunc locum. Vulgata scriptura et distinctio erat „institutum, a daemone se oberrante, qui esset sapientia, descendisse quaerendum apud Iudaeos. se in phantasmate“ cett. Rigaltius volebat „ad oves aberrantes se qui esset sapientia descendisse quaerendum. Apud Iudaeos“ cett., cum in Hieronymi Indiculo reperiret „Ideoque se descendisse, ut ovem salvaret perditam. Christum apud Iudaeos non esse passum“ cett. Melius Heraldus Animadv. ad Arnob. lib. II. p. 90 „ad Ennoiam se ovem errantem, quae esset sapientia, descendisse quaerendum.“ Sed retinendum erat daemone vocabulum. Ita enim vocatur Helena illa, Simonis scortum de qua Irenaeus Adv. Haeres. I, 20 „Hic Helenam quandam, quam ipse a Tyro civitate Phoenices quaestuariam cum redemisset, secum circumducebat, dicens hanc esse primam mentis eius conceptionem, matrem omnium, per quam in initio mente concepit angelos facere et

phantasia, ⁷ descendisse quaerendum, apud Iudaeos se in phantasmate ⁸ dei non passum^d, sed esse quasi passum. Post hunc Menander discipulus ipsius, similiter magus, eadem dicens quae Simon ⁹ aequae quicquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, negans habere posse quemquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset. Secutus est post haec et Saturninus^e, et hic similiter dicens ¹⁰ innascibilem Virtutem, id est deum, in summis ¹¹ et illis infinitis partibus et in superioribus manere, longe autem ¹² distantes ab hoc angelos ¹³ inferiorem mundum fecisse^f, et quia splendor quidam luminis ¹⁴ desursum in inferioribus ¹⁵ refulsisset^g, ad similitudinem ¹⁶ illius luminis ¹⁷ angelos hominem instituere curasse: hunc super terram iacuisse reptantem^h; cuius lumen illud et virtutem ¹⁸ illam superiorem propter misericordiam scintillam salvam esse, ¹⁹ cetera hominis perire: Christum in ²⁰ substantia corporis non fuisse, et phantasmate tantum quasi passum fuisse: resurrectionem carnis

7. descendisse B. 8. dei passum . post hunc Menander A. 9. aequae quicquid A. ipse, quicquid reliqui. 10. innoscibilem Fr. Iunius. 11. illis et Fr. Iunius. 12. distantur et ab hoc B. 13. inferiorem d., ex coniectura Fulvii Ursini. inferiores reliqui. 14. defusum A. 15. refulsisse A. 16. illam superiorem propter illius d. 17. angelos hominem instituere curasse ego, cum Fulvio Ursino et Ios. Scaligero. angelos hominem instituere, angelos curasse libri omnes. 18. illam superiorem propter om. d. 19. ceteram AB. ceterum Semler. 20. substantiam A.

archangelos. Hanc enim Ennoiam exilientem ex eo cognoscentem quae vult pater eius degredi ad inferiora — — Fuisse autem eam et in illa Helena propter quam Troianum contractum est bellum — — — Transmigrantem autem eam de corpore in corpus ex eo et semper contumeliam sustinentem in novissimis etiam in fornice prostitisse, et hanc esse perditam ovem. Quapropter et ipsum venisse, uti eam assumeret, et liberaret eam a vinculis^g cett. Hanc Helenam et Selenen passim apud scriptores vocari in vulgus constat. Luna dicitur in Clementis Recognitt. II, 9 sqq. Ceterum, si placet, cf. etiam Tertull. De Anima cap. 34.

d. in phantasmate dei non passum] Epiphanius XXI, 1: „παρόντα δὲ μὴ πεπονθέναι, ἀλλὰ δοκῆσαι μόνον.“ Irenaeus l. I. „et passum autem in Iudaea putatum, cum non esset passus.“

e. Saturninus] Σατορνῖλον appellat Epiphanius.

f. longe autem distantes ab hoc angelos inferiorem mundum fecisse] Recte Fulvius Ursinus inferiorem pro vulgata inferiores, quod idem significaret quod antea longe distantes. Epiphanius Haeres. XXIII, 1: „διεστάναι τῆς ἄνω

δυνάμεως.“ Philaster cap. 31 „distare angelos a Virtute illa et mundum esse divisum per ordinem angelis.“ Pro innoscibilem in praegresso Fr. Iunius maluit innoscibilem, quia Irenaeus Adv. Haer. I, 22 dicat „Saturninus — — unum patrem incognitum omnibus ostendit.“ Sed cf. Irenaeus paulo infra „Salvatorem autem innatum demonstravit.“ Theodoretus Haeret. Fabul. I, 3 „τὸν δὲ σωτήρα — — ἀγέννητον ἔφησε καὶ ἀσώματον καὶ ἀνείθεον.“

g. desursum in inferioribus refulsisset] Irenaeus l. I. „desursum a summa potestate lucida imagine apparente.“ Cf. Philaster cap. 31.

h. super terram iacuisse reptantem] Irenaeus l. I. „qui cum factus esset et non potuisset erigi plasma propter imbecillitatem angelorum, sed quasi vermiculus scarizaret, miserantem eius desuper Virtutem, quoniam in similitudinem eius factus esset, emisisse scintillam vitae, quae erexit hominem et articulavit et vivere fecit. Hanc igitur scintillam vitae post defunctionem recurrere ad ea quae sunt eiusdem generis dicit et reliqua ex quibus facta sunt illa resolvi.“ Cf. Tertull. De Anima cap. 23. Epiphanius Haer. XXIII, 1. Theodoretus Haeret. Fab. I, 3. Philaster cap. 31.

nullo modo futuram esse. Postea Basilides haereticus erupit. Hic esse ²¹ dicit summum deum nomine ²² Abraxan, ²³ quo mentem creatam, quam Graece ²⁴ *νοῦν* appellat; inde verbum; ex illo ²⁵ providentiam, virtutem et sapientiam, ex ipsis inde principatus et potestates et angelos factos, deinde infinitas angelorum editiones et probolasⁱ, ab istis angelis ²⁶ trecentos sexaginta quinque caelos institutos, et mundum in ²⁷ honore ²⁸ Abraxae, cuius nomen hunc in se habeat numerum computatum^k. In ultimis quidem angelis, et qui hunc fecerunt mundum, novissimum ponit Iudaeorum deum, id est deum legis et prophetarum, quem deum negat, sed angelum dicit: huic sortito obtigisse semen Abrahae, atque ideo hunc de terra ²⁹ Aegypto filios Israëli in ³⁰ terram Chanaan transtulisse: hunc turbulentiore^l prae ceteris angelis, atque ideo et seditioes frequenter et bella concutere, sed et humanum sanguinem fundere: Christum autem non ab hoc, qui fecerit mundum, sed ab illo Abraxa missum, venisse in ³¹ phantasmate, sine substantia carnis fuisse; ³² hunc passum ³³ apud Iudaeos non ³⁴ esse, sed vice ipsius Simonem crucifixum esse; unde nec in eum credendum esse qui sit crucifixus, ne quis confiteatur in Simonem credidisse. Martyria negat esse facienda. Carnis resurrectionem graviter impugnat, negans salutem corporibus repromissam. ³⁵ Alter haereticus Nicolaus emersit. Hic de septem diaconis, qui in Actis Apostolorum allekti sunt, fuit. Hic dicit tenebras in ³⁶ concupiscentia luminis et quidem foeda et obscoena ³⁷ fuisse; ex hac permixtione pudor est dicere quae foetida ³⁸ et immunda. Sunt et cetera obscoena. ³⁹ Aeones^m

21. dicat A. 22. abraxen A. Abraxaen B. 23 ex quo *cd.* 24. nunc A. 25. providentiam, ex providentia *d.*, *Jac. Pamelius.* providentia, ex providentia *c.* providentia *b.* 26. CCCLXV caelos A. 27. honorem *Fr. Iunius. Probo.* 28. Abraxat *AB.* 29. Aegypto *a.* ex Aegypto *AB.* Aegypti *bcd.* 30. terra *ABa.* 31. phantasma A. 32. hunc passum *om. A.* 33. a Iudaeis *Accl. liber Vaticanus.* 34. ex se, sed A. 35. Aliter *Fr. Iunius.* 36. concupiscentiam luminis, sed *AB.* 37. Verba fuisse — — et cetera obscoena *om. A.* 38. et immunda sunt., *verbis et cetera obscoena deletis, d.* et immunda sint. Sunt et cetera obscoena. *Leopoldus.* 39. Aeones *Nic. Rigaltius.* Homines *d.* Omnes *reliqui.* Communes *Latinius.*

i. probolas] Interpretatur Macereus primas phalangis partes. Nam singulis angelorum ordinibus singulos caelos illi adseribunt, paulo apertius a primo usque ad trecentimum sexagesimum quintum. Mihi interim magis probatur, ut dicamus synonyma *editiones et probolas.* (*Jac. Pamelius.*) Probabis Pamelii interpretationem. Cf. etiam *Desid. Herald. ad Arnob. p. 91.*

k. hunc in se habeat numerum computatum.] *V. Augustin. De Haeres. cap. 4.* Cf. *Iren. I, 23. Theodoret. Haeret. Fab.*

l, 4. Epiphan. Haer. XXIV. Philaster cap. 32.

l. hunc turbulentiore] Indiculus Hieronymi: „Hic angelus protervitate sua exaltavit se supra ceteros angelos.“ (*Rigalt.*)

m. Aeones] Ita emendandum erat cum *Rigaltio. Epiphan. Adv. Haeres. XXV, 6* „ὕστερον δὲ μετὰ πάντας τούτους προβεβλήσθαι τινα αἰσχρὸν Αἰῶνα, μεμίχθαι δὲ τοῦτον τῇ μήτρᾳ τῇ ἄνω προοδηλωμένη.“

enim refert ⁴⁰ quosdam turpitudinis natos, et ⁴¹ complexus et permixtiones execrabiles obscoenasque coniunctasⁿ, et quaedam ex ipsis adhuc turpiora. Natos praeterea daemones ⁴² et deos et spiritus septem, et alia ⁴³ satis sacrilega pariter et foeda, quae referre erubescimus, ⁴⁴ et iam praeterimus. Satis est nobis, quod totam istam haeresim Nicolaitarum Apocalypsis domini gravissima sententiae auctoritate damnavit dicendo, Quia hoc tenes^o, odisti doctrinam ⁴⁵ Nicolaitarum, quam et ego odi.

Apoc. II,
6. 15.

Cap. II.

Accesserunt his haeretici etiam illi qui Ophitae nuncupantur. Nam serpentem magnificent in tantum, ut illum etiam ipsi Christo praeferant. ¹ Ipse enim, inquit, scientiae nobis boni et mali originem dedit. Huius animadvertens potentiam et maiestatem Moyses, inquit, aereum posuit serpentem, et quicumque ipsum adspexerunt, sanitatem consecuti sunt. ² Ipse, aiunt praeterea, Christus in evangelio suo imitatur serpentis ipsius sacram potestatem ³ dicendo, Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. Ipsum introducunt ad benedicenda ⁴ eucharistia^a sua. Sed tota istius erroris et ⁵ scena et doctrina inde fluxit^b. Dicunt enim de illo summo primario Aeone complures alios Aeones extitisse ⁶ inferiores, omnibus tamen istis Aeonem antestare cuius sit nomen Ialdabaoth. Hunc autem conceptum esse ex altero Aeone ⁷ Aeonibus inferioribus permixto, ⁸ seque postea, cum in superiora voluisset ⁹ eniti, gravitate materiae permixta sibi non potuisse ad ¹⁰ superiora pervenire, in medietate relictum extendisse se totum,

ol. III, 14.

40. quosdam turpitudinis natos ABabcd. quasdam turpitudinis notas Semlerus et Leopoldus. 41. complexos A. 42. et om. bc. 43. satis inducit Fr. Iunius. 44. etiam AB. 45. Nicolaitarum A.

Cap. II. 1. Ipsi A. 2. Ipsi AB. 3. docendo B. 4. eucharistia ABabd. liber Divionensis, teste Rigaltio. eucharistica c. 5. scena B. Voculam et ante scena non agnoscit A. 6. inferiore omnibus tum istis aeonem cuius A. 7. a quibus insertoribus permixtos (permixtus B.) AB. 8. quae A. 9. empta gravitatem A. 10. superiora Acd. Vaticanus. superna reliqui.

n. obscoenasque coniunctas] Hoc est coniunctiones. Hieronymus Adv. Luciferianos de hoc ipso haeretico: „die noctuque nuptias faciens obscoenos et auditu quoque erubescendos coitus somniavit.“ (Rigalt.) Coniunctas substantivi loco positum esse pro coniunctiones Rigaltius nemini sano persuadebit. Sed insolenter est admodum dicere „complexus et permixtiones coniungere,“ et durius zeugma. Maluerim rescribere „obscoenosque coniunctus,“ id est coniunctiones. Varro De Lingua Lat. IX, 1 „Sic bigae, sic quadrigae a coniunctu dictae.“

o. Quia hoc tenes] Indiculus Hieronymi: „Spiritus autem sanctus haeresim appellans dicit ad ecclesiam, Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum.“ (Rigalt.)

Cap. II. a. eucharistia] Sic habet codex Divionensis. Atque ita etiam indiculus Hieronymi: „Et ipse illis eucharistia sanctificat.“ (Rigalt.) Eucharistia, id est εὐχαριστία, atque hoc probat. (Fr. Iunius.)

b. inde fluxit.] Nempe ex Nicolaitarum et antecedentium somniis, ut monet Epiphanius. (Fr. Iunius.) Errat Iunius. Nam inde spectat ad ea quae sequuntur.

^{10b} effecisse sic caelum. ¹¹ Ialdabaoth tamen inferius descendisse et fecisse sibi filios septem: quem occlusisse superiora ¹² dilatatione, ut, quia angeli quae superiora essent ¹³ scire non possent, ipsum solum deum putarent. Virtutes igitur illas et angelos inferiores hominem fecisse, et quia ab ¹⁴ infirmioribus et mediocribus virtutibus institutus esset, quasi vermem iacuisse reptantem; illum vero Aeonem, ex quo Ialdabaoth ¹⁵ processisset, invidia commotum scintillam quandam iacenti homini immisisse^c, qua excitatus per prudentiam saperet et intellegere posset superiora. Sic rursus Ialdabaoth ¹⁶ istum in indignationem conversum ex semetipso edidisse virtutem et similitudinem serpentis, et hanc ¹⁷ fuisse virtutem in paradiso, id est istum fuisse serpentem cui Eva quasi filio deo crediderat. Decerpsit, inquit, de fructu arboris, atque ideo generi humano scientiam bonorum et malorum contribuit. Christum autem non in substantia carnis fuisse; salutem carnis sperandam omnino non esse. Nec non etiam erupit alia quoque haeresis, quae dicitur ¹⁸ Cainaeorum^d. Et ipsi enim magnificent^e ¹⁹ Cain, quasi ex ²⁰ quadam potenti virtute conceptum, quae operata ²¹ sit in ipso. Nam Abel ex inferiore virtute conceptum procreatum, et ideo inferiorem repertum^f. Hi qui ²² hoc adserunt, etiam Iudam proditorem defendunt, admirabilem illum^g et magnum esse memorantes propter utilitates quas humano generi contulisse iactatur. Quidam enim ipsorum gratiarum actionem Iudae propter hanc causam reddendam putant. Animadvertens enim, inquit, Iudas, quod Christus vellet ²³ veritatem subvertere, tradidit illum, ne subverti veritas posset. Et alii sic contra disputant et dicunt. Quia potestates ²⁴ huius mundi ²⁵ volebant pati Christum, ne humano generi per mortem ²⁶ ipsius salus pareretur, saluti consulens generis humani tradidit Christum, ut salus, quae impediabatur per virtutes quae obsistebant ne pateretur

10 b. et fecisse *Latinius*. 11. ialdabaothum inferius A. 12. dilatatione *Bab.* 13. scientiae A. 14. infirmibus A. 15. sedere in iudicio commotum A. 16. istam indignationem conversus A. 17. virtutem fuisse A. 18. Chaldaeorum *AB.* 19. chain A. 20. quodam potentis A. 21. sit imponam Abel A. 22. hoc *om.* A. 23. virtutem A. 24. huius *Acd. Vaticanus.* hae *reliqui.* 25. volebant A. 26. ipse salus pareret A.

c. scintillam quandam iacenti homini immisisse] *Indiculus Hieronymi:* „Itaque superna mater volens evacuare virtutem Ialdabaoth operata est scintillam virtutis descendere in hominem, et continuo erexit eum, ut staret pedibus suis.“ (*Rigalt.*)

d. Cainaeorum.] *Codicum scriptura Chaldaeorum* est etiam apud Hieronymum

Adv. Lucifer. p. 303. tom. IV. *Opp. ed. Bened.,* ut adnotarunt *Benedictini.*

e. magnificent] *Indiculus Hieronymi:* „magnificent.“ (*Rigalt.*)

f. et ideo inferiorum repertum.] *Indiculus Hieronymi:* „et ideo illum esse occisum.“ (*Rigalt.*)

g. admirabilem illum] *Indiculus Hieronymi:* „omnium apostolorum fuisse doctorem.“ (*Rigalt.*)

Christus, impediri omnino non posset, et ideo per passionem Christi non posset salus humani generis ²⁷retardari. Sed et illa haeresis processit quae dicitur ²⁸Sethoitarum. Huius perversitatis doctrina ²⁸^b haec est: Duos homines ab angelis constitutos, Cain et Abel, propter ²⁹hos magnas inter angelos contentiones et discordias extitisse; ob hanc causam illam virtutem quae super omnes virtutes esset ^h, quam matrem pronuntiant, dum Abel interfectum dicerent, ³⁰voluisse concipi et nasci hunc Seth loco Abelis, ut evacuantur ⁱ angeli illi qui duos priores illos homines condidissent, dum hoc semen mundum ³¹oritur et nascitur. Permixtiones enim dicunt angelorum et hominum iniquas fuisse, ob quam causam illam virtutem, quam, sicut diximus, pronuntiant matrem, ad vindictam etiam cataclysmum inducere, ut et illud permixtionis semen tolleretur et hoc solum semen, quod esset purum, integrum custodiretur. Sed enim illos, ³²qui seminis illos prioris instituissent, occulte et latenter et ³³ignorante illa matre virtute cum illis octo animabus in arcam misisse, etiam semen ³⁴Cham^k, ³⁵quo semen malitiae non periret, sed cum ceteris conservatum et post cataclysmum terris ³⁶redditum exemplo ceterorum excresceret et effunderetur et totum orbem et impleret et occuparet. De Christo autem sic sentiunt, ut ³⁷dicant illum tantummodo ³⁸Seth ³⁹et pro ipso Seth ipsum^l fuisse.

Cap. III. Carpocrates praeterea hanc ¹tulit sectam: Unam ²esse dicit virtutem, in superioribus principalem, ex hac prolatis angelos atque virtutes, quos distantes longe a superioribus ³virtutibus mundum istum in inferioribus partibus ⁴condidisse: Christum non ex virgine Maria natum, sed ex semine Ioseph ⁵hominem tantummodo

27. tractari sed illa A. 28. Sethitarum *Fr. Iunius.* sed tortarum A. 28 b. hoc A. 29. hoc A. 30. voluisset B. 31. moritur et *Bd.* morte et A. 32. qui seminis illos prioris *abcd.* quo (quos *in marg.*) seminis illos priores B. quos mines illos priores A. quo seminio illos priores *Fr. Iunius.* 33. ignoranter illam matrem virtutem octo animabus A. 34. Cham *Bd.* Chain A. Cain B. *in marg., et reliqui.* 35. id est semen A. 36. reddito exemplo eterorum excrescere A. 37. illum dicant A. 38. sed *AB.* 39. et pro ipso Seth ipsum *abcd. liber Gorziensis. et pro ipso sed ipsum B. sed per ipsum sedet ipsum A.*

Cap. III. 1. *Malim* coluit. 2. dicit esse A. 3. virtutibus *abcd. liber Gorziensis.* virtutum *AB.* 4. contumeliis Christum A. 5. homine A., et B. *in marg.*

h. virtutem quae super omnes virtutes esset] In Indiculo Hieronymi vocatur „Trivirtus.“ (Rigalt.)

i. evacuantur] Hoc est viribus privarentur vel superarentur. Cf. adnott. ad Tertull. De Patient. cap. 12. Irenaeus Adv. Haeres. V, 21 „primum eius impetum *evacuavit.*“ Id. V, 22 „in lege sententias adversariorum nostrorum *eva-*

cuante,“ et paulo post „neque labem per labes *evacuari.*“ Id. V, 24 „*evacuetur* apostasia eius.“

k. etiam semen Cham] Epiphanius Haer. XXXIX, 3 „*εἰς ἔδυσαν* (sc. angeli) *τὸν Χάμ εἰς τὴν κίβωτον ὄντα τοῦ αὐτῶν σπέρματος.*“

l. ipsum] Christum.

genitum, sane prae ceteris iustitiae ⁶cultu^a, vitae integritate meliorem; hunc apud Iudaeos passum, solam animam ipsius ⁷in caelo ⁸receptam, eo quod et ⁹firmior et robustior ¹⁰ceteris fuerit; ex quo ¹¹colligeret, ¹²retentata^b animarum ¹³sola salute, ¹⁴nullas corporis resurrectiones. Post hunc ¹⁵Cerinthus haereticus erupit, similia docens. Nam et ipse mundum institutum esse ab illis dicit; Christum ex semine Ioseph natum proponit, hominem illum tantummodo sine divinitate contendens, ipsam quoque legem ab angelis datam perhibens, Iudaeorum deum non dominum, sed angelum promens. Huius successor ¹⁶Ebion fuit, ¹⁷Cerintho non in omni parte consentiens, quod ¹⁸a deo dicat mundum, non ab angelis factum, et quia scriptum sit^c, Nemo discipulus super magistrum, ¹⁹nec servus super dominum, legem ¹⁹etiam proponit, scilicet ad excludendum evangelium et vindicandum Iudaismum.

Math. X, 24
Luc. VI, 40.
Io. XIII, 16

Valentinus autem haereticus ¹multas ²introduxit fabulas. Has ³circumcidens breviter expediam. Introducit enim ⁴Pleroma et Aeonas triginta; exponit autem hos per syzygias, id est coniugationes quasdam. Nam dicit in primis esse Bython et Silentium, ex his ⁵processisse Mentem^a et Veritatem, ex quibus erupisse Verbum et Vitam, de quibus rursus creatum Hominem et Ecclesiam. Sed enim ex ⁶his quoque processisse duodecim Aeonas; de Sermone autem et Vita Aeonas alios decem: ⁷hanc esse Aeonum triacontada,

Cap. IV.

6. cultu, vitae integritate *abcd.*, *B. in marg.*, et *liber Gorziensis.* cultu et vitae integritate *Leopoldus.* cultu integritate *AB.* 7. in *om. d.* 8. rectam *A.* 9. infirmior *A.* 10. ex ceteris *ABa.* 11. colligere *A.* colligere est *Fr. Iunius.* 12. retentata *ego.* retenta *Latinius, prob. Desid. Herald. ad Arnob. Adv. Natl. p. 91.* tentatam *A.* tentata *reliqui.* 13. solam salutem *A.* 14. multas *AB.* 15. Corinthus *AB.* 16. Hebion *cd.* 17. Corintho *AB.* 18. ab eo *A.* 19. esse proponit *AB.*

Cap. IV. 1. multa *A.* 2. introducit *d.* 3. circumcidens *A.*, et *B. in marg.* circumducens *B.* circumducens *reliqui, et Barth. Adverss. XIII, 16. p. 740.* circumducere *Latinius.* 4. pleromata aeonis *A.* pleromate acones *B.* 5. processisse Mentem *P. Ciacconius. Probavit etiam Fr. Iunius.* processisse semen Mentem *libri omnes.* 6. his *Acad. Vaticanus.* eis *reliqui.* 7. hanc *cd.* hanc *reliqui.*

Cap. III. a. prae ceteris iustitiae cultu] Indiculus Hieronymi: „Habuisse autem illum spiritum prophetalem.“ (Rigalt.)

b. retentata] Ita corrigendum erat. Syllaba finalis praegressi vocabuli absorpserat syllabam primam sequentis. Philaster cap. 35 „carnem vero in terra dimissam aestimat animique salutem solum, carnis autem non fieri salutem opinatur.“ Cf. Tertull. De Anima cap. 23. Irenaeus Adv. Haer. I, 24. Augustin. De Haeres. cap. 7. Epiphan. Haeres. XXVII, 4 sqq. Adde Desid. Herald. ad Arnob. p. 91.

c. et quia scriptum sit] Indiculus Hie-

ronymi: „Carpocras, Cerinthus et Ebion: hi tres sibi successerunt, docentes omnia secundum legem, circumcidi, observare sabbata et dies festos Iudaicos. Christus enim haec omnia observavit. Sufficere dicentes ita esse doctorem ut magistrum.“ Unde manifestum est haec ita distinguenda: „Et quia scriptum sit, Nemo discipulus super magistrum, nec servus super dominum, legem etiam proponit“ cett. (Rigalt.)

Cap. IV. a. processisse Mentem] Vulgata est *processisse semen Mentem.* Sed recte Ciacconius expunxit vocem *semen*, utpote ex fine vocis praecedentis et principio sequentis conflata.

quae ⁸ fit in Pleromate ex ⁹ogdoade et decade ac duodecade. Tricesimum autem Aeonem ^b Bython illum videre voluisse et ad videndum illum ausum esse in superiora ¹⁰ conscendere, et quoniam ad magnitudinem ipsius ¹¹ videndam capax non fuit, in ¹² defectione fuisse et paene dissolutum esse, nisi ¹³ qui missus ad constabiliendum illum, ille quem ¹⁴ appellat Horon, confirmasset illum dicto ¹⁵ Iao pronuntiato. ^{14b} Istum ^c autem Aeonem in defectionem factum ¹⁵ Achamoth dicit in passionibus desiderii quibusdam fuisse et ex passionibus materias edidisse. ¹⁶ Expavit enim, inquit, et extimuit et ¹⁷ contristatus est, et ex his passionibus concepit et edidit. Hinc fecit caelum et terram et mare et omnia quaecunque sunt in eis, ob quam causam omnia infirma esse et fragilia et caduca et mortalia, quaecunque sunt ab ipso facta, quoniam quidem ipse fuerit de ¹⁸ defectione conceptus atque prolatus; hunc tamen instituisse istum mundum ex his materiis quas ¹⁹ Achamoth vel pavendo vel timendo vel contristando vel ²⁰ sudando praestiterat. Nam ex pavore, inquit, tenebrae factae sunt, ex ²¹ timore et ignorantia spiritus nequitiae et malignitatis, ex tristitia et lacrimis humida fontium, fluminum materia marisque. Christum autem missum ab illo propatore, ²² qui est Bythos. Hunc autem in ²³ substantia corporis nostri non fuisse, sed ²⁴ spiritale nescio quod corpus de caelo deferentem, quasi ²⁵ aquam per fistulam ^d, sic per Mariam virginem transmeasse, nihil inde vel accipientem vel mutantem. Resurrectionem huius carnis negat, ²⁶ sed alterius legis ^e et prophetarum quaedam probat, quae-

8. fit *Acđ. Vaticanus.* sit *B (in marg.) ab.* sint *B.* fiat *Fr. Iunius.* 9. octoade *ABab.* 10. pleromatis conscendere *cd.* 11. videndum *A.* 12. dilectione *A.* 13. qui missus *Latinius.* quia missus *B (in marg.) cd.* quia misis *A.* quia misisset *reliqui.* qui amissus *Fr. Iunius.* 14. appellant *cd.* 14b. Istum — — factum *inducit Ios. Scaliger.* 15. Achamote *Bab.* athamote *A.* 16. expandit *A.* 17. contristata *cd.* 18. de defectione (*aut desperatione*) *ego.* deceptione *AB.* de aporiatione *reliqui,* ex *Irenaeo.* de temptatione *Ios. Scaliger.* 19. Achamote *Bab.* athamote *A.* 20. suadendo *AB.* 21. timore ignorantiam *A.* 22. qui est Bythos *abcd.* qui est bython *A.* qui est bythion *B.* quem bython *B. in marg.* 23. substantiam *A.* 24. spiritalem *A.* 25. aqua *B.* 26. sed alterius legis *ego.* Sed ulterius, legis *Fr. Iunius.* sed non alterius. Legis *Latinius.* sed alterius. Legis libri omnes.

b. Tricesimum autem Aeonem] Indiculus Hieronymi: „Tricesimum itaque rotulum, quod est Sapientia, concupivit patrem videre.“ (Rigalt.)

c. dicto Iao pronuntiato. Istum] Ita correxi haec verba. Cf. Tertull. Adv. Valent. cap. 10 et 14. Irenaeus I, 7. cum interpr.

d. quasi aquam per fistulam] Cf. Irenaeus I, 7. Epiphan. Haeres. XXXI, 7. Philaster cap. 38. Augustin. De Haeres. cap. 11.

e. sed alterius legis] Interpunctio erat „sed alterius. Legis“ cett. Haec Ludovicus de la Cerda Pamelium secutus ita interpretatur: „Negat resurrectionem carnis huius materialis, quae nunc videtur, affirmat vero resurrectionem alterius carnis, quae non videtur, veluti angelicae aut alterius sublimioris.“ Nec aliter de hoc loco nuperrime statuisset M. I. Routh V. Cl. Scriptt. Eccles. Opusc. tom. I, p. 223. Sed plane falsa est illa verborum distinctio, quandoqui-

dam improbat, id est omnia improbat, dum quaedam reprobat. Evangelium habet etiam suum praeter ²⁷haec nostra^f. Post hunc extiterunt ²⁸Ptolemaeus et Secundus haeretici, qui cum Valentino per omnia consentiunt, in illo solo⁵ differunt. Nam cum Valentino ²⁹Aeonas tantum triginta finxisset, isti addiderunt alios complures; quatuor enim primum, deinde alios ³⁰quatuor^h adgregaverunt. Et quod dicit Valentinus Aeonem ³¹tricesimum excessisse de Pleromate, ut in defectionem, negant isti. Non enim ex illa triacontade fuisse hunc qui fuerit in defectionem propter desiderium videndi propatoris. Exiit praeterea Heracleon alter haereticus, qui cum Valentino paria sentit, sed novitate quadam pronuntiationis vult videri alia sentire. Introducit enim ³²in primis illud fuisse ³³quod pronuntiatⁱ, et deinde ex ³⁴illa monade duo, ac deinde reliquos Aeonas. ³⁵Deinde introducit totum Valentinum.

Non defuerunt post hos Marcus ¹quidam et Colarbasus, novam Cap. V. haeresim ex Graecorum alphabeto componentes. Negant enim veritatem sine istis posse litteris inveniri, immo totam plenitudinem et perfectionem veritatis in istis litteris esse dispositam. Propter hanc enim causam Christum dixisse, Ego sum Λ et Ω . Denique Iesum Christum descendisse, id est columbam in Iesum venisse; quae Graeco nomine cum *περιστέρα* pronuntietur, ²habere ³secum nu-

27. haec om. A. 28. ptholomaeus A. 29. aeones b. 30. quatuor cd., ex Irenaeo et Philastro. octo ABab. 31. triginta (A)B. 32. illud in primis A. 33. quod dominum pronuntiat I. M. Routh, ex Philastro. quod pronuntiat ex ipso monadem et deinde Iac. Pamelius. 34. illo A. 35. deui A.

Cap. V 1. quidem A. 2. habere ABabc. habeat d. 3. secum ego. secum hunc Ios. Scaliger. secundum libri omnes.

dem ex praecedentis enunciati verbo negativo *negat* ad sequens nequaquam potest repeli verbum affirmativum *probat*, vel aliud eiusmodi, quod tamen opus est. Ceterum de Valentinianorum illo resurrectionis dogmate cf. Eriphan. Haeres. XXXI, 7 „Τὸ δὲ ἐαυτῶν τᾶγμα πνευματικὸν ὃν σώζεσθαι σὺν σώματι ἄλλῳ ἐνδυτέρω ὄντι, ὅπερ αὐτοῖς σῶμα πνευματικὸν καλοῦσι, φανταζόμενοι.“ Adde Tertull. Adv. Valentin. cap. 27. Philastrum cap. 38. Augustin. De Haeres. cap. 11.

f. Evangelium habet etiam suum praeter haec nostra.] Cf. Irenaeus III, 11. Routh Reliqu. Sacr. II. p. 35.

g. in illo solo] Pro illo fortassean sit scribendum uno. Sed haesito. Video enim supra quoque cap. 2. scriptorem eundem soloecismum sibi indulsisse. Nam ibi cum praecederent verba „Sed tota istius erroris scena et doctrina *indefluxit*,“ expectabatur ut sequeretur, non

„Dicunt enim de illo“ sqq., sed „quod dicunt de illo“ sqq. Ita hic postquam dixit „in illo solo differunt,“ necesse erat sequentia adstruerentur non *nam*, sed *quod* particula.

h. alios quatuor] Irenaeus I, 5 et 6. p. 53. ed. Grabe. Philaster cap. 39 „dicens quatuor esse Aeonas et alios quatuor.“ Cf. Tertull. Adv. Valent. cap. 33.

i. quod pronuntiat] Hic etiam deesse aliquid videtur vocabuli. (Rigalt.) Nihil desidero. Novam pronuntiationem (id est ausdrucksweise, bezeichnungswiese, terminologie) dicit Heracleonem induxisse eiusque figmentum aliquid in rerum initio statuisse. Vanum videlicet ipsum nomen addere aspernatur. Ceterum cf. Philaster cap. 41 „principium esse unum quem dominum appellat, deinde de hoc natum aliud“ cett. Augustin. De Haeres. cap. 16 „duo asserunt principia, unum ex altero et ex his duobus alia plurima.“

merum *deccci*^a. Percurrunt isti ⁴ Ω , Ψ , X , Φ , Y , T , totum usque ad ⁵ A , B ^b, et computant ogdoadas et decadas. ⁶Ita afferre illorum omnes vanitates ⁷et ineptum sit et otiosum. Quod tamen non tantum iam vanum, sed etiam periculosum sit, alterum^c deum fingunt praeter creatorem, Christum in substantia ⁸negant carnis fuisse, negant carnis resurrectionem futuram.

Cap. VI. Accedit his Cerdon quidam. Hic introducit initia duo, id est duos deos, unum bonum et alterum saevum, bonum superiorem, saevum hunc mundi creatorem. Hic prophetias et legem repudiat, deo creatori renuntiat, superioris dei filium Christum venisse tractat, hunc in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronuntiat, nec omnino passum, sed quasi passum, nec ex virgine natum, sed omnino nec natum. Resurrectionem animae tantummodo probat, corporis negat. Solum evangelium Lucae, nec tamen totum recipit. ¹Apostoli Pauli neque omnes neque totas epistolas sumit. Acta Apostolorum et Apocalypsim quasi falsa reicit. Post hunc discipulus ipsius emersit Marcion quidam nomine, Ponticus genere, episcopi filius, propter stuprum cuiusdam virginis^a ab ecclesiae communicatione abiectus. Hic ex occasione qua dictum sit, *Math. VII, 17.* Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem malos, haeresim Cerdonis approbare conatus est, ²ut eadem diceret^b quae ille superior haereticus ante dixerat. Exiit post hunc Lucanus quidam nomine, Marcionis sectator atque discipulus, et hic per eadem vadens blasphemiae genera eadem docet quae Marcion et Cerdon docuerant. Post ³hos subsequitur Apelles, discipulus Marcionis,

4. u t x q ut A. 5. alphabeta AB. Alpha Beta *abcd*. 6. ita ut afferre *cd*. 7. e ineptum A, *Fr. Iunius*. ut ineptum *Bab*. ineptum *cd*. 8. negant *om. A*.

Cap. VI. 1. epistolas Pauli apostoli A. 2. ut eadem diceret *ego*. eadem diceret A. eadem dicere *Babcd*. eadem dicens (*aut eademque dicere*) *Fr. Iunius*. 3. hunc A.

Cap. V. a. habere secum numerum DCCCL.] Palmaria Ios. Scaligeri haec est emendatio, quam recepi. De numeri illius ratione v. Grabium ad Irenaeum I, 12. p. 71.

b. usque ad *A, B*] Id est usque ad initium totius ordinis.

c. alterum] Vulgata distinctio „et otiosum, quod tamen non tantum iam vanum, sed etiam periculosum sit. Alterum“ cett. omnem horum verborum disturbaverat sententiam.

Cap. VI. a. propter stuprum cuiusdam virginis] Haec etiam narrat Epiphanius [Haeres. XLII, 1.]. Septimius tamen libro De Praescriptione Haereti-

corum et libris adversus ipsum Marcionem, ubi de eiecto Marcione ac de eius flagitiis plurima disserit, stupratae virginis non meminit. Unde opinari liceat hunc catalogum haereticorum non esse Tertulliani. Nam et libro De Praescriptione Haereticorum Marcionensem continentiam laudat, et Marcionem castratorem carnis nuncupat in principio librorum adversus ipsum. Irenaeus quoque notat Marcionis discipulos continentium nomen usurpasse, nuptias damnasse. (Rigalt.)

b. ut eadem diceret] Cum liber Leidensis haberet *diceret*, non dubitavi respondere *ut* particulam. Infinitivus enim quem dicunt finalis h. l. durior esset.

qui posteaquam in carnem suam lapsus est, a Marcione segregatus est. Hic introducit unum deum ⁴in finitis superioribus partibus. Hunc potestates multas angelosque fecisse; ⁵praeterea et aliam virtutem, quam ⁶dici dominum dicit, sed angelum ⁷ponit. ⁸Hoc vult videri mundum institutum ad imitationem mundi superioris; cui ⁹mundo permiscuisse paenitentiam, quia non illum tam perfecte fecisset quam ille superior mundus institutus fuisset. Legem et prophetas repudiat. Christum neque in phantasmate dicit fuisse, sicut Marcion, neque in substantia veri corporis, ut evangelium docet, sed ¹⁰ideo ¹¹quod e superioribus partibus ¹²descenderet, ipso descensu sideream sibi carnem et aëream contexuisse: hunc in ¹³resurrectione singulis quibusque elementis quae in ¹⁴descensu suo mutuata fuissent in ascensu reddidisse, et sic dispersis quibusque corporis sui partibus in ¹⁵caelo spiritum tantum reddidisse. Hic carnis resurrectionem negat. Solo utitur ¹⁶et apostolo, sed Marcionis, id est non toto. Animarum solarum dicit salutem. Habet praeterea privatas, sed extraordinarias ¹⁷lectiones suas, quas ¹⁸appellat phaneroeis^c, Philumenes cuiusdam puellae, ¹⁹quam quasi ²⁰prophetissam sequitur. Habet praeterea suos libros, quos inscripsit Syllogismorum, in quibus probare vult quod omnia ²¹quaecunque Moyses de deo scripserit vera non sint, sed falsa sint.

His haeticis omnibus accedit ¹Tatianus quidam alter haere- Cap. VII.
ticus. Hic Iustini Martyris discipulus fuit; post hunc ²diversa sentire coepit. Totus enim secundum Valentinum ³sapit, adiciens illud, ⁴Adam nec salutem consequi posse, quasi non, si rami salvi ⁵fiunt, et radix salva sit. Accesserunt alii haeretici, qui dicuntur Secundum Phrygas, sed horum non una doctrina est. Sunt enim qui ⁶Kata ⁷Proclum ⁸dicuntur, ⁹sunt alii qui ¹⁰Secundum Aeschinem pronuntiantur. Hi habent aliam communem blasphemiam, aliam

4. infiniti *Fr. Iunius.* in infinitis *I. M. Routh.* 5. praeterea *Fr. Iunius et Ios. Scaliger.* propterea libri omnes. 6. dici dominum dicit *Ios. Scaliger.* dicit dominum dici *Fr. Iunius.* dicit, dominum dicit libri omnes. 7. poneret *A.* 8. Hinc (vel Ab hoc) *Fr. Iunius.* 9. mundo *B (in marg.) abcd.* mundi *AB.* 10. ideo ego. in eo *ABabc., Fr. Iunius.* eo *d.* 11. quo *B.* 12. descenderet ipse, descensu *Fr. Iunius.* 13. resurrectionem *A.* 14. decessu suo mutatus fuisse *A.* 15. caelum *A.* 16. et *om. A.* 17. leões *A.* 18. appellant *B.* 19. quamquam si *AB.* 20. prophetissam sic habet praeterea *A.* 21. quae Moyses *A.*

Cap. VII. 1. tacanus quidem *A.* 2. diversa *d., Latinius, Iac. Pamelius.* divisa *ABabc.* 3. capit *AB.* 4. Adam *abcd., ex Irenaeo.* quod iam *B.* quodam *A. Vaticanus.* 5. fiant *d.* 6. tanta *A.* 7. Proclum *Vaticanus.* 8. dicuntur *Acd. Vaticanus.* dicantur reliqui. 9. sunt alii qui ego. sunt aliqui qui *A.* sunt qui reliqui, praeter *B., in quo verba sunt — pronuntiantur non comparent.* 10. secundum Aeschinem pronuntiantur (pronuntientur *ab. Aabcd.*)

c. phaneroeis] Cf. Tertull. De Praescript. Haeret. cap. 30.

blasphemiam non communem, sed peculiarem et suam: et communem quidem illam, qua in apostolis ¹¹quidem dicant spiritum sanctum fuisse, paracletum non fuisse, et qua dicant paracletum plura in Montano dixisse quam Christum in evangelium protulisse, nec tantum plura, sed etiam meliora atque maiora. ¹²Privatam autem blasphemiam illi qui sunt Kata Aeschinem hanc habent qua adiciunt etiam hoc, ¹³uti dicant Christum ipsum esse filium et patrem.

Cap. VIII.

Est praeterea his omnibus etiam Blastus accedens, qui latenter Iudaismum vult introducere. Pascha enim dicit non aliter custodiendum esse, nisi secundum legem Moysi xiiii. mensis. Quis autem nesciat ¹quoniam^a evangelica gratia evacuatur^b, si ad legem Christum ²redigit? Accedit his ³Theodotus haereticus Byzantius, qui posteaquam ⁴Christi pro nomine ⁵adprehensus^c negavit, in Christum blasphemare non destitit. Doctrinam enim introduxit qua Christum hominem tantummodo diceret, deum autem illum negaret, ex spiritu quidem sancto natum ex virgine, sed hominem solitarium atque ⁶nudum, ⁷nulla alia prae ceteris nisi sola iustitiae auctoritate. Alter post hunc ⁸Theodotus haereticus erupit, qui et ipse introduxit alteram sectam et ipsum hominem Christum tantummodo dicit ex spiritu sancto ⁹et virgine Maria conceptum pariter et natum, sed hunc inferiorem esse quam Melchisedech, eo quod dictum sit de Christo: Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. ¹⁰Nam illum Melchisedech ¹¹praecipuae gratiae caelestem esse virtutem, eo quod agat Christus pro hominibus depre-

Hebr. V, 6.
VI, 20.
VII, 17.

11. quidem *ABcd. Vaticanus.* quidam *ab.* 12. Privatam autem *Acđ. Vaticanus.* Privatam autem *Ios. Scaliger.* Privatam *reliqui.* 13. ut *d.*

Cap. VIII. 1. quomodo *A., pro more.* 2. redditur *A.* 3. theodocus *A. Vaticanus.* 4. Christi *abcd. Paterniacensis, Gorziensis, Vaticanus.* Christum *AB. Hirsaugiensis.* 5. adprehensus *ABab. Paterniacensis, Gorziensis, Hirsaugiensis.* comprehensus *cd., ex Vaticano.* 6. mundum *A.* 7. nulla alia *cd., ex Vaticano.* nullo alio *reliqui.* 8. theodocus *A. Vaticanus.* 9. et ego. *ex libri omnes.* 10. Nam illum Melchisedech *om. A.* 11. praecipua gratia *A.* praecipua et Graecia *B.* praecipuam et egregiam *B. in marg.*

Cap. VIII. a. quoniam] Particulas *quoniam, quia, quod* eius aevi scriptores vulgo ponere pro accusativi structura cum infinitivo notum est. Cf. quae adnotavi ad Tertull. Ad Martyr. cap. 4.

b. evacuatur] Cf. supra adnott. ad cap. 2.

c. Christi pro nomine adprehensus] *Pro nomine Christi,* hoc est ob professionem nominis Christiani. Hunc locum sic scripsimus consentientibus exemplaribus vetustis Gorziensi Paterniacensique „qui posteaquam Christi pro nomine

adprehensus est, in Christum blasphemare non destitit.“ Quae verba ausus est quidam in Hirsaugiensi volumine ad Augustini narrationem mutare, qui scribit horum haereticorum auctorem lapsum in persecutione, ut eius casus opprobrium devitaret, asserere coepisse Christum tantum esse hominem, quo non deum, sed hominem negasse videretur. Itaque scripsit „qui posteaquam Christum pro nomine adprehensus negavit, in Christum blasphemare non destitit.“ Nec vero magnopere refert quoad sententiam. (Rhenanus.)

cator et advocatus ipsorum factus; Melchisedech facere pro caelestibus angelis atque virtutibus. Nam esse illum usque adeo Christo meliorem, ut ¹²ἀπάπωρ sit, ἀμήτωρ sit, ἀγενεαλογητὸς sit, cuius neque initium neque finis comprehensus sit aut comprehendi possit. Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam haeresim introduxit, quam Victorinus^d corroborare curavit. Hic deum patrem omnipotentem Iesum Christum esse dicit, hunc crucifixum passumque contendit ¹³et mortuum, praeterea se ipsum sibi sedere ad dexteram suam cum profana et sacrilega temeritate proponit.

12. apator sit, ameter sit, agenealogitus (agenealogetus d.) *ABabcd.* 13. et om. *ABabc.* — *Subscriptio in B. est Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI DE HAERESIBVS LIBRI FINIS.*

d. Victorinus] Hic Victorinus qui fuerit plane ignoramus. Nihil de eo apud alios scriptores. Atque secundum ea quae leguntur apud Tertull. Adv. Prax. cap. 1. non dubito hic latere episcopi Romani nomen, nomen Victoris. Victorem significari a Tertulliano l. l. iam censuit Fabricius (ad Philastri cap. 49. p. 102.). Sed novissimis diebus vir doctus quidam de hoc quem pertracto loco mirificam plane hanc tulit sententiam, ut nomen Victorini plenioris nominis Victoris formam esse statueret. Hoc profecto nequit ferri. Duas propono quae pari iure

potuerunt esse corruptelae causas. Aut enim, si, quae mea est coniectura, hic libellus, sive potius excerpta, sunt Victorini Petavionensis, huius nomen de subscriptione in nomen Victoris hic aberrasse putaverim, aut extitisse in exemplari aliquo archetypo nomen Zephyrini, eique cum librarius ab emendatrice manu nomen Victoris superscriptum inveniret (Victor Zephyrinus), infelici cum errore utriusque episcopi nomen in unum Victorini, nescio cuius, conflasse.

EX LIBRIS TERTULLIANI

DE EXECRANDIS GENTIUM DIIS.

Tantum caecitatis invasit genus Romanum, ut inimicum suum Dominum vocent et ablatorem honorum adeo datorem sibi esse praedicent, atque illi gratias agant; vocant ergo illos nominibus humanis, non propriis; nesciunt enim eorum nomina; quia sint daemones intelligunt, sed historias veterum Regum legunt, quorum actum cum videant fuisse mortalem, deifico honorificant eos nomine. Iovem quem vocant quemque putant summum Deum, quando natus est, a constitutione mundi erant ad illum tempus anni ferme tria

1. Hoc fragmentum, cuius apographum debeo humanitati V. Cl. I. Geel, bibliothecae Leidensi praefecti, ab Ios. Maria Suaresio ex bibliotheca Vaticana erutum prodiit Romae anno MDCXXX. Cui editor haec praefatus est: „Candido Lectori Iosephus Maria Suaresius Avenionensis Salutem. Candide Lector. Patet mihi facilis aditus ad bibliothecam Vaticanam, benignitate Cardinalis Amplissimi Francisci Barberini bibliothecarii atque Maecenatis mei, qui vere bibliotheca vivens vocari posset, et benevolentia Felicis Contelorii custodis, viri scientiis omnibus instructi. Illic ego dum singula lustro, incidi peropportune in pervetustum codicem e membrana, perscriptum litteris Longobardicis, qui praefert aetatem sexcentorum aut septingentorum annorum, cumque Bedae Chronicon, et alia quae continebat, percurrissem, in calce inveni fragmentum librorum Tertulliani de execrandis gentium divis, cuius ultimi versus fuerant erasi, et quod in Iovis elevanda divinitate solum insumitur. Id ego cum semel iterumque perlegissem, ac deinde contulissem, assentimus (*sic*) cum his quae de Iove scribit idem Tertullianus in libris adversus Nationes et in Apologetico; diversum penitus reperi stilum, tamen purum putum Tertullianum et ego agnovi et amici, quibus ostendi, omnes consenserunt. Hoc igitur, quamvis fragmentum, diutius latere nolui et nunc in commune et in publicum emitto auspiciis Urbani Pont. Max., quo in Cathedra Petri sedente non Musae tantum politioresque litterae ac disciplinae, poetis et historicis passim exundantibus et exsudentibus quasi reddita iuventute revirescunt, verum etiam sanctorum Patrum operibus undique prodeuntibus in lucem orthodoxa religio ubique terrarum caput attollit et reflorescit. Deum precor ut ipsum et illustrissimum Cardinalem Franciscum Barberinum Atlantis tanti Herculem ad Ecclesiae suae decus diutissime sospitem esse velit. Tu, lector, apprecare, et hoc meo munusculo gratus utere, fruire.“ Cuius fragmenti stilum quo iure aut nomine statim „purum putum Tertullianum“ agnoscere potuerit Suaresius cum suis amicis, ego non facile assequor. Multum enim a vigore stili Tertulliani abhorret. Qua de causa hoc *ὑποσπασμάτιον* declamatori potius alicui Tertulliani scriptorum non plane ignaro quam ipsi tribuerim.

millia. Hic in Graecia nascitur de Saturno et Ope, et ne a patre interficeretur, aut si fas est dicere, denuo pareretur, Cretam delatus consilio matris in antro Idaeo nutritur, a ²Cretibus hominibus natis arma quatientibus occultatur, caprae ubera sugit, cuius excoriatae pelle amictus utitur nutricis suae, scilicet a se interfectae: sed tres cincinnos aureos ei assuit centenum boum singulos pretium valentes, sicut meminit auctor eorum Homerus, credere si aequum est. Hic adulta aetate cum patre annis compluribus bellum gessit, superavit, parricidio domum invasit, sorores virginis stupravit, quarum unam in connubio elegit, patrem armis fugavit: caetera autem actus illius scripta sunt. Ex connubiis alienis aut virginibus violatis filios sibi adulteros generavit, pueros ingenuos attaminavit, tyrannico regalique imperio oppressit populos, sine lege: hunc pater quem Initialem deum fuisse opinantur errantes, celari in insula Creta ignoravit, filius quoque, quem potentiolem deum credunt, fugatum a se patrem latere in Italia nescit. Si erat in caelo, cum non videbat quid in Italia gereretur? Non enim in angulo est terra Italia. Quamquam si fuisset deus, latere eum nihil debebat: latuisse autem ibi, quem Itali Saturnum vocitaverunt, liquido approbatum est, a cuius latitatione lingua Hesperia Latina nominata est usque in hodiernum: sicut etiam auctor eorum Virgilius meminit: ergo in terra generatus dicitur, dum, et ne ab eo regno pellatur, timet, et tamquam aemulum quaerit necare, et subreptum nescit latere, et postea deus filius patrem prosequitur, interficere quaerit immortalis immortalem, credi potest, et intervallo pelagi fallitur, et fugisse ignorat, et cum haec agerentur inter duos deos in terris caelum desertum est. Nemo administrabat pluvias, nemo tonabat, nemo gubernabat tantum molem orbis. Nec enim possunt dicere actum illorum, et bella in caelo esse facta: haec enim in monte Olympo fiebant in Graecia: sed nec caelum ³Olympum vocatur, caelum enim caelum est, de quibus ergo actibus eorum primum tractabimus, de nativitate, de latitatione, de ignorantia, de parricidio, de adulteriis, de obscenis actibus, de rebus non a deo, sed ab hominibus immundissimis et truculentissimis commissis, qui si essent in his temporibus, omnibus legibus rei subiacerent, quae multo iustiores et severiores quam actus illorum. Patrem armis pulsavit, lex Falcidia et Sempronia parricidam in culeo cum feris ligaret, et sorores corruptit, lex Papinia omnibus poenis per singula membra probrum puniret, connubia aliena invasit, lex Iulia adulterum suum capite afficeret, pueros ingenuos attaminavit, lex Cornelia transgressi

2. „Forte Curetibus“ legitur in marg.

3. „Forte Olympus“ legitur in marg.

foederis ammissum novis exemplis novi coitus sacrilegum damnaret. Hic nec divinitatem habuisse ostenditur: erat enim homo: latuit eum fuga patris: huic tali homini, tam nefando regi, tam obsceno tamque crudeli dei assignatus est honos ab hominibus, qui utique cum sit in terra natus et per incrementa aetatum adultus, in qua omnia haec mala admisit et modo non sit in ea, quid putatur, nisi mortuus, aut nunquid putat stultus error pennas ei natas in senectute, unde ad caelum volaret? sed possunt et hoc credere orbatu sensu homines, si tamen credunt eum cygnum factum esse, ut generaret Castores, et aquilam, ut contaminaret Ganymedem, et taurum, ut violaret Europam, aurum, ut violaret Danaen, et equum, ut generaret Pirithoum, hircum, ut generaret ⁴Egyppam de capra, Satyrum, ut opprimeret Antiopam, haec quia adulteria spectant, ad quae prout sunt peccatores: ideo facile credunt, ut male facti auctoritates et omnis spurcitiae de ficto deo mutuentur. Num caetera quae credi possunt actus illius, quae et vera sunt quaeque sine transfiguratione eum aiunt gessisse quam sint inemendata animadvertunt: ex Semele generat Liberum, ex Latona Apollinem et Dianam, ex Maia Mercurium, ex Alcmena Herculom. At caeteras eius corruptelas quas ipsi confitentur, nolo conscribere, ne rursus foeditas iam sepulta auribus renovetur. Sed horum paucorum mentionem feci, quos deos et ipsos credunt errantes scilicet de incesto patre generatos, adulterinos, suppositivos, et Deum videntem aeternum sempiterni ⁵numinis praescium futurorum, immensum talibus cum nefandis criminibus diffuderunt.

4. „Forte Aegipana“ legitur in marg. 5. „Forte filiam deest“ legitur in marg.

CARMEN DE IONA PROPHETA*.

<p>Post Sodomum et Gomorum viventia fu- nera in aevum, Et cinerum senio signata incendia poenae, Et frustra solis oculis nascentia poma, Et pariter facti mortem maris et salis illic, 5 Si quid homo est poenam mutati corpore servans, Paene alios ignes superi decusserat imbris Urbs aequi iustique viam transgressa Ninive. Nam quis subversae menti metus? Omnia vulgo Poenarum documenta vacant, ubi possidet error.</p> <p>10 At bonus et nostri patiens et plectere serus Omnipotens dominus nullam iaculabitur iram, Ni prius admoncat durataque pectora pulset, Praesagos agitans augusta mente prophetas. Namque Ninivitarum meritis mandarat Ionan</p> <p>15 Praefari exitium dominus; sed conscius ille Parcere subiectis et debita cedere poenae Supplicibus, facilemque boni, cessabat obire, Ne vanum caneret, cessura pace minarum.</p>	<p>Mox fuga consilium, si qua est tamen ista facultas, Evitare deum dominique evadere dextram, 20 Quo subtertotus trepidans compescitur orbis. At ratio est quod agit sancto de corde pro- phetes? Littoris in labio portu celeberrima fido Urbs oras Cilicum contra libratur Ioppe. Inde igitur Tarsos properus rate poscit Ionas, 25 Eiusdem per signa dei; nec denique mirum, Si dominum in terris fugiens invenit in undis. Parvula nam subito maculaverat aëra nubes Vellere sulphureo, de semine concita venti, Paulatimque globum pariens cum sole co- 30 haesit, Deceptumque diem caliginis agmine clusit. Fit speculum caeli pelagus, niger ambitus undas Inficit, in tenebras ruit aether et mare surgit. Nec quicquam medium est, fluctus dum nu- bila tangunt, Gloria ventorum quos omnes turbine miscet. 35</p>
---	--

* TERTULLIANI CARMEN DE IONA PROPHETA *inscriptio est in cod. ms. saec. IX. bibl. Vindob. n. 16. In cod. P. Pithoei, ex quo primus hoc carmen edidit Fr. Iuretus, quique una continebat carmen Sodoma, inscriptum erat DE NINIVE., quo mutato Iuretus titulum posuit CARMEN DE IONA ET NINIVE. Afri quidem stili proprietates in hoc carmine, ut etiam in carmine Sodoma, satis manifestae sunt. Utrumque etiam gnarum Tertulliani stili auctorem prodit. Carmen DE IONA PROPHETA reddo hic ex recensione Fr. Iureti, gravioribus aliquot vulneribus de ope cod. Vindob. sanatis. Ampliorem operam in posterum differo.*

v. 7. viam *Vind.* fuerant *cod. Pith.* forum, aut fines rescribendum proposuit *Pithoeus.*
v. 13. augusta *Vind.* angusta *Iur.* *Ibid.* prophetas *cod. Vindob.* Et ita coniecerat *Iuretus,*
a quo editum est ex *cod. Pithoei* prophetam. v. 22. rationem *Vindob.* ratus *Iur.* v. 24.
Ita rescripsi ex auctore. *Vindob.* *Iuretus* edidit ora est Cilicum, contra libratur Ioppen.
v. 25. poscit *Vindob.* scandit *Iur.* v. 26. eiusdemque pre signa dei *Vindob.* eiusdem
fert acta *Iur.* v. 30. globum pariens *Vindob.* globus pariter *Iur.* v. 34. medium est
fluctus dum nubila tangit *Vindob.* medios fluctus dum nubila tangunt *Iur.*

- Diversus furor in profugum frendebat Ionan.
Una ratis certamen erat caeloque fretoque,
Tunditur hinc illinc, tremit omnis silva sub
ictu
Fluctifrago, subter concussae spina carinae
40 Palpitat, antennae stridens labor horret ab alto,
Ipsa etiam infringi dubitans inflectitur arbor.
Nauticus interea genitus clamor omnia temptat
Pro rate proque anima, spiras mandare mor-
rantes
Oblaqueare mithram, elavorum stringere nisus,
45 Vel reluctantes impellere pectore gyros.
Pars maris interni puteum gravem odore
vicissim
Egregie rapiunt. Tum merces atque onus
omne
Praecipitant, certantque pericula vincere
damnis.
Sunt miserae voces ad singula fragmina ponti,
50 Expanduntque manus nullorum ad numina
divum,
Quos maris et caeli vis non timet, haud
minus illos
Puppibus abstrusos irato turbine mergens.
Neseius haec reus ipse cavo sub fornice
puppis
Sternentem inflata resonabat nare soporem,
55 Iam tunc in somno domini formando figuram.
Hunc simul undisecae qui cogit munia prorae,
Pace soporatum placida, requiete superbum
Institit impulsans: Quid, ait, discrimine in isto
Somnia nare canis? tantoque in turbine
portum
60 Solus habes? en unda operit, spes unica
divum est.
Tu quoque, quisque tibi deus est, dic vota
precesque
Indigetans patrium supplex inflectito numen.
- Exin quis culpae propior, quis causa pro-
cellae,
Disceere sorte placet, nec sors mentitur Ionan.
Tunc rogitant, quis, et unde hominum, quis 65
denique rerum,
Quo populo, qua sede cluis? famulum ille
fatetur
Praetimidumque dei, qui caelum sustulit alte,
Qui terram posuit, qui totum corpore fudit,
Ipsius sese profugum causasque revelat.
Diriguere metu. Quid nos igitur tibi culpa? 70
Quid fore nunc? quonam placabimus aequora
facto?
Namque magis multoque magis freta saeva
tumentant.
Tunc domini vates ingesta spiritus infit:
En ego tempestas, ego tota insania mundi,
In me, inquit, vobis aether ruit et mare 75
surgit,
In me terra procul, mors proxima, nulla dei
spes.
Quin date praecipitem causam, navemque
levantes
Unum onus hoc magnum pelago iactate vo-
lentem.
Ast isti frustra nituntur vertere cursum
In reditum, nec clavus enim torquere sinebat, 80
Dura nec antennae mutari libra volebat.
Postremo ad dominum: Ne nos in mortis
hiatum,
Unam animam propter dederis, ne sanguine
iusti
Respersisse velis, si sic tua dextera ducit —
Iamque illic imo exoriens de gurgite cetus 85
Squamosum conchis, evolvens corporis agmen,
Urgebat propius concusso marmore fluctus,
Sponte dei praedam rapiens, quam puppis
ab arce

v. 39. concussae spina carinae *Vind.* concussa est spina *Iuret.* v. 40. antennae *Vind.* antenna *Iuret.* v. 42. genitus *Vindob.* geminus *Iur.* v. 46. gravem odore *Vindob.* graveolere *Iuret.* v. 47. Ita correxi ex *Vindob.* Egregias rapiunt tunc merces, atque onus omnes *edit. Iuretus.* egregiae tunc rapiunt merces atque onus omnes *cod. Pith.* v. 50. nomina *Vind.* lumina *Iur.* v. 52. abstrusos *Vindob.* obrusos *Iur.* v. 59. Somnia nare canis *Vindob.* Somniare capit *Iur.* v. 60. en *Vindob.* nos *Iur.* In *cod. Pith.* desiderabatur vocabulum nos. v. 62. Hunc versum adieci ex *cod. Vindob.,* in quo Indigetans pro Indigetans. v. 63. propior *Vindob.* propriae *Iuret.* v. 67. Ita *Vindob.* *Iuret.* edidit Praetimidum fidumque dei, qui sustulit altum *secundum cod. Pith.* in quo tamen reperiebatur Praetimidum fidumque dei qui caelum sustulit alto. - v. 68. totum *Vindob.* totam *Iuret.* v. 73. Hunc versum addidi ex *cod. Vindob.* v. 86. conchis evolvens *Vindob.* e conchis evolvere *Iuret.* v. 87. propius *Vindob.* proprios *Iuret.* v. 88. dei *Vindob.* sua *Iuret.* In *cod. Pith.* aberat ea vocola.

<p>Provolutatam limosis faucibus hausit, 90 Viventemque dapem longam properavit in alvum, Cumque viro caeli rabiem pelagique voravit. Sternitur aequoris unda, resolvitur aetheris umbra. Hinc fluctus, illinc flatus redduntur amici, Securamque viam placida signante carina 95 Candida caeruleo florent vestigia sulco. Nauta at tum domino leti venerando timo- rem</p>	<p>Sacrificat grates, tum portus intrat amicos. Navigat et vates alio susceptus Ionas Navigio fluctumque secat sub fluctibus imis, Viscera velificans, anima inspirata ferina, 100 Conclusus, neque tinctus aquis, maris inti- mus exter, Inter semesas classes resolutaque putri Corpora digestu, sua iam tum funera discens. In signum sed enim domini quandoque fu- turus, Non erat exitii, sed mortis testis abactae. 105</p>
---	---

INCERTI AUCTORIS CARMEN SODOMA*.

<p>Iam deus omnipotens primaevi tempora saecli Vindice diluvio cunctis aboleverat undis, Quas caelum sparsit terrae, maris expuit aequor; Hactenus haud liquido poenas decernere pactus 5 Excidio, quoties hiemes induceret aër; Frenandis varium pluviis mandaverat arcum, Purpureo et viridi signantem nubila limbo. Iridis huic nomen, propria est quae fibula nimbis. Sed recidiva hominum pariter cum gente secunda 10 Impietas, iterumque mali nova pullulat aetas, Excidio iam non imbres sortita, sed ignes. Sic Sodomum meruit tellus ardentibus uri Roribus, et finis portendere signa futuri. Effera luxuries illic inimica pudoris</p>	<p>Instar legis erat, fugeret quam praescius 15 hospes Ante vel ad Scythicas vel apud Busiridis aras, Exoptans per sacra necem caesusque cruo- rem Fundere Bebrycium, et Libycas satiare pa- laestras, Anteque vel Circaea novas per pocula formas Sumere, quam laesum Sodomis amittere 20 sexum. Pulsabant caelum invidia connubia mixta Incestu parili generis natura rebellis In sese, laesumque viri cum corpore nomen. Tempore sed certo deus omnia prospiculatus, Iudicat iniustos, patiens ubi criminis aetas 25 Cessandi spatium vis nulla coëgerit irae. Iamque dies ultrix aderat. Duo de grege missi Angelico, forma iuvenes, qui spiritus ambo</p>
--	--

v. 90. properavit *Vindob.* percepit *Iuret.* v. 96. Nauta *Vindob.* Nautae *Iuret.* v. 97. Ita *rescripsi et explevi hunc versum de cod. Vindob.* Nam in *cod. Pith.* verba tum portus intrat amicos desiderabantur. v. 102—103. Ita *cod. Vind.* Apud *Iuret.* legitur resolutaque corpora putri Digestu, sua iam velua* funera discens. v. 105. Ita *cod. Vindob.* *Iuretus* edidit Non erat exitio, sed caeli gloria factus.

* Edidit hoc *Africanæ Musæ carmen*, sub nomine *Cypriani*, primus *Guil. Morelius* Paris. MDLX., e codice *librariae S. Victoris Paris.* Alius *codex ms. extabat olim in bibliotheca Monasterii Laurisheimensis*, cum nomine *Tertulliani*, unde illud carmen editurum *Io. Sicchardum*, testatus est *B. Rhenanus* in *Praef. ad Tertulliani opera* edit. MDXXVIII. Reddo hic ex recensione *Steph. Baluzii*, qui praeter *Victorinum* adhibuit etiam *Colbertinum* codicem.

Diva ministerio domini mandata ferebant,
 30 Succedunt Sodomis. Illic de stirpe piorum
 Transvena Loth aderat, sapiens iustique co-
 lonus
 Unus erat meminisse deum; solet utilis arbor
 In silvis latitare feris velut hospita fructu.
 Is tunc pro porta residens (vix moenia adibant
 35 Caelicolae), quamquam divinos nescius, ultro
 Advocat, appellat, patrio veneratur honore,
 Hospitioque vocat longe stabulare parantes;
 Enisus longis precibus, pia pignora mensa
 Officiisque probis studio dispungit amicos.
 40 Nox requiem dederat, lux solverat altera
 noctem,
 Et Sodoma in foribus strepitat cum lege
 pudenda.
 Loth contra supplex: Ne vos nunc pasta libido
 Incendat, iuvenes, istam foedare iuventam!
 Quo luxus genitura vocat? quo semina frustra?
 45 Quo nullae nuptant animae, non lustra colentes,
 Non stabulis reduces, non undis subter hiantes,
 Nec quae pennarum modulis prope nubila
 pendent,
 Nec quae per terram protracto corpore re-
 ptant.
 Omne genus luxu genus est; sed femina
 coniux
 50 Omnibus, et nunquam cuiquam nisi femina
 mater.
 Nunc si fas iuvenilis habet vastare pudorem,
 Sunt intus natae biuges mihi, nubilis aetas,
 Virginitas in flore tumet, iam dedita messi,
 Digna cupido viris, tulerit quam vestra voluptas:
 55 Dedo pater proque hospitibus pensabo do-
 lorem.
 Vulgus ad haec demens: Quisnam tu, quan-
 tus, et unde,
 Qui nobis domineris, ait, legesque recondas?
 Transvena num rector Sodomorum ut inge-
 rat iras?
 Nunc igitur tute ipse lues quod nostra cu-
 pido est,
 60 Pro natis proque hospitibus; satis unus in
 omnes.
 Dicta et facta simul, vulgi mora nulla furentis.

Turbidus hiberno ut dum volvitur impete tor-
 rens,
 Rivorum innumeros uno pede fertur in amnes,
 Si qua illic arbor rapidis offenditur undis,
 Haud mansura diu, quantum radice licebit 65
 Crinitas durare moras, ubi subter adesam
 Perdit humum circumfosso iam caudice pen-
 dens,
 Huc illuc certam differt incerta ruinam, —
 Haud aliter Loth in media vertigine vulgi
 Nutabat vinci prope iam; sed diva potestas 70
 Subvenit. Angelici iuvenes de limine raptum
 Restituunt tectis, demens sed vulgus ibidem
 Poenarum auspiciis interdum lumine multant.
 Tunc decreta dei reserant, dignam adfore
 poenam
 De caelo Sodomis, ipsum meruisse salutem 75
 Iustitiae titulo: Quin ergo accingeris isthinc
 Festinare fugam, pariterque educere si quid
 Gentis habes! nos exitium iam inducimus urbi.
 Loth generos citus adloquitur, sed dura ho-
 minum mens,
 Credere despexit monitum risitque timorem. 80
 Tempore mox quo lux tenebras conscendere
 temptat,
 Et bicolor caeli facies de nocte dieque est,
 Instabant iuvenes Chaldaeam educere gentem
 Ex Sodomis, iustamque domum donare saluti:
 Eia, age, Loth, exsurge tuamque adsume iu- 85
 galem,
 Et natas duplices, atque hinc exterminus ito
 Praeveniens Sodomum poenas. Manibus quo-
 que amicis
 Producunt trepidos atque haec ibi caetera
 mandant.
 Serva Loth animam, ne visum in terga re-
 trorsum
 90 Vertere forte velis, coeptum vel sistere gres-
 sum;
 In montem propera. Timuit Loth ardua tardo
 Ereptare gradu, caelestes ne prius irae
 Opprimerent; alios igitur deposcere portus
 Adgreditur, parvam quam contra aspexerat
 urbem.
 Huc, inquit, contendo fugas, vix moenibus 95
 exstat,

v. 73. Ita reposui de coniectura Rivini et Baluzii. Morelius edidit Poenarum auspiciis
 interdum lumina multant, ex cod. Victorino, cum quo concinit cod. Colbert., nisi quod
 lumine praebet. Colbertini scripturam recepit Baluzius.

- Nec longe, nec magna. Illi favere precanti,
 Urbis et ipsius pariter gessere salutem.
 Segor inde loco nomen vox barbara novit.
 Tunc Loth ingreditur Segor, simul exoritur sol,
 100 Ultimus ille quidem, in Sodomamque incen-
 dia fervens
 Infert; nam totos radios armaverat igni.
 Aemula subseritur caligo, includere lucem
 Coeptans, atque globos confuso intexere caelo
 Fumantes coeunt nubes, novus irruit imber,
 105 Sulphura cum flammis flagrantibus aestuat
 aether,
 Exustus crepitat liquidis ardoribus aër.
 Ilinc habet in falso de vero fabula famam,
 Solis progeniem currus optasse paternos,
 Nec valuisse levem puerum frenare superbos
 110 Ignis equos, arsisse orbem; tunc fulmine ra-
 ptum
 Anrigam illicitum planctum mutasse sorores.
 Viderit Eridanus, si qua illic populus albet,
 Aut si quis plumat senio modulatiores ales.
 Hic aliter versae macrent miracula formae.
 115 Namque comes coniux, heu me, male tum
 quoque legis
 Femina non patiens, divina ad murmura caeli
 Audaces oculos nequicquam sola retorsit,
 Non habitura loqui quod viderit; et simul illic
 In fragilem mutata salem stetit ipsa sepul-
 chrum,
 120 Ipsaque imago sibi formam sine corpore ser-
 vans.
 Durat adhuc etenim nuda statione sub aethram,
 Nec pluviis dilapsa situ nec diruta ventis.
 Quin etiam si quis mutilaverit advena formam,
 Protinus ex sese suggestu vulnera complet.
 125 Dicitur et vivens alio iam corpore sexus
 Munificos solito dispungere sanguine menses.
 Nusquam sunt Sodoni, nusquam illorum
 impia lucent
 Moenia, cum dominis domus omnis inhospita
 nusquam;
 Tota rogos regio est, hinc atro horrore favillae,
 130 Hincque situ cano cineres incendia signant,
 Occidit illa prior scelerata, quam prospiciens
 Loth,
 Nullus arat frustra piccas fuligine glebas.
- Semperempta etiam si qua illic iugera lactas
 Autumni conantur opes, facile optima sese
 Promittunt oculis, pira, persica, et omnia mala, 135
 Donec carpuntur; nam protinus indice tactu
 Solvitur in cinerem, fit vana favillaque pomum.
 Sic igitur caelo pariter terraque sepultis
 Nec mare vivit ibi, mors est maris illa quieti,
 Quod nullus animat per anhelata volumina 140
 fluctus,
 Quodque etiam patrio nusquam suspirat ab
 austro,
 Quodque nequit proferre aliquam de gurgite
 gentem
 Squamigeram, lacrive cuti vel cortice septam,
 Vel crispam concham, aut duplici compagine
 clausam.
 Solum illic propria mentitur fruge bitumen, 145
 Exusti fuligo maris; quod vividus ardor
 Subter stagna coquens de sulphuris et salis
 aestu
 Temperat inque picem dat terrae haerere
 marinam.
 Invehitur proprio cum tempore pingue cre-
 matae
 Virus aquae, spumisque cutis super aquora 150
 nigra
 Textitur. Appellunt queis est ea captio mercis;
 Adclinant laterum laeves libramine lembos,
 Ut semel impositam doceant conscendere ve-
 nam.
 Nam se sponte levans adnabit inertis ad ora
 Navigii, pressumque dabit prae munere largo, 155
 Ni plaga contigerit quam mensis femina vestit.
 Ecce aliud monstrum pelagi de clade notatur:
 Cuncta illic immissa natant; natura recessit
 Mergendis data corporibus. Si denique taedae
 160 Luciferam navem sistes, qua spiritus igni est,
 Velificabit apex flammae; si flamma per-
 empta est,
 Ibit subter aquas destructio naufraga lucis.
 Hae Sodomum et Gomorum signatae in sae-
 cula poenae
 Gentibus iniustis, quicquid corda obdura; timorem 165
 Deseruere dei; de caelo iura tueri,
 Inque unum rerum dominum spectare do-
 cebunt.

v. 128. Ita correxi cum Fr. Junio. In libris extat domus omnis inops ita nusquam.
 v. 160. navem — Velificabit dedi ex emendat. Rivini. Vulgo narem — Velificavit.

INCERTI AUCTORIS GENESIS*.

- Principio dominus caelum terramque
creavit
Namque erat informis fluctuque abscondita
tellus,
Immensusque deus super aequora vasta
meabat,
Dum chaos et nigrae fuscabant cuncta te-
nebrae.
- 5 Has dum disiungi iussit de cardine, fatur:
Lux fiat, claro et nituerunt omnia mundo.
Cum dominus primi compleret facta diei,
Condidit albentem nebulis nascentibus axem,
Accipit immensus errantia littora pontus,
- 10 Multiplices rapiens validis cum tractibus
amnes.
Tertia lux faciem terrarum fulva retexit,
Arida mox posito narratur nomine terra,
Florea ventosis consurgunt germina campis,
Pomiferique simul procurvant brachia rami.
- 15 Quarta dies generat solis cum lampade lunam,
Et stellas tremulo radiantes lumine fingit,
Haec elementa dedit subiecto insignia mundo,
Tempora quae doceant varios mutanda per
ortus.
- At quinta accipiunt liquentia flumina pisces,
20 Et volucres varias suspendunt aëre pennas.
Sexta at praegelidos in spiras lubricat angues,
Quadrupedumque greges totos diffundit in
agros,
Cunctaque multiplici mandavit crescere passim
Germine, et immensis errare et pascere terris.
- 25 Haec ubi constituit divina potentia iussu,
Rectorem inspiciens mundanis defore rebus
Haec memorat: Nostris hominem faciamus
ad unguem
Vultibus adsimilem, toto qui regnet in orbe.
Et licet hunc uno posset componere verbo,
- 30 Ipse tamen sancta dignatus ducere dextra,
- Inspirat brutum divino a pectore pectus.
Quem postquam effigie formatum ceu sua
vidit,
Metitur solum mordaces volvere curas,
Illicet irriguo perfundit lumina somno,
Mollius ut vulsa formetur femina costa, 35
Atque artus mixtu gemino substantia firmet.
Inditur et nomen vitae, quod dicitur Eva.
Quapropter nati linquunt de more parentes,
Coniugibusque suis positis cum sedibus hae-
rent.
- Septima, quando deus factorum fine quievit 40
Sacratam statuens venturi ad gaudia saeculi,
Illicet exhibitis animantum ex ordine turbis
Viritim cunctis nomen quod permanet indit
Adami a domino donata scientia solers.
Quem deus alloquio iunctam dignatur et Evam: 45
Crescite multimodo ventura in tempora partu.
Ut polus et plenae vestro sint germine terrae,
Haeredesque mei, varios decerpente fructus
Quos nemora et pingui reddunt de cespite
campi.
- Haec ubi disseruit, laeta paradus in aula 50
Instruitur, primique aspectat lumina solis.
Gignitur haec inter pomis letalibus arbor,
Coniunctum generans vitae mortisque saporem.
Aedibus in mediis puro fluit agmine flumen,
Quod rigat insignes liquidis de fluctibus ortus, 55
Quadrifidosque secat undante ex fonte meatus.
Phison auriferis praedives fluctuat undis,
Conspicuasque terit rauco de gurgite gemmas;
Prasinus huic nomen, illi est carbunculus
ardens,
Perspicuusque vadis terram praelambit He- 60
vilath.
Post hunc Aethiopus Gibon adlapsus opimat.
Tertius est Tigris, Euphrati adiunctus amoeno,
Assyriam celeri discretim flumine sulcans.

* Edidit hoc carmen primus Guil. Morelius una cum carmine Sodoma, sub nomine Cypriani, ex codice bibl. S. Victoris Paris. Reddo ex recognitione Steph. Baluzii. Opus mutilum, et ingenii plane mediocris. Certa Afri auctoris indicia stilus habet nulla.

v. 32. Baluzius edidit Quem postquam artificis formatum in imagine vidit, ex edit. Oxon-

- Hic positus custos Adamus cum coniuge fida,
 65 Atque opifex, tali formatur voce Tonantis:
 Ne trepidate simul licitos praecerpere fructus,
 Quos nemus intonsum ramo frondente creavit:
 Solliciti ne forte malum noxale legatis,
 Quod viret ex gemino discreta ad munia succo.
- 70 Nec minus interea caccos nox alta tenebat,
 Ac modo formatos vestis nec texerat artus.
 Has inter sedes et bacis mitibus ortus,
 Spumeus, astuto vincens animalia sensu,
 Serpebat tacite spiris frigentibus anguis,
- 75 Livida mordaci volvens mendacia sensu,
 Femineo temptat sub pectore mollia corda:
 Dic mihi cur metuas felicia germina mali?
 Numquid poma deus non omnia nota sacravit?
 E quis si studeas mellitos carpere victus,
- 80 Aureus astrigero remeabit cardine mundus.
 Illa negat, vetitosque timet contingere ramos;
 Sed tamen infirmo vincuntur pectora sensu.
 Ilicet ut niveo iam mitia dente momordit,
 Adfulsit nulla maculatum nube serenum.
- 85 Tum sapor illecebram mellitis faucibus indens,
 Compulit insueto munus deferre marito.
 Quod simul ac sumpsit, detera nocte nitentes
 Emicuerunt oculi, mundo splendente, sereni.
 Ergo ubi nudatum prospexit corpus uterque,
- 90 Cumque pudenda vident, ficulis frondibus
 umbrant.
 Forte sub occiduo domini iam lumine solis
 Agnoscunt sonitum, trepidique ad devia ten-
 dunt.
 Tum dominus caeli maestum compellat Ada-
 mum:
 Dic ubi nunc degas? Respondit talia supplex:
 95 O domine, adfatus pavido sub corde tremisco,
 Magne, tuos; nudusque metu frigente fatigor.
 Tum dominus: Quis poma dedit noxalia vobis?
 Tradidit haec mulier, dum dicit lumina prom-
 ptim
 Candenti perfusa die liquidumque screnum
- 100 Adfulsisse sibi, solemque et sidera caeli.
 Protinus ira dei turbata territat Evam,
 Auctorem vetiti dum quaerit maximus acti.
 Illa sub haec pandit: Serpentis suasa loquentis
 Accepi, fallente dolo, blandoque rogatu;
- 105 Nam sua vipereis intexens verba venenis,
 Haec mihi praecunctis narravit dulcia pomis.
 Ilicet omnipotens condemnat gesta draconis,
 Praecipiens cunctis invisum visere monstrum,
- Pectore mox fuso prorepere, tum sola morsu
 Mandere, mansuro quaecumque in tempora 110
 bello
 Humanos inter sensus ipsumque labantem,
 Vertice ut abiecto pronus post crura virorum
 Serperet, ut calcent dum labens cominus instat.
 Femina fraudigeris misere decepta loquelis,
 Praecipitur duro discrimine ponere partum, 115
 Servitiumque sui studio perferre mariti.
 Tu vero cui visa fuit sententia verax
 Coniugis, immiti cessit quae victa draconi,
 Deflebis miserum per tempora longa laborem,
 Nam tibi triticeae surget pro germine messis 120
 Carduus, et spinis multum paliurus acutis,
 Ut cum visceribus lassis et pectore maesto
 Plurima sollicitos praestent suspiria victus,
 Donec in occiduo venientis tempore mortis,
 Unde geris corpus, terrae reddare iacenti. 125
 His actis dominus trepidis dat taedia vitae,
 Deiectosque procul sacratis dimovet hortis,
 Obversosque locat, medioque eliminat igni,
 In quo perceleri Cherubim evolvitur aestu,
 Dum calidus defervet apex flammisque volutat. 130
 Queis dominus, pigro ne frigore membra rige-
 rent,
 Consuit evulsas pecudum de viscere pelles,
 Operiens nudos calidis de vestibibus artus.
 Ergo ubi coniugio sese iam fidus Adamus
 Esse virum sensit, nomen genitricis amatae 135
 Exhibet uxori. Bino qui germine factus
 Continuo genitor diversis nuncupat orsis.
 Atque Cain hic nomen habet, cui iunctus
 Abelus.
 Innocuas huius servabat cura bidentes,
 Ast alius curvo terram vertebat aratro. 140
 Hi cum perpetuo ferrent sua dona tonanti,
 Dissimiles fructus sensu suadente dedere.
 Nam prior uberibus fuerant quae prosata glebis
 Obtulit, ast alius miti se devovet agno,
 Exta manu sincera gerens, adipemque nivalem; 145
 Confestimque placet domino pia vota tuenti.
 Quod propter gelida Cain incanduit ira.
 Quem deus adloquio dignatus talibus infit:
 Dic mihi, si rectum vivas et noxia cernas?
 Degere non possis contracto a crimine purus? 150
 Desine mordaci fratrem disperdere sensu,
 Qui tibi ceu domino subiectus colla daturus.
 Nec tamen his fractus fratrem deducit ad arva,
 Atque ubi deprensus deserto in gramine vidit,

<p>155 Elidit geminis frangens pia guttura palmis. Quod factum dominus caelo speculatus ab alto Disquirat quonam terrarum degat Abelus? Ille negat positum custodem se fore fratris. Cui deus effatur: Nonne vox sanguinis eius 160 Ad me missa sonat celsumque ascendit ad axem?</p>	<p>Nosce igitur mansura tibi pro crimine tanto. Nam modo quae maduit germani sanguine terra, Inviso maledicta tibi commissa negabit Semina, et adsumptis fructum non proferet herbis, Torpidus ut multo collidens membra tremore... 165</p>
---	---

INCERTI AUCTORIS CARMEN DE IUDICIO DOMINI*.

<p>Quis mihi ruricolae aptabit carmine Musas, Et verni roscas titulabit floribus auras? Aestivacque graves maturas messis aristas Quis dabit, et tumidas autumnum vitibus uvas? 5 Quisve hiemi placidas semper laudabit olivas, Recludetque ipsis renovatas fontibus undas, Frondentesque vago caedet de gramine flores? Protinus aetherci modulabor luminis auras. Iam mihi luciferas liceat contingere Musas, 10 Pandere secretas fluviali vertice lymphas, Et laetas alio positas sub sidere silvas, Aeternasque simul modulabor earum flammas, mas, Unde mare tumidum, immensa fluctuet unda, Quae virtus solidas moveatque tremiscere terras, 15 Et lux unde novo praefulserit aurea mundo, Quisve hominem laeto potuisset fingere limo, Unde genus vacuo potuisset crescere saeclo; Et quae vivendi populo sit multa eupido, Quaeve creata malo, moriendi quaeve propago, 20 Unde bonus roseis sit odorque ruborque coloris. Quid faciat lactis ut vitis abacstuet uvis, Et plena e teneris tendantur ut horrea culmis,</p>	<p>Arbor ut in glacie nigris pubescat olivis. Germinibus quis det varii incrementa vigoris, Mollibus et matrem pullorum protegat umbris. 25 Omnia nosse bonum quae sint miracula rerum, Ut dominum liceat per cuncta agnoscere verum, Qui lucem, maria et caelum terramque paravit, Ornavitque novum variato sidere mundum, Et pecudes primum et volueres procedere 30 iussit, Et dedit aequoreas compleri piseibus undas, Et fecundatas animabus cogit arenas. Talia compositis deducam carmina Musis, Atque salutare exponam fontibus undas, Et laetum placidis venientem nubibus imbrem, 35 Inque animas hominum penitus ultroque fluentem, Excipiat plenis in nostra novalia rivis. Nunc age, securam vivamque adtingere lympham, Et celeres vitam amissam reparare per undas Si velit, aeternae et poenas evadere flammae, 40 Ignarusque dei, venturique inscius aevi, Et potius venturae adipisci praemia vitae, Hunc unum meminisse deum, solumque precandam,</p>
--	--

v. 159. Nonne edit. Morelius de cod. Victor. Probavit Baluzius, qui tamen ipse edidit Nunnam.

* Hoc carmen, quod primus edidit G. Fabricius, a P. Allixio fuisse Verecundo adscriptum supra memoravi. Cf. Inc. Auct. de XII Scriptt. Eccl. cap. 6. p. 69. Bibl. Eccles. Fabricii. Nec diversum puto fuisse illud „Metrum Tertulliani de Resurrectione“ quod olim extabat in splendidissima bibliotheca Monasterii Laurisheimensis, teste vetere eius catalogo, quem publicavit Ang. Maius Spicil. Rom. tom. V. p. 186.

- Qui totum in libra posuit sub limine mundum,
 45 Aeternumque manens, semperque futurus in
 aevum,
 Saecula cuncta tenens, ante omnia saecula
 solus,
 Ingenitus, sine fine deus, sedemque supernam
 Solus habens, solus caelos supereminet altos,
 Omnipotens solus, cui parent omnia rerum,
 50 Qui sibi, cum placitum est, hominem forma-
 vit in aevum,
 Pastorem pecudum et dominum dedit esse
 ferarum,
 Qui sermone tenus potuit protendere caelum,
 Et solidam verbo potuit suspendere terram,
 Et dicto citius disiunxerat aequoris undam,
 55 Ac manibus caram dilexit fingere formam,
 Atque suam voluit faciem quoque inesse de-
 coram,
 Spirituque adflavit vivendi vultibus auram.
 Immemor ille dei, temere committere tale,
 Non ultra monitum quidquam contingeret.
 Unum,
 60 Unde malum sciret pariter dinoscere et aequum
 Protinus, illicitum vetuit contingere pomum.
 Quanta deus homini permisit munera mundi,
 Et praedulce sui signavit pignus amoris?
 Iusque dedit volucrum, pontumque solumque
 domandum,
 65 Utilia et carae tribuit mandata salutis.
 Sub ditione dedit terras, animasque volantum,
 Pennatumque genus, pecudum genus omne
 ferarum
 Et genus aequoreum, et deformia monstra
 natantum.
 Sed quoniam primo transgressus crimine legem
 lamiam primus homo domini mandata reliquit,
 70 Coniuge quae mala cuncta suasit, morte
 peribat.
 Peccatique malum commisit femina primum,
 Transgressaque suum decepit lege maritum,
 Eva inducta dolo patefecit limina leto,
 75 Et sibi cum genere procreavit funera toto.
 Hinc nefas incautum, mors hinc quasi semen
 in aevum
 Spargitur. Inde magis facinus percrebuit atrox,
 Atque labor corruptum agitavit saevior orbem,
 (Callidus hoc zelo serpens illexit in ipso)
- Inde magis populi accersunt commissa ma- 80
 lorum,
 Atque nefanda malis pepererunt semina factis.
 Idcirco dominus solus, cui summa potestas,
 Et super alta tenens summi fastigia caeli,
 Altum in praecelsis habitans in saecula lumen,
 Praesentisque memor quoque praescius ante 85
 futuri,
 Progeniem meriti decretum servat in aevum,
 Et cunctas animas, tum corpora tarda gu-
 bernans,
 Quae ratione movent hominem per multa va-
 gantem,
 Ut primum positi membrorum pondera cedunt,
 Terrenisque leves resolutis nexibus ibunt, 90
 Ac proprias capient diversis partibus oras.
 Ast alias laetis revocari protinus auris,
 Servari penitus decretae ad praemia legis,
 Dum motis iterum revirescant corpora mem-
 bris.
 Illic occultis claudentur prava tenebris. 95
 Tunc homines primae pensare praemia vitae
 Incipient, crimenque suum culpasque putare,
 Et poenis retinere, procul de morte futuris,
 Iudiciisque dei memores astare piorum,
 Expectare suam suorumque ex crimine poe- 100
 nam,
 Funditus aut pecorum sine nomine vivere
 vitam,
 Incassumque deo iam surdo fundere fletum.
 An deus omnipotens, cuius sub lege reguntur
 Omnia, non valeat post mortem reddere vitam?
 Aut aliquid dominus rerum non posse videtur? 105
 Si potuit tenebris pulsus extendere lucem,
 Atque omnem verbo subito componere molem,
 Omnia de nihilo quoque voce potente parare,
 Cur non ex aliquo possit componere notam,
 Quae fuerat quondam, quam finxerat ante, 110
 figuram,
 Assimilemque sibi iubeat resurgere formam?
 Cum sint cuncta dei, reddit magis omnia tellus,
 Iussa retexet enim quidquid contexerat olim.
 Si quem forte rogis abolevit flamma sepultum,
 Aut aliquem caecis disiecerit aequor in undis, 115
 Si cuiusque fame satiarunt viscera pisces,
 Aut fixere ferae crudelia funera membris,
 Alitibus iacuit raptato corpore sanguis,

v. 50. Ita rescripsi cum Fr. Iunio. Vulgo extat Qui sibi complacitum hominem cell-
 v. 60. Ita scripsi cum Rivino. Vulgo extat dinosceret aequum.

- Ultima non domino rapient sua munera magno.
 120 Apparere deo vivos de morte necesse est,
 Resumptisque suis homines astare figuris.
 Arida sic vacuis redduntur semina terris
 Et penitus fixis putrescunt mortua sulcis.
 Nonne animatur et hinc reparatis culmen
 aristis,
 125 Atque iterum vivis flavescunt fortia granis,
 Consurguntque novae vario cum fenore mes-
 ses?
 Sidera cuncta cadunt, iterumque renata ni-
 tescunt.
 Et dies in densa moritur cum lumine nocte,
 Occidit et iam nox rebus mox luce relectis,
 130 Iamque suis alia atque alia dies surgit ab
 astris,
 Solque cadit, splendorifero qui lumine clarus,
 Lux perit umbrato venienti vespere mundo
 Et renovata suo vivit fuligine phoenix,
 Et sua mox volucris, mirum, post busta re-
 surgit.
 135 Tempore nuda suis foliis quoque fruticat
 arbor,
 Pomorumque iterum curvantur germine rami.
 Ad vocem ergo dei mundo per cuncta tre-
 memente,
 Et motis penitus virtutibus aëris alti,
 Tunc fragor insolitus, tunc maxima murmura
 caeli,
 140 Adveniente deo, totius iudice mundi.
 Protinus innumeri concurrunt ire ministri,
 Convallantque deum cum maiestate superna;
 Angelica in terras descendunt agmina caelo;
 Omnes, turba dei, quibus est divina facultas,
 145 Vultibus et forma virtutis spiritus omnes.
 Igneus his vigor est, rutilantia corpora, caeli
 Vis divina micat, hinc totus murmurat orbis,
 Hinc trepidans penitus, vel quanta est, terra
 remugit,
 Parturiens homines, quos reddere iussa do-
 cebit.
 150 Omnes mirantur. Turbantur denique nimbi,
 Astraque mota pavent, subitae virtutis ab alto.
 Sic veniente deo, sonitus cum voce potentis,
 Omnia continuo ruptis per regna sepulchris,
 Omnis humus latis effundit hiatibus ossa,
 155 Viventesque patens populos eructat arena.
- Haerent membra comis, nectunturque ossa
 medullis,
 Consertique regunt spirantia corpora nervi,
 Et simul infuso motantur sanguine venae,
 Dimissaeque cavis animae redduntur apertis,
 Organa quaeque sua repetunt surgentia parte. 160
 Proh, miranda fides, hinc omnis pullulat aetas,
 Pullulat antiquo mortuorum pulvere turba!
 Matres atque patres repetita luce resurgunt,
 Magnanimi iuvenes, pueri innuptaeque puellae,
 Defunctique senes animis viventibus astant, 165
 Infantumque gemens resonat vagitibus orbis.
 Tam variae gentes venient de sedibus imis,
 Eoumque manus, et quas videt ultima tellus,
 Quaeque colunt medii devexo in climate mundi,
 Riphaeasque tenent argenti sideris arces: 170
 Omnis adest, pavidus finis cuiusque colonus,
 Rusticus, Atrides posito diademate regni,
 Pauperibus mixtus coaequalis in agmine dives.
 Altus ubique tremor; precibus tunc ingemit
 orbis,
 Tendentesque manus populi clamore stupe- 175
 scunt.
 Ipse sedens dominus, sublimi lumine clarus,
 Atque potens cunctis micat in virtutibus ignis,
 Excelsoque throno caelestis sede coruscat;
 Martyribus septus, numero candente virorum,
 Delectisque suis comitatus vatibus exstat, 180
 Clara quibus niveis effulgent corpora stolis.
 Iamque sacerdotes nitidis in vestibis astant,
 Gestantes rutilas insigni fronte coronas,
 Submissique omnes genibus veneranter ado-
 rant.
 Hagie, Hagie, Sancte Deus vox omnibus una est. 185
 Hic dominus geminam mandabit sistere ple-
 bem,
 Imperat et iuxta numerum discernere pravos,
 Appellans placidis verbis sua iussa secutos,
 Indutosque iubet devicta morte vigorem
 Semper inextinctas habitare ad luminis auras, 190
 Ire per antiquum semper florentia regna,
 Promissas per opes, per semper amoena vireta,
 Degere perpetuam praeclaro in corpore vitam.
 Est locus Eois domino dilectus in oris,
 Lux ubi clara, nitens, spiratque salubrior aura, 195
 Aeternusque dies, atque immutabile tempus:
 Est secreta deo regio, ditissima campis

- Atque beata nimis, sudaeque, in cardine sedis,
 Aër laetus ibi semperque in luce futurus,
 200 Lenis et aspirans vitalia flamina ventus,
 Omnia fert fecunda solo praedivite tellus,
 Flores in pratis fragrant, et purpura campis
 Omnia praerutila miscet non invida luce.
 Flos alium laetus suo lumine vestit amictus,
 205 Roscidaque hic multo variantur semine rura,
 Et roseis nivea crispantur floribus arva.
 Nescitur quibus usque locis felicior ora,
 Quae melior specie, vel plus praecellat honore.
 Talia florigeris numquam nascuntur in hortis
 210 Lilia, nec nostris efflorent talia campis,
 Nec sic nata rubet, mox ut rosa panditur aura,
 Purpura nec Tyrio sic est intincta rubore.
 Gemina coloratis fulget speciosa lapillis;
 Inde nitet prasinus, illinc carbunculus ardet,
 215 Herbosaque viret praegrans luce smaragdus:
 Hic et odoriferis nascuntur cinnama virgis,
 Et spisso laetum folio confragrat amomum.
 Hic iacet ingenitum radiantis luminis aurum,
 Et nemora alta tenent florenti tempore caelum,
 220 Viventesque gravant uberrima germina ramos.
 Porrexit similes non illis India lucos,
 Non ita densa levat in monte cacumina pinus,
 Nec sic alticoma est umbra crispata cupressus,
 Nec vernus melius floret cum tempore ramus.
 225 Hic abietes celso florent in vertice nigrae,
 Aeternumque virent solae sine grandine silvae.
 Nulla cadunt folia, et nullo flos tempore deficit.
 Flos quoque floret ibi rubeus, ceu purpura
 Tarsi,
 Flos hic credo, rosa est, rubor atque odor
 acer in ipso,
 230 Sic foliis speciem praefert, sic spirat odorem.
 Arbos stat, cum flore novo, pulcherrima pomis,
 Vitalem et frugem felicia roborata densant.
 Mella viridanti confragrant pinguis canna,
 Lac etiam plenis manat potabile rivis;
 235 Vitam aspirat ibi quidquid pia terra virescit,
 Et pulchre redolet munus medicabile Cretae.
 Fons illic placidis levi fluit agmine campis;
 Quattuor inde rigant partitas flumina terras.
 Ver, puto, semper agit vestitus floribus hortus,
 240 Non frigus variat hiberni sideris auram,
 Et reficit foetam meliori flamine terram.
 Nox ibi nulla; suas defendunt astra tenebras;
 Iraeque insidiaeque absunt, et dira cupido,
 Exclususque metus, pulsae de limine curae.
- Hic malus extorris dignas exivit in oras, 245
 Nec vetitos unquam datur huic contingere
 lucos.
 Illic prisca fides electa in sede quiescit,
 Insistit gaudens aeterno in foedere vita,
 Et secura salus placidis laetatur in arvis,
 Semper victura semperque in luce futura. 250
 Hic quicumque pius, aequique bonique co-
 lonus,
 Quique deum metuit sincera mente tonantem,
 Atque suos coluit sacra pietate parentes,
 Et degit reliquam semper sine crimine vitam,
 Aut inopem fidis opibus solatus amicum est, 255
 Atque laboranti nimium subvenit egeno,
 Pauperis adiutor pupillorumque patronus
 Eruit innocuos, subvenit crimine pressis,
 Hospitibus largae tribuit sua pignora mensae,
 Omnia divine gessit, pia muncra iussit, 260
 Non alicui nocuit, non unquam aliena cupivit,
 Illi exultantes divinis laudibus omnes,
 Hortantesque simul referunt ad sidera voces,
 Psallentes domino celebrant per gaudia grates,
 Innocuamque viam nuntiis comitantibus ibunt. 265
 Haec postquam dominus felicia dona peregit,
 Et pariter iustos aeterna in regna remisit,
 Tum miseranda venit lugens sua crimina turba.
 Effundit gemitus lacrimis arentibus omnes,
 Et sua testatur crebris ululatibus acta, 270
 Flammas pro meritis, stagnantia tela tremi-
 scunt.
 Corripit angelicus coetus prohibetque precari,
 Et prohibet seras clamando fundere voces;
 Sublata venia fundum iaciuntur in imum.
 O miseri, quoties maiestas cognita vobis! 275
 Audistis sonitus, vidistis fulgura caeli,
 Assiduas pluvias, ventorum et grandinis iras
 Experti! quoties noctesque diesque sereni
 Tempora fecundant pulchris dei munera
 donis,
 Vernabantque rosae, frugum nec defuit aestas, 280
 Autumnus varie fundebat mollia poma,
 Aspera hiems quamvis glaciales fregit olivas:
 Cuncta deus tribuit, bonitas nec defuit eius,
 Terra deum tremuit, pontus de voce pependit,
 Et fluvius siccus trepidus refugit arenas, 285
 Et genitura deum quaevis per cuncta fatetur.
 Vos, miseri, dominum caeli terraeque negastis,
 Praeconesque dei, horrendum, saepe fugastis,
 Et iustos potius crudeli caede necastis,

- 290 Et fraus in vobis post crimen semper inhaesit.
Ergo sementis fructum capietis iniquae:
Noscit esse, deumque tamen ridere soletis;
Ibitis in tenebras ignis et sulphuris altas,
Passuri ardentis iustas cruciatibus iras,
- 295 Aeternae deus ossa iubet descendere poenae,
Ire sub ardorem rabidae sine fine gehennae,
Urgeri molem per stagna rotantia flammae,
In flammamque iubet converti elementa mi-
nantem,
Atque omnem caeli descendere nubibus ignem.
- 300 Tunc avidus rapido est inclusus tartarus
igne,
Atque procellosis flamma intus fluctuat undis,
Totaque vertentes confundit terra favillas.
Flammeus est sulcus, dentes vertuntur acuti,
Omnibus et torrens arinabitur igneus annis.
- 305 Impete tartareo freudent incendia mundo,
Illic praecipiti cursu torrentur in aestu,
Hinc fugiunt, illinc cursu referuntur acuto;
Obvia fit saevae flammae fugientibus ira,
Agnoscutque suam iam tum de crimine poe-
nam.
- 310 Iamque vaga a nullo tellus possessa colono,
Aequoris extremo pressa et sub fine profundo,
Qua sol emenso radio disterminat orbem,
Et qua transacto conduntur sidera mundo;
Aether gliscit, atris obstrusa luce tenebris,
- 315 Ultima secretis stagnant flammantia rivis.
Est natura loci signatis ignea poenis,
Infernisque palus candens ardoribus atrox.
Intonat horrificis facinus poenale caminis,
Aestuat, et rapitur lato de vortice flammae,
- 320 In tormenta ruens, fluctuque et gurgite saevo,
Turbida coenoso fundo miscetur arena.
Huc captiva gemens mittetur turba malorum,
Arsurumque nefas, scelerati corporis agmen,
Magnus plangor ibi, luctus sociante boatu,
- 325 Et stridor rabidus, ululatus et inde dolentum.
Exsurgent flammaeque procul, artusque sonori,
Ignis inardescet gemitusque feretur ad auras.
Tunc humana mali pendet commissa propago,
Incipietque suas ad caelum tendere palmas,
- 330 Et dominum tunc nosse volet, quem nosse
volebat
Antea non, cum nosse illis foret utile tempus.
Illic quisque suae profitebitur effera vitae
- Iniustasque manus et saevae crimina mentis,
Horrescetque suae quae noverit impia vitae.
Iam primum quicumque deum male senserit 335
ante,
Et vaga mentito coluisset numine saxa,
Atque cruentiferis signis sacraverit aras,
Et picturatas timuit sine voce figuras,
Ac falsi tenues veneratus numinis umbras,
Et quoscumque malus seduxit protinus error, 340
Si quis adulter erat, si natos ense necarat,
Si raptor grassatus erat, si fraude clientes
Distulerat, si mente parum versatus amica,
Sive suas hominum macularat sanguine palmas,
Miscueratve latebrosa si morte venenum, 345
Aut si vestitus scelerato pectora fuco,
Sive malo alterius lucro et gaudebat iniquo,
Admisit quicumque nefas quodcumque ma-
lorum,
Ingens ardor eum atque ignis torquebit amarus,
Suppliciumque dabunt peracerbo funere 350
cuncti.
Plurima sic hominum maerentum turba iacebit.
Hoc quoties olim sancti cecinere prophetae,
Flatu et saepe dei moniti dixere futura,
Nemo suas, miserum! nemo, eheu! praebuit
aures.
Sed deus omnipotens voluit sua praemia nosci, 355
Atque minas positae per plurima talia legis.
Mittendo statuit plures et verba sonantes
Divina, excitosque iubet prodire sepulchris
Secum, cum fracto surrexerat ipse sepulchro.
Obstupuere quidem plures patuisse sepulchra, 360
Et cerni in clara praemortua corpora luce,
Miratique pios sermones, dulcia dicta,
Ipsa voce suas tendunt ad sidera palmas,
Gratanturque deo, et victori talia Christo.
Illos non tumulos certum est repetisse silentes, 365
Amplius aut terrae retineri viscere clausos;
Reliqua sed recubat nunc turba cubilibus imis,
Ille dies donec completo tempore magnus
Adveniat. Cuncti dominum iam agnoscite
verum,
Qui solus facit hanc animam sua cernere luce, 370
Eandemque potest in tartara subdere poenis,
Et cui cuncta patet vitae mortisque potestas.
Posse deum, nam velle sat est, factumque
loquendo

<p>Implet, et obstando plane nihil impedit illum. 375 Ille meus solus, cui eredo sensibus imis. At quoniam leto cursus concluditur omnis, Quicumque est hodie, secum putet omnia mente, Atque ideo dum vita manet, dum cernere luem, Dum vitam mutare licet, quam terminus aevi, 380 Obruat incautos, et nescia lumina solvat Ultimus ille dies, mortis quia lege tenetur. Quod pretium superest, carae invigilate saluti, Et faciles certique bonum decurrite cursum. Abstergete piis commissa piacula saeris, 385 Atque vagas nimium mundi vitate procellas,</p>	<p>Tum reetas et adite vias et saneta tenete. Hinc laetis animis pravum depellite crimen, Et conereta diu proluatur pectore culpa, Commissasque mali labes abolete nefandas, Aeternisque deum precibus placate tremen- 390 dum. Pessima euneta bonis cedant mortalia vivis, Et servate novam iamiam sine crimine vitam, Ineipiantque bonis verisque assuescere mentes, Laudibus et faciles divinis reddite voces. Sic meliora piis flagrabunt omnia vobis, 395 Sic quoque caelestis capietis munera vitae, Cumque deo longum semper vivetis in aevum, Aurea siderei cernentes gaudia regni.</p>
---	--

INCERTI AUCTORIS ADVERSUS MARCIONEM

LIBRI QUINQUE*.

LIBER PRIMUS.

Impietas profunda mali, mens invida vitae,
Seductos homines spe postquam cepit inani,
Nudavit, suadendo nefas, sibi credere falsum.
Non impune quidem; facti nam protinus ille,

Ut reus et tanti seeleris temerarius auctor, 5
Acepit maledicta merens. Sic postea demens
Amplius aggressus, desperatissimus hostis,
Infudit mentes hominum caligine mersas.
Oblitos dominum docuit spem linquere certam,
Idola vana sequi, turbam sibi fingere divum, 10

* Haec carmina Nicol. Rigaltius praefatus est sic: „Adversus Marcionem poemata quae sequuntur omitti placuerat; non tantum quod parum digna Tertulliano videantur, sed praesertim quod ea minime esse Tertulliani Septimius ipse testetur. Plane, indigna esse tam excellentis ingenii viro satis indicat stilus, toties violatae prosodiae reus, toties rebus tractandis impar, toties telis in hostem stringendis hebes et inficetus. Denique ipse Tertullianus principio suarum adversus Marcionem disputationum, unde adserendis versibus istis argumenta video peti, manifeste praefatur iterum ac tertio curatum abs se opus; earum vero curarum poeticam fuisse ullam non tradit, inmo nullam fuisse poeticam significat, qui primum se opusculum quasi properatum pleniore postea compositione rescidisse ait. Nam si quid versibus in Marcionem praeluserat, id properatum dici non debuit, sed praelusum. Quod vero pleniore postea compositione rescidit, si poësis fuit, poësi pleniore rescindi debuit: non rhetorica dissertatione, non disputatione dialectica. Etenim diverso scribendi genere diversa manserit eiusdem argumenti tractatio; partes egerit suas poëta, suas dialecticus, suas rhetor. Quae De Virginibus Velandis, quae De Corona, quae De Spectaculis Graeco stilo vulgaverat, edidit postea Latino. Latinis autem Graeca non rescidit, sed Graecis addidit Latina. Quod si Graeca rescindere voluisset, sane posterioribus quoque Graecis priora illa retractando reformasset. Ita quicquid scriptionis adversus Marcionem suae rescidit, disputatio fuit, non poema. Disputationem properatam, nec satis absolutam, pleniore postea disputatione rescidit, et prioris exilitatem posterioris abundantia mersit. Haec de primo ac secundo fetu dixisse sufficiat; nisi hoc etiam adiecisse profuerit, quod in editione tertiæ

- Secreto ingenio sperans se posse latere.
Tandem lux animae carnis captiva tenetur,
Desperatorum certat spes fortior hoste.
Ipse figurator, renovator corporis ipse,
- 40 Gloria vera patris, dei filius, unicus auctor,
Iudex et dominus venit, rex inelytus orbis,
Oppressis veniam dare promptus, solvere
vinctos,
Cuius amicitiae auxilio, patientia poenae,
Et deus et renovatus homo miscetur in unum,
- 45 Virgo sancta parit, patefit nova ianua vitae,
Dicta prophetarum factis impleta probantur,
Templa sacerdotes linquant, stellae quoque
ductu
Mirantur dominum tantum discernere partum.
In vinum vertuntur aquae, memorabile visu,
- 50 Lumina redduntur caecis, iussuque trementes
Daemones expulsi clamant, Christumque fa-
tentur.
Omnia sanantur verbo iam tabida membra,
Iam graditur claudus, surdus spem protinus
audit,
Dat dextram mancus, loquitur magnalia mutus,
- 55 Fit mare tranquillum iussu, ventique quiescunt.
Omnia cognoscunt dominum, confunditur
hostis,
Iamque triumphatus ferus armis paret iniquis.
Omnia cum revocata videt quae ceperat ipse
Cladis in interitum mersam iam surgere car-
nem,
- 60 In caelos hominem devicta morte levare,
Signari populos, effuso pignore sancto,
Mirandae virtutis opus, invisaque facta,
Audit et extremas flammaram in gurgite poenas
A domino sibi perpetuas tenebrasque paratas,
- 65 Irrevocata dei sententia. Nudus, inermis,
Damnatus, victus, periturus morte perenni,
Iam reus, et nullam veniam se certus habere,
Protinus extremum nefas ausus, spargere
passim
Auribus horrendum verbum neque voce lo-
quendum
- 70 Abiectos a plebe dei, sine luce vagantes,
Inventos sine mente viros, terrena sequentes,
Agressus pravi pravos docet esse magistros.
Praedicat his duos esse patres, divisaque
regna,
Esse mali causam dominum qui condidit
orbem,
- Quique figuravit carnem spiramine vivam, 75
Quique dedit legem, et vatum qui voce locutus.
Hunc negat esse bonum, iustum tamen esse
fatetur,
Crudelem, durum, belli cui saeva voluptas,
Iudicio horrendum, precibus mansuescere
nullis,
Esse alium suadens, nulli qui cognitus unquam, 80
Qui non est usquam, falsum sine nomine
numen,
Constituens nihil, et nulla praecepta locutus.
Hunc ait esse bonum, nullum qui iudicat, aequè
Sed parit cunctis, vitam non invidet ulli.
Iudicium negat esse reis, dulcique cruentum 85
Circumfert miseris mixtum cum melle vene-
num.
Surgere posse negat carnem, cui causa ruinae
Ipse fuit, quam contemptam spoliavit inique.
Propterea maledictus habet sine fine dolorem,
Hostis huic semper; vario quia vulnere vitam 90
Nititur excutere et, de qua ruit ipse, salutem.
Inque hoc et Christum terris venisse repente,
Sed nulla socium carnis compagine factum,
Spiritus at forma, et fictum sub imagine corpus,
Fallere vult homines, quod non est, esse videri. 95
Hoc decet ergo deum, caligine ludere suasos,
Mentiri nefas, aut hominem se dicere falso?
Portatur, graditur, vestitur, rite quiescit,
Tractatur, patitur, suspenditur et sepelitur;
Omnia sunt hominis quae sancto in corpore 100
versans,
A patre vero deo missus, qui cuncta creavit,
Perfecit proprie, sua, non aliena requirens;
Cognitus ipso opere, populis sperantibus olim,
Perque prophetarum vocem notissimus orbi:
Et nunc errantem manifesto in limine mortis 105
Ignotum dominum quaerunt, notumque relin-
quunt.
Quorum falsa fides, falsus deus, irrita merces,
Falsa resurrectio, mortis devictio falsa,
Martyria et vacua, et Christi quoque nomen
inane.
Quem magicæ nebulae similem venisse do- 110
centes,
Mendacem facti dementes esse fatentur,
Nequidquam passum, populum sine crimine
fictum.
Sic verax deus? hi domino referuntur honores?
Heu miseri gratis ingrata morte perempti!

200 Suavis in ingratos, miserendi plena voluntas.
Quin potius, cui maior inest mortalis egestas,
Possit ut aequari socio praelatus, id ultro,
Quicquid eget, tribuet locuples; sic credere
iussum,

Nec velle illicite dominum culpae docendo,

205 Suscitet ut qui animam, tamquam sit passa
ruinam,

Liberet a morte, et viventi facta maneret
Copia de solo merito, quia fortiter egit,
Et caro communem semper sortita laborem
Linquatur terrae, mortis sit praeda perennis.

210 Ergo hominis anima placuit deo fortibus actis?
Nullo sola modo potuit sine carne placere.
Vinela tulit, poenas: caro membris vineula
gessit.

Contempsit mortem: sed carnem morte reliquit.

Illa dolens gemuit: haec victa a vulnere
caesa est.

215 Illa petit requiem: haec ferro in pulvere fusa,
Piscibus, alitibus, tabo cinerique relicta est.
Frangitur infelix laniata, sparsa liquescit:
Surgere non meruit? quid enim committere
sola

Exanimis potuit? quae sic causa invida vitae

220 Impedit aut prohibet dei dona capessere car-
nem,

Cumque sua socia coniunctam vivere semper,
Cernere quid fuerit conversa in pulvere quon-
dam?

Post meritos renovata ferat deo laudis honores,
Non ignara sui, fragilis, mortalis et aegra.

225 Certatis, magni possit quid vivida virtus,
Qui bonus atque potens vitam non invidet ulli?
Haec captiva fuit mortis, haec vinceta peribit,
Quam dominus mira sapientia fecit et arte?
Hanc virtute sua miranda suscitavit ipse,

230 Hanc revocat dux ipse, et hanc sua gloria vestit.
Ergo dei aptavit ars et sapientia corpus,
Quod cupit his fieri: deest hoc virtute reduci?
Causa potest pietati nulla resistere sanctae,
Ne maior sit causa mali quam summa potestas,

235 Ut cognoscat homo iam nunc dei munere salvus,
Mortalis quondam, nunc inviolabile et ingens
Vestitus lumen, visus eum corpore totus,
Immensum virtute deum, pietate perennem,

Per Christum regem, per quem via lucis
aperta est,
Et iam luce nova, iam dono plenus utroque, 240
Fructibus et vivae paradisi laetus amoenis.
Laudet in aeternum caelesti dives in aula.

LIRER SECUNDUS.

Postquam fracta fides refugis spirantibus
hostis,

Et glomerata dolis emersit pestis operta,
Sponte sua mendax contempto nunine sensus
Confixit plagas, fallaci tramite callens
Sanctorum dictis sua miscuit impia verba, 5
Inque bonum semen lolium miserabile sevit,
Inde volens omnem causam constare ruinae,
Scilicet ut sua facta deo subsignet iniqua
Ocius, et possit suos infingere poenis,
Veris falsa tegens, et lenibus aspera vertens, 10

Et roseis sertis hastae mucrone coperto,
Improvisa necans incautos morte suprema.
Supremum nefas in tantum dementia mersos
Abruptos homines numen sine fine tremendum
Dividere in partes, Christi sublimia facta 15
Falsa laude sequi, culpaeque gesta priora,
Innumerata dei miracula, visa nec umquam,
Tam temere scelus illicitum componere verbis,
Ante nec audita, contentaque corde nec ullo,
Adversum sese duo testamenta sonare, 20
Contra prophetarum domini committere verba,
Dissimili longe sententia velle probare,
Omnem legis et infamem deducere causam,
Sanctorumque patrum vitam reprobare prio-
rem,

Quos in amicitiam adlexit deus, ad sua dona. 25
Accipitur sine principio pro parte minori,
Quattuor ex uno eum sint, ex quattuor unum.
His tamen una placet, reprobant tres denique
partes,

Auctoremque sui Paulum per multa capessunt.
Neenon ex ipso furiebat in extrema verba, 30
Omnia quae veteri de foedere cumque locutus,
Dura videntur eis, merito quia corde gravatis.
Pondus apostolicum, fulgentis gratia verbi,
Lumina praedueit menti, neque cernere pos-
sunt

v. 205. Vulgo Suscitet aut quam animam.

v. 4. Vulgo pallens. v. 28. Vulgo reprobat.

- 35 Spiritu lata. Petant hebetes animalia digna.
Sed vos, qui nondum penitus, duce numine falso
Mente ipsa reprobis penetrastis ad intima mortis,
Discite de fonte fluvium manare perennem,
Qui nutrit lignum (bis seni gratia fructus),
- 40 Exit et in terram ventosque in quattuor orbis,
Tot fluit in partes fontis cloor et sapor unus.
Sic et apostolico decurrit ecclesia verbo,
Ex utero Christi patris omnis gloria plena,
Sordida diluere et fata mortua vivificare.
- 45 Quattuor in numero diffusum in gentibus unum,
Electaque fide susceptum, doctor opimus
Tradit evangelium Paulus sine crimine mundum,
Abque hoc et Galatas vetuit discedere sanctos,
Quos falsi fratres se circumcidere suasos
- 50 Atque elementa sequi, nova libertate relicta,
Umbra futurorum veteri servire docebant.
Has habuit Galatis causas conscribere Paulus,
Non ut evangelii partem pro corpore toto
Exciperent modicam, maiori parte relicta.
- 55 Atque adeo non verba libri, sed missus in orbem,
Ipsa Christus evangelium est, si cernere vultis,
A patre qui venit, solus bona nuntia portans,
Testificata prius cuius ingens gloria complet,
Ostendens opere quantus sit conditor orbis.
- 60 Cuius facta simul dictis coniuncta fideles
Illi, Matthaeus, Marcus, Lucasque, Ioannes,
Conscripsere mera, non extera verba locuti,
Spiritu sancta dei, tanto praesente magistro.
Hic agnus paschae suspenditur hostia ligno;
- 65 Hunc Paulus face conscribens decreta Corintho
Occisum tradit vitamque deumque futurum,
Promissum patribus, quos illectaverat ante.
Cernite quid virtus, quid paschae possit imago.
Sic verum quid sit poteritis paschae videre.
- 70 Ne fidus pater et vates, cui pignus et haeres
Carus erat, quem forte deus donaverat illi,
Hunc deo mactaret, merito temptatus amore,
Supplicium magnum, sanctus pro sanguine sanguis
Connexus capite spinis ostenditur agnus
- 75 Hostia sancta deo. Cuius de morte piaculi,
Esset ut in signum et vastatae pignora gentis,
- Sanguine signantur postes et limina multa,
Immane auxilium, caro testis creditur esca.
Iesus transgressus Iordan terraque potitus
Lege dedit pascham, gaudens atque immolat agnum.
- Et reliqui magni reges sanctique prophetae,
Non ignorantes certae promissa salutis,
Ingentemque, metu pleni transcendere legem,
Venturam summae virtutis imagine molem,
Inspectam e speculo celebrarunt ordine pascham.
- Denique, si celeri primordia mente recurras,
Invenies funesta nimis, post impia verba.
Credulus, heu, facile nudatus tegmine vitae
Pellibus ut tegetetur homo, suspenditur agnus,
Aut peccata necat, aut sanguine funera delet,
- Aut coperit nudos, fovet aut suo vellere vulnus:
Num pecoris sanguis humano sanguine pluris,
Ut pro peccatis oblatus dirimat iram,
Aut multae plebis veluti sit carior agnus
Auxilium immane? tantae tutela salutis,
- Oblatus potuit pretium satis esse redemptis?
At deus omnipotens, caeli terraeque creator,
Immensus, vivus, perfectus, luce perennis,
His non placatur, pecudum neque sanguine gaudet.
- Omnia mactentur pecora, grex omnis in auras
Decremet, ut veniam vel peccati expiet unius.
Nequaquam domini sapiens maculata figura
Tam vili pretio caro foeda paravit honores;
Sed spes et promissa fides mortalibus olim,
Haec operata tulit, magnae rationis imago,
Praemeditata patris, nimia pietate parata,
Venturum Christum terris, hominemque futurum.
- Quem visum Ioannes, baptismi primus apertor,
Et vatum socius, necnon et apostolus ingens,
Praecursor missus certus, testisque fidelis,
Augustus vita, sublimi laude notatus,
Olim pascha dei verum quaerentibus agnum
Ostendit tandem venisse piacula facti,
Qui delicta suo multorum sanguine solvat,
Pro reprobis probus et carus, pro vilibus unus,
Corpore homo vitaeque deus, mactatus ut agnus
Acciperet nos et nobis se effunderet ipsum.
Sic placuit domino mortem spoliare superbam;

v. 35. Vulgo lata putant. v. 39. Vulgo bisenos. v. 65. Vulgo phase conscribensi
v. 75. Vulgo piati. v. 92. Num Rivinus. Non vulgo extat. v. 94. sit Rivinus. s
vulgo legitur. v. 101. unius Fr. Iunius. Vulgo unus.

- Sic poterit miserandus homo sperare salutem.
- 120 Hunc pascham Paulus mactatum praedicat
agnum.
- Nec species domini pecoris sublimis inertis
Consimilis patitur quapropter dicitur agnus,
Sed quia lanities renovata haec corpora vestit,
Dat tegimen multis, unquam nec deficit ipse.
- 125 Sic dominus virtute patris, quos morte re-
demit,
Exutos sua luce tegit, quae semper in illo est.
Ergo pastor ovem qui perdidit, ipse requirit.
Is robur spinasque uvae calcare paratus,
Aut rabiem superare lupi, pecudumque potiri,
- 130 Eripere et fortis, contemptis dentibus ultro,
Obiectat sese leo pelle obiectus ovili,
Decipiens habitu raptoris sanguine fauces.
Adam vi captum sic quaerit Christus ubique,
Ipse viam gradiens qua mors operata rui-
nam est,
- 135 Omnia perlustrans veterum monumenta vi-
rorum,
Singula perspicens, exemplis omnibus unus,
Ex utero incipiens inimicam expellere mortem,
Conceptae simul in gremio cum semine carnis
Aetates omnes tacita sapientia lustrans,
- 140 Debita suscipiens, eunetos mundare paratus,
Reddere factori multos, quos sparserat unus.
Et quia terribilis puteo demersus iniquo
Vir cecidit, suasit virgo subducta dracone,
Consilio plaecit, tegmen caeleste reliquit.
- 145 Arguit hos lignum nudos, mors atra coegit;
Ex eadem massa simili ratione relecta
Iam renovata redit, flos carnis et hospita pacis.
Virgine desponsa caro non ex semine nato
Artifici coniuncta suo, sine debito mortis.
- 150 Angelus haec mandata patris per sidera defert
Lucida, ut angelica credantur nuntia fama,
Virginis ut virgo, carnis caro debita solvat.
Talibus ingressus sequitur vestigia mortis
Parvulus immanis, senior puer et iuvenis vir.
- 155 Post, ubi iusta viri completa est roboris aetas,
Paulatim solitus socias deperdere vitas,
In foedas etiam rugas et inertia membra
Mutari specie vacuatis sanguine venis,
Constitit, haud habitum passus veterascere
carnis.
- 160 Qua die quove loco cecidit clarissimus Adam,
- Quae manum extendit temere contingere
lignum,
Hae eadem redeunte die volventibus annis
In stadio ligni fortis congressus athleta,
Extenditque manus, poenam et pro laude se-
cutus
Devicit mortem, quia mortem sponte reliquit. 165
Exiit exuvias carnis et debita mortis,
Serpentis spoliolum devicto principe mundi
Adfixit ligno, refugarum immane tropaeum.
In cuius signum Moses suspenderat anguem,
Ut, quotquot fuerant multis serpentibus icti, 170
Adspicerent ipsum victum fixumque draconem.
Post, ubi secretas inferni venit ad undas
Atque suum victor captivum luce retexit
Adstanti iussumque patris virtute peregit,
Sponte suum corpus quod liquerat ipse recepit. 175
Causa haec mortis erat, eadem via facta salutis;
Nuntius ille doli, sed pacis nuntius iste;
Sponsa virum necuit, genuit sed sponsa leonem;
Virgo viro nocuit, sed vir de virgine vicit.
Cuius in exemplum sopito corpore somno 180
Sumitur ex latere mulier, quae costa mariti;
Quam carnem de carne sua deque ossibus ossa
Evigilans dixit, praesaga mente locutus.
Mira fides, merito Paulus certissimus auctor,
Christum de caelis Adam docet esse secundum. 185
Veritas ipsa suis exemplis usa refulget.
Nec cupit ex alieno aeres ostendere gressus;
Pauperis hoc opus est, propriae virtutis egeni.
Haec Paulus docuit magnus mysteria docta,
Scilicet in Christo esse decus, tuum, ecele- 190
sia, cernens.
Huius de latere ligno pendentis in alto
Corporis exanimi sanguis manavit et humor.
Femina sanguis erat, aquae erant nova dona
lavacri,
Haec populi vera est viventis ecclesia mater,
De Christi nova carne caro, deque ossibus 195
ossum.
Golgatha locus est, capitis calvaria quondam;
Lingua paterna prior sic illum nomine dixit;
Hic medium terrae est, hic est victoria signum.
Os magnum hic veteres nostri docuere re-
pertum,
Hic hominem primum suscepimus esse se- 200
pultum,

v. 130. Vulgo Eripere fortis. v. 156. Vulgo socias deperdere vita. v. 160 et 161 vulgo
inverso leguntur ordine. v. 171. Vulgo fictum.

- Hic patitur Christus, pio sanguine terra ma-
descit,
Pulvis Adae ut possit veteris cum sanguine
Christi
Commixtus stillantis aquae virtute levare.
Haec ovis est una, quam se per sabbata vivam
205 Inferni e puteo statuit subducere pastor.
Propterea cunctae carnis praemortua membra
Curabat sabbatis, aut caeci a germine nati
Lumina, quae nondum dederat, cernendo per-
egit,
Aut hominem totum exanimem per sabbata
vivum
210 Deque sepultura praesenti plebe vocavit,
Ipse novi factor, veteris bonus-ipse rector,
Aut quae defuerunt supplens aut perdita
reddens.
Haec ineunte die sancto sperantibus in se
Facturus plene pro pacto posse docebat.
215 Quid? caro si moritur, nec spes datur ulla
salutis,
Quas habuit causas hominem se fingere Chri-
stus,
Et medicare homines, aut curam carnis habere?
Si revocat paucos, cur non revocabit et omnes?
Corruptela potens liquefactum solvere corpus,
220 Non poterit virtus domini revocare solutum?
Credunt interitu qui non sua corpora solvi,
Non credunt domino, sua qui vult mersa levare,
Aut nolle praestare bonum, neque posse po-
tentem
Dicunt, ignari quanto de crimine lactent,
225 Infirmas ausi causas praeponere morti.
In grano latet arbor, et hoc nisi terra sepultum
Putrescat, non dat decoratos arbore fructus.
Iam liquidae stringentur aquae; stridente
rigore
Saxa fient, et semper erunt, nisi magna po-
testas
230 Solverit inducto molli spirante tepore.
Viticulae in gracili latet ingens corpore botrus;
Si quaeras, non est: cum vult deus, esse
videtur.
Arboribus folia, spinis rosa, germina campis
Mortua deficiunt, et rursus viva resurgunt.
235 Haec homini deus ante oculos revocata re-
format,
- Propter quem locuples primus large omnia
fecit.
Omnia nuda cadunt, suo corpore singula vestit:
Cur hominem solum, cui tantos fudit honores,
Non tantum revocet sibi, quem super omnia
fecit?
Ergo caro et sanguis dei regno digna negatur, 240
Tamquam sit Paulus proprie de carne locutus.
Ille quidem magna docuit, sed inania corda
Carnali sermone putant; nam pristina facta
Sanguinis et carnis voluit sub nomine dicta
Caelestis magni memoratus verna magistri, 245
Qui per aquam de se genitis sui nomen honoris
Donavit, pignusque suo de spiritu fudit,
Ut cuius fuerant homines virtute redempti,
Huius et acciperent renovati nomen honoris,
Ergo, quia populis nondum suo fonte renatis, 250
Sordibus antiquis tectis, (ea debita mortis)
Ex veteri causa regnum caeleste negavit,
Dicens humanum rursus debere renasci,
Quod natum est de carne, caro est, de spi-
ritu, vita,
Radice veteris nova germina gloria mutans, 255
Ablutum corpus iam non de carne vocari:
Hoc sequitur Paulus, sic est de carne locutus.
Denique dixit oportere superindui vestem,
Hunc habitum fragilem, mortalem contegi
formam,
Non aliud corpus dari, sed prius illud inermem 260
Undique regno dei lato circumdari totum,
Momento aspectus oculi mutabitur, inquit.
Ut rufae cerae facies dispanditur herba,
Et mutat proprium candenti sole colorem,
Sic eadem caro fulgenti de gloria sumens 265
Gaudebit semper gaudens et morte carebit,
Devictum clamans crudelem corporis hostem,
Glutitam mortem fortis victoria Christi,
Ingentes deo summa ferens ad sidera laudes.

LIBER TERTIUS.

Iam genuit, quondam sterilis cognomine,
mater,
Iamque novus gaudet populus de libera natus,
Expulsa famula merito cum prole superba;
Viventis quoque fontis aquas ingrata relinquit,

- 5 Et tepidis errans ardenti sidere potat.
Iam possunt gentes Abraham clamare paren-
tem,
Quae vocem domini simili ratione secutae
Omnia liquerunt peregre se sistere vitae.
Laetare, o sterilis, promissam concipe plebem;
- 10 Erumpe et clama, quae nulla prole beata,
De qua dicebat per vates spiritus olim:
Haec genuit gentem multis ex gentibus unam,
Cuius principio semper pia membra laborant.
Huius Abel iustus, pastor pecudumque ma-
gister,
- 15 Fraternal occidit quem olim violentia dextrae.
Huius Enoch, insigne decus, de corpore mem-
brum,
A deo digressos populos facinusque sequentes,
Dum furit in terris refugarum turba latronum,
Sacriligum genus ut fugeret crudele gigantum,
- 20 Consilio revocabat, in omnibus ipse fidelis.
Ingenti gemitu placuit, meritoque labore
Translatum magno pignus servatur honore.
Perfectus laude et sine culpa Noë repertus
Testificante deo iustus in adultera plebe,
- 25 Bis quinquagenis arcam qui texuit annis,
Venturum excidium factis et voce ferebat;
Promeruit tantis ereptus mortis ab undis,
Et cum prole sua servatus. Gente sequente
Est Abraham, cuius gnatos vos esse negatis,
- 30 Qui primus genere et patria et genitore relicto
Voce dei suasus secessit in extera regna,
Tantos dei meruit sublimis dignus honores,
Gentibus ut pater et populis credentibus esset.
Cum patribus Iacob, quorum pater ipse, per
omne
- 35 Vitae suae spatium laetissima tempora Christi
Praececinit verbis, actu, virtute, labore.
Hunc sequitur Ioseph, foedae sine sorde
iuventae,
Carceris et durae conficta calumnia poenae:
Gloria post gemitus, regnique secunda corona,
- 40 Inque fame panis tribuendi larga potestas.
Tam propria Christi, tam lucida lucis imago
Omnibus est manifesta, quibus sunt lumina
menti,
Ut speculo vultus firmam spem cernere possint.
Iudas ipse pater, regalis sortis origo,
- 45 Unde duces geniti, cuius de semine reges
Numquam defuerunt, donec ventura potestas
Gentibus expectata diu promissa veniret.
- Dux populi Moses, qui limina regia liquit,
Spernens divitias florentes tempore parvo,
Maluit adflictus populi portare labores 50
Subnixa cervice, minis non territus ullis,
Quam sibi delicias multasque remittere poenas,
Pro magnaque fide, pro tanto mirus amore,
Armatus virtute dei magnalia gessit,
Percussit gentem plagis, terramque reliquit, 55
Confundit regem durum, populumque reducit,
Calcavit fluctus, hostes demersit in undis,
Fecit aquam dulcem per lignum, semper ama-
ram,
- Cum Christi populo manifeste multa locutus,
Cuius de facie lux et nitor ore refulsit, 60
Acceptam legem per paucos fudit in orbem,
Exempla implicita priorum certa laborum,
Percussit petram, iussus quoque flumina fudit;
Extenditque manus, ut signo vinceret hostem.
Omnia de Christo, per Christum cuncta lo- 65
quantur.
- Hic probus et magnus cum laudis pace quievit.
At Iesus Nave filius, Ausas ante vocatus,
Spiritus hunc sanctus socium sibi nomine
iunxit:
- Hinc fluvium scidit, et populum transire coëgit,
Distribuit terram gratis, promissa paterna, 70
Solem cum luna statuit, dum vinceret hostem,
Expulit externas gentes prolemque gigantum,
Excidit lucos, aras et templa subegit,
Omnia legitima solemnna mente peregit;
Nominis exemplum Christi, virtutis imago. 75
Quid de Iudicibus populi per singula dicam?
Quorum virtutes si conscribantur in unum,
Verborum spatio numerosa volumina complent.
Attamen ex multis paucorum dicere vitam
Corporis explendi verborum postulat ordo. 80
Ex quibus ut Gedeon dux agminis, acer in
hostem,
- Non virtute sua tutelam acquirere genti,
Firmatusque fide signum petit excita menti,
Quo vel non posset vel posset vincere bellum,
Vellus ut in noctem positum de rore maderet, 85
Et tellus omnis circum siccata iaceret,
Hoc inimicorum palmam coalescere mundo,
Atque iterum solo remanenti vellere sicco,
Hoc eadem tellus roraret nocte liquore.
Hoc etenim signo praedonum stravit acervos, 90
Congressus populo Christi, sine milite multo,
Tercenteno equite (numerus Tau littera Graeca)

- Praetestata viam vitae atque probata per
ipsum est.
- Quem populus sectum ligno sine labe repertum,
Immeritum, demens crudeli morte peremit.
Sanctus Hieremias, quem gentibus esse pro-
phetam
- 180 Aeterni virtus iussit, dixitque futurum;
Qui quoniam plebis facta inlaudanda revolvit,
Et fore captivam, nisi paenituisset iniquos,
In famulos fieri praesaga voce locutus,
Vincula dura tulit, squallenti carcere clausus,
- 185 Inque luto putei fames hausit tabida membra.
Sed postquam quae noluerant audire probavit,
Atque hostes vinctum populum duxere trium-
phis,
- Horrida vix tandem caruit sua dextra catenis;
Nulla morte virum constat, neque caede per-
emptum.
- 190 Ezechiel fidus, dives cui gratia verbi
Concessa est, peccatorum secreta videre,
Afflictus lugere suos, veniamque precari,
Cernere vindictam sanctorum caede futuram,
Sanctorumque locum regni carnisque salutem,
- 195 Spiritu implicitus, gressus aditusque videre.
Osea, Amos, et Micheas, Ioël, Abdia, Ionas,
Atque Naum, Habacuc, Sophonias, Aggae-
usque,
Zacharias vim passus, et angelus ipse Ma-
lachim,
Hi vates domini, quorum chorus usque ca-
nentum,
- 200 Ac pariter laudis propriam meruere coronam.
Quam magnus Daniel! qualis vir! quanta
potestas!
- Qui falsos testes ipsorum prodidit ore,
Servavitque animam damnatam crumine ficto,
Somnia secreta et regis prior ore resolvit,
- 205 Praevidit Christum regnorum solvere membra,
Pro domino reus est, factus quoque praeda
leonum,
- Servatisque palam cunctis in pace quievit.
Huius tres socii, vix digna laude canendi,
Ex numero tanto decretum regis iniquum
- 210 Contempsere pii, quorum data corpora flam-
mis,
Tradere se poenis potius pro nomine magno,
Quam genibus nixi simulacro pandere palmas.
- Iam praeclara fides, iam spes super omnia
fulgens
Extinxit rabidos ignes et vicit iniquos.
Esdras vates, legis doctor et ipse sacerdos, 115
Qui populum captum post tempora plena re-
duxit,
Ignibus et multa consumpta volumina vatium
Spiritu completus memori omnia reddidit ore.
Grandis Ioannes super omnes semine natos;
Cuius difficile poterimus dicere laudes: 220
Ablutor carnis, domini praecursor apertus,
Ablutor Christi, prior ipse renatus ab illo,
Foederis ille novi primus veterisque supremus,
Proque via vera prior hostia caesus obivit.
Ecce deus Christus; pariter bis sena iuventus, 225
Omnibus una fides, amor unus et una potestas,
Flos hominum; mundo lucentes lumine Christi
Et comites et apostolici, qui vera locuti
Auribus audivere, oculis videre salutem,
Tractavere manu corpus de morte receptum, 230
Convixere cibo assidue, testantur ut ipsi.
Hunc Paulus, praelectus apostolus in vice
missus,
In caelos raptus vidit quoque; missus ab illo,
Barnaba cum comite sociisque prioribus, uno
Foedere coniunctis, per gentes tradit ubique 235-
Esse caput Christum, sunt cuius ecclesia
membra,
Corporis ipse salus, membrorum vita perennis,
Ipse caro factus, pro cunctis ipse peremptus,
Ipse resurrexit primus, spes una salutis;
Discipulisque suis formam dedit: hi simul 240
omnes
Indignas varie poenas pro nomine passi.
Talia membra gerit specioso corpore mater
Libera, quod nunquam domini praecepta re-
liquit,
Inque domo senuit, domino lectissima semper,
Invidiam, poenas eius pro nomine passa. 245
Nam sterilis quoniam, nondum secura futuri,
Ediderit populum caelesti semine natum,
Atque suae famulae portarit spreto dolorem;
Hanc sterilem quondam nunc tempus cer-
nere matrem
Haeredem natum suae libertatis habere, 250
Non similem famulae, quamquam de semine
caeli

184. Pro carcere Fabricius ediderat currere.

v. 248. Vulgo portavit.

- Conceptum genuit, sibi conditione iugatum.
Absit ut illicitis verbis, temeraria voce,
Egregios homines, ardentia sidera caeli,
255 Semine coniunctos tantum, vel sanguine, plebi
In solidum passim famulum dicatis atrocem,
Aut populum domini legis mandata secutum
Servili specie quisquam putet esse loquendum.
Sed peccatorum vacuum sine mente catervam,
260 Qui promissa dei dubia spe corde locarunt,
Praesentis vitae misera dulcedine victos,
Debita servitio capitis sua culpa subisset,
Si legem plebi peccati causa iugabit.
Nam servire deo, totoque incumbere corde,
265 Intemerata fides, libertas sponte paratur.
Ergo patres iusti, sancti sine labe prophetae,
Adventum domini multi cecinere futurum,
Testanturque fide caelestia iussa profanis,
Cum quibus immanes, satiati gloria Christi,
270 Consortes virtutis, verba sacrata replentes
Firmavere fidem, factis praedicta probando.
Quorum discipuli, qui successere per orbem,
Conflati virtute viri, nostrique magistri,
Coniunctos operis nobis tribuere honores.
275 Ex quibus electum magnum plebique probatum
Hac cathedra Petrus, qua sederat ipse, locatum
Maxima Roma Linum primum considerare iussit.
Post quem Cletus et ipse gregem suscepit ovilis.
Huius Anacletus successor sorte locatus.
280 Quem sequitur Clemens; is apostolicis bene notus.
Euaristus ab hoc rexit sine crimine legem.
Sextus Alexander Sixto commendat ovile;
Post expleta sui qui lustris tempora tradit
Telesphoro; excellens hic erat, martyrque fidelis,
285 Post illum socius legis, certusque magister,
Cum vestri sceleris socius, praecursor et auctor
Advenit Romam Cerdo, nova vulnera gestans;
Detectus, quoniam voces et verba veneni
Spargebat furtim; quapropter ab agmine pulsus
290 Sacrilegum genus hoc genuit spirante dracone.
- Constabat pietate vicens ecclesia Romae
Composita a Petro, cuius successor et ipse
lamque loco nono cathedram suscepit Hyginus.
Post hunc deinde Pius, Hermas cui germine frater,
Angelicus pastor, quia tradita verba locutus, 295
Atque pio suscepit Anicetus ordine sortem.
Sub quo Marcion hic veniens, nova Pontica pestis,
Nondum secretum facinus suo corde reclusum,
Passim vulgo loquens latebrosa perfidus arte.
Sed postquam coepit mortis proferre sagittas, 300
Abiectus merito tam saevi criminis auctor,
A sanctis reprobis, patuit mirabile monstrum.

LIBER QUARTUS.

Haec populo iuveni, qui dives, liber et haeres

Possidet aeternam spem laudis iure dicatam,
Non ut doctores (solus daret omnia Christus),
Sed famulos Christi, iubet inviolata potestas
Ingenti zelo flagrantes, pacis amore 5
Armatos, molem belli deducere terrae,
Excelsas tūres et moenia saeva malorum
Surgentesque minas populi contra agmina sancti
Detrahere, vacuas voces dissolvere vento.
Quapropter merito nos aemulamenta locuti 10
Ipsius ex verbis etiam monumenta salutis
Nitimur exprimere, quae gratia larga profudit,
Praedonisque plagam sanctis aperire copertam,
Ex improvise ne quis rudis, inscius, audax
Incidat, et captus caelestia dona relinquat. 15
Ergo deus cunctis mortalibus unus ubique est,

Aeternum regnum, profundae lucis origo,
Fons vitae, potus sapientia conditus omni.
Protulit ipse orbem, cuius sinus omnia cingit.
Nulla illum regio, nullus locus ambitu claudit; 20
Materies nulla est facta, ut sit sponte perennis,
Quae fuerit semper, nullo factore creata;
Caelorum, terrae, maris infernique locator
Spiritus, aëris est divisor, conditor, auctor,

v. 277. Ex his et qui inde sequuntur versibus comparatis cum verbis Tertulliani De Praescr. Haeret. cap. 32. recte monuit Rigaltius apparere horum carminum non posse Tertullianum esse auctorem. v. 296. Pio ediderunt Fabricius et Rigaltius.

- 25 Solus perpetuus deus est, immensa potestas.
Hunc lex esse deum populo monstraverat
unum,
Cuius vox Mosi pollens in monte locuta est.
Illius haec virtus, sapientia, gloria, verbum,
Filius, immenso genitum de lumine lumen;
- 30 Per vatum voces hunc unum clamat esse
Ordine suscipiens Paulus; sic tradit et ipse
Unum hunc esse patrem, per quem sunt
omnia facta,
Atque unum Christum, per quem deus omnia
fecit,
Ad quem se curvare genu plane omne fatetur,
- 35 Ex quo omnis patria in caelo terraque vocatur,
Qui zelat populum summo pietatis amore
Ut pater, et sancte vult omnem vivere carnem,
Apparere sibi mundam sine crimine plebem.
Hoc zelo nostram custodit lege salutem,
- 40 Legitimos monet esse, iubet, castigat et instat,
Corripiens Galatas fratres et apostolus idem,
Talem se Paulus zelum se scripsit habere.
Reddidit ergo deus gratis peccata paterna
In cataclysmo enecans pariter cum prole pa-
rentes
- 45 Genteque iam quarta genitos de stirpe ne-
potes,
Cum fere nongentos hos tunc adiuverit annos.
Iudicium durum, sententia saeva videtur,
Parvulus et Sodomis adhuc insons, mollis,
inermis,
Ut careat vita: quid enim peccaverat infans?
- 50 Quod crudele putes, hoc est pietatis honestum.
Auctores sceleris, facinus ne cresceret ultra,
Extinxit, sobolemque patrum peccata se-
quentum.
Sed non cum patribus poenas innoxius infans
Perpetuas luit, ignarus, neque criminis auctus;
- 55 Ne fieret sceleris consors aetatis adultae,
Sponte futura mala, mors immatura resolvit.
Cur deus ergo iubet pecorum sibi san-
guine fundi,
Legeque constringit ne quis transcenderet
errans
In populo, lapidum praesenti morte minatus,
60 Atque iterum haec reprobat, negat haec sibi
munera grata,
Corripiens plebem peccati examine pressam,
- Ipse iubet verax, iustus simul ipse repellit?
Si quaeris causas, errans desiste moveri;
Causa etenim fidei rationis imagine maior.
Aspice per speculum fulgentis luminis umbram, 65
Quid vituli sanguis, vitulae cinis, hircus
uterque;
Hic dimissus abit, cadit alter at hostia templo.
Sanguine nam vituli populum, simul omnia
vasa
Atque sacerdotes et scripta volumina legis
Sparsit aquae mixto vates, sic iussus ab alto 70
Non propriam spem, nec speciem virtute va-
cantem,
Exemplo vituli passurum in corpore Christum;
Qui iuga dura ferens humeris temonis aratro
Fortiter abruptis sua pectora vomere ferri,
Infundens sulcis animae sui sanguinis undam. 75
Nam templi vasa haec designant corpora nostra.
Ipse dei templum verum, non ante dicatum,
Namque suo socios homines sibi sanguine fecit,
Atque sacerdotes voluit sui corporis esse,
Ipse patris summi perfectus iure sacerdos. 80
Auditum, visum, gressum mundavit inertem,
Aspersitque libro testes praesaga locutus,
Demonstrans legem suo vinctam sanguine
sancto.
Hanc et per vitulam manifestat victima causam,
Sanguine de cuius pro plebe piacula sumens 85
Intra velamen primus Levita ferebat,
Castrorum extra fores corpus iussuque cre-
mavit,
Cuius de cinere mundabat corpora lapsa.
Hoc dominus noster, qui nos sua morte re-
demit,
Extra castra, volens populi vim passus iniqui, 90
Implevit legem, factis praedicta probando,
Qui vere mundat plebem contaminate plenam,
Omnia concedens, quasi dives corporis auctor,
Intra velamen caeli cum sanguine gressus,
Effudit quem pro multorum mortibus unus. 95
Ergo sacerdotem magnum decet hostia sancta,
Quam digne perfectus habens offerre pro-
betur.
Corpus habet, haec est mortalibus hostia viva,
Hanc dignam magnis pro cunctis obtulit unam.
Hircorum species homines docere esse re- 100
pulsos

- Ex duobus populis steriles, sine fructibus
ambos,
Quos in evangelio dominus quoque dixit, et
haedos
Abs ovibus cerni stantes in parte sinistra,
Esse quidem quosdam domini pro nomine
passos,
105 Sic actum sterilem fructum velasse, supremo
Hos merito dignos arae, decet esse prophetas;
Abiectos alios, Lazaro ut dives iniquus,
In sua duritie qui permansere repulsi.
Nam velum in medio pendens cernebat
utrosque,
110 Inque duas partes aedem diviserat unam.
Interiora quidem sanctorum sancta vocata.
Isthic ara sita effulgebat nobilis auro,
Testamenta simul, tabularum legis et arca,
Pellibus agnorum caeli contacta colore,
115 Interius vestita auro, media omnia ligno.
Hic tabulae legis, hic manna est urna repleta,
Hic Aaron est virga, crucis quae germina
profert,
Ipsi dissimilis, styracis tamen arbore nata.
Atque super Cherubim per formam quattuor
unam.
120 Pandebant pinnas et sagmina iussa tegebant.
Exterius velum, pars aedis aperta patebat,
In faciem lato gravis aeris stabat aheno,
Et candelabrum bis ternis undique ramis
Connexis medio calamo, totidemque lucernae.
125 Aurea materies complebat lumine templum.
Ergo prior templi facies communis, aperta,
Declarat ritum populi sub lege morantis,
In cuius tenebris septemplex spiritus unus
Lucebat sanctus semper plebemque tegebat.
130 Hoc candelabrum verum vivaque lucernae
Per legem et vates perlucent corde subactis;
Inque typum terrae facta ara traditur esse.
Hic operae populi, quas non sine sanguine
semper
Obtulit effuso, vitam sine lege, cruore,
135 In patulo passim comparuit omnibus olim.
Isthic et dominus pro cunctis hostia factus
Totam designat terram, specialiter aram.
Foederis hinc etiam novi inenarrabilis auctor,
Discipulus Ioannes animas pro nomine passas
140 Testatur tali sese vidisse sub ara,
- Clamantes dei vindictam pro caede potentis.
Isthic interdum requies, sub corpore terrae
In parte ignota quidam locus extat apertus,
Luce sua fretus, Abrahae sinus iste vocatur,
Altior a tenebris, longe semotus ab igne, 145
Sub terra tamen, haec ara vocatur ahena,
In qua velamen pullum memoravimus esse.
Dividit hoc partes ambas, unamque recludit,
Dissitam ab aeterna, cultura et temporis usu.
Non inimica sibi, quamvis distantis amoris, 150
Tempore divisa et spatio, et ratione ligata.
Una domus, quamvis velo partita videtur,
Atque adeo passo domino, velamine rupto,
Caelestes patuere plagae, caelataque sancta,
Atque duplex quondam facta est domus una 155
perennis.
Interius templum, populum de nomine
Christi
Caelesti cultu, ipsa dei mandata sequentem
(Personae hic propriae vere non umbra ligatur),
Perfectis rebus completum tradidit ordo.
Arca sub exemplo corpus venerabile Christi 160
Ostendit, sacro per lignum spiritu iunctum.
Aëriae pelles, caro, non ex semine nata,
Extensa in ligno, simul intus spiritus ardens
Aurigera specie conflatus, iungitur illi,
Ut caro pace data cum spiritu mixta vigeret. 165
Carnis et urna typum domini fert aurea plena,
Foederis ipsa novi dominum declarat aperte
Manna, quod est panis caelestis, verus, in illum
Traditus a patre, quem tribuit pro pignore
sanctis;
Perfecte dabit hunc illis qui vincula pacis 170
Semper amatores operum tenuere bonorum.
Et tabulae duplices conscriptae legis in arca
Significant simul haec in Christo condita
semper,
Qui vetus atque novum mandatum pertulit
ipse,
Arca patris summi, per quem dedit omnia 175
dives.
Et virga styracis fructus nucis adtulit ipsa
(Virginis haec species, genuit quae sanguine
corpus),
Coniuncta in ligno sedabit mortis amarum
Interius fructum dulcem, de spiritu sancto.
Sicut Esaias virgam de semine Iesse 180

v. 131. Ita ed. Rivinus. Vulgo perlucens. v. 148. unamque ed. Rivinus. Vulgo unaque.

Praedixit Mariam, de qua flos exit in orbem.
Ara nitens auro caelum declarat in alto,
Quo sanctae subiere preces, sine crimine
missae.

Hanc aram dominus dixit, qua munera si quis
185 Offert, ut primum pacem cum fratre retractet,
Sic demum flagrare preces ad sidera possunt.
Hoc Christus, victor solus primusque sacerdos,
Obtulit incensum, precibus non arbore natum.
Nam Cherubim cum sit bis binis vultibus unum,
190 Est unum verbum, per quattuor ordine du-
ctum,

De patre quae Christus plenissima pertulit
ipse

Mandati sperata novi solatia vitae.

Ast quater alae sex, veteris praeconia verbi,
Testificantis ea quae postea facta docemur.

195 His alis volitant caelestia verba per orbem;
His etiam Christi sanguis contextus habetur,
Obscure vatum praesago dictus ab ore.

Alarum numerus antiqua volumina signat,
Esse satis certa viginti quattuor ista,

200 Quae domini cecinere vias et tempora pacis.
Haec cohaerere novo cum foedere cuncta
videmus.

Sic quoque Ioannes, sic pandit spiritus illi
Tot numero solio senioribus insuper albis,
Atque coronatis cohibentibus omnia mitra,

205 Ad solium domini vitreum et mare stare
sub igne,

Quattuor aligera atque oculis animalia plena
Intus et exterius, quae sunt arcana patere:
Significat verbo simul omnia clausa videri;
Nam vitreum flammae mixtum mare dona
lavacri

210 Spiritu conflato credentibus esse tributa.

Quae pietas domini! quis tantum dicere possit,
Ante tribunale, ante pavementumque paravit,
Ut fora iudiciumque sibi anticipare volentes
Et fugerent, esset properanti copia lata.

215 Sic igitur lex et miri cecinere prophetae,
Omnia sic coniuncta vigent, veterisque no-
vique

Foederis, illa sacra et verborum immania dicta.
Sic et apostolicae voces testantur ubique,
Nec quidquam veteris non est novo denique
iunctum.

Sic errant, et dictorum sic facta retorquent 220
Qui falsas finxere vias; dominumque deumque
Aeternum regem, qui tantum protulit orbem,
Detrectant, aliud quaerunt sub nomine ficto,
Mentibus orbat, quas amisere furentes,
Externum legi Christum affirmare volentes, 225
Nec mundi dominum, carnis neque velle sa-
lutem,

Nec virtute patris, factorem corporis ipsum;
Quos obturatis fugiendum est auribus ultro,
Ne sermone suo maculent innoxia corda.
Nos igitur, quos tanta dei perfudit honestas, 230
Veraque doctoris caelestia verba magistri
Instituere bonis recta et monumenta dedere,
Semper honoremus dominum, sine fine ca-
namus,

Gaudentes puraque fide certa que salute.
Nati vero deo nutrimur pane perenni, 235
Aeternam toto sperantes pectore vitam.

LIBER QUINTUS.

Primus erat referens inimici ex ordine
verba,

Quae refuga illicite molitus protulit amens.
Hinc etiam carnis spes et victoria Christi,
Et species breviter falsarum dicta viarum.
Inde sequens coniuncta docet mysteria legis, 5
Inque novo deus quae foedere tradidit unus.
Tertius ingenua gentem de matre creatam,
Vatibus et patribus sacros esse ministros,
Quos numero bis sex de cunctis, Christe,
legebas;

Maiorum natu cum nomine tempora lustris 10
Tempora servata, sceleris cui paruit auctor
Ignotus, sine lege, vagus, cum prole relictus.
Quartus et ipse refert obscura piacula legis
Esse typum veteris, quae paruit hostia vere,
Iamdudum expectata piis cum semine sancto. 15
Hic quintus multos nexus nodosque resolvit,
In planum mala convolvit quaecumque la-
tebant,

Argumenta trahens, sed non sine teste pro-
pheta.

Et quamvis hostes muniti fortibus armis

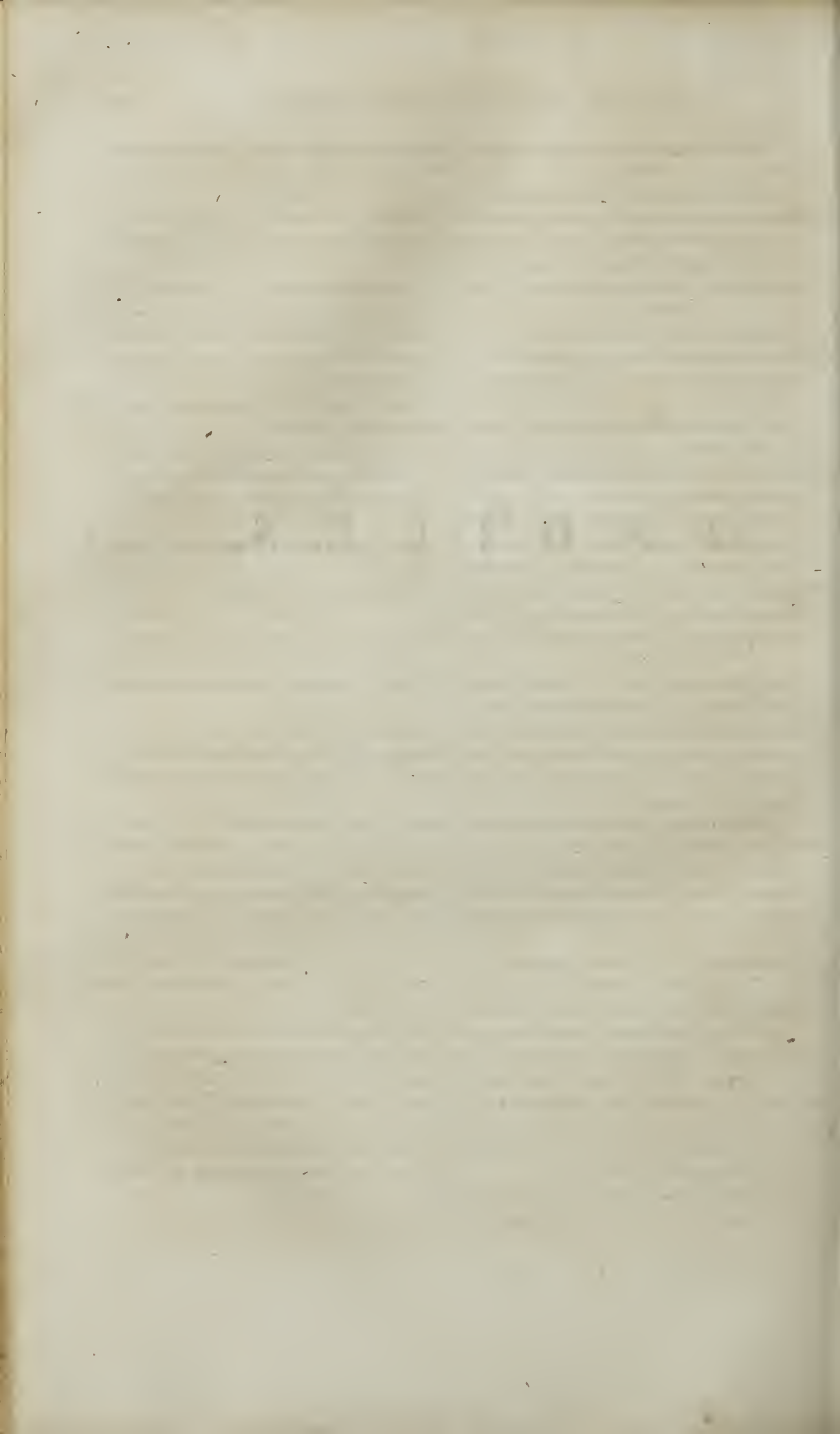
- 20 Vincamus, tamen illicita, polluta, nefanda,
Commaulata simul, sic miscuit omnia serpens,
Caecorum sine luce viam, contaminate vocem;
Ut, dum factorem mundi contendimus ipsum
Esse deum solum, vatum quoque voce locutum,
- 25 Ignotumque alium quemquam non esse pro-
bamus,
Vix mundam linguam sermonis culpa reservet.
Complexu vario notum dum laude sequentes
Culpamusque alias ignoti tempora sera;
Sed cogunt nos multa doli celata venena,
- 30 Ancipiti quamquam cum crimine, pandere
verba.
Quisnam ergo deus? quem verum dicitis
esse
Ignotum populis, alienum denique mundo?
Hunc quem nemo prius norat, hic venit ab alto?
Si sua, cur tam sera petit? si non sua, quare
- 35 Ut praedo rapit, et populum sub lege morantem
Ignotis totiens per legem vocibus opplet?
Si misereri etiam venit et succurrere cunctis,
Et relevare gravi devictos funere mortis,
Carnis et obsceno spiramen solvere vinclo,
- 40 Qui cohibetur homo interior, concisus inique,
Cur tam sero pius vigilans, semperque be-
nignus?
Qui numquam prius omnino se praebuit ulli?
Transmissis numero alienos ore requirens,
Numquam expectatus, non nctus, missus in
orbem.
- 45 Pastor ovem quaerens, quam non amiserat
ante,
Debit exutus carnem, quasi victor et ipse
Spiritus, ut fuerat semper, talesque volbat,
Omnes expulsas animas sine corpore passim
Eripere, et carnem spoliata linquere terrae;
- 50 Una die pariter complere cadaver mundum,
Evacuare orbem, atque animas ad tollere caelo.
Progenies hominum nasci cessasset in unum,
Et nulla posthac generis prosapia vestri
Nata foret, postemque novam fudisset in orbem.
- 55 Vel quia tunc nihil ex his factum ostenditur
esse,
Debuerat finem generi statuisset futuro,
Connubii solido complexus corde repleisset,
Fecisset torpere viros, sine germine fructus,
Feminei sexus cubitus taedere dedisset,
- Clausisset penitus carnis genitalia membra, 60
Nulla voluntas nostro animo, neque posse
facultas.
Post haec posset et interior homo sanguine
iunctis
Haerere infusus carni, semperque periret.
Semper ovis perit, ergo nec est servare po-
testas?
Cum semper nascatur homo, sub crimine 65
mortis
Quod pastoris opus, si sic inventa docentur?
Inquaesita ergo, sed non erepta probatur.
Nunc vero delectus adest connubia adire,
Ut semper fuit, quem iunxit certa propago,
Nascuntur gentes et vix numerabile vulgus, 70
Accipiunt animas nascentem corpora viva;
Nec Paulum decuit, quamvis pro tempore,
quosdam
Hortari, velut ipse fuit, pari sorte manere,
Temporis angusti cernens instantia multa;
Nam teneras alias aetates nubere iussit, 75
Nec se fraudari, sed debita reddere pacto.
Vos autem astuta quis suasit fraude manere,
Diviso proles securo degere amore,
Crimen adulterii committere, perdere vitam?
Et quamquam perit, id falsare agnomine verbi? 80
Quapropter vocis tam dulcia cuncta profundit
Impavidi quidquid placet, ut faciatis oportet,
In faciem casti, maculati crimine furtim,
Hac causa vos connubio privavit honesto.
Sed quid plura? bene est disiunctos scilicet 85
esse,
Expedit et mundo, ne vestri germinis ullus
Nascatur; tandem cessabunt organa mortis.
Partem hominis, dum speratis retinere sa-
lutem,
Totus homo vester deperdit mente profana,
Interior simul et veterem quem dicitis hostem; 90
Sed nec homo solum spiramen dicitur esse;
Nec vetus est homo dicta caro, nec sunt inimica
Spiritus et caro, verus homo sociatus in uno,
Nec sibi privatos sensus cernuntur habere.
Haec regitur, regit ille, gemit, gaudetque, 95
doletque;
Diligit, ipse suae carni carissimus idem,
Per quam paret homo, cum qua commixtus
habetur;

v. 72. quosvis pro quosdam ed. Pamelius et Rigaltius. v. 91. Sed et ed. Pamelius et Rigaltius.

- Vulneribus euras adhibet, lacrimasque profundit,
 Nutrimenta eibi eupide per membra resumit,
 100 Hanc optat se eum immortalem semper habere,
 Quam frangi gemit, et dolet evacuare per artus;
 Illi mors miserae dominatur tempore certo,
 Quo renovata levi de pulvere mors inimica
 Deficiat tandem, caro eum resoluta resurgit.
- 105 Haec erit expectata diu victoria summa,
 Quam fecit virtute patris, venerandus in aevum
 Factus verus homo, hominis qui membra redempta
 In caelos tulit atque aditus spe dives aperuit.
 Principio gentis in linguis omnibus, inde
 110 Hic ubi semper opus, patria pietate minister
 Visus ab inciso, missus patiendo peregit.
 Quid nunc infandae voces? quid perdita turba?
 Si non ipse dedit leges, deus ipse creator,
 Aegypti de ealle viam qui stravit in undis,
 115 Et sedes gratis dedit has quas dixerat olim,
 Ipsa eur in gente venit terraque dicata?
 Non alios populos aut altera regna petivit?
 Cur iam per vates, praedicto nomine toto,
 Non proprio suo, se vocitatum tradidit esse?
 120 Unde etiam potuit baptismi dona benigna
 Promissa abs alio tamquam sua promere facta?
 Haec mandata dei transgressi, sorde reperti
 Optabant, veniamque fera de morte petebant;
 Expectata diu merito venere, sed illis
 125 Qui prius audita, at nunc agnovere reperta,
 Hoc det vera manus Christi, pater ipse creator
 Semper ab aeterno monet, et pia voce requirit,
 Quodque figuravit, fovet atque figurat et armat,
 Et iam despectum victor sua luce revestit,
 130 Ut maneat virtutis opus cum laude perenni.
 Quid praestare deus, quid possit homo
 pati, ut omnes
 Agnoseant, vivant, quod fecit viva potestas?
 Sed quia nec praedieta prius, nec facta suprema
 Dementes homines possunt suadere ferentes,
 135 Esse hominem factum deum, passumque; sepultum,
 Surrexisse, ut eis tantis clamantibus olim
 Caelesti verbo complexis testibus, ambo
 Terrestri saltem rationi credere diseant.
- Cum dominus Christus caro nasci venit in orbem
 Augusti Regis Romani tempore, primum 140
 Decreto gentes censu numerantur ubique;
 Idem hoc rex forte tulit, quia summa voluntas
 In cuius manu regnantis cor legibus esset,
 Fecit primus, et in numerum scriptura redacta est.
 Tunc etiam Ioseph, Maria cum coniuge feta, 145
 Caelesti pariter gnato numerantur et ipsi.
 Hunc instrumentis humana astutia nisa,
 Qui testes sancti verbi, praebere probantes
 Inquirant, vel sic invento postea victi
 Paeniteant, veniamque rogent, dum tempus 150
 habetur.
 Iudaei grave qui scelus admisisse fatentur,
 Dum detractantes ardent, nobisque resistunt,
 Nee genus ignotum dicunt neque dicere possunt
 Suspendisse hominem se ligno, vera locutum
 Ignari domino carnem sine semine victam. 155
 Sed pro parte quidem reticent, pro parte
 triumphant;
 Namque deum populis hominem vulgare laborant.
 Aspicite errorem qui vos expugnat utrosque;
 Pro nobis hic erit, dum vobis certa probamus.
 Illi deum, vos falso hominem sine corpore 160
 corpus
 Dicitis, et varia heu mentis vesania mergit,
 Quod qui praesumpsit, mergentes spargitis ambo;
 Namque hominem pariterque deum tunc facta probabunt
 Conmixtum, nee pauca dabit signaeula mundus.
 Filius ipse dei dum carnis membra requirit, 165
 Iam praetextatus palmarum sustinet ictus,
 Conspuitur vultus, spinis innexa eorona
 Compungit caput, et ligno suffigitur ipse,
 Potatur scriblita, et fel miscetur aceto,
 Dividitur vestis, sortes mittuntur in illa; 170
 Quod rapuit sibi quisque tenet; caligine multa,
 Expirante deo tacite de corpore carnis,
 In tenebris tremefacta dies cum sole refugit;
 Bis fuit una dies, mediam nox atra eoperuit.
 A fundamentis montes agitantur in orbem, 175

- Commota est tellus, patuere sepulchra piorum,
Cunctaque quem norunt passum timuere
videre.
- Exanimum telo miles latus haurit aperto,
Profluit et sanguis, nec aqua minus inde
secuta.
- 180 Haec illi pacto celant, noluntque fateri
Admissi factum, nefas occultare volentes.
Spiritus ergo potest gerere sine corpore vestem,
Aut poenam capit, aut fert violentia vulnus?
Aut moritur, surgitque, et sanguis funditur inde
- 185 De qua carne, quia illum vos habuisse negatis?
Aut finxit potius, si vos dicere tutum est?
Quamquam praecipites dicatis, plura tacendo.
Non ergo manifesta fides, non omnia fixa?
Ante diem quam cum pateretur pascha ce-
lebrans,
- 190 Discipulisque suis tradens memorabile factum;
Acceptum panem pariter vitisque liquorem
Corpus ait, sanguisque meus qui funditur
hic est
Pro vobis; fieri semper quod postea iussit.
Quave creatura panem vinumque putatis
- 195 Esse suum corpus cum sanguine? quaeque
fatenda?
Non se factorem mundi per facta probavit,
Et portare simul de carne et sanguine corpus?
Hic deus, hic et homo verus, verumque
locutus,
De patre principium, genitum de lumine lumen,
- 200 Spiritus et verbum, Christi sub imagine virtus,
Cum patre semper erat, unitus gloria et aeo;
Omnitenebris enim solus quia verba ministrat,
Quem capit in terris, et per quem cuncta
creavit.
Filius ipse dei, carissimus ipse minister.
- 205 Hinc genus, hinc et nomen habet, hinc de-
nique regnum,
De domino dominus, fluvius de fonte perenni,
Hic patribus sanctis parens ab origine mundi,
Teste deo, quicumque deum vidisse fatetur,
Promissa et memoranda patris patefecit ab alto,
- 210 Eduxit populum, gentem percussit iniquam,
Ipse columna fuit lucis nubisque rigoris,
Siccavitque mare, et populos iubet ire per
undas,
- Hostibus implicitis, fluctuque fretoque co-
perts;
Per deserta viam fecit sua iussa secutis;
De caelo populo panem dimisit in umbris, 215
Erupitque petram, sitientis unda rigavit,
A deo mandatum legis Mosique locutus
Cum tonitru cantuque tubae, flammaeque
columna
Terribili visu, tremebundo corde virorum.
Post bis videnos completis mensibus annos, 220
Iordane diviso, patuit via, constitit unda;
Partirique tribus terram promissa paterna.
Ipse prophetarum verbum patris ore locutus,
Esseque venturum terris, hominemque futurum
Praedixit, Christum terris manifeste profatus. 225
Expectatus in auxilium, spes unica vitae,
Mundator carnis serae, mortisque fugator,
Tandem venit ab imperio patris omnipotentis,
Humanis sese vestivit et artibus ille.
Adam, virgo, draco, lignum, quae causa ruinae, 230
Et via qua nos mors temeraria vicerat omnes,
Hac eadem gradiens pastor, pecudemque re-
quirens,
Angelo, virgine, carne sua, lignique medela.
Ex quo victus homo victos periturus obibat;
Hinc interpositus pro captis omnibus unus 235
Sustinuit patiens inimicam in corpore poenam,
Morte sua spolians mortem, fit causa salutis,
Nec non in terris suo postquam corpore sancto
Omnia perpessus persolvit debita nostra,
Infernum petit; hic animas pro crimine vincetas, 240
Quae sine praesidio conclusae pondere legis
Olim promissa et sperata et tarda rogabant,
Sanctorum in requiem dedit, et cum luce
retraxit.
Tertia namque die subiens cum corpore victor,
Immani virtute patris, via facta salutis, 245
Inque creatura portans hominemque deumque
Conscondit caelos, captivas ille reducens
Primitias, munus domino caramque figuram,
Conseditque patri lucis virtute recepta,
Gloria qua munitus erat, dum vinceret hostem, 250
Spiritu coniunctus, de nobis carne ligatus.
Hunc pater et dominum et Christum regem-
que deumque
Iudicio regnoque dato missurus in orbem est.

I N D I C E S.

INDEX

SCRIPTURARUM SACRARUM QUAE IN LIBRIS TERTULLIANI CITANTUR.

EX GENESI.

- I.
1. Adv. Hermog. 3. 20. 22. 26. Adv. Prax. 5. De Bapt. 3.
 2. Adv. Hermog. 22. 24. 29. 30. 32. De Bapt. 3.
 3. Adv. Prax. 7. Adv. Marc. II, 4. V, 11.
 7. Adv. Hermog. 26. De Bapt. 3.
 9. Adv. Hermog. 29.
 11. Adv. Hermog. 22. 29.
 12. Adv. Hermog. 22.
 14. Adv. Marc. II, 3. V, 6. Apolog. 18.
 16. Adv. Prax. 12.
 20. Adv. Hermog. 22. De Bapt. 3.
 21. Adv. Hermog. 12. 22. 23. Adv. Marc. II, 4. De Fuga in Persec. 4.
 22. Adv. Marc. V, 11.
 24. Adv. Hermog. 22. 29.
 26. Adv. Marc. II, 4. Adv. Prax. 5. 12. De Resurr. Carn. 6. De Anima 27. De Pudic. 16.
 27. Adv. Prax. 12. De Resurr. Carn. 6. De Bapt. 5. De Pudic. 16.
 28. De Anima 22. 23. De Pudic. 16. Adv. Marc. I, 29. De Exhort. Cast. 6. De Monog. 7.
- II.
29. De Ieiun. 4.
 31. Adv. Marc. I, 4. Adv. Hermog. 12. 23. De Fuga in Persec. 4.
 2. Adv. Hermog. 45. De Anima 4.
 3. Contra Iud. 4.
 7. Adv. Marc. I, 24. II, 4. 9. Adv. Hermog. 26. 31. De Resurr. Carn. 4. 5. De Anima 3. 4.
 8. Adv. Marc. I, 24. De Resurr. Carn. 5.
 15. Adv. Hermog. 4.
 16. De Anima 37.
 17. Adv. Marc. II, 4. Contra Iud. 2. De Anima 50.
 18. Adv. Marc. II, 4. 11. De Monog. 4. De Virg. Vel. 5.
 20. De Resurr. Carn. 61.
 21. De Anima 43. 45. Adv. Hermog. 31.
 23. Adv. Hermog. 31. De Virg. Vel. 5. De Monog. 9. De Resurr. Carn. 7. De Anima 11. 21. De Orat. 14.
 24. De Virg. Vel. 5. De Exhort. Castit. 5. De Monog. 4. De Anima 11. 21.
 25. Adv. Marc. II, 11. De Virg. Vel. 11.

III.

1. Adv. Valent. 2. De Patient. 5. De Spectae. 18.
3. Contra Iud. 2. Adv. Mare. II, 10.
4. Adv. Mare. II, 10. De Anima 21.
5. Adv. Marc. II, 10. Contra Iud. 2. Adv. Valent. 24.
6. De Praescript. Haeret. 47.
7. De Anima 38. De Virg. Vel. 11. De Pudic. 6. De Pallio 3.
8. Contra Iud. 2.
9. Adv. Marc. II, 25. IV, 12. 20. De Ieiun. 6.
15. Adv. Marc. II, 10. De Cultu Femin. I, 6.
16. De Cultu Femin. I, 1. Adv. Marc. II, 11.
18. Adv. Marc. I, 24. II, 11.
19. Adv. Marc. V, 9. De Resurr. Carn. 6. 18. 26. 52. De Anima 52.
20. Adv. Marc. I, 7.
21. De Cultu Femin. I, 1.
22. Adv. Mare. II, 25. Adv. Prax. 12. De Resurr. Carn. 63.
23. De Paenit. 2.

IV.

3. Contra Iud. 2. 4. 5.
4. Contra Iud. 5.
5. Contra Iud. 5. De Patient. 5.
6. Contra Iud. 5.
7. Contra Iud. 5.
8. Contra Iud. 5. De Patient. 5.
9. Contra Iud. 5.
10. Contra Iud. 5. Adv. Hermog. 31.
11. Contra Iud. 5. De Resurr. Carn. 24.
12. Contra Iud. 5.
13. Contra Iud. 5.
14. Contra Iud. 5.
19. De Exhort. Cast. 5. De Monog. 4.

V.

14. De Orat. 7.
22. Contra Iud. 2.

24. Contra Iud. 2. De Anima 50. De Resurr. Carn. 58.

VI.

1. De Virg. Vel. 7.
2. De Virg. Vel. 7. De Orat. 22. Adv. Mare. V, 18. De Idolol. 9.
3. De Monog. 1. De Resurr. Carn. 9.
6. De Patient. 5.
7. De Monog. 4. Adv. Prax. 16.
8. Contra Iud. 2.
19. De Monog. 4.

VII.

2. De Idolol. 24.
10. Adv. Prax. 16. De Pallio 2.
16. Adv. Prax. 16.

VIII.

9. Adv. Mare. I, 22.
11. Adv. Valent. 2. De Bapt. 9.
21. De Paenit. 2.

IX.

1. De Anima 27. De Pudic. 16. 3 et 4. De Ieiun. 4. De Anima 38.
5. De Resurr. Carn. 28. 39. De Spectac. 19.
6. De Resurr. Carn. 39. De Speetae. 19.

XI.

7. Adv. Prax. 16.

XII.

7. Adv. Prax. 14. 16.
13. De Cultu Femin. II, 2.
17. De Cultu Femin. II, 2.

XIII.

16. Adv. Mare. III, 24. V, 20.

XIV.

18. Contra Iud. 2. 3.

XV.

5. Adv. Marc. III, 24. V, 20.
7. De Patient. 6. De Bapt. 13.

XVII.

1. Adv. Prax. 14. 16.
- 4 et 5. De Monog. 6.
10. Contra Iud. 2. 3.
15. Adv. Marc. IV, 13.

XVIII.

1. Adv. Prax. 14. 16. De Carne Chr. 6.

2. De Carne Chr. 3.
 4. Adv. Prax. 16.
 18. Adv. Marc. II, 14.
 21. Adv. Marc. II, 25.
- XIX.**
 1. Adv. Marc. III, 9.
 16. De Pudic. 6. De Carne Chr. 3.
 17. De Monog. 16.
 24. Adv. Prax. 13. 16.
- XX.**
 2. De Cultu Femin. II, 2.
- XXI.**
 13. Adv. Marc. II, 15.
- XXII.**
 2. De Patient. 6. De Orat. 8.
 6. Contra Iud. 10. 13.
 17. Adv. Marc. III, 24. V, 20.
 18. Contra Iud. 1. De Carne Chr. 22.
- XXIII.**
 4. De Resurr. Carn. 18.
- XXIV.**
 3. De Corona 13.
 64 et 65. De Virg. Vel. 11. De Orat. 22. De Corona 4.
- XXV.**
 22. De Anima 26.
 23. Contra Iud. 1. De Anima 26. De Pudic. 8.
 27. De Ieiun. 17.
 30 et 31. De Ieiun. 17.
- XXVI.**
 2. Adv. Prax. 14. 16.
 3. Contra Iud. 1. De Carne Chr. 22.
- XXVII.**
 28. Adv. Marc. III, 24.
 39. Adv. Marc. III, 24.
- XXVIII.**
 9. De Pudic. 6.
 12. De Fuga in Persec. 1.
 17. Adv. Marc. III, 24.
- XXX.**
 4. Adv. Marc. III, 24.
 24—26. De Carne Chr. 3.
- XXXII.**
 28. Adv. Marc. IV, 39.
 30. Adv. Prax. 14.
 31. Adv. Prax. 14.

- XXXVII.**
 28. Adv. Marc. III, 18. Contra Iud. 10.
- XXXVIII.**
 14. De Cultu Femin. II, 12.
- XLI.**
 18. De Pudic. 7.
 42. De Idolol. 17.
 45. De Monog. 6.
- XLV.**
 24. De Orat. 10.
- XLVI.**
 1. De Pallio 2.
- XLVIII.**
 13. De Bapt. 8.
- XLIX.**
 5. 6. Adv. Marc. III, 18. IV, 11. Contra Iud. 10.
 11. Adv. Marc. IV, 40.
 27. Adv. Marc. V, 1.

EX EXODO.

- I.**
 11. Scorp. 8.
 15. Adv. Marc. IV, 23.
 16. Adv. Marc. II, 20. IV, 23.
- II.**
 13. Adv. Marc. IV, 28.
 14. Adv. Marc. IV, 28.
- III.**
 2. Adv. Prax. 14. 16.
 5. De Corona 1.
 6. De Orat. 2.
 8. Scorp. 1.
 14. Adv. Prax. 17. De Orat. 3.
 21. Adv. Marc. II, 20.
- IV.**
 2. De Idolol. 19.
 3. De Idolol. 19.
 5. Adv. Prax. 14. 16. De Ieiun. 6.
 6. De Resurr. Carn. 28. 55.
 10 sqq. Adv. Marc. IV, 39.
 24 et 25. Contra Iud. 3.
- V.**
 9. Adv. Marc. II, 14.
 14. Adv. Marc. II, 15. 20.
- VI.**
 3. Adv. Prax. 14. 16. De Ieiun. 6.
 23. De Monog. 6.

VII.

- 3. Adv. Marc. II, 14.
- 10. Adv. Marc. III, 3.
- 11. De Idolol. 9.
- 12. De Anima 56.
- 17. Adv. Marc. II, 14.

VIII.

- 19. Adv. Marc. IV, 26.

XI.

- 2. Adv. Marc. V, 13.

XII.

- 6. Contra Iud. 8. 9. 10. Adv. Marc. V, 7.
- 11. Adv. Marc. IV, 40. Contra Iud. 10.
- 12. De Spectac. 3. Adv. Marc. V, 7.
- 16. Adv. Marc. IV, 12.
- 34 et 35. Adv. Marc. II, 20. IV, 24. V, 13.
- 36. Adv. Marc. II, 20. IV, 24.
- 37. Adv. Marc. IV, 21.

XIII.

- 2. De Carne Chr. 23.
- 5. Adv. Marc. III, 2. De Ieiun. 5.

XIV.

- 21. Adv. Marc. IV, 20.
- 22. Contra Iud. 3.
- 27. De Paenit. 12. De Bapt. 9.
- 28. De Paenit. 12. De Bapt. 9.
- 30. De Ieiun. 5.

XV.

- 26. De Bapt. 9.
- 28. Adv. Marc. IV, 13. 24.

XVI.

- 2. De Ieiun. 5.
- 3. De Ieiun. 5.
- 13 et 15. Contra Iud. 3.
- 16. Adv. Marc. IV, 12. 21. Contra Iud. 4.
- 23. Adv. Marc. IV, 12.

XVII.

- 3. De Patient. 5.
- 6. De Bapt. 9.
- 10. De Idolol. 19.
- 11. Contra Iud. 10.

XIX.

- 2. Contra Iud. 2.
- 16. Adv. Marc. IV, 8. 22. De Ieiun. 6.

XX.

- 1. Adv. Marc. IV, 22. De Anima 35.
- 2. Scorp. 2.
- 3. Scorp. 2.
- 4. Adv. Marc. II, 22. Scorp. 2. De Spectac. 23. De Idolol. 4. 5.
- 5. Adv. Marc. II, 15. 22. IV, 15. Scorp. 2. De Pudic. 2. Adv. Valent. 3.
- 7. Adv. Prax. 7. De Idolol. 10. 20.
- 8. Contra Iud. 4.
- 9. Adv. Marc. II, 21. III, 5.
- 10. Contra Iud. 4.
- 12. Adv. Marc. II, 17. V, 18. Contra Iud. 2. De Corona 11.
- 13. Adv. Marc. II, 17. IV, 25. De Spectac. 2. De Pudic. 5.
- 14. Adv. Marc. I, 29. II, 17. IV, 25. De Pudic. 5. 6. De Spectac. 3.
- 15. Adv. Marc. II, 17. IV, 25. De Spectac. 3.
- 16. Adv. Marc. II, 17. IV, 25.
- 17. Adv. Marc. I, 29. II, 17. IV, 25.

XXI.

- 2. Adv. Marc. II, 17.
- 22. De Anima 37.
- 24. Adv. Marc. II, 18. 28. IV, 16. De Exhort. Castit. 6. De Patient. 6.

XXIII.

- 4. Adv. Marc. IV, 35.
- 13. De Idolol. 10. 20.
- 15. Adv. Marc. IV, 30.
- 20. Adv. Marc. III, 16. Contra Iud. 9.
- 21. Contra Iud. 9. Adv. Marc. III, 16.

XXIV.

- 15. Adv. Marc. V, 11.
- 16. Adv. Marc. III, 10. V, 11.

XXV.

- 18. De Resurr. Carn. 61.

XXVI.

- 18. Adv. Marc. II, 22.

XXVII.

- 13. Apolog. 16.

XXVIII.

13. De Idolol. 19.
17 et 18. Adv. Marc. IV, 13.

XXXII.

1. Adv. Marc. IV, 31. Contra Iud. 1. 3. De Patient. 5.
2 sqq. Scorp. 3. De Patient. 5. Contra Iud. 1.
6. Adv. Marc. II, 19. De Ieiun. 6. De Corona 9.
10. Adv. Marc. II, 26.
23. Contra Iud. 1.
32. Adv. Marc. II, 26. De Fuga in Persecut. 11.
34. De Resurr. Carn. 48.

XXXIII.

6. Contra Iud. 2.
11. Adv. Marc. IV, 22. Adv. Prax. 14.
13. Adv. Marc. IV, 22. Adv. Prax. 14.
17. Adv. Marc. IV, 22.
18 et 19. Adv. Marc. IV, 22.
20. Adv. Marc. II, 27. IV, 22. V, 19. Adv. Prax. 14. 24. Contra Iud. 9.
21. Adv. Marc. IV, 22.

XXXIV.

12. De Pudic. 5.
16. De Monog. 7.
17. Adv. Marc. IV, 30.
30. Adv. Marc. IV, 22. V, 11.

XXXVII.

7. Adv. Marc. II, 22.

EX LEVITICO.

I.

1. Contra Iud. 9.

VII.

1. Adv. Marc. II, 19.

VIII.

9. De Ieiun. 9.
12. De Bapt. 7.
44. De Exhort. Castit. 10.

XII.

2. 4 et 5. Adv. Marc. IV, 20.

XIII.

- 2 sqq. Adv. Marc. IV, 35.
12. De Pudic. 20.

13. De Pudic. 20.

14. De Pudic. 20.

XIV.

- 2 sqq. Adv. Marc. IV, 35.

19. Adv. Marc. IV, 12.

24. Adv. Marc. IV, 12.

30. Adv. Marc. IV, 12.

36. De Pudic. 20.

37. De Pudic. 20.

38. De Pudic. 20.

39. De Pudic. 20.

40. De Pudic. 20.

42. De Pudic. 20.

XVI.

7. Adv. Marc. III, 7. Contra Iud. 14.

14. De Ieiun. 4.

XIX.

4. Scorp. 2.

11. Contra Iud. 2.

17. Adv. Marc. IV, 35.

18. Adv. Marc. I, 23. IV, 35. V, 14. De Cultu Femin. II, 2. De Corona 11.

20. De Pudic. 21.

XX.

15. Adv. Marc. I, 29.

21. De Monog. 7.

XXI.

1. Adv. Marc. IV, 23. De Monog. 7.

14. De Exhort. Castit. 7.

XXII.

13. De Monog. 7.

XXIII.

3. Adv. Marc. IV, 12. 40.

27. De Ieiun. 2.

29. De Ieiun. 2.

XXIV.

20. Adv. Marc. II, 18. 28. IV, 16. De Exhort. Castit. 6. De Patient. 6.

XXV.

3. Adv. Marc. II, 17.

4. Adv. Marc. II, 17.

XXVI.

1. Scorp. 2.

EX NUMERIS.

- I.
1. Contra Iud. 9.
5 sqq. Adv. Marc. IV, 36.
- VI.
2. Adv. Marc. IV, 9.
3. Adv. Marc. V, 18. De Ieiun. 9.
5 et 7. Adv. Marc. IV, 23.
- XI.
1. Adv. Marc. IV, 25.
4. Adv. Marc. IV, 26. De Ieiun. 5.
5. De Ieiun. 5. Adv. Marc. II, 18.
6. De Ieiun. 5.
- XII.
2—5. De Anima 35.
6—8. Adv. Marc. IV, 22. Adv.
Prax. 14.
- XIII.
17. Contra Iud. 9.
- XV.
30 et 33. Adv. Marc. II, 21.
- XX.
11. De Bapt. 9.
- XXI.
6. Adv. Marc. III, 18.
8. Contra Iud. 10.
- XXII.
9. De Idolol. 5.
- XXIV.
5. Adv. Marc. IV, 28.
- XXV.
1. Scorp. 3.
9. De Pudic. 6.
- XXVI.
5 sqq. Adv. Marc. IV, 36.
- XXXIII.
1. Adv. Marc. IV, 24.
9. Adv. Marc. IV, 13. 24.

EX DEUTERONOMIO.

- V.
9. Adv. Marc. II, 21.
16 sqq. Adv. Marc. II, 17.
21. Adv. Marc. I, 29. II, 17.
IV, 16.
- V
2. Scorp. 2.

4. Scorp. 2.
5. Adv. Marc. IV, 27. V, 4. Con-
tra Iud. 2. Scorp. 2.
12. Scorp. 2.
13. Scorp. 2.
14. Scorp. 2.
15. Scorp. 2.
- VIII.
12. Adv. Marc. IV, 15. De Ie-
iun. 6.
13. ibid.
14. ibid.
- X.
16. Adv. Marc. V, 4. 13.
- XI.
26. Adv. Marc. IV, 3.
27. Scorp. 2.
28. Scorp. 2.
- XII.
2. Scorp. 2.
3. Scorp. 2.
30. Scorp. 2.
- XIII.
1. Scorp. 2.
2. Scorp. 2.
3. Scorp. 2.
4. Scorp. 2.
5. Scorp. 2.
6. Scorp. 2.
7 et 8. Scorp. 2.
9. Scorp. 2.
10. Scorp. 2.
12 sqq. Scorp. 2.
16. Scorp. 2.
- XIV.
3. Adv. Marc. II, 18. V, 5.
9. Adv. Marc. II, 20.
- XV.
2. Adv. Marc. IV, 17.
4. Adv. Marc. IV, 16.
7. Adv. Marc. IV, 16.
8. Adv. Marc. IV, 16.
- XVIII.
15. Adv. Marc. IV, 22.
16. Adv. Marc. IV, 22.
19. Adv. Marc. IV, 22.
- XIX.
15. Adv. Marc. IV, 22.
21. De Patient. 6.

XXI.

- 21. Adv. Marc. V, 14.
- 22. Contra Iud. 10.
- 23. Adv. Marc. III, 18. Contra Iud. 10. De Patient. 8.

XXII.

- 5. De Spectac. 23. De Idolol. 16. 28 et 29. Adv. Marc. IV, 34.

XXIII.

- 3. Adv. Marc. IV, 24.
- 4. Adv. Marc. IV, 24.
- 19. De Pudic. 9.

XXIV.

- 1. Adv. Marc. IV, 34.
- 12. Adv. Marc. IV, 17.
- 13. Adv. Marc. IV, 17.

XXV.

- 4. Adv. Marc. IV, 21. 24.

XXVII.

- 15. Scorp. 2.

XXVIII.

- 63. Contra Iud. 11.
- 65. Contra Iud. 11.
- 66. Contra Iud. 11.

XXIX.

- 5. De Resurr. Carn. 58.

XXX.

- 11. Adv. Marc. IV, 35.
- 12. Adv. Marc. IV, 35.
- 14. Adv. Marc. IV, 35.
- 19. Adv. Marc. IV, 35.

XXXII.

- 15. De Ieiun. 6.
- 20. Adv. Marc. IV, 31.
- 21. Adv. Marc. IV, 31.
- 35. Adv. Marc. II, 14. 18. IV, 16. V, 14. De Patient. 10.
- 39. Adv. Marc. III, 23. IV, 1. V, 11. De Fuga in Persec. 3. De Resurr. Carn. 9. De Pudic. 2.

XXXIII.

- 17. Adv. Marc. III, 18. Contra Iud. 10.

EX IOSUE.

III.

- 1. Adv. Marc. III, 16. IV, 20. Contra Iud. 10.

IV.

- 3. Adv. Marc. IV, 13.
- 10. Adv. Marc. IV, 20.

V.

- 5. Adv. Marc. III, 16.

VI.

- 1 sqq. Contra Iud. 4. Adv. Marc. IV, 12.

XII.

- 12. De Ieiun. 10.

EX IUDICUM.

II.

- 8 sqq. Scorp. 3.
- 16 sqq. Scorp. 3.

III.

- 6 sqq. Scorp. 3.

VIII.

- 15. De Idolol. 20.

IX.

- 24. Adv. Marc. IV, 10. De Pudic. 6.

X.

- 2 et 14. Adv. Marc. II, 17.

XIII.

- 6 et 7. Adv. Marc. II, 14. Scorp. 3.

XX.

- 1. Scorp. 3.

EX I REGUM (I SAM.).

I.

- 15. De Ieiun. 9.

II.

- 6. Adv. Marc. III, 24. IV, 1, 34. V, 11.
- 8. Adv. Marc. IV, 14.
- 20. De Ieiun. 7.

IV.

- 17—19. De Ieiun. 16.

VII.

- 6. De Ieiun. 7.

VIII.

- 7. Adv. Marc. IV, 24.

IX.

- 16. Adv. Marc. II, 23.

X.

- 6. De Anima 11.
- 12. De Anima 11.
- 24. Adv. Marc. III, 6.

- XI.
6. Adv. Marc. II, 24.
- XII.
9. Scorp. 3.
- XIII.
8. Adv. Marc. II, 23.
14. De Praescript. Haeret. 3.
- XIV.
24. De Ieiun. 10.
43 et 44. Adv. Marc. IV, 10.
45. Adv. Marc. II, 17.
- XV.
11. Adv. Marc. II, 24.
17. De Bapt. 7.
28. Adv. Marc. II, 24.
- XVI.
7. De Praescript. Haeret. 3. De
Cultu Femin. II, 13.
14. De Fuga in Persec. 2.
- XXI.
10. Scorp. 8.
- XXII.
6. Adv. Marc. IV, 12.
- XXVIII.
7 et 11. De Anima 57.

EX II REGUM (II SAM.).

- V.
8. Adv. Marc. IV, 36.
- VII.
12. Adv. Marc. IV, 20.
15 et 27. De Monog. 6.
- XI.
9. De Praescript. Haeret. 3.
- XII.
13. Adv. Marc. IV, 10. V, 11. De
Pudic. 6.
- XV.
14. Adv. Marc. IV, 10.
- XVII.
19. Adv. Marc. V, 9.

EX III REGUM (I REG.).

- I.
39. Contra Iud. 13.
- III.
11 sqq. Adv. Marc. IV, 15.
12. De Praescript. Haeret. 3.

- IV.
15. Contra Iud. 7.
- VI.
1 sqq. De Corona 9.
- VIII.
1. De Corona 9.
63. De Corona 9.
- XI.
3. De Monog. 7. De Praescript.
Haeret. 3.
9. Adv. Marc. III, 20.
29 sqq. Adv. Marc. IV, 35.
- XII.
28. Contra Iud. 1.
- XIII.
9 et 19. 23 et 24. De Ieiun. 16.
- XIV.
22. Adv. Marc. II, 15.
- XVII.
1. De Ieiun. 7.
2. Adv. Marc. IV, 22. De Ieiun. 7.
6. De Ieiun. 9.
13 sqq. Adv. Marc. IV, 21.
22. Adv. Marc. IV, 18.
- XIX.
2 sqq. De Ieiun. 6. De Resurr.
Carn. 61.
9. De Ieiun. 6.
11. Adv. Marc. IV, 22. De Ieiun. 6.
12. Adv. Marc. IV, 23.
- XXI.
19. De Ieiun. 7.
27. Adv. Marc. IV, 10. V, 11. De
Ieiun. 7. De Pudic. 6.
28. Adv. Marc. V, 2. De Ieiun. 7.
29. De Ieiun. 7.

EX IV REGUM (II REG.).

- I.
10. Adv. Marc. IV, 23.
- II.
11. Adv. Marc. V, 12. De Anima
35. 50.
16. Contra Iud. 13.
24. Adv. Marc. II, 14. IV, 23.
- IV.
26. Adv. Marc. IV, 12. 24.
29. Adv. Marc. IV, 24.

33. Adv. Marc. IV, 24.
42 sqq. Adv. Marc. IV, 21.

V.
14. Adv. Marc. IV, 9.

VI.
4. Contra Iud. 13.
23. Adv. Marc. II, 14. Scorp. 3.
28. 30. De Ieiun. 7.

XIII.
1. De Ieiun. 7.

XVIII.
1. Adv. Marc. IV, 29.

XIX.
1. Adv. Marc. V, 9. 11.

XX.
17. Scorp. 3.

EX I PARALIPOMENON.

XXII.
10. Adv. Marc. I, 3. 4.

XXVII.
21 et 22. Scorp. 8.

EX II PARALIPOMENON.

XXIV.
21 et 22. Scorp. 8.

EX I ESDRAE.

II et III.
1. De Corona 9.

V.
13. De Corona 9.

IX.
12. Adv. Marc. V, 7.

XII.
2 sqq. Adv. Marc. V, 7.

EX IV ESDRAE.

VIII.
20. De Praescript. Haeret. 3.

XV.
1. Adv. Marc. IV, 16.

EX IUDITH.

VIII.
1. De Monog. 17.

EX IOB.

I.
12. De Fuga in Persec. 2.
21. De Patient. 14.

II.
6. De Fuga in Persec. 2.
10. De Patient. 14.

V.
13. Adv. Marc. V, 6.

XVII.
14. De Patient. 14.

XIX.
25. De Resurr. Carn. 22.

XXI.
1. Adv. Marc. III, 11.

XXXVIII.
12 et 13. De Patient. 14.

EX PSALMIS.

I.
1. Adv. Marc. II, 19. IV, 42. De Spectac. 3. 27. De Pudic. 18.
2. Adv. Marc. II, 19. De Pudic. 6.
3. Adv. Marc. II, 19. De Paenitent. 4.

II.
1. Adv. Marc. I, 21. III, 22. IV, 42. V, 3. Adv. Prax. 28. De Resurr. Carn. 20.
2. Adv. Marc. I, 21. III, 22. IV, 42. V, 3. 14. Adv. Prax. 28. De Resurr. Carn. 20.
3. Adv. Marc. III, 22. V, 3. 4.
7. Adv. Marc. III, 20. IV, 22. V, 9. Adv. Prax. 7. 10. Contra Iud. 12.
8. Adv. Marc. IV, 16. 17. 25. V, 17. Contra Iud. 12. 14.

III.
1. Adv. Prax. 11.
4. Adv. Marc. IV, 13.

IV.
5. Adv. Marc. II, 19. V, 18. De Pudic. 19.
7. Adv. Marc. V, 11.

VII.
10. Adv. Marc. V, 7.
12. De Pudic. 2. 10.

VIII.
3. De Anima 20.
6. Adv. Marc. II, 27. III, 7. IV, 21. Adv. Prax. 9. 16. 23. Con-

- tra Iud. 14. De Carne Chr. 14.
15. De Corona 15.
7. Adv. Marc. V, 17. Contra
Iud. 14.
- IX.
18. Adv. Marc. IV, 14.
19. Adv. Marc. IV, 14. 39.
- XVII.
18. Adv. Marc. V, 18. De Exhor-
tat. Castit. 10. De Pudic. 18.
48. Contra Iud. 3.
- XVIII.
4. Adv. Marc. III, 22. IV, 43.
V, 19. Contra Iud. 7. De Fuga
in Persec. 6.
5. Adv. Marc. IV, 11.
6. Adv. Marc. IV, 11.
7. Adv. Marc. IV, 11.
8. De Pudic. 6.
9. De Pudic. 6.
11. Adv. Marc. IV, 17. Scorp. 1.
- XIX.
1. Adv. Marc. V, 14.
8. De Corona 13.
- XXI.
2. Adv. Marc. IV, 3.
6. Adv. Marc. III, 7. 17. IV, 21.
Contra Iud. 14. De Carne
Chr. 15.
7. Adv. Marc. IV, 42.
8. Adv. Marc. IV, 42.
9. De Carne Chr. 20.
12. De Carne Chr. 20.
16. Adv. Marc. IV, 42.
17. Adv. Marc. IV, 42.
18. Contra Iud. 8. 10. 13. (Adv.
Marc. III, 19. IV, 42. Contra
Iud. 10.)
19. Adv. Marc. IV, 42. Contra
Iud. 10.
22. Adv. Marc. III, 19. Contra
Iud. 10.
23. Adv. Marc. III, 22.
26. Adv. Marc. III, 22.
- XXIII.
1. Adv. Hermog. 29.
2. Adv. Hermog. 29.
4. Adv. Marc. II, 19.
5. Adv. Marc. II, 19.
7. Scorp. 9. De Fuga in Per-
sec. 12.
8. Adv. Marc. IV, 20.
12. Adv. Marc. V, 17.
- XXV.
4. De Pudic. 18.
5. De Pudic. 18.
6. De Pudic. 18.
- XXVIII.
2. Ad Uxor. I, 1.
3. Adv. Marc. IV, 20.
- XXX.
2. Adv. Marc. IV, 42.
- XXXI.
1. Scorp. 6.
2. Scorp. 6.
- XXXII.
6. Adv. Hermog. 45. Adv. Prax.
7. 19.
18. Adv. Marc. II, 19.
19. Adv. Marc. II, 19.
- XXXIII.
1. De Orat. 3.
13. Adv. Marc. II, 19.
14. Adv. Marc. II, 19. V, 14.
19. Adv. Marc. II, 19.
20. Adv. Marc. II, 19.
22. Adv. Marc. II, 19.
- XXXIV.
14. Contra Iud. 10.
- XL.
10. Adv. Marc. IV, 40.
- XLIV.
1. Adv. Marc. II, 4. IV, 14. Adv.
Hermog. 18. Adv. Prax. 7. 11.
3. Adv. Marc. III, 7. 17. Contra
Iud. 9. 14.
4. Adv. Marc. III, 7. 14. V, 18.
Contra Iud. 9. 14.
5. Adv. Marc. III, 7. 14. Contra
Iud. 9.
6. Adv. Marc. III, 14. Contra
Iud. 9.
7. Adv. Marc. III, 14. Contra
Iud. 9.
8. Adv. Prax. 13.
9. Adv. Prax. 13.
- XLVIII.
17. Adv. Marc. IV, 15.

18. Adv. Marc. IV, 5.
 21. De Resurr. Carn. 52. De Anima 32.
- XLIX.
 14. Scorp. 1.
 15. Contra Iud. 5.
 17. De Pudic. 18.
 19. De Spectac. 15.
- L.
 11. De Anima 14.
 18. Contra Iud. 5.
- LVIII.
 12. Adv. Marc. III, 23. Contra Iud. 13.
- LXI.
 10. Adv. Marc. IV, 15.
- LXIV.
 7. Adv. Prax. 21.
- LXVI.
 5. Contra Iud. 13.
- LXVII.
 19. Adv. Marc. V, 2.
 28. Adv. Marc. III, 22.
- LXVIII.
 6. Contra Iud. 10.
 26. Contra Iud. 10. De Resurr. Carn. 20.
- LXX.
 18. Adv. Prax. 11.
- LXXI.
 1. Adv. Marc. V, 9.
 4. Adv. Marc. IV, 14.
 6. Adv. Marc. V, 9.
 8. Adv. Marc. V, 9.
 9. Adv. Marc. V, 9.
 10. Adv. Marc. III, 13. Contra Iud. 9.
 11. Adv. Marc. IV, 14. V, 9.
 12. Adv. Marc. IV, 14.
 13. Adv. Marc. IV, 14.
 14. Adv. Marc. IV, 14.
 15. Adv. Marc. III, 13. Contra Iud. 9.
 17. Adv. Marc. V, 9.
 18. Adv. Marc. V, 9.
 19. Adv. Marc. V, 9.
- LXXVII.
 2. Adv. Marc. IV, 11.
29. Contra Iud. 3. De Carne Chr. 6.
- LXXXI.
 1. Adv. Marc. I, 7. Adv. Hermog. 5. Adv. Prax. 13.
 3. Adv. Marc. I, 19.
 4. Adv. Marc. I, 19.
 6. Adv. Marc. I, 7. Adv. Hermog. 5. Adv. Prax. 13.
- LXXXIII.
 5. Ad Mart. 3.
 11. Adv. Marc. IV, 13.
- LXXXIV.
 4. Adv. Marc. IV, 13.
 5. Adv. Marc. IV, 13. (Adv. Prax. 27.)
- XC.
 13. Adv. Marc. IV, 24.
- XCI.
 12. De Resurr. Carn. 13.
- XCIII.
 11. Adv. Marc. V, 7.
- XCIV.
 5. Contra Iud. 13.
- XCV.
 2. Contra Iud. 13.
 5. Ad Scap. 2.
 7. Contra Iud. 5.
 8. Contra Iud. 5.
 9. Adv. Marc. III, 19. Contra Iud. 10. 13.
- XCVI.
 1. De Resurr. Carn. 26.
 3. Adv. Marc. IV, 29. De Pudic. 2.
 4. De Resurr. Carn. 26.
 5. Adv. Hermog. 34. De Resurr. Carn. 26.
- CI.
 10. De Ieiun. 9.
 26. Adv. Hermog. 34. 45.
 27. Adv. Hermog. 34.
- CIII.
 5. Adv. Marc. II, 8. III, 9.
- CVI.
 16. De Resurr. Carn. 44.
 33. Adv. Marc. III, 5. IV, 13.
- CVIII.
 7. De Praescript. Haeret. 20.

CX.

1. Adv. Marc. IV, 41. V, 9. 17.
Adv. Prax. 4. 11. 13. 30.
2. Adv. Marc. V, 9. 17. Adv.
Prax. 4. 11. 30.
3. Adv. Marc. V, 9.
4. Adv. Marc. III, 20. IV, 22. V,
9. Adv. Prax. 7. 10. Contra
Iud. 12.
5. Adv. Marc. V, 9. Contra
Iud. 14.

CXII.

5. Adv. Marc. IV, 14. 28.
6. Adv. Marc. IV, 14. 28.
7. Adv. Marc. IV, 14. 28.

CXIII.

1. De Pallio 2.

CXIV.

4. Scorp. 2. De Idolol. 20. De
Corona 10.
5. Scorp. 2. De Corona 10.
6. Scorp. 2. De Corona 10.
7. Scorp. 2. De Corona 10.
8. Scorp. 5. De Idolol. 5.

CXV.

5. Adv. Marc. IV, 39. Scorp. 8.

CXVII.

8. Adv. Marc. II, 20. IV, 15. 27.
V, 6.
9. Adv. Marc. IV, 15. 27. V, 6.
21. Adv. Marc. IV, 35.
22. Adv. Marc. IV, 35.

CXVIII.

- 2 sqq. De Orat. 10.

CXXV.

6. Adv. Marc. IV, 14. 36.

CXXXI.

11. Adv. Marc. III, 20. IV, 36.
18. Contra Iud. 9.

CXXXII.

1. Adv. Marc. II, 19. De Ieiun. 13.

CXXXIV.

15. Scorp. 2.
16. Scorp. 2.

CXXXVIII.

18. Scorp. 2. De Idolol. 4.
22. De Anima 15.

CXLVIII.

5. De Resurr. Carn. 5.

EX PROVERBIIS.

I.

- 20 et 21. Scorp. 7.

VI.

- 26 et 27. Scorp. 7.
- 32 et 33. De Pudic. 18.

VII.

21. De Orat. 7.

VIII.

22. Adv. Hermog. 18. 20. 45.
Adv. Prax. 6. 7. 11.
23. Adv. Hermog. 18. Adv. Prax. 6.
24. Adv. Hermog. 18. 32.
25. Adv. Hermog. 18. Adv. Prax.
6. 7.
27. Adv. Hermog. 18. Adv. Prax.
6. 7. 19.
28. Adv. Hermog. 18. 32. Adv.
Prax. 6.
29. De Bapt. 3.
30. Adv. Hermog. 18. 32. Adv.
Prax. 6.
31. Adv. Hermog. 18.

XXI.

1. Adv. Prax. 4. De Orat. 5.

XXIV.

12. De Anima 15.

EX ECCLESIASTE.

III.

17. Adv. Marc. V, 4. De Virg.
Vel. 1. De Monog. 3.

EX CANTICIS.

IV.

8. Adv. Marc. IV, 11.

EX SAPIENTIA.

I.

1. Adv. Valent. 2.
4. De Orat. 10.
6. De Anima 15.

II.

12. Adv. Marc. III, 22.

III.

8. Ad Mart. 2.
15. De Patient. 5.

VIII.

21. De Virg. Vel. 13.

EX ECCLESIASTICO.

XI.

14. Adv. Marc. I, 16.

XV.

18. De Exhort. Castit. 2. De Monog. 14.

XVIII.

30 et 31. De Cultu Fem. II, 2.

XXXIII.

16. De Spectac. 26.

XLVI.

1. Adv. Marc. III, 16. Contra Iud. 9.

EX ESAIA.

I.

2. Adv. Marc. III, 6. V, 9. Contra Iud. 3. 9. De Orat. 2. De Corona 8.

3. Adv. Marc. III, 6. 23. IV, 25. V, 10. Contra Iud. 13. De Corona 8.

4. Adv. Marc. III, 6. Contra Iud. 3.

7. Adv. Marc. III, 33. Contra Iud. 3. 13.

8. Adv. Marc. III, 23. IV, 25. 31. 42. Contra Iud. 3. 13.

10. Adv. Marc. IV, 27. Contra Iud. 9.

11. Adv. Marc. II, 19. 22. Contra Iud. 5. De Orat. 28.

12. Adv. Marc. II, 19. Contra Iud. 5. De Orat. 28.

13. Contra Iud. 5.

14. Adv. Marc. I, 20. IV, 12. 23. V, 4. De Idolol. 14.

15. Contra Iud. 3. De Orat. 11.

16. Adv. Marc. II, 19.

17. Adv. Marc. II, 19. IV, 14. 17. 30. Ad Uxor. I, 8.

18. Adv. Marc. IV, 10. 14. 17. Ad Uxor. I, 8. Scorp. 12.

19. De Resurr. Carn. 26.

20. Adv. Marc. III, 23. Contra Iud. 13.

22. De Anima 3.

23. Adv. Marc. IV, 27. Contra Iud. 9.

II.

1. Adv. Marc. III, 21. V, 4. Contra Iud. 3.

3. Adv. Marc. V, 1. 4. Contra Iud. 3.

4. Adv. Marc. III, 21. IV, 1. Contra Iud. 3.

12. Adv. Marc. IV, 33.

19. Adv. Marc. IV, 30. V, 16. Adv. Hermog. 33.

20. Adv. Marc. III, 23. Contra Iud. 13.

III.

1. Adv. Marc. III, 23. Contra Iud. 13.

2. Adv. Marc. III, 23. V, 6. 8. Contra Iud. 13.

3. Adv. Marc. IV, 27.

11. Adv. Marc. IV, 15.

12. Adv. Marc. IV, 42.

13. Adv. Marc. IV, 14. 42. De Resurr. Carn. 20.

14. Adv. Marc. IV, 14.

15 et 16. Adv. Marc. IV, 15. De Cultu Femin. II, 10.

V.

5. De Resurr. Carn. 22.

6. Adv. Marc. III, 23. Contra Iud. 13.

7. Adv. Marc. IV, 30.

12. De Corona 9.

14. Adv. Marc. IV, 15.

18. De Paenitent. 11.

20. Scorp. 1. De Carne Chr. 24. Adv. Marc. V, 14.

23. Adv. Marc. IV, 27.

26. Adv. Marc. IV, 14.

VI.

3. De Orat. 3.

10. Adv. Marc. III, 6. IV, 13. 19. V, 11. De Ieiun. 6. Apolog. 21.

De Corona 8.

VII.

3. Apolog. 21.

9. Adv. Marc. IV, 20. 25. V, 11. De Bapt. 10. Apolog. 21.

13. Contra Iud. 9.
 14. Adv. Marc. III, 12. 13. IV, 10. Contra Iud. 9. De Carne Chr. 17. 21. 23.
 15. Contra Iud. 9.
 16. Adv. Marc. III, 12. 13. V, 18. Contra Iud. 9. De Resurr. Carn. 20.
- VIII.
14. Adv. Marc. IV, 13. 35. V, 5. Contra Iud. 14.
- IX.
1. Adv. Marc. IV, 7.
 2. Adv. Marc. IV, 7.
 6. Adv. Marc. III, 19. Contra Iud. 10. De Carne Chr. 14.
- X.
1. Adv. Marc. IV, 14.
 2. Adv. Marc. IV, 14.
 14. Adv. Marc. II, 25. Adv. Prax. 16.
 23. Adv. Marc. IV, 1. 16.
 33. Adv. Marc. IV, 15.
- XI.
1. Adv. Marc. IV, 1. V, 8. Contra Iud. 9. De Carne Chr. 21. De Corona 13. 15.
 2. Adv. Marc. III, 17. V, 8. 17. Contra Iud. 9.
 3. Adv. Marc. III, 17. Contra Iud. 9.
 6 et 7. Adv. Hermog. 11.
 8. Adv. Marc. IV, 24. Adv. Hermog. 11.
 10. De Corona 15.
- XIII.
1. De Resurr. Carn. 20.
 10. De Resurr. Carn. 22.
- XIV.
4. Adv. Marc. V, 11. 17.
- XV.
4. Contra Iud. 4.
- XVI.
- 1 sqq. Contra Iud. 9. De Spectac. 3.
- XVII.
- 1 sqq. De Resurr. Carn. 20.
- XXI.
- 1 sqq. De Resurr. Carn. 20.
- XXIII.
- 1 sq. De Resurr. Carn. 20.
- XXIV.
19. De Resurr. Carn. 31.
- XXVI.
20. De Resurr. Carn. 27.
- XXVII.
1. Adv. Marc. IV, 24.
 11. Adv. Marc. IV, 43.
- XXVIII.
14. Adv. Marc. IV, 27.
 15. Adv. Marc. V, 6. Contra Iud. 14.
- XXIX.
13. Adv. Marc. III, 6. IV, 12. 17. 41. V, 12. 14.
 14. Adv. Marc. III, 6. IV, 25. V, 11.
 18. Adv. Marc. V, 11.
 21. De Corona 8.
- XXX.
27. Adv. Marc. IV, 29.
- XXXI.
5. Adv. Marc. III, 24.
 9. De Monog. 7. 8.
- XXXII.
9. Adv. Marc. IV, 19.
 10. Adv. Marc. IV, 19.
- XXXIII.
14. Adv. Marc. IV, 34.
 17. Contra Iud. 13.
 18. Contra Iud. 13.
- XXXIV.
4. Adv. Hermog. 34.
 11. De Idolol. 24.
- XXXV.
1. Adv. Marc. IV, 9.
 2. Adv. Marc. IV, 10.
 3. Adv. Marc. IV, 10. 24. De Resurr. Carn. 20.
 4. Contra Iud. 9.
 5. Adv. Marc. IV, 24. Contra Iud. 9. De Resurr. Carn. 20.
 6. Contra Iud. 9. De Resurr. Carn. 20.
 8. Adv. Marc. IV, 24. De Anima 33.
 9. Adv. Marc. IV, 24. De An. 33.
 10. De Resurr. Carn. 58.

XXXVII.

Adv. Marc. V, 9.

XXXVIII.

16. De Resurr. Carn. 28.

21. De Corona 8.

XXXIX.

2—4. Adv. Marc. IV, 15. 28.

6. Adv. Marc. IV, 15.

XL.

3. Adv. Marc. IV, 11. 33.

4. Adv. Marc. V, 3. 4.

5. De Resurr. Carn. 10. 59.

7. Contra Iud. 4. De Resurr. Carn. 10. 59.

8. Adv. Marc. IV, 40. Adv. Prax. 27.

9. Adv. Marc. V, 2.

12. Adv. Hermog. 45.

13. Adv. Marc. II, 2. V, 14. 18. Adv. Hermog. 17. Scorp. 7.

14. Adv. Hermog. 17. Scorp. 7.

15. Adv. Marc. IV, 25. De Praescript. Haeret. 8. Contra Iud. 1. Scorp. 10. De Fuga in Persec. 2. De Resurr. Carn. 59. De Paenit. 4.

18. Adv. Marc. I, 4.

22. Scorp. 10.

23 et 26. Apolog. 17.

28. Adv. Marc. II, 22. Adv. Prax. 16. De Ieiun. 6.

XLI.

4. Adv. Marc. I, 11. Adv. Hermog. 6. Adv. Prax. 18.

17. Adv. Hermog. 34.

18. Adv. Hermog. 34.

19. Adv. Hermog. 34.

XLII.

1. Adv. Prax. 11.

2. Adv. Marc. IV, 23. Contra Iud. 9. De Patient. 3.

3. Adv. Marc. III, 17. IV, 23. Contra Iud. 9. De Patient. 3.

4. Adv. Marc. III, 21. V, 2. 4. De Resurr. Carn. 59.

5. De Anima 11.

6. Adv. Marc. III, 20. IV, 25. V, 2. 11. 7. Contra Iud. 12.

7. Adv. Marc. III, 20. Contra Iud. 12.

14. De Pudic. 2.

15. Adv. Hermog. 34.

19. Adv. Marc. III, 1. V, 17.

XLIII.

18 et 19. Adv. Marc. I, 20. IV, 1. 11. 33. V, 4. 12. De Pudic. 6.

20. Adv. Marc. III, 5. IV, 13.

XLIV.

5. Adv. Marc. IV, 39. Scorp. 7.

6. Adv. Marc. I, 11. IV, 39. Adv. Prax. 17. 18. Adv. Hermog. 6.

8. De Idolol. 4.

9. De Idolol. 4.

20. De Idolol. 4. De Resurr. Carn. 3.

24. Adv. Hermog. 6. Adv. Prax. 18.

25. Adv. Marc. IV, 25. Adv. Prax. 20. De Resurr. Carn. 3.

XLV.

1. Adv. Prax. 11. 28. Contra Iud. 7.

2. Contra Iud. 7.

3. Adv. Marc. IV, 25. V, 14.

5. Adv. Valent. 21. Adv. Prax. 18. 20. Ad Uxorem II, 5.

7. Adv. Marc. I, 2. 16. II, 14.

24. III, 23. IV, 1. Adv. Hermog. 32. De Fuga in Persec. 4. De Pudic. 2.

9. De Resurr. Carn. 7.

14. Adv. Prax. 13.

15. Adv. Prax. 13.

18. Adv. Hermog. 29.

23. Adv. Hermog. 6.

XLVI.

9. De Carne Chr. 24.

12. Adv. Marc. III, 22. V, 17.

XLVIII.

13. Adv. Hermog. 45.

XLIX.

6. Adv. Marc. IV, 11. 25. Adv. Prax. 11.

10. Adv. Marc. IV, 14.

12. Adv. Marc. IV, 13.

18. Adv. Marc. III, 24. IV, 11. 13.

21. Adv. Marc. IV, 13.

L.

3. Adv. Marc. IV, 42.
4. Adv. Marc. IV, 39. 40. 42. Adv. Prax. 22.
5. Adv. Marc. IV, 40.
6. Adv. Marc. III, 5. De Fuga in Persec. 12. De Resurr. Carn. 20.
10. Adv. Marc. III, 17. IV, 22.
11. Adv. Marc. III, 23. Contra Iud. 13.

LI.

4. Adv. Marc. IV, 1.
7. Adv. Marc. IV, 14.
9. De Resurr. Carn. 26.

LII.

5. Adv. Marc. III, 23. IV, 14. 35.
6. Adv. Marc. IV, 13.
7. Adv. Marc. III, 21. IV, 34. V, 2. 5.
10. Adv. Marc. III, 21.
11. Adv. Marc. III, 21. V, 18.
14. Adv. Marc. III, 17.

LIII.

1. Adv. Prax. 11. 13.
2. Adv. Marc. III, 7. 17. Adv. Prax. 11. Contra Iud. 14. De Idolol. 18. De Carne Chr. 15.
3. Adv. Marc. III, 7. 17. Contra Iud. 9. 14. De Carne Chr. 9. 15. De Idolol. 18.
4. Adv. Marc. III, 17. IV, 8.
5. Adv. Marc. IV, 21.
6. Adv. Prax. 30.
7. Adv. Marc. III, 17. IV, 40. 42. Contra Iud. 9. 13. 14. De Fuga in Persec. 12. De Resurr. Carn. 20. De Patient. 3. De Spectac. 20.
8. Adv. Marc. III, 7. Contra Iud. 10. 13. 14.
9. Contra Iud. 10.
10. Contra Iud. 10.
12. Adv. Marc. III, 19. IV, 10. Contra Iud. 10. De Fuga in Persec. 12. De Resurr. Carn. 20.

LV.

3. Adv. Marc. III, 20. IV, 1.
4. Adv. Marc. III, 20.
5. Adv. Marc. III, 20.

LVI.

2. Adv. Marc. IV, 12.
4. De Monog. 7. Ad Uxor. I, 6.

LVII.

1. Adv. Marc. III, 22. IV, 21. 28. Scorp. 8.
2. Adv. Marc. III, 19. IV, 43. Scorp. 8.
16. Adv. Hermog. 32. De Anima 11.

LVIII.

1. Contra Iud. 9.
2. Contra Iud. 9.
3. De Ieiun. 15.
4. De Ieiun. 15.
5. De Ieiun. 2. 15.
6. Adv. Marc. II, 19. IV, 16. 17. 31. 37.
8. De Resurr. Carn. 27.
13. Adv. Marc. IV, 12.

LIX.

3. Adv. Marc. IV, 25. 35.
8. Adv. Marc. III, 24. V, 15.
11. Contra Iud. 7.

LXI.

1. Adv. Marc. IV, 14. Adv. Prax. 11.
2. Adv. Marc. IV, 14.
3. Adv. Marc. IV, 14.
10. Adv. Marc. IV, 11.

LXIII.

1. Adv. Marc. IV, 40.
2. Adv. Marc. IV, 40.
5. Adv. Marc. IV, 25.
9. Adv. Marc. IV, 22. De Carne Chr. 14.

LXV.

2. Contra Iud. 13.
12. Adv. Marc. IV, 14. 15. Contra Iud. 13.
13. Adv. Marc. IV, 14. 15.
14. Adv. Marc. IV, 14. 15. Contra Iud. 13.
15. Contra Iud. 13.

LXVI.

1. Adv. Marc. II, 25. Adv. Prax. 16.
2. De Resurr. Carn. 31.
5. Adv. Marc. IV, 16.
14. De Resurr. Carn. 31.

22. De Resurr. Carn. 31.
 23. Contra Iud. 4. De Resurr.
 Carn. 31.
 24. De Resurr. Carn. 31.

EX IEREMIA.

- I.
 5. De Anima 26.
 9. Adv. Prax. 22.
- II.
 10. Contra Iud. 13.
 11. Contra Iud. 13.
 12. Contra Iud. 13.
 13. Contra Iud. 13.
 31. Adv. Marc. IV, 31.
- IV.
 4. Adv. Marc. I, 20. IV, 1. 11. V, 4.
 Contra Iud. 3. De Pudic. 6.
- VII.
 15. De Pudic. 2. 19.
 24. Adv. Marc. IV, 31.
 25. Adv. Marc. IV, 31.
- VIII.
 4. De Paenitent. 8.
- IX.
 22. Adv. Marc. IV, 15.
- XI.
 8. Adv. Marc. IV, 31.
 14. De Pudic. 2.
 19. Adv. Marc. III, 19. IV, 40.
 Contra Iud. 10.
 20. Adv. Marc. IV, 33. 35.
- XIV.
 8. Adv. Marc. III, 6.
 11. De Pudic. 2.
- XVI.
 16. Adv. Marc. IV, 9.
- XVII.
 5. Adv. Marc. IV, 16. 27. 33. V, 7.
 9. Adv. Marc. III, 7. Contra Iud.
 14. De Carne Chr. 15.
 10. Adv. Marc. IV, 33.
- XVIII.
 11. Adv. Marc. II, 24.
- XIX.
 11. De Paenitent. 4.
- XXII.
 3. Adv. Marc. IV, 30.
 5. Adv. Marc. II, 26.

XXXI.

8. De Bapt. 19.
 29. Adv. Marc. II, 15. De Mo-
 nog. 7.
 30. De Monog. 7.
 31. Adv. Marc. I, 20. IV, 1. Con-
 tra Iud. 3.
 33. Contra Iud. 3.

XXXII.

25. Adv. Marc. IV, 40.

XLIX.

13. Adv. Marc. II, 26.
 18. De Monog. 16.

LI.

15. Adv. Hermog. 45.

EX THRENIS.

IV.

7. Adv. Marc. IV, 8.
 20. Adv. Marc. III, 6. Adv. Prax.
 14.

EX BARUCH.

III.

38. Adv. Prax. 16.

VI.

3. Scorp. 8.
 4. Scorp. 8.
 5. Scorp. 8.
 9. De Corona 10.

EX EZECHIELE.

I.

1. Adv. Prax. 14.

VIII.

12. Contra Iud. 11.
 13. Contra Iud. 11.
 14. Contra Iud. 11.
 15. Contra Iud. 11.
 16. Contra Iud. 11.
 17. Contra Iud. 11.
 18. Contra Iud. 11.

IX.

1. Contra Iud. 11.
 2. Contra Iud. 11.
 3. Contra Iud. 11.
 4. Contra Iud. 11. Adv. Marc.
 III, 22.

5. Contra Iud. 11.
6. Contra Iud. 11.
- XVI.
3. Adv. Marc. III, 13. Contra Iud. 9.
- XVIII.
7. Adv. Marc. IV, 16. 17.
8. Adv. Marc. IV, 16.
20. Adv. Marc. II, 15.
21. De Paenitent. 4.
23. Adv. Prax. 22. De Resurr. Carn. 9. De Orat. 7. De Paenitent. 4. Adv. Marc. II, 8. 17. IV, 10.
- XXII.
8. Contra Iud. 4.
- XXIII.
17 sqq. De Idolol. 1.
- XXVIII.
11. Adv. Marc. II, 10.
12. Adv. Marc. II, 10.
13. Adv. Marc. II, 10.
14. Adv. Marc. II, 10.
15. Adv. Marc. II, 10.
16. Adv. Marc. II, 10.
- XXXII.
7. De Resurr. Carn. 22.
- XXXIII.
11. Adv. Marc. II, 13. IV, 10. 37. De Resurr. Carn. 9. De Paenitent. 4. De Pudic. 2. 10. 18. 22.
- XXXIV.
2. De Fuga in Persec. 11.
3. De Pudic. 7.
4. De Pudic. 7.
16. De Resurr. Carn. 47.
22. Adv. Marc. V, 13.
- XXXVII.
1. De Resurr. Carn. 29.
2. De Resurr. Carn. 29.
3. De Resurr. Carn. 29. 30.
4. De Resurr. Carn. 29.
5. De Resurr. Carn. 29.
6. De Resurr. Carn. 29.
7. De Resurr. Carn. 29.
8. De Resurr. Carn. 29.
9. De Resurr. Carn. 29.
10. De Resurr. Carn. 29.
11. De Resurr. Carn. 30.
12. De Resurr. Carn. 29.
13. De Resurr. Carn. 29.
14. De Resurr. Carn. 29. 30.
- XLVII.
15. Adv. Marc. III, 24.
- EX DANIELE.**
- I.
6. De Ieiun. 7. 9. De Anima 48.
10. De Ieiun. 9.
17. De Ieiun. 9.
- II.
1. De Anima 47.
16. De Ieiun. 7.
35. De Resurr. Carn. 22. De Spectac. 2. Contra Iud. 3. Adv. Marc. IV, 35.
45. Contra Iud. 3.
- III.
16. Scorp. 8.
17. Scorp. 8.
18. Scorp. 8. De Idolol. 15.
21. De Orat. 12. Adv. Hermog. 44.
25. Adv. Marc. III, 10. Adv. Prax. 16.
27. De Orat. 12.
- IV.
30. De Paenit. 12.
33. De Paenit. 12. De Patient. 13.
- V.
29. De Idolol. 15.
- VI.
10. De Ieiun. 10. De Orat. 25.
13. Scorp. 8.
16. De Idolol. 15.
- VII.
10. Adv. Prax. 3.
13. Adv. Marc. III, 7. 24. IV, 10. 39. 41. Contra Iud. 14. De Carne Chr. 15.
14. Adv. Marc. III, 7. IV, 39.
- IX.
1. Contra Iud. 7.
2. Contra Iud. 8.
3. De Ieiun. 10.
21. Contra Iud. 8. De Ieiun. 10.
22. Contra Iud. 8.
23. Contra Iud. 8.
24. Contra Iud. 8.

- 25. Contra Iud. 8.
- 26. Contra Iud. 8. 13.
- 27. Contra Iud. 8.

- X.
 - 1. De Ieiun. 9.
 - 2 et 3. De Ieiun. 9. De Anima 48.
 - 12. De Ieiun. 9.
- XIV.
 - 48 sqq. De Corona 4.
- XVI.
 - 2 sqq. De Idolol. 18.
 - 35 sqq. De Ieiun. 7.

EX OSEE.

- I.
 - 2. De Pudic. 6.
 - 6. Adv. Marc. IV, 16.
 - 9. Adv. Marc. IV, 16.
- II.
 - 1. Adv. Marc. IV, 16.
 - 11. Adv. Marc. I, 20. V, 4.
- VI.
 - 1. Adv. Marc. IV, 43. Contra Iud. 13.
 - 2. Adv. Marc. IV, 43.
 - 6. Adv. Marc. II, 13. 17. IV, 17.
 - 27. V, 11. De Paenitent. 8. De Pudic. 2.
- VIII.
 - 14. Adv. Marc. IV, 29.
- X.
 - 6. Adv. Marc. IV, 42.
- XII.
 - 4. Adv. Marc. IV, 39.
- XIII.
 - 14. Adv. Marc. V, 10.

EX IOELE.

- II.
 - 10. Adv. Prax. 16.
 - 13. De Ieiun. 16. De Pudic. 2.
 - 15. De Ieiun. 16.
 - 22. Contra Iud. 13.
 - 28. Adv. Marc. V, 4. 9. 11. De Resurr. Carn. 10.
 - 30. Adv. Marc. IV, 39.
 - 31. Adv. Marc. IV, 39.
- III.
 - 18. Adv. Marc. III, 5.

EX AMOS.

- II.
 - 6. Adv. Marc. IV, 40.
 - 13. De Ieiun. 9.
- IV.
 - 13. Adv. Hermog. 32. Adv. Prax. 28. Adv. Marc. III, 6.
- V.
 - 21. Adv. Marc. V, 4.
- VI.
 - 1. Adv. Marc. IV, 35.
 - 4. Adv. Marc. IV, 15.
 - 5. Adv. Marc. IV, 15.
 - 6. Adv. Marc. IV, 15.
- VIII.
 - 9. Contra Iud. 10. 13. Adv. Marc. IV, 42.
 - 10. Contra Iud. 10.
- IX.
 - 6. Adv. Marc. III, 24. IV, 34. V, 15. Scorpi. 10.

EX IONA.

- I.
 - 3. De Corona 8.
- II.
 - 1. De Resurr. Carn. 58. De Pudic. 10.
 - 2. De Orat. 13.
 - 11. De Resurr. Carn. 31. 58.
- III.
 - 4. Adv. Marc. V, 11. De Pudic. 10.
 - 10. Adv. Marc. II, 24. IV, 10.
- IV.
 - 2. Adv. Marc. II, 24. De Pudic. 10.

EX MICHAEA.

- V.
 - 2. Contra Iud. 13.
- VI.
 - 6. Adv. Marc. IV, 36.
- VII.
 - 6. Adv. Marc. IV, 30.
 - 18. Adv. Marc. IV, 10.
 - 19. Adv. Marc. IV, 10.

EX NAHUM.

I.

- 4. Adv. Marc. IV, 20.
- 15. Adv. Marc. III, 6.

EX HABACUC.

II.

- 2. Adv. Marc. IV, 19. V, 3.

III.

- 2. Adv. Marc. IV, 22.
- 3. Adv. Marc. IV, 22.
- 8. Adv. Marc. IV, 39.
- 9. Adv. Marc. IV, 20. 39.
- 10. Adv. Marc. IV, 39.
- 11. Adv. Marc. IV, 39.
- 12. Adv. Marc. IV, 39.
- 13. Adv. Marc. IV, 39.

EX SOPHONIA.

I.

- 14. Adv. Marc. IV, 39.

EX ZACHARIA.

I.

- 14. De Carne Chr. 14.

II.

- 8. Adv. Marc. IV, 35.

III.

- 3. Contra Iud. 14.
- 5. Contra Iud. 14. Adv. Marc. III, 7.
- 8. Adv. Valent. 3.

IV.

- 3. Adv. Marc. IV, 22.
- 14. Adv. Marc. IV, 22.

VI.

- 12. Adv. Valent. 3.
- 14. Adv. Marc. IV, 39.

VII.

- 10. Adv. Marc. IV, 16.

VIII.

- 16. Adv. Marc. IV, 30.
- 17. Adv. Marc. IV, 16.

IX.

- 15. Adv. Marc. IV, 39.
- 16. Adv. Marc. IV, 39.

XI.

- 12. Adv. Marc. IV, 40. De Resurr. Carn. 20.
- 13. Adv. Marc. IV, 40. De Resurr. Carn. 20.

XII.

- 10. De Resurr. Carn. 26. Adv. Marc. III, 7. Contra Iud. 14.

XIII.

- 7. De Fuga in Persec. 11.
- 9. De Fuga in Persec. 3.

XIV.

- 4. Adv. Marc. IV, 40.
- 14. Adv. Marc. III, 13. Contra Iud. 9.

EX MALACHIA.

I.

- 10. Adv. Marc. III, 22. Contra Iud. 5.
- 11. Adv. Marc. III, 22. IV, 1. Contra Iud. 5. 6.

II.

- 15. Adv. Marc. IV, 34.

III.

- 1. Contra Iud. 9.
- 2. De Resurr. Carn. 31.

IV.

- 4. De Anima 35.

EX I MACHABAEORUM.

I.

- 41. Contra Iud. 4.

EX II MACHABAEORUM.

VII.

- 28. De Praescript. Haeret. 13.

EX MATTHAEO.

I.

- 1. De Carne Chr. 22.
- 16. De Carne Chr. 20.
- 20. De Carne Chr. 20.
- 21. Adv. Marc. III, 15. IV, 7. De Carne Chr. 21.
- 23. De Carne Chr. 17. 21. Adv. Prax. 27.
- 25. De Carne Chr. 21.

II.

1. De Carne Chr. 2.
2. De Idolol. 9.
5. Apolog. 21.
6. Contra Iud. 13.
12. De Idolol. 9.
14. De Fuga in Persec. 8.
16. Adv. Valent. 2.
23. Adv. Mare. IV, 8.

III.

2. De Cultu Femin. I, 7.
3. De Bapt. 8.
4. De Idolol. 19.
6. De Bapt. 10. 20.
- 7 et 8. Adv. Hermog. 12. De Anima 21. De Pudic. 10.
9. Adv. Hermog. 12. 37. De Anima 21. De Pudic. 10. 20.
10. De Exhort. Castit. 6.
12. De Praescript. Haeret. 3. De Fuga in Persee. 1.
15. Adv. Mare. IV, 9.
16. De Bapt. 8. 9.
17. Adv. Prax. 19. De Anima 17.

IV.

1. Adv. Marc. IV, 6. De Orat. 8.
2. De Bapt. 20. De Ieiun. 8. De Carne Chr. 9. Adv. Prax. 27.
3. Adv. Prax. 1. 26. De Ieiun. 8.
4. De Ieiun. 6. De Resurr. Carn. 61. De Bapt. 20.
6. Adv. Prax. 1.
10. Seorp. 15.
17. De Praescript. Haeret. 13.
19. De Anima 3.
- 21 et 22. De Idolol. 12. De Bapt. 12.
23. Apolog. 21.

V.

3. Ad Uxor. II, 8. De Fuga in Persee. 6. De Patient. 11. De Idolol. 12.
4. De Patient. 11.
5. De Patient. 11. De Corona 13.
6. De Pudic. 6.
10. Seorp. 9. De Resurr. Carn. 41.
11. De Fuga in Persec. 7.

12. Seorp. 9. De Patient. 8. 11. De Corona 11.

14. De Cultu Femin. II, 13. De Idolol. 15.

15. De Praescript. Haeret. 26.

16. De Cultu Femin. II, 13. De Idolol. 15.

17. De Monog. 7. De Paenitent. 3. Adv. Mare. IV, 7. 9. 12. 36. V, 14.

20. Adv. Marc. I, 23. De Monog. 7. De Idolol. 2.

21. De Pudic. 6.

22. De Orat. 10. Apolog. 45. 47. De Patient. 6. De Pudic. 6. De Resurr. Carn. 35.

23. De Orat. 10. De Patient. 12.

25. De Anima 35.

26. De Anima 35.

27. De Pudic. 6.

28. De Exhort. Castit. 9. De Resurr. Carn. 15. De Anima 15. 40. 58. De Pudic. 6. De Idolol. 2. 22.

30. De Idolol. 7.

32. Adv. Marc. IV, 34. V, 7. De Monog. 9. De Pudic. 16.

34. De Pudic. 19.

36. De Cultu Femin. II, 6.

37. De Praescript. Haeret. 26. Adv. Prax. 9. De Carne Chr. 23.

38. De Exhort. Castit. 6. De Patient. 6.

39. De Patient. 8. De Spectae. 23. 25.

40. De Patient. 7.

42. De Monog. 11. De Fuga in Persec. 12.

43. Adv. Marc. I, 23.

44. Ad Scap. 1. De Patient. 7. De Spectac. 16. De Anima 35.

- Adv. Marc. I, 23. Apolog. 32.

45. Adv. Marc. IV, 36. De Resurr. Carn. 26.

47. De Idolol. 2.

48. Adv. Marc. I, 24. De Cultu Femin. II, 1.

VI.

2. De Virg. Vel. 13.

6. De Orat. 2.
 9. Adv. Prax. 23. De Orat. 2.
 10. Adv. Marc. IV, 26. De Orat. 2.
 11. Adv. Marc. IV, 26. De Orat. 6.
 12. Adv. Marc. IV, 26. De Orat. 6.
 De Pudic. 2.
 13. De Orat. 8. De Fuga in Persec. 2.
 16 et 17. De Ieiun. 8.
 21. Ad Mart. 2. De Anima 57.
 24. Adv. Marc. IV, 33. Ad Uxorem II, 3. De Spectac. 26. De Idolol. 12. De Anima 16. De Corona 12.
 25. Ad Uxor. I, 4. De Orat. 6. De Idolol. 12. De Monog. 16.
 26. Ad Uxor. I, 4.
 27. De Spectac. 23.
 28. Ad Uxor. I, 4. De Idolol. 12.
 32. De Orat. 6.
 33. De Orat. 6.
- VII.
1. De Patient. 10. De Pudic. 2.
 2. De Pudic. 2.
 6. De Praescript. Haeret. 26. 41. Ad Uxor. II, 5. De Bapt. 18.
 7. De Orat. 9. De Praescript. Haeret. 8 De Bapt. 20.
 9. De Orat. 6.
 12. Scorp. 10.
 13. Adv. Marc. II, 13.
 15. De Praescript. Haeret. 4.
 16. De Praescript. Haeret. 30. De Anima 21.
 17 et 18. Adv. Hermog. 13. De Carne Chr. 3. De Anima 1. 21. Adv. Marc. II, 24.
 21. Adv. Marc. IV, 17.
- VIII.
3. Adv. Marc. III, 8. De Anima 18.
 5. Adv. Valent. 28. De Idolol. 19.
 10. De Corona 11.
 11. De Resurr. Carn. 35.
 12. De Resurr. Carn. 35. Adv. Marc. I, 27.
 15. Adv. Marc. III, 8.
 17. Adv. Marc. III, 17.
21. De Idolol. 12. De Bapt. 12.
 24. De Bapt. 12.
- IX.
2. De Bapt. 12.
 4. De Resurr. Carn. 15. De Anima 15. De Pudic. 22.
 6. De Spectac. 22. De Pudic. 3. Adv. Marc. IV, 10.
 9. De Idolol. 12. Adv. Marc. IV, 36.
 10. De Patient. 3.
 13. Adv. Marc. II, 17. IV, 17. 27. V, 11. De Paenitent. 8. De Pudic. 2.
 15. De Ieiun. 2. 12.
 16. De Orat. 1. Adv. Marc. IV, 11.
 17. De Orat. 1. Adv. Marc. IV, 11.
 20 et 21. Adv. Marc. III, 8.
 25. De Resurr. Carn. 38.
 29. Adv. Marc. III, 8.
 35. De Praescript. Haeret. 13.
- X.
2. De Praescript. Haeret. 20.
 5. De Fuga in Persec. 6.
 6. De Fuga in Persec. 6.
 7. De Resurr. Carn. 33.
 16. Adv. Valent. 2. Scorp. 9. 15. De Bapt. 8. De Monog. 8.
 17. Scorp. 9.
 18. Scorp. 9.
 21. Scorp. 9. 10.
 22. De Praescript. Haeretic. 3. Scorp. 9. 10.
 23. De Fuga in Persec. 6. 11.
 24. Adv. Marc. IV, 4. Scorp. 9.
 26. De Virg. Vel. 14.
 27. De Praescript. Haeret. 26.
 28. Scorp. 9. 10. De Fuga in Persec. 7. De Resurr. Carn. 35. De Pudic. 2.
 29. De Exhort. Cast. 1. De Monog. 9. De Fuga in Persec. 3. De Resurr. Carn. 35.
 30. Scorp. 9. De Resurr. Carn. 35.
 31. Scorp. 9. De Resurr. Carn. 13.
 32. Adv. Marc. IV, 28. Scorp. 9. De Fuga in Persec. 7. Adv. Prax. 26.

33. Adv. Marc. IV, 28. Scorp. 9.
 10. De Fuga in Persec. 7. De
 Idolol. 13. De Corona 11.
 34. Scorp. 10. Adv. Marc. III, 14.
 35. Scorp. 10.
 36. Scorp. 10.
 37. Scorp. 10. Adv. Marc. IV, 19.
 De Bapt. 12.
 38. De Fuga in Persec. 7. De
 Anima 55.
 39. Scorp. 11. De Corona 11.
 42. De Bapt. 9.
- XI.
2. De Bapt. 10. De Praescript.
 Haeret. 8.
 3. De Bapt. 10.
 5. De Carne Chr. 4.
 8. De Idolol. 18.
 10. Contra Iud. 9.
 11. De Bapt. 12.
 13. Contra Iud. 8. De Pudic. 6.
 De Anima 35.
 19. De Ieiun. 5. De Monog. 8.
 21. De Pudic. 10.
 24. De Resurr. Carn. 33.
 25. Adv. Prax. 26.
 27. Adv. Marc. II, 18. IV, 25. De
 Praescript. Haeret. 21. Adv.
 Prax. 8.
 30. De Monog. 2.
- XII.
1. Adv. Marc. IV, 12.
 8. De Carne Chr. 15.
 19. Contra Iud. 9.
 20. Contra Iud. 9.
 36. De Patient. 8.
 37. Adv. Marc. II, 25. De Idolol.
 20.
 40. De Anima 55.
 48. De Carne Chr. 7.
- XIII.
3. Scorp. 11.
 9. Adv. Marc. IV, 19.
 10. De Resurr. Carn. 33.
 11. De Praescript. Haeret. 22.
 12. Adv. Marc. II, 2. De Fuga in
 Persec. 11.
 13. De Resurr. Carn. 33.
 25. Adv. Prax. 1. De Anima 16.

30. Adv. Prax. 1.
 34. De Resurr. Carn. 33.
 37. De Praescript. Haeret. 31.
 39. De Praescript. Haeret. 31.
 54. De Carne Chr. 9.
 55. De Carne Chr. 7.
- XIV.
4. Adv. Marc. IV, 34.
 13. De Patient. 3.
 25. De Bapt. 9.
 29. De Bapt. 12.
 36. Adv. Marc. III, 8.
- XV.
13. De Praescript. Haeret. 3.
 14. De Praescript. Haeret. 14.
 Adv. Marc. III, 7. De Resurr.
 Carn. 3.
 18. De Patient. 8. De Spectac.
 18.
 24. Adv. Marc. IV, 7. De Prae-
 script. Haeret. 8.
 26. Adv. Marc. IV, 7. De Prae-
 script. Haeret. 8. De Orat. 6.
- XVI.
13. Scorp. 10.
 16. De Praescript. Haeret. 8.
 Adv. Prax. 21.
 17. Adv. Prax. 21. Adv. Marc.
 IV, 11.
 18. De Pudic. 21.
 19. De Praescript. Haeret. 22.
 De Pudic. 21.
 24. De Idolol. 12.
- XVII.
2. Ad Mart. 2.
 3. Adv. Marc. IV, 22. De Resurr.
 Carn. 55. De Ieiun. 6.
 4. Adv. Marc. IV, 22.
 5. Adv. Marc. IV, 22. De Patient.
 15. De Resurr. Carn. 55. Adv.
 Prax. 19. 23. 24. De Anima 17.
 7. Adv. Marc. III, 8.
 12. De Anima 35.
 13. De Ieiun. 9.
- XVIII.
3. De Monog. 8. Adv. Valent. 2.
 9. Adv. Marc. I, 27. Apolog. 47.
 15. De Praescript. Haeret. 16.
 De Bapt. 6. Adv. Prax. 22.

20. De Exhort. Castit. 5.
 22. De Orat. 7. De Patient. 12.
 De Pudic. 21.
 27. De Orat. 7.
 34. De Orat. 7.
- XIX.
3. De Monog. 8. De Carne Chr. 7.
 6. Adv. Marc. IV, 34.
 8. Adv. Marc. IV, 34. De Monog. 8. 14.
 9. Adv. Marc. IV, 34. V, 7.
 12. De Monog. 3. 15. De Patient.
 13. De Cultu Femin. II, 9. De Fuga in Persec. 14.
 14. De Bapt. 18.
 17. Adv. Marc. II, 6. De Pudic. 2.
 19. De Cultu Femin. II, 2. De Monog. 7.
 21. De Idolol. 12.
 23. Adv. Marc. IV, 15.
 26. Adv. Prax. 10. De Resurr. Carn. 57. De Idolol. 12. De Bapt. 2.
 28. De Resurr. Carn. 35.
- XX.
1. De Monog. 10. Adv. Prax. 26.
 2. De Monog. 10.
 10. De Monog. 10.
 16. Adv. Marc. IV, 31. Apolog. 20.
 19. Apolog. 21.
 21. De Resurr. Carn. 35.
 34. Adv. Marc. III, 8.
- XXI.
7. De Corona 13.
 9. Adv. Prax. 17.
 13. De Pudic. 1.
 16. De Anima 19.
 21. De Fuga in Persec. 14.
 25. De Bapt. 10.
 35. Contra Iud. 13.
 37. De Carne Chr. 14.
- XXII.
13. De Resurr. Carn. 35.
 14. De Fuga in Persec. 14.
 19. De Idolol. 15.
 21. Scorp. 14. De Fuga in Persec. 12. De Resurr. Carn. 22.
 De Idolol. 15. 19. De Corona 12.
24. De Monog. 7. De Resurr. Carn. 1. 35.
 30. De Monog. 10. De Resurr. Carn. 35. De Anima 26.
 35. De Carne Chr. 7.
 37. Scorp. 6. De Ieiun. 2.
 39. De Ieiun. 2. De Cultu Fem. II, 2.
 40. De Ieiun. 2. De Cultu Fem. II, 2.
- XXIII.
9. De Orat. 2.
 10. De Virg. Vel. 1. Ad Scap. 5.
 25. Adv. Marc. IV, 27.
 27. Adv. Marc. IV, 16.
 37. De Resurr. Carn. 26.
- XXIV.
3. Adv. Hermog. 11. Apolog. 20.
 5. De Praescript. Haeret. 44. De Anima 2.
 6. Apolog. 20.
 7. De Resurr. Carn. 22. Apolog. 20.
 9. Ad Uxor. I, 5. De Exhort. Castit. 9.
 13. De Fuga in Persec. 7.
 21. Adv. Hermog. 34.
 23. Adv. Marc. III, 3. De Praescript. Haeret. 4.
 24. Adv. Marc. III, 3. 5. De Anima 57.
 30. Adv. Prax. 30.
 35. Adv. Hermog. 34. De Resurr. Carn. 22.
 36. De Anima 33. De Resurr. Carn. 22.
 38. Ad Uxor. I, 5. De Exhort. Castit. 9.
- XXV.
- 1 sqq. De Anima 18.
 29. De Fuga in Persec. 12.
 34. De Carne Chr. 16.
 41. Adv. Hermog. 11. De Carne Chr. 14.
 63. De Praescript. Haeret. 13. Adv. Hermog. 11. De Carne Chr. 14. Apolog. 18. 48.

XXVI.

- 1. De Anima 17. De Pudic. 11.
- 14. De Patient. 3.
- 15. De Corona 12.
- 17. Contra Iud. 8. 10.
- 26. De Orat. 6.
- 28. De Anima 17.
- 38. De Fuga in Persee. 8. De Carne Chr. 13.
- 39. De Fuga in Persee. 8.
- 41. De Orat. 8. De Bapt. 20. Ad Uxor. 1, 4. De Monog. 14. De Fuga in Persee. 8. De Carne Chr. 9. Ad Mart. 4. De Patient. 13.
- 52. De Fuga in Persee. 8. De Idolol. 19. De Corona 1. 11. De Patient. 3.
- 53. De Patient. 3. Adv. Prax. 26. De Fuga in Persee. 8.
- 54. Contra Iud. 10.
- 56. Contra Iud. 10.

XXVII.

- 2. Adv. Prax. 16.
- 3. De Corona 12.
- 10. Adv. Mare. IV, 40.
- 22. De Corona 14. Apolog. 21.
- 24. De Bapt. 9.
- 25. Adv. Mare. II, 15. Contra Iud. 8. Adv. Prax. 18. De Corona 12. 14.
- 29. De Patient. 3.
- 35. De Patient. 3.
- 45. Contra Iud. 13. Apolog. 21.
- 46. Adv. Prax. 25. 26. 30.
- 50. Apolog. 21.
- 51. Contra Iud. 13.
- 59 et 60. Adv. Prax. 16. De Ieiun. 10.
- 64. Apolog. 21.

XXVIII.

- 2. Apolog. 21.
- 4. Apolog. 21.
- 12. Apolog. 21.
- 18. Adv. Prax. 16.
- 19. De Praescript. Haeret. 8. 20. Adv. Prax. 27. De Bapt. 6. 13.

EX MARCO.

- I.
 - 2. Contra Iud. 9.
 - 24. Adv. Prax. 26.
 - 27. De Carne Chr. 9.
 - 35. Ad Mart. 2.
- II.
 - 7. De Pudic. 21.
- III.
 - 29. Adv. Marc. IV, 28.
- V.
 - 1 sqq. De Anima 25.
 - 12. De Fuga in Persee. 2.
- VI.
 - 22 sqq. Scorp. 8.
- VII.
 - 3. De Bapt. 15.
 - 15. De Ieiun. 2.
 - 18 et 19. De Patient. 8. De Spectac. 18.
- VIII.
 - 38. De Fuga in Persec. 7. De Carne Chr. 5. De Idolol. 13.
- IX.
 - 2 sqq. Ad Mart. 2.
 - 7. Adv. Prax. 19.
- X.
 - 27. Adv. Prax. 10. De Resurr. Carn. 57. De Idolol. 12. De Bapt. 2.
 - 29. De Idolol. 12.
 - 52. De Bapt. 12.
- XI.
 - 30. De Bapt. 10.
- XII.
 - 25. De Resurr. Carn. 36. 61.
- XIV.
 - 12. Contra Iud. 8. 10.
 - 13. De Bapt. 19.
 - 21. De Praescript. Haeret. 30.
- XV.
 - 19. De Patient. 3.
- XVI.
 - 9. De Anima 25.
 - 15. Apolog. 21. De Praescript. Haeret. 30.
 - 16. De Praescript. Haeret. 30.
 - 17. De Praescript. Haeret. 30.

19. Contra Iud. 10. Adv. Marc.
III, 23.
20. Apolog. 21.

EX LUCA.

I.

1. De Monog. 8.
17. De Anima 35.
26. Adv. Prax. 26. De Carne
Chr. 2.
27. De Carne Chr. 21.
28. De Orat. 12. De Virg. Vel. 6.
31. De Carne Chr. 21. Adv. Marc.
III, 16.
35. Adv. Prax. 26. 27. De Carne
Chr. 14. Adv. Marc. IV, 7.
36. De Anima 26.
38. De Carne Chr. 17.
42. De Carne Chr. 21.
43. De Carne Chr. 21.
46. De Anima 26.
63. De Idolol. 23.
70. Contra Iud. 5.
78. Contra Iud. 6.
79. Contra Iud. 6.

II.

- 1 et 2. De Carne Chr. 2. Adv.
Marc. IV, 9.
7. De Carne Chr. 2. 21.
8. De Carne Chr. 2.
9 et 10. De Carne Chr. 2.
14. De Carne Chr. 2.
21. De Carne Chr. 2.
22. De Carne Chr. 2.
23. De Carne Chr. 23.
34. De Carne Chr. 23.
37. De Ieiun. 7.
49. Adv. Prax. 26.

III.

1. Apolog. 7.
2. De Bapt. 11.
4. Adv. Marc. V, 3.
5. Adv. Marc. V, 3.
14. De Idololatria 19. De Coro-
na 11.
16. De Bapt. 8. 11.
17. De Praescript. Haeret. 3.
22. De Bapt. 8.
25. De Carne Chr. 22.

IV.

- 16 sqq. Adv. Marc. IV, 8.
27. Adv. Marc. IV, 9.
29. Adv. Marc. IV, 8.
30. Adv. Marc. IV, 8.
31. Adv. Marc. IV, 7.
32. Adv. Marc. IV, 7.
33. Adv. Marc. IV, 7.
34. Adv. Prax. 26. Adv. Marc.
IV, 7. V, 6.
35. Adv. Marc. IV, 7.
40. Adv. Marc. IV, 8.
41. Adv. Marc. IV, 8.
42. Ad Mart. 2. Adv. Marc. IV, 8.
43. Adv. Marc. IV, 8.

V.

9. Adv. Marc. IV, 8.
10. Adv. Marc. IV, 8.
11. Adv. Marc. IV, 8.
13. Adv. Marc. IV, 9.
14. Adv. Marc. IV, 9.
17. Adv. Marc. IV, 10.
22. Adv. Marc. IV, 10.
24. Adv. Marc. IV, 10.
27 et 28. Adv. Marc. IV, 11.
31. Adv. Marc. IV, 11. De Re-
surr. Carn. 9. De Pudic. 9.
33. Adv. Marc. IV, 11.
34. Adv. Marc. IV, 11.
36. Adv. Marc. IV, 11.
37. Adv. Marc. IV, 11.

VI.

1. Adv. Marc. IV, 12.
2. Adv. Marc. IV, 12.
3. Adv. Marc. IV, 12.
4. Adv. Marc. IV, 12.
5. Adv. Marc. IV, 12.
7. Adv. Marc. IV, 12.
9. Adv. Marc. IV, 12.
10. Adv. Marc. IV, 12.
12. Adv. Marc. IV, 13.
13. Adv. Marc. IV, 13.
14. Adv. Marc. IV, 13.
17. Adv. Marc. IV, 13.
20. Adv. Marc. IV, 14. Ad Uxor.
II, 8. De Fuga in Persec. 12.
De Patient. 11. De Idolol. 12.
21. Adv. Marc. IV, 14.
22. Adv. Marc. IV, 14.

23. Adv. Marc. IV, 15.
 24. Adv. Marc. IV, 15.
 25. Adv. Marc. IV, 15.
 26. Adv. Marc. IV, 15.
 27. Adv. Marc. IV, 16. De Anima 35.
 28. Adv. Marc. IV, 16.
 29. Adv. Marc. IV, 16. De Fuga in Persec. 13.
 30. Adv. Marc. IV, 16. De Bapt. 18.
 31. Adv. Marc. IV, 16. Scorp. 10.
 34. Adv. Marc. IV, 17.
 35. Adv. Marc. IV, 17.
 36. Adv. Marc. IV, 17. De Pudic. 2.
 37. Adv. Marc. IV, 17. De Orat. 7. De Patient. 12. De Pudic. 2.
 38. Adv. Marc. IV, 17.
 39. Adv. Marc. IV, 17.
 40. Adv. Marc. I, 14. IV, 17. De Anima 55.
 42. Adv. Marc. IV, 17.
 43. Adv. Marc. I, 2. IV, 17. De Anima 21.
 45. Adv. Marc. IV, 17.
 46. Adv. Marc. IV, 17.

VII.

9. Adv. Marc. IV, 18.
 15. Adv. Marc. IV, 18.
 16. Adv. Marc. IV, 18.
 19. Adv. Marc. IV, 18.
 21 et 22. Adv. Marc. IV, 18.
 23. Adv. Marc. IV, 18.
 24. Adv. Marc. IV, 18.
 26. Adv. Marc. IV, 18.
 27. Adv. Marc. IV, 18.
 28. Adv. Marc. IV, 18.
 37 et 38. Adv. Marc. IV, 18. De Pudic. 11.
 50. Adv. Marc. IV, 18.

VIII.

2. Adv. Marc. IV, 18.
 3. Adv. Marc. IV, 18.
 8. Adv. Marc. IV, 19.
 10. Adv. Marc. IV, 19.
 11. De Praescript. Haeret. 31.
 16. Adv. Marc. IV, 19.
 17. De Paenit. 6.

18. Adv. Marc. IV, 19.
 20. Adv. Marc. III, 11. IV, 19.
 21. Adv. Marc. IV, 19.
 22. De Corona 8.
 25. Adv. Marc. IV, 20.
 30. Adv. Marc. IV, 20.
 31. Adv. Marc. IV, 20.
 43 et 44. Adv. Marc. IV, 20.
 45. Adv. Marc. IV, 20.
 46. Adv. Marc. IV, 20.
 47. Adv. Marc. IV, 20.
 48. Adv. Marc. IV, 20.

IX.

- 1 et 2. Adv. Marc. IV, 21.
 3. Adv. Marc. IV, 21.
 5. Adv. Marc. IV, 21.
 7 et 8. Adv. Marc. IV, 21.
 10. Adv. Marc. IV, 21.
 14. Adv. Marc. IV, 21.
 17. Adv. Marc. IV, 21.
 18. Adv. Marc. IV, 21.
 20. Adv. Marc. IV, 21. 22.
 21. Adv. Marc. IV, 21.
 22. Adv. Marc. IV, 21.
 24. Adv. Marc. IV, 21.
 26. Adv. Marc. IV, 21.
 28. Adv. Marc. IV, 22.
 29. Adv. Marc. IV, 22.
 30 et 31. Adv. Marc. IV, 22. Adv. Prax. 14.
 33. Adv. Marc. IV, 22.
 34. Adv. Marc. IV, 22.
 35. Adv. Marc. IV, 22. Adv. Prax. 19.
 41. Adv. Marc. IV, 23.
 47. Adv. Marc. IV, 23.
 52. 54. Adv. Marc. IV, 23.
 55. Adv. Marc. IV, 26.
 56. De Carne Chr. 13.
 57. Adv. Marc. IV, 23.
 58. De Idolol. 18.
 59. 60. Adv. Marc. IV, 23.
 61. Adv. Marc. IV, 24.
 62. De Idolol. 12.

X.

1. Adv. Marc. IV, 24.
 4. Adv. Marc. IV, 24.
 5. Adv. Marc. IV, 24. De Orat. 26.

- 7. Adv. Marc. IV, 24.
- 9. Adv. Marc. IV, 24.
- 10. Adv. Marc. IV, 24.
- 11. Adv. Marc. IV, 24.
- 16. Adv. Marc. IV, 24.
- 18. Adv. Marc. II, 10. De Ani-
ma 17.
- 19. Adv. Marc. IV, 24. Scorp. 1.
- 20. Adv. Marc. IV, 7.
- 21. Adv. Marc. IV, 25.
- 22. Adv. Marc. IV, 25.
- 23. Adv. Marc. IV, 25.
- 24. Adv. Marc. IV, 25.
- 25. Adv. Marc. IV, 19. 25.
- 27. Adv. Marc. IV, 25. V, 2.
- 28. De Carne Chr. 7.

XI.

- 1. Adv. Marc. IV, 26.
- 2. Adv. Marc. IV, 26. De Orat.
2. 5.
- 3. Adv. Marc. IV, 26. De Orat. 6.
- 4. Adv. Marc. IV, 26. De Orat. 7.
- 5. De Praescript. Haeret. 11.
- 7. Adv. Marc. IV, 26.
- 8. De Orat. 6. De Praescript.
Haeret. 11.
- 9. Adv. Marc. IV, 26. De Prae-
script. Haeret. 11.
- 11. Adv. Marc. IV, 26.
- 12. Adv. Marc. IV, 26.
- 13. Adv. Marc. IV, 26.
- 14. Adv. Marc. IV, 26.
- 15. Adv. Marc. IV, 26.
- 18. Adv. Marc. IV, 26.
- 19. Adv. Marc. IV, 26.
- 20. Adv. Marc. IV, 26.
- 21 et 22. Adv. Marc. IV, 26. V, 6.
- 27. Adv. Marc. III, 11. IV, 26.
- 28. Adv. Marc. IV, 26.
- 29. Adv. Marc. IV, 26.
- 35. Adv. Marc. IV, 26.
- 37 et 38. Adv. Marc. IV, 26.
- 39. Adv. Marc. IV, 26.
- 40. Adv. Marc. IV, 26.
- 41. Adv. Marc. IV, 26.
- 44. Adv. Marc. IV, 27.
- 45. Adv. Marc. IV, 27.
- 46. Adv. Marc. IV, 27.
- 47. Adv. Marc. IV, 27.

- 50. Adv. Marc. IV, 27.
- 52. Adv. Marc. IV, 27.

XII.

- 1. Adv. Marc. IV, 27.
- 2. Adv. Marc. IV, 28.
- 4. Adv. Marc. IV, 28.
- 5. Adv. Marc. IV, 28.
- 8. Adv. Marc. IV, 28.
- 9. Adv. Marc. IV, 28.
- 10. Adv. Marc. IV, 28.
- 11. Adv. Marc. IV, 28. Scorp. 11.
- 12. Adv. Marc. IV, 28.
- 13. Adv. Marc. IV, 28.
- 14. Adv. Marc. IV, 28.
- 16. Adv. Marc. IV, 28.
- 20. Adv. Marc. IV, 28.
- 22. Adv. Marc. IV, 28.
- 23. Adv. Marc. IV, 28.
- 24. Adv. Marc. IV, 28.
- 25. Adv. Marc. IV, 29. De Spe-
ctac. 23.
- 27. Adv. Marc. IV, 29.
- 28. Adv. Marc. IV, 29.
- 30. Adv. Marc. IV, 29.
- 31. Adv. Marc. III, 24. IV, 29.
- 35. Adv. Marc. IV, 29.
- 36. Adv. Marc. IV, 29.
- 39. Adv. Marc. IV, 29.
- 40. Adv. Marc. IV, 29.
- 41. Adv. Marc. IV, 29.
- 42. Adv. Marc. IV, 29.
- 47. Adv. Marc. IV, 29.
- 48. Adv. Marc. IV, 29.
- 49. Adv. Marc. IV, 29.
- 50. De Bapt. 16. De Pudic. 22.
- 51. Adv. Marc. IV, 29.
- 53. Adv. Marc. IV, 29.
- 56. Adv. Marc. IV, 29.
- 57. Adv. Marc. IV, 29. De Coro-
na 4.
- 58. Adv. Marc. IV, 29.
- 59. Adv. Marc. IV, 29.

XIII.

- 14. Adv. Marc. IV, 29.
- 15. Adv. Marc. IV, 30.
- 19. Adv. Marc. IV, 30.
- 21. Adv. Marc. IV, 30.
- 26. Adv. Marc. IV, 30.
- 27. Adv. Marc. IV, 30.

28. Adv. Marc. IV, 30.
34. De Resurr. Carn. 26.

XIV.

13. Adv. Marc. IV, 31.
14. Adv. Marc. IV, 31. De Resurr.
Carn. 33.
16. Adv. Marc. IV, 31.
18—20. Adv. Marc. IV, 31.
21. Adv. Marc. IV, 31.
22 et 23. Adv. Marc. IV, 31.
24. Adv. Marc. IV, 31.
26. De Fuga in Persec. 7.

XV.

2. De Pudic. 7. 9. De Monog. 8.
4. Adv. Marc. IV, 32. De Pa-
tient. 12. De Pudic. 9. 13.
5. Adv. Marc. IV, 32. De Pu-
dic. 7.
8. De Praescript. Haeret. 11.
Adv. Marc. IV, 32. De Pudic.
7. 9.
9. Adv. Marc. IV, 32. De Pae-
nitent. 8.
11. De Corona 8.
13. De Corona 8.
15. De Pudic. 9.
19. De Paenit. 8.
20. De Patient. 12.
22. 23. De Pudic. 9.
29. De Corona 8.
31. De Corona 8.

XVI.

- 3 sqq. Adv. Marc. IV, 33.
9. De Fuga in Persec. 13. De
Patient. 7.
11. Adv. Marc. IV, 33.
12. Adv. Marc. IV, 33.
13. Adv. Marc. IV, 33.
14. Adv. Marc. IV, 33.
15. Adv. Marc. IV, 33.
16. Adv. Marc. IV, 33. V, 2.
17. Adv. Marc. IV, 33.
18. Adv. Marc. IV, 34. De Mo-
nog. 9.
20. Adv. Marc. IV, 34.
22. Adv. Marc. III, 24. De Ido-
lol. 13.
23. Adv. Marc. IV, 34. De Ido-
lol. 13. De Anima 7. 9.

24. De Anima 7. 9.

26. Adv. Marc. IV, 34. De Ani-
ma 56.

29. Adv. Marc. IV, 34. De Prae-
script. Haeret. 8. De Anima 57.

XVII.

1. Adv. Marc. IV, 35.
2. Adv. Marc. IV, 35.
3. Adv. Marc. IV, 35.
4. Adv. Marc. IV, 35.
14. Adv. Marc. IV, 35.
15. Adv. Marc. IV, 35.
16. Adv. Marc. IV, 35.
19. Adv. Marc. IV, 35.
20. Adv. Marc. IV, 35.
21. Adv. Marc. IV, 35.
25. Adv. Marc. IV, 35.
26. Adv. Marc. IV, 35.
28. Adv. Marc. IV, 35.
32. Adv. Marc. IV, 35.

XVIII.

2. Adv. Marc. IV, 35.
3. Adv. Marc. IV, 36. De Prae-
script. Haeret. 11.
5. Adv. Marc. IV, 36. De Prae-
script. Haeret. 11.
7. Scorp. 11.
9. Adv. Marc. IV, 36.
10. Adv. Marc. IV, 36.
14. Adv. Marc. IV, 36. De Orat.
13.
18. Adv. Marc. IV, 36.
19. Adv. Marc. IV, 36.
20. Adv. Marc. IV, 36.
21. Adv. Marc. IV, 36.
22. Adv. Marc. IV, 36. De Ido-
lol. 12.
27. Adv. Prax. 10. De Resurr.
Carn. 57. De Idolol. 12. De
Bapt. 2.
37. Adv. Marc. IV, 36.
38. Adv. Marc. IV, 36. 37.
39. Adv. Marc. IV, 36.
42. Adv. Marc. IV, 36. De Prae-
script. Haeret. 14.
43. Adv. Marc. IV, 37.

XIX.

5. Adv. Marc. IV, 37.
6. Adv. Marc. IV, 37.

8. Adv. Marc. IV, 37.
 9. Adv. Marc. IV, 37.
 10. Adv. Marc. IV, 37. De Resurr. Carn. 9. De Carne Chr. 12.
 13. Adv. Marc. IV, 38.
 20. De Praescript. Haeret. 26.
 21. Adv. Marc. IV, 37.
 23. Adv. Marc. IV, 37.
- XX.
1. Adv. Marc. IV, 19.
 4. Adv. Marc. IV, 38.
 5. Adv. Marc. IV, 38.
 6. Adv. Marc. IV, 38.
 7. Adv. Marc. IV, 38.
 25. Adv. Marc. IV, 38. Scorp. 14. De Fuga in Persec. 12. De Resurr. Carn. 23. De Corona 12.
 27. Adv. Marc. IV, 38.
 28. Adv. Marc. IV, 38.
 34. Adv. Marc. IV, 38.
 35. Adv. Marc. IV, 38.
 36. Adv. Marc. III, 9. IV, 38.
 39. Adv. Marc. IV, 38.
 44. Adv. Marc. IV, 38.
- XXI.
7. Adv. Marc. IV, 38.
 8. Adv. Marc. IV, 39. V, 1.
 9. Adv. Marc. IV, 39.
 10. Adv. Marc. IV, 39.
 11. Adv. Marc. IV, 39.
 12. Adv. Marc. IV, 39.
 14. Adv. Marc. IV, 39.
 15. Adv. Marc. IV, 39.
 16. Adv. Marc. IV, 39. Scorp. 11.
 17. Adv. Marc. IV, 39. Scorp. 11.
 19. Adv. Marc. IV, 39.
 20. Adv. Marc. IV, 39.
 25. Adv. Marc. IV, 39.
 26. Adv. Marc. IV, 39. De Resurr. Carn. 22.
 27. Adv. Marc. IV, 39. De Resurr. Carn. 22.
 28. Adv. Marc. IV, 39. De Resurr. Carn. 22.
 30 et 31. Adv. Marc. IV, 39. De Resurr. Carn. 22.
 32. Adv. Marc. IV, 39.
 34. Adv. Marc. IV, 39.
 35. Adv. Marc. IV, 39.
36. De Resurr. Carn. 22.
 37. Adv. Marc. IV, 39.
- XXII.
1. Adv. Marc. IV, 40.
 3. Adv. Marc. V, 6.
 15. Adv. Marc. IV, 40. De Anima 16.
 19. Adv. Marc. IV, 40. V, 8. De Orat. 6.
 20. Adv. Marc. IV, 40.
 22. Adv. Marc. IV, 41.
 28. De Bapt. 20.
 29. Adv. Prax. 26.
 31. De Fuga in Persec. 2.
 32. De Fuga in Persec. 2.
 35. Adv. Marc. IV, 41.
 42. De Fuga in Persec. 8. De Orat. 4.
 48. Adv. Marc. IV, 41.
 66. Adv. Marc. IV, 41.
 67. Adv. Marc. IV, 41.
 69. Adv. Marc. IV, 41.
 70. Adv. Marc. IV, 41.
- XXIII.
3. Adv. Marc. IV, 42.
 4. Adv. Marc. IV, 42.
 7. Adv. Marc. IV, 42.
 8. Adv. Marc. IV, 42.
 9. Adv. Marc. IV, 42. De Resurr. Carn. 20.
 23. De Patient. 3.
 25. Adv. Marc. IV, 42.
 32. Adv. Marc. IV, 42. De Pudic. 22.
 34. Adv. Marc. IV, 42.
 44. Adv. Marc. IV, 42. De Ieiun. 10.
 45. Adv. Marc. IV, 42. De Ieiun. 10.
 46. Adv. Marc. IV, 42. Apolog. 21. Adv. Prax. 25. 26.
 51. Adv. Marc. IV, 42.
 52. Adv. Marc. IV, 42.
 53. Adv. Marc. IV, 42.
- XXIV.
1. Adv. Marc. IV, 42.
 2. Adv. Marc. IV, 43.
 4. Adv. Marc. IV, 43.
 6. Adv. Marc. IV, 43.

- 8. Adv. Marc. IV, 43.
- 9. Adv. Marc. IV, 43.
- 11. Adv. Marc. IV, 43.
- 13. Adv. Marc. IV, 43.
- 15. Adv. Marc. IV, 43.
- 16 sqq. Adv. Marc. IV, 43.
- 21. Adv. Marc. IV, 43.
- 25. Adv. Marc. IV, 43.
- 37. Adv. Marc. IV, 43.
- 38. Adv. Marc. IV, 43.
- 39. Adv. Marc. IV, 43. De Carne Chr. 5.
- 41. Adv. Marc. IV, 43.
- 47. Adv. Marc. IV, 43.
- 51. Apolog. 21.

EX IOANNE.

- I.
 - 1. Adv. Hermog. 18. 20. Adv. Prax. 5. 7. 12. 13. 16. 21.
 - 3. Adv. Hermog. 18. 21. 22. 45. Adv. Prax. 2. 7. 12. 16. 21. De Resurr. Carn. 5. Apolog. 21.
 - 4. De Carne Chr. 12.
 - 9. Adv. Prax. 12.
 - 12. De Orat. 2.
 - 13. De Carne Chr. 19. 24.
 - 14. Adv. Prax. 16. 21. 26. De Resurr. Carn. 37. De Carne Chr. 18. De Pudic. 6. 16.
 - 18. Adv. Prax. 8. 15. 21.
 - 21. De Anima 35.
 - 29. Adv. Prax. 21. Contra Iud. 9.
 - 32. De Carne Chr. 3.
 - 49. Adv. Prax. 21.
 - 50. Adv. Prax. 21.
- II.
 - 8. De Bapt. 9. De Anima 17.
 - 16. Adv. Prax. 21.
 - 19. Adv. Prax. 22. De Pudic. 16.
- III.
 - 5. De Bapt. 9. 12. 13. 15.
 - 6. Adv. Prax. 27. De Carne Chr. 18.
 - 11. De Resurr. Carn. 23.
 - 13. Adv. Prax. 30.
 - 16. Adv. Prax. 21.
 - 17. Adv. Prax. 21.
 - 18. Adv. Prax. 21.

- 30. De Orat. 1.
- 31. De Orat. 1. De Bapt. 11.
- 35. Adv. Prax. 21. 24.
- 36. Adv. Prax. 21.
- IV.
 - 2. De Bapt. 11.
 - 6. De Bapt. 9.
 - 7. De Carne Chr. 9.
 - 12. Adv. Marc. IV, 35.
 - 17 et 18. De Pudic. 11.
 - 20. Adv. Marc. IV, 35.
 - 23. De Orat. 28.
 - 24. De Orat. 28.
 - 34. Adv. Prax. 21.
- V.
 - 2. De Bapt. 5.
 - 16. Contra Iud. 9.
 - 17 et 18. Contra Iud. 9.
 - 19. Adv. Prax. 21.
 - 20. Adv. Prax. 21.
 - 21. Adv. Prax. 21. 24.
 - 22. Adv. Prax. 16. 21. 24.
 - 23. Adv. Prax. 21.
 - 24. Adv. Prax. 21. De Resurr. Carn. 37.
 - 25. Adv. Prax. 21. De Resurr. Carn. 37.
 - 26. Adv. Prax. 21.
 - 28. De Resurr. Carn. 37.
 - 29. De Resurr. Carn. 37. De Pae-nitent. 3.
 - 31. Adv. Hermog. 15.
 - 35. Contra Iud. 9.
 - 36. Adv. Prax. 21.
 - 37. Adv. Prax. 21.
 - 39. De Praescript. Haeret. 8.
 - 43. Adv. Prax. 17. 21.
- VI.
 - 15. De Idolol. 18.
 - 28. Adv. Prax. 21.
 - 29. Adv. Prax. 21.
 - 32. Adv. Prax. 21. De Orat. 6.
 - 35. Adv. Prax. 21.
 - 38. Adv. Prax. 8. De Resurr. Carn. 34. De Orat. 4.
 - 39. De Resurr. Carn. 34. 35.
 - 40. Adv. Prax. 21. De Resurr. Carn. 34.
 - 43. Adv. Prax. 23.

44. Adv. Prax. 21. 24.
 45. Adv. Prax. 21.
 46. Adv. Prax. 16. 21.
 48. Adv. Prax. 21. De Orat. 6.
 51. De Carne Chr. 13.
 62. Adv. Prax. 22.
 63. De Resurr. Carn. 37. 50.
 66. Adv. Prax. 21.
 67. Adv. Prax. 21.
 68. Adv. Prax. 21.
 69. Adv. Prax. 21.
- VII.
 5. Adv. Prax. 21.
 24. Adv. Marc. IV, 29.
 28. Adv. Prax. 22.
 29. Adv. Prax. 22.
 33. Adv. Prax. 22.
 37. De Bapt. 9.
- VIII.
 14. Adv. Prax. 22.
 15. Adv. Prax. 21.
 16. Adv. Prax. 22.
 17. Adv. Prax. 22.
 18. Adv. Prax. 22.
 19. Adv. Prax. 22. 24.
 23. Adv. Prax. 22.
 26. Adv. Prax. 8. 22.
 27. Adv. Prax. 22.
 28. Adv. Prax. 22.
 29. Adv. Prax. 22.
 38. Adv. Prax. 22.
 40. Adv. Prax. 22. De Carne
 Chr. 15.
 42. Adv. Prax. 22.
 44. Adv. Prax. 1. 22. De Coro-
 na 7.
 49. Adv. Prax. 22.
 51. Adv. Prax. 22.
 54. Adv. Prax. 22.
 55. Adv. Prax. 22.
 56. Adv. Prax. 22.
 58. Adv. Prax. 22.
- IX.
 4. Adv. Prax. 22.
 35. Adv. Prax. 22.
 36. Adv. Prax. 22.
 37. Adv. Prax. 22.
- X.
 3. De Pudic. 7.
11. De Pudic. 7.
 12. De Fuga in Persec. 11.
 15. Adv. Prax. 22.
 17. Adv. Prax. 22.
 18. Adv. Prax. 22.
 24. Adv. Prax. 22.
 25. Adv. Prax. 22. Adv. Marc.
 II, 5.
 28. Adv. Prax. 22.
 29. Adv. Prax. 22.
 30. Adv. Hermog. 18. Adv. Prax.
 8. 20. 22. 24. 25. De Orat. 2.
 32. Adv. Prax. 22.
 33. Adv. Prax. 22.
 34. Adv. Prax. 22.
 35. Adv. Prax. 22.
 36. Adv. Prax. 22.
 37. Adv. Prax. 22.
 38. Adv. Prax. 20. 22.
- XI.
 11. Adv. Prax. 23. De Resurr.
 Carn. 53.
 33. De Carne Chr. 9.
 41. Adv. Prax. 23.
 42. Adv. Prax. 23.
- XII.
 27. Adv. Prax. 23.
 28. Adv. Prax. 23. 24.
 30. Adv. Prax. 23.
 44. Adv. Prax. 23.
 45. Adv. Prax. 23.
 49. Adv. Prax. 23.
 50. Adv. Prax. 23.
- XIII.
 1. Adv. Prax. 23.
 2. Adv. Marc. V, 6. Adv. Prax.
 23.
 3. Adv. Prax. 23.
 4. De Patient. 3. De Bapt. 9.
 5. De Corona 8. De Idolol. 18.
 De Bapt. 12.
 6. De Bapt. 12.
 31. Adv. Prax. 23.
- XIV.
 2. De Monog. 10. De Resurr.
 Carn. 41.
 5. Adv. Prax. 24.
 6. Adv. Prax. 24.
 7. Adv. Prax. 24.

8. Adv. Prax. 24.
 9. Adv. Prax. 20. 24.
 10. Adv. Prax. 8. 20. 24.
 11. Adv. Prax. 24.
 12. Adv. Prax. 24.
 15. Adv. Prax. 24.
 16. Adv. Prax. 9. 24.
 17. Adv. Prax. 9.
 23. De Resurr. Carn. 41.
 26. De Praescript. Haeret. 28.
 28. Adv. Prax. 9. 14.
- XV.
 1. Adv. Prax. 25.
 6. Adv. Marc. II, 4.
 26. De Praescript. Haeret. 28.
- XVI.
 7. De Bapt. 10.
 12. De Praescript. Haeret. 22. De Virg. Vel. 1. De Monog. 2.
 13. De Praescript. Haeret. 22. De Corona 4.
 14. Adv. Prax. 25.
 15. Adv. Prax. 17.
 20. De Spectac. 28. De Idolol. 13.
 23. De Orat. 9.
- XVII.
 5. Adv. Prax. 25.
 6. Adv. Prax. 17. De Orat. 3.
 9. Adv. Prax. 25.
- XVIII.
 11. De Patient. 3.
- XIX.
 2. De Patient. 3.
 9. Contra Iud. 13.
 12. Contra Iud. 8.
 17. Contra Iud. 13.
 26. De Praescript. Haeret. 22.
 34. De Bapt. 9. 16. De Anima 43. De Corona 11. De Pudic. 22.
 37. De Resurr. Carn. 26. 51. De Carne Chr. 24.
- XX.
 17. Adv. Prax. 25. 28. De Anima 17.
 24 sqq. Adv. Prax. 7. De Anima 17.

29. De Resurr. Carn. 34.
 31. Adv. Prax. 25.

XXI.

20. De Praescript. Haeret. 22.
 23. De Anima 50.

EX ACTIS APOSTOLORUM.

I.

3. Apolog. 21.
 10. Apolog. 21.
 11. De Resurr. Carn. 51. De Carne Chr. 24. De Bapt. 19.
 22. De Carne Chr. 15.
 26. De Praescript. Haeret. 20.

II.

2. De Praescript. Haeret. 22.
 4. De Orat. 25.
 9—11. Contra Iud. 7.
 13. De Bapt. 19.
 15. De Ieiun. 10.
 17. De Resurr. Carn. 63.
 22. De Pudic. 21. Adv. Prax. 17.
 30. Adv. Marc. IV, 36.
 36. Adv. Marc. III, 15. Adv. Prax. 28.

III.

1. De Ieiun. 2. 10. De Orat. 25.
 19. De Resurr. Carn. 23.
 20. De Resurr. Carn. 23.
 21. De Resurr. Carn. 23.

IV.

2. De Praescript. Haeret. 26.
 19. Adv. Marc. III, 22.
 26. Adv. Prax. 28. De Bapt. 7.
 34 et 35. De Fuga in Persec. 12.

V.

2. De Fuga in Persec. 12.
 5. De Pudic. 21.
 18. De Fuga in Persec. 12.
 40. Scorp. 15.

VI.

1. De Fuga in Persec. 12.
 3. De Praescript. Haeret. 46.
 12. De Fuga in Persec. 12.
 15. De Resurr. Carn. 55.

VII.

55. Adv. Prax. 30. De Resurr. Carn. 55.

59. De Patient. 14. De Resurr. Carn. 55.
60. De Patient. 14.
- VIII.
10. De Idolol. 9.
18. De Fuga in Persec. 12.
20. De Fuga in Persec. 12.
21. De Idolol. 9.
28. De Bapt. 18.
- IX.
1 sqq. Adv. Marc. V, 1. Scorp. 13.
5. Adv. Marc. III, 15.
6. De Bapt. 13.
8. Adv. Prax. 15.
15. De Pudic. 14.
18. De Bapt. 13. 18.
25. De Fuga in Persec. 6.
- X.
4. De Ieiun. 8.
9. De Orat. 25. De Ieiun. 10.
34. De Corona 11.
38. De Ieiun. 8.
- XIII.
11. De Idolol. 9. De Anima 57. De Pudic. 21.
13. De Corona 8.
28. Contra Iud. 8.
46. De Fuga in Persec. 6.
- XV.
5. Adv. Marc. V, 2.
18. De Pudic. 21. De Ieiun. 2.
28. De Pudic. 12.
- XVI.
3. De Pudic. 17.
16. De Praescript. Haeret. 7.
- XVII.
23. Adv. Marc. I, 9.
24. Adv. Prax. 16.
32. Adv. Prax. 16.
- XVIII.
2. De Fuga in Persec. 12.
- XIX.
4. De Bapt. 10.
- XXI.
11. Scorp. 15.
12. Scorp. 15.
13. Scorp. 15. De Fuga in Persec. 6. 12.
24. Scorp. 15. De Fuga in Persec. 6. 12.
26. De Monog. 14.
30. De Praescript. Haeret. 23.
- XXIII.
6. De Resurr. Carn. 39.
9. Ad Scap. 4.
- XXIV.
27. De Fuga in Persec. 12.
- XXVI.
22. De Resurr. Carn. 39.
- XXVIII.
3. Scorp. 1.
- EX EPISTULA AD ROMANOS.**
- I.
1. De Pudic. 14.
3. Adv. Prax. 27.
4. Adv. Prax. 13.
8. De Praescript. Haeret. 27. Adv. Prax. 28.
16. Adv. Marc. V, 13.
17. Adv. Marc. V, 13.
18. Adv. Marc. V, 13.
20. Adv. Hermog. 45. De Anima 18. Adv. Marc. I, 9. IV, 25.
25. Adv. Marc. V, 19.
27. De Corona 6.
- II.
2. Adv. Marc. V, 13.
11. Adv. Marc. V, 13. De Exhort. Castit. 7.
12. Adv. Marc. V, 13.
13. De Exhort. Castit. 7.
14. Adv. Marc. V, 13. De Corona 6.
16. Adv. Marc. V, 13.
21. Adv. Marc. V, 13.
24. Adv. Marc. V, 13. De Cultu Femin. II, 11.
28. Adv. Marc. V, 13.
29. Adv. Marc. V, 13.
- III.
3. Adv. Marc. V, 13.
21. Adv. Marc. V, 13.
29. Contra Iud. 1.

IV.

3. De Patient. 6.

V.

1. Adv. Mare. V, 13.

3. Adv. Marc. V, 4.

4. Scorp. 13.

5. Scorp. 13.

12. De Resurr. Carn. 53.

14. De Anima 40.

20. Adv. Marc. V, 13. De Resurr. Carn. 34.

21. Adv. Mare. V, 13. De Anima 40.

VI.

1. De Pudie. 17.

2. De Pudie. 17.

3. De Resurr. Carn. 47. De Pudie. 17.

4. De Resurr. Carn. 47. De Bapt. 11. De Pudie. 17.

5. De Resurr. Carn. 47. De Pudie. 17.

6. De Pudic. 17.

7. De Pudic. 17.

9. De Pudie. 17.

10. De Pudie. 17.

11. De Pudie. 17.

12. De Resurr. Carn. 47.

13. De Resurr. Carn. 47.

19. De Resurr. Carn. 47. De Pudie. 17.

20. De Resurr. Carn. 47.

21. De Resurr. Carn. 47.

22. De Resurr. Carn. 47.

23. De Resurr. Carn. 47.

VII.

2. De Monog. 13.

3. De Monog. 13.

4. Adv. Marc. V, 13. De Monog. 13.

5. Adv. Mare. V, 13. De Monog. 13.

6. Adv. Marc. V, 13. De Monog. 13.

7. Adv. Mare. V, 13. De Pudie. 6.

11. Adv. Mare. V, 13.

12. Adv. Mare. V, 13. De Pudie. 6.

14. Adv. Marc. V, 13.

18. De Pudie. 17.

20. Adv. Mare. IV, 27.

23. De Resurr. Carn. 51.

VIII.

2. De Resurr. Carn. 46. De Pudie. 17.

3. De Resurr. Carn. 16. 46. De Pudie. 17. Adv. Marc. V, 14. De Carne Chr. 16.

4. De Pudie. 17.

5. De Pudie. 17. De Corona 6.

6. De Exhort. Castit. 10. De Pudie. 17.

8. Adv. Marc. V, 10. De Ieiun. 17. De Resurr. Carn. 46. De Pudie. 17.

9. De Resurr. Carn. 46.

10. Adv. Marc. V, 14. De Resurr. Carn. 46.

11. Adv. Marc. V, 14. Adv. Prax. 28. De Resurr. Carn. 46.

12. De Resurr. Carn. 46.

13. De Resurr. Carn. 46. De Pudie. 17.

17. Scorp. 13. De Resurr. Carn. 40.

18. Scorp. 13. De Resurr. Carn. 40.

19. Adv. Hermog. 11.

20. De Corona 6.

32. Adv. Prax. 30. Scorp. 7. De Fuga in Persee. 12.

34. De Praescript. Haeret. 13. Adv. Prax. 30. De Resurr. Carn. 51.

35. Scorp. 13.

36. Scorp. 13.

37. Scorp. 13.

38. Scorp. 13.

39. Scorp. 13.

IX.

4. De Corona 8.

5. Adv. Prax. 13. 15.

20. De Resurr. Carn. 7.

23. De Corona 8.

X.

2. Adv. Mare. V, 14.

3. Adv. Mare. V, 14.

4. Adv. Marc. V, 14.
10. De Anima 15.
- XI.
5. Adv. Marc. V, 9.
17. De Corona 8.
33. Adv. Hermog. 45. Adv. Marc. II, 2. V, 14.
34. Adv. Marc. V, 14. 18. Adv. Hermog. 17. Adv. Prax. 19. Scorp. 7.
35. Adv. Marc. V, 14. Adv. Hermog. 17.
36. Adv. Hermog. 17.
- XII.
1. De Resurr. Carn. 47.
9. Adv. Marc. V, 14.
10. Adv. Marc. V, 14.
12. Adv. Marc. V, 14.
14. Adv. Marc. V, 14.
15. De Ieiunio 13. De Idololatria 13.
16. Adv. Marc. V, 14.
17. Adv. Marc. V, 14. De Exhort. Cast. 6. De Patient. 10.
18. Adv. Marc. V, 14.
19. Adv. Marc. II, 18. IV, 16. V, 14.
20. De Fuga in Persec. 13.
- XIII.
1. De Spectac. 16. De Idolol. 15.
3. Scorp. 14.
4. Scorp. 14. De Anima 33.
5. Adv. Marc. V, 14.
13. De Pudic. 17.
- XIV.
2. De Ieiun. 15.
3. De Ieiun. 15.
4. De Ieiun. 15. De Pudic. 2.
6. De Ieiun. 15.
10. Adv. Marc. V, 15.
17. De Ieiun. 15.
20. De Ieiun. 15.
- XV.
4. De Praescript. Haeret. 8.
14. De Praescript. Haeret. 27.
- XVI.
18. De Virg. Vel. 14. Ad Uxor. I, 8. De Ieiun. 17.

EX I EPISTULA AD CORINTHIOS.

- I.
3. Adv. Marc. V, 5.
10. De Praescript. Haeret. 5. 26. De Bapt. 14.
12. De Bapt. 14.
14. De Bapt. 14. De Pudic. 14.
15. De Pudic. 14.
16. De Bapt. 14.
17. De Bapt. 14.
18. Adv. Marc. V, 5.
19. Adv. Marc. V, 5.
20. Adv. Marc. V, 5. De Idolol. 9.
21. Adv. Marc. II, 2. V, 5. De Pudic. 13.
22. Adv. Marc. V, 5.
23. Adv. Marc. V, 5. Contra Iud. 10.
24. De Pudic. 9.
25. Adv. Marc. II, 2. V, 5.
27 et 28. Adv. Marc. V, 5. De Praescript. Haeret. 7. Adv. Prax. 10. De Idolol. 18. De Anima 56. De Corona 9.
29. Adv. Marc. V, 5.
31. Adv. Marc. V, 5.
- II.
2. De Pudic. 14.
6. Adv. Marc. V, 6.
7. Adv. Marc. V, 6.
8. Adv. Marc. V, 6.
9. De Resurr. Carn. 26.
11. Adv. Hermog. 17. Adv. Prax. 8. 19.
14. Adv. Marc. II, 2.
16. Adv. Marc. V, 6. 14. 18. Adv. Prax. 19. Scorp. 7.
- III.
2 et 3. De Praescript. Haeret. 27. De Monog. 11.
11. Adv. Marc. V, 6.
12. Adv. Marc. V, 6.
13. Adv. Marc. V, 7.
16. Adv. Marc. V, 6. De Cultu Femin. II, 1. De Pudic. 16. 19.
17. Adv. Marc. V, 6. De Pudic. 16. 18.

18. Adv. Marc. V, 6. De Pudic. 15.
19. Adv. Marc. V, 6.
20. Adv. Marc. V, 6.
21. Adv. Marc. V, 6.
22. De Resurr. Carn. 59.

IV.

3. De Pudic. 14.
4. De Pudic. 14.
5. Adv. Marc. V, 7.
6. De Idolol. 5.
7. De Virg. Vel. 13. De Orat. 22. De Pudic. 14.
8. De Ieiun. 12. De Pudic. 14.
9. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 14.
14. De Pudic. 14.
15. De Monog. 6. 7. 14.
18. De Pudic. 14.
19. De Pudic. 14.
20. De Pudic. 14.
21. De Pudic. 14.

V.

1. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 14.
2. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 14.
- 3 et 4. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 2. 13.
5. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 13. 14. 20. 22.
6. De Pudic. 13. 18. Adv. Marc. I, 3.
8. Adv. Marc. V, 7.
9. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 13. 18.
10. De Idolol. 14. De Anima 35. De Pudic. 18.
11. Ad Uxor. II, 3. De Pudic. 18. Adv. Marc. IV, 9.
12. De Pudic. 2. 19.
13. Adv. Hermog. 11. De Pudic. 13.

VI.

1. De Pudic. 2.
2. De Pudic. 2.
3. De Pudic. 14. Adv. Marc. II, 9.
6. De Corona 11.
8. De Monog. 11.
10. De Pudic. 16.

11. De Anima 21. De Pudic. 16.
12. De Cultu Femin. II, 10. De Exhort. Castit. 8. De Bapt. 17.
13. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 16.
14. Adv. Marc. V, 7.
15. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 6. 16.
16. De Pudic. 16.
17. De Pudic. 16.
18. De Monog. 9. De Pudic. 16.
19. De Pudic. 6. 16.
20. Adv. Marc. V, 7. De Resurr. Carn. 10. De Pudic. 6. 16.

VII.

1. De Monog. 3. 11. De Pudic. 16.
2. De Monog. 11. De Pudic. 16.
3. De Pudic. 16.
6. De Exhort. Castit. 3. De Monog. 11.
7. Ad Uxor. II, 1. De Monog. 3.
8. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 16. De Monog. 11.
9. Adv. Marc. V, 7. Ad Uxor. I, 3. De Exhort. Castit. 3. De Monog. 3. De Pudic. 1. 16.
10. Adv. Marc. V, 7. De Exhort. Castit. 3. De Monog. 3.
11. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 16.
12. Ad Uxor. II, 2.
13. Ad Uxor. II, 2.
14. Ad Uxor. II, 2.
15. Ad Uxor. II, 1.
18. De Monog. 11.
20. Ad Uxor. II, 1. De Monog. 11. De Idolol. 5.
21. De Monog. 11.
22. De Corona 13.
25. De Exhort. Castit. 4.
27. Ad Uxor. I, 7. De Exhort. Castit. 4. De Monog. 11. De Pudic. 16.
28. De Exhort. Castit. 4. De Monog. 11. Ad Uxor. I, 7. De Pudic. 16.
29. Adv. Marc. I, 29. V, 7. 8. De Cultu Femin. II, 9. Ad Uxor. I, 5. De Exhort. Castit. 4. 5.

- De Monog. 3. 7. 11. De Pudic. 16.
 30. De Cultu Femin. II, 9.
 31. De Cultu Femin. II, 9. De Resurr. Carn. 5. De Corona 10. De Pudic. 16.
 32. De Monog. 3. De Pudic. 16.
 33. De Monog. 3. De Pudic. 16.
 34. Ad Uxor. I, 3.
 38. De Pudic. 16. De Virg. Vel. 3.
 39. Adv. Marc. V, 7. Ad Uxor. II, 1. 2. De Exhort. Castit. 4. De Monog. 11. De Corona 13.
 40. De Exhort. Castit. 4. De Monog. 3. De Pudic. 16.
- VIII.
2. De Praescript. Haeret. 27. De Pudic. 14.
 4. De Idolol. 5. Adv. Marc. V, 7.
 5. Adv. Marc. III, 15. V, 7. Adv. Hermog. 4.
 6. Adv. Marc. V, 7. Adv. Hermog. 4.
 8. De Ieiun. 2. 15.
 10. De Ieiun. 15.
 12. De Ieiun. 15.
- IX.
1. Adv. Prax. 15. De Pudic. 14.
 4. De Monog. 8. De Pudic. 14.
 5. De Exhort. Castit. 8. De Monog. 8. De Pudic. 14.
 6. De Pudic. 20.
 8. Adv. Marc. V, 7.
 9. Adv. Marc. III, 5. V, 7.
 10. Adv. Marc. V, 7.
 12. De Pudic. 14.
 14. Adv. Marc. V, 7.
 15. Adv. Marc. V, 7. De Pudic. 14.
 20. De Praescript. Haeret. 24. De Monog. 14. Adv. Marc. I, 20. De Idolol. 14.
 22. De Monog. 14. Adv. Marc. I, 20. IV, 3.
 25. Ad Mart. 3.
- X.
4. Adv. Marc. III, 6. 16. IV, 35. V, 7. Contra Iud. 9. De Bapt. 9.
6. Adv. Marc. V, 7. De Idolol. 5. De Corona 9.
 7. Adv. Marc. II, 19. De Ieiun. 6.
 8. Scorp. 3.
 11. Adv. Marc. V, 7. Adv. Prax. 16. De Cultu Femin. II, 9.
 12. De Pudic. 14.
 14. De Corona 10.
 19. De Corona 7.
 20. De Corona 7.
 21. De Spectac. 13.
 23. De Cultu Femin. II, 10. De Exhort. Castit. 8. De Bapt. 17.
 24. De Cultu Femin. II, 2.
 25. Adv. Marc. V, 7. De Ieiun. 2.
 28. De Corona 10.
 33. De Idolol. 14.
- XI.
2. Adv. Marc. V, 8. 18. De Virg. Vel. 7. 8. De Corona 14.
 3. Adv. Prax. 14.
 4. De Orat. 12. 22. De Corona 14.
 5. De Virg. Vel. 8. 11. De Orat. 21. 22.
 6. De Virg. Vel. 7. De Orat. 22.
 7. Adv. Marc. V, 8. De Virg. Vel. 7.
 8. De Virg. Vel. 7.
 10. Adv. Marc. V, 8. De Virg. Vel. 7. 17. De Corona 4. 14. De Orat. 22.
 12. Adv. Marc. V, 8.
 14. De Orat. 22.
 15. De Virg. Vel. 7. De Orat. 22. De Corona 6.
 16. De Virg. Vel. 8. De Pudic. 14.
 18. De Praescript. Haeret. 4.
 19. De Praescript. Haeret. 4. 30. De Resurr. Carn. 63. De Anima 3. Adv. Marc. V, 8. Adv. Valent. 5.
 29. Adv. Marc. V, 8.
- XII.
1. Adv. Marc. V, 8.
 8. Adv. Marc. V, 8.
 9. Adv. Marc. V, 8.
 10. Adv. Marc. V, 8.

12. Adv. Marc. V, 8.
 23. De Resurr. Carn. 9.
 27. De Pudic. 6.
 31. De Fuga in Persec. 3.
- XIII.
 1 sqq. Adv. Marc. V, 8.
 3. Adv. Prax. 1.
 4. De Patient. 12.
 5. De Patient. 12.
 7. De Patient. 12.
 8. De Patient. 12.
 11. De Pudic. 1.
 12. Adv. Prax. 14.
 13. De Patient. 12.
- XIV.
 19. De Bapt. 17.
 20. Adv. Valent. 2.
 21. Adv. Marc. V, 8.
 26. Adv. Marc. V, 8. De Anima 47.
 32. Adv. Marc. IV, 25.
 33. Adv. Marc. IV, 25.
 34. Adv. Marc. V, 8. De Virg. Vel. 9.
- XV.
 3. Adv. Prax. 15. 29. 30. Adv. Marc. III, 8. De Carne Chr. 5.
 11. Adv. Marc. I, 20. De Pudic. 19.
 12. Adv. Marc. V, 9. De Praescript. Haeret. 33. De Resurr. Carn. 48.
 13. De Resurr. Carn. 48. Adv. Marc. III, 8.
 14. De Resurr. Carn. 48. De Carne Chr. 5. Adv. Marc. III, 8.
 15. De Resurr. Carn. 48. Adv. Marc. III, 8.
 16. De Resurr. Carn. 48.
 17. De Resurr. Carn. 48.
 18. De Resurr. Carn. 48.
 19. De Resurr. Carn. 24.
 21. Adv. Marc. V, 9. De Resurr. Carn. 48.
 22. Adv. Marc. V, 9. De Resurr. Carn. 48.
 23. De Resurr. Carn. 48.
 24. Adv. Prax. 4.
25. Adv. Marc. V, 9. Adv. Hermog. 11. Adv. Prax. 4. 30.
 26. Contra Iud. 10.
 28. Adv. Prax. 4. Adv. Marc. II, 4.
 29. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 48.
 30. De Resurr. Carn. 48.
 31. De Resurr. Carn. 48.
 32. De Resurr. Carn. 48. 50. De Pudic. 22. De Ieiun. 17. De Monog. 16.
 33. Ad Uxor. I, 8. II, 3.
 35. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 48.
 36. De Resurr. Carn. 52.
 37. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 52.
 38. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 52.
 39. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 52.
 40. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 52.
 41. Adv. Marc. V, 10. 20. De Resurr. Carn. 49. 52. Scorp. 6.
 42. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 52.
 43. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 52.
 44. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 51. 52.
 45. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 51. 53.
 46. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 54.
 47. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 49. De Carne Chr. 3.
 48. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 49.
 49. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 49. 51.
 50. Adv. Marc. V, 10. 14. De Resurr. Carn. 48. 49. 51.
 51. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 42.
 52. Adv. Marc. V, 10. De Resurr. Carn. 42. 51. 57.
 53. Adv. Marc. V, 10. 12. De Resurr. Carn. 42. 51. 54. 57.

54 et 55. Adv. Marc. I, 22. V, 10.
De Resurr. Carn. 47. 51. 54.
57. 60.

56. De Resurr. Carn. 57.

57. Adv. Marc. V, 10.

XVI.

22. Adv. Marc. V, 7.

EX II EPISTULA AD CORINTHIOS.

I.

3. Adv. Marc. V, 11.

4. De Resurr. Carn. 48.

II.

5. De Pudic. 13. 14.

6. De Pudic. 13. 14.

7. De Pudic. 13. 14.

8. De Pudic. 13.

9. De Pudic. 13.

10 et 11. De Pudic. 13. 14.

III.

3. Adv. Marc. V, 11.

6. Adv. Marc. V, 11.

7. Adv. Marc. V, 11.

14. Adv. Marc. V, 11.

16. Adv. Marc. V, 11.

18. Adv. Marc. V, 11.

IV.

1. De Pudic. 15.

2. De Pudic. 15.

4. Adv. Marc. V, 11.

6. Adv. Marc. V, 11.

7. Adv. Marc. V, 11. De Resurr. Carn. 7. 44.

8. Scorp. 13.

9. Adv. Marc. V, 11. Scorp. 13.

10. Adv. Marc. V, 11. Scorp. 13.
De Resurr. Carn. 44.

11. Adv. Marc. V, 11. De Resurr. Carn. 44.

14. De Resurr. Carn. 44. Adv. Marc. V, 11. Scorp. 13.

17. Scorp. 13. De Resurr. Carn. 40.

18. Scorp. 13. De Resurr. Carn. 40.

V.

1. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 41.

2. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 41.

3. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 41. 42.

4. Adv. Marc. V, 12.

5. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 51.

6. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 43.

7. De Resurr. Carn. 43.

8. Adv. Marc. V, 12.

9. De Resurr. Carn. 43.

10. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 43. 60.

17. Adv. Marc. V, 4. 12.

VI.

5. De Pudic. 15. De Ieiun. 9.

6. De Pudic. 15.

14. De Pudic. 15.

15. De Pudic. 15. De Spectac.

26. De Idolol. 13. Adv. Marc. III, 8.

16. De Pudic. 6. 15.

17. De Pudic. 15. 18.

VII.

1. Adv. Marc. V, 12. De Pudic. 15.

5. De Resurr. Carn. 40.

7. De Resurr. Carn. 40.

XI.

2. Adv. Marc. V, 12.

13. Adv. Marc. V, 12. De Praescript. Haeret. 4.

14. Adv. Marc. V, 12. De Resurr. Carn. 55. De Anima 57.

20. Scorp. 13.

24. Scorp. 13.

25. Scorp. 13.

27. Adv. Marc. V, 11.

XII.

2. De Praescript. Haeretic. 24. Scorp. 12.

4. De Praescript. Haeret. 24.

7. De Fuga in Persec. 2. De Pudic. 13.

8. Adv. Marc. V, 12.

9. Adv. Marc. I, 14. 29. V, 12. De Resurr. Carn. 9. 47. De Pudic. 13.

- 10. Scorp. 13.
- 21. De Pudic. 15.

XIII.

- 1. Adv. Marc. V, 12. De Praescript. Haeret. 22.
- 2. Adv. Marc. V, 12. De Corona 2.
- 10. Adv. Marc. V, 12.

EX EPISTULA AD GALATAS.

I.

- 1. Adv. Marc. V, 1. Adv. Prax. 28.
- 6. Adv. Marc. I, 20. V, 2. De Praescript. Haeret. 27.
- 7. Adv. Marc. IV, 4.
- 8. Adv. Marc. V, 2. De Praescript. Haeret. 6. 29. De Carne Chr. 6. 24.
- 10. De Idolol. 14.
- 13. Adv. Marc. V, 2.
- 14. De Ieiun. 16.
- 16. De Resurr. Carn. 50.

II.

- 1 sqq. Adv. Marc. I, 20. IV, 2. V, 3. De Praescript. Haeret. 44. Adv. Prax. 24.
- 3. Adv. Marc. V, 3.
- 4. Adv. Marc. I, 20. V, 3.
- 5. Adv. Marc. V, 3.
- 9. Adv. Marc. IV, 2. V, 3. De Praescript. Haeret. 23.
- 10. Adv. Marc. V, 3.
- 11. Adv. Marc. I, 20. V, 3. De Praescript. Haeret. 23.
- 12. Adv. Marc. V, 3.
- 14. Adv. Marc. I, 20. IV, 3.
- 16. Adv. Marc. V, 3.

III.

- 1. De Praescript. Haeret. 27.
- 6. Adv. Marc. IV, 3. De Patient. 6.
- 7. Adv. Marc. IV, 3. De Monog. 6.
- 8. Adv. Marc. IV, 3. De Patient. 6.
- 9. Adv. Marc. IV, 3.
- 10. Adv. Marc. IV, 3.

- 11. Adv. Marc. IV, 3. De Exhort. Castit. 7.

- 13. Adv. Marc. I, 11. IV, 3. Adv. Prax. 29. De Fuga in Persec. 12. De Patient. 8.

- 14. Adv. Marc. IV, 3.
- 15. Adv. Marc. IV, 4.
- 16. Adv. Marc. IV, 4. De Carne Chr. 22.

- 17. Contra Iud. 4.
- 20. Contra Iud. 2.
- 22. Adv. Marc. V, 13.
- 26. Adv. Marc. IV, 3.
- 27. De Monog. 7. De Pudic. 6. Adv. Marc. III, 12. De Resurr. Carn. 3.
- 28. De Corona 13.

IV.

- 3. Adv. Marc. IV, 4.
- 4. Adv. Marc. IV, 4. V, 2. De Virg. Vel. 6. De Carne Chr. 20.
- 5. Adv. Marc. V, 4. De Corona 13.
- 6. Adv. Marc. V, 4.
- 8. Adv. Marc. V, 4.
- 9. Adv. Marc. V, 4.
- 10. Adv. Marc. I, 20. V, 4. De Ieiun. 2.
- 19. Adv. Marc. V, 2. De Monog. 14.
- 20. De Pudic. 17.
- 22. Adv. Marc. III, 6. V, 4.
- 23. Adv. Marc. V, 4.
- 24. Adv. Marc. V, 4.
- 26. Adv. Marc. III, 23. V, 4. 15.
- 31. Adv. Marc. V, 4.

V.

- 1. Adv. Marc. V, 4.
- 2. Adv. Marc. V, 4. De Praescript. Haeret. 33.
- 3. De Resurr. Carn. 23.
- 6. Adv. Marc. V, 4.
- 7. De Praescript. Haeret. 27.
- 9. Adv. Marc. I, 2.
- 10. Adv. Marc. V, 4.
- 12. Adv. Marc. V, 4. De Anima 16. De Pudic. 1.
- 14. Adv. Marc. V, 4.

17. De Monog. 1.
 19. Adv. Marc. V, 10. De Pudic.
 17. 18.
 20. Adv. Marc. V, 8. De Prae-
 script. Haeret. 6.
 21. De Resurr. Carn. 49. De Pu-
 dic. 17. Adv. Marc. V, 10.

VI.

2. Adv. Marc. V, 4.
 7. Adv. Marc. V, 4. De Pudic. 2.
 9. Adv. Marc. V, 4. De Resurr.
 Carn. 23.
 10. Adv. Marc. V, 4.
 12. De Cultu Femin. II, 2.
 14. Adv. Marc. V, 4.
 16. Adv. Marc. IV, 5.
 17. Adv. Marc. V, 4.

EX EPISTULA AD EPHESIOS.

I.

9. De Monog. 5. Adv. Marc.
 V, 17.
 10. Adv. Marc. V, 17. De Mo-
 nog. 5.
 12. Adv. Marc. V, 17.
 13. Adv. Marc. V, 17.
 15. De Praescript. Haeret. 27.
 16. De Praescript. Haeret. 27.
 17. Adv. Marc. V, 17. Adv. Prax.
 28.
 18. Adv. Marc. V, 17.
 20. Adv. Marc. V, 17.

II.

1. Adv. Marc. V, 17.
 2. Adv. Marc. V, 17.
 3. Adv. Marc. V, 17. De Anima
 16. 21. De Pudic. 17.
 10. Adv. Marc. V, 17.
 11. Adv. Marc. V, 17.
 12. Adv. Marc. V, 17.
 13. Adv. Marc. V, 17.
 14. Adv. Marc. V, 17.
 15. Adv. Marc. V, 17.
 16. Adv. Marc. V, 17.
 17. Adv. Marc. V, 17.
 18. Adv. Marc. V, 17.
 19. Adv. Marc. V, 17.

20. Adv. Marc. IV, 39. V, 17. De
 Monog. 8.

III.

8. Adv. Marc. V, 18.
 9. Adv. Marc. V, 18.
 10. Adv. Marc. V, 18.
 17. De Resurr. Carn. 35.

IV.

5. Adv. Marc. V, 10. De Bapt.
 15.
 8. Adv. Marc. V, 8. 18.
 9. Adv. Praxeam 30. De Anima
 55.
 15. De Fuga in Persec. 12.
 22. De Resurr. Carn. 45.
 23. De Resurr. Carn. 45.
 24. De Resurr. Carn. 45.
 25. Adv. Marc. V, 18. Contra
 Iud. 8.
 26. Adv. Marc. V, 18. De Resurr.
 Carn. 45. De Orat. 10. De Pa-
 tient. 12. De Pudic. 19.
 27. De Fuga in Persec. 9. De Re-
 surr. Carn. 45.
 28. De Resurr. Carn. 45. De Pu-
 dic. 17.
 29. De Resurr. Carn. 45. De Pu-
 dic. 17.
 30. De Resurr. Carn. 45. Ad
 Mart. 1.
 31. De Resurr. Carn. 45. De
 Spectac. 15.
 32. De Resurr. Carn. 45. De Pu-
 dic. 2. De Spectac. 15.

V.

3. De Pudic. 17.
 5. De Pudic. 17.
 6. De Pudic. 17.
 7. De Pudic. 18.
 8. De Anima 21. De Pudic. 18.
 11. Adv. Marc. V, 18. De Pudic.
 18. 21.
 12. De Pudic. 18.
 16. De Fuga in Persec. 9.
 18. Adv. Marc. V, 18. De Pudic.
 17.
 19. Adv. Marc. V, 18.
 22. Adv. Marc. V, 18. De Cultu
 Fem. II, 7.

- 23. Adv. Marc. V, 18.
- 25. Adv. Marc. V, 18.
- 27. De Pudic. 18.
- 29. Adv. Marc. V, 18.
- 31. Adv. Marc. III, 5. V, 18. De Anima 12.
- 32. Adv. Marc. V, 18.

VI.

- 1. Adv. Marc. V, 18.
- 2. Adv. Marc. V, 18.
- 4. Adv. Marc. V, 18.
- 11. Adv. Marc. V, 18.
- 12. Adv. Marc. III, 14. V, 18. De Ieiun. 17. Adv. Valent. 22.
- 14. Adv. Marc. III, 14.
- 15. Adv. Marc. III, 14.
- 16. Adv. Marc. III, 14. De Fuga in Persec. 9.
- 17. Adv. Marc. III, 14. 16. Adv. Valent. 27.
- 19. Adv. Marc. V, 18.

EX EPISTULA AD PHILIPPENSES.

I.

- 3 et 5. De Praescript. Haeretic. 27.
- 14. Adv. Marc. V, 20.
- 15. Adv. Marc. V, 20.
- 16. Adv. Marc. V, 20.
- 17. Adv. Marc. V, 20.
- 18. Adv. Marc. V, 20.
- 20. De Cultu Fem. II, 11.
- 23. Ad Uxor. I, 5. De Patient. 9. De Spectac. 28.
- 29. Scorp. 13.
- 30. Scorp. 13.

II.

- 6. Adv. Marc. V, 20. Adv. Prax. 7. De Resurr. Carn. 6.
- 7. Adv. Marc. V, 20.
- 8. Adv. Marc. V, 20. De Fuga in Persec. 12. De Carne Chr. 4.
- 15. De Cultu Femin. II, 13.
- 17. Scorp. 13.
- 18. Scorp. 13.

III.

- 2. De Fuga in Persec. 6.
- 3. De Cultu Femin. II, 9.

- 7. Adv. Marc. V, 20.
- 8. Adv. Marc. V, 20.
- 9. Adv. Marc. V, 20.
- 11. De Resurr. Carn. 23.
- 12. De Resurr. Carn. 23.
- 13. De Pudic. 6. De Resurr. Carn. 23.
- 14. De Pudic. 6. De Resurr. Carn. 23.
- 15. De Corona 4.
- 19. De Virg. Vel. 14. Ad Uxor. I, 8. De Ieiun. 17.
- 20. Adv. Marc. V, 20. De Corona 13.
- 21. Adv. Marc. V, 20. De Corona 13.

IV.

- 3. Scorp. 6.
- 5. De Cultu Femin. II, 13.

EX EPISTULA AD COLOSSENSES.

I.

- 5. Adv. Marc. V, 19.
- 6. Adv. Marc. V, 19.
- 15. Adv. Marc. V, 19. 20. Adv. Prax. 7.
- 16. Adv. Marc. I, 16. V, 19.
- 17. Adv. Marc. V, 19.
- 19. Adv. Marc. V, 19.
- 20. Adv. Marc. V, 19.
- 21. Adv. Marc. V, 19. De Resurr. Carn. 23.
- 22. Adv. Marc. V, 19.
- 24. Adv. Marc. V, 19.

II.

- 2. Adv. Marc. I, 23.
- 8. Adv. Marc. V, 19. De Praescript. Haeret. 7. De Anima 3.
- 11. Adv. Marc. V, 13.
- 12. De Resurr. Carn. 23.
- 13. Adv. Marc. V, 19. De Resurr. Carn. 23.
- 14. De Pudic. 19.
- 16. Adv. Marc. V, 19.
- 17. Adv. Marc. V, 19.
- 18. Adv. Marc. V, 19.
- 19. Adv. Marc. V, 19.

20. De Resurr. Carn. 23.

22. Adv. Marc. V, 19.

III.

1. De Resurr. Carn. 23. 51. De
Praescript. Haeret. 13. Adv.
Prax. 30.

2. De Resurr. Carn. 23.

3. De Resurr. Carn. 23.

5. De Pudic. 17.

EX I EPIST. AD THESSALONICENSES.

I.

6. De Resurr. Carn. 24.

10. De Resurr. Carn. 24.

II.

3. De Pudic. 17,

15. Adv. Marc. V, 15.

19. De Resurr. Carn. 24.

III.

5. De Orat. 8.

13. De Resurr. Carn. 24.

IV.

3. Adv. Marc. V, 15. De Exhort.
Castit. 1. De Pudic. 17.

4. De Pudic. 17. Adv. Marc.
V, 15.

5. De Pudic. 17.

11. De Idolol. 5.

13. De Patient. 9. De Resurr.
Carn. 24.

14. De Resurr. Carn. 24.

15. De Resurr. Carn. 24. 41.

16. De Resurr. Carn. 24. 41.

17. Adv. Marc. III, 24. V, 15. De
De Resurr. Carn. 24. 41.

V.

1. De Resurr. Carn. 24.

2. De Resurr. Carn. 24.

3. De Resurr. Carn. 24.

14. De Fuga in Persec. 9.

17. De Ieiun. 10. De Orat. 3. 24.

19. Adv. Marc. V, 15.

20. Adv. Marc. V, 15.

21. De Praescript. Haeret. 4. De
Virg. Vel. 16.

23. Adv. Marc. V, 15. De Resurr.
Carn. 47.

EX II EPIST. AD THESSALONICENSES.

I.

4. Scorp. 13.

5. Scorp. 13.

6. Adv. Marc. V, 16.

7. Adv. Marc. V, 16.

8. Adv. Marc. V, 16.

9. Adv. Marc. V, 16.

II.

1. De Resurr. Carn. 24.

2. De Resurr. Carn. 24.

3. Adv. Marc. V, 16. De Resurr.
Carn. 24.

4. Adv. Marc. V, 16. De Resurr.
Carn. 24. De Anima 57.

5. De Resurr. Carn. 24.

6. De Resurr. Carn. 24.

7. De Resurr. Carn. 24.

8. De Resurr. Carn. 24.

9. Adv. Marc. V, 16. De Resurr.
Carn. 24.

10. De Resurr. Carn. 24. Adv.
Marc. V, 16.

11. Adv. Marc. V, 16.

12. Adv. Marc. V, 16.

III.

6. De Pudic. 18.

10. Adv. Marc. V, 16.

14. De Pudic. 13.

15. De Pudic. 13.

EX I EPISTULA AD TIMOTHEUM.

I.

4. De Praescript. Haeret. 7. 33.
Adv. Valent. 3. Adv. Marc. I, 9.

15. De Pudic. 18.

16. De Pudic. 18.

17. Adv. Prax. 15.

18. De Praescript. Haeret. 25.

19. De Pudic. 13.

20. De Pudic. 13. De Fuga in
Persec. 2. Apolog. 31.

II.

2. Apolog. 31.

5. Adv. Prax. 27. De Resurr.
Carn. 51. De Carne Chr. 15.

7. De Pudic. 14.

9. De Virg. Vel. 8. De Corona
14.
12. Adv. Marc. V, 8. De Virg. Vel.
9. De Bapt. 18.
15. Ad Uxor. I, 5. De Monog.
12.

III.

1. De Anima 16.
3. De Monog. 12.
4. De Monog. 12.
5. De Monog. 12.

IV.

1. De Ieiun. 2.
2. De Ieiun. 2.
3. De Praescript. Haeret. 33.
De Ieiun. 2. De Monog. 15.
4. De Monog. 15.
5. De Monog. 15.
10. De Pudic. 2.
22. De Praescript. Haeret. 33.

V.

9. Ad Uxor. I, 8. De Monog.
13.
14. De Praescript. Haeret. 33.
17. De Ieiun. 2.
22. De Bapt. 18. De Pudic. 18.
23. De Ieiun. 9. De Corona 8.

VI.

4. De Praescript. Haeret. 16.
8. De Idolol. 12.
10. De Patient. 7. De Idolol. 10.
13. De Praescript. Haeret. 25.
14. De Praescript. Haeret. 25.
De Resurr. Carn. 23.
15. De Resurr. Carn. 23.
16. Adv. Prax. 15. 16.
20. De Praescript. Haeret. 25.

EX II EPISTULA AD TIMOTHEUM.

I.

7. Scorp. 13.
8. Scorp. 13.
12. De Praescript. Haeret. 25.
14. De Praescript. Haeret. 25.
15. De Praescript. Haeret. 3.
16. De Fuga in Persee. 12.
18 et 19. De Resurr. Carn. 23.

II.

2. De Praescript. Haeret. 25.
4. De Praescript. Haeret. 33.
11. Scorp. 13.
12. Scorp. 13.
13. Scorp. 13.
17. De Praescript. Haeret. 3. 7.
De Fuga in Persee. 2.
18. De Praescript. Haeret. 33.
19. De Praescript. Haeret. 3.
23. De Praescript. Haeret. 7.

III.

16. De Cultu Femin. I, 3.

IV.

4. De Praescript. Haeret. 7.
6. Scorp. 13.
7. Scorp. 13. De Corona 15.
8. Scorp. 13. De Corona 15.
13. De Orat. 12. De Corona 8.

EX EPISTULA AD TITUM.

I.

6. De Monog. 7.
12. De Anima 20.
15. De Corona 10.

III.

9. De Praescript. Haeret. 7. De
Anima 2.
10. De Praescript. Haeret. 6. 16.
11. De Praescript. Haeret. 6.

EX EPISTULA AD HEBRAEOS.

I.

1. De Praescript. Haeret. 13.
3. De Praescript. Haeret. 13.
Adv. Prax. 30. De Resurr.
Carn. 51.
4. Adv. Marc. II, 8.
7. Adv. Marc. II, 8. III, 9.
14. Adv. Marc. II, 9.

IV.

1. De Pudic. 20.
4. De Pudic. 20.
5. De Pudic. 20.
6. De Pudic. 20. De Bapt. 15.
7. De Pudic. 20.
8. De Pudic. 20.

VII.

1. Adv. Marc. V, 9. Contra Iud. 14.
4. Adv. Marc. V, 9.
17. Adv. Marc. V, 9. De Praescript. Haeret. 53.
- 22 sqq. Adv. Marc. V, 9.

IX.

6. Adv. Marc. V, 9.

X.

12. De Praescript. Haeret. 13. Adv. Prax. 30. De Resurr. Carn. 51.

XI.

37. De Patient. 13.

XIII.

12. Contra Iud. 14.

EX EPISTULA D. IACOBI.

I.

13. De Orat. 8.
17. Adv. Marc. III, 5.
22. De Exhortat. Castit. 7.

II.

23. Contra Iud. 2.

**EX I EPISTULA D. PETRI
AD PONTICOS.**

I.

11. Ad Mart. 2.

II.

- 4 sqq. Contra Iud. 9.
8. Adv. Marc. IV, 13.
13. Scorp. 14.
16. De Exhortat. Castit. 1.
20. Scorp. 12.
21. Scorp. 12.
22. Contra Iud. 10.

VI.

8. Scorp. 6.
12. Scorp. 14.
13. Scorp. 12.
14. Scorp. 12.
15. Scorp. 12.
16. Scorp. 12.

EX I EPISTULA D. IOANNIS.

I.

1. Adv. Prax. 15. De Anima 17.
5. De Pudic. 19.
6. De Pudic. 19.
7. Adv. Prax. 28. De Pudic. 19.
8. De Pudic. 19.
9. De Pudic. 19.
10. De Pudic. 19.

II.

1. De Pudic. 19.
2. De Pudic. 19.
3. De Monog. 3.
6. De Monog. 5.
16. De Spectac. 14.
18. De Carne Chr. 24. De Praescript. Haeret. 3.
19. De Praescript. Haeret. 3.
22. Adv. Prax. 28.

III.

2. De Resurr. Carn. 23.
3. De Monog. 3. De Pudic. 19.
4. De Pudic. 19.
5. De Pudic. 19.
6. De Pudic. 19.
7. De Pudic. 19.
8. De Pudic. 19.
9. De Pudic. 19.
10. De Pudic. 19.
15. De Idolol. 2.
16. Adv. Marc. IV, 5.
17. De Anima 15.

IV.

1. Adv. Marc. V, 16.
2. Adv. Marc. V, 16.
3. Adv. Marc. V, 17. De Ieiun. 1.
8. Adv. Marc. V, 16. De Ieiun. 1.
12. Adv. Prax. 15.
15. Adv. Prax. 31.
18. Scorp. 12. De Fuga in Persec. 9. 14.

V.

1. Adv. Prax. 28.
6. De Bapt. 16.
11. Adv. Prax. 31.
12. Adv. Prax. 31.
13. De Monog. 5.

16. De Pudic. 2. 19.

21. De Corona 10.

EX II EPISTULA D. IOANNIS.

7. Adv. Marc. V, 16.

10. De Praescript. Haeret. 8.

EX EPISTULA D. IUDAE.

14. De Cultu Femin. I, 3.

EX APOCALYPSI D. IOANNIS.

I.

6. De Monog. 7. 12. De Exhort. Castit. 7. De Anima 9.

8. Adv. Prax. 17.

10. De Anima 9.

II.

1. Adv. Marc. IV, 5.

3. De Paenitent. 8.

4. De Paenitent. 8.

6. De Praescript. Haeret. 46.

7. De Corona 15.

8. Adv. Marc. IV, 5.

9. De Paenitent. 8.

10. Scorp. 12. De Corona 15.

12. Adv. Marc. IV, 5. Scorp. 12.

13. Scorp. 12.

14. De Paenitent. 8.

17. Scorp. 12.

18. Adv. Marc. IV, 5. De Paenitent. 8.

20. De Praescript. Haeret. 33. De Pudic. 19.

21. De Pudic. 19.

22. De Pudic. 19.

III.

1. Adv. Marc. IV, 5.

4. De Resurr. Carn. 27.

5. Scorp. 12.

7. Adv. Marc. IV, 5.

10. Scorp. 12.

12. Scorp. 12.

14. Adv. Marc. IV, 5.

19. De Patient. 11.

IV.

4. De Corona 15.

6. De Corona 15.

8. De Orat. 3.

V.

13. Ad Uxor. I, 1.

VI.

2. De Corona 15.

4. De Pudic. 20.

8. De Pudic. 20.

9. De Resurr. Carn. 25. De Anima 8. 9.

10. De Orat. 5.

11. De Cultu Femin. II, 13.

12. De Anima 28.

13. Adv. Hermog. 34.

14. Adv. Hermog. 34.

VII.

12. Ad Uxor. I, 1.

14. Scorp. 12.

17. De Resurr. Carn. 58.

X.

2. De Corona 15.

XI.

3. De Anima 50.

XII.

10. De Bapt. 5.

XIV.

4. De Resurr. Carn. 27.

14. De Corona 15.

XV.

7. De Resurr. Carn. 25.

XVI.

1. De Resurr. Carn. 25.

5. Contra Iud. 9.

XVII.

6. Scorp. 12. Adv. Marc. III, 13.

9. De Cultu Femin. II, 12.

18. De Cultu Femin. II, 12.

XVIII.

4. De Corona 13.

XIX.

15. Adv. Marc. III, 14.

19. De Resurr. Carn. 25.

21. De Resurr. Carn. 25.

XX.

3. Adv. Hermog. 11.

4. Adv. Marc. III, 24.

13. De Resurr. Carn. 32.

XXI.

1. Adv. Hermog. 34.
2. Adv. Marc. III, 24.
3. De Pudic. 19.
4. De Resurr. Carn. 58.
8. Scorp. 13. De Fuga in Per-
sec. 7. De Pudic. 19.

XXII.

13. De Monog. 5.
 14. De Pudic. 19.
 15. De Pudic. 19. Adv. Marc.
II, 4.
 18. Adv. Hermog. 22.
 19. Adv. Hermog. 22.
-

INDEX RERUM.

A.

- Aaron principalis sacerdos De Monog. 6.
— et filii eius cum adirent ad sanctum, prohibiti sunt potare vinum Adv. Marc. V, 8.
— urgetur, et iubet inaures feminarum suarum in ignem conferri Scorp. 3.
Abelis sacrificia, quae offerebat in simplicitate cordis; deus accepit Adv. Iud. 2.
Abeona dea Ad Natt. II, 11.
Abicere nihil aliud nisi amittere id quod erat quis consecuturus si non abiceretur, Adv. Marc. I, 27.
Abluitur caro, ut anima emaculetur De Carne Chr. 25.
Abraham pedes angelorum lavit De Carne Chr. 3.
— quidam priorem constituunt quam mundum Adv. Marc. I, 10.
— filium iussus immolare De Patient. 6.
— deo ante placuit quam circumcideretur Adv. Iud. 3.
— fidei pater, et divinae familiaritatis vir De Resurr. Carn. 18.
— nullius aquae nisi fidei sacramento deo placuit De Bapt. 13.
— digamus De Monog. 6.
— pater fidei in uxoris suae specie pertimuit decorem, et sororem mentitus Saram salutem contumelia redemit De Cultu Femin. II, 2.
— amicus dei non aliunde iustus deputatus nisi de aequitate et iustitia legis naturalis Adv. Iud. 2.
— pater nationum repromissus Adv. Marc. V, 3.
Abrahae semen Christus De Patient. 6.
— semen benedictum in omnes gentes Adv. Iud. 1.
— sinus Adv. Marc. IV, 34.
— dominus apparuit inter ipsos angelos De Carne Chr. 6.

- In Abraham typica fidei contestatio De Patient. 6.
Abraxan Basilides dixit esse summum deum Adv. Omn. Haer. 1.
Absolutio mortis si est, quomodo absolveret a morte qui non devinxit ad mortem? Adv. Marc. I, 28.
Abstinentia nubendi in facultate dinoscitur Adv. Marc. I, 30.
Abstinentiae testimonium vacat, cum licentia eripitur Adv. Marc. I, 30.
Acci Patina Adv. Valent. 12.
Accidens et accidentia Adv. Marc. V, 11.
Achab rex veniam meruit paenitentiae nomine Adv. Marc. IV, 10.
— sanguinem Nabothae deprecatione delevit De Pudic. 6.
Achamoth Valentinianorum Adv. Valent. 14 sqq. Adv. Omn. Haer. 4.
Adam an in paradiso sit factus Adv. Marc. II, 10.
— de ficulneis foliis pruriginem retinuit De Pudic. 6.
— perit per impatientiam alterius De Patient. 5.
— incircumciscus in paradiso habitavit Adv. Iud. 2.
— confessus seductionem et non occultata seductrice rudis admodum fuit haereticus Adv. Marc. II, 2.
— ante lapsum innocens erat et deo de proximo amicus et paradisi colonus De Patient. 5.
— in ergastulum terrae laborandae relegatus in ipso opere prono et devexo ad terram usurpatam ex illa spiritum mundi universo generi suo tradidit De Patient. 5.
— ante nomina animalibus enuntiavit quam de arbore decerpserit, ante etiam prophetavit quam voravit De Resurr. Carn. 61.

- Adam omnibus animalibus nomina imposuit De Virg. Vel. 5.
- novissimus Christus De Resurr. Carnis 53.
 - paradisi colonus Adv. Iud. 2.
 - propter statum legis deditus morti est, sed spes ei salva est Adv. Marc. II, 25.
 - damnatur in mortem ob unius arbusculae delibationem, et exinde prosiliunt delicta cum poenis, et pereunt iam omnes qui paradisi nullum cespitem norunt Adv. Marc. I, 22.
 - liber et sui arbitrii et suae potestatis a deo institutus Adv. Marc. II, 5.
 - an coactus sit peccare Adv. Marc. II, 6.
 - et Evam deus non maledixit Adv. Marc. III, 13.
 - et Eva quamdiu intellectu carebant, nudi agebant Adv. Iud. 2.
 - nudus certe et investis figulo suo constitit, post demum sapientiam haud dum licitum praereptam potitur De Pall. 3.
 - unus Evae maritus, et Eva una uxor illius, una mulier, una costa Ad Uxor. I, 2.
 - ante nuptiarum congressum vir cognominatus est De Virg. Vel. 8.
 - et Eva ex agnitione boni et mali pudenda tegere senserunt, ex quo id ipsum sentiamus, agnitionem boni et mali profitemur De Anima 38.
 - , fons generis, ante ebibit sopore quam sitiit quietem, ante dormivit quam laboravit, quam edit, immo quam et profatus est Apolog. 50.
 - non ex semine viri factus De Carne Chr. 16.
 - princeps generis et delicti voluit quod deliquit De Exhort. Castit. 2.
 - statim prophetavit De Anima 20.
 - homo animalis non recepit quae sunt spiritus Adv. Marc. II, 2.
 - salutem non posse consequi Tatianus dixit Adv. Omn. Haer. 7.
- Adae quid acciderit post lapsum Adv. Marc. II, 10.
- delictum Adv. Marc. II, 2.
 - deus ostendit exitum transgressionis, ne ignorantia periculi negligentiam iuvaret obsequii Adv. Marc. II, 4.
 - quod evenit non deo, sed ipsi debet exprobrari Adv. Marc. II, 5.
 - et Evae lex data, in qua omnia praecepta condita recognoscimus Adv. Iud. 2.
 - adempta paradisi gratia et dei familiaritas Adv. Marc. II, 2.
 - et Evae restitutio promissa De Resurr. Carn. 26.
- Adae paenitentia De Paenitent. 2. 12.
- Adeona dea Ad Natt. II, 11.
- Adflatus dei nil aliud quam vapor spiritus De Anima 27.
- Admetus rex Apolog. 14. Ad Natt. II, 17.
- Adrumeticus Mavilus ad bestias damnatus, cuius mortem divina ultio subsequuta est Ad Scap. 3.
- Adventiciorum deorum ara ad fanum Carinae Ad Natt. II, 9.
- Adulter qui apud deum De Paenitent. 3.
- Adulteria in templis commissa Apol. 15.
- Adulterium nihil aliud quam matrimonium illicitum De Monog. 15.
- est nubere, manente matrimonio Adv. Marc. IV, 34.
 - sine libidinis impatientia nemo subit De Patient. 5.
 - est cum quoquo modo disiunctis duobus alia caro, immo aliena miscetur De Monog. 9.
- Aegeus Thesei pater oblivione filii ad mortem pulsus Ad Natt. II, 14.
- Aegypti superstitio Apolog. 24. Adv. Marc. II, 14. Adv. Iud. 9. Scorp. 2. Ad Natt. II, 3. 8.
- Aegyptii dii Capitolio prohibiti inferri a Pisone et Gabinio Coss. Apolog. 6., sed arae eorum et cultus per vim popularium postea restituta Ad Natt. I, 10.
- auro et argento spoliati ab Iudaeis Adv. Marc. IV, 24.
- Aegyptiorum, Chaldaeorum, Phoenicum archiva Apolog. 19.
- gens rixosa, suis regibus recontrans, in extraneis deiecta, gulae et spurcitiae dedita Ad Natt. II, 8.
 - plerique quatuor deos statuunt, Solem, Lunam, Caelum, Terram Ad Natt. II, 2.
 - gens aves et bestias consecrat et capite damnat qui eiusmodi deum occiderint Apol. 24.
 - regnum De Ieiun. 16. Apol. 26. Ad Natt. II, 17.
 - dii ibis et crocodilus Adv. Marc. II, 14.
 - hierophantae Adv. Marc. I, 13.
- Aegyptus nonnunquam totus orbis intelligitur superstitionis et maledictionis elogio Adv. Iud. 9. Adv. Marc. III, 13.
- foedissima decemplici castigatione percussa Adv. Marc. II, 14.
 - et Aethiopia omnis gens vocatur, a specie ad genus De Spectac. 3.
- Aegroti fratres visitandi De Cultu Femin. II, 11.
- Aemilius, M. Ad Natt. I, 10. Apolog. 5.
- Aemulatio schismatum mater est De Bapt. 17.
- Aemulationem sequi furorem, bilem, iram et dolorem De Spectac. 15.

- Aeneadarum urbs religiosissima Apolog. 9.
- Aeneas a Diomede paene interfectus, sed a matre Venere servatus Apolog. 14.
- pater, miles nunquam gloriosus, lapide debilitatus Ad Natt. II, 9.
- proditor patriae Ad Natt. II, 9.
- num iure pius sit cognominandus Ad Natt. II, 9.
- Laurentino proelio nusquam comparuit Ad Natt. II, 9.
- Aenesidemus animae unitatem tuetur De Anima 14.
- Aenesidemi opinio de substantia animae De Anima 9.
- Aequanimitatis mira fides De Patient. 3.
- Aequitatis caninae stupor De Patient. 2.
- Aëri et ferro totius vitae necessitates sunt innixae De Cultu Femin. I, 4.
- Aeschines haereticus Adv. Omn. Haeret. 7.
- Aesculapii sacerdotes pallium gestabant et crepidas De Pallio 1. 4.
- mater fulmine icta periit perinde ac filius Ad Natt. II, 14.
- Aesculapius avaritiae merito et quia nocenter medicinam exercuerat fulmine iudicatus a Iove Apolog. 14. Ad Natt. II, 14.
- post mortem in deos relatus Ad Natt. II, 14.
- Apollinis filius, Iovis nepos, Saturni pronepos Ad Natt. II, 14.
- incerto patre natus, quippe expositus repertus, et canino ubere educatus, ex relatu Socratis Argivi Ad Natt. II, 14.
- medicinarum demonstrator Apol. 23.
- primus medelas exploravit De Corona 8.
- Aesopi de puteo asinus, proverb. Adv. Marc. IV, 23.
- Graculus Adv. Valent. 12.
- Aesopus histrio ex avibus pretiosis convivium instituit De Pall. 5.
- Aestiva coena post assum fiebatur De Anima 32.
- Aestus cubiculares parturientium et enixarum De Anima 25.
- Aetatis auctoritas De Virg. Vel. 11.
- procacitas verecundiam debentis vindicanda Adv. Marc. II, 16.
- Aetates per corpora operantur De Anima 56.
- Aeternitas non habet tempus. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit, pati non potest. Caret aetate quod non licet nasci Adv. Marc. I, 8.
- Aeternitatis candidatus Enoch Adv. Iud. 2.
- status quis alius quam semper fuisse et futurum esse, ex praerogativa nullius initii et nullius finis Adv. Hermog. 4.
- Aeternum non posse diminutionem et subiectionem capere Adv. Hermog. 12.
- Afferenda dea Ad Natt. II, 11.
- Afflatum nominat Graeca scriptura animam, non spiritum Adv. Marc. II, 9.
- minorem esse spiritum, et si de spiritu accidit, ut aurulam eius, non tamen spiritum Adv. Marc. II, 9.
- Afri infantes immolabant Saturno Apolog. 9.
- Caelestem deam colebant Apolog. 24. Ad Natt. II, 8.
- per Serapidem iurabant Ad Natt. II, 8.
- Agape fratrum Ad Martyr. 2.
- Agnitio dei satis intellegit quid sibi incumbat De Patient. 4.
- Agnus paschae Adv. Iud. 10.
- Agones mortuarii De Spectac. 13.
- Agonothetes noster deus vivus est Ad Martyr. 3.
- Ajax Ulyssem in armento vidit De Anima 17.
- Albae vestis nitore libertus honoratur De Resurr. Carnis 57.
- Albius sententia de animabus De Anima 29. cf. 28.
- , Clodii, seditio Apolog. 35. Ad Natt. I, 17.
- Albus color hiemi datus De Spectac. 9.
- Alcinoi pometum De Pall. 2.
- Alea Curii De Pall. 5.
- Alexander Macedo duodecim annis regnavit Adv. Iud. 8.
- Macedo nunquam Asiam universam et ceteras regiones posteaquam devicerat tenuit Adv. Iud. 7.
- Polyhistor De Pallio 3.
- haereticus Valentinianus De Carne Christi 16. 17.
- Alexandri sublimitas Apolog. 11.
- Alimona dea De Anima 37.
- Allegorica forma mos est in omnibus propheticis eloquiis De Resurr. Carnis 20.
- Altaria bustuaria De Pall. 4.
- Altinae oves De Pall. 3.
- Amalthea Iovis nutrix Apolog. 25. Ad Natt. II, 17.
- Amara quibus omnia sint De Anima 17.
- Amazonum regnum Apolog. 26.
- Ambitionis repudiatio nulla in egestate Adv. Marc. I, 30.
- Amicos diligere omnium est, inimicos autem solorum Christianorum Ad Scap. 1.
- Ammon ovium dives De Pall. 3.
- Amphilochi apud Mallum oraculum De Anima 46.
- Amphiarai apud Oropum oraculum De Anima 46. Cf. Ad Natt. II, 3. 7.

- Amphitheatri saevitia et feritas De Spectac. 19.
- Anacharsis cum regno Scythiae philosophiam non mutavit De Pall. 5.
- philosophus ignorantes musicam deridebat Apolog. 1.
- Anaphes insulae clades Apolog. 40. Ad Natt. I, 9.
- Anaxagoras cum Xenophane defetiscentiam somnum vocat De Anima 43.
- depositum hostibus denegavit Apolog. 46.
- Anaxagorae turbata sententia de animo De Anima 12.
- Anaxarchus cum in exitum ptisanæ pilo contunderetur, Tunde, tunde, inquit, Anaxarchi follem, Anaxarchum enim non tundis Apolog. 50.
- Anaximander plures mundos putavit De Pall. 2.
- universa caelestia deum dixit Adv. Marc. I, 13.
- Anaximenes aërem deum dixit Adv. Marc. I, 13.
- Anaximenis opinio de animae substantia De Anima 9.
- Ancharia Asculanorum numen Apolog. 24. Ad Natt. II, 8.
- Andreas medicus De Anima 15.
- ad Andromacham nihil, proverb. De Pudic. 8.
- Angelicæ potestatis proprium ex nulla materia corpus sibi sumere De Carne Chr. 6.
- Angelificata caro De Resurr. Carn. 26.
- Angelus seductionis in virgine Philumene De Praescript. Haeret. 6.
- malitiæ satanas De Testim. Animæ 3.
- seduxit hominem Adv. Marc. II, 8.
- perditionis malus an impatiens De Patient. 5.
- Angeli qui ad Abraham et Loth venerunt, quali substantia fuerint Adv. Marc. III, 9. De Carne Chr. 6.
- apostatae Ad Uxor. I, 8.
- desertores metallorum opera nudarunt, herbarum ingenia traduxerunt, et incantationum vires provulgarunt, et omnem curiositatem usque ad stellarum interpretationem designarunt De Cultu Femin. I, 2.
- desertores, qui duxerunt filias hominum De Idol. 9. De Cultu Fem. II, 10. De Veland. Virg. 7. Adv. Marc. III, 5.
- post libidinum vaporata momenta caelum suspirabant De Cultu Femin. I, 2.
- mali certi erant omnem et gloriam et ambitionem et affectionem per carnem placendi deo displicere De Cultu Femin. I, 2.
- Angeli tamquam homines aliquando fuerunt De Resurr. Carn. 62.
- conversi in corpulentiam humanam De Carne Chr. 3.
- Angelis in baptismo renuntiamus De Cultu Femin. I, 2.
- perditis restituito nulla repromissa est De Carne Chr. 14.
- Angelorum corporandorum quæ causa De Carne Chr. 5.
- de salute nullum mandatum Christus a patre suscepit De Carne Chr. 14.
- pedes lavit Abraham De Carne Chr. 3.
- Angelos carnem non propriam gestasse, utpote naturas substantiæ spiritualis De Carne Chr. 6.
- Plato non negavit Apolog. 22.
- desertores dei, amatores feminarum, proditores curiositatis De Idol. 9.
- omnes prospicere de caelo et singulos denotare De Spectac. 27.
- Angelum quendam inclytum mundum instituisse haereticum dogma De Carne Chr. 8.
- Anguis apud Aegyptios cultus Ad Natt. II, 8.
- Anima per semetipsam non homo De Resurr. Carnis 40.
- de caelo oriunda Apolog. 17.
- primi hominis ex materia dei Adv. Marc. IV, 37.
- dicitur substantiæ suæ nomine De Anima 6.
- ante quam prophetia Adv. Marc. I, 10.
- in homine an deliquerit, et an possit ad originale summam ræferri corruptio portionis Adv. Marc. II, 9.
- Christiana fieri, non nasci solet De Testim. Animæ 1.
- in nobis ut depositum habitat Adv. Prax. 14.
- nulla sine crimine De Anima 41.
- apud inferos dolet, et punitur in flamma Adv. Marc. IV, 8.
- omnes sumus pares, non disciplina De Idol. 14.
- frigidum est nomen, quare corpus exempta ea friget De Anima 27.
- memor somniorum De Anima 45.
- eoque in Adam censetur, donec in Christo recenseatur, tamdiu immunda, quamdiu recenseatur De Anima 40.
- si minoratur, perit De Anima 43.
- habet suum vocabulum proprium, non egens communi vocabulo corporis Adv. Marc. V, 15.
- prior quam littera, et prior sermo quam liher, et prior sensus quam stilus, et prior homo ipse quam

- philosophus et poeta De Testimon. Animae 5.
- Anima corporalis, habens proprium genus substantiae et soliditatis, per quam quid et sentire et pati possit De Resurr. Carnis 17. 45. 53. De Anima 5 sqq. Apolog. 48. Adv. Marc. V, 10. 15.
- a Platone dicitur innata et infecta De Anima 4.
- nata et facta ex initii constitutione De Anima 4.
- movet corpus, et conatus eius extrinsecus foras parent De Anima 6.
- dividitur in partes, nunc in duas a Platone, nunc in tres a Zenone, nunc in quinque et in sex a Panaetio, et in septem a Sorano, etiam in octo penes Chrysippum, etiam in novem penes Apollophanem, sed et in duodecim apud quosdam Stoicorum, et in duas amplius apud Posidonium De Anima 14.
- ipsa est spiritus, sicut ipsa dies lux De Anima 10.
- et spiritus an duo sint De Anima 10.
- habet de suo solummodo cogitare, velle, cupere, disponere; ad perticiendum autem operam carnis expectat De Resurr. Carnis 17.
- prior degustat iudicium, sicut prior induxit admissum De Resurr. Carnis 17.
- et corpus simul fiunt De Anima 27. De Resurr. Carnis 45.
- ruinam corpori infert, cum efflata est De Resurr. Carnis 18.
- somnum non capit cum corpore De Resurr. Carnis 18.
- nec vocabulo cadit, quia nec habitu ruit De Resurr. Carnis 18.
- an prior sit condita quam corpus De Resurr. Carnis 45.
- non didicit effigiem suam a Christo, sed salutem De Carne Chr. 12.
- non lavatione sed purgatione sancitur De Resurr. Carnis 48.
- inquilina carnis De Resurr. Carn. 46.
- non potest animale corpus dici De Anima 6.
- hominis immortalis Apolog. 48.
- an carnalis De Carne Chr. 11.
- animae sensus est De Carne Chr. 12.
- passibilis De Anima 21.
- non potest pati quicquam sine corpore Apolog. 48. De Testim. An. 4.
- sine corpore non percat Apolog. 48.
- carnis infectrix De Anima 40.
- nunquam sine carne est, quamdiu in carne est De Resurr. Carnis 15.
- quae agit et impellit in omnia, carnis obsequium est De Resurr. Carnis 15.
- Anima omnis immortalis, pronuntiatum Platonis De Resurr. Carnis 3.
- , secundum opinionem Tertulliani, est dei flatu nata, immortalis, corporalis, effigiata, substantia simplex, de suo sapiens, varie procedens, libera arbitrii, accidentiis obnoxia, per ingenia mutabilis, rationalis, dominatrix, divinatric, ex una redundans De An. 22.
- de Animabus infantium qui sub uberum fontibus moriuntur De Anima 56.
- Animae a primordio conscientia dei dos est Adv. Marc. II, 5.
- color aërius et lucidus De Anima 9.
- instrumentum esse animum, non patrociniū De Anima 13.
- thesaurus an aëris sit rigor De An. 25.
- conflictationes, ieiunia et aridae escae De Resurr. Carnis 8.
- de statu in carcere Socratis velatum est De Anima 1.
- definitio De Anima 13.
- vocabulum penes Graecos de refrigeratione respondet De Anima 25.
- effigiem esse Plato negat De Anima 9.
- posteriorum Adae ex traduce De An. 9. 19. 22. 27. 36.
- divinationem multa documenta probaverunt De Anima 24.
- conscientia an a deo formata sit, an litteris dei, non multum refert De Testim. An. 5.
- ornamenta quando caro susceperit De Resurr. Carnis 7.
- omnia naturalia ut substantiva eius ipsi inesse, et cum ipsa proficere De Anima 20.
- sedes De Anima 15.
- super animum principalitas De An. 13.
- totum vivere carnis est, ut non vivere animae nihil aliud sit quam a carne divertere De Resurr. Carnis 7.
- de sede variae opiniones philosophorum De Anima 15.
- de conceptu adversus eos qui post partum corporis eam inducunt De Anima 25.
- sensualis natura De Carne Chr. 12.
- sexus De Anima 36.
- scelestae an inferis exulent De An. 56.
- de deo testimonium Apolog. 17.
- apud inferos an aliquid patiantur De Anima 58.
- nostrae solius causa an Christus venerit De Anima 5.
- de receptu variae philosophorum opiniones De Anima 54.
- de similitudine in parentibus De Anima 26.
- et carnis ex Adam tradux in femina De Anima 36.

- Animae duae an in unum convenient
 Adv. Marc. IV, 23.
 de Animae et carnis sexu, quod simul
 in utero formentur De Anima 36.
 Animae domus caro, et inquilinus car-
 nis anima De Anima 38.
 — qualitas quomodo interpretanda Adv.
 Marc. II, 9.
 — naturalis timor in deum unde De
 Testim. Animae 2.
 — de qualitate variae philosophorum
 opiniones Apolog. 47.
 — sensus delictorum etiam sine effecti-
 bus imputari solent De Anima 40.
 — quaedam an post mortem adhaereant
 corporibus De Anima 51.
 — et spiritus connubium Adv. Marc. II, 9.
 — de malo et bono Adv. Marc. IV, 24.
 — semper intellectum inesse De Ani-
 ma 19.
 — mutae et irrationales medicinas sibi
 divinitus attributas in tempore agno-
 scunt De Paenit. 12.
 Animam oblivionis capacem esse dixit
 Plato De Anima 24.
 — separavit deus a conditione factoris
 Adv. Marc. II, 9.
 — immortalem esse tradit Plato De Resurr.
 Carnis 1.
 — Hicesius iam nat̄is superduxit ex aë-
 ris frigidi pulsu De Anima 25.
 — manere post vitae dispunctionem, et
 expectare diem iudicii, proque meritis
 aut erueiatui destinari, aut refrigerio
 sempiterno De Testim. An. 4.
 — substantia non crescere De Anima 37.
 — humanam nullo modo in bestias posse
 transferri, etiam si secundum philo-
 sophos ex elementiciis substantiis cen-
 seretur De Anima 32.
 — et corpus ipsum in saeculo isto ex-
 positum omnibus ad iniuriam gerimus
 De Patient. 8.
 — deus semper alloquitur, animam com-
 pellat atque advoeat, ut animum sibi
 advertat De Anima 13.
 — Plato bifariam partitur, rationalem
 et irrationalem De Anima 16.
 — utrumne caro, an carnem anima
 circumferat De Carne Chr. 24.
 — peccatricem esse potius quam car-
 nem De An. 40. 58. Adv. Marc. V, 10.
 — carni, ut magis deo proximam, do-
 minari De Carne Chr. 24.
 — Plato dicit extraneam, utri prima
 adspiratione nascentis infantis adduci,
 sicut expiratione novissima educi De
 Anima 25.
 in Anima an sit aliquis summus gradus
 vitalis et sapientialis, quod ἡγεμονι-
 κὸν appellatur De Anima 25.
 de Anima philosophorum opiniones di-
 versae De Anima 3.
 pro Animis defunctorum oratio De Mo-
 nog. 10.
 Animarum tota redundantia ex uno ho-
 mine De Anima 27.
 — de excessu De Anima 53.
 — de reciproco discursu Platonis sen-
 tentia De Anima 28.
 Animas duplici proprietate discernunt
 Valentiniani Adv. Valent. 29.
 — torqueri foverique penes inferos,
 licet nudas, licet adhuc exules carnis,
 probat Lazari exemplum De Resurr.
 Carnis 17.
 — sanctorum in sinu Abrahae seu pa-
 radiso foveri et gaudere ad diem us-
 que iudicii domini Apolog. 47. De An.
 7. 9. 55. 56. De Resurr. Carnis 17.
 Adv. Marc. III, 24. IV, 34. Scorp. 12.
 — defunctorum olim humano sanguine
 propitiari creditur est De Spectac. 12.
 — reverti in sua corpora De Anima 33.
 Animalia non omnia vivere et spirare
 De Anima 10.
 — terrigena et aquigena Adv. Marc. II, 12.
 — minutiora maximus artifex de indu-
 stria ingeniis aut viribus ampliavit
 Adv. Marc. I, 14.
 Animi pro prioratu exciti praesumptione
 ultionis accendi solent Adv. Hermog. 37.
 — omne bonum aut nascitur, aut eru-
 ditur, aut eogitur De Idol. 16.
 — divini et humani sub eisdem licet
 vocabulis sensuum, magna diversitas
 Adv. Marc. II, 16.
 Animus totum hominem circumfert, et
 quo velit transfert Ad Mart. 2.
 — audit, animus cernit, reliqua surda
 et caeca sunt De Anima 12.
 Anna mater Samuelis spiritu gloriam
 deo reddidit Adv. Marc. IV, 14.
 Anni pubertatis apud ethnicos De Virg.
 Vel. 11.
 Antelii daemones De Corona 13.
 Antenor proditor patriae Ad Nat. II, 9.
 Antichristus Marcion fuit Adv. Marc. III, 8.
 — delinquentiae homo, filius perditionis
 De Resurr. Carnis 24.
 Antichristi, qui negant Christum in carne
 venisse, et qui non putant Iesum esse
 filium dei De Praescript. Haeret. 33.
 — sunt, Christi rebelles De Praescript.
 Haeret. 4.
 — post eradicationem agitabitur resur-
 rectio De Resurr. Carnis 27.
 Antinous pro deo habitus Adv. Marc. I, 18.
 Apolog. 13. Ad Nat. II, 10.
 Antiphon auctor, de somniis De An. 46.
 Antipodes Ad Nat. I, 8.
 Antitheses Marcionis Adv. Marc. IV, 1.

- Antemnae, quae crucis pars est, extremitates cornua vocantur Adv. Marc. III, 18.
- Antonius Caracalla lacte Christiano educatus Ad Scap. 4.
- Antonini principatus De Praescript. Haeret. 30.
- Antonii vinolentia De Pall. 5.
- Anubis deus Apolog. 6. Ad Nat. II, 8.
- Anubs Moechus, in fabula Apolog. 15.
- Anulus pronubus Apolog. 6.
- Aori De Anima 56.
- Apaturia sacra Liberi Patris Apolog. 39.
- Apelles sollicitatas refert animas terrenis escis de supercaelestibus sedibus ab igneo angelo deo Israëlitis et nostro, qui exinde illis peccatricem circumfixerit carnem De Anima 23. Cf. De Resurr. Carnis 5.
- Marcionis de discipulo emendator Adv. Marc. IV, 17. De Carne Chr. 1. Adv. Omn. Haer. 6.
- creatorem angelum gloriosum superioris dei adfirmat, et facit deum legis et Israëlitis, illum igneum De Praescript. Haeret. 33.
- resurrectionem carnis infringit De Praescript. Haeret. 33.
- Philumenes signis et praestigiis inductus novam haeresim induxit De Praescript. Haeret. 6.
- de Philumene quid de Christi carne censuerit Adv. Marc. III, 11.
- ab energemate Philumenes circumventus Phaneroseis conscripsit De Praescript. Haeret. 30.
- haereticus ante corpora constituens animas viriles ac muliebres, sicut ab Philumena didicit, utique carnem, ut posteriorem, ab anima accipere facit sexum De Anima 36.
- haereticus De Resurr. Carnis 2. De Praescript. Haer. 37. De Resurr. Carn. 2.
- lapsus in feminam desertor continentiae Marcionensis De Praescript. Haeret. 30. De Carne Chr. 6.
- Apellis error de corpore humano De Resurr. Carnis 5.
- de anima opinio De Anima 23.
- Apices sacerdotum Apolog. 15.
- Apicius cocus Apolog. 3. De Pall. 5.
- Apis aedificia Adv. Marc. I, 14.
- Apocalypsim Ioannis Marcion respuit Adv. Marc. IV, 5.
- Apollinares ludi De Spectac. 5. De Bapt. 5.
- Apollinem apud Graecos *Ἰουαῖον*, et Antelios daemones ostiorum praesides legimus De Idolol. 15.
- Apollo Admeto in servitium addictus Apolog. 14. Ad Nat. II, 17.
- Apollo Socratem sapientissimum cecinit Apolog. 46.
- inerbis figuratur Ad Nat. I, 10.
- Croesum ambiguus oraculis fefellit Ad Nat. II, 17.
- Delphos suos adversum Pyrrhum defendere non valuit Ad Nat. II, 17.
- Apollochorus scriptor De Anima 15.
- Apollophanes philosophus De Anima 14.
- Apologeticorum adversus gentes scriptores De Testim. Animae 1.
- Apoplexis, interior ruina De Anima 53.
- Apostoli quid De Praescript. Haeret. 20.
- a Paulo cur reprehensi Adv. Marc. IV, 3.
- non alterius Christum annuntiarunt quam eius dei quem Christus praedicavit Adv. Marc. III, 1.
- septuaginta super duodecim adlecti Adv. Marc. IV, 24.
- proprie spiritum sanctum habent, qui plane habent in operibus prophetiae efficaciam virtutum, atque documentorum linguam, non quasi ex parte, quod caeteri De Exhortat. Constit. 4.
- an omnia sciverint et an omnia omnibus tradiderint De Praescript. Haeret. 23.
- figuras veteris testamenti explicarunt De Praescript. Haeret. 20.
- ecclesias condiderunt praedicando, tam viva voce quam per epistulas De Praescript. Haeret. 21.
- Apostolicae ecclesiae suboles apostolicarum ecclesiarum De Praescript. Haeret. 20.
- Apostolici contraria apostolis tradiderunt De Praescript. Haeret. 32.
- Apostolis nullum aliud negotium fuit, dumtaxat apud Israëlitas, quam veteris testamenti resignandi et novi consignandi, et potius iam dei in Christo contionandi De Resurrect. Carnis 39.
- quod non damnatur, immo defenditur, hoc erit indicium proprietatis De Praescript. Haeret. 32.
- ab Apostolis id traditum esse constat, quod apud ecclesiam apostolorum fuit semper sacrosanctum Adv. Marc. IV, 5.
- in Apostolis quidam dicunt spiritum fuisse, paraclatum vero non fuisse Adv. Omn. Haeret. 7.
- Apostolorum traditio non alia agnoscenda erit quam quae hodie apud ipsorum ecclesias editur Adv. Marc. I, 21.
- Apostolos domini habemus auctores, qui nec ipsi quicquam e suo arbitrio quod inducerent elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fide-

- ter nationibus adsignaverunt De Praescript. Haeret. 6.
- Apostolos duodecim solos cur Christus elegerit Adv. Marc. IV, 18.
- quidam negant tinctos esse De Bapt. 10.
- Apostolus publice praedicare debet De Carne Chr. 2.
- ad omnes, dum ad quosdam scripsit Adv. Marc. V, 17.
- Apion historicus Apolog. 19.
- Aqua et sanguis de vulnere perfossi lateris exivit De Bapt. 16. De Pudic. 22.
- Aquae laudes De Bapt. 3.
- omnes de pristina originis praerogativa sacramentum sanctificationis consequuntur invocato deo De Bapt. 4.
- Aquam ingressi, Christianam fidem in legis suae verba dum profiteremur, renuntiassent nos diabolo et pompae et angelis eius ore nostro contestamur De Spectac. 4.
- Aquarioli Apolog. 43.
- Aquarum natura omnis a deo constituta De Bapt. 5.
- quaedam genera miranda De An. 50.
- Aquas Christus in suo baptisate sanctificavit Adv. Iud. 8.
- Aquilae solem ita sustinent, ut natorum suorum generositatem de pupillarum audacia iudicent De Anima 8.
- Aquilicia Apolog. 41.
- Arabes Dusaren et Obodan colunt Apolog. 24. Ad Natt. II, 8.
- Arabia in Syrophoeniciam transcripta Adv. Iud. 9.
- Arabicae mulieres non caput, sed faciem quoque ita totam tegunt, ut uno oculo liberato contentae sint dimidiam frui lucem quam totam faciem prostituere De Virg. Vel. 17.
- Arachnes officina De Pall. 3.
- Araneae retia Adv. Marc. I, 14.
- Aratus varia monstra inter sidera delinnavit Scorp. 10.
- Arbitri infantis De Monog. 8.
- Arbitrii libera potestas De Anima 21.
- libertas homini in utramque partem concessa est Adv. Marc. II, 6.
- Arbitrio nostro eligendum nihil in ecclesia De Praescript. Haeret. 23.
- in nostro quod positum est, non debemus in dei referre voluntatem De Exhortat. Castit. 2.
- Arbitrium liberum in Adam Adv. Marc. II, 5.
- liberum in Cain Adv. Marc. II, 25.
- Arbores vivere, nec tamen sapere secundum Aristotelem De Anima 19.
- Arcesilaus philosophus trinam formam divinitatis statuit Ad Natt. II, 2.
- Ἄρχη* vocabulum, non tantum ordinatum, sed et potestativum capit principatum Adv. Hermog. 19.
- Archigallus Apolog. 25.
- Archimedis portentosissima munificentia, organum hydraulicum De Anima 14.
- Arenae atrocitas Apolog. 38.
- feris vescebantur Romani Apolog. 9.
- Argivi finibus pepulerunt philosophos Apolog. 47.
- iuvenes, Cleobis et Biton Ad Natt. II, 9.
- Argonautarum militia ab Hercule deserta Ad Natt. II, 14.
- Argus anno uno regnavit Adv. Iud. 8.
- Ariadnae sertum ex auro et Indicis gemmis De Corona 7.
- Ariadne a Theseo in littore derelicta Ad Natt. II, 14.
- Arida saginatio athletarum De Pall. 4.
- Aristaens auctor Apolog. 18.
- Aristarchii ab Aristarcho grammatici Ad Natt. I, 4.
- Aristarchus grammaticus Apolog. 3.
- Aristides iustitia nobilis Ad Natt. I, 19.
- Aristippus in purpura sub magna gravitatis superficie nepotatur Apolog. 46.
- Aristodemi de somnio Philippi regis coniectura De Anima 46.
- Aristophon somnii interpretis apud Philippum regem De Anima 46.
- Aristoteles turpiter Alexandro adulatur Apolog. 46.
- familiarem suum Hermian turpiter loco excedere fecit Apolog. 46.
- marem circumcordialis calor somnium vocat De Anima 43.
- amicus Platonis De Anima 5.
- de somniis De Anima 46.
- dialecticae institutor De Praescript. Haeret. 7.
- narrat quendam Sardiniae heroem incubatores sui fani somniis privasse De Anima 49.
- citatus De Anima 12. 14. 15. 46.
- animam dissolvit De Resurr. Carnis 2.
- Aristotelis minutiloquium De Anima 6.
- tenor De Anima 3.
- Arius philosophus animas sublimat in aërem De Anima 54. 55.
- Armatura Christi, et militia spiritalis Adv. Marc. V, 18.
- Arpocrates deus Apolog. 6. Ad Natt. I, 10.
- Arrius Antoninus in Asia Christianorum crudelis persecutor Ad Scap. 4.
- Artaxerxes quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
- Artemon scriptor de somniis De An. 46.
- Artium omnium et aetatum semina nobis insita sunt De Anima 20.
- Ascensus deus Ad Natt. II, 15.
- Asclepiades medicus de vi principali in anima De Anima 15. 16.

- Asclepiades a quarto decimo anno sapientiam supputat De Anima 38.
 — Cynicus unicae vaccae, cuius et lacte alebatur, dorso insedens totum orbem peragravit Ad Nat. II, 14.
 Asclepiodotus Apolog. 23.
 Asculanorum numen Ancharia Apol. 24. Ad Nat. II, 8.
 Asdrubalis uxor, quae iam ardente Carthagine maritum suum supplicem Scipionis videret, cum filiis suis in incendium patriae devolvit Ad Mart. 4. Ad Nat. I, 18. II, 9.
 Asinum caput a Christianis cultum Apolog. 16. Ad Nat. I, 11.
 Asinius Celer nulli unius obsonium sex sestertiis detulit De Pall. 5.
 — Gallus pro mensa quantas pecunias dederit De Pall. 5.
 Asinus de Aesopi puteo Advers. Marc. IV, 23.
 Asper praefectus modice vexatum Christianum hominem, et statim deiectum, nec sacrificium compulit facere, ante professus inter advocatos et adsesores dolere se incidisse in hanc causam Ad Scap. 4.
 Aspis a vipera venenum matuatur, pro verb. Adv. Marc. III, 8.
 Assyriorum regnum Apolog. 26. Ad Nat. II, 17.
 — bellum antiquissimum Apolog. 19.
 Astartes Syriae deus Apolog. 24.
 Astra intercidunt Ad Nat. II, 6.
 — dei sunt, secundum Arcesilaum Ad Nat. II, 2.
 Astrologi taxantur De Idol. 9.
 — veteres cur genituram hominis ab initio conceptus digerant De An. 25.
 —, aruspices, augures et magi de Caesaris capite consulti Apolog. 35.
 Astyages Medorum regnator somnio vidit Mandanae filiae adhuc virginis vesicam in diluvionem Asiae fluere De Anima 46.
 Astyanax Hectoris filius Ad Nat. II, 9.
 Atargatis Syrorum numen Apolog. 24. Ad Nat. II, 8.
 Athamas et Agaue in filiis bestias videntur De Anima 17.
 Athenae linguata civitas De Anima 3.
 Athenienses intellexerunt Panlum loqui de resurrectione carnis De Resurrect. Carnis 39.
 — supplicio affecerunt Socratis criminatores Apolog. 14.
 — Theseum colunt Ad Nat. II, 14.
 — Aesculapio et matri eius sacrificabant Ad Nat. II, 14.
 Atheniensium cicadae De Virg. Vel. 10.
 Athenis sapiendi et dicendi acutissimos nasci, ubi penes Colyttum pueri mense citius eloquantur praecoce lingua De Anima 20.
 Athenis erat ara Diis Ignotis inscripta Ad Nat. II, 9.
 Atlantico mari maiorem memorat Plato, Asiae vel Africae terram ereptam Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
 Atomi Epicuri De Anima 32.
 Atticorum mysteriorum luxuria Apolog. 39.
 Attis castratus Apolog. 15.
 — in fabula repraesentatus Apolog. 15. Ad Nat. I, 10.
 Audientes optare intinctionem, non praesumere oportet De Paenitent. 6.
 Aufidius Lurco primus sagina corpora vitiauit De Pall. 5.
 Augustus post natum Christum vixit quindecim annis Adv. Iud. 8.
 — post Cleopatram aliis annis quadraginta octo regnavit Adv. Iud. 8.
 — imperii formator ne dominum quidem dici se volebat Apolog. 34.
 Avidius Cassius Apolog. 35.
 Aurelii M. Imperat. litterae de Legione Fulminatrice Apolog. 5.
 Aurelius M. Imperat. quo die apud Syrmium occubuerit Apolog. 25.
 — protector Christianorum Apolog. 5.
 Aureos anulos antiquis et castis Romanorum temporibus non habebant praeter unum quem sponsus oppignerasset Apolog. 5.
 Aures cordis requirit deus ab suis auditoribus Adv. Marc. IV, 19.
 Aurum, quia vernaculum est et copiosum apud barbaros, quosdam auro vinctos in ergastulis habent, et divitiis malos onerant, tanto locupletiores, quanto nocentiores De Cultu Femin. I, 4.
 — et argentum unde De Cultu Femin. I, 4.
 Auses filius Nave successor Moysi Adv. Marc. III, 16.
 Axionicus haereticus Valentinianus Adv. Valent. 4.

B.

- Babylon Romanae urbis figuram portat, proinde et magnae et regno superbae et sanctorum debellatricis Adv. Iud. 9. Adv. Marc. III, 13.
 Babyloniorum regnum Apolog. 26.
 Babylonis turris superbissima Adv. Marc. IV, 27.
 Bacchanalia olim exterminata Apolog. 6.
 Balaam propheta accersitus a rege Balaam ad maledicendum Israëlem Adv. Marc. IV, 28.

- Balae, quod non cogitaverat, dominus suggestit Adv. Marc. IV, 39.
- Balaridem Illyricum a Molossis usque ad Macedoniam ex somnio dominatum De Anima 46.
- Baptisma vicarium carni quidam profuturum existimarunt ad spem resurrectionis De Resurrect. Carnis 48.
- in remissionem delictorum Adv. Marc. I, 28.
- servat Marcion morti aut repudio Adv. Marc. IV, 11.
- post Baptisma eucharistia exhibebatur baptizatis in primitiva ecclesia Adv. Marc. IV, 34.
- Baptismate maculas carnis respersae paenitentia dilui posse De Pudic. 12.
- Baptismate sordes abluuntur, maculae vero martyrio candidantur De Pudic. 9.
- in Baptismate per simulacrum morimur, sed per veritatem resurgimus in carne De Resurrect. Carnis 47.
- Baptismi aqua felix sacramentum, quia ablatis delictis pristinae caccitatis in vitam aeternam liberamur De Bapt. 1.
- ratio in quibus recognoscatur De Bapt. 4.
- Baptismo omne tempus habile De Bapt. 20.
- e Baptismo egressi peruncti sunt olim Adv. Marc. IV, 34.
- in Baptismo caro spiritaliter mundatur De Bapt. 4.
- sine Baptismo nemini competere salutem De Bapt. 20.
- Baptismum diabolus in suis exercet De Bapt. 5.
- ingressuri orationibus crebris, ieiuniis et geniculationibus usi sunt olim De Bapt. 20.
- post Baptismum susceptum lavacro quotidiano per totam hebdomadam abstinnerunt De Corona 3.
- Baptismus Ioannis ex deo Adv. Marc. IV, 38.
- an sit necessarius quibus fides satis est De Bapt. 13.
- obsignatio est fidei quae fides a paenitentia fide incipitur et commendatur De Paenitent. 6.
- olim celebratus in die paschae et pentecostes Apolog. 3.
- Baptizamur, nec semel, sed ter, ad singula nomina in personas singulas Adv. Prax. 26.
- non ideo ut delinquere desinamus, sed quia desiimus, quoniam iam cordi loti sumus De Paenitent. 6.
- ter, amplius aliquid respondentes quam dominus in evangelio determinavit De Corona 3.
- Baptizandi haeretici De Praescript. Haeret. 12. De Bapt. 15. De Pudic. 19.
- Baptizare debet episcopus et presbyter De Bapt. 17.
- Baptizari quosdam pro mortuis De Resurrect. Carnis 48.
- Barnabae titulo citatur Epist. ad Hebr., quam apud ecclesias receptam pronuntiat De Pudic. 20.
- Basilidis haeresis De Resurrect. Carn. 2. Adv. Omn. Haeres. 1.
- Baxa Syria De Pall. 4.
- Beatum hominem quid faciat Adv. Marc. II, 19.
- Βέζζος* appellabatur panis apud Phryges Ad Natt. I, 8.
- Belenus Noricorum deus Apol. 24. Ad Natt. II, 8.
- Beli progenies a Nilo De Pall. 2.
- Bellica machina nomen a scorpio habet Adv. Marc. III, 14.
- Bellonarii nigro habitu utebantur De Pall. 4.
- sanguine initiabantur Apol. 9.
- Benedictio divina Ad Uxor. II, 6.
- inter vias nihil aliud quam ex cursu mutua salutatio Adv. Marc. IV, 24.
- Benedictionem a domino qui accipiant Adv. Marc. II, 16.
- Benignitatis paternae legem Christus in omnes extendit Adv. Marc. IV, 16.
- Berenices magia De An. 57.
- reginae leo mansuetus De An. 24.
- Berosus Chaldaeus Apolog. 19.
- Beryllis aquosa materia, fluctuans colatinitore De An. 9.
- Bethsaida piscina usque ad adventum Christi curando invaletudines Israel desit post Christum Adv. Iud. 13.
- Biaethanati ab inferis exulant De An. 57.
- Biblia in linguam Graecam transfusa Apolog. 18.
- Bibliothecae apud Serapium Ptolomaei Apolog. 18.
- Blasphemia quae omnino vitanda De Idolol. 14.
- Blasphemiae formidandae admonitio Adv. Marc. IV, 28.
- Blastus haeticus Iudaismum latenter voluit inducere Adv. Omn. Haer. 8.
- Bombycis stamina Adv. Marc. I, 14.
- Bona dea, Fauni filia, summa fuit pudicitia Ad Natt. II, 9.
- Bonitas creatoris aeterna Adv. Marc. II, 3.
- Bonitatis perfectae est totum hominem redigere in salutem Adv. Marc. I, 22.
- gradus secundus est in extraneos, qui in proximos primus est Adv. Marc. IV, 16.
- Bonorum quorundam, sicuti et malorum, intolerabilis est magnitudo De Patient. 1.

- Bonum quod est vitare non oportere, quia delictum sit quod bonum est recusare De Fuga in Persec. 4.
 — omne ad deum pertinet De Patient. 4.
 — deus dispensat, ut cuique dignatur De Patient. 1.
 — et malum natura est notum Adv. Marc. IV, 16.
 Bonus deus natura solus Adv. Marc. II, 6.
 Brachmanae Apol. 42.
 Britanniae intra Oceani ambitum conclusae Adv. Iud. 7.
 Britannicum mare conchae genus profert De Cultu Femin. I, 5.
 Britonum stigmata De Virg. Veland. 10.
 Bulbi et tubera in terrae bonis De Resurr. 26.
 Byrsa Carthaginiis arx Ad Natt. II, 14.
- C.
- Cadaver a cadendo De Resurr. Carn. 18.
 Cadere dicimus corpus in terram per mortem, sicut res ipsa testatur Adv. Marc. V, 9.
 Caecilius Capella Ad Scap. 3.
 Caecina Severus De Pall. 4.
 Caeculus deus Ad Natt. II, 15.
 Caelestis dea apud Afros culta Apol. 12. 24. Ad Natt. II, 8.
 — virgo pluviarum pollicitatrix. Apol. 23.
 Caeli et Terrae filii olim appellati quorum parentes ignoti Ad Natt. II, 12.
 Caelo descendisse olim dicebantur ex inopinato apparentes Ad Natt. II, 12.
 Caelum et astra animalia secundum Varonem Ad Natt. II, 3.
 Caesares cur multi olim observaverint Apolog. 35.
 — ante apotheosin deos nuncupare maledictum est Apol. 34.
 — dicerent lacerati Apol. 35.
 — a deo secundi, post eum primi Apol. 29.
 — magni ideo quia caelo minores Apol. 30.
 — Parthici, Medici, Germanici cognominati Ad Natt. I, 17.
 — necessarii saeculo Apol. 21.
 Caesaris genius Apol. 28. 33.
 Caesarum sollemnia Apol. 35.
 — statuis famosi libelli adfixi Ad Natt. I, 17.
 — ad imagines preces factae et sacrificia data Ad Natt. I, 17.
 Cain primus homicida et primus fratricida De Patient. 5.
 — sacrificium deus reprobovit, quod non recte divisisset Adv. Iud. 2.
 — deus maledixit Adv. Marc. II, 25.
 — semen in arca fuisse, quo semen malitiae non periret Adv. Omn. Haer. 2.
 in Cain terrena praeostensa sacrificia Adv. Iud. 5.
- Cainaeorum haeresis Adv. Omn. Haer. 2.
 Calendis Februariis instituebantur lustrationes et preces pro defunctorum salute Adv. Marc. V, 10.
 Calices coronis ornatae et aspergine florum honoratae De Resurr. Carn. 16.
 Calicis aut panis etiam nostri aliquid decuti in terram anxie patimur De Coron. 3.
 Caligula, Gaius Caesar, quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
 Callimachus Iunoni vitem induxit De Corona 7.
 Callinicus rhetor Apol. 50.
 Callisthenes auctor De An. 46.
 Camenae in aquas transfiguratae Adv. Marc. I, 13.
 Cancris in caelum translatis Ad Natt. II, 15.
 Candelifera dea Ad Natt. II, 11.
 Canes in caelum translatis Ad Natt. II, 15.
 — in sacris Christianorum, eversores luminum et leones tenebrarum Apol. 2. 7. Ad Natt. I, 2. 16.
 Cantabrum Ad Natt. I, 13.
 Capharea saxa De An. 52.
 Capilli adhuc olentes cadaverum quingentorum fere annorum Carthagine effossorum De Resurr. Carn. 42.
 Capitalia septem delicta Adv. Marc. IV, 9.
 Capitolini ludi De Spectac. 5.
 Capitolium a Senonibus occupatum Apolog. 40.
 — quinto quoque anno cum aliis fanis proscribebatur Ad Natt. I, 10.
 — omnium daemonum templum De Spectac. 12.
 — curia deorum Apol. 6.
 Caprae et sine cordibus vivunt. De An. 15.
 — et mensae divinantes per daemonas Apol. 23.
 Captivi dei Apol. 10. 25.
 Carcer Christiano hoc praestat quod eremus prophetis Ad Martyr. 2.
 in Carcerem ad osculanda vincula martyris reparaunt mulieres Ad Uxor. II, 4.
 Carcerum dii Ad Natt. II, 16.
 Cardea dea De Idol. 15. Ad Natt. II, 15.
 Carmentae deae Ad Natt. II, 11.
 Carnae deae fanum Ad Natt. II, 9.
 Carnalia spiritalia significant in lege Adv. Marc. IV, 9.
 Carnaliter maxime eos vivere qui carnis negant resurrectionem De Resurr. Carn. 11.
 in Carne et cum carne et per carnem agitur ab anima quod agitur in corde De Resurr. Carn. 15.
 Carnem Christi quidam animale adfirmant De Carne Chr. 10.
 — omni modo resurrectionem, atque illa ex demutatione superventura habitum angelicum suscepturam, Paulum ostendere De Resurr. Carn. 41.

- Carnem Christi in caelis vacuum sensu quidam adfirmant, ut vaginam, exempto Christo, sedere De Carne Cbr. 24.
- animalem Christi quidam adfirmant De Carne Chr. 10.
- suam solus Marcion odit Adv. Marc. V, 18.
- saginari, et spiritum esurire non prodest Ad Martyr. 1.
- Christi non fuisse peccatricem De Carne Chr. 16.
- ab omni vexatione Christus restituit De Carne Chr. 4.
- et sanguinem quidam pro Iudaismo accipiunt De Resurr. Carn. 51.
- an Christus de sideribus et de substantiis superioris mundi mutuaverit De Carne Chr. 6.
- in Carnem dirigitur quidquid in sanguinem praedicatur, sine qua non erit sanguis De Resurr. Carn. 28.
- Carnis vocabulum Adv. Marc. V, 10. 15.
- afflictatio, hostia domino placatoria per humiliationis sacrificium De Paenitent. 13.
- opera ita apostolus damnat, ut carnem damnare videatur De Resurr. Carn. 46.
- Christi humanae et ex homines umptae testimonia De Carne Chr. 15.
- salutem quidam haeretici negant Adv. Marc. IV, 37.
- virtutes etiam iudicandae De Resurr. Carn. 16.
- tunica De Carne Cbr. 24.
- concupiscentia aetatis officia defendit, decoris messem requirit, gaudet de contumelia sua Ad Uxor. I, 4.
- proprium passionibus corrumpi De Resurr. Carn. 40.
- restitutio facilius quam institutio De Resurr. Carn. 11.
- despoliationem apostolus vocat circumcisionem De Carne Chr. 24.
- sensus et carnis vita quid De Pudic. 17.
- restitutionis causa De Resurrect. Carnis 14.
- redemptor Christus De Resurr. Carn. 2.
- ipsum mori est, cuius et vivere De Carne Christ. 25.
- nihil proprie exprobrari, nisi in animae suggillationem, quod carnem ministerio sibi subigit De Carne Chr. 25. De Resurr. Carn. 16.
- de Carnis et animae aetate De Paenitent. 2.
- Caro non tingitur apud Marcionitas, nisi virgo, nisi divortio baptisma mercata, quasi non etiam epadonibus ex nuptiis nata Adv. Marc. I, 27.
- Christi sancta De Monog. 3.
- Caro angelorum quaenam De Carne Cbr. 6.
- terrena materia est, spiritus caelestis Ad Uxor. I, 4.
- iungitur, et caro de nuptiis tollitur Adv. Marc. I, 24.
- quomodo peccatrix dicatur De An. 40.
- increpatur in scripturis, quia nihil anima sine carne in operatione libidinis, gulae, vinolentiae, saevitiae, idololatriae, ceterisque carnalibus non sensibus, sed effectibus De An. 40.
- Christi sola erat ex hominis carne sumenda, sine viri semine De Carne Chr. 18.
- Christi ex semine David De Carne Christi 21.
- est sponsa, quae in Christo Iesu sponsum per sanguinem pacta est De Resurr. Carn. 63.
- suos sinus habet, in aquis, in ignibus, in alitibus, in bestiis, cum in haec dissolvi videtur, velut in vasa transfunditur De Resurr. Carn. 63.
- ministra et famula animae deputatur De Resurr. Carn. 8.
- salutis est cardo De Resurr. Carn. 8.
- signatur, ut et anima muniatur De Resurr. Carn. 8.
- qualis resurrectura sit De Resurr. Carn. 4.
- et sanguis omnis resurgunt ex aequo in qualitate sua De Resurrect. Carnis 50.
- seminatur in corruptela, dum dissolvitur in terram Adv. Marc. V, 10.
- ab exordio conflata, conformata, congenita animae, etiam in omni operatione miscetur illi De Resurrect. Carnis 16.
- spirat quando spiritum habet, expirat autem cum illum amittit Adv. Marc. IV, 42.
- nostra cur non statim resurgat De Carne Chr. 15.
- sine anima non homo De Resurr. Carn. 40.
- suscitabitur, ut sanguis vindicetur De Resurr. Carn. 25.
- nihil aliud quam terra conversa in figuras suas De Resurr. Carn. 8.
- Carpocrates magus et fornicarius De An. 35.
- tantumdem sibi de superioribus vindicat, ut discipuli eius animas suas iam et Christo, nedum apostolis, et peraequant, et cum volunt praeferant De An. 23.
- Carthaginiensium agones Scorp. 6.
- Carthaginis captae caedes cruentissima Ad Natt. II, 14.

- Carthaginis arx Byrsa Ad Natt. II, 14.
 Carthago Iunoni dilecta Apol. 25. Ad Natt. II, 17.
 in Caseo ex coagulo vis est substantiae De carne Chr. 19.
 Casiniensium deus Deluentinus Apol. 24. Ad Natt. II, 8.
 Cassius Severus Apolog. 10. Ad Natt. II, 12.
 —, Avidius Apol. 35.
 Castigationis divinae dignatione gratulari nos decet De Patient. 11.
 Castitatis exactor omnis maritus De Cultu Femin. II, 4.
 Castores in sidera sepulti Ad Natt. II, 15.
 Castorum phantasmata Apol. 22.
 Castra tenebrarum, paganismus De Corona 11.
 — lucis, ecclesia De Corona 11.
 Cataclysmus omnium rerum abolitor De Cultu Femin. I, 3.
 Cataphryges Adv. Omn. Haer. 7.
 Catechumeni haereticorum ante perfecti quam edocti De Praescript. Haeret. 41.
 Catechumenis opus est divinis sermonibus aures rigare De Paenitent. 6.
 Catilinarii sanguinis humani gustatu confoederati Apol. 9.
 Cato sapiens et gravis Apolog. 11.
 — Graecas litteras senex didicit De Pall. 3.
 — uxorem suam amicis communicavit Apol. 39.
 — ficem viridem Africanam in senatum intulit. Ad Natt. II, 16.
 Catulli mimographi Laureolus Adv. Valent. 14.
 Ceбетis tabula ex Vergilii versibus De Praescript. Haeret. 39.
 Cellae vinariae loculi Apol. 6.
 Celtas apud virorum fortium busta pernoctare De An. 57.
 Censores saepe inconsulto populo de diis novis eorumque cultu decreverunt. Ad Natt. I, 10.
 Censuales Graecorum Apol. 19.
 Centenariae coenae Apol. 6.
 Centurionis fides Adv. Marc. IV, 18.
 Cerasia Lucullus et Gn. Pompeius ex Ponto primi Italiae promulgaverunt Apolog. 11. Ad Natt. II, 16.
 Cereales ludi De Spectac. 6.
 Cereri albae vestes placent De Pall. 4.
 — sacrificant Aediles et Flaminicae De Idolol. 10.
 — Africanae viduae adsistunt Ad Uxor. I, 6.
 Cereris sacerdos in sacris Eleusiniis rapti solebat in deae raptus memoriam. Ad Natt. II, 7.
 Ceres Pharia, filia Pharaonis Ad Natt. II, 8.
 — Pharia rudi palo et informi ligno sine effigie prostabat. Apol. 16. Ad Natt. I, 12.
 Cerinthius Christum ex semine Ioseph natum proponit, hominem illum tantummodo sine divinitate contendens, ipsam quoque legem ab angelis datam perhibens, Iudaeorum deum non dominum, sed angelum prodens. Adv. Omn. Haer. 3.
 Cervus sagitta transfixus ut ferrum et irrevocabiles moras eius de vulnere expellat, scit sibi dictamo medendum De Paenitent. 12.
 — aetatis suae arbiter, serpente pastus veneno languescit in iuventutem De Pall. 4.
 Chaldaenum semen in Aegyptum educatum. De Pall. 4.
 Chamaeleontis natura De Pall. 4.
 Charismata spiritalia De An. 9.
 — sunt donativa Adv. Marc. V, 8.
 Charon Lampsacenus historiographus Herodoto prior. De An. 46.
 Chiliasmus Tertulliani De Resurr. Carnis 25. Adv. Marc. I, 29. III, 24. IV, 29.
 Chilon Spartanus dum victorem Olympiae filium amplectitur, prae gaudio spiritum exhalat De An. 52.
 Chrestianus nomen a suavitate vel benignitate modulatum Apol. 3. Ad Natt. I, 4.
 Christi informis species et inhonesta forma De Carne Chr. 9. Adv. Iud. 16. De Patient. 3.
 — mors deliquio solis notata Apolog. 21.
 — nominis vis in daemoniis exeutiendis Apolog. 23.
 — patientia describitur De Patient. 3.
 — originalia instrumenta delere Marcion ausus est De Carne Chr. 2.
 — regnum et nomen ubique porrigitur Adv. Iud. 7.
 — duo habitus a prophetis demonstrantur, et totidem adventus eius praenotantur Adv. Iud. 14. Adv. Marc. III, 7.
 — nomen non ex natura veniens, sed ex dispositione, proprium eius efficitur a quo dispositum invenitur Adv. Marc. III, 15.
 — institutio quaerenda et custodienda De Praescript. Haeret. 9.
 — regnum in omnes nationes Adv. Marc. V, 10.
 — amor erga homines De Carne Chr. 10.
 — venturi ducis tempora requirenda in Daniele Adv. Iud. 13.
 Christiana virgo ad lenonem damnata Apol. 50.

- Christianae sanctitatis antistites duae De Monog. 8.
 — religionis aetas. Ad Nat. 1, 7. 9. Apol. 7.
 Christianam sectam mentiti Ad Scap. 4.
 Christianarum sectarum varietas Apolog. 47.
 — litterarum nullum ius capiunt non Christiani De Praescript. Haeret. 37.
 Christiani iurabant per Caesaris salutem. Apol. 33.
 — sacras suas litteras non supprimebant. Apol. 31.
 — veri descriptio De Testim. An. 5.
 — sanguine animalium omnibusque suffocatis et morticinis in epulis abstinabant. Apol. 9.
 — primis saeculis templa non habebant Apol. 15.
 — daemonia fugant Apol. 23, 37. 44.
 — coronis non utebantur Apol. 42.
 — magis damnati quam absoluti gaudent Ad Scap. 1.
 — spiritalium sectatores De Cultu Fem. II, 3.
 — ad bestias, clamatum De Patient. 5.
 — se fratres appellabant Apol. 39.
 — habebant communem honorum usum Apol. 39.
 — nunquam inventi sunt seditiosi aut contrarii magistratibus Ad Scap. 2.
 — institutio est de porticu Salomonis De Praescript. Haeret. 7.
 — ad leones Apolog. 40. De Resurr. Carnis 22. De Pat. 5.
 — de solo nomine olim condemnati Apolog. 2.
 — orare solebant ante et post coenam Apol. 39.
 — spectacula non frequentabant Apol. 3S. 42.
 — vulgo lapidibus et incendiis petiti Apol. 37.
 — publici hostes iudicati quia Caesares non divino honore prosequerentur Apolog. 35.
 — ne mortui quidem et sepulti tuti sunt ab iniquissimi vulgi furoribus Apol. 37.
 — deum per Christum colunt Apolog. 21.
 — caelum suspicientes, manibus expansis, capite nudo, orare solebant Apol. 30.
 — precantur pro imperatoribus, pro ministris eorum et postestatibus, etiam pro inimicis, pro statu saeculi, pro rerum quiete, pro mora finis Apolog. 30. 39.
 — non sunt factio Apol. 40.
 — fiunt, non nascuntur Apol. 18.
 — per totum orbem disseminati Apol. 1. 37.
 — tertium genus appellati a Romanis Ad Nat. I, 8.
- Christiani infructuosi negotiis dicebantur Apolog. 42.
 — omnis publicae, cladis et popularis incommodi rei Apol. 40.
 — ture non utebantur nisi in condendis et sepeliendis mortuis Apol. 42.
 — fortes et constantes in subeundis suppliciis Ad Nat. I, 18.
 — Semaxii et Sarmenticii dicti Apol. 50.
 — male Chrestiani pronuntiati Apol. 3. Ad Nat. I, 4.
 — iniuste damnati Apol. 2.
 — Iudaicae religionis propinqui Apol. 16.
 — Solem venerari credebantur Apolog. 16.
 — ad orientem regionem preces mittebant Apol. 16. Ad Nat. I, 13.
 Christianis multi praesulum gentilium bene voluerunt Ad Scap. 4.
 Christianismus aedificatur cum affligitur Ad Scap. 4.
 Christianorum nomen a Christo deductum Adv. Marc. IV, 14.
 — quod est non omnium est credere De An. 6.
 — ea est lex quae omnibus benefacit et nulli est detrimento Apolog. 39.
 — vita inculpata Ad Scap. 4.
 — est etiam mortuorum deum credere et tamen viventem in aevo aevorum Adv. Marc. II, 13.
 — causa Apolog. 1.
 — coenae Apol. 39.
 — persecutores Nero et Domitianus Apolog. 5.
 — militum quondam precationibus sitis Germanica discussa Apol. 5.
 — deus caput asinum Apol. 15. Ad Nat. I, 11.
 — protector M. Aurelius Apol. 5.
 — deus Onokoietes Ad Nat. I, 14.
 — obstinationes Ad Nat. I, 17.
 — dogma de iudicio extremo Ad Nat. I, 20.
 — inter se iudicia Apol. 39.
 — hostes quinam Apol. 7.
 — arcae communes Apol. 39. 42.
 — coetus Apol. 2. 39. Ad Nat. I, 7.
 — negotia Apol. 39.
 Christianos oportet lucere in mundo ut filios lucis Adv. Prax. 13.
 Christianum nomen non omnes imperatores persecuti sunt Apolog. 5.
 erga Christianum nomen iniquitatis odium Apolog. 1.
 Christianus nullius est hostis, nedum imperatoris, quem sciens a deo constitui, necesse est ut et ipsum diligit et revereatur et honoret et salvum velit cum toto Romano imperio, quousque saeculum stabit. Ad Scap. 2.

- Christianus nusquam aliud est De Corona 11.
- animo adversus libidinem caecus est Apolog. 46.
 - in daemones accepit potestatem De Fuga in Persec. 10.
 - non intellegendus qui ab ecclesiae grege erraverit De Pudic. 7.
 - qui non est, mortuus est De Carne Chr. 2.
 - credet quod traditum est De Carne Chr. 2.
 - extra carcerem saeculo renuntiavit, in carcere etiam carceri Ad Martyr. 2.
 - nemo nisi qui ad finem usque perseveraverit De Praescript. Haeret. 3.
- Christo filio dei soli servatur sine delicto manere De Praescript. Haeret. 3.
- de Christo multi varie sentiunt, dicunt et scribunt De Anima 34.
- in Christo Iesu duae substantiae, divina et humana Adv. Prax. 29.
- Christum confitemur semper egisse in dei patris nomine, ipsum ab initio conversatum, ipsum congressum cum patriarchis et prophetis, filium creatoris, sermonem eius, quem ex semetipso proferendo filium fecit Adv. Marc. II, 27.
- in lege figurate praedicatum, quo nec a Iudaeis omnibus potuerit agnosci Adv. Marc. V, 13.
 - nasci ex semine humano non competebat De Carne Chr. 18.
 - semper in prophetis locutum De Cultu Femin. II, 13.
 - Iudaei planum in signis et aemulum in doctrinis existimabant Adv. Marc. III, 6.
 - in hodiernum diem Iudaei negant venisse, quia non in sublimitate venerit Adv. Marc. III, 7.
 - phantasma fuisse Marcionitae dicunt Adv. Marc. III, 8.
 - varie olim ethnici in dedecus Christianorum depinxerunt Apolog. 16.
 - in similitudine carnis peccati fuisse De Carne Chr. 16.
 - mendacio Marcion dimidiat De Carne Chr. 4.
 - alium esse constituit Marcion, qui Tiberianis temporibus a deo quodam ignoto revelatus sit in salutem omnium gentium, alium qui a deo creatore in restitutionem Iudaei status sit destinatus, quandoque venturus Adv. Marc. IV, 6.
 - dei filium et veteres et novae scripturae omnes praefiniunt Adv. Prax. 14.
 - bellatorem Iudaei fore dicunt Adv. Iud. 9.
- Christum ipsum esse filium et patrem, quidam dixere De Bapt. 52.
- per Christum pater plenius manifestatus Adv. Prax. 13.
- post Christum Iesum nobis curiositate non est opus, nec inquisitione post evangelium De Praescript. Haeret. 8.
- Christus belli potens et armiger accipiet spolia, non solius Samariae, verum et omnium gentium Adv. Iud. 9.
- dei filius nullam de impudicitia habet matrem Apol. 21.
 - magnus habitus a Iudaeis Apol. 21.
 - animam sponte dimisit Apol. 21.
 - est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quae retro erant de eo nuntiata Adv. Iud. 8, 11.
 - duodecimo Tiberii Caesaris anno revelatus De An. 43.
 - lignum humeris suis portavit, inhaerens cornibus crucis, corona spinea in capite eius circumdata Adv. Iud. 13.
 - fabri aut quaestuariae an sit filius De Spectac. 13.
 - nullius paenitentia debitor tinctus est De Bapt. 12.
 - quomodo baptizavit De Bapt. 10.
 - dicitur a chrismate, quod est unctio, quae domino nomen accommodavit De Bapt. 7.
 - ex deo natus et ex carne hominis De Carne Chr. 18.
 - secundus Adam De Carne Chr. 23.
 - ex Mariae carne est, dum ex semine est David De An. 57.
 - gratiae dei disciplinaeque auctioris arbiter et magister, inluminator et deductor generis humani Apol. 21.
 - sordidatus et ornatus Adv. Marc. III, 7.
 - fundamentum credentium Adv. Marc. V, 6.
 - in secessu montis etiam vestimenta luce mutaverat, sed liniamenta Petro agnoscibilia servaverat De An. 21.
 - sequester dei et hominum Adv. Prax. 27.
 - spiritus dei Apol. 21. De Orat. 1. Adv. Marc. I, 19. III, 6. 16. IV, 21. Adv. Prax. 26.
 - pisces elegit ad praeconium evangelii, non sophistas De An. 3.
 - verus disceptator et eliminator humanarum macularum Adv. Marc. IV, 35.
 - proprius et legitimus dei antistes De Resurr. Carn. 20.
 - ex virgine Maria natus Adv. Marc. IV, 10.
 - dictus magni consilii angelus De Carne Chr. 14.
 - Herodi a Pilato velut munus missus Adv. Marc. IV, 42.

- Christus ab hominibus, non a spiritibus immundis volebat se filium dei agnosci Adv. Marc. IV, 8.
- respuit immundi spiritus praeconium, cui sancti abundabant Adv. Marc. IV, 8.
 - a primordio egit in patris nomine Adv. Marc. IV, 10.
 - accepit a patre hominem, carnis et animae texturam De Resurrect. Carnis 34.
 - non glorificatus ante passionem De Resurr. Carn. 47.
 - per tropaeum crucis triumphavit Adv. Marc. IV, 20.
 - homo, quia caro, non quia anima De Resurr. Carn. 53.
 - Iesus catholicus patris sacerdos Adv. Marc. IV, 9.
 - qui venturus est an iam venerit Adv. Iud. 7.
 - non poterat inter homines nisi homo videri De Carne Chr. 11.
 - cur homo et filius hominis, si nihil hominis et nihil ex homine habet De Carne Chr. 5.
 - quid a patre acceperit De Resurr. Carn. 34.
 - etsi in hominis figura proposuerat latere, nihil tamen de impatientia hominis imitatus est De Patient. 3.
 - natus ex virgine De Carne Chr. 3.
 - quo anno passus Adv. Iud. 8.
 - nocte natus, lux veritatis futuris ignorantiae tenebris Adv. Marc. V, 9.
 - verum dei templum Adv. Iud. 13.
 - Iesus in ipso nominis sacramento, verus et summus sacerdos patris est Adv. Marc. III, 7.
 - cogitabatur homo futurus, quando limus exprimebatur De Resurrect. Carn. 6.
 - filius dei visibilis pro modulo derivationis Adv. Prax. 13.
 - agnus dei ab Ioanne appellatur Adv. Prax. 21.
 - ab Adam usque ad patriarchas et prophetas, in visione, in somno, in speculo, in aenigmate, ordinem suum praestruens ab initio semper Adv. Prax. 16.
 - an nomen sit, et non appellatio potius Adv. Prax. 28.
 - panis quem pater praestitit de caelo Adv. Prax. 21.
 - vicarium se patris ostenderat, per quem pater et videretur in factis et audiretur in verbis, et cognosceretur in filio, facta et verba patris administrante Adv. Prax. 24.
 - exivit a patre, ut radius ex sole, ut rivus ex fonte, ut frutex ex semine Adv. Prax. 22.
- Christus quinto decimo anno imperii Tiberii passus est Adv. Iud. 8.
- filius fuit in dei et regis et domini omnipotentis et altissimi nomine Adv. Prax. 21.
 - humanae naturae vocabulum Adv. Prax. 29.
 - repraesentator patris Adv. Prax. 24.
 - fons aquae vitae Adv. Iud. 13.
- Chrysippus, valetudinis corruptelam suspicatus ad ellehorum confugiebat quotienscunque sententias suas non intellegebat De Anima 6.
- sanguinem circumcordialem sensum interpretatus est De Anima 15.
 - in octo partes animam dividit De Anima. 14.
 - De Testim. Animae 3.
- de Cibis si lex aliquid detrahit et immunda pronuntiat animalia quae aliquando benedicta sunt, consilium exercendae continentiae intellege, et fraenos impositos illi gulac agnosce quae cum panem angelorum ederat, cucumeres et pepones Aegyptiorum desiderabat Adv. Marc. II, 18.
- Cibum Christus desideravit, ut ostenderet discipulis se etiam dentes habere Adv. Marc. V, 43.
- Cicero citatus De Anima 24.
- Ciceroniana mensae De Anima 33. De Pallio 5.
- Cimonis filiae in patrem nobilis pietas Ad Nat. II, 9.
- Cincius Severus Thistri dedit remedium, quomodo responderent Christiani, ut dimitti possent Ad Scap. 4.
- Circensium ludorum pompa De Spect. 7.
- Circi ornamenta quoniam De Spectac. 8.
- insania Apolog. 38. Adv. Marc. I, 17.
 - maledicta in Caesares Ad Nat. I, 17.
- Circumcisio an purget hominem Adv. Iud. 3.
- nota servitutis Adv. Marc. V, 4.
 - populo in signum data, non in salutem Adv. Iud. 3.
- Circumcisionem acceperat Abraham, quae esset in signum temporis illius, non in salutis praerogativam Adv. Iud. 3.
- Circus Soli principaliter consecratus De Spectac. 8.
- a Circe dictus De Spectac. 8.
- Claudius Herminianus in Cappadocia postquam, indigne ferens uxorem suam ad Christianos transisse, Christianos crudeliter tractavit, paene Christianus decessit Ad Scap. 3.
- Saturninus de Coronis scripsit earumque origines, causas, species et solemnitates edisseruit De Corona 7. 10. 12. 13.

- Clazomenii Hermotimum templo conso-
lantur De Anima 44.
- Claves regni caelorum Scorp. 10.
- Clavis resurrectionis Christus Scorp. 1.
- Cleantes spiritum permeatorem et fa-
cilitatorem universitatis adfirmavit Apo-
log. 21.
- Cleantis opinio de anima De Anima 5.
— testimonium de anima De Anima 26.
- Clemens Romanorum ecclesiae episcopus
a Petro ordinatus De Praescript. Haeret.
32.
- Clementiae caelestis abundantia libidi-
nemne faciat humanae temeritatis De
Paenitent. 7.
- Cleobis et Biton, Argivi iuvenes, pietatis
in parentes nobile exemplum Ad
Natt. II, 9.
- Cleopatra quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
Cleopatrae mors Ad Martyr. 4. Ad Natt.
I, 18.
- Clidemus scriptor Atheniensis dum ob
historici stili praestantiam auro coro-
natur, prae gaudio moritur De Ani-
ma 52.
- Clivicola dea Ad Natt. II, 16.
- Clodii Albini seditio Apolog. 35. Ad
Natt. I, 17.
- Co insulae clades Apol. 40. Ad Natt. I, 9.
- Coagula foeda sanguinis De Bapt. 10.
- Coci ab Apicio Apicii dicti Apolog. 4.
- Coena aestiva post assum fiebatur De
Anima 32.
— Christianorum qualis Apolog. 39.
- Coenacula in superioribus aedificiorum
partibus Adv. Valent. 7.
- Coenae purae Iudaeorum Ad Natt. I, 14.
— centenariae Apolog. 6.
- Coetus Christianorum antelucani ad ce-
nendum deo et Christo Apolog. 2. 39.
- Cogitatus an per carnem administrantur,
qui per carnem dinescunt extrinse-
cus De Resurrect. Carnis 15.
- Colarbas haeresis negabat veritatem
posse inveniri nisi in Graecorum al-
phabeta Adv. Omn. Haer. 5.
- Colere humani iuris et naturalis potes-
tatis est unicuique quod putaverit
Ad Scap. 2.
- Colloquium familiaritatis indicium Adv.
Marc. IV, 22.
- Colophonis scaturigo daemónica lympha-
ticos efficit De Anima 50.
- Columba a primordio divinae pacis praeco
Adv. Hermog. 35.
— avis non solum innocua, sed et pu-
dica De Monog. 9.
— felle caret De Bapt. 8.
- Columbae corpus ubi sit resumpto spi-
ritu in caelum De Carne Chr. 3.
— unum matrimonium De Monog. S.
- Columnae Sessiae a sementationibus De
Spectac. S.
- Colyttus Athenarum demos De An. 20.
- Coma mulieri pro operimento est De
Virg. Vel. 7.
- Comici Phrygas timidos illudant De An. 20.
- Comitiali morbo humano sanguine me-
debantur Romani Apolog. 9.
- Communicatio pacis De Praescript. Haer-
ret. 20.
- Conchae maris poma De Cultu Femin. I, 5.
- Concoctio caloris, non frigoris, operatio
est De Anima 43.
- Concubitum libido, non condicio, foeda-
vit De Anima 27.
- Concupiscentia naturalis proprie unica
est alimentorum, quam deus in pri-
mordio condidit De Anima 38.
— oculis arbitris utitur De Anima 38.
- Concupiscentiam nobis dat apostolus De
Anima 16.
- Confessio satisfactionis consilium est,
dissimulatio contumaciae De Paeni-
tent. 8.
— tantum revelat delictum quan-
tum dissimulatio exaggerat De Paeni-
tent. 8.
- Confessionem amat Christus Adv. Marc.
IV, 28.
- Confitentorum potius delictorum exem-
pla quam negandorum nobis propo-
nuntur in Cain et Adam Adv. Marc.
II, 25.
- Coniugii unio in auctoribus generis hu-
mani De Monog. 4.
- Coniugium non sine consensu patrum
rite et iure contrahitur Ad Uxor. II, 8.
- Connubii fructus Adv. Marc. IV, 25.
- Connubium Marcion aufert Adv. Marc.
IV, 17.
— aversatur deus Marcionis Adv. Marc.
IV, 25.
- Consevis deus Ad Natt. II, 11.
- Constituere et concipere licet omni fideli,
dumtaxat quod deo congruat, quod
disciplinae conducat, quod saluti pro-
ficiat De Corona 4.
- Consualia De Spectac. 5.
- Consuetudinem nemo respuat quam dam-
nare non potest De Virg. Vel. 1.
- Consuetudinis vis De Corona 4.
- Consuetudo sit tantisper, ut consuetu-
dini etiam consuetudinem opponamus
De Spectac. 4.
— etiam in civilibus rebus pro lege
suscipitur cum deficit lex De Corona 4.
— fere initium ab aliqua ignorantia
vel simplicitate sortita in usum per
successionem corroboratur, et ita ad-
versus veritatem vindicatur De Virg.
Vel. 1.

- Consus apud metas Circi sub terra de-
 litescit De Spectac. 8.
 — deus Ad Nat. II, 11.
 Contemptus derisu levior Ad Nat. I, 10.
 Contendendi vi amittitur veritas De Re-
 surrect. Carnis 32.
 Continentiae bonum ctsi praefert apo-
 stolus, tamen coniugium et contrahi
 permittit, et usui esse, et magis re-
 tineri quam disiungi suadet Adv.
 Marc. V, 7.
 — consilia De Pudic. 16.
 per Continentiam qui negotiabitur, ma-
 gnam substantiam sanctitatis, parsimonia
 carnis spiritum acquirat De
 Exhortat. Castit. 10.
 Contionatores non ultro eliguntur, sed
 testimonio tum vitae tum doctrinae
 De Testim. Animae 6.
 Contumacia timorem subvertit De Pae-
 nitent. 5.
 Contumeliae natura De Bapt. 18.
 Convivarum admonitor spiritus sanctus
 Adv. Marc. IV, 31.
 Convivium dominicum Ad Uxor. II, 4.
 — Christianorum quale Apolog. 39.
 Convocationes nocturnae Ad Uxor. II, 4.
 Corinthium mare terrae motus ebibit
 Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
 Cornelius Nepos Apolog. 10. Ad Nat.
 II, 12.
 — Tacitus mendaciorum loquacissimus
 Apolog. 16. Ad Nat. I, 11. II, 12.
 Corona Christi spinea De Corona 9. 13.
 — Magna De Corona 7.
 — Christianorum militum De Corona 12.
 — in capite femineo nihil aliud quam
 formae lena, quam summa lasciviae
 nota, extrema negatio verecundiac,
 conflatio illecebrae De Corona 14.
 Coronae origo de mendacio erubescenda
 est De Corona 7.
 Corpora medicata condimentis sepultu-
 rae mausoleis et monumentis seque-
 strantur De Resurrect. Carnis 27.
 Corpori omni coloris proprietas adhae-
 ret De Anima 9.
 Corporibus salutem esse promissam neg-
 gat Basilides De Orat. 2.
 Corporis sui figuram panis dedisse Chri-
 stum Adv. Marc. III, 19.
 — eadem habitudo etiam in gloria per-
 manet De Resurrect. Carnis 55.
 — divini et humani magna diversitas
 Adv. Marc. II, 16.
 — nullius sanguis potest esse nisi car-
 nis Adv. Marc. IV, 40.
 Corporum vitatio accidens res est, inte-
 gritas propria est De Resurrect. Car-
 nis 57.
 Corpulentia putativa Adv. Marc. III, 11.
 Corpus omne anima necesse est com-
 pleri, et animam omnem corpore ob-
 duci De Anima 32.
 — cum evigilaverit redditum officiis suis
 resurrectionem mortuorum tibi adfir-
 mat De Anima 43.
 — domini accipere De Orat. 14.
 — Christi in pane censetur De Orat. 6.
 — carens anima carebit et sensu De
 Anima 17.
 — hominis an operatio angelorum sit
 De Resurrect. Carnis 5.
 — istud Platonis sententia est carcer
 De Anima 53.
 — vice sepulchri conclusam animam in
 saecularis vitae morte an detineat De
 Resurrect. Carnis 19.
 — nostrum figulatum de limo De Ani-
 ma 17.
 — apostolica sententia dei est templum,
 cum in Christo est De Anima 17.
 — hominis non aliud intellegitur quam
 omnis ista strucs carnis, quoquo ge-
 nere materialium concinnatur atque
 variatur, quod videtur, quod tenetur,
 quod denique ab hominibus occiditur
 De Carne Chr. 9.
 — est quod amittit animam et amittendo
 fit mortuum Adv. Marc. V, 9.
 — est sui generis omne quod est De
 Carne Chr. 11.
 — Christi panis Adv. Iud. 10.
 — animale quomodo dicatur seminari
 De Resurrect. Carnis 53.
 Corruptivum aliud, et aliud corruptela
 De Testim. Animae 2.
 Corybantia aera Apolog. 25.
 P. Crassus per risum mortuus est De
 Anima 52.
 Cratetis vesticudi mos De Pall. 5.
 Cratippus scriptor De Anima 46.
 Credendum nihil temere Adv. Marc. V, 1.
 Credentium maior pars simplices, im-
 prudentes et idiotae Adv. Marc. IV, 21.
 Crepidae Graecatae De Pall. 2.
 Creta lovis patria et sepulchrum eius
 habet Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
 Cretes mendaces De Anima 20.
 Critae pro censoribus De Pudic. 5.
 Critias ex sanguine animam constare di-
 xit De Anima 5.
 Critolai opinio de anima De Anima 5.
 Crocodilorum apud Aegyptios cultus Ad
 Nat. II, 8.
 Croesus liberalis rex ambiguus ab Apol-
 line oraculis falsus Apolog. 22. Ad
 Nat. II, 17.
 — testudinem cum agnina carne clan-
 culum coxit Apolog. 22.
 Κρόνον interpretabantur χρόνον Ad
 Nat. II, 12.

- Cruce signare lectulum et corpusculum Ad Uxor. II, 5.
- Cruces intestina sunt tropaeorum Apolog. 16. Ad Natt. I, 13.
- Crucis habitus necessarius dimicaturis adversus diabolum Adv. Marc. III, 18.
- pars antenna Ad Natt. I, 12.
- excessus sedilis Ad Natt. I, 12.
- forma Apolog. 16. Ad Natt. I, 12.
- signaculo frontem terimus ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum et calciatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubicula, ad sedilia quacunq; nos conversatio exercet De Corona 3.
- Ctesias de incestis Persarum testis Apolog. 9. Ad Natt. I, 16.
- Cullei parricidae supplicium Ad Natt. II, 13.
- Cultum nullum a deo maledictum nisi muliebrem in viro De Idol. 16.
- feminae habitum dicimus quem mundum muliebrem vocant De Cultu Femin. I, 4.
- Cunina dea Ad Natt. II, 11.
- Cupiditas non in concupiscentia alieni tantum est constituta De Patient. 7.
- Cupiditatem omnium malorum esse radicem De Patient. 7.
- carnis quibus excusationibus coloremus De Exhortat. Castit. 12.
- Curiarum Romanarum commessiones luxuriosae Apolog. 39.
- Curiositas Christianis vitanda in rebus divinis De Praescript. Haeret. 18.
- Curiositatem exercent haeretici in negotio salutis De Praescript. Haeret. 34.
- Curiositates multae suspectae in expositione parabolarum De Pudic. 9.
- Curis Pater in Faliscorum honore est Apolog. 24.
- Curitis Juno Apolog. 24.
- Cybele dea sacros sibi habebat leones Ad Natt. II, 8.
- Cybeles et Attidis amor in theatro praesentatus Apolog. 15. Ad Natt. I, 10.
- sacerdotes mendicantes Apolog. 13.
- Cygnus de sinu Socratis demulcens homines De Anima 46.
- Cynopae vel Cynocephali Apolog. 8. Ad Natt. I, 8.
- Cyri et Darii regno vixit Zacharias prophetarum novissimus Apolog. 19.
- Cyrus Asiam et mersit et pressit De Anima 46.
- quot regnarit annis Adv. Iud. 8.

D.

- Daemon se cum anima conserere solet ex societate substantiae et ex diversitate naturae De Anima 35.

- Daemones nomen Christianum insequuntur Apolog. 2. 27. Ad Natt. I, 3.
- ex occulto instigant iudicum animos in Christianos Apolog. 2.
- praeministratores fabularum quarundam ad destruendam veritatem Christianam Apolog. 21.
- orti de angelis quibusdam sua sponte corruptis, damnati a deo cum generis auctoribus Apolog. 22.
- sacrarum scripturarum interpolatores Apolog. 47.
- corporibus valetudines insigunt et casus acerbos et extraordinarios per vim excessus Apolog. 22.
- magis potestate adsistunt Apolog. 23.
- Christianorum afflatu et contactu fungantur Apolog. 23. 44.
- delitescunt sub nominibus et imaginibus mortuorum et quibusdam signis et oraculis fidem divinitatis operantur Apolog. 21.
- et poetis et philosophis noti Apol. 22.
- nullum nomen habent singulare, sed ibi nomen inveniunt ubi et pignus De Idol. 15.
- valetudinum curatores Apolog. 22.
- Daemonia magistri sunt saeculi huius De Idol. 18.
- somnia incutiunt De Anima 47.
- saepius se fingunt aliquem ex parentibus τῶν ἐνεργουμένων De An. 57.
- Daemonio paene nullum hominem carere De Anima 57.
- Daemoniorum incursus immaturarum et atrocium mortium causa De Anima 57.
- Daemonium Socratis Apolog. 22.
- Daemonum velocitas divinitas credita Apolog. 22.
- pabula Ad Scap. 2.
- oracula ambigua Apolog. 22.
- libidines in somniantes De An. 48.
- operatio Apolog. 22.
- Dalmatae feroces De Anima 20.
- Damascus Arabiae olim deputabatur antequam in Syrophoenicen transcripta esset Adv. Marc. III, 13.
- Damigeron magus De Anima 57.
- Damnationis tradux unde venerit De Testim. Animae 3.
- Damnatos olim in partes secari a creditoribus quae leges erant postea publico consensu abrogatae sunt Apol. 4.
- Danaë a Iove stuprata sub specie aurei imbris Apol. 21. Ad Natt. II, 12.
- Danaus quo tempore in Argos venerit Apolog. 19.
- cum Daniele trina fraternitas legumine solo contenti, ne regis ferculis contaminarentur De Anima 48.
- Danielis hebdomadae Adv. Iud. 8 sqq.

- Dardanus magus De Anima 57.
 Darii et Cyri regnum Apolog. 19.
 Darius Codomannus quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
 —, qui et Melas nominatus est, quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
 David delicta in domum Uriae confesus veniam assecutus est Adv. Marc. II, 17. De Pudic. 8.
 — uni genti Iudaicae praefuit Adv. Marc. IV, 14.
 — vir bonus secundum cor domini postea caedis et stupri reus est De Praescript. Haeret. 3.
 Debitores quomodo olim puniti Apolog. 4.
 Debitum in scripturis delicti figura est De Corona 7.
 Decima dea De Anima 37.
 — Herculis Apolog. 14.
 Decor libidinem invitat De Cultu Femin. II, 2.
 — non est accusandus, ut felicitas corporis, ut divinae plasticae accessio, ut animae aliqua vestis urbana, timendus tamen est vel propter iniuriam et violentiam spectatorum De Cultu Femin. II, 2.
 Decretum vetus ne qui deus ab imperatore consecraretur nisi a senatu probatus Apolog. 5.
 Decuriarum Romanarum epulae luxuriosissimae Apolog. 39.
 Defuncti a Scythis comeduntur Apolog. 9.
 Defunctis parentabant De Resurrect. Carnis 1. De Monog. 10.
 Defunctos cur vulgus colat Adv. Marc. V, 9.
 Dei hoc principaliter proprium est nullius exempli capere comparisonem Adv. Marc. I, 4.
 — omnia, et nihil nostrum De Patient. 7.
 — nomen quasi naturale divinitatis, potest in omnes communicari quibus divinitas vindicatur Adv. Marc. III, 15.
 — bonitatem semper cum ratione conspirare Adv. Marc. I, 29.
 — trinitas Apolog. 17.
 — qualitates Apolog. 17.
 — ira De Testim. Animae 2. De Anima 16. Adv. Marc. I, 1. II, 16. IV, 15. 31.
 — opus est quod nascitur, diaboli negotium est quod fingitur De Cultu Femin. II, 7.
 — habemus aliquid, sed ab ipso, non a nobis Adv. Hermog. 4.
 — patientia in quibus rebus appareat De Patient. 1.
 — notitiam Moysi stilus a primordio mundi, paradiso et Adam, et non ab Aegypto et Moyse recenset Adv. Marc. I, 10.
 Dei filius de virgine nasci debuit De Carne Chr. 17.
 — res nulla constat pretio Apolog. 39.
 — posse velle est, et non posse nolle, quod autem voluit, et potuit et ostendit Adv. Prax. 10.
 — bonitas a primordio operum perspecta persuadebit nihil a deo mali evenire potuisse De Pudic. 11.
 Deieratio quid De Idol. 21.
 Deis ignotis arae Athenis erant prostitutae Ad Nat. II, 9. Adv. Marc. I, 9.
 Delatores Christianorum damnantur Apolog. 9.
 Deli insulae clades Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
 Deliciae discutiendae, quarum mollitia et fluxu fidei virtus effeminari potest De Cultu Femin. II, 13.
 Delicta voluntatis interdicta De Paenitent. 3.
 — non in carne apparent, quia nemo super cutem portat maculam idololatriae, aut stupri, aut fraudis De Bapt. 4.
 Delicti sui reum unumquemque futurum Adv. Marc. II, 15.
 — remissio et retentio iudicem deum sapiunt Ad Martyr. 14.
 — cessatio radix est veniae De Pudic. 10.
 Delictorum capitalium septem maculae Adv. Marc. IV, 9.
 — quaedam esse carnalia, id est corporalia, quaedam vero spiritalia De Paenitent. 3.
 Delictum defusum in varias criminum venas de suo fonte De Patient. 5.
 — omne aut agitur aut cogitur De Paenitent. 3.
 Delinquendi nulla est necessitas quibus una est necessitas non delinquendi De Corona 11.
 Delocus, vir iustus De Anima 33.
 Delphica inscriptio *Γνώθι σεαυτόν* Apolog. 48.
 Delphini Neptuno voti De Spectac. 18.
 Delphos suos contra Pyrrhum regem Apollo defendere non valuit Ad Nat. II, 17.
 Delphyn draco De Corona 7.
 Deluentinus Casiniensium deus Apol. 24. Ad Nat. II, 8.
 Demetrius Phalereus scriptor Apol. 19.
 — Phalereus grammaticorum temporis Ptolemaei Philadelphi probatissimus Apol. 18.
 Democritus indigentiam spiritus somnum vocat De Anima 43.
 — quid de anima censuerit De Anima 12. 15.

- Democritus excaecat seipsum, quod mulieres sine concupiscentia aspicere non posset et doleret si non esset potitus Apolog. 46.
- quid de deorum origine statuerit Ad Natt. II, 3.
- Demosthenis eloquentia Apolog. 11.
- Demutatio a perditione discernenda De Resurrect. Carnis 55.
- Dentes incorruptos permanere, qui ut semina retinentur fruticaturi corporis in resurrectione De Resurrect. Carnis 42.
- dati ad pulsus linguae temperandos, ad vocis articulos offensione signandos De Resurrect. Carnis 61.
- Dentium statio De Resurrect. Carnis 60.
- Deo non competit infirmitas aut mendacium De Carne Chr. 11.
- scriptura oculos, dexteram et pedes tribuit, nec ideo tamen humanis comparantur, quia de appellatione sociantur Adv. Marc. II, 16.
- quidam denegant proprietates suas, simplicitatem et potestatem De Bapt. 2.
- nihil est par, et natura eius ab omnium rerum conditione distat De Carne Chr. 3.
- status sui nullum periculum est De Bapt. 1.
- non placet quod non ipse produxit De Cultu Femin. II, 2.
- neque perversitas neque fallacia congruit Adv. Prax. 11.
- an aliquid sit difficile Adv. Prax. 10.
- nihil subitum, quia nihil a deo non dispositum Adv. Marc. III, 2.
- a Deo omnia condita esse De Anima 57.
- de Deo nemo tempore Pauli disceptavit Adv. Marc. I, 21.
- quaecunque Moyses scripsit, falsa esse Apelles probare conatur Adv. Prax. 22.
- in Deo omne divinum Adv. Marc. II, 16.
- Deorum totum artificium est contumeliosum et impium Apolog. 12.
- Romanorum varietas et multitudo Ad Natt. II, 12. 15.
- gentilium de cruce origo Ad Natt. I, 12.
- templa et fana quinto quoque anno publice proscripita Ad Natt. I, 10.
- triplex census secundum Varronem, unum physicum de philosophis, alterum mythicum de poetis, tertium gentile Ad Natt. II, 1.
- triplex genus secundum Dionysium Stoicum et Arcesilaum Ad Natt. II, 2.
- duplex genus secundum Xenocratem Ad Natt. II, 2.
- publicorum Romae ara in Palatio, adventiciorum ad fanum Carnae Ad Natt. II, 9.
- Deos duos Marcion effert, tanquam duas symplegadas naufragii sui Adv. Marc. I, 2.
- fingere humana mediocritas novit facilius quam verum deum sectari Adv. Marc. I, 18.
- Derisus gravior contemptu Ad Natt. I, 10.
- Deum non potuisse humanos congressus inire, nisi humanos et sensus et affectus suscepisset, per quos vim maiestatis suae intolerabilem utique humanae mediocritati humilitate temperaret, sibi quidem indigna, homini autem necessaria, et ita iam deo digna, quia nihil tam deo dignum quam salus hominis Adv. Marc. II, 27.
- summum, magnum, unicum credi oportere Adv. Marc. I, 5.
- iudicare de nostro sensu plane stultum De Carne Chr. 4.
- nos a prophetis et a Christo, non a philosophis erudimur Adv. Marc. II, 16.
- nemo unquam vidit Adv. Marc. II, 27.
- in hominem vere conversum negat Marcion De Carne Chr. 3.
- sufficit dici, ut necesse sit bonum credi Scorp. 5.
- probant opera et beneficia Adv. Marc. I, 17.
- definimus primo natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum, natura ex operibus, doctrina ex praedicationibus Adv. Marc. I, 17.
- ignorantes rem quoque eius ignorent necesse est, quia nullus thesaurus omnino extraneis patet De Paenitent. 1.
- nunquam latuisse, sed a primordio mundi conditi cum ipsis statim rebus in hominum devenisse cognitionem Adv. Iud. 14.
- summum esse magnum, in aeternitate constitutum, innatum, infectum, sine initio, sine fine Adv. Marc. I, 3.
- corpus esse, etsi deus spiritus est Adv. Prax. 8.
- discunt maior paene vis hominum ex visionibus De Anima 47.
- manuum suarum operam non destituere De Resurrect. Carnis 9.
- immutabilem et informabilem credi necesse est, ut aeternum Adv. Prax. 27.
- intra abyssos esse, et ubique consistere, sed vi et potestate Adv. Prax. 23.
- Deus Christianorum verus Prometheus Apolog. 18.
- Christianorum asininus Ad Natt. I, 11.
- corporalis ex opinione Stoicorum, incorporalis ex Platonicorum, sed aliis aliter visum Apolog. 47.

- Deus composite, materia incondite moventur Adv. Hermog. 42.
- an crucifixus sit De Carne Chr. 5.
 - quod proposuit et revelavit, medio spatio saeculorum in figuris et aenigmatibus et allegoriis praeministravit Adv. Marc. V, 6.
 - commune vocabulum factum est vitio erroris humani Adv. Marc. V, 11.
 - non vocis, sed cordis auditor est Ad Martyr. 13.
 - ignotus esse non debuit, et Christus agnosci debuit Adv. Marc. III, 3.
 - pusillus inventus est, ut homo maximus fieret Adv. Marc. II, 27.
 - universitatis conditor, mundi totius gubernator, hominis plasmator, universarum gentium sator Adv. Iud. 2.
 - visus secundum hominum capacitates, non secundum plenitudinem divinitatis Adv. Prax. 14.
 - solus erat ante omnia, ipse sibi et mundus et locus et omnia Adv. Prax. 5.
 - corporeus, quod nihil non corporale sit De Paenitent. 3. Adv. Hermog. 35 De Carne Chr. 11. Adv. Marc. II, 16. Adv. Prax. 7.
 - pater invisibilis pro plenitudine maiestatis Adv. Prax. 14.
 - est sermo, sed apud deum, quia ex deo deus, quia cum patre apud patrem Adv. Prax. 15.
 - solus sine peccato et solus homo sine peccato Christus, quia et deus Christus De Anima 41.
 - solus sine origine Adv. Marc. V, 1.
 - alius personae, non substantiae nomine, ad distinctionem, non ad divisionem Adv. Prax. 12.
 - exactor innocentiae malitiam excoGITatam odit De Spectac. 2.
 - quod damnat nusquam et nunquam excusatur De Spectac. 20.
 - sicut homini vitae spatium induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit Adv. Marc. II, 8.
 - aliud et aliud quae dei Adv. Marc. I, 3.
 - si non unus est, non est Adv. Marc. I, 3.
 - semper notus nunquam latuit, quia semper illuxit Adv. Marc. II, 1.
 - summum est magnum, et forma, et ratione, et vi, et potestate Adv. Marc. I, 3.
 - unicus est, et non aliter deus nisi summum magnum Adv. Marc. I, 3.
 - non est contentiosus Ad Scap. 2.
 - versipellis Monarchianorum Adv. Praexan 23.
 - nec natus omnino nec factus Adv. Hermog. 7.
- Deus puniturus est in iustitia De Carne Chr. 15.
- solus perfectus Adv. Marc. II, 16.
 - de incorruptibilitatis proprietate solus felix Adv. Marc. II, 16.
 - in quantum est deus, nec malum admittit, nec bonum damnat, et in tantum nec paenitentiae boni aut mali apud eum locus est Adv. Marc. II, 24.
 - nunquam magis creditur, nisi cum magis timetur De Fuga in Persec. 1.
 - omnium conditor nihil non ratione providit, disposuit, ordinavit, nihil non ratione tractari intellegique voluit De Paenitent. 1.
 - de nostro iustus, de suo optimus De Resurrect. Carnis 14.
 - non alia lege credendus est quam ut omnia posse credatur De Resurrect. Carnis 11.
 - etsi natura bonus, tamen et iustus De Pudic. 2.
 - in omnia sufficit, et nihil a conspectu eius remotum De Paenitent. 3.
 - de Epicuri schola Adv. Marc. I, 25.
- Diaboli pompam in signaculo fidei eieramus De Spectac. 23.
- vocabulum ex qua delatura competat creatori Adv. Marc. V, 18.
 - ignea iacula, per quae fidei ustio et conflatio administratur, ex dei tamen voluntate De Fuga in Persec. 3.
 - unum opus est temptare quod in te est an velis, at ubi voluisti, sequitur ut te sibi subigat, non operatus in te voluntatem, sed nactus possessionem voluntatis De Exhort. Castit. 3.
- a Diabolo omnia esse mutata De Corona 6.
- Diabolum Valentiniani Munditenentem appellant Adv. Valent. 20.
- Diabolus in exorcismo cum oneraretur, quod ausus esset fidelem mulierem aggredi, Constante et iustissime quidem, inquit, feci, in meo eam inveni De Spectac. 26.
- recuperata praeda adversus dominum gaudet De Paenitent. 5.
 - mendacium divinitatis operatur De Corona 7.
 - an a deo sit factus Adv. Marc. II, 10.
 - quotidie adicit aliquid ad iniquitatis ingenia De Virg. Vel. 1.
 - interpolator naturae De Cultu Femin. I, 7.
 - auctor delicti Adv. Marc. II, 28.
 - morositatem Iudaicae legis imitatus est De Praescript. Haeret. 40.
 - primis parentibus non imposuit delinquendi voluntatem, sed materiam voluntatis subministravit De Exhort. Castit. 2.

- Diabolus pessimus et deus optimus De Patient. 5.
- primos homines elusit De Spectac. 18.
- se regnare putat, si sanctos a religione dei deturbat Adv. Iud. 9.
- quomodo et ipse doceat verberandam maxillam patienter offerre De Spectac. 23.
- Dialectica ab Aristotele instituta, artifex struendi et destruendi, versipellis, in sententiis coacta, in coniecturis dura, in argumentis operaria contentionum, molesta etiam sibi ipsi, omnia retractans, ne quid omnino tractaverit De Praescript. Haeret. 7.
- Diamastigosis apud Lacedaemonas solemnitas maxima est Ad Martyr. 4.
- Diana Scytharum Scorp. 7.
- flagellata, titulus, uti videtur, alicuius mimi Apolog. 15.
- virgo Ad Natt. I, 10.
- Dicaearchus Messenius quid de anima statuerit De Anima 15.
- Dicta domini omnibus posita omnia De Praescript. Haeret. 8.
- Dido cum post virum dilectissimum nubere cogeretur, se ipsam combussit De Exhort. Castit. 13. Apolog. 50. Ad Natt. I, 18.
- Dies sanguinis in sacris Matris Deum Apolog. 25.
- Solis laetitiae dedicatus apud Christianos Apolog. 16. Ad Natt. I, 13.
- Saturni a parte Romanorum otio et victui datus Apolog. 16. Ad Natt. I, 13.
- expectationis, dies ultimi iudicii Ad Uxor. I, 5.
- domini magnus, dies irae et retributionis De Resurrect. Carnis 22.
- Diespiter deus Ad Natt. II, 11.
- Digami deiecti ab officio sacerdotali De Exhortat. Castit. 7.
- Digamos non sinit apostolus praesidere Adv. Marc. I, 7.
- Digitus dei Adv. Marc. IV, 26.
- Dii Romanorum certi et incerti et selecti, secundum Varronis tripartitam divisionem Ad Natt. II, 9.
- ethnicorum mixta partim forma, et leonino et canino capite, cornuti ut caprae et arietes, a lumbis hirci, a cruribus serpentes, et alites a planta et tergo Apolog. 17. Ad Natt. I, 14.
- Romanorum captivi Ad Natt. II, 7.
- Romanorum nuptiales Ad Natt. II, 11.
- tristitiae apud Romanos Ad Natt. II, 15.
- ianitores Ad Natt. II, 15.
- lupanarium, culinarum et carcerum Ad Natt. II, 16.
- proprii eorum qui in eisdem locis aras vel aedes habent, et alii eorum qui in alieno loco vel mercedibus habitant Ad Natt. II, 15.
- Dii secundum opinionem quorundam dicti a *ἰεῖν* Ad Natt. II, 4.
- seligi non possunt ut bulbi Ad Natt. II, 9.
- novi nisi senatus probatione publice non assumpti Apolog. 5. Ad Natt. I, 10.
- mendicantes Apolog. 13. 42.
- periurii vindices Ad Natt. I, 10.
- Graeci a Romanis adoptati Ad Natt. I, 8.
- sua ipsorum templa et fana tueri nequeunt Apolog. 29.
- Romanorum novi, veteres, barbari, Graeci, Romani, peregrini, captivi, adoptivi, proprii, communes, masculi, feminae, rustici, urbani, nautici, militares Apolog. 10.
- provinciales et municipales Apol. 24. Ad Natt. II, 8.
- privati et domestici, Lares atque Penates Apolog. 13. Ad Natt. I, 10.
- Romanorum communes et proprii Ad Natt. II, 15.
- Romanorum hostiles Ad Natt. II, 9.
- Dilectio perfecta est fugatrix timoris, et animatrix confessionis Scorp. 12.
- summum fidei sacramentum, Christiani nominis thesaurus De Patient. 12.
- Diocles medicus quid de anima statuerit De Anima 15. 17.
- Diodorus Siculus citatus Apolog. 10. Ad Natt. II, 12.
- refert Iovem post devictos Titanas primum coronatum De Corona 7.
- Diogenes lutulentis pedibus superbos Platonis toros superbia deculcat Apolog. 46.
- meridie lucernam accendit, et hominem quaesivit Adv. Marc. I, 1.
- cum Phryne meretrice rem habuit Apolog. 46.
- Herculis inrisor Apolog. 14. Ad Natt. I, 10.
- mortis constanter subeundae hortator Apolog. 50.
- Diogenis responsa dua memorabilia de eo an dii essent et quid in caelis agatur Ad Natt. II, 2.
- aliquod dictum Apolog. 39.
- Diomedes Venerem et Aeneas sauciat Apolog. 14.
- Dionysiorum Atticorum luxuria Apolog. 39.
- Dionysius Rhodius De Anima 46.
- Stoicus trifariam deos distinxit Ad Natt. II, 2.
- Stoicus deos distinguit nativos et factos Ad Natt. II, 14.

- Dionysius tyrannus Zenonis Eleatae carnifex Apolog. 50.
 — tyrannus Platonem vendidit Apol. 46.
 Disciplina castrensis De Corona 11.
 a Disciplina divertere nemini expedit qui meminerit futuri iudicii De Praescript. Haeret. 44.
 Disciplinae de magistris vulgo sortita cognomenta Apolog. 4.
 Disciplinam despiciunt qui negant poenam De Resurrect. Carnis 11.
 Discipuli existere non possunt sine doctri-
 na magistrorum Adv. Marc. IV, 5.
 — crediderunt Moysi et prophetis antequam audissent et credidissent Christo Adv. Marc. IV, 34.
 — Christum audientes ecclesiam deliniant De Carne Christi 7.
 Disputare nemo debet cum haereticis De Praescript. Haeret. 12.
 Ditis Pater Ad Natt. I, 10.
 Dives stultus sibi blandiens de proventu agnorum Adv. Marc. IV, 18.
 Dividi dissolvi est, et dissolvi mori De Anima 14.
 Divina qui de humanis praeiudicant stultissimi sunt Adv. Marc. II, 17.
 — vox nulla ita dissoluta est et diffusæ, ut verba tantum defendantur, et ratio verborum non constituatur De Praescript. Haeret. 9.
 Divinatio caprae et gementis Apolog. 23.
 Divinitas una et germana, nec de novitate nec de vetustate, sed de sua virtute censetur Adv. Marc. I, 8.
 — gradum non habet, utpote unica Adv. Hermog. 7.
 Divinitati competit quaecunque decreverit ut perfecta reputare Adv. Marc. III, 5.
 Divitiarum contemptus De Patient. 7.
 Divitias praestare deo non incongruens, per quas et divites solatio iuvantur, et multa inde opera iustitiae dilectionis administrantur Adv. Marc. IV, 15.
 ad Docendum apud Hierusalem fuerunt alia loca, non solum templum Adv. Marc. IV, 39.
 Doctrina Christi De Carne Chr. 4.
 — est disciplinae index De Praescript. Haeret. 43.
 — omnis de mendacio praeiudicanda quae sapiat contra veritatem ecclesiarum et apostolorum, et Christi et dei De Praescript. Haeret. 21.
 Doctrinarum adulterinarum genera quae sub apostolis fuerunt De Praescript. Haeret. 34.
 Domestici dei Christiani Adv. Marc. V, 13.
 Domiduca dea Ad Natt. II, 11.
 Dominatio iusta et ordinaria timenda et diligenda Adv. Marc. I, 27.
 Domini nomen potestatis est etiam timendae Adv. Marc. I, 27.
 — nomen quando scriptura adiungat Adv. Hermog. 9.
 Dominico die ieiunium vel de geniculis adorare nefas duxerunt veteres Christiani De Corona 3.
 Dominus in simplicitate cordis est quaerendus De Praescript. Haeret. 7.
 Domitianus Imper., portio de Neronis crudelitate, Christianorum persecutor Apolog. 5.
 — Imper. Christianos relegatos revocavit Apolog. 5.
 Donativum vitae aeternae De Resurr. Carnis 47.
 Dosithens Samaritanus Adv. Omn. Haer. 1.
 Draconum de frontibus gemmas erui fama erat De Cultu Femin. I, 5.
 Drusillanus, servus Claudii, quingenariam promulsidem aedificat De Pall. 5.
 Duritia vincenda est, non suadenda Scorp. 2.
 Dusares Arabum deus Apolog. 24. Ad Natt. II, 8.
- E.**
- Ebrietatis et libidinis daemonia duo inter se conspirata et coniurata De Spectac. 16.
 Ecclesia ab apostolis, apostoli a Christo, Christus a deo patre institutus est De Praescript. Haeret. 32.
 — curam habet, eorum qui in vinculis Ad Martyr. 2.
 in Ecclesia nihil tradendum nisi a Christo demandatum De Praescript. Haer. 6.
 Ecclesiae apostolicae Adv. Marc. IV, 5.
 — quae quotidie instituuntur in doctrina Christi, non minus apostolicae deputantur pro consanguinitate doctrinae, quam illae quae ab apostolis vel apostolicis viris institutae sunt De Praescript. Haeret. 32.
 — apostolicae, matrices et originales fidei Christianae De Praescript. Haeret. 22.
 — primitivae institutio De Idol. 9.
 — auctoritas inter ordinem et plebem constituit differentiam De Exhort. Castit. 6.
 — caput Christus Adv. Marc. V, 18.
 — praepositis non licet fugere in persecutione De Fuga in Persec. 11.
 — quas apostoli vel apostolici viri condiderunt, suscipiendae De Virg. Vel. 2.
 Ecclesiam esse in tribus, etiam laicis De Exhort. Castit. 7. De Pudic. 21.
 Ecclesiarum origines De Pudic. 21.
 — apostolicarum auctoritas eadem cae-

- teris quoque patrociniabitur evangeliis, quae proinde per illas, et secundum illas habemus Adv. Marc. IV, 5.
- Ecclesias apud unamquamque civitatem apostoli considerunt, a quibus traducem fidei et semina doctrinae ceterae exinde ecclesiae mutuatae sunt et quotidie mutantur ut ecclesiae fiant De Praescript. Haeret. 22.
- Ecclesiastica bona quibus danda Apol. 39.
- Ecclesiasticae disciplinae praescripta de muliere in virginem spectant De Virg. Vel. 9.
- Ecstasis De Virg. Vel. 1. De Anima 47.
- De Resurr. Carnis 11. 63. Adv. Marc. IV, 22. V, 8. Adv. Prax. 1. 15. 30.
- excessus est sensus et amentiae instar De Anima 45.
- exemplum in muliere Christiana De Anima 9.
- sancti spiritus vis operatrix prophetiae De Anima 11.
- Edicta principalia Apolog. 4.
- Edula dea Ad Nat. II, 11.
- Egrogari daemonum patres Apolog. 22. De Idol. 9.
- Eidolon unde deductum Adv. Marc. IV, 5.
- Electrum ex auro et argento Adv. Prax. 27. Adv. Hermog. 25.
- Elementa apud Romanos primae litterae solent dici Adv. Marc. V, 4.
- dii esse non possunt Ad Nat. II, 5.
- Elephantus bestia insulsissima De Resurr. Carnis 6.
- Eleusinia Apolog. 7.
- Eleusiniorum initiatus Adv. Valent. 1.
- Eleutherius episcopus Romanus De Praescript. Haeret. 30.
- Elysii campi Apolog. 47. Ad Nat. I, 20.
- Ἐμβροσφάτης, medicorum instrumentum De Anima 25.
- Emendatio culpam non antecedit Adv. Marc. IV, 4.
- Emmanuel est, Nobiscum deus Adv. Iud. 9.
- Empedocles causam argutae indolis et obtusae in sanguinis qualitate constituit De Anima 20.
- animam ex sanguine constare dixit De Anima 5.
- et Parmenides refrigerationem somnum vocant De Anima 46.
- deum se deliravit De Anima 32. Cf. De Pall. 4.
- in ignes Aetnei montis desilivit Apolog. 50.
- ex contrariis universa constare dixit De Anima 8.
- hegemonicon esse statuit De Anima 15.
- sensuum fidem damnat De Anima 17.
- Empedocles immortalitatem animae vindicavit De An. 54. De Resurr. Carnis 1.
- Empedoclis versus citati De Anima 15. 32.
- furor De Anima 3.
- Energema Apelleiaca virginis Philomenes filius De Carne Chr. 24.
- Ennius citatur Adv. Valent. 6. De An. 33.
- Enoch liber De Cultu Femin. II, 10.
- apud Iudam apostolum testimonium possidet De Cultu Femin. I, 4.
- de hoc mundo translatus necdum mortem gustavit, ut aeternitatis candidatus Adv. Iud. 2. De Resurr. Carnis 58.
- antiquissimus propheta De Idol. 15.
- scriptura qua ordinem angelorum dedit, non recipitur a quibusdam, quia nec in armarium Iudaicum admittitur De Cultu Femin. I, 3.
- et Helias translati sunt, nec mors eorum reperta est, dilata scilicet De Anima 50.
- ostendit nobis quod sine legis Moysi onere deo possimus placere Adv. Iud. 2.
- Entelechia Aristotelis De Anima 32.
- ad Ephesios epistolam vocant haeretici ad Laodiceos Adv. Marc. V, 11.
- Ephorus scriptor De Anima 46.
- Epicharmus somniorum veritatem affirmavit De Anima 46.
- Epicitharisma post fabulam Adv. Valent. 33.
- Epicurei diminutionem spiritus animalis somnum vocant De Anima 43.
- animi aequitatem voluptatis veritatem decernebant Apolog. 38.
- Epicuri deus otiosus et iners Adv. Marc. IV, 15. Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
- vacuum et inane Adv. Val. 14.
- memorabile dictum Ad Nat. II, 4.
- stupor De Anima 3.
- schola nihil esse post mortem docet De Resurr. Carnis 1.
- Epicuro videtur animam non divinam, sed mortalem esse De Testim. Animae 2.
- Epicurus solis orbem pedalem deprehendit Ad Nat. II, 4.
- omnem cruciatum et dolorem deprecat Apolog. 45.
- deum ex atomis constare putavit Apolog. 47.
- mundum negavit a quoquam constitutum Ad Nat. II, 3.
- dixit animam esse in tota lorica pectoris De Anima 15.
- animam ex atomis dixit esse De An. 5.
- animam interire tradit De Praescript. Haeret. 24.
- vulgari satis opinionem negavit mortem ad nos pertinere De Anima 42.
- Epimenides quinquaginta paene annis somniculosus De Anima 44.

- Epiphanes quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
 Episcoporum ordo De Praescript. Haeret. 32.
 Episcopus Romanus Montani, Priscae et Maximillae prophetias agnoscens et ex ea agnitione pacem ecclesiis Asiae et Africae inferens pacis litteras à Prae-
 xea cogitur revocare Adv. Prax. 1.
 — coronari non debet De Corona 9.
 Epistolae ad Timotheum et Titum de ecclesiastico statu compositae Adv. Marc. V, 21.
 Epona dea Apolog. 16. Ad Natt. I, 12.
 Epularum luxuria in sacris Apolog. 39.
 Epulum Iovis Apolog. 13.
 Equiria De Spectac. 5.
 Erasistratei medici de magistro nominati Apolog. 4. Ad Natt. I, 4.
 Erasistratus medicus *ἐμβροσφάκην* instrumentum novit De Anima 25.
 — medicus animam dixit esse in membranulis De Anima 15.
 Erichthonius Minervae et Vulcani filius De Virg. Vel. 3.
 Erigona in sidus sepulta Ad Natt. II, 15.
 Esaiæ mors De Corona 7.
 per Esdram omne instrumentum Iudaici litteraturae constat restauratum De Cultu Femin. I, 3.
 Ethnici deum Christianorum in tempore tribulationis invocaverunt Ad Scap. 4.
 — non credendo credunt, haeretici credendo non credunt De Carne Chr. 15.
 ab Ethnico nemo discat carnis resurrectionem De Resurr. Carnis 3.
 Etruscae coronae De Corona 13.
 Eva mater viventium De Carne Chr. 17.
 — serpenti quasi filio dei credidit De Praescript. Haeret. 47.
 — enixa diabolum fratricidam De Carne Chr. 17.
 — quomodo a satana seducta De Paenitent. 5.
 de Eva trahunt mulieres ignominiam primi delicti et invidiam perditionis De Corona 14.
 in Evam virginem adhuc irrepserat verbum aedificatorium mortis De Carne Chr. 17.
 Evangelia corrosit Marcion De Resurr. Carnis 63.
 Evangelicum instrumentum apostolos habere auctores Adv. Marc. IV, 2.
 Evangelicus sermo tuba dei De Resurr. Carnis 24.
 Evangelii promulgandi munus apostolis ab ipso domino impositum Adv. Marc. IV, 2.
 in Evangelio eadem divinitas praedicata quae semper nota fuerat in lege, disciplina vero non eadem Adv. Marc. V, 2.
 Evangeliorum auctoritas Adv. Marc. IV, 2.
 Evangelium Christi a lege evocat ad gratiam, non a creatore ad alium deum Adv. Marc. V, 2.
 Eubulus quid de anima statuerit De Anima 5.
 Eucharistia De Carne Chr. 15.
 Eucharistiae usus olim apud veteres De Resurr. Carnis 1.
 — sacramentum et in tempore victus et omnibus mandatum a domino etiam antelucanis coetibus nec de aliorum manu quam praesidentium sumitur De Corona 3.
 Euergetes quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
 — alius annis viginti septem regnavit Adv. Iud. 8.
 Eunuchi in comitatu feminarum deliciarum Ad Uxor. II, 8.
 Euphorbi clypeum olim Delphis consecratum recognitum De Anima 31.
 Euphorbus in Pythagoram mutatus De Resurr. Carnis 1.
 Euphorion scriptor De Anima 46.
 Euripus, statuæ et obeliscus in circo Adv. Hermog. 31.
 Europa a Iove stuprata Ad Natt. II, 12.
 Exemplum nullum maius eo cuius exemplum est De Resurr. Carnis 38.
 Exilitas sapientiam expedit De Anima 20.
 Exomologesis a domino instituta De Paenitent. 12.
 — prosternendi et humiliandi hominis disciplina est, conversationem iniungens misericordiae illicem De Paenitent. 9.
 — mysterium paenitentiae De Paenitent. 12.
 — gehennam extinguit De Paenitent. 12.
 — est qua delictum domino nostro confitemur, non quidem ut ignaro, sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione paenitentia nascitur, paenitentia deus mitigatur De Paenitent. 9.
 Exorcismi daemonum De Anima 57.
 Ezechie regis humiliatio De Ieiun. 7.
 — lacrimis deus largitus est spatium vitae Adv. Marc. II, 17.
 — fletum deus exaudivit Adv. Marc. IV, 6.
 Ezechias rex inflatus propter divites thesauros Adv. Marc. IV, 15.
 Ezechielis apocryphus liber citatur De Carne Chr. 23.

F.

- Fabam Pythagorici respuunt, onerosum et inflatum pabulum De Anima 48.
 Fabularum mimicarum materiae Ad Natt. I, 10.

- Facies intentionum omnium speculum
 De Resurr. Carnis 15.
 Faliscorum luno Apolog. 24.
 Fame natura Apolog. 17. Ad Nat. I, 7.
 — cupido post mortem omnibus fere
 ingenita De Testim. Animac 4.
 — non esse credendum Apolog. 9.
 Famem fides scit non minus sibi con-
 temnendam propter deum quam omne
 mortis genus De Idol. 12.
 Farinus deus Ad Nat. II, 11.
 Fascinum etiam apud ethnicos metuen-
 dum De Virg. Vel. 15.
 Fata scribunda De Anima 39.
 Fauni filia, Bona Dea, prae pudicitia ne
 conversabatur quidem inter viros Ad
 Nat. II, 9.
 Faunus Pici filius mente ictus in ius
 agitabatur Ad Nat. II, 9.
 Felicula insula Adv. Valent. 7.
 Fellitatio Apolog. 9. Ad Nat. I, 16.
 Femina naturale est vocabulum De Virg.
 Vel. 4.
 — mas Adv. Valent. 10.
 Feminae habitus duplicem speciem cir-
 cumfert De Cultu Femin. I, 4.
 — multae Christo adhaeserunt, et a
 praefectis gentilibus defensae contra
 furentem populum Ad Scap. 4.
 Feminam salvis oculis Christianus in-
 tuetur Apolog. 46.
 Fcnestella annalium commentator Adv.
 Valent. 34.
 Ferarum morsus ornamenta sunt iuven-
 tutis, ut in Cyro ursi cicatrix De
 Anima 58.
 Feretrio Iovi Romulus ludos instituit De
 Spectac. 5.
 Ferrum et aes maiori in usu sunt apud
 homines quam aurum et argentum De
 Cultu Femin. I, 4.
 Fetus in balneo elabitur cum vagitu De
 Anima 25.
 Ficum viridem, ante quam Cato senatui
 Africanam intulit, Romae nemo noverat
 Ad Nat. II, 16.
 Fide, non pecunia, tuti sunt Christiani
 De Fuga in Persec. 14.
 Fidei ara Apolog. 23.
 — bonae et solidae non est omnia ad
 voluntatem dei referre De Exhort. Ca-
 stit. 2.
 — status non admittit allegationem nec-
 cessitatis De Corona 11.
 — regula una omnino est, sola immo-
 bilis et irreformabilis De Virg. Vel. 1.
 — fomenta de scripturarum interlectio-
 ne Ad Uxor. II, 6.
 — regula et merces Adv. Marc. IV, 36.
 — necessarium decus De Carne Chr. 5.
 — regula De Praescript. Haeret. 13.
 Fidei qualitas de genere conversationis
 aestimari potest De Praescr. Haer. 42.
 — Christianae confessio Adv. Prax. 2.
 — ipsius inprimis reddenda ratio apud
 Christi tribunal De Praescr. Haer. 44.
 Fideles per figuram sunt templa dei et
 altaria et luminaria et vasa De Co-
 rona 9.
 Fidem an ex personis probemus, an ex
 fide personas De Praescript. Haeret. 3.
 — eius dei esse cuius et forma gratiae
 fidei Adv. Marc. V, 7.
 — Abrahae patientia probavit De Pa-
 tient. 6.
 Fides laudanda quae ante credit obser-
 vandum esse quam didicit De Co-
 rona 2.
 — semper in creatore et Christo stetit,
 sed conversatio et disciplina mutavit
 Adv. Marc. I, 21.
 — aetatis De Virg. Vel. 12.
 — nunquam sollicitior et disciplinatio-
 r in ieiuniis De Fuga in Persec. 1.
 — frivola et frigida deprehendens eos
 qui conveniunt in ecclesiam timide
 De Fuga in Persec. 3.
 — viam demonstrat per quam ad deum
 pervenimus Adv. Marc. IV, 24.
 — salvum facit, non exercitatio scriptu-
 rarum De Praescript. Haeret. 14.
 — per dilectionem perficitur Adv. Marc.
 V, 5.
 — famem non timet De Idol. 12.
 — ubi fuerit, ibi nec ipsae bestiae no-
 cere possunt Adv. Marc. IV, 24.
 — integra secunda est de salute De
 Bapt. 18.
 — nominum salus proprietatum De Carne
 Chr. 19.
 — habet temptationem et probationem
 De Praescript. Haeret. 2.
 Figulus figulo, faber fabro invidet, pro-
 verbum Ad Nat. I, 20.
 Figurae ex rebus consistentibus fiant nec-
 esse est, quia nihil potest alii simili-
 tudinem de suo praestare nisi sit ipsum
 quod tali similitudine praestet Adv.
 Hermog. 34.
 Figureate uti translatione nominum crea-
 tori non novum Adv. Marc. III, 14.
 Filii Christi, qui in ipsum renascuntur
 Adv. Marc. V, 9.
 — in quibus fides non est, genitura
 perversa est Adv. Marc. IV, 31.
 Filium dei Christum semper visum ab
 hominibus in vera, etsi non nata,
 carne Adv. Iud. 9. De Carne Chr. 6.
 Adv. Marc. II, 27. III, 6. 9. V, 19. Adv.
 Prax. 14. 16.
 Filius dei an sit, et qui sit, et quomodo
 sit Adv. Prax. 5.

- Flammeum in nuptiis Adv. Valent. 32.
 Florales ludi De Spectac. 6.
 Florem capite sectari tam contra naturam est quam cibum aure, quam somnum nare De Corona 5.
 Fluviona dea Ad Natt. II, 11.
 Foedera sanguinis humani gustatu inter populos quosdam conflata Apolog. 9.
 Forculus deus De Idolol. 15. Ad Natt. II, 15.
 Formae laude sola frui et de bono corporis gloriari licet De Cultu Femin. II, 3.
 Formam fidelis non expectat De Cultu Femin. II, 4.
 Formicis, culicibus et tineis deesse pulmones et arterias De Anima 10.
 a Fornicatione avertens nos Paulus manifestat carnis resurrectionem Adv. Marc. V, 7.
 Fortuna Barbata Ad Natt. II, 11.
 Fortunae Muliebri coronam non imponit nisi univira De Exhortat. Castit. 6.
 Forum olitorium Apolog. 13.
 Fraternitatis appellatio De Praescript. Haeret. 20.
 in Frontibus signare De Praescript. Haeret. 40.
 Frugalitas saeculum spernit Ad Uxor. I, 8.
 Fufius Geminus consul Adv. Iud. 8.
 Fugae praeceptum suam habuisse rationem De Fuga in Persec. 6.
 — praeceptum temporale De Fuga in Persec. 6.
 Fugiendum in persecutione non esse Ad Uxor. I, 3. De Corona 1.
 Fulmen non solius est Iovis Apolog. 14.
 Fulmine icti non decinerescunt Apol. 49.
 Fur significat diabolus Adv. Marc. IV, 29.
 Fuscianus praefectus Urbis Ad Natt. I, 16.
- G.
- Gabinus consul Apolog. 6. Ad Natt. I, 10.
 Gaiana haeresis De Praescript. Haeret. 33.
 — haeresis contra baptismi doctrinam De Bapt. 1.
 ad Galatas epistula nihil aliud docet quam legis discessionem venientem de creatoris dispositione Adv. Marc. V, 3.
 — — epistula Iudaismi expugnatrix Adv. Marc. V, 2.
 Galaticus rubor De Pall. 4.
 Galba alienos servos non manumisit Adv. Marc. V, 4.
 — quot annos et menses regnarit Adv. Iud. 8.
 Galli senes Mercurio immolabant Apol. 9.
 Gallici muli Ad Uxor. I, 4.
 Gallinae pariunt sine masculis Adv. Valent. 10.
 Ganymedes Iovis exoletus Ad Natt. II, 11.
 Ganymedes a Iove raptus Ad Natt. II, 12.
 — post mortem in sidus sepultus Ad Natt. II, 15.
 Gehenna, damnatorum locus, est ignis arcani subterraneus ad poenam thesaurus Apolog. 18. 47. 48.
 Gemmae unde De Cultu Femin. I, 4.
 Gemmis cerauncis non ideo substantia ignita est quod coruscant rutilato rubore De Anima 9.
 Gemonii gradus Adv. Valent. 36.
 Generis humani quodammodo fontes Cain, Abel, Seth Adv. Valent. 29.
 Genii sunt daemones Apolog. 33.
 Genitale virus ex afflatu dei animatum De Anima 27.
 Genius Caesaris Apolog. 28. 33. Ad Natt. I, 18.
 — daemonum nomen De Anima 39.
 Gentes posse admitti ad dei legem Adv. Iud. 1.
 Gentiles cultores plurimae divinitatis Adv. Prax. 13.
 Gentilium querelae adversus Christianos Apolog. 1.
 Germani limites suos transgredi non sinuntur Adv. Iud. 7.
 Germanica sitis militum Christianorum quondam precibus discussa Apolog. 5.
 Germanici baiuli Adv. Marc. V, 5.
 Germanicus, cognomen Caesaris Ad Natt. I, 17.
 Getulorum barbaries a Romanis obsessa Adv. Iud. 7.
 — varietates Adv. Iud. 7.
 Gigantum antiquissima cadavera devorata non sunt, quorum crates adhuc vivunt De Resurr. Carnis 42.
 Gloriam piis nullum studium, quia gloria exaltationis ingenium est De Cultu Femin. II, 3.
 Gnosticorum haeretica semina De Anima 10. Scorp. 1.
 Graeci obscena omina De Pall. 1.
 Graeca mulier quinonem enixa filiorum De Anima 6.
 Graeci unde *κόσμον* appellaverint mundum Apolog. 17.
 — et Tusci simulacrorum fabricatores Apolog. 25.
 — suam sapientiam, non dei, quaerunt Adv. Marc. V, 2.
 Graeciae dii a Romanis adoptati Ad Natt. I, 8.
 Graeculorum mos liberos captandi Ad Natt. I, 16.
 Grammatici ab Aristarcho appellati Apolog. 4.
 Grani incrementa De Cultu Femin. I, 5.
 Grano deus dat corpus prout vult De Resurr. Carnis 52.

- Gratia non fit nisi offensae Adv. Marc. V, 5.
 Graviditatis status descriptio De Carne
 Chr. 4. Adv. Marc. III, 2. IV, 21.
 Grex domini, ecclesiae populus De Pu-
 dic. 7.
 Gula vendidit Adam salutem De Ieiun. 3.
 Gulae comites, libido et luxuria Adv.
 Marc. II, 18.
 — temperantia nulla in fame Adv. Marc.
 I, 29.
 Gymnosophistae Indorum Adv. Marc. I, 13.
 Apolog. 42.

H.

- Habendi sit modus De Cultu Femin. I, 8.
 Habitus discrimen olim inter matronas
 et prostibula Apolog. 6.
 Hadrianus Imper. omnium curiositatum
 explorator Apolog. 5.
 Haereses cur oporteat esse De Resurr.
 Carnis 40.
 — a philosophia subornantur De Prae-
 script. Haeret. 6.
 — damnaticiae De Praescript. Haer. 34.
 — dictae Graeca voce ex interpretatione
 electionis, qua quis sive ad instituen-
 das sive ad suscipiendas eas utitur
 De Praescript. Haeret. 6.
 — Paulus inter carnalia crimina enu-
 merat De Praescript. Haeret. 6.
 — omnes in multis cum auctoribus suis
 dissentientes deprehenduntur De Prae-
 script. Haeret. 41.
 — sine scripturis esse non possunt
 De Praescript. Haeret. 39.
 — quantum valeant et apud quos De
 Praescript. Haeret. 2.
 — omnes ex subtiloquentiae viribus et
 philosophiae regulis constant Adv.
 Marc. V, 19.
 Haeresis omnis a philosophis, sapientiae
 professoribus Adv. Marc. I, 13.
 — erit quodcumque adversus veritatem
 sapit, etiam vetus consuetudo De Virg.
 Vel. 1.
 — ab idololatria non distat, cum et au-
 ctoris et operis eiusdem sit cuius et
 idololatria De Praescript. Haeret. 40.
 Haeretica licentia De Carne Chr. 2.
 Haeretici credendo non credunt, ethnici
 non credendo credunt De Carne Chr. 15.
 — plerique nec ecclesias habent, sine
 matre, sine sede, orba fide, extorres
 vagantur De Praescript. Haeret. 42.
 — ex conscientia infirmitatis nunquam
 ordinarie sua proponunt De Resurr.
 Carnis 2.
 — omnes tument, omnes scientiam pol-
 licentur De Praescript. Haeret. 41.
 — semper nudas aut simplices voces
 coniecturis quo volunt rapiunt, aut

- rursus condicionales et rationales sim-
 plicitatis condicione dissolvunt Adv.
 Marc. IV, 19.
 Haeretici nec suis praesidibus reveren-
 tiam exhibent De Praescript. Haeret. 42.
 — pios provocant ad rhetoricandum et
 philosophandum De Resurrect. Car-
 nis 5.
 Haereticis mos est simplicia quaeque
 torquere Adv. Hermog. 19.
 cum Haereticis quomodo ineunda dis-
 ceptatio De Resurr. Carnis 5.
 Haeticorum commercia cum magis
 quam plurimis, cum circulatoribus,
 cum astrologis, cum philosophis, cu-
 riositati scilicet deditis De Praescript.
 Haeret. 43.
 — omnium quid proprium Adv. Prax. 21.
 — patriarchae philosophi Adv. Her-
 mog. 8.
 — argutiae et subtilitates simplicitatem
 communium verborum torquentes in
 quaestionem Adv. Hermog. 27.
 Haeticos ad officium compelli, non
 induci dignum est Scorp. 2.
 — non esse admittendos ad eandem de
 scripturis provocationem, quos sine
 scripturis probatur ad scripturas non
 pertinere De Praescript. Haeret. 37.
 — non syllabas tantum, sed paginas to-
 tas delesse Adv. Marc. V, 17.
 apud Haeticos et philosophos eadem
 materia volutatur De Praescript. Haer-
 ret. 7.
 — — schismata fere non esse, quia
 cum sint non parent, schisma est
 enim unitas ipsa De Praescript. Haer-
 ret. 42.
 Haeticus cur sibi damnatus De Prae-
 script. Haeret. 6.
 Hamaxobiorum instabilitas De Praescript.
 Haeret. 3.
 Hannibal apud Cannas per Romanorum
 anulos caedes suas modio metiebatur
 Apolog. 40.
 Harpocrates deus Ad Nat. I, 10.
 Harpocratio unde Liberum, eundem
 apud Aegyptios Osirin, hedera coro-
 natum interpretetur De Corona 7.
 Hasdrubalis uxor in patriae infortunio
 fortiter occubuit Ad Nat. I, 18. II, 9.
 Hebion Christum nudum hominem et
 tantum ex semine David constituit De
 Carne Chr. 14.
 Hebionis haeresis De Praescript. Haer-
 ret. 33. De Virg. Vel. 6.
 Hebraei iidem qui Iudaei Apolog. 18.
 Hederae natura cerebrum ab heluco de-
 sensare De Corona 7.
 Hegemonicon quid philosophis appelle-
 tur De Resurr. Carnis 15.

- Helenen suam Simon haereticus de lupanari eruit De Anima 34.
 Heliae spiritus in Helisaeo repraesentatus Adv. Iud. 13.
 Helias non ex decessione vitae, sed ex translatione venturus est, nec corpori restituendus, de quo non est exemptus, sed mundo reddendus, de quo est translatus; non ex postliminio vitae, sed ex supplemento prophetiae idem et ipse et sui nominis et sui hominis De Anima 35.
 — nondum resurrectiense dispunctus De Resurr. Carnis 58.
 Heracleon haereticus paria sensit cum Valentino Adv. Omn. Haer. 4.
 — haereticus Adv. Valent. 4.
 Heraclides scriptor citatus De Anima 46. 57.
 Heraclidi Pontico anima ut lumen visa est De Anima 9.
 Heracliti maeror De Anima 3.
 — sententia de deo igneo De Praescript. Haeret. 7.
 Heraclitus ignem pro deo habet Apolog. 47. Adv. Marc. I, 13.
 — animam ex igne esse dixit De An. 5. Cf. De Anima 9.
 — unitatem tuetur animae De Anima 14.
 — se bubulo stercore oblitum exussit Ad Martyr. 4.
 — tenebrosus Adv. Marc. II, 28. De Anima 2.
 — secundum quosdam sensuum fidem damnavit De Anima 17.
 Herculea posteritas De Pall. 2.
 Hercules militiam Argonautarum deseruit ob decori pueri amissionem Ad Natt. II, 14.
 — furore correptus uxorem cum liberis interfecit Ad Natt. II, 14.
 — veneno uxoris circumventus ob lasciviam se combussit Ad Natt. II, 14.
 — tres famelici in mimo repraesentati Apolog. 15.
 — ardens per noxium in theatro repraesentatus Apolog. 6. Ad Natt. I, 10.
 — a Diogene inrisus Apolog. 14. Ad Natt. I, 10.
 — an dignus fuerit deus fieri Ad Natt. II, 10.
 — orbem peragrans bestias confecit Ad Natt. II, 14.
 — plurimas pugnas edidit et ad inferos descendit Ad Natt. II, 14.
 — plurimarum puellarum stuprator Ad Natt. II, 14.
 — femina prostitutus De Pall. 4. Ad Natt. II, 14.
 — nunc populum capite praefert, nunc oleastrum, nunc apium De Corona 7.
 Herculeum polluctum mulieres Lanuvinae non gustabant Ad Natt. II, 8.
 Herculis decima Apolog. 14. 39.
 — amica Larentina scortum postmodum dea Ad Natt. II, 10.
 Hermae Pastor apocryphum De Orat. 15. De Pudic. 10. 20.
 Hermaphroditus apud solos Lunenses, teste Fenestella Adv. Valent. 33.
 Hermateles auctor De Spectac. 8.
 Hermias ab Aristotele turpiter tractatus Apolog. 46.
 Hermioneae oraculum in Macedonia De Anima 46.
 Hermippus Berytensis omnem historiam somniorum cum suis originibus, ritibus et relatoribus quinione voluminum satiatissime exhibuit De Anima 46.
 Hermogenes apostolicus Adv. Hermog. 1. De Praescript. Haeret. 3. De Resurr. Carnis 24. De Fuga in Persecut. 2.
 — Afer haereticus plures duxit uxores De Monog. 16.
 — Afer haereticus materiam non natam introducens deo non nato eam comparat De Praescript. Haeret. 33.
 — Afer haereticus De Praescript. Haeret. 30. De Anima 21. 22. 24.
 Hermotimi anima profecta de corpore De Anima 43.
 Hermotimus a Clazomeniis templo honoratus De Anima 2.
 Herodes interpretandus rex Assyriorum Adv. Marc. III, 13.
 — cur Ioannem occiderit Adv. Marc. IV, 34.
 Herodiani haeretici Christum dixerunt Herodem esse Adv. Omn. Haer. 1.
 Herodotus citatur De Anima 46. 49. 57. Apolog. 9.
 Heroem quendam Sardiniae incubatores fani sui somniis privasse Aristoteles narravit De Anima 47.
 Herophilus medicus sexcentos exsecuit, ut naturam scrutaretur De Anima 10. Cf. De Anima 25.
 — circa cerebri fundamentum esse animam dixit De Anima 15.
 Hesiodi Pandora Adv. Valent. 12. De Corona 7.
 Hicesius medicus et naturae et artis suae praevicator De Anima 25.
 Hierae insulae clades Apolog. 40. Ad Natt. I, 9.
 Hieremiae olim adscriptum quicquid hodie libro Baruch continetur Scorpiace 8.
 Hieremias lapidatur Scorp. 8.
 Hiericho sabbato expugnata Adv. Marc. II, 21.
 — quomodo capta Adv. Iud. 4.

- Hieroboam vaccas aureas instituit Adv. Iud. 1.
 Hieromus Phoenix Tyri rex Apolog. 19.
 Hierosolymitanum templum extraneis semper clausum Apolog. 16. Ad Nat. I, 11.
 Hilarianus praefectus Ad Scap. 3.
 Himerea quaedam somniavit Dionysii Siculi tyrannidem De Praescript. Haeret. 26.
 Hipparchus animam ex igne constare dixit De Anima 5.
 Hippias dum civitati insidias disponit occiditur Apolog. 46.
 Hippocrates animam in cerebro cubare dixit De Anima 15. 25.
 Hippon animam ex aqua constare dixit De Anima 5.
 Hirci duo quid significarint Adv. Iud. 14.
 Histri fallacitas Adv. Marc. I, 1.
 Histriones ignominia notati Apolog. 15. Ad Nat. I, 10.
 Histrionicae litterae Ad Nat. I, 10.
 Homeri aetas Apolog. 19.
 Homero centonas vocare solent qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unum sarcini corpus De Praescript. Haeret. 39.
 Homerus in pavum mutatus De Resurr. Carnis 2.
 — princeps poetarum, dedecorator deorum Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 — citatus De Corona 13. Adv. Valent. 7. De Anima 46. 56.
 Homicidarum crudelis poena De Spectac. 21.
 Homicidii species omnis uno verbo prohibita De Spectac. 2.
 — vindicta quanto apud homines De Anima 33.
 Homicidium omne et extra silvam latrocinium est Adv. Marc. I, 1.
 Hominem proprie carnem dici De Resurr. Carnis 5.
 — ipsam diversitas temperavit, tam in corpore quam in sensu Adv. Marc. I, 16.
 — non in mortem institutum a deo, qui illum cupit in vitam restitutum, malens peccatoris poenitentiam quam mortem Adv. Marc. II, 8.
 Homini deum omnia sua opera subiecisse De Patient. 4.
 — nihil magis necessarium quam cura in deum verum Adv. Marc. II, 1.
 Hominis figurandi opus sociantibus aquis absolutum est de terra materia De Bap. 3.
 — omnis substantia saluti destinata De Resurr. Carnis 47.
 Hominis creatio secundum Demiurgum Adv. Valent. 24.
 inter Hominis vetustatem et novitatem moralis tantum differentia De Resurr. Carnis 45.
 per Hominis exterioris ministeria interiori homini ministrantia fructus munerum divinorum ad animam deducuntur a sensibus De Corona 5.
 Homo totus a deo iudicabitur in extremo die De Resurr. Carnis 15.
 — dignior praedicator Christi quam satan Adv. Marc. IV, 8.
 —, dominus rerum, immortalis Apolog. 48.
 — totus salvus fiet, qui totus periit, Adv. Marc. I, 1.
 — multifariam in hac vita demutatur De Resurr. Carnis 55.
 — quomodo a deo figuratus De Corona 5.
 — ex duplici substantia confectus De Patient. 3.
 — factura est creatoris Adv. Marc. V, 17.
 — figmentum primo, deinde totus De Resurr. Carnis 5.
 — si non deliquisset, optimum solummodo deum nosset De Resurr. Carnis 14.
 — animal rationale a rationali scilicet artifice non tantum factus, sed etiam ex substantia ipsius animatus Adv. Prax. 5.
 — cur terrae datus et ab oculis dei eiectus De Patient. 5.
 — dignus ut deum cognosceret Adv. Marc. II, 6.
 — non aliud quam caro Adv. Marc. I, 24.
 — interior apud Paulum quis De Resurr. Carnis 40.
 Honorem exigit deus maiori aetati, et utique magis a minore Adv. Marc. IV, 23.
 Hortensius orator primus pavum cibo dedicavit De Pall. 5.
 Hosidius Geta Medeam fabulam conscripsit De Praescript. Haeret. 39.
 Hospitalitatis contesseratio De Praescript. Haeret. 20.
 Hostes Christianorum quinam soli Apolog. 7.
 Hostbanes magus De Anima 57.
 Hostia Sutrinorum dea Apolog. 25.
 — dei cor contribulatum Adv. Iud. 5.
 Hostiae ante sacrificium probari solebant Apolog. 30. Ad Nat. I, 10.
 — ab animo libenti expostulantur Ad Scap. 2.
 Hostilius mimographus Apolog. 15. Ad Nat. I, 10.
 — Pavorem deum invenit Adv. Marc. I, 18.

Humanæ conditionis contemplatio Ad Martyr. 6.
 Humilis nullus nisi patiens De Patient. 11.
 Humilitate animæ in victus quoque castigazione quidam deo immolant De Cultu Femin. II, 9.
 — deo nihil carius, nihil acceptius modestia, nihil perosius gloria et studio hominibus placendi Adv. Iud. 7.
 Humilitatem profitentur Christiani De Cultu Femin. II, 9.
 Hydrophobi De Bapt. 60.
 Hyaenæ sexus annalis est, marem et feminam alternat De Pall. 3.
 Hylas Herculis pullus Ad Nat. II, 14.
 Hymenæus De Praescript. Haeret. 3.
 Hypocrisin deus omnem damnat De Spectac. 23.

I.

Iacob posterioris et praelatoris populi figura est Adv. Marc. II, 24.
 — conluctatur cum angelo tota corporis mole De Carne Chr. 3.
 — Christum dominum videt Adv. Marc. II, 24.
 Ialdabaoth Aeona summarium fuisse Adv. Omn. Haer. 2.
 Iana diva Ad Nat. II, 15.
 Ianus Pater Ad Nat. II, 15.
 — bifrons Apolog. 28.
 — hospitio accepit Saturnum Ad Nat. II, 12, 13.
 — quomodo apud Salios vocetur Apolog. 5. Ad Nat. II, 12.
 — deus a ianua De Idol. 15. De Corona 13.
 Iao vox quid significet Adv. Valend. 14.
 Iapetus regnavit decima genitura hominum, teste Sibylla Ad Nat. II, 12.
 Idaeum antrum Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
 Ideæ Platonis De Anima 32.
 Idolis totum saeculum satanas et angeli eius repleverunt De Spectac. 8.
 — nihil immundius De Corona 10.
 sub Idolis mortuorum daemona delitescunt De Spectac. 12.
 Idololatria secunda De Corona 10.
 — ex rebus dei constat De Cultu Femin. I, 7.
 — fit etiam sine idolo De Idol. 3.
 — principale crimen generis humani, summus saeculi reatus, tota causa iudicii De Idol. 1.
 — moechiae soror Scorp. 3.
 Idololatriæ substantiam cohibuit deus Adv. Marc. II, 22.
 — Iudaei perpetuo rei fuerunt Adv. Iud. 1.
 — solemnitas nulla sine ambitione cultus et ornatus De Idol. 1.

Idololatriam nec impune faciet Christianus, quia dei conditio est et tus et merum et ignis et animalia quae victimae sunt, cum et ipsa materia quae adoratur dei sit De Cultu Femin. I, 7.
 ad Ieiunandum ut homo facilius deo formaretur, paucis et non gulosis escis adsuefactus a lege Adv. Marc. II, 18.
 Ieiunantium deo vires De Ieiun. 7.
 Ieiunia cum azymis in festis Iudaeorum Ad Nat. I, 14.
 de Ieiunio Montanistarum De Ieiun. 2.
 Ieiunium quale dominus elegerit De Resurr. Carnis 27.
 — indicebatur incubaturis De Anima 48.
 Iesum qui vult videre, David filium credit per virginis censum Adv. Marc. IV, 36.
 Iesus nomen proprium filii dei, quod ab angelo impositum est, Christus autem accidens, quod ab unctione convenit Adv. Prax. 28.
 Iezabel propter Achab orationem exaudita Adv. Marc. V, 11.
 Ignes super moenia Carthaginis pependisse per noctem Ad Scap. 3.
 Ignis aeterni testimonium Apolog. 48.
 — duplex species Apolog. 47.
 — gehennae incorruptibilis Apolog. 47.
 — anima mundi secundum Varronem Ad Nat. II, 3.
 Ignium summa poena Ad Martyr. 4.
 Iliacum bellum quando factum Apolog. 19.
 Imaginum suggestus in signis militariibus Apolog. 16.
 Imago dei vivi ut imago idoli et mortui fiat indigna res De Corona 11.
 Imbres continuos omnia perdidisse Ad Scap. 3.
 Immortale nihil finem operis sui admittit De Anima 43.
 Immortalitas animæ Apolog. 48.
 Impatientiae stimulus summus ultionis libido De Patient. 10.
 — species in amissione nostrorum non excusatur De Patient. 9.
 Impatientiam adhibere est gentilium in omnibus detrimentis De Patient. 7.
 — et malitiam inter se conspirasse De Patient. 5.
 Imperator quomodo a Christianis colendus Ad Scap. 2.
 Imperatores cogitent se homines esse Apolog. 33.
 Imperatori non licuit consecrare deum nisi a senatu ante probatum Apol. 5.
 pro Imperatoris salute oratio, quae ab eo postulatur qui praestare potest Ad Scap. 2.

- Impossibile deo nihil nisi quod non vult De Carne Chr. 3.
- Impudicitia omnis execranda De Spectac. 13.
- Impudicus est excessus, non status De Anima 27.
- Inachi Argivi aetas Apolog. 19.
- Incesta in sacris Christianorum Apolog. 2. 6.
- Incredulitas miratur simplicia dei mandata De Bapt. 2.
- Incubaturis apud oracula ieiunium indicabatur De Anima 48.
- Indicae et Scythicae gemmae De Resurr. Carnis 7.
- Indici maris conchae De Cultu Femin. I, 2.
- Indignatio rationalis est quae ex affectu disciplinae est De Anima 16.
- Indorum Gymnosophistae Apolog. 42.
- Inedia semper maeroris sequela De Ieiun. 7.
- Infantes testimonium Christi sanguine litarunt Adv. Valent. 1.
- a matribus debellati De Virg. Vel. 14.
- an somnient De Anima 48.
- mortui quomodo edantur De Anima 25.
- penes Africam Saturno immolati palam usque ad proconsulatum Tiberii Apolog. 8.
- Infantis impedimenta De Carne Chr. 5.
- adhuc in utero matris existentis animae motus describuntur De Anima 24.
- Inferi aliud, et aliud Abrahae sinus De Carne Chr. 3.
- Inferiarum dies De Spectac. 12.
- de Inferis, et an illuc omnes animae compellantur De Anima 55.
- Infidelium status damnatio Adv. Marc. IV, 29.
- Infulae uteri De Anima 39.
- Iniquitas non a deo, sed a diabolo De Fuga in Persec. 2.
- ita adhibetur, ut iustitia probetur confundens iniquitatem De Fuga in Persec. 2.
- Initiandi modus in Eleusiniis sacris Adv. Valent. 1.
- Injuriam vindicari disciplinae interest Adv. Marc. IV, 16.
- Iniustitiae caput idololatria De Idol. 2.
- Innocentes liberare divinae competit benignitati De Resurr. Carnis 16.
- de supplicio alterius laetari non oportet, cum magis competat innocenti dolere, quod homo, par eius, tam nocens factus est ut tam crudeliter impendatur De Spectac. 19.
- Innocentia Christianorum Apolog. 45.
- Insanos alios in aliis videre De An. 17.
- Inseputus creditum est non ante ad in-
- feros redigi quam iusta perceperint, secundum Homericum Patroclum, fenus in somnis de Achille flagitantem De Anima 46.
- Insignia dignitatum et honestorum natalium non temere nec impune usurpare licebat Apolog. 6.
- Institutio omnis rei non reprobanda, sed exorbitatio Adv. Marc. I, 30.
- Interpretes sacrarum litterarum veteris testamenti septuaginta et duo Apolog. 18.
- Invisibilia apud deum habent et suum corpus et suam formam per quae soli deo visibilia sunt Adv. Prax. 8.
- Invisibilis deus pater Adv. Marc. V, 19.
- Ioannes antecursor et praepparator viarum domini Adv. Marc. IV, 33.
- non minus militantibus et publicanis quam filiis Abraham paenitentiae erat praeco De Pudic. 10.
- in oleum igneum demersus nihil est passus, in insulam postea relegatus De Praescript. Haeret. 36.
- veluti limes constitutus inter vetera et nova, ad quem desineret Iudaismus, et a quo inciperet Christianismus Adv. Marc. IV, 33.
- baptista novum aliquem ordinem orationis induxit Adv. Marc. IV, 26.
- scandalizatur auditis virtutibus Christi Adv. Marc. IV, 18.
- cummunis homo, et unus de turba Adv. Marc. IV, 18.
- et Matthaenus ex apostolis fuerunt Adv. Marc. IV, 2.
- obiit, quem in adventum domini remansurum frustra fuerat spes De Anima 50.
- Ioanni in spiritu paradisi regio revelata De Anima 55.
- apostolo tribuitur Apocalypsis Adv. Marc. III, 14. Scorp. 12. De Fuga in Persecut. 9.
- Ioannis baptistae mors Scorp. 8.
- ecclesiae Adv. Marc. IV, 5.
- Apocalypsis et Epistula prima et secunda eiusdem sunt auctoris De Praescript. Haeret. 33.
- evangelium ante Marcionem editum De Carne Chr. 7.
- Apocalypsin Marcion respuit Adv. Marc. IV, 5.
- Iob patientia et laus De Patient. 14.
- Iobo diabolus nullam potuit incutere temptationem nisi a deo accepisset potestatem, ne in substantiam quidem eius De Fuga in Persec. 2.
- Ionas devoratus a belua maris triduo post incolumis expuitur De Resurr. Carnis 58.

- Ionas exemplum dominicae passionis De Pudic. 10.
 — incorruptus utraque substantia, carne atque anima, de alvo piscis evolvitur De Resurr. Carnis 32.
 Ionathas filius Saulis resignati ieiunii culpam deprecatione delevit Adv. Marc. IV, 10.
 Iones Nelei comites Asiam novis urbibus instruunt De Pall. 2.
 Iordanes amnis finium arbiter De Pallio 2.
 Ioseph fuisse uniuigum, et patre meliorem Scorp. 10.
 —, Iacobi filius, post mortem Serapis dictus Ad Nat. II, 8.
 Iosephus scriptor Apolog. 19.
 Iovem in substantiam fervidam figurant veteres Adv. Marc. I, 13.
 Ioves trecenti a Varrone sine capitibus introducti Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 Iovi aquilicia immolata Apolog. 40.
 Iovis mortui testamentum in theatro recitatum Apolog. 15.
 — adulteria et furta Apolog. 21.
 — sepulchrum et crepundia ostenduntur in Creta Apolog. 10.
 — epulum Apolog. 13.
 Ira ex impatientia De Patient. 5.
 Irenaeum ad verbum imitatur Tertullianus Adv. Valent. 7 sqq.
 Irenaeus omnium doctrinarum curiosissimus explorator Adv. Valent. 5.
 Isaac monogamus De Monog. 17.
 — lignum portans Christi exitum denotavit Adv. Iud. 11.
 Isidis cultus Italia prohibitus Apolog. 6. Ad Nat. I, 10.
 — sacerdotes mendicantes Apolog. 13.
 Isis Pharia rudi palo et informi ligno sine effigie figurata Apolog. 16. Ad Nat. I, 10.
 — a quibusdam pro filia Pharaonis, Aegypti regis, habita Ad Nat. II, 8.
 — olim regina Aegypti Ad Nat. II, 17.
 — prima repertas spicas capite circumtulit De Corona 7.
 Israëlem per impatientiam semper in deum deliquisse De Patient. 5.
 Isthmia sacra Neptuni instituta De Spectac. 11.
 Italia a Saturno Saturniae nomen sortita Ad Nat. II, 12.
 Iuba rex scriptor Apolog. 19.
 Iudae quidam propter traditionem gratiarum actionem reddendam putant Adv. Omn. Haer. 2.
 Iudaea despectrix gentilium divinitatum Apolog. 27.
 — gens tam distincta fuit a primordio, per tribus et populos et familias et domos, ut nemo facile ignorari de genere potuisset Adv. Marc. IV, 36.
 Iudaei dispersi, palabundi, caeli et soli extorres per orbem vagantur Apol. 21.
 — pro mago habebant Christum Apolog. 21.
 — etiam nunc Christi adventum expectant Apolog. 21.
 — per Moysen hominem colere deum didicerunt Apolog. 21.
 — cur Christum respuerint Adv. Marc. III, 6.
 — dei sui sacramenta non intellegunt Adv. Marc. V, 11.
 — diem Saturni celebrant Apolog. 16. Ad Nat. I, 14.
 — terrena solummodo sperando caelestia amittunt De Resurr. Carnis 26.
 — ante Hebraei vocati Apolog. 18.
 — a Tiberio usque ad Vespasiani tempus locum paenitentiae habuerunt Adv. Marc. III, 23.
 — domestica olim dei gens Apolog. 18. 21.
 — ob delicta eiecti extra deum esse coeperunt De Praescript. Haeret. 8.
 Iudaeis ne advenarum quidem iure licebat patriam visere post Hierosolymitarum excidium Apolog. 21.
 — vectigal impositum olim, si libere vellent synagogas suas frequentare et suum cultum exercere Apolog. 19.
 — omnis vis intellectus adempta Adv. Marc. III, 24.
 de Iudaeis nullus derelictus in hodiernum diem ex Israël cuius ex stirpe possit nasci Christus Adv. Iud. 13.
 Iudaeorum sabbata et coena pura, ritus lucernarum et ieiunia cum azymis, et orationes littorales Ad Nat. I, 14.
 — deus victimis, templum donis, et ipsa gens foederibus aliquamdiu a Romanis honorata Apolog. 27.
 — libri sacri in bibliothecam Alexandriae transportati et in Graecum stilum conversi Apolog. 18.
 — populus derelicto deo idolis servivit Adv. Iud. 1.
 — salutatio Adv. Marc. V, 5.
 — ex Aegypto in Palaestinam transitus Apolog. 40.
 — conversio ad Christum Adv. Marc. V, 9.
 — victus exceptiones Apolog. 21.
 Iudaeus quotidie lavat, quia quotidie inquinatur De Bapt. 13.
 Iudex omnis remunerator est causae De Paenitent. 2.
 — deus et vindex Adv. Marc. IV, 36.
 — deus non iniustus De Resurr. Carnis 14. De Paenitent. 2.
 Iudicabit dominus occulta hominum, tam

eorum qui in lege deliquerunt, quam eorum qui sine lege, quia et hi legem ignorant et natura faciunt quae sunt legis Adv. Marc. V, 13.

Indicatos olim in partes secari a creditoribus leges quae erant abrogatae sunt publico consensu Apolog. 4.

Iudicia domestica in causa Christianorum Apolog. 1.

Iudicii extremi dies describitur De Spectac. 3.

— prima origo hinc unde delicti De Pat. 5.

Iudicium extremum ex fide Christianorum Ad Natt. I, 20.

— dei in snos non in compede, aut pileo vertitur, sed in aeternitate aut poenae aut salutis De Patient. 4.

— deus constituit aeternum de gratis et ingratis De Testim. Animae 5.

Iuliae leges Apolog. 4. Adv. Valent. 31.

Iulius Octavius praevius Imperator De Anima 46.

Iuno Curitis Apolog. 24.

— Aeneae infesta Ad Natt. II, 9.

—, Minerva et Iuppiter dii sunt antiquissimi secundum Varronem Ad Natt. II, 12.

Iunonem in aëream substantiam figurant Adv. Marc. I, 13.

Iunoni post partum per totam hebdomadam mensa proponitur De Anima 39.

— Samos sacra Apol. 25. Ad Natt. II, 17.

— Carthago urbs dilecta Apolog. 25. Ad Natt. II, 17.

Iuppiter Aequus a Vergilio appellatus Ad Natt. II, 14.

— regno privat Saturnum Ad Natt. II, 12.

— foedè subat in sororem uxorem sub commemoratione amicarum iam pridem dilectarum Apolog. 14. Ad Natt. I, 10.

—, Iuno et Minerva antiquissimi dii secundum Varronem Ad Natt. II, 12.

— Cretensis et Cretae rex Apolog. 25. Ad Natt. II, 17.

— Latiaris eiusque cruenta sacrificia Apolog. 9.

— a monstro liberatus cum ceteris diis succubisset Apolog. 14. Ad Natt. I, 10.

— Sarpedonis casum flet Apolog. 14. Ad Natt. I, 10.

— Optimus appellatus Ad Natt. II, 14.

— furtivus infans, indignus et tecto et ubere humano, capra nutritus in Creta Ad Natt. II, 13.

— sub bovis specie stuprat Europam, sub specie aurei imbris in pergulas Danaes se immittit, sub aquilae Gany-medem rapit, sub cygni Ledam constuprat Ad Natt. II, 13.

— incestus Apolog. 9. Ad Natt. II, 13.

Iuppiter conversus in taurum et cygnum De Carne Chr. 5.

Iurat deus per semetipsum, ut vel iuranti deo credas alium deum omnino non esse Adv. Marc. II, 26.

Iustificata mulier per paenitentiam ex fide Adv. Marc. IV, 18.

Iustinus Martyr Adv. Valent. 5.

Iustitia violentiae vindex De Anima 57.

Iustitiae debitum severitas Adv. Marc. II, 13.

Iuventa dea Ad Natt. II, 11.

L.

Laberii dictum de sententia Pythagorae Apolog. 48.

Laberius mimographus citatus De Pall. 1. ex Labore suo unumquemque vivere oportere Adv. Marc. V, 7.

Lacedaemonii primo penulam ludis excogitarunt Apolog. 6.

Lacedaemoniorum puerorum constantia in flagris perferendis Apolog. 50. Ad Natt. I, 19.

Lacrimantes immolare nefas Apolog. 9.

Lacus Iudaeae medicus ante Christum De Anima 50.

Laedentis fructus est in dolore laesi De Patient. 8.

Laetitia publicae omnis est luxuria captatrix De Corona 13.

Laicis sacerdotalia munera iniuncta De Praescript. Haeret. 41.

Lais Attica meretrix Apolog. 13.

Lamech primus duabus maritatus, tres in unam carnem effecit De Exhortat. Castit. 6.

per Lamech vim passa est institutio dei De Monog. 4.

Lamiae turres inter fabulas nutricum Adv. Hermog. 38.

Lanarum in morbis usus Ad Natt. II, 5.

Languoribus et vitiis medendis operatus est Christus De Carne Chr. 7.

Lanistae Ad Natt. I, 18.

Lanuvinae mulieres cur Herculeum pollectum non gustent Ad Natt. II, 8.

Laodice mater Seleuco regnum Asiae nondum enixa praevitit De Anima 46. ad Laodiceos epistula Adv. Marc. V, 11.

Laomedon rex Ilii Apolog. 14.

Lapis caninum telum Ad Natt. II, 9.

Larentina meretrix Apolog. 13. 25. Ad Natt. II, 10. 17.

— Romuli nutrix Ad Natt. II, 10.

— prope mortem populo Romano legavit agrum satis amplum Ad Natt. II, 6.

Lares et Penates privati sunt et domestici dei Apol. 13. Ad Natt. I, 10. II, 16.

Larissaeus heros naturam concussit in virginem mutando De Pall. 4.

- Laterenses Adv. Marc. IV, 43.
 Latiare ludii De Spectac. 6.
 Laurea Apollini vel Libero sacrata est De Corona 12.
 Laureis et lucernis ornabantur diebus festis Romanorum domus Apolog. 35.
 Laurentino proelio Aeneas nusquam apparuit Ad Nat. II, 9.
 Laureolus Catulli Adv. Valent. 14.
 Lauretum matius et minus Apolog. 35.
 Lavationibus gentes deos suos efferunt De Bapt. 5.
 in Lazaro caro non erat animalis, nec anima carnalis De Carne Chr. 12.
 Lazarus apud inferos in sinu Abrahae De Idol. 13.
 — praecipuum exemplum resurrectionis De Resurr. Carnis 52.
 Leana meretrix noluit coniurationis consocios prodere Ad Martyr. 4. Ad Nat. I, 18.
 Lectisternia in sollemnibus Caesarum Apolog. 35. Ad Nat. I, 10.
 Leda a Iove stuprata Ad Nat. II, 12.
 Legem et prophetas cum evangelicis et apostolicis litteris miscuerunt sancti homines De Praescript. Haeret. 36.
 — habuisse arcanam significantiam Adv. Marc. II, 19.
 — et prophetas Apelles repudiat De Bapt. 52.
 — eandem dedit deus omnibus gentibus, ut congruit bonitati et aequitati ipsius Adv. Iud. 2.
 ante Legem Moysi scriptam in tabulis lapideis lex fuit non scripta, quae naturaliter intellegebatur et a patribus custodiebatur Adv. Iud. 2.
 Leges humanae etiam apud gentes Adv. Marc. II, 17.
 — Iuliae Apolog. 4. Ad Uxor. I, 5. De Exhort. Castit. 12.
 — Pappiae vanissimae Apolog. 4.
 — Romanorum sumptuariae Apolog. 6.
 — prohibent infantes editos enecare, sed non observantur Ad Nat. I, 15.
 Legio Fulminatrix Apolog. 5.
 Legis novae lator an expectetur Adv. Iud. 5.
 — contemptus in arbitrii libertatem homini deputatus Adv. Marc. II, 5.
 — obtrektor qui habendus Adv. Marc. IV, 27.
 — finis Christus, in iustitiam omni credenti Adv. Marc. V, 15.
 — criminationem abominatur apostolus Adv. Marc. V, 13.
 — praecepta pro temporum condicione reformavit deus in hominis salutem De Ieiun. 8.
 Lentulus augur De Pall. 4.
 Lentulus mimographus in Catinensibus citatus De Pall. 4.
 — mimographus Apolog. 15. Ad Nat. I, 10.
 Leo simia curatur a morbo De An. 24.
 — gallum formidat De Anima 24.
 — semel est pater De Anima 46.
 Leones sacri Caelesti deae et Cybelae Apolog. 12.
 — Mithrae Adv. Marc. I, 13.
 Leonis Aegyptii scripta De Corona 7.
 Leonymus pyctes ab Achilla curatur in somniis De Anima 46.
 Lepidi violenta ludibria De Pall. 1.
 Levana dea Ad Nat. II, 11.
 ante Leviticae legis sacerdotium Levitae fuerunt Adv. Iud. 2.
 Lex Moysi est data eo tempore postquam ab Aegypto excesserint, post intervallum multorum temporum et spatia Adv. Iud. 2.
 — naturalis non scripta Adv. Iud. 2.
 — evangelii Adv. Iud. 3.
 — nulla vetat discuti quod prohibet admitti Apolog. 5.
 — suspecta quae se non vult probari Apolog. 5.
 — decemviralis de nexis lege Poetelia abrogata Apolog. 4.
 — primordialis est data Aadae et Evae in paradiso, quasi matrix omnium praeceptorum dei Adv. Iud. 2.
 — non ponitur ei qui non habet obsequium debitum legi in sua potestate Adv. Marc. II, 4.
 — vetus ultione gladii se vindicabat Adv. Iud. 3.
 — post quadringentos et triginta annos Abrahae est data Adv. Iud. 2.
 — non seduxit, sed peccatum per praecepti occasionem Adv. Marc. V, 13.
 — suspecta est quae probari se non vult, improba autem, si non probata dominetur Apolog. 4.
 Libanus mons turis vocabulo est penes Graecos Adv. Marc. IV, 16.
 Libelli festivi Caesarum statuis adfixi Ad Nat. I, 17.
 Liber Pater vitis demonstrator Apolog. 11.
 Liberalia De Spectac. 4. 10.
 Liberalibus in publico discumbere solebant Romani Apolog. 42.
 Liberi munus, Vulcani opus De Corona 7.
 Liberum arbitrium in Adam Adv. Marc. II, 5.
 — patrem cum suis mysteriis consules senatus auctoritate non modo Urbe, sed universa Italia eliminaverunt Apolog. 6. Ad Nat. I, 10.

- Libertas in Christo non fecit innocentiae iniuriam De Pudic. 6.
 —, non necessitas deo competit Adv. Hermog. 17.
 — praestabitur ab eo apud quem fuit servitus legis Adv. Marc. V, 4.
 Libidinem in omnem ebullire summum est fructus vitae omnibus qui deum non timent Adv. Marc. I, 27.
 — et gulam unita esse vitia De Ieiun. 1.
 Libidinis infrenatio nulla in castratione Adv. Marc. I, 30.
 — est eiusdem videri et videre De Virg. Vel. 3.
 Libidinum publicarum loca Ad Martyr. 2.
 — publicarum consistorium Ad Uxor. II, 6.
 Libido nec apud gentes matrimonio adscribitur, sed extraordinariis et non naturalibus et portentosis Adv. Marc. V, 15.
 Licentia plerumque temptatio est disciplinae, quoniam disciplina per temptationem probatur, temptatio per licentiam operatur De Exhortat. Castit. 8.
 Lignatum qui sabbatis ierat morti datus est, suum enim opus fecerat lege interdictum Adv. Marc. II, 21.
 Lignum in sacramento erat, quo Moyses aquam amaram indulcavit Adv. Iud. 13.
 — in paradiso mortem dedit protoplastis Adv. Iud. 13.
 — passionis Christi Adv. Iud. 13.
 Limentinus deus De Idol. 15. Ad Natt. II, 15. De Pall. 13.
 Limus imaginem induit Christi futuri in carne De Resurr. Carnis 6.
 — nihil aliud quam liquor opimus De Anima 27.
 Lingua animae organon Ad Natt. I, 8.
 Linguae inter scribendum pro spongia usus Ad Natt. II, 19.
 Liniamenta divinarum virium De Resurr. Carnis 11.
 Lippientibus singularis lucerna numerosa est Adv. Marc. I, 2.
 Litterae sacrae in coetibus Christianorum recitatae Apolog. 39.
 — — Iudaeorum in Graecum translatae a septuaginta et duobus interpretibus Apolog. 18.
 Litteras pacis cmissas revocare Adv. Prax. 1.
 Litteratura instrumentum est ad omnem vitam De Idol. 10.
 Litteris ipsis unde ordo De Testim. Animae 5.
 Littorales Iudaeorum preces Ad Natt. II, 3.
 Λόγον quomodo Zeno philosophus interpretetur Apolog. 21.
 Λόγος Adv. Prax. 5. Apolog. 21.
 Locutus deus Ad Natt. II, 11.
 Loquacitas in aedificatione nulla turpis De Patient. 5.
 Loth eripitur e Sodoma ab angelo De Carne Chr. 3.
 — frater Abrahae probatus, quod pro meritis iustitiae sine legis observatione de Sodomitarum incendio sit liberatus Adv. Iud. 2.
 Lucae apostoli Pauli sectatoris Acta apostolorum scriptura authentica De Praescript. Haeret. 23. De Ieiun. 10.
 — evangelium et Paulo adscribi solitum Adv. Marc. IV, 5.
 — Actorum Apostolicorum scripturam confirmat Paulus ad Galatas epistula, sed a Marcione perinde respuuntur Adv. Marc. V, 2.
 — evangelium emendavit Marcion Adv. Marc. IV, 5.
 — evangelii auctoritas defenditur Adv. Marc. IV, 5.
 Lucani haeresis de anima et resurrectione De Resurr. Carnis 2. Adv. Omn. Haer. 6.
 Lucaniae ursi De Resurr. Carnis 2.
 Lucaniam Italiae vis undarum abscissam in Siciliae nomen relegavit Apolog. 40.
 Lucas et Marcus ex apostolis evangelii historiam scripserunt Adv. Marcion. IV, 2.
 — evangelii Paulini scriptor Adv. Marc. IV, 2.
 Lucernarum ritus in festis Iudaeorum Ad Natt. I, 14.
 Lucernis et interdium ornabant Romani domus suas laetis diebus ac festis Apolog. 35. 46.
 Lucina dea De Anima 37.
 Lucretia sanguine suo maculatam carnem abluit De Exhort. Castit. 13.
 — vim stupri passa cultrum sibi adiecit in conspectu propinquorum, ut gloriam castitati suae pareret Ad Martyr. 4.
 Lucretius citatus De Anima 5.
 Luctus publici indicia De Ieiun. 16.
 Lucullus cerasia de Ponto primus Italiae promulgavit Apolog. 11.
 Ludi a primordio bifariam censebantur, sacri et funebres Apolog. 6.
 Ludorum origo Apolog. 4.
 Lugendus non est qui morte nos antecedit, sed plane desiderandus De Patient. 4.
 Luna masculus in mimo repraesentata Apolog. 15.
 Lunae defectus Ad Natt. II, 6.
 — detrimenta maiora in aquae speculo observata Ad Natt. II, 6.

Lunensium solorum est Hermaphroditus secundum Fenestellam Adv. Valent. 34.
 Lupae popularium libidinum nundinae De Praescript. Haeret. 16.
 — feminae formam quotidie supparare sollemne est Adv. Valent. 4.
 Lupanaria maledicta apud deum De Anima 27.
 Lupanarium nove institutorum ad amatores alliciendos festus habitus Apolog. 35.
 — dii apud Romanos Ad Natt. II, 16.
 Luperci Apolog. 27.
 Lurconiana condimenta De Anima 33.
 Lux mundialis Adv. Prax. 15.
 Luxuria perditrix castitatis De Exhort. Castit. 12.
 — Romana Apolog. 6.
 Lycurgus Lacedaemoniorum legislator Apolog. 4.
 — inedia se confecit quod Lacedaemones leges suas emendassent Apolog. 4. 46.
 Lymphati De Bapt. 5.
 Lyncestarum vena vinosa ebriosos reddit De Anima 50. Adv. Valent. 15.

M.

Macedones incestus suspecti Apolog. 9. Ad Natt. I, 16.
 Magi capras et mensas divinare faciunt per daemones Apolog. 23.
 — de Caesarum salute consultabantur Apolog. 36.
 — simulabant se lunam ad terram posse suis incantationibus detrahare Ad Natt. II, 6.
 — somnia immittunt Apolog. 23.
 — pueros in eloquium oraculi elidunt Apolog. 23.
 — defunctorum infamant animas Apolog. 23.
 — norunt et angelos et daemones Apolog. 22.
 Magiae species est astrologia De Idolol. 9.
 Magiam nihil esse quam fallaciam De Anima 57.
 Magis adsistit angelorum et daemonum potestas Apolog. 25.
 Magnae Matris sacerdotes mendicantes Apolog. 13.
 — Matris in sacris masculus amputabatur Ad Natt. II, 8.
 Magnam Matrem in terram figurant Adv. Marc. I, 13.
 Magnes ferrum attrahit Adv. Hermog. 44.
 Magnitudo in mediocritate probatur Adv. Marc. I, 14.
 Mala quomodo deus condere dicatur Adv. Marc. II, 14.
 Mala dicuntur et delicta et supplicia Adv. Marc. II, 14.
 — ultoria, non peccatoria Adv. Marc. II, 24.
 in Maleficio nulla ordinis ratio De Patient. 10.
 Maleficio nullum sine formidine est, quia nec sine scientia sua Adv. Marc. IV, 17.
 Mali operatio lata et diffusa De Patient. 11.
 Malitia semper domino odiosa De Patient. 10.
 Malitiae apud Graecos interdum pro vexationibus et laesuris, non pro malignitatibus ponuntur Adv. Marc. II, 24.
 Malitiam proximi sui quisque ne recogitet Adv. Marc. IV, 16.
 Malorum improbator deus De Bapt. 15.
 Malum unde Adv. Marc. I, 1.
 — omne aut timore aut pudore natura perfudit Apolog. 1.
 Mandana filia Astyagis De Anima 46.
 Manethon Aegyptius Apolog. 19.
 Mannae escatilis pluvia De Paenitent. 4.
 Manum Moyses emortuam profert De Resurr. Carnis 28.
 Manumissionis insignia De Resurr. Carnis 57.
 Manus baptizatis imponitur per benedictionem, advocans et invitans spiritum sanctum De Bapt. 8.
 Marci evangelium Petri adfirmatur, cuius interpres Marcus Adv. Marc. IV, 5.
 — haeresis de corporis humani creatione De Resurr. Carnis 5.
 Marcion connubium tollit Adv. Marc. I, 1. 30. II, 23. IV, 23.
 — ex dei sui lege nuptias damnat, neminem tinguit nisi caelibem aut spadonem, morti aut repudio baptisma servat Adv. Marc. IV, 11.
 — deum quem invenerat extincto lumine fidei amisit Adv. Marc. I, 1.
 — tres habet deos Adv. Marc. I, 15.
 —, Ponticus genere, episcopi filius, propter stuprum cuiusdam virginis ab ecclesiae communicatione abiectus De Anima 55.
 — scripturarum partem reiecit, partem corrumpit De Carne Chr. 43.
 — primus ausus est alium deum solius bonitatis praeter creatorem inducere De Praescript. Haeret. 34.
 — in totum carnis resurrectionem non admisit, et soli animae salutem repromisit Adv. Marc. V, 10.
 — negat Christi nativitatem De Carne Chr. 2.
 — carnem Christi negat De Carne Chr. 1.

- Marcion Lucae evangelium approbat Adv. Marc. IV, 2.
 — pecuniam in primo calore fidei catholicae ecclesiae contulit Adv. Marc. IV, 4.
 — usurpat partem doctrinae Sadducaeorum De Praescript. Haeret. 33.
 — paenitentiam confessus De Praescript. Haeret. 30.
 — nihil boni de thesauro Cerdonis malo profert Adv. Marc. IV, 17.
 — novum testamentum a vetere separavit De Pudic. 20.
 — taxatur De Resurr. Carnis 14.
 — dispares deos constituit, alterum iudicem ferum, bellipotentem; alterum mitem, placidum, et tantummodo bonum atque optimum Adv. Marc. I, 6.
 Marcionis sanctae feminae Adv. Marc. V, 8.
 — fidei terminus de schola Epicuri Adv. Marc. V, 19.
 — epistula De Carne Chr. 2.
 — haeresis Adv. Marc. III, 6. De Praescript. Haeret. 7. 10. 37. 38. 43. Adv. Omn. Haer. 6.
 — deus unde venerat De Praescript. Haeret. 7.
 — proprium et principale opus legis et evangelii separatio Adv. Marc. I, 19.
 Marcionitae taxantur De Praescript. Haeret. 29. Ad Uxor. I, 3.
 Marcionitarum deus Scorp. 5.
 Marcomanni Apolog. 37.
 Marcus Aurelius in Germanica expeditione Christianorum militum orationibus ad deum factis imbres in siti impetravit Ad Scap. 4.
 — magus, haereticus Adv. Valent. 4. Adv. Omn. Haer. 5.
 — evanglista et Lucas ex apostolicis fidem instaurarunt Adv. Marc. IV, 2.
 Maria credidit Gabrieli archangelo De Carne Chr. 17.
 — de spiritu sancto concepit, et quod concepit, id peperit Adv. Prax. 27.
 — virgo communi lege patefacto corpore Christum peperit De Carne Chr. 4. 23. Adv. Marc. III, 2. IV, 21. V, 19.
 — an aliud sit quam homo De Carne Chr. 5.
 — ex genere David Adv. Iud. 9.
 — virgo quantum a viro, non virgo quantum a partu De Carne Chr. 23.
 — virgo fuit, licet Hebion resistat De Virg. Vcl. 6.
 — virgo verbo dei praegnans inventa Adv. Iud. 14.
 Marrucini dolis et artibus infames Adv. Marc. V, 17.
 Mars trigonus Adv. Marc. I, 18.
 — tredecim mensibus vinculis retentus Apolog. 14. Ad Natt. I, 10.
 — miles Ad Natt. I, 10.
 Martyres designati Ad Martyr. 1.
 Martyri sufficiat propria delicta purgasse De Pudic. 22.
 Martyrii ratio Apolog. 50.
 Martyriorum praedicatio et remuneratio Scorp. 8.
 — genera Apolog. 31. Ad Natt. I, 18.
 Martyrium adversatur idololatriae Scorp. 8.
 Martyrum animas conspicit Ioannes in spiritu dei factus De Anima 8.
 Massagetarum inhumanitas Adv. Marc. I, 1. Apolog. 9.
 Materia quod caret, non admittit sapientiae eventum Adv. Marc. III, 6.
 Materiae consanguineae De Cultu Femin. I, 4.
 Materiam parem deo infert Hermogenes Adv. Hermog. 4.
 Materiarii haeretici Adv. Hermog. 25.
 Mathematici, aruspices, arioli cett. Apolog. 43.
 — plurimum Marcionitae De Paenitent. 4.
 Matrimonia gentilium fideles subeuntes stupri reos esse Ad Uxor. II, 2.
 Matrimonii numerus a maledicto viro coepit De Exhort. Castit. 5.
 — dissimulatio modesta in occulto De Resurr. Carnis 6.
 — in occulto dissimulatio deo grata De Resurr. Carnis 8. Cf. De Virg. Veland. 10. Ad Uxor. I, 6.
 — sanctitas apud pristinos Romanos Apolog. 6.
 — necessitas causa Ad Uxor. I, 3, 4.
 — felicitas, quod ecclesia conciliat, et confirmat oblatio, et obsignatum angeli renuntiant, pater rato habet Ad Uxor. II, 7.
 — separationem neque in evangelio, neque ipsius Pauli epistulis ex praeepto dei invenias permissam De Exhort. Castit. 4.
 — debiti consensu pari sublatio Ad Uxor. I, 7.
 per Matrimonii nexum duo in carnem unam efficiuntur Ad Uxor. II, 7.
 Matrimonium disiunctum sanat patientia De Patient. 12.
 — repudiatæ Christus illicitum facit Adv. Marc. IV, 34.
 — est, cum deus iungit duos in unam carnem, aut iunctos deprehendens in eadem carne coniunctionem signavit De Monog. 9.
 — secundum an dicendum quasi species stupri De Exhort. Castit. 9.

- Matrimonium defendendum cum inimice accusatur spurcitiae nomine in destructionem creatoris, qui coniugium pro rei honestate benedixit Adv. Marc. I, 30.
- Matronarum albi calcei De Pall. 4.
— indecens cultus De Pall. 4.
- Matthaei laus De Cultu Femin. II, 4.
- Matthaeus fidelissimus evangelii commentator De Carne Chr. 22.
- Mauri vani De Anima 20.
— regulos suos pro diis habebant Apolog. 24.
— Varsutinam deam colunt Ad Nat. II, 8.
- Maurorum numerositas Apolog. 37.
— gens a Romanis in fines suos repressa Adv. Iud. 7.
- Maximilla Montano adhaesit De Ieiun. 1. Adv. Prax. 1.
- Medea tragoedia Hosidii Getae De Praescript. Haeret. 39.
- Medici Caesares cognominati Ad Nat. I, 17.
— ab Erasistrato appellati Apolog. 4. Ad Nat. I, 4.
- Medicina soror philosophiae De An. 2.
de Medico tali nihil iudicandum, qui nutriat morbum in mora praesidii et periculum extendat dilatione remedii, quo pretiosius aut formosius curet Adv. Marc. I, 22.
- Medicus sine instrumento artis esse non potest Adv. Marc. II, 16.
- Medorum regnum Apolog. 27. Ad Nat. II, 17.
- Megalenses Iudi De Spectac. 6.
- Megarenses obsonant, quasi crastina die morituri, aedificant vero quasi nunquam morituri, Diogenis dictum Apolog. 39.
- Melampi initiationes Apolog. 21.
- Melchisedech summi dei sacerdos incircumciscus, et non sabbatizans, ad sacerdotium dei allectus est Adv. Iud. 2.
— sacerdos dei summi unde nuncupatus, si non ante Leviticae legis sacerdotium Levitae fuerunt, qui sacrificia dei offerebant Adv. Iud. 2.
— panem et vinum obtulit Abrahae Adv. Iud. 3.
- Melle et sale recentes partus medicati Adv. Marc. IV, 21.
- Memoriam Cicero thesaurum omnium studiorum praedicat De Anima 24.
— sensuum et intellectuum salutem esse De Anima 24.
- Menander Ephesius Apolog. 18.
— Comicus De Anima 50. De Pall. 4.
— haereticus Samaritanus De Anima 50.
- Menander haereticus filius Simonis Magi Adv. Omn. Haer. 1.
- Menandri haeretici de corporis creatione error De Resurr. Carnis 5.
- Mendacio multa sunt necessaria Adv. Marc. II, 29.
- Mendacium non aedificatur sine demolitione veritatis Adv. Marc. II, 1.
— cupiditatis minister De Idol. 11.
- Mendesius Ptolemaeus Apolog. 18.
- Mendicorum patronus deus Adv. Marc. IV, 13.
- Menedemus philosophus providentiae vindex Apolog. 18.
- Mens dea Ad Nat. II, 11.
pro Mercedum differentia operarum quoque credenda distantia est Adv. Marc. IV, 26.
- Merces homini qualis apud deum Adv. Marc. II, 19.
- Mercurium Aegyptium Plato veneratus est De Anima 2.
- Mercurius pennatulus in calvitio, in caduceo ignitulus, mortuos cauterio exanimans in theatro repraesentabatur Ad Nat. I, 11. Apolog. 15.
— primus litteras enarravit De Corona 8.
— Trismegistus, magister omnium physicorum Adv. Valent. 15.
— Gallorum Scorp. 7. Apolog. 9.
— auctor primae vestis De Pall. 3.
— Aegyptius novit animam digressam a corpore non refundi in animam univ. sed manere determinatam, uti patri rationem reddat eorum quae in corpore gesserit De Anima 33.
— inventor litterarum De Testim. Animae 5.
- Meretricum habitus a matronarum diversus Apolog. 6.
- Meridiani Iudi Apolog. 15. Ad Nat. I, 10.
- Meritorum varietas Scorp. 6.
— nomine ordo resurgentium disponitur De Carne Chr. 9.
- Metellus deum Alburnum invenit Adv. Marc. I, 18.
- Μετεμψύχωσις* De Anima 33. 35. Apolog. 48. Ad Nat. I, 20.
- Metennii uxor sub Romulo trucidata impune a marito, quod vinum gustaverat Apolog. 6.
- Μετενωμάτωνσις* De Anima 33.
- Metus in deum ubi, ibi gravitas honesta, et diligentia attonita, et cura sollicita, et adlectio explorata, et communicatio deliberata cett. De Praescript. Haeret. 43.
- Midae rosetum De Pall. 2.
- Miles pulchrior est in pugna proelio amis-

- sus, quam in fuga salvus De Fuga in Persec. 10.
- Miles nemo ad bellum cum deliciis venit, nec de cubiculo ad aciem procedit Ad Martyr. 2.
- Milesiae oves De Pall. 3.
- Miliariorum somnium Adv. Marc. III, 24.
- Militaris statio per universas provincias disposita ad latrones vestigandos Apolog. 2.
- Milites Mithrae De Corona 14.
- Militia nec delictorum impunitatem, aut martyriorum immunitatem permittit De Corona 11.
- an totum Christianis conveniat De Corona 11.
- Militiam licere usque ad causam coronae De Corona 12.
- Miltiades ecclesiarum sophista Adv. Valent. 5.
- Minas dei quidem horremus omnes, nihilominus tamen vix a malo avellimur Adv. Marc. II, 13.
- Minerva, non solum artium, sed armorum quoque dea De Corona 12.
- Athenas suas contra Xerxen defendere non valuit Ad Natt. II, 17.
- , Iuno et Iuppiter secundum Varro- nem sunt dii omnium antiquissimi Ad Natt. II, 12.
- prima est molita navem De Corona 8.
- Minervae Ianicii dispensationem, structuramque telarum tribuunt De Pall. 3.
- galea furvis formis De Testim. Animae 2.
- Minervalia De Idol. 10.
- Minervam cum urbem Athenas moliretur, nihil aliud quam regionis naturam prospexisse, ac optima ingenia pollicitam De Anima 20.
- Minos et Rhadamanthus inferorum iudices Apolog. 23. Ad Natt. I, 20.
- Miraculorum signa et virtutes solae Christum non probant Adv. Marc. III, 3.
- Misericordiae mater patientia De Patient. 3.
- Misericordiarum pater idem qui misericors, miserator et misericordiae plurimus est dictus Adv. Marc. V, 11.
- Mithrae leones avidae et ardentis naturae sacramenta philosophantur Adv. Marc. I, 13.
- initia De Praescript. Haeret. 40.
- Mithridatem ex somnio Ponti potitum De Anima 46.
- Modestia pudori procurat Ad Uxor. I, 8.
- Modestiae laus De Exhort. Castit. 2.
- Modius in Serapidis capite Ad Natt. II, 8.
- Monarchia et oeconomia Adv. Prax. 30.
- Monarchiani haeretici Adv. Prax. 10.
- Monogamia in ipsis animalibus recognoscitur, ne vel bestiae de moechia nascerentur De Monog. 4.
- Monogamiae disciplinam neque novam neque extraneam esse, immo et antiquam, et propriam Christianorum De Monog. 4.
- Mons Saturnius Apol. 10. Ad Natt. II, 12.
- Montani ieiunia De Ieiun. 1.
- Montanus Adv. Omn. Haer. 7.
- Montes ardentis Apolog. 49.
- quomodo dulcorem destillarint Adv. Marc. III, 5.
- Mopsi oraculum in Cilicia De Anima 46. Cf. Ad Natt. II, 7.
- Morbo comitali recente humano sanguine medebantur Romani Apolog. 9.
- Mori non solet nisi quod nascitur De Carne Chr. 6.
- Morituri reservantur, ut antichristum sanguine suo extinguant De Anima 50.
- Mors dea Ad Natt. II, 15.
- Christiano utilis Scorp. 5.
- non aliud terminatur quam disiunctio corporis et animae De Anima 27.
- est quae carnem et sanguinem non modo corrumpit, verum etiam consumit De Resurr. Carnis 51.
- Christi pondus et fructus Christiani nominis Adv. Marc. III, 8.
- aliud et aliud mortale De Resurr. Carnis 54.
- non capit immortalitatem, mortale autem capit De Resurr. Carnis 54.
- nulla non ruina membrorum est Adv. Marc. V, 8.
- Morte sublata neque victus fulcimento ad praesidia vitae, neque generis supparatura gravis erit membris De Resurr. Carnis 61.
- Mortem non ex natura secutam hominem, sed ex culpa, ne ipsa quidem naturali De Anima 52.
- quidam spiritaliter innuunt esse intellegendam De Resurr. Carnis 19.
- timemus, quam evadere non possumus De Testim. Animae 4.
- post Mortem nihil superesse vulgus existimat De Resurr. Carnis 1.
- Mortes daemoniorum opera et immaturas et atroces effici, quas incursibus deputant veteres De Anima 57.
- Morticinis et suffocatis omnibus abstinebant veteres Christiani Apolog. 9.
- Mortis regnum nihil operatur quam carnis dissolutionem De Resurr. Carnis 47.
- portae adamantinae De Resurr. Carnis 44.
- metus non tantus est quantus tormentorum Ad Martyr. 4.

- Mortis dolor vacare debet cum constet de resurrectione mortuorum De Patient. 9.
- in Mortis periculo multi ex praesidibus gentilibus recordati sunt se deliquisse in Christianos Ad Scap. 3.
- per Mortis imaginem fide initiaris, spem meditaris, discis mori et vivere, discis vigilare, dum dormis De Anima 44.
- Mortui vocabulum corpori competit Adv. Marc. V, 9.
- coronati olim De Corona 10.
 - desiderium patientia temperandum De Patient. 9.
 - in deorum imaginibus consecrati Ad Natt. I, 11.
 - templis et aris honorati Ad Natt. I, 11.
- Mortuis parentabant veteres Christiani De Resurr. Carnis 1.
- Mortuorum vocabulum cui substantiae incidat De Anima 29.
- nomina, id est deos, nihil esse, sicut nec ipsa simulacra eorum De Spectac. 10.
 - exhibitio incorporalis an possit De Anima 57.
- Mos per Caesares eierandi Ad Natt. I, 11.
- Moschion dixit animam per totum corpus ventilari De Anima 15.
- Moyses quadraginta diebus ieiunavit De Resurr. Carnis 61.
- dei de proximo arbiter De Monog. 6.
 - nec videtur primus in templo suarum litterarum deum mundi dedicasse Adv. Marc. I, 10.
 - propheticus, non poëticus pastor De Corona 7.
 - an deum viderit Adv. Prax. 14.
- Moysi aetas Apolog. 19. De An. 28.
- donatus est populus ad praesens Adv. Marc. II, 26.
 - manus mutabatur De Resurr. Carnis 55.
 - causato linguae tarditatem dominus os repromisit Adv. Marc. IV, 39.
 - locutus est filius dei Adv. Iud. 9.
 - filius cur circumcisis Adv. Iud. 3.
- ad Moysi legem non ita attendendum, quasi ad principalem legem, sed ad subsequentem, quam certo tempore deus et gentibus exhibuit, et repromissam per prophetas in melius reformavit Adv. Iud. 2
- Mulieribus qui vestitur damnatur in lege De Spectac. 23.
- Mulier non natura nomen est uxoris, sed uxor condicione nomen est mulieris De Virg. Vel. 5.
- quae tragoedum audierat, ultra quintum diem non vixit De Spectac. 26.
 - est diaboli ianua, arboris illius resinatrix, divinae legis prima desertrix De Cultu Femin. I, 1.
- Mulierem etiam virginem dici De Virg. Vel. 4.
- Mulieres haereticae procaces audent docere, contendere, et forsitan tingere De Praescript. Haeret. 41.
- Romanae olim vino abstinebant Apolog. 6.
 - benedictae quae agonem subeunt Ad Martyr. 4.
 - desponsatae habent exemplum Rebeckae De Virg. Vel. 11.
 - apud Iudaeos incedunt velatae De Corona 4.
- Mulieri nullum virile munus in ecclesia permittitur De Virg. Vel. 9.
- Mulieribus prophetandi ius esse Adv. Marc. V, 8.
- Mulieris caput obnoxium velamento De Corona 14.
- uno nomine spiritus sanctus etiam virginem intellegi voluit, quam proprie non nominando a muliere non separavit, non separando coniunxit ei a qua non separavit De Virg. Vel. 4.
- Mulierum superbus ornatus describitur De Cultu Femin. I, 2.
- sexus in luxum valde propensus est, et natura φιλόσομος De Cultu Femin. I, 8.
 - Christianarum habitus De Cultu Femin. II, 13.
- Mundi totius habitus praeteribit De Resurr. Carnis 26.
- anima est ignis secundum Varronem Ad Natt. II, 3.
- Mundus ex bonis omnibus constitit Adv. Marc. II, 3.
- cultior est de die, et instructor pristino De Anima 30.
 - ornamenti nomine est penes Graecos Ad Uxor. I, 7.
 - natus innatusve sit, decessurus mansurusve, variac philosophorum opiniones Apol. 11. 47.
 - ex diversis substantiis officiisque constat De Pall. 2. Apolog. 48.
 - apud Graecos ornamenti et cultus, non sordium nomen est Adv. Marc. I, 13. V, 5. Apolog. 16.
- Munerarii greges noxiorum pascebant Apolog. 44.
- Munus quando deo offerendum Adv. Marc. IV, 9.
- Murcia dea marcoris De Spectac. 8.
- Musaei initiationes Apolog. 21.
- Musaeus De Anima 2.
- Mutius manum suam dextram in ara cremavit, ut hoc factum eius fama haberet Ad Martyr. 4. Apolog. 50.

- Mutunus et Tutunus dei Apolog. 25. Ad
Natt. II, 12. 17.
- Mysteriorum omnium silentii est fides
Apolog. 7.
- Atticorum luxuria Apolog. 39.
- N.
- Nabuchodonosor, cum suis regulis, ab
India usque ad Aethiopiam habuit reg-
ni sui terminos Adv. Iud. 7.
- divinitus somniat De Anima 47.
- regem Babylonum confessio in reg-
num restituit De Paenitent. 12.
- Nabuchodonosoris paenitentia De Pat. 13.
- Narniensium deus Visidianus Apol. 24.
Ad Natt. II, 8.
- Nasammones propria oracula apud pa-
rentum sepulchra mansitando captant
De Anima 57.
- Nascitur nemo alii, moriturus sibi De
Pall. 5.
- Nathan consolatur Davidem, peccatum
suum agnoscentem Adv. Marc. IV, 10.
- Nativitas septimo mense plena est fa-
cilis quam octavo De Anima 37.
- Christi a Gabriele annuntiatur De
Carne Chr. 2.
- Nativitati cum mortalitate mutuum est
debitum inter se De Carne Chr. 6.
- Nativitatis Christi Romana archiva testes
sunt Adv. Marc. IV, 7.
- novae dedicator Christus nove nasci
debut De Carne Chr. 17.
- Natura se non potest nolle, quae se ita
dirigit, ut si cessaverit, non sit Adv.
Marc. I, 22.
- ipsa legis est instar Adv. Marc. V, 13.
- veneranda est, non erubescenda De
Anima 27.
- magistra, anima discipula De Testim.
Animae 5.
- cui nulla est, naturalia instrumenta
non suppetunt Adv. Marc. I, 18.
- Naturae corruptio alia natura est De
Anima 41.
- reverenda opera Marcion reprehendit
Adv. Marc. III, 11.
- Naturam plus est demutare quam facere
materiam De Carne Chr. 6.
- contra Naturam omne quod est, mon-
stri meretur notam penes omnes, pe-
nes nos vero etiam elogium sacrilegii
in deum, naturae dominum et aucto-
rem De Corona 5.
- Naves intestino percussae subito mersae
De Anima 52.
- Naufragio plerique liberati exinde repu-
dium et navi et mari dicunt De Paeni-
tent. 8.
- Nautae ad symbolam exultantes Adv. Va-
lent. 12.
- Nazarenos cur Iudaei Christianos vo-
cent Adv. Marc. IV, 8.
- Nectabis magus De Anima 57.
- Negatio omnis idololatria est De Fuga
in Persec. 12.
- martyrii est recusatio De Idol. 22.
- Negatores depellebantur olim a commu-
nicatione De Monog. 16.
- Neoptolemus tragoedus apud Rhoeteum
Troiae sepulchrum Aiaceis monitus in
sommis a ruina liberat, et cum lapi-
dum senia deponit, dives inde auro
redit De Anima 46.
- Neptunales ludi De Spectac. 6.
- Neptunum Consum vocarunt De Spect. 5.
- Neptunus Apolog. 14. Ad Natt. II, 2.
- equestris est quem Graeci *Ἰππιον*
appellant De Spectac. 8.
- Nero Caesar quot annis regnarit Adv.
Iud. 8.
- Neronem ex Caesaribus primum in Chri-
stianos distrinxisse gladium Apol. 5. 21.
- Nervus umbilicaris De Carne Chr. 20.
- Nestoris Cocetum Adv. Valent. 12.
- Nicander adfirmat Celtas apud virorum
fortium busta ad oracula captanda
abnoctare De Anima 57.
- de scorpione citatur Scorp. 1.
- Nicolaitae De Praescript. Haeret. 34.
- Nigidius haereticus De Praescript. Haer-
ret. 30.
- Nigri Pescennii seditio repressa Apo-
log. 35. Ad Natt. I, 17.
- Nilus fluvius Apolog. 40. Ad Natt. I, 9.
- Ninive peccatrix, de exitio liberatur De
Ieiun. 7.
- Ninivitae scelerum veniam consecuti Adv.
Marc. IV, 10.
- a Ninivitis deus avertit destinatum exi-
tium Adv. Marc. II, 24. V, 2.
- Ninus quo tempore regnaverit De Pall. 2.
- Noctentissimi qui non simplices, sicut
stultissimi qui non sapientes Adv. Va-
lent. 2.
- Noë incircumcisis neque sabbatizans
de diluvio liberatus Adv. Iud. 2.
- holocausta deo grata Adv. Marc. II, 22.
- non aliunde iustus inventus nisi ex
naturali iustitia legis Adv. Iud. 2.
- in praedicationis delegatione succes-
sit Enoch De Cultu Femin. I, 3.
- per Nomen intellegitur professio Chri-
stianorum De Resurr. Carnis 40.
- Nominum communio conditionibus prae-
iudicat Adv. Marc. I, 7.
- Nona dea De Anima 37.
- Nonacris Arcadiae venenata occidit Ale-
xandrum De Anima 50. Advers. Va-
lent. 15.
- Noricorum deus Belenus Apolog. 24. Ad
Natt. II, 8.

Nortia Vulsiniensium dea Apolog. 24.
 Ad Nat. II, 8.
 Notarius quidam cum a daemone praecipitatur, a Christiano liberatur Ad Scap. 4.
 Noviani Fullones De Pall. 4.
 Novum omne et incognitum subitum est Adv. Marc. IV, 24.
 Nudipedalia Apolog. 40.
 Numa sacra Romanorum instituit Ad Nat. II, 17.
 Numae Pompilii superstitiones De Praescript. Haeret. 40. Apolog. 21. 25.
 Numeri Pythagorae De Anima 31.
 Numidae caesariati De Pall. 40.
 Numiternus Atiniensium deus Ad Nat. II, 8.
 Numerorum imagine signatorum inventor Saturnus Apolog. 10.
 Nuptiae si non erunt, sanctitas nulla est Adv. Marc. I, 30.
 — nusquam prohibita Ad Uxor. I, 3.
 — non sunt contrahendae Christiano cum ethnicis, ne eum ad idololatriam usque deducant, a qua apud illos nuptiae incipiunt De Corona 12.
 — secundae damnantur De Virg. Vel. 10. 11. Ad Uxor. I, 1. Adv. Hermog. 11. De Resurr. Carnis 8. De Pndic. 1.
 Nuptiale indumentum in evangelio sanctitas carnis agnoscitur potest De Resurr. Carnis 27.
 Nuptiarum nulla restitutio Christianis saeculo digressis in diem resurrectionis repromittitur Ad Uxor. I, 1.
 Nuptias de affectu et animo fieri De Virg. Vel. 11.
 — Marcion abstulit Adv. Marc. I, 1. 30.
 — Tertullianus non proicit sed deponit, nec praescribit sed persuadet sanctitatem Adv. Marc. I, 30.
 Nutricum fabulae lamiae turres et pectines Solis Adv. Valent. 3.
 Nymphodorus scriptor De Anima 57.

O.

Obeliscus, statuae et euripus in Circo Adv. Hermog. 31. De Spectac. 8.
 Oblatio vera Adv. Marc. IV, 41.
 — panis De Praescript. Haeret. 40.
 Oblationes pro defunctis, pro natalitiis, annua die factae De Corona 3.
 Oblivionis an tempus in causa sit De Carne Chr. 22.
 Obodas et Dusares Arabum dii Ad Nat. II, 8.
 Obsequi malo nemo patitur Adv. Marc. IV, 11.
 Obsequii exhibitio debita a nobis domino deo De Patient. 4.
 Observatio inveterata tenenda, etsi nulla

scriptura eam determinavit, certe consuetudo corroboravit, si tradita prius non est De Corona 3.
 Obsonia ferina de arena Apolog. 9.
 Obstetrices carnifices De Monog. 17.
 Obstetricibus apud Aegyptum cur deus benefecerit Adv. Marc. IV, 23.
 Occidi est carni animam eripere De Resurr. Carnis 28.
 Ochus, qui et Cyrus, quot annis regnavit Adv. Iud. 8.
 Oculanorum dea Valentia Apolog. 24.
 Octavo mense cur non nascamur De Anima 37.
 Odeum Carthaginiense De Resurr. Carnis 42.
 Odium gentilium erga nomen Christianum Apolog. 1.
 — timor spirat Apolog. 27.
 Oeconomia et monarchia Adv. Prax. 30.
 Oedipus tragoedia Apol. 9. Ad Nat. I, 16.
 Oenotria olim Italia appellata Apol. 10. Ad Nat. II, 12.
 Offensa comes est frustratae voluntatis Adv. Marc. I, 26.
 Officiales coronae De Corona 11.
 per Oleum curati infirmi Ad Scap. 4.
 Olympia sacra Iovi instituta De Spectac. 11.
 Olympii dii Ad Nat. II, 3.
 Omne totum est et integrum et nulla sui parte defectum De Virg. Vel. 8.
 Omphale in Hercule prostituta Ad Nat. II, 14. De Pall. 4.
 Onesimus Adv. Valent. 32.
 Onokoietes Christianorum deus Apolog. 16. Ad Nat. I, 14.
 Opera dei incolere nemo dignus quam ipsius imago et similitudo Adv. Marc. II, 4.
 —, non corpus accusat apostolus De Resurr. Carnis 45.
 — vere bona et Christiana Ad Uxor. II, 5.
 Operatio daemonum Apolog. 22.
 in Operatione omnia tria principalia Adv. Hermog. 20.
 Operationis tempus in carne Adv. Marc. V, 10.
 Opus inferius artifice Adv. Marc. II, 9.
 — salutis et incolumitatis non est hominis, sed dei proprium Adv. Marc. IV, 12.
 — certum nullum est mercedis incertae De Resurr. Carnis 21.
 Ophitae Adv. Omn. Haeret. 2.
 Opimitas sapientiam impedit, exilitas expedit, paralysis mentem prodigit, phthisis servat De Anima 20.
 Ops unde dicta Ad Nat. II, 12.
 — Saturno adiuncta Ad Nat. II, 12. 13.

- Orare in quae verba Ioannes docuerit non extat De Orat. 1.
- Oratio pro defunctis De Anima 51.
- legitima De Fuga in Persec. 2.
- facta positus penulis Ad Martyr. 12.
- Orationem ducit spiritus ad deum Adv. Marc. IV, 40.
- Orationes littorales Iudaeorum Ad Nat. I, 14.
- Christianorum Apolog. 30. 39.
- Orationis religio ab ipso Christo ordinata De Orat. 9.
- Orbana dea Ad Nat. II, 15.
- Orcus dens Ad Nat. II, 3.
- Ordinationes haereticorum omnes temerariae, leves et inconstantes De Praescript. Haeret. 41.
- Ordo a principalibus deducendus De Resurr. Carnis 2.
- Orestes insanus matrem in sorore vidit De Anima 17.
- Organum hydraulicum Archimedis De Anima 14.
- Oriens Christi figura Adv. Valent. 3.
- Orientem versus preces mittebantur a veteribus Christianis Apolog. 16. Ad Nat. I, 13.
- Originis vitium De Anima 41.
- Ornatus habitum dicimus, quem mundum muliebrem convenit dici De Cultu Femin. 1, 4.
- Orphei initiationes Apolog. 21.
- Os cur homo acceperit De Resurr. Carnis 61.
- Osenlo debuit Christus tradi De Resurr. Carnis 60.
- Oseulorum propinquis offerendorum olim necessitas Apolog. 6.
- Osirin, quod semper sepelitur et in vivo quaeritur et cum gaudio invenitur, reciprocarum frugum et vividorum elementorum et reidivi anni fidem argumentantur Adv. Marc. I, 13.
- Ossa quingentorum fere annorum adhuc succida Carthagine visa De Resurr. Carnis 42.
- Osthanes magus De Anima 57.
- Ostia quondam a piratis direpta Ad Nat. II, 14.
- Otho quot menses regnarit Adv. Iud. 8.
- Ova in Circo honori Castorum adscribunt De Spectac. 8.
- Oves dei, Christiani De Fuga in Persec. 2.
- Ovis proprie est Christianus De Pudic. 7.
- P.**
- Paem passim haeretici cum omnibus miscent De Praescript. Haeret. 41.
- Pacuviana testudo De Pall. 3.
- Paenitentia dei quae? Adv. Marc. II, 24.
- Paenitentia confessi est delicti De Carne Chr. 8.
- quid sit De Paenit. 1. Adv. Marc. II, 24.
- Paenitentia vana ubi emendatio nulla De Paenitent. 2.
- frustra agetur si caret venia De Pudic. 3.
- confessio evenit etiam in bonis factis ad invidiam et exprobrationem eius qui beneficii ingratus extiterit Adv. Marc. II, 24.
- ex Paenitentia maturescit emendationis fructus De Pudic. 10.
- Paenitentiae nomen in Graeco sono non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione compositum est Adv. Marc. II, 24.
- instrumentum metus De Paenitent. 7.
- stimulus ex fide Adv. Marc. IV, 18.
- Paenitentiam sapere confessionem mali operis alicuius vel erroris Adv. Marc. II, 24.
- , quae per dei gratiam ostensa et indicta nobis in gratiam nos domino revocat, semel cognitam atque susceptam nunquam posthac iteratione delicti resignari oportere De Paenit. 4.
- Palaestrica diaboli negotium est De Spectac. 18.
- Pallas Attica sine effigie, rudi palo et infirmi ligno olim prostabat Apol. 16. Ad Nat. I, 12.
- Pallii grande beneficium sub cuius recogitatu improbi mores vel erubescunt De Pall. 5.
- Panaetius Stoicus animam in quinque et in sex partes divisit De Anima 14.
- Pandorae caput primum coronatum est a Charitibus, cum ab omnibus muneraretur De Corona 7.
- Panem Christus corpus suum appellat Adv. Iud. 10. Adv. Marc. I, 14. III, 19.
- Panis et calicis sacramento corporis et sanguinis dominici veritas probatur adversum phantasma Marcionis Adv. Marc. V, 8.
- Pannis sepulturae involuerum initiatur Adv. Marc. IV, 21.
- Papiae leges vanissimae Apolog. 4.
- Par factum par habet meritum De Patient. 10.
- Parabola non obumbrant evangelii lucem De Resurr. Carnis 33.
- in Parabolis cur Christus Iudaeis locutus De Resurr. Carnis 33.
- Paraleti Montanici vis De Fuga in Persecut. 14.
- administratio quae De Virg. Vel. 1.
- Paracletus multa docuit, quae in illum distulit dominus De Monog. 2.
- Montani De Anima 55. 58. De Resurr.

- Carnis 11. 63. Adv. Marc. I, 29. V, 15.
 Adv. Prax. I. 8. 13., alibi.
- Paracletus novam doctrinam Montanistis
 subministravit De Monog. 2.
 — Monogamiae potius restitutor quam
 institutor De Monog. 3.
- Paradisi ianatrix romphaea nullis cedit
 nisi qui in Christo decesserunt De
 Anima 55.
 — clavis tuus sanguis est De Anima 55.
 de Paradiso libellus Tertulliani De An. 55.
- Paradisus est locus divinae amoenitatis
 recipiendis sanctorum spiritibus de-
 stinatus Apolog. 47.
- Paralysis mentem prodigit De Anima 20.
- Paredri spiritus De Anima 28.
- Parentationis species est idololatria De
 Virg. Vel. 4.
- Parentes in Christo non negat indigna-
 tio, sed obiurgat De Carne Chr. 7.
- Paridis indicium in theatro repraesent-
 atum Apolog. 15.
- Parmenides et Empedocles somnum re-
 frigerationem affirmavit De Anima 43.
- Parricidarum poena culleus Ad Nat. II, 13.
- Parthenius Domitiani Imper. oppressor
 Apolog. 35.
- Parthici Caesares appellati Ad Nat. I, 17.
- Parthorum numerositas Apolog. 37.
- Partula dea, quae partum gubernat De
 Anima 37.
- Partus in utero trucidatio De Anima 25.
 — varia tempora De Anima 37.
- Pasiphae in Laconica oraculum De
 Anima 46.
- Pastor bonus Christus De Pudic. 7.
 — Hermae scriptura De Orat. 16. De
 Pudic. 10. 20.
- Pater deus invisibilis Adv. Marc. II, 27.
 — deus visibilis in filio ex virtutibus,
 non ex personae repraesentatione Adv.
 Prax. 24.
 — ante de filio testatus quam filius de
 patre Adv. Marc. III, 2.
- Patientia prima inde a deo, unde indi-
 gnatio prima De Patient. 3.
 — quem nobis patrem requirat De Pat. 6.
 — Christi dei aures aperit De Patient. 13.
 — et fidem subsequitur et antedecit De
 Patient. 6.
 — misericordiae mater De Patient. 3.
 — in detrimentis exercitatio est lar-
 giendi et communicandi De Patient. 7.
- Pati pro deo non possumus nisi spiri-
 tus dei sit in nobis, qui et loquitur
 de nobis quae sunt confessionis, non
 ipse tamen patiens, sed pati posse
 praestans Adv. Prax. 29.
 — id ipsum quod aliis feceris res ama-
 rissima Adv. Marc. II, 18.
- Patientia dei alumna De Patient. 15.
 — fatigetur improbitas De Patient. 8.
- Patientiae exemplum deus De Patient. 1.
 — voluptate Christus discessurus vole-
 bat saginari De Patient. 3.
 — utilitas et voluntas De Patient. 5.
 — proprium non aemulari De Pat. 12.
 — laus De Patient. 13.
- Patientiam omnes philosophi unanimiter
 laudant De Patient. 1.
 — plane novam docet Christus Adv.
 Marc. IV, 16.
- Patrem descendisse in virginem, ipsum
 natum et passum dicunt Praxeani Adv.
 Prax. 1.
- Patri domini nomen accedere ob pote-
 statem, quod et filius per patrem cap-
 iat Adv. Marc. V, 5.
- Patriarchae benedicti non modo pluri-
 bus uxoribus, verum etiam concubinis
 coniugia miscuerunt De Exhort. Cas-
 tit. 6. Ad Uxor. I, 2.
 — incircumcisi fuerunt Adv. Iud. 3.
- Pauli pseudepigraphon quoddam a pres-
 bytero quodam Asiae constructum De
 Bapt. 17.
 — laus De Carne Chr. 22.
- Paulum in Saule figurari Adv. Marc. V, 1.
- Paulus an solus baptismum Christi in-
 duerit De Bapt. 12.
- Ioannis in exitu coronatur De Prae-
 script. Haeret. 36.
 — an eandem doctrinam cum reliquis
 apostolis praedicaverit De Praescript.
 Haeret. 23.
 — noluit uti legis potestate, quia gratis
 maluit laborare Adv. Marc. V, 7.
 — apud Agrippam nihil se ait proferre
 citra quam prophetae annuntiassent
 De Resurr. Carnis 39.
 — apostolus Christi, doctor nationum
 in fide et veritate, vas electionis, ec-
 clesiarum conditor, censor disciplinarum
 De Pudic. 40.
 — apud summos sacerdotes sub tri-
 buno inter Sadducaeos et Pharisaeos
 fidei suae egregius professor De Res-
 urr. Carnis 23. 34.
 — in album apostolatus allectus Adv.
 Marc. V, 1.
 — calefecit tanquam nutrix parvulos fidei,
 docendo quaedam per veniam, non per
 imperium De Monog. 14.
 — reprehendit apostolos, quod non recto
 pede incederent Adv. Marc. I, 20.
 — columna immobilis disciplinarum De
 Pudic. 16.
 — apostolus de persecutore primus ec-
 clesiae sanguinem fudit Scorp. 12.
 — de tribu Benjamin ortus Adv. Marc.
 V, 1.

- Pauper spiritu nullus nisi humilis De Patient. 13.
- Pauperes dominus semper iustificat et divites praedamnat De Patient. 7.
- Paventina dea Ad Natt. II, 11.
- Pavum se meminit Homerus Ennio somniantie De Anima 33.
- Pax piorum bellum est satanae De Pall. 4.
- Peccator ante veniam deslere se debet, quia tempus paenitentiae idem quod periculi et timoris De Paenitent. 6.
- traditur diabolo, quasi carnifici in poenam De Fuga in Persec. 2.
- Peccatoris restituti exemplum De Paenitent. 7.
- Peccatum nisi malum factum dici non meretur De Paenitent. 2.
- omne impatientiae adscribendum De Patient. 5.
- Penates et Lares domestici dii Apol. 13. Ad Natt. I, 10. II, 16.
- Penelopae nobilis constantia Ad Natt. II, 9.
- Penulae in theatris usus primum a Lacedaemoniis excogitatus Apolog. 6.
- Peragenor deus Ad Natt. II, 11.
- Peregrinamur a domino quamdiu vivimus De Resurr. Carnis 43.
- Perfica dea Ad Natt. II, 11.
- Peripatetici animam ex substantia quinta esse dicunt De Anima 5.
- solem orbe suo maiorem statuerunt Ad Natt. II, 4.
- Perones effeminatissimi De Pall. 4.
- Perpetuae martyris firmissimae visio De Anima 55.
- Persae cum matribus coire dicebantur Apolog. 9. Ad Natt. I, 16.
- solem adorabant eiusque imaginem in linteo depictam venerabantur Apolog. 16.
- Persarum regnum Ad Natt. II, 16.
- Persecutionis status animadvertendus, utrum a deo obveniat, an a diabolo, quo facilius de obitu eius constare possit De Fuga in Persec. 1.
- ardore exuri est probari de fidei tenore De Fuga in Persec. 2.
- Persecutionum fontes synagogae Iudaeorum Scorp. 10.
- Perseus post mortem in sidus sepultus Ad Natt. II, 15.
- Persona dei Christus est dominus Adv. Marc. V, 12.
- in Persona una duplex status, non confusus, sed coniunctus, deus et homo Iesus Adv. Prax. 27.
- Pertunda dea Ad Natt. II, 11.
- Perversitas Romana in iudicandis Christianis Apolog. 2.
- Petrus, Cimoniae filiae, nobilis in patrem pietas Ad Natt. II, 9.
- Pescennii Nigri seditio repressa Apol. 35. Ad Natt. I, 17.
- Petra Christus, multis modis et figuris praedicatus Adv. Iud. 9.
- Petro cur nomen mutatum Adv. Marc. IV, 13.
- Petrum aedificandae ecclesiae petram dictum an aliquid latnerit De Praescript. Haeret. 22.
- Petrus reprehenditur ob inconstantiam victus a Paulo Adv. Marc. IV, 3. V, 3.
- Romae passus et passioni dominicae adaequatus De Praescript. Haeret. 36.
- Phaëtonis fabula in theatris repraesentata Apolog. 15.
- Phalli in Eleusiniis cultus Adv. Valent. 1.
- Phaneroses Philumena Apellis Adv. Omn. Haer. 6.
- Pharao periit cum suis ob impaenitentem vitam De Paenitent. 12.
- negavit deum Adv. Marc. II, 14.
- Pharaonis cor cur induratum Adv. Marc. II, 14.
- duritia nascentium enecatrix Adv. Marc. I, 30.
- Pharia Ceres vel Isis filia Pharaonis erat Ad Natt. II, 9.
- — quomodo repraesentata sit Apolog. 16. Ad Natt. I, 12.
- Pharisaei haeresis Adv. Omn. Haer. 1.
- Pherecydes Saturnum ante omnes refert coronatum De Corona 7.
- Pythagorae magister De Anima 2. 28.
- Phidias Olympium Iovem ex ebore expressit De Resurr. Carnis 6.
- Philadelphus quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
- Philetus De Praescript. Haeret. 3.
- Philippus Macedo nondum pater Olympiadis uxoris naturam obsignari anulo viderat De Anima 46.
- Philochorus citatus De Anima 46.
- Philomelae casus Ad Natt. I, 8.
- Philopator quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
- Philosophi variis sectarum libidinibus inter se discordantes De Patient. 1.
- mundum hunc innatum infectumque defendunt De Resurr. Carnis 11.
- et Christiani magna differentia Apolog. 46.
- de deo nihil certi proferre sunt ausi Apolog. 46.
- veritatem inimice adfectant et corrumpunt, ut qui gloriam captant Apol. 46.
- mendici olim orbem terrarum peragrantes Ad Natt. II, 14.
- de sectarum suarum auctoribus nomina sortiti Apolog. 4 Ad Natt. I, 4.
- homines gloriae Apolog. 47.
- lege ex quibusdam civitatibus depulsi Apolog. 47.

- Philosophi veritatis affectatores, non possessores Ad Nat. I, 4.
- famae negotiatores, verborum operatores, rerum destructores, amici erroris, veritatis interpolatores et furatores Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 - deorum inrisores Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 - deorum destructores Apolog. 46.
 - haeticorum patriarchae Adv. Hermog. 8. De Anima 3.
 - daemones norunt Apolog. 22. 46.
 - de sacris libris sua ingenia inrigarunt Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 - stantibus et salariis honorati Apol. 46.
 - physici Ad Nat. II, 2.
- Philosophia a quibusdam civitatibus eiecta Apolog. 47.
- habnit libertatem ingenii, et medicina necessitatem artificii ad extendendos de anima retractatus De An. 2.
 - ad gloriam propriae artis inflata, de certis incerta praeiudicat De Anima 2.
- Philosophorum schola negat carnis restitutionem De Praescript. Haeret. 7.
- deus Adv. Marc. II, 27.
 - ingenia vetus instrumentum interverterunt Apolog. 47.
 - de somno variae opiniones De An. 43.
 - de animae natura variae opiniones De Anima 5.
 - petulantia in leges, ritus, cultus, mores Ad Nat. I, 4.
 - famuloria mendicitas Ad Nat. II, 14.
- Philosophos etiam prophetas legisse De Anima 2.
- Philosophus discipulus Graeciae et hominum Apolog. 47.
- totum se ad famam comparandam dirigit Apolog. 46. 47.
 - gloriae animal De Anima 1.
- Philumene virgo Apellis Adv. Marc. III, 11. De Carne Chr. 6.
- Phoenices in Africam eructant De Pallio 4.
- Phoenix se ipsum funerans et renovans resurrectionis exemplum De Resurrect. Carnis 13.
- Phosphorus frigidissimus quidam rhetor Latinus Carthagine Adv. Valent. 8.
- Phrygas timidos comici illudunt De An. 20.
- Phryges omnium gentium antiquissimi putati secundum ingenium et artificium Psammetichi Ad Nat. I, 8.
- Phrygum lingua panis bekkos dicebatur Ad Nat. I, 8.
- Phryne Attica meretrix Apolog. 14. 46.
- Phthisis mentem servat De Anima 20.
- Phygelus De Praescript. Haeret. 3. De Resurrect. Carnis 24. De Fuga in Persecut. 2.
- Physcon rex libidinosissimus De Pall. 4.
- Physica superstitio Adv. Marc. V, 4.
- Physici philosophi elementa deos putabant cumque his etiam alios deos allegabant Ad Nat. II, 3.
- Picus rex Italiae Ad Nat. II, 9.
- Pietatis deposita Apolog. 39.
- Pindarus De Corona 7. Apolog. 14. Ad Nat. II, 14.
- Piratae ad Ostiam usque praedando progressi Ad Nat. II, 14.
- in Piscium cerebris lapidositus quaedam De Cultu Femin. I, 5.
- Pisistrati studium in instruendis bibliothecis Apolog. 18.
- Piso ludos Iovi Feretrio institutos Tarpeios dictos et Capitolinos refert De Spectac. 5.
- consul Apolog. 6.
- Pius Imperat. Apolog. 5.
- Placendi voluntas viris propter feminas, et feminis propter viros vitio naturae ingenita est De Cultu Femin. IV, 8.
- per decorem studium non est de integra conscientia De Cultu Femin. II, 8.
- Plato animam in capite includi dixit De Anima 15.
- mundum ab aliquo institutum censuit Ad Nat. II, 3.
 - mundum rotundum esse statuit Ad Nat. II, 3.
 - angelos non negavit Apolog. 22.
 - citatus De Pall. 2. De Resurrect. Carnis 1. 3. Adv. Marc. I, 13. De Anima 1. 2. 3. 4. 6. 9. 14. 15. 16. 17. 18. 20. 23. 24. 25. 26. 43. 48. 51. 54.
 - facitorem universitatis neque inveniri facilem et inventum enarrari in omnes difficilem affirmavit Apol. 46.
 - inferorum iudicium statuit Apol. 23.
 - Aegyptiorum doctrinae alumnus De Anima 2.
 - ventris gratia Dionysio adulatur Apolog. 46.
 - a Dionysio tyranno venditus Apolog. 46.
 - de immortalitate animae De Resurrect. Carnis 1.
 - per somnium moritur De Anima 32.
 - vult esse substantias quasdam invisibiles, incorporales, supermundiales, divinas et aeternas quas appellat ideas De Anima 18.
 - describit Iovem in caelo comitatum exercitu deorum pariter et daemonum Apolog. 24.
 - poetas ut deorum criminatores ex civitate eliminandos censebat Ad Nat. II, 7.
 - putavit campestre solummodo caelestismo esse abolitum Apolog. 40.

- Platonici incorporalem deum statuunt Apolog. 47.
 — deum statuunt curantem rerum et arbitrum et iudicem Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 — deum intra mundum esse statuunt Apolog. 47. Ad Nat. II, 2.
 Platonis superbi tori a Diogene Cynico deculcati Apolog. 46.
 — ex philosophia haeretici sua figmenta hauserunt De Anima 23.
 — sententia de mundo De Pall. 2.
 — honor De Anima 3.
 — de mundo dogma Apolog. 11.
 — Christianismus De Praescript. Haer. 7.
 — de Atlantide insula narratio Apol. 40. Ad Nat. I, 9.
 Plinii epistula de Christianis ad Traianum Imper. Apol. 2.
 Plotius rex deo Sancto propter hospitalitatem fanum consecravat Ad Nat. II, 2.
 Pluto gladiatorum cadavera deducens cum malleo repraesentatus Apolog. 15. Ad Nat. II, 9.
 Poëtae pariter et philosophi tribunal apud inferos ponunt Apolog. 47. Ad Nat. I, 20.
 — et philosophi statuunt animarum reciprocationem et iudicii distributionem Ad Nat. I, 20.
 — deorum inrisores Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
 — et philosophi de fontibus divinae litteraturae hauserunt suaque ingenia rigarunt Apolog. 47.
 Poëtarum studia diis infesta Ad Nat. I, 10.
 Poëtas ut deorum criminatores Plato ex civitate eliminandos censebat Ad Nat. II, 7.
 Poëtis nec vigilantibus credendum De Anima 33.
 Polycarpus Smyrnaeorum ecclesiam gubernavit ab Ioanne ordinatus De Praescript. Haeret. 32.
 Polycrati Samio filia crucem prospicit de Solis unguine et lavacro Iovis De Anima 46.
 Polycratis sapientia Apolog. 11.
 Poma quae contacta cinerescunt Apolog. 40.
 Pompeii arae trinae De Pall. 1.
 — oppidum Vesuvii ignibus eversum Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
 Pompeius Magnus veritus quandoque memoriae suae censoriam animadversionem Veneris aedem theatro a se constructo superposuit, et ad dedicationem edicto populum vocans non theatrum, sed Veneris templum nuncupavit De Spectac. 10.
 Pompeius piratarum victor Ad Nat. II, 14.
 — cerasia ex Ponto primus Italiae promulgavit Ad Nat. II, 16.
 — cum Hierusalem cepisset, in templo nullum reperit simulacrum Apol. 16. Ad Nat. I, 11.
 Pontifex maximus et Flaminica nubunt semel De Monog. 17. Ad Uxor. I, 8.
 Pontificis maximi, episcopi episcoporum edictum de moechis et fornicatoribus De Pudic. 1.
 Pontius Pilatus de Christo deque eius mortis et resurrectionis miraculis ad Tiberium Caesarem retulit Apolog. 21.
 Pontus inhospitalis Adv. Marc. I, 1.
 — cerasiorum patria Ad Nat. II, 16.
 Porta caeli strata a Christo Adv. Marc. III, 24.
 Portare Graeci etiam pro eo solent ponere quod est tollere Adv. Marc. IV, 8.
 Portas duas Homerus divisit somniis, corneam veritatis, fallaciae eburneam De Anima 46.
 Posidonius quot in partes animam diviserit De Anima 14.
 Postes laureis praestruebantur et lucernis ornabantur laetis diebus Apol. 35.
 Postverta dea Ad Nat. II, 11.
 Potina dea Ad Nat. II, 11.
 Praedicare prius est, posterius tingere De Bapt. 14.
 Praedicatorum alios non esse recipiendos quam apostolos quos Christus instituit De Praescript. Haeret. 21.
 Praesidibus nec suis haeretici reverentiam exhibent De Praescript. Haer. 42.
 Praestitia dea Ad Nat. II, 11.
 Praesumptio impedimentum est timoris, timor fundamentum salutis De Cultu Femin. II, 2.
 — inverecundiae portio est, inflat peti- torem, despicit datorem De Paenit. 7.
 Praxeas haereticus Adv. Omn. Haer. 8.
 — haereticus Montani prophetiae infestus Adv. Prax. 1.
 Precantes ad orientem se convertere solebant Apolog. 16.
 Precibus factis assidebant vet. Christiani De Orat. 16.
 Prema dea Ad Nat. II, 11.
 Primogenitus Christus, ut ante omnia genitus, et unigenitus, ut solus ex deo genitus Adv. Prax. 7.
 Principale nihil aliud nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, et a quo omnia Adv. Hermog. 4.
 Principatum affectatores increpantur a Christo Adv. Marc. IV, 27.
 Principium sive initium inceptionis esse

- verbum, non alicuius substantiae nomen Adv. Hermog. 19.
- Prisca prophetis De Resurr. Carnis 11. Adv. Prax. 1.
- Priscilla Montanista De Ieiun. 1.
- Pristinus pseudo-martyr De Ieiun. 12.
- Procli haeresis Adv. Omn. Haer. 7.
- Proculus contemplator Romuli in caelum recepti Ad Nat. I, 10. Adv. Marc. IV, 7.
- virginis senectae et Christianae eloquentiae dignitas Adv. Valent. 5.
- , Torpacion cognominatus, Euhodiae procurator Ad Scap. 4.
- Prodesse cum possis, nolle, nihil malignius Adv. Marc. I, 22.
- Prodicus haereticus Scorp. 15. Adv. Prax. 3.
- Professionis ritus Adv. Marc. V, 1.
- Promerendi artificium obsequium est De Patient. 4.
- Prophetiae multa figurate per allegorias, per aenigmata et parabolas scripserunt, aliter intellegenda quam scripta sunt Adv. Marc. III, 5.
- an omnia per imagines contionati sint De Resurr. Carnis 19.
- ab officio prophetandi nomen habent Apolog. 18.
- fuerunt vox domini De Anima 32.
- Prophetarum sors in mundo Adv. Iud. 13.
- eloquium manifeste resurrectionem mortuorum annuntiat De Resurr. Carnis 19.
- Propheticum eloquii proprietas Adv. Marc. III, 2.
- Prosa dea Ad Nat. I, 11.
- Protagoras ubi animam collocavit De Anima 15.
- Proverbia: Figulus figulo, faber fabro invidet Ad Nat. I, 20. *Τὸ ἄπορὸς τὸ παιδίον* Ad Nat. II, 13. Nihil ad Andromacham De Pudic. 8. Aspersionem viperae venenum mutuatur Adv. Marc. III, 8. Caecus a caeco deducitur Adv. Marc. III, 3. De calcaria ad carbonariam De Carne Chr. 6. De caelo in coenum De Spectac. 25. Qui fugiebat, rursus proeliabitur De Fuga in Pers. 10. Tanti si vitrum, quanti margaritum? Adv. Marc. II, 4. Ad Mart. 2. Tempus omnia revelat Apolog. 7. Thales in puteum De Anima 6.
- Psalmi Valentini magna impudentia conscripti De Carne Chr. 7, 20.
- fere omnes Christi personam prophetant Adv. Prax. 11.
- Psammethicus rex Aegypti quomodo quae gens primogenita sit exploraverit Ad Nat. I, 8.
- Pseudapostoli virtutes maximas edent ad fallaciam muniendam corruptae praedicationis De Praescript. Haeret. 44.
- Pseudapostoli adulteri evangelizatores sunt De Praescript. Haeret. 4.
- Pseudoprophetae sunt falsi praedicatorum De Praescript. Haeret. 4.
- Ptolemaei Miscellanea Adv. Valent. 12.
- Ptolemaeorum regnum quot annos comprehenderit Adv. Iud. 8.
- Ptolemaeus Philadelphus eruditissimus omnium Ptolemaeorum et omnis litteraturae sagacissimus studio bibliothecarum ex suggestu Demetri Phalerei libros sacros a Iudaeis postulavit, accepit et in linguam Graecam vertendas curavit Apolog. 19.
- haereticus cum Valentino per omnia sensit Adv. Omn. Haer. 4. Adv. Valent. 4, 8.
- Mendesium scriptor Apolog. 19.
- Publicanorum nomen cur tam execrabile De Pudic. 9.
- Pubertatis animalis et corporalis tempora conveniunt De Anima 38.
- Pudens praeses missum ad se Christianum in elogio concussione eius intellecta dimisit, scisso eodem elogio sine accusatore negans se auditurum hominem secundum mandatum Ad Scap. 4.
- Pudicitia templi dei aedituus et antistes De Cultu Femin. II, 1.
- ubi, ibi vacua pulchritudo De Cultu Femin. II, 3.
- an in sola carnis integritate et stupri aversione consistat De Cultu Femin. II, 1.
- ibi ubi deus est De Cultu Femin. II, 8.
- est flos morum, honor corporum, decor sexuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, praesidium omnis bonae mentis De Pudic. 1.
- Pudicitiae Christianae satis non est esse, verum et videri De Cultu Femin. II, 13.
- verae conscientia a feminis nationum abest, quia nihil verum in his quae deum nesciunt, praesidem et magistrum veritatis De Cultu Femin. II, 1.
- Pudorem resignari per osculum et dexteram De Virg. Vel. 13.
- esse priorem quam corporis plagam Scorp. 20.
- Pudoris verba inimica per loquacitatem inrepunt Ad Uxor. I, 8.
- quidam magis memores quam salutis De Paenitent. 10.
- Puerorum dicibula Adv. Valent. 24.
- Pulchritudinis proprie usus et fructus luxuria De Cultu Femin. II, 3.
- Purpura regum vestis De Idol. 18.
- Purpurae sacerdotum Apolog. 15.
- Pycetes corona premit vulnera Scorp. 6.

- Pyrrhon scripsit librum de morte et dolore constanter tolerando Apolog. 50.
 Pyrrhus rex Apollinis oraculo falsus Apolog. 22.
 — piscator De Anima 31.
 Pythagorae metempsychosis Apolog. 43.
 — de mundo dogma Apolog. 11.
 — et Empedoclis opinio de metempsychosi et metensomatosi De An. 28. 32.
 Pythagoras deum ex numericis constare dixit Apolog. 47.
 — animam immortalem vindicavit De Anima 54.
 — ne per fabalia quidem transeundum esse discipulis suis tradidit De An. 31.
 — Platoni auctor de animarum recidivatu revolubili semper ex alterna mortuorum et viventium suffectione De Anima 28.
 — imbellis proelia Graeciae vitans Italiae maluit quietem geometriae et astrologiae et musicae agere, quam belligerare De Anima 31.
 — tyrannidem apud Thurios affectavit Apolog. 46.
 Pythagorici cur fabam respuerint De Anima 48.
 Pythii daemonii suffragium Socratem sapientissimum pronuntiavit De Anima 1.
 Pythionici spiritus De Anima 28.

Q.

- Quaestiones infinitae Christianis cavendae De Anima 2.
 — indeterminatas apostolus odit Adv. Marc. I, 9.
 Quaestioni omni iusta et digna est praescriptio ad propositum interrogationis pertinere debere sensum responsionis Adv. Marc. IV, 39.
 Qualitates cum demutantur, etiam accipiunt vocabulorum possessiones De Carne Chr. 13.
 Quies corporibus solatium proprium est De Anima 45.
 Quindecimviri Sibyllini Apolog. 27.
 Quintilla De Bapt. 1. adnot.
 Quirinus nomen Romuli inter caelites relati Ad Nat. II, 9.

R.

- Ratio legem commendat De Corona 4.
 — divina in medulla, non in superficie De Resurr. Carnis 4.
 Reatum inter se spiritus et caro communicant, spiritus ob imperium, caro ob ministerium De Bapt. 4.
 Rebecca de disciplina Christi De Virg. Vel. 11.
 — conspecto procul sponso velamen invasit De Corona 4.

- Rebecca viscera inquietantur, et longe adhuc partus De Anima 26.
 — ex utero duo populi et duae gentes prodierunt Adv. Iud. 1.
 Rebellium in castris facile proficitur De Praescript. Haeret. 41.
 Recidivatus Iudaeorum status De Resurr. Carnis 30.
 Regibus sacerdotia quaedam adscripta sacrique apparatus Ad Nat. I, 10.
 Regnum nobis in terra an sit repromissum Adv. Marc. III, 24.
 — dei quorum est adire, induere oportebit vim incorruptibilitatis et immortalitatis De Resurr. Carnis 50.
 Reguli supplicium Apolog. 50. Ad Nat. I, 18.
 Reiciendum a nobis nihil omnino est quod pertinet ad nos De Cultu Femin. I, 3.
 Religio sortita est invidiam statim ut coli deus coepit Scorp. 8.
 — Romanorum tota castrensium Apol. 16.
 — alterius nec alii obest aut prodest Ad Scap. 2.
 — nulla potior quam dei vivi De Bapt. 5.
 Religionis non est cogere religionem, quae sponte suscipi debeat, non vi, cum et hostiae ab animo libenti expostulentur Ad Scap. 2.
 Renuntiatur in baptismo diabolo et pompae eius De Corona 3.
 Repudium ab initio num fuit De Monog. 9.
 — aut discordia fieri, aut discordiam facere De Monog. 10.
 — per annos circiter sexcentos a. U. nulla domus Romana scripsit Apol. 6.
 Rescripta principalia Apolog. 4.
 Resurgere non est nisi eius quod cecidit Adv. Marc. V, 9.
 — nihil expectabit, nisi quod ante succiderit De Resurr. Carnis 18.
 Resurrectio carnis a fidelibus simpliciter et nota iam fide recepta, sine ulla qualitatis quaestione De Resurr. Carnis 49.
 — tam dictis quam factis praedicatur De Resurr. Carnis 21.
 — saeculi Apolog. 48. Ad Nat. I, 19.
 — mortuorum fiducia Christianorum De Resurr. Carnis 1.
 — carnis durius creditur quam una divinitas De Resurr. Carnis 2.
 — Christi in exemplum spei nostrae De Carne Chr. 15.
 — ianua regni caelestis Adv. Marcion. V, 10.
 — mortuorum unum apud omnes editum pendet De Resurr. Carnis 18.
 Resurrectione Christi infirmata etiam nostra subversa est Adv. Marc. III, 8.

- Resurrectionem apostolica instrumenta testantur De Resurr. Carnis 39.
- Christi credentes in nostram quoque credimus De Patient. 9.
- animae soli destinatae Lazaro resuscitata idcirco in carnem quoque praecurrisse quidam dicebant quia non potuissent aliter ostendi resurrectionis animae invisibilis nisi per visibilis substantiae resurrectionem De Resurr. Carnis 38.
- Resurrectionis haereticæ interpretationes De Resurr. Carnis 19.
- praesumptores vocantur Christiani De Testim. Animae 5.
- Retributio nulla non ex iudicatione constitit Adv. Marc. IV, 24.
- Rex in suo solio usque ad deum, tamen infra deum, comparatus autem ad deum excidet iam de summo magno, translato in deum Adv. Marc. I, 4.
- Rhadamanthus apud inferos iudex Apolog. 23. Ad Nat. I, 20.
- Rhodi insulae clades Apolog. 40. Ad Nat. I, 9.
- Rhodia lex Adv. Marc. III, 6.
- Robigo dea De Spectac. 5.
- Roma diis suis maior Apolog. 26.
- Romae daemoniorum conventus consedit De Spectac. 7.
- Romana superstitio incertis diis sacrificavit Adv. Marc. I, 9.
- superstitio varias iantrices potestates colit Scorp. 10.
- ecclesia felix, cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt De Praescript. Haeret. 36.
- Romanae ecclesiae evangelium Petrus et Paulus sanguine suo signatum reliquerunt Adv. Marc. IV, 5.
- Romani pro merito religiositatis imperio aucti Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
- antiquissimis temporibus templis aut simulacris ad cultum deorum non usi sunt Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
- pro salute imperatorum eorumque domus adversus liberos et coniuges deierant Ad Nat. II, 9.
- aliquamdiu honorabant Iudaeorum deum victimis, templum donis, gentem foederibus Apolog. 27.
- Saturnalibus diluculo lavari solebant Apolog. 42.
- Liberalibus in publico discumbere solebant Apolog. 42.
- Graeciae deos adoptarunt Ad Nat. I, 8.
- antiquitatis mutatores et exclusores in cultu, habitu, victu, apparatu, sermone, et tamen vetustatis semper laudatores Ad Nat. I, 10.
- Romani si non armis, saltem lingua semper rebelles in Caesares Ad Nat. I, 18.
- episcopi auctoritas Adv. Prax. 1.
- Romanensis ecclesia De Praescript. Haeret. 30.
- Romanorum regnum quousque dilatatum Adv. Iud. 7.
- religio tota castrensium Apolog. 16.
- mos liberos exponendi et enecandi Apolog. 9. Ad Nat. I, 15.
- sordes in sacrificiis Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
- dii certi, incerti et selecti secundum Varronis partitionem Ad Nat. II, 9.
- Romuli nutrix Larentina dea Ad Nat. II, 10.
- Romulus fratrem interfecit, virgines raptavit, et tamen inter caelites receptus est Ad Nat. I, 10. II, 9.
- ascensus sui in caelum habuit Proculum affirmatorem Adv. Marc. IV, 7. Ad Nat. I, 10.
- Consum deum invenit Adv. Marc. I, 18.
- Rosae ex horto Midiae lectae De Corona 14.
- Rotae aquilegae mulis motatae De An. 33.
- Rubellius Geminus Consul Adv. Iud. 8.
- Rubentis maris grana De Resurr. Carn. 7.
- Rufi convivia De Pall. 5.
- Rumina dea Ad Nat. II, 11.
- Rutilius sanctissimus martyr, cum toties fugisset persecutionem de loco in locum, etiam periculum, ut putabat, numis redemisset, post totam securitatem, quam sibi prospexerat, ex inopinato apprehensus et praesidi oblatus, tormentis dissipatus, et pro fugae castigatione dehinc ignibus datus, passionem quam vitarat misericordiae dei retulit De Fuga in Persec. 5.

S.

- Sabaei Apolog. 42.
- Sabazia mysteria Apolog. 22.
- Sabbata Romanis celebrata Apolog. 16. Ad Nat. I, 14.
- Sabbati diem benedictione patris a primordio sanctum Christus sua benedictione efficit sanctiorem Adv. Marc. IV, 12.
- dominus dictus, quia sabbatum ut rem suam tuebatur Adv. Marc. IV, 12.
- an Christus sit destructor De An. 16.
- observatio quasi salutis medela Adv. Iud. 2.
- circa Sabbati legem Pharisaei in totum errarunt, non animadvertentes conditionaliter eam indicentem ferias operum sub certa specie eorum Adv. Marc. IV, 12.
- Sabbatizare nos ab omni opere servili

- semper debere, et non tantum septimo quoque die, sed per omne tempus Adv. Iud. 4.
- Sabbato pugnarunt Machabaei fortiter Adv. Iud. 4.
- Sabbatum quod nos deus vult custodire Adv. Iud. 4.
- fuisse temporale praeceptum Adv. Iud. 4.
- temporale, et sabbatum aeternum Adv. Iud. 4.
- Sacerdotes denuo nubere lex prohibet De Monog. 7.
- Sacramentorum divinatorum res satan in idolorum mysteriis aemulatur De Praescript. Haeret. 40.
- Sacrificantium Romanorum sordes Apolog. 14.
- Sacrificare solummodo debebant Iudaei uno in loco Adv. Iud. 5.
- Sacrificia ab invitis non sunt desiderata Ad Scap. 2.
- deo grata De Resurr. Carnis 8.
- terrenarum oblationum et spiritualia sacrificia Adv. Iud. 5.
- Sacrificii spectatores De Idol. 16.
- participatio De Orat. 14.
- Sacrificiis spiritualibus deo litandum Adv. Iud. 5.
- Sacrificiorum onera et operationum et oblationum negotiosas scrupulositates cur deus instituerit Adv. Marc. II, 18.
- rationalis institutio Adv. Marc. II, 22.
- Sacrificium Christus factus pro omnibus gentibus Adv. Iud. 13.
- Sacrilegi olim existimati Christiani, qui tamen nec in furto unquam deprehensi, nedum in sacrilegio Ad Scap. 2.
- Sadducaeii resurrectionis negatores Adv. Marc. IV, 17.
- neque animae neque carnis admittunt salutem De Resurr. Carnis 36.
- Sadducaeorum callida quaestio de nuptiarum frequentia De Monog. 7.
- propria opinio De Praescript. Haeret. 33.
- Saeculi aurei rex Saturnus Ad Nat. II, 13.
- in Saeculo omnia imaginaria, et nihil veri De Corona 13.
- Saeculum est dei, saecularia autem diaboli De Spectac. 16.
- Saevitia semper cum impudicitia concordat Ad Nat. I, 16.
- Sale et melle medicati infantes Adv. Marc. IV, 21.
- Salii quomodo lanam appellant Apol. 10.
- Ad Nat. II, 12.
- Saliorum epulae luxuriosae Apolog. 39.
- Sallustius citatur de Mauris De Au. 20.
- Salmacis fons Adv. Valent. 15.
- Salomon gloriam quam habuit in deo amisit, per mulierem in idololatriam usque pertractus Adv. Marc. V, 9.
- Salomon reicitur, a mulieribus alienis possessus et idolis Moabitarum et Sodomorum mancipatus Adv. Marc. II, 21.
- omni gratia et sapientia donatus a domino ad idololatriam a mulieribus inducitur De Praescript. Haeret. 3.
- Salomoni ira dei accessit post luxuriam et idololatriam Adv. Marc. III, 20.
- Salomonis dictum „Initium sapientiae metus in deum“ Ad Nat. II, 2.
- Salutificator unus De Carne Chr. 14.
- Samaria desciverat ab Israële, habens schisma illud ex novem tribubus, quas avulsas per Achiam prophetam collocaverat apud Samariam Hieroboam Adv. Marc. IV, 35.
- Samariae spolia Adv. Iud. 9.
- nomine idololatriam notari Adv. Iud. 9.
- Samaritani de montibus et puteis patrum semper gloriati sunt Adv. Marc. IV, 35.
- Samarites intellexit vero se deo omnipotenti oblationem, gratiarum scilicet actionem, apud verum templum et verum pontificem eius Christum facere debere Adv. Marc. IV, 34.
- Sameas a leonibus occiditur De Ieiun. 16.
- Samia vasa Apolog. 25.
- Samos Iunoni sacra Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
- Samothracia mysteria Apolog. 7.
- Samuelis anima a Pythonico spiritu evocata De Anima 57.
- Sancus vel Sanctus deus Apolog. 13.
- propter hospitalitatem a rege Plotio fano honoratus Ad Nat. II, 9.
- Sanguine omni abstinebant veteres Christiani Apolog. 9.
- Sanguinis dies in sacris Matris Deum Apolog. 25.
- Sanguis nihil aliud quam rubens humor De Carne Chr. 9.
- humanus recens de iugulo exceptus comitali morbo medetur Apolog. 9.
- Sapiens nullus nisi saeculo stultus fiat De Bapt. 12.
- non credit incerto Apolog. 7.
- Sapientiae saecularis materia temeraria interpres divinae naturae et dispositionis De Praescript. Haeret. 7.
- Sapor etiam in rebus parvis Adv. Marc. V, 15.
- Sardanapalus libidinum insignis De Pall. 4.
- Sarmatae mente torpentes De Anima 25.
- Sarpedonis in Troade oraculum De Anima 46.
- Satan manceps erroris Ad Nat. I, 9.
- sanctorum est delator et criminator De Anima 35.

- Satan docuit Caïn ab homicidio incipere De Patient. 3.
 — decidit e sublimitate caelesti Adv. Marc. II, 11.
 — principaliter fidei verae adversatur De Patient. 5.
 Satanae in servos dei vivi nihil licebit, nisi permiserit dominus, ut aut ipsum destruat per fidem electorum in temptatione victricem aut homines eius fuisse traducat qui defecerunt ad ipsum De Fuga in Persec. 2.
 — nomen „malum“ vulgo Romano in usum maledicti usurpatum Apolog. 22.
 Satanas cum in angelum lucis transfiguratur, qualitatem suam non amittit De Resurr. Carnis 35.
 — in angelum lucis transfiguratur Adv. Marc. V, 12.
 Saturnalibus diluculo lavari mos erat Romanis Apolog. 42.
 Saturni dies otio et victui decretus a Iudaeorum simiis, item lavacra subtracta aut in vesperum dilata Apol. 16. Ad Natt. I, 14.
 — vita enarratur Apolog. 10. Ad Natt. II, 3.
 — sacerdotes latioris purpurae ambitio et Galatici ruboris superiectio notat De Pall. 4. De Testim. Animae 2.
 Saturnia civitas Apol. 10. Ad Natt. II, 12.
 — Italiae a Saturno nomen indita Apolog. 10. Ad Natt. II, 12.
 Saturninus Menandri Simoniani discipulus De Anima 23. Adv. Omn. Haer. 1.
 Saturnius mons Apol. 10. Ad Natt. II, 12.
 Saturno olim infantes immolabantur Apolog. 9. Ad Natt. II, 7.
 — Ops adiuncta Ad Natt. II, 12.
 Saturnum Afrorum hominum victima placari apud saeculum licuit Scorp. 7.
 Saturnus quadratus Adv. Marc. I, 18.
 — antiquissimus Romanorum deus Apolog. 10. Ad Natt. II, 11.
 — senex figuratus Ad Natt. I, 10.
 — allegorice est tempus Ad Natt. II, 12.
 — quare falcatus figuretur Ad Natt. II, 12.
 — a sationibus dictus Ad Natt. II, 12.
 — revera in terris vixisse narratur Ad Natt. II, 12.
 — Attico hospitio exceptus Ad Natt. II, 12.
 — peragravit plurimas terras antequam in Oenotria consedit Ad Natt. II, 12.
 — litterarum inventor Apolog. 10.
 — signavit primus imagine numos et inde aerario praesidet Apolog. 10.
 — regnavit decima genitura hominum secundum testimonium Sibyllae Ad Natt. II, 12.
 Saul eligitur, sed nondum despector prophetae Samuelis Adv. Marc. II, 23.
 Saul bonus prae caeteris postea evertitur De Praescript. Haeret. 3.
 Scalae quas somniabat Iacob, aliis ascensum in superiora, aliis descensum ad inferiora demonstrant De Fuga in Persec. 1.
 Scandalum non bonae rei, sed malae exemplum est aedificans ad delictum De Virg. Vel. 3.
 Scholae bestiarum Apolog. 35.
 Sciapodes Apolog. 8. Ad Natt. I, 8.
 Scientia naturalium ne in bestiis quidem deficit Adv. Marc. III, 11.
 Scipio Africanus matris utero exsectus De Anima 25.
 Scire nihil est omnia scire De Praescript. Haeret. 14.
 Scorpium remedia Scorp. 1.
 — in caelo Ad Natt. II, 15.
 Scorpionum magnum de modico malum terra suppurat Scorp. 1.
 Scriptura ubi non facit temptationis mentionem, non admittit temptationis interpretationem Adv. Marc. IV, 19.
 — negat quod non notat De Monog. 4.
 — figurate solet uti translatione hominum ex comparatione criminum Adv. Iud. 9.
 — legem condit, natura contestatur, disciplina exigit De Virg. Vel. 12.
 Scripturae sensus certae interpretationis expetit gubernaculum De Praescript. Haeret. 9.
 — plenitudo adoranda Adv. Hermog. 24.
 — medullas nemo magis novit quam ipsa Christi schola Scorp. 12.
 Scripturam omnem aedificationis habilem divinitus inspirari De Cultu Femin. I, 3.
 Scripturarum et expositionum et omnium traditionum Christianarum veritas ubi sit De Praescript. Haeret. 19.
 — collatio cum haeticis non habenda De Praescript. Haeret. 19.
 — congressionibus nihil proficimus apud haeticos De Praescript. Haeret. 15.
 Scripturas alius manu, alius sensus expositione invertit De Praescript. Haeret. 38.
 ex Scripturis solis quaestiones solvenda De Resurr. Carnis 3.
 Scythae exuberantes Persas De Pall. 4.
 — mortuos suos devorant Apolog. 9.
 Scythicae et Indicae gemmae De Resurr. Carnis 7.
 Secundus haeticus cum Valentino consensit Adv. Hermog. 37. Adv. Omn. Haer. 4. Adv. Valent. 4.
 Sefora mater calculo praepitium infantis circumcidit, qui alias fuisset ab angelo praefocatus Adv. Iud. 3.
 Selgiae oves De Pall. 4.

- Semen humanum est sanguinis calor, ut despumatione mutatum in sanguinis feminae coagulum De Carne Chr. 19.
- Seminare in lacrimis et in exultatione metere Adv. Marc. IV, 14.
- Seminationem vocat apostolus dissolutionem corporis in terram Adv. Marc. V, 10.
- Senatus sanciebat deos Apolog. 5. 13. Ad Nat. 1, 10.
- Seneca omnia post mortem finire ait, etiam ipsam De Resurr. Carnis 1.
- omnium et artium et aetatum semina nobis insita dixit De Anima 20.
- in Fortuitis citatus Apolog. 50.
- scripsit librum contra superstitiones Apolog. 12.
- Senes Mercurio immolabantur apud Gallos Apolog. 9.
- Senones Galli Capitolii occupatores Apolog. 40.
- de Sensibus quinque quaestio De An. 17.
- Sensualitatem Plato in Timaeo irrationalem pronuntiat et opinioni coimplicitam De Anima 17.
- Sensum pati non opinari, animam enim opinari Stoici dicunt De Anima 17.
- Sensus communes simplicitas ipsa commendat De Resurr. Carnis 4.
- eius rei quae sentitur intellectus De Anima 10.
- Sensuum fallacia De Anima 17.
- Sentinus deus Ad Nat. II, 11.
- Sentire pati est, et pati sentire De Anima 12.
- Sentius Saturninus Adv. Marc. IV, 19.
- Sepiis piscibus comparantur Marcionitae Adv. Marc. II, 20.
- Septem delicta capitalia Adv. Marc. IV, 9.
- Sepulchra nobilium cum aris et stauis Apolog. 13. Ad Nat. I, 10.
- de Sepulchro exire quidam dicunt esse de saeculo evadere De Resurr. Carn. 20.
- Sepultura Christi quomodo sublata e medio Adv. Iud. 11.
- Sequester dei atque hominum Christus De Resurr. Carnis 51.
- Serapei Alexandrini bibliotheca Apol. 18.
- Serapiacarum epularum luxuria Apol. 39.
- Serapion scriptor de somniis citatus De Anima 46.
- Serapis deus Apolog. 6.
- toto orbe cultus Ad Nat. II, 8.
- est Ioseph, Iacobi patriarchae filius Ad Nat. II, 8.
- cur Anubin cynocephalum iuxta se habeat Ad Nat. II, 8.
- cur modium et spicas in capite gestet Ad Nat. II, 8.
- Sergius Paulus De Idol. 9.
- Sermo quomodo caro factus sit, utrumne quasi transfiguratus in carne, an indutus carnem Adv. Prax. 27.
- Sermo est vox et sonus oris, et aër offensus, intelligibilis auditu, ceterum vacuum quid et inane et incorporale Adv. Prax. 7.
- de organo carnis est De Resurr. Carnis 7.
- deus, et sermo domini manet in aeternum, perseverando scilicet in sua forma Adv. Prax. 27.
- Sermonem apud deum in primordio fuisse quidam per simplicitatem dicunt, cum magis rationem competat antiquiorem haberi quia non sermone a principio, sed rationalis deus etiam ante principium Adv. Prax. 5.
- Serpens aeneus in ligno positus Adv. Iud. 11.
- a primordio divinae imaginis praedo Adv. Hermog. 35.
- Serpentis simulacrum cur Moyses erexerit De Idol. 5.
- exuviae et senium De Pall. 3.
- effigies non ad idololatriae titulum pertinebat, sed ad remedium Adv. Marc. II, 22.
- Servi captivi vel mali status in exequiis immolabantur De Spectac. 12.
- Servorum vincula ex auro apud gentes quasdam De Cultu Femin. II, 10.
- Servos alienos nec Galba manumisit, facilius liberos soluturus Adv. Marc. V, 4.
- Setthoïtae dicunt duos homines ab angelis constitutos, Cain et Abel, propter hos magnas inter angelos contentiones extitisse celt. Adv. Omn. Haer. 2.
- Severus principum constantissimus Apolog. 4.
- imperator Adv. Marc. I, 15.
- Cincius Ad Scap. 4.
- in Sexuum solenni officio, quod marem et feminam miscet, in concubitu dico communi, scimus et animam et carnem simul fungi, animam concupiscentia, carnem opera, animam instinctu, carnem acta De Anima 27.
- Sibylla Apolog. 19.
- Sibyllae aetas maior omni litteratura Ad Nat. II, 12.
- testimonium de aetate Saturni Ad Nat. II, 12.
- Sibyna, genus venabulorum Adv. Marc. IV, 1.
- Sicarii poena De Anima 33.
- Siccitates depulsae sunt geniculationibus, et ieiunationibus Christianorum Ad Scap. 4.
- Sicilia olim pars Italiae Apolog. 40.
- Sigerius Domitiani interfecto Apolog. 35.

- Signatur caro, ut et anima muniatur De Resurr. Carnis 8.
- Signorum militarium suggestus imaginum Apolog. 16.
- sanctitas Apolog. 16.
- et virtutum temeraria fides non admittenda Adv. Marc. III, 3.
- Silenus reconditoris doctrinae auctor De Anima 2.
- quid penes aures Midæ blattit De Pall. 2. Adv. Valent. 25.
- Simon Magus maledictus ab apostolis de fide eiectus est De Idol. 9.
- — statua et inscriptione honoratus Apolog. 13.
- — ausus est summam se dicere virtutem, id est summum deum, mundum autem ab angelis suis institutum Adv. Omn. Haer. 1.
- Samaritanus redemptor spiritus sancti De Anima 34.
- Simonem esse crucifixum eius haeresis affirmabat, non Christum Adv. Omn. Haer. 1.
- Simoniana magia est disciplina angelis serviens De Praescript. Haeret. 23.
- Simonianorum praestigiae De Anima 57.
- Simplicitas sapientiae coniuncta Adv. Valent. 2.
- Simplicitatem volunt esse haeretici prostrationem disciplinae, cuius penes nos curam lenocinium vocant De Praescript. Haeret. 41.
- Sinus Abrahae Adv. Marc. IV, 34.
- Sipbara vexillorum et cantabra Apol. 16. Ad Nat. I, 13.
- Sirenes monstrosae fabulosaeque cantrices Adv. Marc. III, 5.
- Sirmium oppidum Apolog. 25.
- Sitis Germanica Christianorum militum precibus dissoluta Apolog. 5.
- Smaragdi in cingulis latentes De Cultu Femin. I, 8.
- Sobolem veresimilius est ab origine potius quam originem a sobole vocitari Adv. Hermog. 25.
- Socordius Apolog. 23.
- Socrates consolabatur uxorem muliebriter de eius damnatione inclamantem De Anima 1.
- quercum, hircum et canem deierabat in deorum contumeliam Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
- et Cato uxores suas amicis communicaverunt Apolog. 39.
- corruptor adolescentium pronuntiabatur Apolog. 46.
- quod deos destrueret damnatus Ad Nat. I, 4.
- sapientissimus hominum a Pythio renuntiatus Ad Nat. I, 4.
- Socrates deos esse negavit et tamen Aesculapio gallinaceum in fine prosecari iubebat Apolog. 46.
- Argivus retulit Aesculapium incerto patre esse natum Ad Nat. II, 14.
- Socrati daemonium a pueritia adhaesit De Anima 1. 39. Apolog. 22.
- Socratis disputatio de anima De Anima 1.
- vox „si daemonium permittit“ Apolog. 46.
- damnatio rescissa post mortem eius et aurea eius imago in templo collocata Apolog. 14. Ad Nat. I, 10.
- Sodoma et Gomorra Apolog. 40.
- Sol quibus salubris non sit Adv. Marc. II, 2.
- in conventu Uticensi extincto paene lumine adeo portentum fuit, ut non potuerit ex ordinario deliquio hoc pati Ad Scap. 5.
- unicus mundum hunc temperat Adv. Marc. II, 2.
- corpus, siquidem ignis De Anima 8.
- obscuratus meridie cum Christus moreretur Apolog. 21.
- putabatur Christianorum deus Apolog. 16. Ad Nat. I, 13.
- Solem noctuae nesciunt oculi De Anima 8.
- Solis imago in linteo picta in cultu Persarum Apolog. 16.
- orbem pedalem deprehendit Epicurus, Peripatetici contra illum orbe suo maiorem esse statuerunt Ad Nat. II, 4.
- pectines, nutricum fabula Adv. Valent. 3.
- dies laetitiae dedicatus Apolog. 16.
- Solisternia et lectisternia, tensae et cursus, laetitiae et ludi regum honores Ad Nat. I, 10.
- Sollemnia Caesarum Apolog. 35.
- Solon quid Croeso praedicaverit Apolog. 19.
- Somni plurima praeparatura est in esu et potu De Anima 43.
- Somnia plurima incuti a daemonibus De Anima 47.
- certiora sub extimis noctibus De Anima 48.
- vana in totum Epicurus iudicavit, liberans a negotiis divinitatem, et dissolvens ordinem rerum, et in passivitate omnia spargens, ut eventui exposita et fortuita De Anima 46.
- Somniorum visiones nobis non imputandi De Anima 45.
- an aliqua natura credenda immunis De Anima 49.
- fides de effectum, non de conspectu renuntiatur De Anima 56.

- Somno magis reficitur homo quam fatigatur De Anima 43.
- Somnum Stoici sensualis vigoris resolutionem affirmant De Anima 43.
- quid esse censuerint philosophi De Anima 43.
- Somnus non est extranaturalis, ut quibusdam philosophis placet De An. 43.
- est recreator corporum, redintegrator virium, probator valetudinum, placator operum, medicus laborum, cui legitime fruendo dies cedit, nox legem facit, auferens rerum etiam colorem De Anima 43.
- mortis exemplar De Anima 43.
- corpori provenit in quietem De An. 45.
- finis operis De Anima 43.
- Sophocles tragicus somniando redinventit coronam auream, quam ex arce Athenae perdidit De Anima 46.
- Soranus medicus quatuor libros de anima scripsit De Anima 6.
- animam corporalibus alii dixit De An. 6.
- animae substantiam vindicat De An. 6.
- animam in septem partes divisit De Anima 14.
- hegemonicon statuit De Anima 15.
- novit *ἐμβροσφαχίην* De Anima 25.
- sopore graviore iudicavit Hermetimi corpus affectum De Anima 44.
- Soror quaedam revelationum charismata sortita mira narravit Adv. Marc. IV, 9.
- Soter in Alexandria triginta quinque annis regnavit Adv. Iud. 8.
- Spartiatæ olim philosophos civitate eiecerunt Apolog. 47.
- Spectaculo an liceat Christianis uti De Spectac. 2. 24.
- Spectaculorum universam paraturam ex idololatria constare De Spectac. 4.
- origenes de superstitione conceptæ Apolog. 38.
- quaedam novæ crudelitates Ad Nat. I, 18.
- circa voluptates infamata conditio est ab eis qui natura quidem dei omnia sentiunt ex quibus spectacula instrumentur, scientia autem deficient illud quoque intellegere, a diabolo esse mutata omnia De Corona 6.
- Spectaculum omne sine concussionem spiritus non est De Spectac. 15.
- Speculum omni occasione mulier consulit De Cultu Femin. II, 8.
- alterius est nulla res Adv. Hermog. 40.
- Spei est contemplatio in hoc spatio per fidem, non presentatio, nec possessio, sed expectatio De Resurr. Carnis 23.
- Spes unica totius orbis De Carne Chr. 5.
- Speusippus philosophus in adulterio dicitur perisse Apolog. 46.
- Spirare est flatum ex semetipso agere De Monog. 2.
- Spiritum columbæ corpore lapsus descendisse super Christum De Carne Chr. 3.
- dei hæretici delicto infuscant De Carne Chr. 14.
- Spiritus adversarius ex diversitate prædicationis apparet, primo regulam adulterans fidei, et ita ordinem adulterans disciplinae De Monog. 2.
- omnium animarum animator Apol. 48.
- dei Saulum vertit in alium virum De Anima 20.
- dominatur, caro famulatur De Bapt. 4.
- nequam omnibus hominibus adhaeret, ab ipsa etiam ianua nativitatis animas aucupabundus De Anima 38.
- sanctus tertium numen divinitatis et tertium nomen maiestatis Adv. Prax. 30.
- sanctus ultro agnoscitur, nec expectat sanctitatis admonitionem, quæ propria natura est eius De Monog. 3.
- sanctus, doctor veritatis De Præscript. Hæret. 28.
- sanctus apostolorum animas et mentes confirmavit, et evangelica sacramenta distinxit, et in ipsis illuminator rerum divinarum fuit Adv. Prax. 31.
- sanctus per Ioëlem promissus, sed per Christum redditus Adv. Prax. 30.
- sancti vicariam vim Christum misisse, qui credentes agit De Præscript. Hæret. 13.
- sancti natura declarata per columbam, animal simplicitatis et innocentiae De Bapt. 8.
- Spongiæ et linguae inter scribendum usus Ad Nat. I, 19.
- Sponsiones in amphitheatro factæ De Carne Chr. 7. De Spectac. 16.
- Statilius taurus De Pall. 1.
- Statina dea De Anima 39. Ad Nat. II, 11.
- Statio militaris per provincias ad latrones vestigandos Apolog. 2.
- sensuum sanguis circumcordialis De Anima 48.
- Stationes Ad Uxor. II, 4.
- in vesperam productæ De Ieiun. 1.
- Statuæ et curipus in circo Adv. Hermog. 31.
- Stella a stella differt in gloria, non tamen in substantia De Resurr. Carnis 49.
- Stephanus angelicum fastigium induit Adv. Iud. 13.
- cum lapidaretur, vidit adhuc stantem Christum ad dexteram dei, ut exinde sessurum, donec ponat illi pater omnes inimicos sub pedibus suis Adv. Prax. 30.
- Sterculus deus Apolog. 25. Ad Nat. II, 9. 17.

- Sterilem parere contra naturam deo non fuit, sicut nec virginem Adv. Prax. 10.
- Stesichorus Castori et Polluci equos a Mercurio tributos narrat De Spectac. 4.
- Stoici deum volunt sic per materiam decurrisse quomodo mel per favos Adv. Hermog. 44.
- deum malunt providentissimum humanae institutioni inter cetera praesidia divinatricum artium et disciplinarum somnia quoque nobis indidisse, peculiare solatium naturalis oraculi De Anima 46.
- animas imprudentes circa terram prosternunt, reliquas ad inferos deiciunt De Anima 54.
- negant de deo quicquam nasci Ad Nat. II, 3.
- statuunt deum extra mundum positum Apolog. 46. 47.
- Stoicorum opinio de anima De Anima 5.
- opinio de somno De Anima 43.
- Stoicus Christianismus De Praescr. Haer. 7.
- Strato physicus dixit animam esse in superciliorum medulla De Anima 15.
- auctor De Anima 46.
- et caelum et terram deum dixit Adv. Marc. I, 13.
- segregationem consati spiritus somnum dicit esse De Anima 43.
- unitatem animae tuetur De Anima 15.
- medicus in membranis esse animam dixit De Anima 15.
- Stygias paludes poeta tradidit mortem diluentes De Anima 50.
- Subigus deus Ad Nat. II, 11.
- Substantia aliud est, et aliud natura substantiae De Anima 32.
- nulla digna est quam deus induat Adv. Marc. III, 10.
- Suetonius de Nerone citatus De Anima 44. Cf. Scorp. 15.
- Suffixorum ossa a carnifice suffringebantur Apolog. 21.
- Suffocatis et morticinis abstinebant veteres Christiani Apolog. 9.
- Suggestus imaginum in signis militibus Apolog. 16.
- Summum magnum necesse est sit unicum Adv. Marc. I, 3.
- Superinducticii fratres turbarunt primaevam ecclesiam Adv. Marc. V, 3.
- Superstitio vulgaris communis idololatriae cum in simulacris de nominibus et fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, et dedecus suum obumbrat Adv. Marc. I, 13.
- Surgere potest et quod omnino non cecidit, et quod semper retro iacuit Adv. Marc. V, 9.
- Suspiciones impudicas omni modo cavendas esse De Cultu Femin. II, 12.
- Sustinere in finem nihil aliud quam pati in finem Scorp. 9.
- Sutrinorum dea Hostia Apolog. 24.
- Syracusas moeniunt Corinthii cum Archia De Pall. 3.
- Syri Astarten sive Atargatim colebant Apolog. 24. Ad Nat. II, 8.

T.

- Tacitus citatus Apolog. 16. Ad Nat. I, 10.
- mendaciorum loquacissimus Apol. 16. Ad Nat. I, 11.
- Tarpeii ludi De Spectac. 5.
- Tatianus haereticus, Iustini discipulus Adv. Omn. Haer. 8.
- Tatius Cloacinam invenit Adv. Marc. I, 19.
- Tauricae fabulae de sacrificiis humanis Apolog. 9.
- Telmessenses nulla somnia evacuunt, imbecillitatem coniectationis incusant De Anima 46.
- Temeritatis modus testatio est timoris De Paenitent. 7.
- Templa milites salva praestant Apolog. 29.
- adulteriorum sedes Apolog. 9.
- Templorum reditus ex tributis pro aditu sacri, pro solo templi Ad Nat. I, 10.
- Templum Aegyptiorum numinum Romae restitutum Apolog. 6.
- dei catholicum Christus, in quo deus colitur Adv. Marc. III, 21.
- Temporum ratio unde nata Adv. Marc. II, 3.
- Temptatio non maior quam persecutio De Fuga in Persec. 2.
- Temptationem praecedat quaestio orta ex dubitatione De Carne Chr. 7.
- Temptationes sequi post baptismum Adv. Hermog. 18.
- Temptationibus via non est aperienda De Cultu Femin. II, 2.
- Tempus omnia revelat Apolog. 7. Ad Nat. I, 7.
- Tensa regum honor Ad Nat. I, 10.
- Terra quare maledicta De Resurr. Carnis 26.
- sequestratorium est seminibus illic deponendis et inde repetendis De Resurr. Carnis 32.
- vere sancta per incolatum spiritus sancti De Resurr. Carnis 26.
- carnis nostrae matrix Adv. Marc. I, 14.
- virgo fuit nondum opere compressa, ex qua hominem factum accipimus a deo in animam vivam De Carne Christi 18.

- Terra repromissionis est vitae aeternae possessio Adv. Iud. 9.
- Terrae cum corpore humano comparatio De Carne Chr. 9.
- et caeli filius Saturnus Ad Natt. II, 12.
- filii vulgo appellati qui incerti erant generis Apolog. 10. Ad Natt. II, 12.
- Terrenae originis signa De Carne Christi 9.
- Terrenorum amissio quomodo ferenda De Patient. 7.
- Tertium genus hominum Ad Natt. I, 20.
- Tertullianus se vocat peccatorem De Bapt. 20.
- in persona Christi alloquitur haereticos ironice De Praescript. Haeretic. 44.
- Testa ex argilla facta non est amplius argilla Adv. Hermog. 25.
- Testamenti veteris decessio et successio novi Adv. Marc. IV, 22.
- Testamentum novum oportebat in eodem suggestu consignari in quo conscriptum vetus fuerat Advers. Marc. IV, 22.
- novum compendiatum est, et a legis laciniis oneribus expeditum Adv. Marc. IV, 1.
- Thales physicorum princeps Apolog. 19.
- in puteum De Anima 6. Ad Natt. II, 4.
- aquam deum esse dixit Adv. Marc. I, 13.
- ex aqua animam constare dixit De Anima 5.
- Thaletis responsum de divinitate sciscitanti Croeso datum Apolog. 19. 46. Ad Natt. II, 2.
- Thallus scriptor Apolog. 10. 19. Ad Natt. II, 12.
- Thamar ornata se prostituit De Cultu Femin. II, 12.
- Theatra a censoribus destructa Apolog. 6.
- Theatri impudicitia Apolog. 38.
- Theatrum Pompeii cum sacrario Veneris De Spectac. 10.
- Thebani olim philosophos civitate eiecerunt Apolog. 47.
- Thebis hebetes et brutos nasci relatum est De Anima 20.
- Thenatius Apolog. 23.
- Theodotus haereticus Byzantius Christum haereticum tantummodo dixit, deum negavit cett. Adv. Omn. Haeret. 8.
- haereticus alter et ipse Christum hominem tantummodo dixit, ex spiritu sancto, ex virgine Maria conceptum pariter et natum Adv. Omn. Haer. 8.
- Theopompus citatus Adv. Hermog. 25. De Anima 44.
- Theotimus haereticus multum circa imagines legis operatus est Adv. Valent. 4.
- Theseus apud Athenienses cultus Ad Natt. II, 15.
- in Ariadnen impius, et per oblivionem patri fuit causa mortis Ad Natt. II, 15.
- Thrasymedem nunquam somniasse De Anima 44.
- Tiberii tempore nomen Christianum in saeculum intravit Apolog. 5.
- a Tiberio usque ad Antoninum sunt anni fere centum quindecim et dimidium anni, cum dimidio mensis Adv. Marc. I, 19.
- Tiberis exundatio Apolog. 40. Ad Natt. I, 9.
- Tiberius Caesar quot annis regnarit Adv. Iud. 8.
- Imper. ad senatum retulit de Christiana secta eiusque auctorem consecrare voluit Apolog. 5.
- proconsul Apolog. 9.
- Timaeus retulit Lydos ex Asia transvenas in Etruria consedissee De Spectac. 7.
- Timor odium spirat Apolog. 27.
- iustus nullus est periculi dubii De Resurr. Carnis 21.
- hominis dei honor est De Patient. 7.
- salutis fundamentum est De Cultu Femin. II, 2.
- Titan regnavit decima genitura hominum teste Sibylla Ad Natt. II, 12.
- Titanii de Caelo et Terra oriundi Ad Natt. II, 3.
- Titanorum rex Saturnus Apolog. 19.
- Tituli et decreta Caesarum post mortem lancinata ad memoriam extinguendam Ad Natt. II, 7.
- Togae origo et historia De Pall. 1.
- plus laesere rem publicam quam loricae De Patient. 1.
- Tormenta apud tyrannos solos pro poena adhibita Apolog. 2.
- Τοῦ πατρὸς τὸ παιδίον*, proverbium Ad Natt. II, 13.
- Traditio evangelica Adv. Marc. V, 19.
- etiam non scripta observanda De Corona 3.
- apostolica nihil passa est in tempore suo circa dei regulam Adv. Marc. I, 21.
- in multis disciplinis praetendetur auctrix, consuetudo confirmatrix, et fides observatrix De Corona 4.
- Tragoediae et comoediae sunt scelerum et libidinum auctrices, cruentae et

- lascivae, impiae et prodigae De Spectac. 18.
- Traianus Imp. Christianos damnat et absolvit Adv. Marc. IV, 34. Apolog. 2. 5.
- Transfiguratio interemptio est pristini: omne enim quodcunque transfiguratur in aliud desinit esse quod fuerat, et incipit esse quod non erat Adv. Marc. IV, 34.
- Transgressio, quae perditionis causa est, tam animae instinctu ex concupiscentia quam et carnis actu ex degustatione commissa totum hominem elogio transgressionis inscripsit De Resurr. Carnis 34.
- Tribunal dei salvum hominem exigit De Resurr. Carnis 60.
- Tribuum Romanorum luxuriosae epulae Apolog. 39.
- Trinitas dei Apolog. 21.
- rationaliter expensa veritatem constituit Adv. Prax. 3.
- per consertos et connexos gradus a patre decurrens et monarchiae nihil obstreperit et oeconomiae statum protegit Adv. Prax. 8.
- Trinitatis distinctionem et demonstrationem scripturae omnes ostendunt Adv. Prax. 11.
- in Trinitate unitas quomodo disposita Adv. Prax. 2.
- Triumphantes imperatores comitantium vocibus homines esse moniti Apolog. 33.
- Trochilus Argivus De Spectac. 4.
- Troianum bellum quando factum Apolog. 19.
- Tropbonii in Boeotia oraculum De Anima 46.
- initiationes Apolog. 21.
- Tuba dei evangelicus sermo dici potest De Resurr. Carnis 24.
- Tunica incendialis Ad Natt. I, 18.
- Tunicae Carthaginensium De Pall. 1.
- Tus et merum in sacrificiis De Corona 10. Apolog. 30.
- Arabicae arboris lacrimae Apolog. 30. 42.
- Tusci simulacrorum fabricatores Apolog. 25.
- Tutulina a tutelis fructuum De Spectac. 8.
- Typhon De Anima 57.
- Tyranni soli tormenta pro poenis adhibebant Apolog. 2.
- Tyrrhenus dux De Spectac. 5.
- V.
- Vae, quomodo Christus pronuntiavit Adv. Marc. IV, 15.
- Valentia Oriculanorum dea Apolog. 24.
- Valentini haeresis Adv. Omn. Haer. 4. De Resurr. Carn. 2.
- Valentini psalmi De Carne Chr. 17. 20.
- libri Sophia Adv. Valent. 2.
- Aeonos De Praescript. Haeret. 33.
- monstrosa nomina Scorp. 10.
- error de resurrectione De Praescript. Haeret. 33.
- Valentiniani frequentissimam inter haereticos collegium Adv. Valent. 1.
- taxantur De Praescript. Haeret. 29. Scorp. 10. De Resurr. Carnis 59.
- Valentinianorum semina haeretica De Anima 10.
- Aeonum genealogiae De Carne Chr. 24.
- Valentinus episcopatum speraverat, quia et ingenio poterat et eloquio Adv. Valent. 4.
- materiam ad scripturam excogitavit De Praescript. Haeret. 38.
- Platonis sector De Paenitent. 4. De Carne Chr. 20.
- cur ab ecclesiae authenticae regula abruperit Adv. Valent. 4.
- Aeonos suos spargit, et unius Aeonis vitium in originem deducit dei creatoris De Praescript. Haeret. 34.
- adulter veritatis De Praescript. Haeret. 30.
- condiscipulus Apellis De Carne Chr. 2.
- Varro M. Terentius citatus Ad Natt. I, 10. II, 1. 3. 8. De Spectac. 5.
- Romani stili Diogenes trecentos Ioves sine capitibus induxit Apolog. 14. Ad Natt. I, 10.
- ex omnibus retro digestis libros Rerum divinarum composuit Ad Natt. II, 1.
- triplicem deorum censum distinxit Ad Natt. II, 1.
- animalia dixit caelum et astra Ad Natt. II, 3.
- cur deos elementa putaverit Ad Natt. II, 5.
- antiquissimos deos ponit Iovem, Iunonem, Minervam Ad Natt. II, 12.
- ignem mundi animam facit Ad Natt. II, 3.
- statuit deos humanae originis Ad Natt. II, 13.
- Varronis M. Terentii libri Rerum divinarum a Tertulliano ad compendium electa Ad Natt. II, 1.
- Varsutina dea Maurorum Ad Natt. II, 8.
- Vas capacitatis nomine dicta est caro De Resurr. Carnis 16.
- Vasa escaria et potoria ex aere De Cultu Femin. I, 4.
- sordida, id est terrena et frivola, antiquis temporibus adhibebantur in sacris Romanorum Ad Natt. II, 17.
- Vasculorum omnifariam curam cur deus distinxit Adv. Marc. II, 18.

- Vectigal Iudaeorum Alexandriae, si libere suum cultum exercere vellēt Apolog. 19.
- Vectigalium publicorum fraudationes Apolog. 42.
- Venatoriū in circo Ad Natt. I, 19.
- Venia facilis difficultium Ad Uxor. I, 1.
- Venilia dea Ad Natt. II, 11.
- Venus humana sagitta sauciata Apolog. 14. Ad Natt. I, 10.
- Verbi dei administratio De Praescript. Haeret. 41. De Cultu Femin. II, 11.
- Verbo dei praeponenda sunt omnia Adv. Marc. IV, 19.
- Verbum insultatorium et triumphatorium Adv. Marc. V, 10.
- divinum nullum nisi dei unius, quo prophetae, quo apostoli, quo ipse Christus intonuit De Anima 28.
- dei quid Apolog. 21.
- dei seminis similitudo est De Praescript. Haeret. 31.
- Vergilius citatus Apolog. 7. 25. Ad Natt. I, 7. 13. II, 13. 14. 17. De Anima 50.
- Vergiliocentones De Praescript. Haeret. 39.
- Veritas nihil erubescit nisi solummodo abscondi De Bapt. 18.
- patet mendacio Adv. Marc. I, 11.
- sempiterna et antiqua res De Virg. Vel. 1.
- docendo persuadet, non persuadendo docet Adv. Valent. 1.
- odium parit Apolog. 46.
- paucis amatur De Pudic. 1.
- ubi quaerenda De Praescript. Haeret. 35.
- nulli comperta sine deo, nulli deus cognitus sine Christo, nulli Christus cognitus sine spiritu sancto, nulli spiritus sanctus accommodatus sine fidei sacramento Adv. Marc. IV, 4.
- Veritatem se Christus nominavit, non consuetudinem De Virg. Vel. 1.
- varie diabolus aemulatur Adv. Prax. 1.
- decet totis viribus uti suis, non ut laborantem Adv. Marc. III, 1.
- Veritati tantum obstreperit adulter sensus, quantum et corruptor stilus De Praescript. Haeret. 17.
- Veritatis cuneo omnis extunditur haeresis Adv. Marc. I, 21.
- integritas De Spectac. 5.
- simplicitate hostes, non curiositate in negotio domini vincendi Adv. Marc. II, 21.
- testimonium ubique occupat principatum De Praescript. Haeret. 35.
- interfecto Marcion De Carne Chr. 5.
- Verus Imperator Apolog. 5.
- Vespae faciunt favos, et Marcionitae etiam faciunt ecclesias Adv. Marc. II, 5.
- Vespasianus anno primo imperii sui debellavit Iudaeos, et imperavit annis undecim Adv. Iud. 8.
- Vespronius Candidus Christianum aliquem quasi civibus suis satisfacere dimisit Ad Scap. 4.
- Vestalium virginitas Ad Uxor. II, 1.
- Vestam in ignem transfigurant Adv. Marc. I, 13.
- Vestibula diebus laetis et festis lucernis illuminabantur postesque laureis ornabantur Apolog. 35.
- Vestimenta mulierum qualia olim fuerint De Virg. Vel. 16.
- Vestimentorum in scripturis allegoria De Resurr. Carnis 24.
- Victor pontifex Adv. Omn. Haer. 8.
- Victoriae Apolog. 25. Ad Natt. I, 13.
- Viduae non renubentes Ad Uxor. I, 4.
- Viduas Africae Cereri assistere Ad Uxor. I, 6.
- Viduitas laudatur De Resurr. Carn. 8.
- Viduus Romanorum deus extra muros relegatus Ad Natt. II, 15.
- Virgilius Saturninus Ad Scap. 3.
- Vino abstinebant mulieres antiquae Romae Apolog. 6.
- Violentia Antonii De Pall. 5.
- Virginem traditam a Christo stupraverunt adulterio haeretici, perversi homines De Praescript. Haeret. 44.
- in muliere intellegi apostolus voluit De Virg. Vel. 7.
- quae caelat, etiam se mulierem negat De Virg. Vel. 16.
- per Virginem Christum natum, non ex virgine Valentiniani dicunt De Carne Chr. 20.
- Virgines suas Corinthios olim velasse De Virg. Vel. 8.
- penes Israel illicitum est ad virum tradere, nisi post contestatam sanguine maturitatem De Virg. Vel. 11.
- suas plures ecclesiae per Graeciam abscondunt De Virg. Vel. 2.
- oportere velari De Virg. Vel. 1.
- Christo maritatae De Resurr. Carn. 61.
- apud ethnicos velatas ad viros ductas De Virg. Vel. 11.
- hominum adversus virgines dei ambiunt De Virg. Vel. 3.
- Virginitas deo gratum sacrificium De Resurr. Carnis 8.
- gratia constat, continentia vero virtute De Virg. Vel. 10.
- vera et tota et pura nihil magis timet quam semetipsam, etiam seminarum oculos pati non vult, alios ipsa oculos habet De Virg. Vel. 15.
- coacta et invita quae admittat flagitia De Virg. Vel. 14.

- Virginitas ostentatitia De Virg. Vel. 3.
 Virginitatem et continentiam nuptiis cur
 anteponat Tertullianus Adv. Marc. V, 15.
 Virgo poterit felicior haberi, at vidua
 laboriosior Ad Uxor. I, 8.
 — Caelestis pluviarum pollicitatrix Apo-
 log. 23. Ad Natt. II, 8.
 Virtus duritia extruitur, mollitia vero
 destruitur Ad Martyr. 3.
 Virum necessarium sexui, ut auctoritatis
 et solatii causa, vel ut a rumoribus
 caro tuta sit Ad Uxor. I, 4.
 Visidianus Narniensium deus Apolog. 24.
 Ad Natt. II, 8.
 Visitandorum fratrum gratia vicatim alie-
 na, et quidem pauperiora quaeque
 tuguria circuibat vetus ecclesia Ad
 Uxor. II, 4.
 Vita nihil aliud quam coniunctio corpo-
 ris et animae De Anima 27.
 Vitalia pro cuiusque generis dispositione
 omnibus propria animalibus tempera-
 vit artifex deus De Anima 10.
 Vitellii commentaria De Anima 46.
 Vitellius quot mensibus regnarit Adv.
 Iud. 8.
 Vitia solent in corpore alibi innata in
 aliud membrum perniciem suam efflare
 Adv. Valent. 9.
 Vitrum si tanti, quanti margaritum? pro-
 verb. Ad Martyr. 2.
 Vittae sacerdotum Apolog. 15.
 Vitumnus deus Ad Natt. II, 11.
 Ultio penes errorem solatium videtur
 doloris, penes veritatem redarguitur
 malignitatis De Patient. 10.
 Ultionis metu omnis iniquitas refrenatur
 Adv. Marc. IV, 16.
 — modum regere non possumus per
 impatientiam doloris De Patient. 10.
 Unctio benedicta de pristina disciplina
 De Bapt. 7.
 — carnaliter currit in nobis, sed spiri-
 taliter proficit De Bapt. 7.
 Unctionem chrismatis regulis Iudaeorum
 confici in captivitate per legem non
 licebat Adv. Iud. 13.
 Unctiones infantum De Carne Chr. 4.
 Ungues nervorum exordia De Anima 51.
 Unicornis medius stipitis palus Adv.
 Iud. 11.
 Unitas irrationabiliter collecta haeresim
 facit Adv. Prax. 3.
 Universitas ex diversitate et aemulis sub-
 stantiis composita Apolog. 48.
 Voleta dea Ad Natt. II, 11.
 Volumnus deus Ad Natt. II, 11.
 Voluntas dei est sanctificatio nostra De
 Exhort. Castit. I.
 — nulla sine concupiscentiae stimulo
 Adv. Marc. I, 25.
 de Voluntate dei quomodo loquendum
 Adv. Prax. 31.
 Voluptas dea Ad Natt. II, 11.
 Vulcanus faber Ad Natt. I, 10. II, 12.
 — Aeneae inimicus Ad Natt. II, 9.
 Vulsiniensium dea Nortia Apolog. 24. Ad
 Natt. II, 8.
 Vulsinos ignis delevit Apolog. 40. Ad-
 Natt. I, 9.
 Vultures sine masculis pariunt Adv. Va-
 lent. 10.
 Vulva fontem suum transfundit in ubera
 De Carne Chr. 20.
 Vulvae adaptatae nuptialem passionem
 agnovit apostolus in Maria virgine De
 Carne Chr. 23.
 in Vulvam filium dei descendisse De
 Carne Chr. 19.
 — — deus verbum suum detulit De
 Anima 20.
 Uxor nulla suo marito deformis De Cultu
 Fem. II, 3.

X.

- Xenocrates Academicus bifariam facit
 deorum genus, Olympios et Titanios
 Ad Natt. II, 3.
 — incorporalem animam statuit De An. 5.
 — animam in vertice praesidere dixit
 De Anima 15.
 Xenophanes et Anaxagoras somnum de-
 finierunt defetiscentiam spiritus ani-
 malis De Anima 43.
 Xerophagia De Ieiun. 1.
 Xystarches spiritus sanctus Ad Martyr. 3.

Z.

- Zachaeus, etsi allophylus, fortasse tamen
 aliqua notitia scripturarum ex commer-
 cio Iudaico afflatus Adv. Marc. IV, 37.
 Zacharias, Iudaicorum prophetarum ulti-
 mus, quando vixerit Apolog. 19.
 — inter altare et aedem trucidatur
 Scorp. 8.
 Zeno consitum spiritum definiit animam
 De Anima 5.
 — aërem et aetherem denm dixit Adv.
 Marc. I, 13.
 — Stoicus animam in tres partes divisit
 De Anima 14.
 — quid λόγον determinet Apolog. 21.
 — mundialem materiam a deo separat
 vel eum per illam tanquam mel per
 favos transisse dixit Ad Natt. II, 4.
 Zenon aliquis philosophus tyrannidem
 apud Prienenses affectavit Apolog. 46.
 Zenonis de natura dogma Ad Natt. II, 3.
 — disciplina materiam deo aequat De
 Praescript. Haeret. 7.
 — vigor De Anima 3.
 — Eleatae constantia Apolog. 50.

- Acceptatio Adv. Marc. V, 9. De Pudic. 5.
 Acceptator De Patient. 4 „acc. bonorum deus“. De Paenitent. 2.
 Acceptio (= acceptatio) Adv. Marc. IV, 35.
 Accepto facere De Exhort. Castit. 2. De Pudic. 16. Adv. Marc. IV, 1.
 — ferre Apolog. 13. Ad Nat. I, 7. Adv. Iud. 2.
 Accessibilis Adv. Prax. 15.
 Accessibilitas Adv. Prax. 15.
 Accidens Adv. Hermog. 36.
 Accidentia De Anima 20. 21. 52. Ibid. 22. „accidentis obnoxiam“.
 Accipere c. inf. (= suscipere) Adv. Marc. IV, 34.
 Accommodus Scorp. 2.
 Accuratus (= quod maiori curae est) Apolog. 22 „quae illis accuratior paucua est“.
 Accusativi Graeco more positi De Pall. 1 „Romanum praecoqua“, et „senium non fastigium exemptis“, et „Campania — erepta Pompeios“, et „Vulsinius pristinos exusta Tuscia“. Adv. Prax. 9 „mandatus quid“. De An. 28 „bonus cetera“. De Pudic. 22 „omnia sanctus“. De Pall. 4 „omnia candidatus“. De Testim. Animae 2 „calceatus galeam“. De Pall. 4 „fugari mentes“. Adv. Marc. III, 18 „figuratus Christum“. De Pall. 4 „aeratus crepidam“. De Virg. Vel. 11 „nupta animam“. Apolog. 35 „insculpta scenam“. Ad Nat. I, 3 „id reum“ cett.
 Acerbare Adv. Valent. 32 „ne Fortuna acerbetur“. Apol. 50 „flagella acerbata“. Acerbus (= immaturus) Adv. Hermog. 34 „acerba sua amittit ficus“. De Virg. Vel. 11 „virgo acerba“.
 Acerra Apolog. 9. Adv. Marc. I, 27.
 Acervus De Fuga in Persec. 1 „confusum acervum fidelium“. Cf. De Patient. 14. adn. crit.
 Accessere Apolog. 39.
 Achamoth Aeon Adv. Valent. 14. 15 sqq. 20.
 Achamothianus (= ad Achamoth perti- nens) Adv. Valent. 27.
 Acie figere De Pall. 4.
 Acies apostolica De Pudic. 17.
 — tiliarum De Anima 14.
 Acinetus Aeon Scorp. 10. Adv. Valent. 8 et seqq.
 Aconitum hostilitatis De Pall. 2.
 Acor De Paenit. 6 „poma in acorem senescere incipiunt“. Adv. Marc. I, 2 „acore haeretico totam massam desipuit“.
 Acquiescere (= sedere) De Pall. 1 „acquiescebat humeris pallium“.
 Actis referre Adv. Marc. V, 1.
 Activa verba mediali sensu usurpata De Ieiun. 10 „dirigere“. De Virg. Vel. 5 et 7 „convertere“. De Ieiun. 7 „ad- movere“ cett. De Pall. 2 „inquietare“. Ibid. 1 et 2 „mutare“. Ibid. 2 „ob- humare“. Ibid. 1 „producere“. Ibid. 3 „stipare“. Ibid. 3 „explicare“ cett.
 Acto anno Ad Nat. II, 12.
 Actor (= administrator, custos) Adv. Marc. IV, 29.
 Actorium De Anima 14.
 Actrix De Spectac. 19 „comediae et tragoediae libidinum actrices“.
 Actus (= administratio honorum alte- rius) Adv. Marc. IV, 33 „ab actu sum- motus“.
 Acus De Paenitent. 11 „acum crinibus distinguendis“. De Virg. Vel. 11 „acu lasciviore crinem sibi inserunt“.
 Acutus De Pall. 5 „si pergam ad acuta tecum“. De Anima 20 „acutissimos dicendi sapiendique“.
 Ad hodiernum Apolog. 5. 10. Ad Nat. I, 9 Adv. Valent. 4. De Resurr. Car- nis 22. De Anima 34. Adv. Hermog. 1. Scorp. 7.
 — summam (= insuper) Adv. Marc. V, 17.
 Adaequare De Anima 32. 33. Intransitive De Orat. 12 „quod gentilibus adae- quent“. De Anima 32 „nec ceteris natu- rae suae legibus adaequantia“. De Anima 8. De Pall. 2.
 Adaequatio comparationis Ad Nat. I, 1. 15. De Pudic. 9 „adaequ. exemplo- rum“.
 Adagnitio et Agnitio Adv. Marc. IV, 28. crit.
 Adagnoscere et Agnoscere Adv. Marc. V, 5. crit. De Carne Chr. 23. crit. De Anima 6. crit.
 Adactor De Testim. Animae 2.
 Adcognoscere Adv. Marc. IV, 20. 21.
 Addere (absolute positum) De Anima 56., et saepius.
 Addicere Apolog. 26 „nos crimini addi- cite“. De Fuga in Persec. 8 „status sensui addicitur“. Ibid. 14. De Paeni- tent. 6. De Anima 43.
 Addictio De Pudic. 18.
 Additicius De Resurr. Carnis 52 „add. corpus“.
 Adducere praeputium De Monog. 11.
 Adeo (= itaque, igitur, transitioni ser- viens) Apolog. 1. 4. 19. 22. 23. 24. 25. 28. 36. 46. 47. Ad Nat. I, 3. 5. II, 13. Adv. Marc. V, 14. cett.
 Adfari (= fari, loqui) Apolog. 21.
 Adfectati duces passivorum discipulorum Adv. Valent. 5.
 Adfectator Adv. Marc. IV, 27.
 Adfecte De Anima 45.

- Adfectio Adv. Ind. 11. De Anima 31. De Resurr. Carnis 6. De Cultu Femin. II, 1.
- Adfectiosus (= παθῶν δεξιζός) De Anima 19.
- Adfectuosus Adv. Marc. V, 14.
- Adfinis (c. genit.) Adv. Hermog. 16. 29.
37. De Resurr. Carnis 32. Adv. Marc. V, 3 „*adf. Iudaismi*“. De Anima 24 „*adf. oblivionis*“. De Patient. 7.
- Adfinitas De Idol. 13 „*ad idololatriae adfinitates*“.
- Adfirmator De Anima 46.
- Adflator Adv. Hermog. 32.
- Adflatus De Paenitent. 3. Adv. Marc. II, 9. De Idol. 13 „*adfl. idololatriae*“.
- Adflctatio carnis De Patient. 5. 13. Adv. Marc. V, 16.
- Adflctator Adv. Marc. V, 15. 16. crit.
- Adflctio et Adflctatio De Paenitent. 9.
- Adfluere De Anima 51 „*adfluit capillago*“.
- Adgenerare Adv. Marc. IV, 19 „*omnibus natis adgenerantur et fratres*“.
- Adgeniculari De Paenitent. 9 „*adg. caris dei*“.
- Adglutinare De Anima 11. De Paenitent. 5 „*adglutinari contumaciae*“. De An. 21 „*adgl. mulieri*“.
- Adgregare Ad Natt. I, 2 „*spectaculis adgregaretur gratia*“.
- Adhaerentia (?) Adv. Marc. IV, 24. crit.
- Adicere absolute posit. Adv. Hermog. 3.
- Adiectiva pro adverbis posita Scorp. 12 „*placidum quiescunt*“. De Exhort. Castit. 6 „*innumerum nubere*“.
- pro subst. posita Adv. Marc. IV, 22 „*principales*“. De Orat. 29 „*imbrium utilia*“. De Paenitent. 7 „*periculosa*“. De Ieinn. 17. De Pall. 2. Ad Natt. II, 12 „*seminalia*“ cett.
- Adimplere De Virg. Vel. 16. Adv. Marc. III, 5. 21. IV, 9. V, 14. 17. Ad Natt. I, 6. De Carné Chr. 7. De Resurr. Carnis 20. 25. Ad Natt. I, 6.
- Adimpletio Adv. Marc. V, 17 „*adimpletiones temporum*“. Ibid. IV, 33.
- Adinferre (?) Adv. Marc. V, 9. crit.
- Adinvenire Apolog. 4. crit. De Idol. 16. Scorp. 1. De Ieun. 11.
- Adipes De Ieinn. 6.
- Adire De Orat. 1 „*ad. ad dominum*“. Ibid. 12 „*ad. ad idola*“.
- Adiurare De Idol. 21 Scorp. 1. Apol. 32 „*adiur. daemona*“.
- Adiutare De Patient. 5.
- Adiutorium (= auxilium) Adv. Marc. I, 8. II, 10. De Monog. 4.
- Adlaborare De Patient. 13 „*adl. patientiam*“.
- Adlocutio (= sermo, homilia) De An. 9.
- Admentare sententiam Adv. Marc. IV, 33.
- Admentationes (= iacula, tela) Ad Natt. I, 10.
- Admentum Scorp. 1.
- Administrare Adv. Marc. III, 10 „*adm. stropham*“. De Cultu Femin. II, 8 „*adm. pudicitiam*“. De Orat. 19 „*adm. disciplinam*“. De Cultu Femin. II, 11 „*adm. verbum dei*“.
- Administratio De Resurrect. Carnis 15 „*adm. vitae*“. Adv. Valent. 26.
- Admovere (intrans.) De Ieun. 7 „*admovebant proelio*“.
- Adnotatio quaestoris Apolog. 13.
- Adolatio et Adulatio Apolog. 25. 34. De Cultu Femin. II, 10. crit.
- Adolere De Resurr. Carnis 8 „*virginitas quoque et viduitas — de bonis carnis deo adolentur*“.
- Adolescere Ad Natt. I, 1 „*quotidie adolentem numerum*“.
- et Adoliscere Apolog. 21. crit.
- Adoptatio et Adoptio Ad Natt. I, 16. II, 2. crit.
- Adorare (= orare) De Orat. 1. De Pudic. 2. Adv. Ind. 13. Adv. Hermog. 22. — (= honorare, magni facere) Adv. Valent. 6. Cf. Apolog. 15.
- Adoratio et Adulatio Apolog. 25.
- Adpingere De Anima 40 „*ei crimina adpingas*“.
- Adprehendere (= intellegere, percipere) Adv. Valent. 11.
- Adprehensibilis Adv. Valent. 11.
- Adpretiare De Resurr. Carnis 9 „*cuius passiones sibi adpretiat*“.
- Adsacrificium De Idol. 16.
- Adsectari Adv. Marc. V, 14 „*adsectantes humilibus*“. De Monog. 13 „*viduae adsectatae*“ h. e. appetitae.
- Adsenescere De Exhort. Castit. 13.
- Adsequi (= sequi) Scorp. 12 „*ads. vestigia*“.
- Adsessores iudicum Ad Scap. 4.
- Adsidere (= adsidue incumbere) Apol. 19.
- Adsiduitas sordium De Bapt. 15.
- Adsignare (= tanquam sigillo impresso confirmare, testificari, dicare, attribuere) De Patient. 13 „*Haec et viduam tenet et virginem adsignat*“. De Patient. 15 „*patientia — exomologesin adsignat, hominem regit*“ cett. De Pudic. 21 „*Disciplina hominem gubernat, potestas adsignat*“. De Praescript. Haeret. 6 „*acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus adsignaverunt*“. Scorp. 8 „*adsignans sili-cibus cruoris sui perpetuas maculas*“. De Pallio 5 „*totumque contracti umbonis figmentum custodibus forcipibus adsignet*“. Adv. Hermog. 41 „*loca autem adsignas cum materiae motum*“.

- ab utraque regione suspendis“. Ad Natt. I, 3.
- Adsimilitudo (?) Adv. Hermog. 34. crit.
- Assistere De Ieiun. 17 „adversus haec non carne et sanguine, sed fide et spiritu robusto oportet *assistere*“.
- Adsolare (=deprimere, ruere) Ad Natt. I, 10. Apolog. 15.
- Aspiratio daemonum Apol. 22.
- Adstringere crimine De Paenitent. 3.
- Adsumere sibi ultionem De Patient. 10.
- Adtemperare De Praescript. Haeret. 40. De Anima 38.
- Adtinere aliquid De Patient. 12.
- Adverbia more Graeco pro adiectivis inserta De Pall. 1 „principes *semper* Africae“. De Cultu Femin. II, 9 „*retro* dignitas“. De Orat. 1. De Pall. 1. De Paenit. 12 „ignis *intrinsecus* fetus“. De Spectac. 1 „solatia *extrinsecus* oculorum“. De Virg. Vel. 3. Adv. Valent. 18. 20. De Praescript. Haer. 4. Adv. Marc. V, 1 „*primo* asperitas“. Apol. 2. 5. 9. Ad Natt. I, 16 „*ubique* saltus luxuriae“. Ibid. I, 7. 12. II, 5. Apolog. 25. 48.
- Adverbium c. praepositione structum De Pall. 2 „*per ubique* orbis“. De Virg. Vel. 3 „*ad usque proxime*“.
- Adversari aliquem Adv. Marc. IV, 23.
- Adversarius spiritus De Monog. 2.
- Adversio Adv. Marc. II, 13.
- Advertere ad aliquid Adv. Marc. II, 22.
- Advivere De Corona 7. De Anima 57. Adv. Marc. IV, 19 „omnibus natis mater *advivit*“.
- Adulari De Anima 43 „ei soli quies finem operis *adulatur*“. De Pudic. 2. De Paenitent. 6 „gratae suae *adulantur*“. De Anima 52 „*adulante* flatu“. — et Adolari Apolog. 31.
- Adulatrix De Anima 51.
- Alulter De Praescript. Haeret. 17 „*ad. sensus*“. De Pudic. 10 „*adultera* scriptura“. Adv. Marc. I, 27 „*ad. dominatio*“. De Praescr. Haeret. 38 „*adulter* stilus“. Adv. Prax. 1 „*adulterae* fruges“. Ad Natt. I, 16 „*adultera* nox“. Apolog. 47 „*adulteris* nostris“, i. e. haereticis. De Idol. 1 „*adulter* veritatis. De Praescript. Haeret. 30.
- Adulterare (= interpolare, corrumpere) Apolog. 47. De Spectac. 2. Adv. Marc. IV, 3. 4.
- Adulterator De Carne Chr. 19.
- Adulterium De Spectac. 24 „*adulterium* est omne quod fingitur“. De Praescr. Haeret. 31 „*adulter. avenarum*“. Ibid. 18 „*adulteria* scripturarum“. De Cultu Femin. I, 7 „*adulteria* colorum“. Apolog. 47 „*adulteria* disciplinae“. Adv. Marc. I, 20 „*adulter. evangelii*“. Ibid. I, 21.
- Adumbrare De Pudic. 17 „*adumbr.* obscura manifestis“. De Spectac. 12. De Virg. Vel. 7.
- Adunare De Pudic. 5.
- Advocare (= consolari, iuvare, auxiliari) Adv. Marc. IV, 14. 15. De Pudic. 13.
- Advocatio (= *παράκλησις*, consolatio, auxilium) De Resurr. Carnis 26. De Patient. 11. Adv. Marc. IV, 15. De Corona 11. Apolog. 2. Adv. Marc. I, 16. De Pudic. 17.
- Advocator Adv. Marc. IV, 15 „*adv. mendicorum*“.
- Advocatus Ad Scap. 1 „inter *advocatos* et assessores“. De Idol. 23. De Monog. 3.
- Advolvere De Paenitent. 9 „*advolvi* presbyteris“.
- Ad usque Adv. Marc. II, 19. De Virg. Vel. 3 „*ad usque proxime*“.
- Adytum De Pall. 5 „*adyta* Cloacinarum“.
- Aedifex De Idol. 11.
- Aedificare (= instruere, firmare, promovere, augere, iuvare) Ad Scap. 4 „haec secta, quam tunc magis *aedificari* scias cum caedi videtur“. Ad Mart. 3. De Virg. Vel. 3 „*aedificans* ad delictum“. De Idol. 10 „diabolo fides *aedificatur*“. Adv. Marc. I, 8. II, 1. V, 6. Adv. Valent. 1. De Praescript. Haer. 3 „*aedificari* in ruinam“. Aedificatio De Patient. 4. De Paenitent. 5. De Corona 2.
- Aedificatorius De Carne Chr. 17 „*aed. verbum*“. De Anima 47.
- Aedita De Cultu Femin. II, 1.
- Aeditualis De Pudic. 16 „*aed. lex*“.
- Aemulanter De Praescript. Haeret. 40.
- Aemulari alicui De Patient. 16.
- Aemulatio (= invidia, odium) Apolog. 2. 7. 47. Ad Natt. I, 20. Adv. Marc. IV, 20 „*aem. legis*“. Ibid. V, 16. Adv. Valent. 9 „*aem. in aliquem*“.
- Aemulator De Spectac. 2.
- Aemulus (= adversarius, inimicus) De Spectac. 2. De Ieiun. 1. De Anima 43. Ad Natt. I, 7. Apolog. 2. 21. 23. 27. 48. Adv. Marc. I, 26. V, 17. 19. Adv. Valent. 9 „*aem. in aliquem*“.
- Aeneadae (= Romani) Apolog. 9. Ad Natt. II, 17.
- Aencius Adv. Marc. I, 5 „*Aeneiae* scrofae“.
- Aenigma (= figura) De Resurr. Carnis 19. 32. Adv. Marc. IV, 35. Adv. Prax. 14.
- Aeon Adv. Valent. 3 sqq. 8.
- Ἀιών Τέλειος* Adv. Valent. 7.
- Aequanimitas De Patient. 2 „*aequ. canina*“.
- Aequanimiter De Patient. 8.

- Aequare Apolog. 46 „*aequamur* de disciplina“.
- Aequilibratus impetus aginae Adv. Hermog. 41.
- Aequiparantiae corpulentiarum Adv. Valent. 16.
- Aequiparare c. dat. Adv. Valent. 8.
- Aerarius De Idol. 8.
- Aeratus De Pall. 4 „*aer.* crepidam“.
- Aërinus De Cultu Fem. I, 8 „*aërinae* oves“.
- Aërius De Anima 9 „*aërius* color“.
- Aesculapius (= templum vel statua Aesculapii) De Testim. An. 2 „sub *Aesculapio* stans“.
- et Aesculapius Apolog. 23. crit.
- Aestimare (= divinare, arbitrari, opinari, existimare) Adv. Valent. 24. De Pall. 2. 5. Apolog. 16. 21. 32. Ad Nat. I, 7. 11.
- Aestimatio (= cogitatio, opinio) De An. 9. Apolog. 1. 24. 45.
- Aestiva (= aestas) Apolog. 40.
- Aestuarum Apolog. 44 „*aestuatur* carcer“.
- Scorp. 6 „*aestuant* in gradus (= certant de primatu)“.
- Ad Uxor. I, 5 „nulla in utero, nulla in uberibus *aestuante* sarcina nuptiarum“.
- Aestuarium De Spectac. 27 „*aest.* suffragiorum“.
- Aetas Ad Nat. I, 16 „*aetate* (h. e. aetate adolescentuli) Roman in venalicio refertur“.
- De Cultu Fem. II, 9 „*aetates* requietae“.
- Aeternalis Adv. Iud. 6.
- Aeternus et Externus confus. Apolog. 8. crit.
- Aetnaeus Apolog. 50 „*Aetn.* incendia“.
- Aevum (= saeculum) De Pall. 2.
- Aforis De Cultu Fem. II, 13.
- Ἀγάπη Apolog. 39.
- Agape Aeon Adv. Valent. 8.
- Age Adv. Marc. V, 15. 19. IV, 20.
- Agennetos Aeon Adv. Valent. 35.
- Ageratos Aeon Adv. Valent. 8.
- Agere Adv. Marc. IV, 22 „*agere* hominem“.
- De Exb. Cast. 7 „*agere* sacerdotem“.
- De Anima 31 „*agere* vitam“.
- Adv. Marc. IV, 18 „*agere* praeparaturam“.
- Ibid. IV, 23 „si vero alii *agis*“, h. e. procuras. Ibid. IV, 29. Ad Uxor. I, 5 „*ag.* nuptias et mercimonia“.
- De Paenitent. 10 „*ag.* lacrimas super aliquem“.
- Apolog. 22 „*ag.* corruptelas“.
- Ibid. 23 „*agi* daemone“.
- Ad Nat. I, 2 = iudicio persequi.
- Aginae aequilibratus impetus Adv. Hermog. 41.
- Agitare De Resurr. Carnis 24. 27 „*ag.* resurrectionem“.
- Ad Nat. II, 10 „*ag.* controversiam alicui“.
- Agmen De Orat. 1 „*agmen* verborum“.
- Agnitio Adv. Marc. V, 20. Apolog. 21.
- Agnitionalis Adv. Valent. 27.
- Agnoscibilis De Resurr. Carnis 55.
- Agonisticus De Idol. 24. De Spectac. 18.
- Agonothetes Ad Mart. 3. De Fuga in Persec. 1.
- Aierunt De Fuga in Persec. 6.
- Ainus Aeon Valent. Adv. Valent. 8.
- Albarius De Idol. 8.
- Albidus et Exalbidus De Resurr. Carn. 55.
- Album Adv. Marc. V, 1 „*alb.* apostolorum“.
- Ad Nat. I, 10.
- Alere preces ieiuniis De Paenitent. 9.
- Algor De Pall. 5.
- Alias (= alioquin, alia ratione, alibi) De Anima 46. Apolog. 39. Ad Nat. I, 20. De Carne Chr. 7 cett.
- Alienus c. gen. Adv. Valent. 26 „*al.* salutis“.
- Adv. Marc. I, 21. IV, 6. V, 12 „*al.* saeviendi“.
- Adv. Valent. 14. 26.
- de aliqua re De Anima 25 „*alienam* de vestro“.
- Alio pro Alii De Idol. 11. De Monog. 3.
- Aliorsum De Anima 2. De Pudic. 8 „*al.* subornare“.
- Ibid. 9 „*al.* transducere parabolas“.
- Aliquanti (= aliquot) Adv. Marc. II, 10.
- Aliquatinus De Anima 15. crit.
- Aliqui pro Aliquis Apolog. 23. De Monog. 12. De Resurr. Carnis 2. De Praescript. Haeret. 3. 14. Adv. Marc. I, 22. II, 1. IV, 36. V, 9 cett.
- Aliquis vel Aliqui pronomen nominibus propriis additum Apolog. 11. 12. 15. 19. 50. De Carne Chr. 12. 14. De Resurr. Carnis 1. De Anima 5. 15. De Exhort. Castit. 13. De Monog. 6. 10. De Bapt. 5. Adv. Marc. I, 4. 29. De Orat. 14.
- Aliquo (= aliquanto) De Carne Chr. 14.
- Aliud est si Adv. Marc. III, 13. V, 13.
- Alius (= alter) De Monog. 8. De Pudic. 2. Adv. Marc. V, 3.
- praeter De Carne Chr. 1.
- (= diversus) ab aliquo Adv. Marc. III, 16. IV, 11. 18. V, 1. De Resurr. Carnis 3. De Carne Chr. 15.
- — alius (= alter — alter) Adv. Marc. IV, 1. V, 13.
- atque alius Adv. Prax. 8.
- idem De Resurr. Carnis 13.
- Allectio De Praescript. Haeret. 43.
- Allegare et Allegere Adv. Valent. 29. De Resurr. Carnis 8. 22. 40. Apolog. 11. Ad Nat. I, 7. crit.
- Allegere Apolog. 11 „*allegendae* humanitatis in divinitatem“.
- De Resurr. Carnis 8 „*allegitur* deo anima“.
- Adv. Marc. V, 5. De Exhort. Castit. 7.
- Allegoria (= parabola, figura, aenigma) Adv. Marc. IV, 25 „*allegoriae* nubilo

- carere“. De Resurr. Carnis 28. Adv. Marc. V, 4.
- Allegorice De Resurr. Carnis 31. Adv. Marc. V, 4.
- Allegoricens De Resurr. Carnis 19. 27. 29. Adv. Marc. III, 14. 24. Adv. Iud. 9. Ad Nat. II, 12. Adv. Valent. 1. De Pudic. 8.
- Allegorizare De Resurr. Carnis 27. 30. Adv. Marc. IV, 17.
- Allevare De Orat. 11.
- Allevator De Carne Chr. 6. Adv. Marc. IV, 36.
- Alte De Spectac. 10 „*altius* praescribere“. De Corona 10. De Exhort. Castit. 2 „*alte* et impressa“. De Corona 6.
- Altegradius De Virg. Vel. 17.
- Alter (= alius) De Carne Chr. 11. 16. Adv. Marc. V, 17. De Resurr. Carnis 2. De Pall. 5. De Spectac. 14. Scorp. 15. Apolog. 8.
- (= unus, alteruter) De Resurr. Carnis 35. De Anima 56.
- Altercari (= disputare, contendere) Apolog. 2. De Spectac. 3. De Praescript. Haeret. 18.
- Altercatio Adv. Marc. I, 9. De Ieiun. 11.
- Alternare De Pall. 5. De Anima 29 „*alternant* reformari“.
- Alteruter Apolog. 39. De Resurr. Carnis 45. Adv. Prax. 10. De Fuga in Persec. 1 „*alterutra* (= mutua) diligentia“. De Pudic. 2 „*alt.* oppositio“.
- Alterutro (= mutuo) Ad Uxor. II, 8.
- Alvearia conspersionis Adv. Valent. 33.
- Alveus (= alvus) Apolog. 9. De Resurr. Carnis 60. crit.
- Amare Adv. Marc. II, 10 „*amarius* punire“.
- (= solere) De Pall. 2 „*temporatum* vestiri *amantem*“. Adv. Marc. II, 28. (= malle) Apolog. 1. Scorp. 6.
- Amarus De Spectac. 16 „*quid amarius* circo?“ Adv. Marc. IV, 20 „*amarius* admonitio“. De Monog. 10.
- Amasius Apolog. 3.
- Amazona (= Amazo) Adv. Marc. I, 1. Cf. Hygin. fab. 30 „*reginam Amazonis*“, et p. 350 ed. Stav. „*Antiopam Amazonam*“.
- Ambitio (= ambitus) De Anima 25 „*amb. ventris*“. De Virg. Vel. 8 „*amb. capillorum*“. De Idol. 1. Apolog. 7. Ad Nat. I, 7. De Pall. 4.
- Ambitus De Paenit. 11 „*ambitus* obire“. De Pudic. 18 „*amb. paenitentiae*“. Apolog. 50 „*amb. sarmentorum*“.
- Ambulatorius titulus Ad Nat. I, 16.
- Amantia (= ecstasis) De Anima 21. Cf. Apolog. 22.
- Amicus minor (= amicus) De Anima 40.
- Amoliri (= abolere) Adv. Marc. V, 3.
- Amolitio et Abolitio Adv. Marc. V, 4. crit.
- Ampliatius (= celebratus, glorificatus) Adv. Valent. 8.
- Amplitudo (= amplificatio) Adv. Marc. IV, 11.
- Amputare (= exsecare, genitalibus truncare) Ad Nat. II, 8.
- An — necne Adv. Iud. 6. crit.
- An — an Adv. Hermog. 27.
- Anabibazon Adv. Marc. I, 18.
- Anathema De Ieiun. 1. Adv. Marc. IV, 4. Scorp. 1.
- Anennoetos Aeon Adv. Valent. 35.
- Angela Adv. Valent. 32.
- Angelicus De Anima 56 „*ang. plenitudo*“. Apolog. 27 „*ang. paratura*“.
- Angelificare De Resurr. Carnis 26. 27 „*angelificata* caro“.
- Angelus De Orat. 12 „*ang. orationis*“. De Anima 35 „*ang. executionis*“. De Testim. Animae 3 „*ang. malitiae*“. De Patient. 5 „*ang. perditionis*“. De Praescript. Haeret. 6 „*ang. seductionis*“. De Bapt. 6 „*ang. baptismatis arbiter*“. De Anima 54 „*ang. vocator animarum*“. De Pudic. 14 „*ang. ecclesiae*“. De Orat. 3 „*angelorum candidati*“. Ibid. „*angelorum circumstantia*“. Adv. Marc. V, 16 = diabolus.
- Angina De Anima 48 „*ne iecoris angina* sit mentis“.
- Anguinus (= in modum anguis) Ad Nat. I, 14 „*dii anguini*“.
- Angulatus Ad Nat. II, 4.
- Anhelando praefari Apolog. 23.
- Anima (= animal) Adv. Hermog. 33.
- Animadvertere Adv. Marc. II, 28 „*animadvertit* deus ad hominis salutem“.
- Animal gloriae De Anima 1.
- sapientiae De Patient. 1.
- Animalis De Ieiun. 1 „*an. fides*“.
- Animare De Cultu Femin. II, 6 „*an. capillum sole*“ h. e. insolatione colorem inducere. De Pudic. 8 „*an. inter se colorum comparationes*“ h. e. ita comparare ut alter alterius vigore excitetur.
- Animas pascere De Anima 13.
- Animatio et Examinatio De Anima 10. crit.
- (= ἐνθύμησις) Adv. Valent. 9. (= ira) Adv. Marc. II, 3.
- Animator Apolog. 48. Adv. Hermog. 32.
- Animatus Scorp. 15. Apolog. 37. De Orat. 9.
- Animi tremens De Pall. 4.
- Animosus De Fuga in Persec. 10. De Anima 19.
- Annalis De Pall. 3 „*ann. sexus*“.

- Annus (= annona) Apolog. 40.
 Anonomastos Aeon Adv. Valent. 35.
 Ante est Adv. Marc. III, 13 „*ante est inspicias*“ cett.
 Antecessor Adv. Marc. IV, 2. V, 3. De Virg. Vel. 1. De Fuga in Persec. 6. Adv. Valent. 5. De Praescript. Haeretic. 32.
 Antecessivus De Virg. Vel. 4.
 Antecursor Adv. Marc. IV, 33. De Resurr. Carnis 22 „*antec. flos frugis*“.
 Antelius daemon De Idol. 15.
 Antelucanus Apolog. 2. 39. De Corona 3.
 Antenna crucis Ad Natt. I, 12.
 Anterior Adv. Iud. 1.
 Antiae De Pall. 4.
 Antichristus Adv. Marc. V, 16. saep.
 Anticipare (intrans.) De Resurr. Carnis 45 „*antic. effectus*“.
 Antidotum Ad Natt. II, 5.
 Antiquitatum cani Ad Natt. II, 12.
 Antistare (= potioem esse, praestare) Scorp. 9. De Virg. Vel. 1. 10 „*continentia virginitati antistat*“ Apolog. 30. De Resurr. Carnis 35. De Fuga in Persec. 4.
 — et Antestare De Resurr. Carnis 13.
 Antistatus Adv. Valent. 13 „*ant. angelorum*“, h. e. apparitura, satellitium.
 Antistes (= praeses, sacerdos) Apolog. 1 „*antistites imperii Rom.*“ De Fuga in Persee. 2 „*ant. veri dei*“. Ad Natt. I, 11 „*ant. crueis*“. De Pall. 4 „*ant. latrinarum*“ (= lena).
 Antistita De Cultu Femin. II, 1 „*ant. et aeditua templi*“.
 Antithesis Adv. Marc. I, 19. II, 29. IV, 1, et saepius.
 Anuloeulter De Anima 25.
 Anxiare De Paenitent. 10.
 Aoratos Aeon Adv. Valent. 35.
 Aorus De Anima 56.
 Apelleiaeus, Apelleicus, Apelliacus De Carne Chr. 8. 24.
 Aperire veritatem De Resurr. Carnis 1. — partum De Anima 26.
 Apertio Adv. Marc. V, 18.
 Apex Apolog. 15. Adv. Marc. III, 17. Adv. Iud. 10. De Pall. 4. De Pudic. 5 „*apices facinorum eminentissimi*“. De An. 46 „*apicem summum alieui effere*“, i. e. summum tribuere.
 Apieiana condimenta De Anima 33.
 Apis aedificia (= savi) Adv. Marc. I, 14.
 Apocarteresis Apolog. 46. Adv. Marc. I, 14.
 Apoeryphus De Anima 2. De Pudic. 10. 20.
 Apoplexis De Anima 53.
 Apopnietus De Bapt. 5.
 Aposiopesis exemplum Adv. Valent. 32.
 Apostata veritatis Adv. Valent. 1. Adv. Marc. V, 8.
 Apostatiens Adv. Marc. IV, 5 „*apost. census, non apostolicus*“.
 Apostolatus Adv. Marc. I, 21. V, 1.
 Apostolicus De Praeser. Haer. 31. 32. 33. Adv. Marc. I, 21. IV, 2. De Pudic. 21. Adv. Marc. V, 2 „*apostolica*“, = apostoliea acta. De Carne Chr. 2 „*apostolieuus*“ = apostolorum discipulus.
 Apotheca Adv. Marc. IV, 28.
 Apotheosis Apolog. 34.
 Apparentia Adv. Marc. I, 19. De Resurr. Carnis 23 „*app. Christi*“.
 Apparere (= apparitoris ministerio fungi) Apolog. 48. Ad Natt. II, 5. Adv. Marc. IV, 7. De Resurr. Carnis 7 „*caro apparet animae*“. De Spect. 17 „*apparent aures spiritui*“. De Monog. 17.
 Apparitio De Praescript. Haeret. 43 „*app. devota*“.
 Apparitor De Spect. 17.
 Appendix De Anima 55 „*appendices dominieae resurrectionis patriarchae*“. De Resurr. Carnis 8 „*appendices ieiunii sordes*“. De Ieiun. 17 „*appendices gulae lascivia et luxuria*“.
 Appetitio De Cultu Fem. II, 2.
 Applaudere alicui De Resurrect. Carnis 11.
 Applicare Apolog. 12 „*appl. bestias diis*“. Adv. Marc. V, 12. De Scorp. 1.
 Apud conseientias pulsare Apolog. 9. — pro In Apolog. 1. 10. 18. 22. 37. Ad Natt. II, 8. 12. De Anima 28. cett.
 Apuliae (= theatri vela) De Spectac. 10.
 Aqua manualis Apolog. 39.
 Aquae tormentum De Anima 14. — ferruginantes, bituminosae, sulphurantes, venenatae Adv. Valent. 15.
 Aqualieulus De Ieiun. 16.
 Aquariolus Apolog. 43.
 Aquatilis De Patient. 5 „*aqu. sequela petrae*“.
 Aquatio De Ieiun. 7.
 Aquigenus Adv. Marc. II, 12.
 Aquilicia immolare Apolog. 40.
 Aquilegae rotae De Anima 33.
 Aquilex Adv. Marc. III, 5.
 Aquilinus De Paenit. 12.
 Aquosus De Anima 9 „*aqu. berylli materia*“.
 Arabiae aliquid incendere De Corona 10. Cf. Apolog. 30.
 Aranea Apolog. 12.
 Araneus De Pall. 3. Adv. Marc. I, 14.
 Arbitr De Pall. 2 „*Jordanis amnis finium arbiter*“.
 Arbitrari (= dividere) De Pall. 1 „*tunicam longiorem einetu arbitrante suspenditis*“. Cf. De Pall. 2.

- Arbitratrix Adv. Marc. II, 12 „*arbitr.* operum eius“.
- Arbitrium anxium De Anima 25.
- Arbuscula Adv. Marc. V, 18.
- Arbustus (= robustus) Adv. Marc. II, 29 „qui res suas *arbustiores* in primordiis praecuraverit“.
- Ἀρχὴ Valentin. Adv. Valent. 7. 35.
- Arcana Apolog. 21., h. e. archiva. De Resurr. Carnis 63 „*arc.* apocryphorum“.
- Arcere (= vetare) Ad Nat. I, 6.
- Archangelus Adv. Valent. 20.
- Archetypus Adv. Valent. 6 „*archetypi* principalium magistrorum“.
- Archigallus Apolog. 25. De Resurr. Carnis 16.
- Archiva Apolog. 19. 21. crit. Adv. Marc. IV, 7.
- Archon De Corona 9. Adv. Hermog. 19.
- Arcuatus Scorp. 1 „*arcuato* impetu surgens“.
- Ardor Scorp. 1 „*ardor* persecutionis“. De Fuga in Persecut. 3. Apolog. 46 „*ard.* impudicus“.
- Areae Ad Scap. 3.
- Arefacere Adv. Marc. IV, 20.
- Arenarius De Paenit. 5 „*aren.* numerorum“. Ad Nat. II, 14 „*ar.* vilitas“.
- Arere De Anima 48 „*arere* victu“. De Ieiun. 16 „*aret* annus“.
- Argaei (= Argivi) Apolog. 47.
- Argentarius Apolog. 6 „*arg.* metalla“.
- Argumentari (= argutiis agere, argute excogitare, conicere) De Carne Chr. 6. 16. De Resurr. Carn. 37. 53. 60. Adv. Prax. 15. 26. De Spect. 4. 8. Ad Nat. I, 12. Adv. Hermog. 3. Adv. Iud. 10. De Anima 37.
- Argumentatio (= argutia, opinio) Ad Nat. II, 2. 4. De Anima 3. Adv. Marc. II, 5 „*argumentationum* ossa obrodere“.
- Argumentator De Carne Chr. 24 „*arg.* Christi multiformis“. De Anima 38.
- Argumentum (= historia, fabula, narratio) Ad Nat. I, 16 „*argumentorum* venae“. Adv. Marc. III, 5. Ad Nat. I, 10 „saliant dei vestri *argumenta* et historias“.
- Arida (= arida terra) Adv. Marc. II, 12.
- Aridus victus De Ieiun. 2 „*aridae* escae“. De Ieiun. 1 „*aridi* ieiuniis“. Apolog. 40 „*arida* saginatio“, h. e. ξηροφαιλα. De Pall. 4.
- Aries De Resurr. Carnis 5 „et ubique primus iste in nos *aries* temperatur.“
- Arietare Scorp. 6 „calces *arietant*“.
- Arithmi (= lib. Numerorum) Adv. Marc. IV, 23.
- Arma allegorica Adv. Marc. III, 14.
- Armare (= instruere) De Anima 24. Adv. Marc. I, 11. Adv. Valent. 3 „*armare* congressionis cuneum“.
- Armarium De Idol. 3. De Cultu Fem. I, 3 „quia nec in *armarium* Iudaicum admittitur“, i. e. canonem scripturarum.
- Armillae De Pall. 4.
- Arrabo Adv. Hermog. 34 „virtutis divinae *arrabonem* praestat“. Adv. Marc. V, 10 „*arr.* spiritus“. De Resurr. Carnis 53 „non *arrabonem*, sed plenitudinem“. De Resurr. Carnis 51.
- Arrhetos Aeon Adv. Valent. 35.
- Arripere aliquid ad aliquid (= referre) De Resurr. Carnis 35.
- Artare De Anima 35.
- Arte De Exhort. Castit. 2 „*arte* et impresse recogitandum esse“. De Resurr. Carn. 17 „*artius* dicere“.
- Arteriarum fistulae De Anima 10.
- Artibus dativ. voc. Artus De Anima 10.
- Articulus (= locus, caput) Adv. Marc. II, 24. IV, 11. De Resurr. Carnis 39. Adv. Hermog. 23. 28. 33. Adv. Prax. 15. cett. De Fuga in Persec. 1.
- Artifex Ad Nat. II, 3 „*artificem* et arbitrum motus“. Scorp. 5 „*artifices* manus“. De Spect. 24 „*artifex* pugnorum“, i. e. pugil. De Carne Chr. 5 „*artifices*“, i. e. histriones. De Carne Chr. 5 „spectaculi *artificem*“, et „*artifex* salntis“. Ad Nat. II, 4 „*art.* naturae“. Ibid. II, 1 „*art.* erroris.“
- Artus De Paenit. 9 „in *arto* negotium est“. De Pall. 1. De Anima 30 „necessitates *artiores*“.
- Arula Ad Nat. I, 6.
- Arx tyrannicae dominationis figura Apolog. 4.
- Ascia Apolog. 12.
- Asilus De Pudic. 10.
- Asinarius Apolog. 16. Ad Nat. I, 11.
- Aspergere ignominia De Cultu Fem. II, 2.
- Aspergo De Paenitent. 6 „*asp.* aquae“. De Bap. 5. De Resurr. Carnis 16 „*asp.* florum“.
- Aspernamentum Adv. Marc. IV, 14. De Pudic. 8. Scorp. 2.
- Aspernator Adv. Marc. IV, 15.
- Aspicere ad aliquem Adv. Marc. IV, 14. De Pall. 2. Apolog. 21.
- Aspritudo De Cultu Femin. II, 8 „*asp.* pulveris“.
- Assentator mali (= qui assentitur malo dum fieri sinit) Adv. Hermog. 10.
- Atellanus gesticulator De Spectac. 17.
- Atomus Apolog. 47. De Anima 5. De Resurr. Carnis 42. 51 „in *atomo*, in momentaneo oculi motu“. Item Adv. Marc. III, 24. et V, 10.
- Atquin (= at, immo) De Fuga in Persec. 6. Apolog. 2. 8. 41. Ad Nat. I, 6. 7. 15. II, 9. De Anima 1. Adv. Marc. I, 33. II, 23. V, 11. De Carne Chr. 2.

- Atticae curae Adv. Valent. 12.
 Attonitus (= sollicitus, attentus, intentus)
 De Praescript. Haeret. 43 „diligentia
 attonita, et cura sollicita“. De Idol. 24.
 De Fuga in Persec. 1 „in attonito est
 ecclesia“. Adv. Marc. III, 18.
 Attractio relativi pronomini durior Adv.
 Valent. 8. 16.
 Auctor (= ἀρχηγός, magister, doctor)
 De Fuga in Persec. 11 „ipsi auctores,
 id est diaconi et presbyteri et episco-
 pi“. Apolog. 19 „auctores sapientiae“,
 i. e. philosophi. Ibid. 21 „auct. ori-
 ginales“ i. e. patriarchae.
 Auctoramentum ventris Apolog. 39.
 Auctorare Ad Natt. I, 19 „auct. se ad
 lanistas“. Ad Martyr. 5 „auct. se ad
 ignes“. Ad Scap. 1 „auctorati animas
 nostras“.
 Auctoratus (= auctoritate firmatus, ratus
 factus) De Corona 2 „auct. observa-
 tio“. De Pudic. 20 „a deo satis aucto-
 rati viri“.
 Aucrix De Corona 4. Adv. Marc. V, 10.
 Adv. Hermog. 5. 6. 7. De Anima 57.
 Aucupabundus De Anima 39 „aucupab.
 animas“.
 Audacia pupillarum Adv. Valent. 30.
 Audenter Adv. Marc. V, 19 „audentius
 enntiare“. Ibid. IV, 12. De Anima 52.
 Audere (absolute) De Resurr. Carn. 63.
 Audientes (= discipuli) De Paenitent. 6.
 Audientia De Carne Chr. 7.
 Audire (= celebrari) De Pall. 2.
 Auditio (= cognitio, iudicium) Apolog. 9.
 Avenae Adv. Prax. 1 „avenae Praxeanae“.
 De Praescript. Haeret. 31 „avenarum
 sterile foenum“.
 Aversari et Adversari Adv. Marc. III, 6.
 IV, 7. crit.
 Aversatio De Cultu Femin. II, 1.
 Aversatrix De Anima 51.
 Avertere onus Adv. Marc. V, 1.
 — (= averti) Adv. Marc. V, 1.
 Augur De Anima 19 „augurem incommo-
 dorum vocem“.
 Augustianus Adv. Marc. IV, 36 „Aug.
 census“.
 Avius c. genit. De Pudic. 10 „disciplina
 avia veri“.
 Aulaeum De Anima 41. 42. Apolog. 48.
 Aulicus Apolog. 13 „aul. paedagogia“.
 Avocare alicui alicui Adv. Marc. V, 9.
 Avocator De Carne Chr. 5.
 Avocatrix veritatis vis De Anima 1.
 Aura canicularis Adv. Marc. I, 19.
 Auratus De Idol. 6 „auratior statua“.
 Aures debere alicui De Patient. 5.
 — tradere alicui De Anima 2.
 Auribus graviter audire Adv. Marcion.
 III, 6.
 Auriculas pertundere infantium De Cultu
 Femin. II, 10.
 Anruga De Monog. 1.
 Aurium et linguarum traduces Apolog. 7.
 Auruginare (= ictero laborare) De An. 17.
 Aurula Adv. Marc. II, 9.
 Auspex (= laeti auspicii) Scorp. 9.
 Auspicari Adv. Marc. IV, 21. De Corona 1.
 De Patient. 5.
 Auspicia poenae Ad Uxor. I, 6. De Idol. 15.
 Aut et — aut et Adv. Marc. IV, 39.
 Aut — aut (= sive — sive) De Idol. 20.
 Autem quinto loco collocat. Adv. Marc.
 IV, 31.
 — et Etiam confus. De Anima 30.
 Ἀὐτεξούσιον De Anima 21.
 Authenticus Adv. Marc. IV, 35 „auth.
 pontifex dei patris“. De Monog. 11
 „auth. Graecum exemplar“. De Prae-
 script. Haeret. 36 „auth. litterae apo-
 stolorum“. Adv. Valent. 4 „authenticae
 regulae ecclesiae“. Adv. Marc. IV, 2
 „auth. paratura“.
 Authophyes Aeon Adv. Valent. 8.
 Autumnna (= autumnus) De Corona 9.
 De Resurr. Carnis 12.
 Axis Apolog. 50. De Pudic. 22.

B.

- Bacchanalium furiae Apolog. 37.
 Bacchantia indumenta De Pall. 4.
 Baiuli Germanici Ad Uxor. I, 4.
 Balbutiens benignitas (= ben. imperfecta)
 Adv. Marc. IV, 17.
 Balneum comicum De Anima 50.
 Baltei De Spectac. 3.
 Baptisma De Corona 3. De Pudic. 19.
 De Resurr. Carnis 47. 48. saep.
 Baptismum De Bapt. 15.
 Baptismus De Bapt. 1. 8. 12. 16. 18. 19.
 saep.
 Baptizator Adv. Iud. 8. De Bapt. 12.
 Barbam acrius caedere De Cultu Femin.
 II, 8.
 Barbaria Ad Natt. II, 9. De Virg. Vel. 2
 „Barbariae Graeciae“.
 Barbarismus Ad Natt. I, 3.
 Barbarum sonare Apolog. 3.
 Barbarus De Virg. Vel. 17 „barbarior mo-
 destia“. De Anima 6.
 Basiliae Adv. Marc. IV, 14. 21.
 Basilica Adv. Marc. V, 5.
 Bardus Adv. Hermog. 36 „bardior“.
 Baxa (calcei genus) De Idolol. 8. De
 Pall. 4.
 Bekkos vocab. Pbygium Ad Natt. I, 8.
 Bellonae (= Bellonae templum) De Pall. 4
 „in Bellonae“.
 Bene est a caelo De Pall. 1.
 Bene quod Apolog. 7. De Ieiun. 13. De

- Carne Chr. 24. De Resurr. Carnis 52.
Adv. Marc. IV, 7. 31. 43. V, 14. 29.
- Benedictionem exporrigere Adv. Marc.
III, 18.
- Benedictus De Cultu Femin. II, 5. De
Praescript. Haeret. 30. Ad Mart. 1.
- Beneficiarii De Fuga in Persec. 13.
- Bestiae lectuli et tegetis Adv. Marc. I, 14.
- Bestiarius Apolog. 9. 42.
- Biaethanatus De Anima 57.
- Bibere Apolog. 39 „bib. spiritum sancti-
tatis“. De Pudic. 16 „bib. notitiam
apostoli“. Cf. De Pudic. 9.
- Bilem facere de De Fuga in Persec. 11.
Cf. Scorp. 1.
- Bilinguis ambiguitas Adv. Valent. 1.
- Bipennis dispersionis Adv. Iud. 11.
- Bisacutus Adv. Iud. 9.
- Bisulcum aliquid ferri De Paenitent. 11.
- Blandiri sibi de aliqua re Ad Uxor. II, 2.
- Blasphemabilis De Cultu Femin. II, 12.
- Blasphemare Adv. Marc. V, 13. De Cultu
Femin. II, 11.
- Blasphemia De Idol. 14. De Pudic. 13.
- Blatire De Pall. 2.
- Bocotiae (= in Boeotia) Apolog. 21.
- Bona fide (= certo, profecto, plane,
ἀτεχνῶς) De Anima 23. Adv. Valent.
1. 4. Adv. Hermog. 10.
- Boni ducere Adv. Marc. V, 5. 12. 19.
- Bonum factum De Pudic. 1.
— decoris De Cultu Femin. I, 2. De
Pudic. 1. De Testim. Animae 4 „bon.
vitae“. De Spect. 15 „bon. naturae“.
- Botronatus De Cultu Femin. II, 10.
- Botulus Apolog. 9. De Ieiun. 1.
- Brabium Ad Mart. 3.
- Brachmanae et Bragmanni Apol. 42. crit.
- Bratteam exprimerc De Idol. 8.
- Breviare Adv. Iud. 8.
- Breviarium De Orat. 1.
- Breviloquentia in usu praepositionum
ante et post Adv. Prax. 15 „ante car-
nem“. Ibid. „post carnem“. Ibid. 25
„post Philippum et totam substantiam
quaestionis“. Adv. Marc. IV, 21. V, 8.
Scorp. 11. De Bapt. 20 „post bap-
tismum“. De Pudic. 18. Apolog. 2 „post
tribunal“. Ibid. 10. 25. 39 „post aquam
manualem“. Ad Natt. II, 12 „post
plurimas terras“. Ibid. I, 4. II, 17.
De Monog. 11.
- Breviloquentiae aliae species De Pall. 3
„praeter urbem censere aliquem“.
Apolog. 35 „omnibus tot“. Adv. Prax.
25 „demonstrationem eiusdem patris
et filii“.
- Britonum stigmata De Virg. Vel. 10.
- Brumae De Idol. 10. 14.
- Buccella De Monog. 11.
- Buccinae De Pall. 2.
- Byssinum sanctitatis De Cultu Femin.
II, 13.
- Bythios Aeon Adv. Valent. 8.
- Bythos Aeon Adv. Valent. 7. 23. De An 12.

C.

- Cacabacius Adv. Hermog. 41.
- Cacabulum Apolog. 13.
- Cacabus De Ieiun. 17.
- Cactus subdolae familiaritatis De Pall. 2.
- Cadaver unde dictum De Resurr. Car-
nis 18.
- Cadaverinus De Anima 32.
- Cadere Apolog. 9 „cum ceciderint tene-
brae“.
- cominus in alicum matrimonium
De Paenitent. 3.
— (= interire) Ad Natt. I, 7.
- Caducus De Spectac. 4 „cad. in terram
libido“. De Resurr. Carnis 4.
- Caecus Adv. Marc. IV, 16. De Virg. Vel.
10 „caec. bonum“. Apolog. 22. De
Anima 10 „aurium caeci“, h. e. non
videntes“. Apolog. 9. De Patient. 1
„caeca vivere“. De Anima 49 „caec.
somnia“, qui somniis caret. Adv. Val-
ent. 3 „caeca (sc. loca)“, h. e. ob-
scura.
- Caecutire in aliquid Adv. Marc. II, 2.
- Caedere Adv. Marc. III, 18 „caed. pectus
orando“. Apolog. 40 „caeciderunt or-
bem clades“. De Resurr. Carnis 55
„caed. quaestiones“, h. e. profligare.
De Anima 21. Ad Natt. II, 9 „caed.
silvam erroris“. Apolog. 4 „caed. sil-
vam legum“.
- Caelator De Idol. 3.
- Caelum Apolog. 40 „caelum invidia tun-
dere“. Ibid. 9 „de caelo supervenire“.
Ibid. 10 et Ad Natt. II, 12 „caeli filii“.
Apolog. 40 „caelum stetit“. De Ieiun.
16 „caelum stupet“. De Spectac. 25
„de caelo in coenum“, proverb. Apo-
log. 4 „de caelo ruere“.
- Caesariatus De Pall. 4.
- Caesio Apolog. 39 „caesionum catervae“.
- Calcaneum De Cultu Femin. II, 7.
- Calcere (= inculcare, insultare) Adv.
Marc. III, 23. De Spect. 29.
- Calcaria De Carne Chr. 6.
- Calceus De Pall. 4 „calc. mulleolus“.
De Virg. Vel. 12 „calc. multiforem
stipare“.
- Calciare vel Calceare (= instruere, ar-
mare) De Pall. 4 „calc. auro“. De
Testim. Animae 3 „Minervam calcians
furvis galeam formis“. Adv. Marc. I, 8
„calceati vanam gloriam“. Ibid. III, 14.
De Corona 1 „calciatus de evangelica
paratura“.

- Calendarium (= liber in quo accepti repensique ratio continetur, census) De Cultu Femin. I, 8.
- Calere Scorp. 1 „calentes offendere“. De Exhort. Castit. 10 „calentes concupiscentiae“.
- Calicndrum De Pall. 4.
- Caligatus De Idol. 19 „cal. militia“.
- Calli pugnorum De Spectac. 23.
- Calliblepharum De Cultu Femin. II, 10.
- Callositas Ad Natt. II, 1 „call. erroris“.
- De Testim. Animae 5 „call. usus communis“.
- Calor fidei catholicae Adv. Marc. IV, 4.
- Calvitium Ad Natt. I, 10. Adv. Ind. 10.
- Campus orbis De Resurr. Carnis 30.
- Canales (in foro) De Pall. 5.
- Cancelli De Pall. 5. Scorp. 10.
- Candida (= spes, honor, praelibatio, praegustatio) De Corona 1 „cand. martyrii“. Ad Uxor. I, 7. Scorp. 12 „cand. claritatis“. Adv. Marc. IV, 7. 34. V, 29. De Anima 58.
- Candidare Scorp. 12 „cand. maculas“.
- Candidatus De Idol. 18. Ad Uxor. II, 7 „cand. dei“. De Corona 7 „cand. diaboli“. De Orat. 3. De Anima 39. De Bapt. 10. Adv. Ind. 2 „cand. aeternitatis“. Adv. Marc. II, 25 „cand. restitutionis“. De Resurr. Carnis 58.
- Canere (= praedicare) De Bapt. 5 „canebat ista figura“. Ad Uxor. II, 2. Adv. Ind. 7. De Carne Chr. 20. Adv. Marc. V, 9. Apolog. 2. 39.
- Cani antiquitatum (= ultimae antiquitates) Ad Natt. II, 12. Similiter Pacianus ad Sympron. I, p. 306. C. (in Vol. VIII. Bibl. Patr. Lugd.) „canos apostolicas aetatis“ dicit.
- Canicula Scorp. 1 „can. persecutionis“. Adv. Marc. I, 1 „can. Diogenes“.
- Caninus De Pall. 4 „can. constantia“.
- De Patient. 2 „caninae aequanimitatis stupor“. Apolog. 8 „can. tenebrae“. Ad Natt. II, 9 „can. telum“.
- Cantabrum Apolog. 16. Ad Natt. I, 12.
- Cantherius Apolog. 16.
- Cantrix Adv. Marc. III, 5.
- Canus (= antiquissimus) Apolog. 19.
- Capax restitui De Resurr. Carnis 14. Adv. Marc. IV, 10 „cap. appellationis“. De Anima 32.
- Capacitas Apolog. 21 „capac. disciplinae auctioris“.
- Capere (= recipere, admittere, capacem esse, ἐνδέχεσθαι) Adv. Marc. IV, 16 „fidem non capit“. De Idol. 17 „an servus dei alicuius dignitatis aut potestatis administrationem capiat“. Adv. Hermog. 7. 11. 32. 19 „nihil aliud capiat quam initium“. Ibid. 20. 37. Adv. Marc. I, 4. 6. IV, 10. 11. 21. De Resurr. Carnis 54. cett. De Anima 32 „contraria non capit“. Adv. Valent. 2. 38. Adv. Prax. 7 „et ita capiat secundus a deo constitutus duos efficere“. De Pudic. 1 ubi ex vett. libris restituendum plane est „non capiunt et indulgeri quasi modica“. Capit (imperson.) c. inf. Apolog. 17 „non capit aestimari“. De Spectac. 3 „cap. interpretari“. Adv. Marc. III, 6 „cap. intellegi“. Ad Natt. II, 3 „capit videri“. De Idol. 10 „capit discere“. De Cultu Fem. 1, 2. De Praescript. Haeret. 44. De Bapt. 15. De Monog. 2. De Pudic. 1. De Anima 4. 6. 46. Adv. Marc. II, 9. III, 6. IV, 16. 34. V, 10. 14. 17. De Fuga in Persec. 1. Hinc Adv. Valent. 21 „vel quia origo sordidior capit“ h. e. potest.
- Capillago De Anima 51 „cap. affluit“.
- Capillamentum De Cultu Femin. II, 7 „capillamentorum enormitates“.
- Capillatura De Cultu Femin. II, 7 „capillaturae structores“.
- Capillus De Cultu Femin. II, 6 „transferre capillum“. De Virg. Vel. 12 „vertunt capillum“.
- Capitulum (= caput, locus, περιτοχή) Ad Natt. I, 18. Ad Uxor. II, 2. Adv. Prax. 20. De Praescript. Haeret. 5. De Pudic. 16. De Monog. 11. De Virg. Vel. 4. 6. De Exhort. Castit. 3.
- (= parvum caput, extrema particula) Apolog. 14. Ad Natt. I, 10. De Pall. 3.
- Caprificus De Praescript. Haeret. 36 „caprif. vana et ventosa“.
- Caprigena Ad Natt. I, 14.
- Captare Adv. Marc. I, 12. V, 17. De Carne Chr. 4. De Monog. 14. De Spectac. 2. De Exhort. Castit. 12. 13. De Resurr. Carnis 16. 49. 40 „capt. argumenta“. Adv. Hermog. 31. De Anima 47.
- Captatela De Pall. 5.
- Captura De Ieiun. 13.
- Capulum De Resurr. Carnis 32. 38. De Pudic. 14.
- Capulus (= vagina, loculus, receptaculum) De Resurr. Carnis 7.
- Caput (= origo, fons) Ad Natt. II, 5 „in capite esse“. De Idol. 24, u. e. primario loco esse.
- Carbonaria De Carne Chr. 6.
- Carcer corporis Apolog. 17. et alibi.
- Cardiaca De Anima 43.
- Cardines circi et theatri De Spectac. 3. 20.
- Cardo (= legitima norma, lex) De Cultu Femin. II, 5.
- Carnalis Adv. Valent. 24. Adv. Prax. 27

- „carnalia“. De Praescr. Haeret. 6. Adv. Marc. III, 11. 12. V, 19. De Carne Christi 19.
- Carnaliter De Resurr. Carnis 11 „*carn. vivere*“. De Exhort. Castit. 5. Adv. Marc. V, 4. De Anima 11. De Carne Chr. 20.
- Carnens Adv. Marc. III, 11.
- Carnificare Ad Nat. 1, 2.
- Carnificina Adv. Iud. 11.
- Carpistes (Valent. Aeon) Adv. Valent. 9.
- Cassis et Cassida De Carne Chr. 11. crit.
- Cassum De Pall. 4 „*cassum laborantia*“.
- Castificare De Pudic. 19. De Monog. 3.
- Castimonia De Pudic. 19. De Ieun. 2.
- Castra lucis De Idol. 19.
- Castrare (= vulnerare, exsecare) Apolog. 25 „*castr. lacertos*“. Adv. Valent. 8 „*castrata libido*“. De Exhort. Castit. 7. De Cultu Femin. II, 9. Ad Nat. I, 8. De Monog. 3.
- Castrator Adv. Marc. I, 1. Ad Nat. II, 13.
- Castrens De Corona 11. Apolog. 16.
- Castus De Ieun. 16 „*casto Isidis et Cybeles*“.
- Catabolicus De Anima 28.
- Catachresis Adv. Marc. III, 16.
- Cataclistus (= pretiosus) De Pall. 3 „*catacl. vestis*“.
- Cataclismus Apolog. 40. Ad Nat. I, 7. 9. Ad Scap. 3.
- Cataphractes De Pall. 4.
- Catechizare De Idol. 10 „*cat. de idolis*“. Adv. Marc. IV, 29 „*cat. alicui*“. De Corona 11 „*quem Petrus catechizat*“.
- Catechumenus De Corona 1. De Praescript. Haeret. 41. Adv. Marc. V, 7.
- Catervatim Apolog. 35.
- Catharticum De Pall. 5.
- Cathedra De Spectac. 3. De Praescript. Haeret. 36 „*cathedrae apostolorum*“. Adv. Valent. 11 (= schola).
- Catholice (= generaliter) De Praescript. Haeret. 26. De Fuga in Persec. 3.
- Catholicus (= generalis) De Monog. 2 „*cath. traditio*“. De Praescript. Haeret. 26. 30. Adv. Marc. IV, 9 „*cath. patris sacerdos Christus*“. Ibid. III, 21 „*cath. dei templum*“. Ibid. II, 17. III, 21. 22.
- Caucaso abruptior Adv. Marc. I, 1.
- Cavea Apolog. 15. De Spectac. 30 „*cavea utraque*“. Adv. Marc. I, 27 „*cav. saeviens*“. Ad Nat. I, 2. 10.
- Cavere (= statuere) Adv. Marc. II, 12.
- Cavillabundus De Anima 34.
- Cavillari De Resurr. Carnis 21. 35. De Corona 11. De Pudic. 10. De Pall. 2 „*cavillantur fontium venae*“, h. e. intermittunt.
- et Cavillare De Resurr. Carnis 21. adnot.
- Cavositas De Anima 55. De Pudic. 20 „*cavositates in parietibus*“.
- Caupo De Anima 3 „*caup. sapientiae et facundiae*“.
- Cauponium Apolog. 40.
- Causa De Carne Chr. 14 „*de causa esse*“. De Anima 24 „*in causa esse*“.
- mei (= mea causa) Scorp. 9.
- (= morbus) De Pudic. 20.
- Causam purgare Apolog. 2 „*causam collocare*“. Apolog. 1.
- Causari De Fuga in Persec. 8 „*caus. de infirmitate carnis*“.
- Causatio De Idol. 12. De Corona 11. De Exhort. Castit. 12 „*causationibus colorare*“. Adv. Marc. V, 20.
- Cauter De Pall. 5 „*cauterem adigere*“.
- Cauterium Ad Nat. I, 10. Adv. Hermog. 1. De Paenitent. 10. Apolog. 15.
- Cautionem delegare (= cavere) Adv. Marc. II, 5.
- Cea Ad Nat. I, 9.
- Cedere de gradu Adv. Marc. V, 16.
- alicui (= pertinere ad) Adv. Valent. 6.
- Celeber convivii (= convivia celebrans, frequentans) De Paenitent. 11.
- Cella prima De Resurr. Carnis 27.
- carceris Adv. Marc. III, 20.
- Cellae vinariae oculi Apolog. 6.
- Cellarium (= cella, promptuarium) De Idol. 11. De Resurr. Carnis 27.
- Cellula Adv. Marc. I, 14.
- Censere (= censura, i. e. iudicio et prudentia uti) De Anima 56.
- praeter urbem (= ex urbe pellere) De Pall. 3.
- alicui aliquid Adv. Marc. I, 3.
- Censeri (= censum suum vel aestimationem habere, originem ducere) Adv. Marc. I, 8. Apolog. 15 „*de contemptu utique censentur*“. Ad Nat. I, 10. De Exhort. Castit. 5 „*De uno matrimonio censemur utrobique, et carnaliter in Adam, et spiritualiter in Christo*“. De Anima 32 „*etiam si (anima humana) ex elementiciis substantiis censeretur*“. Apolog. 12 „*in metalla damnatur: inde censentur dii vestri*“. De Carne Chr. 22 „*quae non de spiritali censu censentur*“.
- Censor (= iudex, vindex) De Pall. 2.
- Censorius De Virg. Vel. 15 „*cens. lumen*“. De Pall. 4 „*cens. intentio*“.
- Censualis Apolog. 19 „*censuales libri Graecorum*“.
- Censura (= indicium, nota animadversionis) De Pudic. 1. 16 „*censurae securis*“. De Carne Chr. 4. De Resurr. Carnis 25. De Anima 33. 58. Apolog. 2. 39. Ad Nat. I, 10.
- Census Adv. Marc. IV, 7 „*de censu de-*

- nique Augusti? quem testem fidelissimum dominicae nativitatibus Romana archiva custodiunt“. Ibid. IV, 19. 36 „vel de recentibus Augustianis *censibus*, adhuc tunc fortasse pendentibus“. Adv. Iud. 9.
- Census** (= origo, natura; nam in censuales libros referbantur cuiusque parentes atque natales, cf. Adv. Marc. IV, 7.) De Corona 10 „proprietatem istius habitus et ex originis *censu* et ex superstitionis usu idolis vindicamus“. Apolog. 7 „*census* istius disciplinae — a Tiberio est“. Ibid. 10 „ab illo *census* totius divinitatis“. Ibid. 21 „hunc edidimus *censum* et sectae et nominis“. Ad Nat. I, 12 „omne omnino genus *censum* ad originem refert“. Ibid. II, 12 „Saturni *census*“. De Corona 13 „in solo *censu* coronarum“. De Resurr. Carnis 14. 15. Adv. Hermog. 4. 33. Adv. Valent. 7. De Carne Chr. 5. 8. 16. De Anima 32. De Praescript. Haeret. 32. De Monog. 5. Adv. Marc. I, 29. IV, 34 „*census* Abrabae“. Ibid. IV, 40. V, 20. III, 20 „*census* Mariae virginis“. De Anima 38 „ex ingenito animae *censu*“. De Spectac. 7. De Anima 1 „de solo *censu* animae congressus Hermogeni“. De Virg. Vel. 11. De Monog. 4.
- Census** (= numerus, apparatus) De Anima 8. 19. 31. 32 „maiores piscium *censum*“. Adv. Prax. 3. Ad Nat. II, 1. De Virg. Vel. 4.
- Centenarius** De Corona 14 „*cent.* rosae“. De Pall. 5 „*centenarii* ponderis lance“. Apolog. 6 „*cent.* coenae“.
- Centonarius** De Praescript. Haeret. 39.
- Cerasium** Apolog. 11. Ad Nat. II, 14.
- Ceraunius** De Cultu Femin. I, 1 „et *cerania* coruscarent“. De Anima 9 „*ceraniis* gemmis“.
- Cernere** (= discernere, purgare) De Fuga in Persec. 2 „ut *cerneret* vos velut frumentum“.
- Certare ad caelum** Apolog. 25.
- Certe** (= certo) Apolog. 1. Ad Nat. I, 1.
- Certus aliquid** Adv. Marc. IV, 10. cum infin. et acc. c. inf. Adv. Marc. V, 5. De Carne Chr. 7.
- Cervicum messis** De Anima 53.
- Cervus** (= sustentaculum) De Anima 19.
- Cespites** (veteres haeticorum) vellere De Resurr. Carnis 63.
- Cessare** (= deficere, desesse, superfluum esse, desinere, desistere) De Exhort. Castit. 10 „*cessat* a sua femina“. Apolog. 12 „*Cesso* iam de istis“. Adv. Iud. 3. De Resurr. Carnis 42. 58. De Corona 10. Adv. Marc. I, 11. 20. 22. IV, 9. V, 4.
- Cessatio** De Pudic. 10 „*cess.* delicti“. Adv. Marc. I, 12 „*cessationis* et defectionis“. Adv. Hermog. 12.
- Cessatrix** Adv. Marc. I, 24.
- Cestuum viriae** De Pall. 4.
- Ceterum** (= alioquin) De Praescript. Haeret. 10. Adv. Marc. II, 29. IV, 29. 43. V, 9. 19. De Paenitent. 6. De Patient. 12. Scorp. 1. De Carne Chr. 21. De Virg. Vel. 2. 17. De Monog. 10. Adv. Marc. I, 23. IV, 18. Adv. Valent. 3. De Resurr. Carnis 37. 46. etc.
- (= sed) De Carne Chr. 9. De Anima 53. De Corona 4. 13. De Fuga in Persec. 2. Apolog. 40. Adv. Hermog. 4, et saepius.
- Character** Adv. Marc. V, 1 „*character* tituli percutere“.
- Charis** Adv. Valent. 7.
- Charisma** Adv. Valent. 4. De Praescript. Haeret. 29. De Anima 9. Adv. Prax. 1.
- Chirographum** De Pudic. 19. De Resurr. Carnis 49 „*chir.* mortis“. Adv. Prax. 1.
- Choicus** (= materialis, limaccus) Adv. Valent. 24. 29. De Resurr. Carnis 49. De Anima 40.
- Chrisma** Adv. Iud. 13.
- Christianismus** Adv. Marc. IV, 33. V, 4.
- Christianizare** Adv. Marc. I, 21.
- Cibare** Adv. Iud. 3 „*manna cibatur*“.
- Cicadae Atheniensium** De Virg. Vel. 10.
- Cicercula** Adv. Marc. I, 11.
- Cicutae damnationis** De Anima 1.
- Cidaris** Adv. Iud. 14.
- Cinctus** (= zona) De Pall. 1.
- Cinerarius** (= structor comae et capillamenti) Ad Uxor. II, 8.
- Cinere** Apolog. 40.
- Cinis** De Ieiun. 16 „*cinere* conspersi“. De Pudic. 18 „*cineres* paenitentium“. De Patient. 13 „*cineri* et sacco inolescit“.
- Circulator** De Praescript. Haeret. 43.
- Circulatorius** De Carne Chr. 5 „*circ.* coetus“. De Idol. 9 „*circ.* secta“. Apolog. 23 „*circ.* praestigiae“.
- Circuli ex auro** De Cultu Femin. I, 2. 7.
- (= zonae) Ad Nat. II, 5.
- Circumcisio spiritalis** Ad Uxor. I, 2. Adv. Iud. 3.
- Circumcola** Scorp. 3 „*circumcolarum* gentium“.
- Circumcordialis** De Anima 15 „*circ.* sanguis“. Ibid. 43 „*circ.* calor“.
- Circumdare honorem alicui** De Resurr. Carnis 9.
- Circumducere** (= circumcidere, minuere) De Praescript. Haeret. 49. Adv. Marc. IV, 10.
- Circumferre deum** Adv. Marc. V, I. 13. 16. IV, 12. 18 „*circumf.* mortificationem

- Christi“. De Resurr. Carnis 44 „*circumferre carnem*“. De Carne Chr. 13 „*circumf. animam*“. De Resurr. Carnis 18.
- Circumferre se sibi (= circumspicere) Adv. Marc. I, 14.
- Circumfigere Adv. Marc. IV, 42.
- Circumgelare De Anima 23 „*circumgelaverint ei mortale corpus*“.
- Circumiectus De Pall. 5 „*uno circumiectu*“.
- Circumlator Adv. Marc. I, 19. 22.
- Circummeare De Pall. 1.
- Circumradere capillum De Cultu Femin. II, 8.
- Circumscribere (= describere) De Exhort. Castit. 1.
- (= fraudare, detrahere) Adv. Marc. IV, 14. De Ieiun. 6 „*circumscripti victus*“. De Exhort. Castit. 1. Apolog. 17. 22.
- Circumscriptio Adv. Marc. IV, 37. De Patient. 5.
- Circumscriptor Adv. Marc. I, 27. II, 7.
- Circumspectus De Pall. 3. De Ieiun. 5 „*solitudinis incopiosae circ.*“.
- Circumspicere (= indagare, intellegere, agnoscere) De Pall. 4. Adv. Marc. IV, 10.
- Circumstagnare De Pudic. 22.
- Circumstantia De Orat. 3 „*circ. angelorum*“. De Ieiun. 9. De Anima 47 „*circumstantiarum* (h. e. rerum) intentio“. Adv. Valent. 15. De Orat. 10. De Resurr. Carnis 30, u. e. vexatio.
- Circulator De Praescript. Haeret. 42. Adv. Marc. I, 27.
- Cirri Germanorum De Virg. Vel. 10.
- Cisterna De Idol. 8 „*cisternam liare*“. Adv. Valent. 15.
- Cito (= facile) Adv. Marc. IV, 26. Citius (= potius, facilius) Adv. Marc. II, 14. IV, 14. Apolog. 28. De Pudic. I, 15. De Anima 3.
- Citra (= extra, praeter) De Ieiun. 13. De Carne Chr. 25.
- et Circa De Anima 20. crit.
- quam De Resurr. Carnis 39.
- Civilis Apolog. 2 „*civ.*, non tyrannica dominatio“.
- Clamare crucem Adv. Valent. 2.
- Clancularius De Pall. 4 „*clancularia Lydia*“.
- Clarere De Resurr. Carnis 47.
- Clarius adorare De Orat. 13.
- Classes discursationum Apolog. 39.
- Clavis Adv. Marc. IV, 28 „*cl. agnitionis*“. Ibid. IV, 27. De Ieiun. 15 „*cl. macelli*“. De Pudic. 21 „*clavem imbuat*“.
- Clausula (= finis) Apolog. 32 „*cl. saeculi*“. De Resurr. Carnis 25 „*tempo-*
- rum claus.*“. De Idol. 9. De Fuga in Persec. 6. De Pudic. 19. De Ieiun. 10. Adv. Marc. V, 7. 14. De Carne Chr. 23. De Anima 58.
- Clerus De Monog. 12.
- Clibanus gehennae Adv. Marc. IV, 30.
- Clima De Anima 49.
- Climacterica De Idol. 9.
- Cloaca corporis (= uterus) Adv. Marc. IV, 21.
- Cloacinarum adyta De Pall. 4.
- Clodus et Claudus De Resurr. Carnis 20.
- Cludere Adv. Marc. I, 7. 15. IV, 12. 16. 30. Ad Natt. II, 15. De Carne Chr. 1. 23. Adv. Marc. III, 3 „*cl. fidem*“. Apolog. 12.
- Cluere De Pall. 3.
- Clypeo alieno uti De Praescript. Haeret. 3.
- Clypeus (solis) Apolog. 16.
- Coacte De Anima 42 „*multo coactius*“.
- Coactus Adv. Valent. 1 „*coactae figurae patrocinio*“. De Monog. 8 „*coactae argumentationes*“. De Pudic. 9. De Paenitent. 11 „*coacti ruboris*“. De Orat. 15. De Bapt. 12. De Patient. 16. De Virg. Vel. 14. De Pall. 5 „*coacta alimenta*“. Adv. Valent. 6.
- Coadulescere De Anima 16.
- Coaequalis Apolog. 11. Adv. Hermog. 29. Adv. Valent. 12.
- Coaetaneus Adv. Valent. 16. Adv. Hermog. 6. 7.
- Coaetare et Coaetaneare De Resurr. Carnis 45.
- Coaeternus Adv. Hermog. 11.
- Coagulum De Carne Chr. 16. 19. 4 „*coagula sanguinis et humoris*“. Adv. Valent. 8 „*coag. numerorum*“.
- Coangustare Adv. Marc. V, 7.
- Coccinatus De Testim. Animae 2 „*coccinipallium*“.
- Coccinum De Paenitent. 11. Adv. Marc. IV, 10.
- Cocetum Adv. Valent. 12.
- Coelementatus Adv. Valent. 23.
- Coena Ad Natt. I, 13. Adv. Marc. V, 4 „*coena pura*“. Apolog. 6 „*c. centenaria*“. De Spectac. 13 „*coenam detedere*“.
- Coenacula caeli Adv. Valent. 7. 31.
- Coenare aliqua re Apolog. 9.
- supremam Apolog. 42 „*coen. disciplinam*“. Apolog. 40.
- dei Ad Uxor. II, 6.
- Coenulentus De Pall. 4.
- Coetus incesti sanguinis Apolog. 9. Adv. Marc. II, 12 „*coetus maris*“.
- popularis Adv. Marc. IV, 39.
- Cogere lutum vino Apolog. 21.
- alicui aliquid (= adigere) De Paenitent. 2.

- Cogere (= cogendo efficere) De Pall. 5 „*cog. feras*“. Cf. De Carne Chr. 7.
- Cogitatorium De Anima 11. 14. De Spectac. 2. De Resurr. Carnis 15.
- Cogitatum magnum De Carne Chr. 14.
- Cogitatus De Exhort. Castit. 1. De Monog. 10. De Anima 58. De Resurr. Carnis 15. 17. Adv. Prax. 5.
- Cognoscenter (= γνωστώδης) Adv. Prax. 12. 14. Adv. Marc. IV, 22.
- Cognoscere (= inquirere) aliquid Adv. Marc. II, 20.
- Colhabitare Apolog. 42.
- Cohaeres De Resurr. Carnis 7.
- Cohaerescere De Anima 5.
- Coillo potentes Lares De Spectac. 5.
- Coimplicitus De Anima 17.
- Coinquinare et Communicare De Ieiun. 2. De Patient. 8. De Spectac. 17. crit. Adv. Marc. I, 28.
- Coire ad deum Apolog. 39.
- Coitio De Ieiun. 13.
- Coitus atomorum De Anima 5. De Pall. 2.
- Colare Adv. Valent. 23. De Anima 53 „*colatur lux*“.
- Colatus (= purus) Ad Natt. I, 5 „*col. serenitas*“. De Anima 48 „*certiora et colatiora somnari*“. De Anima 9.
- Collactaneus De Resurr. Carnis 63 „*collactanea*“.
- Collaticius Adv. Valent. 12 „*coll. aes*“.
- Collectus De Monog. 14 „*collectiore iam tempore*“. De Anima 37 „*collectus habitus massae auri*“. De Cultu Femin. II, 9. Ad Uxor. I, 5. Adv. Marc. V, 8 „*tempus in collecto est*“.
- Collegiarius De Spectac. 11 „*coll. ministri*“.
- Collegium (= consortium) De Resurr. Carnis 40 „*collegia laborum*“. Ibid. 49 „*coll. transgressionis*“. Ad Natt. I, 20.
- Colligere (= se colligere, convenire, συνάγειν) De Fuga in Persec. 14.
— ex disperso Adv. Valent. 29.
- Collinari vel Collineare De Pudic. 10 „*an ethnico peccatori de interpretatione de restitutione conliniet*“, h. e. conveniat restituendo peccatori.
- Collocare causam apud aliquem Apol. 1.
- Colluctatio De Virg. Vel. 11.
- Collurae (= scutorum umbones, κολληύραι) De Cultu Femin. II, 7.
- Colonus De Patient. 5 „*col. paradisi homo*“. Adv. Iud. 2.
- Color (= pars vel genus controversiae) Adv. Marc. IV, 12.
— Adv. Valent. 4 „*colores ignorantiarum*“. De Pudic. 8 „*colores inter se animare*“. De Cultu Femin. I, 7 „*colorum iniustorum adulteria*“.
- Colorare argumentationibus Ad Natt. II, 12. De Exhort. Castit. 12. De Pall. 3.
- Coloratus De Spectac. 3 „*col. ut leno*“.
- Colubrinus De Spectac. 19 „*col. vis*“.
- Colubrosus Adv. Valent. 4 „*col. astus*“.
- Columbinus Adv. Valent. 27.
- Columnae apostolatus Adv. Marc. I, 10. IV, 3.
- Coma De Pall. 4 „*comam struere*“.
- Comare De Pall. 3.
- Combibere inquinamentum De Spect. 14.
- Comedere linguam (= l. dentibus abscidere) Apolog. 50.
- Comesor Adv. Marc. I, 1 „*com. mus*“.
- Comesus et Comestus Apolog. 50.
- Cominus De Carne Chr. 21 „*cominus accedere*“. Adv. Marc. II, 29 „*com. caedere*“. Ibid. III, 5.
- Comitiare (= convicium facere, infamare) De Pall. 5.
- Commartyr De Anima 55.
- Commeatus (= prorogatio, spatium, mora) De Fuga in Persec. 9. Scorp. 10. Adv. Marc. III, 9. Apolog. 32 „*comm. imperii Romani*“. Ibid. 46 „*comm. deliberandi*“. De Paenitent. 6 „*comm. delinquendi*“. De Anima 30. Adv. Marc. II, 10. III, 9. Adv. Prax. I. Ad Natt. II, 2.
- Commemorare (= commonefacere) Ad Scap. 3.
- Commemorari (= commemorare) De Idol. 20. Adv. Marc. IV, 22.
- Commemoratio (= recordatio, admonitio) De Orat. 13.
- Commemorator et Commentator De An. 15. crit.
- Commendabilis Adv. Marc. II, 13.
- Commendare (= probare)* De Resurr. Carnis 5. 38. De Anima 2. 37. 57. De Pall. 4. Adv. Hermog. 18. 32. 33. 45. De Orat. 2. De Exhortat. Castit. 10. Adv. Marc. V, 10. De Carne Christi 17.
- Commendatio (= probatio) Apolog. 2 „*comm. innocentiae*“.
- Commendatus Adv. Valent. 7 „*commendatissima quies*“.
- Commentari (= comminisci) Apolog. 40. Ad Natt. I, 8. Adv. Marc. I, 19. Adv. Valent. 19.
— (= interpretari, explicare) Apol. 21.
- Commentator Apolog. 10. De Carne Chr. 22. De Resurr. Carnis 33.
- Commercium (= communio, communis usus) De Anima 14 „*commercia modorum*“. De Resurr. Carnis 49 „*comm. nominis*“.
- Comminabundus Adv. Marc. IV, 15.
- Comminativus Adv. Marc. II, 25.
- Commiscibilis De Anima 12.

- Commisero (= *συνταλαίπωρος*) Adv. Marc. IV, 9. 36.
- Commissio iniuriae Adv. Marc. II, 18.
- Committre baptisma De Resurr. Carnis 47. De Patient. 1 „*com. pacem alicui*“.
- discordiam Adv. Marc. I, 19.
- Commodum vitae De Testim. Animae 4.
- Commovere limites De Praescript. Haeret. 37.
- Communicare De Virg. Vel. 2. 3. De Spectac. 12 „*communicare maculas*“.
- Apolog. 39 „*comm. amicis uxores*“.
- Adv. Marc. III, 15 „*comm. aliquid in aliquem*“.
- Adv. Valent. 25. De Spectac. 3. intrans. Adv. Marc. II, 16 „*commun. aliqua re*“, h. e. communiter uti.
- (= contaminare, coinquinare) De Patient. 8. De Ieiun. 2. De Spect. 17.
- cum aliqua re (= convenire) Adv. Valent. 6.
- Communicatio Apolog. 39. De Praescript. Haeret. 43. De Pudic. 15. De Bapt. 15. De Carne Chr. 20 „*comm. vulvae*“.
- Communicator De Pudic. 22.
- Communio nominum Adv. Marc. IV, 10. Ad Natt. I, 17 „*comm. comparisonis*“.
- De Resurr. Carnis 46. 52 „*comm. verborum*“.
- Ibid. 54. De Carne Chr. 7 „*comm. sensuum*“ (= communes sensus).
- Communis De Resurr. Carnis 2 „*comm. sensus*“.
- Apolog. 24 „*comm. aestimatio*“.
- Communiter Apolog. 17.
- Compacticius Adv. Valent. 31.
- Compactus Adv. Valent. 6 „*comp. nomen*“.
- Compago De Resurr. Carnis 52. 60. Ad Natt. I, 16 „*compagines generis*“.
- Comparare (= efficere) Adv. Marc. II, 9.
- Comparaticius Adv. Valent. 13.
- Compassio De Resurrect. Carnis 3. 40 „*comp. sententiarum*“.
- Compati Adv. Prax. 29. De Resurr. Carnis 40. Scorp. 13.
- Compellere (= cogere, extorquere) Adv. Marc. II, 15.
- Compendiare Adv. Marc. IV, 1 „*compendiatum est novum testamentum et a legis lacinosus oneribus expeditum*“.
- Ibid. IV, 9.
- Compendium Adv. Marc. IV, 1. 16 „*compendio substringere*“.
- Ibid. V, 9 „*comp. figere*“.
- De Carne Chr. 3. Ad Natt. II, 12. Ibid. I, 1. De Virg. Vel. 4. Adv. Marc. V, 12 „*comp. mortis*“.
- De Anima 14 „*compendia sonorum*“.
- Compensare De Cultu Femin. II, 9.
- Compensatio Scorp. 6. De Pudic. 12. Apolog. 50. De Resurr. Carnis 40. 41.
- Comperiri (= comperire) Adv. Hermog. 28 „*compertus est*“.
- Compescere Adv. Iud. 6 „*comp. legem*“, h. e. abrogare.
- Competere (in aliquem, et alicui) Apolog. 4. Ad Natt. I, 2. 5. II, 13. Adv. Marc. I, 16. II, 29. III, 3. 9. 15. 17. 20. IV, 13. 25. V, 9. 13. 14. 16. De Carne Chr. 11. Competit (imperson.) = convenit, par est. De Pudic. 21. et alibi.
- Compingere oscula Ad Natt. I, 20.
- Compinguere in aliquid De Anima 25.
- Compitum stomachi De Resurr. Carnis 60.
- Complantare De Resurr. Carnis 47.
- Complaudere Adv. Marc. IV, 15.
- Complexus miscere Ad Natt. I, 20.
- Componere adulteria Apolog. 15.
- (= pacem componere) Adv. Marc. IV, 28.
- (= coniungere) De Patient. 6 „*gratiam fidei patientia composuit*“.
- (= praeparare, disponere) De Paenitent. 2.
- Compos De Anima 45. De Pall. 2. Adv. Hermog. 22.
- dei De Pudic. 1. 10. De Paenitent. 2. Scorp. 8 „*comp. veritatis*“.
- Adv. Hermog. 22 „*compotem reddere*“ (= instruere).
- Compositicius De Anima 9.
- Compossessor De Idol. 14.
- Compotiri (alicuius) Adv. Valent. 11.
- Comprehensibilis Apolog. 48. Adv. Hermog. 39.
- Compressare Scorp. 3.
- Compressatus (= vexatio) Ad Natt. II, 8. crit.
- Compressio Adv. Marc. IV, 34 „*ex compressione matrimonium*“.
- Comprimere (= vexare) De Resurr. Carnis 40 „*in omnibus compressi*“.
- Compulsare Apolog. 20 „*compulsant regna regnis*“.
- Compulsatio (= concertatio, aemulatio) Apolog. 21. 22.
- Computare (= aestimare, intellegere, percipere, magni habere) De Carne Chr. 7. De Pudic. 8 „*non computaverunt dominum*“.
- De Patient. 7.
- Computatio matrimonii Ad Uxor. I, 3.
- Computrescere De Resurrect. Carnis 53 „*computruit in dedecorationem*“.
- Conari (= conari surgere) Apolog. 40. De Anima 19. De Resurr. Carnis 52 „*con. ad aliquid*“.
- (= niti, reniti, resistere) De Virg. Vel. 14.
- Concalatus De Resurr. Carnis 22.
- Concalectus Adv. Valent. 17.
- Concalescere De Virg. Vel. 14.

- Concarnatio De Monog. 9.
 Concarnatus De Carne Chr. 20.
 Concatenationes temporum Apolog. 19.
 Concedere (= cedere, decedere) Adv. Marc. IV, 16.
 Conventus disputationis Adv. Iud. 1.
 Conceptivus De Resurr. Carnis 40 „conceptivum“.
 Conceptus De Resurr. Carnis 60 „conceptuum stabula“. Apolog. 9 „conceptum dissolvere“. De Exhort. Castit. 12. De Carne Chr. 1. 2.
 Concessare Adv. Prax. 1 „conc. a proposito“. De Fuga in Persec. 6. Adv. Marc. I, 21. V, 8.
 Concessio (= cessio, decessus) Adv. Marc. V, 13.
 Conchula Adv. Marc. I, 13.
 Conchyliata vestis De Cultu Femin. II, 10.
 Conchylium (= purpura) De Pall. 3 „omni conchylio pressior“.
 Conciliare temperamenta colorum De Pudic. 8.
 Conciliatus De Pudic. 13 „conc. et concineratum“.
 Concilium (= compositio) De Pall. 1 „conc. luminis“. Ibid. 4 „conc. nominis“.
 Concineratus De Pudic. 13.
 Concinnare (aliquem) Adv. Valent. 11.
 Concinnatus (= καταρτισμός) Adv. Valent. 11.
 Concipere (= suscipere, conari, putare) De Pudic. 18 „conc. respondere“. De Resurr. Carnis 52 „conc. dicere“. Adv. Valent. 35.
 Concivis De Resurr. Carnis 41.
 Concludere saeculum Apolog. 21.
 Conclusio saeculi De Resurrect. Carnis 22.
 Concolorare De Pudic. 8.
 Concordia lactis et mellis De Corona 3.
 Concorporare De Pudic. 5. 15. Ad Nat. I, 9.
 Concorporatio Adv. Marc. IV, 4.
 Concorporificatus Adv. Valent. 23.
 Concretio et Congregatio De Resurr. Carnis 14. De Anima 37. crit.
 Concretus Adv. Valent. 1 „concreto vultu“, h. e. immobili, austero, gravi. Adv. Hermog. 43 „concr. motus materiae“.
 Concubinis coniugia miscere De Exhort. Castit. 6.
 Concubinus De Resurr. Carnis 16 „sanguinis sui concubinum“.
 Concupitalis consatio Ad Nat. II, 11.
 Conculcatus De Resurr. Carnis 22 „erit conculcatus“.
 Concupiscentia Apolog. 17. 45. 46. Adv. Marc. V, 17. De Cultu Femin. II, 2.
 Concupiscentivum De Anima 16.
 Concupiscere in aliquid De Cultu Femin. II, 2.
 Concurrere in memorias suas Apolog. 9.
 Concussibilis Adv. Marc. I, 25.
 Concussio De Spectac. 15. De Anima 2. De Resurr. Carnis 2. 22. Adv. Marc. IV, 21.
 — (= terror inlatus) Adv. Marc. IV, 41. Apolog. 7. Ad Scap. 4. Scorp. 10.
 Concussura De Fuga in Persec. 13.
 Concutere (= violare) Adv. Marc. IV, 12. De Patient. 6. De Resurr. Carnis 2. 39. Apolog. 50. Adv. Valent. 2. De Fuga in Persec. 12 „concutit miles“, h. e. terret, pecuniam extorquet. Ad Nat. I, 16 (= concuti).
 Condecet Adv. Marc. II, 16.
 Condensus De Virg. Vel. 17 „in condensum abstrudere“.
 Condere pacem De Anima 51, h. e. osculum pacis dare, quo signaculo concludebatur oratio.
 Condesertor De Carne Chr. 1.
 Condicere condicionem Adv. Marc. IV, 6. — ad balneas Ad Uxor. II, 4. — (= simul dicere, consentire, pacisci) Adv. Hermog. 11 „pecora condixerant bestiis“. De Anima 7. 8. De Pudic. 2. 7. De Corona 11. Adv. Prax. 17 „condicente etiam scriptura“. Adv. Marc. II, 2 „condicet illi apostolus“. Scorp. 14 „condixerat Petrus“.
 Condicionalis Scorp. 9.
 Condicionalis De Anima 52 „cond. comminatio“. De Idol. 12. Adv. Iud. 13 „cond. machaera“. Adv. Marc. III, 23. V, 20. Scorp. 8.
 Condicionaliter Adv. Marc. IV, 12. 34.
 Condignus De Cultu Femin. II, 9. c. genit., Adv. Marc. III, 7.
 Condimentarius De Anima 23 „Platonem omnium haereticorum condimentarium factum“.
 Condiscipulus De Carne Chr. 1.
 Conditio (= creatio, creatura) De Corona 6. 10. De Cultu Femin. I, 8. De Resurr. Carnis 11. 26. Adv. Marc. I, 14. II, 26. V, 19. De Anima 6. De Spectac. 2. De Pudic. 8. Adv. Hermog. 11.
 Conditorium De Resurr. Carnis 44 „cond. divini thesauri caro“.
 Conditrix Apolog. 50.
 Conditus De Anima 32 „conditio se-pultura“. De Spectac. 27. De Ieiun. 12 „condito mero praemediatum“.
 Condolere alicui De Anima 5.
 Confarcivus Adv. Valent. 31 (ex emendat. Krahnerei).
 Confermentare Adv. Valent. 31.

- Conferre gradum ad aliquem Ad Natt. II, 1. Adv. Iud. 2. 7.
 Confessio De Anima 2 „*conf.* apocryphorum“.
 Confessor De Corona 1.
 Confessus et Confossus Apolog. 50.
 Conflictura De Idol. 8 „*conf.* idoli“.
 Configurare De Pudic. 9. De Resurr. Carnis 9. Adv. Valent. 1. De Anima 9.
 Confinium delictorum De Pudic. 5.
 Confirmative Adv. Marc. IV, 41.
 Confiscare De Pall. 5. De Fuga in Persec. 12 „animam *in confiscato* habent“, h. e. tanquam in fisco repositam.
 Constabellare De Spectac. 25.
 Conflare Apolog. 25 „*constata* regna in imperii Rom. summam“.
 Conflictatio Ad Uxor. II, 5. De Bapt. 20 „*conf.* carnis“. De Resurr. Carnis 8. 22. 31. 48. De Patient. 14. Adv. Marc. IV, 39. Adv. Valent. 10.
 Conflictatrix Adv. Marc. II, 14.
 Conflictatus Adv. Marc. IV, 37.
 Confoederare disciplinam Apolog. 2.
 Conformalis De Resurr. Carnis 47. 55. Adv. Marc. V, 20.
 Conformatus (= una formatus) De Resurr. Carnis 16.
 Confundi (alicuius rei, et aliquam rem) Scorp. 13. De Fuga in Persec. 7. De Carne Chr. 5.
 Confusio (= pudor, contumelia) Adv. Valent. 1. De Virg. Vel. 11.
 Congestio Adv. Valent. 6.
 Conglorificare De Resurr. Carnis 40.
 Congregare (= se congregare) cum aliquo Ad Natt. I, 5.
 — pecuniam Apolog. 39. Ad Natt. II, 17.
 Congregatio tabulata De Pall. 1.
 — et Concretio De Anima 37.
 Congrex De Paenitent. 11 „nullis commensationibus *congreges*“.
 Congressio carnis De Idol. 2. De Resurr. Carnis 61.
 — (= certamen) Apolog. 25. De Praescript. Haeret. 16 „*congr.* scripturarum“, h. e. de scripturis.
 Congressus (partic. pass.) Adv. Marc. II, 27.
 — (= congressio) De Carne Chr. 21. De Resurr. Carnis 55.
 Congruenter Adv. Marc. IV, 17 „*congruentius*“. Adv. Valent. 7. De Carne Chr. 11. De Resurr. Carnis 2.
 Congruentia De Resurr. Carnis 7.
 Congruere Adv. Prax. 14 „*congruit* dicere“.
 Coniectari (= coniectare) Ad Natt. II, 12.
 Coniectatio (= *κατάληψις*) Adv. Valent. 11.
 Coniector De Idol. 9.
 Coniugalis Adv. Valent. 8.
 Coniugatio (= *συζυγία*) Adv. Valent. 7.
 Coningium (= coninx) De Exhort. Castit. 6. De Pudic. 16.
 Coniunctivus Adv. Hermog. 26 „*coni.* particulae velut fibula“.
 Conlaborare De Paenitent. 10.
 Conlocutor Adv. Prax. 5.
 Connubium fraternum Adv. Valent. 7.
 Conquassare De Ieiun. 3.
 Conrecumbere De Testim. Animae 4.
 Conregnare (alicui) Adv. Iud. 8. Scorpiace 13.
 Conresupinatus De Anima 48.
 Conresuscitatus De Resurr. Carnis 23.
 Consacrare Ad Natt. 1, 12.
 Consacraneus Ad Natt. I, 12. Cf. Apolog. 16.
 Consanguineus De Cultu Femin. I, 4 „*consanguineae* materiae aurum et argentum“.
 Consanguinitas doctrinae De Praescript. Haeret. 32.
 Consatio Ad Natt. II, 11 „*consationes* concubitales“.
 Consatus De Resurrect. Carnis 16. De Anima 43.
 Consciens De Carne Chr. 3 „*consc.* Christus quid esset“.
 Conscientia De Testim. Animae 6. Apolog. 29. 30. 39. De Cultu Femin. II, 1. Adv. Valent. 3. De Exhort. Castit. 3 „*consc.* erubescens“. De Monog. 10 „*consc.* unius feminae“. Apolog. 9 „*apud conscientias* pulsare aliquibus“. Ibid. 15 „*conscientiae* omnium“.
 Consciens De Resurr. Carnis 16 „*bene sibi conscius* calix“.
 Conscriptio (= scriptum, scriptura) Adv. Marc. IV, 37 „*conscr.* iniqua“.
 Consecrare in deos Apolog. 11.
 Consectaneus et Consecraneus Apol. 16.
 Consectio (= adeptio) De Resurr. Carnis 52.
 Consepelire De Resurr. Carnis 23. 47.
 Consequenter Adv. Iud. 2.
 Consequentia De Resurr. Carnis 4.
 Conserere gradum Adv. Marc. III, 2. Adv. Iud. 7.
 Conserva Ad Uxor. I, 1 „*cons.* in domino“.
 Conservabilis Adv. Marc. II, 13.
 Conservator (= observator) Ad Natt. I, 7.
 Conservitium De Cultu Femin. II, 1.
 Considerare in aliquid Adv. Marcionem IV, 16.
 Consignare Apolog. 8 „*talia* initiatis et *consignatus*“. Adv. Valent. 1 „*cons.* linguam“. Adv. Marc. V, 5. De Anima 46. Adv. Prax. 25. De Resurr. Carnis 22.

39. 52. De Carne Chr. 20 (= una significare).
- Consimilis Adv. Marc. V, 14. Adv. Iud. 9. 14.
- Consistere (= gradum figere, quasi pugnaturus, actione experiri, iudicio congedi) Ad Nat. II, 3. Apolog. 4. 19. 46. De Idol. 13. De Monog. 2.
- Consistorium De Resurr. Carnis 23. 26. „consist. hominis terra“. Ad Uxor. II, 6 „cons. libidinum novum“. De Spectac. 17 „cons. impudicitiae“.
- Consitus (= *σύνυγυτος*) De Anima 5. Cf. Consatus.
- Consolari De Spectac. 12 „mortem homicidiis“. De Anima 1. 44. De Pall. 4. Adv. Valent. 4.
- Consonantia Adv. Iud. 11. 14 „cons. scripturarum“. Adv. Marc. III, 20.
- Consors Adv. Prax. 3.
- Consortium Apolog. 11. 39. 21 „cons. nominis“. De Praescript. Haeret. 34. Adv. Marc. V, 18. Adv. Hermog. 42. De Resurr. Carnis 5. 40. 49.
- Consparsio v. Conspersio.
- Inspector De Cultu Fem. II, 13 „consp. cordis deus“. Ad Nat. II, 7.
- Conspersio (= farina aqua conspersa atque coacta) Adv. Valent. 31. Adv. Marc. IV, 24. V, 7.
- Conspiratus De Spectac. 10. Apolog. 37.
- Conspuere De Anima 50.
- Constabilire De Resurr. Carnis 2. Adv. Valent. 11.
- Constans (= intrepidus, fortis) De Patient. 8 „constantissima duritia petrae“. Adv. Marc. IV, 19 „constantissimum argumentum“. Ibid. V, 7. De Anima 1.
- Constanter (= indubitanter) Adv. Marc. IV, 12 „const. tneri“. Ibid. V, 1. De Bapt. 17. De Anima 17. Adv. Prax. 13. De Carne Chr. 3.
- Constantia gratiae De Anima 9.
- Constitutio infantis De Anima 39.
- (= status) De Praescript. Haeret. 16.
- Constrictare Adv. Marc. II, 16.
- Construere famam asseveratione Apol. 7.
- Constuprare (= violare, inficere) De Spectac. 27 „constupratus aër“. Apolog. 15. Ad Nat. I, 10.
- Consubstantialis Adv. Hermog. 44.
- Consubstantivus Adv. Valent. 12. 17. 37. (= *ὁμοούσιος*).
- Consuetudo De Virg. Vel. 9 „cons. opinionis“.
- Consultare Apolog. 35 „cons. astrologos“. De Pudic. 18 „consultata Christi“.
- Consultari (= consultum rogare) Adv. Hermog. 18 „quem consultatus est“.
- Consultatio De Idol. 15.
- Consummare De Fuga in Persec. 6. De Paenitent. 3. De Resurr. Carnis 23. Apolog. 48. De Anima 42 (= prodigere, conficere).
- Consummatio (= confectio, finis) Adv. Valent. 31. De Spectac. 29. Adv. Marc. V, 14.
- Consummator Adv. Marc. IV, 22.
- Contaminabilis Adv. Marc. IV, 20.
- Contaminare (= contingere) Apolog. 17.
- Contaminator Apol. 11 „cont. puerorum“.
- Contemno quaerere De Patient. 5.
- Contemplatio (= respectus, ratio) Apolog. 39.
- Contemporalis Adv. Marc. I, 15. Adv. Hermog. 6. De Anima 27. Adv. Valent. 5.
- Contemporare De Resurr. Carnis 45.
- Contemptibilis Apolog. 45. De Anima 33.
- Contendere de histrionibus aut aurigis De Carne Chr. 7. Cf. De Spectac. 16. — Adv. Valent. 9 „cont. impossibilia“.
- Contenebrare incesta Apolog. 2., h. e. per tenebras committere. De Ieiun. 10 „contenebratus orbis“. De Praescript. Haeret. 12.
- Contentio (= studium, aemulatio) De Spectac. 7. Adv. Marc. V, 20.
- Contentiosus De Resurr. Carnis 34 „contentioso lunc deducere“.
- Contentus c. genit. Adv. Marc. V, 11.
- Contesserare (= communicare) De Praescript. Haeret. 36 „quid — cum Africanis quoque ecclesiis contesserant“.
- Contesseratio hospitalitatis De Praescript. Haeret. 21.
- Contestificari De Testim. Animae 1. crit.
- Contextus carnis et animae De Resurr. Carnis 14.
- Continentia virgo Apolog. 10.
- Contractum obnexus Adv. Marc. IV, 37.
- Contradicere aliquid De Carne Chr. 23.
- Contradicibilis De Carne Chr. 23 „contrad. signum“.
- Contrahere narem Adv. Marc. I, 13.
- Contra ponere Ad Martyr. 4.
- Contrarietas De Praescript. Haeret. 32. Adv. Marc. II, 21. 29. IV, 1. Adv. Hermog. 35.
- Contrario De Spectac. 3.
- Contractabilis De Anima 57.
- Contractatus Adv. Prax. 15.
- Contribulare Adv. Iud. 5.
- Contristare Adv. Marc. IV, 12 „contr. sabbatum“, h. e. violare. De Pudic. 13. 14. Ad Martyr. 1. 2. Apolog. 39. De Carne Chr. 2. De Paenitent. 7. De Anima 45. De Resurr. Carnis 45.
- Contristatio Adv. Marc. II, 11. V, 12.
- Controversiam agitare alicui Ad Nat. II, 10.

- Contrucidare Adv. Marc. V, 15.
 Convenientia (= consensus, concordia)
 De Patient. 12. Adv. Marc. IV, 16. De
 Praescript. Haeret. 23.
 Convenire spectaculis Apolog. 42.
 — (= deprehendere, invenire, petere,
 iudicio aggredi) Apolog. 31 „*conv. de*
re aliqua in crimen“. Ibid. 35 „*de*
qua in secundum sacrilegium conve-
nimur“. De Resurr. Carnis 12. 18.
 De Ieiun. 13. 18 „*convenio vos et*
praeter pascha ieiunantes“. Adv. Marc.
 II, 17. Apolog. 10 „*maiestatis rei con-*
venimur“. Ad Natt. I, 12 „*quantoque*
genus censetur in origine, tanto origo
convenitur in genere“. De Corona 8. 10.
 Ad Natt. I, 17. Ad Martyr. 2. De Carne
 Chr. 11. Adv. Marc. I, 6. IV, 6. Adv.
 Hermog. 45.
 Conventare (ad aliquem) De Anima 54.
 Conversari in gladio (= militare, gladio
 uti) De Corona 11.
 — De Patient. 4 „*conv. pro ingenio do-*
minico“.
 Conversatio (= habitus vel ratio vivendi
 agendique) De Idol. 20. Ad Uxor. II, 5.
 De Virg. Vel. 1 „*conv. Christiana*“.
 De Praescript. Haeret. 41 „*conv. hae-*
retica“. De Orat. 11 „*conv. humana*“.
 De Cultu Femin. II, 10. Adv. Marc.
 V, 12. 14. De Paenitent. 1. 9. De Re-
 surr. Carnis 45. 49. Adv. Marc. I, 20.
 De Anima 6. Ad Natt. I, 10. II, 5.
 De Pudic. 9. De Fuga in Persec. 9.
 Conversio Adv. Hermog. 15. De Carne
 Chr. 3.
 Convertere (= mutare) Adv. Marc. V, 4.
 — (= converti) De Virg. Vel. 5. Adv.
 Valent. 10.
 Converti in aliqua re Apolog. 21.
 Convertibilis De Carne Chr. 3. De An. 21.
 Adv. Hermog. 39.
 Convicium falsi Adv. Valent. 1. Adv.
 Marc. V, 13 „*conv. facere alicui*“.
 Convictum variare Adv. Marc. IV, 3.
 Conviolare Apolog. 39.
 Conviscerare De Carne Chr. 20 „*con-*
carnatur et convisceratur“.
 Convivere De Idol. 14 „*conv. cum eth-*
nicis“.
 Convorare Adv. Marc. I, 1.
 Convulnerare Apolog. 22. De Resurr.
 Carnis 51. De Patient. 8.
 Convulsus De Patient. 12 „*convulsus ani-*
mmum in fratrem“.
 Coodibilis Adv. Marc. IV, 9. 36.
 Cor terrae De Anima 55.
 Cordis vulva Adv. Prax. 7.
 Corium leoninum De Corona 7. De Pall. 2
 „*cor. serpentis*“. Ibid. 2 „*de corio suo*
ludere“, proverbium.
- Corneus De Anima 53 „*corneum specu-*
lar“. De Ieiun. 12 „*corneus contra*
ungulas“, h. e. sensus expers.
 Cornua crucis Adv. Iud. 13. Adv. Marc.
 III, 18.
 Cornutus Ad Natt. I, 14. Apolog. 21.
 Coronamentum De Corona 1.
 Coronare (= honore prosequi) Apol. 50.
 Ad Natt. II, 6.
 Coronarius De Corona 6. 10.
 Corporalis Adv. Marc. IV, 21. De An. 5
 „*corporalia*“. Adv. Hermog. 35. 36.
 Corporalitas De Anima 7. 9. Adv. Her-
 mog. 36. De Carne Chr. 12. De Re-
 surr. Carnis 47.
 Corporaliter Adv. Hermog. 38. De Re-
 surr. Carnis 33.
 Corporare De Carne Chr. 3. 6. De Pall. 2.
 Corporatio De Carne Chr. 3. 4. 8.
 Corpulentia De Anima 5. 24. 28. De
 Carne Chr. 3. Adv. Marc. III, 10. 11.
 Adv. Valent. 16 „*corpulentiarum ae-*
quiparantiae“. De Resurr. Carnis 17.
 45. 55. 60.
 Corpulentus Adv. Hermog. 19.
 Corpus temporum Apolog. 26. De Virg.
 Vel. 2 „*corpus Christianum*“. Apo-
 log. 39. De Praescript. Haeret. 22.
 Corpusculum Adv. Marc. III, 17. De Re-
 surr. Carnis 5.
 Correptio (= reprehensio, castigatio, vi-
 tuperium) De Praescript. Haeret. 6.
 De Pudic. 14.
 Corroborare Apolog. 7 „*corr. in opinio-*
nem“. De Resurr. Carnis 39 „*corr.*
fidem spei“.
 Corruptibilitas Adv. Marc. II, 16.
 Corruptivus Adv. Marc. V, 10. 12. De
 Resurr. Carnis 50. 51.
 Corruptorius De Resurr. Carnis 50 „*corr.*
conditio“. Adv. Marc. II, 16.
 Coruscare gloria Apolog. 34.
 Coturnatio Adv. Valent. 13.
 Crates De Resurr. Carnis 42.
 Credere baptismum alicui De Bapt. 18.
 — in aliquid De Patient. 9. 16. Adv.
 Marc. I, 12. Adv. Hermog. 11.
 — in aliquo Apolog. 23.
 — ut Adv. Marc. III, 18.
 Cremare De Resurr. Carnis 1 „*crematis*
cremare“. De Corona 11. = sacri-
 ficare.
 Cremator Adv. Marc. V, 16.
 Crementum Adv. Marc. II, 11 „*crem. ge-*
neris“. De Anima 51. De Resurr.
 Carnis 58 „*crementa unguum*“.
 Crepida De Pall. 4.
 Crepidulum De Pall. 4.
 Crepitacillum Adv. Marc. III, 13. Adv.
 Iud. 9.
 Criminator Apolog. 14.

- Critae Scorp. 3.
 Cruciare aditum Adv. Valent. 1.
 Cruciarus De Praescript. Haeret. 2 „*cruciarum* exitus“.
 — et Cruciatorius De Praescript. Haeret. 2. crit.
 Crucis antenna Ad Natt. I, 12 „*cr. cornua*“.
 Advers. Iud. 13 „*cr. apices*“.
 Adv. Iud. II. Adv. Marc. III, 19 „*cr. extima*“.
 Ibid. III, 18.
 Cruditare Apolog. 9 „*alvei — cruditan-
tes* adhuc de visceribus humanis“.
 De Ieiun. 16 „*crud. ortygomeras*“.
 Scorpiace 5.
 Crudus De Cultu Femin. II, 5 „*cr. et
ferina habitudo*“.
 De Paenitent. II „*crudae salutationes*“,
 h. e. - antelucanae. „*cr. mulieres*“.
 De Cultu Femin. I, 2. Adv. Marc. IV, 18 „*cr. ad-
huc fides*“.
 Crux (= forceps distinendis servandis-
que togis) De Pall. 5.
 — Aeon (i. e. Horos) Adv. Valent. 9.
 Cubicularis De Anima 25 „*cub. aestus*“.
 Cubito pellere De Anima 55, h. e. mo-
nere, confutare.
 Cucumerarium Adv. Iud. 3. 13.
 Culleus Ad Natt. II, 13. De Anima 31.
 Culmi superbia De Resurrect. Carnis 52.
 Cultimonia De Pall. 4.
 Cultura (= cultus, veneratio) De Idol.
15 „*cult. in homines*“.
 Apolog. 16. De Carne Chr. 4.
 Culus De Pall. 4 „*rapax a culo resina*“.
 Cum particula causalis c. indicativo modo
structa Apolog. I. Adv. Marc. V, 18.
 De Praescript. Haeret. 3., et alibi saepi-
sime.
 — maxime (= modo, iam, hoc ipso
tempore, hoc ipso maxime tempore)
De Monog. 10. De Spectac. 1. 10.
 Apolog. 5. De Bapt. I. De Paenit. 6.
 Adv. Marc. IV, 29. 31. Adv. Hermog. 26.
 — (= maxime, quam maxime) De Orat.
10. De Resurr. Carnis 14. De Idol. 2.
 Apolog. 5. De Fuga in Persec. 9. De
Pudic. 3. 13. 15. Adv. Marc. II, 26.
 III, 4. IV, 35. 37.
 Cumulare (aliquid alicui) Ad Natt. II, 5.
 De Bapt. 17.
 Cuneus Adv. Marc. I, 21 „*cun. veritatis*“.
 Adv. Valent. 3 „*cuncum armare con-
gressionis*“.
 De Resurr. Carnis 2 „*cun-
neo occurrere*“.
 De Pudic. 5.
 Curare Apolog. 46 „*curant saluti suae*“.
 De Ieiun. 16 „*curantia deum officia*“.
 De Anima 32 „*curata ac delicata pa-
bula*“.
 Ibid. 33 „*curata mora finis*“.
 Curatio Adv. Marc. V, 8.
 Curiositas De Praescript. Haeret. 14. 40
 „*curiositates piaculorum et votorum*“.
 Apolog. 5 „*omnium curiositatum ex-
plorator*“.
 Currere (= decurrere, absolvi, fungi)
Adv. Marc. II, 16 „*cetera bona per
quae opus bonum currit bonae seve-
ritatis*“.
 Ad Natt. II, 13. De Ieiun. 11
 „*currunt eidem deo cui et vetera*“.
 Adv. Marc. III, 5. De Bapt. 7.
 — in vacuum Adv. Marc. IV, 2.
 Curricula extima saeculi Apolog. 21.
 Cursitare Apolog. 35.
 Custodia regularum Adv. Valent. 4.
 Custodiae (= qui custodiis tenentur)
Apolog. 44.
 Custodiarium Ad Martyr. 2. Adv. Iud. 3.
 Custodire De Pudic. 21 „*cust. legem*“.
 (= servare, observare) De Corona 10
 „*custodire ab aliqua re*“.
 Cutis De Pall. 4 „*cutem fingere*“.
 De Resurr. Carnis 7 „*cutes*“.
 De Pall. 4 „*iuxta cutem tonsor*“.
 Cylindrus De Cultu Femin. I, 6.
 Cymatium De Idol. 8 „*cymatia disten-
dere*“.
 Cynopae (= Cynopes, Cynocephali) Apo-
log. 8. Ad Natt. I, 8.

D.

- Daemoniacus De Resurr. Carnis 58. De
Carne Chr. 4. Apolog. 27.
 Daemonicus De Anima 39. 46. De Spe-
ctac. 10. Apolog. 27. De Carne Chr. 4.
 Damnaticus De Praescript. Haeret. 34.
 Damnator Ad Natt. I, 3.
 Danais (= Danae) Apolog. 21.
 Dare extra gregem De Pudic. 7.
 — c. infin. Adv. Marc. IV, 19.
 Dativus quartae declin. in u. De Orat. II.
 De Virg. Vel. 11.
 — pro *ab* praeposit. apud passivum
Adv. Hermog. 45. Adv. Valent. 27.
 — pro *ad* praeposit. apud gerund. Apo-
log. 2 „*latronibus vestigandis*“.
 Ibid. 2 „*veritati extorquendae*“.
 Ibid. 6 „*stuprandis moribus*“.
 Ibid. 11 „*talibus puniendis*“.
 Ibid. 16 „*speculandis ar-
canis*“.
 Ibid. 16 „*frustrandis bestiis*“.
 Ibid. 18 „*demerendo sibi*“.
 Ibid. 25 „*flingendis simulacris*“.
 Ad Natt. I, 10 „*nocentibus erogandis*“.
 cett. cett.
 De praepositio pro *ex, secundum, ab,
propter* posita sexcenties reperitur,
 ex usu Afrorum. Ut Adv. Marcionem
V, 14. 17. 20. Adv. Hermog. 2. Apo-
log. 23. De Resurr. Carnis 1. cett. cett.
 — praepositio vi instrumentali usurpata
Apolog. 1. 9. 23. 24. 50. Ad Natt. I, 5.
 Adv. Hermog. 32. De Spect. 25. Adv.
 Marc. V, 6 „*de significantiis obum-
brata*“.
 Adv. Valent. 6., et saepius.

- De cetero (= ceterum) Adv. Hermog. 19.
 De Resurr. Carnis 39.
 — — (= in posterum) Apolog. 2. De Pudic. 13. De Ieiun. 1.
 — conperto Apolog. 1.
 — causa esse De Carne Chr. 14.
 — futuro Adv. Marc. I, 25. IV, 31.
 — praesenti Adv. Marc. I, 25.
 — limine (= statim ab initio) Adv. Valent. 3.
 — longinquo Adv. Hermog. 44. De Idol. 13. De Orat. 20.
 — proposito Adv. Marc. III, 17.
 — die (= in dies) Apolog. 6. Ad Nat. I, 7. 10. De Paenitent. 12. De Carne Chr. 4. De Anima 30.
 — proximo Adv. Hermog. 42. Adv. Prax. S. Adv. Marc. III, 24. IV, 5. De Monog. 6. De Ieiun. 12. Ad Uxor. II, 3. De Patient. 7.
 — meo, De suo, De tuo, De nostro cett. De Anima 58. De Bapt. 17. De Resurr. Carnis 14. 17. Adv. Valent. 10. De Anima 51. Adv. Marc. IV, 29. cett.
 — falso Apolog. 23.
 — pectore Apolog. 30.
 — praeterito Apolog. 2.
 — vero Apolog. 23.
 Debellare De Virg. Vel. 14 „*deb. infantes*“. Apolog. 30.
 Debellator Apolog. 5. 25. adn.
 Debellatrix Adv. Iud. 9.
 Debitum (= delictum) De Orat. 7.
 Debitrix De Anima 35.
 Debuccinare De Virg. Vel. 13.
 Decachinnare Apolog. 47. Ad Nat. I, 19.
 Decalogus De Anima 37. De Pudic. 5.
 Decedere de gradu De Pudic. 7.
 — de concessione Apolog. 2.
 Decemplex Adv. Marc. II, 14.
 Decessio Adv. Marc. IV, 22.
 Decineratus Adv. Valent. 32.
 Decinerescere Apolog. 48.
 Decisus (= certus, definitus) De Resurr. Carnis 18.
 Declinare Adv. Valent. 9. Apolog. 21.
 Decolorare canitiem De Cultu Femin. II, 8.
 Decoquere stercora De Ieiun. 6 Apolog. 42 „*decoqu. templorum vectigalia*“. De Carne Chr. 20 „*dec. aliquid in aliquid*“.
 Decoramentum De Cultu Femin. II, 12.
 Decoriare (= corio privare) De Au. 33.
 Decrescere ad occursum personae maioris De Paenitent. 11.
 Deculcare Apolog. 46.
 Decurialis numerus De Anima 37.
 Decurrere (= absolvi, absolvere, defungi) Adv. Marc. III, 1. IV, 3. 38. De Anima 10. Adv. Marc. IV, 1 „*decurrit ordo*“. Ibid. II, 13. V, 1. 2 „*decurrere ordinem*“, h. e. enarrare. Ibid. V, 7. Adv. Hermog. 26. 27. Adv. Valent. 13. Adv. Prax. 2. 16. De Anima 37. De Resurr. Carnis 15. 56 „*dec. ordinem vitae*“. De Carne Chr. 20 „*originem dec.*“ cett. cett.
 Decurri et Decurri Adv. Marc. IV, 5. Adv. Iud. 11.
 Decursio De Anima 24.
 Decursus Adv. Marc. III, 21. 24. IV, 39.
 Decussio De Cultu Femin. II, 8.
 Decutere De Praescript. Hæret. 20 „*decusso uno ex apostolis*“.
 Decutire (= cute exuere vel exui) Ad Nat. I, 14.
 Dedamnare (= absolvere, sententiam damnationis rescindere) De Pudic. 15.
 Dedecoratio Adv. Marc. V, 5.
 Dedecorator Apolog. 14.
 Dedicare (= rem novam primum instituere, initiare, inchoare) De Paenitent. 2. Apolog. 12. Ad Nat. II, 18. De Monog. 4. 6. De Ieiun. 8. Adv. Marc. I, 10. 22. Scorp. 1. De Resurr. Carnis 6. 11. cett. cett.
 Dedicator (= auctor, initiator, princeps) Apolog. 5. Adv. Marc. IV, 5.
 Deditio De Pudic. 7 „*dedign. castigationis*“.
 Deducere Adv. Marc. V, 2. De Ieiun. 6. 14.
 Dedolare fidem Adv. Marc. II, 19.
 Deducere (= movere, persuadere, ὀδηγεῖν) De Anima 43 „*inde deducimur recensere*“.
 — laterinas Adv. Marc. II, 20.
 Deductor (καθηγητής, doctor) Apol. 21 „*illuminator atque deductor generis humani*“. De Fuga in Persec. 1. 14. Adv. Prax. 2. De Corona 4 „*ded. omnis veritatis*“.
 Dee (vocat.) Adv. Marc. I, 30.
 Defaecare De Paenitent. 11 „*def. senectutem vini*“.
 Defaecatio De Anima 27 „*def. carnis*“.
 Defarinatus (= in farinam redactus) Adv. Valent. 30.
 Defectio De Monog. 15. De Resurr. Carnis 2.
 Defectrix Adv. Valent. 38.
 Defectus (= vigore destitutus, obsoletus, emortuus) De Anima 28 „*defectae traditionis*“. De Idol. 12. Adv. Marc. I, 24. Ad Nat. II, 9.
 Defendere (= asserere, vindicare) Ad Nat. II, 5 „*def. elementis divinitatem*“. Adv. Marc. I, 16. II, 6. V, 10. De Spectac. 29. Adv. Iud. 1. De Idol. 9. De Bapt. 14. De Virg. Vel. 6. 10. De Spectac. 5 „*Consualia ab Ro-*

- inulo defendunt*“. Adv. Marc. III, 2.
 De Pudic. 16. De Monog. 5. Adv. Prax.
 15. De Carne Chr. 16. De Resurr.
 Carnis 11. cett. cett.
 Defendere (= vindicare, ulcisci) Apol. 4.
 Adv. Marc. I, 26. II, 18. De Monog. 4.
 De Pudic. 5.
 Defensa (= defensio) Adv. Marc. II, 18.
 Defensare De Corona 11. 7 „ab heluco
 cerebrum *def.*“
 Defensio (= prohibitio, remotio) Adv.
 Marc. I, 22.
 — (= assertio) De Resurr. Carnis 27.
 Defensorius Adv. Marc. II, 14.
 Deferre (= emere) De Pall. 5.
 Deficere Adv. Iud. 14 „*deficiens* citra
 filios hominum“. De Corona 6 „*de-*
ficiunt intellegere“, h. e. nequeunt in-
 telligere. De Resurr. Carnis 50 „*de-*
ficiunt capere“.
 Desigere De Resurr. Carnis 58 „*desixit*
 crementa unguum“, i. e. crescere
 vetuit, inhibuit.
 — (= statuere, firmare) Adv. Marc.
 IV, 6.
 Definire (= statnere) Apolog. 4.
 Definitive De Carne Chr. 18.
 Deforatio Adv. Valent. 12.
 Defodere vulnera Ad Nat. I, 10.
 Deformare (= effigiare) Apolog. 12.
 Adv. Marc. IV, 33.
 Defunctus Adv. Valent. 26 „*defunctui* sub-
 iacere“.
 Defundere Apolog. 50 „*def. statuas*“.
 De Patient. 5. Ad Nat. I, 12.
 Defungi (= non amplius fungi, desi-
 nere) Adv. Marc. I, 29 „*connubii res*
 — *matura defungi*“. Ad Uxor. I, 7
 „*defuncto* — viro etiam matrimonium
defungitur“. Apolog. 48.
 Degeneratus Adv. Valent. 29 „*deg. sa-*
luti“.
 Deglubare (= deglubere) De Pall. 3.
 Deglutire Ad Nat. II, 12 „*deglutivit sa-*
xum“.
 Degustare De Resurr. Carnis 17 „*deg.*
iudicium“. Scorp. 1 „*deg. martyria*“.
 Apolog. 2 „*deg. infanticidia*“.
 Degustatio De Resurr. Carnis 34.
 Dehaurire De Pall. 8. De Resurr. Car-
 nis 11 „*carnem quocunque deha-*
stam“, h. e. protractam, absumptam.
 Dehonestatio De Pudic. 18.
 Dehortatio (rei alicuius) Adv. Marcion.
 IV, 15.
 Dehortatorius Apolog. 22 „*dehort. a*
bono“.
 Deicere (sc. de gradu) Adv. Marc. III, 13.
 De Pall. 2 „*siderum distincta confu-*
sio interdum deicit aliquid“.
 Deiectare De Pall. 4.
 Deiecte Adv. Marcion. I, 6 „*deiectus*“.
 Ibid. II, 27.
 Deiectio Adv. Marc. IV, 36.
 Deiectus (= demissus) Ad Nat. II, 9.
 Deierare (= irare, eierare, damnare)
 Apolog. 14. 33. 35. 46. De Praescript.
 Haeret. 33. — Ad Nat. I, 10. 17. 18.
 II, 9.
 Deificus Apolog. 11.
 Delatura (= delatio, *διαβολή*) Adv.
 Marc. V, 18.
 Delegare Adv. Marc. II, 5. De Anima 9.
 56. De Patient. 2.
 Delibare et Delibrare Apolog. 9.
 Delibatio Adv. Valent. 6 „*delib. trans-*
functoria“. De Resurr. Carnis 7 „*del.*
masculi in feminam“. De Patient. 8.
 Deliberare (= liberare) Adv. Marc. II, 19.
 IV, 21 „*deliberatus* decem mensium
 cruciatu“. Adv. Valent. 29.
 — (= dubitare) De Anima 17.
 Delictum ad mortem De Pudic. 2. 19.
 Deliniare et Delineare De Resurr. Carn. 20.
 Delinquentia De Resurr. Carnis 24. De
 Pudic. 1. 19.
 Delirare De Anima 32 „*del. se denm*“.
 Delitiscere Apolog. 21. Ad Nat. I, 16.
 De Spectac. 8.
 Delphyn De Corona 7.
 Demandare (= proponere, asserere,
 praemittere) Adv. Marc. III, 5. 8. De
 Praescript. Haeret. 22. De Resurrect.
 Carnis 21. 32. 57.
 Dementire Apolog. 23. De Anima 18.
 Demerere Apolog. 18. 21. Ad Nat. II, 8.
 Adv. Marc. II, 1. IV, 28.
 Demessus aliquid Adv. Marc. I, 13.
 Deminorare Adv. Prax. 16. De Anima 33.
 Demingus Adv. Valent. 15.
 Demolitio Adv. Marc. II, 1.
 Demonstrare (aliquem in aliquem) Adv.
 Marc. IV, 22.
 Demorari De Ieiun. 2 „*cibi demorati*“,
 h. e. dilati. Ibid. 16 „*demorantis stel-*
lae“. Adv. Marc. II, 10.
 Demutabilis Adv. Hermog. 39.
 Demutare Apolog. 7. 13.
 — (= demutari) Adv. Marc. IV, 15.
 Denigrare De Resurr. Carnis 12.
 Denique (= adeo, proinde, igitur) Apo-
 log. 42. De Fuga in Persec. 2. 6. De
 Patient. 4. De Pudic. 1. 13. De Ieiun. 1.
 De Pall. 1. De Exhort. Castit. 13. De
 Bapt. 10. Adv. Marc. I, 10. IV, 5. 25.
 28. 39. V, 9. 10. 15. 17. Adv. Her-
 mog. 20. Adv. Valent. 6. De Anima 17.
 19. 42. 46. 52. cett. cett.
 Denotare (= reprehendere, arguere) Adv.
 Valent. 7. 11. Adv. Prax. 18. Ad Nat.
 I, 1. 5. 15. Adv. Marc. V, 10. 11. Apo-
 log. 1. 2. 3. 7. De Pall. 1. 4.

- Denotatio De Cultu Femin. II, 13. Adv. Marc. V, 20.
 Denotatus Ad Natt. I, 10 „denotatior“.
 — De Pall. 4 „denotatui“.
 Densare Ad Mart. 3. Apolog. 39 „dens. fidem“, h. e. pressius observare.
 Denuntiatio De Praescript. Haeret. 44 „denuntiationes scripturarum apostolicarum“. Adv. Marc. IV, 11 „den. paenitentiae“.
 Depalare (= palis impactis statuere et circumcludere, condere) Adv. Hermog. 29 „depalans mundum“. Apolog. 10. Ad Natt. II, 12.
 Depalator Adv. Marc. V, 6.
 Depasci De Resurr. Carnis 7.
 Depellere crimen Apolog. 24 „dep. praestructurionem“. De Resurr. Carnis 20.
 Dependere Apolog. 35 „dep. officia“.
 Deperire Apolog. 1.
 Depetere Adv. Marc. IV, 20.
 Depilare De Pall. 4.
 Deplangere Adv. Marc. II, 24.
 Depluere (aliquid) Adv. Valent. 29.
 Deponere Adv. Marc. III, 18 „depositis genibus“. De Resurr. Carnis 63 „in deposito est“. Apolog. 39. 46.
 — (= minuere, depretiare) De Spect. 22.
 — (= reicere, irritum facere) Adv. Marc. V, 2.
 Depostulare De Resurr. Carnis 34.
 Depostulator Apolog. 35 „dep. Christianorum“.
 Deprecari (= valde precari) c. acc. c. inf. Ad Scap. 3. Apolog. 1.
 Deprecator Apolog. 40.
 Deprecatrix Adv. Marc. V, 12.
 Deprehendere (= comprehendere, convincere) De Fuga in Persec. 3.
 — et Reprehendere Apolog. 12.
 Depretiare (= ad minus pretium redigere, parvifacere, contemnere) De Spectac. 22. De Fuga in Persec. 10. Apolog. 45. De Anima 24. 34. Ad Natt. I, 10 „depr. aliqua indignitate“. Ad Scap. 3. Adv. Marc. I, 14. De Resurr. Carnis 2.
 Depretiator Adv. Marc. IV, 29.
 Depugnare De Anima 52 „depugnata turbinibus navigia“.
 Depugnatio De Spectac. 18 „dep. humani oris“.
 Deputare (= putare, censere, tribuere, addicere) Apolog. 4. 11. 14. 16. 21. 23. 35. 38. 41. 46. Adv. Val. 32 „dep. cum aliquo“. Ad Natt. I, 4 „dep. malitiae“. Ibid. I, 2. 5. 7. 8. 10. 12. 18. II, 7. 14. Adv. Marc. V, 10 „deput. detrimento“. Ibid. IV, 15. 39. Adv. Hermog. 25. 36 „dep. aliquid in aliquid“. De Spect. 18. De Test. An. 3. De Idol. 4. cett. cett.
- Deputare (= abscidere velut surculum de arbore) Apolog. 19. 20. Cf. Adv. Marc. II, 24. III, 20. Adv. Valent. 22.
 Deradere Apolog. 12.
 Deridere De Carne Chr. 4 „deridetur infans blanditiis“.
 Derigere alicui rei De Idol. 18.
 Derivare (intransit.) Adv. Valent. 9. De Pudic. 21. Apolog. 21.
 Derivatio Adv. Prax. 9 „filius vero derivatio ipsius et portio“.
 Derisus Ad Natt. I, 10.
 Derodere De Spectac. 21 „derosa corpora et dissipata“.
 Derogare legi Adv. Marc. I, 21.
 Derogatio Adv. Marc. V, 4.
 Derogator Adv. Marc. I, 27. IV, 29.
 Desaeuire Apolog. 37. Adv. Marc. III, 18.
 — (= saeve et crudeliter tractare) Adv. Marc. I, 24. III, 18.
 Desaltare originem carnis (b. e. actum creandi, concubitum) Adv. Marc. III, 11.
 Describere De Idol. 8 „descr. signum“, h. e. statucae liniamenta formare.
 — (= adscribere, definire, statuere) Adv. Marc. II, 9 „malum describes deo“.
 Descrobare De Resurr. Carnis 7 „descr. auro gemmas“.
 Desculpere Ad Natt. I, 12.
 Desertor De Idol. 4. 9. Apolog. 36 „desertores angeli“. De Carne Chr. 1.
 Designare (= notare) De Pall. 4.
 Designator De Spectac. 10. Adv. Valent. 3.
 Desinere de aliqua re Adv. Marc. I, 6. *Desin.* ab aliqua re De Corona 2.
 — Adv. Iud. 2 „desinit virginem“, h. e. virgo esse desinit.
 — (= deesse) De Cultu Femin. II, 9.
 Desipere (= insipidum reddere) Adv. Marc. I, 2. De Pudic. 13. 18.
 Despectrix Apolog. 27.
 Despoliare Adv. Valent. 32 „despolior sexui meo“.
 Desponsare De Virg. Vel. 6 „desponsata“.
 Despuere Ad Natt. I, 7. 10. De Idol. 11.
 Despumare De Monog. 3 „desp. carnis fervorem“. De Anima 27 „despumatur semen“.
 Despumatio De Carne Chr. 19.
 Destinare (= devovere, addicere) Adv. Marc. IV, 33.
 — (= notare, denotare, petere) Adv. Valent. 2 „destinare haereticos“. Apolog. 6. De Pall. 4 „destinare digito“. Adv. Iud. 9. Adv. Marc. III, 6. 13. 18. IV, 15. 23. De Idol. 1.
 Destinatio Apolog. 48
 Destinatum (= voluntas, consilium, votum) Apolog. 25.
 Destrictae Adv. Marc. I, 3 „destr. pronun-

- tiare“. De Idol. 5 „*destrictius repercutere*“. De Pudic. 19.
- Destructio Adv. Hermog. 15 „*indignioribus destructionibus*“.
- Destructor Apolog. 46. Adv. Marc. IV, 12. 36. 39. V, 13 sq.
- Destruere Apolog. 46 „*destr. deos*“. Adv. Marc. V, 15. IV, 12 „*destr. sabbatum*“.
- Desultare De Anima 32 „*des. mari*“.
- Desultor (= contemptor) Adv. Marc. V, 16.
- Desultrix Adv. Valent. 38.
- Detector Adv. Marc. IV, 36.
- Detentus Adv. Valent. 32 „*detentui obnoxii*“.
- Detergere De Resurr. Carnis 18 „*det. verba*“.
- Determinare Apolog. 18. 20. Adv. Marc. IV, 4. De Anima 27. 43.
- (= definire, praescribere, mandare) De Pudic. 20. 18. De Orat. 1. De Corona 3. De Praescript. Haeret. 10 „*determinare fossam alicui*“. Apol. 21.
- Determinatio Adv. Marc. IV, 34 „*det. localis*“.
- Determinator De Pudic. 11 „*determinator disciplinae*“.
- Deterrere Adv. Marc. IV, 29 „*post deterritam negationem*“.
- Detersus De Resurr. Carnis 18 „*det. verbum*“, h. e. tersum, finitum, certum.
- Detestator Adv. Marc. IV, 27. V, 4.
- Detexere (= intexere) De Pudic. 14.
- Detinere (= tenere, accusare) De Anima 14. Ad Natt. I, 4. 7. 16. Apolog. 3. Ad Uxor. II, 8. De Cultu Femin. II, 6.
- Detondere De Pall. 2 „*gladius detondit*“.
- Detractare Ad Natt. I, 7. Ad Uxor. II, 2.
- Detractor Ad Natt. II, 7.
- Detractatus De Spectac. 3.
- Detrahere (c. abl. pro dat.) Ad Natt. I, 18.
- Detrimentum cutis Ad Natt. I, 13.
- Detriumphare aliquem Apolog. 27.
- Devehi De Cultu Femin. II, 1 „*dev. de simplicitate*“. De Orat. 8 „*devehe nos a malo*“.
- Devergere Adv. Hermog. 41. Adv. Marc. V, 2. De Exhort. Castit. 2. De Praescript. Haeret. 18.
- Deversari De Paenit. 1 „*dev. inrationaliter in paenitentiae actu*“.
- Deversio Adv. Marc. IV, 11.
- Devertere De Resurr. Carnis 43 „*deversurus paradiso, non inferis*“. Adv. Marc. III, 8.
- Deviare Apolog. 27 „*dev. a disciplina*“.
- Devigescere et Devirescere De Anima 26. crit.
- Devinctio De Spectac. 2 „*devincciones magicae*“.
- Devolvere ad aliquid (= pervenire ex ordine instituto) Adv. Marc. V, 1.
- Devorare De Resurr. Carnis 37 „*dev. auditu*“. Ibid. 54 „*dev. bilem*“. De Pudic. 13 „*devorantur abundantia mæroris*“. De Pall. 2. De Pudic. 14. De Res. Carnis 11. 54. 42 „*devoratum corpus*“, h. e. interceptum. Ibid. 7 „*devoratus est limus in carnem*“.
- Devoratorius De Idol. 1 „*devoratoria salutis*“.
- Devotamentum Scorp. 2.
- Devovere De Pall. 5 „*devoto in terga tabulato*“, h. e. reiecto.
- Deus vocabuli etymon Ad Natt. I, 17.
- Dextera Adv. Marc. I, 20 „*dexteras iungere*“. Ibid. IV, 2 „*dexteras miscere*“.
- Diabolus Adv. Marc. V, 18.
- Diaconus De Praescript. Haeret. 41.
- Dialectica De Praescript. Haeret. 7.
- Διακαστήλωσις* Ad Mart. 4.
- Dicere (= notare, criminari) Apol. 2. 7.
- Dicibulum Adv. Valent. 20 „*dicibula puerilia*“, h. e. nugae.
- Dictata suggerere Ad Mart. 1.
- Didicisse (= solere) Ad Natt. I, 18. Cf. De Resurr. Carnis 25.
- Die et die Scorp. 13. Die ac die De Resurr. Carnis 40.
- Differenter De Ieiun. 2.
- Differentia De Pudic. 2. Adv. Marc. IV, 6 „*differentiam scindere*“.
- Differre Apolog. 40 „*dilati ab omni fruge vitae*“, h. e. remoti.
- (= spargere, disseminare) Apolog. 7.
- Digamns De Monog. 12. Ad Uxor. I, 7. De Exhort. Castit. 7.
- Digerere De Resurr. Carnis 37. De Ieiun. 12. Ad Natt. II, 12.
- (= recensere, narrare) De Patient. 5. De Pall. 3. Apolog. 47 „*digesta sancta*“, h. e. libri sancti. Ad Natt. II, 1 „*ex omnibus retro digestis*“. De Bapt. 1. Adv. Marc. IV, 5 „*digestum Lucae*“. Ibid. IV, 3 „*inde sunt nostra digesta*“. Apolog. 19. Ad Natt. I, 3. 7. 9. II, 1. 9. 11. De Resurr. Carnis 2. 22.
- Digestus (= digestio) De Anima 10.
- Digitum supputarii gesticuli Apol. 19.
- Digitus dei Adv. Marc. IV, 26.
- Dignatio De Corona 14. Adv. lud. 1.
- Digne (= merito) De Patient. 7.
- Dignitas De Cultu Femin. II, 2 „*dign. formae*“. De Pudic. 5 „*dign. mali*“. De Resurr. Carnis 58 „*dignitatis iustitia*“.
- Dignus c. inf. Scorp. 5. De Paenit. 8. De Resurr. Carnis 22. Adv. Valent. 6. Apolog. 18., et saepius.
- de aliqua re Ad Natt. II, 15.
- Diuungere pro Disiungere Ad Uxor. II, 2.
- Dilectio Apolog. 39.

- Dilector Adv. Marc. IV, 23.
 Diligentia Ad Nat. I, 7. Ad Uxor. II, 8.
 De Praescript. Haeret. 43.
 — (= amor, cupido, cura) Adv. Valent. 30 „*dil. delictorum*“. De Fuga in Persec. 1.
 Dilucere De Anima 15.
 Dilucidare Adv. Iud. 1.
 Diluere (= solvere) De Testim. An. 4.
 Dilutus = minutus De Resurr. Carnis 7 „*dilutior auctoritas*“. De Anima 24 „*dilutioris divinitatis*“. De Testim. Animae 4 „*dilutior redis*“, h. e. ebrius. De Pall. 2 „*si quid mare diluit*“. De Bapt. 2. 4.
 Diluvio (= diluvium) De Anima 46.
 Dimidiare De Resurr. Carnis 57 „*dimidiati homines*“. De Carne Chr. 5 „*dimidiare mendacio Christum*“.
 Dimidiatio Adv. Marc. I, 24 „*dim. salutis*“.
 Dimidius De Ieiun. 9 „*dimidiam gulam deo immolat*“.
 Dimittere delicta Adv. Marc. IV, 10., et saepius.
 — spiritum Apolog. 21.
 — (= omittere) Ad Scap. 4.
 — De Exhort. Castit. 10 „*dim. debitorem*“. De Anima 9. Adv. Marc. IV, 24 „*dimissae manus*“, h. e. resolutae.
 Dimovere poenam ab aliquo Apolog. 5.
 Dinumerare (= recensere) Apolog. 1 „*dinumerant in semetipsos*“.
 Diploma Apolog. 25.
 Directo Apolog. 23 „*dir. nosse*“. De Spectac. 20 „*dir. prohibere*“. Adv. Marc. I, 26. II, 14. IV, 10. V, 12. De Anima 52.
 Dirigere (= dirigi, converti, contendere, consistere, disputare) De Ieiun. 10. Ad Nat. II, 10. De Monog. 12. De Pudic. 17. Adv. Marc. IV, 37 „*dirigo in gradum alterius quaestionis*“. Adv. Marc. I, 9. IV, 12. 14. V, 1. De Praescript. Haeret. 15.
 — (= intendere) De Orat. 5. De Patient. 13.
 — pannis infantem De Carne Chr. 4.
 Dirimere De Ieiun. 10 „*dir. stationes*“.
 Discedere (= decedere, mori) De Ieiun. 12. De Anima 31.
 — (= dissolvi, desinere, cessare) De Resurr. Carnis 60.
 — et Decedere De Resurr. Carnis 60. crit.
 Discentes (= discipuli) De Patient. 3. De Bapt. 11. De Praescript. Haeret. 3. 30. De Carne Chr. 6.
 Discentia De Anima 23. 24 „*discentiae*“, h. e. *μαθήσεις*.
 Disceptare (in aliquid) De Corona 8.
 Disceptator Adv. Marc. IV, 35 „*discepta-*
tor et elimator humanarum macularum“. De Carne Chr. 24.
 Discernere Adv. Valent. 16 „*in exterminium discretis*“. De Anima 10 „*in discreto*“.
 Discidium De Resurr. Carnis 18. De Paenit. 12.
 — et Dissidium De Resurr. Carnis 19.
 Disciplina Apolog. 7. 30. 35. De Corona 2. De Ieiun. 16. Ad Scap. 1 „*disc. patientiae*“. De Idol. 13 „*disc. fidei*“. De Praescript. Haeret. 10 „*disc. rationis*“. Ibid. 44 „*disc. pressior*“. De Orat. 1 „*disc. orandi*“. De Monog. 1 „*disc. monogamiae*“. De Resurr. Carnis 44 „*disc. sanctitatis*“. De Pudic. 8 „*disciplinae tenor*“. Ibid. 12 „*disciplinae compendia*“. Apolog. 22 „*disciplinam confoederare*“. Ibid. 39 „*disciplinam inculcare*“. Adv. Valent. 1. De Resurr. Carnis 26 „*disc. interpretandi*“.
 Disciplinatus De Fuga in Persec. 1 „*disciplinator fides*“.
 Discipulatus Adv. Marc. IV, 2.
 Disconvenientia De Testim. Animae 6.
 Discordia diversitatis De Pall. 2.
 Discretio Apol. 41. De Anima 27. 28. 51.
 Discrimen De Resurr. Carnis 15 „*disc. medium superciliorum*“.
 Discriminare De Pudic. 2.
 Discriminator (?) = criminator Ad Nat. I, 10. crit.
 Discursatio Apolog. 39 „*discursationum classes*“.
 Discursus De Carne Chr. 9 „*disc. ramosi venarum*“.
 Discussor Ad Nat. I, 3.
 Discutere (= examinare) Apolog. 5. Ad Nat. I, 6. II, 1. 13.
 Dispargere Adv. Marc. II, 20. Adv. Valent. 33 „*disp. intentionem alicuius*“. De Carne Chr. 7.
 Dispartibilis Adv. Hermog. 39.
 Dispectare Adv. Marc. II, 17.
 Dispector (= probator, examinador, iudex) Ad Uxor. II, 8. Apolog. 45.
 Dispendium Apolog. 44. Adv. Marc. V, 4.
 Dispensatio (= oeconomia) Adv. Prax. 2. 3. 4. Adv. Marc. V, 18.
 — (= digestio) De Anima 43 „*disp. ciborum*“.
 Disperdere Adv. Prax. 16.
 Dispergere (= frustrari, dissolvere) Apolog. 5 „*disp. poenam*“. Adv. Valent. 1.
 Dispersio Ad Nat. I, 6. De Resurr. Carnis 31. Adv. Hermog. 39. crit.
 Dispertitio Adv. Hermog. 39.
 Dispicere (= examinare, excutere) Adv. Marc. II, 6. 15. Scorp. 10. Ad Nat. I, 7. 10. II, 12. Adv. Marc. IV, 10. V, 5. 9.

- De Resurr. Carn. 18. Apolog. 1. 15.
De Pudic. 10. De Corona 7.
- Displicere ab aliqua re De Fuga in Persec. 4.
- Disponere (= διατίθεσθαι) De Carne Chr. 2. Apolog. 2 „disponitis nos aliter“. Adv. Iud. 4. De Resurr. Carnis 2.
— (= ordinare, statuere) De Exhort. Castit. 12. Apolog. 2. 17. 19. 21. 23. 24. Ad Natt. I, 20. II, 7. De Resurr. Carnis 48.
- Dispositio et Dispensatio De Resurr. Carnis 33.
- Dispositio (= ordo, voluntas, lex, institutum, natura) Apolog. 22. 41. De Monog. 6 „dispositiones“, h. e. oeconomiae. Adv. Marc. I, 2. II, 27. III, 20. IV, 7. V, 2. 4. 9. 12. 14. Apolog. 7. 18. 19. 21. 48. Ad Natt. I, 10. De Carne Chr. 17. 18. De Anima 57. De Resurr. Carnis 35 „disp. corporalis“. Adv. Valent. 1 „disp. allegorica“.
- Dispositor De Resurr. Carnis 48 „dispositor meritorum ordo“.
- Dispunctio (= rationum examinatio, iudicium, consummatio) Apolog. 18 „ad utriusque meriti *dispunctionem*“. Ibid. 19 „disp. cotidiana saeculi totius“.
- Dispuncor Adv. Marc. IV, 17.
- Dispungere (= conferre accepta et data, examinare, consummare, expungere) De Resurr. Carnis 56 „mercede *disp.* aliquem“. Ibid. 58 „disp. resurrectione“, h. e. resurrectione ex merito afficere. De Exhort. Castit. 2. De Anima 33. 57. De Resurr. Carnis 14. Adv. Marc. IV, 10. 22. Ad Natt. I, 2. Apolog. 45. De Monog. 8. De Carne Chr. 5. Apolog. 37. 44. 48. De Patient. 8. De Spectac. 18. De Testim. Animae 3.
- Dissecare (= torquere, gravare) De Patient. 14.
- Dissimulatio (= cessatio, neglegentia) Adv. Marc. V, 5.
- Dissipare De Spectac. 12. 21 „corpora feris *diss.*“. Apolog. 46. 9 „*dissipatur* memoria“. Adv. Marc. IV, 37 „*diss.* conscriptionem iniquam“.
- Dissolubilis Apolog. 47. De Anima 14.
- Dissolutrix De Anima 42.
- Dissolutus (= diffusus) De Praescript. Haeret. 9.
— (= infirmus, paralyticus) Adv. Marc. IV, 12 „*diss.* manus, *diss.* genua invalescunt“.
- Distantivus De Anima 9 „illud trifariam *distantivum*“.
- Distat (= differt) Ad Natt. I, 15.
- Distrahere Scorp. 15 „Paulus *distrahitur*“.
- Distributio iudicii Ad Natt. I, 20.
- Distrusus (?) Adv. Valent. 20. crit.
- Disturbare Apolog. 9 „*dist.* animas nascentium“.
- Diventilare De Testim. Animae 5 „*diventilatae* opiniones“.
- Diversorium De Anima 7. Adv. Marc. V, 19.
- Diversus (c. dat.) De Monog. 10.
- Diversus (= contrarius) Adv. Marc. I, 20. III, 15. IV, 10. V, 6. De Resurr. Carnis 19 „*div.* pars“. Adv. Hermog. 19. 21.
- Divertere De Pudic. 1 „*divertit* a sententiis pristinis“. De Praescript. Haeret. 5. De Cultu Femin. II, 2. Adv. Marc. III, 22 „*div.* a Iudaismo“.
- Dividere forum toris Apolog. 35.
- Divinatrix De Anima 22. 46.
- Divinitas (= dii) Apolog. 10. 11. 27.
- Divise Adv. Prax. 11. De Carne Chr. 13.
- Divisibilis De Anima 14.
- Divisus et Diversus De Anima 37.
- Divitium genit. pro Divitum Ad Uxor. II, 8.
- Divortium De Anima 53 „*div.* animae“. Ibid. 7 „*div.* corporis“.
- Diurnitas Romana Apolog. 33.
- Dogma De Anima 33.
- Domesticus Apolog. 18 „*dom.* gens dei“. De Praescript. Haeret. 38. Apolog. 39 „*domestici* senes“. Adv. Marc. I, 23. Apolog. 1.
- Domina mater ecclesia Ad Mart. 1.
- Dominari (c. genit.) Apolog. 27.
- Dominatio ex arce (= dom. tyrannica) Apolog. 4.
- Dominatus De Resurr. Carnis 9.
- Dominicus De Pudic. 9. Adv. Iud. 9. 14. De Resurr. Carnis 48. 62 „*dom.* pronuntiatio“.
- Donare De Pudic. 17 „*don.* fornicationem“. Ibid. 19 „*donato* chirographo mortis“. Apolog. 50 „*don.* se incendiis“. Adv. Marc. V, 19 „*don.* delicta“.
- Donativum Adv. Marc. V, 8 „*donativa*“, i. e. charismata. De Corona 1. Ad Uxor. I, 3. De Praescript. Haeret. 12. De Resurr. Carnis 47.
- Dormire De Anima 43 „*dormiturus* in mortem“. De Ieiun. 16 „*dormiunt* cum sororibus“.
- Dormitio (= mors) De Patient. 9. De Monog. 10. De Resurr. Carnis 24. De Anima 55.
- Dos Ad Uxor. I, 4. De Testim. Animae 4 „*dotem* corporis“. De Resurr. Carn. 63.
- Dotalis De Anima 41 „*dot.* mancipium“. Ad Uxor. II, 8. De Monog. 11.
- Dotare Adv. Hermog. 29.
- Draco (= diabolus) Ad Uxor. I, 6.
- Dracontarium De Corona 14.

- Dubitative De Carne Chr. 23.
 Dubitatus (= dubius) Adv. Valent. 26
 „*dub. eventus*“.
 Ducatio De Corona 11.
 Ducator Adv. Iud. 13.
 Ducatus Adv. Iud. 14. Ad Nat. II, 5.
 Adv. Marc. III, 7. De Pudic. 5.
 Ducere magni Adv. Marc. V, 8.
 — lucri De Corona 11.
 — boni Adv. Marc. V, 5. 12. 19.
 — (= boni ducere, velle) Adv. Hermog. 3.
 — exitum Adv. Valent. 15.
 Dulcor Adv. Marc. III, 5.
 Dum (= quod) Adv. Marc. IV, 8. 9.
 Dumtaxat (= maxime, praesertim) De
 Virg. Vel. 6. De Cultu Femin. II, 3.
 Adv. Marc. II, 2. V, 8. Apolog. 39. De
 Resurr. Carnis 39. Adv. Hermog. 35.
 — (= certe, saltem) De Resurr. Car-
 nis 53. De Anima 58. De Orat. 20.
 Duplicitas Adv. Marc. V, 11.
 Durare De Virg. Vel. 14 „*duratur frons*“.
 De Cultu Femin. II, 3.
 Dure Apolog. 4. De Pudic. 1. De Bapt. 5.
 De Anima 17.
 Duricordia Adv. Marc. V, 4. 13., *σκλη-
ροζαρκία*.
 Duritas Ad Nat. I, 18.
 Duritia Apolog. 27. Ad Nat. I, 10. Adv.
 Marc. I, 14. 30. III, 15.
 Durus (= difficilis, obstinatus, stolidus,
 obtusus) De Testim. Animae 2. De
 Resurr. Carnis 5. 37. Adv. Prax. 13.
 De Praescript. Haeret. 7.
 Dux (= deductor, doctor, *καθηγητής*)
 De Ieiun. 10 „*duce universae veritatis*“.
- E.
- Ea (= eatenus) De Resurr. Carnis 57.
 Eadem (= simul, una) Apolog. 19. 21.
 Adv. Marc. IV, 5.
 Eatenus De Resurr. Carnis 57. Ibid. 17
 „*eatenus — qua*“. Adv. Marc. III, 2.
 24 „*catenus dum*“.
 Ebibere De Pudic. 16 „*ebib. notitiam
 apostoli*“. Apolog. 40 „*ebibit terrae
 motus Corinthum mare*“. De An. 43
 „*ebibit soporem Adam*“.
 Ebriamen De Ieiun. 8.
 Ebrius (= saturatus, plenus, plene ex-
 pertus) De Resurr. Carnis 16 „*ebrius
 latrociniis gladius*“. De Ieiun. 9 „*ebrius
 cibus*“.
 Ebullire (transit. et intransit.) Adv. Val-
 ent. 8 „*ebulliunt alios fetus*“. Ad
 Scap. 3 „*ebull. vermibus*“. Adv. Marc.
 I, 27 „*ebull. in omnem libidinem*“.
 Scorp. 1. De Idol. 3.
 Eburnacius (?) Adv. Marc. IV, 15. crit.
 Ecclesia (Aeon) Adv. Valent. 7. 8. 9. 12.
 Ecclesia (de Iudaeorum sacris) Adv. Marc.
 IV, 24.
 Ecclesiasticus (Aeon) Adv. Valent. 8.
 — De Exhort. Castit. 13 „*eccl. ordines*“.
 Adv. Marc. V, 21.
 Ecquomodo Adv. Marc. IV, 20.
 Ecstasis De Anima 9. 11. 45. 48. De Iei-
 un. 3. Adv. Marc. IV, 22. V, 8.
 Ectroma De Praescript. Haeret. 7.
 Edentulus De Resurr. Carnis. 61.
 Edere puberes (de re obscena) Apol. 9.
 Edicere (= dicere, pronuntiare) Apo-
 log. 35. De Corona 4. 10. De Resurr.
 Carnis 22. 33. 50. Adv. Marc. V, 9.
 11. 13. Adv. Hermog. 26. 31. De Carne
 Chr. 14. Adv. Valent. 30.
 Edictum Apolog. 4. De Anima 3 „*ed.
 praemonitorium*“. De Resurr. Carn. 18.
 De Pudic. 5. 1 „*ed. peremptorium*“.
 Adv. Marc. IV, 14. V, 11.
 Ediscere De Carne Chr. 6. Adv. Prax. 16.
 De Resurr. Carnis 58.
 Edisserare et Edissertare et Edisserere
 De Resurr. Carnis 33. crit.
 Editio (= munus) De Spectac. 12.
 Edomare Adv. Marc. II, 19. 15 „*ed. du-
 rritiam*“. Ibid. II, 29.
 Educare (= educere) De Pall. 2. De
 Virg. Vel. 12.
 Educator Adv. Marc. I, 23.
 Educatus (= educatio) De Resurr. Car-
 nis 60.
 Educere se in vulgus Apolog. 21.
 Edulcare Adv. Iud. 13.
 Edulia Adv. Marc. V, 19.
 Edurns De Resurr. Carnis 57 „*ed. ca-
 daver*“.
 Effatus Ad Nat. II, 11. De Anima 6.
 Effeminare De Pudic. 2 „*eff. discipli-
 nam*“. Ibid. 4 „*effeminatus aures*“.
 Efferre summum apicem alicui (= plu-
 rimum tribuere) De Anima 46.
 Effigiatus De Anima 22 „*eff. anima*“.
 Ibid. 9.
 Effigies (= species) De Anima 53 „*eff.
 deminutionis*“.
 Effigere Adv. Marc. IV, 12 „*effl. spicas
 manibus*“.
 Effraticare Ad Nat. I, 5. De Anima 27
 „*effr. aliquid*“.
 Effumigatus Ad Mart. 1 „*eff. coluber*“.
Ηγεμονικόν De Anima 15.
 Egere (c. genit.) Adv. Hermog. 8.
 Egiturns Adv. Marc. IV, 29 „*expeditio-
 nem — egituram*“.
Εἶδος et *Εἶδωλον* De Idol. 3.
 Eicere uxorem Apolog. 3.
 — de aliqua re De Idol. 9.
 Eierare De Pudic. 14. De Idol. 18.
 Eivratio libidinum De Pudic. 1.
 Eiusmodi (instar substantivi usurpatum)

- Apolog. 49. Ad Nat. I, 6. De Ieiun. 7
 „caelum *pro eiusmodi* militat“. De
 Bapt. 12. De Spectac. 16. 21. 28. De
 Pudic. 20. De Testim. Animae 6. De
 Idol. 14. De Praescript. Haeret. 5. Cf.
 s. v. *Huiusmodi*.
- Elaborare De Pudic. 5 „*elab.* homicidium
 moechiae“. De Cultu Femin. II, 2 „*ela-*
borata pulchritudo“. Adv. Valent. 30
 „*elab.* salutein“. Apolog. 2 „*elaboratis*
 audire“. De Resurr. Carnis 49 „*elab.*
 ad aliquid“.
- Elanguere De Anima 53.
- Elatrare De Pall. 5 „*el.* causas“. Ad Nat.
 I, 4 „*el.* in aliquem“.
- Ἐλαύνειν εἰς τινα Apolog. 9. Ad Nat.
 I, 16.
- Electrum Adv. Prax. 27. Adv. Hermog. 25.
- Eleemosyna (= misericordia, stips, ἐλε-
 οσμός) De Patient. 7. Ad Uxor. II, 8.
 De Virg. Vel. 13 „*eleemosynae* opera-
 tio“. De Idol. 22.
- Elementa (i. e. sol et luna) De Ieiun. 10.
 Cf. Ad Nat. II, 3.
- Elementicius De Anima 32.
- Elevatio De Praescript. Haeret. 42.
- Eliberare (= liberare) Adv. Marc. II, 19.
 crit.
- Elidere (= interficere, conficere, reprimere)
 Ad Scap. 4. Apolog. 23. De
 Cultu Femin. II, 7. De Bapt. 20. De
 Spectac. 18. De Pudic. 9. 22. Adv.
 Marc. I, 22. II, 10. IV, 20 „*elid.* mare“.
 Ibid. IV, 38. De Resurr. Carnis 2. 16.
 18. 34. 36. 52. Scorp. 6.
- Elimare De Pudic. 14 „*elim.* superbia“.
 De Paenit. 11 „*elim.* dentes“.
- Elimator Adv. Marc. IV, 35 „*elim.* hu-
 manarum macularum“.
- Eliminare Apolog. 6. Ad Nat. II, 7. De
 Resurr. Carnis 49.
- Elinguare Ad Nat. I, 8.
- Elinguus et Elinguis De Pall. 6.
- Eliquare Ad Nat. I, 8. De Pall. 3 „*eliqu.*
 filum“. De Res. Carnis 6. Adv. Marc.
 I, 4. De Anima 30 „*eliqu.* paludes“.
- Ellipsis comparativi *Magis*. Apolog. 1. 21.
 Ad Nat. I, 4. 7. 8. 12. II, 9. 12. De
 Testim. Animae 2. De Bapt. 2. De
 Virg. Vel. 3. 11. 17. Adv. Marc. II, 11.
 19. IV, 19. 36. V, 6. De Resurr. Car-
 nis 32. Adv. Hermog. 14. 24.
- *voc. templum* apud genitivos nominum
 deorum De Pall. 4 „*Bellouae*“. Simi-
 liter Adv. Iud. 13 „*in Regnorum*“, sc.
 libris. De Pudic. 20 „*Abrahae*“, h. e.
 Abrahae filii. Similiter usurpat Ter-
 tullianus genitivos pronominum Cuius
 (Adv. Hermog. 8 „*de cuius* utitur“),
 Eiusmodi et Huiusmodi, quos
 v. articulos.
- Ellipsis durior pronominis demonstr.
 Adv. Marc. IV, 39. V, 9.
- Elogium (= testimonium bonum aut
 malum, libellus) Apolog. 2. 15. 24. 44.
 Ad Scap. 4. De Carne Chr. 21. De Resurr.
 Carnis 4 „*elog.* ignobilitatis“. Ibid.
 21. 34 „*elogio* inscribere“. De
 Spectac. 17. De Corona 5. Adv. Marc.
 I, 22. Ad Nat. I, 2. 10.
- Eloquium (= sermo, pronuntiatum, di-
 ctum) De Paenit. 4. Apolog. 18. 23. 48.
 Ad Nat. I, 4. II, 4. Adv. Marc. IV, 19.
 De Resurr. Carnis 63.
- Elpis (Aeon) Adv. Valent. 8.
- Elucescere (in aliquid) Adv. Iud. 3.
- Eluctari agrum De Pall. 4.
- Emancipatio De Fuga in Persec. 12.
- Ἐμβροσση ἀστῆς De Anima 25.
- Emendatio (= poena) Apolog. 46.
- Emendator Adv. Valent. 33.
- Emendicare De Anima 51.
- Ementiri hominem De Anima 34.
- Ementitus (passive) Ad Nat. II, 12.
- Emicare De Anima 2. Adv. Hermog. 29
 „*emicantior* facta est arida“.
- Emissicius De Pall. 3 „*emiss.* ocelli“.
- Emortuus De Resurr. Carnis 28. 30. 55.
- Emnitas De Carne Chr. 58.
- Enallage modorum Ad Nat. I, 3. 9. Adv.
 Prax. 13. Apolog. 35. 39. De Paenit. 2.
 De Spectac. 21. Scorp. 10.
- temporum Apolog. 23. 35. De Mo-
 nog. 12. Adv. Marc. II, 13. 25. IV, 12.
 V, 11. De Carne Chr. 9. Adv. Hermog.
 34. De Patient. 5. De Exhort. Ca-
 stit. 10.
- numeri Apolog. 31.
- subiecti De Ieiun. 7.
- structurae accus. c. inf. et particulae
quod Adv. Marc. V, 15.
- Enarrare (= effari) De Pall. 1.
- Endromis De Pall. 4 „*endromidis* solo-
 ccm“.
- Enecatrix Adv. Marc. I, 30.
- Enectus Apolog. 14. Ad Nat. I, 10. II, 8.
- Energema De Carne Chr. 24. De Prae-
 script. Haeret. 30.
- Enervis De Pall. 4.
- Enim tertio loco collocatum Ad Nat.
 II, 17. De Spectac. 30. De Idol. 12.
- et Etiam Ad Nat. I, 7. Apolog. 31.
 De Paenit. 6. De Virg. Vel. 10.
- et Autem Adv. Marc. III, 13.
- (= profecto, utique, scilicet) De Pu-
 dic. 3.
- Ennoia (Aeon) Adv. Valent. 7. 36.
- Enodator De Pall. 5 „*enod.* vocis“.
- Enormis Apolog. 19. De Paenit. 11. De
 Anima 6. 58. De Virg. Vel. 15 „*enor-*
mioris gloriae eventus“. De Resurr.
 Carnis 58.

- Enormitas Ad Natt. II, 5. De Resurr. Carnis 58. De Ieiun. 6. De Pudic. 1. De Anima 43. 56. Adv. Marc. I, 2.
- Entelechia De Anima 32.
- Enthymesis (Aeon) De Praescript. Haeret. 7. Adv. Valent. 9. 10. 11. 13.
- Enubilare Adv. Marc. IV, 36 „*enub.* caecitatem“.
- Enundinare De Idol. 9 „*enund.* spiritum sanctum“.
- Eperchomenos (= superventicus) Adv. Marc. IV, 23. 25.
- Epicitharisma Adv. Valent. 33.
- Ἐπιθρηνητικόν De Anima 16.
- Epinoema Adv. Hermog. 3.
- Episcopatus Adv. Valent. 4.
- Episcopus De Monog. 12. De Ieiun. 13. De Praescript. Haeret. 32. 41. De Fuga in Persec. 13. De Corona 9. De Bapt. 17. De Pudic. 1. cett.
- Episcynium (= severitas, austeritas) De Pall. 4.
- Epistates Ad Mart. 3.
- Epitheton De Pall. 4.
- Epopta Adv. Valent. 1.
- Epulae esculentae Apolog. 9.
- Epulo De Ieiun. 16.
- Epulum Iovis Apolog. 13.
- Equidem et Et quidem Adv. Marc. IV, 36. Adv. Hermog. 23.
- Equiria De Spectac. 5.
- Equuleus De Monog. 15.
- Eradere Apolog. 4 „*erad.* legis crudelitatem“.
- Adv. Marc. II, 17. IV, 6. V, 14.
- Eradicare Apolog. 5. 9. Ad Natt. I, 2. 18. Adv. Marc. IV, 17.
- Eradicatio Ad Natt. I, 10. De Resurr. Carnis 27.
- Eremus Ad Mart. 2.
- Ereptio De Idol. 2 „*er.* animae“.
- Erga (= contra) Apolog. 1. 2.
- (= circa) De Pudic. 20. Adv. Marc. IV, 35.
- Ergastulum Apolog. 27 „*ergastula* rebellantia“.
- Adv. Marc. II, 2.
- Erigere (= aedificare, struere) De Resurr. Carnis 36.
- Eripere De Resurr. Carnis 47. 11 „*ereptum* tabernaculum carnis“.
- Ibid. 24 „in nubes *erepti*“.
- Ibid. 42 „*eripi* aliqua re“.
- De Pall. 2 „Campania *erepta* Pompeios“.
- Apolog. 21. De Praescript. Haeret. 13. 24. De Testim. Animae 4 „*ereptus* de bono vitae“.
- Erogare (= impendere, conficere, interficere, necare) De Resurr. Carnis 8. Apolog. 44. 48. De Spectac. 6. 12. De Idol. 4. De Praescript. Haeret. 2. De Anima 30. 51. De Pudic. 16. Ad Natt. I, 10.
- legem Adv. Marc. II, 4.
- Erogatio De Idol. 5.
- Erogator De Pudic. 16. De Praescript. Haeret. 2. De Resurr. Carnis 8.
- Erraticus De Carne Chr. 9.
- Erroris silva Ad Natt. II, 9.
- vada incursare Ad Natt. I, 16.
- Erubescencia De Paenit. 9.
- Erubescere ad aliquem De Pudic. 21. *erub.* alicui Adv. Marc. I, 1. De Pud. 3. Apolog. 4. 9. 10 „*erubescit* abscondi“.
- Adv. Valent. 3 „*erub.* aliquid“.
- De Carne Chr. 4.
- Eructare Apolog. 48. De Anima 30. De Cultu Femin. II, 13.
- et Eructare Apolog. 48. De Resurr. Carnis 33.
- et Eruptare Adv. Prax. 11. crit.
- Erudire De Praescript. Haeret. 30 „*erud.* perditioni“.
- De Patient. 3 „*eruditus* patientiam“.
- Adv. Marc. II, 16 „*erudimur* deum a Christo“.
- Ibid. II, 17 „*erud.* in aliquid“.
- Ibid. II, 18. De Carne Chr. 21 „*fos eruditur* in fructum“.
- De Pudic. 8. De Pall. 2. Adv. Valent. 29.
- Eruditio De Anima 24 „*erud.* mansuetudinis“.
- Eruditor De Orat. 14. De Pall. 4 „*eruditor* monstrum“.
- Eruditus Adv. Valent. 29 „*eruditus* huius fides augetur“.
- Erudere Apolog. 2. 7. Ad Natt. I, 2. 7. 17.
- ab aliqua re De Fuga in Persec. 2.
- Erumpere De Resurr. Carnis 22 „*erump.* aliquid“.
- Ibid. 52 „*erupit* ostendere“.
- Adv. Marc. I, 17 „*erumpunt* dicere“.
- Eruptio Adv. Marc. V, 14. Apolog. 35 „*eruptio* impietatis“.
- Ibid. 39 „*eruptio*nes lasciviarum“.
- De Test. Animae 5.
- Esca De Resurr. Carnis 8. 42 „*esca* vitae“.
- Adv. Marc. II, 18 „*esca* non gloriosa“.
- De Ieiun. 1.
- Escatilis Adv. Marc. I, 1. De Patient. 5 „*escat.* pluvia manna“.
- Esculentus De Ieiun. 5 „*esculentiora*“.
- Esse in malis Adv. Valent. 10 „*est* in malis res“.
- in causa, et Esse in causam Apolog. 2. 40. De Anima 24. Ad Scap. 5.
- de causa De Carne Chr. 14.
- liquido Apolog. 1.
- moris Apolog. 8.
- pariter Apolog. 19 „(Moyses) *Inacho pariter* aetate est“.
- Essentia Adv. Valent. 29.
- Est De Pudic. 2 „*est* examinare“.
- Ibid. 8. 7 „*erit* retractare“.
- De Resurr. Carnis 3. 49. Adv. Valent. 11. De Carne Chr. 12. Apolog. 7. De Anima 5. De Corona 8. 10. Ad Natt. II, 3. Adv. Marc. IV, 9 „*fuit* ei erasisse“.

- Esuries Adv. Prax. 16.
 Esurire (= appetere) De Corona 7.
 Scorp. 1 „*esuriunt* martyria“.
 Et abundat De Exhort. Castit. 12. Adv.
 Marc. II, 12. IV, 15. 16. De Resurr.
 Carnis 28. crit. Adv. Valent. 31.
 Et quis et Ecquis De Anima 24. crit.
 Et (= aut) Adv. Marc. S. Adv. Marc.
 V, 4.
 Et si et Si et confus. Adv. Hermog. 3.
 De Resurr. Carnis 51. crit.
 Etenim secundo loco collocatum Apo-
 log. 1. Adv. Iud. 2. Adv. Marc. III, 1.
 Etiam quoque De Idol. 20.
 Ethnicalis De Spectac. 4 „*ethn. litterae*“.
 Ethnice De Pudic. 9.
 Etiam et Adv. Marc. II, 14 „*ut etiam et*
hiuc respondeam haeticis“.
 Evacuare (= infirmare, abolere, pro ir-
 rito habere) De Carné Chr. 15. 21.
 De Anima 33. 46 „*nulla somnia eva-*
cuant“. De Patient. 12. De Monog. 7.
 13. Adv. Marc. V, 7. 11. De Resurr.
 Carnis 24. 51.
 Evacuatio Adv. Marc. IV, 24.
 Evangelicus Adv. Marc. IV, 2 „*evang. in-*
strumentum“.
 Evangelium De Orat. 1 „*evangelium ex-*
punctum“. Adv. Hermog. 20. Adv.
 Marc. IV, 4. cett.
 Evangelizare Adv. Marc. IV, 2.
 Evangelizator De Praescript. Haeret. 4.
 Adv. Marc. V, 7. 19. Adv. Prax. 21. 23.
 Evaporare Scorp. 5.
 Eucharistia De Orat. 14. Adv. Iud. 14.
 De Praescript. Haeret. 36. 47. Adv.
 Marc. I, 23. De Pudic. 9. 18. De Co-
 rona 3.
 Eventilare De Fuga in Persee. 1 „*event.*
acervum fidelium“.
 Eversor Apolog. 7 „*eversores* luminum
 canes“.
 Evidenter Adv. Iud. 11.
 Evigescere (= vigorem amittere) De
 Anima 38.
 Evigilare (= expergescere) Adv. Marc.
 III, 24. De Anima 43.
 Evigoratus (= vigore privatus) Apol. 17.
 De Pall. 4.
 Evomere errorem De Pudic. 8.
 Euripus De Spectac. S. Adv. Hermog. 31.
 Ex praepositio vi instrum. posita Ad
 Natt. I, 11 „*corpora exanimata e cau-*
terio probat“.
 — aequo Apolog. 36. De Resurr. Car-
 nis 50. Ad Uxor. I, S „*ex aequo ha-*
berit“. Adv. Hermog. 16.
 — aperto Apolog. 1S.
 — abundanti Adv. Marc. III, 1. 6. 7.
 IV, 19. 3S. V, 4. 9. De Carne Chri-
 sti 2.
 25. De Anima 7. Adv. Prax. 15. Apo-
 log. 17. De Corona 7.
 Ex abundantia Adv. Prax. 23. Adv. Iud. 14.
 — diverso Adv. Hermog. 32. Adv. Marc.
 IV, 19. 29. 36. De Carne Chr. 25.
 Adv. Prax. 15. Ad Natt. II, 3. De
 Pudic. 9. De Virg. Vel. 10.
 — toto Adv. Iud. 9. crit.
 — pari Ad Natt. I, 11. De Patient. 16.
 De Paenitent. 3. Ad Scap. 2.
 — parte Adv. Hermog. 36.
 — multis (= ex magna parte) De Pall. 5.
 — fide Adv. Marc. II, 17. IV, 16. Apo-
 log. 2. Ad Natt. I, 18. II, 1.
 — otio Apolog. 4S.
 — arce dominatio Apolog. 4.
 Exactio Ad Natt. I, 10 „*exactio* quae-
 storis“. De Resurr. Carnis 32. Adv.
 Marc. IV, 11 „*exactio* comparationis“.
 Exactor De Cultu Femin. II, 4 „*exactor*
castitatis“. De Spectac. 2 „*ex. inno-*
centiae“. Apolog. 36 „*ex. benignita-*
tis“. Ibid. 40.
 Exaggeranter De Carne Chr. 19.
 Exalbidus De Resurr. Carnis 55.
 Exaltatio (= superbia) De Cultu Fe-
 min. II, 3.
 Examinare in aliquid Adv. Marc. III, 1.
 Examinator Apolog. 9.
 Examinatorius Scorp. 7 „*martyria fidei*
examinatoria“.
 Exancillari Apolog. 17 „*exancillata* fal-
 sis deis“.
 Exanimare fruges Apolog. 22.
 Exaperire Apolog. 18 „*in Graecum ser-*
monem exaperta“.
 Exaridus De Resurr. Carnis 30.
 Exarmare De Cultu Femin. II, 9 „*exar-*
mata forma“. De Pudic. 1 „*exarmata*
iura“. De Idol. 20.
 Exarticulatus Ad Natt. I, 8 „*exart. so-*
nns“.
 Exasperare Apolog. 21.
 Exasperatio Adv. Marc. II, 16.
 Exauctorare De Pall. 4.
 — (= auctoritate privare) Adv. Marc.
 III, 3.
 Excaecare et Exsecare Apolog. 46. crit.
 Excantare Ad Martyr. 1.
 Excaudicare De Pudic. 16 „*exc. silvam*“.
 Excedere Adv. Marc. I, 5 „*excessa* iam
 unione“. Apologet. 46 „*exc. a re-*
gula“.
 Exceptaculum De Spectac. 2.
 Exceptio Apolog. 21 „*exc. victus*“. Adv.
 Marc. V, 12. Apolog. 36 „*exc. perso-*
narum“. Adv. Valent. 9. De Ieiun. 10.
 Excerebratus Adv. Marc. IV, 11.
 Excernere De Pudic. 21.
 Excessus sedilis in cruce Ad Natt. I, 12.
 — (= exorbitantia, morbus) Apolog. 10.

22. De Anima 27. Adv. Marc. I, 29. De Pudic. 1. De Spectac. 2. Scorp. 5 „*exc. fellis*“.
- Excessus (= mors) De Testim. An. 4. Ad Uxor. I, 6. II, 1. Adv. Valent. 32. De Resurr. Carnis 19. 22.
- (= digressio, diverticulum) Ad Nat. I, 14. De Praescript. Haeret. 31. De Anima 25. 50.
- Excetra delictorum De Patient. 5.
- Excidere (de sorte) Adv. Prax. 17 „*excidit sors illi*“, h. e. accidit.
- (sc. de memoria) Adv. Marc. IV, 11 „*excidit mihi de aliqua re*“.
- De Virg. Vel. 7. Apolog. 49 „*exc. a deo*“. De Ieiun. 6 „*excidit sibi ipse homo*“. Ad Nat. I, 16 „*exc. domo*“. Adv. Prax. 1. De Resurr. Carnis 52. Adv. Ind. 2 „*exc. de immortalitate*“. Adv. Hermog. 39 „*exc. a lineis suis*“. Ad Nat. II, 8 „*exc. probationi*“. Ad Scap. 4. De Spectac. 8. 26. Adv. Marc. III, 4. IV, 17. 22. De Carne Chr. 2. De Virg. Vel. 14 „*exc. de virginitatis gratia*“. Adv. Marc. V, 4 „*furibus aliquid excidere solet de praeda in iudicium*“.
- Excipere (= accipere) De Bapt. 17.
- (= excludere) Adv. Valent. 26. crit.
- Excitare (= excutere) Adv. Marc. IV, 16 „*exc. dentem*“.
- Exclamare (= declamare) Apolog. 39.
- Excludere (= parere, gignere) Adv. Valent. 11. 36. De Resurr. Carnis 6.
- (= abrogare, evertere, reddere irritum vel superfluum infirmare) Adv. Marc. I, 1. 20. 21. II, 29. III, 19. IV, 9. 20. V, 3. 13. 19. 20. De Idol. 11. De Pudic. 8 „*excl. parabolas*“. Apolog. 4. De Anima 6 „*excl. gradum definitionis*“. Ibid. 57. De Resurr. Carnis 2. De Idol. 23.
- Excluser Ad Nat. I, 10.
- Excoctus De Anima 25 „*colorem excoctae gentes*“.
- Excondere (= condere, facere) Adv. Marc. V, 18. crit.
- Excornis De Pall. 5.
- Excremare Ad Nat. I, 10. De Cultu Femin. II, 6 „*quodcumque immundo spiritui, excremari solet*“.
- Excruciare Ad Uxor. II, 6 „*excruciata re*“.
- Excusare (= detrectare) De Resurrect. Carnis 61 „*os cibo excusamus*“. De Pudic. 12 „*excusant cervicem nostram a tanto iugo*“. De Resurr. Carnis 6. 61. De Ieiun. 16. Adv. Hermog. 16. Adv. Valent. 1.
- Excutere daemonia Apolog. 21. 44 „*exc. lacrimas* Ad Nat. I, 10.
- Excutere (= temptare) Adv. Marcion. IV, 28.
- Executio Adv. Ind. 3.
- Executor Adv. Marc. I, 27.
- Exeduratus De Pall. 4 „*exeduratae exuviae*“.
- Exemplaris Ad Nat. I, 5. De Anima 18 „*ex. forma*“.
- Exemplarum De Anima 37. Adv. Marc. I, 16. De Idol. 5. Adv. Hermog. 38.
- Exemplum (= figura, imago) Apolog. 35. De Resurr. Carnis 38. 52. Adv. Marc. V, 7. 4 „*non exemplum sed veritas*“.
- (= poena) Ad Scap. 3.
- Exequi Adv. Marc. I, 27 „*ex. delicta*“.
- (= enarrare) De Spectac. 8.
- Exercere convivium Ad Uxor. II, 4.
- Exercitari aliquid Adv. Valent. 14.
- Exercitarii scripturarum De Praescript. Haeret. 14.
- Exercitarius De Paenitent. 12 „*exercitatoria iacula*“.
- Exercitatus De Praescript. Haeretic. 17 „*exercitissimus scripturarum*“. Ibidem 14.
- Exercitus Adv. Valent. 18 „*exercitior agendis rebus*“.
- Exerte Ad Uxor. II, 1. Adv. Valent. 3.
- Exertus De Bapt. 18 „*exerta dignatio*“. Apolog. 21 „*ex. divinitas*“. Ibid. 37. Ad Nat. I, 20 „*exertior*“.
- Exhaereditare de aliqua re De Exhort. Castit. 12.
- Exhaurire Adv. Marc. V, 20. De Carne Chr. 15 „*exhaustos in tantum humilitatis*“.
- Exhibere De Patient. 1. Adv. Marc. II, 23. Apolog. 36. 48.
- Exhibitio (= praestatio, repraesentatio, impletio, *τελείωσις*) De Idol. 6. 8. 12. De Corona 8. De Monog. 8. 16. De Cultu Femin. II, 1. De Resurr. Carnis 17. 23 „*exhibitionis omnium quae locutus est deus tempus*“. Ibid. 17 „*exh. carnis*“. Adv. Hermog. 33. Adv. Marc. V, 8. De Resurr. Carnis 53. De Anima 57.
- Exhorrentia (?) Adv. Marc. IV, 24.
- Exhortatio De Pudic. 15 „*exh. sanctioniarum*“. Liber DE EXHORTATIONE CASTITATIS. De Resurrect. Carnis 43 „*exh. fastidiendae vitae*“. Ibid. 49 „*exh. dignitatis sectandae*“.
- Exhortatus (passive) De Bapt. 18.
- Exigere (= depellere) De Testim. Animae 4. Apolog. 33 „*exigere daemones de hominibus*“. Ibid. 48 „*exig. lapidibus*“.
- Exilium De Resurr. Carnis 40 „*exil. animae*“. Ibid. 8 „*exil. lucis*“. Ibid. 49 „*exil. paradisi*“.

- Eximere De Pall. 1 „*exemptus senim*“.
 Apolog. 2 „*eximi debito poenae*“.
 Exinde — quo Adv. Marc. II, 12.
 — — quod Adv. Marc. III, 12. Adv.
 Iud. 13.
 — — ex quo Adv. Marc. III, 21. Adv.
 Hermog. 18.
 — (= iude, ex hoc) Adv. Marc. III, 12.
 IV, 42. V, 9. 15. Adv. Iud. 13 „*exinde*
 quod interdictum est“.
 Exitialis Adv. Marc. V, 16.
 Exitus (= finis, exitium, mors, sors)
 Apolog. 18. 21. 23. 50. De Resurrect.
 Carnis 25 „*exitus saeculi*“. Adv. Marc.
 I, 1. III, 18. IV, 14. Scorp. 7 „*exitus*
martyrum cantantur“. Ibid. 15 „*ex.*
apostolorum“. De Fuga in Persec. 3.
 Ad Scap. 3 „*in exitu Byzantino*“. De
 Ieiun. 10 „*ex. domini*“. De Pudic. 13.
 Adv. Valent. 10. De Resurr. Carnis
 20. 31. 53. De Anima 6. 51. Ad Nat.
 I, 16. Scorp. 4. 9. De Ieiun. 10.
 Exodium (= finis, clausula) De Resurr.
 Carnis 25 „*ex. saeculi*“.
 Exodoratus De Pall. 4.
 Exolescere (in aliquid) Adv. Valent. 39.
 De Virg. Vel. 17 „*exol. ab aliqua re*“.
 Exomologesis De Paenitent. 9. De Pa-
 tient. 15.
 Exonerare De Anima 30 „*exon. popu-*
laritatem“.
 Exorator De Pudic. 19.
 Exorbitare Apolog. 6. 9. 16. 20. Ad Nat.
 I, 13. II, 2. De Pudic. 8 „*exorb. a*
lumine vero“. De Praescript. Haeret. 4
 „*exorb. ad haereses*“. De Idol. 8. De
 Pall. 5. Adv. Marc. I, 29.
 Exorbitatio De Idol. 14 „*exorb. disci-*
plinae“. De Anima 24.
 Exorbitator Adv. Marc. II, 14. III, 6 „*ex-*
orb. Indaismi“.
 Exorcismus De Spectac. 26. De Anima 57.
 De Praescript. Haeret. 41 „*exorcismum*
agere“.
 Exorcizare De Idol. 11.
 Exordium De Cultu Femin. I, 2 „*exor-*
dia oculorum producere“.
 Expallidus De Resurr. Carnis 57.
 Expandere De Paenitent. 10 „*exp. fron-*
tem“. Apolog. 30. Adv. Iud. 11 „*ex-*
pansis manibus orare“. Adv. Marc.
 I, 23. III, 18.
 — (= explicare, interpretari) Adv. Marc.
 II, 21.
 Expavescere Apolog. 39 „*exp. ad Incem*
veritatis“. Ibid. 37. Adv. Prax. 3. Ad
 Nat. I, 7. De Orat. 22. Ad Martyr. 3.
 De Spectac. 17.
 Expectabilis Adv. Marc. III, 16.
 Expediri adversus aliquem (h. e. velle
 congredi) Adv. Marc. IV, 5.
 Expedite (= compendiose) Apolog. 47.
 De Orat. 8.
 Expeditus (= facilis, pronus) De Spe-
 ctac. 1 „*expeditum morti genus*“.
 Expellere et Expuere Apolog. 50.
 Experimentum (= argumentum) Adv.
 Hermog. 3.
 Expiare De Carne Chr. 4 „*exp. daemo-*
niacum“. Ibid. 18 „*expiatam carnem*
sordibus antiquitatis“.
 Expiatus (= expiatio) Adv. Valent. 13.
 Expingere De Cultu Feminarum II, 1
 „*quae (sc. femina) non vel idcirco*
expingi se curvet“. Ibid. II, 12. et 2.
 Expirare Ad Martyr. 2 „*expirat triste*“.
 De Pudic. 19 „*in haeresim expirare*“.
 Expiratio De Anima 25.
 Explicabilis De Carne Chr. 16.
 Explodere De Anima 53 „*explosa ani-*
ma“.
 Exploratus inire Ad Nat. I, 8.
 Expolitus De Praescript. Haeret. 34 „*ex-*
politiores haereses“.
 Exponere (= deponere, exuere) De Re-
 surr. Carnis 45 „*exp. veterem homi-*
nem“. De Pall. 5 „*exponitur vestis*“.
 De Orat. 12 „*exposita penula*“. Ibid.
 15. De Praescript. Haeret. 40. Adv.
 Marc. V, 10. Adv. Valent. 9. De Re-
 surr. Carnis 45. 49. Adv. Prax. 25.
 — crucibus aliquem (h. e. dedere) Apo-
 log. 9.
 Expositio De Pall. 5 „*expos. indumenti*“,
 i. e. depositio. De Pudic. 9 „*exposi-*
tiones coactae“.
 Expostulare (= postulare, provocare,
 interrogare) De Corona 1 „*expostu-*
latus causas“. Adv. Marc. III, 17. Adv.
 Hermog. 24. 28. Adv. Valent. 7.
 Expressor Apolog. 46 „*expr. veritatis*“.
 Exprimere Apolog. 35 „*expr. fances*“,
 h. e. strangulare. De Ieiun. 9 „*expr.*
exomologesin“. Apolog. 41 „*omni con-*
tinentia expressi“, h. e. *ἐξπνευσμέ-*
νοι. De Anima 56 „*expressum fe-*
nus“.
 — (= excludere) Adv. Marc. I, 4.
 — (= exponere) De Anima 46 „*expr.*
de re“.
 Exprobrare alicui De Ieiun. 7. Adv. Marc.
 IV, 7.
 Expromere (absol.) de aliqua re De
 Anima 45.
 Expugnabilis Adv. Marc. II, 13.
 Expugnator multitudo (?) Ad Nat. II, 1.
 Expugnatorius De Anima 57 „*exp. do-*
minatio“.
 Expumicare (= laevigare, purgare) Adv.
 Valent. 16 „*exp. ab iniuriis*“.
 Expunctio De Idol. 16 „*exp. operae*
meae“. De Praescript. Haeret. 10.

- Expunctor De Orat. 1.
 Expungere (= dispungere, perficere, implere, consummare) Apolog. 2 „*exp. debito poeuae*“, h. e. afficere. Adv. Iud. 8 „*expuncta prophetia*“. Apolog. 15. 21. 35. 48. De Corona 1. Adv. Marc. II, 20. III, 12. 17. 20. IV, 16. 20. 34. V, 21. De Orat. 10. De Paenitent. 3. De Idol. 13. Ad Nat. I, 7. De Resurr. Carnis 41 „*exp. mortem*“. Ibid. 14. 25 „*exp. iudicium*“. De An. 49. Scorp. 10. Ad Martyr. 6.
 Exquisito Ad Nat. I, 3. De Ieiun. 4 „*exqu. sanguinis*“.
 Exsecare De Anima 10.
 Exsecramentum Apolog. 22. Adv. Iud. 5.
 Exsectio De Anima 10.
 Exsecutor Ad Nat. I, 6.
 Exserere mentionem Adv. Marc. V, 2.
 Exsors Adv. Marc. I, 28 „*exs. salutis*“.
 Exspectare (= spectare) De Spectac. 3. Apolog. 22 „*exsp. ad arbitrium alicuius*“. Cf. De Pudic. 7.
 Exsplendor (?) De Anima 37. crit.
 Exstructe De Cultu Femin. II, 11 „*exstructius prodire*“.
 Exstructio De Resurr. Carnis 5. Adv. Hermog. 40 „*exstr. mundi*“.
 Exstructorius De Carne Chr. 17 „*exstr. vitae verbum*“.
 Exstruere aliquem alicui rei De Resurr. Carnis 48. De Anima 5 „*exst. aliquem ad aliquam rem*“. Ibid. 28 „*exstr. sententiam*“.
 Exsuccus et Exsuctus De Anima 51. crit.
 Exsucus De Anima 51 „*exsucior corporis substantia*“.
 Exsufflare Ad Uxor. II, 5. De Idol. 11. = contemnere.
 Exsugere De Praescript. Haeret. 39 „*exsuxit tragoediam ex Vergilio*“.
 Exsuperantia De Patient. 11.
 Exsupnare De Pall. 5.
 Extendere (= cruciare, proritare, instigare) Adv. Valent. 9. Apolog. 8. Ad Uxor. I, 3.
 — (= augere) De Cultu Femin. II, 3. De Idol. 11 „*ext. diligentiam*“.
 Exterminare (= relegare, vastare, delere) De Spectac. 17 „*ext. sexum pudoris*“. De Resurr. Carnis 52. Adv. Iud. 8. 10.
 Exterminium (= vastatio) Adv. Iud. 8. 11. 13. Adv. Valent. 16.
 Externatus De Anima 1 „*externata anima*“.
 Externus et Aeternus Apolog. 8.
 Extimare (= extimum collocare, ad extimum relegare) De Corona 5.
 Extimatio temporalis De Cultu Femin. II, 9.
 Extimus Apolog. 21. Adv. Iud. 11. Adv. Marc. III, 18.
 Extorquere Apolog. 9 „*spiritum extorq.*“ Ibid. 31. De Ieiun. 12 „*revelationes extorq. xerophagiis*“. Adv. Iud. 13.
 Extorris c. genit. De Anima 56 „*extorres inferum*“.
 Extranaturalis De Anima 43.
 Extraneus (= alienus) De Anima 46 „*extr. humanitatis*“ Adv. Marc. II, 14 „*extr. mali*“. Ibid. IV, 11 „*extr. legis*“. De Anima 49 „*extranea dei nulla gens*“. Apolog. 31 „*extr. a turbis*“. De Cultu Femin. II, 11 „*extr. fidei*“. De Pudic. 9 „*nomen extr.*“ Apolog. 1. 7. 9. 16. 25. 32. Ad Nat. I, 7. 11. 17. 18. 20. II, 14. cett. De Resurr. Carnis 16 „*extr. gloriae*“. Adv. Marc. II, 13. IV, 11. V, 19.
 Extraordinarius De Idol. 5. De Pudic. 8. Adv. Marc. V, 15.
 Extrēmīsimus Apolog. 19.
 Extremitas Ad Nat. I, 1 „*extremitates temporum*“. Adv. Marc. V, 4. De Paenitent. 2. De Exhort. Castit. 6.
 Extremitas De Anima 33.
 Extrinsecus habitus De Pall. 1.
 Extundere (= efficere) Adv. Marc. V, 18.
 Exuberare Adv. Marc. IV, 21. De Pall. 2 „*Scythae exuberant Persas*“. Apolog. 11. De Anima 30. De Resurr. Carnis 7.
 Exuere De Spectac. 21 „*ex. vesicam*“. De Resurrect. Carnis 45 „*exui aliquid*“.
 Exul Apolog. 42 „*exules vitae*“. De Resurrect. Carnis 17 „*ex. carnis*“. De Paenitent. 11 „*ex. a felicitate*“. Ad Nat. I, 8 „*exul vocis*“.
 Exulare De Patient. 13 „*ex. ab humana forma*“.
 Exunguis De Pall. 5.
 Exuviae Apolog. 21 „*exuv. sepulchri*“. De Cultu Femin. II, 7 „*ex. alieni capitis*“.
 — (= deorum vestimenta) De Pall. 4.

F.

- Fabale De Anima 31 „*per fabalia non transeundum*“.
 Facere alicui Adv. Valent. 32. Scorp. 10 „*qui solum corpus occidunt, animae autem nihil faciunt*“. Ibid. „*quomodo vultis ut vobis faciant homines*“ cett. Ad Seap. 5 „*sed cui nihil facere possis*“. De Patient. 5 „*neutrum alteri facere*“, h. e. convenire.
 — (= vadere, proficisci) De Pallio 3 „*quo ad illum ex Libya Hammon facit*“.

- Facere liberos (= *τεκνοποιεῖσθαι*) Adv. Marc. IV, 17. Adv. Hermog. 32.
— c. infin. Scorp. 10.
- Facies De Cultu Femin. II, 9 „*facies frugi*“. Adv. Marc. V, 3 „in *faciem* resistere alicui“. Adv. Hermog. 35 „*facie prima*“, h. e. primo obtutu.
- Facilis c. inf. Apolog. 45. 46. Adv. Marc. V, 11., et saepius.
— ad aliquid Adv. Valent. 1.
- Facilitas De Pall. 3 „*facil. materiae*“.
- Facilins (= citius, potius, aptius) Apolog. 5. 39. 46. Ad Natt. I, 10. De Corona 7. 9. De Fuga in Persec. 2. Adv. Marc. I, 13. IV, 7. 9. 17. 18. De Ieiun. 10. De Anima 1. Scorp. 10. Adv. Prax. 17.
- Facinus (= res) De Anima 25.
- Factio (= haeresis) Adv. Valent. 7.
- Facitamentum De Anima 18.
- Factitatio Adv. Hermog. 31. 32 „*fact. hominis*“.
- Factitator Adv. Prax. 18 „*fact. idolorum*“ Adv. Valent. 21. Apolog. 21. 46.
- Factiticus De Spectac. 18 „*factiticii corporis cura*“.
- Factinnula De Carne Chr. 15.
- Factum velle Apolog. 25.
- Factura Scorp. 2. Adv. Marc. V, 17. De Anima 4.
- Facula Scorp. 6. De Pudic. 22. Apolog. 37.
- Falsarius De Idol. 5. Adv. Marc. IV, 3.
- Falsum De Anima 28. Apolog. 10 „*cum falso*“. Adv. Marc. IV, 42 „*habe falsi tui praedam*“.
- Familia Adv. Marc. IV, 20 „*familiae dirimendae sorte*“.
— dei Scorp. 6. De Patient. 3.
— (= schola, discentes, sectatores) Adv. Valent. 8 „*fam. Phosphori*“.
- Familiaris substantia Apolog. 39.
- Famis pro Fames Ad Natt. I, 9.
- Famose Adv. Marc. I, 22 „*famosius curare*“.
- Famositas De Spectac. 23.
- Famosus (= nobilis) Ad Natt. I, 18.
- Famulare (= famulum facere, *δουλοῦν*) Apolog. 39 „*famulandae libertatis*“. Ibid. 21 „*fam. elementa*“. De Resurr. Carnis 47 „*famulati*“, et paulo post „*quod famulatum est liberans*“. Cf. Adv. Hermog. 29. crit.
- Familiaris Apolog. 21 „*fam. et vectigalis*“.
- Famulatorius Ad Natt. II, 14 „*fam. mendicitas*“. De Anima 33 „*fam. animal*“.
- Famulatus De Idol. 11 „*famulatus idolorum*“.
- Farsura Adv. Valent. 27.
- Farsus et Fartus De Ieiun. 12. De Pall. 4.
- Fartilis Adv. Valent. 27 „*fartilia nescio quae*“.
- Fasces De Ieiun. 16 „*fasces retro averterunt*“.
- Fascinare De Carne Chr. 2.
- Fascinum De Virg. Vel. 15.
- Fasti Indaici Adv. Marc. IV, 3. De Ieiun. 13.
- Fastidibilis De Anima 33.
- Fastidiosus Ad Natt. II, 7 „*fastidiosior adulescens*“. Apolog. 15.
- Fastidium De Patient. 10 „*fast. ultionis*“. De Spectac. 29. Adv. Marc. II, 4.
- Fastigium Apolog. 25 „*fast. Romanum*“. De Exhort. Castit. 4. De Anima 33. De Resurr. Carnis 55 „*fast. angelicum induere*“. Ibid. 6.
- Fata Scribunda De Anima 39.
- Fatigabilis De Anima 32.
- Fato bono Adv. Valent. 9.
- Fatum providentiae De Anima 20.
- Fauces exprimere Apolog. 35.
- Favorabilis De Resurr. Carnis 4.
- Febriticare Adv. Marc. I, 24.
- Fecunditas (= secunda, numerosa proles) Adv. Valent. 7.
- Felicitas De Praescript. Haeret. 39. De Anima 2. De Pudic. 8 „*fel. comparationum*“.
- Feliciter (= secunde, fertiliter) Ad Natt. I, 16.
- Feliculus Adv. Valent. 7 „*Felicula insula*“.
- Fenerare De Patient. 6 „*fen. malum malo*“. Adv. Marc. IV, 17. 39.
- Feralis De Cultu Femin. I, 4. „*ferales officinae metallorum*“.
- Ferculum De Ieiun. 9.
- Feretrum De Patient. 14.
- Feriae De Idol. 10 „*fer. scholarum*“. Ibid. „*feriae creatae*“.
- Ferinus Apolog. 9 „*fer. obsonia*“.
- Fermentatio Adv. Marc. IV, 30.
- Ferocire Apolog. 5 „*fer. gladio in aliquem*“.
- Ferramentum Adv. Marc. II, 16 „*ferramenta medici*“.
- Ferre accepto Apolog. 13. Ad Natt. I, 7. Adv. Ind. 2.
- Ferruginare Adv. Valent. 15 „*ferruginales aquae*“.
- Ferrugo (= acies) De Resurr. Carnis 7 „*ferruginis perfectae gladius*“.
- Fervura Scorp. 5 „*serv. delicti*“.
- Festivi libelli (h. e. famosi) Ad Natt. I, 17.
- Feturatus (= *ζυφορογηθεις*) Adv. Valent. 25.
- Fetus (= fetura) De Resurr. Carnis 45. 60.

- Fibula Adv. Hermog. 26. De Resurr. Carnis 40. De Pall. I „*fibulae morsus*“. De Pudic. 16 „*fibulam relaxare*“. De Corona 11.
- Fictrix v. Frictrix.
- Ficulneus De Pudic. 6. De Anima 38 „*ficulnea contagio*“.
- Ficus papaver De Praescript. Haeret. 36.
- Fidelis De Ieiun. 11. Apolog. 46. De Praescript. Haeret. 41 „*fid. catechumenus*“. De Corona 10.
- Fideliter De Exhort. Castit. 12, h. e. ut fidelem vel Christianum decet. De Pudic. 14 „*fidelius argumentaveris*“. Apolog. 6 „*fidelissime tueri*“.
- Fides De Praescript. Haeret. 36. Apolog. 39 „*fidem pascere sanctis vocibus*“. De Pudic. 18 „*ante fidem*“, h. e. ante baptismum. Ibid. 2 17 „*post fidem*“. Ibid. 16 „*fidem ingressa*“. Apolog. 2. 35. 42 „*ex fide*“. De Fuga in Persec. 3 „*fides frivola et frigida*“. Adv. Prax. 16 „*fidem sternere alicui*“. Apolog. 48 „*fidem infigere*“. De Monog. 2 „*fidem dicere pro aliqua re*“, h. e. spondere. De Praescript. Haeret. 37 „*fidci committere*“. Ibid. 36 „*fidem potare*“.
- Fiduciam figere Apolog. 39.
- Fiduciata pignora De Idol. 23.
- Figere (= cruci figere) De Patient. 3. — (= pro fixo statucre) Adv. Marc. IV, 6. 27. De Resurr. Carnis 16 „*fig. sententiam*“. Adv. Marc. V, 19 „*fig. compendium*“. — oculis pedes Adv. Marc. IV, 18. — fiduciam Apolog. 39. — notam Ad Natt. I, 17. — statum De Ieiun. 10. — gradum Adv. Marc. V, 10. Adv. Prax. S. 22.
- Figmentum De Pall. 5 „*figm. umbonis*“. De Resurr. Carnis 30.
- Figulare De Bapt. 3. De Exhort. Castit. 5. Adv. Valent. 24 „*fig. hominem*“.
- Figulatio De Resurrect. Carnis 5. De Anima 25 „*figul. carnis*“.
- Figura (= aenigma, parabola, imago) Adv. Iud. 9 „*figura Romae Babylon*“. Adv. Marc. II, 21. III, 5. 16. V, 6. 8. Scorp. 12. De Corona 9. Adv. Iud. 14. De Resurr. Carnis 20., et saepius.
- Figuraliter De Testim. Animae 2.
- Figurare Adv. Iud. 10 „*fig. in praedicationibus*“. De Praescript. Haeret. 31. De Resurrect. Carnis 13 „*universitas figurat resurrectionem*“, h. e. per figuram docet. Adv. Iud. 9 „*figurata spolia*“, h. e. allegorica. De Resurr. Carnis 19 „*figurata locutio*“. Ibid. 11. 12. 26. Apolog. 21 „*figuratus caro*“, h. e. caro factus. Adv. Iud. 10 „*figuravit corpus in panem*“. Scorp. 12.
- Figurate (= per figuram, allegorice) De Idol. 5. Adv. Iud. 9. Adv. Marc. III, 14. IV, 20.
- Figuratio Adv. Hermog. 33 „*fig. hominis*“.
- Figurato Adv. Marc. III, 14. Adv. Iud. 9.
- Filii (= liberi) Apolog. 9.
- Fimbria De Virg. Vel. 17.
- Fimus concupiscentiae De Pudic. 6.
- Fines (= extremae partes, pudenda) De Anima 38.
- Fingere cutem De Pall. 4. De Cultu Femin. II, 5 „*ficta facies*“.
- Finire De Ieiun. 10 „*finiri sexta die huic officio possit*“. — (= conficere, interficere) Scorp. 10 „*bestiis finiendis*“.
- Finis De Virg. Vel. 17 „*fines et limites capitis*“. Adv. Marc. I, 22 „*finis malignitatis*“, h. e. suprema malignitas. De Pudic. 19 „*in finem moechiae*“. — (= mors) Scorp. 9.
- Finitio (= definitio, praeceptum) De Pudic. 12.
- Firmamentum caeleste De Bapt. 3.
- Firme Adv. Iud. 11. 8 „*firmissime dicit*“.
- Fistula De Anima 10 „*fistulae arteriarum*“.
- Fixura Scorp. 1 „*fix. serpentis*“.
- Flabellare De Pall. 4 „*flab. in adfectionem*“.
- Flabrum De Pall. 2.
- Flagellare Scorp. 1 „*flag. in vacuum*“.
- Flagellum De Spectac. 21 „*flagella et virgae gladiatorum*“.
- Flagrare Apolog. 6 „*fl. odium*“.
- Flagrum Apolog. 46 „*flagra rumpere*“.
- Flammina De Monog. 17. De Exhortat. Castit. 13 „*fl. nivira*“.
- Flammeum Adv. Valent. 32.
- Flaturalis De Anima 10.
- Flatus De Anima 9. Adv. Marc. II, 9. De Idol. 16 „*fl. idololatriae*“.
- Flectere Ad Natt. I, 4 „*flectimur super indigentes*“.
- Flocculus Ad Natt. I, 5 „*fl. nubiculae*“.
- Floralis De Spectac. 6 „*fl. ludi*“.
- Florere aliquid Adv. Valent. 12. — (de colore et luce) De Idol. 18. Apolog. 11. Adv. Hermog. 15. De Pallo 3.
- Flos De Virg. Vel. 6 „*flos virginis*“. De Corona 5 „*flores in scirpo*“.
- Fluctuare (de gemmis) De Anima 9 „*fluctuant colato nitore*“.
- Fluitare De Anima 48. De Monog. 16. Adv. Marc. IV, 20 „*fluitans sanguine femina*“. Ibid. II, 2.
- Flustrum De Pall. 2.

- Fluxus (= mollitia) De Pall. 4 „*fl. Menandricus*“. De Spectac. 10.
- Foculus (= acerra) Apolog. 9.
- Foederare Adv. Hermog. 25 „*electrum ex auro et argento foederatum*“. De Resurrect. Carnis 63 „*foed. sponsum sponsae*“. De Pall. 2.
- Follicare De Pall. 3.
- Folliculus De Resurrect. Carnis 52. De Carne Chr. 20, = secundae.
- Follis (de corpore) Apolog. 50.
- Foras Ad Uxor. II, 8 „*foras nubere*“.
- Foratus (= perforatio) De Pall. 4 „*for. aurium*“.
- Forceps De Pall. 5 „*forcipes vestium custodes*“, h. e. crux.
- Foris Apolog. 35. De Virg. Vel. 13. De Pudic. 2 „*qui foris sunt*“.
- Forma De Testim. Animae 3 „*Minervam calcians galeam furvis formis*“, h. e. ornamentis. De Anima 9 „*in forma gelasse*“.
- (= lex, institutum, ratio, condicio) Apolog. 2 „*forma reorum iudicandorum*“. Ad Nat. I, 7 „*forma mysteriorum*“. De Idol. 1S. S „*ex forma dominica agere*“. Ibid. 19. De Anima 2. 6. 45. De Carne Chr. 15 „*ex forma ingenii haeretici*“. De Ieiun. 10. Adv. Marc. I, 4. 11. 18. II, 10. III, 5. IV, 22. V, 3. De Idol. 13 „*da formam qua velis agi*“. De Exhort. Castit. 5. De Carne Chr. 16 „*forma moriendi et nascendi*“. De Resurr. Carnis 8.
- Formalis De Carne Chr. 19 „*form. nativitas*“.
- Formare (= informare) De Bapt. 1. Adv. Marc. IV, 16.
- loquellam Ad Nat. I, 8.
- unctionibus infantem De Carne Chr. 4.
- Formator imperii Apolog. 34.
- Formula De Idol. 3 „*omnis forma vel formula idolum se dici exposcit*“.
- Fornicari De Pudic. 6.
- Fornicarius De Anima 25.
- Fornicatio De Pudic. 1. 13.
- Fors (= forsitan, forte) Ad Uxor. II, 2. De Patient. 2. 3 „*haec patientiae species — fors ut de supernis aestimetur*“. De Anima 32. Ad Nat. I, 8. De Cultu Femin. II, 13.
- Fortasseon Apolog. 21. De Anima 20. Adv. Marc. V, 9.
- Fortuna (Aeon) Adv. Valent. 32.
- Fortunata (Aeon) Adv. Valent. 8. 12.
- Fossam determinare alicui De Praescript. Haeret. 10.
- Fovea (= lacuna) Adv. Marc. V, 13 „*quantas foveas in ista epistula Marcion fecerit*“. De Anima 19 „*foveae genitales*“.
- Fovella (= refrigerium) De Anima 7.
- Fovere (= refrigerare) De Anima 5S. De Resurr. Carnis 17.
- Frater (Christiani appellatio) Apolog. 39. De Paenitent. 10.
- Fraternitas Apolog. 39. De Pudic. 13. De Virg. Vel. 12. De Praescript. Haeret. 20. Scorp. 8.
- Fraterus De Pudic. 9 „*fr. species*“. Adv. Valent. 7 „*frat. connubium*“.
- Fratres (de sorore et fratre) Ad Nat. II, 13.
- Frandare De Pall. 2 „*fraudatis castris*“. Apolog. 20 „*fraudent maria insulas*“.
- Fraudatrix De Resurr. Carnis 12.
- Frendor De Resurr. Carnis 35.
- Frequens c. genit. De Ieiun. 17 „*frequentior convivandi*“.
- Frequentare Adv. Hermog. 29 „*fr. maria heluis*“. De Testim. Animae 4 „*fr. memoriam*“. Ad Uxor. II, 8. Apol. 22.
- Frequentia Apolog. 20 „*frequentiae mortium*“. Adv. Marc. V, 4.
- Fricatrix (= τριβέτης) De Resurr. Carnis 16. De Pall. 4.
- Frigere Apolog. 3S „*fr. ab omni ardore gloriae*“.
- Frigescere Adv. Marc. II, 18.
- Frigidus De Fuga in Persec. 3 „*fr. fides*“. De Cultu Femin. I, 8 „*fr. gloria*“. Ibid. II, 9 „*frigidior aetas*“. De Exhort. Castit. 12. Adv. Valent. 8 „*frigidissimus rhetor*“.
- Frigusculum De Anima 25 „*de frigusculis*“.
- Frivolus Adv. Marc. I, 15 „*frivola creatoris*“. De Fuga in Persec. 3 „*fr. fides*“. Ad Nat. I, 5. Adv. Marc. IV, 29. De Resurr. Carnis 8.
- Frons Scorp. 9 „*in fronte consistit mentis status*“. De Virg. Vel. 14 „*fr. duratur*“. Ibid. 2 „*fr. durior*“.
- Fructificare Adv. Hermog. 29. De Resurr. Carnis 42.
- Fructificatio Adv. Marc. IV, 39 „*fructificationes arbuscularum*“.
- Fructuosus Apolog. 23. Adv. Hermog. 22. Adv. Marc. II, 11 „*fructuosa arborum*“. De Resurr. Carnis 34.
- Fruetus De Cultu Femin. II, 3 „*fr. pulchritudinis*“. Adv. Marc. I, 26 „*fr. irae*“. De Patient. S „*fr. laedentis in dolore laesi est*“. Adv. Marc. IV, 39 „*fr. filii*“, h. e. fruitio.
- Frugescere Adv. Valent. 17. De Resurr. Carnis 22.
- Frui (c. acc.) Apolog. 27 „*fruendae malignitatis*“. De Virg. Vel. 17. Adv. Marc. II, 7.
- Fruentari (= frumento invare) Ad Nat. II, 8 „*universae Aegypto et fru-*

- mentandae et exinde curandae eum praefecit“.
- Frustrare Adv. Valent. 9. crit. Ad Nat. II, 17.
- Frustrari (= decipere, fraudare, fallere) Apolog. 5. Adv. Marc. III, 8. Apolog. 16 „*frustrandis bestiis*“.
- Frustratio De Anima 1 „*fr. iniuriae*“.
- Frustratorius De Anima 47.
- Fruticare De Pudic. 16. Adv. Valent. 8. Adv. Prax. 2.
- et Fructificare De Resurr. Carnis 22. Adv. Prax. 1. Adv. Valent. 8. Adv. Hermog. 22. 29.
- Frustrari Apolog. 21 „*fruge anrium et oculorum multari*“. De Pudic. 16 „*a insta fruge naturae*“. Apolog. 40 „*ab omni vitae fruge dilati*“. De Resurr. Carn. 24 „*frugem Christianae spei*“. Ibid. 22. *Frugi* De Cultu Femin. II, 9 „*frugi facies*“. Apolog. 25. Ad Nat. II, 17 „*frugi religio*“.
- Fuga numaria De Fuga in Persec. 12.
- Fulcimenta victus De Resurr. Carnis 61.
- Fulcire animam cibo De Anima 6.
- Fuligo De Cultu Femin. II, 5 „*fuligine oculos porrigunt*“.
- Fumariola ignis aeterni De Orat. 12.
- Fumigare Apolog. 42.
- Funambulus De Pudic. 10 „*fun. iustitiae*“.
- Fundamentum De Pudic. 17 „*fundamenta moechiae effossa*“. De Anima 26.
- Fundere (de partu) Adv. Valent. 8. — stolam De Pall. 4.
- Funerare De Anima 51 „*funerandum ignibus*“. De Resurr. Carnis 13.
- Funestare De Resurr. Carnis 11 „*funestatur mundi honor*“. Ibid. 12.
- Funis De Virg. Vel. 14 „*funis delictorum*“. Adv. Iud. I. De Resurr. Carnis 34 „*funem contentioso deducere*“. De Pudic. 2. Adv. Marc. IV, 4 „*funem contentiosum ducere*“, h. e. altercari.
- Fungi (c. acc.) De Corona 8 „*functus hominem Christus*“. Adv. Marc. II, 17. crit. Ibid. IV, 18. De Carne Christi 20.
- alicui (= satisfacere, morigerari) Ad Nat. II, 10. De Ieiun. 10. Adv. Marc. V, 16.
- alicui virum De Pall. 4.
- (= impetrare) Adv. Marc. IV, 26 „*unde sum functus*“.
- (= defungi, mori) De Anima 51.
- Fungus De Spectac. 24 „*fungi aurium*“, h. e. tubera.
- Furator Apolog. 47.
- Furia De Pudic. 4 „*furiae libidinum*“. Apolog. 6 „*furias immolare*“. Ibid. 37. Ad Nat. II, 14.
- Furnus Adv. Marc. IV, 30 „*furnus et clibanus gehennae*“.
- Furtivus Ad Nat. II, 13 „*furt. infans*“. De Anima 58 „*furt. gaudium*“.
- Furvus De Test. Animae 3 „*furvis formis*“.
- Furunculus Adv. Marc. II, 25. III, 16. De Fuga in Persec. 12.
- Fusilis Adv. Valent. 24.

G.

- Gaius (nomen personae fictae) Apol. 48. Adv. Valent. 32.
- Seius (nomen personae fictae) Apolog. 3. Ad Nat. I, 4.
- Galaticus De Pall. 4 „*Gal. rubor*“.
- Galaticari De Ieiun. 14.
- Galerus De Pall. 4. De Cultu Femin. II, 7.
- Gaudere c. genit. Apolog. 2.
- Gaza Adv. Marc. IV, 28 „*gazae et apothecae deliciarum*“.
- Gehenna Ad Uxor. I, 4. Adv. Marc. IV, 30. Apolog. 47 „*gehennam comminari*“.
- Gelare De Anima 9.
- Gelascere Scorp. 1.
- Gemmare Adv. Marc. II, 7 „*gemmantes radii siderum*“.
- Gemonii gradus Adv. Valent. 36.
- Genealogia De Idol. 10. De Praescript. Haeret. 7. Adv. Valent. 3 „*genealogiae indeterminatae*“.
- Generatiorius Adv. Valent. 27.
- Generositas De Carne Chr. 9. Adv. Marc. IV, 5. V, 4.
- Geniculatio Ad Scap. 4. Adv. Hermog. 20.
- Genimen Adv. Valent. 3. Adv. Hermog. 12. De Anima 21. 23. 34. 39.
- Genitalis De Anima 27 „*gen. virus*“. Adv. Hermog. 29 „*gen. humor*“. De Resurr. Carnis 61 „*genitalia infructuosa*“. Adv. Valent. 7. De Anima 19 „*genitales foveae*“. De Carne Chr. 4. Adv. Valent. 8 „*genit. libido*“.
- Genitivus pro ablat. post comparativum Apolog. 40 „*maiores Asiae vel Africae terram*“. De Carne Chr. 3 „*angelis inferioribus dei*“.
- Genitura (= generatio, proles) Adv. Valent. 14 „*gen. abortiva*“. De Patient. 2. De Carne Chr. 22. De Anima 25. Adv. Valent. 22. Ad Nat. II, 12. = aevum. Adv. Marc. IV, 31.
- Genius (= daemon) Apolog. 32. 35. De Anima 39.
- loci De Pall. 4 „*gen. coloniae*“. De Idol. 22 „*genii imperatorum*“. Ad Scap. 2.
- Geniticus De Anima 39 „*genitic. devotio*“.

- Gentilis Ad Nat. II, 8. De Cultu Femin. II, 4.
 Gentilitas De Anima 24. 30.
 Gentilitus De Pall. 3.
 Genua Adv. Marc. IV, 24 „*gen. resoluta*“. De Pudic. 13 „*gen. omnium invadentem*“.
 Genuini (dentes) De Pall. 4. De An. 10.
 Gerere liberos Ad Uxor. I, 5.
 — impune (= impune agere) Adv. Marc. II, 21.
 Germanicus Apolog. 5 „*Germ. sitis*“. Ad Scap. 4. Ad Uxor. I, 4 „*Germ. baiuli*“.
 Germanitas Adv. Valent. 9.
 Germinare De Testim. Animae 5. Adv. Iud. 2.
 Gerula De Anima 46. Adv. Marc. III, 13.
 Gerundium c. verbo *habere* De Virg. Vel. 17.
 — pro gerundivo De Resurr. Carnis 6. crit. „*ad infuscandum originem*“. De Idol. 20. De Bap. 15 „*quae custodiendum sit*“. De Pall. 4 „*Physconem tascendum est*“.
 Gestare De Carne Chr. 5. 13 „*gestare carnem*“. Ibid. 14 „*gest. hominem*“ et „*gest. angelum*“. Adv. Marc. IV, 34.
 Gestatio De Bap. 5 „*gest. divini spiritus in aquis*“.
 Gesticulari De Anima 45.
 Gesticulatio De Spectac. 21.
 Gesticulator Atellanus De Spectac. 17.
 Gesticuli supputarii Apolog. 19.
 Gladius Ad Scap. 4 „*sub gladio estis*“. Ibid. *gladio tenns*“. De Resurr. Carnis 16 „*gl. ebrius latrocinis*“.
 Gloria De Orat. 14 „*gl. vestium*“. Adv. Marc. IV, 34 *gl. deliciarum*“. De Cultu Femin. II, 3.
 Gloriatu (?) = glorificatus Adv. Marc. III, 22.
 Glorificare Adv. Marc. IV, 18.
 Gloriosus De Anima 30. De Ieiun. 11. Adv. Marc. II, 17 „*gl. esca*“. Adv. Valent. S. De Resurr. Carnis 8.
 Gluten De Pudic. 5. Apolog. 12.
 Gomphus Apolog. 12.
 Gradus De Pudic. 7. De Praescript. Haeret. S „*cedere de gradu*“. De Pudic. 10 „*in gradu totus es*“. De Ieiun. 13 „*in gradu isto state*“. Adv. Iud. 2. Ad Nat. II, 1 „*gradum conferre*“. Adv. Marc. I, 9 „*ad lineas et in gradum*“. Adv. Iud. 7 „*gradum conserere*“. Adv. Marc. III, 2. IV, 2. V, 10. 16. De Ieiun. 11. Adv. Prax. S. 22. De Virg. Vel. 11 „*gradum figere*“. De Ieiun. 13 „*gradum movere*“. Adv. Marc. IV, 37 „*in gradum alterius dirigere*“. Scorp. 8 „*gradum insistere*“.
 De Pudic. 21 „*in gradum hunc decurrere*“. Ad Nat. II, 13 „*gradum ad gradum comparare*“. Apolog. 27 „*gradum obstruere*“. De An. 6 „*gradus definitionis hic stabit*“. Adv. Marc. III, 5 „*de gradu primo proluserim*“. Ibid. IV, 9 „*de gradu pellere*“. Ibid. I, 1 „*gradum sustinere*“. Ibid. I, 19 „*ad gradum occurrere*“.
 Graecanicus De Virg. Vel. 2.
 Graecari De Pall. 4.
 Graecatim De Pall. 4.
 Graeciae (= Graeciae provinciae) De Ieiun. 13.
 Graeco (= Graece) Adv. Valent. 6. crit.
 Graecus (= cinædus) Ad Nat. I, 16.
 Grama (= pituita) Adv. Valent. 24.
 Grandescere De Anima 19.
 Granum Apolog. 30 „*grana turis*“. De Resurr. Carnis 7 „*grana Rubentis Maris*“, h. e. bacae. Ad Nat. I, 12.
 Gratiam meminisse alicui Ad Nat. II, 5.
 — invenire apud virum Adv. Marc. IV, 34.
 Gratositas Adv. Marc. I, 9.
 Gratosus De Anima 47 „*gratiosa somnia*“. De Resurr. Carnis 56 „*gratiosissima caro*“.
 Gratis Adv. Marc. V, 7.
 Gratuitas (?) De Cultu Femin. II, 8 „*respectu obendae gratuitatis*“.
 Gratulatio Ad Uxor. II, 8 „*gr. trepida*“.
 Gravare Adv. Marc. IV, 42.
 Grex Christi Adv. Marc. IV, 11 „*grex dei*“. De Pudic. 7.
 Gubernaculum Apolog. 11 „*gub. rationis*“.
 Gula diaboli De Spectac. 16. Scorp. 6. De Resurr. Carnis 4 „*gula propria ipsorum temporum*“. De Ieiun. 3. De Pudic. 8. De Resurr. Carnis 60 „*gulae lapsus*“. De Ieiun. 17 „*gulae appendices lascivia et luxuria*“. Ibid. 9 „*gulam dimidiam deo immolare*“. Ibid. 16 „*gulam suam maetat idolo suo ethnicus*“.
 Gulose De Resurr. Carnis 1 „*gulosissime nutrire*“.
 Gurgis alvi De Resurr. Carnis 60.
 Gustus De Ieiun. 10 „*gustum mellis*“. De Pall. 4.
 Gymnicus De Spectac. 11 „*gymn. artes*“.

H.

- Habere c. inf. De Resurrect. Carnis 27 „*habemus allegorizare*“. De Testim. Animae 6 „*hab. dicere*“. De Ieiun. 8. De Pudic. 13 „*erudiri haberent*“. De Anima 55. Scorp. 10. De Fuga in Persec. 12. De Virg. Vel. 11. Apolog.

22. 37. Ad Nat. II, 5. Adv. Marc. V, 1. 6. 8. 9. 13. 20. Adv. Hermog. 17. 19. 20. Adv. Valent. 14. De Resurr. Carnis 26. De Carne Chr. 6.
- Habere Adv. Valent. 14 „dum ita rerum habet“, h. e. dum eius res in eo sunt statu.
- timori, pudori Scorp. 11. Ad Nat. I, 1.
- haereditati et Habere haereditate De Resurr. Carnis 50. 51. crit.
- in quaestu Apolog. 38.
- Habitare mercedibus Ad Nat. II, 15.
- Habilis De Bapt. 9 „hab. baptismo“. Adv. Hermog. 29 „hab. terra postquam visibilis“.
- Habitaculum De Resurr. Carnis 30.
- Habitus Apolog. 30. 35 „hab. tabernae“. De Spectac. 8. De Corona 5. De Pall. 4. 5. De Anima 1 „hab. iocunditatis“. Ibid. 51 „hab. supplex“. De Resurr. Carnis 5 „hab. huius mundi“.
- Hactenus (= non amplius, non ultra, nunquam posthac) De Praescript. Haeret. 11. 36. De Pall. 2 „hact. Sodoma“. Adv. Hermog. 34. De Resurr. Carnis 6. 51. 68. De Exhort. Castit. 1. De Testim. Animae 1. De Paenitent. 7. De Pudic. 10. 19. Adv. Marc. I, 24. V, 11.
- qua Adv. Prax. 26.
- Haereditarius Scorp. 9 „haered. discipuli“.
- Haerentia (?) Adv. Marc. IV, 24.
- Haeresiarcha Adv. Valent. 5.
- Haeresis De Virg. Vel. 1. De Ieiun. 11.
- Haereticus De Praescript. Haeret. 6. 37. De Monog. 2. De Pudic. 19.
- Hamatilis Scorp. 1 „hamat. spiculum“.
- Hastarius Apolog. 13. Ad Nat. I, 10.
- Haurire fulmine Ad Nat. II, 14.
- (= percipere) Apolog. 15.
- Haustus (de aëre) Apolog. 22. De Anima 54 „haustus crassior“.
- Hebdomada Adv. Iud. 8. saepius. De Anima 39.
- Hedcratus De Corona 7.
- Hedone (Aeon) Adv. Valent. 8.
- Hegemonicon De Resurr. Carnis 15.
- Helucus De Corona 7.
- Hemosis (Aeon) Adv. Valent. 8.
- Henotes (Aeon) Adv. Valent. 37.
- Heraclitus et Heraclitus Apolog. 47.
- Herbidus De Ieiun. 4.
- Herculanus Apolog. 39.
- Herculeus Ad Nat. II, 7.
- Heri, de tempore non ita pridem elapso Apolog. 4.
- Hermogenianus Adv. Hermog. 35.
- Hesternus (= novellus) Apolog. 37 „hesterni sumus“. Adv. Prax. 2 „hest. Praxas“.
- Hesternus et Externus Apolog. 37.
- Hiare Ad Nat. II, 1. Scorp. 5 „hiant ad venenum“. Apolog. 9 „in Christianorum sanguinem hiantibus“, h. e. inbiantibus.
- Hibernum Adv. Marc. I, 1 „totus annus hibernum“. Apolog. 40.
- Hic (= in hac re) Apolog. 1., et saepius.
- Hicrosolyma, ae Adv. Marc. V, 3.
- Hierusalem Apolog. 16.
- Histriculus De Pall. 4.
- Histrionicus Ad Nat. I, 10 „histr. litterae“.
- Hoc (= ex hoc, ideo) Adv. Marc. V, 17.
- Hodiernum et In hodiernum Adv. Iud. 13. De Idol. 3. Apolog. 40. Cf. s. v. *Ad hodiernum*.
- Homocentones De Praescript. Haer. 39.
- Homo Adv. Marc. III, 6 „homo Christi“. Ibid. IV, 11 „homo legis“. Apolog. 38 „homo violentiae“. Ibid. 17 „homo gloriae“.
- (Aeon) Adv. Valent. 7. 8. 9. 12. 36.
- Honestare Ad Nat. II, 7.
- Honestas De Carne Chr. 9 „nec humanae honestatis corpus fuit“.
- Honor De Exhort. Castit. 13 „hon. carnis suae“. De Resurr. Carnis 49 „hon. oris“. De Cultu Femin. I, 7. Adv. Marc. IV, 12. De Patient. 15 „hon. taciturnitatis“.
- Honorabilis Adv. Iud. 14 „honor. species“.
- Honorarium De Idol. 10 „honoraria ludimagistrorum“.
- Honorarius et Onerarius Apolog. 39.
- Honoriger De Virg. Vel. 10.
- Horos (Aeon) Adv. Valent. 9. 10. 13. 14.
- Horoscopa araneorum De Pall. 3.
- Horotheses (= Horos Aeon) Adv. Valent. 10.
- Horrentia (?) Adv. Marc. IV, 24. crit.
- Hortari alicui rei Scorp. 11.
- Hospitus Adv. Marc. I, 2 „hospita divinitas“, h. e. nova, peregrina.
- Hostes et Hospites Apolog. 46.
- Hostia De Spectac. 17 „hostia libidinis publicae“.
- Hosticus Apolog. 35 „hosticum spirant“.
- Hostilitas Apolog. 37 De Pall. 2 „venenum hostilitatis“.
- Hucnsque adhuc Adv. Marc. IV, 17.
- Huiusmodi substantivi instar usurpatum (Cf. s. v. *Eiusmodi*) Ad Nat. II, 1. Adv. Marc. V, 15. Adv. Valent. 7 „in huiusmodi“. Ad Scap. 4. De Patient. 9. De Exhort. Castit. 1. De Orat. 12.
- Humanitas (= homines) Apolog. 11.
- Humanitus Adv. Marc. III, 9. V, 4.
- Humectus De Bapt. 3.

- Humiliare Adv. Marc. II, 14. V, 20. Adv. Iud. 5.
- Humiliatio Adv. Hermog. 7. De Virg. Vel. 13. De Anima 48.
- Humilificare De Paenitent. 9.
- Humilitas De Cultu Fem. II, 3. 9 „*hum.* Christiana“. De Corona 14.
- Humor genitalis Adv. Hermog. 29.
- Hyacinthinus De Cultu Femin. I, 8.
- Hydrophobus De Bapt. 5.
- Hyperbaton De Resurr. Carnis 43.
- Hypobrychium De Idol. 24.
- Hypocrisis De Spectac. 23. Adv. Marc. IV, 23. 28. V, 12.
- Hypocrita Adv. Marc. I, 14.
- Hypogeum et Hypogium De Anima 28.
- Hypsoma (solis) Ad Scap. 3.
- I.
- Iaculari De Carne Chr. 24 „*iaculatur* Esaias“. Adv. Marc. IV, 34 „*iaculatus est* figura in Herodem“. De Resurr. Carnis 21. De Pudic. 17. De Ieiun. 2. De Patient. 11. Ad Natt. I, 4 „*iacul.* libertatem suam in aliquem“.
- Iaculum De Resurr. Carnis 20 „*iacula* sputaminum“. De Paenitent. 12.
- Iam nunc De Spectac. 10. 29.
- Ianitrix Scorp. 10 „*ianitricēs* potestates“. Iao vox Adv. Valent. 14.
- Ibi (= in hac re, hoc loco) De Anima 18. Adv. Marc. II, 20.
- Ibidem (= in eadem re, eodem loco vel tempore) Apolog. 2. 50. Scorp. 1. 10. Adv. Marc. IV, 35. De Patient. 8. De Corona 3. De Fuga in Persec. 1. De Ieiun. 7. De Pall. 3. Adv. Valent. 3. 7. De Carne Chr. 7. De Anima 19.
- Ἰδέσθαι De Bapt. 1.
- Idea De Anima 23.
- Idem pro Iidem, Isdem pro Iisdem Apolog. 10. 15. 37. 41. 48. Ad Natt. II, 14. 15. De Anima 56. Adv. Prax. 15., et saepius.
- Idiotes et Idiota Ad Martyr. 1. De Pudic. 16. Adv. Prax. 3. 9.
- Idioticus De Testim. Animae 1 „*idiotica* sapientia“.
- Idolicus De Idol. 13.
- Idololatrie De Idol. 1.
- Idololatria De Corona 10.
- Idolothytum De Idol. 10. 12.
- Idolum De Idol. 3. De Corona 7. 10. De Ieiun. 16.
- Idonee De Anima 37.
- Idoneus c. inf. De Resurr. Carnis 7. 11. De Pudic. 6.
- comparat. *Idonior* et *Idonius* De Pall. 3. De Anima 18. Adv. Hermog. 18.
- Idoneus c. genit. De Pudic. 20. Adv. Valent. 11.
- Ieiunare Adv. Marc. IV, 11. De Ieiun. 3. De Pudic. 16 „*ieiun.* a iusta fruge naturae“, h. e. matrimonii fructu. De Anima 6. Adv. Marc. III, 7 „*ieiun.* a salute“. De Orat. 14. De Ieiun. 13. De Pudic. 1. Adv. Iud. 14.
- Ieiunatio Ad Scap. 4.
- Ieiunium De Paenitent. 9. 11. Ad Natt. I, 13. Ad Uxor. II, 8. De Ieiun. 1. 2. 13. 15. Adv. Marc. IV, 10 „*ieiun.* resignare“, h. e. violare. De Corona 3. De Orat. 14. De Patient. 13.
- Ieiunus c. genit. De Pudic. 1 „*ieiunas* pacis“.
- Jesus Aeon Adv. Valent. 12.
- Ignavescere De Anima 43.
- Igneus Adv. Marc. I, 13. Apolog. 40 „*ign.* imber“.
- Igni et Igne De Spectac. 30.
- Ignis Apolog. 47 „*ign.* thesaurus“. Ibid. 47. 48 „*ignis* arcanus“. De Paenit. 12. De Praescript. Haeret. 3. Adv. Marc. I, 27 „*ignis* coquitur in gehenna“. Adv. Valent. 23 „*ignis* inflabellatus“. De Pudic. 19 „*ign.* stagnum“. De Pall. 2 „*ignium* imbres“. Ad Mart. 4 „*ignium* poena“. Ad Natt. II, 3 „*ignis* supernus“, h. e. astra.
- Ignitulus Ad Natt. I, 10.
- Ignorabilis Adv. Marc. III, 6.
- Ignorantia Adv. Valent. 4 „*ignorantiae*“.
- Ignoscentia De Paenitent. 7.
- Ignotus (= ignarus) Ad Natt. II, 2. — ab aliquo Adv. Marc. V, 6.
- Iliacus exitus Apolog. 19., h. e. Ilii ex-cidium. Similiter Apolog. 33 „*Roma* diurnitas“.
- Illaesibilis Adv. Valent. 27.
- Ille aliquis Apolog. 11.
- — ille De Spectac. 10. Adv. Marc. V, 18.
- Illecebra Apolog. 50.
- Illex De Paenitent. 9 „*illices* misericordiae“. Apolog. 41 „*inlices* incommo-dorum“.
- Illiberis (= sine liberis) Adv. Marc. IV, 34.
- Illuminare Apolog. 4. Adv. Marc. IV, 12. 13. De Resurr. Carnis 37. Adv. Valent. 28 „*inluminatus* de omnibus“.
- Illuminatio Adv. Hermog. 15.
- Illuminator Adv. Marc. IV, 2. 17 „*illum.* religionis“. Apolog. 21 „*illum.* generis humani“. De Corona 7.
- Imaginari De Spectac. 30.
- Imaginarium De Corona 13. Adv. Marc. III, 8. 11 „*imag.* caro“. De Carne Chr. 5. 4 „*imag.* infantiae“. Adv. Valent. 27 „*imag.* Christiani“. De Mo-

- nog. 10. Adv. Marc. I, 20 „*imag.* bonitas“. Ibid. V, 20. De Resurr. Carnis 29.
- Imaginatio Adv. Valent. 17.
- Imago (= figura, parabola, allegoria) De Resurr. Carnis. 30. De Pudic. 9. Adv. Marc. V, 18. De Monog. 6. Adv. Valent. 4.
- (= persona) Apolog. 15. Ad Natt. I, 10.
- Imbonitas Ad Martyr. 3.
- Imbuere De Ieiun. 5 „*imb.* restitutionem hominis“. De Pudic. 21 „*imb.* clavam“.
- et Induere Adv. Marc. II, 16.
- (= dedicare, initiare) Adv. Marc. III, 24.
- Immiscere sibi aliam carnem De Monog. 9.
- Immisericordia De Spectac. 20.
- Immissio Adv. Marc. V, 16.
- Immoderantia De Bapt. 20 „*immod.* ventris“.
- Immolare De Spectac. 10 „*imm.* molli-tiae“. De Cultu Femin. II, 9. De Ieiun. 10 „*imm.* orationem“. De Pudic. 10 „*imm.* paenitentiam deo“. De Anima 33. Apolog. 6 „*imm.* furias“. Apolog. 40 „*immol.* aquilicia“. De Patient. 13. De Orat. 27.
- Immorari (= habitare, incolere) Adv. Iud. 7 „*immor.* Aegyptum“.
- Immunis ab aliqua re De Anima 7 „*im-munis* a poena et foveilla“.
- Immunitas (= libertas) De Orat. 21.
- Immusicus (= ἄμουσος) Apolog. 1.
- Impassibilis Adv. Valent. 27. De Anima 12. Apolog. 50. De Resurr. Carnis 57. Adv. Prax. 29. 30.
- Impatiens Scorp. 3 „*imp.* absentiam“.
- Impatienter De Patient. 7.
- Impellere Adv. Marc. IV, 17 „*impellit* illi nostrum obsequium“. Apolog. 12 „*impell.* ad bestias“.
- Impendere (= tradere, erogare, conficere, immolare) Apolog. 10. 44 „tot iusti *impendimur*“. De An. 51 „*imp.* poenali exitu“. Adv. Marc. II, 26. De Spectac. 19. Ad Natt. I, 10.
- Impendium Adv. Valent. 3.
- Impense De Idol. 5 „*impensius* respondimus“.
- Impensus De Resurr. Carnis 1 „*impensissimum* officium“.
- Imperfectus cum genit. Adv. Marc. I, 24.
- Imperialis Adv. Marc. II, 4 „*imp.* verbum“.
- Impertire et Impartire Apolog. 29. 42. Adv. Marc. IV, 7. De Resurr. Carnis 45.
- Impetigo De Pall. 5.
- Impetus mentis malae (in se dinumerare) Apolog. 1.
- Impietas Adv. Marc. V, 15 „*impictates*“.
- Impiissimus Ad Natt. I, 10.
- Impingere (transitive et intransitive) De Idol. 2 „*imp.* osculum“. Apolog. 3 „*imp.* in odium“, h. e. incurrere. Ibid. „*imp.* in suffragium“. De Praescript. Haeret. 4. Adv. Marc. IV, 7 „*imp.* oculos in aliquid“. De Anima 6. Adv. Marc. III, 11 „*imp.* in quaestionem“. Ibid. V, 16 „*imp.* aliquem in errorem“.
- Implere Adv. Marc. IV, 11. 6 „*impl.* prophetias“. De Praescript. Haeret. 22 „*impl.* repromissum“.
- (= absolvere) Adv. Marc. IV, 21.
- Implicare retractatus De Praescript. Haeret. 7.
- Implicatio De Anima 2 „*implicationes* quaestionum“.
- Imponere (= condere) De Pall. 1 „*imp.* moenia“. Apolog. 48.
- Importabilis Adv. Marc. IV, 27.
- Importare concupiscentiam alteri De Cultu Femin. II, 2.
- Importunitas De Exhort. Castit. 12 „*import.* liberorum“.
- Importunus Apolog. 41 „*importuni* rebus humanis“. Scorp. 5.
- Impossibilis De Carne Chr. 3. 4. Adv. Valent. 9. Adv. Hermog. 42.
- Imprecari De Carne Chr. 12 „*imprecatur* bene vel male defuncto cuique“.
- Impresse De Exhort. Castit. 3 „*alte* et *impresso*“. Apolog. 18. De Ieiun. 10 „*impressius*“. De Carne Chr. 12 „*impressius* dicere“. Ibid. 20. Adv. Marc. III, 8. Apolog. 5.
- Impressus De Bapt. 18 „*impr.* divinae scripturae“, h. e. divinis scripturis velut repletus atque stipatus. Adv. Marc. II, 25 „*impressus* sonus“.
- Imprimere De Pall. 4 „*impressit* senatui graviter“. Adv. Valent. 6 „*impr.* vulnera“. Apolog. 6 „*impr.* leges“. De Monog. 12.
- Impune habere De Cultu Femin. II, 2.
- Impuratus Apolog. 23 „*impuratissimae* linguae“.
- Imputativus Adv. Marc. II, 25 „*imput.* sonus“.
- In praeposit. apud vocab. temporis pro simplici ablativo Apolog. 19 „quo in tempore“.
- cum ablat. pro accusat. structum Apolog. 12. 19. 21. Ad Natt. I, 11. Scorp. 3. 9. De Bapt. 20. De Fuga in Persec. 2. Adv. Marc. IV, 22. De Carne Chr. 6. Adv. Iud. 8 „in Christo cesserunt“.

- In cum accusat. pro ablat. structum Apolog. 40. De Carne Chr. 1. crit. De Orat. 1. Scorp. 11. De Fuga in Persec. 7. De Idol. 15. Adv. Marc. II, 22.
- significatione instrumentali De Resurr. Carnis 44. crit. Adv. Marc. V, 20 „in ipsa lege“. De Idol. 7. 22. De Pall. 1. 3. De Bapt. 19.
- aperto (= aperte) De Anima 17.
- causam esse De Idol. 15.
- causa esse Apolog. 2. De Pudic. 14.
- continenti Apolog. 23. De Praescript. Haeret. 5.
- disperso Adv. Hermog. 32. Adv. Marc. I, 1. 4.
- discreto De Anima 10.
- facili esse De Cultu Femin. II, 9.
- hodiernum Adv. Iud. 13. 14. De Anima 34. Adv. Prax. 22. De Idol. 3. Apolog. 40.
- primo (= in primis) De Pudic. 17. crit.
- quantum — in tantum Adv. Hermog. 45. Adv. Prax. 10.
- summa Adv. Valent. 2. Adv. Marc. V, 16.
- saeculum introire (= nasci, innotescere) Apolog. 5.
- totum De Carne Chr. 11. De Resurr. Carnis 55. De Corona 11. Scorp. 9. De Praescript. Haeret. 38. Adv. Marc. IV, 7. 34. V, 7. 19.
- vacuum (= frustra) Adv. Hermog. 29. 43. De Praescript. Haeret. 29.
- Inaccusatus Apolog. 49. Ad Natt. I, 2.
- Inaccessibilis Adv. Prax. 15. 16.
- Inaescere Scorp. 1. 12 „inacrescit navea“.
- Inaequatus De Spectac. 22.
- Inaestimabilis Apolog. 17. Scorp. 7.
- Inaffectatus De Pall. 4.
- Inalterare (?) De Virg. Vel. 4.
- Inanimalis Adv. Hermog. 36. 44. Apolog. 48. Ad Natt. II, 11. De Anima 6.
- Inanire De Anima 21.
- Inapprehensibilis Adv. Valent. 11. 27. Adv. Hermog. 43.
- Inardescere Adv. Marc. I, 29.
- Inauratus De Pall. 3 „patagio inaurator“.
- Incantatio De Cultu Femin. I, 2.
- Incantator De Idol. 9.
- Incedere De Praescript. Haeret. 37 „inc. in regula“.
- Incendialis tunica Ad Natt. I, 18.
- Incendium De Pall. 4 „inc. gloriae“. Scorp. 5 „inc. sinapis“.
- Incentivum De Pall. 4.
- Inceptio Adv. Marc. V, 14. Adv. Hermog. 19.
- Incertus cum genit. Adv. Marc. II, 25.
- Incestum verecundum Ad Natt. I, 16.
- Incidere Adv. Marc. I, 9 „inc. titulum“. Apolog. 25. Cf. De Pudic. 10.
- (= supervenire) Apolog. 50.
- Incinctus De Corona 7.
- Incircumcensus Adv. Ind. 2.
- Incircumscribitus Adv. Hermog. 38.
- Incitator Ad Natt. II, 3.
- Inclamatio Adv. Marc. IV, 15 „incl. austerior“.
- Inclarescere De Resurr. Carnis 20' „inclaruit lingua mutorum“.
- Inclinare fidem De Testim. Animae 1.
- Includere (= perficere, implere) De Paenitent. 6.
- Incognoscibilis Adv. Marc. II, 27. crit.
- Incolare De Resurr. Carnis 26.
- Incolatus Apolog. 22. De Corona 13. De Anima 57 „inc. inferum“. Ad Natt. II, 5. De Resurr. Carnis 9.
- Incommiscibilis De Anima 12. 21.
- Incommunis De Pall. 3.
- Incomparabilis (c. dat.) Adv. Hermog. 7.
- Incompassibilis Adv. Prax. 29.
- Incomprehensibilis Apolog. 17. 48. Adv. Valent. 7. 9. 11.
- Inconcessibilis De Pudic. 9 „inconc. peccata“.
- Inconcinnitas Adv. Hermog. 41.
- Inconcussus Adv. Marc. I, 19 „inconcussa pax“.
- Incondite De Fuga in Persec. 3 „inc. convenire in ecclesiam“. De Pudic. 14 „inc. agere“.
- Incongressibilis Adv. Marc. II, 27.
- Incongruens Adv. Hermog. 2.
- Incongruentia De Anima 6. Adv. Marc. II, 25 „incongruentiae“.
- Inconsiderans Adv. Marc. II, 29 „inconsiderantissimus“.
- Inconsiderantia De Resurr. Carnis 51.
- Inconsiderate De Praescript. Haeret. 26.
- Inconsiderato et Inconsiderate De Praescript. Haeret. 1.
- Inconstans c. genit. Ad Natt. II, 2.
- Inconstantia victus Adv. Marc. V, 3, h. e. conversationis ambiguitas.
- Incontaminabilis Adv. Marc. IV, 9.
- Incontemplabilis De Resurr. Carnis 55. Adv. Marc. V, 11.
- Incontemptibilis Apolog. 45.
- Incontinens De Ieiun. 16 „incont. gulae“.
- Incontradicibilis Adv. Marc. IV, 39 „incontradicibilis“.
- Inconveniens (c. dat.) De Carne Chr. 3.
- Inconvenientia Adv. Marc. IV, 16.
- Inconvertibilis De Carne Chr. 3. De An. 21. Adv. Hermog. 12.
- Incopiosus De Ieiun. 5 „inc. solitudo“.
- Incoquere lanas De Cultu Femin. II, 10.
- Incorporabilis Adv. Marc. III, 17.
- Incorporalis Apolog. 47. Ad Natt. II, 11.

- Adv. Valent. 16. 20. De Carne Chr. 11.
Adv. Hermog. 35. 36. 41. 44.
- Incorporalitas De Anima 7.
- Incorporaliter Ad Natt. II, 12.
- Incorporeus (?) Adv. Hermog. 36. crit. „*incorpora*“.
- Incorruptela Adv. Marc. III, 24. V, 10. 12.
- Incorruptibilis Adv. Hermog. 12. De Anima 24. 50.
- Incorruptibilitas Ad Uxor. I, 7. Apolog. 48. Adv. Marc. II, 16. Adv. Valent. 14. De Resurr. Carnis 36. 38. 50.
- Incorruptorius Adv. Marc. II, 16.
- Incorruptus Adv. Marc. V, 10. 12. De Resurr. Carnis 42.
- Incredulitas Apolog. 46. De Carne Chr. 7. De Resurr. Carnis 18. 39. 57. 63. Adv. Marc. IV, 28. V, 17.
- Incredulus c. genit. De Resurr. Carnis 36. De Carne Chr. 7.
- Increpatio Adv. Marc. V, 20.
- Increpitu Adv. Marc. IV, 8 „*increpitu* daemonia expellens“.
- Increscere Ad Natt. I, 7.
- Incriminatio De Resurr. Carnis 23.
- Incrispate De Idol. 8 „*incr.* ornamenta parietibus“.
- Incubare apud oracla De Anima 48.
— (= incumbere, operam dare) De Patient. 10 „*incub.* patientiae“. De Paenitent. 1. 6. De Spectac. 27 „*ipsumque aërem, qui desuper incubat*“. De Praescript. Haeret. 22 „*incub.* pectori alicuius“.
- Incubator De Anima 49.
- Incubo De Anima 44.
- Inculcare (= calcare, cum contemptu tractare) De Paenitent. 7. Ad Natt. I, 10. Scorp. 6.
— disciplinam Apolog. 39.
- Inculcatio praeceptorum Apolog. 39.
- Incumbere Apol. 12 „*incumbunt* asciae“. De Pall. 2 „*quem (mundum) incumbimus*“, h. e. habitamus. Ad Natt. II, 9 „*inc.* in amplexum“. Adv. Marcionem V, 15 „*incumbit* mihi“, h. e. debeo.
- Incursare Ad Natt. I, 2 „*inc.* incesta“. Ibid. I, 7. De Pudic. 4 „*inc.* viduam“. De Cultu Femin. II, 13. Adv. Valent. 9 „*incursasset* in Horon“. Ad Natt. I, 16 „*inc.* lata vada erroris“. De Patient. 10.
- Incursio De Pudic. 19 „*incursionis* quotidianae delicta“.
- Incursus De Idol. 20 „*inc.* idololatriae“. De Anima 57. De Carne Chr. 17 „*inc.* nominis Christi“. De Corona 8 „*inc.* quaestionis“. Adv. Marc. V, 1. Apolog. 37. De Anima 57 „*inc.* daemoniorum“.
- Incusabilis Ad Natt. I, 12 „*incusabiliores*“.
- Incussus Adv. Marc. II, 25 „*inc.* sonus“.
- Incutere infamiam Apol. 21. Adv. Marc. III, 20 „*incut.* risum“.
- Indago Adv. Marc. IV, 9 „*de copiosa indagine piscium*“.
- Indefectus Apolog. 21 „*indef.* matrix“. De Pall. 3.
- Indefensus Apolog. 2. Ad Natt. I, 2.
- Indeficiens Adv. Marc. III, 7. Adv. Iud. 14.
- Indemutabilis De Pudic. 12. Adv. Hermog. 2. 12.
- Indeterminabilis Adv. Marc. I, 9 „*indet.* quaestiones“.
- Indeterminatus De Praescript. Haeret. 33. Adv. Valent. 3.
- Indicativus pro coniunctivo in apodosi enuntiati condicionalis Apolog. 11.
— pro coniunctivo in oratione obliqua Apolog. 13. 25. 42. Ad Natt. I, 7. 15. II, 17. De Anima 33 „*si non praesidet*“. De Resurr. Carnis 15. crit. De Praescript. Haeret. 8. Ad Martyr. 2. De Orat. 22. De Monog. 7. De Virg. Vel. 9.
- Indicere (= postulare) Apolog. 28.
- Indictio De Ieiun. 1 „*ind.* spiritalis“.
- Indifferens Apolog. 36 „*ind.* benignitas“.
- Indifferenter De Ieiun. 11.
- Indifferentia Adv. Marc. V, 19.
- Indigentia De Anima 43.
- Indigetare precem De Ieiun. 16.
- Indignativum De Anima 16.
- Indignativus De Anima 16.
- Indignitas Adv. Iud. 14. Adv. Marc. IV, 21.
- Indignus Adv. Valent. 6 „*ind.* risus“.
— c. dat. De Cultu Femin. II, 5.
- Indimissus Adv. Marc. IV, 34.
- Indiscretus Apol. 39. De Carne Chr. 13.
- Indissolubilis De Anima 9.
- Individuitas Adv. Marc. IV, 22. Adv. Prax. 22. De Anima 51.
- Individuus Adv. Prax. 6. De Patient. 15. De Praescript. Haeret. 22. Adv. Marc. IV, 23. Adv. Valent. 14.
- Indivisibilis Adv. Hermog. 2. De An. 51.
- Indivisibiliter De Anima 51.
- Indivisus et Indiversus Adv. Prax. 8. crit.
- Indoctus (= quod non doctum est) De Anima 6 „*ind.* sapientia“.
- Indubitanter Adv. Prax. 21.
- Indubitate De Spectac. 2. 3. 4. Cf. De Virg. Vel. 14. De Resurr. Carnis 43. 48. Adv. Iud. 5. 7. 13.
- Indubitato Adv. Marc. I, 9.
- Indubitatus Adv. Valent. 26. Adv. Marc. V, 16.
- Inducere animo De Idol. 14.
— originem alicui Apolog. 16., h. e. derivare.

- Inducere (de calceis) De Pall. 5.
 — ad edictum Adv. Marc. IV, 14.
 — exordium De Anima 3.
 — aliquem aliquid (= deducere, intro-
 ducere, docere) Adv. Valent. 11.
 Induere De Bapt. 12. De Anima 15 „*ind.*
baptisma“. De Carne Chr. 3. 26. De
 Fuga in Persec. 10. De Resurr. Car-
 nis 19 „*ind. deum*“. De Ieiun. 1 „*ind.*
frenos gulae“. De Fuga in Persec. 1
 „*ind. ordinem alicui*“. Adv. Marc. II,
 10. Apolog. 15 „*ind. denm*“.
 — et Imbuere Adv. Marc. V, 7.
 Induturus Adv. Prax. 12. crit.
 Indulcare Adv. Ind. 13.
 Indulgentia De Exhort. Castit. 3. Adv.
 Valent. 29. Adv. Marc. IV, 29 „*indul-*
gentiae“, h. e. dona.
 Indulgere (= concedere, dare) Apolog.
 16. 19. De Bapt. 10. De Exhort. Cas-
 tit. 5. 6.
 Indultor Adv. Marcionem IV, 9 „*ind.*
legis“.
 Indumentum incorruptibilitatis Ad Uxor.
 I, 7.
 Indurare Adv. Marc. I, 19 „*ind. in hae-*
resin“.
 Induviae De Pall. 4.
 Inebriari vino Adv. Marc. V, 18.
 Inebriator Adv. Marc. V, 18.
 Ineffigiabilis De Anima 24.
 Ineffigiatus De Anima 9
 Ineluctabilis Adv. Marc. I, 4.
 Inemeribilis De Resurr. Carnis 18.
 Inenarrabilis Adv. Valent. 26. 37.
 Inenarrativus Adv. Valent. 27.
 Inenatabilis De Idol. 24 „*inenat. pro-*
fundum“.
 Inexcogitabilis Adv. Valent. 37.
 Inexercitus Apolog. 47. Ad Natt. II, 2.
 Inexorabilis Apolog. 34.
 Inexperientia De Anima 20 „*inexperien-*
tiae“.
 Inextinguibilis Adv. Prax. 1.
 Inextricabilis De Idol. 24.
 Infaecare De Anima 23. 53.
 Infamare Apolog. 23. 39. Ad Natt. I, 5,
 II, 7. De Ieiun. 16. De Pudic. 1. De
 Corona 6. 13. De Pall. 5. De Anima
 17. Adv. Marc. I, 3.
 Infamia De Cultu Femin. II, 2 „*inf. as-*
pergere“. De Anima 17 „*inf. sen-*
suum“. Adv. Valent. 22 „*inf. in ali-*
quem“, h. e. infamatio.
 Infamis c. genit. Apolog. 39.
 Infans furtivus Ad Natt. I, 7.
 Infantare Adv. Marc. I, 14.
 Infantaria (= quae infantes amat) Ad
 Natt. I, 2. Cf. *Puerarius*.
 Infantia De Anima 19. 26 „*inf. animosa*“.
 De Monog. 11 „*inf. fidei*“. De Anima
 19 „*inf. ligni*“. Ad Natt. I, 7 „*in-*
fantiae“, h. e. infantes.
 Infantia (= impotentia fandi) De Pall. 6.
 Infanticida Apolog. 4. Ad Natt. I, 15.
 Infanticidium Ad Natt. I, 15. Apolog. 2
 „*infanticidia degustare*“.
 Infatigabilis De Exhort. Castit. 5.
 Infatuare De Idolol. 9 „*inf. sapien-*
tiam“.
 Infectus (= non factus) Adv. Marc. I, 7.
 Infelicitas De Paenitent. 3 „*inf. perfici-*
endi“. De Spectac. 10 „*infel. turis*
et sanguinis“.
 Infecire De Anima 6 „*inf. micas*“. Adv.
 Marc. III, 10.
 Inferi De Anima 7. 54. 58. De Resurr.
 Carnis 17. 43. 48. Adv. Marc. III, 24.
 IV, 34. De Fuga in Persec. 12. Apo-
 log. 47.
 Inferiae De Spect. 12 „*inferiarum dies*“.
 Inferius c. accus. Adv. Valent. 23.
 Infernus De Resurr. Carnis 61 „*inferna*
forata in viro et femina“.
 Infestatio Apolog. 1.
 Inficere (aliquem alicuius rei) De Pu-
 dic. 14.
 Infidelis De Spectac. 23.
 Infigere fidem Apolog. 48.
 Iningere De Cultu Femin. II, 5.
 Infinitivus finalis Apolog. 22. 39. Adv.
 Valent. 3 „*damnare praeventit*“. Ibid. 7
 „*accedunt movere*“. Ibid. 9 „*prorum-*
pit inquirere“. Ibid. 14 „*prosiluit in-*
quirere“. Adv. Hermog. 19 „*fecit esse*“.
 De Resurr. Carnis 5 „*provocant rhe-*
toricari“. Ibid. 52 „*erupit ostendere*“.
 Adv. Hermog. 1 „*sumpsit ponere*“.
 Adv. Marc. I, 17 „*erumpunt dicere*“.
 Ibid. IV, 31 „*invitare venit*“. Ibid.
 IV, 22 „*discessit percutere*“. Ibid. IV,
 33 „*processit annuntiare*“. Ibid. V, 11
 „*recenseri praevenerunt*“. Ibid. IV, 31
 „*venit invitare*“. Ibid. III, 18. IV, 19.
 Ad Natt. II, 3 „*credi proposuit*“.
 Scorp. 1. Ad Scap. 5. De Bapt. 5. De
 Pall. 1. De Pudic. 13. 21. De Exhort.
 Castit. 10.
 — pro accus. c. infin. Adv. Marc. V, 14.
 Apolog. 25. Ad Natt. I, 3. De Paeni-
 tent. 6. De Pudic. 9. De Pall. 2. De
 Carne Chr. 4.
 — substantive positum De Pudic. 9. De
 Resurr. Carnis 7 „*totum vivere*“. De
 Anima 45 „*sapere*“.
 — pro ut De Ieiun. 7 „*impetravit im-*
plere“. De Pudic. 2.
 — pro gerundio De Exhort. Castit. 10
 „*occasio non habere*“. Adv. Marc. V,
 16 „*zelus errore decipere*“.
 Infirmus c. genit. Adv. Marc. II, 8 „*inf.*
dominandi“.

- Infirmus c. inf. De Resurr. Carnis 11.
 Infiabellare ignem Adv. Valent. 23.
 Inflammare pretia De Cultu Femin. I, 9.
 Inflatui pabulum De Anima 48.
 Infoederatus De Praescript. Haeret. 12.
 Informabilis Adv. Prax. 27.
 Informare alicui aliquid (= induere)
 De Carne Chr. 15.
 Informator Adv. Marc. I, 2 „*inf.* scan-
 dali huius“.
 Informitas De Praescript. Haeret. 42.
 Adv. Hermog. 42.
 Infrenatio Adv. Marc. I, 29 „*infr.* libi-
 dinis“.
 Infrendere Apolog. 12.
 Infringere Adv. Marc. II, 19. De Carne
 Chr. 6 „*infringitur* conditio domini“.
 Apolog. 25 „*infr.* diem lucernis“.
 Infructuositas De Resurr. Carnis 33.
 Infructuosus Apolog. 42 „*infr.* in nego-
 tiis“. Ibid. 44. De Resurr. Carnis 61
 „*infructuosa* genitalia“.
 Infula De Monog. 12. De Anima 39 „*in-
 fulae* uteri“.
 Infulcire De Resurr. Carnis 42. 49.
 Infuscare (= polluere, violare) De Ani-
 ma 3 „*inf.* purum veritatis aërem“.
 Adv. Marc. II, 9 „*inf.* spiritum dei
 delicto“. Ibid. IV, 27 „*inf.* creatore-
 rem“. De Resurr. Carnis 10 „*inf.*
 carnem“. Ibid. 6 „*inf.* originem car-
 nis“. Adv. Marc. II, 20. IV, 28.
 Ingemescere De Spectac. 30.
 Ingeminare Scorp. 4.
 Ingenium (= res ingenio facta et in-
 venta, artificium, strophæ) De Spectac.
 10 „*ingenia* artium“. De Corona 8.
 14 „*ingenia* diaboli“. De Pall. 1. 3.
 De Paenitent. 5. De Cultu Femin. I, 2
 „*ingenia* herbarum“. Ibid. II, 5. De
 Anima 1. 14. Adv. Marc. IV, 25 „*in-
 genia* subministrare“. De Resurrect.
 Carnis 8 „*ingenia* poenarum“. De
 Pudic. 22 „*ingenia* carnificis“. Adv.
 Prax. 10. De Carne Chr. 7. De Resurr.
 Carnis 3. 8. Apolog. 7. 22. 49. Ad
 Natt. I, 7. 8. 16. II, 12. 14. Adv. Marc.
 V, 19. Ad Martyr. 4. Adv. Valent. 4.
 — (= natura) De Exhort. Castit. 9. De
 Praescript. Haeret. 40 „*ingenium* ma-
 teriae“.
 Ingerere (= proferre, afferre) Adv.
 Marc. IV, 27. 31. 39. De Carne Chr. 5.
 De Resurr. Carnis 47.
 — in sinum De Pudic. 22.
 — nuptias De Monog. 1. 6.
 Ingestus immortalitatis De Resurr. Car-
 nis 42, h. e. superindumentum im-
 mortalitatis.
 Inglorius De Idol. 18 „*ingl.* aspectu“.
 Ingluvies De Pall. 2. De Ieiun. 1.
 Ingratia De Paenitent. 2. 1 „*in ingratiam*,
 cadere“. Adv. Marc. II, 24 „*ingratia*
 boni operis“.
 Ingratus (= invite, ἀκούστως) Apolog.
 4. 27. 48. Adv. Hermog. 19. Adv. Va-
 lent. 26. Scorp. 10 „*ingratis* lumino-
 sus carcer“, h. e. male, vix lumino-
 sus. De Anima 11. Adv. Marc. II, 24.
 III, 24.
 — (= frustra) Adv. Hermog. 19. Adv.
 Marc. V, 7.
 Ingratus c. genit. Apolog. 40. Adv. Marc.
 II, 24. III, 24.
 Ingredi fidem De Pudic. 16.
 Ingustare Scorp. 7.
 Inhabilis De Resurr. Carnis 18.
 Inhabitare vestes De Pall. 3.
 Inhalare Apolog. 23 „*inhal.* aris“.
 Inhonestas (= deformitas) Adv. Iud. 14.
 Inhonestus (= deformis) Adv. Iud. 14.
 De Resurr. Carnis 9.
 Inhonorabilis Ad Natt. I, 5. Adv. Marc.
 III, 17.
 Inhonorare (= honore privare, non ho-
 norare) Adv. Marc. IV, 15. De Resurr.
 Carnis 10. Apolog. 13. crit. Adv. Marc.
 III, 17 „*inhonoratus*“. Adv. Iud. 14
 „*inhonorata* species“.
 Inhorre De Anima 58.
 Inhospitater Adv. Marc. IV, 24.
 Inhumane (= incivilliter) Adv. Valent. 3.
 Inicere Apolog. 23. De Praescript. Hæ-
 ret. 22. Adv. Prax. 26.
 — (= consilium capere, animum in-
 ducere) De Anima 34 „*qua iniecerat*
 angelos condere“.
 Iniectio (= ἐπιβολή, εἰςβολή, ἔννοια,
 νόημα) Adv. Hermog. 10. Adv. Marc.
 III, 21 „*iniectionem* sistere“. De Pu-
 dic. 13 „*iniectiones* Satanae“. Adv.
 Marc. I, 22. IV, 1. De Anima 34.
 Adv. Prax. 27.
 Ininterpretabilis Adv. Valent. 14.
 Ininventibilis Adv. Hermog. 45.
 Ininvestigabilis Adv. Hermog. 45. Adv.
 Marc. II, 2.
 — et Investigabilis Adv. Hermog. 45.
 Inire De Praescript. Haeretic. 16 „*in.*
 quaestiones“. Ibid. 8 „*in.* curiosita-
 tem“. Ibid. 16 „*in.* eversionem sto-
 machi aut cerebri“.
 Initiari aliquid Apolog. 8. Adv. Marc.
 IV, 11. 21.
 — alicui rei et aliqua re Apolog. 16. crit.
 Initiatio Adv. Marc. IV, 33. Apolog. 7. 21.
 Initiator Adv. Marc. IV, 14. 22.
 Initiatrix Ad Natt. II, 7.
 Initiatus Ad Natt. I, 7 „*initiatum* volen-
 tibus“.
 Initium solis (= oriens) Ad Natt. I, 13.
 Iniuria (= damnum) Apolog. 3. 38.

- Iniustitia Adv. Marc. II, 11. III, 14. 22.
 IV, 10 „*iniustitiae*“. De Resurr. Carnis 47.
- Iniustus (= non conveniens, discors)
 De Cultu Femin. II, 5 „*iniustorum colorum adulteria*“.
- Inlaesibilis Adv. Valent. 27.
- Inlex v. s. Illlex.
- Inludium De Resurr. Carnis 16 „*inludia somniorum*“.
- Innascibilis Adv. Valent. 37.
- Innatus Adv. Hermog. 27.
- Innominabilis Adv. Valent. 37.
- Innovare Adv. Valent. 4.
- Innovatio Adv. Marc. I, 1. IV, 1.
- Innubus De Resurr. Carnis 27 „*innuba caro*“.
- Innumerus De Exhort. Castit. 6 „*innummerum nubere*“.
- Innuptus De Bapt. 19.
- Inobaudientia Adv. Marc. IV, 17.
- Inobaudire aliquem Adv. Marc. III, 16.
- Inoblectari Adv. Hermog. 18 „*inobl. in aliqua re*“.
- Inobliteratus De Anima 24.
- Inobscurabilis De Anima 3 „*inobscur. regula*“.
- Inobsoletus De Resurr. Carnis 58.
- Inoculare De Anima 19 „*inoc. frutices*“.
- Inofficiosus Apolog. 40 „*inofficiosa dei gens*“.
- Inolescere Adv. Valent. 39. De Patient. 2. 13 „*inol. cineri et sacco*“. Apolog. 40 „*inol. criminibus*“. Ad Nat. II, 12. Scorp. 1. Cf. De Virg. Vel. 10. — et Insolescere De Patient. 2.
- Inoperari Adv. Marc. II, 11. V, 17 „*inop. aliquid in aliquem*“.
- Inornare De Anima 19. De Resurr. Carnis 16.
- Inpraepatiatus De Monog. 11.
- Inpraescientia Adv. Marc. II, 7.
- Inprospecte De Anima 24.
- Improvidentia Adv. Marc. V, 1.
- Inquires De Anima 25.
- Inquietare Ad Nat. I, 10. Apolog. 15 „*inqu. honorem divinitatis*“, h. e. inquinare, turbare. De Spectac. 15 „*inqu. spiritum sanctum*“. Apolog. 38. De Corona 11. De Carne Chr. 1. — (= inquietari) De Pall. 2.
- Inquietator De Spectac. 23 „*inqu. animarum*“.
- Inquilinatus De Anima 38.
- Inquilinus De Anima 38 „*inquilinus carnis anima*“.
- Inquinamentum Apolog. 15. 30. Ad Nat. I, 10. Adv. Marc. V, 12.
- Inquisitor Adv. Marc. V, 1.
- Inquit praepositum De Pudic. 2. De Pall. 5. Adv. Iud. 14.
- Inquit pro *dicit* c. acc. c. infin. Ad Nat. I, 1. De Idol. 23. Adv. Marc. V, 18. — abundat post *dicit* Adv. Prax. 21. Adv. Iud. 9. crit. — absolute positum Apolog. 1. De Monog. 1. De Fuga in Persec. 5.
- Inrationabiliter De Paenitent. 1. Adv. Prax. 3.
- Irrationalis et Irrationabilis De Anima 32. crit. De Resurr. Carnis 52. crit.
- Irrationaliter Adv. Marc. II, 6.
- Inrecuperabilis (= quod sanari non potest) De Pudic. 14.
- Inreformabilis Adv. Valent. 29. De Resurr. Carnis 5.
- Inreligiositas Apolog. 24. 25.
- Inreligiosus Ad Nat. I, 10. II, 9.
- Inremissibilis De Pudic. 16.
- Inrepercussus Apolog. 16.
- Inreprehensibilis De Resurr. Carnis 23.
- Inrespirabilis De Idol. 24.
- Inreverens Adv. Marc. II, 14. De Orat. 13. Ad Nat. I, 10 „*inreverentissimus*“.
- Inreverentia Ad Nat. I, 17.
- Inrevocabilis De Paenitent. 12 „*inrevocabiles morae*“.
- Inrisiloquium De Paenitent. 10.
- Inrisui iudicare Apolog. 49.
- Inrogare se rogo Ad Nat. II, 13.
- Inruere De Anima 14 „*inruit oblivio*“. Ibid. 31.
- Inrufare Apolog. 22. De Ieiun. 17.
- Inrumpere Ad Nat. I, 7 „*inr. tenebras lumine*“. Adv. Marc. IV, 20 „*inr. legem*“. Apolog. 3 „*id quod ignorant inrumpunt*“.
- Insanire (= irasci) De Idol. 21. — (= vaticinari) Ad Uxor. I, 6.
- Inscientia (= inscitia) Adv. Marc. V, 14. crit.
- Inscribere De Resurr. Carnis 40 „*caro cadaver inscribitur*“. Adv. Marc. II, 17 „*sed ipse mundus inscriptus est*“, sc. hoc testimonio. De Resurr. Carnis 34 „*inscr. transgressionis elogio*“. Adv. Valent. 29 „*censui animali inscriptas*“. Apolog. 21. 50 „*inscr. alicui imagines*“. De Resurr. Carnis 2.
- Insculptus aliquid Apolog. 35 „*insc. scenam*“.
- Insectatio Adv. Marc. V, 1.
- Insecutor (= persecutor) Apolog. 5.
- Insensibilis Apolog. 22. Adv. Marc. V, 9.
- Inserere Adv. Marc. V, 18 „*inser. catenis regulos*“. Apolog. 16 „*ins. suspensionem*“.
- Insidere (alicui rei) De Resurrect. Carnis 18.
- Insidiare (?) Ad Uxor. II, 7.
- Insignis De Pall. 4 „*insignes libidinum*“. Apolog. 6 „*insignia dignitatum*“. De

- Spectac. 21 „*insignior* homicida“. Apolog. 21. De Spectac. 12 „*insignisimus*“.
- Insignis c. genit. De Pall. 4.
- Insigniter Adv. Marc. III, 19. Adv. Iud. 7.
- Insilire aliquem et in aliquem (= insultare, increpare) Adv. Marc. IV, 15. 23.
- Insinuare Ad Uxor. I, 6 „*insin.* viris uxores“. De Resurr. Carnis 2. 28 „*insin.* manum“, h. e. in sinum condere. De Anima 23. 27 „*insin.* sulco et arvo“. De Monog. 8. Adv. Marc. III, 19. Adv. Valent. 11. Adv. Iud. 10.
- Insinuatio De Anima 49. De Resurr. Carnis 2 „*insin.* alterius divinitatis“.
- Insinuator Ad Natt. II, 1.
- Insistere (= instare) De Resurr. Carnis 24. Adv. Marc. IV, 39.
- suis rebus Scorp. 14.
- lineae Adv. Marc. IV, 15.
- Insolentia De Spectac. 20 „*insol.* stadii“.
- Insolescere Ad Natt. II, 12 „*insolescere* vox coepit“. De Carne Chr. 4 „*uterum* de die in diem *insolescentem*“. De Anima 30.
- et Inolescere Adv. Valent. 39. De Anima 30.
- (de voce pubescentium) Ad Natt. II, 12.
- Insonare De Ieiun. 15.
- Inspeciatus (= sine specie, ἀνεπίθετος) Adv. Valent. 10.
- Inspectatio (= contemplatio, examinatio) Adv. Marc. IV, 35. Ibid. II, 17 „*ad inspectionem* doctrinarum“.
- Inspectio (= examinatio) Ad Natt. I, 4.
- (= conspectus, adspectus) Ad Natt. I, 20.
- Inspector (= lector) Adv. Marc. V, 21.
- Inspicere (= dispicere, examinare) De Monog. 3. Adv. Marc. I, 14.
- Inspirare De Corona 8. Ad Natt. I, 20.
- Inspiratio De Patient. 1.
- Inspumare Apolog. 12.
- Instabilitas Adv. Iud. 11 „*instabil.* pedis“.
- Instanter Ad Scap. 4.
- Instantia De Spectac. 19 „*inst.* quaestionis“. De Patient. 10. De Anima 56 „*inst.* funeris“. Adv. Marc. IV, 36 „*inst.* orandi“. De Orat. 4 „*sub instantiam* passionis“.
- Instaurare De Ieiun. 16. Adv. Marc. IV, 2.
- Instigatio Apolog. 23.
- Instinctor Adv. Marc. II, 10.
- Instinctum Adv. Marc. V, 16.
- Instinctus Adv. Marc. I, 2. De Resurr. Carnis 34.
- Institutio Apolog. 17.
- Institutum (= mos) Apolog. 47.
- Institutum (= instituta causa) Ad Natt. I, 3.
- Instructilis De Anima 14.
- Instructio (= instructum) De Anima 17.
- Instructus Apolog. 6. De Anima 19. 32.
- Instruere (= struere, sistere) Adv. Hermog. 30.
- Instrui aliquid De Ieiun. 7. Adv. Marc. III, 15.
- Instrumentum (= apparatus, paratura, liber) Apolog. 18. 19. 47. 21 „*instrumenta* Iudaeorum“, h. e. sacrae litterae. Ibid. 17 „*instr.* elementorum“. De Corona 8. De Pudic. 7. Adv. Marc. V, 6. 13. IV, 1. 10 „*instr.* Danielis“. Adv. Hermog. 19. De Resurr. Carnis 40. 21 „*instrumenta* divina“. Ibid. 33 „*instr.* Iohannis“. Ibid. 38. 39 „*instrumenta* apostolica“. De Carne Chr. 2. Adv. Prax. 28. De Resurr. Carnis 63. Cf. Dirksen Manuale Latinitatis Font. Iur. Civ. Roman. s. v. *Instrumentum* pag. 484 §. 2.
- Insuavitas Ad Martyr. 3. De Paenit. 10.
- Insubditivus Adv. Valent. 27.
- Insufficiens Adv. Hermog. 15.
- Insufficiencia Ad Uxor. I, 4.
- Insufflare De Resurr. Carnis 5.
- Insulsus De Resurr. Carnis 6 „*insulsissima* bestia elephantus“. Ad Natt. I, 3.
- Insultare De Anima 1 „*insull.* iniuriam“. Ad Natt. I, 18 „*ins.* flagris“, h. e. contemnere. Adv. Marc. I, 7.
- Insultatorius Adv. Marc. V, 10.
- Insuper nominare Adv. Valent. 7.
- Insuperabilis Adv. Hermog. 11.
- Insuperatus Ad Natt. II, 17.
- Insurgens conatus De Anima 10.
- Insusurrare Adv. Marc. II, 7.
- Intaminatus De Corona 14.
- Integer ab aliqua re Apolog. 11.
- Integrator Apolog. 47 „*integr.* veritatis“.
- Integre De Resurr. Carnis 54. Apolog. 46.
- Integritas De Pudic. 1. De Anima 17 „*integr.* remorum in aquis“.
- Intellectio Ad Natt. II, 12.
- Intellectualis Adv. Valent. 32. 37. De Anima 6.
- Intellectualitas De Anima 38.
- Intellegens c. genit. Adv. Valent. 28.
- Intellegere aliquid in aliquid (= interpretari) Adv. Marc. IV, 33.
- (absolute positum) Adv. Iud. 14.
- Intellegibilis Adv. Marc. IV, 25. Adv. Prax. 7.
- Intempestivus Adv. Valent. 14 „*intemp.* genitura“.
- Intendere De Spectac. 20 „*intend.* impudicitiae“. De Ieiun. 2. Adv. Marc. V, 3. 15.

- Intentare (= intendere, persequi) Ad Natt. I, 16. Adv. Mare. V, 4. 6. 14. Adv. Ind. 10.
 Intentatio (= intentio) De Pudje. 14. 15. Apolog. 27 „*intent. laesae divinitatis*“. Ibid. 46 „*int. eriminum*“.
 Intentio De lein. 11. De Pall. 4. Adv. Mare. II, 20. 29. III, 5. 11. 17. IV, 34. Adv. Valent. 33. De Resurr. Carnis 15. 31. 44.
 Interealare Adv. Mare. V, 13 „*interc. legem*“.
 Intercedere (= interpellare) Adv. Mare. I, 1.
 Intercidere Adv. Marc. V, 14.
 Intereipere De Paenitent. 3 „*difficultas perpetrationem intercepit*“. De Exhort. Castit. 1 „*interceptum matrimonium*“. Ad Natt. II, 6. Apolog. 25. De Resurr. Carnis 12. 42.
 Interdicere Apolog. 45 „*interd. de maliloquio*“. De Monog. 15 „*interd. de eibis*“.
 Interdictio Adv. Mare. V, 19.
 Interdictor Adv. Mare. II, 9.
 Interemptibilis Adv. Mare. III, 6.
 Interemptio (de re inanimi) Adv. Prax. 27.
 Interemprix De Spectae. 17 „*interemprices pudoris sui*“.
 Interesse e. dat. Apolog. 33 „*interest homini deo credere*“. De Anima 25 „*interest nulla professoribus veritatis*“. Apolog. 9 „*licet parricidium homicidio intersit*“.
 Interfeetor De Carne Chr. 5 „*interf. veritatis*“.
 Interficere De Carne Chr. 3 „*interf. substantiam*“. Apolog. 48 „*interfecta lux*“. De Resurr. Carnis 12 „*interf. mortem*“, et „*interf. noctem*“. Apolog. 48.
 Interhiare Apolog. 48.
 Interibilis Adv. Hermog. 34. De Resurr. Carnis 34.
 Interiectio Ad Uxor. II, 6 „*interi. scripturarum*“.
 Interiendo pro Intereundo De Pudie. 7.
 Interim dum De Corona 8.
 Interire interitum Adv. Valent. 32.
 Interlocutio De Pudic. 14 „*interl. iudicii*“.
 Interminabilis De Praescript. Haeret. 7. Adv. Mare. II, 3.
 Interpellatio Ad Scap. 3.
 Interpolare Adv. Marc. IV, 1 Apolog. 46. De Cultu Femin. II, 6.
 Interpolator De Spectae. 2. Apolog. 46. De Cultu Femin. I, 7. De Anima 16 „*interp. segetis frumentariae*“. De Praescript. Haeret. 7.
 Interpretare Ad Natt. I, 4 „*Christianum nomen de unctione interpretatur*“. De Bapt. 19. De Praescript. Haeret. 40. Adv. Ind. 9. 10. Adv. Marc. III, 18.
 Interpretari (= deputare, tribuere) De Virg. Vel. 15. Adv. Mare. V, 7 „*interpr. aliquid alicui rei*“. Adv. Hermog. 19 „*interpr. aliquid in aliquid*“. De Corona 11.
 Interpretator Adv. Prax. 19.
 Interpretatorius Ad Natt. II, 4.
 Interrogationes duae uno membro conflatae Apolog. 19 „*quae quando sint gesta*“. Ibid. 22 „*quid ubi geratur*“. Ibid. 48 „*quis in quam bestiam reformari videretur*“. Adv. Hermog. 22 „*quid unde*“. Ibid. 25 „*quae cui*“. De Fuga in Persee. 8. Scorp. 1. Ad Martyr. 4. De Anima 13. De Resurr. Carnis 49 „*quas quali*“. Adv. Prax. 8 „*quis quomodo*“.
 Interrogative Adv. Mare. IV, 41.
 Interrogatorius Adv. Mare. II, 25 „*interrog. sonus*“.
 Interstes (= limes) Adv. Mare. IV, 33.
 Interstruere Adv. Mare. IV, 39. De Resurr. Carnis 4. De Anima 53.
 Intervellere barbam De Cultu Femin. II, 8.
 Intervenire Apolog. 2. De Bapt. 5 „*interv. aquis*“. De Patient. 6. 15.
 Interventus De Bapt. 4.
 Intersersio Adv. Mare. III, 1.
 Interula De Pall. 5.
 Intervomere Adv. Mare. II, 20.
 Intestina tropaeorum Apolog. 16. Ad Natt. I, 12.
 Intestinum iter Adv. Mare. IV, 20.
 Intimare Scorp. 1 „*int. virus*“. De Cultu Femin. I, 4. De Resurr. Carnis 40 „*int. sensibus*“. Adv. Valent. 17.
 Intinctio (= baptismus) De Paenitent. 6. 2 „*int. paenitentiae*“, h. e. subsignatio. De Patient. 13.
 Intinguere (= baptizare) De Paenitent. 6. De Bapt. 4.
 Intonare De Pudic. 12 „*intonuit evangelium*“.
 Intra eum caesus et ultra De Pall. 3. — vos est, h. e. in manu et potestate vestra est Adv. Marc. V, 9.
 Intrare in saeculum Apolog. 5.
 Intrepidus c. genit. De Anima 32.
 Introgressus Adv. Mare. III, 21 „*introgr. atque decursus vocationis in nationes*“.
 Introire in saeculum Apolog. 5.
 Intuitio Adv. Valent. 33. erit.
 Intus ac foris Adv. Mare. I, 14.
 Invadere De Corona 4 „*inv. velamen*“. De Pudic. 13 „*inv. omnium genua*“. Ad Uxor. II, 4 „*inv. de poeulo*“. De Paenitent. 2. 4 „*invad. paenitentiam*“.

- Invalescere Adv. Marc. IV, 24. Ad Nat. I, 11. De Resurr. Carnis 47. 54.
- Invaletudo (= infirmitas) Adv. Iud. 13. crit. „curando *invaletudines*“. Adv. Valent. 21.
- Invalidus (c. genit.) Adv. Marc. II, 8 „*inval.* sustinendi“.
- Invehere Ad Uxor. II, 8 „*inv.* dotalia“. De Patient. 13. De Anima 19 „*invehi* parietibus malunt hederæ“. De Carne Chr. 7. Apolog. 30.
- Inverecundia Apolog. 7 „*inverecundiam* libidinum procurare“.
- Investigabilis (= quod investigari potest) Adv. Hermog. 45.
- (= ininvestigabilis) Adv. Marc. V, 14.
- Investigatio Adv. Valent. 9.
- Investis (= nudus) De Pall. 3.
- (= nondum vesticeps) De Anima 56 „*inv.* puer“. De Virg. Vel. 8. 11. De Orat. 22.
- Invidia Apolog. 40 „*invidia* caelum tondere“. De Orat. 5. De Fuga in Persec. 10. De Ieiun. 16 „*invidiam* supplicem obiciunt idolis suis“.
- Invidiosus De Pudic. 22 „*invidiosae* cicatrices“. Adv. Marc. II, 24.
- Invincibilis Adv. Hermog. 11.
- Inviscatus De Anima 1 „*inviscatae* palmae“.
- Invisibilis (Aoratos) Aeon Adv. Valent. 35.
- Apolog. 17. 22. Adv. Marc. V, 11. 14. 19. 20. Adv. Hermog. 23. 25. 29. 45. Adv. Valent. 7. 37. De Carne Chr. 11.
- Invisibilitas Adv. Prax. 14.
- Invisibiliter Adv. Valent. 14. 32.
- Invisus (= non visus, invisibilis) Adv. Prax. 14.
- Invitor De Cultu Femin. II, 2 „*invit.* libidinis decor“. De Patient. 16. Adv. Marc. IV, 31. 25 „*invit.* vitae aeternae“.
- Invitatorius De Anima 57 „*invit.* operatio“.
- Invituperabilis Adv. Marc. II, 10.
- Invitus c. genit. Apolog. 39.
- Inundare Apolog. 18. 25. Adv. Valent. 15.
- Inundatio Ad Nat. II, 2 „*inund.* argumentationis“.
- Inunitus (= ἑνωθεὶς, unitus) Adv. Valent. 29.
- Innrere De Cultu Femin. II, 6. De An. 20 „*inurit* mendaces Cretas“, h. e. notat. De Ieiun. 2 „*inusta* conscientia“.
- Ipsè (= idem) De Resurr. Carnis 1. Adv. Marc. V, 16.
- Ire in aliquem (= obsistere) Adv. Marc. I, 29.
- Israelitum genit. Adv. Iud. 1.
- Ita rerum Adv. Valent. 14.
- Itaque postpositum Adv. Marc. II, 9, et saepius.
- Iterabilis Adv. Marc. II, 28 „*iter.* iniuria“. Iterare De Resurr. Carnis 57 „*iter.* sententiam“. De Anima 35 „*iteratae* animae in alia corpora“. De Pudic. 14 „*iter.* veniam“.
- Iteratio De Paenitent. 5 „*iter* delicti“. Adv. Marc. V, 21.
- Iterato Adv. Iud. 13.
- Iubere c. simpl. coniunct. De Idol. 14. De Anima 35.
- , sequente *ut*, Adv. Marc. IV, 29. V, 12.
- c. dat. structum Adv. Prax. 12.
- Iudaismus Adv. Marc. IV, 33. V, 3. 17.
- Iudicare De Paenitent. 5 „*iudicato*“, h. e. cognito.
- (= damnare, punire) Apolog. 4. 14. 18. De Spectac. 15. 17. De Anima 37 „*iudical* talionibus“. Apolog. 47. 16 „*iud.* in aliquid“. Ibid. 49 „*iud.* inrisui“. De Praescript. Haeret. 13 „*iud.* igni perpetuo“. De Virg. Vel. 17. Scorp. 10.
- Iudicatio Adv. Marc. IV, 24.
- Iudicato Adv. Marc. II, 12.
- Iudiciarius Adv. Marc. II, 24 „*mala iudiciaria*“, h. e. quae a iudice infliguntur.
- Iugalis Ad Nat. II, 9.
- Iugulatio De Anima 25.
- Iugum Adv. Marc. II, 11 „*eodem iugo* urgeris“, h. e. pari necessitate. Ad Uxor. II, 8 „*iugum* fidelium“.
- Iungere sententiam cum aliquo De Resurr. Carnis 1.
- Iuppiteri et Iuppiteres Apolog. 14. Cf. Ad Nat. I, 10.
- Iurare per genium Caesaris Apolog. 32.
- aliquem Apolog. 16 „*iurat* signa“.
- Iuridicina De Pall. 3.
- Inrulentia De Ieiun. 1. Apolog. 8.
- Iustificatrix Adv. Marc. IV, 36.
- Iustitia De Idol. 11 „*iust.* quaestus“. De Cultu Femin. II, 5 „*iust.* corporis excolendi“. De Pall. 1 „*iust.* vestis“. Adv. Hermog. 41 „*iust.* motationis“. De Resurr. Carnis 58 „*iust.* habilitatis et dignitatis“.
- Iustitium De Ieiun. 16. 19. De Resurr. Carnis 12., h. e. quies.
- Iuvare (= refrigerare) Adv. Marc. V, 12.
- Iuvencla Adv. Iud. 9. Adv. Marc. III, 13. De Monog. 13.
- Iuvenesco De Exhort. Castit. 6 „*iuvenit*“.
- Iuxta De Pudic. 4 „*iuxta* moechiam iudicari“. De Monog. 15 „*iuxta* adulterium iudicare“. De Pudic. 19 „*iuxta* est ut dicamus“. De Anima 2 „*iuxta* nostra philosophos sensisse“.

L.

- Labare De Pudic. 9 „*labat* de valetudine“.
- Labi De Carne Chr. 6. De Praescript. Haeret. 30 „*labi* in feminam“. De Praescript. Haeret. 3 „*labi* a regula“. De Pudic. 13 „*labentem* omnium vestigia“.
- Laborare (= elaborare) Adv. Marc. II, 2 „*laborandae* terrae ergastulum“. Ad Natt. I, 3 „*lab.* confessionem“.
- Laboratus De Virg. Vel. 10 „*laboratior* continentia“.
- Lac Adv. Marc. IV, 5. Ad Scap. 4 „*lacte* Christiano educatus“. De Corona 3 „*lactis* et mellis concordia“. Adv. Marc. I, 14 „*lactis* et mellis societas“. De Carne Chr. 20 „*decoquentibus* in materiam *lactis* laetioiem“.
- Lacessere et Lacescere Ad Natt. I, 10. De Praescript. Haeret. 4. crit.
- Lacinia De Pudic. 13 „*lacinias* omnium invadentem“.
- Laciniosus De Virg. Vel. 4 „*lac.* sermo“. Adv. Marc. IV, 1 „*laciniosa* onera legis Mosaicae“. Ibid. IV, 29 „*lacin.* et implicita vita“. De Cultu Femin. II, 9 „*laciniosae* ineptiae pomparum“.
- Lacon Apolog. 46. 50.
- Lacrima Apolog. 30 „*lacrimae* arboris Arabicae“.
- Lacrimabilis De Anima 19.
- Lacrimosus Adv. Marc. IV, 30 „*lacr.* austeritas“.
- Lactans et Lactens De Anima 19. crit.
- Lactes piscium De Resurr. Carnis 4.
- Laedi aliquid De Resurr. Carnis 56.
- Laesura De Patient. 7 „*divitiarum laesurae*“. De Resurr. Carnis 40. 48 „*laesurae* carnis“. Adv. Marc. II, 10. De Ieinn. 7.
- Laetus De Cultu Femin. I, 1 „*laetior* habitus“. De Carne Chr. 20 „*materia laetior* lactis“. Ad Martyr. 3.
- Laicus De Praescript. Haeret. 41. De Fuga in Persec. 11. De Monog. 11. De Exhort. Castit. 7. De Bapt. 17.
- Lamia Adv. Valent. 3 „*Lamiae* turres“.
- Lamnae De Corona 12.
- Lana De Cultu Femin. II, 10 „*lanas* incoquere“. Ad Natt. II, 5.
- Lancea De Pudic. 7 „*lancea* solis“. De Anima 10 „*lanc.* culicis“. Ad Natt. II, 5.
- et Hiantia De Anima 10.
- Lanceare Adv. Marc. III, 13. Adv. Iud. 9.
- Lancinare Ad Natt. II, 7. De Corona 14. Adv. Iud. 9. Adv. Marc. I, 1. III, 13. De Resurr. Carnis 8.
- Languescere De Pall. 3 „*languescit* in iuventutem“.
- Languor De Praescript. Haeret. 2.
- Lanicium De Pall. 3 „*lanicii* dispensatio“.
- Lanicutis De Pall. 1.
- Lanificium De Exhort. Castit. 12 „*lanif.* dispensare“.
- Lanista Ad Natt. I, 18. De Idol. 11.
- Lanositas De Pall. 3 „*lanos.* muscosa“.
- Lanugo De Cultu Femin. II, 8 „*lanuginem* subducere“.
- Lapidare Scorp. 10.
- Lapidatio Adv. Marc. IV, 39 „*lapid.* familiaris inermi tumultui“. De Resurr. Carnis 55.
- Lapidositas De Cultu Femin. I, 5 „*lapidositas* in piscium cerebris“.
- Lapilliscere Ad Natt. II, 12 „*lapill.* ubera coeperunt“.
- Lapis De Anima 46 „*lapidum* senia deponit“. Apolog. 48 „*lapidibus* exigere“.
- Lapsus gulae De Resurr. Carnis 60.
- Laqueus Ad Natt. I, 16 „*laqueo* sibi mederi“. De Anima 2 „*laqu.* praedicii“.
- Lar De Praescript. Haeret. 42 „*sine lare* extorres vagantur“.
- Largiter c. genit. Apolog. 37 „*larg.* unctionis“.
- Lascivire (= exorbitare) Apolog. 48.
- Laterculum Adv. Valent. 29. Ad Natt. I, 13 „*laterc.* septem dierum“.
- Latere c. dat. structum Adv. Marc. I, 1 „*ne cui* lateat“. Adv. Hermog. 8. De Carne Chr. 11.
- Laterensis Adv. Marc. IV, 43.
- Laterinus Adv. Marc. II, 20 „*pro laterinis* deductis“.
- Latiaris De Spectac. 6 „*latiaries* ludi“.
- Latitudo De Idol. 2 „*latit.* idololatriae“. Ibid. 8. 2 „*latit.* diaboli“. Ad Natt. II, 9 „*lat.* erroris“. De Spectac. 30 „*lat.* spectaculi“.
- Latrare Apolog. 46 „*latrant* in principes philosophi“. Cf. s. v. Elatrare.
- Latrinae De Pall. 4 „*latrinarum* antistes“. De Ieinn. 6 „*praemeditatorium* efficitur *latrinarum*“.
- Latus De Resurr. Carnis 2 „*et hoc latere* defendetur“. Ad Uxor. II, 4. Adv. Marc. IV, 34. De Ieinn. 11.
- Lavacrum (= baptisma) De Pudic. 9. 13. 16. Apolog. 42.
- Lavantium praedo Apolog. 44.
- Lavatio De Bapt. 5.
- Landatio (= commendatio) Adv. Marc. IV, 11. De Resurr. Carnis 5.
- Laurus (= lauretum) Apolog. 35.
- Laxamentum Adv. Marc. IV, 36.
- Lazarus et Eleazarus De Anima 7. crit.

- Lectio Apolog. 22.
 Lectisternium Ad Natt. 1, 10.
 Lector De Praescript. Haeret. 41.
 Legalis De Monog. 7 „*legales* scripturae“.
 Legare Ad Natt. I, 16 „*leg.* in vincula“.
 Legatarius De Spectac. 6 „*legatariae* editiones“, sc. ludorum.
 Legatio De Paenitent. 9 „*legationes* deprecationis“.
 Legatus Adv. Marc. II, 14. Ad Uxor. I, 1.
 Legifer (= legislator) Apolog. 19.
 Legionarius De Anima 25 „*legion.* numerus“.
 Legitimus De Anima 37 „*legit.* natiuitas“. De Fuga in Persec. 2 „*legit.* oratio“, h. e. dominica. De Ieiun. 2. Ad Natt. I, 7 „*legit.* Christianus“.
 — c. genit. Adv. Valent. 30 „*legitimus* veritatis“.
 Lena De Corona 14.
 Leno De Cultu Femin. II, 9 „*leno* vestitus“. Cf. De Orat. 14. Apolog. 7 „*lenones* tenebrarum canes“.
 Lenocinator gratiae Adv. Marc. I, 22.
 Lenocinium Adv. Marc. I, 23. Adv. Hermog. 27 „*lenoc.* pronuntiationis“. De Anima 48 „*lenocinium* divinitatis religio“.
 Lenticula De Ieinn. 17.
 Lentigo Ad Natt. I, 5 „*lent.* sordescens“.
 Leo De Pudic. 22 „*leonem* concedere“. De Spectac. 26 „*expostulare leones* in aliquem“.
 Leoninus De Corona 8 „*leon.* corium“. De Paenitent. 12 „*leon.* horror capilli“.
 Leprosus Adv. Marc. IV, 9. De Pudic. 20 „*leprosorum* purgatio“. Apolog. 21 „*leprosos* purgare“.
 Lethargus De Anima 43.
 Levare tunicam De Spectac. 21.
 Lex Adv. Iud. 2 „*lex* non scripta“, h. e. naturalis. De Corona 6 „*lex* naturalis“. Ibid. 6 „*lex* communis in publico mundi“. Adv. Iud. 2 „*lex* primordialis“. Adv. Marc. V, 13 „*lex* figurata“. Scorp. 2 „*lex* evangeliorum radix“, h. e. vetus testamentum, quo significato vocabulum *lex* saepissime usurpatur.
 Liare cisternam De Idol. 8.
 Libamen Adv. Iud. 8.
 Libellulus Ad Natt. I, 20. Adv. Marc. II, 1.
 Libellus Ad Natt. I, 17 „*libelli* festivi“.
 Libens Adv. Marc. I, 1 „*sol* nunquam *libens*“.
 Liber c. genit. De Anima 22 „*libera* arbitrii anima“.
 — c. infin. De An. 1 „*liberior* negare“.
 Liberalia Apolog. 42. De Spectac. 5. 10.
 Liberalitas (= donativum) De Corona 1 „*liberalitas* imperatorum expungebatur in castris“. Apolog. 29 „*liberalitatis* aliquid alicui conferre“.
 Liberaliter De Ieiun. 9 „*liberalius* passcere“.
 Liberare De Carne Chr. 7. Adv. Marc. I, 25 „*lib.* in aliquid“.
 Libertas Apolog. 24 „*libert.* religionis“. De Virg. Vel. 7 „*lib.* capitis“, h. e. caput non velatum. Adv. Marc. II, 5 „*lib.* arbitrii“. Ibid. V, 3. IV, 21 „*lib.* oris bovi terenti“. De Paenitent. 6 et De Resurr. Carnis 57 „*libertate* mutare“, h. e. liberare, manumittere. — (= licentia) Ad Natt. I, 4.
 Libidinosus c. genit. De Virg. Vel. 13. De Resurr. Carnis 32.
 Libido Apolog. 15. 9 „*libidinis* saltus“. De Bapt. 12 „*lib.* stilli“. Adv. Marc. V, 13. De Ieiun. 1. De Pudic. 14. De Resurr. Carnis 61 „*libidines* fluitant“. i. e. semina.
 Libitina De Corona 13.
 Librare caput sub gladio De Pudic. 22. De Pall. 1 „*libr.* arietem“.
 Librator Adv. Hermog. 32 „*libr.* universitatis“.
 Libripens Adv. Marc. II, 6.
 Licebit De Pudic. 7. Adv. Marc. III, 7. De Carne Chr. 7. crit.
 Licentia Adv. Marc. I, 3 „*lic.* poetica, pictoria, haeretica“. De Exhort. Castit. 8.
 Lignarius Adv. Iud. 11 „*lign.* rex“. Adv. Marc. III, 19.
 Lilium De Corona 14 „*lilia* utraque“. Ad Uxor. I, 4.
 Limaceus (= de limo, choicus) De Resurr. Carnis 49.
 Limare Scorp. 5.
 Limax De Anima 10.
 Limes Adv. Marc. IV, 33. Adv. Valent. 5 „*limes* mihi erit cum illis“. De Pudic. 1 „*limitem* figere“. De Spectac. 20. De Praescript. Haeret. 37 „*limites* commovere“.
 Limus De Bapt. 3. Adv. Valent. 24. De Pudic. 7.
 Linea Adv. Hermog. 3 „*extrema linea* non intelligentium Hermogenes“. Ibid. 38 „*linea* extrema pict.“. Adv. Marc. I, 7 „*lineae* dimicationis“. Ibid. II, 9 „*lineae* dei“. De Carne Chr. 17 „*ad unam lineam* congressionem dirigere“. De Pudic. 6 „*ad lineam* dimicare“. De Anima 43 „*agere lineas*“. Adv. Marc. I, 9 „*ad lineas* rursus et in gradum“. Scorp. 4 „*certas lineas* praeducere“. Adv. Marc. III, 5. Ibid.

- IV, 17 „*lineae* insistere“. Ibid. I, 7 „*lineis* claudere“. Ibid. V, 1 „*lineis* iisdem dimicare“. De Carne Chr. 17. De Resurr. Carnis 57.
- Liniamentum De Resurr. Carnis 49 „secundum *liniamenta* Christi incedentes“, h. e. in sanctitate, veritate, iustitia. De Resurr. Carnis 55 „*liniamenta* agnoscibilia“. Ibid. 6. 14. 49. 61.
- Lingua De Patient. 8 „*linguae* amaritudo“. De Resurr. Carnis 61 „*linguae* pulsus temperantur dentibus“. Adv. Marc. IV, 37 „*linguae* tarditas“. De Patient. 6 „*linguae* venenum“.
- Linguatulus Ad Natt. I, 8.
- Linguatus De Anima 3 „*linguata* civitas“.
- Linire abacum De Idol. 21.
- Linum ardens Adv. Ind. 9.
- Linteatus De Testim. Animae 2 „*lint. pallium*“.
- Linteus De Corona 8. De Spectac. 26.
- Linteolum De Virg. Vel. 17.
- Lippire Adv. Marc. I, 2 „*lippientibus* singularis lucerna numerosa est“.
- Liquare De Pall. 3.
- Liquere De Pall. 3. Scorp. 6 „etiam Africae *liquuit*“. De Carne Chr. 17.
- Liquido esse Apolog. 1 „quid sit *liquido* in causa Christianorum“.
- Litare De Patient. 10 „*litare* deo honorem“. Adv. Valent. 2 „*litaverunt* sanguine testimonium Christi“. Adv. Ind. 5.
- Litigare De Corona 11.
- Litterae De Idol. 5 „*malae* litt.“ Ibid. 23 „*litt. vicariae* oris nostri“. De Corona 7 „*litt. saeculares*“. Ad Natt. II, 12 „*litt. divinae*“. Apolog. 22 „*litt. sanctae*“. Adv. Prax. 1 „*litteras* pacis revocare“. De Anima 17 „*litt. primae*“, h. e. rudimenta.
- Litterator De Idol. 9.
- Litteratura Apolog. 18. 47 „*litter. divina*“. De Idol. 10. Ad Natt. I, 10. II, 2. 12.
- Litura Adv. Marc. V, 16.
- Localis De Resurr. Carnis 21 „*localia* iudicia dei“.
- Λόγος Apolog. 21. Adv. Prax. 5.
- Locus Apolog. 6 „*loculi* cellae vinariae“. De Cultu Femin. I, 8. De Anima 20.
- Locus De Fuga in Persec. 11 „*loci* minoris Christianus“. De Anima 25 „*locis* muliebribus sequestratum semen“. De Carne Chr. 7 „*locus* receptorius“. De Pall. 4 „*tunc locorum*“. Apolog. 31 „in aliquo *loco* casus invenimur“. De Anima 46 „*privatus loci*“.
- Longinquare De Pudic. 5.
- Longinquus De Spectac. 2 „de *longinquo*“. Ibid. 22. De Idol. 13.
- Longum est si Ad Martyr. 4.
- Loquella Adv. Marc. IV, 11. Ad Natt. I, 8 „*loquellam* formare“.
- Loqui (= alloqui, dicere, appellare) Adv. Marc. IV, 22. Adv. Hermog. 31.
- Lorica De Anima 15 „*lorica* pectoris“.
- Loricare De Anima 38. De Ieiun. 12.
- Lubricus (= inconstans) Adv. Hermog. 41.
- Lucar Scorp. 8.
- Lucere Adv. Marc. V, 16 „*lucet* vanitas liturae“.
- Lucerna De Pudic. 7 „*lucernae* spiculum lumen“. Adv. Ind. 9 „*luc.* Christo Iohannes“. Ad Natt. I, 13 „*lucernarum* ritus Iudaicus.
- Lucernatus De Idol. 15 „*lucernata* ianua“.
- Lucifuga De Resurr. Carnis 47 „*lucif. scripturarum*“. Adv. Valent. 3 „*lucif. bestia*“.
- Lucius et Lucius Titius, nomina ficta, Apolog. 3. Ad Natt. I, 4.
- Lucri ducere Adv. Marc. V, 20.
- habere De Corona 11.
- facere De Resurr. Carnis 42.
- Lucrificare De Praescript. Haeret. 24.
- Lucro facere (= lucri facere) Ad Uxor. II, 7. Cf. De Praescript. Haeret. 24, crit.
- et Lucrificare De Resurrect. Carnis 42. crit.
- Luctari Ad Natt. II, 11 „*luctantes* sponsae“.
- Luculenter De Resurr. Carnis 11.
- Ludere De Pall. 3 „de corio suo *ludere*“, proverbium. Apolog. 29. De Pudic. 6. 14. 22. Ad Natt. II, 10 „*lud. calculis*“. Apologet. 23 „*lud. miracula*“.
- Ludicrae meridianorum crudelitates Apolog. 15.
- Ludificare De Anima 17.
- Ludus meridianus Ad Natt. I, 10.
- Luere (= solvere, exsolvere) De Idol. 13.
- Lumen Apolog. 39 „post *lumina*“. De Cultu Femin. I, 2 „*lumina* lapillorum“. De Pudic. 8. De Pall. 1 „*luminis* concilium“. Apolog. 11 „*lumina* florent“.
- Luminaria caelestia Adv. Marc. II, 3. Adv. Prax. 12.
- Luminosus Scorp. 10. De Fuga in Persec. 14 „*luminosa* nox Christi“.
- Luna Adv. Hermog. 29 „*luna*, solatium tenebrarum“. De Resurr. Carnis 12 „*lunae* specula“.
- Lunula De Cultu Femin. II, 10.
- Lupa Apolog. 25 „*lupa* prostitutissima“.

Adv. Valent. 4. De Pall. 4. Ad Natt. 1, 5. II, 10.
 Lupanar Apolog. 40 „*lupanaribus* operantibus“. Ibid. 35 „*lupanaris* novi habitus“. De Idol. 15 „*lupanaris* novi faeies“.
 Lureonianus De Anima 33 „*Lurconiana* eondimenta“.
 Luridatus Adv. Mare. IV, 8 „*luridati* delinquentiae maculis“.
 Lusio Adv. Valent. 6.
 Lusitare Ad Natt. II, 13.
 Lusorius De Spectae. 18 „*lusoria* scena“.
 Luteus De Pall. 4 „*lutea* unctio“.
 Luxuria (= ardor impudicus, libido) Ad Natt. II, 13.
 Luxuriari eum aliqua (= coneumbere) Ad Natt. I, 10.
 Lymphaticus De Anima 50.
 Lymphatus De Bapt. 5.
 Lytrotēs (= Horos) Aeon Adv. Valent. 9.

M.

Maearia Aeon Adv. Valent. 8.
 Maeariotes Aeon Adv. Valent. 8.
 Maeellum De Ieiun. 15 „*macelli* claves tibi tradidit“. De Resurr. Carnis 61 „ad *macellum* corrodendum“. Apolog. 21.
 Macerare lavacro faciem morosiozem De Virg. Vel. 12.
 Maeeratio victus De Ieiun. 3.
 Maebaera De Praescript. Haeret. 43. Adv. Mare. IV, 29. Seorp. 10. Adv. Mare. III, 14 „*mach.* allegorica“. Adv. Iud. 13 „*mach.* eondicionalis“. De Pudie. 14 „*mach.* spiritalis“.
 Machina Ad Natt. I, 18 „*mach.* confingendi corporis“.
 Machinari Ad Seap. 2 „*mach.* ultionem“.
 Mactare De Ieiun. 16 „*mactat* gulam suam idolo“.
 Maculae lignae (nostrum *maser*) De Pall. 5.
 Madescere (= emolliri, moveri) De Orat. 16.
 Maerere et Haerere De Resurr. Carnis 31. erit.
 Magia De Anima 57. De Idol. 9. Seorp. 1. Ad Uxor. II, 5 „*magiae* aliquid operari“.
 Magieus De Spectae. 2 „*magicae* devinationes“.
 Magis Apolog. 23 „*magis* proxima est“. De Idol. 11 „*magis* proximum“.
 — (= potius) De Resurr. Carnis 45 „*magis* illud prius est“. De Pudie. 16 „*magis* est“. Adv. Marc. IV, 19. De Anima 31 „*magis* est ut“.
 — (= frequentius) De Pudie. 1. De

Paenitent. 8 „*is* actus, qui *magis* Graeco vocabulo exprimitur“.
 Magis comparativi ellipsis Apolog. 21. Ad Natt. I, 4. 7. 8. 12. II, 9. 12. Cf. s. v. Ellipsis.
 — velle Adv. Marc. IV, 15.
 Magister Apolog. 40 „*mag.* innocentiae“. Ad Natt. I, 7 „*mag.* sacrorum“. Ad Seap. 4. Ad Martyr. 1 „*magistri* gladiatorum“.
 Magisterium De Pall. 5 „*magist.* quietis“. De Patient. 1 „*mag.* exhibendi“.
 Magna Corona, dies Libero festi, De Corona 7.
 Magnalia sentire Ad Uxor. II, 7.
 Magnanimis De Patient. 12.
 Magnes, lapis, Adv. Hermog. 44.
 Magnidieus Adv. Marc. V, 8. crit.
 Magni facere De Spectae. 22.
 Magnificare De Spectae. 22. De Cultu Femin. II, 11. Ad Natt. I, 10.
 Magnus et Magus conf. Apolog. 21. 22. erit.
 Magus Apolog. 22. De Praescript. Haeret. 43. De Idol. 9. De Pudie. 5.
 Maestas Apolog. 6 „*maiest.* legum“. Ibid. 22. Ad Natt. I, 17. Adv. Valent. 7 „*maiestatis* census“.
 Maior aetas Apolog. 9., h. e. senes. — ignis De Praescript. Haeret. 2.
 Malagma Ad Natt. II, 5.
 Male esse Ad Natt. II, 5 „*male* est valetudine“. De Anima 19 „quibus de aedificio *male* est“. De Praescript. Haeret. 24.
 Maleficus Adv. Marc. I, 18 „*malefica* stella“.
 Maetraetatio De Pudie. 13.
 Malignitas Adv. Mare. II, 28 „*malignitates* et malitiae“.
 Maliloquium Apolog. 45. De Spectac. 2.
 Malitiae spiritalae (= spiritalia nequitiae, daemones) Adv. Valent. 22.
 Malitiositas Adv. Mare. III, 15. 23.
 Malle sequente coniunctivo simplicis, pro ut, Adv. Hermog. 16.
 — alicui De Pall. 1 „*maluit* Romanis deus“. Apolog. 25. crit. De Pall. 3 „*malle* alicui aliquid“.
 — quietem De Anima 31.
 Malleus (in manu Plutonis) Apolog. 15.
 Malum Adv. Valent. 10 „*malum* foras“. De Carne Chr. 8 „*igneus* ille *malis* praesens“. Adv. Valent. 10 „in *malis* res est“.
 Malus (= ὁ πονηρός) Apolog. 22. De Cultu Femin. II, 5. De Idol. 16. 21. Ad Uxor. II, 3., et saepius.
 Mammonas De Patient. 7. Adv. Mare. IV, 33. De Fuga in Persee. 12. 13. De Corona 12.
 Manare De Anima 10 „*manante* impetu“.

- Adv. Marc. I, 19 „*manare* deus. dignatus est de caelo“.
- Manceps Apolog. 11 „*manc.* divinitatis“.
- De Pudic. 14. De Idol. 1 „*mancipes* idolorum“. De Spectac. 10. Adv. Marc. IV, 8. Ad Nat. I, 9. II, 2. 13. Genit. plur. „*mancipium*“.
- Mancipare Apolog. 9. 21. 24 „*mancipatur* deo“. De Corona 6. De Idol. 1. 12. Adv. Marc. II, 23.
- Mandator Adv. Marc. III, 2. 4.
- Mandatus De Bapt. 10 „*mandatu* tamen, non potestate“.
- aliquid Adv. Prax. 8.
- Mandibulae De Anima 10.
- Mane primo Ad Nat. II, 10.
- Manifestari (= manifestare) De Resurr. Carnis 23. crit.
- Manifesto Adv. Prax. 26. crit.
- Manifestus c. genit. De Pudic. 15 „*manif.* sceleris“.
- Manna De Ieiun. 5. Adv. Iud. 3. De Patient. 5 „*mannae* escatilis pluvia“.
- Mansio De Resurr. Carnis 41.
- Mansitare De Anima 57.
- Mantularius Apolog. 44.
- Manualis Apolog. 39 „*post aquam manua-*lem“.
- Manumissor Adv. Marc. V, 4.
- Manumittere De Fuga in Persecut. 12 „*manumisit* hominem deus“.
- Manns Apolog. 30. Ad Nat. I, 12 „*manibus* expansis“. De Orat. 13 „*manibus* temperate ac probe elatis“. De Bapt. 8 „*manibus* desuper accommodatis“. Ibid. „*manibus* transversim obliquatis“. Ibid. „*manibus* intermutatis“. De Spectac. 21 „*manu* agere“. De Idol. 5 „*manibus* operari ad victum“. Ibid. 7 „*manus* idolorum matres“. Adv. Hermog. 45 „*manus* dei sophia“. De Bapt. 8 „*manus* imponere“. De Resurr. Carnis 8. De Orat. 11 „*manus* puras allevare“. De Paenitent. 2 „*manus* violenta“. De Anima 5 „*manum* porrigere“. De Resurr. Carnis 53. De Pudic. 15 „*manum* tradis gurgiti immunditiarum“. Ad Nat. II, 1 „*ingenti manu* veritas obsidetur“. Apolog. 38 et Ad Scap. 4 „*manum* face-re“. De Idol. 8 „*manus* pretia“.
- Mappa De Spectac. 16 „*mappam* mittere“. De Anima 6. Adv. Valent. 36.
- Marcionensis De Praescript. Haeret. 30 „*Marc.* continentia“.
- Marcor De Spectac. 8. De Anima 43.
- Marcus (nomen fictum) Adv. Valent. 32.
- Margarita De Cultu Femin. II, 13.
- Margaritum De Pall. 5. De Cultu Fem. I, 5.
- Margo (= terminalis lapis) De Pall. 5 „*de margine* qualibet vel ara“.
- Maritalis De Cultu Femin. II, 12.
- Maritatus De Exhort. Castit. 5. 7. 6 „*maritatus* duabus“. De Virg. Vel. 6. crit. De Monog. 4. Adv. Marc. IV, 34. Apolog. 11. De Resurr. Carnis 61 „*maritata* Christo (vel Christi)“.
- Mariti (de viro et uxore) De Exhort. Castit. 9.
- Marmorarius De Idol. 8.
- Marruccinus Adv. Marc. V, 17.
- Martyr De Ieiun. 12 „*martyres* incerti“. Ad Martyr. 1. De Pudic. 21. 22. Scorp. 6. De Anima 55.
- Martyrium De Praescript. Haer. 29 „*martyria* coronata“. Scorp. 7 „*martyria* fidei examinatória“. Adv. Valent. 4. De Anima 22. Apolog. 50. De Patient. 13 „*mart.* secunda intinctio“. De Pudic. 22. Scorp. 1 „*degustare martyrium*“.
- Massa De Anima 37. De Praescript. Haeret. 3 „*massa* frumenti“. De Anima 13 „*massa* substantiae“.
- Massalis Adv. Marc. IV, 18 „*mass.* summa“. Adv. Hermog. 30 „*mass.* moles“.
- Massaliter Adv. Valent. 16 „*massaliter* solidata“. De Fuga in Persec. 13.
- Mater De Orat. 2 „*mater* ecclesia“. De Monog. 17 „*mater* natura“. De Idol. 7 „*matres* idolorum manus“.
- Materialis Adv. Valent. 17.
- Materiarius (haereticus) Advers. Hermog. 25.
- Mathematicus De Idol. 9.
- Mathesis De Idol. 9.
- Μαθησις De Anima 23.
- Matrimonium Ad Uxor. I, 7 „*matrimonii* servitute iterata“. De Resurr. Carnis 8 „*matrimonii* dissimulatio“. Adv. Marc. IV, 23 „*matrimonii* fructus“. De Monog. 10. Ad Uxor. I, 2 „*matrimonii* plurifariam nti“. De Paenitent. 3 „*in* alienum *matrimonium* cadere“. De Exhort. Castit. 1 „*matr.* interceptum“. De Monog. 11 „*matr.* postulare“.
- Matrix Apolog. 21. Adv. Iud. 2 „*matrix* omnium praeceptorum dei“. Adv. Hermog. 16 „*matrix* boni materia“. De Resurrect. Carnis 6 „*matrix* auri terra“. Adv. Marc. IV, 35. II, 16 „*matrix* virtutum bonitas“. De Fuga in Persec. 13 „*matrices* beneficiariorum“. De Praescript. Haeret. 21 „*matrices* ecclesiae“. De Patient. 5. De Virg. Vel. 5. Adv. Hermog. 16. Adv. Valent. 7.
- Matronalis De Idol. 14 „*matronales* serriae“. De Cultu Femin. II, 12 „*matron.* decoramenta“.
- Mattea De Testim. An. 4 „*malleis* et obsoniis“.

- Maturare De Paenitent. 2 „maturavit ad misericordiam“.
- Maturus c. infin. Adv. Marc. I, 29 „matura defungi“.
- Mauretania et Mauritania Apolog. 24. crit.
- Mausoleum De Resurr. Carnis 27.
- Maxilla De Spectac. 23 „maxillam verberandam offerre“.
- Mederi c. accus. De Bapt. 5. Ad Natt. I, 16 „med. sibi laqueo“.
- Medicamen De Virg. Vel. 12.
- Medicare De Carne Chr. 19. De Resurr. Carnis 27. 47. De Bapt. 4 „medicatis quodammodo aquis per angeli interventum“. Ibid. 5.
- Medicator Adv. Marc. III, 17.
- Medicina Scorp. 5. De Anima 2. Ibid. 6 „med. methodica“. De Spectac. 29 „medicinas facere“. De Pall. 5 „medicinas moribus dicere“.
- Medicinalis De Corona 8 „medicinale aliquid mandare“. De Idol. 11 „medic. pigmenta“.
- Medietas De Bapt. 3. Adv. Valent. 23. 32.
- Medius Adv. Marc. IV, 8 „per medios evasit“. Ad Natt. I, 18 „medio pacis“. De Pall. 2 „medio tenus“. Adv. Valent. 7 „media spes“, h. e. ancipitis eventus.
- Medulla Adv. Marc. I, 14 „medullas terrae extorquere victui“. Scorp. 12 „medullae scripturarum“. De Carne Chr. 9. De Resurr. Carnis 3 „in medulla est ratio divina“, h. e. in medio, in intimo.
- Megalensis De Spectac. 6.
- Megarensis Apolog. 39.
- Mel Adv. Marc. I, 14 „mellis et lactis societas“. De Anima 32 „mella facundiae Platonis“.
- Melius vitium (h. e. minus vit.) Adv. Valent. 2.
- Memnisse gratiam alicui Ad Natt. II, 5.
- Memoria Apolog. 9 „memoria dissipatur“. De Anima 24 „mem. recidiva“. Memoriae (= annales, historiae) Apolog. 18. Adv. lud. 1 „memoriae scripturarum“. Apolog. 19 „urbes historiarum canas et memoriarum“. Ad Natt. II, 12. Similiter Apolog. 9 „ut ita sparsum genus per commercia humana concurrat in memorias suas“, ubi memoriae interpretor genealogias.
- Menandricus De Pall. 4 „Menandricus fluxus“.
- Mendicare De Testim. An. 5. Apolog. 13 „mendicans religio“. Ibid. 42.
- Mendice De Pall. 5 „mendicius coenare“.
- Mendicitas Ad Natt. II, 14 „mendic. famulatoria“. Adv. Marc. I, 14 „mendicitates“.
- Mensis De Carne Chr. 20 „menses sanguinum“. Ad Natt. II, 5 genit. plur. „mensum“.
- Menstruus Apolog. 39 „menstrua die“.
- Mentionem exserere Adv. Marc. V, 2.
- Mentior si Ad Natt. I, 10. De Anima 19. 58. De Ieiun. 6. De Praescript. Haeret. 42. Adv. Marc. IV, 29 „non mentiatur si“.
- Mentiri Apolog. 23 „ment. Christiano non audentes“. De Virg. Vel. 7 „si ita virgini caesum capillum decori mentitur“. De Anima 28. De Cultu Femin. II, 12 „habitus qualitate quaestuariam mentiente“, h. e. simulante, fingente, repraesentante.
- Mentitus (passive) Ad Natt. II, 12 „mentilis argumentationibus“. De Patient. 16.
- Meracus De Virg. Vel. 17 „meracior et barbarior modestia“.
- Mercatus miscere Apolog. 42.
- Mercatus (partic. pass.) Adv. Marc. I, 29.
- Mercedibus habitare Ad Natt. II, 15.
- Mercenarius Apolog. 16. Ibid. 2 „mercenaria advocatio“.
- Mergere De Idol. 1 „merg. stupro“.
- Mergitare De Corona 3.
- Meridianus Apolog. 15. Ad Natt. I, 10 „meridianus ludus“.
- Meritatus (= meritus) Adv. Marc. IV, 34.
- Merito esse De Pall. 4.
- Merito (= consequenter, recte) Adv. Marc. III, 2. De Orat. 18. De Carne Chr. 1. 4. 17. 19. Adv. Hermog. 12. De Resurr. Carnis 5. 14. 15. 25. 31. 37. 50. 53. 54. De Anima 6. 51. Adv. Prax. 14., et saepius.
- Meritorium Ad Natt. II, 10 „meritorium scortum“. Adv. Valent. 7 „meritorium“, sc. domicilium.
- Meritum (= quod quis meruit sive boni sive mali) De Resurr. Carnis 48. De Monog. 4. Apolog. 1. 14. 41. 45. Ad Natt. I, 3. 7.
- (= dignitas, momenta) De Paenitent. 2 „merita paenitentiae expendent“.
- Messiae Columnae De Spectac. 8.
- Messis Ad Uxor. I, 4 „messis decoris“. Adv. Valent. 31. crit. „messem premere“. De Anima 53 „messis cervicum“.
- Meta De Spectac. 5. 8. 29 „metas consummationis expecta“.
- Metagogeus Aeon (= Horos) Adv. Valent. 10.
- Metalla Apolog. 6. 29. 44. De Carne Chr. 9 „metalla carnis“, i. e. medullae. De Pudic. 22. De Cultu Femin. I, 4. Apolog. 27 „metalla rebellantia“.

- Metare De Pudic. 5 „*metamur* ab idololatria“.
- Metari Adv. Valent. 23 „*metatur* medietatem Achamoth“. De Virg. Vel. 17.
- Metatio (= hospitium, domicilium) De Pall. 2. De Anima 14.
- Mctator Adv. Marc. I, 8.
- Methodicus De Anima 6 „*method.* medicina“.
- Metricos Aeon Adv. Valent. 8.
- Metropator Aeon Adv. Valent. 18.
- Mctus De Praescript. Haeret. 43 „*metus* in deum“.
- Milesiae Aeonum De Anima 23.
- Militare c. inf. De Pall. 1 „*militat* muros *frangere*“.
- Militia De Idol. 19 „*mil.* caligata“. De Corona 12. Ad Mart. 3 „*militia* dei“.
- Milliarius De Anima 30 „*mill.* tempus“. Ibid. 31 „*mill.* aevum“.
- Minae condicionales Scorp. 8.
- Minerval De Idol. 10.
- Ministerium (= minister, ministra) De Anima 40. De Corona 5. Ad Natt. I, 18. Cf. De Paenit. 12.
- Ministrare Apolog. 2. De Spectac. 27. Adv. Prax. 10 ubi est pro „*ministerium* esse“.
- Ministratio De Pudic. 15.
- Minorare De Anima 43 „*perit* anima si *minoratur*“. De Corona 14. Adv. Marc. III, 7.
- Minus est quod Apolog. 6.
- Minutalis De Cultu Femin. I, 4 „*minutalia* terrae“. De Anima 32. Adv. Marc. I, 4 „*minutalia* regna“.
- Minutatim De Anima 53.
- Minutiloquium De Anima 6.
- Miscellaneus Adv. Valent. 12 „*Miscellanea* Ptolemaei“.
- Miscellus De Corona 13. De Testim. Animae 4.
- Miscere Apolog. 42 „*misc.* mercatus“. Ibid. 27 „*misc.* aliquid aliqua re“. Ibid. 47 „*misc.* in incertum“. Ad Natt. I, 20 „*misc.* complexus“. De Praescript. Haeret. 27 „*misc.* iura“. Ibid. 41 „*misc.* pacem“.
- Miserabilis De Ieiun. 7. 9. De Pudic. 5. 22 „*miserabilior* paenitentia“.
- Miserescere Adv. Marc. II, 24.
- Misericordia Apolog. 9 „*filios* exponitis suscipiendos ab aliqua praetereunte *miseriordia* extranea“.
- Missi (= apostoli) De Praescript. Haeret. 20.
- Missilia De Pall. 2 „*miss.* cum imbribus“. De Paenit. 12.
- Missio De Fuga in Persec. 11.
- Mitra De Virg. Vel. 17.
- Mittere mappam De Spectac. 16.
- Mixtio Ad Natt. II, 3.
- Mixtura Adv. Prax. 27.
- Moderanter De Anima 17 „*moderantius*“.
- Modestia De Orat. 1. De Exhort. Castit. 1. Apolog. 39 „*mod.* publica“.
- Modialis Ad Natt. II, 8.
- Modicus Adv. Marc. II, 27. De Idol. 4. Adv. Valent. 9 „*modico* abfuit“.
- Modifice (= iuste, commode) Adv. Prax. 3.
- Modo Apolog. 34 „*non modo*“, h. e. οὐχ ὅπως.
- Modulari Ad Natt. I, 10 „*mod.* Iovis elogia“. Adv. Hermog. 32. De Bapt. 8. Apolog. 27. De Praescript. Haeret. 42. De Resurr. Carnis 11. De Ieiun. 4. Adv. Marc. II, 12. 29. De Anima 37.
- Modulatus (passive) Ad Natt. I, 3 „(nomen) de suavitate vel bonitate *modulatum* est“. Ibid. II, 4 „(interpretatio) a cursu et motu *modulata*“. Apolog. 27. De Orat. 11. 13. 14.
- Modulatio De Pall. 2 „*modulatione* menstruae“.
- Modulate Ad Natt. I, 8 „*modulatus*“.
- Modulatrix De Bapt. 2. 3. 4 „*modulatrix* aquae“.
- Modulus Ad Natt. I, 12 „*moduli* plumbei“. De Anima 32 „*moduli* corporum“. Ibid. 37 „*moduli* lincae“. Apolog. 21. Adv. Prax. 9. 14. De Pudic. 14. Adv. Marc. IV, 18 „*ex* forma prophetici *moduli*“. De Pudic. 7. De Orat. 22.
- Mocchia De Pudic. 5. 17. 20.
- Moechus De Pudic. 20.
- Molinus Adv. Marc. IV, 35 „*mol.* saxum“.
- Moliri inlecebras De Exhort. Castit. 9. De Pall. 5.
- Molitio (= operatio, creatio) Adv. Hermog. 44 „*mol.* mundi“. De Resurr. Carnis 9. Adv. Marc. I, 11.
- Momentaneus De Resurr. Carnis 42 „*momentaneo* oculi motus“. Adv. Marc. V, 10.
- Momento Apolog. 22.
- Monarchia De Cultu Femin. II, 6. Adv. Prax. 3. sqq.
- Monarchianus Adv. Prax. 10.
- Moneta De Patient. 8.
- Moncre c. infin. De Pudic. 20.
- Moneta De Idol. 15 „*moneta* dei“. Adv. Marc. IV, 38. De Fuga in Persec. 12. Ad Natt. II, 7 „*monetam* repercutere“.
- Monilia Ad Natt. I, 12.
- Monitor Apolog. 30 „*sine* *monitore* orare“.
- Monogamia De Monog. 1 sqq. Et alibi saepius.
- Monogamus De Monog. 11.
- Monogenes Aeon Adv. Valent. 7. 8. 10. 11. 33.
- Monotes Aeon Adv. Valent. 37.
- Monstrum De Ieiun. 1. De Corona 6.

- De Pudic. 5. Apolog. 20. De Pall. 4
 „*monstrum* rupes et silvicola“.
- Monumentum De Resurr. Carnis 37.
- Mora Apolog. 27 „*mora* poenae“. Ibid.
 39 „*mora* finis“. De Anima 35. De
 Paenit. 12 „ut ferrum et irrevocabiles
moras eius de vulnere expellat“.
- Moralis De Resurr. Carnis 45.
- Moratus De Carne Chr. 1 „*moratam* sine
 controversia *fidem*“. De Patient. 4
 „*moratos* secundum dominum“. De
 Anima 33. Adv. Marc. IV, 15.
- Mordacitas De Paenit. 10. 11 „*mord.*
pulveris“.
- Mori De Resurr. Carnis 12 „*dies mori-*
tur in noctem“.
- Morose (= accurate) De Pall. 4 „*pal-*
lium morosius ordinatum“.
- Morositas (= scrupulosa curiositas) Adv.
 Marc. IV, 35. De Praescript. Haeret. 40
 „*moros.* Iudaicae legis“. Ad Nat. II, 4.
 De Orat. 20. De Virg. Vel. 12.
- Morosus De Virg. Vel. 12 „*morosior* fac-
 cies“. De Corona I „*morosissima* spe-
 culatoria“.
- Mors De Resurr. Carnis 16 „*mors* aliqua
 ructavit in calicem“. De Fuga in Per-
 sec. 7. De Pudic. 19 „*mors* secunda“.
 De Pall. 2 „*mortem* vivere“. De Testim.
 Anima 3 „in *mortem* datus“. Adv.
 Iud. 13 „ad *mortis* necem“. Adv. Marc.
 IV, 29 „*mortis* postremitas“. Apolog.
 20 „*mortium* frequentiae“.
- Mortalitas Ad Nat. II, 6. 13. De Resurr.
 Carnis 18. Adv. Prax. 15.
- Mortificare Adv. Marc. II, 14. V, 9. De
 Resurr. Carnis 37.
- Mortificatio Adv. Marc. V, 11. De Resurr.
 Carnis 44.
- Mortuarius De Spectac. 11 „*mortuarii*
agones“.
- Mos Adv. Iud. 9 „disce *morem* erroris
 tui“. Adv. Marc. II, 24 „*mos* paeni-
 tentiae divinae“. De Resurr. Carnis 12
 „*mores* veris et autumnii“. De Pa-
 tient. 7 „in *mores* bestiarum“. De
 Bapt. 11 „*more* communi“. Apolog. 8
 „*moris* esse“.
- Motatio De Anima 45. Adv. Hermog. 41.
- Motator Ad Nat. II, 3. De Anima 12. 21.
- Motiunculae (= febriculae) Adv. Val. 23.
- Motorium De Anima 14 „*motorium* ani-
 mae“.
- Movere (intrans.) Ad Nat. I, 9 „*movit*
 terra“. De Ieiun. 4. Apolog. 40.
- Moyses Accus. „*Moysen*“ Apolog. 19., et
 sic ubique fere. Genit. *Moysei* vel etiam
Mosei aut *Moysei*, ubique fere. Adv.
 Marc. III, 21. V, 11. De Resurr. Car-
 nis 55. De Anima 35. 37. 57.
- Muliebris De Spectac. 23 „*muliebribus*
 curari“. De Virg. Vel. 11 „*muliebria*
 pati“. Muliebres (sc. vestes) De
 Spectac. 17. 23. De Idol. 16. Cf.
 De Patient. 2.
- Mulier De Virg. Vel. 4. 5.
- Mulieritas De Virg. Vel. 14. 12 „*mulie-*
ritatem professae“.
- Mulleolus De Pall. 4 „*mulleolum* inducit
 calceum“.
- Mullus De Pall. 5 „*mulli* unius obso-
 niun“.
- Mulsa aqua de eloquio Platonis De Ani-
 ma 6.
- Multare Apolog. 21 „*multati* sapientia“.
- Multicia synthesis De Pall. 4.
- Multifarius Adv. Marc. V, 18. I, 4.
- Multificatus Adv. Marc. IV, 15.
- Multimodus De Anima 52.
- Multinubentia De Pudic. 1. De Ieiun. 1.
- Multinubus De Virg. Vel. 3.
- Multipartitus De Praescript. Haeret. 8.
- Multitudo temporis De Anima 24.
- Multivarius Adv. Marc. V, 18. crit.
- Multivorantia De Pudic. 1. De Ieiun. 1.
- Multum est si Apolog. 21.
- Mulus Adv. Hermog. 40. Adv. Valent. 20
 „*mulum* de asino pingere“, proverb.
 Mundare (aliqua re) De Pudic. 19.
- Mundialis De Spectac. 9. Adv. Marc. V, 4.
 IV, 26 „*mund.* spiritus“. Ad Nat. II,
 4. 5. De Resurr. Carnis 47 „*mund.*
vita“. Adv. Prax. 12 „*mund.* lux“.
- Mundialiter De Resurr. Carnis 47 „*mund.*
vivere“.
- Munditenens (= κοσμοζόρατος) Adv.
 Valent. 22. 23. Adv. Marc. V, 18. De
 Fuga in Persec. 12.
- Mundipotens De Resurr. Carnis 22.
- Mundus Apolog. 24 „*mundi* princeps“.
 De Res. Carnis 22 „*mundi* transitus“.
 Apolog. 17. Adv. Marc. I, 13 „*mundus,*
κόσμος“. Adv. Valent. 20. De Cultu
 Femin. I, 4 „*mundus* muliebris“.
- Mundus ab aliqua re Ad Nat. I, 5.
- Munerare Adv. Iud. 9. De Idol. 9.
- Munerarius Apolog. 44 „*munerarii* noxio-
 rum greges pascunt“.
- Munia elementorum Apolog. 20.
- Municipalis De Corona 13 „*municipales*
 solemnitates“.
- Municipatus (= πολιτεύμα) Adv. Marc.
 III, 24.
- Municipentia (= munus) De Anima 14
 „*munif.* portentosissima Archimedis“.
- Munificus (c. genit.) De Corona 12. De
 Orat. 22.
- Munire aliquem De Resurr. Carnis 2.
- Murciae Metae De Spectac. 8.
- Muscus De Pall. 3 „*muscosa* lanosi-
 tas“.
- Musica De Pall. 6 „*musicam* pulsare“.

Apolog. 1 „musica“ (plur. neutr. = artes).
 Mussitare De Pudic. 7. 9. De Corona 1. Adv. Marc. IV, 28. De Resurr. Carnis 30. 31. Apolog. 11. De Ieiun. 5 „*mus-sitavit* in Moysen“.
 Mussitare et Musitare Apolog. 11. De Corona 1. crit.
 Mutare et Nutare Apolog. 47. crit.
 — De Resurr. Carnis 57 „*mut.* servum libertate“. De Paenitent. 6. Ad Nat. 1, 10 „*mutari* ab aliqua re“. Apolog. 20 „*mut.* humilitate“.
 — (intrans.) De Pall. 4 „*mutando* in virginem“. De Anima 23. 29.
 — (= motare) De Paenit. 9.
 Mutatio et Motatio Adv. Hermog. 41.
 Mutatorius De Resurr. Carnis 56 „*mutat.* indumentum“.
 Mutatus (= mutatio) De Pall. 4.
 Mutire De Testim. Animae 6. De Praescript. Haeret. 24.
 Mutuare Adv. Valent. 10.
 Mutuari (= capere, nancisci) Adv. Marc. III, 7.
 Mystice Adv. Marc. V, 8.
 Mysticus Ad Nat. 11, 3 „*myst.* theologia“.
 Mythicus (= mythographus) Ad Nat. 1, 20.

N.

Naeniae (= nngae) Adv. Valent. 29.
 Naevus Ad Nat. 1, 5 „*naevus* effruticet“. De Carne Chr. 16 „*naevum* peccati redemit Christus“.
 Namque postpositum Adv. Iud. 1.
 Naris De Corona 5. Adv. Marc. I, 13 „*nares* contrahere“.
 Nasci aliquid De Resurr. Carnis 56.
 Nascibilis Adv. Marc. III, 11. 19.
 Nasus Adv. Marc. II, 25 „*naso* agere“. De Pudic. 2 „*naso* deridere“.
 Natalis De Idol. 10 „*natale* idoli“. Adv. Marc. I, 10 „*natales* agnitionis“.
 Natate pulmonibus De Resurr. Carnis 4.
 Natatilis Adv. Hermog. 33 „*natatiles* animae“.
 Nativitas. De Idol. 9 „*nativitatem* interpretari“. De Exhort. Castit. 1. De Carne Chr. 1. 7. De Anima 24. 27. 37. 39. 41. Adv. Prax. 7. 16. Adv. Marc. IV, 27. Scorp. 10.
 Nativus De Anima 12. 39. 21 „*nativus* proprium“.
 Natura De Pudic. 1. De Anima 46 „*natura* uxoris obsignata anulo“, h. e. pudenda uxoris. Apolog. 2 „*nat.* et forma indicandi“. De Pudic. 4 „*nltra naturae* iura“. De Paenit. 11 „*natura* tenus“.
 Naturalis De Corona 6 „*in naturalibus*

tabulis“. Adv. Iud. 2 „*nat.* lex“. Apolog. 1 „*naturalia* mali“. Ibid. 9. 20. De Carne Chr. 12. De Anima 20. 38 „*naturalia* animae peculia“. Adv. Marc. I, 22. IV, 1. De Virg. Vel. 11.
 Naturalitas De Anima 16. 43.
 Naturaliter Adv. Marc. V, 16.
 Naturalificatus Adv. Valent. 29.
 Naufragium De Pudic. 13 „*naufr.* iuxta fidem“. De Idol. 11 „*naufr.* circa fidem“. De Anima 52 „*naufugia* vitae“. De Resurr. Carnis 58.
 Naufragus De Cultu Femin. II, 9 „*naufra* et exarmata forma“. Ad Nat. II, 5 „*naufragorum* petrae“.
 Navicularius Adv. Marc. IV, 9 „*naviculariorum* collegium“.
 Navigatio De Anima 52 „*navig.* animae“. Navigium De Anima 1. 52.
 Navis De Resurr. Carnis 60. De Pudic. 5 „*navis* ecclesiae“.
 Nausea Scorp. 1 „*nausea* inacrescit“.
 Nauseare De Monog. 17 „*nauseantes* uteri“.
 Nazaraeus Adv. Marc. IV, 7. 8.
 Ne (= ne quidem) De Spectac. 10. crit. Adv. Marc. V, 4.
 — (= nt non) De Carne Chr. 3.
 — quoque De Resurr. Carnis 7. De Anima 33.
 — particula more Graecorum $\mu\eta$ posita Apolog. 3 „*nemo retractat ne* ideo bonus Gaius“. Ibid. 7 „*nemo recogitet ne* primum illud os mendacium seminaverit“. Ibid. 15 „*nescio ne* plus de vobis dei vestri quam de Christianis querantur“. Ibid. 26 „*videte ne* ille — ordinavit“. Ibid. 48 „*persuasum quis habeat ne* forte bubulam de aliquo proavo suo obsonet?“ Ad Nat. I, 4 „*nemini subvenit ne* ideo bonus quis et prudens“. Ibid. 1, 7 „*recogitet ne* — seminaverit“. Ibid. 1, 8 „*recogitate ne* — obtineant“. Ibid. 1, 10 „*considerate ne* vobiscum communicemus“, et postea „*nescio ne* plus querantur“. Adv. Marc. V, 16. IV, 35 „*expectare ne*“. Ibid. IV, 17 „*eligunt ne*“. Apolog. 9 „*legite necubi* relatum sit“.
 Nebulare Apolog. 36 „*neb.* vestibula lucernis“.
 Nec — saltem Apolog. 48. De Pudic. 13. Adv. Marc. IV, 1.
 — (= ne quidem) De Resurr. Carnis 1. De Anima 18. Apolog. 46 „*Christianus nec* in pauperem superbiit“, et postea „*Christianus nec* inimicum suum laedit“. De Corona 11. 13. 14. De Monog. 1. 2. Adv. Marc. IV, 5., et sic saepissime.
 — quidem Apolog. 14. Adv. Iud. 14.

- Adv. Marc. IV, 10. De Carne Chr. 11. crit.
- Nec et Adv. Marc. IV, 24.
- (= neve) Adv. Marc. IV, 36.
- non Adv. Marc. V, 14.
- Necdum (= nondum vero) Adv. Iud. 6.
- Necessaria (= necessitates) De Corona 8.
- Necessarie Adv. Marc. V, 2.
- Necessarius (comparat.) De Patient. 11 „*necessarius*“. De Testim. Animae 4 „*necessarius* sententia“. De Cultu Femin. I, 4 „*necessarios* operae“. De Carne Chr. 7 „*necessarius* aliquid“. Adv. Marc. I, 17 „*necessarius*“. Ibid. IV, 19 „*necessarius*“. De Pudic. 12. crit. De Resurr. Carnis 31.
- (= socius, conscius) De Idol. 11.
- Necesse est (aliquem) De Pall. 5.
- Necessitas De Pudic. 16 „*necess. carnis*“, h. e. matrimonii. Apolog. 13 „*necess. domestica*“. Ibid. 45 „*ex necessitate delinquenti*“. Adv. Marc. IV, 12 „*necessitatem* opponere“. Ibid. IV, 14 „*necessitates*“, h. e. angustiae. De Corona 11 „*necessitates*“.
- Necrothyton De Spectac. 13.
- Nectere controversiam alicui Adv. Marc. V, 18.
- Necubi Apolog. 9. Adv. Prax. 1.
- Nedum ut Adv. Marc. I, 23.
- Negare De Carne Chr. 7 „*neg. parentes*“. Adv. Marc. I, 1 „*Euxinus* qui dicitur, natura *negatur*“ sc. esse.
- Negatio De Corona 14 „*neg. verecundiae*“.
- Negator De Praescript. Haeret. 11. De Resurr. Carnis 39.
- Neglegere de aliqua re Ad Natt. I, 10.
- Negotiari De Cultu Femin. II, 11 „*ut negotietur* luxuria“. De Pudic. 3. De Exhort. Castit. 10 „*negotiaberis* magnam substantiam sanctitatis“. Scorp. 6 „*negot. livores*“.
- Negotiatio Ad Mart. 2. De Idol. 11. Ad Natt. II, 5 „*negot. mundialis*“.
- Negotiator Apolog. 47 „*negot. famae et vitae*“.
- Negotiosus De Anima 30. Adv. Marc. II, 18 „*neg. scrupulositas*“.
- Negotium De Cor. 1. Scorp. 5 „*neg. facere* alicui“. Adv. Marc. II, 1. De Virg. Vel. 1 „*neg. pati*“. De Anima 2 „*neg. navare* alicui“. Ad Scap. 4 „*neg. partiri*“. De Res. Carnis 7 „*neg. carnis gessit*“. De Pudic. 17 „*negotia* libidinis“. Adv. Marc. IV, 34 „*neg. impudicum*“. Ibid. IV, 29 „*negot. agere* alicui“. Adv. Iud. 9 „*negotia* proeliorum dolus, asperitas, iniustitia“. Apolog. 46 „*neg. divinum, non philosophiae*“. De Anima 2 „*neg. curiositatis*“.
- Nemo Adv. Marc. I, 8 „*tantis retro saeculis neminem*“. Apolog. 47 „*humanis rebus neminem*“. Ad Natt. II, 2. — (= nullus) Adv. Prax. 13 „*nemo* alius praeter unus deus“. De Resurr. Carnis 13. Apolog. 11. Ad Uxor. I, 2. Adv. Marc. I, 28. IV, 22 „*nemo* homo“. Nempe enim Ad Mart. 3.
- Neomenia et Numenia De Idol. 14. crit.
- Neophytus De Praescript. Haeret. 41. Adv. Marc. I, 20.
- Nepotari Apolog. 46.
- Nequam De Spectac. 4 „*nequam* spiritus“. Et saepius alibi appellantur ita daemones.
- Nervus De Corona 8 „*nervos* in sonum strinxit“. Apolog. 8 „*nervi* ad libidinem“.
- Nex mortis Adv. Iud. 13 „*ad mortis necem* tradiderunt“.
- Nidor Apolog. 22. 23. 25 „*nidor* exilis“. De Ieun. 16 „*nidor* spiritus sancti“. Ad Uxor. II, 6. Ad Mart. 2 „*nidoribus* spurcis verberari“. De Anima 3 „*denidoribus* philosophiae“. De Idol. 6.
- Nidorosus Adv. Marc. V, 5 „*nidorosa* sacrificia“.
- Nigratus Adv. Marc. IV, 8 „*nigratus* ignorantiae tenebris“.
- Nihil (= non) Apolog. 11. 41. De Spectac. 1.
- facere (= οὐδ' ἐνοῦν) Adv. Marc. IV, 9. 15.
- habere Adv. Marc. IV, 15.
- talc Adv. Marc. V, 15.
- et Nisi conf. Adv. Hermog. 33.
- Nimietas Adv. Hermog. 43.
- Nimis plurimum Adv. Iud. 13.
- Niniviticus De Ieun. 16 „*Niniviticum* iustitiam“.
- Nisi pro Praeter Adv. Marc. II, 2. IV, 7. 24. 36.
- redundat Adv. Marc. IV, 21.
- quod De Virg. Vel. 11. Adv. Marc. I, 28. II, 2. III, 8. IV, 17. 23. Adv. Valent. 19. Adv. Hermog. 18. 32. 45.
- quia Adv. Marc. IV, 22. 24.
- si Adv. Marc. IV, 12. V, 13. Adv. Hermog. 15.
- Nivescere De Pall. 3.
- Nocenter Apolog. 14.
- Nocentia Apolog. 40 „*nocentiae* iudex et exactor“. Adv. Marc. II, 13.
- Nocere c. accus. De Exhort. Castit. 12.
- Nodose De Resurr. Carnis 46 „*nodosius*“.
- Nolentia Adv. Marc. I, 25.
- Nomen (= nomen Christianum) Apol. 2. Scorp. 10. De Resurr. Carnis 8. 40.
- Nominalis De Idol. 16 „*nominalium* solemnitatis“.

- Nominatio Apolog. 23.
 Nominatorius De Anima 13 „*nominatoria pericula*“.
 Nominatus De Anima 13 „*nominatiora pericula aut vota*“.
 Non per hypben nominibus iunctum De Resurr. Carnis 3 „*non Christianus*“.
 Apolog. 2. 35. 45. Ad Nat. I, 2. 17.
 II, 3. De Patient. 6. Adv. Marc. IV, 31. V, 15. 16.
 — et Omnino conf. Adv. Valent. 36. crit.
 — abundat post *Nullis nisi* De An. 55.
 Nona De Ieiun. 10 „*nona dirimendis stationibus*“.
 Ibid. „*non ultra nonam ieiunandum*“.
 Nosse reverentiam De Praeser. Haer. 42.
 — (= scire, posse) Apolog. 35. Adv. Marc. V, 4.
 Nostras Scorp. 10 „*nostratés*“, h. e. Christiani.
 Adv. Marc. V, 16 „*nostratem deum*“.
 Nota De Paenit. 6 „*notae militum*“.
 Ad Nat. I, 17 „*notam figere*“.
 Notarius Ad Scap. 4.
 Notatio De Ieiun. 2.
 Novacula De Spectac. 23 „*novacula mutare vultum*“.
 Novamen Adv. Marc. I, 20 „*nov. novum*“.
 Ibid. IV, 11 „*novare novamen*“.
 Novare novamen Adv. Marc. IV, 11.
 Novatio De Ieiun. 13. Adv. Marc. V, 2.
 Novellitas De Anima 28. Adv. Prax. 2.
 Novellus Apolog. 21.
 Novianus De Pall. 4 „*Noviani fullones*“.
 Novissime (= denique) De Carne Chr. 24.
 Novitas De Pall. 1. 4. De Ieiun. 10. De Virg. Vel. 1 „*novitates admittit disciplina*“.
 Novitiolus De Paenit. 6 „*novitioli*“, h. e. catechumeni.
 Apolog. 47 „*novitiola paratura*“.
 Novus Apolog. 35 „*novus ac novus*“.
 Ibid. S „*nova anima*“, h. e. modo nata.
 Nox Ad Nat. I, 16 „*nox adultera*“.
 Noxietas Apolog. 2.
 Noxius Apolog. 16 „*noxius mercenarius*“.
 Ibid. 9. 15. 44.
 Nubere (de utroque sexu) De Corona 13 „*non nubendum ethnicis*“.
 Ibid. 4 „*nuptum venire*“.
 De Monog. 7. 11. Ad Uxor. I, 7. De Exhort. Castit. 6. De Ieiun. 1. De Pall. 4. Adv. Valent. 32. Adv. Hermog. 1. Adv. Marc. IV, 38.
 Nubacula et Nubecula Adv. Valent. 20. Ad Nat. I, 5.
 Nubilus De Pall. 2. Apolog. 40. De Patient. 15. De Resurr. Carnis 16 „*nub. sordibus*“.
 Nucetum Adv. Valent. 20.
 Nudare (= aperire, patefacere) De Resurr. Carnis 2.
 Nudipedalia De Ieiun. 16. Apolog. 40 „*nudip. denuntiare*“.
 Nudipes De Pall. 5.
 Nuditas De Anima 33.
 Nudus Apolog. 6 „*nuda theatra*“, h. e. non tecta.
 Nullificamen Adv. Marc. III, 7.
 Nullificare De Ieiun. 15.
 Nullificatio Adv. Marc. IV, 14.
 Nullus nominibus propriis ad emphasin additum Apolog. 5 „*nullus Hadrianus*“
 — *nullus Vespasianus*“ cett. Cf. s. v. Aliquis.
 — (substantive) Apolog. 8 „*infantem nullius inimicum, nullius reum*“.
 De Corona 10. Scorp. 6. Ad Scap. 2. 4. De Idol. 11. 18.
 — origini (= sine origine) Ad Nat. II, 12.
 — (= neuter) Adv. Hermog. 15.
 Num et Non De Carne Chr. 4. crit.
 Numarius De Fuga in Persec. 12 „*nummaria fuga*“, h. e. redemptio.
 Numerare (= enumerare) Adv. Marc. V, 20.
 Numerose Adv. Prax. 12 „*num. loqui*“, h. e. pluraliter.
 Numerus De Exhort. Castit. 7 „*numerus incipit post unum*“.
 Numus De Paenit. 6 „*numum examinare*“.
 Ibid. „*numus scalptus, rasmus, adulter*“.
 Nunc de tempore praeterito Adv. Marc. IV, 19. 22. 25. III, 15. De Carne Chr. 23. Adv. Prax. 23.
 — et Tunc Adv. Iud. 13. crit.
 Nundinae libidinum De Pall. 4.
 Nundinare absui Ad Nat. II, 13.
 Nundinaticius De Virg. Vel. 3 „*nundinaticia capita*“.
 Nunquam non Adv. Hermog. 2.
 Nuntiatio Ad Nat. II, 1.
 Nuntiator Ad Nat. I, 7.
 Nuper de tempore dudum peracto Ad Nat. I, 14.
 Nuptialis De Idol. 16 „*nuptialium solemnitas*“.
 Nuptiae (= matrimonium) Adv. Valent. 32. De Exhort. Castit. 1. 9. 2 „*nuptias sublatas restaurare*“.
 Ibid. 12 „*nuptias bonas facere*“.
 De Virg. Vel. 11 „*nuptiarum passio*“.
 Ibid. 17 „*in nuptias incidere*“.
 De Ieiun. 2. De Pudic. 6. Ad Uxor. II, 8. De Monog. 1. 6 „*nuptias ingerere*“.
 Nus Aeon Adv. Valent. 7. 10. 12.
 Nusquam fieri (= perire, nusquam amplius reperiri) Adv. Hermog. 34.
 Nutare et Mutare Apolog. 47.
 Nutricare Adv. Marc. II, 19.
 Nutricula Adv. Valent. 3.

Nutu tradere De Pall. 4.
Nymphon Adv. Valent. 32.

O.

- Obba Apolog. 13.
Obaemulari Adv. Marc. IV, 31.
Obaudientia De Exhort. Castit. 1.
Obaudire De Pudic. 13. Adv. Marc. IV, 20. 35. 15 „*obaudiendus*“. De Resurr. Carnis 47. Adv. Iud. 3.
Obauditus Adv. Iud. 3.
Obducere (= convincere, revincere) Adv. Hermog. 38. Apolog. 39. 46. 50. De Ieiun. 11. Adv. Marc. I, 21. III, 16. V, 10. De Resurr. Carnis 2. De Carne Chr. 19. De Pudic. 7 „*obduxero* diversae partis praesumptionem“. Adv. Prax. 27.
Obdurare Ad Natt. II, 1 „*obdurari* in callositatem“. De Bapt. 2 „*obdurat* hominum mentes“. ⁷
Obeliscus De Spect. 8. Adv. Hermog. 31.
Obex Scorp. 10 „*obex* praescriptionis“. ⁷
Obfirmare (= firmum facere contra aliquem, defendere) De Anima 24 „*nulum illi venabulum obfirmare poterit*“. Adv. Marc. IV, 24.
Obfusio (= rubor) De Exhort. Cast. 11.
Obhumare De Pall. 2.
Obiacere De Anima 8.
Obiectare Scorp. 6. De Corona 10.
Obire ambitu (de candidatis) De Paenit. 11.
Obitus De Fuga in Persec. 1 „*ob*. persecutionis“. ⁷
Oblaqueare (gemmas argento) De Resurr. Carnis 7.
Oblatio Ad Uxor. II, 8. De Praescript. Haeret. 4 „*obl. panis*“. De Virg. Vel. 13. De Corona 3. De Exhort. Castit. 11 „*oblaciones* pro defunctis“. Apolog. 2. De Carne Chr. 2.
Oblectator De Corona 8 „*obl. hominis sui deus*“. ⁷
Obligamentum De Corona 14 „*oblig. capitis*“. De Idol. 15. Adv. Marc. III, 22 „*obligamenta* et onera legis“. ⁷
Obligare De Idol. 2 „*obl. sacerdotiis*“. De Spectac. 18.
Obligatio Apolog. 28. De Carne Chr. 2. crit.
Obliquare De Anima 25 „*obliquatus* in utero infans“. ⁷
Obliquatio humerorum Ad Natt. I, 12.
Oblique (= *ἐκ πλαγίου*) De Testim. Animae 2.
Obliquus Ad Natt. I, 17 „*obliqua* dicta“. ⁷
Obliterare Ad Uxor. I, 5. II, 3 „*oblit. fidem*“. De Monog. 3. De Anima 30.
Obmussare De Anima 18.
Obmussitare De Pall. 4.
Obmutescere De Ieiun. 12.
Obnexus Adv. Marc. IV, 37 „*obn.* violentiorum contractuum“. ⁷
Obnoxius (c. genit.) De Anima 22. crit. Adv. Marc. IV, 37. crit.
Obnubilare De Anima 3.
Obnoxiare De Exhort. Castit. 1.
Obrepere De Paenit. 6 „*obr.* baptismo“. Adv. Marc. III, 16.
— et Opprimere Adv. Marc. V, 6. crit.
Obrodere Adv. Marc. II, 5.
Obscurare Ad Natt. I, 7. Apolog. 7. Scorp. 6 „*obscurat* sanguinem palma“. Adv. Iud. 14 „*obsc.* figuris“. ⁷
Obscure De Pudic. 13 „*obscurius* miseretur quam indignatur“. ⁷
Obsecutor Adv. Marc. II, 14. IV, 9 „*obs.* legis“. Ibid. IV, 26.
Observantia Adv. Iud. 3 „*obs.* circumcissionis“. ⁷
Observare ab aliqua re (= abstinere) De Pudic. 12.
Observatio De Corona 2.
Obsignare De Cultu Femin. II, 9 „*obs.* se spodonatui“. Ad Uxor. I, 5 „*obs.* carnem“. De Idol. 10. 11 „*obsignata* fides“. Ad Natt. II, 8. Adv. Marc. V, 1.
Obsignatio De Paenit. 6 „*obs.* fidei“. ⁷
Obsolefactus De Virg. Vel. 11 „*obsolefacta* vox“. ⁷
Obsoletare Scorp. 6 „*obs.* vestitum nuptiale“. Apolog. 15.
Obsoletus De Anima 53 „*obsoletior* lux“. ⁷
Obsonium (= cibus) Adv. Marc. V, 7.
Obstetricare Ad Natt. II, 12.
Obstetrix De Anima 39 „*obstetrice* idololatRIA“. De Monog. 16. De Pudic. 5.
Obstinatio De Spectac. 1. Apolog. 2. 27 „*obstin.* fidei“. ⁷
Obstrepere De Spectac. 22 „*obstrepente* gratia voluptatis“. Ibid. I „*obstr.* religioni“. De Corona 5 „*obstrepit* usui“. De Cultu Femin. II, 9 „*obstrepunt* pudicitiae“. ⁷
Obstrepitaculum Adv. Marc. I, 20.
Obstrictus De Praescript. Haer. 41 „*saculo obstrictos*“. ⁷
Obstruere Apolog. 1 „*obstruit* defensionem“. Ibid. 4 „*obstruitur* legum auctoritas“. Ibid. 27 „*obstr.* gradum“. De Paenit. 6 „*nisi* a custodibus corporis *obstructi*“, h. e. prohibiti. De Virg. Vel. 15. De Praescript. Haer. 15. Adv. Marc. IV, 12 „*obstr.* os alicui“. ⁷
Obtentus Adv. Marc. IV, 9. De Resurr. Carnis 19.
Obtorpescere Adv. Valent. 30.
Obtritus Adv. Marc. IV, 14 „*obtritus* corde“. ⁷
Obtundere Adv. Marc. V, 1 „*obl.* fidem“. ⁷

- Ibid. IV, 38 „*obt. errorem*“. De Pudic. 7., h. e. refellere.
- Obtunsio (vel Obtusio) Adv. Marc. III, 6 „*obt. salutarium sensuum*“. De Resurr. Carnis 57.
- Obtutus De Anima 53 „*obtusus sollicitior*“.
- Obvenientia Adv. Valent. 29. Adv. Marc. II, 3 „*obven. bonitatis*“.
- Obvenire De Praescript. Haeret. 23 „*quia adversarius eius Paulus obvenerat*“. Adv. Marc. V, 8.
- Obventicius Adv. Marc. II, 3. 12 „*obventicia bonitas*“.
- Obventus De Anima 41.
- Obvertere De Resurr. Carnis 43.
- Obviam esse (= cohibere) De Pudic. 16.
- Obumbrare De Corona 8 „*obumbrans corruptelam*“. Apolog. 35 „*obumbr. laureis postes*“. De Fuga in Persec. 5. Apolog. 47. De Anima 45 „*obumbratur sapere nostrum in somnis*“. Adv. Iud. 1 „*veritas obumbrabatur*“. Adv. Marc. I, 13.
- Obumbratrix Apolog. 9 „*obumbratrices templi scelerum arbores*“.
- Occasio Apolog. 35 „*occ. luxuriae*“. De Cultu Femin. II, 3. De Exhort. Castit. 8. De Resurr. Carnis 63 „*occasions scripturarum*“. De Exhort. Castit. 10 „*occ. non habere*“, h. e. non habendi.
- Occidere De Pall. 4 „*occisae in publico castitatis*“.
- Occisio De Resurr. Carnis 35.
- Occisarius De Anima 33 „*occis. animal*“.
- Occupare De Resurr. Carnis 5 „*occup. vocabulum*“. Apolog. 17 „*occup. oculis*“.
- Occurrere De Patient. 2. De Praescript. Haeret. 30. Apolog. 46 „*soli innocentiae occurrimus*“. Adv. Marc. I, 25., h. e. praesto esse, apparere.
- Octoiugis Adv. Valent. 36.
- Oculare De Paenitent. 12 „*oculat suos pullos hirundo*“. De Pudic. 8 „*oc. purpura vestes*“. Apolog. 21 „*oc. in agnitionem veritatis*“.
- Oculatus Adv. Marc. II, 25 „*oculatio deus*“. Ibid. IV, 36 „*oculata fides*“.
- Oculus De Virg. Vcl. 17. 14 „*oculis percutere*“. Apolog. 40 „*oculis tenuis*“. De Cultu Femin. II, 5 „*oculos fuligine porrigunt*“. Apolog. 3 „*oculis clausis*“. Item De Resurr. Carnis 51. Apolog. 45 „*oculorum solitaria concupiscentia*“. Ad Nat. I, 15 „*oculos trucidatus*“.
- Odeum De Resurr. Carnis 42.
- Odire Adv. Marc. IV, 10 „*odientes*“.
- Ibid. IV, 35 „*non odies fratrem*“. Apolog. 3 „*oditur secta*“.
- Odor Apolog. 25 „*odor nutricis*“. De Idol. 11 „*odorum incendia*“.
- Odoratus De Anima 6.
- Oeconomia (= dispensatio) Adv. Prax. 2. Ibid. „*oeconomiae sacramentum*“.
- Offarcinatus Adv. Marc. IV, 24 „*offarc. oneribus consparsionum*“.
- Offendiculum Adv. Marc. IV, 13.
- Offensa De Paenitent. 1. Adv. Marc. V, 5. 19 „*offensammittere*“.
- Offensio De Resurr. Carnis 61 „*ad vocis articulos offensione (linguae) signandos*“.
- Offensus (= offensio) Adv. Marc. IV, 39.
- Offerentia Adv. Marc. IV, 24 „*offer. causarum*“.
- Offerre De Pudic. 2 „*off. afflictationem suam deo*“. De Ieiun. 15 „*offerimus deo xerophagiarum duas hebdomadas*“. De Bapt. 9. Apolog. 2. 6. Ad Uxor. II, 4. Adv. Marc. IV, 7 „*off. panem doctrinae*“. Ibid. IV, 9 „*off. orationem et actionem gratiarum apud ecclesiam*“. De Monog. 10 „*offerre annis diebus*“. De Exhort. Castit. 7. De Corona 8.
- Officialis De Idol. 17. Adv. Prax. 3 „*officiales principis*“. Adv. Marc. I, 25.
- Officina Adv. Marc. III, 11 „*off. hominis producendi*“, h. e. uterus. De Pall. 5.
- Officium Ad Uxor. II, 3 „*officia sexus*“. Ibid. I, 4 „*officia aetatis*“. De Anima 40 „*cum officia pulsantur*“. De Fuga in Persec. 13 „*officia militaria redimere*“. De Ieiun. 2 „*officia cibi demorati*“. Adv. Marc. V, 16. De Ieiun. 11 „*officia divina*“, h. e. munia. Ibid. 16. 10 „*officia stationum*“. Ibid. 15 „*officii detractatores*“. Ad Scap. 4. De Anima 27. De Pall. 5. De Idol. 17. De Ieiun. 11 „*officia pabuli retardati*“. Ibid. 13 „*officium facere alicui*“. Item Apolog. 25. De Resurrect. Carnis 16 „*off. capitis*“, h. e. cervical. De Anima 40. Adv. Valent. 16. De Anima 37 „*cum officia divina anglos credimus*“.
- Offocare De Idol. 24 „*offocant fluctus*“.
- Offula Apolog. 8. Ad Nat. I, 7.
- Offulgere et Effulgere De Resurr. Carnis 59.
- Offundere Apolog. 22 „*offundit haustus pestilentes*“. De Pall. 4.
- Offuscare De Spectac. 23. Adv. Marc. II, 12 „*off. iustitiam de mali causa*“.
- Offuscatio Ad Nat. I, 10 „*offusc. deorum*“, h. e. iniuriam. Adv. Marc. II, 12. De Resurr. Carnis 43 „*off. carnis*“.

- Ogdoada Adv. Valent. 20.
 Ogdoas Adv. Valent. 7. 35. 36.
 Oleaster De Corona 7. De Praescript.
 Haeret. 36.
 Olenia suavis Adv. Marc. II, 22.
 Oleum De Praescript. Haeret. 36 „*oleum
 igneum*“. De Resurr. Carnis 26 „*ol.
 divinae unctionis*“.
 Olim (= dudum) Ad Martyr. 4 „*non
 olim*“. Cf. Adv. Marc. V, 19.
 — (= vulgo, fere) Apolog. 14. De Cultu
 Femin. I, 6. Adv. Marcion. IV, 11.
 V, 19.
 Olitorius Apolog. 13 „*olitor. forum*“.
 Olusculum Adv. Marc. IV, 27 „*oluscula
 decimantes*“.
 Omnia (= res omnis generis) De Pu-
 dic. 9.
 — cognomen Iesus Valentin. Adv. Va-
 lent. 12.
 Omnifariam Adv. Marc. II, 19. Scor-
 piace 2.
 Omnino et Non conf. Adv. Prax. 13.
 Adv. Valent. 6. 36. Adv. Hermog. 21.
 Onager Apolog. 16. Ad Natt. I, 11,
 Onerare (= criminari, obligare, incom-
 modo afficere) De Spectac. 26 „*cum
 oneraretur immundus spiritus*“. De
 Pudic. 5. De Patient. 10. Adv. Marc.
 I, 22. IV, 27. 34. 42. V, 15.
 Onerarius et Honorarius Apolog. 39.
 Ὀροζουήτης Apolog. 16. Ad Natt. I, 14.
 Opera (= opus) Apolog. 14 „*operae
 structoriae*“.
 Operans Adv. Marc. II, 4 „*operantior ho-
 nitas*“. De Anima 57 „*operantior vis*“.
 Operari De Corona 11 „*oper. proelio*“.
 Adv. Ind. 9 „*oper. ense*“. Adv. Marc.
 II, 12 „*operata*“, h. e. modulata. Apo-
 log. 40 „*balneis operantibus*“. De
 Anima 56. Apolog. 47. 1 „*domesticis
 iudicii operata infestatio sectae hu-
 ius*“, ubi *operari* est operam dare,
 ut etiam De Carne Chr. 7 „*cum lan-
 guoribus et vitiis medendis operaretur*“.
 De Idol. 23 „*op. fratribus*“, h.
 e. fratres eleemosyna iuvare, refrige-
 rare. Apolog. 35.
 Operarius Adv. Marc. V, 12 „*operarii
 dolosi*“. De Anima 33 „*operaria*“, h.
 e. ergastula. De Patient. 14 „*oper.
 ille victoriae dei*“. Ibid. 16 „*ventris
 operarios*“. Adv. Marc. IV, 1. 19. De
 Resurr. Carnis 60.
 Operatio Adv. Valent. 30. Apolog. 23. 39
 „*operatio dilectionis*“. De Virg. Vel.
 13 „*oper. eleemosynae*“. Adv. Marc.
 I, 22. 23. IV, 16. De Idol. 23. Adv.
 Marc. V, 16 „*oper. fallaciae*“. De Re-
 surr. Carnis 5. 9 „*h. e. opus*“. Ibi-
 dem 61.
 Operator Apolog. 46 „*verborum et fa-
 ctorum oper.*“
 Operatrix De Anima 52 „*ratio opera-
 trix mortis*“. Ibid. 11 „*oper. prophe-
 tiae*“.
 Operose De Corona 14 „*operosius or-
 nari*“.
 Operositas De Orat. 14 „*operos. cri-
 nium*“. De Cultu Femin. II, 7 „*ope-
 ros. ordinandi crinis*“. Ibid. II, 10.
 Operosus Apolog. 21 „*operosissimae su-
 perstitutiones*“. De Resurrect. Carnis 7
 „*operosissimo describes auro*“. De
 Virg. Vel. 16. Ad Natt. I, 4.
 Opertorium Adv. Hermog. 34.
 Opici (= rudes, imperiti) Adv. Prax. 3.
 crit.
 Opimitas De Pudic. 9 „*opim. dominici
 corporis*“.
 Opimus De Anima 6 „*opimior anima*“.
 Ad Natt. II, 8 „*opimissimus bos*“. De
 Anima 27 „*opimus liquor*“.
 — et Optimus De Orat. 27. De Pa-
 tient. 8.
 Opiniosus Adv. Marc. IV, 35.
 Oportet c. dat. De Paenitent. 7.
 Oppandere Apolog. 16. 48. De Anima 53
 „*oppansum corporis*“.
 Oppido De Pall. 3 „*de mediocribus op-
 pido*“.
 Oppignerare Apolog. 6 „*oppign. pronubo
 annulo*“.
 Optare (= sibi eligere) Apolog. 46.
 Orare Apolog. 30 „*orare de pectore*“.
 Ibid. et Adv. Iud. 11 „*or. manibus
 expansis*“. Item Adv. Marc. III, 18.
 De Monog. 10 „*or. pro mortuo*“,
 Scorp. 3 „*or. aliquem*“ et „*or. in
 aliquem*“. Ad Scap. 3. Adv. Marc. IV,
 26. 36.
 Oratio De Orat. 1. 2. 3. 4. 5. 6 „*oratio
 dominica*“. De Ieiun. 10 „*or. pin-
 guior*“. Ibid. 15 „*orat. ordinaria*“.
 Ibid. 7 „*orationem commendare*“. Ibid.
 11 „*orationem immolare*“. Ad Natt.
 I, 13 „*orationes littorales*“. De Anima
 51 „*ad primum halitum orationis*“.
 Apolog. 39 „*oratio praegustatur*“. Ad
 Uxor. II, 5 „*oratum per noctem ex-
 surgere*“.
 Orator (= qui orat) Adv. Marc. IV, 36.
 Orbis citri De Pall. 5.
 — terrae Apolog. 16.
 Orbitas De Patient. 16 „*orbitales aucu-
 pare*“.
 Ordinare Ad Uxor. I, 1 „*ord. tabulas*“.
 Apolog. 18 „*ord. saeculum*“. De Cultu
 Femin. II, 7 „*ord. crinem*“. Scorp. 10
 „*ord. potestates*“. De Resurr. Carnis
 14. 59. De Bapt. 3 „*ordinato mundo
 per elementa*“. Apol. 21. De Corona 5.

- Ordinarie De Resurr. Carnis 2 „ordin. tractare“.
- Ordinarius De Ieiun. 15 „ordinaria oratio“, h. e. dominica. De Corona 5 „ordin. psus“. Adv. Marc. IV, 14 „ordinariae sententiae“.
- Ordinatio De Praescript. Haeret. 41 „ordinationes haeticorum temerariae“. Ad Natt. II, 7. De Patient. 5. De Carne Chr. 1. Adv. Hermog. 19. De Anima 58 „ordin. iudicis“.
- Ordinativus Adv. Hermog. 19.
- Ordo De Patient. 10. De Resurr. Carnis 48 „ordo dispositio meritorum“. Ibid. 25 „ordo temporum sternitur“. De Monog. 11 „ordo ecclesiae“. De Exhort. Castit. 7 „ordo et plebs“. Ibid. „ordo sacerdotalis“. De Idol. 7. 8 „ordo ecclesiasticus“. De Exhort. Castit. 13. De Monog. 12 „ordines ecclesiastici“.
- (= res, ratio, dispositio, argumentum, decursus) Adv. Marc. IV, 7 „ordinem facere“. Apolog. 22. De Pudic. 9. Adv. Marc. IV, 21. Adv. Hermog. 5 „ordo aeternitatis“. Adv. Marc. V, 2. IV, 31. 11 „ordo Iohannis“. Ibid. III, 7. 13. 16. IV, 22. V, 1. 11 „ordo Moy-si“. Adv. Hermog. 29 „ordinem implere“. De Resurr. Carnis 56 „ordinem vitae decurrere“. De Carne Chr. 1. Adv. Hermog. 19.
- Organum Adv. Valent. 23 „org. temporum“. De Corona 5 „organa membrorum“. De Spectac. 10 „organis et lyris“.
- Oriens Adv. Valent. 3. Apolog. 16. De Resurr. Carnis 13 „orientis ales“. Adv. Marc. III, 13 „orientis virtus, aurum et odores“.
- Originalis De Praescript. Haeret. 21 „originales ecclesiae“. De Monog. 7 „orig. personae“. Apolog. 21 „originales auctores“, h. e. patriarchae. Adv. Marc. II, 9 „orig. summa“. De Carne Chr. 2 „originalia instrumenta“. Adv. Hermog. 19. De Anima 3 „originales argumentationes“.
- Ortygometra Adv. Marc. IV, 26.
- Os De Resurr. Carnis 61 „oris honor“. Ibid. 60 „oris spelunca“. Adv. Marc. IV, 12 os obstruere alicui.
- (= lingua, sermo) De Idol. 23.
- Oscillum De Pall. 1 „oscillum penduli impetus“. De Anima 19 „osc. universitatis“.
- Osculum Adv. Marcion. IV, 18 „osculis figere pedes“. De Orat. 14 „osculum signaculum orationis“. Ad Uxor. II, 4 „ad osculum convenire“. Ad Natt. I, 20 „oscula compingere“.
- Ossua De Resurr. Carnis 30. 32.
- Ostendere (= probare) De Praescript. Haeret. 2. Apolog. 10 „Sic per omnia „ostendam““.
- Ostensio Adv. Marc. V, 4.
— et Ostentatio De Cultu Femin. I, 7. crit.
- Ostentaticius De Virg. Vel. 3 „ostentaticia virginitas“.
- Otiosus (= inutilis) Apolog. 10 „otiosum est etiam titulos persequi“. De Paenitent. 3 „otiosum videri potest“. Ad Uxor. I, 5. De Corona 1 „otiosum coronamentum“.
- Ovanter Adv. Valent. 28 „ovunter occurrere“.
- Ovecula De Pall. 5. crit.

P.

- Pabulum (= cibus) Apolog. 7 „pab. infanticidii“. De Ieiun. 11 „pabuli recusati, recisi, retardati, officia“.
- Pacator De Anima 43 „pac. operum, somnus“.
- Pacatorius Adv. Marc. IV, 29 „pacat. iudicium“.
- Pacisci Apolog. 3 „de utilitatibus suis cum odio paciscuntur“. De Paenitent. 2 „pactus ignoscere“. De Pudic. 12.
- Paedagogatus Adv. Valent. 13.
- Paedagogium Apolog. 14 „paedagogia aulica“. Adv. Valent. 8.
- Paenitentia Adv. Marc. II, 24 „paenit. dei“. De Paenitent. 7 „paenit. secunda“. De Bapt. 10 „paenitentiae praepositus Iohannes“. Ibid. 12 „paenitentiae debitor“. De Pudic. 18 „paenitentiae ambitus“. Ibid. 10 „paenitentiam immolare“. Adv. Marc. II, 24 „paenitentiam gerere“.
- Paenitere De Pudic. 8. 13 „paenitens“. Adv. Marc. II, 24 „paenitendus“.
- Paenula De Corona 1. 8. Apolog. 6 „paenulae odium“.
- Paenulatus De Orat. 12.
- Paganus De Idol. 20 „pagana fides“. De Pall. 4.
- Pala Adv. Marc. V, 7. De Fuga in Persec. 1.
- Palabundus Apolog. 21.
- Palaestra De Pall. 4. Ad Martyr. 3. De Anima 2 „palaestrae opinioum“.
- Palaestrica De Spectac. 18. Apolog. 35 „palaestricam exercere“.
- Palam Ad Natt. II, 7 „palam est homines fuisse“. Ibid. II, 4 „palam est ut“. Adv. Hermog. 25 „palam est quod“. De Carne Chr. 20. Ad Natt. II, 10 „palam facere de aliqua re“. Ibid. II, 13.

- Palea De Praescript. Haeret. 3 „*paleae* levis fidei“.
- Palliatus De Pall. 5 „*sermo palliatus*“, h. e. philosophicus.
- Pallium De Pall. 5 „*pall.* duplex Cratetis“. Ibid. „*pallii* quatuor anguli“. De Virg. Vel. 12 „*pallium* extrinsecus iactare“.
- Palmatus De Corona 13 „*palmatae* togae“. De Idol. 18. Apolog. 50 „*palmata* vestis“.
- Palpitare De Spectac. 30 „*palp.* ad tribunal Christi“.
- Palus De Ieiun. 11 „*palos* terminales figure“.
- Pancarpia Adv. Valent. 12.
- Pangere Apolog. 46 „*pang.* gratiam“. Ibid. 9 „*pang.* filios“. Ibid. 50 „*pepigerunt* de laude“.
- Panis Adv. Marc. IV, 7 „*doctrinae* suae panem offert“. De Ieiun. 9 „*panem* velut cinerem“. Ibid. 15 „*panem* mandatum postulandum“. De Praescript. Haeret. 41 „*panis* oblatio“. Adv. Marc. IV, 26 „*panis* quotidianns“. Ibid. V, 8 „*panis* et calicis sacramentum“. De Ieiunio 5 „*panis* angelicus“, h. e. manna.
- Pannus Adv. Marc. IV, 12 „*pannum* haereticae novitatis adsuere“. Ibid. III, 13 „*panni*“. De Carne Chr. 2.
- Papa De Pudic. 13 „*papa* benedictus“.
- Papaver ficus De Praescript. Haeret. 36.
- Papilio Ad Martyr. 3 „*papiliones* militum“.
- Papiliunculus De Anima 32.
- Par De Exhort. Castit. 5 „*parem* homini necessariam prospexit deus“. — cum genit. De Spectac. 19. De Patient. 16. Apolog. 11. Adv. Marc. IV, 15. 29. 39. V, 14. 16. De Carne Chr. 3. 15. 16.
- Parabola Adv. Marc. IV, 11. 25. De Pudic. 7.
- Paracletus (vel Paraclitus) Adv. Prax. 1 „*paraclети* agnitio“. De Virg. Vel. 1. De Fuga in Persec. 14. Adv. Valent. 16. Adv. Prax. 9. De Monog. 3. De Pudic. 21. Adv. Hermog. 8. 16. De Anima 58. De Resurr. Carnis 11.
- Paradigma De Anima 43.
- Paradisus De Patient. 5 „*paradisi* colonus“. Scorp. 12 „*paradisi* compos“. De Resurr. Carnis 43 „*paradiso*, non inferis, deversurus“. De Anima 17. De Exhort. Castit. 13. Adv. Marc. V, 12. Apolog. 47. — Archangelus Adv. Valent. 20.
- Paralyticus Apolog. 21 „*paralyticos* restringere“. De Carne Chr. 4 „*paralyticos* redintegrare“.
- Parasitus Apolog. 39.
- Paratacticae structurae De Praescript. Haeret. 43 „*Quaerite et invenietis, ubique meminerunt*“ cett. De Corona 1 „*Proxime factum est, liberalitas praestantissimorum imperatorum expungebatur in castris*“. Adv. Ind. 1 „*Proxime accidit, disputatio habita est* Christiano“ cett.
- Paratura (= apparatus, instrumentum, materia) Apolog. 47 „*parat.* novitio-la“. De Spectac. 4. 3 „*parat.* spectaculorum“. De Pall. 3 „*parat.* materiarum“. Adv. Valent. 26 „*parat.* mundi“. Adv. Marc. II, 1. IV, 2 „*parat.* authentica“. Ibid. IV, 12 „*parat.* pabuli pridiana“. Ibid. 1, 11. Apolog. 22 „*paraturae* caelestes“. De Anima 44 „*in his* (sc. esu et potu) plurima somni paratura est“. De Corona 1 „*calceatus de evangelii paratura*“. Scorp. 10. De Monog. 7. De Ieiun. 11. De Virg. Vel. 12. Adv. Marc. III, 2. IV, 29. 31. 43. De Anima 37. 25 „*parat.* coloris“. Adv. Valent. 26 „*parat.* mundi“. De Anima 53 „*parat.* deversorii“.
- Paredrus De Anima 28 „*paredri* spiritus“.
- Parens multiplex De Anima 6.
- Parentare De Resurr. Carnis 1. De Spectac. 6. Ad Uxor. I, 5 „*par.* marito abstinentiam nubendi“. De Exhort. Castit. 12. De Spectac. 13 „*de parentato* non edimus“.
- Parentatio De Spectac. 12.
- Parentes (= propinqui) Ad Martyr. 2. Scorp. 3.
- Parere debito (= solvere debitum) De Resurr. Carnis 8. — (= apparere) De Resurr. Carnis 14. De Spectac. 8. De Bapt. 3. De Anima 6. Adv. Prax. 27. Adv. Marc. I, 15. IV, 8. V, 13. De Cultu Femin. II, 5.
- Pariare et Pariari (= parem esse) De Resurr. Carnis 6. 53. Adv. Marc. IV, 29. V, 20. De Anima 30. 32.
- Parilitas Adv. Marc. 1, 5. 6. De Resurr. Carnis 48. 58.
- Pariter esse aetate alicui Apolog. 19.
- Parricidalis De Pudic. 14 „*parricid.* libido“.
- Pars Apolog. 21 „*ex parte* Romana“. Adv. Hermog. 2 „*in partes* non devenire“. Ad Natt. I, 13., u. e. regio.
- Parsimonia carnis De Exhort. Castit. 10.
- Partiarus Adv. Marc. II, 23. I, 24. 26 „*partiarum* exitii“. De Resurr. Carnis 2 „*partiarum* sententiae illius“. Adv. Marc. III, 15.
- Participare Ad Uxor. II, 6 „*de poculo*

- partic.* De Idol. 13 „*partic. idolothyta*“. De Bapt. 18. Ad Natt. I, 6 „*partic. cum aliquo*“.
- Partialis Adv. Marc. III, 11 „*part. sanguis*“. Ibid. IV, 20.
- Parum est si Apolog. 6. 21. Ad Natt. II, 8. De Patient. 2. De Fuga in Persec. 12. De Idol. 7.
- Pascere Ad Natt. I, 18 „*pasc. linguam*“, h. e. comedere. Scorp. 12 „*pasc. patientiam*“. De Anima 56 „*pasci luce*“. De Testim. Animae 1. Apologet. 39 „*pasc. fidem*“. De Praescript. Haeret. 36.
- Pascha Adv. Hermog. 19. De Ieiun. 14. Adv. Marc. V, 7.
- Pascua Apolog. 22.
- Passibilis Adv. Marc. III, 7. De Resurrect. Carnis 57. De Anima 57. Adv. Iud. 14.
- cum genit. De Anima 12.
- Passibiliter De Anima 45.
- Passim (= iudistincte) Adv. Marc. V, 8.
- Passio De Spectac. 15 „*passio spiritus*“. De Virg. Vel. 11 „*passio nuptiarum*“. De Anima 25 „*passio praegnantis*“. De Resurr. Carnis 20 „*passio genitalis vulvae*“. De Carne Chr. 23 „*passio nuptialis adapertae vulvae*“. De Resurr. Carnis 33 „*passio resurrectionis*“. De Anima 58 „*passio utraque*“, h. e. poenae et refrigerii.
- appendix Enthymesis Adv. Valent. 9. 10. 13. 14.
- Passionalis De Testim. Animae 4 „*passion. caro*“. Adv. Valent. 16.
- Passive (= passim, promiscue) De Ieiun. 2 „*pass. currunt*“.
- Passivitas (= promiscua ratio, inconstantia) Apolog. 9 „*passiv. luxuriae*“. De Corona 8. De Pall. 4. Adv. Hermog. 41 „*passiv. et turbulentia*“. Adv. Valent. 30 „*passiv. vitae*“. Adv. Marc. IV, 16 „*passiv. sententiae*“. De Anima 4 „*passivitalis commercia*“. Ibid. 46. Ad Natt. II, 5.
- Passivus (= passim, promiscue) De Pall. 3 „*passivus utiles*“.
- Passivus (= promiscuus, inconstans, vagus) De Carne Chr. 24. De Monog. 6. Adv. Marc. I, 7. 20. De Ieiun. 2. Ad Natt. II, 2. Adv. Valent. 5.
- Pastinare De Exhort. Castit. 6.
- Pastinatio De Exhort. Castit. 6.
- Pastor De Corona 1. De Fuga in Persec. 11. De Pudic. 7. De Paenitent. 8. De Pudic. 10 „*Pastoris scriptura*“.
- Patagium De Pall. 3.
- Patefacere De Carne Chr. 3 „*patefacti corporis lege*“.
- Pater Apolog. 8 et Ad Natt. I, 7 „*pater sacrorum*“. Apolog. 34 „*paterfamilias, non dominus*“.
- Pati de deo Apolog. 23.
- (= πάσχειν, sortiri) Apolog. 21 „*deum patrem non de sororis incesto nec de stupro filiae aut coniugis alienae passus est*“, h. e. habuit, sortitus est. Ibid. 17 „*et sanitatem suam patitur*“, h. e. nanciscitur. De Spectac. 15. De Anima 9. Scorp. 1. 9. De Virg. Vel. 14. De Pall. 4. Ad Natt. II, 3. 10. Adv. Marc. V, 12. De Anima 4 „*pati quaestionem*“. Adv. Prax. 5. Adv. Valent. 27. De Resurr. Carnis 14. Adv. Hermog. 38. 39.
- Patientia Scorp. 12 „*patientiam pascere*“. De Patient. 2 „*pat. canina*“. Ibid. 10 „*patientiam administrare*“. Ibid. 11 „*patientiam gerere*“. Ibid. 2 „*patientiam perpetrare*“.
- Patriarcha Ad Natt. II, 12 „*patriarcha deorum*“. Adv. Hermog. 8 „*patriarchae haereticorum philosophi*“. De Anima 3.
- Patricos Aeon Adv. Valent. 8.
- Patrocinari Apolog. 18 „*quibus aut vetustas aut curiositas aliqua ad famam patrocinabatur*“. De Testim. Anim. 1. Adv. Marc. V, 7. De Carne Chr. 20. De Resurr. Carn. 11. 38. Adv. Prax. 14.
- Patrocinium Adv. Valent. 1. De Anima 13. Ad Natt. II, 7 „*patrocinia humanae doctrinae*“, h. e. philosophi. De Patient. 16 „*patrocinia*“, h. e. patroni. De Resurr. Carnis 18.
- Patruitus (?) Adv. Valent. 12 „*de patruitis*“.
- Pavinus Adv. Valent. 13 „*pavon. ornatus*“.
- Pauper Apolog. 25 „*pauperes ritus*“.
- Paupere De Cultu Femin. II, 11 „*pauperius incedit*“.
- Paupertas De Patient. 13 „*paup. lucis*“.
- Paupertinus Adv. Marc. I, 14 „*paupertina elementa*“. Ad Natt. II, 17 „*paup. superstitio*“.
- Pax De Anima 51 „*pacem condere*“, h. e. orationi finem imponere. Ad Martyr. 1. 4. De Praescript. Haeret. 30 „*pacem recipere*“. Ibid. 41 „*pacem miscere*“. Adv. Prax. 1 „*pacem inferre*“. De Pudic. 3. 22 „*pacem ecclesiasticam reddere*“. De Virg. Vel. 2 „*ius pacis communicare*“. Adv. Marc. V, 5 „*salutatio in pacis nomine*“. De Pudic. 15 „*pacis ecclesiasticae postliminium*“. De Orat. 14 „*pax conferenda cum fratribus*“. De Pudic. 12 „*pacem reddere*“. De Patient. 1 „*pacem committere alicui*“. Adv. Prax. 1 „*pacis litteras revocare*“.
- Peccantia Adv. Iud. 10. 11.

- Peccatela De Anima 40.
 Peccator omnium notarum De Paenitent. 12.
 Peccatorius Adv. Marc. II, 24 „mala peccatoria“. De Carne Chr. 8 „peccat. census“.
 Peccatrix De Pudic. 11. De Carne Chr. 8. 16.
 Peccatum De Pudic. 9 „pecc. inconcessibilia“. Ibid. 10 „pecc. naturalia, pecc. voluntaria“. Ibid. 12 „pecc. non remissibilia“. Ibid. 2. 7. 19 „pecc. remissibilia, pecc. irremissibilia“. De Bapt. 10 „pecc. dimittere“.
 Pectines Solis Adv. Valent. 3.
 Peculiariter De Pudic. 22.
 Peculium De Anima 37 „peculia naturalia animae“. De Pudic. 22. Adv. Valent. 14. 25. De Fuga in Persecut. 11.
 Pecos (= fetus in utero figuratus) Adv. Marc. IV, 21. De Resurr. Carnis 34.
 Pellicatus De Pudic. 5.
 Pelliceus De Cultu Femin. I, 1 „pell. tunicae“. De Resurr. Carnis 6. 7., h. e. cutes. Adv. Valent. 1. 24.
 Pellitus De Pall. 3.
 Pellucidus De Pall. 4 „pellucido textu“.
 Peloris De Cultu Femin. I, 6.
 Pendere De Pudic. 10 „pendente vestigio ingrederis“. De Resurr. Carnis 18 „pendet edictum dei“. Adv. Marc. IV, 36 „adhuc pendentibus Augustinianis censibus“.
 Pendere sententiam De Resurr. Carnis 17., h. e. sententiam pati, puniri.
 Pendulus De Pall. 1 „pend. impetus“. De Anima 33 „pend. expectatio“.
 Penes (= apud, in) De Pall. 2 „penes aures Midae blattit“. De Paenitent. 4 „penes aquas seritur“. De Praescript. Haeret. 8 „penes deum fuerant“. Apolog. 3. 9. 10. 19. 21. 23. 30. 37. 39. 46. 50. Ad Natt. I, 12. 14. 15. 16. II, 9. Adv. Hermog. 41. De Pudic. 1. Adv. Marc. IV, 24. 36. De Anima 2. De Carne Chr. 20 „penes scripturas sanctas“.
 Penetrabilis De Spectac. 26 „penetr. daemoniis“.
 Pennatulus Ad Natt. I, 10.
 Pensare Ad Natt. II, 13 „pens. pretium“. De Carne Chr. 4 „pens. laudem“. De Resurr. Carnis 32 „pens. ultionem“. Ibid. 16. 43. De Anima 58 „pens. mercedes“.
 Pensitare Apolog. 5.
 Pensum facere Adv. Marc. I, 1.
 Penuria mundi De Patient. 13. De Resurr. Carnis 8.
 Peplus De Pall. 4.
 Pepo De Anima 32 „pepo tam insulsus“. Adv. Marc. IV, 40.
 Per (= propter) Adv. Marc. IV, 18 „per paenitentiam“.
 Peraequare De Anima 2. 29. Adv. Valent. 11. 12. De Resurr. Carnis 34.
 Peraequatio De Pudic. 8 „peraeq. exemplorum“. Adv. Marc. IV, 29. Adv. Valent. 12. De Resurr. Carnis 52 „peraequ. praerogativae“. De Anima 24.
 Peraequae Adv. Prax. 2.
 Perculsus De Anima 52.
 Percutere De Ieiun. 2. Scorp. 1 „percuti diffidentia“. Adv. Marc. V, 1 „percut. tituli caractere“.
 Perdelere Adv. Iud. 11.
 Perdere paenitentiam De Pudic. 15. Ibid. 21 „perd. ecclesiam“.
 Perditio Apolog. 50. De Carne Chr. 14. 17. De Praescript. Haeret. 30. De Resurr. Carnis 34. 55.
 Perditrix (castitas) De Exhort. Castit. 13.
 Perditus Ad Natt. I, 14 „perditissimus Iudaeus“.
 Perdocere Adv. Valent. 3.
 Perducere unguento Adv. Marc. IV, 18.
 Perductor Apolog. 43.
 Pereger Ad Uxor. II, 4.
 Peregrinari Apolog. 19 „peregrinandum est in historias et litteras orbis“.
 Peremptorius De Pudic. 1 „perempt. edictum“. De Anima 25 „peremptorium infantis spiculum“.
 Peremptrix De Anima 42.
 Perennare De Resurr. Carnis 42 „dentes incorruptos perennare“. De Paenitent. 4 „perennat foliis“. De Ieiun. 6 „perennare ieiunium“.
 Perfecte Apolog. 45 „perfectus“.
 Perfecti primae coniugat. tertia plur. contracta De Pall. 3 „promulgare“. De Paenitent. 5.
 Perfectus De Resurr. Carnis 7 „perfectae ferruginis gladius“. Adv. Marc. I, 24 „perfecta malitia“. Apolog. 45. Ad Martyr. 1 „perfectissimus gladiator“.
 Perficere De Paenitent. 3 „perficiendi infelicitas“. De Patient. 12 „perficiet munus ad altare“.
 Performare (ad malum) Apolog. 1.
 Perfrui Adv. Hermog. 25.
 Perfundere De Anima 50. Apolog. 1 „perf. pudore“. Ibid. 40 „Vulsinius perfudit ignis de caelo“.
 Pergere ad acuta De Pall. 5.
 Pergula Adv. Valent. 7 „aliis atque aliis pergulis superstructis“.
 Periclitari (= *κινδυνεύειν*) De Bapt. 17. De Pudic. 4 „periclitantur iudicari“. De Ieiun. 3 „periclitantur subruui“.

- Adv. Hermog. 21. De Corona 1. De Carne Chr. 13. 18.
- Periculosus De Paenitent. 7 „*periculo-*
sa“, h. e. pericula.
- Periculum Adv. Prax. 15 „*peric.* lumi-
nis“, et „*peric.* rationis“.
- Periet et Peribit Adv. Marc. IV, 39.
- Perindigere Scorp. 13.
- Periscelium De Cultu Femin. II, 13.
- Perlucidus De Anima 9.
- Perluminare caecum De Carne Chr. 4.
crit.
- Permeator Apolog. 21 „*perm.* universi-
tatis“.
- Permissio Ad Uxor. I, 3.
- Permissor Adv. Marc. I, 22. Adv. Her-
mog. 9.
- Pero De Pall. 5 „*perones* effeminati“.
De Cultu Femin. II, 10 „*perones* Par-
thorum bullati“.
- Perorare De Carne Chr. 4. De Resurr.
Carnis 20 „*peror.* exitum urbium“.
Apolog. 12. De Spectac. 12. 24. De
Idol. 7. Adv. Marc. III, 11 „*perora* in
illa opera“. Apolog. 18. De Anima 32
„*ne* singulis *perorandis* immoremur“.
De Patient. 1. Adv. Marc. IV, 21. Adv.
Valent. 8 „*peror.* virum fortem“, h. e.
declamare.
- Peroriga (?) De Monog. 1.
- Perosus De Paenitent. 5. De Virg. Vel.
16. De Anima 1.
- Perpastinare (?) De Cultu Femin. II, 9
„*perpastinantes* usum divitiarum“.
- Perperam philosophantes Adv. Marcion.
IV, 25.
- Perpes Apolog. 18 „*ignis perpes* et in-
gis“.
- Perpetrabilis Ad Uxor. II, 1.
- Perpetuitas Adv. Valent. 11.
- Perrogare De Pall. 5. De Idol. 11 „*per-*
rog. fidei conscientiam“.
- Perservare De Patient. 5 „*pers.* patien-
tiam“. Ad Uxor. I, 1 „*perservanda*
carnis integritas“. De Pall. 4.
- Perseverare Apolog. 9 „*perseveratur* fa-
cinus“. De Pall. 4 „*persev.* puel-
lam“.
- Persona Adv. Marc. IV, 14 „*persona* no-
minis“. De Corona 1. De Paenitent.
11 „*personae* maioris occursum“. De
Monog. 7 „*pers.* originalis“. De Carne
Chr. 11 „*personam* aut cassidem in-
duere“. De Spectac. 23. De Pudic. 5
„*personae* acceptatio“. Apolog. 36
„*personarum* exceptio“.
- Personalis De Resurr. Carnis 21 „*per-*
sonalia iudicia“. Adv. Prax. 15 „*per-*
son. distinctio“.
- Personare De Resurrect. Carnis 19. De
Anima 10.
- Perspicax c. genit. De Resurr. Carnis 24
„*perspic.* eiusmodi sensuum“.
- Perstare (alicui rei) Adv. Marc. IV, 9.
- Persuadere aliquem De Anima 44. De
Resurr. Carnis 4. crit. 18. Adv. Val. 9.
- Pertinere aliquid De Spectac. 10.
- Pertinenter Adv. Marc. IV, 38. 9 „*perti-*
nentius“. Ibid. IV, 31 „*pertinentissi-*
me“.
- Perversio (= vitiatio, turbatio) Adv.
Marc. IV, 5.
- Perversitas Ad Uxor. I, 3 „*perversitates*“.
- Perversus De Carne Chr. 13 „*perversis-*
simum“. Adv. Prax. 9 „*perversus* quis-
que“. Apolog. 1. Ad Natt. I, 1 „*in*
perversum transfugae“. De Praescript.
Haeret. 30 „*in perversum* aemulari“.
Adv. Marc. II, 16 „*perversum* est ut“.
- Pervertere (= turbare, interpolare) Adv.
Marc. IV, 5.
- Pervigilium De Bapt. 20.
- Pervivere De Anima 56.
- Pervolare Apolog. 23 „*perv.* turres“.
- Pervolaticus De Anima 46 „*vaga* et *per-*
volatica“.
- Pessinunta (= Pessinus) Apolog. 15. crit.
- Pessum abire Apolog. 40.
— ire Ad Natt. I, 9.
- Petitio De Anima 9 „*petitiones* delegare“.
- Petrinus Adv. Marc. III, 16. Adv. Iud. 9
„*petrina* acie circumcisi“.
- Phanerosis De Praescript. Haeret. 30.
- Phantasma Apolog. 23. 22 „*phantasmata*
Castorum“. De Idol. 4. Adv. Marc. I,
27. V, 14. 20. De Carne Chr. 1. 5. De
Resurr. Carnis 2. De Anima 57.
- Pharisaeus Adv. Marc. V, 20.
Φεῦ Adv. Valent. 8.
- Philosophia De Pall. 5 „*phil.* elinguis“.
De Praescript. Haeret. 7 „*phil.* sae-
cularis“. De Anima 6 „*philosophiae*
intentio enormis“. Ibid. „*philosophia*
ieiunantes“.
- Philyra De Pall. 3 „*philyrae* taeniis“.
- Phrenetica De Anima 43.
- Phrygio De Idol. 3. De Cultu Femin. I, 1.
- Physicus Ad Natt. II, 2 „*physica* theo-
logia“. Adv. Valent. 15.
- Physiologie Ad Natt. II, 13.
- Physiologicus Ad Natt. II, 4.
- Pieria Apolog. 21 „*Pieriae*“, h. e. in
Pieria.
- Pigmentatus De Cultu Femin. II, 13.
- Pigmentum De Idol. 11 „*pigmenta* me-
dicinalia“. Scorp. 1. De Cultu Femin.
II, 8 „*pigm.* muliebre“.
- Pignerare Adv. Marc. V, 12 „*pigneratos*
in eandem spem superindumenti“.
Apolog. 13.
- Pignus Ad Natt. I, 16. II, 9. Adv. Prax.
3., de liberis.

- Pileum petere De Spectac. 21.
 Pinnula Adv. Marc. I, 13 „*pinn.* tetra-
 onis“.
 Pipiare De Monog. 16 „*pipiantes* infantes“.
 Adv. Valent. 15 „*pipiavit* imbres“, h.
 e. effudit pipians.
 Piscatura Adv. Marc. IV, 8.
 Piscina De Bapt. 5 „*pisc.* Bethsaida“.
 De Anima 32 „*piscinarum* submersio
 strangulabilis“.
 Pisculentus Adv. Marc. II, 20 „*pisculen-*
tum“.
 Pistis Aeon Adv. Valent. 8.
 Pituita Adv. Valent. 24 „*pituitis* et gra-
 mis“.
 Placentem sibi esse de aliqua re Adv.
 Marc. IV, 35.
 Placibilis De Resurrect. Carnis 43. 47
 „*placib.* deo“.
 — et Placibilis De Resurr. Carnis 47.
 crit.
 Placidum quiescere Scorp. 12.
 Plaga Scorp. 5 „*occursum* est huic *pla-*
gae“. Adv. Marc. III, 15.
 Plagiarius Adv. Marc. I, 27.
 Plagiator Adv. Marc. I, 23.
 Plagula De Orat. 1 „*nova* plagula novo
 vestimento“.
 Planca De Paenitent. 12 „*plancae* duae
 humanae salutis“.
 Plane De Pall. 4 „*quo planius* adeantur“.
 Planus Adv. Marc. III, 6 „*planum* in si-
 gnis existimarunt“. Ibid. III, 15.
 Plasmare De Spectac. 23. Adv. Iud. 13.
 Plasmator Adv. Iud. 2.
 Plastes et Plasta Apolog. 16. De Idol. 3.
 Ad Natt. I, 12.
 Plasticus De Cultu Femin. II, 2 „*plastica*
 divina“. Ibid. II, 5 „*plastica* dei“. De
 Spectac. 18. Ad Natt. I, 12 „*plasticae*
 manus“. De Anima 43.
 Platonica (= schola Platonica) De Prae-
 script. Haeret. 30.
 Plaudere in sinum De Pudic. 6.
 Plausor Apolog. 35.
 Plebs Ad Natt. I, 10 „*plebs* caelitem“.
 Plenitudo Apolog. 46 „*plen.* scientiae“.
 De Spectac. 20 „*plenit.* veritatis“. De
 Ieiun. 6., h. e. satietas. Adv. Marc.
 V, 19.
 Plenus aliquid Adv. Marc. II, 22.
 Pleroma Adv. Valent. 8. 10. 11. 12. 13.
 22. 32.
 Plerumque (= pleraeque regiones) Apo-
 log. 20.
 Plumatus Apolog. 21.
 Plumbatus Apolog. 29.
 Pluraliter Adv. Marc. V, 18. Adv. Prax.
 12. 22.
 Plurifariam Ad Uxor. I, 2.
 Plurifarius Adv. Marc. I, 4.
 Plurimus De Monog. 11 „*plurimi* ma-
 trimonii licentia“. Adv. Praxean 13
 „*plurima* divinitas“, h. e. idolola-
 tria. Adv. Iud. 13 „*plurimum* nimis“.
 De Spectac. 27 „*plurimum* dulcibus“.
 Adv. Marc. II, 24. V, 13.
 — cum genit. Adv. Marc. V, 11 „*pluri-*
mus misericordiae“. Ibid. II, 24.
 Plus nubere De Exhort. Castit. 7 „*non*
plus nubunt“.
 — (= magis) De Pall. 5 „*plus* laesere“.
 Adv. Hermog. 15 „*plus* bonum floruis-
 set sine mali afflatu“. De Anima 33
 „*plus* gaudere“.
 — est quod De Corona 8. De Anima
 19. 43. Scorp. 9. Apolog. 6. De Re-
 surre. Carnis 22.
 — est si De Pudic. 9. Adv. Marc. II, 21.
 Poculum Scorp. 12 „*pocula* martyrio-
 rum“.
 Poderes Adv. Iud. 11. 14.
 Poenalis De Cultu Femin. I, 4 „*poenale*
 opus metalli“. Apolog. 27 „*poen.* ser-
 vitus“. De Anima 51 „*poen.* exitus“.
 Poenicus De Pall. 2 „*ne Poenicum* inter
 Romanos erubescat“.
 Poetica (= poesis) Ad Natt. II, 13.
 Poeticus (= poeta) Apolog. 37.
 Politeuma Adv. Marc. III, 24.
 Politia Ad Martyr. 3.
 Pollens De Ieiun. 6 „*pollentioris* mentis“.
 Pollicitator Adv. Iud. 1 „*poll.* idoneus“.
 Pollicitatrix Apolog. 23 „*pollicit.* pluvia-
 rum“.
 Pollinctor Scorp. 7. Apolog. 13.
 Pollucere De Idol. 2.
 Pollucibilis De Ieiun. 17 „*pollucibilior*
 obsonandi“.
 Polluctor Apolog. 39.
 Polluctum Ad Natt. II, 7. Apolog. 39.
 Pometum De Pall. 2.
 Pompa De Pudic. 5 „*pompa* et sugge-
 stus moechiae“. De Spectac. 24. De
 Idol. 10. 15. De Corona 13 „*pompa*
 diaboli“.
 Pompaticus De Cultu Femin. II, 9 „*pomp-*
paticae feminae“. Adv. Valent. 16 „*pomp-*
adventus“.
 Pompatus De Spectac. 7 „*pompator* sug-
 gestus“.
 Pomum De Ieiun. 1. De Pudic. 16 „*ex*
pomo matrimonii ieiunare“. De Cultu
 Femin. I, 6 „*maris poma*“.
 Ponderare (de aliqua re) Ad Natt. I, 7.
 De Anima 56 „*pond.* aliquid alicui“,
 h. e. destinare, tribuere, delegare.
 Pone De Pall. 3 „*pone* pavum nomi-
 nandus“.
 Ponere Apolog. 12 „*pon.* cervicem“. De
 Anima 4 „*in* esse *poni*“.
 Pontifex Maximus De Praescr. Haer. 40.

- De Exhort. Castit. 13. De Pudic. 1. 21.
De Monog. 17. Apolog. 26.
- Pontifex salutis De Carne Chr. 5.
- Pontificalis Adv. Valent. 37 „*pontif.* auctoritas“.
- Popina De Ieiun. 12 „*popinas* exhibere martyribus incertis“.
- Popularis Apolog. 40 „*populare* incommodum“. De Pall. 4 „*popularium* libidinum nundinae“. De Spectac. 3 „*discrimen popularium*“. De Resurr. Carnis 22.
- Popularitas Adv. Marc. I, 10 „*popul.* maior generis humani“. De Anima 30 „*popularitatem* exonerare“. De Corona 13 „*popularitatis*“.
- Porrigere Apolog. 42 „*porrig.* manum“. Ibid. 21 „*porrigitur* ex sole radius“. De Cultu Femin. II, 5 „*porrigunt* oculos fuligine“.
- Porro Quirites Adv. Valent. 14.
— (= at, atenim, atquin) De Corona 7. Apolog. 9. 23. 25. 37. Ad Natt. II, 3. 4. 5. 8. De Idol. 14. Scorp. 9. 10. Ad Uxor. II, 2. Adv. Hermog. 1. 3. 12. Adv. Marc. IV, 8. 27. 28. V, 1. 9. 10. 16. 18. 19. Adv. Prax. 21. De Carne Chr. 7. De Anima 16. 38. 43. 51. De Resurr. Carnis 7. 12. 14. 34. 36. 40. 46. 55. cett. cett.
- Portare De Bapt. 1 „*port.* fidem“. De Carne Chr. 6 „*port.* carnem“.
- Portendere (= significare, interpretari, praedicere) De Fuga in Persec. 4. De Pudic. 7. Adv. Marc. IV, 29. 30. 35. V, 1. 4. 10. Adv. Prax. 28. Adv. Hermog. 37.
- Portentosus et Portentuosus De Anima 13 „*portentosissima* munificentia Archimedis“. Adv. Marc. V, 15. De Anima 32 „*portentosior*“.
- Porticus Salomonis De Praescript. Haeret. 7.
- Portionalis De Virg. Vel. 4. De Ieiun. 9 „*portionale* ieiunium“. Adv. Hermog. 31. De Resurr. Carnis 57.
- Portio Apolog. 5 „*portio* Neronis de crudelitate“.
- Positio et Dispositio De Resurr. Carnis 42. crit.
- Positio Ad Natt. I, 7. Adv. Hermog. 27 „*positio* verbi prima“, h. e. praesens tempus.
- Posse (= posse esse, posse fieri) Adv. Marcion. IV, 24. De Resurrect. Carnis 45.
- Possessio martyrii De Pudic. 22.
- Possidens c. genit. Adv. Marc. II, 4. 6 „*possid.* mundi“.
- Possidere haereditate et Possidere haereditati Scorp. 2. De Resurr. Carnis 48. 49. 50. Adv. Marc. II, 23 „*possessus* a mulieribus“.
- Possum dicere Ad Mart. 4. De Fuga in Persec. 2. De Exhort. Castit. 7. De Monog. 3 „*possum* contendere“. Scorp. 7. Ad Uxor. I, 3. De Ieiun. 10 „*possum* figere“. Adv. Marc. V, 8. 13.
- Posteritas De Praescript. Haeret. 31 „*poster.* mendacitatis“. Ibid. 34. Adv. Marc. I, 23. V, 19 „*post.* haeretica“, h. e. posteriores haeretici. Adv. Prax. 2 „*poster.* haeticorum“.
- Postliminium De Pudic. 14 „*postlim.* ecclesiasticae pacis“. De Anima 35 „*postlim.* vitae“.
- Postquam cum praes. De Exhort. Castit. 10.
- Postremissimus De Cultu Femin. II, 1.
- Postremitas De Anima 53 „*post.* mortis“.
- Postremo (= denique) De Testim. Animae 2.
- Postulare De Monog. 11 „*postul.* matrimonium“. Apolog. 42 „*postulamur* titulo iniuriarum“. De Patient. 5 „*post.* aliquid de aliquo“.
- Postumalis Adv. Valent. 31 „*postum.* principatus“.
- Postumare De Resurr. Carnis 45 „*ordine postumat*“. Apolog. 19 „*postumant* Moysi prophetae ceteri“, h. e. aetate minores sunt.
- Postumatus Adv. Valent. 34.
- Postumus Apolog. 40 „*post.* clades“. De Anima 54 „*postuma* eruditio“. Ibid. 42 „*post.* vita“. Ibid. 17 „*postuma* veritatis sententia“. Scorp. 1 „*de postumo* corporis“, h. e. de cauda. De Testim. Animae 4 „*postuma* fama“.
- Potaculum (= potatio, potio) Apolog. 39. De Resurr. Carnis 4.
- Potare fidem De Praescript. Haeret. 36.
- Potare (= potu refrigerare) De Spectac. 30 „*felle et aceto potatus*“. Adv. Iud. 13.
- Potens c. inf. Scorp. 8.
- Potentator De Resurr. Carnis 23.
- Potentatus De Resurr. Carnis 22.
- Potestas De Anima 20. 24. 38 „*potestates* dominatrices“.
- Potestativus Adv. Hermog. 19.
- Potiri aliquid Apolog. 17 „*pot.* sanitatem“. De Pall. 2. 3.
- Prae manu esse Apolog. 28. Scorp. 10. De Testim. Animae 4. Adv. Marc. V, 11.
- Praehibere Scorp. 1 „*praeb.* tutelam“.
- Praecanere (= praedicere, prophetare) Adv. Iud. 11. De Idol. 9. 15.
- Praecellentia Apolog. 23.
- Praeceptus (= abruptus) De Corona 1.
— ire Adv. Marc. IV, 38 „*sciens praecipus* ituros homines“.

- Praeceptive Adv. Marc. V, 10.
 Praeceptivus De Resurr. Carnis 49 „*praeceptivo modo*“.
 Praecessio De Monog. 12.
 Praecinere (= praedicere, prophetare) De Carne Chr. 6.
 Praecipere c. accus. et infin. pro *ne* Adv. Marc. V, 7.
 Praecipitare Ad Scap. 4 „*praecipitatus a daemone*“. Apolog. 41. 22 „*fruges in flore praecipitat*“, h. e. interficit, decutit.
 Praecludere aliquid ab aliqua re Ad Natt. I, 2.
 Praecluser Adv. Marc. IV, 27 „*praec. legis*“.
 Praecogitare Adv. Valent. 36.
 Praecogitatio Adv. Marc. IV, 39.
 Praeconium De Resurr. Carnis 11. 19.
 Praecoquus Ad Natt. I, 15 „*praecoquum infantem exhaustis*“, h. e. immaturum. Adv. Marc. III, 8 „*praecoquus et abortivus*“. Ibid. IV, 27 „*praecoqua dilectio*“. De Pall. 1 „*praecoqua Romanum*“.
 Praecordia Apolog. 35 „*praec. scenam insculpta*“. Adv. Iud. 7 „*praec. a diabolo obsessa*“. De Ieiun. 2 „*de totis praecordiis credere*“.
 Praecox De Anima 20 „*praecoce lingua*“.
 — et Praecocus De Anima 20. crit.
 Praeculcare De Monog. 10.
 Praecurare Adv. Marc. II, 29.
 Praecursor Adv. Marc. V, 16. Adv. Iud. 9.
 Praedamnare De Idol. 17. Apolog. 3. Adv. Marc. II, 29.
 Praedamnatio Apolog. 27.
 Praedesignatus De Resurr. Carnis 23.
 Praedicare (= praedicere) Adv. Iud. 3.
 Praedicator (= propheta) Apolog. 18.
 Praedicatrix De Anima 46.
 Praedo lavantium Apolog. 44.
 Praeesse (= praestare) De Pudic. 16 „*praest nubere quam uri*“. De Carne Chr. 17 „*praest nt*“.
 — (= antea esse) De Resurr. Carnis 14.
 Praefari (= prophetare) Apolog. 18. 20 „*praef. futura*“.
 — alicui rei (= materiam praebere, in causa esse) Apolog. 14. Ad Natt. I, 10.
 Praeferre (= praese ferre) Adv. Prax. 24. 28.
 Praefocare Adv. Iud. 3.
 Praeformator De Praescript. Haeret. 30.
 Praefortis De Carne Chr. 5.
 Praefugere Adv. Iud. 5.
 Praegnatus Adv. Marc. III, 13. Adv. Iud. 9. De Carne Chr. 1.
 Praegustare Apolog. 39 „*praegust. orationem*“.
 Praeindicare Adv. Iud. 6.
 Praeindicare De Corona 2 „*praeindican- suae parti*“. Apolog. 3. Scorp. 6. De Spectac. 3. 4. De Pudic. 15. De Virg. Vel. 6. Adv. Marc. II, 16 „*praeiud. de aliquo aliquid*“. Ibid. IV, 35. V, 6. 15. 20. Adv. Hermog. 6. De Resurr. Carnis 5. 18.
 Praeindicium De Anima 2 „*sine laqueo alicuius praeiudicii*“. Apolog. 39 „*praeiud. futuri iudicii*“. De Virg. Vel. 7 „*praeiud. naturae*“.
 Praelatio Apolog. 13. Ad Natt. I, 10. Adv. Valent. 22. De Carne Chr. 7. De Anima 24.
 Praelator De Pudic. 2 „*praelator misericordiae quam iudicii*“.
 Praelator Adv. Marc. I, 9. III, 24 „*praelator populus*“.
 Praelegare Ad Uxor. I, 1.
 Praelegere (= eligere prae alio) Ad Natt. I, 14.
 Praelibare De Resurr. Carnis 2.
 Praeloqui Adv. Iud. 4. 14.
 Praeluminare De Res. Carnis 33 „*praeluminata parabola*“.
 Praemaledicere Adv. Marc. V, 3.
 Praemeditatorium De Ieiun. 6 „*praemedit. latrinarum*“.
 Praemeditatus Adv. Marc. II, 17.
 Praeminari Adv. Marc. V, 19. Apolog. 21.
 Praeministrare Apolog. 21. Ad Natt. I, 7. II, 3. Adv. Marc. IV, 14. V, 6. 18.
 Praemittere (= praefari) Ad Uxor. I, 3. Adv. Marc. IV, 22.
 — Ad Uxor. I, 5 „*liberos praemittere optamus*“, h. e. ante mori videre. Hinc *Praemissus* idem quod defunctus. De Exhort. Castit. 1 „*praemissa uxor*“. Ad Uxor. I, 4. De Monog. 10. De Ieiun. 12.
 Praemonitorius De Anima 3 „*praemonitorium edictum*“.
 Praenominare (= praenomen indere) Adv. Marc. V, 15.
 Praenotare De Resurr. Carnis 22.
 Praenubere De Orat. 22.
 Praenuntiare Adv. Marc. V, 8. De Cultu Femin. II, 12. Adv. Hermog. 10.
 Praenuntiatio De Anima 46.
 Praenuntius De Anima 35 „*praenuntius domini Iohannis*“.
 Praeopimus De Paenit. 8.
 Praeostendere Adv. Iud. 4. 5.
 Praeparatura Adv. Marc. IV, 13. 18 „*praeparaturam agere*“. De Anima 43.
 Praepositus De Paenit. 6 „*praepos. baptismo*“. De Fuga in Persec. 11 „*praepos. ecclesiae*“.
 Praepotentia Adv. Marc. II, 7.
 Praeputiatio Adv. Marc. V, 4. 13. De Resurr. Carnis 23.
 Praeputiatus Adv. Marc. V, 9.

- Praerogativa Apolog. 5 „*praerog.* suffragii“. Adv. Marc. IV, 22. 31. Adv. Hermog. 4. Adv. Iud. 3. 1 „*praerogativam habere*“. Adv. Valent. 4 „*praerog. martyrii*“. De Resurr. Carnis S. 25. 43. 52. De Anima 39.
- Praerupium et Praeruptum Adv. Marc. IV, 38.
- Praescientia Adv. Marc. II, 7 „*praesc. dei*“.
- Praescius c. genit. Apolog. 12.
- Praescribere (= exceptione uti, exceptione perimere, obicere) Adv. Prax. 20 „*praescribit ex pluribus in pauciora*“. Apolog. 4. 7. 47. Ad Natt. I, 3. 20. De Carne Chr. 4. De Fuga in Persec. 1. De Resurr. Carnis 57. Adv. Iud. 3.
- (= in initio scribere, praefari) Adv. Marc. V, 5. 11 „*praescriptus*“, h. e. inscriptus.
- Praescriptio (= praescriptum, lex) Ad Natt. I, 12 „*praescr. naturalis*“.
- (= clausula qua reus adversarii intentionem oppugnat, exceptio, defensio) Adv. Marc. I, 1 „*praescr. novitatis*“. De Patient. 4 „*praescriptionis compendio*“. De Bapt. 3. Adv. Marc. III, 1 „*praescriptionis compendia*“. Ad Natt. II, 1. II, 12. Adv. Prax. 11.
- Praescriptive Adv. Marc. IV, 1 „*praescr. occurrere*“.
- Praesentaneus Apolog. 29. Ad Natt. I, 7.
- Praesentare (= repraesentare) De Praescript. Haeret. 36. crit. De Resurr. Carnis 63.
- Praesentia Scorp. 1 „*praes. rerum*“. De Carne Chr. 7 „*in praesentia esse*“.
- Praeses De Carne Chr. 8. Adv. Hermog. 11 „*praeses mali diabolus*“.
- Praessessio De Monog. 12.
- Praesidere Apolog. 39. De Pudic. 14. 21. De Ieiun. 17. De Resurr. Carnis 13. 14. 16.
- Praesignare Adv. Marc. I, 11. 13.
- Praesperare in aliquem Adv. Marc. V, 17.
- Praestans (= liberalis) Adv. Marc. II, 16. III, 29. IV, 24.
- Praestantia (= quod quis, vel qua quis quid praestat) De Ieiun. 7 „*de praestantia humana*“, h. e. de viribus humanis. Adv. Marc. II, 16 „*praest. dei propter merentes*“. Ibid. IV, 29.
- Praestare Adv. Marc. IV, 35 „*praest. fratri militiam*“, h. e. repraesentare.
- (absolute posit.) Adv. Hermog. 34.
- Praestigia Adv. Marc. III, 24 „*praest. magnae promissionis*“. Apolog. 33 „*praestigiae circulatoriae*“.
- Praestringere De Exhort. Castit. 3. Apolog. 13. 41. De Resurr. Carnis 2.
- Praestructim De Pall. 3.
- Praestructio Adv. Marc. IV, 14. V, 5. De Resurr. Carnis 18. 20.
- Praestruere Ad Natt. II, 3. 12. Apolog. 35. 47 „*praestructa antiquitas*“. De Idol. 5. Adv. Prax. 19. De Corona 11. Ad Uxor. I, 3. Adv. Marc. I, 11. III, 11. 13. IV, 2. 9. 16. 19. 38. V, 1. 10. 13. 16. De Pall. 3. De Praescript. Haeret. 15. 44. De Pudic. 1. De Monog. 9. De Resurr. Carnis 2. 4. 33. 60. Adv. Valent. 1. De Carne Chr. 1. De Anima 38.
- Praesul (= praeses) Ad Scap. 4.
- Praesumere Apolog. 16. 21.
- Praesumptio Apolog. 21. 25. 48. 49. 50 „*praes. perdita*“. Ad Natt. I, 19 „*praes. acceptabilior*“. De Paenit. 6 „*praes. intinctionis*“. De Pudic. 7 „*praesumptionem diversae partis obducere*“. Adv. Prax. 15. Adv. Valent. 4. De Resurr. Carnis 39.
- Praesumptor De Testim. An. 4 „*praes. resurrectionis*“. De Paenit. 6.
- Praesumptorie Adv. Marc. IV, 41 „*praes. aliquid elocutum*“.
- Praetendere (= praesidio esse) De Pudic. 17 „*praetendunt pro castitate*“. Adv. Marc. II, 1. 6. III, 13.
- Praeter (= extra) De Pall. 3 „*praeter urbem censere*“. De Pudic. 16.
- (= praeterquam) Apolog. 6. De Resurr. Carnis 22. Ad Natt. I, 11. Adv. Marc. IV, 24. 34 „*praeter ex causa adulterii*“. Scorp. 8. Adv. Prax. 13. De Virg. Vel. 2. Adv. Valent. 18.
- quam (= aliter quam) Scorp. 11.
- Praeterea (= antea, olim) Ad Natt. I, 4.
- Praeteresse alicui rei (= abstinere, renuntiare) Apolog. 38.
- Praeterire (= non curare, contemnere) De Anima 58. De Bapt. 2.
- de aliqua re Adv. Marc. V, 11.
- Praetexta puerilis De Idol. 18.
- Praetextum Adv. Valent. 9 „*praetexto dilectionis*“. De Paenit. 5.
- Praetimere De Resurr. Carnis 35.
- Praetorium Ad Scap. 3.
- Praetractare Adv. Marcion. V, 21. Adv. Prax. 27.
- Praetractatus De Fuga in Persec. 4.
- Praevalere alicuius Adv. Hermog. 9.
- Praevaricare De Fuga in Persec. 7.
- Praevaricari De Fuga in Persec. 7 „*praev. voluntatem suam*“. De Patient. 9 „*praev. fidem*“. Apolog. 2 „*praev. in leges*“. De Idol. 20. De Virg. Vel. 8. De Anima 1.
- Praevaricatio Ad Natt. II, 14 „*praev. venalis medicinae*“. De Anima 17 „*praev. gustus*“.

- Praevaricator De Anima 25 „*prae*. naturae et artis“. Adv. Marc. IV, 43.
 Praevellere (alicui aliquid) Scorp. 13.
 Praevenire Apolog. 21 „*prae*vento carnificis officio“. Ibid. 19., h. e. aetate praecedere. De Bapt. 5 „*prae*venit descendere“. Adv. Marc. V, 11. 12.
 Praevertere (= anteponere) De Pall. 5. De Resurr. Carnis 37.
 Praevulsa setarum Ad Nat. 1, 10.
 Prasinum De Spectac. 4.
 Pratum De Anima 24 „in tanto sapientium *prato*“. De Corona 14 „*pratum* caeleste“, h. e. Iris.
 Prauriga (?) De Monog. 1.
 Precarius Adv. Hermog. 9 „*pre*cario aut iniuria“. Adv. Marc. IV, 22, V, 12.
 Premere messem (?) Adv. Valent. 31.
 Presbyter De Praescript. Haeret. 43. De Exhort. Castit. 6. 7. 8. 9. De Paenit. 9.
 Presse Adv. Marc. V, 2. De Pudic. 18 „et adhuc *pressius*“.
 Pressura (= vexatio) Ad Uxor. II, 5. De Resurr. Carnis 40. 48 „*press.* Asiatica Pauli“. De Ieiun. 9 „*press.* pabuli“. Adv. Marc. V, 14.
 Pressus De Praescript. Haeret. 41 „*pressior* disciplina“. De Pall. 3 „omni conchylio *pressior*“. De Praescript. Haeret. 44 „*pressiora* testimonia“.
 Pretiose Adv. Marc. I, 22 „*pretiosius* curare“.
 Pretiositas De Pall. 5 „*pretios.* avium“. De Cultu Femin. II, 10.
 Pretium (= merx) De Paenit. 6.
 Prex Apolog. 43 „*preces* sternere alicui“.
 Pridianus De Resurr. Carnis 42.
 Primarius Adv. Marc. IV, 15 „*primaria* unguenta“.
 Primatus Adv. Marc. IV, 27 „*primatus* locorum et honores“. De Anima 27. De Ieiun. 17.
 Primigenialis Adv. Valent. 20. crit.
 Primogenitalis Adv. Valent. 20.
 Primogenitus Apolog. 21.
 Primordialis Apolog. 21. De Ieiun. 4 „*primordiale* delictum“. Ad Nat. I, 12 „*primord.* granum“. Adv. Valent. 7. Adv. Iud. 2.
 Primoris De Corona 8. De Pudic. 19 „in *primore* epistula“. De Praescript. Haeret. 31 „in *primore* constituere“. Apolog. 19. 21.
 Primus pro Prior Adv. Marc. IV, 35.
 Princeps mundi Apolog. 24.
 Principalis De Corona 13 „*principales* prosperitates“. De Anima 43 „*principalior*“. Adv. Marc. IV, 36. De Patient. 5 „*principalia* delicta“. De Anima 15 „*principale*“ (in anima), h. e.
- τὸ ἡγεμονικόν. Adv. Marc. V, 2 „*principalis* epistula“. Adv. Valent. 5.
 Principalitas De Praescript. Haeret. 31 „*princip.* veritatis“. De Anima 13. Apolog. 6.
 Principaliter Scorp. 2. Adv. Prax. 18.
 Principatus Adv. Hermog. 19. Adv. Valent. 35. Adv. Marc. I, 24 „*princip.* culpa“.
 Principium Adv. Hermog. 19 „*princip.* testae argilla“. De Corona 12.
 Prioratus Adv. Valent. 4.
 Pristinus Adv. Iud. 3 „*pristina* belli“. De Resurr. Carnis 55 „de *pristino* perire“, h. e. demutari. Ad Nat. I, 10. Adv. Iud. 9. De Orat. 1. De Carne Chr. 3. Adv. Prax. 1 „*pristinum* doctor“. De Ieiun. 12. Adv. Marc. IV, 22. „*prist.* populus“, h. e. Iudaei.
 Prius est (sequ. simpl. coniunctivo pro ut) Adv. Marc. III, 24. IV, 26. Adv. Hermog. 41 „*prius est ut*“.
 Priusquam c. praes. De Orat. 11.
 Privare (= privum et proprium facere) De Anima 2 „nunc peraequat, nunc *privat*“.
 Privatus De Paenit. 3 „*privatum*“, h. e. res propria. De Anima 46 „*privatum* loci“. Ibid. 54 „*priv.* aer“.
 Pro De Pall. 4 „*pro* stupro erat poena“. *Προσπαγή* Aeon Adv. Valent. 35.
 Probabilis De Bapt. 1 „*prob.* fides“.
 Probator De Anima 43.
 Probe De Orat. 13 „temperate ac *probe* elatis manibus“.
 Problema De Resurr. Carnis 36.
 Probole (= prolatio) Adv. Prax. 8.
 Probrosus Ad Nat. I, 5 „*probrosissimus*“.
 Probus De Cultu Femin. II, 13 „*probum* vestrum appareat“.
 Procax Apolog. 23. De Orat. 13 „*procacissimus* Pharisaeus“.
 Procedere De Cultu Femin. II, 11. Ad Uxor. II, 4. Apolog. 13. De Idol. 15.
 Proceritas perplexa intestinorum De Resurr. Carnis 60.
 Processio De Praescript. Haeret. 43 „*processio* modesta“.
 Processus De Anima 20 „*processus* varii seminum“. Ibid. 38 „*proc.* membrorum“, h. e. progressus.
 Proclivare Adv. Hermog. 41 „in alterum magis *proclivarunt*“.
 Proclivium Ad Uxor. II, 1.
 Proclivum De Spectac. 3.
 Procreativus De Anima 39. crit.
 Procurare alicui Adv. Prax. 18 „filio *procurabat* pater“. De Cultu Femin. II, 1 „*procurans* affectioni“. Adv. Marc. IV, 1 „*proc.* evangelio“. Apolog. 24. De Patient. 13. De Pudic. 9. Adv.

- Marc. I, 25 „*procurat*, liberando homini“. Ibid. IV, 17. 28. 38. V, 13. De Resurr. Carnis 12. 18. Adv. Valent. 11. Adv. Prax. 18.
- Procuratio De Idol. 11.
- Procurator Ad Scap. 4. De Idol. 11 „*procur.* idolorum“.
- Productus et Productus Adv. Marc. V, 6. Apolog. 18. crit.
- Prodere De Orat. 13 „*prod.* petitiones suas“.
- Prodigere (= consumere, absumere) De Pudic. 8 „*producta* substantia“. De Paenit. 10. De Anima 48 „*producto* sopore“. Adv. Marc. V, 6 „*productis* saeculis“. De Anima 20 „*prodigil* mentem paralysis“. Apolog. 48 „*prodig.* in nihilum“. Ibid. 18. De Resurr. Carnis 11.
- Prodigia (?) = index Ad Natt. I, 7.
- Prodignus De Pall. 1 „*tunicae* trans crura *prodigae*“.
- Profanare De Idol. 10 „*profanatus* idolo“. Profanus c. genit. Adv. Marc. IV, 11 „*prof.* Iudaismi“.
- Profectio (= expeditio, agmen) Adv. Marc. IV, 24.
- Profectus Adv. Marc. III, 24 „*prof.* diei“. Ad Natt. I, 10.
- Professio Apolog. 42. Ad Natt. I, 7. Adv. Marc. V, 1. 8.
- Professor Adv. Marc. V, 1.
- Professus (pass.) De Pudic. 4.
- Proficere in aliquid De Spectac. 19.
- Profligare (= impendere, finire) Apolog. 42 „*profligantur* merces Sabaeorum Christianis sepeliendis“. Adv. Marc. V, 12 „*profligatur* opusculum“.
- Profundus Ad Natt. II, 17 „*profundissima* cura“. Profundum Adv. Marc. IV, 34. V, 14. De Idol. 24.
- Profusor Adv. Marc. I, 24.
- Progressus De Anima 31 „*progressior*“.
- Prohibere (sequ. simpl. coniunctivo) Adv. Marc. IV, 35.
- Proiecte De Pudic. 13.
- Proinde — quemadmodum Apolog. 9. — — sicut Adv. Marc. IV, 39. V, 3. — est (c. infin.) Adv. Marc. II, 16.
- Prolatio De Praescript. Haeret. 10 „*prol.* quaerendi“. Ad Natt. I, 3. Adv. Valent. 7. 37. Adv. Prax. 8.
- Prolatus Adv. Valent. 33 „*prolatu* facilimo“.
- Prolevare De Paenit. 4 „*prolevare* mersum“.
- Prolixus Apolog. 30 „*prolixam* vitam“. Proludere Adv. Marc. II, 4. III, 5 „*pro-luserim* quasi de gradu primo“.
- Proluere Apolog. 9 „*prol.* humano sanguine“.
- Proma Ad Uxor. II, 4 „*proma* praeclusa“. Adv. Marc. II, 10 „*promas* tuas replesti“. De Resurr. Carnis 27 „*proma* cella“.
- Promereri De Exhort. Castit. 3. De Ieiun. 3 „*promer.* deum“. Apol. 21. 24.
- Promisce De Orat. 21.
- Promissive Adv. Marc. V, 11.
- Promotio De Praescript. Haeret. 43 „*promotio* emerita“.
- Promotus (= promotio) De Corona 3.
- Promovere Apolog. 1. Ad Natt. I, 1 „*promov.* animum ad aliquid“.
- (= proficere, perficere) De Praescript. Haeret. 32.
- Promptus c. infin. Scorp. 1 „*promptam* mederi theriacam“.
- Promulgare De Pall. 3. De Idol. 22 „*promulgare* se nemo debet“. Apol. 10. 11. Adv. Marc. IV, 2. 5. De Praescript. Haeret. 20. 23. Adv. Hermog. 26. — et Proulgare Apolog. 11. De Anima 46. crit.
- Promulgatio Adv. Hermog. 21.
- Promulsis (= lanx) De Pall. 5.
- Pronomen demonstr. abundat De Virg. Vel. 11. De Orat. 6. De Anima 12. Adv. Iud. 9., et saepius.
- Pronnbus De Exhort. Castit. 13. Ad Natt. I, 2 „*pronubi* canes“. Apolog. 6 „*pronubo* anulo oppignerare“.
- Pronuntiare De Testim. Animae 1 „*prope* Christianum *pronuntiare*“. Apolog. 46 „*pronuntiare* aliquem ad bestias“. Ibid. 2. De Resurr. Carnis 16.
- Pronuntiatio et Praenuntiatio De Anima 35.
- Pronus Adv. Valent. 37 „*nec malo nec bono pronus*“. Adv. Hermog. 41.
- Propago Scorp. 9 „*prop.* nominis“. De Anima 2 „*propagines* quaestionum“.
- Prope Apolog. 1. Ad Natt. I, 1. 4 „*propius* experiri“. — esse De Pall. 4 „*culpae prope est*“. Ibid. 2 „*prope sis* eandem negare“. — aliquem pronuntiare De Testim. Animae 1.
- Properabilis De Anima 43.
- Properare sibi mortem De Resurr. Carnis 45.
- Prophetare Adv. Marc. IV, 21. 39.
- Prophetes (= prophetis) De Pudic. 19. (?)
- Prophetia Adv. Iud. 9 „*prophetia* expuncta“. De Ieiun. 3. 17. Apolog. 19. Adv. Marc. IV, 8. 18. 19. V, 12. 15. De Resurr. Carnis 21.
- Prophetialis Adv. Valent. 28 „*prophetiale* patrociniun“.
- Propheticus Adv. Marc. III, 5 „*propheti-cum* eloquium“.
- Prophetis De Resurr. Carnis 11.
- Propitiabilis De Ieiun. 15.

- Propitiare (= adorare, venerari) De Spectac. 12. Apolog. 16.
 Proponere edictum De Pudic. 1.
 Propositio (= πρόβλημα) Adv. Hermog. 37.
 Propositum Adv. Marc. III, 17 „de proposito“.
 Proprietas De Corona 10. De Praescript. Haeret. 35. De Bapt. 2. De Fuga in Persec. 2 „ex proprietate possidere“.
 Proprius (comparat.) Adv. Marc. IV, 13. crit.
 Propudiosus De Pall. 4 „propudiosi Caesares“.
 Proriga (?) De Monog. 1.
 Prosapia Ad Nat. II, 12. Adv. Iud. 1.
 Proscribere Adv. Marc. II, 17 „proscripsit, Non occides“. Ibid. I, 25. De Anima 24 „quid amplius proscriberet animam“. De Resurr. Carnis 18 „quoniam titulo spes *proscripta* sit“.
 Proscriptio Apolog. 4. Ad Nat. I, 14 „proscr. picturae“.
 Prosecare (= sacrificare) Apolog. 9 „maior aetas apud Gallos Mercurio *prosecatur*“. Ibid. 46 „gallinaceum *prosecare* Aesculapio“.
 Prosector De Anima 25.
 Proselytus Adv. Iud. 1 „*prosel.* Iudaeus“.
 Proseminator Ad Nat. II, 13.
 Proscitiae (= ἀπαρχαί) Adv. Valent. 26.
 Prosilire Adv. Valent. 14 „*prosiluit* inquirere“.
 Prospecte Apolog. 6 „*prosp.* decernere“.
 Prospector Adv. Marc. IV, 34.
 Prospectus De Corona 14 „ex apostoli *prospectu*“. Adv. Marc. V, 1. Adv. Valent. 11., h. e. providentia. De Anima 6.
 Prosper c. genit. De Pall. I „*prosperos* temporum“.
 Prosperatus Apolog. 6 „*prosperata* felicitas“.
 Prospex De Testim. Animae 5.
 Prospicere (= conspicere, videre) Adv. Valent. 4.
 Prostare (sub titulo) De Anima 34. Apolog. 6.
 Prostibulum De Praescript. Haeret. 30. De Spectac. 17. Apolog. 6.
 Prostituere Apol. 46 „*prostit.* lucernas“.
 Prostitutus De Cultu Femin. II, 12. De Resurr. Carnis 63. Apolog. 25 „*prostitutissima* lupa“.
 Prostratio De Praescript. Haetic. 41 „*prostr.* disciplinae“.
 Prostratus Apolog. 25 „*prostratissimus*“.
 Protectio De Fuga in Persec. 5.
 Protector Apolog. 5. 6. Ad Nat. II, 1.
 Protelare Adv. Marc. IV, 21 „sexcenta hominum milia *protelavit*“. De Spectac. 1 „*protel.* in occasionem“. De Paenit. 4 „*protel.* in portum“.
 Protervus De Patient. 12 „*protervum* sapit“.
 Protogenes Aeon Adv. Valent. 7.
 Protoplastus De Exhort. Castit. 2.
 Protractus De Orat. 5 „*protractum* saeculo postulare“.
 Providens De Anima 46 „*providentissimum* institutioni humanae“. De Resurr. Carnis 63 „med. *providentissimus*“.
 Providenter Apolog. 20. De Resurr. Carnis 47 „*providentissime*“.
 Provincia Adv. Valent. 20. De Anima 42 „*prov.* animae“.
 Provincialis De Corona 13.
 Provocare De Idol. 9. Apolog. 27 „*provocati* ad sacrificandum“. Ibid. 39 „*provocatur* deo canere“. De Corona 11 „*provocare* de aliqua re“, h. e. postulare. Item Apolog. 46 „*provocamur* de pudicitia“. Adv. Marc. IV, 1. V, 1. De Pudic. 7. Adv. Hermog. 33. Adv. Marc. V, 15 „*prov.* aliquid ad aliquid“.
 Provocaticus Adv. Marc. II, 3.
 Provocatio Adv. Marc. IV, 11. 12.
 Provocativus De Anima 37 „*provocativa* incrementa“.
 Prouti pro Prout (?) De Anima 53. crit.
 Proulgare De Virg. Vel. 13. Adv. Marc. IV, 21. Ad Nat. II, 16. De Cultu Femin. I, 2.
 Proxime c. genit. Adv. Iud. 11.
 Proximo (= nuper, proxime) De Ieiun. 9.
 Proximus Apolog. 27. De Corona 7 „de *proximo* colere deum“. De Patient. 7. 5 „de *proximo* amicus deo“. De Ieiun. 12. Ad Uxor. I, 8. II, 3. De Cultu Femin. II, 9. De Monog. 6.
 — (= promptus, manifestus) Apolog. 23 „magis fides *proxima* est adversus semetipsos confitentes quam pro semetipsis negantes“. Ad Nat. II, 12. De Idol. 11.
 Prurigo De Pudic. 6.
 Prurire Adv. Valent. 17 „*prurientis* intentionis laetitia“.
 Psallere (= psalmum canere) De Ieiun. 13.
 Psalmus De Anima 9. De Exhort. Castit. 10. Adv. Marc. V, 9. De Spectac. 25 „*psalmum* comminisci“.
 Psalticus Scorp. 8 „*psalticae* puellae lucar“.
 Pseudapostolus Adv. Marc. IV, 5. 19. V, 12. De Carne Chr. 7.
 Pseudochristus Adv. Marc. III, 3.
 Pseudopropheta Adv. Marc. IV, 15.
 Pseudopropheta De Anima 57.
 Psychicus (= catholicus) Adv. Prax. 1. De Monog. 1. De Ieiun. 1. Adv. Marc. IV, 22.

Pubertas Adv. Valent. 4. Apolog. 22 „*pub. fugum*“.

Publicare Adv. Iud. 11. Apolog. 42 „*publicamus usni vestro operas nostras*“.

De Fuga in Persec. 9. Ad Nat. I, 16 „*publ. libidinem*“.

Publicatio De Paenitent. 10 „*publ. sni*“.

De Virg. Vel. 14. 3 „*publ. virginis*“.

De Pudic. 1.

Publicus De Orat. 13 „*in publicum agnitionis extrahere*“.

De Corona 6 „*in publico mundi*“.

Pudenda De Resurr. Carnis 4. De Ieiun. 1.

Pudicitiam trucidare De Pudic. 4.

Pudor (= pudendum) De Spectac. 21. De Virg. Vel. 11.

Pudorem imperare alicui De Anima 46.

Puellam perseverare De Pall. 4.

Puer Adv. Marc. IV, 23 „*pueri*“, h. e. parvuli.

— (= servus) Apolog. 14.

Puerarius De Anima 54 55., h. e. paedico.

Pueritas Ad Nat. II, 9 „*puer. vitii*“.

Puerpera numerosa De Anima 6.

Puerperinm Adv. Marc. III, 11 „*puerperii spurcos, anxios, ludicros exitus*“.

Pugnus Scorp. 6 „*pugni quassant*“.

De Spectac. 23 „*pugnorum artifex*“.

Ibid. „*pugnorum calli*“.

Pullulare De Paenit. 5. Adv. Valent. 3. Adv. Iud. 2.

Pullulatio Apolog. 19.

Pulmentum De Spectac. 27.

Pulmo De Anima 10 „*pulmonum folles*“.

De Resurr. Carnis 4 „*pulmonibus natate*“.

Pulpamentum De Pall. 5.

Puls De Spectac. 12 „*pultes pridianae*“.

Pulsare De Praescript. Haeret. 10 „*pulsabit me hac pronuntiatione*“.

Apolog. 20. 9 „*puls. apud conscientias*“.

Adv. Marc. IV, 38 „*pulsata traditione scribarum*“.

De Praescript. Haeret. 8 „*pulsate et aperietur*“.

De Pall. 5 „*pulsare musicam*“.

De Anima 36 „*pulsare veritatem*“.

De Resurr. Carnis 1., h. e. veritatem quaerere, vestigare.

Adv. Marc. IV, 29. V, 19. De Carne Chr. 24., h. e. pungere.

Pulsator De Orat. 6 „*pulsator ille nocturnus*“.

Pulsus De Resurr. Carnis 61 „*pulsus linguae*“.

Pumex speculi De Pall. 4.

Purgare De Resurr. Carnis 6. Adv. Marc. II, 9 „*purgatur de mali exprobratione*“.

Apolog. 21 „*purg. leprosos*“.

Ibid. 6 „*ut viam mihi ad manifestiora purgem*“.

Ibid. 2 „*purgare causam*“.

(Cf. Scorp. 10. crit.) Adv. Marc. IV, 27.

Purificatio De Exhort. Castit. 10.

Purificatio De Exhort. Castit. 10. De Ieiun. 2.

Purpura De Idol. 18. De Pall. 4. De Cultu Femin. II, 13 „*purp. pudicitiae*“.

De Pudic. 8 „*purpura oculare vestes*“.

De Corona 13. De Ieiun. 16 „*purpuras ponere*“, h. e. deponere.

Purpuratus De Idol. 18 „*purpurati regum*“.

Purpurens De Cultu Femin. II, 10 „*purpureae oves*“.

Purulentia De Pall. 5 „*purul. civitatis*“.

Purus Ad Scap. 2 „ *pura prece*“.

De Paenit. 9. De Resurr. Carnis 20 „*purus ab aliqua re*“.

Pusillitas Adv. Marc. II, 25. 28. 27 „*pusillitates dei*“.

Ibid. IV, 9. 20. Adv. Hermog. 14. De Resurr. Carnis 6.

Pustulare De Cultu Femin. II, 5 „*pustulat concha intrinsecus*“.

Puta (= pone, exempli gratia) De Pudic. 22. De Ieiun. 13. Adv. Marc. II, 7. IV, 30. 38. De Anima 56. Adv. Prax. 13. 18.

Putativus De Carne Chr. 1 „*putativa caro Christi*“.

Adv. Marc. III, 11 „*putat. in Christo corpulentia*“.

Ibid. III, 8. 9. 11. V, 4.

Putescere De Resurr. Carnis 53 „*putuit in corruptionem*“.

— et Putrescere De Resurr. Carnis 53. crit.

Putens De Bapt. 5 „*putci qui rapere dicuntur*“.

Adv. Hermog. 11 „*puteus abyssi*“.

Pycetes De Ieiun. 17. Scorp. 6. De Anima 46.

Pyra Ad Nat. II, 14.

Pythagoricus (sc. philosophus) Adv. Valent. 15.

Pythicus Scorp. 6 „*Pyth. agon*“.

Pythonicus De Anima 28 „*python. spiritus*“.

Ibid. 57.

Q.

Qua (= in quantum, quatenus, quandoquidem, ut) Apolog. 5. 47. De Pall. 3. De Pudic. 19. De Virg. Vel. 6. Adv. Marc. II, 14. 15. IV, 1. 8. 36. V, 15. 20. Adv. Hermog. 38. 44. cett. cett.

Quadrans De Orat. 7 „*ad novissimum quadrantem*“.

De Anima 58.

Quadratus De Pall. 1 „*quadrata institia vestis*“.

Quadriga (= τετραζύς) Adv. Valent. 7.

Quadrigarius De Spectac. 22. De Pudic. 7 „*quadrig. furor*“.

Quaerere (= studere, operam dare) Adv. Marc. III, 13.

Quaestuarium Apolog. 13 „*quaestuarium*“.

- maiestas“. De Cultu Femin. II, 12. De Spectac. 30 „*quaestuariae filius*“.
- Quaestui sedere De Cultu Femin. II, 12.
- Quale est Adv. Marc. I, 23. 26. De Fuga in Persec. 5. 7. De Ieiun. 13. De Pudic. 7. 15. De Monog. 8. De Spectac. 19. De Paenit. 25. Apolog. 9. De Orat. 11. De Virg. Vel. 5 „*quale est ut*“ cett. De Praescript. Haeret. 29. Adv. Marc. III, 10. IV, 30. V, 7. 11. 16. 18. 19. Ibid. III, 15 „*quale est quod*“. Adv. Hermog. 5 „*quale est cum*“. Adv. Marc. III, 3 „*quale est si*“. De Carne Chr. 6. 7. 11. Adv. Valent. 7. De Res. Carnis 21. 56. Adv. Hermog. 18. cett.
- Qualiter qualiter De Anima 54.
- Quam pro Nisi De Paenit. 19. Ad Nat. I, 10.
- (= quantopere, quam valde, qualis) Ad Nat. I, 10 „*quam derisores inveniamini nominum vestrorum*“. Adv. Marc. V, 3. 5. 19. Adv. Hermog. 25. Adv. Valent. 12.
- et (praegresso) Tam Adv. Marc. IV, 24. 30. Adv. Hermog. 12. De Resurr. Carnis 14. 32. 43.
- — quam pro Tam — quam Ad Nat. I, 10 „*quam ipse — quam ii*“ cett. Ibid. „*quam eorum qui eiusmodi facitent, quam eorum qui ita suscipiant*“. De Idol. 4. 18 „*quam dignitatis quam potestatis*“. De Orat. 22. Adv. Marc. V, I. crit.
- Quando (= quandoquidem) De Pudic. 19. De Ieiun. 2. Scorp. 3. De Pall. 2. De Praescript. Haeret. 22. Adv. Marc. IV, 38. V, 2. 7. 18. Adv. Hermog. 44. Adv. Prax. 11. 22. 23. cett.
- Quantum (= quot) Apolog. 1. 50. De Anima 46. Ad Scap. 4. De Resurr. Carnis 42. De Idol. 6. Adv. Marc. V, 18.
- Quanto — quanto (= quanto — tanto) De Carne Chr. 14. crit. (?)
- Quantulum (= aliquantulum) De Resurr. Carnis 27.
- Quantulus De Bapt. 10. De Resurr. Carnis 27.
- Quantum (= quod ad) De Pall. 4.
- (= quanto) De Virg. Vel. 14.
- velis (= quantumvis) De Virg. Vel. 14.
- (= in quantum) Apolog. 3. Scorp. 5. De Idol. 18. Adv. Marc. IV, 11.
- Quantus De Pudic. 21 „*quantus es indulgere?*“
- Qua-i (= ad) De Ieiun. 10.
- non Apolog. 50. Ad Nat. II, 15.
- (= qua) Adv. Hermog. 19 „*quasi origine nomine*“.
- Quassare Scorp. 6. De Anima 52. De Resurr. Carnis 5 „*quassatur condicio carnis*“.
- Quatinus Apolog. 19., et saepius.
- Qui (= inter) De Virg. Vel. 2. Adv. Hermog. 25.
- pro Quis Scorp. 11. De Spectac. 15. De Idol. 3. De Praescript. Haeret. 9. 12. Adv. Marc. I, 1. IV, 14.
- Quia scilicet De Virg. Vel. 10.
- Quia pro Quod post verba sentiendi et declarandi De Idol. 20. Adv. Ind. 9. De Anima 57 „*credo quia*“ cett. Adv. Marc. IV, 10 „*apparet quia*“. De Praescript. Haeret. 4.
- Quidni De Anima 12. 28. 35. 40. Ad Nat. II, 1. De Resurr. Carnis 7.
- Quies resupina De Anima 46.
- Quiescere Ad Nat. II, 13 „*quiescit pax*“.
- Quingenarius De Pall. 5 „*quingenaria promulsis*“.
- Quinio De Anima 46 „*quinio voluminum*“. Ibid. 6 „*quin. filiorum*“.
- Quinquatria De Idol. 10.
- Quique pro Quisque De Virg. Vel. 11.
- Quirinalis De Spectac. 5 „*Quirin. flamen*“.
- Quis (= quibus) De Pall. 3. 4. ;
- pro Uter De Anima 13.
- Quisque pro Uterque De Carne Chr. 5.
- Quo (= aliquanto) Adv. Prax. 1.
- (= quorsum, quem in finem) De Virg. Vel. 13. Adv. Marc. V, 14. 18. 24. De Resurr. Carnis 60 „*quo admittunt*“. Ibid. 6. Adv. Prax. 5.
- Quod et Quia et Quoniam post verba sentiendi et declarandi pro accus. c. infin. Apolog. 7. Adv. Ind. 8. Ad Martyr. 4. De Bapt. 10. De Idol. 20. De Virg. Vel. 17.
- Quod (= quoad) De Testim. Animae 4 „*non quod de bono vitae ereptum*“. De Spectac. 10.
- Quominus post verbum Despicere Adv. Marc. IV, 35.
- Quomodo et Quoniam confus. De Resurr. Carnis 52. crit.
- Quoniam post verba sentiendi et declarandi pro accus. c. infin. (V. s. v. Quod et Quia) Adv. Ind. 8.
- (= cum) De Virg. Vel. 3.
- Quorsum (= cur, quem in finem) Adv. Marc. IV, 7. De Anima 44.
- Quotidianus De Pudic. 19 „*quotidianae incursionis delicta*“.

R.

- Racematio Apolog. 35 „*racem. parricidarum*“.
- Radiare Ad Nat. I, 4 „*radiant de suo*“. Apolog. 11.
- Radius De Resurr. Carnis 47 „*radio solis scriptum*“.

- Ranulus Adv. Marc. I, 17 „*ramulos quaestionis excutere*“.
- Rancidus Ad Nat. I, 10.
- Ranunculus De Spectac. 27 „*ranunc. venenatus*“.
- Rapax De Pall. 4 „*rapax a culo resina*“.
- Rapere De Bapt. 5 „*putei qui rapere dicuntur*“.
- Raptor Apolog. 11 „*raptores virginum*“.
- Rarescere Apolog. 20.
- Ratio Adv. Prax. 5 „*ratio dei*“, h. e. λόγος. De Carne Chr. 13 „*rationis dispositio*“. De Corona 4 „*rationis interpretatio*“. Scorp. 1 „*ratione tormenti*“, h. e. in modum tormenti.
- Rationalis Adv. Marc. I, 23 „*ration. bonitas*“. De Orat. 12 „*rat. officium*“. Adv. Marc. IV, 19, V, 3.
- Rationalitas De Anima 38.
- Rationaliter De Anima 16.
- Rato fieri De Anima 35.
- habere Adv. Marc. IV, 1. Ad Uxor. II, 9.
- Reaedificare De Pudic. 14. Adv. Marc. V, 3. De Resurr. Carnis 11.
- Redunatio et Redanimatio De Resurr. Carnis 30.
- Reatus Apolog. 3. 4. Adv. Marc. II, 15. Ad Nat. I, 3. De Spectac. 5. De Idol. I, 11. De Anima 39.
- Rebellare Apolog. 27 „*rebellantia ergastula*“. Adv. Marc. V, 5 „*rebell. aliquem*“.
- Rebellis Ad Nat. I, 17 „*rebelles lingus*“.
- Recapitulare Adv. Marc. V, 17. Adv. Ind. 8.
- Recens Adv. Marc. III, 13 „*rec. Christus*“.
- Recensere (aliquid in aliquem) Adv. Marc. V, 17.
- Recensus vitae De Anima 58.
- Receptor Ad Nat. I, 2.
- Receptorius De Resurr. Carnis 27 „*recept. locus*“.
- Receptus De Orat. 10 „*receptus solis*“.
- Adv. Marc. IV, 5 „*receptor auctoritas*“. De Testim. Animae 1 „*ex libris receptissimis quibusque*“. De Pudic. 20. De Spectac. 12. Ad Nat. II, 1 „*receptorum auctoritates*“, h. e. institutorum. De Carne Chr. 20 „*receptissimus propheta David*“.
- Recidivatus De Anima 28 „*recid. animarum*“. De Resurr. Carnis 1 „*recid. animae*“. Ibid. 30. 31 „*recid. iudaici status*“. Ibid. 18 „*recid. carnis*“. Ibid. 52. 53.
- Recidivus Adv. Marc. IV, 25 „*recid. vita*“. Ibid. I, 13 „*recid. annus*“. De Anima 24 „*recid. memoria*“. De Resurr. Carnis 12 „*recidiva est universa conditio*“. De Pudic. 16 „*de recidivo fructificare*“.
- Reciprocare Adv. Valent. 23 „*reciprocare spiritum*“. De Corona 3 „*recipr. seram*“. De Monog. 5 „*ad caput, id est ad initium, universa reciprocare in Christo*“. Apolog. 48 „*reciprocandum in corpora animarum*“. Ad Nat. II, 5.
- Reciprocatio Ad Nat. I, 19 „*reciproc. animarum*“. Adv. Hermog. 36. crit.
- Reciprocicornis De Pall. 1.
- Reciprocitas Adv. Hermog. 36. crit.
- Reciprocus Adv. Marc. I, 13 „*reciprocae fruges*“. De Patient. 8 „*reciproco impetu*“.
- Recitare Apolog. 2 „*recit. de tabella*“. De Fuga in Persec. 14. De Anima 46.
- Recludere (= includere) De Idol. 18.
- Recogitare Apolog. 45. 48. De Anima 27. De Praescript. Haeret. 44. De Resurr. Carnis 6.
- Recogitatus De Pall. 6. Adv. Marc. IV, 43 „*in recogitatu mulierum illarum*“. De Resurr. Carnis 37. De Anima 6. 15.
- Recognoscere Apolog. 4. 17. 37. 39. De Pall. 5. Ad Nat. I, 2. 10. 15. II, 9. Adv. Marc. V, 17. De Resurr. Carnis 20.
- Recolligere De Monog. 11 „*recolliguntur in Christo omnia ad initium*“.
- Recompingere De Praescript. Haeret. 30. De Resurr. Carnis 30.
- Reconciliare Adv. Marc. V, 19.
- Reconcludere Adv. Prax. 16.
- Recondere (aliquid in aliquid et in aliqua re) De Carne Chr. 5. crit.
- Reconsignare De Resurr. Carnis 52.
- Recontrare Ad Nat. II, 9 „*recontrans regibus suis*“.
- Recordatus De Resurr. Carnis 4 „*recordatui tuo ereptam*“.
- Recorporare De Resurr. Carnis 7 „*recorp. in materiam robustiorem*“. De Anima 33 „*recorp. in asinos*“. Ibid. 35. De Resurr. Carnis 30. 31.
- Recorporatio De Resurr. Carnis 30.
- Recorrigere Adv. Marc. IV, 5 „*recorrecti ad regulam*“.
- Recreator De Anima 43 „*recr. corporum somnus*“.
- Recuperatio (= sanatio) De Pudic. 20.
- Recusabilis Adv. Marc. IV, 35.
- Recurare De Resurr. Carnis 60 „*recuratis omnibus membris*“. Adv. Marc. I, 20. Ad Nat. II, 14 „*rec. ad vitam*“.
- Recusare (= remove, abicere) De Pall. 3 „*recusantur anni*“. Adv. Marc. I, 20 „*recusata velustas*“.
- Recusatio (= protestatio) Ad Nat. I, 2.
- Redaccendere (vel Reaccendere) De Re-

- surr. Carnis 12. De Ieiun. 4 „redacc. salutem inedia“. De Anima 30.
- Redanimare De Resurr. Carnis 13. 31. 19 „redanimatus deo“.
- Redanimatio De Resurr. Carnis 30. 38.
- Reddere testimonium De Idol. 9. Ad Scap. 4. Apolog. 14.
- (= exhibere, referre, proferre) De Anima 54. 58. Adv. Valent. 27.
- Redemptor De Idol. 11 „red. victimarum“. De Anima 34.
- Redhibere et Rehibere De Resurr. Carnis 52. crit.
- Redhibere Adv. Marc. II, 2 „redhibitus materiae suae“.
- Redhibitio De Resurr. Carnis 32 „redhib. carnis“.
- Redigere in ecclesiam (= pacem accipere) De Pudic. 19.
- aliquem aliquid (?) Adv. Hermog. 23.
- Redimere De Fuga in Persec. 12 „redim. persecutionem“. Apolog. 39 „redim. religionem“. Ad Nat. I, 7 „red. crimen“.
- Redinduere De Resurr. Carnis 42 „redindutus“.
- Redintegrare De Pudic. 21 „redintegr. debiles“. De Carne Chr. 4 „redintegr. paralyticum“.
- Redintegratio Adv. Marc. IV, 10 „redint. membrorum“. De Resurrect. Carnis 47. 57.
- Redintegrator De Anima 43 „redint. virium“. De Resurr. Carnis 57.
- Redinvenire De Anima 46.
- Redoptare et Reoptare De Resurr. Carnis 4. crit.
- Redoptare De Resurr. Carnis 5.
- Redornare et Reornare De Resurr. Carnis 12. crit.
- Redornare De Resurr. Carnis 12.
- Reducere absentias De Resurr. Carnis 12.
- Redundantia De Pall. 1 „redund. pallii“. Apolog. 31 „redund. benignitatis“. Ad Nat. I, 1 „redund. Christianorum“. De Anima 27 „redund. animae“. De Pudic. 20. Adv. Marc. I, 29. IV, 17. 29. V, 6. 21.
- Redundare Ad Nat. I, 7. Adv. Marc. IV, 21. De Anima 22 „redundat ex una“. De Cultu Femin. II, 8 „redundantior nitor“.
- Refectio De Resurr. Carnis 2.
- Referre vicem Apolog. 37.
- scelus impune Adv. Marc. IV, 41.
- actis Adv. Marc. V, 1.
- Reficere (= iterum facere) De Resurr. Carnis 11.
- Refigere De Pudic. 20 „ref. cruci“.
- Refingere De Anima 34 „ref. animas in bestias“.
- Reformare (= mutare, solvere, sanare) Adv. Marc. IV, 5. V, 7. Ad Nat. I, 5. De Praescript. Haeret. 44 „ref. debiles“. Apolog. 48 „reformari in bestiam“. De Carne Chr. 4 „reformat a morte nativatem“. De Pudic. 20. De Bapt. 5.
- Reformatio De Resurr. Carnis 7.
- (= sanatio) De Pudic. 20.
- Reformator De Anima 46 „ref. imperii“.
- Reformatus Adv. Valent. 13 „Aeonum tutelarem reformatum“.
- Refrigerare (= refrigerio invare et refrigerio invari) De Ieiun. 10. De Resurr. Carnis 63. Adv. Prax. 16 „refrigeraverit apud Abraham“. Adv. Marc. IV, 16. Ad Scap. 4. De Anima 51 „refrig. alicui“.
- Refrigeratio De Anima 25. 43.
- Refrigerium Ad Uxor. II, 6. 8. De Anima 58. De Fuga in Persec. 12. Adv. Marc. II, 17. De Testim. Animae 4. Apolog. 39. 49. De Virg. Vel. 9. De Monog. 10. De Resurr. Carnis 39 „per sententiam aeternam tam supplicii quam refrigerii“. Ibid. 17. 23. 30. De Anima 33.
- Refrigescentia De Resurr. Carnis 44. De Anima 43.
- Refrigescere De Anima 43. De Resurr. Carnis 23 „refrigescentium prae metu“.
- Refuga De Cultu Femin. I, 4 „refuga metalli“.
- Refutare De Patient. 5. Apolog. 23. Adv. Iud. 7.
- Regeneratio De Carne Chr. 4. 20. De Resurr. Carnis 47.
- Regerere Ad Nat. I, 10 „reg. in hastarium“. De Patient. 11 „regestas impatientiae materias“. De Pall. 1 „regestus ab utroque laterum“. Apolog. 47 „regestum ex digestis“.
- Regnare (transit.) Apolog. 25 „orbis qui regnatur“.
- Regnator De Anima 46.
- Regnatus (= regnum) Adv. Prax. 13.
- Regnum De Fuga in Persec. 14 „regn. episcoporum“. Adv. Marc. IV, 30 „semen regni“. De Pudic. 1 „regni aeterni votum“. De Orat. 5 „regnum domini“. Adv. Marc. III, 24 „regnum caeleste“. Ibid. IV, 35. De Ieiun. 15. De Pudic. 16 „regnum dei“.
- Regressus De Paenit. 5 „regressu suo“.
- Regula Adv. Prax. 2. De Virg. Vel. 1. De Praescript. Haeret. 3. 12. 42 „reg. fidei“. De Monog. 2 „regulam fidei adulterans“. Apolog. 46 „reg. disciplinae“. De Ieiun. 1. De Praescr. Haer. 3. Adv. Marc. I, 5 „regula unum deum sistens“. Ibid. I, 21 „reg. dei“. Ibid. III, 17 „reg. scripturarum“.

- Reiectio Adv. Marc. V, 20.
 Relatio Adv. Hermog. 27.
 Relator De Anima 46.
 Relegare Apolog. 39 „releg. a communicatione orationis“.
 — (= delegare) De Anima 57.
 Relevare (= solvere, refrigerare, resuscitare) De Fuga in Persec. 13 „relev. a debitis“. De Corona 1 „relevari anspicatus“. De Paenit. 8. De Resurr. Carnis 18.
 Religio Apolog. 16. 25. 35. Ad Nat. II, 17 „rel. frugi“. Ibid. I, 10. Ad Scap. 2. Apolog. 24. 28. 39. Scorp. 8.
 Religiositas Apolog. 25. Ad Nat. II, 17.
 Religiosus Apolog. 16 „religiosi crucis“. Scorp. 8 „religiosi dei“. De Resurr. Carnis 32.
 Reliquatio (= quod reliquatur debitor, quod restat) De Anima 56 „donec reliquatio compleatur annorum“.
 Reliquatrix De Anima 35 „reliqu. delictorum“.
 Relucere De Corona 1. Adv. Marc. V, 10 „relucet falsum“. De Resurr. Carnis 52 „relecebunt sequentia“. De Anima 18. 35.
 Reluminare De Anima 34. Apolog. 21 „relum. caecos“. De Carne Chr. 4.
 Remaledicere De Idol. 21. Adv. Marc. IV, 16.
 Remeabilis De Resurr. Carnis 1 „remeqb. in corpora anima“.
 Remediare Adv. Marcion. II, 22. V, 14. De Bapt. 5 „remediare vitia corporis“. De Praescript. Haeret. 23. 38. De Resurr. Carnis 20. De Bapt. 10 „remediare de aliqua re“. Ad Scap. 4 „remed. a daemonibus et valetudinibus“. Adv. Marc. IV, 11. 35.
 Remediator Adv. Marc. IV, 35 „remed. languorum“. Ibid. IV, 8 „remed. valetudinum“.
 Remedio agere Adv. Valent. 15.
 Rememinisse Adv. Marc. IV, 1.
 Remiscentia Ad Nat. II, 13.
 Remissa (= remissio) Adv. Marc. IV, 18 „rem. peccatorum“.
 Remissio Adv. Marc. IV, 28 „rem. delicti“.
 Remunerare Apolog. 46 „statuis et salariis remunerantur“. Adv. Marc. IV, 38.
 Remuneratio Adv. Marc. V, 5.
 Remunerator Apolog. 37. Adv. Marc. IV, 29. 36.
 Ren De Resurr. Carnis 60 „renes conscii seminum“.
 Rententia De Anima 49 „rententiae infantium in somnis“.
 Renudus De Virg. Vel. 17. crit.
 Renuere (= negare) De Carne Chr. 19.
 Renuntiare (= nuntiare, denuntiare, pronuntiare) De Corona 4. Adv. Marc. IV, 15. 16. De Anima 6. 17. Adv. Hermog. 36. De Resurr. Carnis 18. 34.
 — (= repudiare, abdicare) Apolog. 38 „renunt. spectaculis“.
 Renuntiatio Ad Nat. II, 4. De Carne Chr. 1. Adv. Hermog. 36.
 Renuntiator De Pall. 4. De Anima 57.
 Repastinare (= coërcere) De Anima 50 „repast. vitam“. Adv. Marc. II, 18. De Cultu Femin. II, 9 „repast. divitiarum usum“. De Paenit. 11.
 Repastinatio De Exhort. Castil. 6.
 Rependere Adv. Marc. V, 16.
 Repensare Adv. Marc. III, 19 „repens. mortem“. Apolog. 37 „repensatum pro iniuria“. Adv. Iud. 10. De Idol. 8.
 Repentinus Apolog. 10.
 Repercutere (= iterum percutere, repellere, refutare) Ad Nat. II, 7 „reperc. monetam“. De Spectac. 25. De Idol. 5. Apolog. 41. 15 „repercussis opinionibus“. De Pudic. 2. 7. De Ieiun. 10. Adv. Marc. I, 9. II, 20. IV, 10. 23. De Anima 23. 34. Adv. Hermog. 12.
 Repertrix De Pudic. 7.
 Repraesentare Adv. Marc. I, 14. IV, 6. 9 „repr. emationem“. De Patient. 3 „repraes. ignes“. Adv. Marc. IV, 6 „repraes. promissiones“.
 Repraesentatio De Ieiun. 13. De Resurr. Carnis 17. 14 „repr. totius hominis“. Apolog. 23 „repraes. ignis aeterni“. Adv. Marc. IV, 16 „repraes. talionis“. Ibid. V, 12 „repraes. corporum“. De Corona 15. De Pudic. 14 „repraes. poenae“.
 Repraesentator Adv. Prax. 24 „repraes. patris“.
 Reprehendere et Deprehendere Apolog. 12. 19. Ad Nat. II, 4. Adv. Marc. V, 12.
 Reprobare Adv. Marc. IV, 15. V, 15. De Carne Chr. 3.
 Reprobatio Ad Nat. I, 10.
 Reprobatrix Adv. Marc. IV, 36.
 Reprobus Apolog. 30 „repr. bos“. De Pudic. 19 „reproba terra“. Ad Nat. II, 9. Scorp. 12.
 Repromissio Adv. Iud. 5 „repromissionis terra“. Adv. Marc. IV, 16. V, 4. 8.
 Repromittere De Anima 9. Apolog. 48. Scorp. 9. Adv. Marc. IV, 14. V, 4. 10. 19.
 Reptitiare Ad Nat. I, 17.
 Reptatus De Anima 10.
 Repudiare Adv. Marc. IV, 34 „repudiatæ matrimonium“.
 Repudiatio Adv. Marc. I, 29.
 Repudium De Monog. 10. 11. Apolog. 6

- „*repudium* scribere“. Ibid. 12 „*repud. erroris*“. De Paenit. 7 „*repud. dicere*“. Adv. Marc. IV, 34 „*repudii libellum dare*“.
- Repuerascere Adv. Valent. 2.
- Repugnare aliquid De Pall. 2. Adv. Marc. III, 16.
- Repurpare Apolog. 17.
- Reputare (= aestimare, considerare, deputare, tribuere) Apolog. 27. 50. Scorp. 6. Adv. Marc. I, 22. II, 14. 15. 24. IV, 39. crit. V, 18. De Resurr. Carnis 3. crit. De Testim. Animae 6. Ad Scap. 4. De Orat. 7. De Monog. 14. De Ieinn. 6. De Carne Chr. 3 „*reput. ad aliqu.*“. De Anima 12. Adv. Prax. 15 „*reput. in aliquem*“. De Resurr. Carnis 16. 41. 46.
- Reputare et Deputare De Resurr. Carnis 41.
- Reputatio Adv. Marc. III, 6.
- Requies Adv. Marc. V, 16 „*requielem*“. De Anima 52.
- Requiescit De Cultu Femin. II, 9 „*requiescit aetates*“. De Resurr. Carnis 32 „*requieta sepultura*“.
- Requirere Apolog. 2. 4. Adv. Iud. 7. 8.
- Requisitio Ad Nat. I, 2.
- Res connubii Adv. Marc. I, 29. V, 1 „*res dei*“. Apolog. 39. De Corona 10. De Patient. 1. De Paenit. 1 „*res matrimonii inardescunt*“. Adv. Marc. I, 29. De Bapt. 5. De Idol. 6 „*res idolorum*“. De Anima 28 „*res sanguinis*“. De Ieun. 6 „*res sensus*“. De Corona 5 „*res spiraculi*“. Ad Mart. 2 „*res saeculi*“.
- (= substantia familiaris, pecunia) Ad Uxor. II, 7 „*re excruciat*“.
- (= respublica) De Pall. 5.
- Resalutare Adv. Marc. IV, 24.
- Rescindere (= abolere, tollere, infirmare) De Paenit. 2 „*rescissa sententia irarum pristinaram*“. De Carne Chr. 2. Adv. Marc. II, 23. De Pudic. 14. Apolog. 14 „*rescissa damnatione*“. Adv. Marc. IV, 12 „*resc. sabbatum*“. De Resurr. Carnis 12. 39. 57. De Anima 43.
- (= deputare, desumere, derivare) Ad Nat. II, 4. De Exhort. Castit. 3.
- Rescissio (= infirmatio) De Resurr. Carnis 57 „*resc. mortis*“. De Anima 53 „*resc. vitalium finium*“.
- Rescribere Adv. Marc. I, 22 „*rescrib. elogium*“.
- Resculpere De Ieun. 5 „*resculpserat crimen primi hominis*“.
- Reservari De Pudic. 19. De Cultu Femin. II, 6. Adv. Iud. 13.
- Reses De Anima 31 „*residem et imbellem*“.
- Residuus De Paenit. 7 „*resid. auxilium*“.
- Resignaculum Adv. Marc. II, 10.
- Resignare (= reserare, recludere, violare) Apolog. 6 „*resignati loculi*“. De Carne Chr. 23. De Resurr. Carnis 39. De Paenit. 5 „*resign. paenitentiam*“. De Virg. Vel. 5 „*resign. virginitatem*“. Adv. Marc. IV, 10 „*resignoti ieinnii culpa*“. De Cultu Femin. I, 1. De Pudic. 6. De Orat. 22. Cf. Adv. Marc. II, 10.
- et Signare Adv. Marc. I, 28.
- Resipiscere Apolog. 17 „*resipiscit ex crapula*“. De Pudic. 9 „*resipuit ad patrem reverti*“.
- et Respicere De Res. Carnis 23. crit.
- Resolve Adv. Marc. IV, 24 „*resoluta genua*“.
- Resolute Ad Nat. I, 19 „*resolutius decachinnare*“.
- Resonare De Ieun. 10 „*horae tres illae quae publice resonant*“.
- Respectus Ad Nat. I, 4.
- Respergere De Resurr. Carnis 7 „*respersa est divina potestate*“. Ibid. 53. De Pudic. 12.
- Respirare aliquem (= revivificare, ἀναψυχοῦν) De Resurr. Carnis 30.
- Respiratio (= resurrectio) De Resurr. Carnis 30.
- Resplendere (= denuo splendere) Apolog. 48.
- Respondere (= spondere) Apolog. 9. 24. De Anima 6. 20. De Testim. Animae 3. De Carne Chr. 1 „*respond. testimonium alicui*“.
- (= similem esse) De Anima 25.
- Responsio (= sponsio) De Resurr. Carnis 48 „*responsione anima sancitur*“. De Corona 3. 11.
- Respuere (= spernere) De Carne Chr. 7. De Resurr. Carnis 36.
- (= refundere, redundare) aliquid in aliquid De Anima 40.
- Restaurare De Exhort. Castit. 2 „*restour. nuptias*“. Apolog. 48.
- Restituere De Paenit. 5 „*restituis te in delicta*“. De Carne Chr. 4 „*restit. carnem ab omni vexatione*“.
- Restitutio De Corona 9 „*restitutionis gratulatio*“. Adv. Marc. II, 25 „*restitutionis candidati*“.
- Restringere Apolog. 21 „*restr. paralyticos*“.
- Restruere De Resurr. Carnis 31 „*restr. fidem*“. Apolog. 6.
- et Restituere De Resurr. Carnis 31.
- Resultare Apolog. 24 „*resultavit in vos exprobratio*“.
- Resupinus De Anima 48 „*resup. quies*“.
- Resurgere in opera carnis De Monog. 16.

- Resurrectio Ad Natt. I, 7. 19. Apolog. 48.
 Adv. Marc. V, 9. De Anima 55. Scorp. 6.
 Resuscitare Adv. Marc. IV, 28. V, 10.
 Resuscitatio De Resurr. Carnis 38.
 Resuscitator De Resurr. Carnis 12. 57.
 Adv. Marc. III, 8. De Carne Chr. 5.
 Retectus (= nudus) De Virg. Vel. 17.
 Retentio (oppos. *Remissio*) delicti Adv.
 Marc. IV, 28. Ad Mart. 4.
 Retexere (= narrare) Ad Natt. II, 7. De
 Bapt. 15. De Carne Chr. 22. De Re-
 surre. Carnis 9.
 Retiariorum spongiae De Spectac. 24.
 Retinaculum De Spectac. 1. Adv. Marc.
 IV, 21 „*retinac. infantis in utero*“. De
 Cultu Femin. II, 13.
 Retinere Ad Natt. I, 4. Adv. Marc. I, 28.
 Retis De Pall. 3.
 Retorpscere Scorp. 1.
 Retorquere Apolog. 4. Adv. Hermog. 21.
 Ad Natt. I, 5. 10. 14. De Test. An. 2.
 Adv. Marc. IV, 12.
 Retractare (= de novo tractare, iterum
 atque iterum tractare, considerare,
 in disceptationem vocare, detractare)
 Apolog. 3. 5. 25. 39. Adv. Valent. 5.
 Scorp. 7. De Patient. 4. Ad Uxor. II, 2.
 Ad Natt. I, 8. II, 1. 2. De Carne Chr.
 1. 2. Adv. Marc. III, 4. IV, 7. V, 4. 5.
 12. 19. Adv. Hermog. 4. 37.
 Retractor (= detrectator) De Ieiun. 15.
 Retractus De Resurr. Carnis 2 „*retra-
 ctatu caret*“. Apolog. 4. 11. De Spe-
 ctac. 2. Adv. Prax. 2. 11. Adv. Marc.
 I, 7. De Praescript. Haeret. 7. De Iei-
 un. 11. Adv. Hermog. 33. De Anima 2.
 Retribuere vicem Adv. Marc. IV, 31.
 Retributio Adv. Iud. 11 „*retributionis
 dies*“. Apolog. 18. De Corona 6. Adv.
 Marc. IV, 17. 24. 27. 31. V, 4. 7. 12. 14.
 De Resurr. Carnis 22.
 Retributor Adv. Marc. IV, 29. V, 16.
 Retro (= antea) Apolog. 1. 2. 3. 4. 21.
 27. 40. Ad Natt. I, 1. 4. 7. II, 1. 11.
 De Idol. 15. De Spectac. 9. 29. Adv.
 Marc. V, 17. 19. 20. De Resurr. Car-
 nis 58.
 Retrogradus De Anima 31. crit.
 Retrosio (= prior, antiquior) Apol. 19.
 Retundere (= refutare, repellere) De
 Anima 34. Adv. Prax. 20. De Ieiun. 11.
 Adv. Marc. II, 29. IV, 1. 34. 36. V, 9.
 15. Adv. Hermog. 37. Adv. Valent. 5.
 Revalescere De Resurr. Carnis 20 „*re-
 valuerunt genna dissoluta*“.
 Revelare De Corona 4. De Idol. 5.
 Revelatio Adv. Valent. 4. De Virg. Vel. 17.
 De Ieiun. 12.
 Revelator Adv. Marc. IV, 25.
 Revelatorius De Anima 47.
 Revestire De Res. Carnis 42 „*revestitus*“.
- Revincere (= evincere, convincere, re-
 fellere, confutare) Adv. Marc. III, 4. 8.
 IV, 17. V, 4. 10. De Testim. Animae 1.
 Apolog. 1. 2. 10. 19. 21. 40. 46. Ad
 Natt. I, 1. 16. De Cultu Femin. II, 6.
 Adv. Hermog. 23. Adv. Valent. 6.
 Revincibilis De Resurr. Carnis 63.
 Revisceratio De Resurr. Carnis 30 „*re-
 viscerationem et respirationem*“.
 Revivificare De Resurr. Carnis 19 „*revi-
 vificatus*“.
 Reviviscere De Resurr. Carnis 12. 56.
 Revocabilis (= remissibilis) De Pudic. 1.
 Revocare (= rescindere, infirmare) De
 Virg. Vel. 3. Adv. Prax. 1. Adv. Marc.
 IV, 40.
 — (= monere, retinere) Apolog. 34.
 Revolubilis De Resurr. Carnis 12 „*revol-
 ordo*“. De Anima 28.
 Revolvere (= volutare, haesitare) De
 Paenit. 4.
 — (= reicere, regerere, obicere) De
 Bapt. 14. Adv. Marc. V, 14.
 — (= retractare, demonstrare) De Iei-
 un. 7.
 Reus Ad Natt. I, 3 „*reus aliquid*“. Adv.
 Marc. II, 7 „*reus alicui*“.
 Rhetoricari De Resurr. Carnis 5.
 Rhinoceros Adv. Marc. III, 18. Adv.
 Ind. 11.
 Rhodius Adv. Marc. III, 6 „*Rhodia lex*“.
 Rictus De Resurr. Carnis 61.
 Ridere risum Adv. Valent. 6.
 Rigare situm Apolog. 37.
 Rigator Adv. Valent. 15 „*rig. fletus*“.
 Rimula Ad Natt. I, 7.
 Risiloquium De Paenit. 10.
 Risum incutere Adv. Marc. III, 20.
 — ridere Adv. Valent. 6.
 Ritus Apolog. 25 „*ritus pauperes*“.
 Rivalitas De Pudic. 5 „*rivalitates*“.
 Rixosus Ad Natt. II, 9 „*gens rixosa*“.
 Robur Ad Mart. 3 „*robur aedificare*“.
 Robustus Ad Natt. I, 18 „*robustior anti-
 quitas*“. De Ieiun. 17 „*robust. spiri-
 tus*“.
 Rogo se inrogare Ad Natt. II, 14.
 Rogus (= ara) Scorp. 7.
 Roma Apolog. 9 „*Roma Aeneadarum re-
 ligiosissima urbs*“. Ibid. 26 „*Roma
 silvestris*“. De Spectac. 7 „*Roma urbs,
 in qua daemoniorum conventus con-
 sedit*“. Adv. Iud. 9 „*sanctorum de-
 bellatrix Roma*“.
 Romanensis De Praescript. Haeret. 30
 „*Rom. ecclesia*“.
 Romanitas De Pall. 4.
 Romphaea De Fuga in Persec. 11.
 Rosa centenaria De Corona 14.
 Rosetum De Pall. 2.
 Roseus Adv. Marc. IV, 10.

Rotundus (= aequabilis) Ad Nat. II, 4.
 Rubens Mare De Resurr. Carnis 17 „*Rubentis Maris grana*“.
 Rubor (= pudor) Ad Nat. II, 9.
 Ruboratus (= pudendus) Adv. Iud. 13 „*ruborator exitus*“.
 Ructare Apolog. 23 „*ructando curari*“.
 Ibid. 39. De Testim. Animae 1 „*ructas sapientiam*“.
 Ructus (= prophetia) De Ieiun. 17.
 Rudem et pileum petere De Spectac. 21.
 Rudis (= tenellus, immaturus, imperitus) Apolog. 8 „*rudem sanguinem*“.
 Ad Nat. I, 7. Adv. Marc. I, 20 „*adhuc in gratia rudis*“.
 Ibid. V, 3 „*rudis adhuc fides et adhuc suspensa*“.
 Rudimentum Adv. Hermog. 28. De Resurr. Carnis 7.
 Ruere Apolog. 4 „*ruere de caelo*“.
 De Pudic. 6.
 Ruga De Pall. 4 „*rugas vestis formare*“.
 Rugositas De Patient. 15 „*rugos. frontis*“.
 Ruma (= gula) De Resurr. Carnis 4 „*rumis alitum*“.
 Ruminare De Pall. 3 „*ruminat follicans*“.
 De Resurr. Carnis 37 „*rumin. intellectu*“.
 Adv. Marc. I, 25 „*hanc sententiam runinans*“.
 Rumpere Apolog. 6 „*rump. flagra*“.
 Ad Nat. II, 13 „*rump. aditum*“.
 Adv. Marc. IV, 22 „*rump. viam*“.
 Runcare De Pall. 2.
 Runcina Apolog. 12.
 Rupex De Pall. 4. Apolog. 21. De An. 6.
 Ruratio Ad Nat. II, 5. crit.
 Rursus De Anima 35 „*rursus ac rursus*“.
 — convertere De Praescript. Haeret. 22.
 Rus De Pall. 2 „*orbis Romani imperii rus*“.
 Ruspere De Pall. 2.
 Russalus De Corona 1 „*russ. sanguinis sui spe*“.
 Russeus De Spectac. 9.
 Rutilatus De Anima 9 „*rutil. rubor*“.

S.

Sabaei Apolog. 42 „*Sabaeorum merces*“.
 Sabbatizare (ab aliqua re) Adv. Iud. 2. 4.
 Sabbatum Ad Nat. I, 13. De Anima 37.
 Adv. Iud. 4. De Ieiun. 14. Adv. Valent. 20.
 Saccus De Cultu Femin. I, 8. De Paenit. 11. De Ieiun. 16. 7 „*saccum induere*“.
 De Paenit. 9 „*sacco et cineri incubare*“.
 Apolog. 40.
 Sacerdos Scorp. 7. Ad Nat. I, 7. Adv. Marc. IV, 9. De Ieiun. 16 „*sac. cocus*“.
 Adv. Iud. 14. De Spectac. 16 „*sacerdotes pacis*“.
 De Cultu Femin. II, 12 „*sacerdotes pudicitiae*“.
 Ad

Uxor. I, 6 „*sacerdotes gehennae*“.
 De Pall. 4 „*sacerdos suggestus*“.
 Sacerdotalis De Virg. Vel. 9 „*sac. officium*“.
 De Praescript. Haeret. 41. De Monog. 12 „*sacerd. disciplina*“.
 Sacerdotium Ad Uxor. I, 6. 7 „*sacerdotia viduitatis*“.
 De Pall. 1. h. e. sacerdotes.
 Sacramentum (= iniurandum, res sacrae, doctrina sacra, mysterium, figura, aenigma) De Spectac. 24 „*sacramenta principis sui destitueret*“.
 Scorp. 5 „*sacramento consignatus miles*“.
 Ad Nat. I, 16 „*sacramenta nostrae religionis*“.
 Adv. Iud. 11 „*sacramenta crucis*“.
 Ibid. 13. De Praescript. Haeret. 40 „*sacramenta Christi*“.
 De Anima 18 „*sacramenta idearum haeticarum*“.
 Apolog. 49. 50 „*sacramenta aquae, olei, panis*“.
 Adv. Marc. I, 13. III, 22 „*sacramenta ecclesiarum*“.
 Ibid. V, 1 „*sacramenta figurarum*“.
 Ibid. V, 12 „*nostrum sacramentum*“.
 De Idol. 6. Apolog. 15 „*sacramenti nostri ordo*“.
 De Corona 13. De Praescript. Haeret. 20 „*sacram. fidei*“.
 De Bapt. 13 „*sacramenti ampliatio*“.
 Apolog. 7 „*sacram. infanticidii*“.
 De Exhort. Castit. 7 „*sacramenta obire*“.
 Ibid. 13 „*sacramenta dei satanas infectat*“.
 De Anima 9 „*sacramenta videt et audit*“.
 De Ieiun. 7. 9., ubi sacramenta sunt somniorum mysteria.
 Adv. Marc. III, 16 „*sacramenti iuagines*“.
 Ibid. IV, 5. V, 15. 17. Adv. Iud. 9. 10. 14. De Pudic. 14. De Resurr. Carnis 23. Apolog. 19. 23. 47. De Idol. 19. De Corona 11. De Bapt. 12. De Testim. Animae 2. Adv. Valent. 39 „*sacramentum nominis*“.
 Adv. Marc. II, 27. III, 7. 18. 19. IV, 1. 40. V, 4. De Bapt. 1. 4. De Praescript. Haeret. 21 „*sacram. aliquod tectum*“.
 Adv. Prax. 28. De Monog. 11 „*sacramentum monogamiae*“.
 De Ieiun. 3. 7. De Pudic. 9. De Resurr. Carnis 21. 22. 25.
 Sacrarium Apolog. 16.
 Sacrificialis De Praescript. Haeret. 40.
 Sacrificare Ad Scap. 2. De Spectac. 13 „*de sacrificato non edimus*“.
 Sacrificatio De Idol. 9.
 Sacrificium Adv. Iud. 5 „*sacrificia spiritalia*“.
 De Resurr. Carnis 8. De Idol. 16 „*sacrificiorum orationes*“.
 Adv. Iud. 6 „*sacrificiorum aeternorum antistes*“.
 Adv. Marc. III, 22. IV, 1. 9. De Ieiun. 16 „*sacrif. carnale*“.
 De Patient. 13 „*sacrif. humiliationis*“.
 Sacrilege Apolog. 12.
 Sacrilegus c. genit. De Resurrect. Carnis 42.

- Sacrosanctus Adv. Marc. IV, 5. De Resurr. Carnis 22 „sacros. stilus“.
- Saecularis De Corona 7 „saeculares litterae“. De Spectac. 18 „saecularis litteratura“.
- Saeculum (= corpus temporum, mundus, universitas hominum) De Praescript. Haeret. 30. De Spectac. 8. 26. De Resurr. Carnis 19. Apolog. 26. 21 „saeculi extimi curricula“. Ad Mart. 2. 5. Adv. Hermog. 1 „in saeculo esse“. Adv. Valent. 15.
- (= ethnici, idololatrae) De Pudic. 1. Saevire aliquem pro in aliquem De Anima 33.
- Sagax Apolog. 18 „sagacissimus omnis litteraturae“.
- Saginare De Patient. 3 „sag. voluptate patientiae“. De Idol. 11 „saginat daemonium“. De Resurr. Carnis 8.
- Saginato arida De Pall. 4.
- Salacitas De Ieiun. 1.
- Salarium Apolog. 46.
- Salii Apolog. 26. 39.
- Salire Adv. Marc. V, 14 „salio amplissimum abruptum“.
- Saliva De Ieiun. 6 „saliva virgine“. De Cultu Femin. II, 10 „salivae concharum“.
- Salmacis fons Adv. Valent. 15.
- Salsugo Ad Nat. II, 12 „salsuginem olere“.
- Saltare (argumenta et historias) Ad Nat. I, 10.
- Saltem et Saltim Apolog. 48. Adv. Marc. IV, 1. Adv. Valent. 21.
- Saltitare De Corona 10.
- Saltus Apolog. 9 „saltus libidinis“. De Carne Chr. 23 „saltu quodam mater antequam nupta“.
- Salvificator et Salvificator De Resurr. Carnis 47. crit.
- Salvus Apolog. 46 „salvis oculis feminas videre“.
- Salutare vestigio Apolog. 21.
- Salutatio Adv. Marc. V, 5 „salut. in pacis nomine“. De Paenit. 11 „salutationes crude“.
- Salvificator De Ieiun. 6. De Pudic. 2. Adv. Marc. II, 19. De Carne Chr. 14. De Resurr. Carnis 47.
- Samarites (fem.) Adv. Marc. IV, 35. Sed corrigendum ibi videtur „Samaritis“ et „Samaritin“. Cf. De Carne Chr. 9 „sittit sub Samaritide“.
- Samius Apolog. 25 „Samia vasa“. Adv. Marc. III, 5 „Samiae“, h. e. placentaee genus.
- Sanare De Resurr. Carnis 6 „san. ab infirmitate“.
- Sancire Adv. Marc. IV, 14. De Resurr. Carnis 48. 16 „sancitur anima responsione“. De Ieiun. 16.
- Sanctificare De Virg. Vel. 9. De Carne Chr. 20 „sanctif. ab aliqua re“.
- Sanctificator Adv. Prax. 2 „sanctif. fidei“.
- Sanctificium De Resurr. Carnis 47.
- Sanctitas De Anima 39.
- Sanctus De Pudic. 2 „apud sanctos fratres iudicentur“. Adv. Marc. IV, 7. De Spectac. 24.
- Sanguinare Adv. Marc. IV, 20 „sanguinantis feminae“, h. e. αἱμαρροσύνης.
- Sanguis De Anima 28 „sanguinis res“. De Resurr. Carnis 61 „sanguinis onera“, h. e. menstrua. Adv. Marc. III, 11 „sanguinis tributum“. Ibid. IV, 20 „sanguinis partialis fluxus“. Scorp. 5. Ibid. 1 „sang. animi“. Ibid. 6 „sanguinis lavacrum“. Apolog. 9 „sanguis futurus“, h. e. semen“. De Carne Chr. 20 „sanguinum menses“.
- Sannam facere Ad Nat. I, 17.
- Sapa Adv. Marc. III, 5 „sapa de petris“.
- Sapere Apolog. 22. De Ieiun. 6 „sap. ad lasciviam“. De Exhort. Castit. 3 „sap. voluntatem dei“. De Pudic. 10 „quibus non sapiant ipsa pericula“. De Monog. 11 „sapiat hoc capitulum cum ceteris“. De Anima 33 „sic et divina pronuntiatio sapit“. Apolog. 5 „sapiantibus divinum humanumque“. De Pudic. 8 „aliis contra sapientibus“. De Idol. 10. De Virg. Vel. 1. 5 „sapit de futuro“. De Ieiun. 17 „sapis Esaiiae venatorem“. De Resurr. Carnis 44. De Praescript. Haeret. 5 „sapere ad aliquid“. De Ieiun. 10. De Idol. 1 „sapiunt adversus deum“. Scorp. 7 „verba non sono solo sapienti“. Ibid. 11. De Exhort. Castit. 10 „sapit spiritaliter“. De Resurr. Carnis 33 „sententiae dei non aliter sapient quam sonant“.
- Sapientia De Praescript. Haeret. 7 „sap. saecularis“. De Ieiun. 6 „sapientiae membris impeditis“. Apolog. 19 „sapientiae auctores“, h. e. philosophi.
- Sapientialis De Anima 15.
- Sapor De Resurr. Carnis 40 „sapor substantiae non substantia ipsa“. Adv. Marc. II, 18 „sapor passionis“.
- Sarabara De Pall. 4. De Orat. 12. De Resurr. Carnis 58.
- Sarapiacus, Serapiacus, Serapicus Apolog. 39. crit.
- Sarcina De Corona 14 „sarc. humilitatis“. Ad Uxor. I, 5 „sarc. nuptiarum“.
- Sarmenticius Apolog. 50.
- Satanas Apolog. 22. De Spectac. 8., et alibi.

- Satelles Adv. Val. 12. De Carne Chr. 15.
 Satiare Apolog. 8 „*satiare panem sanguine*“. Ad Nat. II, 12 „*satiata disputatione*“, h. e. expleta et absoluta. Ibid. I, 2. Scorp. 1. De Pudic. 20.
 Satiare De Anima 46 „*satiatissime*“.
 Satiatus De Anima 57 „*solida et satiata veritate*“, h. e. plena.
 Satis est quod Adv. Hermog. 32.
 Satis agere Ad Uxor. 1, 1.
 Satisfacere De Pudic. 13. 9 „*satisfacient patri*“. De Patient. 3.
 Satisfactio De Patient. 3 „*satisfactionis habitu*“.
 Saturare De Paenit. 3 „*solatium sui saturans*“. De Orat. 27 „*saturata oratio*“.
 Saturitas De Ieiun. 7. Adv. Marc. IV, 31.
 Saturnalicus De Fuga in Persec. 13.
 Scabidus De Anima 38 „*scabida in ceteras culpas*“.
 Scabiosus Apolog. 14.
 Scabra carnis De Pudic. 20.
 Scalpellum De Pall. 5.
 Scalptilis Scorp. 2.
 Scalptus numus De Paenit. 6.
 Scamnum Ad Mart. 3 „*ad scamna produxit*“.
 Scandalizare Adv. Marc. IV, 18. V, 18 „*angeli scandalizati in filias hominum*“. De Ieiun. 4. 12. De Praescript. Haeret. 1. De Virg. Vel. 3. Adv. Marc. IV, 43 „*scandalizatus de aliqua re*“. Ibid. V, 8 „*scandal. aliquem*“. Ibid. IV, 35. Adv. Prax. 12.
 Scandalum De Virg. Vel. 3. Adv. Marc. III, 1.
 Scantinius De Monog. 12 „*Scantinia lex*“.
 Scapula De Pall. 2 „*scapulae montium*“.
 Scena Apolog. 35. De Spectac. 18 „*scena lusoria*“ et „*scena agonistica*“. Adv. Valent. 20 „*scena caelorum*“. De Anima 46 „*scena malitiae*“. Ibid. 51 „*sc. tota corporis*“. Adv. Marc. III, 11 „*scenam phantasmatis decurrere*“.
 Scenicus De Pudic. 7 „*scenica foeditas*“. De Spectac. 10. 22.
 Schisma De Praescript. Haeret. 42.
 Schola Apolog. 35 „*sch. bestiarum*“. De Idol. 10 „*scholarum feriae*“.
 Sciapodes Apolog. 8. Ad Nat. I, 8.
 Scibilis Adv. Marc. V, 16.
 Scilicet c. accus. c. infin. Adv. Marc. IV, 34.
 Scindere De Idol. 13 „*scindimus quod est scriptum*“, h. e. rescindimus. Apolog. 47 „*scind. tramites*“. Adv. Marc. IV, 6 „*scind. differentiam*“. Ibid. V, 19.
 Scire (= nosse) Apolog. 5. 21 „*scit Christum*“. Ad Scap. 2. De Pall. 4. De Virg. Vel. 14. Adv. Marc. III, 20.
 Sciria leonina De Pall. 4. (?)
 Scirpus De Corona 5 „*in scirpo flores*“.
 Scobina Apolog. 12.
 Scopae De Pudic. 9.
 Scorpiae Adv. Marc. IV, 24. Scorp. 1.
 Scribere repudiium Apolog. 6.
 Scrinium (= scriptura) Apolog. 19.
 Scriptura Adv. Marc. II, 19 „*scripturam iniustam dissipare*“. De Spectac. 8 „*script. obelisci*“. De Praescript. Haeret. 17. Apolog. 20 „*scripturarum (sc. sacrarum) maiestas*“. De Praescript. Haeret. 38. Adv. Marc. III, 17. De Resurr. Carnis 21. 63. De Pudic. 9. Scorp. 12 „*scripturarum medullas nosse*“. Ad Uxor. II, 2. De Fuga in Persec. 12.
 Scrupens De Pall. 4 „*scrupera schola*“.
 Scrupulositas De Praescript. Haeret. 27. De Ieiun. 2 „*scrupul. victus*“. Ad Nat. II, 2. De Virg. Vel. 11. Apolog. 47. Adv. Marc. V, 18.
 Scrupulosus De Cultu Fem. II, 10 „*scrupulosa vulnera auribus intulit*“, h. e. subtilia.
 Scrupulus De Resurr. Carnis 2. Ad Scap. 4 „*scrupulo percussus*“.
 Scurrilitas De Spectac. 17.
 Scytalosagittipelliger De Pall. 4.
 Secare (= proscare, sacrificare) Ad Nat. II, 2 „*sec. gallinaceum*“.
 — (= exsecare) Ad Uxor. II, 8 „*aut ad licentiam sectis*“.
 Secrete De Orat. 1.
 Secta Apolog. 1. 3. 21 „*secta novella*“. Ibid. 40 „*secta Cbristiana*“. Ad Scap. 4 „*secta Christi*“. De Fuga in Persec. 12. De Patient. 1. Ad Nat. I, 4. De Testim. Animae 3. De Monog. 11 „*secta monogamorum*“.
 — (= institutum, indoles) De Pudic. 14 „*secta apostoli*“. Adv. Marc. IV, 23 „*secta creatoris*“. Ibid. IV, 27 „*sectam administrare*“.
 Sectatio Ad Uxor. I, 6.
 Sector De Cultu Fem. II, 2. Apol. 4. 19.
 Secundatus De Anima 27 „*alteri primum damus, alteri secundatum*“.
 Secundus De Corona 10 „*secunda idololatria*“, Scorp. 12 „*secundae mortis venia*“. Ad Uxor. II, 1 „*sec. consilia*“. Scorp. 6 „*sec. solatio*“. Apolog. 35 „*secundae maiestatis religio*“.
 Securis Apolog. 4 „*secures principalium edictorum et rescriptorum*“. Adv. Marc. I, 29. et De Paenit. 5 „*securem*“. De Pudic. 16 „*secure*“.
 Securus De Testim. Animae 4 „*securi*“, h. e. mortui.
 Secus (= secundum) De Anima 55. crit.
 Secutor De Praescript. Haeret. 33 „*sec. Marcionis Apelles*“.

- Sed et Scilicet confus. Ad Scap. 2. Ad Natt. I, 13. De Corona 6. De Praescript. Haeret. 44. De Anima 50. Adv. Marc. IV, 34. Adv. Hermog. 4.
- Sed et Si confus. Ad Natt. I, 2. De Carne Chr. 22. crit.
- Sed (= tamen) De Monog. 6. De Pudic. 8. 17. De Pall. 3. Adv. Marc. II, 7. 17. 25. III, 17. IV, 16. 22. V, 9. 10. 11. De Resurr. Carnis 60. Adv. Hermog. 34. Adv. Marc. II, 3.
- Sedatio (= ἡρέμησης) Adv. Marc. IV, 33 „*sedat*. legis et prophetarum“.
- Sedilis Ad Natt. I, 12 „*sedile* crucis“.
- De Spectac. 27 „*sédilia* hostium dei“.
- Seducere aliquid aliqua re Ad Natt. I, 6.
- Seges frumentaria De Anima 16.
- Segressus (= segregatus) De Anima 18.
- Selgicus De Pall. 3 „*Selgicae* oves“.
- Sellisternium Ad Natt. I, 10.
- Semaxius Apolog. 50.
- Semel (= in perpetuum) De Fuga in Persec. 2. De Corona 13. Scorp. 1. Apolog. 9. 10. 11. 12. 23. 41. Adv. Marc. IV, 8.
- et iterum De Praescript. Haeret. 30.
- Seimen De Anima 26 „*semini* stupida“.
- Ad Natt. I, 16 „*seimnum* dispersio“.
- De Pudic. 6 „*seminis* limus“.
- Sementatio De Spectac. 8.
- Sementivus De Ieiun. 4.
- Semesus Ad Natt. I, 7.
- Seminalis Ad Natt. II, 12 „*seminalia* caeli“.
- Adv. Marc. I, 13 „*terram seminalia* demessan“.
- Seminare Apolog. 21 „*semin.* sanguinem Christi“.
- Ibid. 7 „*semin.* mendacium“.
- Seminarium Ad Natt. I, 14 „*semin.* infamiae nostrae“.
- De Exhort. Castit. 6 „*semin.* generis“, h. e. concubitus.
- Seminum De Praescript. Haeret. 33 „*seminia* ex illis sumpsisse“.
- Semitractatus De Fuga in Persec. 1 „*semitractata* materia“.
- Semper De Pall. 1 „*principes semper* Africae“.
- Senarius versus (= hexameter) Ad Natt. II, 12.
- Senecta De Anima 56.
- Senectus De Cultu Femin. II, 6. De Paenit. 11. Scorp. 6 „*post stadii senectutem*“.
- Apolog. 4 „*post tantae auctoritatis senectutem*“.
- Senescere De Resurr. Carnis 30 „*senescentes* sepulturae“.
- De Paenitent. 6 „*poma senescentiu*“.
- De Pall. 4 „*studia senescentia*“.
- De Exhort. Castit. 6.
- Senex domesticus Apolog. 39.
- Senium De Resurr. Carnis 30. 57 „*senium* sepulturae“.
- De Anima 46 „*senia* lapidum“.
- De Resurr. Carnis 32 „*senium* requietae atque reconditae sepulturae“.
- Ibid. 45 „*senium* alicuius substantiae“.
- Adv. Marc. III, 15 „*indutus nominum senio*“.
- Sensualitas De Anima 38.
- Sensus De Anima 2 „*de publico sensu*“.
- De Pudic. 19 „*aliud in sensu* est“.
- De Anima 21 „*sensus* sunt passiones“.
- De Fuga in Persec. 4.
- Sententialiter De Carne Chr. 18 „*sentent.* et definitive pronuntiare“.
- Sentina De Anima 55 „*sent.* subdivalis“.
- De Carne Chr. 20 „*sent.* inferni sanguinis“.
- Sentire aliquid impatienter De Patient. 7.
- c. genit. Adv. Valent. 18 „*nihil sentiens* eius“.
- Sepelire in sidera Ad Natt. II, 15.
- Sepia Adv. Marc. II, 20 „*sepiae* isti“.
- Septem collium plebs Apolog. 35.
- idolorum tabula De Idol. 10.
- maculae capitalium delictorum Adv. Marc. IV, 9.
- Septemplex Adv. Valent. 20 „*sept.* scena caelorum“.
- Septenarius De Anima 25 „*sept.* spiritus“.
- Septimontium De Idol. 10. Cf. Ad Natt. II, 15.
- Sepulchrum De Resurr. Carnis 37 „*sepulchra* stabula cadaverum“.
- Ibid. 19 „*sepulchrum* animae“.
- Ibid. 44.
- Sepultor Adv. Marc. IV, 42. De Anima 46 „*sep.* civilium turbinum“.
- Sepultura Apolog. 37. De Idol. 11. De Anima 56 „*sepulturae* mora“.
- De Resurr. Carnis 27. Ibid. 30 „*sepult.* senescens“.
- Ibid. 32 „*sepulturae* senium“.
- Sequela De Patient. 5. De Carne Chr. 20 „*sequ.* abruptae unitatis“.
- Sequester (= cui custodia rei, proprie de qua disceptatur, commissa est) De Resurr. Carnis 51. 63. Adv. Prax. 27 „*sequ.* dei et hominum Christus“.
- Sequestrare (= sequestri commendare, depositum servare) De Resurr. Carnis 38. 27 „*sequestrantur* mausoleis corpora“.
- Adv. Valent. 25. De Patient. 15. De Anima 14. 25. 55. 58.
- Sequestratorium De Resurr. Carnis 52 „*seminibus sequestratorium* terra est“.
- Serapeum Ad Natt. I, 10.
- Serapis Ad Natt. I, 10 „*Serape*“.
- Ibid. „*Serapem*“.
- Ibid. II, 8 „*Serapidem*“.
- Serapiacus Apolog. 39 „*Serapiacae* coenae“.
- Sericatus De Pall. 4.
- Sericum De Pall. 4. De Cultu Femin. II, 13 „*sericum* probitatis“.
- Sermo De Virg. Vel. 4 „*sermo* lacinio-

- sus“. Adv. Iud. 9 „*sermo dei bis acutus*“. De Anima 36 „*sermo veteranosus*“. Ibid. 28. Adv. Prax. 7 „*sermo*“, h. e. vox. Ibid. „*sermonis nativitas*“.
- Sermo Aeon Adv. Valent. 7. 8. 12. 36.
- Serpens Adv. Valent. 2. Adv. Hermog. 11 „*de serpentibus parvuli luderint*“.
- Serram reciprocare De Corona 3.
- Servatrix De Resurr. Carnis 12.
- Serviculus De Idol. 10.
- Serviliter Ad Nat. II, 6.
- Servitium De Patient. 2 „*servitia elementorum*“. Adv. Marc. II, 17 „*servitia*“, h. e. servi.
- Servitus Ad Uxor. I, 7 „*servitute matrimonii iterata*“. De Cultu Femin. II, 7 „*serv. ornatus*“. Ad Nat. II, 5 „*servitutes et officia elementorum*“. Apolog. 27 „*serv. poenalis*“.
- Serus Adv. Marc. IV, 26 „*serum tempus*“. De Ieiun. 1 „*serae escae*“.
- Servus Adv. Marc. I, 7 „*servorum nomina Alexander, Darius, Holofernes*“. De Idol. 18 „*servus Christi*“.
- Sessiae columnae, a sementationibus, De Spectac. 8.
- Sensus (= consensus) De Spectac. 3. crit.
- Severus et Verus confus. Apolog. 5.
- Sexus De Spectac. 17 „*sex. pudoris*“. Ad Uxor. II, 3 „*sex. officia*“. De Resurr. Carnis 61 „*sex. pigrior*“. Ibid. „*sexum a congressione subducere*“. Adv. Valent. 32 „*sexui despoliari*“, h. e. non fungi.
- Si (= si quidem) De Pudic. 13. Ad Nat. I, 9.
- (= an) Ad Mart. 2. Apolog. 6. 8. 13. 21. 23. 25. Adv. Prax. 21. De Anima 33 „*si non*“.
- forte (= *εἰ τύχοι*, scilicet, nempe, utique) De Corona 5. De Ieiun. 14. De Fuga in Persec. 1. Ad Mart. 2. Apolog. 16. De Anima 8. 46. Adv. Marc. II, 2. III, 4. IV, 17. V, 12. De Resurr. Carnis 52. 63. Adv. Valent. 2. Adv. Hermog. 36. De Anima 57. De Carne Chr. 14.
- utique (elliptice, uti Si forte) Apolog. 49. De Cultu Femin. I, 9. Adv. Marc. IV, 7. 30.
- quando Ad Nat. II, 14. De Pudic. 1. Adv. Marc. III, 15. V, 3. 7.
- tamen Adv. Marc. II, 6. 27. IV, 9. V, 17. Adv. Valent. 1. 18. De Resurr. Carnis 6. Adv. Prax. 28.
- et et Et si De Resurr. Carnis 61.
- quis (= quisquis) De Anima 19. De Pall. 2 „*si quae missilia*“. Ibid. 5 „*si quid interula subter est*“. Apolog. 19 „*si quis istos aut probat aut revincit*“.
- Sibyna (= venabulum) Adv. Marc. III, 21. IV, 1.
- Sic — sic pro Sic — ut De Ieiun. 13.
- Siccare aliquid ab aliqua re De Ieiun. 1.
- Sicubi De Pall. 1. 2. Adv. Marc. IV, 7. V, 19. Scorp. 13. Adv. Valent. 6. Adv. Prax. 17 „*sicubi alibi*“.
- Sige (vel Siga) Aeon Adv. Valent. 7. 12.
- Sigillarium De Orat. 12 „*sigillaria ethnicorum*“. Adv. Valent. 12.
- Sigillarius Adv. Valent. 18 „*sigillario extrinsecus ductu*“. De Anima 6 „*sigillario motu superficiem intus agitante*“.
- Signaculum (= signum, sigillum) De Pall. 4 „*signaculis squamarum*“. Apolog. 21 „*signac. corporis*“. Adv. Marc. III, 22 „*signac. frontium*“. De Spectac. 24 „*signac. fidei*“. Ibid. 4. Adv. Iud. 8. 11 „*signac. prophetarum Christus*“. Ad Nat. II, 5 „*signacula temporum*“. Adv. Valent. 1 „*signac. linguae*“.
- Signare (= signo notare, consignare, confirmare, obsignare sigillo, statuere, absolvere) Ad Uxor. II, 5 „*sign. lectulum, corpusculum*“. Scorp. 1 „*sign. adversus venenatos morsus*“. De Corona 11 „*signata fide*“. Adv. Iud. 8. Ad Nat. II, 15. Apolog. 21. Ad Nat. II, 12 „*ea origo Saturno signatur*“, h. e. adsignatur. Apolog. 10 „*imagine signatus numus*“. De Patient. 15. Ad Nat. II, 12 „*nec fideliora eius vestigia quam in ipsa Italia signata sunt*“. Apolog. 48 „*signatum et ipsum humanae resurrectionis exemplum*“. Adv. Hermog. 29., ubi est pro signis ornare vel insignire. Adv. Valent. 1. Adv. Marc. I, 28.
- Signatio Ad Uxor. II, 8 „*sign. furtiva*“.
- Significantia De Resurr. Carnis 21 „*significantiae figuratae suspicio*“. Adv. Marc. II, 19 „*significantiae legis*“. Ibid. V, 6 „*significantia obumbrata*“.
- Signum Adv. Iud. 9. 11. Adv. Marc. III, 13. IV, 39.
- Silenticium rerum Apolog. 37.
- Silicernium Apolog. 13.
- Silva Ad Nat. II, 9 „*silvam erroris caedere*“. De Exhort. Castit. 6. Apolog. 4 „*silvam legum caedere*“. De Corona 10. De Praescript. Haeret. 37 „*silvam alicuius caedere*“, proverb.
- Silvicola De Pall. 4.
- Similitudo (= *ὁμοίωμα*, simulacrum, parabola) De Paenit. 8. 12. De Idol. 5. 12. Adv. Marc. IV, 1. 11. 26. 29. V, 18. Adv. Iud. 10.
- Simplex De Cultu Femin. II, 4. Adv. Valent. 2. Scorp. 1. De Ieiun. 10 „*simplicis gulae reus*“.
- Simplicitas Ad Nat. II, 2 „*simpl. veri-*

- tatis“. De Bapt. 2. De Cultu Femin. II, 7. Adv. Valent. 1. De Praescript. Haeret. 41 „*simplicitas haeticorum*“.
- Simpliciter Ad Uxor. II, 5.
- Simpulum Apolog. 13.
- Simul (= simul atque) Apolog. 1. Ad Natt. I, 5. Adv. Valent. 7. De Pudic. 7. De Paenit. 6. De Virg. Vel. 11. 12. — et De Spectac. 22.
- Simulacrum De Resurr. Carnis 47 „*per simulacrum morimur in baptisate*“.
- Singillatim De Idol. 15.
- Singulare (= singulum facere) De Anima 31. crit.
- Singularitas De Exhort. Castit. 1. De Resurr. Carnis 13.
- Aeon Adv. Valent. 37.
- Singulariter De Carne Chr. 19.
- Sinus De Idol. 13 „*sinus Abrahae*“. De Anima 9. Adv. Marc. III, 24. IV, 34. De Pudic. 6 „*in sinum plaudere*“. Ibid. 22 „*in sinum ingerere*“.
- Siparium Adv. Valent. 13.
- Sipharum Ad Natt. I, 12. Apolog. 16.
- Sirena Apolog. 7.
- Sistere De Resurr. Carnis 3 „*sistant quaestiones suas de scripturis*“. De Ieiun. 14. Adv. Marc. V, 10 „*ut tanto magis sisteret carnis resurrectionem*“. Ibid. V, 5. Ibid. I, 7 „*sistere non potes duos pares*“. Ibid. III, 21. De Pudic. 6. 1 „*sisimus foris digamos*“. Adv. Marc. V, 10. 14.
- Situs Apolog. 16 „*siti macerare*“. Ibid. 47 „*sitim rigare*“.
- Sitire De Resurr. Carnis 28 „*sit. interpretationem*“.
- Sive — vel Ad Natt. I, 16.
- Smaragdus De Cultu Femin. I, 6. II, 23.
- Sobrietas (= σωφροσύνη) De Paenit. 8.
- Soccus De Idol. 18.
- Sociare (= participando facere) De Bapt. 3.
- Societas De Spectac. 29 „*societates ecclesiarum*“, Adv. Marc. I, 14 „*soc. mellis et lactis*“.
- Sodalitium Ad Uxor. II, 6.
- Sol Ad Natt. II, 5 „*solis stationes*“. Ad Scap. 3 „*solis deliquium*“. De Orat. 10 „*solis receptus*“. Adv. Valent. 7 pectines“. De Pudic. 7 „*solis lancea*“. Ad Natt. I, 13., h. e. Solis dies.
- Solamen De Anima 1 „*sol. iniuriae*“.
- Solatium De Anima 56 „*solatii enormitas*“. Ad Natt. II, 7 „*solat. consecrationis*“. De Idol. 10 „*solatia sepulturae*“. De Corona 8. Adv. Hermog. 29 „*solat. lunae*“.
- Solenne De Corona 12. Apolog. 35 „*solennia Caesaris*“. Ad Uxor. II, 2. 4. 6. De Spectac. 6.
- Solennis Adv. Valent. 4 „*solenne est*“.
- Adv. Marc. IV, 12 „*solennissimus Iudaeorum dies*“. De Resurr. Carnis 19 „*solennissimam eloquii prophetici formam*“.
- Solennitas De Idol. 13. 16 „*solemnitates profanae*“.
- Solidare Adv. Marc. III, 6 „*deo solidante tonitruum*“.
- Solidus De Exhortat. Castit. 2 „*solida fides*“. Adv. Valent. 16. De Resurr. Carnis 37 „*solida resurrectio*“. De Monog. 3 „*solida et tota virginitas*“. Ad Uxor. I, 1. et De Monog. 16 „*solidum capere*“, h. e. haereditatem fieri ex asse, vel omnem haereditatem adire. Cf. Dirksen Manuale s. v. Solidum p. 895.
- Solisternium Ad Natt. I, 10.
- Solitarius Apolog. 45 „*solit. concupiscentia oculorum*“.
- Solitas Aeon Adv. Valent. 37.
- Sollicitatio De Virg. Vel. 14.
- Sollicitudo De Ieiun. 13. De Exhort. Castit. 9 „*in sollicitudine habere*“.
- Sollicitus De Fuga in Persec. 1 „*sollicitior*“. De Anima 53 „*sollicitior obtutus*“.
- Soloecismus Ad Natt. I, 3.
- Solox De Pall. 4 „*solocem endromidis*“.
- Solvendo esse Adv. Marc. IV, 17.
- Solum (= solitudo) De Patient. 13.
- Solutim De Pall. 5.
- Solutor Adv. Marc. IV, 17., h. e. qui pecuniam solvit.
- Somniator Scorp. 2.
- Somniculosus De Anima 44. Apolog. 25 „*somniculosa diplomata*“.
- Somnus caecus (h. e. sine somniis) De Anima 49.
- Sonare Apolog. 3 „*sonat barbaricum*“. Adv. Marc. IV, 5.
- Sonitus Adv. Prax. 20 „*sonitus monarchiae*“.
- Sonus De Orat. 13. Adv. Marc. II, 24. III, 12. V, 11.
- Sophia De Orat. 1 „*sophia caelestis*“. Adv. Hermog. 18. De Ieiun. 9. Apolog. 19. Scorp. 7.
- Aeon Adv. Valent. 8. 9. 10. 11. 13.
- Sophista (= sapiens) Adv. Val. 5 „*Miltiades ecclesiarum sophista*“. De Ieiun. 7. De Idol. 9.
- Sopitus (= mortuus) De Anima 57.
- Sordere Ad Uxor. II, 3 „*sordent talibus ecclesiae*“.
- Sordescere Ad Natt. I, 5 „*sordescit lentigo*“.
- Sorditas Apolog. 19. crit.
- Soror De Testim. Anima 6 „*soror veritatis*“. De Pall. 1 „*soror civitas*“. De Cultu Femin. II, 1 „*sorores*“, h. e.

- conservae. Ibid. I, 1. De Ieiun. 17. Apolog. 12 „sorores materiae“.
- Sors Ad Nat. II, 17 „sors temporum“. Apolog. 22 „sortes temporum“. De Pall. 1 „sortes saeculares“. De Anima 44 „de naturae sortibus eximere“. Ad Nat. II, 13. De Spectac. 16.
- Sortire Apolog. 2 „latronibus vestigandis per provincias militaris statio sortitur“. De Praescript. Haeret. 1.
- Sortiri Adv. Valent. 10 „gallina sortita est de suo parere“. De Anima 8 „sortita est esse invisibilis“. De Resurr. Carnis 26.
- Soter Aeon Adv. Valent. 12. 19.
- Sotericianus (= ad Soterem pertinens) Adv. Valent. 27.
- Spado (= nuptiarum osor, innuptus) De Monog. 1. 3. De Resurr. Carnis 61 „spado voluntarius“.
- Spadonatus De Cultu Femin. II, 9.
- Spaniae pro Hispaniae Adv. Iud. 7. crit.
- Sparsilis De Pudic. 2.
- Sparteoli Apolog. 39.
- Spatalium De Cultu Femin. II, 13.
- Spatha De Cultu Femin. II, 13.
- Specialitas Adv. Marc. V, 8.
- Specialiter Adv. Hermog. 19. Adv. Iud. 2.
- Speciatus Adv. Hermog. 10.
- Species (= causa, casus, ὑπόθεσις, argumentum) De Pudic. 7. De Idol. 15. Apolog. 1. Ad Nat. I, 18.
- Speciositas De Cultu Femin. II, 2.
- Spectare et Expectare De Spectac. 4.
- Specular corneum De Anima 53.
- Specularis materia Apolog. 35.
- Speculator Apolog. 45 „specul. omnium deus“. Scorp. 12 „spec. alicui“. Adv. Marc. II, 25 „spec. vineae vel horti“. Speculatoria De Corona 1 „specul. morosissima“.
- Speculum De Cultu Femin. II, 8 „spec. consulere“. Ibid. I, 1. De Resurr. Carnis 52 „spec. exempli“. Adv. Marc. IV, 31 „spec. parabolae“. De Pudic. 8. De Resurrect. Carnis 12 „specula lunae“.
- Specus faucium Ad Nat. I, 8.
- Spelaenum De Corona 14 „spel. Mithrae“.
- Spelunca oris De Resurr. Carnis 60.
- Sperare (= putare) De Pall. 4. — (= timere) De Pall. 2.
- Spernere (= secernere, segregare) Ad Nat. I, 7.
- Spica De Resurr. Carnis 52 „spicae fundamentum“. Adv. Marc. IV, 12 „spicas effligere“.
- Spiraculum De Corona 5.
- Spiritualis De Ieiun. 11. De Exhort. Castit. 12 „spir. uxor“. De Ieiun. 1 „spir. disciplina“. Apolog. 46 „spiritalis potestates“. Ibid. 22 „spiritalis substantiae“. Adv. Marc. III, 14 „spiritalis nequitiae“. De Praescript. Haeret. 38. 39. 40 „spiritalia nequitiae“, h. e. daemones. Adv. Marc. V, 18. IV, 24 „spiritalia malitiae“. De Anima 57 „spiritalis nequitiae“.
- Spiritualitas Adv. Marc. V, 8. crit.
- Spiritualiter De Exhort. Castit. 10 „spiritalis sapere“. Adv. Marc. IV, 20. Adv. Hermog. 34. De Resurr. Carnis 20. 21.
- Spiritus Apolog. 48. 21 „spir. permeator universitatis“. Ibid. 18 „spiritu divino inundatus“. Ad Mart. 3 „spiritu unxit“. Adv. Marc. IV, 22 „in spiritu homo constitutus“. De Patient. 7 „concutere spiritum“. Cf. Ad Nat. I, 16. De Cultu Femin. II, 2 „spiritum permovent scandalo“. Ibid. II, 5. Apolog. 20. Ibid. 27 „spir. daemoniacae paraturae“. Ibid. 39 „spir. sanctitatis“. Ibid. 47 „spir. erroris“. De Paenit. 10 „spir. communis inter fratres“. De Orat. 10 „spir. inquinatus“. De Paenit. 10 „spir. sordens“. Ad Uxor. II, 2 „spir. cecinit“. Ibid. II, 5. 6. Apolog. 21 „spiritum dimittere“. Ibid. 9 „spiritum extorquere“. De Anima 10. 11. Adv. Marc. II, 9. De Ieiun. 18 „spir. robustus“. De Pudic. 9 „spir. sancti indumentum“. De Praescript. Haeret. 21 „spir. sanctus dei villicus“, h. e. vicarius. Ibid. 36 „spiritu sancto vestit“. Adv. Prax. 30. De Spectac. 15. Ibid. 10 „spiritus nequam“, h. e. daemones. Ibid. 6. 8. De Anima 9 „in spiritu esse“, i. e. in ecstasi.
- Sanctus Aeon Adv. Valent. 11. 12. 13.
- Spoliarium De Corona 13.
- Spoliare Adv. Iud. 14 „spoliatus pristinas sordes“.
- Spongia Adv. Marc. V, 4. De Spectac. 24 „spongiae retiariorum“.
- Sponsalis Adv. Valent. 31 „sponsale“ (cubiculum). De Idol. 16 „sponsalium solennitas“. De Virg. Vel. 1 „sponsalia“.
- Sponsio (= certatio pignorum, de eventu rei incerto) De Spectac. 16.
- Sponsor (= arbiter) De Bapt. 18.
- Spumans reptatus De Anima 10.
- Spurciloquium De Resurr. Carnis 4.
- Spurcus Apolog. 30 „spurca conscientia“.
- Sputamen De Resurr. Carnis 20 „sputaminum iaculis“. De Carne Chr. 9 „sputaminibus contaminare“.
- Sputamentum De Spectac. 30 „sputamentis dedecoratus“.
- Squallens Apolog. 4 „squallentem silvam legum“.

- Squamatus Apolog. 21.
 Stabilitas Adv. Iud. 11.
 Stabulum De Resurr. Carnis 37 „*stabula* eadaverum“, h. e. monumenta. Ibid. 60 „*stabula* conceptuum“.
 Stadium De Spectac. 11. 18. Scorp. 6 „*stadii* senectus“. De Corona 4.
 Stare Scorp. 10 „in terrenis *stare* non potui“. De Ieiun. 13 „*state* in isto gradu“. Adv. Mare. IV, 5 „ordo recensensus *stabit* in Iohannem“. Ad Natt. I, 9. Apolog. 40 „*stat* caelum“. De Pall. 1 „*stabant* vestes in viris“.
 Staticulum Ad Natt. I, 12 „*static*. ligni“. Scorp. 2.
 Statio Apolog. 2. De Orat. 14 „*statio* militaris“. Apolog. 16 „*statio* directa“. De Ieiun. 10 „*statio* caeli“. De Exhort. Castit. 9 „*statio* secunda nuptiarum“. De Anima 48 „*statio* nuptiarum“. De Resurr. Carnis 60 „*stat*. dentium“. De Praescript. Haeret. 10 „*stat*. erendendi“. De Ieiun. 1 „*stationes* in vesperum protractae“. Ibid. 10 „*statio* sera“. De Orat. 14. 19. De Anima 48. De Corona 11.
 Stativus Ad Natt. I, 16 „*stativus* titulus“. Statumen Ad Natt. I, 12.
 Status De Idol. 18. De Pudic. 6 „*statum* vertere“. De Corona 3 et Adv. Mare. IV, 12 „*statum* facere“. Ad Natt. I, 12 „*status* nominis“. De Spectac. 12 „*mali status* servos“. De Fuga in Persec. 4 „*status* et sensus rei eiusque“. Adv. Marcion. II, 16. IV, 6 „*status* Iudaicus“. Ibid. IV, 12 „*status* scripti et voluntatis“. Ibid. V, 14. 15. 2 „*status* quaestionis“. Ibid. V, 18 „*statum* sumere“. De Anima 37. Ibid. 4 „*stat*. animae“. Ibid. 27 „*stat*. ordinis“.
 Stella De Idol. 9 „*stellarum* arbitrium“. Adv. Marc. I, 18 „*stella* malefica“. De Idol. 9 „*stellarum* interpretes“. De Cultu Femin. I, 2 „*stellarum* interpretatio“.
 Stellaris De Pall. 5 „qui *stellarem* coniecit“, h. e. qui *stellarem* artem exercet, qui *stellas* interpretatur“.
 Stemma De Praescript. Haeret. 30.
 Sterilitas Apolog. 43.
 Sternere preces deo Apolog. 43.
 — fidem Adv. Mare. I, 16. Adv. Prax. 16.
 — ordinem De Resurr. Carnis 25.
 Sterquilinium De Anima 32 „*sterquilinorum* bestiae“.
 Stigma De Virg. Vel. 10. De Resurr. Carnis 57. Adv. Mare. IV, 9 „*stigmata* delictorum“. Ibid. V, 4.
 Stillicidium Ad Natt. II, 1 „*stillicidium* veritatis“.
- Stilus (= scriptura) De Idol. 23 „loquitur in *stilo*“. De Bapt. 12 „*stili* libido“. Scorp. 1 „*stilo* theriacam temperare“. De Pudic. 14 „*singulari stilo* figit“. De Resurr. Carnis 2 „*stilum* plenissimum habet“. Ibid. 22 „*stilo* sacrosaneto“. Ibid. 10 „non de uno *stilo* noveris apostolum“. De Praescript. Haeret. 38 „*stilus* adulter“. De Pudic. 13 „*stilum* vertere“. Apolog. 19. Ad Natt. I, 10. De Pall. 2. De Resurr. Carnis 2. 10. 63.
 Stipare De Virg. Vel. 12 „*stip*. caleum multiformem“. De Anima 54 „*stip*. aërem“. De Ieiun. 6 „*stipatum* escis“. Ad Mart. 4. De Anima 56 „*stipatus* est orbis oraculis“. Intransitive De Pall. 3.
 Stipendiari Adv. Mare. III, 13. Adv. Iud. 9 „*stipendiati* butyro“.
 Stips Apolog. 39. 42. Ad Natt. II, 10. De Spectac. 17 „*stipes* meretricum“. De Idol. 10 „*stipes* novi discipuli“.
 Stipula Ad Natt. I, 20. Apolog. 39.
 Stipulatio De Fuga in Persec. 12.
 Stiria (?) De Pall. 4.
 Stoica (= Stoica disciplina) De Praescript. Haeret. 30.
 Stola De Pall. 4. De Idol. 18 „*stola* puerilis“. De Cultu Femin. II, 13 „*stolae* martyriorum“. De Pall. 4 „*stolam* fundere“.
 Stomachus De Praescript. Haeretie. 16 „*stomachi* eversio aut cerebri“. De Res. Carnis 60 „*stomachi* compitum“.
 Strangulabilis De Anima 32. 50.
 Strena De Idol. 10.
 Strictura De Ieiun. 9 „*str*. potus“.
 Strictus Ad Mart. 3 „*strictior* disciplina“.
 Stringere fulmina Apolog. 48.
 — (= perstringere) Adv. Mare. V, 12.
 Strongyla De Pall. 4.
 Stropha (= dolus, techna, fraus, verusutia) Apolog. 15 „*strophae* histronum“. De Anima 28 „*stropham* commentari“. Adv. Mare. III, 10 „*stropham* administrare“. Ad Natt. I, 10. De Spectac. 29.
 Strophiola De Corona 14.
 Stropulus De Virg. Vel. 10.
 Structilis De Anima 9. 14.
 Structio (= instructio) De Patient. 3.
 Structor De Cultu Femin. II, 7 „*structores* capillaturae“.
 Structorius Apolog. 14 „*structoriae* operae“.
 Structura benedictionis (h. e. ordo) Adv. Mare. III, 24.
 Struere De Carne Chr. 8 „*struere* carnem“. De Anima 2 „*struere* atque *destruere* eruditum eloquium“. De

- Pall. 4 „*struere comam*“. De Resurr. Carnis 61 „*structa ossibus caro*“.
- Struere (= instruere) De Virg. Vel. 9. Adv. Marc. IV, 24. De Resurr. Carnis 61 „*infructuosis genitalibus structus*“.
- Strues Adv. Valent. 15 „*strues mundi*“.
- Ibid. 20. De Resurr. Carnis 35 „*str. carnis*“.
- Strumentum (= instrumentum) De Praescript. Haeret. 38. crit.
- Struthiocamelus De Virg. Vel. 17.
- Studere aliquid De Patient. 1. Ad Uxor. I, 8 „*stud. ad aliquid*“.
- Stupere De Ieiun. 16 „*stupet caelum*“.
- Ad Nat. II, 1 „*cor stupet saliens*“.
- Adv. Valent. 7 „*placidae et stupentis divinitatis*“.
- Stupescere De Cultu Femin. II, 13 „*stup. in durtiam*“.
- Stupidus Adv. Marc. I, 26. Ad Nat. II, 4 „*stup. curiositas*“. De Anima 26 „*stupida semini*“. h. e. sterilis.
- Stupor Apolog. 37 „*stupor quasi mortui orbis*“. De Anima 12 „*stup. et quies*“.
- De Cultu Femin. I, 5. Adv. Marc. I, 8 „*stuporem aedificare*“. Ad Nat. II, 9 „*stupores Attici*“. Adv. Marc. IV, 20. V, 20. De Anima 50 „*stupor Epicuri*“.
- Stuporatus De Cultu Femin. II, 3 „*stuporata gloria*“.
- Stuprare Apolog. 6 „*stuprare mores*“.
- De Praescript. Haeret. 44 „*stupr. adulterio fidem*“.
- Suadere aliquem Scorp. 2. De Cultu Femin. I, 1. De Pall. 6. Adv. Valent. 3. 4. „*suad. alicui quid*“, h. e. simulare.
- Suasoria De Anima 56 „*suasoriae*“. De Ieiun. 2.
- Suaviludius (= qui ludorum suavitate delectatur) De Corona 6. De Spect. 20.
- Sub De Anima 48 „*sub extimis noctibus*“. De Cultu Femin. II, 13. Apolog. 35 „*sub ipsa eruptione*“. De Anima 56 „*sub uberum fontibus*“.
- Apolog. 8 „*sub tali conscientia vivere*“.
- Adv. Valent. 30 „*confiteri sub potestatibus saeculi*“. Apolog. 9 „*sub Catilina*“. De Carne Chr. 9 „*sub diabolo esurit et sub Samaritide sitit*“.
- Ibid. 24 „*sub tribus arbitris*“.
- Subactio Adv. Marc. IV, 7.
- Subaqueus De Anima 32.
- Subare Apolog. 14. 46 „*subans ardori*“.
- Adv. Valent. 17. De Pudic. 22. De Monog. 15.
- Subcessivus De Virg. Vel. 4.
- Subdere publicanis Ad Nat. I, 10.
- Subdivalis Adv. Iud. 11. De Anima 55 „*subdivalis sentina mundi*“.
- Subdividere Adv. Iud. 8. 11.
- Subdivum (= serenum) De Pall. 2.
- Subducere De Resurr. Carnis 61 „*subd. carnem a congressione*“. De Anima 25.
- Subfermentatus Adv. Valent. 17.
- Subiacere Adv. Marc. III, 15. Apolog. 15 „*subiacet intellegi*“, h. e. *ὑπόκειται*.
- De Patient. 7. Adv. Hermog. 22. 28. 31. 41. De Anima 21. 24. Adv. Valent. 26. De Resurr. Carnis 7. 11.
- Subiectare Adv. Marc. IV, 39.
- Subiectio De Patient. 4 „*morigera subiectio*“. Ad Uxor. II, 6 „*subiect. nominis*“. Adv. Marc. V, 12. Adv. Hermog. 7.
- Subiectus (= humilis, obediens) Ad Nat. I, 20. Apolog. 3. Adv. Hermog. 7 „*subiectior*“.
- Subicere (= imponere) Apolog. 8 „*subicitur ignorantibus*“.
- (= posthabere) Ad Nat. II, 9.
- Subigere Adv. Iud. 9 „*subig. mammam*“.
- De Anima 20 „*subig. opera carnis*“.
- De Carne Chr. 17 „*subig. sementi*“.
- Ad Nat. II, 14 „*subig. oculis orbem*“.
- Ibid. II, 11 „*subig. viam*“. Adv. Marc. II, 20 „*subig. in ergastulum*“.
- Subintellegere Adv. Marc. V, 3.
- Subintrare Adv. Marc. V, 3.
- Subintroire Adv. Marc. V, 13.
- Sublectio Adv. Marc. IV, 31.
- Sublimare Adv. Marc. II, 14. III, 7. Adv. Iud. 14. Adv. Valent. 20., i. e. in sublime tendere.
- Sublimis Apolog. 33 „*sublimissimus currus*“. De Pall. 1 „*sublimior*“.
- Sublimitas Apolog. 11. Adv. Valent. 7 „*sublimitates*“.
- Sublimus De Pall. 4 „*aspice tamen vel sublimis*“, sc. oculis.
- Submersus De Anima 32 „*submersu piscinarum strangulabilis*“.
- Subministrare Apolog. 39. De Praescript. Haeret. 2 „*submin. in scandalum*“.
- Subministratio Apolog. 48.
- Subministrato Apolog. 23 „*subministr. vitae*“.
- Submissus Adv. Marc. V, 16 „*submissu erroris*“.
- Subnero De Pall. 4.
- Subnervare (= nervos succidere) Adv. Iud. 10. 11 „*subn. taurum*“.
- Subnixus De Patient. 4 „*subn. servitute*“.
- Subnubilus Apolog. 47.
- Suboles Ad Nat. I, 12 „*sub. arborum*“.
- Ibid. II, 12. De Praescript. Haeret. 20 „*sub. apostolicarum ecclesiarum*“.
- Subornare Ad Uxor. I, 4. De Resurr. Carnis 54. De Anima 2.
- Subostendere Adv. Valent. 1. De Praescript. Haeret. 25. Adv. Marc. IV, 38. Adv. Hermog. 37.

- Subradiare De Resurr. Carnis 29 „*subrad.* aliquid“.
- Subremanere De Anima 18 „*subrem.* ab aliqua re“.
- Subresidere Ad Uxor. II, 1.
- Subruere De Ieiun. 3.
- Subscribere (= tabulis subscribere nomen, signare, dare, concedere) Apolog. 6 „centum aera in unam coenam *subscribere*“. Ibid. 18. De Idol. 23. 13 „*subscr.* timiditati“. De Virg. Vel. 10. De Fuga in Persec. 6. De Pudic. 1.
- Subsecivus Adv. Marc. I, 15.
- Subsericus De Resurr. Carnis 27 „*subserica*“.
- Subsignare (= signare, probare, sacrare) Ad Uxor. I, 5 „*subsignatae* apud deum viduitati“. De Patient. 1. Adv. Marc. I, 27.
- Subsignatio De Paenit. 2 „*subsign.* paenitentiae“.
- Subspargere De Resurr. Carnis 63.
- Substantia Apolog. 39 „*subst.* familiaris“. De Cultu Femin. I, 9. II, 2 „totam fidei *substantiam*“. Adv. Prax. 25 „*subst.* quaestionis“. De Anima 11. De Exhortat. Castit. 10. De Orat. 4 „*subst.* passionis“. Adv. Marc. IV, 15.
- Substantialis De Resurr. Carnis 45.
- Substantialiter Adv. Marc. IV, 35. Adv. Valent. 7.
- Substantiva pro adiectivis De Pall. 4 „*sacerdos suggestus*“. Ibid. „*renuntiator habitus*“. De Virg. Vel. 14. crit. Apolog. 9 „*virgo continentia*“.
- Substantialis Adv. Valent. 27.
- Substantivus (= *ὀυσιώδης*) Adv. Prax. 7. 26. Adv. Hermog. 19. 36. De Resurr. Carnis 40.
- Substillum De Pall. 2.
- Substruere De Anima 38.
- Subsultare De Anima 26.
- Subtemen De Pall. 1 „*subteminis* studium“.
- Subter De Patient. 16 „*subter* ignis“. De Pall. 5 „*subter* esse“.
- Subterraneus De Anima 32 „*subterraneum* et *subaquaneum* viventia“. Ibid. 28 „*subterraneo* latitat“. Apolog. 47 „*subterranea* poena“. Ad Nat. I, 8 „de *subterraneo* Antipodes“.
- Subtililoquentia Adv. Marc. V, 19.
- Subtililoquus Adv. Marc. V, 19.
- Subtinnire De Pall. 4.
- Subvenire (= in mentem venire) Ad Nat. I, 4.
- Subverbustus De Pall. 4.
- Subvertere De Praescript. Haer. 1 „*subv.* fidem“. De Idol. 2 „*subv.* servos dei“. De Exhort. Castit. 1 „*subversus* a diabolo“.
- Succedere (= contingere) Adv. Valent. 1.
- Succensio De Resurr. Carnis 12 „*succ.* matutina“, h. e. oriens sol.
- Successio (= successores) Ad Nat. II, 3.
- Succidere De Resurr. Carnis 55 „*succiderant* genua lapidationi“. De Anima 44 „*succ.* quieti“. De Resurr. Carnis 62 „*succ.* necessitati“. De Corona 6 „*succ.* vanitati“. Apolog. 27 „*succ.* conditioni suae“. De Patient. 5. 14. De Pudic. I. De Resurr. Carnis 34. De Anima 43. Adv. Marc. II, 10. IV, 8. Adv. Valent. 10 „*succ.* in preces“.
- Succidus De Resurr. Carnis 42 „*succ.* ossa“.
- Succussus De Anima 49 „*succ.* infantium in somnis“.
- Succutere De Ieiun. 15.
- Suculae De Carne Chr. 9.
- Sudes De Fuga in Persec. 2. De Pudic. 13.
- Sudum De Pall. 2.
- Suere coronam De Pall. 4.
- Suffectio De Anima 28.
- Suffectura Adv. Marc. I, 28.
- Sufferentia De Orat. 4. 29. Adv. Marc. IV, 15.
- Sufficiens Adv. Marc. V, 2 „*sufficientissimus*“.
- Sufficio Adv. Marc. I, 1 „hanc nondum exemplariis *suffectam*“, h. e. sufficienter exscriptam, nondum exemplariis multiplicatam. Adv. Valent. 7. Adv. Marc. II, 26 „*sufficit*, si“ cett. Ibid. II, 19. V, 17. 18.
- Suffocatum De Ieiun. 4.
- Suffragium Apolog. 5 „*suffragii* praerogativa“. Ad Nat. II, 5 „*suffr.* elementorum“. Apolog. 21. De Spectac. 27 „*suffragiorum* aestuarium“.
- Suffundere (= rubore suffundere, pudefacere) Apolog. 4. 37. De Resurr. Carnis 61. Adv. Marc. II, 3. V, 1. Scorp. 10. De Carne Chr. 5 „*suffusa* sanguine caro“. Adv. Valent. 6 „*suffundit* aliquem caligo“.
- Suffusio De Exhort. Castit. 13.
- Suffusus De Anima 37. 38 „ab his autem annis et *suffusior* et *vestitior* sexus est“.
- Suggèrere (= suppeditare; relatione facta denunciare) De Spectac. 10 „*sugg.* volumus de artibus“. Apolog. 24. 25. 33. 47. 50. Ad Nat. I, 6. 14. Ad Scap. 4. Ad Mart. 1. De Idol. 9. De Corona 6. De Fuga in Persec. 9. 12. Adv. Marc. IV, 9. V, 2. De Carne Chr. 9. De Anima 2. Adv. Marc. 27.
- Suggestus (= apparatus, ornatus) De Idol. 18. Apolog. 16. Ad Nat. I, 12. De Spectac. 7. 10. 12. De Corona 13.

- De Cultu Femin. II, 2. De Bapt. 3.
 Adv. Hermog. 16. 31. Adv. Valent. 16.
 De Anima 1. 21. 24 „*sugg. iubarum leonis*“. Ibid. 38 „*sugg. sensuum*“.
 De Resurr. Carnis 52 „*sugg. et ornatus*“. De Pudic. 5 „*sugg. et pompa moechiae*“. De Corona 13. De Carne Chr. 16. De Anima 12. 18. „*sugg. et structus*“.
 Suggestus (= suppeditatio, suggestio, insinuatio, hortatus) Apolog. 18. Adv. Hermog. 16. De Anima 1. 38. De Resurr. Carnis 26. 40. 46.
 Suggillare (= notare) Apolog. 4 „*sugg. iniquitatem*“. Ibid. 39. Adv. Marc. IV, 17. 18. 27. 34. V, 14. Adv. Valent. 6. De Resurr. Carnis 49.
 Suggillatio Apolog. 11. De Resurr. Carnis 10.
 Suggillatus Adv. Marc. IV, 34. crit.
 Sulphur (masc.) Adv. Prax. 16 „*sulphurem*“.
 Sulphurantes aquae Adv. Valent. 15.
 Sulphuratus Adv. Marc. I, 28 „*sulphuratio gehenna*“.
 Sumere aliquid vitio Adv. Valent. 2.
 Summa Ad Natt. II, 17 „*summa regnorum*“. Adv. Marc. IV, 18 „*summa massalis*“. Ibid. V, 4 „*redacta summa in unum*“. Ibid. V, 16 „*in summa*“. Ibid. V, 17 „*ad summam*“.
 Summalis Adv. Hermog. 31.
 Summaliter Ad Natt. II, 3.
 Summitas Adv. Valent. 23 „*summitates summae*“.
 Sumptuose De Pall. 5 „*sumptuosius esurire*“.
 Super De Pudic. 19. 13 „*super ethnicum delinquere*“, h. e. plus quam. De Pall. 2 „*super Alcinoi pometum*“.
 Superabundare Adv. Marc. V, 13.
 Superacervare Ad Natt. I, 15.
 Superaedificare Adv. Marc. V, 17.
 Superaedificatio Adv. Marc. V, 6.
 Superargumentari Adv. Hermog. 37.
 Superbia De Cultu Femin. I, 4 „*sup. gemmarum*“. De Resurr. Carnis 52 „*sup. culmi*“.
 Superbibere Scorp. 15.
 Supercaelestis De Resurr. Carnis 49. De Anima 23.
 Supercilium Adv. Hermog. 27 „*supercilia altius tollens*“. Adv. Valent. 1 „*supercilio suspenso*“. Adv. Marc. I, 8 „*supercilio stuporem aedificant*“. De Pudic. 14 „*de quali supercilio*“. De Resurr. Carnis 15 „*superciliorum discrimen*“.
 Superdicere De Pudic. 15. Adv. Prax. 15.
 Superducere (= insuper addere, adicere) Ad Natt. I, 11. De Corona 11. De Patient. 6. De Orat. I. De Praescript. Haeret. 21. 26. De Pudic. 20. De Monog. 14. De Cultu Femin. II, 5. Adv. Marc. II, 1. III, 3. 4. IV, 33. Adv. Valent. 29. De Anima 36. De Resurr. Carnis 52. 63.
 Superducere et Superinducere Adv. Hermog. 26.
 Superextolli De Resurr. Carnis 24.
 Superferre De Corona 13. De Bapt. 4.
 Superficialis Adv. Marc. IV, 28.
 Superficies Apolog. 46. 16. De Cultu Femin. II, 1. 11. 13. De Praescript. Haeret. 4. 3 „*superf. nominis*“. Ad Natt. I, 5. Adv. Valent. 24 „*superf. carnalis*“. Adv. Marc. IV, 34.
 Superfructicare Adv. Valent. 39.
 Supergredi De Cultu Femin. II, 5.
 Supergressus (= ὑπερβολή) De Resurr. Carnis 40.
 Superiectio De Pall. 4 „*Galatici ruboris superiectio*“.
 Superinducticius Adv. Marc. V, 2. 3. De Monog. 14.
 Superinductus (= superinducticius) Adv. Marc. V, 3.
 Superinducere Apolog. 48. Adv. Marc. V, 12. Adv. Hermog. 26. Adv. Valent. 32. De Resurr. Carnis 42.
 Superindumentum De Resurr. Carnis 42 „*superind. caeleste*“. Adv. Marc. III, 24. V, 12. De Cultu Femin. II, 6.
 Superinundare De Resurr. Carnis 63.
 Supermetiri De Anima 38.
 Superius (= insuper) De Carne Chr. 22.
 Supermundialis De Anima 18.
 Supernitas Adv. Valent. 7 „*supernitates supernitatum*“.
 Supernominare Apolog. 18.
 Supernus ignis (= astra) Ad Natt. II, 3. Adv. Prax. 3.
 Superordinare Adv. Marc. V, 4.
 Superponere De Orat. 10 „*superponit iram homicidio*“.
 Supersapere (= magis sapere) De Anima 18.
 Superscendere Ad Natt. I, 7 „*superscendit omnem admirationem*“. De Paenit. 10.
 Superseminare Adv. Prax. 1.
 Superstitio Adv. Marc. I, 5.
 Superstruere De Orat. 10. Adv. Marc. III, 20. Apolog. 12. De Pudic. 6. De Resurr. Carnis 60. 52.
 Superterrenus De Resurr. Carnis 49.
 Supertextus Adv. Valent. 24.
 Supervacue Ad Mart. 1.
 Supervectari De Bapt. 4 „*supervectari aquis*“.
 Supervenire (= accedere) De Virg. Vel. 1 „*supervenientia renuntiabit*“. Ad Natt. I, 7 „*super. alicui rei*“.

Supervincere Scorp. 12.
 Supparare De Cultu Femin. II, 7. De Anima 25 „*supp.* labem animae“. Ibid. 30 „*supparatur* quod erogatur“. Adv. Valent. 4. 14. Adv. Marc. IV, 34. —
 Supparatura De Resurr. Carnis 61 „*suppar.* gneris“.
 Supparum De Pall. 4.
 Suppetit si Scorp. 10.
 Supplaudere De Pudic. 19 „*suppl.* videtur diversae parti“. De Idol. 12.
 Supplementum Adv. Marc. IV, 16. De Anima 35.
 Supplex habitus De Anima 51.
 Supplicamentum Adv. Iud. 5.
 Supplicamentum De Fuga in Persec. 9 „*suppl.* stagni ignis“.
 Suppurare Scorp. 1.
 Supputarius Apolog. 19 „*supputarii* digitorum gesticuli“.
 Suprascriptus De Pall. 5.
 Suprastruere (?) De Pudic. 6. crit.
 Supremus Apolog. 42 „*supremam* coenantibus“, h. e. *supremam* coenam.
 Suscipere De Carne Chr. 6 „*suscipit* praedicare“.
 Snsцитare Adv. Marc. IV, 19 „*susc.* auditui“.
 Suscitatio De Carne Chr. 23.
 Suscitor De Carne Chr. 5. crit.
 Suspectus (= suspicax) De Cultu Femin. II, 4. Ad Uxor. I, 1. Apolog. 21. Adv. Marc. V, 3. Adv. Valent. 21.
 Suspendere De Anima 18 „*susp.* veritatem“. Scorp. 6 „*susp.* votum“. De Pall. 3. Apolog. 40 „*suspendunt* ab imbribus aestiva hiberna“. De Orat. 3. Adv. Valent. 1 „*suspensio* supercilio“. Suspendium Adv. Valent. 1 „*susp.* cognitionis“.
 Suspensio De Orat. 5.
 Suspicare De Pudic. 13. crit.
 Suspiciere (= aestimare, revereri) Apolog. 18. 25. 33.
 Suspicio De Resurr. Carnis 21 „*susp.* significantiae figuratae“.
 Suspirare Apol. 44 „*suspirant* metalla“. — aliquem (= ardere) Apolog. 15. Ad Natt. I, 10.
 Suspirium De Cultu Femin. II, 3 „*suspiria* adulescentum post se trahere“. Adv. Valent. 1.
 Sussultare De Anima 26. crit.
 Sustinere (= expectare, sperare, differre) Scorp. 2. 10. 13. De Paenit. 6 „*sust.* veniam delictorum“. De Cultu Femin. II, 13. Adv. Iud. 6. De Fuga in Persec. 11. De Virg. Vel. 11. Ad Mart. 2. De Monog. 3. Adv. Hermog. 29. De Carne Chr. 7. De Anima 56.
 Susum De Praescript. Haeret. 22.

Sutrina De Pall. 5.
 Suus pro Eins De Spectac. 28.
 Symbola Adv. Valent. 12.
 Symbolum Adv. Marc. V, 1. De Paenit. 6.
 Συμμισούμενος Adv. Marc. IV, 9.
 Symplegades Adv. Marc. I, 1 „*tanquam* duas *Symplegadas* naufragii sui“.
 Synagoga Adv. Marc. IV, 7.
 Synchrony De Spectac. 30.
 Synchysis De Spectac. 30.
 Synchysis Aeon Adv. Valent. 8.
 Synesis Scorp. 2. 3. 12. Adv. Marc. II, 18. — Aeon Adv. Valent. 8.
 Synodus deorum Apolog. 14.
 Συνταλαίπωρος Adv. Marc. IV, 9.
 Synthesis multicia De Pall. 4.
 Syntrophus Adv. Valent. 9.
 Syrma De Pall. 3 „*syrmate* solutior“.

T.

Tabella Apolog. 2 „*de tabella* recitare“. De Virg. Vel. 12. Ad Natt. I, 15.
 Tabernaculum Apolog. 15 „*tabernacula* aedituorum et sacerdotum“. De Resurr. Carnis 11 „*tabern.* carnis“. — (= taberna) De Ieiun. 16.
 Tabidosus Apolog. 14.
 Tabidus Ad Natt. I, 10.
 Tabiosus De Pudic. 14. Cf. Apolog. 14. crit.
 Tabula De Paenit. 4 „*tab.* naufragii“. De Carne Chr. 7 „*tabula* ludere“. Ad Uxor. I, 1. II, 3 „*tabulae* nuptiales“. De Virg. Vel. 12 „*tabulae* sponsalium“. De Pall. 5 „*nihil de tabularum* fide laborat“, ubi *tabulae* in toga sunt *umbonis* ἐπιπτυχαί.
 Tabulare De Pall. 1 „*tabulata* congregatione“, i. e. *umbone* ex pluribus *tabulis* coacto. Cf. s. v. *Tabula*. De Pall. 5 „*tabulato* in terga devoto“. Scorp. 10 „*tabulata* caelorum“.
 Tabularius Apolog. 39 „*tabularii* supputandis sumptibus“.
 Taediare Adv. Iud. 11 „*taedians* cor“.
 Taenia De Corona 7. De Pall. 3.
 Tale nihil Adv. Marc. IV, 1. 7. 35. V, 15. Adv. Hermog. 23. De Resurr. Carnis 13. De Carne Chr. 6. 14. 15.
 — quid *vel* aliquid Adv. Marc. V, 11. De Pudic. 7. Adv. Hermog. 23. Adv. Valent. 3. 8. 12. De Anima 44. 51. Adv. Prax. 16. 26.
 Talio Adv. Marc. II, 18. IV, 16. V, 5. 14. De Anima 37 „*talionibus* indicare“.
 Talis et talis Adv. Hermog. 31.
 — nullus Adv. Marc. V, 7.
 Tam (= adeo; tantopere) Adv. Marc. IV, 17. — — quam et Adv. Marc. I, 29. II, 12. IV, 24. Adv. Hermog. 12. De Resurr. Carnis 28. 33.

- Tam non — quam nec De Anima 20.
 Tanti (= tot) De Anima 30. De Idol. 6.
 Adv. Marc. II, 5. Apolog. 1. 40. 50.
 Ad Nat. I, 10. Ad Scap. 4.
 Tanto abest (= tanto magis abest) De
 Testim. Animae 2. Adv. Marc. I, 23.
 II, 11. III, 6. Apolog. 34. De Resurr.
 Carnis 18. 23. 33.
 Tantum quod (= nisi quod, vixdum)
 Apolog. 3. Ad Nat. I, 4. Adv. Marc.
 IV, 26. 29. 31. Adv. Valent. 38.
 Tantum ut Adv. Marc. V, 3.
 Tantundem De Carne Chr. 20. 24. De
 Anima 23.
 Ταπεινοφρόνησις De Ieiun. 12.
 Tardabilis De Anima 43 „rigore tarda-
 bili“.
 Tardare (intrans.) Adv. Marc. IV, 24.
 Tardus De Idol. 12 „cum etiam sepelire
 tardum fuit fidei“.
 Taurea Ad Martyr. 5 „taureae venato-
 rum“.
 Taxare Adv. Marc. IV, 20. 27. 28. V, 12.
 19. 20. De Anima 49. De Resurr.
 Carnis 15. 50.
 Tector albarius De Idol. 8.
 Tectorium De Idol. 8 „tectoria inducere“.
 Telinum De Pall. 4.
 Temerarius (= quod temere et sine arte
 fit) Ad Nat. II, 17. Apolog. 25 „teme-
 raria de caespite altaria“.
 Temere (= sine haesitatione) De Pall. 4.
 Temperamentum Adv. Marc. IV, 7. De
 Anima 25 „temper. tortile“.
 Temperare De Resurr. Carnis 2. Apo-
 log. 42. 33 „temperans maiestatem
 Caesaris infra deum“. Ibid. 2 „temp.
 ambiguitates“. Ibid. 47 „temp. onus
 voluminis“. De Pudic. 21 „temp. ali-
 quem ad delinquentiam“. Ibid. 8 „ali-
 orsum temp.“. De Resurr. Carnis 16
 „temperatus veneno calix“. Ibid. 5
 „temperatur in nos aries“. Ad Nat.
 I, 12 „temperatum sub terra granum“.
 Ibid. I, 2 „temp. fidem“.
 Temperatura De Anima 43. 25 „temper.
 meridionalis“.
 Tempestivitas (= forma) Adv. Marc. III,
 14. Adv. Iud. 14.
 Tempestivus (= ὠραῖος) Adv. Iud. 9
 „temp. decore“. Adv. Marc. V, 2.
 Templatim Apolog. 42.
 Temporalis Apolog. 48. De Idol. 23. De
 Resurr. Carnis 21 „temporalia iudicia
 dei“.
 Temporalitas De Pall. 1.
 Temporaliter (= ad tempus) Adv. Iud. 2
 „tempor. observata lex“.
 Temporaneus De Resurr. Carnis 27.
 Temporarius Adv. Iud. 4.
 Temporatim De Pall. 2 „temporatim ve-
 stiri amantem“. De Anima 28.
 Tempori De Anima 36 „temporius effin-
 gitur“.
 Temptamentum Apolog. 9.
 Temptator De Anima 48 „tempt. valetu-
 dinum autumnus“.
 Tempus nberum De Carne Chr. 20.
 Tenax De Cultu Fēmin. II, 1 „ten. sui“.
 Tendere De Ieiun. 1 „si tenderentur sola
 luxuria“. Ad Nat. I, 2., h. e. torquere.
 Tenebrae Apolog. 8 „ten. caninae“.
 Tenebricare Adv. Iud. 13 „sol tenebri-
 cavit“.
 Tenebrescere Adv. Iud. 10.
 Tenebricus De Pall. 4 „tenebrica vestis“.
 Tenebrosus Adv. Marc. II, 28.
 Tener De Patient. 15 „tenerae sereni-
 tatis“.
 Tenere (= obligare, accusare) Apolog. 3.
 Ad Scap. 4. De Monog. 6. Scorp. 9.
 De Pudic. 16. De Monog. 12 „teneri
 alicui rei“. De Resurrect. Carnis 16
 „ten. iudicio“.
 Tenerescere De Resurr. Carnis 22 „te-
 nerescentes arbores in caulem floris“.
 Teneritas Ad Nat. II, 1 „tener. conscien-
 tia“. De Corona 5.
 Tenor De Pudic. 20 „tenor abstinentiae“.
 De Testim. Animae 1 „ten. memoriae“.
 Tenus De Paenit. 1 „natura tenus no-
 runt“. De Pall. 2 „medio tenus“.
 Apolog. 40 „oculis tenus“. Adv. Marc.
 I, 24 „anima tenus“. De Virg. Vel.
 17 „cerebro tenus“. De Idolol. 10
 „verbo tenus“.
 Tepidus De Pall. 4 „tepidior vis“.
 Tergiversatio Apolog. 1.
 Terminus Adv. Marc. V, 2 „terminum in
 Iohanne statuens“. De Pudic. 13 „ter-
 min. domini“, h. e. sententia.
 Terra Apolog. 40 „terra movit“. De Co-
 rona 14 „terra carnis“. De Testim.
 Animae 4 „sit terra tibi gravis“. Adv.
 Iud. 13. De Carne Chr. 17 „terra
 virgo“. Ad Nat. II, 12. Apolog. 10
 „terra filii“. De Anima 55 „terrae
 cor“. De Patient. 5 „terrae datus
 homo“.
 Terrenus Scorp. 6 „terrenae dignitates“.
 Tertium genus Ad Nat. I, 8. 20. Scorp. 10.
 Testa De Carne Chr. 13. De Resurr.
 Carnis 7.
 Testari Adv. Marc. III, 24 „testor ut“.
 Testatio Adv. Marc. V, 1.
 Testimonialis De Ieiun. 16.
 Testimonium perhibere alicui Adv. Marc.
 V, 14.
 Testis Adv. Marc. III, 9 „testibus sensi-
 bus subiecit“. De Bapt. 6. Adv. Marc.
 IV, 22 „in tribus testibus“.

- Testitrahns De Pall. 1.
 Testudo Ad Mart. 3 „*testudinem* densare“. De Pall. 3 „*test.* Pacuviana“. Teter (= gravis, austerus) Scorp. 5. Apolog. 5 „*tetriore* damnatione“. Tetrao Adv. Marc. I, 13.
 Tetras Adv. Valent. 7. 8.
 Tetricus De Pall. 4 „*tetricum* vellus“. Textrinum De Testim. Animae 1.
 Textura De Resurr. Carnis 34 „*text.* carnis et animae“. Thamnus De Anima 32.
 Thebaeus Apolog. 47.
 Θεβαιν Ad Natt. II, 4.
 Theletus Aeon Adv. Valent. 8. 9. 12. 32.
 Thensa De Spectac. 7. De Corona 13 „*thensas* deducere“. Ad Natt. I, 10.
 Thensaurus et Thesaurus De Anima 15. crit. 57. crit.
 Theologia Ad Natt. II, 2 „*theol.* physica“. Ibid. II, 3 „*theol.* mythica“. Θεολογια Ad Scap. 4.
 Theriaca Scorp. 1. De Anima 24.
 Thesaurus Adv. Marc. I, 22 „*thesauri* naturalium proprietatum“. De Paenit. 12 „*thes.* ignis aeterni“. Apolog. 47.
 Θησαυρον De Anima 16.
 Tiara De Resurr. Carnis 58.
 Tibi et Ter confus. Adv. Marc. I, 14.
 Tibicinare (= struere) De Anima 38.
 Timiditas De Idol. 20.
 Timor De Paenit. 7 „*tim.* dei“. De Cultu Femin. II, 2. Ad Uxor. II, 7.
 — (= quod timorem incutit) Scorp. 14.
 Tinctura De Cultu Femin. II, 10 „*tincturae* vellerum“. Tinguere (= baptizare) De Resurr. Carnis 47. Adv. Marc. I, 23. De Bapt. 12. Adv. Prax. 26. De Praescript. Haer. 40.
 Tirocinium De Monog. 11 „*tiroc.* ecclesiae“. Tisana et Ptisana Apolog. 50.
 Titanus Ad Natt. II, 3.
 Titillare De Virg. Vel. 14 „*titillari* digitis demonstrantium“. De Pudic. 22. De Ieiun. 12 „*titillare* unguis“. Titulare Adv. Marc. I, 25. Adv. Iud. 9 „*tit.* appellatione“. Adv. Marc. III, 13. De Anima 13.
 Titulus (= inscriptio, appellatio, liber, index, summarium, nomen, forma, causa, ius) De Idol. 1. De Resurr. Carnis 16 „*titulo* hominis incisus est“. Adv. Marc. V, 1 „*tituli* character“. De Anima 14 „*titulis* nuncupantur“. Adv. Marc. V, 17. Apolog. 48. 50. Ad Natt. II, 5. Ad Scap. 5. De Paenit. 2. 7 „*tituli* damnationis erasi“. De Pudic. 1 „*tituli* libidinum“. Apolog. 42 „*alio* iniuriarum *titulo* postulamus“. Ibid. 49 „*nullo titulo* damnari licet“. Ibid. 1 „*idem titulus* et onerat et revincit“. De Ieiun. 8 „*titul.* viduitatis univirae“. Adv. Marc. II, 22 „*tit.* officii“. De Idol. 11 „*tit.* idololatriae“. Apolog. 28 „*tit.* ambulatorius, stativus“. Ad Natt. I, 16. II, 14. Adv. Marc. II, 3. 5. IV, 9. De Idol. 13. 14. De Bapt. 18 „*habet suum titulum*“. De Ieiun. 9. Apolog. I. 6. 40.
 Titulus et Oculus confus. Adv. Val. 39.
 Tonitruum Apolog. 11. Adv. Hermog. 32. Adv. Prax. 28.
 Tonsor De Pall. 4 „*iuxta* cutem *tonsor*“. Adv. Hermog. 40.
 Tonsura De Anima 30 „*tonsura* inole-scentis generis humani“. Torcularis forum Adv. Marc. IV, 40.
 Tormentum De Anima 14 „*torm.* aquae“. Scorp. I. De Anima 18.
 Torpescere Apolog. 1 „*torpescit* curiositas“. Tortuose Adv. Valent. 3 „*tort.* procedere“. Tortuositas De Carne Chr. 20. Adv. Marc. IV, 43.
 Tortuosus De Spectac. 18 „*tort.* ad ob-ligandum“. Tot omnes Apolog. 35.
 Totum (= in totum) Adv. Marc. I, 29. Apolog. 21. Ad Natt. I, 18. De Orat. 22.
 Trabea De Idol. 18.
 Trabem de oculo auferre Ad Natt. I, 20.
 Tractatio De Resurr. Carnis 62. De Paenit. 9. Adv. Hermog. 17 „*tract.* dispositionis“. Tradere ad virum De Virg. Vel. 11.
 Traditio De Corona 3 „*trad.* non scripta“. Ibid. 4. De Ieiun. 10. De Pudic. 1. De Anima 28. De Paenit. 7. Adv. Marc. V, 19 „*trad.* evangelica“. Traditor De Corona 4.
 Traducere (= convincere, refutare, ostendere, manifestare) Adv. Marc. VI, 5. 25. 36. De Anima 1. Ad Scap. 2 „*trad.* daemona“. De Pudic. 8. 22 „*trad.* cogitatus“. De Fuga in Persec. 12. 2 „*traducat* homines eius fuisse“. Adv. Marc. I, 24. De Ieiun. 10 „*traductus* de delicto“. Ad Natt. I, 10. De Cultu Femin. I, 2. Adv. Hermog. 38. Adv. Prax. 1.
 Traductio (= refutatio, notatio, detectio) Adv. Marc. IV, 35 „*traductione* traducens proximum tuum“. De Praescript. Haeret. 22. Adv. Marc. II, 20 „*ut traductionem* sui sentiunt“. Ibid. III, 4. 14. V, 8 „*traductiones* cordis“. Ibid. IV, 25. Adv. Iud. 9.
 Tradux De Praescript. Haeret. 20 „*trad.* fidei et semina doctrinae“. Apolog. 7 „*traduces* liguarum et aurium“. Ibid. 21 „*traduces* qualitatium“. Ad Natt.

- 1, 7. 12. De Praescript. Haeret. 32 „*traduces* apostolici seminis“. Apolog. 9 „*tradux* proficiet incesti“. Ad Nat. I, 4 „*tradux* mali nominis“. Adv. Valent. 25 „*trad.* animae“. De Testim. Animae 3 „*tradux* damnationis“. De Carne Chr. 9. 20. 22. Apolog. 21. Ad Nat. I, 16. Scorp. 9. De Anima 1.
- Tramittere Adv. Marc. IV, 5 „*trani.* evangelii veritatem“. Ibid. V, 13.
- Transactio (= consummatio) De Anima 55 „*trans.* mundi“.
- Transferre De Pall. 4 „*transf.* habitum“. Adv. Iud. 9 „*transferri* de pristino nomine“.
- Transfigere De Resurr. Carnis 32.
- Transfigurabilis De Carne Chr. 6.
- Transfigurare Apolog. 12. De Cultu Fem. min. II, 5. De Pall. 4. Adv. Marc. V, 20.
- Transfiguratio De Virg. Vel. 11. Adv. Prax. 27. De Resurr. Carnis 55.
- Transfigurator Adv. Marc. V, 12.
- Transfigere et Transfigurare De Resurr. Carnis 32. crit.
- Transfretanus Apolog. 25.
- Transfretare De Patient. 1 „*transfretantes* sine gubernaculo rationis“.
- Transfuga in perversum Apolog. 1.
- Transfunctorius (= perfunctorius) Adv. Valent. 6 „*transfunctoria* delibatio“. Adv. Marc. I, 27 „*transfunctoria* praecepta“.
- Transgressio (= peccatum) Apolog. 6. Ad Nat. I, 10. De Corona 11. Adv. Marc. V, 5. 6. 18. De Resurr. Carnis 49.
- Transgressor De Pudic. 14. Adv. Marc. V, 13 „*transgr.* legis“. De Resurr. Carnis 39.
- Transigere Apolog. 38. De Orat. 14 „*transig.* de aliqua re“. De Spectac. 13. De Patient. 10. Ad Uxor. II, 3. 8. Adv. Marc. V, 13.
- Transitus De Virgin. Vel. 1 „*transitum* aetatis facere“. De Resurr. Carnis 22 „*trans.* mundi“.
- Translucere Apolog. 35.
- Transmeatorius Adv. Valent. 27 „*transmeatorio* more“.
- Transmovere Adv. Valent. 3.
- Transnominare Adv. Marc. IV, 39.
- Transcribere Adv. Iud. 9 „*transcripta* in Syrophoenicem Arabia“. Adv. Marc. II, 10 „*transcripseris* ab homine in diabolum elogium mali“.
- Transvena De Spectac. 4.
- Transvenire Apolog. 19.
- Transversim De Bapt. 8 „*transversim* obliquatis manibus“.
- Transvertere De Praescript. Haeret. 37 „*transvert.* fontes“.
- Transvolare Ad Nat. II, 15 „*transv.* cetera“. De Pall. 2.
- Tribulus Adv. Marc. I, 24.
- Tributum Apolog. 42 „*trib.* dependere“. Ibid. 13. Ad Nat. I, 10 „*tributo* onusti agri“. De Patient. 2 „*tributa* genturae totius“.
- Trica Adv. Valent. 14.
- Tricenarius Adv. Valent. 8.
- Trinitas Adv. Valent. 17.
- Triumphalis Adv. Valent. 8.
- Triumphatorius Adv. Marc. V, 10.
- Triturare Adv. Marc. V, 16.
- Tropaeum Adv. Marc. IV, 20. Apolog. 16.
- Trucidare De Pudic. 4 „*trucid.* pudicitiam“. Ad Nat. I, 16 „*trucidatus* oculos“.
- Trulla Apolog. 13.
- Truncare Apolog. 4 „*truncare* legum silvam“.
- Tuba culicis De Anima 10.
- Taguria circumire Ad Uxor. II, 4.
- Tumere Scorp. 6 „*tumet* victoria“. De Pall. 4 „*tumens* animi“.
- Tumultuosus Ad Scap. 4.
- Tumultus Adv. Marc. IV, 8. 39 „*tumultus* inermis“.
- Tunc locorum De Pall. 4.
- deinde Apolog. 9.
- c. praes. Apolog. 22.
- Tundere invidia caelum Apolog. 41.
- Tunica Ad Nat. I, 18 „*tun.* incendialis“. Ad Mart. 6. De Spectac. 21 „*tunicam* levare“. De Cultu Femin. I, 1 „*tun.* pellicea“. De Carne Chr. 5. Adv. Valent. 29.
- Turarius De Idol. 11.
- Turba De Fuga in Persec. 14 „*turbae* fidelium“.
- Turbo De Anima 46 „*turbines* civiles“.
- Turbulentia Adv. Hermog. 41.
- Turbulentus Adv. Hermog. 1.
- Turpiloquium De Pudic. 17.
- Tus Ad Uxor. II, 6. Apolog. 30.
- Tutela De Pall. 5 „*tut.* pedum calcei“. Adv. Marc. IV, 9 „*tut.* legis“.
- Tutelinae (columnae) De Spectac. 8.
- Tutor Apolog. 4 „*tutores* legum“.
- Tutulus De Pall. 4.
- Typicus De Patient. 6 „*typica* contestatio fidei“.
- Typus De Idol. 24. De Exhort. Castit. 6.
- Tyrius De Pall. 4. De Cultu Femin. I, 7. De Paenit. 11 „*in Tyrio* et coccino“.

V.

Vacare (= vacuum esse, supervacuum esse, otiosum esse, cessare, non esse) De Carne Chr. 18 „*vacabat* viri semen“. Apolog. 2 „*vacabunt* tormenta“.

- De Corona 10. Apolog. 1 „*vacante notitia*“. Adv. Marc. I, 29. De Patient. 1 „*vac. a sanitate*“. De Pudic. 3 „*vac. ab emolumento*“. De Pall. 4. De Carne Chr. 5. Adv. Marc. IV, 32. V, 2. 4. 17. Adv. Hermog. 31. 34. De Resurr. Carnis 16. 25. 35. 56. 60. Adv. Valent. 12. 10 „*vac. alicui rei*“. De Carne Chr. 17. De Pall. 2 „*vacans hominum*“. De Pudic. 4 „*vacantem locum complevit*“. Imperson. De Pall. 1 „*cum ita vacat et invat*“. Praeter perfecti formam *Vacavi* repetitur non semel *Vacui*, et plusquamperf. *Vacueram*. De Resurr. Carnis 9. 10 „*vacisset*“. De Carne Chr. 7. De Pall. 4 „*vacuerat*“. Adv. Valent. 10 „*vacuit*“. De Pudic. 8.
- Vacatio Apolog. 48.
- Vacuus (= inanis) De Orat. 12 „*vacua observatio*“. De Carne Chr. 5 „*vacua Indubria*“. Adv. Marc. IV, 16 „*in vacuum*“, h. e. frustra.
- Vadum Ad Natt. I, 16 „*incursant vada erroris*“.
- Vae Adv. Marc. IV, 15 „*Vae, non tam adinonitionis quam maledictionis*“. Ibid. „*Vae, austerior inelamatio*“. Ibid. IV, 41 „*Vae, imprecationis et comminationis*“.
- Vagina De Resurr. Carnis 9 „*vag. adflatus divini caro*“. Ibid. 7.
- Vagus Apolog. 3 „*vagos, viles, improbos*“. De Spectac. 2 „*vaga vita*“. Ad Uxor. I, 8 „*vaga mulier*“.
- Valentia Adv. Ind. 9. Adv. Marc. III, 13. IV, 15. V, 2. 8. 16. 17. De Anima 20. De Resurrect. Carnis 29. Adv. Hermog. 45.
- Valetudo De Anima 17 „*valet. gustus*“.
- Vane Apol. 49. De Pudic. 1 „*vanissime*“.
- Vanitas Apolog. 40. De Anima 25 „*vanitates ciborum*“. De Virg. Vel. 6. De Paenit. 11 „*van. oris de ieiunio*“.
- Vanus Apolog. 11. De Exhort. Castit. 7 „*vani erimus*“. De Idol. 10 „*in vano collocare nomen dei*“. Ibid. 20. De Pall. 2 „*vanum iam antiquitate*“.
- Vapor De Resurr. Carnis 7.
- Vaporatus De Cultu Femin. I, 2 „*post vaporata libidinum momenta*“.
- Variare Adv. Valent. 10. De Pall. 1.
- Varietas De Pudic. 20 „*varietas effloruit in cutem*“, i. e. vitiligo. Adv. Ind. 7 „*varietates Getulorum*“.
- Vasa exterminii Adv. Ind. 11.
- Vastatrix De Anima 57.
- Vastitas Adv. Valent. 20 „*vast. exili*“.
- Ubera De Carne Chr. 20 „*ubera manant*“. De Monog. 17 „*uberá hmitantia*“. De Resurr. Carnis 60 „*uberum fontes*“. Ad Natt. II, 12 „*ubera lapilliscunt*“.
- Ubique De Pall. 2 „*per ubique orbis*“.
- (= quoquo) Adv. Marc. V, 19.
- Ubiubi De Fuga in Persec. 10.
- Vectaculum De Anima 53. De Bapt. 3.
- Vectare De Pudic. 12 „*vectante vos spiritu sancto*“. De Anima 15 „*vectatur illa argumentatione*“.
- Vectigal Apolog. 30. 42 „*vectigalia templorum decoquunt*“. De Idol. 17. Apolog. 18 „*vectigalis libertas*“.
- Vectigalis Apolog. 13 „*vectigales dii*“. De Fuga in Persec. 13.
- Vehi (= invehi) Adv. Marc. V, 13 „*vehitur in transgressores*“.
- Vel (= et) De Anima 57 „*vel Nymphodorns vel Herodotus*“.
- pro Aut Adv. Ind. 9 „*nec ex equo vel de mulo*“. Ibid. 10. crit.
- Velamen Adv. Marc. V, 11. De Corona 4.
- Velamentum Adv. Valent. 16. De Fuga in Persec. 6 „*ad velamentum timiditatis*“. Apolog. 36.
- Velificare Scorp. 1. De Idol. 24.
- Velis ac nolis De Anima 58.
- Velle aliquid alicui De Paenit. 8 „*quid illa nobis volunt?*“
- Vellere veteres caespites De Resurr. Carnis 63.
- Vena De Anima 50 „*vena vinosa Lyncestiarum*“. Apolog. 19. De Patient. 5 „*venas criminum defundens de suo fonte*“. Ad Natt. I, 16 „*venae argumentorum fluunt*“. De Idol. 8 „*venae artium*“.
- Venaliciarius Ad Natt. I, 16.
- Venalicium Ad Natt. I, 16.
- Venator Ad Mart. 5 „*venatorum taureae*“.
- Venatorius (= venator) Ad Natt. I, 19.
- Vendere crimen Apolog. 7. Ad Natt. I, 7.
- Venenarius De Ieiun. 5. De Resurr. Carnis 16 „*venenar. calix*“. Apolog. 43.
- Venetus color De Spectac. 10.
- Venia Adv. Marc. IV, 21 „*ad veniam pabuli*“. De Pudic. 3 „*venia ad dominum remissa*“.
- Venter Adv. Marc. III, 20 „*venter Davidis*“. Apolog. 39 „*ventris auctoramentum*“. Ibid. 46. De Patient. 19 „*ventris operarii*“, h. e. parasiti.
- Ventilare De Pall. 4 „*ventilante serico*“. Scorp. 7 „*ventilans deum homicidam*“. De Anima 15 „*ventil. per totum corpus*“. De Corona 5 „*ventilavit in naribus odoratum*“. De Bapt. 15. De Resurr. Carnis 6.
- Ventriloquus Adv. Prax. 19.
- Ventosus De Praescript. Haeret. 36 „*ventosa et vana caprificus*“.
- Ventus Scorp. 1 „*in ventum Christianos*“.

- Verecundus De Paenit. 10 „*verecundiores partes corporis*“. Ad Nat. I, 16 „*verecundum incestum*“.
 Veritas Aeon Adv. Valent. 7. 33. 36.
 Verubibus ebullire Ad Scap. 3.
 Vernaculus Apolog. 35 „*vernaculam septem collium plebem*“. Ad Nat. I, 17. De Resurr. Carnis 39. De Anima 51 „*vernaculam ecclesiae feminam*“. De Cultu Femin. I, 6.
 Vernum De Resurr. Carnis 12. De Spectac. 10.
 Vero (= vere) Adv. Hermog. 18.
 Verruca De Cultu Femin. I, 5.
 Verrucula Ad Nat. I, 5 „*verrucula exsurgat*“.
 Versiformis De Pall. 2.
 Versipellis De Praescript. Haeret. 7. Adv. Prax. 23. Adv. Marc. IV, 15.
 Versutia De Resurr. Carnis 63 „*versutiae haereticorum*“.
 Vertere ad propria Apolog. 47.
 Vertere (intrans.) De Pall. 2. Adv. Hermog. 41. crit. De Anima 33.
 — statum De Pudic. 6.
 — capillum De Virg. Vel. 12.
 — habitum De Pall. 2.
 Vertex De Pall. 4 „*vertex immunis cultri*“.
 — (= vortex) De Idol. 24.
 Vertiginare De Pall. 3.
 Vervecinus Adv. Marc. IV, 40.
 Verus De Resurr. Carnis 19 „*esse in vero*“. Ibid. 11 „*in vero haberetur*“. De Pudic. 1 „*veram et meram*“.
 — et Severus confus. Apolog. 5.
 Vescere (?) De Ieiun. 5 „*quis nos vescet carne?*“, h. e. pascet.
 Vesica De Anima 46. De Spectac. 21 „*vesicae necessitate*“.
 — (= tumor, vaniloquentia) Apolog. 48. crit.
 Vesperugo De Anima 32.
 Vesticeps De Anima 56.
 Vestificina De Pall. 3 „*vestificinae ingenia*“.
 Vestigium Apolog. 7 „*vestigia immunda*“.
 De Pudic. 13 „*vestigia lambere*“. Apolog. 21 „*vestigio patriam salutare*“.
 Vestimentum De Bapt. 13 „*vestim. fidei*“.
 Vestire De Pall. 1 (u. e. vestimento dare). De Praescript. Haeret. 36 „*vestit spiritu sancto*“. De Anima 3 „*vestiunt propriis argumentationibus*“. De Resurr. Carnis 9 „*vestivit sacramentis suis disciplinisque*“. Adv. Marc. III, 15 „*vestitus tota lege*“. De Pall. 4 „*vestiri cum toga*“. De Anima 17 „*vestire luce*“. Ibid. 38 „*vestitior sexus est*“.
 Vestis De Pall. 4 „*vestis inflatio*“. De Resurr. Carnis 52 „*vestis folliculi in grano*“. Apolog. 50 „*vestis palmata*“.
 Vestitus De Cultu Femin. II, 9 „*vestitus lenones*“.
 Veteranus Apolog. 19 „*veter. stulus*“.
 Veterinosus (= vetus) De Anima 36 „*veternosus sermo*“.
 Veternus Scorp. 5 „*veternum mortis excludit*“. De Pall. 5 „*nullis veternis parco*“.
 Vetustas De Ieiun. 10 „*vetustates*“, h. e. *vetus testamentum*“. Ad Nat. I, 10.
 Vexillum Ad Nat. I, 12. Apolog. 16.
 Via De Spectac. 3. Ad Nat. II, 11 „*viam subigere*“.
 Vibrare Ad Nat. I, 13. Apolog. 16 „*vibr. labra ad solis ortum*“.
 Vicarius Adv. Marc. III, 6 „*vicarius patris Christus*“. Ibid. IV, 35 „*vicarii dei*“, h. e. *prophetae*. Adv. Valent. 16 „*vicar. paracletus*“. De Praescript. Haeret. 13 „*vicaria vis spiritus sancti*“. De Resurr. Carnis 42 „*vicaria demutatio*“. De Idol. 23 „*vicariae oris nostri litterae*“. De Resurr. Carnis 48 „*vicarium baptisma*“. Adv. Prax. 24. De Virg. Vel. 1 „*vicarius domini, spiritus sanctus*“. Adv. Marc. IV, 35 „*vicaria documenta*“ (oppos. *propria*).
 Vicium Apolog. 35 „*vic. epulari*“. Ibid. 42. Ad Uxor. II, 4.
 Vice (= more, ad instar) Apolog. 27. 48.
 Vicem iniuriae cohibere Adv. Marc. IV, 16.
 — — sinere Apolog. 45.
 — prohibet deus Adv. Marc. II, 28.
 — captare Adv. Marc. IV, 31.
 — opponere Adv. Marc. IV, 38.
 — reddere De Resurr. Carnis 8.
 — referre Apolog. 37.
 Vicis occurrurae metus (h. e. talionis) Adv. Marc. II, 18.
 Victima De Cultu Fem. I, 7. II, 12 „*victimae publicorum libidinum*“.
 — (= sacrificium) Adv. Iud. 13. 14., et saepius.
 Victoriatus De Virg. Vel. 13.
 Victuarius De Cultu Femin. II, 10 „*victuaria exhibitio*“.
 Victus Adv. Marc. V, 3 „*victus inconstantia*“, h. e. *conversationis ambiguitas*. Apolog. 21 „*victus exceptiones*“. De Cultu Femin. II, 9 „*victus castigatio*“. De Anima 31.
 Vicus Isis De Idol. 20.
 Viderit (formula Tertulliano solemnibus ubi quid improbat aut missum facit) Apolog. 42 „*viderint qui per capillum odorantur*“. Ibid. 16 „*viderit habitus*“. Ibid. 25. Ad Nat. I, 7. 12. II, 7. Scorp. 10. De Spectac. 7. De Corona 13. De Resurr. Carnis 2. 7. Adv. Marc. IV, 7. V, 7. Adv. Hermog. 1. cett.

- Viduare De Anima 19 „*viduant animam intellectu*“.
- Viduatus De Virg. Vel. 9 „*in viduatu*“.
- Viduus De Exhort. Castit. 3. De Bapt. 5 „*viduae aquae*“.
- Ad Uxor. I, 8. Adv. Marc. I, 29 „*vidua caro*“, h. e. in-nupta.
- Vigor (= rigor) De Anima 3. Cf. Salm. ad De Pallio p. 293.
- Vigorare De Resurr. Carnis 26. De Pudic. 2.
- Vilicus De Praescript. Haeret. 28 „*dei vilicus spiritus sanctus*“.
- Vilitas De Pudic. 15. 18. De Anima 25 „*vilitas concubitus*“, h. e. *γαυλότης*.
- Vinarius Apolog. 6 „*vinariae cellae loculi*“.
- Vincipes De Pall. 5.
- Vindemia parricidarum Apolog. 35.
- Vinositas De Ieiun. 1 „*ne quid vinositatis*“.
- Vinosus De Anima 48 „*vinosissimi suci poma*“.
- Vinum De Paenit. 11 „*vini senectutem defaecare*“.
- De Ieiun. 6 „*vinis inundatus*“.
- De Resurr. Carnis 26 „*vin. spiritus*“.
- Adv. Marc. IV, 15 „*vinum liquatum*“.
- De Fuga in Persec. 13 „*vinum febricitanti*“, proverb.
- Violentia Apol. 21 „*viol. suffragiorum*“.
- Scorp. 1 „*violentiae gestus*“.
- Apolog. 38 „*violentiae homines*“.
- Vir De Pall. 3 „*virum fungi alicui*“.
- De Virg. Vel. 10 „*vir virgo*“.
- Virgiliocentones De Praescript. Haer. 39.
- Virginari (= *παρθενεύειν*) De Virg. Vel. 12 „*virg. capitis nuditate*“.
- Virgo De Ieiun. 6 „*virgo saliva*“.
- Apolog. 9 „*virgine continentia*“.
- Adv. Iud. 13 „*virgo terra*“.
- De Virg. Vel. 9 „*virgo vidua*“.
- Ibid. 8 „*virgo inter viros*“, h. e. masculus investis. Cf. Ibid. 4. De Pudic. 15 „*virginis erogator*“.
- De Virg. Vel. 10 „*vir virgo*“.
- Adv. Marc. I, 29 „*virgo caro*“.
- Viriae cestuum De Pall. 4.
- Viridicare De Pudic. 20 „*viridicantes cavositates*“.
- Viridis (= recens) Ad Natt. II, 16.
- Viriose De Anima 19 „*viriosius*“.
- Viriosus (= fortis) Adv. Valent. 16 „*viriosa usu*“.
- Virtus (= vires) Adv. Iud. 9 „*virt. Damasci*“.
- Adv. Marc. III, 13 „*virt. orientis, aurum et odores*“.
- Adv. Prax. 26 „*virtus altissimi*“.
- Virtutes sunt vires magicae, miracula Apolog. 21. De Praescript. Haeret. 30. 44. 13 „*virtutes facere*“.
- Virulentia et Iurulentia Apolog. 9.
- Virus De Pudic. 6 „*virus libidinis*“.
- De Anima 27 „*virus genitale*“.
- Vis Apolog. 9 „*vis erroris*“.
- Ibid. 17 „*vis magnitudinis*“.
- Ibid. 37 „*vis numerorum et copiarum*“.
- Ibid. 38 „*vis deo grata*“.
- De Carne Chr. 23 „*vis masculi admissi*“.
- Apolog. 32 „*vim orbi imminemem*“.
- Visceratio Adv. Iud. 14.
- Visibilis Ad Natt. II, 4. Adv. Marc. IV, 22. V, 11. 18. 19.
- Visibilitas De Carne Chr. 12.
- Visio De Anima 45 „*visio stupri*“.
- Ibid. 9. 46. Adv. Marc. V, 8. 19 „*visiones angelicae*“.
- (= visus, facultas videndi) Adv. Marc. IV, 36. Cf. Adv. Hermog. 29.
- Visitare Ad Uxor. II, 4. 8. De Cultu Femin. II, 11.
- Visualitas De Anima 29.
- Visum (= visio) Adv. Iud. 8.
- Vita Adv. Marc. IV, 25 „*vita legalis*“.
- De Anima 52 „*vitae naufragio*“.
- Apolog. 42 „*vitae exules*“.
- Aeon Adv. Valent. 7. 8. 36.
- Vitalis De Anima 15. 43. 53. De Resurr. Carnis 44.
- Vitiatio Adv. Marc. IV, 4.
- Vitium Adv. Valent. 2 „*vitium melius*“, h. e. levius.
- Vitrum Ad Mart. 4.
- Vitta De Pall. 4. Apolog. 15.
- Vivacitas De Resurrect. Carnis 9. Adv. Prax. 1 „*vivac. subdola*“.
- Vivax De Ieiun. 6 „*vivacioris cordis*“.
- Vivere Adv. Marc. V, 7 „*viv. de evangelio*“.
- De Pall. 2 „*vivere mortem*“.
- De Resurr. Carnis 42 „*vivunt adhuc crates cadaverum*“.
- Adv. Marc. I, 18 „*vivere de stellis*“.
- De Anima 32 „*viv. subterraneum et subaquaneum*“.
- Vivescere (= revivescere) Apolog. 48.
- et Viviscere Apolog. 48. Ad Natt. II, 11.
- Vivicomburium De Anima 1. 33.
- Vividus De Resurr. Carnis 21.
- Vivificare Adv. Marc. II, 14. IV, 34. V, 9. 14. 19. Adv. Valent. 14. De Resurr. Carnis 28.
- Vivificatio De Resurr. Carnis 28.
- Vivificator Adv. Marc. II, 9. De Resurr. Carnis 37.
- Vivos vorare (de fellitatione) Apolog. 6. Ad Natt. I, 16.
- Ullus (= quisquam) De Bapt. 17. Apolog. 12 „*ullum*“, h. e. ulla res.
- Ultimare De Pall. 1.
- Ultimo Apolog. 21. 26. Adv. Marc. V, 9.
- Ultorius Adv. Marc. II, 24 „*ultoria mala*“.
- Umbilicaris De Carne Chr. 20 „*umbilic. nervus*“.
- Umbilicus De Cultu Femin. II, 7 „*umbilici scutorum*“.

- Umbo De Pall. 5 „*umbonis* figmentum“.
 Umbra prima Adv. Hermog. 1.
 Umbra futurorum Adv. Marc. V, 19.
 Umbraculum Apolog. 21.
 Unare et Unire Adv. Prax. 27. crit.
 Unctio De Pall. 4 „*unctio* lutea“. De Bapt. 7. Adv. Iud. 8. 13. Adv. Prax. 28. De Carne Chr. 4 „*unctionibus* formatur“.
 Uncus De Anima 33.
 Undeunde Adv. Hermog. 10. 22. 27. Adv. Marc. III, 9. 10. IV, 18. 33. Ad Natt. II, 12. De Paenit. 3.
 — et Unde De Anima 51.
 Unguen De Anima 46 „*unquine* solis“.
 Unguentum Adv. Marc. IV, 18 „*unguento* perducere“. Ibid. IV, 15 „*unguenta* primaria“.
 Unguere Ad Mart. 3 „*uncti* spiritu sancto“. Adv. Prax. 28. De Ieiun. 15 „*uncta* et accurata esca“.
 Unguis De Anima 51. De Carne Chr. 9 „*ungue* summo perstringere“.
 Ungula (tormenti genus) De Ieiun. 12 „*contra unguas* corneus“. Apolog. 30 „*ungulae* fodiant“. Ibid. 12 „*ungulis* deradere latera“.
 Unicornis Adv. Iud. 11. Adv. Marcion. III, 18.
 — , Unicornius, Unicornuus Adv. Iud. 10. crit.
 Uniformis Adv. Hermog. 13. 30.
 Uniugus De Monog. 6.
 Unio Aeon Adv. Valent. 37.
 Unio De Monog. 4 „*unio* coniugii“, h. e. monogamia. De Resurr. Carnis 2 „*unio* divinitatis“.
 Unitas Aeon Adv. Valent. 37.
 Unitas De Ieiun. 13 „*unitas* ieiunationum“. Adv. Prax. 22.
 Universitas (= mundus) De Resurr. Carnis 13. Adv. Hermog. 32. Adv. Prax. 11. Adv. Marc. V, 5.
 Universum conditionis Adv. Marc. I, 29.
 Univira Ad Uxor. I, 7. 8. De Monog. 17. De Exhort. Castit. 11. 13. De Ieiun. 8.
 Univiratus Ad Uxor. II, 1.
 Unus atque alius Ad Natt. I, 4. II, 2.
 — aut alius De Fuga in Persec. 12.
 Vocabulum (= nomen) Ad Natt. I, 6. II, 12.
 Vocalis De Spect. 30 „*vocales* tragoedi“.
 Vocaliter Adv. Prax. 3 „*vocal.* exprimunt sonum“.
 Vocatio De Pudic. 9.
 Vocatorius De Anima 47 „*somnia* *vocatoria*“.
 Vocatus (= appellatio, vocatio) Ad Uxor. II, 7. Adv. Hermog. 25.
 Volaticus De Paenit. 11 „*volat.* gaudium“. Ad Uxor. I, 4 „*volatica* desideria“. De Pall. 5 „*qui volaticam* spectat“, h. e. augur.
 Volatilis anima Adv. Hermog. 33.
 Volsella De Pall. 4 „*furax* a mento *volsella*“.
 Voluntarius De Pudic. 22 „*volunt.* peccator“.
 Voluntas De Exhort. Castit. 11 „*voluntates* bonae mentes“. Ibid. 3 „*minor voluntas* maiore deletur“.
 — (= ratio, consilium, significatio) De Patient. 8.
 — Aeon Adv. Valent. 33.
 Voluptas De Cultu Femin. II, 9 „*fortis voluptas*“.
 Voluptuosus Ad Uxor. I, 1 „*volupt.* dedecus“.
 Volutare (transit. et intransit.) De Pudic. 10. 18. Adv. Marc. III, 18. Ad Natt. II, 17. Ad Uxor. II, 8. Apolog. 40 „*volutes* in sacco et cinere“. Adv. Marc. IV, 39. 43 „*volutata* in recogitatu“. De Resurr. Carnis 15 „*volutat* aliquid anima“. De Carne Chr. 7. 15.
 Vomere De Pudic. 8 „*vom.* errorem“.
 Vorago Adv. Iud. 12. Adv. Marc. III, 20 „*vor.* erroris“.
 Vorare Apolog. 20 „*voratae* urbes“.
 — vivos (de fellitatione) Apolog. 6. Ad Natt. I, 16.
 Vorator Ad Natt. II, 12.
 Voratrina Apolog. 39.
 Vortex De Idol. 24 „*vortex* desorbet ad inferos“.
 Votivus Apolog. 9 „*volivae* cruces“.
 Votum De Resurr. Carnis 22 „*vota* nostra despirant in huius saeculi occasum“. De Corona 12 „*volorum* annua nuncupatio“. Scorp. 6 „*votum* suspendere“. De Ieiun. 11.
 — (= nuptiae) Apolog. 6. Ad Natt. II, 12.
 Vovere Apolog. 24. De Ieiun. 6. De Corona 12 „*vovimus* esse futurum“.
 Vox Ad Natt. II, 12 „*vox* insolescit“. De Virg. Vel. 11 „*vox* obsolescit“. Adv. Prax. 7 „*vox*, aër offensus“. De Resurr. Carnis 61 „*vocis* articuli“. De Pall. 6 „*vocis* primus enodator“.
 Urgere De Cultu Femin. II, 5 „*urgere* cutem medicaminibus“. De Paenit. 11 „*urg.* in genas aliquid coacti ruboris“. Scorp. 1 „*urg.* calcem bestiae“. De Anima 56 „*urg.* agrum“. De Pall. 4 „*urg.* oculis“. De Resurr. Carnis 2 „*urgentior* causa“.
 Urna (= sortes) De Spectac. 16.
 Usitatus De Praescript. Haeret. 3 „*usitatissimi* in ecclesia“.
 Usque De Virg. Vel. 3 „*ad usque* proxime“. Adv. Iud. 7 „*usque* Dan“. De Res. Carn. 42. De An. 56 „*usque* quo“.

Usquequaque De Anima 29. Adv. Prax. 27.
De Resurr. Carnis 12. 37. 52. 63. Adv.
Marc. IV, 43.
Usurpabilis Adv. Marc. II, 6.
Usurpare Scorp. 12 „*usurp. candidam*
claritatis“. Apolog. 39 „*usurp. ma-*
trimonia amicorum“. Adv. Marc. II, 9
„*usurpata iam quaestio est*“. De Resurr.
Carnis 51 „*usurpastis caelum*
in Christo“.
Usurpatio De Anima 58 „*in usurpatione*
et candida iudicii“, h. e. anticipa-
tione.
Usni esse (= in usu esse) Adv. Marc.
IV, 1.
Usus ordinarius De Corona 5.
Ut pro Quod Ad Natt. II, 2. Adv. Iud.
10 (post *credo*). Adv. Marc. III, 18.
— c. infin. De Pudic. 13., ubi restitue
velitis magis pro malitis. Cf. Glossar.
Irenaei.
Ut quid (= *ἕνεκα τίνος*) De Pudic. 2. 18.
Adv. Prax. 30.
Ut puta Adv. Marc. IV, 9. V, 2. crit.
Utensilitas De Cultu Femin. I, 4.
Uterque c. plur. verbi De Resurr. Car-
nis 53. Adv. Iud. 1.
Uterus De Anima 25 „*uteri fornax*“. De
Monog. 17 „*uteri nauseantes*“.
Uti c. accus. De Testim. Animae 4. Ad
Natt. I, 12. De Corona 10. De Fuga
in Persec. 6.

Utique (= *ἄρα*, scilicet) De Resurr.
Carnis 48. De Anima 25. Adv. Her-
mog. 11. 12. Adv. Marc. III, 7. IV, 1.
22. 28. 36. V, 15. 19., et saepius.
Utpote et Ut puta De Carne Chr. 6. crit.
Utrobique De Idol. 6. De Exhort. Cas-
stit. 5. Adv. Hermog. 7.
Uvidus De Ieiun. 1 „*uvidiora poma*“.
Vulnerare De Cultu Femin. II, 13 „*vul-*
neratur spiritus per aures“. De Ieiun.
6. Adv. Valent. 10.
Vulnus Ad Natt. I, 10 „*vulnera defodere*“.
Vulva Adv. Valent. 7. Adv. Prax. 7 „*de*
vulva cordis“.
Uxor De Exhort. Castit. 12 „*uxor spi-*
ritalis“.

X.

Xenium Adv. Marc. IV, 42.
Xerophagia De Ieiun. 1. 2. 5. 9. 12. 17.
Xystarches Ad Mart. 3.
Xysticus De Pudic. 7 „*xystica vanitas*“.
De Pall. 4 „*xysticae munditiae*“. De
Spectac. 22. 30.
Xystus Apolog. 38 „*xysti vanitas*“.
— et Systus Apolog. 30.

Z.

Zelotypus Apolog. 3. Ad Natt. I, 5.
Zona De Pall. 5 „*zonae tormentum*“.

Lipsiae, impressit J. B. Hirschfeld.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

TOMUS I.

- Praef. pag. XXIII lin. 11 pro „et conversatio“ scribe „est convers.“.
- pag. 14 lin. 5 adnot. crit. reponere „7. eius, si pro eo steterint. Quinti septimi“ eett.
- 48 - 1 reponere „minus“ pro „minus“.
 - 74 - 3 adnot. crit. verba „6. possit A.“ pertinent ad verbum „possint“ lin. 12 verborum scriptoris.
 - 98 - 4 reponere „uniuscuiusque“.
 - 99 - 24 reponere „nullum“.
 - 127 - 1 corrige „quibus“.
 - 144 - 3 adnot. crit. reponere „militia patris nostri λ. militiae patriae nostrae D.“
 - 148 - 1 adnot. crit. reponere „esui datus signat f.“
 - 160 - 1 adnot. crit. pro „Vat.“ reponere „Voc.“ Ibidem lin. ult. post „communium“ pone comma.
 - 173 - 7 ante „nisi“ pro commate pone semicolon.
 - 180 - ult. et sq. pro „a Iudaico more“ Maranus ad Theoph. ad Autol. p. 358 eoniciebat „ad Iudaicum morem“.
 - 184 - 3 ab infer. parenthesin claude post voc. „Prometheus“, non post „ordinavit“, pro quo ipso quamquam invitis libris nunc reposuerim „ordinavit“.
 - 214 - 11 reponere „superiorum“ pro „superiore“.
 - 218 - 1 pro „numeret“, quod verum est, Wakefield. Silv. Critt. IV, p. 92 video eoniciebat „ruminet“.
 - 222 - 10 adnot. crit. rescribere „41. huc B. 42. facta B. 43. tunc λ.“
 - 234 - ult. Georg. Krabingerus V. Cl. reponendum suadet „eum ubivis“. Placet.
 - 235 - 6 reponere „Hic crit crimen ubi veritas et dei devotio est“.
 - 264 - 6 adnot. crit. reponere „Omittunt Dabc. Vindob.“ pro „Omittunt DFabc. Vindob.“
 - 310 - 6 dele comma post vocem „impudicum“.
 - 315 - 3 ab infer. dele comma post „Sed bene“.
 - 322 - 6 ab infer. pro „verum“ melius rescribes „metuunt“.
 - 340 - 2 ab infer. Georg. Krabingerus V. Cl. pro „concutit“ rescribit „concutitur“. Retinui codicis scripturam, quia Tertullianum saepe videre transitive posuisse intransitive.
 - 371 - 9 pro „diligentem“ felix W. Harlessii eonicietura est „Indigetem“.
 - 375 - 5 ab infer. adn. crit. corrige „Perversē natos“ pro „Perversae natos“.
 - 377 - 6 pro „Consum. Iuventam“ reponere „Consum. Iuventa“.
 - 381 - penult. in adnot. t. littera signata pro „cap. 10“ reponere „cap. 19“.
 - 398 - 4 corrige „anni“ pro „anno“.
 - 401 - 2 ab infer. dele comma post „Ea exoptulo“.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

- pag. 402 lin. ult. post „adiciis“ pro puncto comma ponendum est.
- 456 - 1 adn. crit. verba „h. e. super“ parenthesis signo claude.
 - 491 - 5 dele alterum „et“ post „fides“.
 - 495 - 3 corrige „et scribit“ pro „scribit“.
 - 506 - 8 dele comma post „semper“.
 - 520 - 5 tolle comma post „id est“.
 - 530 - 5 repone „Beniamin“.
 - 573 - 6 repone „quidem“ pro „quidam“.
 - 592 - 11 adn. crit. corrige „retrectatio“ pro „rectrectatio“.
 - 602 - 1 adn. crit. repone „ipsumque libri omnes.“ pro „ipsumque d. Rhe-
nanus.“
 - 613 - 17 pone comma post „Age iam“.
 - 621 - 15 dele comma post „accipit“.
 - 639 - 6 adn. crit. dele verba „(ed. LB.)“
 - 640 - 1 adn. crit. scribe „Pro Et quis malim Ecquis“.
 - 643 - 1 dele comma post „hominum“.
 - 644 - 3 dele commata post „conditor“, et lin. 12 post „execrantur“.
 - 645 - 10 tolle comma post „pristinorum“.
 - 647 - 20 dele comma post „differunt“.
 - 648 - 8 dele comma post „ostenditur“.
 - 704 - 4 adn. crit. repone „sec.“ pro „scc.“
 - 707 - 2 adn. crit. rescribe „quas habes cap. 14“ cett.
 - 724 - 9 pone comma post „capitis“.
 - 725 - 7 dele comma ante „nisi“.
 - 729 - 12 dele comma post „deo“.
 - 738 - 2 adn. crit. corrige „Laurentianus“ pro „Laurentianae“.
 - 745 - 4 scribe „Denique, Erunt, inquit“.
 - 753 - 6 dele comma ante „quot“.
 - 755 - 4 ab infer. dele comma ante „prior“.
 - 757 - 2 ab infer. dele comma ante „tandem“.
 - 767 - 18 pone comma post „initium“.
 - 769 - 4 dele comma post „tempus est“.
 - 773 - 11 ab infer. dele commata ante „quo“ et ante „ministrabant“.
 - 782 - 3 sq. adn. crit. repone „in praecessione liber Divionensis.“
 - 786 - 5 ab infer. dele comma ante „quam“.
 - 787 in summae paginae margine repone capitis numerum.
 - 791 lin. 10 dele comma ante „eo usque“.
 - 813 - 3 ab infer. pone commata ante „etiam“ et ante „inter“.
 - 837 - 19 post „nascitur“ dele comma.
 - 847 - 9 sq. repone „amitteret“.
 - 917 - 3 pone comma post „senium“.
 - 925 - 4 dele comma post „favente“.
 - 928 - 2 pone comma ante „haud“, et ibid. lin. 3 pone comma ante „prae-
reptam“.
 - 932 - 6 ante vocabula „etiam“ et „iuxta“ repone commata.
 - 937 - 4 repone „Tyrinthium“ pro „Tyrinthium“.
 - 942 - ult. pone signum interrogationis post „spectas“.
 - 952 - 1 adn. crit. nr. 54 pertinet ad vocem „Atquin“ in verb. scriptoris lin. 3.;
item lin. 4 ante „nulli“ repone numerum 54 b., et ante „Adigo“
numerum 54 c.
 - 954 - 4 adn. crit. pro „Ios.“ repone „Io.“
 - 955 - 3 dele comma post voc. „philosophia“.

TOMUS II.

- pag. 4 lin. 1 adn. crit. pro „Rhenano“ repone „Rhenani“.
- 6 - 4 dele comma post „Minus est“.
- 7 - 1 dele comma post „interpretantur“.
- 16 - 7 ab infer. dele comma post „debet“.
- 20 - 3 dele comma post „demonstremus“.
- 22 - 5 ab infer. dele comma post „Petro“. Item tolle comma lin. 2 ab infer. post „reprehendebant“.
- 23 - 1 dele commata post „Paulum“ et lin. 3 post „Bene“.
- 26 - 10 distingue „vacuum, quale est ut“ cett.
- 27 - 10 scribe „Vae“ pro „vac“, et in adn. crit. lin. 6 repone „12“ pro „2“, et dein „mortem morte A.“. Dein dele adnotatum „16. mortem morte A.“.
- 28 - 2 distingue „prostibulum, et ipsam cuius“.
- 34 - 4 adn. crit. repone „Felix C.“ pro „Felix BC.“
- 38 - 5 ab infer. tolle interpunctionem post „Christianorum“.
- 39 - 9 sq. Nescio an non sit melius scribendum „orant; etiam ethnicis, si supervenerint, sanctum“ cett.
- 40 - 7 dele comma post „Ita fit.“, et lin. 9 dele commata post „Et hoc est.“, et paulo infra post „aceepit“.
- 46 - 2 pro „continet“ repone „contineat“.
- 51 - 16 dele comma ante „quam“.
- 53 - 3 ab infer. dele comma ante „iustissime“.
- 54 - 3 dele comma post „admitti“.
- 57 - 9 ab infer. pone comma ante „innati“.
- 58 - 8 pone comma post „enarret“, et lin. 12 ab infer. pro „Etsi“ repone „Et si“.
- 60 - 8 post „praesumptionem“ tolle semicolon et repone comma. Item lin. 14 reseribe „et si“ pro „etsi“.
- 63 - 10 pone comma post „comperta sit“.
- 65 - 6 adn. erit. repone „Junius“ pro „Iuniis“.
- 70 - 3 ante „de quibus“ et lin. 4 ante „per Osee“ tolle commata.
- 80 - 11 ab infer. ante „si“ et lin. 12 ante „qua“ tolle commata.
- 83 - 2 tolle comma post „testimonium“. Ibidem lin. 10 ab infer. distingue „differt. Sub“.
- 86 - 11 ab infer. repone comma post „pronuntiare“.
- 88 - 5 dele comma post „vidit deus“.
- 93 - 15 rescribe „et si“ pro „etsi“.
- 96 - 9 ab infer. distingue „editur ante quam diabolus“.
- 100 - 8 ab infer. post „illuderet“ pone interrogationis signum.
- 101 - 24 repone „creatorem“ pro „creatorum“, et paulo post pone comma post „iustitiae“.
- 106 - 6 pro „aestuata“ nunc repono „extincta“, et lin. 13 ab infer. rescribendum est „esiturus“ pro „esituris“.
- 107 - 1 tolle comma ante „ne“, et lin. 10 distingue „non onus legis, adiuvandum“.
- 109 - 6 post „elector“ pone signum interrogationis.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

- pag. 112 lin. 11 dele comma ante „ne“.
- 114 - 8 dele comma post „destinans“.
- 116 - 9 ab infer. tolle comma post „faceret“.
- 117 - 11 post „proponam“ tolle comma.
- 119 - 12 pone comma ante „debitam“.
- 120 - 4 ab infer. pone comma ante „creatoris“.
- 128 - 6 pone comma post verba „ab illis“.
- 135 - ult. tolle comma post „Marcionis“.
- 137 - 8 tolle comma post „agnoscendus“. Item lin. 20 repone comma ante „quod est deus“, et lin. 22 pro „exinde quod“ nunc rescribo „exinde quo“.
- 138 - 4 pro „promittat“ repone „praemittat“.
- 139 - 15 tolle comma ante verba „quae posterior“.
- 142 - 13 post „si quando“ tolle comma, et lin. 13 ab infer. pro „etsi“ repone „et si“.
- 143 - 1 tolle commata post „Christum“ et post „aliquem“. Ibid. lin. 11 pro „cum deo“ repone „cum duo“.
- 144 - 2 distingue „illum est, angelum“.
- 146 - 13 tolle commata ante „carnaliter“ et lin. 14 post „patre“. Ibidem lin. ult. distingue „suffigendo, nervos utique eius, claviv“.
- 148 - 16 pone commata post „passionem“ et post „personarum“.
- 152 - 2 ab infer. distingue „eorum; postea certe — — — inania; astiterunt“ cett.
- 154 - 11 distingue „proiecit, vide“.
- 155 - 13 ab infer. repone „ipsa“ pro „ipse“.
- 161 - 2 adn. crit. repone „nomine meo offeretur *reliqui*“.
- 162 - 17 sq. distingue „evangelio, scilicet suo, nullum — — affingere, cui nefas“ cett.
- 173 - 15 distingue „timendi, et ille“. Ibidem lin. 11 ab infer. repone „a turbis, Oportet“.
- 175 - 1 sq. distingue „emundato, significato — — earum, quae“. Ibidem lin. 10 ab infer. dele comma post „times“.
- 179 - 9 ab infer. dele comma post verba „qui prior“.
- 184 - 6 ab infer. distingue „discipuli ea die; spicas“ cett.
- 186 - 10 scribe „et si“ pro „etsi“.
- 190 - 8 repone „qua sine“ pro „quia sine“.
- 191 - 13 distingue „dixerim, fortasse mandaverit Christo Marcionis. *Beati*“
- 192 - 10 ab infer. dele commata post „comminabitur“, et lin. 9 ab infer. post „vindicare“.
- 194 - 6 scribe „edicit“ pro „edidit“. Ibidem lin. 8 ab infer. scribe „et si“ pro „etsi“.
- 198 - 11 pone comma ante „et possim“, et lin. 9 dele comma post „facere“.
- 201 - 9 dele comma post „obsequium“.
- 207 - 7 pone comma post „quaerentes“.
- 209 - 5 dele comma post „proeliatus“.
- 210 - 2 dele comma post „quaesierat“.
- 217 - 4 adnot. crit. repone „17. inquit om. d., cum Fulvio Ursino.“
- 219 - 7 ab infer. dele commata post „venis“, et lin. 6 ab infer. post „commisisti“.
- 220 - 7 dele comma post verba „de tuo“.
- 226 - 3 repone „disiciet“ pro „desiciet“. Ibidem lin. 15 pone comma post „praestanda“, et dele commata lin. 13 ab inf. post „non bonus“, et lin. 4 ab infer. post „aliqua sua“.
- 231 - 8 ab infer. repone comma ante „non alterius“.
- 235 - 6 dele comma post „vobis“.
- 236 - 14 pone comma post „Israëlem“.
- 237 - 6 scribe „deliciarum“.
- 240 - 9 ab infer. distingue „talis et flamma; neutra“.
- 242 - 8 distingue „quo? nisi“.
- 244 - 1 adn. crit. repone „17. speciem Iudaei gerunt *Latinus*. spiritus Iudaei gerunt *B. spem Iudaei gerunt Semler*“.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

- pag. 250 lin. 6 numerum ²⁶ colloca ante vocem „ut“.
- 251 7 ab infer. repone „deliciarum“.
- 254 - 2 dele comma post „dicitis“.
- 267 - 2 repone „Nam ¹e tot festis Iudaeorum paschae diem ¹a elegit“, et infra
in adn. crit. „1. et BC. 1 a. cgit BC.“
- 267 - ult. dele comma post „intellegens“.
- 278 - 18 repone „quo adstringeris“ pro „quod adstr.“. Ibidem lin. 24 reposuerim
„nec apostolus non angelum“.
- 320 - 3 Pro „nihil habendae“ in d. extat „nihili hab.“
- 322 - 5 post „fierent“ pone comma pro semicolo.
- 323 - 9 ab infer. dele comma ante „quam“.
- 326 - 11 tolle comma ante „faciens“. Item lin. 18 tolle commata ante „iam
non“, et lin. 2 ab infer. ante et post „inquit“.
- 332 - 3 ab infer. repone comma ante „quasi“.
- 333 - 3 pone comma post „eadem“.
- 334 - 4 dele comma post „dicit“, et ibidem lin. 7 pone semicolon ante voc.
„quasi“.
- 360 - 8 ab infer. pro „etsi“ rescribe „et si“. Ibidem in adn. crit. lin. 7 adde
voc. „dicitur“ ante „Fr. Iunius.“
- 362 - 2 repone „Et separavit“ pro „et separavit“, et lin. 10 pone comma post
„vanum“.
- 375 - 2 ab infer. repone „loca“ pro „Loca“.
- 378 - 6 ab infer. pone comma post „ex hoc etiam“.
- 386 - 1 pro „delincavit“ repone „declinavit“. Ibidem lin. 5 et 6 pone com-
mata post „quosdam“ et post „Secundus“.
- 390 - 11 reposuerim „simillimus patri et par ei per omnia“.
- 400 - ult. distingue „inquirere. Quem“.
- 403 - 3 pone comma post „idcirco“. Ibidem lin. ult. rescribe „Passionis“ pro
„passionis“.
- 407 - 1 dele comma ante „postea“. Ibid. lin. 14 dele comma post „deputatur“.
- 416 - 10 sq. ita distingue „interiores (despoliari — — videbantur) easque De-
miurgo“.
- 418 - 1 pone semicolon post „Demiurgi“.
- 430 - 6 ab infer. dele comma ante „quoquo“.
- 432 - 6 rescribe „illi facis quae“ pro „illi facis, quem“.
- 436 - 7 pone comma ante „suscepit“.
- 448 - 6 adn. crit. repone „ignorantiae“ pro „ingnorantiae“.
- 459 - 8 adn. crit. repone „(si cod. Pithoei)“.
- 461 - 17 dele comma ante „quam“, et in adnot. crit. lin. 7 adde scripturam
„contradicitur D.“
- 472 - 2 adn. crit. rescribe „quaecumque ethnici ABCa. tres Vaticani.“, et ibid.
lin. 3 „19. fideliores ABCmgabcd. fidelioribus C.“
- 473 - 16 colloca numerum ⁵ ante voc. „vituperatione“.
- 478 - 7 ab infer. numerum ¹¹ colloca ante voc. „Christi“.
- 480 - 6 corrige „relevatur“ pro „revelatur“.
- 482 - 5 ab infer. repone „resurrectionis“.
- 483 - 3 dele comma ante „nisi“.
- 486 - 15 colloca numerum ¹ ante „ne“.
- 491 - 3 scribe „Mortui“ pro „mortui“.
- 509 - 7 repone „adpropinquaverit“.
- 510 - 4 repone „relevans“ pro „revelans“.
- 513 - 5 ab infer. dele comma ante „quod“.
- 587 - 5 ab infer. dele comma post „proficere“.
- 588 - 2 distingue „varii. Alia“ cett., et lin. 5 dele comma ante „fetu“, et
lin. 8 ab infer. pro „circa“ repone „circa“.
- 590 - 6 ab infer. pone comma post „rerum“.
- 625 - 12 ab infer. post „sufficiat“ pone comma.
- 629 - 2 pro „exprimere“ nunc reposuerim „expromere“. Ibid. lin. 4 ab infer.
dele comma ante „Aristodemus“.
- 631 - 8 distingue „Aristoteles. Ignosee“ cett.; et lin. 4 rescribe „Trophonii“
pro „Throphonii“.

pag. 666 lin. 6 pone interrogationis signum post „comprimunt me“.

- 671 - 5 adn. crit. rescribe „17. dei om. bcd.“

- 703 - 15 ab infer. dele comma ante voc. „quasi“.

- 705 - 5 sq. tolle commata post „iustissimum“ et post „sabbatizantem“.

- 766 - 2 adn. pro „Leidensi“ repone „Leidensis.“, et lin. 12 ab infer. rescribe
„fragmentum“ pro „fragmentem“.

- 779 v. 227 pro „rubeus“ repone „rubens“.

Prun. J. H. W.
F. C.

Princeton Theological Seminary Libraries

1 1012 01196 4642

